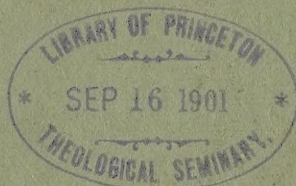

LIBRARY OF PRINCETON
SEP 16 1901
THEOLOGICAL SEMINARY.

Bible. O.T. Dutch. 1899.

HET OUDE TESTAMENT

OPNIEUW

UIT DEN GRONDTEKST OVERGEZET

EN

VAN INLEIDINGEN EN AANTEEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

DR. A. KUENEN, DR. I. HOOYKAAS, DR. W. H. KOSTERS
en DR. H. OORT.

VOOR DE PERS BEWERKT DOOR

DR. H. OORT.

TWEEDE DEEL.

JOB—MALEACHI.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL
LEIDEN.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL. — LEIDEN.

VOORREDE VOOR HET TWEEDE DEEL.

Toen het eerste deel gereed was, hebben de uitgevers banden in den handel gebracht, waarvan de beschrijving hier volgt. Zij zijn geteekend door den Heer Henri Evers, Hoofdleeraar aan de Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, die niet alleen als kunstenaar met liefde dit werk verrichtte, maar ook als schoonzoon van Dr. I. Hooykaas gaarne een boek versierde waarvoor zijn schoonvader veel hart had.

Om zoo goed mogelijk met het ernstig karakter van het werk in overeenstemming te blijven, zijn de versieringen in eenvoudige, strenge lijnen geteekend en blind gedrukt op een donkeren grond; terwijl de titel en enkele onderdeelen in goud aangebracht zijn.

De versieringen maken aanstonds het boek kenbaar als bevattende het Oude Testament.

Op het voorplat zijn geteekend de twee „tafelen der Geboden" (Exod. XXXI : 18), gelijk de Christelijke schilders en beeldhouwers in de Middeleeuwen zich die meestal voorstellen, langwerpig vierkant met ronden bovenrand. Daarop staat in Hebreeuwsche letters: *Jahwe is eenig* (Deut. VI : 4). Het geheel is vervat in een lichtkrans met twaalf punten, die wijzen op de twaalf stammen van Israël, het volk dier wet en dier belijdenis.

Op het achterplat staat eene voorstelling van Salomo's tempel, zooals men zich dit gebouw kan verbeelden naar de opgaven van 1 Kon. VI. Zij is ontleend aan plaat II in Perrot et Chipiez, Histoire de l'art dans l'antiquité, IV, p. 272. Maar er is aan toegevoegd de ombouw, die zich, volgens 1 Kon. VI : 5, 6, ter weerszijden van het hoofdgebouw bevond. Naast het openstaand voorportaal verheffen zich de twee zuilen Jachin en Boaz (1 Kon. VII : 25—20).

De palmboom die boven den tempel uitsteekt wijst op Israëls vaderland; hij deed daaraan oudtijds zoozeer denken dat hij vaak voorkomt èn op Joodsche munten èn op die welke de Romeinen in Judea na den val van Jeruzalem

in 70 na Chr. sloegen. Voor Israëls zangers was hij een beeld van levenskracht (zie aant. op Ps. XCII : 13). Met cherubs en bloemslingers diende hij tot versieringsmotief aan den tempel (1 Kon. VI : 28—35).

Dit deed ook de granaatappel (zie aant. op Num. XX : 5), die daarom op verscheidene plaatsen van den band is aangebracht — ten zinnebeeld van leven.

Desgelijks de lelie (1 Kon. VII : 19), eene in Palestina gewone bloem. Zij omgeeft op den rug een zevenarmigen kandelaar. Zulk een voorwerp stond in het heilige van den tweeden tempel, en wis waren er oudtijds meer, zoowel in dit heiligdom als elders; zooals de afbeelding er van later vaak voorkomt op synagogen en graven (zie aant. op Exod. XXV : 31—40). De figuren die zich rechts en links van den hoofdschacht bevinden moeten werktuigen aanduiden die bij den dienst in de synagoge gebruikt werden, wellicht een mes en een horen. Zij zijn te zien op de afbeelding van een zevenarmigen luchter die in Tiberias gevonden is (bij Perrot et Chipiez, aangehaald werk p. 313). Zoowel in deze teekening als in de afbeelding van den luchter op den triomfboog van Titus te Rome zijn de zeven armen even hoog. De ontwerper heeft zich hieraan niet gehouden, maar, sierlijkheidshalve, de binnenste boven de buitenste laten uitsteken. Het was hem toch niet vooral te doen om nauwkeurig een oud voorwerp weer te geven, maar om te wijzen op het licht door het Oude Testament verspreid.

Hieraan moet ook het gouden monogram doen denken, een dooreengeslingerde O. en T., dat midden op den rug prijkt. En geen sieraad doet de hoofdzaak vergeten, den titel van het werk en de opgave van den inhoud der beide deelen, zoowel op den rug als op het plat aangebracht: Genesis—Ester, Job—Maleachi.

Wat de registers betreft, de bouwstoffen voor het eerste zijn mij geleverd door mej. C. S. M. Kuenen; die van het derde door den heer H. L. E. Dormaar, onderwijzer te Middelburg, aan wiens nauwkeurige bestudeering van het werk wij de meeste der verbeteringen danken die aan dit deel, evenals aan het eerste, moesten worden toegevoegd, en die zich de niet geringe moeite getroost heeft al de registers na te zien. Het vierde werd door twee belangstellenden vervaardigd.

Over het tweede, het eenige dat ik alleen bewerkte, een enkel woord. Het dient hoofdzakelijk om te verwijzen naar hetgeen min of meer belangrijks in inleidingen en aanteekeningen voorkomt; maar om dit af te ronden, er eenigermate een geheel van te maken, heb ik er het een en ander bijgevoegd dat niet dáarin, maar in den tekst zelven staat. Toen ik den inhoud der inleidingen en aanteekeningen herlas, verzamelde, rangschikte, vond ik —

wat niet anders was te verwachten — hier iets onvolledigs, daar eene herhaling. Aan die onvolledigheid trachtte ik enkele keeren te gemoet te komen door de Verbeteringen, maar meestal deed ik het door het register, zoodat dit menigmaal tot aanvulling der aanteekeningen strekt.

Zag ik bij het laatste gedeelte van mijn arbeid opnieuw duidelijk, hoe gebrekkig ons werk is, het was tevens een genot te zien, hoe wij in staat zijn geweest door vele en velerlei inlichtingen den schat dien het O. T. bevat toegankelijker te maken, en recht dankbaar ben ik voor het voorrecht dit werk te hebben mogen voltooien.

Leiden, Jan. 1901. H. Oort.

VERBETERINGEN IN HET EERSTE DEEL AAN TE BRENGEN.

Bl. XVI r. 2, in pl. v. 34, te lezen: 56.
„ 28, aant. op vs. 14 r. 1, in pl. v. negende, te lezen: het begin der zevende.
„ 28, aant. op vs. 14 r. 2, achter Assyrië, in te voegen: (zie op X : 11).
„ 41 r. 5 v. v. o., in pl. v. en kort na de Babylonische ballingschap, te lezen: de tweede helft der zesde eeuw.
„ 43, aant. op vs. 7 laatste r., in pl. v. 14, te lezen: 14 en 15.
„ 43, aant. op vs. 11 na r. 6, in te voegen: van ongeveer 1300 af eene der residentiesteden van de koningen van Assyrië.
„ 46 r. 3, in pl. v. de, te lezen: het begin der.
„ 57, aant. op vs. 17 vóor XXX : 27—33, te lezen: X : 17.
„ 85, aant. op vs. 27, in pl. v. Hoz. VII : 14, te lezen: Hoz. XIV : 7.
„ 91, aant. op vs. 14 laatste regel, in pl. v. VII : 1, te lezen: VII : 13.
„ 103, aant. op vs. 10 r. 1, in pl. v. 30, te lezen: 31.
„ 119, aant. op vs. 51 r. 2, achter werkwoord, te zetten: „vergeten".
„ 124, aant. op vs. 16. Aan het slot bij te voegen: De zegswijze „iemands schuld uitvinden" ook Ps. XXXVI : 3.
„ 145, aant. op vs. 5 r. 10, te lezen: 1 Sam. XXI : 4—6), wijgeschenken (1 Sam. VI : 3 vv.; 2 Sam. VIII : 7—12; 1 Kon. VII : 51; r. 15, in pl. v. Exod. XXX : 15, te lezen: Exod. XXX : 25; r. 16, in pl. v. Exod. XII : 6, te lezen: Exod. XII : 16, en r. 19, in pl. v. Jez. II, te lezen: Jer. II.
„ 145, aant. op vs. 8 r. 6 v. o., in pl. v. Spr. XIV, te lezen: Spr. XXIV.
„ 146, aant. op vs. 14, hieraan toe te voegen: Verg. op Jez. XLI : 4 en Jer. V : 12.
„ 192, aant. op vs. 26 v. te schrappen: XXIV : 3, 9.
„ 194, aant. op vs. 16 r. 3, in pl. v. 15den, te lezen: 16den.
„ 195, aant. op vs. 21 r. 2, in pl. v. XXX : 17, te lezen: XXX : 27.
„ 222, aant. op vs. 13 r. 1 v. o., in pl. v. 1 Kron., te lezen: 1 Kon.
„ 239, vs. 13 r. 1, in pl. v. zonder dat, te lezen: zonderdat.
„ 251, aant. op vs. 1—3 r. 3 v. o., in pl. 625, te lezen: 622.
„ 257, aant. op vs. 42 r. 3. Bij te voegen: Job XX : 14, 16.
„ 261, aant. op vs. 45 r. 3 v, in pl. v. Dit—voor, te lezen: Verg. X : 6; Num. V : 18.
„ 264, aant. op vs. 34, in pl. v. vs. 2, te lezen: XIII : 2.
„ 278, aant. op vs. 26, in pl. v. Ezech. VI : 13, te lezen: Ezech. VI : 3, 13.
„ 279, vs. 35. Na inhoudsmaat; te zetten '.
„ 280, aant. op vs. 17. In pl. v. Spr. XVI, te lezen: Spr. XIV.
„ 297, aant. op vs. 25 r. 4, in pl. v. Jer. XIV : 21 te lezen: Jer. XIV : 12.
„ 327, de gelijkl. pl. te lezen: Ps. LXVIII : 2.
„ 336, aant. op vs. 24, in pl. v. *binnengaan*, te lezen: *binnengegaan.*
„ 365, de gelijkl. pll., te lezen: vs. 17 *ef*. Jer. XLVIII : 45 *d e*.
„ 386, aant. op vs. 2—12, in pl. v. 12, te lezen: 13.
„ 404, aant. op vs. 2, na 18 v. te lezen: Ook op Ezra VI : 12.
„ 413, gelijkl. pll., in pl. v. X : 2 v, te lezen: XI : 2 v.
„ 435, aant. op vs. 4. Na 19, in te voegen: en op Ezech. XLIV : 30.
„ 449, aant. op vs. 8 r. 6, na Spr. XXII, te lezen: 22.
„ 468, aant. op vs. 10 r. 4, in pl. v. Ps. VII, te lezen: Ps. XVII, en in pl. v. Zach. II : 12, te lezen: Zach. II : 8.
„ 504, aant. op vs. 5, r. 2 v. o., te schrappen: lag echter zuidelijker en.
„ 508, r. 10, in pl. v. 31 *a*, te lezen: 31 *b*.

Bl. 508, vs. 5, in pl. v. bij Hamath, te lezen: den weg naar Hamath. Desgelijks Richt. III: 3; 2 Kon. XIV: 25; 1 Kron. XIII: 5; Am. VI: 14.
„ 514, aant. op vs. 8 r. 2, in pl. v. zuidoosten, te lezen: zuidwesten.
„ 516, aant. op vs. 34 r. 1, na ook, in te voegen: 1 Kron. IV: 18.
„ 526, aant. op vs. 18 r. 1 v. o., in pl. v. VII: 1, te lezen: VI: 13.
„ 528, aant. op vs. 37 r. 2, in pl. v. 1 Kron. VI: 7, te lezen: 1 Kron. VI: 76.
„ 547, aant. op vs. 11 r. 2, in pl. v. *Perasiem*, te lezen: *perasim*.
„ 547, aant. op vs. 11 r. 8, in pl. v. merkart, te lezen: melkart.
„ 558, aant. op vs. 11 r. 4 v. b., in pl. v. II: 16, te lezen: II: 17.
„ 565, aant. op vs. 8 r. 5, in pl. v. Ps. L, te lezen: Ps. LII.
„ 568, aant. op vs. 48, in pl. v. Ps. XLVIII, te lezen: Ps. LXVIII.
„ 580, in vs. 12, in pl. v. schoenriem, te lezen: draad.
„ 595, na aant. op vs. 11, bij te voegen: 12. *onder — zoeken.* Verg. Ps. XCI: 4.
„ 603, aant. op vs. 3 r. 9, in pl. v. 40; XXXIII: 9, te lezen: 4 v.; XXXVII: 16.
„ 605, aant. op vs. 1—10 r. 4, in pl. v. na den val, te lezen: kort vóor den val.
„ 609, vs. 1, in pl. v. gezichten waren niet menigvuldig, te lezen: men hoorde niet van gezichten. De aant. worde aldus gelezen: *men — gezichten*, letterlijk: *geen gezicht brak door*, volg. Gr. vert. Over gezichten zie op Num. XII: 6.
„ 612, aant. op vs. 22, te schrappen: de.
„ 626, r. 2, achter bedekken moet een ? staan.
„ 628, aant. op vs. 1, laatste regel, in pl. v. XIII: 12, te lezen: XIII: 21.
„ 633, aant. op vs. 50. Te schrappen: *Ahinoam.* Zie XXV: 43; XXVII: 3; XXX: 5.
„ 635, aant. op vs. 8 r. 2, in pl. v. Ps. LXXXII, te lezen: Ps. LXXXIII.
„ 639, aant. op vs. 2, in pl. v. XXI: 10, te lezen: XXI: 9.
„ 643, r. 5, in pl. v. den poortgang, te lezen: de poortgang.
„ 647, aant. op vs. 13, in pl. v. 34, te lezen: 19.
„ 657, aant. op vs. 17, in pl. v. 22, te lezen: 21.
„ 685, inl. op H. VI r. 10, in pl. v. 6—14, te lezen: 4—16.
„ 686, aant. op vs. 10 r. 1 v. o., in pl. v. 2 Kron. XXV: 26, te lezen: 2 Kron. XXV: 24.
„ 721, r. 5 v. b. Bij te voegen: — Verscheidene verzen van dezen psalm zijn overgenomen in Ps. CXLIV; zie inl. op dien psalm.
„ 722, in vs. 18, in pl. v. uit de macht mijner vijanden, te lezen: van mijn machtigen vijand — en de aant. op dit vers weg te nemen.
„ 722, aant. op vs. 10. Weg te laten: Verg. Ps. CXLIV: 5.
„ 731, r. 12 v. o., in pl. v. 35, te lezen: 36.
„ 737—740. In tekst en aantt. in pl. v. Simeï, te lezen: Sjimeï.
„ 768, vs. 9, in pl. v. vertoond, te lezen: vertoornd.
„ 774, vs. 3, in pl. v. op er, te lezen: er op.
„ 780. Vs. 8 begint na „Jerobeam”.
„ 788, boven de blz. te lezen: 1 Kon. XVIII: 12—26.
„ 790, aant. op vs. 42, bij te voegen: verg. op Ps. XXXV: 13.
„ 821, aant. op vs. 12 r. 3, in pl. v. Nah. III: 8, te lezen: Nah. III: 10.
„ 829, aant. op vs. 36 r. 7, in pl. v. XVII: 2, te lezen: XVII: 1.
„ 830, r. 1 der aantt., na *verborgen*, in te voegen: Ook zijn volg. Gr. vert. een paar woorden omgezet.
„ 830, aant. op vs. 5, 7 r. 3, in pl. v. *Zur*, te lezen: *Sur*.
„ 840, op vs. 19, in pl. v. Tiglath Pilezer II, te lezen: Tiglath Pilezer III. Desgelijks op Gen. X: 2, 11, 2 Kon. XVII: 3, inl. op *Jezaja* (deel II, 384, r. 12 v. o.) en elders.
„ 846, aant. op vs. 24 r. 2, in pl. v. Osnappar, te lezen: Asenappar.
„ 855, aant. op vs. 32, in pl. v. 13, te lezen: 15.
„ 858, aant. op vs. 20 r. 5 en 15, in pl. v. Siloah, te lezen: Sjiloah.
„ 865, aant. op vs. 15 r. 2 v. o., in pl. v. Assurbanipal, te lezen: Asurbanipal.
„ 872, in vs. 11, in pl. v. mede, te lezen: weg (om de overeenkomst met Jer. LII: 15).
„ 872, in vs. 25, in pl. v. onderdaning, te lezen: onderdanig.
„ 874, r. 4, in pl. v. XXIX: 29, te lezen: XXIX: 30.
„ 885, aant. op vs. 20 r. 2, in pl. v. Neh. VIII: 7; X: 11, 23, 27, te lezen: Neh. VIII: 8; X: 11, 22, 26.
„ 919, aant. op vs. 35 r. 3, in pl. v. II: 10 v., te lezen: I: 20 v.
„ 935, in vs. 11, in pl. v. Jesjua, te lezen: Jezua. Desgelijks in aant. op vs. 7—18.
„ 938, aant. op vs. 2 v. r. 2, in pl. v. VIII: 4, te lezen: VIII: 5. Desgelijks aant. op vs. 10 v. r. 2.

Bl. 946, in gelijkl. pll., achter 13, te zetten: *d e*.
„ 996, aant. op vs. 12 r. 2, in pl. v. X : 18, te lezen: X : 17.
„ 1022, r. 14 v. o., in pl. v. 519, te lezen: 520, r. 12 v. o., in pl. v. 515, te lezen: 516.
„ 1023, aant. op vs. 1 r. 5, in pl. v. 540, te lezen: 546.
„ 1025, r. 11, in pl. v. tien duizend, te lezen: acht of tien duizend.
„ 1026, aant. op vs. 3—19 r. 4 v. o. Te schrappen: Neh. X : 16,
„ 1026, aant. op vs. 3—19 r. 3 v. o. Te schrappen: *Jora*, Neh. VII : 24.
„ 1026, aant. op vs. 3—19 r. 2 v. o., in pl. v. Neh. VIII : 4, te lezen: Neh. VIII : 5.
„ 1026, aant. op vs. 24, in pl. v. Neh. XII : 28, te lezen: Neh. XII : 29.
„ 1027, aant. op vs. 29 r. 3, in pl. v. *Nobai*, te lezen: *Nibai*.
„ 1027, aant. op vs. 40 r. 4, in pl. v. Neh. VIII : 7, te lezen: Neh. VIII : 8.
„ 1027, aant. op vs. 43—54 r. 5, in pl. v. Neh. VIII : 7, te lezen: Neh. VIII : 8.
„ 1027, aant. op vs. 43—54 r. 2 v. o., in pl. v. *Nefisjieten*, te lezen: *Nefizieten*; en na Neh. VII : 52, in te voegen: *Nefisjezieten*.
„ 1028, aant. op vs. 55—58 r. 7. Te schrappen: met uitzondering van Asna.
„ 1031, r. 14 v. o., in pl. v. neeft, te lezen: heeft.
„ 1037, laatste regel van aant. op vs. 12. Bij te voegen: Verg. op Deut. IV : 2.
„ 1043, aant. op vs. 19 r. 2, in pl. v. alleen hier, te lezen: ook 1 Kron. XXVI : 25.
„ 1045, aant. op vs. 6, in pl. v. Ps. XXXVIII : 4, te lezen: Ps. XXXVIII : 5.
„ 1051, r. 2 v. b. Te schrappen: niet.
„ 1053, r. 16 v. o., in pl. v. XXX, te lezen: XXXIII.
„ 1055, aant. op vs. 15 r. 3, in pl. v. Siloah, te lezen: Sjiloah.
„ 1056, aant. op vs. 20 r. 2, in pl. v. *Zubbai*, te lezen: *Zabbai*.
„ 1059, aant. op vs. 7 r. 1, in pl. v. Exod. XXII : 27, te lezen: Exod. XXII : 25.
„ 1065, in pl. v. aant. 69—72, te lezen: 70—72.
„ 1067, aant. op vs. 14, in pl. v. vs. 2, te lezen: vs. 1.
„ 1067, aant. op vs. 18 r. 1, in pl. v. vs. 16, te lezen: vs. 17.
„ 1069, aant. op vs. 11 r. 1, in pl. v. Jer., te lezen: Jez.
„ 1071, aant. op vs. 38 r. 2 v. o., in pl. v. 10—14, te lezen: 10.
„ 1072, aant. op vs. 1—8 r. 4, in pl. v. Jer. XXI : 2, te lezen: Jer. XXI : 1.
„ 1077, aant. op vs. 1—7 r. 3, in pl. v. *Maäsja*, te lezen: *Maäzja*.
„ 1077, aant. op vs. 1—7 r. 4, in pl. v. *Gennethoi*, te lezen: *Ginnethoi*.
„ 1079, r. 13 v. b., in pl. v. X : 40, te lezen: X : 39.
„ 1079, aant. op vs. 30, vóor XXIX in te voegen: 2 Kron.
„ 1082, aant. op vs. 4 r. 2 v. o., in pl. v. II : 19, te lezen: II : 10.
„ 1084, aant. op vs. 26, in pl. v. 1 Kron., te lezen: 1 Kon.
„ 1084, aant. op vs. 28, in pl. v. 19, te lezen: 10.
„ 1086, aant. op vs. 1 r. 3, in pl. v. 486, te lezen: 485.
„ 1097, inl. r. 1, in pl. v. twaalfden, te lezen: dertienden.

VERBETERINGEN IN HET TWEEDE DEEL AAN TE BRENGEN.

Bl. 7, in de inhoudsopgave r. 5, in pl. v. I : 2 v., te lezen: I : 21.
„ 13, aant. op vs. 30. Te schrappen: niet meer.
„ 16, aant. op vs. 10 r. 2, in pl. v. 1 Kon. III : 29, te lezen: 1 Kon. IV : 29.
„ 17, aant. op vs. 9 r. 1, in pl. v. sterrebeelden, te lezen: sterrenbeelden.
„ 24, na aant. op vs. 4 in te voegen: 5. Verg. Spr. XVII : 28.
„ 25, aant. op vs. 26, aan het slot te zetten: Verg. Ps. XXV : 7.
„ 29, na aant. op vs. 32 te zetten: 35. Verg. op Jez. LIX : 4.
„ 31, aant. op vs. 3 r. 2, na instaan, te lezen: ; verg. Ps. CXIX : 122.
„ 36, aant. op vs. 9, in pl. v. 12, te lezen: 10.
„ 43, aant. op vs. 6 r. 3, in pl. v. *vijand*, te lezen: *wijngaard*.
„ 54, aant. op vs. 27, in pl. v. *mijne hand mijn mond kuste*, te lezen: *mijn mond mijne hand kuste*.
„ 57, aant. op vs. 12 vv. r. 3, in pl. v. XXXIII, te lezen: XXIII.
„ 74, aant. op vs. 7 r. 2, in pl. v. XL : 14, te lezen: XLII : 6.

Bl. 77, r. 8, in pl. v. CXXI, te lezen: CXX.
„ 79, r. 24 v. o. *Ik ben afgemat van mijn zuchten* moest niet cursief gedrukt zijn.
„ 83, aant. op vs. 1, in pl. v. inl. op *Spreuken*, te lezen: op Spr. XXI : 24.
„ 84, aant. op vs. 7 r. 3, in pl. v. David wordt, te lezen: Salomo zal worden.
„ 93, na aant. op vs. 6 in te voegen: 7—9. Over de volgorde der letters zie op XXXIV : 17, 16.
„ 96, aant. op vs. 5 v. r. 3 v. o., in pl. v. *des*, te lezen: *der*.
„ 97, r. 5 der aantt., in pl. v. 36, te lezen: 26.
„ 100, na aant. op vs. 7 in te voegen: 11. Verg. CIV : 3; Jez. XIX : 1.
„ 124, aant. op vs. 1, in pl. v. XXIV : 19, te lezen: XXIV : 1, 19.
„ 136, aant. op vs. 8 r. 2, in pl. v. I : 8, te lezen: I : 9.
„ 143, aant. op vs. 14 r. 4, in pl. v. 118, te lezen: 108.
„ 143, inl. op Ps. LI r. 4, in pl. v. derde, te lezen: vierde.
„ 143, gelijkl. pl., in pl. v. 6*b*, te lezen: 6*c*. De regel moest op bl. 144 staan.
„ 145, vs. 21 r. 3, in pl. v. varren, te lezen: stieren.
„ 156, aant. op vs. 11 r. 4, in pl. v. 11, te lezen: 10.
„ 164, aant. op vs. 14 r. 1, vóor 16 te zetten: 15*c*; r. 2. Te schrappen: Issachar en; en (verg. Gen. XLIX : 14) te plaatsen achter Gods, in r. 3.
„ 165, vs. 28 r. 1, na zijn, een : te zetten.
„ 166, aant. op vs. 32 r. 2, in pl. v. 81, te lezen: 31 en r. 3. Bij te voegen: en door *welgedanen* vertaald is.
„ 169, inl. op Ps. LXXI r. 6, in pl. v. XX, te lezen: XXII.
„ 170, aan de gelijkl. pll. toe te voegen: Vs. 13. XXXV : 4; XL : 15; LXX : 3.
„ 171, van de gelijkl. pll. te schrappen: Vs. 19*c*. XXXV : 10*b*.
„ 176, aant. op vs. 21, in pl. v. hun, te lezen: zijn.
„ 191, aant. op vs. 11 r. 2, in pl. v. 10, te lezen: 8.
„ 195, aant. op vs. 11—13 r. 2, na geloochend, in te voegen: Zie op VI : 6.
„ 196, aant. op vs. 1 r. 1, in pl. v. XXII, te lezen: XXXII.
„ 199, inl. op Ps. XC r. 8, in pl. v. 17, te lezen: 17 v.
„ 201, aant. op vs. 4 r. 1. Na *toevlucht*, in te voegen: Verg. Ruth. II : 12.
„ 203, aant. op vs. 12 r. 2, in pl. v. 4, te lezen: 11.
„ 210, gelijkl. pll., in pl. v. Vs. 3*b*. Jez. LII : 10*b*, te lezen: Vs. 3*c d*. Jez. LII : 10*c d*.
„ 210, aant. op vs. 7—9, in pl. v. LXIV, te lezen: XLIV.
„ 226, aant. op vs. 36 r. 2, in pl. v. 13, te lezen: 12.
„ 228, aant. op vs. 20, in pl. v. Jez. VII : 9, te lezen: Jez. IX : 7, en in pl. v. Zach. IX : 2, te lezen: Zach. IX : 1.
„ 230, aant. op vs. 5, in pl. v. 10, te lezen: 11.
„ 233, inl. op Ps. CX r. 11, in pl. v. 5, te lezen: 4.
„ 239, inl. op Ps. CXVI r. 2 v. o., in pl. v. op vs. 10, te lezen: op vs. 8 v.
„ 248, aant. op vs. 63, in pl. v. 69, te lezen: 79.
„ 251, aant. op vs. 122, bij te voegen: ; Jez. XXXVIII : 14.
„ 255, aant. op vs. 7, in pl. v. *eenenal*, te lezen: *een en al*.
„ 256, aant. op vs. 5, in pl. v. XVI; 8, te lezen: XVI : 8.
„ 264, aant. op vs. 9, in pl. v. 42, te lezen: 41.
„ 267, aant. op vs. 19 v., in pl. v. CVIII, te lezen: CXVIII.
„ 271, aant. op vs. 6 r. 2, in pl. v. XCIII, te lezen: CXIII.
„ 271, inl. op Ps. CXXXIX r. 7, in pl. v. XXXIX, te lezen: XXXVII; XLIX; XCII.
„ 278, inl. op Ps. CXLIV r. 3 v. o., vóor vs. 12—15 te schrappen: op.
„ 278, gelijkl. pll., in pl. v. 7*d*, te lezen: 7*c*. Desgelijks bl. 279.
„ 282, aant. op vs. 1, in pl. v. XV, te lezen: CV.
„ 300, gelijkl. pl., in pl. v. 19*b*, te lezen: 19*a*.
„ 300, aant. op vs. 31, in pl. v. 1 Sam., te lezen: 2 Sam.
„ 302. Het cijfer van vs. 23 moet éen regel lager staan.
„ 305, aant. op vs. 9. Bij te voegen: Dan. II : 21.
„ 323, aant. op vs. 10, na XXVI : 1. in te voegen: 8.
„ 333, aant. op vs. 7, in pl. v. 13, te lezen: 18.
„ 351, aant. op vs. 3 r. 3, in pl. v. vs. 12, te lezen: vs. 13.
„ 367, aant. op vs. 16, in pl. v. III : 12, te lezen: III : 4, 12.
„ 368, aant. op vs. 3 r. 3, achter zijn een . te zetten.
„ 373. Het verscijfer 6 in aantt. moet zijn 5.
„ 377, aant. op vs. 12, in pl. v. VI : 6, te lezen: VI : 4.

Bl. 377, aant. op vs. 13 v. r. 2, in pl. v. I : 4, te lezen: I : 14.
„ 379. Het verscijfer 6 in de aantt. moet zijn 4.
„ 403, vs. 6, in pl. v. Siloah, te lezen: Sjiloah. Desgelijks driemaal in de aanteekening.
„ 404, aant. op vs. 18, in pl. v. vs. 3, te lezen: vs. 3 v.
„ 416, aant. op vs. 1, in pl. v. Zach. II, te lezen: Zach. VI.
„ 418, aant. op vs. 25, te schrappen: Wellicht — overgenomen.
„ 419, vs. 2, in pl. v. Didon, te lezen: Dibon.
„ 420, aant. op vs. 5 r. 2, vóor 34 te plaatsen: 5.
„ 421, gelijkl. pll., in pl. v. Jer. XLVIII : 36, te lezen: Jer. XLVIII : 31.
„ 424, aant. op vs. 7 r. 4, in pl. v. XXXII, te lezen: XXXIII.
„ 428, aant. op vs. 2 r. 8, te lezen: Nebukadresar (604—562).
„ 429, aant. op vs. 10, in pl. v. Ver., te lezen: Verg.
„ 431, aant. op vs. 9*b* r. 4, in pl. v. Siloa, te lezen: Sjiloah.
„ 433, r. 15, in pl. v. 330, te lezen: 336, en achter optrok, te plaatsen (332).
„ 437, gelijkl. pll., na 44*a*, te zetten: *b*.
„ 446, vs. 16, r. 2, in pl. v. pottebakker, te lezen: pottenbakker.
„ 448, aant. op vs. 10 v. r. 6, na XXVIII : 15, in te voegen: Deut. XXIX : 19; en in pl. v. XVIII : 15, te lezen: XVIII : 12.
„ 464, aant. op vs. 11 r. 2, in pl. v. XXXIV, te lezen: XXXIII.
„ 465, r. 1 v. o., in pl. 558, te lezen: 550.
„ 466, r. 3 v. b., in pl. 549, te lezen: 546.
„ 467, r. 2, te lezen (521—485), Xerxes (485—465).
„ 469, aant. op vs. 19—20, vóor Hab. in te voegen: Jer. X : 3—5;
„ 471, inl. r. 3 v. o., in pl. v. 549, te lezen: 546.
„ 471, vs. 2, in pl. v. Oosten, te lezen: oosten, en aant. aldus te lezen: *uit het oosten*, uit Perzië.
„ 472, aant. op vs. 8 v. r. 6, in pl. v. 1—11, te lezen: 1—13.
„ 482, aant. op vs. 1 r. 2, na koning, te schrappen de comma.
„ 495, aant. op vs. 4 r. 1, in pl. v. vs. 7, te lezen: vs. 5.
„ 499, r. 1 v. o., in pl. v. XLIV, te lezen: XLIX.
„ 510. Het verscijfer 18 in de aantt. moet zijn 13.
„ 523, aant. op vs. 15 r. 1, te schrappen: mij, of.
„ 532, aant. op vs. 10 r. 1, in pl. v. XLII : 6; LXV : 4, te lezen: XLII : 10; XLV : 4.
„ 542, aant. op vs. 10 r. 2, in pl. v. vs. 2, te lezen: vs. 9.
„ 546, aant. op vs. 23, in pl. v. 10, 18, te lezen: 18, 20.
„ 556, aant. op vs. 7 r. 1, in pl. v. 17, te lezen: 27.
„ 556, aant. op vs. 15 r. 3, in pl. v. 11, te lezen: 14.
„ 564, aant. op vs. 5 r. 1 v. o., in pl. v. 10, te lezen: 19.
„ 566, aant. op vs. 4 r. 2 v. o., in pl. v. 22, te lezen: 23.
„ 569, aant. op vs. 13 r. 3, in pl. v. XXXII, te lezen: XXXIII.
„ 573, aant. op vs. 5—9 r. 2, in pl. v. VII, te lezen: VIII.
„ 587, aant. op vs. 19 r. 1 v. o., in pl. v. 21—27, te lezen: 17—21.
„ 595, aant. op vs. 13 r. 3, te schrappen: XLVIII : 1—7;
„ 596, aant. op vs. 23 r. 2, in pl. v. XXIX, te lezen: XIX.
„ 611, aant. op vs. 2 v. r. 4, na ondervond, in te voegen: ; verg. Hoz. II : 13.
„ 611, aant. op vs. 4 r. 1, in pl. v. XII : 15, te lezen: XII : 16.
„ 633, aant. op vs. 4—13 r. 3, in pl. v. XXXIX, te lezen: XXXVIII.
„ 639, aant. op vs. 12 r. 1, in pl. v. XLIII : 13, te lezen: XLIII : 14.
„ 653, vs. 23, in pl. v. gamoel, te lezen: gamul. Desgelijks in de aant.
„ 653, aant. op vs. 21—24 r. 4, in pl. v. *Beth-baäl-meon*, te lezen: *Beth-Baäl-meon*, en in pl. v. 31, te lezen: 38.
„ 662, r. 23, in pl. v. XIX, te lezen: XXIX.
„ 662, r. 25, in pl. v. LII, te lezen: LI.
„ 666, aant. op vs. 34 r. 2, aldus te lezen: *in vrede doe leven*. De gewone vertaling van het Hebreeuwsche woord is ‚tot rust' of ‚tot bedaren brengen' (XXXI : 2; XLVII : 6); maar onze vertaling is gekozen
„ 679, aant. op vs. 21, in pl. v. bezoeking, te lezen: verlossing.
„ 689, inl. op *Ezechiël* r. 8, in pl. v. III : 15, te lezen: III : 24.
„ 695, r. 1 v. o., na 588, in te voegen: of 587. Desgelijks bl. 697, aant. op vs. 5 v. r. 2 v. o.
„ 697. In te voegen eene aant. op vs. 6: Verg. Num. XIV : 34.

Bl. 698, aant. op vs. 6 r. 3, in pl. v. Rom. I, te lezen: Rom. II.
„ 700, aant. op vs. 14 r. 2, in pl. v. Jez., te lezen: Jer.
„ 703, aant. op vs. 1 r. 3, in pl. v. III, te lezen: VIII.
„ 710, aant. op vs. 3 r. 3, in pl. v. vs. 5, te lezen: vs. 4.
„ 722, aant. op vs. 23 r. 1, in pl. v. XL:1, te lezen: XL:2.
„ 731. Bij te voegen aant. op vs. 49: *Hij — beelden,* letterlijk *Hij maakt ook altijd vergelijkingen* of *gelijkenissen.* Zie XV; XVI; XVII; XIX; XXIII; XXIV; XXXI; XXXVII. Men betwijfelde blijkbaar de waarde er van.
„ 733, aant. op vs. 25—27 r. 8, in pl. v. opstelde, te lezen: voltooide, en na Ezech. I:1, in te voegen: ; verg. op I:1—3.
„ 741, aant. op vs. 8 r. 3, in pl. v. 1 Kon. XIX:4, te lezen: 2 Kon. XVIII:34 v.
„ 744, aant. op vs. 7 r. 1, in pl. v. 14, te lezen: 4.
„ 745, aant. op vs. 23 r. 2, in pl. v. 25, te lezen: 12.
„ 749, vs. 24 r. 2, in pl. v. hoorden, te lezen: hoonden.
„ 749, aant. op vs. 1, in pl. v. in 587, te lezen: eind 587 of begin 586.
„ 755, aant. op vs. 2 r. 2, in pl. v. XXIX, te lezen: XIX.
„ 757, aant. op vs. 28 r. 3, in pl. v. 32 v., te lezen: 31 v.
„ 771, r. 1 v. o., in pl. v. eene eeuw, te lezen: eene halve eeuw.
„ 781, aant. op vs. 17 r. 4 v. o., in pl. v. zeventien en eene halve, te lezen: negentien.
„ 783, aant. op vs. 10—16 r. 6, in pl. v. hoogepriesters, te lezen: hoogtepriesters.
„ 788, aant. op vs. 21 r. 13, in pl. v. *den veertienden* in *den vijftienden,* te lezen: *den vijftienden* in *den veertienden.*
„ 788, aant. op vs. 25 r. 2, in pl. v. XXVIII:13, te lezen: XXIX:12—39.
„ 794. Het verscijfer 23 in de aantt. moet zijn: 28.
„ 795, r. 25, in pl. v. 170, te lezen: 170 of 169. Desgelijks bl. 830 in aant. op vs. 28.
„ 796, r. 20 v. o., in pl. v. H. II, te lezen: H. III.
„ 796, r. 10 v. o., in pl. v. het voorjaar van 166, te lezen: het najaar van 166 of het voorjaar van 165.
„ 801, inl. r. 3 v. o., in pl. v. I:11, te lezen: I:17.
„ 802. Op vs. 21 eene aant. te zetten: Verg. Matth. XIII:12.
„ 807. Op vs. 27 eene aant. te zetten: Verg. Jez. XLIII:2.
„ 813, aant. op vs. 1 r. 8, in pl. v. 487, te lezen: 485.
„ 819, aant. op vs. 5 r. 2, in pl. v. 12, te lezen: 21.
„ 819, aant. op vs. 13, aan het slot bij te voegen: ; XII:11.
„ 820, aant. op vs. 26 r. 1, in pl. v. 13, te lezen: 13 v.
„ 822, in gelijkl. pll., in pl. v. Jer., te lezen: Jez.
„ 823, aant. op vs. 26 r. 4 v. o., in pl. v. in 165, te lezen: in 166 of 165. Desgelijks bl. 824 op vs. 27 r. 4 v. o.
„ 824, aant. op vs. 27 r. 6, in pl. v. 167, te lezen: 168; r. 9, achter *gruwel* in te voegen (verg. VIII:13; XI:31; XII:11, ook Matth. XXIV:15; Marc. XIII:14).
„ 824, aant. op vs. 27 r. 4 v. o., in pl. v. 165, te lezen: 166 of 165; r. 3 v. o., in pl. v. 164, te lezen: 165 en r. 2 en 1 v. o., in pl. v. 167, te lezen: 168. Desgelijks bl. 830, in aant. op vs. 31.
„ 826, aant. op vs. 20 v. r. 3 v. o., in pl. v. II:33, te lezen: II:34.
„ 826, inhoud v. XI:2—XII:13 r. 5, in pl. v. 21, te lezen: 20; r. 7, in pl. v. 22, te lezen: 21.
„ 826, aant. op vs. 2 r. 4, in pl. v. 522 en 425, te lezen: 521 en 424.
„ 826, aant. op vs. 2 r. 4 v. o., in pl. v. 330, te lezen: 331.
„ 827, aant. op vs. 5 r. 5, in pl. v. 311, te lezen: 312.
„ 827, aant. op vs. 9 r. 1, in pl. v. Euergetes II en Seleucus III, te lezen: Euergetes I en Seleucus II.
„ 830, aant. op vs. 31 laatste regel, te schrappen: IX:27.
„ 832, aant. op vs. 2 r. 7, in pl. v. , lijden zullen, te lezen: lijden zullen,
„ 833, inl. op *Hozea* r. 3 v. aldus te lezen: Dewijl Zach. IX—XIV, dat uit den tijd van Alexander den Groote is, daarin is opgenomen, leefde de Verzamelaar daarna.
„ 834, r. 16, in pl. v. Tiglat, te lezen: Tiglath.
„ 834, r. 6 v. o., in pl. v. Assurbanipal, te lezen: Asurbanipal.
„ 835, inl. op Hoofdstuk I—III, r. 3, in pl. v. 9, te lezen: 6.
„ 836, aant. op vs. 1 r. 2, in pl. v. 32, te lezen: 33.
„ 836, aant. op vs. 4 r. 12, na Joas, in te voegen: den zoon van Joahaz,
„ 839, aant. op vs. 20 v. r. 4, in pl. v. I:6, te lezen: I:4 v.
„ 849, aant. op vs. 10 r. 3, in pl. v. XXXII:9, te lezen: XXXII:10; Jer. II:2.

Bl. 851, aant. op vs. 9 v., aan 't slot te lezen: , en weggelaten *in Gibea.*
„ 857, inl. op *Joël* r. 11, in pl. v. II : 2*a* met Sef. I : 15*a*, te lezen: II : 2*a b* met Sef. I : 15*d e*.
„ 864, aant. op vs. 9—17, in pl. v. XXXVII, XXXVIII, te lezen: XXXVIII, XXXIX.
„ 866, aant. op vs. 1 r. 5, na boek, in te voegen: en op VII : 14.
„ 870, aant. op vs. 3—7, bij te voegen: Verg. Gen. XVIII : 17.
„ 870, aant. op vs. 9 laatste regel, in pl. v. XII : 1, te lezen: XII : 2.
„ 873, aant. op vs. 13—15, laatste regel, in pl. v. 732, te lezen: 733.
„ 874, aant. op vs. 26 r. 1, na weggevoerd, te lezen: ; verg. Jez. XLVI : 1; Hoz. X : 6.
„ 879, aant. op vs. 14 r. 4, in pl. v. XIX, te lezen: XVII, XVIII.
„ 887, r. 7 en 6 v. o., in pl. v. IV : 5, te lezen: 6, en in pl. v. 6: IV : 6.
„ 899, aant. op vs. 14 r. 4 v. o., in pl. v. 734, te lezen: 733.
„ 903, aant. op vs. 8 r. 2, in pl. v. Asarhaddon, te lezen: Ezarhaddon.
„ 916, inl. op *Haggai* r. 6, in pl. v. 487, te lezen: 485. Desgelijks bl. 919 r. 6 v. o.
„ 918, gelijkl. pl., in pl. v. Vs. 7*a*, te lezen: Vs. 7.
„ 922, aant. op vs. 3 r. 1, in pl. v. 18, te lezen: 19.
„ 930, aant. op vs. 6 r. 2 v. o., in pl. v. Deut. XXIX : 3, te lezen: XXIII : 2.
„ 931. In pl. v. Hoofdstuk X : 1—XI : 13, te lezen: Hoofdstuk X : 1—XI : 3.
„ 934, aant. op vs. 13. Bij te voegen: Verg. Matth. XXVII : 7.
„ 942, r. 1, in pl. v. Jakobs tenten uit, te lezen: uit Jakobs tenten.
„ 944, aant. op vs. 5 r. 1, in pl. v. XVIII, te lezen: XVII.

J O B.

INLEIDING.

Dit dichterlijke boek, het grootste meesterwerk der ons overgeleverde Israëlietische letterkunde, handelt over het lijden van den rechtschapene, een raadsel bij het geloof aan Gods rechtvaardigheid.

De schrijver begint met Job te teekenen als een uitnemend vroom man, die geheel buiten zijne schuld door de zwaarste rampen getroffen wordt, maar ook daaronder aan zijn God vasthoudt en zich zonder morren aan hem onderwerpt; zijne ellende is zoo groot dat drie van zijne vrienden, van verre tot hem gekomen, zeven etmalen stom van mededoogen bij hem zitten (I, II). Eindelijk wordt de smart Job te machtig en barst hij los in bittere klachten (III), wat aanleiding geeft tot een twistgesprek tusschen hem en zijne vrienden (IV—XXVIII). Terwijl dezen hem, eerst zachtkens, straks scherper, berispen over den toon dien hij tegen God aanslaat en herhaaldelijk verzekeren dat God altijd rechtvaardig handelt, totdat zij ronduit verklaren dat zij Job voor een groot zondaar houden, die zijn lijden verdiend heeft, wijst hij hunne terechtwijzigingen af, betuigt met diere woorden zijne onschuld en beticht God van onrechtvaardigheid, maar beroept zich tevens op dienzelfden God, over wiens handelwijze hij zich beklaagt. De samenspreking kan in drie gesprekken geplitst worden: III—XIV; XV—XXI; XXII—XXVIII. In het eerste en het tweede spreken al de drie vrienden en worden zij beurtelings door Job beantwoord; in het laatste komt de tweede vriend slechts kort, de derde in het geheel niet meer aan het woord; zoodat Job blijkbaar het veld behoudt. Als nu de vrienden zwijgen, zet Job nog eens zijn geval uiteen (XXIX—XXXI): uit den grootsten voorspoed heeft God hem in den diepsten rampspoed gedompeld, terwijl zijn gedrag toch onberispelijk was. Waarom deed hij dit? Nu treedt een vierde vriend op, van wien wij nog niet gehoord hebben, Elihu; deze tracht op zijne beurt hem te weerleggen (XXXII—XXXVII). Daarna spreekt Jahwe zelf in een storm Job toe en dwingt hem tweemaal, door hem te wijzen op zijne grootheid en wijsheid in de schepping, tot eene ootmoedige schuldbekentenis: hij heeft verkeerd gesproken en zal het niet weder doen (XXXVIII : 1—XLII : 6). Nu komen op Jahwe's last de drie vrienden van Job zijne voorbede vragen: God moge hun hunne woorden vergeven! en wordt Job in vroegeren staat hersteld, ja, meer dan vroeger gezegend (XLII : 7—17).

Willen wij het boek goed begrijpen, dan moeten wij beginnen met onderscheid te maken tusschen het oorspronkelijke werk en de stukken die er later zijn ingevoegd. Dit zijn de navolgende: XXIV : 13—24 (geheel of gedeeltelijk; zie inl. op XXIII, XXIV); XXVII : 7—23; XXVIII; XXXII—XXXVII; XL : 10—XLI : 26. Van deze gedeelten kan men de laatste drie wegnemen zonderdat wij ze missen; maar XXIV : 13—24 en XXVII : 7—23 hebben waarschijnlijk iets anders verdrongen. Zie over deze stukken de bijzondere inleidingen.

De schrijver van het oorspronkelijke werk stond voor een groot raadsel: het lijden des vromen in verband met Gods rechtvaardigheid. Na in de inleiding (I, II) in het beeld van Job op het feit te hebben gewezen dat God soms rampspoed over een rechtschapene beschikt zonderdat deze het verdiend heeft, laat hij den lijder zelven het vraagstuk dat hierin den nadenkenden godsdienstigen mensch gesteld wordt duidelijk uitspreken. Uitgaande van de in dien tijd algemeen gangbare vergeldingsleer, moet Job, in het bewustzijn zijner onschuld, komen tot de klacht dat God hem onrechtvaardig behandelt, ja, voor het ongeluk heeft geschapen (IV, V; IX, X); terwijl hij tevens met verbazing ontdekt dat de voorspoed dien vele goddeloozen genieten, evenzeer als de smart die vromen soms ondervinden, met Gods rechtvaardigheid niet strookt (XXI). De holheid der redeneeringen zijner vrienden, die altijd door de gewone vergeldingsleer handhaven, inziende, en toch buiten staat haar door eene betere te vervangen, kan hij niet anders doen dan de zaak aan God overgeven, die hem wel recht verschaffen zal; maar hoe? en wanneer? Na zijn dood wellicht? Hij weet het niet; maar God zal het doen (XII—XIV; XVI, XVII; XIX). Het geloofsvertrouwen waartoe hij zich alzoo verheft maakt echter telkens plaats

voor moedeloosheid. Kon hij slechts God vinden! Maar God is niet te vinden (XXIII : 1—XXIV : 12). Het beroep op Gods hoogheid, waartoe de vrienden zich ten slotte bepalen (XXVI), lost het raadsel natuurlijk niet op. Zoo blijft Job radeloos er vóor staan en spreekt, wanneer zijne vrienden zwijgen, nog eens onbewimpeld en uitvoerig uit wat hem kwelt: waarom word ik, die onberispelijk van leven ben, zoo geteisterd door God? (XXIX—XXXI). Hierop geeft Jahwe zelf antwoord (XXXVIII : 1—XL : 9). Hij wijst Job op zijne macht en wijsheid, in de zichtbare schepping openbaar, en vermaant den bediller van zijne handelwijze tot berusting. Al lost dus ook Jahwe het raadsel niet op, Job buigt voor zijne uitspraak.

Dat hierna Jobs vrienden worden terechtgewezen en zijne voorbede komen vragen is voor ons gevoel zeer bevredigend; immers, die vrienden, die altijd zoo onderdanig over God spreken, zich ergeren over Jobs vrijmoedige taal en zoo trouw de vergeldingsleer der vaderen aanhangen, blind voor al wat daartegen pleit, zijn inderdaad, ondanks al hunne eerbiedige woorden, veel minder godsdienstig en geloovig dan de twijfelende Job. Het is niet eene der geringste verdiensten van den schrijver dit goed gezien en zijnen lezers duidelijk getoond te hebben. Maar dat hij daarna Job weder tot voorspoed laat komen, en dus geen kans zag zijn werk zonder dezen omkeer tot een eenigszins bevredigend slot te brengen, doet ons minder aangenaam aan en bewijst dat hij het vraagstuk niet in al zijn omvang gesteld, veel min de beste oplossing gegeven heeft. Inderdaad, hij laat wel sommige vromen rampspoedig zijn, maar durft hen toch niet in het lijden laten sterven, en staat eigenlijk nog in het oude vergeldingsgeloof, waarvan hij de zwakheid, ja, onhoudbaarheid, inziet. Ook volgens hem zendt God in den regel den deugdzamen voorspoed, den slechten tegenspoed toe; maar er zijn uitzonderingen, en alleen hierover handelt zijn boek.

De dichter moest wel buiten staat zijn het vraagstuk zuiver te stellen. Immers, tot de grootsche poging om het op te lossen door de hoop op eene vergelding na den dood naderde hij wel nu en dan (XIV : 13—17; XIX : 25—28), maar om ten slotte de mogelijkheid eener herleving te loochenen; ook werd hij zich niet klaar bewust dat het waar geluk des menschen bestaat in de gemeenschap met God, waarvan de zaligheid tegen veel zwaren rampspoed opweegt. Zoo kon hij het vraagstuk niet in zijn vollen omvang in het oog vatten zonder het geloof in Gods rechtvaardigheid te verliezen. Maar des te meer is de moed te waardeeren waarmede hij de pijnlijke vragen waartoe de gangbare vergeldingsleer aanleiding gaf met ernst en onbewimpeld stelde, al moest hij zich ten slotte vergenoegen met vast te houden aan zijn God, die zeker op de eene of andere wijze zijne handelwijze rechtvaardigen kon — al zagen de geloovigen niet hoe.

Reeds het in ons boek behandelde onderwerp leert ons dat het na den ondergang van Juda moet zijn opgesteld. De vergeldingsleer toch die hier wordt gepredikt en beoordeeld, als geldende niet het volk in zijn geheel, maar elken mensch in het bijzonder, is eerst door Ezechiël voorgedragen, ja, kon eerst in diens tijd ontstaan (zie inl. op Ezech. XVIII); en zij moest reeds geruimen tijd verkondigd en in Israël gemeengoed geworden zijn voordat zij kon worden betwijfeld en besproken zooals in ons boek geschiedt. Voor de stelling dat het in dezen tijd ontstaan is pleit ook het algemeen menschelijk karakter dat de schrijver aan zijn held geeft. Hij heet zelfs geen Israëliet, evenmin als zijne vrienden, en Jobs vroomheid heeft geen eigenaardig Israëlietische trekken. Wij bespeuren dit reeds in de inleiding (zie op I : 5) en verder het geheele gedicht door. Al bezigt de schrijver zelf steeds den naam *Jahwe*, hij legt dien aan Job slechts tweemaal (I : 21; XII : 9), aan zijne vrienden geen enkelen keer op de lippen en laat hen spreken van *God* of *de Machtige*. Ook gebruikt hij voor *God* niet het gewone Hebreeuwsche woord in den meervoudsvorm (*Elohim*), maar het enkelvoud hiervan (*Eloah*), dat anders zelden in de Israëlietische letterkunde gevonden wordt, en wis niet met het spraakgebruik overeenkwam, maar een dichterlijke kunstterm is, gemaakt om de eenheid van het wezen Gods te doen uitkomen. Dit algemeen menschelijk karakter nu draagt de godsdienst in de geschriften der zoogenaamde wijzen die uit de vierde en derde eeuw vóor Chr. dagteekenen (zie inl. op *Spreuken*), en hangt samen met de eigenaardige ontwikkeling van Israëls godsdienstig leven na den val van Jeruzalem: hoe langer het staatkundig leven gekwijnd had door den langdurigen druk des volks onder Perzische en Grieksche heerschers, des te meer trad het nationaal karakter van den godsdienst der profeten op den achtergrond en werd op persoonlijke godsvrucht nadruk gelegd.

In denzelfden tijd, de vierde of derde eeuw, verplaatsen ons ook de in het boek gehuldigde voorstellingen. Dat Jahwe de eenige God, de wereldschepper is, wordt niet meer, als b.v. door de schrijvers van Jez. XL—LXVI, betoogd, maar als algemeen aangenomen ondersteld. Desgelijks Gods alwetendheid. De voorstelling dat Job offers brengt tot verzoening van de zonden zijner kinderen (I:5) voegt in dezen tijd zeer goed. Evenzoo de meeningen van den schrijver over de engelen (IV:18; V:1; XV:15; XXI:22; XXV:2, 5; XXXIII:23; XXXVIII:7; verg. op Gen. XVI:7) en over den Satan (I:6—12; II:1—6; verg. op 1 Kron. XXI:1). Op denzelfden tijd wijst ons ook zijne taal, die wel, zooals van een zoo bekwaam man was te wachten, zeer zuiver en rijk is, maar waarin vele Arameesche en jong-Hebreeuwsche woorden voorkomen.

Leefde de schrijver dus geruimen tijd na 586, zijn geschrift verplaatst ons in den overouden, aartsvaderlijken, tijd: Job is een herdersvorst, die zelf offert. De stof heeft hij waarschijnlijk aan eene overlevering of legende ontleend. Immers, een Job komt Ezech. XIV:14, 20 naast Noach en Daniël voor. Hoeveel hij van het verhaal I, II; XLII:7—17 aan de overlevering te danken heeft, weten wij niet. Maar dat zijn werk overigens vrucht der verbeelding is behoeft geen betoog.

Onze schrijver toch is dichter: uitgenomen inleiding, slot en korte aankondigingen dat een nieuwe spreker begint, is alles poëzie. Hij was zeker een Israëliet, zooals reeds uit het gebruik van den naam *Jahwe* blijkt, en er is geen enkele reden waarom wij zouden onderstellen dat hij elders dan in Palestina of den naasten omtrek woonde. Blijkbaar was hij een man van kennis, tehuis in de letterkunde van zijn volk, iemand die van de hemellichamen, de aarde, de dieren en de planten wist wat men er in zijne dagen van wist, en die waarschijnlijk òf zelf gereisd òf van anderen veel over vreemde landen gehoord had. Als dichter staat hij zeer hoog. Wel is het niet te loochenen dat het geheel te breed is en slechts eene geringe dramatische gave openbaart; zelfs is het de vraag, of de dichter getracht heeft aan de drie vrienden van Job een verschillend karakter te geven; indien hij het heeft willen doen, is hij er slecht in geslaagd. Maar reeds de in proza geschreven inleiding openbaart in verhevenheid van voorstelling en toon, en den daarmede gepaard gaanden indrukwekkenden eenvoud, een dichterlijk gemoed; en in de samenspraken van Job en zijne vrienden komen vele aangrijpende beschrijvingen en uitboezemingen voor.

Die dichter doet in diepte van godsdienstig leven en fijnheid van zedelijk gevoel voor geen der schrijvers van het O. T. onder. Pleit vooral Jobs beschrijving van zijn onberispelijk leven voor des schrijvers hooge opvatting van het zedelijk goede, de waarheid waarmede het vraagstuk van Gods rechtvaardigheid door hem gesteld en besproken wordt stempelt hem tot een man van zeldzaam hooge godsdienstige ontwikkeling. Al heeft hij de groote vraag die hem bezighield niet zoo zuiver gesteld, noch tot eene oplossing zoo ver gebracht als in volgende eeuwen, vooral onder den invloed van het Evangelie, geschied is, de moed waarmede hij, de geloovige man, haar onder de oogen ziet openbaart zijn diepen ernst. Zich ergerend aan de onnadenkendheid der menschen die, blind voor al wat de ervaring in strijd met de oude overgeleverde opvatting leerde, haar huldigden alsof zij vanzelf sprak, en zonder schroom daaruit de onbillijke gevolgtrekking maakten dat iemand die zwaar moest lijden zeker een groot zondaar was, stelt hij die oppervlakkigheid bij monde van Job aan de kaak en laat hij haar door Jahwe veroordeelen. Al laat hij Job om zijne te stoute woorden van twijfel door Jahwe berispen, hij heeft gevoeld en begrepen dat God dien stouten twijfelaar veel hooger stelt dan de schijnbaar eerbiedige lieden wier geloof hun zoo weinig hoofd- en hartbreken kost.

Weinige menschen begrijpen dit, en het is daarom niet te verwonderen dat het boek eene of meer omwerkingen heeft ondergaan: menig lezer moest zich door den inhoud tegelijkertijd afgestooten en aangetrokken gevoelen. Afgestooten, ja; want Job, de stoute bediller van Gods handelingen, wordt wel ten slotte berispt om zijne hoogst oneerbiedige taal, maar niet weerlegd: hij is een tot zwijgen gebracht overwinnaar, geen overwonnene. De kracht zijner snijdende aanmerkingen op de leer der vaderen bleef ongebroken. En die leer was, ondanks die tegenwerpingen, in hoofd en hart der meeste lezers, geestverwanten der drie vrienden, ongeschokt. Dat men desniettemin het boek niet als godslasterlijk ter zijde legde was omdat het toch wonderlijk aantrok. Dank der inleiding, stond Job zeker bij de Joden, zooals later bij de Christenen (Jac. V:11), als de vrome lijder, een toonbeeld van ge-

duld, te boek, en het slot, XLII : 7—17, scheen krachtig voor de oude vergeldingsleer te pleiten. Vandaar inlasschingen van zeer verschillende strekking. Vooreerst zulke waarin men poogde Job tot een voorstander der oude leer te maken: XXIV : 13—24; XXVII : 7—23; waarin aan Job sterke betuigingen van gehechtheid aan haar op de lippen worden gelegd. Eene andere, XXXII—XXXVII, de toespraken van Elihu, is ingegeven door de overweging dat Job niet krachtig genoeg door zijne drie vrienden bestreden werd, en dat eene betere weerlegging mogelijk was. Eindelijk dienden eenige tot uitbreiding van het boek, min of meer in den geest des schrijvers, XXVIII en XL : 10—XLI : 26.

De tekst is over het algemeen vrij goed overgeleverd; nemen wij in aanmerking dat de zin vaak zeer zwaar is, dan is het wonderlijk dat er betrekkelijk zoo weinig fouten ingeslopen zijn. Toch zijn verscheidene plaatsen door de overschrijvers mishandeld. En tot herstel van den oorspronkelijken tekst hebben wij weinig aan de Gr. vert.; want zij behelst van dit boek eene vertolking die wellicht slechter is dan die van eenig ander gedeelte van het O. T. Niet alleen is menig stuk overgeslagen: ongeveer vierhonderd regels van den Hebreeuwschen tekst ontbreken er in; maar ook is de overzetting van wat wel vertaald is in den regel zeer slordig en willekeurig. Wij zullen haar dus zelden aanhalen.

HOOFDSTUK I, II.

Jobs vroomheid proefhoudend bevonden. — Job is een even vroom als voorspoedig man (I : 1—5). Als de Satan in den hemelraad van hem beweert dat hij alleen uit baatzucht Jahwe dient, geeft deze den Satan vergunning Job van alles te berooven; alleen diens lichaam mag hij niet aantasten (6—12). Job, nu eensklaps van al zijne schatten beroofd, houdt aan zijn God vast (13—22). In den hemelraad meent de Satan, dat Job zich wel anders zal gedragen indien hij persoonlijk wordt aangetast; waarop Jahwe hem veroorlooft hem ziek te maken (II : 1—6). Job, dientengevolge met zweren geslagen, zit als een toonbeeld van ellende neder, doch berispt zijne vrouw, die hem dringt om God den dienst op te zeggen, en blijft eerbiedig tegenover Jahwe (7—10). Drie vrienden komen uit verre landen om hem te troosten, en zitten zeven etmalen lang zwijgend bij hem (11—13).

Dit verhaal dient om het groote vraagstuk waarover het boek handelt te stellen; wat het duidelijk en indrukwekkend doet: door zoowel de samenspraken in den hemel, I : 6—12; II : 1—6, als de aankondigingen der „Jobsboden”, I : 13—22, telkens in dezelfde bewoordingen te kleeden bewerkt de schrijver dat de lezer om de bijzaken niet denkt en alleen de hoofdzaak scherp in het oog vat. Deze is: het lijden van Job is in geenen deele straf voor door hem begane zonden. Dit volgt niet alleen uit de beschrijving zijner vroomheid: hiermede zouden vele geheime zonden kunnen gepaard gaan; maar ook uit het verhaal hoe hij in ellende gekomen is: Jahwe heeft, zonderdat Job hiertoe eenige aanleiding gaf (zie vooral II : 3), den Satan verlof gegeven hem te plagen, opdat ook deze overtuigd mocht worden van Jobs onbaatzuchtige rechtschapenheid.

I : 1 Er was eens in het land Us een man, Job genaamd; die man was
deugdzaam en rechtschapen, godvreezend en tegen het kwaad op zijne
2, 3 hoede; ' hem werden zeven zonen en drie dochters geboren, ' en hij
bezat zeven duizend stuks kleinvee, drie duizend kameelen, vijfhonderd
koppels runderen, vijfhonderd ezelinnen en een zeer talrijken slaven-
4 stoet. Zoo was die man aanzienlijker dan alle Oosterlingen. ' Zijne zonen
nu richtten, ieder op zijne beurt, een maaltijd aan, en noodigden hunne
5 drie zusters om met hen te eten en te drinken. ' Als dan de reeks dier
dagen van maaltijd rond was geweest, deed Job hen komen en heiligde
hen; dan bracht hij den volgenden morgen brandoffers, voor elk hun-

1. *Us.* Zie op Gen. X : 23. — Job woonde dus buiten het land van Israël; hij behoorde volg. vs. 3 tot de Oosterlingen.
2 v. Jobs rijkdom.
3. *Oosterlingen.* Zie op Gen. XXIX : 1.
4. Duidelijk is dit niet. Waarschijnlijk wordt bedoeld dat het tiental van tijd tot tijd eene feestweek hield, elken dag bij een der zeven broeders maaltijd houdende. — *ieder — beurt,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft er het woord *huis* tusschen in.
5. *heiligde hen,* door bad en kleederwassching (zie op Exod. XIX : 10); opdat zij den volgenden morgen aan het offer konden deelnemen; waarbij de kinderen dus tegenwoordig waren, al wordt dit niet uitdrukkelijk gezegd. — *bracht hij ... brandoffers.* Wij zouden schuldoffers verwacht hebben; maar Job leeft, volgens den schrijver, in den overouden tijd, vóór de afkondiging der wet waarbij de zond-

ner één; want, dacht Job, misschien hebben mijne kinderen gezondigd
en in hun hart God vaarwelgezegd. Zoo deed Job altijd.
6 Eens kwamen de zonen Gods zich bij Jahwe stellen, en onder hen
7 kwam ook de Satan.′ En Jahwe zeide tot den Satan: Van waar komt
gij? De Satan antwoordde Jahwe: Ik heb de aarde doorkruist en ben op
8 haar rondgetrokken.′ Hierop zeide Jahwe tot den Satan: Hebt gij gelet
op mijn dienaar Job? Zijns gelijke is er toch niet op aarde: een zoo
deugdzaam en rechtschapen man, godvreezend en op zijne hoede tegen
9 het kwaad.′ De Satan antwoordde Jahwe: Is Job godvreezend voor niet?′
10 Gij hebt immers hem en zijn gezin en al wat hem toebehoort aan alle
kanten omheind; het werk zijner handen hebt gij gezegend, en zijn vee
11 heeft zich geweldig uitgebreid in het land.′ Maar strek uwe hand eens
uit en tast al wat hem toebehoort aan; of hij u ook in het aangezicht
12 vaarwelzeggen zal!′ En Jahwe zeide tot den Satan: Welaan, al wat
hem toebehoort is aan u overgeleverd. Alleen naar hem zelven moogt
gij uwe hand niet uitstrekken. Toen ging de Satan uit Jahwe's tegen-
woordigheid heen.
13 Eens dan, toen Jobs zonen en dochteren om te eten en wijn te
14 drinken ten huize van hun oudsten broeder waren,′ kwam een bode
tot hem en zeide: De runderen waren aan het ploegen, en de ezelinnen
15 graasden in de nabijheid,′ daar deden de Sjabeërs een inval en roofden
ze weg; de knechten versloegen zij met het scherp van het zwaard;
16 ik alleen ben ontkomen, om het u te melden.′ Nog sprak deze, toen
een ander kwam en zeide: Vuur Gods is van den hemel gevallen en
heeft het kleinvee en de knechten verzengd en verteerd; ik alleen ben
17 ontkomen, om het u te melden.′ Nog sprak deze, toen een ander kwam
en zeide: De Chaldeën, in drie benden verdeeld, deden een aanval op
de kameelen en roofden ze weg; de knechten versloegen zij met het
scherp van het zwaard; ik alleen ben ontkomen, om het u te melden.′
18 Nog sprak deze, toen een ander kwam en zeide: Uwe zonen en doch-
19 teren aten en dronken wijn ten huize van hun oudsten broeder,′ toen
plotseling een hevige wind van over de woestijn opkwam en het huis
aan de vier hoeken aangreep; het viel op de jongelieden, en zij stier-
ven; ik alleen ben ontkomen, om het u te melden.
20 Toen stond Job op, verscheurde zijn mantel, schoor zijn hoofd kaal,
21 viel ter aarde en wierp zich neder,′ zeggende: Naakt ben ik uit den
schoot mijner moeder gekomen, naakt zal ik derwaarts wederkeeren;
Jahwe heeft gegeven, Jahwe heeft genomen, de naam van Jahwe zij

en schuldoffers werden ingesteld; hij brengt deze dus evenmin als de aartsvaders. Een ander gevolg der inkleeding is dat Job zelf offert, wat in des schrijvers tijd alleen den priesters vrijstond, maar toen ook van de aartsvaders verhaald werd. — *God vaarwelgezegd*. Dezelfde uitdrukking vs. 11; II: 9; 1 Kon. XXI: 10, 13.

6. *de zonen Gods*, evenals II: 1; XXXVIII: 7, de engelen; zie op Gen. VI: 2. — *zich bij Jahwe stellen*. Jahwe's gezanten komen hem verslag geven van hetgeen zij gedaan hebben en zijne bevelen ontvangen. — *De Satan*. Zie op 1 Kron. XXI: 1.

10. *aan alle kanten omheind*, in uwe bijzondere bescherming genomen.

11. *in het aangezicht*, schaamteloos, onbewimpeld.

13—19. Met akelige eentonigheid kondigen de boden de slagen aan; zoo wil de schrijver den indruk geven van het verpletterende der onheilen die Job overkwamen.

15. *de Sjabeërs*, mannen uit Sjeba, waarover zie op Gen. X: 7. Zij komen in dit boek nog VI: 19 als handelaars voor.

16. *Vuur Gods*, de bliksem, die geheele kudden eensklaps dooden kan; verg. Ps. LXXVIII: 48.

17. *De Chaldeën*. Zie op 2 Kon. XXIV: 2.

19. *een wind van over de woestijn*. Verg. Jer. IV: 11; Hoz. XIII: 15.

20. *schoor zijn hoofd kaal*. Zie op Lev. XIX: 28.

21. De schrijver drukt zich zeer onnauwkeurig uit, hij bedoelt: zooals ik *naakt*, zonder kleederen, ben geboren, zal ik *naakt*, arm en berooid, in den schoot van aller moeder, de aarde (verg. XXX: 23), wederkeeren. Verg. Pred. V: 14*a*.

22 geloofd!′ In dit alles heeft Job niet gezondigd en tot God geen onver-
togen woord gericht.
II : 1 Eens kwamen de zonen Gods zich bij Jahwe stellen; onder hen
2 kwam ook de Satan.′ En Jahwe zeide tot den Satan: Van waar komt
gij? De Satan antwoordde Jahwe: Ik heb de aarde doorkruist en ben op
3 haar rondgetrokken.′ Hierop zeide Jahwe tot den Satan: Hebt gij
gelet op mijn dienaar Job? Zijns gelijke toch is er niet op aarde: een
zoo deugdzaam en rechtschapen man, godvreezend en op zijne hoede
tegen het kwaad; en nog volhardt hij in zijne deugd, hoewel gij mij
4 hebt opgezet om hem zonder grond in het ongeluk te storten.′ De
Satan antwoordde Jahwe: Huid voor huid; en al wat de mensch heeft
5 geeft hij voor zijn leven.′ Maar strek uwe hand eens uit en tast zijn
gebeente en zijn vleesch aan; dan zal hij u gewis in het aangezicht
6 vaarwelzeggen.′ Hierop zeide Jahwe tot den Satan: Welaan, hij is
aan u overgeleverd; maar ontzie zijn leven.
7 Toen ging de Satan uit Jahwe's tegenwoordigheid heen en sloeg
8 Job met booze zweren, van zijne voetzool tot zijn hoofdschedel;′ hij
nam eene scherf om daarmede zich te krabben, terwijl hij in de asch
9 zat.′ Zijne vrouw zeide tot hem: Gij volhardt nog in uwe deugd? Zeg
10 God vaarwel en sterf!′ Doch hij zeide tot haar: Gij spreekt als eene
zottin. Ook het goede nemen wij van God aan, zouden wij dan het
kwade niet aannemen? In dit alles heeft Job niet gezondigd met zijne
lippen.
11 Toen nu drie vrienden van Job, Elifaz van Teman, Bildad van
Sjuah en Sofar van Naäma, van al de rampen die hem getroffen had-
den hoorden, verlieten zij hunne woonplaatsen en kwamen bij elkan-
12 der, om hem te gaan beklagen en troosten.′ Toen zij op eenigen afstand
de oogen opsloegen, herkenden zij hem niet; nu begonnen zij luide te
weenen, verscheurden hunne kleederen en strooiden asch op hun hoofd.′
13 Zeven dagen en zeven nachten zaten zij bij hem op den grond, zon-
derdat iemand een woord tot hem zeide; want zij zagen dat de smart
zeer groot was.

22. *In dit alles*, in al dien rampspoed.

1—3*a*. Dit is zooveel mogelijk letterlijk gelijk aan I : 6—8.

1. Grondt. laat op *Satan* volgen *om zich bij Jahwe te stellen*, waarschijnlijk bij vergissing herhaald uit het voorgaande.

3. *Zonder grond*, zonderdat hij die rampen verdiend heeft.

4. *Huid voor huid*, d. i. men geeft voor de dingen wat ze waard zijn. Job heeft zijn leven nog te verliezen; het is dus natuurlijk, dat hij om dit te behouden al het andere, dat niet zooveel waard is, kan afstaan. Zijne vroomheid is dus toch loondienst en baatzucht.

7. *booze zweren*, de voorboden der melaatschheid, waaraan Job volgens de beschrijving in vs. 8; VII : 4 v., 13—15; XVI : 8; XIX : 17, 20; XXX : 17 v., 30, leed. Over deze ziekte, die XVIII : 13 waarschijnlijk met „de eerstgeborene van den dood" bedoeld wordt, zie inl. op Lev. XIII, XIV.

8. *om daarmede zich te krabben*, tegen de jeukte, eene der ergste kwellingen van de melaatschheid. — *in de asch*, ten teeken van smart en rouw, Jer. VI : 26; Ezech. XXVII : 30; Jona III : 6.

9. *en sterf*. Daarop loopt het in elk geval uit.

10. Indien wij aangename ervaringen aan God danken, zouden wij dan de onaangename die hij beschikt niet dragen?

11. *Elifaz*. Zoo heet Gen. XXXVI : 4 een zoon van Ezau. Ook *Teman*, zijne woonplaats, wijst op Edom; zie op Gen. XXXVI : 11. — *Sjuah* wijst op Zuid-Arabië, Gen. XXV : 2. — *Naäma* (Gr. vert. schijnt *Maäna* gelezen te hebben) is onbekend. Wel komt in Joz. XV : 41 eene stad van dien naam voor, maar zij ligt in Juda, en de schrijver laat, naar het schijnt, al de vrienden uit den vreemde komen. Daar wij hier niet met geschiedenis te doen hebben, behoeven wij niet uit te rekenen, hoeveel tijd wel verloopen moest eer het bericht van Jobs lijden in zoo verre streken kon komen en zijne daar wonende vrienden konden samenkomen, om hem tegelijkertijd te bezoeken.

12. *strooiden asch op hun hoofd*. Zie op Joz. VII : 6. Hebr. t. voegt er bij *hemelwaarts*, wat volg. Gr. vert is weggelaten.

13. Zij zwegen uit medelijden, omdat zij niet wisten wat bij zulk een lijden te zeggen.

EERSTE GESPREK, III—XIV.

HOOFDSTUK III.

Job verwenscht zijn geboortedag. — Job barst uit in vervloeking van den dag waarop hij geboren, den nacht waarin hij ontvangen is (1—10). Was hij slechts bij zijne geboorte gestorven! In het graf houdt alle onrust op (11—19). Waarom ziet een rampspoedige het levenslicht? (20—23). Jobs leven is niets dan ellende (24—26).

Terwijl Job tot nog toe zijn lijden ootmoedig en onderworpen heeft gedragen, I : 2 v.; II : 3, 10, verandert thans zijne stemming. Hierop heeft de dichter ons voorbereid, door te verhalen, hoe Jobs vrienden zeven dagen lang zwijgend bij hem zaten: dat zij al dien tijd geen enkel woord van troost voor hem hadden maakte zijn toestand ondragelijk. Voorloopig klaagt hij God nog niet aan, vervloekt slechts zijn geboortedag en noemt het leven eene ramp; maar dit is de eerste stap op eene helling: reeds vs. 11, meer nog vs. 20, begint hij naar het waarom te vragen, en zoo komt hij er toe God onbewimpeld te beschuldigen.

III : 1, 2 Daarna opende Job zijn mond en vervloekte zijn geboortedag. ' Job hief aan en zeide:
3 Verga de dag waarop ik geboren werd,
de nacht die zeide: Een jongsken is ontvangen.
4 Die dag, duisternis worde hij,
God in den hooge bekommere zich om hem niet,
geen licht schiete op hem zijne stralen!
5 Eische duisternis en donkerheid hem op,
legere zich een wolkgevaarte over hem,
mogen dagverduisteringen hem verschrikken!
6 Die nacht, neme hem het donker weg,
hij voege zich niet bij de dagen des jaars,
kome niet in der maanden getal!
7 Zie, die nacht zij doodsch,
geen juichtoon dringe tot hem door!
8 Dat de dagvervloekers hem verwenschen,
zij die de kunst verstaan het Gedrocht op te wekken!

1. *zijn geboortedag*, letterlijk *zijn dag*.
3—23. Waarschijnlijk eene uitwerking van Jer. XX : 14—18.
3. *Verga*, kome niet elk jaar terug. — *de nacht die zeide*, volgens veranderde woordafdeeling; Hebr. t. *de nacht zeide*. — *Een* — *ontvangen*. Anderen volg. Gr. vert. *Ziedaar een jongsken* (letterlijk *een man*)!
4. *Die dag*. Op den nacht der ontvangenis komt Job vs. 6 terug.
5. *Eische* — *op*. Die ongeluksdag behoore tot het rijk der duisternis. — *dagverduisteringen*, onzekere vertaling. Bedoeld kunnen zijn *zonsverduisteringen*, waarvoor men oudtijds bijgeloovigen angst had, die dus den dag tot een ongeluksdag maakten.
6. *voege zich*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *verheugt zich*.
8. *de dagvervloekers*, toovenaars of heksen, die door hunne kunsten en bezweringen een dag tot een slechten konden maken. — *het Gedrocht*, in het Hebreeuwsch *leviathan*, evenals XL : 20 en Ps. CIV : 26 (verg. inl. op XL : 10—XLI : 26), een gewrocht der verbeelding, een monster dat de aarde of de hemellichamen bestrijdt, inslikt of zoo iets. In Jez. XXVII : 1 worden twee gedrochten onderscheiden, de Vluchtende Slang en de Kronkelende Slang geheeten. Zooals Jahwe op deze plaats en Ps. LXXIV : 14 het Gedrocht bestrijdt, zoo kampt hij XXVI : 12; Ps. LXXXIX : 11 tegen het Monster (*Rahab*), IX : 13 tegen „de helpers van het Monster", Jez. LI : 9 tegen het Monster en den Draak (*tannien*, Gen. I : 21; Ps. CXLVIII : 7 benaming van groote zeedieren), Ps. LXXIV : 13 tegen de Draken. Aan deze voorstelling liggen waarschijnlijk verhalen ten grondslag waarin een god te strijden had met vijandige machten. Daar op vele der aangehaalde plaatsen die monsters met de zee in verbinding worden gebracht (zie nog VII : 12; Ezech. XXIX : 3; XXXII : 2; verg. op Ps. XXIX : 10 en op Am. IX : 3), is zij wellicht een nagalm van de mythe die wij bij de Babyloniërs terugvinden, dat de beheerschers van den bovenaardschen en den onderaardschen oceaan hunne wateren vermengd en aan tal van monsters het aanzijn gegeven hadden. Eerst toen de Schepper die wateren gespleten en aan de eene helft eene plaats boven het hemelgewelf, voortaan door een wachter bewaakt, aan de andere helft eene beneden het dak der onderwereld, aangewezen had, kon hij het scheppingswerk doorzetten. Van zijne tegenstanders werden sommige gedood, andere geboeid. — Hoe deze monsters ook zinnebeelden zijn van aan Jahwe vijandige rijken, zie op Jez. XXVII : 1, en bepaald de Draak van iets gevaarlijks, zie Deut. XXXII : 33; Ps. XCI : 13; Jer. LI : 34. Wat het gevolg is van het *opwekken*, aanhitsen, wakker maken, van dien Draak, blijkt uit vs. 9.

9 Dat de starren zijner schemering verduisterd worden,
hij hope op licht, dat niet daagt,
verlustige zich niet in de wimpers van den dageraad!
10 Hij toch sloot de deuren van den schoot mijner moeder niet,
noch onttrok het leed aan mijne oogen.
11 Waarom stierf ik niet komende uit den moederschoot,
gaf ik den geest niet zoodra ik dien verliet?
12 Waarom kwamen een paar knieën mij tegen,
waarom borsten, zoodat ik zoog?
13 Anders zou ik nu nederliggen en rusten,
ik zou ingeslapen zijn en stilte hebben,
14 naast koningen en rijksbestierders,
die voor zich puinhoopen herbouwden,
15 naast vorsten, rijk in goud,
die hunne huizen gevuld hadden met zilver.
16 Of ik zou, als eene weggestopte misgeboorte, niet bestaan,
als kinderen die het licht niet aanschouwd hebben.
17 Daar hebben de boozen het woelen gestaakt;
daar vinden zij wier kracht uitgeput is rust;
18 gevangenen zijn er altegader van zorgen vrij,
hooren er de stem des drijvers niet;
19 klein en groot is daar gelijk;
de slaaf is er vrij van zijn meester.
20 Waarom geeft hij den rampspoedige het licht,
het leven aan de zielsbedroefden?
21 die wachten op den dood, die niet komt,
ijveriger naar hem graven dan naar schatten,
22 die zich tot jubelens toe zouden verheugen,
juichen wanneer zij het graf vonden.
23 Waarom aan een wiens weg verborgen is,
wien God elken uitgang afgesneden heeft?
24 Want zoo geregeld als mijn brood komt mijn zuchten,
mijne smartkreten storten zich als water uit.
25 Nauw toch beef ik voor iets, of het genaakt mij,
en wat ik ducht overkomt mij.
26 Nauw heb ik kalmte en rust
en vrede gevonden, of de onrust is daar!

9. *de starren zijner schemering*, de sterren die tegen de morgenschemering aan den hemel staan. — *de wimpers van den dageraad*, ook XLI : 10.

12. *knieën*, van hem of haar die mijne moeder bij de bevalling bijstond en aan den pasgeborene de eerste diensten bewees.

13. Hier worden de zachtste woorden voor „sterven” gebruikt, om het aantrekkelijke er van in dit geval aan te duiden.

14. *die — herbouwden*, die hunne macht hierin aan den dag legden dat zij in puin gevallen steden en burchten in bloeiende plaatsen en schoone paleizen herschiepen.

15. *naast*, letterlijk *en naast*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *of naast*.

17. *Daar*, in de onderwereld, waar hij zou zijn, indien hij bij zijne geboorte gestorven was. Over de onderwereld zie op Gen. XXXVII : 35.

23. *een*. Job bedoelt natuurlijk zich zelven. — *wiens weg verborgen is*, nl. voor God, die niet op hem let en niet voor hem zorgt; verg. Jez. XL : 27. — *wien — heeft*. Verg. XIX : 8; Hoz. II : 5.

24. *zoo geregeld als*, volg. verb. t.; Hebr. t. *vóor*.

HOOFDSTUK IV, V.

Eerste rede van Elifaz. — Elifaz vraagt verlof tot spreken (IV : 1 v.). Jobs klachten zijn in strijd met hetgeen hij vroeger tot andere beproefden gezegd heeft (3—6), met de ervaring dat alleen god-

deloozen omkomen (7—11), met hetgeen eene geestverschijning hem, Elifaz, eens heeft geopenbaard, dat de broze mensch nooit voor God onstraffelijk is (12—21). Klachten zijn onnut en doen kwaad (V : 1 v.): een dwaas wordt stellig ongelukkig (3—5); voor rampspoed is de mensch nu eenmaal geboren (6 v.). Veel beter was het zich tot God te wenden, die machtig is om te helpen (8—16). Wie dit doet erlangt den grootsten zegen (17—26). Job doe zijn voordeel met hunne opmerkingen! (27).

Om de woorden van Elifaz goed te verstaan, bedenke men dat hij geen verklaring van Jobs lijden geeft of geven wil; hij zegt niets dan algemeenheden. Maar juist dit uitkramen van algemeenheden, die den diepen grond zijner smart niet raken, prikkelt Job.

IV:1 Elifaz van Teman antwoordde en zeide:
2 Zal het u verdrieten, indien wij beproeven tot u te spreken?
Maar woorden bedwingen, wie kan dat?
3 Zie, gij hebt velen terechtgewezen
en slappe handen gesterkt;
4 den struikelende hebben uwe woorden opgericht,
en knikkende knieën hebt gij gestevigd.
5 Maar nu het ú overkomt, wordt gij verdrietig,
nu het ú treft, zijt gij verbijsterd.
6 Uwe godsvrucht is immers uw toeverlaat,
de onberispelijkheid van uwen wandel uwe hoop?
7 Gedenk toch: wie kwam ooit onschuldig om,
en waar zijn immer rechtschapenen verdelgd?
8 voor zoover ik gezien heb, slechts wie onrecht ploegen
en rampspoed zaaien, die maaien het ook;
9 door Gods adem gaan zij te gronde,
door het blazen van zijn toorn komen zij om. —
10 Het gebrul van den leeuw, het gehuil van den liebaard,
de tanden der jonge leeuwen zijn uitgerukt;
11 de oude leeuw komt om bij gebrek aan buit,
de welpen der leeuwinnen verstrooien zich. —
12 En eens kwam steelsgewijze een woord tot mij,
waarvan mijn oor een gefluister opving,
13 ten tijde van het spel der gedachten, uit nachtgezichten geboren,
wanneer een diepe slaap op de menschen valt.
14 Schrik en siddering overvielen mij,
al mijne beenderen beefden van schrik;
15 een ademtocht streek langs mijn aangezicht,
deed het haar van mijn lichaam trillen.
16 Daar stond iets, maar ik onderscheidde de gedaante niet,
eene gestalte vóor mijne oogen!

Vs. 13*b*. XXXIII: 15.

2. Van den eersten regel is de vertaling onzeker, en in plaats van *wij* heeft Hebr. t. *hij*. In elk geval is deze regel de schroomvallige aanhef van een vriend, die vreest een bedroefde te kwellen, maar zich niet weerhouden kan hem te berispen.
6. *de — hoop?* volgens geringe tekstverbetering naar hss. en oude vertt.
7. Elifaz gaat Job de waarheden in gedachte brengen die deze zelf vroeger verkondigde.
8. Verg. Spr. XXII: 8; Hoz. X: 13.
10 v. Deze verzen zijn waarschijnlijk eene, bij ongeluk in den tekst geraakte, aanteekening van een lezer, die, machtige goddeloozen met leeuwen vergelijkende (zie Nah. II: 11—13), in dit beeld hun ondergang teekent.
10. *zijn uitgerukt.* Dit past alleen bij *de tanden*, niet bij *het gebrul* en *het gehuil*; doch de bedoeling is duidelijk: dit verstomt.
12—21. Met de plechtigheid waarmede de openbaring die aan Elifaz is ten deel gevallen wordt aangekondigd strookt de alledaagschheid van haar inhoud weinig. Deze is: dat de dood aller menschen lot is bewijst dat allen zondig zijn.
14. *beefden van schrik*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *hij heeft van schrik doen beven.*
16. Dit is de eenige plaats in de Israëlietische geschriften waar het wezen dat in droom of gezicht openbaringen geeft wordt beschreven als eene vormelooze gedaante, eene spookgestalte.

Ik hoorde het lispelen eener stem:
17 Zou een mensch ooit recht hebben voor God,
of een man rein zijn voor zijn Maker?
18 Zie, in zijne dienaren stelt hij geen vertrouwen,
en in zijne gezanten vindt hij gebreken;
19 hoeveel te meer in hen die leemen hutten bewonen,
wier grondslag is in het stof,
die als motten fijngedrukt worden;
20 van den morgen tot den avond worden zij verpletterd,
onopgemerkt komen zij voor eeuwig om.
21 Wordt hun koord losgerukt,
dan sterven zij immers, en wel in hunne onnoozelheid.
V:1 Roep slechts! Zal iemand u antwoorden?
En tot wien der heiligen zoudt gij u keeren?
2 Want den dwaas vermoordt de spijt,
den onnoozele doodt zijn ijveren.
3 Ik heb wel gezien hoe een dwaas wortel schoot,
maar vervloekte aanstonds zijne woning.
4 Zijne zonen blijven van hulp verstoken,
worden vertrapt in de poort, zonderdat iemand hen redt.
5 Wat zij ingeoogst hebben eet een hongerige op,
die hun den ram uit de kudde steelt,
en een dorstige aast op hun rijkdom.
6 Want niet uit het stof komt het onheil te voorschijn,
en de rampspoed ontspruit niet aan de aarde;
7 maar de mensch wordt tot rampspoed geboren,
zooals vonken naar boven vliegen,
8 In uwe plaats zou ik het bij God zoeken,
en mijne woorden tot de godheid richten,

17. Verg. Ps. CXLIII : 2 en op IX : 2.

18. *zijne dienaren, zijne gezanten.* De tegenstelling met de menschen bewijst dat hier sprake is van hemelbewoners, de „zonen Gods", die V : 1 *heiligen* heeten; verg. XV : 15; XXV : 5.

19. *hen — bewonen,* de menschen wier lichamen broos zijn. De beeldspraak is waarschijnlijk aan de voorstelling van de schepping des menschen uit stof ontleend (X : 9; XXXIII : 6; Gen. II : 7; III : 19) en komt alleen nog Wijsh. IX : 15; 2 Kor. V : 1 voor. — *die — worden,* letterlijk *die men fijnwrijft als motten,* naar geringe maar onzekere tekstverandering.

20. *van den morgen tot den avond,* altijd door.

21. Gaat het met hen niet als met eene tent waarvan de koorden door den wind losgerukt worden en die dan zijn speelbal is? Zij sterven zonder te begrijpen waarom. Dit denkbeeld (verg. XXXVI : 12) voegt niet slecht in het verband; maar of de dichter het zoo heeft willen uitdrukken, is de vraag; waarschijnlijk is de tekst bedorven. — Met dit vers eindigt de mededeeling van de geestverschijning.

1. *Roep,* om hulp. Hiermede keert Elifaz zich rechtstreeks tot Job. — Met de *heiligen,* tot wie de benarde vergeefs roepen zal, worden zonder twijfel de engelen bedoeld (zie op Deut. XXXIII : 2 en verg. op IV : 18). Wanneer Elifaz zegt dat Job zich vergeefs tot hen zou wenden, dan wil hij daarmede die aanroeping zelve niet afkeuren of een blaam op die „heiligen" werpen: ook XXXIII : 23 komt een engel als middelaar voor. Elifaz wil zeggen, dat niemand, zelfs geen engel, hoort naar het klagen van den lijder, en dat het gejammer dus niets baat; alleen bij God, vs. 8, is hulp te vinden.

2. *spijt, ijveren,* zooals Job in zijn jammeren aan den dag gelegd had en waardoor hij zich als een dwaas had aangesteld. De dichter bedoelt: niet de rampspoed vermoordt den dwaas, maar zijne verdrietige stemming.

3. *een dwaas,* een goddelooze, die niettegenstaande zijn morren voorspoedig was. — *vervloekte,* voorzegde den aanstaanden val.

4. *Zijne zonen,* lijdende door de dwaasheid van hun vader (verg. Jez. XIV : 21), worden arm en hulpeloos aan verdrukkers prijsgegeven. — *worden vertrapt in de poort.* Verg. Spr. XXII : 22 en op Gen. XXII : 17.

5. In dit vers is meer dan éene zeer onzekere tekstverandering aangebracht.

6 v. Rampspoed is niet iets dat buiten den mensch opgroeit, als eene plant uit den grond, en hem toevallig treft, maar het onvermijdelijke gevolg van zijn toestand; het is dus even natuurlijk dat de mensch rampspoedig is als dat vlammen opstijgen. Elifaz schrijft Jobs rampen niet aan zijne persoonlijke zonden of dwaasheden toe; dwaas is slechts dat jammeren over een onvermijdelijk euvel. — *vonken,* letterlijk *zonen van den vuurgloed.*

9 die groote, ondoorgrondelijke dingen doet,
wonderen zonder tal:
10 hij geeft den regen over de aarde,
zendt het water uit over de velden;
11 hij zet nederigen op eene hooge plaats,
zoodat treurenden krachtige hulp erlangen;
12 hij verbreekt de plannen der schranderen,
zoodat hunne handen niets degelijks uitvoeren;
13 hij vangt de wijzen in hunne schranderheid,
zoodat de toeleg der geslepenen verijdeld wordt;
14 op den dag stuiten zij op duisternis,
alsof het nacht was, tasten zij rond op den middag;
15 hij redt van het zwaard, van zijn scherp,
uit de hand des sterken den arme;
16 zoo is er hoop voor den geringe,
en sluit de boosheid haar mond.
17 Zie, gelukkig de man dien God kastijdt!
Versmaad dus de tucht des Machtigen niet.
18 Hij toch kwetst, maar verbindt ook,
hij wondt, maar zijne handen heelen;
19 in zes nooden redt hij u,
in zeven zal geen kwaad u genaken:
20 in hongersnood verlost hij u van den dood,
in oorlog uit het geweld van het zwaard;
21 bij het geeselen der tong wordt gij verborgen,
gij hebt niets te vreezen wanneer de verwoesting komt;
22 verwoesting en broodsgebrek kunt gij belachen,
voor het gedierte des velds hebt gij niet te vreezen.
23 Want dan hebt gij een verbond met de steenen des velds,
en is het gedierte des velds met u bevriend.
24 Dan weet gij dat uwe tent in vrede is,
en bij het rondzien in uwe woning vermist gij niets;
25 gij weet dat uw kroost talrijk is,
en uwe nazaten zijn als het gras des velds.
26 Zoo komt gij op rijpen leeftijd in het graf,
gelijk eene garve op haar tijd wordt opgetast.
27 Zie, dit hebben wij nagespoord; zoo is het;
wij hebben het gehoord; pas gij het op u zelven toe.

Vs. 9. IX : 10. — Vs. 13. 1 Kor. III : 19. — Vs. 16*b*. Ps. CVII : 42*b*.

11. Verg. 1 Sam. II : 7 v.
12—14. Van die *schranderen, wijzen, geslepenen* wordt geen kwaad gezegd, alleen geleerd dat God hunne plannen vaak verijdelt, dus sterker is dan zij.
13. *verijdeld wordt,* letterlijk *zich overijlt.*
15. *zijn,* volg. verb. t.; Hebr. t. *hun.* Maar waarschijnlijk heeft in pl. v. *van zijn scherp* een ander woord, „wees", „ellendige" of zoo iets, gestaan.
16. *de boosheid,* die zich openbaart in het onderdrukken van den arme.
17. Na Gods grootheid geroemd te hebben, wendt Elifaz zich weder tot Job. Met diens rampspoed eene kastijding en een tuchtmiddel te noemen beweert hij nog niet dat Job een groot zondaar is. Een geluk acht hij de kastijding, omdat de mensch, als hij zich daarbij aan God onderworpen betoont, daarna in verhoogde mate zijne gunst ondervindt. Verg. op Ps. XCIV : 12.
19. *zes, zeven,* verscheidene; zoo ook Spr. VI : 16.
21. *het geeselen der tong,* laster en vervloeking; verg. Ps. XXXI : 21; Jez. LI : 7; Jer. XVIII : 18.
23. *dan — velds,* dan zullen de op het veld verstrooid liggende steenen, waaraan de wandelaar zich licht pijnlijk stoot, u niet deren.
26. *op rijpen leeftijd,* onzekere lezing en vertaling.

HOOFDSTUK VI, VII.

Jobs antwoord. — Job spreekt (VI: 1). Zijne klachten zijn gerechtvaardigd door de zwaarte van zijn leed (2—7). Hij wenscht te sterven, omdat zijn lijden ondraaglijk is (8—13). Zijne vrienden hebben hem zeer teleurgesteld (14—20): hoewel hij geen offer van hen vroeg, waren zij onbarmhartig en onbillijk, door alleen op zijne woorden te letten (21—27). Hij weet zeer goed wat hij zegt en heeft immers gelijk? (28—30). Is aller menschen lot hard, het zijne is ondraaglijk (VII: 1—6). Klagend zich tot God wendend (7—10), vraagt hij hem, waarom hij naar zulk een zwak wezen als den mensch omziet. Hij sterft immers weldra! (11—21).

Schijnbaar komt Job hier niet verder dan in zijne eerste klacht; toch is dit wel het geval. Hij beschuldigt God hem zonder noodzaak te vervolgen en te kwellen.

VI: 1 Job antwoordde en zeide:
2 Och of mijne spijtigheid gewogen werd,
en men te gelijk al mijn leed op de schaal hief!
3 Dan zou het zwaarder blijken dan het zand der zee.
Daarom waren mijne woorden onbedachtzaam.
4 Want in mij steken de pijlen des Machtigen,
waarvan mijn geest het gif inzuigt;
Gods verschrikkingen beroeren mij.
5 Balkt de woudezel bij het gras,
of loeit het rund bij kostelijk voeder?
6 Kan het laffe zonder zout gegeten worden,
of is er smaak in slijmerig koolsap?
7 Met afkeer weiger ik er aan te raken;
toch is het mij tot dagelijksch brood.
8 Och dat mijne bede vervuld werd,
en God mijne hoop verwezenlijkte!
9 dat het God behaagde mij te verpletteren,
zijne hand in beweging te zetten en mij af te snijden;
10 opdat mij de troost verbleve —
opspringen zou ik in meedoogenlooze smart —
dat ik de woorden des Heiligen niet verloochend had.
11 Wat is mijne kracht, dat ik zou kunnen wachten?
en waar gaat het met mij heen, dat ik geduld zou oefenen?
12 Ben ik dan zoo sterk als steen,
of is mijn vleesch van metaal?
13 Ik ben immers volslagen hulpeloos,
en alle verstand is van mij geweken!

2. Had Elifaz Job verweten dat hij verdrietig was, en gezegd dat dit hem vermoordde (V: 2), Job ontkent dit niet, maar wijst er op dat hij overvloedig reden heeft tot verdriet. Werd zijn lijden tegen zijne bittere stemming gewogen, deze zou blijken verschoonbaar te zijn. Aan het tegen elkander afwegen wordt later niet meer gedacht.

3. *Daarom — onbedachtzaam.* Job loochent niet dat te spreken zooals hij H. III gedaan had verkeerd was; maar hij had ook zooveel te lijden!

4. *in mij steken,* onzekere lezing en vertaling. Rampen en ziekten worden ook XVI: 13; Ps. XXXVIII: 3 Gods pijlen genoemd; verg. Ps XCI: 5. — *waarvan — inzuigt.* Verg. XXI: 20*b*; Ps. VII: 14. — *beroeren,* met omzetting van twee letters.

5—7. Wie het goed heeft klaagt niet; bij het onaangename kan niemand dit nalaten.

5. *woudezel.* Zie over dit steppendier XXXIX: 8—11. — *kostelijk voeder,* letterlijk *zijn gemengd voeder*; zie Jez. XXX: 24.

6. *slijmerig koolsap,* onzekere vertaling. Anderen *eidoorslijm.*

7. *tot dagelijksch brood,* volgens geringe tekstverbetering; Hebr. t. *als de ziekten van mijn brood.*

10. *opspringen zou ik,* zeer onzekere vertaling. — Job heeft in zijn lijden één troost: dat hij aan zijn God den dienst niet heeft opgezegd; en die troost dreigt hem te ontgaan, indien het nog langer duurt; want dan loopt hij gevaar „God vaarwel te zeggen”, II: 9.

11. *en — oefenen?* Mijn uiteinde zal zoo vreeselijk zijn dat het vooruitzicht er van geduldig afwachten onmogelijk maakt.

14 Den vertwijfelende komt welwillendheid toe van zijn vriend,
ook al laat hij de vrees voor den Machtige varen.
15 Mijne broeders bleken onbetrouwbaar als eene beek,
als waterstroomen die buiten de oevers treden,
16 die troebel zijn van het ijs,
stroomen waarin de sneeuw eene wijkplaats zoekt;
17 wanneer zij aan de warmte zijn blootgesteld, drogen zij uit,
zoodra het heet wordt, verdwijnen zij van hunne plaats.
18 Karavanen buigen haar weg derwaarts af,
stijgen in de wildernis op, om te vergaan.
19 Karavanen van Tema hadden er naar uitgezien,
reizigers van Sjeba er hunne hoop op gevestigd;
20 zij werden beschaamd in hunne verwachting,
er bij komende, stonden zij schaamrood.
21 Zoo zijt gij nu voor mij geworden:
nauw ziet gij mijn schrikkelijken staat, of gij wordt bevreesd.
22 Heb ik dan gezegd: Geeft mij iets,
en staat mij uit uw vermogen een geschenk af?
23 of redt mij uit de hand van den verdrukker,
verlost mij uit de hand der geweldenaars?
24 Onderwijst mij, dan zal ik zwijgen,
doet mij inzien, waarin ik gefeild heb.
25 Hoe krachtig toch zijn ware woorden,
en hoe treft de berisping van een wijze!
26 Denkt gij woorden te berispen?
In den wind gesproken is de taal van een wanhopige.
27 Zelfs over een wees zoudt gij het lot werpen,
en over uwen vriend zoudt gij sjacheren.
28 Nu dan, wilt u tot mij wenden;
ik zal u toch niet in het aangezicht beliegen.
29 Maakt het anders! dat er geen onrecht geschiede;
ja, anders! laat nog recht gedaan worden.
30 Is er onrecht op mijne tong?

14. *Den vertwijfelende*, vertaling naar zeer onzekere gissing,
15 v. Hetzelfde beeld Jer. XV : 18.
17. *zoodra — zij*, naar andere woordafdeeling.
18. *Karavanen buigen haar weg*, volgens andere klinkers. De karavanen verlaten den gewonen weg, om water te zoeken, en komen jammerlijk om, als zij het niet vinden.
19. *Tema* en *Sjeba*. Zie op Gen. XXV : 15 en op Gen. X : 7.
20. *hunne*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *zijne*.
21. *Zoo — geworden*, volg. verb. t.; Hebr. t. *Want nu zijt gij voor hem geworden*. — *nauw ziet gij*, (volg. verb. t.; Hebr. t. *vreest gij*) — *bevreesd*. Nauwelijks zien zij Jobs lijden, of zij deinzen terug en stellen hem dus te leur, in plaats van hem te helpen.
22 v. Job heeft niet eens een offer van hen gevraagd, maar slechts verwacht dat zij hem niet ontrouw zouden worden.
22. *staat — af*, om een rechter of machtig persoon gunstig voor mij te stemmen.
23. Verg. Jer. XV : 21.
25. *treft*, letterlijk *berispt*. — *een wijze*, volg. verb. t.; Hebr. t. *van uwentwege*.
26 v. Hiervóor of in plaats hiervan zouden wij de aanduiding eener tegenstelling verwachten; want het verband is: leeren wil ik gaarne, daar de woorden van een wijs man doel treffen; maar gij verdient niet dat men naar u hoort, omdat gij over woorden valt, voorbijziende wat mij zoo deed spreken. Zoo wordt gij onrechtvaardig, tot onbarmhartigheid toe.
26. *In — wanhopige*. Aan zulke woorden moet men niet blijven hangen.
29. *Maakt het anders!* letterlijk *Keert terug*, slaat een anderen weg in, gaat niet voort met op woorden te letten. — *laat nog recht gedaan worden*, letterlijk *laat nog recht komen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *is mijn recht in haar*. — Job meent, dat er recht zal gedaan worden indien zijne vrienden goed luisteren naar hetgeen hij hun te zeggen heeft.
30. De vrienden zullen Jobs klachten moeten billijken, tenzij zij loochenen dat hij niet meer in staat is kleine en groote rampen te onderscheiden.

of kan mijn gehemelte de rampen niet onderscheiden?
VII : 1 Heeft niet de mensch een zwaren dienst op aarde,
en zijn niet zijne dagen als die eens dagslooners?
2 Zooals een slaaf die hijgt naar de schaduw,
en een daglooner die naar zijn loon verlangt,
3 zoo heb ik maanden van ellende als mijn deel gekregen,
zijn mij nachten vol moeite beschoren.
4 Leg ik mij neder, dan denk ik: wanneer mag ik opstaan!
maar de avond rekt zich, en ik word zat van het woelen tot aan de
5 Mijn vleesch is met maden en harde korsten bekleed, [schemering.
mijne huid trekt samen, en dan ettert zij weder.
6 Mijne dagen zijn sneller dan een weversspoel,
en loopen zonder hoop ten einde.
7 Bedenk toch dat mijn leven een ademtocht is;
mijn oog ziet het geluk niet weder;
8 het oog van wie naar mij omziet zal mij niet aanschouwen;
uw oog richt zich op mij, en ik ben er niet.
9 Gelijk eene wolk verdwijnt en heengaat,
zoo stijgt wie ter onderwereld nederdaalt niet op;
10 hij keert naar zijn huis niet weder,
en zijne woonplaats weet van hem niet meer.
11 Daarom zal ook ik mijn mond niet sparen:
spreken wil ik in de benauwdheid van mijn geest,
klagen in de bittere droefenis mijner ziel.
12 Ben ik eene zee of een zeemonster,
dat gij eene wacht tegen mij opstelt?
13 Denk ik: mijn bed zal mij troost aanbrengen,
mijne legerstede mij mijne klacht helpen dragen —
14 dan jaagt gij mij door droomen schrik aan,
ontroert gij mij door gezichten;
15 zoodat ik zelf verworging verkies,
den dood boven mijne smarten.
16 Ik heb er genoeg van! Niet tot in eeuwigheid zal ik leven;
laat van mij af, want mijne dagen zijn vluchtig.
17 Wat is de mensch dat gij hem zoo hoog stelt
en hem uwe aandacht wijdt,

Vs. 10*b*. Ps. CIII : 16*b*.

1. *zwaren dienst*, vooral krijgsdienst, een leven vol moeite en ontbering. Hetzelfde beeld XIV : 14; Jez. XL : 2; Dan. X : 1.

5. Wellicht wordt hier de melaatschheid beschreven; maar de vertaling van den tweeden regel is onzeker.

7—16. Hier wendt Job zich tot God, wien hij bidt dat hij hem gedurende zijn korten levenstijd niet kwelle.

7. *een ademtocht*, zoo snel voorbij. Dat dit het punt van vergelijking is leert de tweede regel.

8. Weldra zal niemand, God noch mensch, hem meer vinden.

10. *zijne — meer*. Hetzelfde denkbeeld VIII : 18; XX : 9; Ps. CIII : 16.

11. *Daarom*, omdat mijn leven zoo kort is, wil ik mij niet bedwingen. — *bittere droefenis*, letterlijk *bitterheid*; welk woord bij ons de bijbeteekenis heeft van spijtigheid, wat het oorspronkelijke niet heeft. Desgelijks X : 1.

12. Ben ik dan gevaarlijk voor u, dat gij mij niet aan mijn lot overlaat? — In *zee* en *zeemonster* wordt gedoeld op mythologische voorstellingen, volgens welke bij de schepping monsters, die Tiamat, de godin der voorwereldlijke wateren, ter zijde stonden, gekluisterd werden; verg. op III : 8.

13 v. De schrikgestalten die hij in den droom ziet schijnen hem toe wachters te zijn die God uitzet om hem in het oog te houden.

15. *smarten*, volg. verb. t.; Hebr. t. *beenderen*.

16. *laat van mij af*, in plaats van mij onder toezicht te stellen, vs. 12, en u gedurig met mij bezig te houden, vs. 17 v.

17 v. Hierin is eene verwijzing naar Ps. VIII : 5 v.; CXLIV : 3 onmiskenbaar, en die verwijzing is niet zonder bitterheid. Stelde God den mensch maar liever niet zoo hoog en liet hij hem dus meer aan zijn lot over!

18 dat gij morgen aan morgen acht op hem slaat,
elk oogenblik hem op de proef stelt!
19 Wanneer zult gij eindelijk uw oog eens van mij afwenden;
mij den tijd gunnen mijn speeksel door te slikken?
20 Heb ik gezondigd, wat doe ik ú daarmede?
gij menschenbewaker!
Waarom hebt gij mij tot een mikpunt voor u gesteld;
zoodat ik voor u tot een last ben geworden?
21 En waarom vergeeft gij mijn misdrijf niet,
en gaat gij mijne schuld niet voorbij?
Straks toch leg ik mij in het stof neder;
gij ziet naar mij om, en ik ben er niet.

19. Het denkbeeld dat het verkieselijk is als God niet naar den mensch omziet komt ook XIV : 6; Ps. XXXIX : 14 voor; verg. 1 Kon. XVII : 18. — *mij* — *slikken*, mij den tijd laten om adem te halen.
20. Job voorkomt de tegenwerping dat zijn lijden aan zijne zonde te wijten was. Wat zou dit, ook indien het zoo ware, ter zake doen? Wat behoefde God zich daarom te bekreunen? Hij kon daarmede toch aan Gods macht geen afbreuk doen? — *daarmede*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *menschenbewaker*. Deze betiteling van God is dubbelzinnig. In den mond van een tevreden en vertrouwenden vrome beteekent zij dat God den mensch beschermt tegen rampspoed (Ps. CXXI), maar in den mond van een klager, dat God op de loer ligt om den mensch te betrappen en te treffen. — *zoodat ik voor u tot een last ben geworden?* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ben ik mij tot een last geworden?* Job wil zeggen dat God, nu hij hem niet aan zijn lot overlaat, veel moeite met hem heeft.
21. *mijn misdrijf* en *mijne schuld*. Gesteld dat ik schuldig ben; wat hier noch toegegeven noch geloochend wordt.

HOOFDSTUK VIII.

Eerste rede van Bildad. — Bildad spreekt (1). Job sprak ondoordacht: God verdraait nooit het recht (2 v.); wellicht zijn zijne kinderen om hunne zonden omgekomen, en zeker zal Job, indien hij bij God zijne toevlucht neemt, weder in welstand komen (4—7). Dit is de leer van het voorgeslacht: een goddelooze bloeit niet dan tijdelijk en gaat dan te gronde (8—19). Volgens dezen regel zal God ook nu handelen (20—22).

Hier wordt ongeveer hetzelfde verkondigd als in IV, V door Elifaz; alleen gaat Bildad hierin eene schrede verder, dat hij meer geneigd is om de leer over den ondergang der goddeloozen op Job toe te passen; zie op vs. 4 en 5 v.

VIII : 1 Bildad van Sjuah antwoordde en zeide:
2 Hoelang zult gij op deze wijze spreken,
en zullen de woorden van uw mond aan een hevigen wind gelijk zijn?
3 Zou God het recht verdraaien?
zou de Machtige gerechtigheid vervalschen?
4 Indien uwe kinderen tegen hem gezondigd hebben,
heeft hij hen aan hun wangedrag overgeleverd.
5 Maar als gij naar God uitziet
en u smeekend tot den Machtige wendt,
6 dan zal hij, indien gij zuiver en rechtschapen zijt,
zich over u opmaken en uwe gerechte woning herstellen;
7 dan zal uw vorige staat gering schijnen,
uw latere zeer hoog zijn.

2. Bildad vergelijkt Jobs spreken met een storm, om èn het heftig èn het ijdel karakter te kennen te geven. Hij beschuldigt hem van hetgeen men „doorslaan” noemt. De wind als beeld van het ijdel spreken ook XV : 2; XVI : 3.
3. *verdraaien, vervalschen*. In het Hebreeuwsch tweemaal hetzelfde woord, in de oude vertt. twee verschillende woorden. Dat God dit doet heeft Job niet gezegd, maar het volgt uit zijne woorden.
4. *uwe kinderen*, die omgekomen zijn, I : 19. Bildad drukt zich zeer voorzichtig uit: hij beweert niet dat de dood dier kinderen aan hunne zonden te wijten is; hij stelt slechts de mogelijkheid.
5 v. Bildad laat reeds eenigen twijfel aan Jobs rechtschapenheid doorschemeren.
6. *uwe gerechte woning*, die u naar uw gedrag toekomt.
7. Uw latere toestand zal in vergelijking met uw vorigen begeerlijk zijn.

8 Immers, doe navraag bij een vorig geslacht,
let op hetgeen hunne vaderen hebben nagevorscht —
9 want wíj zijn van gisteren en hebben geen kennis,
daar onze dagen op aarde eene schaduw zijn.
10 Zij, zij zullen u leeren, zíj het u zeggen,
uit hun hart zullen zij spreuken voortbrengen:
11 Schiet de bies op buiten een moeras?
groeit het rietgras buiten het water?
12 Nog is het in vollen bloei, mag nog niet afgesneden worden,
daar verdort het, vroeger dan eenig ander gras!
13 Zoo vergaat het allen die God vergeten,
en loopt de hoop des goddeloozen op niets uit;
14 zijn betrouwen is een herfstdraad,
het voorwerp van zijn toeverlaat een spinneweb:
15 steunt hij op zijn huis, het houdt niet,
grijpt hij er zich aan vast, het blijft niet staan.
16 Daar staat hij saprijk in de zon,
over den hof waarin hij zich bevindt spreiden zijne scheuten zich uit,
17 over steenhoopen kronkelen zich zijne wortels,
tusschen steenen boort hij door;
18 maar rukt men hem van zijne plaats weg,
dan verloochent deze hem: ik heb u nooit gezien.
19 Zie, zoo gaat het met de vreugde zijns levens,
en uit het stof spruit een ander voort.
20 Zie, God acht den brave niet gering,
en vat de kwaaddoeners niet bij de hand.
21 Straks vervult hij uw mond met lachen,
uwe lippen met gejuich.
22 Uwe haters hullen zich in schaamte,
en de tent der goddeloozen is weg.

Vs. 9*b*. 1 Kron. XXIX : 15*b*.

8. *hunne,* die van het vorig geslacht. Klim dus tot meer dan één vroeger geslacht op.

9. Daar wij eerst sedert kort leven, kunnen wij uit eigen ervaring en nadenken niet genoeg wijsheid opdoen en moeten dus met de overlevering te rade gaan. De oudheid eener overlevering is een waarborg voor hare waarheid; verg. op Deut. XXXII : 7. — *eene schaduw.* De vergelijking van het menschenleven met eene schaduw ook XIV : 2; Ps. CII : 12; CIX : 23; CXLIV : 4; Pred. VI : 12; VIII : 13.

10. *hun hart,* bij de Israëlieten zetel van alle geestelijke werkzaamheid, ook van het verstand; verg. op I Kon. III : 29. Woorden uit het hart gesproken staan tegenover woorden die van de lippen komen, vs. 2; XI : 2; XV : 3; XVIII : 2; Spr. XVI : 21. Bij de profeten staan woorden uit het hart tegenover woorden Gods.

11—19. Woorden der ouden. Goddeloozen, ofschoon tijdelijk voorspoedig, gaan te gronde.

11 v. Gelijk eene waterplant opeens verdort indien haar het water onttrokken wordt, zoo vergaat de goddelooze.

11. *de bies.* Zie op Ex. II : 3. — *het rietgras,* of *oevergras,* Gen. XLI : 2. Zie op Jez. XIX : 6.

12. Ongeveer hetzelfde beeld 2 Kon. XIX : 26; Ps. CXXIX : 6.

13. *Zoo vergaat het,* letterlijk *Zoo is het einde van,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Zoo zijn de wegen van.*

14. *een herfstdraad,* vertaling naar het verband; het woord komt alleen hier voor.

16—18. Hier wordt de booze met eene tuinplant vergeleken.

17. *tusschen — door,* onzekere vertaling.

18. *verloochent deze hem.* Zie op VII : 10.

19. *zijns levens,* letterlijk *zijns wegs.* — *uit* — *voort.* Het door hem vergetene wordt straks eens anders deel. — *spruit.* Hebr. t. *spruiten.*

21. Verg. Ps. CXXVI : 2. — *Straks,* met verandering van den klinker.

HOOFDSTUK IX, X.

Antwoord van Job. — Job spreekt (IX : 1). Hij geeft toe wat zijne vrienden hebben gezegd: tegenover God heeft de mensch altijd ongelijk; want hij is niet tegen hem opgewassen (2—10), en onver-

hoeds grijpt God hem aan (11 v.). Weerloos is Job tegenover hem (13—20). Toch betuigt hij zijne onschuld, God betichtende van onrecht (21—24) en meedoogenloos machtsbetoon tegen hem (25—28); blijkbaar wil God dat hij, Job, ongelijk heeft (29—32). Kon hij slechts zonder vrees spreken! (33—35). Wat heeft God er aan, hem zóo te teisteren? Is hij kortzichtig als een mensch, dat hij hem op de proef moet stellen? (X : 1—7). Van den aanvang af heeft God besloten, hem, zijn eigen maaksel, te kwellen (8—17). Och ware hij nooit geboren! (18—22).

Had Job in VI, VII alleen geklaagd over Gods meedoogenlooze behandeling, hier gaat hij op de verdenking van zijne vrienden in, dat hij voor God schuldig zou zijn. Dit zal wel zoo wezen; want een mensch heeft altijd ongelijk tegenover den Machtige, die het er blijkbaar op toegelegd heeft hem, hoe onberispelijk hij ook zij, als schuldige te behandelen.

IX : 1 Job antwoordde en zeide:
2 Ja waarlijk, ik weet wel dat het zoo is,
en ook: hoe zou een mensch recht hebben bij God?
3 Indien hij zich in een strijd met hem wilde inlaten,
zou hij hem niet op éene van de duizend vragen kunnen antwoorden.
4 Hem, den wijze van hart, den geweldige in kracht,
wie trotseerde hem ooit en bleef ongedeerd?
5 Hem, die bergen verzet zonderdat zij het bemerken,
ze heeft omgekeerd in zijn toorn;
6 die de aarde bevend van hare plaats doet wijken,
zoodat hare zuilen trillen;
7 die de zon verbiedt te stralen
en de starren achter een zegel opsluit;
8 die den hemel uitspande, geheel alleen,
en treedt over de hoogten der zee;
9 die den Beer en den Orion gemaakt heeft,
de Pleiaden en de Kamers van het Zuiden;
10 die groote, ondoorgrondelijke dingen doet,
wonderen zonder tal.

Vs. 8*a*. Jez. XLIV : 24*d*.

2. *dat — is*. Wat volgt slaat niet bepaald op hetgeen Bildad het laatst gezegd had, maar veeleer op den hoofdinhoud der woorden van Elifaz en Bildad: God kastijdt de onrechtvaardigen en verdraait het recht niet; maar Job weet ook dat niemand tegenover God recht heeft; ieder heeft ten slotte bij God ongelijk, omdat hij de machtigste is en de machtigste altijd gelijk heeft. — De woorden *hoe — God* luiden in het Hebreeuwsch bijna evenals die van IV : 17, maar Job geeft er een anderen zin aan. Had Elifaz gezegd: Geen mensch heeft ooit recht voor God — Job geeft het toe, maar alleen in dien zin dat niemand ooit tegenover God gelijk krijgt.

3. De zin van dit vers is duister door de schuld des dichters; in het oorspronkelijke kan men evenmin als in de vertaling zien, wie met *hij* en *hem* bedoeld worden: God en mensch, of omgekeerd. Waarschijnlijk wordt bedoeld; indien God een rechtshandel met den mensch wilde aanbinden, dan zou deze met duizend vragen overstelpt worden en daarvan nauwelijks éene kunnen beantwoorden; verg. vs. 15.

4. *den wijze van hart*. Het hart is de zetel niet alleen van alle aandoeningen, maar ook van het verstand. Zie op VIII : 10 en op 1 Kon. IV : 29.

5—10. In deze beschrijving van Gods macht, die met het door Elifaz gesprokene, V : 9—16, overeenstemt, zet Job met opzet, om het schrikverwekkende van die macht te toonen, eenige vreesaanjagende natuurverschijnselen op den voorgrond: vs. 5 aardstortingen, vs. 6 aardbevingen, vs. 7 donkere dagen en nachten; om daarna, vs. 8 v., de grootste scheppingswerken te noemen, en in vs. 10 alles, in dezelfde woorden als Elifaz V : 9 gebruikte, samen te vatten.

5. *ze heeft omgekeerd*. Het schijnt dat Job op een bepaald feit doelt. Verwoestingen heeten altijd door God *in zijn toorn* te zijn aangericht.

6. *hare zuilen*. Zie op Deut. XXXII : 22.

8. *den hemel uitspande*. Desgelijks Jez. XL : 22. — *treedt over de hoogten der zee*. Dit komt alleen hier voor en kan òf van de wateren boven het uitspansel (Gen. I : 7), òf van de aardsche zee verstaan worden. Daar hier van de schepping des hemels sprake is, kan men denken aan het bedwingen van de voorwereldlijke wateren door den Schepper; zie op VII : 12. In elk geval duidt het aan, dat God de wateren beheerscht; zie op Deut. XXXII : 13.

9. Welke sterrebeelden met de Hebreeuwsche woorden bedoeld worden, is onzeker. De *Beer* komt nog voor XXXVIII : 32; de *Orion* XXXVIII : 31; Jez. XIII : 10; Am. V : 8, waar ook *de Pleiaden* genoemd worden; met de *Kamers van het Zuiden* wordt blijkbaar een sterrebeeld van den zuidelijken hemel aangeduid; wij weten niet welk. — *en* vóor *den Orion* ontbreekt in Hebr. t.

11 Daar komt hij op mij los zonderdat ik hem zie,
hij nadert zonderdat ik hem bemerk.
12 Daar grijpt hij toe! Wie zal hem weerhouden?
wie tot hem zeggen: Wat doet gij?
13 God laat zijn toorn niet varen.
Onder hem kromden zich de helpers van het Monster;
14 en zou ík hem dan antwoorden,
in het spreken met hem mijne woorden kiezen?
15 ik, die, al heb ik gelijk, toch niet zou kunnen antwoorden,
hem, die mij komt vonnissen om genade zou moeten smeeken.
16 Indien ik riep en hij mij antwoordde,
geloof ik niet dat hij mij zou aanhooren,
17 hij, die in een stormwind op mij aanvalt,
zonder grond mij wonde op wonde toebrengen zou,
18 mij zelfs niet zou toelaten adem te scheppen,
maar mij met bittere pijn zou verzadigen.
19 Komt het aan op kracht van den sterke — daar is hij!
op recht — „Wie dagvaardt mij?"
20 Zelfs indien ik gelijk had, zou zijn mond mij ongelijk geven,
al was ik onberispelijk, hij zou mij tot een schuldige maken.
21 Onberispelijk ben ik — ik bekreun mij niet om mijn leven,
ik geef niets om mijn aanzijn;
22 het is om het even; daarom spreek ik het uit:
Braven en boozen verdelgt hij.
23 Indien de geesel plotseling doodelijk treft,
lacht hij met de vertwijfeling van onschuldigen.
24 De aarde is aan boozen overgeleverd;

11 v. Beangstigend geheimzinnig is Gods handelwijze met den mensch: onverhoeds wordt deze door hem aangevallen en geslagen; hij kan er zich niet tegen weren en God niet tot verantwoording dwingen. Verg. XXXIII : 13.

11. Het eerste *hem* is volg. de oude vertt. ingevoegd.

13—20. Omdat God zoo machtig is, durft Job, al heeft hij gelijk, zijne zaak niet voor God verdedigen.

13. *de helpers van het Monster.* Zie op III : 8.

14. Waar zulke groote machten zich voor hem buigen, hoe zou ik, broos mensch, het wagen, met goed gekozen woorden tegen hem te pleiten?

16. Job gelooft dat God, in plaats van hem te woord te staan, zijne klachten zou beantwoorden met verdubbelde slagen.

20. *zijn mond,* volg. verb. t.; Hebr. t. *mijn mond*; wat op zichzelf een goeden zin geeft, overeenkomstig vs. 15, maar slecht voegt bij den volgenden regel, waarin het onderwerp van *zou mij tot een schuldige maken* niemand anders kan zijn dan God. Is de lezing *zijn mond* de ware, dan bedoelt Job nog niet, God te beschuldigen van onrecht, maar hij wil zeggen: bij God is al wat hij wil recht, al druischt het ook in tegen de rechtsopvatting van den mensch. Het baat Job dus niet, of hij al gelijk heeft in zijne redeneering en klacht; God zegt: het is anders; dus hebt gij ongelijk; verg. op vs. 2. Het is geen wonder, dat lezers en overschrijvers van den tekst dit niet begrepen, en dientengevolge, half bij ongeluk half opzettelijk, de éene letter waardoor *mijn mond* in *zijn mond* veranderd wordt hebben weggelaten.

21. Job heeft gezegd dat hij natuurlijk in Gods oog ongelijk heeft, omdat deze de Almachtige is: toch zou hij zich over Gods behandeling niet hebben te beklagen, indien hij niet rein van wandel was en door zonden zijn lijden verdiend had. Al zijne klachten zijn op zijne onschuld gegrond, en beduiden niets, indien hij zich misdragen heeft. Maar dit is zoo niet. Dus mag God doen wat hij wil en zich in zijne overmacht gedragen alsof hij gelijk heeft, hij heeft toch inderdaad geen gelijk. Ik, zegt Job, heb gelijk. Dit klinkt overmoedig en is het ook; een toehoorder siddert onwillekeurig bij het hooren van zulk eene stoute bewering en denkt: Waar moet dat heen? God zal iemand die zulk een hoogen toon tegen hem aanslaat zeker treffen. Nu, dat zij zoo! zegt Job. Dan moet ik er maar voor sterven. Het is toch waar. — *ik — leven,* letterlijk *ik ken mijn leven niet,* ik verloochen het en geef het prijs.

22. *het is om het even,* of ik leef dan sterf.

23. *lacht hij met,* hij is onverschillig omtrent. — *vertwijfeling,* onzekere vertaling.

24. *De aarde,* of *het land.* — *het — hij.* God maakt dat de overheden geen oog hebben voor de ellende der kleinen en den overmoed der grooten; vandaar dat de onschuldigen aan vele kwellingen blootstaan.

het aangezicht harer bestierders omhult hij.
Doet híj het niet, wie dan?
25 En mijne dagen ijlden sneller dan een renbode,
zij vloden weg zonder geluk gezien te hebben;
26 zij vlogen voorbij, met rieten schepen wedijverend,
als een arend die neerschiet op eene prooi.
27 Wanneer ik denk: laat ik mijn klagen vergeten,
mijn droef gelaat veranderen en weer opluiken —
28 dan ducht ik weder al mijne smarten,
breng mij te binnen dat gij mij niet als een onschuldige behandelen zult.
29 Ik moet nu eenmaal ongelijk hebben —
waartoe zou ik dan mij tevergeefs afmatten?
30 Al wasch ik mij met sneeuw,
al reinig ik mijne handen met loog,
31 toch dompelt gij mij in eene groeve,
zoodat mijne kleederen een afschuw van mij krijgen;
32 want hij is niet een mensch als ik, dat ik hem zou te woord staan,
dat wij met elkander een rechtstrijd zouden kunnen beginnen.
33 Och of er een scheidsrechter tusschen ons ware,
die zijne hand op ons beiden legde,
34 die Gods roede van mij afnam,
zoodat de vrees voor hem mij niet meer verschrikte!
35 Dan zou ik spreken zonder vrees voor hem te koesteren;
want uit mij zelven doe ik dat niet.
X:1 Ik walg van het leven;
dies wil ik aan mijne klachten den vrijen loop laten,
spreken in de bittere droefenis mijner ziel.
2 Ik zeg tot God: Behandel mij niet als een schuldige;
deel mij mede, waarom gij tegen mij strijdt.
3 Brengt het u voordeel aan, als gij verdrukt,
het gewrocht uwer handen voor niets acht,
en over de plannen der boozen licht laat schijnen?
4 Hebt gij oogen van vleesch,
het gezichtsvermogen van een mensch;

25 v. Verg. VII : 6 v. — *ijlden, vloden, vlogen.* Door het gebruik van den verleden tijd drukt Job uit dat zijn leven voorbij is: hij ziet er op terug als op eene afgedane zaak, en beoordeelt het als zoodanig, zonder aan een mogelijken keer te denken. Dit getuigt van fijnen kunstzin en diep nadenken in den dichter; immers, Job is voor hem het beeld van een onschuldigen lijder, en van menigen brave gaat het leven in smart voorbij tot aan het einde.

26. *rieten schepen,* waarschijnlijk dezelfde soort vaartuigen die Jez. XVIII : 2 vermeld worden; zie aldaar.

27. *ik denk,* volg. verb. t.

29. *waartoe — afmatten?* nl. met het zoeken naar middelen om mij te rechtvaardigen.

31. *eene groeve,* vol modder. — *zoodat — krijgen.* Zij huiveren als het ware om een lichaam te bekleeden dat zoo vuil uit de groeve komt. — Job wil zeggen: al deed ik het mogelijke om mij te reinigen, gij zoudt mij toch zooveel ellende bescheren dat ik mij als een onreine zou vertoonen.

32. De machtige heeft tegenover den zwakke altijd gelijk.

33. *Och — ware,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *Er is geen scheidsrechter tusschen ons.*

34. *Gods* (duidelijkheidshalve i. pl. v. *zijne*) *roede.* Verg. XXI : 9.

35. *want — niet,* onzekere vertaling.

1. Job vat den moed der wanhoop: hij durft alles zeggen; want hem kan niet meer opgelegd worden dan hij reeds te dragen heeft.

3—7. Job zoekt naar de reden van Gods handelwijze met hem. Heeft God er voordeel van? Neen; hij zou zijn eigen werk vernietigen door de boozen, die hem niet dienen, voor te trekken. Is hij dan kortzichtig en pijnigt hij Job om hem eene bekentenis af te dwingen? Maar hij weet immers dat Job onschuldig is, en ook, dat hij hem in geen geval ontsnappen kan.

3. Verg. Ps. XLIV : 13; CXX : 3. — *het gewrocht uwer handen.* Bedoeld wordt, blijkens de tegenstelling met de *boozen,* de rechtschapene. — Met een brave te minachten bederft God zijn eigen werk, terwijl het hem geen nut aanbrengt dat het den boozen, die hem toch niet dienen, wel gaat. — *licht laat schijnen,* begunstigt.

5 is uw levensduur als die eens menschen,
uwer jaren tal als dat eens mans,
6 dat gij naar mijne schuld zoekt,
en naar mijne zonde vorscht?
7 En dat, ofschoon gij weet dat ik geen boosdoener ben
en niemand uit uwe hand redden kan!
8 Uwe handen hebben mij met zorg gevormd en gemaakt;
en zoudt gij mij nu weder vernietigen?
9 Bedenk toch dat gij mij als van leem gemaakt hebt;
en zoudt gij mij tot stof doen terugkeeren?
10 Deedt gij mij niet als melk vloeien,
mij niet stremmen als kaas?
11 Met huid en vleesch bekleeddet gij mij,
gij doorweefdet mij met beenderen en spieren.
12 Leven en gunst hebt gij mij geschonken,
uwe zorg heeft over mijn adem gewaakt.
13 Maar tevens hadt gij dit bij u zelven besloten,
ik weet dat dit bij u vaststond:
14 als ik zondigde, zoudt gij mij in het oog houden,
en mij niet ongestraft laten voor mijne schuld.
15 Was ik schuldig, wee mij!
en had ik gelijk, ik zou mijn hoofd toch niet mogen opheffen,
zat van smaad en gedrenkt met ellende.
16 Verhief het zich toch, gij zoudt als een leeuw jacht op mij maken,
telkens opnieuw uwe wondermacht aan mij betoonen,
17 telkens andere getuigen tegen mij doen optreden,
uwe gramschap tegen mij gedurig grooter maken,
leger op leger tegen mij oproepen.
18 Waarom toch hebt gij mij uit den moederschoot doen komen?
Ik had den geest moeten geven voordat een oog mij zag;
19 ik had moeten zijn alsof ik er niet geweest was,
moest van den schoot af ten grave zijn gedragen.
20 Zijn mijne levensdagen niet luttel?
Laat dan van mij af, opdat ik een weinig opluike,
21 voordat ik heenga, om niet weder te keeren,
naar het land van duisternis en donkerheid,
22 het land van duisternis en wanorde,
waar het licht glanst als de donkerheid.

5. Kort levende wezens zien niet ver; verg. VIII : 9.
8. *nu* (letterlijk *hierna*) *weder*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *samen rondom.*
9. *als van leem.* Het punt van vergelijking is: zooals uit leem nuttige voorwerpen gemaakt worden, zoo vormdet gij mij met zorg.
10 v. Hier wordt de vorming van het kind in den moederschoot, naar de kennis dier dagen, beschreven. Zoo kunstig ben ik gevormd! Verg. Ps. CXXXIX : 13—16.
14. *als ik zondigde.* Met zijne betuiging van onschuld, IX : 21, heeft Job niet bedoeld dat hij geenerlei fout begaan had; alleen, dat hij niet zóo slecht was dat Gods handelwijze met hem daardoor zou gerechtvaardigd zijn. De onderstelling *als ik zondigde* (ook vs. 15) is daarmede dus niet in strijd. — *zoudt gij mij in het oog houden*, om mij niet te laten ontsnappen.
15. *gedrenkt met ellende*, volgens geringe tekstverbetering, misschien met Gr. vert.; Hebr. t. *zie ellende.*
16. *het*, mijn hoofd. — *uwe wondermacht*, in het slaan en vernederen.
17. *getuigen.* Zoo heeten de rampen omdat zij geacht worden te spreken van iemands schuld. — *leger op leger tegen mij oproepen*, volg. verb. t.
18—22. Job keert terug tot de klachten en wenschen van III : 3—26 en VII : 16—21.
20. *mijne levensdagen*, volg. Gr. vert.
21. *het — donkerheid*, de onderwereld, waarover zie op Gen. XXXVII : 35.
22. Na *duisternis* is weggelaten *als de donkerheid, het stikdonker.*

HOOFDSTUK XI.

Eerste rede van Sofar. — Sofar spreekt (1). Zulk een gezwets moet beantwoord worden (2—4). Indien God, de alwijze, tot Job sprak, zou deze zijn onverstand inzien (5—12). Neemt hij tot hem zijne toevlucht, dan wordt hij weder voorspoedig; anders niet (13—20).

Sofars rede onderscheidt zich alleen hierin van de toespraken zijner vrienden, dat hij duidelijker dan zij Jobs leed als eene straf voor zonden opvat, en dat het beroep op Gods wijsheid dient om Job te overtuigen dat God ook de verborgen zonden ziet (vs. 6, 11). Eindigen Elifaz en Bildad nog met een bemoedigend woord, Sofar besluit met verwijzing naar het treurig einde van den zondaar.

XI : 1 Sofar van Naäma antwoordde en zeide:
2 Mag een woordenvloed onbeantwoord blijven,
moet een lippenheld gelijk krijgen?
3 Uw gezwets zou de lieden tot zwijgen brengen?
gij zoudt hoonen zonderdat men u aan de kaak stelt?
4 Gij durft zeggen: Zuiver is mijne leer,
en rein ben ik in uw oog?
5 Och of God eens sprak,
tegen u de lippen opende,
6 u de verborgenheden der wijsheid mededeelde,
dat deze eene dubbele maat van inzicht bevatten —
dan zoudt gij erkennen dat God nog een deel uwer schuld voorbijziet.
7 Zoudt gij reiken tot wat God peilt,
reiken tot de grens van de kennis des Machtigen?
8 Hooger is zij dan de hemel — wat kunt gíj doen?
dieper dan de onderwereld — wat kunt gíj weten?
9 Langer van afmeting dan de aarde is zij,
en breeder dan de zee.
10 Indien hij op iemand loskomt, hem in hechtenis neemt
en de vierschaar spant, wie zal hem weerhouden?
11 Want hij kent de snoode lieden,
hij ziet de slechtheid zonder er opzettelijk acht op te geven;
12 maar een leeghoofd krijgt verstand
wanneer een woudezelsveulen als mensch wordt geboren.
13 Wanneer gíj uw hart bereidt,
uwe handen uitbreidt tot hem —

2. *lippenheld.* Verg. op VIII : 10.

3. *gij zoudt hoonen,* met verandering van een klinker; Hebr. t. *gij hoondet.* — *u,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

4. *uw,* Gods; Gr. vert. *zijn.*

6. *eene dubbele maat van inzicht,* eens zooveel als de mensch kan bevatten. — *dat — voorbijziet,* en gij dus nog veel zwaarder leed hebt verdiend dan u heeft getroffen.

7. Of gij al u zelven voor rein houdt, bewijst niet veel. God ziet oneindig meer en — dit wordt niet gezegd, maar is volgens het verband Sofars bedoeling — ontdekt dus ook in u licht vele zonden die aan uwe waarneming ontsnappen; verg. vs. 11.

8. *Hooger is zij dan de hemel,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Hoogten des hemels.* — *zij,* nl. de kennis des Machtigen: zij omvat meer dan hemel en aarde. — *wat kunt gíj doen?* In het verband zou de vraag volstaan: wat kunt gíj begrijpen? Maar voor den dichter hangt 's menschen verstandelijke bekrompenheid ten nauwste samen met zijne geringe kracht: wie weinig vermag weet weinig, en omgekeerd.

9. Verg. Ps. CXIX : 96. — *afmeting,* met geringe wijziging in de klinkers; Hebr. t. *haar kleed* of wellicht *hare afmeting.*

10. Sofar zinspeelt op Jobs woorden IX : 11 v.; doch had deze bedoeld: de mensch is weerloos tegenover den Machtige, Sofar wil, blijkens vs. 11, zeggen: de mensch moet voor God zwijgen omdat deze hem door en door kent. — *de vierschaar spant,* letterlijk *het volk vergadert*; verg. Ezech. XVI : 40; XXIII : 46.

12. In het oorspronkelijke worden de beide regels alleen door *en* verbonden, dat ook elders in ons boek en ook in *Spreuken* vaak eene vergelijking aangeeft. — *een woudezelsveulen,* beeld der bandeloosheid, ongeschiktheid voor het maatschappelijk leven, XXXIX : 8—11; Gen. XVI : 12; Hoz. VIII : 9, en daarom licht der domheid. — In schijn noemt Sofar alle menschen leeghoofden; inderdaad heeft hij het oog op Job.

14 kleeft er slechtheid aan uwe hand, verwijder die!
laat in uwe tenten geen onrecht wonen! —
15 Dan zult gij uw gelaat vrij van smet kunnen opheffen,
en vaststaan zonder te vreezen.
16 Ja, dan vergeet gij den druk,
denkt er aan als aan water dat voorbijgevloten is;
17 klaarder dan de middag rijst u het leven,
zij het donker, het wordt als de morgenstond.
18 Gij zult vertrouwen, omdat er hoop is,
en na te hebben rondgezien gerust u nederleggen.
19 Dan ligt ge, zonderdat iemand u opschrikt,
en velen dingen naar uwe gunst.
20 Maar de oogen der boozen worden dof:
elke wijkplaats ging hun verloren;
hunne hoop is het uitblazen van den laatsten adem.

15. *vaststaan,* letterlijk *gegoten zijn,* staan als een metalen beeld.
16. *Ja, dan,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Dan ... gij zelf.*
17. *u,* duidelijkheidshalve ingevoegd.
18. *na te hebben rondgezien,* voordat gij gaat slapen, of er ook onraad is.
20. *de — dof,* door het vruchteloos uitzien naar geluk.

HOOFDSTUK XII—XIV.

Antwoord van Job. — Job spreekt (XII : 1). Hij spot met de wijsheid zijner vrienden (2 v.); de rechtschapene wordt geminacht, een goddelooze heet veilig (4—6). Wat de vrienden verkondigd hebben, weten zelfs de dieren (7—10). Niet bij bejaarden, maar bij Jahwe is wijsheid; want zijne macht is onwederstaanbaar (11—25). Job wil dus niet pleiten tegen zijne vrienden, die liever moesten zwijgen; want God, die afkeurt dat de menschen partijdig voor hem zijn, zal hen bestraffen (XIII : 1—12). Wat hem aangaat, hij wil zijn leven in de waagschaal stellen en met God zelven gaan twisten; indien deze hem slechts laat begaan (13—22). Waarom behandelt God hem, den weerlooze, als een vijand? (23—28). Waarom treedt God in het gericht met den mensch, die zoo broos is en bestemd eerlang voorgoed te verdwijnen? (XIV : 1—12). Indien God hem nog maar gelegenheid gaf, in het doodenrijk betere dagen af te wachten! (13—17). Maar neen, er is voor den mensch geenerlei hoop (18—22).

Hoewel Job voortgaat God te beschuldigen van wreedheid, komt er toch een andere toon in zijne woorden. Daar hij inziet dat de door de vrienden verkondigde wijsheid niets beteekent en God alleen het antwoord heeft op de vraag waarom hij moet lijden, wendt hij zich tot God zelven, hoopt van hem recht te verkrijgen, laat zelfs een oogenblik de hoop op herleving bij zich opkomen, maar zinkt ten slotte in vertwijfeling terug; om XXIII : 3—9 opnieuw zijne zaak voor God te bepleiten.

XII: 1 Job antwoordde en zeide:
2 Waarlijk, gij zijt me een volk,
en met u zal de wijsheid uitsterven!
3 Zooveel verstand als gij heb ik ook wel;
ik doe voor u niet onder;
trouwens, wie weet dergelijke dingen niet? [spot zijn?
4 Moet hij die tot God roept, opdat die hem antwoorde, zijns naasten
een voorwerp van spot wie onberispelijk rechtschapen is?
5 Voor het ongeluk verachting, naar den dunk van den wel geborgene,
een stoot voor hen wier voet wankelt;
6 doch vredig staan de tenten der verdelgers,
onbezorgdheid is het deel van hen die God tarten,
van hem die in zijne hand God draagt.

2. *gij — volk.* Gij hebt de wijsheid in pacht. Bittere spot.
4 v. In den tekst van deze verzen zijn ettelijke fouten ingeslopen, waardoor ook de vertaling onzeker is.
6. *die — draagt* beteekent, naar het schijnt, die op eigen kracht vertrouwt en zonder God leeft; verg. Hab. I : 11, 16 en op Gen. XXXI : 29.

7 Maar ondervraag slechts de dieren, dat die u leeren,
het gevogelte des hemels, dat dit u inlichte;
8 of spreek tot de aarde, dat zij u leere,
en dat de visschen der zee u mededeelingen doen!
9 Wie onder die allen weet niet
dat de hand van Jahwe dit gedaan heeft?
10 van hem, in wiens hand de ziel is van al wat leeft
en de adem van alle menschelijk vleesch.
11 Moet niet het oor beweringen toetsen,
zooals het gehemelte spijzen keurt?
12 Bij bejaarden zou wijsheid zijn,
in lengte van dagen doorzicht?
13 Bij hém is wijsheid en macht,
híj heeft beleid en doorzicht.
14 Haalt hij omver, er wordt niet weder opgebouwd;
kerkert hij een man, er wordt niet ontsloten;
15 houdt hij de wateren tegen, dan drogen zij op,
laat hij ze los, dan woelen zij het land om.
16 Bij hem is sterkte en verstand,
in zijne hand is de verleide en de verleider;
17 raadsheeren doet hij berooid daarhenen gaan,
en richters stelt hij aan de kaak;
18 hij maakt de banden van koningen los,
en bindt een gordel om hunne lenden;
19 priesters doet hij berooid gaan,
en lang bestaande geslachten brengt hij ten val;
20 hij beneemt de spraak aan hen op wie men zich verlaten kon,
en berooft ouden van de gave des onderscheids;
21 hij stort verachting uit over edelen,
en maakt den gordel der machtigen slap;

Vs. 11. XXXIV : 3. — Vs. 21*a*. Ps. CVII : 40*a*. — Vs. 24*b*. Ps. CVII : 40*b*.

7. Dit vers sluit aan bij vs. 3, terwijl vs. 4—6 het verband breekt. Wat de vrienden beweerd hebben, dat alles van Jahwe komt, weten de dieren ook. Zij weten dit, omdat God hen gemaakt heeft, zij dus zijne macht ondervinden, vs. 10. Maar het waarom weten zij niet, en daarop komt het aan.

8. *spreek tot de aarde.* Wellicht is de tekst bedorven, en werd ook hier oorspronkelijk eene diersoort, kruipende of wilde dieren, vermeld.

9. *Jahwe.* Dit is de eenige plaats in dit boek, buiten de verhalende gedeelten, waar deze godsnaam voorkomt, hetzij door eene vergissing van een overschrijver, hetzij omdat de uitdrukking *dat de hand van Jahwe dit gedaan heeft*, aan Jez. XLI : 20 ontleend, den dichter onwillekeurig uit de pen vloeide.

11. Met de beweringen die getoetst moeten worden bedoelt Job niet de stelling dat God alles doet, maar de gevolgtrekkingen die de vrienden er uit maken.

12. De vraag wordt in het oorspronkelijke niet uitgedrukt. De schrijver laat Job eene stelling uitspreken die zijne vrienden hem, niet letterlijk, maar wel wat de hoofdzaak betreft, hebben voorgehouden: dat de van de vaderen overgeleverde leer, door de ouderen aan de jongeren overgebracht, de waarheid is; zie VIII : 8. Job haalt die stelling aan, om haar te verwerpen.

13. Niet bij de grijsaards is wijsheid, maar bij God; want deze is oppermachtig, doet wat hij wil, weet dus ook alleen, waarom hij zoo handelt.

14—25. Job leert hier hetzelfde als Elifaz, V : 9—16, maar trekt er een ander gevolg uit; zie op XIII : 3.

16. *in zijne hand* (letterlijk *van hem*) *is de verleide en de verleider.* Zij die een dwaalspoor volgen en zij die anderen er op brengen zijn van hem afhankelijk.

17. Groote heeren vervallen tot armoede, en dewijl hieruit blijkt dat zij met al hunne wijsheid toch zoo weinig vermogen, staan zij als dwazen aan de kaak.

18. *banden,* met verandering van klinkers, in overeenstemming met de oude vertt.; Hebr. t. *tuchtiging.* Bedoeld zijn de banden waarmede koningen hunne onderdanen binden; terwijl hij deze losmaakt, knoopt hij een riem om de lenden dier koningen; zij worden in stede van binders gebondenen.

19. *geslachten,* duidelijkheidshalve ingevoegd. Men kan er ook kasten, gilden, waardigheden of iets dergelijks bij denken.

21. *machtigen.* De lezing is onzeker.

22 hij legt diepten bloot uit de duisternis,
en doet het stikdonker in het licht treden;
23 hij maakt natiën groot en richt ze te gronde,
breidt volken uit en voert ze weg;
24 hij berooft 's lands volkshoofden van het verstand,
doet hen in eene ongebaande wildernis ronddolen:
25 zij tasten in de duisternis waar geen licht is,
hij doet hen ronddolen als beschonkenen.
XIII : 1 Zie, alles heb ik met eigen oog gezien,
met eigen oor gehoord en in mij opgenomen;
2 wat gíj weet weet ik even goed,
ik doe voor u niet onder.
3 Maar ik wil tot den Machtige spreken,
mij lust het tegen God te pleiten;
4 terwijl gij leugensmeden zijt,
altemaal kwakzalvers.
5 Och of gij ganschelijk stilzweegt!
Dat zou voor wijsheid van u doorgaan.
6 Hoort toch naar mijne terechtwijzing,
luistert naar de verwijten mijner lippen.
7 Moogt gij om God te verdedigen onrecht spreken,
te zijner eer onwaarheid zeggen?
8 Moogt gij partijdig voor hem zijn,
of als pleitbezorgers voor God optreden?
9 Zal het goed uitkomen, wanneer hij u in verhoor neemt?
of denkt gij hem te bedriegen, zooals men een mensch bedriegt?
10 Tuchtigen, ja tuchtigen zal hij u,
indien gij heimelijk partijdig zijt;
11 zijne hoogheid zal u gewis doen ontstellen,
de schrik voor hem zal op u vallen.
12 Uwe kernspreuken zijn spreuken van asch,
uwe schansen leemen schansen.
13 Zwijgt, laat mij met rust; ik wil spreken,
overkome mij wat wil!
14 Ik neem mijn vleesch tusschen mijne tanden,
en vat mijn leven in mijne hand:
15 wil hij mij dooden, ik wacht hem af;
maar mijn gedrag wil ik voor hem rechtvaardigen.

22. Dit schijnt te beteekenen: die de diep verborgen plannen der menschen aan het licht brengt.

25. *hij — beschonkenen.* Hetzelfde beeld Jez. XIX : 14.

3. *Maar.* Al wat gij gezegd hebt van Gods grootheid is zoo (verg. op XII : 14—25); maar daaruit volgt niet mijne schuld, die gij er uit afleidt. Ik durf dien machtigen God zeer wel om rekenschap vragen, al is dit niet zonder gevaar (vs. 14 v.); terwijl uwe verheerlijking van God pluimstrijkerij is.

4. *leugensmeden,* letterlijk *bepleisteraars met leugen*; verg. Ezech. XIII : 10—15.

7. Job beschuldigt zijne vrienden dat zij ter verdediging van het Godsbestuur goed noemen wat zij in elk ander geval zouden afkeuren.

8—12. In plaats dat God het u in dank afneemt dat gij om hem te rechtvaardigen scheef oordeelt, zal hij de eerste zijn om dit u euvel te duiden.

12. Al wat gij inbrengt tot rechtvaardiging van Gods handelwijze en tot zijne verdediging tegen mijne aanmerkingen is niets waard.

14. Aan het begin van het vers staat in Hebr. t. nog *Waarom,* eene herhaling der laatste letters van vs. 13. — *vat — hand.* Deze uitdrukking komt nog Richt. XII : 3; 1 Sam. XIX : 5; XXVIII : 21 voor, waar zij door *op het spel zetten* is weergegeven, wat zij beteekent; evenals „zijn vleesch tusschen zijne tanden nemen". Verg. Ps. CXIX : 109.

15. *ik wacht hem af.* Eene andere lezing van den Hebreeuwschen tekst heeft *ik wacht* (hem) *niet af*; wat zeker de oorspronkelijke lezing niet is, maar wellicht eene opzettelijke verandering, aangebracht om de te groote stoutheid van Jobs woorden te verkleinen.

16 Zelfs zal reeds dit mij tot redding zijn
dat geen goddelooze voor zijn aangezicht komt.
17 Hoort dan goed naar mijne rede,
leent aan mijne verklaring het oor.
18 Zie, ik zet de zaak uiteen;
ik weet dat het recht aan mijne zijde is.
19 Wie is er die mij durft bestrijden?
Dan zou ik zwijgen en den geest geven.
20 Bespaar mij slechts twee dingen;
dan zal ik mij voor uw aangezicht niet verbergen:
21 houd uwe hand van mij terug,
en laat de schrik voor u mij niet ontstellen.
22 Roep gij nu, en ik zal antwoorden;
of als ík moet spreken, geef dan bescheid.
23 Hoevele overtredingen en zonden heb ik?
maak mij mijn wanbedrijf en mijne zonde bekend.
24 Waarom verbergt gij uw aangezicht,
en houdt gij mij voor een vijand van u?
25 Moet gij een verwaaid blad schrik aanjagen,
een drogen stoppel achternazetten?
26 dat gij over mij zulk een bitter lot beschikt,
mij doet boeten voor de overtredingen mijner jeugd,
27 mijne voeten in het blok steekt, al mijne gangen bewaakt
en aan mijne voetzolen perken stelt —
28 en dàt een man die vervalt als vermolmd hout,
als een kleed dat door de mot is verteerd!
XIV : 1 De mensch, uit eene vrouw geboren,
kort van dagen en vol onrust,
2 ontluikt en verwelkt als eene bloem,
vliedt als eene schaduw en houdt geen stand.
3 En op zulk eenen vestigt gij uw oog,
hem dwingt gij met u in het gericht te treden?
4 Kon slechts een reine geboren worden uit een onreine!

Vs. 27*a*. XXXIII : 11.

16. Reeds dit zal voor hem pleiten dat hij zich voor God vertoonen durft; wat een slecht mensch nooit zou wagen.
18. *ik zet de zaak uiteen.* Dezelfde uitdrukking XXIII : 4.
19. Job is zoo zeker van zijne zaak dat hij meent: niemand kan tegen hem iets redelijks inbrengen. Indien iemand dit kon, zou hij zwijgend het hoofd buigen voor den genadeslag.
20. Hier wendt Job zich tot God zelf.
21. God kan hem wel zoo slaan of verschrikken dat hij geen woord kan zeggen; maar dan zou God het pleidooi op oneerlijke wijze winnen. Hij moet van zijne overmacht geen gebruik maken; opdat Job in staat zij vrijuit te spreken.
22. Het is Job onverschillig, wie met spreken begint. Daar Jahwe zwijgt, begint hij vs. 23 met hem uit te dagen om te zeggen wat hij misdaan heeft, waarom hij zoo hard wordt gekastijd.
23. Dezelfde eisch X : 2. Trouwens, hij betreft de hoofdzaak, die in allerlei vormen terugkeert, het groote raadsel dat Job klachten afperst.
25. Het moet u, die zoo machtig zijt, te min zijn uwe kracht te toonen aan iets zoo nietigs als ik ben.
26. *beschikt,* letterlijk *opschrijft,* schriftelijk verordent. — *doet boeten voor,* letterlijk *doet erven.* — *de overtredingen mijner jeugd.* Job beweert nergens, zondeloos te zijn; dit kan een mensch niet zijn, XIV : 4; verg. IV : 17—19; maar de gewone overtredingen die een mensch, vooral zoo licht in de jeugd (verg. I : 5), begaat rechtvaardigen zulk een hard lot niet als hij nu volgens Gods bestel ondervindt.
27. *mijne — steekt,* mij in de gevangenis zet; zie op 2 Kron. XVI : 10. Hetzelfde beeld van gevangenis voor ellende XI : 10. — *aan — stelt,* onzekere vertaling; in verband met de voorafgaande woorden is de zin duidelijk: God behandelt Job als een gevangene.
2. *als eene schaduw.* Zie op VIII : 9.
3. *hem,* volg. de oude vertt.; Hebr. t. *mij.*
4. Verg. op Spr. XX : 9. — De samenhang van de onreinheid, zondigheid, der ouders met die der

'tGebeurt niet éenen.
5 Indien zijne dagen zijn vastgesteld,
het getal zijner maanden bij u bepaald is,
gij hem perken gesteld hebt die hij niet kan overschrijden,
6 wend dan uw blik van hem af en houd op;
dat hij althans als een huurling in zijn dag behagen scheppe.
7 Want voor een boom is nog hoop:
wordt hij afgehouwen, hij loopt weder uit,
en zijne loten blijven niet achterwege;
8 als zijn wortel in den grond veroudert,
zijn tronk in het stof afsterft,
9 dan loopt hij weder uit zoodra hij water ruikt,
en maakt takken als een pas geplante boom.
10 Maar sterft een man, hij ligt daar;
geeft een mensch den geest, waar is hij?
11 Gelijk wanneer water uit den grooten plas is verdwenen,
de rivier wegvloeit en uitdroogt,
12 zoo staat een man, als hij zich heeft neergelegd, niet weder op;
zoolang de hemel er is ontwaken zij niet,
zij worden niet wakker uit hun slaap.
13 Och of gij mij in het doodenrijk verstaakt,
mij verborgt totdat uw toorn afgewend is,
mij een tijd steldet en dan weder aan mij dacht!
14 Als een mensch sterft, zou hij kunnen herleven?
Dan zou ik al mijne dagen van zwaren dienst wachten
totdat ik afgelost werd;
15 gij zoudt roepen, en ik zou u antwoorden;
naar het maaksel uwer hand zoudt gij verlangen;
16 dan zoudt gij mijne schreden tellen,
maar niet loeren op mijne zonde;
17 veeleer in een buidel mijne misdrijven verzegelen,
mijne schuld overpleisteren.
18 Edoch, gelijk een berg in stukken valt,
eene rots van hare plaats wordt gerukt,

kinderen wordt hier slechts aangeduid. Job wil zeggen: het eene geslacht voor, het andere na, is zondig. Dit, gevoegd bij de broosheid van het leven des menschen, maakt hem tot een hulpbehoevend schepsel.

6. *en houd op*, nl. met slaan, volg. verb. t,; verg. X : 20; grondt. *opdat hij ophoude*. — *dat — scheppe*, een bescheiden wensch. Ook VII : 1 is het leven van den mensch, nog zonderdat groote rampen hem treffen, vergeleken met dat van een huurling.

7. *Want*. Job gaat reden geven, waarom God den blik van den mensch moet afwenden: hij heeft na dit korte leven geen ander te wachten.

11. Het vers komt, uitgenomen het woord door *is weggevloeid* weergegeven, met Jez. XIX : 5 overeen. Wat daar als profetie bedoeld is wordt hier tot vergelijking gebezigd. — *den grooten plas*, den Nijl; zie op Jez. XVIII : 2.

12. *zoolang de hemel er is*. Verg. Ps. LXXII : 5, 7, 17; LXXXIX : 30, 37 v.

13. Verg. Jez. XXVI : 20; Sef. II : 3.

14. De verzuchting van vs. 13 doet voor een oogenblik het denkbeeld bij hem opkomen: indien herleven eens mogelijk ware! — *zwaren dienst*. Zie op VII : 1. Indien het vers eene verzuchting der hoop bevat, dan wordt hiermede niet slechts het leven op aarde, maar ook het verblijf in het doodenrijk bedoeld.

15. Als God eenigen tijd niet naar hem had omgezien, zou zijn toorn wel voor een zachter gevoel plaats maken.

16. *mijne schreden tellen*, mij overal volgende, goed op mij letten. — Job beschrijft, hoe God in het vs. 14*b*, 15 onderstelde geval, dat hij eens terugkeerde uit de onderwereld, handelen zou: geheel anders dan hij nu doet.

17. Gij zoudt ze voor uw eigen en anderer oog verbergen.

18 v. Gelijk alles, ook het sterkste, der vernietiging wordt prijsgegeven, zoo houdt ook des menschen hoop geen stand.

18. *een berg in stukken valt*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *een vallende berg verwelkt*.

19 steenen door het water afgeslepen worden,
eene wolkbreuk het stof der aarde medevoert,
zóo hebt gij der hoop des menschen den bodem ingeslagen.
20 Gij overweldigt hem voor altijd, en hij gaat heen;
gij verandert zijn gelaat en zendt hem weg.
21 Komen zijne zonen in eere, hij weet het niet,
komen zij in minachting, hij bemerkt niets van hen.
22 Alleen over hem zelven voelt zijn vleesch pijn,
over hem zelven draagt zijne ziele rouw.

19. *eene wolkbreuk*, volg. verb. t.
20. *gij verandert zijn gelaat*, door den dood.
22. Wordt in het voorgaande van den dood gesproken, dan wordt hier van den gestorvene gezegd dat hij eigen leed gevoelt in het schimmenrijk maar aan het lot der achtergeblevenen niet denkt.

TWEEDE GESPREK, XV—XXI.

HOOFDSTUK XV.

Tweede rede van Elifaz. — Elifaz spreekt (1). Jobs hartstochtelijke woorden doen afbreuk aan de vroomheid en pleiten tegen zijne onschuld (2—6). Mocht Job zich aanstellen als alwetend, en Gods vertroostingen geringachten? (7—11) mocht hij zich tegen God keeren, die zelfs in engelen vlekken ziet? (12—16). Hij, Elifaz, zal hem de wijsheid uit den goeden ouden tijd verkondigen (17—19): de boozen gaan zeker en vast te gronde (20—35).

De groote nadruk waarmede de laatste stelling verkondigd wordt toont, dat de vrienden zich meer dan vroeger gedwongen voelen, tegenover Job op deze droevige zijde van Gods rechtvaardigheid, liever dan op de blijde dat de deugdzame gelukkig wordt, het oog te vestigen: de bediller Gods heeft vooral dreigende waarschuwingen noodig. Elifaz heeft blijkbaar alle geloof in Jobs vroomheid verloren.

XV : 1 Elifaz van Teman antwoordde en zeide:
2 Mag een wijze winderige wetenschap ten beste geven,
zich opvullen met oostenwind,
3 zijne zaak bepleiten met beuzelpraat,
met beweringen waarmede hij niets uitricht?
4 Ook brengt gij zelf zoo schade toe aan de godsvrucht,
en doet afbreuk aan de overpeinzing vóor God.
5 Want uwe schuld legt u woorden op de lippen,
en gij kiest de taal der sluwen;
6 uw eigen mond veroordeelt u, niet ik,
uwe eigen lippen getuigen tegen u.
7 Werdt gij vóor alle menschen geboren?
zijt gij eer dan de heuvelen ter wereld gebracht?
8 Luistert gij toe in den raad Gods,
en eigent gij u de wijsheid toe?
9 Wat weet gij, dat wij niet zouden weten?
wat doorziet gij, dat wij niet zouden verstaan?
10 Onder ons zijn grijzen, hoogbejaarden,
rijker in dagen dan uw vader.

Vs. 7*b*. Spr. VIII : 25*b*.

2. Was Job wijs, dan zou hij zóo niet spreken. — *winderige wetenschap* en *oostenwind*. Zie op VIII : 2. — *zich opvullen*, letterlijk *zijn buik vullen*, zich opwinden, om daarna de hartstochtelijke woorden los te laten.
7. Verg. VIII : 9.
8. *den raad Gods*, de vergadering waarin God het scheppingsplan openbaarde.
10. Wij weten dus licht evenveel als gij. — *onder ons*. De dichter wil juist niet zeggen dat éen of twee van Jobs drie vrienden zoo oud zijn, maar dat onder hen die hunne inzichten deelen bejaarden zijn.

11 Zijn u te min de vertroostingen Gods?
een met zachtheid tot u gesproken woord?
12 Wat sleept uw hartstocht u mede,
wat rollen uwe oogen,
13 dat gij uw wrevel tegen God keert,
zulke woorden aan uwen mond laat ontglippen!
14 Wat is een mensch, dat hij rein zou zijn,
dat hij rechtschapen zou zijn, de uit eene vrouw geborene!
15 Zie, zelfs in zijne heiligen stelt God geen vertrouwen,
en de hemel is niet rein in zijn oog;
16 hoeveel te minder de afschuwelijke, verdorvene,
de mensch die onrecht drinkt als water!
17 Ik zal u onderrichten, luister naar mij,
wat ik gezien heb zal ik vertellen,
18 wat de wijzen verkondigen,
zonder iets te verhelen, als van hunne vaderen ontvangen;
19 alleen aan dezen was het land gegeven,
nog verkeerde geen vreemde onder hen.
20 Al zijne dagen leeft de booze in kwelling,
zoovele jaren als voor den geweldenaar zijn weggelegd.
21 Schrikwekkende geluiden treffen zijne ooren,
in vollen vrede overvalt hem de verdelger.
22 Hij mist het vertrouwen aan de duisternis te ontkomen:
hij is bestemd voor het zwaard;
23 voortvluchtig zoekt hij naar brood: waar het te vinden?
hij weet dat de dag der duisternis ophanden is.
24 Hem verschrikken benauwdheid en angst,
die als een koning, ten oorlog gereed, hem aangrijpt.
25 Immers, hij heeft tegen God zijne hand uitgestrekt,
en durft den Machtige trotseeren;
26 hij loopt met uitgestrekten hals op hem toe,
met zijn dikken schildrug.
27 Immers, hij heeft zijn aangezicht met zijn vet bedekt,
en eene vetlaag gelegd op zijne lenden,
28 zich gevestigd in verwoeste steden,
in huizen waarin men niet mocht wonen,

Vs. 15*a*. IV : 18*a*.

11. *de vertroostingen Gods.* Zoo noemt Elifaz de van oudsher beproefde waarheden, die Job zelf steeds anderen voorgehouden had (IV : 3—9), en die ook zij hem hebben herinnerd, V : 8—26; VIII : 5—7, 20—22; XI : 13—19.

12. *rollen,* onzekere vertaling.

13. *zulke,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

15. *zijne heiligen,* de engelen, V : 1. — *God,* duidelijkheidshalve in pl. v. *hij.* — *de hemel,* hier zooveel als de hemellichamen of de hemelbewoners; verg. XXV : 5.

16. *die onrecht drinkt als water.* Het beeld van kwaad inzwelgen, om het daarna weer uit te braken, ook XXXIV : 7; Ps. CIX : 18; Spr. XXVI : 6. Verg. vs. 2. — Elifaz gebruikt zulke harde woorden voor 's menschen verdorvenheid, omdat hij er op komen wil dat Job een groot zondaar is.

17—19. Elifaz leidt zijne uiteenzetting in met een ophef alsof zij Job onbekend is; inderdaad herhaalt hij het reeds meer dan eenmaal gezegde.

19. Elifaz denkt aan den grijzen voortijd, waarop hij terugziet als op een tijd van wijsheid en reinheid, waarin elk land nog in het bezit was van een eigen volk, niet vermengd met vreemden. Wat uit dien tijd stamde gold voor onvervalscht en waar.

22*b*, 23*a*. Zoo ziet de zondaar zich zelven.

24. *oorlog.* Aldus zetten de oude vertalingen een woord over dat wij niet kennen.

26. De booswicht wordt geteekend als een strijder die, van woede blakend, door het schild gedekt, komt aanstormen. — *met uitgestrekten hals,* letterlijk alleen *met den hals.*

27. Beeld van den overmoed.

28. Den overmoedige wordt verweten gedaan te hebben wat tijdens Achab Ahiël met Jericho deed,

die bestemd waren puinhoopen te blijven.
29 Hij blijft niet rijk, zijn vermogen heeft geen bestand,
en zijne schaduw breidt zich op den grond niet uit;
30 hij ontgaat de duisternis niet;
een gloed doet zijne loten verdorren,
en zijne vrucht wordt door den wind verwaaid.
31 Hij vertrouwe niet op hetgeen ijdel is! Bedrogen komt hij uit;
want iets ijdels ontvangt hij in ruil.
32 Voordat zijn dag is gekomen verwelkt hij
en groenen zijne twijgen niet meer;
33 hij is als een wijnstok die ontijdig zijne druiven laat vallen,
als een olijf die zijne bloesems afwerpt.
34 Want de bent der goddeloozen is onvruchtbaar,
een vuur verteert de tenten der omkoopbaarheid;
35 zij zijn zwanger van moeite en baren onheil,
hun schoot brengt teleurstelling tot rijpheid.

Vs. 35*a*. Jez. LIX : 4*d*.

1 Kon. XVI : 34, en dat wis meer voorkwam. Waarschijnlijk had de dichter iets dergelijks in zijne omgeving gezien.

29. *zijne schaduw,* naar hoogst onzekere tekstverbetering. Het beeld is ontleend aan een boom die naarmate hij weliger tiert te meer schaduw werpt.

30. *en — verwaaid,* volg. verb. t.; Hebr. t. *en hij wijkt door den adem van zijn mond.*

31. *ijdel.* Dit woord wordt hier in tweeërlei zin gebruikt: eerst in dien van bedrieglijk, dan in dien van teleurstellend.

32. *Voordat zijn dag is gekomen,* vóor zijn dood. — *verwelkt hij,* volg. verb. t.; Hebr. t. *zij wordt vervuld.*

HOOFDSTUK XVI, XVII.

Antwoord van Job. — Job spreekt (XVI : 1). Zijne vrienden zijn slechte troosters (2—5). Hem zelven baat zwijgen noch spreken; want God heeft hem nu eenmaal in de macht van de zwaarste rampen, die als vijanden worden geteekend, overgeleverd (6—16), hoewel hij rein is (17). Toch moge zijn bloed roepen; immers, al zijn de menschen meedoogenloos, hij hoopt dat God zelf op den diep ellendige acht zal slaan (18—XVII : 1). In het grootste leed houdt hij aan zijn plicht vast (2—9). Dwaas zijn zijne vrienden, en hij is een verloren man (10—16).

Heeft Job in XII—XIV even de hoop uitgesproken dat God hem zal doen herleven, ten einde hem dan recht te verschaffen, en was hij daarna in vertwijfeling teruggevallen, hier spreekt hij, hoewel zijne naaste toekomst even troosteloos is, sterker zijne verwachting uit dat God hem, zij het ook na zijn dood, rechtvaardigen en zijne partij opnemen zal.

XVI : 1 Job antwoordde en zeide:
2 Dergelijke woorden heb ik reeds in overvloed gehoord.
Gij allen zijt bezwarende vertroosters.
3 Komt er nu een eind aan de winderige woorden?
Of wat prikkelt u tot antwoorden?
4 Ik zou evenals gij kunnen spreken,
waart gij slechts in mijne plaats.
Dan kon ik ook wel tegen u woorden samenkoppelen,
het hoofd over u schudden;
5 ik kon u met mijn mond bemoedigen,
en het beklag mijner lippen niet achterwege houden.
6 Indien ik spreek, mijn leed wordt er niet door verminderd,

2. *bezwarende,* die moeite veroorzaken in stede van heul te brengen.

4. *het hoofd ... schudden.* Zie op 2 Kon. XIX : 21.

5. *ik — bemoedigen,* spottend gezegd: ik kon ook wel met ijdele praatjes uw leed zoeken weg te nemen. — *(ik kon) niet achterwege houden,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *hij kon achterwege houden.*

en houd ik mij stil, wat win ik er mede?
7 Doch nu heeft hij mij mismoedig gemaakt;
zijne geheele schaar heeft mij in ellende gedompeld;
8 mijne rimpels getuigen er van;
zij staan op, indien ik het wilde loochenen,
weerspreken mij in het aangezicht.
9 Zijn toorn verscheurt en bestookt mij,
hij knarst tegen mij de tanden,
als mijn belager, wet hij de oogen tegen mij.
10 Zij sperren den mond tegen mij op;
smadelijk slaan zij mij op de kaken;
gezamenlijk trekken zij tegen mij op.
11 God levert mij over aan de snoodaards,
werpt mij in de handen der boozen.
12 Ik leefde in vrede, toen hij mij knakte;
hij greep mij bij den nek en smakte mij neder,
hij stelde mij zich ten doelwit;
13 zijne spietsen vliegen om mij heen,
hij doorboort meedoogenloos mijne nieren,
hij doet mijne gal op den grond stroomen;
14 bres op bres stoot hij in mij,
hij stormt op mij los als een krijgsheld.
15 Ik heb een rouwkleed over mijne huid genaaid,
en mijn hoorn in het stof gestoken;
16 mijn aangezicht is rood van het weenen,
en op mijne wimpers ligt een zwarte nacht —
17 alhoewel geen geweldenarij aan mijne handen kleeft
en mijn gebed rein is.
18 Aarde, bedek mijn bloed niet,
vinde mijn gekrijt geene rustplaats!
19 Reeds nu leeft mijn getuige in den hemel,
mijn pleitbezorger in den hooge.
20 Bespotten mij mijne vrienden,
naar God is mijn schreiend oog gekeerd,
21 dat hij den mensch in zijn geschil met God recht verschaffe,

6. *wat win ik er mede?* letterlijk *in welk opzicht gaat het* (mijn leed) *van mij weg?* — Tot zich zelven terugkeerend, erkent Job dat spreken en zwijgen hem even weinig baat.

7 v. De tekst dezer twee verzen is waarschijnlijk zeer bedorven, de vertolking daardoor onzeker. Met *hij* in vs. 7 wordt waarschijnlijk God bedoeld, wiens toorn hem al die rampen toezendt.

9. *Zijn*, Gods. De aanvallen der schaar van jammeren (vs. 7, 10) zijn aan Gods toorn te wijten. — *wet hij de oogen*, als een zwaard: zijne oogen zijn als scherpe dolken.

11. *werpt ... in de handen*, onzekere vertaling.

13. *spietsen*, volgens de oude overzettingen.

15. *Ik — genaaid*, ik draag voortdurend het rouwkleed. — Misschien ligt in het woord door *huid* vertaald de bijbeteekenis van *krank*. — *mijn — gestoken*. Zooals het omhoogsteken van den hoorn door een gezond, sterk dier het beeld is van voorspoed en kracht (verg. op 1 Sam. II : 1), zoo is het een teeken van machtelooze woede of zwakheid, wanneer het dier den hoorn in den grond boort, of den kop laat hangen, zoodat de hoorn in den grond dringt.

17. Met een enkel woord duidt de lijder aan, wat zijn hooggaand lijden zoo raadselachtig maakt en door zijne vrienden juist betwijfeld wordt. — *rein*, als niet opgezonden uit een boos hart, niet gepaard aan slechte daden.

18. Moge mijn bloed onbedekt blijven en niet in den grond verdwijnen; opdat het om wraak roepe (verg. op Gen. IV : 10) en mijn gekrijt door niets gestuit worde!

19. *Reeds nu*, terwijl ik van God en menschen verlaten schijn. Hoewel God nu zijn tegenpartijder is, stelt hij toch op hem zijn vertrouwen: eens zal God voor hem opkomen.

21. *tusschen*, volg. verb. t. — Ligt er oogenschijnlijk eene grove tegenstrijdigheid in, dat Job zich in zijn geschil met God op hem beroept, dit behoort bij Jobs gedachtengang: hoewel door de smart geprikkeld tot verzet tegen God, beroept hij zich toch ten slotte op hem, en hem alleen.

en in het geschil tusschen den eenen mensch en den anderen;
22 want de jaren die vóor mij liggen zijn te tellen,
en ik ga den weg waarlangs ik niet wederkeer.
XVII : 1 Mijn geest is verwoest, mijne dagen zijn uitgebluscht;
mij rest slechts het graf.
2 Voorwaar, bespottingen zijn mijn deel,
en op bitterheden moet mijn oog rusten.
3 Geef toch een pand voor mij bij u;
wie anders zal voor mij handslag geven?
4 Want hun hart hebt gij gesloten voor het inzicht;
daarom zult gij hen niet verhoogen.
5 Als iemand vrienden voor het gerecht brengt om ze te verkoopen,
zullen de oogen zijner kinderen dof worden;
6 zij hebben mij gemaakt tot een spreekwoord der volken;
ik ben een teeken in hunne oogen;
7 mijn oog is dof geworden van verdriet,
en al mijne leden zijn aan eene schaduw gelijk.
8 De braven staan er ontsteld van,
de onschuldige komt tegen den goddelooze in opstand.
9 Toch blijft de rechtschapene zijn weg bewandelen,
en neemt hij die rein van handen is toe in kracht.
10 Maar al komt gij allen gedurig terug,
een wijze vind ik onder u toch niet.
11 Mijne levensdagen zijn voorbijgegaan, mijne plannen vernietigd,
al wat ik omdroeg in mijn hart;
12 terwijl zij den nacht tot dag maken,
wordt het licht dat nabij is vóor mij in duisternis verkeerd.
13 Indien ik hoop op de onderwereld, als op mijn tehuis,
in de duisternis mijn leger gespreid heb,
14 tot de groeve heb geroepen: Gij zijt mijne moeder!
tot het gewormte: Mijne zuster!
15 waar is dan ergens mijne hoop?

22. Omdat ik nog slechts kort te leven heb en als ik sterf voorgoed heenga, is er haast met mijne rechtvaardiging en kan deze alleen van God komen.

1. Lezing en vertaling van dit vers zijn onzeker.

2. *bitterheden*, volg. verb. t.; Hebr. t. *hun vijandig zijn.*

3. Job spreekt God aan. Is hij broos en van de menschen verlaten, God zelf moet zich zijner aantrekken en, zonderdat iemand anders voor hem borg blijft, voor hem instaan. — *bij u.* God moet Job tegenover zich zelven rechtvaardigen. — *wie — geven?* met omzetting van twee letters, volg. Lat. vert., en met verandering van klinkers. Over het handslag geven verg. Spr. VI : 1.

4. *Want.* Nu wordt de reden aangegeven, waarom hij tegenover de vrienden geen borg noodig heeft.

5. Waarschijnlijk een spreekwoord, door Job aangehaald om het lot dat zijne vrienden wacht nader in het licht te stellen. Dat waarmede zij vs. 4 worden bedreigd hebben zij ruimschoots verdiend om hetgeen zij hem hebben aangedaan. — *voor — verkoopen*, letterlijk *aanbrengt ter verdeeling.*

6. *een spreekwoord*, van ellende en geringheid. — *een teeken in hunne oogen*, volg. verb. t.

8. *de onschuldige — in opstand*, omdat zijn rechtvaardigheidsgevoel gekwetst is door den onspoed der vromen en den voorspoed der goddeloozen. Hier hebben wij den sleutel tot Jobs stemming.

9. Dit vers schijnt wel eenigermate het verband te breken; maar al kon het in de redeneering zeer goed gemist worden, de hierin uitgedrukte waarheid is den lijder uit de ziel gegrepen.

10. *al — terug*, met uwe verwijten en ijdele redeneeringen.

12. *wordt ... vóor — verkeerd*, volgens andere klinkers. — Job klaagt, dat zijne vertroosters, terwijl hij zijne dagen ten einde ziet spoeden, zich diep ellendig gevoelt (vs. 11) en het graf zijn eenig uitzicht is (vs. 13—16), daarvan geen besef hebben en spreken alsof zijn lijden niet ondraaglijk is en hij in tegendeel nog iets te hopen heeft: van den nacht spreken zij alsof het dag is. Zoo wordt het Job hoe langer hoe duisterder: het weinigje licht dat hij had verdwijnt.

13. *in de duisternis mijn leger gespreid heb*, in mijne verbeelding.

14. *Gij zijt mijne moeder!* volg. verb. t.; Hebr. t. *Gij zijt mijn vader*, terwijl *mijne moeder* in den volgenden regel vóor *en mijne zuster* staat. — *moeder, zuster.* Wanneer hij het graf en het gewormte zoo noemt, wil hij zeggen dat hij daarmede vertrouwd, daarbij tehuis is; desgelijks XXX : 29; Spr. VII : 4.

mijn geluk, wie kan het ontdekken?
16 Met mij dalen zij ter onderwereld neder —
indien er maar tegelijk rust in het stof is.

15. *mijn geluk,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mijne hoop.*
16. *Met mij,* volg. Gr. vert.

HOOFDSTUK XVIII.

Tweede rede van Bildad. — Bildad spreekt (1). Hij verwijt Job en zijne geestverwanten, dat zij ijdele woorden gebruiken en hunne bestrijders minachten (2 v.), en Job, dat hij nutteloos zich zelven verteert door hartstocht (4); daarna verkondigt hij opnieuw de leer: de booze gaat te gronde (5—21).

XVIII : 1 Bildad van Sjuah antwoordde en zeide:
2 Hoelang nog zult gijlieden strikken spannen voor woorden?
Komt tot inzicht, dan kunnen wij spreken.
3 Waarom worden wij met het vee gelijkgesteld,
gelden wij als stompzinnigen in uw oog?
4 Gij, iemand die in zijn toorn zich zelven verscheurt,
zou om uwentwil de aarde ontvolkt,
eene rots van hare plaats gerukt worden?
5 Stellig gaat het licht des boozen uit,
en blijft de vlam van zijn vuur niet schijnen;
6 het licht in zijne tent wordt duisternis,
de lamp die boven hem hangt gaat uit.
7 Belemmerd worden zijne veerkrachtige schreden,
zijn eigen overleg doet hem struikelen;
8 want hij geraakt met zijne voeten in een net,
en over vlechtwerk wandelt hij;
9 een strik grijpt zijn hiel,
een slagnet houdt hem vast;
10 op den grond schuilt voor hem een koord,
en op zijn pad ligt eene val.
11 Van rondom beangstigen hem schrikwekkende verschijningen,
zij jagen, hem op den voet volgende, hem herwaarts en derwaarts.
12 Het ongeluk hongert naar hem,
de ondergang staat gereed als hij dreigt te vallen.
13 Verteerd worden de stukken van zijne huid,
verteerd de stukken van zijn lijf door den eerstgeborene des doods.

2. *Hoelang nog.* Zoo heft Bildad ook VIII : 2 aan. — *strikken spannen voor woorden.* Bedoeld is: op woorden vitten. — De werkwoorden staan hier in het meervoud, evenals *uw* in vs. 3; Bildad spreekt te gelijk met Job diens geestverwanten aan. Zoo verraadt de dichter dat hij niet het oog heeft op een bepaald persoon, maar op eene godsdienstige zienswijze, door velen gedeeld. Verg. op XVII : 8.

4. *Gij,* in het enkelvoud; Bildad spreekt hier weder tot Job alleen, en dit te recht. Immers, wat vs. 2 v. gezegd is kon toegeschreven worden aan de velen die bezwaar hadden tegen de leer der drie vrienden; maar Job alleen is verantwoordelijk voor zijne hartstochtelijke taal. — *zou — worden?* zou om uwentwil de aarde, die gemaakt is om bevolkt te zijn, worden verlaten, of de voor eeuwen vaststaande rots haar plaats veranderen? Al uwe hartstochtelijkheid wijzigt niet hetgeen nu eenmaal volgens Gods wil zóo en niet anders is. Dat dit op de vergelding der zonden doelt leert vs. 5—21.

5 v. Het hier uitgewerkte beeld van een uitgaand licht voor voorspoed die in leed verandert vinden wij ook Spr. XIII : 9*b*; XX : 20; XXIV : 20; het tegenovergestelde: het helder schijnsel van het licht der rechtschapenen, Ps. XVIII : 29; Spr. XIII : 9*a*; verg. op 2 Sam. XXII : 29.

5. *des boozen.* Hebr. t. *der boozen.*

7. *zijn eigen overleg,* dat hij voor wijs hield en waarvan hij heil verwachtte. — *doet hem struikelen,* in het ongeluk komen, met omzetting van een paar letters, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *werpt hem neder.* Over het beeld zie op 2 Sam. XXII : 37.

12. De vertaling van dit vers is onzeker. — Het onheil en het verderf worden voorgesteld als vijandige machten die den zondaar belagen.

13. *den eerstgeborene des doods.* Wordt hiermede de melaatschheid aangeduid, dan is in de herhaling der woorden in beide regels treffend het slepend verloop dier vreeselijke ziekte beschreven.

14 Gerukt wordt hij uit zijne tent, waar hij zich zeker waande,
en weggeleid tot den koning der verschrikking.
15 Verderf huist in zijne tent,
over zijne woning wordt zwavel gestrooid.
16 Van onderen verdorren zijne wortels,
van boven verwelken zijne twijgen;
17 zijn aandenken is van de aarde te loor gegaan,
en hij heeft geen naam meer op het wijde veld.
18 Hij wordt uitgestooten uit het licht in het donker,
van den aardbodem weggejaagd.
19 Hij heeft geslacht noch nakroost onder zijn volk,
niemand blijft over in het oord waar hij toefde.
20 Over zijn val staan de Westerlingen ontsteld,
en zijn de Oosterlingen van siddering bevangen.
21 Niet anders gaat het met de woningen des euveldaders,
zoo met de woonplaats van hem die zich aan God niet stoort.

14. *en — verschrikking*, d. i. naar den dood, ook Jez. XXVIII : 15 als persoon voorgesteld. Maar de vertaling is onzeker; anderen *verschrikking sleept hem naar* of *als een koning*.

15. *Verderf*, vertaling op goed geluk af; Hebr. t. heeft eenige letters die ongeveer beteekenen *van hetgeen niet het zijne is*.

17. Verg. op Gen. XXXVIII : 9. — *op het wijde veld*. Wellicht denkt de dichter hier aan de uitgestrekte velden waarop rijke veebezitters hunne kudden deden weiden. Hij onderstelt blijkbaar een toestand als dien der aartsvaders.

18. *uit het licht in het donker*, uit het leven in den dood.

19. *geslacht noch nakroost*. Dezelfde uitdrukking Gen. XXI : 23; Jez. XIV : 22. — *het oord waar hij toefde*. Hetzelfde woord dat Gen. XXXVI : 7; XLVII : 9 en elders van het leven der aartsvaders gebruikt wordt en daar door *vreemdelingschap* vertaald is.

20. *zijn val*, letterlijk *zijn dag*, wat ook Ps. XXXVII : 13; CXXXVII : 7; Jer. L : 27; Ob. vs. 12 (verg. Jez. IX : 3) den dag van den ondergang beteekent. — *de Westerlingen, de Oosterlingen*, de geheele wereld.

HOOFDSTUK XIX.

Antwoord van Job. — Job spreekt (1). Na een verwijt tegen zijne vrienden, dat zij tot hem als tot een schuldige spreken, zonder hun recht hiertoe te bewijzen (2—5), klaagt hij over Gods onbillijke behandeling (6—20), vraagt om ontferming (21 v.), hoopt dat het nageslacht zijne onschuldsbetuiging zal vernemen (23 v.), en spreekt zijn vast vertrouwen uit dat God zich vertoonen en hem aan zijn recht helpen zal (25—27), tot bestraffing van zijne vrienden (28 v.).

Heeft Job reeds vroeger (XVI : 19—21) de hoop uitgesproken dat God zelf zijne onschuld aan het licht brengen zal, hier wordt die hoop een vast vertrouwen.

XIX : 1 Job antwoordde en zeide:
2 Hoelang nog zult gij mij krenken,
mij met woorden verbrijzelen?
3 Reeds tien keer beschimpt gij mij,
smaalt gij op mij zonder u te schamen.
4 Zelfs al heb ik inderdaad mij misdragen,
dan ben alleen ik mijne feil mij bewust;
5 en wilt gij inderdaad tegen mij een hoogen toon voeren,
zoo moet gij bewijzen dat ik mijne schande verdiend heb.
6 Erkent toch dat God mij verongelijkt
en met zijn net mij omvangen heeft.
7 Zie, ik roep: Geweld! maar krijg geen antwoord,

3. *Reeds tien keer*, d. i. herhaaldelijk; zie op Gen. XXXI : 7. — *smaalt*, onzekere lezing en vertaling. — Job vat de uitboezemingen zijner vrienden, die geen doel treffen, als persoonlijke beleedigingen op: om de zaak heen pratende, vatten zij niet wat hem drukt.

4 v. Jobs vrienden hebben slechts in het algemeen gesproken en in het breede betoogd dat een zondaar tot ellende vervalt. Dit nu heeft Job niet ontkend. Hij meent slechts dat daaruit zijn lijden niet verklaard kan worden; omdat hij geen goddelooze is.

schreeuw, maar mij wordt geen recht gedaan.
8 Hij heeft mijn weg versperd, zoodat ik niet voort kan,
over mijne paden spreidt hij duisternis uit.
9 Mijne eer heeft hij mij ontroofd,
de kroon mij van het hoofd genomen;
10 aan alle kanten haalt hij mij omver, en — daar ga ik!
hij trekt mijne hoop uit als een stuk hout.
11 Hij deed zijn toorn tegen mij ontbranden,
en beschouwde mij als zijn vijand;
12 samen rukken zijne scharen op,
banen zich een weg tot mij,
legeren zich rondom mijne tent.
13 Mijne broeders hebben zich van mij verwijderd,
mijne bekenden zijn mij ganschelijk vreemd geworden;
14 mijne verwanten zijn verdwenen,
mijne vertrouwden hebben mij vergeten;
15 mijne huisgenooten en slavinnen beschouwen mij als een vreemde;
ik ben in hun oog een onbekende geworden.
16 Roep ik mijn slaaf, hij antwoordt mij niet,
met mijn mond moet ik hem smeeken.
17 Mijne vrouw is van mij vervreemd,
mijne eigene kinderen moet ik naar de oogen zien.
18 Zelfs kleine kinderen minachten mij:
als ik opsta, hebben zij iets tegen mij in te brengen.
19 Al mijne vertrouwelingen hebben een afschuw van mij,
zij die ik liefhad hebben zich tegen mij gekeerd.
20 Aan mijne huid en mijn vleesch kleeft mijn gebeente,
slechts met de huid mijner tanden ben ik ontkomen.
21 Ontfermt, ontfermt u mijner, mijne vrienden,
want Gods hand heeft mij getroffen.
22 Waarom vervolgt gij mij, zooals God?
en teert gij onverzadigbaar op mijn vleesch?
23 Och of mijne woorden opgeschreven,
och of ze in een boek opgeteekend werden!
24 met een ijzeren griffel en lood
voor altijd in eene rots werden uitgehouwen!
25 Maar ik, ik weet: mijn losser leeft
en zal eindelijk optreden op het stof.

8. Verg. III : 23; Hoz. II : 5.

10. *haalt hij mij omver,* als een huis. — *als een stuk hout,* als een paal van een huis dat afgebroken wordt.

12. *zijne scharen,* ziekten en ongevallen.

16. *met mijn mond moet ik hem smeeken,* in plaats dat een wenk genoeg is.

17. *Mijne — vervreemd,* onzekere vertaling, letterlijk *Mijn geest is vreemd aan mijne vrouw.* — *mijne eigene kinderen.* De dichter vergeet den inhoud zijner inleiding, volgens welke al de kinderen van Job omgekomen zijn.

18. *als ik opsta,* om hen te recht te zetten.

20. *Aan — gebeente.* Verg. Ps. CII : 6. — *slechts — ontkomen.* Dit schijnt te beteekenen: slechts dit weinige houd ik over.

22. *en — vleesch.* Verg. op Dan. III : 8.

23 v. Job hoopt dat de nakomelingschap, zijne klachten lezende, hem rechtvaardigen zal.

24. *lood.* Welke rol dit metaal spelen zou bij de vereeuwiging van Jobs klachten, is niet duidelijk; misschien werden de diep ingesneden letters met lood opgevuld; maar hiervan is geen voorbeeld bekend.

25. *Maar,* al werden mijne klachten niet ter eeuwige gedachtenis in eene rots gegrift, ik weet toch dat God zich mijne zaak zal aantrekken; omdat hij, gelijk de *losser* een verarmden bloedverwant moet bijstaan en uit de vernedering opheffen, zóo eenmaal mij aan mijn recht helpen en

26 En nadat mijne huid — dit hier — in flarden gegaan is,
en ik van mijn vleesch beroofd ben, zal ik God aanschouwen;
27 ja, ik zelf zal hem aanschouwen,
met eigen oogen zal ik, geen ander, hem zien;
mijne nieren in mijn binnenste worden verteerd van verlangen.
28 Wanneer gij dan zegt: Wat zullen wij hem vervolgen!
daar de wortel der zaak in hem gevonden is —
29 ducht dan het zwaard;
want dit zijn zwaard-overtredingen;
opdat gij moogt weten: er is een rechter.

mijne onschuld aan het licht brengen zal. Verg. XVI : 19—21. — *eindelijk*, letterlijk *als een latere*, een nakomer. — *op het stof*. Waarschijnlijk wordt bedoeld dat van Job: op zijn graf. Anderen *op aarde*.

26 v. In deze verzen is door de Christenen van oudsher eene belijdenis van de hoop der opstanding gevonden, en deze opvatting is in de Kerk vrij algemeen geworden door de Lat. vert., die aldus luidt *Want ik weet dat mijn losser leeft, en ten jongsten dage zal ik uit de aarde opstaan, wederom met mijne huid omgeven worden en in mijn vleesch God zien, dien ik zelf zien zal en mijne oogen aanschouwen zullen, en niet een ander; deze mijne hoop is nedergelegd in mijn boezem.* Deze overzetting kon zooveel instemming vinden o. a. door de omstandigheid dat de eerste regel van vs. 26 grootendeels onverstaanbaar is: in het Hebreeuwsch is niets duidelijk dan *en na mijne huid*, gevolgd door een paar onvertaalbare woorden. Maar zij is niettemin onverdedigbaar: in pl. v. *zal ik ... opstaan, met mijne huid* en *in mijn vleesch* staat er ontwijfelbaar *zal hij ... opstaan, na mijne huid* en *uit* of *zonder mijn vleesch*. Van geloof aan verrijzenis en het zien van God in een ander leven kan trouwens hier geen sprake zijn: daar dit èn in het verband niet voegt, èn in lijnrechten strijd is met de onbewimpelde loochening van de mogelijkheid eener herleving der dooden in XIV : 7—14; XVI : 22. Alleen kan het zijn, dat, zooals XIV : 14 even de mogelijkheid eener verrijzenis gesteld wordt en in XIV : 22 een doode over zich zelven leed gevoelt, zoo ook hier den dichter de vraag voor oogen heeft gezweefd, of niet de in dit leven verongelijkte na zijn dood zelf op de eene of andere manier getuige van zijne rechtvaardiging kon wezen. Maar dit is in elk geval zeer nevelachtig. De lezing en vertaling van enkele woorden moge onzeker zijn, het geheel kan in hoofdzaak niets anders beteekenen dan wat onze vertolking geeft: Job, benard door zijne onbarmhartige vrienden, doet een beroep op God, wiens handelwijze hij wel niet begrijpt, maar dien hij zal zien verschijnen, om hem te rechtvaardigen tegenover zijne vrienden. Wat XXXVIII, XXXIX geschiedt is de gedeeltelijke vervulling van hetgeen hij hier gelooft dat gebeuren zal.

27. *ja, ik zelf zal*, letterlijk *wien ik zelf zal*. — *zal ik ... zien*, volg. verb. t. — *mijne nieren*, ook Ps. VII : 10; XVI : 7; LXXIII : 21 en elders zetel der gewaarwordingen.

28. *in hem*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *in mij*.

29. *dit zijn zwaard-overtredingen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *toorn, overtredingen, zwaard*. Bedoeld zijn vijandelijkheden tegen een onschuldige. — *er is een rechter*, volg. verb. t.; Hebr. t. wellicht *den ondergang*.

HOOFDSTUK XX.

Tweede rede van Sofar. — Sofar spreekt (1). Hij denkt er anders over dan Job; en zijn inzicht staat tegenover diens verwijt (2 v.). Job weet toch wel dat de goddelooze, al verheft hij zich nog zoozeer, diep vernederd wordt (4—11). De zonde moge eerst zoet zijn, het einde is bitter (12—18); want de overtreder krijgt gewis loon naar werk (19—29).

XX : 1 Sofar van Naäma antwoordde en zeide:
2 Juist daarom geven mij mijne overpeinzingen bescheid,
en omdat het in mij stormt.
3 Ik hoor eene tuchtrede vol smaad tegen mij,
maar een geest uit mijn inzicht antwoordt mij.
4 Weet gij dit uit den ouden tijd?
van dat de mensch op aarde geplaatst is?
5 Neen, want het juichen der boozen duurt kort,
en de vreugde des goddeloozen slechts een oogenblik.
6 Al verheft zich zijne grootheid hemelhoog,
en raakt zijn hoofd aan de wolken,

2. *Juist daarom*, omdat er een rechter is; zie XIX : 29. — *omdat het in mij stormt*, van verontwaardiging over uwe woorden en ik mij niet kan inhouden. Maar lezing en vertaling zijn onzeker.

3. *een geest uit mijn inzicht*, d. i. uit de schatten mijner kennis ontstaan; verg. XXXII : 8.

4. *dit*, wat Job heeft verkondigd.

7 als zijne eigene uitwerpselen, zoo gaat hij voorgoed te gronde,
die hem gezien hebben zeggen: Waar is hij?
8 als een droom vliegt hij weg, spoorloos,
hij verdwijnt als een nachtgezicht.
9 Het oog dat hem bespeurde ziet hem niet meer,
en zijne woonplaats aanschouwt hem niet weder.
10 Zijne zonen moeten de gunst van behoeftigen zoeken,
en met eigen hand moet hij zijn vermogen weder weggeven.
11 Al zijn zijne beenderen vol jeugdige kracht,
deze legt zich met hem op het stof.
12 Hoe zoet ook het booze in zijn mond is,
hoe hij het ook verbergt onder zijne tong,
13 het spaart en niet wil laten varen,
het tegen zijn gehemelte terughoudt,
14 toch wordt zijne spijs in zijne ingewanden iets anders,
adderengal in zijn binnenste.
15 Hij zwolg schatten in en moet die weder uitspuwen,
God drijft ze uit zijn buik;
16 adderengif moet hij inzuigen,
eene slangentong zal hem dooden.
17 Hij mag zich niet verlustigen in beken,
in vlietende stroomen van honing en room;
18 het met moeite verworvene geeft hij terug, zonder het door te slikken,
als goed voor ruiling bestemd, zonder er genot van te hebben.
19 Want behoeftigen sloeg hij neder en liet hij aan hun lot over,
een huis roofde hij — maar hij bouwt het niet op;
20 want daar zijne begeerte nooit voldaan was,
ontkomt hij niet met hetgeen hem lief is;
21 daar niets ontging aan zijne vraatzucht,
heeft zijn geluk geen bestand.
22 In de volheid van zijn overvloed wordt het hem bang,
het onheil treft hem met alle macht.
23 Opdat hij zijn buik er mede vulle,
laat God op hem zijn blakenden toorn los
en doet over hem smarten regenen.
24 Hij zal voor de ijzeren wapenrusting vluchten,
de bronzen boog zal hem doorboren.
25 Hij trekt den pijl uit zijn rug,

7. *als zijne eigene uitwerpselen,* zonder eer.
8. Verg. op Gen. XX : 3.
9. *zijne — weder.* Zie op VII : 12.
10. Zoo diep is hij gezonken, dat zijne zonen, niet alleen om de gunst van machtigen, maar ook om die van kleine lieden bedelen moeten, en hij zelfs het vermogen dat hij zich verworven had weder moet afstaan; verg. vs. 15.
11. Zijne frissche levenskracht gaat met zijn dood te niet.
12—18. Het booze, hier vooral onrechtmatig verkregen goed, wordt vergeleken met eene spijs die door een lekkerbek lang in den mond gehouden wordt, om er zooveel mogelijk van te genieten, maar die in de maag eene onaangename gewaarwording teweegbrengt. Verg. Spr. IX : 17 v.; XX : 17.
15. *God.* De Gr. vert., dit in het verband aanstootelijk vindende, zette *een engel.*
16. Het onrechtvaardig verkregen goed wordt hem noodlottig.
18. Van zijn rijkdom heeft hij evenmin genot als iemand zijne koopwaren zelf geniet.
20. *zijne — was,* volg. verb. t. — *ontkomt,* volgens andere klinkers.
21. *heeft ... bestand,* onzekere vertaling; evenzoo Ps. X : 5.
22. *het — macht,* letterlijk *alle macht van het onheil,* met verandering van een klinker; Hebr. t. *elke hand,* d. i. macht, *van een vermoeide.*
23. *God,* duidelijkheidshalve i. pl. v. *hij.* — *over hem,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *over hen.* — *smarten,* onzekere tekstverbetering naar Gr. vert.
25. *Hij — rug,* letterlijk *Hij trekt uit, en het gaat uit zijn rug.* — *schicht,* letterlijk *bliksem.*

en de schicht gaat uit zijne gal;
doodschrik komt over hem.
26 Volslagen duisternis is bewaard voor hetgeen hij gespaard heeft,
hem zelven verteert een vuur dat niet aangeblazen is;
kwalijk vergaat het den overgeblevene in zijne tent.
27 De hemelen openbaren zijne schuld,
en de aarde staat tegen hem op.
28 Weggevoerd wordt de opbrengst van zijn huis,
weggespoeld op den dag van Gods toorn.
29 Dit is des boozen lot van Gods wege,
dit het hem van de godheid toegewezen deel.

26. *bewaard, gespaard,* ook in het oorspronkelijke eene woordspeling. — *dat niet aangeblazen is,* van God beschikt, met verandering van klinkers.
28. *Gods,* duidelijkheidshalve in pl. v. *zijn.* Ook XXI: 16 wordt de naam *God* vermeden.

HOOFDSTUK XXI.

Antwoord van Job. — Job spreekt (1). Na zijne vrienden te hebben opgewekt goed naar hem te luisteren (2 v.), wijst hij op het verbijsterend feit dat het den boozen zoo goed gaat (4—15). God vergeldt hun dus niet naar hunne werken (16—18). Of bespaart hij de straf voor hun kroost? Maar wat raakt hen dit? (19—21). In het uitdeelen van welvaart en rampspoed let God nu eenmaal niet op der menschen deugd en ondeugd (22—26). Van reizigers kan men vernemen dat het den boozen vaak tot den einde goed gaat (27—33). Aan de wijsheid der vrienden ligt ten slotte zonde ten grondslag (34).

Had Job zich tot verdediging van zijne klachten tot nog toe bepaald bij het raadsel dat lijden het deel is ook van vromen, nu wijst hij voor het eerst op de keerzijde: dat de boozen vaak voorspoedig zijn.

XXI: 1 Job antwoordde en zeide:
2 Luistert, luistert toch naar hetgeen ik zeg;
hierin althans mogen uwe vertroostingen bestaan!
3 Verdraagt mij, opdat ik spreke;
nadat ik uitgesproken heb kunt gij spotten.
4 Mijne klacht geldt immers geen menschen.
En waarom zou ik niet mismoedig mogen worden?
5 Wendt u tot mij en staat verstomd,
en legt de hand op den mond.
6 Wanneer ik er aan denk, dan word ik verbijsterd,
en grijpt eene huivering mijn vleesch aan.
7 Waarom blijven de boozen in leven,
worden zij oud, ja, nemen zij toe in kracht?
8 Hun kroost hebben zij steeds bij zich,
hunne nakomelingen zijn voor hunne oogen;
9 hunne huizen genieten ongestoorden vrede,
geen roede Gods valt daarop;
10 hun stier bespringt zonder te missen,
hunne koe kalft zonder te misdragen;
11 zij leiden hunne knapen uit als eene kudde,

3. *gij,* staat in Hebr. t. bij vergissing in het enkelvoud.
4. *Mijne klacht geldt immers geen menschen,* maar God. Daarom, omdat het geen menschen, ook hen zelven, niet geldt, moeten zij geduldig toehooren.
6. *er aan,* nl. aan het raadsel van den voorspoed der goddeloozen, dat hij vs. 7—21, in tegenstelling met hetgeen zijne vrienden er van gezegd hebben, gaat beschrijven.
8. Vóor *bij zich* is weggelaten *voor hun aangezicht.*
9. *ongestoorden vrede,* letterlijk *vrede zonder schrik.* — *roede Gods,* ook IX: 34 oorzaak van den rampspoed genoemd.
10. *hun, hunne.* Het Hebreeuwsch heeft het enkelvoud.

hunne kinderen springen huppelend rond;
12 zij zingen bij tamboerijn en citer,
verheugen zich bij de tonen der schalmei.
13 Zoo slijten zij hunne dagen in voorspoed
en dalen in een oogwenk ter onderwereld.
14 Toch zeiden zij tot God: Blijf ver van ons;
wij hebben geen lust in de kennis uwer wegen!
15 wat is de Machtige, dat wij hem zouden dienen;
en wat zou het ons baten dat wij hem biddend genaakten?
16 Zie, hun voorspoed ligt niet in hunne eigene hand,
het voornemen der boozen loopt ver met het zijne uiteen,
17 en — hoe dikwijls wordt de lamp der boozen uitgebluscht,
komt over hen de ondergang,
deelt hij hun in zijn toorn weeën toe?
18 hoe dikwijls worden zij als stroo voor den wind,
als kaf dat de storm medevoert?
19 Spaart God de straf zijner zonden voor zijne zonen op?
Hij moest ze hem zelven betaald zetten, opdat hij het mocht voelen!
20 Met eigen oogen moest hij zijn ongeluk aanschouwen,
zelf drinken van des Machtigen verbolgenheid.
21 Want wat geeft hij om zijn huis na zijn dood,
wanneer het aantal zijner levensmaanden ten einde is?
22 Wil men God leeren, hoe het gaan moet,
hem, die de machten in den Hooge richt?
23 De een sterft echt welgedaan,
volkomen rustig en tevreden:
24 zijn lichaam is vol vet,
het merg zijner beenderen wordt gedrenkt;
25 de ander daarentegen sterft bitter te moede,
zonder van het goede genoten te hebben.
26 Samen liggen zij op het stof,
en het gewormte bedekt hen.
27 Zie, ik ken uwe overleggingen wel,
en uwe bedenkselen waarmede gij mij onrecht doet.
28 Wanneer gij zegt: Waâr is het huis van den tiran?
waar de tent die den boozen tot woning strekte?

12. Over de genoemde muziekinstrumenten zie op Ps. CL: 3—5.

13. *dalen*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *worden verschrikt*; wellicht werd het woord opzettelijk zoo uitgesproken om aan te duiden dat het lot der boozen ten slotte ongelukkig moest zijn; maar met het verband is dit in lijnrechten strijd. Immers, *dalen in een oogwenk ter onderwereld* heet hier een voorrecht; desgelijks Exod. XVI: 3; anders Ps. LXXIII: 19.

16—18. Terwijl zij geen oppermachtige beschikkers van hun lot zijn en hunne plannen tevens ver uiteenloopen met den wil van God, die de macht in handen heeft — zooals Jobs vrienden verkondigen — is het dan niet verwonderlijk dat zij zoo zelden te gronde gaan?

16. *het zijne*, dat van God, verg. op XX: 28; volg. verb. t., evenals XXII: 18; Hebr. t. *het mijne*.

19. *Spaart — op?* onderstelde tegenwerping van hen tegen wie Job spreekt. Verg. op Exod. XX: 5.

20. *van des Machtigen verbolgenheid.* Over het beeld van het drinken van Gods toornbeker zie op Ps. XI: 6.

21. *ten einde is*, vertaling naar gissing.

22. *Wil — moet?* De vrienden willen het blijkbaar beter weten dan God, die nu eenmaal het menschenlot niet naar hunne regelen bepaalt, en dit is dwaas tegenover den Machtige. — *de machten in den Hooge*, de engelen; verg. op XXV: 2.

24. *zijn lichaam*, letterlijk *zijne vaten*. Of hiermede bloedvaten dan wel andere kanalen en ruimten die in het menschelijk lichaam zijn, of ondersteld werden te zijn, bedoeld worden, is niet uit te maken; de samenstelling van het menschelijk lichaam was den ouden Israëlieten zeer gebrekkig bekend. — *vet*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *melk*. Zij die de klinkers op de letters zetten verstonden onder het woord *vaten*: melkemmers; maar die opvatting voegt niet bij den volgenden regel.

28. *den tiran*, letterlijk *den vorst*; uit den tweeden regel blijkt dat het Hebreeuwsche woord hier eene slechte bijbeteekenis heeft.

29 hebt gij dan bij reizigers niet uitgevorscht —
hunne bewijzen kunt gij toch niet wraken —
30 dat de booze gespaard wordt ten dage des ondergangs,
weggeleid ten dage van de uitbarsting des toorns?
31 En wie houdt hem zijn gedrag voor oogen?
wie zet hem betaald wat hij gedaan heeft?
32 Hij wordt naar zijn graf gebracht
en houdt de wacht bij een grafheuvel;
33 zacht drukken hem de kluiten des dals;
en de geheele wereld betreedt zijn voetspoor;
zooals vóór hem het ontelbaar velen deden.
34 Wat zijn dan uwe troostgronden nietig!
en uwe antwoorden — slechts laagheid rest er van.

29 v. Reizigers verhalen vaak genoeg van paleizen van geweldenaars die zware strafgerichten weerstaan hebben, wier bewoners bij groote rampen *weggeleid*, in veiligheid gebracht, zijn.
30. *ten dage*, tweemaal volg. verb. t.; Hebr. t. *tegen den dag.* — *weggeleid* (*wordt*), volg. verb. t.; Hebr. t. heeft het meervoud.
31. *En*, naar andere woordafdeeling uit vs. 30 hierheen overgebracht.
32. *houdt — grafheuvel*, zeer onzekere vertaling, waarbij ondersteld wordt, dat de dichter zinspeelt op het bij de ouden zeer gewone denkbeeld dat een aanzienlijke van zijn grafheuvel, op zijn eigen erf opgeworpen, over dat erf en de handelingen zijner zonen en hoorigen blijft waken. Verg. op XIX : 26 v.
34. *uwe troostgronden*, dat Job weer gelukkig zal worden, als hij zich bekeert. — *laagheid.* In het Hebreeuwsch staat een der hardste woorden die het voor eene overtreding kent, een vergrijp aan het heilige, aan God. Zoo noemt Job de woorden zijner vrienden, omdat er, als men ze ontleedt, niets van overblijft dan lust om te kwellen en ongevoeligheid.

DERDE GESPREK, XXII : 1—XXVII : 6.

HOOFDSTUK XXII.

Derde rede van Elifaz. — Elifaz spreekt (1). God straft niet omdat hij voordeel heeft van der menschen braafheid en straft ook niemand om zijne vroomheid (2—4). Job is dus zeker een groot zondaar (5—9). Vandaar zijne ellende (10 v.); want hij denke niet dat God niet let op de daden der menschen; zooals de zondaars van den ouden tijd dachten, die daarom te gronde zijn gegaan (12—20). Hij schikke zich toch naar God; dan zal zijn geluk terugkeeren (21—30).

Deze rede onderscheidt zich van de vorige der vrienden van Job door de duidelijkheid waarmee de onderstelling wordt uitgesproken dat Job een groot zondaar is. Toch eindigt Elifaz, evenals vroeger (IV, V en XV), met eene bemoediging; immers, al is Job een groot zondaar, hij heeft zich slechts te bekeeren om weder voorspoedig te worden.

XXII : 1 Elifaz van Teman antwoordde en zeide:
2 Kan een mensch aan God een dienst bewijzen?
Neen, zich zelven bewijst de verstandige een dienst.
3 Is het een voordeel voor den Machtige dat gij rechtschapen zijt,
een gewin, dat gij onberispelijk wandelt?
4 Zou hij om uwe godsvrucht u bestraffen,
met u in het gericht treden?
5 Zeker is uwe boosheid groot
en zijn uwe overtredingen eindeloos.

2—4. Verg. XXXV : 5—8. — Job miskent God, die immers geen voordeel heeft van 's menschen vroomheid.
2. *zich zelven*, volg. verb. t.; Hebr. t. heeft het meervoud. — *de verstandige*, hier zooveel als de deugdzame.
4. Elifaz dicht Job eene dwaasheid toe. Uit de stelling dat God de vromen vaak doet lijden maakt hij de gevolgtrekking: God straft den vrome, dus kastijdt hem voor zijne vroomheid. Indien alle lijden straf is, is dit eene niet onjuiste redeneering. De dichter heeft zeker in zijn kring vaak hooren redetwisten over het vraagstuk; zelf zou hij zulk een betoog niet hebben bedacht.

6 Zonder noodzaak naamt gij borgtocht van uwe broeders,
berooiden trokt gij de kleederen uit.
7 Gij gaaft den dorstige geen water te drinken,
den hongerige onthieldt gij brood.
8 Den man met sterken arm, hem behoort het land,
de hoogaanzienlijke, die moet het bewonen;
9 maar weduwen zondt gij met ledige handen weg,
en de armen der weezen werden verbroken.
10 Daarom zijn er strikken rondom u,
en verbijstert u plotseling de schrik.
11 Het licht werd u duisternis, gij ziet niets,
en de watervloed overstelpt u.
12 Is God niet hemelhoog?
Zie toch, hoe hoog de hoogste starren staan!
13 Maar nu denkt gij: wat weet God?
kan hij door de duisternis heen gericht houden?
14 Wolken omhullen hem, zoodat hij niet ziet,
en over het hemelgewelf wandelt hij. —
15 Zoudt gij den overouden weg houden,
dien booze menschen steeds betreden hebben?
16 die vóor hun tijd zijn medegesleurd,
wien de grond onder de voeten wegspoelde als een stroom;
17 die tot God zeiden: Weg van ons!
en: wat de Machtige hun zou kunnen maken!
18 En híj had toch hunne huizen met geluk vervuld;
terwijl het voornemen der boozen ver met het zijne uiteenliep.
19 De rechtschapenen zien het met vreugde,
de onschuldige drijft met hen den spot.
20 Ja waarlijk, hunne levende have is vernietigd;
wat hun overbleef is door het vuur verteerd!
21 Gewen u toch aan God, opdat gij in vrede moogt leven
en uwe inkomsten daardoor goed mogen zijn.
22 Neem toch uit zijn mond onderricht aan,
en leg zijne woorden in uw hart weg.
23 Indien gij u tot den Machtige keert, u verootmoedigt,
de ongerechtigheid verwijdert uit uwe tent,
24 het edel metaal in het stof werpt,

Vs. 19*a*. Ps. CVII : 42*a*.

6. Zonderdat uwe behoefte of hunne oneerlijkheid u dwong, naamt gij van uwe volks- of stadgenooten panden, om hen tot voldoening aan hunne verplichting jegens u te dwingen; verg. op Exod. XXII : 26 v. en op Deut. XXIV : 6. — *berooiden — uit*. Verg. Deut. XXIV : 12 v.

7—9. Elifaz weet niets van zulke euveldaden van Job, maar onderstelt, uit den rampspoed die hem treft, dat hij ze begaan heeft.

8 v. De regel volgens welken Job, de aanzienlijkste in zijn land, heet gehandeld te hebben.

9. *werden*. Hebr. t. heeft het enkelvoud.

11. *Het licht werd u duisternis*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Of duisternis*.

13 v. Elifaz heeft uit geen woord van Job kunnen opmaken dat hij aan God kennis van de aardsche zaken ontzegt; maar hij begrijpt zoo weinig van Jobs innig geloof te midden van zijn twijfel, dat deze hem voorkomt de loochening van Gods alwetendheid in te sluiten. Verg. op XXXIV : 9.

14. God is door wolken en afstand verhinderd de aardsche dingen waar te nemen.

16. De vertaling van dit vers is hoogst onzeker.

18. *het zijne*, volg. verb. t.; Hebr. t. *het mijne*. Evenzoo XXI : 16.

19. *zien het*, het ongeluk der boozen, vs. 16.

20. *hunne levende have*, volg. Gr. vert.

21. *Gewen u toch aan God*. Het hier gebruikte werkwoord beteekent eigenlijk ‚goede buurschap met iemand houden'; *God* staat duidelijkheidshalve voor *hem*. — *daardoor*, onzekere vertaling.

23. *u verootmoedigt*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *opgebouwd wordt*.

op den rotsgrond der beken het goud van Ofir,
25 dan zal de Machtige uw edel metaal zijn,
hij het fijnste zilver voor u wezen.
26 Dan toch zult gij u verlustigen in den Machtige,
en tot God uw aangezicht opheffen;
27 wanneer gij tot hem bidt, zal hij u antwoorden,
en moogt gij u van uwe geloften kwijten.
28 Besluit gij tot iets, het komt tot stand,
en op uwe wegen straalt het licht.
29 Want hij vernedert den hoogmoedige,
maar den deemoedige redt hij;
30 hij doet den onschuldige ontkomen;
deze toch ontkomt door de reinheid zijner handen.

24. De vertaling van dit vers is zeer onzeker. Van *Ofir* kwam goud; verg. op 1 Kon. IX : 28.
25. *het fijnste*, zeer onzekere vertaling.
29. *hij vernedert den hoogmoedige*, volg. verb. t.
30. *den onschuldige*. Hiervóor zijn twee letters weggelaten. — *zijner*, volg. Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *uwer*.

HOOFDSTUK XXIII, XXIV.

Antwoord van Job. — Job spreekt (XXIII : 1). Hij wenscht God te kunnen vinden, ten einde vóor hem te pleiten; maar deze laat zich nergens vinden, omdat hij wel weet dat Job rechtschapen is en hij toch zijn plan wil volvoeren (2—13). Daarom, omdat God zoo handelt, niet om de ellende zelve, is Job ontroerd (14—17). Waarom houdt God geen vaste gerichtsdagen? (XXIV : 1). Nu ziet God werkeloos aan, dat de geweldenaars de armen onderdrukken (2—12). Moordenaars, overspelers en dieven plegen hunne wandaden (13—17). Snel gaan zij te gronde (18—24). Wie zal mij weerspreken? (25).

Gelijk uit deze inhoudsopgave blijkt, voegt XXIV : 18—24 slecht bij het voorgaande: in den mond van Job zouden wij, in plaats van deze aankondiging van den ondergang der goddeloozen, het tegendeel verwachten, nl. eene uiteenzetting dat de boosdoeners voorspoedig zijn, althans, dat zij niet meer lijden dan de rechtschapenen. Ook past XXIV : 13—17, hoewel het niet zoo hinderlijk is als vs. 18—24, kwalijk in het verband; daar het wel van het in het donker werken der zondaars, maar niet van hun voorspoed spreekt. Het kan geheel of gedeeltelijk zijn ingelascht. Wellicht volgde oorspronkelijk XXIV : 25 op XXIV : 12. Met deze onderstelling worden de bezwaren niet weggenomen, daar wij het tegenovergestelde van hetgeen wij hier lezen blijven missen. Toch is dit de beste onderstelling die wij kunnen vormen. Over de drijfveeren die tot deze en dergelijke inlasschingen leidden zie inl. op het boek.

XXIII : 1 Job antwoordde en zeide:
2 Ook thans is mijn klagen weerspannigheid;
zijne hand drukt zwaar op mijn zuchten.
3 Och of ik wist, waar ik hem vinden kon,
of ik komen kon tot zijn zetel!
4 Dan zou ik de zaak voor hem uiteenzetten,
mijn mond vullen met woorden van verweer.
5 Ik zou willen weten, met welke woorden hij mij antwoorden,
willen vernemen, wat hij tot mij zeggen zou.
6 Zou hij met overmacht tegen mij strijden?

2. De zin van dit vers is niet duidelijk, de tekst wellicht bedorven; *zijne*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *mijne*. De bedoeling is, naar het schijnt: Ook thans, alweder — wat op de herhaalde aanvallen van Jobs vrienden wijst — heet mijn klagen uit verzet tegen God voort te komen, en heet het dat mijn zuchten door God veroordeeld wordt.
3—9. Reeds vroeger, XIII : 13 vv., had Job zich van de menschen op God beroepen en voor hem zijne zaak bepleit. Was dit vruchteloos geweest, hij ziet in, dat de oorzaak hiervan is dat hij God niet kon vinden: *kon* hij slechts *tot zijn zetel komen* en daar zijne zaak voordragen, dan zou hij wel in het gelijk worden gesteld.
4. *de zaak ... uiteenzetten*. Dezelfde uitdrukking XIII : 18.
6. De angst dat met den grooten God toch geen twisten is, omdat hij, indien hij zijne macht open-

Als hij slechts op mij lette!
7 Dan zou daar een brave vóor hem staan pleiten,
en ik voorgoed aan mijn rechter ontkomen.
8 Doch ga ik naar het oosten, hij is er niet,
naar het westen, ik bespeur hem niet;
9 gaat hij in het noorden werken, ik merk het niet;
wendt hij zich naar het zuiden, ik zie het niet.
10 Want hij weet hoe mijn wandel is,
toetste hij mij, ik kwam als goud te voorschijn:
11 in zijn spoor bleef mijn voet,
ik hield zijn weg zonder af te buigen;
12 van het gebod zijner lippen week ik niet,
in mijn boezem borg ik de woorden van zijn mond.
13 Maar als hij iets verkiest, wie zal hem keeren?
begeert hij iets, dan voert hij het uit.
14 Want hij zal volvoeren wat over mij besloten is,
hij heeft nog vele dergelijke dingen in den zin.
15 Daarom sta ik voor hem verbijsterd,
als ik het indenk, sidder ik voor hem.
16 God heeft mijn hart week gemaakt,
de Machtige heeft mij verbijsterd.
17 Want ik ben niet radeloos wegens de duisternis zelve,
en omdat de donkerte mijn aangezicht bedekt.
XXIV : 1 Waarom heeft de Machtige zich geen tijden voorbehouden,
en zien zij die hem kennen zijne gerichtsdagen niet?
2 Grenzen verlegt men,
eene kudde rooft men en laat ze weiden:
3 den ezel der weezen voert men weg,
den stier der weduwe neemt men te pand.
4 Men dringt de armen van den weg af,
de nooddruftigen des lands houden zich altegader verborgen.
5 Daar gaan ze als woudezels de woestijn in,

baart, alle tegenspraak onmogelijk maakt, bekruipt Job weder (zie IX : 34; XIII : 21 en verg. vs. 15 v.); maar hij schudt die vrees van zich af: hij is voorloopig tevreden, als God maar te vinden is en op hem letten wil. — *Als,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Neen.*

8 v. Hiermede loochent Job Gods alomtegenwoordigheid niet; hij zegt slechts dat hij hem nergens vinden kan, dus niet weet, waar zijne klachten in te brengen.

9. *wendt hij zich,* onzekere vertaling.

10. *Want.* God laat zich opzettelijk niet vinden, omdat hij zich niet rechtvaardigen wil. Job betwijfelt niet dat God hem gelijk geven zou, indien hij hem slechts hoorde.

11. *in zijn spoor bleef mijn voet.* Hetzelfde beeld voor zich vasthouden aan Gods gebod Ps. XVII : 5.

12. Verg. CXIX : 11. — *in mijn boezem,* volg. de oude vertt.; Hebr. t. *uit mijn boezem* of *uit mijne inzetting.*

13. Verg. IX : 12; XI : 10. — *hij iets verkiest,* naar gissing; grondt. *in éenen.*

14. *Want.* Hiermede wordt reden gegeven van het vreemde in Gods gedrag, waarover Job vs. 8 v. klaagde en nu voortgaat te klagen. — *vele dergelijke dingen,* vele zulke lotsbeschikkingen als ik nu dulden moet. Mijn geval, zegt Job, staat niet alleen.

17. Ik ben niet radeloos omdat ik in rampspoed verkeer, maar omdat ik daardoor God niet meer ken, hem verloren heb.

1. Job vraagt, waarom God niet, als aardsche heerschers, op bepaalde dagen zitting houdt, om twistzaken te beslechten, aan onderdrukten gelegenheid tot klagen te geven en de kwaaddoeners te bestraffen. Nu gaan de gewelddoeners ongestoord hun gang.

2. *Grenzen verlegt men.* Zie op Deut. XIX : 14. — *eene kudde rooft men en laat ze weiden,* men verbergt zelfs den roof niet.

3. Zie op XXII : 6.

4—8. Verg. op XXX : 1—8.

4. *de nooddruftigen — verborgen.* Wanneer een machtige nadert, kruipt de mindere van angst weg: hij loopt altijd gevaar overlast te lijden.

5. *de woestijn in.* Dit zou ook eene nadere bepaling van *woudezels* kunnen zijn; maar de derde regel toont dat het met *gaan* moet verbonden worden. Job beschrijft, hoe de armen, als landloopers,

om met hun dagwerk den kost op te halen;
de wildernis levert hun brood voor de kinderen;
6 op het veld oogsten zij des nachts,
en den wijngaard des rijken lezen zij na.
7 Naakt overnachten zij, zonder kleeding;
zij hebben geene dekking in de koude.
8 Van den stortregen der bergen worden zij doorweekt,
bij gebrek aan eene schuilplaats, drukken zij zich tegen de rotsen.
9 Men rooft den wees van de moederborst,
en neemt den zuigeling van den nooddruftige tot pand.
10 Naakt gaan zij daarheen, zonder kleeding,
en zelven hongerig, torsen zij garven;
11 tusschen rijen olievaten hongeren zij,
zij treden perskuipen terwijl zij zelven dorst lijden.
12 Uit de stad stijgt het gekerm van stervenden op,
krijt de ziel van verslagenen.
Maar God vindt het niet ergerlijk.
13 Anderen zijn vijanden geworden van het licht,
kennen zijne wegen noch blijven op zijne paden.
14 Bij avond maakt zich de moordenaar op,
doodt een nooddruftige en arme,
en des nachts sluipt de dief rond.
15 Het oog van den overspeler neemt de schemering waar;
niemand, denkt hij, kan mij zien!
en hij dekt zijn gelaat met een sluier,
16 graaft in het donker in huizen door.
Overdag sluiten zij zich op, willen van het daglicht niets weten;
17 want hun allen is het stikdonker een morgenstond,
daar zij met de verschrikkingen van het stikdonker vertrouwd zijn.
18 Snel drijven zij voort op de oppervlakte des waters,
hun erfdeel wordt vervloekt in het land,
zij keeren zich niet meer naar hun wijnberg.
19 Zooals droogte en hitte het sneeuwwater wegrooven,

door het bewijzen van geringe diensten aan herders, door het inzamelen en opgraven van eetbare planten — de woestijn ten zuiden van Damaskus is rijk aan truffels — en dergelijken schrale winst opleverenden arbeid, of anders door rooverijen, den kost oploopen. — *de* — *kinderen.* De lezing van den tekst is onzeker; in pl. v. *hun* staat er *hem.*

6. *des nachts,* naar zeer geringe tekstverbetering; Hebr. t. *zijn veevoeder.* — Zij halen 's nachts hun schralen oogst binnen, òf uit vrees voor de begeerlijkheid der rijke buren, òf omdat zij overdag hun brood moeten verdienen. — *en den vijand des rijken lezen zij na.* Wat hun volgens de wet, Lev. XIX : 10, vrijstond, en natuurlijk steeds een bewijs van groote armoede was. — *des rijken,* met omzetting der letters; Hebr. t. *des goddeloozen.*

9. *Men* — *moederborst,* volg. verb. t. Het was ook bij andere volken niet ongewoon, dat kinderen geroofd werden, om voor de slavenmarkt opgefokt te worden. — *neemt den zuigeling* (met verandering van een klinker) *van den nooddruftige tot pand.* Verg. op Exod. XXII : 26 v. en op Deut. XXIV : 12 v.

10. *torsen zij garven,* van landeigenaars en kooplieden, in wier dienst zij niet genoeg ontvangen om den honger te stillen.

11. *tusschen* — *zij,* naar zeer onzekere tekstverbetering; Hebr. t. ongeveer *tusschen hunne rijen* of *muren doen zij glinsteren* of *maken zij olie.*

12. *stervenden,* volgens een anderen klinker; Hebr. t. *mannen.* — *God vindt het niet ergerlijk.* God gedraagt zich als iemand die volkomen onverschillig is voor der menschen ellende.

13. *vijanden ... van,* letterlijk *oproerig ... tegen.* — *zijne,* nl. *van het licht.*

14. *Bij avond,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Bij het licht.* — *sluipt de dief rond,* volg. verb. t.; Hebr. t. *zij hij aan een dief gelijk.*

15. *dekt* — *sluier.* Wellicht beteekent dit dat hij als vrouw gekleed is.

16. *zij,* de dieven en overspelers.

17. *zij,* volg. verb. t.; Hebr. t. heeft het enkelvoud. — De bedoeling is: daar zij het nachtelijk duister en al zijne verschrikkingen zoo goed kennen, is de morgen hun niet liefelijker dan dit duister.

18. In dit vers zijn een paar geringe tekstverbeteringen aangebracht.

zoo het doodenrijk de zondaren.
20 De moederschoot vergeet hem, het gewormte vergast zich aan hem;
zoo wordt hij niet meer herdacht,
wordt de ongerechtigheid als een stuk hout gebroken.
21 Wie eene onvruchtbare, eene die niet baarde, plundert,
aan eene weduwe geen weldaad bewijst,
22 al sleurt hij door zijne kracht sterken mede,
hij staat daar, maar kan van zijn leven niet zeker zijn.
23 God verleent hem gerustheid, opdat hij leune,
terwijl zijn oog op den weg der zondaren is gevestigd.
24 Een korten tijd staan zij hoog, straks zijn zij niet meer;
ineen zinken zij, als planten die verschrompelen;
als de top van een aar worden zij geel.
25 Indien dit zoo niet is, wie logenstraft mij?
wie doet mijne rede te niet?

20. *de moederschoot*, de plaats van waar zij komen. — *vergast — hem*, onzekere vertaling.
21. *plundert*, letterlijk *afweidt*.
23. *God*, duidelijkheidshalve in pl. v. *Hij*. — *terwijl — gevestigd*. God houdt het oog op den wandel des zondaars, gereed hem te straffen. — *den weg der zondaren*, duidelijkheidshalve in pl. v. *hun weg*.
24. *ineen — verschrompelen*, naar zeer onzekere tekstverbetering.

HOOFDSTUK XXV.

Derde rede van Bildad. — Bildad spreekt (1). Tegenover God, die zelfs in de hemelsche machten vlekken ziet, heeft de broze mensch nooit gelijk (2—6).

Hiermede eindigen de reden van Jobs vrienden. Door aan Bildad dit korte woord, waarin slechts herhaald wordt wat IV : 18—21; XV : 15 door hen gezegd was, op de lippen te leggen, wil de dichter laten zien, hoe het drietal volkomen verslagen is: tegenover de door Job hun voorgelegde feiten kunnen zij hunne beschuldiging tegen hem niet volhouden; wat van al hunne redeneeringen overblijft: dat ieder mensch tegenover God een zondaar is, lost het raadsel natuurlijk niet op. Job behoudt dus het veld en kan onbelemmerd zijne grieven opnieuw uitmeten.

XXV : 1 Bildad van Sjuah antwoordde en zeide:
2 Heerschappij en verschrikking zijn bij hem,
bij hem die vrede maakt in den Hooge, waar hij woont.
3 Zijn zijne scharen te tellen?
over wien verheft zich zijn licht niet?
4 Hoe zou dan de mensch gelijk hebben bij God?
hoe de uit eene vrouw geborene rein zijn?
5 Zie, zelfs de maan schijnt niet helder,
de starren zijn niet rein in zijn oog;
6 hoeveel te minder de mensch, eene made,
het menschenkind, een worm!

2. *die — Hooge*. Dit onderstelt twist onder de hemellingen. Al weet het O. T. niet van zulke oneenigheden, wat IV : 18 : XV : 15; XXI : 22, ook Ps. LVIII : 2; LXXXII : 1; Dan. X : 13, 20 v., van de engelen wordt gezegd bewijst dat voorstellingen van strijd der hemelbewoners onder elkander of tegen God geenszins in strijd zijn met die welke de Israëliet zich van Gods verblijf vormde.
3. *zijne scharen*, engelen, starren, winden, bliksemen: al zijne dienaren.
6. *eene made, een worm*. Zie op Jez. XLI : 14.

HOOFDSTUK XXVI.

Antwoord van Job. — Job spreekt (1). Na met de woorden van Bildad den spot te hebben gedreven (2—4), verheerlijkt hij Gods macht (5—13), waarvan de mensch slechts weinig kent (14).

Job doet zijne vrienden gevoelen, dat hij van Gods macht vooral geen geringeren dunk heeft dan zij; maar hoe wordt door de erkenning daarvan het raadsel opgelost dat hem verbijstert?

XXVI : 1 Job antwoordde en zeide:
2 Hoe goed hebt gij de onmacht geholpen,
den krachteloozen arm gered!
3 Wat goeden raad hebt gij der onnoozelheid gegeven!
verstand hebt gij in overvloed ten toon gespreid!
4 Met wiens hulp hebt gij woorden verkondigd?
en wiens geest is van u uitgegaan?
5 De schimmen krimpen weg
onder het water en zijne bewoners;
6 naakt ligt de onderwereld vóor hem,
de hel heeft geen omhulsel;
7 voor hem die het noorden over den baaierd spande,
de aarde ophing over het niet;
8 hij bond het water in zijne wolken samen,
zonderdat deze daaronder scheurden;
9 hij bedekte het gezicht van zijn tróon,
waarover hij zijne wolken heeft uitgebreid;
10 hij trok een kring over de watervlakte,
tot waar het licht aan de duisternis grenst.
11 Des hemels zuilen schokten heen en weder,
stonden verbijsterd van zijne donderende stem.
12 Door zijne kracht heeft hij de zee opgezweept,
door zijn beleid het Monster verpletterd;
13 zijn adem heeft den hemel helder gemaakt,
zijne hand de Vluchtende Slang verslagen.
14 Zie, dit zijn de uiteinden zijner wegen.
Wat anders dan het gefluister van een woord is het dat wij hooren?
Wie zou den donder zijner kracht verstaan?

2—4. Job spreekt spottend: wat zijn zij toch wijs, en waar halen zij al die wijsheid vandaan? Maar al hunne wijsheid ontsteekt voor hem geen licht.

5. De bewoners der onderwereld, diep onder de aarde en de zee, hoe ver ook van God verwijderd, sidderen voor hem. Ook XXXVIII : 16 v. ligt het schimmenrijk onder de zee.

6. Zijn oog dringt zelfs in de onderwereld; verg. Ps. CXXXIX : 8*b*; Amos IX : 2. — *de hel* (*abaddon*), letterlijk ‚de plaats van den ondergang', een naam voor het schimmenrijk, die nog XXVIII : 22; XXXI : 12; Ps. LXXXVIII : 12; Spr. XV : 11 voorkomt. Er wordt niet, als in het Nederlandsche woord, eene plaats der veroordeeling door aangeduid.

7. *het noorden.* Waarschijnlijk noemt de dichter deze hemelstreek, omdat men zich in het noorden den godenberg dacht; verg. op Jez. XIV : 13. — Hoe hij de voorstelling dat de aarde zonder steunsel bestond rijmde met die van IX : 6; XXXVIII : 6, dat zij op zuilen rustte, blijkt niet; verg. op Ps. CIV : 5.

8. Verg. XXXVII : 11 — *deze*, in het oorspronkelijke een ander woord voor *wolken*. Men stelde zich deze voor als zakken die het water bevatten.

9. *bedekte*, zeer onzekere vertaling. — *zijn*, vóor *troon*. Of Hebr. t. dit vooornaamwoord uitdrukt, is onzeker; maar het wordt zeker bedoeld. God omhult zijn zetel; zoodat hij voor het sterflijk oog onzichtbaar is.

10. Blijkbaar wordt hier de gezichteinder beschreven, waarbuiten alles in duisternis gehuld was. — *hij trok een kring*, naar andere klinkers, volg. Spr. VIII : 27.

12 v. *het Monster, de Vluchtende Slang.* Over deze en andere mythologische voorstellingen zie op III : 8.

13. *zijn adem*, volg. verb. t.; grondt. *door zijn adem.*

14. De mensch kent slechts een zeer klein deel van Gods wegen, d. i. van zijn werk (verg. XL : 14), en zou zelfs niet in staat zijn de kennis van het geheel te verdragen.

HOOFDSTUK XXVII : 1—6.

Slotrede van Job tot zijne vrienden. — Job betuigt met deze woorden dat hij zonder vrees de waarheid zeggen en zijne onschuld handhaven zal. Wat hierop volgde is waarschijnlijk door de inlassching van XXVII : 7—23 en van H. XXVIII, die niet tot het oorspronkelijke gedicht behoord hebben, verdrongen. Daarop volgde eens XXIX—XXXI, dat niet meer tot zijne vrienden gericht is, waarin hij in zijn eigen levenslot het vreemde van Gods handelwijze aantoont.

XXVII: 1 Job ging voort zijne spreuk aan te heffen en zeide:
2 Zoo waar als God leeft, die van mij geweerd heeft wat mij toekwam,
de Machtige, die mijn leven verbitterd heeft —
3 want in mij is nog ten volle mijn adem,
in mijn neus de geest van God —
4 mijne lippen spreken geen onrecht,
over mijne tong komt geen bedrog.
5 Verre zij het van mij, u gelijk te geven;
eer sterf ik dan dat ik ophoud oprecht te zijn.
6 Ik heb volgehouden dat ik rechtschapen ben en geef het niet op,
mijn hart verwijt mij geen mijner dagen.

1. Hetzelfde opschrift XXIX: 1.
3 v. Ik voel, ondanks al wat mij bitters ervaren is, mij krachtig genoeg om onbewimpeld te zeggen waar het op staat.
5. *eer — zijn.* Het scheen gevaarlijk zoo boud als Job gedaan had over Gods handelwijze te spreken; het was veel veiliger hem te prijzen. Maar, er mocht van komen wat wilde, hij zou eerlijk blijven zeggen wat hem dacht waar te zijn, nl. dat hij zijne ellende niet verdiend had.
6. *geen mijner dagen,* als in zonde en buiten God doorgebracht.

HOOFDSTUK XXVII: 7—23.

In dit stuk spreekt Job den wensch uit, dat het zijnen vijanden verga als den goddeloozen, die zeker altemaal zullen omkomen.

Niet alleen vinden wij in het gedicht nergens in Jobs mond zulk eene verwensching van zijne vijanden, maar de geheele uiteenzetting van het verschrikkelijk lot der boozen bevat niets dan wat zijne drie vrienden altijd door hebben verkondigd en hij steeds bestreden heeft. Wij kunnen niet gelooven dat de dichter hem zóo uit zijne rol heeft doen vallen, en moeten dus wel aannemen dat deze verzen hier door een lateren bewerker van het boek ingelascht zijn.

XXVII: 7 Dat het lot van den booze mijnen vijand treffe,
mijnen tegenstander dat van den onrechtpleger!
8 Want welke hoop heeft de goddelooze wanneer hij gefnuikt wordt,
wanneer God zijn leven opeischt?
9 Zal God zijn geschrei hooren,
wanneer de nood over hem komt?
10 Of kan hij zich in den Machtige verlustigen,
God te allen tijde aanroepen?
11 Ik zal u onderrichten in Gods handelwijze,
wat de Machtige voorheeft niet verhelen.
12 Gij allen hebt het trouwens zelven gezien;
waarom zijt gij zoo lichtvaardig?
13 Dit is, naar Gods raad, het deel van den boosdoener,
het erfdeel dat de geweldenaars van den Machtige verkrijgen:
14 heeft hij vele zonen, zij zijn voor het zwaard bestemd,
en zijne nakomelingen worden niet verzadigd met brood;
15 wie van hem overblijven worden door de pest begraven,
en hunne weduwen beweenen hen niet.

Vs. 15*b*. Ps. LXXVIII: 64*b*.

8. *gefnuikt wordt,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *fnuikt.* — *God zijn leven opeischt* (het laatste woord volg. verb. t.), hij in doodsgevaar verkeert.
10. Zooals de vrome, die ook in den nood in Gods gemeenschap blijde kan zijn.
11. *handelwijze,* letterlijk *hand.*
12. *lichtvaardig,* als menschen die zonder redelijken grond iets beweren. Jobs vrienden hebben tegen de getuigenis van hunne eigen ervaring in over Gods handelwijze gepraat.
15. De bedoeling zal wel zijn: wie aan zwaard en honger ontsnappen komen om door de pest (letterlijk *den dood*; zie op Jer. XV: 2); maar zij is onduidelijk weergegeven. — *hunne,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijne.*

16 Al hoopt hij geld op als stof
en schaft hij zich kleederen aan als leem,
17 hij schaft aan, en de rechtschapene draagt ze,
en het geld, den brave valt het ten deel.
18 Hij heeft als eene spin zijn huis gebouwd,
aan eene hut gelijk, door een wachter opgeslagen.
19 Rijk legt hij zich neder, maar dit herhaalt hij niet:
hij doet zijne oogen open, en weg is het!
20 Verschrikkingen overvallen hem als waterstroomen;
in den nacht heeft een stormwind hem gestolen;
21 de oostenwind tilt hem op, en daar gaat hij!
Hij stormt hem weg van zijne plaats;
22 werpt zonder erbarmen steenen naar hem;
vluchten, vluchten moet hij voor hem.
23 Men slaat over hem de handen ineen,
men fluit uit zijne woonplaats hem na.

17. Verg. Luc. XII : 20.
18. *als eene spin*, zoo broos als het spinneweb, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *als eene mot*. — *aan — opgeslagen*. Verg. op Jez. I : 8.
19. *dit herhaalt hij niet*, volg. Gr. en Syr. vertt. Vandaag gaat hij nog als rijk man slapen, reeds morgen niet meer. — *het*, zijn vermogen.
20. *als waterstroomen*, als eene plotseling zwellende en den omtrek overstroomende rivier. Hetzelfde beeld Jez. VIII : 7 v.; XXX : 28; Jer. XLVII : 2; Nah. I : 8.
21. *Hij* (in den tweeden regel), God; verg. Joz. X : 11.
23. *hem* (in den eersten regel), den boosdoener, volg. verb. t.; Hebr. t. *hen*. — *slaat over hem de handen ineen*. Zie op Num. XXIV : 10.

HOOFDSTUK XXVIII.

De wijsheid niet te vinden. — De mensch kent de middelen om de edele metalen, hoe diep ook verborgen, te ontdekken en uit te graven (1—11); maar de wijsheid is niet te vinden (12—14). Zij is kostelijker dan iets anders (15—19), maar is voor al wat leeft verborgen (20—22). God, die alles ziet, weet wel waar zij is, en heeft haar ook reeds gepeild, toen hij de wereld schiep (23—27); maar hij heeft aan den mensch in hare plaats de godsvrucht gegeven (28).

Deze uiteenzetting voegt niet alleen niet in den mond van Job te dezer plaatse, maar ook niet elders in den gedachtenkring van het gedicht. Wel erkent de schrijver — het is zelfs de slotsom van het boek — dat de mensch de oplossing van het groote levensraadsel waardoor Job in zijn geloof aan Gods rechtvaardigheid geschokt is niet vinden kan, en hij zich slechts deemoedig heeft te buigen voor Gods almacht; maar dit is gansch iets anders dan wat hier geschiedt: hier wordt het geheele zoeken naar de wijsheid als iets onvruchtbaars veroordeeld, het vraagstuk waarover het boek handelt ter zijde geschoven, en gepredikt dat de mensch in stede van wijsheid de godsvrucht gekregen heeft. Immers, op de slotsom in vs. 28 vervat loopt het geheel uit. Deze opvatting is wel in den geest van *Prediker*, maar niet in dien van onzen dichter; van wien dit hoofdstuk dus niet afkomstig zijn kan. Het moet het werk zijn van iemand die, bij allen eerbied voor den inhoud des boeks, toch geen vrede had met de manier waarop het vraagstuk van Gods handelwijze er in besproken is.

XXVIII : 1 Want er zijn plaatsen waaruit het zilver komt,
oorden waar men het goud wascht;
2 het ijzer wordt uit den grond gehaald,
en steen smelt men tot koper.
3 Als men een eind heeft gemaakt aan de duisternis,

1. *Want*. Met dit woord wordt het hoofdstuk zeer gebrekkig aan hetgeen voorafgaat vastgehaakt; daar het volstrekt geen rekenschap geeft, waarom de goddelooze te gronde gaat. Maar hij die het na XXVII : 13—23 inlaschte kan hierbij gedacht hebben: zoo vergaat het den goddeloozen; want, terwijl het zoeken naar wijsheid ijdel is, is den mensch in stede daarvan de eisch der godsvrucht gesteld; wie hieraan niet voldoet wordt rampzalig. — *wascht*, door wasschen en ziften uit het zand halen. Het Hebreeuwsche woord beteekent alleen ,louteren' of ,door loutering verkrijgen.'
3. *Als — duisternis*. Waarschijnlijk wordt het licht der mijnwerkerslampen bedoeld.

doorvorscht men de diepste plaatsen,
het gesteente der zwartste donkerheid;
4 men brak eene mijngang uit ver van der menschen woonplaats;
zij die van de wandelaars vergeten zijn hingen daar,
zweefden er ver van de menschen.
5 Van de aarde, waaruit het brood ontspruit,
wordt het ingewand als door vuur omgewoeld;
6 in hare steenen schuilt de saffier,
en haar stof bevat goud.
7 De gier kent den weg daarheen niet,
het oog van den valk heeft dien niet gespeurd,
8 de roofdieren hebben hem niet betreden,
de leeuw is er niet over gegaan.
9 De mensch heeft zijne hand aan het hard gesteente geslagen,
de bergen van hun grondslag af omgewoeld;
10 in de rotsen heeft hij gangen uitgebroken,
en allerlei kostbaarheden heeft zijn oog aanschouwd;
11 de bronnen der wateraderen heeft hij verstopt;
zoo brengt hij het verborgene aan het licht.
12 Maar de wijsheid, waar wordt die gevonden?
en waar is het oord waar de schranderheid vertoeft?
13 De mensch kent den weg tot haar niet,
en in het land der levenden wordt zij niet aangetroffen.
14 De oceaan zegt: In mij is zij niet —
en de zee zegt: Zij is niet bij mij.
15 Zij wordt niet betaald met gedegen goud,
geen zilver afgewogen als haar prijs;
16 zij wordt niet afgewogen tegen goud van Ofir,
tegen den kostbaren onyx en den saffier;
17 goud en glas kunnen niet bij haar halen,
noch wordt zij tegen gulden voorwerpen ingeruild;
18 paarlen en kristal kan men naast haar niet noemen,
de vangst van de wijsheid is meer waard dan die der koralen;
19 de topazen van Ethiopië kunnen niet halen bij haar,
tegen zuiver goud wordt zij niet opgewogen.

4. Van dit vers is de vertaling zeer onzeker; de zin is echter duidelijk: beschreven wordt het maken van eene mijn en het nederdalen der mijnwerkers.

6. *saffier.* Zie op Exod. XXIV : 10. — *haar stof bevat goud,* met verandering van éene letter; Hebr. t. *goudklompen heeft hij.*

8. *roofdieren,* letterlijk *zonen van den overmoed,* d. i. overmoedigen. Zoo heeten de wilde dieren ook XLI : 25.

9. *De mensch,* duidelijkheidshalve in pl. v. *Hij.* — *het hard gesteente.* Of het Hebreeuwsche woord harden steen in het algemeen aanduidt, dan wel eene bepaalde steensoort, weten wij niet. In het laatste geval kunnen wij, bij onze onbekendheid met de mijnwerken waarop de dichter het oog had, toch niet uitmaken, welke hij bedoeld heeft. Het gewone gesteente in Palestina is kalksteen, waartoe ook het marmer behoort.

11. *de bronnen der wateraderen,* zeer onzekere vertaling. — *zoo* — *licht.* Hiermede keert de dichter tot de hoofdzaak terug: door al die mijnwerken graaft de mensch schatten uit den schoot der aarde.

12. *waar wordt die gevonden?* letterlijk *van waar wordt die gevonden?* zooveel als: waar vindt men die; zoodat men haar er van daan halen kan, gelijk men het zilver uit de bergen haalt? Verg. vs. 20.

13. *den weg tot haar,* letterlijk *haren weg,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hare waardeering.* — *het land der levenden,* de bovenwereld, in onderscheiding van de zeeën in vs. 14 en van de plaats onder den grond waaruit de metalen komen.

15—19. Hier wordt, anders dan in het overige van het hoofdstuk, de wijsheid niet onvindbaar, maar onbetaalbaar genoemd. Verg. Spr. III : 14 v.

16. *Ofir.* Zie op 1 Kon. IX : 28. — *onyx.* Zie op Gen. II : 12.

18. *paarlen,* zeer onzekere vertaling van een woord dat nog Spr. XXIV : 7; Ezech. XXVII : 16 voorkomt.

20 Die wijsheid nu, van waar komt zij?
en waar is het oord waar de schranderheid vertoeft?
21 Zij is onttrokken aan het oog van al wat leeft,
verborgen voor de vogelen des hemels.
22 De hel en de dood zeggen:
Wij hebben wel eens van haar hooren spreken!
23 God weet den weg tot haar
hij kent het oord waar zij vertoeft;
24 want hij schouwt tot de einden der aarde,
al wat onder de hemelen is ziet hij.
25 Toen hij voor den wind de kracht afwoog,
van het water de maat bepaalde,
26 toen hij den regen wetten voorschreef,
den bliksemschichten hun weg;
27 toen zag hij haar en keurde haar,
stelde haar op hare plaats en doorgrondde haar.
28 Maar tot den mensch zeide hij: Zie, den Heer te vreezen, dat is wijsheid,
van het kwaad te wijken, dat is doorzicht.

20. Na de waarde der wijsheid geroemd te hebben, keert de dichter tot de vraag van vs. 12 terug.
21. *Zij is onttrokken*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en zij zal onttrokken zijn*. — De vogelen worden afzonderlijk vermeld, als met de hoogste streken bekend.
22. *De hel.* Zie op XXVI : 6.
26. Verg. op Ps. CXLVIII : 6.
27. Dat God zelf de wijsheid geschapen heeft leert Spr. VIII : 22—31. — *keurde*, letterlijk *telde*.
28. Verg. Ps. CXI : 10; Spr. I : 7*a*; IX : 10*a*.

HOOFDSTUK XXIX—XXXI.

Jobs bezwaarschrift. — Job spreekt (XXIX : 1). Hij betreurt eerst zijn vorigen staat, waarin hij voorspoedig was (2—6) en geëerd (7—10), met zegenbeden begroet door de nooddruftigen die hij hielp (11—17), vol vertrouwen op de toekomst (18—20) en zelfs door de aanzienlijksten met achting behandeld (21—25). Hierbij steekt zijn tegenwoordige toestand donker af: hij wordt zelfs door de laagsten als een verworpeling gehoond (XXX : 1—15); daartegen smeekt hij, maar tevergeefs, hulp bij God af (16—25): hij staat daar als het toonbeeld der rampzaligheid (26—31). Toch leefde hij rein: hij heeft uit vrees voor God geen vrouw aangezien (XXXI : 1—4) en eerlijk gewandeld (5—8); hij was kuisch (9—12), rechtvaardig jegens zijne slaven (13—15), goed voor de armen (16—23); hij heeft niet vertrouwd op goud of goed (24 v.), de hemellichamen niet vereerd (26—28) noch zich verheugd in het leed zijner vijanden (29 v.); daarentegen was hij gastvrij (31 v.), had geene feilen te verhelen (33 v.), leefde niet van onrechtvaardig verkregen goed (38—40*a*). Hij dient zijn bezwaarschrift bij God in en durft hem vrijmoedig te gemoet gaan (35—37). Onderschrift (40*b*).

XXIX : 1 Job ging voort zijne spreuk aan te heffen en zeide:
2 Och of ik was als in vorige maanden,
als in de dagen waarin God mij behoedde!
3 toen hij zijne lamp boven mijn hoofd deed schijnen,
ik bij zijn licht in de duisternis wandelde;
4 zooals ik was in de dagen van mijn nazomer,
toen God mijne tent beschutte,
5 toen de Machtige nog met mij was,
mijne knapen mij nog omringden,
6 toen mijne schreden zich baadden in room,
en de rots in mijne nabijheid oliestroomen uitstortte.

3. Zie op 2 Sam. XXII : 29 en verg. Ps. XVIII : 29.
4. *mijn nazomer*, den tijd der vruchten. — *beschutte*, met verandering van éene letter; Hebr. t. *in het raadsbesluit van* (*God*).
6. Toen ik mij in overvloed baadde, zelfs als het ware uit den dorren steen voor mij het goede kwam; verg. Deut. XXXII : 13.

7 Als ik uitging naar de stadspoort,
op het plein mijn zetel deed nederzetten,
8 verborgen knapen zich bij mijn aanblik,
stonden bejaarden op en bleven staan;
9 vorsten ontzagen zich te spreken
en legden de hand op den mond;
10 de stem der aanzienlijken liet zich niet hooren,
hunne tong kleefde aan hun gehemelte.
11 Want wie van mij hoorde prees mij gelukkig,
wie mij zag gaf getuigenis van mijn voorspoed.
12 Immers, ik redde den behoeftige die om bijstand kreet,
den wees die geen helper had.
13 De zegenbede van den zwerveling kwam op mij,
en het hart der weduwe deed ik juichen.
14 De rechtschapenheid was mijn kleed, ik het hare,
ten mantel en tulband was mij het recht dat ik voorstond.
15 Het oog was ik voor den blinde,
de voet voor den kreupele.
16 Een vader was ik voor de armen,
de twistzaak van mij onbekenden onderzocht ik;
17 dan verbrak ik het gebit van den onrechtpleger,
en rukte den buit hem uit de tanden.
18 Ik dacht: te gelijk met mijn nest zal ik oud worden,
mijne dagen zullen talrijk zijn als het zand.
19 Mijn wortel staat open voor het water,
de dauw zal des nachts op mijne takken liggen;
20 mijne eer is altijd nieuw,
mijn boog zal zich verjongen in mijne hand.
21 Naar mij luisterde men vol verwachting,
zwijgend hoorde men mijn raad aan.
22 Had ik gesproken, dan sprak niemand meer,
mijne rede stroomde op hen neder.
23 Zij wachtten op mij als op hemelwater,
zij sperden den mond op als naar lenteregen.
24 Lachte ik hen uit, dan verloren zij hun zelfvertrouwen;
maar van mijn aangezicht deden zij het licht niet tanen.
25 Verkoos ik mij tot hen te begeven, dan ging ik als een hoofdman zitten,

7. *uitging naar de stadspoort,* letterlijk *uitging naar de poort boven de stad*; waarbij ondersteld wordt dat Job buiten de stad woont en de poort hooger dan de stad ligt. De vertaling is onzeker; anderen *wanneer ik mijne woonplaats* (buiten de stad gelegen) *uitging naar de poort bij* (of *aan*) *de stad.* — *op* — *nederzetten.* Wellicht wordt iets dergelijks bedoeld als van den viervorst Filippus, den zoon van Herodes den Groote, verhaald wordt, dat hij op reis altijd zijn rechterstoel medenam, om steeds bereid te zijn tot rechtspreken. Maar een rijk man kwam er buitendien licht toe zich een stoel te laten nadragen.

8. Vrees en eerbied grenzen dicht aan elkaar.

11. Letterlijk *Want hoorde een oor, dan prees het mij gelukkig; zag een oog, dan getuigde het van mij.*

14. *De — hare.* Letterlijk *Ik had de rechtschapenheid aangetogen, en zij had mij aangetogen*; zie op Richt. VI:34.

16 v. Voor armen, die weerloos overgeleverd waren aan aanzienlijke naburen, kwam ik op en ik redde hen.

18. *oud worden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *den geest geven.* Onder het *nest* wordt niet slechts het huis, maar ook het gezin verstaan.

20. *mijn — hand,* mijne kracht zal altijd frisch blijven.

21—25. Deze verzen behooren bij vs. 7—10; hebben zij eenmaal daarbij gestaan?

22 v. Zie op Deut. XXXII:2.

24. *maar — tanen.* Zij konden mij niet neerslachtig maken, mijn zelfvertrouwen niet wegnemen.

25. *die treurenden troost,* door het geluk van zijne tegenwoordigheid (verg. Spr. XVI:15) en het vertrouwen dat hij inboezemt.

liet mij neder als een koning te midden der schare,
als iemand die treurenden troost.
XXX : 1 En thans lachen menschen die beneden mij staan mij uit,
menschen wier vaders mij te min waren om bij mijne herdershonden [te zetten.
2 Waartoe zou mij trouwens hunner handen sterkte baten?
Hun is alle kracht verloren gegaan;
3 van gebrek en honger zijn zij ineengeschrompeld,
zij die de wildernis afknagen,
het land der woestijnen en woestenijen;
4 die de zeeporselein die op struiken wast afplukken,
en wien de wortel der brem tot voedsel dient.
5 Uit de samenleving worden zij weggejaagd,
als dieven roept men hen na.
6 In huiveringwekkende diepten moeten zij wonen,
in aardholen en rotsspleten;
7 tusschen struiken balken zij,
onder netels hokken zij bijeen;
8 als een dwaas en eerloos gebroedsel
zijn zij uit het land weggegeeseld.
9 En thans ben ik het voorwerp van hun spot geworden,
dien ik hun tot stof voor gebabbel.
10 Met afschuw blijven zij op een afstand van mij,
en zij ontzien zich niet mij in het gezicht te spuwen;
11 daar God mijn teugel losgemaakt en mij vernederd heeft,
hebben zij ook den breidel voor mij weggeworpen.
12 Aan mijne rechterhand rijst het gebroed op,
zij stooten mijne voeten weg
en banen tegen mij hunne onheilspaden.
13 Zij hebben mijn weg vernield, bewerken mijn ondergang,
zonderdat zij een helper hebben!
14 Als door eene wijde bres rukken zij aan,
onder het rollend puin zijn zij komen aanstormen.
15 Iets ijzingwekkends heeft zich tegen mij gekeerd,
als de wind jaagt het mijn aanzien weg,
en als eene wolk gaat mijn geluk voorbij.
16 En thans stort zich mijne ziel in mij uit,
houden de dagen der ellende mij vast.

1—8. Er is menig punt van overeenkomst tusschen dit stuk en XXIV : 4—8, maar duidelijker dan daar wordt hier eene bepaalde klasse van armen en zwervers geteekend. De gegevens zijn echter niet talrijk genoeg om hen nader te omschrijven, b. v. als nakomelingen eener oude bevolking. Wij hebben in hen te zien vagebonden, wier vaders reeds van huis en hof verstoken ronddoolden, en die, niet ten onrechte overal geschuwd en verjaagd, een ellendig leven leidden. Door zoo verachte en verachtelijke menschen gehoond te worden was het ergste dat een braaf, fatsoenlijk man kon overkomen.

1. Na *staan* heeft Hebr. t. nog *in dagen*. — *om bij mijne herdershonden te zetten*, om hun het hoeden mijner kudde toe te vertrouwen.

2. Het zijn krachtelooze lieden; des te smadelijker is het door hen uitgelachen te worden. — *alle kracht*, volg. verb. t.

3. *zijn zij ineengeschrompeld*, volg. verb. t. — *het land der*, volgens hoogst onzekere tekstverbetering.

4. *zeeporselein*, een zilt kruid, dat op muren en planten groeit en in nood door armen gegeten werd. — *brem*. Zie op 1 Kon. XIX : 4.

5. *Uit de samenleving*, letterlijk *Uit het midden*. Als zij zich vertoonen waar fatsoenlijke lieden bijeenzijn, jaagt men hen weg.

7. *balken*, hetzelfde woord dat van ezels gebruikt wordt.

10. *mij in het gezicht te spuwen*. Verg. op Jez. L : 6.

11. Lezing en vertaling is onzeker. De bedoeling schijnt te zijn: nu God mij niet meer leidt, houden zij, die verworpelingen, zich in geenen deele in en kwellen mij naar hartelust.

12. *het gebroed*. Waarschijnlijk worden hiermede onheilsmachten — *iets ijzingwekkends*, vs. 15 — bedoeld.

17 De nacht doorboort mijn gebeente, zoodat het verteert,
mijne pijnigers gaan nooit ter ruste;
18 Door het groote geweld wordt mijn vleesch onkenbaar,
het omsluit mij als mijn onderkleed.
19 Hij heeft mij in het slijk geworpen;
zoodat ik van stof en asch niet te onderscheiden ben.
20 Ik riep tot u, maar gij gaaft mij geen antwoord.
Ik stond daar, en gij lettet op mij;
21 gij werdt mij tot een gruwzamen vijand,
bestooktet mij met forsche hand;
22 hieft mij op op den wind en deedt mij daarhenen rijden,
deedt mij vergaan in noodweer.
23 Ik weet het wel: gij voert mij ten doode,
naar de verzamelplaats van al wat leeft.
24 Maar zal men niet bij eene ruïne de hand uitsteken,
bij iemands ondergang gekrijt aanheffen?
25 Heb ik zelf niet geweend over den zwaar gedrukte?
ben ik niet zielsbedroefd geweest over den arme?
26 Want op het goede hoopte ik, maar het kwade kwam;
terwijl ik op het licht wachtte, kwam de duisternis;
27 mijn binnenste kookte rusteloos,
dagen van ellende overvielen mij;
28 ik ging daarheen, zwart, maar niet door het branden der zon,
om hulp roepende stond ik in de gemeente;
29 een broeder ben ik geworden voor de jakhalzen,
een gezel voor de struizen.
30 Mijne huid is zwart geworden en valt van mij af,
mijn gebeente gloeit van hitte.
31 Zoo heeft mijne citer slechts treurklanken,
mijne schalmei slechts klaagtonen.
XXXI : 1 Ik had een verbond met mijne oogen gesloten:
hoe zou ik eene maagd aangezien hebben!
2 Wat toch is het lot dat God daarboven beschikt?
het erfdeel dat de Machtige in den Hooge geeft?
3 Immers, den ondergang voor den ongerechte,
tegenspoed voor hen die kwaad doen?
4 Slaat hij niet mijne wegen gade?
telt hij niet al mijne schreden?
5 Indien ik ooit met leugens omging
of mijn voet zich tot bedrog gespoed heeft —

17. *mijne pijnigers,* mijne knagende pijnen.
18. *mijn vleesch,* volg. verb. t.; Hebr. t. *mijn kleed.* — *het omsluit mij als mijn onderkleed,* zoo los zit het over het gebeente.
20. *u* en *gij,* in het enkelvoud; dus wordt God bedoeld. — *gij lettet op mij,* onzekere vertaling.
23. *gij voert mij,* letterlijk *gij brengt mij terug*; verg. I : 21.
24 v. Zeer onzekere lezing en vertaling.
25. Ik zelf ben barmhartig geweest (verg. XXIX : 12—17) en heb dus niet verdiend zoo onbarmhartig behandeld te worden.
26. *Want.* Dit slaat, naar het schijnt, terug op vs. 21 v.
28. *zwart* — *zon,* zwart van magerte en ellende.
29. Ik huil als zij. Verg. op Jez. XIII : 21 v.
30. Hiermede kan de dichter het oog hebben op melaatschheid of eenige andere ziekte; maar wellicht spreekt hij in beelden.
1. Ik had mijne oogen verboden met begeerlijkheid naar een meisje te zien; Sir. IX : 5, 8; Matth. V : 28.
2—4. Door deze overwegingen werd hij van het kwaad afgehouden.

6 wege God mij slechts op eene eerlijke weegschaal,
opdat hij mijne braafheid erkenne —
7 indien mijn tred van den weg afgeweken,
mijn hart mijne oogen achternageloopen is,
of eene vlek aan mijne handen kleeft,
8 dan moge ik zaaien en een ander er van eten,
en worde hetgeen ik geplant heb ontworteld!
9 Indien mijn hart zich om eene vrouw verlokken liet,
en ik geloerd heb aan de deur van mijn naaste,
10 dan moge mijne vrouw voor eén ander malen
en mogen vreemden zich over haar heen buigen!
11 Want dat zou eene schanddaad zijn,
eene schuld, voor rechters te boeten;
12 dat ware een vuur dat tot de hel branden
en van al mijne inkomsten de wortels verteren zou.
13 Indien ik het recht van mijn slaaf of slavin versmaadde,
wanneer zij zich bij mij beklaagden,
14 wat zou ik dan doen, als God opstond?
wat hem antwoorden, wanneer hij een onderzoek instelde?
15 Heeft niet hij die mij in den moederschoot schiep ook hen geschapen?
heeft niet één en dezelfde ons daarin gevormd?
16 Indien ik ooit aan armen eene begeerte afsloeg,
de oogen eener weduwe deed versmachten,
17 indien ik ooit mijn brood alleen at,
zonderdat de wees er een deel van nuttigde —
18 want van mijne jeugd af eerde deze mij als een vader,
van den schoot mijner moeder leidde ik gene —
19 indien ik ooit een zwerveling zonder kleed zag,
en dat eenen arme dekking ontbrak,
20 zonderdat zijne lenden mij zegenden,
en hij verwarmd werd van de vacht mijner schapen;
21 indien ik ooit mijne hand heb opgeheven tegen een wees,
als ik zag dat ik in de poort hulp kon vinden —
22 dan moge mij de schouder uit den rug vallen,
mij de arm uit de pijp worden gebroken!
23 Want ik schrik terug voor den ondergang dien God bewerkt;
vanwege zijne hoogheid vermag ik niets.
24 Indien ik op goud mijn betrouwen gesteld,
edel metaal mijne toevlucht genoemd heb;
25 indien ik mij verheugd heb dat mijn vermogen zoo groot was,
en dat mijne hand macht had erlangd;

6. Het beeld van „wegen” voor „oordeelen” ook Ps. LXII : 10; Dan. V : 27.
7. *den weg*, den dóor God voorgeschrevenen.
8. Verg. op Deut. XX : 5—7.
9. *ik — naaste*, om, wanneer hij uitgegaan zou zijn, overspel met zijne vrouw te plegen.
10. *voor een ander malen*, de slavin van een ander worden. Over het malen zie op Exod. XI : 5.
12. *de hel*. Zie op XXVI : 6.
16. *de — versmachten*, van vruchteloos uitzien naar hulp.
18. De overdreven uitdrukking, dat Job reeds van zijne geboorte af als vader en leidsman van wees en weduwe werkzaam zou zijn geweest, doet twijfelen aan de juistheid der lezing. — *eerde deze mij*, volgens andere klinkers; Hebr. t. wellicht *groeide hij voor mij op*. Heeft er misschien gestaan *want van mijne jeugd heeft hij* (God) *mij als een vader opgevoed en van mijne geboorte mij geleid* (volg. verb. t.)? Dan diende de herdenking van Gods liefde als eene drijfveer tot liefde voor hulpbehoevenden. Maar dit past hier kwalijk.
21. *als — vinden*, wanneer ik zag dat mijne medeburgers mij in het bestrijden van die willekeurige handelwijze zouden bijstaan. — *in de poort*, waar recht werd gesproken; zie op Deut. XVII : 5.
23. *vanwege — niets*, uit vrees voor hem durf ik geene euveldaad begaan.

26 indien ik gelet heb op het licht, omdat het zoo helder schijnt,
op de maan, die in luister haar weg aflegt;
27 zoodat mijn hart er heimelijk door verlokt werd,
en mijne hand ten kus mijn mond aanraakte —
28 ook dit zou eene schuld zijn, voor den rechter te boeten;
want ik zou God daarboven verloochend hebben —
29 indien ik mij verheugde in den onspoed mijns vijands,
mij opwond wanneer het onheil hem trof,
30 en ik niet veeleer mijn gehemelte verbood te zondigen,
dat het niet met eene verwensching zijn dood vroeg;
31 indien mijne tentgenooten niet gezegd hebben:
Vindt men er éen die van zijne vleeschspijzen onverzadigd bleef? —
32 neen, geen vreemde behoefde buiten te overnachten:
mijne deuren opende ik voor den reiziger;
33 indien ik, gelijk men pleegt te doen, mijne feilen heb verborgen,
door mijne schuld in mijn boezem te versteken,
34 omdat ik bang was voor den grooten hoop,
de minachting der familiën mij schrik aanjoeg,
zoodat ik mij stilhield en de deur niet uitkwam;
38 indien mijn akker tegen mij riep,
zijne voren gezamenlijk weenden,
39 indien ik zonder hem betaald te hebben zijne opbrengst heb verteerd,
den eigenaar het leven heb uitgeblazen;
40*a* dan mogen in plaats van tarwe doornen opschieten,
en onkruid in plaats van gerst!
35 Och of iemand mij wilde aanhooren!
Ziehier mijne onderteekening; de Machtige antwoorde mij!
En heeft mijne tegenpartij een stuk geschreven,
36 ik zal het voorzeker op mijn schouder nemen,
het mij als eene kroon ombinden,
37 mijne schreden, éen voor éen, hem aanwijzen,
als een vorst hem naderen.
40*b* Hier eindigen de woorden van Job.

26. *het licht*, hier waarschijnlijk de zon. Vs. 27 bewijst dat van godsdienstige vereering sprake is.

27. *mijn — werd*. Dezelfde uitdrukking Deut. XI : 16. — *mijne — aanraakte*, letterlijk *mijne hand mijn mond kuste*. De kushand aan de hemellichamen toegeworpen was teeken der huldiging, zooals de kus het was bij bereikbare voorwerpen of personen; verg. op 1 Sam. X : 1 en op Hoz. XIII : 2.

29 v. Verg. op Spr. XXIV : 17.

32. Verg. Gen. XIX : 2; Richt. XIX : 16—21.

38—40*a*. Deze verzen voegen niet waar wij ze in den Hebreeuwschen tekst lezen; daar vs. 37 blijkbaar het einde van Jobs rede is. Indien zij niet onmiddellijk na vs. 34 of elders in dit hoofdstuk gestaan hebben, zijn ze een later toevoegsel.

39. *den — uitgeblazen*, door hem zijn akker te ontnemen, zoodat hij van armoede omkwam.

35. *mijne onderteekening*, letterlijk *mijn teeken of merk*, zooveel als de onderteekening van het stuk dat hij aanbiedt, XXIX—XXXI. — *mijne tegenpartij*, God of mensch, die hem zou willen weerspreken.

36. Wel ver van al wat men tegen hem mocht inbrengen te verloochenen, zal hij, zeker van zijne zaak, het stuk van zijne tegenpartij openlijk meebrengen voor Gods gericht.

37. Verg. vs. 4. Ik zou hem, zonder iets te verhelen van hetgeen ik gedaan heb, fier als een vorst met volle vrijmoedigheid naderen.

40*b*. Dit wordt gezegd omdat er geen rede van Job meer volgt, ofschoon wel enkele woorden, XXXIX : 36—38; XLII : 1—6.

INLEIDING OP HOOFDSTUK XXXII—XXXVII.

Deze hoofdstukken behelzen de reden van Elihu, met wien wij XXXII : 1—5 worden bekend gemaakt. Elihu, vertoornd dat Job tegenover zijne drie vrienden het laatste woord houdt en dezen niet alles gezegd hebben wat gezegd moest worden, maakt zich op om hem te bestrijden; in menig op-

zicht komt de inhoud zijner vier toespraken, door eene inleiding, XXXII, voorafgegaan, op hetzelfde neer; maar zij onderscheiden zich toch aldus: in XXXIII betoogt hij dat Job heeft voorbijgezien, hoe God den mensch waarschuwt en uit het lijden redt; in XXXIV, dat de wereldbestuurder niet anders dan rechtvaardig kan zijn; in XXXV, dat het geroep over onrecht vaak ongegrond is; in XXXVI, XXXVII, dat Gods zeker wijze bedoelingen ondoorgrondelijk zijn. Daar hij van Job geen antwoord ontvangt, schijnt het dat hij hem verslagen heeft.

Dit stuk is zonder twijfel door een later dichter in het oorspronkelijke werk ingelascht. Immers, noch in de inleiding, I, II, noch in het besluit, XLII : 7—17, wordt met een woord van Elihu gerept; terwijl ook Jahwe in XXXVIII : 1 tot Job het woord richt alsof deze zoo juist heeft opgehouden te spreken. Daarenboven toonen zoowel vorm als inhoud van deze hoofdstukken dat zij van eene andere hand zijn.

Wat den vorm betreft, zoowel in woordenkeus als in gezwollenheid van stijl onderscheiden deze toespraken zich van het oorspronkelijke boek. Elihu spreekt in niet geringe mate winderig; en de dichter kan hem toch niet opzettelijk als een opgeblazen man hebben geteekend; vooral niet, indien hij op zijne lippen eene betere oplossing heeft willen leggen dan op die der eerste bestrijders van Job. Wel zijn ook de drie andere vrienden en Job zelf hoogdravend en vallen zij in herhalingen, maar op eene gansch andere wijze en in mindere mate dan Elihu. Eene eigenaardigheid is het in dezen dat hij Job telkens met name toespreekt; wat de drie anderen nooit doen: een bewijs dat wij hier het werk van een anderen schrijver vóor ons hebben.

Wat den inhoud aangaat, uit den toon dien de schrijver Elihu laat aanslaan, terwijl hij hem onbeantwoord laat, blijkt dat hij Job door hem weerlegd acht, en dat Elihu het rechte heeft gezegd. Maar dit kan de dichter van het oorspronkelijke werk onmogelijk bedoeld hebben. Immers, Elihu brengt niet veel te berde dat de drie eerste vrienden niet gezegd hebben, en hij kan toch Job niet laten zwichten voor hetgeen hij reeds meermalen zegevierend beantwoord heeft. Eéne waarheid verkondigt hij die in het overige van het boek nagenoeg (niet geheel; zie V : 17) ontbreekt, dat lijden eene vermaning van God inhoudt en dient om den mensch tot schuldbekentenis en bekeering te brengen, XXXVI : 8—15. Men zou dus kunnen onderstellen dat aan den dichter van het oorspronkelijke werk deze waarheid als oplossing van het vraagstuk voor oogen heeft gestaan en hij ze voor Elihu bewaard heeft. Maar had hij dit gewild, dan zou hij haar niet in slechts een paar verzen nedergelegd en in een stortvloed van herhalingen der reeds meer dan eens uitgesproken denkbeelden verdronken hebben. Daarenboven zou hij, indien daarin volgens hem de oplossing der pijnlijke vraag lag, haar door Jahwe hebben doen goedkeuren. Maar evenals Elihu nadat hij uitgesproken heeft spoorloos verdwijnt, wordt ook van hetgeen hij gezegd heeft verder geen gewag hoegenaamd gemaakt; terwijl omgekeerd, wat Jahwe als eenig antwoord op Jobs klachten verkondigt: dat hij groot en het vraagstuk onoplosbaar is, reeds door Elihu met grooten nadruk geleerd was (XXXVI : 26—XXXVII : 24). Dit alles is niet begrijpelijk als werk van den oorspronkelijken schrijver, wel als dat van een inlasscher, die zich ergerde dat Job tegenover zijne vrienden gelijk kreeg, terwijl dezen volgens hem Job goed terechtgewezen hadden.

De redevoeringen van Elihu behooren tot de duisterste gedeelten van het werk. Of dit het gevolg is van tekstbederf, dan wel van de eigenaardige taal des schrijvers, is niet altijd uit te maken.

HOOFDSTUK XXXII, XXXIII.

Eerste rede van Elihu. — Nu de drie vrienden Job niet kunnen beantwoorden, vat een vierde, Elihu, vertoornd het woord op (XXXII : 1—5). Als jongere, heeft hij tot nog toe gezwegen; want hij dacht: ouderen weten het wel; maar nu hij hierin teleurgesteld is, wil hij Job weerleggen (6—14). Staan zíj verbijsterd, híj is vol geestdrift en ongeduld, om onbeschroomd en onpartijdig te spreken (15—22). Job luistere naar hem (XXXIII : 1—3) en late zich niet door vrees weerhouden van antwoorden; want Elihu is een mensch als hij (4—7). Job heeft hardop gezegd dat God hem onrechtvaardig behandeld heeft (8—11). Dit is niet waar (12). God waarschuwt wel degelijk den mensch, èn door nachtgezichten (13—18), èn door rampen, die hem tot inkeer brengen (19—28). Zoo redt God herhaaldelijk (29 v.). Heeft Job niets te antwoorden, dan luistere hij verder (31—33).

XXXII : 1 Toen die drie mannen ophielden Job te beantwoorden, omdat hij
2 in eigen oog rechtschapen was, ontbrandde de toorn van Elihu, den
zoon van Baracheël, van Buz, uit het geslacht van Ram: tegen Job
ontbrandde zijn toorn, omdat hij had volgehouden tegenover God gelijk
3 te hebben; en tegen diens drie vrienden ontbrandde zijn toorn, omdat
zij geen antwoord hadden gevonden waardoor zij Job van ongelijk had-
4 den overtuigd. Elihu nu had gewacht terwijl zij met Job spraken, omdat
5 zij ouder van dagen waren dan hij; maar nu Elihu zag dat van die
6 drie mannen geen antwoord meer kwam, ontbrandde zijn toorn. Zoo
hief Elihu, de zoon van Baracheël, van Buz, aan en zeide:

Ik ben nog jong, en gij zijt bedaagd;
daarom schroomde ik en vreesde
u mede te deelen wat ik weet.
7 Ik dacht: laat de bedaagdheid spreken,
de veelheid van jaren wijsheid mededeelen.
8 Maar de geest Gods is in den mensch,
en de adem des Machtigen, die geeft hem doorzicht.
9 Niet de bejaarden hebben de wijsheid,
niet de ouden hebben inzicht in wat recht is.
10 Daarom zeg ik: Luistert naar mij;
ook ik zal mededeelen wat ik weet.
11 Zie, ik heb gewacht op wat gij zeggen zoudt,
het oor te luisteren gelegd naar verstandige taal van u,
of gij de rechte woorden vondt.
12 Maar hoewel ik acht op u gaf, is er niemand die Job wederlegt,
geen van u beantwoordt zijne woorden.
13 Zegt nu niet: Wij hebben de wijsheid zelve aangetroffen:
God, geen mensch, kan hem verslaan —
14 tegen mij toch heeft hij geen woord ingebracht,
en ik zal hem niet met de uwe beantwoorden.
15 Versaagd zijn zij; zij antwoorden niet meer;
de woorden zijn van hen afgereisd.
16 Ik heb gewacht, terwijl zij niet spraken —
want zij stonden daar en antwoordden niet meer —
17 nu wil ik op mijne beurt gaan antwoorden,
ook ik wil mededeelen wat ik weet;
18 want ik ben vol van woorden,
de geest in mijn binnenste dringt mij.
19 Zie, mijn binnenste is als wijn in een vat zonder opening;
als nieuwe zakken zal het barsten.
20 Ik wil spreken om lucht te krijgen,
mijne lippen openen en aanheffen.

2. *Buz.* Zie op Gen. XXII : 21. — *Ram.* Ruth IV : 19; 1 Kron. II : 9, 25 komt een geslacht van dezen naam voor; maar dit kan niet bedoeld zijn, daar Elihu evenmin als de drie andere vrienden uit Israël is.

4. *terwijl zij met Job spraken,* met omzetting van een paar woorden en verandering van klinkers.

8. *Gods,* ingevoegd volg. éene oude Gr. vert.

9. *de bejaarden,* volg. verb. t.; Hebr. t. *velen.*

13. Denkt niet dat Jobs wijsheid hem voor menschen onverwinbaar maakt; ik zal het u anders toonen. Met *God — verslaan* heeft de inlasscher der reden van Elihu het oog op den afloop van het oorspronkelijke werk, waarin God zelf Job tot zwijgen brengt, XXXVIII—XLI.

14. *tegen — ingebracht.* Wat Job heeft gezegd is tegen hetgeen ik heb te zeggen niet van kracht. — *niet met de uwe,* met andere woorden of bewijzen.

15—20. Elihu spreekt hier als het ware „ter zijde" over het drietal, welks machteloosheid hem ergert.

19. De jonge wijn doet als hij sterk gist den zak barsten, tenzij bijtijds lucht wordt gemaakt; verg. Matth. IX : 17. — *nieuwe zakken,* hier: pas gevulde.

21 Niemand wil ik naar de oogen zien,
geen mensch wil ik vleien:
22 want vleien kan ik niet;
alras zou mijn schepper mij wegnemen.
XXXIII : 1 Maar hoor nu, Job, naar mijne toespraak,
luister naar al mijne woorden.
2 Zie, ik heb den mond geopend,
mijne tong onder mijn gehemelte spreekt.
3 Recht uit het hart komen mijne woorden,
wat mijne lippen weten spreken zij zuiver uit.
4 Gods geest heeft mij geschapen,
de adem des Machtigen mij het leven ingeblazen.
5 Indien gij kunt, antwoord mij dan,
breng uwe bewijzen tegen mij in, stel u op.
6 Zie, ik sta in dezelfde verhouding tot God als gij:
ook ík ben uit leem gekneed.
7 Dus zal geen vrees voor mij u doen schrikken,
en mijne hand op u niet drukken.
8 Gij hebt te mijnen aanhooren gezegd,
ik heb uwe woorden wel verstaan:
9 Rein ben ik, door geen wanbedrijf bevlekt,
zuiver ben ik en schuldeloos;
10 maar hij vindt voorwendsels om zich van mij af te keeren,
houdt mij voor zijn vijand;
11 hij steekt mijne voeten in het blok,
en bewaakt al mijne gangen.
12 Zie, hierin hebt gij ongelijk, antwoord ik u;
want God is meer dan een mensch.
13 Waarom klaagt gij over hem,
dat hij op geen uwer woorden bescheid doet?
14 God toch spreekt wel op éene manier,
en op twee, zonderdat gij het merkt.
15 In den droom, in het nachtgezicht,
wanneer een diepe slaap op de menschen valt,
in de sluimering op de legerstede,
16 dan opent hij het oor der menschen,
en verschrikt hen door waarschuwingen;

Vs. 11. XIII : 27*a*.

21. *Niemand — zien,* letterlijk *Niemands gelaat wil ik opheffen*; verg. op Gen. XIX : 21.
3. *Recht uit het hart komen,* letterlijk *de waarheid* of *oprechtheid van mijn hart zijn.*
4. Ik ben slechts een mensch; verg. XXXII : 13.
5. *uwe bewijzen,* duidelijkheidshalve ingevoegd. Verg. XXXII : 14.
6. *gekneed,* eigenlijk *afgeknepen,* gezegd van den pottenbakker, die het leem waaruit hij een vat wil vormen van den hoop afneemt.
7. Terugslag op Jobs bedenking dat de vrees voor God hem zou beletten vrijuit te spreken, IX : 33—35; XIII : 20 v. Tegen een medemensch kan hij dit gerust doen en mag hij zich dus niet van het antwoord afmaken.
8 v. Zie vooral IX : 21; X : 7; XIII : 18, 23; XVI : 17; XXIII : 10—12; XXVII : 5 v.
8. *uwe* vóor *woorden,* ingevoegd volg. Gr. vert.
10. *maar hij,* volg. verb. t.; Hebr. t. *zie, hij.* — Verg. X : 13—17; XIII : 24—27; XIX : 11 v.; XXX : 21 v.
12 vv. Elihu begint niet met de onwaarheid van Jobs klacht in het licht te stellen; dit doet hij eerst XXXIV : 10 vv. Maar hij betoogt vooraf dat Job ongelijk heeft wanneer hij klaagt God niet te kunnen vinden, XIX : 7; XXXIII : 8 v. en elders.
15. Verg. IV : 12—21.
16. *verschrikt hen door waarschuwingen,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *drukt het zegel op de waarschuwingen aan hen.*

17 om den mensch van iets af te houden,
een man voor hoogmoed te behoeden;
18 dat hij zijn leven beware voor de groeve,
zijn bestaan voor een gewelddadigen dood.
19 Of hij wordt op zijne legerstede getuchtigd door smarten,
onophoudelijk woedt er strijd in zijn gebeente.
20 Zijn bestaan doet hem walgen van brood,
zijn leven van de keurigste spijs;
21 zijn vleesch slinkt tot iets onzichtbaars weg,
zijn gebeente, eens voor het oog verborgen, wordt ontbloot,
22 en zijn leven komt der groeve nabij,
zijn bestaan den doodsengelen.
23 Is er dan voor hem een engel-tolk,
éen uit de duizend, om den mensch te leeren wat hem betaamt,
24 en erbarmt die zich over hem en zegt:
Red hem en laat hem niet nederdalen in de groeve;
ik heb een losprijs gevonden —
25 dan wordt zijn vleesch vetter dan in zijne jeugd,
en keert hij terug tot zijne jonkheid;
26 hij bidt tot God, en deze neemt hem welgevallig aan,
doet hem zijn aangezicht met gejuich aanschouwen,
en vergeldt den mensch zijne deugd.
27 Dan zingt hij zoo dat allen hem hooren en zegt:
Ik had gezondigd en wat recht is verdraaid;
maar mij is niet gelijk met gelijk betaald.
28 Hij heeft mijn leven gered, het niet ter groeve doen nederdalen,
en mijn bestaan verlustigt zich nog in het licht.
29 Zie, dit alles doet God
twee, drie keeren met een mensch:
30 zijn leven terugbrengen van de groeve,
zoodat hij bestraald wordt door het levenslicht.

17. *van* (uit Gr. vert. ingevoegd) *iets*, naar het verband, eene slechte daad; wat Gr. vert. uitdrukt. — *een — behoeden*, letterlijk *voor een man den hoogmoed te bedekken*.

18. *voor een gewelddadigen dood*, letterlijk *voor het heengaan door wapenen*; de uitdrukking, waarvan de vertaling onzeker is, keert XXXVI : 12 terug.

22. *den doodsengelen*, letterlijk *den dooders*; verg. 2 Sam. XXIV : 16; Ps. LXXVIII : 49.

23. *engel-tolk*. Deze uitdrukking voor een engel die een mensch den wil van God bekend maakt komt elders niet voor. Over de engelen als middelaars tusschen God en mensch zie op V : 1.

24. *Red hem*. Dit woord wordt door den engel-tolk, die den mensch den weg ten leven leert, gericht tot God. Waaruit de *losprijs* dien hij heeft gevonden bestaat, blijkt niet; waarschijnlijk wordt het lijden bedoeld dat de mensch heeft ondergaan. Zoo heet Spr. XIII : 8 de rijkdom waarvan iemand beroofd wordt zijn losprijs (verg. Ps. XLIX : 7—10) en is Spr. XXI : 18 (verg. Spr. XI : 8) de eene mensch de losprijs van den ander. Verg. op XXXVI : 18.

26. *doet hem zijn aangezicht ... aanschouwen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *hij ziet zijn aangezicht*. De zaligheid van den vrome wordt ook Ps. XI : 7; XVII : 15; XLII : 3 (verg. Matth. V : 8) voorgesteld onder het beeld van God of Gods aangezicht zien. Hoe groot het geluk hiervan geacht werd, leert het verhaal Exod. XXXIII : 18—XXXIV : 9. Was het reeds een groot voorrecht. in de tegenwoordigheid van een koning te worden toegelaten (Spr. XVI : 15 en elders), hoeveel te meer was het een geluk God te mogen naderen. Ook ontving wie God zag de beste openbaring van zijn wil (Num. XII : 8). Intusschen, hoe hooger dunk men van God kreeg, des te meer achtte men het zien van God gevaarlijk, straks onmogelijk (Gen. XVI : 13; XXXII : 30; Exod. XXXIII : 20, 23; Deut. IV : 15—24; Richt. VI : 22 v.; XIII : 22 v.). Toch bleef men de uitdrukking „God zien" gebruiken voor een geestelijk zien. Hiertoe leidde gereedelijk de uitdrukking „het aangezicht van Jahwe zien" (Exod. XXIII : 15 en elders) voor het bezoeken van een heiligdom om hem daar te vereeren en zijn zegen te ontvangen. Nauw verwant er mede zijn de zegswijzen: vóor God zitten, staan, in zijn huis wonen, Ps. XV : 1; XLI : 13; XLII : 1—3; LXXXIV; CXL : 14, waarbij vaak niet te onderscheiden is, of de dichter het heerlijk lot der tempeldienaren bezingt en den wensch uitspreekt om het heiligdom te bezoeken, dan wel de zaligheid prijst van Gods gemeenschap; verg. op Ps. XV : 1. — *vergeldt den mensch zijne deugd*. Dit is niet in strijd met de belijdenis van vs. 27; want ook de brave heeft zonden bedreven en moet erkennen dat hij te recht gekastijd wordt. Dat Job weigerde hierin de verklaring van zijn lijden te vinden is de grieve zoowel van Elihu als van zijne vrienden.

31 Luister, Job, hoor naar mij;
zwijg en laat mij spreken.
32 Indien er iets te zeggen is, antwoord mij dan;
want gaarne zou ik u gelijk willen geven;
33 zoo niet, hoor gij dan naar mij;
zwijg, opdat ik u wijsheid leere.

HOOFDSTUK XXXIV.

Tweede rede van Elihu. — Elihu legt aan de wijzen Jobs misdrijf bloot: deze heeft gezegd door God onrechtvaardig behandeld te zijn (1—6). Maar God handelt niet onrechtvaardig: hij vergeldt den mensch zijn gedrag (7—12). Daar hij de wereld regeert en deze zonder een billijk bestuur zou ineenzinken, mag men zijne rechtvaardigheid niet verdenken (13—17); de rechtvaardigheid van hem die in een oogwenk zonder vorm van proces zijne vonnissen voltrekt (18—30). Meent gij die klaagt over zijne onrechtvaardige behandeling, dat hij zich naar u moet schikken? (31—33). Alle wijzen zullen Job veroordeelen om zijne ongepaste taal (34—37).

XXXIV : 1 Elihu hief aan en zeide:
2 Hoort, wijzen, naar mijne woorden,
kundigen, leent mij het oor!
3 Het oor toch toetst beweringen,
zooals het gehemelte spijs keurt.
4 Laten wij voor onszelven uitmaken, wat recht,
met elkander te weten komen, wat goed is.
5 Want Job heeft gezegd: Ik heb mij deugdzaam gedragen,
en God heeft van mij geweerd wat mij toekwam.
6 Mijn goed recht zou ik verzaken?
Onheelbaar is mijne pijlwonde, zonderdat ik mij misdragen heb.
7 Waar is een man als Job,
die godslastering als water opdrinkt,
8 er op uit is om het gezelschap van boosdoeners te zoeken,
den omgang met slechte lieden?
9 Want hij zegt: Het baat een mensch niet
dat hij behagen in den omgang met God heeft. —
10 Hoort daarom, verstandige lieden, naar mij:
Verre zij het dat God kwaad zou doen,
de Machtige onrecht.
11 Neen, hij vergeldt den mensch zijne daden,
regelt zijn lot naar zijn gedrag.
12 Wis en zeker handelt God nooit onbillijk,
verdraait de Machtige het recht niet.
13 Wie heeft de aarde onder zijn beheer gesteld?
wie de geheele wereld ineengezet?

Vs. 12. VIII : 3.

2. Elihu spreekt hier niet tot de drie vrienden, maar tot alle wijzen, voor wier vierschaar hij Job daagt; zie vs. 34—37.
3. Elihu haalt Jobs eigen woorden aan, XII : 11. — *spijs*, volg. verb. t. naar XII : 11; Hebr. t. *om te eten*.
4. *wij*, Elihu en de wijzen.
5 v. Alleen *God — toekwam* is door Job woordelijk zoo gezegd (XXVII : 2); maar het overige is geheel naar zijne bedoeling.
7. *die godslastering als water opdrinkt*. Zie op XV : 16.
9. Dit heeft Job niet gezegd, evenmin als men kon waarmaken dat hij met slechte lieden omging (vs. 8); maar Elihu maakt èn de eene èn de andere gevolgtrekking uit Jobs klacht dat hij, hoewel onschuldig, zoo zwaar door God bezocht wordt. Eene soortgelijke onjuiste gevolgtrekking uit Jobs woorden maakt Elifaz XXII : 13 v.
13—16. Dat God de wereld goed regeert blijkt hieruit dat zij in stand blijft. Zonder gerechtigheid is geen heerschappij mogelijk. Verg. Ps. LXXXII : 5.

14 Indien hij zijn geest tot zich deed wederkeeren,
zijn adem terugnam,
15 zou alle vleesch tegader sterven,
de mensch tot stof terugkeeren.
16 Indien gij verstandig zijt, hoor hiernaar,
leen het oor aan mijne woorden.
17 Kan soms een die het recht haat de teugels voeren?
of durft gij een machtigen rechtvaardige in het ongelijk stellen?
18 Hem die tot een koning zegt: Nietswaardige!
tot edelen: Booswicht!
19 die geen vorst naar de oogen ziet,
op geen edelman meer acht slaat dan op een arme;
omdat zij allen het maaksel zijner handen zijn.
20 In een oogwenk, midden in den nacht, sterven zij,
edelen wankelen, en weg gaan zij;
opgeruimd wordt een machtige zonderdat eene hand zich roert.
21 Zijn oog toch gaat over de wegen des menschen,
hij ziet al diens schreden;
22 geen duisternis of donkerte is er
waarin de boosdoeners zich kunnen verbergen.
23 Want hij stelt voor een mensch geen termijn
waarop deze tot God ten gerichte moet komen:
24 hij verplettert machtigen zonder onderzoek
en stelt anderen in hunne plaats.
25 Derhalve, hij kent hunne gedragingen,
keert hen in den nacht onderstboven, en zij worden verbrijzeld;
26 tot straf voor hunne boosheid maakt hij hen te schande,
ter plaatse waar ieder het ziet;
27 omdat zij van hem zijn afgeweken
en op geen zijner wegen acht sloegen,
28 maar het geschrei der armen tot hem deden komen,
zoodat hij het geschrei der nooddruftigen hoort.
29 Geeft hij rust, wie durft veroordeelen?
verbergt hij voor iemand zijn aangezicht, wie durft naar dezen omzien?
om het even of het een volk dan wel een mensch geldt;
30 opdat geen goddelooze menschen heerschappij voeren,
zulken die voor het volk valstrikken zijn.
31 Als gij tot God zegt:
Ik boet zonder slecht gehandeld te hebben;
32 onderricht mij, totdat ik het zie;

14. *deed wederkeeren*, volg. verb. t.
15. Verg. Ps. CIV : 29.
16. *Indien gij verstandig zijt*, volg. verb. t.
18. *Hem die ... zegt*, volgens andere klinkers. God durft de machtigste menschen voor onwaardigen verklaren, voert dus te recht de heerschappij.
19. Verg. Spr. XXII : 2; XXIX : 13.
20. *edelen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *een volk*. — *zonderdat eene hand zich roert*. Zie op Dan. II : 34.
23. *geen termijn*, volg. verb. t.; Hebr. t. *niet nog*.
26. *tot straf voor hunne boosheid*, met verandering van klinkers; Hebr. t. *in plaats van boozen*.
28. *der armen*, die door hen onderdrukt werden.
31—33. Indien gij zoo boud zegt dat God u ten onrechte doet lijden (vs. 5), hem rekenschap vraagt en in u zelven geen schuld vindt (vs. 6), meent gij dan dat hij zijne vergelding moet inrichten naar uwe meening? Schrik van die vraag niet terug; want gij zelf hebt zijne handelwijze afgekeurd; het staat dus aan u, niet aan mij, eene betere gedragslijn voor te stellen. Baken die maar af! — Deze opvatting van deze verzen is echter zeer onzeker en niet uit de woorden te halen dan na een paar, trouwens geringe, tekstveranderingen: in pl. v. *gij ... zegt* heeft grondt. *hij zegt*; in pl. v. *totdat* heeft hij *zonderdat*.

indien ik kwaad deed, ik zal het niet weder doen —
33 moet hij dan naar uw goedvinden vergelden?
Gij hebt immers afgekeurd;
gij zelf moet dus kiezen, niet ik;
spreek dan uit wat gij weet.
34 Verstandige lieden zullen tot mij zeggen,
en een wijs man die mij aanhoort:
35 Job spreekt niet met kennis,
zijne woorden zijn niet verstandig.
36 Mocht Job voorgoed getoetst worden,
omdat hetgeen hij inbracht onder kwaaddoeners thuis behoort;
37 want hij voegt bij zijne zonden een misdrijf,
door in ons gezelschap onbehoorlijke taal tegen God uit te slaan.

36. Aan het begin van dit vers is een woord weggelaten. — *voorgoed,* zoodat het tot eene beslissing komt.
37. *door — slaan,* onzekere vertaling.

HOOFDSTUK XXXV.

Derde rede van Elihu. — Elihu zal Job, die beweert dat vroomheid niets baat, en tevens diens drie vrienden, terechtwijzen (1—4). Niet God, alleen de mensch, heeft voordeel van des menschen rechtschapenheid of boosheid (5—8). Naar de ijdele klachten over onrecht, waarbij men verzuimt naar God te zoeken of beweert hem niet te kunnen vinden, luistert God niet (9—15). Job heeft onverstandig gesproken (16).

XXXV : 1 Elihu hief aan en zeide:
2 Houdt gij dit voor goed,
meent gij dit met „mijne gerechtigheid voor God",
3 dat gij vraagt, wat het u baat?
en: wat baat het mij meer dan wanneer ik een zondaar was? —
4 Ik zal u bescheid geven,
en uwen vrienden met u.
5 Blik naar den hemel en aanschouw,
zie op naar de wolken, hoeveel hooger zij zijn dan gij.
6 Hebt gij gezondigd, wat deert gij den hemel?
zijn uwe misdrijven talrijk, wat doet gij hem?
7 Zijt gij rechtschapen, wat geeft gij hem?
of wat erlangt hij uit uwe hand?
8 Den mensch, zooals gij er een zijt, raakt uwe boosheid,
het menschenkind uwe rechtschapenheid.
9 Men klaagt wel over de vele verdrukkingen,
roept over den sterken arm der grooten,
10 maar men zegt niet: Waar is God, die ons gemaakt heeft,
die psalmen in den nacht geeft?
11 die ons meer leert dan aan de dieren der aarde,

2 v. De vertaling dezer verzen is onzeker. Elihu laat hier Job hetzelfde beweren als XXXIV : 9.
5—8. Dit heeft Elifaz reeds gezegd, XXII : 2—4. De gedachtenloop is deze: iemand moet van de deugd voordeel, van de ondeugd nadeel hebben. Daar het God niet is, moet het de mensch zelf zijn.
6. *den hemel,* duidelijkheidshalve in pl. v. *hem.* De hemel — dat is God — heeft geen belang bij uwe deugd of ondeugd en is dus onpartijdig.
8. Niet God, maar de mensch zelf heeft voordeel of nadeel van zijne rechtschapenheid of boosheid.
9—15. Het verband hiervan met het voorafgaande is niet duidelijk. Het schijnt, dat op de onderdrukking der kleinen door de grooten slechts wordt gewezen bij wijze van voorbeeld van de klachten die de menschen slaken, en dat Elihu wil zeggen: die klagers zijn zelven geen onschuldigen; want zij vragen niet naar God, *die psalmen in den nacht geeft,* d. i. in lijden vertroost. Hiervan, meent Elihu, weet Job blijkbaar niets; daar hij zegt God niet te hebben gevonden.
10. *men* en *ons,* volg. verb. t.; Hebr. t. *hij* en *mij.*

ons verstandiger maakt dan de vogelen des hemels.
12 Zoo roept men, zonderdat hij antwoordt,
over den overmoed der slechten.
13 Maar naar ijdel geroep hoort God niet,
daarnaar ziet de Machtige niet om;
14 hoeveel te minder, nu gij zegt dat gij niets van hem ziet!
de beslissing ligt bij hem, en men kan op hem wachten!
15 Derhalve, omdat zijn toorn nog niet heeft gestraft,
zou hij niet veel kennis hebben genomen van misdrijven!
16 Job opent zijn mond ijdellijk,
spreekt groote woorden zonder kennis.

13. *ijdel geroep*, volg. verb. t.; Hebr. t. *ijdelheid*.
14. *de — wachten!* Hoewel het onrecht duidelijk aan God voorgelegd wordt, wacht men vergeefs op de handhaving van het recht door hem. — *kan men*, letterlijk *kunt gij*.
15. Hoogst onzekere vertaling van een waarschijnlijk bedorven tekst.

HOOFDSTUK XXXVI, XXXVII.

Vierde rede van Elihu. — Elihu heft opnieuw aan (XXXVI: 1). Zeker van zijne zaak, wil hij tot eer van God spreken (2—4). Hoe ontzaglijk groot God ook is, hij slaat op de menschen acht, den goddelooze kastijdend, maar ook den brave leerend en reddend (5—15). Zoo heeft hij ook Job in den nood gebracht, om hem tot heil te brengen; daarom verlange deze niet naar Gods oordeel (16—21). God toch is onbegrijpelijk groot; men lette op de wolkgevaarten, waaruit zijn zegen of straf komt (22—32), op het onweder (33—XXXVII: 5), en op sneeuw, plasregen en ijs, waarin hij zijne geduchte macht openbaart (6—13). Vat Job die wonderen? (14—18). Zou een mensch God durven tegenspreken? (19 v.). Wij begrijpen hem niet, en hij verantwoordt zich voor ons niet (21—23); de menschen vreezen hem, en hij stoort zich niet aan hunne wijsheid (24).

XXXVI: 1 Elihu ging voort en zeide:
2 Wacht nog een oogenblik, opdat ik u leere;
want er is nog ter eere Gods te spreken.
3 Ik wil mijne kennis hoog ophalen,
en mijnen schepper rechtvaardigen;
4 want, waarlijk, mijne woorden zijn niet onwaar;
een die het goed weet is bij u.
5 Zie, God is machtig, maar acht niets gering,
machtig door kracht van verstand.
6 Hij laat den booze niet in leven,
en verschaft recht aan de verdrukten.
7 Hij wendt het oog niet af van de rechtschapenen,
bij koningen op den troon, daar zet hij hen voorgoed,
zoodat zij hoog verheven zijn.
8 Doch zijn zij in ketenen geklonken,
in koorden van ellende gevangen,
9 dan brengt hij hun daardoor hun gedrag onder het oog,
en hunne misdrijven, dat zij zich overmoedig gedragen;
10 dan opent hij hun oor voor de vermaning,
en zegt hun aan, zich te bekeeren van slechtheid.

2. *er — spreken.* Anderen *God heeft nog iets te zeggen*; in welk geval Elihu zijne woorden voor de woorden Gods verklaart.
3. *hoog ophalen,* letterlijk *van verre nemen.* Tot nog toe heeft Elihu slechts in korte woorden meer aangeduid dan bewezen, hoe Gods rechtvaardigheid zich openbaart; nu zal hij het in het breede en grondig doen.
5. *acht niets gering.* Ondanks zijne grootheid slaat hij op den mensch acht en geeft hem loon of straf.
8. Beeldspraak voor „in ellende verkeeren”. Verg. Ps. CVII: 10.

11 Hooren zij en onderwerpen zij zich,
dan zullen zij hunne dagen in voorspoed doorbrengen,
hunne jaren in blijden staat.
12 Maar hooren zij niet, dan sterven zij een gewelddadigen dood,
geven den geest in onverstand.
13 De goddeloozen van hart ontsteken in toorn,
roepen niet wanneer hij hen bindt;
14 dies sterven zij in de jeugd,
verliezen het leven met de ontuchtigen.
15 Den ellendige geeft hij door zijne ellende uitredding,
opent hij door de verdrukking het oor.
16 Zoo lokt hij ook u uit den muil van den nood
naar een ruim, onbekrompen leven,
naar de behaaglijkheid van uwe met vette spijzen gevulde tafel.
17 Gij ondergingt volop het oordeel dat den booze treft,
oordeel en gericht houden u in toorn vast;
18 opdat de overvloed u niet verlokken zou,
de groote losprijs dien gij zoudt kunnen geven u niet zou verleiden.
19 Zou hij een heil bewerken zonder nood,
zonder alle mogelijke krachtsinspanning?
20 Verlang niet naar den nacht
waarin volken van hunne plaats oprijzen.
21 Neem u in acht, keer u niet tot de slechtheid;
hiermede zoudt gij meer dan ellende verkozen hebben.
22 Zie, God oefent geweldige kracht;
wie is als onderwijzer aan hem gelijk?
23 Wie heeft hem voor zijn gedrag bestraft?
wie tot hem gezegd: Gij hebt verkeerd gedaan?
24 Denk er aan, zijne handelwijze te prijzen,
die door de stervelingen bezongen wordt,
25 waarop alle menschen staren,
die men van verre gadeslaat.
26 Zie, God is verheven, voor ons niet te begrijpen;
het aantal zijner jaren, het is onberekenbaar.
27 Want hij zondert de waterdruppels af,
die voor zijn nevel zuiveren regen leveren,

12. *sterven — dood.* Zie op XXXIII: 18. — *geven den geest in onverstand.* Verg. IV: 21.

13. *ontsteken in toorn,* onzekere vertaling. — *roepen niet wanneer hij hen bindt,* roepen Gods hulp niet in, wanneer hij hen in rampspoed brengt; zie op vs. 8.

14. *de ontuchtigen,* letterlijk *de gewijden*; zie op Deut. XXIII: 18. Ten gevolge van hun ongebonden leven stierven vele dier gewijden jong.

15. *door zijne ellende,* door hem lijden toe te zenden, waardoor zijne schuld geboet wordt en hij zich tot God leert keeren; verg. XXXIII: 14—30. — *het* (letterlijk *zijn*), volg. verb. t.; Hebr. t. *hun.*

16—19. Lezing en vertaling dezer verzen zijn zeer onzeker. Enkele tekstveranderingen zijn aangebracht.

18. *de groote losprijs* (*dien — geven* is duidelijkheidshalve ingevoegd). Over het denkbeeld dat iemands rijkdom zijn losprijs kon zijn zie Ps. XLIX: 7—10; Spr. XI: 4; XIII: 8. De waan was niet onnatuurlijk: de rijke kon de door berooving en mishandeling verdiende straf gewoonlijk afkoopen; onwillekeurig gevoelde hij zich dientengevolge ook tegenover God groot, alsof hij zich ook bij hem kon vrijkoopen. Verg. op XXXIII: 24.

20. *waarin — oprijzen,* hoogst onzekere lezing en vertaling. Met den nacht waarin dit geschiedt wordt waarschijnlijk die van het strafgericht bedoeld, waarin God geheele volken vernietigt, XXXIV: 20, 25.

21. *hiermede — hebben.* Job heeft dat gedaan door te wenschen dat God de vierschaar mocht spannen, XIII: 18 v.; XXIII: 3—7; XXXI: 35—37.

22. *als onderwijzer.* Elihu spreekt ook vs. 9 v.; XXXIII: 14—18; XXXV: 11 van God als van den leermeester der menschen. Hier heet God zoo, omdat Elihu betoogt dat God veel te hoog staat boven de menschen om door hen bestraft te worden (vs. 23).

26. *het aantal — onberekenbaar.* Gods eeuwigheid bewijst zijne wijsheid; verg. XV: 7—10; XX: 4.

28 dien de wolken doen nederstroomen,
doen nederdruppelen op vele menschen.
29 Hoeveel te minder begrijpt men de uitbreiding der wolken,
het dreunen van zijn omhulsel;
30 zie, om zich heen heeft hij zijn licht uitgebreid,
en de diepten der zee heeft hij bedekt.
31 Want daarmede richt hij de volken,
en geeft hij spijze in overvloed;
32 beide handen bestraalt hij met licht,
en zendt het af op een tegenstander.
33 Zijn krijgsgeschreeuw doet hem kennen,
terwijl hij toornig ijvert tegen de ongerechtigheid.
XXXVII : 1 Ja, hierover beeft mijn hart,
en springt het op van zijne plaats.
2 Hoort, hoort naar het bulderen zijner stem,
het geloei dat uit zijn mond komt;
3 onder den ganschen hemel laat hij het los,
alsmede zijn licht aan de zoomen der aarde.
4 Daarop volgt een brullend geluid,
dondert hij met majestueuze stem,
hij houdt den bliksem niet achter, wanneer zijne stem gehoord wordt.
5 God dondert met zijne stem verwonderlijk,
hij die groote dingen doet, die wij niet begrijpen.
6 Want hij zegt tot de sneeuw: Val op aarde!
tot de regenstroomen: Weest hevig!
7 Alle menschen sluit hij op;
opdat elk sterveling zijn werk erkenne;
8 de wilde dieren gaan in hunne schuilhoeken,
en blijven in hun leger.
9 Uit zijne kamer komt de wervelwind,
uit de voorraadschuren de koude.
10 Door zijn adem maakt God ijs,
slaat hij de watervlakte in boeien.
11 Ook belaadt hij met vocht de wolken,
breidt hij zijn lichtend zwerk uit.
12 Dit wendt zich naar alle kanten volgens zijne leiding,

28. *doen nederstroomen*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *nederstroomen*.

29. *zijn omhulsel*, het zwerk waarin hij verborgen is; verg. Ps. XVIII : 12. Men zou ook kunnen vertalen *zijne tent*, de hemel.

31. *daarmede* (in het meervoud), met het water en het licht, in vs. 29 v. vermeld. — *in overvloed*, onzekere vertaling.

32. *beide handen bestraalt* (letterlijk *bedekt*) *hij met licht*, hij maakt menschen gelukkig.

33. *Zijn krijgsgeschreeuw*. Verg. Ps. XXIV : 8; Jez. XXXI : 4; XLII : 13. — *terwijl — ongerechtigheid*, onzekere vertaling na verandering van klinkers.

4. *den bliksem*, letterlijk *ze*, de bliksemschichten.

6. *Val* (letterlijk *Wees*) *op*, volg. verb. t. — *tot de regenstroomen*, in het Hebreeuwsch tweemaal geschreven. — *Weest hevig!* volgens andere klinkers; Hebr. t. *van zijne kracht*.

7. *Alle — op*, d. i. hij maakt dat zij, door sneeuw en plasregen, niet kunnen uitgaan; volg. verb. t.; Hebr. t. misschien *Hij verzegelt de hand des menschen*, d. i. hij maakt dat zij, eveneens door de sneeuw en den regen, niet werken kunnen; wat op het staken van den veldarbeid in den winter doelen zou.

9. *Uit zijne* (letterlijk *de*) *kamer komt de wervelwind*. Zoo wordt Ps. CXXXV : 7 van de schuren van den wind gesproken, XXXVIII : 22 v. van die waarin sneeuw en hagel bewaard worden; verg. IX : 9. — *de voorraadschuren*, volg. verb. t.; verg. Ps. CXLIV : 13.

10. Verg. XXXVIII : 30.

11. Verg. XXVI : 8. — Bij *lichtend zwerk* mag men niet denken aan eene wolk waaruit de bliksem schiet; want hierbij voegt vs. 12 v. niet; het is de grillig verlichte wolkenmassa, die heil of onheil schijnt te spellen.

om te doen al wat hij het opdraagt op het wereldrond.
13 Indien tot roede, dan kwijnt de aarde,
indien tot zegen, hij doet haar dien vinden.
14 Leen hieraan het oor, Job,
sta stil en let op Gods wonderen!
15 Begrijpt gij het, wanneer God haar iets opdraagt,
en het licht van zijn zwerk doet flikkeren?
16 Begrijpt gij iets van de uitbreiding der wolken,
van de wonderen des Alwetenden?
17 gij, wiens kleederen heet worden
wanneer de aarde rustig nederligt in de zuiderzon?
18 Kunt gij, zooals hij, tot een uitspansel maken het zwerk,
dat vast is als een gegoten spiegel?
19 Doe ons weten, wat wij hem zeggen zullen;
wij kunnen niets aanvoeren vanwege de duisternis.
20 Moet men hem mededeelen dat ik ga spreken?
Heeft dan ooit iemand gezegd, in het ongeluk te willen geraken?
21 Nu dan, men zag geen licht:
het straalde achter het zwerk;
daar strijkt de wind voorbij en doet het glansen.
22 Uit het verborgene komt het goud te voorschijn;
maar ontzagwekkende majesteit dekt God.
23 Den Machtige, wij hebben hem niet gevonden;
hij, geducht in krachtsbetoon en richten,
en groot in gerechtigheid, hij antwoordt niet.
24 Daarom vreezen hem de menschen,
en ziet hij naar geen der wijzen om.

13. *kwijnt de aarde*, volg. verb. t.; Hebr. t. *indien voor zijn land.*
15. *haar*, aan de wolken.
16. *de uitbreiding* en *de wonderen*, volg. verb. t.; verg. XXXVI: 29.
17. Gij, die zelfs niet verhinderen kunt dat uwe kleederen heet worden in de brandende zon, hoe zoudt gij in staat zijn tot het vs. 18 genoemde! — *in de zuiderzon*, letterlijk *vanwege het zuiden.*
18. *zooals hij*, letterlijk *nevens hem.*
19. *ons.* Andere lezing van den tekst en Gr. vert. *mij.* — *vanwege de duisternis*, de onwetendheid waarin wij verkeeren; verg. Pred. II: 14.
20. De bedoeling schijnt te zijn: zou het geraden wezen dat men aan God ging mededeelen dat ik tot, of liever tegen, hem ga spreken? Dat zou immers zijn: zich zelven in het ongeluk storten? En dit heeft nooit iemand gewenscht; niemand zou God tot verantwoording willen roepen, indien hij daarmede zich zelven in het ongeluk bracht. — Dit slaat zeer goed terug op Jobs begeerte om God te zien; maar de vertaling vooral van den tweeden regel is onzeker.
21 v. Ook van deze verzen is de vertaling zeer onzeker. Zij schijnen te beteekenen: van achter de donkere wolken, waarin men eerst geen licht ontdekt, komt dit, als de wind den hemel schoonveegt, te voorschijn; het goud wordt uit den donkeren schoot der aarde gehaald; maar God is in ongenaakbare majesteit gehuld, zijne bedoeling dus vaak niet te begrijpen. Het onzekerste in deze verklaring is de vertolking van *het verborgene*, waarvoor het Hebreeuwsch *het noorden* heeft. Beteekent *het goud* de zon? Om de vertaling *ontzagwekkende majesteit* te verkrijgen zijn twee woorden omgezet.
23. *hij antwoordt niet*, volgens andere klinkers in twee woorden.

HOOFDSTUK XXXVIII, XXXIX.

Eerste rede van Jahwe en Jobs eerste schuldbelijdenis. — Jahwe antwoordt Job in een storm (XXXVIII: 1). Job sta hem te woord (2 v.). Heeft hij eenig begrip van de schepping der aarde? (4—11). Kan hij den morgen doen aanbreken? (12—15). Kent hij wat onder de aarde is en haren omvang? (16—18) of de verblijfplaats van het licht en de duisternis? (19—21) of de voorraadschuren van sneeuw, hagel, regen, ijs? (22—30). Kan hij de sterrenbeelden besturen of aan de wolken de wet stellen? (31—38). Hij gedenke de wonderen der dierenwereld: hoe leeuwen en raven den kost vinden (XXXIX: 1—3), hoe gemzen werpen en hare jongen groeien (4—7), de ontembaarheid van den woudezel (8—11) en van den buffel (12—15), de onachtzaamheid van den struisvogel (16—21),

de fierheid van het paard (22—28), den nestbouw der roofvogels (29—33). Durft Job nu nog God bedillen? Hij antwoorde! (34 v.). Hierop belijdt Job zijne onmacht en verklaart zich ongeneigd zijne woorden te herhalen (36—38).

XXXVIII : 1 Toen antwoordde Jahwe Job in den storm en zeide:
2 Wie maakt daar wijs beleid tot duisternis
door woorden zonder verstand?
3 Omgord als een man uwe lenden;
ik zal u ondervragen, licht gij mij in.
4 Waar waart gij toen ik de aarde grondvestte?
Deel het mede, indien gij inzicht hebt.
5 Wie heeft hare afmetingen bepaald, dat gij ze zoudt kennen?
of wie heeft het meetsnoer over haar gespannen?
6 Waarop zijn hare pijlers nedergelaten,
of wie heeft haar hoeksteen gelegd,
7 onder het eenstemmig gejuich der morgensterren,
onder het gejubel van al de zonen Gods?
8 Wie heeft de zee met deuren afgesloten,
toen zij bruisend uit den moederschoot kwam,
9 toen ik wolken tot haar kleed maakte,
duisternis tot hare windselen,
10 toen ik mijne perken voor haar uitbrak,
sluitboom en deuren aanbracht,
11 toen ik tot haar sprak: Tot hiertoe en niet verder!
hier zal de trots uwer golven bedaren.
12 Hebt gij zoolang gij leeft ooit den morgen ontboden,
den dageraad zijne plaats aangewezen,
13 opdat hij de zoomen der aarde zou aangrijpen
en de boozen er van zouden worden afgeschud?
14 Zij verandert als leem waarin een zegel gedrukt wordt,
de dingen staan daar als een kleed;
15 den boozen wordt hun licht onttrokken,
de opgeheven arm wordt gebroken.
16 Zijt gij gekomen tot de bronnen der zee,
hebt gij verkeerd in de diepten des oceaans?
17 Hebt gij de poorten des doods ontdekt,
zaagt gij de poorten der stikdonkere plaats?

1. Jahwe doet wat Job gewenscht heeft, XIII : 22; XXIII : 3; XXXI : 35: hij staat hem te woord. Hij spreekt *in* (letterlijk *uit*) *den storm*, minder om zijn ongenoegen te openbaren dan wel omdat dit behoort bij de plechtige verschijning der geweldige godheid.
3. *ik zal u ondervragen*, volg. verb. t., overeenkomstig XLII : 4; Hebr. t. *opdat ik u ondervrage.*
6. Verg. op Ps. CIV : 5.
7. *morgensterren.* Welke starren zoo aangeduid worden, is onbekend; Jez. XIV : 12 is van éene morgenster sprake. — Over de gelijkstelling van de sterren met *de zonen Gods* (of engelen; zie op Gen. VI : 2) zie op Richt. V : 20. — Hier bestaan zij, anders dan Gen. I : 16, reeds vóor de schepping.
8. God stelde aan de zee palen, toen zij, uit den afgrond met geweld opkomend, dreigde de geheele aarde te bedekken.
9. Waarschijnlijk wordt hier gedoeld op de nevelen die vaak de zee bedekken.
10 v. Verg. op Ps. CIV : 9.
10. *toen — uitbrak.* Dit doelt waarschijnlijk op den met klippen bezetten zeeoever van Palestina.
11. *zal — bedaren*, volg. verb. t.
13. Snel zich over den horizon uitbreidende, verdrijft de dageraad de duisternis, en met haar de boozen, die het licht schuwen; verg. XXIV : 13—17.
14. *als — wordt*, letterlijk *als zegelleem.* De aarde ziet er bij de verschijning van het licht plotseling geheel anders uit dan in het donker. — *de dingen staan daar*, onzekere lezing en vertaling.
15. *hun licht*, de duisternis, waarin zij hun werk doen; verg. XXIV : 17.
16 v. Ook XXVI : 5 v. wordt het schimmenrijk voorgesteld als onder het water gelegen; evenals hier, heet het X : 21 v.; XVII : 13 eene plaats der duisternis; *poorten* worden er aan toegekend Ps. IX : 14; CVII : 18; Matth. XVI : 18. Zie verder over haar op Gen. XXXVII : 35.

18 Hebt gij de aarde in hare uitgebreidheid overzien?
Deel het mede, indien gij haar geheel kent.
19 Waar is de weg naar de woning des lichts,
en de duisternis, waar heeft zij haar verblijf;
20 zoodat gij mij naar zijn gebied zoudt kunnen brengen,
en de paden kendet naar zijn huis?
21 Gij weet het zeker wel, want toen werdt gij geboren,
en het aantal uwer dagen is groot!
22 Zijt gij gekomen bij de schuren der sneeuw,
hebt gij de schatkameren van den hagel gezien,
23 die ik heb opgespaard voor den tijd der benauwdheid,
voor den dag van kamp en strijd?
24 Waar is de weg naar de plaats waar het licht zich splitst,
en van waar de oostenwind zich verspreidt over de aarde?
25 Wie heeft kanalen gespleten voor den stortvloed,
wie wegen voor de bliksemschichten,
26 om regen te geven op het onbewoonde land,
de wildernis waarin geen menschen wonen;
27 om woestijn en woestenij te verzadigen,
het dorstige land groeizaam te maken?
28 Heeft de regen een vader?
of wie heeft de dauwdroppelen verwekt?
29 Uit wier schoot is het ijs te voorschijn gekomen,
en wie heeft den rijp des hemels geteeld?
30 Als tot steen, trekken zich de wateren samen,
en de oppervlakte des oceaans wordt in banden geslagen.
31 Kunt gij de banden der Pleiaden vlechten,
of de boeien van den Orion losmaken?
32 Brengt gij op haar tijd de planeten naar buiten,
en leidt gij den Beer met zijne jongen?
33 Kent gij de wetten des hemels,
of bepaalt gij zijn invloed op de aarde?
34 Kunt gij uwe stem doen doordringen tot de wolken,
zoodat een stroom van water u bedekt?

19. Duisternis is volgens de voorstelling der ouden niet de afwezigheid van licht, maar iets dat op zich zelf bestaat; verg. op Gen. I : 3.

20. *zoodat gij mij naar zijn* (des lichts) *gebied zoudt kunnen brengen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zoodat gij het naar zijn gebied zoudt kunnen halen.*

21. *toen*, tijdens de schepping van het licht. — Verg. XV : 7 v.

22. Verg. op Deut. XXVIII : 12.

23. Waarschijnlijk denkt de dichter niet aan de moeite en schade die niet alleen de hagel, maar ook eene groote hoeveelheid sneeuw kan veroorzaken (zie XXXVII : 6 v.; 2 Sam. XXIII : 20; 1 Makk. XIII : 22), maar aan strafgerichten die God door hagel en sneeuw aan zijne vijanden voltrekt. Verg. Joz. X : 11; Ps. XVIII : 14 v.; Jez. XXVIII : 17; XXX : 30; Ezech. XIII : 13.

26 v. Dat ook streken waar geen mensch woont beregend worden wijst op goddelijke beschikking; ook daar zorgt God voor zijn maaksel.

27. *het dorstige land*, met omzetting van twee letters; verg. Jez. XLIV : 3.

28 v. Regen en dauw zijn niet op natuurlijke wijze, door telen en baren, voortgebracht, maar door Gods almacht. Verg. Ps. CXLVII : 16 v.

30. Verg. XXXVII : 10.

31 v. Verg. IX : 9.

31. *de boeien van den Orion losmaken.* Wat hiermede bedoeld wordt, weten wij niet. Wellicht meende men dat de Orion aan den hemel gekluisterd was en zijne boeien van tijd tot tijd geslaakt werden.

32. *de planeten*, onzekere vertaling. Wellicht wordt een sterrenbeeld bedoeld. — *zijne jongen*, de drie sterren die den staart van den Beer uitmaken?

33. Deze vraag staat in nauw verband met die van vs. 31 v.; want met de wetten des hemels wordt hier niet, althans niet alleen, de vaste wisseling van dag en nacht, zomer en winter enz. bedoeld, waarop Gen. VIII : 22; Jer. XXXI : 35 v.; XXXIII : 20, 25 wordt gewezen, maar de invloed dien de starren op de aarde en de lotgevallen der menschen oefenen.

35 Zendt gij de bliksemen uit, opdat zij heengaan?
en zeggen zij tot u: Hier zijn wij?
36 Wie heeft wijsheid nedergelegd in de stapelwolken,
wie doorzicht geschonken aan de nevelen?
37 Wie kan met wijsheid de wolken aftellen;
de waterzakken des hemels, wie legt ze om,
38 wanneer het stof samenvloeit tot een stuk gietwerk,
de kluiten aan elkander kleven?
XXXIX : 1 Kunt gij voor de leeuwin buit vangen,
den honger der welpen stillen,
2 wanneer zij wegduiken in holen,
in het struikgewas op de loer liggen?
3 Wie geeft der raaf hare prooi,
wanneer hare jongen tot God roepen
en zonder voedsel rondfladderen?
4 Kent gij den tijd waarop de gemzen werpen,
neemt gij het baren der hinden waar?
5 Telt gij de maanden van hare dracht,
kent gij den tijd waarop zij werpen?
6 Zij krommen zich, brengen hare jongen ter wereld,
zij drijven de vrucht harer barensweeën uit.
7 Hare jongen worden sterk, groeien op in het veld,
straks zijn zij weg zonder tot haar terug te keeren.
8 Wie heeft den woudezel vrijgelaten?
wie zijne banden losgemaakt,
9 van hem wien ik de woestijn tot woning,
de steppe tot verblijfplaats aangewezen heb?
10 Hij belacht het stadsgewoel,
luistert niet naar het geroep van den drijver,
11 maar doorsnuffelt de bergen als zijne weide,
en zoekt er allerlei groen kruid op.
12 Zou de woudos u willen dienen?
zou hij overnachten aan uwe krib?
13 Kunt gij den woudos met touwen aan de voor binden?

36. *stapelwolken* en *nevelen*, vertaling enkel op grond van het verband, dat wijst op verschijnselen aan den hemel, die invloed oefenen op de aarde en dus met rede begaafd schijnen. Anderen *spinnen* en *haan*; weer anderen *nieren* en *hart*.

37. *legt ze om*, zoodat zij leegloopen.

38. *tot een stuk gietwerk*, zóo hard.

3. Verg. Ps. CXLVII : 9.

4—7. Ook het baren der hinden, dat zonder menschenhulp plaats heeft, en het opgroeien harer jongen wijzen op de wijsheid waarmede God alles heeft ingericht.

4. *den — werpen*. De bedoeling zal wel dezelfde zijn als die van vs. 5*b*; immers, de tijd waarop de verschillende dieren, ook die geen huisdieren zijn, hare jongen ter wereld brengen was althans den jagers wis zeer goed bekend; maar de duur van hare dracht was moeilijker na te gaan.

5. *de maanden van hare dracht*, letterlijk *de maanden die zij vervullen* of *voleindigen*.

6. Zij werpen hare jongen zonder moeite. — *de vrucht harer barensweeën*, letterlijk *hare barensweeën*.

8—11. De *woudezel* is een zoogdier met vale kleur en witten buik, niet gespleten hoeven en lange ooren, een grooten kop zonder horens; het leeft troepsgewijze in de woestijnen en vlakten van Palestina. Op zijne ontembaarheid wordt Gen. XVI : 12 gezinspeeld. In het O. T. wordt het vaak vermeld, VI : 5; XI : 12; Ps. CIV : 11; Jez. XXXII : 14; Jer. II : 24; XIV : 6; Hoz. VIII : 9.

8. Wie heeft den woudezel voor een leven van vrijheid bestemd? — *zijne*. Hebr. t. heeft in plaats hiervan een ander woord voor *woudezel* of een soortgelijk dier.

9. *de steppe*, letterlijk *den zouten grond*.

11. *doorsnuffelt*, niet geheel zekere vertaling, met verandering van éen klinker.

12—15. Ook de ontembaarheid van den woudos wijst op de grootheid van God, die hem schiep. — Over *den woudos* zie op Num. XXIV : 8.

13. *aan de voor met touwen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *aan de voor zijner touwen*. — *achter u loopend*. Het schijnt dat de egger vóor of naast den kop van het dier liep.

zou hij achter u loopend den dalgrond eggen?
14 Zoudt gij, omdat zijne kracht zoo groot is, op hem vertrouwen,
aan hem uwen arbeid overlaten?
15 Durft gij op hem rekenen, dat hij uw zaad inbrengen
en op uw dorschvloer inzamelen zal?
16 Vroolijk klapwiekt de struisvogel;
is het een zachtaardige vleugel en veder?
17 Neen; zij laat hare eieren op den grond liggen,
en broedt ze uit in het zand,
18 vergetende dat een voet ze vertreden,
het gedierte des velds ze verpletteren kan.
19 Hard behandelt zij hare jongen, als waren zij haar vreemd;
of hare moeite vergeefsch is, deert haar niet;
20 want God heeft haar het verstand ontzegd,
haar geen deel aan het doorzicht gegeven;
21 anders zou zij zich wel in de hoogte verheffen,
en spotten met het paard en zijn ruiter.
22 Geeft gij aan het paard sterkte?
bekleedt gij zijn nek met manen?
23 Doet gij het huppelen als een sprinkhaan?
Hoe ontzagwekkend is zijn fier gesnuif!
24 Het krabt in het dal, zich in zijne kracht verheugend,
en trekt uit, der wapenrusting te gemoet,
25 spot met de vrees en wordt niet vervaard,
deinst voor het zwaard niet terug.
26 Boven hem rinkelt de pijlkoker,
het lemmet der lans en de strijdknots.
27 Onstuimig en wild verslindt het den bodem,
en staat niet stil als de bazuin klinkt;
28 het hinnikt zoo vaak de bazuin wordt gestoken,
reeds van verre ruikt het den strijd,
de donderende stem der aanvoerders en het krijgsgeschreeuw.
29 Is het de vrucht van uw doorzicht dat de havik vliegt,
de vleugels naar het zuiden uitspreidt?

16—21. Dit stuk past niet bij het overige van XXXVIII, XXXIX. Vooreerst ontbreekt hier de vragende vorm. Dan vergeet de dichter in vs. 20, waar hij van *God* gewaagt, dat Jahwe zelf spreekt. Maar vooral strookt de inhoud niet met de strekking der rede: is deze een pleidooi voor Gods wijsheid, de beschrijving van de wreede en domme struis getuigt eer daartegen. Waarschijnlijk zijn deze verzen dus later ingevoegd.

16. *struisvogel.* Het hier gebruikte Hebreeuwsche woord is niet de gewone benaming van den struis, maar de inhoud der volgende verzen past op geen ander dier. — De wreedheid van den struis ook Klaagl. IV : 3.

17. De bedoeling kan bezwaarlijk zijn dat de struishen hare eieren aan haar lot overlaat en niet uitbroedt: de dichter heeft licht het tegendeel geweten. Hare wreedheid, gevolg van domheid, vs. 20, bestaat hierin dat zij ze onbeschut op de open vlakte in het zand legt.

19. *als,* volg. Gr. en Lat. vertt. — *hare moeite,* van het leggen en broeden harer eieren. — *deert haar niet,* letterlijk *geen schrik!*

20. *God heeft haar ... ontzegd,* zeer onzekere vertaling, letterlijk *God heeft haar ... doen vergeten.* God heeft, toen hij aan alle dieren hunne gaven schonk, aan den struis verstand onthouden, zooals blijkt èn uit de zorgeloosheid omtrent de eieren, èn uit het vs. 21 vermelde.

21. *anders — verheffen,* onzekere vertaling. Anderen *wanneer zij zich in de hoogte verheft*; maar het verband eischt dat hier eene proeve van domheid gegeven wordt. Het schijnt, dat de dichter het van de struis, die toch vleugels heeft, zeer onverstandig vindt dat zij niet vliegt.

22. *met manen,* letterlijk *met getril,* onzekere vertaling.

23. Het omgekeerde, de vergelijking van sprinkhanen met paarden, Joël II : 4.

24. *Het krabt,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud.

28. *het hinnikt,* letterlijk *het zegt: Ha!*

29. *naar het zuiden.* De havik is in Palestina een trekvogel, die des winters naar warmer streek gaat.

30 Is het op uw last dat de arend zulk eene vlucht neemt,
dat hij zijn nest in de hoogte bouwt?
31 Op eene rots woont en nestelt hij,
op rotsklip en bergtop.
32 Van daar loert hij op voedsel,
in de verte zien zijne oogen;
33 zijne jongen slurpen bloed,
en waar gesneuvelden liggen is hij.
34 Toen sprak Jahwe tot Job en zeide:
35 Zal nu de bediller een geding met den Machtige beginnen?
Hij die God terechtwees geve hierop bescheid!
36 En Job antwoordde Jahwe en zeide:
37 Zie, ik ben te gering; welk bescheid zal ik u geven?
Ik leg de hand op den mond;
38 eenmaal heb ik gesproken, maar ik doe het niet weder;
tweemaal, maar ik ga er niet mede voort.

33. *waar — hij.* Dit geldt meer van den gier dan van den arend, die liefst geen aas vreet. Maar onder het woord dat hier door *arend* vertaald is en ook inderdaad, getuige de hier vermelde hooge vlucht van het dier, dien vogel aanduidt, wordt tevens de gier verstaan.

34. Hiermede wendt zich Jahwe, die de lange rede gehouden heeft tot al wie ze hooren wilde, weder tot Job en noodigt hem uit te antwoorden.

38. *eenmaal, tweemaal,* een en ander maal. — *doe het ... weder,* volg. verb. t.; Hebr. t. *antwoord.*

HOOFDSTUK XL : 1—9.

Tweede rede van Jahwe. — Jahwe roept Job tot verantwoording dat hij hem van onrechtvaardigheid beticht heeft (1—3); Job toone zijne macht in het vernederen van het hooge; dan zal Jahwe erkennen dat hij het recht kan handhaven (4—9).

Terwijl Jahwe in XXXVIII, XXXIX 's menschen onvermogen tegenover hem heeft in het licht gesteld, verklaart hij hier den mensch onbevoegd over zijne rechtvaardigheid te oordeelen: eerst indien hij zelf kon regeeren mocht hij medespreken.

Op vs. 9 volgde oorspronkelijk onmiddellijk Jobs herhaalde schuldbelijdenis, XLII : 1—6.

XL : 1 Toen antwoordde Jahwe Job in den storm en zeide:
2 Omgord als een man uwe lenden;
ik zal u ondervragen, licht gij mij in!
3 Wilt gij zelfs mijn recht verbreken?
mij in het ongelijk stellen, om zelf gelijk te hebben?
4 Hebt gij dan een arm als God,
en kunt gij donderen met eene stem als de zijne?
5 Tooi u dan eens met heerlijkheid en hoogheid,
bekleed u met majesteit en luister.
6 Stort uwen toorn in stroomen uit,
zie naar al wat hoog is, en verneder het;
7 zie naar al wat hoog is, en buig het,
en verpletter de boozen ineens.
8 Berg hen altegader weg in het stof,
omwikkel hunne aangezichten in het verborgen land.
9 Dan zal ook ik u loven;
omdat uwe rechterhand u redt.

1 v. Dezelfde woorden als XXXVIII : 1, 3.

4. *als de zijne,* volg. verb. t.; Hebr. t. *als hij.*

7. *ineens,* letterlijk *op hunne plaats.*

8. *Berg — weg,* niet zonder minachting gezegd. — *het verborgen land,* de onderwereld.

9. Indien gij dat alles kunt, zal ook ik, Jahwe, erkennende dat gij u zelven kunt redden, u huldigen als een die bepalen kan, of hij goed dan wel kwaad heeft verdiend.

HOOFDSTUK XL : 10—XLI : 26.

Het Reuzendier en het Gedrocht. — Jahwe wijst op het Reuzendier, het eerste schepsel Gods, sterk en mak, dat stroomen trotseert en beteugelt (XL : 10—19), en op het Gedrocht, dat, door den mensch niet te bedwingen, niet standhoudt voor God, die daarom gevreesd moet worden (20—XLI : 3). Verschrikkelijk zijn zijn kop (4—6), zijn geschubde rug (7—9), zijne fonkelende oogen en zijn vlammende muil (10—13), zijn sterke nek en zijn stevig hart (14—16). Hij is onverwinbaar (17—21), drukt als eene dorschslede op het slijk en doet de diepte koken (22—24). Niets evenaart hem in kracht (25 v.).

Dit stuk staat in geen verband met het voorgaande of het volgende; er wordt geenerlei acht geslagen op de gelegenheid waarbij dit gezegd heet te zijn. Ook wordt enkele malen vergeten dat Jahwe spreekt; zie XL : 14 en op XLI : 4. Het lijdt geen twijfel dat wij hier een ingeschoven stuk hebben, waarvan misschien het laatste deel, XLI : 4—26, weder van eene andere hand is dan het eerste.

Op welke dieren de dichter het oog heeft, weten wij niet zeker. De beschrijving doet aan denkbeeldige wezens denken; zie XL : 14; XLI : 1 v., 10—24. Hoogstwaarschijnlijk zijn het gestalten ontleend aan de Babylonische mythe volgens welke de Schepper, voordat hij zijn werk aanving, allerlei geduchte machten, zeeën en zeemonsters, bestrijden moest; zie op III : 8. In het Gedrocht (*leviathan*; zie op Jez. XXVII : 1) herkennen wij een van die aan God vijandige en door hem overwonnen watermonsters, daarentegen in het Reuzendier (*behemoth*, het meervoud van het gewone Hebreeuwsche woord voor ‚vee') een wezen door den Schepper in het aanzijn geroepen om den door hem beteugelden oceaan te bewaken; zie op XL : 18 v. en verg. op VII : 12. Doch de dichter denkt aan werkelijk bestaande dieren: naar wij uit enkele verzen zouden opmaken, bij het Reuzendier aan een beest dat aan den oever van den Nijl, bij het Gedrocht aan een dier dat in den Nijl leeft; zie op XL : 16 en op XLI : 23. Dientengevolge vertaalt men gemeenlijk het eerste door ‚het nijlpaard', het tweede door ‚den krokodil'. Het stuk is hier ingelascht omdat uit de schepping van het eene en de beteugeling van het andere dier de macht en wijsheid van Jahwe blijkt.

XL : 10 Zie, daar is het Reuzendier,
hetwelk ik, evenals u, gemaakt heb:
het eet gras als een rund!
11 Zie eens die kracht in zijne lenden,
die sterkte in zijne buikspieren;
12 hij houdt zijn staart stijf als een ceder,
de pezen zijner dijen zijn ineengevlochten.
13 Zijne beenderen zijn koperen pijpen,
zijne schonken als ijzeren staven.
14 Hij is de eersteling van Gods wegen,
gemaakt om er mede te spelen;
15 want voedsel leveren hem de bergen,
waar spelen alle dieren des velds;
16 hij legt zich neder onder lotusboomen,
verscholen in riet en slijk;

10. *evenals u*, letterlijk *bij, nevens u*. De nadrukkelijke verzekering dat dit dier, evenals de mensch, geschapen is bewijst dat wij hier aan een wonderdier hebben te denken. Van het Gedrocht wordt niet gezegd dat het geschapen is. — *het* — *rund!* Dit is blijkbaar den dichter in het Reuzendier het allerwonderlijkst, dat een wezen zoo geweldig sterk als dit, vs. 11—13, zich met plantaardig voedsel vergenoegt, vs. 15—17.

12. *hij* — *ceder*. Hieruit vooral leert de dichter de kracht der lende- en buikspieren van het dier kennen.

14. *de eersteling van Gods wegen*, Gods eerste schepsel. Deze trek wijst naar de mythe waarin de wezens die den Schepper in den strijd tegen de hem vijandige machten ter zijde stonden reeds vóór de schepping aanwezig waren; verg. op vs. 18 v. In Spr. VIII : 22 heet de wijsheid *de eersteling van Gods wegen*, d. i. van zijn werk. In denzelfden zin wordt *Gods wegen* XXVI : 14 gebruikt. — *gemaakt om er mede te spelen*, volg. verb. t., grootendeels naar Gr. vert., die heeft *gemaakt opdat zijne engelen er mede spelen*. De woorden beteekenen dat dit sterke dier zoo tam is dat het met zich laat spelen als een vogeltje; zie vs. 24. Dezelfde voorstelling van het Gedrocht Ps. CIV : 26.

15—17. Bewijzen van de tamheid van het dier.

16. *lotusboomen*, een boom van matige hoogte, met stekelige takken en op pruimen gelijkende vruchten; hij komt in de lage, vochtige streken van Egypte zeer veel voor. — *riet*. Over den weligen plantengroei aan den Nijl zie op Jez. XIX : 6.

17 lotusboomen dekken hem om hem te beschaduwen,
stroomwilgen omringen hem.
18 Al zwelt de rivier, hij spoedt zich niet angstig weg,
hij blijft onbezorgd, ook al bruist een Jordaan tegen zijn muil;
19 met zijne oogen vat hij hem,
met strikken omringt hij hem.
20 Kunt gij het Gedrocht met een haak ophalen,
hem met een snoer de tong nederdrukken?
21 Trekt gij eene twijg door zijn neus,
doorboort gij zijne kaak met een ring?
22 Zal hij tot u vele smeekingen richten,
of zoete woordjes tot u spreken?
23 Zal hij met u een verbond sluiten,
zoodat gij hem voorgoed aan u dienstbaar maakt?
24 Kunt gij met hem spelen als met een vogel,
en hem voor uwe meisjes vastbinden?
25 Verhandelen hem de vischkoopers,
zullen zij hem verdeelen onder de kooplieden?
26 Kunt gij zijne huid vol zetten met spietsen,
zijn kop met visschersharpoenen?
27 Sla de hand aan hem;
denk aan den te voeren strijd, en — doe het niet weer!
XLI : 1 Al komt uwe hoop bedrogen uit,
velt zijn aanblik ook God ter neder?
2 Hij is niet vermetel wanneer hij hem opwekt.
En wie zou dan voor mijn aangezicht standhouden?
3 Wie heeft mij aangevallen en is ongedeerd gebleven?
Al wat ergens onder den hemel is behoort mij.
4 Ik kan niet zwijgen van zijne leden,
van zijne kracht en zijn kunstig samenstel.
5 Wie heeft van voren zijn kleed opgelicht?
wie dringt door in zijn dubbel gebit?
6 wie heeft de deurvleugels van zijn aangezicht geopend?
Rondom zijne tanden is verschrikking.
7 Zijn rug bestaat uit rijen schilden,

18 v. Deze verzen doen denken aan de oude mythe waarin de oceaan door den Schepper met een net gevangen en straks door een wachter bewaakt wordt; maar de vertaling is hoogst onzeker.

18. Het dier is zoo sterk, dat al bruist *een Jordaan*, d. i. eene groote rivier, tegen hem aan, het niet terugdeinst.

19. *omringt hij hem*, volg. verb. t. — *hij*, God.

20. *Kunt gij ... ophalen.* Grondt. *Gij kunt* of *zult ophalen.* — *hem* — *nederdrukken.* Wat hiermede bedoeld wordt, is niet duidelijk.

21. *eene twijg*, eene teen, waaraan men een kleinen visch dragen kan.

24. Een vogel aan een koord was ook oudtijds geen ongewoon speelgoed.

25. *de vischkoopers*, letterlijk *de vakgenooten*, de leden van een gild. — *de kooplieden*, letterlijk *de Kanaänieten*; evenals Spr. XXXI : 24; Jez. XXIII : 8; Ezech. XXXVIII : 13; Sef. I : 11; wellicht ook Zach. XIV : 21. Zoo konden de Fenicische groothandelaren heeten, maar ook de marskramers, afstammelingen van de oude landbevolking, die, bij gebrek aan een ander middel van bestaan, genoodzaakt waren door kleinhandel den kost te verdienen.

26. Lezing en vertaling van dit vers en van XLI : 1—3 zijn hoogst onzeker.

1. *uwe*, naar Syr. vert.; Hebr. t. *zijne.* — *velt ... God ter neder?* volgens andere klinkers.

2. *mijn*, van God. Indien alleen God het Gedrocht aandurft, wie bestaat dan voor hem?

3. *is ongedeerd gebleven*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ik heb vergolden*, misschien *ik heb ongedeerd gelaten.*

4. In den mond van Jahwe klinkt dit zeer mat en ongepast; de schrijver vergeet dat Jahwe spreekt. — *kunstig*, zeer onzekere vertaling.

5. *van voren zijn kleed*, letterlijk *het aangezicht van zijn kleed.* Bedoeld wordt wellicht de huid die den muil bedekt.

6. *de deurvleugels van zijn aangezicht*, zijne geweldige kaken.

7. *Zijn rug*, volgens geringe tekstverbetering.

saamgevoegd als met een engsluitend zegel:
8 het eene ligt vlak naast het andere;
de wind zelfs kan er niet tusschen komen;
9 zij hangen nauw tezamen,
grijpen in elkander, onafscheidelijk.
10 Zijn niezen doet licht schitteren,
zijne oogen gelijken den wimpers van den dageraad;
11 uit zijn muil komen fakkels,
schieten vuurvonken uit.
12 Uit zijne neusgaten stijgt rook op,
als uit een pot die op een vuur van twijgen staat.
13 Zijn adem zet kolen in vlam,
en vlammen komen uit zijn muil.
14 Op zijn nek woont de kracht,
voor hem uit springt de ontzetting op.
15 Zijne vleeschkwabben zitten vast,
zijn aan hem gegoten, onbeweeglijk;
16 als gegoten is zijn hart, vast als steen,
vast als een onderste molensteen,
17 Verheft hij zich, dan worden machtigen bevreesd,
van verbijstering staan zij weerloos.
18 Treft iemand hem met een zwaard, dit houdt het niet uit,
evenmin als speer, steenklomp of pantser.
19 Hij acht ijzer als stroo,
koper als vermolmd hout.
20 Geen pijl jaagt hem op de vlucht,
slingersteenen worden voor hem als kaf;
21 als kaf telt hij schichten,
en hij lacht met het suizen der knots.
22 Onder aan zijn buik zijn puntige scherven,
als eene dorschslede drukt hij er mede op het slijk.
23 Hij doet de diepte koken als een ketel,
hij maakt de zee aan een zalfpot gelijk;
24 hij laat een lichtend spoor achter,
als had de oceaan zilverwit haar.
25 Zijns gelijke is er niet in het stof,
gemaakt als hij is om nooit te versagen;
26 al wat hoog is ziet hij onder de oogen,
koning is hij over alle roofdieren.

10. *den wimpers van den dageraad.* Ook III : 9.
12. *op een vuur van twijgen,* zeer onzekere vertaling, evenals *kwabben,* vs. 15.
16. *een onderste molensteen.* Zie op Deut. XXIV : 6.
17. *staan zij weerloos,* letterlijk *staan zij als zondaars.*
18. *steenklomp,* zeer onzekere vertaling, evenals *schichten,* vs. 21.
22. *eene dorschslede.* Zie op 2 Sam. XXIV : 22.
23. *de diepte,* de zee. Wellicht dacht de schrijver aan den Nijl (zie op Jez. XVIII : 2); in de mythe wordt de oceaan bedoeld. — *een zalfpot.* Het punt van vergelijking is het zieden en koken, zooals uit vs. 24 blijkt.
24. *als — haar,* letterlijk, met verandering van klinkers, *de oceaan wordt gehouden voor grijsheid.*
26. *al — oogen.* In het Hebreeuwsch ongeveer dezelfde uitdrukking als XL : 6*b*, 7*a*.

HOOFDSTUK XLII : 1—6.

Jobs herhaalde schuldbekentenis. — Job antwoordt (1). Gods almacht erkennende (2), ziet hij in dat hij op diens vragen geen bescheid geven kan, en doet boete (3—6).

Dit volgde oorspronkelijk op XL : 1—9.

XLII: 1 En Job antwoordde Jahwe en zeide:
2 Ik weet, dat gij alles vermoogt
en van u geen voornemen verijdeld wordt.
3 „Wie hult daar door onverstand wijs beleid in duisternis?”
Dus, ik heb gesproken zonder inzicht te hebben,
over zaken mij te wonderbaar en boven mijn begrip.
4 „Hoor toch, ik zal spreken;
ik zal u ondervragen, licht gij mij in!”
5 Slechts van hooren zeggen had ik van u vernomen;
maar thans heb ik zelf u gezien.
6 Daarom herroep ik en doe boete
in stof en asch.

3. *„Wie — duisternis?”* Evenals vs. 4, is dit eene herinnering aan de verwijten die Jahwe tot hem heeft gericht, XXXVIII : 2, 3; XL : 3, waarop hij thans erkent slechts met eene schuldbelijdenis te kunnen antwoorden.

5. Dit had Job meer dan eens erkend, b.v. XXVI : 14; maar hij had dit gemis aan kennis niet in het oog gehouden toen hij Gods daden beoordeelde. — *thans heb ik zelf u gezien.* Bedoeld wordt de persoonlijke kennismaking door Jahwe's openbaring in den storm.

HOOFDSTUK XLII : 7—17.

Job in gelukkigen staat hersteld. — Jahwe verklaart aan Elifaz dat hij op hem en zijne twee vrienden vertoornd is, en beveelt hen voor zich zelven offers te brengen en daarbij Jobs voorbede in te roepen (7 v.); zij doen zoo, en Jahwe verhoort Job (9). Daarna maakt Jahwe Job opnieuw rijk en geeft hem zelfs weder tien kinderen (10—15). Job sterft in hoogen ouderdom (16 v.).

XLII: 7 Nadat Jahwe dit tot Job gesproken had, zeide Jahwe tot Elifaz
van Teman: Mijn toorn is ontbrand tegen u en uwe twee vrienden,
omdat gij niet, zooals mijn dienaar Job, oprecht over mij gesproken
8 hebt.′ Neemt dan nu zeven stieren en zeven rammen; gaat daarmede
tot mijn dienaar Job, brengt ze voor u ten brandoffer, en laat mijn
dienaar Job voor u bidden; want alleen mijne gunstige gezindheid
jegens hem zal mij weerhouden u de straf der dwaasheid te doen
ondergaan; want gij hebt niet, zooals mijn dienaar Job, oprecht over
9 mij gesproken.′ Zoo gingen Elifaz van Teman, Bildad van Sjuah en
Sofar van Naäma heen en deden zooals Jahwe hun gelast had; waarop
Jahwe Job goedgunstig verhoorde.
10 Nu heeft Jahwe het lot van Job gewend — toen hij bad voor zijn
vriend — en gaf hij Job het dubbele van al wat hij bezeten had.′
11 Toen kwamen al zijne broeders, zusters en voormalige bekenden en
aten met hem in zijn huis; zij beklaagden en troostten hem over al
den rampspoed dien Jahwe over hem gebracht had, en zij schonken hem
12 elk een goudstuk en een gouden ring.′ Jahwe maakte Jobs lateren
staat gezegender dan zijn vorigen: hij bezat veertien duizend stuks
kleinvee, zes duizend kameelen, duizend paar runderen en duizend
13, 14 ezelinnen.′ Ook kreeg hij zeven zonen en drie dochters:′ de eerste
15 noemde hij Jemima, de tweede Kesia, de derde Kerenhappuch.′ In

7. *tot Elifaz,* die het eerst tot Job het woord gevoerd had, IV : 1 vv. — *omdat — hebt.* Niet alles wat Job gezegd had was goed: dit was in XXXVIII : 1—XL : 14 wel anders gebleken; maar hij had niet, evenals zijne vrienden, als een pluimstrijker over God gesproken.

9. *en* vóor *Sofar* ontbreekt in Hebr. t.

10. *heeft Jahwe het lot van Job gewend,* hem herstel uit zijne ziekte gegeven; zie op Deut. XXX : 3. — *het — had.* Verg. vs. 12 met I : 3; alleen het aantal zijner kinderen is niet verdubbeld.

11. *een goudstuk.* Zie op Gen. XXXIII : 19.

12. *Jahwe — vorigen,* zoodat VIII : 7 vervuld werd.

het gansche land werden geen vrouwen gevonden zoo schoon als de
dochters van Job; en haar vader gaf haar een erfdeel onder hare
broeders.
16 Nadezen leefde Job nog honderd veertig jaar; hij zag zijne kinderen
17 en kindskinderen, vier geslachten,′ en stierf oud en zat van dagen.

15. *en — broeders*, niet bij testament, maar reeds bij zijn leven; daardoor werden zij niet slechts begeerlijke partijen, maar behielden ook in haar huwelijk een onafhankelijker staat dan anders aan de vrouwen ten deel viel. Verg. Num. XXVII : 1—11; XXXVI : 1—12.

16. *honderd veertig*. Gr. vert. heeft *honderd zeventig* en voegt er aan toe *in het geheel leefde Job tweehonderd veertig jaar.*

17. Hierop laat Gr. vert. nog volgen *Maar het is geschreven dat hij zal opstaan met hen die de Heer opwekken zal*, en daarna een stuk waarin over Jobs vaderland en afkomst wordt gehandeld; hij wordt vereenzelvigd met *Jobab* (zoöals zijn naam vroeger heet geluid te hebben), den koning van Edom, Gen. XXXVI : 33 v., terwijl ook zijne drie vrienden tot koningen gemaakt worden. Dit stuk is zeker van late dagteekening, en toont ons, hoe de overlevering het verhaal van Job heeft uitgebreid. Al zegt de schrijver dat hij zijn toevoegsel aan een Syrisch, d. i. dan Arameesch, geschrift ontleend heeft, het is waarschijnlijk van Griekschen oorsprong, omdat de overeenkomst der namen *Job* en *Jobab* minder in het Hebreeuwsch en Arameesch dan in het Grieksch bestaat.

PSALMEN.

INLEIDING.

Het boek der psalmen, eene benaming die reeds Luc. XX : 42; Hand. I : 20 wordt aangetroffen, bevat honderd vijftig liederen. Dit aantal vinden wij niet slechts in den Hebreeuwschen bijbel, maar ook in de oude vertalingen; doch het wordt in deze op eene andere wijze dan in genen verkregen; waaruit blijkt dat zij oorspronkelijk niet genummerd zijn geweest. Zoo heet de tweede psalm somtijds de eerste, terwijl de eerste voor een opschrift geldt (zie inl. op Ps. I), en worden IX en X in de oude vertalingen als één lied aangemerkt; zoodat de volgende in de Gr. vert. en bij de Roomsch-Katholieken, die zich naar de Vulgata richten, een cijfer lager genummerd zijn dan in den Hebreeuwschen bijbel en in de Protestantsche vertolkingen: Ps. XI heet Ps. X, Ps. XII heet Ps. XI enz. Dit gaat zoo voort tot Ps. CXIII, die in de Vulgata dus Ps. CXII heet. Ps. CXIV en Ps. CXV tezamen heeten daarin Ps. CXIII. Daarentegen is Ps. CXVI er weder gesplitst: CXVI : 1—9 is in de Vulgata Ps. CXIV, en CXVI : 10—19 is Ps. CXV. Eindelijk is Ps. CXLVII weder in tweeën gedeeld: CXLVII : 1—11 heet in de Vulgata Ps. CXLVI, en CXLVII : 12—20 is daar Ps. CXLVII; zoodat de drie laatste in alle vertalingen hetzelfde cijfer dragen als in den Hebreeuwschen bijbel.

De 150 psalmen zijn verdeeld in vijf boeken: I—XLI; XLII—LXXII; LXXIII—LXXXIX; XC—CVI; CVII—CL; welke indeeling, kenbaar aan de onderschriften XLI : 14; LXXII : 18—20; LXXXIX : 53; CVI : 48, van zeer jonge dagteekening is, waarschijnlijk eene navolging van die der Wet.

Alleen in Gr. vert. volgt op Ps. CL nog een lied, dat, onder den titel van „eigen geschrift Davids”, in eenige oude uitgaven van Protestantsche berijmingen is opgenomen. Het bewijst alleen dat het dichten van psalmen niet opgehouden heeft met de sluiting van het psalmboek en de opneming er van in den kánon; waarvoor trouwens ook pleit een achttiental liederen uit de eerste eeuw vóor Chr., die „De psalmen van Salomo” genoemd en ons alleen in eene Grieksche overzetting bewaard gebleven zijn.

Het psalmboek was bestemd voor den eeredienst en behelsde de liederen die in den tempel op den Sion werden aangeheven. In dit heiligdom toch bevond zich in den laatsten tijd van zijn bestaan, tusschen het brandofferaltaar ten westen en de voorhoven waarin zich de gemeente bevond ten oosten, een orkest, waarop in eenige rijen boven elkaar de Levietische zangers en muzikanten plaats namen. Waar in den tijd voordat dit heiligdom, door Herodes den Groote, gebouwd werd het orkest was, is

onbekend; maar uit *Kronieken* weten wij, èn dat in den tijd waarin dit boek werd geschreven, d. i. ongeveer 250, in den tempel Levietische koren dienst deden, èn dat dit reeds lang zoo was; immers, de schrijver kent de instelling er van aan David toe (zie 1 Kron. XV; XXV). Dat er reeds ten tijde van Nehemja en Ezra tempelzangers waren blijkt uit Ezra II : 41; Neh. VII : 44. Van de tempelmuziek vóor de Ballingschap weten wij niets.

Trouwens, ook omtrent hare inrichting in later tijd weten wij niet veel. Het koor zong liederen, en de zang werd door muziek begeleid of daarmede afgewisseld. Aan het hoofd der zangers en muzikanten stond een orkestmeester; of hij alleen de uitvoering bestuurde dan ook als solozanger optrad, is onbekend. Zeker nam de gemeente geen deel aan den zang, behalve dat zij wellicht bij sommige gelegenheden met een Amen! een Hallelujah! of een dergelijken galm het koor beantwoordde. Enkele psalmen wekken het vermoeden dat het beurtzangen zijn (b.v. CXV; CXVIII; CXXI); is dit zoo, dan beantwoordden wis twee afdeelingen van het koor of de solozanger en het koor elkander.

Meerendeels raadselachtig zijn voor ons de muzikale opschriften waarmede vele psalmen voorzien zijn. Vooreerst vinden wij vijf en vijftig keer „voor den orkestmeester", zonderdat ons blijkt waarin de liederen die zoo zijn geteekend verschillen van de overige, voor welker uitvoering het hoofd van het orkest toch ook te zorgen had. Dan dragen tal van zangen verschillende namen: „een psalm", d. i. een lied dat onder begeleiding van muziek wordt voorgedragen (57 maal), „een lied" (meestal naast „een psalm"), „een kunstig lied" (zie op XXXII : 1), „een lierzang" (zie op VII : 1), „een kleinood" (zie op XVI : 1), „een gebed" (zie op LXXII : 20); zonderdat wij weten, welk onderscheid daarmede wordt aangeduid en waarom bij sommige liederen elke dergelijke benaming ontbreekt. Enkele malen worden in het opschrift de muziekinstrumenten vermeld die bij dat lied moeten worden gebruikt: „bij de fluiten" (V : 1), „bij snarenspel" (IV : 1; VI : 1 enz.). Voorts treffen wij er verschillende uitdrukkingen in aan, die zeer waarschijnlijk de wijzen aanduidden waarop de liederen moesten gezongen worden: op „De achtste" (VI : 1); „De Gattietische" (VIII : 1); „Jonge vrouwen" (IX : 1; XLVI : 1); „De hinde des Dageraads" (XXII : 1); „Leliën" (XLV : 1); „De ziekte van" (LIII : 1); „Eene duif van ver verwijderde terebinten (LVI : 1); „Verderf niet" (LVII : 1) enz., over welker zin men veel heeft gegist, maar waarvan wij niets weten. Eindelijk vinden wij in veertig psalmen een en zeventig keer — de oude vertalingen vertoonen hierin vele afwijkingen — het woord *sela*, van volkomen onbekende beteekenis, waarschijnlijk eene aanduiding dat de muziek moest invallen; verg. IX : 17.

Tasten wij hierbij in het duister, iets beter zijn wij ingelicht omtrent de gelegenheden waarbij psalmen gezongen werden. Dit geschiedde zeker bij het brengen der offers, en wel aan het eind der heilige handeling. Wanneer de priester het vleesch der offerdieren op het vuur had gelegd, dan plengde hij ten besluite den wijn, en nauwelijks had hij de schaal omgekeerd, of een bekkenslag gaf het sein, de priesters staken de trompetten, en de zangers hieven, terwijl het volk zich nederwierp, hun lied aan, gepaard aan of afgewisseld met het geroffel der tamboerijnen, het getokkel der citers, het gerommel van den doedelzak, soms ook den schrillen toon der fluiten. Getuigen de opschriften in Hebr. t. en Gr. vert., of alleen in de laatste, waren voor sommige dagen en gelegenheden bepaalde psalmen aangewezen: XXXVIII en LXX werden bij het offer gebruikt (verg. op C : 1), Ps. XXX op het feest der tempelwijding, Ps. XXIX op den laatsten dag van loofhutten, Ps. XCII op den sabbat, Ps. XXIV op den eersten, Ps. XLVIII op den tweeden, Ps. XCIV op den vierden, Ps. LXXXI op den vijfden, Ps. XCIII op den zesden dag der week. Ook Joodsche overleveringen in den Talmud geven aan eenige liederen eene bestemming voor feestdagen, Paschen, Nieuwjaar enz. Wij kunnen de betrouwbaarheid van al deze mededeelingen niet beoordeelen. Maar, ook buiten haar om nemen wij veilig aan, dat enkele liederen voor sommige gelegenheden bijzonder geschikt werden geacht, en dat, terwijl de keus der te zingen psalmen in den regel aan den orkestmeester of aan het hoofd van het dienstdoend Levietenkoor stond, gaandeweg voor telkens terugkeerende dagen en feesten vaste liederen in gebruik kwamen. Dat bij plechtige gelegenheden, wanneer de hoogepriester zelf dienst deed en op de hooge feesten, het orkest beter bezet was dan op gewone dagen spreekt vanzelf (verg. Sir. L : 11—18).

Is ons psalmboek dus het gezangboek van den tempel geweest, en wel zonder twijfel van den tweeden tempel, het is, evenals al zulke voor eene gemeente bestemde werken, gegroeid uit de samenvoeging van kleinere bundels of bloemlezingen. Het ligt in den aard der zaak dat de geschiedenis er van niet meer in bijzonderheden is aan te wijzen. Doch in het boek zooals wij het bezitten zijn nog talrijke sporen te vinden van de bundels die er in zijn opgenomen. Eene zeer duidelijke aanwijzing bevat het onderschrift van Ps. LXXII (zie op LXXII: 20); en onmiskenbaar is het bestaan van groepen psalmen die blijkbaar dezelfde herkomst of dezelfde bestemming hebben: zoo zijn XLII—XLIX psalmen van de Korahieten, LXXIII—LXXXIII psalmen van Azaf, CXXI—CXXXIV bedevaartsliederen. Was ons psalmboek niet uit stukken van oudere bundels ontstaan, dan zou ook bezwaarlijk het feit zijn te verklaren dat enkele liederen tweemaal voorkomen: Ps. XIV is gelijkluidend met Ps. LIII; Ps. LXX met XL:14—18; Ps. CVIII met LVII:8—12 en LX:7—14. Ook de eigenaardigheid van XLII—LXXXIII, meestal het Opperwezen *God* te noemen, en niet *Jahwe*, wijst er op dat die liederen eenmaal een afzonderlijken bundel hebben uitgemaakt (zie inl. op XLII—LXXXIII). Dat in XC—CL de raadselachtige muzikale opschriften niet voorkomen, die in de eerste negen en tachtig zoo talrijk zijn, maakt het hoogstwaarschijnlijk dat zij toegevoegd zijn aan een reeds bestaand boek.

Wij dwalen wis niet ver van de waarheid af, indien wij aannemen dat de navolgende bundels bestaan hebben: III—XLI; LI—LXXII, onder het opschrift: Psalmen van David; XLII—XLIX, Psalmen van de Korahieten; L; LXXIII—LXXXIII, Psalmen van Azaf. Hiervan zijn eens XLII—LXXXIII tot een bundel samengevat geweest, welks samensteller den naam *Jahwe* vermeed. Bij de samenstelling van dezen bundel heeft hij, om ons onbekende redenen, Ps. L door de Davidspsalmen van de andere Azafspsalmen afgescheiden en er die van Korah aan laten voorafgaan. Toen nu later aan dezen bundel, behalve een aanhangsel, LXXXIV—LXXXIX, de overige Davidspsalmen, III—XLI, werden toegevoegd, ontstond eene orde waarin de Davidspsalmen door de liederen van Korah en één van Azaf van elkander waren gescheiden. Later zijn aan III—LXXXIX of I—LXXXIX de laatste een en zestig toegevoegd; maar ook van deze had een deel reeds afzonderlijk bestaan: zoo CXX—CXXXIV, de bedevaartsliederen; wellicht ook CXIII—CXVIII, het Hallel (zie inl. op Ps. CXIII).

De opschriften „van de Korahieten" en „van Azaf" wijzen ons op den vermoedelijken oorsprong van een deel dier bundels. Immers, „Korahieten" en „zonen van Azaf", wellicht ook „van Heman" en „van Jeduthun", waren namen van Levietische familiën van zangers en muzikanten (zie op 1 Kron. VI: 33); wat is natuurlijker dan dat elke dezer familiën haar eigen gezangboek had, waaruit zij, wanneer zij dienst deed en de keus aan haar stond, haar liederen koos? In onderscheiding daarvan kan er een gezangboek geweest zijn dat „van David", d. i. het Davidische psalmboek, heette. Doch het ligt ook in de reden, dat zij die het opperbestuur over de tempelmuziek in handen hadden de verschillende gezangboeken trachtten te vereenigen; wat hun in de samenstelling van ons boek gelukt is.

Zoo ongeveer moet ons psalmboek zijn ontstaan.

Om den tijd te bepalen waarin de psalmen gedicht en dien waarop zij in bundels vereenigd zijn, moeten wij ons losmaken van hetgeen de opschriften hierover leeren. Waren deze geloofwaardig, wij zouden van de meeste psalmen den naam des dichters kennen. Want bij verreweg de meeste — slechts vier en dertig zijn zonder opschrift — wordt in den Hebreeuwschen tekst aangegeven, door wien ze gedicht zijn: één, nl. Ps. XC, heet van Mozes te zijn; vier en zeventig worden aan David toegeschreven — Gr. vert. kent hem nog negen andere toe — LXXII en CXXVII aan Salomo; LXXXVIII aan Heman, den Ezrahiet; LXXXIX aan Ethan, den Ezrahiet; Gr. vert. noemt nog Jeremia als dichter van CXXXVII en Haggai en Zacharja als vervaardigers van CXXXVIII, CXLVI, CXLVII, CXLVIII (verg. op CXXXIX: 1). Bij eenige liederen wordt zelfs de gelegenheid aangegeven waarbij David ze heeft gedicht; de Grieksche en Syrische vertalingen hebben veel meer dergelijke berichten.

Deze mededeelingen hebben geene waarde hoegenaamd. Sommige dezer opgaven in oudere bundels bedoelden, naar wij reeds zagen, niet, de namen der dichters op te geven, maar die der zangerkoren waarbij de liederen in gebruik waren; ten onrechte zagen zij die zulk een opschrift boven elk der daarin vervatte psalmen zetten in „van Korah", „van Azaf" enz. de aanduiding der dichters.

En verder, hoe weinig oordeelkundig, om niet te zeggen gedachteloos, men in dezen te werk ging, blijkt uit het feit dat enkele psalmen twee of drie opschriften dragen, soms met elkander in strijd (LXXXVIII en in Gr. vert. CXXXVII; CXXXVIII), andere weer opschriften hebben uit verschillende, soms tegenstrijdige, opgaven samengesteld; zie o. a. op XXX : 1. En, wat het voornaamste is, taal zoowel als inhoud van menig lied weerspreken ten sterkste wat het opschrift omtrent de herkomst leert.

Wat de taal betreft, in vele dier psalmen komen woorden en woordvormen voor die meer Arameesch dan Hebreeuwsch zijn en dus wijzen op den tijd waarin de oude taal der Israëlieten gaandeweg door die der Arameërs verdrongen werd, d. i. op de eeuwen na den val van Jeruzalem. En wat den inhoud aangaat, de onderstelling van Gods eenigheid en der uitverkiezing van Israël, de verheerlijking van den Sion als de eenige woonplaats van Jahwe, van den tempel als zijn heiligdom, en van de Wet als het richtsnoer van alle vromen — dit alles was in de dagen van David en nog lang daarna zoo goed als ongehoord en verplaatst ons in den tijd na Nehemja en Ezra, althans geruimen tijd na de invoering der wet van *Deuteronomium*. Wel is waar vertoonen niet alle psalmen die kenteekenen van zoo jongen oorsprong even duidelijk; maar verreweg de meeste hebben met elkander zooveel overeenkomst in spraakgebruik, in godsdienstige uitdrukkingen, in gedachtenkring en toon, onderstellen zoozeer denzelfden maatschappelijken en godsdienstigen toestand, dat zij niet over zoo verschillende tijdvakken als de eeuw van David en die van Nehemja en Ezra kunnen verdeeld worden, maar in ongeveer denzelfden tijd moeten ontstaan zijn. En al waren sommige uit ouderen tijd, ze zijn dan toch pasklaar gemaakt voor hunne nieuwe bestemming, opgenomen in de gezangboeken die, blijkens taal en inhoud, uit den tijd der Perzische en der Grieksche overheersching dagteekenen.

Overigens hebben wij in onze aanteekeningen bij enkele psalmen de onjuistheid van het opschrift opzettelijk aangetoond.

Alle liederen van het psalmboek, zonder uitzondering, zijn godsdienstige liederen. Ze naar den meer bijzonderen inhoud in klassen te verdeelen gaat zeer bezwaarlijk. Wel is waar verschilt de toon in het eene lied zeer aanmerkelijk van dien in het andere: XVIII, XXIII, XXIX, CXVI enz. zijn liederen van dank en lof; VI, XXXII, XXXVIII, XXXIX, LI enz. daarentegen behelzen klachten en schuldbelijdenissen; enkele kunnen historische genoemd worden, als LXXVIII, CV, CVI, CXXXVI, of natuurpsalmen als VIII, XIX : 1—7, CIV; bij een vrij groot aantal, I, XV, XLIX, L, LXXIII, CXIX enz., wil de dichter meer leeren dan goed stemmen; II, XX, XXI, XLV, LXXII, CX onderscheiden zich als koningspsalmen; XCIII, XCVI—XCVIII verheerlijken Jahwe als wereldrechter en wereldheerscher. Maar zeer vele psalmen laten zich niet indeelen; vooral niet, omdat vaak de toon zeer afwisselend is en van de droevigste klacht plotseling omslaat in eene betuiging van vast vertrouwen, ja, in uitbundigen jubel, of omgekeerd de toon der grootste verrukking vervangen wordt door dien eener ootmoedige bede.

De waarde der psalmen ligt hoofdzakelijk in den godsdienstigen inhoud. Uit het oogpunt van kunst is hunne waarde zeer verschillend. Vele zijn niet fraai. Zoo de alphabetische IX en X, XXV, CXI, CXII, vooral CXIX, waarin men naar afwisseling van denkbeelden en een ordelijk verloop vergeefs zoekt. Ook hebben de verzamelaars soms schade gedaan aan de schoonheid van het lied door het te splitsen, gelijk met IX, X en XLII, XLIII gebeurd is, of door twee liederen die niet bijeen behooren saam te voegen, zooals bij XIX, XXIV, XXVII en andere het geval is geweest. Daarenboven is van verscheidene de tekst in zeer slechten staat overgeleverd, waardoor zij voor een goed deel hunne schoonheid hebben ingeboet. Maar er zijn juweelen in den bundel. Psalmen als XXIII, XLII en XLIII, XLVI, LI, LVII, LIX, LXVIII, LXXII, LXXIII, LXXXIV, CXXI, CXXIII, CXXVI, CXXVII, CXXX, CXXXI, CXXXIII, CXXXIX — zeer onderscheiden van inhoud en toon — zijn hoogst aantrekkelijk.

Wat den vorm aangaat, men weet dat in het Hebreeuwsch poëzie en proza vaak moeilijk te onderscheiden zijn (zie Algemeene inleiding § IV); ook, waarin de eigenaardigheid der dichterlijke wijze van uitdrukking bestaat. Welnu, vele psalmen vertoonen deze zeer zuiver, en bij sommige is aan den vorm veel zorg besteed; zoo bij XLII en XLIII, XLVI, LVII, LIX, die in coupletten zijn ingedeeld. Eenige vertoonen de maat van den klaagzang (verg. inl. op *Klaagliederen*); zoo LXXIX : 8—15; XXVII : 1—6, CI.

Maar al treft ons soms fijnheid van woordenkeus, zuiverheid van vorm, flinke gang van gedachten, goede afwisseling van toon, de hooge waarde der psalmen ligt — wij herhalen het — in hun inhoud. Zij geven voortreffelijk klanken aan hetgeen in het vroom gemoed omgaat: aan den eerbied voor den Allerhoogste, den schroom voor zijne heiligheid, het schuldbesef, de droefenis over eigen en anderer, vooral 's volks, vernedering en lijden, het bewustzijn in eene zondige wereld niet tot zijn recht te komen, de dankbaarheid voor Gods openbaring en leiding, het vast vertrouwen dat hij de zijnen redden en verheerlijken zal.

Om de godsdienstige gewaarwordingen en denkbeelden die in de psalmen worden weergegeven goed te waardeeren, moet men niet vergeten dat zij bestemd waren, althans in het psalmboek opgenomen zijn, om in den tempel door het Levietenkoor te worden voorgedragen. Zij drukken dus niet in de eerste plaats uit wat in het gemoed van éenen lijder of éenen verloste, van éenen zondaar of éenen vrome omging, maar wat ondersteld werd in het volk te leven. Wanneer het koor zong, of een orkestmeester alleen voordroeg: Ik ben ellendig, verlos mij! en: Jahwe zal mij verheerlijken! dan bedoelde de zanger met dien „ik" niet zich zelven, ook niet zich zelven en andere gelijkgezinden, maar het volk als een geheel, wellicht juister de gemeente der vromen, het ware Israël, Jahwe's lijdenden dienaar, die de eens aan David bezworen beloften had geërfd en dus, omdat hij trouw vasthield aan de wet van zijn God, gewis was van zijn heil.

Dat niet éen mensch, maar het volk of de gemeente, aan het woord is blijkt dikwijls zonneklaar uit den inhoud; zooals door ons vaak, in de bijzondere inleidingen en de aanteekeningen, opzettelijk is aangetoond. Eene algemeene opmerking! Is het reeds bezwaarlijk aan te nemen, dat met de vervolgingen, waarover tal van psalmisten klagen, zulke bedoeld zijn waaraan zij persoonlijk blootstonden, dit wordt onmogelijk, als wij lezen dat de zanger zich omringd ziet door alle volken der wereld of door tienduizenden vijanden, b. v. in III, VII, CXVIII, of hij zich zelven aan het hoofd ziet van alle natiën, b. v. in XVIII : 44—51. Aan ongerijmde overdrijving toch zou zich de enkele mensch schuldig maken die dit van zich zelven zeide. Ook wisselen in menig lied, b. v. in Ps. LXVI, het enkelvoud en het meervoud zoo af dat zij blijkbaar in denzelfden zin gebruikt worden. Niet overal is dit echter even duidelijk; b. v. wanneer wij VI : 7 lezen: „*Ik ben afgemat van mijn zuchten*, nacht op nacht doe ik mijn bed zwemmen, doorweek ik mijne sponde met mijne tranen", dan valt het ons moeilijk hierin de verzuchting eener gemeente te hooren. Toch is het wel te begrijpen, dat een dichter, eenmaal het volk als éen lijder of kranke voorstellende, zulke uitdrukkingen bezigde. In ettelijke liederen echter is het niet uit te maken, of de zanger éen vrome dan wel de gemeente is; zoo in XVI, XLIX, LXXIII en andere. Dit is niet onverklaarbaar: al wilde een dichter Israëls lijden en verlossing bezingen, hij dacht daarbij toch onwillekeurig aan hetgeen hij en zijne geestverwanten hadden ondervonden en ervaren. Ook was zeker menig gedicht oorspronkelijk niet bestemd voor den eeredienst, maar daartoe geschikt geacht door den samensteller van een gezangboek en dus hierin, soms min of meer gewijzigd, opgenomen.

De vraag wanneer elke psalm is gedicht is niet te beantwoorden; iets beter die wanneer de gezangbundels ontstaan zijn; met tamelijk groote zekerheid die wanneer ons boek *Psalmen* verzameld is.

Omtrent de godsdienstige poëzie uit den tijd vóor de Ballingschap weten wij luttel. Wat wij van Davids gedichten hooren, 2 Sam. I : 17—27; III : 33 v., doet ons hem wel als dichter, doch niet als godsdienstig dichter kennen (verg. op Am. VI : 5); maar het bericht dat hij met zijn zang den boozen geest van Saul verdreef, 1 Sam. XVI : 14—23, moet hem bij het godsdienstig nageslacht den naam van een godsdienstig dichter, straks van den psalmdichter bij uitnemendheid, verschaft hebben. Wij kunnen gerust aannemen dat reeds vóor de Ballingschap in den tempel te Jeruzalem, als gewis ook in andere heiligdommen, muziek gemaakt en gezongen werd; maar zeker geschiedde het in den herbouwden tempel; immers, op de lijst van de bevolking der Israëlietische gemeente tijdens Nehemja, 445, komen zangers voor (zie Ezra II : 41, de aant. aldaar en de inl. op dat hoofdstuk). Wat men er zong, welken inhoud „de liederen van Sion", waarvan CXXXVII : 3 gewaagt, oudtijds hadden, is geheel onbekend. Iets daarvan kan, na allerlei wederwaardigheden, in ons psalmboek eene plaats gevonden heb-

ben. Maar over het geheel kunnen wij zeggen dat dit dagteekent uit den tijd na Nehemja en dus den geest der vroomheid van de vijfde en de daarop volgende eeuwen ademt.

In dien tijd was van een zelfstandig bestaan des Joodschen volks geen sprake. Palestina was een deel van het machtige Perzische rijk en viel met dit rijk na 330 in de handen van Alexander den Groote, koning van Macedonië. Na zijn dood, 323, werd het eerst eene provincie van Egypte, daarna van Syrië, welke beide rijken door Grieksche koningen, de Lagiden en de Seleuciden, werden geregeerd. Dit duurde totdat de bevolking van Judea onder aanvoering der Hasmoneën in opstand kwam tegen Antiochus Epifanes (167) en zich vrijvocht. In het najaar van 165 werd de door afgoderij ontwijde tempel heroverd, gereinigd en weder aan den dienst van Israëls God gewijd, waarna Judas de Makkabeër en, na zijn dood, zijne broeders Jonathan en Simon, met wisselende kans maar met steeds meer geluk, de Syriërs hebben bestreden; totdat Judea in 142 tot een vrijen staat, onder Simon als hoogepriester en vorst, verklaard is; verg. inl. op *Daniël*.

In deze drie eeuwen bloeide de gemeente, dat is de vereeniging dergenen die zich tijdens Nehemja en Ezra afscheidden van het gros der met heidendom besmette Judeërs en Israëlieten, en zich verbonden om niet alleen den eeredienst goed in stand te houden, maar ook de wet des Heeren trouw te betrachten (zie inl. op *Ezra—Nehemja*). Zij heeft al dien tijd èn klimmenden invloed geoefend, èn veel te lijden gehad. Grooten invloed oefende zij; want zij wist, èn in Palestina, èn overal elders waar afstammelingen van het volk Israël woonden, der Wet ingang te verschaffen; zoodat de naam „Joden" van lieverlede die van al hare aanhangers werd, en de Wet steeds meer haar stempel drukte op aller leven. Doch dit geschiedde niet dan onder hevigen strijd. Reeds van den aanvang af had de gemeente tal van volksgenooten, en daaronder zeer aanzienlijke, tegen zich. Getuige *Ezra—Nehemja*, wilden velen niets weten van de strenge afzondering van de heidenen die Nehemja en Ezra hadden weten door te drijven, en telkens heeft die partij van vrijzinnigen de hooge ambten, onder andere soms het hoogepriesterschap, bemachtigd. In zulke tijden hadden wis de vromen veel te lijden. Maar meer dan vroeger was dit het geval toen vreemde, vooral Grieksche, zeden groote aantrekkelijkheid bleken te hebben voor vele Joden, waaronder machthebbers, opperpriesters en andere aanzienlijken, te Jeruzalem en elders. Dezen ergerden zich over den steeds hooger wordenden scheidsmuur tusschen hun volk en de heidenen. Wel verwierpen zij de Wet niet — hiermede zouden zij zich van hun volk hebben afgescheiden — maar zij namen het niet streng met de inachtneming en handhaving er van, paarden aan hun voorvaderlijk geloof niet-Joodsche denkbeelden en zeden, en gedroegen zich, als zij konden, vijandig tegen „de vromen", die door hunne stiptheid, stroefheid en afkeer van al wat heidensch was zich zelven, hunne medeburgers en hun volk in slechten reuk brachten bij hunne buren en de Grieksche machthebbers.

Uit de kringen dier „vromen" nu zijn de dichters, de omwerkers, de verzamelaars der psalmen voortgekomen; het psalmboek geeft hunne denkbeelden weer, ademt hun geest.

Op den voorgrond staat daarin de vereering van een eenigen God. Enkele uitdrukkingen mogen het bestaan van andere goden schijnen te onderstellen (zie op XXIX : 1 en op XCV : 3), dit zijn niet anders dan oude klanken, zonder beteekenis voor de zangers, maar dierbaar door de oudheid. De heidenen kennen allerlei goden, maar zíj erkennen slechts éen God, schepper van hemel en aarde, bestuurder van aller volken lot. Dit is zóo waar, dat zelfs al gewagen zij van „mijn God" of „Israëls God" zij er niet aan denken dezen van een anderen god te onderscheiden. Dientengevolge hebben wij ons genoodzaakt gezien, in onze vertolking, niet slechts in dit boek, maar in alle die na de hervorming van Ezra en Nehemja geschreven zijn, overal waar Hij die alleen het voorwerp der aanbidding mag wezen vermeld wordt, God met een G te schrijven. Eigenlijk kon dit overal in het O. T. geschieden, daar al de verzamelaars van de daarin vervatte boeken slechts van éenen God het bestaan erkennen; maar elders komt de oude denkwijze, volgens welke tegenover Jahwe, Israëls god, Kamos, de god der Moabieten, of eenige andere god staat, te duidelijk uit, of zijn geschriften waarin Jahwe de eenige is, zooals Ezra's Wetboek, te nauw verbonden met oudere werken dan dat wij ook dáar deze schrijfwijze zouden gevolgd hebben. Wij hebben het dus beter geoordeeld, elders wel den naam *God* te bezigen wanneer er geenerlei beperking bij staat, maar *god* te schrijven wanneer van Israëls god sprake was of eenige andere beperking aan het woord *god* werd toegevoegd.

De belijdenis van de eenigheid Gods verhinderde de psalmisten evenmin aan Israëls uitverkiezing door hem te gelooven als zij, door de erkenning van het geestelijk karakter der vereering die hem toekwam, weerhouden werden den tempel op den Sion hoog te schatten en als zijne woonplaats te bezingen. Het denkbeeld van Israëls voorrecht als volk Gods werd nauwelijks verzwakt door het geloof dat Jahwe eigenlijk alleen goed was voor de reinen van hart en wandel, al voelde en ondervond men maar al te zeer dat in Israël zeer vele en velerlei zondaars waren. De psalmen roemden in éenen adem: „God is goed voor Israël" en „voor hen die rein zijn van hart (LXXIII: 1)", al waren de overtreders onder wier vervolging de vromen zuchtten evengoed uit Israël als zij zelven. Ook konden zij beloven offeranden te brengen en geloften te betalen en in de sterkste bewoordingen roemen in het genot van het verkeeren in des Heeren voorhoven, terwijl zij toch de onwaarde der offers gevoelden (zie b. v. Ps. LI) en zich verlustigden in de zaligheid der geestelijke gemeenschap met hun God (zie op XV: 1). Zoo kregen geijkte woorden eene diepere beteekenis, en zien wij op menig punt oudere en nieuwere, lagere en hoogere denkbeelden ondereengemengd: spiegel van een tijd van krachtig godsdienstig leven, waarin meer diep gevoeld dan scherp gedacht werd, en waarin men hing aan de Wet.

De Wet. Haar gift was voor de psalmisten de grootste weldaad die Jahwe aan zijn volk had bewezen, en door haar gewillig en blijde te aanvaarden stonden de rechtschapenen en vromen verre boven heidenen en zondaren. Al treedt zij, uit den aard der zaak, niet in elken psalm zoo op den voorgrond als in Ps. CXIX, haar bestaan, hare geldigheid voor Israël, hare hooge voortreffelijkheid wordt in het gansche boek erkend. Zijn wellicht eenige liederen oorspronkelijk van vóor Ezra, reeds de oudste bundels waarin zij vereenigd waren zijn het zeer zeker niet; Ps. I met zijn „Gelukkig hij die niet treedt in de raadslagen der boozen, maar die veeleer zijne vreugd vindt in de wet van Jahwe", staat te recht aan de spits van het boek. Met dat wettelijk karakter nu der Joodsche vroomheid hangen onverbrekelijk twee trekken samen die de psalmen ontluisteren: de eigengerechtigheid der zangers (zie op 2 Sam. XXII: 21—25) en hun haat tegen hunne vijanden, als vijanden Gods (zie vooral Ps. CIX). Immers, het is de trouw aan de Wet, waarvan de vromen het heil voor Israël verwachten, en het zijn de wetsverachters, die niet slechts de vromen doen lijden, maar ook verhinderen dat God zijne beloften aan Israël aanstonds nakomt. Doch al vergeten wij dit niet, al bedenken wij dat het de gemeente is die zich zoo verhoovaardigt en die zoo vloekt, al stellen wij ons, tot verzachting van ons oordeel, goed voor den geest dat zij, de vervolgde om de gerechtigheid, oorzaak had te haten, en dat hare zelfverheffing de keerzijde was van den moed waarmede zij in de verdrukking staande bleef, het blijft waar dat zich hierin de wrange vruchten vertoonen der door Israël steeds standvastiger gevolgde geestesrichting.

Het gezangboek eener vervolgde gemeente, van „den lijdenden dienaar van Jahwe" (zie inl. op Jez. LII: 13—LIII: 12) — dat is het psalmboek. Wat wij omtrent de Wet opmerkten geldt ook te dezen: niet in elk lied treedt het leed dat de zanger ondervindt op den voorgrond, maar de vermelding er van, de klacht er over, de herinnering er aan ontbreken schier nergens, en menige psalm bevat niet veel anders dan beden om verlossing uit de vernedering en lofzangen over ondervonden of verwachte redding. Het zijn geen ziekten of dergelijke wederwaardigheden, waarover wordt geklaagd, maar bijna uitsluitend slagen door menschen toegebracht: de arme, ootmoedige, ellendige, kleine, nooddruftige rechtschapene, die vroom is en de wet Gods aanhangt, wordt getrapt door boozen, Godverzakers, spotters en dergelijken. En die braven zijn in ellende, niet slechts als leden van een onmachtig volk dat het juk der heidenen torst, maar ook als vromen die den hoon en den haat hunner niet vrome volksgenooten hebben te dragen.

Tegenover hunne vijanden zijn zij weerloos; hunne eenige toevlucht is God. Maar hij zal hen zeker redden. Israël, het ware Israël, is de erfgenaam zijner beloften aan David (zie inl. op Ps. II). Zooals hij aan het voorgeslacht zijne gunst heeft betoond, zoo zullen ook zíj haar ondervinden. Dit vertrouwen wordt met zooveel verzekerdheid uitgesproken dat het vaak den schijn heeft alsof de zanger het heil reeds beleeft. Toch is dit slechts zelden het geval. In de sterkste afwisseling gaat vaak de toon der ootmoedigste smeeking en diepste verslagenheid over in uitbundigen jubel,

niet omdat tusschentijds iets gelukkigs gebeurd is, maar omdat de dichter zich opheft uit de diepte der vertwijfeling en zich zet op de hoogte van het geloofsvertrouwen. Met verrukking verplaatst de psalmist zich dikwerf in den gulden tijd waarin Israël aan de spits der volken zal staan, de Sion als de berg Gods door alle natiën geëerd zal zijn, en God als koning der geheele wereld verheerlijkt zal worden, ja, eigenlijk dan eerst in den vollen zin van het woord haar koning zal wezen.

Geen boek van het O. T. is in zijn geheel zoo „Messiaansch" als *Psalmen*; wanneer wij namelijk „Messiaansch" verstaan in den zin van eene profetie aangaande Israëls verheerlijking (zie op Jez. XI : 1—9). Verwachtingen van een persoonlijken heerscher, uit Davids huis, komen in ons boek wel voor (XLV; LXXII; CX), maar in den regel is van zulk een voltrekker van Jahwe's welbehagen geen sprake en wordt onder „den koning" of „den gezalfde" Israël zelf verstaan (zie inll. op II, XX en LXXXIX).

Doordat in de psalmen nagenoeg geen toespelingen op bijzondere tijdsomstandigheden en gebeurtenissen voorkomen, en de toon der geloofsverzekerdheid, in menig lied aangeslagen, ten gevolge heeft dat men vaak niet onderscheiden kan, of de dichter een glansrijk heden dan wel eene stellig verwachte toekomst beschrijft, is het moeilijk, nauwkeurig te bepalen in welken tijd de jongste psalmen gedicht zijn en de verzameling tot stand gekomen is (zie b. v. inl. op Ps. CX). Toch is het meer dan waarschijnlijk dat het laatste geschied is na het midden der tweede eeuw, onder Simon den Hasmoneër, of uiterlijk in het begin der regeering van zijn zoon Johannes Hyrkanus (135—105), en dat ettelijke liederen uit den tijd na de herovering van den tempel door Judas den Makkabeër in 165 dagteekenen. Immers, liederen als LXXIV en LXXIX verplaatsen ons zonder twijfel in den tijd der vervolging onder Antiochus Epifanes, en in de eerstvolgende jaren was er zeker gelegenheid noch aanleiding om een nieuw gezangboek in te voeren of oude uit te breiden. Maar toen gaandeweg Judea's vrijheid tot stand kwam, de eeredienst een wassenden toeloop van geloovigen trok en klimmenden luister ontving, toen zich een schitterend verschiet begon te openen voor Israël, vooral toen in 142 Simon als vorst en hoogepriester van een vrij volk was gehuldigd, toen moest zich de behoefte aan nieuwe liederen doen gevoelen. Stellig is het niet toevallig dat in de laatste twee boeken, die wij op goeden grond voor het jongste gedeelte van het geheele werk moeten houden, zoovele loffliederen voorkomen. Zeker, ook nu kon worden geklaagd over de goddeloozen (CIX), nog was Israël „de steen dien de bouwlieden hebben verworpen" (CXVIII : 22), en waren de „vromen" geenszins tevreden over het wereldlijk karakter hunner priestervorsten; maar meer dan ooit was er nu toch reden om de vervulling van Jahwe's beloften te gemoet te zien en in overvloed stof voor een Hallelujah. Daarbij komt dat die priestervorsten in den tempel regeerden en zij, al moesten zij rekening houden met de gezindheid der zangerkoren, gezangboeken konden invoeren.

Zoolang de tempeldienst duurde zijn daarbij psalmen gezongen; wat zeker voor velen de stichting merkelijk verhoogd heeft (verg. inl. op *Kronieken*); maar inmiddels kreeg gaandeweg de Synagoge de geestelijke leiding des volks in handen. Dat zij het psalmboek eerde spreekt vanzelf. Zij gaf het straks den geloovigen in handen; vele psalmen werden opgenomen in hunne gebeden en plichtmatig dagelijks of wekelijks of op de groote feesten opgezegd. En van de Joden is het tot de Christenen overgegaan. In de eene taal voor, de andere na, overgezet, werd het alom verspreid en is in onrijm en berijmd een der meest geliefde gedeelten van het O. T., ja van de gansche Heilige Schrift, gebleven, voor velen eeuwenlang, wat Luther het genoemd heeft, „het boek aller heiligen".

EERSTE BOEK.

PS. I—XLI.

PSALM I.

De twee wegen. — Gelukkig de deugdzame (1—3), ongelukkig de booze (4—6).

Daar deze waarheid leefde in de ziel der psalmdichters en der gemeente waarvoor hun werk bestemd was, leende dit lied zich voortreffelijk tot inleiding op den bundel; wellicht is het zelfs tot

dit doel gedicht. In sommige handschriften wordt het niet medegeteld en dus de tweede psalm de eerste genoemd; zooals deze ook Hand. XIII: 33 volgens eenige oude handschriften heet.

I: 1 Gelukkig hij die niet treedt in de raadslagen der boozen,
noch staat op den weg der zondaren,
noch zit in den kring der spotters;
2 die veeleer zijne vreugde vindt in de wet van Jahwe,
dag en nacht zijne wet overpeinst:
3 hij gelijkt een boom aan vlietend water geplant,
die zijne vrucht op zijn tijd geeft,
en welks loof niet verwelkt;
in al wat hij doet is hij voorspoedig.
4 Gansch anders de boozen, gansch anders!
Aan het kaf zijn zij gelijk, door den wind opgejaagd.
5 Dies houden de boozen geen stand in het gericht,
noch de zondaars in de gemeente der rechtschapenen.
6 Want Jahwe slaat acht op den weg der rechtschapenen;
maar de weg der boozen loopt uit op den ondergang.

1 v. Verg. Ps. CXIX: 1 v.
1. Verg. XXVI: 4; Jer. XV: 17. — *raadslagen*, willen en werken. — *spotters*. Zie inl. op *Spreuken*.
2. *de wet van Jahwe*, hier de boeken der Wet. — *zijne wet overpeinst*. Verg. Joz. I: 8, waaraan deze plaats wellicht ontleend is.
3. Waarschijnlijk navolging van Jer. XVII: 8; verg. Jez. I: 30; Ezech. XLVII: 12.
4. *het — opgejaagd*, bij het dorschen en wannen. Dezelfde vergelijking XXXV: 5; Jez. XVII: 13; XXIX: 5; Hoz. XIII: 3 en elders. — *gansch anders!* volg. de meeste oude vertt. ingevoegd.
5. Wanneer God gericht houdt, zullen de boozen hunne verdiende straf ondergaan en uitgesloten zijn van den zegen die aan Gods getrouwen ten deel valt.
6. *slaat acht op*, letterlijk *kent*, d. i. zorgt er voor; verg. Spr. XII: 10; XXVII: 23. Vaak wordt Jahwe's zorg voor den vrome aldus aangeduid, XXXI: 8; XXXVII: 18; CXLIV: 3 enz.; verg. Jer. I: 5; Hoz. XIII: 5; Am. III: 2.

PSALM II.

De zege van Jahwe's gezalfde. — Volken en vorsten zijn in opstand tegen Jahwe en zijn gezalfde (1—3). Jahwe belacht en verschrikt hen, daar hij zijn koning op den Sion aangesteld heeft (4—6). Deze roemt in de gunst van Jahwe, die hem groote macht verleende (7—9). Dat dan de vorsten zich onderwerpen! (10—12*b*). Gelukkig wie op hem bouwt (12*c*).

Dit lied, waarin verschillende personen sprekend worden ingevoerd, is door zijne levendigheid, warmte en zuiverheid van vormen een der schoonste van het boek.

De herhaalde verwijzingen er heen in het N. T. (zie gelijkluidende plaatsen) toonen, hoe reeds in de eerste eeuw de Christenen in den koning wien hier de heerschappij wordt beloofd Jezus zagen, en sedert heeft deze psalm in de vorming van het leerstuk der godheid van Christus eene belangrijke rol gespeeld.

Het is zeker niet toevallig dat ons lied aan de spits staat der Davidische psalmen, III—LXXII— Hand. IV: 25 heet hij ook van David te zijn — daar hij de toekomstige heerlijkheid van diens huis bezingt.

Het lied onderstelt dat alle volken en vorsten onderworpen zijn aan Israëls koning en vruchteloos trachten zijn juk af te werpen. Ook wanneer wij in ruime mate rekening houden met dichterlijke overdrijving, kunnen wij geen tijd vinden waarin de werkelijkheid hieraan ook slechts eenigermate beantwoordde of aanleiding tot zulk eene voorstelling kan gegeven hebben: wanneer is er sprake van geweest dat Egypte of Assur aan Israëls koning gehoorzaamde? Doch de dichter beschrijft niet den tegenwoordigen of een vroegeren toestand, maar de toekomst, waarin Israël alle volken overwinnen zal. Hij knoopt die verwachting vast aan de 2 Sam. VII: 8—16 aan David gegeven belofte en past deze toe op de gemeente, die ze in vs. 7 als aan haar gedaan vermeldt. Zij toch heeft, na den val van Jeruzalem, toen het huis van David niet meer op den troon zat en er weinig hoop was op zijn herstel, „de gunstbewijzen aan David" op zich zelve toegepast (zie inll. op Ps. LXXXIX en 2 Sam. XXII, en aant. op Jez. LV: 3). Dientengevolge heet zij Jahwe's zoon (zie op vs. 7) en zijn gezalfde (zie inl. op Ps. XX). Bedenken wij dat Israël, toen de zanger in dit lied zijn God met de machteloosheid der heidenen den spot liet drijven, in volstrekte afhankelijkheid verkeerde, van Perzen, Egyptenaren of

Syriërs, dan wordt de psalm de uiting van een krachtig geloof in Jahwe's wondermacht en Israëls bestemming. En door de gemeente op de lippen genomen, strekte hij wis tot versterking van hare kracht om niet te vertwijfelen en straks de vervolging uit te houden zonder aan haar God ontrouw te worden.

II: 1 Wat woelen de volken,
wat kramen de natiën ijdele taal uit!
2 De koningen der aarde smeden plannen,
de vorsten spannen samen
tegen Jahwe en zijn gezalfde:
3 „Rijten wij hunne banden stuk,
werpen wij hunne koorden van ons!"
4 Hij die in den hemel zetelt belacht hen,
de Heer spot met hen;
5 straks spreekt hij tot hen in zijn toorn,
verbijstert hen in zijne gramschap.
6 „Maar ik, ik heb mijn koning aangesteld
op den Sion, mijn heiligen berg."
7 Ik wil verhalen van Jahwe's besluit;
Jahwe heeft tot mij gezegd: Gij zijt mijn zoon;
ik heb heden u verwekt.
8 Vraag mij slechts, zoo wil ik u de volkeren ten erve geven,
de einden der aarde als bezitting.
9 Gij zult hen verpletteren met eene ijzeren knots,
hen verbrijzelen als aarden vaten.
10 Nu dan, koningen, weest verstandig,
laat u gezeggen, wereldbestuurders!
11 Brengt Jahwe met vreeze uwe hulde,
juicht al sidderend hem ter eer.
12 Huldigt hem, opdat hij niet toorne en gij te gronde gaat;
want zeer haast ontbrandt zijn toorn.
Heil allen die tot hem de toevlucht nemen!

Vs. 1 v. Hand. IV: 25 v. — Vs. 7. Hand. XIII: 33; Hebr. I: 5; V: 5. — Vs. 9. Openb. II: 27; XII: 5; XIX: 15.

1. *ijdele taal*, gepoch, dat zij Jahwe's gezalfde wel zullen vernederen.
2. *smeden plannen*, volg. verb. t.; verg. LXXXIII: 4; grondt. *stellen zich op.* — *spannen samen*, volg. Gr. vert., evenals XXXI: 14; Hebr. t. *zijn gegrondvest.* — *zijn gezalfde*, Israëls koning. Verg. op 1 Sam. II: 10 en op Jez. XI: 1—9.
3. Woorden der oproerige vorsten. — Dezelfde beeldspraak Jer. II: 20; V: 5 en elders.
4. Desgelijks XXXVII: 13; LIX: 9.
5. Verg. LXXXIII: 16.
6. Jahwe spreekt. — *mijn heiligen berg.* Zoo kon de Sion eerst heeten nadat de tempel te Jeruzalem als Jahwe's eenig heiligdom was erkend. Daarvóor was hij slechts éen van Jahwe's heilige bergen.
7. *Ik*, de gemeente; zie Inl. — *Jahwe's besluit; Jahwe*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. òf *Jahwe's bevel; hij*, òf *het bevel: Jahwe.* — *Gij zijt mijn zoon.* In 2 Sam. VII: 14—16, waarop hier wordt teruggezien, heet het dat David wordt behandeld als zoon van Jahwe, hier ís Israël inderdaad Jahwe's zoon; verg. op Exod. IV: 22. — *heden*, ten dage toen Jahwe hem door die belofte tot zijn zoon verklaarde, *verwekte.*
9. *verpletteren.* De meeste oude vertt. hebben, volgens andere klinkers, *weiden*; vandaar de overzetting Openb. II: 27; XII: 5; XIX: 15. — *vaten*, met verandering van klinker; Hebr. t. heeft het enkelvoud.
11. *hem ter eer*, volg. éen hs. en de meeste oude vertt. ingevoegd.
12. *Huldigt* (letterlijk *Kust*; verg. op 1 Sam. X: 1) *hem.* Dit laatste met verandering van éene letter; Hebr. t. heeft een woord dat ,zuiver' beteekent en in het Arameesch ,zoon' beduidt. Dientengevolge heeft Syr. vert. *Kust den zoon*, wat de gewone vertaling geworden is bij de Protestanten. Gr., Lat. en Aram. vertt. hebben *Neemt tucht aan*; wat wellicht op de ware lezing wijst. — Na *te gronde gaat* heeft grondt. *weg*, waarschijnlijk eene schrijffout. — *Heil — nemen!* Verg. XXXIV: 9; Spr. XVI: 20; Jez. XXX: 18; Jer. XVII: 7.

PSALM III.

Verdrukt, toch goedsmoeds. — Opschrift (1). De vrome, door talrijke vijanden omringd (2 v.), betuigt zijn vertrouwen op Jahwe (4 v.), wiens bescherming hem gansch onbevreesd maakt (6 v.), en bidt dat Jahwe hem redden moge, gelijk hij tot dusver deed (8 v.).

Het lied is door vier *sela's* in even zoovele coupletten verdeeld; want na het derde (vs. 7) is er waarschijnlijk een uitgevallen.

Met dezen psalm begint de reeks tempelliederen door den Verzamelaar aan David toegekend; waarschijnlijk heeft hij dus eens aan het hoofd van een bundel gestaan. Uit vs. 7 en 9 blijkt dat hij die hier in den eersten persoon sprekend wordt ingevoerd niet éen persoon is, maar de gemeente.

III : 1 Een psalm van David, op zijne vlucht voor zijn zoon Absalom.
2 Jahwe, hoe talrijk zijn mijne wederpartijders!
Talrijk zijn zij die tegen mij opstaan,
3 talrijk zij die van mij zeggen:
Er is geen heil voor hem bij zijn God.
4 Doch gij, Jahwe, zijt een schild dat mij dekt,
mijn roem en een die mijn hoofd verheft.
5 Als ik luide tot Jahwe roep,
verhoort hij mij van zijn heiligen berg.
6 Ik legde mij neder en sliep in,
ik ontwaakte, omdat Jahwe mij steunde.
7 Ik vrees voor geen tienduizenden volks,
die rondom tegen mij post gevat hebben.
8 Sta op, Jahwe, red mij, mijn God!
Want gij sloegt al mijne vijanden op de kaak,
braakt de tanden der boozen stuk.
9 Bij Jahwe is het heil;
uw zegen ruste op uw volk!

1. Verg. 2 Sam. XV : 13—XVI : 14. Er is in het lied niets dat aan de stemming doet denken waarin David toen verkeerde.
3. *Er — God!* Zie op vs. 9. De gewone beschimping van de vromen; verg. XXII : 8 v.; XLII : 4, 11; LXXIX : 10; CXV : 2; Joël II : 17; Micha VII : 10 enz. — *zijn*, volg. Gr. en Lat. vertt. ingevoegd.
4. *een schild.* Verg. op Gen. XV : 1. — *die mijn hoofd verheft*, die mij in eere brengt; verg. XXVII : 6; CX : 7; Gen. XL : 20; 2 Kon. XXV : 27.
5. Evenals XIV : 7; XX : 3 en elders, komt Jahwe den zijnen niet uit den hemel te hulp, maar uit den tempel op *zijn heiligen berg*, den Sion.
6. *Ik — in*, volkomen gerust; verg. IV : 9; Lev. XXVI : 6; Ezech. XXXIV : 25. — *ik ontwaakte*, niet beschaamd in mijn vertrouwen. — Daar dit vers beeldspraak behelst, maakt het den psalm niet tot een morgenlied.
8. *Sta op.* Eene menschvormige uitdrukking, aan oude voorstellingen (verg. Num. X : 35) ontleend, en, ofschoon niet passend bij het Joodsche godsbegrip, toch met voorliefde gebruikt; zie VII : 7; IX : 20; X : 12; XVII : 13; XXXV : 2; XLIV : 27; LXXIV : 22; LXXXII : 8; CXXXII : 8; alsmede XII : 6; LXVIII : 2; LXXVI : 10; CII : 14; Jez. XXXIII : 10. Soortgelijk is *waak op*, VII : 7; XXXV : 23; XLIV : 24; alsmede LIX : 6; LXXVIII : 65; en *keer weder*, VI : 5 enz. Verg. op Job XXXIII : 26.
9. *Bij Jahwe is het heil.* Hij heeft er over te beschikken en geeft het aan wie hij wil. Verg. vs. 3.

PSALM IV.

Geloofsroem tegenover ongeloof en kleingeloof. — Opschrift (1). De zanger roept Jahwe aan (2), wijst hen terecht die de vroomheid smaden (3—6) en getuigt tegenover de kleinmoedigen van zijn vertrouwen op God (7—9).

Vs. 3 en 5 worden met *sela* besloten.

Dat ook deze psalm een lied der gemeente is blijkt uit vs. 9 (zie aldaar).

IV : 1 Voor den orkestmeester, bij snarenspel. Een psalm van David.
2 Verhoor mij als ik roep, God mijner gerechtigheid,

1. *bij snarenspel*, als VI : 1; LIV : 1; LXVII : 1; LXXVI : 1; Hab. III : 19.
2. *God mijner gerechtigheid*, die mijne gerechte zaak voorstaat. Zie op Jez. XLI : 2.

die uit de benauwdheid mij in de ruimte bracht,
ontferm u mijner en hoor mijn gebed.
3 Menschenkinderen, hoe lang zal mijne eer tot smaad zijn,
zult gij ijdelheid beminnen, leugen najagen?
4 Erkent toch dat Jahwe mij wonderbare gunst bewezen heeft:
Jahwe hoort als ik tot hem roep.
5 Beeft, en zondigt niet;
denkt na op uwe legerstede, en zwijgt stil!
6 Brengt gerechte offers, en vertrouwt op Jahwe.
7 Velen zeggen: Wie zal ons het goede doen zien?
Verhef gij over ons het licht van uw aanschijn, Jahwe!
8 Gij hebt mij vreugde in het hart gegeven,
meer dan men heeft bij overvloed van koorn en most.
9 In vrede zal ik èn mij nederleggen èn inslapen;
want gij, Jahwe, gij doet mij afgezonderd, onbezorgd wonen.

3. *Menschenkinderen.* Bedoeld worden de Joden die geen hart voor hun God en zijne wetten hebben. Zie inl. op *Psalmen.* — *mijne eer tot smaad zijn,* mijne betrekking tot God, waarin ik mijne eer stel (III : 4), mij tot schande aangerekend worden. — *ijdelheid — najagen,* een verkeerden, nooit tot geluk, stellig tot onheil leidenden, weg bewandelen.

4. *mij — heeft,* volg. verb. t.; Hebr. t. wellicht *zich een vrome afgezonderd heeft.* Welke gunst Jahwe hem bewezen heeft, zegt de volgende regel.

5. *Beeft,* voor God, die mij helpen en dus u, mijne vijanden, vernederen zal. De meeste oude vertalingen hebben het overgezet *Wordt toornig.* Zoo is het dientengevolge Efez. IV : 26 aangehaald. — *denkt na,* letterlijk *spreekt bij u zelven.*

6. *gerechte offers,* offers zooals zij behooren te zijn om Jahwe te behagen; verg. LI : 21; Deut. XXXIII : 19.

7. *Velen,* de kleinmoedigen in de gemeente. — *Verhef — Jahwe!* Tegenover de klacht der kleinmoedigen stelt de zanger deze bede, waarin hij zijn vertrouwen uitspreekt dat Jahwe aan zijn volk zijne goedertierenheid zal doen kennen. Verg. op XXXVI : 10 en op Num. VI : 26.

9. *In — inslapen.* Verg. op III : 6. — *afgezonderd ... wonen.* Dit wordt ook Num. XXIII : 9; Deut. XXXIII : 28; Jer. XLIX : 31 als een voorrecht beschouwd, eensluidend met *onbezorgd wonen.* Evenmin als daar, wordt het hier bedoeld van den enkelen mensch, maar oudtijds van het volk Israël, hier van de Joodsche gemeente. Werd vroeger afzondering van andere natiën voor de zuiverheid van de volkszeden algemeen noodig gekeurd, vooral na de hervorming van Nehemja en Ezra rekenden zij die de Wet aanvaard hadden hun volk hiertoe verplicht, opdat het een heilig volk zou zijn.

PSALM V.

Jahwe verhoort den vrome. — Opschrift (1). Jahwe moge den zanger verhooren (2—4). Hij toch haat en verdelgt de boozen (5—7). Maar de vrome geniet, ondanks die valschaards, zijne gunst (8—10). Hij veroordeele hen, tot vreugde zijner beschermelingen (11—13).

V : 1 Voor den orkestmeester, bij de fluiten. Een psalm van David.
2 Leen het oor aan mijne woorden, Jahwe,
let op mijne stille klacht;
3 luister naar mijn schreien, mijn koning en mijn God;
want tot u rijst mijn gebed.
4 Jahwe, des morgens hoort gij mijne stem,
des morgens draag ik het u voor en zie uit.
5 Gij toch zijt geen god die in snoodheid behagen schept,
geen booze mag bij u vertoeven;
6 geen pralers mogen u onder de oogen komen;
gij haat alle euveldaders;

1. *bij de fluiten,* hoogst onzekere vertaling; volgens andere klinkers *op de wijze van „De erfdeelen".* — *van David,* past zeer slecht boven een lied waarin de tempel vermeld wordt, vs. 8.

2. *stille klacht.* Het Hebreeuwsche woord komt alleen nog XXXIX : 4 voor.

3. *mijn koning en mijn God!* Dezelfde aanroeping LXXXIV : 4; verg. XLIV : 5 enz.

4. *(ik) zie uit.* Verg. CXXX : 6; Micha VII : 7.

5. *bij u vertoeven.* Zie op XV : 1.

7 gij richt de logensprekers te gronde;
van bloedvergieters en bedriegers gruwt Jahwe.
8 Maar ik mag door uwe groote gunst uw huis binnengaan,
mij nederwerpen voor uw heiligen tempel, in vreeze voor u.
9 Jahwe, geleid mij, gij rechtvaardige, om mijne belagers;
effen voor uw aangezicht mijn weg.
10 Want in hun mond is niets betrouwbaars,
hun binnenste is verderf,
hunne keel een open graf,
zij hebben eene gladde tong.
11 Verklaar hen schuldig, o God,
laat hen falen in hunne voornemens,
stoot hen weg in hunne vele ongerechtigheden;
want zij zijn wederspannig tegen u.
12 Dan zullen allen die tot u vlieden zich verheugen,
zullen voor altijd jubelen zij die door u beschermd worden,
in u juichen al wie uwen naam liefhebben.
13 Want gij zegent den rechtschapene, Jahwe;
als een rondas beschut hen uw welgevallen.

Vs. 10. Rom. III : 13.

8. *uw huis*, het heiligdom met voorhoven, waarin elk Israëliet, mits rein, komen mocht. — *uw heiligen tempel*, dat gedeelte van Jahwe's huis dat door geen leek betreden mocht worden; immers niet in maar er *voor* (letterlijk *gekeerd naar*) werpt zich de dichter eerbiedig neder. Verg. CXXXVIII : 2.
9. *geleid mij*, bestuur mijn lot ten beste. — *om mijne belagers*, om hun de vreugde over mijn val niet te gunnen, maar hen te beschamen; verg. VIII : 3; XXIII : 5 en elders; ook XIII : 5. — *voor uw aangezicht mijn weg*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *voor mijn aangezicht uw weg*. — Voor den zin verg. XXVII : 11*b*.
10. *hun mond*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *zijn mond*. — *hunne keel een open graf*. Zij storten velen door hunne woorden in het verderf; verg. op Jer. V : 16. — *zij hebben eene gladde tong*. Verg. op Spr. XXVIII : 23.
12. *zij die*, volgens geringe tekstverandering. — *al wie uwen naam*, d. i. u (verg. op Exod. XXIII : 21), *liefhebben*. Dezelfde uitdrukking LXIX : 37; CXIX : 132.
13. *als — welgevallen*, letterlijk *met welgevallen als met een rondas beschut gij hen*; verg. op Gen. XV : 1.

PSALM VI.

Gebed in nood. — Opschrift (1). De zanger bidt dat Jahwe hem niet langer straffe (2—4), om zijns zelfs wil en uit medelijden (5—8). Jahwe zal stellig zijn gebed verhooren, tot beschaming zijner vijanden (9—11).

Deze psalm is het eerste der zeven boeteliederen (VI, XXXII, XXXVIII, LI, CII, CXXX, CXLIII), door de R.-K. Kerk aangewezen. De dichter heeft blijkbaar *Jeremia* en ook eenige psalmen, o. a. XXXI, XXXVIII, gekend.

De gemeente bidt, in het vertrouwen dat Jahwe haar uit hare vernedering verlossen en hare tegenstanders, de ongodsdienstige Joden, beschamen zal.

VI : 1 Voor den orkestmeester, bij snarenspel. Op de wijze van „De achtste". Een psalm van David.
2 Jahwe, kastijd mij niet in uwen toorn,
tuchtig mij niet in uwe verbolgenheid.
3 Ontferm u mijner, Jahwe, want ik kwijn weg,
genees mij, Jahwe, want mijn gebeente is verbijsterd.

Vs. 2. XXXVIII : 2.

1. *bij snarenspel*, als IV : 1; Hab. III : 19. — „*De achtste*", als XII : 1; 1 Kron. XV : 21.
2. Indien Jahwe den vrijen loop liet aan zijn rechtmatigen toorn, zou zijn volk wegkwijnen. Daarom doet de dichter een beroep op zijn erbarmen; verg. Jer. X : 23—25; XXX : 11; XLVI : 28.
3. *genees mij*. Ook Jer. VIII : 22; XXX : 17; XXXIII : 6 en elders beeldspraak voor het keeren van het ongelukkig lot der natie, in wier naam de dichter spreekt. — *mijn gebeente*. Hiermede wordt

4 Ja, mijne ziel is zeer verbijsterd.
Gij dan, Jahwe, hoelang nog?
5 Kom terug, Jahwe, bevrijd mij,
red mij om uwe goedertierenheid.
6 Want in den dood wordt aan u niet gedacht;
wie looft u in het schimmenrijk?
7 Ik ben afgemat van mijn zuchten,
nacht op nacht doe ik mijn bed zwemmen,
doorweek ik mijne sponde met mijne tranen.
8 Mijn oog is vervallen van verdriet,
zwak is het geworden van het smalen mijner tegenstanders.
9 Wijkt allen van mij, gij euveldaders;
want Jahwe heeft naar mijn weenen gehoord;
10 gehoord heeft Jahwe naar mijn smeeken,
Jahwe neemt mijne bede aan.
11 Al mijne vijanden zullen beschaamd, gansch verbijsterd staan;
plotseling wijken, beschaamd staan.

Vs. 7*a*. Jer. XLV : 3*c*.

vaak het lichaam, of de geheele persoon, aangeduid, XXXI : 11; XXXII : 3; LI : 10; Job XX : 11; Spr. III : 8; XV : 30; XVII : 22 enz.

4. *hoelang nog,* zult gij toornen? Verg. LXXIX : 5; LXXX : 5; LXXXIX : 47. Dezelfde afkorting XC : 13.

5. *Kom terug,* òf van uwen toorn, òf om mij te helpen; verg. Exod. XXXII : 12. — *red mij om uwe goedertierenheid,* niet om mijne verdienste of omdat ik nu genoeg gestraft ben, maar omdat gij mij liefhebt. Verg. CIX : 26*b*.

6. Ook XXX : 10; LXXXVIII : 11—13; CXV : 17; Jez. XXXVIII : 18 wordt dezelfde drangreden gebruikt om Jahwe te bewegen, den smeekeling niet te doen sterven. In schijn is het der godheid onwaardig, dat men haar smeekt iemand het leven te laten opdat zij niet door zijn dood van een aanbidder verstoken worde; inderdaad is in deze bede een diep godsdienstig denkbeeld uitgesproken: den vrome gaat Gods verheerlijking zoozeer ter harte, dat het hem innig leed zou doen, wanneer die schade leed door zijn sterven. Daarenboven bedenke men dat hier slechts schijnbaar van één persoon sprake is; inderdaad wordt de gemeente bedoeld. Indien zij stierf, dan werd Jahwe in 't geheel niet verheerlijkt. Over *het schimmenrijk* zie op Gen. XXXVII : 35.

8. Verg. XXXI : 10; XXXVIII : 11; LXIX : 4; LXXXVIII : 10; Klaagl. II : 11. Het tegenovergestelde XIII : 4. — *van het smalen,* volg. één hs. en de meeste oude vertt.; Hebr. t. *onder alle.*

9 v. Hier wordt, als in zoo menigen anderen psalm, het vertrouwen op uitredding zoo stellig uitgesproken dat het den schijn heeft alsof de zanger — dat is de gemeente — reeds gered is; verg. inl. op Ps. XCVII. Toch blijkt uit vs. 1—8 duidelijk dat de ellende nog voortduurt.

9. *Wijkt — euveldaders.* Verg. CXIX : 115.

11. Verg. XXXV : 4; LXXXIII : 18.

PSALM VII.

Bede om Jahwe's gericht. — Opschrift (1). De zanger bidt dat Jahwe hem redde uit de macht zijner vijanden (2 v.). Want hij is vroom (4—6). Jahwe verlosse hem door de volkeren te vonnissen (7—10). Des vromen schild is God, die de zondaren straft (11—14). Dezen ontvangen loon naar werken (15—17). Jahwe zij geloofd! (18).

Ook in dit lied, aan Ps. IX verwant, spreekt de gemeente (zie op vs. 8 v.), door tegenstanders benauwd, haar vertrouwen uit op het gericht van Jahwe over de heidenen.

Op vs. 6 volgt *sela.*

VII : 1 Een lierzang van David, gedicht ter eer van Jahwe, om de woorden van Kusji, den Benjaminiet.

1. *Een lierzang,* zeer onzekere vertaling van een woord dat alleen nog Hab. III : 1 voorkomt. — *Kusji,* volg. de meeste oude vertt.; Hebr. t. *Kusj.* Waarschijnlijk had hij die het opschrift stelde het oog op 2 Sam. XVIII : 31, waar een Ethiopiër (in het Hebreeuwsch *kusji*) aan David bericht dat Jahwe hem „recht verschaft heeft". Dat de psalm bij die gelegenheid gedicht is haalde hij dan uit de woorden „verschaf mij recht" in vs. 9; hij zag *kusji* in 2 Sam. XVIII : 21—32 voor een eigennaam aan (verg. Jer. XXXVI : 14) en maakte den man tot een Benjaminiet.

2 Jahwe, mijn god, tot u neem ik de toevlucht,
verlos mij van al mijne vervolgers, en red mij;
3 opdat zij niet als een leeuw mij verscheuren,
wegsleepend zonderdat iemand redt.
4 Jahwe, mijn god, indien ik deze dingen gedaan heb:
indien onrecht kleeft aan mijne handen,
5 indien ik slecht bejegend heb wie met mij in vrede leefde,
of hem die mij zonder oorzaak bekampte heb uitgeplunderd,
6 dan mag de vijand mij vervolgen en inhalen,
mijn leven tegen den grond vertrappen,
en vernedere hij mijne eer in het stof!
7 Sta op, Jahwe, in uwen toorn,
verhef u tegen de woede mijner tegenstanders,
waak op te mijner hulp, gij die het gericht verordend hebt!
8 Eene schaar van natiën omringe u,
zet u boven haar in den hooge neder.
9 Jahwe zal de volkeren vonnissen,
verschaf mij recht, Jahwe, naar mijne gerechtigheid,
naar de onberispelijkheid van mijn gedrag.
10 Neme toch de slechtheid der boozen een einde,
en doe den brave stevig staan,
gij die hart en nieren toetst, rechtvaardige God!
11 Mijn schild is bij God,
die de oprechten van hart verlost.
12 God is een billijk rechter,
een god die dag aan dag vergramd is.
13 Bekeert men zich niet, hij wet zijn zwaard;
hij heeft den boog gespannen en aangelegd,
14 doodelijke wapenen tegen hen bereid;
hij maakt zijne schichten tot brandpijlen.
15 Zie, men is in arbeid van onheil,
gaat zwanger van rampspoed en baart teleurstelling.
16 Een kuil heeft men gegraven en gedolven,

Vs. 2*a*. XXXI : 2*a*.

3. *zij ... verscheuren.* Het Hebreeuwsch heeft het enkelvoud.
5. *uitgeplunderd,* zeer onzekere vertaling. Het Hebreeuwsche woord beteekent gewoonlijk ‚redden'. Wellicht zijn er twee regels uitgevallen en luidde de tekst oorspronkelijk ongeveer:
indien ik wie met mij in vrede leefde slecht bejegend,
en mijn vriend met haat behandeld heb,
indien ik niet kwaad met goed vergolden,
niet hem die mij zonder oorzaak bekampte gered heb.
6. Verg. CXLIII : 3.
7. *Sta op* en *waak op.* Zie op III : 8.
8 v. Daar gansche volkeren des zangers tegenstanders zijn, spreekt hij blijkbaar uit naam der gemeente.
8. *zet u ... neder,* volgens andere klinkers. — *boven haar in den hooge,* op uwen rechterlijken zetel.
9. *de onberispelijkheid van mijn gedrag,* volg. verb. t.; grondt. *mijne onberispelijkheid over* of *in mij.*
10. *Neme ... een einde.* Het hier gebruikte woord is meer Arameesch dan Hebreeuwsch en verraadt zoo den jongen oorsprong van het lied. — Vóor den derden regel heeft Hebr. t. *en,* wat volg. Gr., Syr. en Lat. vertt. is weggelaten. — *die hart en nieren toetst,* wellicht navolging van Jer. XI : 20; verg. Jer. XVII : 10; XX : 12. — De *nieren,* nevens — soms (XVI : 7) in plaats van — het *hart,* als de zetel van het gemoedsleven, XXVI : 2; LXXIII : 21; CXXXIX : 13 en elders.
11. *Mijn schild is bij God,* onzekere vertaling. Verg. III : 4; V : 13 enz.
12. *die — is,* tegen de zondaren, die hij dus nooit ongestraft kan laten.
13. *hij wet zijn zwaard.* Hetzelfde beeld Deut. XXXII : 41.
14. *hen,* duidelijkheidshalve in plaats van *hem.* — *brandpijlen,* pijlen waaraan brandende stoffen bevestigd waren; verg. Jez. L : 11; Ef. VI : 16.
15. Zie op Jez. LIX : 4. — De goddeloozen brengen niets voort dan wat hen en anderen ellendig maakt.

en men is gevallen in de groeve die men maakte.
17 Zoo keert de rampspoed op hun eigen hoofd terug,
en daalt de geweldenarij op hun eigen schedel neder.
18 Ik wil Jahwe loven naar zijne rechtvaardigheid,
met stem en snaren den naam van Jahwe, den Allerhoogste.

16. Dezelfde beeldspraak IX : 16 v.; XXXV : 7 v.; LVII : 7 en elders.
17. *de rampspoed,* dien zij anderen bereiden.

PSALM VIII.

De mensch door Jahwe verheerlijkt. — Opschrift (1). Jahwe's roem openbaart zich op aarde en aan den hemel (2) en wordt zelfs door zwakken krachtig verkondigd (3). Al voelt de mensch zich bij de aanschouwing van den sterrenhemel klein (4 v.), God maakt hem machtig (6—9). Hoe groot is Jahwe! (10).

Daar vs. 6—9 blijkbaar eene uitwerking is van Gen. I : 26—28, is dit lied jonger dan Ezra's Wetboek (zie ook op vs. 2); maar het is ouder dan *Job* (zie op vs. 5). Als natuurpsalm, ingegeven door de beschouwing van den nachtelijken hemel, staat het waardig naast XIX : 1—7, XXIX en CIV. Nergens wordt in het O. T. de mensch als beheerscher der natuur, als de Gode gelijke (Gen. I : 26), zoo hoog gesteld als hier. Het lied is dan ook veel meer algemeen menschelijk dan bepaald Israëlietisch; alleen in vs. 3 straalt door, dat het in een tijd van vervolging gedicht is en aan de gemeente op de lippen kan gelegd zijn, die door het denkbeeld dat de majestueuze God aan den brozen mensch zoo groote macht verleent bemoedigd werd in hare verdrukking.

VIII : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijs van „De Gattietische". Een psalm van David.
2 Jahwe, onze Heer, hoe heerlijk is uw naam op de gansche aarde,
van u, die uwe majesteit aan den hemel geplaatst hebt.
3 Uit den mond van kindekens en zuigelingen hebt gij eene sterkte [gegrondvest,
wegens uwe tegenstanders, om vijand en wraakgierige te doen ver-[stommen.
4 Wanneer ik uwen hemel, het gewrocht uwer vingeren, aanzie,
de maan en de starren, die gij op hare plaats gezet hebt —
5 wat is de mensch, dat gij zijner gedenkt,
het menschenkind, dat gij op hem acht geeft?
6 Gij maaktet hem slechts weinig minder dan een god,
kroont hem met heerlijkheid en luister;
7 gij doet hem heerschen over de werken uwer handen,
plaatstet alles onder zijne voeten:
8 kleinvee en runderen altegader,

Vs. 3. Matth. XXI : 16. — Vs. 5—7. Hebr. II : 6—9. — Vs. 5. CXLIV : 3; Job VII : 17. — Vs. 7. 1 Kor. XV : 27.

1. *Op de wijs van „De Gattietische"*, of *Op de Gattietische wijs,* in dit geval waarschijnlijk eene melodie die stamt van de Filistijnsche stad Gath. Anderen *Op de wijs van een lied der wijntreders.* Hetzelfde opschrift boven LXXXI en LXXXIV.
2. *onze Heer,* eene benaming van God die alleen in zeer jonge geschriften (CXXXV : 5; CXLVII : 5) voorkomt. — *uw naam,* zooveel als uw roem. — *geplaatst hebt*, volg. eenige oude vertt.
3. *kindekens en zuigelingen,* ook elders (1 Sam. XV : 3; XXII : 19; Jer. XLIV : 7; Klaagl. II : 11) verbonden, hier aanduiding der zwakken, die, wanneer zij Jahwe's heerlijkheid in de natuur verkondigen, zijne tegenstanders tot zwijgen brengen. — *vijand en wraakgierige.* Deze laatste naam past niet voor Gods vijanden; maar de dichter gebruikt dien omdat hij Gods vijanden met de zijne, of die der gemeente, vereenzelvigt. Dezelfde uitdrukking XLIV : 17.
5. Job VII : 17 wordt dit vers met bitterheid aangehaald.
6. *een god,* in heerschappij, vs. 7—9; zie op XXIX : 1. De Gr. vert., hierin door Hebr. II : 7 gevolgd, heeft in het woord, waarschijnlijk te recht, „engelen" gezien. Verg. op Gen. XX : 13 en op Gen. XXXII : 28. — *kroont.* Verg. op CIII : 4. — *heerlijkheid* (of *majesteit*) *en luister* worden aan God en zijn werk toegekend XXIX : 1; XCVI : 6; CIV : 1; CXI : 3; CXLV : 5. Hier krijgt de mensch, als zijn plaatsvervanger op aarde, deel daaraan, zooals elders (XXI : 6; XLV : 4) om dezelfde reden de koning. Verg. op Gen. I : 26.
7. Verg. Gen. I : 28.

alsmede de dieren des velds,
9 de vogelen des hemels en de visschen der zee,
al wat over de paden der zeeën trekt.
10 Jahwe, onze Heer, hoe heerlijk is uw naam op de gansche aarde!

PSALM IX, X.

Jahwe, de rechter der volken, redde den vrome uit der boozen macht. — Opschrift (IX : 1). Jahwe heeft de vijanden der vromen vernederd (2—9); dies mogen zijne dienaren op hem vertrouwen (10 v.) en hem bezingen (12 v.); Jahwe moge de zijnen redden uit de macht hunner vijanden, die straks in eigen netten verstrikt zijn (14—17). Dat alle boozen vernietigd worden door hem die de armen niet vergeet! (18—20). Waarom straft Jahwe de boozen niet, die de kleinen onderdrukken en God hoonen? (X : 1—11). Hij sta op om den nooddruftige uit hunne hand te redden! (12—15). Stellig zal hij des zangers bede verhooren (16—18).

Deze twee psalmen hebben oorspronkelijk één lied uitgemaakt, en wel een alphabetisch: elke letter leidt een viertal regels in. Waarom het in tweeën gedeeld is, weten wij niet. Daar Ps. X geen opschrift heeft, moet het gebeurd zijn nadat de opschriften boven de psalmen geplaatst zijn; verg. inl. op XLII, XLIII. Toen zij gesplitst zijn, werd de alphabetische vorm niet herkend; wellicht was deze reeds daarvóor gedeeltelijk te loor gegaan: verscheiden coupletten toch beginnen in den Hebreeuwschen tekst niet met de letter waarmede zij moesten aanvangen. Wij hebben getracht de fouten te verbeteren en den oorspronkelijken tekst te herstellen; zie op IX : 6 v., 8, 21, X : 3, 4, 5, 6 en 10.

Gelijk in een alphabetisch lied was te verwachten, is in dezen psalm niet veel gang. De zanger wordt verdrukt door menschen die heidenen en goddeloozen genoemd worden, terwijl hij en zijne lotgenooten als de nooddruftigen, zachtmoedigen, vertrapten, onmachtigen aangeduid worden. Daar de vijanden waarvan hij gewaagt in het algemeen „boozen” heeten, zelfs „volken” (IX : 16), past het lied minder op de lippen van een persoon dan op die van de gemeente. Zij bidt om verlossing van hare binnenlandsche tegenstanders (X : 1—15), en put haar vertrouwen dat zij verhoord zal worden uit de stellige verwachting dat Jahwe Israël uit de macht der heidenen zal redden; welke verwachting zij uitspreekt als ware zij reeds vervuld (IX : 1—13). Dientengevolge neemt de dichter nu eens zijn standpunt in het heden, dan weder in de toekomst, en drukt hij zich somtijds uit als waren de boozen door wie hij verdrukt wordt heidenen (IX : 18—20; X : 16).

Na IX : 17, 21 staat *sela*.

IX : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „Jonge vrouwen”. Een psalm van David.
alef 2 Ik wil u loven, Jahwe, met geheel mijn hart,
verhalen al uwe wonderdaden;
3 ik wil mij in u verheugen en jubelen,
met stem en snaren uwen naam, Allerhoogste, bezingen;
beth 4 omdat mijne vijanden terugdeinzen,
struikelen en omkomen uit schrik voor u.
5 Want gij hebt mijn recht gehandhaafd, mijn pleit gevoerd,
u op den troon nedergezet, als rechtvaardig rechter.
gimel 6 Gij hebt de volkeren bestraft, de boozen te gronde gericht,
hun naam uitgewischt voor altijd en eeuwig.
daleth 7 Verstomd is de vijand, voorgoed ten einde zijn de smaadredenen;
hun wortel hebt gij uitgerukt, hunne gedachtenis is te niet gegaan.
he 8 In verwarring gebracht heeft hen Jahwe, die zetelt tot in eeuwigheid;
hij heeft zijn troon ten gerichte vastgezet,

Vs. 9. XCVI : 10*c*, 13*b*.

1. *„Jonge vrouwen”* (verg. XLVI : 1; 1 Kron. XV : 20), volg. verb. t.; Hebr. t. *Sterven voor den zoon.*
2. *u*, volg. Gr. en Lat. vertt. ingevoegd.
6 v. Deze coupletten zijn korter dan die welke met de andere letters beginnen; dat er regels uitgevallen zijn wordt te waarschijnlijker daar het eerste woord van het *daleth*-couplet ontbreekt. Hierom is naar gissing *Verstomd* ingevoegd; in plaats van *smaadredenen* heeft Hebr. t. *woeste plaatsen*, in plaats van *hun wortel* heeft hij *steden.*
8. *In — heeft*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft ongeveer hetzelfde woord, dat met *he* begint, aan het slot van vs. 7. — *die zetelt tot in eeuwigheid.* Verg. CII : 13; Klaagl. V : 19.

9 en zal de wereld rechtvaardig vonnissen,
de natiën naar billijkheid richten.
wau 10 Dies zij Jahwe een toevluchtsoord voor den vertrapte,
een toevluchtsoord in benarde tijden;
11 dat zij die uw naam kennen op u vertrouwen;
want gij verlaat niet wie naar u vragen, Jahwe.
zain 12 Roemt met stem en snaren Jahwe, die Sion bewoont,
verkondigt onder de volken zijne daden!
13 Want hij die bloed invordert heeft hunner gedacht,
het gekrijt der ellendigen niet vergeten.
heth 14 Ontferm u mijner, Jahwe, zie de ellende waarin mijne haters mij [stortten,
gij die mij optilt uit de poorten des doods!
15 Opdat ik al uwen roem vermelde,
in de poorten der dochter Sions juiche in het door u geschonken heil.
tet 16 Verzonken zijn de volken in de groeve die zij maakten,
in het net dat zij verstaken is hun voet gevangen.
17 Jahwe heeft zich doen kennen, heeft gericht geoefend,
in het werk zijner eigen handen is de booze verstrikt.
(Ruischend spel).
jod 18 Dat de boozen ter onderwereld terugkeeren,
alle heidenen, die godvergetenen!
21 Jaag hun schrik aan, Jahwe,
laat de heidenen ervaren dat zij slechts menschen zijn!
kaf 19 Niet voor altijd toch wordt de arme vergeten,
niet voor eeuwig gaat de hoop der ellendigen te loor.
20 Sta op, Jahwe, laat de sterveling niet machtig zijn,
dat de heidenen gevonnist worden voor uw aangezicht!
lamed X : 1 Waarom, Jahwe, blijft gij van verre staan?
houdt gij u schuil in benarde tijden?
2 Door der boozen overmoed verkeert de ellendige in angst;
laten zij gevangen worden in de aanslagen die zij gesmeed hebben!
mem 3 Verdwaasd is de booze in zijn hartstocht,
en de winzuchtige zegt Jahwe vaarwel.

10. *toevluchtsoord.* Dit woord (letterlijk *hooge plaats*) komt herhaaldelijk in de psalmen voor ter aanduiding van Jahwe als beschermer der vromen, XLVI : 8, 12; LIX : 18 enz. — *den vertrapte.* Dezelfde benaming voor den hulpbehoevende X : 18; LXXIV : 21.

13. *die bloed invordert,* eene uitdrukking voor „die manslag straft”, aan Gen. IX : 5 ontleend. — *ellendigen,* of, volgens eene andere lezing van Hebr. t., *deemoedigen.* De beide Hebreeuwsche woorden, die oorspronkelijk hetzelfde beteekenen — het gedrukt zijn en zich gedrukt voelen — en in den vorm nagenoeg niet verschillen, worden meer dan eens met elkander verwisseld en gebruikt tot aanduiding der vromen. Dezen waren verdrukt door buiten- en binnenlandsche tegenstanders: ook al werden zij niet feitelijk vervolgd, zij werden om hunne vroomheid vaak bespot; en daar zij zich, vertrouwend op hunne toekomstige rechtvaardiging door Jahwe, gelaten in hun lot schikten, konden zij de deemoedigen heeten.

14. *mij — doods,* mij redt als ik den dood nabij ben. — *de poorten des doods,* of *des doodenrijks.* Zie op Job XXXVIII : 16 v.

15. *der dochter Sions.* Zie op 2 Kon. XIX : 21.

17. (*ruischend spel*). Verg. XCII : 4.

18. *ter onderwereld terugkeeren.* Dit luidt alsof zij reeds in de onderwereld geweest waren. Toch is de uitdrukking, hoewel onnauwkeurig, wel te begrijpen, daar de onderwereld zooveel is als de plaats van het niet-zijn, het niet-leven, en de mensch uit het niet is te voorschijn gekomen; verg. XC : 3; CIV : 29; Job I : 21.

21. Dit vers is vóor vs. 19 gezet omdat dit met eene *kaf* begint, welke letter aan de beurt was, en vs. 20 niet. Ook sluit zich vs. 21 zeer goed aan vs. 18 aan.

19. *ellendigen,* volgens eene andere lezing *deemoedigen*; zie op vs. 13.

20. *laat de sterveling niet machtig zijn.* Verg. Jez. II : 7—17.

3. *Verdwaasd,* volgens geringe tekstverbetering, waardoor de letter *mem,* waarmede dit couplet beginnen moest, hersteld wordt; Hebr. t. *Want hij prijst.* — *Jahwe* is ingevoegd; maar waarschijnlijk is er meer uitgevallen; want dit couplet is te kort; zie ook op vs. 4.

nun 4 De booze hoont met opgetrokken neus Jahwe;
Hij straft niet; er is geen God! zoo zijn al zijne overleggingen.
5 Zijne wegen hebben bestand, te allen tijde,
samech uwe gerichten zijn aan zijn blik onttrokken;
al zijne tegenstanders, hij blaast tegen hen.
6 Hij zegt bij zich zelven: Ik zal niet wankelen;
geslacht uit geslacht in, zullen mijne schreden niet onvast zijn.
phe 7 Zijn mond is vol bedrog en kwelling,
onder zijne tong is moeite en onheil.
8 Hij ligt in hinderlaag in de hoven,
in verborgen plaatsen moordt hij den onschuldige;
ain zijne oogen loeren op den onmachtige.
9 Hij loert in verborgen plaatsen, als een leeuw in zijn hol,
hij loert om den ellendige te vangen,
hij vangt hem door hem te trekken in zijn net.
tsade 10 De rechtschapene wordt verbrijzeld, zinkt neder,
en de onmachtigen vallen in zijne klauwen.
11 Hij zegt bij zich zelven: God vergeet het,
hij heeft zijn gelaat verborgen, hij krijgt er nooit iets van te zien.
kof 12 Sta op, Jahwe; God, hef uwe hand op;
vergeet de ellendigen niet.
13 Waarom hoont de booswicht God,
zegt hij bij zich zelven: Gij straft niet?
res 14 Gij hebt het gezien; gij let op moeite en verdriet,
om het in uwe hand te nemen;
aan u laat de onmachtige het over,
voor den wees zijt gij steeds een helper geweest.
sjin 15 Verbreek den arm des boozen, en wat de slechten aangaat —
als gij zijne boosheid zoekt, zoudt gij ze niet vinden?
16 Jahwe is koning voor eeuwig en altoos,
de heidenen zijn verdwenen uit zijn land.
tau 17 Gij hoort den wensch der deemoedigen, Jahwe,
gij richt hun hart, gij scherpt uw oor,
18 om recht te verschaffen aan den wees en den vertrapte.
De mensch, die van de aarde stamt, jage niet langer schrik aan.

4. *hoont ... Jahwe,* volg. Gr. en Lat. vertt. uit het vorige vers bij dit gevoegd. Zoo vinden wij de *nun* terug, die als beginletter aan de beurt is. — *er is geen God.* Dit sluit geen verstandelijke loochening van Gods bestaan in zich, maar eene ontkenning dat hij straft en beloont; waarmede een lichtzinnig leven nauw samenhangt; verg. vs. 11, 13; XIV : 1; LIII : 2; LIX : 8; LXIV : 6; LXXIII : 11; XCIV : 7; Job XXII : 13 v.; Jer. V : 12; Ezech. VIII : 12; Sef. I : 12.

5. *hebben bestand,* onzekere vertaling; evenzoo Job XX : 21. — *zijn ... onttrokken,* volg. verb. t.; hierdoor wordt de letter *samech,* die aan de beurt is, teruggevonden.

6. *zullen mijne schreden niet onvast zijn,* volg. verb. t., met bijvoeging van het eerste woord van het volgende vers, waardoor dit met *phe* begint.

7. *bedrog.* Hebr. t. *en bedrog.* — *onder zijne tong,* als LXVI : 17.

8. *in* (volg. Gr. vert. ingevoegd) *de hoven,* ruimten tusschen de huizen, vaak zeer geschikt voor schuilhoek om daaruit een vijand te bespringen. — *onmachtige,* hier en vs. 10, 14, zeer onzekere vertaling.

10. *De rechtschapene,* naar gissing ingevoegd, terwijl het volgende woord volgens andere klinkers vertaald is; zóo wordt de *tsade,* waarmede het couplet moest beginnen, teruggevonden. Van *klauwen* is de vertaling onzeker.

13. Verg. vs. 4.

14. Na *Gij hebt het gezien* zijn een paar woorden, *want gij,* eene verschrijving van het voorafgaande, weggelaten. — *om — nemen,* om het te vergelden. — *voor den wees,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. mist *voor.*

18. *die van de aarde stamt,* de zwakke in vergelijking met den Hemelheer.

PSALM XI.

Niet versagen, maar vertrouwen. — Opschrift (1*a*). De zanger betuigt zijn vertrouwen op Jahwe, te midden van dreigend gevaar (1*b*—3); want hij zorgt voor den vrome en verdelgt de zondaren (4—7).

XI:1 Voor den orkestmeester. Van David.
Tot Jahwe neem ik mijne toevlucht;
wat zegt gij tot mij: Zwerf als een vogel naar het gebergte!
2 Want zie, de boozen spannen den boog,
leggen hun pijl op het koord,
om in het duister de oprechten van hart te treffen.
3 Wanneer de pilaren worden omvergehaald,
wat heeft de rechtschapene dan uitgericht? —
4 Jahwe is in zijn heilig paleis,
Jahwe — in den hemel heeft hij zijn troon;
zijne oogen zien op de wereld neder,
zijne wimpers toetsen de menschenkinderen.
5 Jahwe toetst den rechtschapene en den booze,
en den minnaar van geweld haat hij;
6 hij zal over de boozen kolen vuurs en zwavel doen regenen,
en een brandende wind is de hun beschoren beker;
7 want Jahwe is rechtvaardig, minnaar van gerechte daden;
de oprechten zullen zijn aangezicht zien.

1. *gij*, wankelmoedige geestverwanten. Ook vs. 2 v. worden hunne woorden weergegeven. — *Zwerf — gebergte*, volgens veranderde woordafdeeling. De vromen worden door de kleinmoedigen aangespoord tot vluchten. Verg. LV:7—9 en 1 Makk. I:38; II:28.

3. *de pilaren*, onzekere vertaling. Evenmin als bij LXXXII:5, moet men hier nauwkeurig navragen, wat de dichter met die *pilaren* bedoeld heeft; hij wil alleen zeggen: wanneer alles het onderst boven gaat en men dus op niets rekenen kan. — *wat — uitgericht?* Wij zouden verwachten: wat zal de rechtschapene dan doen? hoe zal hij zich redden? Wellicht heeft dit er oorspronkelijk gestaan. Wat er nu staat beteekent: hoe nutteloos is dan de braafheid des rechtschapenen geweest!

4. Het geloof aan Jahwe's hemelsche heerlijkheid weerhoudt den vrome naar de taal der kleinmoedigheid te luisteren. — *op de wereld*, volg. Gr. vert. ingevoegd. Het aldus vertaalde Hebreeuwsche woord komt in dezen zin alleen nog XLIX:2 voor.

6. *zal ... doen regenen*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *doe regenen*. — *kolen*, naar andere klinkers; Hebr. t. *strikken*. — *de — beker*, letterlijk *hun bekerdeel*. Niets natuurlijker dan dat een welbezette disch en een ten boorde gevulde beker beelden zijn van zegen en overvloed (XXIII:5), daarentegen eene ledige tafel en een met gif gevulde beker die van ellende. Vandaar dat niet alleen God des vromen beker heet (XVI:5), maar ook van God gezegd wordt dat hij den goddelooze toornwijn of een beker van gramschap doet drinken, LX:5; LXXV:9; Jez. LI:17, 22; Jer. XXV:15—29; Klaagl. IV:21; Ezech. XXIII:31—34; Hab. II:16; zie ook op Zach. XII:2. Dus beteekent *de hun beschoren beker* zooveel als het hun door God beschoren deel. — De hier gebezigde uitdrukkingen voor ondergang zijn aan Gen. XIX:24 ontleend.

7. *de — zien*. De vertaling hiervan is niet geheel zeker. Zie verder op Job XXXIII:26.

PSALM XII.

Jahwe redt den vrome uit de leugenachtige wereld. — Opschrift (1). Klacht over de algemeenheid der leugen (2 v.). Roeie Jahwe de leugenaars uit! (4 v.). Hij zegt hulp toe aan de verdrukten en zal zijn woord gestand doen (6—9).

XII:1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „De achtste." Een psalm van David.
2 Breng redding, Jahwe, want er zijn geen vromen meer,
de getrouwen zijn onder de menschenkinderen verdwenen;
3 men liegt elkander voor,
spreekt dubbelhartig, met vleiende lippen.

1. „De achtste". Desgelijks VI:1; 1 Kron. XV:21.

2. Verg. Jez. LVII:1; Micha VII:2. Eene even donkere beschouwing van de menschen in wier midden de vromen leven XIV; LIII; Spr. XXX:11—14; Jer. V:1; zie op XIV:2 v.

4 Roeie Jahwe alle vleiende lippen uit,
elke grootsprekende tong,
5 hen die zeggen: Met onze tong zijn wij sterk;
onze lippen staan ons ten dienste; wie is heer over ons?
6 Om den ondergang der ellendigen, om het gekerm der armen
wil ik nu opstaan, zegt Jahwe,
hen in heilstaat zetten, hun in lichtglans verschijnen.
7 De woorden van Jahwe zijn reine woorden,
zilver, gezuiverd in den smeltkroes,
goud, zevenmaal gelouterd.
8 Gij, Jahwe, zult ons bewaren,
tegen dit geslacht beschermen tot in eeuwigheid.
9 De boozen wandelen rond,
terwijl de dwaasheid onder de menschenkinderen het hoofd opsteekt.

5. *Met — sterk*, met weglating van ééne tweemaal geschreven letter.
6. *hun in lichtglans verschijnen*, naar verb. t.; verg. Deut. XXXIII : 2.
7. Jahwe's woorden hebben den toets doorstaan; men kan er dus op vertrouwen; verg. XVIII : 31*b*; CXIX : 140; Spr. XXX : 5. — *smeltkroes*, onzekere vertaling. — *goud*, volg. verb. t. — *zevenmaal*. Zie op Gen. IV : 15.
8. *ons*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hen* en *het*.
9. *terwijl — opsteekt*, onzekere vertaling, waarschijnlijk volg. Gr. vert.; het woord hier door *dwaasheid* overgezet komt ook Spr. IX : 13 voor.

PSALM XIII.

Bede van den verdrukten vrome. — Opschrift (1). De zanger vraagt, hoelang Jahwe hem in de vernedering zal laten (2 v.). Helpe hem Jahwe (4 v.), op wien hij zoo vertrouwt dat hij nu reeds een danklied aanheft (6).

XIII : 1 Voor den orkestmeester. Een psalm van David.
2 Hoelang, Jahwe, zult gij mij voorgoed vergeten?
hoelang uw gelaat voor mij verbergen?
3 Hoelang zal ik smart omdragen in mijne ziel,
kommer in mijn hart, dag aan dag?
Hoelang zal mijn vijand zich boven mij verheffen?
4 Zie neder, antwoord mij, Jahwe, mijn God.
Verhelder mijne oogen, opdat ik niet inslape ten doode,
5 opdat mijn vijand niet zegge: Ik heb hem overwonnen!
mijne tegenstanders niet juichen omdat ik wankel.
6 Ja, ik vertrouw op uwe goedertierenheid;
mijn hart wil juichen over het heil dat gij geeft,
ter eer van Jahwe wil ik zingen, omdat hij mij heeft welgedaan.

2. *Hoelang*. Dit is eigenlijk in strijd met *voorgoed*; doch de dichter bedoelt: hoelang zal het duren, dat het is als hadt gij mij voor altijd verlaten? Verg. LXXIV : 1, 10; LXXIX : 5; LXXXIX : 47.
3. *smart*, naar Syr. vert.; Hebr. t. *plannen*.
4. *Verhelder mijne oogen*, zooveel als: geef mij weder kracht en levensvreugd. Gelijk doffe, matte oogen het teeken zijn van ziekte en kommer (Klaagl. V : 17), zoo getuigt het helder stralend oog van gezondheid en levenslust; verg. 1 Sam. XIV : 27 v. Dat het *inslapen ten doode* (verg. Job III : 13) niet letterlijk bedoeld wordt blijkt uit vs. 5.
6. Gr. vert. voegt er nog een regel bij: *en met stem en snaren bezingen den naam van Jahwe, den Allerhoogste*.

PSALM XIV.

De straf der goddeloozen blijft niet uit. — Opschrift (1*a*). De dichter klaagt over de algemeenheid der zonde (1*b*—4); maar de boozen zullen te gronde gaan (5 v.). Bede om Israëls redding (7).

Dit lied vinden wij met eenige wijziging, vooral in den godsnaam (verg. inl. op XLII—LXXXIII) en in vs. 5 v., terug in Ps. LIII. Het is wat onderwerp en gedachtengang betreft nauw verwant aan Ps. XII.

XIV : 1 Voor den orkestmeester. Van David.
De dwaas zegt bij zich zelf: Er is geen God.
Zij gedragen zich slecht, afschuwelijk;
er is niemand die goed handelt.
2 Jahwe blikt uit den hemel neder op de menschenkinderen,
om te zien of er een verstandige is,
een die naar God vraagt.
3 Allen zijn afgeweken, tegader verdorven,
niemand is er die goed handelt, neen niemand.
4 Hebben dan al die euveldoeners geen kennis,
zij, die mijn volk opeten zooals men brood opeet,
die Jahwe niet aanroepen?
5 Daar overmeestert hen de schrik;
want God is bij het rechtschapen geslacht.
6 Het beleid des ellendigen maakt hen te schande;
want Jahwe is zijne toevlucht.
7 Och of uit Sion Israëls redding daagde!
Wanneer Jahwe het lot zijns volks wendt,
zal Jakob jubelen, Israël zich verheugen.

Vs. 1*b*—3. Rom. III : 10—12.

1. *De dwaas*, hetzelfde als: de booze; zie inl. op *Spreuken*. Hier wordt aan de menschen gedacht die niet streng in hun leven en verdrukkers der vromen waren, vs. 4. Verg. op XII : 2. — *Er is geen God*. Zie op X : 4.

2 v. Er is hier geen sprake van de algemeene verdorvenheid des menschdoms, die de apostel Paulus, Rom. III : 10—12, er vindt, maar met eene, bij ernstige menschen niet ongewone, overdrijving noemt de dichter, ontroerd over de veelvuldige ongerechtigheid van de vervolgers der vromen, de slechtheid algemeen, voorbijziende dat „mijn volk" een rechtschapen geslacht is (vs. 4 v.), hetwelk tot Jahwe de toevlucht neemt (vs. 6).

2. Wellicht dacht de dichter hier aan Jer. X : 21. — *een verstandige*, een vrome, het tegenovergestelde van den *dwaas* in vs. 1.

3. Hierna is in éen hs. en Gr. en Lat. vertt. ingevoegd Rom. III : 13—18, dat aan V : 10; CXL: 4; X : 7; Jez. LIX : 7 v.; Ps. XXXVI : 2 ontleend is.

4. Wellicht is dit vers geschreven onder herinnering aan Jer. X : 25. — *Hebben* — *kennis?* Begrijpen zij niet dat zij gestraft zullen worden? — *mijn volk*, de geestverwanten des zangers. — *die Jahwe niet aanroepen*. Hieruit volgt dat hier van ontrouwe Joden sprake is, van menschen die, naar des dichters meening, Jahwe te weinig vereeren.

5 v. Wat de dichter verwacht wordt als reeds tot stand gekomen voorgesteld. — De tekst dezer verzen is zonder twijfel zeer bedorven; die van LIII : 6 luidt gansch anders. Om hier eén zin te maken die in het verband niet onvoegzaam is, is in vs. 6 eene kleine tekstverandering gemaakt. De oorspronkelijke tekst, waarvan dan èn deze Psalm èn Ps. LIII verschillende stukken hebben bewaard, luidde wellicht:

Daar overmeestert hen de schrik,
zonderdat er verschrikking is;
want Jahwe heeft des goddeloozen beenderen verstrooid;
de ellendige maakt hen te schande,
want Jahwe is zijne toevlucht.

7. Deze verzuchting toont dat de voorstelling van vs. 5 v. nog slechts wensch is; ook, dat de psalm der gemeente op de lippen is gelegd. — *uit Sion*, Jahwe's zetel; verg. XX : 3 enz. — *het lot zijns volks wendt*. Zie op Deut. XXX : 3.

PSALM XV.

Wie bij Jahwe mag wonen. — Opschrift (1*a*). Wie zedelijk leeft is Jahwe's gunsteling (1*b*—5*a*) en wordt nimmer ongelukkig (5*b*).

Dit lied heeft in vorm en inhoud zooveel overeenkomst met XXIV : 2—6 en Jez. XXXIII : 14—16 dat die drie stukken zeker niet onafhankelijk van elkander zijn. Ons lied kan eerst na de invoering van Ezra's Wetboek zijn opgesteld; zie op vs. 4.

XV : 1 Een psalm van David.
Jahwe, wie mag vertoeven in uwe tent,

1. *Een psalm van David*. In eenige hss. der Gr. vert. volgt hierop *toen hij na de overwinning op*

wie wonen op uw heiligen berg?
2 Hij die onberispelijk van wandel, rechtschapen van gedrag is,
en waarheid spreekt met zijn hart;
3 die geen lastertaal op de tong neemt,
den naaste geen kwaad berokkent,
zijn medemensch geen smaad aandoet;
4 in wiens oog een verworpeling verachtelijk is,
maar die de godvreezenden eert;
die wat hij tot zijne schade bij eede beloofde niet verruilt;
5 die zijn geld nooit op rente uitleent,
geen geschenk aanneemt ten nadeele van een onschuldige.
Wie zoo handelt zal nimmer wankelen.

Absalom terugkeerde om in den tempel te bidden. — *vertoeven.* De dichter bedoelt niet letterlijk: wie mag in den tempel komen en den Sion bewonen? maar bezigt de uitdrukkingen „in Jahwe's tent vertoeven" en „op zijn heiligen berg wonen", aan oude voorstellingen ontleend (zie op III : 8), voor: Jahwe's bescherming genieten en zijne zegenrijke nabijheid ervaren; zie V : 5 en verg. op Job XXXIII : 36. Soortgelijke uitdrukkingen XXIII : 6; XXVII : 4 v.; LXI : 5; LXV : 5; LXXXIV : 4 v.

2—5. Dit antwoord op de vraag van vs. 1 komt overeen met hetgeen de grootste profeten hadden verkondigd; zie op Hoz. VI : 6.

2. *met zijn hart.* De Israëliet beschouwde het hart niet slechts als de plaats waaruit goed en kwaad komt, maar ook als het werktuig waarmede het wordt tot stand gebracht. Daarom noemde hij „dubbelhartig spreken": spreken met tweeërlei hart. Zoo XII : 3 en elders.

4. *in — is,* die een slecht mensch, al is hij ook een aanzienlijke, voor slecht houdt en als zoodanig behandelt. — *die — verruilt.* Het verruilen van iets dat aan Jahwe beloofd is wordt Lev. XXVII : 10, 33, eene verordening uit Ezra's Wetboek, verboden; maar uit die plaats zelve blijkt dat het niet ongewoon was. Hier wordt de aan de wet ontleende uitdrukking *niet verruilt* toegepast op alle verbreking van eeden; waaraan de vrome zich niet schuldig maakt. Ook de hier gebezigde uitdrukking voor *tot zijne schade bij eede beloofde* is aan eene zeer jonge wet, Lev. V : 4 (*zweert ... ten kwade*), ontleend.

5. *op rente uitleent.* Zie op Exod. XXII : 25. — *ten nadeele van een onschuldige* (letterlijk *tegen een onschuldige*). Zie op Exod. XXIII : 8. — *zal nimmer wankelen,* dus altijd voorspoedig en gezegend zijn. Hieruit ziet men dat de belofte van vs. 1 niet letterlijk verstaan mag worden.

PSALM XVI.

Jahwe, des vromen hoogste goed. — Opschrift (1*a*). De dichter verzekert dat hij geen geluk smaakt buiten Jahwe en zich ver houdt van de afgodendienaars (1*b*—4). Hij roemt den zegen dien hij in Jahwe's nabijheid geniet (5—8) en vertrouwt dat Jahwe hem van den dood zal redden (9—11).

De vrome, levende te midden van afgodendienaars, voelt zich tegenover dezen rijk in God: niet slechts dankbaar voor ondervonden weldaden, maar ook vertrouwend op meer heil in de toekomst. De schoonheid van den psalm doet ons te meer betreuren dat vs. 3 v. hopeloos bedorven is.

XVI : 1 Een kleinood van David.
Bewaar mij, o God, want tot u neem ik mijne toevlucht.
2 Ik zeg tot Jahwe: Gij zijt mijn heer,
ik vind geen geluk buiten u.
3 Wat de heiligen betreft die op aarde zijn,
de machtigen in wie hij al zijn welbehagen heeft,
4 talrijk zijn de smarten van hen die hun God tegen een anderen verruild hebben;
hunne plengoffers van bloed zal ik niet plengen,

1. *kleinood,* dat nog boven LVI—LX staat, onzekere vertaling.

2. *Ik zeg,* met verandering van een klinker; Hebr. t. *Gij* (mijne ziel?) *zegt.* — *mijn heer,* met verandering van een klinker, in overeenstemming met Gr. vert.; Hebr. t. *de Heer.* — *ik vind geen geluk buiten u,* zeer onzekere lezing en vertaling.

3 v. De vertaling van deze verzen is hoogst onzeker; daar de tekst ongetwijfeld bedorven is. — *de heiligen.* Blijkbaar zijn dit wezens of personen die tegenover Jahwe worden geplaatst. Wie er mede bedoeld worden, blijkt niet. — *in wie hij — heeft,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in wie ik — heb.* — *talrijk — hebben,* zeer onzekere lezing en vertaling. — *plengoffers van bloed.* Wel wordt in het O. T. herhaaldelijk gesproken van het uitstorten van bloed aan het altaar, maar van eigenlijke plengoffers van bloed is nergens sprake. Van afgoderij na den herbouw des tempels getuigt ook Jez. LXV : 2—5, 11 v. — *hunne namen niet op mijne lippen nemen.* Zie op Exod. XXIII : 13.

hunne namen niet op mijne lippen nemen.
5 Jahwe is erf en beker, mij beschoren;
gij blijft mijn lot besturen;
6 de snoeren zijn mij gevallen in liefelijke dreven,
ja, mijn erfdeel bekoort mij.
7 Ik wil Jahwe loven, die mij goeden raad gegeven heeft,
zelfs des nachts onderwezen mij mijne nieren.
8 Ik stel mij Jahwe steeds voor oogen,
als hij aan mijne rechterhand is, wankel ik niet.
9 Dies verheugt zich mijn hart en juicht mijn gemoed;
ook zal mijn vleesch in veiligheid wonen.
10 Want gij zult mij niet aan de onderwereld prijsgeven,
niet toestaan dat uw vrome de groeve ziet.
11 Gij zult mij den weg ten leven bekend maken;
verzadiging van vreugde is voor uw aangezicht,
allerlei liefelijks in uwe rechterhand, voor altijd.

Vs. 10. Hand. II : 31; XIII : 35.

5. *erf — beschoren*, letterlijk *mijn deel van erf en beker*. Zie op XI : 6. — *gij blijft ... besturen*, letterlijk *gij houdt vast*, met verandering van een klinker.
6. *de — dreven*. Het met het meetsnoer voor mij afgebakende deel ligt in liefelijke plaatsen; d. i. voorspoed en geluk is mijn deel. Het werkwoord „vallen" doet denken aan het lot als middel der toewijzing; hetwelk zeker vaak bij eene verdeeling aangewend werd; waardoor de voorstelling is ontstaan, in Num. XXVI : 52—56 en elders, dat Kanaän door het lot onder de Israëlietische stammen verdeeld is. Verg. Micha II : 5.
7. *onderwezen mij mijne nieren* (verg. op VII : 10), heeft mijn binnenste mij onderricht in den weg dien ik moet bewandelen. Eene vergelijking met den eersten regel leert dat de dichter bedoelt: Jahwe drong mij in mijn binnenste ten goede.
8. *aan mijne rechterhand*. Verg. CX : 5; CXXI : 5.
9. *gemoed*, vertolking van een woord dat in dezen zin alleen XXX : 13; LVII : 9; CVIII : 2; Gen. XLIX : 6; Klaagl. II : 11 voorkomt.
10. Het is zeer moeilijk te beslissen, of de dichter bedoelt dat de vrome uit levensgevaar gered wordt, dan wel dat Israël onvergankelijk is; verg. XLIX; LXXIII : 23 v. — *aan de onderwereld*. Syr. en Lat. vertt. hebben *in de onderwereld*. Zoo wordt de tekst aangehaald Hand. II : 31. — *de groeve*, het graf. Met andere klinkers uitgesproken, kan het Hebreeuwsche woord worden opgevat als „verderf", en zoo begrepen het de oude vertt.; vandaar het gebruik dat Hand. XIII : 35—37 van deze plaats gemaakt wordt.
11. *verzadiging — aangezicht*. Gij hebt volop vreugde en geeft ze aan uwe vereerders.

PSALM XVII.

Bede om bescherming tegen vijanden. — Opschrift (1*a*). In vertrouwen op zijne gerechtigheid, bidt de zanger om Jahwe's hulp (1*b*—5); Jahwe bescherme hem tegen de goddeloozen (6—9) en redde hem uit de macht zijner belagers (10—13); terwijl dezen en hunne nakomelingen door Jahwe zullen gestraft worden, zal hij zich eenmaal verblijden in de aanschouwing van zijn God (14 v.).

XVII : 1 Een gebed van David.
Hoor, Jahwe, naar eene gerechte zaak,
luister naar mijn gekrijt,
leen het oor aan mijne bede,
van eerlijke lippen gevloeid.
2 Van voor uw aangezicht ga mijne vrijspraak uit;
uwe oogen zien scherp.
3 Toetst gij mijn hart,
let gij er des nachts op en beproeft gij mij,

2. *scherp*, letterlijk *juist*: zij zien menschen en zaken zooals zij zijn.
3. *des nachts*, niet omdat de mensch dan het meest zondigt, maar omdat God hem dan vooral komt opzoeken (verg. Job IV : 12—21; XXXIII : 15—17); welk denkbeeld nauw samenhangt met de waarde aan droomen en gezichten gehecht. — *bij — plannen*, onzekere vertaling naar andere klinkers; Hebr. t. *niet; ik heb booze plannen gemaakt*.

dan vindt gij bij mij geen booze plannen,
mijn mond pleegt geen overtreding.
4 Wat ook de menschen deden, ik heb, naar de woorden uwer lippen,
mij gewacht voor de paden der geweldenaars.
5 Mijne treden bleven in uwe sporen,
mijne schreden hebben niet gewankeld.
6 Ik roep tot u, want gij, o God, antwoordt mij;
neig uw oor tot mij, hoor naar mijne woorden;
7 betoon uwe wondergroote gunst, gij redder!
redder van hen die tegen de wederpartijders hulp zoeken bij uwe [rechterhand;
8 bewaar mij als den appel van het oog,
versteek mij in de schaduw uwer vleugelen,
9 voor de boozen die mij verdelgen,
voor mijne vijanden die mij woedend omsingelen.
10 Zij hebben hun hart met vet toegesloten,
met hun mond overmoedig gesproken.
11 Nauw bespeuren zij mij, of zij omringen mij,
zien loerend uit om mij ter aarde te werpen.
12 Hij gelijkt op een leeuw, tuk op verscheuren,
op een leeuwenwelp die in hinderlaag ligt.
13 Sta op, Jahwe, treed hem onder de oogen, verneder hem,
uw zwaard doe mij aan den booze ontkomen.
14 Laten zij, Jahwe, door uwe hand den dood vinden,
afgesneden van hun deel onder de levenden,
en vul hun buik met wat gij opgespaard hebt;
mogen de zonen er mede verzadigd worden,
en dezen wat er van overblijft aan hunne kinderen nalaten!
15 Maar ik zal in gerechtigheid uw aangezicht aanschouwen,
bij het ontwaken mij verzadigen aan uw aanblik.

4. De vertaling van dit vers is hoogst onzeker; de tekst is zeker bedorven; in den tweeden regel is eene kleine tekstverbetering aangebracht.
5. *bleven*, volg. verb. t. — *sporen*, evenals elders „wegen”, in pl. v. Gods voorschriften, Jer. V : 4 v. en elders.
8. Dezelfde beelden, het eene eenigszins anders gebruikt, Deut. XXXII : 10 v.
10. *hun hart met vet*, met herhaling van twee letters; Hebr. t. *hun vet*. Hetzelfde beeld der ongevoeligheid LXXIII : 7; CXIX : 70; Jez. VI : 10.
11. *bespeuren zij mij*, volg. verb. t.; Hebr. t. *onze treden*. — *om mij ter aarde te werpen*, onzekere vertaling. *mij* is naar gissing ingevoegd.
12. *Hij*, de vijand van wien vs. 10 v. in het meervoud gesproken is. — De *leeuw* is ook VII : 3; X : 9; XXII : 14; LVII : 5; LVIII : 7 beeld van Israëls tegenstanders.
14. *Laten* — *levenden*, vertaling van een zeer bedorven tekst, die verscheidene tweemaal met wijzigingen herhaalde woorden bevat. — *wat gij opgespaard hebt*, de straffen die gij voor hen bewaart; zie Job XXI : 19; Hoz. XIII : 12. — *er mede*, met dezelfde ellende waaronder hunne vaderen geleden hadden. — *en* — *nalaten!* Moge nog het derde geslacht Jahwe's tuchtroede gevoelen.
15. *in gerechtigheid*, als een door u gerechtvaardigde; verg. vs. 1. — *bij het ontwaken*. Het is zeer onzeker, wat de dichter hiermede bedoelde. Waarschijnlijk: uit den tijd van ellende. — *uw aanblik*, letterlijk *uwe gedaante*. Zie Num. XII : 8 en op III : 8.

PSALM XVIII.

Zegezang. — Opschrift (1). De zanger spreekt zijn vertrouwen op Jahwe uit (2—4), die hem vroeger in gevaar verhoord had (5—7), tot zijne hulpe nedergedaald was (8—13) en hem uit de macht zijner vijanden had gered (14—20). Zoo vergold hij des zangers onschuld (21—25) en betoonde hij zijne rechtvaardigheid, die uit zijne handelwijze met alle menschen blijkt (26—28). Met Jahwe's hulp gevoelt zich de zanger sterk en gerust (29—37) en zal hij zijne vijanden overwinnen (38—46). Jahwe is overwaard geprezen en bezongen te worden (47—51).

Waarom dit lied niet van David kan zijn en wanneer het dan is ontstaan, zie inl. op 2 Sam. XXII, waar het ook voorkomt.

XVIII : 1 Voor den orkestmeester. Van Jahwe's dienaar David, die tot Jahwe
de woorden van dit lied gesproken heeft toen Jahwe hem uit de hand
van al zijne vijanden en ook uit die van Saul verlost had.
2 Hij zeide:
Ik zal u verhoogen, Jahwe, mijne sterkte!
3 Jahwe is mijne rotskloof, mijne veste, mijn bevrijder;
mijn God is de rotssteen waarop ik bouw,
mijn schild, mijn hoorn des heils, mijn burcht.
4 Prijzende roep ik Jahwe aan,
en van mijne vijanden word ik verlost.
5 Mij omgaf eene branding des doods,
stroomen des verderfs verschrikten mij;
6 koorden van het schimmenrijk omvingen mij,
strikken des doods lagen mij in den weg.
7 Toen het mij bang was, riep ik Jahwe aan,
kreet ik tot mijn God;
hij hoorde uit zijn paleis mijne stem,
mijn hulpgeroep drong in zijne ooren.
8 Daar schokte en schudde de aarde,
beefden de grondvesten der bergen,
en schokten, omdat hij in toorn was ontstoken;
9 rook steeg op uit zijn neus,
vuur kwam verterend uit zijn mond,
brandende kolen gingen van hem uit.
10 Hij neigde den hemel en daalde neder,
een donker zwerk onder zijne voeten;
11 hij reed op den cherub en kwam gevlogen,
schoot toe op de vleugelen des winds;
12 legde duisternis als zijn omhulsel rondom zich,
te zijner bedekking donkere wateren, dichte wolken.
13 Uit den glans vóor hem kwamen voort
hagel en kolen vuurs.
14 En in den hemel donderde Jahwe,
liet de Allerhoogste zijne stem weerklinken;
15 hij schoot pijlen af, waarmede hij hen verstrooide,
slingerde bliksems, waarmede hij hen in beroering bracht.
16 Zichtbaar werden de beddingen der zee,
blootgelegd de grondvesten des aardrijks,
door uwe toornende stem, Jahwe,
door het blazen van den adem van uw neus.
17 Hij reikte uit den hooge, vatte mij,
trok mij uit groote wateren;

Vs. 5 v. CXVI : 3, 4*a*.

2. *Ik zal u verhoogen*, volg. verb. t.; Hebr. t. wellicht *Ik heb u lief*.
4. *Prijzende*, als 2 Sam. XXII : 4.
5. *omgaf eene branding*, volg. naar 2 Sam. XXII : 5 verb. t.; Hebr. t. *omgaven strikken*, welk laatste woord blijkbaar bij vergissing uit vs. 6 hier is gezet.
7. *drong*. Hierbij heeft grondt. nog *vóor zijn aangezicht*, dat waarschijnlijk is ingevoegd om de menschvormige voorstelling een weinig te verzachten.
13. *kwamen voort*. Hebr. t. heeft dit woord, met eene kleine verschrijving, waardoor het *zijne wolken* beteekent, tweemaal.
14. Aan het slot heeft grondt. nog *hagel en kolen vuurs*, blijkbaar bij vergissing uit vs. 13 herhaald; 2 Sam. XXII : 14 heeft het niet.
15. *slingerde*. Zie op 2 Sam. XXII : 15; Hebr. t. heeft hier ongeveer *veel*.
16. *der zee*, volg. naar 2 Sam. XXII : 16 verb. t.; Hebr. t. *des waters*.

18 hij verloste mij uit de macht mijner vijanden,
mijner haters, die mij te sterk waren.
19 Ten dage mijns ongeluks traden zij mij in den weg,
maar toen was Jahwe mij ten steun:
20 hij leidde mij uit in de ruimte,
redde mij, daar hij welgevallen aan mij had.
21 Jahwe behandelde mij naar mijne gerechtigheid,
vergold mij naar de reinheid mijner handen.
22 Want ik heb Jahwe's wegen gehouden,
en ben niet door zonde afgeweken van mijn God:
23 al zijne verordeningen hield ik voor oogen,
zijne inzettingen verwijderde ik niet van mij.
24 Ik was onberispelijk voor hem,
en nam mij in acht, dat ik niet schuldig werd.
25 Zoo vergold mij Jahwe naar mijne gerechtigheid,
naar de reinheid mijner handen voor zijne oogen.
26 Jegens hem die u aanhangt betoont gij u aanhankelijk,
jegens een onberispelijk man onberispelijk;
27 met den reine handelt gij als een reine,
maar met den verkeerde gaat gij arglistig te werk.
28 Gij toch redt ellendig volk,
en doet hoovaardigen de oogen nederslaan.
29 Want gij, Jahwe, laat mijne lamp schijnen,
mijn God brengt in mijne duisternis licht;
30 met u toch breek ik een wal door,
met mijn God spring ik een muur over.
31 Die God, onberispelijk is zijn weg,
Jahwe's eisch is beproefd;
een schild is hij voor allen die op hem bouwen.
32 Want wie is God buiten Jahwe,
wie een rotssteen behalve onze God?
33 die God, die mij met kracht omgordt,
mijn weg onberispelijk baant,
34 mijne voeten maakt als die van hinden,
en mij op mijne hoogten plaatst;
35 die mijne handen oefent ten strijde,
mijne armen den koperen boog leert spannen.
36 Gij schenkt mij het schild uws heils,
uwe rechterhand ondersteunt mij,
en uwe nederbuigende goedheid maakt mij groot;
37 gij geeft ruimte onder mij voor mijne schreden,
en mijne enkels wankelen niet.
38 Dies zal ik mijne vijanden vervolgen, inhalen,
niet keeren voordat ik hen gansch vernietigd heb;
39 ik zal hen verpletteren, zoodat zij niet weder kunnen opstaan,
zij zullen blijven liggen onder mijne voeten.
40 Gij toch omgordt mij met kracht ten strijde,
doet mijne tegenstanders zich onder mij krommen,
41 dwingt mijne vijanden mij den rug toe te keeren,
en mijne haters, ik verdelg hen.
42 Zij krijten, maar er is geen helper,
tot Jahwe, maar hij antwoordt hen niet.
43 Ik vermaal hen als stof op het plein,

vertrap hen als slijk op de straat.
44 Zoo doet gij mij ontkomen aan de twisten der volken,
stelt mij tot hoofd van natiën.
Zelfs dienen mij volkeren die ik niet ken;
45 nauw hebben zij van mij gehoord of zij gehoorzamen mij;
buitenlanders vleien mij;
46 buitenlanders raken in verwarring,
vlieden sidderend uit hunne sloten.
47 Jahwe leeft! Geloofd zij mijn rotssteen,
hoog verheven worde de God mijns heils!
48 die God, die mij wraak verschaft,
en volkeren mij onderdanig maakt,
49 die mij doet ontkomen aan mijne vijanden.
Ja, voor mijne tegenstanders voert gij mij op de hoogte,
van geweldenaars verlost gij mij.
50 Dies wil ik, Jahwe, u loven onder de natiën,
met stem en snaren uwen naam prijzen,
51 van u, die zijn koning groote overwinningen verleent
en gunst bewijst aan zijn gezalfde,
aan David en zijn kroost, tot in eeuwigheid.

43. *op het plein* en *vertrap*, volg. verb. t., het tweede naar 2 Sam. XXII : 43.
48. *onderdanig maakt*, volg. Gr. vert. en 2 Sam. XXII : 48.

PSALM XIX.

Gods heerlijkheid openbaar aan den hemel en in de wet. — Opschrift (1). De hemel verkondigt Gods eer altijd en overal (2—5*a*), met name de zon (5*b*—7). De wet van Jahwe is hoog te prijzen (8—11). Vergeve hij zijn knecht onwillekeurige overtredingen, beware hij hem voor de overheersching der goddeloozen (12—14). Mogen des zangers woorden aan Jahwe welgevallig zijn (15).

Deze psalm is uit twee liederen samengesteld, vs. 2—7 en vs. 8—15, beide van zeer jonge herkomst. Aangaande het eerste, een natuurpsalm als VIII, XXIX, CIV, blijkt dit uit het gebruik van Arameesche woorden; aangaande het tweede uit den inhoud, daar de lof van de wet en de vermelding der overmoedigen, wier verdrukking den vrome tot zonde brengt, ons na Ezra verplaatsen. De man die de twee deelen bijeenvoegde dacht hierbij wellicht: hoe groot God zich ook in de zichtbare schepping vertoont, zijne heerlijkheid in de wet gaat daarboven.

XIX : 1 Voor den orkestmeester. Een psalm van David.
2 De hemelen vermelden Gods heerlijkheid,
en het uitspansel verkondigt zijner handen werk.
3 De eene dag doet den anderen sprake toestroomen,
de eene nacht deelt den anderen kennis mede,
4 zonder spraak en zonder woorden,
zonderdat hun geluid wordt gehoord.
5 Over de gansche aarde loopt hun meetsnoer,
tot het einde der wereld gaan hunne woorden.
Voor de zon heeft hij daarin eene tent geplaatst,
6 en deze, een bruidegom gelijk die uit zijn slaapvertrek treedt,
verheugt zich als een held bij het doorloopen van de baan.

Vs. 5. Rom. X : 18.

3. Elke dag en elke nacht brengt de prediking van Gods heerlijkheid, eene prediking zonder woorden, aan een volgenden over.
5. *Over* — *meetsnoer*. De aarde is overal begrensd door den hemel, die zich over haar welft. — *hun*, *hunne*, die der hemelen.
6. Het punt van vergelijking tusschen de zon te eener en den bruidegom en den held te anderer zijde is het stralend aangezicht. Het Hebreeuwsche woord voor *zon* is mannelijk. — *slaapvertrek*,

7 Zij gaat uit van het eene einde des hemels,
en loopt dien tot het andere einde rond;
terwijl niets bedekt is voor haar gloed.
8 Jahwe's wet is onberispelijk,
de ziel verkwikkend;
Jahwe's voorschriften zijn betrouwbaar,
den eenvoudige verstandig makend;
9 Jahwe's inzettingen zijn recht,
het hart verheugend;
Jahwe's gebod is zuiver,
de oogen verlichtend;
10 Jahwe's dienst is rein,
standhoudend voor altijd;
Jahwe's verordeningen zijn waarheid,
altemaal doelmatig,
11 zij, die begeerlijker zijn dan goud,
dan veel edel metaal,
zoeter dan honing,
dan wat uit de raten leekt.
12 Ook uw dienaar laat zich daardoor vermanen;
ze te onderhouden geeft rijk loon.
13 Afdwalingen, wie bemerkt ze?
Spreek mij vrij van de verborgene!
14 Bescherm ook uwen dienaar tegen overmoedigen,
laat hen niet over mij heerschen.
Dan zal ik onberispelijk wezen,
vrij van grove overtreding.
15 Mogen de woorden van mijn mond u welgevallig zijn,
en zij de overdenking van mijn hart voor uw aangezicht,
Jahwe, mijn rots en losser!

eigenlijk het tijdelijk vertrek dat in een uit éene kamer bestaand huis werd in elkander gezet ten dienste van den bruidegom en de bruid. — *als — baan.* Vlugheid is het kenmerk van een held; verg. XVIII : 34; 2 Sam. I : 23; II : 18.

8—14. Dit stuk is, hoewel de inhoud met dien vorm niet strookt, gedicht als klaagzang. Zie hierover inl. op *Klaagliederen.*

8. *de ziel verkwikkend,* letterlijk *de ziel terugbrengend.* Dit is de gewone uitdrukking voor het herstellen van kranken of bijbrengen van in zwijm gevallenen, ontstaan uit de meening, dat wanneer iemand sliep of in flauwte viel de ziel het lichaam verliet, om bij het ontwaken derwaarts terug te keeren. Van een doode die opgewekt wordt is zij gebruikt 1 Kon. XVII : 21. Jahwe's geboden zijn levenbrengend, omdat hij die ze onderhoudt daarvoor rijk beloond wordt met levenslust en kracht; verg. XXIII : 3; Spr. XXV : 13; Klaagl. I : 11, 16 en op Ezech. XX : 11. Om dezelfde reden heeten zij *betrouwbaar,* evenals XCIII : 5.

10. *dienst,* letterlijk *vreeze;* doch hier wordt niet eene gezindheid jegens Jahwe bedoeld, maar de handelingen waarin zich de godsvrucht kleedt: de eeredienst.

11. Dezelfde vergelijkingen CXIX : 72, 103, 127; Spr. VIII : 11.

12. *uw dienaar.* De dichter spreekt uit zijn eigen naam en dien zijner geestverwanten. Ook kan er de gemeente of het volk onder verstaan worden; zie op Jez. XLI : 8 v. De steller van het opschrift zag er David in; zie vs. 1 en XVIII : 1.

13. *Afdwalingen, wie bemerkt ze?* Men begaat ze onwillekeurig; maar gij straft ze toch.

14. Ten gevolge van den dwang, door *overmoedigen,* machtige, met heidendom besmette Joden, geoefend, werden vele zonden begaan. Verg. CXIX : 134; CXXV : 3.

15. Verg. L : 14; CXIX : 108.

PSALM XX.

Jahwe doet zijn gezalfde zegevieren. — Opschrift (1). Jahwe helpe u en doe ons juichen (2—6). Stellig zal Jahwe zijn gezalfde redden en ons de overwinning geven (7—9). Jahwe redde den koning en verhoore ons (10).

De gezalfde of koning die hier in vs. 2—6 toegesproken, wiens zege in vs. 7—9 stellig verwacht

en wiens tegenwoordige en toekomstige heerlijkheid in Ps. XXI beschreven wordt, is Israël of de gemeente. De zanger, die mede namens zijne geestverwanten spreekt, is hiervan te nauwernood onderscheiden. Evenals hier, wordt LXI : 7; LXIII : 12 Israël „de koning" genoemd; verg. inl. op Ps. II en aantt. op XXVIII : 8 en LXXX : 18.

XX : 1 Voor den orkestmeester. Een psalm van David.
2 Verhoore u Jahwe ten dage der benauwdheid,
verhooge u de naam van Jakobs God;
3 hij zende u hulp uit het heiligdom
en ondersteune u uit Sion;
4 hij gedenke al uwe gaven,
en uw brandoffer, hij vinde het vet;
5 hij schenke u wat uw hart begeert
en vervulle al uwe voornemens.
6 Mogen wij jubelen over uw heil,
de vaan opsteken in den naam onzes Gods!
vervulle Jahwe al uwe beden!
7 Nu weet ik dat Jahwe zijnen gezalfde heil schenkt,
hem verhoort uit zijn heiligen hemel,
door reddend machtsbetoon zijner rechterhand.
8 Mogen dezen sterk zijn door wagenen, genen door paarden,
wij zijn het door den naam van Jahwe, onzen God.
9 Zij krommen zich, vallen,
maar wij rijzen op, staan overeind.
10 Jahwe, geef den koning heil,
en verhoor ons wanneer wij roepen.

2. *de naam van Jakobs God.* Zie op Exod. XXIII : 21.
3. *uit Sion.* Verg. CXXVIII : 5.
4. Uit dit vers blijkt dat Israël de toegesprokene is. — *hij vinde het vet,* keure het goed en neme het dus in welgevallen aan.
6. *de vaan opsteken,* zegepralend. Maar de lezing is onzeker.
7. *Nu.* Uit den toon der smeeking gaat de zanger plotseling in dien van het vast vertrouwen over, om vs. 10 weder om redding te bidden. — *ik,* in vs. 6 en 8 afgewisseld door *wij*: de gemeente spreekt. — *zijnen gezalfde.* Zie Inl.
8. *dezen, genen,* de vijanden van den zanger. — *wij zijn het* (*sterk*), volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. wellicht *bogen op.* — *wagenen, paarden.* Verg. XXXIII : 17. — Zie op Richt. VII : 1—8.
10. *geef — ons,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *geef heil, de koning verhoore ons.*

PSALM XXI.

De koning door Jahwe's hulp overwinnaar. — Opschrift (1). Door den bijstand van Jahwe is de koning gezegend (2—8). Gij, de koning, zult uwe vijanden verslaan (9—13). Verhef u, Jahwe, opdat wij uwe heerlijkheid bezingen (14).

Over de vraag wie met dien *koning* bedoeld is zie inl. op Ps. XX.

Aan het eind van vs. 3 staat *sela.*

XXI : 1 Voor den orkestmeester. Een psalm van David.
2 Jahwe, in uwe macht verheugt zich de koning;
hoe luide juicht hij in uw bijstand!
3 Gij stondt hem den wensch toe zijns harten,
weigerdet hem de bede zijner lippen niet;
4 want gij komt hem met rijke zegeningen te gemoet,
zet hem eene gouden kroon op het hoofd.
5 Leven vroeg hij u, gij gaaft het hem,
lengte van dagen, voor altoos en eeuwig.

3. *bede,* onzekere vertaling.
5. *lengte — eeuwig.* Soortgelijke uitdrukkingen XLV : 3; LXI : 7 v.

6 Groot is zijne heerlijkheid door uw bijstand,
majesteit en luister deelt gij hem toe.
7 Want gij maakt hem tot een gezegende voor eeuwig,
verblijdt hem met vreugde voor uw aangezicht.
8 De koning toch vertrouwt op Jahwe,
en door de gunst des Allerhoogsten wankelt hij niet.
9 Uwe hand zal al uwe vijanden bereiken,
uwe rechterhand bereiken uwe haters.
10 Gij zult hen aan een vurigen oven gelijk maken,
wanneer gij hen aanziet;
Jahwe zal in zijn toorn hen verslinden,
het vuur hen verteren.
11 Hunne vrucht zult gij van de aarde verdelgen,
hun kroost van onder de menschenkinderen.
12 Wanneer zij onheil over u willen brengen,
booze plannen beramen, zullen zij niets vermogen.
13 Gij toch zult hen den schouder doen keeren,
met uwe boogpezen mikken op hun aangezicht.
14 Verhef u, Jahwe, in uwe macht;
dat wij met lied en snarenspel uwe sterkte roemen!

7. *tot een gezegende*, letterlijk *tot zegenwenschen*; zie LXXII : 17 en op Gen. XII : 3. — *verblijdt*. Het hier gebezigde woord is meer Arameesch dan Hebreeuwsch en pleit voor den jongen oorsprong van het lied.
8. *wankelt hij niet*, geniet hij bestendigen voorspoed.
9—13. Hier wordt de koning, d. i. Israël, toegesproken.
10. *Gij — aanziet*. Door des konings aanblik worden zij verteerd. — *Jahwe — verslinden*. Door zijn bijstand toch heeft zijn volk dat vermogen.
11. *Hunne vrucht*, hun nageslacht.
13. *Gij — keeren*, onzekere vertaling. Verg. XVIII : 41.

PSALM XXII.

Van God verlaten en toch van zijne hulp verzekerd. — Opschrift (1). De zanger klaagt van God verlaten te zijn (2 v.). Jahwe, op wien de vaderen niet vergeefs vertrouwd hebben, is ook zijn toeverlaat in vernedering (4—11). Inmiddels is hij jammerlijk benard (12—19). Als Jahwe zijne bede om hulp verhoort, zal hij zijns Gods gerechtigheid verkondigen (20—27). Alle volken zullen Jahwe onderdanig zijn, en alle volgende geslachten hem dienen (28—32).

Dit lied is zeer geliefd geworden bij de Christenen, die in vele verzen er van (vs. 2, 8, 9, 15, 16, 17, 19) het lijden van Jezus geteekend vonden. Doch het is wellicht bij geen anderen psalm zoo duidelijk als bij dezen, dat de dichter niet over zijn persoonlijk lijden klaagt, noch zijne hoop op eigen redding uitspreekt, maar lijdt en juicht om hetgeen zijn volk ondervindt; of liever, dat de zanger de gemeente der vromen is, die, door de ongodsdienstigen in het nauw gebracht, haar vertrouwen uitspreekt dat God haar zal verheerlijken en alle volken dientengevolge zijne heerschappij zullen erkennen. Zie op vs. 23, 24 v. en 28—32. Het lied heeft veel overeenkomst met Ps. XXXVIII en LXIX.

XXII : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „De hinde des dageraads”.
Een psalm van David.
2 Mijn God, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten?
Ver van mijne hulp blijven de woorden mijner jammerklacht.
3 Mijn God, ik roep des daags, maar gij antwoordt niet,
des nachts, maar ik kom niet tot rust.
4 Toch zijt gij de Heilige,

Vs. 2. Matth. XXVII : 46; Marc. XV : 34.

2. *waarom hebt gij mij verlaten?* Verg. Jez. XLIX : 14. — Voor *hebt verlaten* staat een ander Hebreeuwsch woord dan *sabachtani*, dat Matth. XXVII : 46; Marc. XV : 34 wordt aangetroffen. — *Ver — jammerklacht*. Mijne klachten dringen tot u niet door.

zetelend op Israëls lofzangen.
5 Op u hebben onze vaderen vertrouwd;
zij hebben vertrouwd, en gij hebt hen verlost.
6 Tot u riepen zij, en zij ontkwamen;
zij hebben op u vertrouwd en werden niet beschaamd.
7 Doch ik ben een worm en geen man,
gehoond door de menschen, veracht van het volk.
8 Al wie mij zien drijven den spot met mij,
krullen de lippen, schudden het hoofd:
9 Jahwe is zijn losser, die geve hem uitkomst,
die verlosse hem; hij heeft immers een welgevallen in hem. —
10 Gij zijt mijn beschermer van mijne geboorte af,
die mij vertrouwend deedt liggen aan de borst mijner moeder.
11 U was ik aanbetrouwd van de geboorte her,
van den schoot mijner moeder af zijt gij mijn God.
12 Wees niet ver van mij, want de nood is nabij,
en er is geen helper.
13 Vele varren hebben mij omsingeld,
stieren van Bazan omringen mij;
14 zij sperren den mond tegen mij op,
als een verscheurende, brullende leeuw.
15 Als water ben ik uitgestort,
al mijne beenderen zijn ontwricht,
mijn hart is aan was gelijk,
is gesmolten in mijn binnenste.
16 Droog als eene scherf is mijn gehemelte,
mijne tong kleeft vast in mijn mond;
gij strekt mij uit in het stof des doods.
17 Want honden hebben mij omsingeld,
eene bende boosdoeners houdt mij ingesloten,
zij hebben mijne handen en voeten belemmerd.
18 Ik kan al mijne beenderen tellen;
zij zien toe, gluren mij aan;
19 zij verdeelen mijne kleederen onder elkander,
werpen het lot over mijn gewaad.

Vs. 9. Matth. XXVII : 43. — Vs. 10 v. LXXI : 6. — Vs. 19. Matth. XXVII : 35; Joh. XIX : 24.

4. Daar Jahwe Israël heeft uitverkoren en dus alleen door dit volk gediend wordt — wat aangeduid schijnt te zijn door *zetelend op Israëls lofzangen* — moest hij naar de klacht van zijn volk gehoord hebben.
7. *een worm.* Zoo heet het vertreden Israël ook Jez. XLI : 14; zie aldaar. — *gehoond — volk.* Verg. Jez. XLIX : 7; LIII : 3.
8. *schudden het hoofd.* Zie op 2 Kon. XIX : 21.
9. Woorden der spotters. — *Jahwe is zijn losser,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Wentel het op Jahwe.*
10. *mijn beschermer,* zeer onzekere vertaling van een woord in welks plaats LXXI : 6 een ander woord, voor ons even onverstaanbaar, gebruikt wordt.
13. *varren, stieren van Bazan.* Hiermede worden de vijanden als woestelingen aangeduid; verg. Ezech. XXXIX : 18; Am. IV : 1 enz. Over *Bazan* zie op Num. XXI : 33.
15. *Als — uitgestort,* d. i. ik ben aan uitgestort water gelijk geworden; verg. op 1 Sam. VII : 6. — *mijn — gelijk.* Verg. LXVIII : 3; XCVII : 5. — *is gesmolten.* Verg. op Ezech. VII : 17.
16. *gehemelte,* met omzetting van twee letters; Hebr. t. *kracht.*
17. *hebben ... belemmerd,* overzetting, op het voetspoor van een paar oude vertt., van een woord waarvan noch lezing noch vertaling vaststaat. Gewone Hebr. t. *als een leeuw*; eene andere lezing en eene oude vertaling wellicht *zij hebben doorgraven.* De tekst heeft zeker invloed gehad op de kerkelijke voorstelling van de wijze waarop Jezus gekruisigd is: met doorboring van handen en voeten; zie Joh. XX : 25, waar echter alleen van de handen sprake is.
19. *mijn gewaad.* Naar den eisch der Hebreeuwsche poëzie wordt hieronder geen kleedingstuk verstaan onderscheiden van *mijne kleederen* in den vorigen regel. De tekst geeft dus geen recht voor het gebruik dat er Joh. XIX : 23 v. van gemaakt wordt.

20 Wees gij dan, Jahwe, niet verre!
haast u, mijn steun, mij ter hulpe!
21 Bevrijd mijn leven van het zwaard,
het eenige dat ik heb uit der honden macht.
22 Red mij uit den muil der leeuwen,
mij arme van de hoornen der woudossen.
23 Laat ik uw naam aan mijne broeders verkondigen,
te midden der gemeente u prijzen.
24 Gij die Jahwe vreest prijst hem,
verheerlijkt allen hem, zaad Jakobs,
weest allen voor hem beducht, zaad Israëls.
25 Hij toch heeft veracht noch verfoeid de ellende des ellendigen,
zijn aangezicht voor hem niet verborgen,
maar naar hem gehoord, toen hij tot hem kreet.
26 Gij legt mij het danklied in de talrijke vergadering op de lippen,
mijne geloften wil ik betalen ten aanschouwen van wie hem vreezen.
27 De deemoedigen zullen eten en verzadigd worden,
zij die Jahwe zoeken zullen hem loven,
hun hart zal opleven voor altijd.
28 Alle einden der aarde zullen het gedenken en zich keeren tot Jahwe,
alle geslachten der volken zich nederwerpen voor zijn aangezicht;
29 want aan Jahwe behoort het koningschap,
hij is heerscher over de volken.
30 Voor hem alleen zullen zich nederwerpen alle welgedanen der aarde,
voor zijn aangezicht zich krommen allen die nederdalen in het stof;
maar mijne ziel is levend voor hem,
31 mijn kroost zal hem dienen;
men zal van den Heer gewagen aan het komende geslacht,
32 zijne gerechtigheid verkondigen aan het volk dat geboren wordt;
want hij heeft het gedaan.

Vs. 23. Hebr. II: 12.

21. *het eenige dat ik heb,* mijne ziel of mijn leven. Desgelijks XXXV: 17.
22. *mij arme,* letterlijk *mijne arme* (namelijk ziel of leven), volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gij hebt mij verhoord.* — *woudossen.* Zie op Num. XXIV: 8.
23. *aan mijne broeders.* Hieruit volgt niet dat de zanger één persoon is: de gemeente der vromen spreekt hier het geheele volk toe, en wat zij betuigt is tevens de betuiging van elk harer leden.
24 v. Dat alle vromen opgewekt worden Jahwe te loven, omdat hij den zanger gered heeft, is natuurlijk, omdat deze de gemeente is; verg. vs. 28—32.
25. Dan wordt het tegendeel gezien van vs. 2 v.
26. *Gij legt mij het danklied ... op de lippen,* letterlijk *Van u is mijn danklied.*
27. Verg. LXIX: 33. — *deemoedigen.* Zie op IX: 13. — *hun hart zal opleven,* volg. de oude vertt., Hebr. t. *uw hart leve op.* Verg. Gen. XLV: 27.
28—32. Zie op vs. 24 v. Over Jahwe's koningschap over de volken zie inl. op Ps. XCIII en aant. op XCVIII: 3.
28. *het,* de verlossing van Israël. — *zijn,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uw.*
30. *Voor — nederwerpen,* volgens eene andere woordafdeeling en met weglating van eene tweemaal geschreven letter; Hebr. t. *Zij hebben gegeten en zich nedergeworpen.* — *die — stof,* die gaan sterven; waarmede de rijkaards van den eersten regel bedoeld worden. — *mijne — hem,* volg. verb. t.
31. Verg. LXXI: 18. — *mijn,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *komende* staat in Hebr. t. aan het begin van vs. 32.
32. *het volk dat geboren wordt.* Verg. CII: 19. — *want hij heeft het gedaan,* het groote werk van Israëls verheerlijking. Verg. XXXVII: 5; LII: 11; LVII: 3.

PSALM XXIII.

Jahwe, mijn herder. — Opschrift (1). Jahwe is des zangers herder (2—4); hij onthaalt hem rijkelijk (5); levenslang zal hij in Jahwe's gemeenschap voorspoedig zijn (6).

De zanger kan evengoed een enkele vrome zijn, die zijne persoonlijke, als de gemeente, die hare gemeenschappelijke ervaring uitspreekt.

XXIII : 1 Een psalm van David.
Jahwe is mijn herder, mij zal niets ontbreken:
2 hij doet mij nederliggen in grasrijke weiden,
hij voert mij aan wateren waar ik rust vind.
3 Hij verkwikt mijne ziel,
leidt mij in het rechte spoor, om zijns naams wil.
4 Al ga ik door een stikdonker dal,
ik ducht geen leed, want gij zijt met mij,
uw staf en uw stok, die troosten mij.
5 Gij richt voor mij eene tafel aan onder het oog mijner tegenstanders,
gij zalft mijn hoofd met olie,
mijn beker vloeit over.
6 Zeker, voorspoed en zegen zullen mij levenslang volgen,
en ik zal wonen in het huis van Jahwe in lengte van dagen.

2—4. Hetzelfde beeld van Jahwe's zorg voor zijn volk wordt vaak gebruikt; zie op Jez. XL : 11.
3. *Hij — ziel.* Zie op XIX : 8. — *het rechte spoor,* waar hij geen gevaar te duchten heeft. — *om zijns naams wil,* opdat uit mijn gelukkigen staat blijke hoe goed hij voor zijne dienaren zorgt. Dit dient tot zijne verheerlijking en tot beschaming zijner vijanden, vs. 5 vermeld. Verg. Ezech. XXXVI : 20—23.
4. *een stikdonker dal,* door hooge bergen omringd, zoodat het zonlicht er te nauwernood in kan doordringen. — *uw staf — mij.* Het vertrouwen op Jahwe's herdersstaf, d. i. leiding, bemoedigt in gevaar.
5. Het beeld van den herder wordt door dat van den gastheer vervangen. — *onder het oog mijner tegenstanders,* die hem niet kunnen deren en beschaamd staan bij zijn voorspoed.
6. *ik zal wonen,* volg. Lat. vert.; Hebr. t. *ik zal terugkeeren.* — Over het *wonen in het huis van Jahwe* zie op XV : 1.

PSALM XXIV.

De intrede in Jahwe's heiligdom. — Opschrift (1*a*). Jahwe is de heer der gansche aarde (1*b*, 2); wie rein is van gedrag mag in zijn heiligdom komen (3—6). Poorten worden opgeroepen om zich te verheffen, opdat Jahwe er door binnenga (7—10).

Dit lied is blijkbaar samengevoegd uit twee stukken die oorspronkelijk niets met elkander uitstaande hadden. Vs. 1*b*—6 bezingt, in den trant van Ps. XV, het voorrecht der rechtschapenen om Jahwe te mogen naderen; vs. 7—10 ziet Jahwe eene heilige plaats, stad of tempel, binnentrekken. Het tweede kan een lied geweest zijn, aangeheven bij de terugkomst van de ark uit den oorlog. Den laatsten keer dat het gebruik haar in den krijg mede te nemen voorkomt is in den tijd van David (2 Sam. XI : 11), maar het kan nog vaak daarna gebeurd zijn. Ook kan dit of een soortgelijk lied aangeheven zijn wanneer een overwinnend Israëlietisch leger zegepralend Jeruzalem of het tempelvoorhof introk; dan toch deed Jahwe zijne intrede. Niets wijst den tijd aan waarin het gemaakt is. Maar de man die het met vs. 1*b*—6 verbond — zeker omdat in beide stukken van eene intrede in Jahwe's heiligdom sprake is — dacht zeker het liefst aan den toekomstigen luisterrijken intocht van Jahwe (verg. inl. op Ps. LXVIII), waarmede de verheerlijking van Israël gepaard zou gaan; met dit lied zou de gemeente dus Jahwe op „zijn dag" (verg. inl. op *Joël*) ontvangen.

Na vs. 6 en 10 staat *sela.*

XXIV : 1 Van David. Een psalm.
Aan Jahwe behoort de aarde en hare volheid,
de wereld met wie haar bewonen.
2 Want hij heeft haar op zeeën gegrondvest,
op stroomen zet hij haar vast.
3 Wie mag den berg van Jahwe beklimmen?
wie staan in zijne heilige plaats?

1. Gr. vert. voegt aan het opschrift toe *voor den eersten dag der week.* — *de aarde en hare volheid.* Zie op Deut. XXXIII : 16. — Jahwe's macht over alles wordt geroemd L : 12; LXXXIX : 12; Deut. X : 14; Jez. XL : 12—17, 21—26; XLII : 5 enz.
2. Verg. op Gen. VII : 11.

4 Die zuiver van handen en rein van hart is,
die zich niet tot leugen laat vervoeren,
noch valsche eeden doet.
5 Hij zal zegen van Jahwe ontvangen,
gerechtigheid van den God zijns heils.
6 Zoo is het geslacht van hen die naar hem vragen,
die het aangezicht zoeken van Jakobs God.
7 Heft, poorten, uwe bogen op,
verheft u, overoude ingangen,
dat de koning der eere inga!
8 Wie is de koning der eere?
Jahwe, sterk en heldhaftig,
Jahwe, de krijgsheld.
9 Heft, poorten, uwe bogen op,
heft ze op, overoude ingangen,
dat de koning der eere inga!
10 Wie is die koning der eere?
Jahwe der heirscharen,
hij is de koning der eere.

5. *gerechtigheid*, nl. het loon daarvoor: voorspoed; zie op Jez. XLI : 2.
6. *het aangezicht ... van Jakobs God.* Zóo, of *uw aangezicht, Jakobs God*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *uw aangezicht, Jakob.* — Het *vragen* en *zoeken* naar Jahwe bestaat dus niet meer, als weleer, in het bezoeken van een heiligdom om hem te raadplegen en te vereeren, maar in een zedelijken wandel.
7. De ingangen, van Jeruzalem of van den tempel, worden opgeroepen zich hooger te maken, omdat zij te laag zijn voor zulk een groot vorst. — *overoude ingangen.* Zoo kunnen de poorten van Jeruzalem en van de tempelvoorhoven ook in het Perzische en het Grieksche tijdvak heeten, niet alleen omdat zij inderdaad slechts hersteld en niet geheel nieuw gebouwd waren, maar ook omdat in de verbeelding der geloovigen hun Jeruzalem en hun tempel steeds de eerwaardige stad en tempel van David en Salomo waren.
10. *Jahwe der heirscharen.* Zie op 1 Sam. I : 3.

PSALM XXV.

Bede om erbarming. — Alphabetisch aaneengeschakelde betuigingen van vertrouwen en beden om uitredding, zonder samenhang.

XXV : 1 Van David.
alef Naar u, Jahwe, gaat mijn zielsverlangen uit, mijn God.
beth 2 Op u vertrouw ik; laat mij niet beschaamd worden!
dat mijne vijanden zich niet vroolijk over mij maken!
gimel 3 Al wie op u hopen worden ook niet beschaamd;
beschaamd staan zij die trouweloos handelen, zonder baat.
daleth 4 Maak mij uwe wegen bekend, Jahwe,
leer mij uwe paden.
he 5 Doe mij wandelen in uwe waarheid en leer mij;
want gij zijt de God mijns heils;
op u hoop ik den ganschen dag.
zain 6 Gedenk, Jahwe, de bewijzen uwer barmhartigheid en goedertierenheid;

1. *Van David.* Gr. vert. heeft *Een psalm van David.* — *Naar — uit.* Verg. LXXXVI : 4; CXLIII : 8, op welke laatste plaats ook de eerste woorden van vs. 2 voorkomen. — *mijn God.* Dit staat in Hebr. t. aan den aanhef van vs. 2. Maar met *Op u* moet een nieuwe regel beginnen, omdat dit aanvangt met de letter *beth*, die aan de beurt is. Waarschijnlijk is na *mijn God* iets uitgevallen, zoodat ook het *alef*couplet twee regels had.
5. *Doe — waarheid*, doe mij wandelen naar uwe geboden, welker opvolging nimmer teleurstelt; verg. XXVI : 3; LXXXVI : 11. — Vóor *op u* is een regel uitgevallen, en wel een die met eene *wau* begon.
6. De zanger heeft het oog op het goede dat Jahwe aan de vaderen bewezen heeft.

want die zijn van oudsher.
heth 7 De zonden mijner jeugd en mijne overtredingen, gedenk ze niet;
gedenk gij mijner naar uwe gunst, om uwe goedheid, Jahwe.
tet 8 Goed en billijk is Jahwe;
daarom wijst hij zondaren den weg.
jod 9 Hij doet deemoedigen het pad van het recht betreden,
en leert deemoedigen zijn weg.
kaf 10 Alle paden van Jahwe zijn genade en trouw
voor hen die zijn verbond en zijne voorschriften bewaren.
lamed 11 Om uws naams wil, Jahwe,
scheld mijne schuld kwijt; want zij is zwaar.
mem 12 Wie is de man die Jahwe vreest?
Hij zal hem den weg wijzen dien hij kiezen moet.
nun 13 Hij zelf zal overnachten in den voorspoed,
zijn kroost het land beërven.
samech 14 Jahwe's omgang is voor hen die hem vreezen,
en zijn verbond wil hij hun bekend maken.
ain 15 Mijne oogen zijn voortdurend op Jahwe geslagen;
want hij zal mijne voeten uit het net trekken.
phe 16 Keer u tot mij en wees mij genadig;
want ik ben eenzaam en ellendig.
tsade 17 Maak lucht voor de benauwdheid van mijn hart;
voer mij uit mijne angsten.
18 Zie mijne ellende en moeite aan,
en vergeef al mijne zonden.
res 19 Zie, hoe talrijk mijne vijanden zijn,
en dat zij mij haten met geweldigen haat.
sjin 20 Bewaar mijn leven en red mij;
laat mij niet beschaamd worden; want tot u neem ik mijne toe-[vlucht.
tau 21 Mogen braafheid en oprechtheid mij behoeden;
want op u hoop ik, Jahwe.
22 Verlos, o God, Israël uit al zijne benauwdheden.

7. Het blijkt niet, of hier gedacht moet worden aan de zonden van den zanger, dan wel dat hij het oog heeft op de zonden van het volk in den voortijd (verg. vs. 6).
11. *Om uws naams wil, Jahwe.* Evenzoo CXLIII : 11*a*.
17. *Maak lucht voor,* letterlijk *Verwijd,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Zij hebben verwijd.*
18. De eerste regel begint niet met de *kof,* waarmede hij moest beginnen; waarschijnlijk is aan den aanvang een woord dat met deze letter aanvangt, b. v. *sta op,* uitgevallen.
19. *geweldigen haat,* eigenlijk *haat die tot geweld leidt.*
21. *Jahwe,* ingevoegd uit Gr. vert.
22. Daar vs. 21 met de laatste letter van het alphabet begint, is dit vers overtollig en wellicht een later toevoegsel. Evenzoo in Ps. XXXIV.

PSALM XXVI.

Des vromen deugd de grond zijner hoop. — Opschrift (1*a*). De zanger bidt om redding op grond van zijn onberispelijk gedrag (1*b*—7). Daar hij Jahwe's huis liefheeft, rape Jahwe hem niet met de zondaren weg (8—11). Hij staat vast en zal Jahwe danken (12).

Over de zelfverheffing die uit dezen psalm spreekt zie op 2 Sam. XXII : 21—25.

XXVI : 1 Van David.
Verschaf mij recht, Jahwe, want ik heb onberispelijk gewandeld,
en zonder te wankelen op Jahwe vertrouwd.
2 Toets mij, Jahwe, en stel mij op de proef,

1. *Verschaf mij recht.* Dit wil niet zeggen dat de zanger door menschen onrechtvaardig behandeld wordt, maar is de bede dat God hem het loon zijner vroomheid geve.

louter mijne nieren en mijn hart.
3 Want uwe goedertierenheid staat mij voor oogen,
en in uwe waarheid heb ik gewandeld.
4 Ik zit niet bij snoode lieden neder,
met gluipers ga ik niet om;
5 ik haat de bijeenkomst der euveldoeners,
en met booswichten zit ik niet neder.
6 Ik wasch mijne handen in onschuld,
en maak den omgang om uw altaar, Jahwe,
7 om met luider stem een loflied aan te heffen
en al uwe wonderwerken te verkondigen.
8 Jahwe, ik heb de stede van uw huis lief,
de woonplaats uwer heerlijkheid.
9 Raap mij niet weg met de zondaren,
mijn leven niet met de bloedvergieters,
10 in wier handen schanddaden zijn,
en wier rechterhand vol is van omkoopprijs.
11 Doch ík wandel onberispelijk.
Verlos mij en ontferm u mijner!
12 Mijn voet staat op effenen grond;
in de volle gemeente wil ik Jahwe loven.

2. *mijne nieren en mijn hart.* Zie op VII : 10.
3. *in uwe waarheid heb ik gewandeld.* Zie op XXV : 5.
4 v. Verg. I : 1.
6. *Ik — onschuld.* Desgelijks LXXIII : 13; verg. Deut. XXI : 7. Wasschingen van handen en voeten waren den priesters bij de bediening van het altaar voorgeschreven, Exod. XXX : 17—21. Dienvolgens kon de handenwassching zoowel eene voorbereiding zijn voor eene nadering tot God als eene betuiging van onschuld. Verg. Matth. XXVII : 24. — *maak — altaar.* Bij allerlei volken was het gebruikelijk, in plechtigen optocht of dansende om het altaar of een ander heilig voorwerp te gaan. Het zal onder Israël ook wel gebeurd zijn. Verg. XXVII : 6, ook 1 Kon. XVIII : 26.
8. Van den tempel, die hier bedoeld is, kon David, aan wien vs. 1 de psalm wordt toegeschreven, niet spreken.
12. *Mijn — grond,* ik zal voorspoed genieten; verg. XXVII : 11. — *de volle gemeente.* Verg. op LXVIII : 27.

PSALM XXVII.

De zegen van het vertrouwen op God. — Onder één opschrift (1*a*) vinden wij hier twee liederen vereenigd: in het eene (1*b*—6) spreekt de zanger uit, hoe blijde hij is door zijn vertrouwen op God; in het andere (7—14) smeekt hij om uitredding uit de benauwdheid; zonder vertrouwen op God zou hij bezwijken. De man die ze vereenigde deed dit zeker omdat beide over vertrouwen op God handelen. Vs. 1*b*—6 heeft den vorm van het klaaglied; zie inl. op *Klaagliederen.*

XXVII : 1 Van David.
Jahwe is mijn licht en mijn heil,
wien zou ik vreezen?
Jahwe is de sterkte van mijn leven,
voor wien zou ik sidderen?
2 Komen mij euveldoeners te na,
om mijn vleesch te eten,
mijne tegenstanders en vijanden,
zelven struikelen, vallen zij.
3 Al legert zich tegen mij een heir,
mijn hart vreest niet;

1. *Van David.* Gr. vert. voegt er bij *voordat hij gezalfd werd.* — *Jahwe is mijn licht.* Dit beeld wordt uitgewerkt en verklaard Jez. LX : 19 v.; verg. op IV : 7.
2. *om mijn vleesch te eten.* Verg. op Dan. III : 8.

al ontbrandt een oorlog tegen mij,
  toch ben ik onbezorgd.
4 Eéne zaak heb ik van Jahwe gevraagd,
  daarnaar zoek ik:
te wonen in Jahwe's huis
  al mijne levensdagen,
de liefelijkheid van Jahwe te aanschouwen
  en rond te zien in zijn paleis.
5 Want hij bergt mij onder een beschermend dak
  ten dage des onheils,
versteekt mij in de schuts zijner tent,
  plaatst mij hoog op eene rots.
6 Dies steek ik mijn hoofd op
  boven mijne vijanden;
na plechtigen omgang offer ik in zijne tent
  offers onder feestgedruisch;
met zang en snarenspel wil ik aanheffen
  tot eer van Jahwe.
7   Hoor, Jahwe, hoe ik luide roep,
ontferm u mijner en antwoord mij.
8 Van u komt het woord, zegt mijn hart: Zoekt mijn aangezicht!
Ik wil uw aangezicht zoeken, Jahwe.
9 Verberg uw aangezicht niet voor mij,
wijs niet in toorn uwen dienaar af;
gij zijt mijne hulp geweest;
verstoot, verlaat mij niet, God mijns heils.
10 Al verlaten mij vader en moeder,
Jahwe zal mij opnemen.
11   Wijs mij, Jahwe, uwen weg,
en geleid mij op een effen pad,
om mijne belagers.
12 Lever mij niet over aan de woede mijner tegenstanders;
want tegen mij zijn opgestaan valsche getuigen,
en een mensch die geweld ademt.
13 Indien ik eens niet vertrouwde,
Jahwe's goedertierenheid te zien in het land der levenden!
14   Hoop op Jahwe,
wees sterk, en onversaagd zij uw hart;
ja, hoop op Jahwe.

4. *te — levensdagen.* Verg. op XV : 1. — *de liefelijkheid van Jahwe.* Dezelfde uitdrukking XC : 17. Zie op Job XXXIII : 26, ook op LXV : 5. — *rond te zien,* bewonderend.

5. *zijner tent.* Deze benaming van den tempel is wellicht ontstaan uit de voorstelling van Jahwe's draagbaar heiligdom in de woestijn; zie inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38; en is anders eene uitdrukking aan den ouden toestand des volks ontleend; zie op Richt. VII : 8.

6. *Dies — op.* Verg. op Ps. III : 4. — *na plechtigen omgang,* letterlijk *ik maak een omgang en zal,* volg. verb. t.; Hebr. t. *rondom mij,* behoorende bij *mijne vijanden.* Verg. op XXVI : 6.

8. *Van u komt het woord,* hoogst onzekere vertaling.

10. Verg. Jer. XII : 6.

11. *geleid — pad.* Verg. CXLIII : 10 en op XXVI : 12. — *om mijne belagers.* Zie op V : 9.

12. *die geweld ademt,* of *blaast.* Verg. Hand. IX : 1.

13. *Indien — vertrouwde.* De meeste oude vertt. en eene rabbijnsche overlevering lezen *Ik heb vertrouwd* of *Ik vertrouw.* In elk geval spreekt de dichter, evenals vs. 10, zijn vertrouwen op Jahwe uit.

14. Wellicht het antwoord van een koor op de klachten en beden die voorafgaan.

PSALM XXVIII.

Der vromen smeekbede en danklied. — Opschrift (1*a*). De dichter bidt dat Jahwe hem niet doe

omkomen met de zondaren en dezen naar verdiensten tuchtige (1*b*—5). Hij dankt Jahwe voor betoonde gunst (6—8) en besluit met eene herhaling zijner bede om hulp (9).

Dat de zanger het oog heeft, niet op persoonlijke ellende, maar op het lijden der vromen en der gemeente blijkt uit vs. 8 v.

XXVIII : 1 Van David.
Tot u, Jahwe, roep ik;
mijn Rotssteen, keer u niet stom van mij af;
opdat ik niet door uw zwijgen
hun die ter groeve dalen gelijk worde.
2 Verhoor mijne smeekbeden, als ik tot u krijt,
mijne handen ophef naar uw allerheiligste.
3 Ruk mij niet weg met de booswichten en euveldaders,
die vriendelijk spreken tot hun naaste,
terwijl er boosheid is in hun hart.
4 Geef hun naar hun doen
en naar de slechtheid van hun gedrag,
geef hun naar hunner handen werk,
doe met hen naar wat zij hebben verdiend.
5 Want zij letten niet op Jahwe's daden en het werk zijner handen;
hij werpe hen neder en bouwe hen niet op!
6 Geloofd zij Jahwe; want hij heeft mijne smeekbeden verhoord.
7 Jahwe is mijne sterkte en mijn schild:
op hem vertrouwde mijn hart, en ik werd geholpen;
dies jubelt mijn hart,
en zal ik met mijn lied hem loven.
8 Jahwe is eene sterkte voor zijn volk;
een bolwerk der redding voor zijn gezalfde is hij.
9 Verlos uw volk en zegen uw erve,
weid en draag hen tot in eeuwigheid.

1. *mijn Rotssteen.* Zie op Deut. XXXII : 4.
2. *uw allerheiligste,* letterlijk *uw heilig koor* (verg. 1 Kon. VI : 5 enz.). Het is niet duidelijk, of de dichter hier het oog heeft op den tempel, dan wel op Jahwe's hemelsch paleis; waarschijnlijk op het laatste.
6. Met een snellen overgang verplaatst zich de zanger in de toekomst: eerlang, wanneer zijne bede vervuld is, zal hij zoo spreken.
8. *voor zijn volk,* volg. hss. en Gr. vert.; Hebr. t. *voor hen.* — *zijn gezalfde,* zijn volk, evenals LXXXIV : 10; zie inll. op Ps. II en XX.
9. Hier keert de zanger tot het droevig heden terug.

PSALM XXIX.

Jahwe's heerlijkheid, in het onweder openbaar. — Opschrift (1*a*). De engelen worden opgewekt om Jahwe te huldigen (1*b*, 2), wiens stem zijne macht openbaart (3—9). Hij heerscht voor eeuwig en zegent zijn volk (10 v.).

Over andere natuurpsalmen zie inl. op Ps. VIII.

XXIX : 1 Een psalm van David.
Geeft aan Jahwe, gij godenzonen,
geeft aan Jahwe heerlijkheid en macht!

Vs. 1*b c*, 2. XCVI : 7—9.

1. *Een — David.* Gr. vert. voegt er aan toe *ten besluite van het loofhuttenfeest.* — *godenzonen.* Reeds vroeg is, naar het schijnt, deze uitdrukking den lezers vreemd voorgekomen; want in Ps. XCVI, waarin ons lied verwerkt is, wordt zij vs. 7 door *geslachten der volkeren* vervangen. Zij komt nog LXXXIX : 7 voor en beteekent daar ongetwijfeld de engelen, die LXXXII : 6; Gen. VI : 2; Job I : 6; II : 1 „zonen des Allerhoogsten" of „zonen Gods" heeten, ja, LVIII : 2; LXXXII : 1, 6; CXXXVIII : 1 „goden". Uit de benaming „zonen van God" mag men evenmin opmaken dat de dichter meer dan één God erkend heeft, als dat men dit denkt van eene Christengemeente die uit een psalm „God der

2 Geeft aan Jahwe de eere zijns naams,
werpt u voor Jahwe neder in heiligen feestdos!
3 De stem van Jahwe klinkt over de wateren,
de volheerlijke God dondert,
Jahwe dondert over groote wateren.
4 De stem van Jahwe is krachtig,
de stem van Jahwe is vol majesteit;
5 de stem van Jahwe verbreekt ceders,
Jahwe verbreekt de cederen van den Libanon;
6 hij doet den Libanon opspringen als een stierkalf,
den Sirjon als een jongen woudos.
7 De stem van Jahwe zendt gespleten vuurvlammen uit.
8 De stem van Jahwe doet de woestijn sidderen,
ja, sidderen doet Jahwe de woestijn van Kades.
9 De stem van Jahwe doet de hinden werpen,
ontschorst de wouden,
terwijl in zijn paleis ieder roept: Eere!
10 Eens zetelde Jahwe over den zondvloed,
en Jahwe zetelt als koning voor altijd.
11 Jahwe zal macht aan zijn volk geven,
Jahwe zal zijn volk zegenen met vrede.

goden" op de lippen neemt; want reeds bij den dichter van ons lied is het waarschijnlijk een oude, half begrepen, term geweest. De naam herinnert aan de afkomst der engelen: goden die tot Jahwe's dienaren zijn gemaakt. Sommigen vertalen den naam door *Gods zonen.* — *Geeft — macht,* d. i. vermeldt roemend zijne heerlijkheid en macht.

2. *in heiligen feestdos.* Aan de engelen wordt toegekend wat de aardsche dienaren van Jahwe bij eene heilige handeling siert. Verg. XCVI : 9; 1 Kron. XVI : 29; 2 Kron. XX : 21.

6. *hij — stierkalf,* volg. verb. t.; Hebr. t. *hij doet hen opspringen als een stierkalf, den Libanon.* — *den Sirjon.* Zie op Deut. III : 9.

7. Aan dit vers schijnt een regel te ontbreken.

8. *Kades.* Zie op Gen. XIV : 7.

9. *De — werpen.* Door het onweder verschrikt, baren zij vóor den tijd. — *zijn paleis,* den hemel.

10. *over den zondvloed.* Toespeling op Gen. VI : 5—IX : 17. Daar in dit verhaal van „een zetelen op de wateren" — wat toch wel beteekenen zal dat hij ze beheerscht — niets voorkomt, heeft onze dichter wellicht gedacht aan de Babylonische mythe waarover zie op Job III : 8.

11. De groote macht van Jahwe is zijn volk ten waarborg: wìl hij het helpen, dan kàn hij het zeker doen.

PSALM XXX.

Danklied van een geredde. — Opschrift (1). De zanger prijst Jahwe, die hem uit doodsgevaar gered heeft (2—4). Hij wekt de vromen op, tot eer van Jahwe te zingen (5 v.). Had Jahwe eenmaal zijn schijnbaar onverstoorbaar geluk verstoord, hij had toen om uitredding gebeden (7—11), en dankt nu voor de betoonde gunst (12 v.).

XXX : 1 Een psalm — een tempelwijdingslied — van David.
2 Ik zal u verhoogen, Jahwe, omdat gij mij hebt opgetrokken,
en niet toegelaten dat mijne vijanden zich over mij verheugen.
3 Jahwe, mijn God, ik kreet tot u en gij genaast mij;
4 Jahwe, gij hebt mij uit de onderwereld doen opkomen,

Vs. 5*b*. XCVII : 12*b*.

1. Het opschrift, waaraan Gr. vert. nog *Voor den orkestmeester* laat voorafgaan, bestaat uit twee deelen, die onhandig zijn samengevoegd, nl. *een psalm van David* en *een tempelwijdingslied.* De „tempelwijding" was een feest dat in de maand Kislew (zie op Exod. XII : 2), omstreeks den kortsten dag, gevierd werd (verg. Joh. X : 22) en heette ter gedachtenis te strekken van de herovering en inwijding van den tempel op den Sion door Judas den Makkabeër, in 165 v. Chr. (1 Makk. IV : 52—61; verg. inl. op Lev. XXIII). Er is niets in het lied dat pleit voor de onderstelling dat het voor die gelegenheid vervaardigd is; maar het kan bij de jaarlijksche viering van het feest in gebruik zijn geweest.

2. *opgetrokken,* als uit een kuil of put.

mij uit het midden van hen die ten grave dalen in het leven terug-
5 Zingt tot eer van Jahwe, gij, zijne vromen! [gebracht.
looft zijnen heiligen naam.
6 Want een oogenblik dure zijn toorn,
een gansch leven duurt zijn welgevallen;
des avonds kome het geween overnachten,
des morgens is er gejuich.
7 Ik nu dacht in mijn onbezorgd bestaan:
wankelen zal ik nimmer. —
8 Gij, Jahwe, hadt, in uw welgevallen, mijn berg stevig neergezet.
Daar verborgt gij uw aangezicht, en ik werd verbijsterd.
9 Tot u, Jahwe, riep ik,
smeekend wendde ik mij tot den Heer:
10 Wat hebt gij er aan dat mijn bloed wordt vergoten,
dat ik in de groeve nederdaal?
Zal het stof u loven,
zal het uwe trouw verkondigen?
11 Hoor, Jahwe, en ontferm u mijner;
Jahwe, wees mij een helper!
12 Gij hebt mijne weeklacht in een reidans verkeerd,
mijn rouwkleed losgemaakt en mij met vreugde omgord;
13 opdat mijn gemoed u ter eer zinge zonder te zwijgen.
Jahwe, mijn God, ik zal u loven tot in eeuwigheid.

4. Het groote gevaar waarin de zanger verkeert stelt hij voor alsof hij reeds dood was geweest; verg. op Hoz. VI:2.
5 v. Wat de zanger en zijne lotgenooten ondervonden, dat ervaren alle vromen: ras verkeerde vaak door Jahwe's gunst korte onspoed in langdurige vreugde.
10. Zie op VI:6.
13. *mijn gemoed*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *heerlijkheid*. Verg. op XVI:9.

PSALM XXXI.

Geloovig gebed in nood. — Na het opschrift (1) bestaat het lied uit eene afwisseling van beden om uitredding (2 v., 10—14, 16—19) en betuigingen van vertrouwen (4—6, 7—9, 15, 20 v., 22 v.); het eindigt met eene opwekking tot de vromen om sterk te zijn (24 v.).

De gemeente, door hare vijanden gehoond, wekt zich zelve en hare leden op tot moedige volharding: God zal uitkomst geven.

XXXI : 1 Voor den orkestmeester. Een psalm van David.
2 Tot u, Jahwe, neem ik de toevlucht;
laat mij niet beschaamd worden voor eeuwig.
Geef mij uitkomst door uwe gerechtigheid,
3 neig uw oor tot mij, bevrijd mij ijlings;
wees mij tot een burg op eene rots,
tot eene bergveste, om mij te redden.
4 Want gij zijt mijne rotskloof, mijne veste;
om uws naams wil zult gij mij leiden en stieren.
5 Gij zult mij trekken uit het net dat zij heimelijk voor mij gespreid
want gij zijt mijn burg. [hebben;
6 Aan uwe hand vertrouw ik mijn adem toe,

Vs. 2—4. LXXI:1—3. — Vs. 2*a*. VII:2*a*.

5. *heimelijk ... gespreid*, letterlijk *verborgen*; verg. XXXV:7 v.
6. *mijn adem*. De zanger vertrouwt dat God hem niet zal laten sterven. Wellicht is Luc. XXIII:46 (waar het Hebreeuwsche woord met Gr. vert. door *mijn geest* vertaald is) aan deze plaats ontleend, maar dan is zij daar anders opgevat.

gij verlost mij, Jahwe, getrouwe God.
7 Gij haat hen die op ijdele nietigheden acht slaan,
maar ík vertrouw op Jahwe.
8 Ik wil mij juichend verblijden in uwe gunst,
omdat gij mijne ellende hebt aangezien,
op mijne zielsbenauwdheid acht geslagen,
9 mij niet in des vijands hand overgeleverd,
maar mijne voeten op eene ruime plaats gezet hebt.
10 Ontferm u mijner, Jahwe; want het is mij bang;
van verdriet vervalt mijn oog, mijne ziel en mijn lichaam;
11 want mijne levensdagen vergaan in jammer,
mijne jaren in gezucht,
mijne kracht is gestruikeld in mijne ellende,
mijn gebeente is vervallen.
12 Voor al mijne tegenstanders ben ik een smaad geworden,
voor mijne naburen in hooge mate,
een schrik voor mijne bekenden;
die mij zien op straat gaan voor mij uit den weg.
13 Ik ben vergeten, uit de gedachtenis geraakt als een doode,
ben aan een verloren voorwerp gelijk geworden.
14 Want ik hoor het gemompel van velen — schrik rondom!
Terwijl zij tegen mij samenspannen,
smeden zij het plan mij het leven te benemen.
15 Maar ik vertrouw op u, Jahwe;
ik zeg: gij zijt mijn God.
16 In uwe hand zijn mijne lotgevallen;
verlos mij uit de hand mijner vijanden en vervolgers.
17 Doe uw glanzend aangezicht schijnen over uw dienaar,
red mij door uwe goedertierenheid.
18 Jahwe, dat ik niet beschaamd worde, want ik roep tot u;
mogen de boozen beschaamd worden, ter onderwereld varen,
19 verstommen de leugenlippen,
die tegen den rechtschapene verwaten spreken,
in hoogmoed en verachting.
20 Hoe groot is het geluk, Jahwe,
dat gij hebt weggelegd voor hen die u vreezen,
bereid voor hen die tot u de toevlucht nemen,
ten aanschouwen der menschenkinderen!
21 Gij bergt hen in de schuts van uw aangezicht

Vs. 14*a*. Jer. XX:10*a*.

7. *Gij haat*, volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *Ik haat*. Maar *ik* volgt met nadruk, in tegenstelling met het voorafgaande, en kan dus hier het onderwerp niet zijn. — *die op ijdele nietigheden* (afgoderijen, zie op Deut. XXXII:21, of wereldsche kunstgrepen) *acht slaan*. Verg. Jona II:8*a*.
8 v. De zanger stelt zich, in zijn vast vertrouwen, de hulp die hij beidt als reeds ontvangen voor. Verg. vs. 22 v.
8. *acht geslagen*. Zie op I:6.
9. *mijne — hebt*. Verg. op 2 Sam. XXII:20.
10. *van — oog*. Zie op VI:8.
11. *in mijne ellende*, volgens andere klinkers, in overeenstemming met Gr. vert.; Hebr. t. *door mijne schuld*.
12. Verg. XXXVIII:12; LV:13; LXXXVIII:9, 19; Job XIX:13.
14. *Want — rondom!* Verg. op Jer. VI:25. — *samenspannen*, volg. Gr. vert.
16. *lotgevallen*, letterlijk *tijden*, als 1 Kron. XXIX:30; Jez. XXXIII:6.
17. Verg. Num. VI:25.
18. Verg. Ps. XXV:2 v. — *varen*, letterlijk *vergaan*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *zwijgen*.
20. *Jahwe*, ingevoegd volg. Gr. vert.

voor der lieden achterklap,
brengt hen onder een beschermend dak
tegen het hekelen der tongen.
22 Geloofd zij Jahwe, omdat hij mij zijne gunst bewezen heeft,
ten tijde der benauwdheid, verwonderlijk groot.
23 Ik dacht in mijne angstige gejaagdheid
dat ik uit uw oog verstooten was;
maar gij hebt naar mijne smeeking gehoord,
als ik tot u kreet.
24 Hebt allen Jahwe lief, gij zijne vromen;
Jahwe beschermt de getrouwen,
en geeft hem die trotsch handelt ruimschoots loon naar werk.
25 Weest sterk, en onversaagd zij uw hart,
gij allen die uitziet naar Jahwe.

21. Verg. XXVII : 5. — *achterklap*, volg. verb. t.
22 v. Evenals vs. 8 v., spreekt de zanger alsof hij reeds gered is. Zoo stellig verwacht hij Jahwe's hulp.
22. *ten tijde der benauwdheid*, volg. verb. t.; grondt. *in eene stad van benauwdheid* of *belegering*.
23. *dat — was*. Evenzoo Jona II : 4.
25. Desgelijks XXVII : 14.

PSALM XXXII.

De zegen der schuldbelijdenis. — Opschrift (1*a*). Op schuldbelijdenis volgt vergeving en redding (1*b*—5). Daarom bidde elke vrome tot Jahwe, die verlost (6 v.). Men late zich gewillig onderrichten dat de goddelooze veel lijdt en de rechtschapene grooten zegen ontvangt (8 v.). Dat de vromen juichen! (11).

De samenhang laat in dit lied (een der zeven boeteliederen; zie inl. op Ps. VI) veel te wenschen over: vs. 3—5 bevat eene persoonlijke ervaring des zangers, waaruit vs. 6 v. eene leering voor alle vromen getrokken wordt; maar vs. 8—10 past hierbij slecht. Vs. 11, dat schier elken psalm zou kunnen besluiten, is wellicht eenmaal het begin van Ps. XXXIII geweest. Dat deze psalm in Hebr. t. geen opschrift heeft kan hiermede samenhangen.

Aan het eind van vs. 4, 5, 7 staat *sela*.

XXXII : 1 Van David. Een kunstig lied.
Zalig is hij wiens overtreding vergeven,
wiens zonde bedekt is;
2 zalig de man wien Jahwe de schuld niet toerekent,
en in wiens geest geen bedrog is.
3 Zoolang ik zweeg, teerde mijn gebeente weg,
terwijl ik den ganschen dag jammerde.
4 Want dag en nacht drukte uwe hand zwaar op mij,
ik werd als een veld bij zomerdroogte.
5 Mijne zonde maakte ik u bekend,
mijne schuld verheelde ik niet;
ik zeide: Ik wil mijne overtredingen voor Jahwe belijden —
en gij vergaaft mijne zondeschuld!
6 Dies bidde elke vrome tot u ten tijde der benauwdheid,

1—5. Verg. Spr. XXVIII : 13.
1. *Een kunstig lied*, onzekere vertaling; anderen *Een leerdicht*. Desgelijks XLVII : 8 en in de opschriften van XLII; XLIV; XLV; LII—LV; LXXIV; LXXVIII; LXXXVIII; LXXXIX; CXLII.
2. *bedrog*. Zoo noemt hier de zanger het gedrag van den man die, zijne overtredingen verhelend, niet oprecht tegenover God staat.
3. De rampspoed dien hij als straf voor zijne zonden had te dragen duurde voort zoolang hij niet ootmoedig zijne schuld beleed.
4. *ik werd als*, letterlijk *veranderde in*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het werd — als een veld*, onzekere tekstverbetering volgens andere klinkers.
6. *bidde*, met schuldbelijdenis. — *der benauwdheid*, volg. verb. t.; Hebr. t. *van vinden, alleen*.

bij eene overstrooming bereiken de groote wateren hem niet.
7 Gij zijt mij eene beschutting, bewaart mij voor benauwdheid,
omringt mij als mijn bevrijder.
8 Ik wil u onderrichten, u den weg wijzen dien gij gaan moet;
ik wil u raden; op u is mijn oog.
9 Wees niet als een paard of een muilezel, zonder verstand,
die men door toom en gebit moet beteugelen,
voordat zij tot u kunnen gebracht worden.
10 Vele smarten lijdt de booze,
maar wie op Jahwe vertrouwt, hem zal hij met gunst omringen.
11 Verblijdt u in Jahwe en juicht, rechtschapenen,
jubelt allen die oprecht van hart zijt.

7. *mij*. De zanger onderscheidt zich blijkbaar niet van den vrome, vs. 6. — *als mijn bevrijder*, naar geringe tekstverandering (Hebr. t. *bevrijden*) en met weglating van drie letters, die bij vergissing tweemaal geschreven zijn.
8—10. Deze woorden kunnen de raadgeving zijn van een wijze, tot toelichting bij de opwekking tot schuldbelijdenis gevoegd, maar waarschijnlijk wordt Jahwe hier sprekend ingevoerd.
8. *u*, den tweeden keer ingevoegd naar gissing.
9. Verg. Spr. XXVI : 3. — *Wees*. Grondt. *Weest*. — *beteugelen, voordat zij*, met verplaatsing van een viertal letters en verandering van klinkers.

PSALM XXXIII.

Loflied op Jahwe, den beschermer zijns volks. — De rechtschapenen moeten Jahwe loven, omdat zij op de vervulling zijner beloften kunnen staat maken (1—5). Voor hem, den machtigen Schepper, vreeze de aarde (6—9); gelukkig het volk dat hem, den beheerscher der natiën, tot God heeft (10—12). Jahwe's oog gaat over alles, en terwijl ook het sterkste leger aan een koning de zege niet geven kan, redt hij zijne gunstgenooten (13—19). Op Jahwe vertrouwen de vromen (20 v.); wie zijne gunst vergezelle! (22).

XXXIII : 1 Jubelt, rechtschapenen, in Jahwe;
den deugdzamen past een loflied.
2 Looft Jahwe met de citer,
speelt voor hem op de tiensnarige luit.
3 Heft te zijner eer een nieuw lied aan,
speelt schoon met jubelende tonen.
4 Want oprecht is het woord van Jahwe,
en al zijne daden zijn gekenmerkt door trouw;
5 hij heeft recht en gerechtigheid lief;
de aarde is vol van Jahwe's goedertierenheid.
6 Door het woord van Jahwe zijn de hemelen gemaakt,
door den adem van zijn mond al hun heir;
7 hij stapelt het water der zee op,
plaatst de oceanen in voorraadschuren.
8 Vreeze voor Jahwe de gansche aarde,

Vs. 5*b*. CXIX : 64*a*.

1. Gr. vert. heeft als opschrift *Van David*. Waarom het waarschijnlijk niet oorspronkelijk is, zie inl. op Ps. XXXII. — *past een loflied*. Verg. CXLVII : 1.
3. *een nieuw lied*, als XL : 4; XCVI : 1; XCVIII : 1; Jez. XLII : 10; Openb. V : 9 en elders. Een nieuw lied spreekt van nieuwe dankensstof.
4. Jahwe vervult zijne beloften.
5. Daar Jahwe's *gerechtigheid* zich niet slechts in het bestraffen van de zondaren, maar ook in het zegenen van zijne dienaren openbaart, kan zij in één adem met zijne *goedertierenheid* genoemd worden. Verg. op Jer. X : 24 v.
6. Zinspeling op Gen. I. — *den adem van zijn mond*, zijn bevel; verg. Jez. XI : 4.
7. *stapelt ... op*, letterlijk *verzamelt als een hoop*; waarschijnlijk is *als een hoop* niets dan eene gebrekkige herhaling van de voorgaande letters. — Jahwe zorgt dat de zee de haar gestelde grenzen niet overschrijdt; verg. Job XXXVIII : 8.

zij de geheele bevolking der wereld voor hem beducht;
9 want hij sprak, en het was er,
hij gebood, en daar stond het.
10 Jahwe heeft den raadslag der natiën verbroken,
verijdeld de overleggingen der volken.
11 De raad van Jahwe staat vast voor eeuwig,
de overleggingen van zijn hart geslacht uit geslacht in.
12 Gelukkig de natie wier God Jahwe is,
het volk hetwelk hij zich ten erve verkoren heeft.
13 Uit den hemel schouwt Jahwe,
ziet hij naar alle menschenkinderen;
14 uit zijne woonplaats laat hij de oogen weiden
over alle bewoners der aarde,
15 hij, die aller harten vormt,
en let op al hunne werken.
16 Een koning behaalt de zege niet door een sterk leger,
een held wordt niet gered door groote kracht;
17 het paard faalt de overwinning te verleenen,
doet niet ontkomen door zijne groote sterkte.
18 Zie, het oog van Jahwe is gericht op hen die hem vreezen,
op hen die uitzien naar zijne goedertierenheid;
19 om hen te redden van den dood,
om hen in hongersnood in het leven te houden.
20 Onze ziel wacht op Jahwe;
hij is onze hulp en ons schild;
21 want in hem verblijdt zich ons hart,
omdat wij vertrouwen op zijn heiligen naam.
22 Zij uwe goedertierenheid, Jahwe, zóo over ons
als wij uitzien naar u!

10 v. Verg. Jez. VIII : 10; LV : 8 v. — Met *den raadslag der natiën* bedoelt de dichter het voornemen om Israël te vernietigen; met den *raad van Jahwe* vóor alles zijn voornemen om Israël, met name de vromen, te zegenen; verg. vs. 12.
15. *die aller harten vormt.* Dit beteekent niet dat de gezindheid des menschen Gods werk is, maar dat hij, die den mensch in het aanzijn riep, ook diens hart, den zetel van verstand en gevoel, gemaakt heeft (verg. Zach. XII : 1), dus alles weet wat daarin omgaat.
16 v. Zie op Richt. VII : 1—8.
18. *het oog — vreezen.* Verg. XXXIV : 16*a*.
19. Verg. XXXVII : 19.

PSALM XXXIV.

Jahwe, de beschermer der vromen. — Opschrift (1). De zanger wekt alle vromen op, Jahwe te loven, die hem uit allen nood redde (2—7); allen moeten hem prijzen, die de zijnen geen gebrek laat lijden (8—11). Wie Jahwe's bescherming wil genieten mijde het kwade en doe het goede (12—17, 16); den vrome redt hij altijd (18—23).

Dit is een alphabetisch lied, waarin eigenlijk alle gang ontbreekt.

XXXIV : 1 Van David, toen hij zich als een krankzinnige gedragen had bij Abimelech, deze hem weggejaagd had en hij heengegaan was.

1. Verg. 1 Sam. XXI : 10—15. — Die dit opschrift boven het lied stelde vergiste zich in den naam van den Filistijnschen koning: deze toch heette Achis. Een Filistijnsche koning met name Abimelech komt Gen. XX; XXI : 22—34; XXVI : 1—33 voor; vandaar waarschijnlijk de dwaling. De aanleiding tot de onderstelling dat het bij gelegenheid van het 1 Sam. XXI verhaalde vervaardigd is was wellicht het zeldzame woord *Smaakt* in vs. 9, dat ook in de hier overgenomen woorden van 1 Sam. XXI : 13 voorkomt; want *hij gedroeg zich als een krankzinnige* heet letterlijk *hij veranderde zijn smaak* of *verstand*, en het is geheel in den geest der schriftgeleerden in den tijd waarin de opschriften der psalmen gemaakt zijn, uit zulk eene overeenkomst van woorden die gevolgtrekking te maken.

alef 2 Te allen tijde wil ik Jahwe prijzen,
voortdurend zal zijn lof in mijn mond zijn.
beth 3 Mijne ziel looft Jahwe;
mogen de deemoedigen het hooren en zich verblijden!
gimel 4 Verheerlijkt met mij Jahwe,
verhoogen wij tezamen zijn naam!
daleth 5 Ik heb Jahwe gezocht, en hij heeft mij verhoord;
van al wat ik duchtte heeft hij mij bevrijd.
he 6 Ziet op hem en luikt op;
uw aangezicht zal niet schaamrood worden.
zain 7 Hier is een ellendige die riep, en Jahwe hoorde,
redde hem uit al zijne nooden.
het 8 De engel van Jahwe legert zich
rondom hen die hem vreezen, en schenkt hun uitredding.
tet 9 Smaakt en ziet dat Jahwe goed is;
gelukkig de man die tot hem zijne toevlucht neemt!
jod 10 Vreest Jahwe, gij zijne heiligen;
want die hem vreezen hebben geen gebrek.
kaf 11 Leeuwenwelpen lijden armoede en honger,
maar die Jahwe zoeken, hun ontbreekt het aan niets goeds.
lamed 12 Komt, kinderen, hoort naar mij;
ik wil u de vreeze van Jahwe leeren.
mem 13 Waar is de man die lust heeft in het leven,
die lengte van dagen wenscht, om het goede te zien?
nun 14 Behoed uwe tong voor het kwade,
en uwe lippen voor bedriegelijk spreken.
samech 15 Wijk van het kwade en doe het goede,
zoek den vrede en jaag dien na.
phe 17 Het aangezicht van Jahwe is tegen de kwaaddoeners gekeerd,
om hunne gedachtenis van de aarde te verdelgen;
ain 16 de oogen van Jahwe rusten op de rechtschapenen,
zijne ooren zijn gewend naar hun gekrijt.
tsade 18 Zij roepen, en Jahwe hoort,
bevrijdt hen uit al hunne nooden.
kof 19 Jahwe is den gebrokenen van hart nabij,
en redt de verbrijzelden van geest.

Vs. 9. 1 Petr. II : 3. — Vs. 13—17. 1 Petr. III : 10—12. — Vs. 15*a*. XXXVII : 27*a*.

6. *uw*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *hun*. In verband hiermede zijn *Ziet* en *luikt op* volgens andere klinkers vertaald, in plaats van *Zij zien* en *luiken op*. — Na dit vers zijn waarschijnlijk twee regels uitgevallen; want de letter *wau*, die aan de beurt was, ontbreekt.

8. Verg. 2 Kon. VI : 17. Over den *engel van Jahwe* zie op Gen. XVI : 7; verg. XXXV : 6; XCI : 11 v.

10. *zijne heiligen*, of *de hem gewijden*, Israël; zie Deut. VII : 6.

11. Leeuwen, hoe sterk ook, kunnen niet altijd in de behoeften hunner welpen voorzien, maar de vromen, hoe hulpbehoevend ook, hebben overvloed.

12. *kinderen*, of *zonen*. De dichter spreekt in den trant der „wijzen"; verg. Spr. I : 8; VIII : 32.

13. *lengte van*, duidelijkheidshalve ingevoegd.

17, 16. Deze verzen zijn omgezet, omdat in de gewone orde het onderwerp van *roepen* in vs. 18 *de kwaaddoeners* van vs. 17 zijn, wat geen zin geeft. Gr. vert. zoekt deze moeilijkheid op te heffen door in vs. 18 *de rechtschapenen* in te voegen. De oorzaak der omzetting is wel te raden: de oude orde der letters van het alphabet, in IX, X; Klaagl. II—IV gevolgd, was *phe, ain*; de jongere, in Spr. XXXI : 25 v.; Klaagl. I gevolgd, *ain, phe*. Deze is in den overgeleverden Hebreeuwschen tekst — waarin vs. 17 op vs. 16 volgde — te vinden, gene was zeker de oorspronkelijke.

16*a*. Verg. XXXIII : 18*a*.

19. *de gebrokenen van hart* en *de verbrijzelden van geest* zijn de vromen, die in hunne verdrukking, door hen als straf voor hunne of voor Israëls zonden aanvaard, in gevoel van schuld tot Jahwe roepen; verg. LI : 19; Jez. LVII : 15; LXVI : 2.

res 20 Al zijn de rampen des rechtschapenen vele,
uit die alle bevrijdt hem Jahwe.
sjin 21 Hij behoedt al zijne beenderen,
geen daarvan wordt gebroken.
tau 22 Onspoed doodt den booze,
zij die den rechtschapene haten boeten er voor.
23 Jahwe verlost het leven zijner dienaren,
zij die tot hem de toevlucht nemen staan niet schuldig.

23. Evenals XXV : 22, aan het oorspronkelijke gedicht toegevoegd. Hier was er aanleiding toe in den droevigen inhoud van vs. 22; verg. op Jez. LXVI : 24.

PSALM XXXV.

Gebed om hulp tegen vijanden. — Opschrift (1*a*). De zanger bidt Jahwe om hulp tegen zijne vijanden (1*b*—10), beschrijft de mishandeling die hij van hen te verduren heeft, terwijl hij leed droeg over hunne smarten (11—16), vraagt, hoelang Jahwe lijdelijk hun wangedrag zal aanzien (17—21), en bidt hem, hen te beschamen en daardoor alle welgezinden te verblijden (22—28).

Het is zeer moeilijk uit te maken, wie de zanger is: in vs. 13, 14, 18, 27 schijnt éen persoon van zich zelven te spreken; maar de vervolging waaraan hij blootstaat is volgens vs. 20 gericht tegen *de stillen in den lande*, waarvan dus de zanger éen is. Derhalve, al getuigt hij uit eigen ervaring, hij weet tevens dat hij uit veler naam spreekt. Over de wraakzucht die dit lied ademt verg. inl. op Ps. CIX.

XXXV : 1 Van David.
Bestrijd, Jahwe, hen die mij bestrijden,
bekamp hen die mij bekampen.
2 Grijp schild en rondas,
sta op, mij ter hulp.
3 Ontbloot speer en strijdbijl tegen mijne vervolgers,
zeg tot mijne ziel: Ik ben uwe redding.
4 Dat beschaamd en te schande worden zij die mij naar het leven staan,
dat terugdeinzen en schaamrood worden zij die mijn ongeluk beramen;
5 dat zij gelijk worden aan kaf voor den wind,
terwijl de engel van Jahwe hen voortdrijft;
6 duister en glibberig zij hun weg,
terwijl de engel van Jahwe hen vervolgt.
7 Want zonder reden hebben zij heimelijk voor mij hun net gespreid,
zonder reden een kuil voor mijn leven gegraven.
8 Onvoorziens kome over hem verdelging,
vange hem het net dat hij gespreid heeft;
hij storte in het verderf!
9 Maar ík zal juichen in Jahwe,
in de redding die hij geeft mij verblijden.
10 Mijn gansche gebeente zal zeggen: Jahwe, wie is u gelijk?
u, die den ellendige bevrijdt van wie hem te sterk is,
den ellendige en arme, van dengene die hem berooft.
11 Handlangers van het geweld treden op als getuigen
en vragen mij naar dingen waarvan ik niets weet;

Vs. 4. XL : 15; LXX : 3; LXXI : 13.

3. *Ontbloot.* De speer werd dus, naar het schijnt, in een omhulsel gedragen of bewaard; desgelijks de *strijdbijl*, van welk woord de vertaling hoogst onzeker is.
6. Verg. LXXIII : 18; Jer. XXIII : 12.
7. *heimelijk ... gespreid.* Zie op XXXI : 5. — *een kuil* (uit den vorigen regel hierheen verzet) *voor mijn leven gegraven.* Verg. op VII : 16.
8. *Onvoorziens — verdelging.* Verg. Jez. XLVII : 11. — *vange — heeft.* Verg. VII : 16.
11. *vragen — weet,* naar zonden waaraan ik nooit gedacht heb.

12 zij vergelden mij kwaad voor goed,
maken mij kinderloos.
13 En ik — toen zij ziek waren droeg ik het rouwkleed,
verootmoedigde mij in vasten,
terwijl mijn gebed in mijn boezem terugkeerde.
14 Als om een vriend, een broeder van mij, ging ik in het zwart daarheen,
als een die over zijne moeder rouw bedrijft boog ik mij neder.
15 Doch zij verheugen zich als ik wankel en scholen samen,
zij scholen samen tegen mij, onvoorziens slaande,
zij roepen zonder ophouden,
16 in goddeloosheid spotten zij,
knarsen tegen mij de tanden.
17 Heer, hoelang zult gij toezien?
Red mijn leven van hun gebrul,
het eenige dat ik heb, uit de macht der leeuwen.
18 Dat ik u love in eene talrijke vergadering,
u prijze onder eene groote schare!
19 Laten zich over mij niet vroolijk maken wie mij ten onrechte vijandig [zijn,
noch met de oogen knippen wie mij zonder reden haten;
20 want woorden van vrede spreken zij niet,
maar zij bedenken leugens tegen de stillen in den lande;
21 zij sperren tegen mij den mond op
en zeggen: Ha, ha, wij hebben het met eigen oogen gezien!
22 Gij, Jahwe, hebt het gezien, zwijg niet,
Heer, blijf niet verre van mij.
23 Waak op, word wakker om mij recht te verschaffen,
mijn God en Heer, om voor mij op te komen.
24 Verschaf mij recht, naar uwe gerechtigheid, Jahwe, mijn God;
laten zij zich niet vroolijk maken over mij,
25 niet zeggen bij zich zelven: Ha, dat doet ons goed!
niet zeggen: Wij hebben hem vernietigd!
26 Dat beschaamd en schaamrood worden tegader
zij die zich vroolijk maken over mijn ongeluk;
dat met schaamte en smaad worden overdekt
zij die een hoogen toon tegen mij voeren.
27 Mogen jubelen en zich verheugen
zij die behagen scheppen in mijne zege;
dat zij voortdurend zeggen: Verheerlijkt worde Jahwe,
die behagen schept in den vrede zijns dienaars!

12. *zij — goed.* Verg. Jer. XVIII : 20. — *maken mij kinderloos,* onzekere lezing en vertaling.
13 v. Verg. op Spr. XXIV : 17.
13. *toen zij ziek waren.* De vijanden des zangers zijn blijkbaar geen heidenen, maar volksgenooten over wier, algemeen menschelijke, onheilen hij treurt. — *terwijl — terugkeerde.* Wellicht eene uitdrukking die wijst op de gebogen houding van den bidder (verg. 1 Kon. XVIII : 42), waarbij zijne woorden als gericht zijn naar zijne borst. Anderen: mijn uitgesproken gebed keerde in mij terug, zoodat ik het opnieuw uitsprak.
14. *in het zwart,* uit den volgenden regel hierheen overgebracht.
15. *onvoorziens slaande,* zeer onzekere lezing en vertaling. — *zij roepen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *zij verscheuren.* — *zonder ophouden,* letterlijk *en zwijgen niet.*
16. *in — knarsen,* volgens zeer onzekere tekstverbetering. — *knarsen — tanden.* Verg. XXXVII : 12.
17. *het eenige dat ik heb.* Evenzoo XXII : 21. — *gebrul,* volg. verb. t.
19. Verg. XXXVIII : 20; LXIX : 5; CIX : 2 v.
21. Den dichter zweefde waarschijnlijk hier en vs. 25 Klaagl. II : 16 voor den geest. — *wij — gezien,* zijn val.
27. *mijne zege.* Verg. op Jez. XLI : 2. — *zijns dienaars.* Hieronder kan de zanger zoowel zich zelven verstaan hebben als Israël of de gemeente.

28 Dan zal mijne tong gewagen van uwe gerechtigheid,
van uwen lof den ganschen dag.

PSALM XXXVI.

Bij God is heil. — Opschrift (1). De dichter beschrijft de goddeloozen (2—5), roemt Jahwe's gunst voor de zijnen (6—10), en bidt met vertrouwen dat hij de vromen bescherme tegen de boosdoeners (11—13).

XXXVI : 1 Voor den orkestmeester. Van Jahwe's dienaar, van David.
2 De zonde geeft den booze hare orakels in het hart;
geen schrik voor God staat hem voor oogen.
3 Zij toch vleit hem in het aangezicht,
om zijne schuld uit te vinden en hem te haten.
4 De woorden van zijn mond zijn slechtheid en bedrog,
hij houdt op, zich verstandig en goed te gedragen.
5 Slechtheid bedenkt hij op zijne legerstede,
hij treedt op een niet goeden weg,
versmaadt het kwade niet.
6 Jahwe, hemelhoog is uwe goedertierenheid,
tot de wolken reikt uwe trouw.
7 Uwe gerechtigheid is als Gods bergen,
uwe gerichten zijn als de groote oceaan;
mensch en dier redt gij, Jahwe.
8 Hoe kostelijk is uwe goedertierenheid, o God!
Dies zoeken de menschenkinderen eene toevlucht in de schaduw uwer [vleugelen;
9 zij laven zich met het vette van uw huis,
gij drenkt hen uit den stroom uwer liefelijke gaven;
10 want bij u is de levensbron,
in uw licht zien wij licht.
11 Bestendig uwe goedertierenheid voor hen die u kennen,
uwe gerechtigheid voor de oprechten van hart.
12 Vertrede mij de voet der hoovaardij niet,
make de hand der boozen mij niet tot zwerveling.
13 Daar zijn de euveldaders gevallen,
nedergestooten zonder te kunnen opstaan!

2. *geeft — hart*, geeft den zondaar haar raad, die als eene godspraak wordt aangenomen. — *het* (letterlijk *zijn*), volg. verb. t.; Hebr. t. *mijn*.

3. De vertaling van het vers is onzeker, *en* vóor *hem te haten* is volg. Gr. vert. ingevoegd; maar al laten wij het weg, de zin is dezelfde. Deze is waarschijnlijk: de zonde vleit den zondaar en verbergt zoo voor hem waarop het uitloopen moet, om ten slotte de opgehoopte schuld bij hem te huis te zoeken. Men kan wellicht ook vertalen *Hij* (God) *maakt* (zijn weg) *glad* (effen) *voor zijne oogen, om* enz. De uitdrukking „zijne schuld uitvinden" komt ook Gen. XLIV : 16 voor.

6. Verg. op Jer. LI : 9.

7. *Gods bergen*, hemelhooge bergen; desgelijks L : 10. Evenzoo wordt CIV : 16 van Jahwe's boomen, LXXX : 11 van Gods cederen gewaagd. Al wat groot is is goddelijk; verg. op Gen. XXIII : 6. — Het tweede *als* is volg. Gr. vert. ingevoegd. — *mensch en dier redt gij*. De gerechtigheid Gods wordt hier dus enkel van hare heilbrengende zijde beschouwd.

8. *de menschenkinderen*. Onwillekeurig gaat hier de dichter van de menschen in het algemeen op de vromen over.

9. *het vette van uw huis*, den zegen van uwe gemeenschap, voorgesteld als een rijk onthaal. Verg. op XV : 1.

10. *bij u is de levensbron*. Ook Jer. II : 13; XVII : 13 heet Jahwe, als de milde gever der reinste genietingen, de bron van levend water. — *in uw licht zien wij licht*. Wanneer gij ons met uwe gunst bestraalt, vliedt alle duisternis, alle smart. Letterlijk opgevat, behoeft dit niet meer te beteekenen dan: wanneer gij goedgunstig zijt voor ons, zal voorspoed ons deel zijn. Maar hij die zoo bad gevoelde hierbij ongetwijfeld meer en had het oog op andere, meer geestelijke, zegeningen die Gods gunst aanbrengt: op vertrouwen, berusting, het zalig gevoel van Gods nabijheid; verg. IV : 7; XXVII : 1; Jez. LX : 19.

13. De zanger verplaatst zich in de blijde toekomst.

PSALM XXXVII.

Der boozen voorspoed onbestendig, die der braven duurzaam. — Dit is een alphabetisch lied, waarin zonder geregelden gedachtengang de leer verkondigd wordt dat het den vrome altijd welgaat en de booze stellig in het ongeluk komt. Getuige de inhoud, is het afkomstig uit denzelfden tijd waarin het boek *Job* ontstaan is en twijfel aan Gods rechtvaardigheid in godsdienstige kringen niet ongewoon was; maar de dichter staat in diepte van inzicht ver beneden dien van *Job* en verheft zich niet boven het standpunt van *Jobs* vrienden. Hetzelfde onderwerp wordt bezongen in XLIX; LXXIII; XCII.

XXXVII: 1 Van David.
alef Wees niet afgunstig op de kwaaddoeners,
noch naijverig op hen die onrecht plegen;
2 want als gras worden zij weldra afgesneden,
en zij verwelken als groen kruid.
beth 3 Vertrouw op Jahwe en doe het goede,
bewoon het land en weid er in veiligheid;
4 verlustig u in Jahwe;
zoo zal hij uwe hartewenschen inwilligen.
gimel 5 Beveel uwen weg aan Jahwe,
en vertrouw op hem: hij zal het doen;
6 hij zal uwe gerechtigheid als het licht doen te voorschijn komen,
en wat u toekomt als den middag.
daleth 7 Zwijg stil voor Jahwe en verbeid hem,
wees niet afgunstig op hem wiens weg voorspoedig is,
op hem die booze plannen uitvoert.
he 8 Geef den toorn op en laat de gramschap varen,
wees niet afgunstig, wat slechts tot kwaaddoen leidt;
9 want de kwaaddoeners worden uitgeroeid,
maar die op Jahwe hopen, zij beërven het land.
wau 10 Nog eene kleine wijle, en de booze is niet meer:
gij tuurt naar zijne plaats, en weg is hij!
11 Maar de deemoedigen beërven het land
en verlustigen zich in overvloed van heil.
zain 12 De booze belaagt den rechtschapene
en knarst de tanden tegen hem.
13 De Heer belacht hem;
want hij ziet dat zijn dag komt.
het 14 De boozen hebben het zwaard getrokken, den boog gespannen,
om den ellendige en arme te vellen,
te slachten de oprechten van gedrag;

Vs. 1*b c*. Spr. XXIV: 19.

1. Verg. LXXIII: 3; Job XXI: 5—14; Spr. III: 31; XXIII: 17; XXIV: 19; Jer. XII: 1 v. enz.
2. Verg. op XC: 4—6.
3. *bewoon het land.* Verg. vs. 11, 22, 29, 34. — *weid er in veiligheid,* onzekere vertaling.
4. *verlustig u in Jahwe,* geen belofte, maar gebod: dien hem gewillig. Verg. Job XXII: 26; Jez. LVIII: 14.
5. *hij zal het doen.* Zie op XXII: 32.
6. *uwe gerechtigheid.* Zie op Jez. XLI: 2.
7. *Zwijg — hem.* Verg. Zach. II: 13. — Het couplet is één regel te kort; verg. vs. 20 en 34.
10. Verg. X: 15. — *Nog eene kleine wijle.* Wellicht heeft de dichter het oog op Jahwe's oordeelsdag; maar het kan ook zijn dat hij den ondergang der goddeloozen door persoonlijke rampen verwacht; zie vs. 13.
11. *de deemoedigen beërven het land.* Verg. Matth. V: 5.
12. Verg. XXXV: 16.
13. *De Heer belacht hem.* Verg. op II: 4. — *zijn dag,* de dag van zijn ondergang, als CXXXVII: 7 en elders; verg. op Job XVIII: 20.

15 hun zwaard dringt in hun eigen hart,
en hunne bogen breken.
tet 16 Beter het karig deel des rechtschapenen
dan de rijkdom van vele boozen;
17 want de armen der goddeloozen worden verbroken,
maar Jahwe steunt de rechtschapenen.
jod 18 Jahwe slaat acht op de dagen der braven,
en hun erve zal duurzaam zijn;
19 zij worden ten tijde des onheils niet beschaamd,
en verzadigd in de dagen van hongersnood.
kaf 20 Want de boozen komen om,
Jahwe's vijanden vergaat het als den pronk der weiden,
zij verdwijnen als rook, zij verdwijnen.
lamed 21 De booze leent en geeft niet terug,
maar de rechtschapene toont ontferming en geeft;
22 want de door Jahwe gezegenden beërven het land,
maar de door hem vervloekten worden uitgeroeid.
mem 23 Vanwege Jahwe worden de schreden vastgezet eens mans
in wiens wandel hij welbehagen heeft;
24 valt hij, dan ploft hij niet neder;
want Jahwe schraagt zijne hand.
nun 25 Jong ben ik geweest, ook ben ik oud geworden,
maar nooit heb ik een rechtschapene verlaten gezien,
noch zijn kroost brood zoekende.
26 Voortdurend toont hij ontferming en leent uit,
en zijn kroost wordt tot eene zegenspreuk.
samech 27 Wijk van het kwade en doe het goede,
zoo zult gij eene duurzame woning hebben;
28 want Jahwe heeft het recht lief
en verlaat zijne vromen niet.
ain Onrechtplegers worden verdelgd,
het kroost der goddeloozen wordt uitgeroeid;
29 maar de rechtschapenen zullen het land beërven,
voorgoed daarin wonen.
phe 30 De mond des rechtschapenen doet wijsheid hooren,

Vs. 27*a*. XXXIV : 15*a*.

17. *de armen*, dat waarop zij steunen: hun vermogen, vrienden, gezondheid.
18. *slaat acht op*, letterlijk *kent*. Zie op I : 6. — *de dagen*, het lot; vergelijk het gebruik van „tijden"; zie op XXXI : 16.
19. Verg. XXXIII : 19.
20. *als* — *weiden*, als bloemen, die ras verwelken. Hetzelfde beeld CIII : 15; Jez. XL : 6 en elders. — *als* (het tweede), volg. hss. en alle oude vertt.; Hebr. t. *in*. Dezelfde tekstverandering CII : 4. Hetzelfde beeld LXVIII : 3; Hoz. XIII : 3. Het couplet is zooveel korter dan de overige dat er vermoedelijk een regel uitgevallen is. Evenzoo vs. 7 en 34.
21. De booze is zoo arm dat hij te leen moet vragen en hetgeen hij te leen krijgt niet kan teruggeven; met den vrome gaat het juist andersom; verg. Deut. XV : 6; XXVIII : 12, 44.
22. *door Jahwe*, duidelijkheidshalve in pl. v. *door hem*.
23. *Vanwege* — *mans*. Jahwe bestiert zijn weg tot zijn heil; verg. Spr. XVI 9; XX : 24; Jer. X : 23.
24. *ploft hij niet neder*. Men denke aan iemand die, zich voortspoedende of bij het afgaan van eene hoogte, valt, maar voordat hij wegglijdt wordt gegrepen.
25. Hij heeft wel gezien dat bij den vrome het water aan de lippen komt (vs. 12—15, 24, 32), maar het kwam er nooit over. — Verg. XXXIV : 11; Spr. X : 3; XIII : 25.
26. Zie op vs. 21.
28. *Onrechtplegers worden verdelgd*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Tot in eeuwigheid worden zij bewaard*. Hoewel dit, bij het voorgaande gevoegd, een zeer goeden zin geeft, is de lezing naar Gr. vert. zonder twijfel de ware; want in Hebr. t. ontbreekt eene der letters van het alphabet, die door die lezing gevonden wordt, en anders zou het couplet der vorige de dubbele lengte hebben.

en zijne tong spreekt wat recht is;
31 de wet van zijn God is in zijn hart;
zijne schreden wankelen niet.
tsade 32 De booze loert op den rechtschapene
en zoekt hem om het leven te brengen;
33 maar Jahwe zal dezen niet aan hem overlaten,
noch gedoogen dat hij schuldig wordt verklaard wanneer hij ge-
[richt wordt.
kof 34 Hoop op Jahwe en bewaar zijnen weg;
dan zal hij u verhoogen om het land te beërven,
en zult gij de uitroeiing van de goddeloozen aanschouwen.
res 35 Ik heb een booze gezien, een geweldenaar,
een die zich uitbreidde als een ceder van den Libanon;
36 maar toen ik voorbijkwam, weg was hij!
ik zocht hem, maar hij was niet te vinden.
sjin 37 Sla den vrome gade en zie naar den oprechte,
want een man des vredes heeft nakroost;
38 maar de slechtaards komen altemaal om,
het nakroost der boozen wordt uitgeroeid.
tau 39 Hulp erlangen de rechtschapenen van Jahwe,
die hunne schuilplaats is in tijd van nood:
40 Jahwe helpt en verlost hen,
hij verlost hen van de boozen en redt hen;
omdat zij tot hem toevlucht hebben genomen.

35. *een ceder van den Libanon*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *een loofrijke inboorling.*
36. *ik* (het eerste), volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *hij.*
39. *Hulp*. Grondt. heeft *En hulp*, maar dan begint het couplet niet met de laatste letter van het alphabet.

PSALM XXXVIII.

Gebed van een zwaar beproefde. — Opschrift (1). De zanger klaagt dat hij doodziek (2—11), van zijne vrienden verlaten en door talrijke vijanden bestookt is (12 v.), maar verbeidt geduldig Jahwe's bijstand (14—21), waarom hij bidt (22 v.).

Die hier klaagt heeft niet het oog op ziekte of eenig ander persoonlijk lijden, maar op den staat van ellende waarin de gemeente verkeert, die wel in hare verdrukking eene straf voor hare zonden ziet (vs. 4 v., 19), maar tevens zich van hare vroomheid bewust is (vs. 14 v.); verg. XLI; CII. De ziekte waarvan gewaagd wordt is hier evenzeer beeldspraak als in Jez. I : 5 v. De psalm is een der boeteliederen der R. K. Kerk; zie inl. op Ps. VI.

XXXVIII : 1 Een psalm van David. Bij het brengen van de aandenkingsgave.
2 Jahwe, kastijd mij niet in uwe gramschap,
tuchtig mij niet in uwe verbolgenheid.
3 Want uwe pijlen zijn in mij gedrongen,
uwe hand is op mij nedergedaald.
4 Geen gave plek is aan mijn vleesch vanwege uwe grimmigheid,
geen rust in mijn gebeente vanwege mijne zonde.
5 Want mijne overtredingen zijn mij over het hoofd gewassen,
zij bezwaren mij als een te drukkende last.
6 Mijne wonden rieken en dragen,

Vs. 2. VI : 2.

1. *Bij — aandenkingsgave*, evenals LXX : 1, onzekere vertaling. Over *de aandenkingsgave* zie op Lev. II : 2.
2. Zie op VI : 2.
3. *uwe — gedrongen*. Hetzelfde beeld voor smart Job VI : 4; XVI : 13.
4—8. Verg. op Jez. I : 5 v.
5. *mijne — gewassen*. Verg. LXV : 4*a*; Ezra IX : 6.

vanwege mijne verdwaasdheid;
7 ik ben gekromd en diep nedergebogen,
den ganschen dag ga ik in het zwart;
8 want mijne lenden zijn vol ontsteking,
er is geen gave plek aan mijn vleesch.
9 Ik ben stijf geworden, hard geslagen,
ik brul het uit, harder dan eene leeuwin brult.
10 Heer, al wat ik verlang is u bekend,
mijn zuchten is voor u niet verborgen.
11 Mijn hart bonst, mijne kracht is mij ontzonken,
zelfs begeeft mij het licht mijner oogen.
12 Mijne vrienden en gezellen houden zich op een afstand van mijne plaag,
mijne naastbestaanden blijven van verre staan.
13 Zij die mijn leven bedreigen spannen strikken,
wie mijn ongeluk zoeken zeggen onheilspellende woorden,
en hebben den ganschen dag leugens in den mond.
14 Maar ik ben als een doove, ik hoor niet,
als een stomme, die den mond niet opendoet.
15 Ik ben als iemand die niets hoort,
die geen verwijt op de lippen neemt.
16 Want u, Jahwe, verbeid ik;
gij zult antwoorden, Heer, mijn God.
17 Ik denk toch: Als zij zich maar niet over mij verblijden,
geen hoogen toon tegen mij voeren bij het wankelen van mijn voet!
18 Want ik ben op het punt te vallen,
mijn lijden is mij geen oogenblik uit de gedachte;
19 mijne schuld toch moet ik belijden,
ik moet bekommerd zijn over mijne zonde.
20 En zij die mij onverdiend vijandig zijn zijn sterk,
talrijk zijn zij die mij zonder reden haten,
21 en die kwaad vergelden voor goed,
mij bestrijden tot loon daarvoor dat ik het goede zocht.
22 Verlaat mij niet, Jahwe,
mijn God, blijf niet verre van mij;
23 spoed u mij ter hulpe,
Heer, gij, mijn heil.

8. *ontsteking*, onzekere vertaling.
9. *harder — brult*, volgens geringe tekstverandering; grondt. *vanwege het brullen van mijn hart.*
12. Verg. Job XIX : 13—19.
14 v. Deze verzen doen denken aan Jez. LIII : 7.
18. *mijn — gedachte*, omdat ik het voortdurend voel.
19. Daar het lijden straf is voor zijne zonde, wordt hij door de onafgebroken smart genoopt altijd door schuld te belijden.
20. *onverdiend*, volg. verb. t.; Hebr. t. *leven.*
21. Verg. op Spr. XXIV : 17.

PSALM XXXIX.

Bede om berusting. — Opschrift (1). De dichter heeft in het bijzijn der boozen gezwegen, maar kan het niet langer uithouden en barst nu los (2—4). Moge hij inzien dat de mensch een ellendig en broos schepsel is (5—7). Daarom vestigt hij, in stille berusting, zijne hoop op Jahwe (8—12), die hem nog eenige rust moge gunnen eer hij sterft! (13 v.).

Die hier spreekt is een lijder. De vrees dat de ongeloovigen er verkeerde gevolgtrekkingen uit zullen maken maakt dat hij zwijgen wil; maar hij kan het niet uithouden. In het gevoel van zijne menschelijke zwakheid zoekt hij bij God de kracht om stil te zijn; God toch heeft het hem opgelegd.

Het lied heeft veel overeenkomst met Ps. XXXVIII.

Na vs. 6, 12 staat *sela.*

XXXIX : 1 Voor den orkestmeester. Van Jeduthun. Een psalm van David.
2 Ik dacht: ik wil op mijn gedrag letten,
dat ik geen misslag bega met mijne tong;
ik wil mijnen mond een breidel aanleggen,
zoolang de booze nog in mijne tegenwoordigheid is.
3 Stom was ik, stil, somber zwijgend;
maar mijne smart werd vernieuwd,
4 mijn hart werd brandend in mijn binnenste,
als ik stil klaagde, gloeide er een vuur;
toen barstte ik los.
5 Doe mij mijn einde kennen, Jahwe,
leer mij, welke de maat mijner dagen is;
dat ik wete, hoe vergankelijk ik ben.
6 Zie, eenige handbreedten lang hebt gij mijne dagen gemaakt,
mijn levensduur is als niets voor uw oog,
tot louter ijdelheid is al wat mensch heet gesteld.
7 Als niet meer dan een schaduwbeeld wandelt de mensch rond,
louter voor niets maakt hij zooveel drukte,
hij stapelt op, en weet niet wie het naar zich toehalen zal.
8 Daarom, waarop wacht ik, Heer?
Mijne hoop, die is op u.
9 Verlos mij van al mijne overtredingen,
maak mij niet tot een smaad voor den dwaas.
10 Ik ben stom en open den mond niet;
want gij hebt het gedaan.
11 Neem uwe plaag van mij weg;
ik verga door den greep uwer hand.
12 Met bestraffing van zijne schuld tuchtigt gij den mensch,
doet zijne kostbaarheden als motten te niet gaan;
louter ijdelheid is al wat mensch heet.
13 Hoor naar mijn gebed, Jahwe,
en leen het oor aan mijn gekrijt,
zwijg niet op mijne tranen;
want ik ben een vreemde bij u,
een opgezetene, als al mijne vaderen.

Vs. 13*d e*. 1 Kron. XXIX : 15*a*.

1. *Jeduthun*, eene Levietische zangerfamilie uit den tijd na den herbouw des tempels; zie op 1 Kron. VI : 33. Elders (LXII : 1; LXXVII : 1) wordt met *Jeduthun* eene zangwijze aangeduid.

2. *aanleggen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *bewaren*. — *zoolang — is*, om hem door mijne klachten geen aanleiding tot lasteren te geven.

3 v. Daar het zwijgen hem ondraaglijk werd, gaf hij zijn gemoed in klachten lucht. De inhoud daarvan wordt niet vermeld.

3. *somber* en *werd vernieuwd*, onzekere vertaling.

4. *brandend*, van weemoed en twijfel tegenover de pralende goddeloozen, terwijl hij, de vrome, in ellende verkeerde. — *als ik stil klaagde*. Verg. op V : 2. — *barstte ik los*, letterlijk *sprak ik met mijne tong*.

5—7. Verg. LXXXIX : 48 v. — De zanger, tot de erkenning gekomen dat zijn klagen ongepast is, bidt dat hij, aan zijne broosheid gedachtig, leere zwijgen.

6. *tot louter ijdelheid*, met weglating van eene, tweemaal geschreven, letter. *IJdelheid*, iets dat geen waarde heeft; verg. vs. 12; LXII : 10; XCIV : 11; CXLIV : 4.

7. *Als — schaduwbeeld*, een wezenloos voorwerp; verg. LXXIII : 20. — *hij stapelt — zal*. Verg. XLIX : 11; Pred. II : 18 v., 21, 26; Luc. XII : 20.

9. *Verlos — overtredingen*. Hij erkent zijn ellendigen staat als gevolg van zijne zonden.

10. Hij zal niet morren, omdat Jahwe hem om zijne zonde zoo klein gemaakt heeft.

11. *den greep*, onzekere vertaling.

12. *motten*, als beeld van het zeer broze ook Job IV : 19.

13. Zie op 1 Kron. XXIX : 15.

14 Wend den blik van mij af, opdat ik opluike,
voordat ik heenga en er niet meer ben.

14. *Wend — af*, met omzetting der letters van een woord dat ‚bestrijken' beteekent. Verg. op Job VII : 19 en Job X : 21 v.

PSALM XL.

Dankend en hopend. — Opschrift (1). De zanger vermeldt dankbaar, hoe vaak zijn vertrouwen op Jahwe door de uitkomst gerechtvaardigd werd (2—6). Daar Jahwe geen offers begeert, wil hij geven wat zijn God wel verlangt, te weten: vervulling van zijne geboden (7—9); het heil dat Jahwe gaf roemde hij voor de gemeente (10 v.). Ook in al de rampen die hem thans omringen zal Jahwe hem voortdurend behoeden (12 v.). Hij beschame des dichters vijanden en geve den vromen vreugd (14—17). Hem, den machtelooze, betoone Jahwe zich een redder (18).

Vs. 14—18 is, behoudens kleine afwijkingen, gelijkluidend met Ps. LXX en staat ook meerendeels (vs. 15—17) in Ps. XXXV (vs. 4, 26 v.). Hieruit volgt, dat het òf eenmaal een afzonderlijk lied is geweest, aan vs. 2—13 toegevoegd, òf, uit onzen psalm losgemaakt, een zelfstandig lied is geworden. De zanger die de ontvangen weldaden roemt maar tevens om uitredding bidt is de gemeente, verdrukt en gesmaad, maar bereid Jahwe's wet te houden en zeker dat Jahwe hare vijanden beschamen zal (zie op vs. 4).

XL : 1 Voor den orkestmeester. Van David. Een psalm.
2 Al mijne hoop had ik gesteld op Jahwe;
daar neigde hij zich tot mij en verhoorde mijn krijten;
3 hij trok mij op uit de groeve des verderfs,
uit het slijk van den modderpoel,
zette mijne voeten op eene rots,
gaf vastheid aan mijne schreden.
4 Hij legde mij een nieuw lied op de lippen,
een lofzang ter eere van onzen God.
Mogen velen het zien en vreezen,
en hun vertrouwen stellen op Jahwe!
5 Heil den man die Jahwe maakt tot zijn betrouwen,
en zich niet wendt tot woelgeesten,
tot hen die op leugenpaden dolen.
6 Groote dingen hebt gij, Jahwe, mijn God, gedaan;
uwe wonderen en beschikkingen met ons zijn niet uiteen te zetten;
wilde ik ze mededeelen en uitspreken,
ze waren te veel om op te tellen.
7 In offers en gaven hebt gij geen welgevallen —
gij hebt mij geopende ooren gegeven —
brandoffers noch zondoffers vraagt gij.
8 Toen zeide ik: Zie, ik kom!
In eene boekrol staat het mij voorgeschreven.

Vs. 7 v. Hebr. X : 5—7.

3. *het slijk van den modderpoel.* Hetzelfde beeld voor diepe ellende LXIX : 2, 3, 15 v. Het is ontleend òf aan de modderpoelen die, vooral in de bosschen, het leven der jagers in gevaar brachten, òf aan waterlooze regenbakken, die soms voor gevangenis gebruikt werden en in wier modderlaag de veroordeelde van honger omkwam; verg. Jer. XXXVIII : 6.

4. *een nieuw lied.* Zie op XXXIII : 3. — *onzen God.* Blijkbaar spreekt hier dus niet éen persoon, maar een volk of gemeente. Verg. in vs. 6 *met ons.* — *het*, mijne redding.

5. De vertaling van *woelgeesten* en *hen die op leugenpaden dolen* is niet zeker.

6. Verg. CVI : 2. — *uiteen te zetten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt er *tot u* bij.

7. Verg. L : 8—15; LI : 17—19; LXIX : 32. — *gij — gegeven*, letterlijk *gij hebt mij ooren gegeven.* Hoogstwaarschijnlijk is de tekst bedorven. Gr. vert. heeft *een lichaam hebt gij mij toebereid* (waarin *een lichaam* niets is dan eene schrijffout voor *ooren*), en zoo wordt de plaats aangehaald Hebr. X : 5.

8. *staat het mij voorgeschreven*, letterlijk *is mij voorgeschreven.* De dichter bedoelt met *eene boekrol* (verg. op Jez. XXXIV : 4) waarschijnlijk niet alleen de geschreven wet, maar ook profetische ge-

9 Uw welbehagen te volbrengen, mijn God, dat is mijn lust,
en uwe wet is in mijn binnenste.
10 Ik bracht eene heilmare in de talrijke vergadering;
neen, ik sluit mijne lippen niet;
Jahwe, gij weet het.
11 Uwe gerechtigheid heb ik niet in mijn hart verborgen,
van uwe getrouwheid en uw heil heb ik gesproken,
uwe goedertierenheid en trouw niet verloochend voor de talrijke verga-
12 Gij, Jahwe, zult uwe erbarming mij niet onthouden, [dering.
uwe goedertierenheid en trouw zullen mij voortdurend behoeden.
13 Want rampen omgeven mij zonder tal,
mijne zonden hebben mij ingehaald —
ik kan niet meer zien;
zij zijn talrijker dan de haren mijns hoofds —
mijn hart is mij ontzonken.
14 Het behage u, Jahwe, mij te verlossen,
Jahwe, spoed u mij ter hulpe.
15 Dat beschaamd en schaamrood worden tegader
zij die mij naar het leven staan om het te verdelgen;
dat terugdeinzen en te schande worden
zij die behagen hebben in mijn ongeluk;
16 dat verstommen vanwege hunne schande
zij die van mij zeggen: Ha, ha!
17 Maar mogen in u zich verblijden en verheugen
allen die u zoeken;
mogen voortdurend zeggen: Verheerlijkt worde Jahwe!
zij die uw heil liefhebben.
18 En ik, ellendige en arme,
de Heer zal voor mij zorgen;
mijne hulpe en mijn redder zijt gij;
talm niet, o mijn God.

Vs. 14—18. Ps. LXX. — Vs. 15—17. XXXV : 26 v. — Vs. 15. XXXV : 4; LXXI : 13.

schriften; daar het denkbeeld dat Jahwe geen offers wil, vs. 7, alleen hierin is te vinden. Zie op Hoz. VI : 6.

10. *eene heilmare,* de vermelding van Gods weldaden aan Israël, vs. 6.

13. *mijne zonden hebben mij ingehaald.* In den rampspoed waaronder de gemeente zucht ziet zij de gevolgen harer zonden.

PSALM XLI.

Door menschen gesmaad, op God hopend. — Opschrift (1). Jahwe zal den beschermer der verdrukten uitkomst geven (2—4). De zanger, in het ongeluk door de menschen gesmaad en verraden (5—10), spreekt zijn vertrouwen op Jahwe's hulp uit (11—13).

Met dien van alle menschen verlaten lijder wordt waarschijnlijk, evenals in XXXVIII; CII, bedoeld Israël of de gemeente, door heidenen en onrechtzinnige volksgenooten gesmaad.

XLI : 1 Voor den orkestmeester. Een psalm van David.
2 Wel hem die acht slaat op den geringe;
ten dage des onheils zal Jahwe hem uitkomst geven.
3 Jahwe zal hem bewaren en in het leven houden;
hij wordt gelukkig geprezen in den lande,
en gij zult hem niet overleveren aan de woede zijner vijanden.
4 Jahwe zal hem ondersteunen op het ziekbed;
wanneer hij krank is, spreidt gij zijn leger zacht.

4. *spreidt gij zijn leger zacht,* letterlijk *verandert gij zijne legerstede.*

5 Ik dacht: Jahwe, ontferm u mijner,
genees mij toch, want ik heb tegen u gezondigd.
6 Mijne vijanden wenschen mij kwaad toe:
wanneer zal hij sterven en zijn naam verdwijnen?
7 Komt iemand mij zien, dan spreekt hij valsch,
zijn hart zamelt slechtheid op,
hij gaat naar buiten, vertelt het op straat.
8 Mijne haters altegader fluisteren onder elkander over mij,
mij kwalijk gezind, denken zij na over het onheil dat mij treffen kan:
9 iets noodlottigs is hem ingegoten;
wie eens is gaan liggen staat niet weder op!
10 Zelfs mijn vriend, hij op wien ik vertrouwde,
mijn dischgenoot, heeft den hiel tegen mij opgeheven.
11 Maar gij, Jahwe, ontferm u mijner en houd mij staande;
dan zal ik het hun betaald zetten.
12 Hieraan erken ik dat gij welgevallen aan mij hebt,
dat mijn vijand niet juichen zal over mij.
13 Mij toch, om mijne braafheid hebt gij mij gesteund
en voor altijd voor uw aangezicht geplaatst.
14 Geloofd zij Jahwe, de God Israëls,
van eeuwigheid tot eeuwigheid!
Amen, Amen!

Vs. 10. Joh. XIII: 18.

5. *Ik*, die zulk een geringe ben en van de menschen geen bijstand ondervonden heb. — *genees mij*, letterlijk *mijne ziel* of *mijn leven*. De bede beteekent niet: bekeer mij; maar: breng mij in beteren staat, in voorspoed. Dit bewijst dat het ziekbed van vs. 4 als beeld is op te vatten.

7. Het beeld van den kranke wordt vastgehouden. Zijn bezoeker huichelt belangstelling, maar is blijde onheilspellende teekenen te zien, en bazuint die rond. Op de gemeente toegepast, wil het zeggen: hare vijanden verklaren haar dood, van God verlaten.

8. Hunne vijandschap doet hen het ergste hopen.

9. *iets noodlottigs*, een vergif, eene doodelijke krankheid. — *wie — op!* Dit schijnt eene spreekwoordelijke uitdrukking te zijn.

10. Verg. LV: 13—15. — *mijn dischgenoot*, letterlijk *hij die mijn brood eet*. Wellicht wordt hiermede bedoeld iemand die afhankelijk van mij is; verg. 2 Sam. IX: 11. — *heeft den hiel tegen mij opgeheven*, om mij te schoppen.

13. *om — gesteund*. Verg. op 2 Sam. XXII: 21—25. — *voor altijd*. In den mond der gemeente zeer begrijpelijk.

14. Dit is het onderschrift van het eerste boek, in de hss. en uitgaven als deel van den psalm aangemerkt, evenals LXXII: 18—20; LXXXIX: 53; CVI: 48.

INLEIDING OP PSALM XLII—LXXXIII.

Deze psalmen onderscheiden zich hierin van de overige dat er zoo zeldzaam, slechts vier en veertig maal, de naam *Jahwe* in gebruikt wordt, en gewoonlijk, tweehonderd zes keer, *God*; in de overige psalmen — Ps. CVIII niet medegerekend; zie inl. op dat lied — slechts drie en twintig maal *God* tegen zeshonderd veertig keer *Jahwe*. De oorzaak hiervan is niet te zoeken bij de dichters van XLII—LXXXIII, die vast een niet minder overvloedig gebruik hebben gemaakt van den naam *Jahwe* dan die der overige psalmen, maar bij den man die ze tot een afzonderlijken bundel vereenigde: hij veranderde meestal *Jahwe* in *God*. Dit blijkt ten duidelijkste, vooreerst uit eene vergelijking van de liederen die tweemaal voorkomen, eens in en eens buiten dezen bundel; verg. Ps. LIII met Ps. XIV, Ps. LXX met XL: 14—18, ook LXVIII: 2, 8, 9 met Num. X: 35; Richt. V: 4 v. en LXXI: 19 met Exod. XV; 11. Voorts wordt door deze onderstelling verklaard de alleen in XLII—LXXXIII enkele keeren voorkomende uitdrukking *God, mijn (uw, onze) God*, die blijkbaar de gewone zegswijze *Jahwe, mijn (uw, onze) God* vervangen heeft (zie XLIII: 4; XLV: 8; L: 7; LXVII: 7). De verandering van *Jahwe* in *God* heeft zeker plaats gehad onder den invloed der in de derde of tweede eeuw vóor Chr. veldwinnende meening dat het ongeoorloofd was den naam *Jahwe* uit te spreken (zie op

Exod. III : 14 en op Lev. XXIV : 11); waarom men dien ook in het schrijven vermeed. Hieruit volgt, dat deze bundel eerst na in dezen vorm gebracht te zijn met andere bundels is vereenigd en dat de samenstelling van het psalmboek nog jonger is. Hoe het komt dat in deze psalmen de naam *Jahwe* toch nog eenige keeren wordt aangetroffen, is onbekend.

TWEEDE BOEK.

PS. XLII—LXXII.

PSALM XLII, XLIII.

Het verlangen naar God. — Opschrift (XLII : 1). De dichter, treurende over den smaad dien zijne vijanden hem aandoen, spreekt zijn sterk verlangen uit naar God, herdenkende, hoe hij vroeger naar Gods huis opging (2—6); ver van het heiligdom verwijderd, is hij overstelpt van rampen, maar klaagt vol vertrouwen zijn nood aan zijn God (7—12), en bidt dat hij uitkomst geve en hem vergunne zijn God aan het altaar te loven (XLIII : 1—5).

Dat deze twee psalmen oorspronkelijk één lied uitmaakten en bij vergissing gescheiden zijn blijkt uit het refrein dat de drie coupletten besluit, XLII : 6, 12; XLIII : 5. De splitsing is ouder dan de Grieksche vertaling, want daarin worden die psalmen voor twee geteld, maar jonger dan de plaatsing van de opschriften boven de psalmen, want Ps. XLIII heeft geen opschrift. Verg. inl. op IX, X.

Het lied schijnt de gevoelens uit te drukken van een vromen Israëliet in den vreemde, die, zich van zijn volk en zijn God gescheiden voelende, verlangt opnieuw naar den tempel op te gaan en daar den zegen van zijn God te ontvangen. Het dagteekent uit den tijd na den herbouw des tempels, 519—516. Wij behoeven ons den zanger niet verder van het heiligdom verwijderd voor te stellen dan in Noord-Palestina aan den voet van den Hermon (zie XLII : 7 en aant. aldaar). Het is echter mogelijk, dat, daar het wonen in Jahwe's huis een in *Psalmen* vaak terugkeerend beeld is voor het geluk van Jahwe's gemeenschap (zie op XV : 1), de gemeente (zie op XLIII : 1), door vijanden gehoond, in dit lied haar verlangen naar het heil dat Jahwe haar beloofd heeft uitspreekt; in welk geval de plaatsnamen in XLII : 7 willekeurig zouden gekozen zijn.

Wat hiervan zij, de woorden van verlangen naar het terugzien van den tempel zijn zoo innig en warm, dat men bij de lezing licht gevoelt, hoeveel diep godsdienstig gevoel zich in dit lied openbaart, en waarom het onder de Christenen geliefd is geworden als uitdrukking van het zielsverlangen der vromen naar Gods gemeenschap.

XLII : 1 Voor den orkestmeester. Een kunstig lied. Van de Korahieten.
2 Gelijk eene hinde die naar waterstroomen smacht,
zoo smacht mijne ziel naar u, o God!
3 Mijne ziel dorst naar God, naar den levenden God:
wanneer zal ik komen en zien het aangezicht Gods?
4 Mijne tranen zijn mij dag en nacht tot spijze,
omdat men den ganschen dag tot mij zegt: Waar is uw God?
5 Hieraan wil ik denken en in mij mijne ziel uitstorten:
hoe ik optrok in feestgewaad naar het huis van God,
onder gejubel en lofzangen, eene feestvierende schare!
6 Wat buigt gij u neder, mijne ziel, en zijt ge onrustig in mij?

1. *kunstig lied.* Zie op XXXII : 1. — *Van de Korahieten.* Hetzelfde opschrift boven elk der zes volgende psalmen, XLIV—XLIX. Over *de Korahieten* zie op Num. XVI : 1.
2. *eene hinde,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *een hert;* maar het werkwoord staat in het vrouwelijk.
3. *Mijne ziel dorst naar God.* Dezelfde sterke uitdrukking voor het verlangen naar God LXIII : 2. — *den levenden God,* in tegenstelling met de doode goden der heidenen. Zoo ook LXXXIV : 3. — *zien,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *gezien worden* of *mij vertoonen*; maar er volgt niet op *voor het aangezicht Gods.* Waarom de tekst zoo werd uitgesproken, zie op Exod. XXIII : 15.
4. *Mijne — spijze.* Verg. LXXX : 6; CII : 10. — *men,* ingevoegd volg. Syr. vert., in overeenstemming met vs. 11. — De ellende waarin de dichter verkeerde gaf voedsel aan het ongeloof zijner vijanden: indien God hem genegen was of macht genoeg bezat, zou hij hem wel redden.
5. *in feestgewaad,* onzekere vertaling.
6. *mijne — God,* naar eene andere woordafdeeling volg. de oude vertt., overeenkomstig vs. 12; XLIII : 5. — *mijne verlossing,* letterlijk *de verlossing van mijn aangezicht,* d. i. van mijn persoon.

Wacht op God, want toch zal ik hem weder loven,
mijne verlossing en mijn God.
7 In mij buigt mijne ziel zich neder;
dies gedenk ik uwer in het land van den Jordaan,
krijt ik van den berg Hermon.
8 De eene vloed roept den ander bij het gedruisch uwer waterstroomen,
al uwe brandingen en golven zijn over mij heengegaan.
9 Des daags zal Jahwe zijne gunst beschikken,
des nachts geldt hem mijn lied,
een gebed tot den God mijns levens.
10 Ik zal tot God zeggen: Mijn rotssteen, waarom hebt gij mij vergeten,
waarom moet ik door des vijands druk in het zwart gaan?
11 Een doodsteek in mijn gebeente is mij de hoon mijner tegenstanders,
als zij al den dag tot mij zeggen: Waar is uw God?
12 Wat buigt gij u neder, mijne ziel, en zijt ge onrustig in mij?
Wacht op God, want toch zal ik hem weder loven,
mijne verlossing en mijn God.
XLIII : 1 Verschaf mij recht, o God, en kom voor mij op,
verlos mij uit de macht van een goddeloos volk,
van bedriegelijke en ongerechte menschen.
2 Want gij zijt de God die mij kracht geeft;
waarom hebt gij mij verstooten?
waarom moet ik door des vijands druk in het zwart rondgaan?
3 Zend uw licht en uwe trouw, dat die mij leiden,
mij brengen naar uw heiligen berg en uwe woning;
4 opdat ik kome naar het altaar Gods,
tot den God mijner jubelende vreugde,
en met de citer u love, God, mijn God!
5 Wat buigt gij u neder, mijne ziel, en zijt ge onrustig in mij?
Wacht op God, want toch zal ik hem weder loven,
mijne verlossing en mijn God.

7. *in* (letterlijk *uit*) *het land van den Jordaan*, eene zeer onduidelijke aanwijzing van des dichters woonplaats, daar de Jordaan het geheele land van Israël in tweeën deelt en *het land van den Jordaan* dus bezwaarlijk een oord der ballingschap kan aanduiden; wat de dichter toch schijnt te bedoelen. De volgende regel zou ons licht geven, indien lezing en vertaling er van vaststond. Daar toch wordt genoemd de Hermon, de zuidelijke uitlooper van den Antilibanos (zie op Deut. I : 7), aan welks voet de Jordaan ontspringt; en deze streek zou dus daarom het land van den Jordaan kunnen genoemd zijn. Zij behoort wel is waar van oudsher tot het land van Israël; doch daar zij drie dagreizen van Jeruzalem verwijderd is, kan een vroom Israëliet, door omstandigheden buiten zijn wil verhinderd vaak naar den tempel op te gaan, dit oord ver van zijn God hebben geacht. Maar de vertaling *krijt ik van den berg Hermon* rust op zeer onzekere tekstverbeteringen; Hebr. t. heeft ongeveer *der Hermons, van het klein gebergte.*

8. *vloed, waterstroomen, brandingen, golven,* beelden voor de rampen, die Gods stroomen heeten omdat hij ze beschikt. Verg. op 2 Sam. XXII : 5.

9. *geldt hem mijn lied,* letterlijk *is bij mij een lied voor hem.*

10. *door des vijands druk.* Verg. vs. 4, 11. Nagenoeg letterlijk XLIII : 2.

11. *Een — tegenstanders,* letterlijk *Met een doodsteek in mijn gebeente hoonen mij mijne tegenstanders.*

1. Daar des dichters tegenstanders *een volk* heeten, hebben wij niet aan persoonlijke vijanden te denken; maar aan vijanden die hij met zijne volksgenooten gemeen heeft.

2. *waarom moet — rondgaan?* als XLII : 10.

3. Gods *licht* en *trouw* worden hier als personen voorgesteld, als boden die zijn wil ten uitvoer leggen. Met zijn *licht* wordt zijn gunstrijk aangezicht bedoeld; verg. XLIV : 4; LVII : 4. — *uwe woning,* den Sion, als LXXXIV : 2.

4. *het altaar Gods.* Het lied had oorspronkelijk zeker *het altaar van Jahwe,* evenals *Jahwe, mijn mijn God* in pl. v. *God, mijn God.* Zie inl. op XLII—LXXXIII.

PSALM XLIV.

Tot hoelang, o God van ons vertrouwen? — Opschrift (1). God, die machtig is om volkeren groot

of klein te maken, heeft in den tijd der vaderen Israël gered en verdient daarom dat zijn volk steeds op hem alleen vertrouwt (2—9). Maar God heeft zijn volk prijsgegeven en diep vernederd (10—17), hoewel het zich niet bezondigd heeft (18—23). Wanneer zal hij het verlossen? (24—27).

Van weinige psalmen is de toon zoo goed uit den Makkabeeschen opstand te verklaren als van dezen: de vromen zijn in de verzoeking geweest om een vreemden god te vereeren (vs. 21); zij zijn om hunne getrouwheid aan Jahwe gedood (vs. 12, 13, 23); zij hebben legerscharen in het veld (vs. 10). Ook is de volslagen afwezigheid van schuldgevoel, die vooral in vs. 18—22 treft, uit dezen tijd zeer verklaarbaar. De dichter, die mede namens zijne geestverwanten spreekt, klaagt in den bitteren nood dat God hen verlaat, maar bemoedigt tevens zijne lotgenooten door verwijzing naar de macht van hun God, die de vaderen gered en gezegend heeft.

Na vs. 9 staat *sela*.

XLIV : 1 Voor den orkestmeester. Van de Korahieten. Een kunstig lied.
2 O God, met eigen ooren hebben wij gehoord,
onze vaderen hebben het ons verhaald,
wat gij gewrocht hebt in hunne dagen,
in de dagen van ouds.
3 Gij hebt met eigen hand natiën verdreven, en hèn geplant;
volken geteisterd, en hèn uitgebreid.
4 Want niet door hun zwaard hebben zij het land in bezit genomen,
en niet hun arm heeft hun redding aangebracht,
maar uwe rechterhand en uw arm, het licht van uw aangezicht;
omdat gij welbehagen in hen hadt.
5 Gij, gij zijt mijn koning, o God;
beschik de redding van Jakob.
6 Met uwe hulp stooten wij onze vijanden neder,
in uwen naam vertreden wij onze tegenstanders.
7 Want op mijn boog vertrouw ik niet,
mijn zwaard zal mij geen redding aanbrengen;
8 maar gíj redt ons van onze vijanden,
en maakt onze haters beschaamd.
9 In God hebben wij den ganschen dag geroemd,
en uwen naam loven wij altijd door.
10 Maar nu hebt gij ons verstooten, te schande gemaakt,
en trekt niet uit in onze legerscharen.
11 Gij doet ons terugdeinzen voor de tegenstanders,
die ons haten hebben zich door plundering verrijkt;
12 gij levert ons over als slachtvee,
verstrooit ons onder de natiën;
13 gij verkoopt uw volk voor een spotprijs,
behaalt geen winst door hetgeen gij voor hen maakt;
14 gij stelt ons tot eén smaad voor onze naburen,
tot spot en beschimping voor onze omgeving;
15 gij stelt ons tot een spreekwoord onder de natiën,

Vs. 10*b*. LX : 12*b*. — Vs. 14. LXXIX : 4.

1. *Een kunstig lied.* Zie op XXXII : 1.
2. Verg. LXXVIII : 3.
3. De *natiën* en *volken* die *verdreven* en *geteisterd* werden zijn de heidenen, in wier plaats Jahwe *hèn*, d. i. de vaderen, heeft *geplant* en *uitgebreid.*
4. *het licht van uw aangezicht.* Zie op XLIII : 3. Is Jahwe's aangezicht heilaanbrengend voor zijne vrienden, zijne vijanden worden er door verschrikt; verg. Exod. XIV : 24.
9. *In — geroemd,* ons beroemd dat onze God zoo machtig is.
11. *hebben — verrijkt,* letterlijk *hebben geplunderd voor zich.*
12. *slachtvee,* letterlijk *vee (dat) tot spijs (dient).*
13. Verg. CXX : 3; Job X : 3. — *verkoopt.* Zie op Richt. II : 14.
14 v. Zie op Deut. XXVIII : 37.
15. *het hoofd schudden.* Zie op 2 Kon. XIX : 21.

doet de volken over ons het hoofd schudden.
16 Al den dag staat mijne schande mij voor oogen,
bedekt beschaming mijn aangezicht,
17 om de taal van smaders en hooners,
om den aanblik van vijand en wraakgierige.
18 Dit alles is ons overkomen, hoewel wij u niet vergeten
en uw verbond niet trouweloos verbroken hadden.
19 Ons hart is niet afvallig geweest,
onze treden zijn van uw pad niet afgeweken,
20 dat gij ons moest verbrijzelen in een drakenoord,
en ons hullen in het stikdonker.
21 Indien wij den naam van onzen God hadden vergeten,
onze handen hadden uitgebreid naar een vreemden god,
22 zou God dit niet uitvorschen?
Hij toch is de kenner der hartsgeheimen.
23 Neen, om u worden wij al den dag gedood,
zijn wij geacht als vee voor de slachtbank.
24 Ontwaak; wat slaapt gij, Heer!
Word wakker, verstoot niet voorgoed.
25 Wat verbergt gij uw aangezicht,
vergeet gij onze ellende en verdrukking?
26 Want onze ziel is in het stof nedergebogen,
ons lijf kleeft aan den grond.
27 Sta op, ons ter hulpe,
en verlos ons, om uwe goedertierenheid.

Vs. 23. Rom. VIII : 36.

16. *bedekt beschaming mijn aangezicht,* letterlijk *bedekt mij de beschaming mijns aangezichts.*
17. *vijand en wraakgierige.* Verg. op VIII : 3.
18 v. Zie op 2 Sam. XXII : 21—25.
19. *afvallig geweest,* letterlijk *achteruitgetreden.*
20. *drakenoord,* letterlijk *oord van jakhalzen,* beeld van eene ongure plaats.
21 v. God weet dat wij dit niet gedaan hebben.
21. *onze handen ... uitgebreid.* Zie op 1 Kon. VIII : 22.
24—27. Zie op III : 8.
26. Verg. CXIX : 25.

PSALM XLV.

De heerlijke koning. — Opschrift (1). De dichter wil een groot koning bezingen (2 v.). Hij voere strijd voor de waarheid en heersche voor altijd (4—8). Des konings luister (9 v.). Het meisje dat hij begeert gehoorzame hem (11—13); eene koningsdochter wordt met haar gevolg onder gejuich tot hem geleid (14—16). Zijn geslacht zal voor altijd heerschen (17 v.).

Reeds de oude Joodsche uitleggers hebben in den hier bezongen koning den Messias gevonden, en zij zijn hierin door vele Christelijke uitleggers gevolgd. De bruid die tot den koning gebracht wordt is dan de gemeente. Dit is onmogelijk de oorspronkelijke beteekenis; immers, wie zijn dan de andere vrouwen, de prinsessen die reeds in het paleis zijn, en de gezellinnen der bruid die met haar er haar intrek nemen (vs. 10, 15), en hoe kan van dien koning gezegd worden (vs. 17) dat zijne zonen hem opvolgen? Toch is het niet alleen zeer waarschijnlijk dat hij die het lied in een psalmboek opnam, hetwelk straks in onzen bundel gekomen is, in dien vorst den toekomstigen koning zag, maar ook zeer wel mogelijk dat de dichter dezen hier bezong. In dit geval was zijne verwachting zeer zinnelijk. Het geheele lied valt uit den toon der psalmen: wel trekt de hier bezongen koning ten oorlog voor waarheid en recht (vs. 4—6); maar de vreugdeolie waarmede hij, de overwinnaar, meer dan andere vorsten gezalfd wordt (vs. 8) bestaat vooral in het genot dat een goed bezet vrouwenpaleis aanbiedt; wat, van David af (zie 2 Sam. XII : 8) tot de Hasmoneesche koningen en Herodes toe, onder Israël, als onder andere Oostersche volken, een gewoon koninklijk voorrecht was. Al vinden wij op geen andere plaats in het O. T. de heerlijkheid van Israëls toekomstigen koning zoo zinnelijk geteekend,

zij past niet kwalijk bij de voorstelling die Ezechiël zich van het hof in het hersteld Israël maak (zie Ezech. XLV : 7—17).

XLV : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „Leliën". Van de Korahieten. Een kunstig lied. Een minnezang.

2 Een vroolijk lied trilt in mijn hart;
ik ga mijn werk aan een koning voordragen,
mijne tong is als de pen van een vaardig schrijver.
3 Schooner zijt gij dan eenig ander menschenkind,
vriendelijkheid is over uwe lippen uitgegoten;
daarom heeft God u gezegend voor eeuwig.
4 Gord u het zwaard aan de heup, o held,
uwe majesteit en uw luister.
5 Wees voorspoedig, rijd uit,
ter wille van trouw, deemoed en gerechtigheid,
en leere uwe rechterhand u vreeselijke daden verrichten!
6 Uwe pijlen zijn scherp, volken vallen onder u,
des konings vijanden verdwijnen.
7 Uw troon zal zijn voor eeuwig en altijd,
een schepter van billijkheid is de schepter van uw koningschap.
8 Gij hebt de gerechtigheid lief en haat de slechtheid;
daarom heeft God, uw God, u gezalfd,
met vreugdeolie als geen uwer genooten.
9 Van mirre, aloë en kassia geuren al uwe kleederen;
uit elpenbeenen paleizen ruischt snarenspel, dat u verheugt.
10 Koningsdochters zijn onder uwe schoonen,
aan uwe rechterhand staat de gemalin,
met goud van Ofir getooid.
11 Hoor, dochter, zie en neig uw oor,
vergeet uw volk en uws vaders huis;
12 indien de koning uwe schoonheid begeert — hij toch is uw heer —
werp u dan voor hem neder;
13 de dochter van Tyrus zal met geschenken tot u komen,

Vs. 7 v. Hebr. I : 8 v.

1. Eene verzameling van vijf opschriften, waarvan de twee laatste elkaar schijnen te weerspreken. Wellicht heeft de psalm in twee bundels gestaan en hebben wij hier de vereeniging der opschriften die hij daarin droeg. — *Op de wijze van „Leliën."* Desgelijks LXIX : 1; verg. LX : 1; LXXX : 1. — *Een kunstig lied.* Zie op XXXII : 1.

2. *mijn werk.* Het woord kan ook vertaald worden *mijne werken;* maar de dichter denkt zeker alleen aan dit zijn lied. — *pen.* Zie op Gen. XLI : 8. — *een vaardig schrijver.* De Hebreeuwsche uitdrukking komt alleen nog voor Ezra VII ; 6, waar zij echter vertaald is *een geleerde, grondig bekend met* (de wet van Mozes).

3. *vriendelijkheid,* een vriendelijke glimlach en liefelijke woorden. — *daarom.* Hieraan erkennen wij dat God u gezegend heeft.

5. Aan den aanvang van het vers is in Hebr. t. *uw luister* bij vergissing uit vs. 4 herhaald. — *en* vóor *gerechtigheid,* uit Gr. vert. ingevoegd.

6. *verdwijnen,* naar verb. t.

7. *zal zijn,* naar verb. t.; Hebr. t. *God,* dat de plaats van een oorspronkelijk *Jahwe* heeft ingenomen; zie inl. op XLII—LXXXIII. Anderen *Uw troon is een Godstroon* (d. i. een hooge troon) *voor eeuwig en altijd.*

8. *God, uw God,* in plaats van *Jahwe, uw God.* Door de vreemde samenvoeging van *God, uw God,* is de Grieksche overzetter verleid tot de vertaling *o God, uw God,* en zoo is het in Hebr. I : 8 overgenomen.

9. *geuren,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *elpenbeenen paleizen.* Zie op 1 Kon. XXII : 39.

10. *aan uwe rechterhand.* Zie op Gen. XLVIII : 14.

11—13. De dichter spreekt de maagden in het algemeen toe: wanneer de koning, aller heer, eene van haar voor zijn vrouwentimmer begeert, dan moet zij hem gaarne te wille zijn.

13. *de dochter van Tyrus,* de bevolking dier rijke koopstad, die de bewoonsters van het koninklijk paleis gaarne te vriend houden. Verg. op 2 Kon. XIX : 21. — *tot u komen,* naar gissing ingevoegd. Wellicht is er meer uitgevallen.

de rijkste volken zullen uwe gunst zoeken!
14 Louter heerlijkheid is de koningsdochter daarbinnen,
goudbrocaat is haar kleedij;
15 in geborduurde kleederen wordt zij tot den koning geleid;
maagden die haar volgen, hare gezellinnen,
worden tot u gebracht.
16 Voortgeleid worden zij onder vreugdebetoon en gejuich;
zoo treden zij het koninklijk paleis binnen.
17 In de plaats uwer vaderen zullen uwe zonen komen,
gij zult hen aanstellen tot vorsten in het gansche land.
18 Ik zal uw naam van geslacht tot geslacht vermelden;
dies zullen volken u loven voor eeuwig en altijd.

14—16. Hier wordt beschreven, hoe eene koningsdochter (verg. vs. 10) met haar gevolg uit haars vaders huis naar het koninklijk paleis geleid wordt.
15. *maagden — gebracht.* Zulk een woord doet een blik slaan in hetgeen in een paleis omging: al de bruidsjuffers en staatsiedames der prinses worden, indien de koning dat begeert, onder zijne vrouwen en bijvrouwen opgenomen. — *tot u.* De koning wordt hier weder toegesproken.
17. *gij — land.* Verg. 2 Kron. XI : 23.
18. Dit is, naar het verband, gericht tot den koning dien de dichter bezingt; daar echter zoo menige psalm met een Eere zij God! eindigt en de hier gebezigde uitdrukkingen CII : 13; CXXXV : 13 van God gebruikt worden, is het niet onwaarschijnlijk dat ook hier Jahwe bedoeld wordt.

PSALM XLVI.

Een vaste burcht is onze God. — Opschrift (1). God, de toevlucht in allen nood (2—4). Hij staat Jeruzalem bij (5—8). Men erkenne de geduchte macht van Jahwe, die vrede schept en zijn volk beschermt (9—12).

In dit lied, dat, evenals XLII, XLIII, uit drie coupletten bestaat die met een refrein besloten worden, spreekt de gemeente haar vertrouwen op God uit: als hij die de wereld regeert met haar is, wat zal haar dan deren? De hooge plaats die Jeruzalem hier, volgens vs. 5, inneemt noodzaakt ons den oorsprong van dezen psalm in den tijd van den tweeden tempel te zoeken.

Na vs. 4, 8, 12 staat *sela.*

XLVI : 1 Voor den orkestmeester. Van de Korahieten. Op de wijze van „Jonge vrouwen". Een lied.
2 God is ons eene toevlucht en sterkte,
een die in hooge mate bevonden is eene hulp in nood.
3 Daarom vreezen wij niet, al raakte de aarde uit hare voegen,
al wankelden de bergen en stortten zij in het hart der zee.
4 Laat bruisen, schuimen hare wateren,
laat trillen de bergen bij haar overmoedig geweld,
Jahwe der heirscharen is met ons,
een burcht is voor ons de God Jakobs.
5 De armen eener rivier brengen der Godstad vreugde,
waar de Allerhoogste zijne woning geheiligd heeft.
6 God is in haar midden: zij zal niet wankelen;
God zal haar helpen bij het aanbreken van den morgen.
7 Toen de volken bruisten, de koninkrijken wankelden,

Vs. 9*a*. LXVI : 5*a*,

1. *Op — vrouwen.*" Verg. IX : 1; 1 Kron. XV : 20.
3. *al wankelden de bergen.* Verg. op Jez. LIV : 10.
4. *Jahwe — Jakobs.* Dit refrein, dat vs. 8, 12 gevonden wordt, ontbreekt hier in grondt.
5. *der Godstad,* Jeruzalem. Zóo of „stad van Jahwe" kon het eerst heeten geruimen tijd na de hervorming van Jozia en heet het inderdaad niet dan in jongere geschriften (XLVIII : 9; LXXXVII : 3; CI : 8 enz.). Het lag niet aan eene rivier; maar waarschijnlijk stelt zich de dichter het verheerlijkt Jeruzalem voor als aan een stroom gelegen; verg. Ezech. XLVII : 1—12. — *waar — heeft,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de heiligste van des Allerhoogsten woningen.* Zoo zou Jeruzalem alleen kunnen genoemd zijn in een tijd toen er nog vele heilige plaatsen in Israëls land waren.

deed hij zijne stem hooren, werd de aarde verbijsterd.
8 Jahwe der heirscharen is met ons,
een toevluchtsoord is voor ons de God Jakobs.
9 Komt, aanschouwt de daden van Jahwe,
die wonderen verricht op aarde,
10 die tot het einde der aarde de oorlogen doet ophouden,
den boog breekt, de lans stukslaat,
strijdwagens verbrandt.
11 Laat af en erkent dat ik God ben;
ik wil hoog zijn onder de volken, hoog op de aarde.
12 Jahwe der heirscharen is met ons,
een toevluchtsoord is voor ons de God Jakobs.

9. *wonderen verricht,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. wellicht *verwoestingen aanricht.*

PSALM XLVII.

Jahwe, aller volken koning. — Opschrift (1). Alle volken moeten den Allerhoogste loven, die hen aan Israël onderwerpt (2—5). Hij moet worden bezongen als de koning der gansche aarde (6—10).

Dit lied verplaatst ons zonder twijfel in den tijd der hooggespannen verwachtingen voor Israëls toekomst die van de zesde eeuw af van tijd tot tijd de dagen der verdrukking des volks hebben verhelderd. Verg. inl. op Ps. XCIII.

Na vs. 5 staat *sela.*

XLVII : 1 Voor den orkestmeester. Van de Korahieten. Een psalm.
2 Klapt, volken, allen in de handen,
juicht met jubelkreten ter eere van God.
3 Want geducht is Jahwe, de Allerhoogste,
een groot koning over de gansche aarde;
4 hij maakt volkeren aan ons onderdanig,
en legt natiën onder onze voeten;
5 hij kiest voor ons ons erfdeel uit,
den trots van Jakob, dien hij liefheeft.
6 God steeg op onder gejuich,
Jahwe met bazuingeschal;
7 zingt, zingt Gode met stem en snaren,
zingt, zingt onzen koning ter eere;
8 want koning der gansche aarde is God;
heft aan een kunstig lied.
9 God is koning over de natiën,
heeft zich nedergezet op zijn heiligen troon.
10 De edelen der volken hebben zich verzameld,
als volk van Abrahams God;

2. Verg. op Deut. XXXII : 43. — *Klapt — handen.* Doet zooals bij de troonsbestijging van een koning pleegt te geschieden; verg. 2 Kon. XI : 12 en op XCVIII : 8.

3. Verg. XCVII : 9.

4 v. Evenals Jahwe oudtijds Kanaän aan Israël onderworpen en zijn volk machtig gemaakt heeft, zal hij het in de toekomst doen heerschen over alle natiën.

5. *den trots van Jakob,* het land Kanaän.

6. *steeg op,* besteeg zijn troon.

8 v. Hoewel God reeds koning is, zal hij eerst recht blijken het te wezen als alle volkeren hem onderworpen zijn; verg. inl. op Ps. XCIII.

8. *een kunstig lied.* Zie op XXXII : 1.

9. *zijn heiligen troon,* òf in den hemel, òf op den Sion gedacht.

10. *als volk van Abrahams God,* of, met een anderen klinker, *bij Abrahams God.* — Abraham komt als stamvader des volks voor CV : 6; Jez. XLI : 8; LI : 2; LXIII : 16; Micha VII : 20; al welke plaatsen eerst in of na de zesde eeuw geschreven zijn. — *de schilden der aarde,* de natuurlijke bescher-

want Gode behooren de schilden der aarde;
hoog is hij verheven.

mers der volken. Waarschijnlijk worden hiermede de vorsten bedoeld, al heeten zij nergens anders zoo. In XVIII : 31; Gen. XV : 1; Deut. XXXIII : 29 heet Jahwe het schild der vromen.

PSALM XLVIII.

Jeruzalem eeuwig door Jahwe beschermd. — Opschrift (1). Schoon is Jeruzalem, de stad van Jahwe (2—4), tegen wier wallen de vijand weleer het hoofd heeft gestooten, en die ook thans door Jahwe beschermd is en altijd beschermd zal worden (5—9). Daarom zal hem in Sion, ja overal, dank worden toegebracht (10—12), en zal men van zijne daden aan het gezegend nageslacht gewagen (13—15).

Kon Jeruzalem, met voorbijgang van andere heilige plaatsen, niet dan na Jozia's hervorming de stad Gods heeten (vs. 2 v.; verg. op XLVI : 5), de overdreven voorstelling van hare uitredding in vroeger tijd (vs. 5 v.) bewijst dat die tijd voor den dichter in een grijs verleden ligt; terwijl de lof van Jeruzalem als schoone en goed versterkte stad zeker niet verdiend was vóor de regeering der hoogepriesters onder de laatste Perzische koningen. Opmerkelijk is het, dat de tempel nauwelijks vermeld, maar de gansche stad als heilige plaats in hooge taal geroemd wordt. Verg. inl. op Ps. CXXII.

Na vs. 9 staat *sela*.

XLVIII : 1 Een lied. Een psalm. Van de Korahieten.
2 Groot is Jahwe en zeer te prijzen,
in de stad van onzen God, op zijn heiligen berg.
3 Schoon door zijne verhevenheid, een lust der gansche aarde
is de berg Sion, het hooge Noorden,
de stad des grooten konings.
4 God heeft zich in hare burchten als eene toevlucht doen kennen.
5 Want zie, de koningen waren samengerot,
waren met elkander aangerukt;
6 nauw zagen zij haar, of zij stonden ontzet,
werden verbijsterd, vloden in angst.
7 Siddering greep hen daar aan,
smart als die eener barende vrouw.
8 Zoo breekt gij Tarsjisvaarders met den oostenwind.
9 Wat wij gehoord hadden, dat hebben wij gezien
in de stad van Jahwe der heirscharen,
in de stad van onzen God;
God zal haar bevestigen voor eeuwig.

Vs. 2*a*. XCVI : 4*a*; CXLV : 3*a*; 1 Kron. XVI : 25*a*.

1. Gr. vert. voegt er bij *voor den Maandag*.

3. Verg. L : 2; LXXXVII : 3; CXXII : 3; Klaagl. II : 15. — *het hooge Noorden*. Waarschijnlijk wordt gezinspeeld op de plaats waar volg. Jez. XIV : 13 (zie aldaar) de godenberg der Babyloniërs en Assyriërs lag, zoodat de Sion met die woorden als de berg Gods wordt aangeduid. — *des grooten konings*, van Jahwe; verg. Matth. V : 35*b*.

5—7. Wij weten wel, dat sommige profeten zulk een overhaasten terugtocht van koningen die op Jeruzalem zouden aanvallen voorzagen (Jez. X : 27—34; XXIX : 5—8; Zach. XII : 1—6; verg. Ezech. XXXVIII, XXXIX), maar niet, dat het ooit geschied is; de dichter stelt zich wat hij van Jeruzalems redding in den ouden tijd gehoord en gelezen heeft (2 Kon. XVI : 5; XIX : 6 v., 32—36) zeer overdreven en onjuist voor.

6. *haar*, Jeruzalem, duidelijkheidshalve ingevoegd. Men kan ook vertalen *het*, nl. dat Jahwe Jeruzalem beschermt.

8. *Zoo* ontbreekt in grondt. Ook is het vreemd, dat Jahwe wordt toegesproken, terwijl overigens in dit gedeelte vàn hem gesproken wordt. Hoort het vers wellicht hier niet tehuis? — *Tarsjisvaarders*. Zie op 1 Kon. X : 22. — *den oostenwind*. Deze wind, die in Palestina uit de groote woestijn komt, is dientengevolge vaak benauwend heet en zeer onaangenaam. Zelden is hij hevig, maar is hij dit, dan is hij zeer gevaarlijk, niet alleen omdat hij door zijne hitte het water doet verdampen, de ademhaling belemmert, mensch en dier onrustig en ziek maakt, maar ook omdat de stooten zeer krachtig zijn en veel omverwerpen. In het O. T. komt hij als heete wind voor o. a. Gen. XLI : 6, 23, 27; Ezech. XVII : 10; XIX : 12, als stormwind hier, Job I : 19; XV : 2; XXVII : 21; Jez. XXVII : 8 en elders.

9. Uit de gunst die Jahwe steeds aan Jeruzalem bewezen heeft en voortdurend bewijst leidt de dichter af, dat hij het ook voortaan beschermen zal.

10 In het midden van uw paleis, o God,
denken wij aan uwe goedertierenheid.
11 Zoo groot als uw naam is, o God,
zoo groot is de lof die u toegebracht zal worden aan de einden der aarde;
van gerechtigheid is uwe rechterhand vol.
12 Verheugen zal zich de berg Sion,
juichen zullen Juda's dochters
om uwe gerichten.
13 Trekt Sion om, trekt er om heen,
telt hare torens,
14 let op hare borstwering, beschouwt hare burchten,
om te verhalen aan een volgend geslacht
15 dat zoo God is, onze God;
voor eeuwig en altoos zal hij ons geleiden.

Vs. 12. XCVII : 8.

10. *uw paleis,* den tempel.
12. *Juda's dochters,* de steden van Juda, in onderscheiding van de moederstad, Jeruzalem.
13. *telt hare torens,* verrukt over het groot getal.
14. *beschouwt,* zeer onzekere vertaling.
15. Na *geleiden* heeft Hebr. t. nog *naar* of *over het sterven,* wat hier geen zin geeft. Wellicht is het de opgave eener zangwijze, die, evenals Hab. III : 19, onder, in plaats van aan het begin van het lied stond, of oorspronkelijk bij een volgend lied behoorde. De woorden beteekenen dan *op de wijze van „Sterven"*; verg. op IX : 1.

PSALM XLIX.

Het raadsel van den voorspoed der boozen. — Opschrift (1). De zanger noodigt alle menschen uit, te luisteren naar zijne oplossing van het raadsel, waarom hij vervolging door hoovaardige rijkaards moet doorstaan (2—7). Zooals alle menschen, sterven ook die pronkers (8—15). Daarentegen zal hij door God bevrijd worden (16). Men vreeze dan niet wanneer een mensch zoo rijk wordt: hij neemt van zijne schatten niets mede, en sterven moet hij (17—21).

De ophef dien de zanger van zijn raadselachtig lot maakt: hij roept alle volken op om naar hem te hooren (vs. 2 v.), en de in de psalmen telkens terugkeerende trek dat hij door vijanden omringd is (vs. 6), maken het waarschijnlijk dat de zanger de gemeente is.

Na vs. 14 en 16 staat *sela.*

XLIX : 1 Voor den orkestmeester. Van de Korahieten. Een psalm.
2 Hoort allen hiernaar, volkeren,
luistert allen, bewoners der wereld,
3 allen, menschenkinderen en stervelingen,
rijken en armen tegader.
4 Mijn mond zal wijze leeringen uitspreken,
wat uit mijn hart opwelt is verstandige taal;
5 ik wil mijn oor leenen aan eene spreuk,
bij citerklank mijn raadsel oplossen:
6 Waarom moet ik zien de dagen des boozen,
waarin de snoodheid mijner belagers mij omringt,
7 van hen die vertrouwen op hun vermogen,

5. Verg. LXXVIII : 1—4. — *eene spreuk,* eene waarheid, door oude, wijze menschen verkondigd, waarop men zich verlaten kan; verg. vs. 4. — *bij citerklank,* eene herinnering aan de profeten die soms onder muziek hunne orakels gaven. Doch de dichter kan ook aan de tempelmuziek gedacht hebben, waarbij zijn lied zou worden gezongen; verg. op 1 Sam. X : 5. Hij stelt dus wat hij tot oplossing van het raadsel dat hij bespreekt zal te berde brengen voor als profetie, betrouwbare, van God geopenbaarde waarheid.
6. *zien,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *vreezen*; maar dit zou geen raadsel zijn. — *de dagen des boozen,* die waarin de boosheid voorspoedig is. — *mijner belagers,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *mijner hielen.*

en op de grootheid van hun rijkdom zich beroemen?
8 Evenwel, zich loskoopen kan niemand,
niemand kan aan God een losprijs voor zich zelven geven —
9 zoo kostbaar toch ware de losprijs voor zijn leven,
dat hij daarvan voorgoed moet afzien —
10 om tot in eeuwigheid te leven
en de groeve niet te aanschouwen.
11 Want hij ziet: wijzen sterven;
de dwaas en de redelooze komen tegader om
en laten aan anderen hun vermogen na;
12 graven zijn hunne huizen voor eeuwig,
hunne woningen van geslacht tot geslacht,
en hun naam sterft weg op aarde.
13 En de mensch in aanzien die geen doorzicht heeft
is gelijk aan de dieren die vergaan.
14 Dit is de weg van hen die zorgeloos leven,
en van hen die met vleitaal hen achternaloopen:
15 als schapen zinken zij ter onderwereld,
de dood weidt hen, en zij gaan regelrecht ten grave;
hunne gestalte is bestemd tot verdwijnen,
de onderwereld strekt hun ter woning.
16 Maar God zal mijn leven loskoopen;
want hij ontrukt mij aan de macht der onderwereld.
17 Vrees niet wanneer een mensch rijk wordt,
en de heerlijkheid van zijn huis toeneemt;
18 want wanneer hij sterft, zal hij niets van dat alles medenemen,
zijne heerlijkheid volgt hem in de groeve niet.
19 Al acht hij zich zelven in zijn leven gelukkig —
al roemt men u omdat gij u te goed kunt doen,
20 gij zult bij het geslacht uwer vaderen komen,
die tot in eeuwigheid het licht niet zien.
21 De mensch in aanzien maar die geen doorzicht heeft
is gelijk aan de dieren die vergaan.

8. *Evenwel*, volg. verb. t.; Hebr. t. *Een broeder*. — *zich loskoopen*, of *losgekocht worden*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *loskoopen*.

9. Van dit vers is de vertaling onzeker; ook breekt het de zinsnede. — In Matth. XVI : 26 wordt blijkbaar op dit vers gezinspeeld.

11. Verg. op XXXIX : 7. — *de redelooze*, letterlijk *het dier*, als LXXIII : 22; XCII : 7; XCIV : 8; Spr. XII : 1; XXX : 2; ook Jez. XIX : 11; Jer. X : 8, 21; Ezech. XXI : 31.

12. Verg. Pred. XII : 5. — *graven*, met omzetting van twee letters, naar Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *hun binnenste*. — *hun* — *aarde*, volg. verb. t.; verg. Spr. X : 7.

13. *die geen doorzicht heeft*, volg. Gr. vert. en vs. 21; Hebr. t. *die niet overnacht*.

14. *met vleitaal*, letterlijk *in hun mond*; maar lezing en vertaling van het vers zijn zeer onzeker.

15. *zinken zij* en *zij* — *grave*, naar verb. t. — *hunne gestalte*, onzekere vertaling; andere lezing van Hebr. t. *hun rotssteen*, d. i. *hunne toevlucht*. — Van het geheele vers is de tekst bedorven.

16. Verg. CII : 21, 25; CIII : 4. — Deze verdeeling van het vers berust op de onderstelling dat de beide regels ongeveer even lang zijn geweest. Volgens de toonteekens van den tekst in den Hebreeuwschen bijbel staat er *Maar God zal mijn leven loskoopen uit de macht der onderwereld; want hij zal mij opnemen. Sela.* Naar deze verdeeling kan men hierin de verwachting vinden dat de lijder uit de onderwereld bevrijd en in den hemel opgenomen zal worden. Inderdaad zou de dichter, die zoo grooten nadruk legt op het stervenslot van alle menschen, eene dergelijke voorstelling moeten hebben gehad ter oplossing van het raadsel dat hij stelde. Maar hij denkt er niet aan. Hij denkt bij *mijn leven* en *mij* aan de gemeente der vromen en heeft dezen gedachtengang: alle menschen, wijzen en dwazen, sterven (vs. 11); maar terwijl de goddeloozen voorgoed de prooi der onderwereld worden (vs. 13—15), blijft de gemeente der vromen leven. Verg. inl. op Ps. LXXIII.

18. *volgt hem ... niet*, letterlijk *daalt niet na hem af*.

19. Verg. Luc. XII : 19. — In den tweeden regel wendt de dichter zich tot den rijken zondaar.

20. *uwer*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zijner*.

21. Verg. vs. 13.

PSALM L.

Het ware offer. — Opschrift (1*a*). In vollen luister uit Sion verschijnende, beveelt God hemel en aarde om zijn volk bijeen te roepen, opdat hij het richte (1*b*—6). Offers behoeft hij niet (7—13), maar als men hem daarbij aanroept, zal hij redden (14 v.). Tot de boozen richt hij daarentegen scherpe verwijten (16—22); den brave doet hij heil beleven (23).

De dichter leert niet dat een deugdzaam leven de ware offerande is, en verklaart offeren niet voor overbodig, maar leert dat de reden waarom Jahwe Israëls offers aanneemt 's volks toewijding aan hem is; zie op vs. 14 en 16 en op Hoz. VI: 6. Reeds blijkens de taal is het lied van zeer jonge dagteekening.

Na vs. 6 staat *sela*; in Gr. vert. ook na vs. 15.

L: 1 Een psalm van Azaf.
De godheid, God, Jahwe, heeft gesproken,
de aarde geroepen van den opgang der zon tot haar ondergang;
2 uit Sion, het toppunt van schoonheid,
is God in lichtglans verschenen.
3 Onze God komt en kan niet zwijgen;
vuur gaat verterend voor hem uit,
rondom hem stormt het hevig.
4 Hij roept den hemel daarboven toe,
en de aarde, dat hij zijn volk wil richten:
5 Vergadert mij mijne vromen,
die met mij onder offers het verbond sluiten. —
6 De hemelen verkondigden zijne gerechtigheid;
want God, hij is rechter.
7 Hoor, mijn volk, dat ik spreke,
Israël, dat ik u vermane;
God, uw God, ben ik.
8 Ik verwijt u niets aangaande uwe offeranden,
uwe brandoffers zijn mij voortdurend voor oogen.
9 Ik behoef uit uw huis geen stier te nemen,
noch bokken uit uwe stallen;
10 want mij behoort al het gedierte des wouds,
de beesten op de bergen Gods;
11 ik ken al de vogels van het gebergte,
en wat zich beweegt over het veld staat mij voor den geest.
12 Indien ik honger had, ik zou het u niet zeggen;
want mij behoort het aardrijk en zijne volheid.
13 Zou ik stierenvleesch eten,
of bokkenbloed drinken?

Vs. 6*a*. XCVII: 6*a*.

1. *Azaf.* Zie op 1 Kron. VI: 33 en verg. inl. op Ps. LXXIII. — *De godheid, God, Jahwe.* Met deze opeenhooping van namen wil de dichter Gods heerlijkheid uitdrukken; zie Joz. XXII: 22 en op LIX: 6. — *heeft ... de aarde geroepen,* om getuige te zijn van zijne luisterrijke verschijning, welker beschrijving in de volgende verzen denken doet aan Deut. XXXIII: 2; Richt. V: 4 v.; Hab. III: 3—5. Het voornaamste onderscheid is dat Jahwe hier niet van den Sinai komt, maar van den Sion.

2. Verg. op XLVIII: 3. — *is God in lichtglans verschenen.* Zie op Deut. XXXIII: 2.

4. Zie op Deut. XXXII: 1.

5. Het schijnt dat hemel en aarde dit moeten doen. — *mijne vromen.* De boozen komen vs. 16 aan de beurt. — *die — sluiten,* die, offers brengende, het verbond met mij hernieuwen, zooals de vaderen het onder offers sloten (Exod. XXIV: 3—8). De dichter omschrijft de vromen zóo, omdat hij met hen over de offers spreken wil.

7. *God, uw God* (in plaats van *Jahwe, uw God*; zie inl. op XLII—LXXXIII), *ben ik.* Verg. Exod. XX: 2.

10. *de bergen Gods* (zie op XXXVI: 7), volg. verb. t.; Hebr. t. *de bergen van duizend.*

11. *wat zich beweegt,* in het oorspronkelijke, hier en LXXX: 14, een Arameesch woord dat ‚kruipend gedierte' aanduidt.

14 Offer Gode lof,
betaal den Allerhoogste uwe geloften,
15 en roep mij aan ten dage der benauwdheid;
ik zal u redden, en gij zult mij eeren.
16 Maar tot den booze zegt God:
Wat vermeet gij u, mijne inzettingen op te sommen?
en hoe kunt gij mijn verbond op de lippen nemen?
17 En dat terwijl gij de tucht haat
en mijne woorden achter u werpt!
18 Ziet gij een dief, dan loopt gij met hem mede,
en met overspelers maakt gij gemeene zaak.
19 Gij laat uw mond los in slechtheid,
en uwe tong knoopt bedrog aaneen.
20 Daar zit gij kwaad te spreken van uw broeder,
en geeft een duw aan den zoon uwer moeder!
21 Dewijl ik, toen gij die dingen deedt, zweeg,
waant gij dat ik aan u gelijk ben.
Ik zal met scherp verwijt voor uwe oogen de zaak uiteenzetten.
22 Let toch hier op, Godvergeters!
opdat ik niet verscheure zonderdat iemand redt.
23 Wie lof offert zal mij eeren,
en wie deugdzaam wandelt, ik zal hem Gods heil doen zien.

14. Daar juist verkondigd is dat Jahwe geen offers behoeft, klinkt dit vreemd; wij verwachten dat Jahwe gehoorzaamheid en goeddoen eischt. Men zou daarom kunnen meenen dat de dichter hier en vs. 23 de lof- en geloftenoffers waarop hij doelt geestelijk verstond, in den zin van toewijding des harten aan God; verg. XIX : 15; CXIX : 118. Maar daar dan de tegenstelling zeer onduidelijk zou zijn uitgedrukt, en onze dichter, levende onder de wet, de offers niet kan verworpen hebben, maar het als eene natuurlijke zaak beschouwd moet hebben dat de vrome offers brengt, ligt de tegenstelling met het voorafgaande hierin, dat God de offers op zichzelve niet noodig heeft, maar er behagen in schept indien Israël hem daarmede erkent als den God van wien het hulp heeft te wachten.

16. Deze boozen eeren in hunne woorden Jahwe's inzettingen en zullen dus wel offers gebracht hebben; maar Jahwe telt dat niet.

17. *achter u werpt*, het tegenovergestelde van „voor oogen houdt”, XVIII : 23 en elders; voluit *achter uwen rug werpt*, 1 Kon. XIV : 9 en elders.

18. *loopt gij ... mede*, volgens andere klinkers; Hebr. t. wellicht *hebt gij welgevallen in.*

20. *duw*, vertaling van een in het O. T. alleen hier voorkomend Arameesch woord.

21. *voor — uiteenzetten.* God, de rechter, is tevens aanklager. Hij handelt dus niet willekeurig wanneer hij hen straft; zij zelven zullen moeten erkennen dat hij rechtvaardig is.

23. *Wie lof offert.* Zie op vs. 14. — *wie deugdzaam wandelt*, volg. verb. t.; Hebr. t. *wie een weg stelt.*

PSALM LI.

Schuldbelijdenis. — Opschrift (1 v.). Bede om vergiffenis voor vele en zware overtredingen (3—8). Herhaalde uiting van het verlangen naar ontzondiging (9—11) en inwendige vernieuwing (12—14). God geve den zanger stof tot danken! (15—19). Voorbede voor Jeruzalem (20 v.).

Deze derde, en uitnemendste, van het zevental boetpsalmen in kerkelijk gebruik (zie inl. op Ps. VI) ligt ten grond aan het beroemde kerklied, naar de beginwoorden in de Vulgata *Miserere* geheeten en door verschillende groote componisten bewerkt.

Zooals uit vs. 20 v. blijkt, behelst het lied niet de schuldbelijdenis van één persoon, maar die der gemeente, die het herstel van Israël en den herbouw van Jeruzalems muren niet van offers en gaven, maar van hare ootmoedige schuldbelijdenis verwacht. Het is waarschijnlijk vóór den herbouw der muren door Nehemja (vs. 20) gedicht, maar is jonger dan *Ezechiël* en Jez. XL—LXVI; daar de dichter blijkbaar Jez. LXIII : 7—LXIV : 12 gekend heeft; verg. op vs. 13 en 14.

LI : 1, 2 Voor den orkestmeester. Een psalm van David; toen de profeet Nathan tot hem kwam, nadat hij tot Bathsjeba was gekomen.

Vs. 6*b*. Rom. III : 4*b*.

2. Zie 2 Sam. XI, XII. Hij die dit schreef vond in Davids leven geene omstandigheid bij welke eene ootmoedige schuldbekentenis zoo volkomen op hare plaats was als deze, maar zag voorbij dat

3 Ontferm u mijner, o God, naar uwe goedertierenheid;
delg naar uw groot erbarmen mijne overtredingen uit.
4 Wasch mij gansch schoon van mijne schuld,
en reinig mij van mijne zonden;
5 want ik ben mij van mijne overtredingen bewust,
en mijne zonde staat mij voortdurend voor den geest.
6 Tegen u alleen heb ik gezondigd,
gedaan wat kwaad is in uw oog;
opdat het blijke dat gij rechtvaardig zijt in uw richten,
onberispelijk in uw vonnissen.
7 Zie, in schuld ben ik geboren,
en in zonde heeft mijne moeder mij ontvangen.
8 Zie, aan waarheid in het binnenste hebt gij welgevallen;
doe mij dan daarbinnen wijsheid verstaan.
9 Ontzondig mij met hysop, opdat ik rein worde,
wasch mij schoon, zoodat ik blanker word dan sneeuw.
10 Verzadig mij met vroolijkheid en vreugde;
juiche het gebeente dat gij verbrijzeld hebt.
11 Verberg uw aangezicht voor mijne zonden,
en delg al mijne ongerechtigheid uit.
12 Schep mij een rein hart, o God,
en leg in mij een nieuwen, standvastigen geest.
13 Stoot mij niet weg van voor uw aangezicht,
en neem uwen heiligen geest niet van mij.
14 Hergeef mij de blijdschap over uw heil,
en steun mij door een gewilligen geest.
15 Ik wil afvalligen uwe wegen leeren,

de zanger vs. 6 verklaart alleen tegen God gezondigd te hebben, terwijl David zich aan menschen, met name aan zijn trouwen dienaar Uria, vergrepen had.

3. *delg — uit*, of *wisch — uit* (vs. 11*b*). Het beeld is ontleend aan het uitvegen of afwasschen van wat geschreven is in een boek (Exod. XXXII : 32; Num. V : 23), hier het schuldboek; verg. Jez. XLIII : 25; XLIV : 22.

4. *Wasch*. Verg. vs. 9.

5. *en — geest*. Ongeveer dezelfde bewoordingen Jez. LIX : 12*b*.

6. *Tegen u alleen*. Israël voelt zich schuldig tegenover Jahwe, niet tegenover de volken door wie Jahwe hen liet onderdrukken; verg. Jez. XLII : 24. — *opdat — vonnissen*. Israëls schuldbelijdenis dient niet alleen om vergiffenis te erlangen, maar ook om Gods rechtvaardigheid te huldigen. Immers, al het lijden dat Israël verduurt is niets meer dan verdiende straf.

7 v. De tegenstelling van haar werkelijken toestand (vs. 7) met den goddelijken eisch (vs. 8) noopt de gemeente tot de bede om wijsheid tot het kennen en volbrengen van Gods wil.

7. De zanger bedoelt niet: ik ben van onreine afkomst, maar: ik ben zondig van den aanvang af; zie LVIII : 4; Jez. XLVIII : 8.

8. *waarheid*, of *getrouwheid*, de deugdelijke gesteldheid. — *in het binnenste*, onzekere lezing en vertaling. — *wijsheid*, practische levenswijsheid, bron van godsvrucht en deugd; verg. XC : 12; CXI : 10; Job XXVIII : 28; Spr. I : 7; IX : 10.

9. *met hysop*. Zie op Exod. XII : 22. De zondaar wordt hier met een melaatsche vergeleken of met iemand die een lijk heeft aangeraakt; zie Lev. XIV : 4—9; Num. XIX : 5—22. — *blanker ... dan sneeuw*. Verg. Jez. I : 18.

10. *Verzadig mij met*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *Doe mij hooren*. Verg. XC : 14. — *vroolijkheid en vreugde*, over de uitredding, het bewijs van Gods vergiffenis. — *het gebeente*. Zie op VI : 3. — *dat gij verbrijzeld hebt*, onder den druk van het goddelijk ongenoegen over de zonden, dat zeer duidelijk in de zware straffen gebleken was.

12. Blijkbaar stond den dichter Ezech. XI : 19; XXXVI : 26 voor den geest.

13. *uwen heiligen geest*. Verg. op Jez. VI : 3. Met deze uitdrukking, die alleen nog Jez. LXIII : 10—14 voorkomt, wordt, zooals uit die plaats blijkt, niet bedoeld de goddelijke kracht waardoor God Israël of den Israëliet zedelijk rein maakt, maar die waardoor hij Israël heeft geleid. De bede niet beroofd te worden van den heiligen geest drukt dus het verlangen uit, in de betrekking van uitverkoren volk, het voorrecht van Israël boven de heidenwereld, te blijven staan.

14. *Hergeef — heil*, weleer genoten, sedert verbeurd. Verg. Jez. LXIII : 7—LXIV : 12. — *een gewilligen geest*, de bereidheid om van harte, ongedwongen, Jahwe's wil te doen.

15. Dit wil de gemeente doen nadat haar gebed verhoord en zij gered zal zijn. Een dergelijke overgang als hier XXII : 23.

zoodat zondaars zich bekeeren tot u.
16 Red mij van bloedschuld, o God, God mijner hulpe,
mijne tong moge jubelen over uwe gerechtigheid.
17 Heer, ontsluit mijne lippen,
en moge mijn mond uw lof vermelden.
18 Want gij hebt geen welgevallen in offeranden, dat ik die zou geven,
in brandoffers schept gij geen behagen.
19 De Gode gevallige offeranden zijn een verslagen geest;
een verslagen en verbrijzeld hart acht gij, o God, niet gering.
20 Doe in uw welbehagen Sion goed;
herbouw de muren van Jeruzalem.
21 Dan zult gij welgevallen hebben in gerechte offers,
in brandoffer en aloffer;
dan zal men varren offeren op uw altaar.

16. *Red mij van bloedschuld,* die op mij rust. De gemeente erkent zich schuldig aan het in haar midden, door Israëlietische geweldenaars, vergoten bloed. Anderen verstaan het: Red mij van hen die mijn bloed vergieten; verg. LIX : 3. — *uwe gerechtigheid,* die mij tegenover alle vijanden handhaaft.
17. De gemeente hoopt eerlang in den tempel het danklied aan te heffen.
18. Eene dergelijke achterstelling van het offer XL : 7; L : 8—15; LXIX : 32; verg. op Hoz. VI : 6. — *Want.* Dit geeft den grond aan, waarom de gemeente hare redding niet van offers maar van hare schuldbelijdenis verwacht.
19. Verg. XXXIV : 19; vooral Jez. LVII : 15*b*; LXVI : 2*b*. — *verslagen,* door schuldbesef.
21. Als Israël, door Jahwe gered, in het herbouwde Sion, weder in de rechte verhouding tot zijn God zal staan, zullen zijne offers, in goede gezindheid gebracht, zegen aanbrengen; wat zij thans niet, althans niet dan zeer gebrekkig, kunnen doen. — *gerechte.* Verg. op IV : 6. — *aloffer.* Verg. op Deut. XIII : 16.

PSALM LII.

Wee der lastertong! — Opschrift (1). Bestraffing der minnaars van laster- en leugentaal (2—6); God zal hen straffen (7), tot vreugd der braven, die straks God zullen loven voor het hun geschonken heil (8—11).

Stond dit lied op zich zelf, wij zouden er niet anders in kunnen zien dan de uitboezeming van verontwaardiging over één Israëlietischen geweldenaar, een tegenhanger van Jez. XXII : 15—25; nu het in het psalmboek staat, wordt het waarschijnlijk dat de gemeente hier spreekt, naar aanleiding van den laster waaraan zij blootstaat.

Na vs. 5 en 7 komt *sela* voor.

LII : 1, 2 Voor den orkestmeester. Een kunstig lied van David; toen Doëg de Edomiet aan Saul kwam mededeelen: David is in het huis van Ahimelech gekomen.
3 Wat draagt gij roem op slechtheid,
trotseert gij den vrome den ganschen dag!
4 Uwe tong zint op onheil,
aan een vlijmend, verraderlijk scheermes gelijk.
5 Gij doet liever kwaad dan goed,
spreekt liever logen dan waarheid,
6 gij hebt voorliefde voor elk woord dat verderf brengt,
voor de verraderlijke tong.
7 Zoo ook zal God u omverwerpen voor immer,

1. *Een kunstig lied.* Zie op XXXII : 1. — *van David.* In tegenspraak met vs. 10, waar van den tempel sprake is.
2. Zie 1 Sam. XXII : 6—10. Een zeer weinig passend toevoegsel: de personen hier geteekend gelijken in geenen deele op Doëg of Saul. Ook zou dezen veeleer de priestermoord 1 Sam. XXII : 17—19 verweten zijn.
3. *trotseert gij,* volg. verb. t.; Hebr. t. *o held.* — *den vrome,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Gods gunst.*
4. *aan — scheermes.* Verg. LVII : 5; LXIV : 4.
7. *uwe* (ingevoegd volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.) *tent,* uwe woonstede; verg. CXXXII : 3; Jez. XXXVIII : 12. — *u ontwortelen — levenden.* Verg. XXVII : 13; Jer. XI : 19*b*.

u aangrijpen en wegsleuren uit uwe tent,
u ontwortelen uit het land der levenden.
8 De rechtschapenen zullen het zien en vreezen;
zij zullen zich over hem vroolijk maken en zeggen:
9 Ziedaar nu den man die God niet maakte tot zijne sterkte;
maar op zijn grooten rijkdom vertrouwde,
zich verliet op zijn vermogen! —
10 Maar ik zal zijn als een lommerrijke olijf in Gods huis;
ik vertrouw op Gods gunst voor eeuwig en altijd.
11 Ik zal u eeuwig loven, omdat gij het gedaan hebt,
verkondigen dat uw naam goed is,
in het bijzijn uwer vromen.

8. Verg. LXIV : 10 v. — *en vreezen.* De eerste indruk van het verblijdend schouwspel is versterking van de reeds in hen wonende eerbiedige vrees voor den rechtvaardigen God. — *en zeggen,* ingevoegd volg. alle oude vertt.
9. *die — sterkte.* Degeen tegen wien de psalm gericht is is dus een Israëliet; van een heiden zou gezegd zijn: die een anderen God aanbidt. — *vermogen,* volg. Syr. en Aram. vertt.; Hebr. t. *verlangen* of *verderf.*
10. *een lommerrijke olijf,* in tegenstelling met den ontwortelden, vs. 7; verg. CXXVIII : 3; Jer. XI : 16, alwaar het beeld, evenals hier, Israël aanduidt; zie ook Rom. XI : 17—24. Over den olijf zie op Richt. IX : 9. — *in Gods huis,* min gelukkig bij het voorafgaande gevoegd, evenals XCII : 13 v.; daar in den Jeruzalemschen tempel geen boomen stonden. De bedoeling is, dat het getrouwe Israël, als Jahwe's huisgenoot (zie op XV : 1), zich steeds in frissche levenskracht verblijden zal.
11. *omdat gij het gedaan hebt,* mijne verlossing bewerkt hebt; zie op XXII : 32. — *verkondigen,* volg. Syr. vert.; Hebr. t. *hopen.* Deze zou moeten vertaald worden *hopen op uw naam, omdat die goed is.* — *uw naam,* dat is: wat wij van u weten; bepaaldelijk wat gij ons van uwe gunst en macht doet ondervinden; zie op Exod. XXIII : 21. — *in het bijzijn uwer vromen,* in de samenkomsten der gemeente; verg. XXII : 26.

PSALM LIII.

De straf der goddeloozen blijft niet uit. — Opschrift (1). De dichter klaagt over de algemeenheid der zonde (2—4); maar de boozen zullen te gronde gaan (5 v.). Bede om Israëls redding (7).
Met dit lied is Ps. XIV nagenoeg gelijkluidend. Zie dus aldaar.

LIII : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijs van „De ziekte van". Een kunstig lied van David.
2 De dwaas zegt bij zich zelf: Er is geen God.
Zij gedragen zich slecht, doen afschuwelijke dingen;
er is niemand die goed handelt.
3 God blikt uit den hemel neder op de menschenkinderen,
om te zien of er een verstandige is,
een die naar God vraagt.
4 Allen zijn afgedoold, tegader verdorven;
niemand is er die goed handelt, neen niemand.
5 Hebben dan die euveldoeners geen kennis,
zij, die mijn volk opeten zooals men brood opeet,
die God niet aanroepen?
6 Daar overmeestert hen de schrik;
zonderdat er verschrikking is,
want God heeft der goddeloozen beenderen verstrooid;
zij zijn te schande geworden, want God heeft hen versmaad.

Vs. 2*b*—4. Rom. III : 10—12.

1. *Op — van",* onzekere vertaling. Verg. LXXXVIII : 1. Ps. XIV heeft dit niet, evenmin als *Een kunstig lied.*
6. Zie op XIV : 5 v. — *zonderdat er verschrikking is.* Verg. op 1 Sam. XIV : 15. — *want — verstrooid.* Verg. CXLI : 7. — *der goddeloozen,* volg. Gr., Lat. en Syr. vertt., door verandering van éene letter. — *zij zijn te schande geworden,* volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. ongeveer *gij hebt te schande gemaakt.*

7 Och of uit Sion Israëls redding daagde!
Wanneer God het lot zijns volks wendt,
zal Jakob juichen, Israël zich verheugen.

PSALM LIV.

Bede om verlossing van vijanden. — Opschrift (1 v.). De zanger smeekt God, hem te verlossen van zijne gewelddadige en goddelooze tegenstanders (3—5). Hij spreekt zijn vertrouwen uit op Gods hulp (6 v.), en zijne bereidvaardigheid om hem door offer en loflied dank te betalen (8 v.).

Een tempellied, dat, als in zeer algemeene bewoordingen vervat en van elke persoonlijke uiting of toespeling verstoken, zich zeer goed leende voor den eeredienst, en bestemd was om aan de gemeente op de lippen te worden gelegd. Er is geen reden, bij de vijanden door wie de zanger verdrukt wordt aan anderen dan aan wereldschgezinde volksgenooten te denken.

De psalm is door *sela* na vs. 5 in twee deelen gesplitst.

LIV : 1 Voor den orkestmeester, bij snarenspel. Een kunstig lied van David,
2 toen de Zifieten aan Saul kwamen zeggen: Weet gij wel dat David
zich bij ons schuil houdt?
3 God, red mij door uwen naam,
verschaf mij recht door uwe macht.
4 God, hoor mijn gebed,
leen het oor aan de woorden mijns monds.
5 Want verwaten menschen zijn tegen mij opgestaan,
en geweldenaars staan mij naar het leven;
zij houden God niet voor oogen.
6 Zie, God is mij een helper,
onder hen die mij steunen is de Heer;
7 hij zal het kwade op mijne belagers zelven doen nederkomen.
Verdelg hen in uwe trouw!
8 Dan zal ik met gewillig hart u offers brengen,
lovend getuigen dat uw naam goed is, Jahwe;
9 omdat hij uit allen nood mij verlost heeft,
en mijn oog op mijne vijanden heeft nedergezien.

Vs. 5. LXXXVI: 14.

1. *bij snarenspel.* Zie op IV : 1. — *Een kunstig lied.* Zie op XXXII : 1.
2. Zie 1 Sam. XXIII : 19; XXVI : 1. — De gissing dat David den psalm bij deze gelegenheid zou gedicht hebben is niet gelukkig: er komt niets in voor dat op het verraad der Zifieten doelt. In Syr. vert. luidt het opschrift *Van David, toen hij Joab met zijn leger gezonden had om tegen Absalom te strijden. Ons echter is het een zegezang en de bede desgenen die door God wordt bewaard.*
3. *uwen naam.* Zie op LII : 11.
5. *verwaten menschen*, naar geringe tekstverandering volg. hss. en LXXXVI : 14; Hebr. t. *vreemden.*
6. Verg. CXVIII : 7*a*.
9. *hij*, Jahwe's naam. Verg. Jez. XXX : 27. — *op mijne vijanden heeft nedergezien*, op hunne diepe beschaming en gerechte straf (vs. 7); verg. LIX : 11; XCII : 12; CXVIII : 7*b*, ook Ob. vs. 12 v.; Micha IV : 11; VII : 10.

PSALM LV.

Klacht over velen, vooral over éen. — Opschrift (1). De zanger bidt om redding uit de macht zijner vijanden (2—4); zijne vrees is zeer groot (5—9). Moge God de bedriegers en geweldenaars in verwarring brengen! (10—12). Het ergste is, dat een voormalig vriend hem hoont (13—15). Moge God zijne bede om hulp verhooren en zijne vijanden doen omkomen (16—20). Vooral die éene heeft zeer verraderlijk gehandeld (21 v.). De zanger wil op God vertrouwen, die de slechtaards zal ombrengen (23 v.).

Van dit lied is de tekst hier en daar zeer bedorven en laat het verband veel te wenschen over. Vooral treft het ons, hoe onverwachts tweemaal de éene vervolger waarover hij klaagt optreedt, vs. 13—15, 21 v. Het best is dit te verklaren bij de onderstelling dat de dichter niet beschreef wat

hij persoonlijk ondervond, maar wat de gemeente, vooral in de vroomsten harer leden, niet slechts van hare vijanden, maar ook van valsche vrienden, te lijden had. Voor de laatsten ontleende hij de trekken minder aan de werkelijkheid dan aan hetgeen hij omtrent vervolgingen van de vromen gehoord en gelezen had; waarschijnlijk stond met name Jeremia hem voor oogen; zie op vs. 13—15. Wijst dit ons op den tijd lang na de verwoesting van Jeruzalem, hierheen wijst ons ook het gebruik van oude gewijde verhalen gemaakt (zie op vs. 10 en 16) en de taal (zie op vs. 12, 22 en 23).

In vs. 8 en 20 staat *sela*, in vs. 20 waarschijnlijk ten gevolge van tekstbederf.

LV : 1 Voor den orkestmeester, bij snarenspel. Een kunstig lied van David.
2 Leen het oor, o God, aan mijn gebed,
onttrek u niet aan mijne smeeking;
3 luister naar mij en antwoord mij;
ik smelt in klachten weg en kreun,
4 om des vijands stem, des boozen geroep;
want zij brengen ongeluk over mij en bestoken mij grimmig.
5 Mijn hart krimpt ineen in mijn boezem,
en doodschrik is op mij gevallen.
6 Vrees en huivering bekruipt mij,
en angst heeft mij overdekt.
7 Ik dacht: Had ik toch wieken als eene duif,
ik zou wegvliegen en elders gaan wonen.
8 Ja, ver weg zou ik vluchten,
in de woestijn een nachtverblijf zoeken;
9 haastig zou ik mij bergen
voor stormwind en noodweer.
10 Verwar, Heer, verdeel hunne spraak;
want ik heb geweld en twist in de stad aanschouwd:
11 dag en nacht gaan zij over de muren om haar heen,
terwijl ongeluk en moeite in haar heerschen.
12 Onheil heerscht in haar,
en van haar plein wijkt kwelling noch bedrog.
13 Want het is geen vijand, die mij hoont —
dat zou ik dragen;
het is geen hater van mij, die zich tegen mij opblaast —
voor hem zou ik mij dekken;
14 maar gij, mijns gelijke,
mijn vriend, mijn vertrouwde;
15 met wien ik in zoete vertrouwelijkheid verkeerde
en rondging in het huis Gods in de joelende schare.

Vs. 5*a*. CIX : 22*b*.

1. Het opschrift is gelijkluidend met dat van Ps. LIV. Hoe weinig het lied in Davids mond past, blijkt uit de vermelding van den tempel in vs. 15.

3. *ik — kreun*, naar een paar geringe tekstverbeteringen.

4. *geroep*, naar verb. t.

7. Verg. XI : 1. De *duif* alleen hier beeld der snelheid; evenals Deut. XXVIII : 49; 2 Sam. I : 23 de arend.

9. *stormwind*, wellicht naar verb. t. — *en*, met Gr. en Lat. vertt. ingevoegd.

10. *Verwar — spraak*. Fnuik de kracht mijner vijanden door hen oneenig te maken. Waarschijnlijk toespeling op Gen. XI : 1—9, en zie op Gen. X : 25. — Met *de stad* wordt denkelijk Jeruzalem bedoeld.

12. *kwelling*. In het oorspronkelijke een zeer jong woord.

13—15. Waarschijnlijk zweeft hier den dichter het beeld van Jeremia voor oogen, die herhaaldelijk klaagt over tegenkanting van zijne vrienden, Jer. XII : 6; XX : 10; XXXVIII : 22.

14. Het is niet duidelijk, wie met *mijns gelijke*, in tegenstelling met den *vijand* en *hater* van vs. 13, bedoeld wordt; waarschijnlijk een uit den kring der vromen, niet uit dien der daarbuiten staande Joden of heidenen, in het algemeen iemand van wien men allerminst vijandschap verwachtte, in onderscheiding van hen van wie men niets beters voorzag. Menig verdrukte vrome in den Griekschen tijd moet, als hij door een stamgenoot of voormalig vriend vervolgd werd, hebben gezucht: Ook hij!

16 Moge de dood hen verstrikken!
dat zij levend in het schimmenrijk dalen!
want slechtheid heerscht in hunne woning, in hun binnenste.
17 Ik voor mij roep tot God,
en Jahwe zal mij redden.
18 Des avonds, des morgens en des middags klaag en kreun ik,
en hij hoort naar mij.
19 Hij verlost mij en geeft mij vrede, zoodat zij mij niet te na komen;
want talrijk zijn zij die mij bijstaan.
20 God zal hooren, hij die van oudsher troont hen vernederen,
hen, die onveranderlijk dezelfden zijn en God niet vreezen.
21 Hij stak zijne hand uit tegen hen die met hem bevriend waren,
ontwijdde het verbond waarin hij was opgenomen;
22 gladder dan boter was zijn gelaat, maar zijn hart oorlog,
zachter dan olie waren zijne woorden, toch waren het dolken.
23 Werp uw last op Jahwe, hij zal voor u zorgen:
hij laat den rechtschapene niet voorgoed wankelen.
24 En gij, God, zult hen doen nederdalen in den put des verderfs;
menschen van bloed en bedrog zullen hunne dagen niet ter helfte brengen.
Maar ik, ik vertrouw op u.

16. De dichter dacht waarschijnlijk aan Num. XVI : 29—34.
19. *want — bijstaan*, engelen. Waarschijnlijk eene toespeling op 2 Kon. VI : 16 of 2 Kron. XXXII : 7. Anderen *want talrijk zijn zij die mij bestrijden.*
20. Van dit vers is de tekst zeker bedorven. Letterlijk luidt het *God zal hooren en hen antwoorden, en hij die troont in den voortijd, sela, bij wie geene verandering is en die God niet vreezen.*
21. *Hij*, de vijand van vs. 13—15.
22. *dan boter*, volgens andere klinkers. — *zijn gelaat*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *zijn mond.* — *oorlog*, in het oorspronkelijke een meer Arameesch dan Hebreeuwsch woord. — *dolken*, onzekere vertaling; verg. Micha V : 5.
23. *Werp — zorgen.* Verg. XXXVII : 5; Spr. XVI : 3. — *uw last.* Hier wordt een waarschijnlijk zeer jong Hebreeuwsch woord gebruikt.

PSALM LVI.

Vertrouwend gebed om uitredding. — Opschrift (1). De zanger bidt God om redding uit de macht zijner vijanden en spreekt zijn vertrouwen op hem uit (2—5). Hij klaagt over de vervolging waaraan hij is blootgesteld, en herhaalt zijne betuiging van vertrouwen (6—12). Eens zal hij Gode zijne geloften betalen (13 v.).

De gelijkluidende verzen 5 en 11 v. splitsen het lied in drie ongelijke deelen, waarvan het laatste een korte jubelkreet is. Wat den tijd der vervaardiging betreft, er is niets in, waarom wij het in een anderen tijd zouden plaatsen dan de meeste vervolgingspsalmen, of er eene andere bestemming aan toekennen; alleen schijnen de vijanden hier volken te zijn, vs. 8. De gemeente bidt om uitredding en spreekt haar vertrouwen op God krachtig uit.

LVI : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „Eene duif van ver verwijderde terebinten". Een kleinood van David, toen de Filistijnen hem in Gath vasthielden.
2 Ontferm u mijner, o God, want menschen grijpen naar mij,
den ganschen dag verdrukken mij bestrijders,

1. *terebinten*, of *goden*, volgens een anderen klinker; Hebr. t. *stomheid.* Te oordeelen naar hetgeen sommige oude vertalers in het opschrift vonden, hebben zij die de klinkers bij de letters schreven daarin willen uitdrukken: eene stomme duif van ver verwijderden — en daarmede Israël aangeduid, dat in zijn angst wil vluchten (verg. LV : 7—9). — *Een kleinood.* Zie op XVI : 1. — *toen — vasthielden.* Zie 1 Sam. XXI : 10—15. De aanleiding om het lied met dit verhaal in betrekking te brengen is wellicht deze, dat daar van David wordt gezegd dat hij *bevreesd werd*, terwijl hier in vs. 4 ook staat dat hij *bevreesd is.* Daar dit de eenige maal is dat aan David vrees wordt toegeschreven, kan dit de schriftgeleerden er toe geleid hebben dit lied in dien tijd te plaatsen. Zulk eene redeneering is geheel in hun geest.

3 Mijne belagers grijpen den ganschen dag;
want talrijk zijn zij die mij bestrijden.
4 Als ik voor hun overmoed bevreesd ben,
zal ik op u mijn vertrouwen stellen.
5 Op God — ik wil zijn woord loven —
op God heb ik mijn vertrouwen gesteld, ik vrees niet;
wat zal vleesch mij doen?
6 Den ganschen dag spreken zij krenkende woorden,
tegen mij zijn al hunne overleggingen, om kwaad te doen.
7 Zíj scholen samen, liggen op de loer,
zij letten op mijne schreden,
daar zij hopen mijn leven weg te nemen.
8 Vergeld hen naar hunne ongerechtigheid,
verneder in toorn de volken, o God.
9 Gij hebt de dagen mijner omzwerving geteld,
mijne tranen in uwe kruik gedaan;
staat het niet in uw boek?
10 Daar deinzen mijne vijanden terug ten dage dat ik roep;
dit weet ik, dat God de mijne is.
11 Op God — ik wil zijn woord loven —
12 op God heb ik mijn vertrouwen gesteld, ik vrees niet;
wat zal vleesch mij doen?
13 Tot de geloften die ik u, o God, deed acht ik mij gehouden;
ik zal lofoffers u betalen;
14 omdat gij mijn leven van den dood hebt gered,
en mijne voeten, dat zij zich niet stieten;
opdat ik voor Gods aangezicht zou wandelen in het levenslicht.

4. *voor hun overmoed,* naar onzekere tekstverbetering; Hebr. t. heeft in vs. 3 *hoogte* en in dit vers *dag.*

5. Verg. CXVIII : 6—9. — *Op — loven.* Anderen *Met Gods hulp wil ik zijn woord* (d. i. zijne belofte) *loven.* — *vleesch,* de zwakke en vergankelijke mensch, in tegenstelling met den machtigen God; verg. op Jez. XXXI : 3.

6. *spreken zij krenkende woorden,* volgens geringe tekstverbetering; verg. Spr. XV : 1; Hebr. t. *mijne woorden krenken,* of *zij krenken mijne woorden.*

7. *Zíj scholen samen,* naar verb. t.; Hebr. t. *Zíj duchten.*

8. *Vergeld* (letterlijk *weeg af*), naar onzekere tekstverbetering. — *de volken.* Des zangers vijanden zijn hier niet enkele menschen, maar, als dikwerf in de psalmen, naburige volken; hier spreekt dus het benarde Israël.

9. *Gij,* met nadruk tegenover *Zij* van vs. 7. — *de dagen mijner omzwerving,* duidelijkheidshalve in plaats van *mijne omzwerving,* waarbij het werkwoord „tellen” kwalijk past. Het hier gebruikte woord voor *omzwerving* is hetzelfde dat Gen. IV : 12, 14 van Kain gebruikt wordt. Wellicht heeft de dichter op dat verhaal het oog. Ook is er eene woordspeling in met het volgende *kruik.* — *mijne — gedaan,* letterlijk *mijne tranen zijn in uwe kruik gedaan.* Zooals men water, wijn en andere vochten als iets kostelijks in een kruik of lederzak bewaart, zoo heeft God des dichters tranen als het ware opgevangen, om ze in gedachtenis te houden en zijne vijanden voor het hem aangedane leed te straffen. Maar Gr. en Lat. vertt. hebben *vóór u,* in pl. v. *in uwe kruik.* Een soortgelijk beeld 1 Sam. XXV : 29; zie aldaar. — *uw boek,* onzekere vertaling. Verg. op Exod. XXXII : 32.

11. *zijn woord,* volg. verb. t. naar vs. 5. — Op dezen regel volgt in grondt. *op Jahwe — ik wil zijn woord loven*; wat blijkbaar bij vergissing uit den eersten regel herhaald is.

14. Verg. CXVI : 8 v. — *het levenslicht.* Dit beteekent wellicht niet meer dan: in voorspoed; maar het kan ook zijn dat de dichter het oog heeft op het geestelijk geluk dat den vrome in Gods gemeenschap ten deel valt. Verg. op XXXVI : 10 en op Job XXXIII : 26.

PSALM LVII.

In duizend vreezen en toch hoopvol. — Opschrift (1). De zanger bidt om redding uit nijpend gevaar (2—6) en jubelt in het vertrouwen dat God redden zal (7—12).

Dit lied, door het refrein vs. 6, 12, in tweeën gedeeld, is blijkbaar der vervolgde gemeente op de lippen gelegd; immers, niet een enkel mensch, maar zíj kan God loven *onder de volken,* vs. 10.

Hieruit wordt ook de sterke overgang van - toon verklaard: het verdrukte Israël juicht in de aanstaande redding waarin het vast gelooft.

In vs. 4 en achter vs. 7 staat *sela*.

LVII : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „Verderf niet". Een kleinood van David. Toen hij voor Saul in de spelonk vluchtte.
2 Ontferm u mijner, o God, ontferm u mijner;
want tot u neem ik de toevlucht,
in de schaduw uwer vleugelen wil ik eene toevlucht zoeken,
totdat het onheil voorbijgaat.
3 Ik roep tot God, den Allerhoogste,
tot God, die het voor mij volbrengt.
4 Hij zal uit den hemel zenden om mij te redden —
hij hoont mijn bestrijder —
zenden zal God zijne gunst en trouw.
5 Ik lig te midden van leeuwen, van vuurschietenden, neder,
van menschenkinderen wier tanden speren en pijlen zijn,
wier tong een scherp zwaard is.
6 Verhef u boven den hemel, o God,
over de gansche aarde worde uwe heerlijkheid verbreid!
7 Zij hebben een net gelegd voor mijne treden,
mijne ziel nedergebogen,
een kuil voor mij gegraven —
zij zelven zijn er in gevallen!
8 Gesterkt is mijn hart, o God, gesterkt is mijn hart;
ik wil met zang en snarenspel roemen.
9 Waak op, mijn gemoed; waak op, luit en citer;
ik wil den dageraad wekken.
10 Ik wil u loven, Heer, onder de volken,
met stem en snaren u roemen onder de natiën.
11 Want hemelhoog is uwe gunst,
tot de wolken uwe trouw.

Vs. 8—12. CVIII : 2—6.

1. *Op — niet"*. Hetzelfde boven Ps. LVIII en LIX, waar, evenals hier, *Op de wijze van* naar gissing is ingevoegd. — *Een kleinood.* Zie op XVI : 1. — *Toen — vluchtte.* Bedoeld is het verhaal 1 Sam. XXII : 1—5, waarvan de dichter den tekst met de schrijffout van vs. 1 vóor zich heeft gehad; verg. op CXLII : 1. Hoe gedachteloos het lied in dezen tijd gezet en aan David toegekend is, leert vooral vs. 10.

3. *God, den Allerhoogste.* Deze aanduiding van God alleen nog LXXVIII : 56, die van *Jahwe, den Allerhoogste* VII : 18; XLVII : 3; die van *den allerhoogsten God* LXXVIII : 35 (verg. LXXIII : 11); Gen. XIV : 18, 22; *de Allerhoogste* alleen komt vaak voor, maar meest in jonge geschriften. — *die het voor mij volbrengt.* Dit schijnt te beteekenen: die te mijnen bate doet dat waarop ik op grond van zijne beloften reken; verg. op XXII : 32. Maar het hier gebruikte woord, meer Arameesch dan Hebreeuwsch, komt nog slechts eenmaal, CXXXVIII : 8, in dezen zin voor.

4. *hij hoont mijn bestrijder.* Dit klinkt wel vreemd van God, maar kan toch door een Israëlietisch dichter evengoed van hem gezegd zijn als dat hij lacht over zijne vijanden (II : 4 en elders) of hen dreigt (IX : 6 en elders); hij hoont hen door hen onmachtig te noemen. Doch wij kunnen de woorden ook vertalen *mijn bestrijder hoont,* en daar dit hier niet past en er *sela* op volgt, dat zeer ongewoon is midden in een vers, is de regel waarschijnlijk bij vergissing hierheen verdwaald. — *zenden — trouw.* Verg. op XLIII : 3.

5. *Ik — neder,* zeer onzekere vertaling. — *menschenkinderen — is,* lasteraars en schimpers; verg. III : 8; V : 10; LVIII : 7; Spr. XXX : 14 enz.

6. Neem uwen hemelschen koningszetel in (verg. VII : 8) en openbaar door het richten van uwe vijanden en het redden van uwe vrienden uwe heerlijkheid. Opwekkingen tot God om ten gerichte te komen ook LVIII; LXXXII; XCIV enz.

7. (*zij hebben*) *nedergebogen.* Het meervoud volg. Gr. vert. — *zij — gevallen!* In den geest aanschouwt de zanger reeds den ondergang der boozen waarom hij vs. 6 bad. Verg. op VII : 16.

9. Reeds in den vroegen morgen wil ik God loven, zoodat ik den dageraad vóor ben. — *mijn gemoed.* Zie op XVI : 9.

11. Verg. op Jer. LI : 9.

12 Verhef u boven den hemel, o God,
over de gansche aarde worde uwe heerlijkheid verbreid!

PSALM LVIII.

Handhaaf gij het recht, o God! — Opschrift (1). De goden handhaven het recht niet (2 v.), de boozen zijn ongezeglijk (4—6). Bede tot God om hun ondergang (7—9), die plotseling zal komen (10). Dan zal de rechtschapene zijn hart aan de wraak ophalen (11) en ieder erkennen dat er eene macht is die het recht handhaaft (12).

Bij de onzekerheid der lezing van het woord *goden* in vs. 2*a* is het niet aanstonds duidelijk, wie hier getroffen worden door het verwijt de hoofdschuldigen te zijn aan het onrecht dat op aarde heerscht; doch de vergelijking met Ps. LXXXII leert ons dat het goddelijke wezens zijn, aldaar, vs. 1, 6, *goden* en *zonen des Allerhoogsten* genoemd. Daar zij geen volvoerders van Jahwe's wil zijn, kunnen wij in hen niet anders zoeken dan de goden der heidensche volken, de starren en andere hemellichamen, die Jahwe aan die natiën ter aanbidding gegeven en dus over haar aangesteld had; zie op Deut. XXXII : 8 en op Jez. XXIV : 21 v. Gaandeweg heeft dit geloof zich ontwikkeld tot dat aan beschermengelen; zie op Dan. X : 13.

Wij worden door dit lied ontegenzeglijk verplaatst in den tijd toen Israël de prooi van andere volken was en de gemeente der vromen over velerlei onrecht te klagen had, dus in den Perzischen of den Griekschen tijd.

LVIII : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „Verderf niet". Van David. Een kleinood.
2 Spreekt gij, goden, inderdaad recht?
richt gij de menschenkinderen naar billijkheid?
3 Neen, gij allen doet verkeerde dingen op aarde,
uwe handen wegen geweldenarij af.
4 Afvallig zijn de boozen van den moederschoot af,
van hunne geboorte af dwalen de leugensprekers.
5 Zij zijn giftig als giftige slangen,
als eene doove adder die haar oor toestopt,
6 die niet luistert naar de toovenaars,
naar den volleerden bezweerder.
7 God, breek hun de tanden in den mond stuk;
sla, Jahwe, de kiezen der leeuwenwelpen uit.
8 Laten zij verdwijnen als water dat afloopt,
als gras dat wordt afgesneden,
9 als eene slak die wegsmeltend voortkruipt,
eene misgeboorte die het zonlicht niet gezien heeft.
10 Voordat uwe ketels de doornen bemerken,
vaagt hij ze als in gramschap weg.

1. Zie op LVII : 1.
2. *goden*, met verandering van een klinker; Hebr. t. *stomheid*; verg. op LVI : 1.
3. *gij allen*, naar Syr. vert.; Hebr. t. *met hart*. — *wegen geweldenarij af*, naar andere klinkers; Hebr. t. *gij weegt het geweld uwer handen af*.
4—6. Opsomming van de boosheid die het gevolg is van het wanbestuur der goden.
4. Verg. op LI : 7.
5 v. Het slangenbezweren wordt ook vermeld Pred. X : 11; Jer. VIII : 17; Sir. XII : 13. Het diende om te voorkomen dat de slang beet; had zij het gedaan, dan was redding onmogelijk. De zondaars worden met doove adders vergeleken, omdat zij, onverschillig voor de smeeking der door hen geplaagden en voor Gods vermaningen, in het vervolgen van onschuldigen volharden.
7. *leeuwenwelpen*, geweldenaars, dezelfden die vs. 5 v. met slangen vergeleken worden.
8. *als gras dat wordt afgesneden*, naar zeer onzekere tekstverbetering. Verg. op XC : 4—6.
9. *als — voortkruipt*, onzekere vertaling. De slak, die een slijmig spoor achterlaat en dus schijnt weg te smelten, is een niet onpassend beeld voor iemand die ondergaat. — *eene — heeft*. Verg. Job. III : 16; Pred. VI : 3—5.
10. Lezing en vertaling van dit vers is zeer onzeker; in den tweeden regel zijn eenige letters als tweemaal geschreven aangemerkt. De bedoeling schijnt te zijn: nog voordat de ketel heet wordt door het daaronder aangelegd doornenvuur, blaast een stormwind die doornen weg. Plotseling dus vernielt God de onrechtplegers.

11 De rechtschapene zal zich verheugen omdat hij wraak ziet,
hij zal zijne voeten baden in des boozen bloed,
12 en men zal zeggen: Toch plukt de rechtschapene vruchten;
toch zijn er goden die op aarde gericht oefenen.

11. *hij zal — bloed,* Verg. LXVIII : 24.
12. De dichter voert de heidenen, die getuigen zijn van Jahwe's strafgericht maar aan vele goden gelooven, sprekend in. Sprak hij uit eigen overtuiging, dan zou hij natuurlijk gezegd hebben dat er een god is die het recht handhaaft, of dat God het doet. Verg. LIX : 14.

PSALM LIX.

Verdelg de huilende honden! — Opschrift (1). De zanger bidt om redding uit de macht van slechtaards, die hem, zonder schuld van zijne zijde, belagen (2—6). De taal zijner vijanden is als gehuil van honden (7 v.); maar hij wil Jahwe loven, die hem redden zal (9—11). Jahwe doode hen niet, maar vernedere hen om hunne overmoedige en meineedige woorden, en sla hen ter neder (12—14). Zwerven zijne vijanden als huilende honden om voedsel rond (15 v.), hij wil Jahwe loven, die hem redden zal (17 v.).

Al spreekt de zanger in het enkelvoud, toch getuigen vs. 6 en 9, waar hij bidt dat Jahwe alle natiën moge kastijden, dat hij meer klaagt over verdrukking die zijn volk moet leiden dan over leed hem persoonlijk aangedaan. Bij de God lasterende, begeerige vijanden, over wier vervolging hij klaagt, denkt hij zeker het eerst aan heidenen, die zien zullen dat Jahwe in Jakob heerscht (vs. 14); maar dat onder hen ook Joden zijn is hiermede niet uitgesloten. Bij de natiën toch van vs. 6 en 9 hebben wij niet aan gansche volkeren te denken, daar zij zich blijkbaar in des dichters naaste omgeving bevinden (zie vooral vs. 7, 12, 15), maar aan een grooter of kleiner aantal menschen. De toestand van den zanger is dezelfde als die van LVI en LVII.

Het lied is door het refrein vs. 10 en 18 in twee coupletten verdeeld, die door de gelijkluidende verzen 7 en 15 weder onderverdeeld zijn. Na vs. 6 en 14 staat *sela.*

LIX : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „Verderf niet". Een kleinood van David; toen Saul op het huis het oog liet houden, ten einde hem te dooden.

2 Verlos mij van mijne vijanden, mijn God,
ontruk mij aan hen die tegen mij opstaan.
3 Verlos mij van de euveldaders,
red mij van de bloedmenschen.
4 Want zie, zij leggen mij lagen,
machtigen scholen tegen mij samen,
zonder vergrijp of zonde van mijn kant, Jahwe;
5 buiten mijne schuld loopen zij toe en bereiden zich ten strijde.
Waak op, kom mij te gemoet en zie.
6 Ja, gij, Jahwe, God, Heirscharen, God Israëls,
ontwaak, om alle natiën te kastijden.
Verschoon geen der euveldaders.
7 Avond aan avond keeren zij weder,
gaan huilend als honden de stad rond.
8 Zie, zij smalen met hun mond,
smaadredenen zijn op hunne lippen;

1. *Voor — David.* Zie op LVII : 1. — *toen — dooden.* Zie 1 Sam. XIX : 11. Het gevaar waarin David zich volgens die plaats bevond is zeer ongelijk aan den nood waarover de dichter van ons lied klaagt. Misschien achtte de schrijver van het opschrift het lied op dat voorval toepasselijk om vs. 7, 15, waar de vijanden in de stad rondgaan, of, zooals men ook zou kunnen vertalen, haar omringen, en dacht hij daarbij aan Sauls boden die Davids huis in het oog hielden.
5. *mijne,* naar geringe tekstverbetering ingevoegd. — *Waak — zie.* Zie op III : 8.
6. *Jahwe, God, Heirscharen.* Zoo ook LXXX : 5, 8, 15, 20; LXXXIV : 9. Waarschijnlijk is die vreemde titel, waarin *Heirscharen* een godsnaam is, ontstaan uit misverstand van de uitdrukking „Jahwe, God der heirscharen". Verg. op L : 1. — *euveldaders,* naar Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *ongerechte trouweloozen.*
8. *smaadredenen,* met verandering van éene letter; Hebr. t. *zwaarden.* — *wie hoort het?* Verg. op X : 4. — *hoort het,* of *hoort ons.* Hebr. t. heeft alleen *hoort.*

want — wie hoort het?
9 Maar gij, Jahwe, belacht hen,
gij spot met alle natiën.
10 Mijne sterkte, u ter eer zal ik zingen en spelen;
want God is mijn burg, mijn goedertieren God;
11 God komt mij te gemoet,
doet mij nederzien op mijne belagers.
12 Dood hen niet, opdat mijn volk het niet vergete;
doe hen omdolen door uwe kracht,
en stort hen neder, Heer, mijn schild,
13 om de zonde van hun mond, het woord hunner lippen;
laat hen gevangen worden in hun hoogmoed,
om de eeden en leugens die zij vertellen.
14 Verdelg hen in grimmigheid,
verdelg, opdat zij verdwijnen;
laten zij weten dat God heerscht in Jakob,
tot aan de einden der aarde.
15 Avond aan avond keeren zij weder,
gaan huilend als honden de stad rond.
16 Zij dolen rond om voedsel,
morren indien zij niet verzadigd worden.
17 Maar ík zal zingen van uwe macht,
des morgens jubelen over uwe goedertierenheid;
want gij zijt mij ten burg geweest,
eene toevlucht ten dage dat het mij bang was.
18 Mijne sterkte, u ter eer zal ik zingen en spelen;
want God is mijn toevluchtsoord, mijn goedertieren God.

9. Verg. op II : 4.
10. De tekst van dit vers is naar vs. 18 verbeterd. — *mijn goedertieren God.* Dit staat in Hebr. t. in vs. 11.
11. *doet — belagers.* Zie op LIV : 9.
12. Het is wenschelijker dat Israël in de vernederde vijanden steeds Jahwe's macht ziet dan dat deze ze ineens doodt en Israel hen dus weldra vergeet; verg. Exod. IX : 16. In plaats van *het* (d. i. het strafgericht) *vergete* kan men ook vertalen *hen vergete*; het Hebreeuwsch heeft alleen *vergete*. — *mijn schild,* naar Gr. vert.; Hebr. t. *ons schild*; wat ook een goeden zin geeft; maar in den eersten regel staat *mijn volk.* Verg. XXXIII : 20.
13. Verg. LXIV : 9. — *om,* den eersten keer naar gissing ingevoegd; voor het tweede *om* is *en* weggelaten; maar waarschijnlijk moet de tekst van het vers op eene andere wijze hersteld worden.
14. *Verdelg — verdwijnen.* Dit schijnt in strijd met vs. 12; maar de dichter meent niet letterlijk dat al zijne vijanden mogen verdwijnen; immers, zij moeten *weten dat* enz. Het is de taal van den hartstocht. — *God,* of *een god.* Zie op LVIII : 12.

PSALM LX.

Vernederd, maar tot heerschen bestemd. — Opschrift (1 v.). Klacht dat God zijn volk verlaten heeft, met betuiging van vertrouwen op zijne hulp (3—6), overgaande in eene bede (7). De zanger herdenkt Gods belofte dat hij Israëls land en den omtrek bezitten zal (8—10), vraagt, wie hem de overwinning op Edom zal verschaffen, nu God zijn volk heeft verstooten (11 v.), en besluit met eene bede om hulp en vernieuwde betuiging van vertrouwen (13 v.).

In welke tijdsomstandigheden dit lied vervaardigd is, blijkt niet. Evenals bij Ps. XLIV, zou men kunnen denken aan den opstand der Hasmoneën, bepaald aan 160 vóor Chr., toen door den dood van Judas den Makkabeër aan de groote verwachtingen, door diens optreden en overwinningen gewekt, plotseling de bodem was ingeslagen, de tegenstanders der aan de Wet getrouwen het hoofd weder fier opstaken en de goede zaak verloren scheen (1 Makk. IX : 1—31). Maar het is niet in te zien, wat juist toen den dichter kan bewogen hebben om te zuchten over de moeilijkheid Edom te onderwerpen (vs. 11); terwijl gedurende eeuwen na de verwoesting van Jeruzalem het bezit van Kanaän en de heerschappij over de omliggende volken behoorde tot de vrome wenschen der gemeente, uit wier

naam de dichter spreekt (verg. Ob. vs. 19—21), en zij onder velerlei strijd en bij telkens keerende kansen vaak de sterk afwisselende stemming moet hebben ondervonden waarvan dit lied getuigt, waarin beurtelings wordt gejuicht en geklaagd.

LX : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „Eene lelie der Wet”.
2 Een kleinood van David, om van buiten te doen leeren; toen hij oorlog voerde met Stroomland-Aram en Aram-Soba, en Joab terugkeerde en van de Edomieten in het Zoutdal twaalf duizend man versloeg.
3 God, gij hebt ons verstooten, zijt door ons heen gebroken,
hebt getoornd — herstel ons!
4 Gij hebt de aarde doen schudden, haar gespleten.
Herstel hare breuken; want zij is wankelend geworden.
5 Gij hebt uw volk harde dingen doen beleven,
ons met zwijmelwijn gedrenkt.
6 Gij hebt aan hen die u vreezen eene banier gegeven,
om te vluchten voor den boog.
7 Opdat uwe geliefden verlost worden,
breng redding door uwe rechterhand en verhoor mij!
8 God heeft gesproken bij zijne heiligheid dat ik zal jubelen,
Sichem verdeelen en de vallei van Sukkoth uitmeten.
9 Mij behoort Gilead, mij Manasse,
Efraim is de beschutting van mijn hoofd,
Juda mijn heerschersstaf;
10 Moab is mijn waschbekken,

Vs. 7—14. CVIII : 7—14. — Vs. 12*b*. XLIV : 10*b*.

1. *„Eene lelie der Wet”*. Verg. op XLV : 1. — *Een kleinood.* Zie op XVI : 1.

2. *Stroomland-Aram.* Zie op Gen. XXIV : 10. — *Aram-Soba.* Zie op 1 Sam. XIV : 47. — De steller van het opschrift had zeker het oog op 2 Sam. VIII : 3—14, waar echter niets staat van Stroomland-Aram, noch van Joabs rol in den oorlog met de Edomieten. Doch hij zal wel hebben ondersteld, dat Joab, die 2 Sam. X de Arameërs verslaat, in alle oorlogen van David het opperbevel heeft gevoerd. In 1 Kron. XVIII : 12 wordt de overwinning op Edom aan Abisjai toegekend. — *terugkeerde,* van het verslaan der Arameërs; zie 2 Sam. VIII : 13. — *twaalf duizend,* waarschijnlijk volgens eene andere lezing in het handschrift van *Samuel* dat onze schrijver vóor zich had; 2 Sam. VIII : 13 heeft: achttien duizend. — Waarschijnlijk heeft de vermelding van Edom in vs. 10 en 11 den steller van het opschrift bewogen, het lied op het 2 Sam. VIII verhaalde te betrekken, waar ook, 2 Sam. VIII : 1 v., evenals hier, van de Filistijnen sprake is; hoewel het volstrekt niet op de daar geschetste omstandigheden toepasselijk is: in plaats van een zegezang toch krijgen wij eene bede om redding.

3. *zijt door ons heen gebroken,* hebt eene slachting onder ons aangericht; verg. 2 Sam. V : 20. — *hebt — ons!* Anderen *hebt in uwen toorn ons doen terugdeinzen.* De vertaling van *herstel ons!* is onzeker.

5. *doen beleven,* letterlijk *doen zien.* — *ons met zwijmelwijn gedrenkt.* Zie op XI : 6. De uitdrukking „zwijmelkelk” komt Jez. LI : 17, 22 voor.

6. De banier werd gewoonlijk opgericht om daaronder de strijders te verzamelen; hier, om er de vluchtelingen onder te vereenigen; verg. op Jer. IV : 6. — *den boog,* volg. Gr. vert., tenzij wij hier het Arameesche woord voor „boog” vinden.

8. *God — heiligheid.* Zie op Gen. XXII : 16. — *jubelen,* over behaalde overwinning. — De vertaling van den eersten regel, en daarmede de bedoeling van vs. 8—10, is onzeker. Men kan overzetten: *God heeft gesproken in zijn heiligdom* (den hemel): *ik zal* enz. Dan beteekent het dat God zelf openlijk de heerschappij over Israëls land en de naburige gewesten zal aanvaarden. Maar, hoewel het niet ongewoon is, van Jahwe menschelijke, ook niet verheven menschelijke, uitdrukkingen te gebruiken (verg. Deut. XXXII : 40—42; Jez. XLII : 13), zijn die van vs. 9 v. toch, op hem toegepast, van niet geëvenaarde platheid, en dringt ons vs. 12 aan een menschelijk heerscher te denken en dus *ik* in den eersten regel van zulk eenen te verstaan. Men vatte derhalve het „spreken” van God op als „bij eede beloven”. De heerscher die jubelen zal over de zege die hij behaalt behoeft niet éen mensch, b.v. een koning, te zijn; daar de dichter uit naam van zijn volk spreekt en dit het lied op de lippen neemt, kan Israël, of de gemeente der vromen, degene zijn die jubelend het land als buit verdeelt. — *Sichem, de vallei van Sukkoth.* Hiermede wordt, naar het schijnt, Palestina ten westen en ten oosten van den Jordaan aangeduid, evenals met *Gilead* naast *Manasse* en *Efraim* in vs. 9. Wat den dichter aanleiding gaf juist Sichem en Sukkoth te noemen, weten wij niet. Wellicht zijn die plaatsen gekozen met het oog op Gen. XXXIII : 17 v., waar zij naast elkander voorkomen; zoodat de spreker wil zeggen: over de heilige steden aan beide zijden van den Jordaan, door Jakob in den ouden tijd bezocht, zal ik vrij beschikken.

9. Het geheele land van Israël, het oosten en het westen, zal mij toebehooren.

10. In tegenstelling met Israëls land, wordt aan Moab en Edom eene smadelijke bejegening toege-

op Edom werp ik mijn schoeisel,
over Filistea weergalmt mijn gejuich.
11 Wie zal mij voeren in de versterkte stad?
wie geleidt mij tot Edom?
12 Gij toch, o God, hebt ons verworpen,
en trekt, o God, niet uit in onze legerscharen.
13 Bied ons hulp tegen den onderdrukker,
daar bijstand van menschen ijdel is.
14 Met God zullen wij kracht oefenen,
en hij zal onze vijanden vertreden.

dacht: Moab dient tot bekken om de voeten in te wasschen; Edom wordt als koopwaar in bezit genomen; verg. op Deut. XXV : 9. — *over Filistea,* met verandering van een klinker; Hebr. t. *over mij is Filistea.* — *weergalmt* (is) *mijn gejuich.* Wellicht moet volg. CVIII : 10 gelezen worden *zal ik juichen,* als overwinnaar.

11. *versterkte,* volg. Gr. vert. en CVIII : 11. — De hier bedoelde stad zal wel de hoofdplaats der Edomieten zijn, dus Bosra; verg. op Gen. XXXVI : 33. Die naam beteekent ‚versterking', ‚vesting', en in *versterkte* (*mibsar*) wordt waarschijnlijk daarop gezinspeeld. — *wie geleidt mij?* hier en CVIII : 11 volg. Gr. vert.; Hebr. t. *wie heeft mij geleid?* — De zanger, na vs. 8—11 Gods belofte vermeld te hebben, bedenkt, hoe ver Israël nog verwijderd is van de toegezegde overwinning, met name van die over het machtige Edom.

13. *daar — is.* Verg. CXLVI : 3.

14. *Met God,* met Gods hulp en door het geloof in hem.

PSALM LXI.

Uit de verte. — Opschrift (1). De zanger bidt om Gods bescherming (2—5), in het vertrouwen dat God hem verhoort (6), en spreekt zijne verwachting uit dat God den koning voor eeuwig zegenen zal (7 v.), waarvoor hij hem altijd wil danken (9).

Dat David hier niet spreekt is duidelijk: hoe zou hij van „den koning" kunnen gewagen? Maar moeilijk is het uit te maken, wie hiermede bedoeld wordt. Ware het niet dat de uitdrukkingen en denkbeelden in dezen psalm de gewone zijn van al de andere psalmen, wij zouden aan een der Davidieten denken, of kunnen aannemen dat de dichter in den koningstijd leefde en dus op een van hen het oog had. Maar waarschijnlijker is het dat hij het oog heeft op Israël, hetwelk de beloften aan David gedaan zich toeëigent; zie inll. op II, LXXXIX en 2 Sam. XXII. Denkt de dichter aan een koning, dan kan Simon de Hasmoneër na zijne overwinningen (1 Makk. III : 41—53) bedoeld zijn. Al droeg die vorst-hoogepriester nog den koningstitel niet, de dichter, gewoon zich met zijne gedachten te verplaatsen in Juda's schoon verleden, en in Simons zegepraal het begin van Israëls herleving ziende, kan hem dien titel gegeven hebben.

Na vs. 5 staat *sela.*

LXI : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „Het snarenspel van."
Van David.
2 Hoor, o God, naar mijn gekrijt,
luister naar mijn gebed.
3 Van het einde der aarde roep ik tot u, bij het verkwijnen van mijn hart;
zet mij op een rotssteen die mij anders te hoog is.
4 Want gij zijt mij eene toevlucht,
een sterke toren tot schuts tegen den vijand.
5 Laat mij voor eeuwig in uwe tent verkeeren,
toevlucht vinden, geborgen onder uwe vleugelen.
6 Gij toch, o God, hoort naar mijne geloften,

1. *Op — van".* De meeste oude vertt. hebben *Bij snarenspel,* als IV : 1 en elders.

3. *Van het einde der aarde,* ver van Palestina, als Deut. XXVIII : 49 en elders. Hieruit volgt niet dat de dichter buiten Palestina leefde; daar hij uit naam van zijn volk spreekt, wordt dit daarmede beschreven als levende in verstrooiing. — *zet,* naar andere klinkers; Hebr. t. *voer.* — *mij anders te hoog,* om ze uit eigen kracht te beklimmen.

4. *een sterke toren.* Zoo heet Jahwe's naam Spr. XVIII : 10.

5. *in uwe tent verkeeren.* Zie op XV : 1.

geeft eene bezitting aan hen die uwen naam vreezen.
7 Gij zult de levensdagen des konings verlengen,
zijne jaren, als van geslacht tot geslacht;
8 hij zal zetelen voor eeuwig voor het aangezicht Gods;
vroomheid en trouw zullen hem behoeden.
9 Zoo moge ik uwen naam met stem en snaren roemen, voor altijd,
om dag aan dag u mijne geloften te betalen.

6. *hen die uwen naam vreezen,* de gemeente in wier naam de dichter in den eersten regel gesproken heeft. Met de *bezitting* worden dan Kanaän en de omliggende landen bedoeld; zie Ps. LX.
7. *zijne — tot geslacht,* gij zult hem vele menschengeslachten lang op den troon doen zitten, eene overdreven uitdrukking, onder Israël niet ongewoon; zie op 1 Kon. I : 31. Doch wellicht wordt onder den koning de gemeente verstaan; zie Inl.
8. *vroomheid — behoeden.* Zie op Spr. III : 3. Spr. XX : 28 is misschien aan dit psalmvers ontleend, of omgekeerd. — In grondt. staat na *trouw* een woord dat wellicht *beschik* kan beteekenen; zoodat de zin desnoods kan vertaald worden *beschik dat vroomheid en trouw hem behoeden.*
9. *voor altijd.* Dit is het best te begrijpen indien onder *ik* de gemeente verstaan wordt.

PSALM LXII.

God, niets of niemand anders, geeft heil. — Opschrift (1). De zanger betuigt zijn stil vertrouwen op God (2 v.), vraagt hoelang de aanval zijner bedriegelijke vijanden nog duren zal (4 v.). Hij vermaant zich zelven tot stil vertrouwen en wekt de gemeente op, zich op God te verlaten (6—9). Want God vergeldt den mensch zijn gedrag (10—13).

Blijkbaar klaagt de dichter van dit lied, dat veel gemeen heeft met Ps. IV, en nog meer met Ps. XXXIX, niet over persoonlijke vervolging; wat hij ondervindt ondervindt de geheele gemeente, vs. 9, nl. aanvallen, niet van heidenen, maar van aanzienlijke Joden, die veinzen haar goed gezind te zijn, maar haar heimelijk belagen (vs. 5). Is zij schijnbaar niet in staat hunne stooten te verduren, vs. 4, God zal haar redding geven.

Na vs. 5 en 9 staat *sela.*

LXII : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „Jeduthun". Een psalm van David.
2 Ja, mijne ziel keert zich in stilheid tot God;
van hem is mijn heil.
3 Ja, hij is mijn rotssteen en mijn heil,
mijn toevluchtsoord — ik zal niet wankelen.
4 Hoelang nog zult gij op een mensch losstormen,
gezamenlijk moorddadig aanvallen,
als op een hellenden wand,
een muur die op het vallen staat?
5 Ja, zij beramen om hem van zijne hoogte neder te stooten,
zij scheppen behagen in leugen:
met hun mond zegenen, met hun hart vloeken zij.
6 Ja, mijne ziel, wees stil voor God;
want op hem rust mijne hoop.
7 Ja, hij is mijn rotssteen en mijn heil,
mijn burg — ik zal niet wankelen.
8 Bij God is mijn heil en mijne eer;
mijn sterke rotssteen en mijne toevlucht is in God.

1. *Op de wijze van „Jeduthun",* als LXXVII : 1; zie op XXXIX : 1.
2 v. Deze verzen keeren bijna onveranderd in vs. 6 v. terug.
3. *mijn rotssteen,* ook vs. 7, 8. Dat deze naam voor God (waarover men zie op Deut. XXXII : 4) hier zoo vaak en ook LXI : 3 voorkomt heeft wellicht onzen psalm zijne plaats na Ps. LXI doen vinden. — *toevluchtsoord.* Zie op IX : 10. — Na *wankelen* heeft Hebr. t. nog *eene groote.*
4. De vertaling van *losstormen* en *moorddadig aanvallen* is onzeker. — *als — staat.* Hieraan is de zanger in zijne ellende gelijk.
5. *hun* vóór *mond,* naar verb. t.; Hebr. t. *zijn.*

9 Vertrouwt allen op hem, gij leden der gemeente,
stort uw hart voor hem uit;
God is ons eene toevlucht.
10 Ja, ijdelheid zijn de menschenkinderen,
de zonen des mans stellen te leur:
in de weegschaal moeten zij naar boven gaan,
altegader zijn zij minder dan ijdelheid.
11 Vertrouwt niet op afpersing,
stelt niet ijdellijk uwe hoop op roof;
wanneer het vermogen aanwast, zet er uw hart niet op.
12 Eén ding heeft God gezegd,
twee heb ik gehoord:
dat bij God sterkte is,
13 en bij u, Heer, goedertierenheid;
want gij vergeldt den mensch naar zijn werk.

9. *allen ... gij leden der gemeente,* letterlijk *gij geheele gemeente des volks,* naar Gr. vert.; Hebr. t. *te allen tijde, o volk.*
10. Het vertrouwen op menschen blijkt ijdel te zijn. Verg. op XXXIX : 6. — *in — gaan.* Verg. Job. XXXI : 6; Dan. V : 27.
12. *Eén, twee.* Dergelijke „getallenspreuken" waren bij sommige spreukendichters geliefd; zie Spr. XXX : 15—31.

PSALM LXIII.

Gij alleen stilt mijn dorst. — Opschrift (1). De zanger spreekt zijn verlangen uit naar God, wiens gunst alles waard is (2—7) en die hem beschermt (8 v.). Vergaan zullen zijne vijanden (10 v.); de koning, aan de leugensprekers ontkomen, zal juichen (12).
Daar de koning van vs. 12 (zie aldaar) Israël is, treedt in dit lied de gemeente zelve, God dankende, op.

LXIII : 1 Een psalm van David; toen hij zich in de woestijn van Juda ophield.
2 God, gij zijt mijn God, ik verlang naar u,
mijne ziel dorst naar u,
naar u smacht mijn vleesch,
in een droog en verschroeid land zonder water.
3 Zóo heb ik in het heiligdom naar u uitgezien,
om uwe sterkte en heerlijkheid te aanschouwen;
4 want uwe goedertierenheid is kostelijker dan het leven;
mijne lippen roemen u.
5 Zóo wil ik u loven levenslang,
in uwen naam mijne handen opheffen.
6 Als met vet en merg word ik verzadigd,
en met jubelende lippen roemt mijn mond,
7 wanneer ik aan u denk op mijne legerstede,
in nachtwaken over u peins.
8 Want gij zijt mij tot hulpe,
en in de schaduw uwer vleugelen mag ik jubelen.

1. *toen — ophield.* Zie 1 Sam. XXII—XXVI. De steller van het opschrift heeft deze tijds- en plaatsbepaling waarschijnlijk uit vs. 2 afgeleid. Dat het lied niet van David is blijkt reeds uit de vermelding van den tempel, vs. 3.
2. In plaats van het eerste *God* heeft de dichter zeker *Jahwe* geschreven; zie inl. op XLII—LXXXIII. — *mijne ziel dorst naar u.* Verg. CXLIII : 6. — *een — water,* beeld van ellende; verg. Ezech. XIX : 13.
3. *Zóo,* met zooveel verlangen. — *in het heiligdom,* in den tempel, waar hij tot zijn God gebeden heeft. Maar verg. op XV : 1. — *om — aanschouwen,* om daarvan innig overtuigd te worden, als iemand die iets met eigen oogen ziet; verg. XXVII : 4.
4. *roemen.* Het aldus vertaalde woord is Arameesch en komt slechts in zeer jonge geschriften voor, CVI : 47; (1 Kron. XVI : 35); CXVII : 1; CXLV : 4; CXLVII : 12; Pred. IV : 2; VIII : 15.
7. Verg. CXIX : 55, 148.
8. *in — vleugelen.* Verg. XVII : 8*b*.

9 Trouw hangt mijne ziel u aan;
uwe rechterhand steunt mij.
10 Maar die daar, tot hun eigen verderf staan zij mij naar het leven,
verzinken zullen zij in de diepten der aarde;
11 men zal hen prijsgeven aan het zwaard,
de prooi van jakhalzen zullen zij worden.
12 Doch de koning zal zich in God verheugen,
beroemen zal zich ieder die bij Hem zweert;
want gesnoerd wordt de mond der leugensprekers.

11. *hen*, volg. verb. t. Hebr. t. *hem*. — *jakhalzen*. Het hier gebruikte woord wordt gemeenlijk door ‚vossen' vertaald; maar hier moeten dieren bedoeld zijn die menschen aanvallen en verscheuren.
12. *de koning*, Israël of de gemeente der vromen; zie inll. op Ps. II en XX. — *bij Hem*, bij God.

PSALM LXIV.

De arglistigen getroffen. — Opschrift (1). De zanger bidt God om hulp tegen hen die hem lagen leggen (2—7) en ziet hen door God getroffen, tot schrik of tot vreugde der aanschouwers (8—11).

De vromen die hier spreken klagen over de geheime aanslagen hunner vijanden; dus is hier niet van een buitenlandschen vijand sprake, maar van volksgenooten.

LXIV : 1 Voor den orkestmeester. Een psalm van David.
2 Hoor, God, naar mij, wanneer ik klaag,
behoed mijn leven tegen den schrik door den vijand gewekt;
3 dek mij tegen den aanslag der kwaaddoeners,
tegen het woelen der euveldaders,
4 die hunne tong scherpen als een zwaard,
hun pijl spannen — bittere taal —
5 om in het verborgene op den deugdzame aan te leggen;
onverhoeds leggen zij op hem aan, zonder schroom.
6 Zij verstouten zich tot een boos stuk,
spreken er over, valstrikken te leggen,
zeggen: Wie ziet naar hen om?
7 Met schrander overleg denken zij ongerechtigheden uit:
wij zijn gereed; een goed overlegd plan!
en ieders binnenste en hart is ondoorgrondelijk.
8 Daar treft God hen met een pijl,
onverhoeds vallen de slagen op hen.
9 Hunne tong doet hen struikelen;
al wie hen aanziet schudt het hoofd.
10 Alle menschen vreezen en vermelden Gods werk;
zij geven acht op hetgeen hij doet.
11 De rechtschapene verblijdt zich in Jahwe en vindt eene toevlucht bij hem,
en alle oprechten van hart zullen zich beroemen.

4. Verg. X : 7; LII : 4; LV : 22; LVII : 5; LIX : 8; CXX : 3 v.; CXL : 4; Jer. IX : 3, 8.
6. *spreken er over*. Daar zij in vs. 5 hunne aanslagen in stilte smeden, kan dit niet beteekenen dat zij er openlijk over spreken, en moet de zin wel zijn dat zij het onder elkander doen. — *Wie — om?* Dit kan beteekenen: Wie let op de lieden wien wij strikken spannen? wij kunnen hen veilig treffen. Maar het kan ook vertaald worden *zij vragen, wie naar hen* (de boosdoeners) *omziet*.
7. *ondoorgrondelijk*, in arglist.
9. *Hunne — struikelen*. Wat zij met hunne tong misdrijven (vs. 4) brengt hen ten val. Om den regel te kunnen vertalen, is volg. Gr. vert. een woord (*over hen*) weggelaten en eene geringe tekstverbetering aangebracht. Verg. LIX : 13.
10 v. Verg. LII : 8.
10. *Alle menschen vreezen*, nl. wanneer zij zien, hoe God de onrechtvaardigen neerslaat.
11. *zullen zich beroemen*. Verg. op Jez. XLI : 16.

PSALM LXV.

Den Albeheerscher en Alverzorger lof! — Opschrift (1). Aan God, den hoorder der gebeden, komt een loflied toe van alle vleesch (2 v.); hij verzoent de zonden zijner uitverkorenen en geeft hun zegen (4 v.). Voor zijne machtsopenbaring beven alle volken (6—9). Hij geeft den menschen door milden regen overvloed (10—14).

Het is duidelijk, vooral uit de wisseling van enkelvoud en meervoud in vs. 4, dat hier de gemeente spreekt. Zij verkeert, blijkens vs. 6 en 8, in een staat van verdrukking, waaruit zij vertrouwt dat God, de heer van alle volken en de milde verzorger van al wat leeft, haar verlossen zal.

LXV: 1 Voor den orkestmeester. Een psalm van David. Een lied.
2 U komt een loflied toe, o God, in Sion;
aan u moeten geloften betaald worden.
3 Gij, hoorder der gebeden,
tot u moet alle vleesch komen.
4 Velerlei zonden zijn mij te machtig geworden;
maar gij, gij verzoent onze overtredingen.
5 Gelukkig hij dien gij verkiest en doet naderen
om uwe voorhoven te bewonen;
opdat wij verzadigd worden met het goede van uw huis,
met het heilige van uw paleis.
6 Met geduchte daden antwoordt gij ons in gerechtigheid,
gij, God van ons heil,
toeverlaat van al de verre einden van aarde en zee,
7 die in uwe kracht bergen vastzet,
zelf omgord met sterkte,
8 die het bruisen der zeeën sust,
het bruisen harer golven,
en het rumoer der natiën;
9 zoodat de bevolking der verre streken voor uwe teekenen vreest.
Waar de morgen kriekt en waar de avond daalt brengt gij gejuich.
10 Gij geeft acht op het aardrijk en laaft het;
gij zegent het rijkelijk met een stroom Gods, vol water;
gij bereidt koorn voor de menschen;
want daartoe bereidt gij het aardrijk.
11 Gij drenkt zijne voren,
effent zijne kluiten;
door regenvlagen maakt gij het week,
gij zegent zijn gewas.

1. *Een lied.* In sommige hss. der Gr. vert. *Een lied van Jeremia en Ezechiël, van het volk der vreemdelingschap, toen zij zouden uittrekken.* Eenige hss. der Lat. vert. hebben iets dergelijks en kennen het lied aan Jeremia en Haggai toe.

2. *U — toe,* zeer onzekere vertaling van een waarschijnlijk bedorven tekst; Hebr. t. *Voor u is stilzwijgen een loflied.*

4. Ik zou zijn omgekomen, wanneer ik de straf voor al mijne zonden had moeten dragen; maar gij wilt middelen ter verzoening vinden; verg. XXXVIII: 5; Ezra IX: 6—8.

5. *uwe voorhoven te bewonen,* Gods hulp en gemeenschap te genieten; zie op XV: 1. — *opdat — huis.* De dichter en zijne geestverwanten genieten het geroemde voorrecht. — *het heilige van uw paleis.* Hiermede kunnen bedoeld zijn de heilige spijzen, het priesterdeel, maar ook de heilige voorwerpen, in welker beschouwing de vrome zich verlustigt; verg. XXVII: 4.

6—9. Dezelfde God die de natuur beheerscht helpt Israël tegen zijne vijanden en dwingt de heidenen hem te vereeren. De dichter verplaatst zich in de toekomst, als in XLVII; XCVI—XCVIII en andere psalmen.

6. *geduchte daden,* strafgerichten over Israëls vijanden.

9. *uwe teekenen,* de geweldige daden die God op Israëls gebed volbrengt, vs. 6.

10. *stroom Gods,* de regen die uit den hemelschen oceaan (zie op Gen. I: 6) in stroomen nederdaalt; verg. Job XXXVIII: 25. — *koorn voor de menschen* en *het aardrijk,* duidelijkheidshalve voor *hun koorn* en *het.*

12 Zoo kroont gij het jaar uwer goedheid,
en uwe voetsporen druipen van vet;
13 de oasen der woestijn druipen,
en de heuvels omgorden zich met gejuich;
14 de weiden zijn bekleed met kudden,
de dalen zijn in koorn gehuld;
zij jubelen om strijd en zingen.

12. *kroont gij*. Verg. op CIII : 4.

PSALM LXVI.

Gode dank voor onze redding. — Opschrift (1 *a*). De zanger wekt de geheele wereld op om God te loven (1 *b*—4), die de zijnen redt en de volkeren in toom houdt (5—7). De natiën moeten hem loven, omdat hij zijn volk door lijden beproefd en daarna verlost heeft (8—12). Daarvoor zal het hem rijke offers brengen (13—15), en luide verkondigen, hoe het door hem verhoord en beweldadigd is (16—20).

De geredde, die van zich zelven nu eens in het enkelvoud, dan weder in het meervoud spreekt, is de gemeente, die God dankt voor zijne hulp. Dat wij hier in den tijd van den tweeden tempel verplaatst worden, is buiten twijfel. Hierop wijst de oproeping van de natiën om God te prijzen, vs. 1—4, 8, de terugblik op de oude geschiedenis, vs. 6, de vermelding van „uw huis", een eenigen tempel dus, vs. 13. Welke uitredding de aanleiding tot dit danklied is geweest, weten wij niet. Wellicht geene, en laat de dichter zijn volk roemen in den steun dien het eenmaal zal hebben ondervonden. In de Gr. vert. en dientengevolge in de hedendaagsche Grieksche Kerk heet onze psalm „een opstandingspsalm".

Na vs. 4, 7, 15 staat *sela*.

LXVI : 1 Voor den orkestmeester. Een lied. Een psalm.
Juicht Gode ter eer, gij gansche aarde,
2 roemt met stem en snaren de heerlijkheid zijns naams,
maakt heerlijk den lofzang op hem.
3 Zegt tot God: Hoe geducht is uw werk!
om uwe groote kracht vleien u uwe vijanden.
4 De gansche aarde werpe zich voor u neder en roeme u,
roeme met stem en snaren uwen naam.
5 Komt en ziet de daden Gods,
die voor de menschenkinderen geducht is in zijn doen:
6 hij maakt de zee tot droog land,
te voet gaat men de rivier door.
Dies willen wij in hem ons verblijden.
7 Hij heerscht door zijne sterkte voor eeuwig,
zijne oogen zien neder op de natiën,
de weerspannigen durven zich niet verheffen.
8 Looft, volken, onzen God,
laat luide zijn lof weerklinken,
9 van hem die ons in het leven behield,
en niet toeliet dat onze voet wankelde.

Vs. 5 *a*. XLVI : 9 *a*.

3. Verg. op 2 Sam. XXII : 45.
6. Men zou het vers ook kunnen vertalen *hij heeft de zee tot droog land gemaakt, men ging te voet de rivier door*. In elk geval is het eene zinspeling op het doortrekken van de Schelfzee en den Jordaan (Exod. XIV; Joz. III, IV), en zijn deze wonderen beelden van Gods uitredding, zoowel van die welke het volk heeft beleefd, als van die welke het in de toekomst verwacht te beleven. Vandaar dat er op volgt *Dies* (letterlijk *Daar*, waar wij zulke daden Gods zien zullen) *willen wij in hem* (om het geluk zijn volk te zijn) *ons verblijden*.
7. *zijne — natiën*. Verg. Spr. XV : 3.
8 v. De opwekking tot de heidenen om Jahwe te loven om hetgeen hij voor Israël heeft gedaan vinden wij ook LXVII; XCVIII : 2—6; C enz.
9. Jahwe heeft Israël in de zware tijden na de verwoesting van Jeruzalem niet doen ondergaan.

10 Want gij, o God, hebt ons getoetst,
ons gelouterd zooals het zilver gelouterd wordt.
11 Gij hebt ons in het net doen loopen,
een last ons op de lenden gelegd,
12 stervelingen over ons hoofd doen rijden;
wij zijn in het vuur en in het water gekomen;
maar gij hebt ons in de ruimte geleid.
13 Ik zal met brandoffers uw huis binnengaan,
u mijne geloften betalen,
14 geloften waartoe mijne lippen zich ontsloten hebben,
die mijn mond toen het mij bang was heeft uitgesproken,
15 Brandoffers van vette dieren zal ik u brengen,
met den offergeur van rammen,
runderen en bokken zal ik aanbieden.
16 Komt, hoort allen mij verhalen, gij godvreezenden,
wat hij aan mij gedaan heeft.
17 Met mijn mond riep ik hem aan,
eene lofverheffing was onder mijne tong.
18 Had ik in mijn hart iets slechts beoogd,
zoo had de Heer mij niet verhoord.
19 Maar God heeft verhoord,
geluisterd naar mijn gebed.
20 Geloofd zij God, die mijne bede niet afgewezen,
noch zijne gunst mij onttrokken heeft.

10. Verg. XVII : 3; XXVI : 2; Jez. XLVIII : 10; Mal. III : 3.
11. *een last*, onzekere vertaling van een waarschijnlijk Arameesch woord.
12. *stervelingen*, hier, evenals IX : 20; LVI : 2, de boozen en heidenen. — *over ons hoofd doen rijden*. De verdrukten worden hier voorgesteld als op den grond uitgestrekt, terwijl hunne onderdrukkers, als overwinnaars die eene veroverde stad binnenrijden, over hen heen gaan; verg. Jez. LI : 23. — *wij — gekomen*. Verg. op Jez. XLIII : 2. — *in de ruimte*, naar alle oude vertt.; verg. XVIII : 20; Hebr. t. *naar den overvloed* of *de besproeiing*.
17. *onder mijne tong*, als X : 7.
20. *die — heeft*, letterlijk *die mijne bede niet verwijderd heeft noch zijne gunst van mij*.

PSALM LXVII.

Israël Gods rijkgezegend volk. — Opschrift (1). De zanger bidt dat God Israël zegene; opdat alle volkeren God erkennen (2 v.). Zij zullen God loven, omdat hij rechtvaardig met hen handelt (4 v.) en Israël zegent (6—8).

Evenals in andere psalmen (zie op LXVI : 8 v.), spreekt hier de gemeente hare verwachting uit dat alle natiën eenmaal God zullen loven omdat hij aan zijn volk voorspoed geeft.

Na vs. 2 en 5 staat *sela*.

LXVII : 1 Voor den orkestmeester, bij snarenspel. Een psalm. Een lied.
2 God ontferme zich over ons en zegene ons,
hij doe zijn lichtend aangezicht bij ons schijnen;
3 opdat op aarde uw weg bekend worde,
onder alle natiën uw heil.
4 Loven zullen u de volken, o God,
alle volken tegader zullen u loven;
5 verblijden zullen zich de natiën en jubelen,
omdat gij de volkeren in billijkheid richt
en de natiën op aarde geleidt.

1. *bij snarenspel*. Verg. op IV : 1.
2. *hij — schijnen*. Zie op Num. VI : 25.
5. *geleidt*, vreugd en leed zendt, naar hare werken.

6 Loven zullen u de volken, o God,
alle volken tegader zullen u loven.
7 Het aardrijk geeft zijn beschot;
God, onze God, zegent ons.
8 God zegent ons;
opdat alle einden der aarde hem vreezen.

7 v. De dichter vertrouwt dat zijne bede van vs. 2 stellig verhoord wordt.
7. *God, onze God*, in pl. v. *Jahwe, onze God.* Zie inl. op XLII—LXXXIII.

PSALM LXVIII.

Gods triomftocht. — Opschrift (1). God zal zijne vijanden verdelgen, en daarvoor zullen de vromen hem, den redder der zwakken, loven (2—7). Hij leidde zijn volk door eene wildernis naar een gezegend land (8—11); de koningen vloden voor hem, en hunne schatten werden buitgemaakt (12—15). Het gebergte van Bazan benijdde den Sion niet, alwaar Jahwe met zijne hemelsche wagenen als overwinnaar binnentrekt (16—19). God zal zijn volk geven te genieten van de nederlaag zijner vijanden (20—24). Het zal hem feestelijk in den tempel loven (25—28). Moge God zijne kracht toonen, en mogen alle vorsten hem met geschenken eeren (29—32). Alle koninkrijken worden vermaand hem te huldigen (33—35), hem, Israëls machtigen beschermer, die geloofd zij (36).

In dezen psalm spreekt de gemeente, die in verdrukking is, vs. 21—23, haar vast vertrouwen uit p Jahwe's glorierijke komst tot redding van zijn volk, dat, door geen schuldgevoel gekweld, zeker is van zijne gunst. Gelijk hij weleer Kanaän veroverde en zich op den Sion vestigde, zoo zal hij eens, na zijne vijanden overwonnen te hebben, zegepralend het heiligdom binnentrekken.

De dichter was blijkbaar goed te huis in oudere geschriften, vooral in Richt. IV, V; Deut. XXXIII; Jez. XL—LXVI, en leefde wis geruimen tijd na Ezra en Nehemja, waarschijnlijk in den Griekschen tijd. De tekst is op verscheidene plaatsen zeer bedorven, de uitlegging van menig vers dientengevolge hoogst onzeker.

Na vs. 8, 20, 33 staat *sela.*

LXVIII : 1 Voor den orkestmeester. Van David. Een psalm. Een lied.
2 God staat op, zijne vijanden stuiven uiteen,
zijne haters vluchten voor hem;
3 gelijk rook wegdrijft drijven zij weg;
gelijk was voor het vuur smelt
gaan de boozen te gronde voor God.
4 Maar de rechtschapenen jubelen blijde voor Gods aangezicht,
zijn verblijd met vreugdebetoon.
5 Zingt Gode ter eer,
roemt met stem en snaren zijnen naam;
baant een weg voor hem die rijdt door de wildernis,
verheugt u in Jah en jubelt voor zijn aangezicht,
6 voor der weezen vader, der weduwen rechter,
voor God in zijne heilige woning,
7 voor God, die aan de eenzamen een tehuis geeft,
die gevangenen in welstand uitleidt —
terwijl de weerspannigen in eene barre woestenij blijven.

Vs. 2. Num. X : 35.

2. Dit vers is ontleend aan Num. X : 35, met verandering van de vormen der werkwoorden en van *Jahwe* in *God.*
3. *rook*, ook XXXVII : 20; Hoz. XIII : 3 beeld der vergankelijkheid. — *drijven zij weg*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *drijft gij* (hen) *weg.*
5. *baant een weg*, letterlijk *hoogt op.* — *die rijdt door de wildernis*, toespeling op den tocht der Israëlieten door de woestijn en op Jez. XL : 3 v. — *verheugt u*, naar verb. t. — *Jah.* Zie op Exod. XV : 2.
6. *der weezen — rechter*, hun beschermer; verg. Exod. XXII : 22—24; Deut. X : 18. — *zijne heilige woning*, den hemel, Deut. XXVI : 15; Jer. XXV : 30.
7. *in welstand*, onzekere vertaling van een Arameesch woord. — *terwijl — blijven.* Tegenstelling hiermede vormt vs. 19*d*.

8 God, toen gij uittoogt voor uw volk uit,
voortschreedt in de wildernis,
9 beefde de aarde, en deed de hemel het stroomen
voor God, den God van Israël.
10 Met een milden regen besproeit gij, o God, uw erfdeel,
en is het uitgeput, gij herstelt het;
11 uwe kudde heeft er zich in nedergezet;
in uwe goedheid, God, bereidt gij het voor den ellendige.
12 De Heer doet een woord weerklinken;
talrijk is de vrouwenschaar die blijde tijding brengt;
13 de koningen der heirscharen vlieden, vlieden,
en de leden des gezins verdeelen buit.
14 Zoudt gij nederliggen tusschen de schuttingen —
de vleugels der duif zijn met zilver bedekt,
hare wieken met goudgelen glans —
15 terwijl de Machtige koningen verstrooit,
als sneeuw op den Salmon?
16 Een goddelijke berg is het gebergte van Bazan,
een veeltoppige berg het gebergte van Bazan.
17 Waarom, gij veeltoppig gebergte, ziet gij afgunstig
naar den berg dien God tot woonplaats begeerd heeft,
en waarop Jahwe ook wonen zal voor altijd?
18 Gods wagenen zijn tienduizenden,
duizenden bij duizenden;
de Heer komt van den Sinai in het heiligdom.
19 Gij zijt in den hooge opgestegen,

8—11. Blijkbaar is dit de beschrijving van Israëls komst in Kanaän, onder aanvoering van Jozua, met woorden die voor een deel aan Richt. V : 4 v. ontleend zijn; waarbij de dichter voor den geest heeft: zoo zal Jahwe ook nu komen tot redding van zijn volk.

9. *voor God.* Hierna heeft Hebr. t. nog *dat is de Sinai,* met herhaling der woorden *voor God.* Verg. op Richt. V : 5. De man die deze woorden inlaschte meende dat hier sprake was van Jahwe's openbaring op den Sinai (Exod. XIX), waarbij ook eene beving van hemel en aarde wordt vermeld.

10 v. De vertaling van deze verzen is hoogst onzeker. — *uw erfdeel,* Kanaän. — *is het uitgeput,* volg. verb. t.; Hebr. t. *is hij uitgeput,* wat op niets terugslaat. De dichter doelt niet slechts op het verleden, maar beschrijft wat Jahwe voortdurend in Kanaän voor *den ellendige,* d. i. Israël, doet. — *uwe kudde,* letterlijk *uw gedierte.* Hiermede moet het volk Israël bedoeld zijn; maar de uitdrukking is zeer vreemd.

12. *een woord,* een machtwoord tot redding en verheerlijking van zijn volk. — *talrijk — brengt.* Verg. Exod. XV : 20 v.; 1 Sam. XVIII : 6 v. Waarschijnlijk dacht de dichter aan Debora's lied, waarop, evenals in vs. 8 v., ook vs. 13—15 wordt gezinspeeld.

13. Verg. Richt. V : 19—22, 30. — *leden,* eigenlijk *woning,* zeer onzekere vertaling.

14. *Zoudt — schuttingen.* Dit is waarschijnlijk weder eene toespeling op Richt. V, nl. op vs. 16 (verg. Gen. XLIX : 14), waar aan Issachar en Ruben verweten wordt werkeloos te zijn gebleven bij den krijg Gods. Hoe echter hiermede het vervolg samenhangt, is zeer duister. Kan de schitterende duif de rijke vijand zijn, bij wien veel buit is te behalen? Anderen zien in de duif het zegevierende Israël; verg. LXXIV : 19.

15. *als sneeuw,* naar zeer onzekere tekstverbetering. — *den Salmon,* onbekend. Verg. Richt. IX : 48.

16—19. Nadat in vs. 12—15 de verovering van Kanaän door den God Israëls beschreven is, wordt hier geteekend, hoe hij den Sion tot woonplaats verkiest.

16. *Een goddelijke berg,* een zeer hooge; verg. Jona III : 3 en op Gen. XXIII : 6. — *het gebergte van Bazan.* Daar hier sprake is van een gebergte dat ondersteld wordt naijverig te zijn op den Sion, als den berg waarop, bij uitsluiting van andere bergen, God woont, moeten wij denken aan een gebergte in het land van Israël, en dan komt in het land Bazan het eerst de Hermon in aanmerking; verg. op Deut. III : 9 en op Deut. I : 7. — *veeltoppige.* Hebr. t. heeft bij vergissing dit bijvoeglijk naamwoord in het meervoud, of het woord *berg* in het enkelvoud.

17. De hier onderstelde naijver van andere bergen op den Sion is alleen na Jozia's hervorming verklaarbaar.

18. Omstuwd van zijne heirscharen, trekt God zijn heiligdom binnen. De dichter schrijft alsof de Sion terstond na de verovering des lands de uitverkoren woonplaats van Jahwe geworden is. Verg. Exod. XV : 17. — *Gods wagenen.* Verg. 2 Kon. VI : 17. — *tienduizenden.* Het oorspronkelijke heeft een Arameesch woord. — *duizenden bij duizenden,* hoogst onzekere vertaling. — *komt van,* naar zeer geringe tekstverandering. Jahwe komt hier van den Sinai, evenals Deut. XXXIII : 2.

hebt gevangenen medegevoerd,
geschenken ontvangen onder de menschen;
zelfs weerspannigen moeten wonen bij Jah God.
20 Geloofd zij de Heer;
dag aan dag draagt hij ons,
God is ons heil.
21 God is ons een God die heil aanbrengt,
Jahwe de Heer heeft uitkomsten tegen den dood.
22 Ja, God verplettert den kop zijner vijanden,
den schedel van den booze, die in zijne zonden leeft.
23 De Heer heeft gezegd: Ik zal hen terugbrengen uit den smeltoven,
terugbrengen uit de kolken der zee;
24 opdat gij uw voet moogt wasschen in bloed,
de tong uwer honden er van roodgeverfd worde.
25 Men ziet uwen optocht, o God,
den optocht van mijn God, mijn koning, in het heiligdom.
26 Voorop gaan zangers, daarachter muzikanten,
te midden van vrouwen met tamboerijnen.
27 Zij loven God in de volle gemeente,
den Heer op Israëls feestgetijden.
28 Daar zijn, Benjamin, de geringe, als aanvoerder,
de vorsten van Juda in drommen,
de vorsten van Zebulon, de vorsten van Naftali.
29 Betoon, o God, uwe sterkte,
wees sterk, o God, die voor ons hebt gewerkt,
30 uit uw paleis ten bate van Jeruzalem.
Mogen koningen u geschenken brengen:

Vs. 19. Ef. IV: 8.

19. Daar onder *den hooge* niet anders dan de hemel kan verstaan worden, spreekt de eerste regel uit, dat God, na den Sion te hebben betrokken, de opperheerschappij heeft aanvaard; (*gij*) *hebt gevangenen medegevoerd* kan in een lied welks dichter Richt. V voor oogen had (zie vs. 8—11, 13) aan Richt. V: 12 ontleend zijn en dus, zonderdat wij behoeven te vragen wie die gevangenen zijn, beteekenen: gij hebt uwe vijanden overwonnen. Dat de Hemelheer offers van zijne getrouwen op aarde ontvangt is even natuurlijk als dat *weerspannigen*, zoowel ongeloovige en ongehoorzame Israëlieten als heidenen, zich huns ondanks naar zijn wil moeten voegen en onder zijn bestuur wonen.

21. *heeft uitkomsten tegen den dood*, redt uit doodsgevaar. — *Jahwe de Heer*. Dezelfde betiteling van de Godheid CIX: 21; CXLI: 8; Hab. III: 19; verg. op L: 1.

22. Dit is ontleend aan Num. XXIV: 17. — *den booze*, met omzetting der letters; grondt. *het haar*.

23. Twee beelden van verdrukking; over het eerste zie op Deut. IV: 20, over het tweede op 2 Sam. XXII: 5. — *den smeltoven*, met invoeging van eene letter; grondt. *Bazan*.

24. Verg. LVIII: 11. — *wasschen*, volg. de meeste oude vertt.; Hebr. t. *verpletteren*. — *roodgeverfd worde*, naar zeer onzekere tekstverbetering; Hebr. t. *van vijanden*.

25—28. De dichter verplaatst zich in de toekomst. Hij ziet reeds de processie waarin Jahwe als het ware zijn zegepralenden intocht houdt; verg. XXIV: 7—10.

25. *in het heiligdom*. Dit behoort bij *den optocht*.

27. *Zij loven*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *Looft*. Indien dit de ware lezing is, dan bevat het volgende vers den inhoud van het lied der zangers. — *de volle gemeente*, nog XXVI: 12. Het oorspronkelijke heeft een zeer jong Hebreeuwsch woord. — *op Israëls feestgetijden*, naar onzekere tekstverbetering; Hebr. t. *uit Israëls bron*.

28. Beschrijving van den stoet die de zangers volgt. — *de geringe*, of *kleinste*. Zoo heet de stam Benjamin 1 Sam. IX: 21. Het woord kan ook vertaald worden *de jongste*: Benjamin was Jakobs jongste zoon. — *als aanvoerder*, naar onzekere tekstverbetering; grondt. *ligt in vasten slaap*. — Waarschijnlijk heet Benjamin voorop te gaan omdat volgens den dichter de tempel op zijn grondgebied lag; verg. op Deut. XXXIII: 12. — *in drommen*, letterlijk *hun drom*, zeer onzekere lezing en vertaling. Is de zin getroffen, dan wordt eene tegenstelling bedoeld van het talrijke Juda met het kleine Benjamin. — *Zebulon* en *Naftali*, wellicht in plaats van andere stammen genoemd omdat zij Richt. IV: 6 op den voorgrond treden. Maar het kan ook zijn dat Benjamin en Juda het zuiden vertegenwoordigen, Zebulon en Naftali het noorden, Galilea; verg. Jez. VIII: 23.

29. *Betoon, o God*, volg. hss. en oude vertt.; Hebr. t. *Uw God betoonde*.

30. *uw paleis*, den hemel of den tempel. — *geschenken*. Verg. op Jez. XVIII: 7.

30*b*—32. Soortgelijke verwachtingen Jez. LX: 6—9, 11—13; LXVI: 12; Hagg. II: 8.

31 een schat van kalmus, eene kudde stieren,
met runderen uit Pathros,
zilverstaven van volkeren wier gaven welgevallig zijn.
32 Mogen aanzienlijken uit Egypte komen,
Ethiopië ijlings zijne hand naar God uitstrekken.
33 Koninkrijken der aarde, zingt Gode ter eer,
roemt den Heer met stem en snaren,
34 hem die rijdt in den overouden hemel der hemelen,
die, hoort! met zijne stem een machtig geluid geeft.
35 Geeft sterkte Gode,
wiens majesteit over Israël is,
en wiens sterkte zetelt in het zwerk.
36 Geducht is God uit zijn heiligdom, Israëls God;
hij verleent aan het volk sterkte en macht.
Geloofd zij God!

31. De tekst van dit vers is wanhopig bedorven. Zeker is alleen dat hier de offergaven beschreven worden die Jahwe ontvangen zal. Om onze vertaling te verkrijgen, zijn ettelijke woorden weggelaten en andere louter naar gissing overgezet. — *kalmus,* een welriekend hout, dat ook Exod. XXX : 23; Jez. XLIII : 24; Jer. VI : 20 als bestanddeel van den eeredienst voorkomt. — *uit Pathros,* door verplaatsing van éene letter; over Pathros zie op Gen. X : 14. — *staven,* door omzetting van éene letter; Job XXII : 24 v. is dit woord door *edel metaal* vertolkt.

32. Verg. Jez. XLV : 14. — *aanzienlijken.* Het Hebreeuwsche woord komt alleen hier voor; waarschijnlijk moet, met verandering van de eerste letter, een woord gelezen worden dat ook LXXVIII : 31 *aanzienlijken* beteekent.

34 v. Ettelijke uitdrukkingen in deze verzen zijn ontleend aan Deut. XXXIII : 26.

34. *die — hemelen,* die in den hoogsten hemel (zie op Deut. X : 14) heerschappij voert. *Overoud* heeten Gen. XLIX : 26, Deut. XXXIII : 15 de bergen.

35. *Geeft sterkte Gode.* Zie op XXIX : 1.

36. *zijn,* volg. Gr. en Lat. vertt., Hebr. t. *uw.* — *heiligdom,* d. i. òf den tempel òf den hemel, volg. hss. en de meeste oude vertt.; Hebr. t. heeft het meervoud.

PSALM LXIX.

Het water tot aan de lippen, maar God zal redden. — Opschrift (1). Op het punt van te bezwijken, roept de zanger tot God (2—5). Hij bidt God, die de maat zijner zonden kent, hem, den lijder om Gods wil, te redden (6—10). Groot is de smaad dien hij moet ondervinden; moge God in zijne goedheid zich zijner erbarmen (11—22). Hij doe zijn toorn nederdalen op de vervolgers der vromen en verdelge hen (23—29). De lijder zal daarentegen, gered door zijn God, hem loven die Sion tot eere brengt (30—37).

In vs. 7 (verg. vs. 33) schijnt de zanger zich duidelijk te onderscheiden van de gemeente; daar hij bidt dat door zijn ondergang zij die Jahwe zoeken, de vrome Joden, niet worden te schande gemaakt. Toch is het niet éen persoon die hier om eigen levensredding zijn God aanroept; immers, in vs. 27—37 blijken des zangers vijanden die der vromen te zijn, en valt zijne redding met die van zijn volk samen. Het is dus de verdrukte gemeente, die in naam van al hare vrome leden klaagt en om uitredding bidt. Verg. op XXII : 23.

Uit welken tijd de psalm afkomstig is, blijkt niet; wellicht uit denzelfden als Ps. XXII, waarmede hij veel overeenkomst heeft.

LXIX : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „Leliën”. Van David.
2 Red mij, o God, want het water is tot de lippen gekomen;
ik verzink in een grondeloozen modderpoel,
3 ik ben geraakt in diepten van water,
en een vloed overstelpte mij.
4 Ik ben afgemat van het roepen, mijne keel is heesch,

1. *Op de wijze van „Leliën”.* Zie op XLV : 1.

2 v. Hetzelfde beeld voor rampspoed XVIII : 5, 17; XL : 3; Klaagl. III : 53—55; Jona II : 3—6. Verg. op XL : 3.

2. *tot de lippen,* letterlijk *tot het leven* of *de ziel.*

4. Verg. VI : 7 v.; XXII : 16; XXXI : 10 v. — *van het wachten,* volgens andere klinkers, in overeenstemming met Gr. vert.; Hebr. t. *wachtende.*

mijne oogen worden dof van het wachten op mijn God.
5 Talrijker dan mijne hoofdharen zijn zij die mij onverdiend haten;
menigvuldiger dan mijne beenderen zij die mij zonder grond vijandig [zijn;
zoo moet ik teruggeven wat ik niet geroofd heb.
6 God, gij, gij kent mijne verdwaasdheid,
en mijne overtredingen zijn voor u niet verborgen.
7 Laten in mij niet te schande worden zij die op u hopen,
Heer, Jahwe der heirscharen,
laten in mij niet beschaamd worden zij die u zoeken, God Israëls.
8 Want om u draag ik smaad,
bedekt schaamte mijn aangezicht;
9 ik ben vreemd geworden aan mijne broeders,
een onbekende voor de zonen mijner moeder;
10 want de ijver voor uw huis heeft mij verteerd,
en de versmading dergenen die u smaden is op mij gevallen.
11 Al vastende, weende ik zielsbedroefd,
en dit werd mij tot smaad;
12 ik bekleedde mij met een treurgewaad,
en werd hun ten spreekwoord;
13 zij die in de poort zitten hebben het over mij,
alsook de liedjes der slempers.
14 Maar ik — mijn gebed rijst tot u, Jahwe, ten tijde des welbehagens,
antwoord mij, o God, in uwe groote goedertierenheid,
in trouw aan het door u toegezegde heil.
15 Verlos mij uit het slijk, dat ik niet verzinke,
worde ik gered van mijne haters en uit diepten van water.
16 Laat de watervloed mij niet overstelpen,
de kolk mij niet verzwelgen,
de put zijn mond niet over mij sluiten.
17 Antwoord mij, Jahwe, want zegenrijk is uwe goedertierenheid,
wend u tot mij naar uwe groote erbarming.
18 Verberg uw aangezicht niet voor uw dienaar;
want het is mij bang — antwoord mij spoedig.

Vs. 10*a*. Joh. II : 17. — Vs. 10*b*. Rom. XV : 3.

5. Verg. op XXXV : 19. — *menigvuldiger dan mijne beenderen*, naar Syr. vert.; Hebr. t. *zij die mij vernietigen zijn talrijk*. De talrijkheid der beenderen ook Job IV : 14 vermeld. — *zoo* — *heb*. De schuldeloos vervolgde vergelijkt zich met iemand die gedwongen wordt als geroofd af te geven wat hij inderdaad niet geroofd heeft.

6 v. De zanger houdt zich niet voor feilloos; dat waarvan zijne vijanden hem betichten moge niet waar zijn, God, en God alleen, kent zijne schuld. Maar deze is niet van dien aard en omvang dat hij daarvoor zoo moet lijden: volg. vs. 5 treft hem onverdiende haat. Verg. LI : 6.

7. Indien hij, de geloovige, te schande werd, dan zouden alle geloovigen daarbij beschaamd staan; want het had den schijn dat het den mensch niet baatte God te dienen. Is de zanger de gemeente, dan onderscheidt zij zich hier van hare leden.

8. Zijne godsvrucht is de aanstoot zijner vijanden, dat waarom zij hem vervolgen; verg. XLIV : 18—23.

9 v. Verg. Jer. XV : 10—18; XVI : 1—9; ook Ps. XXXVIII : 12; Job XIX : 13—15.

10. *de ijver voor uw huis* (d. i. de ergernis over de ontheiliging van uw huis) *heeft mij verteerd*. Het *huis* van Jahwe duidt hier zijn dienst en eer aan. Van den inwendigen gloed der ergernis over de zonden waarvan de vrome getuige is en waartegen hij zich verzetten wil gewaagt ook XXXIX : 4; CXIX : 139; Jer. VI : 10 v.; XX : 9. — *de* — *gevallen*. Ik trek mij den smaad dien de boozen met woord en daad Jahwe aandoen zoo aan alsof het mij zelven gold.

11. *Al* — *zielsbedroefd*, letterlijk, *Ik, mijne ziel, weende in vasten;* maar de lezing van *Ik weende* staat niet vast.

12. *werd hun ten spreekwoord*. Zie op Deut. XXVIII : 37.

14. *ten tijde des welbehagens*, in den tijd waarin ik mag aannemen dat God naar mij hooren zal. Verg. Jez. XLIX : 8; LXI : 2. — *in* — *heil*, letterlijk *in de trouw van uw heil*.

15. *van mijne haters en*. Dit is waarschijnlijk ingelascht tot verklaring van *uit diepten van water*, waarmede, evenals in vs. 2 v., de nood der vervolging wordt aangeduid.

16. Dit slaat terug op vs. 3.

19 Treed mij nader, red mijn leven,
verlos mij om mijne vijanden.
20 Gij weet, hoe ik gehoond, beschaamd en gesmaad word;
al mijne tegenstanders staan u voor oogen.
21 De hoon breekt mij het hart, en ik vertwijfel;
ik hoopte op iemand die deelneming betuigde, maar er was er geen,
op troosters, maar ik vond ze niet;
22 zij gaven mij vergif tot spijze,
en voor mijn dorst gaven zij mij azijn te drinken.
23 Moge de tafel die vóor hen staat hun tot een net worden,
en tot een valstrik voor hun vrede.
24 Mogen hunne oogen verduisterd worden, zoodat zij niet zien,
en maak dat hunne lenden voortdurend wankelen.
25 Stort uwe gramschap over hen uit,
en dat de hitte uw toorns hen treffe.
26 Worde hun kamp een woeste plek,
niemand wone in hunne tenten.
27 Want zij vervolgen hen die gij geslagen hebt,
en vertellen van de smart der door u neergevelden.
28 Voeg schuld bij hunne schuld,
en laat hen niet komen tot uwe gerechtigheid;
29 dat zij uit het boek des levens uitgewischt worden,
en niet opgeschreven worden met de rechtschapenen.
30 Doch mij, ellendige en geplaagde,
mij zal uw heil, o God, verhoogen.
31 Roemen wil ik Gods naam in een lied,
hem verheerlijken in een lofzang;
32 wat aan Jahwe welgevalliger zal zijn dan een stier,
dan een var met horens en hoeven.
33 De deemoedigen zien het en verheugen zich;
gij die naar God vraagt, uw harte leve op!
34 Want Jahwe hoort naar de armen,
en veracht zijne gevangenen niet.
35 Roemen moeten hem hemel en aarde,
de zeeën en al wat zich daarin beweegt.
36 Want God zal Sion redden,
en Juda's steden herbouwen;
men zal zich daar nederzetten en ze bezitten,

19. *om mijne vijanden*, opdat zij niet met mij spotten, integendeel beschaamd staan.
21. *iemand die deelneming betuigde*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *het deelneming betuigen*.
22. *vergif*. Het aldus vertolkte woord wordt in Gr. vert. overgezet door ‚gal'; verg. Matth. XXVII : 34.
23—29. Soortgelijke verwenschingen CIX : 6—20.
23. *net*, eigenlijk *strik*. — *voor hun vrede*, naar andere klinkers; Hebr. t. wellicht *voor gerusten* of *voor vrienden*.
26. Zoowel *kamp* (Gen. XXV : 16 en elders) als *tenten* is aan het spraakgebruik der nomaden ontleend, al wonen zij die hier verwenscht worden in steden. Verg. op Richt. VII : 8.
27. God zelf heeft de gemeente *geslagen*, *neergeveld*, d. i. in groote ellende gebracht. Toch vervolgen de boozen haar. — *vertellen*, met leedgevoel en zelfverheffing.
28 v. De zanger bidt dat de zondaar zich niet bekeere; waardoor hij zou vallen onder Gods *gerechtigheid*, d. i. zijne handelwijze jegens de vromen, zooveel als reddende liefde. Zoo zou hij met de rechtschapenen opgeschreven worden in *het boek des levens*; waarover zie op Exod. XXXII : 32.
30. *ellendige*. Over dit woord, *deemoedigen* in vs. 33, en *armen* in vs. 34, zie op IX : 13.
32. Verg. XL : 7; L : 8—15; LI : 18 v. en op Hoz. VI : 6.
33. Verg. XXII : 27.
34. *zijne gevangenen*, blijkbaar: de aan vreemden onderworpen Joden.
36 v. Dit onderstelt niet dat Jeruzalem en Juda's steden in puin liggen en onbewoond zijn, maar alleen een toestand van armoede en vernedering, waartegen de gulden eeuw die de dichter verwacht heerlijk zal afsteken.

37 het kroost zijner dienaren zal ze beërven,
en zij die zijn naam liefhebben zullen er wonen.

PSALM LXX.

Eene bede om redding uit 's vijands hand. — Opschrift (1). God beschame des zangers vijanden (2—5) en betoone zich hem, den machtelooze, een redder (6).

Deze verzen zijn nagenoeg gelijkluidend met XL : 1, 14—18. Zie inl. op Ps. XL.

LXX : 1 Voor den orkestmeester. Van David. Bij het brengen van de aandenkingsgave.
2 O, God, kom mij verlossen,
Jahwe, spoed u mij ter hulpe.
3 Dat beschaamd en schaamrood worden
zij die mij naar het leven staan;
dat terugdeinzen en te schande worden
zij die behagen scheppen in mijn ongeluk;
4 dat wederkeeren vanwege hunne schande
zij die zeggen: Ha, ha!
5 Maar mogen in u zich verblijden en verheugen
allen die u zoeken,
en mogen voortdurend zeggen: Verheerlijkt worde God!
zij die uw heil liefhebben.
6 En ik, ellendige en arme,
God, spoed u tot mij;
mijne hulpe en mijn redder zijt gij,
Jahwe, talm niet.

1. *Bij — aandenkingsgave.* Zie op XXXVIII : 1.
2. *kom mij verlossen,* letterlijk *om mij te verlossen.* Waarschijnlijk is het eerste woord van den regel weggevallen; verg. XL : 14.
4. *wederkeeren.* Dit woord verschilt in het Hebreeuwsch slechts éene letter met *verstommen,* dat XL : 16 staat en veel gepaster is. — *zij die zeggen.* In XL : 16 *zij die van mij zeggen.*
5. In deze verzen komen eenige uitdrukkingen voor die wij ook in LXIX : 30—33 aantreffen; verg. vs. 5 met LXIX : 31, 33 en vs. 6 met LXIX : 30; wellicht is het lied dientengevolge hier geplaatst.
6. *spoed u tot mij,* in het Hebreeuwsch nagenoeg dezelfde letters als *zal voor mij zorgen,* XL : 18. Verg. op CXLI : 1.

PSALM LXXI.

Mijne toevlucht van jongs af, verlaat mij tot in de grijsheid niet! — De zanger bidt God om uitredding (1—4). Van oudsher is zijne toevlucht Jahwe geweest, die hem ook nu niet aan zijne vijanden zal prijsgeven (5—11). Hij bidt dat zij beschaamd worden en dat hij tot in de grijsheid Jahwe moge loven (12—18). Want niemand is dien reddenden God gelijk (19 v.), die, wanneer hij den zanger nog meer beweldadigd heeft, luide door dezen zal geloofd worden (21—24).

In dit lied, waarin stukken uit XX; XXXI; XXXV; XL verwerkt zijn en dat dus jonger dan die psalmen is, spreekt de gemeente, die herdenkt hoe Israëls God van oudsher zijn volk heeft gered, en die, te midden van vernedering en smaad, haar vertrouwen uitspreekt dat hij de zijnen nimmer verlaten, maar hen integendeel aan hun recht helpen zal.

LXXI : 1 Tot u, Jahwe, neem ik de toevlucht;
laat mij niet beschaamd worden voor eeuwig.
2 Bevrijd mij door uwe gerechtigheid en geef mij uitkomst;
neig uw oor tot mij en red mij,

Vs. 1—3. XXXI : 2—4.

1. De Gr. vert. laat hieraan voorafgaan *Van David. (Een lied) van de zonen van Jonadab* (deze naam wordt in sommige hss. door een anderen vervangen) *en hen die het eerst in ballingschap weggevoerd zijn.* Waarschijnlijk worden met *de zonen van Jonadab* de Rechabieten (Jer. XXXV), met *hen — zijn* Jojachin en zijne medeballingen bedoeld. Wellicht was het oorspronkelijke opschrift *Van David.*

3 wees mij tot een burg op eene rots,
tot eene bergveste om mij te redden;
want gij zijt mijne rotskloof, mijne veste.
4 Mijn God, red mij uit des boozen hand,
uit de vuist van den onrechtpleger en tiran.
5 Want gij zijt mijne hoop, Heer Jahwe,
mijne toevlucht van der jeugd af.
6 U was ik toevertrouwd van de geboorte her,
van den moederschoot af zijt gij mijn weldoener;
u geldt steeds mijn loflied.
7 Voor velen ben ik als een toonbeeld geworden;
maar gij zijt mijne sterke toevlucht.
8 Mijn mond is vol van uwen lof,
den ganschen dag vol van uwe heerlijkheid.
9 Verwerp mij niet ten tijde des ouderdoms,
verlaat mij niet wanneer mijne kracht vervalt.
10 Want mijne vijanden leggen mij lagen,
zij die loeren op mijn leven beraadslagen samen.
11 „God heeft hem verlaten, vervolgt hem;
grijpt hem, want er is geen redder.”
12 God, wees niet verre van mij,
mijn God, spoed u mij ter hulpe.
13 Dat beschaamd en te schande worden
zij die het op mijn leven gemunt hebben,
dat in hoon en smaad gehuld worden zij die mijn onheil zoeken.
14 Maar ik, ik wil volhardend wachten,
en al uwen lof vermeerderen;
15 mijn mond zal gewagen van uwe gerechtigheid,
den ganschen dag van uw heil;
want ik ken er de mate niet van.
16 Ik kom vermelden de sterke daden van den Heer Jahwe,
ik zal roemen uwe gerechtigheid, de uwe alleen.
17 God, gij hebt mij onderwezen van der jonkheid af,
tot heden verkondig ik uwe wonderen.
18 Zelfs tot in ouderdom en grijsheid, o God, verlaat mij niet,
totdat ik getuigd heb van uwen arm,
aan het komende geslacht van uwe sterke daden.

Vs. 6. XXII : 10 v. — Vs. 12. XXII : 12*a*; XXXV : 22*b*; XXXVIII : 23; XL : 14*a*; LXX : 2*b*.

3. De eerste twee regels van dit vers zijn vertaald naar Gr. vert. en XXXI : 3. Hebr. t. heeft *wees mij tot een rotssteen, eene woning om voortdurend in te gaan hebt gij besteld om mij te redden.*

5—9. Blijkbaar zweefde den dichter hier en vs. 18, behalve XXII : 10 v., Jez. XLVI : 3 v. voor oogen, waar ook van 's volks jeugd en ouderdom gesproken wordt; verg. LXXXIX : 46; CII : 25; CXXIX : 1; Jez. XLIV : 2, 24; Jer. II : 2; Ezech. XVI; XXIII; Hoz. VII : 9; XI : 1.

5. *Heer Jahwe.* Wellicht is een der beide godsnamen bij vergissing ingevoegd. Desgelijks vs. 16.

6. *mijn weldoener.* Zie op XXII : 10.

7. *als een toonbeeld,* van Gods straffende gerechtigheid; zie op Deut. XXVIII : 46.

10. *leggen mij lagen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *zeggen tot* of *van mij.*

13. *te schande worden,* met invoeging van éene letter, waardoor de regel nagenoeg gelijkluidend wordt met XXXV : 4*a*; Hebr. t. *vergaan.* Verg. verder XXXV : 26; XL : 15; LXX : 3.

15. *de mate,* het aantal van Gods gerechte en heilrijke daden; verg. XL : 6.

16. *Heer Jahwe.* Zie op vs. 5.

17 v. Zie op vs. 5—9.

17. *tot — wonderen.* De dichter wil niet alleen zeggen dat hij steeds Gods lof verkondigt, maar ook dat hij Gods weldaden tot nu toe ondervindt.

18. *in ouderdom,* niet den toestand waarin hij nu verkeert, maar een dien hij verwacht, wanneer Gods oordeel openbaar wordt. — *arm,* macht. — *aan het komende geslacht,* met weglating van een woord *aan het geheele,* dat Gr. vert. op eene andere plaats heeft. Verg. XXII : 31.

19 Uwe gerechtigheid, o God, reikt tot den hooge,
gij, die groote dingen gedaan hebt, o God, wie is u gelijk?
20 Gij, die mij wel vele nooden en rampen hebt doen zien,
maakt mij weder levend, en trekt mij op uit de oceanen.
21 Wil mij nog meer verhoogen
en mij wederom troosten.
22 Dan wil ook ik u prijzen onder de volkeren, Jahwe,
prijzen met citerspel uwe trouw, mijn God;
ik zal bij de luit u, Heilige Israëls, psalmen zingen.
23 Jubelen zullen mijne lippen, als ik u loof met stem en snaren,
u loven zal ik, ik, dien gij hebt verlost.
24 Ook zal mijne tong den ganschen dag van uwe gerechtigheid spreken;
want beschaamd en schaamrood staan zij die mijn onheil zoeken.

Vs. 19*c*. XXXV : 10*b*. — Vs. 24*a*. XXXV : 28*a*.

19. Verg. op Jer. LI : 9. — In Hebr. t. gaat *En* vooraf, dat volg. Gr. vert. is weggelaten.
20. *mij*. Eene andere lezing van Hebr. t. heeft *ons*. — *maakt mij weder levend*. Dezelfde voorstelling, dat het vertrapte Israël dood is, vinden wij ook XXX : 4; LXXX : 19; LXXXV : 7. Verg. Jez. LIII : 8—12; Ezech. XXXVII; Hoz. VI : 2. — *de oceanen* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt er *der aarde* bij), de stortvloed van rampen; verg. XLII : 8; LXIX : 3 enz. — Vóor *trekt mij op* is weggelaten *weder*, waarschijnlijk eene schrijffout, door het voorafgaande en het volgende *weder* veroorzaakt.
21. *Wil — verhoogen*, letterlijk *Vermeerder mijne grootheid*. — *weder*, volg. Gr., Syr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *wend u (troost mij)*.
22. *onder de volkeren, Jahwe*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

PSALM LXXII.

De koning leve in eeuwigheid! — Opschrift (1*a*). De dichter bidt God dat hij den koning de macht geve om het recht te handhaven (1*b*—4). Weldadig zij dientengevolge zijne heerschappij (5—7), die zich moge uitstrekken over de geheele aarde (8—11), omdat hij de verdrukten redt (12—14). Dies zij hij zelf gezegend en tot in lengte van dagen geëerd (15—17). Geloofd zij God! (18 v.). Onderschrift (20).

Dit lied, behalve Ps. CXXVII, in het O. T. de eenige psalm die aan Salomo wordt toegekend — waarom, zie op vs. 10 — bezingt een koning wien eeuwige heerschappij wordt toegewenscht. Met dien koning wordt, evenmin als waarschijnlijk in Ps. XLV, een tijdgenoot van den dichter bedoeld, maar een toekomstig vorst (verg. op Jez. XI : 1—11). Immers, het lied is, blijkens de benamingen *armen, ellendigen, geringen* voor de vrome Israëlieten, in vs. 2, 4, 12—14, uit een tijd toen Israël geen koning meer had. Ook is de heerschappij van den koning die hier bezongen wordt zoo groot dat zij veeleer aan een toekomstigen dan aan een tegenwoordigen doet denken. Daarenboven is vs. 8 waarschijnlijk aan Zach. IX : 10 ontleend.

Vs. 18 v. is denkelijk van den Verzamelaar, die het psalmboek in vijf boeken verdeelde, terwijl het laatste vers eens het einde van een bundel aan David toegeschreven liederen moet geweest zijn. Verg. op XLI : 14.

LXXII : 1 Van Salomo.
Geef, o God, uw recht den koning,
den koningszoon uwe gerechtigheid:
2 oordeele hij uw volk naar gerechtigheid,
uwe ellendigen naar recht.
3 Dat de bergen vrede dragen voor het volk,
en de heuvelen door gerechtigheid;
4 hij verschaffe recht aan de ellendigen van het volk,
redde de zonen des armen en vertrappe den verdrukker.

1. *uw recht*, naar alle oude vertt.; Hebr. t. heeft het meervoud, dat zou beteekenen *uwe verordeningen*, wat hier niet past. — *den koningszoon*, een vorst van koninklijken bloede. De bedoeling is: geef den koning de wijsheid om recht te spreken zooals het u behaagt.
2. *uwe ellendigen*, de verdrukte leden van het volk Israël.
3. De *vrede*, welvaart, is als het ware de vrucht die de bergen voortbrengen ten gevolge van de goede handhaving van het recht. De bergen staan in een bergland als Palestina zeer natuurlijk voor het geheele land. Verg. Exod. XV : 17.
4. *de zonen des armen*, òf hetzelfde als „de armen", òf de zonen van het arme Israël.

5 Hij leve zoolang de zon schijnt,
en zoolang de maan er is, geslacht uit geslacht in.
6 Hij zij als de regen die op het grasveld nederdaalt,
als eene regenvlaag die het land besproeit.
7 Bloeie in zijne dagen de gerechtigheid,
en groot zij de vrede totdat er geen maan meer is.
8 Hij heersche van zee tot zee,
van de Rivier tot de uiteinden der aarde.
9 Dat voor hem tegenstanders zich buigen,
zijne vijanden stof lekken;
10 dat de koningen van Tarsjis en van de kustlanden schatting brengen,
de koningen van Sjeba en Seba gaven schenken;
11 ja, dat alle koningen zich voor hem nederwerpen,
alle natiën hem dienen.
12 Hij toch bevrijdt den arme die om hulp schreit,
den ellendige en hem die geen helper heeft;
13 hij spaart den geringe en arme,
het leven der armen redt hij;
14 uit verdrukking en geweld verlost hij hen,
en kostelijk is hun bloed in zijn oog.
15 Dies leve hij, en geve men hem goud van Sjeba,
bidde men voortdurend voor hem,
zegene men hem den ganschen dag.
16 Overvloed van koorn zij in het land op der bergen top,
zijne vrucht ruische als de Libanon,
uit de steden schiete men bloeiend op, als het kruid der aarde.
17 Zijn naam dure voor eeuwig;
zoolang de zon schijnt bloeie zijn naam.
Mogen alle geslachten der aarde zich daarmede zegen toebidden;
alle natiën hem gelukkig prijzen.
18 Geloofd zij Jahwe, God, de God van Israël,
die wonderen doet, hij alleen,
19 en geloofd zij zijn heerlijke naam tot in eeuwigheid,
vervulle zijne heerlijkheid de gansche aarde.
Amen, Amen!

Vs. 8. Zach. IX : 10*d e*. — Vs. 17*c*. Gen. XII : 3*b* enz.

5. Verg. vs. 7, 17; LXXXIX : 30, 37 v.; Job XIV : 12. — *Hij leve,* letterlijk *Hij verlenge* (zijne dagen), volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Men vreeze u.*

7. *de gerechtigheid,* volgens andere klinkers, met de oude vertt.; Hebr. t. *de rechtschapene.* — *groot zij,* naar geringe tekstverandering; Hebr. t. *de menigte van.*

8. Dit vers is waarschijnlijk ontleend aan Zach. IX : 10; zie aldaar.

9. *tegenstanders,* naar verb. t.; Hebr. t. *steppendieren.* — *stof lekken.* Zie op Jez. XLIX : 23.

10. *Tarsjis.* Zie op 1 Kon. X : 22. — *de kustlanden.* Zie op Jez. XL : 15. — *Sjeba* en *Seba.* Zie op Gen. X : 7. De vermelding van Sjeba deed wellicht denken aan het verhaal 1 Kon. X : 1—13, en gaf zoo aanleiding den psalm aan Salomo toe te kennen.

12—14. Om 's konings hier geroemde deugden moeten alle vorsten hem huldigen.

14. *kostelijk — oog.* Verg. CXVI : 15. Wee wie het vergiet!

16. Een en ander is onzeker in de vertolking van dit vers. Zóo het woord door *overvloed* vertaald. Ook *ruische*; het Hebreeuwsche woord is het gewone voor eene aardbeving; Gr. vert. heeft *zij hoog.* — *als de Libanon,* als de wouden op dit gebergte. — *uit — op,* letterlijk *men bloeie uit eene stad.* Evenals het koren overvloedig zal zijn op de bergen, zoo groeie in de steden de bevolking. Wellicht is de regel ontleend aan Jez. XXVII : 6. Verg. XCII : 8; Jez. XLIX : 20.

17. *bloeie,* onzekere lezing. — *alle geslachten der aarde,* uit Gr. vert. ingevoegd. Zoo hebben wij hier eene aanhaling van Gen. XII : 3; zie aldaar.

18. *die wonderen doet.* Dit is een denkbeeld dat ook LXXXVI : 10; CXXXVI : 4 en in Jez. XL—XLIX herhaaldelijk uitgesproken wordt.

19. *vervulle — aarde,* ontleend aan Num. XIV : 21. — *Amen.* Zie op 1 Kron. XVI : 36.

20 Einde der gebeden van David, den zoon van Izai.

20. *gebeden.* Zoo heeten Ps. XVII; LXXXVI; XC; CII; CXLII. — Daar dit onderschrift onderstelt dat er geen liederen meer volgen die aan David worden toegekend — wat echter met LXXXVI; CI; CIII; CVIII—CX; CXXII; CXXIV; CXXXI; CXXXIII; CXXXVIII—CXLV het geval is — heeft het zeker eens aan het slot van een bundel Davidspsalmen gestaan.

DERDE BOEK.

PS. LXXIII—LXXXIX.

PSALM LXXIII.

In Gods nabijheid overwint de vrome den twijfel door der boozen voorspoed gewekt. — Opschrift (1*a*). Al is God voor Israël goed, de voorspoed en de hooge toon der boozen bracht den zanger in gevaar hen te benijden (1*b*—12) en zijne vroomheid voor onnut te houden (13 v.). Maar met dit te zeggen zou hij van de gemeente afgevallen zijn (15); daarom dacht hij na en lette op het eind der boozen (16 v.); dat vreeselijk is (18—20). Wat was hij dus dwaas toen hij zich ergerde over het Godsbestuur! (21 v.). Immers, in het geloof aan God en in zijne nabijheid wordt hij voor heden en voor de toekomst het hoogste geluk deelachtig (23—28).

In dit lied, het eerste der reeks die met Ps. L aan Azaf wordt toegekend (LXXIII—LXXXIII), worden dezelfde ervaring, twijfeling en geloofsherleving bezongen als in XXXVII; XLIX; XCII en *Job*. Maar terwijl in laatstgenoemd boek de twijfel aan Gods rechtvaardigheid door het persoonlijk lijden van een vrome gewekt wordt, wordt onze dichter, blijkens vs. 1, gekweld door het raadsel van het lijden van het ware Israël.

LXXIII : 1 Een psalm van Azaf.
Wel is God goed voor Israël,
voor hen die rein zijn van hart;
2 toch waren bijkans mijne voeten gestruikeld,
verschilde het weinig of mijne schreden waren uitgegleden;
3 want ik was afgunstig op de overmoedigen,
als ik zag dat het den boozen wel ging.
4 Immers, banden hebben zij niet,
gezond en welgedaan is hun lichaam,
5 zij deelen niet in de moeite der stervelingen,
worden niet geplaagd als gewone menschen.
6 Daarom is hoogmoed hun halssieraad,
omhult hen geweldenarij als een kleed.
7 Hunne schuld dringt uit het vet naar buiten,
de inbeeldingen des harten loopen over;
8 zij spotten en spreken boosaardig,
spreken uit de hoogte tot onderdrukking;
9 zij zetten een mond op tegen den hemel,
en hunne tong beweegt zich op aarde.
10 Daarom verzadigen zij zich met brood,
slorpen zij volop water,
11 en zeggen: Hoe zou God het bespeuren,
de Allerhoogste er kennis van dragen?

1. *Israël.* Dit wordt in den volgenden regel beperkt tot *hen die rein zijn van hart,* het ware Israël.
4. *hebben zij niet, gezond,* door splitsing van een woord in tweeën; de vertaling van *hun lichaam* is onzeker.
7. Verg. Matth. XII : 34. — *Hunne schuld,* naar Gr. vert.; Hebr. t. *Hun oog.* — *het vet,* hun ongevoelig hart; zie op XVII : 10. — De verdorvenheid van hun hart openbaart zich in daden.
8. Met lichtzinnigheid en genot spreken zij er van, hoe zij anderen zullen verdrukken; verg. Jez. LIX : 13.
9. Zij spreken, met geringschatting van Gods macht, over alle wereldsche dingen.
10. Lezing en vertaling van dit vers is zeer onzeker. Is de overzetting juist, dan is de zin: omdat zij zulk een hoog woord voeren, hebben zij aan eten noch drinken gebrek.

12 Zie, zoo zijn de boozen,
en immer onbezorgd, worden zij steeds welvarender.
13 Gansch en al tevergeefs heb ik mijn hart zuiver gehouden,
mijne handen gewasschen in onschuld;
14 den ganschen dag toch word ik geslagen,
elken morgen word ik opnieuw getuchtigd.
15 Had ik gezegd: Zoo iets moet ik vertellen —
dan zou ik verraad gepleegd hebben aan het geslacht uwer zonen.
16 Daarom dacht ik na om het te begrijpen;
ijdele moeite was het in mijn oog . . .
17 totdat ik Gods heiligdommen binnentrad
en lette op der boozen einde.
18 Toch zet gij hen op een glibberigen bodem,
doet hen vervallen tot puinhoopen.
19 Hoe zijn zij eensklaps ter verwoesting geworden,
vergaan, omgekomen door verschrikkingen!
20 Als een droom na het wakker worden,
zoo, Heer, versmaadt gij hun schaduwbeeld, wanneer gij ontwaakt.
21 Toen mijn hart wrevelig werd,
ik in mijne nieren een pijnlijken steek voelde,
22 toen was ik redeloos, onverstandig,
was ik bij u als een dier.
23 Maar ik ben voortdurend bij u,
gij hebt mijne rechterhand gevat;
24 naar uwen raad zult gij mij leiden,
en daarna aannemen met eere.
25 Wien anders heb ik in den hemel?
en nevens u lust mij niets op aarde.
26 Al bezwijkt mijn vleesch en hart,
God is voor eeuwig de rotssteen van mijn hart en mijn deel.
27 Want zie, zij die ver van u zijn gaan te gronde,
en gij verdelgt al wie van u wegboeleert;
28 maar ik — nabij God te zijn is mij kostelijk;

13. *mijne — onschuld.* Zie op XXVI : 6.

15. Wanneer hij de denkbeelden vol twijfel van vs. 13 v. openbaar gemaakt had, zou hij zich van de gemeente losgemaakt hebben. Daarom dacht hij, gelukkig, eerst na. — *Zoo iets,* naar Gr. vert.

16. *Daarom dacht ik na,* naar andere klinkers; Hebr. t. *En ik zal nadenken.*

17. Wat onder *Gods heiligdommen* (Gr. vert. heeft het enkelvoud) verstaan wordt, is duister. Het kunnen de leerhuizen en synagogen zijn (volg. Gr. vert. de tempel), waar de vromen onderwezen werden in de wet en dus de oplossing van het raadsel dat hen kwelde konden erlangen. Doch waarschijnlijk is het beeldspraak en bedoelt de dichter de gemeenschap met God; zie op XV : 1. Hoemeer hij met God leefde, des te meer inzicht kreeg hij in de raadselen van het leven. — *der boozen,* duidelijkheidshalve in pl. v. *hun.*

18. *Toch.* Hoeveel voorspoed ook der boozen deel is, ik mag mij hierdoor niet laten verblinden; want het eind is toch dat gij hen in het verderf stort. — *glibberigen bodem.* Verg. XXXV : 6; Jer. XXIII : 12.

20. Verg. Job XX : 8 v.; Jez. XXIX : 7 v. Gelijk men ontwakend een droombeeld als iets onwezenlijks uit de gedachten bant, zoo doet gij het beeld der goddeloozen verdwijnen wanneer *gij ontwaakt* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in de stad*), d. i. ten gerichte komt (verg. op III : 8). — *hun schaduwbeeld.* Verg. XXXIX : 7.

21. *wrevelig,* letterlijk *verzuurd.* — *ik — voelde,* in vertwijfeling klaagde. Over *nieren* zie op VII : 10.

22. *redeloos.* Zie op XLIX : 11.

23. Teruggekomen van mijn twijfel, zie ik, hoe gezegend ik door u ben en dat gij mij tot eer brengen wilt.

24. Lezing en vertaling van den tweeden regel is zeer onzeker. Waarschijnlijk bedoelt de zanger niet anders dan dat God hem na druk en kommer tot eer zal brengen.

27. *van u wegboeleert.* Zie inl. op Hoz. I—III.

28. *nabij — kostelijk.* Zie op XV : 1, ook op Job XXXIII : 26. — *verhalen.* Gr. vert., die in pl. v. *uwe werken* heeft *uwen lof,* voegt er nog bij *in de poorten der dochter van Sion.*

ik heb bij den Heer Jahwe mijne toevlucht gezocht,
om al uwe werken te verhalen.

PSALM LXXIV.

Wreek uw ontwijden tempel en red uw arm volk! — Opschrift (1*a*). God wordt gebeden, niet langer zijn volk te vergeten, en vooral te letten op de verwoesting door den vijand in den tempel aangericht (1*b*—9*a*). Van alle openbaring Gods verstoken (9*b*), bidt de zanger dat God niet werkeloos blijve bij den hoon des vijands (10 v.). Hij herdenkt de groote daden van zijn God (12—17) en bidt dat hij hem tegen den smalenden vijand bescherme en Zijne gekrenkte eer wreke (18—23).

Wij worden in dit lied, evenals in Ps. LXXIX, verplaatst in den tijd na de ontwijding van den tempel door Antiochus Epifanes (zie op vs. 4—7, 9 en 22). In dien bitteren nood zag de benarde gemeente (verg. op vs. 12) nergens uitkomst dan bij haar machtigen God.

LXXIV : 1 Een kunstig lied van Azaf.
Waarom, o God, hebt gij voorgoed verstooten,
rookt uw toorn tegen de kudde die gij weidt?
2 Denk aan uwe gemeente, die gij oudtijds verworven hebt,
die gij hebt losgekocht om erfelijk uw stam te zijn,
aan den berg Sion, dien gij tot woonplaats genomen hebt.
3 Hef uwe treden op naar de voorgoed in puin liggende plaats;
alles heeft de vijand in het heiligdom vernield.
4 Uwe tegenstanders brulden midden in uwe plaats der samenkomst;
zij hebben de teekenen van uwe heilige plaats verwoest,
5 zooals iemand van boven met eene bijl in het kreupelhout slaat;
6 de graveersels altegader hakten zij uit,
met hamer en houweel beukten zij ze;
7 zij staken uw heiligdom in brand,
slechtten en ontwijdden de woning van uwen naam.
8 Zij zeiden bij zich zelven: Laat ons hen altegader uitroeien!
zij hebben alle godshuizen in het land verbrand;
9 onze teekenen zien wij niet meer.
Er is geen profeet meer,
noch iemand bij ons die weet tot hoelang.

1. *Een kunstig lied.* Zie op XXXII : 1. — *Waarom — verstooten?* Verg. XIII : 2; XLIV : 10, 24; LX : 3, 12 enz. — *rookt.* Zie op Exod. XV : 8. — *de kudde die gij weidt,* Israël; verg. LXXIX : 13; XCV : 7 (zie aldaar); C : 3, ook Jer. XIII : 20.

2. *oudtijds,* bij de redding uit Egypte. — *erfelijk uw stam,* letterlijk *uw ervestam te zijn.* Verg. Jez. LXIII : 17. Het woord *stam* staat hier in de beteekenis van „volk".

3. *de voorgoed in puin liggende plaats,* de tempel, zooals uit den volgenden regel blijkt. Wat de overdreven uitdrukking *voorgoed* betreft, zie op XIII : 2.

4—7. Dit ziet waarschijnlijk op hetgeen 1 Makk. I : 21—23, 46; IV : 38 verhaald wordt van de tempelontwijding door Antiochus Epifanes.

4. *plaats der samenkomst.* Dezelfde benaming voor den tempel Klaagl. II : 6. Het Hebreeuwsche woord wordt in Ezra's Wetboek gebezigd in de benaming „tent der samenkomst", den tabernakel. Wellicht is het hier daaraan ontleend. Verg. op vs. 8. — *zij hebben de teekenen van uwe heilige plaats* (schoonheidshalve in stede van het vlak voorafgaande *plaats der samenkomst*) *verwoest,* naar zeer onzekere tekstverbetering; Hebr. t. *zij plaatsten hunne teekenen* (als?) *teekenen; hij werd gekend* (het laatste woord staat in vs. 5). Welke *teekenen* bedoeld worden, is hoogst onzeker; Num. II : 2 wordt hetzelfde woord (het gewone voor ‚teekenen') gebruikt voor figuren op vaandels. Waarschijnlijk beteekent het dus hier letters of godsdienstige figuren, zinnebeeldén, aan den tempel, aan het altaar en aan andere heilige voorwerpen in het heiligdom; door die voorwerpen stuk te slaan, om het metaal buit te maken, vernielde men ook die gewijde teekenen.

6. *de graveersels,* letterlijk *hare graveersels.* — *hakten zij uit,* volg. Gr. en Syr. vertt. ingevoegd.

8. *Laat — uitroeien!* naar verb. t.; Hebr. t. *Hun nakroost altegader.* — *alle godshuizen,* letterlijk *al Gods plaatsen van samenkomst*; verg. op vs. 4. Met deze plaatsen worden blijkbaar gebouwen, ook buiten Jeruzalem, bedoeld; daar nu de psalm uit de tweede eeuw dagteekent, moeten wij denken aan de synagogen. Dit is de eenige plaats in het O. T. waar zij voorkomen.

9. *Er — hoelang.* God laat het ons aan rechtstreeksche openbaringen ontbreken. Verg. inl. op *Daniël,* aan het slot. Geen Israëliet tot in de vierde eeuw toe zou dit hebben kunnen zeggen; maar daarna heette het profetisme uitgestorven (1 Makk. IX : 27), noemde men iemand die zich voor profeet uitgaf een leugenaar (Zach. XIII : 1—6), en stelde men zich de toekomst voor als den tijd waarin weer een

10 Hoelang, o God, zal de tegenstander hoonen,
de vijand uwen naam voorgoed beschimpen?
11 Waarom zoudt gij uwe hand terugtrekken,
en uwe rechterhand in uwen boezem houden?
12 En God is mijn koning van oudsher,
die heilsdaden verrichtte midden op aarde.
13 Gij hebt door uwe kracht de zee gekliefd,
de koppen der Draken op het water verpletterd;
14 gij hebt de koppen van het Gedrocht verbrijzeld,
het ter spijze gegeven aan het ras der woestijndieren;
15 gij hebt door splijting bron en beek geschapen,
gij altijdvlietende stroomen droog gelegd;
16 ú is de dag, ú ook de nacht;
gij hebt hemellichten en zon op hunne plaats gesteld;
17 gij al de grenzen der aarde bepaald,
zomer en winter, gij hebt ze gemaakt.
18 Denk hieraan, Jahwe: de vijand schimpt,
en een dwaas volk smaadt uwen naam.
19 Geef toch het leven uwer tortelduif niet aan het gedierte over,
vergeet niet voor altijd het leven uwer ellendigen.
20 Zie neder op uw verbond;
want de duistere plaatsen des lands zijn met geweld vervuld.
21 Laat de vertrapte niet beschaamd terugkeeren,
moge de ellendige en arme uwen naam prijzen.
22 Sta op, o God, kom op voor uwe zaak,
denk aan den hoon u bestendig door een dwaas aangedaan;
23 vergeet niet het geraas van uwe tegenpartijders,
het getier uwer wederstanders, dat voortdurend opstijgt.

profeet zou opstaan (Mal. IV : 5; 1 Makk. IV : 46; XIV : 41). — *tot hoelang*, onzekere vertaling. Wellicht zijn de aldus vertaalde letters eene schrijffout en schreef de dichter alleen *die het weet*, nl. de toekomst.

10. *Hoelang* en *voorgoed*. Zie op XIII : 2.

11. Waarom helpt gij ons niet? — *in* (letterlijk *binnen in*) *uwen boezem houden*, naar onzekere tekstverbetering; Hebr. t. verbindt *en uwe rechterhand* met den eersten regel en heeft dan *uit uw boezem vernietig*.

12. *mijn koning*, die van Israël.

13—17. Gods macht blijkt hieruit dat hij, na voorwereldlijke wezens overwonnen te hebben (zie op Job III : 8), de wereld heeft geschapen.

14. *het ras der*, naar verb. t.; Hebr. t. *aan het ras* (*volk*), *aan de*. — *het ras der woestijndieren*. Deze trek ontbreekt elders in de mythe.

15. *gij — geschapen*. Dit kan eene zinspeling zijn op het Exod. XVII : 6; Num. XX : 8 verhaalde, maar ook eene beschrijving der schepping. Is het dit, dan beteekent de tweede regel: gij hebt het droge gemaakt, Gen. I : 9 v; anders ziet het op het Exod. XIV : 21—31; Joz. III verhaalde. De opvatting dat de schepping bedoeld wordt is de waarschijnlijkste; maar ook Jez. LI : 9 v. wordt in eene dergelijke beschrijving van de schepping op den tocht door de Schelfzee gewezen.

16. Verg. Gen. I : 14—18. — *hemellichten en zon*. Gr. vert. *zon en maan*.

17. *gij — bepaald*. Verg. Job XXXVIII : 8—11.

18. Verg. vs. 10. — *een dwaas volk*. Verg. Deut. XXXII : 21; maar wordt het daar van heidenen gezegd, hier worden er zeker ook afvallige of wereldsche Joden mede bedoeld.

19. De vertaling van dit vers is niet zeker: in pl. v. *aan het gedierte* moet wellicht, met verandering van éene letter, *aan den dood* worden gelezen. — *uwer tortelduif*. Zoo worden de weerlooze vromen nergens anders genoemd (doch verg. LV : 7; LXXXIV : 4 en op LXVIII : 14); de oude vertt. hebben in pl. v. *het leven uwer tortelduif*, met verandering van éene letter, *de ziel die u prijst*. — In den tweeden regel is het woord *leven* hetzelfde dat in den eersten door *het gedierte* is vertaald. Waarschijnlijk is in den tekst eene fout.

20. *uw*, volg. Gr. vert. ingevoegd. — Na *lands* is éen woord, *verblijven* of *oasen*, weggelaten.

21. *terugkeeren*, van hun gebed tot u.

22. *Sta op*. Zie op III : 8. — *een dwaas*. Wellicht bedoelt de dichter Antiochus Epifanes.

PSALM LXXV.

De toornbeker van Israëls God staat gereed. — Opschrift (1). De zanger wil de werken van God

loven (2), die naar recht vonnist (3 v.). Hij vermaant de overmoedigen tot nederigheid (5 v.), omdat God vernedert en verhoogt, en alle boozen zijn toorn zullen ondervinden (7—9). Daarentegen zal de zanger juichen en hen allen verdelgen (10 v.).

Die hier zingt is de gemeente, die haar vertrouwen uitspreekt dat God te zijner tijd, ook door haar, de boozen vernietigen zal. Het lied, dat voor een deel aan 1 Sam. II : 1—10 ontleend is, kan uit denzelfden tijd zijn als Ps. LXXIV.

Na vs. 4 staat *sela*.

LXXV : 1 Voor den orkestmeester. „Verderf niet". Een psalm van Azaf. Een lied.
2 Wij loven u, o God, wij loven;
zij die uwen naam aanroepen gewagen van uwe wonderen. —
3 Wanneer ik den rechten tijd aangrijp,
dan richt ik in billijkheid;
4 al siddert de aarde met al hare bewoners,
ik heb hare zuilen vastgezet. —
5 Ik zeg tot de overmoedigen: Roemt niet!
en tot de boozen: Draagt den hoorn niet hoog!
6 Draagt uw hoorn niet zoo hoog tegen den Hooge,
spreekt niet verwaten tegen den Rotssteen;
7 want niet uit het oosten of uit het westen,
noch uit de woestijn komt de verhooging;
8 maar God is rechter:
dezen vernedert en genen verhoogt hij.
9 Want een beker is in Jahwe's hand
met schuimenden wijn, vol gemengden drank,
en hij schenkt daaruit;
zelfs de droesem moet opgeslorpt en gedronken worden
door alle boozen der aarde.
10 Maar ik zal voor eeuwig jubelen,
met stem en snaren den God Jakobs loven,
11 en alle hoornen der boozen zal ik afslaan;
verhoogd zullen worden de hoornen der rechtschapenen.

1. „*Verderf niet*". Evenals boven LVII—LIX.
2. *zij die uwen naam aanroepen*, volgens zeer geringe tekstverbetering, gedeeltelijk naar Gr. vert.
3 v. Dit schijnen woorden van Jahwe te zijn, die verklaart te rechter tijd te zullen ingrijpen. Al moet de gansche aarde vergaan, ik, die haar heb gegrondvest, zal zorgen dat de ongerechtigheid op haar niet heerscht.
5. *Draagt — hoorn*. Verg. op 1 Sam. II : 1.
6. Verg. 1 Sam. II : 3. — *den Hooge*, eigenlijk *de hoogte*, den hemel. — *den Rotssteen*, d. i. God (zie op Deut. XXXII : 4), naar zeer geringe tekstverbetering volg. Gr. vert., die *God* heeft; Hebr. t. *den hals*.
8. *dezen — hij*. Verg. 1 Sam. II : 6—8.
9. Zie op XI : 6. — *gemengden drank*. Verg. op Jez. V : 22.
10. *jubelen*, naar Gr. vert.; Hebr. t. *verkondigen*.
11. *ik*, Israël.

PSALM LXXVI.

De Geduchte zal de koningen der aarde vernederen. — Opschrift (1). God oefende macht op den Sion (2—5); zoodat sterke vijanden machteloos werden (6 v.). Omdat hij zich zoo geducht betoonde, zullen de overgeblevenen hem prijzen (8—11). Dat de heidenen dan den Geduchte huldigen! (12 v.).

De dichter, die geruimen tijd na den val van Jeruzalem leefde (zie op vs. 3), ziet terug op den tijd waarin God, van Jeruzalem uit, Israëls vijanden vernederde, als b. v. in de dagen van Hizkia, en spreekt zijn vertrouwen uit dat diezelfde machtige God ook in de toekomst vorsten vernietigen zal. Dat hierdoor Israël zal worden verheerlijkt ligt in deze verwachting opgesloten.

Na vs. 4 en 10 staat *sela*.

LXXVI: 1 Voor den orkestmeester, bij snarenspel. Een psalm van Azaf. Een lied.
2 God is in Juda bekend,
groot is zijn naam in Israël.
3 In Salem was zijne tent,
in Sion zijne woning.
4 Daar verbrak hij de schichten van den boog,
schild, zwaard en oorlog.
5 Geducht zijt gij, heerlijk,
van de eeuwige bergen.
6 Der plundering prijsgegeven werden de stoutmoedigen,
in slaap zijn zij gedompeld,
geen der kloeke mannen vermocht iets.
7 Door uwe toornende stem, God Jakobs,
waren wagenen en paarden in diepen slaap gevallen.
8 Gij, gij zijt geducht,
wie kan voor u staande blijven, zoodra uw toorn ontbrand is?
9 Uit den hemel deedt gij een vonnis hooren;
de aarde vreesde en hield zich stil,
10 toen God ten gerichte opstond,
om alle deemoedigen des lands te redden.
11 Want der menschen gramschap moet u loven,
wat uwe gramschap overliet feestvieren u ter eer.
12 Doet geloften aan Jahwe, uw God, en betaalt ze;
dat allen die rondom hem wonen den Ontzagwekkende geschenken [brengen,
13 hem, die den overmoed der vorsten afmaait,
geducht is voor de koningen der aarde.

1. *bij snarenspel.* Zie op IV: 1. — Gr. vert. voegt hier, evenals in Ps. LXXX, aan het opschrift toe *Tegen den Assyriër,* blijkbaar in het lied eene herdenking vindende van de nederlaag der Assyriërs 2 Kon. XIX: 35.
2. *God is in Juda bekend,* door zijne groote daden, onder en voor Israël verricht.
3. *Salem,* Jeruzalem. Daar deze naam aan Gen. XIV: 18 ontleend is, is de psalm jonger dan Ezra's Wetboek, waarin dit hoofdstuk stond; en wel, veel jonger; omdat die naam door dat hoofdstuk algemeen bekend moet geworden zijn, eer een dichter die begrepen wilde worden dien kon gebruiken.
4. *schichten,* eigenlijk *vlammen* of *bliksemen,* LXXVIII: 48. Het punt van vergelijking zal wel de snelheid zijn. — *boog . . . zwaard, oorlog.* Verg. Hoz. I: 7; II: 17.
5. *Geducht,* met verplaatsing van éene letter; Hebr. t. *Verlicht.* — *van,* uwe sterkte openbarende van Sion, waar gij woont. — *de eeuwige bergen,* naar Gr. vert.; Hebr. t. *de bergen van roof.* Hoe de bergen van Jeruzalem — en geen andere kunnen bedoeld zijn — zoo kunnen heeten, is niet in te zien.
6. *Der — werden,* in het oorspronkelijke een Arameesch woord, dat nog in Jez. LIX: 15 wordt aangetroffen. — *in slaap zijn zij gedompeld* (verg. vs. 7), zoodat zij machteloos waren. Doelt de dichter op 2 Kon. XIX: 35? — *vermocht iets,* letterlijk *kon zijne hand vinden.*
11. Lezing en vertaling van dit vers zijn zeer onzeker. De zin is misschien: wat nu tegen God toornt moet eenmaal hem prijzen, en wat Gods (*uwe* staat niet in het oorspronkelijke) toorn overliet hem eeren. *feestvieren u ter eer,* naar Gr. vert.; Hebr. t. *zich omgorden.*
12. *allen die rondom hem wonen,* waarschijnlijk alle naburen van Israël, die rondom den in Jeruzalem zetelenden Jahwe wonen. — *geschenken.* Zie op Jez. XVIII: 7.
13. *den overmoed,* letterlijk *den geest.*

PSALM LXXVII.

Israëls verlosser uit Egypte redde ook ons. — Opschrift (1). De zanger roept in angst tot God (2—5). Hij herdenkt den voortijd bij de pijnlijke vraag, of God voor altijd zijn volk heeft verstooten (6—11). Nu wil hij gewagen van de wonderwerken die God oudtijds wrocht, met name hoe hij Israël verloste en door de zee voerde (12—21).

De gemeente troost zich in hare ellende door de herdenking van het verleden: zooals God de vaderen redde, zal hij ook haar bijstaan. Het lied is, blijkens de taal, uit den Griekschen tijd; daar het de ellende waarin het volk verkeert niet nader omschrijft, is nauwkeuriger bepaling onmogelijk.

Na vs. 4, 10, 16 staat *sela.*

LXXVII : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „Jeduthun". Van Azaf. Een psalm.

2 Ik wil tot God roepen en krijten;
ik wil tot God roepen, en hij zal mij het oor leenen.
3 Ten dage mijner benauwdheid vroeg ik naar den Heer,
mijne hand strekte zich des nachts uit zonder te verstijven,
mijne ziel weigerde zich te laten troosten.
4 Ik wil aan God denken en kreunen,
wil spreken, maar mijn geest is onmachtig.
5 Gij houdt mij de oogen open;
ik ben ontroerd en kan niet spreken.
6 Ik wil peinzen over de oude dagen,
de lang vervlogen jaren;
7 wil des nachts herdenken, hoe ik de snaren roerde,
bij mij zelven spreken, en mijn geest vorscht na:
8 Zal de Heer dan voor altijd verstooten?
zal hij nooit weder welbehagen hebben?
9 is zijne goedertierenheid voorgoed ten einde?
is het met zijne belofte gedaan, alle geslachten door?
10 vergeet God zich te ontfermen?
sluit hij in toorn zijne erbarming af?
11 Ik zeide: Dit is het wat mij krenkt,
dat de rechterhand des Allerhoogsten veranderd is.
12 Ik zal de daden van Jah vermelden;
want ik wil herdenken uwe wonderen van ouds.
13 Ik zal van al uw werk gewagen,
en spreken van uwe daden.
14 God, uw weg is in heiligheid;
wie is een groot God als God?
15 Gij zijt God, wonderen verrichtend,
gij hebt uwe macht bekend gemaakt onder de volken.
16 Gij hebt met sterken arm uw volk verlost,
de zonen van Jakob en Jozef.
17 De wateren zagen u, o God,
de wateren zagen u en sidderden,
zelfs de vloeden beefden;
18 de wolken ontlastten zich in waterstroomen,
het zwerk deed geratel hooren,

1. *Op de wijze van „Jeduthun"*. Zie op XXXIX : 1.

5. *Gij — open,* letterlijk *Gij houdt mijne oogleden vast*; wat schijnt te beteekenen: gij verhindert mijne oogen zich te sluiten; maar de vertaling is onzeker.

6 v. Verg. vs. 12 v.; CXLIII : 5.

7. *hoe ik de snaren roerde,* letterlijk *mijn snarenspel.* Hij herdacht, hoe blijde hij in dien ouden tijd (vs. 6) geweest was.

9. *is . . . ten einde,* in het oorspronkelijke een Arameesch woord. — *zijne belofte,* letterlijk *het woord.*

11. *wat mij krenkt,* onzekere vertaling. — *dat — is,* dat Jahwe niet meer zoo machtig is als weleer.

14. Het vers is ontleend aan Exod. XV : 11. — *is in heiligheid,* is zeer vreeselijk; wat zich in het kastijden van de zondaren openbaart. — *als God.* De dichter schreef *als Jahwe.* Zie inl. op XLII—LXXXIII.

16. *verlost,* uit Egypte. — *de — Jozef.* Dezen moesten niet naast elkander genoemd zijn: de zonen van Jakob zijn alle Israëlieten, die van Jozef alleen de bewoners van het noordelijk rijk; maar de dichter bedoelt gansch Israël. Wellicht vermeldt hij Jozef om te voorkomen dat men alleen aan Juda dacht; wat in den tijd na Ezra niet onmogelijk was; verg. Jez. XI : 13 en op Ezra VIII : 2—14. Onze psalm heeft dit gebruik van den naam *Jozef* gemeen met LXXX (vs. 2); LXXXI (vs. 6).

17—20. De dichter bedoelt den tocht door de Schelfzee, Exod. XIV : 15—XV : 21. In *Exodus* lezen wij niets van een onweder; maar onze dichter, vrij wat minder sober dan de schrijvers van het oudere verhaal en het lied, vermeit er zich in, de overlevering uit te werken; waarvoor XVIII : 8—16 of Hab. III : 10—15 zijn model was.

17. *de vloeden.* Verg. Exod. XV : 5, 8.

ook vlogen uwe pijlen rond;
19 uw donder dreunde in de dwarreling,
bliksemschichten verlichtten het aardrijk,
de aarde beefde en schudde.
20 Door de zee ging uw weg,
uw pad door groote wateren,
uwe sporen werden niet onderkend.
21 Gij leiddet uw volk als schapen,
door bemiddeling van Mozes en Aäron.

18. *uwe pijlen*, de bliksemschichten.
19. *in de dwarreling*, van den wind of het opgewaaide kaf (verg. LXXXIII : 14; Jez. XVII : 13). Anderen *de raderen*; waarin dan gezinspeeld wordt op de voorstelling dat Jahwe rijdt over het uitspansel; zie op Deut. XXXIII : 26.
20. *uwe — onderkend*, omdat gij over den zeebodem gingt, straks weer overdekt door het water.

PSALM LXXVIII.

Herinnering aan Gods leiding van het ongehoorzame volk, van Mozes tot David. — Opschrift (1*a*). De dichter noodigt zijn volk uit, te luisteren naar Gods groote daden in den ouden tijd (1*b*—4): hij heeft aan de vaderen de wet gegeven; opdat zij haar aan de volgende geslachten zouden voorhouden (5—8); maar deze hebben Gods woorden en daden vergeten (10 v.). Hunne vaderen redde hij uit Egypte (12—14) en drenkte hij in de woestijn (15 v.); toen zij niet geloofden dat hij hun voedsel verschaffen kon, spijzigde hij hen wonderbaar, hen tuchtigend voor hunne begeerlijkheid (17—31). Toen zij hem nog niet geloofden, liet hij hen omkomen in de woestijn; waarop zij zich in schijn tot hem bekeerden (32—37). Ofschoon hij, bedenkend hoe zwak zij waren, hun vergaf (38 v.), stelden zij hem telkens op de proef (40 v.), en herdachten niet, hoe hij de Egyptenaren geslagen (42—51), hen verlost en in Kanaän gebracht had (52—55). Toen zij opnieuw weerspannig waren, leverde hij hen aan het zwaard over en versmaadde hun heiligdom te Sjilo (56—64). Maar daarna ontwakend, vernederde hij zijne vijanden en verkoos tot zijne woonplaats den Sion, en tot zijn koning David, die hen vroom regeerde (65—72).

Evenals in CV; CVI; CVII, wordt in dit lied uitvoerig Israëls verleden bezongen, tot waarschuwing en bemoediging van hen voor wie de psalm is gedicht. Dit zijn zonder twijfel de Joden lang na Jeruzalems val; de dichter toch maakt gebruik van de jongste verhalen in *Genesis, Exodus, Numeri* en *Samuel*, die blijkbaar aan zijne lezers goed bekend zijn. De overeenstemming zijner voorstellingen met die van *Kronieken* (zie op vs. 68—71) wijst duidelijk op den Griekschen tijd. Hij eindigt zijne herinneringen uit de Geschiedenis met Davids regeering, omdat in de uitverkiezing van den Sion en van David de groote, onberouwelijke belofte Gods aan zijn volk was gegeven. Mocht zulk eene gulden eeuw terugkeeren!

LXXVIII : 1 Een kunstig lied van Azaf.
Leen het oor, mijn volk, aan mijne onderrichting,
neigt uwe ooren naar de woorden van mijn mond.
2 Ik wil mijn mond openen tot eene spreuk,
raadselen uit den voortijd doen stroomen.
3 Wat wij gehoord hebben en weten,
wat onze vaderen ons hebben verhaald,
4 willen wij voor hunne zonen niet verhelen,
aan een volgend geslacht verhalend Jahwe's roemruchtige daden,
zijn krachtsbetoon en de wonderen die hij verricht heeft.
5 Hij stelde geboden op in Jakob,
en eene wet gaf hij in Israël,
waaromtrent hij onzen vaderen gebood
ze hunnen zonen bekend te maken;

1. *Een kunstig lied.* Zie op XXXII : 1.
2. *spreuk, raadselen.* Zoo noemt de dichter zijne verhalen omdat zij eene leerrijke strekking hebben; verg. op XLIX : 5. — *doen stroomen.* Zie op Micha II : 6.
3. Verg. XLIV : 2.

6 opdat het komende geslacht ze zou weten,
de zonen die geboren werden zouden optreden
en er van verhalen aan hunne zonen.
7 Zoo zouden zij op God hun betrouwen zetten
en Gods daden niet vergeten,
maar zijne geboden in acht nemen;
8 niet gelijk worden aan hunne vaderen,
een onhandelbaar en weerspannig geslacht,
een geslacht welks hart wankelmoedig was,
welks geest zich niet trouw aan God hield.
10 Zij hielden het verbond Gods niet,
en weigerden te wandelen in zijne wet;
11 zij vergaten wat hij gedaan had,
en de wonderen die hij hun had getoond.
12 Ten aanschouwen van hunne vaderen deed hij wonderen
in het land van Egypte, het veld van Soan;
13 hij kliefde de zee en deed hen er doortrekken;
en maakte dat de wateren hoopsgewijze bleven staan;
14 hij geleidde hen overdag in de wolk,
en den geheelen nacht door in een vuurlicht;
15 hij spleet rotssteenen in de woestijn,
en drenkte rijkelijk als met vloeden;
16 hij deed stroomen uit de rots komen,
en water afvloeien als rivieren.
17 Maar zij gingen nog voort tegen hem te zondigen,
door in de woestijn weerspannig te zijn tegen den Allerhoogste.
18 Zij stelden in hun hart God op de proef,
door spijs tot levensonderhoud te vragen,
19 en spraken tegen God; zij zeiden:
Zou God bij machte zijn, eene tafel in de woestijn aan te richten?
20 Wel sloeg hij den rotssteen, zoodat water vloeide
en beken stroomden;
maar zou hij ook brood kunnen geven,
of vleesch verschaffen aan zijn volk? —
21 Daarom werd Jahwe, dit hoorende, gramstorig,
en ontbrandde een vuur in Jakob,
ja, toorn steeg op tegen Israël;
22 omdat zij niet geloofden in God,
niet vertrouwden op zijne hulp.
23 Hij gaf den wolken daarboven een bevel,
en opende de deuren des hemels;

8. *onhandelbaar en weerspannig*, ontleend aan Deut. XXI : 18.
Na vs. 8 heeft grondt. (9) *Efraims zonen, gewapende boogschutters,*
keerden zich ten dage des strijds.
Wat het verband breekt en zeker, wij weten niet van waar en waardoor, hierheen verdwaald is.

12. *wonderen*. Zie Exod. VI : 27—XI : 10; XII : 29—36. — *het veld van Soan*, alleen hier en vs. 43. Zie op Num. XIII : 22.

13. *kliefde*. Hetzelfde woord. Exod. XIV : 16, 21. — *maakte — staan*. Dezelfde woorden als Exod. XV : 8.

14. Zie op Exod. XIII : 21.

15 v. Zie Exod. XVII : 1—7; Num. XX : 1—13. De herhaling in den tekst is veroorzaakt doordat de dichter op deze twee verhalen het oog had; volgens het eerste spreekt hij van *rotssteen*, volgens het tweede van *rots*.

17. Dat de Israëlieten reeds vóor deze wonderen hadden gezondigd heeft de dichter niet gezegd, maar wordt hier ondersteld. Hij doelt waarschijnlijk op het morren dat aan die wonderen voorafging, Exod. XVII : 3 v.

18—31. Verg. Exod. XVI; Num. XI.

21. In Num. XI : 1—3 ontbrandt het vuur vóor de klacht over het gebrek aan vleesch.

24 hij deed manna over hen regenen tot spijs
en gaf hun het koren des hemels;
25 menschen aten het brood der sterken,
hij zond hun teerkost tot verzadiging;
26 hij deed den oostenwind in den hemel opbreken,
voerde door zijne sterkte den zuidenwind aan,
27 en deed over hen vleesch regenen als stof,
gevleugelde vogels als het zand der zeeën;
28 hij deed ze vallen midden in zijne legerplaats,
rondom zijne woning.
29 Zij aten en werden ten volle verzadigd,
hij willigde hun hunne begeerte in.
30 Nog hadden zij niet genoeg van hun begeeren,
nog was hun eten in hun mond,
31 of de toorn Gods stak tegen hen op;
hij richtte eene slachting aan onder hunne welgedanen,
en velde Israëls jongelingen.
32 Met dat al zondigden zij weder,
en geloofden niet aan zijne wonderen.
33 Dies liet hij hen hunne dagen in vluchtigheid doorbrengen,
hunne jaren in verbijstering;
34 of zij, wanneer hij hen doodde, naar hem vragen,
en zich bekeerend, naar God uitzien zouden.
35 En ja, zij gedachten dat God hun rotssteen was,
en de allerhoogste God hun losser;
36 maar zij gaven hem mooie woorden,
en bedrogen hem met hunne tong;
37 hun hart hield niet aan hem vast,
en zij bleven aan zijn verbond niet getrouw.
38 Maar hij is barmhartig,
verzoent schuld en verderft niet,
wendt vaak zijn toorn af
en wekt niet zijne gansche grimmigheid op.
39 Hij gedacht dat zij vleesch zijn,
een wind, die heengaat en niet wederkeert.
40 Hoe vaak zijn zij in de woestijn tegen hem weerspannig geweest,

24. *koren des hemels.* Verg. inl. op Exod. XV : 22—XVI : 36. Zoo noemt de dichter het manna, dat Exod. XVI : 4 *brood uit den hemel* heet. Verg. CV : 40.

25. *menschen aten.* Anderen *ieder at.* — *het brood der sterken.* Gr. vert. en Wijsh. XVI : 20 *het brood* of *voedsel der engelen.* Dit wordt ook zeker met de Hebreeuwsche woorden bedoeld. Ook Jahwe heet somtijds „Israëls Sterke"; zie op Gen. XLIX : 24. — *teerkost,* het manna.

26. De winden wonen in den hemel en breken dus van daar op. — In Num. XI : 31 brengt de wind de kwakkelen uit zee, d. i. uit het westen, of, indien de schrijver zich de ligging der woestijn juist voorstelde, uit het noorden; in geen geval uit het oosten. De dichter noemt maar een paar namen van winden.

28. *midden in zijne legerplaats.* Volg. Num. XI : 31 vallen de kwakkelen rondom het kamp. — *rondom zijne woning,* den tabernakel. De dichter stelt zich dien, volgens Ezra's Wetboek (zie inl. op Num. I : 1—X : 28), voor als midden in Israëls kamp geplaatst.

30. *Nog — begeeren,* letterlijk *Nog waren zij niet vervreemd van hunne begeerte*; verg. Num. XI : 33. Het Hebreeuwsche woord met *hadden zij ... genoeg* vertaald is nauw verwant aan het Num. XI : 20 door *een walg* overgezette en is waarschijnlijk met het oog daarop gekozen.

32—34. Bedoeld wordt de rondzwerving in de woestijn, waarin zij vóor hun tijd stierven, na door hun treurig lot verbijsterd te zijn geweest; verg. Num. XIV : 26—35.

38 v. Verg. op Jez. LVII : 16.

38. Verg. LXXXVI : 15; Exod. XXXIV : 6 v.; Num. XIV : 18; Deut. IV : 31.

39. *vleesch,* beeld der vergankelijkheid; verg. op Jez. XXXI : 3. — Het denkbeeld dat God den mensch spaart om zijne zwakheid ook CIII : 8—16.

40. Verg. CVI : 33; Jez. LXIII : 10; Efez. IV : 30.

hebben zij hem bedroefd in de wildernis!
41 Herhaaldelijk hebben zij God op de proef gesteld,
en den Heilige Israëls gegriefd.
42 Zij gedachten niet zijn machtsbetoon,
den tijd waarin hij hen verlost had van den tegenstander,
43 toen hij in Egypte zijne teekenen deed,
zijne wonderen in het veld van Soan:
44 hij veranderde de Nijlarmen in bloed,
en hunne stroomen in wat zij niet konden drinken;
45 hij zond onder hen muggen, die hen verteerden,
en kikvorschen, die hen verdierven;
46 hij gaf hun gewas aan den kaalvreter,
aan den sprinkhaan de vrucht van hun arbeid;
47 hij deed hun wijnstok sterven door den hagel,
hunne moerbezieboomen door den ijzel;
48 hij leverde aan den hagel hun vee over,
hunne kudden aan de bliksemschichten.
49 Hij liet tegen hen los zijn gloeienden toorn,
gramschap en woede en nood,
eene zending van ongeluksboden;
50 hij bakende een pad voor zijn toorn af,
verschoonde hen zelven niet van den dood,
maar gaf hun leven over aan de pest;
51 hij sloeg alle eerstgeborenen in Egypte,
de eerstelingen hunner sterkte in de tenten van Cham.
52 Hij deed zijn volk opbreken als schapen,
leidde hen als eene kudde in de woestijn;
53 hij voerde hen zoo dat zij zonder zorg of schrik konden wezen,
en de zee bedekte hunne vijanden;
54 hij bracht hen naar zijn heilig grondgebied,
naar den berg dien zijne rechterhand zich verworven had;
55 hij verdreef natiën voor hen uit,
deed die ten erve toevallen,
liet Israëls stammen in hare tenten wonen.
56 Maar zij stelden wederspannig God, den Allerhoogste, op de proef,
en onderhielden zijne voorschriften niet;
57 evenals hunne vaderen, waren zij afvallig, trouweloos,
wispelturig als een onbetrouwbare boog;

42. *zijn machtsbetoon*, letterlijk *zijne hand*.
43—51. Van de plagen in Egypte Exod. VII : 8—XI : 10; XII : 29—32 ontbreken hier alleen de duisternis en de veepest.
43. *het veld van Soan*, als vs. 12. Verg. op Jez. LXVI : 19.
44. Zie Exod. VII : 14—25.
45. Zie Exod. VIII : 16—19; 1—15.
46. Zie Exod. X : 1—20. Over den naam *kaalvreter* zie op Joël I : 4.
47. Zie Exod. IX : 17—35. — *moerbezieboomen*. Zie op 1 Kon. X : 27. — *ijzel*. Het hier gebruikte woord is onbekend; maar daar het vers aan Exod. IX : 17—35 ontleend is, waar van onweder, hagel en stortregen gesproken wordt, moet het zoo iets zijn.
48. Verg. Exod. IX : 22—25; Job I : 16.
49 v. Inleiding op de vermelding van den dood der eerstgeborenen in vs. 51.
49. *ongeluksboden*. Anderen *booze engelen*. Verg. Exod. XII : 23; 2 Sam. XXIV : 16.
51. Verg. Exod. XI : 4—8; XII : 29 v. — *de eerstelingen hunner* (volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *der*) *sterkte*. Verg. Gen. XLIX : 3. — *Cham*, Egypte, Gen. X : 6. Evenzoo CV : 23, 27; CVI : 22.
52 v. Verg. Exod. XIII : 17—XIV : 31; XV : 5, 10.
54. Verg. op Exod. XV : 17.
55. *deed die ten erve toevallen*. Verg. Num. XXXIV : 2.
57. *als een onbetrouwbare boog*, ontleend aan Hoz. VII : 16.

58 zij tergden hem door hunne hoogten,
maakten zijne ijverzucht gaande door hunne beelden.
59 God hoorde het en werd gramstorig,
en hij versmaadde Israël zeer;
60 hij gaf prijs de woning van Sjilo,
de tent waarin hij onder de menschen woonde;
61 hij leverde zijne sterkte over aan ballingschap,
zijn luister in de hand des tegenstanders;
62 hij gaf zijn volk aan het zwaard over,
en op zijn erfdeel was hij gramstorig.
63 Zijne jongelingen verteerde een vuur,
en zijne maagden bleven onbezongen;
64 zijne priesters vielen door het zwaard,
en zijne weduwen weenden niet.
65 Toen ontwaakte de Heer, als een die sliep,
als een held die luid schreeuwend uit zijn roes opstaat,
66 sloeg zijne tegenstanders van achteren,
deed hun eeuwige schande aan.
67 Doch hij versmaadde de tent van Jozef,
en verkoos den stam Efraim niet,
68 maar hij verkoos den stam Juda,
den berg Sion, dien hij liefhad;
69 hij bouwde zijn heiligdom vast als den hemel,
als de aarde, die hij voor eeuwig gegrondvest heeft;
70 en hij verkoor David zijn dienaar,
nam hem van de schaapskooien,
71 haalde hem van achter de zoogende schapen,

Vs. 59*a*. vs. 21*a*.

58. *maakten zijne ijverzucht gaande.* Zie op Exod. XX: 5.

60. Verg. op Jer. VII: 12. — *de tent.* Waarschijnlijk dacht de dichter hier aan den tabernakel, die volg. Joz. XVIII: 1 (zie aldaar) te Sjilo stond. Blijkens vs. 61, verstond hij de zinspeling op Sjilo's verwoesting in Jer. VII: 12 van de wegvoering der ark. — *waarin hij woonde,* naar andere klinkers; Hebr. t. *die hij deed wonen.*

61. Zie 1 Sam. IV. — *zijne sterkte, zijn luister,* de ark; verg. CXXXII: 8.

62—64. Waarschijnlijk doelt de dichter op de nederlagen waarbij de ark is weggevoerd. — *zijne,* die van het volk.

63. *onbezongen,* of *ongeprezen,* omdat de jongelingen dood waren.

64. *zijne priesters.* Zie 1 Sam. IV: 11. — *zijne — niet.* Voor de gesneuvelden werden de gewone weeklachten niet aangeheven — meestal het werk van weduwen — wat bijzonder smartelijk was, verg. Job XXVII: 15; Jer. XXII: 18. De meeste oude vert. hebben *werden niet beweend.*

65. Verg. op III: 8. — *luid schreeuwend,* onzekere vertaling.

66. Dit ziet zeker op de vernedering der Filistijnen in 1 Sam. V, wellicht ook op die van 1 Sam. VII: 7—14. — *sloeg — achteren,* terwijl zij vluchtten. Wellicht bedoelde de dichter *sloeg hen op het achterste,* met zinspeling op 1 Sam. V: 6; daar de oude uitleggers in de pestbuilen aambeien vonden.

67. *de tent van Jozef,* den tabernakel te Sjilo. Wellicht heeft de dichter, in zijn overzicht der geschiedenis van zijn volk tot David, niet meer bedoeld dan te wijzen op het feit dat Jahwe, nadat hij eenmaal Sjilo had doen verwoesten, vs. 60, deze plaats, toen hij zijn volk redde, niet wederom verkoor. Maar licht dacht hij daarbij aan de Koeteërs (of Samaritanen; zie op 2 Kon. XVII: 24) van zijne dagen, die aanspraak maakten op den naam van het echte Israël. Dit recht rustte op de hooge beteekenis van Jozef, of Efraim en Manasse, de kern van het noordelijk rijk, tot den val van Samarië toe; immers, zoolang dit rijk, het eigenlijke Israël, had bestaan, heette Jozef niet zonder grond „de vorst zijner broeders", Gen. XLIX: 26. Maar den dichter was die roem eene aanmatiging, die door de geschiedenis werd veroordeeld: Jahwe had blijkbaar Jozef verworpen en daarentegen Jeruzalem, den Sion en David verkozen; zie vs. 68—71.

68—71. De dichter beschouwt Jeruzalem, den eeredienst op den Sion en Davids huis geheel zooals de schrijver van *Kronieken.* Zie inl. op dit boek. Waren sedert de verovering van Jeruzalem door Nebukadresar stad, tempel en koningshuis in vernedering en smaad, dit deed Jahwe's uitverkiezing geenszins te niet, die eenmaal schitterend zou verwezenlijkt worden.

69. *vast,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *den hemel,* met omzetting van twee letters; Hebr. t. *de hoogen.*

70. Verg. 1 Sam. XVI: 1—13.

om te weiden zijn volk Jakob,
Israël, zijn erve.
72 En hij hoedde hen naar de braafheid van zijn hart,
leidde hen met ervaren hand.

PSALM LXXIX.

Wreek, Jahwe, de ontwijding van uw heiligdom en den dood uwer vromen! — Opschrift (1*a*). De dichter klaagt over de verontreiniging van stad en tempel en de zware verdrukking van zijn volk door heidenen (1*b*—4), bidt dat Jahwe in toorn losbarste tegen hen (5—7), en Israël niet straffe voor de zonden van het voorgeslacht (8), maar om zijns naams wil zijn volk redde en de heidenen tuchtige; opdat zijne kudde hem love (9—13).

Over den tijd waarin dit lied ons verplaatst zie inl. op Ps. LXXIV.

LXXIX : 1 Een psalm van Azaf.
God, heidenen zijn gekomen in uw erfdeel,
hebben uw heilig paleis verontreinigd,
Jeruzalem tot een puinhoop gemaakt.
2 Zij gaven de lijken uwer dienaren den vogelen des hemels tot spijs,
het vleesch uwer vromen aan het wild gedierte;
3 zij vergoten hun bloed rondom Jeruzalem als water,
zonderdat iemand hen begroef.
4 Wij zijn een smaad voor onze naburen geworden,
een spot en beschimping voor onze omgeving.
5 Hoelang, Jahwe, zult gij voor altijd toornen,
zal uw naijver branden als een vuur?
6 Stort uwe verbolgenheid uit over de natiën die u niet kennen,
en over de koninkrijken die uwen naam niet aanroepen;
7 want zij hebben Jakob verslonden
en zijne woonstede verwoest.
8 Reken ons niet toe de schuld der voorvaderen,
ras kome uwe barmhartigheid ons te gemoet;
want wij zijn zeer verzwakt.
9 Help ons, God van ons heil, om de eer uws naams,
bevrijd ons en verzoen onze zonden om uws naams wil.
10 Waarom zouden de heidenen zeggen: Waar is hun God?
Dat voor onze oogen aan de heidenen bekend worde
de wraak voor het vergoten bloed uwer dienaren.
11 Kome voor uw aangezicht het gekerm van den gevangene;
verlos, naar de sterkte van uw arm, de ter dood verwezenen,
12 en doe onzen naburen zevenvoudig in den schoot terugkeeren
den smaad dien zij u, o Heer, hebben aangedaan.
13 Maar wij, wij zijn uw volk, de kudde die gij weidt.

Vs. 4. XLIV : 14. — Vs. 5. LXXXIX : 47. — Vs. 6 v. Jer. X : 25. — Vs. 10*a*. XLII : 4*b*; CXV : 2. — Vs. 11. CII : 21.

5. *Hoelang — toornen?* Verg. op XIII : 2.
6 v. Ontleend aan Jer. X : 25.
7. *zij hebben .... verslonden,* volg. Gr. vert. en Jer. X : 25; Hebr. t. heeft het enkelvoud.
8. Israël draagt steeds de schuld van het voorgeslacht. Indien God die ten volle op hen wil verhalen, is het eind der ellende niet te zien.
9. De vromen hebben wel zonden begaan, maar niet zoo groote of God kan ze vergeven; en dat zal hij doen, opdat de heidenen niet twijfelen aan zijne macht.
11. *verlos,* naar andere klinkers; Hebr. *laat over.* — *sterkte,* letterlijk *grootheid.* — *de ter dood verwezenen,* letterlijk *de kinderen des doods.*
12. *doe .... in den schoot terugkeeren,* vergeld hun. Zie op Jez. LXV : 6. — *den — aangedaan,* door het vs. 1—3 beschrevene en hun schimpen op Jahwe's vermeende onmacht, vs. 10.
13. *de kudde die gij weidt.* Zie LXXX : 2 en op LXXIV : 1.

Wij willen u loven voor eeuwig,
allen komenden geslachten uw lof verkondigen.

PSALM LXXX.

Israëls bede om herstel. — Opschrift (1). De zanger bidt God, zijn volk ter hulpe te komen en het te herstellen (2—4). Hij klaagt over Israëls voortdurende vernedering en smeekt om herstelling (5—8). Hij bidt dat God weder aan den door hem geplanten en nu vernielden wijnstok denke (9—17). God zegene zijn volk, opdat het hem love, en herstelle het (18—20).

Dit lied, door het refrein vs. 4, 8, 20 in drie ongelijke deelen gesplitst, verplaatst ons in een tijd van groote vernedering van Israël. De dichter heeft blijkbaar Jez. V voor oogen gehad.

LXXX : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „Leliën der Wet." Van Azaf. Een psalm.
2 Herder Israëls, leen het oor,
gij die Jozef als schapen leidt,
die troont op de cherubs, verschijn in lichtglans!
3 Betoon opnieuw uwe kracht aan de spits van Efraim,
van Benjamin en Manasse,
en kom om ons te redden.
4 God, herstel ons,
en doe uw lichtend aangezicht schijnen, opdat wij gered worden.
5 Jahwe, God, Heirscharen,
hoelang rookt uw toorn bij het gebed uws volks?
6 Gij spijzigdet hen met tranenbrood,
drenktet hen rijkelijk met tranen,
7 maakt ons tot een twistappel voor onze naburen;
zoodat onze vijanden met ons spotten.
8 God, Heirscharen, herstel ons,
en doe uw lichtend aangezicht schijnen, opdat wij gered worden.
9 Een wijnstok deedt gij uit Egypte komen,
gij verdreeft natiën en planttet hem,
10 gij maaktet plaats voor hem;
hij schoot wortel en vervulde het land,
11 zijne schaduw bedekte bergen,
zijne twijgen Gods cederen;
12 hij strekte zijne takken uit tot de Zee,
zijne loten naar de Rivier.
13 Waarom hebt gij gaten gebroken in zijn muur,
zoodat allen die er langs gaan hem kaalplukken,

1. *„Leliën der Wet"*, naar gissing; verg. LX : 1; Hebr. t. *Leliën, de Wet.* Verg. XLV : 1; LXIX : 1. — Gr. vert. voegt aan het opschrift toe *voor den Assyriër*, evenals in Ps. LXXVI.
2. *die — leidt* Zie LXXIX : 13 en op LXXIV : 1. — Over *Jozef* verg. op LXXVII : 16. — *die — cherubs.* Zie op 1 Sam. IV : 4. — *verschijn in lichtglans.* Zie op Deut. XXXIII : 2.
3. Met *Efraim, Benjamin* en *Manasse* zijn, naar het schijnt, de verstrooiden bedoeld, aan wier spits Jahwe zal komen om zijn volk in Kanaän te redden; verg. Zach. X : 3—12.
4. *God.* De aanhef van dit vers is waarschijnlijk oorspronkelijk gelijkluidend geweest met dien van vs. 8 en van vs. 20. — *doe — schijnen.* Zie op Num. VI : 25.
5. *Jahwe, God, Heirscharen.* Zie op LIX : 6. — *rookt uw toorn,* letterlijk *rookt gij*; zie op Exod. XV : 8.
6. *tranenbrood.* Verg. XLII : 4. — *rijkelijk,* letterlijk *bij de maat.*
7. Verg. XLIV : 14; LXXIX 4; LXXXIX : 42.
9. *Een wijnstok.* Over dit beeld voor Israël zie op Jez. V : 1.
10. *gij — hem,* letterlijk *gij ruimdet vóor hem op.*
11. Israël bedekte het bergland Kanaän en den Libanon, het gebergte der ceders. — *zijne — bergen,* volg. Gr. vert. — *Gods cederen.* Zie op XXXVI : 7.
12. Israël breidde zich uit van de Middellandsche Zee tot den Eufraat. Verg. LXXII : 8.
13. *Waarom — muur,* waarschijnlijk ontleend aan Jez. V : 5.

14 de ever uit het woud hem opvreet,
wat zich over het veld beweegt hem afweidt?
15 God, Heirscharen, keer toch weder,
schouw uit den hemel en zie,
sla acht op dezen wijnstok,
16 en bevestig wat uwe rechterhand geplant heeft.
17 Als vuilnis is hij verbrand;
door uw dreigenden aanblik komen zij om.
18 Zij uwe hand over den man die aan uwe rechterhand staat,
over den menschenzoon dien gij voor u hebt grootgebracht.
19 Zoo zullen wij niet van u afwijken;
als gij ons doet herleven, zullen wij uwen naam aanroepen,
20 Jahwe, God, Heirscharen, herstel ons,
en doe uw lichtend aangezicht schijnen, opdat wij gered worden.

14. *opvreet*, vertaling van een Arameesch woord, evenals *wat zich .... beweegt*; verg. op L : 11.
16. *bevestig*, naar Gr. vert. — Na *heeft* leest Hebr. t. *en over een kind* (*zoon*, Gr. vert. *menschenkind*) *dat gij hadt grootgebracht*, d. i. vs. 18*b*, waarschijnlijk bij vergissing hier gezet, doordat vs. 16, evenals vs. 18*a*, met *uwe rechterhand* eindigde.
17. *hij*, de wijnstok, Israël, dat in den volgenden regel met *zij* bedoeld wordt.
18. *den man die aan uwe rechterhand*, d. i. op de eereplaats, *staat* en *den — grootgebracht*, Israël, Jahwe's gezalfde; zie inll. op Ps. II en XX.
19. *gij ons doet herleven*. Verg. op LXXI : 20.

PSALM LXXXI.

Looft Jahwe, die zijn volk, indien het naar hem luistert, verlossen zal. — Opschrift (1). De dichter wekt zijn volk op, ter eer van Jahwe te juichen op het feest dat hij instelde toen hij zich tegen Egypte keerde (2—6*b*). Hij ontvangt eene nieuwe openbaring van eenen die herinnert, hoe God het volk redde uit de slavernij, het toesprak uit de donderwolk en bij Meriba beproefde (6*c*—8); ook, hoe hij het gebood hem alleen te dienen (9—11), maar het, daar het niet luisterde, aan zich zelf overliet (12 v.). Och of het anders ware! Welhaast zouden Israëls vijanden vernederd, het volk zelf rijk gemaakt zijn (14—17).

De feestvreugde waartoe de dichter opwekt is die van paschen; zie op vs. 4. Maar de vernedering waarin Israël verkeert legt hem, nevens de betuiging van vreugde over de verlossing uit Egypte, eene klacht op de lippen. Had Israël maar naar Jahwe's gebeden geluisterd! Doet het dit nog, dan zal hij volop zegen geven.

Dat wij hier in den tijd na den val van Jeruzalem verplaatst worden leert reeds het gebruik dat van *Deuteronomium*, *Jeremia* en de oude geschiedverhalen gemaakt wordt; zie op vs. 13 en 17. Waarschijnlijk is het lied in den Griekschen tijd ontstaan.

Na vs. 8 staat *sela*.

LXXXI : 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „De Gattietische."
Van Azaf.
2 Jubelt ter eere van God, onze sterkte,
juicht ter eer van Jakobs God.
3 Stemt een lied aan en laat de pauken hooren,
de liefelijke citer met de luit.
4 Steekt de bazuin op nieuwemaan,
op vollemaan voor onzen feestdag;
5 want dit is eene inzetting voor Israël,
eene verordening van den God Jakobs;

1. *Op de wijze van „De Gattietische"*. Zie op VIII : 1. — Volgens de oude Latijnsche vertaling, waarin het zeker uit Gr. vert. gekomen is, was deze psalm voor den vijfden dag der week bestemd.
4. *vollemaan*, vertaling van een, alleen nog Spr. VII : 20 voorkomend, Arameesch woord. — De Joodsche feesten vielen voor een deel op nieuwemaan (zóo de eerste dag der zevende maand), meerendeels midden in de maand (zóo paschen, loofhutten). Uit vs. 6 volgt dat hier met *onzen feestdag* paschen bedoeld wordt.

6 hij heeft het als gebod in Jozef ingesteld,
toen hij uittoog tegen Egypteland.
Ik hoor eene taal die ik niet kende:
7 Ik heb zijn schouder ontheven van den last,
zijne handen lieten den draagkorf los.
8 In de benauwdheid riept gij, en ik verloste u,
ik antwoordde u in donderomhulsel,
toetste u bij het water van Meriba.
9 Hoor, mijn volk, opdat ik u vermane,
Israël, och of gij naar mij hooren wildet!
10 Er zal onder u geen vreemde god zijn,
en gij zult u voor geen buitenlandschen god nederwerpen.
11 Ik ben Jahwe, uw God, die u uit Egypteland heb opgevoerd;
doe uw mond wijd open, opdat ik dien vulle.
12 Maar mijn volk heeft naar mij niet gehoord,
en Israël is mij niet te wille geweest.
13 Dies liet ik hen gaan in de verstoktheid van hun hart,
en wandelden zij in hunne raadslagen.
14 Och of mijn volk naar mij hoorde,
Israël op mijne wegen wandelde!
15 Welhaast zou ik hunne vijanden vernederen,
mijne hand doen nederkomen op hunne tegenstanders;
16 Jahwe's haters zouden hem vleien,
en hun tijd zou komen voor eeuwig.
17 Met vet van tarwe zou ik hem spijzigen,
ik zou u verzadigen met honing uit den rotssteen.

6. *Jozef.* Hier, evenals LXXVII : 16, naast Israël of Jakob (vs. 5). — *uittoog tegen Egypteland,* ten strijde. Gr. en Lat. vertt. *uittoog uit Egypte.* — *Ik — kende.* Zoo wordt de in vs. 7—17 vermelde Godsopenbaring aan Israël ingeleid, die den dichter een nieuw licht over het feest deed opgaan.

7. Ik bevrijdde u uit de Egyptische slavernij, Exod. I : 11—14.

8. *ik — donderomhulsel.* Zie Exod. XIX. — *toetste — Meriba.* Verg. Exod. XVII : 1—7. Anders dan daar wordt hier, evenals Deut. XXXIII : 8, geleerd dat bij Meriba niet het volk Jahwe, maar Jahwe het volk, of Levi, op de proef stelde; wat voor den op de proef gestelde goed uitviel.

9—14. Zulk een vermanende toon wordt, uit den aard der zaak, zelden in de psalmen aangeslagen; doch verg. Ps. XCV.

10. Het voornaamste gebod, Exod. XX : 3 enz.

11. *Ik — opgevoerd.* Zie Exod. XX : 2. — *doe — vulle.* Dit beteekent waarschijnlijk: laat u door mij spijzigen met mijne geboden; verg. CXIX : 131; Ezech. II : 8; III : 1—5.

13. *de verstoktheid van hun hart,* eene in *Jeremia* (Jer. XI : 8; XIII : 10 enz.) gewone uitdrukking; verg. Deut. XXIX : 19. — *wandelden zij in hunne raadslagen,* deden naar hun eigen boozen wil.

16. *Jahwe's — vleien.* Verg. XVIII : 45; LXVI : 7. — *hun tijd,* de tijd van hun ondergang; verg. Jez. XIII : 22. Elders: iemands „dag"; verg. op XXXVII : 13.

17. Verg. CXLVII : 14. — *zou ik hem spijzigen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *zou hij hem spijzigen.* De woorden van het vers zijn meerendeels ontleend aan Deut. XXXII : 13 v.; zie aldaar.

PSALM LXXXII.

De slechte rechters der aarde door God vernederd. — Opschrift (1*a*). God houdt, staande onder de goden, gericht (1*b c*): zij helpen in hun onverstand de armen niet aan hun recht, en schokken daardoor de grondslagen der wereld (2—5). Daarom beslist hij dat zij sterven zullen als menschen (6 v.). De dichter bidt God dat hij richte (8).

In dezen psalm, die groote overeenkomst heeft met Ps. LVIII (zie inl. op dien psalm), wordt het onrecht dat op aarde heerscht geweten aan het wanbestuur van andere goden, die daarvoor gevonnist worden. Waarschijnlijk denkt de dichter bij den verdrukte arme ook aan zijn door heidensche volken gedrukt volk, en valt de in het lied uitgesproken verwachting dat God het recht zal doen zegevieren samen met die van Israëls redding.

Na vs. 2 staat *sela.*

LXXXII : 1 Een psalm van Azaf.

God staat in de godsvergadering,
richt te midden der goden:
2 Hoëlang zult gij onrechtvaardig oordeelen
en het gelaat der boozen opheffen?
3 Richt den geringe en den wees,
verschaft recht aan den ellendige en behoeftige,
4 redt den geringe en arme,
verlost hem uit de hand der boozen.
5 Zij weten niets en begrijpen niets,
wandelen in de duisternis;
alle grondvesten der aarde wankelen.
6 Wel heb ik gezegd: Goden zijt gij,
altemaal zonen des Allerhoogsten —
7 maar toch zult gij zeker als menschen sterven,
als een der vorsten vallen.
8 Sta op, God, richt de aarde;
want gij zult alle natiën tot uw erve maken.

1. Verg. Jez. III : 13. — *de godsvergadering.* Misschien moet vertaald worden *de vergadering der goden.* — De *goden,* of zonen Gods, vs. 6, of engelen (zie op Gen. VI : 2), zijn de hemelsche machten die geacht werden de vreemde volken die Israël onderdrukten te beheerschen; verg. op Deut. IV : 19.
2—7. Woorden van God.
2. *het gelaat der boozen opheffen,* partijdig voor hen zijn.
3 v. Verg. Exod. XXII : 21—27; XXIII : 2 v. en de aantt. aldaar.
5. *alle — wankelen,* door het onrecht; omdat de wereld door God op recht gegrondvest is; zie op Job XXXIV : 13—16 en op XI : 3.
6. *zonen des Allerhoogsten.* Zie op XXIX : 1.
8. *gij — maken.* Eenmaal zullen alle natiën evenzeer uw eigendom zijn als nu reeds Israël het is.

PSALM LXXXIII.

Vernietig Israëls vijanden. — Opschrift (1). De zanger smeekt God, niet werkeloos aan te zien dat alle omwonende volken tegen Israël samenspannen en het willen verdelgen (2—9). Hij versla hen, zooals hij de vijanden zijns volks in den ouden tijd versloeg; opdat zij zijne macht erkennen (10—19).

Zonder twijfel worden wij door dit lied verplaatst in den grooten vrijheidsoorlog van de Hasmoneën tegen Antiochus IV, en wel zeer waarschijnlijk in 164, het jaar volgende op dat der herovering van den tempel door Judas den Makkabeër, toen, volgens 1 Makk. V : 1—54, de omliggende volken samenspanden om de aan de Wet getrouwen te vernietigen en Judas te overwinnen; bijna al de namen van Israëls vijanden die vs. 7—9 genoemd worden komen in 1 Makk. V voor.

Na vs. 9 staat *sela.*

LXXXIII : 1 Een lied. Een psalm van Azaf.
2 God, houd u niet stil,
zwijg niet en blijf niet werkeloos;
3 want zie, uwe vijanden tieren,
uwe haters dragen het hoofd omhoog.
4 Tegen uw volk smeden zij een listigen aanslag,
zij beraadslagen met elkaar tegen uwe beschermelingen;
5 zij zeggen: Komt, laat ons hen uitroeien uit de rij der natiën;
zoodat de naam van Israël niet meer vermeld wordt. —
6 Want éen van zin hebben zij een plan gemaakt,
en hebben tegen u een verbond gesloten,
7 de tenten van Edom en de Ismaëlieten,

4—6. Zoo beraadslagen ook volg. 1 Makk. V : 2 in 164 Israëls naburen.
4. *uwe beschermelingen,* letterlijk *hen die bij u geborgen zijn,* de vromen.
5. *Komt — natiën.* Desgelijks Jer. XLVIII : 2.
6. *éen van zin... en,* naar zeer geringe tekstverbetering.
7. *de Ismaëlieten.* Zie inl. op Gen. XVI en verg. Gen. XXV : 12—18. — *de Hagarenen.* Zie op 1 Kron. V : 10.

Moab en de Hagarenen,
8 Gebal, Ammon en Amalek,
Filistea met de inwoners van Tyrus;
9 ook Assur heeft zich bij hen aangesloten,
is den zonen van Lot ten arm geworden.
10 Doe met hen als met Midian,
als met Sizera en Jabin aan de beek Kisjon,
11 die verdelgd zijn bij Endor,
tot mest op het veld zijn geworden.
12 Maak hunne edelen als Oreb en Zeëb,
al hunne machthebbers als Zebah en Salmunna,
13 hen die zeggen: Laat ons in bezit nemen de woonsteden Gods!
14 Mijn God, maak hen als dorre bladeren,
als kaf voor den wind.
15 Als een vuur dat een bosch verteert,
en als eene vlam die bergen in brand steekt,
16 vervolg hen zoo met uw storm,
verbijster hen door uw wervelwind.
17 Bedek hun gelaat met schande;
opdat zij uwen naam zoeken, Jahwe.
18 Dat zij beschaamd en verbijsterd worden voor immer,
schaamrood worden en omkomen;
19 opdat zij weten dat uw naam Jahwe is,
en gij alleen de Allerhoogste zijt op geheel de aarde.

8. *Gebal*, waarschijnlijk de streek ten zuiden van de Doode Zee. — *Amalek.* Zie op Exod. XVII: 8—16. Wij weten niet dat Amalek zoo lang bestaan heeft; de dichter noemt het wellicht alleen om de groote rol die het vroeger speelde, als het ware als den erfvijand van Israël; zooals de schrijver van *Ester* Haman tot een Amalekiet maakt (zie inl. op dat boek).

9. *Assur.* Dit kan in een lied uit de tweede eeuw niet anders aanduiden dan het rijk der Seleuciden; zie op Ezra VI: 22. Vreemd klinkt het dat zulk een groot rijk zich bij *de zonen van Lot*, dat zijn de onbeduidende stammen Moab en Ammon (zie inl. op Gen. XIII), zou hebben aangesloten, alsof Assur zou gestreden hebben onder hunne leiding. Maar in het jaar na de hervatting van den eeredienst op den Sion lieten de Syriërs de Joden tijdelijk met rust, was er althans geen leger tegen hen te velde, hoewel zij die den burg te Jeruzalem bezet hielden en ook elders in het land in garnizoen lagen natuurlijk Juda's vijanden bijstonden.

10. Zie Richt. VII, VIII en IV, V.

11. *Endor.* Deze plaats wordt noch in Richt. IV, V, noch in Richt. VII, VIII vermeld. Waarschijnlijk vergist zich de dichter bij het uit het geheugen aanhalen van de oude verhalen. Wellicht bedoelt hij de bron (*En*) Harod, Richt. VII: 1.

12. Zie Richt. VII: 25; VIII: 5—21. — *Maak*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Maak hen.*

13. *de woonsteden Gods*, oorspronkelijk waarschijnlijk *de woonsteden van Jahwe*, Kanaän; verg. Exod. XV: 13.

14. Verg. Jez. XVII: 13.

17. *opdat zij uwen naam zoeken*, zich gedrongen voelen u te vereeren.

19. *dat uw naam Jahwe is.* Zie op Exod. III: 14. — *gij*, volg. Gr. vert. uit den eersten regel hierheen verplaatst.

PSALM LXXXIV.

Hoe liefelijk is uwe woning, Jahwe! — Opschrift (1). De zanger spreekt zijn zielsverlangen uit naar den tempel (2 v.), waar hij zich rustig voelt, als een vogel in zijn nest (4). Hij prijst hen gelukkig die Jahwe's huis bewonen (5), en hen die hem opzoeken (6): zij worden verkwikt door de verschijning van hun God (7 v.). Hij bidt dat God op hem acht sla (9 v.). Heerlijk is het bij God te verkeeren, die de braven zegent (11—13).

De zanger is de gemeente, die roemt in het bezit van haar God. De dichter vertolkt, evenals die van XLII, XLIII, het verlangen der vromen naar Gods gemeenschap in den vorm van verlangen naar den tempel; verg. op XV: 1.

Na vs. 5 en 9 staat *sela.*

LXXXIV: 1 Voor den orkestmeester. Op de wijze van „De Gattietische". Van de Korahieten. Een psalm.

1. *Op de wijze van „De Gattietische".* Zie op VIII: 1.

2 Hoe liefelijk is uwe woning, Jahwe der heirscharen!
3 Mijne ziel verlangt, ja smacht, naar Jahwe's voorhoven;
mijn hart en mijn vleesch jubelen tot den levenden God.
4 Ja, de musch heeft een verblijf gevonden,
de zwaluw een nest waarin zij hare jongskens nederlegt,
uwe altaren, Jahwe der heirscharen,
mijn koning en mijn God.
5 Gelukkig zij die uw huis bewonen;
telkens weder prijzen zij u.
6 Gelukkig zij die sterkte in u vinden,
in wier hart het is tot u op te gaan.
7 Trekken zij door het tranendal,
dan maken zij het tot een oord van bronnen,
en overdekt de voorjaarsregen het met zegeningen.
8 Zij gaan voort van kracht tot kracht;
de godheid, God, zal op den Sion gezien worden.
9 Jahwe, God, Heirscharen, hoor naar mijn gebed,
leen het oor, God van Jakob.
10 Zie, God, op ons schild,
en sla het oog op het aangezicht van uwen gezalfde.
11 Een dag toch in uwe voorhoven is meer waard dan duizend;
ik wil liever bij het huis mijns Gods aan den drempel staan
dan wonen in de tenten der boosheid.
12 Want Jahwe God is een zon en schild,
Jahwe geeft gunst en eer:
13 hij onthoudt het goede niet aan hen wier wandel onberispelijk is.
Jahwe der heirscharen, gelukkig de mensch die op u vertrouwt!

2. *uwe woning*, de Sion, als XLIII : 3.
4. *de musch* en *de zwaluw* is Israël, dat LXXIV : 19 *Jahwe's tortelduif* heet en XI : 1; LV : 7—9 met eene duif vergeleken wordt. Bij Jahwe's altaren voelt Jahwe's volk zich veilig als een vogel in zijn nest. — *uwe altaren*, uw heiligdom. Het meervoud duidt niet aan dat in den tempel meer dan één altaar was: er was althans slechts één brandofferaltaar; maar ook het woord *woning* in vs. 2 staat, evenals XLIII : 3, in het meervoud, hoewel er slechts één tempel was. — *mijn koning en mijn God.* Verg. V : 3.
6. *in — gaan*, letterlijk *in wier hart heirbanen* (waarschijnlijk met Gr. vert. *optochten* of *bedevaarten* te lezen) *zijn.*
7. *tranendal*, letterlijk *dal des geweens*, onzekere overzetting volg. alle oude vertt. Verg. XXIII : 4. Anderen *pijnboomendal* of *dal van Baka*; zie 2 Sam. V : 23 v. — *maken zij.* Het tranendal wordt een oord van bronnen door hunne zegenbrengende tegenwoordigheid.
8. *Zij — tot kracht*, zij voelen zich sterker naarmate zij God meer naderen; verg. Jez. XL : 31. — *de godheid, God* (zie op L : 1), naar veranderden klinker; Hebr. t. *naar God* (*zal hij zich vertoonen*).
9 v. Gebed van den zanger, die naar het geluk verlangt, in vs. 3—8 door hem evenals door anderen gesmaakt beschreven.
9. *Jahwe, God, Heirscharen.* Zie op LIX : 6.
10. Zie op LXXXIX : 19.
11. *toch.* De inhoud van dit vers geeft geen reden van het onmiddellijk voorafgaande maar van vs. 5—10, de zaligspreking van hen die bij Jahwe wonen. — *dan duizend.* Naar het verband moet dit beteekenen: dan duizend elders doorgebrachte dagen. — *aan den drempel staan*, of *liggen*, als een hulpzoekende vreemde, of als een kind des huizes dat om onreinheid of eene andere reden niet naar binnen mag gaan. Treffend is de tegenstelling van dit *staan aan den drempel* met het *wonen* in den volgenden regel: zelfs een aanvankelijk, gebrekkig verkeer met God is kostelijker dan volop de genietingen *der boosheid* te smaken. — *der boosheid*, of, naar andere klinkers, *der boozen.*
12 v. In Jahwe's gemeenschap vindt de vrome het grootste heil; verg. LXXIII : 25—28.
12. *Jahwe God is een zon.* Verg. Jez. LX : 1 v. — *schild.* Zie op Gen. XV : 1.

PSALM LXXXV.

Israëls herstel eens voltooid. — Opschrift (1). Israël herdenkt, hoe Jahwe weleer zijn lot gewend heeft (2—4), en smeekt om volkomen herstel (5—8). Het wil luisteren naar Jahwe's antwoord en verneemt zijne heerlijke beloften (9—14).

Blijkbaar worden wij hier verplaatst in een tijd waarin Israël wel uit de diepste vernedering gered was, maar nog altijd in ellende verkeerde en dood kon heeten, dus na Nehemja en vóor de vervolging door Antiochus Epifanes. Blijkbaar verwacht de dichter minder wereldsche grootheid van het geheele volk dan rechtvaardiging en zaliging der vromen.

Na vs. 3 staat *sela*.

LXXXV : 1 Voor den orkestmeester. Van de Korahieten. Een psalm.
2 Gij hebt, Jahwe, welbehagen getoond in uw land,
het lot van Jakob gewend;
3 vergeven de schuld van uw volk,
al hunne zonden bedekt;
4 uwe verbolgenheid gansch en al laten varen,
afgelaten van de hitte uws toorns.
5 Herstel ons, God van ons heil,
en doe uwen wrevel over ons te niet.
6 Zult gij voor eeuwig tegen ons vergramd zijn?
uw toorn laten duren van geslacht tot geslacht?
7 Zult gij ons niet weder levend maken;
opdat uw volk zich in u verblijde?
8 Toon ons, Jahwe, uwe goedertierenheid,
en geef ons uw heil.
9 Ik wil hooren, wat de godheid, Jahwe, spreekt;
want hij zal van vrede spreken tot zijn volk en zijne vromen,
tot hen die zich met vertrouwen naar hem keeren.
10 Ja, hun die hem vreezen is zijn heil nabij;
zoodat heerlijkheid zal wonen in ons land.
11 Goedertierenheid en trouw ontmoeten elkander,
gerechtigheid en vrede kussen malkaar;
12 de trouw ontspruit aan de aarde,
en de gerechtigheid ziet neder van den hemel.
13 Ook geeft Jahwe overvloed,
en brengt ons land zijn gewas voort.
14 Gerechtigheid gaat voor hem uit,
en let op den weg zijner schreden.

2. *(gij hebt) het lot van Jakob gewend.* Zie op Deut. XXX : 3.

5. *Herstel ons.* De lotswending waarvan vs. 2—4 gewaagt was dus niet volledig.

7. *levend maken.* Het volk beschouwt zich, trots aanvankelijk herstel, als dood. Verg. op LXXI : 20.

9. *Ik — spreekt*, in antwoord op de bede van vs. 5—8. Het antwoord, door den vrome in den naam Gods gegeven, begint vs. 10. — *zijne vromen*, het ware volk. — *tot hen — keeren*, naar zeer onzekere tekstverbetering, gedeeltelijk volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en dat zij niet terugkeeren tot vertrouwen*, misschien *tot dwaasheid.*

10—14. Verg. Jez. XLV : 8.

13. *overvloed*, letterlijk *het goede.* Hier moet daarmede bedoeld zijn het tijdelijke goed, met name een rijke oogst; anders heeft het woord *Ook*, waarmede de regel begint, geen zin. Het verband is: wanneer recht en vroomheid in het land inheemsch zullen zijn en de hemelsche gerechtigheid er daarom met welgevallen op nederziet, zal Jahwe ook een rijk gewas geven.

14. Gods gerechtigheid, waardoor zijn volk gered wordt, gaat voor hem uit en volgt hem. Verg. IV : 2; Jez. LII : 12; LVIII : 8.

PSALM LXXXVI.

Red den ellendige die naar u uitziet. — Opschrift (1*a*). De zanger bidt dat Jahwe hem redding en de vreugde zijner gemeenschap geve (1*b*—4). Hij prijst des Heeren goedheid en macht (5—10), en bidt Jahwe, hem te leeren vroom te zijn, opdat hij hem love (11—13), en hem te beschermen tegen zijne overmoedige vijanden (14—17).

In dit lied, dat blijkens de vele ontleeningen aan andere psalmen zeer jong is, wordt de vervolgde gemeente sprekende ingevoerd.

LXXXVI : 1 Een gebed van David.
Neig, Jahwe, uw oor en antwoord mij;
want ellendig ben ik en arm;
2 behoed mijn leven, want ik ben vroom;
red gij, mijn God, uw dienaar,
hem die op u vertrouwt.
3 Ontferm u mijner, Heer;
want tot u roep ik al den dag.
4 Maak uw dienaar zielsverheugd;
want naar u, Heer, gaat mijn zielsverlangen uit.
5 Gij toch, Heer, zijt goed en vergevensgezind,
groot in goedertierenheid voor al wie u aanroepen.
6 Leen, Jahwe, het oor aan mijn gebed,
en luister naar mijne smeekingen.
7 Ten dage mijner benauwdheid roep ik u aan;
want gij zult mij antwoorden.
8 Uws gelijke is er niet onder de goden, Heer,
en niets evenaart uwe werken.
9 Alle volken die gij gemaakt hebt
zullen zich voor u komen nederwerpen, Heer,
en uwen naam verheerlijken.
10 Want gij zijt groot en doet wonderen;
gij zijt God, gij alleen.
11 Wijs mij, Jahwe, uw weg;
dan zal ik wandelen in uwe waarheid;
vereenig al de krachten mijns harten tot de vrees van uwen naam.
12 Ik zal u loven, Heer, mijn God, met gansch mijn hart,
en uwen naam eeren tot in eeuwigheid;
13 want uwe goedertierenheid jegens mij is groot:
gij redt mijn leven uit het schimmenrijk daarbeneden.
14 O God, overmoedigen zijn tegen mij opgetreden,
eene schare van geweldenaars staat mij naar het leven,
zij houden u niet voor oogen.
15 Maar gij, Heer, zijt een barmhartig en ontfermend God,
lankmoedig en groot van goedertierenheid en trouw.
16 Wend u tot mij en ontferm u mijner,
geef uwe sterkte aan uwen dienaar,
en red den zoon uwer dienstmaagd.
17 Doe aan mij een teeken ten goede;
opdat mijne haters tot hunne beschaming zien
dat gij, Jahwe, mij helpt en vertroost.

Vs. 4*b*. XXV : 1. — Vs. 14. LIV : 5. — Vs. 15. Exod. XXXIV : 6 enz.

1. *en* vóor *antwoord*, ingevoegd volg. de oude vertt. — *ellendig ben ik en arm.* Zie op IX : 13.
2. *want ik ben vroom.* Zie op 2 Sam. XXII : 21—25.
6. *mijn gebed.* Hieraan is de benaming van het lied in het opschrift ontleend.
8. Zie op Exod. XV : 11. Dat de dichter, trots de hier voorkomende uitdrukkingen, geen goden nevens Jahwe erkent blijkt uit vs. 9, waar Jahwe de schepper van alle volken is, en uit vs. 10.
9. Verg. XXII : 28 v.
11. Verg. XXV : 5, 8, 12; XXVI : 3; XXVII : 11. — *wandelen in uwe waarheid.* Zie op XXV : 5.
13. *gij — daarbeneden.* Verg. LVI : 14; Deut. XXXII : 22.
16. *den zoon uwer dienstmaagd.* Hiermede wordt niets gezegd aangaande de moeder van den zanger; het is geheel hetzelfde als *uwen dienaar*, wellicht nog onderdaniger: slaaf van de geboorte af. Evenzoo CXVI : 16. Het onaangenaam slaafsche dat dan in de uitdrukking ligt verdwijnt wanneer wij bedenken dat Israël bedoeld wordt.
17. *Doe aan mij een teeken ten goede.* Schenk mij het een of ander voorrecht, waaraan mijne vijanden zien dat gij met mij zijt.

PSALM LXXXVII.

Gelukkig wie in Sion geboren is! — Opschrift (1). Jahwe heeft Sion lief boven alle steden van Israël (2 v.). Ieder, van welken landaard ook, die daar geboren heet zal roemen in dat voorrecht (4—7).

De hoofdzaak van dit lied is duidelijk: evenals in XLVIII en CXXII, wordt hier de heerlijkheid der heilige stad bezongen; en wanneer de dichter hen gelukkig prijst die daar zijn geboren, dan bedoelt hij zeker niet slechts degenen die juist binnen hare muren het levenslicht hebben aanschouwd, maar vooral de buitenlanders die, waar ook geboren, Jeruzalem hunne geestelijke moeder achten. Doch de tekst van vs. 4—7 is zoo duister, waarschijnlijk zoo verminkt en bedorven, dat wij naar den zin niet dan raden kunnen.

Na vs. 3 en 6 staat *sela.*

LXXXVII : 1 Van de Korahieten. Een psalm. Een lied.
2 Jahwe bemint zijne stichting op de heilige bergen,
de poorten van Sion boven alle woningen van Jakob.
3 Heerlijke dingen zijn van u te zeggen, stad Gods! —
4 Ik wil het Monster en Babel vermelden als zulken die mij kennen;
zie Filistea en Tyrus benevens Ethiopië — deze is daar geboren! —
5 Ja, van Sion zal men zeggen: Deze en die is daar geboren;
en Hij, de Allerhoogste, bevestigt haar;
6 wanneer Jahwe de volken en vorsten beschrijft,
telt hij: Deze is daar geboren!
7 Als dansers zijn allen wier bron in u is.

2. In grondt. staat *zijne stichtingen op de heilige bergen* in vs. 1. — *de heilige bergen,* den Sion, welks naam hier in pl. v. *Jeruzalem* staat; verg. op 2 Sam. V : 7.

3. *zijn van u te zeggen,* of *worden van u gezegd.*

4. Woorden van Jahwe. — *het Monster,* een mythologisch wezen; verg. op Job III : 8. Hier wijst echter het verband op een rijk — wellicht Egypte of het Grieksche rijk. Het wordt met *Babel* hier vermeld als eene aan Jahwe onderworpen macht. — *deze is daar geboren!* Ook Filistijnen, Feniciërs en Ethiopiërs worden aangemerkt als burgers van het toekomstige Sion; verg. Zach. IX : 6 v.

6. *wanneer — beschrijft,* bij het groote oordeel. — *en vorsten,* volg. Gr. en Lat. vertt. uit vs. 7 hierheen verplaatst. — *Deze is daar geboren!* Dit is het eenige dat aanspraak geeft op redding.

7. *Als dansers,* zoo vroolijk. — *bron,* naar verb. t.; Hebr. t. *mijne bronnen.* De bedoeling van *allen wier bron in u is,* voor zoover wij op de ongereptheid van den tekst mogen rekenen, is: allen die van u, Sion, afkomstig zijn, alle ware Israëlieten.

PSALM LXXXVIII.

Een kreet van vertwijfeling. — Opschrift (1). Vs. 2—19 bevat eene aaneenschakeling van beden om verlossing en van klachten over ondraaglijke ellende, die in allerlei beeldspraak wordt aangeduid, zonderdat wij vernemen waarin zij bestaat. Meer dan in eenigen anderen psalm zijn hier schuldgevoel en vertrouwen op den achtergrond geraakt.

De klager is zonder twijfel niet een persoon, maar de gemeente; des te meer treft ons de sterke ontkenning van de mogelijkheid eener herleving der dooden in vs. 11—13. Wel is waar ontbreekt het geloof hieraan in andere psalmen eveneens, maar het wordt elders in ons boek niet zoo sterk geloochend. Waarschijnlijk blijkt ook hieruit de bekendheid van onzen dichter met *Job,* waarin de mogelijkheid eener herleving een oogenblik ondersteld, maar aanstonds weder losgelaten wordt (zie op Job XIX : 26 v.). De dichter ontleende veel aan dit werk, evenals aan andere psalmen.

Na vs. 8 en 11 staat *sela.*

LXXXVIII : 1 Een lied. Een psalm van de Korahieten. Voor den orkestmeester. Op de wijze van „De ziekte van”. Om te zingen. Een kunstig lied van Heman, den Ezrahiet.
2 Jahwe, mijn God, ik krijt des daags,
ik roep des nachts voor uw aangezicht.

1) *Op — van*” Desgelijks LIII : 1. — *Heman.* Zie op 1 Kron. VI : 33. Dit is de eenige psalm die op zijn naam gezet is.

2. *mijn God, ik krijt des daags,* naar verb. t.; Hebr. t. *God mijns heils, een dag* of *des daags* (*roep ik, des nachts voor uw aangezicht*).

3 Dat mijn gebed tot u doordringe;
neig uw oor naar mijn geschrei.
4 Want ik ben van lijden verzadigd,
mijn leven is het doodenrijk nabij.
5 Men telt mij onder hen die ter groeve dalen,
ik ben geworden als een man zonder levenskracht.
6 Ik lig daar onder de dooden,
ben gelijk aan verslagenen, die in het graf liggen,
aan wie gij niet meer denkt;
daar zij aan uwe hand zijn ontrukt.
7 Gij hebt mij in de groeve, in de diepte nedergelegd,
in het duistere oord, in de diepe kolken.
8 Uwe gramschap drukt op mij,
al uwe brandingen hebt gij opontboden.
9 Gij hebt mijne bekenden ver van mij verwijderd,
mij voor hen tot een voorwerp van afschuw gemaakt,
een opgeslotene, een die niet kan uitgaan.
10 Mijn oog kwijnt van ellende;
ik roep tot u, Jahwe, den ganschen dag,
breid tot u mijne handen uit.
11 Zult gij aan de dooden een wonder doen?
zullen schimmen opstaan om u te loven?
12 Zal in het graf van uwe goedertierenheid verhaald worden,
in de hel van uwe trouw?
13 Zal in de duisternis uwe wondermacht worden erkend,
in het land der vergetelheid uwe gerechtigheid?
14 Maar ík krijt tot u, Jahwe,
en des morgens komt mijn gebed u te gemoet.
15 Waarom, Jahwe, verstoot gij mij,
en verbergt gij voor mij uw aangezicht?
16 Ik ben ellendig en zieltogend van jongs af,
ik draag uwe verschrikkingen en ben verlamd.
17 Uw toorngloed is over mij heengegaan,
uwe verschrikkingen vernietigen mij;
18 zij omringen mij al den dag als water,
omsingelen mij altegader.
19 Gij hebt van mij vriend en makker verwijderd,
ver van de duisternis mijne bekenden.

6 v. Over soortgelijke beschrijvingen van doodsgevaar zie op 2 Sam. XXII : 5.
6. *Ik lig daar*, naar gissing; verg. Job XIV : 10; Hebr. t. *vrij*; volgens sommigen *mijn leger*.
7. *in de diepe kolken*, of, naar Gr. en Lat. vertt., met omzetting der letters, *in het stikdonker*.
8. *uwe brandingen*. Verg. XLII : 8. — *opontboden*, naar verb. t.; Hebr. t. *ellendig gemaakt*.
9. Verg. op XXXI : 12. — *een opgeslotene, een die niet kan uitgaan*. Zoo wordt de ellendige staat van den zanger vergeleken òf met dien van een gevangene, òf met dien van een melaatsche; verg. Lev. XIII : 46.
10. *Mijn oog kwijnt van ellende*. Zie op VI : 8.
11—13. De bedoeling dezer vragen is, het gevraagde te ontkennen. De mogelijkheid eener opstanding wordt zeer sterk geloochend. Hoe het geloof hieraan is opgekomen, zie op Dan. XII : 2.
11. *een wonder*, nl. ze te doen herleven.
12. *de hel*. Zie op Job XXVI : 6.
13. *het land der vergetelheid*. Verg. Pred. IX : 10.
14. Verg. vs. 2. Terwijl de dooden u niet prijzen, eer ik u wel. Behoud mij dus in het leven. Zie op VI : 6.
16. *van jongs af*. Zie op LXXI : 5—9. — *en* (vóor *ben*), ingevoegd volg. de oude vertt. — *verlamd*, naar verb. t.
19. Verg. vs. 9. — *ver van de duisternis*, d. i. van mijn ellendigen staat, naar andere klinkers, in overeenstemming met Gr. en Lat. vertt.

PSALM LXXXIX.

Waar zijn de aan David beloofde gunstbewijzen? — Opschrift (1). Na eene korte vermelding van Jahwe's verbond met David (2—5), prijst de zanger Gods groote macht en trouw (6—15), en noemt hij het volk gelukkig dat door Jahwe wordt begunstigd (16—19). Nogmaals wordt, nu uitvoeriger, de goddelijke belofte aan David bezongen (20—38); waarna de bittere klacht wordt geslaakt dat Jahwe thans zijn gezalfde heeft verworpen (39—46); met de bede dat God, lettende op de broosheid van het menschenleven, acht sla op den smaad dien hij lijden moet (47—52). Onderschrift (53).

Ook in dit lied is onweersprekelijk Israël of de gemeente aan het woord (zie b. v. vs. 18, 19, 51). Zij past op zich zelve toe de belofte door Jahwe aan David gedaan, de belofte van eeuwige heerschappij, die de toezegging inhield dat Israël voorgoed zijn volk zou zijn, en noemt zich dientengevolge „Jahwe's gezalfde" (zie op vs. 39). Schijnt de ellende waarin Israël verkeert een teeken te zijn dat Jahwe zijne belofte schendt, de zanger vertrouwt dat hij haar zal houden, al vreest hij dat hij en zijne tijdgenooten de heilseeuw niet zullen aanschouwen (zie op vs. 48). Aan 2 Sam. VII, waarvan de psalmist uitgaat, zijn tal van verzen en uitdrukkingen ontleend. Ook maakt hij een ruim gebruik van andere psalmen. Zie verder inl. op Ps. II.

De achtergrond van ons lied is een tijd van ellende: Israël is door zijne naburen uitgeplunderd en verkeert in vernedering. Nadere aanduidingen ontbreken. Dus kunnen wij niet bepalen, in welke eeuw na den val van Jeruzalem het lied is gedicht.

Na vs. 5, 38, 46, 49 staat *sela.*

LXXXIX : 1 Een kunstig lied van Ethan, den Ezrahiet.
2 Jahwe's gunstbewijzen wil ik eeuwig bezingen,
aan geslacht na geslacht uwe trouw verkondigen met mijn mond.
3 Want gij spraakt: Voor eeuwig staat het gebouw mijner gunst,
zoolang de hemel duurt zal mijne trouw stevig zijn.
4 Ik heb een verbond met mijn uitverkorene gesloten,
een eed gedaan aan David, mijn dienaar:
5 tot in eeuwigheid zal ik uw nakroost stevigen,
ik zal uw troon opbouwen van geslacht tot geslacht.
6 De hemelen loven uwe wondermacht, Jahwe,
ook uwe trouw, in de vergadering der heiligen.
7 Wie toch in het zwerk evenaart Jahwe,
is onder de godenzonen aan Jahwe gelijk?
8 God, zeer geweldig in den raad der heiligen,
groot en geducht boven allen die hem omringen,
9 Jahwe, God der heirscharen, wie is u gelijk?
Sterk zijt gij, Jah, en uwe trouw omringt u.
10 Gij beheerscht den overmoed der zee,
wanneer hare golven zich verheffen, stilt gij ze.
11 Gij hebt het Monster als een verslagene verbrijzeld,
door uwen sterken arm uwe vijanden verstrooid.

1. *Een kunstig lied.* Zie op XXII : 1 — *Ethan.* Zie op 1 Kron. VI : 33. Dit is de eenige psalm die op zijn naam staat.

2. *Jahwe's gunstbewijzen,* Jez. LV : 3 „de betrouwbare gunstbewijzen aan David" geheeten. — *eeuwig, aan geslacht na geslacht.* Zoo kan eene gemeente spreken, niet éen persoon.

3. In dit vers zijn een paar tekstverbeteringen aangebracht. Hebr. t. luidt *Want ik sprak: Voor eeuwig staat het gebouw mijner gunst* (letterlijk *wordt gunst opgebouwd*; welke vreemde uitdrukking ontstaan is doordat de dichter bij *gunst* of *gunstbewijs,* evenals in vs. 5 bij *troon,* dacht aan het bouwen van een huis in 2 Sam. VII); *zoolang — zijn* (letterlijk *de hemel, uwe trouw zult gij daarin stevigen*). De schrijffout *uwe* in pl. v. *mijne trouw* veroorzaakte de andere, geringe, wijzigingen van den oorspronkelijken tekst. Dat niet de dichter maar Jahwe hier spreekt volgt uit vs. 4 v.

6—8. *heiligen, godenzonen, allen die hem omringen,* de engelen; zie op Deut. XXXIII : 2 en op Gen. VI : 2. — *het zwerk,* den hemel, de woonplaats der engelen.

7. *toch.* Het vervolg geeft reden waarom zij Jahwe loven.

8. *groot,* volg. Gr. vert.

9. *Sterk zijt gij, Jah,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. wellicht, in verband met den vorigen regel, *Wie is sterk als gij, Jah?*

11. *het Monster.* Zie op Job III : 8. — *als een verslagene.* Verg. Klaagl. II : 12.

12 U behoort de hemel, u ook de aarde,
de wereld en al hare volheid hebt gij gegrondvest.
13 Noord en Zuid, gij hebt ze geschapen;
Tabor en Hermon jubelen in uwen naam.
14 U is de arm met de kracht,
sterk is uwe hand, hoog uwe rechter.
15 Recht en gerechtigheid is de grondslag van uw troon,
goedertierenheid en trouw treden voor uw aangezicht.
16 Gelukkig het volk dat den jubelkreet kent
en in het licht van uw aangezicht, Jahwe, wandelt,
17 dat in uwen naam den ganschen dag juicht
en verhoogd wordt door uwe gerechtigheid.
18 Want gij zijt hun machtig sieraad,
en door uw welbehagen wordt onze hoorn verhoogd;
19 immers, bij Jahwe is ons schild,
onze koning bij Israëls Heilige.
20 Eens spraakt gij tot uwe vromen in een gezicht,
en zeidet: Ik heb eene kroon aan een held toebedeeld,
een jongeling verheven uit het volk;
21 ik heb David, mijn dienaar, gevonden,
hem gezalfd met mijne heilige olie;
22 hem dien mijne hand stevig zal vasthouden,
dien mijn arm zal sterk maken.
23 Geen vijand zal hem bedriegen,
geen booswicht verdrukken;
24 neen, ik zal zijne tegenstanders vóor hem verpletteren,
zijne haters zal ik verslaan.
25 Mijne trouw en goedertierenheid zullen met hem zijn,
door mijn naam zal zijn hoorn verhoogd worden.
26 Ik zal zijne hand op de zee leggen,
zijne rechter op de rivieren.
27 Hij zal tot mij zeggen: Mijn vader zijt gij,
mijn God en de rotssteen van mijn heil —
28 en ik zal hem stellen tot eerstgeborene,
hoog boven de koningen der aarde.
29 Voor eeuwig zal ik hem mijne gunst bewaren,

Vs. 15*a*. XCVII : 2*b*.

13. *Tabor en Hermon.* De bergen, beelden van kracht en duurzaamheid, roemen Gods macht. — Over den Tabor zie op Richt. IV : 6, over den Hermon op Deut. III : 8.

15. *treden voor uw aangezicht,* staan u ten dienste.

16. *den jubelkreet,* ter eer van Jahwe, zijn God. — *in het licht van uw aangezicht,* in het genot uwer gunst.

18. *wordt onze hoorn verhoogd.* Zie op 1 Sam. II : 1. Door in den eersten persoon meervoud (*onze*) over te gaan toont de dichter dat hij in vs. 16 Israël bedoelt.

19. *bij Jahwe is,* letterlijk *aan Jahwe* (*behoort*). Wij hebben het dus van hem te wachten. — Met *ons schild* moet hetzelfde of dezelfde bedoeld zijn als met *onze koning.* De gedachtengang is waarschijnlijk deze: gelukkig is Israël; want Jahwe geeft het zijn natuurlijken beschermer, een koning. Dien bezit het inderdaad, al heeft het volk nu geen zichtbaren vorst; want Jahwe heeft aan David het eeuwig koningschap toegezegd (vs. 20—46), en is die belofte schijnbaar gebroken, Israël is nu Jahwe's gezalfde; moge Jahwe hem verhoogen! (vs. 47—52). Evenzoo LXXXIV : 10.

20. *een gezicht.* Zie op Num. XII : 6. De dichter doelt op het 2 Sam. VII verhaalde. — *uwe vromen,* wien het gezicht dat Nathan kreeg gold. Het was naar de letter voor David bestemd; ten slotte zou het in Jahwe's vromen, de gemeente, vervuld worden. — *eene kroon,* volg. verb.. t.; grondt. *hulp.*

23. *geen booswicht* (*zal hem*) *verdrukken.* Verg. 2 Sam. VII : 10.

26. Ik maak hem tot beheerscher van zee en land. — *zijne — leggen.* Verg. Jez. XXV : 10.

27. Verg. 2 Sam. VII : 14, waar het niet, zooals hier, van David, maar van diens zoon gezegd wordt.

28. *eerstgeborene.* Zie op Exod. IV : 22. — *hoog — aarde.* Verg. Deut. XXVI : 19; XXVIII : 1.

en duurzaam is mijn verbond met hem;
30 ik doe zijn nakroost bestaan voor altijd,
zijn troon zoolang de hemel er is.
31 Indien zijne zonen mijne wet verzaken
en niet wandelen in mijne verordeningen,
32 indien zij mijne inzettingen ontwijden
en mijne geboden niet onderhouden,
33 dan zal ik hunne overtredingen met de roede bestraffen,
en hunne schuld met slagen;
34 maar mijne gunst zal ik hun niet onttrekken,
mijne trouw niet verloochenen;
35 ik zal mijn verbond niet ontwijden,
noch veranderen wat over mijne lippen gekomen is.
36 Eens heb ik gezworen bij mijne heiligheid:
Nooit zal ik aan David mijn woord breken;
37 zijn kroost zal voor eeuwig bestaan;
zijn troon zal bestendig als de zon vóor mij zijn,
38 eeuwig zal hij vaststaan als de maan,
een duurzame getuige in het zwerk.
39 En zelf hebt gij nu verstooten en versmaad,
in toorn gehandeld met uw gezalfde,
40 verworpen het verbond met uw dienaar,
zijne kroon ontwijd ter aarde geworpen.
41 Gij hebt in al zijne muren gaten gebroken,
zijne vestingen tot een puinhoop gemaakt;
42 al wie er langs kwam heeft hem uitgeplunderd,
hij is tot een schimp voor zijne naburen geworden.
43 Hoog opgeheven hebt gij de rechterhand zijner tegenstanders,
gij hebt al zijne vijanden blijde gemaakt.
44 Daarbij hebt gij zijn zwaard achterwaarts doen keeren,
hem niet laten standhouden in den strijd.
45 Den staf dien hij in de hand droeg hebt gij weggenomen,
en zijn troon ter aarde geworpen.
46 Verkort hebt gij de dagen zijner jonkheid,
en hem met schande overdekt.
47 Hoelang, Jahwe, zult gij u voorgoed verbergen?
zal uwe gramschap branden als een vuur?
48 Gedenk, Heer, wat het leven is,
tot welk een ijdel bestaan gij alle menschenkinderen geschapen hebt.

30. *zoolang de hemel er is.* Verg. vs. 37 v.; LXXII : 5, 17; Job XIV : 12.
31—34. Zie 2 Sam. VII : 14 v.
34. *onttrekken,* volg. naar 2 Sam. VII : 15 veranderden tekst; Hebr. t. *breken.*
37 v. Verg. 2 Sam. VII : 16.
38. *een — zwerk,* eene omschrijving van de maan, die *een duurzame getuige* kon heeten omdat men zich op hare verschijning en wisselingen verlaten kan (verg. Jer. XXXI : 35 v.), terwijl het woord *duurzame* gekozen is met het oog op 2 Sam. VII : 16.
39. *En zelf hebt gij, gij* die aan David zooveel beloofd hebt. — *uw gezalfde,* het volk Israël, evenals vs. 52. Wat vs. 40—46 volgt zijn niet rampen die David en zijn huis, maar ongelukken die Israël, vroeger en later, getroffen hebben en waaronder het nu gebogen gaat.
41 v. Verg. LXXX : 13.
44. *achterwaarts,* volg. verb. t.; Hebr. t. *den rotssteen van (zijn zwaard).*
45. *Den — droeg,* letterlijk *Den staf zijner hand,* naar verb. t.
46. *jonkheid,* den tijd van kracht. Israëls leven is in den vollen bloei geknakt; verg. LXXXVIII : 16; CII : 24 v. Verg. op LXXI : 5—9.
47. Ontleend aan LXXIX : 5.
48. Verg. XXXIX : 5—7. — *Heer,* naar verb. t.; Hebr. t. *ik.* — De dichter voelt zich blijkbaar gedrukt door het denkbeeld dat hij en zijne tijdgenooten weldra sterven en het toekomstig heil niet zien zullen.

49 Wie is er die blijft leven en den dood niet ziet,
die zijn leven redt uit de macht van het schimmenrijk?
50 Waar zijn uwe vorige gunstbewijzen, Heer,
die gij in uwe trouw bij eede aan David toegezegd hebt?
51 Gedenk, Heer, den hoon uwen dienaren aangedaan,
dat ik in mijn boezem den smaad der volken draag,
52 waarmede uwe vijanden hoonen, Jahwe,
waarmede zij hoonen de voetstappen van uw gezalfde.
53 Geloofd zij Jahwe tot in eeuwigheid! Amen, Amen.

50. *vorige*, vroeger beloofde en aanvankelijk genotene.
51. Verg. LXXIX : 12. — *den smaad der*, volg. verb. t.; Hebr. t. *alle vele.*
52. *hoonen de voetstappen van uw gezalfde*, hem bij elke schrede tergen.
53. Deze regel behoort niet meer tot den psalm, maar is het onderschrift van het Derde Boek. Verg. op XLI : 14. — *Amen, Amen.* Zie op 1 Kron. XVI : 36.

VIERDE BOEK.

PSALM XC—CVI.

PSALM XC.

Het wegstervend volk troost zoekend bij den eeuwigen God. — Opschrift (1 *a*). God, eene toevlucht voor tal van geslachten, is eeuwig (1 *b*, 2); hij, voor wien duizend jaren niets zijn, doet tot stof de menschen wederkeeren (3 v.), wier leven in een oogwenk voorbij is (5 v.); door Gods toorn is ons leven als een zucht voorbijgegaan (7—9). Uit de ervaring dat zijn leven zoo snel daarheenvliegt, leere de mensch wijsheid (10—12). Moge de Heer de dagen van rampspoed door dagen van geluk vergoeden en aan zijne dienaren zijne heilsdaden openbaren (13—17).

Dit lied verplaatst ons in den tijd lang na den ondergang van stad en tempel in 586; immers, Israël verklaart dat zijn leven tot straf voor zijne zonden is afgesneden (verg. Klaagl. IV : 17; Ezech. XXXVII : 1—14 en op vs. 7—9), en heeft blijkens de verzuchting (vs. 13): Hoelang nog? reeds geruimen tijd in de verdrukking geleefd. Uit vs. 17 schijnt te volgen dat het lied gedicht werd toen de Joden een of ander werk tot herstel van Israël hadden ondernomen; wij weten echter niet, welk werk dat was.

XC : 1 Een gebed van den godsman Mozes.
Heer, gij zijt ons eene schuilplaats geweest in tal van geslachten.
2 Eer de bergen geboren waren
en gij aarde en wereld hadt gebaard,
ja, van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt gij God.
3 Gij doet den mensch tot stof wederkeeren,
en zegt: Keert weder, menschenkinderen!
4 Want duizend jaren zijn in uw oog

Vs. 4. 2 Petr. III : 8.

1. *Een — Mozes.* Zeer ongepast wordt dit lied, waarin de duur van het menschenleven op hoogstens 80 jaren wordt gesteld (vs. 10), aan Mozes toegekend, die naar de legende èn zelf 120 jaar is geworden (Deut. XXXIV : 7), èn zijn broeder Aäron een leeftijd van 123 jaar heeft zien bereiken (Num. XXXIII : 39). Over de aanleiding hem den psalm toe te dichten zie op vs. 2. — *godsman.* Zoo heet Mozes ook Deut. XXXIII : 1; Joz. XIV : 6. — *ons*, Israël.
2. *Eer — waren.* De bergen, waarop de aarde heette te rusten (verg. op Deut. XXXII : 22), werden geacht vóor deze, ja, het allereerst, geschapen te zijn (verg. Job XV : 7; Spr. VIII : 25); waarom bergen en heuvelen de eeuwige, de overoude, die van den voortijd, genoemd worden, Gen. XLIX : 26; Deut. XXXIII : 15; Ezech. XXXVI : 2; Hab. III : 6. — *gij .... hadt gebaard.* Hetzelfde woord Deut. XXXII : 18. Elders wordt dit niet van God gezegd. De overeenstemming kan aanleiding gegeven hebben onzen psalm aan Mozes toe te kennen, die voor den dichter van Deut. XXXII doorging.
3. Verg. Gen. III : 19. — Gods eeuwigheid openbaart zich ook hierin dat hij het is die aan het leven des menschen een einde maakt: zij gaan, terwijl hij blijft. De twee regels zeggen geheel hetzelfde; de herhaling dient om met nadruk te doen uitkomen dat het God alleen is die hen doet verdwijnen.
4—6. De vluchtigheid van het menschenleven wordt in een drietal beelden voorgesteld. Het derde ook XXXVII : 2; LVIII : 8; CII : 12; CIII : 15 v.; Job XIV : 2; Jez. XL : 6, 8.

als de dag van gisteren wanneer hij voorbijgaat,
en eene nachtwake spoelt hen weg;
5 zij zijn als in den morgen de slaap,
als het gras dat verdwijnt:
6 des morgens bloeit het, dan verdwijnt het,
des avonds wordt het afgesneden en verdort.
7 Want door uwen toorn zijn wij weggeslonken,
verbijsterd zijn wij door uwe grimmigheid;
8 gij hebt onze schulden u voor oogen gesteld,
onze verborgen zonden in het volle licht van uw aangezicht;
9 want al onze dagen zijn door uwe verbolgenheid verdwenen;
wij hebben onze jaren als een zucht doorleefd.
10 Onze leeftijd, hij duurt zeventig,
op zijn hoogst tachtig jaren,
en het heerlijkst daarvan is jammer en onheil;
want in een oogwenk is het voorbij en zijn wij daarheengevlogen.
11 Wie beseft de kracht van uwen toorn,
en naardat gij te vreezen zijt uwe verbolgenheid?
12 Onze dagen tellen, leer ons dat;
opdat wij een wijs hart bekomen.
13 Keer weder, Jahwe! — Hoelang nog? —
en heb deernis met uwe dienstknechten.
14 Verzadig ons in den morgenstond met uwe gunst,
opdat wij jubelen en ons verblijden al onze dagen.
15 Verblijd ons naar de dagen waarin gij ons verdrukt hebt,
naar de jaren waarin wij rampspoed hebben gezien.
16 Laat voor uwe dienstknechten zichtbaar worden wat gij doet,
uw luister over hunne kinderen;
17 en de liefelijkheid van den Heer, onzen God, zij over ons.
Breng gij bij ons tot stand het werk onzer handen,
ja, het werk onzer handen, breng het tot stand.

4. Dit vers wordt 2 Petr. III : 8 zeer vrij aangehaald. — *Want.* God kan de menschen doen sterven, omdat zijn levensduur met dien van hen niet is te vergelijken. — *de dag — voorbijgaat.* Als een dag gisteren wordt schijnt hij zoo kort. — *eene nachtwake,* een korte tijd. Verg. op Exod. XIV : 24. — *spoelt hen weg,* naar andere klinkers; Hebr. t. *gij spoelt hen weg.* Dit woord staat in grondt. aan den aanhef van vs. 5. Het Hebreeuwsche werkwoord, dat alleen hier voorkomt, is, naar het schijnt, afgeleid van het woord dat ‚slagregen' beteekent.

5. *als — slaap.* Bij het ontwaken schijnt de nacht slechts een oogenblik geduurd te hebben.

6. *dan verdwijnt het.* Onmiddellijk op den bloei volgt het verwelken. — *wordt het afgesneden,* naar verb. t.; verg. XXXVII : 2; LVIII : 8.

7—9. Ook de ervaring van Israël predikt de vergankelijkheid van het leven: het sterft weg, d. i. het heeft, gebogen onder Gods toorn, zijne kracht en heerlijkheid verloren; verg. LXXXVIII : 16; LXXXIX : 46; CII : 24 v.

8. *onze verborgen zonden.* Zie op XIX : 13.

9. *als een zucht,* zoo snel.

10—12. Evenals in LXXXIX : 46—49, wordt ook hier aan de klacht over het wegsterven des volks (vs. 7—9), waarbij vs. 13 zich aansluit, eene betrachting over de kortstondigheid van het leven des menschen vastgeknoopt. De bedoeling is: ook ons leven is ten gevolge van uw toorn kortstondig en ellendig; mochten wij dit nooit vergeten, maar leeren om ons verstandig, d. i. in de eerste plaats nederig, tegenover u, den machtigen God, te gedragen.

11. *naardat — zijt.* Gods toorn is te meer te duchten naarmate hij machtiger en gestrenger is.

12. *Onze dagen tellen,* de kortheid er van in het oog houden.

13. *Keer weder.* Zie op VI : 5 en op III : 8. — *Hoelang nog?* Zie op VI : 4 en verg. LXXXIX : 47.

14. *in den morgenstond,* als de nacht des rampspoeds voorbij zal zijn; verg. XLVI : 6; CXLIII : 8.

15. Geef ons even langen tijd vreugde als gij ons gekastijd hebt; dit was voor hen die zuchtten: Hoelang? een zeer lange tijd.

16. *wat gij doet, uw luister,* uwe luisterrijke werken, waardoor gij Israël zult verheerlijken.

17. *de liefelijkheid van den Heer.* Verg. op XXVII : 4. — Moge onder Jahwe's genadig bestuur het werk dat wij voor onze verlossing ondernemen gedijen.

PSALM XCI.

Altijd veilig is wie op God vertrouwt. — Wie door Jahwe beschermd wordt kan zich aan hem toevertrouwen (1 v.); want hij redt u uit alle gevaren, zoodat gij niets hebt te vreezen en geen kwaad u deren kan (3—13). Jahwe zelf verzekert dat hij hem die hem liefheeft steeds redden en zegenen zal (14—16).

De beloften in dit lied kunnen evengoed den enkelen vrome als de gemeente hebben gegolden; doch het laatste is het waarschijnlijkste; verg. op vs. 16. De man die ons lied onmiddellijk op Ps. XC deed volgen beschouwde het wellicht als het bemoedigende antwoord op de bede van XC : 13—17.

XCI : 1 Wie in de schuts des Allerhoogsten is gezeten,
in de schaduw van den Machtige overnacht,
2 mag tot Jahwe zeggen: Mijne toevlucht en mijne veste,
mijn God, op wien ik vertrouw.
3 Want hij redt u uit den strik des vogelaars,
van de verderfelijke pest;
4 met zijne wieken beschermt hij u,
onder zijne vleugelen vindt gij eene toevlucht;
zijne trouw is schild en schut.
5 Gij hebt niet te vreezen voor den schrik des nachts,
voor den pijl die vliegt overdag,
6 voor de pest, die rondsluipt in het donker,
voor den stikwind, die op den middag verwoestingen aanricht.
7 Al vallen duizend aan uwe zijde,
tienduizend aan uwe rechterhand,
tot u genaakt het niet.
8 Gij hebt slechts met uwe oogen toe te zien,
en gade te slaan de bestraffing der boozen.
9 Want van u, van u is Jahwe de toevlucht,
den Allerhoogste hebt gij tot uwe schuilplaats gesteld;
10 u zal geen onheil treffen,
geen plaag zal uwe tent genaken.
11 Want hij zal aangaande u zijne engelen gelasten
u te behoeden op al uwe wegen;
12 op de handen zullen zij u dragen,
opdat gij uw voet aan geen steen stoot;
13 op leeuw en adder zult gij treden,

Vs. 11 v. Matth. IV : 6; Luc. IV : 11.

1. Gr. vert. kent den psalm toe aan David.
2. Verg. XVIII : 3 (2 Sam. XXII : 2 v). — (hij) *mag .... zeggen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ik zeg*.
3. *hij — vogelaars.* Verg. CXXIV : 7.
4. *met — toevlucht.* Elders heet het van Jahwe dat hij de zijnen op zijne wieken draagt, Deut. XXXII : 11; zie aldaar. — *schut*, onzekere vertaling.
5. *den schrik des nachts.* Of hier en Hoogl. III : 8 de duisternis en de gevaren die zij medebrengt, dan wel eene bepaalde oorzaak van schrik bedoeld wordt — het nachtspook (Jez. XXXIV : 14) of een ander verderfbrengend wezen, waarvan men meende dat het des nachts rondwaarde — is onzeker. — *den pijl*, van Jahwe, zinnebeeld van de rampen waarmede hij de menschen treft, Deut. XXXII : 23, 42; Job VI : 4; Zach. IX : 14.
6. *den stikwind.* Deze wordt nog Jez. XXVIII : 2 vermeld. In Deut. XXXII : 24 is hetzelfde Hebreeuwsche woord door *verderf* vertaald.
7. *het*, het ongeluk.
8. De in vs. 5—7 genoemde verschrikkingen zijn wel teekenen van Jahwe's toorn, maar de vrome ziet ze rustig aan; alleen de boozen worden getroffen; verg. XXXVII : 34; XCII : 12.
9. *de toevlucht*, volg. verb. t.; Hebr. t. *mijne toevlucht.*
11 v. Evenals hier, komen ook elders de engelen als beschermers der vromen voor, Tobit V : 4 vv.; verg. Job XXXIII : 23; Dan. III : 24—28.
12. *opdat — stoot.* De woorden kunnen ook vertaald worden *opdat zich uw voet aan geen steen stoote.* Verg. Spr. III : 23, 26.
13. Geen vijanden of booze machten zullen u deren. Hieraan is wellicht Luc. X : 19 ontleend; verg. Marc. XVI : 18.

vertrappen zult gij leeuwenwelp en draak.
14 Daar hij mij liefheeft, zal ik hem doen ontkomen,
ik zal hem verhoogen, omdat hij mijn naam kent.
15 Roept hij mij aan, zoo zal ik hem antwoorden,
ik zal hem bijstaan in de benauwdheid,
hem redden en verheerlijken;
16 met lengte van dagen zal ik hem verzadigen,
hem mijn heil doen aanschouwen.

14. Van hier af spreekt Jahwe. — *mijn naam kent,* mij kent als den waren God; verg. IX : 11.
15 v. Verg. L : 15, 23.
16. *mijn heil,* de verheerlijking die Jahwe aan zijn volk heeft toegedacht.

PSALM XCII.

Danklied voor Jahwe's rechtvaardig bestuur. — Opschrift (1). De zanger betuigt dat het goed is Jahwe's lof te bezingen (2—4), omdat Jahwe groote dingen aan hem gedaan heeft (5 v.). De voorspoed der boozen wordt, wat de dwaas niet inziet, door hun ondergang gevolgd (7—9). Terwijl de boozen vergaan, zal de rechtschapene in Gods gemeenschap groeien en bloeien, om zijn lof te verkondigen (10—16).

De gemeente, die van zich zelve nu eens in het enkelvoud (vs. 5, 11 v., 16) dan in het meervoud (vs. 14) spreekt, betuigt hare blijdschap over Gods bestuur, dat wel door dwazen miskend wordt, maar wijs is, omdat, zooals de ervaring leert, de voorspoed der boozen niet bestendig is en de toekomst glansrijk de vromen in het gelijk zal stellen. Het onderwerp van het lied is hetzelfde als dat van XXXVII; XLIX; LXXIII. Niet oneigenaardig volgt deze psalm op Ps. XCI: is daar het geluk dat den vrome ten deel valt geprezen, hier wordt de mogelijke tegenwerping beantwoord, dat toch ook de boozen voorspoedig zijn.

XCII : 1 Een psalm. Een lied voor den sabbatdag.
2 Goed is het Jahwe te loven,
met stem en snaren uw naam, o Allerhoogste, te roemen,
3 des morgens uwe goedertierenheid te vermelden,
des nachts uwe trouw,
4 bij de harp en de luit,
bij het ruischend spel op de citer.
5 Want gij, Jahwe, hebt mij verblijd door uwe daden;
ik jubel in de werken uwer hand.
6 Hoe groot zijn uwe werken, Jahwe!
Uitermate diep zijn uwe gedachten.
7 De redelooze verstaat het niet,
en de dwaas ziet dit niet in.
8 Als de boozen uitsproten als planten,
alle euveldaders bloeiden,
was het opdat zij voorgoed verdelgd werden;
9 terwijl gij, Jahwe, zetelt in den hooge voor eeuwig.

1. *voor den sabbatdag.* Deze psalm werd in de laatste eeuw van het bestaan des tweeden tempels op den sabbat gezongen. Waarom hij hiertoe gekozen werd, weten wij niet; waarschijnlijk vond men in *de werken uwer hand* van vs. 5 de schepping en verklaarde men het vers van de vreugde des vromen over de heerlijkheid van hetgeen God in de zes scheppingsdagen voltooid had.
4. *de harp,* letterlijk *de tiensnarige.* Wellicht heeft de regel oorspronkelijk geluid *bij de tiensnarige luit,* als XXXIII : 2; CXLIV : 9.
5—9. Met de *daden* en *werken* van Jahwe wordt zijn wereldbestuur bedoeld; dit is — al ziet de dwaas het niet in (verg. LXXIII : 21 v.) — zeer wijs, zooals hieruit blijkt dat de voorspoed der zondaren steeds door hun ondergang gevolgd wordt (zie LXXIII : 2—22; Job XVIII : 5—21; XX : 12—18, en verg. XXXVII : 1 v., 35 v.), terwijl Jahwe voor eeuwig heerscht.
7. *De redelooze.* Zie op XLIX : 11.
9. *terwijl — eeuwig,* zoodat het geluk der boozen altijd onbestendig zal zijn. Het tronen in den hemel drukt de opperheerschappij uit, CIII : 19; CXV : 3 enz.

10 Want zie, uwe vijanden, Jahwe, gaan te gronde,
verstrooid worden alle euveldaders;
11 maar gij maakt mijn hoorn hoog als dien van een woudos,
overgiet mij met versche olie;
12 met wellust ziet mijn oog op mijne bestrijders,
hooren mijne ooren van hen die tegen mij opstaan.
13 De rechtschapene gedijt als de palm,
groeit als de ceder op den Libanon;
14 geplant in Jahwe's huis,
schieten zij loten in de voorhoven onzes Gods;
15 nog als zij oud zijn dragen zij vrucht,
zijn zij saprijk en frisch,
16 om te vermelden dat Jahwe gerecht is,
mijn Rotssteen en Een in wien niets verkeerds wordt gevonden.

10. Na *Jahwe* heeft Hebr. t. nog eens *want zie, uwe vijanden*; volg. Gr. vert. weggelaten.
11. *gij — hoog*. Zie op 1 Sam. II : 1. — *een woudos*. Zie op Num. XXIV : 8. — *(gij) overgiet mij* (volg. verb. t.; Hebr. t. *ik overgiet*) *met versche olie*, d. i. maakt mij blijde; daar men zich zalfde als men verblijd was (zie op Ruth III : 3), en den mensch of het voorwerp dat men eerde met olie overgoot (zie op Gen. XXVIII : 18).
12. In den tweeden regel is een woord, *boosdoeners*, weggelaten. — Het zien en hooren van den rampspoed der vijanden is voor den vrome eene reden tot vreugde; verg. LVIII : 4 en op LIV : 9.
13. De twee hier genoemde edele boomen zijn, daar zij altijd groen zijn en zeer oud worden, het beeld van duurzame en frissche levenskracht; verg. Jez. LXV : 22. — De *palm*, een slanke boom met eene altijd groene kruin van afhangende, vedervormige twijgen, met lange, smalle, bleekgroene bladeren, werd veelvuldig in Palestina aangetroffen, maar draagt alleen in de heetste gedeelten, bij de Doode Zee, aan de kust en bij het meer Gennezareth, vrucht; verg. op Deut. XXXIV : 3. Een flinke palmboom kan jaarlijks 40 kilogram dadels opbrengen, die, versch, gedroogd of tot koeken bereid, gegeten, of tot de bereiding van dadelwijn gebruikt worden. De twijgen worden tot het vlechten van manden en matten, zijne bast wordt tot het maken van netten, zijn hout voor allerlei doeleinden aangewend. Ook werden bij feestelijke gelegenheden zijne takken op verschillende wijzen gebezigd, Lev. XXIII : 40; Neh. VIII : 16; 1 Makk. XIII : 51; 2 Makk. X : 7; XIV : 4; Joh. XII : 13. In het O. T. wordt de palm om zijne hoogte en schoonheid geroemd: schoone en aanzienlijke menschen worden bij den palm vergeleken (Hoogl. VII : 8); onder de figuren die de tempelwanden versierden kwamen palmen voor (1 Kon. VI : 29, 32, 35; 2 Kron. III : 5; Ezech. XL en XLI); zelfs de goddelijke wijsheid vergelijkt zich zelve bij een palmboom, Sir. XXIV : 14. Hij leende zich dus uitstekend tot beeld voor den heilstaat der vromen. — *de ceder op den Libanon*. Zie op Richt. IX : 15.
14. Zie op LII : 10. De vromen ontleenen hunne kracht aan de gemeenschap met Jahwe.
16. Door de frissche levenskracht die de vromen in Jahwe's gemeenschap deelachtig worden getuigen zij van de trouw van hun God, die hen duurzaam zegent. — *Rotssteen*. Zie op Deut. XXXII : 4.

PSALM XCIII.

Eerbied voor Jahwe, den Albeheerscher! — Jahwe is koning; hij zette de wereld vast en regeert van ouds (1 v.); zijne macht overtreft die der bruisende wateren (3 v.). Eerbied dus voor zijne geboden en voor zijn heiligdom! (5).

Dit lied behoort tot die (XCIII, XCVI—C) waarin Jahwe als de wereldheerscher en wereldrichter verheerlijkt wordt, en die, met uitzondering van Ps. C, met elkander gemeen hebben de uitdrukking *Jahwe is koning*, letterlijk *Jahwe is koning geworden* (vs. 1; XCVI : 10; XCVII : 1; XCIX : 1; CXLVI : 10), eene uitdrukking die wij behalve hier nog XLVII : 9; Jez. LII : 7 aantreffen, en waarmede bedoeld wordt de heerschappij die Jahwe bij de wereldschepping aanvaard heeft, maar die hij eerst in haar ganschen omvang aanvaard zal hebben als alle volkeren hem onderworpen zullen zijn.

Wat den vorm van het lied betreft, zij opgemerkt dat telkens woorden uit den eenen regel in den anderen weer worden opgenomen (vs. 1, 3, 4); wat ook elders in ons boek, b. v. XCIV : 1, 3, 23; XCVI : 1 v., 7 v., 13; CXXI; CXXIV : 4 v. CXXX : 5 v. het geval is.

XCIII : 1 Jahwe is koning. Hij heeft zich met hoogheid bekleed;
bekleed heeft zich Jahwe, met macht zich omgord;

Vs. 1. Ps. XCVI : 10. — Vs. 1*c*. 1 Kron. XVI : 30*b*.

1. In Gr. vert. heeft de psalm tot opschrift *voor den dag vóór den sabbat, toen de aarde bevolkt werd. Loflied van David*. In de synagoge werd hij met Ps. XCII vrijdagsavonds gezongen. — *Hij — bekleed*. Verg. CIV : 1; Jez. LI : 9; LIX : 17. — *heeft hij de wereld vastgezet*, volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *de wereld staat vast*.

ook heeft hij de wereld vastgezet, onwankelbaar.
2 Vast staat uw troon van ouds;
van eeuwigheid zijt gij.
3 Hebben stroomen, Jahwe, verheven,
stroomen verheven hun bruisen;
zullen stroomen verheffen hun geklots —
4 meer dan het bruisen van vele wateren,
de ontzagwekkende, de brandingen der zee,
is Jahwe ontzagwekkend in den hooge.
5 Uwe voorschriften zijn zeer betrouwbaar;
aan uw huis komt heiligheid toe,
Jahwe, tot in lengte van dagen.

2. Verg. XCII : 9.
3 v. Met de bruisende stroomen, wellicht aan de Babylonische mythe ontleend (zie op Job III : 8), bedoelt de dichter niet slechts machten die zich oudtijds tegen Jahwe verzet hebben, maar ook, blijkens de woorden *zullen stroomen verheffen hun geklots*, die welke zich in de toekomst tegen Jahwe mochten willen verzetten.
5. *Uwe — betrouwbaar.* Daar Jahwe zoo machtig is, kan men van de opvolging zijner geboden stellig heil verwachten. Zie op XIX : 8. — *aan — toe.* De tempel moet voor ontheiliging bewaard worden.

PSALM XCIV.

De God der wrake komt. — Kom, Jahwe, de boozen bestraffen! (1 v.); hoelang zullen zij, meenende dat Jahwe het niet ziet, zijn volk vertrappen? (3—7). Wanneer zullen zij bedenken, dat hij die der menschen oog en oor vormt ook zelf ziet en hoort en hunne overdenkingen kent? (8—11). Wel hem die door God onderwezen wordt, opdat hij gered worde; want Jahwe zal zijn volk niet verstooten (12—15). Bij de heerschappij van het onrecht stelt de zanger zijn vertrouwen op Jahwe, die hem steunt en verkwikt, en eens de zondaars verdelgen zal (16—23).

De zondaars over wie de gemeente (zie op vs. 16) zich beklaagt zijn geen heidenen, maar aanzienlijke Israëlieten: zij dienen Jahwe en meenen zijne wet te handhaven (zie op vs. 7, 8 en 20), maar verdrukken de vromen. Het lied verplaatst ons dus in den tijd der worsteling tusschen de vromen en de goddeloozen, in de derde of tweede eeuw. Naar zulk een jongen tijd verwijst ons ook vs. 12; zie aldaar.

Dat de psalm hier, onder de liederen die Jahwe's wereldgericht en wereldheerschappij bezingen (XCIII, XCVI—C), geplaatst is heeft hij wellicht te danken aan vs. 2, waar Jahwe *richter der aarde* heet; al handelt hij niet, zooals XCVI—XCVIII, over een gericht dat aan de wereld, maar over een dat aan goddelooze Israëlieten voltrokken wordt.

XCIV : 1 God der wrake, Jahwe,
God der wrake, verschijn in lichtglans!
2 Verhef u, richter der aarde,
doe der trotschaards handelwijze op hun hoofd nederkomen!
3 Hoelang zullen de boozen, Jahwe,
hoelang zullen de boozen jubelen?
4 Zij smalen, spreken verwaten taal,
zij voeren een hoog woord, al die euveldaders.
5 Uw volk, Jahwe, vertrappen zij,
uw erfdeel onderdrukken zij;
6 zij dooden weduwe en vreemde,
vermoorden weezen,

1. De Gr. vert. heeft het opschrift *Een psalm van David. Voor den vierden dag der week.* — *verschijn in lichtglans*, ten oordeel; zie Deut. XXXIII : 2. — Over de herhaling van eenige woorden uit den eersten regel in den tweeden, hier en vs. 3, 23, zie inl. op Ps. XCIII.
2. *richter der aarde.* Verg. LVIII : 12; LXXXII : 8; Gen. XVIII : 25. — *trotschaards*, dezelfden die vs. 3 en elders „de boozen" heeten.
4. Verg. XXXI : 19, 21; XLI : 6—9; LIX : 8; LXXIII : 8 v.
5. Al worden de boozen van Jahwe's volk onderscheiden, toch zijn het geen heidenen; zie op vs. 7 en 8.

7 en zeggen: Jah ziet het niet,
Jakobs God merkt het niet op.
8 Geeft acht, gij redeloozen onder het volk,
en gij dwazen, wanneer zult gij verstandig worden?
9 Hij die het oor plant, zou hij niet hooren?
hij die het oog vormt, zou hij niet zien?
10 zou hij die tucht oefent over natiën niet kastijden,
hij, die den mensch tot kennis brengt?
11 Jahwe kent de overdenkingen der menschen;
want zij zijn slechts ijdelheid.
12 Heil den man over wien gij tucht oefent, Jah,
en dien gij onderricht uit uwe wet;
13 om hem rust te verschaffen van de dagen des onspoeds,
terwijl voor den booze de groeve gedolven wordt.
14 Want Jahwe zal zijn volk niet verstooten,
zijn erfdeel niet laten varen;
15 want het recht zal weder rechtvaardig worden,
en daarbij zullen zich aansluiten alle oprechten van hart.
16 Wie zal het voor mij opnemen tegen de boosdoeners?
wie voor mij optreden tegen de euveldaders?
17 Ware Jahwe mij niet tot hulp,
zoo had ik reeds in het stille graf gelegen.
18 Als ik denk: mijn voet wankelt —
dan steunt mij uwe goedertierenheid, Jahwe;
19 heb ik vele zorgen in mijn binnenste,
dan verkwikken mij uwe vertroostingen.
20 Heeft met u gemeenschap de stoel des verderfs,
die op gezag der wet onheil sticht?
21 Zij maken jacht op het leven des rechtschapenen
en veroordeelen onschuldig bloed.
22 Maar Jahwe werd mij tot een burg,
mijn God tot een rotssteen, een toevluchtsoord;
23 hij doet hunne snoodheid op hen zelven nederkomen,
en verdelgt hen in hunne boosheid;
Jahwe, onze God, verdelgt hen.

7. Ook de boozen erkennen Jahwe als hun God en zijn dus Israëlieten; verg. op X : 4. — *Jah*, ook vs. 12. Zie op Exod. XV : 2. — Verg. X : 11, 13; LIX : 8.

8. *redeloozen*. Zie op XLIX : 11. — *onder het volk*. Zij behooren dus tot Israël; zie op vs. 7.

9. Verg. Exod. IV : 11; Spr. XX : 12.

10. *die den mensch tot kennis brengt*, door tuchtiging hem brengt tot de erkenning van Jahwe's macht. — Zou hij, die natiën dwingt tot gehoorzaamheid, de ongehoorzame Israëlieten ongestraft laten?

11. *Jahwe — menschen*. Verg. CXXXIX : 1—16, — *want zij zijn slechts ijdelheid*, en daarom kunnen zij zich aan de macht des Eeuwigen niet onttrekken. Verg. XXXIX : 6.

12 v. Brengt Jahwe door zijne tucht volken en zondaars tot onderwerping, ook voor den vrome is het lijden eene tucht: hij laat zich leeren uit de wet. Dientengevolge wordt hij van den rampspoed bevrijd, *terwijl* (letterlijk *totdat*; verg. op CXLI : 10) de boozen worden verdelgd.

12. Dit vers is, naar het schijnt, aan Job V : 17 ontleend. In elk geval is met de *wet* hier, evenals daar, de geschreven wet bedoeld, des vromen richtsnoer, dat hem tot het leven leidt, en moet dus de psalm geruimen tijd na Ezra gedicht zijn.

14 v. Deze verwachting maakt dat hij berusten kan; zie vs. 18 v.

15. *het recht zal weder rechtvaardig worden*, letterlijk *het recht zal tot de gerechtigheid terugkeeren*. Wat nu voor recht wordt uitgegeven (verg. vs. 20) zal met de goddelijke gerechtigheid weder in overeenstemming gebracht worden. — *daarbij*, bij het herstelde recht.

16. *voor mij*. Van hier af spreekt het verdrukte volk, vs. 5.

20. Eene van de zorgen van vs. 19: het schijnt somtijds dat eene oneerlijke rechtspraak, die de wet verdraait en zoo verderf aanricht (verg. op Jez. X : 1) door God begunstigd wordt. — *die*, de rechterstoel; bedoeld zijn de vonnissen die door de op dien stoel gezetenen geveld worden.

21. *Zij maken jacht*, onzekere lezing en vertaling.

PSALM XCV.

Het door Jahwe geleide volk late zich leiden. — De zangers wekken elkander op, Jahwe te verheerlijken, den Heer van het heelal, den trouwen herder van zijn volk (1—7*a*); mocht het slechts naar hem hooren! (7*b*). Jahwe vermaant het, niet weerbarstig te zijn gelijk de vaderen in de woestijn, die daardoor de rust niet zijn binnengegaan (8—11).

Daar vs. 1—7*a* geschreven is in een geheel anderen toon dan vs. 8—11, zou men kunnen vermoeden dat het lied is samengesteld uit twee gedeelten die oorspronkelijk niet bijeenbehoorden en door vs. 7*b* zijn samengevoegd. Doch het kan ook het werk van éen man zijn. In elk geval, in den psalm zooals hij vóor ons ligt wordt de gemeente, die roemend in haar God voor zijn aangezicht verschijnt, vermaand zich niet te verharden, opdat haar niet, als den vaderen, de ingang in het land der rust worde ontzegd. Zelden wordt in de psalmen zulk eene ernstige vermaning tot Israël gericht als hier.

Door de verheerlijking van Jahwe als den grooten koning en schepper is het lied verwant aan XCIII, XCVI—XCIX. Op Ps. XCIV volgt het niet ongeschikt; daar het begint met het roemen in den *rotssteen*, waarmede het voorgaande lied besloot (XCIV : 22 v.).

XCV : 1 Komt, laat ons jubelen tot eer van Jahwe,
juichen voor den Rotssteen van ons heil;
2 laten wij met een lofzang voor zijn aangezicht treden,
met stem en snaren juichen hem ter eer!
3 Want een groot God is Jahwe,
een koning, groot boven alle goden,
4 hij, in wiens hand de diepten der aarde zijn,
en wien de spitsen der bergen behooren;
5 wiens de zee is, die hij zelf heeft gemaakt,
en het droge, dat zijne handen hebben gevormd.
6 Komt, werpen wij ons neder en buigen wij ons,
knielen wij voor Jahwe, onzen maker;
7 want híj is onze God,
en wíj zijn het volk dat hij hoedt, de kudde door zijne hand geleid.
Wildet gij toch heden naar hem hooren!
8 Verhardt uw hart niet, als bij Meriba,
als ten dage van Massa in de woestijn,
9 waar uwe vaderen mij op de proef stelden,
mij toetsten, en toch zagen wat ik deed.

Vs. 7*b*—11. Hebr. III : 7*b*—11. — Vs. 7*c*, 8*a*. Hebr. III : 15; IV : 7.

1. De Gr. vert. heeft als opschrift *Loflied van David*.

3. *groot boven alle goden*. Uitdrukkingen als deze, waarin het bestaan van andere goden schijnt ondersteld te worden, treffen wij ook elders in *Psalmen* aan, XCVI : 4 v.; XCVII : 7, 9 (1 Kron. XVI : 25); CXXXV : 5; CXXXVI : 2 v.; zij bewijzen niet dat de dichters aan de goden der heidenen een werkelijk bestaan toekenden. Integendeel, in éen adem wordt Jahwe als de eenige God verheerlijkt; zie vs. 4 v. en de aangehaalde plaatsen. De uitdrukkingen zijn aan oude voorstellingen, volgens welke Jahwe een der goden was (verg. Exod. XVIII : 11), ontleend en met voorliefde aangehouden, òm zijne onvergelijkelijke grootheid in het licht te stellen; verg. op III : 8; op XXIX : 1; op LXXXVI : 8; op Exod. XV : 11 en op Deut. X : 17.

4. *de spitsen*, onzekere vertaling.

7. *het volk dat hij hoedt*, of *weidt*. Elders heet Israël: de kudde die hij weidt, LXXIV : 1; LXXIX : 13; C : 3. Dezelfde beeldspraak XXIII : 1—4; 2 Sam. VII : 7; Jer. XIII : 17; XXIII : 1; Ezech. XXXIV; Micha V : 3; Zach. X : 3; verg. op Jez. XL : 11. — *door zijne hand geleid*, letterlijk *van zijne hand*. — *Wildet — hooren!* Woorden van den dichter, waarmede hij het volk opwekt te luisteren naar hetgeen Jahwe tot hen te zeggen heeft. Gr. vert., en op haar voetspoor de schrijver van Hebr. III : 7 v.; IV : 7, verbinden ze met het vervolg en vertalen *Heden, indien gij naar hem hoort, verhardt* enz. Ten onrechte; want in vs. 8 begint Jahwe, over wien hier gesproken wordt, zelf het volk dat hem nadert toe te spreken. — *heden*, in tegenstelling met vroeger, toen uwe vaderen niet naar Jahwe hebben geluisterd.

8 v. Zie Exod. XVII : 1—7 en verg. LXXVIII : 15 v.; LXXXI : 8; CVI : 32 v.; Num. XX : 2—13; XXVII : 14.

9. *en — deed*. Het morrende volk mocht toch Jahwe's gunst ondervinden, daar hij voor hen water uit de rots deed komen. Desniettegenstaande bleven zij Jahwe verdriet doen (vs. 10).

10 Veertig jaren had ik een walg van dit geslacht,
en ik zeide: Het is een volk met een dwaalziek hart —
maar zij sloegen geen acht op mijne wegen.
11 Dies zwoer ik in mijn toorn:
Voorwaar, zij zullen mijne rust niet binnengaan!

Vs. 11. Hebr. IV : 3, 5.

10 v. De dichter schijnt de voorstelling te huldigen dat Jahwe, na veertig jaren geduld te hebben gehad, den eed deed dat Israël niet in Kanaän — dit is met *mijne rust* bedoeld — zou komen. Daar hij echter Num. XIV : 21—23, 28—35 (verg. Deut. I : 34 v.) gekend moet hebben en wij niet kunnen onderstellen dat hij de daar gegeven voorstelling heeft willen veranderen, moeten wij aannemen dat hij niet bedoelt dat de gebeurtenissen in de volgorde waarin hij ze vermeldt hebben plaats gehad, maar dat hij den eed van Jahwe opzettelijk het laatst noemt, omdat hij dezen zijnen tijdgenooten wil inscherpen; ook hen gold die eed, dat zij, indien zij aan Jahwe ongehoorzaam waren, niet in de rust zouden komen.

10. *van dit geslacht*, volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *van een geslacht*. — *mijne wegen*, mijne liefderijke leiding van het volk.

11. *mijne rust*, de plaats waar ik hun rust wilde geven, Kanaän; verg. Deut. XII : 9. Bij de toepassing echter denkt de dichter niet aan Kanaän — daar in zijn tijd het volk in Kanaän woonde — maar aan het tijdperk van voorspoed waarheen Jahwe zijn volk wilde leiden.

PSALM XCVI.

Alles eere Jahwe, den richter der wereld! — Alle volkeren moeten, in een nieuw lied, Jahwe, den eenigen God, schepper en wereldbestuurder, verheerlijken (1—10). Dat hemel, zee, veld en woud hem prijzen; want hij komt om de wereld te richten (11—13).

Dit lied, dat, met uitzondering van vs. 13*b* en nog enkele regels, ook 1 Kron. XVI : 23—33 voorkomt, is ongeveer uit denzelfden tijd als XCIII, XCVII—C, die alle Jahwe's almacht en aanstaande wereldheerschappij bezingen; zie inl. op Ps. XCIII.

XCVI : 1 Zingt tot eer van Jahwe een nieuw lied,
zingt allen, gij aardbewoners, Jahwe ter eer;
2 zingt Jahwe ter eer, looft zijnen naam,
boodschapt zijn heil van dag tot dag;
3 vermeldt onder de natiën zijne eer,
onder alle volkeren zijne wonderen.
4 Want groot is Jahwe en zeer te prijzen,
geducht is hij boven alle goden;
5 immers, alle goden der volken zijn afgoden,
en Jahwe heeft den hemel gemaakt.
6 Majesteit en luister zijn voor zijn aangezicht,
macht en heerlijkheid in zijn heiligdom.
7 Geeft aan Jahwe, gij geslachten der volkeren,

Vs. 1—13*a*. 1 Kron. XVI : 23—33. — Vs. 1*a*. XCVIII : 1*a*; Jez. XLII : 10*a*. — Vs. 4*a*. XLVIII : 2*a*; CXLV : 3*a*. — Vs. 7—9. XXIX : 1*bc*, 2.

1. Gr. vert. heeft als opschrift *Toen na de wegvoering het huis gebouwd werd. Een lied van David*, dat, omdat het twee tegenstrijdige opgaven behelst, van twee schrijvers moet zijn. — De eerste regel ontbreekt in 1 Kron. XVI. — *een nieuw lied*. Zie op XXXIII : 3.

2. De eerste regel ontbreekt in 1 Kron. XVI. — *zijn heil*, het heil dat hij schenkt aan zijn volk; verg. XCVIII : 2. Dat *alle aardbewoners* (vs. 1) om het heil aan Israël geschonken Jahwe als God moeten erkennen zegt onze psalm niet met zoovele woorden, maar dat de dichter dit bedoeld heeft leiden wij af uit Ps. XCVIII, die met den onzen groote overeenkomst vertoont.

3. *onder de natiën, onder alle volkeren*. Daar alle aardbewoners (vs. 1) zijn toegesproken, is de bedoeling: ieder onder zijn volk; verg. Jez. XII : 4; LXVI : 19. — *zijne wonderen*, waarschijnlijk die welke hij aan Israël doen zal; verg. XCVIII : 1—3.

4. *geducht is hij boven alle goden*. Zie op XCV : 3.

5. De schepper van *den hemel* is de eenige God, buiten wien geen andere goden kunnen bestaan.

6. De hier aan Jahwe toegekende eigenschappen worden voorgesteld als zijne dienaren, die hem *in zijn heiligdom*, zijne hemelsche woning, omgeven. In vs. 8 is met *zijne voorhoven* Jahwe's aardsche woning bedoeld.

7—9*a*. Zie XXIX : 1, 2 (en de aantt. aldaar), waar echter niet, als hier, de volkeren, maar de

geeft aan Jahwe eere en macht;
8 geeft aan Jahwe de eer zijns naams,
draagt geschenken aan en komt in zijne voorhoven;
9 werpt u voor Jahwe neder in heiligen feestdos.
Krimpt allen voor hem ineen, gij aardbewoners!
10 Zegt onder de natiën: Jahwe is koning;
ook heeft hij de wereld vastgezet, onwankelbaar,
hij richt de volkeren in billijkheid.
11 De hemel verblijde zich, de aarde zij verheugd,
buldere de zee en hare volheid,
12 juiche het veld en al wat er op is;
dan zullen alle boomen des wouds jubelen voor Jahwe;
13 want hij komt, hij komt om de aarde te richten;
hij zal de wereld richten in gerechtigheid,
en de volkeren in zijne trouw.

Vs. 10*a*, *b*. XCIII : 1. — Vs. 10*c*, 13*b*. IX : 9. — Vs. 11*b*. XCVIII : 7*a*; Jez. XLII : 10*c*. — Vs. 13. XCVIII : 9.

godenzonen tot de verheerlijking van Jahwe worden opgewekt. Vs. 8*b*, dat daar niet passen zou, is er dus door den dichter van dit lied bijgevoegd. Verg. op C : 2.

8. *draagt — in zijne voorhoven* (1 Kron. XVI : 29 *voor zijn aangezicht*). De verwachting dat de volkeren Jahwe geschenken zullen brengen ook Jez. LX; LXVI : 12; Zach. VIII : 20—22.

10. *Zegt — koning.* Deze regel staat, met eene geringe wijziging (*Men zegge* in pl. v. *Zegt*) in 1 Kron. XVI : 31 tusschen den eersten en tweeden regel van vs. 11; zie op 1 Kron. XVI : 30 v. — *Jahwe is koning.* Zie inl. op Ps. XCIII. — *heeft hij de wereld vastgezet*, volgens dezelfde tekstverandering als XCIII : 1; zie aldaar. — *hij — billijkheid.* Deze regel, die 1 Kron. XVI : 31 gemist wordt, staat hier eenigszins storend, daar in vs. 13 het gericht over de volken als iets dat de dichter in de toekomst verwacht vermeld wordt; verg. XCVIII : 9. Misschien zijn de woorden hier uit IX : 9*b* ingelascht.

12. Verg. Jez. XLIV : 23; LV : 12. — *dan*, als Jahwe de opperheerschappij aanvaardt. — *voor Jahwe* staat in Hebr. t. aan den aanvang van vs. 13.

13. *in zijne trouw*, de eens door hem gestelde eischen handhavend, evenals in XCVIII : 9 *in billijkheid.*

PSALM XCVII.

Jahwe's komst ten gerichte, der vromen vreugde. — De dichter schildert Jahwe's komst ten gerichte, waarbij alle afgoden en afgodendienaars vernederd worden (1—7). Sion heeft het met blijdschap vernomen (8 v.). Jahwe redt en verblijdt de zijnen (10 v.), die hem daarvoor hebben te loven (12).

Ettelijke regels van dit lied (vs. 2*b*, 4*a*, 6*a*, 12 enz.) zijn aan psalmen en andere jonge geschriften ontleend (zie de aantt.); om welke reden het zeer jong moet zijn. Daar de dichter, vooral in vs. 4—6, 8, van Jahwe's oordeelen spreekt als hadden zij reeds plaats gehad, kunnen wij denken, evenals bij Ps. LXXVII (zie LXXVII : 12—21), aan Israëls uitreddingen door Jahwe in de oudheid; doch waarschijnlijk bedoelt de dichter het gericht over de heidenen dat komen zal en stelt hij dit als reeds gekomen voor (verg. XCVIII : 3; C en op vs. 4, ook op Jez. VIII : 23). De gedachte aan het gericht, voor de afgodendienaars schrikaanjagend, is voor de vromen eene reden tot blijdschap.

XCVII : 1 Jahwe is koning. De aarde zij verheugd,
dat zich verblijde der kustlanden menigte!
2 Wolken en donkerheid zijn rondom hem,
gerechtigheid en gericht is het steunsel van zijn troon;
3 vuur gaat voor hem uit
en zet aan alle kanten zijne tegenstanders in vlam.
4 Zijne bliksems verlichtten de wereld;

Vs. 2*b*. LXXXIX : 15*a*.

1. Gr. vert. heeft als opschrift *Van David, toen zijn land hersteld werd.* — Verg. XCVI : 10 v. — *Jahwe is koning.* Zie inl. op Ps. XCIII. — *kustlanden.* Zie op Jez. XL : 15.

2—6. Soortgelijke beschrijvingen van Jahwe's komst ten gerichte ook elders; zie op 2 Sam. XXII : 8—18.

3. *zet — vlam.* Verg. Jez. XLII : 25.

4. *Zijne — wereld.* Dat de dichter van hier af den verleden tijd gebruikt, hoewel hij, evenals in

de aarde zag het en kromp ineen.
5 Bergen versmolten als was voor Jahwe,
voor den heer der gansche aarde.
6 De hemelen verkondigden zijne gerechtigheid,
en alle volkeren zagen zijne heerlijkheid.
7 Alle beeldendienaars worden te schande,
zij die op de afgoden zich beroemen.
Werpt u allen voor hem neder, gij goden!
8 Sion heeft het met blijdschap gehoord,
de dochters van Juda verheugen zich
om uwe gerichten, Jahwe;
9 want gij, Jahwe, zijt hoog boven de gansche aarde,
hoog verheven zijt gij boven alle goden.
10 Gij die Jahwe liefhebt, haat het kwade!
Jahwe bewaart het leven zijner vromen,
verlost hen uit der boozen hand.
11 Licht gaat op voor den rechtschapene,
blijdschap voor de oprechten van hart.
12 Verblijdt u, rechtschapenen, in Jahwe,
looft zijnen heiligen naam!

Vs. 6*a*. L : 6*a*. — Vs. 8. XLVIII : 12. — Vs. 12*b*. XXX : 5*b*.

vs. 2 v., de als tegenwoordig voorgestelde toekomst bedoelt, is hieruit te verklaren dat deze woorden in LXXVII : 19, waaraan hij ze ontleent, het verleden beschrijven. — *de aarde zag het en kromp ineen.* Verg. LXXVII : 17.

5. Zie op Micha I : 3 v.

7. *Alle — beroemen,* omdat Jahwe alleen God blijkt te zijn. Verg. Jer. L : 38. — *Werpt — goden!* Hoewel de dichter de goden met hunne beelden vereenzelvigt, gebruikt hij toch hier en vs. 9 uitdrukkingen waarin hun werkelijk bestaan ondersteld wordt; zie op XCV : 3.

9. *gij — aarde.* Verg. XLVII : 3; LXXXIII : 19. Jahwe is de hoogverheven gebieder van de gansche aarde.

10. *Jahwe* (den tweeden keer), volg. Gr. en Syr. vertt. ingevoegd.

11. *gaat op,* volg. Gr. Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *gezaaid.* Het licht dat voor de rechtschapenen opgaat is de voorspoed die voor hen aanbreekt; verg. CXII : 4; Jez. LVIII : 10.

PSALM XCVIII.

Alles jubele voor Jahwe, den redder van Israël, den richter der wereld! — Opschrift (1*a*). Men zinge Jahwe ter eer om het heil dat hij voor Israël bewerkt (1*b*—3). Alle aardbewoners moeten ter eer van koning Jahwe spelen en zingen (4—6); zee en aarde, stroomen en bergen moeten hem tegenjubelen (7 v.), wanneer hij komt om de aarde te richten (9).

Dit lied vertoont groote, hier en daar woordelijke, overeenkomst met Ps. XCVI en is uit denzelfden tijd, zoo niet van dezelfde hand. Doch wat daar slechts aangeduid is (zie op XCVI : 2 en 3) wordt hier uitdrukkelijk gezegd: de heidenen zullen Jahwe als den wereldrichter eeren, omdat zij zien zullen wat hij voor Israël doet; zie op vs. 3.

XCVIII : 1 Een psalm.
Zingt ter eer van Jahwe een nieuw lied;
want hij heeft wonderen gedaan;
hem hielp zijn rechterhand en heilige arm.
2 Jahwe heeft zijn heil doen kennen,
voor het oog der natiën zijne gerechtigheid geopenbaard:

Vs. 1*a*. XCVI : 1*a*; Jez. XLII : 10*a*.

1. *Een psalm.* Gr. vert. voegt er aan toe *van David.* — *want hij heeft wonderen gedaan.* Verg. XCVI : 3. — *hem hielp zijn rechterhand en heilige arm.* Hij heeft het door eigen kracht alleen gedaan; verg. Jez. LIX : 16; LXIII : 5.

2. *zijn heil,* het heil dat hij aan zijn volk wil schenken; verg. op XCVI : 2. — *zijne gerechtigheid,* waardoor hij de zijnen verlost.

3 hij heeft gedacht aan zijne goedertierenheid jegens Jakob,
aan zijne trouw jegens het huis Israël;
alle einden der aarde hebben gezien
het heil onzes Gods.
4 Juicht, aardbewoners, allen tot eer van Jahwe,
barst los in gejubel, speelt en zingt,
5 speelt en zingt tot eer van Jahwe met de citer,
met citer en psalmgezang,
6 met trompetten en bazuingeschal.
Juicht voor het aangezicht van koning Jahwe!
7 Buldere de zee en hare volheid,
het aardrijk en die het bewonen;
8 laten de stroomen in de handen klappen,
de bergen jubelen te gader voor Jahwe;
9 want hij komt, hij komt om de aarde te richten.
Hij zal de wereld richten in gerechtigheid,
de volkeren in billijkheid.

Vs. 3*b*. Jez. LII : 10*b*. — Vs. 4*a*. LXVI : 1*b*; C : 1*b*. — Vs. 7*a*. XCVI : 11*b*.; Jez. XLII : 10*c*. — Vs. 9. XCVI : 13.

3. De natiën moeten Jahwe loven om het heil dat hij voor haar oog aan Israël heeft geschonken en waaruit zij moeten erkennen dat alleen Jahwe God is, die de wereld oordeelt (verg. LXVI : 8 v.; LXVII : 2—4; C; CII : 16—18). De dichter denkt niet aan Jahwe's heilsdaden van het verleden, maar verplaatst zich, evenals die van Ps. XCVII (zie inll. op dien psalm en op Ps. CXLVIII), in de toekomst, als aan Israël het lang verwachte heil zal zijn te beurt gevallen, en dit alle volkeren overtuigd zal hebben dat alleen Jahwe God is. Verg. op Deut. XXXII : 43 en Jez. XLII : 10—12. — *jegens Jakob*, uit Gr. vert. ingevoegd.

4 v. Over den vorm dezer verzen zie inl. op Ps. XCIII.

6. *trompetten*. Dit instrument, waarop volg. Num. X : 1—10 door de priesters werd geblazen, komt in *Psalmen* alleen hier voor.

7—9. Bijna evenzoo XCVI : 11—13. Verg. Jez. LXIV : 23; LV : 12.

8. *laten — klappen*. Verg. XLVII : 2, waar het van de volkeren, Jez. LV : 12, waar het van het geboomte gezegd wordt. — *voor Jahwe* staat in Hebr. t. aan den aanvang van vs. 9.

9. *hij komt*, den tweeden keer uit Gr. vert., naar XCVI : 13 ingevoegd. — *in billijkheid*, XCVI : 13 *in zijne trouw*.

PSALM XCIX.

De wereld love den Heilige Israëls! — Men love Jahwe als den Heilige; want, groot in Sion, is hij aller volkeren koning (1—3); hij mint en handhaaft in Jakob het recht (4 v.) en heeft op de voorbede van vromen aan zijn volk vergiffenis geschonken, hoewel hij de zonden bestrafte (6—9).

De psalm bestaat uit drie strofen, waarvan de derde even lang is als de twee andere samen; zij worden besloten, de eerste twee met *Heilig is hij* (vs. 3 en 5) en de derde met *Want heilig is Jahwe, onze God*, waaraan in de tweede en de derde twee bijna gelijkluidende regels voorafgaan. De dichter werkt blijkbaar het „driemaal heilig" der serafs van Jez. VI : 3 uit. De strekking van het lied, nauw verwant aan die van Ps. XCVIII, is deze: alle volkeren moeten Jahwe verheerlijken, die zich in Israël als den Heilige heeft geopenbaard.

XCIX : 1 Jahwe is koning — dat de volkeren beven!
hij troont op de cherubs — dat de aarde siddere!
2 Jahwe is groot in Sion,
en hoog verheven is hij over alle volkeren.
3 Dat zij loven uw grooten en geduchten naam!
Heilig is hij.

1. Gr. vert. heeft als opschrift *Een psalm van David*. — *Jahwe is koning*. Zie inl. op Ps. XCIII. De dichter verplaatst zich in den tijd als alle volkeren aan Jahwe onderworpen zullen zijn. — *hij troont op de cherubs*, is de albeheerscher. Zie op 1 Sam. IV : 4.

3. *zij*, de volkeren. — *uw — naam*. In vs. 1 v. is over Jahwe, hier wordt tot hem gesproken. Dezelfde overgang in de twee volgende strofen. — *Heilig is hij*, hetzij de naam, hetzij Jahwe (zooals in vs. 5 en 9); wat volkomen hetzelfde is. Wellicht werden deze woorden door de gansche gemeente aangeheven. Over *heilig* zie op Jez. VI : 3.

4 De machtige koning mint recht.
Gij zelf hebt vastgesteld wat billijk is,
recht en gerechtigheid hebt gij in Jakob geoefend.
5 Verhoogt Jahwe, onzen God,
en werpt u neder voor zijne voetbank!
Heilig is hij.
6 Mozes en Aäron waren onder zijne priesters,
Samuel was onder hen die zijnen naam aanroepen.
Zij riepen tot Jahwe en hij verhoorde hen,
7 in de wolkzuil sprak hij tot hen.
Zij hadden zijne voorschriften onderhouden,
de inzettingen die hij hun gegeven had.
8 Jahwe, onze God, gij hebt hen verhoord;
gij waart voor hen een vergevend God,
en een die zich wreekte over hunne daden.
9 Verhoogt Jahwe, onzen God,
en werpt u neder voor zijn heiligen berg!
Want heilig is Jahwe, onze God.

4. *De machtige koning*, letterlijk *De macht des konings.* Hiervóor is volg. Gr. en Lat. vertt. *en* weggelaten. De vertaling is echter onzeker. — Dat Jahwe recht liefheeft blijkt niet slechts uit de billijke wetten die hij gegeven heeft, maar ook uit de handhaving daarvan.
5. Toegesproken zijn hier en vs. 9 de volkeren; verg. vs. 3. — *voor zijne voetbank*, hier den tempel; verg. vs. 9. Evenzoo Klaagl. II : 1 (verg. Ez. XLIII : 7). Elders heet zoo de ark, CXXXII : 7; 1 Kron. XXVIII : 2. In Jez. LX : 13 (zie aldaar) heet zoo Jeruzalem, in Jez. LXVI : 1 de geheele aarde.
6—8. Jahwe heeft zijne heiligheid ook hierin getoond dat hij op de voorbede der vromen aan zijn volk vergiffenis schonk, hoewel hij de zonden niet ongestraft liet.
6. *Mozes — priesters.* Mozes was volgens de wet wel geen priester, maar verrichtte toch somtijds priesterlijke handelingen, b. v. Exod. XXIV : 1—8; XL : 22—27; Lev. VIII enz. Daarom wordt hij hier zoo genoemd. — *Samuel — aanroepen.* Over Samuels gebed voor zijn volk zie 1 Sam. VII : 8 v.; XII : 18 v., 23. Met die van Mozes wordt zijne voorbede als van bijzondere waarde geroemd Jer. XV : 1. — Over de uitwerking van de voorbede der vromen zie Gen. XVIII : 23—33; Exod. VIII : 8—14, 28—31; IX : 28—33; X : 17—19; XXXII : 11—14; Num. XIV : 13—20; Ezech. XIV : 12—20.
7. *in — hen.* Dit wordt wel van Mozes (Exod. XXXIII : 7—14) en ook van Aäron (Num. XII : 5) vermeld, maar niet van Samuel. — *Zij — had*, en daarom verhoorde hij hen.
8. *voor hen*, voor de Israëlieten. — *een — daden.* Ook als Jahwe de vrome voorbidders verhoorde, toonde hij toch zijne heiligheid in de bestraffing der schuldigen, b. v. Exod. XXXII : 30—XXXIII : 3; Num. XIV : 11—25; XVI : 20—50.
9. *zijn heiligen berg*, waarop hij woont.

PSALM C.

De gansche wereld aanbidde Israëls God! — Opschrift (1*a*). Opwekking tot alle aardbewoners om Jahwe te dienen (1*b*, 2), die door de leiding van zijn volk bewezen heeft God te zijn (3), en om hem in den tempel te verheerlijken (4 v.).

Ook deze dichter verplaatst zich in den tijd als de volken Israëls verheerlijking zullen hebben gezien; zie op vs. 3.

C : 1 Een psalm bij het lofoffer.
Juicht, aardbewoners, allen tot eer van Jahwe;
2 dient Jahwe met blijdschap,
komt jubelend voor zijn aangezicht!
3 Erkent dat Jahwe God is:

Vs. 1*b*. LXVI : 1; XCVIII : 4.

1. *Een — lofoffer.* Dat de psalm bij die gelegenheid gezongen moest worden heeft de schrijver van het opschrift afgeleid uit vs. 4, waar *lofzang* de vertaling is van hetzelfde woord dat hier door *lofoffer* is wedergegeven. Over dit offer zie op Lev. VII : 12.
2. *dient Jahwe met blijdschap.* Elders, II : 11; XCIX : 1, worden de volken opgewekt om hem met vreeze en beving te dienen. — *voor zijn aangezicht*, in den tempel; zie vs. 4. De verwachting dat de gansche wereld Jahwe in zijn tempel aanbidden zal ook XCVI : 7—9; Jez. LVI : 8.
3. Dat *Jahwe God is* moeten de volken erkennen uit de wijze waarop hij Israël gevormd en geleid

hij heeft ons gemaakt, en hem behooren wij,
wij, zijn volk, de kudde die hij weidt.
4 Treedt zijne poorten binnen met lofzang,
zijne voorhoven met een lied;
looft hem, prijst zijnen naam.
5 Want goed is Jahwe, eeuwig duurt zijne goedertierenheid,
en tot het verste geslacht zijne trouw.

Vs. 5*a*. CVI : 1; CVII : 1; CXVIII : 1; CXXXVI; Jer. XXXIII : 11 enz.

heeft. Eerst als Israël door Jahwe verheerlijkt was kon de beschouwing van zijn lot de volkeren tot die erkenning brengen. — *hij heeft ons gemaakt*, tot zijn volk; verg. Deut. XXXII : 6, 15. Dit kon alleen dan de heidenen overtuigen van Jahwe's macht, als Israël een boven allen gezegend volk was; wat het in den heilstijd zou wezen. — *de kudde die hij weidt*. Zie op XCV : 7.

4. *poorten* en *voorhoven*, des tempels.

5. Voor den eersten regel zie op 1 Kron. XVI : 34.

PSALM CI.

Wanneer komt gij, Jahwe, tot uwen vrome? — Opschrift (1*a*). De zanger wil zingen van vroomheid en recht, en vraagt wanneer Jahwe toch komt (1*b*, 2*a*); hij getuigt van zijn afkeer van zonde en zondaars (2*b*—5), en van zijn voornemen om zich alleen door vromen te doen omringen en de euveldaders uit te roeien (6—8).

Dit lied is gedicht in een tijd toen *het land* ongeveer hetzelfde beteekende als *Jahwe's stad* (vs. 8); wat ons terstond doet denken aan den Perzischen of den Griekschen tijd, toen Israëls land tot Jeruzalem en den naasten omtrek beperkt was. Naar dien tijd wijst ook de geheele toon van het lied, de eigengerechtigheid des zangers (zie op 2 Sam. XXII : 21—25), de klacht over het uitblijven van Jahwe. Indien hij die hier spreekt een enkel persoon is, dan moet het, om vs. 8, een koning zijn geweest, en zouden wij dus in dit geval aan een der Hasmoneërs moeten denken. Doch blijkens de vraag van vs. 2 *wanneer komt gij tot mij?* spreekt hier niet een koning, maar de verdrukte gemeente. Overtuigd dat Jahwe tot Israël zal komen als het volk inderdaad vroom is, getuigt zij van hare vroomheid en haar ernstig voornemen de boozen uit te roeien, en geeft zij daarmede te kennen dat het tijd is dat Jahwe haar ter hulpe kome (verg. op CII : 14).

De vorm is die van het klaaglied; zie inl. op *Klaagliederen*.

CI : 1 Van David. Een psalm.
Van vroomheid en recht wil ik zingen,
met stem en snaren u, Jahwe, ter eer;
2 ik wil toonen te weten wat een onberispelijke wandel is —
wanneer komt gij tot mij?
Onberispelijk van hart verkeer ik
in mijn huis;
3 ik stel niet voor mijne oogen
nietswaardige dingen;
uitspattingen haat ik,
ik ben er niet mede besmet;
4 een verkeerd hart blijft verre van mij,
van kwaad wil ik niet weten;
5 wie heimelijk op zijn naaste veel te zeggen heeft,
dien wil ik verdelgen;
wie hoog van oogen is en opgeblazen van hart,
dien kan ik niet uitstaan.

2. Verg. Spr. XI : 20*b*. — *Onberispelijk — huis*. De gemeente is een huisgezin, welks leden zich onberispelijk gedragen. Hetzelfde beeld Ps. CXXXIII. — *wanneer — mij?* de bede van een verdrukt volk.

3. *ik — dingen*, ik koester geen leelijke gedachten.

4. *een — mij*. Verg. Spr. XI : 20*a*.

5. *wie — verdelgen*. Zie op vs. 8. — *wie hoog — hart*. Verg. CXXXI : 1; Spr. XXI : 4. Ook Jahwe haat al wat zich hoog dunkt, Jez. II : 11—17. Blijkens de tegenstelling van het volgende vers zijn met de hoovaardigen aanzienlijke ongodsdienstige Israëlieten bedoeld.

6 Mijn oog is op de getrouwen in het land,
dat zij bij mij wonen;
wie een onberispelijken wandel leidt,
die mag mij dienen.
7 In mijn huis mag niet wonen
wie omgaat met bedrog;
wie leugen spreekt kan niet bestaan
voor mijne oogen.
8 Elken morgen wil ik verdelgen
alle boozen in het land,
om uit te roeien uit Jahwe's stad
alle euveldaders.

6 v. De gemeente neemt alleen vromen als hare dienaars aan.
8. *Elken morgen*, d. i. zonder ooit te vertragen (verg. LXXIII : 14; Jez. XXXIII : 2; Klaagl. III : 23), jaag ik er naar om de boozen te verdelgen (verg. vs. 5), en ik zal niet rusten voordat zij geheel vernietigd zijn.

PSALM CII.

Eene bede om leven. — Opschrift (1). Gebed om uitredding (2 v.) van een die krank is (4—6), eenzaam (7 v.) en, terwijl zijne dagen onder Jahwe's toorn wegvliegen, door vijanden gehoond wordt (9—12). Maar Jahwe, de eeuwige, zal zich thans, nu daarvoor de tijd gekomen is, over Sion erbarmen; waarom alle natiën hem zullen vreezen (13—18). Dit worde opgeschreven, opdat volgende geslachten hem loven (19—23). Doch nu is de zanger nog ellendig; moge God, de eeuwige en onveranderlijke, hem niet doen sterven (24—28); hij zal de zijnen voor zijn aangezicht doen leven (29).

Dat hij die in dit lied, het vijfde der zoogenaamde boeteliederen (zie inl. op Ps. VI), spreekt, niet een enkel persoon is, maar de gemeente, blijkt hieruit dat zijne ellende de deerniswaardige toestand van Sion, en de verlossing waarop hij hoopt de verlossing van Sion is (zie vs. 14—18 en op vs. 18 en 25). De gemeente bidt dat Jahwe, de eeuwige, haar, de wegstervende, ten leven bestemme en voor het oog der wereld verheerlijke; verg. inl. op Ps. XC. Uit de verwachting dat Jahwe Sion herbouwen zal (vs. 17) zou men kunnen afleiden dat de psalm vóor Nehemja is gedicht; doch ook na hem is die verwachting ten volle verklaarbaar.

Het lied schijnt onmiddellijk na Ps. CI geplaatst te zijn omdat het in de woorden van vs. 14 *het is tijd u over haar* (Sion) *te ontfermen* hetzelfde denkbeeld uitspreekt dat in dien psalm ontwikkeld wordt; verg. inl. op Ps. CI.

CII : 1 Gebed voor een ellendige, als hij verkwijnt en voor Jahwe zijne klacht uitstort.
2 Jahwe, hoor mijn gebed,
en laat mijn gekrijt tot u komen.
3 Verberg uw aangezicht niet voor mij ten dage als het mij bang is,
neig uw oor tot mij ten dage als ik roep;
verhoor mij ijlings.
4 Want mijne dagen verdwijnen als rook,
en mijn gebeente staat als een vuurhaard in gloed;
5 verzengd als gras en verdord is mijn hart;
want ik vergeet mijn brood te eten;
6 vanwege mijn luid gekerm
kleeft mijn gebeente aan mijn vleesch.

1. Dit vers behoort, blijkens den vorm, niet bij het oorspronkelijk lied, maar is er boven gezet door iemand die het lied zeer toepasselijk vond voor een ongelukkige die zijn God om hulp smeekte.
2 v. Verg. XVIII : 7; XXXIX : 13; LXXXVIII : 3.
3. Deze uitdrukkingen ook XXVII : 9; LVI : 10; LIX : 17; LXIX : 18; CXLIII : 7 en elders.
4—6. Ook XXXVIII : 3—11; XLI : 4 v. wordt de lijdende gemeente als een kranke voorgesteld.
4. *als* vóor *rook*, naar Gr. vert.; Hebr. t. *in*. Dezelfde tekstverandering XXXVII : 20.
5. *want* — *eten*. Hieruit blijkt, hoe slecht het met hem gesteld is.
6. Verg. Job XIX : 20.

7 Ik gelijk eene kraai in de woestijn,
ben als een uil in woeste plaatsen,
8 ik ben slapeloos en klaag
als een eenzame vogel op het dak.
9 Den ganschen dag hoonen mij mijne vijanden,
zij die tegen mij razen gebruiken mijn naam als een vloek;
10 want ik eet asch als brood,
en meng wat ik drink met tranen,
11 vanwege uwe verbolgenheid en uwe gramschap;
gij toch hebt mij opgenomen en weggeworpen.
12 Mijne dagen zijn als eene lang geworden schaduw,
en ik, ik verdor als gras.
13 Maar gij, Jahwe, zetelt tot in eeuwigheid,
uw naam blijft van geslacht tot geslacht.
14 Gij, gij zult opstaan, u over Sion erbarmen;
want het is tijd u over haar te ontfermen,
omdat de bestemde tijd is gekomen.
15 Want uwe knechten hangen met liefde aan hare steenen
en hebben deernis met haar puin.
16 En de natiën zullen den naam van Jahwe vreezen,
en alle koningen der aarde uwe heerlijkheid,
17 omdat Jahwe Sion herbouwd heeft,
verschenen is in zijne heerlijkheid,
18 zich tot het gebed van den hulpelooze gewend
en hun gebed niet veracht heeft.
19 Opgeschreven worde dit voor een volgend geslacht,
en een volk dat geschapen wordt prijze Jah;
20 want hij heeft uit zijne heilige hoogte nedergezien,
Jahwe heeft uit den hemel den blik op de aarde geslagen,

Vs. 13. Klaagl. V : 19.

7 v. De zanger voelt zich eenzaam; verg. XXXVIII : 12; LXXXVIII : 19.
7. *kraai* en *uil.* Zie op Lev. XI : 13—19.
8. *klaag*, volg. verb. t.; Hebr. t. *ben.*
9. Evenals XXXVIII : 12 v., volgt hier op de klacht der verlatenheid die over den hoon der vijanden. — *gebruiken mijn naam als een vloek*, letterlijk *zweren bij mij.* Als zij iemand verwenschen zeggen zij: Moge hij zoo ellendig worden als die daar! Zie op Jez. LXV : 15.
10. Verg. XLII : 4; LXXX : 6. — *want.* Er is reden voor, dat zij mijn naam alzoo gebruiken; want ik ben zoo ellendig. — *ik eet asch als brood.* Dit beeld voor brood in smart eten komt alleen hier voor; maar verg. Klaagl. III : 16.
11. Zijn lijden is eene straf. — *gij* — *weggeworpen*, bij de wegvoering in ballingschap en de steeds voortdurende vernedering.
12. *als eene lang geworden schaduw.* Zijn leven is den avondstond genaderd, wanneer de schaduwen zich verlengen. Verg. op Job VIII : 9. — *als gras.* Verg. op CIII : 15 v.
13. De overtuiging dat Jahwe voor eeuwig regeert doet de hoop herleven; verg. IX : 8. In Klaagl. V : 19 staat *uw troon* in pl. v. *uw naam.*
14. *gij zult opstaan.* Zie op III : 8. — *u over Sion erbarmen.* Het leed waarover de zanger vs. 2—12 klaagt is dus niet dat van een enkel mensch, maar van Sion. — *de bestemde tijd*, de door de profeten voorspelde tijd des erbarmens. Dat de straftijd spoedig een einde moest nemen meenden ook de dichter van Ps. CI (zie inl. daarop), de schrijvers van Jez. XL : 2; Zach. I : 12—17 en allen die de verzuchting „Hoelang nog, Heer?” slaakten.
15. *Want.* De innige droefheid der Israëlieten om de smaadheid van Jeruzalem zal Jahwe bewegen tot erbarmen. Ook na Nehemja verkeerde Jeruzalem dikwerf in denzelfden staat die Neh. VII : 4 beschreven wordt.
16—18. Over de verwachting dat de heidenen door hetgeen Jahwe voor Israël doen zal bewogen worden hem te vereeren zie op XCVIII : 3. Vs. 17 v. ziet niet op hetgeen Jahwe nu reeds gedaan heeft, maar op wat hij straks gedaan zal hebben.
18. *den hulpelooze*, niet een enkel mensch, maar blijkens *hun gebed* eene veelheid. Verg. op Jer. XVII : 6.
19. *dit*, de verlossing en verheerlijking van Sion. — *een volk dat geschapen wordt.* Verg. XXII : 32.
20. Verg. LXXX : 15; Jez. LXIII : 15.

21 om het kermen der gebondenen te hooren,
los te maken de aan den dood vervallenen;
22 opdat men in Sion den naam van Jahwe vermelde
en zijn roem in Jeruzalem,
23 als de volkeren altegader zich verzamelen,
de koninkrijken, om Jahwe te dienen.
24 Hij heeft op den weg mijne kracht gebroken,
mijne dagen verkort.
25 Mijn God — zeg ik — ruk mij niet weg op de helft mijner dagen;
uwe jaren duren alle geslachten door.
26 Voormaals hebt gij de aarde gegrondvest,
en de hemel is het gewrocht uwer handen;
27 zíj vergaan, gíj blijft;
als een kleed zullen zij te gader verslijten,
gij verwisselt ze als een kleedingstuk, en zij verdwijnen;
28 maar gij blijft dezelfde,
en uwe jaren nemen geen einde.
29 De zonen uwer dienstknechten zullen wonen,
hun kroost zal blijven bestaan voor uw aangezicht.

21. Dan is de bede van LXXIX : 11 vervuld; verg. Jez. XLII : 7; LXI : 1.
23. Zie op C : 2 en inl. op Ps. XCIII.
24. Uit de schoone toekomst keert de zanger tot het sombere heden terug. — *op den weg*, waarlangs Israël zijne bestemming te gemoet ging. — *mijne dagen verkort*. De gemeente spreekt evenals XC : 9, als een stervende; zie inl. op Ps. XC en verg. LXXXVIII : 16; LXXXIX : 46; CXLI : 7 v.
25. *ruk — dagen*. Israël ten tijde zijner vernedering was als een man die in de kracht zijns levens met den dood bedreigd wordt. Uit vs. 29 blijkt dat het duurzaam wonen van Israël voor Jahwe's aangezicht de zegen is dien de zanger op zijne bede om leven verwacht. Het volk telt zijn leven bij *dagen*, God bij *jaren*. Daar God eeuwig is, kan het volk bij hem het leven vinden; verg. XC : 1—9 en op LXXI : 5—9.
26—28. God was vóor de wereld, en blijft als zij vergaat.
26. *de hemel is het gewrocht uwer handen*. Verg. VIII : 4.
27. *als — verslijten*. Verg. Jez. LI : 6; ook Jez. L : 9; LI : 8. — *gij verwisselt — verdwijnen*. De uitdrukking onderstelt eigenlijk de schepping van een nieuwen hemel en eene nieuwe aarde (Jez. LXV : 17; LXVI : 22); maar de dichter bedoelt, blijkens het verband, alleen: hemel en aarde gaan voorbij, gelijk een versleten kleedingstuk dat afgelegd en buiten gebruik gesteld wordt.
29. Gods eeuwigheid is een waarborg voor het voortbestaan van zijn volk. — *De zonen uwer dienstknechten* en *hun kroost*, Israël tot in de verste geslachten. — Verg. LXIX : 36 v.

PSALM CIII.

Danklied voor levensredding. — Opschrift 1*a*). De zanger wekt zich zelven op, Jahwe te loven voor alles wat hij aan hem doet (1*b*—5). Jahwe heeft zich in Israël steeds den redder der verdrukten betoond (6—9), en ook ons niet naar onze zonden behandeld, maar zich over ons erbarmd (10—13); want hij kent onze broosheid (14). Is de mensch broos, Jahwe's gunst jegens de vromen duurt eeuwig (15—18). Hem, den Opperheer, love al wat in hemel en op aarde is; ook mijne ziel (19—22).

In dit lied, dat niet ongeschikt op „Eene bede om leven" (Ps. CII) volgt, wordt gedankt voor weldaden die Jahwe, niet aan een enkel mensch, maar aan Israël bewezen heeft, en is dus de gemeente aan het woord, die van zich zelve nu eens in het enkelvoud (vs. 1—5, 22*b*), dan weder in het meervoud (vs. 10, 11) spreekt. Het heil waarvoor zij dankt is, dat Jahwe Israël niet, zooals het verdiend had, heeft laten ten onder gaan, maar er mede gehandeld heeft naar zijn erbarmen, oudtijds aan de vaderen getoond. Het lied is zeker lang na den val van Jeruzalem gedicht. Dit blijkt o. a. uit de Arameesche vormen die wij er in aantreffen.

CIII : 1 Van David.
Loof Jahwe, mijne ziel,
en al wat in mij is zijnen heiligen naam!

Vs. 1*a*, vs. 22*b*. CIV : 1*a*, 35*b*.

1. *Loof Jahwe, mijne ziel*, evenzoo vs. 22. Deze woorden zijn, evenals van dezen psalm, aanhef en slot van den volgenden, CIV : 1, 35.

2 Loof Jahwe, mijne ziel,
en vergeet geene zijner weldaden;
3 van hem, die u alle schuld vergeeft,
al uwe krankheden geneest,
4 die uw leven verlost uit de groeve,
met goedertierenheid en erbarmen u kroont,
5 die uwe sierlijke gestalte met schoonheid verzadigt,
zoodat uwe jeugd als die eens arends zich vernieuwt.
6 Jahwe volvoert gerechte daden
en verschaft allen verdrukten recht.
7 Hij leerde Mozes zijne wegen kennen,
Israëls zonen zijne groote werken:
8 barmhartig en ontfermend is Jahwe,
lankmoedig en groot van goedertierenheid;
9 niet eindeloos twist hij,
en hij wrokt niet voor eeuwig.
10 Hij heeft ons niet behandeld naar onze zonden,
ons niet gedaan naar onze schuld;
11 maar zoo hoog de hemel is boven de aarde,
zoo machtig is zijne goedertierenheid over hen die hem vreezen;
12 zoover het oosten is van het westen,
zoover heeft hij onze overtredingen van ons verwijderd;
13 gelijk een vader zich erbarmt over zijne kinderen,
zoo heeft Jahwe zich erbarmd over hen die hem vreezen.
14 Want hij weet hoe wij zijn gevormd,
hij bedenkt dat wij stof zijn.
15 De mensch — als het gras zijn zijne dagen,
als eene bloem op het veld, zoo bloeit hij;

Vs. 8. Exod. XXXIV : 6 enz.

3—5. Men kan de hier voorkomende werkwoorden ook in den verleden tijd vertalen. Doch waarschijnlijk bedoelt de dichter, dat Israël de hier opgestelde weldaden wel voor een deel ontvangen heeft, maar in steeds ruimer mate ontvangen zal.

3. *al uwe krankheden geneest.* Verg. Jez. LVII : 18.

4. *die — groeve,* waarin de zanger vreesde te zullen nederdalen, CII : 21, 25; verg. XLIX : 16. — *kroont.* Verg. VIII : 6; LXV : 12; ook V : 13, waar het Hebreeuwsche werkwoord, dat eigenlijk ‚omringen' beteekent, door *beschutten* is vertaald.

5. *uwe sierlijke gestalte,* letterlijk *uw sieraad.* Naar het schijnt, wordt Israël gedacht als eene schoone maagd die door Jahwe met allerlei sieradiën omhangen wordt. — *zoodat — vernieuwt.* Men meende dat de arend, oud geworden, met een nieuwen vederendos bekleed werd; verg. op Jez. XL : 31.

6. Men denke aan den tijd der richters. — *gerechte daden.* Zie op Richt. V : 11.

7. Hoe *zijne wegen* (zijne handelwijze) met Israël waren, heeft Jahwe aan Mozes, op diens vraag naar Jahwe's weg (Exod. XXXIII : 13), met de woorden van vs. 8 medegedeeld, en hebben de Israëlieten uit *zijne groote werken* gezien.

9. Verg., behalve Jez. LVII : 16, waaraan dit vers ontleend schijnt te zijn, nog LXXVIII : 38 v.; Jer. III : 5, 12. — Ook het hier uitgesproken denkbeeld kan de dichter ontleend hebben aan Exod. XXXIV : 6 v., waar het heet dat Jahwe de zonden bestraft tot in het derde en vierde geslacht, dus niet voor altijd.

10. Naar hetgeen hij van zijne wegen aan Mozes geopenbaard heeft heeft hij gedaan met ons. Om onze zonden hadden wij verdiend ten onder te gaan, maar Jahwe heeft zich barmhartig en ontfermend betoond; verg. Ezra IX : 13; Neh. IX : 31.

11. Verg. XXXVI : 6. — *zoo — aarde.* Verg. Jez. LV : 9. — *zoo machtig is zijne goedertierenheid.* Dezelfde woorden CXVII : 2. — *over — vreezen.* Na vs. 10 zouden wij verwachten *over de zondaars*; doch de dichter bedoelt: Jahwe heeft Israël niet, zooals het verdiende, vernietigd, maar toont zijn erbarmen aan de gemeente der vromen, die, als erfgename van oud-Israël, de straf voor de zonden harer vaderen draagt en dus ook vergeving noodig heeft.

12. Verg. Zach. V : 5—11.

13. Ook elders wordt Jahwe's verhouding tot Israël met die van een vader tot zijn zoon vergeleken, LXXXIX : 27; 2 Sam. VII : 14; Mal. I : 6; en zie op Exod. IV : 22.

14. Jahwe's erbarmen vloeit voort uit zijne kennis van 's menschen broosheid; verg. Gen. II : 7.

15 v. Onder dit beeld wordt ook elders de kortheid van het menschenleven voorgesteld, XC : 5 v.; CII : 12; Job XIV : 2; Jez. XL : 6—8; verg. XXXVII : 2; CII : 12.

16 gaat eene windvlaag over hem heen, weg is hij,
en zijne woonplaats weet van hem niet meer.
17 Maar Jahwe's gunst is van eeuwigheid tot eeuwigheid over hen die
en zijne gerechtigheid is voor kindskinderen; [hem vreezen,
18 voor hen die zijn verbond handhaven
en denken aan zijne voorschriften, om die te betrachten.
19 Jahwe heeft zijn troon gevestigd in den hemel,
en over alles gaat zijne koningsheerschappij.
20 Looft Jahwe, gij zijne engelen,
gij krachtige helden die zijn woord volbrengt,
terwijl gij luistert naar zijn woord!
21 Looft allen Jahwe, gij zijne heiren,
gij zijne dienaren, die zijn welbehagen volvoert!
22 Looft allen Jahwe, gij zijne werken,
aan alle plaatsen zijner heerschappij!
Loof Jahwe, mijne ziel!

Vs. 16*b*. Job VII : 10*b*.

16. *zijne — meer*. Zie op Job VII : 10.
17. Verg. Exod. XX : 6; XXXIV : 7; Deut. VII : 9; Jer. XXXII : 18.
19. Zie op XCII : 9.
20—22. Alles moet Jahwe loven, al wat in hemel en op aarde is; verg. CXLV : 10, 21; CXLVIII : 1—13.
20. Ook XXIX : 1 v.; CXLVIII : 2 worden de *engelen* opgewekt om Jahwe te loven. — *helden*. Zoo heeten de engelen ook Joël III : 11.
21. *heiren*, ook CXLVIII : 2 v. nevens de engelen genoemd, hemellichamen, als bezielde wezens gedacht; verg. Job XXXVIII : 7. — *zijne dienaren — volvoert*, b. v. winden en bliksems, CIV : 4.
22. *zijne werken*, al het geschapene, in onderscheiding van *engelen* en *heiren*.

PSALM CIV.

Jahwe's grootheid, in de schepping openbaar. — De zanger wekt zich zelven op om Jahwe te loven, die groot en heerlijk is (1): het licht is zijn kleed, de hemel zijne woning, wolken en winden zijn zijne dienaren (2—4). Hij heeft de aarde gegrondvest en de wateren die haar bedekten op de vlucht gejaagd (5—9), maakt haar vruchtbaar (10—15), zorgt voor boomen en dieren (16—18), schept dag en nacht (19—23); hoe talrijk en met wijsheid gewrocht zijn Jahwe's schepselen! (24). Ook de zee wemelt van levende wezens (25 v.); aller voeding en leven is in Jahwe's hand (27—30). Altijd worde hij geëerd en verheuge hij zich in zijne schepselen (31 v.); de zanger wil hem levenslang loven en zich in hem verblijden (33 v.); mogen de zondaars verdelgd worden! (35*a*). Loof, Jahwe, mijne ziel! (35*b*).

Deze psalm, een der schoonste uit den ganschen bundel, staat met den voorgaanden in nauw verband: niet slechts heeft hij denzelfden aanhef en hetzelfde slot (zie CIII : 1, 22), maar ook sluit hij wat den inhoud betreft zich nauw daarbij aan: de dichter laat de schepping Jahwe's lof verkondigen, waartoe zij CIII : 22 is opgewekt. Misschien heeft één man beide liederen gedicht of onze dichter het zijne met het oog op Ps. CIII vervaardigd; zeker heeft de Verzamelaar de overeenkomst opgemerkt en de liederen daarom na elkaar gezet. Ons lied is uit den tijd na de invoering van Ezra's Wetboek; want menige trek is aan Gen. I : 1—II : 4*a* ontleend; ook is de orde waarin de verschillende deelen der schepping Jahwe's lof verkondigen in het algemeen die van het daarin vervatte jongste scheppingsverhaal; zie op vs. 2—4, 5—9, 13—15, 19—23, 25 v., 27 en 31 v.

CIV : 1 Loof Jahwe, mijne ziel!
Jahwe, mijn God, gij zijt zeer groot,
met majesteit en luister hebt gij u bekleed.
2 Hij hult zich in het licht als in een mantel,

Vs. 1*a*, 35*b*. CIII : 1*a*, 22*b*.

1. Gr. vert. heeft het opschrift *Van David*. — Evenals in dit vers, wordt in het gansche lied beurtelings van en tot Jahwe gesproken; het laatste is het geval in vs. 6—8, 13*b*, 20, 24—30. — *met — bekleed*. Verg. XCIII : 1; Job XL : 5.
2—4. Jahwe's macht over al wat in den hemel is. Vergelijk het scheppingswerk van den eersten en den tweeden dag, Gen. I : 3—7.

spant den hemel als een tentgordijn uit,
3 hij, die in de wateren zijne opperzalen zoldert,
wolken tot zijn wagen maakt,
daarheen vaart op de vleugelen des winds;
4 winden maakt hij tot zijne boden,
tot zijne dienaren vlammend vuur.
5 Hij heeft de aarde op hare steunsels gegrondvest,
zoodat zij nooit ofte nimmer wankelt.
6 Den oceaan hadt gij er over gedekt als een kleed,
boven de bergen stonden de wateren;
7 zij vloden voor uwe bestraffende taal,
voor uwe donderende stem spoedden zij zich angstig weg —
8 bergen rezen op, valleiën zonken in —
naar de plaats die gij voor hen bestemd hadt;
9 gij steldet eene grens die zij niet mochten overschrijden,
zij mochten de aarde niet weder bedekken.
10 Hij is het die bronnen uitzendt in de dalen:
tusschen bergen vloeien zij daarheen,
11 zij drenken al het gedierte des velds,
de woudezels lesschen hun dorst;
12 daarbij wonen de vogelen des hemels,
uit de twijgen laten zij zich hooren.
13 Hij drenkt de bergen uit zijne opperzalen;
van de vrucht uwer werken wordt de aarde verzadigd;
14 hij doet het gras uitspruiten voor het vee,
de gewassen ten dienste des menschen,
om uit de aarde het brood te doen voorkomen,
15 den wijn, die 's menschen hart verheugt,
de olie om het aangezicht te doen blinken

Vs. 4. Hebr. I : 7.

2. *spant — uit.* Verg. Jez. XL : 22.
3. Verg. Am. IX : 6. — *in de wateren,* de bovenaardsche, door het uitspansel van de aarde gescheiden. Zie op Gen. I : 6. — *wolken — winds.* Verg. XVIII : 11 (2 Sam. XXII : 11); waar Jahwe rijdt op een cherub, welk woord in het Hebreeuwsch met dat voor *wagen* groote overeenkomst vertoont.
4. Dit vers wordt in Gr. vert. en daarnaar Hebr. I : 7 vertaald *hij maakt zijne boden tot winden, zijne dienaren tot een vlammend vuur.* — *vlammend vuur,* de bliksem.
5—9. Deze beschrijving van de schepping is eene dichterlijke uitwerking van Gen. I : 2, 9 v., maar vertoont tevens trekken van overeenkomst met het zondvloedsverhaal (verg. Gen. VII : 19; VIII : 11). Merkwaardig is, dat, terwijl volg. Gen. I : 1 v. de baaierd bestond toen God het scheppingswerk aanving, hier ook de grondvesting der aarde en de bedekking van haar door het water aan hem toegekend worden. In onderscheiding van den eenvoud van Gen. I, waar het slechts heet dat God door zijn woord alles tot stand brengt, laat onze dichter Jahwe met eene donderende stem spreken.
5. De *steunsels* der aarde zijn volg. XXIV : 2; CXXXVI : 6 de onderaardsche wateren, volg. Job IX : 6; XXXVIII : 6 (verg. op Deut. XXXII : 22) de bergen; volg. Job XXVI : 7 hing zij over het niet. — *zoodat — wankelt.* Verg. XCIII : 1; XCVI : 10; CXIX : 90.
6. *er over,* naar gissing ingevoegd, in de onderstelling dat de eerste drie letters van den volgenden regel tevens de laatste drie van dezen geweest zijn.
7. Verg. XVIII : 16; LXXVII : 17—19.
8. *bergen — in.* Bergen en dalen werden zichtbaar. — *naar — hadt.* Dit sluit onmiddellijk aan vs. 7 aan.
9. *gij — overschrijden.* Verg. CXLVIII : 6; Job XXXVIII : 10 v.; Spr. VIII : 29; Jer. V : 22.
10. *Hij is het die.* Grondt. heeft alleen *Hij die.* — *bronnen uitzendt.* De eenigszins vreemde uitdrukking is hieruit te verklaren dat de dichter, blijkens het vervolg, eigenlijk aan de aan bronnen ontsprongen beken of stroomen denkt.
11. *de woudezels.* Zie op Job XXXIX : 8—11.
13—15. Zie Gen. I : 11 v.
13. *de vrucht uwer werken,* hetgeen gij door uwe werkzaamheid tot stand brengt, de regen.
15. Wijn, olie en graan, de voornaamste voortbrengselen van Kanaän, Deut. VII : 13. — *wijn — verheugt.* Verg. Richt. IX : 13; Pred. X : 19. — *de olie om,* letterlijk *om met de olie.* — *het — blinken.* De olie diende om te zalven; verg. op Ruth III : 3. — *krachten,* letterlijk *hart.*

en het brood dat 's menschen krachten schraagt.
16 Verzadigd worden de boomen van Jahwe,
de cederen van den Libanon, door hem geplant,
17 waarin de vogelen nestelen,
de ooievaar, welks woning de cypressen zijn;
18 de hooge bergen zijn voor de steenbokken,
de rotskloven een toevluchtsoord voor de klipdassen.
19 Hij heeft de maan gemaakt voor feestgetijden,
de zon weet den tijd waarop zij moet ondergaan.
20 Beschikt gij duisternis, zoo wordt het nacht;
dan komen alle dieren des wouds in beweging,
21 de leeuwenwelpen brullen om buit,
om hunne spijs te vragen van God;
22 gaat de zon op, zoo trekken zij zich terug
en leggen zich neder in hunne holen;
23 de mensch gaat uit naar zijn werk,
naar zijn arbeid tot aan den avondstond.
24 Hoe talrijk zijn uwe werken, Jahwe!
Gij hebt ze alle met wijsheid gewrocht;
vol is de aarde van uw eigendom.
25 Daar hebt gij de zee, groot en wijd van omvang;
daarin is een gewemel, ontelbaar,
dieren, klein en groot;
26 daar trekken schepen heen en weder,
het Gedrocht, dat gij geformeerd hebt om er mede te spelen.
27 Zij allen wachten op u,
dat gij hun spijze geeft te rechter tijd.
28 Gij geeft hun, zij nemen tot zich;
gij opent uwe hand, zij worden met het goede verzadigd.
29 Verbergt gij uw aangezicht, zij worden verbijsterd;
neemt gij hun adem weg, zij geven den geest
en keeren tot hun stof terug;

Vs. 27 v. CXLV : 15 v.

16. *Verzadigd worden*, van regen, vs. 13. — *de boomen van Jahwe*, de hooge boomen (zie op XXXVI : 7), zeker vooral de boomen des wouds, de niet door den mensch geplante. — *de cederen van den Libanon* (zie op Richt. IX : 15), *door hem geplant*. Zoo heeten zij als de heerlijke, groote, over-oude boomen; verg. Num. XXIV : 6.

17. *de ooievaar*. Zie op Lev. XI : 13—19.

18. *steenbokken*. In het Hebreeuwsch hier; Job XXXIX : 4 (*gemzen*); Spr. V : 19 een ander woord *(jaël)* dan dat hetwelk Deut. XIV : 5 zoo is vertaald *(akko)*. De steenbok, een dier met hooge, boogvormige horens, met kringen die aan den wortel de dikte van een arm hebben, munt uit door zijne vlugheid en behendigheid in het beklimmen van steilten; hij wordt, in groepen van acht tot tien, niet slechts in Petreïsch Arabië, maar ook op de rotsen ten westen van de Doode Zee (verg. 1 Sam. XXIV : 3) veelvuldig aangetroffen. — *klipdassen*. Zie op Lev. XI : 5.

19—23. Het werk van den vierden dag, Gen. I : 14—19.

19. *de maan gemaakt voor feestgetijden*. Dit is volg. Gen. I : 14 de bestemming van zon en maan beide, volg. Sir. XLIII : 7 van de maan alleen. — *de zon — ondergaan*. Zij is dus gesteld om dag en nacht te scheiden.

21 v. Verg. Job XXXVII : 8; XXXIX : 1—3.

23. Het tegendeel Job XXXVII : 7.

24. *uw eigendom*, wat gij door de schepping u ten eigendom verworven hebt.

25 v. Het werk van den vijfden dag, Gen. I : 20 v. De dichter handelt echter alleen over de bewoners der zee, niet over die der lucht, die hij reeds vs. 12 vermeld heeft.

26. *het — spelen*. Zie Job XL : 24 en inl. op Job XL : 10—XLI : 26.

27. *Zij allen*. Dit slaat niet alleen op de zeebewoners, maar op alle schepselen. Wellicht denkt de dichter aan het werk van den zesden scheppingsdag (Gen. I : 24—30) en sluit dan, evenals die van CXLV : 15 v,, ook de menschen in.

29. *zij — terug*. Verg. Job XXXIV : 15. — *hun stof*, dat waaruit zij gevormd zijn. Verg. CXLVI : 4.

30 zendt gij uwen geest uit, dan worden zij geschapen
en vernieuwt gij het gelaat des aardrijks.
31 Dure Jahwe's eere in eeuwigheid,
verblijde Jahwe zich in zijne werken,
32 hij, bij wiens aanblik de aarde siddert,
bij wiens aanraking de bergen rooken!
33 Ik wil zingen tot eer van Jahwe zoolang ik leef,
zoolang ik er nog ben met stem en snaren roemen mijn God.
34 Moge mijne lofrede hem aangenaam zijn;
ik, ja ik zal mij verblijden in Jahwe.
35 Mogen de zondaars van de aarde worden weggevaagd,
en de boozen, totdat zij niet meer zijn.
Loof Jahwe, mijne ziel!

30. *uwen geest*, die leven schept; zie op Gen. I : 2. — *worden zij geschapen*, telkens nieuwe geslachten.
31 v. De wensch dat God zich steeds, als eens bij de schepping (Gen. I : 8, 12, 19, 31), in zijne werken verheuge komt hierop neer dat hij er gunstrijk op nederzie. Als hij toornt, dan siddert de aarde en rooken de bergen; verg. op 2 Sam. XXII : 8—11.
33—35. Jahwe zal zich in zijne schepping verheugen, als er menschen zijn die zich in hem verblijden, en de zondaars niet meer zijn.
33. *Ik*, de gemeente.
35. *totdat*, met verandering van klinker. — In Hebr. t. eindigt het lied met *Halleluja*, dat volg. Gr. vert. aan den aanhef van den volgenden psalm is geplaatst; zie op CV : 1.

PSALM CV.

Jahwe's trouw uit de geschiedenis van Israël openbaar. — Het kroost van Abraham en Jakob roeme Jahwe en gedenke zijne groote daden (1—6). Hij, die de aarde regeert, gedenkt eeuwig zijne gelofte aan de aartsvaders, hun het land Kanaän te zullen geven (7—12). Overal heeft hij hen tegen aanrandingen beschermd (13—15), ja, hij heeft Jozef tot heer en meester van Egypte gemaakt (16—22). Hij liet Israël in Egypte onderdrukken (23—25), maar zond Mozes en Aäron, door wie hij teekenen en wonderen deed (26 v.); door tal van plagen bewerkte hij dat zijn volk, tot blijdschap der Egyptenaren, uittrok (28—38); in de woestijn beschermde hij hen en voedde en drenkte hij hen wonderbaar (39—41). Zoo verloste hij de zijnen, gedenkend zijne beloften, en gaf hij hun het land en de bezittingen van andere volken; opdat zij hem zouden dienen (42—45).

Met deze opwekking tot de gemeente, om te gedenken hoe Jahwe getrouw is geweest aan de den vaderen gedane belofte, bedoelt de dichter ongetwijfeld haar te versterken in het geloof dat Jahwe, zijn woord gestand doende, haar eenmaal verlossen, boven de heidenen verheerlijken en haar het ongestoord bezit van Kanaän verzekeren zal. De eerste vijftien verzen van ons lied vinden wij in 1 Kron. XVI : 8—22 terug; hieruit volgt echter niet dat het ouder dan *Kronieken* moet zijn, daar het gedeelte waarin het in dit boek voorkomt is ingelascht (zie inl. op 1 Kron. XV, XVI). In elk geval is het, daar de dichter ook de jongste bestanddeelen van *Genesis* en *Exodus* blijkt gekend te hebben (zie op vs. 39), eerst na Ezra opgesteld. Wat den inhoud betreft vertoont het groote overeenkomst met LXXVIII; CVI; CXXXV; CXXXVI.

CV : 1 Halleluja!
Looft Jahwe, roept zijnen naam aan,
maakt onder de volkeren zijne daden bekend;
2 zingt hem ter eer, roemt hem met stem en snaren,

Vs. 1—15. 1 Kron. XVI : 8—22. — Vs. 1. Jez. XII : 4.

1. *Halleluja*, van CIV : 35 (zie aldaar) hierheen verplaatst, elders (vs. 45; CVI : 1, 48; CXI : 1; CXII : 1; CXIII : 1, 9; CXV : 18; CXVI : 19; CXVII : 2; CXXXV : 1, 21; CXLVI : 1, 10; CXLVII : 1, 20; CXLVIII : 1, 14; CXLIX : 1, 9; CL : 1, 6) *Hallelujah*, heeft oorspronkelijk uit twee woorden bestaan *Hallelu Jah*, d. i. ‚Roemt Jah' (zie op Exod. XV : 2), in welken vorm het alleen CXXXV : 3 voorkomt, de eenige plaats waar het midden in een psalm wordt aangetroffen. Men maakte er één woord van en wilde waarschijnlijk ook dat men de laatste letter niet uitsprak, om misbruik van den Godsnaam te voorkomen; waardoor het eenvoudig een jubelklank werd. Daar het steeds aan den aanhef of het slot, ook wel èn aan den aanhef èn aan het slot van een lied staat, is het waarschijnlijk niet van de dichters afkomstig, maar toegevoegd om door de gemeente te worden uitgegalmd.
2 v. Deze verzen vertoonen eenige overeenkomst met CIV : 33 v.

gewaagt van al zijne wonderen;
3 roemt in zijn heiligen naam,
verblijde zich het hart van hen die Jahwe zoeken.
4 Vraagt naar Jahwe en zijne kracht,
zoekt te allen tijde zijn aangezicht.
5 Gedenkt de wonderen die hij heeft gedaan,
zijne teekenen en de vonnissen zijns monds,
6 kroost van Abraham, zijn dienaar,
zonen van Jakob, zijne uitverkorenen!
7 Hij, Jahwe, is onze God;
zijne vonnissen zijn op de gansche aarde.
8 Hij gedenkt eeuwig zijn verbond,
tot in het duizendste geslacht hetgeen hij heeft verordend,
9 het verbond, met Abraham gesloten,
zijn eed aan Izaäk gedaan;
10 hij heeft dien aan Jakob voorgoed bevestigd,
aan Israël als een eeuwig verbond,
11 zeggende: U geef ik het land Kanaän,
als het u toegewezen erve —
12 toen zij nog gering in aantal waren,
weinigen en als vreemden daarin toevende.
13 En toen zij trokken van volk tot volk,
van het eene rijk naar eene andere natie,
14 liet hij geen mensch toe hen te verdrukken,
maar tuchtigde koningen om hunnentwil:
15 Tast mijne gezalfden niet aan,
en doet mijnen profeten geen kwaad!
16 Toen hij een hongersnood in het land riep,
elken staf van brood verbrak,
17 zond hij een man voor hen uit:
Jozef werd als slaaf verkocht;
18 men knelde zijne voeten in boeien,
in ijzer werd hij geslagen,

4. *zoekt te allen tijde zijn aangezicht*, blijkens den eersten regel, hier zooveel als: gaat zijne openbaringen in het verleden na.
5. *de vonnissen zijns monds*, de door Jahwe aan Israëls vijanden voltrokken strafgerichten; verg. Jez. XI : 4*b*.
6. *Abraham*. 1 Kron. XVI : 13 *Israël*.
9. *het verbond*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *met Abraham gesloten*. Zie Gen. XV : 18; XVII : 7 v. — *zijn eed aan Izaäk gedaan*. Zie Gen. XXVI : 3 v.
10 v. Zie Gen. XXVIII : 13—15; XXXV : 11 v.
11. In het Hebreeuwsch staat het eerste *U* in het enkelvoud, als Jakob of Israël, het tweede *u* in het meervoud, als de Israëlieten bedoelende. — *als* — *erve*. Verg. Deut. XXXII : 9.
12. *gering in aantal*, aan Gen. XXXIV : 30 ontleend, dus ten tijde der aartsvaders. — *daarin*, in Kanaän, vs. 11. — Verg. Ezech. XXXIII : 23 v.
13. *zij*, de aartsvaders.
15. Woorden van Jahwe. — *mijne gezalfden*. Zoo heeten de aartsvaders alleen hier en 1 Kron. XVI : 22. Meermalen wordt het volk Israël of de gemeente „Jahwe's gezalfde" genoemd, XX : 7; XXVIII : 8; LXXXIV : 10; LXXXIX : 39, 52; Hab. III : 13; verg. inl. op Ps. II. Zie verder op 1 Sam. II : 10. — *profeten*. Abraham wordt Gen. XX : 7 profeet genoemd.
16—22. Niet slechts heeft Jahwe de aartsvaders tegen vreemden beschermd, maar zelfs heeft hij een hunner nakomelingen tot heer van een vreemd land gemaakt.
16. De *hongersnood* is die van Egypte, welke ook Kanaän trof, Gen. XLI : 53—57; XLII : 5. — Het brood heet een *staf*, omdat het de krachten steunt; verg. CIV : 15 en op Jez. III : 1.
17. Zie Gen. XXXVII : 25—28. — *voor hen uit*, voor de aartsvaders, hier Jakob en zijne zonen. — De dichter drukt zich uit alsof Jozef werd uitgezonden toen de hongernood reeds heerschte; hij bedoelt: Jahwe deed Jozef naar Egypte gaan (Gen. XLV : 8) met het oog op den hongersnood dien hij straks zou doen uitbreken.
18. Zie Gen. XXXIX : 20.

19 tot den tijd dat zijn woord uitkwam,
de uitspraak van Jahwe hem beproefd verklaarde.
20 Een koning zond heen en bevrijdde hem,
een volkerenbeheerscher verloste hem;
21 hij stelde hem tot heer over zijn huis,
tot meester over al zijne bezittingen,
22 om naar goedvinden zijne vorsten te knevelen,
zijne oudsten tot rede te brengen.
23 Toen kwam Israël in Egypte,
verkeerde Jakob in het land van Cham;
24 hier maakte hij zijn volk zeer vruchtbaar
en talrijker dan zijne tegenstanders.
25 Hij veranderde hun hart, zoodat zij zijn volk haatten,
arglistige plannen smeedden tegen zijne dienaren.
26 Hij zond Mozes, zijn dienstknecht,
Aäron, dien hij had uitverkoren;
27 hij deed onder hen de door hem aangekondigde teekenen,
en wonderen in het land van Cham:
28 hij zond duisternis en maakte het donker,
maar zij verzetten zich tegen zijne woorden;
29 hij veranderde hunne wateren in bloed
en deed de visschen daarin sterven;
30 hun land wemelde van kikvorschen,
in de vertrekken hunner koningen;
31 hij sprak, en daar kwamen vliegen,
muggen in gansch hun gebied;
32 hij gaf hun hagel als regen,
vlammend vuur in hun land;
33 hij sloeg hun wijnstok en vijgeboom,
en verbrijzelde het geboomte op hun grondgebied;
34 hij sprak, en daar kwamen sprinkhanen
en verslinders, zonder tal;

19. *zijn woord*, zijne voorspellingen aan den schenker en den bakker, Gen. XL; XLI : 9—13. Ook kunnen bedoeld zijn Jozefs droomen (Gen. XXXVII : 5—11), die zijne verhooging voorspelden. — *de uitspraak van Jahwe*, die hij aangaande Jozef gaf in de wending van zijn lot, in vs. 20—22 verhaald.

20. Zie Gen. XLI : 14, waar echter slechts van eene voorloopige invrijheidstelling sprake is; onze dichter drukt zich uit als was Jozef terstond voorgoed uit de gevangenis ontslagen.

21. Zie Gen. XLI : 40—45; XLV : 8.

23. Zie Gen. XLVI : 6. — *het land van Cham*. Zie vs. 27; LXXVIII : 51; CVI : 22; Gen. X : 6.

24. Zie Exod. I : 7, 9, 12, 20. — *zijne tegenstanders*, de Egyptenaren. Dat dezen Israëls vijanden waren geworden wordt eerst vs. 25 vermeld.

25. *hun hart*, dat der Egyptenaren; verg. Exod. I : 8. — *arglistige — dienaren*. Zie Exod. I : 9—16, 22.

27. *hij deed*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij deden*. Ook Exod. X : 2 (verg. LXXVIII : 43), waar wij nagenoeg dezelfde woorden als in den eersten regel van ons vers aantreffen, is Jahwe de handelende persoon.

28—38. De Egyptische plagen, ook CXXXV : 9 vermeld, worden hier in eene andere volgorde dan in *Exodus* medegedeeld; wat ook in Ps. LXXVIII het geval is; verg. vs. 28 met Exod. X : 21—29; vs. 29 met Exod. VII : 14—21; vs. 30 met Exod. VIII : 1—15; vs. 31*a* met Exod. VIII : 20—32; vs. 31*b* met Exod. VIII : 16—19; vs. 32 v. met Exod. IX : 13—35; vs. 34 v. met Exod. X : 1—20; vs. 36 met Exod. XI : 4—7; XII : 29 v. Twee plagen, die van de veepest (Exod. IX : 1—7) en die van den uitslag (Exod. IX : 8—12), worden niet vermeld.

28. *zij verzetten zich*. De ontkenning die in Hebr. t. hierbij staat is volg. Gr. en Syr. vertt. weggelaten.

30. *in — koningen*. Misschien is hiervóor een werkwoord (*zij kwamen* of *zij stegen op*) weggevallen; verg. Exod. VIII : 3. Met de *koningen* zijn Farao en zijne vorsten bedoeld.

32. *vlammend vuur*, het bliksemvuur (verg. CIV : 4), dat volg. Exod. IX : 24 met den hagelslag gepaard ging.

33. *sloeg, verbrijzelde*. In Exod. IX : 25 is de hagel het onderwerp; hier kan echter met *hij* Jahwe bedoeld zijn.

34. *verslinders*, een van de vele namen voor sprinkhanen (zie op Joël I : 4). Ook LXXVIII : 46 komen twee namen voor.

35 die verslonden alle gewassen in hun land,
verslonden de vrucht van hun bodem;
36 hij sloeg alle eerstgeborenen in hun land,
de eerstelingen hunner gansche kracht.
37 Toen deed hij hen uitgaan met zilver en goud,
en onder zijne stammen was niemand die struikelde.
38 Egypte verblijdde zich bij hun uittocht;
want de schrik voor hen was op hen gevallen.
39 Hij breidde eene wolk uit als dekkleed,
en een vuur om den nacht te verlichten;
40 op hun verzoek deed hij kwakkelen komen
en verzadigde hen met hemelspijs;
41 hij opende rotsen, en wateren vloeiden,
stroomden door de dorre plaatsen, eene rivier!
42 Want hij dacht aan zijn heilig woord
tot Abraham, zijn dienaar,
43 en deed zijn volk uitgaan onder gejuich,
onder gejubel zijne uitverkorenen;
44 hij gaf hun landen van natiën,
en wat volkeren moeizaam verwierven namen zij in bezit;
45 opdat zij zijne inzettingen zouden onderhouden
en zijne wetten bewaren.
Hallelujah!

36. Zie Exod. XI : 4—7; XII : 29 v. en verg. CXXXV : 8; CXXXVI : 10. — *de — kracht.* Verg. LXXVIII : 51; Gen. XLIX : 3. De eerstgeborenen zijn de beste kracht van het volk; verg. inl. op Gen. XXV.

37. *hij — goud.* Zie Exod. XI : 2 v.; XII : 35 v. — *zijne stammen,* die van Jahwe; verg. CXXII : 4. — *niemand die struikelde.* Verg. Jez. V : 27; LXIII : 13.

38. Zie Exod. XI : 1; XII : 33.

39. Over de *wolk* en het *vuur* zie op Exod. XIII : 21 v. Van de verschillende in *Exodus* en *Numeri* voorkomende voorstellingen volgde onze dichter, evenals die van LXXVIII : 14, die van Ezra's Wetboek (Exod. XL : 34—38; Num. IX : 15—23; X : 11), volgens welke de wolk en het vuur, niet het leger voorgingen, maar den tabernakel, die in het midden er van optrok, bedekten.

40. *op hun verzoek,* letterlijk *zij verzochten,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. heeft het enkelvoud. — Met *hemelspijs* is het manna bedoeld, dat LXXVIII : 24 v. *het koorn des hemels* en *het brood der sterken* heet. Zie Inl. op Exod. XV : 22—XVI : 36.

41. Zie Exod. XVII : 6; Num. XX : 11 en verg. LXXVIII : 20.

42. *zijn heilig woord,* de belofte van vs. 8—11.

44. *natiën, volkeren,* de oude bevolking van Kanaän.

45. *Hallelujah,* waarover zie op vs. 1, ontbreekt in Gr. en Syr. vertt.

PSALM CVI.

Israëls ontrouw en Jahwe's ontferming. — Opwekking om Jahwe te loven (1); al kan niemand hem naar waarde prijzen, wèl hun die het recht betrachten! (2 v.). De zanger bidt, het geluk zijns volks te mogen zien (4 v.). Wij en onze vaderen hebben gezondigd (6): onze vaderen hebben in Egypte aan Jahwe niet gedacht; toch verloste hij hen (7—12); doch in de woestijn stelden zij hem weder op de proef en waren zij afgunstig op Mozes en Aäron; waarom zij bestraft werden (13—18); bij den Horeb verruilden zij hun God met een stierbeeld en werden zij op Mozes' voorbede gespaard (19—23); straks wilden zij Kanaän niet binnengaan en zwoer Jahwe hen te zullen verdelgen (24—27); om de zonde met Baäl-Peor door eene plaag bezocht, werden zij gered door de geloofsdaad van Pinehas (28—31); bij het water van Meriba deden zij zelfs Mozes zondigen (32 v.); in plaats van de Kanaänieten te verdelgen, lieten zij zich door hen tot afgoderij verleiden (34—39); hoewel daarom aan de vijanden overgeleverd en telkens verlost, bleven zij ongehoorzaam (40—43); toch deed Jahwe hen ook in de ballingschap gunst vinden bij hunne verdrukkers (44—46). Herzamele Jahwe de verstrooiden; opdat Israël hem danke! (47). Onderschrift (48).

Dit lied onderstelt dat Israël is weggevoerd (vs. 47) en tevens dat het van hen die het wegvoerden barmhartigheid ondervonden heeft (vs. 46). Dit laatste baat ons echter weinig voor de tijdsbepaling, daar wij niet weten waarop de dichter het oog heeft (zie op vs. 44—46). Doch daar hij Ezra's Wet-

boek toont te kennen (zie op vs. 16—18 en op vs. 28—31), moet hij na Ezra en Nehemja geleefd hebben. Hoelang na hen, is niet te bepalen. Dat de laatste twee verzen in *Kronieken* (1 Kron. XVI : 35 v.) zijn opgenomen bewijst niet, om de reden in inl. op Ps. CV vermeld, dat ons lied vóor dit boek is vervaardigd. Waarschijnlijk is het afkomstig uit denzelfden tijd als Ps. CV, waarvan het de tegenhanger is; immers, gelijk dat lied gewaagt van Jahwe's trouw in het verleden geopenbaard, laat het onze de geschiedenis getuigen van Israëls ontrouw en van Jahwe's ontferming, die aan het afvallige volk steeds weder vergiffenis schonk. Moge toch Jahwe, zooals herhaaldelijk in het verleden, ook nu het schuldig volk vergeven, en de verstrooiden herzamelen!

CVI : 1 Hallelujah!
Looft Jahwe, want hij is goed,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid.
2 Wie kan Jahwe's sterke daden vermelden,
geheel zijn roem verkondigen?
3 Gelukkig hij die het recht in acht neemt,
die gerechtigheid beoefent te aller tijd.
4 Gedenk mijner, Jahwe, met het welbehagen aan uw volk betoond,
zie naar mij om met uw heil;
5 opdat ik met wellust aanschouwe het geluk uwer uitverkorenen,
mij verblijde in de blijdschap uwer natie,
met uw erfdeel mij beroeme.
6 Wij hebben gezondigd, met onze vaderen,
slecht gehandeld, kwaad bedreven.
7 Onze vaderen hebben in Egypte uwe wonderen niet verstaan,
niet gedacht aan uwe talrijke gunstbewijzen,
en bij de Schelfzee zich tegen den Allerhoogste verzet;
8 maar hij redde hen om zijns naams wil,
om zijne groote macht te toonen.
9 Hij sprak de Schelfzee toornend toe, en zij werd droog,
hij leidde hen door de vloeden, als door eene steppe;
10 hij redde hen uit des haters hand
en verloste hen uit 's vijands macht;
11 het water bedekte hunne tegenstanders,
geen enkele hunner bleef over.
12 Toen geloofden zij aan zijne woorden,
bezongen zijn roem.

Vs. 1. 1 Kron. XVI : 34 enz.

1. Zie op 1 Kron. XVI : 34.
2 v. Kan niemand Jahwe's groote daden naar eisch vermelden, gelukkig de vromen: zij genieten er den zegen van.
2. Verg. XL : 6.
4 v. Daar in den ganschen psalm behalve hier de vromen spreken en bidden om hunne, d. i. Israëls, herzameling (vs. 47), is het bevreemdend dat hier de zanger van zich zelven in het enkelvoud gewaagt. Is des dichters bedoeling dat hij hoopt persoonlijk in het heil van zijn volk te deelen? Dit is mogelijk; doch het kan ook zijn dat de gemeente, het nu levende geslacht, zich van het volk onderscheidt en dus de strekking der bede is: mochten ook wij die nu leven het welbehagen dat gij uw volk steeds betoond hebt ondervinden en deelen in de blijdschap die gij aan uw erfdeel wilt schenken!
5. *natie.* Met het hier gebruikte Hebreeuwsche woord wordt slechts zelden Israël aangeduid; verg. Exod. XIX : 6; Sef. II : 9.
6. Zie op 1 Kon. VIII : 47. De schuld die zij belijden is die waarvoor zij boeten in de verstrooiing en waarvan zij Israëls vroegere overtredingen als de schuld der *vaderen* onderscheiden.
7. Door hun verzet bij de Schelfzee (zie Exod. XIV : 10—12) toonden de Israëlieten Jahwe's wonderen in Egypte niet te hebben verstaan. — *tegen den Allerhoogste*, volg. verb. t.; Hebr. t. *bij de zee*; verg. LXXVIII : 56.
8. *om zijns naams wil*, niet omdat zij het verdiend hadden, maar om zijne eigene eer te handhaven; verg. Ezech. XXXVI : 16—38 en inl. daarop.
9—11. Zie Exod. XIV : 15—31.
9. *hij leidde — steppe.* Verg. Jez. LXIII : 13. Over de *steppe*, of *woestijn* zie op Exod. III : 1.
12. Zie Exod. XIV : 31; XV : 1—21.

13 Doch ras vergaten zij zijne werken,
wachtten niet af wat hij zou besluiten,
14 maar lieten zich in de woestijn door gretigheid vervoeren,
en stelden in de wildernis God op de proef;
15 toen gaf hij hun wat zij vroegen,
en zond hij hun de uittering in het lijf.
16 Ook werden zij in het leger afgunstig op Mozes,
op Aäron, Jahwe's heilige;
17 daar opende zich de aarde en verslond Dathan,
en bedekte de schare van Abiram,
18 en een vuur ontbrandde onder hunne schare,
eene vlam verteerde de goddeloozen.
19 Zij maakten bij den Horeb een stier,
en wierpen zich voor een gegoten beeld neder;
20 zij verruilden hunne Eer
voor de afbeelding van een grasetend rund.
21 Zij vergaten God, die hen redde,
die groote werken deed in Egypte,
22 wonderen in het land van Cham,
geduchte daden bij de Schelfzee.
23 Toen zeide hij, hen te zullen verdelgen —
ware niet Mozes, zijn uitverkorene,
vóor hem in de bres gaan staan,
om zijne gramschap te weerhouden van verdelgen.
24 En zij versmaadden het begeerlijke land,
geloofden zijn woord niet;
25 zij morden in hunne tenten,
luisterden niet naar Jahwe.
26 Toen stak hij de hand tegen hen op,
dat hij hen zou doen vallen in de woestijn,
27 hun kroost zou verstrooien onder de natiën
en hen verspreiden in de landen.
28 En zij koppelden zich aan Baäl-Peor,

Vs. 27. Ezech. XX : 23.

13. *wachtten — besluiten.* Zij morden alsof Jahwe niet te zijner tijd in allen nood zou voorzien.

14 v. Zie Num. XI : 4—15, 18—23, 31—34. De dichter bekommert zich niet om de tijdsorde der gebeurtenissen, daar hij vs. 19—23 iets vermeldt dat volgens de verhalen waaraan hij zijne stof ontleende vóor het hier verhaalde plaats vond.

15. Jahwe deed hen, hoewel zij tot walgens toe van vleesch verzadigd waren (Num. XI : 20), van *uittering* sterven; verg. LXXVIII : 29—31. Op welke wijze zij stierven, wordt in Num. XI niet vermeld.

16—18. Zie Num. XVI. Onze dichter noemt, evenals de schrijver van Deut. XI : 6, alleen Dathan en Abiram en verzwijgt Korah. Dit is echter bij hem niet, zooals bij den schrijver van *Deuteronomium* (zie inl. op Deut. X : 12—XI : 32), het gevolg hiervan dat hij Num. XVI in zijn tegenwoordigen vorm nog niet vóor zich had. Dit toch was het geval wel; niet slechts toont hij de jongere bestanddeelen van dat verhaal, waarin Aäron nevens Mozes optreedt, te kennen, maar hij plaatst ook de twee tegenstrijdige berichten van Num. XVI omtrent den dood der opstandelingen naast elkander: volg. vs. 17 (Num. XVI : 25—30) daalden zij levend in het schimmenrijk; volg. vs. 18 (Num. XVI : 35) werden zij door vuur verteerd.

19—23. Zie Exod. XXXII; Deut. IX : 8—12.

20. Verg. Jer. II : 11 en aant. aldaar. — *hunne Eer*, Jahwe; verg. Deut. IV : 5—8.

22. *het land van Cham.* Verg. LXXVIII : 51; CV : 23, 27.

23. *Toen — verdelgen*, ontleend aan Deut. IX : 25*b*. — *ware niet.* Wat hij zeker zou gedaan hebben, ware niet enz. — *vóor hem in de bres gaan staan.* Zie op Ezech. XIII : 4 v.

24—27. Zie Num. XIII, XIV; Deut. I : 19—46.

24. *het begeerlijke land.* Dezelfde uitdrukking Jer. III : 19; Zach. VII : 14.

27. *verstrooien*, met verandering van éene letter, naar Ezech. XX : 23; grondt. *doen vallen.* De bedreiging met ballingschap vinden wij in Num. XIII, XIV niet en heeft de dichter aan andere plaatsen in de Wet, b. v. Lev. XXVI : 33; Deut. XXVIII : 64, ontleend.

aten van de offers aan doode wezens,
29 wekten ergernis op door hunne handelwijze;
weshalve eene plaag onder hen uitbrak.
30 Toen trad Pinehas op en kwam tusschenbeiden,
en de plaag hield op;
31 dit werd hem tot gerechtigheid aangerekend,
geslacht uit geslacht in, voor eeuwig.
32 Voorts verwekten zij gramschap bij het water van Meriba,
waardoor het Mozes slecht ging om hen;
33 want zij verzetten zich tegen zijn geest,
en hij liet zich een onbedacht woord ontglippen.
34 Zij verdelgden de volkeren niet
waaromtrent Jahwe hun dit bevolen had,
35 maar vermengden zich met de natiën
en leerden hare werken:
36 zij dienden hare afgoden,
en die werden hun ten valstrik;
37 zij offerden hunne zonen
en hunne dochteren aan de demonen;
38 zij vergoten onschuldig bloed,
het bloed hunner zonen en dochteren,
die zij aan de afgoden van Kanaän offerden;
zoodat het land door bloed bezoedeld werd.
39 Zij verontreinigden zich door hunne werken
en boeleerden in hunne gedragingen.
40 Dies ontbrandde Jahwe's toorn tegen zijn volk,
en kreeg hij een afschuw van zijn erfdeel;
41 hij leverde hen aan de natiën over,
en hunne haters werden hunne beheerschers;
42 hunne vijanden verdrukten hen,
en zij moesten zich onder hen bukken.
43 Herhaaldelijk bevrijdde hij hen;

28—31. Zie Num. XXV.

28. *doode wezens*, letterlijk *dooden*, de afgoden aan wier offermaaltijden zij deelnamen (Num. XXV: 2) en die, in tegenstelling met den levenden God, zoo heeten; verg. CXV: 5—7; Wijsh. XIII: 18. Over een ander offeren aan dooden zie op Deut. XXVI: 14.

29. *ergernis*, van Jahwe; verg. vs. 32.

31. Door zijne kloeke daad verkreeg hij voor zich en zijn geslacht voor altijd het priesterschap. — *dit — aangerekend*. Verg. Gen. XV: 6*b*.

32 v. Zie Num. XX: 1—13.

32. *gramschap*, die van Jahwe; verg. vs. 29. — *om hen*. Dit heeft de dichter ontleend aan Deut. I: 37; III: 26; IV: 21, waar het echter niet is de zonde bij Meriba, maar de onwil des volks om Kanaän binnen te trekken, waarvoor Mozes de straf mede draagt.

33. *zij*, de Israëlieten. — *tegen zijn geest*, tegen zijne, Jahwe's, leiding; zie op Jez. LXIII: 10. — *hij — ontglippen*. Noch in Num. XX (zie aldaar op vs. 12) noch elders is sprake van onbedachte woorden van Mozes. Wellicht heeft de dichter, de zonde van Mozes willende verkleinen, zijne overtreding niet in ongehoorzaamheid aan Jahwe, maar in het te harde woord tot zijn volk (Num. XX: 10) gezocht.

34. Zie Richt. I: 21, 27—33; II: 2; over dit gebod van Jahwe zie Exod. XXIII: 32 v.; XXXIV: 12—16; Num. XXXIII: 55; Deut. VII: 1—5.

35 v. Zie Richt. III: 5 v.

36. *die*, de afgoden. Evenzoo Richt. II: 3; verg. Exod. XXIII: 33; Deut. VII: 16, waar het dienen van andere goden, en Exod. XXXIV: 13, waar de oude bevolking van Kanaän een valstrik voor Israël heet.

37. *de demonen*. Zie op Deut. XXXII: 17.

38. Over het kinderoffer zie op Lev. XVIII: 21. Alleen hier wordt gezegd dat de Israëlieten het aan *de afgoden van Kanaän* brachten. Wel leert ook de schrijver van Deut. XII: 31 dat het een Kanaäneesch gebruik was, doch Mozes ducht niet dat men het aan de goden van Kanaän, maar dat men het aan Jahwe brengen zal. — *zoodat — werd*. Verg. Num. XXXV: 33.

39. Verg. Ezech. XX: 43; XXXVI: 31.

40—43. Dezelfde beschouwing van het richterentijdvak Richt. II: 6—19; verg. Neh. IX: 26—29.

maar zij verzetten zich in hunne eigenzinnigheid;
zoo zonken zij weg in hunne schuld.
44 Toen hij zag hoe bang het hun was,
en hij hunne weeklachten hoorde,
45 gedacht hij hun ten zegen zijn verbond,
had hij deernis naar den rijkdom zijner goedertierenheid,
46 en deed hij hen erbarmen vinden
bij allen die hen gevankelijk wegvoerden.
47 Red ons, Jahwe, onze God!
en herzamel ons uit de natiën;
opdat wij uwen heiligen naam loven
en in uwe glorie roemen.
48 Geloofd zij Jahwe, Israëls God,
van eeuwigheid tot eeuwigheid!
En het gansche volk zegge: Amen! Hallelujah!

Vs. 47 v. 1 Kron. XVI : 35 v.

44—46. De dichter denkt hier, blijkens vs. 46, niet slechts aan den tijd der richters, maar ook aan Israëls latere geschiedenis. Wat Salomo voor zijn volk bad (1 Kon. VIII : 50) heeft Jahwe reeds vervuld (vs. 46). Met het erbarmen dat Israël in de ballingschap van zijne vijanden ondervond kan gedoeld zijn op 2 Kon. XXV : 27—30; Ezra I; VII : 11—26; IX : 9; Neh. II : 1—10.
47 v. Over de afwijkingen in 1 Kron. XVI : 35 v. zie aantt. aldaar.
47. Ondanks de van de vijanden ondervonden gunstbewijzen (vs. 46) is Israël nog steeds in ballingschap. — *roemen*. Zie op LXIII : 4.
48. Dit vers behoort niet meer tot den psalm, maar is het onderschrift van het vierde boek, van de hand des Verzamelaars. Verg. op XLI : 14. Dat hij zoo ten onrechte dezen psalm van den volgenden scheidde, zie inl. op Ps. CVII.

VIJFDE BOEK.

PSALM CVII—CL.

PSALM CVII.

Jahwe, de redder uit allen nood. — Eens zullen de verlosten Jahwe, hun redder, loven (1—3). Loven moeten hem: verdoolden die hij op den rechten weg geleid (4—9), geboeiden wier ketenen hij geslaakt (10—16), kranken die hij genezen (17—22), zeevarenden voor wie hij de opgezweepte golven gestild heeft (23—32). Eenmaal doet hij voor de armen ellende in vreugde verkeeren (33—42). Wie wijs is lette hierop (43).

Dit lied, in zekeren zin het antwoord op de bede om hulp in den onmiddellijk voorafgaanden psalm (verg. vs. 2 v. met CVI : 47), dus ten onrechte door het onderschrift van het vierde boek, CVI : 48, daarvan gescheiden, spreekt de verwachting uit, dat Jahwe, de redder van allen die in den nood hem aanroepen, den arme, d. i. het verdrukte Israël, verhoogen zal. Daar de dichter niet slechts de jongere gedeelten van *Jezaja*, maar ook *Jona* en *Job* toont te kennen (zie op vs. 6 en op vs. 33—42), leefde hij waarschijnlijk niet vroeger dan in de derde eeuw vóor Chr.

In het viertal voorbeelden van uitredding, vs. 4—32, worden een paar verzen, met geringe afwijkingen, regelmatig herhaald; verg. vs. 6 en 8 met vs. 13 en 15, vs. 19 en 21, vs. 28 en 31.

CVII : 1 Looft Jahwe, want hij is goed,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid!
2 Zoo zullen Jahwe's verlosten spreken,
zij die hij verlost heeft uit den nood,
3 en uit de landen herzameld,

Vs. 1. 1 Kron. XVI : 34 enz.

1. In Gr. en Syr. vertt. staat aan het hoofd van het lied *Hallelujah*, dat aan het slot van CVI : 48 ontbreekt.
2 v. *die — herzameld*, zoodat de bede van CVI vervuld zal zijn. — *Jahwe's verlosten*. Zie Jez. LXII : 12.

van oost en west, van het noorden en den zeekant.
4 Zij doolden in de woestijn, op ongebaande wegen,
eene bewoonde stad vonden zij niet;
5 gekweld werden zij door honger en dorst,
en hunne ziel verkwijnde in hen.
6 Zij kreten tot Jahwe toen het hun bang was;
hij verloste hen uit hunne angsten,
7 hij deed hen treden op een effenen weg;
opdat zij konden gaan naar eene bewoonde stad.
8 Dat zij Jahwe loven om zijne goedertierenheid,
om zijne wonderbare werken aan de menschenkinderen;
9 omdat hij de dorstige ziel gelaafd,
de hongerige met het goede verzadigd heeft!
10 Menschen die in duisternis en stikdonker zaten,
in ellende en ijzer geklonken —
11 want zij hadden zich verzet tegen de woorden Gods,
en den raadslag des Allerhoogsten gesmaad;
12 daarom had hij hun hart door moeite gebogen,
waren zij gestruikeld zonderdat iemand hen hielp.
13 Zij kreten tot Jahwe toen het hun bang was;
hij redde hen uit hunne angsten,
14 hij voerde hen uit duisternis en stikdonker
en verbrak hunne boeien.
15 Dat zij Jahwe loven om zijne goedertierenheid,
om zijne wonderbare werken aan de menschenkinderen;
16 omdat hij koperen deuren verbroken,
ijzeren grendels stukgeslagen heeft!
17 Menschen, krank vanwege hun zondigen wandel,
die lijden moesten om hunne overtredingen —
18 zij hadden een afschuw van alle spijs
en waren reeds dicht bij de poorten des doods.
19 Zij kreten tot Jahwe toen het hun bang was;
hij redde hen uit hunne angsten,
20 hij zond zijn woord uit en genas hen,
hij deed hen aan hunne groeve ontkomen.
21 Dat zij Jahwe loven om zijne goedertierenheid,
om zijne wonderbare werken aan de menschenkinderen;
22 dat zij lofoffers brengen
en jubelend zijne werken vermelden!
23 Menschen die op schepen de zee bevoeren,

3. Verg. Jez. XLIII : 5 v. — *den zeekant*, d. i. het westen, dat reeds genoemd is. Toch mogen wij niet aannemen dat het eene schrijffout is voor „het zuiden"; want de woorden *het noorden en den zeekant* zullen wel aan Jez. XLIX : 12 ontleend zijn.

4—9. Een eerste voorbeeld, hoe Jahwe uit nooden verlost: eene in de woestijn verdoolde karavaan wordt op haar gebed door Jahwe naar eene bewoonde stad geleid; verg. Job VI : 18—20.

6. *Zij — was*, nagenoeg evenzoo vs. 13, 19, 28. Verg. Jona II : 2.

10—16. Een tweede voorbeeld: gevangenen zijn op hunne bede door Jahwe bevrijd. De dichter kan gedacht hebben aan verhalen als dat over de bevrijding van Manasse, 2 Kron. XXXIII : 1—20.

10. De zin loopt niet af. — *in ellende en ijzer geklonken*, in ijzeren ketenen der ellende; ontleend aan Job XXXVI : 8. — Verg. Jez. XLII : 7.

16. Verg. Jez. XLV : 2.

17—22. Een derde voorbeeld: menschen, tot straf voor hunne zonden aan den rand des grafs gebracht, zijn door Jahwe op hunne bede gered. Verg. CIII : 3 v.; Job XXXIII : 19—26.

17. *krank*, volgens onzekere tekstverbetering; Hebr. t. *dwaas*.

20. *zijn woord*, waardoor hij zijn wil uitvoert; verg. CXLVII : 15; Jez. VII : 9; LV : 10 v.; Zach. IX : 2.

23—32. Een vierde voorbeeld: zeevaarders hebben in noodweer Jahwe's hulp ervaren. De dichter dacht waarschijnlijk aan Jona I : 4—16.

handel dreven op groote wateren —
24 zij hebben Jahwe's werken gezien
en zijne wonderen in de kolken;
25 hij sprak en deed een stormwind opsteken,
die hare golven opzweepte;
26 zij rezen ten hemel en daalden in de diepten;
hunne ziel versmolt in wee;
27 zij tuimelden, waggelden als beschonkenen,
en al hunne wijsheid werd te schande.
28 Zij kreten tot Jahwe toen het hun bang was;
hij bevrijdde hen uit hunne angsten,
29 hij maakte den storm tot een suizen,
en de golven der zee werden stil.
30 Zij verheugden zich dat de zee bedaarde,
dat hij hen voerde naar de door hen gewenschte havenplaats.
31 Dat zij Jahwe loven om zijne goedertierenheid,
om zijne wonderbare daden aan de menschenkinderen,
32 hem verhoogen in de vergadering des volks,
in den raad der oudsten hem roemen!
33 Hij maakt stroomen tot eene woestijn,
bronrijke oorden tot een dorstigen bodem,
34 vruchtbaar land tot zilten grond,
vanwege de boosheid der bewoners.
35 Hij maakt eene woestijn tot een waterplas,
eene dorre streek tot een bronrijk oord;
36 daar doet hij hongerigen wonen,
die er eene bewoonde stad stichten,
37 akkers bezaaien en wijnbergen beplanten,
die vruchten leveren om in te zamelen.
38 Hij zegent hen, zoodat zij zich sterk vermenigvuldigen,
en maakt dat hun veestapel niet klein is.
39 En nemen zij in aantal af en zinken zij,
door den druk van onheil en jammer —
40 hij stort verachting uit voor edelen
en doet hen in eene padlooze wildernis ronddolen;
41 den arme heft hij op uit de ellende
en maakt de geslachten talrijk als kudden.
42 De deugdzamen zien het met vreugde
en de boosheid sluit haren mond.

Vs. 35. Jez. XLI: 18*b*. — Vs. 40*a*. Job XII: 21*a*. — Vs. 40*b*. Job XII: 24. — Vs. 42*a*. Job XXII: 19*a*. — Vs. 42*b*. Job V: 16*b*.

23. *de zee bevoeren*, letterlijk *afdaalden in de zee*.
24. *Jahwe's werken* en *zijne wonderen*, de vs. 25—29 beschreven wonderbare redding.
26. *zij*, de schepelingen; zooals uit den volgenden regel blijkt.
29. *hij — suizen*. Verg. 1 Kon. XIX: 12. — *de golven der zee*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *hunne golven*; Gr. vert. *hare golven*.
32. *in de vergadering des volks, in den raad der oudsten*, beiden wellicht in den tempel. De dichter bedoelt: onder het volk en onder de aanzienlijken, in grooten en in kleinen kring, overal.
33—42. Jahwe verleent zijne hulp niet aan allen zonder onderscheid, maar den zondaar vernedert en den arme verhoogt hij. In deze algemeene waarheid ligt, dit is de bedoeling des dichters, eene heerlijke belofte opgesloten voor Jahwe's verdrukt volk. De beelden hier gebezigd zijn aan Jez. XXXV: 7; XLI: 18; L: 2 ontleend.
39—41. Bij *den arme* denkt de dichter aan de gemeente (zie op IX: 13), bij de *edelen* aan de aanzienlijken, Israëlieten of buitenlanders, die haar verdrukten. De vreemde stijl is het gevolg hiervan dat in vs. 40, evenals in vs. 42, woorden uit *Job* (XII: 21, 24; XXII: 19) worden aangehaald.
42. *het*, den val der edelen en de verheffing der armen. In Job XXII: 19, waaraan de eerste regel ontleend is, slaat het alleen op het ongeluk der boozen; zie aldaar.

43 Wie wijs is geve hierop acht,
en lette op Jahwe's gunstbewijzen,

Vs. 43*a*. Hoz. XIV : 10*a*.

PSALM CVIII.

Tot heerschen bestemd; dies verblijd. — Opschrift (1). De zanger jubelt in Gods gunst en macht (2—6) en bidt dat hij de zijnen redde (7). Hij herdenkt Gods belofte dat hij Israëls land en den omtrek bezitten zal (8—10), vraagt, wie hem de overwinning op Edom zal verschaffen, nu God zijn volk heeft verstooten (11 v.), en besluit met eene bede om hulp en eene betuiging van vertrouwen op God (13 v.).

Dit lied is samengesteld uit gedeelten van twee psalmen, behoorende tot die waarin meestal de naam *God*, en zelden *Jahwe* gebruikt wordt (zie inl. op XLII—LXXXIII); ten gevolge waarvan ook hier zesmaal *God* tegen eenmaal *Jahwe* (vs. 4) voorkomt. Het kan dus eerst vervaardigd zijn nadat XLII—LXXXIII tot een afzonderlijken bundel vereenigd waren. Het eerste gedeelte, vs. 2—6, is aan LVII : 8—12, het tweede, vs. 7—14, aan LX : 7—14 ontleend. Wat den samensteller bewoog die twee stukken, nagenoeg onveranderd en zonder er iets van zijn eigen hand aan toe te voegen, aaneen te rijgen, kunnen wij slechts gissen. Wellicht vond hij de twee psalmen in hun tegenwoordigen vorm, om de daarin voorkomende klachten over verdrukking, voor zijn tijd ongepast, terwijl de gedeelten waarin Israël juicht en zijne grootsche verwachtingen uitspreekt hem voor het tempelgezang zeer bruikbaar voorkwamen; daarom zal hij deze tot éen lied hebben verbonden.

CVIII : 1 Een lied. Een psalm van David.
2 Gesterkt is mijn hart, o God;
ik wil met zang en snarenspel roemen,
ja, dat wil mijn gemoed.
3 Waak op, luit en citer;
ik wil den dageraad wekken.
4 Ik wil u loven, Jahwe, onder de volken,
en met stem en snaren u roemen onder de natiën.
5 Want hooger dan de hemel is uwe gunst,
tot de wolken uwe trouw.
6 Verhef u boven den hemel, o God,
en over de gansche aarde worde uwe heerlijkheid verbreid.
7 Opdat uwe geliefden verlost worden,
brenge ons uwe rechterhand redding en verhooring!
8 God heeft gesproken bij zijne heiligheid dat ik zal jubelen,
Sichem verdeelen en de vallei van Sukkoth uitmeten.
9 Mij behoort Gilead, mij Manasse,
Efraim is de beschutting van mijn hoofd,
Juda mijn heerschersstaf;
10 Moab is mijn waschbekken,
op Edom werp ik mijn schoeisel,
over Filistea zal ik juichen.
11 Wie zal mij voeren in de versterkte stad?
wie geleidt mij tot Edom?
12 Gij toch, o God, hebt ons verworpen,
en trekt, o God, niet uit in onze legerscharen.

2—14. Zie de aantt. bij LVII : 8—12 en LX : 7—14.

2. *Gesterkt is mijn hart* staat LVII : 8 tweemaal. — *ja, dat wil mijn gemoed*, letterlijk, *ja, mijn gemoed*. In Ps. LVII behoort *mijn gemoed*, voorafgegaan door *Waak op*, tot den volgenden regel.

4. *Jahwe*. LVII : 10 *Heer*. — *en*, hier en vs. 6 aan den aanvang van den tweeden regel ontbreekt in Ps. LVII.

5. *hooger dan de hemel*. LVII : 10 *hemelhoog*.

6. Zie op LVII : 6.

13 Bied ons hulp tegen den onderdrukker,
daar bijstand van menschen ijdel is.
14 Met God zullen wij kracht oefenen,
en hij zal onze vijanden vertreden.

PSALM CIX.

De vervloeker worde vervloekt, de vervloekte gezegend. — Opschrift (1*a*). De zanger bidt dat God niet langer zwijge tegen zijne vijanden, die zijne liefde met haat vergolden (1*b*—5); een aanklager trede tegen hen op, opdat zij schuldig verklaard worden (6 v.); mogen zij zelven en hun geslacht worden uitgeroeid, omdat zij onbarmhartig den arme vervolgd hebben (8—16); de vloek dien zij hebben liefgehad treffe hen zelven (17—19); dit zij hun loon van Jahwe! (20). Maar hem, den verdrukte, redde Jahwe (21—25); opdat de vijanden Jahwe's macht erkennen (26 v.) en te schande worden, terwijl Jahwe's dienaar zich verblijdt (28 v.). Hij zal Jahwe, den redder des armen, loven (30 v.).

Deze psalm behelst een gebed der verdrukte gemeente, die niet slechts, evenals in Ps. CVII, haar vertrouwen op Jahwe's hulp uitspreekt, maar ook Jahwe's vloek over hare vijanden inroept. Immers, wel spreekt de zanger van zich zelven in het enkelvoud; maar daar zijne vijanden, van wie hij nu eens in het enkelvoud dan weder in het meervoud gewaagt, blijkbaar de ongeloovige Joden zijn, is het waarschijnlijk dat ook de spreker, die zich een ellendige en arme noemt (vs. 16, 22, 31; zie op IX : 13), de gemeente is. Dit houde men in het oog wanneer men — en met het volste recht — meent dat de verschrikkelijke vervloekingen die in het lied voorkomen pleiten tegen de vroomheid van zijn maker, die bovendien, evenals de dichter van XXXV : 13 v.; XXXVIII : 21, wel wist dat het den vervolgde schoon stond het goede voor zijne vijanden te zoeken; zie vs. 5 en op vs. 4.

CIX : 1 Voor den orkestmeester. Van David. Een psalm.
God, in wien ik roem, zwijg niet!
2 Want zij hebben een mond vol boosheid en bedrog tegen mij open-[gedaan,
tot mij gesproken met eene leugentong;
3 met woorden van haat hebben zij mij omgeven,
zonder reden tegen mij gestreden.
4 Tot loon voor mijne liefde belagen zij mij,
terwijl ik een en al biddende ben;
5 zij vergolden mij kwaad voor goed
en haat voor de liefde die ik bewees.
6 Stel over hem een booze aan,
en sta een aanklager aan zijne rechterhand;
7 voor het gericht gedaagd, worde hij schuldig verklaard,
en zijn gebed gelde als zonde.
8 Mogen zijne dagen weinige zijn;
een ander krijge zijn ambt;
9 mogen zijne kinderen weezen worden,

Vs. 8*b*. Hand. I : 20*b*.

1. *zwijg niet*, blijf niet werkeloos; als XXVIII : 1; XXXV : 22; XXXIX : 13.
2 v. Verg. XXXV : 19—21; XXXVIII : 20; LXIX : 5.
2. *boosheid*, met verandering van een klinker; Hebr. t. *een booze* of *boozen*.
4 v. Verg. XXXV : 13 v.; XXXVIII : 21.
4. *terwijl — ben*. De dichter bedoelt zeker: voor hen, mijne vijanden; verg. CXX : 7.
5. *vergolden*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *legden op*.
6. *Stel — aan*, lever hem over (verg. op Jer. XV : 3) aan een vervolger die geen genade kent. — Met *hem* wordt niet een enkele vijand, maar zijn, blijkens hetgeen voorafgaat en vs. 20, de vijanden in het algemeen bedoeld. — *een aanklager*, in het Hebreeuwsch *satan*; zie op 1 Kron. XXI : 1. In vs. 20 is hetzelfde Hebreeuwsche woord, evenals 1 Kon. XI : 14, 23, door *tegenstander* vertaald. De aanklager staat hier, evenals Zach. III : 1, aan de rechterhand van den beschuldigde.
7. Met *het gericht* is het goddelijk gericht bedoeld. — *zijn gebed gelde als zonde*, zijn gebed tot God om genade worde niet alleen niet verhoord (verg. Spr. XXVIII : 9), maar hem ook, daar het niet uit een vroom hart voorkomt, als zonde aangerekend.
8. *een ander krijge zijn ambt*. De dichter heeft dus vooral het oog op aanzienlijken, onder wie trouwens de meeste tegenstanders der vromen te vinden waren. De schrijver van Hand. I : 16—26 zag er in aangewezen, wat na Judas' dood met zijn apostelambt gebeuren moest.

zijne vrouw worde weduwe;
10 mogen zijne kinderen bedelend omdolen,
verjaagd worden uit hunne bouwvallen.
11 Aze de woekeraar op al wat hij bezit,
en worde zijne have door vreemden geplunderd.
12 Hij hebbe niemand wiens gunst bestendig is,
niemand die zich over zijne weezen ontfermt;
13 zijne nakomelingschap zij ter uitroeiing bestemd,
reeds in het volgend geslacht worde haar naam uitgewischt.
14 De schuld zijner vaderen blijve bij Jahwe in gedachtenis,
niet uitgewischt worde de zonde zijner moeder;
15 Jahwe hebbe die voortdurend voor oogen,
opdat hij hunne nagedachtenis van de aarde delge;
16 omdat hij er niet aan dacht goedertierenheid te bewijzen,
maar den ellendigen, armen, blooden man ten doode vervolgde.
17 Hij had den vloek lief — zoo treffe die hem!
Hij had geen lust aan den zegen — zoo blijve die verre van hem!
18 Hij trok den vloek aan als een gewaad —
zoo dringe die als water in zijn binnenste,
als olie in zijn gebeente;
19 de vloek zij hem tot een kleed waarin hij zich hult,
en tot een gordel dien hij voortdurend draagt.
20 Dit zij van Jahwe het loon mijner tegenstanders
en van hen die kwaad over mij spreken.
21 Maar gij, Jahwe, Heer, handel met mij om uws naams wil;
verlos mij naar den rijkdom uwer goedertierenheid;
22 want ik ben arm en ellendig,
en mijn hart krimpt in mijn boezem ineen.
23 Gelijk eene schaduw als zij lang wordt slink ik weg,
ik ben als een sprinkhaan afgeschud;
24 mijne knieën knikken van het vasten,
en mijn vleesch is door gebrek aan olie verschrompeld.
25 Zoo ben ik hun ten hoon geworden;
als zij mij zien, schudden zij het hoofd.
26 Help mij, Jahwe, mijn God!
red mij naar uwe goedertierenheid;
27 opdat zij erkennen dat dit uwe hand is,

Vs. 22*b*. LV : 5*a*.

10. *verjaagd worden*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vragen*.
14. Gedenkt Jahwe de schuld der vaderen, zoo is dat den kinderen ten vloek; zie op Exod. XX : 5.
15. *die*, meervoud, de schuld en de zonde van vs. 14. — *hunne*, van de ouders.
17 v. *treffe die ... blijve die verre ... dringe die*, met verandering van klinkers naar Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *trof die ... bleef die verre ... drong die*.
18. *dringe — binnenste*. Verg. Job XV : 16; XXXIV : 7. — *als olie in zijn gebeente*, als olie die door inwrijving het geheele lichaam doortrekt.
19. *de vloek — hult*. Trekt de booze den vloek als een kleed aan (vs. 18), d. i. bedient hij er zich steeds van, zoo worde de vloek hem ten kleed, d. i. worde hij er voortdurend door gekweld.
21. *Maar*. Wil met mij anders handelen dan met mijne tegenstanders! — *Jahwe, Heer*. Zie op L : 1. — *handel — wil*, zooals uwe eer het vordert; verg. inl. op Ezech. XXXVI : 16—38. — *naar den rijkdom uwer*, volg. verb. t.; grondt. *want rijk is uwe*.
22. *krimpt ... ineen*, volg. Gr. vert. en LV : 5.
23. *Gelijk — weg*. Het lang worden der schaduw is het teeken dat zij gaat verdwijnen; verg. CII : 12 en op Job VIII : 9. — *ik ben als een sprinkhaan afgeschud*. Zooals sprinkhanen uit een kleed geschud worden (verg. Neh. V : 13), zoo ben ik als een nietig, weerloos voorwerp behandeld.
24. *door gebrek aan olie*, omdat hij zich bij het vasten niet zalfde; verg. Matth. VI : 17 v.
25. Verg. LXIX : 11 v. — *schudden zij het hoofd*, ten teeken van spot. Zie op 2 Kon. XIX : 21.
27. *dit, het*, mijne redding.

dat gij, Jahwe, het gedaan hebt.
28 Al vloeken zij, wil gij zegenen!
Dat zij die tegen mij opstaan te schande worden,
en dat uw dienstknecht zich verblijde;
29 dat mijne tegenstanders bekleed worden met smaadheid
en zich hullen in hunne schande als in een mantel!
30 Luid zal ik Jahwe loven met mijn mond,
hem prijzen te midden van velen;
31 want hij staat aan de rechterhand des armen,
om hem te redden uit de macht van hen die hem veroordeelen.

28. *Dat — worden*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Zij stonden op en werden te schande.*
30. *van velen.* De gemeente wil Jahwe roemen in eene talrijke vergadering harer leden; verg. op XXII : 23.
31. *hij — armen*, om hem te helpen; desgelijks CX : 5.

PSALM CX.

Jahwe's belofte aan den priester-koning. — Opschrift (1*a*). De zanger vermeldt dat Jahwe aan zijn heer de heerschappij over zijne vijanden (1*b*—3) en het eeuwige priesterschap beloofd heeft (4). Met Jahwe's hulp zal hij gericht houden over de natiën en de vijanden vervolgen (5—7).

Of de dichter bij zijne teekening van den priester-koning een tijdgenoot voor oogen had, is onzeker. Was dit zoo, dan leefde hij waarschijnlijk in den tijd der eerste Hasmoneesche vorsten, die te gelijk hoogepriesters en vorsten waren; maar het kan ook zijn dat hij het beeld ontleende aan Gen. XIV : 18—20. In het laatste geval kan hij in de derde eeuw hebben geleefd; maar niet veel vroeger, daar Gen. XIV een van de jongste stukken der Wet is (zie inl. op dat hoofdstuk). Doch hoe de dichter ook aan zijne voorstelling van den zegevierenden priesterlijken vorst gekomen is, hij wil in hem een toekomstigen heerscher en redder van Israël schilderen. Dat hij uit het geslacht van David zal zijn wordt met geen woord aangeduid; wel, blijkens de belofte van het eeuwige priesterschap (vs. 5), dat hij op den troon door zijne nakomelingen zal worden opgevolgd. In de voorstelling dat die heerscher tevens priester zal zijn staat onze dichter alleen. In zinnelijkheid van verwachting doet hij voor dien van Ps. XLV niet onder.

Getuige het gebruik in het N. T. van onzen psalm gemaakt (zie op vs. 1), heeft hij zeer de aandacht van de oudste Christengemeenten getrokken.

CX : 1 Van David. Een psalm.
Zoo spreekt Jahwe tot mijn heer:
Zet u aan mijne rechterhand,
totdat ik uwe vijanden tot uwe voetbank heb gemaakt.
2 Uw machtigen schepter zal Jahwe uitstrekken uit Sion —
Heersch in het midden uwer vijanden!
3 Uw volk biedt zich gewillig aan ten dage van uw heirban;
in heiligen feesttooi uit den schoot van den dageraad
rijst de dauw uwer jongelingschap voor u op.

Vs. 1*b*. Matth. XXII : 44; Marc. XII : 36; Luc. XX : 42*b*, 43; Hand. II : 34 v.; Hebr. I : 13.

1. *mijn heer*, den heer of koning van Israël. Volg. Matth. XXII : 41—46; Marc. XII : 35—37; Luc. XX : 41—44 kon David een nakomeling van hem niet zóo genoemd hebben. — *Zet — rechterhand.* Rechts van den troon is de eereplaats (verg. op Gen. XLVIII : 14); wie daar zit kan op 's konings gunst rekenen. De woorden zijn door Jezus aangehaald of op hem toegepast Matth. XXVI : 64; Marc. XIV : 62; Luc. XXII : 69 (verg. Hand. VII : 55; Rom. VIII : 34; Efez. I : 20; Hebr. VIII : 1; 1 Petr. III : 22), en mèt die van den volgenden regel Matth. XXII : 44; Marc. XII : 36; Luc. XX : 42*b*, 43; Hand. II : 34 v.; Hebr. I : 13 (verg. 1 Cor. XV : 25; Hebr. X : 12 v.). — *totdat — gemaakt.* Jahwe zal hem helpen zoolang hij tegen een vijand zijne hulp behoeft.
2. *Uw — Sion.* Hij zal u van Sion uit doen regeeren. Dit zijn, evenals vs. 3, woorden van den dichter; in den tweeden regel spreekt Jahwe.
3. *Uw — heirban.* Verg. Richt. V : 2, 9. — *in — op.* Gelijk in den morgenstond de dauw het gansche aardrijk bedekt, zoo dicht aaneengeschaard rijst opeens uwe jongelingschap voor u op. Met den *heiligen feesttooi*, zooals elders de priesterkleeding (XCVI : 9; 1 Kron. XVI : 29; 2 Kron. XX : 21; verg. Ps. XXIX : 2) heet, wordt hier bedoeld de wapenrusting van de met den koning ten strijde trekkende jongelingen, een priesterlijk leger door een priester-koning aangevoerd; verg. vs. 4. — *rijst ... op*, duidelijkheidshalve ingevoegd.

4 Gezworen heeft Jahwe, en het zal hem niet berouwen:
Gij zijt priester voor eeuwig
op de wijze van Melchisedek.
5 De Heer aan uwe rechterhand
verplettert koningen ten dage zijns toorns;
6 hij houdt gericht onder de natiën, tast lijken op,
verplettert hoofden op een uitgestrekt veld;
7 onderweg drinkt hij uit de beek.
Dies heft hij het hoofd omhoog.

Vs. 4. Hebr. V : 6, 10; VI : 20; VII : 11, 17, 21.

4. *Gezworen — berouwen.* Het is een onveranderlijk besluit; verg. LXXXIX : 36; CXXXII : 11. — *Gij — eeuwig.* Het koninklijk geslacht zou dus tevens de priesterlijke waardigheid bekleeden. Volg. Zach. VI : 12 v. zouden koningschap en priesterschap niet in éen persoon vereenigd zijn, maar koning en priester eendrachtig regeeren; verg. Jer. XXXIII : 14—28. — *op de wijze van Melchisedek,* die te gelijk koning en priester was, Gen. XIV : 18. De schrijver van Hebr. VII, die volg. Gr. vert. *naar de ordening van Melchisedek* leest (Hebr. VII : 11, 17; verg. Hebr. V : 6), zoekt het kenmerkende van Melchisedeks priesterschap hierin dat het, blijkens de door Abraham aan Melchisedek gebrachte hulde, grooter waarde heeft dan dat van Abrahams afstammeling, van Levi.
5. *De Heer,* Jahwe. — *aan uwe rechterhand,* u ten steun; verg. XVI : 8; CXXI : 5. — *verplettert — toorns,* als hij zijn toorn aan de heidenen zal koelen; verg. II : 5. Hoewel de dichter over de toekomst spreekt, staat in het Hebreeuwsch de verleden tijd: hij ziet de vijanden reeds vernietigd.
6 v. Hier is *hij* niet, als in het voorgaande vers, Jahwe, maar de koning.
6. *tast lijken op,* letterlijk *vervult met lijken.*
7. *onderweg — beek,* om voor de vervolging van den vijand zijne kracht te herwinnen. Zelfs zijn brandende dorst doet hem de vervolging niet staken; verg. 1 Sam. XIV : 27—30. — *Dies heft hij het hoofd omhoog.* Tengevolge van Jahwe's hulp en zijne eigene rusteloozе volharding, mag hij in het bewustzijn zijner macht fier daarheen gaan; verg. op III : 4.

PSALM CXI en CXII.

Deze twee alphabetische psalmen, waarvan de tweede in sommige handschriften der Grieksche vertaling aan Haggai en Zacharja wordt toegeschreven, hebben vele trekken gemeen. Terwijl de eerste de heerlijkheid van Jahwe en de tweede het geluk des vromen prijst, worden de woorden en uitdrukkingen die in den eenen psalm van God gebruikt worden in den anderen op den godvreezende toegepast; verg. CXI : 3*b* met CXII : 3*b*; CXI : 4*a*, 10*c* met CXII : 6*b*; CXI : 4*b* met CXII : 4*b*; CXI : 5*a* met CXII : 9*a*, en zie op CXII : 1, 6 en 8. Het denkbeeld dat de vrees voor Jahwe heil aanbrengt, waarmede de tweede psalm begint, is mede aan het slot van den eersten uitgesproken. Voorts zijn de twee liederen wat den vorm betreft aan elkander gelijk: beide zijn alphabetisch, en wel zoo dat de twee en twintig regels waaruit elk bestaat aanvangen met de letters van het alphabet naar hare volgorde. Het is dus waarschijnlijk dat deze psalmen van denzelfden dichter zijn, of dat de tweede naar den eersten vervaardigd is. Daar zij bekendheid met andere psalmen en met *Spreuken* verraden (zie gelijkluidende plaatsen en aantt.), zijn zij stellig zeer jong.

PSALM CXI.

Hoe heerlijk zijn Jahwe's daden! — De zanger wil in de gemeente Jahwe loven (1). Groot en luisterrijk, getuigende van trouw en recht, zijn Jahwe's daden, waardoor hij zijn volk gezegend heeft (2—9). Hem te vreezen is het beginsel der wijsheid (10).

CXI : 1 Hallelujah!
alef Ik wil Jahwe van ganscher harte loven
beth in den kring der oprechten en in de gemeente.
gimel 2 Groot zijn Jahwe's werken,
daleth voorwerp van onderzoek voor al wie er een welgevallen aan heeft;

1. *Hallelujah!* Daar dit woord, hier en CXII : 1, niet in de alphabetische orde is ingevoegd, is het blijkbaar, voor liturgisch gebruik, aan den psalm toegevoegd; zie op CV : 1. — Verg. op XXII : 23 en op CIX : 30.
2. *er ... aan,* aan Jahwe's werken.

he 3 majesteit en luister is zijn doen,
wau en zijne gerechtigheid duurt voor altijd.
zain 4 Hij heeft gemaakt dat men zijne wonderen gedenkt;
het ontfermend en barmhartig is Jahwe.
tet 5 Spijs gaf hij hun die hem vreezen;
jod voor eeuwig gedenkt hij zijn verbond.
kaf 6 Hij deed zijn volk zijne machtige werken kennen,
lamed door hun te geven het erve der heidenen.
mem 7 De werken zijner handen zijn trouw en recht,
nun betrouwbaar zijn al zijne beschikkingen,
samech 8 vastgesteld voor altijd, voor eeuwig,
ain in trouw en oprechtheid uitgevoerd.
phe 9 Verlossing heeft hij aan zijn volk gezonden,
tsade voor eeuwig zijn verbond ingesteld.
kaf Heilig en geducht is zijn naam.
res 10 Het beginsel der wijsheid is de vrees voor Jahwe,
sin een goed inzicht hebben allen die haar beoefenen.
tau Zijn roem duurt voor altijd.

Vs. 3*b*. CXII : 3*b*, 9*b*. — Vs. 4*b*. CXVI : 5; Exod. XXXIV : 6 enz. — Vs. 10*a*. Spr. I : 7*a*; IX : 10*a*.

4. De dichter denkt niet aan feesten tot herdenking van Jahwe's daden ingesteld, maar wil alleen zeggen: Jahwe heeft gezorgd dat wij zijne ontferming en zijn erbarmen leerden kennen uit zijne wonderen waarvan de heugenis ons is bewaard; verg. LXXVIII : 3; Exod. XIII : 14—16; Deut. VI : 20—25.
5. Het Hebreeuwsche woord hier door *spijs* vertaald is in dezen zin zeer ongewoon en komt zoo alleen nog Spr. XXXI : 15 voor; de dichter koos het omdat hij de letter *tet* noodig had. Waarschijnlijk bedoelt hij de spijziging met manna en kwakkelen in de woestijn (Exod. XVI; Num. XI); daar deze echter niet slechts *hun die hem vreezen* ten goede kwam, kan hij ook gedacht hebben aan andere verhalen, b. v. 1 Kon. XVII : 6, 7—16; 2 Kon. IV : 42—44.
6. *het erve der heidenen*, Kanaän.
7. De werken van Jahwe getuigen van *trouw*, daar zij de vervulling zijn van hetgeen hij beloofde, en van *recht*, daar zij beloonen naar verdienste.
10. Zie op Spr. I : 7. — *haar*, de vrees voor Jahwe; volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. heeft het manlijk meervoud. — Eene vergelijking van den tweeden regel van dit vers met den overeenkomstigen in den volgenden psalm (CXII : 10*b*) leert dat men *sin* en *sjin* als dezelfde letter beschouwde.

PSALM CXII.

Hoe heerlijk is het lot des vromen! — Heil den vrome (1): hij is van God gezegend in zijn kroost en zijn huis (2—4); hij die ontfermend is behoeft niets te vreezen (5—8). Terwijl de vrome geëerd wordt, gaat de booze in ergernis onder (9 v.).

CXII : 1 Hallelujah!
alef Gelukkig hij die Jahwe vreest,
beth een innig welgevallen heeft aan zijne geboden!
gimel 2 Zijn kroost zal machtig zijn op aarde;
daleth het geslacht der oprechten zal gezegend zijn;
he 3 overvloed en rijkdom zijn in zijn huis,
wau en zijne gerechtigheid duurt voor altijd.
zain 4 In de duisternis gaat een licht op voor de oprechten,
het voor hem die ontfermend, barmhartig, rechtschapen is.

Vs. 3*b*. Vs. 9*b*; CXI : 3*b*.

1. *Hallelujah*. Zie op CXI : 1. — *Gelukkig* — *vreest*. Zoo wordt het denkbeeld waarmede de vorige psalm eindigt (CXI : 10) weer opgenomen. — *een* — *heeft*. Eene soortgelijke uitdrukking CXI : 2.
3. *zijne gerechtigheid*, het loon daarvoor, dus: zijn heil; verg. op Jez. XLI : 2. In CXI : 3, waar het van Jahwe gezegd wordt, heeft het woord eene andere beteekenis.
4. *ontfermend, barmhartig*. Zoo heet Jahwe CXI : 4*b*.

tet 5 Het gaat hem goed die ontfermend is en uitleent,
jod die zijne aangelegenheden bezorgt naar recht.
kaf 6 Want nimmermeer zal hij wankelen;
lamed de rechtschapene wordt eeuwig herdacht.
mem 7 Voor eene slechte tijding vreest hij niet,
nun rustig is zijn hart, vertrouwend op Jahwe;
samech 8 vast is zijn hart, hij vreest niet,
ain totdat hij op zijne tegenstanders nederziet.
phe 9 Hij heeft uitgestrooid, den armen gegeven,
tsade zijne gerechtigheid duurt voor altijd;
kaf hoog verheft zich zijn horen in eer.
res 10 De booze ziet het en ergert zich,
sjin knarst met de tanden en smelt weg;
tau op niets loopt de wensch der boozen uit.

Vs. 9. 2 Cor. IX : 9. — Vs. 9*b*. Vs. 3*b*; CXI : 3*b*. — Vs. 10*c*. Spr. X : 28*b*.

5. *Het — uitleent.* Verg. XXXVII : 21, 26. — *zijne — recht*, zich niet bezondigt aan knevelarij.
6. *wankelen*, ongelukkig worden. — *de — herdacht*. Zie Spr. X : 7. Hij gelijkt hierin zijn God, wiens werken ook herdacht worden, CXI : 4*a*.
7. Het tegendeel Jer. XLIX : 23.
8. *vast*, in het Hebreeuwsch hetzelfde zeldzame woord dat CXI : 8 met *vastgesteld* is vertaald. Zooals hier de vastheid van het hart des vromen, wordt CXI : 7 v. die van Jahwe's beschikkingen en besluiten geroemd.
9. *Hij — gegeven.* Ook hierin gelijkt de vrome zijn God, CXI : 5*a*. Verg. Spr. XI : 24. — *hoog — horen*. Zie op 1 Sam. II : 1.
10. *op — uit.* Verg. Job VIII : 13 v.; XI : 20; Spr. X : 28*b*. Geheel anders gaat het met de hoop des vromen, Spr. X : 24, 28*a*.

PSALM CXIII.

Eere den Hoogverhevene, die den nederige verhoogt. — Jahwe's naam worde door zijne dienaren en altijd en overal geprezen (1—3). Jahwe, hoe hoog ook verheven, slaat acht op den geringe, om hem te verheffen, en op de onvruchtbare, om haar kroost te geven (4—9).

Deze psalm is de eerste van de zes (CXIII—CXVIII) die het zoogenaamde „Hallel" uitmaken en op de Joodsche feesten: paschen, pinksteren, loofhutten, nieuwemaan en de *hanukka*dagen (zie inl. op Lev. XXIII) gezongen werden. Op paschen werden CXIII en CXIV vóor den paaschmaaltijd, de andere daarna, nadat de vierde beker was ingeschonken, aangeheven (verg. Matth. XXVI : 30; Marc. XIV : 26). Werden andere psalmen, CXVIII, CXX—CXXXVII, er aan toegevoegd, dan heette het „het groote Hallel".

Wanneer de dichter van ons lied Jahwe roemt als den Albestuurder, die den geringe verheft en de onvruchtbare met kinderen zegent, dan denkt hij waarschijnlijk bij den arme aan het vernederd Israël en bij de onvruchtbare aan het ontvolkte Jeruzalem, dat ook elders met eene van kinderen beroofde vrouw vergeleken wordt; zie Jez. XLIX : 21; LIV : 1 en verg. Jez. LXVI : 7 v. Zoowel om de verheven denkbeelden over Jahwe, als om de talrijke aanrakingspunten met jongere geschriften (zie aantt. en gelijkluidende plaatsen) die wij hier aantreffen, moet het lied geruimen tijd na de wegvoering van Juda gedicht zijn.

CXIII : 1 Hallelujah!
Prijst, dienaren van Jahwe,
prijst Jahwe's naam!
2 Zij Jahwe's naam geloofd
van nu af tot in eeuwigheid;
3 van den opgang der zon tot aan haar ondergang
zij Jahwe's naam geprezen!

Vs. 2. Dan. II : 20.

1. *Prijst, dienaren van Jahwe.* De onjuiste vertaling in Lat. vert. *Prijst, knapen, Jahwe!* is de aanleiding geworden dat in de R. C. kerk deze psalm bestemd werd om bij de begrafenis van kinderen te worden aangeheven.
3. Verg. Mal. I : 11*a*.

4 Hoog verheven boven alle volkeren is Jahwe,
hooger dan de hemel is zijne heerlijkheid.
5 Wie is als Jahwe, onze God,
die woont in den hooge,
6 die schouwt in de diepte,
in den hemel en op aarde?
7 die den geringe doet opstaan uit het stof,
uit het slijk den nooddruftige verhoogt,
8 om hem te plaatsen bij de edelen,
bij de edelen zijns volks;
9 die de onvruchtbare huisvrouw
blijde doet wonen als moeder der kinderen?
Hallelujah!

Vs. 4*a*. XCIX : 2*b*. — Vs. 7 v. 1 Sam. II : 8*a*.

4. Verg. de gelijkluidende plaats en LVII : 6, 12.
5—8. Hetzelfde denkbeeld LXVIII : 5—7; CXXXVIII : 6; Deut. X : 17 v.; Jez. LVII : 15.
6. *in den hemel en op aarde,* die, in den hemel tronend, op de aarde nederziet. Het eerste slaat op vs. 5*b*, het tweede op vs. 6*a* terug.
7—9. Deze woorden zijn met eenige wijzigingen aan het lied van Hanna, 1 Sam. II : 8, 5*b*, ontleend. Al heeft wellicht onze dichter dat lied reeds in zijn tegenwoordig verband gekend, toch dacht hij, evenmin als de dichter daarvan (zie op 1 Sam. II : 1—10), aan Samuels moeder. Verg. Inl.
8. *hem,* duidelijkheidshalve ingevoegd.
9. *die — kinderen.* Op Jeruzalem toegepast: die aan de onbewoonde stad eene talrijke bevolking schenkt.

PSALM CXIV.

Beve de aarde voor Jahwe, Israëls verlosser! — Bij den uittocht uit Egypte heeft Jahwe Israël tot zijn heilig volk gemaakt (1 v.); de wateren vloden, de bergen sprongen op (3 v.). Wat beweegt ze om te vlieden en op te springen? (5 v.). De aarde beve voor Jahwe! (7 v.).

De herdenking van Jahwe's wonderen in het verleden dient om de overtuiging te wekken en te versterken dat ook nu, als Jahwe ter verlossing van zijn volk zal komen, alles voor hem sidderen zal. Dat de psalm, in eenige hss. en de meeste oude vertt. ten onrechte met den volgenden verbonden, eerst na 586 gedicht is, zie op vs. 2.

CXIV : 1 Toen Israël uit Egypte toog,
Jakobs huis uit een volk van vreemde tale,
2 werd Juda zijn heiligdom,
Israël zijn rijksgebied.
3 De zee zag het en vlood,
de Jordaan week terug;
4 de bergen sprongen op als rammen,
de heuvelen als lammeren.
5 Wat hebt gij, zee, dat gij vliedt,
gij Jordaan, dat gij terugwijkt,
6 gij bergen, dat gij opspringt als rammen,
gij heuvelen, als lammeren?
7 Krimp, aarde, ineen voor het aangezicht des Heeren,
voor het aangezicht van Jakobs God,

1. *een volk van vreemde tale,* hier Egypte. Verg. op Jez. XXVIII : 11.
2. *Juda* en *Israël* zijn hier niet de twee rijken van na de scheuring; immers, de dichter handelt over een veel vroegeren tijd; maar met elk der beide benamingen wordt het gansche volk aangeduid. Daar dit eerst na Ezra ook Juda heette, kan de dichter niet vroeger geleefd hebben. — Eerst met den uittocht heeft Jahwe Israël tot zijn volk gemaakt; verg. Exod. XIX : 5 v. — *zijn,* nl. van Jahwe.
3. Zie Exod. XIV en Joz. III; verg. LXXVII : 17. — *het,* dat Jahwe Israël uit Egypte verloste.
5 v. De dichter spreekt over de wonderen van den voortijd alsof hij er bij is.
7. Nu keert de dichter tot zijn tijd terug en spreekt de aarde toe. Zij beve; want die God die weleer zooveel vermocht komt thans, met dezelfde macht toegerust, om zijn volk te verlossen.

8 die den rotssteen verandert in een waterplas.
den kei in eene waterwel.

8. Zie op Exod. XVII : 5—7. — De dichter vermeldt juist dit wonder, omdat hij wil te kennen geven dat God aan Israël in stede van ellende lafenis zal geven; verg. CVII : 35; Jez. XXXV : 6 v.; XLI : 18.

PSALM CXV.

Jahwe, niet den afgoden, eere! — Jahwe zorge voor de eer zijns naams (1); dat toch de heidenen geen aanleiding mogen hebben aan zijne macht te twijfelen (2 v.), terwijl hunne afgoden levenloos zijn (4—7), zooals ook hunne vereerders zullen worden (8). Gansch Israël wordt opgewekt om op Jahwe te vertrouwen (9—11). Hij zal het zegenen (12 v.). De schepper van hemel en aarde zegene u! (14—16). Terwijl de dooden Jahwe niet kunnen prijzen (17), zullen wij het doen (18).

In dezen psalm, in Gr. en andere oude vertt. ten onrechte met den voorgaanden vereenigd, is zulk eene sterke afwisseling van de personen die spreken, dat men zou kunnen denken aan een beurtgezang van zangerskoren. Het hoofddenkbeeld ligt in de tegenstelling tusschen den dooden afgod, op wien niemand zich met goed gevolg kan verlaten, en Jahwe, die zegent wie hem eeren. Dat het lied zeer jong is, blijkt uit de ontwikkelde denkbeelden over Jahwe en de andere goden die wij er in aantreffen, en uit de eereplaats die aan de priesters wordt toegekend, terwijl van profeten en koningen gezwegen wordt. De tijd waarin het gedicht is was een waarin Israël door de heidenen, wel niet om zijn geloof vervolgd, maar als van zijn God verlaten beschouwd werd (vs. 2).

CXV : 1 Niet ons, Jahwe, niet ons,
maar uwen naam geef eere,
om uwe goedertierenheid, om uwe trouw.
2 Waarom zouden de heidenen zeggen:
Waar is toch hun God? —
3 En onze God is in den hemel;
hij doet al wat hij wil.
4 Hunne afgoden zijn zilver en goud,
maaksel van menschenhand:
5 een mond hebben zij, maar zij spreken niet,
oogen, maar zij zien niet,
6 ooren, maar zij hooren niet,
een neus, maar zij ruiken niet;
7 hunne handen — doch zij tasten niet,
hunne voeten — doch zij gaan niet,
met hunne keel geven zij geen geluid.
8 Daaraan worden hunne makers gelijk,
allen die er op vertrouwen.
9 Israël, vertrouw gij op Jahwe —
hij is hunne hulp en hun schild.

Vs. 2. LXXIX : 10*a*. — Vs. 3*b*. CXXXV : 6*a*. — Vs. 4—6, 8. CXXXV : 15—18.

1. *Niet — eere.* Jahwe verlosse zijn volk, niet omdat hij dat volk wil verheerlijken, maar omdat hij zelf gesmaad zou worden, als hij zijn volk in ellende liet; verg. inl. op Ezech. XXXVI : 16—38. — *om uwe goedertierenheid, om uwe trouw.* Hier keert het in den eersten regel afgewezen denkbeeld, dat Jahwe Israël om des volks wil zou verlossen, terug; hij doe het om de trouwe liefde jegens zijn volk.

2. Verg., behalve LXXIX : 10, nog XLII : 4; Joël II : 17; Micha VII : 10.

3. Hoe ongepast is de vraag der heidenen; daar onze God *in den hemel*, d. i. boven alles en allen verheven is en alles doet wat hij wil.

4—8. Zie, behalve de gelijkluidende plaats, Deut. IV : 28; Jez. XLIV : 9—20.

8. *Daaraan*, aan die doode, machtelooze beelden.

9—11. Dezelfde drie groepen als hier en vs. 12 v. worden ook toegesproken CXVIII : 2—4 en CXXXV : 19 v.; op de laatste plaats wordt er nog *het huis Levi* aan toegevoegd. Met *Israël* schijnt het volk in zijn geheel bedoeld te zijn. In den tweeden regel zouden wij telkens, evenals XXXIII : 20, verwachten *hij is onze* (of *uwe*) *hulp, ons* (of *uw*) *schild.* De vorm laat zich gereedelijk verklaren bij de onderstelling dat de eerste regels door anderen dan de tweede gezongen werden. — *godvreezenden*, letterlijk *Jahwe vreezenden.*

10 Huis van Aäron, vertrouw op Jahwe —
hij is hunne hulp en hun schild.
11 Godvreezenden, vertrouwt op Jahwe —
hij is hunne hulp en hun schild.
12 Jahwe gedenkt onzer: zegenen zal hij,
zegenen het huis Israël,
zegenen het huis van Aäron,
13 zegenen de godvreezenden,
de kleinen met de grooten.
14 Jahwe vermenigvuldige u,
u zelven en uwe kinderen!
15 Gezegend zijt gij van Jahwe,
den maker van hemel en aarde;
16 de hemel, de hemel is voor Jahwe,
en de aarde gaf hij den menschenkinderen.
17 Niet de dooden zullen Jah roemen,
niet zij die naar het stille oord afdalen;
18 maar wij zullen Jah prijzen,
van nu af tot in eeuwigheid.
Hallelujah!

12. Het geheele koor antwoordt op hetgeen de twee groepen in vs. 9—11 hebben gezongen.
14. Hier wordt de gemeente weder toegesproken. — Verg. Deut. I : 11; 2 Sam. XXIV : 3.
16. Als schepper van hemel en aarde (vs. 15), beschikt Jahwe over beide: den hemel behield hij voor zich, de aarde gaf hij aan de menschen. Dat de hemel voor de afgestorven vromen zou bestemd zijn is een denkbeeld dat den dichter vreemd is. — *de hemel, de hemel,* volgens geringe tekstverandering.
17 v. Hetgeen voorafging heeft ons op de tegenstelling: *wij*, de levenden (wat Gr. vert. invoegt), en *de dooden*, niet voorbereid. Zij komt meer dan eens in *Psalmen* voor; zie op VI : 6. Hier keert de dichter er mede terug tot het denkbeeld waarmede hij zijn lied begon: zorge toch Jahwe voor zijne eigen verheerlijking!
17. *het stille oord*, letterlijk *de stilte*; verg. XCIV : 17.

PSALM CXVI.

Eens zal ik mijn redder danken. — De zanger spreekt zijne liefde uit voor Jahwe, die hem verhoord heeft toen hij hem aanriep (1—4) en die de redder der kleinen is (5 v.); de herinnering aan de van Jahwe ondervonden hulp brenge zijne ziel tot rust (7—9). Hij krijgt vertrouwen als hij herdenkt hoe hij weleer mismoedig was (10 v.). Weder gered, zal hij met offers Jahwe, zijn redder, danken (12—19).

Dit lied is in de oude vertalingen in tweeën gesplitst, zoodat daarin vs. 1—9 Ps. CXIV, vs. 10—19, door *Hallelujah* voorafgegaan, Ps. CXV heet. Of het inderdaad twee liederen geweest zijn, is moeilijk uit te maken. Doch de psalm is wel als een geheel te verstaan: de zanger, de gemeente, is in lijden en bemoedigt zich door de herinnering aan vorige uitreddingen, die het vertrouwen in haar wekt dat Jahwe ook nu weder verlossing zal zenden; dan zal zij Jahwe blijde danken. Het lied behoort dus tot de psalmen van vertrouwen op God en is van dezelfde strekking als Ps. CXVIII (zie inl. daarop). Het is, blijkens de vele Arameesche vormen en de ontleeningen aan andere psalmen die wij er in aantreffen (zie op vs. 3 v. en op vs. 10), geruimen tijd na 586 gedicht, naar het schijnt in een tijd van grooten nood, toen het leven der vromen gevaar liep (vs. 15).

CXVI : 1 Ik heb Jahwe lief;
want hij hoort naar mij, naar mijne smeekgebeden;
2 hij toch neigde tot mij zijn oor
in de dagen dat ik riep.
3 Strikken des doods omgaven mij,

1. *Ik — hoort,* letterlijk *Ik heb lief; want Jahwe hoort.* Wellicht is na *lief* een woord uitgevallen.
3 v. Deze verzen zijn gedeeltelijk aan XVIII : 5 v. ontleend.
3. *Strikken des doods omgaven mij.* Onze dichter had blijkbaar XVIII : 5*a* vóor zich zooals Hebr. t. het thans biedt; zie op XVIII : 5.

angsten van het schimmenrijk bevingen mij,
nood en jammer trof ik aan;
4 maar ik riep den naam van Jahwe aan:
Ach, Jahwe, red mijn leven!
5 Ontfermend is Jahwe en gerecht,
en onze God is een erbarmer.
6 Jahwe behoedt de eenvoudigen;
ben ik zwak, dan redt hij mij.
7 Keer weder, mijne ziel, tot uwe rust;
want Jahwe heeft u welgedaan.
8 Immers, gij hebt mijn leven aan den dood ontrukt,
mijn oog aan de tranen,
mijn voet aan den val.
9 Ik zal voor Jahwe's aangezicht wandelen
in de landen der levenden.
10 Ik heb vertrouwen; want ik zeg:
ik was zeer ter neder gebogen —
11 ik dacht in mijne angstige gejaagdheid:
alle menschen liegen.
12 Hoe zal ik aan Jahwe vergelden
al zijne weldaden, mij bewezen?
13 Den beker des heils zal ik opheffen
en aanroepen den naam van Jahwe;
14 mijne geloften zal ik aan Jahwe betalen,
mag het zijn, in tegenwoordigheid van gansch zijn volk.
15 Te kostelijk is in Jahwe's oog
de dood zijner vromen.
16 Ach, Jahwe, ik ben toch uw knecht,

Vs. 8 v. LVI: 14. — Vs. 10*a*. 2 Cor. IV: 13. — Vs. 11*a*. XXXI: 23.

5. Verg. CXI: 4*b*. — In plaats van te vermelden dat Jahwe hem verhoorde, roemt de zanger Jahwe's goedheid, welke uit de ondervonden gebedsverhooring blijkt.

6. *de eenvoudigen*, zij die zich zelven niet kunnen helpen en daarom steun zoeken bij Jahwe; het zijn dezelfden die elders *de armen, de ellendigen* heeten; verg. op IX: 13.

7. *Keer — rust*, tot de rust van het vertrouwen waarvan het leed u heeft losgerukt; verg. XLII: 6, 12; XLIII: 5.

8 v. Verg. LVI: 14, waar echter, behalve andere geringe afwijkingen, staat *in het licht des levens*, in pl. v. *in de landen der levenden*; verg. XXVII: 13 *het land der levenden*. Aan laatstgenoemde plaats herinnert ook *Ik heb vertrouwen* van vs. 10.

10. De zanger heeft nu goed vertrouwen, als hij bedenkt hoe hij weleer ongeloovig was en dit zijn ongeloof beschaamd is. — De overzetting van den eersten regel in 2 Cor. IV: 13, *ik heb geloofd; daarom heb ik gesproken*, is naar Gr. vert.

11. *alle menschen liegen*. Ik kan op niemand vertrouwen en ben dus verloren (verg. LX: 13; LXII: 10; Rom. III: 4). Toen hij zoo dacht, heeft God hem gered. Daar dit reeds vs. 7—9 gezegd is, herhaalt de dichter het hier niet, maar gaat zijn vertrouwen uitspreken dat hij eenmaal God zal danken ook voor de redding uit zijn tegenwoordigen nood.

12. *al — bewezen*, niet slechts de nu reeds ontvangene, maar ook die welke hij stellig verwacht. De zanger toch verplaatst zich in de toekomst en spreekt als had hij de weldaden waarom hij bidt reeds ontvangen. Zoo sterk is zijn vertrouwen (vs. 10).

13. *Den — opheffen*. Hiermede wordt òf het plengoffer bedoeld dat met het offer gepaard ging, òf het vreugdebetoon bij het daarop volgend offermaal; zie vs. 17. Waarschijnlijk het laatste, omdat volgens de wet een plengoffer alleen door een priester kon worden gebracht (Exod. XXIX: 40 v.; Lev. XXIII: 13; Num. VI: 15 enz.).

14. Dit vers, dat vs. 18 terugkeert, ontbreekt in enkele hss. der Gr. vert. en is misschien bij vergissing, daar het oog eens afschrijvers van vs. 13*b* naar vs. 17*b* afdwaalde, hier geplaatst. — Verg. LVI: 13.

15. Zoo zal men straks jubelen. Wat de dichter wil zeggen is onduidelijk uitgedrukt; hij bedoelt, indien de tekst zuiver is: het leven der vromen is in Jahwe's schatting kostelijk; maar zegt in plaats daarvan ongeveer dit: hen te dooden is eene zware zaak in zijn oog. Verg. LXXII: 14.

16. Hier bidt de zanger midden onder zijn danken. Uit de heerlijke toekomst waarin zijn vertrouwen hem verplaatst (zie op vs. 12) keert hij voor een oogenblik terug tot de treurige omstandigheden waarin hij verkeert.

ik ben uw knecht, een zoon uwer dienstmaagd;
gij slaakt mijne banden.
17 U zal ik een lofoffer brengen,
en Jahwe's naam zal ik aanroepen;
18 mijne geloften zal ik aan Jahwe betalen,
mag het zijn, in tegenwoordigheid van gansch zijn volk,
19 in de voorhoven van Jahwe's huis,
in uw midden, Jeruzalem.
Hallelujah!

17. *een lofoffer.* Zie op Lev. VII : 12.
18. *in — volk.* Hieruit volgt niet dat de zanger één persoon is; zie op XXII : 23.

PSALM CXVII.

De gansche wereld love Jahwe om zijne goedheid en trouw jegens Israël!

Deze kleine psalm wordt in vele handschriften met den voorgaanden of den volgenden verbonden. De gunst van Jahwe jegens Israël, die de heidenen tot zijne verheerlijking moet drijven (verg. XCVI—XCVIII; C), is niet die welke hij in de oudheid aan zijn volk betoond heeft, maar die welke hij aan Israël eens, als hij het boven de natiën verhoogt, betoonen zal (verg. op XCVIII : 3). Dat het lied zeer jong is blijkt uit de taal; zie op vs. 1.

CXVII : 1 Prijst, volkeren, allen Jahwe,
roemt allen hem, natiën;
2 want machtig is over ons zijne goedertierenheid,
en eeuwig duurt zijne trouw.
Hallelujah!

Vs. 1. Rom. XV : 11.

1. *roemt.* Zie op LXIII : 4.
2. *machtig is over ons zijne goedertierenheid.* Verg. CIII : 11. — *Hallelujah* staat in Gr. vert. aan het begin van Ps. CXVIII.

PSALM CXVIII.

Dank- en zegelied. — Opwekking om Jahwe te loven (1—4). In den druk nam de zanger de toevlucht tot Jahwe; wat beter is dan op menschen te bouwen (5—9). Door alle natiën bestookt, verslaat hij ze in Jahwe's naam (10—12); daarom roemt hij in Jahwe's hulp (13—16), waardoor zijn leven gespaard is (17 v.). Hij vraagt dat hem de tempelpoort worde ontsloten, waardoor rechtschapenen binnengaan (19 v.), en looft Jahwe, die dezen dag tot een feestdag gemaakt heeft (21—24); schenke Jahwe heil! (25). Den binnentredenden wordt eene zegenbede toegezongen (26); men danke Jahwe met offers en love hem! (27—29).

In dit lied, dat nagenoeg dezelfde strekking heeft als Ps. CXVI, verplaatst zich de gemeente (zie op vs. 5 en op vs. 26) in de toekomst, waarin zij, thans diep vernederd (vs. 13, 18) en geminacht (vs. 22), over al hare vijanden zal zegepralen en in den tempel Jahwe zal danken voor de geschonken verlossing. Het lied vertoont groote overeenkomst met CXV en CXVI en is daarom waarschijnlijk uit denzelfden tijd.

CXVIII : 1 Looft Jahwe, want hij is goed,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid.
2 Zegge toch Israël:
Want eeuwig duurt zijne goedertierenheid.
3 Zegge toch Äärons huis:
Want eeuwig duurt zijne goedertierenheid.

Vs. 1, 29. 1 Kron. XVI : 34 enz.

1. Zie op 1 Kron. XVI : 34.
2—4. Zie op CXV : 9—11.

4 Zeggen toch de godvreezenden:
Want eeuwig duurt zijne goedertierenheid.
5 Uit de engte riep ik tot Jah;
mij verhoorend, leidde Jah mij in de ruimte.
6 Jahwe is mijn; ik zal niet vreezen;
wat zouden menschen mij doen?
7 Onder hen die mij helpen is Jahwe;
dies zal ik op hen die mij haten nederzien.
8 Beter tot Jahwe de toevlucht te nemen
dan te vertrouwen op menschen;
9 beter tot Jahwe de toevlucht te nemen
dan te vertrouwen op edelen.
10 Alle natiën hebben mij omringd —
in den naam van Jahwe, ik houw hen neder;
11 zij hebben mij omringd van alle kanten —
in den naam van Jahwe, ik houw hen neder;
12 zij hebben mij omringd als bijen,
vlammen op als een doornenvuur —
in den naam van Jahwe, ik houw hen neder.
13 Gij hebt mij wel duchtig gestooten om mij te doen vallen,
maar Jahwe heeft mij geholpen.
14 Mijne kracht en mijn lied is Jah,
die mij tot redding was.
15 Jubeltoon en zegezang in de tenten der rechtschapenen:
Jahwe's rechterhand doet sterke daden;
16 Jahwe's rechterhand verhoogt,
Jahwe's rechterhand doet sterke daden!
17 Niet sterven zal ik, maar leven
en Jahs daden vermelden.
18 Wel heeft Jahwe mij getuchtigd,
maar aan den dood leverde hij mij niet over.
19 Ontsluit mij de poorten der gerechtigheid;

Vs. 14. Exod. XV : 2*a*, *b*; Jez. XII : 2*c*, *d*.

5—9. De herinnering aan ondervonden uitreddingen schenkt den zanger het vertrouwen dat Jahwe ook in de toekomst hem tegen zijne vijanden zal bijstaan. Verg. op LVI : 5, 12; CXLVI : 3.

5. Dat met *ik* niet een enkel persoon maar de gemeente bedoeld is blijkt hieruit: voor zijne redding moet gansch Israël danken (vs. 2—4); hij overwint *alle natiën* (vs. 10—12); hij sterft niet (vs. 17); hij wordt vereenzelvigd met de het heiligdom binnentredende schare (verg. vs. 19 met vs. 20 en 26; zie op vs. 26). Het enkelvoud wisselt dan ook met het meervoud af, vs. 23 v., 27. — *mij — ruimte*, letterlijk *Jah verhoorde mij in de ruimte* naar veranderde woordafdeeling. Zie over *de ruimte* op 2 Sam. XXII : 20.

7. Verg. LIV : 6, 9 en aant. aldaar.

10—13. De zanger verplaatst zich in den tijd waarin hij in Jahwe's naam al zijne vijanden vernietigen zal. Met eenige dichterlijke overdrijving noemt hij hen *Alle natiën*; verg. LXXXIII : 6—9. — *ik houw hen neder*, onzekere vertaling.

12. *als bijen*. Zie op Jez. VII : 18. — *vlammen op*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijn uitgebluscht*. — In beide beelden wordt het gevaar waarin Israël door zijne vijanden verkeert geteekend.

13. *Gij*, in het Hebreeuwsch in het enkelvoud. De volkeren van vs. 10, die hier worden toegesproken, worden als een enkel persoon gedacht.

14. Met dezelfde woorden dankte Israël eens na den doortocht van de Schelfzee, Exod. XV : 2. — *mijn*, vóor *lied*, evenals in Exod. XV : 2, naar Gr. vert. ingevoegd.

15. *Jubeltoon en zegezang*, om de vernietiging van alle natiën, vs. 10—12. — *tenten*. Zie op Richt. VII : 8.

16. *Jahwe's rechterhand verhoogt*. Verg. CXIII : 7 v.; 1 Sam. II : 7 v.

17. Zoo juicht de nu nog in doodsgevaar verkeerende gemeente (verg. LXXXVIII : 4—8; XC : 7—9), in het vertrouwen op de komende zegepraal, vs. 10—12. Verg. CXVI : 8 v. en op XLIX : 16.

18. *heeft Jahwe mij getuchtigd*, door de nu reeds eeuwen durende vernedering.

19 v. Verg. Jez. XXVI : 2.

ik wil er door binnentreden, Jahwe loven.
20 Dit is de poort van Jahwe;
rechtschapenen zullen er door binnengaan.
21 Ik loof u, omdat gij mij hebt verhoord
en mij tot redding waart.
22 De steen dien de bouwlieden hebben verworpen
is tot een hoeksteen geworden;
23 vanwege Jahwe is dit geschied;
wonderbaar is het in onze oogen.
24 Dit is de dag dien Jahwe gemaakt heeft;
laten wij thans juichen en blijde zijn.
25 Och, Jahwe, geef toch heil!
Och, Jahwe, geef toch voorspoed!
26 Gezegend in Jahwe's naam zij hij die binnentreedt!
Wij zegenen ulieden uit Jahwe's huis.
27 Jahwe is God; hij deed licht voor ons schijnen.
Bereidt het feest met twijgen
tot aan de hoornen van het altaar.
28 Gij zijt mijn God, dien ik zal loven;
mijn God, ik zal u verhoogen.
29 Looft Jahwe, want hij is goed,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid.

Vs. 22 v. Matth. XXI : 42; Marc. XII : 10 v. — Vs. 22. Luc. XX : 17; Hand. IV : 11; 1 Petr. II : 7. — Vs. 26. Matth. XXI : 9; Marc. XI : 9; Joh. XII : 13. — Vs. 28. Jez. XXV : 1*a*, *b*.

19. Het zegevierende Israël wordt voorgesteld staande voor de tempelpoort en wenschende binnengelaten te worden; de woorden van vs. 20 zingt het als het de poort doorgaat, die van vs. 21—25 als het het heiligdom binnentreedt. — *de poorten der gerechtigheid*, die waardoor men tot de gerechtigheid, tot de gemeenschap met God, komt.

22. *hoeksteen*, letterlijk *het hoofd* of *de kop van den hoek*, een steen die op eene eervolle, eene in het oog springende plaats ligt. Verg. Jez. XXVIII : 16; Jer. LI : 26, ook Efez. II : 20 v. Het beeld beteekent dus: het verachte Israël is tot eer en aanzien gekomen. In het N. T. wordt het op den Christus toegepast.

23. *vanwege Jahwe is dit geschied.* Dezelfde uitdrukking Neh. VI : 16; ongeveer dezelfde Gen. XXIV : 50, waar zij vertaald is: Dit is eene bestiering van Jahwe. — *wonderbaar is het*, met verandering van éen klinker, in overeenstemming met vele oude vertt.

24. Jahwe heeft door zijne ons geschonken hulp dezen dag tot een feestdag gemaakt.

25. Moge de thans ontvangen zegen duurzaam zijn! — *geef toch heil*, in het Hebreeuwsch *hosjianna*, waaruit het bekende „hosanna" (Matth. XXI : 9; Marc. XI : 9 v.; Joh. XII : 13) ontstaan is. — Onder het uitspreken van de woorden van dit vers ging men op loofhutten het brandofferaltaar rond, eens op de eerste zes dagen, zevenmaal op den zevenden dag, die daarom „het groote hosjianna" heette.

26. De gemeente in het voorhof begroet de juichende overwinnaars met zegenbeden. — *Gezegend — binnentreedt.* In het oorspronkelijke staan de woorden in deze volgorde *Gezegend zij hij die binnentreedt in Jahwe's naam*; zoodat men *in Jahwe's naam* zoowel met *Gezegend* als met *hij die binnentreedt* zou kunnen verbinden. Het eerste is zeker bedoeld; verg. CXXIX : 8. — In het N. T. (zie gelijkluidende plaatsen) wordt *in 's Heeren naam* met „binnentreedt" of „komt" verbonden en het woord op een persoon, den Christus, toegepast. — *ulieden.* Dit meervoud toont dat met *hij die binnentreedt* niet een enkel persoon, maar eene schare bedoeld is.

27. *hij — schijnen*, gaf ons voorspoed. Verg. op Num. VI : 25. — *Bereidt het feest met twijgen*, letterlijk *Bindt het feest aan met twijgen*, onzekere vertaling. Met takken te zwaaien en ook daarmede het heiligdom te versieren was gebruikelijk op loofhutten; het ligt in den aard der zaak dat men het bij allerlei feestelijke gelegenheden deed. Anderen *Bindt de feestoffers met touwen.*

28. Verg. Exod. XV : 2*b*.

29. Het slot is als het begin.

PSALM CXIX.

Gebed om zegen voor de minnaars der wet. — Jahwe's dienstknecht spreekt. Gelukkig zij die Jahwe's wet betrachten; moge ik, Jahwe, een zoodanige zijn (1—8). Door haar te onderhouden blijft een jongeling rein; wil mij steeds meer uwe wet, die ik vereer, leeren kennen (9—16). Met uwe hulp zal ik haar betrachten, al word ik vervolgd door machtige wetsovertreders (17—24). Moge ik in alle verdrukking aan haar getrouw blijven (25—32). Dat trek naar wat de zinnen streelt mij

niet ontrouw make (33—40). Ik wil uwe wet verdedigen tegen allen die haar smaden (41—48). Uwe belofte trooste mij bij mijne verontwaardiging over de spotters (49—56). Uwe wet te betrachten was en is steeds mijn streven (57—64). Leer mij haar, die ik liefkreeg in dagen van druk, steeds beter kennen (65—72). Uw erbarmen worde mijn deel; opdat de vromen verblijd, de overmoedigen beschaamd worden (73—80). In diepen rouw smacht ik naar verlossing en naar het gericht over mijne vervolgers (81—88). Uwe bevelen en beloften zijn vast, en ik, die aan uwe wet vasthoud, reken daarop (89—96). Ook geven zij de ware levenswijsheid (97—104). Aan uwe leiding, Jahwe, heb ik mij voor altijd en in alle omstandigheden overgegeven (105—112). Geen weifelaars en euveldoeners zullen mij weerhouden van de betrachting uwer geboden (113—120). Beloon mijne trouw en bestraf de wetsverachters; waarvoor het nu tijd is (121—128). Onthul mij de wonderen uwer wet en red mij, die om de boozen ween (129—136). Daar uwe geboden voor eeuwig gerecht zijn, erger ik mij over de overtreding er van; doe mij ze beter verstaan (137—144). Vroeg en spade zoek ik in uwe wet, die eeuwig geldt, redding en heil (145—152). Ik was, trots alle vervolging, aan u getrouw; daarom red mij (153—160). Daar ik u alleen vrees, wacht ik op uw heil (161—168). Geef mij stof tot danken en breng den dolende terecht (169—176).

Deze psalm bestaat uit twee en twintig afdeelingen, die de letters van het Hebreeuwsche alphabet naar hare volgorde tot aanvangsletter hebben, en wel zoo, dat al de acht verzen waaruit elke afdeeling bestaat met dezelfde letter beginnen.

De wet van Jahwe, waarover hier gehandeld wordt, wordt met zeer verschillende woorden genoemd; zij heet niet slechts *de wet* of *uwe wet*, maar ook (*uw* of *zijn*) *woord* of *woorden*, *gebod* of *geboden*, *eisch* of *belofte*, *recht* of *gerechtigheid*, *verordeningen*, *inzettingen*, *voorschriften*, *bevelen*; eene verscheidenheid van uitdrukkingen die noodig was, omdat de dichter bijna in elk vers een woord moest hebben waardoor de wet werd aangeduid. Neemt zij hier dus eene zeer groote plaats in, toch bedoelt ons lied niet, evenals XIX : 8—15, haar te verheerlijken; het is, met uitzondering van vs. 1—3, waar over, niet tot Jahwe gesproken wordt, een gebed, en wel van eenen die de wet liefheeft (vs. 31, 35, 47, 72, 97, 113, 119, 127, 140, 167), in haar zijne verkwikking vindt (vs. 14, 24, 47, 70, 77, 92, 103, 111, 143, 174), ze niet vergeet (vs. 61, 83, 93, 109 v., 141, 153, 176), maar betracht (vs. 22, 30, 51, 55 v., 59 v., 63, 67, 69, 87, 100—102, 112, 121, 157, 166). Hierom door wetsverachters en wetsverkrachters gesmaad en vervolgd (vs. 23, 42, 46, 51—53, 61, 69 v., 78, 85, 87, 95, 110, 115, 122, 134, 139, 141, 143, 150, 157 v., 161), somtijds mismoedig en bedrukt (vs. 25, 28, 83) en vreezend ontrouw te worden (vs. 10, 36 v., 39), bidt hij Jahwe, hem steeds beter de wet te doen verstaan (vs. 18, 26 v., 33, 64, 66, 68, 73, 108, 124 v., 135, 169), hem uit de verdrukking te verlossen en hem het heil te schenken dat den aan de wet getrouwen beloofd is (vs. 1—3, 22, 25, 38—40, 41, 49, 74—79, 123, 166, 170, 176); waarbij hij herhaaldelijk het voornemen uitspreekt aan die wet onder alle omstandigheden getrouw te blijven. Hoewel de dichter met geen enkel woord schuld belijdt of om vergeving bidt, en tegenover zijne tegenstanders herhaaldelijk zijne vroomheid roemt (b. v. vs. 97—104, 106, 121, 163 v., 168; zie op 2 Sam. XXII : 21—25), steunt hij niet op eigen kracht: Gods hulp behoeft hij om getrouw te blijven; hij erkent dat de door Jahwe hem toegezonden druk hem goed is geweest (vs. 67, 71), en stelt voor de toekomst zijn vertrouwen alleen op Jahwe. Dit vertrouwen schenkt hem vrede (vs. 49—52), maar verhindert hem niet ongeduldig te vragen, of de oordeelen Gods nog niet komen (vs. 28, 126 en zie op vs. 84).

De dienstknecht van Jahwe die in dit lied aan het woord is is niet een enkel Israëliet, die zijne persoonlijke ervaringen en wenschen uitspreekt, maar hij bidt in naam van alle vromen onder Israël. Want wel schijnt hij hier en daar zich van andere vromen te onderscheiden (vs. 63, 74, 79), maar over het geheel is het lied het best verstaanbaar, als wij bij hetgeen hij van zijn lijden en zijne uitzichten getuigt aan de gemeente denken: vorsten beraadslagen tegen hem (vs. 23, 161); voor koningen moet hij zich verdedigen (vs. 46); hij is een vreemde op aarde (vs. 19), klein en veracht (vs. 141), omdolend als een verloren schaap (vs. 176), bijna uitgeroeid (vs. 87). Als de zanger zegt dat hij voordat hij verdrukt werd doolde (vs. 67), maar door de verdrukkingen Jahwe's inzettingen geleerd (vs. 71) en door de wet het leven behouden heeft (vs. 93), dan denken wij liefst aan Israël, dat, vóór de Ballingschap afvallig van Jahwe, door de straf tot inkeer gekomen, een wetsdienaar werd en zoo zijne toekomst verzekerd heeft. Dan is de psalm gedicht in een tijd toen de vromen om hunne trouw aan de wet vervolgd werden, wellicht in de derde eeuw, toen Grieksche denkbeelden en zeden door vele, vooral hooggeplaatste, Joden omhelsd werden (verg. op vs. 99), en de aanhangers der wet dikwerf veel te verduren hadden. In dien tijd passen ook de talrijke Arameesche uitdrukkingen die in het lied voorkomen, de kunstige alphabetische vorm, de zinspeling op de wijzen en leeraars, en de hooge eerbied voor de wet die er in doorstraalt.

Een schoon gedicht is onze psalm niet. De taal mist alle verheffing; dezelfde denkbeelden worden gedurig, vaak in dezelfde of nagenoeg dezelfde bewoordingen, herhaald; een geregelde gedachtengang

ontbreekt. Maar de dichter was een ernstig man: de wetsbetrachting die hij eischt bestaat vooral in het leiden van een zedelijken levenswandel, stellig niet in de eerste plaats in het waarnemen van den door de wet voorgeschreven eeredienst, waarop hij zelfs niet zinspeelt. Zijne godsvrucht leert hem zich van Jahwe afhankelijk te gevoelen, te vertrouwen, te dulden in de verdrukking, zich te verloochenen voor wat voor hem de wil van God is.

alef CXIX : 1 Gelukkig zij die onberispelijk zijn van wandel,
die treden in Jahwe's wet.
2 Gelukkig zij die zijne voorschriften in acht nemen,
van ganscher harte naar hem vragen;
3 die ook geen onrecht plegen,
op zijne wegen treden.
4 Gij hebt uwe bevelen gegeven,
opdat men ze vlijtig onderhoude.
5 Och of mijn wandel vast zij
in het onderhouden van uwe inzettingen;
6 dan word ik niet te schande,
als ik het oog houd op al uwe geboden.
7 Ik zal met een oprecht hart u loven,
als ik uwe gerechte verordeningen leer kennen.
8 Uwe inzettingen wil ik onderhouden;
verlaat mij niet geheel en al.
beth 9 Waarmede zal de jongeling zijn pad rein houden?
Door op te letten volgens uw woord.
10 Met geheel mijn hart vraag ik naar u;
laat mij niet afdwalen van uwe geboden.
11 Ik berg uwen eisch in mijn hart;
opdat ik niet tegen u zondige.
12 Geloofd zijt gij, Jahwe!
Leer mij uwe inzettingen.
13 Met mijne lippen tel ik op
al de verorderingen van uw mond;
14 in den weg uwer voorschriften verheug ik mij,
als over rijkdommen, welke ook.
15 Uwe bevelen wil ik overpeinzen
en het oog houden op uwe paden;
16 aan uwe inzettingen zal ik mij verkwikken,
uw woord zal ik niet vergeten.
gimel 17 Schenk uwen knecht het voorrecht van te leven;

1 v. Verg. I : 1 v.
1. In Gr. vert. begint de psalm met *Hallelujah*. — *treden in Jahwe's wet*. De wet wordt met een weg vergeleken; verg. vs. 3, 5, 15 enz.
2. *naar hem vragen*, door zijne wet te onderzoeken.
4. Van hier af wordt Jahwe toegesproken.
7. Als ik uwe wet betracht, zal het geluk dat dan mijn deel wordt mij stof geven tot loven.
8. *verlaat mij niet geheel en al*. De spreker voelt zich dus wel eenigszins van God verlaten.
9. *op te letten*, letterlijk *te onderhouden*, nl. uwe inzettingen.
10. *vraag ik naar u*. Zie op vs. 2. — *niet afdwalen van uwe geboden*, geen onopzettelijke overtredingen begaan. Zie op XIX : 13.
11. *Ik — hart*. Verg. Job XXIII : 12.
12. *Leer mij uwe inzettingen*. Daar deze bede herhaaldelijk in ons lied voorkomt (zie Inl.), nevens betuigingen van liefde voor de wet, moet zij beteekenen: mocht ik ze steeds beter leeren kennen.
13. *tel ik op*, om er in te roemen.
14. *den weg uwer voorschriften*, het gedrag dat uwe wet mij voorschrijft.
15. *uwe paden*, de door u mij gewezene.
17. *leven*. Dit wordt èn hier èn elders in onzen psalm (zie vs. 25, 37, 40, 50, 77, 88, 93, 116, 144, 149) en CXLIII : 11 gebruikt in den zin van vertrouwen op het geluk dat komen zal, dus: levensmoed hebben. — *opdat ik uw woord onderhoude*, gevolg van den levensmoed.

opdat ik uw woord onderhoude.
18 Neem het bedeksel weg van voor mijne oogen;
opdat ik wonderen zie in uwe wet.
19 Een vreemde ben ik op aarde;
verberg voor mij uwe wetten niet.
20 Mijne ziel wordt verteerd van verlangen
naar uwe verordeningen, te aller tijd.
21 Gij bestraft vervloekte overmoedigen,
die afdwalen van uwe geboden;
22 onthef mij van smaad en verachting;
want ik neem uwe voorschriften in acht.
23 Al zitten vorsten bijeen en beraadslagen tegen mij,
uw dienstknecht overpeinst uwe inzettingen;
24 ja, uwe voorschriften zijn mij eene verkwikking,
uwe bevelen mijne raadgevers.
daleth 25 Mijne ziel kleeft aan het stof;
schenk mij leven, naar uw woord;
26 ik heb mijn wandel blootgelegd, en gij hebt mij verhoord;
leer mij uwe inzettingen,
27 geef mij inzicht in den weg uwer bevelen;
opdat ik uwe wonderen overpeinze.
28 Mijne ziel schreit van weemoed;
richt mij op, naar uw woord.
29 Doe den weg der leugen verre van mij zijn,
en begenadig mij met uwe wet;
30 den weg der trouw heb ik gekozen,
uwe verordeningen heb ik vóor mij gesteld;
31 ik ben gehecht aan uwe voorschriften;
Jahwe, maak mij niet te schande!
32 Den weg uwer geboden wil ik loopen;
want gij verruimt mij het hart.
he 33 Onderricht mij, Jahwe, in den weg uwer inzettingen,
opdat ik dien houde ten einde toe;
34 geef mij doorzicht, opdat ik uwe wet in acht neme,
ze onderhoude van ganscher harte;
35 doe mij het pad uwer geboden betreden;

18. *in,* letterlijk *uit.* — De niet door God onderwezen mensch heeft geen oog voor de schatten van heil (*wonderen*) die in de wet liggen opgesloten en er uit worden gehaald. Verg. vs. 129.

19. Gelijk iemand die in den vreemde als gast verkeert de daar heerschende zeden en gebruiken moet kennen om het er goed te hebben, zoo moet Israël als gast op Gods aarde Gods wetten leeren en er naar leven; verg. XXXIX : 13 en op 1 Kron. XXIX : 15.

21. Daar gij overmoedigen pleegt te straffen, zoo straf hen die mij vervolgen. Over *overmoedigen* zie op XIX : 14.

22. *onthef,* met verandering van den klinker, naar de oude vertt.; Hebr. t. *ontdek.*

23. De aan de wet getrouwe wordt door aanzienlijken belaagd. De *vorsten* toch zijn waarschijnlijk geen buitenlandsche heerschers, maar Joodsche edelen. Verg. vs. 161.

24. *uwe bevelen,* uit Gr. vert. ingevoegd.

25. *Mijne — stof,* ik ben zeer ellendig; verg. XLIV : 26. — *schenk mij leven.* Verg. op vs. 17.

26. Om zijn vromen wandel, dien hij aan Jahwe heeft blootgelegd, heeft hij de verzekering van Jahwe's gunst ontvangen; daarom wenscht hij door steeds dieper wetkennis die gunst altijd meer deelachtig te worden.

29. *den weg der leugen,* den weg van ontrouw aan Jahwe, dien de overmoedigen (vs. 21) bewandelden. Niettegenstaande zijne herhaalde verzekeringen van liefde voor de wet, gevoelt hij blijkbaar toch dat het gevaar van ontrouw zeer groot is. — *begenadig mij met uwe wet,* met het heil dat zij haren beoefenaars schenkt.

32. *want — hart.* Ik vertrouw dat gij mij sterk en moedig zult maken. Verg. Jez. LX : 5.

33. *ten einde toe.* Evenzoo vs. 112. Deze overzetting van het Hebreeuwsche woord, dat elders ‚loon' beduidt, steunt alleen op het gezag der oude vertt. Anderen *als loon.*

want daarin heb ik lust.
36 Neig mijn hart naar uwe voorschriften,
en niet naar vuig gewin;
37 maak dat mijne oogen niet naar het ijdele zien;
schenk mij leven op uwe wegen.
38 Doe jegens uw dienstknecht uwe belofte gestand,
die verbonden is aan de vrees voor u;
39 doe voorbijgaan den smaad dien ik ducht;
want goed zijn uwe verordeningen.
40 Zie, ik heb een verlangen naar uwe bevelen;
schenk mij leven door uwe gerechtigheid.
wau 41 Ook mogen uwe gunstbewijzen, Jahwe, mij ten deel vallen,
uw heil, naar uwe belofte;
42 opdat ik hem die mij hoont te woord sta;
want op uw woord vertrouw ik.
43 En onttrek het woord der waarheid niet gansch en al aan mijn
want ik verbeid uw gericht. [mond;
44 Ook wil ik uwe wet steeds onderhouden,
voor eeuwig en altijd;
45 opdat ik wandele op eene ruime plaats;
want ik vraag naar uwe bevelen.
46 En ik wil voor koningen van uwe voorschriften spreken,
zonder mij te schamen.
47 En ik verkwik mij aan uwe geboden,
die ik liefheb,
48 en hef mijne handen tot uwe geboden op,
en overpeins uwe inzettingen.
zain 49 Gedenk het woord, tot uw dienstknecht gesproken;
daar gij mij hoop gegeven hebt.
50 Dit is mijn troost in mijne ellende,
dat uwe belofte mij leven schenkt.
51 Overmoedigen hebben zeer den spot met mij gedreven;
van uwe wet week ik niet af.
52 Ik denk aan uwe gerichten van ouds,
en ik troost mij, Jahwe.

36 v. Winst en eer zijn de machten waarvan hij vreest dat zij hem tot ontrouw aan de wet zullen verleiden. Verg. vs. 133.

37. *schenk mij leven.* Verg. op vs. 17.

38. *uwe belofte,* letterlijk *uw woord* (evenzoo vs. 41), de belofte die in de wet aan het nakomen van Gods geboden verbonden is.

39. *den smaad,* de schande Gods wet verloochend te hebben, of den smaad die wegens zijne trouw aan de wet zijn deel is. — *want — verordeningen.* Het ware dus schandelijk ze te verloochenen.

40. *schenk mij leven.* Verg. op vs. 17.

43. *het woord der waarheid,* om hen die *den weg der leugen* (vs. 29) bewandelen te weerleggen. Daar de vromen dikwijls niet wisten wat hunnen bestrijders te antwoorden (XXXVIII : 14 v.; XXXIX : 2 v.; XLII : 10 v.), is *niet gansch en al* hier zeer gepast; mocht ik hun slechts iets kunnen antwoorden! — *want ik verbeid uw gericht.* Omdat ik uw oordeel verwacht, mag ik niet zwijgen.

45. *wandele — plaats,* mij vrij bewege. Beeld van geluk; verg. op 2 Sam. XXII : 20 en 37.

46. In den vorm waarin dit woord in de Vulgata voorkomt, *Ik sprak van uwe getuigenissen* (vertaling van het Hebreeuwsche woord dat door ons met *voorschriften* is weergegeven) *in tegenwoordigheid van koningen en werd niet beschaamd,* is het het motto der Augsburgsche geloofsbelijdenis.

48. *hef — op,* zooals iemand die bidt, XXVIII : 2; LXIII : 5; CXXXIV : 2 enz. Hier, waar het de wet geldt, beteekent het: er heil van wachten. — Achter *geboden* heeft grondt. nog *die ik liefheb*; bij vergissing uit vs. 47 herhaald.

49. Krachtens de mij geschonken hoop, durf ik om de vervulling uwer belofte bidden.

50. *leven schenkt.* Bedoeld is: Jahwe's belofte geeft mij uitzicht op geluk en daardoor troost en moed; zie op vs. 17.

51. Verg. Spr. XXI : 24.

52. *uwe gerichten van ouds,* die ook thans weder de ongehoorzamen zullen treffen.

53 Toorngloed greep mij aan vanwege de boozen,
vanwege hen die uwe wet laten varen.
54 Uwe inzettingen geven mij stof tot roemen met stem en snaren,
waar ik ook verkeer;
55 ik gedenk des nachts uwen naam, Jahwe,
en onderhoud uwe wet.
56 Dit is mij ten deel gevallen
omdat ik uwe bevelen in acht nam.
heth 57 Mijn deel is Jahwe,
ik heb beloofd uwe woorden te onderhouden;
58 van ganscher harte zoek ik u te vermurwen;
ontferm u mijner, naar uwe belofte.
59 Ik overwoog, welken weg ik gaan zou,
en stierde mijne voeten naar uwe voorschriften heen;
60 ik spoedde mij zonder talmen
tot het onderhouden van uwe geboden.
61 Al omgeven mij strikken van boozen,
uwe wet vergeet ik niet;
62 te middernacht sta ik op om u te loven
voor uwe gerechte verordeningen;
63 ik ben een medestander van allen die u vreezen
en uwe bevelen onderhouden.
64 Van uwe goedertierenheid, Jahwe, is de aarde vol;
leer mij uwe inzettingen.
tet 65 Gij hebt uw dienstknecht welgedaan,
Jahwe, naar uw woord.
66 Leer mij met juistheid oordeelen en verstaan;
want ik vertrouw op uwe geboden.
67 Voordat ik in den druk kwam dwaalde ik,
maar nu onderhoud ik uwen eisch.
68 Gij zijt goed en goeddoende;
leer mij uwe inzettingen.
69 Overmoedigen hebben mij leugens aangewreven;
ik neem van ganscher harte uwe bevelen in acht.
70 Stomp is hun hart, als een van vet;
ik verkwik mij aan uw gebod.
71 Het is mij goed dat ik verdrukt ben geweest;
opdat ik uwe inzettingen leerde.
72 De wet van uw mond is mij kostbaarder
dan duizenden goud- en zilverstukken.

Vs. 64*a*. Ps. XXXIII : 5*b*.

53. Met vreugde in Jahwe's wet gaat afschuw van de wetsverachters gepaard.
55. Verg. vs. 148; LXIII : 7.
56. *Dit*, dat ik getroost ben in mijn druk.
59. *welken weg ik gaan zou*, letterlijk *mijne wegen*.
61. Verg. vs. 110.
63. Hier, alsmede in vs. 74, 69, onderscheidt de spreker zich van andere vromen, en is niet de gemeente als zoodanig aan het woord, maar gewaagt elk harer leden van zijne verhouding tot zijne geestverwanten; verg. Inl.
64. Schenk mij van al uwe zegeningen, waarvan de aarde vol is, slechts deze dat ik uwe wet ken.
65. *Gij — welgedaan*, door hem door de verdrukking tot kennis van de wet te brengen.
66. Daar ik groot vertrouwen stel op uwe geboden, is er mij veel aan gelegen ze goed te verstaan.
67. Indien de gemeente spreekt, is de *druk* waarvan hier en vs. 71, 75 sprake is de vernedering van het volk; verg. Inl.
70. *Stomp — vet*, gevoelloos, onleerzaam. Zie op XVII : 10.
72. Verg. op XIX : 11.

jod 73 Uwe handen hebben mij gemaakt en vastgesteld;
geef mij doorzicht, opdat ik uwe geboden leere.
74 Zij die u vreezen zullen, mij ziende, zich verblijden;
want uw woord verbeid ik.
75 Ik weet, Jahwe, dat uwe vonnissen gerecht zijn,
en dat gij in trouw mij verdrukt hebt.
76 Strekke toch uwe goedertierenheid om mij te vertroosten,
naar uwe belofte, aan uwen dienstknecht gedaan.
77 Worde uw erbarmen mijn deel, opdat ik leve;
want uwe wet is mij eene verkwikking.
78 Dat de overmoedigen te schande worden, daar zij mij valsch hebben [verongelijkt;
ik wil overpeinzen uwe bevelen.
79 Dat zich tot mij wenden zij die u vreezen
en uwe voorschriften kennen.
80 Zij mijn hart onberispelijk in uwe inzettingen;
opdat ik niet te schande worde.
kaf 81 Mijne ziel smacht naar uw heil,
uw woord verbeid ik;
82 mijne oogen zien smeekend uit naar uwe belofte
en vragen: Wanneer zult gij mij troosten?
83 Want al ben ik geworden als een zak in den rook,
uwe inzettingen vergat ik niet.
84 Hoevele zijn de levensdagen van uwen dienstknecht?
Wanneer voltrekt gij het vonnis aan mijne vervolgers?
85 Overmoedigen hebben voor mij kuilen gedolven,
menschen die niet leven naar uwe wet.
86 Al uwe geboden zijn waarheid.
Onverdiend vervolgen zij mij. Help mij!
87 Bijna hadden zij mij op aarde vernietigd,
en toch had ik uwe bevelen niet verzaakt.
88 Schenk mij leven, naar uwe goedertierenheid;
opdat ik onderhoude de geboden van uw mond.
lamed 89 Voor eeuwig, Jahwe,
staat uw woord vast in den hemel;
90 uwe trouw duurt van geslacht tot geslacht;
gij hebt de aarde op hare plaats gezet, en zij blijft staan;

73. *Uwe — vastgesteld.* Verg. Deut. XXXII : 6; Job X : 8. — Van u, die mij lichamelijk gevormd hebt, vraag ik ook geestelijken wasdom.

74. De vromen, op elkander ziende (zie op vs. 63), zullen met blijdschap opmerken dat Israël door zijne wetsbetrachting voorspoedig wordt; verg. XXXIV : 3; XXXV : 27; LXIX : 33; CVII : 42. — *want.* Ik durf die bede uitspreken, omdat ik op de vervulling uwer belofte vertrouw. — *uw woord verbeid ik.* Verg. vs. 81, 114, 147.

75. *uwe vonnissen,* waaronder ik thans nog gebogen ga. — *in trouw,* zeer onzekere vertaling.

76. *Strekke — vertroosten,* door het vaste vooruitzicht van verlossing; volg. vs. 50 vond hij dien troost reeds.

77. *opdat ik leve.* Verg. op vs. 17.

79. Zie op vs. 63 en 74. — *zich tot mij wenden,* òf om zich te verheugen in mijne braafheid en mijn voorspoed (verg. vs. 74), òf om van mij te leeren. De laatste opvatting is zeker de bedoelde, indien wij, volgens eene andere lezing van Hebr. t., den tweeden regel vertalen *dan zullen zij* of *opdat zij uwe voorschriften leeren kennen.*

81. *uw woord verbeid ik.* Verg. op vs. 74.

83. *een zak in den rook,* zwart, beeld van rouw.

84. Het tegenwoordige geslacht hoopt nog het strafgericht aan de wetsverachters voltrokken te zien. Maar de gedachte aan de vluchtigheid van het leven doet den zanger ongeduldig vragen: Wanneer toch?

85. Verg. vs. 61, 69.

86. *Al — waarheid.* Hoe *onverdiend* is derhalve het lijden van hen die ze betrachten; verg. vs. 69, 78.

88. Zie op vs. 17. — *de geboden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

89. Jahwe's bevel, uit den hemel afkomstig, is even duurzaam als deze; verg. LXXXIX : 3.

90. Zoo onwankelbaar als de aarde (verg. XCIII : 1) is de trouw van haar schepper; verg. C : 5.

91 naar uwe verordeningen bestaan zij nog heden;
want alles is u dienstbaar.
92 Ware uwe wet niet mijne verkwikking geweest,
dan was ik te gronde gegaan in mijne ellende.
93 Nooit ofte nimmer zal ik uwe bevelen vergeten;
want daardoor schenkt gij mij leven.
94 Aan u behoor ik; red mij!
want ik vraag naar uwe bevelen.
95 De boozen wachten mij op, om mij om te brengen;
ik zal acht geven op uwe voorschriften.
96 Aan elke zaak heb ik een einde gezien,
maar uw gebod is onbegrensd.
mem 97 Hoe lief heb ik uwe wet!
Den ganschen dag is zij het voorwerp mijner overpeinzing.
98 Uwe geboden maken mij wijzer dan mijne vijanden;
want voor eeuwig zijn zij de mijne;
99 ik heb meer verstand dan al mijne leermeesters;
want uwe voorschriften zijn mij een voorwerp van overpeinzing;
100 ik heb meer inzicht dan de ouden;
want ik neem uwe bevelen in acht.
101 Van elk verkeerd pad hield ik mijne voeten terug,
om uw woord te onderhouden;
102 van uwe verordeningen week ik niet af;
want gij onderrichttet mij.
103 Hoe streelend voor mijn gehemelte zijn uwe beloften,
streelender dan honing voor mijn mond.
104 Door uwe bevelen krijg ik inzicht;
dus haat ik ieder leugenpad.
nun 105 Uw woord is mij eene lamp voor mijn voet
en een licht op mijn weg.
106 Ik zwoer en deed mijn eed gestand,
dat ik uwe gerechte verordeningen zou onderhouden.
107 Ik ben in zeer grooten druk;
Jahwe, schenk mij leven naar uw woord.
108 Laten u, Jahwe, de vrijwillige offers van mijn mond gevallen,
en leer mij uwe verordeningen.
109 Voortdurend stond mijn leven op het spel,

91. *zij*, hemel en aarde.
92. Gelijk hemel en aarde blijven bestaan door *uw woord* (vs. 89—91), ben ik staande gebleven door *uwe wet*.
93. *schenkt gij mij leven.* Zie op vs. 17.
96. *zaak*, onzekere vertaling. — *onbegrensd*, letterlijk *zeer wijd*. Verg. Job XI : 9.
98—104. Verg. XIX : 8—11.
98. *mijne vijanden*, de wetsverachters. — *voor eeuwig zijn zij de mijne.* Verg. vs. 111*a*.
99. *al mijne leermeesters.* Dit kunnen niet de wetsleeraars zijn; daar de zanger de wijsheid roemt die hij door de wet verkreeg. Waarschijnlijk bedoelt hij zoogenaamde wijzen, die, onder den invloed van Grieksche denkbeelden, dikwerf buiten de wet om, beschouwingen over den godsdienst en het menschelijk leven ten beste gaven. Verg. inl. op *Spreuken*.
100. *de ouden*, die als bewaarders van de wijsheid van vroeger geacht werden de meeste kennis te bezitten; zie op Job VIII : 9.
103. *uwe beloften*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.
104. *ieder leugenpad*, elke denkwijze die afleidt van den dienst van Jahwe overeenkomstig de wet.
105. *Uw woord*, uwe belofte (verg. vs. 107), aan uwe geboden verbonden. Het vertrouwen op Gods belofte geeft den zanger moed; verg. Jez. LV : 11. — De levensweg wordt gedacht als een pad vol gevaren.
108. *de vrijwillige offers van mijn mond*, mijne betuigingen van trouw aan Jahwe en van liefde voor zijne wet; verg. XIX : 15; L : 14.
109 v. Geen levensgevaar heeft mij de wet Gods doen vergeten.
109. *stond mijn leven op het spel.* Zie op Job XIII : 14.

maar ik heb uwe wet niet vergeten;
110 boozen spreidden voor mij een strik,
maar ik dwaalde van uwe bevelen niet af.
111 Ik heb voor eeuwig uwe voorschriften ten erfdeel gekregen;
zij toch zijn de vreugde van mijn hart.
112 Ik neigde mijn hart tot het betrachten uwer inzettingen,
voor altijd, ten einde toe.
samech 113 Weifelaars haat ik,
maar uwe wet heb ik lief.
114 Mijn schuts en schild zijt gij;
uw woord verbeid ik.
115 Wijkt van mij, boosdoeners;
opdat ik in acht neme de geboden mijns Gods.
116 Ondersteun mij, naar uwe belofte, opdat ik leve,
en laat mij aan mijne verwachting niet te schande worden.
117 Schraag mij, opdat ik gered worde;
zoo zal ik mij steeds aan uwe inzettingen verkwikken.
118 Gij verwerpt allen die van uwe inzettingen afdwalen;
want hunne sluwheid is vergeefsch;
119 als afval acht gij alle boozen op aarde;
daarom heb ik uwe voorschriften lief.
120 Mijn vleesch huivert van schrik voor u,
en ik vrees uwe oordeelen.
ain 121 Recht en gerechtigheid heb ik beoefend;
laat mij niet over aan mijne verdrukkers;
122 blijf borg voor uwen dienstknecht ten goede;
dat de overmoedigen mij niet verdrukken.
123 Mijne oogen zien smachtend uit naar uw heil
en naar uwe gerechte belofte.
124 Behandel uw dienstknecht naar uwe goedertierenheid,
en leer mij uwe inzettingen.
125 Ik ben uw dienstknecht; geef mij doorzicht,
opdat ik uwe voorschriften leere kennen.
126 Het is tijd voor Jahwe om te handelen:
men heeft uwe wet verbroken.
127 Daarom heb ik uwe geboden lief,

110. Verg. vs. 61.
111. *ten erfdeel,* omdat ik ze niet slechts betrachten moet, maar er ook van genieten mag; verg. vs. 98*b*.
112. *ten einde toe.* Zie op vs. 33.
113. *Weifelaars,* menschen die niet met beslistheid de goede keus hebben gedaan, maar heen en weer geslingerd worden tusschen trouw aan Jahwe en afval van hem. Verg. 1 Kon. XVIII: 21; Openb. III: 15 v.
114. *uw woord verbeid ik.* Verg. op vs. 74.
115. *Wijkt van mij,* valt mij niet langer lastig; verg. VI: 9*a*.
117. *zal ik mij .... verkwikken,* volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *zal ik aanschouwen.*
118. *hunne sluwheid is vergeefsch.* IJdel is hun streven, door sluwheid en bedrog Jahwe's oordeel te ontloopen.
119. *afval,* letterlijk *slakken.* Zie op Jez. I: 22. — *acht gij,* volg. Lat. vert.; Gr. vert. *acht ik*; Hebr. t. *doet gij weg.* — *daarom,* omdat gij allen die uwe voorschriften niet liefhebben verwerpt; verg. vs. 127 (zie aldaar).
122. *blijf — goede.* De bedoeling dezer vreemd klinkende uitdrukking schijnt te zijn: rechtvaardig gij zelf mij bij u; reken mij mijne schuld niet toe en lever mij niet over aan mijne vijanden. Verg. Job XVII: 3.
123. Verg. vs. 81 v. — *gerechte,* die, als van Jahwe, den gerechte (vs. 137), afkomstig, betrouwbaar is; verg. vs. 138.
126. *om te handelen,* om tegen de zondaars op te treden.
127. Verg. XIX: 11. — *Daarom,* omdat ik weet dat het strafgericht welhaast (vs. 126) de wetsovertreders zal treffen; verg. op vs. 119.

meer dan goud en edel metaal;
128 daarom keur ik al uwe bevelen goed,
haat ik ieder leugenpad.
phe 129 Wondervol zijn uwe voorschriften;
daarom geeft mijne ziel er acht op.
130 De onthulling uwer woorden verspreidt licht,
geeft doorzicht den eenvoudigen.
131 Ik sper mijn mond open en snak;
want ik verlang naar uwe geboden.
132 Wend u tot mij en ontferm u mijner;
zooals hun die uwen naam liefhebben toekomt.
133 Zet mijne treden vast in uwen eisch,
en laat geenerlei kwaad mij beheerschen.
134 Verlos mij van verdrukking door menschen;
opdat ik uwe bevelen onderhoude.
135 Doe uw aangezicht lichtend op uw dienstknecht stralen,
en leer mij uwe inzettingen.
136 Mijne oogen loopen over als waterbeken,
omdat men uwe wet niet onderhoudt.
tsade 137 Gij, Jahwe, zijt gerecht,
en billijk zijn uwe verordeningen.
138 Gij hebt in gerechtigheid uwe geboden gegeven
en in trouw alleszins.
139 Van ergernis verga ik;
omdat mijne tegenstanders uwe woorden hebben vergeten.
140 Uw eisch is alleszins beproefd,
en uw dienstknecht heeft dien lief.
141 Al ben ik klein en veracht,
uwe bevelen vergeet ik niet.
142 Uwe gerechtigheid is gerechtigheid voor eeuwig,
en uwe wet is waarheid.
143 Al treffen mij nood en druk,
uwe geboden zijn mijne verkwikking.
144 Uwe voorschriften zijn voor eeuwig gerechtigheid;
geef mij doorzicht, opdat ik leve.
kof 145 Ik roep met geheel het hart; verhoor mij, Jahwe!
uwe inzettingen wil ik in acht nemen.
146 Ik roep u aan, red mij;
opdat ik uwe voorschriften onderhoude.

128. *keur ik .... goed,* onzekere vertaling. — *al uwe bevelen,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *al de bevelen van alles.* — *ieder leugenpad.* Zie op vs. 104.
129. Verg. vs. 18.
130. *De onthulling uwer woorden,* die Jahwe den heilbegeerige schenkt.
131. *Ik — snak,* naar het dieper inzicht in de wet, als een hongerige naar spijs; verg. LXXXI : 11; Ezech. II : 8; III : 1—3.
133. *laat geenerlei kwaad mij beheerschen.* Verg. vs. 36 v.
134. Verg. op XIX : 14.
135. *Doe — stralen.* Geef hem voorspoed en vreugde; verg. XXXI : 17; LXXX : 4, 8, 20 en zie op Num. VI : 25.
136. Verg. vs. 53, 139, 158.
138. De geboden zijn gegeven door hem die zoowel gerecht als getrouw is en moeten dus geëerbiedigd worden; verg. op vs. 123.
139. Verg. op vs. 136 en op LXIX : 10. — *Van ergernis verga ik,* letterlijk *Mijne ergernis vernietigt mij.* Verg. LXIX : 10.
140. Verg. XII : 7; XVIII : 31; XIX : 9.
141. Trouw aan de wet is de roem van het vernederde Israël. Verg. vs. 143.
144. *opdat ik leve.* Zie op vs. 17.

147 Ik ben de morgenschemering voor met mijn gekrijt,
uw woord verbeid ik;
148 mijne oogen zijn de nachtwaken voor,
om uwen eisch te overpeinzen.
149 Luister naar mij, naar uwe goedertierenheid;
Jahwe, schenk mij leven, volgens uw recht.
150 Nabij zijn zij die schanddaden najagen,
die zich verre houden van uwe wet.
151 Nabij zijt gij, Jahwe,
en al uwe geboden zijn waarheid.
152 Van ouds weet ik uit uwe voorschriften
dat gij ze voor eeuwig hebt vastgesteld.
res 153 Zie mijne ellende aan en bevrijd mij;
want ik vergat uwe wet niet.
154 Voer mijn pleit en verlos mij;
schenk mij leven, naar uwe belofte.
155 Van de boozen is het heil verre;
want zij vragen naar uwe inzettingen niet.
156 Talrijk, Jahwe, zijn de blijken van uw erbarmen;
schenk mij leven, naar uwe verordeningen.
157 Talrijk zijn mijne vervolgers en tegenstanders;
ik wijk van uwe voorschriften niet.
158 Ik walg bij het zien van trouweloozen,
van hen die uwen eisch niet onderhouden.
159 Zie dat ik uwe bevelen liefheb;
Jahwe, schenk mij leven, naar uwe goedertierenheid.
160 De som uwer woorden is waarheid,
en eeuwig duren al uwe gerechte verordeningen.
sin en 161 Vorsten vervolgen mij zonder reden,
sjin maar mijn hart siddert voor uwe woorden;
162 ik verheug mij over uwe belofte,
als een die grooten buit vindt.
163 Leugen haat en verafschuw ik,
uwe wet heb ik lief.
164 Zevenmaal daags roem ik u,
vanwege uwe gerechte verordeningen.

147. *de morgenschemering,* volg. verb. t.; grondt. *in de morgenschemering.* — *uw woord verbeid ik.* Verg. op vs. 74.
148. *mijne oogen zijn de nachtwaken voor.* Zij winnen het de nachtwaken af; zoodat deze hen niet sluiten; verg. vs. 55; LXIII : 7.
149. *schenk mij leven, volgens uw recht,* het geluk dat uwe gerechtigheid aan hen die uwe verordeningen houden waarborgt; verg. op vs. 17.
150 v. Eene soortgelijke tegenstelling vs. 156 v.
152. *Van ouds.* Dit past beter op de lippen van Israël dan van een enkel persoon. Israël weet uit lange ervaring dat Jahwe's geboden niet slechts voor een tijd maar voor immer gelden.
154. *Voer mijn pleit,* tegen mijne tegenstanders; verschaf mij recht. — *schenk mij leven,* als vs. 156 en 159; zie op vs. 17 en op vs. 149.
156 v. Zie op vs. 150 v.
158. *trouweloozen,* die ontrouw zijn aan de wet.
160. *de som uwer woorden* (volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. heeft het enkelvoud), zooveel als: uwe woorden altegader. — *eeuwig* — *verordeningen* (volg. Gr. vert. en vs. 7, 62, 106, 164; Hebr. t. heeft het enkelvoud). Verg. vs. 89, 96, 152.
161—168. De aanvangsletter dezer verzen is nu eens *sin* dan *sjin*; zie op CXI : 10.
161. Niettegenstaande de vijandschap van menschen eerbiedigt hij Jahwe's geboden; verg. vs. 51, 61, 87, 95, 110. Men zou ook, in den tweeden regel *en* in pl. v. *maar* vertalende, *mijn hart siddert voor uwe woorden* kunnen opvatten als verklaring van het *zonder reden* van den eersten regel.
163. *Leugen,* afval van Jahwe, ontrouw aan zijne wet.
164. *Zevenmaal daags,* herhaaldelijk; verg. op Gen. IV : 15.

165 Rijke vrede is het deel van de minnaars uwer wet,
geen struikelblok ligt hun in den weg.
166 Ik wacht op uw heil, Jahwe,
en uwe geboden betracht ik;
167 ik onderhoud uwe voorschriften
en heb ze zielslief;
168 ik onderhoud uwe bevelen en voorschriften;
want al mijne wegen liggen bloot voor u.
tau 169 Moge mijne klacht tot u doordringen, Jahwe;
geef mij doorzicht, naar uw woord;
170 moge mijne smeeking tot u komen;
verlos mij, naar uwe belofte.
171 Mijne lippen zullen lofliederen doen stroomen;
want gij leert mij uwe inzettingen.
172 Mijne tong zal uwe belofte bezingen;
want al uwe geboden zijn gerechtigheid.
173 Zij uwe hand gereed om mij te helpen;
want uwe bevelen heb ik verkoren.
174 Ik verlang naar uw heil, Jahwe,
en uwe wet is mij eene verkwikking.
175 Moge mijne ziel leven, opdat zij u prijze,
en moge uw gericht mij helpen!
176 Ik dool rond als een verdwaald schaap;
zoek uwen dienstknecht;
want uwe geboden vergat ik niet.

165. *struikelblok*, eene oorzaak van onheil.
166. *Ik wacht op uw heil, Jahwe.* Verg. vs. 174; Gen. XLIX : 18.
168. *want — u.* Ik durf dit vrijmoedig voor u uitspreken; want gij kent mij.
169 v. De beden om inzicht en om verlossing hangen nauw samen: hoe getrouwer de wetsbetrachting is, des te zekerder de redding.
171 v. De zanger is overtuigd dat zijne bede niet vergeefsch zal wezen: Jahwe zal hem zijne geboden leeren, en deze zijn gerecht, zullen hem niet teleurstellen.
175. *uw gericht*, waarin de zondaar bestraft en de vrome geheel gerechtvaardigd wordt.
176. *Ik — schaap.* De zanger bedoelt niet dat hij zondig is; dit ware met den derden regel in strijd en bevreemdend aan het slot van een psalm waarin de zanger in het geheel niet van zijne schuld spreekt; maar hij bedoelt dat hij een zwerveling is op aarde. Verg. Jer. L : 6, 17 (Jez. LIII : 6), waar het verstrooide Israël onder het beeld van een verdoold schaap wordt voorgesteld. De dichter van onzen psalm zal dit ook wel bedoeld hebben. Men kan de eerste twee regels ook vertalen *Ik dool rond; zoek uwen dienstknecht als een verdwaald schaap.*

INLEIDING OP CXX—CXXXIV.

Elk dezer vijftien liederen heeft hetzelfde opschrift, waarvan de woordelijke vertaling luidt ‚lied van' — eens (CXXI : 1) ‚lied voor' — ‚de opgangen' of ‚de optochten'. Waarschijnlijk is de beteekenis ‚bedevaartslied' en wordt er dus mede te kennen gegeven, dat de psalmen waarboven het staat gezongen werden of moesten worden door de Israëlieten die op de hooge feesten naar de tempelstad opgingen. Zij zijn stellig lang niet alle voor dit doel vervaardigd (zie de bijzondere inleidingen), maar er voor aangewezen door iemand die ze voor deze gelegenheid geschikt oordeelde. Wellicht hebben zij eenmaal, onder den titel „Bedevaartsliederen", een afzonderlijken bundel gevormd, en is die titel straks, toen de bundel in het psalmboek werd opgenomen, natuurlijk in het enkelvoud, als opschrift boven elk dezer psalmen geplaatst.

PSALM CXX.

Bede om van de twistzoekers verlost te worden. — Opschrift (1*a*). De zanger, overtuigd dat Jahwe hem verhoort, bidt om de bestraffing van de logensprekers (1*b*, 2), van wie Jahwe, indien hij hen

spaart, niets dan ondank te wachten heeft (3 v.). Te lang reeds woont hij, man des vredes, bij rustverstoorders (5—7).

De toestand die hier ondersteld wordt is dezelfde als die van LV : 10—15 : de vromen wonen in Palestina, te midden van ongeloovige volksgenooten, van wier spot en laster zij veel te lijden hebben (verg. CXXIII : 4). Het lied is dus oorspronkelijk niet voor bedevaartgangers bestemd, en wellicht in de vierde of in de derde eeuw gedicht.

CXX : 1 Een bedevaartslied.
Tot Jahwe, toen het mij bang was,
riep ik, en hij verhoorde mij.
2 Jahwe, verlos mij van de leugenlippen,
van de bedriegelijke tong.
3 Wat kan u geven, wat u daaraan toevoegen
eene tong die bedriegt?
4 Scherpgepunte oorlogspijlen,
alsmede kolen van bremhout.
5 Wee mij dat ik bij Mesjech vertoef,
mijne woning heb bij Kedars tenten!
6 Te lang reeds woont mijne ziel
bij den hater van den vrede;
7 ik ben een en al vrede; doch ik zeg geen woord
of zíj zijn uit op strijd.

1. *Tot — verhoorde mij.* Op grond van deze meermalen opgedane ervaring stort de zanger ook nu met vertrouwen zijne bede uit.
2. Verg. XII : 4 v.; XXXI : 19; LII : 4—6; LVII : 5; LXIV : 3—5. — *leugenlippen*, volg. Gr. vert. en XXXI : 19; Hebr. t. heeft het enkelvoud.
3. Toegesproken wordt Jahwe. Heeft hij er iets aan, dat hij de boozen ontziet? Verg. XLIV : 13; Job X : 3.
4. Dit is de dank dien Jahwe voor zijn erbarmen ontvangt: de valsche tong gaat voort op de vromen hare pijlen af te schieten (verg. op LXIV : 4) en het vuur des verderfs te stoken (verg. Spr. XVI : 27 v.; Jac. III : 6). — *kolen van bremhout*, die lang gloeien en daarom licht brand veroorzaken. Over de brem zie op 1 Kon. XIX : 4.
5. Over *Mesjech* zie op Gen. X : 23, over *Kedar* op Gen. XXV : 13. Daar het eerste volk tusschen de Zwarte en de Kaspische Zee woonde, en het andere een Arabische stam was, kan de spreker niet te gelijker tijd bij beiden gewoond hebben, Ook als hij — wat waarschijnlijk is — niet een enkel persoon is, maar Israël of de gemeente, kunnen deze volken niet bedoeld zijn; dan toch zou de dichter de landen waarin Israël verstrooid was al zeer onjuist hebben aangegeven. De bedoeling is: ik woon onder menschen zoo twistziek en verraderlijk als deze roofstammen.
6. *den hater van den vrede*, de menschen met de leugenlippen van vs. 2.
7. *eenenal vrede.* Verg. CIX : 4.

PSALM CXXI.

Israëls hoeder. — Opschrift (1*a*). De zanger slaat het oog naar de bergen, hulp verwachtend van Jahwe (1*b*, 2). Hem wordt toegeroepen, dat Israëls herder slaapt noch sluimert (3 v.) en hem altijd, voor ieder onheil, bij elke onderneming, behoeden zal (5—8).

De man die dit lied *Een lied voor de bedevaarten* noemde werd hiertoe waarschijnlijk gebracht door eene verkeerde opvatting van den eersten regel (zie op vs. 1). Inderdaad was het daarvoor oorspronkelijk niet bestemd; want het is een lied waarin de gemeente, wellicht bij een beurtzang van het koor (zie op vs. 3), haar vertrouwen in Jahwe uitspreekt en tot vertrouwen wordt opgewekt. Dat de omstandigheden waarin zij verkeerde bijzondere aanleiding tot zulk eene opwekking gaven blijkt niet. Over den vorm van het lied zie inl. op Ps. XCIII.

CXXI : 1 Een lied voor de bedevaarten.
Ik hef mijne oogen op naar de bergen.
Van waar zal mijne hulp komen?

1. *Ik — bergen.* De dichter bedoelt, evenals die van CXXIII : 1*a*: Ik hef mijne oogen op tot Jahwe, om van hem hulp te vragen. Hij meent niet dat Jahwe inderdaad op de bergen woont; daarvoor heeft hij te verheven denkbeelden over hem, dien hij (vs. 2) *schepper van hemel en aarde* noemt en wiens woonplaats hij zich zeker in den hemel dacht (verg. CXXIII : 1*b*). Waarschijnlijk is de uitdrukking

2 Mijne hulp komt van Jahwe,
den schepper van hemel en aarde.
3 Hij zal uw voet niet laten wankelen;
uw herder zal niet sluimeren.
4 Neen, hij sluimert noch slaapt,
de hoeder Israëls.
5 Jahwe is uw hoeder,
Jahwe uwe schaduw aan uwe rechterhand:
6 overdag zal de zon u niet steken,
noch bij nacht de maan.
7 Jahwe zal u voor elk onheil behoeden,
uw leven behoeden;
8 Jahwe zal uw uitgaan en ingaan behoeden,
van nu af tot in eeuwigheid.

Vs. 2. CXXIV : 8.

ontleend aan de oude voorstelling volgens welke Jahwe van de bergen zijn volk ter hulp kwam (zie Deut. XXXIII : 2; Richt. V : 4; Hab. III : 3 en verg. op III : 8). De man die het lied tot een bedevaartslied maakte kan aan de bergen waarop Jeruzalem lag (LXXXVII : 1; CXXV : 2) gedacht hebben.

2. De zanger beantwoordt zich zelf.

3. Van hier af wordt de zanger van vs. 1*b*, 2, blijkbaar Israël (zie vs. 4), door anderen toegesproken.

5. *uwe schaduw*, uw beschermer tegen de brandende zonnestralen. In *aan uwe rechterhand* laat de dichter het beeld varen. Aan de rechterhand staat de beschermer, XVI; 8; CIX : 31; CX : 5.

6. *noch bij nacht de maan.* Bij de maan past het werkwoord *steken* niet best; maar misschien geloofde de dichter dat ook de stralen der maan een ongunstigen invloed op den mensch konden hebben. Hij bedoelt in elk geval: des daags noch des nachts zal u onheil genaken; verg. XCI : 5 v.

8. *uw uitgaan en ingaan*, al wat gij onderneemt; zie op 1 Kon. III : 7.

PSALM CXXII.

Vrede zij Jeruzalem! — Opschrift (1*a*). De zanger was verblijd toen men hem opwekte naar Jahwe's huis te gaan (1*b*). Nu staan hunne voeten in Jahwe's poorten (2—5). Men bidde voor den vrede van Jeruzalem (6*a*). Vrede zij haren vrienden, haar zelve en haren bewoners! (6*b*—9).

Dit lied, vervaardigd om door feestgangers bij hunne intrede in de tempelstad gezongen te worden, is reeds blijkens de taal zeer jong. Het verplaatst ons in een tijd toen niet slechts de tempel herbouwd was en Israëlieten van buiten Jeruzalem op de hooge feesten derwaarts ter bedevaart gingen, maar toen ook Jeruzalems muur hersteld en de stad in goeden staat was, dus zeker na Nehemja (verg. op vs. 3); het is stellig niet ouder dan Ps. XLVIII (zie inl. daarop), een lied dat, evenals het onze, de tempelstad bezingt. Opmerkelijk is het onderscheid tusschen beide psalmen: terwijl in Ps. XLVIII Jeruzalem wordt geroemd omdat voor hare wallen Israëls vijanden vernietigd zijn en zullen worden, spreekt onze dichter den wensch uit dat in Jeruzalem, ook in hare burchten en op hare bolwerken, vrede wone, en bidt hij haren vrienden zegen toe, zonder van hare vijanden te reppen. Zijn tijd schijnt dus een tijd van vrede en welvaart geweest te zijn.

CXXII : 1 Een bedevaartslied. Van David.
Ik verblijdde mij toen men tot mij zeide:
Laat ons gaan naar Jahwe's huis!
2 Onze voeten staan
in uwe poorten, Jeruzalem!
3 Jeruzalem, gij goedgebouwde,
eene vast aaneengesloten stad,

1. *Van David.* Hoe ongepast dit opschrift is, blijkt reeds hieruit dat de psalm handelt over het opgaan naar den Jeruzalemschen tempel, die in Davids tijd nog niet bestond, en dat in vs. 5 *Davids huis*, d. i. zijn nageslacht, vermeld wordt.

2. De stoet is te Jeruzalem aangekomen en treedt hare poorten binnen. — *Onze — Jeruzalem!* Hier spreken de bedevaartgangers voor en met elkaar; want het binnengaan van Jeruzalems poorten was iets dat zij samen deden; terwijl de gewaarwording der vreugde in vs. 4 door ieder voor zich was gevoeld en daarom wordt uitgedrukt in *Ik verblijdde mij.*

3. Deze lof sluit in zich, èn dat Jeruzalem behoorlijk met huizen bezet èn dat het van wallen

4 waarheen de stammen opgaan,
de stammen van Jah —
naar het voorschrift van Israël —
om te loven den naam van Jahwe;
5 want daar staan zetels ten gerichte,
de zetels van Davids huis.
6 Bidt om vrede voor Jeruzalem!
Mogen rustig leven zij die u liefhebben!
7 Vrede zij op uwe borstwering,
rust in uwe burchten!
8 Ter wille van mijne broeders en mijne vrienden
wil ik spreken van vrede in u;
9 ter wille van het huis van Jahwe, onzen God,
wil ik uw welzijn zoeken.

voorzien was. Tijdens Nehemja paste hij zeker niet; zie Neh. VII: 4. En van den toestand van Jeruzalem in de daarop volgende eeuwen tot aan den vrijheidsoorlog weten wij zoo weinig, dat wij niet kunnen zeggen, of het in werkelijkheid zoo geprezen mocht worden, dan of de verbeelding van den dichter hier eene groote rol speelde.

4. *de stammen van Jah* (zie op Exod. XV: 2). Verg. CV: 37. — *naar het* (letterlijk *een*) *voorschrift van Israël.* Zie Exod. XXIII: 17; XXXIV: 23; Deut. XVI: 16. Hoewel de twee eerstgenoemde plaatsen nog niet een eenig wettig heiligdom onderstellen, lazen de Joden die de wet in haar geheel hadden aangenomen er de verplichting in, naar Jeruzalem op te gaan.

5. *staan*, letterlijk *zetelen*, wat hier van de rechters wordt overgedragen op hun gestoelte. — Ofschoon ook geruimen tijd na den val van Jeruzalem het geslacht van David in aanzien was (zie inl. op Zach. XII: 1—XIII: 6), bedoelt de dichter niet dat in zijn tijd te Jeruzalem nog steeds de Davidieten rechtspraken, maar dat er nog steeds rechtgesproken werd in Jahwe's naam, zooals dit vroeger door Davids huis geschiedde. Jeruzalem is nog altijd de stad van Jahwe en van David. Verg. inll. op Ps. II en op Ps. LXXXIX.

6. *Bidt om vrede voor Jeruzalem!* Zoo roepen de feestgangers elkander toe. — *die u liefhebben,* de vromen. Van hier af wordt Jeruzalem toegesproken. De woorden *vrede* en *rustig leven* hebben in het Hebreeuwsch klankovereenkomst met *Jeruzalem.*

7. *borstwering, burchten.* Verg. XLVIII: 14.

8. De feestgangers onderscheiden zich van hunne geestverwanten in Jeruzalem. — *spreken van vrede in u,* u toewenschen dat vrede in u zij.

9. *uw welzijn zoeken,* er om bidden; verg. Jer. XXIX: 7.

PSALM CXXIII.

Ontferm u onzer! — Opschrift (1*a*). De zanger slaat vertrouwend het oog op naar Jahwe (1*b*, 2) en bidt om ontferming, daar hij onder spot en verachting gebogen gaat (3 v.).

Wat den inhoud betreft, vertoont dit lied groote overeenkomst met Ps. CXX: de gemeente (zie op vs. 1) staat bloot aan spot en minachting van den kant van ongodsdienstige volksgenooten; verg. op vs. 4. Blijkens de taal, is het waarschijnlijk uit den Griekschen tijd afkomstig; echter niet uit dien der vervolging door Antiochus Epifanes, daar de dichter wel over spot en hoon, maar niet over eene eigenlijke vervolging klaagt. De overeenkomst van vs. 1 met CXXI: 1 (zie aldaar) gaf wellicht aanleiding het tot een bedevaartslied te maken.

CXXIII : 1 Een bedevaartslied.
Tot u hef ik mijne oogen op,
tot u, die troont in den hemel.
2 Zie, gelijk het oog van slaven op de hand van hun heer,
gelijk het oog eener slavin op de hand harer gebiedster,
zoo is ons oog gevestigd op Jahwe, onzen God,
totdat hij zich eindelijk onzer ontfermt.
3 Ontferm u onzer, Jahwe, ontferm u onzer;

1. Verg. CXXI: 1. — *hef ik mijne oogen op,* biddend om erbarmen. Dat met *ik* de gemeente en niet een enkel persoon bedoeld is blijkt hieruit dat het in hetgeen volgt door het meervoud vervangen wordt.

2. Gelijk slaaf en slavin alles van de hand hunner meesters wachten, zoo ziet Israël in zijn druk met stille verwachting op tot Jahwe.

want wij zijn van verachting meer dan verzadigd;
4 meer dan verzadigd is onze ziel
van den spot der zorgeloozen,
van de verachting der trotschaards.

3. *meer dan*, in dit en het volgende vers, vertaling van hetzelfde in deze beteekenis zeldzame woord, dat CXX : 6 met *te lang* is weergegeven.
4. *der zorgeloozen.* Volgens geringe tekstverbetering. *Zorgeloozen* heeten de ongodsdienstigen, omdat zij zich niet bekommeren om de straf die hen wacht; *trotschaards*, evenals XCIV : 2; CXL : 6.

PSALM CXXIV.

Geloofd zij Jahwe, onze redder! — Opschrift (1*a*). Israël erkenne dat het zonder Jahwe's hulp zou zijn ondergegaan (1*b*—5), en love hem die het deed ontkomen (6 v.). Van hem verwacht Israël zijne hulp (8).

Evenals Ezra in zijn gebed (Ezra IX : 8 v.), erkent hier Israël, het aan Jahwe te danken te hebben dat het na zoovele rampen en vernederingen nog leeft. Het gedenkt zijne hulp in het verleden, omdat het daarop ook voor de toekomst wil bouwen. Het lied, waarin niets is dat op eene bedevaart wijst (verg. op vs. 8), behoort, blijkens de taal, tot de jongste van ons boek.

CXXIV : 1 Een bedevaartslied. Van David.
Ware Jahwe niet vóor ons geweest —
zoo spreke Israël —
2 ware Jahwe niet vóor ons geweest,
toen menschen tegen ons opstonden,
3 dan hadden zij ons levend verslonden,
toen hun toorn tegen ons ontbrandde;
4 dan hadden de wateren ons overstelpt,
was een vloed over ons heengegaan;
5 dan waren over ons heengegaan
de overmoedige wateren.
6 Geprezen zij Jahwe,
die ons niet ter prooi gaf aan hunne tanden.
7 Wij ontkwamen levend, als een vogel aan des vogelvangers strik:
de strik brak, en wij waren vrij.
8 Onze hulp is in den naam van Jahwe,
den schepper van hemel en aarde.

1 v. In vorm hebben deze verzen overeenkomst met CXXIX : 1 v.
1. *Van David.* Dit ontbreekt in de meeste hss. der Gr. vert. en in vele andere oude vertt.
2. *toen menschen tegen ons opstonden.* De dichter denkt aan het kwaad dat Assyriërs en Babyloniërs Israël hebben berokkend.
3. *hadden zij ons levend verslonden*, als wilde dieren; verg. vs. 6; Jer. LI : 34.
4 v. De overstelpende wateren zijn ook elders beeld van den nood, XVIII : 5, 17; LXIX : 3, 16; Jez. VIII : 7 v.; Jona II : 3, 5. — Over den vorm dezer verzen zie inl. op Ps. XCIII.
5. *de overmoedige wateren.* Verg. Job XXXVIII : 11. De wateren heeten zoo naar de menschen die onder dat beeld worden voorgesteld; verg. XIX : 14; LXXXVI : 14; CXIX : 51, 78.
7. Verg. XCI : 3. — De dichter doelt op het herstel van Israël.
8. De overeenkomst van dit vers met CXXI : 2 was wellicht oorzaak dat deze psalm onder de bedevaartsliederen werd opgenomen.

PSALM CXXV.

Het vertrouwen op Jahwe beschaamt niet. — Opschrift (1*a*). Zij die op Jahwe vertrouwen zijn in zijne hoede veilig (1*b*, 2); want de heerschappij der boozen over de vromen is niet duurzaam (3). Jahwe zegene de rechtschapenen en roeie de zondaars uit; zoo worde het vrede voor Israël (4 v.).

Dit lied verplaatst ons in een tijd toen Israël zuchtte onder heerschers die de vromen tot afval trachtten te verleiden. Daar het, blijkens de taal, zeer jong is, plaatsen wij het wellicht het best in den tijd der geloofsvervolging onder Antiochus Epifanes. De dichter spoort de vromen aan tot volharding; want de heerschappij der goddeloozen zal niet lang duren; en waarschuwt tegen afval, door er op te wijzen dat de verleiden met de verleiders te gronde gaan. Voor bedevaartgangers is het lied niet gedicht.

CXXV : 1 Een bedevaartslied.
Zij die op Jahwe vertrouwen
zijn als de berg Sion, die niet wankelt,
die voor eeuwig staat.
2 Gelijk rondom Jeruzalem bergen zijn,
is Jahwe rondom zijn volk,
van nu af tot in eeuwigheid.
3 Want de schepter der boosheid zal niet blijven rusten
op het erf der rechtschapenen;
opdat de rechtschapenen hunne handen niet uitsteken tot slechtheid.
4 Doe, Jahwe, den braven wel
en hun die oprecht zijn van hart!
5 Maar hen die kronkelpaden inslaan,
hen ruime Jahwe met de euveldaders weg.
Vrede over Israël!

1. Zoo vast als de Sion staat het geluk der vromen. Van dezen berg heet het dat hij *voor eeuwig staat*, omdat Jahwe hem voor altijd tot zijne woonplaats verkoren heeft. Verg. Jez. XIV : 32; XXVIII : 16; Micha IV : 1.
2. Dit vers zegt, waarom de vromen veilig zijn: gelijk Jeruzalem door bergen, zijn zij van alle kanten door Jahwe beschermd; verg. XXXIV : 8; 2 Kon. VI : 17; Zach. II : 5.
3. *Want — der rechtschapenen.* Hieruit dat Jahwe de getrouwen verlost van den druk der boozen zal het blijken dat hij zijn volk beschermt. — *het erf*, letterlijk *lot, der rechtschapenen*, het door het lot hun toegewezen erve, Kanaän, welks rechtmatige bezitters de vromen zijn. — *opdat — slechtheid.* De heerschappij der goddeloozen verleidt de vromen licht tot afval; verg. op XIX : 14.
5. Met *hen die kronkelpaden inslaan* zijn de verleiden, met *de euveldaders* wellicht de verleiders bedoeld. — *Vrede over Israël!* Evenzoo CXXVIII : 6*b*.

PSALM CXXVI.

Gebed om Sions volledig herstel. — Opschrift (1*a*). De gemeente herdenkt den vreugdevollen tijd toen Jahwe het lot van Sion wendde (1*b*—3), bidt om lotsverbetering (4) en spreekt haar vertrouwen uit dat op een kommervollen zaaitijd een heerlijke oogsttijd zal volgen (5).

De gemeente — want zij, en niet een enkel persoon, spreekt hier — die blijkbaar (vs. 4—6) in benarde omstandigheden verkeert, heeft den tijd van Sions aanvankelijk herstel uit de vernedering reeds lang achter zich; want zij stelt zich het herstel veel grootscher voor dan het geweest is (vs. 2*b*) en ziet er met smartelijk verlangen naar terug. Wat de strekking betreft, heeft ons lied, dat niet beter dan menig ander op de lippen van bedevaartgangers past, groote overeenkomst met Ps. LXXXV: in beide treffen wij, nevens de erkenning dat het lot van Sion gewend is (verg. vs. 1—3 met LXXXV : 2—4), de bede aan dat Jahwe Israëls lot wende, het herstelle (verg. vs. 4 met LXXXV : 5).

CXXVI : 1 Een bedevaartslied.
Als Jahwe het lot van Sion wendde,
was het ons als droomden wij.
2 Toen werd onze mond vervuld van lachen,
onze tong van gejubel;
toen zeide men onder de natiën:
Jahwe heeft aan dezen een groot werk gedaan.
3 Ja, Jahwe had een groot werk aan ons gedaan;
wij waren verblijd.
4 Wend ons lot, Jahwe,
als waterbeddingen in het Zuiden.

1. *Als — wendde* (met omzetting van twee letters), door den herbouw van tempel en muren en de stichting der gemeente. Zie over de uitdrukking „iemands lot wenden” op Deut. XXX : 3.
2. *Toen — lachen.* Verg. Job VIII : 21. — *Jahwe — gedaan.* Verg. Joël II : 21.
4. Israël ziet dus, trots Sions aanvankelijk herstel, nog steeds naar lotsverbetering uit. — *als — Zuiden*, in het dorre land (zie op Joz. XV : 21), die in den zomer droogliggen en door de herfstregens weer met water gevuld worden. Moge Jahwe het lot van Israël doen verkeeren gelijk dat dier beddingen!

5 Wie onder tranen zaaien zullen oogsten onder gejubel;
6 al weenend gaat hij daarheen, het zaaikoorn dragend,
jubelend keert hij huiswaarts, dragend zijne garven.

5 v. De bede van vs. 4 gaat zoo zeker in vervulling als de vroolijke oogsttijd op den tijd des zaaiens volgt. De dichter vergelijkt de Israëlieten van zijn tijd met zaaiers, niet omdat zij door hunne werkzaamheid den heilstijd voorbereiden, maar omdat hun lijden het zaad is waaruit de betere tijd zal te voorschijn komen. Daarom stelt hij ook de zaaiers als weenend voor, een trek die uit hetgeen afgebeeld wordt in het beeld zelf is opgenomen.

6. De vraag of dezelfden die zaaien ook maaien zullen (verg. Joh. IV : 36—38) heeft de dichter zich niet gesteld. Dit behoefde hij ook niet te doen, daar hij niet over personen, maar over Israël handelt: het is Israël, dat nu onder tranen zaait en eens onder gejubel zal oogsten.

PSALM CXXVII.

Aan Gods zegen is 't al gelegen. — Opschrift (1*a*). Zonder Jahwe's zegen is alle menschenwerk vergeefsch (1*b*); hij geeft zijn geliefde brood, ook in den slaap (2). Zonen zijn een erfdeel van Jahwe (3—5).

Dit lied bestaat uit twee gedeelten die oorspronkelijk niet bijeenbehoorden. Terwijl toch in vs. 1*b*, 2 geleerd wordt dat zonder Jahwe's zegen 's menschen arbeid ijdel is, wordt in vs. 3—5 wel van een zegen van Jahwe gesproken, maar de tegenstelling: niet door eigen kracht verworven — gemist. De vermaning die in het eerste gedeelte, in strekking aan Ps. XCI verwant, voor Israël ligt opgesloten is deze: verwacht uw heil niet van eigen krachtsinspanning, maar uitsluitend van Jahwe; hij geeft het zijn geliefde, ook in den slaap (verg. op Richt. VII : 1—8). Het tweede gedeelte, dat met Ps. CXXVIII overeenkomst vertoont, roemt het bezit van zonen als een zegen. De man die de twee liederen verbond deed dit zeker omdat in beide Jahwe's zegen bezongen wordt. Er is in den psalm niets dat aan de stemming van bedevaartgangers doet denken.

CXXVII : 1 Een bedevaartslied. Van Salomo.
Zoo Jahwe het huis niet bouwt,
sloven de bouwlieden er zich tevergeefs voor af;
zoo Jahwe de stad niet bewaart,
waakt tevergeefs de wachter.
2 Tevergeefs dat gij vroeg opstaat, laat opzit,
het zuur verworven brood eet;
evengoed geeft hij het zijn geliefde in den slaap.
3 Zie, zonen zijn een erfdeel van Jahwe,
eene belooning is de vrucht des schoots;
4 als pijlen in de hand van een held,
zoo zijn de zonen, in de jeugd verwekt.
5 Gelukkig de man die met hen zijn koker gevuld heeft!
Zij worden niet te schande,
als zij met vijanden in de poort een woord spreken.

1. *Van Salomo.* Dit opschrift, dat in Gr. vert. ontbreekt en alleen nog LXXII : 1 wordt aangetroffen, dankt waarschijnlijk zijn ontstaan aan het Hebreeuwsche woord voor *geliefde* in vs. 2 *(jedied)*, waarmede Salomo's naam *Jedidja* (2 Sam. XII : 25) is samengesteld; bij het bouwen van het huis, waarover in vs. 1 gesproken wordt, heeft de steller van het opschrift zeker aan den tempelbouw gedacht.

2. Leert vs. 1 dat zonder Jahwe's zegen 's menschen werk ijdel is, dit vers leert dat aan Jahwe's geliefde het goede ten deel valt ook zonderdat hij er iets voor doet. — *laat opzit,* of *lang opblijft,* voor den arbeid. — *zuur verworven brood.* Verg. Gen. III : 17, 19. — *in den slaap.* Verg. 1 Kon. XIX : 5 v. Maar de vertaling is onzeker. Indien het in het verband voegde, zou men, met de oude vertt., moeten overzetten *zoo geeft hij aan zijn geliefde den slaap.*

3. *een erfdeel van Jahwe,* iets dat den mensch van Jahwe's wege ten deel valt. — Verg. CXXVIII : 3 v.

4. *de zonen, in de jeugd verwekt,* letterlijk *de zonen der jeugd,* de krachtigsten; verg. LXXVIII : 51; Gen. XLIX : 3. Ook hierom zijn dezen voor de ouders een groote zegen, omdat zij, nog bij hun leven volwassen, dezen het meest steun kunnen bieden tegen hunne vijanden (vs. 5); zij zijn hunne verweermiddelen, als de *pijlen* voor den *held.*

5. *met hen* (de zonen) *zijn koker gevuld heeft.* Het beeld en de daardoor afgebeelde zaak spelen dooreen. — *Zij.* Zoowel de vaders als de zonen kunnen bedoeld zijn. — *als — spreken.* Wanneer men hun te kort wil doen in hunne rechten, dan kan een vader van krachtige zonen — of kunnen dezen zelven — zich duchtig doen gelden. Verg. Spr. XXVII : 11. Over *de poort* zie op Gen. XXII : 17.

PSALM CXXVIII.

De zegen der godsvrucht. — Opschrift (1*a*). Gelukkig wie Jahwe vreest (1*b*); gij wordt gezegend in uw werk en uw kroost (2—4). Jahwe doe u den voorspoed van Jeruzalem en uwe kindskinderen zien! (5 v.).

Hoewel in dit lied, dat met CXXVII : 3—5 eenige overeenkomst vertoont en zeker daarom onmiddellijk er op volgt, de zegen van persoonlijke godsvrucht geroemd wordt, eindigt het (vs. 6*b*) met eene zegenbede over Israël. Het geluk der vromen toch is ondenkbaar tenzij het Israël wel ga; zie op vs. 5.

CXXVIII : 1 Een bedevaartslied.
Gelukkig elk die Jahwe vreest,
die op zijne wegen gaat;
2 want de opbrengst van uw handenarbeid zult gij eten.
Gelukkig gij! Het gaat u goed;
3 uwe vrouw is als een vruchtbare wijnstok
in het binnenvertrek van uw huis;
uwe zonen zijn als olijventelgen
rondom uw disch.
4 Zie, zoo wordt gezegend
de man die Jahwe vreest.
5 Zegene u Jahwe uit Sion,
ruste uw oog op den voorspoed van Jeruzalem,
al uwe levensdagen,
6 en aanschouw zonen van uwe zonen!
Vrede over Israël!

2 v. Hier en vs. 5, 6*a* wordt *elk die Jahwe vreest* (vs. 1) toegesproken.
2. *de — eten.* Het zal niet voor anderen zijn; verg. Jez. III : 10 en op Deut. XX : 5—7.
3. *in het binnenvertrek van uw huis,* het vrouwentimmer; verg. Hoogl. III : 4. — *olijventelgen,* een beeld van weelderigen groei; verg. op LII : 10.
5. *Zegene u Jahwe uit Sion.* Verg. XX : 3. — *ruste — Jeruzalem.* Voor het geluk van den Israëliet is voor alles noodig dat het zijn volk wel ga.
6. *aanschouw — uwe zonen.* Verg. Spr. XVII : 6. — *Vrede over Israël!* Evenzoo CXXV : 5*c*.

PSALM CXXIX.

Sions haters worden te schande. — Opschrift (1*a*). Israël zegge: de vijanden die mij van der jeugd af hard behandeld hebben heeft Jahwe bestraft (1*b*—4). Zoo zullen alle haters van Sion te schande worden en als gras op de daken verdwijnen! (5—8).

Dit lied is naar vorm en inhoud aan Ps. CXXIV verwant; maar terwijl daar vooral gedankt wordt voor de redding van Israël in het verleden, staat hier op den voorgrond de verwachting dat 's volks tegenwoordige vijanden vernietigd zullen worden. De liederen zijn ongetwijfeld uit denzelfden tijd, zoo niet van dezelfde hand. Van de stemming van bedevaartgangers is hier niets te bespeuren.

CXXIX : 1 Een bedevaartslied.
Hard heeft men mij van der jeugd af behandeld —
zoo zegge Israël —
2 hard mij behandeld van der jeugd af;
toch hebben zij mij niet overmocht.
3 Ploegers hebben mijn rug beploegd,
lange voren hebben zij getrokken.

1 v. Verg. CXXIV : 1 v.
1. *van der jeugd af,* sinds ik, bij den uittocht uit Egypte, een volk werd. Verg. op LXXI : 5—9. — De verdrukking van Israël door zijne vijanden wordt hier niet, zooals b. v. in XXXVIII; CVI; Richt. II : 6—III : 6; Neh. IX : 27—30 enz., als eene rechtvaardige straf, maar als eene onverdiende mishandeling voorgesteld.
3. Het geplaagde Israël wordt vergeleken bij een slaaf wiens rug door geeselslagen gestriemd is. Dit beeld kruist zich weer met een ander, waarbij de rug als een door den ploeg doorsneden veld wordt voorgesteld; verg. Jez. LI : 23.

4 Jahwe is rechtvaardig,
hij sneed de strengen der boozen door.
5 Te schande zullen worden en terugdeinzen
alle haters van Sion;
6 zij zullen worden als gras op de daken,
dat voordat het in den halm schiet verdort,
7 waarmede geen maaier zijne hand vult,
noch een schoovenbinder zijn arm.
8 Zoodat de voorbijgangers niet zeggen:
Jahwe's zegen over u!
wij zegenen u in den naam van Jahwe!

4. *Jahwe is rechtvaardig.* Verg. VII : 10; Ezra IX : 15. — *de strengen der boozen,* die waarmede de boozen de ploegstieren bestuurden. Toen die waren doorgesneden, konden dus de boozen den rug van Israäl niet meer beploegen. De dichter spreekt alsof Israël reeds verlost was. Blijkens het vervolg, wordt die verlossing nog verwacht, maar hij verwacht haar zoo stellig dat hij den verleden tijd gebruikt; verg. inl. op Ps. XCVII.

5. Hier denkt de dichter aan Israëls tegenwoordige vijanden. Een soortgelijke overgang CXXVI : 4.

6. In de dunne aardlaag die dikwerf de platte daken der Oostersche huizen dekt schiet vaak, als daarin zaden verdwaald zijn, gras op, dat, omdat het geen diepe wortels kan schieten, in de zomerhitte ras verdort; verg. 2 Kon. XIX : 26; Jez. XXXVII : 27; Matth. XIII : 5 v. Onder een dergelijk beeld wordt Job VIII : 12 v. de vernietiging der boozen voorgesteld.

8. Voortzetting van het beeld van vs. 6 v.: gras dat niet, onder wisseling van zegenbeden tusschen maaiers en voorbijgangers, geoogst wordt. Of de tweede en derde regel samen woorden van de voorbijgangers zijn, dan wel alleen de tweede, en de derde het antwoord der maaiers behelst, blijkt niet. Verg. Ruth II : 4.

PSALM CXXX.

Uit de diepte. — Opschrift (1*a*). Uit de diepte roept de zanger tot Jahwe, bij wien vergeving is (1*b*—4). Hij ziet met hoopvol verlangen naar hem uit (5 v.). Israël verbeide hem; want hij zal het verlossen (7 v.).

Dit lied, de zesde van de zeven boetpsalmen der R. K. kerk (zie inl. op VI : 1), vaak naar de vertaling der Vulgata het *De profundis,* ‚uit de diepten', genoemd, heeft met Ps. LXXXVI het gebruik van den naam *Heer* (*Adonai*) gemeen (vs. 2, 3, 6). Daar Israël in vs. 1*b*—6 spreekt en in vs. 7 v. toegesproken wordt, werd het wellicht als beurtzang gezongen. Het lied kenmerkt zich, in onderscheiding o. a. van het onmiddellijk voorafgaande (zie op CXXIX : 1), door eene ootmoedige stemming, gewekt door de erkenning dat Israël vergiffenis van zonden noodig heeft; waarom het, met eenige andere psalmen (XXXII; LI; CXLIII), door Luther Paulinisch genoemd werd.

CXXX : 1 Een bedevaartslied.
Uit de diepte roep ik tot u, Jahwe.
2 Heer, hoor mijne stem;
dat uwe ooren luisteren naar mijn smeekgebed!
3 Zoo gij, Jah, overtredingen in gedachtenis hieldt,
Heer, wie zou kunnen bestaan?
4 Maar bij u is de vergiffenis;
opdat men u vreeze.
5 Ik hoop op Jahwe,
mijne ziel hoopt op zijn woord;
6 mijne ziel verbeidt den Heer,

1. *Uit de diepte,* letterlijk *Uit diepten,* uit bitteren nood; verg. op 2 Sam. XXII : 5.

2. Verg. 2 Kron. VI : 40; VII : 15; Neh. I : 6.

3. *overtredingen,* die der vaderen, waarvoor Israël thans de straf draagt. — *wie zou kunnen bestaan?* in uw oordeel. Verg. Ezra IX : 15.

4. *opdat men u vreeze.* Het doel dat Jahwe beoogt als hij schuld vergeeft, en dus uit onheil redt, is dat de verlosten hem vreezen, hem verheerlijken. Hij vergeeft om zijns naams wil.

5 v. Over den vorm dezer verzen zie inl. op Ps. XCIII.

5. De overtuiging in vs. 4 uitgesproken schenkt hoop. — *zijn woord,* de vervulling zijner belofte. In Hebr. t. gaat hieraan *en* vooraf, dat volg. Gr. vert. is weggelaten. Aan het slot van dit vers heeft Hebr. t. *ik verbeid,* dat, gewijzigd naar Gr. vert. (*mijne ziel*) *verbeidt,* bij vs. 6 is gevoegd.

meer dan wachters den morgen,
dan wachters den morgen.
7 Israël, verbeid Jahwe;
want bij Jahwe is de goedertierenheid,
bij hem verlossing, rijkelijk.
8 Ja, hij zal Israël verlossen
van al zijne overtredingen.

7. *Israël, verbeid Jahwe.* Evenzoo CXXXI : 3. — *verlossing, rijkelijk.* In ruime mate heeft Jahwe den wil en de macht om te verlossen.
8. *van al zijne overtredingen,* van de daarvoor te dragen straf.

PSALM CXXXI.

Als een gespeend kind. — Opschrift (1*a*). De zanger getuigt voor Jahwe dat hij niet naar groote dingen jaagt en zijne ziel stil is geworden (1*b*, 2). Israël verbeide Jahwe! (3).

Dit lied behelst in zekeren zin het antwoord op de opwekking in XLII, XLIII: de onrustige ziel is stil geworden en wacht op Jahwe.

CXXXI : 1 Een bedevaartslied. Van David.
Jahwe, mijn hart is niet hoog,
mijne oogen zijn niet hoovaardig;
ik houd mij niet op met grootsche dingen,
met wat mij te wonderbaar is.
2 Ja, ik heb mijne ziel tot kalmte en stilte gebracht;
als een gespeend kind bij zijne moeder,
als een gespeend kind is mijne ziel in mij.
3 Israël, verbeid Jahwe,
van nu af tot in eeuwigheid!

1. *Van David.* Dit ontbreekt in enkele oude vertt. en eenige hss. der Gr. vert. — *mijne* — *hoovaardig.* Verg. Spr. VI : 17; XXX : 13. — *ik* — *is,* ik vorsch geen ondoorgrondelijke geheimen na. De zanger bedoelt zeker het raadsel van het uitblijven van Jahwe's hulp ter verlossing van Israël. Hij wil naar de oplossing daarvan niet zoeken — wat hoogmoed zou zijn — maar berustend afwachten. Ook Israël verbeide Jahwe! Verg. LXXIII : 16; Job XXXIX : 34—38; XLII : 3.
2. *ik* — *gebracht,* wat ook de zanger van XLII : 6, 12; XLIII : 5 poogde te doen. Verg. LXII : 2, 6. — *als* — *mij.* Gelijk een kind dat, niet meer schreiend om de borst, stil bij zijne moeder ligt, zoo is de zanger rustig geworden door het vertrouwen op Jahwe.
3. *Israël, verbeid Jahwe.* Evenzoo CXXX : 7*a*.

PSALM CXXXII.

Houd, Jahwe, uwen eed aan David, gelijk hij den zijnen gehouden heeft. — Opschrift (1*a*). Jahwe gedenke al wat David gedaan heeft om zijn eed dat hij voor Jahwe eene plaats zou bereiden gestand te doen (1*b*—5). Daarvan gehoord hebbende, wekken de zangers elkander op, naar Jahwe's woning te gaan (6 v.). Gebed tot Jahwe, dat hij om Davids wil tot zijne rustplaats kome (8—10). Jahwe zwoer dat Davids nakroost, zoo het zijne geboden hield, eeuwig op den troon zou zitten (11 v.); hij toch heeft Sion uitverkoren en zal haar en zijn volk rijkelijk zegenen (13—18).

De hoofdzaak in dit lied is de bede dat Jahwe voorgoed zijne woonplaats in den tempel inneme, Sion zegene en zijne aan David gegeven belofte van het eeuwig koningschap (2 Sam. VII; 1 Kron. XVII) gedenke en aan Israël vervulle; waarbij onze dichter zich geheel in denzelfden gedachtenkring beweegt als die van Ps. LXXXIX (zie inl. daarop). Kenmerkend voor onzen psalm is de tegenstelling van Jahwe's eed en dien van David: de bede toch wordt aangedrongen door de herinnering aan den eed dien David aan zijn God gedaan heeft, nl. om voor Jahwe eene plaats der rust te bereiden, en aan de moeite die hij zich ter vervulling van dien eed heeft getroost. Moge zoo ook Jahwe jegens David zijn eed houden! Daar in *Kronieken* eenige verzen aan onzen psalm ontleend zijn (zie op vs. 8—10), moet hij vroeger dan dat boek zijn geschreven. Doch de voorstelling in ons lied van de moeite die David zich voor Jahwe's woning getroost heeft kan door die van *Kronieken,* volgens welke David de eigenlijke tempelbouwer was (1 Kron. XXII—XXIX), zijn voorbereid.

CXXXII : 1 Een bedevaartslied.
Gedenk, Jahwe, David ten goede,
al de moeite die hij zich getroost heeft;
2 hij die zwoer aan Jahwe,
en eene gelofte deed aan Jakobs Sterke:
3 Ik zal de tent van mijn huis niet binnengaan,
de legerstede mijner sponde niet beklimmen,
4 geen slaap gunnen aan mijne oogen,
geen sluimering aan mijne wimpers,
5 voordat ik eene plaats voor Jahwe heb gevonden,
eene woning voor Jakobs Sterke.
6 Zie, wij hoorden er van in Efrath,
wij vonden het in Jaärs veld.
7 Laten wij naar zijne woning gaan,
ons nederwerpen voor de voetbank zijner voeten.
8 Sta op, Jahwe, kom tot uwe rust,
gij zelf en uwe machtige ark!
9 Dat uwe priesters zich bekleeden met gerechtigheid,
en uwe vromen jubelen.
10 Sla, om David, uw dienaar,
de bede van uw gezalfde niet af.
11 Jahwe heeft aan David gezworen
een betrouwbaren eed, waarvan hij niet afgaat:

Vs. 4. Spr. VI : 4. — Vs. 8—10. 2 Kron. VI : 41 v.

1. Moge Jahwe hetgeen David voor hem gedaan heeft ten goede doen komen aan het verdrukte Israël, den erfgenaam der aan David gedane belofte (zie inl. op Ps. LXXXIX). — *al — heeft*, voor de ark en hare woonplaats. De dichter doelt op 2 Sam. VI (1 Kron. XIII, XV, XVI); verg. Inl.

2—5. Van dezen eed van David wordt elders geen melding gemaakt. De voorstelling dat David zijn huis niet wil binnengaan voordat hij eene woning voor Jahwe heeft gevonden kan de dichter aan 2 Sam. VII : 2 (1 Kron. XVII : 1) hebben ontleend.

2. *Jakobs Sterke*, hier en vs. 5; zie op Gen. XLIX : 24.

3. *de tent van mijn huis*, of *mijn tenthuis*. De bedoeling is niet dat Davids huis eene tent was, maar de dichter bedient zich hier van eene uitdrukking aan oude toestanden ontleend; zie op Richt. VII : 8 en verg. op XV : 1.

5. *eene woning*, letterlijk *woningen*, als XLIII : 3; LXXXIV : 2.

6. Een zeer duister vers. Wij weten niet waarop *er van* en *het* kan terugslaan. Dat in het voorgaande van Jahwe's woning wordt gesproken en in vs. 8 van de ark, doet vermoeden dat hier wordt gezinspeeld op het verhaal dat David dit heilig voorwerp in Jeruzalem heeft gebracht. *Efrath* is dan Bethlehem in Efrath, Davids geboorteplaats (verg. Gen. XXXV : 19), terwijl *Jaärs veld* eene aanduiding is van Kirjath-jearim, van waar de ark door David werd afgehaald; zie 1 Sam. VII : 1 v.; 2 Sam. VI : 2—4 (1 Kron. XIII : 5 v.). De dichter geeft dan de onjuiste voorstelling dat David van Bethlehem uit naar Kirjath-jearim is gegaan. Met *wij* wordt Israël bedoeld.

7. Nadat de ark is teruggehaald, wekken de Israëlieten elkander op, naar den tempel te gaan en daar te knielen voor *de voetbank zijner voeten*, d. i. de ark; zie XCIX : 5 en op 1 Kron. XXVIII : 2. De dichter drukt zich uit alsof de ark bij haar terugkeer terstond in den tempel werd geplaatst; wat het gevolg hiervan is dat hij Davids verdiensten voor ark en tempel te gelijk wilde gedenken, terwijl toch niet David, maar Salomo, de ark in den door hem gebouwden tempel had nedergezet.

8—10. De dichter verplaatst zich hier niet meer in het verleden, maar legt deze woorden, die ten deele (vs. 8) aan Num. X : 35 v. ontleend zijn, op de lippen zijner tijdgenooten, die daarmede de bede uitspreken dat Jahwe tot zijn heiligdom kome en zoo den tijd van Israëls verheerlijking doe aanbreken. Met *uw gezalfde* toch is hier de gemeente, het ware Israël, bedoeld (verg. inll. op Ps. II en LXXXIX). Ook was er na den herbouw des tempels daarin geen ark en verwachtte men dat Jahwe, als hij kwam om Israël te verlossen, zegepralend zijn heiligdom zou binnentrekken; zie inll. op Ps. XXIV en LXVIII en verg. Zach. II : 10—13; VIII : 3; Mal. III : 1. Dat de ark zelve nog eens weer in den tempel zou komen behoeft de dichter niet geloofd te hebben; hij noemt haar omdat hij Jahwe's toekomstigen intocht in den tweeden tempel zich voorstelt naar de gelijkenis van Jahwe's intrede in den eersten; verg. 1 Kon. VIII : 3—13; 2 Kron. V : 2—VI : 2. De Kroniekschrijver zag in *uw gezalfde* Salomo en legde hem dientengevolge deze verzen bij de inwijding des tempels op de lippen; zie 2 Kron. VI : 41 v.

8. Verg. Num. X : 35 v.

9. *gerechtigheid*. 2 Kron. VI : 42 *heil*. De zin is dezelfde.

11 v. Zie 2 Sam. VII : 12—16; zie op Jez. XLI : 2.

Van de vrucht uws schoots
zal ik er zetten op uw troon;
12 indien uwe zonen mijn verbond houden
en mijne voorschriften die ik hun leer,
zoo zullen ook hunne zonen voor altijd
zitten op uw troon.
13 Want Jahwe heeft Sion verkoren,
haar voor zich als woonplaats begeerd:
14 Dit is mijne rustplaats voor altijd;
hier wil ik wonen; want haar heb ik begeerd.
15 Hare levensmiddelen zal ik rijkelijk zegenen,
hare armen verzadigen met brood;
16 hare priesters zal ik met heil bekleeden,
hare vromen zullen vroolijk jubelen.
17 Daar doe ik voor David een hoorn uitspruiten,
daar heb ik eene lamp voor mijn gezalfde bereid;
18 zijne vijanden zal ik met schande bekleeden;
maar boven hem zal schitteren eene kroon.

11. *een betrouwbaren eed,* letterlijk *trouw* of *waarheid*; verg. 2 Sam. VII : 28.
12. *mijne voorschriften,* met verandering van een klinker; Hebr. t. *mijne Geboden* (zie op Exod. XXV : 16).
13 v. De belofte van het eeuwige koningschap aan David is gegrond op de uitverkiezing van Sion als de plaats waar Jahwe eeuwig wil wonen.
17. *een hoorn uitspruiten.* Zie op 1 Sam. II : 1. — *eene lamp.* Zie op 2 Sam. XXII : 29.
18. *zijne — bekleeden.* Verg. Job VIII : 22*a*.

PSALM CXXXIII.

Gezegend de broederlijke eendracht. — Opschrift (1*a*). Liefelijk is het samenzijn van broeders (1*b*), als de olie op het hoofd van Aäron (2), als de dauw op den Hermon (3*a*); want Jahwe verbindt er zijn zegen aan (3*b*).

Het broederlijk samenzijn, in dit lied verheerlijkt, is niet in het algemeen het eendrachtig samenzijn van menschen door banden des bloeds of der vriendschap met elkander verbonden, maar de eendracht van Israël, die treffend uitkwam op de hooge feesten, wanneer de geloovigen, van welke afkomst en uit welk land ook, gevoelden leden van éen gezin te zijn. Het lied is blijkens de taal zeer jong, in elk geval jonger dan Ezra's Wetboek, omdat het blijkbaar Aäron als den hoogepriester kent.

CXXXIII : 1 Een bedevaartslied. Van David.
Zie, hoe goed, hoe liefelijk is het,
als broeders ook samenwonen!
2 Het is als de kostelijke olie op het hoofd,
afvloeiende op den baard,
den baard van Aäron,
die nedergolft op den boord van zijn gewaad;
3 als Hermons dauw, die afvloeit op Sions bergen.
Want dáar beschikt Jahwe den zegen,
leven, tot in eeuwigheid.

1. *Van David* outbreekt in enkele oude vertt., ook in sommige hss. der Gr. vert. — *als broeders ook samenwonen,* wanneer zij die broeders zijn ook als broeders eendrachtig bijeenzijn.
2. De dichter ontleent het beeld aan de zalving van den hoogepriester, zooals die in Ezra's Wetboek wordt voorgeschreven; verg. op Exod. XXIX : 7. De olie waarmede hij tot zijn ambt gewijd werd was bijzonder kostbaar en werd op eene kunstige wijze toebereid; zie Exod. XXX : 22—25, 30. — *die,* de baard. — *den boord van zijn gewaad,* de halsopening, Exod. XXVIII : 31 v.
3. *Hermons dauw.* De dauw van den Hermon (over welken berg zie op Deut. III : 8) was wis bijzonder dicht en overvloedig, eene oorzaak van vruchtbaarheid. Zoo is ook het broederlijk samenzijn der gemeente eene bron van telkens nieuwe levenskracht. Met *op Sions bergen* laat de dichter het beeld los — daar toch vloeit de dauw van den Hermon niet — omdat hij denkt aan hetgeen afgebeeld wordt, het samenzijn op den Sion. — *dáar,* op Sions bergen. — *leven, tot in eeuwigheid,* niet: eeuwig leven, maar: voor altijd heeft Jahwe in Sion leven, d. i. heil en voorspoed (zie op CXIX : 17), beschikt; verg. CXXXII : 15—18.

PSALM CXXXIV.

Jahwe zegene u uit Sion! — Na het opschrift (1*a*) vinden wij hier eene opwekking tot Jahwe's dienaren om hem te loven (1*b*, 2), beantwoord door eene zegenbede der aangesprokenen (3).

Dit lied, evenals de twee onmiddellijk voorafgaande, een Sionslied, behelst, in den vorm van een beurtzang tusschen gemeente en tempeldienaren, de bede dat Jahwe, dag en nacht in den tempel verheerlijkt, van daar zijn volk zegene. Niet ongeschikt staat het aan het slot der bedevaartsliederen; want het kan inderdaad bij het vertrek der bedevaartgangers zijn aangeheven, al is het twijfelachtig, of het voor die gelegenheid is gedicht.

CXXXIV : 1 Een bedevaartslied.
Welaan, looft allen Jahwe, gij Jahwe's dienaren,
die des nachts staat in Jahwe's huis!
2 Heft uwe handen op naar het heiligdom
en looft Jahwe!
3 U zegene uit Sion Jahwe,
de schepper van hemel en aarde!

Vs. 1*b*. CXXXV : 1*b*, 2*a*.

1. *Welaan*, in het Hebreeuwsch hetzelfde woord als waarmede Ps. CXXXIII begint, maar daar door *Zie* vertaald. — Met *Jahwe's dienaren* worden priesters en Levieten bedoeld; wat ook hieruit blijkt dat zij in Jahwe's huis zijn, d. i. Jahwe ten dienste staan; verg. Deut. X : 8; XVIII : 7; 1 Kron. XXIII : 30. — *des nachts*, niet slechts overdag, maar altijd door. Volg. 1 Kron. IX : 33 (zie aldaar) werd ook des nachts door de zangers in het heiligdom gewerkt; wat, weten wij niet.

2. *naar het heiligdom*, naar het heilige en allerheiligste, Jahwe's woonplaats. Jahwe's dienaren bevonden zich, uit den aard der zaak, in de voorhoven.

3. *U*, in het enkelvoud, de gemeente. — Vergelijk bij den eersten regel CXXVIII : 5, bij den tweeden CXV : 15; CXXI : 2; CXXIV : 8.

PSALM CXXXV.

Israël prijze zijn God, den Eenige. — Opwekking tot Jahwe's dienaren om Jahwe te roemen, die Israël uitverkoor (1—4); Jahwe toch is meer dan alle goden (5), zooals blijkt uit hetgeen hij doet in de natuur (6 v.) en uit hetgeen hij voor zijn volk in Egypte en Kanaän gedaan heeft (8—14). De afgoden vermogen niets, en hunne makers worden aan hen gelijk (15—18). Gansch Israël love Jahwe, uit Sion (19—21).

Deze psalm, die door vs. 1*b*, 2*a* met den onmiddellijk voorafgaanden en door geheel zijn inhoud met den onmiddellijk volgenden sterke overeenkomst vertoont, is blijkbaar zeer jong. Kan hij reeds om het onderscheid dat hij maakt tusschen priesters en Levieten (vs. 19 v.) niet vóor de Ballingschap zijn gedicht, de talrijke aanhalingen uit andere, ten deele zeer jonge, geschriften (zie aantt. en gelijkluidende plaatsen), die er in worden aangetroffen, bewijzen dat hij tot de allerjongste liederen van het Psalmboek behoort.

CXXXV : 1 Hallelujah!
Prijst Jahwe's naam,
prijst hem, dienaren van Jahwe,
2 gij die staat in Jahwe's huis,
in de voorhoven van het huis onzes Gods.
3 Prijst Jah, want goed is Jahwe;
roemt met stem en snaren zijn naam, want die is liefelijk;
4 immers, Jah heeft Jakob uitverkoren,
Israël tot zijn eigendom;

Vs. 1. CXIII : 1. — Vs. 1*b*, 2*a*. CXXXIV : 1*b*.

1. *Prijst — Jahwe*. In CXIII : 1 staan de regels in omgekeerde orde. — *dienaren van Jahwe*, priesters en Levieten. Vs. 19 v. wordt de gansche gemeente opgewekt om Jahwe's lof te bezingen.

3. *Prijst Jah*, in het Hebreeuwsch *Hallelu-Jah*; zie op CV : 1. — *goed* en *liefelijk*. Dezelfde woorden CXXXIII : 1; CXLVII : 1.

4. Verg. op Exod. XIX : 5.

5 immers, ik, ik weet dat Jahwe groot is,
en onze Heer meer dan alle goden.
6 Al wat Jahwe wil doet hij,
in den hemel en op de aarde,
in de zeeën en in alle oceanen;
7 hij die de wolken omhoogtrekt van het einde der aarde,
bliksemstralen voor den regen maakt,
den wind uit zijne schatkameren te voorschijn brengt;
8 die de eerstgeborenen van Egypte sloeg,
zoo van mensch als vee;
9 die in uw midden, Egypte, teekenen en wonderen zond
tegen Farao en al zijne dienaren;
10 die vele volkeren versloeg
en machtige koningen doodde:
11 Sihon, den koning der Amorieten,
en Og, den koning van Bazan,
en alle koninkrijken van Kanaän —
12 en hun land ten erfdeel schonk,
ten erfdeel aan Israël, zijn volk.
13 Jahwe, uw naam duurt eeuwig,
de naam waarmede men uwer gedenkt, Jahwe, van geslacht tot geslacht;
14 want Jahwe verschaft zijn volk recht
en heeft deernis met zijne dienstknechten.
15 De afgoden der natiën zijn zilver en goud,
maaksel van menschenhand;
16 een mond hebben zij, maar zij spreken niet,
oogen, maar zij zien niet,
17 ooren, maar zij hooren niet,
ook hebben zij geen adem in hun mond.
18 Hun gelijk worden hunne makers,
ieder die op hen vertrouwt.
19 Huis Israël, looft Jahwe,
huis van Aäron, looft Jahwe,
20 huis van Levi, looft Jahwe
gij godvreezenden, looft Jahwe!

Vs. 6*a*. CXV : 3. — Vs. 7. Jer. X : 13; LI : 16. — Vs. 11 v. CXXXVI : 19—22. — Vs. 13. CII : 13. — Vs. 14. Deut. XXXII : 36. — Vs. 15—18. CXV : 4—6, 8.

5. *ik*, de gemeente. — *onze* — *goden*. Dat de dichter hiermede het bestaan van andere goden niet erkent blijkt uit vs. 15—18. Verg. op XCV : 3. Over *onze Heer* zie op VIII : 2.
6. *oceanen*, onderaardsche wateren; verg. CXLVIII : 7.
7. Zie op Jer. X : 13.
8 v. Verg. CV : 27—38; Neh. IX : 10.
8. Zie Exod. XII : 29.
9. Zie Exod. VII—XI.
10. Verg. CXXXVI : 17 v. — Bedoeld zijn de volkeren en koningen van Kanaän; verg. Deut. IV : 38; VII : 1; IX : 1; XI : 23; Joz. XXIII : 9; Neh. IX : 22.
11. Zie Joz. XII en verg. Deut. III : 21. — *Sihon* — *Bazan*. Zie Num. XXI : 21—35; Deut. II : 26—III : 11.
12. Zie Joz. XV—XXI. — Over den vorm van het vers zie inl. op Ps. XCIII.
13. Door Jahwe's groote daden in het verleden is zijn roem voor altijd verzekerd.
14. Deze waarheid, door de geschiedenis gepredikt, geeft recht tot de verwachting dat Jahwe ook nu zijn volk helpen en eene bede als die van XC : 13*b* verhooren zal.
15—18. Deze verzen komen, bijna evenzoo als hier, ook CXV : 4—8 voor; doch de handen en voeten, daar vermeld, worden hier gemist. In plaats van *ook hebben zij geen adem in hun mond* heeft CXV : 6 *een neus, maar zij ruiken niet*. De twee zinnen gelijken in het Hebreeuwsch meer op elkander dan in onze taal, daar in het oorspronkelijke *neus* en *ook* hetzelfde woord is en *adem* en *ruiken* groote overeenkomst hebben.
19 v. Verg. CXV : 9—11; CVIII : 2—4, waar de Levieten ontbreken.

21 Geloofd zij Jahwe uit Sion,
hij die woont te Jeruzalem!
Hallelujah!

21. *Geloofd — Sion,* door de loofliederen die van daar tot hem worden opgezonden. Verg. CXXXIV : 1 v.

PSALM CXXXVI.

Looft Jahwe, want hij is goed. — Opwekking om Jahwe te loven, den God der goden, den schepper van het heelal (1—9), die zijn volk uit Egypte en door de woestijn leidde (10—16), het Kanaän ten erfdeel gaf (17—22), het van zijne vijanden verloste (23 v.), en die alle vleesch spijzigt (25). Looft den God des hemels! (26).

Dit lied komt bijna woordelijk met het vorige overeen en is daarnaar vervaardigd, doch terwijl daar vooral Jahwe's grootheid tegenover de nietigheid der afgoden in het licht wordt gesteld, wordt hier de nadruk gelegd op de gunst die Jahwe, wel aan al het geschapene (vs. 25), maar vooral aan Israël heeft betoond. Dit is zoozeer de grondtoon van het lied dat van het „Looft Jahwe, want hij is goed, want eeuwig duurt zijne goedertierenheid", hetwelk den aanhef van den psalm uitmaakt, de tweede helft als tweede regel van ieder vers herhaald wordt. Daar de psalm zonder deze tweede regels een geheel vormt, zijn deze waarschijnlijk ingevoegd, en wel om door anderen dan het overige van den psalm gezongen te worden. Zóo als het lied vóor ons ligt is het dus voor den eeredienst vervaardigd.

CXXXVI : 1 Looft Jahwe, want hij is goed,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid.
2 Looft den God der goden,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid.
3 Looft den Heer der heeren,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
4 hem, den Eenige, die groote wonderen doet,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
5 die met wijsheid den hemel schiep,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
6 die de aarde uitbreidde over de wateren,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
7 die de groote lichten schiep,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
8 de zon om te heerschen overdag,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
9 de maan en de sterren om te heerschen bij nacht,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
10 die Egypte sloeg in zijne eerstgeborenen,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
11 en Israël uitvoerde uit zijn midden,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
12 met eene sterke hand en een uitgestrekten arm,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;

Vs. 1. CVI : 1; CVII : 1; CXVIII : 1; 1 Kron. XVI : 34. — Vs. 4*a*. LXXII : 18; LXXXVI : 10.

1. Zie op 1 Kron. XVI : 34.
2 v. Verg. Deut. X : 17.
2. Verg. op CXXXV : 5.
4. Verg. op LXXII : 18.
5. Verg. Spr. III : 19; Jer. X : 12.
6. Verg. XXIV : 2; Jez. XLII : 5; XLIV : 24 en op Gen. VII : 11.
7—9. Naar Gen. I : 14—16, waar echter niet, zooals hier, aan de sterren de bestemming om bij nacht te heerschen wordt toegekend.
10. Zie op CXXXV : 8. — *zijne* (vóor *eerstgeborenen*) en *zijn* in vs. 11, letterlijk *hunne* en *hun*.
12. *met — arm,* eene vooral in *Deuteronomium* veelvuldig voorkomende uitdrukking, Deut. IV : 34; V : 15 enz.

13 die de Schelfzee in stukken sneed,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
14 Israël er midden door deed gaan,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
15 en Farao en zijn heir in de Schelfzee uitschudde,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
16 die zijn volk deed gaan door de woestijn,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
17 die groote koningen versloeg,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
18 en geweldige koningen doodde,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
19 Sihon, den koning der Amorieten,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
20 en Og, den koning van Bazan,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
21 en hun land ten erfdeel schonk,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
22 ten erfdeel aan Israël, zijn dienaar,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
23 die in onze vernedering onzer gedacht,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
24 en ons aan onze tegenstanders ontrukte,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid;
25 die spijze geeft aan alle vleesch,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid.
26 Looft den God des hemels,
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid.

Vs. 17—22. CXXXV : 10—12.

13—15. Zie Exod. XIV, XV en verg. LXXVIII : 13; CVI : 9; Neh. IX : 11.
16. Verg. Deut. VIII : 15.
17—22. Zie aantt. bij CXXXV : 10—12.
17 v. In pl. v. tweemaal *koningen* heeft CXXXV : 10 eens *koningen* en eens *volkeren.*
22. *zijn dienaar.* Verg. op Jez. XLI : 8 v. CXXXV : 12 *zijn volk.*
23 v. Met *onze vernedering* bedoelt de dichter waarschijnlijk die in Kanaän gedurende het Richterentijdvak en later; *onze tegenstanders* zijn dan Israëls naburen. Verg. 2 Sam. VII : 10 v.
25. Verg. CIV : 14 v., 21—30.
26. *den God des hemels,* den Albeheerscher; verg. Ezra I : 2; Neh. I : 4; II : 4.

PSALM CXXXVII.

Wraakbede bij de herdenking van ondervonden smaad. — De zanger roept zich den tijd te binnen toen hij en zijne lotgenooten weenend aan Babels stroomen zaten en geen lied van Sion konden zingen, zooals de vijanden van hen begeerden (1—4); onvergetelijk toch was voor hem Jeruzalem (5 v.). Straffe Jahwe Edom en Babel voor hetgeen zij Jeruzalem hebben aangedaan! (7—9).

Dit lied is gedicht in een tijd toen de wegvoering tot het verleden behoorde. Of de dichter kort of lang daarna leefde, is niet uit te maken. Want wel spreekt hij als had hij persoonlijk de ellende der ballingschap ondervonden, maar hieruit volgt niet dat hij zelf een balling geweest is. Immers, hij vereenzelvigt zich met Israël en verplaatst zich met zijn volk in het verleden, om zich zelven en zijnen volksgenooten de smaadheid te binnen te brengen, door de vijanden Jeruzalem aangedaan. De bittere stemming die uit het lied spreekt leidt tot de onderstelling dat Jeruzalem in den tijd des dichters nog steeds verkeerde in een staat van vernedering.

CXXXVII : 1 Aan Babels stroomen, daar zaten wij en weenden,
terwijl wij dachten aan Sion;

1. In Gr. vert. heeft de psalm een dubbel opschrift, waarin hij aan David en aan Jeremia wordt

2 aan de wilgen die daar stonden
hingen wij onze harpen op;
3 want daar verlangden onze overwinnaars liederen van ons,
en zij die ons plunderden vreugdebetoon:
Zingt voor ons een Sionslied! —
4 Hoe konden wij Jahwe's liederen zingen
op vreemden bodem?
5 Zoo ik u, Jeruzalem, vergeet,
weigere mijne rechterhand haar dienst;
6 mijne tong kleve aan mijn gehemelte,
zoo ik u niet gedenk,
zoo ik Jeruzalem niet boven mijne hoogste vreugde stel!
7 Gedenk den zonen Edoms, Jahwe,
den dag van Jeruzalem,
hun die zeiden: Legt bloot, legt bloot!
Naar den grond met haar! —
8 Gij dochter van Babel, ter verwoesting bestemde,
wel hem die u vergeldt
wat gij ons hebt aangedaan!
9 Wel hem die uwe kinderkens aangrijpt
en te pletter slaat tegen de rots!

toegekend. — *Babels stroomen*, Babylonië's voornaamste rivier was de Eufraat; bovendien was het land door tal van kanalen doorsneden. Verg. op Ezech. I: 1.

2. *wilgen*. Zie op Lev. XXIII: 40.

3. *want*. Dit moet de reden inleiden waarom zij de harpen aan de wilgen hingen. Deze volgt echter niet in dit, maar eerst in het volgende vers. De samenhang van vs. 3 v. is dus: want wij konden de heilige liederen niet zingen die onze vijanden van ons begeerden. — *onze overwinnaars*, letterlijk *zij die ons gevankelijk wegvoerden*. — *zij die ons plunderden*, onzekere lezing en vertaling. — *een Sionslied*. De Sionsliederen, vs. 4 *Jahwe's liederen* genoemd, heeten zoo, òf als liederen die in Sion, in den tempel, gezongen werden, òf, wat waarschijnlijker is, omdat het liederen waren ter eer van Sion, als CXXXII—CXXXIV. In elk geval zijn godsdienstige liederen bedoeld.

4. *Jahwe's liederen*, of *liederen ter eer van Jahwe*. Zoo heeten de tempelliederen ook 1 Kron. XXV: 7; 2 Kron. XXIX: 27.

5 v. Nadat de zanger zich heeft verplaatst in den toestand der ballingen die uitgenoodigd werden een Sionslied te zingen — wat hun bij de herinnering aan het lot dat hen zelven en de heilige stad getroffen had onmogelijk was — spreekt hij zijne innige verknochtheid aan Jeruzalem uit.

5. *weigere ... haar dienst*. Grondt. heeft *vergete*, wat wellicht *weigere dienst* kan beteekenen; anders kan men dezen zin verkrijgen door omzetting der letters van het Hebreeuwsche woord.

6. *mijne — gehemelte*. Verg. XXII: 16; Job XXIX: 10; Ezech. III: 26. — *boven mijne hoogste vreugde stel*, meer liefheb dan elk ander, ook het grootste, genot.

7. Over Edoms onbroederlijk gedrag bij de verwoesting van Jeruzalem zie inl. op Jez. XXXIV. — *den dag*, d. i. den dag van ondergang; zie op XXXVII: 13.

8 v. Vergelijk de profetieën tegen Babel Jez. XIII: 1—XIV: 23; Jer. L, LI.

8. *Dochter van Babel*. Zie op 2 Kon. XIX: 21.

9. Eene soortgelijke verwensching tegen Babel Jez. XIII: 16—18; XIV: 20*b*—22; tegen de goddeloozen CIX: 13. Dat het verpletteren der kinderen krijgsgebruik was leeren wij uit 2 Kon. VIII: 12; Hoz. X: 14; XIV: 1; Nah. III: 10.

PSALM CXXXVIII.

Jahwe vervult de aan zijn volk gedane beloften. — Opschrift (1*a*). De zanger wil Jahwe loven, die zijne beloften vervuld en den zanger verhoord heeft (1*b*—3). Daarom zullen alle koningen der aarde hem, den Albestuurder, prijzen (4—6). In den nood zal de zanger beschermd worden door Jahwe, die het werk zijner handen niet late varen (7 v.).

Daar volgens vs. 4 v. alle koningen der aarde Jahwe zullen roemen om het door hem volgens zijne belofte aan den zanger geschonken heil, is deze niet een enkel persoon, maar Israël of de gemeente. De vervulling van Jahwe's beloften waarvoor zij dankt is niet eene die zij reeds beleefd heeft — want zij bidt nog om redding en levensbehoud — maar eene die zij met zekerheid verwacht en van welke zij daarom spreekt als had zij ze reeds ondervonden. Of de dichter met des zangers trotsche vijanden (vs. 6 v.) Israëlietische dan wel heidensche tegenstanders der vromen bedoelt, blijkt niet. De verwachting dat de heidenen en hunne koningen Jahwe als God zullen erkennen vinden wij ook II: 10—12; XXII: 28—30; XCVI: 7—10; XCVIII: 2—6; CII: 16.

CXXXVIII : 1 Van David.
Van ganscher harte zal ik u loven, Jahwe,
in der goden tegenwoordigheid met stem en snaren u roemen;
2 ik zal mij nederwerpen voor uw heiligen tempel
en uwen naam loven om uwe goedertierenheid en trouw;
want gij hebt meer gedaan dan gij beloofd hebt.
3 Ten dage dat ik riep verhoordet gij mij;
gij gaaft mij ruimte, kracht voelde ik in mij.
4 Loven zullen u, Jahwe, alle koningen der aarde,
omdat zij de woorden uws monds hebben gehoord;
5 en zingen zullen zij van Jahwe's wegen,
omdat groot is Jahwe's heerlijkheid.
6 Hoog verheven toch is Jahwe, en hij ziet naar den nederige om,
herkent den trotschaard van verre.
7 Indien ik wandel midden in den nood,
zult gij mij in het leven behouden,
zult gij tegen mijner vijanden toorn de hand uitstrekken,
en zal uwe rechter mij redden.
8 Jahwe zal het voor mij volbrengen.
Jahwe, uwe goedertierenheid duurt eeuwig;
laat het werk uwer handen niet varen!

Vs. 1*a*. CXI : 1*a*. — Vs. 2*a*. V : 8*b*.

1. *Van David.* Eenige hss. der Gr. vert. voegen hierbij *van Haggai en Zacharja.* Den psalm aan David toe te kennen is reeds om de vermelding van den tempel in vs. 2 ongepast. — *Jahwe,* volg. alle oude vertt. ingevoegd. — *in — roemen.* Zelfs van de goden vreest de zanger geen tegenspraak als hij Jahwe's grootheid roemt; ook zij toch zijn Jahwe onderdanig; zie op XXIX : 1 en inl. op Ps. LVIII.
2. *voor uw heiligen tempel.* Zie op V : 8. — *gij hebt — hebt,* met weglating van een woord, *uw naam.* Hier en in vs. 3 verplaatst de zanger zich in de toekomst en spreekt hij alsof Jahwe's beloften reeds vervuld, ja, meer dan vervuld zijn.
3. *Ten — mij.* Verg. XVIII : 7.
4. *omdat — gehoord,* Jahwe's beloften aan zijn volk, die zij nu zien in vervulling gaan. Over het denkbeeld dat de heidenen Jahwe zullen loven om hetgeen hij aan Israël doet zie inl. op Ps. XCVIII.
5. *Jahwe's wegen,* zijne handelwijze met zijn volk, eene handelwijze waarin hij zijne heerlijkheid openbaart.
6. Als de hoogverhevene, slaat Jahwe alle menschen gade; verg. XXXIII : 13 v. Hij *ziet naar den nederige om,* om voor hem te zorgen (verg. XCIII : 5—9; Jez. LVII : 15), en op *den trotschaard,* die zich door Jahwe niet gezien waant (X : 4), let hij, om hem te bestraffen. De dichter denkt aan de vromen en hunne vijanden.
8. *volbrengen,* wat ik op grond zijner beloften mag verwachten; zie op LVII : 3. — *uwe goedertierenheid duurt eeuwig.* Zie CXXXVI : 1 enz. — *het werk uwer handen,* de redding en verheerlijking van Israël, die Jahwe, blijkens zijne beloften, zich heeft voorgenomen.

PSALM CXXXIX.

Gods alwetendheid, des vromen troost. — Opschrift (1*a*). De dichter getuigt in zijn gebed dat Jahwe hem door en door kent (1*b*—6); nergens zou hij hem kunnen ontvlieden (7—12); reeds voordat hij geboren werd kende zijn maker hem (13—16). Maar hij kent Jahwe's gedachten niet (17 v.). Jahwe verdelge de boozen, voorwerp van des zangers haat (19—22), en toetse hem en leide hem tot geluk (23 v.).

In dit lied, dat wellicht achter Ps. CXXXVIII geplaatst is omdat ook daarin (vs. 6) het denkbeeld van Jahwe's alwetendheid is uitgesproken, troost zich de vrome over den voorspoed der boozen met de gedachte dat Jahwe hem, den vrome, kent. Het kan uit denzelfden tijd zijn als Ps. XXXIX; LXXIII en *Job,* waarin, evenals hier, het raadsel van den voorspoed der boozen behandeld wordt; in elk geval is het, blijkens de taal, zeer jong.

CXXXIX : 1 Voor den orkestmeester. Van David. Een psalm.
Jahwe, gij doorgrondt en kent mij.

1. *Van David,* In enkele hss. der Gr. vert. wordt hieraan toegevoegd *van Zacharja, voor de verstrooiing.*

2 Gij kent mijn zitten en mijn opstaan,
gij verstaat van verre wat bij mij omgaat;
3 mijn gaan en mijn liggen schift gij,
en met al mijne wegen zijt gij vertrouwd.
4 Want er is geen woord op mijne tong,
of gij, Jahwe, kent het geheel en al.
5 Van achteren en van voren houdt gij mij ingesloten
en legt gij uwe hand op mij.
6 Het te begrijpen is voor mij te wonderbaar,
te hoog; ik kan er niet bij.
7 Waarheen zou ik uwen geest ontloopen,
waarheen ontvlieden uw aangezicht?
8 Steeg ik ten hemel op — daar zijt gíj;
maakte ik het schimmenrijk tot mijne sponde — gij zijt er.
9 Sloeg ik dageraadsvleugelen uit,
liet ik mij neder aan het einde der zee,
10 ook daar zou uwe hand mij leiden,
uwe rechter mij aangrijpen.
11 Sprak ik: Dekke mij slechts de duisternis
en worde het licht nacht te mijner beschutting —
12 ook de duisternis zou niet aan uw oog onttrekken,
en de nacht zou verlichten evengoed als de dag;
de duisternis ware aan het licht gelijk.
13 Want gíj hebt mijnen nieren het aanzijn gegeven,
mij geweven in den schoot mijner moeder.
14 Ik wil u loven, omdat ik verbazend wonderbaar gevormd ben;
wonderbaar zijn uwe werken,
en ik erken dit van ganscher harte.
15 Aan uw oog was mijn gebeente niet onttrokken,
toen ik in het verborgen gemaakt werd,
in 's aardrijks diepten kunstig samengesteld;
16 uwe oogen zagen mijne vormelooze leden,

2. *mijn zitten en mijn opstaan*, met *mijn gaan en mijn liggen* (vs. 3), al wat ik onderneem, ongeveer hetzelfde als *mijn uitgaan en ingaan*; zie op 1 Kon. III : 7. — *van verre*. Of dit beteekent: uit den hemel, dan wel: reeds voorlang, blijkt niet. — *wat bij mij omgaat*, vertaling van een zeer jong woord.

3. *schift*, letterlijk *want*. Het is het gewone woord dat gebruikt wordt voor de handeling waarbij het gedorschte koren in de hoogte geworpen wordt, opdat de wind het kaf wegvoere.

4. *geheel en al*, ook de gezindheid waarmede het gesproken wordt.

5. De zanger vergelijkt zich bij zulk een vervolgde die van alle kanten ingesloten, ja, reeds aangegrepen is. Evenmin als deze aan zijn vervolger, kan hij aan het oog Gods ontkomen.

7. *uwen geest*, de macht waardoor God zich werkzaam betoont in de wereld. Zie op Gen. I : 2.

8 v. Eerst worden het hoogste en het laagste punt, dan het oostelijkste en het westelijkste tegenover elkander gesteld.

8. *Steeg ik*, vertaling van een zeer jong woord.

9. *dageraadsvleugelen*. De dageraad wordt als gevleugeld voorgesteld om de snelheid waarmede hij zich aan den hemel verspreidt. — *het einde der zee*, het uiterste westen.

11. *Dekke*, volg. Lat. en eene Gr. vert.; Hebr. t. heeft een woord dat Gen. III : 15 met *treffen* vertaald is.

13—16. Verg. Pred. XI : 5.

13. *nieren*, zetel des levens; verg. op VII : 10. — *mij geweven*. Verg. Job X : 11.

14. Dit vers zou beter voegen vóor vs. 13, waarbij vs. 15 onmiddellijk aansluit. — *verbazend*, letterlijk *vreeselijk*. De overdenking van Gods wonderen wekt op tot vrees voor hem die tot zooveel in staat is. — *ik — harte*. Al begrijpt hij God niet (vs. 6, 17), zijne wondermacht erkent hij.

15. *in 's aardrijks diepten*. De dichter bedoelt: in den moederschoot, maar hij dacht tevens aan het stof der aarde, waaruit volg. Gen. II : 7; III : 19 de mensch genomen is. Omgekeerd staat Job I : 21 de *moederschoot* voor de aarde waarheen de mensch terugkeert. — *kunstig samengesteld*. Het oorspronkelijke duidt het bewerken van kleederen uit stoffen van verschillende kleuren aan. Het menschelijk lichaam wordt hier dus vergeleken met een uit velerlei stoffen samengesteld borduursel.

16. *mijne vormelooze leden*. Het Hebreeuwsch heeft een enkelvoud, ‚mijn ongevormden klomp', maar

en in uw boek waren ze alle opgeschreven;
dagen werden geschapen, en voor mij was een daarvan bestemd.
17 Hoe onbereikbaar daarentegen voor míj zijn úwe gedachten, o God!
hoe overweldigend groot is de som daarvan!
18 Wilde ik ze tellen — zij zijn talrijker dan de zandkorrelen;
ook bij het ontwaken ben ik nog steeds bij u.
19 Och of gij, God, de boozen wildet dooden —
bloedvergieters, weg van mij! —
20 hen die arglistig zich weerspannig tegen u toonen,
uw naam tot valschheid op de lippen nemen.
21 Zou ik niet haten wie u haten, Jahwe,
niet walgen van wie zich verheffen tegen u?
22 Ik haat hen met een volkomen haat;
vijanden zijn zij mij.
23 Doorgrond mij, God, en ken mijn hart,
toets mij en ken mijne overdenkingen;
24 zie, of ik een weg des onheils betreed,
en leid mij op een eeuwigen weg.

in *ze alle* wordt dit als een meervoud behandeld. — *uw boek.* Zie op Exod. XXXII : 32. — *dagen — bestemd,* het laatste gedeelte letterlijk *en voor hem* (d. i. mijn ongevormden klomp) *was één onder die,* nl. de dag der geboorte. Het denkbeeld dat God vooraf dagen heeft gevormd, dat zij in zijn plan bestaan, is in overeenstemming met de Joodsche denkwijze; ook in Job III : 3—10 wordt over een dag en een nacht gesproken als over wezens die een eigen bestaan hebben.

17. Weet Jahwe alles wat de mensch doet (vs. 2), voor dezen is het daarentegen onmogelijk Jahwe's werken te doorgronden; verg. XCII : 6 v.

18. *ook bij het ontwaken.* Als ik onder het denken over Gods gedachten ben ingeslapen, dan ben ik nog bij het ontwaken met hem bezig, zonder tot eene bevredigende slotsom te zijn gekomen; verg. LXXIII : 16; CXXXI : 1. Ondersteld wordt dat de mensch ook in den slaap inzicht kan verkrijgen; verg. Job IV : 12—21; XXXIII : 14—18.

19 v. De samenhang van deze verzen met het voorafgaande schijnt deze te zijn: Gods overleggingen zijn ondoorgrondelijk; wat o. a., en wel in de eerste plaats, blijkt uit het ongedeerd voortbestaan der boozen (verg. XXXVII; XLIX; LXXIII; *Job*); indien God hen verdelgde, zou zijn raad beter begrepen worden.

19. *bloedvergieters, weg van mij!* De bedoeling is niet: houdt op, mij kwaad te doen! maar: uit mijne oogen! ik kan u, vijanden Gods, niet uitstaan. Verg. vs. 21 v.

20. *zich — toonen,* met verandering van een klinker. — *uw — nemen,* zeer onzekere lezing; in pl. v. *uw naam* heeft grondt. *uwe steden.*

21—24. Al vat de zanger niet waarom God de boozen ongestraft laat, toch zal hij niet versagen (verg. op LXXIII : 23); neen, hij blijft de boozen haten en zich troosten met het denkbeeld dat de Alwetende hem kent en dus hem tot geluk zal leiden.

21. *wie zich verheffen tegen u,* met invoeging van éene letter.

22. *vijanden zijn zij mij.* Het zijn dus geen menschen die den dichter persoonlijk vijandelijk behandelen; maar de vijanden Gods, de boozen, beschouwt hij als de zijne.

24. *een weg des onheils,* een weg die tot onheil leidt, dus: een weg der zonde. — *een eeuwigen weg,* die niet, als die der boozen, op den ondergang, maar op leven uitloopt.

PSALM CXL.

Eene bede om bescherming, die niet ijdel zal zijn. — Opschrift (1). De zanger bidt dat Jahwe hem behoede voor de lagen der boozen (2—6) en spreekt zijn vertrouwen op hem uit (7 v.); hij smeekt dat Jahwe de boozen verdelge (9—11). Hij weet dat de zondaar vergaan zal, en dat Jahwe de vromen zal beschermen en dezen hem loven zullen (12—14).

Evenals in zoovele andere psalmen, klaagt hier de gemeente (verg. op vs. 13) over verdrukking door goddelooze volksgenooten. In strekking komt dit lied met de twee volgende overeen; verg. op vs. 6.

Na vs. 4, 6, 9 staat *sela.*

CXL : 1 Voor den orkestmeester. Een psalm van David.
2 Red mij, Jahwe, uit de macht van booze menschen,
behoed mij voor geweldenaars,
3 die kwaad verzinnen in hun hart,

3. Verg. CXX : 7. — *verwekken,* met verandering van klinkers; Hebr. t. *vreezen* of *zullen vreezen.*

dagelijks strijd verwekken;
4 zij scherpen als eene slang hunne tong,
adderengif is onder hunne lippen.
5 Bewaar mij, Jahwe, voor der boozen handen,
behoed mij voor geweldenaars,
die er op uit zijn mij den voet te lichten.
6 Trotschaards versteken voor mij vallen en koorden,
spannen een net langs het spoor,
zetten voor mij valstrikken op.
7 Ik zeg tot Jahwe: Gij zijt mijn God;
leen het oor, Jahwe, aan mijne smeekingen.
8 Jahwe, Heer, sterkte mijner redding,
gij beschut ten dage der wapenrusting mijn hoofd.
9 Willig, Jahwe, de wenschen des boozen niet in,
doe niet gelukken wat hij beraamt.
10 Steken zij die mij omringen het hoofd op,
dan bedekke hen zelven het onheil hunner lippen.
11 Hij doe kolen op hen regenen,
doe hen vallen in het vuur,
in kuilen, zoodat zij niet weder opstaan.
12 De kwaadspreker, hij zal niet standhouden op aarde,
de geweldenaar, het onheil zal hem voortjagen met stoot op stoot.
13 Ik weet dat Jahwe zal handhaven het recht des ellendigen,
de rechtzaak der armen.
14 Ja, de rechtschapenen zullen uw naam loven,
de deugdzamen wonen voor uw aangezicht.

4. Zie op LXIV : 4.
6. Hetzelfde beeld ook in de twee volgende psalmen, CXLI : 9; CXLII : 4; verg. IX : 16; XXXI : 5; LVII : 7; LXIV : 6.
8. *sterkte mijner redding*, nagenoeg dezelfde uitdrukking XXVIII : 8. — *gij — hoofd*, als met een helm; verg. Jez. LIX : 17. — *ten dage der wapenrusting*, in de dagen des strijds.
10. Verg. CIX : 17—19. — *Steken ... op*, volgens andere klinkers; grondt. heeft, als slot van het vorige vers, *dat zij opstaan*. De fout is blijkbaar zeer oud; want grondt. heeft daarna *sela*. — *het onheil hunner lippen*, het leed dat zij toewenschen of waarmede zij dreigen.
11. *Hij doe .... regenen*, volg. verb. t.; grondt. *Mogen .... dalen* of *doen dalen*. Verg. XI : 6. — *kuilen*, onzekere vertaling.
12. *De kwaadspreker*, letterlijk *De man der tong*.
13. Met *des ellendigen* en *der armen* is Israël bedoeld; verg. op IX : 13. — Over den eersten regel verg. IX : 5*a*.
14. *wonen voor uw aangezicht*. Zie op XV : 1.

PSALM CXLI.

Bede om bewaard te blijven voor de strikken der boozen. — Opschrift (1*a*). De zanger bidt dat Jahwe hem verhoore (1*b*, 2). Jahwe zette eene wacht voor zijne lippen (3), doe hem het verkeer met euveldaders vlieden (4), gewillig de bestraffing eens rechtschapenen aannemen (5*a*) en onder vervolgingen bidden (5*b*, 6). In levensgevaar neemt hij zijne toevlucht tot Jahwe (7 v.), die hem bescherme tegen zijne belagers en dezen in hunne eigen netten doe vallen (9 v.).

In dit lied, dat voor een deel in zeer geschonden staat is overgeleverd, spreekt, evenals in het vorige, de verdrukte gemeente (zie op vs. 7). Het is gedicht in een tijd toen voor de vromen de verleiding om van Jahwe afvallig te worden zeer groot was.

CXLI : 1 Een psalm van David.
Jahwe, ik roep u aan, spoed u tot mij;
leen mij het oor wanneer ik tot u roep;

1. *spoed u tot mij*. Evenzoo LXX : 6. Gewoonlijk *spoed u mij ter hulpe*, XXII : 20; XL : 14; LXXI : 12.

2 zij in uw oog mijn gebed als offerwierook,
mijn opheffen der handen als een avondoffer.
3 Zet, Jahwe, eene wacht voor mijn mond,
behoed de deur mijner lippen.
4 Geef dat mijn hart zich niet tot iets slechts neige,
zoodat ik in snoodheid wandaden zou plegen,
met mannen die euveldaders zijn;
dat ik mij niet vergaste aan hunne lekkernijen.
5 Slaat mij een gerechte, dat is goedheid;
tuchtigt hij mij, dat is zalf voor het hoofd;
mijn hoofd weigere het niet,
maar nog rijze mijne bede onder het kwaad dat zij mij aandoen;
6 zelfs als hunne rechters mij langs de rots naar beneden werpen,
mogen zij hooren dat mijne woorden liefelijk zijn.
7 Gelijk wanneer men den bodem bewerkt en doorploegt,
zoo ligt ons gebeente verstrooid aan den muil van het doodenrijk.
8 Want op u, Jahwe, Heer, zijn mijne oogen geslagen;
bij u zoek ik mijne toevlucht; giet mijn leven niet uit.
9 Bewaar mij voor den strik dien zij mij gespannen hebben,
voor de valstrikken der euveldaders;
10 dat de boozen in hunne eigen netten vallen,
altegader, terwijl ik voorbijga!

2. Werke mijn gebed bij u zooveel uit als *offerwierook* en *avondoffer*. De dichter is blijkbaar overtuigd van de hooge waarde van den eeredienst. — *offerwierook*. Of hierbij gedacht wordt aan het offer op het wierookaltaar (Exod. XXX : 1—10), dan wel aan den wierook die volg. Lev. II : 1 v., 15 v. met de aandenkingsgave van het meeloffer op het altaar ontstoken werd, blijkt niet. In elk geval heeft de dichter Ezra's Wetboek gekend. Hiertegen pleit niet de vermelding van het *avondoffer*, letterlijk *avond-meeloffer*. Want wel was vóor de Ballingschap het dagelijksch avondoffer een meeloffer (zie op 2 Kon. XVI : 15) en werd in Ezra's Wetboek voorgeschreven dat het, evenals het morgenoffer, een brandoffer van een lam moest zijn (zie op Exod. XXIX : 38—42),, maar des ondanks bleef de oude naam voor het avondoffer in gebruik; verg. Dan. IX : 21. Zelfs is die naam na het ophouden van den eeredienst aan de avondgodsdienstoefening in de synagoge gegeven.

3. De zanger bidt bewaard te blijven voor het onbehoorlijk spreken over Gods bestuur, zooals b. v. Job had gedaan, Job XXXIX : 34—38; XLII : 3; verg. Ps. XXXIX : 2; Sir. XXII : 25. De verdrukking die de vromen leden kon hiertoe licht verleiden. — *de deur mijner lippen*. Verg. Micha VII : 5.

4. *hunne lekkernijen*, de genietingen die vaak het loon der zonde zijn en den vrome tot afval kunnen verlokken.

5 v. Deze verzen zijn in een zeer slechten toestand tot ons gekomen; de lezing en vertaling vooral van vs. 5*b*, 6 berust grootendeels op gissing. Het is echter in het algemeen duidelijk, wat de dichter wil zeggen: hij bidt dat de bestraffing des rechtschapenen hem liever zij dan het genot dat de booze smaakt. Verg. Spr. XXVII : 6; XXVIII : 23, ook op Spr. XIII : 18.

5. De tuchtiging eens rechtschapenen baart vreugde, gelijk de zalf op het hoofd een teeken van blijdschap is; zie op Ruth III : 3. — Vóor *mijne bede* is *en* weggelaten.

6. *hunne rechters*, die der rechtschapenen. De dichter doelt op een tijd als de vromen het roer in handen hebben.

7. Hier spreekt de zanger van zich zelven niet, als elders, in het enkelvoud, maar in het meervoud (*ons gebeente*); zoodat hij blijkbaar niet een enkel persoon maar de gemeente is. — De dichter drukt zich, indien de tekst ongerept is, zeer onduidelijk uit en verwart wellicht twee beelden: in het eene wordt Israël met een veld dat beploegd wordt (verg. CXXIX : 3) vergeleken, in het andere met doodsbeenderen; verg. LIII : 6. Hem kan het veld met doodsbeenderen van Ezech. XXXVII : 1—14 voor den geest hebben gezweefd.

8. *Want*. Waarvan dit reden geeft, is niet duidelijk. Het schijnt dat de dichter zich gebrekkig uitdrukt en zeggen wil: al ben ik den dood nabij (vs. 7), toch wanhoop ik niet; want op u, Jahwe, vertrouw ik. — *op* — *geslagen*. Verg. XXV : 15. — *Jahwe, Heer*. Verg. LXVIII : 21. — *giet mijn leven niet uit*. Verg. op Jez. LIII : 12.

9 v. Verg. op VII : 16.

9. Verg. op CXL : 6.

10. *hunne*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zijne*. — *terwijl* (letterlijk *totdat*; verg. op XCIV : 12 v.) *ik voorbijga*, ongedeerd langs de netten.

PSALM CXLII.

Gebed om verlossing. — Opschrift (1). Smeekend roept de zanger tot Jahwe (2 v.); men heeft hem

een strik gespannen, en hij is hulpeloos (4 v.). Hij roept tot Jahwe, zijne toevlucht (6), die hem verlosse van zijne vervolgers; opdat hij, door vromen omringd, zijn weldoener love (7 v.).

De achtergrond van dit lied is dezelfde als van de twee onmiddellijk voorafgaande.

CXLII : 1 Een kunstig lied van David, toen hij in de spelonk was. Een gebed.
2 Luide krijt ik tot Jahwe,
luid smeekend roep ik Jahwe aan;
3 ik stort mijne klacht voor hem uit,
maak hem mijn nood bekend.
4 Toen mijn geest in mij omneveld werd —
en gij weet hoe mijn weg is —
hebben zij op het pad waarop ik ging
een strik voor mij verstoken.
5 Schouw ik naar rechts, of zie ik naar links —
niemand die mij wil kennen;
elke wijkplaats ging mij verloren;
niemand vraagt naar mij.
6 Tot u, Jahwe, krijt ik;
ik zeg: gíj zijt mijne toevlucht,
mijn deel in het land der levenden.
7 Luister naar mijne klacht,
want ik ben zeer zwak;
verlos mij van mijne vervolgers,
want zij zijn mij te sterk.
8 Voer mij uit den kerker,
opdat ik uwen naam love.
Rechtschapenen zullen mij omringen,
wanneer gij mij weldoet.

1. *Een kunstig lied.* Zie op XXXII : 1. — *toen — was,* in de bergveste van Adullam; zie op LVII : 1 en op 1 Sam. XXII : 1. De schrijver van het opschrift dacht waarschijnlijk aan den tijd toen David daar, volg. 2 Sam. XXIII : 13—17, door de Filistijnen was ingesloten. Hij meende blijkbaar dat de bede *Voer mij uit den kerker* (vs. 8) zich uit den toestand waarin David zich toen bevond goed liet verklaren. — *Een gebed.* Zie op LXXII : 20.
2. Verg. III : 5; XXX : 9; LXXVII : 2.
3. *ik stort mijne klacht voor hem uit.* Verg. CII : 1.
4. *Toen — werd,* toen ik reeds door lijden was uitgeput. Verg. CXLIII : 4; Jona II : 7. — *hoe mijn weg is,* hoe ellendig mijn lot is. — *hebben — verstoken.* Verg. op CXL : 6.
5. *zie ik,* met verandering van klinkers. — *naar links,* naar gissing ingevoegd. — *elke — verloren.* Verg. Job XI : 20.
6. *gíj zijt mijne toevlucht.* Verg. XCI : 9. — *mijn — levenden.* Van u alleen heb ik zoolang ik leef heil te wachten.
7. *Luister — klacht.* Verg. XVII : 1; LXI : 2; LXXXVIII : 3. — *zij — sterk.* Verg. XVIII : 18*b*.
8. *kerker,* eigenlijk eene omsloten ruimte waaruit men zich niet kan bevrijden, ook Jez. XLII : 7 beeld van ellende. — *Rechtschapenen zullen mij omringen,* om met bewondering en dankbaarheid mij aan te staren en u te verheerlijken.

PSALM CXLIII.

Gebed om leering en redding. — Opschrift (1*a*). De zanger bidt dat Jahwe hem verhoore en zijne zonden niet gedenke (1*b*, 2); want hij is ellendig door het leed dat zijne vijanden hem aandoen (3 v.). Bemoedigd door de gedachte aan hetgeen Jahwe voormaals gedaan heeft, bidt hij dat Jahwe, door hem te leeren wat hij doen moet, hem uit den nood verlosse (5—10). Moge Jahwe hem leven schenken en zijne vijanden verdelgen! (11 v.).

Dit lied, dat, zeker om vs. 2, tot de kerkelijke boeteliederen gerekend wordt (zie inl. op Ps. VI), bestaat voor een goed deel uit regels aan andere psalmen ontleend (zie aantt.) en is derhalve zeer jong. De achtergrond is dezelfde als die van CXL—CXLII, waarmede ons lied ook in strekking overeenkomt, doch waarvan het zich in dit opzicht onderscheidt dat hier, evenals in Ps. CXIX, met de bede

om verlossing de wensch om Jahwe's wil te leeren kennen en betrachten nauw verbonden is. Dat de zanger de gemeente is zie op vs. 5 v.
Aan het slot van vs. 6 staat *sela.*

CXLIII : 1 Een psalm van David.
Jahwe, hoor mijn gebed,
leen het oor aan mijne smeekingen;
antwoord mij in uwe trouw, in uwe gerechtigheid.
2 En treed met uw dienstknecht niet in het gericht;
geen der levenden toch heeft ooit recht voor u.
3 Want de vijand vervolgde mij ten doode,
vertrad mijn leven tegen den grond,
heeft mij doen nederzitten in het duister,
als hen die voorlang gestorven zijn.
4 Dies is mijn geest in mij omneveld,
mijn hart in mij ontsteld.
5 Ik denk aan de oude dagen,
ik gewaag van al wat gij deedt,
ik peins over het werk uwer handen;
6 ik breid tot u mijne handen uit,
mijne ziel dorst naar u, als een verschroeide bodem.
7 Antwoord mij spoedig, Jahwe!
Mijn geest is uitgeput;
verberg uw aangezicht niet voor mij;
anders word ik hun die ter groeve dalen gelijk.
8 Doe mij in den morgenstond uwe goedertierenheid hooren;
op u toch vertrouw ik;
doe mij den weg kennen dien ik gaan moet;
naar u toch strek ik mijn zielsverlangen uit.
9 Verlos mij van mijne vijanden, Jahwe;
want tot u vlucht ik.
10 Leer mij te doen wat u behaagt; want gíj zijt mijn God;
uw goede geest leide mij op een effen pad.
11 Om uws naams wil, Jahwe, schenk mij leven,
voer mij, in uwe gerechtigheid, uit levensgevaar;
12 verdelg, in uwe goedertierenheid, mijne vijanden,

Vs. 3*b*. Klaagl. III : 6.

1. *Een psalm van David.* Gr. vert. voegt hieraan toe *toen zijn zoon* (of *zijn zoon Absalom*) *hem vervolgde.* — *uwe gerechtigheid,* welke eischt dat gij uwe eer handhaaft en dus uw gunsteling redt.
2. Verg. Job IV : 17; IX : 2. — *uw dienstknecht,* hier en vs. 12, Israël; zie op vs. 5 v. en verg. op LXXXVI : 16.
3. *Want* geeft reden van vs. 1. — *de vijand* — *grond.* Verg. VII : 6. — *heeft* — *zijn.* Verg. LXXXVIII : 5—7. Gelijk de voorlang gestorvenen reeds geruimen tijd van het licht vervreemd zijn, zoo ken ik reeds lang geen voorspoed meer.
4. *Dies* — *omneveld.* Verg. CXLII : 4; Jona II : 7.
5 v. De gedachte aan hetgeen Jahwe vroeger gedaan heeft geeft den zanger moed zich om hulp tot hem te wenden. Daar met Jahwe's werk in *oude dagen* bedoeld is wat hij voor Israël deed, is de zanger die zich met de gedachte daaraan bemoedigt blijkbaar niet een enkel persoon, maar de gemeente.
5. Verg. LXXVII : 6 v., 12 v.
6. *ik* — *uit.* Verg. op 1 Kon. VIII : 22. — *dorst,* duidelijkheidshalve ingevoegd. Verg. LXIII : 2.
7. De laatste twee regels zijn ontleend aan XXVII : 9; XXVIII : 1.
8. *Doe* — *hooren.* Doe mij, na den nacht des rampspoeds (verg. XC : 14*a*), ervaren dat gij goedertieren zijt. — *doe* — *moet.* De zanger erkent hier en vs. 10 dat het volbrengen van Jahwe's wil de voorwaarde is om verlost te worden. — Den tweeden en vierden regel vinden wij, in omgekeerde orde, ook XXV : 1 v., den derden XXV : 4*a*.
9. *tot u vlucht ik,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *bij u verberg ik.*
10. *uw goede geest.* Verg. Neh. IX : 20. — *op een effen pad,* volg. hss.; Hebr. t. *in een effen land.* Verg. XXVII : 11.
11. *Om uws naams wil, Jahwe.* Evenzoo XXV : 11*a*. — *schenk mij leven.* Verg. op CXIX : 17.

en richt allen die mij in het nauw brengen te gronde;
want ik ben uw dienstknecht.

12. Over de eerste twee regels verg. LIV : 7, over den laatsten CXVI : 16.

PSALM CXLIV.

Gebed om zege en zegen. — Opschrift (1*a*). De zanger looft Jahwe, die hem over volkeren doet zegevieren (1*b*, 2), Jahwe, die op den mensch, hoe nietig hij zij, acht slaat (3 v.). Moge Jahwe hem redden uit de macht zijner vijanden (5—8). Tot eer van Davids redder zal hij zingen (9 v.). Jahwe verlosse hem (11) en doe een tijd van welvaart en vrede voor hem aanbreken (12—14). Gelukkig het volk dat door Jahwe gezegend wordt! (15).

Daar het eerste deel van dit lied nagenoeg geheel uit andere liederen, vooral uit Ps. XVIII (2 Sam. XXII), is overgenomen (zie op vs. 1*b*, 2, op vs. 5—7 en op vs. 10, en verg. op vs. 3, op vs. 4 en op vs. 9), is waarschijnlijk ook het laatste, vs. 12—15, dat zeer gebrekkig met hetgeen voorafgaat samenhangt, hoewel wij het elders niet terugvinden, aan een verloren gegaan lied ontleend. Is dus deze psalm weinig oorspronkelijk, wij kunnen toch in de strekking zekere eenheid ontdekken: de gemeente (zie op vs. 7 en op vs. 12—15) bidt om overwinning op hare vijanden en om een tijd van voorspoed, en wel met zulk een vertrouwen, dat zij niet slechts bidt, maar ook dankt en jubelt, als was haar gebed reeds verhoord.

CXLIV : 1 Van David.
Geloofd zij Jahwe, mijn rotssteen,
die mijne handen oefent ten oorlog,
mijne vingeren ten krijg;
2 hij, mijne sterkte en mijne veste,
mijn burg en mijn bevrijder,
mijn schild en een op wien ik bouw,
die volkeren aan mij onderwerpt.
3 Jahwe, wat is de mensch, dat gij hem wilt kennen,
het menschenkind, dat gij acht op hem geeft?
4 De mensch is aan iets ijdels gelijk,
zijne dagen zijn als eene vluchtige schaduw.
5 Jahwe, neig uwen hemel en daal neder,
raak de bergen aan, dat zij rooken;
6 slinger bliksems en verstrooi hen,
schiet uwe pijlen af en breng hen in beroering;
7 strek uwe hand uit van den hooge;
ontruk mij en red mij uit groote wateren,
uit de hand van vreemden,
8 wier mond valschheid spreekt
en wier rechterhand eene hand van bedrog is.

Vs. 3. VIII : 5. — Vs. 7*d*, 8. Vs. 11.

1*a*. *Van David.* Gr. vert. voegt hieraan toe *tot Goliath* (gericht).
1*b*, 2. Deze verzen zijn nagenoeg geheel aan Ps. XVIII ontleend; verg. vs. 1*a* met XVIII : 47*a*; vs. 1*b* met XVIII : 35; vs. 2*a* met XVIII : 2 v.; vs. 2*b* met XVIII : 48*b*.
2. *mijne sterkte,* volgens gissing naar XVIII : 2; grondt. *mijne goedertierenheid.* — *volkeren,* volg. hss., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *mijn volk*; verg. XVIII : 48.
3. *kennen.* Zie op I : 6.
4. *De — gelijk.* Verg. XXXIX : 6, 12; LXII : 10. — *zijne — schaduw.* Het menschenleven wordt om zijne kortheid en vluchtigheid vaak met eene schaduw vergeleken; zie op Job VIII : 9.
5—7. Ook deze verzen zijn grootendeels aan Ps. XVIII ontleend; verg. vs. 5*a* met XVIII : 10*a*; vs. 6 met XVIII : 15; vs. 7*a* met XVIII : 17*a* (waar *reikte* vertaling is van hetzelfde Hebreeuwsche woord als hier *strek ... uit*); vs. 7*b* met XVIII : 17*b*, 18. In Ps. XVIII echter wordt de redding waarom hier gebeden wordt als reeds geschied voorgesteld. Vs. 5*b* is uit CIV : 32*b*.
6. *hen,* de vijanden.
7. *hand,* volg. hss. en alle oude vertt.; Hebr. t. heeft het tweevoud. — Daar de zanger door *vreemden* verdrukt wordt, is hij blijkbaar niet een enkel persoon, maar de gemeente.
8. De vijanden zijn meineedigen. Bij het zweren stak men de *rechterhand* op.

9 God, een nieuw lied wil ik u ter eere zingen;
ik wil op de tiensnarige luit voor u spelen;
10 voor u, die den koningen de overwinning schenkt,
die David, zijn dienaar, aan het booze zwaard ontrukt.
11 Ontruk mij en red mij uit de hand van vreemden,
wier mond valschheid spreekt
en wier rechterhand is eene hand van bedrog.
12 Opdat het zij:
Onze zonen in hunne jeugd
aan zorgvuldig gekweekt plantsoen gelijk,
onze dochteren aan hoekzuilen,
uitgehouwen in paleisstijl;
13 onze voorraadschuren gevuld,
verschaffend allerhande spijs;
ons kleinvee duizenden werpend,
vertienduizendvoudigd op onze beemden;
14 onze runderen beladen;
geen bres en geen uittocht,
en geen gekerm op onze pleinen. —
15 Gelukkig het volk dat dit lot heeft,
gelukkig het volk welks God is Jahwe!

Vs. 11. Vs. 7*d*, 8. — Vs. 15*b*. XXXIII : 12*a*.

9 v. De zanger jubelt als was zijne bede reeds verhoord.
9. Dit vers is aan XXXIII : 2 v. ontleend.
10. *die David — ontrukt.* De dichter, dit ontleenende aan XVIII : 51, denkt aan Israël, den erfgenaam der door Jahwe aan David gedane belofte (zie inl. op Ps. II), en bedoelt dus: die zijn volk uit de macht der heidenen verlost.
12. *Opdat het zij.* Hiermede is omschreven het Hebreeuwsche woord waardoor wordt aangeduid dat dit vers met het voorgaande in betrekking moet worden gebracht. De manier waarop het hier gebruikt wordt is begrijpelijk als het volgende eene aanhaling is; verg. Inl. — *Onze — gelijk.* Verg. CXXVIII : 3*b*. — *hoekzuilen.* Het aldus vertaalde Hebreeuwsche woord komt nog voor Zach. IX : 15, waar er de *hoeken* of *hoekzuilen* van het altaar mede aangeduid worden. De vergelijking bedoelt: zoo schoon en slank.
13. *allerhande spijs,* letterlijk *van soort tot soort,* vertaling van een Arameesch woord.
14. *onze runderen,* volgens andere klinkers. — *beladen,* zwaar beladen wagens voorttrekkend. Anderen *drachtig.* — *geen uittocht,* d. i. geen gevankelijk weggevoerden, letterlijk *geen uitgaande,* nl. bevolking; waarschijnlijk is de regel ingegeven door herinnering aan Am. IV : 3.

PSALM CXLV.

Alle vleesch love Jahwe's grootheid en goedheid! — Opschrift (1*a*). De zanger wil Jahwe voor eeuwig loven (1*b*, 2). Zijne daden van macht en goedertierenheid, die het eene geslacht aan het andere heeft overgeleverd, wil ook hij vermelden (3—9). Alles en allen moeten Jahwe's eeuwig koningschap roemen(10—13). Hij is getrouw, de steun der ter neder gebogenen, de verzorger van al wat leeft, de machtige beschermer van allen die hem vreezen (14—20). De zanger zelf en alle vleesch moeten hem loven tot in eeuwigheid (21).

Dat dit lied, in de oude Kerk een psalm bij het middagmaal, zeer jong is blijkt reeds hieruit dat het later dan Ps. CIV is gedicht; zie op vs. 15 v. Het kenmerkt zich door zeer verheven denkbeelden over Jahwe, wiens goedheid zich uitstrekt over al zijne werken en door *alle vleesch* tot in eeuwigheid moet worden geroemd.

CXLV : 1 Een loflied van David.
alef Ik zal u verhoogen, mijn God en koning,
en uwen naam loven voor eeuwig en altijd;

1. *Een loflied.* Dit opschrift, naar vs. 21*a* gevormd, komt elders in den ganschen bundel niet voor. — *Ik — God.* Verg. XVIII : 2; XXX : 2; CXVIII : 28. — *mijn God en koning* (letterlijk *mijn God, o koning*). Jahwe is koning niet slechts van Israël, maar van de wereld. — *loven — altijd.* Dit is beter verstaanbaar op de lippen van een volk of eene gemeente dan op die van een enkel persoon.

beth 2 elken dag zal ik u loven,
en uwen naam prijzen voor eeuwig en altijd.
gimel 3 Groot is Jahwe en zeer te prijzen,
en ondoorgrondelijk zijne grootheid.
daleth 4 Het eene geslacht roemt bij het andere uwe werken,
en zij verkondigen uwe sterke daden;
he 5 zij spreken van uwe luistervolle heerlijke majesteit —
ik wil gewagen van uwe wonderen;
wau 6 zij verhalen van de kracht uwer geduchte daden —
ik wil uwe groote werken vermelden;
zain 7 zij doen de herinnering aan uwe groote goedheid stroomen,
en jubelen in uwe gerechtigheid:
het 8 ontfermend en barmhartig is Jahwe,
lankmoedig en groot van goedertierenheid;
tet 9 goed jegens allen is Jahwe,
zijn erbarmen strekt zich over al zijne werken uit.
jod 10 Dat u, Jahwe, al uwe werken loven,
en uwe vromen u roemen;
kaf 11 dat zij uw heerlijk koningschap vermelden,
gewagen van uwe sterkte;
lamed 12 om den menschenkinderen zijne sterke daden bekend te maken,
de luistervolle heerlijkheid van zijn koningschap.
mem 13 Uw koningschap is een koningschap voor alle eeuwen,
uwe heerschappij duurt alle geslachten door.
nun Betrouwbaar is Jahwe in al zijne woorden,
en goedertieren in al zijne werken.
samech 14 Jahwe steunt al wie vallen
en richt alle gebogenen op.
ain 15 Aller oogen wachten op u,
en gij geeft hun hunne spijze te rechter tijd;
phe 16 uwe hand openend
en al wat leeft verzadigend met welbehagen.
tsade 17 Jahwe is gerecht in al zijne wegen
en goedertieren in al zijne werken.
kof 18 Jahwe is allen die hem aanroepen nabij,

Vs. 3*a*. XLVIII : 2*a*; XCVI : 4*a*; 1 Kron. XVI : 25*a*. — Vs. 8. Exod. XXXIV : 6 enz. — Vs. 15 v. CIV : 27 v.

4—7. De groote werken van Jahwe, die het eene geslacht aan het andere heeft overgebracht, wil ook de zanger vermelden.

4. *Het — werken,* zooals volg. XIX : 3 elke dag en elke nacht de prediking van Gods heerlijkheid aan een volgenden overbrengt. — *roemt.* Verg. op LXIII : 4.

5. *zij spreken,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en de daden*; wat bij den volgenden regel behoort, die dan vertaald zou moeten worden *en van uwe wonderdaden wil ik gewagen.*

7. *doen ... stroomen.* Verg. op Micha II : 6.

8 v. Dit is de inhoud der prediking van de *groote goedheid* Gods (vs. 7), die het eene geslacht aan het andere overbrengt.

12. Terwijl in hetgeen voorafgaat en volgt tot Jahwe het woord wordt gericht, wordt hier van hem gesproken.

13. *Uw — door.* Verg. Dan. IV : 3*b*, 34. — De laatste twee regels, welker aanvangsletter is *nun*, zijn naar Gr., Lat. en Syr. vertt. ingevoegd. Het is zeer onwaarschijnlijk dat deze letter zou hebben ontbroken.

14. *richt alle gebogenen op.* Verg. CXLVI : 8.

15 v. Dat deze verzen aan de gelijkluidende plaats (CIV : 27 v.) ontleend zijn, en niet omgekeerd, volgt hieruit dat zij in Ps. CIV veel meer dan hier samenhangen met hetgeen er aan voorafgaat en er op volgt. Onze dichter heeft ze voor zijn alphabetisch lied geschikt gemaakt door het eene met *ain*, het andere met *phe* te laten aanvangen; wat in Ps. CIV het geval niet is.

16. *met welbehagen,* met hetgeen hij in zijne goedheid wil geven.

17. *in al zijne wegen,* in al wat hij doet.

allen die hem aanroepen in waarheid.
res 19 Hij vervult de wenschen van hen die hem vreezen,
hoort hun gekrijt en redt hen.
sjin 20 Jahwe behoedt allen die hem liefhebben,
maar hij verdelgt alle boozen.
tau 21 Den lof van Jahwe zal mijn mond vermelden,
en alle vleesch zal loven zijn heiligen naam
voor eeuwig en altijd.

18. *in waarheid*, zoodat het hun met het dienen van Jahwe ernst is.
19. *die hem vreezen.* Dezelfden als *die hem liefhebben* van vs. 20.

PSALM CXLVI.

Lof zij Sions God, den eenigen helper! — De zanger wil Jahwe loven zoolang hij leeft (1 v.). Men vertrouwe niet op den mensch, wiens bestaan vluchtig is (3 v.). Gelukkig hij wiens helper is Jahwe, de almachtige en getrouwe, de steun der ellendigen (5—9). Jahwe, Sions God, is koning voor eeuwig (10).

De gemeente (zie op vs. 1) spreekt hare overtuiging uit dat Jahwe de eenige is op wien men bouwen kan. Wel haar, als zij op hem alleen, en niet op menschen, haar vertrouwen stelt!

De psalm, die met den onmiddellijk voorafgaanden trekken van overeenkomst vertoont (zie op vs. 7, 8 en 10), heeft met de vier volgende het *Hallelujah* aan het begin en aan het einde gemeen.

CXLVI : 1 Hallelujah!
Prijs, mijne ziel, Jahwe!
2 Ik zal Jahwe prijzen terwijl ik nog leef,
met stem en snaren mijn God roemen, zoolang ik er nog ben.
3 Vertrouwt niet op edelen,
niet op den mensch, die niet redden kan;
4 gaat zijn adem uit, dan keert hij naar zijn aardbodem terug,
en is het met zijne voornemens gedaan.
5 Gelukkig hij wiens hulp Jakobs God is,
wiens hoop is op Jahwe, zijn God,
6 die hemel en aarde heeft gemaakt,
de zee en al wat daarin is;
die trouw blijft voor eeuwig;
7 die den verdrukten recht verschaft,
den hongerigen brood geeft.
Jahwe schenkt aan gebondenen vrijheid;
8 Jahwe maakt blinden ziende;
Jahwe richt gebogenen op;
Jahwe heeft rechtschapenen lief;
9 Jahwe behoedt de vreemden,
wees en weduwe houdt hij staande,

1. In Gr. vert. wordt deze psalm met de twee volgende aan Haggai en Zacharja toegekend. — *Prijs — Jahwe!* Deze woorden komen nagenoeg evenzoo CIII : 1, 22; CIV : 1, 35 voor en zijn, zoo hier als daar (zie inl. op Ps. CIII), woorden der gemeente, die in dit en het volgende vers van zich zelve in het enkelvoud, in vs. 3 tot hare leden in het meervoud (*Vertrouwt*) spreekt.
2. Verg. LXIII : 5; CIV : 33.
3. Verg. CXVIII : 8 v. — *niet op — kan.* Verg. LX : 13.
4. Verg. CIV : 29 en aant. aldaar; 1 Makk. II : 63. — *zijn aardbodem*, dien waaruit hij genomen werd (verg. Gen. III : 19). CIV : 29 *hun stof.* — *zijne voornemens*, evenals *hoop* in vs. 5, vertaling van een Arameesch woord.
5. Verg. XXXIII : 12; CXLIV : 15.
6. *daarin*, in het Hebreeuwsch meervoud; het slaat niet slechts op *de zee*, maar ook op *hemel en aarde.*
7 v. Verg. Jez. XLII : 7.
7. *die — verschaft.* Verg. CIII : 6. — *den hongerigen brood geeft.* Verg. CIV : 27; CXLV : 15 v.
8. *Jahwe richt gebogenen op.* Evenzoo CXLV : 14.
9. *vreemden, wees en weduwe.* Deze samenvoeging, in *Psalmen* alleen hier, komt meermalen in de wet voor, b. v. Deut. XIV : 29; XXIV : 19—21; XXVI : 12 v. — *doet hij verkeerd loopen*, zoodat hij ten verderve voert; verg. I : 6.

maar den weg der boozen doet hij verkeerd loopen.
10 Voor eeuwig zal Jahwe koning zijn,
uw God, Sion, geslacht uit geslacht in.
Hallelujah!

10. *zal Jahwe koning zijn.* Zie inl. op Ps. XCIII en verg. CXLV : 13.

PSALM CXLVII.

Lof zij den hersteller Israëls! — Opwekking om Jahwe te prijzen (1). Hij, de machtige en wijze helper der ellendigen, zal Israël herstellen (2—6). Men zinge ter eer van den Alverzorger (7—9), die wil dat men niet van eigen kracht maar van hem heil verbeidt (10 v.). Sion prijze zijn God, die het sterk en gezegend maakt (12—14), die door zijn bevel sneeuw en ijs doet ontstaan en verdwijnen (15—18); hij maakte aan Israël, en aan geen ander volk, zijne woorden bekend (19 v.).

Dit lied, grootendeels bestaande uit herinneringen aan andere geschriften (zie aantt.), is in de oude vertalingen in tweeën gesplitst, en wel zoo dat daarin vs. 1—11 Ps. CXLVI heet en vs. 12—20 Ps. CXLVII; zie inl. op *Psalmen*. Met het herstel van Israël, waarvoor Jeruzalem Jahwe moet loven, bedoelt de dichter niet eene gebeurtenis die reeds plaats had, maar de verheerlijking die volk en stad nog te wachten staat. Van die toekomstige verheerlijking is de dichter zoo vast verzekerd, dat hij zijn volk opwekt, nu reeds Jahwe te loven, als een die zijn woord in vervulling doet gaan.

CXLVII : 1 Prijst Jah; want het is goed onzen God te bezingen;
want het is liefelijk — gepast is een loflied.
2 Jahwe herbouwt Jeruzalem,
herzamelt Israëls verdrevenen,
3 hij die de gebrokenen van hart geneest
en hunne wonden verbindt,
4 die het getal der sterren bepaalt,
ze alle bij name roept.
5 Groot is onze Heer en geducht in kracht,
mateloos is zijn doorzicht;
6 Jahwe houdt deemoedigen staande,
werpt boozen neder ter aarde.
7 Heft voor Jahwe een lofzang aan,
speelt op de citer tot eer van onzen God,
8 van hem die den hemel met wolken bedekt,
regen bereidt voor de aarde,
die aan de bergen gras doet ontspruiten,
9 aan het vee zijne spijze geeft,
aan de jonge raven, die er om roepen.
10 Niet in de sterkte van het paard heeft hij welgevallen,
de schenkelen des mans behagen hem niet;
11 Jahwe heeft behagen in hen die hem vreezen,
die verbeiden zijne goedertierenheid.

1. Zie op CXLVI : 1. — *Prijst Jah,* vertaling van *Hallelujah* (zie op XV : 1), dat hier vertaald wordt omdat het met het vervolg nauw verbonden is en dus tot het lied zelf behoort. — *het is goed, het is liefelijk.* Zie CXXXIII : 1. — *gepast is een loflied.* Verg. XXXIII : 1,

2. *Jahwe herbouwt Jeruzalem.* Verg. Jez. LXII : 5. — *herzamelt — verdrevenen.* Verg. Jez. LVI : 8.

3—6. Door zijne macht en wijsheid (vs. 4 v.) is Jahwe in staat hulpbehoevenden te helpen en de boozen te verderven (vs. 3, 6). Daarom is de verwachting niet ongegrond dat hij Jeruzalem herbouwen en Israël herzamelen zal (vs. 2).

4 v. Verg. Jez. XL : 26, 28.

5. *onze Heer.* Zie op VIII : 2.

8. Verg. CIV : 13 v.

9. *aan de jonge raven, die er om roepen.* Verg. Job XXXIX : 3.

10 v. Hij die alles verzorgt (vs. 8 v.) wil dat men op hem en niet op eigen kracht vertrouwe. Verg. XX : 8; XXXIII : 16—19.

10. *de schenkelen des mans,* die iemand doen vaststaan in den krijg en hem redden als hij vluchten moet; verg. XXXIII : 16 v.; Am. II : 14 v.

12 Roem, Jeruzalem, Jahwe,
prijs, Sion, uw God;
13 want hij maakt sterk de grendels uwer poorten,
zegent in uw midden uwe zonen;
14 hij die aan uw gebied vrede schenkt,
u met vet van tarwe verzadigt;
15 die zijn bevel naar de aarde uitzendt,
zijn woord, dat ijlings zich voortspoedt;
16 die sneeuw geeft als wol,
rijm strooit als asch,
17 zijn ijs aan brokken nederwerpt —
wie kan standhouden voor zijne koude?
18 Hij zendt zijn woord uit en smelt ze,
hij doet zijn wind waaien, en de wateren stroomen.
19 Hij maakte aan Jakob zijne woorden bekend,
zijne inzettingen en verordeningen aan Israël.
20 Zoo heeft hij voor geen ander volk gedaan,
en zijne verordeningen, die kennen zij niet.
Hallelujah!

12. *Roem.* Zie op LXIII : 4.
13. *zegent — zonen.* De dichter denkt wellicht aan schilderingen als Jez. LXV : 17—25; Zach. VIII : 4 v.
14. *die — schenkt.* Verg. Jez. LX : 17 v. — *u met vet van tarwe verzadigt.* Verg. LXXXI : 17.
15. Zie op CVII : 20.
16—18. Door zijn woord brengt Jahwe de meest verschillende dingen tot stand: hij doet bevriezen en ontdooien. Den dichter stond wellicht Jez. LV : 10 voor den geest; doch terwijl hier sneeuw en ijs door Jahwe's woord heeten tot stand gebracht, wordt daar Jahwe's woord met sneeuw en ijs vergeleken.
16 v. Verg. Job XXXVIII : 29.
16. *rijm ... als asch,* in het oorspronkelijke eene woordspeling.
17. *wie — koude?* De wateren kunnen aan de koude geen weerstand bieden.
18. *ze,* de ijsbrokken.
19 v. Verg. Deut. IV : 7 v.
19. Gelijk in de natuur Gods woord alles doet, zoo zullen de woorden die hij tot Israël gesproken heeft het lot van dit volk wenden. Neme dus Israël die woorden — de wet — in acht!
20. *zijne verordeningen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *verordeningen.*

PSALM CXLVIII.

Hemel en aarde prijze Israëls God! — Opwekking om Jahwe te prijzen, gericht tot al wat in den hemel (1—6) en tot al wat op de aarde is (7—12); want Jahwe alleen is hoog (13), en hij schenkt aan zijn volk, dat hij verheerlijkt, stof tot roemen (14).

Eene der redenen waarom het gansche heelal Jahwe moet loven is de verheerlijking van Israël; verg. op XCVIII : 3. Hoewel de dichter hiervan spreekt als had zij reeds plaats gevonden (vs. 14), bedoelt hij de toekomstige verheerlijking zijns volks; verg. inll. op XCVII en CXLVII.

CXLVIII : 1 Hallelujah!
Prijst Jahwe in den hemel,
prijst hem in den hooge,
2 prijst allen hem, gij zijne engelen,
prijst allen hem, gij zijne heiren,
3 prijst hem, zon en maan,
prijst allen hem, gij lichtende sterren,
4 prijst hem, gij hoogste hemelen,

1. Zie op CXLVI : 1. — *in den hemel* en *op de aarde* (vs. 7), letterlijk *uit den hemel* en *van de aarde.* Het loflied moet van daar weerklinken.
2 v. Verg. CIII : 20—22 en aantt. aldaar.
4. *hoogste hemelen,* letterlijk *hemel der hemelen*; zie op Deut. X : 14. — *wateren boven den hemel.* Zie op Gen. I : 6 en 7.

en gij wateren boven den hemel!
5 Dat zij prijzen den naam van Jahwe;
want op zijn gebod zijn zij geschapen;
6 hij stelde ze vast voor altijd, voor eeuwig,
gaf wetten die zij niet mogen overschrijden.
7 Prijst Jahwe op de aarde,
gij draken en alle oceanen;
8 vuur en hagel, sneeuw en rook,
gij stormwind, die zijn woord volbrengt;
9 gij bergen en alle heuvelen,
vruchtboomen en alle cederen;
10 gij wild gedierte en alle vee,
al wat kruipt en wat vliegt;
11 gij koningen der aarde en alle volkeren,
vorsten en alle regeerders der aarde,
12 jongelingen en maagden beiden,
grijsaards met knapen —
13 dat zij prijzen den naam van Jahwe;
want alleen zijn naam is hoog,
zijne majesteit overtreft die van hemel en aarde.
14 En hij schonk een hoogen hoorn aan zijn volk,
oorzaak van lof voor al zijne vromen,
voor Israëls zonen, het volk dat hem nabij is.
Hallelujah!

5 v. *op — eeuwig.* Verg. XXXIII : 9.

5. *zijn zij geschapen.* Dit geldt, blijkens vs. 6, evenals in XXXIII : 6—9, waaraan deze plaats ontleend is, van den hemel, de hemellichamen en de hemelsche wateren (vs. 3 v.).

6. *gaf — overschrijden* (het meervoud volg. verb. t.; grondt. heeft het enkelvoud). Verg. op CIV : 9. Over de hier bedoelde *wetten* of *inzettingen* verg. Job XXVIII : 26; Jer. XXXI : 35 v.; XXXIII : 25.

7—12. De dichter wendt zich met zijne opwekking om Jahwe te loven achtereenvolgens tot de zee, de lucht, het land, de dieren en de menschen.

7. *draken.* Zie op Gen. I : 21. Van de zeebewoners worden alleen de ontzagwekkendste genoemd. — *oceanen*, de aardsche en onderaardsche, in tegenstelling van de hemelsche wateren; verg. op Gen. VII : 11. — Hoe in de Babylonische scheppingsmythe *draken* en *oceanen* bijeenbehoorden, zie op Job III : 8.

8. Bij *vuur* en *rook* (verg. Exod. XIX : 18) denkt de dichter waarschijnlijk aan het onweder. — *stormwind, die zijn woord volbrengt.* Verg. CIV : 4; CIII : 20.

9. *vruchtboomen en alle cederen.* Van de boomen worden de voortreffelijkste genoemd.

10. Verg. Gen. I : 21, 24 v.

11. Menschen van allen rang, kunne en leeftijd.

13. *zijn naam is hoog.* Verg. Jez. XII : 4.

14. *hij — volk*, verheerlijkte het; zie op 1 Sam. II : 1. — *het volk dat hem nabij is*, zooals weerkeerig Jahwe zijn volk nabij is, Deut. IV : 7.

PSALM CXLIX.

Israël love zijn God, die zege schenkt. — Opwekking om Jahwe te loven (1). Israël verblijde zich in zijn maker, die aan zijn volk heil en zege zal schenken (2—4); de vromen zullen jubelen en, ter volvoering van Jahwe's raadbesluit, de volkeren met hunne koningen aan zich onderwerpen (5—9*a*); dit zal hunne glorie zijn (9*b*).

Het door Jahwe geschonken heil, waarin Israël moet jubelen, is niet eene overwinning op dezen of genen vijand, maar de onderwerping van alle natiën met hare koningen en edelen aan Israël (vs. 7 v.), dus Israëls toekomstige wereldheerschappij. Soortgelijke verwachtingen vinden wij II : 8 v.; XVIII : 38—51; CXVIII : 10—12.

CXLIX : 1 Hallelujah!
Zingt tot eer van Jahwe een nieuw lied,
in de vergadering der vromen weerklinke zijn lof.

1. *Een nieuw lied.* Zie op XXXIII : 3.

2 Dat Israël zich verblijde in zijn maker,
Sions zonen zich in hun koning verheugen;
3 dat zij zijn naam prijzen met een reidans,
met tamboerijn en citer spelen hem ter eer.
4 Want Jahwe heeft in zijn volk behagen,
luistert de deemoedigen op met heil:
5 de vromen juichen in heerlijkheid,
jubelen op hunne legerstede;
6 lofverheffingen Gods zijn in hunne keel,
een tweesnijdend zwaard is in hunne hand,
7 om zich te wreken op de natiën,
de volkeren te tuchtigen,
8 om hunne koningen te binden met ketenen,
hunne edelen met ijzeren boeien,
9 om een opgeschreven vonnis aan hen te voltrekken.
Dit zal tot luister zijn voor al zijne vromen.
Hallelujah!

2. *zijn maker.* Zoo heet Jahwe meermalen, als degene die aan zijn volk het aanzijn schonk (verg. op Deut. XXXII : 6); onze dichter noemt hem zoo vooral met het oog op Israëls toekomstige verheerlijking, waardoor het volk eerst met recht zal worden geschapen. — *hun koning,* wat hij, volg. Jez. LXIII : 19, in den tijd van Israëls vernedering eigenlijk niet was, maar worden zal als hij zijn volk verhoogt; verg. inl. op Ps. XCIII.

3. Met *reidans* en *tamboerijn* werd volg. Exod. XV : 20 ook Israëls redding bij de Schelfzee gevierd. Verg. CL : 3—5.

4. *Jahwe — behagen.* Verg. Jez. LXII : 4. — *luistert — heil.* Verg. Jez. LXI : 3. — *de deemoedigen,* dezelfden als de *vromen* van vs. 1, 5 en 9 en als *Israël* en *Sions zonen* van vs. 2; zie op IX : 13.

5. *in heerlijkheid,* terwijl zij met heerlijkheid bekleed zijn. — *op hunne legerstede,* waarop zij zoo dikwerf gezucht hebben; verg. VI : 7.

6. Verg. 2 Makk. XV : 27. — *lofverheffingen Gods zijn in hunne keel.* Verg. LXVI : 17*b*.

9. *een opgeschreven vonnis,* een dat door Jahwe in zijn boek geschreven en dus vast besloten is; verg. op Jez. LXV : 6. — *Dit,* de onderwerping van de volkeren en hunne koningen aan Israël; verg. CXLVIII : 14.

PSALM CL.

Alles wat adem heeft love Jahwe! — In dit lied worden, evenals in Ps. CXLVIII, hemelsche en aardsche machten opgewekt om, niet alleen nu reeds, maar ook eenmaal als Jahwe's grootheid ten volle aan het licht zal zijn getreden, met allerlei muziekinstrumenten hem te verheerlijken. Het is waarschijnlijk opzettelijk door den Verzamelaar gedicht om het slot van het boek te vormen.

CL : 1 Hallelujah!
Prijst God in zijn heiligdom,
prijst hem in zijne sterke hemelveste;
2 prijst hem om zijne groote daden,
prijst hem naar zijne ontzaglijke grootheid;
3 prijst hem met bazuingeschal,
prijst hem met luit en citer,

1. Of met *zijn heiligdom* het aardsche dan wel het hemelsche bedoeld is, blijkt niet. Waarschijnlijk het eerste. Het Hebreeuwsche woord voor *hemelveste* is hetzelfde dat elders (Gen. I : 6—8; verg. op Ezech. I : 22) door *uitspansel* is vertaald. Dus zal de bedoeling wel zijn: prijst hem in zijn aardsch en in zijn hemelsch heiligdom.

3—5. Dat de dichter zich niet alleen tot het zangkoor in den tempel richt blijkt uit CXLIX : 3, waar eene soortgelijke opwekking gansch Israël geldt. Onder de muziekinstrumenten missen wij enkele: fluiten, harpen, trompetten; waarvan de laatstgenoemde volg. Num. X : 1—10 door priesters moesten worden geblazen. Het *bazuingeschal,* dat oudtijds diende om alarm te maken en om het volk, vooral ten oorlog, op te roepen (Richt. III : 27; VI : 34; 1 Sam. XIII : 3; 2 Sam. XX : 1, 22; 1 Kon. I : 34, 39; Jer. VI : 1, 17; Am. II : 2; III : 6), werd ook, en wel gaandeweg meer, bij godsdienstige plechtigheden gebruikt (LXXXI : 4; XCVIII : 6; 2 Sam. VI : 15; 1 Kron. XV : 28; 2 Kron. XV : 14); *luit, citer* en *cimbalen* zijn volg. 1 Kron. XXV : 1—6 de muziekinstrumenten der Levieten; *tamboerijn* en *reidans* worden, als hier, CXLIX : 3; Exod. XV : 20 vereenigd genoemd; van *snarenspel* wordt nog XLV : 9, van de *schalmei* Gen. IV : 21; Job XXI : 12; XXX : 31 gewaagd.

4 prijst hem met tamboerijn en reidans,
prijst hem met snarenspel en schalmei,
5 prijst hem met helklinkende cimbalen,
prijst hem met ruischende cimbalen.
6 Al wat adem heeft prijze Jah!
Hallelujah!

5. *helklinkende, ruischende,* onzekere vertaling.

SPREUKEN.

INLEIDING.

Als Jeremia spreekt over den onwil zijner tijdgenooten om naar zijne boetredenen te luisteren, en hunne nauw daarmede samenhangende vijandschap tegen hem, dan laat hij hen zeggen dat zij hem willen verslaan, omdat „de wet niet zal te loor gaan bij den priester, noch de raad bij den wijze, noch het woord bij den profeet" (Jer. XVIII : 18; Jez. III : 1—3; Ezech. VII : 26). Over deze wijzen, die hier, naast priesters en profeten, worden vermeld als mannen wier werkzaamheid een waarborg is voor Israëls voortbestaan, bezitten wij nagenoeg geen rechtstreeksche berichten die ons de plaats leeren kennen door hen onder Israël vervuld.

Toch kunnen wij hieromtrent vrij groote zekerheid verwerven. Immers, wat hun naam betreft: daar in het Hebreeuwsch het woord „wijs" hetzelfde beteekent als „schrander", „kundig", „verstandig", ook „slim", „listig", zoo hebben wij onder „wijzen" eenvoudig menschen te verstaan, mannen zoowel als vrouwen, die in het eene of andere opzicht door kennis en doorzicht uitmuntten, van wie dit althans ondersteld werd, en wier raad daarom door hen die hulp of voorlichting behoefden op hoogen prijs werd gesteld. Daarom heetten kunstenaars, geleerden (in later tijd de schriftgeleerden), vroedvrouwen, klaagsters, toovenaars: „wijze" mannen of vrouwen. In den regel waren het natuurlijk geen jonge menschen die dezen naam verdienden of verwierven, maar ouderen, van wie men met eenigen grond mocht onderstellen dat zij èn van een vroeger geslacht èn door eigen ervaring doorzicht verworven hadden, en die door hunne bezadigdheid vertrouwen inboezemden. Hoewel uit den aard der zaak menschen uit elken stand verstandiger en bekwamer kunnen zijn dan anderen, zet toch de maatschappelijke rang dien iemand inneemt klem aan zijne woorden bij, terwijl ook gewoonlijk de rijkeren meer beschaving en ontwikkeling hebben dan zij die van kindsbeen af hard voor het dagelijksch brood moeten werken. Dit was ook onder Israël het geval. Daarenboven was — evenals elders — het bestuur van stad en dorp in de hand der „oudsten", d. w. z. van bejaarde leden der aanzienlijkste familiën, en zij, de overheden en rechters, waren de aangewezen raadslieden der schare. Onder hen in de eerste plaats hebben wij dus de „wijzen" te zoeken, al werd wis menigeen buiten die kringen met dezen eernaam getooid. Zoo was in Abel-beth-Maächa eene „wijze" vrouw, die groot gezag had bij hare medeburgers (2 Sam. XX : 15—22). Van hooger rang was Jonadab, Ammons vriend, die aan Davids hof den naam had van een „zeer wijs man" (2 Sam. XIII : 3); ook een Ahitofel, die wel geen wijze genoemd, maar die door de getuigenis dat zijn raad zoo goed was als eene godspraak (2 Sam. XVI : 23) daartoe gestempeld wordt. Van sommige wijzen was de roem in wijder of enger kring verbreid. Zoo riep Joab, toen hij David wilde overhalen om Absalom terug te roepen, de hulp in eener „wijze vrouw" te Tekoa (2 Sam. XIV : 2). Uit den aard der zaak, stonden zulke wijzen met elkander in geen nadere betrekking dan hunne plaats in de maatschappij medebracht, en vormden zij niet, als priesters en profeten, vereenigingen of scholen.

Traden wijzen, zich enkel op eigen inzicht beroepende, als raadslieden van vorst of volk op, en

kwamen zij dan in strijd met profeten en priesters, die zich tolken der godheid noemden, dan lag het in de rede, dat zij door dezen van eigenwijsheid en hoovaardij beticht en met beschaming van hunne wijsheid bedreigd werden (Jez. XXIX : 14; Jer. VIII : 9; IX : 23 v.), en wel op denzelfden toon als waarop de raadslieden van heidensche koningen werden aan de kaak gesteld (Jez. XIX : 11 v.; Jer. X : 7—9; XLIX : 7; L : 35 v.; LI : 57; Ob. vs. 8).

Met deze wijzen verwant, maar toch in menig opzicht van hen onderscheiden, zijn de schrijvers van enkele boeken des O. T.'s, *Job*, *Spreuken*, *Prediker* en eenige psalmen (XXXVII; XLIX; LXXIII; XCII), en van de apokriefe boeken *De spreuken van Jezus den zoon van Sirach* en *De wijsheid van Salomo*. Ook dezen geven raad en noemen zich zelven wijzen; doch vooreerst zijn hunne raadgevingen niet op bijzondere gevallen toepasselijk maar algemeen geldig: het zijn lessen van levenswijsheid; en dan is de wijsheid zelve het voorwerp hunner nasporingen; zij beoefenen haar als een vak van kennis, naar wier oorsprong, grond, karakter, vruchten zij vragen.

Wat haar afkomst betreft, zij is goddelijk; doch de lessen die zij mededeelt hebben de wijzen niet door openbaring van Jahwe ontvangen, maar van het voorgeslacht geleerd of door eigen waarneming en nadenken verkregen. Nauw hangt hiermede het algemeen menschelijk karakter der wijsheid samen. Zij is zeer weinig Joodsch. De naam Israël komt b. v. in *Spreuken*, behalve in het opschrift I : 1, niet voor; van 's volks uitverkiezing is daarin geen sprake. Zelfs hebben de wijzen, wanneer zij van koningen spreken, niet alleen het oog op Israëlietische maar evenzeer op heidensche, en leeren zij dat rechtschapenheid niet Israël alleen, maar „een volk" verhoogt en zonde de schandvlek der natiën (in het meervoud) is (Spr. XIV : 34). Slechts éen keer wordt in *Spreuken* het brengen van offers aangeprezen (III : 9 v.); overigens wordt in dat boek de eeredienst alleen vermeld om er aan te herinneren dat Jahwe deugd boven offeranden stelt (XV : 8; XXI : 27). De braafheid die bij de wijzen van de menschen verlangd wordt is in den regel de algemeene, alledaagsche, niet zeer verhevene: het vlieden van overspel en ontucht, traagheid en onbedachtzaamheid, oneerlijkheid en leugen, in éen woord een onergerlijke en voorzichtige wandel, waarvan welvaart en lang leven zoowel belooningen van Gods wege als natuurlijke gevolgen zijn. Het boek *Job* staat in deze letterkunde ontegenzeglijk het hoogst.

Deze geestesrichting heeft zich in Israël vertoond in het laatste deel van het Perzische en in het Grieksche tijdvak, en de genoemde geschriften leveren ons eene kostelijke bijdrage tot kenschetsing van dien tijd. Van den eenen kant kon die richting de Joden bewaren voor de overdreven waarde door velen aan godsdienstplechtigheden, offers en andere zoogenaamde heilige handelingen gehecht, en dus voor de vormelijkheid, die steeds meer een voornaam kenmerk der Joodsche vroomheid dreigde te worden. Maar van den anderen kant kon zij ook overslaan tot onverschilligheid ten aanzien van hetgeen den Jood van den heiden onderscheidde. Wis heeft zij dit gedaan, en heeft menigeen dier wijzen, en dergenen in wier geest hunne woorden waren, bij het doordringen der Grieksche zeden, zich tot deze getrokken gevoeld en het volk geleid op den weg die op de groote worsteling onder Antiochus IV is uitgeloopen; verg. inll. op *Daniël* en *Prediker*, ook aant. op Ps. CXIX : 99.

Als vader der wijsheid gold bij het nageslacht koning Salomo, van wiens schranderheid in het rechtspreken, hem door Jahwe's gunst verleend, men eene schitterende proeve vertelde (1 Kon. III : 16—28), van wien men wist te zeggen dat hij niet minder dan drie duizend spreuken en vijf duizend liederen had gemaakt (1 Kon. IV : 29—34), en van wiens rijkdom, nauw met zijne wijsheid samenhangende (1 Kon. X : 1—13, 23—27), wonderen werden verhaald. Niets natuurlijker derhalve dan dat, toen er boeken van wijzen ontstonden, enkele daarvan op naam van Salomo werden gezet, evenals men wetten bij voorkeur aan Mozes, psalmen aan David toekende. Dientengevolge heet hij de schrijver van *Spreuken*, *Prediker* en *De wijsheid van Salomo*.

Welke verdienste hij inderdaad op dit gebied heeft gehad, is even onbekend als wat Mozes en David op het hunne hebben gedaan. Doch onwaarschijnlijk is het niet, dat onder zijne regeering, door vrede en welvaart gekenmerkt, eenig letterkundig leven ontwaakt is, waarin het koninklijk hof het voorbeeld gaf; zoodat raadsels daar opgegeven en uitgelegd, snedige opmerkingen uit 's konings mond opgevangen of door hem geprezen, in Jeruzalem en naasten omtrek, straks in wijder kring, oververteld werden. Van welk gehalte de spreuken en liederen waren die 1 Kon. IV : 32—34 aan Salomo toege-

kend werden, kunnen wij slechts gissen; wat er van gezegd wordt doet ons denken aan vergelijkingen van menschen met planten en dieren, in den trant van Spr. VI:6—8; XXX:24—31.

Of van die oude raadsels en spreuken in den tijd van Salamo of later iets is opgeteekend, weten wij niet. Waarschijnlijk schuilt er waarheid in het bericht dat onder Hizkia eene verzameling van „Salomonische Spreuken" is ontstaan (Spr. XXV:1). Maar de geschriften die op Salomo's naam staan zijn zeker van veel jongere dagteekening.

Wat nu het boek *Spreuken* betreft, het Hebreeuwsche woord door ‚spreuk' te vertalen beteekent eigenlijk eene vergelijking, die gemakkelijk in raadselvorm kon gekleed worden (verg. Ezech. XVII:2), maar wordt ook in ruimeren zin gebruikt voor ‚spreekwoord', ‚leus', ‚kernspreuk' en duidt dus in het algemeen korte gezegden aan: leefregelen, zedelessen, opmerkingen over het dagelijksch leven, tot vermaning en bemoediging.

Om ons de samenstelling — zooveel mogelijk de wording — van het boek duidelijk te maken, onderscheiden wij de navolgende deelen: I—IX, dat eene inleiding is, en dan twee verzamelingen, nl. X:1—XXII:16 (met XXII:17—XXIV:22 en XXIV:23—34 als aanhangsels) en XXV—XXIX; terwijl XXX, XXXI drie aanhangsels bevatten van zeer onderscheiden aard. Waarschijnlijk had het opschrift, I:1—6, oorspronkelijk betrekking op I:7—XXIV:34 en was de steller er van tevens de schrijver van I:7—IX:18; dat de door hem gevonden spreukenverzameling X—XXIV moest aanbevelen en bij voorbaat toelichten. Later zijn er achtereenvolgens de overige deelen aan toegevoegd. De talrijke herhalingen die in X:1—XXII:16 voorkomen (verg. X:1 met XV:20; X:2 met XI:4; X:6*b* met X:11*b* enz.) laten zich het best verklaren door de onderstelling dat reeds de maker van dezen bundel spreukenverzamelingen kende en wat hij vond tamelijk werktuigelijk weergaf.

Volgens I:1 en XXV:1 zouden I—XXIX van koning Salomo afkomstig zijn. Afgezien van het boven opgemerkte aangaande het karakter der wijsheidsletterkunde, waartoe dit werk behoort, springt de onmogelijkheid der overlevering die ze aan Salomo toeschrijft in het oog, wanneer wij op den inhoud van vele der hierin vervatte spreuken letten. In zijn mond toch passen reeds de uitspraken over de heerlijkheid en macht van een koning (XIV:28, 35; XVI:10, 14, 15; XX:2, 8, 26, 28; XXI:1; XXII:11; XXV:2, 3, 5, 6; XXIX:4, 14) kwalijk, maar klinken de woorden over de vrouwen (XIV:1; XVIII:22; XIX:13, 14; XXI:9, 19) belachelijk; daar zij, evenals de wenken betreffende de opvoeding en de vreugd of het verdriet aan het bezit van een braven of een slechten zoon verbonden (XIII:1, 24; XV:20; XVII:25; XIX:26; XXVII:11; XXVIII:7; XXIX:15) en vele andere woorden, louter op burgermanservaringen wijzen. Wie verwacht van een koning de gemoedelijke waarschuwingen tegen luiheid die in zoo grooten getale in ons boek voorkomen (zie op VI:6—11)?

Om te weten te komen, wanneer de verzamelaars dezer spreukenbundels geleefd hebben en de spreuken zelve gedicht zijn, letten wij op den vorm dier spreuken en op het godsdienstig standpunt waarop de verzamelaars blijkbaar stonden.

De inhoud der meeste leert ons dienaangaande niets, daar hij zoowel in zeer ver uiteenliggende tijden als in verschillende landen voegt. Immers, dat een wijs zoon de vreugd zijner ouders is en een dwaze hun hartzeer berokkent (X:1 en elders), en dat wie traag is gevaar loopt arm te worden, terwijl vlijt rijk maakt (zie op VI:6—11), wist men in Davids tijd even goed als in dien van Ezra. Ook heeft men van oudsher de nuchtere opmerking kunnen maken dat vaak iemand bij het loven en bieden iets duur noemt en daarna zijn koopje prijst (XX:14), en wat dies meer zij. Van den anderen kant behoeven wij spreuken waarin de koning voorkomt niet in Israëls koningstijd te plaatsen; al zouden wij geneigd zijn hunne dichters in dien tijd te zoeken. Wel lagen in de vijfde en vierde eeuw de hoven van den Perzischen koning, en daarna die der Grieksche vorsten, buiten den gezichteinder van de spreukendichters en hunne lezers; maar behalve dat zij waarschijnlijk in hunne nabijheid kleinere, vrij afhankelijke, maar toch voor hunne omgeving machtige koningen konden kennen — b. v. te Gaza, Zach. IX:5 — de verbeelding der Joden verwijlde gaarne, ook ten gevolge van de lezing hunner oude geschriften, in den voortijd, waarin Israël koningen had gehad.

Is dus de inhoud der spreuken van dien aard dat daaruit de eeuw van haar ontstaan niet blijkt, dan wordt de vraag te belangrijker: wat leert ons de vorm?

Meerendeels nu bestaan de spreuken van ons boek uit twee regels, waarvan óf de tweede eene tegenstelling met den eersten bevat, b. v. X : 1:

Een wijze zoon verheugt zijn vader,
maar een dwaze zoon is het hartzeer zijner moeder —

óf gene dezen aanvult, b. v. X : 18:

Wie haat verbergt is een leugenmond,
en wie kwaadspreekt een dwaas —

óf die samen eene vergelijking bevatten, b. v. XI : 22:

Een gouden ring in een varkenssnuit —
eene schoone vrouw zonder oordeel —

óf, maar dit zelden, beide éene zinsnede vormen, b. v. XII : 9:

Beter gering geacht en in het bezit van een slaaf
dan zich aanstellen als een voorname bij broodsgebrek.

Naast die honderden korte vinden wij enkele langere vermaningen, beschrijvingen, raadsels, spreuken, vooral in I—IX en XXX, XXXI.

De gewone vorm dus van onze spreuken is de dichterlijke (verg. Algemeene Inleiding § 4), en dit is niet de natuurlijke van een volksspreekwoord, was ook niet die van de Israëlietische spreekwoorden, voor zoover wij die kennen (verg. Richt. VIII : 21*a*; 1 Sam. X : 12; XXIV : 14; Jer. XXXI : 29; Ezech. XII : 22; XVI : 44). Die vorm onderstelt door oefening verkregen kunstvaardigheid en eenige letterkundige ontwikkeling. Zulke kunstvoorbrengselen zijn niet wat wij van de wijzen in den koningstijd, naar al wat wij van hen weten, verwachten. Immers, menschen die als raadslieden en rechters in bijzondere gevallen optreden plegen hun raad en hunne beslissing niet in dichterlijken vorm te geven, of in spreuken waarin eene algemeene waarheid verkondigd wordt.

Wat evenwel, tot bepaling van den ouderdom van ons boek, meer dan de vorm der spreuken gewicht in de schaal legt, is de opmerking dat het godsdienstig standpunt waarop de dichters er van, evenals de schrijvers van *Job* en *Prediker*, staan, het standpunt is der vromen na de invoering der wet van Ezra, en wel van geruimen tijd daarna. Doorloopend wordt aangedrongen op vreeze voor Jahwe, onderhouding van zijne geboden, en vertrouwen op zijne macht, zonderdat de schrijvers blijkbaar éen oogenblik duchten voor misverstand. Niet slechts is Jahwe voor hen God, de Eenige, de Schepper van alles, de gever van elk goed, ook van de wijsheid, maar in de omschrijving van zijne eischen zijn zij het allen volkomen eens. Een en ander past volstrekt niet in den tijd vóor, zelfs niet kort na, den ondergang van Juda. Zoolang over de vraag of nevens Jahwe andere goden moesten of mochten aangebeden worden hevig werd gestreden, en men allesbehalve eenstemmig was in de bepaling van Jahwe's geboden waarbij men leven kon (zie b. v. Ezech. XX), konden vermaners van hun volk niet doen alsof daarover geen verschil bestond. Eerst toen na Ezra en Nehemja al wat Jood wilde heeten zich verbonden had om Jahwe's geboden, in *Deuteronomium* en jongere wetten vervat, te onderhouden, konden zij zoo spreken.

Zijn wij dus zeker in de aanwijzing van het tijdvak waarin de bestanddeelen van ons boek ontstaan zijn en het geheel is tot stand gekomen, het is niet mogelijk een en ander nauwkeuriger te bepalen.

De tekst van ons boek is over het geheel vrij goed; toch zijn ettelijke spreuken ons bedorven of verminkt, enkele onverstaanbaar, overgeleverd. De Grieksche vertaling helpt ons gelukkig dikwijls om den oorspronkelijken tekst terug te vinden, hoewel zij in den regel slecht is en vol bewijzen dat de overzetters het Hebreeuwsch gebrekkig verstonden. Door onbekende oorzaak is in die vertaling XXX : 1—XXXI : 9 van zijne plaats geraakt en in H. XXIV ingevoegd. Belangrijker is het dat de Grieksche vertaling, soms ook de van haar afhankelijke Syrische en Latijnsche overzettingen, een vrij groot aantal spreuken heeft die in den Hebreeuwschen tekst ontbreken. Enkele keeren zijn in de aanteekeningen de toevoegsels vermeld. Maar daar de spreuken in den regel niet met elkander samenhangen, is het zelden uit te maken, of eene die in eene vertaling staat uit den Hebreeuwschen tekst uitgevallen, dan wel in de overzetting ingeschoven is. Immers, dat er meer „woorden der wijzen" in omloop geweest zijn dan ons boek bevat spreekt niet alleen vanzelf, maar blijkt ook uit het Boek der spreu-

ken van Jezus, den zoon van Sirach, dat omstreeks 190 in het Hebreeuwsch geschreven is en tal van spreuken geeft die evengoed in ons boek eene plaats hadden kunnen vinden. Hetzelfde leert ons het boek *Prediker*, dat in tijdsorde tusschen beide in staat.

HOOFDSTUK I : 1—6.

Opschrift, vermeldende, waartoe het overwegen van Salomo's spreuken dienstig is. Verg. inl. op *Spreuken*.

I : 1 De spreuken van Salomo, den zoon van David, den koning van Israël,
2 die dienen om wijsheid en tucht te leeren,
inzicht te erlangen in woorden van doorzicht;
3 opdat men de tucht aanneme die tot een verstandig gedrag leidt,
fatsoen, betamelijkheid, behoorlijkheid;
4 om te geven den onervarenen voorzichtigheid,
den jeugdigen schranderheid en gevatheid —
5 door te luisteren vermeerdert de wijze zijne kunde
en verwerft de verstandige overleg —
6 opdat men begrijpe spreuken en woordenspel,
uitspraken en raadsels van wijzen.

3. Verg. II : 9.
5. Indien zelfs de wijzen nog meer inzicht verkrijgen door naar anderen te hooren, hoeveel te meer is dit noodzakelijk voor de onervarenen!

INLEIDING OP HOOFDSTUK I : 7—IX : 18.

Dit stuk is de inleiding op de volgende verzamelingen van spreuken en, waarschijnlijk door denzelfden man die het opschrift, I : 1—6, samenstelde, tot dit doel geschreven. Al gaat de schrijver omslachtig te werk, vele stukken aan elkander rijgende zonder den samenhang aan te duiden, en zich telkens uitweidingen veroorlovende, toch voldoet zijn werk vrij goed aan zijn oogmerk. Vooreerst verkondigt hij den lof der wijsheid, wier uitspraken in het boek zijn vervat: zij stond God reeds bij de schepping ter zijde, en wie haar bezit heeft het waar geluk en zal lang en voorspoedig leven. Dan wijst hij den weg om haar te erlangen: men moet vóór alles God vreezen en zijne geboden onderhouden; wie dit doet heeft wel is waar de wijsheid nog niet, maar zal haar van God verkrijgen; daarentegen, wie God niet vreest en zijne wetten versmaadt zal zeker dwaas blijven, zotheden doen, omkomen. De lessen der wijsheid hangen dus nauw samen met die der vroomheid. Gene zoowel als deze dringen aan op een braaf leven; terloops wordt het brengen van vele gaven vermeld, maar herhaaldelijk wordt gewaarschuwd tegen het zich laten verleiden tot liegen en draaien, diefstal, moord en overspel. De laatstgenoemde zonde vervult in deze hoofdstukken eene groote plaats. Omstandig wordt het gedrag beschreven van de „vreemde vrouw", die dwazen verlokt, en dat van hem die zich met haar afgeeft, en gewezen op de noodlottige gevolgen van hun zondigen omgang, II : 16—22; V : 1—23; VI : 23—35; VII : 5—27; IX : 13 v. Blijkbaar was dit euvel zeer groot in den kring waarin de schrijver leefde.

HOOFDSTUK I : 7—33.

Godsvrucht is het begin der wijsheid (7). Vermaning om naar vader en moeder te luisteren (8 v.). Waarschuwing tegen het mededoen met roovers (10—19). De wijsheid verkondigt luide den ondergang dergenen die hare woorden in den wind slaan (20—32) en belooft zegen aan hen die naar haar hooren (33).

I : 7 De vrees voor Jahwe is de aanvang der wijsheid,
zotten versmaden wijsheid en tucht.

7. Deze vaak uitgesproken hoofdstelling der wijzen (IX : 10; XV : 33; Job XXVIII : 28; Ps. CXI : 10), hier zeer gepast aan de spits der spreuken en vermaningen geplaatst, houdt in, dat al wie wijs wil

8 Hoor, mijn zoon, naar de vermaningen van uw vader,
en sla de lessen uwer moeder niet in den wind;
9 want zij zijn u een sierlijke krans voor uw hoofd,
eene keten voor uwen hals.
10 Mijn zoon, indien zondaren u willen verleiden, bewillig niet.
11 Als zij zeggen: Ga met ons mede; wij willen loeren op bloed,
zonder oorzaak onschuldigen belagen;
12 wij willen hen levend verzwelgen, gelijk de onderwereld,
geheel en al, als hen die ter groeve dalen;
13 allerlei kostelijke goederen zullen wij vinden,
onze huizen vullen met buit;
14 gij zult met ons medeloten,
samen zullen wij één buidel hebben —
15 ga dan niet met hen op weg, mijn zoon,
houd uwen voet van hunne paden af.
17 Want tevergeefs wordt het net gespreid
voor de oogen van allerlei vogels;
18 zoo loeren zij op hun eigen bloed,
belagen zij hun eigen leven.
19 Aldus gaat het met allen die belust zijn op vuil gewin;
zij vermoorden door onrecht zich zelven.
20 De wijsheid predikt op de straten,
doet hare stem op de pleinen hooren;
21 zij roept op de tinne der muren,
spreekt hare woorden aan den ingang der poorten:
22 Hoelang zullen de onervarenen de onervarenheid liefhebben,
de lichtzinnigen zich vermeien in lichtzinnigheid,
de dwazen de kennis haten?
23 Indien gij u wendt tot mijne terechtwijzing,
ga ik mijn geest voor u uitstorten,
u mijne woorden bekend maken.
24 Omdat gij toen ik riep weigerdet,
en niemand toen ik de hand uitstak daarop acht gaf,
25 gij mijn raad geheel in den wind sloegt
en van mijne terechtwijzing niet wildet weten,

worden en de voorrechten erlangen die vs. 2—6 vrucht der kennismaking met Salomo's spreuken worden genoemd, o. a. inzicht in raadsels en woordenspel, moet beginnen met godvruchtig te zijn, d. i. de geboden van Jahwe op te volgen.

8. Hetzelfde VI : 20.

9. Die vermaningen en geboden zullen, indien gij er naar luistert, u eer verschaffen; verg. III : 3, 22; IV : 9.

10—19. Verg. XXIV : 1 v. — Wellicht zijn met die zondaren voor wier bondgenootschap de jongeling gewaarschuwd wordt niet struikroovers bedoeld, maar uitzuigers, onderdrukkers der armen, die desgevorderd ook door gerechtelijke moorden hun doel bereiken.

11. *zonder oorzaak*, zonder aanleiding van zijn kant. Zoo spreken natuurlijk de verleiders niet: niemand stelt bij voorkeur — vooral niet wanneer hij een ander wil verlokken mede te doen — zijne handelwijze in het slechtste licht; maar de schrijver legt hun op de lippen wat hij zelf oordeelt; zie op Jez. XXX : 10 v. en verg. IX : 16.

14. *gij zult met ons medeloten*, letterlijk *gij zult uw lot in ons midden werpen*.

15. Hierna heeft Hebr. t. (16) *want hunne voeten spoeden zich naar het kwade, haasten zich om bloed te vergieten*; wat volg. Gr. vert. is weggelaten; het is ontleend aan Jez. LIX : 7*a*.

17 v. De bedoeling is, naar het schijnt: evenals de vogels zoo onverstandig zijn om, hoewel het net openlijk voor hen gespreid wordt, er toch in te vliegen, zoo loopen de loshoofden met open oogen in hun ongeluk. Op anderen loerende (vs. 11), brengen zij zich zelven om hals.

19. In dit vers zijn een paar tekstverbeteringen volg. Gr. vert. aangebracht.

20—33. Verg. VIII : 1 vv.

20. *predikt op de straten*, volgens geringe tekstverandering, naar Gr. vert.

21. *der muren*, volg. Gr. vert. — Na *poorten* heeft Hebr. t. nog *in de stad*.

22. *zullen de onervarenen*, naar Gr. vert.; Hebr. t. *zult gij, onervarenen*.

26 zal ik ook lachen bij uw ondergang,
spotten wanneer uwe verschrikking komt.
27 Wanneer uwe verschrikking komt als een onweder,
uw ondergang nadert als een wervelwind,
wanneer de benauwdheid en angst u overvalt,
28 dan zal men tot mij roepen, maar ik antwoord niet,
zal men mij zoeken, maar men vindt mij niet.
29 Daarom, omdat zij de kennis gehaat
en de vreeze voor Jahwe niet uitverkoren hebben,
30 van mijn raad niet wilden weten,
elke terechtwijzing van mij versmaadden,
31 zullen zij de vruchten van hun wandel eten,
zat worden van hunne raadslagen.
32 Want de afval der onnoozelen doodt hen zelven,
en de zorgeloosheid der dwazen brengt hen ten verderve.
33 Maar wie naar mij hoort zal gerust wonen,
beveiligd tegen den schrik voor het onheil.

27 v. Verg. Jer. XI: 11; Micha III: 4.
27. *benauwdheid en angst*, eveneens verbonden Jez. XXX: 6.
29. *de kennis*. Wellicht heeft hier *kennis van God* gestaan; verg. II: 5.
31. *van hunne raadslagen*, van de gevolgen er van.
32. Verg. vs. 17—19.

HOOFDSTUK II.

Wie aan de wijsheid het oor leent zal de godsvrucht leeren kennen en door Jahwe bewaard worden (1—8). Zij zal hem afhouden van den weg der boosdoeners (9—15) en van de boeleersters, die ten doode voeren (16—19); opdat hij met de braven het land bewone, terwijl de boozen worden uitgeroeid (20—22).

II: 1 Mijn zoon, och of gij mijne woorden aannaamt,
mijne geboden bij u weglegdet,
2 zoodat gij uw oor te luisteren legdet naar de wijsheid,
uw hart neigdet tot het verstand!
3 Want indien gij tot het doorzicht roept,
tot het verstand uwe stem verheft,
4 indien gij daarnaar zoekt als naar geld,
er naar vorscht als naar schatten,
5 dan zult gij de vreeze voor Jahwe verstaan,
de kennis van God vinden.
6 Want Jahwe geeft wijsheid,
uit zijn mond komt kennis en verstand;
7 hij legt voor de braven beleid weg,
een schild voor hen die onberispelijk wandelen;
8 zoodat hij waakt over de paden des rechts,
den weg zijner vromen behoedt.
9 Dan zult gij verstaan wat fatsoenlijk, betamelijk, behoorlijk is,
elken weg van het goede.

Vs. 1. VII: 1.

1. Hier spreekt niet meer de Wijsheid, maar de leeraar.
5 v. Heet hier de vrees voor Jahwe een gevolg van het zoeken naar wijsheid en o. a. I: 7 (zie aldaar) de aanvang er van, het een is met het ander niet in strijd: wijsheid is zonder godsvrucht ondenkbaar, en zij leidt weder tot godsvrucht, omdat zij van God komt.
8. Doordat Jahwe den vromen beleid geeft (vs. 6 v.) bewaart hij hen; verg. vs. 11.
9. Verg. I: 3.

10 Want wijsheid zal komen in uw hart,
en kennis u zielslief zijn.
11 Schranderheid zal de wacht over u houden,
verstand over u waken,
12 om u te redden van den weg des slechten,
van den mensch die slinksche dingen zegt,
13 van hen die de paden der braafheid verlaten hebben,
om de wegen der duisternis te bewandelen,
14 die zich verheugen in kwaaddoen,
juichen in slinksche streken;
15 menschen wier paden krom zijn,
die doolwegen betreden;
16 om u te redden van de vreemde vrouw,
van de boeleerster met hare gladde woorden,
17 die den echtvriend harer jeugd heeft verlaten,
het verbond van haar God vergeten —
18 want zij heeft haar huis op den dood geplaatst,
en naar de schimmen leidt haar weg:
19 al wie bij haar hun intrek nemen keeren niet terug,
bereiken de paden ten leven niet.
20 Opdat gij de wegen der deugdzamen moogt bewandelen,
de paden der rechtschapenen houden;
21 want de braven zullen het land bewonen,
de onberispelijken daarop overblijven;
22 terwijl de boozen uit het land worden uitgeroeid,
de trouweloozen daaruit worden weggerukt.

14. *slinksche streken.* Hierna heeft grondt. nog *van het kwaad.*
15. *krom,* letterlijk *verdraaid*; verg. op XI : 20.
16. *vreemde, boeleerster.* In het oorspronkelijke staan twee woorden die ‚vreemd' beteekenen en evengoed eene buitenlandsche vrouw kunnen aanduiden als eene, getrouwd of ongetrouwd, met wie iemand het niet houden mag. Hier zoowel als V : 1—23; VI : 23—35; VII : 5—27; IX : 13—18 wordt die „vreemde" als lichtekooi en echtbreekster beschreven; vandaar onze vertaling *boeleerster.*
17. *den echtvriend harer jeugd.* Het is niet duidelijk, of hiermede God bedoeld wordt (verg. Jer. III : 4), dan wel de man der echtbreekster (verg. Mal. II : 14). — *het verbond van haar God,* het voor God gesloten verbond, dat zij door haar overspel breekt.
18. Verg. V : 5; VII : 26 v.; Sir. XIX : 3. — *want.* Dit leidt de reden in, waarom de wijsheid den mensch uit de strikken der boeleerster redden wil. — *zij* — *geplaatst,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *haar huis zinkt naar den dood.*
19. *keeren niet terug,* van den weg naar het schimmenrijk.
20. *Opdat* slaat terug op vs. 11: de wijsheid bewaart u voor de verkeerde wegen, opdat gij enz.
21. *het land,* Kanaän. — *daarop overblijven.* Deze uitdrukking onderstelt strafgerichten die het land grootendeels ontvolkten. Zulk eene onwillekeurige onderstelling was na de wegvoering in 586, bij bekendheid met de profetische letterkunde en woorden als Ps. XXXVII : 9, 11, 22, 29, zeer natuurlijk.

HOOFDSTUK III.

Sla acht op de lessen der wijsheid; opdat gij gunst bij God en menschen vinden moogt (1—4). Volg Jahwe's voorschrift, niet eigen inzicht; dan zal rijkdom uw deel zijn (5—10). Jahwe wijst uit liefde te recht (11 v.) Alles te boven gaande is voor den mensch de waarde der wijsheid (13—18); zelfs heeft Jahwe door haar de wereld geschapen (19 v.). Wanneer gij u door de wijsheid laat leiden, zult gij veilig zijn (21—26). Vermaning tot mildheid (27 v.), waarschuwingen om een ander geen leed aan te doen (29 v.) en niet afgunstig te zijn op goddeloozen; want Jahwe straft den booze, en den vromen gaat het wel (31—35).

III : 1 Mijn zoon, vergeet mijne lessen niet,
uw hart geve acht op mijne geboden.
2 Want lengte van dagen, jaren levens
en vrede zullen zij u toevoegen.

2. Verg. vs. 16; IV : 10; IX : 11; X : 27; XIV : 27; Pred. VII : 12 enz.

3 Dat de vroomheid en de trouw u niet verlaten;
bind ze aan uwen hals,
schrijf ze op de tafel van uw hart;
4 en word bevonden vriendelijk en verstandig te zijn
in het oog van God en menschen.
5 Vertrouw op Jahwe met uw gansche hart,
en steun niet op eigen doorzicht;
6 erken hem op al uwe wegen;
dan zal hij uwe paden effenen.
7 Wees niet wijs in eigen oog,
vrees Jahwe en wijk van het kwaad;
8 dan zal aan uw vleesch genezing ten deel vallen,
verkwikking aan uw gebeente.
9 Eer Jahwe uit uw rijkdom,
en uit de keur van al uwe inkomsten;
10 opdat uwe schuren gevuld worden met koren,
uwe perskuipen overvloeien van most.
11 Mijn zoon, versmaad de tucht van Jahwe niet,
en heb geen tegenzin in zijne terechtwijzing;
12 want Jahwe kastijdt dengene dien hij liefheeft,
als een vader den zoon in wien hij welbehagen heeft.
13 Gelukkig de mensch die wijsheid gevonden heeft,
de man die verstand erlangt;
14 want zij is hooger in prijs dan zilver,
zij brengt meer op dan fijn goud;
15 zij is kostelijker dan koralen,
geene kleinoodiën evenaren haar;
16 want lengte van dagen is in hare rechter,
rijkdom en eer in hare linkerhand;
17 hare wegen zijn liefelijke wegen,
al hare paden leiden tot vrede;
18 een levensboom is zij voor wie haar aangrijpen;
wie haar vasthoudt, hem wordt geluk geschonken.
19 Jahwe zelf heeft door wijsheid de aarde gegrondvest,

Vs. 11 v. Hebr. XII : 5 v. — Vs. 15. VIII : 11.

3. *de — trouw*, evenzoo vereenigd XVI : 6; XX : 28; Gen. XXIV : 49; Ps. LXI : 8 enz.; soms is het eerste woord door *gunst* vertaald. — *bind — hart*, opdat gij ze steeds moogt gedenken; verg. VI : 21; Exod. XIII : 16; Deut. VI : 8; XI : 18; Jer. XXXI : 33. — Wellicht zijn de regels uit VII : 3 hierheen verdwaald; Gr. vert. mist ze.

4. Letterlijk *Vindt vriendelijkheid en gezond verstand in het oog van God en menschen.* — *vriendelijkheid.* Verg. Pred. VIII : 1.

5. Uit den tweeden regel blijkt dat de eerste bedoelt: voeg u in uw oordeel over hetgeen gij te doen en te laten hebt naar hetgeen Jahwe u in zijne wet voorschrijft. Hierop wijst ook vs. 6 v.

7. *Wees niet wijs in eigen oog.* Verg. XXVI : 12; Jez. V : 21.

8. *vleesch*, naar Gr. vert.; Hebr. t. *navel.*

9. Gedoeld wordt op tienden, eerstelingen, vrijwillige offers en wat dies meer zij.

10. *koren*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *verzadiging.*

11. *tucht*, *terechtwijzing*, hier, als vaak, de met bedreiging ingescherpte en bij overtreding door tuchtiging gevolgde waarschuwing; vandaar dat men er een tegenzin tegen krijgen kon.

12. *als — heeft.* Hebr. XII : 6 wordt deze plaats aangehaald naar Gr. vert., die in stede van (en, *als een vader*, naar eene een weinig afwijkende lezing, heeft *geeselt.*

13. *de man*, naar verb. t.; Hebr. t. *de mensch.*

14 v. Verg. Job XXVIII : 15—19.

14. Verg. VIII : 10, 19; XVI : 16.

15. *kleinoodiën*, volg. Gr. vert. en VIII : 11; Hebr. t. *van uwe kleinoodiën.*

16. Verg. VIII : 18. — *want*, uit Gr. vert. ingevoegd.

18. *een levensboom*, een boom welks vruchten het leven onderhouden. Hetzelfde beeld voor middel tot levensverlenging XI : 30; XIII : 12; XV : 4. Verg. op Gen. II : 9.

door verstand den hemel vastgezet;
20 door zijne kennis zijn de vloeden gespleten,
laten de wolken dauw druppelen.
21 Mijn zoon, laten zij niet wijken uit uw oog,
bewaar beleid en overleg;
22 opdat zij leven voor uwe ziel zijn,
een sieraad voor uw hals.
23 Dan zult gij onbezorgd uw weg bewandelen
en uw voet niet stooten;
24 wanneer gij ternederzit, zult gij niet opschrikken,
zijt gij gaan liggen, dan zal uw slaap zoet zijn;
25 gij behoeft niet te vreezen voor wat de onnoozelen opschrikt,
noch wanneer het onweder komt dat de boozen treft;
26 want Jahwe zal uw betrouwen zijn
en uw voet voor de klem bewaren.
27 Onthoud het goede niet aan den arme,
wanneer het in uwe macht staat te helpen.
28 Zeg niet tot uw naaste: kom eens weerom!
of: morgen zal ik u geven — terwijl gij het hebt.
29 Smeed geen kwaad tegen uw naaste,
terwijl hij niets duchtende bij u woont.
30 Zoek niet zonder reden met iemand twist,
wanneer hij u geen kwaad gedaan heeft.
31 Wees niet afgunstig op een man des gewelds,
noch erger u over één zijner wegen;
32 want een afschuw heeft Jahwe van den verkeerde,
maar met de braven gaat hij om.
33 Jahwe's vloek woont in het huis van den booze,
maar de woning der rechtschapenen zegent hij.
34 Indien hij met spotters den spot drijft,
dan bewijst hij aan de deemoedigen gunst.
35 De wijzen erlangen eer,
maar de dwazen verkrijgen schande.

Vs. 34. Jac. IV : 6; 1 Petr. V : 5.

19. *zelf.* Dit is in het oorspronkelijke niet uitgedrukt; maar het verband toont dat de schrijver of de samensteller het bedoeld heeft. Zoo kostelijk is de wijsheid dat Jahwe zelf haar noodig had voor de schepping der aarde.
20. *zijn de vloeden gespleten.* Zie Gen. I : 6 v.
21. *zij,* wijsheid en kennis. — *wijken,* volg. Gr. vert.
23. *uw voet niet stooten.* Verg. Ps. XCI : 12.
24. *ternederzit,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ternederligt,* wat op zich zelf een even goeden zin geeft, maar het volgt nog.
25. *de onnoozelen,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *plotseling.*
27. *aan den arme,* onzekere tekstverbetering naar Gr. vert.; Hebr. t. *aan zijn heer.* — *het in uwe macht staat.* Verg. op Gen. XXXI : 29. — *te helpen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. (*het*) *te doen.* De bedoeling is in allen gevalle: te helpen.
31. Verg. Ps. XXXVII : 1. — *erger u ... over,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *kies uit.* — *één zijner wegen,* een geluk dat hem te beurt valt, welk ook.
32. *want.* Er is geen reden van afgunst: hij gaat te gronde.
33. *Jahwe's — booze.* Verg. Zach. V : 1—4.
34. Verg. Ps. XVIII : 26 v.
35. *verkrijgen,* volg. verb. t.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

HOOFDSTUK IV.

Vermaning om te luisteren naar den spreukendichter, die van zijn vader heeft geleerd de wijsheid hoog te houden (1—9). Wie naar des leeraars woorden hoort, dien zal het wel gaan (10—13); maar

doe dan niet met de zondaars mede, want die gaan ten verderve (14—19). Vermaning om met beslistheid den goeden weg te bewandelen (20—27).

IV : 1 Hoort, zonen, naar 's vaders vermaning,
en luistert, om inzicht te leeren;
2 immers, ik geef u heilzame leering,
verzaakt mijne lessen niet.
3 Want toen ik nog een kind voor mijn vader was,
een teer en eenig kind onder het oog mijner moeder,
4 leerde hij mij en zeide tot mij:
Uw hart houde aan mijne woorden vast,
bewaar mijne geboden, opdat gij leven moogt;
5 verwerf wijsheid, verwerf inzicht,
vergeet niet en keer u niet af van de woorden mijns monds;
6 verzaak haar niet, opdat zij u beware,
heb haar lief, opdat zij u behoede.
7 De aanvang der wijsheid is: verwerf wijsheid,
verwerf inzicht voor al wat gij bezit;
8 houd haar hoog, opdat zij u verhooge,
zij zal u tot eere brengen, wanneer gij haar omarmt,
9 om uw hoofd een sierlijken krans schenken,
u begiftigen met eene prachtige kroon.
10 Hoor, mijn zoon, en neem mijne woorden aan,
opdat u vele jaren levens toebedeeld worden.
11 Ik wijs u den weg der wijsheid,
doe u treden in de sporen der deugd.
12 Bij uw gaan zullen uwe schreden niet belemmerd zijn,
spoedt gij u, dan zult gij niet struikelen.
13 Houd vast aan de tucht, laat niet los;
bewaar haar, want zij is uw leven.
14 Kom niet op het pad der boozen,
betreed den weg der slechtaards niet;
15 hunne weideplaats moet gij niet overgaan,
keer er u van af en ga voorbij.
16 Want zij kunnen niet slapen tenzij zij kwaad doen;
de slaap is hun ontroofd indien zij niet iemand ten val brengen.
17 Immers, zij eten het brood der slechtheid,
en drinken den wijn der knevelarij.
18 Terwijl het pad der rechtschapenen is als het morgenlicht,
dat al heller wordt, totdat het volle dag is,
19 is de weg der boozen als de duisternis:
zij weten niet, waarover zij zullen struikelen.
20 Mijn zoon, luister naar hetgeen ik zeg,
neig uw oor naar mijne woorden.

Vs. 4*c*. VII : 2*a*.

1—9. De leeraar der wijsheid spreekt hier een kring van leerlingen aan.
6, 8. *haar*, de wijsheid.
7. De bedoeling is, naar het schijnt: met opoffering van alles naar wijsheid te zoeken is het eerste levensteeken der wijsheid.
9. *een sierlijken krans*. Hetzelfde beeld I : 9.
10. Verg. III : 2, 16; IX : 11 enz.
12. *zullen — zijn*. Desgelijks Job XVIII : 7. Het tegenovergestelde Ps. XVIII : 37; verg. op 2 Sam. XXII : 37.
15. *hunne weideplaats*, volg. verb. t., wellicht met Syr. vert.
19. *waarover zij zullen struikelen*, d. i. welke rampen hen zullen treffen.

21 Dat ze niet wijken uit uwe oogen,
bewaar ze diep in uw hart.
22 Want zij zijn het leven voor elk die ze vindt,
genezing voor zijn gansche lichaam.
23 Waak over uw hart met alle macht,
want van daar gaat het leven uit.
24 Doe den verdraaiden mond van u weg,
verwijder van u de valsche lippen.
25 Dat uwe oogen flink voor zich uit zien,
uwe wimpers recht voor u uit blikken.
26 Baken het spoor van uwen voet af,
en laat vast zijn al uwe wegen:
27 wijk te rechter noch te linker af,
houd uwen voet af van het booze.

22. *het leven* en *genezing,* lang leven in gezondheid; verg. vs. 13; III : 2, 16.
23. *met alle macht,* letterlijk *met alle bewaring,* volg. de oude vertt.; Hebr. t. *meer dan alle bewaring*; wat anderen verklaren: meer dan al wat bewaard moet worden.
24—27. Spreek recht, zie recht, doe recht.
24. *den verdraaiden mond.* Evenzoo VI : 12.
26. *laat vast zijn al uwe wegen,* weifel nooit in hetgeen gij doet, door u altijd zonder aarzeling aan de lessen der wijsheid te houden.

HOOFDSTUK V.

Waarschuwing tegen den omgang met de vreemde vrouw, die ten verderve brengt (1—6) en haar bezoeker doodarm maakt (7—14). Aansporing om te genieten van eigen vrouw (15—19). Waarom zou men het bij eene vreemde zoeken, en omkomen? Jahwe toch straft de zonde (20—23).

V : 1 Mijn zoon, luister naar mijne wijsheid,
neig het oor tot mijn doorzicht;
2 opdat gij overleg moogt behouden,
en uwe lippen kennis bewaren.
3 Want wel stroomen de lippen der vreemde van honingzeem
en is haar gehemelte gladder dan olie,
4 maar ten slotte is zij bitter als alsem,
scherp als een tweesnijdend zwaard;
5 hare voeten dalen ten doode af,
hare schreden blijven ter onderwereld gericht;
6 opdat zij het pad ten leven niet afbakene,
gaan hare wegen een doolweg, een weg dien zij niet kent.
7 Derhalve, zonen, hoort naar mij,
en wijkt van de woorden mijns monds niet af.
8 Houdt uwen weg ver van haar,
en nadert niet den ingang van haar huis;
9 opdat gij uw luister niet geeft aan anderen,
noch uwe jaren aan een wreedaard;

2. *uwe lippen kennis bewaren,* zoodat zij kennis voortbrengen; verg. X : 14; XII : 23.
3. *honingzeem.* Zie op Exod. III : 8.
4. Verg. XXIII : 32.
5. Verg. II : 18; VII : 27; Sir. XIX : 3. — *blijven ... gericht,* onzekere vertaling.
6. *opdat.* Het gevolg is als het doel voorgesteld; verg. op VIII : 36.
7. *Derhalve, zonen, hoort naar mij.* Dezelfde aanhef VII : 24; VIII : 32.
9. De verklaring van dit vers is onzeker: met *luister* zou desnoods jeugdige frischheid, levenskracht, kunnen bedoeld zijn; maar dan is duister, wie de *wreedaard* is aan wien de ontuchtige zijne jaren geeft. Waarschijnlijk wordt met *luister* des jongelings onafhankelijkheid en eervolle plaats in de maatschappij bedoeld en met den *wreedaard* de schuldeischer, die, na zijne goederen in beslag genomen te hebben, hem jaren lang als slaaf voor zich laat werken.

10 opdat niet vreemden zich aan uw vermogen verzadigen,
en uw zuur verdiend geld in het huis van een onbekende komt;
11 zoodat gij eindelijk staat te jammeren,
wanneer uw lichaam en vleesch wegteert,
12 en zegt: Och, dat ik de vermaningen gehaat heb,
dat mijn hart de terechtwijzing versmaad heeft!
13 dat ik niet geluisterd heb naar mijne onderwijzers,
mijn oor niet heb geneigd tot hen die mij leerden!
14 Nagenoeg alle ellende heeft mij getroffen
te midden van de vergadering en de gemeente.
15 Drink water uit uw eigen regenbak,
bronnat uit uw eigen put;
16 uwe bron zal overstroomen naar buiten,
watervloeden op de pleinen!
17 Zij zullen u alleen toebehooren,
niet nevens u aan anderen.
18 Uwe bron zij gezegend,
verheug u in de vrouw uwer jeugd,
19 die aanminnige hinde, die bevallige gems;
dat hare liefkoozingen u steeds verkwikken!
Moogt gij in hare liefde voortdurend zwijmelen!
20 Waarom zoudt gij, mijn zoon, zwijmelen bij eene vreemde,
en den boezem eener boeleerster omarmen?
21 Want eens menschen wegen liggen open voor Jahwe,
hij bakent al zijne sporen af.
22 De booze wordt door zijne eigene overtredingen verstrikt,
vastgehouden in de koorden zijner zonden;
23 hij sterft door tuchtloosheid,
zwijmelt door de overmaat zijner verdwaasdheid.

10. *een onbekende*, in het oorspronkelijke een ander woord voor *een vreemde*.
11. *wanneer — wegteert*. Dit is niet te verstaan van ziekten die de jongeling zich door zijne uitspattingen op den hals haalt, maar van den berooiden staat waarin hij ten slotte verkeert.
15. De eigen vrouw wordt vergeleken met eene bron.
16. Gij zult vreugde in overvloed hebben.
19. *liefkoozingen*, naar andere klinkers; Hebr. t. *borsten*. — *zwijmelen*. Dit woord keert vs. 20 en 23 terug. Er wordt door uitgedrukt het buiten zijne zinnen zijn, hier door geoorloofde, vs. 20 door zondige liefde, vs. 23 door den rampspoed.
20. *boeleerster*. Zie op II : 16.
21. Verg. Job XXXIV : 21 v.; Ps. CXXXIX; Jer. XVI : 17; XXIII : 23 v.; XXXII : 19. — *hij bakent al zijne sporen af*, bepaalt zijne lotgevallen.
22. Verg. XI : 6.

HOOFDSTUK VI : 1—19.

Vermaning om hem voor wien men borg is gebleven aan te sporen aan zijne verplichting te voldoen (1—5). Waarschuwing tegen luiheid (6—11). De valschaard gaat te gronde (12—15). Wat Jahwe haat (16—19).

Daar dit stuk midden tusschen waarschuwingen tegen overspel in staat, maakt het den indruk, hier later te zijn ingevoegd. Toch behoeft dit het geval niet te zijn. Wel is het niet onwaarschijnlijk dat de samensteller van I—IX deze vermaningen van elders opnam; maar waarom hij ze hier plaatste, is zeer goed te begrijpen; immers, raakte de dwaas die zich met lichtekooien en echtbreeksters ophield in armoede en ellende (V : 9—14), geen wonder dat de gedachte aan borgstelling, die bij schuldenmaken behoort, zich hierbij aan den schrijver opdrong; eene waarschuwing tegen luiheid, die milde bron van armoede, scheen er niet slecht bij te passen; terwijl velerlei valschheid schier onvermijdelijk is voor een mensch die steeds dieper in schuld geraakt.

VI : 1 Mijn zoon, indien gij borg zijt gebleven voor uw naaste,
handslag hebt gegeven voor een ander,
2 verstrikt zijt in de woorden van uw mond,
gevangen door de woorden van uw mond,
3 doe dan dit, mijn zoon, en red u —
want gij zijt in de handen van uw naaste gekomen —
ga, werp u neder, bestorm uw naaste,
4 gun geen slaap aan uwe oogen,
geen sluimering aan uwe wimpers,
5 red u als eene gazelle uit den valstrik,
als een vogel uit des vogelaars hand.
6 Ga, luiaard, tot de mier,
let op haar doen en word wijs.
7 Hoewel zij geen aanvoerder heeft,
geen opzichter of heerscher,
8 bereidt zij haar brood in den zomer,
verzamelt zij hare spijs in den oogsttijd.
9 Hoelang, luiaard, zult gij nederliggen?
wanneer zult gij opstaan uit uw slaap?
10 Een weinig slapens, een weinig sluimerens,
een weinig handenvouwens, al nederliggende;
11 zoo overvalt u de armoede als een vagebond,
het gebrek als een bandiet.
12 Een nietswaardig mensch, een heilloos man
is een die met verdraaiden mond daarheengaat,
13 een die met zijne oogen pinkt,
met de voeten wenkt, met zijne vingers teekens geeft,
14 een die slinksche streken in het hart heeft, kwaad smeedt,
altijd door het twistvuur aanstookt.
15 Daarom zal plotseling zijn ondergang komen,
wordt hij onverwachts verbroken, onheelbaar.
16 Zes dingen zijn gehaat bij Jahwe,
van zeven heeft hij een afschuw:
17 trotsche oogen, eene valsche tong,
handen die onschuldig bloed vergieten,
18 een hart dat heillooze plannen smeedt,
voeten die zich ten kwade spoeden,

Vs. 10 v. XXIV : 33 v.

1—5. Verg. XI : 15; XVII : 18; XX : 16; XXII : 26; ook Sir. XXIX : 14, waar hij die voor een ander borg blijft geprezen wordt.
1. *handslag hebt gegeven aan een ander.* Verg. op Job XVII : 3.
3. *gij — gekomen.* „Uw naaste" is de man voor wien gij borg zijt gebleven en van wiens plichtgevoel en ijver gij dus afhankelijk zijt geworden. Dring bij hem aan, dat hij zijn best doe zelf te betalen.
5. *uit den valstrik,* volg. Gr., Syr. en Aram. vertt.; Hebr. t. *uit de hand.*
6—11. Waarschuwingen tegen traagheid zijn talrijk in ons boek; zie X : 4, 26; XII : 24, 27; XIII : 4; XV : 19; XIX : 15, 24; XX : 4, 13; XXI : 25; XXII : 13; XXIV : 30—34; XXVI : 13—16. De mier wordt ook XXX : 25 den mensch tot voorbeeld gesteld.
10. *al nederliggende,* zeer onzekere vertaling.
11. *een bandiet,* onzekere vertaling; er staat letterlijk *een man met een schild.*
12. *met verdraaiden mond.* Evenzoo IV : 24.
13. Door al die teekens speelt hij valsch spel en stookt hij den een tegen den ander op; verg. X : 10; XVI : 30.
14. Verg. XVI : 28. — *het twistvuur aanstookt,* letterlijk *twisten uitzendt.* Zoo ook vs. 19.
16—19. Meer zulke getallenspreuken in H. XXX.
18. *ten kwade spoeden,* volg. Gr. vert.

19 wie als een valsch getuige leugens uitblaast,
en wie het twistvuur tusschen broeders aanstookt.

Vs. 19*b*. XIV : 5*b*.

19. *wie — uitblaast.* Verg. XIV : 5; XIX : 5, 9.

HOOFDSTUK VI : 20—VII : 27.

Twee waarschuwingen tegen overspel, beide ingeleid door eene opwekking om de lessen des sprekers ter harte te nemen; in de eerste (VI : 20—35) wordt, in aansluiting aan V : 7—14, uiteengezet dat wie naar eene boeleerster luistert zeker in het ongeluk komt, vooral door de ijverzucht van den beleedigden echtgenoot; in de tweede (H. VII) beschreven, hoe eene boeleerster een onbezonnen jongeling verlokt en hij met haar medegaat, tot zijn onontwijkbaar verderf.

VI : 20 Geef acht, mijn zoon, op het gebod van uw vader,
en sla de lessen uwer moeder niet in den wind;
21 bind ze voor altijd op uw hart,
wind ze om uwen hals;
22 dat zij u geleiden als gij gaat,
over u de wacht houden als gij nederligt,
u toespreken als gij ontwaakt.
23 Want eene lamp is het gebod, een licht zijn de lessen,
een weg ten leven zijn de terechtwijzingen der tucht,
24 om u te bewaren voor de slechte vrouw,
voor de gladheid van tong der boeleerster.
25 Ga de lust van uw hart niet naar hare schoonheid uit,
en vange zij u niet met hare oogwimpers;
26 want om eene hoer komt men in de neer, tot een broodbol,
en eene getrouwde vrouw maakt jacht op een kostelijk leven.
27 Kan iemand vuur in zijn schoot halen
zonderdat zijne kleederen verbranden?
28 of kan iemand over gloeiende kolen gaan
zonderdat zijne voeten verschroeien?
29 Zoo gaat het met hem die tot de vrouw van zijn naaste komt,
al wie haar aanroert blijft niet ongestraft.
30 Men veracht den dief niet als hij steelt
om zijne begeerte te stillen, wanneer hij honger heeft;
31 wordt hij betrapt, dan betaalt hij zevenvoudig,
geeft al wat hij in zijn huis heeft.
32 Maar een die overspel bedrijft is verstandeloos,
wie zich zelf ongelukkig wil maken, die doe het!
33 Slaag en schande beloopt hij,
zijn smaad wordt niet uitgewischt.
34 Want de ijverzucht is eens mans grimmigheid,
hij verschoont niet ten dage der wraak;

20—22. Verg. I : 8 v.; III : 1, 3; VII : 3.
23. Verg. Ps. CXIX : 105. — *het gebod*, nl. van God, als XIX : 16; verg. *het woord* in pl. v. „het woord Gods" XIII : 13; XVI : 20.
24. Verg. II : 16; V : 3.
26. *om — broodbol,* zeer onzekere vertaling van een bedorven tekst. Verg. XXIX : 3.
30—35. Komt een dief met eene boete, hoogstens het verlies van geheel zijn vermogen, vrij, een overspeler heeft de wraak van den beleedigden echtgenoot, die zich niet laat afkoopen, te duchten.
31. *zevenvoudig.* Zoo ook 1 Sam. XII : 6; de wet legt eene lichtere straf op; zie Exod. XXII : 1.
32. *Maar*, duidelijkheidshalve ingevoegd.
34. Verg. XXVII : 4. — *de ijverzucht*, een onbluschbaar vuur (Hoogl. VIII : 6), onverzoenlijke haat, die den dood van den beleediger eischt.

35 hij neemt geenerlei losprijs aan,
noch stelt hij zich tevreden met geschenken, hoe groot ook.
VII : 1 Mijn zoon, bewaar mijne woorden,
en leg mijne geboden bij u weg;
2 bewaar mijne geboden, opdat gij leven moogt,
en mijne lessen, als uw oogappel.
3 Bind ze aan uwe vingers,
schrijf ze op de tafel uws harten.
4 Zeg tot de wijsheid: Gij zijt mijne zuster!
noem het doorzicht: Vertrouwde —
5 opdat gij bewaard wordt voor de vreemde vrouw,
voor de boeleerster met hare gladde woorden.
6 Eens toch, toen ik door het raam van mijn huis,
door het tralievenster uitkeek,
7 zag ik onder de onervarenen,
bespeurde ik onder de jongelieden een verstandeloozen knaap,
8 zooals hij op straat een hoek omging
en den weg naar haar huis insloeg,
9 in de schemering, in den avond van den dag,
in het holle van den nacht, in de duisternis.
10 En zie, daar kwam hem eene vrouw te gemoet,
als eene hoer opgeschikt, zinnenbetooverend —
11 ongedurig is zij en losbandig,
hare voeten kunnen niet in huis blijven:
12 nu eens op straat, dan op een plein;
bij elken hoek ligt zij op de loer. —
13 Daar greep zij hem aan en kuste hem,
met een onbeschaamd gezicht zeide zij:
14 Ik moest dankoffers brengen,
vandaag betaalde ik mijne geloften.
15 Daarom ben ik uitgegaan, u te gemoet,
om u op te zoeken; en ik heb u gevonden!
16 Met dekens heb ik mijn leger bedekt,
met spreien van Egyptisch linnen;
17 ik heb mijn bed besprenkeld
met mirre, aloë en kaneel.
18 Kom, laat ons dronken zijn van min tot den morgen,
uitgelaten zijn in liefkoozingen.
19 Want mijn man is niet thuis,
hij is op eene verre reis gegaan,
20 den geldbuidel heeft hij medegenomen,

Vs. 1. II : 1. — Vs. 2*a*. IV : 4*b*. — Vs. 3*b*. III : 3*b*. — Vs. 5. II : 16.

2. *uw oogappel.* Zie op Deut. XXXII : 10.
8. *een hoek,* naar andere uitspraak; Hebr. t. wellicht *haar hoek.*
10. *zinnenbetooverend,* naar zeer onzekere tekstverbetering.
14. De vrouw bedoelt: ik heb heden een maal van offervleesch in mijn huis. Hieruit blijkt dat wij in Jeruzalem verplaatst worden; want elders kon men in den tijd toen dit geschreven werd geen maaltijd van offervleesch aanrichten; en tevens, dat iemand die zijne geloften betaalde het gedeelte van het gebrachte dankoffer dat overbleef na aftrek van hetgeen op het altaar kwam en van het aandeel der priesters (Lev. III; VII : 11—27), naar huis kon medenemen en er daar een feestelijk maal van aanrichten; verg. XVII : 1. Ook zien wij hieruit, hoe grove lichtzinnigheid met godsdienstigheid kon gepaard gaan.
17. *besprenkeld,* onzekere vertaling. De hier genoemde stoffen zullen wel in vloeibaren staat zijn gebruikt.
18. *uitgelaten zijn,* naar verb. t.

eerst tegen vollemaan komt hij terug. —
21 Zij verleidde hem door haar woordenvloed,
zij troonde hem mede door hare gladde lippen.
22 Op eens liep hij haar achterna,
als een rund dat ter slachtbank gaat,
23 als een hond die ter tuchtiging wordt weggebracht,
als een vogel die zich haast naar den strik,
zonder te weten dat het om zijn leven gaat,
voordat een pijl zijn lever doorboort.
24 Derhalve, zonen, hoort naar mij,
en luistert naar hetgeen mijn mond zegt.
25 Keere uw hart zich niet af naar hare wegen,
dool niet op hare paden om;
26 want velen zijn de verslagenen die zij heeft geveld,
talrijk zijn de door haar gedooden;
27 in haar huis zijn de wegen ter onderwereld,
afdalende naar de kamers des doods.

21. *haar woordenvloed,* letterlijk *de menigte harer leeringen.*
22. *als — weggebracht,* naar hoogst onzekere tekstverbetering.
23. *voordat — doorboort.* Deze woorden staan in grondt. aan het begin van het vers.
26 v. Verg. II : 18; V : 5; Sir. XIX : 3.

HOOFDSTUK VIII.

De wijsheid predikt op velerlei plaatsen tot de menschen (1—5). Zij verkondigt de groote waarde van wat zij predikt (6—11). Zij leert regeeren en geeft rijkdom en eer (12—21). Zij was er reeds toen Jahwe de wereld schiep en stond hem daarbij ter zijde (22—31). Gelukkig wie haar vindt (32—36).

VIII : 1 Roept de wijsheid niet,
verheft het verstand de stem niet?
2 Op den top der hoogten aan den weg,
midden op de paden heeft zij zich geplaatst;
3 ter zijde van de poorten, aan den ingang der stad,
waar de toegang openstaat, laat zij zich luide vernemen:
4 Tot u, mannen, roep ik,
ik richt mij tot de menschenkinderen.
5 Leert, onervarenen, voorzichtigheid verstaan,
dwazen, let goed op.
6 Hoort toe; want ik ga voortreffelijke dingen zeggen,
mijne lippen openen zich tot wat behoorlijk is;
7 want mijn gehemelte spreekt waarheid,
mijne lippen verafschuwen goddeloosheid;
8 al wat mijn mond uitspreekt is recht,
er is niets arglistigs en verkeerds in;
9 het is alles treffend voor den verstandige,
duidelijk voor hen die kennis hebben verkregen.
10 Neemt tucht aan, en niet geld,

1 vv. Verg. I : 20 vv.
2. *midden op de paden,* volg. Gr. vert. en vs. 20; Hebr. t. *in het huis der paden.*
3. Over de beteekenis der poort voor het verkeer in de oudheid zie op Gen. XXII : 17.
4. De wijsheid neemt het woord.
5. *let goed op,* letterlijk *maakt het hart vast,* naar Gr. vert.; Hebr. t. *geeft acht op hart,* d. i. verstand.
6. *voortreffelijke dingen,* onzekere vertaling. Het woord beteekent *vorstelijk,* maar wordt hier blijkbaar van kostelijke waarheden gebruikt; verg. op XXII : 20.
10. Verg. vs. 19; III : 14 v.; XVI : 16. — *tucht,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt er *mijne* bij.

kennis liever dan uitgelezen goud.
11 Want wijsheid is kostelijker dan koralen,
geen kleinoodiën evenaren haar.
12 Ik, wijsheid, bezit voorzichtigheid,
en tref schrandere kennis aan.
13 Bestaat de vrees voor Jahwe in het haten van het kwaad,
van hoogmoed en hoovaardij,
een slechten weg en een slinkschen mond haat ik.
14 Ik heb raad en beleid,
ik ben doorzicht, ik heb kracht:
15 door mij regeeren de koningen,
verordenen de gebieders wat recht is;
16 door mij heerschen de heerschers,
de aanzienlijken, ja, alle bestuurders der aarde.
17 Ik voor mij, wie mij liefhebben heb ik lief,
en wie mij zoeken zullen mij vinden.
18 Rijkdom en eer zijn bij mij,
kostelijke schatten en heil.
19 Mijne vrucht is meer waard dan goud en edel metaal,
mijne opbrengst meer dan uitgelezen zilver.
20 Op den weg der rechtschapenheid treed ik,
midden op de paden der betamelijkheid;
21 om hen die mij liefhebben te verrijken
en hunne schatkamers te vullen.
22 Jahwe schiep mij als de eersteling zijner wegen,
vóor zijne werken, in den voortijd;
23 in het grijs verleden ben ik gemaakt,
in den aanvang, voordat de aarde er was;
24 toen er nog geen oceanen waren ben ik geboren,
toen er nog geen bronnen waren, rijk aan water;
25 voordat de bergen waren nedergelaten,
vóor de heuvelen ben ik geboren;
26 eer hij land en velden gemaakt had,
al het stof der wereld bij elkander.
27 Toen hij den hemel grondvestte was ik daarbij,
toen hij een kring trok op het vlak van den oceaan,
28 toen hij de wolken daarboven bevestigde,
en de bronnen van den oceaan met kracht losbraken,
29 toen hij der zee hare perken stelde,

Vs. 11. III : 15.

11. Verg. III : 15; XX : 15.
12. De wijsheid leert den mensch zich voorzichtig te gedragen en zoo zijn geluk te bevorderen. — *bezit*, letterlijk *bewoon*, zooveel als: beschik er over. Van een huis der wijsheid is ook sprake IX : 1—6. — *tref schrandere kennis aan*, heb de nuttige kennis steeds bij de hand.
13. De bedoeling schijnt te zijn: ik, wijsheid, ben het volkomen eens met de godsvrucht en voer dus tot hetzelfde heil dat zij den vromen bereidt. Het vers verbreekt eenigermate het verband.
15 v. Verg. 1 Kon. III : 7—9.
18. Verg. III : 16.
19. Verg. op vs. 10.
22—31. Oudheid is voor de wijsheid eene sterke aanbeveling; verg. op Job VIII : 9 en XV : 19.
22. Zie op Job XL : 14. — *zijner wegen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van zijn weg*.
23. *ben ik gemaakt*, zeer onzekere lezing en vertaling.
25. *waren nedergelaten*, in de zee, waarin zij met de voeten rusten, Ps. XXIV : 2; CIV : 8; verg. op Deut. XXXII : 22.
26. *al het stof der wereld bij elkander*, letterlijk *de som van de stofdeelen der wereld*.
27. *een — oceaan*. Zie Job XXVI : 10 en aant. aldaar.

en de wateren zijn bevel niet mochten overtreden,
toen hij de grondvesten der aarde vaststelde —
30 te dien tijde stond ik als kunstenares hem ter zijde,
mij verlustigend dag aan dag,
voortdurend voor zijn aangezicht dartelend,
31 dartelend op zijn wereldrond,
mij verlustigend bij de menschenkinderen.
32*a* Derhalve, zonen, hoort naar mij,
33 luistert naar terechtwijzing en wordt wijs;
slaat ze niet in den wind.
32*b* Gelukkig wie mijne wegen bewaren,
34 gelukkig de mensch die naar mij hoort;
zoodat hij dag aan dag waakt aan mijne deuren,
aan de posten mijner ingangen de wacht houdt.
35 Want wie mij vindt heeft het leven gevonden,
en welbehagen van Jahwe verkregen;
36 maar wie mij misloopt benadeelt zich zelven,
al wie mij haten hebben den dood lief.

29. *toen — overtreden.* Verg. op Ps. CIV : 9.
30. *als kunstenares,* door wie God alles maakte; verg. III : 19 v. Zoo wordt onze tekst ook Wijsh. VII : 21 opgevat.
31. *zijn wereldrond,* letterlijk *zijne aardsche wereld,* onzekere vertaling. Gr. vert. las wellicht *bij de voltooiing van zijne aarde.*
32*b*. Deze regel, die met vs. 33 in de meeste hss. der Gr. vert. ontbreekt, past vóor vs. 34 beter dan vóor vs. 33.
36. *benadeelt zich zelven.* Verg. XV : 32. — *hebben den dood lief.* De voorstelling dat de onverstandige zondaar zijn eigen onheil liefheeft, zoekt, er naar vraagt, ook XI : 23; XVII : 11, 19; XVIII : 6. Verg. op Jez. XXX : 10 v.

HOOFDSTUK IX.

De wijsheid noodigt alle onbezonnenen uit bij haar hun intrek te nemen (1—6). Men vermane geen loshoofden, wat slechts schande berokkent, maar wijzen en rechtschapenen: zij zullen daaruit levensverlenging erlangen (7—12). De dwaasheid noodigt de voorbijgangers bij haar hun intrek te nemen; wee wie aan haar stem gehoor geeft! (13—18).

IX : 1 De wijsheid heeft haar huis gebouwd,
hare zeven pilaren opgericht,
2 haar vee geslacht, haar wijn gemengd,
ook hare tafel aangericht;
3 zij heeft hare dienaressen uitgezonden,
zij noodigt, staande op de hoogten der stad:
4 Wie onervaren is keere herwaarts in!
wie onverstandig is, laat mij tot hem spreken!
5 Komt, eet van mijn brood,
en drinkt van den wijn dien ik gemengd heb;
6 laat de onbezonnenheid varen, opdat gij leven moogt,
en betreedt den weg van het doorzicht.
7 Wie een spotter vermaant berokkent zich schande,
wie een booze terechtwijst — voor hemzelven is het eene smet.
8 Wijs een spotter niet terecht, opdat hij u niet hate,
doe het den wijze, en hij zal u liefhebben.

1—5. De wijsheid wordt voorgesteld als eene die huis en tafel voor de onkundigen openstelt.
1. Verg. VIII : 34. — *opgericht,* volg. de meeste oude vertt.; Hebr. t. *uitgehouwen.*
3. Verg. VIII : 2. — *op de hoogten der stad,* onzekere lezing en vertaling.
4. *laat mij .... spreken,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *zij heeft .... gesproken.* Evenzoo vs. 16.
6. *de onbezonnenheid,* onzekere vertaling. Anderen *onbezonnenen.*
7 v. Verg. XV : 12; XXIII : 9.

9 Geef aan den wijze, zoo zal hij nog wijzer worden,
leer den rechtschapene, zoo zal hij zijne kunde vermeerderen.
10 Het begin der wijsheid is de vrees voor Jahwe,
kennis van den Heilige is doorzicht;
11 want door haar worden uwe dagen vermeerderd,
en levensjaren u toegevoegd.
12 Zijt gij wijs, dan zijt gij dit ten bate van u zelven,
zijt gij een spotter, gij alleen moet het boeten.
13 Vrouw Dwaasheid is ongedurig,
eene verleidster die geen schaamte kent.
14 Zij zit aan den ingang van haar huis,
op een zetel op de hoogten der stad,
15 om uit te noodigen de voorbijgangers,
hen die huns weegs gaan:
16 Wie onervaren is keere herwaarts in!
wie onverstandig is, laat mij tot hem spreken! —
17 Gestolen water smaakt goed,
brood in het geheim gegeten is lekker;
18 maar hij weet niet dat daar schimmen zijn,
dat hare gasten zijn in de valleien der onderwereld.

9. Verg. I : 5; Matth. XIII : 12; XXV : 29.

10. Verg. I : 7. — *den Heilige.* Het Hebreeuwsch heeft het meervoud, dat ook *de heilige wezens* kan vertaald worden. Dezelfde uitdrukking keert XXX : 3 terug. — In Gr. vert. volgt er op *want kennis der wet is zaak van goed inzicht.*

11. *door haar*, volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *door mij.* Indien dit de ware lezing was, zou het vers zich aansluiten aan vs. 6, en zou vs. 7—10, dat uit den toon valt, ingevoegd zijn; maar ook vs. 12 is in geheel anderen toon dan vs. 1—6 en behoort toch niet bij het vervolg. Bij onze lezing wil het vers zeggen: dat wijsheid nauw met godsvrucht verbonden is blijkt hieruit dat door haar invloed de belofte van voorspoed, aan de godsvrucht gegeven, vervuld wordt. Verg. III : 2; IV : 10. — (*worden*) *u toegevoegd*, naar andere klinkers; Hebr. t. *zullen zij u toevoegen.*

12. Het gaat dus den wijze als den vrome, den spotter als den goddelooze. — Hierop laten Gr. en Syr. vertt. volgen:

Wie op leugens steunt weidt wind,
en loopt vliegende vogels na;
want hij verliet den weg naar zijn eigen wijngaard,
en raakte op het pad naar zijn eigen land op den doolweg.
Hij gaat door eene waterlooze woestijn,
een land dat in droogte ligt,
en zamelt met zijne hand onvruchtbaarheid in.

Hierin is vóor den laatsten regel waarschijnlijk éen regel uitgevallen.

13—18. De dwaasheid noodigt de menschen evenals de wijsheid; zij wordt, evenals deze, voorgesteld als eene vrouw die een gastmaal bereid heeft. Eenige trekken van de dwaasheid zijn ontleend aan de echtbreekster. De schrijver van het toevoegsel in Gr. en Syr. vertt. (zie op vs. 18) dacht uitsluitend aan haar.

13. *ongedurig.* Zoo heet VII : 11 de vreemde vrouw. — *eene verleidster* en *schaamte*, volg. Gr. vert.

14. *Zij*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *En zij.*

16. Dezelfde woorden die vs. 4 de wijsheid spreekt.

17 v. Verg. XX : 17; Job XX : 12—18.

17. Dit zouden ook woorden der dwaasheid kunnen zijn.

18. De bedoeling is zeker dat het verblijf te harent ten doode voert; verg. II : 18—22; VII : 27. — Na dit vers hebben Gr. en Syr. vertt. nog:

Doch ga uws weegs, vertoef niet in die plaats;
vestig uw oog niet op haar;
want zoo zoudt gij een vreemd water doortrekken.
Onthoud u van vreemd water,
en drink niet uit eens anders mans put;
opdat gij lang moogt leven,
en levensjaren u mogen worden toegevoegd.

Na den derden regel is wellicht éen regel uitgevallen. De zin is uit V : 15 duidelijk.

HOOFDSTUK X : 1—XXII : 16.

Volgens het opschrift (X : 1*a*) vinden wij hier de spreuken waarop I : 1—6 het uitzicht opende en I : 7—IX : 18 als inleiding dient. Wij ontvangen 378 spreuken van twee regels, waarvan éene spreuk (zie op

XIX : 7) verminkt is overgeleverd, twee aan Gr. vert. ontleend zijn. De Gr. vert. heeft er meer, die wij niet vermelden, en laat daarentegen verscheidene weg; zij heeft ook sommige in dubbelen vorm. Vaak moet zij ons dienst bewijzen om den oorspronkelijken tekst terug te vinden, maar zij geeft over het geheel den Hebr. t. slecht weer en is dikwijls zeer willekeurig. Wij hebben in deze hoofdstukken de inhoudsopgaven weggelaten, omdat het niet mogelijk is den inhoud kort op te geven; elke spreuk toch staat op zich zelve, en er is geen beginsel te ontdekken waarnaar de spreuken zouden geordend zijn. Soms heeft wellicht het gebruik van hetzelfde woord den verzamelaar aanleiding gegeven twee op elkander te laten volgen (XIV : 12 en 13; XV : 8 en 9), soms gelijkheid van denkbeelden (X : 4 en 5; 19, 20 en 21; XI : 24, 25, 26 enz.). Een paar spreuken komen tweemaal nagenoeg letterlijk voor (XIV : 12 en XVI : 25; XIX : 5 en 9), van andere is de eerste of de tweede regel dezelfde (X : 15 en XVIII : 11; X : 6 en 11; XV : 33 en XVIII : 12); verscheidene uitdrukkingen worden telkens herhaald.

X : 1 De spreuken van Salomo.
Een wijze zoon verheugt zijn vader,
maar een dwaze zoon is het hartzeer zijner moeder.
2 Niets baten schatten door goddeloosheid verkregen,
maar gerechtigheid redt van den dood.
3 Jahwe laat den rechtschapene geen honger lijden,
maar wijst de begeerte der boozen af.
4 Arm wordt wie met slappe hand arbeidt,
maar de hand der nijveren maakt rijk.
5 Een verstandig zoon zamelt in in den zomer,
wie zich schandelijk gedraagt slaapt in den oogsttijd.
6 Zegeningen rusten op het hoofd des rechtschapenen,
maar de mond der boozen verbergt geweldenarij.
7 De nagedachtenis des rechtschapenen dient tot zegenspreuk,
maar de naam der boozen rot weg.
8 Een wijze van hart neemt geboden aan,
maar wie dwaas van lippen is komt ten val.
9 Hij wiens wandel onberispelijk is gaat veilig,
wie kronkelwegen betreedt wordt betrapt.
10 Wie met zijne oogen pinkt veroorzaakt smart,
maar wie vrijmoedig terechtwijst maakt vrede.
11 Eene levensbron is de mond des rechtschapenen,
maar de mond der boozen verbergt geweldenarij.
12 Haat verwekt twisten,
maar de liefde bedekt alle overtredingen.
13 Op des verstandigen lippen wordt wijsheid aangetroffen,

Vs. 2. XI : 4. — Vs. 6*b*. Vs. 11*b*.

1. *De spreuken van Salomo*, of *Spreuken van Salomo*. Verg. XV : 20; XVII : 21, 25; XXIII : 24; XXVIII : 7; XXIX : 3*a*; Sir. XXII : 3. — Evenzoo begint de inleiding I : 8 met eene aansporing tot eerbied voor de ouders.
2. Verg. XI : 19*b*.
3. Verg. XIII : 25; Ps. XXXVII : 25.
4. Zie op VI : 6—11.
6. Hier en vs. 13 is de tegenstelling niet zuiver. — *de — geweldenarij*. Zie op vs. 14.
7. *De — zegenspreuk*. Verg. Ps. LXXII : 17. — *de — weg*. Verg. Job XVIII : 17; Sir. XLI : 11*b*. Wellicht moeten wij, in pl. v. *rot weg*, met verandering van éene letter, vertalen *wordt vervloekt*.
9. *wordt betrapt*, en dan gestraft.
10. *met zijne oogen pinkt*, om den een tegen den ander op te zetten; verg. VI : 13. — *maar — vrede*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *maar wie dwaas van lippen is komt ten val*; wat hier volstrekt niet past en blijkbaar bij vergissing uit vs. 8 herhaald is. Verg. op vs. 6.
11. *Eene levensbron*. Hetzelfde beeld voor aanbrengen van zegen XIII : 14; XIV : 27; XVI : 22. — *maar — geweldenarij*, die, als de mond opengaat, er uit komt; verg. op V : 2.
12. *de liefde bedekt alle overtredingen*, van den naaste. Verg. XVII : 9. In dezen zin ook 1 Kor. XIII : 7; verg. 1 Petr. IV : 8.
13. Hoe deze regels bij elkander behooren, is niet duidelijk. Wellicht hangen ze aldus samen: de verstandelooze, op wiens lippen dwaasheid wordt aangetroffen, zal met den stok kennis maken. Gr.

maar de stok is voor den rug van den verstandelooze.
14 Wijzen bergen kennis op,
maar de mond van den dwaas is een altijd dreigend onheil.
15 Des rijken vermogen is voor hem eene sterke veste,
maar der behoeftigen ongeluk is hunne armoede.
16 Wat de rechtschapene verwerft strekt ten leven,
des goddeloozen inkomst tot zonde.
17 Het pad ten leven betreedt wie op vermaning let,
maar wie terechtwijzing niet telt raakt op den doolweg.
18 Wie haat verbergt is een leugenmond,
en wie kwaadspreekt een dwaas.
19 Bij veelheid van woorden blijft de overtreding niet uit,
wie spaarzaam zijne lippen opent handelt verstandig.
20 Uitgelezen zilver is de tong des rechtschapenen,
der boozen hart heeft weinig waarde.
21 Des rechtschapenen lippen hoeden velen,
maar de dwazen sterven door onverstand.
22 De zegen van Jahwe, die maakt rijk,
en zich afsloven voegt er niets bij.
23 Een dwaas vindt zijne vreugde in het bedrijven van eene slechte daad,
maar een man van doorzicht in het bezit van wijsheid.
24 Wat de booze ducht, dat overkomt hem,
maar den wensch der rechtschapenen vervult hij.
25 Zoo ras als een wervelwind voorbijgaat verdwijnt de booze,
maar de rechtschapene is duurzaam gegrondvest.
26 Wat azijn voor de tanden en rook voor de oogen is,
dat is de luiaard voor zijn zender.
27 De vreeze voor Jahwe vermeerdert de dagen,
maar der boozen jaren worden verkort.
28 Der rechtschapenen verwachting is vreugde,
maar der boozen hoop loopt uit op niets.
29 Eene sterkte voor den brave is Jahwe's bestuur,
maar onheil is het voor de euveldaders.
30 De rechtschapene zal nooit ofte nimmer wankelen,
maar de boozen zullen het land niet bewonen.

Vs. 15*a*. XVIII : 11*a*. — Vs. 28*b*. Ps. CXII : 10*b*.

vert. heeft, waarschijnlijk om een verband te maken, *wie met de lippen wijsheid voortbrengt, slaat met een stok den verstandelooze.* — Stokslagen ter bestraffing komen vaak voor; zie op Deut. XXV : 2. Men ging van den regel uit: de mensch die geen slaag ontvangt wordt niet opgevoed, Sir. XXX : 1.

14. *bergen kennis op,* zoodat hunne woorden zegen brengen. Het tegendeel vs. 6.

15. De rijke kan zich tegen velerlei onspoed dekken door zijn geld; de arme kan zich, juist door zijne armoede, vaak niet redden.

16. Verg. XI : 18, 19. — *tot zonde,* en daardoor ten doode.

17. *Het pad ten leven.* Verg. II : 19; V : 6. — *maar — doolweg.* Verg. XV : 10.

18. *Wie — leugenmond* (letterlijk *leugenlippen*). Blijkbaar wordt een huichelaar bedoeld; verg. XXVI : 24 v.

19. Verg. XIII : 3; XVII : 27*a*; XVIII : 7; Pred. X : 13 v.

20. *Uitgelezen — rechtschapenen.* Verg. VIII : 19. — *hart,* waaruit zijne woorden komen. Vandaar dat het gesteld wordt tegenover *de tong.*

21. *maar — onverstand,* wel ver van anderen te hoeden, storten zij zich zelven in het ongeluk.

22. Verg. Ps. CXXVII; ook Sir. XI : 22.

24. *vervult hij,* Jahwe. Wellicht is de tekst bedorven en moet gelezen worden *wordt vervuld.*

25. Verg. vs. 30; XII : 3, 7.

26. Verg. XXVI : 6.

27. Verg. op III : 2.

28. *Der — vreugde,* en die verwachting wordt vervuld.

30. Verg. vs. 25; XII : 3, 7.

31 Des rechtschapenen mond brengt wijsheid voort,
maar de tong die slinksche dingen zegt wordt afgesneden.
32 Des rechtschapenen lippen weten wat kan behagen,
maar de mond der boozen kent slinksche streken.
XI : 1 Van eene valsche weegschaal heeft Jahwe een afschuw,
maar in eerlijk gewicht heeft hij welbehagen.
2 Komt de overmoed, dan komt ook de schande,
maar bij de ootmoedigen is wijsheid.
3 Der braven onberispelijkheid is hun tot leidsvrouw,
maar der trouweloozen valschheid stort hen in het verderf.
4 Rijkdom baat niet ten dage der gramschap,
maar rechtschapenheid redt van den dood.
5 Des deugdzamen rechtschapenheid effent hem den weg,
maar de booze valt door zijne boosheid.
6 Der braven rechtschapenheid redt hen,
maar de trouweloozen worden in hunne willekeur verstrikt.
7 Bij den dood van een boos mensch gaat zijne hoop te loor,
en is de verwachting der slechtaards uitgeloopen op niets.
8 De rechtschapene wordt uit de benauwdheid gered,
en de booze komt in zijne plaats.
9 Met den mond richt de goddelooze zijn naaste te gronde,
maar de rechtschapenen worden door hunne kennis gered.
10 Om den voorspoed der rechtschapenen jubelt eene veste,
en om den ondergang der boozen is er gejuich.
11 Door der braven zegenbede komt eene stad in de hoogte,
maar door den mond der boozen raakt zij in de neer.
12 Een verstandelooze smaalt op zijn naaste,
maar een verstandig man zwijgt.
13 Wie als onruststoker rondloopt verklapt een geheim,
maar wie betrouwbaar van geest is kan iets verborgen houden.
14 Waar overleg ontbreekt komt een volk ten val,
maar waar de raadgevers talrijk zijn is heil.
15 Kwalijk vergaat het hem die borg blijft voor een ander,
maar wie een afkeer heeft van handslag geven leeft gerust.
16 Eene bevallige vrouw verkrijgt eer,

Vs. 2*b*. XIII : 10*b*. — Vs. 4. X : 2.

31 v. Verg. XV : 7.
32. Verg. XVI : 21; Pred. X : 12.
1. Verg. XVI : 11; XX : 10, 23; Lev. XIX : 35 v.; Deut. XXV : 13.
2. Verg. XV : 33; XVI : 18; XVII : 19*b*; XVIII : 12*a*; XXV : 6 v.; XXIX : 23. — *wijsheid*, en haar loon, de eer.
4. *Rijkdom baat niet ten dage der gramschap*, van Jahwe, dus ten gerichtsdage; verg. Job XXI : 30. Desgelijks Sef. I : 18.
6. *maar — verstrikt*. Verg. V : 22. — *hunne*, volg. Gr. vert. ingevoegd.
7. Dat de *hoop* en *verwachting* der slechten te loor gaat wil zeggen, dat bij hun dood blijkt dat hunne verwachting niet verwezenlijkt is; een vrome zal vóor zijn dood zijne hoop vervuld zien. Gr. vert. heeft *Bij den dood van den rechtschapene gaat zijne hoop niet te loor*, blijkbaar eene verandering van den tekst door een Christen, die hier de hoop des eeuwigen levens miste. — De vertaling van *slechtaards* is onzeker.
8. Verg. XXI : 18.
9. Verg. XII : 6. Eene soortgelijke tegenstelling X : 21.
10. Verg. XXVIII : 12, 28; XXIX : 2.
13. Verg. XX : 19*a*. — *onruststoker*. Zie op Lev. XIX : 16.
14. *waar — heil*. Hetzelfde denkbeeld XV : 22*b*; XXIV : 6. In XX : 18 wordt die *talrijkheid*, welke hare bedenkelijke zijde heeft, niet genoemd.
15. Verg. VI : 1—5. — *handslag geven*, letterlijk *handslag gevenden*; dat wil zeggen: het bij handslag op zich nemen eener verplichting.
16. Eene tegenstelling, zooals de meeste spreuken hebben, ontbreekt hier. Wellicht is zij deze: be-

en geweldenaars verkrijgen rijkdom.
17 Een liefderijk man bevordert zijn eigen geluk,
maar een wreedaard pijnigt zijn eigen vleesch.
18 De booze maakt winst die niet gedijt,
maar wie rechtschapenheid zaait heeft een loon dat blijft.
19 Wie zijn zin zet op rechtschapenheid gaat ten leven,
maar wie het slechte najaagt ten doode.
20 Een afschuw heeft Jahwe van de verdraaiden van hart,
maar welbehagen in hen die onberispelijk zijn van wandel.
21 Zekerlijk blijft de booze niet ongestraft,
maar het kroost der rechtschapenen loopt vrij.
22 Een gouden ring in een varkenssnuit —
eene schoone vrouw zonder oordeel.
23 Der rechtschapenen wensch is louter het goede,
maar der goddeloozen hoop is verbolgenheid.
24 Er zijn er die uitstrooien en nog meer krijgen,
ook die meer dan betamelijk sparen en louter achteruitteren.
25 Eene weldadige ziel wordt rijk gemaakt,
wie drenkt wordt ook zelf gelaafd.
26 Wie het koorn inhoudt wordt door het volk gevloekt,
maar eene zegenbede komt op het hoofd van hem die verkoopt.
27 Wie naar het goede jaagt zoekt welbehagen,
maar wie naar het kwade haakt, hem zal het treffen.
28 Wie op zijn rijkdom vertrouwt, die verwelkt,
maar als loof zullen de rechtschapenen uitspruiten.
29 Wie zijn huis in het verderf stort beërft wind,
een dwaas wordt de slaaf van den wijze van hart.
30 Des rechtschapenen vrucht is een levensboom,
een wijze wint zielen.
31 Indien de rechtschapene op aarde krijgt wat hem toekomt,

valligheid doet eene vrouw gunst verwerven, zooals een geweldenaar rijkdom verkrijgt. Maar het is ook mogelijk dat er twee regels zijn uitgevallen. Gr. vert. heeft.

Eene bevallige vrouw verwerft eer voor haar man,
maar eene vrouw die wat recht is haat is een zetel der oneere.
Tragen derven rijkdom,
maar geweldenaars verwerven den rijkdom.

17. Bedoeld is, niet: innerlijke vrede en onvrede, maar: voor- en tegenspoed.

18 v. Verg. X : 2, 16.

18. *rechtschapenheid zaaien.* Verg. XXII : 8; Hoz. X : 12.

19. *zijn zin zet op*, naar zeer onzekere tekstverbetering. — *ten doode*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *naar zijn dood.*

20. *de verdraaiden van hart.* Dezelfde uitdrukking XVII : 20; verg. XXII : 5. De zin is, blijkens de tegenstelling met den tweeden regel: wie kronkelpaden bewandelen.

21. *Zekerlijk*, vertaling naar gissing van eene uitdrukking die alleen hier en XVI : 5 voorkomt, letterlijk *hand aan hand.*

22. *oordeel*, gave des onderscheids, dus zooveel als verstand.

23. Daar der braven gedrag uitloopt op *het goede*, d. i. geluk, en der boozen streven op *verbolgenheid*, d. i. Gods strafgericht, heeten zij dat te begeeren. Verg. op VIII : 36.

25. *rijk*, letterlijk *vet*, evenals XIII : 4; XXVIII : 25. — *wordt ... gelaafd*, naar andere klinkers; Hebr. t. *is ... een voorjaarsregen.*

26. *het koorn inhoudt*, in tijd van schaarschte, in de hoop dat de prijzen nog meer zullen stijgen.

27. *welbehagen*, gunst bij God en menschen. — *het kwade.* In het Hebreeuwsch even dubbelzinnig als bij ons: het zondige en het smartelijke.

28. *verwelkt*, naar verb. t., alleen omdat de tegenstelling met den volgenden regel doet vermoeden dat hier, met verandering van éene letter, zoo moet gelezen worden; verg. Ps. I : 3; Hebr. t. *valt.*

29. *Wie — stort*, door verkwisting of eene andere dwaasheid. Dezelfde uitdrukking XV : 27.

30. *levensboom.* Zie op III : 18. Wordt hierin de brave als een weldoener geteekend, iets dergelijks moet dus liggen in *wint* (*vangt*, *koopt*) *zielen* of *levens.* Beteekent het: winnen voor God en hun geluk (verg. Matth. IV : 19)?

31. *krijgt wat hem toekomt.* Het hier gebezigde Hebreeuwsche woord kan zoowel in gunstigen zin als in ongunstigen gebruikt worden; in gunstigen staat het XIII : 13; hier in beiderlei, daar het èn van

hoeveel te meer de booze en zondaar!
XII : 1 Wie de tucht liefheeft heeft kennis lief,
maar wie de terechtwijzing haat is redeloos.
2 Een brave verkrijgt welbehagen van Jahwe,
maar deze veroordeelt een arglistige.
3 Bij slechtheid heeft een mensch geen bestand,
maar de wortel der rechtschapenen raakt niet los.
4 Eene degelijke vrouw is de kroon van haar man,
maar eene die zich schandelijk gedraagt is bederf in zijn gebeente.
5 De gedachten der rechtschapenen zijn gerechtigheid,
maar der boozen overleggingen bedrog.
6 Der boozen woorden zijn als een loeren op bloed,
maar de braven worden door hun mond gered.
7 De boozen worden omvergeworpen, en weg zijn zij!
maar der rechtschapenen huis blijft staan.
8 Een man wordt geroemd naar gelang van zijn doorzicht,
maar een verkeerde van hart is aan minachting blootgesteld.
9 Beter gering geacht en in het bezit van een slaaf
dan zich aanstellen als een voorname bij broodsgebrek.
10 Een rechtschapene weet hoe het zijn vee te moede is,
maar het gemoed der boozen is wreed.
11 Wie zijn land bebouwt wordt met brood verzadigd,
maar wie onnutte dingen najaagt is verstandeloos.
12 De booze begeert rampen,
maar der rechtschapenen wortel levert een schutdak.
13 Door de overtreding der lippen wordt de booze verstrikt,
maar de rechtschapene ontkomt aan de benauwdheid.
14 Van de vrucht zijns monds krijgt iemand het goede in overvloed,
en wat eens menschen handen doen komt op hem neder.
15 Een dwaas houdt zijn weg voor recht,
maar wie naar raad hoort is wijs.
16 Van een dwaas wordt de ergernis onmiddellijk bekend,
maar een bedachtzaam man bedekt de schande.
17 Wie rondweg waarheid spreekt zegt het rechte,
maar een valsch getuige pleegt verraad.
18 Er zijn er die zich woorden laten ontvallen als dolksteken,
maar de tong der wijzen brengt genezing aan.
19 De betrouwbare lip bestaat voor altijd,
maar de valsche tong slechts een oogwenk.

Vs. 31. 1 Petr. IV : 18. — Vs. 2*a*. VIII : 35*b*. — Vs. 11. XXVIII : 19. — Vs. 14*a*. XIII : 2*a*.

rechtschapénen èn van boozen geldt. Gr. vert. heeft het uitsluitend in gunstigen zin opgevat en geeft dientengevolge *Indien de rechtschapene nauwelijks gered wordt, waar blijft dan de booze en zondaar?* en zóo wordt het vers 1 Petr. IV : 18 aangehaald.

1. *redeloos*, letterlijk *een dier*; verg. op Ps. XLIX : 11.

4. Verg. XVIII : 22; XIX : 14; XXXI : 10—31. — *bederf in zijn gebeente*. Verg. XIV : 30; Hab. III : 16.

6. De boozen worden door hunne woorden in gevaar gebracht, de braven door de hunne gered.

7. Verg. X : 25, 30; XIV : 11.

10. *gemoed*, letterlijk *ingewand*.

11. *onnutte dingen*, onzekere of onedele middelen om rijk te worden, „windhandel”.

12. *begeert*. Zie op VIII : 36 en XI : 23. — *een schutdak*, volg. Gr. vert. hier ingevoegd; Hebr. t. heeft ongeveer hetzelfde woord in den eersten regel.

13. *wordt ... verstrikt*, volg. verb. t.; Hebr. t. *is ... een strik*.

14. Verg. XIII : 2*a*; XVIII : 20. — In tegenstelling met de voorafgaande spreuk, beteekent de eerste regel: voor goede woorden en heilzame leering wordt iemand beloond met voorspoed.

15. Verg. XIV : 12; XVI : 2; XXI : 2.

17. Verg. XIV : 5, 25.

18. Verg. X : 11; XV : 1 enz.; Ps. LIX : 8; LXIV : 4 enz.

20 Verraad is in het hart van hen die kwaad beramen,
maar bij hen die heilzamen raad geven is vreugde.
21 Geenerlei onheil wedervaart den rechtschapene,
maar de boozen zijn vol rampspoed.
22 Een afschuw heeft Jahwe van leugenlippen,
maar welbehagen in hen die waarheid betrachten.
23 Een bedachtzaam mensch houdt zijne kennis vóor zich,
maar het hart der dwazen kraamt zijne zotheid uit.
24 De hand der nijveren zal heerschen,
maar traagheid voert tot dienstbaarheid.
25 Kommer in eens menschen hart drukt het neder,
maar een vriendelijk woord verheugt het.
26 De rechtschapene zoekt zich zijne weide uit,
maar de weg der boozen brengt hen op een dwaalspoor.
27 De traagheid vangt haar wild niet,
maar een kostelijke schat voor den mensch is vlijt.
28 Op het pad der rechtschapenheid is leven,
maar de weg der overtreding voert ten doode.
XIII : 1 Een wijze zoon wil van vermaning weten,
maar een lichtzinnige hoort niet naar bedreiging.
2 Van de vrucht zijns monds eet iemand het goede,
maar der trouweloozen begeerte is geweld.
3 Wie eene wacht zet voor zijn mond bewaart zich zelven,
wie zijne lippen wijd opent, over hem komt onheil.
4 De luiaard koestert begeerten, doch krijgt niets,
maar het verlangen der nijveren wordt rijkelijk vervuld.
5 De rechtschapene haat een leugenwoord,
maar de booze brengt in slechten reuk en in schande.
6 Rechtschapenheid bewaart den onberispelijke van wandel,
maar de zonde brengt de boozen ten val.
7 Er zijn er die zich rijk voordoen, en er is niets,
ook die zich arm voordoen en een groot vermogen hebben.

Vs. 2*a*. XII : 14*a*.

20. *bij — vreugde.* Zij maken ook anderen blijde.
21. *Geenerlei — rechtschapenen.* Verg. Sir. XXXIII : 1.
24. Verg. X : 4; XIX : 15*b*.
25. Verg. XV : 13; XVII : 22.
26. *zoekt zich zijne weide uit*, naar andere klinkers, d. i. hij slaat den rechten weg in tot het geluk dat hij begeert. Anderen *wijst zijn vriend terecht.*
27. De vertaling van het vers is zeer onzeker. Met omzetting van twee woorden (volg. Gr. vert. en andere klinkers) luidt de tweede regel *de vlijtige mensch graaft een schat op.*
28. *der overtreding*, volg. verb. t., wellicht naar Gr. vert.; Hebr. t. heeft een woord dat *van een pad*, desnoods *van haar pad*, beteekent. Zij die de klinkers bij de letters zetten waren dientengevolge met den zin verlegen: wat toch kon beteekenen *de weg van een pad* of *van haar* (d. i. der rechtschapenheid) *pad voert naar den dood?* Zij zetten daarom op het woord dat den klinker vereischte waardoor het ‚naar' beteekent *(el)* dien waardoor het den zin van ‚niet' verkrijgt *(al)*; zoodat de regel desnoods vertaald kan worden *de weg van haar pad voert niet ten doode.* Lat. vert. las *de weg van een pad* en maakte er „een zijweg" van.
1. *wil van ... weten*, volg. verb. t.; Hebr. t. (vermaning) *van een* (d. i. zijn) *vader.*
2. *geweld*, welks vrucht onheil is.
3. Verg. XVIII : 7, 21; XXI : 23. — *eene wacht zet voor zijn mond*, zorgt om niet overijld en dwaas te spreken. — *bewaart zich zelven.* Dezelfde uitdrukking XVI : 17; XXII : 5.
4. Verg. op VI : 6—11. — In den eersten regel is eene kleine tekstverandering aangebracht.
5. *brengt — schande*, of *komt — schande.* De tegenstelling met den eersten regel maakt gene vertaling de waarschijnlijkste.
6. *den onberispelijke*, met verandering van den klinker; Hebr. t. *de onberispelijkheid.* Tot deze vreemde opvatting van het woord gaf aanleiding eene fout in den tweeden regel, waarin Hebr. t. in plaats van *de boozen* heeft *de boosheid.* Gr. vert. heeft de ware lezing bewaard.

8 Losgeld voor eens menschen leven is zijn rijkdom,
maar de arme krijgt geen bedreiging te hooren.
9 Der rechtschapenen licht brandt lustig,
maar de lamp der boozen gaat uit.
10 Uit overmoed ontstaat louter twist,
maar bij de ootmoedigen is wijsheid.
11 Een haastig verkregen vermogen krimpt in,
maar wie van lieverlede verzamelt krijgt steeds meer.
12 Gerekte verwachting maakt het hart ziek,
maar een wensch die in vervulling gaat is een levensboom.
13 Wie het Woord minacht moet schade lijden,
maar wie voor het Gebod ontzag heeft, hij krijgt wat hem toekomt.
14 De onderrichting der wijzen is eene levensbron,
tot vermijding van de valstrikken des doods.
15 Gezond verstand geeft gunst,
maar de weg der trouweloozen is hun ondergang.
16 Elk bedachtzaam mensch handelt met kennis,
maar een dwaas spreidt zotheid ten toon.
17 Een booze gezant brengt in het ongeluk,
maar een betrouwbare bode brengt genezing aan.
18 Armoede en schande voor wie de vermaning in den wind slaat,
maar wie op de terechtwijzing acht geeft wordt geëerd.
19 Een vervulde wensch is zoet voor de ziel,
maar voor de dwazen is het mijden van het kwaad iets afschuwelijks.
20 Wie met wijzen omgaat wordt wijs,
maar wie met dwazen verkeert wordt verkeerd.
21 Zondaren vervolgt het ongeluk,
maar rechtschapenen valt als loon geluk ten deel.
22 De brave laat erfgoed aan kleinkinderen,
maar des zondaars vermogen wordt voor den rechtschapene opgespaard.
23 Rijkelijke spijs levert eene ontginning der armen,

Vs. 9*b*. XXIV : 20*b*; Job XVIII : 5*a*. — Vs. 10*b*. XI : 2*b*. — Vs. 14. XIV : 27.

8. Waarschijnlijk hierbij te denken aan het werk van roovers, die van den rijke losgeld eischen, maar den arme vrijlaten, omdat van hem toch niets te halen is.

9. *de lamp der boozen gaat uit*. Zie op Job XVIII : 5 v. — Hierna heeft Gr. vert.

Bedriegelijke zielen dolen door zonden,
maar de rechtschapenen toonen ontferming en erbarmen.

10. *de ootmoedigen*, met omzetting der letters, naar XI : 2; Hebr. t. *hen die zich laten raden*.

11. Verg. XX : 21; XXVIII : 20, 22; Sir. XXXI : 5—7. — *haastig verkregen*, met omzetting van twee letters; verg. XX : 21; Hebr. t. *vermogen uit het ijdele* (zonde, afgoderij). — Ondersteld wordt dat wie haastig rijk wordt òf dit wordt door oneerlijke middelen, òf op het zoo ras verkregene geen prijs stelt.

12. *een levensboom*. Zie op III : 18.

13. *het Woord*. De tweede regel bewijst dat hier op *het woord* of *het bevel* Gods gedoeld wordt; evenzoo XVI : 20; verg. op VI : 23. — *moet schade lijden*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *wordt te pand gegeven*. — *krijgt wat hem toekomt*. Zie op XI : 31. — Hierna heeft Gr. vert.

Een bedriegelijke zoon krijgt niets goeds,
maar een wijze slaaf, zijn werk gelukt,
en zijn weg wordt geëffend.

15. *hun ondergang*, gedeeltelijk naar Gr. vert.; Hebr. t. *duurzaam*.

16. Verg. XII : 23; XV : 2; XVIII : 2.

17. Verg. XXV : 13. — *brengt* (vóor *in het ongeluk*), letterlijk *stort*, naar andere klinkers; Hebr. t. *valt*.

18. Verg. XV : 5, 32; Pred. VII : 5; verg. Ps. CXLI : 5 v.

19. Deze twee regels passen weinig bij elkander; de eenige tegenstelling ligt in iets dat zoet is voor de ziel en iets dat afschuwelijk is voor een dwaas.

20. *wordt verkeerd*, of *dien gaat het verkeerd*. Eene dergelijke woordspeling als dit met *verkeerd* maakt heeft ook het oorspronkelijke.

21. Verg. Sir. XXVII : 10. — *valt als loon ... ten deel*, onzekere vertaling.

22. *maar — opgespaard*. God zorgt dat die schatten den braven ten deel vallen; verg. XXVIII : 8.

23. *Rijkelijke — armen*. Dit beteekent, naar het schijnt, dat het voorloopig weinig belovend werk

maar er zijn er die te gronde gaan door onrecht.
24 Wie de roede spaart haat zijn zoon,
maar wie hem liefheeft zoekt hem met tuchtiging op.
25 Een rechtschapene eet tot verzadiging,
maar de maag der boozen lijdt gebrek.
XIV : 1 Der vrouwen wijsheid bouwt haar huis,
maar de dwaasheid haalt het met eigen hand omver.
2 Wie als een braaf man wandelt vreest Jahwe,
maar wie op kronkelwegen gaat minacht hem.
3 In des dwazen mond is een stok der hoovaardij,
maar der wijzen lippen bewaren hen.
4 Bij gemis van runderen is de krib ledig,
maar rijke inkomsten heeft men door de kracht des stiers.
5 Een betrouwbaar getuige liegt niet,
maar een valsch getuige blaast leugens uit.
6 De spotter zoekt wijsheid, en zij is er niet,
maar voor den verstandige is kennis licht te vinden.
7 Ga uit de tegenwoordigheid van een dwazen mensch weg,
en gij hebt van verstandige taal niets gemerkt.
8 De wijsheid van den bedachtzame is dat hij op zijn weg let,
maar de zotheid der dwazen is bedrog.
9 Het schuldoffer spot met de dwazen,
maar onder de braven woont Gods welbehagen.
10 Het hart kent zijn eigen bitter leed,
en in zijne vreugde kan een ander zich niet mengen.
11 Der boozen huis zal te gronde gaan,
maar der braven tent zal bloeien.
12 Soms houdt iemand een weg voor den rechten
die toch uitloopt op den dood.
13 Ook bij geluk kan het hart leed gevoelen,
en de vreugde kan uitloopen op kommer.
14 Uit zijn wandel krijgt de afvallige van hart ruim zijn deel,
ook de deugdzame man uit zijne gedragingen.
15 De onnoozele gelooft elk woord,

Vs. 5*b*. VI : 19*a*. — Vs. 12. XVI : 25.

der ontginning van een verwaarloosd of nog nooit bebouwd land ruim de daaraan bestede moeite beloont, omdat God de nijvere hand zegent. — *er zijn* — *onrecht*. Blijkens de tegenstelling met den eersten regel, beteekent dit: terwijl de vlijt des armen gezegend wordt, gaat een mensch door onrecht te gronde.

24. Verg. op Deut. XXV : 2.

25. Verg. X : 3; Ps. XXXIV : 11; XXXVII : 25.

1. *wijsheid*, naar andere klinkers; Hebr. t. *de wijsten* (der vrouwen).

3. *In* — *hoovaardij*. Door zijne hoogmoedige woorden doet hij den menschen leed. Verg. voor het beeld Jer. XVIII : 18. — *bewaren*, naar andere klinkers.

4. *is de krib ledig*, teeken van armoede.

5. Verg. XII : 19; XIX : 5, 9.

6. *De* — *wijsheid*. In tijd van nood behoeft hij haar. Verg. I : 28; XVII : 16; ook Matth. XXV : 11 v.

8. *op zijn weg let*, nagaat wat hij doen en laten moet. — *de zotheid der dwazen is bedrog*, door niet op hun weg te letten bedriegen zij zich zelven.

9. *Het* — *dwazen*, omdat het hunne dwaasheid niet delgt. — *onder de braven woont Gods* (duidelijkheidshalve ingevoegd) *welbehagen*, onzekere vertaling. Anderen *onder de braven heerscht welwillendheid*. Indien dit de zin is, dan ziet de eerste regel op het onvermogen van het schuldoffer om waarlijk vrede te stichten; waartoe het moest dienen, omdat het gebracht werd als iemand aan een ander iets ontvreemd had, Lev. VI : 1—7.

11. Verg. X : 25, 30; XII : 7. — *der braven tent zal bloeien*, vermenging van twee beelden.

12. Verg., behalve de gelijkluidende plaats, XII : 15*a*; Sir. XXI : 10.

13. *de vreugde kan uitloopen op*, volgens andere woordafdeeling.

14. *uit zijne gedragingen*, met invoeging van éene letter naar Gr. vert.

maar de bedachtzame let op zijne schreden.
16 De wijze is schroomvallig en wijkt van het kwaad,
maar de dwaas is overmoedig en zorgeloos.
17 De lichtgeraakte doet zotheden,
en de arglistige wordt gehaat.
18 De onnoozelen verkrijgen zotheid,
maar de bedachtzamen omvatten kennis.
19 De slechtaards buigen zich neder voor de deugdzamen,
de boozen voor de poorten des rechtschapenen.
20 Zelfs bij zijn naaste is de arme gehaat,
maar de vrienden des rijken zijn vele.
21 Wie zijn naaste veracht bezondigt zich,
maar wie zich over nooddruftigen ontfermt, heil hem!
22 Raken niet wie kwaad smeden op een doolweg?
maar gunst en trouw zijn voor wie op het goede zijn bedacht.
23 In elk gesloof is voordeel,
maar louter woorden brengen niets dan schade aan.
24 Der wijzen kroon is bedachtzaamheid,
der dwazen krans zotheid.
25 Een eerlijk getuige redt levens,
maar een die leugens uitblaast pleegt verraad.
26 In de vreeze voor Jahwe ligt een machtig vertrouwen,
ook voor zijne zonen zal eene toevlucht zijn.
27 De vreeze voor Jahwe is eene levensbron,
om te vermijden de strikken des doods.
28 In de talrijkheid der natie ligt des konings luister,
in gebrek aan volk des vorsten onheil.
29 De lankmoedige is rijk aan doorzicht,
maar de opvliegende verkrijgt zotheid.
30 Een toegefelijk hart is leven voor het vleesch,
maar naijver is een bederf voor het gebeente.
31 Wie een behoeftige onderdrukt smaadt diens schepper,
maar wie zich over een arme ontfermt eert hem.
32 Door zijne slechtheid wordt de booze voortgedreven,
maar de rechtschapene vindt eene toevlucht in zijne deugd.

16. Verg. XXVIII : 14. — *schroomvallig*, letterlijk *vreezende*.
17. *lichtgeraakte*, of *opvliegende*. Ongeveer dezelfde uitdrukking vs. 29.
19. *buigen zich*, of *bogen* zich. Dit onderstelt dat zulke gevallen den schrijver bekend waren; wat wel wat vreemd is. Met verandering van een klinker kan men vertalen *Buigt u, slechtaards* enz.
20. Verg. XIX : 4; Sir. VI : 6—16; XII : 8 v.
23. *louter woorden*. Zie op 2 Kon. XVIII : 20. — *schade*, letterlijk *gebrek*. Verg. XXI : 5.
24. *bedachtzaamheid*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hun rijkdom*. — *krans*, volg. verb. t., wellicht naar Gr. vert.; Hebr. t. *zotheid*.
25. *pleegt verraad*, letterlijk *is verraad*.
26. Verg. XX : 7. — *vertrouwen*, nl. op den God dien men dient. — *zijne*, die van den geloovige, waarop de vorige regel wijst.
27. Verg. XIII : 14; XIX : 23.
29. *de opvliegende*. Verg. op vs. 17.
30. Verg. XV : 4.
31. Verg. XVII : 5; XIX : 17; XXI : 26; XXII : 9. — *smaadt diens schepper*, omdat deze hem arm gemaakt heeft; verg. XXII : 2.
32. *in zijne deugd*, met omzetting van twee letters, naar Gr. vert.; Hebr. t. *bij zijn dood*. Indien men dit voor de ware lezing houdt, moet de eerste regel vertaald worden *In zijn rampspoed wordt de booze voortgedreven*, wat desnoods kan, maar nauwelijks een goeden zin oplevert. De woorden *de rechtvaardige neemt een toevlucht bij zijn dood* geven op zich zelve wel zin, maar wij zouden toch verwachten dat gezegd zou zijn bij wien hij toevlucht zoekt. De verwachting van een volgend leven, die er dan in uitgesproken zou zijn, was in den tijd toen deze spreuken verzameld werden wel niet onbekend (zie inl. op Jez. XXIV—XXVII, aantt. op Jez. XXVI : 14—19 en Job XIX : 26 v.), maar was zoo flauw en zwevend dat wij haar in eene spreuk, die algemeen verstaanbaar en volkseigendom is, niet kunnen verwachten.

33 In het hart des verstandigen rust de wijsheid,
maar in der dwazen binnenste wordt zij niet onderkend.
34 Gerechtigheid verhoogt een volk,
maar zonde is de schande der natiën.
35 Een koning heeft welbehagen in een verstandigen dienaar,
maar voorwerp zijner gramschap is een die zich schandelijk gedraagt.
XV : 1 Een zacht antwoord stilt gramschap,
maar een krenkend bescheid wekt toorn.
2 Der wijzen tong doet kennis stroomen,
maar der dwazen mond giet zotheid uit.
3 Overal waren de oogen van Jahwe rond,
lettende op slechten en goeden.
4 Toegefelijke taal is een levensboom,
maar valschheid daarin baart harteleed.
5 Een zot versmaadt de vermaningen zijns vaders,
maar die op terechtwijzing acht geeft handelt bedachtzaam.
6 In des rechtschapenen huis is groote voorraad,
maar des boozen inkomsten worden vernield.
7 Der wijzen lippen strooien kennis uit,
maar in der dwazen hart is het niet richtig.
8 Der boozen offer is voor Jahwe iets afschuwelijks,
maar in het gebed der braven heeft hij welbehagen.
9 Van des boozen wandel heeft Jahwe een afschuw,
maar hij bemint hem die streeft naar gerechtigheid.
10 Eene scherpe tuchtiging wacht hem die het pad verlaat,
wie de terechtwijzing haat zal sterven.
11 Doodenrijk en hel liggen open voor Jahwe,
hoeveel te meer de harten der menschenkinderen!
12 De spotter houdt er niet van, vermaand te worden,
naar de wijzen gaat hij niet.
13 Een vroolijk hart maakt het gelaat blijde,
maar bij harteleed is de geest verslagen.
14 Des verstandigen hart zoekt naar kennis,
maar der dwazen mond houdt zich bezig met zotheid.
15 Een gedrukte heeft steeds kwade dagen,

33. *niet,* volg. Gr. vert. ingevoegd.
34. *de schande,* of *de schandvlek.* Het hier gebezigde woord (*hesed*), in dezen zin waarschijnlijk meer Arameesch dan Hebreeuwsch, dat ook Lev. XX : 17 voorkomt (verg. het er mede samenhangende woord XXV : 10), luidt eveneens als het gewone woord voor ‚vroomheid'. Dientengevolge zou men den regel vertalen kunnen *der natiën vroomheid is zonde*; waaruit zij die de heidenen haatten afleidden dat alle goed hetwelk niet-Joden deden in Gods oog voor zonde gold; evenals in sommige kringen van Protestanten de deugden der ongeloovigen blinkende zonden heeten. De tegenstelling met den eersten regel leert dat de spreukendichter dit niet bedoeld heeft.
2. *doet ... stroomen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *maakt ... goed.* — *der* — *uit.* Verg. XII : 23.
3. Verg. vs. 11; Zach. IV : 10*b*.
4. Zie op XII : 18.
5. Zie op XIII : 18.
6. *inkomsten,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in ... inkomsten.*
7. Verg. X : 31 v.
8. *Der* — *afschuwelijks.* Verg. XXI : 27; XXVIII : 9; Sir. VII : 9; XXXIV : 18 v. en op Hoz. VI : 6. — *in* — *welbehagen.* Verg. vs. 29. — De tegenstelling van de twee regels ligt niet in *offer* en *gebed,* die van plaats zouden kunnen wisselen, maar in *boozen* en *braven.*
11. *Doodenrijk* en *hel* is hetzelfde; verg. XXVII : 20; Job XXVI : 6; XXVIII : 22; XXXVIII : 17; Ps. LXXXVIII : 12 en op Gen. XXXVII : 35. — Over *hel* zie op Job XXVI : 6. — Dringt zelfs tot die plaats Jahwe's oog door, Job XXVI : 6; Ps. CXXXIX : 8, hoeveel te meer weet hij wat in den mensch omgaat; verg. XVII : 3; XXIV : 12; Jer. XVII : 10 enz.
13. Verg. XVII : 22; XVIII : 14. — *is de geest verslagen,* wat zich ook in een droef gelaat zal openbaren.
14. *Des* — *kennis.* Verg. XVIII : 15.

maar wie blij gestemd is heeft altijd door feest.
16 Beter weinig met vreeze voor Jahwe
dan een groote schat met onrust er bij.
17 Beter een maal van groente waar liefde is
dan een gemeste stier met haat er bij.
18 Een gramstorig man stookt twist,
maar een lankmoedige legt geschil bij.
19 Des tragen weg is als eene versperring van doornen,
maar het pad der braven is gebaand.
20 Een wijze zoon verheugt zijn vader,
maar een dwaas minacht zijne moeder.
21 Zotheid is eene vreugd voor een verstandelooze,
maar een man van doorzicht houdt den rechten weg.
22 Plannen mislukken door gemis van onderling overleg,
maar zijn er vele raadslieden, dan gelukken zij.
23 Een mensch schept behagen in het bescheid dat hij geeft,
en hoe schoon is een woord op zijn pas!
24 De omzichtige gaat den levensweg, opwaarts,
opdat hij mijde het doodenrijk, naar beneden.
25 Jahwe rukt het huis der hoovaardigen omver,
maar zet de grenspalen der weduwe vast.
26 Jahwe verafschuwt snoode plannen,
maar rein zijn vriendelijke woorden.
27 Wie naar oneerlijk gewin streeft stort zijn huis in het verderf,
maar wie geschenken haat zal leven.
28 Het hart des rechtschapenen geeft omzichtig bescheid,
maar der boozen mond doet snoodheden stroomen.
29 Ver is Jahwe van de boozen,
maar der rechtschapenen bede hoort hij.
30 Stralende oogen verheugen het hart,
eene goede tijding laaft het gebeente.
31 Het oor dat luistert naar de terechtwijzing verkrijgt leven,
het overnacht te midden der wijzen.
32 Wie vermaningen in den wind slaat stelt zijn leven niet op prijs,

15. *gedrukte.* Het hier gebruikte woord wordt vaak door *arme* of *ellendige* vertaald (verg. op Ps. IX : 13); de tegenstelling met den volgenden regel leert dat hier iemand van gedrukte stemming bedoeld wordt.

16 v. Verg. XVI : 8; XVII : 1; Ps. XXXVII : 16, ook Pred. IV : 6.

16. *onrust,* het gevolg der zonde.

18. *Een — twist.* Verg. XXVIII : 25*a*; XXIX : 22.

19. *eene versperring van doornen,* waar men niet door kan. — De trage vindt altijd hinderpalen.

20. Zie op X : 1.

22. Zie op XI : 14. — *gelukken zij.* Grondt. heeft het enkelvoud; Gr. vert. *gelukt een raadslag.*

23. Verg. XXV : 11.

24. In deze spreuk ligt niet meer dan: de bedachtzame erlangt door zijn braaf gedrag een lang leven, in stede van om te komen, wat het gevolg van een zondig gedrag zou zijn; maar waar het geloof in eene herleving aan de andere zijde van het graf ontkiemde kon in *den levensweg, opwaarts* licht de weg ten hemel, in *het doodenrijk, naar beneden* licht de hel gevonden worden.

25. *zet de grenspalen der weduwe vast,* verhindert dat ze door oneerlijke buren of geweldenaars te haren nadeele verzet worden; verg. op Deut. XIX : 14.

26. *rein,* hier: in Jahwe's oog.

27. Dit geldt vooral van aanzienlijken en rechters, die in de verzoeking waren zich te laten omkoopen. Verg. op Exod. XXIII : 2 v.

28. *geeft omzichtig bescheid,* onzekere vertaling. De beteekenis der spreuk is, naar het schijnt, dat de brave een passend woord vindt; verg. vs. 23; XVI : 1.

29. Verg. vs. 9.

30. Vergel. XXV : 25. — *Stralende oogen,* die van een vreugdebode.

31. *verkrijgt leven,* letterlijk (*is*) *leven,* onzekere vertaling. — *het overnacht te midden der wijzen,* luistert steeds naar hunne lessen; verg. vs. 5; XIII : 18; XIX : 23.

maar wie naar terechtwijzing luistert verkrijgt verstand.
33 De vreeze voor Jahwe is de tucht der wijsheid,
en aan de eer gaat de ootmoed vooraf.
XVI : 1 Des menschen werk zijn de overleggingen des harten,
maar van Jahwe komt wat de tong antwoordt.
2 Een mensch houdt al zijne wegen voor zuiver,
maar die de geesten weegt is Jahwe.
3 Beveel uwe werken aan Jahwe,
opdat uwe plannen worden ten uitvoer gelegd.
4 Jahwe heeft alles gemaakt voor het doel dat hij er mede beoogt,
ook den booze voor den dag des ongeluks.
5 Afschuw heeft Jahwe van elken hoogmoedige,
zekerlijk blijft deze niet ongestraft.
6 Door vroomheid en trouw wordt schuld gezoend,
door vreeze voor Jahwe vermijdt men het kwaad.
7 Wanneer Jahwe een welbehagen heeft in iemands weg,
doet hij ook diens vijanden vrede met hem houden.
8 Beter weinig met deugd
dan rijke inkomsten met onrecht.
9 Des menschen hart overdenkt zijn weg,
maar Jahwe stiert zijn gang.
10 Eene godspraak is op des konings lippen,
in de rechtspraak feilt zijn mond niet.
11 Eerlijke balans en weegschaal zijn van Jahwe,
zijn werk zijn al de gewichten in den buidel.

Vs. 33*b*. XVIII : 12*b*. — Vs. 2. XXI : 2.

32. *verstand*, letterlijk *hart*; verg. op 1 Kon. IV : 29. Waarin de tegenstelling der regels ligt, blijkt uit XIX : 8, waar het heet dat wie verstand verkrijgt zijn leven liefheeft.

33. De godsvrucht brengt mede dat men zich door de wijsheid laat kastijden en terechtwijzen; dus geen eer bij God zonder nederigheid.

1—3, 5. Gr. vert. heeft in plaats van deze regels acht andere.

1. Al overlegt de mensch in een moeilijk geval, wanneer hij ter verantwoording geroepen wordt of van de waarheid moet getuigen, wat hij zeggen zal, het is Gods gave, indien hij, als hij spreken moet, het rechte woord vindt. Verg. Matth. X : 19 v.

2. *Een — zuiver*. Een mensch denkt altijd den rechten weg in te slaan om gelukkig te worden. Dat hij zich hierin vergissen kan leert XIV : 12, en dat een dwaas daarbij niet naar waarschuwing luistert XII : 15. — *die de geesten* (of *de harten*, XXIV : 12) *weegt*. Zoo heet God als beoordeelaar van wat in des menschen binnenste omgaat, als kenner ook zijner geheime overleggingen; verg. Ps. CXXXIX : 4.

3. *Beveel uwe werken aan Jahwe*, vertrouw Jahwe het tot stand komen toe van wat gij wilt volbrengen. Verg. Ps. XXXVII : 5; LV : 23.

4. *voor — beoogt*, onzekere vertaling. Anderen *om zijn zelfs wil*, d. i. tot zijne verheerlijking. Bij beide vertalingen geeft de tweede regel een voorbeeld der waarheid van den eersten; bij de eerste is dit duidelijk; bij de tweede zal hij moeten aanduiden, dat in den rampspoed van den zondaar Gods gerechtigheid zich openbaart en hij er dus door verheerlijkt wordt.

5. *Een — hoogmoedige*. Verg. Jez. II : 11—17. — *zekerlijk*. Zie op XI : 21.

6. *vroomheid en trouw*. Zie op III : 3.

8. Verg. op XV : 16 v.

9. De mensch wikt, God beschikt. Verg. XIX : 21; XX : 24; Ps. XXXVII : 23*a*; Jer. X : 23.

10. De koning is onfeilbaar. Deze stelling, welker onwaarheid ook den ouden, waar zij onrechtvaardige en dwaze koningen kenden, in het oog moest springen (verg. Pred. X : 16 v.), is toch ernstig gemeend. Vooreerst bedenke men, dat, daar de koning aan geene geschreven of ongeschreven wet gebonden en zijne macht onbeperkt was, zijn woord als woord Gods werd aangemerkt. Zijn woord was wet, dus uitspraak Gods; verg. Pred. VIII : 2—5. Daarbij werd zijne beslissing, als die van een plaatsvervanger der godheid, als woord Gods aanvaard. Ook vs. 12, 13; XX : 8 wordt ondersteld dat de koning altijd het rechte doet, en VIII : 15, dat hij door de kracht der wijsheid regeert. Verg. verder vs. 14, 15; XIX : 12; XX : 2, 8; XXI : 1; XXII : 11; XXV : 3; 2 Sam. XIV : 17, 20. God en den koning vreezen behoort bij elkaar, XXIV : 21; verzet tegen den koning is heiligschennis, 1 Kon. XXI : 10. Verg. op Exod. XXII : 28.

11. *zijn van Jahwe*, zijn zijn eigendom. — De spreuk wil meer doen dan verkondigen dat zuivere maten en gewichten aan Jahwe welgevallig zijn; zie op Deut. XXV : 13—16. De invoering van vaste, voor alle burgers geldige, maten en gewichten is voor eene maatschappij van zooveel belang dat de

12 Koningen verafschuwen het plegen van een boos stuk,
want een troon staat vast door gerechtigheid.
13 Een koning heeft welbehagen in eerlijke lippen,
hij heeft hem lief die de waarheid spreekt.
14 Eens konings gramschap is een doodsbode,
maar een wijs man verzoent haar.
15 In het licht van 's konings aangezicht is leven,
en zijn welbehagen is als eene wolk die den voorjaarsregen brengt.
16 Het is beter wijsheid te verwerven dan goud,
verkieselijker doorzicht te verwerven dan zilver.
17 De heirbaan der braven is het mijden van het kwade,
en wie op zijn wandel acht slaat bewaart zijn leven.
18 Aan den val gaat trots vooraf,
aan de struikeling hoovaardij.
19 Beter nederig te zijn met de ootmoedigen,
dan buit te deelen met de hoogmoedigen.
20 Wie op het Woord let vindt geluk,
en wie op Jahwe betrouwt, heil hem!
21 Een wijze van hart wordt verstandig genoemd,
en zoetheid van lippen vermeerdert de leering.
22 Goed inzicht is voor zijn bezitter eene levensbron,
maar de straf der zotten is zotheid.
23 Des wijzen hart maakt zijn mond verstandig,
en vermeerdert de leering op zijne lippen.
24 Liefelijke woorden zijn eene honingraat,
zoet voor de ziel en heilzaam voor het gebeente.

Vs. 12*b*. XXV : 5*b*.

ouden haar, evenals den akkerbouw, Jez. XXVIII : 26, 29, en andere heilzame uitvindingen, aan God dank wisten. Verg. op Ezech. XLV : 10 v. — Met *al de gewichten* worden natuurlijk niet alle stukken, ook de valsche die menig koopman gebruikte, maar alle soorten van gewichten die hij bij zich had, het gansche stel, de sikkel en de onderdeelen er van, bedoeld.

12 v. Hier en elders bedoelt de spreukendichter natuurlijk niet dat alle koningen zoo handelen, maar dat zij zoo doen indien zij wijs zijn.

12. Verg. XX : 28; XXV : 5; XXIX : 14. — Die afschuw openbaart zich in de rechtspraak.

13. *Een koning*, naar Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud, maar het volgend werkwoord staat in het enkelvoud.

14. Verg. XIX : 12; XX : 2. — *een doodsbode*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud. — *een wijs man verzoent haar*. Verg. Pred. X : 4.

15. Des konings gunst brengt zegen; in XIX : 12*b* wordt zij met den dauw vergeleken. Verg. Ps. LXXII : 6.

16. *Het is beter*, volg. Gr. vert., met weglating van twee dubbel geschreven letters; Hebr. t. *Hoeveel beter is het*. — Verg. III : 13—15; VIII : 10 v., 18 v.

17. In Gr. vert. zijn deze twee regels de eerste en de vijfde van een zestal, dat aldus luidt:
De heirbaan der braven is het mijden van het kwade,
en de wegen der rechtschapenen zijn lengte van dagen.
Wie tuchtiging aanneemt zal het goed hebben,
en wie op terechtwijzing acht geeft wordt wijs.
Wie op zijn wandel acht slaat bewaart zijn leven,
en wie zijn leven liefheeft past op zijn mond.

18. Zie op XI : 2.

19. *buit te deelen*, zegedronken, te deelen in hun macht.

20. *het Woord*. Zie op XIII : 13.

21. *zoetheid — leering*, eene aangename wijze van spreken doet het onderwijs dat iemand geeft ingang bij zijne hoorders vinden en maakt den leeraar geëerd; verg. vs. 23.

22. *voor*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *van*. Was dit de ware lezing, dan zou de zin zijn dat iemands gezond verstand voor anderen eene bron van geluk is; maar de tegenstelling met den volgenden regel bewijst dat bedoeld wordt: zij is dit voor den bezitter zelven.

23. Verg. vs. 21.

24. *zoet voor de ziel*. Dit beteekent niet: heilzaam voor het innerlijk leven, maar: zij doen aangenaam aan, zijn verkwikkelijk om aan te hooren.

25 Soms houdt iemand een weg voor den rechten,
die toch uitloopt op den dood.
26 De honger van den slover drijft hem aan tot sloven,
want zijn mond legt hem een zwaren last op.
27 Een deugniet graaft een kuil van onheil,
en op zijne lippen is als een verzengend vuur.
28 Een man met slinksche streken stookt het twistvuur aan,
een oorblazer vervreemdt vrienden.
29 Een gewelddadig man verleidt zijn naaste,
en brengt hem op een weg die niet deugt.
30 Wie zijne oogen toeknijpt zint op slinksche streken,
wie zijne lippen samenperst sticht onheil.
31 Eene heerlijke kroon is het grijze haar,
op den weg der gerechtigheid wordt zij gevonden.
32 Een lankmoedige overtreft een held,
wie zich zelven beheerscht hem die eene stad inneemt.
33 Het lot wordt in den schoot geworpen,
maar al wat daardoor beslist wordt komt van Jahwe.
XVII : 1 Beter een stuk droog brood met rust er bij,
dan een huis vol offervleesch met twist.
2 Een verstandige slaaf zal heerschen over een zoon die zich slecht
en met de broeders de erfenis deelen. [gedraagt
3 De smeltkroes is voor het zilver, de oven voor het goud,
en Jahwe toetst de harten.
4 De slechtaard luistert naar eene heillooze lip,
de valschheid leent het oor aan eene onheil stichtende tong.
5 Wie den arme hoont minacht diens schepper,
wie zich verblijdt over een ongeluk blijft niet ongestraft.
6 Eene kroon voor de grijzen zijn kindskinderen,
en eene eer voor de kinderen zijn hunne vaders.
7 Aan een dwaas past geen hooge toon,
hoeveel te minder aan een edelman leugentaal.
8 Het geschenk dunkt hem die het geeft een juweel;

Vs. 25. XIV : 12.

27. *een kuil van*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *een verzengend vuur*, dat onheil sticht.
28. Verg. VI : 12—14.
29. Verg. I : 10—19.
30. *zint*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *om te zinnen*. — De spreuk wijst op de eigenaardige gebaren van iemand die een listigen aanslag smeedt. Verg. VI : 13; X : 10.
31. Verg. XX : 29*b*. — Een lang leven is het loon der deugd.
32. Verg. XXV : 28.
33. *in den schoot*, letterlijk, evenals XVII : 23; XXI : 14, in den boezem, d. i. het kleed, dat, met ruimte door den gordel opgehouden, daardoor op de borst een zak vormt; verg. op Neh. V : 13. De loten worden daarin geworpen; zoodat niemand gissen kan, welk zal worden getrokken. Toch maakt het lot den wil van Jahwe bekend, die dus bewerkt, wat getrokken wordt, evenals hij uitmaakt, of eens menschen plannen tot uitvoering zullen komen; verg. vs. 1, 9; XIX : 21. Over de waarde aan het lot gehecht zie op Joz. VII : 14.
1. *droog*, zonder olie er bij; zie Lev. VII : 10. — *offervleesch*. Zie op VII : 14. — *met twist*, volg. Gr. vert.
2. Voorbeelden van eene hooge plaats door slaven ingenomen zijn Gen. XV : 2; XXIV : 2; XXXIX; 2 Sam. IX; 1 Kron. II : 34 v.
3. Evenals door het vuur van den smeltoven, waardoor de slakken van de edele metalen worden afgezonderd, het gehalte van het erts wordt onderzocht, zoo proeft Jahwe des menschen zielstoestand; verg. op XV : 11.
5. *Wie — schepper*. Zie op XIV : 31.
6. *Eene — kindskinderen*. Verg. Ps. CXXVII : 3—5; CXXVIII. — *eene eer — vaders*. Kinderen plegen geëerd te worden om den rijkdom en de verdiensten van hunne voorouders.
8. Geschenken bewegen goden en menschen om des gevers zin te doen. Verg. XVIII : 16; XIX : 6; XXI : 14. Dat het zonde is zich te laten omkoopen wordt hiermede niet ontkend; verg. vs. 23.

werwaarts hij zich ook wendt, hij slaagt.
9 Wie een misslag toedekt beoogt liefde,
maar wie iets oververtelt vervreemdt vrienden.
10 Eene berisping maakt meer indruk op den verstandige
dan op een dwaas honderd slagen.
11 Niets dan oproer beoogt de slechte mensch;
maar een wreede bode wordt tegen hem afgezonden.
12 Kom eene van jongen beroofde berin tegen,
maar niet een dwaas in zijne zotheid.
13 Wie goed met kwaad vergeldt,
de rampspoed zal van zijn huis niet wijken.
14 Een krakeel beginnen is water doen doorbreken;
dus, voordat de twist losbarst, bind in.
15 Wie een schuldige in het gelijk en wie een onschuldige in het onge-
die beiden verafschuwt Jahwe. [lijk stelt,
16 Waartoe dient geld in de hand van een dwaas?
Om wijsheid te koopen, terwijl hij geen verstand heeft!
17 Te allen tijde heeft een vriend lief,
maar hij wordt, als de nood komt, als broeder geboren.
18 Een verstandeloos mensch geeft handslag,
en blijft borg bij zijn naaste.
19 Wie den twist liefheeft heeft het misdrijf lief,
en wie zijne deur hoog maakt zoekt den ondergang.
20 Wie verdraaid is van hart vindt geen geluk,
en wie eene verkeerde tong heeft valt in het ongeluk.
21 Wie een zot verwekt heeft, dien strekt dit tot hartzeer,
en de vader van een dwaas heeft geen vreugde.
22 Een vroolijk hart doet het lichaam goed,
maar een verslagen geest doet het gebeente uitdrogen.
23 Een booze neemt een uit den buidel gehaald geschenk aan,
om de paden des rechts te buigen.

9. *Wie — liefde.* Verg. X : 12*b*; 1 Kor. XIII : 7; 1 Petr. IV : 8*b*. — *maar — vrienden.* Verg. XVI : 28.

11. *Niets dan oproer*, omdat verzet tegen de over iemand gestelde macht altijd zonde is; verg. XXIV : 11. — *een wreede bode*, een die hem het doodvonnis aanzegt. — *wordt tegen hem afgezonden*, door den koning.

12. Is de eerste ontmoeting gevaarlijk (Hoz. XIII : 8), de tweede nog meer.

14. Verg. XX : 3.

15. Verg. vs. 26; XVIII : 5; XXIV : 23*b*—25; XXVIII : 21 en op Exod. XXIII : 2 v.

16. *geld*, letterlijk *een prijs.* — Een dwaas, hoorende dat wijsheid zooveel waard is dat men voor haar bezit alles moet geven, IV : 7 enz., en in tijd van nood haar behoevende, I : 28; XIV : 6, wil haar ook wel bemachtigen; maar al had hij geld om alles te koopen, wat zou het hem baten? Hij kan zich daarvoor geen wijsheid verschaffen.

17. *broeder* is meer dan *vriend.* Verg. XVIII : 24; XIX : 7.

18. Verg. op VI : 1—5.

19. Het is niet duidelijk, hoe deze twee regels — ieder op zich zelf verstaanbaar — bij elkander behooren. De eerste zegt dat de twistzoeker licht in misdrijf geraakt (verg. XVIII : 6); de tweede, dat de hoogmoedige ten val komt. Wellicht ligt de overeenkomst hierin dat beiden zich ongelukkig maken. Men kan den eersten regel ook vertalen *Wie het misdrijf liefheeft heeft den twist lief.* Om verband te vinden tusschen de twee regels, zoeken sommigen in de *deur* „de opening des monds" (Micha VII : 5) en vertalen: wie een hoogen toon voert zoekt den ondergang. — *wie — maakt.* De woningen der armen, vlak aan de straat gelegen, hadden gewoonlijk zeer lage deuren; opdat de voorbijganger, ook de schuldeischer, niet naar binnen zou kunnen zien (verg. Deut. XXIV : 10 v.); eene hooge deur paste bij de woning van een rijke, een koning (verg. op Gen. XII : 15). Andere waarschuwingen tegen den hoogmoed zie op XI : 2. Over de uitdrukking *zoekt den ondergang* zie op VIII : 36.

20. *Wie verdraaid is van hart.* Zie op XI : 20. — *wie — heeft.* Verg. II : 12; VIII : 13; X : 31.

21. Verg. op X : 1.

22. Verg. op XV : 13. — *het lichaam*, volg. verb. t. — *gebeente.* Verg. III : 8; XV : 30; Ps. XXII : 15; XXXII : 3.

23. *een — geschenk*, heimelijk uit de borsttasch (zie op XVI : 33) te voorschijn gebracht. Verg. XXI : 14.

24 De verstandige houdt de wijsheid voor oogen,
maar de oogen van een dwaas zijn aan het einde der aarde.
25 Een dwaze zoon is een verdriet voor zijn vader
en eene bittere smart voor haar die hem baarde.
26 Een onschuldige ook slechts eene boete op te leggen is niet goed,
maar edele menschen te slaan is uitermate slecht.
27 Wie spaarzaam is met zijne woorden is een die kennis heeft,
wie kalm is van geest een verstandig man.
28 Zelfs een dwaas gaat als hij zwijgt voor wijs door,
als hij zijn mond houdt voor verstandig.
XVIII : 1 Wie zich afscheidt zoekt eigen begeerte,
hij brandt los tegen elk beleid.
2 De dwaas schept geen behagen in doorzicht,
maar in het blootleggen van hetgeen in hem omgaat.
3 Komt de booze, dan komt ook de minachting,
en met de schandvlek de hoon.
4 Diepe wateren zijn de woorden van eens menschen mond,
eene opborrelende beek, eene bron van wijsheid.
5 Het is niet goed een booze voor te trekken,
door een onschuldige in het gericht op zijde te duwen.
6 Des dwazen lippen komen met twist aandragen,
en zijn mond roept om eene kloppartij.
7 Des dwazen mond is zijn ongeluk,
zijne lippen zijn een strik voor hem zelven.
8 Des oorblazers woorden zijn als lekkernijen:
deze glijden af naar het binnenste der maag.
9 Reeds wie slap zijn werk doet
is een broeder van den verderver.
10 Een sterke toren is Jahwe's naam;
de rechtschapene loopt er heen en is veilig.

Vs. 8. XXVI : 22. — Vs. 11*a*. X : 15*a*. — Vs. 12*b*. XV : 33*b*.

24. *zijn aan het einde der aarde*, zijn niet gericht op hetgeen vóor hem ligt, maar zwerven in de verte en zien dus niets.
25. Verg. op vs. 21.
26. *uitermate slecht*, volg. verb. t.; verg. Ps. XXXI : 24; Hebr. t. *om recht*.
27. Verg. XIII : 3. — *kalm* (letterlijk *koud*) ... *van geest*, het tegenovergestelde van een vurig, driftig, dus een bezadigd man, een die zich zelven beheerscht.
28. Verg. Job XIII : 5.
1. *Wie zich afscheidt*. Bedoeld schijnt iemand die zich niet houdt aan de in zijn kring heerschende denkbeelden en gewoonten; de spreuk onderstelt dat dit niet anders kan zijn dan het gevolg van willekeur, zinlijke begeerte en afkeer van *beleid*; welke afkeer zich in eene uiting van afkeuring en minachting openbaart. Het Jodendom werd steeds meer behoudend, gesteld op de overgeleverde zeden en meeningen; zich van de gemeente af te zonderen werd zeer gevaarlijk, ja, misdadig geacht.
2. *in het — omgaat*, letterlijk *in het ontdekken van zijn hart*, wat met woordenrijkheid gepaard gaat; verg. XII : 23*b*; XIII : 16*b*; XV : 2*b*. Gr. vert. heeft *het dwaas handelen van zijn hart*. De wijze is niet rederijk, XVII : 27.
3. *de minachting*, waarmede hij anderen behandelt. — *de schandvlek*. Hiermede schijnt de zondaar zelf aangeduid te worden; verg. Jez. XXII : 18.
4. *Diepe wateren, eene opborrelende beek*, omdat uit een menschenmond telkens wat anders voortkomt, uitingen van gemoed en hartstocht. — *eene bron van wijsheid*, leerzaam. — De spreuk wil natuurlijk niet zeggen dat ieders menschen woorden dit altijd zijn, vs. 2, 6—8 enz. Verg. XX : 5.
5. Verg. op XVII : 15. — *voor te trekken*, letterlijk *zijn aangezicht op te heffen*; zie op Gen. XIX : 21.
6. Verg. XV : 18, ook op VIII : 36.
7. Verg. op X : 19.
8. Verg. XVI : 28; XXVI : 20. — *lekkernijen*. Zoo gretig worden zij opgevangen. Doch de vertaling is onzeker. — *het binnenste der maag*, letterlijk *de kamers van den buik*; verg. XX : 27, 30; XXII : 18.
9. Verg. Matth. XII : 30. — *een broeder*, medestander en lotgenoot, als Job XXX : 29. — *den verderver*, omdat hij door zijne traagheid onheil sticht. Ongeveer dezelfde uitdrukking XXVIII : 24.
10. *Een sterke toren is Jahwe's naam*. Jahwe is een machtig beschermer.

11 Voor den rijke is zijn vermogen als eene sterke veste,
en als een hooge muur — in zijne verbeelding.
12 Aan eens menschen val gaat zijne zelfverheffing vooraf,
maar aan de eer de ootmoed.
13 Geeft iemand antwoord voordat hij hoort,
zoo strekt hem dit tot zotternij en schande.
14 Des menschen geest draagt zijne krankheid,
maar een verslagen geest, wie beurt dien op?
15 Des verstandigen hart verwerft kennis,
en der wijzen oor zoekt naar kennis.
16 Iemands geschenk maakt ruim baan voor hem
en brengt hem in de tegenwoordigheid van aanzienlijken.
17 Wie het eerst zijne zaak voordraagt heeft gelijk;
maar dan komt de ander en rekent hem na.
18 Het lot beslecht twisten
en scheidt sterke mannen.
19 Een verongelijkte broeder is erger dan eene sterke veste,
en twisten zijn als de grendel van een burg.
20 Van de vrucht zijns monds wordt iemands maag gevuld,
van hetgeen zijne lippen opbrengen wordt hij verzadigd.
21 Dood en leven zijn in de macht der tong,
wie haar beteugelen genieten hare vrucht.
22 Wie eene vrouw vond heeft iets goeds gevonden,
en een bewijs van Jahwe's welbehagen verworven.
23 Smeekend spreekt de arme,
en de rijke antwoordt hard.
24 Een man met vele vrienden komt in het ongeluk,
maar er zijn vrienden die zich sterker hechten dan een broeder.
XIX : 1 Gelukkiger een arme wiens wandel deugdzaam is
dan een verdraaide van lippen die een dwaas is.

Vs. 1*a*. XXVIII : 6*a*.

11. Niet toevallig zeker staat dit vers na vs. 10: wie op Jahwe vertrouwt is veilig, wie op zijn rijkdom bouwt is het alleen in zijn waan. Het laatste woord komt ook Ps. LXXIII : 7 voor.
12. Verg. op XI : 2.
13. Verg. Sir. XI : 8*a*.
15. Verg. XV : 14*a*.
16. Verg. op XVII : 8.
17. *heeft gelijk*, in de schatting van hen die hem hooren. — *de ander*, zijne tegenpartij. — Dus: hoor en wederhoor.
18. *scheidt sterke mannen.* Dit onderstelt dat zij reeds handgemeen zijn en nu gescheiden worden door iemand die hen overhaalt, of dwingt hunne zaak aan Gods beslissing door middel van het lot te onderwerpen; verg. op XVI : 33.
19. *is erger.* De bedoeling schijnt te zijn: is moeilijker te overwinnen, biedt meer weerstand; maar de lezing staat niet vast.
20. *Van — gevuld* (letterlijk *verzadigd*). Zie op XII : 14. — De woorden *zijn maag* en *het goede* verschillen in het oorspronkelijke zoo weinig, dat het eerste wellicht eene verschrijving is van het tweede en de regel gelijkluidend was met XII : 14*a*.
21. *Dood — tong.* 's Menschen ongeluk en geluk hangen af van de wijze waarop hij zijne tong gebruikt; verg. XII : 18; XV : 4; XXVI : 28. — *wie haar beteugelen genieten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *wie haar liefhebben geniet.* — *wie haar beteugelen.* Verg. Ps. XXXIV : 14.
22. *eene vrouw.* Ondersteld wordt: eene goede; verg. XII : 4; XIX : 14*b*; XXXI : 10—31. — Tegenover deze spreuk, waarin blijkbaar gunstig over de vrouw gedacht wordt, staat Pred. VII : 28.
23. Evenals XVIII : 4, wil de spreuk alleen zeggen wat vaak gebeurt.
24. *Een — ongeluk*, onzekere vertaling. Anderen, naar eene andere uitspraak van het eerste woord *Er zijn vrienden die zich als vriend aanstellen*; wat uitstekend bij den volgenden regel voegt. — *maar — broeder.* Verg. XVII : 17.
1. In XXVIII : 6 staat na denzelfden eersten regel *dan een verdraaide van wandel, die rijk is* of *al is hij rijk.* Dit is veel gepaster, en sommige hss. en Syr. vert. lezen ook hier zoo. Is de tekst in orde, dan wordt bij den tweeden regel „al is hij rijk" ondersteld. — *een verdraaide van lippen.* Verg. op XI : 20.

2 Zonder kennis deugt zelfs ijver niet,
wie te haastig loopt doet een mistred.
3 Eens menschen eigen zotheid bederft zijn weg,
maar op Jahwe is zijn hart vergramd.
4 Welstand brengt vele vrienden aan,
maar de geringe — weg gaat zijn vriend.
5 Een valsche getuige blijft niet ongestraft,
wie leugens uitblaast ontkomt niet.
6 Velen zoeken den aanzienlijke gunstig te stemmen,
en wie geschenken geeft heeft elk tot vriend.
7 Geen van de broeders des armen houdt van hem,
hoeveel te meer trekken zijne vrienden zich van hem terug!
8 Wie verstand verwerft heeft zijn leven lief,
wie doorzicht bewaart zal geluk vinden.
9 Een valsche getuige blijft niet ongestraft,
wie leugens uitblaast komt om.
10 Den dwaas past de weelde niet,
hoeveel te minder past het een knecht over vorsten te heerschen!
11 Eens menschen gezond verstand maakt hem lankmoedig,
en het siert hem een misslag door de vingers te zien.
12 Als het gegrom van een leeuw is des konings gramschap,
maar als dauw op het kruid is zijn welbehagen.
13 Een dwaze zoon is een ongeluk voor zijn vader,
en het gekijf eener vrouw is als een gestadig druppelend lek.
14 Huis en vermogen zijn een voorvaderlijk erfdeel,
maar van Jahwe komt eene verstandige vrouw.
15 Luiheid doet in diepen slaap vallen,
en de trage moet honger lijden.
16 Wie het gebod houdt behoudt zich zelven,
wie niet past op zijn wandel zal sterven.
17 Wie zich ontfermt over een behoeftige leent aan Jahwe,
die hem zijne daad vergelden zal.
18 Tuchtig uw zoon, want er is hoop,

Vs. 5. Vs. 9. — Vs. 9. Vs. 5.

2. Verg. XXI : 5*b*. — De vertaling van den eersten regel is zeer onzeker, met name die van het woord door *ijver*, letterlijk *ziel*, overgezet.
3. *maar — vergramd*, alsof die er de schuld van is. Verg. XXX : 9*b*; Jez. VIII : 21; Sir. XV : 11—20.
4. Verg. vs. 7; XIV : 20. — *weg gaat*, letterlijk *scheidt zich af*. Anderen *de behoeftige geringe wordt van zijn vriend gescheiden*.
5. Verg. VI : 19; XIV : 5; XXI : 28; XXV : 18.
6. Verg. XXIX : 26.
7. Verg. vs. 4; XIV : 20. — *Geen .... houdt van hem*, letterlijk *Ieder .... haat hem*; maar het woord „haten" heeft wel meer eene zwakkere beteekenis; zie Gen. XXIX : 31, 33; Deut. XXI : 15. — *broeders, vrienden*. Zie op XVII : 17. — Na den tweeden regel heeft Hebr. t. nog een paar woorden die ongeveer beteekenen *Wie woorden najaagt, niet die*, blijkbaar de rest van twee regels die overigens verloren gegaan zijn. Gr. vert. heeft in plaats daarvan vier regels, maar waaruit wij niet kunnen opmaken, hoe de tekstwoorden moeten worden aangevuld.
8. *verstand*, letterlijk *hart*. Verg. op XV : 32. — *zal ... vinden*, volg. verb. t.; Hebr. t. *om ... te vinden*.
9. Zie op vs. 5.
10. Verg. XXVI : 1; XXX : 21—23.
11. Verg. XIV : 29, ook X : 12.
12. *Als — gramschap*. Verg. op XVI : 14. — *als dauw op het kruid*. Verg. op XVI : 15.
13. *Een — vader*. Verg. op X : 1. — *het — lek*. Verg. XXVII : 15. — *als een gestadig druppelend lek*, onuitstaanbaar als het regelmatig getik van staag neervallende druppels.
14. *maar — vrouw*. Zie op XII : 4.
15. Verg. op VI : 6—11. — *moet honger lijden*, of, volgens andere klinkers, *doet hongeren*.
16. *het gebod*. Zie op VI : 23.
17. Verg. op XIV : 31.
18. *Tuchtig*. Zie op X : 13. — *hoop*, op zijne verbetering; verg. XXII : 6. — *te dooden*. De vader

maar laat u niet vervoeren hem te dooden.
19 Een doldriftige moet boeten;
want komt gij tusschenbeide, dan maakt gij het nog erger.
20 Hoor naar raad en neem tucht aan;
opdat gij later wijs moogt worden.
21 Talrijk zijn de plannen in des menschen hart,
maar de raadslag van Jahwe, die komt tot stand.
22 Des menschen begeerte is zijn liefdebetoon,
maar beter arm dan een bedrieger.
23 De vreeze voor Jahwe is ten leven:
verzadigd overnacht men, niet door rampspoed bezocht.
24 Zelfs al heeft de luiaard zijne hand in den schotel gestoken,
hij brengt ze niet terug naar zijn mond.
25 Slaat gij den spotter, de onervarene leert er uit,
maar wijst gij den verstandige terecht, hij doet er kennis door op.
26 Wie zijn vader mishandelt, zijne moeder wegjaagt
is een zoon die schimp en schande aanbrengt.
27 Houdt een zoon op naar terechtwijzing te hooren,
dan zal hij afdolen van verstandige woorden.
28 Een deugniet die getuigenis aflegt spot met de rechtspraak,
en der boozen mond zwelgt onrecht in.
29 Voor de spotters liggen straffen gereed,
en slagen voor den rug der dwazen.
XX : 1 Een lichtzinnige is de wijn, een levenmaker de drank,
al wie er door van het spoor raakt is niet wijs.
2 Als het gegrom van een leeuw is de schrik dien een koning aanjaagt,
wie hem vertoornt vergrijpt zich aan zich zelven.
3 Het is eene eer voor een man buiten twist te blijven,
maar al wie dwaas is barst los.
4 In den herfst ploegt de luiaard niet;
vraagt hij dan vrucht in den oogsttijd, zoo is er niets.
5 De raadslag in iemands hart zij een diep water,

Vs. 24. XXVI : 15.

had macht over zijne kinderen, kon ze verkoopen (Exod. XXI : 7; Neh. V : 5), zelfs van het leven berooven; maar Deut. XXI : 18—21 tracht die macht te beperken; zie aldaar.

19. *komt gij tusschenbeide*, letterlijk *redt gij*, of *wilt gij redden*; wat wel niet anders beteekenen kan dan: tracht gij dengene tegen wien zijne drift gekeerd is te redden (verg. 2 Sam. XIV : 6). Het is dus — dit schijnt de bedoeling te zijn — onmogelijk den doldriftige voor de schromelijke gevolgen van zijn karakter te bewaren.

21. Verg. op XVI : 9.

22. De bedoeling schijnt te zijn: het is aangenaam te geven, maar beter door armoede hiertoe buiten staat te zijn dan, door bedrog rijk geworden, zich dat genot te kunnen verschaffen. Maar de beteekenis van *zijn liefdebetoon* is onzeker.

23. *De — leven.* Verg. XIV : 27*a*. — *verzadigd.* Verg. X : 3*a*. — *men*, hij die Jahwe vreest.

24. *zijne hand.* Men had geen vork of lepel, ook geen eigen bord, maar haalde de spijs met de hand uit den gemeenschappelijken schotel. De spreuk geeft spottend een staaltje van ongeloofelijke luiheid.

25. De tuchtiging den spotter toegediend baat hem zelven niet (XIII : 1; XV : 5), maar strekt den onervarene tot leering. De verstandige daarentegen wordt zelf wijzer door de terechtwijzing. Verg. XXI : 11.

27. *Houdt een zoon op*, naar verb. t.; Hebr. t. *Houd op, mijn zoon.* — Ook van *dan zal hij afdolen* is de vertaling onzeker.

29. Vroeg of laat treft den lichtzinnige onheil.

1. Verg. XXIII : 29—35. — *Een — wijn*, omdat hij tot lichtzinnige daden brengt. — *van het spoor raakt*, in het Hebreeuwsch hetzelfde woord dat V : 19, 20, 23 van den liefderoes wordt gebezigd.

2. Verg. op XVI : 14. — *wie hem vertoornt*, onzekere vertaling.

3. Verg. XXII : 14.

4. Verg. op VI : 6—11. — *In den herfst*, letterlijk *Van den herfst af.* — *vrucht*, duidelijkheidshalve ingevoegd.

5. Verg. XVIII : 4. — *diept — op*, weet dat plan van den ander, hoe verborgen ook, te ontdekken.

iemand van doorzicht diept dien toch op.
6 De meeste menschen ontmoeten iemand die liefderijk gezind is;
maar een betrouwbaar man, wie vindt dien?
7 Iemand die deugdzaam van wandel is, een rechtschapene —
gelukkig zijne kinderen na hem!
8 Een koning op den rechterstoel gezeten
doet met zijne oogen al wat slecht is verstuiven.
9 Wie zal zeggen: Ik heb mijn hart zuiver gehouden,
ik ben rein van zonde gebleven?
10 Tweeërlei gewicht en tweeërlei maat,
Jahwe verafschuwt die beide.
11 Reeds de knaap laat zich aan zijn gedrag kennen,
of zijn doen rein en braaf is.
12 Het oor dat hoort en het oog dat ziet,
Jahwe heeft ze beide gemaakt.
13 Wees geen minnaar van den slaap, opdat gij niet tot armoede
houd de oogen open, zoo zult gij volop brood hebben. [vervalt;
14 Duur, duur! zegt de kooper,
maar als hij weggaat, dan beroemt hij zich.
15 Er is goud en eene menigte koralen,
maar een kostelijk stuk is verstandige taal.
16 Haal zijn kleed weg, want hij bleef borg voor een ander,
neem hem te pand voor vreemden.
17 Zoet is den mensch gestolen brood,
maar straks is zijn mond vol kiezel.
18 Door beraadslagingen komt een plan ten uitvoer,
en voer oorlog met overleg.
19 Wie een geheim openbaart is een onruststoker;
geef u dus niet af met een babbelaar.
20 Wie vader of moeder vloekt,

Vs. 16. XXVII : 13.

6. Liefde komt veel vaker voor dan de vastheid van karakter waardoor men op iemand in elke omstandigheid staat maken kan.
7. Verg. XIV : 26.
8. Zie op XVI : 10.
9. Eene erkenning van de algemeenheid der zonde ook 1 Kon. VIII : 46; Job XIV : 4; XV : 14—16; Pred. VII : 20 enz.
10. *Tweeërlei*, een zwaarder voor den inkoop, een lichter voor den verkoop. Verg. op XI : 1.
11. *laat zich ... kennen*, onzekere vertaling.
12. Verg. Ps. XCIV : 9. — Het vermogen oplettend te zijn, vooral om zijne geboden te hooren, is Jahwe's gave.
13. *zoo — hebben*, letterlijk *en* (uit Gr. vert. ingevoegd) *word met brood verzadigd*. Verg. VI : 9—11.
14. Hoewel bij het afdingen gedurig den prijs te hoog noemende, zegt de kooper bij het scheiden van de markt bij zich zelven dat hij door zijne slimheid een koopje heeft.
15. *verstandige taal*, letterlijk *verstandige lippen*. Over de waarde der wijsheid zie III : 13—20; VIII : 11 enz.
16. Wie zoo dwaas is borg te blijven voor een ander verdient er in te loopen en zijn kleed (zie op Exod. XXII : 26 v. en op Deut. XXIV : 6), zelfs zijne vrijheid, te verliezen; verg. op VI : 1—5. — *vreemden*. Eene andere lezing van Hebr. t. geeft *de vreemde vrouw* of *boeleerster* (zie op II : 16). Zoo staat ook op de gelijkluidende plaats, XXVII : 13, in Hebr. t., terwijl Gr. vert. daar, evenals hier, *vreemden* schijnt gelezen te hebben; welke lezing door den eersten regel waarschijnlijk gemaakt wordt.
17. Verg. IX : 17; Job XX : 12—18. — *Zoet is*. In het Hebreeuwsch hetzelfde woord — althans een met dezelfde letters geschreven — als *bleef borg* in vs. 16. Wellicht was dit de aanleiding deze spreuken naast elkander te plaatsen. — *gestolen brood*, letterlijk *brood van bedrog*. Eerst smakelijk, daarna zeer hinderlijk.
18. Verg. XV : 22; XXIV : 6. — *voer oorlog met overleg*. De spreuk raadt niet het oorlogvoeren aan, maar bedoelt: indien gij oorlog moet voeren, doe het dan met overleg. Ook XXIV : 6 wordt ondersteld dat de oorlog onvermijdelijk is.
19. Verg. XI : 13; XIII : 3.

zijn licht gaat uit in het stikdonker.
21 Een erf te haastig verkregen
zal ten slotte niet ten zegen zijn.
22 Zeg niet: Ik zal kwaad vergelden!
wacht op Jahwe, dat hij u helpe.
23 Van tweeërlei gewicht heeft Jahwe een afschuw,
en eene valsche weegschaal is niet goed.
24 Door Jahwe worden eens mans schreden gestierd;
de mensch, hoe zou hij zijn weg verstaan!
25 Een valstrik voor een mensch is het, ijlings Heilig! te roepen,
en eerst na geloften gedaan te hebben te overleggen.
26 Een wijze koning doet de boozen verstuiven,
en laat het rad over hen heen gaan.
27 Des menschen geest is een licht van Jahwe,
het doorzoekt al de schuilhoeken van het hart.
28 Vroomheid en trouw behoeden een koning,
en door vroomheid schraagt hij zijn troon.
29 Der jongelingen sieraad is hunne kracht,
de tooi der bejaarden is het grijze haar.
30 Striemen van wonden polijsten het binnenste,
slagen de schuilhoeken des harten.
XXI : 1 Des konings hart is in Jahwe's hand als eene waterbeek:
hij leidt het werwaarts hem behaagt.
2 Een mensch houdt al zijne wegen voor recht,
maar die de harten weegt is Jahwe.
3 Rechtschapen en deugdzaam handelen
is aan Jahwe liever dan offers.
4 Hoogheid van oogen en opgeblazenheid van hart,

Vs. 24*a*. Ps. XXXVII : 23*a*. — Vs. 28*a*. Ps. LXI : 8*b*. — Vs. 2. XVI : 2.

20. Verg. op Exod. XXI : 17. — *zijn licht gaat uit*. Verg. op Job XVIII : 5 v. — *in het stikdonker*, wanneer hij het meest behoefte aan licht heeft.

21. Verg. XIII : 11; XXVIII : 20, 22; Sir. XXXI : 5—7. — Vóór *zal* heeft Hebr. t. *en*, dat volg. Gr. vert. weggelaten is.

22. Verg. op XXIV : 17.

23. Zie op vs. 10.

24. Verg. op XVI : 9. Uit de daar aangehaalde plaatsen zou men kunnen gissen dat in plaats van *verstaan* moet gelezen worden *bestieren*.

25. Verg. Deut. XXXIII : 21—23; Pred. V : 1—6. — *Heilig!* d. w. z. Dit mag heilig zijn! Verg. Marc. VII : 11, waar een ander woord gebruikt wordt. Bij het loven en bieden, en andere gelegenheden waarbij hartstocht werd opgewekt, was menigeen maar al te vlug om, tot bevestiging van de waarheid zijner woorden, iets aan Jahwe te wijden.

26. Verg. vs. 8 en op XVI : 10. — Twee beelden staan hier naast elkander: een aan het wannen, een aan het dorschen ontleend. — *laat — gaan*. Dit moet beteekenen: straft hen zwaar. Het *rad* is waarschijnlijk dat van de dorschslede (verg. op 2 Sam. XXIV : 22). Het behoeft niet letterlijk bedoeld te zijn, alsof de koning de boozen ter dood bracht door hen onder eene dorschslede te leggen; zie op Am. I : 3.

27. *Des — Jahwe*. Dit beteekent dat des menschen *geest* (letterlijk *adem*) een van Jahwe gegeven licht is, hetwelk, evenals Jahwe zelf (zie op Ps. VII : 10), al wat in den mensch is doorvorscht (verg. 1 Kor. II : 11), of dat 's menschen ziel het middel is waarmede Jahwe de schuilhoeken van 's menschen hart doorzoekt. — *al de schuilhoeken van het hart*. Verg. XVIII : 8.

28. Verg. op XVI : 12. — *Vroomheid en trouw*. Zie op III : 3.

29. *de — haar*. Verg. XVI : 31.

30. Verg. op X : 13. — *het binnenste*, volgens zeer onzekere tekstverandering. — *de schuilhoeken des harten*, als vs. 27 en XVIII : 8.

1. Wat de koning overlegt en voorheeft mag voor zijne onderdanen ondoorgrondelijk en onberekenbaar zijn (XXV : 3; verg. XX : 5), Jahwe weet het niet alleen, maar is ook bij machte hem beslissingen te doen nemen die met zijne, Jahwe's, plannen strooken; evenals een landman het water langs greppels en kanalen door zijn land leidt.

3. Verg. op XV : 8 en op Hoz. VI : 6. — Volgens andere klinkers kan men vertalen *Hij die rechtschapen en deugdzaam handelt is Jahwe liever dan hij die offert*.

4. Van deze spreuk is de vertaling zeer onzeker, de tekst waarschijnlijk bedorven. Zij kan betee-

het licht der boozen is zonde.
5 Des vlijtigen plannen brengen louter voordeel aan,
maar die van al wie zich overhaast louter schade.
6 Schatten door leugentaal verworven —
eene voortgejaagde nietigheid, strikken des doods.
7 Der boozen woestheid sleept hen mede;
want zij weigeren recht te doen.
8 Een kronkelpad is des bedriegers weg,
maar de eerlijke gaat recht door zee.
9 Beter te wonen op den hoek van een dak
dan eene kijfachtige vrouw tot huisgenoote.
10 Des boozen lust gaat naar het kwade uit,
zijn naaste vindt geen genade in zijn oog.
11 Moet de lichtzinnige boeten, dan wordt de onervarene wijs,
leert men den wijze, hij neemt kennis aan.
12 De Rechtvaardige let op het huis des boozen
en stort de boozen in het verderf.
13 Wie zijn oor stopt voor het geschrei des behoeftigen,
hij zal zelf roepen en niet verhoord worden.
14 Eene gift in het geheim wendt den toorn af,
een geschenk in de borsttasch hevige gramschap.
15 Dat het recht wordt gehandhaafd is eene vreugd voor den recht-
maar een schrik voor de euveldaders. [schapene,
16 Een mensch die van den weg des verstands afdwaalt
kan in de gemeente der schimmen uitrusten.
17 Wie van vermaak houdt wordt eene prooi van het gebrek,
wie van wijn en olie houdt wordt niet rijk.
18 De booze is een losprijs voor den rechtschapene,
in de plaats der braven komt de trouwelooze.
19 Beter in een woestijnland te wonen
dan met eene kijfachtige en humeurige vrouw.
20 Begeerlijke schatten en olie zijn in des wijzen woning,
maar de dwaze mensch brengt ze door.
21 Wie gerechtigheid en vroomheid najaagt

Vs. 9. XXV : 24.

kenen: het licht, d. i. de voorspoed, der boozen is hun eene oorzaak van zonde, omdat het hen hoogmoedig maakt. Waarschijnlijk waren reeds zij die de klinkers op de woorden plaatsten met den regel verlegen; want zij spraken het woord door *licht* vertaald (*neer*) uit alsof er *ontginning* (*nier*) stond.

5. Verg. XIX : 2.

6. *eene voortgejaagde nietigheid*, iets uitermate vergankelijks en voorbijgaands. — *strikken*, naar hss., Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *zoekers*.

8. *gaat recht door zee*, letterlijk *zijn doen is recht*.

9. Verg. vs. 19; XIX : 13; XXV : 24. — *op den hoek van een dak*, aan weer en wind blootgesteld en van elk verlaten. — *tot huisgenoote*, letterlijk *en een gemeenschappelijk huis*.

10. *het kwade*, wat onheil aanbrengt en voor anderen smartelijk is. — *zijn* — *oog*. De booze gunt een ander eer tegenspoed dan voorspoed.

11. *leert men den wijze*, onzekere vertaling. Anderen *is de wijze voorspoedig*. — *hij*, de wijze; zie op XIX : 25.

12. Uit den tweeden regel volgt dat met den *Rechtvaardige* Jahwe bedoeld wordt; maar de vertaling is onzeker.

13. *roepen*, om hulp tot God en mensch. Verg. Matth. V : 7.

14. Verg. op XVII : 8. — *de borsttasch*. Verg. op XVI : 33.

16. *uitrusten*. Er ligt waarschijnlijk spot in: afgemat door het betreden van den doolweg, zal hij eindigen met rust te krijgen, maar niet dan in het doodenrijk; verg. II : 18.

17. *olie*. Dit kan beteekenen: vette spijs, maar waarschijnlijk wordt de olie bedoeld waarmede men zich bij feestelijke gelegenheden zalfde; zie op Ruth III : 3 en op Richt. IX : 9.

18. Verg. XI : 8.

19. Zie op vs. 9.

vindt leven en eer.
22 Een wijze beklom wel eens eene stad van helden
en wierp de sterkte neder waarop zij vertrouwde.
23 Wie de wacht houdt over zijn mond en tong
houdt wacht over zichzelven, zich hoedend voor nooden.
24 Een overmoedig, vermetel mensch noemt men een spotter,
iemand die in mateloozen overmoed handelt.
25 De luiaard wordt door zijne begeerte gedood;
want zijne handen weigeren te werken.
26 De booze begeert den ganschen dag door,
maar de rechtschapene geeft zonder karigheid.
27 Der boozen offer is iets afschuwelijks;
hoeveel te meer wanneer men het brengt voor eene schanddaad!
28 Een leugenachtige getuige gaat te gronde,
maar een man die goed toehoort mag altijd spreken.
29 De booze zet een onbeschaamd gezicht,
maar de brave, hij handelt standvastig.
30 Er is geen wijsheid, geen verstand,
geen raad — tegenover Jahwe.
31 Het paard wordt getuigd tegen den dag van den strijd,
maar de overwinning hangt af van Jahwe.
XXII : 1 Een goede naam is verkieslijk boven grooten rijkdom,
in gunst te zijn beter dan zilver en goud.
2 Rijken en armen ontmoeten elkander,
hun aller maker is Jahwe.
3 Een schrander mensch ziet het onheil en bergt zich,
maar de onnoozelen loopen door en moeten boeten.
4 Het loon van den ootmoed is vreeze voor Jahwe,
is rijkdom, eer en leven.
5 Doornen, strikken liggen op den weg des verdraaiden;
wie zich zelf bewaart blijft er ver van.

Vs. 3. XXVII : 12.

21. *leven en eer*, naar Gr. vert.; Hebr. t. heeft daartusschen in nog *gerechtigheid*, waarschijnlijk uit den eersten regel hier ingeslopen.

22. *beklom wel eens*. Bedoeld wordt dat een wijze door zijn overleg soms eene door helden verdedigde stad te machtig blijkt te zijn en haar inneemt; verg. Pred. IX : 13—16.

23. Verg. XIII : 3; XVIII : 7, 21.

24. Uit deze spreuk volgt dat *een spotter* zooveel als een kunstterm was voor een in het oog der vromen slecht mensch, een vrijgeest, een nieuwlichter of iets dergelijks. De spreuk verklaart dat iedere overmoedige dien schimpnaam verdient.

25. Verg. op VI : 6—11. — Een trage begeert genot en neemt het er van; maar daar hij niet werken wil, brengt die begeerlijkheid hem tot ellende en dood.

26. *De booze begeert*, zeer onzekere overzetting naar Gr. vert.; Hebr. t. *Hij heeft eene begeerte*. — *maar — karigheid*. Verg. XI : 24*a*; XIV : 31; XXII : 9.

27. Verg. op XV : 8. — *voor eene schanddaad*, om eene schanddaad goed te maken. Schreef zelfs de wet op het houden van gemeenschap met eene verzegde slavin een schuldoffer voor, Lev. XIX : 20—22, men kan licht denken dat lichtzinnigen ook andere geslachtszonden en overtredingen zóo trachtten te zoenen.

28. *Een — gronde*. Verg. op XIX : 5. — *maar — spreken*, zeer onzekere vertaling.

29. Waarschijnlijk wordt eene tegenstelling bedoeld: de booze is in schijn sterk, de brave inderdaad.

31. Verg. Ps. XXXIII : 17, ook Ps. XX : 8 en op Richt. VII : 1—8. — *de overwinning hangt af van Jahwe*. Verg. 1 Sam. XVII : 47.

1. Verg. Pred. VII : 1; Sir. XLI : 12; ook Spr. III : 4.

2. Verg. XXIX : 13; Job XXXIV : 19. — Jahwe heeft alle menschen geschapen en den eenen rijk, den anderen arm gemaakt. Dat Jahwe de schepper der armen is staat ook XIV : 31; XVII : 5.

3. *loopen door*, zonder het gevaar te zien.

4. De bedoeling schijnt te zijn dat de ootmoed tot godsvrucht leidt en daarmede tot den zegen hieraan verbonden.

5. *Doornen*, onzekere vertaling. — *verdraaiden*. Zie op XI : 20. — *wie zich zelf bewaart*. Zie op XIII : 3.

6 Oefen den knaap met het oog op den weg dien hij gaan moet;
dan zal hij, ook wanneer hij oud wordt, er niet van afwijken.
7 De rijke heerscht over de armen,
wie leent is de slaaf van den leenheer.
8 Wie onrecht zaait maait onheil,
en de stok zijner gramschap zal verdwijnen.
9 Wie goed van oog is wordt gezegend,
omdat hij van zijn brood aan den behoeftige geeft.
10 Jaag den spotter weg, en de twist gaat heen,
aan geschil en gesmaal komt een einde.
11 Bij Jahwe bemind is de reine van hart,
en hij wiens lippen welwillendheid zijn, zijn vriend is de koning.
12 Jahwe's oogen slaan op de kennis acht,
maar hij verijdelt des trouweloozen woorden.
13 De luiaard zegt: Een leeuw daar buiten!
ik mocht eens midden op straat gedood worden!
14 De mond der vreemde vrouwen is eene diepe groeve,
hij op wien Jahwe vergramd is valt er in.
15 Zit zotternij vast aan het hart van een knaap,
de tuchtroede zal haar er uit drijven.
16 Men onderdrukt een behoeftige — om hem veel te doen krijgen,
men geeft aan eene rijke — louter tot schade!

Vs. 13. XXVI : 13.

7. Verg. XVIII : 23. — *de slaaf*, van hem afhankelijk, gedwongen om hem naar de oogen te zien; te eer, omdat de schuldenaar, wanneer hij niet kon betalen, ten slotte letterlijk de slaaf werd van den schuldeischer.

8. Verg. Job IV : 8; Hoz. X : 13. Het tegenovergestelde XI : 18*b*; Hoz. X : 12. — *de stok zijner gramschap*, waarmede hij grimmig de kleinen slaat; verg. Jez. XIV : 5 v.

9. Verg. XIX : 17. — *goed van oog*, welwillend, in tegenstelling met „boos van oog", „afgunstig", XXIII : 6; XXVIII : 22; verg. ons „een goed oog op iemand hebben."

10. Verg. XXVI : 20; XXIX : 8.

11. Verg. op XVI : 10. — *Bij Jahwe bemind*, ingevoegd volg. Gr. vert. — *de reine van hart*. De woorden kunnen ook beteekenen *reinheid van hart*. — Van *hij* — *zijn* is de vertaling onzeker.

12. *slaan op de kennis acht*. Dit schijnt te beteekenen: zorgen dat zij die kennis bezitten voor rampspoed bewaard worden.

13. Verg. op VI : 6—11. Leeuwen waren in Palestina niet zeldzaam; maar de vrees door een er van *op straat*, in eene stad, gedood te worden was belachelijk. Hetzelfde XXVI : 13.

14. Verg. XXIII : 27. — *vreemde vrouwen*. Zie op II : 16.

15. Zie op X : 13. — *Zit .... vast*, letterlijk *Is gebonden aan*.

16. De zin is wellicht: wie den arme onderdrukt maakt, tegen zijne bedoeling, dat hij welvarender wordt, omdat God voor hem partij trekt; wie een rijke onrechtvaardig voordeel verschaft maakt hem arm, omdat God zich tegen hem keert.

HOOFDSTUK XXII : 17—XXIV : 22.

Dit is blijkbaar een aanhangsel op X : 1—XXII : 16, waarvan het zich door den vorm der spreuken onderscheidt. Immers, terwijl die van de hoofdverzameling alle uit twee regels bestaan, vinden wij hier slechts weinige die zoo kort zijn (XXII : 28; XXIII : 9, 12; XXIV : 7, 8, 9, 10), terwijl de overige eene lengte van vier en meer regels hebben.

Dit aanhangsel wordt nog door twee andere gevolgd, XXIV : 23—34 en XXV—XXIX.

XXII : 17 Neig uw oor en luister naar der wijzen woorden,
en richt uw hart op mijne wetenschap;
18 want liefelijk is het wanneer gij ze bewaart in uw binnenste,
en zij met elkander bestendig op uwe lippen zijn.

17. *mijne wetenschap*, bestaande in de kennis der woorden die ik u overlever.

18. *binnenste*, letterlijk *buik*; verg. op XVIII : 8. — *bestendig op uwe lippen zijn*, zooals het gaat met woorden die men van buiten kent.

19 Opdat gij op Jahwe uw betrouwen moogt zetten,
heb ik heden u, ook u, onderwezen.
20 Heb ik voor u niet kernspreuken opgeschreven,
raadgevingen en wetenschap behelzend?
21 Om u waarheid te leeren, betrouwbare woorden,
zoodat gij betrouwbare woorden ten bescheid kunt geven aan wie u [ondervraagt.
22 Beroof den behoeftige niet, want hij is behoeftig,
en vertrap in de poort de armen niet;
23 want Jahwe zal het voor hen opnemen
en zal hunne beroovers van het leven berooven.
24 Ga niet om met een driftkop,
en laat u niet in met een heethoofd;
25 opdat gij zijne manier van doen niet aanleert,
en zoo voor u zelven een strik aanschaft.
26 Behoor niet tot hen die handslag geven,
die voor schulden borg blijven:
27 waarom zou men, wanneer gij niet hebt om te betalen,
uw bed onder u weghalen?
28 Verleg de oude grenzen niet,
door uwe voorvaderen getrokken.
29 Ziet gij een man die ijverig is in zijn werk,
hij mag zich koningen ten dienst stellen
en behoeft geen onaanzienlijken te dienen.
XXIII : 1 Zit gij met een heerscher aan tafel,
let dan goed op hem dien gij vóor u hebt;
2 en zet een mes op uwe keel,
indien gij iemand van goeden eetlust zijt;
3 wees niet begeerig naar zijne lekkernijen;
want ze zijn eene bedriegelijke spijs.
4 Tob u niet af om rijk te worden;
laat af van daaraan uw doorzicht te besteden.
5 Zoudt gij uwe oogen daarheen doen vliegen? Maar weg is het!
Want het maakt zich vleugels,
zooals een arend die naar den hemel vliegt.
6 Eet niet aan de tafel van hem die boos van oog is,
en wees niet begeerig naar zijne lekkernijen;
7 want hij is als iemand die bij zich zelven uitrekent;

Vs. 28*a*. XXIII : 10*a*. — Vs. 3*a*. Vs. 6*b*. — Vs. 6*b*. Vs. 3*a*.

20. *kernspreuken*, onzekere vertaling. Het hier gebezigde woord is hetzelfde dat Exod. XIV : 7 (zie aldaar) door *keurlingen* of *wagenstrijders* vertaald is; verg. op VIII : 6.

21. *wie u ondervraagt*, volg. verb. t., wellicht met Gr. vert.; Hebr. t. *uw zender*.

22. *want hij is behoeftig*. Hij heeft toch al zoo weinig; haal het laatste dat hij heeft niet weg; verg. op Deut. XXIV : 6. — *vertrap — niet*, ook Job V : 4; over *de poort* zie op Gen. XXII : 17.

23. Verg. XXIII : 11.

26. Verg. op VI : 1—5.

27. Het hier onderstelde was tegen de wet; zie op Exod. XXII : 26 v.

28. Verg. op Deut. XIX : 14.

29. *onaanzienlijken*, lieden van duistere herkomst, wie het geen eer is te dienen en die ook veeleischender zijn dan leden van aanzienlijke geslachten; verg. XXX : 21—23.

1—3. Verg. ons „Het is met groote lui kwaad kersen eten”.

2. *zet een mes op uwe keel*. Houd u zelven voor, dat gij als het ware in levensgevaar verkeert.

3. *eene bedriegelijke spijs*, omdat zij ten slotte u tot verderf strekken, daar zij u het werktuig maken van den gastheer.

4 v. Wellicht is deze spreuk, waarin op het vluchtige van den rijkdom wordt gewezen, door den Verzamelaar opzettelijk gezet tusschen vs. 1—3 en vs. 6—8, omdat het streven naar rijkdom den mensch met machtigen in aanraking doet komen en hem zoo in verzoeking brengt.

6. *boos van oog*. Zie op XXII : 9.

eet en drink, zegt hij tot u,
maar zijn hart is u niet welgezind.
8 De bete die gij gegeten hebt zult gij uitspuwen,
en uwe vriendelijke woorden hebt gij verspild.
9 Spreek niet ten aanhooren van een dwaas,
want hij minacht uwe verstandige taal,
10 Verleg de oude grenzen niet,
en kom niet op den akker van weezen;
11 want hun losser is sterk,
hij zal het tegen u voor hen opnemen.
12 Breng uw hart naar terechtwijzing,
en uw oor tot verstandige woorden.
13 Onthoud een knaap terechtwijzing niet,
als gij hem stokslagen geeft, zal hij niet sterven;
14 gij geeft hem wel stokslagen,
maar redt hem van het doodenrijk.
15 Mijn zoon, indien uw hart wijs is,
verblijdt zich ook mijn hart;
16 mijne nieren zijn uitgelaten van vreugd,
wanneer uwe lippen het rechte zeggen.
17 Uw hart zij niet naijverig op de zondaren,
maar veeleer ijverig bemoeid om de vreeze voor Jahwe;
18 want geeft gij acht op haar, dan is er eene toekomst voor u,
en zal uwe hoop blijken niet ijdel te zijn.
19 Hoor gij, mijn zoon, en word wijs,
en doe uw hart den rechten weg betreden.
20 Houd u niet op onder de wijnzuipers,
onder hen die bij vleeschmalen brassen;
21 want een drinker en brasser wordt arm,
en de slaperigheid doet in lompen gekleed gaan.
22 Hoor naar uw vader, naar hem die u verwekt heeft,
eu minacht uwe moeder niet, wanneer zij oud is geworden.
23 Koop waarheid en verkoop haar niet,
wijsheid, terechtwijzing en doorzicht.
24 Groote vreugd heeft de vader van een rechtschapene,

Vs. 10*a*. XXII: 28*a*. — Vs. 11. Jer. L: 34*a c*.

7. *als — uitrekent,* zeer onzekere vertaling van een waarschijnlijk bedorven tekst. — *u niet wel gezind,* letterlijk *niet met u.*
8. *De — uitspuwen,* als gij bemerkt dat zij u niet gegund wordt. — *uwe vriendelijke woorden hebt gij verspild.* Gij hebt u vergeefs daardoor bij hem ingedrongen.
10 v. Verg. op XXII: 28.
10. *kom niet op den akker van weezen,* om u den oogst toe te eigenen.
11. Verg. XXII: 22. — *losser.* Zie op Jez. XLI: 14.
13. *stokslagen.* Zie op X: 13. — *zal hij niet sterven,* zal hij, door de tuchtiging verbeterd, van den dood verlost worden, die anders de gerechte straf voor zijne wandaden zou zijn.
16. *nieren,* het binnenste. Zie op Ps. VII: 10.
17. Verg. XXIV: 1, 19; Ps. XXXVII: 1, 7. — *zij ... naijverig op* en *(zij) ijverig bemoeid om.* Deze woorden zijn in het Hebreeuwsch door één werkwoord uitgedrukt.
18. *geeft gij acht op haar* en *voor u,* uit Gr. vert. ingevoegd. Hebr. t. *er is eene toekomst.* Dit geeft wel een goeden zin (verg. op XXIV: 14), maar de ongemeene kortheid van den regel en ook de ongewone hier gebruikte partikel voor *want* doen de voorkeur geven aan de lezing der Gr. vert.
20. *die bij vleeschmalen brassen.* Vleesch werd — en wordt nog — in het Oosten schier alleen bij feestelijke gelegenheden gegeten.
21. *de slaperigheid,* het gevolg van eene slemppartij.
22. Verg. Sir. III: 1—16.
23. Verwerf u met alle macht waarheid, die bestaat in de wijsheid om naar Jahwe's vermaningen te luisteren, en verspil haar niet door een dwaas gedrag.
24. Verg. op X: 1.

die een wijze tot zoon heeft verblijdt zich over hem.
25 Verblijde zich uw vader en uwe moeder,
verheuge zich zij die u gebaard heeft!
26 Geef mij uw hart, mijn zoon,
en dat uwe oogen welgevallen hebben in mijne wegen;
27 want de lichtekooi is eene diepe groeve,
de boeleerster een enge put;
28 zij ligt zelfs als een struikroover op de loer
en vermeerdert de trouweloozen onder de menschen.
29 Bij wien is Ach? bij wien Wee?
bij wien gekijf? bij wien geklaag?
bij wien zijn wonden zonder reden?
bij wien doffe oogen?
30 Bij hen die nog laat bij den wijn zitten,
die naar binnen gaan om het mengsel te keuren.
31 Zie er niet naar, hoe de wijn fonkelt,
hoe hij parelt in den beker,
hoe hij zacht naar binnen gaat.
32 Ten slotte bijt hij als eene slang,
steekt hij als eene adder:
33 uwe oogen zien vreemde dingen,
uw hart spreekt allerlei verkeerdheid uit,
34 en gij gelijkt iemand die diep in de zee ligt,
iemand die ligt op de punt eener ra.
35 „Zij hebben mij geslagen — ik heb er niets van gevoeld;
zij hebben mij gebeukt — ik heb het niet gemerkt.
Wanneer word ik wakker? Dan ga ik er weer op uit!"
XXIV : 1 Wees niet afgunstig op slechte menschen,
en begeer hun gezelschap niet;
2 want hun hart zint op vernieling,
hunne lippen spreken tot onheil.
3 Door wijsheid wordt een huis gebouwd,
door verstand wordt het bevestigd;
4 door kennis worden de kamers gevuld
met allerlei kostelijke en liefelijke goederen.
5 Een wijs man is sterk,
iemand van kennis oefent kracht;
6 want met overleg kunt gij oorlog voeren,
en er is heil waar de raadgevers talrijk zijn.

Vs. 6*b*. XI : 14*b*.

26. *mij*, uwen leermeester, en niet der *lichtekooi*, vs. 27. Wellicht is het de wijsheid die spreekt. — *welgevallen hebben in*, of, naar eene andere lezing van Hebr. t., *bewaren*, *letten op*. — *mijne wegen*, die welke ik u en anderen voorhoud.
27. Verg. XXII : 14. — *boeleerster*. Zie op II : 16. — *een enge put*, waaruit men zich moeilijk redden kan.
28. *zelfs*. Niet tevreden met af te wachten, wie zich aan haar wil verslingeren, gaat zij er op af, als op buit; verg. VII : 4—23. — *trouweloozen*, omdat zij die zich met haar afgeven gedwongen zijn door leugens en valsche streken hunne zonden te verbergen.
29. *zonder reden*. Men heeft twist om niets.
30. *die — keuren*, fijnproevers.
33. *vreemde dingen*, vruchten van zieke verbeelding, hallucinatiën. — *verkeerdheid*, onzin en gemeene taal.
34. Het suist in de ooren, en alles draait rond.
35. Woorden van een die uit zijn roes begint te ontwaken.
1. Verg. op XXIII : 17. — *begeer hun gezelschap niet*. Verg. I : 10—19.
2. *onheil*, dat zij anderen bereiden.
3. *Door — gebouwd*. Verg. XIV : 1.
6. Verg. op XX : 18.

7 Peperduur is de wijsheid voor den dwaas;
in de poort doet hij zijn mond niet open.
8 Wie met overleg kwaad doet —
hem noemt men een uitgestudeerden kerel.
9 Zonde is eene uitrekening der zotheid,
iets afschuwelijks voor den mensch is de spotter.
10 Gedraagt gij u slap ten dage der benauwdheid,
dan komt uwe kracht in het nauw.
11 Red hen die terechtgesteld zullen worden,
die wankelend ten doode gaan — laat het toch niet na!
12 Wanneer gij zegt: Zie, wij wisten er niet van —
de weger der harten, zou hij het niet opmerken?
Ja, hij die op u let, hij draagt er wel kennis van
en zal den mensch naar zijn doen vergelden.
13 Eet honing, mijn zoon, want die smaakt goed,
en honingzeem is zoet voor uw gehemelte;
14 erken dat de wijsheid dat ook is voor uwe ziel;
hebt gij haar gevonden, dan is er eene toekomst,
en zal uwe hoop blijken niet ijdel te zijn.
15 Loer niet, booswicht, op de woning des rechtschapenen,
verniel zijn verblijf niet;
16 want zevenmaal valt de rechtschapene en staat hij weder op,
maar de boozen struikelen in den rampspoed.
17 Verblijd u niet wanneer uw vijand valt,
wanneer hij struikelt verheuge zich uw hart niet;
18 opdat niet Jahwe het zie en het hem mishage,
en hij zijn toorn van hem afwende.

7. *Peperduur.* Hebr. t. heeft een woord dat Job XXVIII : 13; Ezech. XXVII : 16 eene soort edelgesteente aanduidt en gelijkluidend is met ‚hooge (dingen)'; letterlijk staat er *hoogprijzige dingen zijn wijsheden voor den dwaas.* — *de poort.* Zie op Gen. XXII : 17.

8. *een uitgestudeerden kerel.* Nagenoeg dezelfde uitdrukking komt ook XII : 2 in slechten zin voor. Op zich zelf duidt zij alleen iemand aan die veel schranderheid bezit of slim is. Waarschijnlijk wil de spreuk zeggen dat de wereld vaak aan een mensch die slim is in het beramen van kwaad een eerenaam geeft, al is het een dubbelzinnigen.

9. *iets — mensch.* Hierin ligt waarschijnlijk de dubbele zin, dat *de spotter* (zie op XXI : 24) door den weldenkende verafschuwd wordt, en dat hij de menschen verleidt tot afschuwelijke dingen.

11 v. De vertaling dezer spreuk is op meer dan één punt onzeker. Zij is, naar het schijnt, gericht tot hen die in staat zijn menschen die ter dood gebracht worden te redden. Hunne uitvlucht dat zij er niet van wisten, dus niet in staat waren hen te helpen, wordt afgesneden door de verwijzing naar God, die weet wat in den mensch omgaat en rechtvaardig vonnist, dus ook hen zal straffen indien zij nalaten een ander te redden, en beloonen indien zij zich barmhartig toonen. Is deze verklaring juist, dan is het opmerkelijk dat hier niet uitdrukkelijk van onschuldigen gesproken wordt, maar in het algemeen van menschen die ten doode worden geleid; wat alleen te begrijpen is in een tijd waarin vele onschuldigen om des gewetens wil werden gedood. — *terechtgesteld zullen worden,* letterlijk *ten doode gehaald worden.* — *ten doode,* letterlijk *ter slachting.* — *de weger der harten.* Zie op XVI : 2.

13. *honing* en *honingzeem.* Zie op Exod. III : 8.

14. *dan is er eene toekomst.* Evenals Jer. XXIX : 11 (verg. op XXIII : 18), beteekent *toekomst,* met *hoop* verbonden, eene blijde toekomst.

15. *verblijf.* Het in het oorspronkelijke gebruikte woord is het gewone voor het leger van een dier, alleen hier voor dat van een mensch gebruikt.

16. *zevenmaal,* vaak; zie op Gen. IV : 15. — *struikelen,* en vallen zonder weer te kunnen opstaan, zooals vs. 17.

17. Verg. vs. 29; XXV : 21 v.; Exod. XXIII : 4 v.; Job XXXI : 29 v.; Ps. XXXV : 13 v.; XXXVIII : 21; CIX : 4 v. Zoo verhief zich de spreukendichter boven de wet der wedervergelding, Exod. XXI : 23—25.

18. Deze reden waarom men zich niet moet verheugen over het ongeluk zijns vijands schijnt waarschijnlijk lager dan zij bedoeld is. Het heeft den schijn alsof de spreukendichter alleen hierom tegen dat leedvermaak waarschuwt, omdat Jahwe dan wel eens dien vijand zou kunnen redden om dien haatdragende te straffen, en deze dus juist het tegenovergestelde zou teweegbrengen van wat hij begeerde. Maar de bedoeling zal wel niet méér zijn dan den liefdelooze met Jahwe's toorn te bedreigen, die hem in plaats van zijn vijand zal treffen, tot straf voor zijn haat. In den laatsten regel moeten wij er bij denken „op u". Verg. op XXV : 22.

19 Wees niet afgunstig op de kwaaddoeners,
noch naijverig op de boozen;
20 want de slechtaard heeft geen toekomst,
het licht der boozen gaat uit.
21 Vrees, mijn zoon, Jahwe en den koning,
geef u niet af met omwentelingsgezinden;
22 want plotseling daagt hun ondergang,
en het uiteinde hunner jaren, wie kent dat?

Vs. 19. Ps. XXXVII : 1. — Vs. 20*b*. XIII : 9*b*; Job XVIII : 5*a*. — Vs. 21*a*. 1 Petr. II : 17*b*.

19 v. Verg. op XXIII : 17.
20. *het licht der boozen gaat uit.* Zie op Job XVIII : 5 v.
21. Verg. XVII : 11. — *Jahwe en den koning.* Zie op XVI : 10 en op Exod. XXII : 28.
22. *het uiteinde,* letterlijk *den ondergang.* — *hunner jaren,* of *van hen beiden.* Volgens andere klinkers kan men vertalen *der omwentelingsgezinden tegen hen.*

HOOFDSTUK XXIV : 23—34.

Tweede aanhangsel op X : 1—XXII : 16. Zie inl. op XXII : 17—XXIV : 22. In Gr. vert. wordt XXX : 1—14, voorafgegaan door eenige spreuken die Hebr. t. niet heeft, vóor deze verzen gezet, terwijl XXX : 15—XXXI : 9 er op volgt.

XXIV : 23 Ook deze zijn van wijzen.
Partijdigheid in het gericht is niet goed.
24 Wie tot hem die ongelijk heeft zegt: Gij zijt in uw recht!
hem zullen volken vloeken, natiën verwenschen.
25 Maar den bestraffers gaat het goed,
over hen komt eene bede om geluk.
26 Een kus op de lippen drukt
wie treffelijke woorden ten bescheid geeft.
27 Maak uw werk buiten in orde,
en bereid het op den akker;
daarna kunt gij uw huis bouwen.
28 Leg niet zonder noodzaak getuigenis tegen iemand af,
en doe geen dwaze dingen met uwe lippen.
29 Zeg niet: Zooals hij mij deed zal ik hem doen;
ik geef ieder loon naar werken.
30 Ik kwam eens voorbij den akker van een luiaard,
voorbij den wijngaard van een verstandeloos mensch,
31 en zie, hij was geheel begroeid met onkruid,
gansch bedekt met distels,
en zijn steenen muur was omvergehaald.
32 Dit aanschouwende, richtte ik er mijn hart op,
dit ziende, ontleende ik er eene waarschuwing aan:

Vs. 23*b*. XXVIII : 21*a*.

23*b*—25. Verg. op XVII : 15.
25. *den bestraffers.* Getuige het verband, worden hiermede aanzienlijken bedoeld die zonder aanzien des persoons schuldigen bestraffen.
26. *Een kus op de lippen drukt,* een aangenamen indruk maakt. Verg. Pred. X : 12.
27. Zorg eerst door het bestellen van uw akker voor uw onderhoud en sticht dan een gezin.
28. Ieder moest als getuige optreden wanneer de overheid al wie iets van de aanhangige zaak wist bij eede daartoe opriep; maar wie het ongeroepen deed werd licht door min edele drijfveeren bewogen. Verg. XXV : 9. — *doe geen dwaze dingen,* met weglating van eene letter. Het hier gebezigde werkwoord beteekent gewoonlijk „verlokken" en is Ps. LXXVIII : 36 door het „geven van mooie woorden" vertaald.
29. Verg. op vs. 17.
30. Verg. op VI : 6—11.

33 een weinig slapens, een weinig sluimerens,
een weinig handvouwens, al nederliggende;
34 zoo overvalt u de armoede als een vagebond,
het gebrek als een bandiet.

Vs. 33v. VI : 10 v.

34. *als*, den eersten keer naar Gr. vert. en VI : 11 ingevoegd.

HOOFDSTUK XXV—XXIX.

Eene tweede verzameling spreuken. Wat den vorm betreft — de meeste zijn, evenals die van X : 1—XXII : 16, in twee regels vervat; maar verscheidene zijn vier regels groot (XXV : 4 v.; 9 v.; 21 v. enz.), enkele langer (XXV : 6 v.; XXVII : 23—27). Vaker dan in de eerste verzameling bevatten deze spreuken, niet eene tegenstelling, maar eene vergelijking, waarvan de beide deelen dikwijls zonder verbinding naast elkander worden gezet. Wat het opschrift betreft, dat aan de mannen van Hizkia de verzameling van dezen bundel toekent — wij weten volstrekt niet, uit welken tijd het dagteekent, en bezitten dus geen den minsten waarborg dat deze bundel werkelijk in dien tijd is vervaardigd. Integendeel wijzen ook vele dezer spreuken naar een aanmerkelijk later tijd; bepaald die waarin de wet (XXVIII : 4) of de gemeente (XXVI : 26) genoemd wordt, of waarin *de boozen* tegenover *de rechschapenen* worden gesteld (XXVIII : 12, 28; XXIX : 2, 16). Dat hier herhaaldelijk van koningen en vorsten sprake is (XXV : 1—7; XXVIII : 16; XXIX : 4, 12, 14, 26) bewijst niet dat de spreuken ontstaan zijn in den tijd toen Israël of Juda nog eigen koningen had; daar met die vorsten Perzische of Grieksche bedoeld kunnen zijn.

XXV : 1 Ook dit zijn spreuken van Salomo, welke de mannen van Hizkia, den koning van Juda, hebben bijeengebracht.
2 Het is Gods eer, iets te verbergen,
der koningen eer, iets uit te vorschen.
3 Des hemels hoogte, der aarde diepte,
der koningen hart — ondoorgrondelijk zijn zij.
4 Weg met de slakken uit het zilver!
dan komt een vat van den zilversmid te voorschijn;
5 weg met den booze uit des konings tegenwoordigheid!
dan staat zijn troon door gerechtigheid vast.
6 Wees niet aanmatigend in tegenwoordigheid van een koning,
en stel u niet op de plaats der grooten;
7 want het is beter dat men tot u zegt:
Ga hooger op; hierheen!
dan dat men u vernedert voor een aanzienlijke,
dien gij toch wel gezien hadt.
8 Ga er niet haastig op uit om te twisten;
anders, wat zult gij ten slotte doen,
wanneer uw naaste u aan de kaak stelt?
9 Doe uw twist met uwe partij af,

Vs. 5*b*. XVI : 12.

1. *hebben bijeengebracht*, onzekere vertaling.
2. Gods grootheid openbaart zich hierin dat hij den mensch voortdurend voor raadselen stelt, vooral voor dat der toekomst (verg. Deut. XXIX : 29*a*); koningen daarentegen worden geroemd, indien zij doorgronden wat den gewonen menschen verborgen is, vooral de schuld of onschuld hunner onderdanen: zóo alleen toch kunnen zij goed regeeren (verg. op XVI : 10 en 1 Kon. III : 16—28).
3. Even ondoorgrondelijk als hemel en aarde is eens konings hart, d. i. zijn wijsheid en wil; verg. op XVI : 10. — *Des — diepte*, letterlijk *De hemel wat de hoogte, de aarde wat de diepte betreft*. Met *der aarde diepte* wordt waarschijnlijk die der onderwereld bedoeld; verg. Job XI : 8.
5. Verg. XVI : 12; XX : 28; XXIX : 14.
6 v. Verg. Luc. XIV : 8—11.
7. *dien — hadt*, voor wien gij dus uit eigen beweging plaats hadt moeten maken.
9. *maak — openbaar*. Laat u niet verlokken, er een derde in te betrekken en dus onnoodig een geheim aan den dag te brengen; verg. XXIV : 28.

en maak eens anders geheim niet openbaar;
10 opdat niet wie het hoort u schandvlekke
en gij voorgoed een slechten naam krijgt.
11 Gouden appels op zilveren schalen —
een woord op zijn pas gesproken.
12 Een gouden neusring en een sieraad van edel metaal —
voor het luisterend oor een wijs vermaner.
13 Als afkoeling door sneeuw op een oogstdag
is een betrouwbare bode voor zijn zender:
hij doet zijn heer weder opleven.
14 Wolken en wind, en toch geen regen —
iemand die praalt met eene gift waarvan niets komt.
15 Door lijdzaamheid wordt een machtige vermurwd,
eene zachte tong verbreekt beenderen.
16 Hebt gij honing gekregen, eet zooveel u dienstig is;
opdat gij er niet zat van wordt en hem uitspuwt.
17 Zet niet te vaak uw voet in uws naasten huis;
opdat hij u niet zat worde en u ga haten.
18 Eene knots, een zwaard en een scherpe pijl —
iemand die als een valsch getuige tegen een ander optreedt.
19 Een slechte tand en een zwikkende voet —
een trouwelooze ten dage der benauwdheid.
20 Azijn op hoofdzeer —
medezingen in het koor met een bedroefd hart.
21 Indien uw vijand hongert, geef hem brood te eten,
heeft hij dorst, geef hem water te drinken;
22 want zóo hoopt gij kolen vuurs op zijn hoofd,
en Jahwe zal het u vergelden.
23 De noordenwind brengt stortregens voort,

Vs. 21 v. Rom. XII : 20.

10. *schandvlekke.* Verg. op XIV : 34. — *gij — krijgt,* letterlijk *het slecht gerucht over u niet terugkeere,* dus: altijd voortga.
11. Verg. XV : 23. — *Gouden appels,* oranjeappels, sinaasappels, pomeranzen of paradijsappels. Dergelijke vruchten leverde — en levert — Palestina in overvloed op. — *schalen* en *op zijn pas,* onzekere vertaling.
12. *neusring.* Zie op Gen. XXIV : 22.
13. Verg. XIII : 17. — *sneeuw* werd in Palestina gebruikt tot afkoeling van dranken, als bij ons het ijs. — *hij — opleven,* letterlijk *hij doet de ziel van zijn heer wederkeeren*; verg. op Ps. XIX : 8.
14. Hetzelfde beeld Judas vs. 12.
15. *een machtige,* een overheidspersoon die tot zwaren dienst pressen of straf opleggen wil; al is hij gewoonlijk hard als been, geduld en zachte woorden halen hem over om minder streng te zijn.
16. Verg. vs. 27*a*; XXIV : 13.
17. Zeker staat dit vers niet toevallig na vs. 16. Zooals men van honing genoeg kan krijgen, zoo van een vriend die u overloopt.
18. Verg. op XIX : 5. — Een valsch getuigenis is even verderfelijk als een moordtuig.
19. *slechte* en *zwikkende,* volgens andere klinkers en met verandering van éen medeklinker. — Na *trouwelooze* is volg. Gr. vert. *toevlucht* weggelaten.
20. Aan den aanhef van het vers heeft Hebr. t. *wie een kleed aantrekt ten dage der koude,* wat niets is dan herhaling, met éene schrijffout, van den laatsten regel van vs. 19, en volgens Gr. vert. is weggelaten. — *hoofdzeer,* met verandering van éene letter (verg. Lev. XIII : 29—57) volg. Gr. vert.; Hebr. t. *loog.* — *medezingen in het koor,* letterlijk *onder de zangers,* naar andere klinkers.
21. Verg. op XXIV : 17. — Gr. vert. heeft *brood* en *water* niet; daarnaar Rom. XII : 20.
22. *want — hoofd.* Dit is een voor den beweldadigde pijnlijk gevolg van des anders grootmoedigheid; de drijfveer houdt niet meer in dan: zoo neemt gij de gevoeligste wraak. Wat er op volgt, *Jahwe zal het u vergelden,* is dus dan alleen eene belofte, indien men niet aan den vorigen regel, maar aan het prijzenswaardige der handeling zelve denkt. Om de dubbelzinnigheid die er anders in ligt te vermijden, voegde Gr. vert. er bij *met geluk.* Dat de pijnlijke gewaarwordingen den beweldadigde tot berouw over zijne vijandschap nopen wordt er licht bij gedacht, maar ligt er eigenlijk niet in. Verg. op XXIV : 18.
23. *De — voort.* Daar in Palestina niet de noordenwind, maar de westenwind regen aanbrengt,

en een heimelijk gesprek booze gezichten.
24 Beter te wonen op den hoek van een dak
dan eene kijfachtige vrouw tot huisgenoot.
25 Frisch water voor een amechtige —
eene goede tijding uit een ver land.
26 Eene troebel gemaakte bron, eene bedorven wel —
een rechtschapene die wankelend staat voor een booze.
27 Veel honing eten is niet goed,
maar het nasporen van zware dingen is eene eer.
28 Eene stad met eene bres, eene ontmantelde —
een man zonder zelfbeheersching.
XXVI : 1 Als sneeuw in den zomer, als regen in den oogsttijd,
zoo slecht past eer bij een dwaas.
2 Zooals een musch die wegvladdert, eene zwaluw die heenvliegt,
zoo is eene onverdiende vervloeking: zij treft niet.
3 De zweep voor het paard, de toom voor den ezel,
en de roede voor den rug der dwazen.
4 Antwoord een dwaas niet naar zijne zotheid;
opdat gij zelf hem niet gelijk wordt.
5 Antwoord een dwaas naar zijne zotheid;
opdat hij niet in eigen oog wijs zij.
6 Een die de voeten afsnijdt, volop geweld lijdt —
wie eene boodschap laat doen door een dwaas.
7 Het oplichten der beenen door een kreupele —

Vs. 24. XXI : 9.

schuilt wellicht in het woord *stortregens* eene fout, te eer daar hier iets onaangenaams moet bedoeld zijn, wat de regen in Palestina schier nooit is. Gr. vert. heeft *storm*; van welk woord dit hier de vertaling kan zijn, weten wij niet. Wellicht is het eenige punt van vergelijking de verdonkering des hemels en het donker worden van het aangezicht bij twist.

25. Verg. XV : 30.

26. Het is mogelijk dat met *wankelend staat* alleen bedoeld wordt de vernedering die een vrome soms van een booze heeft te lijden; maar waarschijnlijk ligt er het dieper denkbeeld in van eene zedelijke wankeling, het gevaar dat een brave loopt wanneer wereldlingen hem door belofte of bedreiging zoeken te verleiden om te zondigen, of althans niet flink voor zijne overtuiging uit te komen; dan is de vergelijking van hem met eene bron, straks nog helder, nu troebel gemaakt (verg. Ezech. XXXIV : 18), zeer gepast.

27. Verg. XXIV : 13, en bij den eersten regel vs. 16, bij den tweeden vs. 2. — *zware dingen*, naar andere klinkers; Hebr. t. *hunne eer*. — Veel honing eten is gevaarlijk, veel studeeren eene deugd.

28. Verg. XVI : 32.

1—12, uitgenomen vs. 2 (zie aldaar), altemaal spreuken over den dwaas.

1. Verg. vs. 8; XIX : 10. — *regen in den oogsttijd*. Verg. 1 Sam. XII : 17 v. — *eer*, of *heerlijkheid*, waarmede rijkdom en alle luister kan zijn aangeduid.

2. Deze spreuk getuigt van nadenken; immers, men was in de oudheid, ook onder Israël, overtuigd dat een vloek, hoe *onverdiend* (letterlijk *zonder grond*) ook, in elk geval kwaad berokkende aan den vervloekte. Zelfs is het niet onmogelijk dat deze afkeuring van het volksgeloof aan sommige lezers zeer lichtvaardig voorkwam. Zoo althans wordt gereedelijk eene andere lezing van Hebr. t. verklaard: *zoo treft hem* (Lat. vert. *den een of ander*) *eene onverdiende vervloeking*. Ook Gr. vert. schijnt deze gevolgd te hebben, en zij komt bij meer dan één Joodschen uitlegger voor. Met dien *hem* is dan bedoeld de dwaas, over wien vs. 1, 3—12 handelen. Maar *hem* en *niet* (beide *lo* luidende, hoewel verschillend geschreven) worden vaak in den tekst van het O. T. verwisseld, en de bijvoeging *onverdiende* — zonder eenige toevoeging, als *zelfs eene onverdiende* — maakt de lezing *niet* veel waarschijnlijker; de lezing *hem* is dan ontstaan uit de zucht om het vers te doen passen in de reeks spreuken over den dwaas.

3. *De — ezel*. Verg. Ps. XXXII : 9. — *de roede*. Zie op Deut. XXV : 2.

4 v. Deze twee spreuken zijn blijkbaar opzettelijk naast elkander gezet, en zijn alleen beide waar wanneer *naar zijne zotheid* op verschillende wijzen wordt opgevat. In de eerste beteekent het: praat niet met een dwaas mee, ingaande op zijne onverstandige redeneeringen; in de tweede: antwoord hem zooals zijne dwaasheid verdient, met scherpe berisping.

6. Verg. X : 26. — *Een die de voeten afsnijdt*, nl. zich zelven. — *volop geweld lijdt*, letterlijk *geweld indrinkt*; verg. Job XV : 16; XXXIV : 7.

7. Het ongeschikte, min of meer belachelijke, der beweging van een kreupele is het punt van vergelijking; een dwaas brengt eene spreuk verkeerd te pas, of zij klinkt zot in zijn mond. — Het woord

eene spreuk in den mond van dwazen.
8 Als wie een steen in een slinger bindt,
zóo is wie eer aan een dwaas geeft.
9 Een doorn die in de hand van een dronkaard is gedrongen —
eene spreuk in den mond van dwazen.
10 Veel leed veroorzaakt aan alle voorbijgangers
wie een dwaas of een dronkaard in zijn dienst neemt.
11 Zooals een hond die naar zijn uitbraaksel terugkeert
is een dwaas die op zijne zotheid terugkomt.
12 Ziet gij iemand die wijs is in eigen oog,
van een dwaas is meer te hopen dan van hem.
13 De luiaard zegt: Een wild dier op den weg!
een leeuw midden op straat!
14 Eene deur draait op hare scharnieren om,
en een luiaard in zijn bed.
15 Zelfs al heeft de luiaard zijne hand in den schotel gestoken,
hij is te moede om haar naar zijn mond terug te brengen.
16 De luiaard is in eigen oog wijzer
dan zeven die verstandige antwoorden geven.
17 Een die een voorbijloopenden hond bij de ooren pakt —
iemand die zich mengt in een twist die hem niet aangaat.
18 Als een roekelooze die afschiet
brandpijlen, doodelijke schichten,
19 zóo is hij die zijn naaste bedriegt
en zegt: Ik doe het immers voor de grap!
20 Bij gebrek aan hout gaat het vuur uit,
en waar geen oorblazer is bedaart de twist.
21 Doove bij gloeiende kolen, hout bij vuur —
een twistgierig man bij het stoken van twist.
22 Des oorblazers woorden zijn als lekkernijen:
deze glijden af naar het binnenste der maag.
23 Glazuursel op een aarden vat gelegd —

Vs. 11*a*. 2 Petr. II : 22. — Vs. 12*b*. XXIX : 20*b*. — Vs. 15. XIX : 24. — Vs. 22. XVIII : 8.

door *oplichten* vertaald is waarschijnlijk meer Arameesch dan Hebreeuwsch. — *eene — dwazen*. Dezelfde woorden vs. 9*b*.

8. *Als — bindt*, onzekere vertaling. De bedoeling schijnt te zijn: de eer aan een dwaas gegeven is weggeworpen als een weggeslingerde steen.

9. Evenmin als de dronkaard weet, hoe die doorn in zijne hand is gekomen, weet de dwaas, hoe hij aan die spreuk komt.

10. Een hopeloos bedorven tekst. Om onze overzetting te verkrijgen is één woord verplaatst en zijn een paar tekstverbeteringen aangebracht.

12. Verg. III : 7*a*; Jez. V : 21, ook Spr. XXIX : 20.

13—16. Vier spreuken over de luiheid; verg. op VI : 6—11.

13. Verg. op XXII : 13.

14. *scharnieren*. Eigenlijk hadden de deuren bij de ouden geen scharnieren; zij draaiden op pinnen die in gaten staken, een in den boven- en een in den benedendorpel; maar die bewezen denzelfden dienst als de scharnieren bij ons.

16. Een luiaard houdt het voor een bewijs van zijn gezond verstand dat hij zich zoo min mogelijk moeite geeft. — *zeven*. Zie op XXIV : 16. — *die verstandige antwoorden geven*, wijze menschen.

17. *een voorbijloopenden hond*. Hebr. t. heeft *voorbijloopend* of *een voorbijganger*, bij den tweeden regel; Gr. vert. mist het geheel. Voegen wij het bij den eersten regel, dan wordt de onvoorzichtigheid van den man die het dier bij de ooren grijpt beter geteekend: zijn eigen hond, of ook een vreemden die rustig staat of ligt, kan men in den regel zonder gevaar aangrijpen, maar een voorbijgaanden niet. — *zich mengt in*, met omzetting van twee letters; Hebr. t. *zich vertoornt over*.

18 v. Lezing en vertaling van beide verzen zijn onzeker. — *doodelijke schichten*, met weglating van twee tweemaal geschreven letters; Hebr. t. *schichten en dood*.

20. Verg. vs. 22; XVI : 28; XVIII : 8; XXII : 10.

23—28. Deze spreuken handelen alle over valschheid.

23. *Glazuursel*, letterlijk *Slakkenzilver*, eene glasachtige, bontkleurige stof, gewonnen bij de zilver-

gloeiende lippen en een slecht hart.
24 Wie haat voedt ontveinst het met zijne lippen,
maar in zijn binnenste bergt hij bedrog,
25 al klinkt zijne stem liefelijk, vertrouw hem niet;
want zeven afschuwelijkheden zijn in zijn hart.
26 Wie haat bedriegelijk verbergt,
zijne boosheid wordt in de gemeente openbaar.
27 Wie een kuil graaft valt er in,
wie een steen omwentelt, op hem rolt die terug.
28 Eene leugentong haat oprechtheid,
een gladde mond verwekt onrust.
XXVII : 1 Beroem u niet op den dag van morgen;
want gij weet niet, wat de dag baren zal.
2 Roeme u een ander, niet uw eigen mond,
een vreemde, niet uwe eigen lippen.
3 Zwaar is een steen, wichtig het zand,
maar het humeur van een zot is zwaarder dan die beide.
4 Wreed is de gramschap, overstelpend de toorn,
maar wie houdt stand voor de ijverzucht?
5 Beter onverbloemde terechtwijzing
dan liefde die zich schuil houdt.
6 Betrouwbaar zijn de wonden die een vriend slaat,
verraderlijk de kussen van een vijand.
7 Een verzadigde vertreedt honingzeem,
een hongerige — al het bittere is zoet.
8 Als een vogel die ver van zijn nest rondvliegt,
zóo is een man die ver van zijne woonplaats omzwerft.
9 Olie en reukwerk verheugen het hart,
maar het zoete der boosheid krenkt de ziel.
10 Verzaak úwen vriend noch dien uws vaders,
maar betreed het huis van uw broeder niet wanneer gij zelf te [gronde gaat.
Beter een buurman die dicht bij
dan een broeder die ver weg is.

bereiding en reeds oudtijds gebruikt om aarden vaten voor vocht ondoordringbaar te maken. Het gaf door zijne kleur aan den doffen pot een schoon aanzien. — *gloeiende lippen*, woorden van brandende liefde of vriendschap.

24 v. Verg. X : 18*a*. — *bergt*, letterlijk *legt*. — *zeven*, vele (zie op XXIV : 16), *afschuwelijkheden*, slechte gewaarwordingen en plannen.

26. *Wie .... verbergt*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Worde .... verborgen*. — *bedriegelijk*, onzekere vertaling.

27. Hier wordt eigenlijk niet gezegd, wat Ps. VII : 16 staat en Sir. XXVII : 25—27 met aanhaling van onze plaats wordt uitgewerkt, dat wie voor een ander een kuil graaft er zelf in valt, maar alleen wat Pred. X : 8 v. wordt geleerd, dat „een ongeluk in een klein hoekje ligt.” Bij deze opvatting is *wie een steen omwentelt* begrijpelijk; want hierin ligt bezwaarlijk eene bedreiging. Evenwel hij die de spreuk hier plaatste dacht zeker aan iemand die aan een ander strikken spant.

28. Verg. XXIX : 5. — *oprechtheid* en *onrust*, onzekere lezing en vertaling.

1. Verg. Jac. IV : 13—16. — *Beroem — morgen*. Spreek niet met ophef over uwe plannen.

3. *Zwaar — zand*, letterlijk *Zwaarte van steen en wichtigheid van zand, maar* enz.

4. Verg. VI : 34. — Evenals in vs. 3, letterlijk *Wreedheid van gramschap, overstelping van toorn, maar* enz.

6. Verg. Ps. CXLI : 5 v. — *verraderlijk*, zeer onzekere vertaling.

7. *honingzeem*. Zie op Exod. III : 8.

8. Het punt van vergelijking is het zijn in den vreemde. In het Hebreeuwsch wordt *rondvliegt* en *omzwerft* door hetzelfde woord weergegeven.

9. Bij feestelijke gelegenheden werden de deelnemers aan den maaltijd met welriekende oliën gezalfd en met geurige kruiden bewierookt. Zie op Ruth III : 3. — *boosheid* en *krenkt*, volg. Gr. vert.

10. Wel anderen helpen, niet anderen tot last zijn. — *uw broeder*. Dit behoeft juist niet een bloedverwant te zijn; ook een vriend kan zoo heeten. — *Beter — is*. Al voegt grondt. dit met het vorige in één vers samen, het behoort er blijkbaar niet bij.

11 Wees wijs, mijn zoon, en verblijd mijn hart;
opdat ik hem die mij hoont te woord sta.
12 Een schrander mensch ziet het onheil en bergt zich,
maar de onnoozelen loopen door en moeten boeten.
13 Haal zijn kleed weg, want hij stond borg voor een ander,
neem hem te pand voor vreemden.
14 Wie zijn naaste 's morgens vroeg luidkeels groet,
hem wordt dit als een vloek aangerekend.
15 Een gestadig druppend lek op een slagregendag
en eene kijfachtige vrouw gelijken op elkaar;
16 wie haar opsluit sluit den wind op,
en zijne rechterhand ontmoet olie.
17 IJzer maakt ijzer blank,
de eene mensch het aangezicht van den ander blinkend.
18 Wie op een vijgeboom past eet er de vruchten van,
wie voor zijn heer zorgt wordt geëerd.
19 Zooveel het eene gelaat op het andere gelijkt,
zooveel het hart van den eenen mensch op dat van een ander.
20 Doodenrijk en hel worden niet verzadigd;
evenmin worden des menschen oogen verzadigd.
21 De smeltkroes is voor het zilver, de oven voor het goud,
en de mensch geldt naar men hem prijst.
22 Al stampt gij den zot in een vijzel,
tusschen de gerstenkorrels met een stamper,
zijne zotheid zal van hem niet wijken.
23 Let goed op het voorkomen uwer schapen,
zet uw hart op de kudden;
24 want welvaart is niet duurzaam;
blijft zelfs eene kroon van geslacht tot geslacht?
25 Als het gras verdwenen is, het groen zich vertoont,
en de kruiden der bergen worden ingezameld,

Vs. 11*b*. Ps. CXIX : 42*a*. — Vs. 12. XXII : 3. — Vs. 13. XX : 16.

11. Heb ik een goeden zoon, dan kan ik iemand die mij mocht minachten daarop wijzen: die zoon is mijne eer. Verg. Ps. CXXVII : 5.

12. *Een — zich.* Daar het woordje *en* niet in grondt. staat, is wellicht met verandering van de klinkers van *ziet* te vertalen *een schrander mensch, het onheil ziende, bergt zich.*

13. Zie op XX : 16.

14. Waarom een luide morgengroet veroordeeld wordt, weten wij niet. Waarschijnlijk schuilt er eene bijgeloovige vrees achter.

15. Verg. XIX : 13*b*.

16. Zij is niet op te sluiten of tegen te houden; daar zij hem ontglipt. Maar waarschijnlijk is de tekst bedorven.

17. Het oorspronkelijke heeft eene woordspeling bedoeld; dezelfde drie letters toch *j. h. d.*, die in beide regels voorkomen, geven, met verschillende klinkers uitgesproken, een onderscheiden zin: *jahed* is ‚scherpt' en *jihd* ‚verheugt'. Om de woordspeling ten minste eenigermate weer te geven, is de vertaling *maakt blank* en *maakt blinkend* gekozen. Maar de overgeleverde tekst heeft andere klinkers en beteekent wellicht *ijzer samen met ijzer, de eene mensch samen met het aangezicht van een ander.*

19. *Zooveel,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Als water.* — Men kan uit de spreuk evengoed lezen dat de menschen naar *gelaat* en *hart* veel als dat zij weinig op elkaar gelijken. Maar de vertaling is onzeker. Anderen, met behoud van Hebr. t. *Zooals in het water het eene gelaat het andere weerspiegelt, zoo weerspiegelt het hart van den eenen mensch dat van een anderen*; wat beteekenen moet dat men zich zelven leert kennen uit het gedrag van een ander.

20. Zooals het graf (verg. op XV : 11) voortdurend offers eischt, wil de mensch altijd meer zien; wat op zijne begeerlijkheid doelt.

21. De bedoeling schijnt te zijn: gelijk de smeltkroes de waarde van het zilver en het goud bepaalt, zoo de lof der menschen die van den mensch.

23—27. Vermaning om de kudden goed te verzorgen, omdat zij te loor kunnen gaan.

25. *Als het gras verdwenen is.* Daar in Palestina geen overjarig gras groeit, er geen zoden zijn, verdorren de grassen die in het voorjaar snel ontspruiten zeer spoedig. Andere groene gewassen die mensch en dier tot voedsel strekken komen later op, maar duren langer.

26 dan hebt gij lammeren tot kleeding,
bokken tot koopprijs van een akker,
27 geitenmelk genoeg tot voedsel voor u en uw huis,
en levensonderhoud voor uwe slavinnen.
XXVIII : 1 Zonderdat er een vervolger is vlucht de booze,
maar de rechtschapene gevoelt zich veilig als een leeuw.
2 Door de misdrijven van het land krijgt het vele heerschers,
maar waar verstandige menschen zijn, die het rechte weten, houdt een
3 Een hoofd dat de geringen verdrukt — [man het lang uit.
een regen die wegspoelt, geen brood brengt.
4 Wetverzakers prijzen den booze,
wetbetrachters verontrusten zich over hem.
5 Slechte menschen verstaan het recht niet,
maar zij die Jahwe zoeken verstaan alles.
6 Gelukkiger een arme wiens wandel deugdzaam is
dan een verdraaide van wandel, al is hij rijk.
7 Wie op de wet acht geeft is een verstandig zoon,
maar wie met brassers verkeert maakt zijn vader te schande.
8 Wie zijn vermogen vermeerdert door rente of woeker
verzamelt ten bate van een die zich ontfermt over behoeftigen.
9 Wie zijn oor afwendt van het hooren naar de wet,
zelfs zijn gebed is iets afschuwelijks.
10 Wie braven op een slechten weg leidt valt in zijn eigen kuil,
maar deugdzamen zullen geluk erlangen.
11 Een rijk man is wijs in eigen oog,
maar een verstandige behoeftige beoordeelt hem.
12 Juichen de rechtschapenen, dan is de luister groot;
maar bij het opstaan der boozen zijn de menschen zoek.
13 Wie zijne misdrijven verbergt zal geen voorspoed hebben,
maar wie ze belijdt en laat varen vindt erbarmen.
14 Gelukkig de mensch die altijd angstvallig is,
maar wie zijn hart verhardt valt in het ongeluk.
15 Een brullende leeuw en een hongerige beer —
een booze heerscher over een behoeftig volk.

Vs. 6*a*. XIX : 1*a*.

1. *de rechtschapene*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud, maar het werkwoord in het enkelvoud.
2. Een gevolg van zonden is het wanneer velen elkander de heerschappij betwisten of de een den ander spoedig vervangt; eene vrucht van verstand en deugd, dat dezelfde man lang op den troon zit. Het woord *een man* is uit den aanhef van vs. 3 bij dit vers gevoegd.
3. *Een hoofd*, met verandering van den klinker; Hebr. t. *Een arme*. — Daar het woord door *die wegspoelt* vertaald alleen hier voorkomt en de beteekenis uit het verband opgemaakt wordt, is de zin van het geheel niet zeker. Is de vertaling juist, dan leert de spreuk, zich niet ongepast bij vs. 2 aansluitende: is het voor een land eene ramp als de beheerschers elkander verdringen, ook als de machtige de armen onderdrukt brengt hij onheil aan; gelijk een regen die, zooals in een bergland niet zeldzaam is, de vruchtbare aarde van de hellingen wegspoelend, de steenen blootlegt en dus onvruchtbaarheid in plaats van vruchtbaarheid veroorzaakt.
5. Verg. XXIX : 7; 1 Kor. II : 15; 1 Joh. II : 20.
6. Verg. XIX : 1.
7. Verg. X : 1; XXVII : 11; XXIX : 3.
8. Verg. XIII : 22*b*. — *rente of woeker*. Zie op Exod. XXII : 25.
9. Verg. op XV : 8.
10. Verg. Matth. XVIII : 6. — In den eersten regel kruisen zich twee beelden.
12. *Juichen de rechtschapenen*, krijgen zij de overhand, *dan is de luister*, d. i. de feestvreugde, *groot*; maar komen *de boozen* aan het bewind, dan verbergen zich de menschen, vol bang voorgevoel; verg. vs. 28 en XXIX : 2.
13. Verg. Ps. XXXII.
14. Verg. XIV : 16. — *wie zijn hart verhardt*. Verg. XXIX : 1.
15. *hongerige*, onzekere vertaling.

16 Een vorst zonder verstand maakt zich aan vele afpersingen schuldig,
maar wie onrechtmatig gewin haat leeft lang.
17 Een man door eene bloedschuld gedrukt,
vlucht hij naar de groeve — men houde hem niet vast!
18 Wie deugdzaam wandelt wordt gered;
maar wie verdraaid is van wandel valt in een kuil.
19 Wie zijn land bebouwt wordt met brood verzadigd;
wie onnutte dingen najaagt wordt verzadigd met armoede.
20 Een eerlijk man heeft veel zegen,
maar wie spoedig rijk wil worden blijft niet ongestraft.
21 Partijdigheid is niet goed;
voor een stuk brood kan iemand een misdrijf begaan.
22 Een man boos van oog grijpt gejaagd naar rijkdom,
en hij weet niet dat gebrek over hem komen zal.
23 Wie een mensch terechtwijst zal later dank oogsten,
meer dan een die met eene gladde tong spreekt.
24 Wie vader of moeder berooft, denkende: Er steekt geen kwaad in!
is een gezel van den verderver.
25 De begeerige stookt twist,
maar wie op Jahwe vertrouwt heeft volop genot.
26 Wie op zijn eigen hart vertrouwt, die is een dwaas,
maar wie in wijsheid wandelt, die zal ontkomen.
27 Wie aan den arme geeft zal geen gebrek lijden,
maar wie zijne oogen voor hem sluit wordt bitter vervloekt.
28 Als de boozen opstaan, schuilen de menschen weg,
en komen zij om, dan worden de rechtschapenen talrijk.
XXIX : 1 Een man vaak terechtgewezen maar hardnekkig
wordt plotseling gebroken, onheelbaar.
2 Worden de rechtschapenen talrijk, dan verheugt zich het volk,
maar heerscht een booze, dan zucht het.
3 Wie de wijsheid liefheeft verheugt zijn vader,
maar wie met lichtekooien omgaat richt een vermogen te gronde.
4 Een koning houdt door gerechtigheid een rijk in stand,
maar wie tuk is op heffingen haalt het onderstboven.

Vs. 19. XII : 11. — Vs. 21*a*. XXIV : 23*b*.

16. *maakt zich .... schuldig*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en die zich .... schuldig maakt.*

17. De bedoeling schijnt te zijn, dat men een moordenaar aan de onrust die hem voortjaagt moet overlaten en niet trachten hem tegen te houden.

18. Verg. vs. 6. — *een kuil*, naar verb. t.; Hebr. t. *éene.*

19. Verg. XII : 11.

20. Verg. op XIII : 11.

21. Verg. op XVII : 15. — *een stuk brood*, verachtelijke uitdrukking voor een omkoopprijs.

22. Verg. op XIII : 11. — *boos van oog*. Zie op XXII : 9.

23. *later*, naar verb. t.; Hebr. t. *na mij*. — *met eene gladde tong spreekt*, ook Ps. V : 10, letterlijk *zijne tong glad maakt*. Verg. XXIX : 5.

24. Wie zijne ouders besteelt kon denken: hun goed wordt toch straks het mijne, en daarom dien roof niet zoo slecht vinden als het bestelen van een ander. — *is* — *verderver*. Verg. XVIII : 9.

25. *De begeerige stookt twist*. Verg. XV : 18*a*; XXIX : 22. — *wie* — *genot*. Verg. XVI : 20; XXIX : 25. — *heeft volop genot*, letterlijk *wordt vet*; verg. XI : 25; XIII : 4.

26. *eigen hart*, eigen inzicht, in tegenstelling met Gods onderricht, dat *in wijsheid* doet leven. In het vertrouwen op eigen inzicht ligt overmoed. Verg. XIV : 16. — *ontkomen*, aan gevaar en ellende.

27. *voor hem*, duidelijkheidshalve ingevoegd. Verg. op 1 Sam. XII : 3. — *wordt bitter vervloekt*, en dientengevolge ongelukkig.

28. *Als* — *weg*. Verg. op vs. 12. — *komen* — *talrijk*, omdat dan weder aan een rechtschapen wandel voorspoed verbonden is.

1. „Wie niet hooren wil moet voelen”.

2. Verg. vs. 16; XXVIII : 12, 28.

3. *Wie* — *vader*. Verg. op X : 1. — *wie* — *gronde*. Verg. VI : 26.

4. *heffingen*, belastingen en geschenken. Door de tegenstelling met *door gerechtigheid* krijgt dit *tuk*

5 Een die vleitaal spreekt tot zijn naaste
spreidt een net voor diens schreden.
6 In het misdrijf van een slecht mensch is een valstrik,
maar de rechtschapene zal loopen met blijdschap.
7 De rechtschapene erkent het recht der behoeftigen,
maar de booze verstaat geen reden.
8 Lichtzinnigen steken eene stad in brand,
maar wijzen doen toorn bedaren.
9 Heeft een wijs man eene rechtszaak met een zot,
dan maakt deze rumoer en lacht, onbedaarlijk.
10 De bloedmenschen haten den deugdzame,
en de boozen staan hem naar het leven.
11 De dwaas laat zijn toorn den vrijen loop,
maar de wijze weet ten slotte dien te stillen.
12 Een heerscher die aan leugentaal het oor leent,
zijne dienaren zijn allen slecht.
13 De arme en de geldschieter ontmoeten elkander;
die aan beider oogen het licht schenkt is Jahwe.
14 Een koning die eerlijk de behoeftigen richt,
zijn troon zal voor altijd vaststaan.
15 Roede en terechtwijzing geven wijsheid, [te schande.
maar een knaap dien men in het wild laat loopen maakt zijne moeder
16 Vermeerderen zich de boozen, dan vermeerderen zich de misdaden,
en de rechtschapenen zien hen met vreugde vallen.
17 Tuchtig uw zoon, opdat hij u rust gunne
en u zielsgenot bereide.
18 Ontbreekt openbaring, dan wordt het volk bandeloos,
maar wie de wet onderhoudt, heil hem!
19 Met woorden wordt een slaaf niet in tucht gehouden;
want ook al begrijpt hij ze, hij stoort er zich niet aan.
20 Zaagt gij een man die zich overijlt in zijne woorden,
van een dwaas is meer te hopen dan van hem.
21 Wie zijn slaaf van jongs af verwent,
voor hem loopt het op jammer uit.

op heffingen de beteekenis van: geneigd tot knevelarij en dwingelandij. Het woord hier door *heffingen* vertaald duidt Ezech. XLV : 13—16 dat aan wat het toekomstig Israël aan zijn koning moet opbrengen; verg. op Ezech. XLV : 8.

5. Verg. XXVI : 28; XXVIII : 23.

6. *is een valstrik*, voor hem zelven. — *zal loopen met blijdschap*, letterlijk *zal loopen en verblijd zijn*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zal juichen en verblijd zijn.* Terwijl de booze zich zelven een strik spant, gaat de brave zijn weg met vreugde.

8. Verg. XXII : 10; XXVI : 20. — Lichtzinnigen wakkeren heillooze twisten en booze hartstochten aan en richten daardoor eene stad te gronde, maar wijzen zijn vredestichters.

9. *dan maakt deze rumoer en lacht*, zonder te luisteren naar wat de tegenpartij zegt.

10. *boozen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *braven.*

12. Verg. Sir. X : 2. — „Zoo heer zoo knecht".

13. *die aan beider oogen het licht schenkt*, beiden het leven geeft. Verg. XXII : 2.

14. Verg. op XVI : 12.

15. Verg. op X : 13.

16. Verg. vs. 2.

17. Verg. XIX : 18*a*.

18. *openbaring*, letterlijk *gezicht.* Zoo heet eigenlijk de leering der profeten, naar den vorm waarin zij vaak hunne mededeelingen van Jahwe ontvingen of kleedden hetgeen zij te zeggen hadden; zie op Num. XII : 6. Daar echter onze dichter in een tijd leefde waarin het profetisme zoo goed als uitgestorven was en hij naast de openbaring *de wet* vermeldt, worden met beide woorden waarschijnlijk in het algemeen godsdienstig onderricht en vermaningen aangeduid.

19. Bij een slaaf baten geen woorden; hij moet met slagen geregeerd worden.

20. Verg. op XXVI: 12.

21. *jammer*, zeer onzekere lezing en overzetting, volg. Gr. vert.

22 Een oploopend man veroorzaakt twist,
een gramstorige misgaat zich vaak.
23 Eens menschen hoogmoed brengt hem in vernedering,
maar de nederige van geest zal eer ontvangen.
24 Wie deelt met een dief haat zich zelven:
hij zal eene bezwering hooren en de zaak niet aangeven.
25 Menschenvrees spant een strik,
maar wie op Jahwe vertrouwt wordt in veiligheid gebracht.
26 Velen zoeken het aangezicht van een heerscher,
maar van Jahwe is wat den mensch toekomt.
27 Voor een rechtschapene is een onrechtpleger iets afschuwelijks,
en voor den booze is het een brave van wandel.

22. Verg. XV : 18*a*; XXVIII : 25*a*.
23. Verg. op XI : 2.
24. Verg. op Lev. V : 1. Het schromelijkste gevolg zijner oneerlijkheid is dat hij aan meineed schuldig wordt.
25. Verg. XVIII : 10; XXVIII : 25.
26. *Velen* — *heerscher*. Zie XIX : 6*a*. — *maar* — *toekomt*. Ondanks al de macht van een heerscher, dien velen naar de oogen zien, krijgt ieder zijn deel, niet van hem, maar van Jahwe.

HOOFDSTUK XXX.

Eerste aanhangsel. De aanhef van dit stuk is zoo duister dat het, ofschoon het den naam des schrijvers noemt, ons aangaande de herkomst er van niets leert. Een en ander in den inhoud wijst op een zeer jongen tijd: de verzuchting dat God niet te begrijpen is, vs. 1, die ons aan het boek *Job* denken doet; de vermelding van *het woord Gods* in vs. 5, waarmede de wet bedoeld wordt; de beschrijving van des dichters tijdgenooten, vs. 11—14, die den geest van het psalmboek ademt.

Het stuk bevat vele zoogenaamde getallen-spreuken, vs. 7—9, 15 v., 18—20, 21—23, 24—28, 29—31, waarvan in het voorgaande alleen VI : 16—19 een voorbeeld gevonden wordt.

XXX : 1 De woorden van Agur, den zoon van Jake.
De godspraak. De man spreekt:
Ik heb mij afgesloofd,
ik heb mij afgesloofd, o God, en ben weggeteerd;
2 want ik ben redeloos en kan geen man heeten,
en menschenverstand heb ik niet;
3 ik heb geen wijsheid geleerd,
waardoor ik kennis van den Heilige zou hebben.
4 Wie is ten hemel opgeklommen en van daar nedergedaald?
wie heeft den wind in zijne vuisten verzameld?
wie het water samengebonden in zijn kleed?
wie al de einden der aarde vastgezet?
Hoe heet hij, en hoe zijn zoon? Wanneer gij het weet!

1. Van dit geheele vers is de overzetting hoogst onzeker; Gr. vert., die vs. 1—14 op XXIV : 22 laat volgen, heeft een zeer afwijkenden tekst. Wij kennen den man die hier genoemd wordt niet. Daar *Agur* beteekent ‚ik zal vreezen' en *Jake* ‚gehoorzaam', is het mogelijk dat het zinnebeeldige namen zijn. — *De godspraak*. Daar hetgeen volgt niets heeft van eene godspraak, wordt het woord hier blijkbaar in den algemeenen zin van „een goed woord" gebezigd. Verg. op XXXI : 1 en op 1 Kron. XXV : 1. — *Ik* — *God*, tweemaal volgens veranderde woordafdeeling; Hebr. t. heeft het als eigennaam (*Leïtiël*) opgevat, desgelijks wellicht het volgende woord, *Uchal*, dat, naar andere klinkers, *ben weggeteerd* vertaald is. — *Ik heb mij afgesloofd*, mij stomp gedacht om Gods grootheid te bevatten.
2. *redeloos*. Zie op Ps. XLIX : 11.
3. *den Heilige*. Zie op IX : 10.
4. Alleen indien iemand zoo machtig was, zou hij Gods grootheid kunnen beseffen; verg. Job XXXVIII, XXXIX. — *hij*, de mensch die dit alles zou vermogen. — *hoe zijn zoon?* In het Oosten werd — en wordt nog — menigmaal een man genoemd naar zijn zoon. — *Wanneer gij het weet!* Een dergelijke uitdagende uitroep Job XXXVIII : 4.

5 Alle woord Gods is beproefd;
hij is een schild voor wie op hem bouwen.
6 Voeg aan zijne woorden niets toe;
opdat hij u niet terechtwijze en gij bedrogen uitkomt.
7 Twee dingen vraag ik van u,
onthoud ze mij niet eer ik sterf:
8 houd onwaarheid en leugentaal ver van mij,
en geef mij armoede noch rijkdom,
maar spijzig mij met mijn toereikend deel;
9 opdat ik niet, verzadigd geworden, u verloochen
en zeg: Wie is Jahwe!
of, arm geworden, tot diefstal verval
en mij aan den naam van mijn God vergrijp.
10 Verklap niet een slaaf bij zijn heer;
opdat hij u niet vervloeke en gij het moet boeten.
11 Een geslacht dat zijn vader vloekt
en zijne moeder niet zegent;
12 een geslacht dat rein is in eigen oog,
hoewel het niet gewasschen is van zijne vuiligheid;
13 een geslacht welks oogen hoovaardig zijn,
en welks oogwimpers opgetrokken worden;
14 een geslacht welks tanden zwaarden zijn,
welks gebit uit messen bestaat,
om de ellendigen weg te vreten van de aarde,
en de armen van onder de menschen.
15 De bloedzuiger heeft twee dochters: Geef, geef!
Drie zijn niet te verzadigen,
vier zeggen nooit: Genoeg!
16 het doodenrijk en de gesloten vrouwenschoot,
de aarde, die nooit van water is verzadigd,
en het vuur, dat nooit: Genoeg! zegt.
17 Een oog dat met vader spot,
de gehoorzaamheid aan moeder kleinacht,

Vs. 5. Ps. XVIII : 31*b c*.

5 v. Dit hangt waarschijnlijk aldus met het voorafgaande samen: God is te groot dan dat de mensch hem of zijne werken zou kennen, maar deze bezit Gods woord als leidsman. Met de uitdrukking *woord Gods* kan òf de openbaring door de profeten, òf de wet bedoeld zijn, al naar den tijd waarin een stuk is opgesteld. Daar dit vers blijkbaar aan Ps. XVIII : 31 ontleend is, wordt zeker de wet bedoeld.

5. *beproefd*. Zie op Ps. XII : 7.

6. *Voeg aan zijne woorden niets toe*. Dezelfde vermaning Deut. IV : 2; XII : 32.

9. Verg. Deut. VI : 12. — *u*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *Wie is Jahwe!* Jahwe kan mij geen leed doen. — *mij* — *vergrijp*, door tegen hem in verzet te komen; verg. XIX : 3; Jez. VIII : 21.

10. *gij het moet boeten*, omdat zijn vloek u treft; verg. Sir. IV : 5 v.

11—14. De dichter beschrijft hier waarschijnlijk zijne omgeving, haar beoordeelende naar de toongevers. Zijne schets van de verdrukkers der armen doet denken aan de wijze waarop vele psalmisten over de vijanden der vromen spreken. De klacht over het weinig achten van de banden des bloeds ook Mal. IV : 6. — Het stuk sluit zich bij vs. 10 aan door de overeenkomst in het woord „vervloeken”.

13. *welks oogen hoovaardig zijn*. Verg. VI : 17; Ps. CXXXI : 1.

14. *welks tanden zwaarden zijn*. Verg. Ps. LVII : 5; LVIII : 7.

15 v. Dit werd na vs. 14 gezet om de overeenkomst in het hoofddenkbeeld, de begeerlijkheid. — Evenals de bloedzuiger gretig bloed opzuigt, zoo zijn de navolgende drie, neen vier, moeilijk, schier onmogelijk, te verzadigen. Deze opvatting wordt echter onzeker, doordat wij niet weten, wie met de *twee dochters* van den bloedzuiger bedoeld zijn.

16. *de gesloten vrouwenschoot*, de kinderlooze, die, om kinderen te krijgen, steeds naar vereeniging met den man verlangt. Verg. Gen. XXX : 1.

17. Dit vers staat vreemd tusschen de getallenspreuken in.

de raven van het dal zullen het uitpikken,
de jonge arenden het opeten.
18 Drie zijn mij te wonderlijk,
en vier ken ik niet:
19 den weg van den arend in de lucht,
den weg der slang op eene rots,
den weg van een schip in volle zee,
den weg van een man bij eene vrouw.
20 Zoo is de weg eener overspelige vrouw:
zij eet, wischt haar mond af en zegt: Ik heb niets verkeerds gedaan.
21 Onder drie beeft de aarde,
en onder vier kan zij het niet uithouden:
22 onder een slaaf wanneer hij koning wordt,
en een dwaas als hij van brood wordt verzadigd;
23 onder eene niet geliefde wanneer zij een man krijgt,
en eene slavin wanneer zij in de plaats harer meesteres treedt.
24 Vier zijn kleinen op aarde,
en toch wijzer dan wijzen:
25 de mieren zijn een niet sterk volk,
en bereiden toch hare spijs in den zomer;
26 de klipdassen zijn een zwak volk,
en maken toch in de rots hunne woning;
27 een koning hebben de sprinkhanen niet,
toch trekken zij gezamenlijk in goede orde uit;
28 de hagedis kan met de hand gegrepen worden,
toch is zij in koninklijke paleizen.
29 Drie hebben een statigen tred,
en vier een statigen gang:
30 de leeuw, de held onder de dieren,
die voor niets of niemand terugdeinst;
31 het dier met de stevige lenden, of de bok,
en een koning vergezeld van zijne troepen.
32 Indien gij u verheft, hetzij door uwe dwaasheid,
hetzij door uw overleg, de hand op den mond!
33 Want drukking van melk geeft boter,
drukking van den neus geeft bloed,
en drukking van het gemoed geeft twist.

19. Het punt van overeenkomst is het ontbreken van elk zichtbaar spoor.

20. Hier wordt het slot van vs. 19 toegepast. Eene ontrouwe vrouw meent dat haar overspel zonder spoor na te laten voorbijgaat, zooals men het iemand die na gegeten te hebben zijn mond afveegt niet kan aanzien dat hij iets gebruikt heeft. Wellicht is het eene later toegevoegde toepassing.

21—23. „Als niet komt tot iet, is het allemansverdriet." Verg. op XXII : 29.

23. *eene slavin — treedt,* hetzij na haar dood, door erfenis, hetzij bij haar leven, b. v. door de gunst van den heer des huizes; verg. Gen. XVI : 4.

24. *wijzer dan wijzen,* met verandering van klinkers; Hebr. t. *wijs gemaakte wijzen.*

25. Verg. VI : 8.

26. *klipdassen,* eene soort rat, *hyrax syriacus,* die veel in Palestina voorkomt en troepsgewijze leeft.

27. Verg. Joël II : 7 v.

28. *kan ... gegrepen worden,* naar andere klinkers; Hebr. t. *kunt gij ... grijpen.* — *met de hand,* met de bloote hand: zoo weerloos zijn zij. — *toch is zij in koninklijke paleizen.* Zoo slim zijn zij.

31. Waarschijnlijk is de tekst zeer bedorven en werden de drie hier naast den leeuw genoemde dieren uitvoeriger aangeduid dan nu geschiedt; Gr. vert. heeft een veel langer tekst. Welk dier onder *het dier met de stevige lenden* te verstaan is, weten wij niet; wellicht de windhond. Anderen denken aan het paard, den haan of de raaf. — *of.* Dit staat hier zeer vreemd; wij zouden *en* verwachten. — *vergezeld van zijne troepen,* hoogst onzekere vertaling.

32 v. Stijgt gij in aanzien, beroem u niet; want daardoor zoudt gij twist veroorzaken.

33. *het gemoed,* zeer onzekere vertaling. De bedoeling is wellicht dat het humeur dergenen die des anderen zelfverheffing aanhooren op eene zware proef gesteld wordt.

HOOFDSTUK XXXI : 1—9.

Tweede aanhangsel, bevattende de vermaning die een koning van zijne moeder ontving. Waarschijnlijk is zijn naam verdicht en heeft de schrijver het oog op de vreemde koningen waaraan de Joden onderworpen waren. De taal, hier en daar meer Arameesch dan Hebreeuwsch, bewijst dat het een jong stuk is.

XXXI : 1 Woorden van Lemuël, den koning van Massa, hem door zijne moeder ingeprent.
2 Wat, mijn zoon, zal ik u zeggen?
ja wat? zoon van mijn schoot,
ja wat? zoon mijner geloften.
3 Geef aan de vrouwen uwe kracht niet,
uw omgang niet aan haar die koningen in het verderf storten.
4 Aan koningen, Lemuël, aan koningen past het niet, wijn,
noch aan vorsten, sterken drank te drinken;
5 opdat hij niet al drinkende vergete wat ingesteld is,
en het recht van alle ellendigen verdraaie.
6 Geeft sterken drank aan den verongelukte,
wijn aan hen die zielsbedroefd zijn:
7 hij vergete al drinkende zijne armoede,
en gedenke zijne zorgen niet langer.
8 Open uw mond ten bate van den stomme,
voor de belangen van allen die wegkwijnen;
9 open uw mond, vonnis rechtvaardig,
verschaf recht aan den ellendige en arme.

1. *Lemuël, den koning van Massa,* volgens andere toonteekens. — *Massa,* waarschijnlijk de Arabische stam die Gen. XXV : 14 vermeld wordt. — De Hebr. tekst heeft *Lemuël, een koning. Eene godspraak.* Is dit de juiste opvatting, dan wordt *godspraak* in denzelfden zin gebezigd als XXX : 1 (zie aldaar). Maar het is licht te verklaren waarom zij die de klinkers en toonteekens op de woorden plaatsten aan deze opvatting de voorkeur gaven. Anders toch zou dit hoofdstuk geen spreuken van Salomo behelzen. Sommige oude uitleggers vonden dezen koning in *Lemuël.* De vertaling is echter onzeker, omdat wij niets van een koninkrijk *Massa* weten.
2. *zal ik u zeggen?* ingevoegd volg. Gr. vert.
3. Het ontzenuwend leven in wellust van vele Oostersche koningen is bekend. Verg. Deut. XVII : 17*a*. — *haar die koningen in het verderf storten,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *om koningen te verderven.*
4. *Lemuël,* volg. sommige hss.; Hebr. t. *Lemoël*; zie op vs. 1. — *noch,* onzekere lezing en vertaling.
8. *den stomme,* een die niet in staat is zijne zaak te bepleiten.

HOOFDSTUK XXXI : 10—31.

Derde aanhangsel, bevattende een alphabetisch gedicht, waarin de lof eener wakkere huisvrouw bezongen wordt, eene uitwerking als het ware van XII : 4*a*; XVIII : 22; XIX : 14. Het heeft geen opschrift.

alef XXXI : 10 Eene degelijke vrouw, wie vindt haar?
Hooger dan koralen is hare waardij.
beth 11 Op haar vertrouwt het hart van haar echtgenoot,
een gewin zal hij niet derven;
gimel 12 zij doet hem goed en geen kwaad,
al hare levensdagen.
daleth 13 Zij ziet naar wol en vlas om,
en werkt met lustige handen.
he 14 Zij is als handelschepen:
van verre haalt zij haar brood.
wau 15 Zij staat op als het nog nacht is,
en geeft spijs aan haar huis,

10. *Wie vindt haar?* wil niet zeggen, dat zij niet, alleen, dat zij moeilijk te vinden is.

aan hare dienstboden wat elk toekomt.
zain 16 Zij denkt over een akker en koopt dien,
uit hetgeen hare handen verdienen plant zij een wijngaard.
het 17 Met kracht omgordt zij hare lenden,
en zij stevigt hare armen.
tet 18 Zij bemerkt dat hare winst ruim is,
des nachts gaat haar licht niet uit.
jod 19 Zij slaat hare handen aan het spinrokken,
hare palmen houden de spoel vast.
kaf 20 Hare palmen strekt zij naar den behoeftige uit,
hare handen reikt zij den arme.
lamed 21 Zij vreest de sneeuw niet voor haar gezin,
want geheel haar gezin is in scharlaken gekleed.
mem 22 Spreien vervaardigt zij voor zich zelve,
van fijn linnen en purper is haar gewaad.
nun 23 Haar man is bekend in de poorten,
wanneer hij nederzit onder de oudsten des lands.
samech 24 Zij vervaardigt opperkleederen en verkoopt ze,
gordels levert zij aan den Kanaäniet.
ain 25 Met kracht en heerlijkheid is zij getooid;
zij lacht met den komenden dag.
phe 26 Haar mond opent zij in wijsheid,
eene vrome onderrichting is op hare tong.
tsade 27 Zij gaat de gangen harer huisgenooten na
en eet het brood der traagheid niet.
kof 28 Hare zonen treden op en noemen haar gelukkig,
zoo ook haar man, en hij prijst haar:
res 29 Vele dochters weerden zich kloek,
maar gij gaat die allen te boven. —
sjin 30 Bedriegelijk is de bevalligheid, ijdel de schoonheid,
eene vrouw die Jahwe vreest, die moet geprezen worden.
tau 31 Geeft haar van de vrucht harer handen,
en dat hare werken haar prijzen in de poorten!

18. Nu zij bespeurt dat haar werk zoo goede winst oplevert, arbeidt zij ook den nacht door.
19. *spinrokken* en *spoel*, onzekere vertaling.
21. *in scharlaken gekleed.* Ondersteld wordt dat zoo kostbare kleeding ook wel warm zal zijn. Doch de lezing is onzeker.
23. *de poorten.* Zie op Gen. XXII : 17.
24. *gordels.* De gordel was een kostbaar stuk; verg. op 2 Sam. XVIII : 11. — *den Kanaäniet.* Zie op Job XL : 25.
26. *vrome,* of *liefderijke.*
31. *Geeft haar van de vrucht harer handen.* Zorgt dat zij van haar vlijt genot hebbe.

PREDIKER.

INLEIDING.

Dit boek, in het Hebreeuwsch *Koheleth,* in de Grieksche en Latijnsche vertalingen *Ecclesiastes,* d. i. ‚Prediker', geheeten, is zoo genoemd naar den persoon die daarin sprekend wordt ingevoerd en met wien koning Salomo is bedoeld (zie op I : 1). Het bevat lessen van levenswijsheid, door dezen koning, een wijze en een leeraar der wijsheid (XII : 9 v.), gegeven. De slotsom waartoe zijn nadenken hem bracht is deze dat alles ijdelheid (zie op I : 2), d. i. doelloos en onnut, is. Evenmin als in de natuur, welker

verschijnselen zich steeds, in eentonige afwisseling, herhalen (I : 2—11), is in het menschenleven een doel te ontdekken. Ook hier wisselen, altijd weder van voren af aan, droefheid en vreugde, werken en rusten, in eene door God vastgestelde orde, elkander af (III : 1—15). Alles komt op den door God bepaalden tijd; daarom kan de mensch aan zijn lot niets veranderen (I : 14 v.; VI : 10; VII : 13; IX : 11—13) en is al zijn streven en werken ijdel (III : 9). IJdel is het jagen naar rijkdom en aanzien; want het genot dat de mensch er van heeft staat in geen verhouding tot de moeite die hij er zich voor getroost (II : 1—11); hij neemt er bij den dood niets van mede en blijft er zelfs niet door in herinnering bij het nageslacht (IV : 16; V : 9—16); wellicht moet hij wat hij met veel inspanning zich verworven heeft, zonder er zelf iets van genoten te hebben, nalaten aan een die er niets voor gedaan heeft, of aan een dwaas (II : 18—23). Ook wijsheid is ijdel: zij vindt niet hetgeen zij zoekt en kan bepaaldelijk wat God doet niet doorgronden (III : 11; VII : 23 v.; VIII : 17); zij is eene bron van kwelling en verdriet (I : 13, 16—18), ziet zich vaak miskend en haar werk door de dwaasheid bedorven (IX : 13—X : 3), en ten slotte wedervaart den wijze hetzelfde lot als den dwaas (II : 14*b*—17). Zelfs de beoefening van deugd en godsvrucht bevredigt niet; want de rechtvaardige vergelding blijft in deze wereld dikwerf uit en is na den dood niet meer te verwachten (III : 16—IV : 1; VII : 15; VIII : 10—14; IX : 1 v.). Daarom zijn de dooden boven de levenden gelukkig te prijzen, en boven beiden zij die niet geboren zijn (IV : 2 v.; VII : 1—6).

Niettegenstaande deze sombere beschouwing, beveelt Prediker geen droefgeestige levensopvatting aan. Want naast deze uitspraken worden in zijn geschrift andere aangetroffen waarin hij dezelfde dingen die hij als ijdel en doelloos kenschetst toch weder, tot op zekere hoogte althans, waardeert (II : 24—26; III : 12 v., 22; V : 17—19; VIII : 15; IX : 7—10; XI : 9 v.). Heeft hij bevonden dat de vreugde ijdel is en het beter is te treuren dan te lachen, dit verhindert hem niet het levensgenot aan te bevelen; heeft hij het zoeken naar wijsheid als iets ijdels veroordeeld, toch is er eene wijsheid die hij voor een mensch onmisbaar acht; al heeft hij het onbevredigende van de godsvrucht aangetoond, toch dringt hij herhaaldelijk aan op de vreeze Gods; noemt hij den sterfdag verkieslijk boven den geboortedag, straks weder zal hij het leven boven den dood verheffen en verklaren dat een levende hond beter is dan een doode leeuw (IX : 4).

Deze tweeërlei uitspraken zijn schijnbaar met elkander in onverzoenlijken strijd. En inderdaad, als wij de sterke uitdrukkingen waarvan onze wijze zich bedient naar de letter verstaan, is het onmogelijk ze met elkander te rijmen. Doch blijkbaar mogen wij hem niet altijd streng bij het woord nemen en moeten wij menige uitdrukking op rekening stellen van redenaarsoverdrijving. Doen wij dit, dan valt het niet moeilijk zijne eigenlijke bedoeling te vatten. Zij komt hierop neder. Evenmin als in de natuur, is in het menschenleven een doel te ontdekken; in beide herhalen zich de verschijnselen en gebeurtenissen; van beide geldt: er is niets nieuws onder de zon. Daar nu in het menschenleven, zoogoed als in de natuur, alles beschikt is, voor alles een tijd is bepaald, kan de mensch aan zijn lot niets veranderen; hij krijgt alles, droefheid en vreugde, op zijn tijd. Derhalve is het onverstandig, naar lotsverbetering te streven en zich moeite te geven door allerlei vreugde na te jagen; wat ten slotte toch vruchteloos is. De mensch schikke zich liever in het onvermijdelijke, jage niet naar het onbereikbare, en zorge zoo kalm en rustig mogelijk te leven en te genieten wat God hem vergunt. Herhaaldelijk wordt hij opgewekt om te eten, te drinken en vroolijk te zijn (II : 24—26; III : 12 v., 22; V : 17—19; VIII : 15; IX : 7—10; XI : 9 v.), en vermaand om te groote inspanning van lichaam en geest, die kwelling baart, te vermijden (I : 18; II : 22 v.; V : 9—16). Wel is het dwaasheid naar rijkdom te jagen; want „beter een handvol rust dan beide vuisten vol moeite en najagen van wind" (IV : 6); maar toch is rijkdom een voorrecht, en wie dien bezit geniete er van (V : 18; VII : 12). Wel moet de mensch op zijne hoede zijn tegen de vrouw, die zoo licht hem verstrikt (VII : 26—28); maar toch geniete hij het leven met de vrouw die hij liefheeft (IX : 9), en zorge hij, niet als een eenzame zijn pad te moeten bewandelen; want een eenzame is hulpeloos (IV : 7—12). Dwaas is het aan de begeerlijkheid toe te geven en zich niet te vergenoegen met wat men heeft (VI : 7—9); maar men bedenke tevens dat men door luiheid arm wordt (IV : 5).

Om nu het leven inderdaad te genieten heeft de mensch ook wijsheid noodig, niet die welke alles wat

onder den hemel is wil doorgronden (VII : 23 v.), noch die welke zich uitslooft in het tot stand brengen van allerlei werken, maar de praktische levenswijsheid, die den mensch leert wat hij doen en laten moet om het zoo goed mogelijk in zijn leven te hebben: zij maakt dat een mensch de oogen goed open heeft (II : 13, 14*a*), brengt hem soms tot eer en aanzien (IV : 13 v.), verleent hem macht (VII : 19), leert hem de aanzienlijken te vriend te houden (X : 4, 20), en tevens zich niet aan het oordeel van zijn mindere te storen (VII : 21 v.); zij leert de middelen vinden om gevaren te voorkomen (X : 8—11) en zonder angstvallig wikken en wegen in alle omstandigheden zijn werk te doen (XI : 4—6); ten slotte maakt zij dat hij altijd een opgeruimd gelaat kan toonen (VIII : 1).

Evenals de ware wijsheid, is ook de godsvrucht een middel om zich voor leed te vrijwaren. God toch is machtig (V : 1; VI : 10) en treedt met den mensch in het gericht. Al kent de mensch den tijd daarvan niet, en al is het wel mogelijk dat hij met het gericht geen kennis zal maken, het is toch verkeerd daarom nu maar te zondigen, zooals velen doen (VIII : 11; IX : 3); want het gericht komt toch, en voorzichtig is het dus er rekening mede te houden (III : 17; VIII : 12 v.; XI : 9*b*; XII : 14) en God niet te vertoornen. Men verzuime dus niet Gode te betalen wat men beloofd heeft (V : 3—5) en de gelegenheden aan te grijpen om Gods wet te leeren kennen (IV : 17); men zorge tevens, door weldaden menschen aan zich te verplichten, om straks in den nood vrienden te hebben (XI : 1—3). Vooral in de jongelingsjaren, als men van God nog zooveel te hopen en te vreezen heeft, gedenke men zijn Schepper; opdat niet het levensgenot vergald worde door de vrees voor het gericht (XI : 9—XII : 1). Godsvrucht is dus, evenals de ware wijsheid, niet een op zich zelf begeerlijk goed, maar een middel om velerlei genot te smaken. Daarom waarschuwt, volgens Prediker, de ware wijsheid ook hier tegen overdrijving. De godsdienst moet geen oorzaak worden van last en moeite; dan streeft de mensch er zijn doel mede voorbij. Derhalve: veel offeren en beloven is het werk van dwazen (IV : 17—V : 2), en „al te braaf zijn" loopt slechts op teleurstelling uit (VII : 15—18).

Al is dus Prediker niet een ongeloovige — aan Gods bestaan en den goddelijken oorsprong der wet, aan Gods bestuur en Gods gericht twijfelt hij niet — hij staat toch op een laag godsdienstig standpunt. Godsdienst is voor hem niet meer dan een middel om het goed in de wereld te hebben; slechts voor zoover hij daarvoor dienstig is prijst onze wijze hem aan. Het groote raadsel van het godsbestuur: der boozen voorspoed en der vromen tegenspoed, houdt ook hem bezig; maar terwijl dit een godsdienstig man als den dichter van *Job* geen rust liet, omdat hem het denkbeeld dat God niet rechtvaardig zou zijn onverdragelijk was, leert Prediker dat men er zich kalm bij moet nederleggen, en toont hij aan, hoe men in zijn leven zijn voordeel doen kan met zijne onkunde te dezen. Grootsche verwachtingen koestert hij niet: op eene heerlijke toekomst van zijn volk, gevolg van eene bijzondere betrekking van Jahwe tot dat volk, zinspeelt hij nooit; evenmin gelooft hij aan eene hoogere bestemming van den mensch: het denkbeeld dat deze zou voortleven na den dood wijst hij als onredelijk af, en het hoogste wat de mensch op aarde kan bereiken is een leven van genot. Prediker is een nuchter en praktisch man, bedeeld met eene scherpe opmerkingsgave en een helder oordeel, die gaarne het voor en tegen van eene zaak overweegt, maar die niet in staat is de dingen diep op te vatten en fijn te voelen; iemand van onergerlijk gedrag, die er niet aan denkt den bestaanden godsdienst te verachten, maar dien ondergeschikt maakt aan wat voor hem het hoogste is: een onbezorgd, rustig leven. In de wijze waarop hij zijne lessen van levenswijsheid mededeelt toont hij zijne ernstige begeerte om door vermanen en waarschuwen zijnen medemenschen een gids op den levensweg te zijn.

De hier gepredikte wijsheid wordt niet voorgedragen in een aaneengeschakeld betoog, maar in eene reeks overdenkingen en opmerkingen, die, los aaneengeregen, alleen samenhangen doordat zij denzelfden geest ademen. Is het dus mogelijk dat enkele gedeelten of spreuken later aan het oorspronkelijke werk zijn toegevoegd (verg. op IV : 5), of dat hier of daar, door welke oorzaak dan ook, eene verschuiving heeft plaats gehad, in elk geval is het boek zooals het ons is overgeleverd, al dan niet door den schrijver zelven of door geestverwanten van hem uitgebreid, in dien zin een geheel dat het van het begin tot het einde van denzelfden geest getuigt.

De schrijver is niet Salomo; voor wien hij zich trouwens niet uitgeeft; want hij onderscheidt zich uitdrukkelijk van hem (I : 1 v.; VII : 27; XII : 9 v.), en stelt alleen de in het boek verkondigde wijs-

heid als van dezen koning afkomstig voor. Doch ook dit is niet geloofelijk; omdat Prediker 1° over zich zelven spreekt als over een koning die vroeger leefde (I: 12), 2° over zijne voorgangers spreekt zooals Salomo niet kan gedaan hebben (zie op I: 16), 3° over de ongerechtigheid der regeerders klaagt op eene wijze die niet past in den mond van een die de macht had daaraan een einde te maken (III: 16; IV: 1; V: 7; X: 5—7), en over de overheid alsof hij zelf er niet toe behoorde (X: 4, 16—20). Blijkbaar heeft de schrijver, zonder zich zelf voor Salomo te willen uitgeven, zijne lessen van levenswijsheid dien koning in den mond gelegd, omdat deze, die te boek stond als de rijkste koning en de wijste aller menschen (1 Kon. III: 5—14, 16—28; IV: 29—34; X: 1—13, 23—25), meer dan een ander van de ijdelheid van alles wat onder de zon is doordrongen moest zijn geweest.

Taal en stijl, die vele kenmerken van het jongere Hebreeuwsch vertoonen, zelfs hier en daar blijkbaar den invloed van het Grieksch verraden, alsmede de denkbeelden over God, hier als de almachtige wereldbestuurder voorgesteld, de vragen die hier behandeld worden, alles wijst naar een veel lateren tijd dan dien van Salomo. Waarschijnlijk is het boek uit de derde of uit het begin der tweede eeuw vóor Chr. afkomstig. De inhoud althans: het twijfelen aan en het overwegen van het voor en tegen, de beschouwing van het godsbestuur, de aansporing tot levensgenot, de afwezigheid van elke zinspeling op Israëls roeping en zijne bijzondere betrekking tot God, dit alles laat zich het best uit den invloed van Grieksche wijsbegeerte en Grieksche denkbeelden verklaren. Daar de schrijver blijkbaar onderstelt dat de door hem verkondigde denkbeelden zijnen lezers niet geheel nieuw zijn, leefde hij stellig toen die invloed zich reeds eenigen tijd had doen gevoelen, doch nog vóor den Makkabeeuwschen vrijheidsoorlog; want van een strijd der rechtzinnige en der Grieksche richting onder de Joden is in ons boek niets te bespeuren. De schrijver heeft dus allerwaarschijnlijkst behoord tot hen die, zonder aan het voorvaderlijk geloof te zijn afgestorven, wegbereiders waren van de richting dier Joden die de poging van Antiochus Epifanes om het Jodendom te vergriekschen hebben toegejuicht en bevorderd. Verg. inl. op *Daniël*.

In de Joodsche scholen is lang getwijfeld, of *Prediker* al dan niet tot de Heilige Schrift behoorde; het heeft daarin eene plaats bekomen, niet om den inhoud, maar omdat het aan Salomo werd toegekend, en waarschijnlijk mede om de laatste woorden, XII: 13 v., die vroom en stichtelijk klonken.

HOOFDSTUK I: 1—11.

Alles is ijdelheid; want alles is altijd hetzelfde. — Opschrift van het boek (1). Alles is ijdelheid (2), ook de moeite die de mensch zich geeft (3); want alle geslachten door gaat alles op dezelfde wijze (4): de loop van de zon (5), den wind (6), de stroomen (7); al wat voor oog en oor vermoeiend is (8); er is niets nieuws onder de zon, en er zal ook niets nieuws zijn (9—11).

In deze uitweiding over het vermoeiende eenerlei der aardsche dingen is het den schrijver vooral om de waarheid van vs. 3 te doen: in eene wereld waarin alles onveranderlijk hetzelfde blijft is ook al de moeite die een mensch zich geeft doelloos en ijdel.

I: 1 De woorden van Prediker, den zoon van David, den koning te Jeruzalem.
2 IJdelheid der ijdelheden! — zegt Prediker — ijdelheid der ijdelheden!
3 Alles is ijdel. ′ Wat heeft de mensch aan al de moeite die hij zich geeft
4 onder de zon? ′ Het eene geslacht gaat, het andere komt, en de aarde

1. *Prediker, den zoon van David,* Salomo. Het Hebreeuwsche woord voor *Prediker* (XII: 9 v., enkele malen, VII: 27; XII: 8, *de Prediker*), *Koheleth*, heeft den vorm van een vrouwelijk deelwoord en beteekent waarschijnlijk *de in de vergadering* (of *gemeente*) *verkeerende* (of *predikende*), d. i. de Wijsheid; verg. Spr. I: 20—33; VIII; IX: 3—6. Deze titel wordt aan Salomo gegeven, om hem, die toen ons boek ontstond reeds als de schrijver van *Spreuken* gold (verg. op XII: 9), als den tolk en vertegenwoordiger der Wijsheid aan te duiden; verg. 1 Kon. IV: 29—34. — *den koning te Jeruzalem.* Dit slaat, blijkens vs. 12, niet op *David*, maar op *Prediker*. Dezelfde uitdrukking, 1 Kon. XIV: 21; XV: 2, 10; XXII: 42; 2 Kon. VIII: 17 enz.

2. Deze en soortgelijke uitspraken komen herhaaldelijk in ons boek voor, vs. 14; II: 1, 11, 15, 17, 19, 23, 26; IV: 4, 7 v., 16; V: 9; VI: 2, 9; VII: 6; VIII: 10, 14; XII: 8. — *IJdelheid der ijdelheden,* toppunt van ijdelheid.

3. *onder de zon.* Deze uitdrukking voor: in de gansche wereld waar en wanneer ook, komt in ons boek herhaaldelijk voor, vs. 9, 14; II: 11, 17—22; III: 16; IV: 1, 3, 7; V: 12, 17; VI: 12; VIII: 9, 15, 17; IX: 3, 6, 9; X: 5, en in dezelfde beteekenis *onder den hemel*, vs. 12; II: 3; III: 1.

4. De bedoeling is, blijkens hetgeen volgt: hoewel geslachten komen en gaan, is de aarde en al wat op haar gebeurt onveranderlijk.

5 blijft eeuwig bestaan.′ En de zon gaat op, de zon gaat onder, en spoedt
6 zich naar hare plaats, waar zij alweder opgaat.′ De wind gaat naar het
zuiden en loopt om naar het noorden; altijd door loopt de wind rond,
7 en telkens opnieuw vangt hij zijn omloop aan.′ Alle stroomen vloeien
naar zee, maar de zee wordt niet vol; naar de plaats waarheen de
8 stroomen vloeien, daarheen vloeien zij altijd maar door.′ Al die dingen
zijn vermoeiend — onuitsprekelijk; het oog krijgt niet gedaan met het
9 zien, het oor geen rust van het hooren.′ Wat er geweest is, dat zal
er weder zijn, en wat gebeurd is, dat zal weder gebeuren; er is niets
10 nieuws onder de zon.′ Is er iets waarvan men zou willen zeggen: Zie,
dit is iets nieuws — het is er al lang geweest, in een tijd die ver
11 achter ons ligt.′ Van het voorgeslacht is geen herinnering gebleven,
en ook van het nageslacht, het geslacht dat komen zal, zal geen her-
innering blijven bij hen die nog later zullen leven.

6. De schrijver stelt zich voor, dat de wind het cirkelvlak der aarde rondloopt, om beurtelings uit alle hoeken te waaien. Inderdaad is in Palestina de afwisseling der winden regelmatiger dan bij ons: in den zomer, van Mei af, waait het meest uit het westen en noordwesten, in het begin van den herfst uit het noorden, in October en November uit het oosten en zuidoosten, in den winter, tot April toe, uit het zuidwesten en westen.

8. Eigenlijk staat er *Al die dingen zijn vermoeid — een mensch kan het niet zeggen — het oog krijgt niet genoeg van het zien en het oor wordt niet vol van het hooren.* De schrijver drukt zich onnauwkeurig uit; hij bedoelt blijkbaar: oog en oor worden oververzadigd; al hebben zij ook reeds zooveel in zich opgenomen als zij kunnen, zij krijgen steeds meer te zien en te hooren; daar komt geen einde aan. Hij moet dus het woord dat *vermoeid* beteekent genomen hebben in den zin van *vermoeiend.*

9. Verg. III: 15.

11. Dit vers geeft reden van het voorgaande: men kan soms het een of ander voor nieuw houden omdat men het verleden niet kent.

HOOFDSTUK I: 12—18.

IJdel is alle menschenwerk, ook de wijsheid. — Prediker heeft al wat menschen verrichten met wijsheid onderzocht en ijdel bevonden (12—15), ook de wijsheid zelve, die hij in ruime mate zich verworven had (16—18).

De wijsheid waarvan hier gesproken wordt is de kennis van de wereld en de wereldsche dingen; ongeveer wat wij wetenschap noemen. Elders in ons boek wordt er mede bedoeld de bekwaamheid in het tot stand brengen van groote en schoone werken (II: 12), of de kennis van goed en kwaad, waardoor men zich in het leven moet laten leiden (II: 3, 9; VII: 11).

I: 12, 13 Ik, Prediker, was koning over Israël te Jeruzalem.′ Ik legde er
mij op toe, al wat onder den hemel geschiedt met wijsheid uit te
vorschen en na te speuren. Dit is eene kwade bezigheid, die God den
14 menschenkinderen gegeven heeft om er zich mede te kwellen.′ Ik lette
op al het werk dat onder de zon verricht wordt, en zie, alles was ijdel-
15 heid en najagen van wind:′ het kromme kan niet recht worden, en
16 het ontbrekende niet worden aangevuld.′ Ik zeide bij mij zelven: Zie,
ik heb groote en steeds grooter wijsheid verworven, meer dan allen
die vóór mij over Jeruzalem hebben geregeerd, en mijn hart heeft
17 rijkelijk wijsheid en kennis opgedaan.′ Maar toen ik er mij op toe-
legde om de wijsheid te leeren kennen en het onverstand en de zot-

Vs. 15*a*. VII: 13*b*.

13. *eene — kwellen.* Evenzoo III: 10.

14. *najagen van wind,* ook in vs. 17; II: 11, 17, 26; IV: 4, 6, 16, doelloos streven; verg. V: 15 en op Hoz. XII: 2.

15. *aangevuld,* volg. eene Gr. vert.; Hebr. t. *geteld.*

16. Over Salomo's wijsheid zie 1 Kon. III: 5—28; IV: 29—34; V: 7; X: 1—13, 23 v. — *allen — geregeerd.* Onnauwkeurige uitdrukking, die II: 7, 9 terugkeert: vóor Salomo had te Jeruzalem alleen David geregeerd. De schrijver denkt onwillekeurig aan alle koningen van Juda.

17. *de wijsheid — zotternij,* om te leeren wat de wijsheid boven de dwaasheid voor heeft; verg.

18 ternij, heb ik ingezien dat ook dit is najagen van wind;' want bij
veel wijsheid is veel verdriet, en wie veel kennis verzamelt verzamelt
veel smart.

II: 12—16; VII: 25. — *ook dit*, het zoeken naar wijsheid. De wijsheid die de ijdelheid van al der menschen streven inziet is ten slotte even ijdel als dit streven zelf.

HOOFDSTUK II.

IJdel is het jagen naar genot en bezit; toch is het genot eene gave Gods. — In de vreugde vond Prediker geen voldoening (1 v.): hij heeft weelderig geleefd, groote werken tot stand gebracht en een hoogen staat gevoerd (3—8), zoodat hij grooter was dan iemand vóor hem (9 v.); maar het was ijdelheid (11). Bij het onderzoek naar de waarde der wijsheid kwam hij tot het besluit dat zij wel veel vóor heeft boven de dwaasheid, maar tevens, dat den wijze hetzelfde lot treft als den dwaas, en wat baat dan de wijsheid? (12—16). Daarom haatte hij het leven en gaf zich aan de vertwijfeling over, omdat hij zijn werk wellicht aan een dwazen zoon, in elk geval aan iemand die er niets voor deed, moest achterlaten, en zelf ten slotte alleen de moeite had (17—23). Het beste voor een mensch is niet, geld en goed te vergaderen voor een ander, maar zelf, overeenkomstig Gods wil, met wijsheid het goede te genieten (24—26).

II: 1 Ik zeide bij mij zelven: Welaan, ik wil het met de vreugde beproeven
2 en het goede genieten! Maar zie, ook dit was ijdelheid.' Van het lachen
3 zeide ik: Zotternij! en van de vreugde: Wat geeft zij?' Ik overlegde
bij mij zelven, mijn lichaam met wijn te goed te doen — terwijl
mijn hart zich wijs zou gedragen — en mij aan het onverstand te
houden, totdat ik zou zien, wat goed is voor de menschenkinderen om
4 levenslang onder den hemel te doen.' Groote werken bracht ik tot
5 stand: ik bouwde mij huizen, plantte wijngaarden,' legde tuinen en
6 lusthoven aan, waarin ik allerlei vruchtboomen plantte,' maakte water-
7 vijvers, om daaruit een woud van jong plantsoen te besproeien;' ik
kocht slaven en slavinnen en had er die in mijn huis waren geboren;
ook bezat ik kudden van runderen en kleinvee, veel meer dan allen
8 die vóor mij te Jeruzalem zijn geweest;' ik bracht voor mij bijeen
zilver en goud en eene koningskas en een provincieschat, schafte mij
zangers en zangeressen aan, en den wellust der menschenkinderen: tal
van vrouwen.
9 Zoo werd ik groot en steeds grooter, meer dan allen die vóor mij

1. *ik — genieten*, letterlijk *ik wil u met de vreugde beproeven, en geniet het goede!* Toegesproken is het hart, welk woord schuilt in de Hebreeuwsche uitdrukking die door *bij mij zelven* vertaald is en eigenlijk *in mijn hart* beteekent.
2. De slotsom van de proefneming met de vreugden der wereld (vs. 3—11) wordt reeds bij voorbaat medegedeeld.
3. *terwijl — gedragen*. Het zou dus geen onmatig genot zijn. De wijsheid van welke hier en vs. 9 sprake is is die welke leert maat houden en voor uitspattingen bewaart; verg. inl. op I: 11—18. — *het onverstand*, nader in vs. 4—8 omschreven.
4. *ik bouwde mij huizen*. Verg. 1 Kon. VII: 1—12; IX: 19. — *plantte wijngaarden*. Machtige koningen hadden vele wijngaarden, 1 Kron. XXVII: 27; 2 Kron. XXVI: 10; verg. Hoogl. VIII: 11 v.
5. *lusthoven*. Zie op Neh. II: 8.
6. Over een *vijver* die door Salomo heette aangelegd zie op Neh. II: 14.
7. *die in mijn huis waren geboren*, in tegenstelling met de gekochte; zie op Gen. XIV: 14. — *kudden*, met verandering van een klinker. — *allen — geweest*. Zie op I: 16.
8. *ik — goud*, wat, evenals het hebben van vele vrouwen, Deut. XVII: 17 in een koning wordt afgekeurd. — *eene koningskas en een provincieschat*. Voor de eerste verg. 1 Kron. XXIX: 3; met het tweede schijnt bedoeld te zijn een fonds zooals, blijkens Ezra VII: 21 v., de Perzische koningen in de provinciën des rijks aanlegden, waarin de stadhouders de belastingen stortten, in de door hen bestuurde provinciën opgebracht. Indien de schrijver dacht — wat niet onwaarschijnlijk is — dat de twaalf landvoogden van Salomo (1 Kon. IV: 7—19) zulk een schat te beheeren hadden, dan vergiste hij zich; want de belastingen die dezen van het volk hieven en aan den koning afleverden werden in naturaliën opgebracht. — *zangers en zangeressen* had men in de paleizen der aanzienlijken, vooral bij de drinkgelagen, 2 Sam. XIX: 35; 1 Kon. X: 12; Jez. V: 12; Am. VI: 5. — *tal van vrouwen*, onzekere vertaling. Over Salomo's vrouwen zie 1 Kon. XI: 3.
9. Zie op I: 16. — *daarbij behield ik mijne wijsheid*. Verg. vs. 3.

10 te Jeruzalem zijn geweest; daarbij behield ik mijne wijsheid.′ En niets
van hetgeen mijne oogen begeerden ontzegde ik hun; ik onthield mijn
hart geenerlei vreugde; want mijn hart genoot van al mijne moeite,
11 en dit was het deel dat ik van al mijne moeite had.′ Maar toen ik
mij keerde tot al de werken die mijne handen hadden tot stand gebracht
en tot al de moeite die ik mij gegeven had om ze tot stand te
brengen — zie, alles was ijdelheid en najagen van wind; men heeft
er niets aan onder de zon.
12 Nu zette ik er mij toe om de wijsheid en het onverstand en de zotternij
in oogenschouw te nemen. — Wat toch kan de mensch doen die na
13 den koning komt? Wat deze reeds lang gedaan heeft. —′ Ik zag toen
dat de wijsheid zooveel boven de zotternij vóor heeft als het licht boven
14 de duisternis:′ de wijze heeft zijne oogen in het hoofd, terwijl de
dwaas in duisternis wandelt. Maar ik erkende ook dat hetzelfde lot
15 allen weervaart.′ Dus zeide ik bij mij zelven: Hetzelfde wat den dwaas
wedervaart zal ook mij wedervaren, en waarvoor ben ik dan buitenge-
woon wijs geweest? En ik sprak bij mij zelven dat ook dit ijdelheid
16 is.′ Immers, van den wijze blijft op den duur evenmin heugenis als
van den dwaas; daar de tijd komt dat alles lang vergeten is. Hoe
sterft toch de wijze evenals de dwaas!
17 Dies haatte ik het leven; want mij mishaagde al het werk dat tot
stand gebracht wordt onder de zon; het is toch alles ijdelheid en na-
18 jagen van wind.′ En ik haatte al de moeite die ik mij gegeven had
onder de zon, omdat ik wat ik daarmede verworven heb moet achter-
19 laten aan hem die ná mij zijn zal.′ Wie weet, of het een wijze zal
zijn, dan wel een zot? En toch zal hij heerschen over al wat ik
met moeite verworven en met wijsheid uitgedacht heb onder de zon.
20 Ook dit is ijdelheid.′ Toen wendde ik mij af om mijn hart aan de
vertwijfeling over te geven vanwege al de moeite die ik mij gegeven
21 had onder de zon;′ want menigeen die zich moeite gaf met wijsheid,
kennis en beleid moet de vrucht er van aan een die er zich geen
moeite voor getroost heeft als zijn deel overgeven. Ook dit is ijdelheid
22 en een groot kwaad.′ Want wat heeft de mensch van al zijne moeite
en van het streven zijns harten, waarmede hij zich afslooft onder de
23 zon?′ Al zijne dagen immers zijn smarten, en zijne bezigheid is ver-
driet; zelfs des nachts rust zijn hart niet. Ook dit is ijdelheid.
24 Er is voor den mensch niets beter dan dat hij ete en drinke en het

10. *en dit — had.* Ik heb van hetgeen ik tot stand bracht genoten wat er van te genieten was.

11. *men heeft er niets aan,* aan het genot, al wordt het met wijsheid (vs. 3, 9) genoten. Hoe hiermede de aanbeveling van genot die wij elders in ons boek aantreffen te rijmen is, zie op vs. 24—26.

12. Verg. I : 17. — Na die ervaring stelde ik mij de vraag, welke waarde dan te hechten zij aan die wijsheid die groote dingen weet tot stand te brengen en genietingen uit te denken. Ik, koning Salomo, kon die vraag beantwoorden; want in die wijsheid zal niemand mij ooit overtreffen. Van *Wat toch — heeft* is lezing en vertaling onzeker. Onze overzetting berust op een tekst waarin een paar verbeteringen zijn aangebracht.

13. Ook Job XXXVII : 19 wordt onverstand met *duisternis* vergeleken.

15. *ook dit,* de buitengewone wijsheid.

16. *alles,* de wijzen en de dwazen met hunne wijsheid en dwaasheid.

18 v. Zie op Ps. XXXIX : 7.

19. *Ook dit is ijdelheid,* het werken voor een opvolger, van wien men niet weet, of hij wijs dan wel dwaas zal zijn.

21. *Ook — kwaad,* het werken voor een ander die er niets aan gedaan heeft.

22 v. Had de mensch zelf nog maar iets aan zijn werk, dat straks aan een ander overgaat! Maar neen, zijne dagen en nachten zijn vol verdriet en onrust.

23. *zelfs des nachts rust zijn hart niet.* Verg. V : 11; VIII : 16.

24—26. Deze slotsom van Prediker schijnt met die van vs. 11 (zie aldaar) in strijd te zijn, doch is het inderdaad niet. IJdelheid toch noemde hij de moeite en de wijsheid waarmede een mensch zich afslooft om allerlei genotmiddelen zich aan te schaffen, waaraan hij zelf ten slotte niets heeft; maar

zich aangenaam make bij zijne moeite. Ook hiervan heb ik gezien dat het
25 uit Gods hand komt; ' want wie kan eten en zich te goed doen buiten
26 hem? ' Immers, den mensch die bij hem in gunst staat geeft hij wijsheid, kennis en vreugde; maar den zondaar geeft hij de taak, te verzamelen en bijeen te garen, om het af te staan aan een die bij God in gunst staat. Ook dit is ijdelheid en najagen van wind.

daarom wil hij het genot zelf niet onbepaald veroordeelen. Wel geeft het de rechte voldoening niet; maar een mensch kan toch niets beters doen dan zorgen, door zijne moeite en wijsheid zich het leven zoo aangenaam en gemakkelijk mogelijk te maken. Die raad is niet in strijd met Gods wil; want God zelf geeft zijn gunsteling *wijsheid, kennis,* en daardoor *vreugde.* Te moeten werken zonderdat men er zelf eenig genot van heeft is eene straf van God over *den zondaar,* wien hij de wijsheid onthoudt zijn leven ook ten eigen bate in te richten. Dezelfde raad wordt gegeven III: 12 v., 22; V: 17; VIII: 15; IX: 7—9; XI: 7.

24. Verg. III: 12; V: 18. — *voor den mensch,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *onder* of *in de menschen*; verg. op III: 12.

25. *buiten hem,* volg. hss., Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *buiten mij.*

HOOFDSTUK III.

Voor alles is een tijd. — Er is een tijd bepaald voor al wat de mensch doet en ondervindt (1—8); wat baat hem dan de moeite die hij zich geeft? (9). Daar hij Gods bedoeling met dat alles niet kan doorgronden, geniete hij — wat God hem ook toestaat — het leven (10—13); God doet altijd hetzelfde, opdat men hem vreeze (14 v.). Heerscht nu het onrecht — terwijl er toch ook voor het oordeel een tijd is — God laat dat begaan, om den mensch te leeren dat hij niet meer dan een dier is (16—18); daar hij ten slotte, ook bij den dood, niets op de dieren vóor heeft, verblijde hij zich in zijne werken, zonder zich te bekommeren om hetgeen na hem zal zijn (19—22).

III: 1 Er is voor alles een dag, een tijd voor elke zaak onder den hemel:
2 een tijd voor baren en een tijd voor sterven,
een tijd voor planten en een tijd voor uitrukken van het geplante,
3 een tijd voor dooden en een tijd voor genezen,
een tijd voor afbreken en een tijd voor bouwen,
4 een tijd voor weenen en een tijd voor lachen,
een tijd voor weeklagen en een tijd voor dansen,
5 een tijd voor steenen wegwerpen en een tijd voor steenen verzamelen,
een tijd voor omhelzen en een tijd voor ver blijven van omhelzing,
6 een tijd voor zoeken en een tijd voor verslingeren,
een tijd voor bewaren en een tijd voor wegwerpen,
7 een tijd voor scheuren en een tijd voor naaien,
een tijd voor zwijgen en een tijd voor spreken,
8 een tijd voor liefhebben en een tijd voor haten,
een tijd voor oorlog en een tijd voor vrede.
9 Wat heeft hij die het doet aan dat waarvoor hij zich moeite geeft?
10 Ik zag de bezigheid die God den menschenkinderen gegeven heeft
11 om er zich mede te kwellen. ' Alles heeft hij gemaakt behoorlijk op zijn tijd; ook heeft hij de eeuwigheid hun in het hart gegeven, maar zonderdat de mensch het werk dat God doet van het begin tot het

1—8. Gelijk in de natuur alle dingen hun onveranderlijken loop hebben (I: 5—8), zoo is ook in het menschenleven alles vastgesteld. De mensch krijgt alles op zijn tijd te doen of te ervaren; waaraan hij niets veranderen kan.

2. *baren, sterven.* Als tegenstelling van „sterven" verwachten wij „geboren worden". Wij vinden echter „baren", omdat de schrijver zooveel mogelijk werkwoorden zoekt die uitdrukken, niet wat een mensch ondergaat, maar wat hij doet.

9. Als al de handelingen en toestanden in vs. 2—8 vermeld over den mensch beschikt zijn, wat baat hem dan zijne inspanning? Hij krijgt toch alles, goed en kwaad, op zijn tijd.

10. Verg. I: 13.

11. God heeft in het menschenleven alles beschikt zooals het behoort; maar de mensch vat niet, waarom het zoo en niet anders is ingericht en hij vandaag lachen, morgen weenen moet. Wel heeft God *de eeuwigheid* hem *in het hart gegeven,* d. i. het vermogen zich boven het tijdelijke te verheffen,

12 einde kan nagaan.′ Ik zag in, dat niets beter voor den mensch is dan
zich te verblijden en het zich aangenaam te maken in zijn leven.′
13 En ook, als iemand eet en drinkt en het goede geniet bij al zijn
14 moeitevollen arbeid, dan is dit eene gave Gods.′ Ik zag in, dat al wat
God doet altijd door hetzelfde blijft; daaraan is niets toe te voegen en
daarvan is niets af te doen. God heeft het zoo gemaakt, opdat men
15 hem vreeze.′ Al wat is was reeds, en al wat zijn zal was reeds; tel-
kens zoekt God hetgeen voorbij is weder op.
16 Voorts zag ik onder de zon naar de plaats des gerichts, daar was de
boosheid! en naar de plaats der gerechtigheid, daar was de boosheid!′
17 Ik zeide bij mij zelven: Den rechtschapene en den booze zal God oor-
deelen; want voor elke zaak komt een tijd, en voor elk werk zal hij
18 dáar zijn.′ Ik zeide bij mij zelven: Het is om de menschenkinderen;
opdat God hen schifte en opdat zij mogen zien dat zij slechts vee zijn;′
19 want het lot van de menschenkinderen en dat van het vee — een en
hetzelfde lot hebben zij: de een sterft evengoed als de ander; zij hebben
allen denzelfden adem, en de mensch heeft niets vóor boven het vee;
20 want alles is ijdelheid.′ Alles gaat naar éene plaats; alles is uit het
21 stof, en alles keert terug naar het stof.′ Wie weet het, of de adem
der menschenkinderen opstijgt naar boven en die van het vee afdaalt
22 naar onder de aarde?′ Zoo heb ik ingezien dat er niets beters is dan
dat de mensch zich verblijde in zijne werken; want dat is zijn deel;
wie toch kan hem zoover brengen dat hij ziet wat na hem zal zijn?

de neiging tot het oneindige, maar hij kent slechts een deel van Gods werk, en het waarom? van hetgeen geschiedt verstaat hij niet.

12. Bij zijne volslagen onkunde aangaande Gods bedoelingen, is het het best voor den mensch het zich in de wereld zoo aangenaam mogelijk te maken; verg. II : 24—26. — *voor den mensch,* volg. verb. t. (verg. op II : 24); Hebr. t. *in* of *onder hen.* — *het zich aangenaam te maken.* Men zou naar de letter ook kunnen vertalen *het goede te doen*; doch dit is niet in overeenstemming met de doorgaande leer van onzen schrijver, en de Hebreeuwsche uitdrukking is waarschijnlijk de letterlijke vertaling van eene Grieksche.

14. *Ik — blijft.* De afwisseling in het menschelijk leven, vs. 2—8, herhaalt zich steeds; ook in de afwisseling is onveranderlijkheid; verg. I : 4—8. — *God — vreeze.* Daar God alles beschikt, gevoelt de mensch zich van hem afhankelijk.

15. Verg. I : 9. — *hetgeen voorbij is,* letterlijk *het weggejaagde,* dat wat door de daarop gevolgde gebeurtenissen verdrongen is.

16. Heeft de schrijver vs. 11 geklaagd dat de mensch van Gods handelwijze met hem het begin en het einde niet vat, hier noemt hij het ergste van die onbegrijpelijkheid van het godsbestuur: de ongerechtigheid heerscht in de wereld.

17. *zal hij dáar zijn,* zeer onzekere vertaling. — Ook het gericht Gods heeft zijn tijd en zal te zijner tijd komen.

18. Al komt eens het gericht, waarom heerscht nu het onrecht? vraagt de schrijver, en hij antwoordt: om den mensch zijne volstrekte afhankelijkheid en nietigheid te doen gevoelen. — *opdat God hen schifte,* zeer onzekere lezing en vertaling. — *dat zij slechts vee zijn.* Verg. Ps. LXXIII : 22. — Aan het slot van dit vers zijn een paar woorden weggelaten.

19—21. De wijze waarop de schrijver hier spreekt over 's menschen voortleven na den dood bewijst dat het geloof hieraan reeds door vele zijner tijdgenooten omhelsd werd. Zonder twijfel hebben dezen daarmede ook het hier besproken raadsel, het uitblijven van het gericht, willen oplossen; verg. inl. op *Job.* Onze schrijver deelt dit geloof niet en verwerpt het als onbewijsbaar. Verg. op VII : 14.

19. In dit vers zijn een paar klinkers veranderd.

20. Zie Gen. III : 19 en verg. VI : 6; Job XXXIV : 14 v.; Ps. CIV : 29; CXLVI : 4.

21. Ook in dit vers zijn een paar klinkers veranderd. Wellicht hebben de Joodsche geleerden die de klinkers bij den tekst plaatsten gewild dat men lezen zou *Wie kent den adem* (of *den geest*) *der menschenkinderen, die opstijgt naar boven, en den adem van het vee, die afdaalt naar onder de aarde?* — Wat de schrijver onwaarschijnlijk vindt is niet dat de adem der menschen naar God gaat — want volg. XII : 7 neemt God bij het sterven den adem des menschen, volg. Ps. CIV : 29 dien van al wat leeft (verg. Job XXXIV : 14) tot zich — maar dat het in het stervensuur met den mensch anders zou gaan dan met het dier. Dit zullen zij die aan 's menschen voortleven geloofden hebben aangenomen.

22. Zie op II : 24—26. — *zijn deel,* het door God hem beschoren geluk; verg. II : 10; V : 17; VI : 12. — *wie — zijn?* Om hetgeen er na zijn dood zal zijn bekommere de mensch zich dus niet; verg. op VII : 14.

HOOFDSTUK IV : 1—16.

Vol leed en teleurstelling is het leven. — Wegens het onrecht in de wereld zijn de nog niet geborenen het gelukkigst te prijzen (1—3). Beter een weinig rust dan veel gezwoeg (4—6). Dwaas is de inspanning van den eenzame; want alleen is de mensch hulpeloos (7—12). Ook koningseer is ijdelheid (13—16).

Dit viertal beschouwingen heeft alleen het denkbeeld in het opschrift uitgedrukt gemeen; overigens hangen zij niet samen.

IV : 1 Wederom zag ik alle verdrukkingen die plaats hebben onder de zon.
Zie, daar vloeien de tranen der verdrukten, en zij hebben geen trooster;
aan den kant hunner verdrukkers is macht, en zij hebben geen helper.'
2 Dies prees ik de dooden, de reeds gestorvenen, gelukkig boven de
3 levenden, de nog in leven zijnden,' en gelukkig boven beiden hem
die nog niet geboren is, die nooit gezien heeft het booze werk dat
plaats heeft onder de zon.
4 En ik zag dat alle moeite en alle beleid bij het werk ijverzucht is
van den een tegen den ander. Ook dit is ijdelheid en najagen van
5 wind.' De dwaas vouwt zijne handen en eet zijn eigen vleesch op.'
6 Beter een handvol rust dan beide vuisten vol moeite en najagen
van wind.
7, 8 En wederom zag ik iets ijdels onder de zon.' Daar staat een mensch
alleen, zonder een tweede, ook heeft hij zoon noch broeder; toch is er
geen einde aan al zijne moeite, en zijne oogen worden van den rijkdom
niet verzadigd. Voor wien geef ik mij dan moeite en doe ik mijne
ziel het goede derven? Ook dit is ijdelheid en eene kwade bezigheid.'
9 Die met hun tweeën zijn zijn er beter aan toe dan hij die alleen is;
10 want zij hebben bij hunne moeite een ruim loon.' Immers, vallen zij,
dan richt de een den ander weder op; maar wee den eenling als hij
11 valt en er geen tweede is om hem op te richten!' Desgelijks, als twee
bij elkander slapen, worden zij warm; maar hoe zal hij die alleen is
12 warm worden?' Voorts, overweldigt iemand een die alleen is, de twee
staan hem, en niet licht wordt een drievoudig snoer vaneengereten.
13 Beter een behoeftig maar wijs jongeling dan een oud maar dwaas
14 koning, die er niet meer van weten wil zich te laten raden.' Want
gene komt uit de gevangenis om koning te worden; hoewel hij in het

1. *Wederom.* De schrijver komt terug op het III : 16 reeds vermelde. — *helper,* volg. Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *trooster.* — Wellicht zweefde hem Job XXIV : 2—12 voor den geest.

2. Verg. VII : 1. — *prees ik ... gelukkig,* letterlijk *roemde ik*; verg. op Ps. LXIII : 4.

4. *ijverzucht is,* uit ijverzucht voorkomt. Al het werken en streven der menschen komt voort uit de begeerte elkander de loef af te steken.

5. Dit woord, dat de dwaas door zijne luiheid zijn eigen vleesch opeet, d. i. zich zelf tot armoede en ellende brengt (verg. Spr. VI : 10; XXIV : 33), staat hier, midden in eene waarschuwing tegen zwoegen en sloven, zeer vreemd. Is het van den schrijver zelven, dan heeft hij willen zeggen: al is al dat gezwoeg ijdelheid, daarom prijs ik nog niet de traagheid aan, die tot armoede voert. Maar wellicht is het vers ingelascht door iemand die vreesde dat men in vs. 4 en 6 eene aansporing tot luiheid zou zien.

7—12. De overweging dat het werken en streven van den eenzame ijdel is brengt den schrijver er toe, eenige voorrechten van het gezellig leven op te sommen.

8. *zijne oogen — verzadigd.* Hij kan het niet alles genieten. Verg. V : 9. — *Voor — derven?* Prediker onderstelt dat hij zelf die eenzame is.

9. *een ruim loon,* in de wederzijdsche hulp.

12. *overweldigt iemand,* met weglating van ééne letter; Hebr. t. *overweldigt (een die alleen is) hem.* — *niet — vaneengereten.* Een drietal wordt niet licht overmand.

13—16. Koningseer is ijdelheid. Een dwaze koning beteekent minder dan een wijze arme: deze kan koning worden in de plaats van genen. Maar ook de nieuwe koning, die bij zijne troonsbeklimming door allen wordt toegejuicht, wordt ras vergeten.

13. *oud maar dwaas.* In den regel is wijsheid een kenmerk van ouderdom, Job XV : 10; XXXII : 6 v.

14. *uit de gevangenis,* waarin een arme licht, voor schulden, geraakt. — *in het rijk van den ander,* letterlijk *in zijn rijk.*

15 rijk van den ander als een arme geboren werd.' Ik zag, hoe alle
levenden, allen die onder de zon wandelen, het hielden met dien jonge-
16 ling, den opvolger, die in zijne plaats zou optreden;' eindeloos was
die gansche volksmenigte aan welker spits hij ging. Toch zal zich het
nageslacht niet in hem verblijden. Want ook dit is ijdelheid en najagen
van wind.

15. *den opvolger*, letterlijk *den tweede*. Bedoeld is dezelfde jongeling als die van vs. 13, die uit de gevangenis koning was geworden. — *in zijne plaats*, in de plaats van den ouden koning.

HOOFDSTUK IV : 17—V : 8.

Over God en de overheid. — Men ga naar het godshuis liever om te hooren dan om te offeren (IV : 17). Men zij spaarzaam in het doen van geloften; want men moet ze betalen, en wie zich hieraan onttrekt zal het zich beklagen (V : 1—6). Een land heeft veel van zijne bestuurders te lijden; toch is het koningschap een zegen (7 v.).

Des schrijvers denkbeelden over godsdienst die wij hier leeren kennen zijn zeer gebrekkig; vrees voor straf toch moet den mensch van zonde weerhouden; maar tevens getuigen zij van ernst: Gods wil doen is beter dan offeren, en de handelwijze van hen die zich van de betaling eener eens gedane gelofte trachten te ontslaan is streng af te keuren.

IV : 17 Geef acht op uwen voet wanneer gij naar het huis Gods gaat. Daar
komen om te hooren is beter dan het offers brengen der dwazen; want
zij weten geen goed te doen.
V : 1 Wees niet te ras met uw mond, en uw hart haaste zich niet om voor
God een woord uit te spreken; want God is in den hemel, en gíj zijt
2 op aarde; daarom moeten uwe woorden weinige zijn.' Want zooals een
droom met veel drukte, zoo komt de stem van den dwaas met vele
3 woorden.' Doet gij eene gelofte aan God, stel de betaling er van niet
uit; want hij heeft geen welgevallen aan dwazen; betaal wat gij be-
4 looft.' Beter dat gij geen gelofte doet dan dat gij er eene doet en niet
5 betaalt.' Laat niet toe dat uw mond op uw lichaam eene schuld doe
rusten; en zeg niet voor den godsgezant: Het was eene vergissing.
Waarom zou God vergramd worden over uwe woorden en het werk
6 uwer handen verstoren?' Want in veelheid van droomen en van woorden
is veel ijdelheid. Vrees liever God.
7 Indien gij afpersing van den arme en ontduiking van recht en ge-
rechtigheid in het landschap ziet, verwonder u over de zaak niet; want

17. *Geef — gaat.* Zorg dat gij met een ernstig doel naar den tempel gaat. — *Daar — dwazen.* Verg. 1 Sam. XV : 22. De schrijver keurt de offers niet onvoorwaardelijk af (verg. op IX : 2), maar leert dat zij niet baten als men den wil van God niet kent en doet. Godsvrucht kon men leeren in den tempel als men daar kwam *om te hooren* naar gebed en psalmgezang, wellicht ook naar de voorlezing van de wet door de Levieten. — *want zij weten geen goed te doen*, naar gissing; grondt. *zij weten niet kwaad te doen*; wat in het verband volstrekt niet past. Het is ook mogelijk dat dit de tweede helft eener zinsnede is waarvan de eerste helft is weggevallen.

1—6. Verg. Deut. XXIII : 21—23 (Num. XXX : 2). Uit dit voorschrift maakt de schrijver de gevolgtrekking dat het raadzaam is niet ras eene gelofte te doen. — *God — aarde.* God is almachtig, en gij zijt van hem afhankelijk; verg. Ps. CXV : 3.

1. Verg. Spr. XX : 25.

2. Onze schrijver hecht, ook blijkens vs. 6, weinig waarde aan droomen; zie op Gen. XX : 3.

5. *op uw lichaam*, waarin gij moet boeten voor uwe niet vervulde gelofte. — *den godsgezant*, of *den bode*, die u rekenschap vraagt van uw verzuim. Hieronder kan een engel verstaan worden die in Gods naam spreekt en handelt, maar ook een priester (verg. Mal. II : 7), een schriftgeleerde, of een ander die in Gods naam de vervulling der gelofte kon eischen. — *Het was eene vergissing*, dus behoef ik de gelofte niet te houden. Geloften doen, vooral de gelofte van het nazireaat (zie inl. op Num. VI : 1—21), was zoo gewoon, dat het zoeken van uitvluchten dagelijks voorkwam en een ernstig mensch overvloedig gelegenheid had zich daaraan te ergeren. — *het werk uwer handen verstoren*, u straffen door vernietiging van uw werk en verijdeling uwer plannen.

6. In dit vers zijn een paar woorden omgezet.

7 v. In de vertaling van deze verzen is zeer veel onzeker.

7. Verg. III : 16; IV : 1. — *het landschap.* Zie op Ezra II : 1. — *de eene — hen.* De schraapzucht

de eene aanzienlijke loert al meer dan de ander, en andere aanzienlijken
8 loeren weder op hen.' Maar alles bijeengenomen, een zegen voor een
land is dit: voor bebouwd land een koning.

van hoogere en lagere ambtenaren, die zich ten koste der onderdanen en ook van elkander — de hoogere perst den lageren weer geld af — trachten te verrijken, is de oorzaak van alle rechtsverkrachting.

8. Ondanks al wat een volk van zijne regeerders te verduren heeft, is het toch voor een landbouwend volk een zegen als het een koning heeft. Bij den *koning* denkt de schrijver aan dien van Egypte of van Syrië.

HOOFDSTUK V : 9—VI : 12.

Rijkdom en begeeren is ijdelheid. — Van geld wordt een mensch niet verzadigd (V : 9); wordt hij rijk, dan teren anderen op zijn geld (10) en kan hij zelf van zorg niet slapen (11); het bezit van schatten is vaak een ongeluk (12); men kan ze verliezen (13), moet ze eens afstaan (14 v.) en heeft er slechts moeite van (16). Daarom geniete men zoolang men leeft; ook van den overvloed, als God dien schenkt (17—19). IJdelheid zijn rijkdom en eer, als niet de bezitter zelf, maar een ander er van geniet (VI : 1 v.); al heeft iemand tal van kinderen en bereikt daarbij den hoogsten leeftijd, eene misgeboorte is er beter aan toe dan hij (3—6). Daar eens menschen begeerte onverzadelijk is, bepale hij zich bij het tegenwoordig genot (7—9); al wat hem overkomt is van te voren bepaald, en wat hem zal overkomen, weet hij niet (10—12).

V : 9 Wie geld liefheeft wordt van geld niet verzadigd, noch wie den
10 rijkdom liefheeft van inkomsten. Ook dit is ijdelheid.' Klimt de wel-
vaart, dan klimt het aantal van hen die er op teren, en wat heeft de
11 bezitter er van dan dat hij het mag aanzien?' Zoet is de slaap des
arbeiders, hij hebbe weinig of veel te eten; maar de overvloed belet
12 den rijke te slapen.' Er is een pijnlijk kwaad dat ik zag onder de zon:
13 rijkdom door zijn bezitter tot zijn ongeluk bewaard.' Gaat die rijkdom
door een ongeval verloren en heeft hij een zoon verwekt, dan bezit
14 deze niets.' Gelijk hij gekomen is uit den schoot zijner moeder, naakt,
keert hij weder, om te gaan zooals hij is gekomen, en niets dat hij kan
15 mededragen neemt hij voor zijne moeite mede.' Ja, dit is een pijnlijk
kwaad; geheel zooals hij gekomen is, zoo gaat hij heen; wat baat het
16 hem dan dat hij zich moeite geeft voor den wind?' Voorts zijn al zijne
dagen in duisternis en rouw, en veel verdriet, ziekte en gemelijkheid.
17 Zie, wat ik goed, wat ik gepast bevonden heb is dit, dat iemand
ete en drinke en het goede geniete bij al de moeite die hij zich geeft
onder de zon, gedurende al de levensdagen die God hem geeft; want
18 dit is zijn deel.' Geeft God bovendien aan iemand rijkdom en schatten,
en stelt hij hem in staat daarvan te eten en zijn deel te nemen en
19 zich te verblijden bij zijne moeite — dit is eene gave Gods.' Dan
toch denkt iemand niet veel aan zijne levensdagen, daar God hem ver-
hoort door hem blijdschap des harten te geven.

9. *wordt van geld niet verzadigd,* vindt er het rechte geluk niet bij; verg. IV : 8.
10. *die er op teren,* bedienden, arbeiders die de rijke moet houden, en bekenden die er op azen.
11. *de overvloed belet den rijke te slapen.* Verg. op II : 23.
12. *tot zijn ongeluk,* zooals vs. 13—15 nader verklaard wordt.
13. Dit sluit niet in, dat de mensch die zijne schatten wel aan zijn zoon nalaat zich gelukkig zou kunnen noemen; zie II : 18—21.
14. Al gaat zijn rijkdom niet door een ongeluk verloren, bij den dood verliest hij dien stellig. — *Gelijk — moeder.* Verg. Job I : 21.
15. *wat — wind?* Het antwoord wordt met *voor den wind* in de vraag zelve gegeven.
16. Verg. II : 23. — *en rouw,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *hij verteert* (*al zijne dagen in duisternis*). — *ziekte,* volg. de oude vertt.; Hebr. t. *zijne ziekte.*
17 v. Zie op II : 24—26.
17. *wat ik goed, wat ik gepast bevonden heb.* Wellicht moeten wij vertalen *wat ik schoon-en-goed bevonden heb*; in welk geval de invloed van de Grieksche taal onmiskenbaar zou zijn.
18. Brengt de overvloed in den regel veel zorgen mede (vs. 10 v.), voor wie dien onbezorgd kan genieten is hij eene bron van vreugde.
19. *denkt — levensdagen,* hoe spoedig zij zullen voorbij zijn; verg. VI : 12. — *daar — geven,* zeer onzekere vertaling.

VI: 1 Er is een kwaad, dat ik gezien heb onder de zon en dat zwaar op
2 den mensch drukt: ′ als God aan iemand schenkt rijkdom, schatten en
eer, zoodat hem niets ontbreekt van al wat hij kan begeeren, doch God
hem niet in staat stelt er van te genieten, maar een vreemde er van
3 geniet. Dit is ijdelheid, dit is een erg lijden. ′ Als iemand honderd kin-
deren verwekte, vele jaren leefde en zijne levensdagen waren talrijk,
doch hij werd niet van het goede verzadigd en hem viel ook geen be-
grafenis te beurt — ik zeg: eene misgeboorte is er beter aan toe dan
4 hij. ′ Want in ijdelheid gekomen, gaat zij in duisternis henen, en met
5 duisternis wordt haar naam bedekt. ′ Ook heeft zij de zon gezien noch
6 gekend. Zij is er beter aan toe dan hij. ′ Ja, al leefde hij tweemaal
duizend jaren en hij genoot het goede niet — gaat niet alles naar
eene en dezelfde plaats?
7 Alle moeite die de mensch zich geeft is voor zijn mond; en toch
8 wordt de begeerte niet gestild. ′ Wat toch heeft de wijze vóor boven
den dwaas? wat de arme boven hem die weet hoe zich voor de leven-
9 den te gedragen? ′ Beter het zien der oogen dan het jagen der begeerte.
Ook dit is ijdelheid en najagen van wind.
10 Hetgeen geschiedt is voorlang met name genoemd, en het is bepaald,
wat een mensch zijn zal; en hij kan niet in het gericht treden met
11 Hem die zijn meerdere is. ′ Want al kan men met een vloed van
12 woorden veel ijdelheid uitkramen, wat baat dit den mensch? ′ Wie toch
weet, wat voor den mensch goed is in het leven, den ganschen duur
van zijn ijdel leven, dat hij als eene schaduw doorbrengt? Immers,
wie deelt den mensch mede, wat na hem zijn zal onder de zon?

1. *dat zwaar op den mensch drukt.* Verg. VIII: 6.
2. *een vreemde*, erfgenaam (II: 18—21), bediende (V: 10), of wie ook.
3. *Als — verwekte.* Een talrijk kroost gold als een groote zegen; zie op Jer. XV: 9. — *hem — beurt.* Bedoeld is: geen eervolle begrafenis. Verg. op Deut. XXVIII: 26. — *eene — hij.* Verg. Job III: 16.
4. *in ijdelheid,* als een levenloos ding, een niets. — *in duisternis,* heimelijk. — *haar naam,* die welken het kind, zoo het voldragen geboren was, zou gedragen hebben.
6. *gaat — plaats?* Verg. III: 20.
7—9. Daar de begeerte om te genieten, die den mensch tot den arbeid aanspoort, bij allen, wijzen en dwazen, even onverzadelijk is, begeere de mensch niet, maar geniete hij van hetgeen hij ziet en heeft.
7. *Alle — mond.* De schrijver onderstelt bij den mensch geen hooger drang tot werken en zwoegen dan het verlangen naar zinnelijk levensgenot.
8. *toch.* Het in vs. 7 gezegde geldt van allen zonder onderscheid. — Het tweede *boven* is volgens gissing ingevoegd. — *hem — gedragen,* den welopgevoede en beschaafde, in tegenstelling van den *arme,* hier: den onbeschaafde.
9. *Beter — begeerte.* Beter, zich te bepalen bij wat men ziet dan zich te laten drijven door de begeerte. — *dit,* het begeeren.
10—12. Deze verzen leeren, waarom men zich niet door de begeerte moet laten leiden, maar zich bepalen tot het genieten van het heden. Vooreerst is 's menschen lot van te voren bepaald (verg. op III: 1—8) en is daaraan dus niets te veranderen. En dan kan een mensch, daar de toekomst hem onbekend is, onmogelijk weten waarnaar hij streven moet.
10. *met name genoemd,* vastgesteld hoe het heeten, d. i. hoe het zijn, zal. — *bepaald,* letterlijk *geweten,* nl. door God. — *hij — is.* Tevergeefs zou een mensch trachten God tot verantwoording te roepen; zooals b. v. Job deed, Job VII; X; XIII, XIV; XVI.
11. Verg. X: 14. — Redeneeringen en vertoogen over Gods handelwijze met den mensch — zooals b. v. Job en zijne vrienden ten beste gaven — zijn ijdel.
12. Wist de mensch wat hem te wachten staat in dit leven (*onder de zon*), dan wist hij ook, wat goed voor hem is en wat hij dus zoeken moet. Daar hij dit niet weet, bepale hij zich tot het tegenwoordige; verg. X: 14. — *dat hij als eene schaduw doorbrengt.* Zie op Job VIII: 9.

HOOFDSTUK VII.

Lessen van levenswijsheid. — In tegenstellingen leert Prediker, wat voor een mensch wenschelijk is: de sterfdag, de droefheid, de berisping van wijzen (1—7). Men wachte zich voor hoogmoed en verheffe het verleden niet boven het tegenwoordige (8—10). Wijsheid heeft grooter waarde dan geld; zij leert een mensch zich te schikken in het onveranderlijke (11—14). Voor overdrijving der braafheid

moet men zich evenzeer wachten als voor te groote slechtheid (15—18). De wetenschap dat niemand zonder zonde is leere den mensch, niet te letten op het kwaad dat men van hem zegt (19—22). De wijsheid waarmede Prediker zich heeft leeren tevreden stellen is die welke wijsheid en dwaasheid leert onderscheiden (23—25); het allerergste kwaad is de vrouw (26—28); de menschen, hoewel door God goed geschapen, hebben zelven de zonde in de wereld gebracht (29).

VII : 1 Zooals een goede naam beter is dan kostelijke olie, is de sterfdag
2 beter dan de geboortedag.′ Beter te gaan naar een klaaghuis dan naar
een waar een gastmaal is aangericht; nademaal dat het einde van
3 ieder mensch is en de levende het ter harte kan nemen.′ Beter ver-
driet dan lachen; want bij een droevig gelaat vaart het hart wel.′
4 Het hart der wijzen is in een klaaghuis, dat der dwazen in een
5 huis van vreugde.′ Beter de berisping eens wijzen te hooren dan dat
6 iemand hoort het gezang van dwazen;′ want gelijk het geknetter van
doornen onder een pot, zoo is het lachen van den dwaas. Ook dit is
7 ijdelheid.′ Want afpersing berooft een wijze van zijn verstand, en een
8 geschenk bederft het hart.′ Beter de afloop eener zaak dan haar aan-
9 vang; beter een lankmoedige dan een hoogmoedige.′ Wees niet dadelijk
in uw geest geërgerd; want ergernis huist in den boezem van dwazen.′
10 Zeg niet: Hoe komt het dat de vroegere tijd beter was dan de tegen-
woordige? want die vraag van u zou niet voortkomen uit wijsheid.
11 Wijsheid is evengoed als een erfdeel en een voorrecht voor hen die
12 de zon zien;′ want schaduw geeft de wijsheid en schaduw het geld;
maar kennis heeft dit vóór: de wijsheid houdt hem die haar bezit in
13 het leven.′ Beschouw het werk Gods; wie toch kan recht maken wat
14 hij krom heeft gemaakt?′ Ten dage als het u goed gaat wees goeds-
moeds, en ten dage als het u slecht gaat — wel, God heeft evengoed
den eenen dag als den anderen gemaakt, omdat de mensch later niets
vinden zal.

1. *een — olie*, waarschijnlijk een spreekwoord; in het Hebreeuwsch heeft *naam* klankovereenkomst met *olie*. Verg. Hoogl. I : 3. — *de sterfdag beter dan de geboortedag*. Verg. IV : 2 v.; Job III : 20—23.

2. *een waar een gastmaal is aangericht*, letterlijk een maaltijdhuis. — *dat*, het klaaghuis, of liever de dood. — *de levende — nemen*. Hij wordt er door gedachtig aan de waarheid dat hij zelf ook zal sterven, en leert zoo de ijdelheid van het leven inzien.

3. Verg. II : 2. — *bij — wel*. Met deze beschouwing schijnt Prediker in strijd te komen met de levensopvatting die hij elders huldigt, als hij den mensch aanraadt het leven te genieten. Toch is dit inderdaad zoo niet. Beide vloeien voort uit de overtuiging van de ijdelheid van al het streven en begeeren des menschen; krachtens die overtuiging verheerlijkt de schrijver eensdeels de droefheid, omdat zij hooggespannen verwachtingen, die op teleurstelling uitloopen, tegengaat, en prijst hij anderdeels het genieten van het tegenwoordige aan, als het beste middel om het ijdele leven zoo dragelijk mogelijk te maken.

6. Een doornenvuur (verg. Ps. LVIII : 10; CXVIII : 12) maakt veel geruisch, maar is spoedig uitgebrand; zoo is de vroolijkheid van een dwaas luidruchtig, maar beteekent niets. In het Hebreeuwsch hebben *doornen* en *pot* onderling en tevens met *gezang* (vs. 5) klankovereenkomst.

7. De zaak waarvan hier reden gegeven wordt zoeken wij in hetgeen onmiddellijk voorafgaat tevergeefs; waarschijnlijk is hiervóór een zin weggevallen die, evenals vs. 3, 5, 8, met *Beter* begon.

8. *Beter — aanvang*, omdat men bij den aanvang niet weet, of men hetgeen men onderneemt wel volbrengen zal. Iets najagen is op zich zelf reeds een kwaad. — *beter een lankmoedige*, d. i. een die, wetende dat hij de uitkomst niet in zijne hand heeft, ze geduldig afwacht, *dan een hoogmoedige*, die zich verbeeldt over de toekomst te kunnen beschikken.

9 v. De wijze ergert zich niet over het tegenwoordige; want hij weet dat het nooit beter is geweest of zijn zal; verg. I : 9 v.

11. *Wijsheid*. Hier is niet de beschouwende en de kunstvaardige, maar de praktische wijsheid bedoeld (verg. inl. op I : 12—18), de levenswijsheid, die den mensch leert kiezen wat voor hem het nuttigst in het leven is. — *hen die de zon zien*, de levenden.

12. *schaduw geeft — geld*. Beide beschermen den mensch tegen onheil. — *houdt — leven*, doordat zij hem bewaart voor veel dat hem ongelukkig zou maken, en voorts eene kalme stemming bij hem aankweekt, die hem o. a. leert (vs. 13 v.) zich in goed en kwaad te schikken; verg. op vs. 9 v.

13. *wie — gemaakt*? Verg. I : 15. Wat God gemaakt heeft is niet te veranderen; verg. VI : 10.

14. *omdat — zal*. De bedoeling schijnt te zijn: omdat hij *later*, letterlijk *na hem*, d. i. na zijn dood, goed noch kwaad meer ondervinden zal en hij toch alles eens hebben moet. Ook hier blijkt dus dat de schrijver het geloof in een volgend leven kent, al omhelst hij het niet; verg. op III : 19—21.

15 Allerlei heb ik gezien in mijn ijdel leven: er zijn braven die met al
hunne braafheid omkomen en slechten die met al hunne slechtheid
16 lang leven.' Wees niet al te braaf en niet overdreven wijs; waartoe
17 zoudt gij u ongelukkig maken?' Wees niet al te slecht en wees geen
18 dwaas; waartoe zoudt gij vóor uw tijd sterven?' Het is goed dat gij
aan het een vasthoudt en ook van het ander uwe hand niet aftrekt;
de godvreezende toch ontkomt aan dat alles.
19 De wijsheid verleent den wijze meer macht dan tien heerschers die
20 in de stad zijn.' Immers, er is geen mensch op aarde zoo braaf dat hij
21 goed doet zonder ooit te zondigen.' Let ook niet op alle woorden die
22 men spreekt; opdat gij niet hoort dat uw knecht u vervloekt;' want
gij zijt u bewust ook zelf meermalen anderen vervloekt te hebben.
23 Al die proeven heb ik met de wijsheid genomen. Ik dacht: Laat ik
24 wijsheid verwerven! Maar zij bleef verre van mij.' Ver weg is al wat
25 is, en diep, diep; wie kan het vinden?' Toen wendde ik mij af en
was ik er op uit om te weten te komen en uit te vorschen, en om
wijsheid en verstandig overleg te zoeken, en zoo de slechtheid als
26 dwaasheid en de zotternij als onverstand te leeren kennen.' En ik vond
iets bitterder dan de dood: de vrouw, zelve een strik, haar hart een
net, hare armen ketenen. Wie bij God in gunst staat ontkomt haar,
27 maar de zondaar wordt door haar gevangen.' Zie, zoo heb ik het ge-
vonden, zegt de Prediker, het een bij het ander nemend, om een eind-
28 oordeel op te maken.' Wat ik voorts vurig gezocht maar niet gevonden
heb: op duizend heb ik éen man gevonden, maar eene vrouw heb ik
29 onder zoovelen niet gevonden.' Alleenlijk, zie, dit heb ik gevonden,
dat God den mensch goed gemaakt heeft, maar dat zij vele bedenk-
selen hebben gezocht.

15—18. De waarneming van den voorspoed van goddeloozen en van den tegenspoed van vromen, die Job een vertwijfelend: waarom? op de lippen legde (Job XXI: 7—34; XXIV: 1—12), brengt onzen wijze tot het besluit dat men ook de braafheid niet overdrijven moet; de godsvrucht houdt den middenweg. Elders (VIII: 14 v.) brengt die ervaring hem tot de raadgeving het leven te genieten.

16. *u ongelukkig maken*, daar al te groote braafheid, zooals eerlijkheid, waarheidsliefde en ijver, en evenzoo het tobben over de raadselen des levens, slechts schade aanbrengt en eene onaangename stemming veroorzaakt.

17. *waartoe — sterven?* Wat licht het lot van een groot zondaar is. — *vóor uw tijd.* Verg. Ps. LV: 24.

18. *ontkomt aan dat alles*, aan het gevaar dat den al te wijze en aan dat hetwelk den dwaas boven het hoofd hangt.

19—22. De ware wijsheid (zie op vs. 11), die sterk maakt, leert den mensch noch aan zich zelven noch aan anderen te hooge eischen te stellen; niemand is zonder zonde.

19. Verg. Spr. XXIV: 5—7.

21. *alle woorden die men spreekt*, de aanmerkingen die men op u maakt.

23—25. Daar Prediker, ondanks alle inspanning, van het leven en de natuur niets begreep, ging hij zich tevreden stellen met na te gaan, welke klippen hij vooral vermijden moest om niet ongelukkig te worden. De wijsheid, niet in staat godsbestuur en levensdoel te verklaren, kan nuttige wenken geven voor het praktische leven.

23. *Al die proeven*, in het voorgaande vermeld.

26. De vrouw is de verleidster tot alle slechtheid en zotternij. Wat de spreukdichter van de vreemde vrouw zegt (Spr. V: 4; VII: 10—23; XXII: 14) past onze schrijver op de vrouwen in het algemeen toe; doch zie IX: 9. — *Wie — gevangen.* Verg. op II: 24—26.

27. *zoo.* Prediker doelt op zijn oordeel over de vrouw. — *zegt de Prediker*, volgens andere woordafdeeling.

28. *éen man*, een die dien naam waard is, een braaf en wijs man; eene brave vrouw vond hij op de duizend niet.

29. *dat God — heeft.* Verg. Gen. I: 26 v. — *dat zij — gezocht.* De zonde is dus niet uit God, maar uit de menschen; waarschijnlijk denkt de schrijver aan het paradijsverhaal (Gen. II: 4*b*—III: 24), en bepaaldelijk, in verband met hetgeen voorafgaat, aan de rol die de vrouw daarin speelt.

HOOFDSTUK VIII: 1—IX: 10.

Goeden en boozen treft hetzelfde lot; daarom geniete men het leven. — Wijsheid is eene oorzaak van vreugde (1). Men zij den koning onderdanig; want hij heeft de macht (2—4); wie ongehoorzaam

is loopt groot gevaar (5—8), vooral in een tijd waarin de eene mensch over den ander heerscht (9). Dikwerf blijft het gericht, dat over braven en boozen moet komen, uit; waardoor de menschen tot kwaad doen verleid worden (10—13); daarom geniete men het goede des levens (14 v.). Gods werk onder de zon is onbegrijpelijk (16 v.): braven en slechten wacht hetzelfde lot, dat voor beiden uitloopt op den dood, waarmede alles uit is (IX : 1—6); derhalve geniete de mensch en verschaffe hij zich wat hij verkrijgen kan (7—10).

VIII : 1 Wie is aan den wijze gelijk, en wie kent de verklaring der dingen
als hij? Eens menschen wijsheid verheldert zijn gelaat en neemt de
barschheid van zijn aangezicht weg.
2 Neem het bevel des konings in acht, ook om den bij God gezworen
3 eed.' Ga niet in overijling van hem weg; laat u niet in met eene
4 slechte zaak; want hij doet al wat hij wil,' daar 's konings woord
5 oppermachtig is; wie toch zou tot hem zeggen: Wat doet gij?' Wie
het gebod in acht neemt weet van geen slechte zaak, en eens wijzen
6 hart weet van tijd en gericht.' Want voor elke zaak is tijd en gericht.
7 Het kwaad toch dat de mensch doet drukt zwaar op hem;' hij weet
immers niet, wat het zijn zal; want hoe het zijn zal, wie zal het hem
8 mededeelen?' Evenmin als een mensch macht heeft over den wind,
om hem tegen te houden, of macht heeft over den dag des doods,
evenmin als er vrijstelling is in oorlogstijd, evenmin zal de boosheid hem
9 die haar bedrijft doen ontkomen.' Dit alles heb ik gezien, terwijl ik
acht gaf op al wat geschiedt onder de zon, in een tijd waarin de eene
mensch over den ander, tot diens ongeluk, heerschappij voert.
10 Desgelijks heb ik gezien dat boozen begraven werden en de rust
ingingen, terwijl uit de heilige plaats wegtrokken en in de stad vergeten werden zulken die zich goed hadden gedragen. Ook dit is ijdel-

1. *wie — dingen?* wie kan de omstandigheden beoordeelen, om te weten hoe men zich daarin gedragen moet? — *als hij*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *Eens — weg.* De wijsheid leert een mensch zich zoo te gedragen dat hij nooit een somber gelaat behoeft te vertoonen en steeds blijmoedig is. — *neemt — weg*, letterlijk *de barschheid van zijn aangezicht wordt weggenomen.*

2. In Hebr. t. gaat hieraan vooraf *Ik*, dat volg. Gr. en Syr. vertt. is weggelaten. — *des konings.* In den tijd des schrijvers waren de Joden dus aan een koning onderworpen, waarschijnlijk aan dien van Egypte, anders aan dien van Syrië. — *den bij God gezworen eed.* De heiligheid van een eed aan een vreemden vorst gezworen wordt ook geleerd 2 Kron. XXXVI : 13; Ezech. XVII : 13—18. Dat echter de vrome Joden zich niet in elk geval door zulk een eed gebonden gevoelden hebben zij in den vrijheidsoorlog getoond.

3 v. De vrees voor 's konings macht weerhoude u van kwaaddoen.

3. *Ga — weg.* Zeg hem niet in overijling de gehoorzaamheid op; verg. X : 4.

4. Verg. Dan. IV : 35.

5—8. Terwijl hij die gehoorzaam is niets van booze stukken wil weten, weet de wijze dat, gelijk voor alles, zoo ook voor het gericht een tijd is bepaald; verg. III : 1—8, 17. Al weet niemand hoe en wanneer het komt, al is het dus mogelijk dat de zondaar het niet beleeft, het komt, onafwendbaar, op den daarvoor bepaalden tijd, en wee dan den schuldige!

6. *Het — hem.* Verg. VI : 1. De schrijver denkt hierbij niet aan gewetenswroeging, maar bedoelt dat de zondaar voortdurend in angst moet leven. Niemand kan hem immers verzekeren dat het gericht bij zijn leven niet komen zal (vs. 7).

8. De schrijver wil niet zeggen dat de zondaar stellig zijn loon krijgt; wat vs. 14 uitdrukkelijk ontkend wordt; maar dat hij aan het gericht, indien het bepaald is dat dit bij zijn leven zal komen, zich niet zal kunnen onttrekken.

9. *tot diens ongeluk.* Men zou ook kunnen vertalen *tot zijn*, des overheerschers, *ongeluk*; maar de schrijver zal wel bedoeld hebben: tot ongeluk der geregeerden. Levende in een tijd waarin velerlei onderdrukking voorkwam, zag hij, hoe menigeen het verzet daartegen zwaar moest boeten. Vandaar zijne aansporing tot gehoorzaamheid.

10—15. Er is voor het gericht, waarin de brave beloond en de booze gestraft zal worden, wel een tijd bepaald, maar dien tijd kent niemand, en menigeen sterft zonder een gericht te hebben gezien. Men rekene dus wel met het gericht, en zorge dat men er niet voor behoeft te vreezen — wie toch kan zeggen, of het niet voor de deur staat? — maar zoeke tevens, daar het voor menigeen niet komt, zijn heil in levensgenot. Verg. op VII : 15—18.

10. *begraven werden en de rust* (*de rust* duidelijkheidshalve ingevoegd) *ingingen.* De schrijver bedoelt, blijkens de tegenstelling *uit — wegtrokken*, dat zij bij hunne vaderen begraven werden (zie op Gen. XV : 15), een voorrecht dat zij niet hadden verdiend. — *uit — werden.* Een droevig lot voor een Israëliet, voorgoed zijne vaderstad te moeten verlaten en dus niet bij zijne vaderen begraven te

11 heid.′ Daar het vonnis over het werk der slechtheid niet onverwijld
voltrokken wordt, daarom hebben de menschenkinderen er het hart
12 vol van om kwaad te doen;′ nademaal een zondaar honderdmaal kwaad
doet en er toch oud bij wordt — hoewel ik weet dat het den god-
13 vreezenden, hun die voor God vreezen, goed zal gaan,′ en het den
booze niet goed zal gaan, en hij die voor God niet vreest evenmin
14 lang zal leven als eene schaduw.′ Er is iets ijdels dat op aarde geschiedt,
namelijk dat er braven zijn dien het gaat naar het werk der boozen,
en dat er boozen zijn dien het gaat naar het werk der braven. Ik
15 zeide: Ook dit is ijdelheid.′ Dies roemde ik de vreugde, dat er voor
den mensch niets goed onder de zon is dan te eten, te drinken en
vroolijk te zijn; dit blijve hem bij onder zijne moeite, gedurende de
levensdagen die God hem geeft onder de zon.
16 Toen ik er mij op toelegde om wijsheid te leeren kennen en de
bezigheden die op aarde verricht worden in oogenschouw te nemen —
want dag noch nacht krijgt de mensch met zijne oogen slaap te zien —′
17 zag ik dat de mensch niets van het werk Gods, het werk dat onder
de zon geschiedt, kan begrijpen; aangezien de mensch zich moeite geeft
om te zoeken maar toch niet vindt; zelfs al denkt de wijze iets te
IX : 1 weten te komen, hij kan het niet vinden.′ Want aan dit alles schonk
ik mijne aandacht, en dit alles trachtte ik te doorgronden: dat de
braven en wijzen met hunne daden in Gods hand zijn; de mensch weet
2 niet, of hij liefhebben dan wel haten zal; alles ligt vóor hem,′ alles
gelijkelijk voor allen: eenerlei weervaart den brave en den booze, den
reine en den onreine, hem die offert en hem die niet offert; het gaat
den goede evenzoo als den zondaar, hem die zweert evenzoo als hem
3 die den eed vreest.′ Dit is een kwaad bij al wat geschiedt onder de
zon, dat eenerlei lot allen treft, en ook het hart der menschenkinderen
vol boosheid is, en dat onverstand in hun hart woont gedurende hun
4 leven — en daarna gaat het naar de dooden.′ Want zoolang iemand
tot alle levenden behoort, is er uitzicht. Een levende hond toch is er

worden. Dit laatste was volg. 2 Kron. XXI : 20; XXIV : 25; XXVIII : 27 het lot der goddeloozen. Daar de schrijver alleen van *de heilige plaats*, d. i. Jeruzalem, spreekt — men kan ook vertalen *de plaats des Heiligen*, wat op hetzelfde neerkomt — toont hij hier vrij duidelijk dat hij daar woonde.

11. Verg. IX : 3; zie aldaar.

13. *als eene schaduw.* Verg. op Job VIII : 9.

15. *roemde.* Verg. op Ps. LXIII : 4.

16. *dag — zien.* Verg. II : 23.

17. *het werk Gods, het werk dat onder de zon geschiedt,* het Godsbestuur, bepaaldelijk Gods handelwijze met de braven en de boozen.

1. *dit alles,* wat nu volgt. — *dat — zijn.* Der menschen lot en welke de vrucht hunner daden is hangt niet van henzelven, van hun goed of slecht gedrag, maar van God af. — *alles ligt vóor hem* (letterlijk *hen*), het een kan evengoed als het ander hem treffen.

2. *alles — allen,* letterlijk *alles zooals voor allen.* — *eenerlei.* De schrijver bedoelt natuurlijk niet dat allen hetzelfde lot treft, maar dat allen, braven en boozen, evenveel kans hebben op geluk en ongeluk. — Na *booze* heeft Hebr. t. nog *den goede*; Gr. vert. *den goede en den slechte.* — *hem die offert.* Offers brengen is dus volgens den schrijver iets goeds. — *die den eed vreest.* Daar in deze tegenstellingen steeds de goede eigenschap eerst genoemd wordt, moet dit iets slechts zijn. Bedoeld is dan: die geen beloften aan God doet en dus ook geen gelofteoffers brengt. Indien wij mogen aannemen dat hier de slechte eigenschap het eerst genoemd wordt, dan is het: hij die lichtvaardig zweert en hij die huiverig is een eed te doen.

3. *en dat — leven,* omdat zij zien dat goeden en boozen hetzelfde lot treft; verg. VIII : 11. — *en daarna — dooden,* waarmede de kans dat de zondaar gestraft zal worden voorgoed vervlogen is.

4. *uitzicht,* kans op de openbaring eener goddelijke rechtvaardigheid. Hierna verwachten wij: maar die kans verdwijnt met den dood. Dit zegt de schrijver echter niet, al heeft hij het zeker bedoeld. Maar naar aanleiding van het woord *uitzicht* gaat hij uitweiden over hetgeen de levenden vóor hebben boven de dooden, om daaruit weder den raad af te leiden het leven te genieten. De strijd van deze uitspraak met die van IV : 2 v. is meer schijnbaar dan werkelijk; hetzij hij de levenden boven de dooden, of omgekeerd, de dooden boven de levenden gelukkig prijst, hij wil niet anders zeggen dan dat de mensch een ijdel bestaan heeft. — *een levende — leeuw.* De schrijver stelt het verachtste (verg.

5 beter aan toe dan een doode leeuw; ' de levenden immers weten dat
zij sterven moeten, maar de dooden weten niets en hebben geen loon
6 meer, daar de heugenis van hen verloren gaat. ' Hun liefhebben, hun
haten, hun ijveren is reeds lang verdwenen, en zij hebben geen deel
7 meer, voor eeuwig, aan alles wat geschiedt onder de zon. ' Welaan,
eet met vreugde uw brood en drink welgemoed uw wijn; want
8 voorlang heeft het Gode behaagd dat gij dit doen zoudt. ' Laten te
allen tijde uwe kleederen wit zijn, en laat de olie op uw hoofd niet
9 ontbreken. ' Geniet het leven met de vrouw die gij liefhebt, al de
dagen van uw ijdel leven, die hij u geeft onder de zon, al uwe ijdele
dagen; want dit is uw deel onder de levenden, bij de moeite die gij
10 u geeft onder de zon. ' Al wat gij in staat zijt door uwe kracht te
doen, doe dat; want er is geen werk, geen overlegging, geen kennis,
geen wijsheid in het doodenrijk, waarheen gij gaat.

1 Sam. XXIV : 15; 2 Sam. IX : 8; XVI : 9 en zie op 1 Kon. XIV : 11) en het fierste dier tegenover elkander, om goed te doen uitkomen hoeveel het leven bij den dood vóor heeft.

5. Wel zullen de levenden ook sterven, maar zij weten ten minste dat zij sterven zullen; doch de dooden weten niet dat zij geleefd hebben en gestorven zijn, en weldra zijn zij vergeten. Dit althans hebben de levenden bij de dooden voor. — *loon*, voor al hunne moeite.

7—9. Zie op II : 24—26.

7. *voorlang — zoudt.* Dit is het levensgenot dat God u heeft toegedacht; verg. II : 24; III : 13. — *uw wijn.* Uw maal zij dus een feestmaal.

8. *Laten — zijn.* Witte kleederen zijn feestkleederen. — *laat — ontbreken.* Zie op Ruth III : 3.

9. *Geniet — liefhebt.* Verg. Spr. V : 18 v. Niettegenstaande het harde oordeel VII : 26—28 over de vrouw uitgesproken, erkent de schrijver dat de man haar voor zijn levensgenot noodig heeft; verg. II : 8.

10. *Al — doen*, al wat gij door de u geschonken gaven tot veraangenaming van uw leven kunt tot stand brengen.

HOOFDSTUK IX : 11—X : 3.

Wijsheid vaak door zotternij te schande gemaakt. — Ook de wijze bepaalt niet zelf zijn lot, maar wordt door de omstandigheden beheerscht (IX : 11 v.). Een arme wijze redde eene stad, maar bleef in minachting (13—16). Wijsheid kan veel, maar een weinig dwaasheid kan haar werk bederven (17—X : 1). Een dwaas toont zich een dwaas, altijd en overal (2 v.).

IX : 11 Wederom zag ik onder de zon dat de vluggen den loop noch de
helden den strijd in hunne hand hebben, en evenmin de wijzen het
brood, de scherpzinnigen den rijkdom en de verstandigen de gunst,
12 maar zij zijn allen van tijd en omstandigheden afhankelijk. ' Zelfs kent
de mensch zijn eigen tijd niet, evenmin als de visschen die in een
noodlottig net en de vogels die in een strik gevangen worden; evenals
zij, worden de menschenkinderen verstrikt ten tijde van het ongeluk,
wanneer dit hen plotseling overvalt.
13 Ook heb ik deze proeve van wijsheid gezien onder de zon, en zij
14 was in mijn oog zeer groot. ' Er was eene kleine stad met weinig
mannen daarin, en een groot koning trok tegen haar op, omsingelde
15 haar en richtte groote belegeringswerktuigen tegen haar op. ' Nu be-
vond zich in die stad een arme wijze man, en deze redde de stad door
16 zijne wijsheid, doch niemand gedacht dien armen man. ' Toen dacht

11 v. Wijsheid moest eigenlijk rijkdom en eer opleveren; doch dit is lang niet altijd het geval. De menschen zijn van de omstandigheden afhankelijk.

11. Deze waarheid wordt 1 Sam. II : 9; XVII : 47; Ps. XXXIII : 16 v.; Spr. XXI : 31 in een godsdienstig licht geplaatst. Verg. op Richt. VII : 1—8. — *de gunst*, van menschen, dus: eer en invloed.

12. *zijn eigen tijd*, dien van zijn dood.

13—16. In een voorbeeld toont de schrijver aan, hoe der wijsheid haar loon kan ontgaan.

13. *deze proeve van*, letterlijk *dit als*.

15. Omdat de redder der stad arm was, ontging hem de eer waarop hij aanspraak had.

ik: wijsheid is beter dan heldenkracht, maar de wijsheid des armen
wordt niet geteld, en straks hoort men naar zijne woorden niet meer.
17 Woorden van wijzen, rustig aangehoord, zijn meer dan het geroep
18 van een heerscher onder de dwazen.′ Wijsheid is beter dan oorlogstuig;
X : 1 maar één man die eene fout begaat bederft veel goeds.′ Eene doode
vlieg doet de zalf van den specerijbereider stinken en bederven; een
weinig zotternij beteekent meer dan wijsheid en eer.
2 Het hart van den wijze gaat uit naar rechts, dat van den dwaas
3 naar links;′ op welken weg een zot ook wandelt, zijn verstand is zoek,
en hij zegt aan iedereen dat hij een zot is.

16. *straks — meer.* Het eerste en het laatste woord zijn duidelijkheidshalve ingevoegd, omdat het anders den schijn heeft, of men ook in den tijd van nood niet naar den arme geluisterd had; wat de schrijver toch niet zeggen wil.

17. *meer — dwazen,* omdat zijn geroep, hoe luide ook, de dwazen niet tot luisteren dwingt. Hoeveel grooter is de invloed van woorden van wijzen die rustig worden aangehoord.

1. *Eene doode vlieg,* onzekere vertaling. Anderen *Eene vergiftige vlieg.*

2. *rechts, links,* de zijde waar het geluk en die waar het ongeluk ligt; verg. op Gen. XXXV : 18. — Dat de schrijver niet zeggen wil dat de wijze steeds het geluk, de dwaas steeds het ongeluk vindt leert VIII : 10—14.

3. *zegt,* zoo niet in zijne woorden, dan in zijne daden.

HOOFDSTUK X : 4—20.

Wijsheid maakt bedachtzaam. — Verdraag de luimen eens heerschers (4); door wiens schuld vaak de dingen verkeerd gaan (5—7). De wijsheid leert ongelukken voorkomen en spaart moeite uit (8—11). De woorden der wijzen winnen de harten, maar de woordenpraal der dwazen is noodlottig voor hen zelven en anderen (12—15). Ongelukkig het land dat door kinderen en brassers bestuurd wordt (16—19); toch zij men voorzichtig in het uitspreken van zijn oordeel over de aanzienlijken (20).

X : 4 Wanneer des heerschers toorn zich tegen u verheft, geef uw post
5 niet op; want bezadigdheid voorkomt groote feilen.′ Er is een kwaad
dat ik zag onder de zon, eene verkeerdheid die van den machthebber
6 uitgaat:′ de zotheid is op hooge plaatsen gesteld, en grooten en rijken
7 moeten zitten in lagen staat;′ ik zag slaven te paard en vorsten die
te voet gaan als slaven.
8 Wie een kuil graaft kan er in vallen, en wie een gat in een muur
9 maakt, hem kan eene slang bijten;′ wie steenen uitbreekt kan er zich
10 aan bezeeren, en wie hout klooft kan er door in gevaar komen.′ Is het
ijzer stomp geworden en heeft men den voorkant niet gescherpt, dan
moet men de krachten meer inspannen. En dat het goed uitkomt is

4. Onttrek u niet aan 's konings dienst, uwe wellicht zeer eervolle en voordeelige betrekking opgevende, omdat uw meester vertoornd is; daaronder kalm te blijven houdt van overijlde stappen terug. Verg. VIII : 3.

5—7. Met die vermaning tot bezadigdheid jegens de regeerders is niet gezegd dat er op dezen niets valt aan te merken. Integendeel, het is vaak door hunne schuld de verkeerde wereld. Maar wat daaraan te doen?

6 v. Beschrijving van de willekeur van een Oostersch despoot. Verg. Sir. XI : 5 v.

6. De tegenstelling is niet zuiver. De schrijver bedoelt: de vorst verhoogt en vernedert naar willekeur.

7. Verg. Spr. XIX : 10. — *te paard.* Dit is een bewijs voor den jongen oorsprong van het boek; in den ouden tijd zou men gezegd hebben: op een ezel (zie op Richt. IV : 10), of muilezel (1 Kon. I : 33), of wagen (Gen. XLI : 43; 2 Sam. XV : 1; 1 Kon. I : 5); bij de Perzen reed een aanzienlijke in vredestijd te paard (Est. VI : 8). — *te voet,* letterlijk *op den grond.*

8—11. Wijsheid leert de middelen vinden om gevaren te voorkomen.

8. *Wie — vallen.* Zie op Spr. XXVI : 27.

9. *kan er door in gevaar komen,* door het afspringen van splinters, doordat het ijzer van den steel schiet of hij zich in zijn been hakt, of iets dergelijks.

10. Het gemis van wijsheid brengt niet alleen in gevaren, maar is ook oorzaak dat men zich meer moeite moet geven. — *het ijzer,* van de bijl. — *En — danken.* Dit slaat op al de van vs. 8 af genoemde gevallen.

11 aan de wijsheid te danken.' Indien de slang bijt zonder bezworen te
zijn, dan heeft iemand die eene bezweringsformule kent niets vóor.
12 Woorden uit eens wijzen mond zijn liefelijk, maar de lippen van een
13 dwaas storten hem in het verderf;' het begin van de woorden die hij
spreekt is zotternij, en het einde van hetgeen hij spreekt is noodlottig
14 onverstand.' En de zot gebruikt vele woorden; maar de mensch weet
niet, wat er zijn zal; en wat na hem zijn zal, wie zal het hem mede-
15 deelen?' De drukte der dwazen vermoeit hem die den weg naar de
stad niet weet.
16 Wee u, land welks koning een knaap is en welks vorsten in den
17 morgenstond maaltijd houden.' Heil u, land welks koning een edele
is en welks vorsten te rechter tijd maaltijd houden, krachtig maar
18 zonder zich te bedrinken.' Door vadsigheid valt het gebint ineen, en
19 door slapheid der handen wordt het huis lek.' Om zich te vermaken
richt men maaltijden aan, en de wijn maakt de levenden vroolijk, en
20 het geld verantwoordt alles.' Vloek zelfs in uwe gedachten den koning
niet, noch in uw slaapvertrek den rijke; want de vogelen des hemels
mochten het geluid eens overbrengen en de gevleugelden een woord
openbaren.

11. Komt een bezweerder met zijne bezwering eerst aan als de slang reeds gebeten heeft, dan is hij onnut. De wijze zal bijtijds voorzorgen nemen. Over het bezweren zie op Deut. XVIII : 10 v. en op Ps. LVIII : 5 v.

13. Al wat de zot zegt is onzin; verg. vs. 2.

14. De breedsprakigheid van den dwaas is te zotter omdat hij ook spreekt over dingen waarvan de mensch niets kan weten. — *de zot gebruikt vele woorden.* Verg. V : 2. — *de mensch — mededeelen?* Verg. VI : 12; VIII : 7; XI : 2.

15. Zelfs de eenvoudigste vraag, b. v. naar den weg die naar de stad voert, zal de dwaas beantwoorden met een vermoeienden woordenvloed.

16. *Wee — is.* Verg. Jez. III : 12. — *in den morgenstond maaltijd houden.* Verg. Jez. V : 11.

18. Evenzoo gaat een rijk door de zwelgerij der grooten, die zorgeloosheid kweekt, te gronde. Ook Jez. III : 6; Am. IX : 11 wordt de staat met een gebouw vergeleken.

19. Beschrijving van het leven der zorgelooze grooten.

20. De schrijver bedoelt natuurlijk aanmerkingen op bepaalde personen; algemeene oordeelvellingen over hetgeen vorsten en grooten al dan niet past spreekt hij zelf hier en elders, b. v. vs. 5 v., onbewimpeld uit. Een machtige te vloeken is uiterst gevaarlijk; de muren hebben ooren; de vogels brengen het uit. — *in uw slaapvertrek.* Verg. 2 Kon. VI : 12.

HOOFDSTUK XI : 1—8.

Geef en werk zonder wikken en wegen; gij weet niet, wat gij noodig hebt. — Wees mild, opdat gij ten dage des onheils vrienden hebt (1—3). Daar de mensch niet weet hoe God werkt, doe hij, zonder zich om wind en wolken te bekommeren, zijn arbeid 's morgens en 's avonds (4—6); hij brenge zijn korte leven goedsmoeds door (7 v.).

XI : 1 Zend uw brood uit op zee; want in den loop des tijds vindt gij het
2 terug.' Deel mede aan zeven, ja, aan acht; want gij weet niet, welk
3 onheil op aarde zal plaats grijpen.' Als de wolken zich met regen
vullen, gieten zij dien op de aarde uit, en als een boom valt zuidwaarts
of noordwaarts, daar waar hij valt, daar ligt hij.
4 Wie steeds acht geeft op den wind zaait niet, en wie steeds naar

1 v. Men deele mede van het zijne; men kan er in tijd van tegenspoed nut van hebben.

1. *op zee,* letterlijk *op het water.* — Het beeld is ontleend aan den zeehandel: een koopman zendt hetgeen hij bezit over zee; het gaat ver weg, schijnbaar gaat het te loor; maar hij krijgt het mettertijd met winst terug.

2. *aan zeven, ja, aan acht,* aan velen. Desgelijks Micha V : 4. — *want — grijpen,* en hoe gij dan de hulp van anderen zult noodig hebben; maak u dus bijtijds vrienden. Verg. Luc. XVI : 9.

3. Bijtijds te zorgen voor vrienden in den nood is vooral verstandig omdat het onheil dat u wellicht bedreigt onafwendbaar is; het komt zoo zeker als de regen uit de met water gevulde wolken, zoo zeker als een boom komt te liggen op de plaats waarop hij valt.

4—6. Evenals de mensch zich tegen mogelijke onheilen wapenen moet (vs. 1—3), zorge hij dat

5 de wolken ziet oogst niet.' Evenmin als gij weet welken weg de wind
neemt en hoe het gebeente in den schoot eener zwangere ontstaat,
6 evenmin kent gij het werk van God, die alles maakt.' Strooi des mor-
gens uw zaad uit en gun ook tegen den avond uwe hand geen rust;
want gij weet niet wat gelukken zal, het een of het ander; wellicht
7 vallen beide te gader goed uit.' Voorts, zoet is het licht, en aange-
8 naam is het voor de oogen de zon te zien;' want al leeft de mensch
nog zoovele jaren, hij zal in al dien tijd vroolijk zijn en denken dat
de dagen der duisternis talrijk zullen wezen; alles wat komt is ijdel.

hij niet door angstvalligheid en besluiteloosheid zich leed berokkene. Hij kan toch niet weten, hoe God het gezaaide wil laten ontkiemen, door regen of door droogte. Hij doe dus maar op goed geluk af zijn werk.

5. Van het geheimzinnige in de vorming van den mensch in den moederschoot wordt ook Ps. CXXXIX : 13—16 gewaagd.

7 v. De mensch vermijde, door naar de vs. 4—6 gegeven vermaningen te luisteren, alles wat het korte leven somber zou maken.

8. *de dagen der duisternis,* in het doodenrijk. — *alles wat komt,* na den dood.

HOOFDSTUK XI : 9—XII : 8.

Geniet de jeugd, voordat ouderdom en dood komen. — De jongeling geniete, doch zonder te vergeten dat er een gericht is, onbezorgd de vluchtige jeugd (XI : 9 v.); hij gedenke zijn Schepper, voordat de ouderdom komt met zijne gebreken (XII : 1—5*a*) en de mensch naar zijn eeuwig huis gaat (5*b*—7); alles is ijdelheid (8).

XI : 9 Wees vroolijk, jongeling, in uwe jeugd, en zij uw hart welgemoed
in uwe jongelingsdagen! Ga heen waarnaar uw hart uitgaat en uwe
oogen uitzien; maar weet dat God over dit alles u in het gericht zal
10 brengen.' Weer het verdriet van uw hart en houd den onspoed ver
XII : 1 van uw lichaam; want de jeugd en het morgenrood zijn ijdel.' En
gedenk uwen schepper in uwe jongelingsdagen, voordat de onheilsdagen
komen en de jaren naderen waarvan gij zult zeggen: Ik heb er geen
2 lust in —' voordat de zon, het licht, de maan en de sterren verduis-
3 teren en na den regen de wolken terugkeeren;' wanneer de bewakers
van het huis beven en de kloeke lieden krom worden, de maalsters
het werk staken omdat zij weinige geworden zijn, en zij die door de
4 vensters zien verdonkeren,' en de deuren aan de straat gesloten worden,
terwijl het gedruisch van den molen gedempt wordt, de stem van den
5 vogel wegsterft en alle tonen des lieds zwakker worden.' Ook zijn zij
bang voor eene hoogte, verschrikkingen zijn op den weg. De amandel-

9. *zij .... welgemoed,* volg. verb. t. — *weet* — *brengen.* Bij zijn levensgenot wachte de jongeling zich voor uitspattingen (verg. II : 3, 9); waardoor hij zich Gods toorn op den hals zou halen (verg. XII : 14). Ditzelfde is bedoeld met *gedenk uwen schepper,* XII : 1. Al weet hij niet, of het gericht bij zijn leven zal komen (verg. op VIII : 10—15), het is toch zaak er op te rekenen.

10. *den onspoed,* al wat het lichaam onaangenaam aandoet. — *de jeugd en het morgenrood* (anderen *de zwarte haren*) *zijn ijdel,* zijn kort van duur. Men vergalle ze dus niet door zorg en verdriet. Ook de vroomheid (XII : 1) dient om voor leed te vrijwaren.

1. *de onheilsdagen* — *in,* de ouderdom.

2. De ouderdom wordt vergeleken bij een donkeren dag, waarop na den regen de lucht telkens opnieuw met wolken bedekt wordt.

3, 4*a*. Het lichaam van den grijsaard wordt vergeleken met een huis waaruit het leven zoo goed als weggestorven is.

3. Met *de bewakers van het huis* worden bedoeld armen en handen; met *de kloeke lieden* de beenen, Hoogl. V : 15 met zuilen vergeleken; met *de maalsters* de tanden; met *zij die door de vensters zien* de oogen, terwijl *de vensters* de oogleden zijn — *de maalsters* — *zijn.* De enkele nog overgebleven tanden zijn tot niets meer nut.

4. *de deuren aan de straat,* waarschijnlijk de ooren. Anderen vertalen *deurvleugels* en verstaan dit van den mond. — *terwijl* — *worden,* beschrijving der doofheid. — *de stem .... wegsterft,* volgens veranderde woordafdeeling.

5. *Ook* — *weg.* Hier wordt de beeldspraak losgelaten — want met *zij* zijn de grijsaards bedoeld —

boom wordt versmaad, de sprinkhaan sleept zich voort, en de kapper
breekt open. Want de mensch gaat naar zijn eeuwig huis, en de wee-
6 klagers gaan rond op straat.′ Voordat het zilveren koord losgerukt en
de gouden oliehouder stukgeslagen wordt, de emmer bij de bron wordt
7 verbroken en het rad verbrijzeld in den put valt;′ voordat het stof
8 terugkeert tot de aarde, gelijk het geweest is,′ en de geest tot God,
die hem gegeven heeft. O ijdelheid der ijdelheden, zegt de Prediker,
alles is ijdel!

om in de tweede helft van het vers weer te worden opgevat. — *De — open.* Drie beelden van de grijsheid, aan den herfst ontleend: alles wordt minder. Maar de vertaling van meer dan één woord is hoogst onzeker. De *kapper* is eene in Palestina zeer verbreide struik. De bloesems en bessen worden veel als kruiderij gebruikt. Wanneer de bessen overrijp zijn, barsten zij open en strooien de zaadkorrels rond. Dit teeken van uitgebloeid te zijn schijnt hier te zijn bedoeld. — *Want.* Al de opgenoemde teekenen duiden aan dat het einde spoedig aanbreekt. De schrijver gaat over van het beeld tot hetgeen er door afgebeeld is. — *de weeklagers — straat,* bij de begrafenis. Over de *weeklagers* zie op Jer. IX : 17.

6. *Voordat.* Dit hangt nog af van *gedenk — jongelingsdagen* in vs. 1. — De dood wordt voorgesteld onder twee beelden. Het eerste, *het zilveren — wordt,* is dat van de verbrijzeling eener lamp, beeld van het leven; zie op 2 Sam. XXII : 29. De oliehouder (verg. Zach. IV : 3) is opgehangen aan een zilveren ketting, die *losgerukt* (volg. verb. t.; Hebr. t. *verwijderd*) wordt. Het tweede dat van een emmer, die, als het rad waarmede hij opgehaald wordt breekt, in den put valt.

7. Zie op III : 21.

8. Prediker besluit zijne overdenkingen met den uitroep waarmede hij, I : 2, ze inleidde.

HOOFDSTUK XII : 9—14.

Slotwoord. — Prediker was een wijze en een leeraar der wijsheid (9 v.); de woorden der wijzen zijn als prikkelen en ingedreven nagelen (11); men trachte niet al te diep door te dringen (12); ten slotte, men vreeze God, die alle werk in het gericht brengt (13 v.).

XII : 9 Nog dit: Prediker was een wijze; daarbij leerde hij het volk weten-
10 schap; hij wikte, vorschte na en stelde vele spreuken in orde.′ Prediker
streefde er naar, welgevallige woorden te vinden, juiste uitdrukkingen,
11 woorden van waarheid.′ De woorden der wijzen zijn als prikkelen, en
als ingedreven nagelen zijn de tot een bundel vereenigde; zij zijn door
12 een en denzelfden herder gegeven.′ En wat hierboven uitgaat — mijn
zoon, laat u waarschuwen: aan het vele boeken maken komt geen
13 einde, en diep doordenken is vermoeiing des vleesches.′ Het slotwoord
is: Alles is gehoord; vrees God en houd zijne geboden; want dit is

9—14. Hier spreekt niet meer Prediker, maar de schrijver.

9 v. Met deze kenschetsing van Prediker beveelt de schrijver zijn boek aan.

9. *Nog dit,* letterlijk *Overig is, dat.* — *vele spreuken.* Of de schrijver die bedoelt welke in ons boek voorkomen dan wel andere, door Prediker, d. i. Salomo, opgesteld, is niet duidelijk. In het laatste geval heeft hij waarschijnlijk op het boek *Spreuken* het oog.

10. Verg. X : 12. — *juiste uitdrukkingen,* letterlijk (wat) *met juistheid* (is) *opgeschreven.*

11. *als prikkelen,* om aan te sporen tot het goede. — *als ingedreven — vereenigde.* Doen de woorden der wijzen reeds als zij op zich zelf staan veel nut, dit is nog veel meer het geval wanneer zij tot een geheel verbonden zijn, gelijk in ons boek; dan zijn zij als *nagelen,* die, in een voorwerp *ingedreven,* vereenigd groote kracht oefenen. — *zij zijn door een en denzelfden herder gegeven,* door Salomo, hier *herder* genoemd omdat hij de menschen hoedt en leidt. Wellicht wil de schrijver zeggen dat al de in dit boek en in *Spreuken* bijeengebrachte woorden van wijzen van Salomo afkomstig zijn.

12. *hierboven,* boven de woorden der wijzen. De schrijver waarschuwt dus tegen het lezen van andere boeken dan die van Salomo. — *diep doordenken,* dat tot twijfel voert en 's menschen hoofd in de war brengt. Dit is geheel in overeenstemming met des schrijvers vrees voor overdrijving.

13 v. Dat de schrijver met de vermaning *vrees — geboden* (verg. V : 6*b*) en met eene herinnering aan *het gericht* zijn boek besluit, kan bevreemden als men bedenkt dat volgens hem het leven te genieten de hoogste levenswijsheid is. Toch is dit niet onverklaarbaar. Men houde slechts in het oog dat hij ook elders den godsdienst aanprijst als onmisbaar om genot van het leven te hebben, en voorts, dat de mensch door het goede van zijn leven te genieten handelt overeenkomstig Gods wil. De schrijver zegt dus met zijne slotvermaning niet dat de godsdienst het ééne noodige is; maar, als vreesde hij dat zijne raadgevingen verkeerd zouden worden verstaan, meende hij aan het einde van zijn boek er nog eens op te moeten wijzen dat alleen dan het levensgenot voldoening kan schenken, indien men zich houdt binnen de door God gestelde grenzen en het gericht niet uit het oog verliest.

13. *Alles is gehoord.* Het boek is uit; de lezer weet nu genoeg. Anderen verbinden deze woorden

14 aller menschen zaak.' Immers, God zal alle werk brengen in het gericht dat over al wat verborgen is komen zal, hetzij goed of kwaad.

met het voorgaande en vertalen, met verandering van een paar klinkers, *Laten wij het slotwoord van het geheel hooren.* — *dit is aller menschen zaak*, onzekere vertaling. Anderen *dit is 's menschen alles.*
14. Verg. XI: 9. — In den Hebreeuwschen bijbel wordt aan het slot vs. 13 herhaald; opdat het boek niet zou eindigen met het onheilspellende woord *kwaad*, dat ook in Hebr. t. het laatste van het boek is. Zie op Jez. LXVI: 24.

HOOGLIED.

INLEIDING.

Dit boek bevat eene reeks van minnedichten, door den man die er I: 1 boven zette voor een geheel aangezien en aan Salomo toegeschreven.

Aanleiding tot dit laatste had hij in het feit dat herhaaldelijk van Salomo melding wordt gemaakt (I: 5; III: 7, 9, 11; VIII: 11, 12), terwijl men ook elders (I: 4, 12; VII: 5) waar van den koning gesproken wordt vanzelf aan hem denkt, en een goed deel der liederen ons in eene vorstelijke omgeving schijnt te verplaatsen. Toch is juist de manier waarop hier van Salomo gesproken wordt voor iemand die nadenkt het bewijs dat die koning zelf onmogelijk de dichter van deze liederen kan geweest zijn. Ook zijn alle pogingen om ze als deelen van een welsluitend geheel te verklaren mislukt. Welken samenhang de Verzamelaar er in zag, kunnen wij niet nagaan. Het terugkeeren van enkele verzen of uitdrukkingen bewijst volstrekt niet dat wij hier het werk van éen dichter vóor ons hebben; niets toch is meer gewoon dan dat in liederen waarin hetzelfde onderwerp behandeld wordt dezelfde denkbeelden en voorstellingen, vaak in geheel of gedeeltelijk dezelfde woorden gekleed, worden aangetroffen. En het is éen onderwerp dat in deze aaneengeregen liedjes bezongen wordt, namelijk de weerkeerige liefde van een man en eene vrouw, en wel, hoogstwaarschijnlijk, van pas gehuwden; zoodat wij in het *Hooglied* een bundel bruiloftszangen bezitten.

Enkele uitdrukkingen en toespelingen mogen ons, òf omdat de gebruikte woorden elders niet voorkomen, òf omdat de tekst bedorven is, duister blijven, het geheel wordt volkomen opgehelderd door kennisneming van de hedendaagsche huwelijksgebruiken bij het landvolk in het land ten zuiden van Damaskus, gebruiken waarvan wij elders sporen vinden, ook uit den ouden tijd.

Wanneer de bruid in vroolijken optocht naar het huis van den bruidegom geleid en de avond in allerlei pret doorgebracht is — waaronder de zwaarddans der bruid eene voorname plaats bekleedt — begint den volgenden morgen wat heet „de koningsweek". De uit zijn slaapvertrek tredende bruidegom — Ps. XIX: 6 vergelijkt met hem de opgaande zon — wordt door de vrienden als vorst begroet en met zijne jonge vrouw op een troon gezet, waarvoor bij de boeren gewoonlijk de dorschslede wordt toebereid (zie op 2 Sam. XXIV: 22). Hij praalt als overwinnaar van eene onneembare vesting, en men gaat vóor het, op den troon gezeten, paar dansen, zingen, eten en drinken. In de zangen wordt van de beeldspraak waarbij bruidegom en bruid vorst en vorstin heeten druk gebruik gemaakt: hij is koning, zij koningin; en al worden de liederen door de armsten der armen aangeheven, alles schittert er in van goud en zilver, geurt van balsem en specerijen. Ook heet zij er de schoonste der vrouwen, hij de kloekste aller mannen. Men bezingt, natuurlijk, niet alleen het liefdegenot dat de jonggehuwden smaken, maar ook de liefde van een jongeling voor zijn meisje en omgekeerd. Soms spreekt men van bruidegom en bruid in den derden persoon, soms laat men hen zelven spreken; wat te beter voegt, daar vaak de jonggehuwden zich niet vergenoegen met de, wel eervolle maar wat al te lijdelijke, rol zich te laten bewierooken, en dus, vooral als zij goed zingen en dansen kunnen, zich onder de gasten mengen. Dit duurt zoo zeven dagen, na welker afloop — onder onbeschaafde lieden op zeer ruwe manier — aan de vertooning een eind gemaakt, en den bruidegom beduid wordt dat hij niets meer dan een veel

geplaagde en aan de aardkluit gebonden boer is. Maar eene week lang is hij in de verbeelding rijk geweest, heeft hij gestraald in het purper, terwijl zijne handen dropen van mirre.

Om verder de liedjes die in *Hooglied* vereenigd zijn te verstaan en te waardeeren, merken wij op dat zij klaarblijkelijk in Israëlietische kringen tehuis behooren. Immers, al zijn ze uit den aard der zaak algemeen menschelijk van inhoud, vele der gebruikte uitdrukkingen zijn aan Israëls geschiedenis ontleend. De koning heet Salomo: was hij niet de rijke bij uitnemendheid? de bruid heet de Sjulamietische, naar Abisjag, die 1 Kon. I: 3 v. als bijzonder schoon wordt geprezen (zie op VI: 13); hare schoonheid wordt vergeleken met die van Israëlietische koningsteden, Jeruzalem of Tirsa (VI: 4); de vriendinnen zijn „dochters van Jeruzalem" (I: 5; II: 7; III: 5; V: 8, 16; VIII: 4). Dat de dichters en zangers vereerders van Jahwe zijn blijkt vooral uit VIII: 6 v., waar de hartstochtelijke, zinnelijke liefde eene vlam van Jahwe heet; daarenboven zijn zij goed toegerust met kennis van de gewijde overleveringen van hun volk. De liefde die hier zich uit is wel eene, soms tot dartelheid toe, hartstochtelijke, maar volstrekt geen ongeoorloofde.

Wat het vaderland dezer gedichten aangaat, daar „de dochters van Jeruzalem" tot de eigenaardige spreekwijze er van behooren, is er niets dat ons noopt het in de heilige stad te zoeken en kunnen ze evengoed overal elders in Palestina tehuis behooren. De vermelding van den Hermon en andere deelen van den Antilibanos in IV: 8 doet ons bij voorkeur daarheen het oog richten. Daar de dichters blijkbaar goed in het boek *Koningen* thuis zijn, hebben zij geleefd in een tijd toen dit algemeen bekend was en veel gebruikt werd. Wijst dit ons op den tijd na den val van Jeruzalem, de taal dwingt ons ze vrij lang daarna te plaatsen. Immers, niet alleen komt hier een enkel Perzisch woord voor (zie IV: 13), maar het Hebreeuwsch dat wij hier aantreffen is zeer jong, uit denzelfden tijd als *Prediker*, dus uit de derde of tweede eeuw vóor Chr.

Dat dit boekske, welks inhoud zoo vreemd afsteekt bij de andere deelen van het O. T., in den kánon is opgenomen, heeft het zeker vooral te danken aan den naam van zijn vermeenden schrijver, Salomo. Het dartel karakter er van maakte men onschadelijk door de allegorische verklaring, die bij de Joden zeer in zwang was. De bruidegom was Jahwe; de bruid de gemeente van Israël; zijne kussen de wet die het volk van zijn God had ontvangen, enz. De Christelijke Kerk heeft dit nagevolgd en in het *Hooglied* de liefde van Christus en de Kerk bezongen gezien.

HOOFDSTUK I: 1.

I: 1 Het hooglied van Salomo.

1. *Het hooglied*, letterlijk *Het lied der liederen*, d. i. het heerlijkste lied, *van Salomo*. Dit wil zeggen dat dit lied onder al die welke Salomo, volgens 1 Kon. IV: 32, gedicht heeft het schoonste is. Het opschrift heeft zeker betrekking op het geheele boek.

HOOFDSTUK I: 2—4.

De bruidegom door de bruid en alle meisjes begeerd.

I: 2 Drenke hij mij met de kussen zijns monds —
want uwe liefkoozingen zijn streelender dan wijn.
3 Liefelijk van geur zijn uwe oliën,
uitgestorte olie is uw naam.
Daarom hebben de meisjes u lief.
4 Trek mij mede, laten wij loopen!
Heeft de koning mij in zijne kamer gebracht,

2. *Drenke hij mij*, naar andere klinkers; Hebr. t. *Kusse hij mij*.
3. *Liefelijk — oliën*. Dit behoort waarschijnlijk bij de liefkoozingen van vs. 2. Verg. op Ruth III: 3. — *uitgestorte olie is uw naam*. Waarschijnlijk beteekent dit: bij het hooren van uw naam is het alsof wij liefelijke geuren opvangen.
4. *de koning*, de bruidegom. Zie inl. op het boek. — *dronken worden van*, met verandering van éene letter; Hebr. t. *vermelden*. — *zij*, die meisjes van vs. 3.

dan willen wij juichen en ons in u verblijden,
dronken worden van uwe liefkoozingen meer dan van wijn.
Te recht hebben zij u lief.

HOOFDSTUK I: 5—8.

Waar is mijn vriend? — De bruid, van de zon gebruind (5 v.), vraagt naar de verblijfplaats van haar beminde (7) en krijgt ten antwoord dat zij hem zoeken moet (8).

I: 5 Bruin ben ik maar liefelijk, dochters van Jeruzalem,
als Kedars tenten, als Salomo's gordijnen.
6 Ziet er mij niet op aan, dat ik gebruind,
dat ik van de zon verbrand ben;
de zonen mijner moeder waren toornig op mij,
stelden mij aan tot bewaakster van wijngaarden.
Mijn eigen wijngaard heb ik niet bewaakt!
7 Vertel mij, mijn zielsbeminde, waar weidt gij?
waar laat gij op den middag uwe schapen rusten?
Opdat ik niet gelijke op eene minzieke
bij de kudden uwer makkers.
8 — Indien gij dat niet weet, o schoonste der vrouwen,
ga dan uit, volg het spoor van het vee,
en hoed uwe geiten bij de woningen der herders.

5. *dochters van Jeruzalem.* Uit deze woorden volgt volstrekt niet dat het liedje in den omtrek van Jeruzalem thuis behoort; zij maken deel uit van de gewone inkleeding der Joodsche bruiloftsliederen: heet de bruidegom koning, dan verbeeldt het gezelschap zich vanzelf dat het in Jeruzalem is. Verg. inl. op het boek. — *Kedars* (zie op Gen. XXV: 13) *tenten,* van donkerbruin geiten- of kameelshaar gegeven. — *Salomo's gordijnen.* Daar Salomo niet kan zijn voorgesteld als wonende in eene tent, zijn hiermede waarschijnlijk de bonte voorhangsels bedoeld die bij de ouden de ingangen der vertrekken afsloten.

6. *Ziet — ben.* Verwondert u niet over mijne gelaatskleur. — *de zonen — wijngaarden.* Zoo is haar bruine kleur verklaard. — De broeders hebben hier, en evenzoo VIII: 8 v., macht over hunne zuster; verg. op Gen. XXIV: 29*a.* — *Mijn — bewaakt!* Is dit alleen de klacht van eene die het verlies van de blankheid harer huid betreurt? Of wil het zeggen dat zij zich heeft laten vangen en zich ter huwelijksgemeenschaap aan haar beminde heeft gegeven? Ook VIII: 12 noemt de bruidegom zijne bruid zijn wijnberg.

7. *eene minzieke,* onzekere vertaling. Zij wil niet als een dwaas loopen te zoeken.

8. Gij moet er zelve op uit. Dit is het antwoord van het gezelschap, de dochters van Jeruzalem van vs. 5.

HOOFDSTUK I: 9—II: 7.

Samenspraak der geliefden. — Hij vergelijkt haar met eene schoone merrie (I: 9—11). Zij is opgetogen over zijne liefelijkheid (12—14). Hij roemt hare schoone oogen (15). Zij prijst hunne legerstede (16 v.) en noemt zich eene lelie van Sjaron (II: 1). Hij neemt die vergelijking over (2). Zij vergelijkt hem met een schaduwrijken boom (3), herdenkt hoe hij haar binnenbracht (4) en klaagt over de hevige minnepijn (5—7).

I: 9 Met eene merrie voor Farao's wagenen
vergelijk ik u, mijn liefje.
10 Liefelijk zijn uwe kaken tusschen de hangers,
is uw hals in de snoeren;
11 gouden hangers zullen wij u maken,
met zilveren knoppen.
12 — Zoolang de koning op zijn leger lag
heeft mijn nardus gegeurd;

9. *eene — wagenen.* De Egyptische paarden gingen voor de schoonste door; verg. Deut. XVII: 16; 1 Kon. X: 28. De minnaar zegt dus zooveel als: met eene volbloed merrie vergelijk ik u.

10. *hangers,* in de ooren of aan den hoofdtooi bevestigd.

12. *nardus,* eene welriekende olie, die in Arabië en Indië thuis behoort, maar stellig ook in Palestina bereid werd; zie IV: 13 v.; Marc. XIV: 3.

13 mijn geliefde is mij een bundeltje mirre,
dat overnacht tusschen mijne borsten;
14 mijn geliefde is mij een tros hennabloemen,
in de wijngaarden van En-gedi.
15 — Wat zijt gij schoon, mijn liefje, wat zijt gij schoon;
uwe oogen zijn duivenoogen!
16 — Wat zijt gij schoon, mijn beminde, ja, verrukkelijk;
ook is ons bed een looverdak,
17 de binten van ons huis zijn ceders,
ons paneelwerk is van cypressen.
II : 1 Ik ben eene bloem van Sjaron,
eene lelie der dalen.
2 — Als eene lelie tusschen de doornen
is mijn liefje onder de meisjes.
3 — Als een appelboom onder de boomen des wouds
is mijn beminde onder de jongelingen;
verlangend zette ik mij neder in zijne schaduw,
zijne vrucht is zoet voor mijn gehemelte.
4 Hij heeft mij het huis des wijns binnengeleid,
zijne banier over mij was de liefde.
5 Ondersteunt mij met vruchtenkoeken,
verkwikt mij met appelen;
want ik ben krank van liefde.
6 Zijn linkerarm zij onder mijn hoofd,
zijn rechter omvatte mij.
7 Ik bezweer u, dochters van Jeruzalem,
bij de gazellen of bij de hinden des velds,
niet te wekken, niet op te wekken de liefde,
voordat het haar lust.

Vs. 15. IV : 1*ab*. — Vs. 6 v. VIII : 3 v. — Vs. 7. III : 5.

13. *mirre,* ook III : 6 en elders. — Het vers kan ook vertaald worden *een bundeltje mirre is mij mijn geliefde, die* enz.

14. *hennabloemen,* of *ciperbloemen,* nog IV : 13. De plant groeit in de heetste deelen van Palestina, waartoe ook En-gedi (zie op Joz. XV : 62) behoort; van de bladeren maakt men de oranjekleurige stof (de henna) waarmede de Oostersche vrouwen vaak handen en voeten verven. De bloem riekt als reseda.

16 v. Waarschijnlijk wordt hier gedoeld op het door planken en takken afgeschoten vertrek waarin het bruidsbed stond. Van *ons paneelwerk* is de vertaling zeer onzeker. Hetzelfde woord beteekent VII : 5 *haarlokken.*

1. Het kan zijn dat hier een nieuw liedje begint. — *eene bloem.* Het oorspronkelijke heeft eene bepaalde bloemsoort, onzeker welke. — *Sjaron.* Zie op 1 Kron. XXVII : 29.

2. Zoo munt zij boven allen uit.

4. *het huis des wijns,* waar de bruiloft gevierd werd. — *zijne banier over mij,* dat waardoor ik mij leiden liet.

6. Zij dreigt te bezwijmen van minnegloed. — *vruchtenkoeken,* eene gewone lekkernij, 2 Sam. VI : 19; Hoz. III : 1. — *appelen.* Deze werden oudtijds niet alleen als spijs, maar ook om den geur geschat.

7. Zulk een gloeiend verlangen als zij gevoelt is pijnlijk; vandaar hare vermaning dien gloed bij geen meisje aan te wakkeren; hij komt wel vanzelf.

HOOFDSTUK II : 8—15.

Minnezang bij het ontwaken der lente. — Zij ziet haar beminde aankomen (8 v.); hij noodigt haar met aandrang mede te gaan in de pas ontwaakte natuur (10—14). Liedje van de vossen (15).

II : 8 Hoor, daar komt mijn beminde;
hij springt over de bergen,
hij huppelt over de heuvelen.
9 Mijn beminde gelijkt eene gazel,

of het jong van een hert.
Zie, daar staat hij achter onzen muur,
hij blikt door het venster,
hij straalt door de traliën.
10 Mijn beminde heft aan en zegt tot mij:
Sta op, mijn liefje, mijne schoone, kom mede;
11 want de winter is voorbij,
de regen heeft opgehouden, is verdwenen;
12 de bloemen vertoonen zich op den grond,
de zangtijd is daar,
des tortels gekir wordt in ons land gehoord;
13 de vijg kleurt zijne jonge vruchten,
de wijnstokken geuren in hun bloei.
Sta op, mijn liefje, mijne schoone, kom mede.
14 Mijne duive in de rotsspleten,
in de holen der klippen,
laat mij uw gelaat zien,
laat mij uwe stem hooren;
want welluidend is uwe stem
en aanminnig uw gelaat.
15 „Vangt ons de vossen, de vosjes,
de vernielers der wijngaarden;
en onze wijngaarden staan in bloei.”

9. *het jong van een hert.* Hetzelfde beeld vs. 17; VIII : 14.
15. Dit is wellicht een bekend liedje geweest en wordt nu door het meisje of door haar en haar minnaar gezongen. Tenzij het vers bij vergissing in den tekst geraakt is.

HOOFDSTUK II : 16—III : 5.

Hoe zij des nachts haar beminde opzocht en vond. — Zij noodigt haar beminde uit, des avonds bij haar te komen (II : 16 v.); toen zij hem des nachts niet bij zich vond, ging zij hem zoeken op straat (III : 1—3) en bracht hem, toen zij hem gevonden had, in haars moeders huis (4 v.).

II : 16 Mijn beminde behoort mij, en ik behoor hem,
hem die weidt onder de leliën.
17 Straks, als de dag koel wordt en de schaduwen vlieden,
kom dan, doe als eene gazel, mijn beminde,
of het jong van een hert,
op geurende bergen.
III : 1 Op mijn leger zocht ik des nachts mijn zielsbeminde,
ik zocht hem, maar vond hem niet.
2 „Ik wil opstaan en in de stad rondloopen,
op straten en pleinen mijn zielsbeminde zoeken.”
Ik zocht hem, maar vond hem niet.
3 De wachters die in de stad de rondte doen vonden mij.
„Hebt gij mijn zielsbeminde soms gezien?”
4 Nauw was ik van hen weggegaan,
of daar vond ik mijn zielsbeminde!
Ik vatte hem aan en liet hem niet los,

Vs. 16. VI : 3. — Vs. 17*a*. IV : 6*a*.

16. *die weidt onder de leliën,* die zijne kudde op bloemrijke weiden hoedt. Verg. IV : 5.
17. Kom tegen den avond, vlug als eene gazel (verg. vs. 9), tot mij. — *geurende,* zeer onzekere lezing en vertaling; verg. IV : 6.
4. *mijner moeder.* Dit bewijst dat wij hier niet te doen hebben met eene ongeoorloofde betrekking. Verg. VIII : 2.

voordat ik hem gebracht had in het huis mijner moeder,
in de kamer van haar die mij baarde.
5 Ik bezweer u, dochters van Jeruzalem,
bij de gazellen of bij de hinden des velds,
niet te wekken, niet op te wekken de liefde,
voordat het haar lust.

Vs. 5. II : 7; VIII : 4.

HOOFDSTUK III : 6—11.

Daar komt Salomo! — De Jeruzalemsche meisjes worden opgeroepen om Salomo in volle staatsie uit de woestijn te zien aankomen.

Salomo is de bruidegom, en dit liedje verplaatst ons op den eersten morgen na de huwelijksvoltrekking, wanneer het pas gehuwde paar voor het eerst als koning en koningin begroet en de troon voor hen opgericht wordt. Hier brengen de bruidegomsgezellen onder gejuich het voorwerp dat voor troon dienen moet.

III : 6 Wat stijgt daar op uit de woestijn,
aan eene rookzuil gelijk,
omwolkt van mirre en wierook,
van allerlei specerijen des koopmans? —
7 Het is Salomo's rustbed,
zestig helden omringen het,
van Israëls helden;
8 allen voeren zij het zwaard,
zijn zij ten strijde geoefend,
ieder heeft het zwaard aan de heup,
om wat des nachts schrik aanjaagt. —
9 Koning Salomo heeft zich een draagbed gemaakt,
van hout van den Libanon;
10 de zuilen er van heeft hij van zilver gemaakt,
de randen van goud, de zitting van purper;
van binnen is het bevloerd met ebbenhout.
Dochters van Jeruzalem, komt naar buiten,
11 ziet, dochters van Sion, naar koning Salomo,
naar den krans dien zijne moeder hem opzette,
op den dag van zijn huwelijk,
den dag der vreugde zijns harten.

6. *uit de woestijn.* Men zou hieruit kunnen opmaken dat het liedje ontstaan is ergens aan een woestijnrand; wat ons evengoed aan de oostelijke grens van het Overjordaansche als in een of ander deel van Juda kan verplaatsen. — *eene rookzuil,* naar andere klinkers, met Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud.

7. *rustbed.* Hier wordt blijkbaar een draagbed of palankijn bedoeld, en wel met een hemel er op (vs. 10). — *helden,* de gezellen van den bruidegom; verg. Richt. XIV : 11. Den naam *helden* koos de dichter waarschijnlijk met het oog op 2 Sam. XXIII : 8—39.

10. *randen,* onzekere vertaling. Wellicht wordt de opstaande rand bedoeld. — *bevloerd met ebbenhout. Dochters van Jeruzalem,* naar verb. t.; grondt. ongeveer *bevloerd met liefde, vanwege de dochters van Jeruzalem.*

11. *den krans.* De bruidegom ging onder Israël bekranst zijne bruid afhalen.

HOOFDSTUK IV : 1—7.

Loflied van den bruidegom op zijne bruid. — Hij roemt hare schoonheid (1—5), stelt zich voor, met hoeveel genot hij des avonds bij haar komen zal (6), en noemt haar vlekkeloos (7).

IV : 1 Wat zijt gij schoon, mijn liefje, wat zijt gij schoon!
Uwe oogen zijn duivenoogen,

door uw sluier heen.
Uw haar is als eene kudde geiten
die afdalen van Gileads gebergte.
2 Uwe tanden zijn als eene kudde pas geschoren schapen,
opgekomen uit het wed,
die allen tweelingen hebben,
geene van haar heeft er een verloren.
3 Als een scharlakendraad zijn uwe lippen,
en liefelijk is uw mond.
Als een granaatappel van binnen zijn uwe slapen,
door uw sluier heen.
4 Uw hals gelijkt op een Davidstoren,
gebouwd voor wapenhuis;
waaraan de duizend schilden hangen,
al der helden beukelaars.
5 Uwe beide borsten zijn als twee reeën,
tweelingen eener gazelle,
die weiden onder de leliën.
6 Straks, als de dag koel wordt en de schaduwen vlieden,
ga ik naar den mirreberg en den wierookheuvel.
7 Alles is schoon aan u, mijn liefje,
gij hebt niets dat u ontsiert.

Vs. 1*ab*. I : 15. — Vs. 1*b*—3. VI : 5*c*—7. — Vs. 5*ab*. VII : 3. — Vs. 6*a*. II : 17*a*.

1. *Uw — gebergte.* Wanneer in Israël eene maagd huwde, droeg zij loshangend haar. De geiten in Palestina zijn donkerkleurig.

2. De vochtige glimmende tanden worden met witte schapen, pas gebaad, vergeleken; als tweelingen staan zij in den mond tegenover elkander, er wordt geen gemist. De vergelijking is onnauwkeurig.

3. *een granaatappel van binnen*, letterlijk *een stuk van een granaatappel.* Het punt van vergelijking is de lichtroode kleur. Verg. op Num. XX : 5.

4. *Davidstoren.* Wij behoeven hierin niet een bepaalden burg te zoeken. David is de krijgshaftige koning bij uitnemendheid, zooals Salomo de rijke en wijze. Elke sterke, fraaie toren kon dus „een Davidstoren" heeten. Hetzelfde beeld VII : 4. — *wapenhuis.* Deze vertaling is zuiver gissing uit het verband; het woord komt alleen hier voor. Anderen *gebouwd met terrassen.* — *waaraan — beukelaars.* Verg. Ezech. XXVII : 11. Het punt van vergelijking schijnt te wezen: het omhangen zijn van den hals met sieraden, zooals van den toren met schilden.

5. Zooals twee jonge gazellen liggen op eene bloemrijke weide, zoo verheffen zich uwe borsten op den kleurigen boezem. — *die weiden onder de leliën.* Verg. II : 16.

6. *den mirreberg en den wierookheuvel*, plaatsen van het hoogste zingenot. Verg. I : 12—14; VI : 11.

HOOFDSTUK IV : 8—V : 1.

Nog een loflied van den bruidegom op zijne bruid. — De bruidegom noodigt zijne bruid uit om met hem mede te gaan (IV : 8). Zij heeft zijn hart getroffen door hare liefkoozingen (9—11). Hij roemt haar als een goed gesloten hof, vol heerlijke planten (12—15). Zij noodigt hem uit om in zijn hof te komen (16), en hij roemt het genot dat hij daar gesmaakt heeft (V : 1).

IV : 8 Kom met mij van den Libanon, bruid,
met mij van den Libanon;
zie neder van des Amana's top,
van den top van den Senir en den Hermon,
van de verblijven der leeuwen, de panterbergen.

8. *Libanon.* Zie op Deut. I : 7. — *Amana.* Deze naam komt wellicht 2 Kon. V : 12 (zie aldaar) voor als die eener rivier bij Damaskus. Daar de stroomen van Damaskus alle van den Antilibanos komen, kan het dus de naam van een deel van dat gebergte geweest zijn. — *Senir*, of *Sjenir*, oude naam van den Antilibanos; zie op Deut. III : 9. — *Hermon.* Zie op Deut. III : 8. — De bedoeling schijnt te zijn dat de bruidegom de bruid wil halen, hoe hoog en gevaarlijk hare woonplaats zij. Daar hij den Libanon (verg. vs. 11, 15) en den Hermon noemt, is het zeer waarschijnlijk dat het land aan den voet van dit gebergte, dus Galilea of de streek ten oosten van het Galileesche meer, het vaderland van dit liedje is.

9 Gij hebt mij in het hart getroffen, mijne zuster bruid!
in het hart getroffen met één blik uwer oogen,
met éene buiging van uw hals.
10 Hoe heerlijk zijn uwe liefkoozingen, mijne zuster bruid!
hoeveel streelender zijn uwe liefkoozingen dan wijn,
is de geur uwer oliën dan alle balsemgeuren!
11 Honigzeem drupt van uwe lippen, o bruid,
honing en melk is onder uwe tong,
de geur uwer gewaden is als de geur van den Libanon.
12 Mijne zuster bruid is een gesloten hof,
eene gesloten wel, een verzegelde bornput.
13 Uw plantsoen is een lusthof van granaten,
met allerlei fijne vruchten,
hennabloemen met nardussen,
14 nardus en safraan, kaneel en muskaat,
met allerlei wierookboomen,
mirre en aloë,
met velerlei kostelijke balsemen.
15 Eene bron in hoven, een put van levend water,
en stroomen die vloeien van den Libanon.
16 — Op, Noorden, kom, Zuiden, doorwaai mijn hof,
dat stroomen zijne balsemgeuren!
Kome mijn beminde in zijn hof,
en ete hij van de fijne vruchten die hem behooren.
V : 1 — Ik ben in mijn hof gekomen, mijne zuster bruid,
ik heb mijn mirre en balsem geplukt,
gegeten van mijne raten en honing,
gedronken van mijn wijn en melk!
Eet, vrienden, drinkt en wordt dronken, makkers!

9. *mijne zuster.* Hiermede wil de bruidegom geen bloedverwantschap aanduiden, maar alleen den innigen band die hem aan zijne jonge vrouw verbindt; verg. Job XVII : 14; Spr. VII : 4. Zoo heet ook een vriend „broeder”, 2 Sam. I : 26 en elders. — *buiging,* onzekere vertaling.
10. Verg. I : 2 v.
11. *Honingzeem — tong.* Zoet is de taal der bruid tot haar bruidegom.
12. Kuisch is de bruid, voor alle vreemden ontoegankelijk. Verg. VI : 6; VIII : 10.
13 v. De vertaling van ettelijke plantennamen is zeer onzeker. — *lusthof.* Zie op Neh. II : 8. — *hennabloemen.* Zie op I : 4. — *nardus.* Zie op I : 12. — Daar de bruid met een hof wordt vergeleken, zijn die kostelijke planten alles waardoor zich hare aanminnigheid openbaart.
15. Rijk besproeid is die hof; zoodat de duurzame bloei gewaarborgd is.
16. De bruid wenscht dat zij volop genot verschaffe aan den man wien zij zich gaarne geeft. — *Noorden, Zuiden,* noorden- en zuidenwind.
1. Blijkbaar de taal van een pasgehuwde; hij heeft het liefdegenot volop gesmaakt en wekt zijne gezellen tot lustig feestvieren op.

HOOFDSTUK V : 2—VI : 3.

Zoekend den beminde. — In den slaap hoorde zij haar beminde aankloppen (V : 2); toen zij weifelde of zij zou opendoen, zag zij hem de hand naar binnen steken (3 v.), ging nu de deur ontsluiten, maar vond hem niet meer (5 v.); hem zoekende, werd zij door de nachtwachters mishandeld (7). Men moet hem zeggen dat zij ziek is van liefde (8). Op de vraag, of hij meer is dan een ander (9), beschrijft zij zijn heerlijk uiterlijk (10—16). Ondervraagd waar men hem zal zoeken (VI : 1), antwoordt zij: in zijn hof om bloemen te plukken (2), en verklaart zij zich innig aan hem verbonden (3).

V : 2 Ik sliep, maar mijn hart waakte —
daar hoorde ik mijn beminde aankloppen! —
Doe mij open, mijne zuster,
mijn liefje, mijne duive, mijne volmaakte;

want mijn hoofd is bedauwd,
mijne lokken zijn met nachtdroppels bevochtigd.
3 — Ik heb mijn kleed uitgetrokken;
moet ik het weder aandoen?
ik heb mijne voeten gewasschen;
moet ik ze weder bezoedelen? —
4 Mijn beminde stak de hand door het deurgat —
daar werd mijn binnenste ontroerd over hem.
5 Ik stond op om voor mijn beminde open te doen —
daar dropen mijne handen van mirre,
mijne vingers van vloeiende mirre,
bij het aanvatten van het slot.
6 Ik deed voor mijn beminde de deur open;
maar mijn beminde had zich omgewend, was heengegaan.
Mijne zinnen hadden mij begeven toen hij sprak.
Ik zocht hem, maar vond hem niet,
ik riep hem, maar hij antwoordde mij niet.
7 Mij vonden de wachters, die in de stad de rondte doen,
zij sloegen en kwetsten mij;
mijn mantel namen mij af
de wachters der muren.
8 Ik bezweer u, dochters van Jeruzalem,
als gij mijn beminde vindt, wat zult gij hem vertellen?
Dat ik krank ben van liefde.
9 Waarin overtreft uw beminde een ander,
gij schoonste der vrouwen?
Waarin overtreft uw beminde een ander,
dat gij ons zoo bezweert?
10 Mijn beminde is glanzend en rood,
uitstekend boven tienduizend:
11 zijn hoofd is goud, fijn goud,
zijne lokken zijn palmentwijgen,
zwart als eene raaf;
12 zijne oogen als die van duiven aan waterbeken:
badende in melk, schoongekast;
13 zijne kaken zijn als balsembedden,
waarop geurige planten groeien;
zijne lippen leliën,

2. Met de *nachtdroppels* zal wel de dauw bedoeld zijn.

3. *Ik — aandoen?* Men sliep naakt, gedekt met het opperkleed of eene deken. — *ik — bezoedelen?* Wie blootsvoets liep wiesch zich zeker gewoonlijk de voeten eer hij zich te bed begaf.

4. *stak — deurgat,* om de deur van buiten te openen; verg. op Richt. III : 23. — *daar — hem.* Nu zij dit zag, kon zij het niet langer uithouden.

5. *daar — slot.* De hand van den minnaar had, toen hij den grendel wilde wegschuiven, van mirre gedropen; zoodat zij er nu door gezalfd werd.

6—8. Verg. III : 1, 3, 5.

6. *Mijne — sprak.* Zij was door het hooren van zijne stem buiten zich zelve geraakt en kwam er zóo toe om de straat op te gaan.

10. *glanzend en rood.* Verg. Klaagl. IV : 7.

11. *palmentwijgen,* zeer onzekere vertaling. Anderen *heuvels.*

12. *schoongekast,* letterlijk *zittende op de kas.* De vochtige oogen worden vergeleken met in melkwitte kassen ingelegde edelgesteenten en tevens met de oogen van duiven die zich spiegelen in het water. Twee beelden naast elkaar.

13. *waarop — groeien,* letterlijk *die — doen groeien,* met verandering van klinkers; Hebr. t. *torens van geurige planten.* Bedoeld worden de lokken van den baard. — *druppende van vloeiende mirre.* Of hiermede zijne woorden dan wel zijne kussen bedoeld worden, is niet duidelijk. Waarschijnlijk zijn hier de woorden en vs. 16 de kussen bedoeld.

druppende van vloeiende mirre;
14 zijne handen gulden bogen,
in chrysoliet gezet;
zijn lijf is een elpenbeenen kunstwerk,
bedekt met saffieren;
15 zijne schenkels zijn marmeren zuilen,
op gouden voetstukken rustend;
zijn aanblik is als de Libanon,
uitgelezen als de cederen;
16 zijn gehemelte is zoetigheid;
ja, hij is een en al kostelijk.
Zoo is mijn beminde, zoo is mijn vriend,
gij dochters van Jeruzalem!
VI : 1 Waarheen is uw beminde gegaan,
gij schoonste der vrouwen?
Waarheen heeft uw beminde zich gewend?
Dan zullen wij hem met u zoeken.
2 Mijn beminde is naar zijn hof gegaan,
naar de balsembedden,
om in de hoven te weiden
en leliën te plukken.
3 Ik behoor mijn beminde, en mijn beminde behoort mij,
hij die weidt onder de leliën.

Vs. 3. II : 16; VII : 10*a*.

14. *zijne — gezet.* Waarschijnlijk worden de welvingen der hand, door de goudkleurige nagels begrensd, bedoeld. — *saffieren.* Zie op Exod. XXIV : 10. Wellicht worden de donkerblauwe aderen, die zich op de blanke huid afteekenen, bedoeld.
15. Het uiterlijk van haar beminde is statig en fier.
16. *zijn gehemelte is zoetigheid.* Zie op vs. 13.
2. Zij stelt zich haar beminde liefst voor in eene aangename omgeving, als herder op bloemrijke weiden; zie op II : 16.

HOOFDSTUK VI : 4—12.

Eenig is mijne liefste. — De bruidegom roemt de onwederstaanbare schoonheid der bruid (4—7). Zij is kostelijker dan alle bewoonsters van een koninklijk vrouwentimmer (8 v.). Stralend verschijnt zij hem, en zij maakt hem, terwijl hij zijn liefdegeluk smaakt, overrijk (10—12).

VI : 4 Schoon zijt gij, mijn liefje, als Tirsa,
liefelijk als Jeruzalem,
geducht als legerbenden.
5 Wend uwe oogen van mij af,
want die overweldigen mij;
uw haar is als eene kudde geiten
die afdalen uit Gilead;
6 uwe tanden zijn als eene kudde schapen,
opgekomen uit het wed,
die allen tweelingen hebben,
geene van haar heeft er een verloren;

Vs. 4*c*. Vs. 10*b*. — Vs. 5*c*—7. IV : 1*d*—3.

6. *Tirsa,* een tijdlang hofstad van het noordelijk rijk; zie op 1 Kon. XIV : 17. Waarschijnlijk werd de naam van Samarië, die de meest passende zou geweest zijn, vermeden, als bij Joden gehaat, en had de zanger dus tusschen Sichem, Peniël (1 Kon. XII : 25) en Tirsa de keus. Dat de naam ‚de welgevallige' kan beteekenen, maakte hem verkieselijk. — *Jeruzalem,* voor alle Israëlieten de koningstad bij uitnemendheid; verg. Ps. XLVIII; CXXII. — *geducht als legerbenden,* ongenaakbaar; verg. op IV : 12.

7 als een granaatappel van binnen zijn uwe slapen,
door uw sluier heen.
8 Zestig koninginnen zijn er,
tachtig bijvrouwen, en meisjes ontelbaar;
9 maar eenig is mijne duive, mijne volmaakte,
eene eenige is zij voor hare moeder,
de uitverkorene voor haar die haar baarde;
jonkvrouwen zagen haar en prezen haar gelukkig,
koninginnen en bijvrouwen, en loofden haar.
10 Wie is dat die daar neerblikt als de dageraad?
schoon als de maan, rein als de zon,
geducht als legerbenden?
11 Naar den notenhof was ik afgedaald,
om mij te verlustigen in hetgeen bloeit in het dal,
om te zien of de wijnstok uitliep,
of de granaten bloeiden.
12 Zonderdat ik het zelf wist, hadt gij mij gezet
op wagens met een edelman.

Vs. 10*c*. Vs. 4*c*.

8. De bruidegom verbeeldt zich, als koning een goed bezet vrouwentimmer te hebben; de getallen zijn willekeurig gekozen. Verg. Ps. XLV : 14 v.
9. Hoevele vrouwen hij ook heeft, de bruid gaat hem boven alle. — *eene eenige*, d. i. dierbaar alsof zij een eenig kind was; verg. Spr. IV : 3. — *de uitverkorene*, letterlijk *de reine*.
11. Eene dergelijke beeldspraak voor het smaken van liefdegenot IV : 6, 13 v.; V : 1.
12. *met een edelman*, naar geringe tekstverbetering; Hebr. t. *mijn volk is een edelman*, of *Amminadieb*, in Gr. vert. *Amminadab*. De bedoeling schijnt te zijn: gij hebt mij rijk gemaakt als een prins.

HOOFDSTUK VI : 13—VII : 5.

De bruid bewonderd. — De bruid, uitgenoodigd zich nog eens te vertoonen (VI : 13*a*), krijgt, op hare vraag of men haar in den Mahanaim-dans zien wil (13*b*), eene beschrijving harer schoonheid ten antwoord (VII : 1—5).

VI : 13 Kom weder, weder, Sjulamietische,
kom weder, weder, dat wij u beschouwen!
— Wat wilt gij de Sjulamietische beschouwen,
in den Mahanaim-dans? —
VII : 1 Hoe schoon zijn uwe passen in de schoenen,
vorstendochter!
De welvingen uwer heupen zijn als halsketenen,
werk van kunstenaarshanden;
2 uw navel is een welgerond bekken,
waaraan de wijn niet ontbreekt;
uw buik een hoop tarwe,
van leliën omringd;

13. De sprekers zijn de bewonderende toeschouwers of bruiloftgasten en de bruid. Ondersteld wordt dat de bruid gedanst heeft en nu uitgenoodigd wordt dit te herhalen. — *Sjulamietische*, dat is: ‚meisje (of vrouw) uit Sjulem' of Sjunem; zie op Joz. XIX : 18. Zoo heet de bruid, „de schoonste der vrouwen", V : 9; VI : 1, omdat Abisjag, Davids laatste vrouw (1 Kon. I : 3 v.), van daar afkomstig was. — *in den Mahanaim-dans*, naar eene oude Gr. vert.; Hebr. t. *gelijk den Mahanaim-dans*. — *Mahanaim* was eene plaats in het Overjordaansche (verg. op Gen. XXXII : 2). Daarnaar kan een dans genoemd zijn; maar wij weten er niets van, en bij de onzekerheid der lezing is de zin twijfelachtig. Anderen, met grooter tekstverandering, *als eene danseres in het leger*.
1. *vorstendochter*. Zoo heet de bruid, ook al is zij uit den laagsten stand.
2. *waaraan de wijn niet ontbreekt*. Bedoeld wordt de roode kleur. — *van leliën omringd*. Wat deze ek der vergelijking beteekent, is zeer onzeker.

3 uwe beide borsten zijn als twee reeën,
tweelingen eener gazelle;
4 uw hals is als de toren van elpenbeen,
uwe oogen zijn als vijvers in Hesbon,
bij de poort Bath-rabbim;
uw neus is als de toren van den Libanon
die naar Damaskus uitziet;
5 het hoofd op uwe schouders is als de Karmel,
en wat van uw hoofd afhangt is als purper;
een koning is gevangen in die lokken.

Vs. 3. IV : 5*a*.

4. *uw — elpenbeen.* Zie op IV : 4. Daar hier van „den” elpenbeenen toren wordt gesproken, heeft de dichter waarschijnlijk op een bepaalden toren het oog. Verg. op 1 Kon. XXII : 39. — *Hesbon.* Zie op Num. XXI : 25. Van de schoonheid of de klaarheid harer vijvers in den ouden tijd weten wij niets. — *Bath-rabbim,* onbekend; wellicht eene toenmaals bekende poort van Hesbon.

5. *het hoofd op uwe schouders,* letterlijk *uw hoofd boven u. — wat van uw hoofd afhangt,* de haren. Eene maagdelijke bruid ging met loshangend haar ten huwelijk, in onderscheiding van eene weduwe of gescheiden vrouw. — *lokken,* onzekere vertaling.

HOOFDSTUK VII : 6—13.

Wederkeerige liefde. — De bruidegom roemt de schoonheid der bruid, die hij genieten wil (6—9*a*); zij geeft zich hem willig, en noodigt hem uit naar buiten te gaan, om daar samen te genieten (9*b*—13).

Het is niet onmogelijk dat dit twee liedjes zijn, vs. 6—10 en vs. 11—13.

VII : 6 Hoe schoon zijt gij, hoe aanminnig,
gij geliefde, die wellust wekt!
7 Uw slank lijf daar gelijkt den palmboom,
uwe borsten zijn als druiventrossen.
8 Ik dacht: ik wil den palmboom beklimmen,
zijne twijgen aangrijpen;
uwe borsten zullen zijn als trossen van den wingerd.
De adem van uw neus is als appelengeur,
9 uw gehemelte is als de beste wijn —
die naar behooren voor mijn beminde vloeit,
besproeiende lippen en tanden.
10 Ik behoor aan mijn beminde,
en naar mij gaat zijne begeerte uit.
11 Kom, mijn beminde, laat ons uitgaan, het veld in;
wij willen overnachten in de dorpen;
12 morgen vroeg gaan wij de wijngaarden in,
om te zien of de wijnstok is uitgeloopen,
of de druivenbloesems zijn uitgekomen,
of de granaten in bloei staan.
Daar wil ik u mijne liefkoozingen geven.
13 De liefdeappelen geuren,
boven onze deur is allerlei fijn ooft,

6. *gij geliefde,* letterlijk *liefde.*

7. *Uw slank lijf,* letterlijk *Deze uwe lengte.*

9. Met *die* enz. valt zij hem in de rede: zijn hare kussen ljefelijk, zij zijn voor hem wien zij toebehoort. — *besproeiende lippen en tanden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *besproeiende* (onzekere vertaling) *de lippen van slapenden.*

10. *Ik behoor aan mijn beminde.* Verg. II : 16; VI : 3.

12. Verg. VI : 11.

13. *liefdeappelen.* Zie op Gen. XXX : 14. — *boven onze deur,* die der gemeenschappelijke woning? of die van het huis der bruid? Het schijnt dat men boven den ingang, op eene plank, vruchten bewaarde. — *jonge en oude.* Daar in het voorjaar de jongste vruchten die van den vorigen herfst zijn, worden met *oude* die aangeduid welke minstens anderhalf jaar oud zijn.

jonge en oude vruchten;
mijn beminde, ik heb ze bewaard voor u.

HOOFDSTUK VIII : 1—4.

Verlangende naar den vriend. — De bruid spreekt den wensch uit, den beminde naar het huis harer moeder te mogen medenemen en daar te liefkoozen (1 v.); zich zijne omhelzing voorstellende, huivert zij van minnepijn (3 v.).

VIII : 1 Och of gij mij een broeder waart,
gezoogd aan de borsten mijner moeder!
Dan, vond ik u daar buiten, zou ik u kussen,
zonderdat men mij er om minachtte.
2 Ik zou u medenemen, brengen in het huis mijner moeder,
in de kamer van haar die mij baarde;
ik zou u drenken met gekruiden wijn,
den most mijner granaten.
3 Zijn linkerarm zij onder mijn hoofd,
zijn rechter omvatte mij.
4 Ik bezweer u, dochters van Jeruzalem,
wat zoudt gij wekken, opwekken de liefde,
voordat het haar lust?

Vs. 3 v. II : 6 v. — Vs. 4. III : 5.

2. *het huis mijner moeder.* Zie op III : 4. — *in de — baarde*, volg. Gr. en Syr. vertt. en III : 4; Hebr. t. *zij zou* of *gij zoudt mij onderrichten.* — *gekruiden wijn* en *most mijner granaten*, beeld der liefkoozingen.

HOOFDSTUK VIII : 5—7.

De goddelijkheid der liefde. — De bruid, die met haar beminde nadert (5*a b*), wordt door hem op haar huis gewezen, waarin hare liefde is ontbrand (5*b—d*). Zij bidt hem, haar, zijne geliefde, trouw te blijven; want de liefde is onuitbluschbaar en gaat alle schatten te boven (6 v.).

VIII : 5 Wie komt daar uit de woestijn,
leunende op haar beminde?
— Onder den appelboom heb ik uwe liefde opgewekt;
daar heeft uwe moeder u onder weeën gebaard,
daar heeft onder weeën gebaard zij die u het aanzijn schonk. —
6 Leg mij als een zegel aan uw hart,
als een zegel aan uw arm;
want sterk als de dood is de liefde,
geweldig als de onderwereld de minnedrift;
hare kolen zijn vurige kolen,
eene vlam van Jahwe.

5. *Wie — beminde?* De zanger kondigt de nadering der bruid aan. — *Onder — schonk.* Volgens Hebr. t. wordt de bruidegom toegesproken; maar wanneer wij, met Syr. vert., eenige klinkers veranderen, de bruid, en dit past beter. Dan spreekt hier de bruidegom, vs. 6 de bruid. — *Onder den appelboom.* Ondersteld wordt dat haar huis daaronder staat. — *heb ik uwe liefde opgewekt*, niet de eerste liefde u ingeboezemd, maar brandenden hartstocht bij u opgewekt. De minnepijn dien de jonggehuwde ervaren heeft wordt hier als iets heiligs beschreven: in het huis waar hare moeder haar onder smarten baarde, daar heeft zij zich doen gevoelen.

6. *een zegel.* Het zegel was een kostelijk bezit, iets dat trouw bewaard werd; omdat er, wanneer het in verkeerde handen kwam, licht misbruik van gemaakt kon worden. Verg. op Gen. XXXVIII : 18. — *aan uw arm.* Dat het zegel aan den vinger werd gedragen was zeer gewoon, van het dragen aan den arm' hebben wij geen voorbeeld. Wellicht wordt dit woord gebruikt, omdat de zanger minder dacht aan den zegelring dan aan de bruid, die de bruidegom aan zijn hart legde en in de armen sloot. — *de dood*, d. i. het doodenrijk, en *de onderwereld*; evenzoo naast elkander gezet Hoz. XIII : 14. Gelijk deze niet loslaat wat zij eens gegrepen heeft, dus onverwinlijk is, zoo ook de liefde. — *minne-*

7 Vele wateren kunnen de liefde niet uitblusschen,
stroomen haar niet wegspoelen;
al bood iemand al de schatten van zijn huis voor liefde,
men zou hem smadelijk afwijzen.

drift. Het hier gebruikte woord is hetzelfde dat vaak door ‚ijver', ‚naijver', ‚jaloerschheid' is overgezet; het duidt hier de hartstochtelijke liefde aan, naijverig op haar voorwerp. — *eene vlam van Jahwe.* De godsnaam komt hier voor in den kortsten vorm, *Jah.* In sommige handschriften wordt dit van het voorafgaande gescheiden; zoodat er duidelijk *eene* of *de vlam van Jah* staat, in andere, met aanwijzing dat de *h* niet uitgesproken moet worden, verbonden aan dat woord, zoodat het daarvan een zinloos aanhangsel wordt. Blijkbaar vreesde men den heiligen naam te ontheiligen. Hetzelfde is geschied met *Hallelujah*; zie op Ps. CV : 1.

7. Geen wederwaardigheden kunnen iemands liefde uitdooven; en omgekeerd, belachelijk maakt zich wie de liefde van een man of die eener vrouw voor geld denkt te kunnen koopen.

HOOFDSTUK VIII : 8—10.

De ontoegankelijke. — De broeders der bruid beramen verschillende maatregelen, hoe met hunne nog jonge zuster te doen, naar gelang zij ongenaakbaar of licht verleidbaar is (8 v.). Zij roemt hare onverwinbaarheid (10).

VIII : 8 Wij hebben eene jeugdige zuster,
nog zonder borsten;
wat zullen wij met onze zuster doen
als men van haar gaat spreken?
9 Is zij een muur,
wij bouwen daarop eene zilveren tinne;
maar is zij eene deur,
wij sluiten die af met een cederen boom.
10 — Ik ben een muur,
mijne borsten zijn als sterkten.
Toen werd ik in zijn oog als eene die vrede vindt.

8. *als — spreken,* als de minnaars opdagen en men huwelijksplannen voor haar maakt.

9. Is zij eerbaar, ontoegankelijk voor verleiding, dan versieren wij haar; is zij daarentegen licht te veroveren, dan maken wij den toegang tot haar bezwaarlijk. — *cederen.* Deze houtsoort is waarschijnlijk niet om de kostbaarheid, maar om de hardheid genoemd. Maar de zangers dezer liederen noemen gaarne kostbare stoffen en voorwerpen.

10. *Ik — sterkten* (letterlijk *torens*), ik ben ontoegankelijk. Verg. IV : 12. — *zijn oog,* dat van den jongen echtgenoot. — *die vrede vindt,* die gelukkig wordt en geluk aanbrengt.

HOOFDSTUK VIII : 11 v.

Rijker dan Salomo. — Laat Salomo een kostbaren wijngaard gehad hebben (11), de bruidegom gunt hem dien: zijn eigen wijngaard geldt hem meer (12).

VIII : 11 Salomo had een wijngaard in Baäl-Hamon;
hij gaf dien wijngaard den wachters over;
elk moest voor de vruchten duizend zilverlingen betalen.
12 Mijn wijngaard, de mijne, is te mijner beschikking;
die duizend, Salomo, zijn voor u,
en tweehonderd voor hen die de vruchten bewaken!

11. *Baäl-Hamon,* onbekende plaats, wellicht bij Dothan; verg. Judith VIII : 3. — *elk — betalen.* De wachters waren dus zooveel als huurders van den in stukken verdeelden wijngaard. Daar zij zooveel moesten opbrengen, was het een zeer kostelijke.

12. *Mijn — beschikking.* Ik sta hem niet af, zooals Salomo den zijnen. — *die de vruchten bewaken.* Hij gunt den rijken koning zijne schatten, den pachters hunne winst, hier op *tweehonderd* zilverlingen begroot; want hij heeft meer.

HOOFDSTUK VIII : 13 v.

De twee die elkander lokken. — Hij wenscht haar te hooren (13). Zij roept hem tot zich (14).

VIII: 13 O gij die verblijf houdt in de tuinen!
makkers luisteren naar uwe stem;
laat mij u hooren!
14 — Spoed u, mijn beminde, doe als eene gazelle,
of als een jong hert op de balsembergen.

13. *gij.* In het oorspronkelijke is het vrouwelijk geslacht duidelijk uitgedrukt. — Met de *makkers* zullen wel de speelnooten der bruid bedoeld zijn, die telkens haar lied hooren.

14. *Spoed u,* letterlijk *Ontvlucht*; waarmede op de lippen der bruid niet anders bedoeld kan zijn dan: ontvlucht de plaats waar gij zijt, om u, snel als een jong hert, naar de *balsembergen,* d. i. het genot van mijne omhelzing, te spoeden.

JEZAJA.

INLEIDING.

Omtrent de uitwendige omstandigheden van den grooten profeet naar wien dit boek wordt genoemd weten wij slechts het luttele dat wij uit dit geschrift zelf kunnen opmaken. Hij heeft geruimen tijd gearbeid; immers is hij volgens zijn eigen getuigenis (VI: 1) in het sterfjaar van koning Azarja, of Uzzia, (736 of 735) geroepen om als Jahwe's tolk op te treden, en wij bezitten profetieën van hem nog uit het jaar 701 (I; XXII; XXIX; XXX; XXXI). Daar hij gewoonlijk het woord richt tot de Jeruzalemmers, hebben wij ons hem waarschijnlijk als een inwoner der hoofdstad voor te stellen; dat hij èn tot Ahaz èn tot Hizkia in betrekking stond leert ons dat hij als profeet hooge eer genoot; zelfs heet het dat laatstgenoemde vorst hem door een aanzienlijk gezantschap liet raadplegen (XXXVII: 2) en hij zelfs tot het ziekbed des konings toegang had (XXXVIII: 1—8). Hij was gehuwd en had meer dan één kind (VII: 3; VIII: 3, 18). Of hij Hizkia overleefd heeft, weten wij niet (verg. op 2 Kon. XXI: 16).

Meer dan van zijn uiterlijk lot weten wij van zijn innerlijk leven, zijne inzichten en gevoelens, zijne houding onder de gewichtige tijdsomstandigheden die hij beleefde. Hij is opgegroeid in een tijd van groote welvaart en ongestoorden vrede, toen Jotham, als plaatsvervanger van zijn melaatschen vader, het land regeerde (2 Kon. XV: 5). Het pleit dus zeer voor de helderheid van zijn blik, door een gezond en krachtig zedelijk gevoel gescherpt, dat hij toen ellende voorzag (H. VI), ongetwijfeld wegens de losbandige zeden zijns volks. Maar al te ras scheen zijne droeve profetie vervuld te worden. Reeds in het eerste jaar na zijn optreden (734) pakte een onweder zich samen boven Juda, toen Resin van Aram en Pekah van Israël zich verbonden om het huis van David te onttroonen en een van hen afhankelijk man tot koning aan te stellen (VII: 6). Wel werd dit gevaar afgewend, maar alleen door een wanhopig middel: Ahaz wierp zich in de armen van Tiglath Pilezer II, koning van Assyrië (745—728), en redde zich dus uit de macht zijner vijanden door zijne onafhankelijkheid prijs te geven (2 Kon. XVI: 5—9). Dientengevolge was Juda werkeloos toeschouwer van de slagen die Israël troffen. Eerst (733 of 732) werd het noordelijk deel van dit rijk door Tiglath Pilezer veroverd en ontvolkt (2 Kon. XV: 29), en tien jaar later (722) bezweek Samarië, na eene moedige worsteling tegen de overmacht (2 Kon. XVII: 4—6). Als vazal van Assyrië was Hizkia, de opvolger van Ahaz, veilig, toen Sargon, de veroveraar van Samarië, aan de grenzen zijns lands oorlog voerde met de Egyptenaren en hen met hunne bondgenooten, de Filistijnen, bij Rafia versloeg (720; verg. inl. op H. XX), en toen hij in 711 Asdod belegerde en innam (XX: 1).

De ondergang van Israël had intusschen op de Judeërs diepen indruk gemaakt. Terwijl wis velen met leede oogen aanzagen dat men het broederrijk aan zijn lot overliet, trok menig godsdienstig man uit Israëls val eene ernstige leering. Dat Samarië haar ondergang te wijten had aan hare zonden,

waarover Jahwe vertoornd was, sprak vanzelf; maar sommigen gingen een stap verder en wezen bepaaldelijk op den beeldendienst als de oorzaak zijner gramschap. De toepassing lag voor de hand. Ook in Juda waren godenbeelden niet zeldzaam; wilden dus koning en volk Jahwe's toorn nog bijtijds afwenden en zijne gunst genieten, wilde men de onafhankelijkheid herwinnen en Juda weder machtig zien, dan moest de godsdienst gezuiverd, vooral de beeldendienst uitgeroeid worden. Aan dien drang der meest ontwikkelden onder zijne onderdanen toegevende, sloeg Hizkia de hand aan het werk en nam eenige krachtige maatregelen tot hervorming van den godsdienst zijns volks (2 Kon. XVIII : 4). Intusschen werd daardoor wel de eeredienst op den Sion en elders van eenige heidensche praktijken gezuiverd, maar 's volks zedelijke toestand was niet verbeterd, en ernstige mannen als Jezaja bleven klagen over de zonden van het weelderig Jeruzalem. Daarentegen waren anderen, en onder hen mannen van invloed, overtuigd dat Jahwe nu goed gezind was jegens zijn volk en het daarom ongetwijfeld zou bijstaan om het juk van Assyrië te breken. Zeker toch is Hizkia's besluit in opstand te komen tegen Sanherib niet genomen buiten den invloed dier godsdienstige beweging (verg. op 2 Kon. XVIII : 7).

Doch bitter moest het land boeten voor die daad van overspannen geloofsvertrouwen. In 701 verscheen Sanherib in Juda, veroverde het geheel behalve Jeruzalem en voerde vele duizenden der inwoners in ballingschap weg. Wel viel Jeruzalem, dat Hizkia weigerde hem over te geven, niet in zijne handen; maar Sanherib verliet het land niet zonder aan Hizkia eene zware schatting opgelegd te hebben (2 Kon. XVIII : 14—16; verg. inl. op 2 Kon. XVIII : 13—XIX : 37). De geweldige omkeer in den godsdienst onder Manasse (2 Kon. XXI) is voor een deel te verklaren uit de bittere teleurstelling der geloovigen, die na Hizkia's hervorming zoo hooge verwachtingen hadden gekoesterd.

In zulk een veelbewogen tijd van elkander afwisselende vrede en oorlog, luister en vernedering, welvaart en ellende, waarin dientengevolge de stemming van Juda's leidslieden meermalen omsloeg van onbezorgdheid en overmoedig vertrouwen tot beklemdheid en vrees, en bij de licht bewogen schare teugellooze dartelheid meer dan eens vervangen werd door redelooze vertwijfeling, in zulk een tijd werkte Jezaja, vorst en volk vaak scherp bestraffend en dan weder krachtig bemoedigend. Al missen wij eene rechtstreeksche getuigenis aangaande den diepen indruk door hem op zijne omgeving gemaakt, zooals wij er een omtrent zijn tijdgenoot Micha van Moresja bezitten (Jer. XXVI : 18 v.), zeker heeft hij invloed geoefend. De toespraken die ons van hem bewaard zijn openbaren warmte van hart, gloeiende verontwaardiging, vurig geloof en geestdrift, en dat in zeer edelen vorm. Schoone en treffende profetische reden vinden wij ook elders, maar in kracht en verhevenheid staat Jezaja boven alle schrijvers des Ouden Testaments.

De in zijne dagen gevoerde godsdienststrijd was niet onbelangrijk, en hij nam er deel aan. Zeker stond hij Hizkia ter zijde toen deze de eerste poging waagde om den beeldendienst uit Juda te bannen; Jezaja bekampt althans godenbeelden, tooverij en geestenbezwering (II : 6, 8, 18; VIII : 19). Andere groote vraagstukken betreffende de ware vereering van Jahwe zouden eerst later gesteld worden, eerst na bijna eene eeuw, onder Jozia, Israël verdeelen en tot eene doortastende hervorming leiden. Dat menschenoffers in Jahwe's oog een gruwel waren was door Hozea reeds gepredikt en zou later door Jeremia en Ezechiël met ontzaglijken nadruk herhaald worden; Jezaja kon, naar het schijnt, werkzaam zijn zonder hieromtrent partij te kiezen. Eerst na hem zou stoutweg geloochend worden dat eenig ander god dan Jahwe bestond, en zijne eenigheid een geloofsartikel van Israëls meest ontwikkelde leidslieden worden; Jezaja kon blijven staan bij de onvergelijkelijke heerlijkheid van Israëls god, zonder de gevolgtrekking te maken, althans uit te spreken, dat de goden die door andere volken aangebeden werden en de geesten wien ook onder Israël vereering ten deel viel geen goden waren en geen huldiging verdienden. De waarheden waarvoor Jezaja opkwam waren groot genoeg. Jahwe is voor hem de machtige, ongenaakbare god Israëls. Wee den mensch op wien hij zich vergramt! wee het volk dat zijn wil weerstreeft! Niet alleen Israëls lotgevallen bestuurt hij; neen, zijne macht strekt zich ook buiten dien kring uit. Hij verhoogt of vernedert andere natiën, voor zoover hare betrekking tot Israël dit eischt. Behoeft hij eene tuchtroede over zijn zondig volk, hij geeft daartoe aan Assur de noodige macht; heeft die roede zijn raad volbracht, dan breekt hij haar weder. Israël kon bij Jahwe alles vinden wat het behoefde: alle mogelijke hulp en allen zegen, indien het hem slechts diende. Maar dit deed het

niet. Dikwerf verwachtte het zijn heil van wapengeweld, vooral van een bondgenootschap met een vreemd volk, Egypte of een ander, en vergat het dat het vertrouwend afwachten van Jahwe's hulp en de bekeering tot hem de weg tot heil was, de eenige, maar ook de zekere. Wie op Jahwe niet vertrouwt staat niet stevig; maar wie op hem bouwt wordt nimmer beschaamd. En voorts, offers bracht het volk genoeg. Maar wat bekreunde Jahwe zich om offers? Hij eischte — weinige profeten hebben dit zoo nadrukkelijk als Jezaja verkondigd — rechtschapenheid, vooral menschlievendheid en rechtvaardigheid, en hij ergerde zich aan de zedeloosheid van het volk. Weg met die zonden! Weg bovenal met die trotschheid en weelde, waardoor Jahwe getergd werd! Hij wil alleen groot zijn en vernedert dus al wat hem naar de kroon steekt (II : 12—19). Geducht zouden zijne strafgerichten over het weerspannig volk zijn. Doch hoe vertoornd ook, hij was en bleef Israëls god, onafscheidelijk met dat volk verbonden, hetwelk, door zijne wondermacht gered, zeker en vast eene blijde toekomst te gemoet ging. Geteisterd, vernederd, op den rand van den ondergang gebracht, zou het herleven: een overschot zou zich bekeeren en weder aangroeien tot eene machtige natie. Al zijn Jezaja's verwachtingen aangaande dat overschot niet altijd dezelfde gebleven (zie op VII : 3), toch heeft hij het vertrouwen dat uit die rest een nieuw, aan Jahwe geheiligd volk zou opwassen, steeds bewaard. In dezen geest predikte Jezaja, trots spotternij van lichtzinnigen en tegenstand van andersdenkenden, zooals de van hem bewaarde godspraken ons leeren.

Het is er ver van af dat het naar hem genoemde boek geheel door hem zou geschreven zijn, zelfs dat het alleen berichten over hem en redevoeringen van hem zou behelzen. Vooreerst behoort het laatste gedeelte, XL—LXVI, volstrekt niet bij I—XXXIX; wellicht is het er louter bij toeval achter geplaatst; men zie over die hoofdstukken de afzonderlijke inleiding. En dan, I—XXXIX. Hiermede staat het anders, daar het ons blijkbaar in zijn geheel als werk van Jezaja overgeleverd wordt. Doch ten onrechte.

Om het overzicht gemakkelijk te maken, splitsen wij het in vier deelen: I—XII; XIII—XXVII; XXVIII—XXXV; XXXVI—XXXIX. Het laatste deel bevat drie verhalen over de werkzaamheid van Jezaja onder Hizkia, meerendeels woordelijk ontleend aan 2 Kon. XVIII : 13—XX : 19, met eenige bekorting en één toevoegsel (XXXVIII : 9—20). Het is niet onnatuurlijk dat de Verzamelaar, die al de door hem bijeengebrachte profetieën voor Jezaja's werk aanzag, daaraan toevoegde al wat hij van zijn held wist.

Behoudens de korte aanduidingen van de gelegenheid waarbij Jezaja eene rede heeft gehouden, behelst I—XXXV redevoeringen. Het werk van Jezaja zelven vinden wij vooral in I—XII, XXVIII—XXXI; doch ook hierin zijn talrijke jongere stukken opgenomen. Hiertoe behooren in I—XII, dat wellicht eens een afzonderlijken bundel heeft uitgemaakt, o. a. de aanhef en het slot van II—IV; V : 13; VIII : 8*d*—10; IX : 1—6; een gedeelte van X : 5—XII : 6. Over de samenstelling van XXVIII—XXXI zie de inleidingen op die hoofdstukken. De profetieën zijn niet altijd naar tijdsorde gerangschikt; want H. I is zeker niet eene der oudste redevoeringen van Jezaja, en H. XXVIII behoort niet tot de jongste; maar wij weten niet, of rangschikking naar tijdsorde beoogd is, en H. I is wellicht opzettelijk aan de spits geplaatst als passende inleiding.

Tusschen H. XII en XXVIII is een bundel godspraken tegen vreemde volken ingeschoven, XIII—XXIII, die ook eens afzonderlijk schijnt bestaan te hebben en zich kenmerkt door een eigenaardigen vorm van opschriften: *De godspraak Babel* (XIII : 1); *de godspraak Moab* (XV : 1) enz., besloten door eene aankondiging van het wereldgericht, XXIV—XXVII. Van dezen bundel kan slechts een deel van Jezaja zijn, nl. XIV : 24—27; XVII : 1—11; XVII : 12—XVIII : 7; XX; XXII : 1—14, 15—25. Het overige is van later, soms veel later dagteekening (verg. de inll., vooral inl. op XXIV—XXVII); evenals XXXII—XXXV.

Wanneer de Verzamelaar leefde, is niet met zekerheid te zeggen. Daar hij eenige zeer jonge stukken opnam, volbracht hij zijne taak niet veel vroeger dan in het midden der derde eeuw. Hij heeft daarbij stellig van reeds bestaande verzamelingen gebruik gemaakt; zoodat het in den regel ondoenlijk is zijn werk van dat zijner voorgangers te onderscheiden; vooral omdat zij allen arbeidden in denzelfden geest. Het was hun toch niet te doen om hun volk het verleden te leeren kennen, maar om het te vermanen en te vertroosten. Inzonderheid het laatste. Legden zij hunnen tijdgenooten de prediking van

Jezaja voor, om hen te leeren dat de rampen die Israël hadden getroffen de lang te voren aangekondigde straffen waren voor hunne zonden, zij verbonden daarmede de heilsbeloften van lateren, om hun toe te roepen: Wee over de heidenen, de onderdrukkers van Israël! Heil u, Sion, uw vreugdedag breekt aan! Zoo hebben mannen als de verzamelaars van *Jezaja* het volk gesteund, door bij allen die naar hen luisteren wilden het geloof en de hoop te verlevendigen. Was het in hun tijd voor het profetisme een veeg teeken dat steeds minder zieners optraden, men trachtte dit te vergoeden door oude godspraken te verzamelen en voor de behoeften van later eeuw pasklaar te maken. Zoo hielden schrijvers en uitgevers den geest des volks wakker en deden zij op hunne wijze wat Ezra en zijne geestverwanten beoogden met het schrijven en invoeren der wet: Israëls geestelijk leven bewaren en bevorderen.

HOOFDSTUK I : 1.

Opschrift. — Het is onzeker, of het opschrift bij I—XXXIX behoort, dan wel alleen bij I—XII; de uitdrukking *aangaande Juda en Jeruzalem* pleit voor de laatste onderstelling, daar XIII—XXVII hoofdzakelijk over vreemde volken handelen; in geen geval behoort het bij I—LXVI; zie inl. op *Jezaja*. Mogelijk is het ook, dat de tijdsbepaling toegevoegd is aan een kort opschrift dat boven H. I stond. Stellig is zij niet van den profeet zelven afkomstig, maar uit den inhoud van het boek opgemaakt.

I : 1 Het gezicht dat Jezaja, de zoon van Amos, heeft gehad aangaande Juda en Jeruzalem, ten tijde van Uzzia, Jotham, Ahaz en Hizkia, koningen van Juda.

1. *Het gezicht.* Zie op Num. XII : 6. Indien het opschrift oorspronkelijk betrekking had op I—XII of I—XXXIX, dan duidt het woord de verzameling der openbaringen aan die aan Jezaja te beurt vielen (verg. Ob. vs. 1; Nah. I : 1) en zou het door het meervoud moeten vertaald worden. In 2 Kron. XXXII : 32 wordt het als titel van I—XXXIX gebruikt. — *Jezaja*, of *Jezajahu*, d. i. ‚Jahwe's heil' (zie op VIII : 18), een niet ongewone naam onder Israël, 1 Kron. III : 21 enz. — *Amos*, een ons onbekend man; de naam van den bekenden profeet wordt in het Hebreeuwsch anders geschreven. — *Uzzia*, of *Azarja* (verg. op 2 Kon. XIV : 21). Zie over dezen koning 2 Kon. XIV : 21 v.; XV : 1—7 (2 Kron. XXVI). In zijn sterfjaar (736) valt Jezaja's roeping, VI : 1. — *Jotham* (750—735). Zijne regeering valt met de laatste jaren van die zijns vaders samen (zie op 2 Kon. XV : 2 en XVI : 2). Zie over hem 2 Kon. XV : 32—38 (2 Kron. XXVII). — *Ahaz* (734—726). Zie 2 Kon. XVI (2 Kron. XXVIII). — *Hizkia* (725—697). Zie XXXVI—XXXIX; 2 Kon. XVIII—XX (2 Kron. XXIX—XXXII).

HOOFDSTUK I : 2—31.

Jahwe's aanklacht en vonnis. — Met oproeping van hemel en aarde tot getuigen, verwijt Jahwe het ondankbaar Israël zijne goddeloosheid (2—4). Diep rampzalig is 's lands toestand (5—9). Jahwe versmaadt den eeredienst van zijn zondig volk, daar alleen rechtschapenheid hem behaagt (10—17). Schuldvergiffenis wordt aangeboden; maar blijven zij weerspannig, dan wacht hen het zwaard (18—20). Bij de verregaande slechtheid van 's lands aanzienlijken, kan alleen een vreeselijk strafgericht Jeruzalem reinigen (21—31).

Te goeder ure is deze rede onder de godspraken van Jezaja vooraan geplaatst, en staat zij dientengevolge op de eerste bladzijde van den bundel der profetische geschriften. Met zeldzame kracht toch worden hier de verhevenste denkbeelden verkondigd die de grootste profeten bezield hebben. Of zij zóo achter elkander is uitgesproken, althans opgeschreven, dan wel uit gedeelten van onderscheiden toespraken, zelfs uit verschillenden tijd, bestaat, is niet zeker. Het schijnt wel dat in vs. 5—9 de jammeren als tegenwoordig beschreven worden waarmede vs. 21—31 eerst gedreigd wordt.

Zooals zij hier vóor ons ligt, kan zij niet vroeger samengesteld zijn dan in het jaar 701, toen 's lands toestand inderdaad zoo treurig was als hij vs. 5—9 beschreven wordt: Sanherib had geheel Juda uitgenomen Jeruzalem veroverd, vele duizenden burgers als ballingen medegevoerd en, zooals hij snoefde, Hizkia in zijne koningstad opgesloten als een vogel in zijne kooi (verg. inl. op 2 Kon. XVIII: 13—XIX : 37). Zeker was de aftocht van Sanherib nog toekomstig.

De rede moest, als geweldige aanklacht tegen een schijnvroom volk, gevolgd door een verpletterend vonnis, zeer aanstootelijk klinken in de ooren van hen die meenden dat Jahwe bijzonder tevreden was over de maatregelen door Hizkia tegen den beeldendienst genomen, alsmede van hen die vaststonden in het vertrouwen dat Jahwe Jeruzalem niet wilde prijsgeven aan de Assyriërs. Des te hooger hebben wij den ernst van den profeet te waardeeren, die zich niet liet verblinden door de uiterlijke godsdienstigheid der Jeruzalemmers en de talrijke offeranden hunner aanzienlijken, maar duidelijk al hunne

goddeloosheden zag en hun onbewimpeld hunne zonden, vooral hunne knevelarijen, verweet; terwijl hij tevens stellig geloofde aan de gezindheid en macht zijns gods om ook de grootste zonden te delgen en redding te schenken, mits Israël zich bekeerde.

I: 2 Hoort, hemelen! en leen het oor, gij aarde!
want Jahwe spreekt.
Ik heb kinderen grootgebracht en opgevoed;
maar zíj zijn van mij afvallig geworden.
3 Een rund kent zijn eigenaar,
een ezel de krib zijns meesters;
maar Israël heeft geen kennis,
mijn volk geeft geen acht.
4 Wee der zondige natie,
het volk met schuld beladen,
het geslacht van kwaaddoeners,
den kinderen die zich misdragen!
Zij hebben Jahwe verlaten,
Israëls Heilige versmaad,
hem den rug toegekeerd.
5 Waar kunt gij nog meer geslagen worden,
dat gij steeds verder afwijkt?
Het gansche hoofd is ziek, het gansche hart krank;
6 van voetzool tot hoofdschedel geen gave plek;
builen, striemen en ontstoken wonden,
niet uitgedrukt of verbonden, noch met olie verzacht.
7 Uw land — eene wildernis,
uwe steden — met vuur verbrand,
uwe akkers — vreemden verteren ze voor uwe oogen;
eene wildernis, als had een stortregen alles onderstboven geworpen.
8 En Sions dochter is overgebleven
als een hutje in een wijngaard,
een wachthuisje in een moestuin,
als eene belegerde stad.
9 Indien Jahwe der heirscharen ons niet een overschot gelaten had,
het zou ons als Sodom vergaan zijn,
aan Gomorra waren wij gelijk geworden.
10 Luistert naar Jahwe's woord, gij overheden van Sodom!
leent het oor aan het gebod onzes gods, gij Gomorravolk!

Vs. 9. Rom. IX: 29.

2. *Hoort — aarde!* Plechtige aanhef. Hemel en aarde worden als getuigen opgeroepen. Zie op Deut. XXXII: 1. — *kinderen.* Zie op Deut. XXXII: 6.

3. Redelooze dieren beschamen Israël; verg. Jer. VIII: 7.

4. *Israëls Heilige.* Zie op 2 Kon. XIX: 22.

5 v. De ellendige toestand des volks, vs. 7—9 zonder beeldspraak beschreven, wordt hier met eene opeenstapeling van ziekten vergeleken, evenals Ps. XXXVIII: 4, 6, 8 en elders.

7. *een stortregen,* volgens andere klinkers. Met het vernielend geweld van een slagregen wordt ook XXVIII: 2 Jahwe's toorn vergeleken. Vele uitleggers lezen *als de omkeering van Sodom.*

8. *Sions dochter,* Jeruzalem. Zie op 2 Kon. XIX: 21. — *een wachthuisje.* De eenvoudigste hutten waarin de wachters tuinen en akkers bewaakten bestonden uit eenige palen met eene zoldering er op, waarboven een looverdak. Van daar uit overzagen de wachters het veld en beschermden het zooveel mogelijk met steenworpen en geschreeuw tegen vogels en kleine roofdieren. Vooral na den oogst was zulk een vervallen, verwaaid hutje een beeld der verlatenheid. Verg. Job XXVII: 18. In XXIV: 20 wordt het voorgesteld heen en weer geslingerd door den wind. — *moestuin,* letterlijk wellicht *komkommerhof.*

9. *Jahwe der heirscharen.* Zie op 1 Sam. I: 3. — *het — geworden,* wij zouden spoorloos vernietigd zijn; verg. Gen. XIX: 24 v. In grondt. is deze verschrikkelijke onderstelling verzwakt door inschuiving van het woord *bijna*; Gr., Syr. en Lat. vertt. hebben dit niet. Verg. op Ezech. XVI: 47.

10. *overheden van Sodom* en *Gomorravolk.* De vermelding in vs. 9 van Sodom en Gomorra als beeld

11 Waartoe dient mij de menigte uwer offers? zegt Jahwe.
Ik ben de brandoffers van rammen en het vet van mestkalveren zat;
het bloed van stieren, lammeren en bokken lust mij niet.
12 Als gij komt om mijn aangezicht te zien, wie heeft dat van u geëischt?
13 mijne voorhoven vertreden — doet het niet langer;
gaven brengen — onnut;
offergeur — ik heb er een afschuw van;
nieuwemaansdag en sabbat, vierdagen afkondigen — ik duld het niet;
vasten noch hoogtijd;
14 uwe nieuwemaansdagen en feestgetijden — mijne ziel haat ze;
zij drukken mij als een last;
ik ben moede ze te dragen.
15 Wanneer gij uwe handen uitbreidt, sluit ik mijne oogen voor u;
ook al vermenigvuldigt gij de gebeden, ik luister niet;
uwe handen zijn vol bloed.
16 Wascht u, reinigt u;
doet uwe booze daden uit mijn oog weg;
17 houdt op met kwaaddoen, leert goed handelen:
zoekt naar billijkheid; leidt den verdrukte;
verschaft den wees recht; neemt het op voor de weduwe.
18 Komt, laat ons de zaak uitmaken, spreekt Jahwe:
al zijn uwe zonden als scharlaken, sneeuwwit zullen ze worden;
al zijn ze purperrood, ze zullen gelijk worden aan wol.
19 Indien gij gewillig zijt en luistert, zult gij het goede des lands eten;
20 maar indien gij weigert en weerspannig blijft, zult gij door het zwaard
want Jahwe's mond heeft het gesproken. [opgegeten worden;
21 Hoe is zij eene boeleerster geworden, de getrouwe veste!
Vol recht was zij, eene herberg der gerechtigheid,
en thans vol moordenaars.
22 Uw zilver is in slakken veranderd,

der verwoesting bracht vanzelf de verdorvenheid harer inwoners in gedachtenis, waardoor haar ondergang veroorzaakt was, Gen. XVIII: 20 v.; XIX: 1—9; Deut. XXXII: 32; Ezech. XVI: 46—51; verg. III: 9; Jer. XXIII: 14.

11—15. Over de beteekenis dezer geringschatting van den eeredienst zie op Hoz. VI: 6. In den tijd van Hizkia was de tempeldienst zeer in eer en het daarmede gepaard gaand zelfbehagen der Jeruzalemmers groot.

12. *om mijn aangezicht te zien*, volgens andere klinkers; Hebr. t. ongeveer *om voor mijn aangezicht gezien te worden*; verg. op Exod. XXIII: 15.

13. De woorden *mijne voorhoven vertreden* zijn in Hebr. t. nog bij vs. 12 gevoegd. *Vertreden* zegt de profeet smadelijk in pl. v. *betreden*. — *gaven*, volgens andere klinkers. — *offergeur*. Anderen *wierook*. Maar zie op Exod. XXX: 34—38. — *nieuwemaansdag*. Zie op Num. XXVIII: 11—15. — *vasten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *slechtheid*. Waarschijnlijk zijn meer fouten in den tekst geslopen.

15. *uwe handen uitbreidt*, ten gebede. Zie op 1 Kon. VIII: 22. — *uwe handen zijn vol bloed*. Ziedaar eindelijk de reden genoemd, waarom Jahwe zulk een afkeer van die offers en feesten heeft. In pl. v. *bloed* staat er eigenlijk *bloedstortingen*. De profeet heeft het oog op de ruwe knevelarijen der aanzienlijken, waarbij zelfs het leven der verongelijkten vaak niet gespaard werd; verg. 1 Kon. XXI; Ezech. XLV: 8 v. en vs. 17, 21, 23, 27; V: 7 v.; LIX: 3 enz.

16 v. Dergelijke algemeene vermaningen Ps. XXXIV: 15; XXXVII: 27; Am. V: 15; Rom. XII: 9 enz. Over de waarschuwing tegen knevelarij verg. op Exod. XXII: 22 en XXIII: 2 v.

17. *den verdrukte*, onzekere vertaling.

18. *gelijk worden aan wol*. Ook Dan. VII: 9 komt de wol als toonbeeld der blankheid voor. — De bedoeling van het vers is waarschijnlijk: hoewel uwe zonden zeer talrijk en zwaar zijn, wil ik ze vergeven en u dus weder heil schenken, mits gij (vs. 19) u verbetert.

20. *want Jahwe's mond heeft het gesproken*. Dit wordt met nadruk gezegd, omdat het den meesten Judeërs ondenkbaar toescheen dat Jahwe, Israëls god, zou willen dat de Assyriërs zijn volk teisterden. Dit was ook voor Jahwe iets onnatuurlijks (verg. XXVIII: 21); maar hij moest Israël wel om zijne zonden aan verwoesting prijsgeven.

21 v. Volgens eene zeer gewone dwaling wordt het verleden der zondige stad, Jeruzalem, ver boven haar heden geroemd; ook vs. 26. — *boeleerster*. Over het beeld van het huwelijk voor den band tusschen Jahwe en zijn volk zie inl. op Hoz. I—III.

uw wijn met water vervalscht.
23 Uwe vorsten zijn onhandelbaar en heulen met dieven;
allen zijn zij belust op geschenken en haken naar giften;
den wees verschaffen zij geen recht,
en de twistzaak der weduwe komt niet vóor hen.
24 Daarom, zoo spreekt de Heer, Jahwe der heirscharen, Israëls Sterke:
Ha! ik zal mijn moed koelen aan mijne bestrijders,
mij wreken op mijne vijanden;
25 ik zal mijne hand op u doen nederkomen
en uwe slakken in den smeltoven uitzuiveren,
alle looddeelen uit u verwijderen;
26 ik zal uwe rechters weder maken als weleer,
en uwe raadsheeren als in den beginne.
Daarna zult gij de gerechte stad heeten,
eene getrouwe veste.
27 Sion zal door recht verlost worden,
hare inwoners door rechtschapenheid;
28 maar vergaan zullen de afvalligen en zondaars te gader,
omkomen wie Jahwe verzaken.
29 Want gij zult u schamen over de boomen waarin gij behagen hebt,
blozen over de tuinen die gij hebt verkoren.
30 Gij toch zult worden als een boom met verwelkt loof,
en als een tuin die geen water heeft;
31 de vermogende zal ten tonder zijn, en zijn maaksel de vonk;
samen zullen zij verbranden, zonderdat iemand blluscht.

22. *zilver* en *wijn,* beelden voor de aanzienlijken; zie vs. 23. — *slakken,* de afval uit de smeltovens, waarin het metaal uit de erts is afgezonderd; dus iets zonder waarde. Verg. Ps. CXIX : 119.

23. *Uwe vorsten zijn onhandelbaar.* In het Hebreeuwsch is hier eene woordspeling. Dezelfde uitdrukking Hoz. IX : 15. — *geschenken* en *giften.* Verg. op Exod. XXIII : 8. Wees en weduwe zijn te arm om hen om te koopen. — *den wees — hen.* Zie op vs. 16 v.

24. *Israëls Sterke.* Zie op Gen. XLIX : 24.

25. *ik — nederkomen,* ik zal een strafgericht aan u voltrekken; dezelfde uitdrukking Ps. LXXXI : 15; Am. I : 8. — *in den smeltoven,* volg. verb. t. Hetzelfde beeld XLVIII : 10; Jer. VI : 27—30; IX : 7; Ezech. XXII : 18—22; Mal. III : 3.

27. *door recht,* niet door vestingwerken en krijgsvolk. — *hare inwoners,* volg. verb. t.; Hebr. t. *hare teruggekeerden.*

28. *vergaan zullen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de verbreking van.*

29. *gij zult u schamen,* volg. hss. en Aram. vert.; Hebr. t. *zij zullen zich schamen.* — *boomen.* Het Hebreeuwsche woord duidt wellicht eene bepaalde soort van boom, den terpentijnboom of terebint, aan. Waarschijnlijk worden hier de heilige boomen bedoeld die de Judeërs vereerden, en met *de tuinen* lusthoven bij Jeruzalem waar afgodische plechtigheden plaats hadden die met de vereering van Jahwe gepaard gingen.

31. *de vermogende,* zeer onzekere vertaling.

HOOFDSTUK II—IV.

De trots gebroken. — Opschrift (II : 1). Eenmaal zullen alle volkeren naar den Sion opgaan, om van Jahwe onderricht te ontvangen (2 v.); van zijne rechtspraak zal algemeene vrede het gevolg zijn (4); derhalve gehoorzame het huis Jakob zijn god! (5). Het land is vol tooverij, weelde en afgoderij (6—8). Tegen al wat hoog is keert zich het gericht van Jahwe, tot ieders schrik (9—21). In Jeruzalem en Juda breekt een tijd van ellende en regeeringloosheid aan (III : 1—7), de straf voor de schaamtelooze zonden, vooral van 's volks leidslieden, die de armen onderdrukken (8—15), en voor de weelde der aanzienlijke Jeruzalemsche vrouwen (16—IV : 1). Doch na het strafgericht zal Israëls overschot veilig wonen onder de zichtbare hoede van zijn god (2—6).

De aankondiging van de gouden eeuw (II : 2—4) vormt eene zeer zonderlinge inleiding tot de gestrenge boetrede die volgt. Zij is niet van Jezaja, maar door een verzamelaar aan Micha IV : 1—5 ontleend, en hier ingevoegd om bij voorbaat de lezers van de strafrede te troosten door verwijzing naar de blijde dagen die op het gericht volgen zouden. Hij voegde er vs. 5 aan toe om een overgang tot

de scherpe verwijten van vs. 6 vv. te maken. Ook sluit het einde, IV : 2—6, slecht bij het voorgaande aan; zie op IV : 2.

Voor het overige is, op enkele inlasschingen na (zie op II : 20 v. en III : 10 v. en verg. II : 9 en 21) aan de echtheid van deze godspraak niet te twijfelen. Het opschrift behelst geen tijdsbepaling; maar de inhoud der rede laat ons omtrent haar dagteekening niet in het onzekere. Immers, Jezaja is in Azarja's sterfjaar, 736, opgetreden (VI : 1), en Juda heeft reeds één jaar later den geduchten aanval van Resin en Pekah doorstaan (VII : 1—9), die den koning noopte zich in de armen der Assyriërs te werpen (2 Kon. XVI : 7). Blijkbaar is deze vernedering door den profeet en zijn gehoor nog niet beleefd (zie II : 7). Bijgevolg hebben wij hier eene der eerste toespraken door Jezaja gehouden, of liever gedeelten van reden uit zijn eersten tijd, onder Jotham of Ahaz; verg. op 2 Kon. XVI : 2.

II : 1 Het woord dat Jezaja, de zoon van Amos, aangaande Juda en Jeruzalem zag:

2 Eenmaal zal Jahwe's tempelberg aan de spits der bergen staan,
en boven de heuvelen verheven zijn;
derwaarts zullen alle natiën stroomen,
3 talrijke volkeren zullen optrekken en zeggen:
Komt, laat ons opgaan naar den berg van Jahwe,
naar het huis van Jakobs god;
opdat hij ons zijne wegen wijze,
en wij op zijne paden wandelen! —
Want van Sion zal wet uitgaan,
Jahwe's woord van Jeruzalem.
4 Dan zal hij scheidsrechter zijn tusschen de natiën,
en talrijke volkeren terechtwijzen;
zij zullen dan hunne zwaarden tot ploegscharen omsmeden,
hunne speren tot sikkelen;
geene natie zal meer tegen eene andere het zwaard opheffen,
en zij zullen den krijg niet meer leeren.
5 Nu dan, huis Jakob, komt, laat ons wandelen in Jahwe's licht!
6 Want hij heeft zijn volk, het huis Jakob, verstooten.
Vol wichelaars toch zijn zij,
vol toovenaars als de Filistijnen;
lieden van vreemde herkomst hebben zij in overvloed.
7 Hun land is vol zilver en goud,
geen einde aan hunne schatten;
hun land is vol paarden,
geen einde aan hunne wagenen;

Vs. 2—4. Micha IV : 1—3.

2—4. De tekst van *Micha* is vollediger. Over den inhoud zie aldaar, over de inlassching hier zie Inl.
2. *Eenmaal — staan.* Verg. op Ezech. XVII : 23.
5. *Nu dan,* ingevoegd volg. Gr. vert. Het vers is van den Verzamelaar; zie Inl. — *huis Jakob,* hier Juda. Zoo noemt Jezaja Juda nooit dan vs. 6, waar het wellicht ook door den Verzamelaar is ingevoegd. — *Jahwe's licht,* Jahwe's gunst, Ps. XXVII : 1; XXXVI : 10; XLIII : 3 (XLIV : 4); verg. Spr. XVI : 15.
6. *hij heeft zijn,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gij hebt uw.* — *wichelaars,* volg. verb. t.; Hebr. t. *van het oosten* of *van ouds.* — *als de Filistijnen.* Waarom dezen juist genoemd worden, kunnen wij slechts gissen. Bij Jezaja komen zij nog IX : 11 en XI : 14 voor; verg. 2 Kon. XVIII : 8. — *lieden — overvloed,* onzekere vertaling.
7. Jezaja veroordeelt hier (verg. XXIII : 9) niet het misbruik van den rijkdom, maar den rijkdom zelf; evenals vs. 11—20 niet alleen aan den menschelijken hoogmoed vernedering wordt aangekondigd, maar aan al wat uitsteekt, zelfs aan boomen en heuvels. Dit is geheel in den geest der oudheid, zoowel der Israëlietische als der heidensche, die huiverig werd bij onvermengd geluk, uitstekende schoonheid en bijzondere macht, omdat die grootheid den naijver der goden opwekte (verg. Gen. III : 22; XI : 6); om welke reden men vaak door vrijwillige vernedering, het aanbrengen van ontsierende voorwerpen of pijnlijke offers het daaruit dreigend gevaar zocht te keeren. Aan deze vrees voor den naijver van Jahwe tegen al wat hem naar de kroon scheen te steken paarde zich bij een man als Jezaja de afkeuring van het ongodsdienstig en onzedelijk karakter der grootheid die hem omgaf. Ook stuitte zij hem gewis tegen de borst als van uitheemschen oorsprong, althans in strijd met de oud-Israëlietische

8 hun land is vol afgoden,
voor hunner handen werk werpen zij zich neder,
voor hetgeen hunne vingers gemaakt hebben.
9 Hef aldus over hen aan:
10 Ga de rotsen binnen en verberg u in het stof,
uit angst voor den schrik van Jahwe en den luister zijner majesteit,
als hij zich opmaakt om de aarde te doen sidderen.
11 Dan wordt des menschen hoogheid klein gemaakt,
der mannen trots ternedergebogen;
en Jahwe alleen zal te dien dage verheven zijn.
12 Want er komt een dag van Jahwe der heirscharen tegen al wat fier [en trotsch,
tegen al wat verheven en hoog is:
13 tegen alle trotsche en verheven ceders van den Libanon,
en alle eiken van Bazan,
14 tegen alle trotsche bergen en alle verheven heuvelen,
15 tegen elken hoogen toren en elken versterkten muur,
16 tegen alle Tarsjisvaarders en alle prachtige achterstevens.
17 Dan wordt des menschen hoogheid ternedergebogen,
der mannen trots klein gemaakt;
en Jahwe alleen zal te dien dage verheven zijn,
18 terwijl de afgoden gansch en al verdwijnen,
19 en men de rotsgrotten en aardholen ingaat,
uit angst voor den schrik van Jahwe en den luister zijner majesteit,
als hij zich opmaakt om de aarde te doen sidderen.
20 Te dien dage zal de mensch zijne zilveren en gouden afgoden, die hij
zich gemaakt had om zich daarvoor neder te buigen, voor de veld-
ratten en vleermuizen werpen;
21 om de rotsspleten en steenkloven in te gaan,
uit angst voor den schrik van Jahwe en den luister zijner majesteit,
als hij zich opmaakt om de aarde te doen sidderen.

zeden. Noemt hij onder de bewijzen van grootheid in de eerste plaats goud en zilver, tegen de opstapeling hiervan wordt ook Deut. XVII : 17 gewaarschuwd; welke wet er ook, vs. 16, de paarden bijvoegt. Deze werden oudtijds met de strijdwagens door de Israëlieten vernield, Joz. XI : 6, 9; maar nadat David wel de buitgemaakte paarden gedood, maar honderd wagens bewaard had (2 Sam. VIII : 4), waren zij van lieverlede door Israëlieten en Judeërs in den oorlog gebruikt; verg. op Joz. XI : 6. Over vestingen en schepen zie op vs. 15 en 16.

8. *afgoden.* Zie op Lev. XIX : 4. — *hunner handen werk,* beelden, wij-steenen en dergelijke, XLIV : 12—17; Deut. IV : 28; Hoz. VIII : 6; XIV : 4; Micha V : 12 enz.

9. *Hef aldus over hen aan,* volgens geringe tekstverbetering. In grondt. gaat hieraan vooraf *En de mensch wordt ternedergebogen, de man klein gemaakt,* waarschijnlijk uit V : 15 hierheen verdwaald.

10. *Ga — stof.* Verg. Richt. VI : 2; 1 Sam. XIII : 6; XIV : 11. — *als — sidderen,* volg. één hs. en Gr. vert. ingevoegd; verg. vs. 19, 21.

11. *Dan — gemaakt,* volg. verb. t.

12. *een dag van Jahwe.* „De dag van Jahwe" is de gerichtsdag, waarop de meeste Israëlieten de veroordeeling der heidenen en Israëls verheffing, maar de boetpredikers vóor alles de bestraffing van al wat Jahwe onder zijn volk mishaagt verwachtten; verg. Am. V : 18—20 en inl. op *Joël.* — *hoog,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het zal laag worden.*

13. *ceders,* de statigste boomen die den Israëlieten bekend waren; verg. op Richt. IX : 15.

15. Vestingen worden veroordeeld, deels als van de Kanaänieten overgenomen, deels omdat zij die zich daarin tegen den vijand borgen meer op de sterkte dier plaatsen dan op Jahwe vertrouwden.

16. *Tarsjisvaarders,* schepen die op Tarsjis voeren; verg. op 1 Kon. X : 22. — *achterstevens,* zeer onzekere vertaling. — De zeeschepen zijn Jahwe eene ergernis omdat daarmede, èn op de Middellandsche èn op de Roode Zee, verre en gewaagde tochten worden ondernomen.

20 v. Daar vs. 21 nagenoeg aan vs. 19 gelijk is en zich slecht bij vs. 20 aansluit, dit laatste bovendien den dichterlijken vorm mist, heeft wellicht een overwerker hier ingegrepen.

20. *hij zich,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *men voor hem.* — *vleermuizen.* Deze dieren houden bij duizenden hun verblijf in grotten en andere schuilhoeken.

21. Hierop volgt in Hebr. t. (22) *Laat af van den mensch, in wiens neus een ademtocht is; want hoe weinig is hij waard!* blijkbaar eene kantteekening van een lezer die ontroerde op die aankondiging van Jahwe's geduchte verschijning; in Gr. vert. komt zij niet voor.

III : 1 Want zie, de Heer, Jahwe der heirscharen, neemt weg
uit Jeruzalem en Juda stok en staf:
2 held en krijgsman, rechter en profeet, waarzegger en oudste,
3 hoofdman, gunsteling en raadgever,
den kunstvaardige en den ervarene in het bezweren.
4 En ik zal knapen als hunne overheden aanstellen,
en kinderen zullen over hen heerschen;
5 de burgers zullen op elkander aandringen, elk op zijn naaste,
de knaap zal den grijsaard bestormen, de geringe den aanzienlijke.
6 Als iemand in zijns vaders huis zijn broeder aangrijpt:
„Gij hebt nog een kleed, en moet dus hoofd over ons zijn;
laat dit wankelend gebouw onder uwe hoede wezen!”
7 dan roept hij te dien dage:
Ik kan het niet in de voegen houden,
ook heb ik spijs noch kleeding in huis;
gij moet mij niet tot volkshoofd aanstellen!
8 Ja, Jeruzalem wankelt en Juda valt;
omdat hunne woorden en daden tegen Jahwe gericht zijn,
en zij zijne majestueuzè oogen krenken.
9 Hunne onbeschaamdheid getuigt tegen hen;
hunne zonden vertellen zij, als Sodom, onbewimpeld.
Wee hun; want zij brouwen zich zelven onheil!
10 — Heil den rechtschapene; want het gaat hem goed:
hij zal de vrucht zijner handelingen eten.
11 Wee den goddelooze; want het gaat hem slecht:
hetgeen zijne handen verdiend hebben zal hem overkomen. —
12 Mijn volk heeft kinderen tot drijvers,
en vrouwen beheerschen het.
Mijn volk, uwe leiders zijn verleiders,
en maken van uwe paden een doolweg.
13 Jahwe heeft zich ten gerichte gesteld;
hij staat gereed om zijn volk te vonnissen;
14 Jahwe komt ten oordeel tegen de oudsten en vorsten zijns volks:
Gij, gij hebt den wijngaard afgeweid;
het den arme ontroofde is in uwe huizen!
15 Wat bezielt u dat gij mijn volk vertrapt,
en het gelaat der nooddruftigen vermaalt?
spreekt de Heer, Jahwe der heirscharen.

1. *stok en staf.* Bedoeld zijn alle personen die voor steunsels der maatschappij golden. Hebr. t. voegt er bij *iederen stok van brood en staf van water,* alsof het levensonderhoud werd bedoeld; wat de onjuiste verklaring van een lezer is, van den rand in den tekst geslopen. Verg. Ps. CV : 16.

2. *waarzegger,* zonder afkeuring als een der steunsels des volks vermeld; tusschen profeten en waarzeggers was geen grens te trekken; verg. inl. op Num. XXII : 2—XXIV : 25.

3. *kunstvaardige.* Handwerkslieden heeten ook 2 Kon. XXIV : 14—16 een belangrijk deel des volks.

4—7. Nadat alle steunsels zijn weggenomen, begint een toestand van regeeringloosheid, waarin men vergeefs tracht te voorzien. Eervolle betrekkingen, anders begeerlijk, zullen dan lastposten zijn, die ieder van zich tracht te schuiven.

4. Verg. Pred. X : 16*a*.

8. *Ja,* of *Want.* Volgens het verband: zoo gaat het, want.

9. *als Sodom,* even schaamteloos; zie Gen. XIX : 4—11.

10 v. Dit is zeker later ingevoegd; want het breekt het verband. Wellicht is het eene kantteekening die in den tekst is geslopen.

10. Verg. Ps. CXXVIII : 2. — *Heil,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Zegt.*

11. *want,* naar gissing ingevoegd.

12. *Mijn — doolweg.* Verg. IX : 15.

13. *zijn volk,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *volkeren.*

15. *het gelaat der nooddruftigen vermaalt,* hen onmenschelijk mishandelt.

16 Jahwe sprak: Omdat Sions dochteren pronken,
rondwandelen met uitgerekten hals en lonkjes om zich werpende,
met trippelenden gang en klingelende voetringen,
17 zal de Heer den schedel van Sions dochteren kaal maken,
Jahwe hare slapen ontblooten.
18 Te dien dage doet Jahwe den opschik weg,
de voetringen, voorhoofdsiersels en maantjes,
19 de oorknoppen, kettinkjes en sluiers,
20 de tulbanden, armbanden en linten,
21 de reukfleschjes, amuletten en zegelringen,
22 de neusringen, feestgewaden en overrokken,
23 de omslagdoeken, tasschen en huiven,
de opperkleeden, mutsen en hoofdbanden.
24 Dan zal het zijn: in plaats van balsemgeur vunsheid,
in plaats van een gordel een strop,
in plaats van gevlochten haren kaalheid,
in plaats van eene keurs een rouwkleed.
25 Uwe mannen, Sion, zullen vallen door het zwaard,
uwe helden in den krijg;
26 klagen en rouwen zullen hare poorten,
op den grond zit de verwende.
IV : 1 Zeven vrouwen grijpen te dien dage éenen man aan, met de woor-
den: Ons eigen brood zullen wij eten, met onze eigen kleederen ons
dekken; als wij slechts naar u mogen heeten; neem onzen smaad weg!
2 Te dien dage zal Jahwe's uitspruitsel zijn tot sieraad en heerlijkheid,
en de vrucht des lands tot hoogheid en tooi, voor Israëls ontkomenen.
3 En wie in Sion overgebleven is,
te Jeruzalem overgelaten,
die zal heilig genoemd worden,
elk ten leven opgeschrevene in Jeruzalem;
4 wanneer de Heer het vuil van Sions dochteren heeft afgewasschen,
en Jeruzalems bloedvlekken uit haar midden wegdoet,

16. *Sions dochteren*, de Jeruzalemsche vrouwen.

17. *kaal maken*, onzekere vertaling. De bedoeling schijnt te zijn: Jahwe zal haar weligen haardos afsnijden. — *hare slapen* (naar geringe tekstverandering) *ontblooten*. Blootshoofds te moeten gaan is nog heden in het Oosten schande voor eene vrouw; eer ontblooten zij andere lichaamsdeelen dan het hoofd; verg. 1 Kor. XI : 4—15.

18—23. Van de namen dezer een en twintig kleedingstukken en sieraden zijn vele van onzekere beteekenis. Wij missen daaronder de schoenen, waarin toch veel weelde was. Zakdoeken kende men niet.

24. *kaalheid*, een der teekenen van rouw; zie op Lev. XIX : 28. — Van de woorden *strop*, *gevlochten haren*, *keurs* is de vertaling onzeker. Aan het eind van dit vers staan in Hebr. t. nog een paar woorden, die in Lat., wellicht ook in Gr. vert. ontbreken.

25. *Sion*, duidelijkheidshalve ingevoegd, omdat in het Hebreeuwsch *uwe* enkelvoud is en dus niet op de vrouwen van vs. 16—24 terugslaat.

26. *op den grond zit*, teeken van rouw; zie XLVII : 1; Job II : 13; Klaagl. II : 10; III : 28. — *de verwende*, volgens zeer onzekere tekstverbetering.

1. *Zeven*, eenige; zie op Gen. IV : 15. — *éenen*, wegens het gebrek aan mannen, III : 25. — *Ons — dekken*. Wij ontslaan u geheel van de verplichting in ons onderhoud te voorzien. — *onzen smaad*, ongehuwd te blijven en kinderloos te sterven; zie LIV : 1, 4; Gen. XVI : 4; XXX : 23; Richt. XI : 37; Luc. I : 25.

2. *Te dien dage*, als het strafgericht voltrokken zal zijn; zie vs. 4. De overgang is echter zoo hard, dat het vermoeden rijst dat de heilsprofetie vs. 2—6 door een bewerker aan de boetrede is vastgeknoopt. — *Jahwe's uitspruitsel*, de overvloedige oogst. De groote vruchtbaarheid zal het bewijs zijn van Jahwe's gunst. Evenzoo XXX : 23; Ezech. XXXIV : 29; Hoz. II : 20 v.; Joël III : 18; Am. IX : 13 v.; Zach. IX : 17. — *Israëls ontkomenen*, de geredden uit het strafgericht.

3. *heilig*, als Jahwe's eigendom afgezonderd en onder zijne hoede. Zie op VI : 3. — *elk ten leven opgeschrevene*. Zie op Exod. XXXII : 32.

4. *bloedvlekken*. Verg. op I : 15. — *door — wegvagens*. De schuldigen worden niet bekeerd, maar uitgeroeid.

door den adem des gerichts en des wegvagens.
5 Dan zal Jahwe scheppen over de geheele woning van den berg Sion
en op haren omtrek
eene wolk overdag en rook met den glans eener lichte laaie bij nacht;
6 want over al wat heerlijk is zal eene bedekking zijn;
er zal een schutdak zijn tot schaduw tegen de hitte,
tot toevlucht en schuilplaats tegen stortbui en regen.

5. *omtrek*, naar Gr. vert.; Hebr. t. *feestgetijde*. — Met de *wolk* wordt op Exod. XIII : 21 enz. gezinspeeld.
6. *tot schaduw*. Hebr. t. voegt er *overdag* bij, waarschijnlijk uit vs. 5; volg. Gr. vert. weggelaten.

HOOFDSTUK V.

Jahwe's wijngaard prijsgegeven. — Het volk van Jahwe, door hem verpleegd, gelijk een wijngaard door een zorgvuldig landman, heeft de verwachting van zijn god teleurgesteld en zal zwaar getuchtigd worden (1—7). Wee over de rijkaards! ellende zal de weelde vervangen (8—10, 17). Wee over de slempers! hunne weelde zal te gronde gaan (11—16). Over allerlei zondaars wordt een herhaald Wee uitgesproken en hun de ondergang aangekondigd, omdat zij Jahwe's onderricht versmaad hebben (18—24). Daarom is zijn toorn ontbrand en slaat hij zijn volk; maar een nog zwaarder gericht is aanstaande: Jahwe roept tegen hen een geweldig volk uit de verte (25—30).

Het grootste gedeelte dezer godspraak, vs. 1—24, kan uit hetzelfde jaar zijn als de voorgaande profetie, H. II—IV, het jaar 735 of 734. Maar het slot, vs. 25—30, is er door den profeet later aan toegevoegd. Immers, dat de woorden van vs. 25*b* *Met dat al is zijn toorn niet afgewend, zijne hand nog steeds uitgestrekt* ook IX : 11, 16, 20; X : 4, als besluit van eene bedreiging en inleiding tot eene volgende, voorkomen maakt het waarschijnlijk dat dit slot oorspronkelijk heeft behoord bij de profetie tegen Samarië die wij in IX : 7—X : 4 bezitten.

De diep weemoedige aanhef past voortreffelijk bij den toon van het geheele stuk, waarin de heftige verontwaardiging van den profeet over de zonden des volks, vooral over die der grooten, zich lucht geeft in scherpe verwijten en vreeselijke bedreigingen, door geene blijde voorzegging getemperd.

V : 1 Kom, laat mij zingen van mijn vriend,
het lied van mijn vriend en zijn wijngaard!
Mijn vriend bezit een wijngaard op een zeer vetten heuvel;
2 hij omheinde hem en zuiverde hem van steenen,
beplantte hem met keurige wijnstokken;
hij bouwde een toren daarin,
ook hieuw hij eene perskuip er in uit.
En hij verwachtte dat hij druiven zou voortbrengen;
maar hij bracht ontuig voort.
3 Nu dan, inwoners van Jeruzalem en mannen van Juda,
doet uitspraak tusschen mij en mijn wijngaard.
4 Wat was nog aan mijn wijngaard te doen dat ik er niet aan deed?
waarom bracht hij dan, terwijl ik druiven van hem wachtte, ontuig voort?
5 Welaan, laat mij u doen weten, wat ik met mijn wijngaard ga doen!
Wegnemen zijne omtuining, zoodat hij afgeweid,
gaten breken in zijn muur, zoodat hij vertrapt wordt.
6 Ik zal hem tot eene wildernis maken:
besnoeid noch omgespit zal hij worden;
met doornen en distelen zal hij begroeid zijn;
en de wolken zal ik verbieden hem te beregenen.

1. *wijngaard*. Hetzelfde beeld voor Israël XXVII : 2 v.; Ps. LXXX : 9—16; Jer. II : 21; XII : 10 v.; Hoz. X : 1. In Matth. XXI : 33—43 wordt het uitgewerkt.
2. *omheinde*. Anderen *spitte om*. — *een toren*, een klein wachthuis tot bescherming van den wijngaard. — *hieuw — uit*, in de rots, als gewoonlijk; verg. op Richt. VI : 11.
3—6. Hoewel de verklaring van het beeld eerst vs. 7 volgt, wordt reeds hier Jahwe sprekende ingevoerd.

7 De wijngaard van Jahwe der heirscharen toch is het huis Israël,
en zijn lusthof zijn de mannen van Juda;
hij verwachtte recht, en zie, het was slecht,
rechtsbetrachting, en zie, het was rechtsverkrachting.
8 Wee hun die huis bij huis voegen,
akker aan akker trekken;
totdat er geen plaats meer is,
en gij-alleen in het land zijt gevestigd!
9 Te mijnen aanhooren heeft Jahwe der heirscharen gezworen:
Voorwaar, vele huizen zullen in puin storten,
groote en prachtige zonder bewoners zijn;
10 want tien morgen wijnland zal één vat opbrengen;
en eene ton zaaikoorn slechts eene maat;
17 lammeren zullen er weiden als in eene woestijn,
rammen de droge streken afgrazen.
11 Wee hun die des morgens vroeg jagen naar drank,
en tot laat in den avond zich verhitten door wijn,
12 die met citer en luit, tamboerijn en fluit hun drinkgelag houden,
maar op Jahwe's daden geen acht slaan,
naar zijner handen werk niet omzien!
13 Dies gaat mijn volk door zijn onverstand in ballingschap,
zijn zijne aanzienlijken uitgemergeld van honger,
versmacht zijne menigte van dorst.
14 Dies zet het doodenrijk zijne kaken wijd open,
spert het zijn muil bovenmatig op,
en daarin daalt neder haar luister en gewoel,
haar gedruisch en wie in haar dartelt.
15 Zoo wordt de mensch ternedergebogen en de man klein gemaakt,
en worden de oogen der hoovaardigen vernederd;
16 terwijl Jahwe der heirscharen zijne hoogheid openbaart in de rechtspraak,
de heilige God zich heilig betoont door gerechtigheid.
18 Wee hun die het strafgericht aan koorden der valschheid tot zich [trekken,
als aan wagenzeelen het zondenloon!

7. *het huis Israël.* Blijkbaar vergeet Jezaja niet dat geheel Israël Jahwe's volk is; maar hij vestigt overigens alleen op Juda het oog. — *recht* — *rechtsverkrachting.* De woordspelingen van het oorspronkelijke zijn zoo goed mogelijk nagevolgd. Het door *slecht* vertolkte woord is van onzekere beteekenis. — *rechtsverkrachting,* letterlijk *geschrei* (der onderdrukten).

8. De schromelijke ongelijkheid in bezittingen van de Judeërs wordt geweten aan de knevelarijen der grooten; verg. II: 7; III: 14 v.; ook Neh. V: 1—13; Hoz. V: 10; Micha II: 2. — *totdat* — *gevestigd.* Geen gelegenheid voor den kleinen burger zich een vrij bestaan te verwerven. De meeste werden, zoo al niet slaven en daglooners, dan toch hopeloos afhankelijk van de groote landeigenaars.

9. *heeft ... gezworen.* Dit woord ontbreekt in den grondtekst.

10. *morgen,* letterlijk *juk,* zooveel land als een paar runderen in een dag omploegt, eene uit den aard der zaak onzekere maat. — *één vat,* ongeveer veertig liter. — *eene ton,* ongeveer vier hektoliter. — *eene maat,* ongeveer veertig liter.

17. Dit vers past hier goed, en slecht op de plaats waar het in Hebr. t. staat; het behelst met vs. 9 v. het vonnis over de hebzucht en geweldenarij, in vs. 8 vermeld: vs. 9 zegt, wat van die huizen, vs. 10, 17 wat van die akkers worden zal. — *als in eene woestijn,* volg. verb. t.; grondt. is hier onverstaanbaar. — *rammen,* zeer onzekere lezing en vertaling. Daarenboven is er een woord weggelaten.

11. Verg. Pred. X: 16.

12. Muziek bij de drinkgelagen wordt ook XXIV: 8 v.; Am. VI: 4—6 vermeld. — *Jahwe's daden* en *zijner handen werk,* zijne strafgerichten; zie vs. 19; X: 12; XXVIII: 21.

13. Misschien te vertalen *Dies is — in ballingschap weggevoerd;* in welk geval het vers, geheel of gedeeltelijk, hier eerst door een verzamelaar is ingevoegd. — *uitgemergeld,* volg. verb. t.

14. *haar,* van Jeruzalem. Daar dit niet genoemd is, is wellicht vóór dit vers iets uitgevallen.

15 v. Verg. II: 11, 17. — Terwijl de hoogmoed der menschen wordt vernederd, doet Jahwe zijne majesteit door de voltrekking zijner vonnissen aan den dag treden.

Vs. 17 van Hebr. t. zie na vs. 10.

18. Verg. Spr. V: 22.

19 Wee hun die zeggen: Hij moge zich haasten,
zijn werk bespoedigen, opdat wij het zien!
laat naderen en komen de raadslag van Israëls Heilige,
opdat wij er kennis mede maken!
20 Wee hun die het kwade goed noemen, en het goede kwaad,
die de duisternis voor licht doen doorgaan, en het licht voor duisternis,
die het bittere voor zoet uitgeven, en het zoete voor bitter!
21 Wee hun die wijs zijn in eigen oog,
in eigen schatting verstandig!
22 Wee hun die helden zijn in het wijndrinken,
en dapperen in het mengen van sterken drank!
23 Wee hun die voor geschenken den schuldige in het gelijk stellen,
en hem die het recht aan zijne zijde heeft zijn recht onthouden!
24 Dies zal, evenals eene vuurvlam kaf verteert,
en brandend stroo ineenzinkt,
hun wortel als molm worden,
hun bloesem als poeder verstuiven;
omdat zij het gebod van Jahwe der heirscharen verworpen,
het woord van Israëls Heilige versmaad hebben.
25 Daarom is Jahwe's toorn tegen zijn volk ontstoken,
heeft hij zijne hand er tegen uitgestrekt;
hij slaat het, zoodat de bergen beven,
en hunne lijken als vuilnis midden op de straat liggen.
Met dat al is zijn toorn niet afgewend,
zijne hand nog steeds uitgestrekt.
26 Hij zal eene banier opheffen voor een volk uit de verte,
het fluitende roepen van het einde der aarde.
Zie, weldra komt het met vluggen tred;
27 er is geen vermoeide onder, noch een die struikelt;
het sluimert noch slaapt;
de gordel om zijne lenden wordt niet losgemaakt,
de riem van zijn schoeisel niet ontgespt.
28 Zijne pijlen zijn gescherpt en al zijne bogen gespannen;
de hoeven zijner paarden zijn steenhard,
zijne raderen als een wervelwind.

Vs. 25*ef.* IX : 11, 16, 20; X : 4.

19. *Wee hun*, hier en vs. 23 naar gissing ingevoegd. — *zijn werk.* Zie op vs. 12. — Blijkbaar hadden de Jeruzalemmers reeds meermalen bedreigingen met Jahwe's oordeel gehoord en spotten sommigen er mede. Zie LXVI : 5; Jer. XVII : 15, en verg. Am. V : 18; VI : 3.

21. Verg. Spr. III : 7; XXVI : 12.

22. Verg. vs. 11. — *mengen.* De wijn werd onversneden in kruiken of zakken bewaard en bij een gastmaal in een mengvat gewoonlijk met water aangelengd, soms met kruiden of specerijen aangezet.

23. *Wee hun.* Zie op vs. 19. — *hem ... heeft*, volg. Gr., Syr. en Lat. vertt.; Hebr. t. heeft het meervoud.

25—30. Over het gemis van samenhang tusschen deze verzen en het voorafgaande zie Inl.

25. *hunne — liggen*, te talrijk om begraven te worden. Evenzoo Jer. VIII : 2; XVI : 4; XXV : 33 enz. — *nog steeds uitgestrekt*, om opnieuw te slaan.

26. *eene banier opheffen*, eene vaan op eene hoogte plaatsen, zoodat zij reeds uit de verte gezien wordt, ten einde den weg te wijzen en troepen daar samen te brengen. Evenzoo XI : 10, 12; XIII : 2; XVIII : 3; XLIX : 22; LXII : 10. — *een volk*, volg. verb. t.; grondt. *volken.* Het volk met welks komst Juda bedreigd wordt is niet genoemd. Jezaja bedoelt de Assyriërs; latere geslachten konden er gereedelijk de Chaldeën en andere vijanden van Israël in vinden. De hoofdzaak is deze: Jahwe heerscht over alle natiën, en op zijn wenk komen zij om Israël te tuchtigen. — *fluitende*, zooals de imker doet; verg. VII : 18; Zach. X : 8.

27. *de gordel — ontgespt.* Zij staan te allen tijde gereed om op te trekken of te strijden. Zie 1 Kon. XVIII : 46; 2 Kon. IX : 1; Luc. XII : 35; Ef. VI : 14; 1 Petr. I : 13.

28. *de hoeven zijner paarden zijn steenhard.* De paarden werden oudtijds niet beslagen.

29 Zijn gegrom gelijkt op dat der leeuwin,
hij gromt als de jonge leeuwen;
hij brult, grijpt zijne prooi,
bergt haar, en niemand ontrukt ze hem;
30 zoo brult hij over hem te dien dage, als het brullen der zee.
Men slaat het oog naar den grond,
en zie, duisternis der benauwdheid,
door welker nevelen het licht verdonkerd werd.

29. *zijne prooi*, volgens zeer geringe tekstverandering.
30. *hem*. Dit moet Israël zijn; dat echter niet genoemd is. — *der benauwdheid, door*, volgens zeer geringe tekstverandering. Verg. VIII : 22.

HOOFDSTUK VI.

Jezaja's roeping. — Jezaja ziet Jahwe in zijn paleis (1—4), vreest als zondig mensch bij dien aanblik voor zijn leven (5), maar wordt ontzondigd (6 v.) en biedt zich aan als Jahwe's gezant tot Israël (8). Zijn last houdt in, het volk te verharden; opdat het niet geheeld worde voordat het gansche land verwoest (9—12) en ook het overschot des volks vernietigd is (13).

Dit gezicht is het eenige dat in het geheele boek *Jezaja* voorkomt. Indien den profeet ook meer zijn ten deel gevallen, hij achtte het niet noodig die mede te deelen; maar dit visioen, dat over zijn geheele leven beslist had, bleef hem onvergetelijk en mocht aan zijne lezers niet worden onthouden. Intusschen komt de beschrijving die hij hier geeft van hetgeen hij zich herinnert doorleefd te hebben met de werkelijkheid niet ten volle overeen. Het ligt in den aard der zaak, dat hij later hetgeen hij eens in zinsverrukking aanschouwd had met scherper omtrekken teekende, en dat ook de last dien hij van zijn god ontvangen had donkerder gekleurd werd onder den indruk van de treurige ervaringen, van lieverlede door hem opgedaan. Bij den aanvang zijner profetische werkzaamheid heeft hij ongetwijfeld gehoopt dat Jahwe's woord, door hem overgebracht, heilzamen invloed oefenen en althans Juda zich bekeeren zou; zoodat Jahwe het niet zoo zwaar zou behoeven te kastijden als anders noodig zou zijn. Maar achterna, toen men niet naar hem luisterde en hij getuige was van de lichtzinnigheid zijner landgenooten (verg. vooral V : 18 v.), toen Ahaz niet op Jahwe, maar op de Assyriërs vertrouwde, toen, immers om hunne zonden, het noordelijk rijk te gronde gegaan en Juda door Sanherib geteisterd was — toen kwam het hem voor dat al wat hij gesproken had slechts had gestrekt om hen te verharden en zoo te gronde te richten. Daar dit Jahwe's wil moest geweest zijn — anders zou het niet zijn geschied — liet hij hem deze bedoeling reeds bij zijne roeping uitspreken.

De plaats die het hoofdstuk in het boek inneemt is vreemd: daar het de roeping van den profeet behelst, had het aan den aanvang moeten staan. Wij weten te weinig van de wijze waarop de verzamelaar van I—XXXIX te werk ging, om met eenige zekerheid te kunnen stellen, waarom hij het hier geplaatst heeft.

VI : 1 In het sterfjaar van koning Uzzia zag ik den Heer, gezeten op een
2 troon, hoog en verheven; en zijne slippen vulden het paleis. ' Serafs
stonden bij hem; elk had zes vleugels: twee om het gelaat, twee om
3 de voeten te bedekken, en twee om te vliegen. ' Zij riepen elkander
toe en zeiden:

1. *In het sterfjaar van koning Uzzia,* 736 of 735; zie op 2 Kon. XV : 2; dus kort vóor het uitbreken van den oorlog van Resin en Pekah tegen Juda (734). — *troon, hoog en verheven.* Zie LVII : 15. Anderen *hoogverheven troon.* — *zijne slippen.* De persoon van Jahwe wordt niet beschreven; wat de eerbied verbood. Doch om met éen trek de majesteit zijner verschijning aan te geven, heet het dat de slippen van zijn gewaad de gansche heilige ruimte innamen. Tenzij de bedoeling is, dat Jezaja, aan den ingang van het paleis staande (vs. 4), weinig meer dan de slippen van Jahwe's gewaad aanschouwde; verg. Exod. XXXIII : 20—23. — *het paleis,* waarschijnlijk het hemelsche; verg. Ps. XI : 4; XVIII : 7; XXIX : 9. Anderen denken aan een aardsch heiligdom, dat van Jeruzalem.

2. *Serafs.* Deze wezens komen alleen hier als begeleiders of dienaren van Jahwe voor. Hetzelfde woord duidt XIV : 29; XXX : 6; Num. XXI : 6, 8; Deut. VIII : 15 eene soort van slang aan; wellicht waren het dus wezens in slangengedaante, hoewel met vleugels, handen, voeten en mond. Anderen, onderstellende dat die overeenkomst in klank toevallig is, verklaren het door ‚edelen', ‚verhevenen'. Aan de beschrijving alhier is die van Openb. IV : 8 ontleend. — *om het gelaat .... te bedekken,* uit eerbied voor Jahwe's majesteit, Exod. III : 6; 1 Kon. XIX : 13. — *om de voeten te bedekken,* het onderste deel van het lichaam, dat aan Jahwe's oog onttrokken moest worden.

Heilig, heilig, heilig is Jahwe der heirscharen;
de gansche aarde is vol van zijne heerlijkheid!
4 De posten der drempels trilden van dat geroep, en het huis werd
5 met rook gevuld.' Toen zeide ik: Wee mij, ik ben verloren! want ik,
een mensch met onreine lippen en die te midden van een volk met
onreine lippen woon, ik heb met eigen oog den koning, Jahwe der
6 heirscharen, gezien.' Maar een der serafs vloog naar mij toe met eene
gloeiende kool, die hij met eene tang van het altaar genomen had,'
7 raakte daarmede mijn mond aan en zeide: Nu deze uwe lippen aange-
8 roerd heeft, wijkt uwe schuld en wordt uwe zonde verzoend.' Daarop
hoorde ik den Heer zeggen: Wien zal ik zenden, en wie zal voor ons
9 gaan? En ik zeide: Hier ben ik; zend mij. Toen sprak hij:
Ga heen en zeg aan dit volk:
Hooren zult gij, maar niet begrijpen,
en zien, maar niet verstaan.
10 Maak het hart van dit volk vet,
verdoof zijne ooren en sluit zijne oogen;
opdat het niet met de oogen zie en met de ooren hoore,
met het hart begrijpe, zich bekeere en genezen worde.

Vs. 9. Matth. XIII : 14; Mark. IV : 12; Luc. VIII : 10; Hand. XXVIII : 26 v. — Vs. 10. Joh. XII : 40.

3. *Heilig.* Deze eigenschap, oorspronkelijk alleen toegekend aan zaken of personen die aan de godheid gewijd waren (zie op Exod. III : 5), is op Jahwe zelven overgedragen, en drukt dus uit, dat hij is degene die, van al wat in den hemel en op de aarde is afgezonderd, boven alles geëerd en gevreesd moet worden. Hij wordt gezegd heiligheid te hebben (Ps. LXXXIX : 36; Am. IV : 2) en heilig te zijn; in *Jezaja* heet hij meer dan dertigmaal „de Heilige Israëls" (zie op 2 Kon. XIX : 22). Daar Jahwe heilig is, zijn heilig ook: zijne woning (2 Kron. XXX : 27; Ps. XX : 7), zijn troon (Ps. XLVII : 9), zijn naam (Am. II : 7), zijn arm (Jez. LII : 10), zijn woord (Ps. CV : 42) en zijn geest (LXIII : 10 v.; Ps. LI : 13). Voor Israël volgt uit Jahwe's heiligheid de eisch dat het zich heilige en heilig zij (Lev. XI : 44), d. i. dat het, door het inachtnemen zijner geboden en door zich te wachten voor hetgeen hij verboden en onrein verklaard heeft, zich van alle andere volken onderscheide. — De drievoudige herhaling verhoogt den nadruk van de lofzegging.

4. *posten*, onzekere vertaling. — *rook*, teeken van Jahwe's ontzagwekkende tegenwoordigheid; verg. IV : 5; Gen. XV : 17; Ezech. X : 4; Openb. XV : 8; ook Exod. XL : 34 v.; 1 Kon. VIII : 10; 2 Kron. VII : 1 v.

5. Onwillekeurig vooruitloopende op de taak die hem zal worden opgedragen, de verkondiging van Jahwe's woord aan Israël, klaagt Jezaja over de onreinheid zijner lippen, niet over die van zijne handen of zijn hart; terwijl hij toch bedoelt dat geheel zijn zondig verleden, de schuld die hem aankleeft, hem onwaardig maakt Jahwe te zien. Wie God ziet sterft: dat denkbeeld was onder Israël, als onder andere volken der oudheid, zeer gewoon (zie Gen. XVI : 13; XXXII : 30; Exod. XXXIII : 20; Richt. VI : 22 v.; XIII : 22). In twee opzichten evenwel verheft zich het woord van Jezaja waarin hij dat deemoedig gevoel tegenover Gods majesteit uitspreekt boven dit volksgeloof. Vooreerst is het gewoonlijk het besef zijner geringheid en vergankelijkheid dat den mensch doet vreezen den Machtige te aanschouwen; hier het bewustzijn van zonde, dat den profeet doet beven als hij den Heilige ziet. En ten andere: Jezaja voelt zich één met zijn volk. De onreinheid zijner omgeving vermeerdert zijne eigene en zou hem, indien hij al zelf rein was geweest, toch Jahwe's aanblik onwaardig gemaakt hebben. Zoo werd het inzicht in de waarheid die Matth. V : 8 is uitgesproken voorbereid.

6. *eene gloeiende kool.* Vuur was een krachtig reinigingsmiddel, Num. XXXI : 23. — *het altaar.* Jezaja stelt zich de hemelsche woning van Jahwe voor als het evenbeeld van den tempel te Jeruzalem, dus ook als van een altaar voorzien. Het altaar waaraan hij denkt kan geen ander zijn dan het brandofferaltaar in het voorhof, en mag niet — zooals Openb. VIII : 3; IX : 13 geschiedt — verstaan worden van een wierookaltaar in het heiligdom. Verg. op 1 Kon. VII : 48.

8. *ons,* Jahwe met zijn hemelschen raad; verg. 1 Kon. XXII : 19—23; Job I : 6—12; II : 1—6 en op Gen. I : 26.

9 v. Verg. op Deut. XXIX : 4.

9. *Hooren — verstaan.* De uitkomst van Jezaja's werkzaamheid wordt hier voorgedragen in den vorm van een bevel van Jahwe aan Israël, vs. 10 in dien van eene lastgeving aan Jezaja.

10. *vet,* gevoelloos, onvatbaar; verg. op Ps. XVII : 10. — *sluit,* letterlijk *bestrijk* (met was of iets dergelijks). Verg. XXXII : 3; XLIV : 18. — *opdat — hoore.* Verg. Jer. V : 21; Ezech. XII : 2. — *genezen worde,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *hij het geneze*; Gr. en Lat. vertt. *ik het geneze.* Jahwe zelf verhardt het volk (verg. XXIX : 10; Exod. X : 1 enz.; Deut. II : 30), en de profeet is hiertoe het middel; opdat Jahwe reden hebbe het volk voor zijne zonden te straffen; zie op 2 Sam. XXIV : 1. Verg. Inl.

11 Ik hernam: Tot hoe lang, Heer? Hij sprak:
Totdat de steden vernield liggen zonder inwoners,
en de huizen zonder menschen,
het akkerland tot eene wildernis verwoest wordt,
12 Jahwe de menschen ver wegdrijft,
en de verlaten plaatsen in het land talrijk zijn.
13 En is er nog een tiende deel in over,
dan zal ook dit weder ter afweiding zijn;
evenals een terebint of eik,
waarvan na het vellen een tronk overblijft.

11. *Tot hoe lang?* eene vraag van medelijden: al beseft de profeet dat het vonnis onherroepelijk is, hij kan de vraag niet smoren, of er dan geen hoop is.
13. *een tronk,* die verbrand werd. Hebr. t. voegt aan het vers nog toe *Een heilig kroost is zijn tronk*; Gr. vert. mist deze woorden. Zij bevatten eene onjuiste verklaring van het beeld, waarin men eene profetie van Israëls herleving zag: men vond in den *tronk* iets dat weer uitliep; verg. Job XIV : 7. *Een heilig kroost.* Zoo noemden zich de Joden na Ezra's hervorming, Ezra IX : 2.

HOOFDSTUK VII : 1—9.

Ahaz vreeze niet! — Als Resin en Pékah tegen Juda samenspannen, wordt het hof te Jeruzalem zeer bevreesd (1 v.); waarop Jahwe Jezaja gelast Ahaz op te zoeken, om hem gerust te stellen en tot vertrouwen op Jahwe aan te manen (3—9).

Deze verzen (uitgenomen vs. 8*b*; zie op vs. 8) verplaatsen ons in het jaar 734, zooals de verzamelaar die vs. 1 schreef te recht heeft ingezien. De laatste regel geeft ons eene der hoofdgedachten die in Jezaja's ziel leefden in puntigen vorm weder.

VII : 1 Ten tijde van Ahaz, den zoon van Jotham, den zoon van Uzzia, den
koning van Juda, trokken Resin, de koning van Aram, en Pekah, de
zoon van Remalja, de koning van Israël, tegen Jeruzalem op ten oorlog;
2 maar zij waren niet bij machte er tegen te strijden.′ Toen aan Davids
huis bericht werd dat Aram met Efraim gemeene zaak gemaakt had,
trilde zijn hart en dat zijns volks, gelijk de boomen des wouds trillen
3 door den wind.′ En Jahwe zeide tot Jezaja: Ga met uwen zoon Eene-
rest-bekeert-zich de stad uit, Ahaz te gemoet, aan het einde der water-
4 leiding van den Bovenvijver op den weg naar het Bleekersveld,′ en
zeg hem: Zorg kalm te blijven. Vrees niet, en uw hart worde niet
week om die twee stompen van rookende brandhouten, bij het blaken
5 van den toorn van Resin en den zoon van Remalja.′ Omdat Aram en
6 Efraim onheil tegen u beraamd hebben:′ Laat ons optrekken tegen
Juda, het in het nauw brengen en vermeesteren, en den zoon van

1. Dit bericht, aan 2 Kon. XVI : 5 ontleend, loopt op de gebeurtenissen vooruit: vs. 2 vermeldt eerst het bondgenootschap der beide koningen, niet de uitvoering van hun voornemen. — *zij waren,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij was.* Maar de geheele zinsnede *maar — strijden* is waarschijnlijk eene misplaatste aanhaling uit 2 Kon. XVI : 5.
2. *Davids huis.* In plaats van den koning wordt hier, evenals vs. 13, het koninklijk geslacht genoemd, waarschijnlijk omdat Jotham nog in leven en Ahaz slechts mederegent was; zie op 2 Kon. XVI : 2. — *gemeene zaak gemaakt had.* Zoo zetten de oudste vertalingen het Hebreeuwsche woord ver, misschien volgens eene andere lezing.
3. *Eene-rest-bekeert-zich,* profetische naam dien Jezaja aan zijn zoon had gegeven (verg. vs. 14; VIII : 3, 18; XXIX : 1; Hoz. 1 : 2—9), waarop ook X : 21 v. gezinspeeld wordt. Toen Jezaja dezen naam aan zijn kind gaf, bedoelde hij met „de rest" wellicht een gedeelte van gansch Israël. Nu in den Arameesch-Efraimietischen oorlog Noord-Israël tegenover Juda stond, meende hij, naar het schijnt, dat Juda die rest zou zijn. Zoo althans kon het medenemen van dien knaap dienen tot bemoediging van Ahaz. — *der waterleiding — Bleekersveld.* Dezelfde plaatsbepaling als XXXVI : 2 (2 Kon. XVIII : 17). Zie op 2 Kon. XVIII : 17 en op 2 Kon. XX : 20.
4. *stompen van rookende brandhouten,* bijna uitgebrand, dus niet meer in staat om stad en land in vlam te zetten. — Achter *Resin* is *en Aram* weggelaten.
5. Volg. verb. t.; Hebr. t. *Omdat Aram onheil tegen u beraamd heeft, Efraim en de zoon van Remalja.*
6. *in het nauw brengen,* volg. verb. t.; Hebr. t. wellicht *beangstigen.* — *den zoon van Tabeal,* overigens onbekend.

7 Tabeal aldaar koning maken —' zoo zegt de Heer Jahwe: Het zal
8 niet tot stand komen, niet gebeuren; ' want Damaskus is het hoofd
van Aram, Resin dat van Damaskus — binnen vijf en zestig jaren
9 zal Efraim zoo verbroken worden dat het geen volk meer is —' en
Samarië is het hoofd van Efraim, de zoon van Remalja dat van Samarië.
Vertrouwt gij niet op mij, dan houdt gij het niet.

8*a*, 9*a*. De bedoeling dezer woorden, waaraan het slot wellicht ontbreekt, schijnt te zijn: zoo is Jeruzalem ook het hoofd van Juda, en een afstammeling van David — geen lid van een ander geslacht — het hoofd van Jeruzalem.

8. *binnen vijf en zestig jaren.* Tevergeefs heeft men gezocht naar eene verklaring van dit getal. De val van Samarië, waaraan men bij de woorden *zal Efraim verbroken worden* het eerst denkt, heeft reeds plaats gehad twaalf jaren na den oorlog van Resin en Pekah tegen Juda. De geheele zinsnede *binnen — is* stoort den samenhang en is wellicht de kantteekening van een lezer.

9. *Vertrouwt — het niet.* Ook het oorspronkelijke heeft eene woordspeling; verg. 2 Kron. XX: 20. — *op mij*, volgens geringe tekstverandering. De grondtekst kan wellicht vertaald worden *Vertrouwt gij niet, dan houdt gij het niet*; maar het was niet onverschillig, op wien Ahaz en zijn huis bouwden; de profeet vermaant hen zich op Jahwe te verlaten.

HOOFDSTUK VII: 10—25.

God-met-ons. — Jezaja noodigt Ahaz uit, een teeken te vragen (10 v.), en kondigt hem, als hij dit afslaat, de geboorte aan van God-met-ons, die zich armelijk voeden zal, maar in wiens jeugd reeds Juda zal bevrijd worden van de twee koningen die het beoorlogen (12—16). Ongekende ellende dreigt (17); Jahwe roept scharen van Egyptenaren en Assyriërs om het land te verwoesten (18—20); zoodat de overgeblevenen een armzalig leven leiden (21—25).

De verklaring van dit stuk, waarvan vs. 14, om het gebruik dat de Christenen der eerste eeuw er van gemaakt hebben, zeer de aandacht getrokken heeft, levert groote moeilijkheden op. De oorzaak is dat wij hier fragmenten hebben van redevoeringen, bij verschillende gelegenheden in zeer onderscheiden stemming gehouden, door een verzamelaar op ongeschikte wijze tot een geheel gemaakt en zoowel met vs. 1—9 als met H. VIII in verband gebracht. Daarenboven hebben lezers of afschrijvers hier en daar woorden in den tekst gezet. Het eerste gedeelte, vs. 10—16 is waarschijnlijk uit het jaar 734, toen Resin en Pekah Juda teisterden, en behelst de belofte dat Jahwe zijn volk uit dit gevaar redden zal. Het is waarschijnlijk iets jonger dan vs. 1—9, daar Jezaja hier blijkbaar reeds twijfelt aan Ahaz' vertrouwen op Jahwe. Vs. 17—25 daarentegen is eene sombere voorspelling van de komst van Egyptenaren en Assyriërs, en eene beschrijving van den jammerlijken staat waarin het land door hen zal gebracht worden, zonder een enkel troostwoord. Het kan uit den tijd zijn toen Jezaja alle reden had te gelooven dat Ahaz zich in de armen òf van Egypte òf van Assyrië werpen zou, eene vrees, door de uitkomst bewaarheid, 2 Kon. XVI: 5—9.

VII: 10, 11 Voorts sprak Jezaja tot Ahaz: ' Vraag een teeken van Jahwe,
uwen god; kies het zoo diep als het schimmenrijk, of zoo hoog gij
12 maar wilt. ' Maar Ahaz zeide: Ik zal er geen vragen en Jahwe niet
13 op de proef stellen. ' Toen sprak hij: Hoort toch, huis Davids, is het
u te gering, menschen af te matten, dat gij zelfs mijnen god afmatten

10. *Voorts.* Hiermede knoopt de verzamelaar deze godspraak aan de voorgaande. — *Jezaja.* De grondtekst heeft *Jahwe*, blijkbaar eene vergissing.

11. *een teeken.* Zoo kan iets heeten dat vooraf geschiedt tot versterking van iemands geloof in hetgeen voorzegd wordt; als VIII: 18; XIX: 20; XX: 3; Gen. IV: 15; 2 Kon. XX: 8—11; Jer. XLIV: 29 v. enz.; maar ook iets toekomstigs waarop gewezen wordt als getuigenis dat Jahwe iets beschikt heeft; als XXXVII: 30; Exod. III: 12; 1 Sam. II: 34; X: 7; Jer. XLIV: 29 v. Dat het laatste hier bedoeld is leert vs. 14 v. — *kies — wilt.* De bedoeling is niet dat Ahaz een wonderteeken uit het schimmenrijk of uit den hemel zal vragen, maar dat hij iets zal aanwijzen waaraan de profetie moet vastgeknoopt worden. Had Ahaz b. v. de zon genoemd, dan zou de profeet hebben kunnen zeggen: welnu, zoodra de zon drie- of viermaal haar omloop volbracht heeft zal de verlossing plaats grijpen. — *het schimmenrijk*, met verandering van één klinker.

12. Ahaz' antwoord klinkt bescheiden: hij wil Jahwe niet binden; maar Jezaja ziet er in, dat de koning geen behoefte gevoelt aan een teeken, omdat hij niet veel hecht aan de toezegging van den profeet.

13. *huis Davids.* Zie op vs. 2. — Had Ahaz, evenals andere leden van zijn huis, het vaak zijnen onderdanen moeilijk gemaakt, nu maakt hij het ook Jahwe door zijne weerspannigheid lastig. Maar Jahwe laat zich daardoor niet weerhouden te doen wat hij zich voorgenomen heeft, en zal dus zelf een teeken schenken, vs. 14.

14 wilt?' Daarom zal de Heer zelf u een teeken geven: Zie, eene jonge
vrouw wordt zwanger, baart een zoon en noemt hem God-met-ons.'
15 Room en honing zal hij eten, totdat hij weet het kwade te verwerpen
16 en het goede te verkiezen.' Want voordat die knaap weet het kwade
te verwerpen en het goede te verkiezen, zal het land voor welks beide
koningen gij vreest ontvolkt zijn.
17 Jahwe zal u, uw volk en uw geslacht dagen doen beleven als nooit
18 beleefd zijn sedert Efraim weggegaan is van Juda.' Te dien dage zal
Jahwe de muskieten fluiten die aan het eind van Egypte's stroomen,
19 en de bijen die in het land van Assur zijn;' zij zullen altegader komen
en nederstrijken in de dalen der wildernissen en de spleten der rotsen,
in alle doornstruiken en houtgewas.
20 Te dien dage zal de Heer afscheren,
met het scheermes aan de overzijde van den Eufraat gehuurd,
het haar van hoofd en beenen;
ook den baard zal het wegnemen.
21, 22 Te dien dage zal iemand eene koe en een paar geiten houden,' en
van den overvloed van melk die zij geven room eten; want room
23 en honing zal eten al wie overblijft in het land.' Te dien dage zal
elke plaats voor duizend wijnstokken, duizend sikkelen waard, prijsge-
24 geven zijn aan doornen en distelen;' met pijl en boog gaat men er
25 in; want het gansche land is vol doornen en distelen.' En alle bergen,
weleer met de spade omgespit, men komt er niet meer, uit vrees voor
de doornen en distelen; ze dienen om er de runderen in te jagen en
om door de schapen vertrapt te worden.

14. *eene jonge vrouw.* Het Hebreeuwsche woord kan zoowel eene gehuwde als eene ongehuwde aanduiden en is niet het gewone woord voor ‚maagd'; maar de oudste Grieksche vertaler heeft het zóo overgezet; wat aanleiding gegeven heeft tot het gebruik dat de schrijver van Matth. I van dezen tekst maakt. Men kan ook vertalen *de jonge vrouw.* Waarschijnlijk heeft de profeet niet het oog op éene bepaalde vrouw, maar bedoelt hij de eene of andere vrouw en aanstaande moeder. *God-met-ons* (Hebreeuwsch *Immanuël*) is dan de naam dien zij, in het geloof aan Jahwe's hulp, aan haar jonggeborene zal geven.

15. Daar vs. 16 reden geeft van vs. 14 en niet van dit vers, en dit ook het verband breekt, is het waarschijnlijk naar vs. 22 door een bewerker ingevoegd. — *Room en honing,* de voornaamste voortbrengselen van een land waarin door verwoesting akker-, tuin- en wijnbouw onmogelijk geworden zijn; zie op vs. 21.

16. *voordat — verkiezen,* aanduiding van zeer jeugdigen leeftijd; zie VIII: 4; Deut. I: 39. — *het land — vreest,* Aram en Efraim, als éen rijk beschouwd.

17. *sedert — Juda,* de scheuring in 943, 1 Kon. XII. — Aan het slot van het vers staat in grondt. nog *den koning van Assur,* nl. zal Jahwe tegen u doen komen; door een afschrijver naar de uitkomst er bijgevoegd, maar in strijd met vs. 18, waar met vijanden uit Egypte en Assyrië gedreigd wordt; verg. op vs. 20.

18. *muskieten* en *bijen,* het beeld der ontelbare Egyptische en Assyrische soldaten. — *Egypte's stroomen,* de Nijlarmen, als Ezech. XXIX: 3—5, 9*b* en elders. — *bijen.* Zij komen ook Deut. I: 44; Ps. CXVIII: 12 als gevaarlijke dieren voor.

19. *wildernissen* en *houtgewas,* onzekere vertaling.

20. *met — gehuurd.* Bedoeld wordt de koning van Assyrië, dien de grondt. uitdrukkelijk vermeldt, wat waarschijnlijk, evenals in vs. 17, de kantteekening van een lezer is geweest; verg. op VIII: 7. Hij is *gehuurd,* namelijk door Jahwe; verg. Ezech. XXIX: 17—21. — (*het haar der*) *beenen.* Verg. Ezech. XVI: 7. — *den baard.* Het gold voor eene groote schande, wanneer iemand de baard afgeschoren werd; verg. L: 6; 2 Sam. X: 4 v. Het afscheren der haren is hier het beeld van de uitplundering des lands.

21. De vijanden hebben in het land zóo huisgehouden dat akker- en tuinbouw gestaakt is en slechts enkele landlieden er een paar stukken vee houden. — *geiten,* of *schapen.*

22. *den overvloed van melk.* Omdat er zoo uitgestrekte weiden en zoo weinig verbruikers zijn, is er overvloed van deze voortbrengselen der woestijn. Zie op Exod. III: 8.

23. Een wijnstok van een sikkel (*ƒ* 1.70) is een zeer edele. Tegenwoordig kost in Syrië een wijnstok een paar stuivers.

24. *met pijl en boog gaat men er in,* voor de jacht, anders niet.

25. *men — distelen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *daarheen komt niet de vrees voor doornen en distelen.*

HOOFDSTUK VIII : 1—IX : 6.

Gericht en gered. — Jahwe gelast Jezaja, aan een kind dat hem geboren wordt een naam te geven waarin de aanstaande val van Aram en Efraim aangekondigd wordt, deze aankondiging op schrift te brengen en ze door twee getuigen te doen staven (VIII : 1—4). Aan Juda wordt voorspeld dat het door de Assyriërs zal overstroomd worden (5—8). Alle volken moeten weten dat hunne plannen zullen worden verijdeld (9 v.). Men mag niet heilig en vreeselijk noemen wat bij het volk zoo heet, maar moet alleen Jahwe vreezen, die Israël en Jeruzalem zal doen struikelen (11—15). Hij krijgt den last zijne godspraak niet openbaar te maken: in de zinnebeeldige namen van den profeet zelven en van zijne kinderen voorzeide Jahwe redding (16—18). Men raadplege dus de geesten der afgestorvenen niet, maar Jahwe (19); anders dreigt de grootste ellende (20—22). Eens breekt echter voor het geteisterd Galilea en het verdrukte volk eene heilseeuw aan (23—IX : 4), en wel onder een koning die Davids rijk voorgoed zal herstellen (5 v.).

Evenals bij H. VII, is het onmogelijk den ons overgeleverden tekst, ook nadat die van schrijffouten en zinstorende toevoegsels gezuiverd is, zóo te verklaren dat hij eene goed sluitende redevoering blijkt te bevatten. Waarschijnlijk hebben wij hier weder fragmenten, door een verzamelaar bijeengebracht en met toevoegsels voorzien die er niet bij behoorden en kwalijk bij passen.

Blijkbaar verplaatst VIII : 1—4, 5—8, 11—15 ons in het jaar 734, het eerste stuk vóordat, de twee andere nádat Ahaz het verbond met Tiglath Pilezer gesloten had (2 Kon. XVI : 7 v.); de Assyriërs hebben Aram en Noord-Israël nog niet ten val gebracht, en de profeet dreigt dat zij ook Juda zullen overstroomen, omdat Jahwe's volk niet op hem vertrouwt. Met deze verzen hangen de voorafgaande nauw samen. Maar de troostrijke woorden van VIII : 9 v. kunnen onmogelijk in dit verband uitgesproken zijn. Voorts is duidelijk dat VIII : 23 geschreven is na de verovering van Galilea en het Overjordaansche door de Assyriërs (2 Kon. XV : 29) en vóor den val van Samarië; de profeet toch belooft aan het geteisterde land redding. Maar hoe VIII : 16—18, 19—22 onderling en met het daaraan voorafgaande en het er op volgende stuk samenhangen, is zeer onzeker, daar de inhoud: eene betuiging van vertrouwen op Jahwe en eene waarschuwing tegen het raadplegen van de dooden, bij allerlei gelegenheden past. Bovendien is de tekst hier en daar bedorven en niet met zekerheid te herstellen. Over IX : 1—6 zie aldaar.

VIII : 1 Jahwe sprak tot mij: Neem eene groote rol en schrijf er met voor
2 ieder leesbaar schrift op: Haastig-roof-ijlings-buit,' en neem mij, als
betrouwbare getuigen, den priester Uria en Zacharja, den zoon van
3 Berechja.' Ik kwam tot de profetes, zij werd zwanger en baarde een
zoon; waarop Jahwe tot mij zeide: Noem hem Haastig-roof-ijlings-buit;'
4 want voordat die knaap „vader" en „moeder" kan zeggen, zal de rijkdom van Damaskus en de buit van Samarië vóor den koning van
Assyrië gebracht worden.
5 Voorts sprak Jahwe nog tot mij:
6 Omdat dit volk het zacht vloeiend water van den Siloah veracht,
7 en versmelt voor Resin en den zoon van Remalja,' daarom, zie, brengt
de Heer over hen des Eufraats sterke en geweldige wateren: hij wast

1—4. Dit is niet duidelijk verhaald. Immers, uit vs. 3 zou men opmaken dat Jahwe's woord vs. 3*b*, 4 eerst een negental maanden na zijn woord vs. 1 v. tot Jezaja kwam. De bedoeling zal wel zijn dat hij deze mededeeling kreeg toen hem juist een kind geboren was. Verg. op XX : 3.

1. *eene .... rol* en *voor ieder leesbaar schrift*, onzekere vertaling. — Een dergelijk gebod als hier XXX : 8; Hab. II : 2. Verg. vs. 16.

2. *en neem mij*, volg. bijna alle oude vertt.; Hebr. t. *opdat ik mij neme*. — *getuigen*, te weten van het feit dat Jezaja de bedoelde woorden gesproken had voordat ze uitgekomen waren; wellicht moesten zij het geschrevene onderteekenen of bezegelen. Verg. Jer. XXXII : 10—15. — *Uria*, 2 Kon. XVI : 10—16 vermeld. — *Zacharja, den zoon van Berechja* (volg. Gr. vert. en Zach. I : 1; Hebr. t. *Jeberechja*), onbekend. Verg. op Zach. I : 1.

3. *de profetes*, zijne vrouw.

4. *voordat — zeggen*, een korter tijdsverloop dan het VII : 16 omschrevene bij den naam *Immanuël*.

6. *dit volk*, Juda. — *den Siloah*. Zie op 2 Kon. XX : 20. — *versmelt voor*, naar verb. t. — Met *het water van den Siloah* wordt de bescherming van Israëls god bedoeld, die op den Sion woont, aan welks voet de Siloah vloeit. Het beeld is gekozen om de tegenstelling met de geweldige wateren van den Eufraat, waardoor in vs. 7 de Assyriërs worden aangeduid, tot wie Juda de toevlucht nam, maar die het verderf zullen aanbrengen.

7. Na *wateren* heeft grondt. *den koning van Assur en zijne geheele heerlijkheid*, eene kantteekening, die in den tekst is geslopen. Zij geeft de bedoeling van den profeet juist weer.

8 boven al zijne beddingen en zwelt over al zijne oevers; ′ hij giert op
Juda aan, overstroomt het verder en verder; hij reikt tot aan den hals,
en breidt zijne armen uit over de volle breedte uws lands.
God — met — ons!
9 Verneemt het, volkeren, en staat verplet;
leent allen het oor, gij vergelegen landen!
gordt u aan, doch staat verplet,
gordt u aan, doch staat verplet!
10 Smeedt een plan, maar het wordt verijdeld;
spreekt een voornemen uit, maar het komt niet tot stand.
Want God — met — ons.
11 Zoo toch heeft Jahwe tot mij gesproken, toen hij mij bij de hand
greep en waarschuwde den weg dezes volks niet te betreden:
12 Noemt niet heilig al wat dit volk heilig noemt,
en vreest noch siddert voor dat waarvoor zij vreezen;
13 Jahwe der heirscharen, hem zult gij heilig achten,
hij zij het wien gij vreest, voor wien gij siddert.
14 Hij zal zijn tot een steen waaraan men zich stoot,
een rotsblok waarover men struikelt, voor de beide huizen Israëls,
tot een net en een valstrik voor Jeruzalems inwoners.
15 Velen zullen er over struikelen, vallen, breken,
verstrikt en gevangen worden.
16 Toe te binden is het getuigenis,
te verzegelen het onderricht in mijne leerlingen.
17 Ik zal Jahwe verbeiden, die zijn aangezicht voor het huis Jakob verbergt,
en blijf op hem hopen.
18 Zie, ik en de kinderen die Jahwe mij gegeven heeft,
wij zijn tot teekenen en voorbeduidingen in Israël,
vanwege Jahwe der heirscharen, die op den berg Sion woont.

Vs. 18. Hebr. II : 13.

8. *reikt tot aan den hals.* Hetzelfde beeld voor hooggeklommen gevaar XXX : 28. — *zijne armen,* zijne bijrivieren, die, uit hem vloeiende, Juda overstroomen.

8*d*—10. Deze regels, die het verband breken en volstrekt in de rede niet passen, zijn er door een bewerker na den val van Jeruzalem, tot vertroosting van het geteisterd volk, bijgevoegd. In *God — met — ons,* in den aanhef en aan het slot, wordt teruggewezen op VII : 14.

9. *Verneemt,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Wordt verbroken.* — *gordt — verplet.* Rust u vrij ten oorlog; het einde zal zijn dat gij van schrik verplet staat.

11. *toch.* In vs. 6—8, waarop oorspronkelijk dit vers onmiddellijk volgde, is gedreigd met de komst van het verschrikkelijke Assyrië, in wiens armen zich Juda, twijfelend aan de macht van zijn god, geworpen had. Had het dit uit vrees voor Resin en Pekah gedaan, de profeet verkondigt hier dat men alleen voor Jahwe vreezen moet. — *toen hij mij bij de hand greep,* om mij te geleiden.

12. *Noemt.* Toegesproken worden de profeet en zijne geestverwanten. — *heilig,* beide keeren volg. verb. t.; Hebr. t. *samenzwering.* — *en — vreezen.* De begrippen van „heilig” en „vrees inboezemend” zijn nauw verwant; verg. op VI : 3. Omdat de profeet Jahwe als den Heilige wil aanduiden, gebruikt hij voor dat waarvoor Juda niet vreezen moet hetzelfde woord, tevens zinspelend op het, in zijn oog afschuwelijk, gebruik van het woord voor allerlei heidensche personen en zaken; zie op Gen. XXXVIII : 21 en op 1 Kon. XIV : 24.

14. *Hij zal zijn.* Hierop volgt in grondt. *ten heiligdom en*; wat als onverstaanbaar is weggelaten. — *een steen — struikelt.* Zoo heet Jahwe voor wie op zijn wil niet letten en daardoor tot schade en schande komen. — *den beiden huizen Israëls,* Efraim en Juda. — Op dit vers wordt gezinspeeld Luc. II : 34; Rom. IX : 33; 1 Petr. II : 7; op vs. 15 wellicht ook Matth. XXI : 44; Luc. XX : 18.

15. *er over,* d. i. over dien steen, volg. verb. t.; Hebr. t. *over hen* of *onder hen.* — *breken — worden.* Dezelfde woorden XXVIII : 13*b*.

16. *te verzegelen,* met verandering van een klinker; Hebr. t. *verzegel.* Verg. op 1 Kon. XXI : 8. — De profeet wil zijne voorzegging in het hart zijner leerlingen als het ware opsluiten en verzegelen; opdat zij bij de vervulling ten volle verzekerd mogen zijn dat Jahwe zoo heeft gesproken.

17. De profeet spreekt zijn persoonlijk vertrouwen op Jahwe's hulp uit, en daarmede dat zijner geestverwanten. — *zijn aangezicht .... verbergt,* teeken van misnoegen, als LIV : 8; Deut. XXXI : 17; Jer. XXXIII : 5; het tegenovergestelde Num. VI : 25 v. — *huis Jakob,* Israël; verg. op II : 5.

18. Van zijn zoon *Haastig-roof-ijlings-buit* wordt vs. 3 gezegd, welk voorteeken zijn naam inhield;

19 En wanneer men tot u zegt:
Raadpleegt de onderaardsche geesten en demonen,
die piepen en fluisteren —
zal niet een volk zijn god raadplegen?
zal men de dooden voor de levenden raadplegen?
20 Naar het onderricht en het getuigenis!
voorwaar, zoo zal hij spreken die geen dageraad heeft.
21 Hij zal daarin voortgaan, bezwaard en hongerig;
en wanneer hem hongert zal hij in toorn uitbarsten,
zijn koning en zijn god vloeken,
22 nu den blik naar boven wenden, ′ dan naar den grond zien;
en zie, in benauwdheid en duisternis is hij gejaagd,
in angst en donkerheid gedreven.
23 Maar wie beangst is geweest is nu niet meer verjaagd.
Evenals de vroegere tijd over Zebulons en Naftali's land smaad heeft
zoo brengt de latere het in eere, [gebracht,
den weg naar zee, de overzijde van den Jordaan, de streek der heidenen.
IX : 1 Het volk dat in duisternis wandelde heeft een groot licht gezien;
over hen die nederzaten in een somber oord is een helder licht opgegaan.
2 Gij hebt zeer veel blijdschap geschonken,
groote vreugde gewekt;
zij verheugen zich voor uw aangezicht, zooals men zich verheugt in
zooals men blijde is bij het verdeelen van buit. [den oogst,
3 Het juk toch dat zij torsten, de draagstang op hunne schouders,
den staf van hun drijvers hebt gij verbroken, als op den Midiansdag.

Vs. 23*b*—*d*, IX : 1. Matth. IV : 15 v.

over dien van zijn zoon *Eene-rest-bekeert-zich* zie op VII : 3. Waarschijnlijk is eene profetie waarin Jezaja zijn eigen naam, die ‚Jahwe's heil' beteekent, eene voorbeduiding van Israëls of Juda's redding noemde verloren gegaan; verg. XX : 3; Zach. III : 8 enz.

19. *tot u*, den profeet en zijne geestverwanten, als vs. 12. — *de — demonen*. Zie op Lev. XIX : 31. — *die — fluisteren*. Het fluisterend en doffe spreken der doodenbezweerders is XXIX : 4 beschreven; verg. 1 Sam. XXVIII : 3—19. — *zijn god*, of *zijne goden*. — *zal men ... raadplegen?* ingevoegd volg. Gr. vert.

20. *Naar — getuigenis*, der profeten. Hier wordt teruggewezen op vs. 16, waar dezelfde woorden gebruikt zijn. Vraagt men niet naar het profetisch woord, dan wacht Juda het grootste onheil. — *die geen dageraad heeft*, geen hoop op uitkomst.

21. *daarin*. De bedoeling schijnt te zijn: in de duisternis. — *zijn koning*, den aardschen koning, op wien hij vertrouwd had; verg. Klaagl. IV : 20. Over de vereeniging van *koning* en *god* zie op Exod. XXII : 28.

22*c*, 23*a*. Zeer onzekere lezing en vertaling.

23. De profeet verplaatst zich in dit en de volgende verzen in de toekomst, en drukt zijne verzekerdheid dat het heil dagen zal in dezen vorm uit, dat hij spreekt alsof de ellende reeds door vreugde vervangen was. Verg. inl. op Ps. XCVII. — *Zebulons en Naftali's land*, de streek tusschen den Libanon, den Jordaan en de vlakte van Jizreël, die door Tiglath Pilezer in 733 is veroverd, 2 Kon. XV : 29. — *den weg naar zee*, waarschijnlijk den weg van Damaskus naar Akko. Wellicht wordt hiermede Zebulons en Naftali's land aangeduid. — *de overzijde van den Jordaan*, mede door de Assyriërs veroverd. — *de streek*, in het Hebreeuwsch *galiel*; vandaar de latere naam van dit gewest, *Galilea*; zie op Joz. XX : 7 en op 1 Kon. IX : 11.

1—6. Deze profetie past niet als vervolg van VIII : 23, omdat daar alleen aan de door Tiglath Pilezer ontvolkte gewesten, hier aan het gansche verdrukte volk heil wordt voorspeld. Zij is in den tijd van Ahaz niet te plaatsen. Immers toen was Juda, hoewel van Assyrië afhankelijk, eigenlijk niet een verdrukt volk, zooals hier ondersteld wordt. Bovendien heeft Jezaja in dien tijd verwacht dat Assyrië een strafgericht aan Juda zou voltrekken, VII : 17—25. Onder Hizkia heeft Jezaja wellicht een strafgericht over Assyrië voorzien (XVIII : 3—6) en kan hij dus toen grootsche verwachtingen voor Juda gekoesterd hebben; maar het is niet in te zien, waarom hij toen dit heil aan een nog ongeboren Davidiet en niet aan Hizkia zelven heeft vastgeknoopt. Mogelijk dagteekent deze profetie, evenals XI : 1—9 (zie aldaar), uit den tijd na den val van Jeruzalem, toen Davids huis onttroond was.

2. *Gij*, Jahwe. — *zeer veel blijdschap geschonken*, volgens gissing; Hebr. t. *het volk veel gemaakt voor hem*. — *voor uw aangezicht*, als bij offermaaltijden; verg. Deut. XII : 7 enz. — *zooals men zich verheugt in den oogst*. Verg. XVI : 9 v.; Ps. IV : 8; CXXVI : 6; Jer. XLVIII : 33. — *zooals — buit*. Verg. XXXIII : 23*b*; Ps. CXIX : 162.

3. *draagstang*, of *juk*, volg. verb. t. — *op den Midiansdag*, d. i. op den dag van Midians ondergang; waarschijnlijk toespeling op Richt. VII, VIII; verg. X : 26, ook Ps. LXXXIII : 12.

4 Immers, alle rustingen, in het strijdgewoel gedragen,
en mantels, in bloed gewenteld,
zullen tot brandstof zijn, het vuur tot spijze.
5 Want een kind is ons geboren,
een zoon ons gegeven;
de heerschappij rust op zijn schouder;
men noemt hem: wonderbaar raadsman, goddelijk held,
buitbehaler, vredevorst.
6 Groot is die heerschappij en eindeloos de vrede
op Davids troon en over zijn koninkrijk,
om het te bevestigen en te steunen door recht en gerechtigheid,
van nu aan tot in eeuwigheid.
De naijver van Jahwe der heirscharen zal dit doen.

4. *rustingen* en *gedragen*, zeer onzekere vertaling. De bedoeling schijnt te zijn: alle oorlogstuig wordt vernietigd; verg. Micha IV : 3 v.; Zach. IX : 10.
5. *op zijn schouder*. Zie op XXII : 22. — *men* — *vredevorst*. In deze vier opzichten zal hij uitmunten: als wijze, dappere, veroveraar en vredestichter. — *buitbehaler*, onzekere vertaling. — *vredevorst*. Verg. Micha V : 4*a*; Zach. IX : 10.
6. *Groot*, volg. de oude vertt. — *De* — *doen*. Zie op 2 Kon. XIX : 31.

HOOFDSTUK IX : 7—X : 4.

Jahwe's hand steeds uitgestrekt. — Deze profetie is in vier coupletten verdeeld, elk besloten met hetzelfde refrein (IX : 11, 16, 20; X : 4; verg. V : 25), een kunstvorm die overigens in *Jezaja* niet voorkomt en ook elders in het O. T. zeldzaam is. Zij beschrijft, hoe Israël, in plaats van zich onder Jahwe's straffende hand te vernederen, weerspannig is gebleven en hij het daarom steeds zwaarder kastijdt. Israël wordt, tot straf voor zijne hoovaardij, door Arameërs en Filistijnen geteisterd (IX : 7—11). Daarna doodt Jahwe onder het volk van de hoogsten en van de laagsten (12—16). Voorts geeft hij het land aan jammerlijke burgeroorlogen prijs (17—20). Wee, eindelijk, den onderdrukkers der armen! Jahwe brengt, als hij zijn volk komt bezoeken, verderf over hen (X : 1—4).

Dewijl een gedeelte van H. V waarschijnlijk bij deze profetie behoord heeft (zie inl. op H. V), hebben wij haar niet in den oorspronkelijken toestand. Zij is tegen geheel Israël gericht, en waarschijnlijk opgesteld vóor den Arameesch-Efraimietischen oorlog.

IX : 7 De Heer heeft een woord in Jakob gezonden,
het valt in Israël,
8 en het gansche volk zal het weten,
Efraim en Samarië's bevolking,
die in hoogmoed en grootschheid des harten spreekt:
9 Tichels zijn gevallen, met steenblokken herbouwen wij;
moerbezieboomen zijn geveld, ceders zetten wij in hunne plaats! —
10 Maar Jahwe hitst hunne tegenstanders tegen hen op,
brengt hunne vijanden in de wapenen,
11 de Arameërs ten oosten, de Filistijnen ten westen;
zij verslinden Israël met gulzigen mond.
Met dat al is zijn toorn niet afgewend,
zijne hand nog steeds uitgestrekt.
12 Doch het volk heeft zich niet bekeerd tot hem die het sloeg,
en naar Jahwe der heirscharen niet gevraagd.

Vs. 11*b*. V : 25*b* en vs. 16*b*, 20*b*; X : 4*b*.

7. *een woord*, in dit geval eene bedreiging, die door in vervulling te treden het volk vernedert. Verg. LV : 11; Ps. CVII : 20; CXLVII : 15; Jer. I : 9 v.; V : 14. — *Jakob, Israël*, hier, als elders in *Jezaja*, niet voor het noordelijk rijk, maar voor het geheele volk, Juda ingesloten; verg. vs. 20.
8. Over Efraims hoovaardij klaagt Jezaja ook XXVIII : 1—4.
9. Wij zullen ons geteisterd land in beteren staat herstellen dan het vóor den rampspoed geweest is.
10. *hunne tegenstanders*, volg. verb. t., gedeeltelijk met Gr. vert.; Hebr. t. *de tegenstanders van Resin*.

13 Dies snijdt Jahwe van Israël kop en staart af,
boomkruin en twijg, op éenen dag.
15 De leidslieden van dit volk zijn verleiders,
en zij die geleid worden zijn op een doolweg gebracht.
16 Daarom spaart de Heer hunne jongelingen niet,
en erbarmt hij zich niet over hunne weezen en weduwen;
want allen zijn goddeloos en misdadig,
en elke mond spreekt dwaasheid.
Met dat al is zijn toorn niet afgewend,
zijne hand nog steeds uitgestrekt.
17 Want dè snoodheid brandt als een vuur
dat doornen en distelen verteert,
het kreupelhout des wouds in vlam zet;
zoodat de dalen in rook gehuld worden.
18 Door de verbolgenheid van Jahwe der heirscharen is het land in vlam
en het volk tot voedsel voor het vuur geworden. [gezet,
Niemand spaart zijn broeder;
19 men bijt naar rechts, en blijft hongerig,
vreet naar links, en wordt niet verzadigd;
ieder verslindt zijn naaste.
20 Manasse Efraim en Efraim Manasse,
beiden tezamen tegen Juda.
Met dat al is zijn toorn niet afgewend,
zijne hand nog steeds uitgestrekt.
X : 1 Wee hun die ongerechte bepalingen invoeren,
en drukkende bevelschriften opstellen,
2 om de armen van het gericht weg te dringen,
en den ellendigen mijns volks te ontrooven wat hun toekomt;
zoodat de weduwen hun buit worden
en zij de weezen uitplunderen!
3 Wat toch zult gij doen ten dage der bezoeking,
bij het onweder dat van verre aankomt?
Tot wien zult gij vluchten om hulp?
waar uwe schatten laten,
4 wanneer gij u kromt onder de gevangenen,
en onder de gedooden nedervalt?
Met dat al is zijn toorn niet afgewend,
zijne hand nog steeds uitgestrekt.

13. *kop — twijg.* Dezelfde uitdrukking XIX : 15; verg. Deut. XXVIII : 13, 44. Zij is blijkbaar een spreekwoord voor: alle deelen, van het hoogste tot het laagste. De vertaling *boomkruin en twijg* is onzeker. Hierna heeft Hebr. t. (14) *De oudste en gunsteling, dat is de kop; de profeet die leugens leert, dat is de staart,* eene kantteekening tot verklaring van twee woorden in vs. 13, en wel eene onjuiste. Vs. 15 geeft de ware verklaring: *kop en staart* beteekenen de voorgangers of leidslieden en de volgelingen of het volk dat zich laat leiden; verg. III : 12.

16. *spaart,* volg. verb. t.; grondt. *verheugt zich over.* — *dwaasheid,* omvat goddeloosheid en zedeloosheid. Verg. op Gen. XXXIV : 7.

17. De vertaling van *dalen* en *gehuld worden* is onzeker.

18. *is ... in vlam gezet,* volg. Gr. vert. — De tweedracht is door Jahwe in zijn toorn verwekt.

19. *bijt,* zeer onzekere vertaling. — *zijn naaste,* volg. Gr. vert. (verg. Jer. XIX : 9); Hebr. t. *zijn arm.*

1. Verg. op Ps. XCIV : 15 en 20. — In den tekst is eene kleine verandering gemaakt. Die *bepalingen* en *bevelschriften* kunnen betrekking hebben op de regeling van belastingen en heerendiensten, ook op huwelijks- en erfrecht. Eenige geschreven wetten waarin het recht van den minderen man werd gehandhaafd bestonden; zie Exod. XXI : 2, 7—11, 16, 20, 26; XXII : 21 v., 25—27; XXIII : 1, 6—9, 12. Daarnaast kunnen andere, minder gunstig voor den behoeftige, bestaan hebben; eene verordening als Exod. XXI : 21 kwam wellicht een man als Jezaja te hard voor.

3. *bezoeking,* wanneer Jahwe afrekening met u komt houden.

4. *wanneer — nedervalt,* vertaling op goed geluk af van een zeker bedorven tekst.

HOOFDSTUK X : 5—XII : 6.

Assur slechts Jahwe's tuchtroede; de loot uit Izai's stam; Israël hersteld. — Assur, door Jahwe gebruikt om een zondig volk te kastijden (X : 5 v.), acht in zijne verwatenheid zich bij machte, de natiën, ook Juda, geheel te gronde te richten (7—11). Maar Jahwe zal zijne grootspraak beschamen (12—14); zou het werktuig pochen tegen hem die het gebruikt? (15). Hij zal Assur teisteren, gelijk een woud door het vuur geteisterd wordt (16—19). Dan zal Israëls overschot zich bekeeren en op zijn god vertrouwen (20—23). Geen vrees dus voor Assyrië! Want Jahwe zal hem verslaan, gelijk eertijds Midian en Egypte (24—27*a*). Daar rukt de vijand Juda binnen, van stad tot stad, steeds zuidwaarts (27*b*—32*a*). Maar als hij van nabij Jeruzalem bedreigt, wordt hij plotseling geveld, gelijk trotsch geboomte met de bijl (32*b*—34). Daarentegen schiet uit Davids stam eene loot op, een koning op wien Jahwe's geest zal rusten en onder wiens rechtvaardig bestuur de gouden eeuw van vrede en heil voor Israël aanbreekt (XI : 1—9). Tot hem zullen de heidenen om raad komen (10); Jahwe zal het overschot van zijn volk uit alle landen herzamelen (11 v.); dan zullen Efraim en Juda hun onderlingen naijver laten varen, om eendrachtig hunne naburen aan te vallen en te overwinnen (13 v.); ook zal Israëls overschot uit Egypte en Assyrië wederkeeren (15 v.). Dan zal men Jahwe's grootheid prijzen (XII).

Dit stuk is de uitbreiding eener godspraak van Jezaja, die vooral in X : 5—19, 27*b*—34 is terug te vinden. Deze dagteekent waarschijnlijk uit een der laatste jaren van Sargon (722—706), toen de X : 9 opgenoemde steden door hem onderworpen waren, of uit een der eerste van zijn opvolger, Sanherib. Men sidderde in Juda voor den naderenden geweldenaar; ook Jezaja loochent niet dat het gevaar groot is. In zijne verbeelding ziet hij den geduchten vijand uit het noorden rechtstreeks op Jeruzalem losrukken; maar vóor de heilige stad wordt hij door Jahwe's wondermacht geveld.

Dat geen Assyrisch leger den tocht heeft gemaakt dien Jezaja het in zijne verbeelding ziet maken, en dat er ook geen, zooals hij verwacht, vóor Jeruzalem vernield is, doet tot de waarde dezer treffende profetie weinig af. Door zijn daarin uitgedrukt geloof heeft Jezaja onder Israël het onwankelbaar godsvertrouwen aangekweekt, dat in den loop des tijds, ondanks zijne schaduwzijden, vele heerlijke vruchten heeft gedragen.

In deze profetie nu is vooreerst X : 20—23, 24—27*a* ingelascht (zie ter pl.), en XI : 1—9; XI : 10—XII : 6 is er aan toegevoegd. Dit laatste gedeelte is zeker niet van Jezaja: het onderstelt (XI : 11 v.) eene verstrooiing van Israël en Juda zooals Jezaja nooit beleefd, noch ook volgens zijne verwachtingen, in X : 5—19, 27*b*—34 uitgesproken, voorzien heeft. De beschrijving van Israëls toekomstige eenheid en den terugkeer der ballingen (XI : 13—16) is in den trant der voorzeggingen van Ezechiël en der schrijvers van XL—LXVI. Vs. 10 is waarschijnlijk gesmeed om vs. 11 v. aan het voorgaande te verbinden. De bewerker, die in „Assur" het Babylonische of het Perzische rijk zag (zie op Ezra VI : 22), wilde zijn volk vertroosten door de beloften dat zijne vijanden weldra zouden vernietigd en Israël zou verheerlijkt worden. De schoone profetie XI : 1—9, die dichters van verschillende tijden en landen tot model heeft gestrekt, is een edele vorm van de verwachting eener gouden eeuw die leeft in het hart van alle vromen.

X : 5 Wee Assur, der roede van mijn toorn;
den stok mijner gramschap.
6 Tegen eene goddelooze natie zend ik hem,
tegen een volk waarop ik verbolgen ben bestel ik hem,
om buit te maken, roof te rooven,
en om het te vertrappen als het slijk der straten.
7 Maar híj heeft andere bedoelingen,
zelf beschouwt hij het gansch anders;
want te verdelgen is zijn toeleg,
natiën in getale uit te roeien.
8, 9 Hij toch zegt: Zijn mijne grooten niet altegader koningen?' Is het

5. Na *den stok* heeft grondt. *die is in hunne hand.* — Assyrië is het werktuig waarmede Jahwe hen op wie hij toornt kastijdt. In dergelijken zin wordt Jer. L : 23 Babel met een strijdhamer en Jer. LI : 20 Babels overwinnaar met eene knots vergeleken. Verg. ook Jez. XIII : 5.

6. *als slijk der straten.* Hetzelfde beeld XLI : 25; Micha VII : 10; Zach. X : 5.

8—11. Verg. 2 Kon. XVIII : 34 v.; XIX : 10—13.

8. *grooten,* legerhoofden, gouverneurs van provinciën en andere hooge staatsambtenaren; verg. 2 Kon. XVIII : 24; Jer. XXXVIII : 17; XXXIX : 3. De bedoeling is, dat de aan den Assyrischen vorst onderdanige grooten in macht met koningen gelijkstaan of zelfs den koningstitel voeren.

niet Kalno gegaan als Karkemis, Hamath als Arpad, Samarië als Da-
10 maskus?' Zooals ik deze koninkrijken in mijne hand gekregen heb,
ofschoon hunne beelden talrijker waren dan die van Jeruzalem en
11 Samarië,' zou ik niet, evenals ik met Samarië en hare afgoden gedaan
heb, doen met Jeruzalem en hare godenbeelden?
12 Wanneer dan de Heer zijn geheele werk voltooit op den berg Sion
zal hij de trotsche ontwerpen van Assurs koning [en te Jeruzalem,
en den luister zijner hoovaardige oogen bezoeken.
13 Hij toch zegt: In eigen kracht heb ik het gedaan,
en door mijne wijsheid, want verstandig ben ik;
ik heb de grenspalen der volken weggenomen,
hunne bezittingen geplunderd,
in het stof doen nederdalen wie in de hoogte zaten.
14 Ik kreeg de heirmacht der volkeren in mijne hand als een vogelnestje,
zooals men verlaten eieren opraapt, heb ik de gansche aarde opgeraapt:
niet éen verroerde den vleugel,
of deed den snavel open en piepte. —
15 Zal de bijl zich verhoovaardigen tegen hem die er mede houwt?
de zaag pochen tegen wie haar trekt?
Het is alsof de roede hem die haar opheft zwaaide,
de stok een mensch in de hoogte hief! [op zijn vet,
16 Dies zal de Heer, de Heer der heirscharen, magerheid afzenden
en onder zijne heerlijkheid zal een brand woeden, zooals vuur brandt.
17 Israëls Licht zal een vuur worden,
zijn Heilige eene vlam,
die op éen dag Assurs doornen en distelen verbrandt en verteert;
18 hij vernielt de pracht zijns wouds en zijner gaarde, lichaam en ziel;
zoodat het wordt als het wegkwijnen van een kranke,
19 en het overschot van de boomen zijns wouds luttel is:
een knaap kan ze opschrijven.
20 Te dien dage zullen de rest van Israël en de ontkomenen van het
huis Jakob niet langer steunen op hem die hen sloeg, maar oprecht

9. *Kalno*, waarschijnlijk dezelfde plaats als *Kalne*, Gen. X : 10; Am. VI : 2; Gr. vert. heeft ook hier *Kalne*. — *Karkemis*, aan den Eufraat, ten noordoosten van Arpad; verg. op 2 Kon. XXIV : 1. — *Hamath*. Zie op 1 Kon. VIII : 65 en op 2 Kon. XVII : 24. — *Arpad*. Zie op 2 Kon. XVIII : 34. — *Damaskus*. Zie op Gen. XIV : 15.

10 v. Deze verzen loopen in het oorspronkelijke even slecht rond als in de vertaling. Zij passen in den tegenwoordigen vorm slecht bij de voorgaande. Immers, daar tot *deze koninkrijken* volgens vs. 9 ook Samarië behoort, heeft *hunne beelden talrijker waren dan die van .... Samarië* geen zin; voorts had de schrijver in pl. v. *evenals ik met Samarië en hare afgoden gedaan heb* moeten schrijven: evenals ik met die koninkrijken heb gedaan. De plaats is zeker overgewerkt.

10. *deze*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *des afgods*.

11. *afgoden*. De schrijver leent den Assyrischen koning zijne eigen denk- en spreekwijze.

12. *hij*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ik*. — *de trotsche ontwerpen*, letterlijk *de vrucht van de grootschheid des harten*.

13. *de grenspalen der volken*, door Jahwe vastgesteld, Deut. XXXII : 8. — *bezittingen*, onzekere vertaling. — *in het stof*, volgens zeer onzekere tekstverbetering. — *in de hoogte*, volg. Lat. vert. ingevoegd.

15. *hem die haar opheft*, volg. verb. t.; Hebr. t. heeft het meervoud. — *een mensch*. Hebr. t., waarschijnlijk bedorven, heeft *een niet-hout*.

17. *Israëls Licht*. Zoo wordt Jahwe alleen hier genoemd, maar verg. II : 5; LX : 1; Ps. CIV : 2 enz. De vergelijking van Jahwe met een *vuur* XXX : 27; XXXIII : 14 en elders; verg. op Gen. XV : 17. — *Assurs*, duidelijkheidshalve in plaats van *zijne*.

20—23. Deze verzen behooren hier niet. In het voorafgaande toch is geen sprake van Israëls overschot, maar van Assur, over wien van vs. 24 af weder gehandeld wordt. Het is mogelijk dat zij van Jezaja's hand zijn en van elders hierheen verdwaald; doch waarschijnlijk heeft een verzamelaar deze verzen samengesteld, van Jezajaansche uitdrukkingen gebruik makende: de *rest van Israël* kan ontleend zijn aan VII : 3; *hem die hen*, Assur, *sloeg* aan IX : 12, waar Jahwe zoo heet; *eene verdelging en een vastbesloten vonnis* aan XXVIII : 22. Deze laatste uitdrukking is uit *Jezaja* overgenomen in

21 steunen op Jahwe, Israëls Heilige.' Eene rest bekeert zich, de rest
22 van Jakob, tot den sterken god.' Want al ware uw volk, o Israël,
talrijk als het zand der zee, slechts eene rest bekeert zich: de verdel-
23 ging is vast besloten, overvloeiende van gerechtigheid.' Want eene
verdelging en een vastbesloten vonnis voltrekt de Heer, Jahwe der
heirscharen, in het midden der gansche aarde.
24 Daarom, zoo spreekt de Heer, Jahwe der heirscharen:
Vrees niet, mijn volk, dat den Sion bewoont,
voor Assur, als hij u slaat met den stok
en zijne roede tegen u opheft,
gelijk u in Egypte geschiedde.
25 Want nog eene wijle, een oogenblik, dan is de gramschap ten einde,
mijn toorn tegen de wereld voorbij.
26 Dan zal Jahwe der heirscharen over hem den geesel zwaaien,
als toen Midian bij den Ravensteen verslagen werd,
en zijne roede zal hij tegen hem opheffen,
gelijk u in Egypte geschiedde.
27 Te dien dage zal zijn last van uw schouder afgenomen,
zijn juk van uw nek verwijderd worden.
De verwoester trekt op van het noorden;
28 hij overvalt Ajjath, komt in Migron,
laat zijn legertros bij Michmas achter;
29 zij trekken den bergpas door, Geba is hun nachtkwartier;
Rama is ontsteld, Gibea Sauls vlucht.
30 Gil het uit, dochter van Gallim!
luister, Lais! geef antwoord, Anathoth!
31 Madmena vliedt, Gebims inwoners bergen zich.
32 Heden nog in Nob halt gehouden;
hij zwaait de hand naar den berg der dochter Sions,
naar Jeruzalems heuvel...
33 Daar slaat de Heer, Jahwe der heirscharen, met geweld de takken af;

Vs. 22 v. Rom. IX : 27 v. — Vs. 27. XIV : 25.

Dan. IX : 27 (XI : 36). De zegswijze, in vs. 21, *den sterken god*, voor Jahwe, komt nog Deut. X : 17; Neh. IX : 32; Jer. XXXII : 18 voor. — De uitdrukking „eene rest" of „een overschot" is een kunstterm geworden; zie Micha IV : 7; verg. 2 Kron. XXX : 6.

24—27*b*. Bij *mijn volk, dat den Sion bewoont* denken wij onwillekeurig aan het volk in den Perzischen tijd, toen het Joodsche land tot Jeruzalem en den naasten omtrek beperkt was. Dan doelt *de gramschap* op het onheil van 586 en is ook dit gedeelte van een bewerker.

24. *gelijk u in Egypte geschiedde*, letterlijk *op Egyptische wijze*; verg. Exod. I en V.

25. (*is*) ... *tegen de wereld voorbij*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *tot hun verderf*. Assyrië's veroveringen waren een bewijs van Jahwe's toorn, niet slechts tegen Israël, maar ook tegen de andere door de Assyriërs vernederde volken; verg. vs. 5, 6, 7.

26. *als — werd*. Zie Richt. VII : 25. Verg. IX : 3. — *zal hij tegen hem opheffen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *over de zee, en hij zal dien opheffen*. — *gelijk u in Egypte geschiedde*, terugslag op vs. 24.

27*c*—32. Verg. Micha I : 10—15.

27. *verwijderd — noorden*, volg. verb. t. — *De verwoester*, het Assyrische leger, welks schrikverwekkende tocht hier beschreven wordt; te weten, zooals de profeet zich dien voorstelt.

28. *Ajjath*, waarschijnlijk dezelfde plaats, die Gen. XII : 8; Joz. VII : 2 vv. en elders *Ai* heet. — *Migron*, onbekend. Verg. op 1 Sam. XIV : 2. — *Michmas*. Zie op 1 Sam. XIII : 2.

29. *den bergpas*. Ten zuiden van Michmas loopt in zuidoostelijke richting een zeer nauw en moeilijk begaanbaar dal, het tooneel van 1 Sam. XIII, XIV. Voor een leger hetwelk dit dal doorgetrokken is staat de weg naar Jeruzalem open. Omdat die pas gevaarlijk is, laat de vijand zijn tros voorloopig aan de andere zijde. — *Geba*. Zie op Joz. XVIII : 24. — *hun*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ons*. — *Rama*. Zie op Joz. XVIII : 25. — *Gibea Sauls*. Zie 1 Sam. X : 26; XV : 34.

30. *dochter*, burgerij; zie op 2 Kon. XIX : 21. — *Gallim*, alleen nog 1 Sam. XXV : 44 vermeld; verg. op Joz. XV : 59. — *Lais*, van elders onbekend. — *geef antwoord*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *arm is*. — *Anathoth*. Zie op Joz. XXI : 18.

31. *Madmena* en *Gebim*, van elders onbekend.

32. *Nob*. Zie op 1 Sam. XXI : 1.

de hoog opgaanden worden omgehouwen,
de rijzigen klein gemaakt;
34 de struiken van het woud worden met het ijzer gekapt,
en de Libanon in al zijne heerlijkheid valt.
XI : 1 Maar eene twijg zal ontspruiten aan Izai's tronk,
eene scheut zal uit zijne wortels uitbotten.
2 Op hem zal rusten de geest van Jahwe,
een geest van wijsheid en doorzicht,
een geest van beleid en kracht,
een geest van godskennis en godsvrucht.
3 Niet naar oogenschijn zal hij richten,
noch vonnissen op hooren zeggen;
4 maar onpartijdig zal hij de kleinen richten,
naar billijkheid over de ellendigen des lands vonnis vellen;
en met de roede zijns monds den geweldenaar slaan,
met den adem zijner lippen den boosdoener dooden.
5 Rechtvaardigheid zal de gordel om zijn middel,
trouw de riem om zijne lenden zijn.
6 Dan verkeert de wolf bij het lam,
en ligt de panter naast het bokje neder,
de stier en de leeuwenwelp op éene weide,
terwijl een jongsken ze drijft;
7 koe en berin grazen samen,

Vs. 6. LXV : 25.

33 v. Als de Assyriërs op het punt zijn om Jeruzalem aan te tasten, velt Jahwe hen neder. Hetzelfde beeld vs. 17—19; Zach. XI : 1—3. — *met geweld,* onzekere vertaling.

34. *in al zijne heerlijkheid,* volg. verb. t.; Hebr. t. *door een heerlijke.*

1—9. Dit is eene der schoonste profetieën van die welke men de „Messiaansche noemt. Met dezen naam duidt men gewoonlijk de profetieën aan welke het uitzicht openen op eene blijde toekomst, waarin Israël het hoogste geluk: vrede, voorspoed, macht, smaken en zijne roeping als volk van God vervullen zal. De benaming „Messiaansche profetieën" is onnauwkeurig. Zij heeten zoo naar het Hebreeuwsche woord *messias,* in het Grieksch *christus,* d. i. ‚gezalfde', ‚koning'. De kern van waarheid in die benaming is, dat volgens sommige profetieën Jahwe's volk zijn toekomstig geluk onder de regeering van een koning, of liever eene reeks koningen, uit Davids huis, smaken zal; zie IX : 5 v.; Jer. XXIII : 5 v.; XXX : 9; XXXIII : 15—17, 20—26; Ezech. XXXIV : 23 v.; XXXVII : 22—25; Hoz. III : 5; Amos. IX : 11; Micha V : 1—4*a*; Zach. XII : 8; verg. 2 Sam. VII : 13, ook Ps. XLV; LXXII. Maar toegepast op alle beloften eener gouden eeuw voor Israël, is de benaming onjuist; want in vele vervult de koning geene of slechts eene ondergeschikte rol. Ook wordt hij in het O. T. nergens „de messias" genoemd; die naam is hem door de Joden van later eeuw gegeven en zóo ook onder de Christenen gangbaar geworden. Verg. inl. op Ps. II. De hooge waarde van onze profetie bestaat in haar godsdienstig karakter, dat niet alleen aan den dag treedt in de beschrijving van den vorst in die eeuw des heils, vs. 2—5, maar vooral in het slot, vs. 6—9: de ongestoorde vrede komt door algemeene godsvrucht. De profetie is evenmin als IX : 1—6 (zie aldaar), van Jezaja, maar uit den tijd na de verwoesting van Jeruzalem. De vergelijking toch van Davids huis met een tronk die weer uitbot onderstelt dat het onttroond is.

1. De beeldspraak van dit vers, die terstond weder verlaten wordt, doet het goed aansluiten bij X : 33 v. (verg. X : 18 v.): de Assyriër, vergeleken met een cederenwoud, valt voorgoed; uit Davids vorstenhuis komt eene nieuwe, veelbelovende loot te voorschijn. — *Izai,* de vader van David, 1 Sam. XVI : 1. Zijn stam, niet geveld, maar in den grond geworteld (verg. XL : 24; Job XIV : 8 v.), stelt dus het Davidische koningshuis voor. Hetzelfde beeld van eene twijg of spruit voor een koning Jer. XXIII : 5; XXXIII : 15; Zach. III : 8; VI : 12. — *uitbotten,* volg. verb. t.; Hebr. t. *vrucht dragen.*

2. *de geest van Jahwe.* Zie op Gen. I : 2.

3. In Hebr. t. zijn bij vergissing de laatste woorden van vs. 2, een weinig gewijzigd, herhaald; zoodat de aanhef van dit vers aldaar ongeveer luidt *en zijn rieken is in godsvrucht,* wat zou kunnen beteekenen: hij schept daarin behagen.

4. Verg. XXIX : 19 v., en, voor de tegenstelling met het heden, I : 23; X : 1 v.; zie ook Ps. LXXII : 2, 4. — *de roede zijns monds, de adem zijner lippen,* zijn veroordeelend vonnis, dat aanstonds voltrokken wordt; verg. Ps. XXXIII : 6. — *den geweldenaar,* volg. verb. t.; Hebr. t. *de aarde.*

5. De gordel wordt omgedaan om te werken of te loopen. De zin is dus: hij staat steeds gereed om rechtvaardig te handelen. — *gordel, riem,* naar Gr. vert.; Hebr. t. heeft tweemaal hetzelfde woord.

6—9. Dezelfde verwachting LXV : 25; Ezech. XXXIV : 25; Hoz. II : 17; verg. op Gen. I : 29 v.

6. *op éene weide,* volg. verb. t.; Hebr. t. beteekent wellicht *en het mestkalf tezamen.*

samen liggen hare jongen neder,
terwijl de leeuw gelijk het rund stroo eet.
8 Een zuigeling speelt bij het hol eener adder,
een kindje steekt zijne hand uit naar het nest eener giftslang.
9 Zij doen geen kwaad noch richten verderf aan
op gansch mijn heilig gebergte;
dewijl het land vol is van godskennis,
zooals de wateren den zeebodem bedekken.
10 Te dien dage zal Izai's loot, die staan zal als eene banier voor de
volken, door de natiën geraadpleegd worden, en zijne rustplaats zal
11 heerlijk zijn. ′ Te dien dage zal de Heer nogmaals zijne hand opheffen,
om zich het overschot zijns volks te verwerven, hetgeen er van overig
zal zijn in Assyrië en Egypte, Pathros en Ethiopië, Elam en Sjinear,
12 Hamath en de kustlanden. ′ Hij zal eene banier opheffen voor de natiën,
Israëls verdrevenen vergaderen en Juda's verstrooiden verzamelen van
de vier uiteinden der aarde.
13 Wijken zal dan de naijver van Efraim,
uitgeroeid worden Juda's vijandschap.
Efraim zal Juda niet benijden,
Juda Efraim niet vijandig behandelen;
14 maar zij zullen westwaarts op der Filistijnen bergrug aanvliegen,
samen de Oosterlingen plunderen;
Edom en Moab zullen hun buit zijn,
de Ammonieten hun gehoorzamen.
15 En Jahwe zal het uiteinde van Egypte's grooten plas droogleggen,
en zijne hand, met een krachtigen wind, over den Eufraat zwaaien,
hem in zeven beken verdeelen;
zoodat men geschoeid hem betreedt.
16 Zoo zal er eene heirbaan wezen voor het overschot zijns volks,
voor hen die overig zijn in Assur,
gelijk er eene geweest is voor Israël,
toen het optoog uit Egypteland.

Vs. 9*c d*. Hab. II : 14. — Vs. 10. Rom. XV : 12.

7. *samen*, herhaald volg. Gr. en Syr. vertt.
8. *nest*, volg. Gr. vert.
9. *Zij*, de wilde dieren. — *mijn heilig gebergte*, Israëls land, dat ook met het volgende *land* bedoeld is; verg. Ps. LXXVIII : 54 en op Exod. XV : 17. — *dewijl — bedekken*. De wilde dieren hebben hun woesten aard afgelegd; de menschen behoeven niet langer door middel van hen gekastijd te worden.
10. *loot*. Het hier gebezigde Hebreeuwsche woord beteekent altijd ‚wortel' en wordt zoo in Gr. vert. overgezet; vandaàr de uitdrukking *wortel Davids* in Openb. V : 5; XXII : 16. Hier moet het, daar de Davidstelg van vs. 1—5 bedoeld wordt, eene ‚loot' beteekenen die uit den wortel opschiet: de wortel zelf toch kan niet tot banier dienen. — *eene banier*. Zie op V : 26. — *rustplaats*, òf Israëls land, òf de hofstad Jeruzalem.
11. *nogmaals*, zinspeling op Exod. XIV : 21—30. — *opheffen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ten tweeden male*. — *zich .... verwervên*. Dezelfde uitdrukking Exod. XV : 16; Ps. LXXIV : 2. — *in*, hier en vs. 16, letterlijk *uit*, d. i. komend uit. — Over de ligging der hier opgenoemde landen zie op Gen X : 14, 22, 10, 18, 5. — *Hamath* in Aram ligt te dicht bij om hier bedoeld te zijn. Waarschijnlijk moeten wij denken aan Hamath of Ahmetha, d. i. Ecbatana, de hoofdstad van Medië; zie op Ezra VI : 2. — *de kustlanden*. Zie op XL : 15.
13. Eerst na 722 kon het vroeger machtiger Efraim Juda benijden. Ook lang na den val van Jeruzalem werden in Israël Efraim en Juda onderscheiden; verg. op Ps. LXXVII : 16. — *vijandschap*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *vijanden*.
14. Verg. Sef. II : 4—10. — *der Filistijnen bergrug*. Verg. Joz. XV : 11. — *de Oosterlingen*, de oostelijke naburen, de Arabische en Arameesche stammen.
15. Verg. Zach. X : 10 v. — *het — plas*, den Nijlmond. Met *den grooten plas*, letterlijk *de zee*, wordt ook XVIII : 2; XIX : 5; Nah. III : 8 de Nijl aangeduid. — *droogleggen*, volg. oude vertt.; Hebr. t. *met den ban slaan*. — *krachtigen*, onzekere lezing en vertaling. — *geschoeid*. De bedding zal zoo droog zijn dat men bij den overtocht zelfs de schoenen niet uittrekt.
16. *in*. Zie op vs. 11.

XII : 1 Te dien dage zult gij zeggen:
Ik zal u loven, Jahwe;
want gij zijt wel op mij vertoornd geweest,
maar uw toorn is afgewend, en gij hebt mij vertroost.
2 Zie, hij is de god van mijn heil;
vertrouwen zal ik en niet beven;
want mijne kracht en mijn lied is Jah,
die mij tot redding was.
3 Wanneer gij met vreugde water zult putten uit de bronnen des heils,
4 zoo zult gij zeggen te dien dage:
Looft Jahwe, roept zijn naam aan,
maakt onder de volkeren zijne daden bekend;
vermeldt dat zijn naam zeer hoog is.
5 Roemt met stem en snaren Jahwe,
want verheven dingen heeft hij gedaan;
bekend is dit over geheel het aardrijk.
6 Jubel en juich, Sions bevolking!
want groot is in uw midden Israëls Heilige.

Vs. *2c d*. Exod. XV : *2a b*; Ps. CXVIII : 14. — Vs. 4. 1 Kron. XVI : 8; Ps. CV : 1.

1—6. Vs. *2b* komt overeen met Exod. XV : *2a*; ook is de overeenkomst van de uitdrukking *verheven dingen* in vs. 5 met Exod. XV : 1 wel niet toevallig. Bij de onzekerheid van den tijd waarin Exod. XV ontstaan is, kan niet uitgemaakt worden welke van beide dichters den ander heeft nagevolgd. In elk geval rondt dit hoofdstuk onze profetie op schoone wijze af.

1. *gij*, in het enkelvoud, Israël; vs. 3 het meervoud. — *maar — vertroost*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *worde uw toorn afgewend, opdat gij mij moogt vertroosten.*

2. *mijn* vóor *lied*, volg. Gr. vert. — Na *Jah* heeft Hebr. t. nog *Jahwe*. Over *Jah* zie op Exod. XV : 2.

3. In de warme landen is vreugdevol water scheppen een natuurlijk beeld voor het smaken van geluk.

4. Verg. LXVI : 19; Ps. XCVI : 3.

HOOFDSTUK XIII : 1—XIV : 23.

Profetie tegen Babel. — Opschrift (XIII : 1). De krijgsbenden, door Jahwe geroepen, komen op om het wereldrijk te verwoesten (2—5). Algemeene ontsteltenis, want Jahwe's oordeelsdag nadert (6—13). Alleen door overhaaste vlucht kan men zich redden, want groot is de woede der meedoogenlooze Meden (14—18); Babel wordt eene woestenij (19—23). Dit geschiedt, omdat Jahwe zich over Israël ontfermt en het weder machtig maakt (XIV : 1 v.). Daarna zingen de verlosten een lied op den gevallen koning van Babel (3, *4a*), van dezen inhoud (*4b*—21): Over zijn val verheugt zich alles (*4b*—8). Zelfs de schimmen in de onderwereld smaden hem (9—11). Zijne verwatenheid heeft niets beters verdiend dan dit jammerlijk einde (12—21). — Zoo gaat Babel te gronde (22 v.).

Deze profetie is niet van Jezaja, in wiens tijd eene bedreiging tegen Babel, als onderdrukker der wereld, onverstaanbaar zou zijn geweest. Zij is blijkbaar van een man die na den ondergang van Jeruzalem in Babylonie leefde en gloeide van wraakzucht tegen de verdrukkers van zijn volk. Waarschijnlijk werd zij ongeveer gelijktijdig met XXI : 1—10 geschreven, en wel na het optreden van Cyrus; verg. op XIII : 17.

De in het lied uitgedrukte verwachting aangaande het smadelijk uiteinde van Babels koning is evenmin vervuld als de voorspelling van den volkomen ondergang dier stad. Immers, al is zij een kwart eeuw na Nebukadresars dood door Cyrus ingenomen, zij is nog eeuwen lang eene zeer aanzienlijke plaats gebleven, geen woestenij geworden. Maar wel heeft het zoo sterk uitgedrukt vertrouwen op 's volks herstel krachtig medegewerkt om in de ballingen het geloof aan Israëls toekomst levendig te houden, en dit is door de uitkomst niet beschaamd.

Wat den vorm betreft, behoort deze profetie met het zegelied, dat den vorm van den klaagzang vertoont (zie inl. op *Klaagliederen*), tot de dichterlijkste gedeelten van het O. T.

XIII : 1 De godspraak B a b e l, die Jezaja, de zoon van Amos, gezien heeft.
2 Steekt op een kalen berg eene banier op;

1. *godspraak*. Zie op Jer. XXIII : 33. — *die — heeft*. Zie op I : 1.

2. *kalen*, onzekere vertaling. — *banier*. Zie op V : 26. — *hun*, Babels vijanden, die in vs 3 vv. be-

roept luide hun toe, wuift met de hand,
dat zij de ingangen der edelen binnentrekken!
3 Ik zelf heb mijnen gewijden krijgers bevelen gegeven;
ook heb ik mijne helden opgeroepen als uitvoerders van mijn toorn,
mijne overmoedige strijdlustigen.
4 Hoor, een gedruisch op de bergen,
als van een talrijk volk!
Hoor, een bruisen van koninkrijken, van verzamelde natiën!
Jahwe der heirscharen monstert een oorlogsheir.
5 Daar komen zij uit verren lande,
van het einde des hemels,
Jahwe en de werktuigen zijner gramschap,
om de geheele aarde te teisteren.
6 Weeklaagt! Want de dag van Jahwe is nabij;
alvernielend komt hij van den Machtige.
7 Dies hangen alle handen slap,
versmelt en ontroert ieder menschenhart
8 Smarten en weeën grijpen hen aan,
als eene barende wringen zij zich;
verbijsterd staren zij op elkander,
gevlamd zijn hunne aangezichten.
9 Zie, de dag van Jahwe komt, meedoogenloos,
een dag van verbolgenheid en blakenden toorn,
die de aarde tot eene woestenij zal maken
en van haar de zondaars verdelgen.
10 Want des hemels starren en Orions laten hun licht niet schijnen,
de zon is bij haar opgang verduisterd,
de maan geeft haar licht niet.
11 Ik zal op de wereld hare boosheid verhalen,
op de slechtaards hunne schuld,
aan den trots der overmoedigen een einde maken,
de hoovaardij der geweldenaars vernederen.

Vs. 6. Joël I : 15.

schreven strijders, volg. vs. 17 de Meden. — *de ingangen der edelen*, de poorten van Babel of die van de paleizen der Babylonische grooten.

3. *Ik*, Jahwe. — *gewijden*. De oorlog, op last en tot eer van Jahwe gevoerd, was eene godsdienstige handeling en werd daarom bij Israël (zie op Deut. XX : 2), evenals bij andere oude volken, met godsdienstige plechtigheden ingewijd. Dientengevolge sprak men van „den oorlog wijden", Jer. VI : 4; Joël III : 9; Micha III : 5; verg. Jer. XXII : 7; Sef. I : 7; en heeten de *krijgers* — welk woord hier duidelijkheidshalve is ingevoegd — *gewijd*. Ook de Meden en andere heidenen konden, als voltrekkers van Jahwe's raadsbesluit, zoo genoemd worden. — *als uitvoerders van mijn toorn*, letterlijk *voor mijn toorn*. — *overmoedige strijdlustigen*. Dezelfde uitdrukking Sef. III : 11.

4. *koninkrijken, van*, met verandering van een klinker; Hebr. t. *koninkrijken van*.

5. *het einde des hemels*, hetzelfde als *het einde der aarde*, V : 26; zie Deut. IV : 32; XXX : 4; Ps. XIX : 7. De Israëlieten dachten dat Medië aan het eind der wereld lag. — *werktuigen zijner gramschap*. Verg. X : 5; Jer. L : 25. — *de geheele aarde*. Men kan ook vertalen *het geheele land*, d. i. Babylonië. Maar in de voorstelling van den profeet verkrijgt het oordeel, door Jahwe aan het machtig rijk te voltrekken, den omvang en de beteekenis van een wereldgericht. Verg. vs. 11 v.

6. *de dag van Jahwe*, zijn oordeelsdag. Zie inl. op *Joël*. — *alvernielend komt hij van den Machtige*. Het oorspronkelijke heeft hier eene woordspeling, die bij de vertaling verloren ging. Over *den Machtige* zie op Gen. XVII : 1.

7. *ontroert*, uit vs. 8 met eene geringe tekstverandering, naar Lat. vert., hier overgebracht.

8. *hen*, de Babyloniërs, ingevoegd volg. Gr. en andere oude vertt. — *gevlamd zijn hunne aangezichten*. Waarschijnlijk wordt de wisseling van kleur, door schrik en vrees veroorzaakt, met het spelen eener vlam vergeleken.

9. *een dag van*, naar gissing ingevoegd. — *de zondaars*, letterlijk *hare zondaars*.

10. *Orions*, naar het schijnt, hier voor de groote sterrenbeelden, als Beer en Pleiaden, gebruikt; verg. op Job IX : 9.

11. *de wereld*. Zie op vs. 5. — *hare boosheid*, volg. verb. t.; Hebr. t. *de boosheid* of *het kwaad*.

12 De stervelingen zal ik schaarscher maken dan edel metaal,
de menschen schaarscher dan goud van Ofir.
13 Daarom doe ik den hemel trillen,
en wordt de aarde uit heur plaats geschokt:
door de verbolgenheid van Jahwe der heirscharen,
op den dag van zijn blakenden toorn.
14 Als gejaagde hinden,
als schapen, door niemand bijeengehouden,
zal ieder zich naar zijn volk keeren,
ieder vluchten naar zijn land;
15 allen die men vindt worden doorboord,
allen die zich bijeenhouden vallen door het zwaard.
16 Hunne kindekens worden voor hunne oogen verpletterd,
hunne huizen geplunderd, hunne vrouwen onteerd.
17 Zie, ik zet tegen hen de Meden op.
die zilver niet tellen, goud niet begeeren;
18 de pezen der knapen worden vermorzeld,
met de vrucht van den moederschoot geen erbarmen,
voor kinderen geen verschooning!
19 Zoo wordt Babel, de keur der koninkrijken,
der Chaldeeën pronksieraad,
als Sodom en Gomorra, toen God ze omkeerde.
20 Voor altijd blijft het onbewoond,
van geslacht tot geslacht van menschen verlaten;
geen Arabier slaat er zijne tent op,
geen herders legeren aldaar;
21 maar boschkatten liggen er neder,
en de huizen zijn vol jakhalzen,
struizen wonen daar, en satyrs huppelen er;
22 wolven huilen in de burchten,
wilde honden in de lustpaleizen.
Haar tijd nadert met rassche schreden,
de dagen van haar ondergang worden niet verschoven.

Vs. 14*c d*. Jer. XLVI : 16*c*—*e*; L : 16*c d*. — Vs. 21. Jer. L : 39.

12. *schaarscher*, letterlijk *kostbaarder*. In het oorspronkelijke is wellicht eene woordspeling met *Ofir*; zie over dit land op 1 Kon. IX : 28.

14. *zal — land*. Blijkbaar worden de vreemde bestanddeelen van Babels bevolking (Jer. L : 37; LI : 44), zooals buitenlandsche kooplieden (XLVII : 15) en derwaarts gevoerde ballingen, bedoeld.

15. *die zich bijeenhouden*, om weerstand te bieden of elkander bij te staan, in plaats van uiteen te stuiven.

17. *de Meden*. Zie op Gen. X : 2. Na geruimen tijd deel van Assyrië te hebben uitgemaakt, is Medië bij den val van Nineve onafhankelijk geworden. Tot het optreden van Cyrus was het Medische rijk, naast het Lydische, machtig in Voor-Azië en de mededinger van het Chaldeeuwsche. Voor Cyrus moest het bukken, en hij en zijne opvolgers voeren den titel van „koning der Meden en Perzen.” Wellicht worden onder den naam der Meden hier, als soms bij Grieksche schrijvers, ook de Perzen aangeduid, en wordt hier op Cyrus gewezen. — *die — begeeren*, dus geen losgeld nemen of de gevangenen verkoopen, maar hen ombrengen.

18. *de pezen der knapen worden vermorzeld*, onzekere lezing en vertaling, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *de bogen* (of *pezen*) *vermorzelen de knapen*. — *met — verschooning*. Zie op 2 Kon. VIII : 12.

19 v. Verg. Jer. XLIX : 18; L : 40; Am. IV : 11.

19. *als — omkeerde*. Zie Gen. XIX : 24 v.

20. *Arabier*. Deze naam, die wellicht ‚steppebewoner' beteekent, wordt Jer. XXV : 24; Ezech. XXVII : 21 voor een bepaalden herderstam gebezigd en niet, zooals hier, Jer. III : 2 en elders, voor een woestijnbewoner in het algemeen. In 1 Kon. X : 15 duidt „Arabië”, getuige de uitdrukking „alle koningen van”, het land van meer dan één stam aan.

21 v. *boschkatten, jakhalzen, struizen, satyrs, wolven, wilde honden*. Van sommige der aldus vertaalde woorden is de beteekenis niet zeker, maar alle duiden dieren aan die in bouwvallen en woestijnen huizen, of waarmede de verbeelding deze bevolkte; verg. XXXIV : 11, 13, 14. Over de *satyrs* zie op Lev. XVII : 7. — *de huizen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hunne huizen*. — *de burchten*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zijne weduwen*. — *de dagen van haar ondergang*, duidelijkheidshalve in plaats van *hare dagen*.

XIV : 1 Want Jahwe zal zich over Jakob erbarmen,
Israël opnieuw verkiezen,
hen op hun eigen grond doen wonen;
en de vreemde zal zich bij hen aansluiten,
zich voegen bij het huis Jakob;
2 volkeren zullen hen halen en in hunne woonplaats brengen;
en het huis Israël zal zich die toeëigenen,
op Jahwe's grond als slaven en slavinnen;
zij zullen wegvoeren wie hen wegvoerden,
hunne drijvers beheerschen.
3 En ten dage wanneer Jahwe u rust heeft gegeven van uwe moeiten
4 en beroeringen en van de harde slavernij die u opgelegd was, ' zult
gij dit lied op den koning van Babel aanheffen:
Zoo is het dan gedaan met den drijver,
gedaan met den dwangdienst!
5 Jahwe heeft den stok der boosdoeners verbroken,
de roede der heerschers,
6 van hem die in verbolgenheid volken sloeg,
een slaan zonder ophouden,
die in toorn natiën vertrad,
een vertreden zonder verschooning.
7 De gansche wereld heeft rust en vrede,
zij barsten los in gejuich;
8 ook de cypressen verheugen zich over u,
de cederen van den Libanon:
„Sedert gij nederligt klimt niet meer op
een die ons omhouwt."
9 Het doodenrijk beneden is om u onrustig geworden
tegen uwe aankomst,
heeft om u de schimmen gewekt,
alle belhamels der aarde;
heeft van hunne tronen doen opstaan
alle koningen der natiën.
10 Zij allen heffen aan en zeggen tot u:
Ook gij zijt krachteloos gemaakt als wij;
aan ons gelijk geworden!
11 Uw trots is nedergestooten ten doodenrijk,
het geruisch uwer luiten;

1. *opnieuw.* De wegvoering in ballingschap was als het ware een verstooten van Israël door Jahwe geweest. — *de vreemde* — *Jakob.* Verg. LVI : 3—7; Zach. II : 15.

2. Deze verwachting ook XLIX : 22 v.; LX : 4, 10, 14; LXI : 5; LXVI : 20.

4. *dwangdienst,* volg. verb. t.

6. *een vertreden,* volg. oude vertt.; Hebr. t. *een vervolgen.*

7 v. Schoone boomstammen van den Libanon werden dikwijls als kostbare buit door de Assyrische en Chaldeeuwsche koningen naar hun land, dat arm aan boomen was, medegenomen of als cijns geëischt; verg. 2 Kon. XIX : 23, ook Hab. II : 17.

9. Over *het doodenrijk* zie op Gen. XXXVII : 35. Heerscht daar uit den aard der zaak diepe stilte, met stouten greep teekent de dichter, hoe zelfs de schimmen in beweging komen over den val van zulk een machtigen en trotschen koning als Nebukadresar of een zijner opvolgers, even geweldig als hij. — *belhamels,* letterlijk *bokken,* die vóor de geitenkudden uit gaan, evenals stieren, buffels en rammen, beeld voor voorvechters en aanzienlijken; verg. XXXIV : 6 v.; Exod. XV : 15; Ezech. XVII : 13; Zach. X : 3. — *hunne tronen.* Wanneer de verbeelding het doodenrijk bevolkt, onderstelt zij daar zooveel mogelijk de aardsche toestanden: de koningen zitten er op hunne tronen, Samuel draagt er den mantel waaraan hij op aarde kenbaar was (1 Sam. XXVIII : 14) enz. Hiermede hangt zeker het gebruik samen de helden in volle wapenrusting te begraven (Ezech. XXXII : 27; verg. op vs. 18).

10. *krachteloos gemaakt,* als schimmen, bloedelooze wezens, ijle schaduwen: het Hebreeuwsche woord waarmede de schimmen worden aangeduid beteekent ‚slappen'.

onder u zijn maden als leger gespreid,
wormen zijn uw dek.
12 Hoe zijt gij van den hemel gevallen,
morgenster, dageraadszoon!
hoe zijt gij ter aarde geveld,
volkenvertrapper!
13 En gij hadt bij u zelven gezegd:
Ik wil ten hemel stijgen,
hoog boven de starren Gods
zetten mijn troon,
om plaats te nemen op den berg der samenkomst,
diep in het noorden;
14 ik wil stijgen op de wolkgevaarten,
den Allerhoogste gelijken. —
15 Wel zeker! ten doodenrijk wordt gij nedergestooten,
diep in de groeve.
16 Die u zien staren u aan,
letten op u:
„Is dit nu de man die de aarde deed sidderen,
koninkrijken in rep en roer bracht?
17 die de wereld tot eene woestijn maakte,
hare steden vernielde,
die zijne gevangenen niet losliet:
18 altemaal koningen van natiën."
Zij allen zijn met eere ter ruste gegaan,
ieder in zijne grafstede;
19 maar gij zijt onbegraven weggeworpen,
als eene verafschuwde misgeboorte,
overdekt met gedooden,
met het zwaard doorboorden,
met hen die in de groeve dalen,
als een vertreden aas.
20 Gij wordt niet met hen in het graf vereenigd,
omdat gij uw land verdorven, uw volk gedood hebt.
Voor eeuwig worde het kroost der kwaaddoeners vergeten!
21 Maakt voor zijne zonen eene slachtbank gereed,

12. Hier spreekt weder de dichter zelf. — *morgenster*, letterlijk *lichtverspreider*, *glansster* (Openb. XXII : 16). Daar in het Latijn de morgenster *Lucifer*, ‚lichtaanbrenger', heet en de kerkvaders die de Vulgata gebruikten bij deze plaats aan den overste der booze geesten dachten, is dit een naam voor den duivel geworden. — *dageraadszoon*. De heldere morgenster, die den dageraad aankondigt, schijnt uit dezen geboren. Job III : 9; XLI : 10 wordt van de wimpers, Ps. CXXXIX : 9 van de vleugels van den dageraad gezongen. — Het beeld van eene ster voor een koning ook Num. XXIV : 17.

13—15. Verg. Matth. XI : 23.

13. *den berg der samenkomst*, waar de goden samenkomen. Onder hen wil Babels koning plaats nemen; maar die hemeltergende hoogmoed is nu ten val gebracht (verg. Ezech. XXVIII : 1—14). Bij verschillende volken der oudheid is van zulk een berg sprake: den Meru bij de Hindoes, den Elburj bij de Iraniërs, den Asgard bij de Noormannen, den Olympus bij de Grieken. De Assyriërs en de Babyloniërs dachten hem in het hooge noorden; ook Ezech. XXVIII : 13 v. wordt hij vermeld. — *diep in het noorden*. In tegenstelling hiermede luidt het in vs. 15 *diep in de groeve*.

14. *wolkgevaarten*, letterlijk *wolkenhoogten*.

16. *Die u* (uw onbegraven lijk, vs. 19) *zien*. Dit zijn niet de schimmen, maar de menschen.

17. *hare*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zijne*.

18. *grafstede*, letterlijk *huis*; verg. XXII : 16; Pred. XII : 5.

19. Verg. op 1 Kon. XIV : 13 en op Jer. XXII : 19. — *misgeboorte*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *loot*. — *in de groeve*, letterlijk *naar de steenen van de groeve*.

20. *Voor — vergeten!* een zware vloek; verg. Ps. XXXIV : 17; CIX : 13, 15 en elders. Hiertegenover staat de zegen van altoosdurende gedachtenis, LVI : 5; Ps. CXII : 6 en elders.

21. *om — vaderen*. Zie op Exod. XX : 5. — *puinhoopen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *steden*.

om de schuld hunner vaderen;
nimmermeer zullen zij opstaan, de aarde in bezit nemen
en de wereld vol puinhoopen maken.
22 Ik zal tegen hen opstaan, spreekt Jahwe der heirscharen, [Jahwe;
uitroeien van Babel naam en overschot, geslacht en nakroost, spreekt
23 ik wil het maken tot eene bezitting van reigers en tot waterpoelen;
het wegbezemen met den bezem der verdelging,
spreekt Jahwe der heirscharen.

22. *hen*, de Babyloniërs.
23. *reigers*, of andere vogels die in moerassen huizen; XXXIV : 11; Sef. II : 14. De omstreken van Babel waren aan de overstroomingen van den Eufraat blootgesteld; werden de dijken verwoest en niet hersteld, dan zou alles één poel worden.

HOOFDSTUK XIV : 24—27.

Jahwe heeft gezworen Assurs macht in Israëls land te breken (24 v.); heeft hij eenmaal zulk een besluit over alle volken genomen, wie zal het verijdelen? (26 v.).

Er is geen grond om deze verzen aan Jezaja te ontzeggen. Ze kunnen uit denzelfden tijd zijn als de profetie van Jezaja tegen Assyrië in H. X; zie inl. op X : 5—XII : 6.

XIV : 24 Jahwe der heirscharen heeft gezworen:
Voorwaar, zooals ik gedacht heb, zóo geschiedt het;
wat ik heb besloten, dat komt tot stand:
25 ik zal Assur in mijn land verbreken,
op mijn gebergte hem vertreden;
dan wordt zijn juk van hen afgenomen,
zijn last van hun schouder verwijderd.
26 Dit is het besluit, aangaande de geheele aarde;
dit de hand, over alle natiën uitgestrekt;
27 want Jahwe der heirscharen heeft een besluit genomen;
wie zal het verijdelen?
zijns is de uitgestrekte hand;
wie zal haar keeren?

Vs. 25*b*. X : 27.

25. De voorspelling dat Assur in Jahwe's, d. i. Israëls, land zal vernederd worden is in overeenstemming met X : 33 v. en andere profetieën. — *mijn gebergte*. Zie op Exod. XV : 17. — *dan — verwijderd*, ongeveer dezelfde woorden als X : 27. Wellicht zijn ze van daar overgenomen.
26. *dit — uitgestrekt*. Verg. V : 25; IX : 11, 16, 20; X : 4.

HOOFDSTUK XIV : 28—32.

Profetie tegen de Filistijnen. — Opschrift (28). De Filistijnen moeten zich niet verblijden omdat de verdrukking heeft opgehouden; want het gaat hun van kwaad tot erger; terwijl Jahwe zijn volk, dat op hem bouwt, behoedt (29—32).

Aan dit opschrift kunnen wij evenmin vertrouwen schenken als aan de overige in XIII—XXIII. Daar de verwachte geweldenaar uit het noorden komt (vs. 31), moet ook de *gebroken roede* van vs. 29 Assyrië zijn. De profetie verplaatst ons òf in 720, toen de Filistijnsche koning van Gaza tegen Sargon in opstand was gekomen (zie op 2 Kon. XVII : 4), òf in 711 (zie inl. op H. XX).

XIV : 28 In het sterfjaar van koning Ahaz is deze godspraak geschied:
29 Verheug u niet, gij, gansch Filistea!
dat de roede die u sloeg gebroken is;
want uit den wortel der slang schiet eene adder uit,
en hare vrucht zal een vliegende draak zijn.

28. *het sterfjaar van koning Ahaz*, 726. De verzamelaar die dit opschrift boven deze profetie zette zag waarschijnlijk in de *roede* van vs. 29 Ahaz. Maar zie Inl.
29. *want — zijn*, het gaat van kwaad tot erger.

30 Maar op mijne weiden zullen de behoeftigen grazen,
de armen veilig nederliggen;
terwijl ik door honger uw wortel dood,
uw overschot om het leven breng.
31 Weeklaag, gij poort! schreeuw het uit, gij stad!
sta verbijsterd, gij, gansch Filistea!
want van het noorden komt de vijand als eene rookwolk;
geen afzwerver is onder zijne scharen.
32 En wat zal men den boden der natie antwoorden?
Dat Jahwe Sion gegrondvest heeft,
en de ellendigen zijns volks in haar eene toevlucht zoeken.

30. *op mijne weiden,* in Kanaän, volg. verb. t.; Hebr. t. *de eerstgeborenen van* (de behoeftigen). — *de behoeftigen* en *de armen,* de vrome Judeërs. — (*ik*) *om het leven breng,* volg. Lat. vert.; Hebr. t. heeft den derden persoon.

31. *want — scharen,* hoogst onzekere vertaling van een stellig bedorven tekst. — *van het noorden,* als X : 27.

32. *der natie,* der Filistijnen, die Juda's bondgenootschap begeeren.

HOOFDSTUK XV, XVI.

Moabs jammer. — Opschrift (XV : 1*a*). Geheel Moab weeklaagt over den treurigen toestand des lands (1*b*—6). De vluchtelingen trachten jammerend hunne have te bergen (7—9*a*); Jahwe zal nog meer rampen zenden (9*b*). Jeruzalem, waar zij eene toevlucht zoeken, wordt vermaand hun eene schuilplaats te verleenen (XVI : 1—5). Het hoogmoedige Moab beweent de verwoeste wijngaarden en zendt vruchteloos gebeden op (6—12). Zoo sprak Jahwe weleer; thans kondigt hij eene zeer aanstaande vernedering aan (13 v.).

Ten onrechte noemde de verzamelaar van *Jezaja* in het opschrift dit stuk eene godspraak: slechts enkele verzen, XV : 9*b*; XVI : 5, 12, zouden zoo kunnen heeten. Het is de klaagzang van een dichter die innig begaan is met het treurig lot van Moab. Waardoor die jammer veroorzaakt is, blijkt niet. Bij XV : 6; XVI : 8 v. zou men aan droogte of eene dergelijke ramp kunnen denken, maar XV : 7, 9*a*; XVI : 2, 4, 9 wijst eerder op oorlogsgeweld. Het is echter te eenen male onmogelijk te bepalen, wie dan de vijand des lands was; niet alleen omdat het lied hieromtrent geene aanwijzing geeft, maar ook omdat de verklaring van vele gedeelten uiterst onzeker is. Dit is waarschijnlijk vooral te wijten aan den toestand van den tekst, die ons met vele fouten is overgeleverd. Zelfs het feit dat de schrijver van Jer. XLVIII dit stuk gelezen en er eenige verzen uit overgenomen heeft baat ons weinig om die fouten te herstellen; want reeds die schrijver had den tekst in verminkten toestand. Van ettelijke verzen moeten wij den zin raden en is de overzetting grootendeels gissing. Dit geldt vooral van eenige regels in XV : 1, 5, 9; XVI : 1.

In dien stand van zaken kunnen wij niet uitmaken, of de oude klaagzang omgewerkt en uitgebreid tot ons gekomen is. Toch is dit waarschijnlijk, omdat eenige verzen, die eene bedreiging van Moab behelzen, slecht passen bij het overige, waarin Moab beklaagd wordt; zie op XV : 9; XVI : 6 en 12 en verg. op XVI : 2. Een omwerker heeft dan, wellicht niet lang na 586, van den klaagzang eene bedreiging tegen dat volk gemaakt. Nog later is XVI : 13 v. er aan toegevoegd, en wel waarschijnlijk door den verzamelaar van wien ook het opschrift XV : 1*a* afkomstig is. De verwachting dat binnenkort het gericht aan Moab voltrokken zal worden past goed in den tijd waarin XXIV—XXVII (zie inl. op dit stuk) is geschreven.

XV : 1 De godspraak Moab.
Ach, dat in den nacht der verwoesting Ar-Moab verdelgd is,
ach, dat in den nacht der verwoesting Kir-Moab verdelgd is!
2 Het gaat op naar den tempel,
en Didon gaat naar de hoogten om te weenen;
over Nebo en Medeba weeklaagt Moab;

1. *Ar-Moab.* Zie op Deut. II : 9. Hier moet het eene stad aanduiden. — *Kir* beteekent ‚stad'; waarschijnlijk wordt Kir-heres bedoeld, XVI : 7, 11; verg. op 2 Kon. III : 25.

2—6. De meeste der hier genoemde plaatsen liggen ten noorden van den Arnon. Verg. inl. op Num. XXI : 1—XXII : 1.

2. *Het,* Moab of Kir-Moab. — *Dibon* en *Medeba,* steden, Num. XXI : 30 en elders vermeld. — *de*

op ieders hoofd is eene plek kaal geschoren,
ieders baard is afgesneden.
3 Op zijne straten heeft men het rouwkleed omgord,
op zijne daken en pleinen weeklagen allen,
wegsmeltend in geween.
4 Hesbon en Eleale krijten,
tot Jahas wordt hunne stem gehoord.
Daarom maken Moabs slagvaardigen misbaar,
is zijne ziel verslagen.
5 Mijn hart krijt over Moab,
welks vluchtelingen komen tot Soar met drievoudig gejammer;
want den Luhith-pas bestijgt men weenend,
want op den weg naar Horonaim slaken zij een kreet om de breuke;
6 want de wateren van Nimrim worden eene woestenij,
dewijl het gras is verdord, het kruid vergaan,
het groen verdwenen.
7 Daarom, de overwinst die zij gemaakt hebben en wat zij hebben [opgelegd,
zij dragen het over de Wilgenbeek;
8 want het gekrijt gaat rondom Moabs landpalen,
tot Eglaim is zijn geweeklaag,
en te Elim-put zijn geweeklaag.
9 Want Dimons wateren zijn vol bloed —
want ik zal over Dimon nog meer rampen brengen,
over Moabs overschot een leeuw,
en over hetgeen van het land overblijft.
XVI : 1 Zendt de rammen van den beheerscher des lands van de rots de [woestijn in,
naar den berg der dochter Sions.
2 Gelijk vluchtende vogels, een uiteengejaagd nest,
zullen Moabs dochteren zijn aan de veren van den Arnon.
3 Schaf raad, treed als bemiddelares op,
maak op den vollen middag uwe schaduw tot nachtelijk donker;
verberg de verdrevenen, verraad de vluchtelingen niet;
4 laat Moabs verdrevenen bij u vertoeven,
wees hun eene schuilplaats tegen den verwoester,

Vs. *2de*, 3. Jer. XLVIII : 37 v. — Vs. 4—*6a*. Jer. XLVIII : 34.

hoogten, plaatsen der aanbidding; zie op Deut. XII : 2. — *Nebo*. Zie op Num. XXXII : 34—38. — *op* — *afgesneden*. Over deze rouwgebruiken zie op Lev. XIX : 27 en 28.

3. *zijne*, Moabs. — *daken*. Verg. op XXII : 1.

4. *Hesbon*. Zie op Num. XXI : 25. — *Eleale*, eene stad, XVI : 9; Num. XXXII : 3 en elders vermeld. — *Jahas*. Zie op Num. XXI : 23.

5. *Soar*. Zie op Gen. XIX : 22. — *welks* — *gejammer*, zeer onzekere vertaling van een stellig bedorven tekst. — *Luhith-pas* en *Horonaim*, alleen nog Jer. XLVIII : 34 vermeld; doch verg. op Neh. II : 10.

6. *Nimrim*. Eene stad Nimra of Beth-nimra komt Num. XXXII : 3, 36 en elders voor.

7. *de Wilgenbeek*. Zie op 2 Kon. XIV : 25. Men vlucht dus zuidwaarts.

8. *Eglaim* en *Elim-put*, onbekend.

9. *Dimon*, onbekend, wellicht eene andere uitspraak van *Dibon*, misschien bedacht om eene woordspeling te krijgen met het Hebreeuwsche woord voor ‚bloed'. — *want* — *overblijft*. Plotseling gaat de klacht in eene bedreiging over. — *een leeuw*, of *leeuwen*, de landplaag van een verwoest gewest (2 Kon. XVII : 25); maar of hieraan werkelijk te denken zij, is bij de onzekerheid der lezing niet uit te maken.

1. *Zendt* — *in*. Jer. XLVIII : 28, dat blijkbaar aan denzelfden tekst ontleend is als deze regel, heeft eene geheel afwijkende lezing; tevergeefs beproeven wij de oorspronkelijke te zoeken of deze te verklaren.

2. *den Arnon*. Deze beek, Num. XXI : 13—15 en elders vermeld, heeft eens de noordelijke grens van Moab uitgemaakt en schijnt dit ook hier te zijn. In dit geval is het vers in strijd met XV : 2—6; zie aldaar.

3 v. Daar eene vrouw wordt toegesproken, is in het tegenwoordig verband de dochter Sions, d. i. Jeruzalems bevolking, van vs. 1 bedoeld. — Verg. XXI : 13—15.

3. *uwe schaduw*, beeld van bescherming, XXV : 4; Gen. XIX : 8; Ps. XVII : 8; CXXI : 5 enz.

4. *Moabs verdrevenen*, met verandering van één klinker; Hebr. t. *mijne verdrevenen, Moab*. Wellicht

totdat de druk ten einde, de verwoesting voorbij is,
de vertreder uit het land is verdwenen.
5 Dan zal door vroomheid een troon bevestigd worden,
en daarop in getrouwheid zitten, in Davids tent,
een die richt en streeft naar recht en ijvert voor billijkheid.
6 Wij hebben gehoord dat Moabs hoogmoed zeer ver gaat,
zijne hoovaardij, zijn hoogmoed,
zijn overmoed, zijn onbehoorlijk gezwets.
7 Daarom weeklage Moab om Moab;
dat allen weeklagen,
jammeren over de vruchtenkoeken van Kir-heres!
8 Want Hesbons beemden zijn te schande gemaakt,
Sibma's wijnstok kwijnt;
beheerschers van natiën hebben nedergeslagen hare edele wingerden;
die kwamen tot Jaëzer, doolden de woestijn in;
zijne ranken spreidden zich uit, staken de zee over.
9 Dies zal ik, evenals over Jaëzer, weenen over Sibma's wijnstok,
u met mijne tranen drenken, Hesbon en Eleale;
want over uwe inzameling en wijnlezing is de verwoester gevallen.
10 Weg is de vreugd en de blijdschap uit de gaarden;
op de wijnbergen wordt gejuicht noch gejubeld;
geen treder treedt wijn in de perskuipen;
het lied is verstomd.
11 Daarom trilt mijn binnenste over Moab, als eene citer,
mijn hart over Kir-heres.
12 En wanneer Moab op de hoogte verschijnt en zijn heiligdom binnen-
treedt om te bidden, dan zal het daarmede niets verkrijgen.
13 Dit is het woord hetwelk Jahwe voordezen over Moab gesproken
14 heeft; ' thans zegt Jahwe: Binnen drie jaren, als eens daglooners jaren,
zal Moabs heerlijkheid met al dat groot rumoer, veracht worden en
het overschot weinig, gering, onaanzienlijk zijn.

Vs. 6—10. Jer. XLVIII : 29—33. — Vs. 7. Jer. XLVIII : 36. — Vs. 11. Jer. XLVIII : 36.

is Hebr. t. opzettelijk zoo gelezen, omdat het aanstoot gaf dat Moabieten in Sion zouden wonen. — *totdat*, volgens gissing; Hebr. t. *want*.

6. Dit vers sluit zich noch bij het voorgaande, noch bij het volgende goed aan. De verwijtende toon steekt sterk af bij den meewarigen die over het geheel in dit stuk heerscht. Van hoovaardij wordt Moab ook XXV : 11; Jer. XLVIII : 42 beticht; verg. inl. op XXIV—XXVII.

7. (*dat*) *jammeren*, volg. Jer. XLVIII : 31; Hebr. t. *gij jammert*. — *Kir-heres*. Hebr. t. *Kir-harezeth*. Zie op XV : 1. — De laatste woorden van dit vers zijn volg. Gr. vert. veranderd en bij vs. 8 gevoegd.

8. *Sibma*, eene Moabietische stad; zie op Joz. XIII : 19. — *die — over*. Hier wordt de uitbreiding der Moabietische wijnteelt beschreven. Jaëzer lag in het noordoosten, aan den rand der groote woestijn. Aan den tegenovergestelden kant strekten de wijngaarden zich uit tot over de Doode Zee; verg. Hoogl. I : 14.

9. *de verwoester*, volg. Jer. XLVIII : 32; Hebr. t. *het wijntrederslied*.

10. *geen — perskuipen*. De wijn werd onder gejuich getreden. — *is verstomd*, volg. gissing; Hebr. t. *heb ik doen verstommen*, letterlijk *ophouden*.

12. Deze bedreiging verwachten wij volstrekt niet na vs. 7—11. — *verschijnt*. In Hebr. t. volgt hierop *wanneer hij zich afmat*, wat in slechts éene letter verschilt van *wanneer hij verschijnt*. Met *de hoogte* wordt de hoogtetempel bedoeld.

13 v. Een dergelijk aanhangsel XXI : 16 v.

14. *als eens daglooners jaren*, nauwkeurig berekend; dezelfde vergelijking XXI : 16.

HOOFDSTUK XVII : 1—11.

Tegen Aram en Efraim. — Aan Damaskus en Efraim wordt de ondergang aangezegd (1—3). Het kleine overschot van Jakob zal zich tot zijn god bekeeren (4—8). Als straf voor gepleegde godverzaking, wordt verwoesting voorspeld (9—11).

Indien de verzamelaar die het opschrift boven deze verzen plaatste er mede heeft willen aanduiden dat zij uitsluitend tegen Damaskus gericht zijn, dan heeft hij zich vergist. Immers, zij hebben evengoed op Israël betrekking. De samenvoeging van Aram en Israël in vs. 1—3 doet ons vermoeden dat wij hier verplaatst worden in den tijd van den oorlog van Resin en Pekah tegen Juda, 734. De bedreiging tegen Damaskus is niet vervuld: nog altijd is het eene schoone, zeer bevoorrechte stad.

Vs. 7 v. is waarschijnlijk ingevoegd; zie aldaar.

XVII : 1 De godspraak Damaskus.
Zie, Damaskus wordt weggenomen uit de rij der steden,
en wordt een bouwval;
2 hare steden zijn verlaten voor immer,
worden prijsgegeven aan de kudden,
die er nederliggen, door niemand opgeschrikt.
3 Verdwenen zal zijn de veste uit Efraim,
het koningschap uit Damaskus;
en Arams overschot zal het vergaan als der heerlijkheid der zonen Israëls,
spreekt Jahwe der heirscharen.
4 Te dien dage zal Jakobs heerlijkheid onbeduidend zijn,
mager het vet van zijn vleesch;
5 en het zal gaan als wanneer een maaier koren inzamelt
en zijn arm aren afsnijdt,
of als wanneer iemand aren raapt in de vallei der Refaïeten:
6 er blijft eene nalezing in over, als bij het afslaan der olijven,
twee, drie stuks boven in den top,
vier, vijf aan de takken van den vruchtboom,
spreekt Jahwe, de god Israëls.
7 Te dien dage zal de mensch acht slaan op zijn Maker,
en zullen zijne oogen zien naar Israëls Heilige;
8 hij zal geen acht slaan op de altaren, het maaksel zijner handen,
niet zien naar het gewrocht zijner vingeren,
de gewijde boomstammen en zonnebeelden.
9 Te dien dage zullen uwe steden verlaten zijn,
als de verlaten plaatsen der Hiwwieten en der Amorieten,
door dezen verlaten uit vrees voor de Israëlieten,
en het zal eene woestenij worden;
10 omdat gij den god uws heils vergeten,
aan den Rotssteen uwer sterkte niet gedacht hebt.
Daarom, gij legt liefelijke plantsoenen aan,
en bepoot die met uitheemsche ranken;

1. *een bouwval*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. geeft hiervóor, door verschrijving, een paar letters. — De profeet zegt niet, door wien het gebeuren zal; hij bedoelt zeker de Assyriërs.

2. *hare — immer*, gedeeltelijk volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de steden van Aroër*; welke stad (zie Deut. II : 36) niet bij Damaskus, maar in Moab lag.

3. *de veste*, blijkens de gelijkstelling met *het koningschap*, alles waardoor een volk krachtig is. Bedoeld wordt: van beide blijft even weinig over; verg. vs. 4—6.

4. *Jakobs*, Efraims; zie o. a. Micha I : 5.

5. *een maaier*, volgens andere klinkers. — *aren afsnijdt.* De maaier vatte een bundel halmen met den linkerarm en sneed ze, niet dicht bij den grond, maar kort onder de aar, af. — *de vallei der Refaïeten.* Zie op Joz. XV : 8.

6. Verg. XXIV : 13. — *het afslaan der olijven.* Zie op Deut. XXIV : 20. — *de takken van den vruchtboom*, volgens andere woordafdeeling.

7 v. Deze verzen, die eene bekeering van het volk onderstellen, staan vreemd tusschen de bedreigingen.

7. *zien naar*, om hulp.

8. *de altaren*, blijkbaar ingevoegd, evenals *de gewijde boomstammen* (zie op Exod. XXXIV : 13) *en zonnebeelden* (zie op Lev. XXVI : 30). Met *het maaksel zijner handen* en *het gewrocht zijner vingeren* worden godenbeelden bedoeld.

9. Verg. Joz. XI : 13. — *zullen — Amorieten*, grootendeels volg. Gr. vert.; Hebr. t. is onverstaanbaar. Over *Hiwwieten* en *Amorieten* zie op Gen. X : 17 en 16.

10. *Rotssteen.* Zie op Deut. XXXII : 4.

11 reeds op den dag dat gij plant doet gij uitloopen,
op den morgen dat gij het zaad strooit het uitspruiten;
maar weg is de oogst ten dage der smartelijke wonde en vlijmende pijn.

11. Al hebt gij ook eerst veel voorspoed, het loopt op ellende uit. — *weg is*, onzekere lezing en vertaling.

HOOFDSTUK XVII : 12—XVIII : 7.

Ethiopië getuige van den ondergang van Juda's vijanden. — Eene schaar volkeren die Juda uitplundert wordt plotseling vernield (XVII : 12—14). Aan de bewoners van Ethiopië doet de profeet de vermaning toekomen op Jahwe's daden te letten (XVIII : 1—3), die rustig zijne vijanden laat geworden, totdat hij hen plotseling verdelgt (4—6); waarna Ethiopië hem huldigt (7).

Boven deze profetie staat geen opschrift; waarschijnlijk hield de Verzamelaar haar voor het vervolg van de voorafgaande. Hierbij behoort zij echter volstrekt niet. Trouwens, ook de samenhang tusschen XVII : 12—14 en XVIII laat veel te wenschen over. Worden echter met Juda's vijanden die door Jahwe verdelgd worden in XVII : 14 en XVIII : 5 v. dezelfden, de Assyriërs, bedoeld, dan kunnen deze gedeelten een gemeenschappelijken oorsprong hebben.

De profetie is uit de eerste jaren van Sanherib, toen Juda een aanval van hem duchtte en vele Judeërs om hulp uitzagen naar Egypte (2 Kon. XVIII : 21, 24), dat toen door een Ethiopisch koningshuis werd geregeerd (verg. op XVIII : 1).

XVII : 12 Ha, een rumoer veler volken!
Aan het rumoer der zee is hun rumoer gelijk;
een gedruisch van natiën!
op het gedruisch van geweldige wateren gelijkt hun gedruisch.
13 Natiën druischen als het druischen veler wateren;
maar hij bestraft ze, en zij vlieden ver weg,
voortgejaagd als kaf op de bergen voor den wind,
als dorre bladeren voor den storm uit.
14 Tegen den avond, daar is verschrikking!
vóor den morgen zijn zij verdwenen.
Dat is het deel onzer plunderaars,
het lot onzer beroovers.
XVIII : 1 Ha, land van vleugelgesnor,
aan gindsche zijde van Ethiopië's stroomen!
2 Laat ik op den grooten plas gezanten zenden,
in biezen vaartuigen over het water.
Gaat, vlugge boden, naar de rijzige en glanzende natie,
naar het wijd en zijd gevreesde volk,
eene natie, gewoon te gebieden en te vertreden,
wier land van rivieren doorsneden is.

12 v. Verg. Ps. XCIII : 3 v.
12. *veler volken.* In het leger der Assyriërs dienden ook de talrijke door hen overwonnen volken.
13. *hij*, Jahwe. — *haar* en *zij*, in het Hebreeuwsch in het enkelvoud; zoo ook vs. 14*b*. Waarschijnlijk wordt de vijand, als één persoon gedacht, bedoeld. — *op de bergen.* De dorschvloeren werden bij voorkeur op hooge plaatsen, waar de wind vrij spel had om het kaf weg te voeren, aangelegd; verg. op Richt. VI : 11. — *dorre bladeren*, letterlijk *het dwarrelende.* Verg. Ps. LXXXIII : 14.
14. *Tegen — verdwenen.* Verg. op 2 Kon. XIX : 35.
1. *vleugelgesnor.* Waarschijnlijk wordt gedoeld op de menigte vliegende insecten, die in Egypte en zuidelijker landen eene ware landplaag zijn; verg. VII : 18; Exod. VIII : 21. Anders op de menigte pelikanen en andere watervogels, waaraan de oevers van den Nijl en zijne zijrivieren zeer rijk zijn. — *aan — stroomen.* Dezelfde uitdrukking Sef. III : 10. Waarschijnlijk wordt hiermede Meroë bedoeld (verg. op Gen. X : 7), dat ten zuiden van den Astaboras, heden Atbara, lag en aan alle kanten door rivieren bespoeld werd. Het koningshuis dat tegen het einde der achtste en in het begin der zevende eeuw over Egypte heerschte was uit Ethiopië afkomstig.
2. *Laat ik .... zenden*, volg. verb. t.; Hebr. t. *De zender.* De profeet spreekt en zendt in zijne verbeelding gezanten den Nijl op. — *den grooten plas*, letterlijk *de zee.* Zoo heet de Nijl ook XIX : 5; XXVII : 1; Job XIV : 11; Ezech. XXXII : 2; Nah. III : 8; Zach. X : 11 en verg. op LXIII : 11 en op Job XLI : 23. Ook de hedendaagsche, Arabische, naam voor den Nijl beteekent ‚de zee'. Verg. op Jer.

3 Gij allen, bewoners der wereld, bevolking der aarde,
zoodra de banier op de bergen wordt opgericht, ziet dan uit;
zoodra de bazuin wordt gestoken, luistert toe!
4 Want aldus heeft Jahwe tot mij gesproken:
Ik zal rustig toezien uit mijne woonplaats,
als glanzende hitte op den middag,
als dichte dauw in de hitte van den oogsttijd. —
5 Immers, vóor den oogst, als de bloesem rijp is
en de bloem eene zwellende druif wordt,
zal hij de ranken met het snoeimes afsnijden,
neemt hij de loten weg, kapt ze.
6 Samen worden zij overgelaten aan de roofvogels der bergen
en aan het gedierte der aarde;
de roofvogels zullen er den zomer op doorbrengen,
al het gedierte der aarde zal er op overwinteren.
7 Te dien tijde worden aan Jahwe der heirscharen geschenken gebracht,
van het rijzig en glanzend volk,
het wijd en zijd gevreesde volk,
de natie, gewoon te gebieden en te vertreden,
wier land van rivieren doorsneden is,
naar de plaats van den naam van Jahwe der heirscharen,
den berg Sion.

LI : 36. — *in biezen vaartuigen.* Voor het verkeer op den Nijl dienden oudtijds vaak uit biezen of riet gevlochten vaartuigen, waarschijnlijk met een houten kiel voorzien, voor twee, hoogstens drie, personen. Zij waren zeer licht en konden toegevouwen worden, om bij de watervallen in Opper-Egypte en ook elders, bij de sterke strooming, op de schouders vervoerd te worden. De plant waaruit zij vervaardigd werden is de beroemde papyrus; verg. op Exod. II : 3. — *rijzige.* De hooge gestalte der Ethiopiërs en hunner buren was beroemd; verg. XLV : 14. — *wijd en zijd* en *gewoon te gebieden,* onzekere vertaling.

3. *zoodra — opgericht.* Verg. op V : 26.

4. *mijne woonplaats,* den Sion, volg. vs. 7; anders den hemel. — De lezing en vertaling der laatste twee regels is zeer onzeker. Zij moeten beelden bevatten van Jahwe's rustig zien naar zijn door de Assyriërs bedreigd land, eene rust, voortspruitende uit de wetenschap dat hij de vijanden kan verdelgen voordat zij hun opzet volvoerd hebben, vs. 5.

6. *zij,* eigenlijk de ranken; maar de profeet laat de beeldspraak varen en heeft het oog op de lijken der verslagen Assyriërs; roofvogels en wilde dieren zullen zich jaren lang daarmede voeden.

7. De gevolgen van den te weeg gebrachten indruk. Verg. Sef. III : 10. — *worden .... geschenken gebracht.* De eigenaardige in het oorspronkelijke gebezigde uitdrukking komt nog Ps. LXVIII : 30 (verg. vs. 32); LXXVI : 12 voor. — *van* vóor *het .... volk,* volg. Gr. en andere oude vertt. ingevoegd. — De beschrijving van het volk is gelijkluidend met die in vs. 2. — *den naam.* Zie op Exod. XXXII : 19.

HOOFDSTUK XIX.

Over Egypte. — Jahwe trekt Egypte binnen, verwekt er burgeroorlog, maakt de bevolking radeloos en levert het aan een harden gebieder over (1—4). De Nijl verdroogt, het gewas verdort, allen treuren daarover (5—10). Ook de wijsten en aanzienlijksten zijn verbijsterd (11—15). De Egyptenaren sidderen voor Jahwe's slagen, hun uit Juda toegebracht (16 v.). Te dien dage zal Jahwe in Egypte worden gehuldigd en het uit den nood redden (18—20); zoodat de bevolking hem erkent en zich tot hem wendt (21 v.). Dan zullen Egypte, Israël en Assyrië door wegen verbonden, en zal vooral Israël, als Jahwe's bijzonder eigendom, gezegend zijn (23—25).

Blijkens inhoud en vorm, hebben wij in dit hoofdstuk niet éene profetie, maar twee: vs. 1—17 is louter geweldige bedreiging; vs. 18—25 slaat een gansch anderen toon aan en opent ten slotte een verschiet zoo heerlijk als waarop zelden (Zach. XIV : 16—21) in het O. T. wordt gewezen. Wat den tijd betreft waarin vs. 1—17 geschreven is, die is niet te bepalen. Waarschijnlijk heeft de schrijver in het optreden van een machtig heerscher, een binnen- of een buitenlandschen, aanleiding gehad Egypte met een harden meester te bedreigen (vs. 4); maar daar hij bovendien aan Egypte natuurrampen aankondigt, heeft hij wellicht niet op een bepaalden persoon het oog gehad.

Daarentegen wijst vs. 18—25 vrij duidelijk naar een tijd waarin tal van Joden in Egypte woonden, wellicht naar de vierde of derde eeuw. Wel bestond toen Assyrië niet meer; maar met den naam *Assur* kan

Syrië, het rijk der Seleuciden, zijn aangeduid (zie op Ezra VI : 22). De schrijver bedoelt dus dat Syrië en Egypte, die toen vaak om het bezit van Palestina kampten, eens, met Israël vereenigd, Jahwe zouden dienen.

XIX : 1 De godspraak Egypte.
Zie, Jahwe komt op eene vlugge wolk Egypte binnenrijden;
Egypte's afgoden sidderen voor hem,
Egypte's hart versmelt in hare borst.
2 Ik breng de Egyptenaren onder de wapenen tegen de Egyptenaren,
een broederoorlog, een burgerkrijg,
stad tegen stad, rijk tegen rijk.
3 Egypte's geest raakt uitgeput in hare borst,
haar raadslag zal ik verwarren;
dan gaan zij de afgoden raadplegen en de schimmen,
de onderaardsche geesten en de demonen.
4 En ik lever de Egyptenaren over aan een harden meester;
een gestreng koning zal over hen heerschen,
spreekt de Heer, Jahwe der heirscharen.
5 Het water in den grooten plas zal verdwijnen,
de rivier uitdrogen en droog liggen;
6 de stroomen zullen verzanden,
Egypte's Nijlarmen smal worden en uitdrogen,
riet en bies zullen verwelken;
7 het oevergras, het groen langs den Nijl,
en alle bouwland aan den Nijl,
het verdort, verwaait, en weg is het.
8 Dan klagen en rouwen de visschers,
allen die den angel in den Nijl werpen;
die het net over het water spannen verkwijnen.
9 Verlegen staan zij die gehekeld vlas bewerken,
en zij die witte stoffen weven.
10 's Lands steunpilaren zijn verbrijzeld,
alle loonarbeiders zielsbedroefd.
11 Louter dwazen zijn Soans grooten,
de raadslag van Farao's wijste raadslieden is bot geworden.
Hoe durft gij zeggen tot Farao: Zonen van wijzen zijn wij,

Vs. 5. Job XIV : 11.

1. *komt — binnenrijden.* Verg. Ps. XVIII : 10 v.; CIV : 3. — *Egypte's — hem.* Verg. op Exod. XII : 12.
2. Jahwe spreekt. — *rijk tegen rijk.* Egypte, hoewel eeuwen lang onder één schepter vereenigd, was in vele groote districten verdeeld, die met den naam van „rijken" kunnen zijn aangeduid (verg. op vs. 13). Buitendien stonden gedurende de geheele achtste eeuw Ethiopische en inheemsche koningshuizen tegenover elkander, en kunnen deze, indien de profetie uit dien tijd is, hier bedoeld zijn.
3. *schimmen,* zeer onzekere vertaling. — *onderaardsche geesten* en *demonen.* Zie op Lev. XIX : 31.
4. *een harden meester* en *een gestreng koning.* Zie Inl.
5. *den grooten plas,* den Nijl; verg. op XVIII : 2.
6. *Egypte.* Over den vorm van den naam, hier in den grondtekst gebezigd, zie op 2 Kon. XIX : 24. — *Nijlarmen,* of *kanalen.* De Nijloevers waren van tallooze kanalen doorsneden, door de bevolking gegraven, om het vruchtbaar makend water bij het stijgen der rivier zooveel land mogelijk te doen bedekken en bespoelen. — *riet en bies.* Oudtijds waren in geheel Egypte, zooals thans nog alleen in Opper-Egypte, de Nijloevers rijk aan prachtige rietsoorten, die volgens ooggetuigen een woud zonder boomen vormden, waarin ontelbare vogels en kleinere dieren zich ophielden, nijlpaarden en andere groote beesten weidden; verg. Gen. XLI : 2; Job XL : 16 v.
7. *het oevergras, het groen,* volg. Gr. vert.
9. *Verlegen,* niet wetende wat te beginnen. — *gehekeld vlas,* onzekere vertaling.
10. *'s Lands,* duidelijkheidshalve in pl. v. *Hare.* — *steunpilaren.* Verg. Ps. XI : 3; Ezech. XXX : 4. Wat hier bedoeld wordt, is niet duidelijk.
11. De wijsheid der Egyptenaren was spreekwoordelijk; verg. 1 Kon. IV : 30. — *Soan.* Zie op Num. XIII : 22. — In *de — geworden* is eene tekstverbetering volg. Gr. vert. aangebracht. — *zonen,* d. i. geestelijke kinderen, leerlingen. Het meervoud *zonen* en *wij* volg. Gr. vert. — *koningen,* die als plaats-

zonen van koningen uit den voortijd! —
12 Waar zijn ze dan, uwe wijzen?
laten zij u toch mededeelen en bekend maken,
wat Jahwe der heirscharen over Egypte beraamd heeft!
13 Verdwaasd zijn de grooten van Soan,
Nofs grooten zijn het spoor bijster;
de hoofden harer stammen brengen Egypte op een doolweg.
14 Jahwe heeft in hen een geest van duizeling gemengd;
zoodat zij Egypte in al zijn doen op een doolweg leiden,
gelijk een dronkaard omdoolt in zijn uitbraaksel,
15 en in Egypte geenerlei werk wordt verricht,
door kop noch staart, boomkruin noch twijg.
16 Te dien dage zullen de Egyptenaren zijn als vrouwen, ontstellen en
beven voor den zwaai der hand die Jahwe der heirscharen tegen hen
17 zwaait; ′ en Juda's bodem zal voor de Egyptenaren een schrik zijn:
zoo iemand er bij hen melding van maakt, dan beven zij vanwege
hetgeen Jahwe der heirscharen over hen beraamt.
18 Te dien dage zullen in Egypteland vijf steden zijn die de taal van
Kanaän spreken en trouw zweren aan Jahwe der heirscharen; éene
19 daarvan zal de Gerechte stad heeten. ′ Te dien dage zal in het mid-
den van Egypteland een altaar voor Jahwe staan en een wij-steen
20 aan zijne grens, tot eer van Jahwe: ′ het zal tot een teeken en een
getuige zijn voor Jahwe der heirscharen in Egypteland, dat, wanneer
zij tot Jahwe roepen vanwege verdrukkers, hij hun een redder zal
21 toezenden die het voor hen opnemen en hen verlossen zal. ′ Zoo zal
Jahwe zich aan de Egyptenaren bekend maken, en zullen de Egypte-
naren te dien dage Jahwe erkennen, hem dienen met offers en gaven,

vervangers der godheid, dientengevolge als wijzen, geëerd werden. — *uit den voortijd.* De oudheid gold voor wijs; zie op Job VIII : 8; XV : 10 en 19.

12. *uwe.* De koning wordt toegesproken. — *bekend maken,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *weten.*

13. *Nof* (Jer. II : 16; XLIV : 1; XLVI : 14, 19; Ezech. XXX : 13, 16), eenmaal *Mof* (Hoz. IX : 6), Memfis, de oude Egyptische koningstad, eenige mijlen bezuiden de splitsing van den Nijl. Van hare grootheid is niets over dan hare doodenstad, de reeks pyramiden — de grafsteden harer koningen — en een paar andere reusachtige bouwwerken. — *hoofden,* onzekere vertaling van eene benaming die ook 1 Sam. XIV : 38 voorkomt. — *stammen.* Misschien worden hiermede de zes en dertig districten bedoeld die vs. 2 „rijken" heeten. Anderen *kasten,* maatschappelijke standen, die in Egypte scherper gescheiden waren dan elders. Eenige Grieksche schrijvers, uit de vijfde eeuw vóor Chr. en jongere, tellen ze op, maar met velerlei verschil. Bij allen staan de priesters en de krijgslieden bovenaan; doch daarop volgen òf koeherders, zwijnenhoeders, kramers, tolken, schippers, òf handwerkslieden, herders, jagers, òf boeren, handwerkslieden, herders.

14. *in hen,* letterlijk *in hun midden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in haar midden.* — *heeft in hen een geest van duizeling gemengd.* Zooals men op een gastmaal den wijn mengt (zie op V : 22), heeft Jahwe voor die vorsten een geest gereed gemaakt waardoor zij duizelig worden, zoodat zij ook hun volk doen dolen.

15. Al wat in Egypte de leden van eenigerlei stand ondernemen, wetenschap of kunst, ambacht of bedrijf, alles mislukt. — *kop — twijg,* hoog of laag; zie op IX : 13.

17. *Juda's bodem,* Jahwe's woonplaats. — *een schrik,* onzekere vertaling.

18. *vijf,* d. i. eenige; zie op Gen. XLIII : 34. — *de taal van Kanaän,* het Hebreeuwsch. — *de Gerechte stad* (verg. I : 26), volg. Gr. vert. De lezing van Hebr. t. is onzeker: waarschijnlijk staat er *Zonnestad* en is dit eene opzettelijke verandering van den oorspronkelijken tekst. Immers, in de Egyptische stad On, in het Grieksch *Heliopolis,* d. i. ‚Zonnestad' (verg. op Gen. XLI : 45 en op Jer. XLIII : 13), is in het midden der tweede eeuw vóor Chr. door een Jeruzalemschen priester, Onias, een tempel voor Jahwe gesticht, die grooten toeloop heeft gehad; hij heeft den Jeruzalemschen eenige jaren overleefd. Toen Onias dien tempel wilde stichten, beriep hij zich op deze plaats in *Jezaja,* en na de stichting kan men *Gerechte stad* in *Zonnestad* veranderd hebben om de profetie nog meer met de uitkomst in overeenstemming te brengen.

19. Verg. op 2 Kon. XII : 9. — In de wet van *Deuteronomium* was het verboden wij-steenen te gebruiken en ergens anders dan „in de plaats die Jahwe uitkiezen zou", d. i. op den Sion, een altaar voor hem op te richten (Deut. XVI : 22; XII : 11); dat deze heilige voorwerpen hier zonder een zweem van afkeuring genoemd worden schijnt meer dan iets anders te pleiten voor de stelling dat vs. 18—25 uit den tijd vóor *Deuteronomium* dagteekent. Doch het altaar en de wij-steen zijn wellicht alleen *een teeken en een getuige* (vs. 20), evenals het altaar in Joz. XXII.

22 geloften aan Jahwe afleggen en ze betalen. ′ Jahwe zal de Egyptenaren
duchtig slaan en dan genezen; wanneer zij zich tot Jahwe bekeeren,
zal hij zich door hen laten verbidden en hen genezen.
23 Te dien dage zal er eene heirbaan zijn van Egypte naar Assur, en
zal Assur in Egypte komen en Egypte in Assur, en Egypte zal met
24 Assur hem dienen. ′ Te dien dage zal Israël de derde zijn naast Egypte
25 en Assur, een toonbeeld van zegen in het midden der aarde, ′ door
Jahwe der heirscharen gezegend met deze woorden: Gezegend mijn
volk Egypte, mijn maaksel Assur en mijn erve Israël!

23. *hem*, d. i. Jahwe, *dienen*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *dienen*.
24. *een toonbeeld van zegen*. Verg. op Gen. XII : 3.
25. *mijn erve*, mijne duurzame bezitting. Hiermede wordt aan Israël, hoewel Egypte en Assyrië Jahwe's volk en maaksel heeten, toch de voorrang toegekend. Zie op Exod. XIX : 5 en 6.

HOOFDSTUK XX.

Vóor Asdods val. — In het jaar waarin Asdod door een generaal van Sargon belegerd en ingenomen werd, ontvangt Jezaja van Jahwe het bevel om naakt en barrevoets te loopen; wat hij doet (1 v.). Jahwe zegt dat dit dienen moet tot voorbeduiding van het lot der Egyptenaren en Ethiopiërs (3 v.), hetwelk hevigen schrik zal veroorzaken bij allen die op hen vertrouwd hebben (5 v.).

Volgens Assyrische berichten had de veldtocht waarin Asdod genomen is plaats in het elfde jaar van Sargon, 711 v. Chr. Toen hij negen jaar vroeger in Filistea was geweest, om den koning van Egypte, die Hozea van Israël tegen hem gesteund had, te tuchtigen (zie op 2 Kon. XVII : 4), had hij Asdods koning door een ander, die hem onderdaniger was, vervangen; maar de Filistijnen, het Assyrische juk moede, zetten dezen af en plaatsten zekeren Jaman op den troon. Steunende op den bijstand van Egypte, zeide deze de gehoorzaamheid aan Sargon op; doch bij de nadering van een Assyrisch leger vlood hij naar Egypte, welks koning hem later uitleverde. Asdod is veroverd, de bevolking in ballingschap weggevoerd.

Verrichtte Jezaja deze zinnebeeldige handeling — de eenige die ons van hem geboekt is — vóor het beleg, na den afloop schreef hij haar op, meest tot leering van zijne volksgenooten, die hem ongekleed hadden zien loopen en die de waarschuwing tegen vertrouwen op Egypte dringend noodig hadden; verg. 2 Kon. XVIII : 19; XIX : 9 en inll. op H. XXX en H. XXXI.

XX : 1 In het jaar waarin de tartan, door Sargon, den koning van Assyrië,
2 gezonden, naar Asdod kwam, Asdod belegerde en innam, ′ te dien tijde
sprak Jahwe door Jezaja, den zoon van Amos: Kom aan, maak het
grove kleed los van uwe lenden en trek uwe schoenen van uwe voeten.
3 Hij nu deed alzoo en liep naakt en barrevoets. ′ En Jahwe zeide: Gelijk
mijn dienaar Jezaja naakt en barrevoets geloopen heeft, drie jaren lang,
4 tot teeken en voorbeduiding aangaande Egypte en Ethiopië, ′ zoo zal
de koning van Assyrië de Egyptische krijgsgevangenen en de Ethiopische ballingen, jongen en ouden, wegvoeren, naakt en barrevoets,
5 ontbloot aan de achterdeelen, Egypte's schaamte. ′ Dan zullen zij schrikken en zich schamen over Ethiopië, hun toeverlaat, en Egypte, hun

1. *de tartan*. Zie op 2 Kon. XVIII : 17. — *Sargon*. Zie over dezen koning, wiens naam in het O. T. alleen hier voorkomt, op 2 Kon. XVII : 5, 6 en XX : 12. Hij regeerde van 722 tot 706. — *Asdod*. Zie op Joz. XIII : 3.
2. *het grove kleed*. Het hier bedoelde kleed is hetzelfde dat elders als rouwkleed voorkomt; verg. op 1 Kon. XXI : 27. — *naakt en barrevoets*, als een havelooze; verg. op Deut. XXV : 10. — *naakt*, met niets dan het onderkleed aan, wat het woord ook LVIII : 7; 1 Sam. XIX : 24; 2 Sam. VI : 20 (verg. aldaar vs. 14); Micha I : 8; Joh. XXI : 7; Jac. II : 15 beteekent.
3. *drie jaren lang*. Hieruit zou men opmaken dat vs. 3*b*—6 zoolang na vs. 2 gesproken is. Dezelfde onduidelijkheid VIII : 1—4; zie aldaar. — *tot* — *Ethiopië*, om het aanstaand lot dier volken af te beelden; verg. VIII : 18. Over de vereeniging van Egypte en Ethiopië zie inl. op XVII : 12—XVIII : 7.
5. *zij*, de Filistijnen, *de bewoners van dit kustland* in vs. 6; en verder allen die eveneens op Egypte en Ethiopië vertrouwden. — *hun trots* letterlijk *hun pronk*, de natie op wier bijstand zij stoften.

6 trots,' en de bewoners van dit kustland zullen te dien dage zeggen:
Indien het zóo gaat met onzen toeverlaat, waarheen wij om hulp
vloden om gered te worden van Assyrië's koning, hoe zullen wíj dan
ontkomen?

HOOFDSTUK XXI : 1—10.

Babel valt! — Opschrift (1*a*). Eene verschrikkelijke gebeurtenis is aanstaande: de geweldenaar wordt bedreigd door de Elamieten en Meden (1*b*, 2); de profeet is er van ontzet en roept de aangevallenen ten strijde (3—5). De wachter dien hij op Jahwe's last heeft uitgezet zie en luistere scherp toe (6 v.). Hij roept dat hij op 's Heeren wachtpost staat (8), en zie, ruiters komen hem berichten dat Babel gevallen is (9). Vanwege Jahwe komt deze aankondiging tot het verdrukte Israël (10).

Dit stuk dagteekent, evenals XIII : 1—XIV : 23 (zie inl. daarop), uit de eerste halve eeuw na den ondergang van Jeruzalem. Daar de ziener den val van Babel door boden verneemt, woonde hij blijkbaar niet in Babylonië; verg. op vs. 1.

XXI : 1 De godspraak D e w o e s t ij n.
Als wervelwinden in het Zuiden aangierende,
komt het uit de woestijn, uit een vreeselijk land.
2 Een hard gezicht is mij medegedeeld:
De verrader verraadt, de verdelger verdelgt!
Trek op, Elam! val aan, Medië!
Aan alle mededoogen heb ik een eind gemaakt.
3 Daarom zijn mijne lenden vol kramp,
hebben weeën als barensweeën mij aangegrepen;
ik voel mij te ellendig om te kunnen hooren,
ik ben te verbijsterd om te zien.
4 Ongestadig bonst mijn hart,
angst jaagt mij ijzing aan;
de schemering, die mij lief is,
haar heeft het mij tot eene verschrikking gemaakt.
5 De tafel aanrechten, de tapijten spreiden, eten en drinken ....
Op, rijksgrooten, grijpt het schild!
6 Want zóo heeft de Heer tot mij gezegd: Ga, zet een wachter uit,
7 die mededeele wat hij ziet.' Ziet hij ruiters, twee aan twee, te paard,
op ezels en op kameelen, dan luistere hij scherp, zoo scherp hij kan.

1. *De woestijn*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *De woestijn der zee*, of, naar andere woordafdeeling en klinkers, *de woestijnen*. De Verzamelaar ontleende dit opschrift waarschijnlijk aan het slot van het vers. — *het Zuiden*, het zuidelijk deel van Juda; zie op Joz. XV : 21. De uitdrukking *wervelwinden in het Zuiden* stamt uit Palestina en bewijst wellicht dat de schrijver daar woonde. — *het*, hier en vs. 4, het verschrikkelijke dat de ziener verneemt. — *een vreeselijk land*, de woestijn; verg. XXX : 6; Deut. VIII : 15; Jer. II : 6.

2. *hard*, jammervol voor de betrokken personen, hier de Chaldeeën; verg. 1 Kon. XIV : 6. — *De — verdelgt*. Verg. XXXIII : 1, ook XXIV : 16. — *de verrader, de verdelger*, de vijand van Babel. — *Elam*, volg. Gen. X : 22 oudste zoon van Sem. In het land Elam, ten oosten van den Beneden-Tigris gelegen, woonde een krijgshaftig volk, dat eenmaal — ongeveer 2500 jaar vóor Chr. — over Babylonië geheerscht heeft. Van zijne verdere geschiedenis weten wij weinig meer dan dat het met Babylonië door Sanherib (705—682) veroverd en in het Assyrische rijk ingelijfd is. De Elamieten komen XXII : 6 als hulptroepen der Assyriërs voor. Na den val van Nineve zijn zij onderworpen geweest aan den koning der Meden. Nog in den tijd van Nebukadrezar (605—582) wordt Elam als afzonderlijke staat vermeld (Jer. XXV : 25; XLIX : 34—39; Ezech. XXXII : 24 v.). Met Medië en Babylonië is het later een deel van het Perzische rijk, en Sjusjan, eene stad in Elam, is eene der verblijfplaatsen van de Perzische koningen geworden; zie op Neh. I : 1. Het is zeer wel mogelijk dat hier en elders onder *Elam* Perzië begrepen wordt. — *Medië*. Indien onder dezen naam, evenals XIII : 17 (zie aldaar), mede Perzië wordt verstaan, dan doelt onze profeet op Cyrus. — De vertaling van *val aan* is onzeker, die van *mededoogen* rust op eene gissing naar Gr. vert.; onder *ik* is Jahwe te verstaan.

4. *de — gemaakt*, hoogst onzekere vertaling van een zeker zeer bedorven tekst.

5. Onverwachts, terwijl de tafel wordt aangerecht, worden Babels grooten overvallen. — *de tapijten spreiden*, onzekere vertaling. — *grijpt*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *zalft*.

7. *ruiters*, in het Hebreeuwsch drie keer, en éen keer in vs. 9. Het oorspronkelijke heeft telkens

8 Daar riep hij:
Op 's Heeren wachttoren sta ik altijd door overdag,
op mijn post houd ik alle nachten stand.
9 En zie, daar kwamen ruiters, twee aan twee te paard. Toen hief hij
aan en zeide:
Gevallen is Babel, gevallen!
en al hare godenbeelden zijn tegen den grond verbrijzeld.
10 O mijn vertreden en gedorscht volk, wat ik van Jahwe der heir-
scharen, Israëls god, heb gehoord, dat heb ik u medegedeeld.

Vs. 9*b*. Openb. XIV : 8; XVIII : 2.

een woord dat eigenlijk ,wagens' beteekent, maar hier òf onveranderd òf met andere klinkers, in overeenstemming met de oude vertt., ,ruiters' moet beduiden.
8. Verg. Hab. II : 1. — Achter *riep* heeft Hebr. t. nog *een leeuw*; als onverstaanbaar weggelaten. — *Op 's Heeren wachttoren*, volgens een anderen klinker; Hebr. t. *Op een wachttoren, o Heer.*
9. Na *ruiters* heeft Hebr. t. nog *een man*, dat volg. Gr. vert. is weggelaten. — *zijn ... verbrijzeld*, volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *heeft hij verbrijzeld.*
10. *volk*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *gedorscht*. Ver. XXV : 10; Jer. LI : 33; Micha IV : 12 v.; Hab. III : 12.

HOOFDSTUK XXI : 11—17.

Tegen Edom en naburen. — Opschrift (11*a*). Van den Seïr komt tot den profeet de vraag, hoever de nacht verstreken is, waarop hij een ontwijkend antwoord geeft (11*b*, 12). Opschrift (13*a*). De karavanen der Dedanieten, voor den vijand vluchtende, moeten door de Temanieten worden bijgestaan (13*b*—15). Over een jaar zullen de Kedarenen tot een klein aantal samengesmolten zijn (16 v.).

Deze beide korte godspraken zijn met vele schrijffouten overgeleverd. Het is onmogelijk, te bepalen wanneer ze zijn ontstaan. Vs. 16 v., waarin dezelfden die in vs. 13—15 beklaagd zijn worden bedreigd, is een aanhangsel, evenals XVI : 13 v. op XV : 1—XVI : 12.

XXI : 11 De godspraak Edom.
Men roept tot mij van den Seïr: Wachter, hoever is de nacht?
12 Wachter, hoever is de nacht?' De wachter zegt: Morgen komt, en
ook nacht. Wilt gij vragen, vraagt, komt een andermaal weder.
13 De godspraak Des avonds.
Zoekt des avonds herberg in het woud, karavanen van Dedanieten.
14 Brengt, bewoners van het land Tema, den dorstigen water,
komt den vluchtelingen met brood te gemoet.
15 Want voor het zwaard zijn ze op de vlucht gegaan,
voor het gescherpte zwaard en den gespannen boog,
voor al het wicht van den oorlog.
16 Zoo toch heeft de Heer tot mij gesproken: Binnen een jaar, als eens
daglooners jaren, zal al de heerlijkheid van Kedar verdwenen zijn,'

11. *Edom*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Duma*. Wel was aan de Israëlieten eene streek van dien naam bekend (verg. Gen. XXV : 14 en aant. aldaar); maar er is geen reden te bedenken, waarom de verzamelaar dezen naam ten opschrift zou gekozen hebben, terwijl hij *Edom* zeer natuurlijk aan het volgende *Seïr* ontleende. — *hoever is de nacht?* Het schijnt dat de bewoners van den Seïr, in ellende gedompeld, den profeet vragen, of nog niet welhaast uitkomst daagt.
12. *morgen komt, en ook nacht.* Dit schijnt te beteekenen: de verlossing nadert, maar ook nieuw onheil. Waarschijnlijk is de tekst bedorven.
13. *De — avonds.* Dit opschrift ontbreekt in Gr. vert. Valt het weg, dan vormt deze godspraak met de vorige één geheel; maar dit is onwaarschijnlijk, daar geen verband tusschen die beide te ontdekken is. — *des avonds*, beide malen, met hss. en oude vertt., volgens andere klinkers; Hebr. t. wellicht *in Arabië*. — *in het woud*, een onherbergzaam oord wegens wild gedierte en andere gevaren (2 Sam. XVIII : 8), waarin zij toch schuilen uit vrees voor hunne vijanden. — *Dedanieten.* Zie op Gen. X : 7. Ook Jer. XLIX : 7 v.; Ezech. XXV : 12 v. worden zij met de Edomieten ten nauwste verbonden.
14. *Tema.* Zie op Gen. XXV : 15. Ook Jer. XXV : 23 komen zij naast de Dedanieten voor. — *komt*, met verandering van één klinker; Hebr. t. *zij kwamen.* — *met brood*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *met hun brood.* — Verg. Deut. XXIII : 4.
15. *het zwaard.* Grondt. heeft het meervoud.
16. *als — jaren.* Zie op XVI : 14. — *Kedar.* Zie op Gen. XXV : 13. Blijkbaar worden hier, als XLII : 11; Jer. XLIX : 28 v., de woestijnbewoners in het algemeen bedoeld, dus de Dedanieten mede ingesloten.

17 en slechts een klein aantal der kloeke boogschutters uit Kedars zonen
zal overblijven; want Jahwe, Israëls god, heeft het gezegd.

17. *der — zonen*, volg. Lat. vert.; Hebr. t. *der bogen der helden van Kedars zonen.* — *Jahwe, Israëls god, heeft het gezegd*, in de voorafgaande profetie, die dus hier wordt opgevat als beschrijving van hetgeen in de naaste toekomst zal geschieden.

HOOFDSTUK XXII : 1—14.

Het brooddronken Jeruzalem. — Opschrift (1*a*). Welk eene ongepaste brooddronkenheid in de stad! (1*b*, 2*a*). De profeet toch ziet dat de dag des ondergangs nabij is en is zielsbedroefd over het dreigend gevaar (2*b*—6). De bevolking, verschrikt door 's vijands ruiterij, nam maatregelen van tegenweer (7—11*a*), maar vergat Jahwe, die tot verootmoediging riep (11*b*, 12). En nu is zij uitgelaten van vreugd; waarvoor de dood de wisse straf zal zijn (13 v.).

Deze rede dagteekent hoogstwaarschijnlijk uit den eersten tijd na Sanheribs aftocht en is vrucht van des profeten verontwaardiging over het gedrag der Jeruzalemmers, die ten tijde des gevaars geen boete hadden gedaan en nu, na de uitredding, zoo dartel waren.

XXII : 1 De godspraak Het dal des gezichts.
Wat hebt gij toch, dat gij, geheel uwe bevolking, de daken beklommen hebt,
2 gij rumoerige, gij joelende stad, gij dartele veste?
Uwe verslagenen zijn niet door het zwaard verslagen,
uwe dooden niet in den krijg gedood.
3 Al uwe overheden waren te gelijk gevloden voor den boog,
geweken waren al uwe sterken,
altegader geweken, ver weg gevlucht.
4 Dies zeide ik: Wendt het oog van mij af; laat mij bitter weenen;
dringt mij geen troost op over den ondergang der dochter mijns volks.
5 Want een dag van ontroering, ontrooving, ontzetting
heeft de Heer, Jahwe der heirscharen, in het dal des gezichts;
gegil en geschreeuw naar het gebergte!
6 Elam heeft den pijlkoker opgenomen,
met wagens en ruiters,
Kir heeft het schild ontbloot.
7 Toen uwe rijkste valleien met wagens waren gevuld en ruiters de
8 poort berenden,' werd Juda's blinddoek weggenomen en zaagt gij te
9*a* dien dage om naar het wapentuig in het Huis des wouds;' opmerkende
10 dat de breuken der Davidstad talrijk waren,' maaktet gij Jeruzalems

1. De Verzamelaar ontleende het opschrift aan vs. 5. — *de daken.* Op de platte daken der huizen was vaak druk verkeer en werd soms feest gevierd, Richt. XVI : 27; Neh. VIII : 17; Matth. X : 27.

2*b*—6. Dit is de inhoud van het gezicht dat den profeet, tot bestraffing van 's volks dartelheid, op de lippen gelegd wordt.

2. *niet door het zwaard* en *niet in den krijg*, maar op smadelijke wijze. — *uwe dooden*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

3. *geweken*, beide keeren volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gebonden.* — *uwe sterken*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij die in u gevonden worden.*

4. *der dochter mijns volks.* Zie op 2 Kon. XIX : 21.

5. *ontroering, ontrooving, ontzetting.* In het Hebreeuwsch veel sterker klankovereenkomst. — *het dal des gezichts.* Daar de profetie ons in de nabijheid van Jeruzalem verplaatst, wordt hiermede waarschijnlijk een dal bij de stad aangeduid. — *gegil*, onzekere vertaling.

6. *Elam*, XXI : 2 als vijand van Babel vermeld. Over *Kir* verg. op 2 Kon. XVI : 9. Waarom Jezaja verwacht dat, nu de Assyriërs zijn afgetrokken, deze volken het strafgericht zullen voltrekken, weten wij niet. — Achter *wagens* heeft grondt. nog *van menschen.* — *heeft het schild ontbloot*, zich ten aanval gereed makende, het metalen schild ontdaan van het lederen overtrek waarmede het op marsch bedekt was. Dat zulke overtrekken in Azië in gebruik waren is van elders niet bekend.

7. *uwe*, van Jeruzalem, dat op een berg lag en dus van dalen omringd was: ten oosten dat van den Kidron (zie op 1 Kon. II : 37), ten zuiden dat van den zoon Hinnoms (zie op Joz. XV : 8). — *berenden*, sloten de toegangen af, letterlijk ongeveer *waren geschaard in de richting der poort.*

8. *werd — weggenomen*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *nam hij — weg.* Met Juda's blinddoek wordt bedoeld de onbezorgdheid der Jeruzalemmers. — *het Huis des wouds.* Zie op 1 Kon. VII : 2.

9*a*. *Davidstad.* Zie op 2 Sam. V : 7.

huizen met den grond gelijk, braakt de huizen af, om den muur te
9b, 11 versterken; ′ gij vingt het water van den Benedenvijver op ′ en maaktet
een vergaarbak tusschen de twee muren voor het water van den Ouden
vijver. Maar gij zaagt niet om naar hem die het deed, en merktet
hem niet op die het van vóor lang besloot.
12 De Heer, Jahwe der heirscharen, riep te dien dage tot geween en
misbaar, om het hoofd kaal te scheren en het rouwkleed om te gorden; ′
13 doch zie, het is vreugde en vroolijkheid, runderen dooden, schapen
slachten, vleesch eten, wijn drinken: „Laat ons eten en drinken; want
morgen sterven wij!"
14 Te mijnen aanhooren heeft Jahwe der heirscharen zich geopenbaard:
Deze uwe schuld wordt niet verzoend voordat gij sterft, zegt de Heer,
Jahwe der heirscharen.

Vs. 13*b*. 1 Kor. XV : 32*b*.

9*b*. *gij — op*. Deze woorden zijn verplaatst, omdat zij blijkbaar bij vs. 11 behooren. — *den Benedenvijver* en *den Ouden vijver* (in vs. 11). Beide benamingen komen alleen hier voor. Waarschijnlijk wordt hier gesproken van het graven van den tunnel tusschen de bron die tegenwoordig „De vrouwe Maria bron" heet en den vijver van Siloa, waarover zie op 2 Kon. XX : 20.

11. *tusschen de twee muren*. Zie op 2 Kon. XXV : 4. — *Maar — besloot*. Verg. XXXVII : 26 (2 Kon. XIX : 25). — *het*, wat thans gebeurde.

12. *om het hoofd kaal te scheren*, letterlijk *tot kaalte*. Zie III : 24 en op Lev. XIX : 28.

13. De profeert keert hier terug tot den tijd waarin hij spreekt, den toestand na het aftrekken der Assyriërs, vs. 1 v. — *Laat — wij!* uiting der lichtzinnigheid, die van het vluchtig leven genieten wil.

HOOFDSTUK XXII : 15—25.

Sjebna en Eljakim. — De hofmaarschalk Sjebna zal uit zijn ambt ontzet en verbannen worden (15—18). Eljakim, Jahwe's dienaar, zal zijne plaats erlangen en haar behouden (19—23), tenzij hij te zeer zijne familie bevoordeelt (24 v.).

Deze profetie — de eenige onder de ons van Jezaja bewaarde waarin hij zich met de bijzondere belangen van enkele personen bezighoudt — dagteekent waarschijnlijk uit ongeveer denzelfden tijd als de onmiddellijk voorafgaande (vs. 1—14). Waarom Jezaja tegen Sjebna optrad, weten wij niet. Wellicht omdat deze Hizkia had aangespoord hulp te zoeken bij Egypte.

XXII : 15 Zoo zegt de Heer, Jahwe der heirscharen:
Ga binnen bij dien hooggezaghebber,
bij Sjebna, den hofmaarschalk,
16 en zeg hem: Wat hebt gij hier, en wien hebt gij hier,
dat gij u hier eene grafstede hebt uitgehouwen?
Gij, die in de hoogte uwe grafstede uithieuwt,
in de rots u eene rustplaats groeft!
17 Zie, Jahwe slingert, zooals een man slingert, u weg,

15. *Sjebna* komt ook XXXVI : 3, 11, 22; XXXVII : 2 (2 Kon. XVIII : 18, 26, 37; XIX : 2), bij de opeisching van Jeruzalem door Sanheribs gezanten, voor; evenwel niet, gelijk in deze profetie, als hofmaarschalk, maar als schrijver, Eljakim daarentegen (zie vs. 20) als hofmaarschalk. Waarschijnlijk heeft de steller van genoemd verhaal zich vergist; tenzij hij opzettelijk aan die beide mannen elkanders ambt heeft toegewezen, meenende dat onze profetie uit den tijd vóor die opeisching dagteekende en dat de verheffing van Eljakim boven Sjebna als hare vervulling was te beschouwen. Hiermede kan evenwel niet worden ingestemd. Jezaja's voorspelling zou wel niet bewaard zijn gebleven, indien zij niet ten volle was verwezenlijkt. Wij houden het dus daarvoor dat Sjebna tijdens het beleg de waardigheid van hofmaarschalk of grootvizier bekleedde. Uit den Arameeschen vorm van zijn naam, het ontbreken van den naam zijns vaders en Jezaja's vraag vs. 16 mogen wij afleiden dat hij een vreemdeling van afkomst was.

16. *en zeg hem*, volg. hss. en oude vertt. ingelascht. — *Wat — uitgehouwen?* Gij hebt hier erfdeel noch verwanten; gij behoort hier dus geen familiegraf te hebben. — *Gij — groeft*. Zulke graven zijn nog bij Jeruzalem en andere steden van Palestina en omliggende landen in getale te zien; gewoonlijk is de rotswand met beeldhouwwerk versierd. Ook is het volstrekt niet vreemd, dat iemand, vooral een aanzienlijk man, hiervoor bij zijn leven zorgde.

17. *zooals een man slingert*, volg. verb. t.

18 stevig ingewikkeld, ′ vast ineengerold, als een bal,
naar een wijd uitgestrekt land;
daar zult gij sterven, en daarheen gaan uwe staatsiewagens,
gij schandvlek van uws heeren huis!
19 Wanneer ik dan u van uwe plaats stoot,
u van uw post ternederwerp,
20 te dien dage zal ik roepen
mijn dienaar Eljakim, Hilkia's zoon,
21 hem bekleeden met uw gewaad,
hem omgorden met uw gordel,
uwe waardigheid aan hem overdragen.
Zoo zal hij tot een vader worden voor Jeruzalems bevolking
en voor het huis Juda.
22 Ik zal den sleutel van Davids huis op zijn schouder leggen:
opent hij, dan sluit niemand,
sluit hij, dan opent niemand.
23 Ik zal hem slaan als een bout in eene betrouwbare plaats,
en hij zal een eerezetel zijn voor zijn geslacht.
24 Maar hangt men daaraan al de zwaarte van zijn geslacht, de spruiten
en de loten, al het kleine huisraad, kommen en allerlei kruiken, ′
25 dan zal te dien dage, spreekt Jahwe der heirscharen, de bout wijken,
ofschoon geslagen in eene betrouwbare plaats; hij breekt af, valt, en
de last die er aan hangt wordt vernield; want Jahwe heeft het gesproken.

Vs. 22. Openb. III : 7.

18. *een wijd uitgestrekt land.* Waarschijnlijk wordt Assyrië bedoeld. — *staatsiewagens.* Zie op Gen. XLI : 43.

19. *ik,* Jahwe. — *ik .... ternederwerp,* volg. Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *hij .... ternederwerpt.*

20. *Eljakim.* Zie op vs. 15. Dat hij hier Jahwe's dienaar heet bewijst dat hij in Jezaja's oog een godsdienstig man was, dus zeker een voorstander van Hizkia's hervormingsmaatregelen. Daarom verwachtte de profeet dat hij zich vrij zou houden van hetgeen hem in Sjebna mishaagde.

21. *gordel.* In het oorspronkelijke staat een woord dat elders alleen van den priestergordel gebruikt wordt, maar hier wijst op de waardigheid van den hofmaarschalk. — *een vader,* heer en verzorger; zie op Richt. XVII : 10.

22. *den — leggen.* De sleutels der deuren waren in het Oosten vrij groot en zwaar (verg. op Richt. III : 23); zoodat men ze droeg op den schouder of aan een doek die over den schouder hing. De sleutel is het zinnebeeld der macht; immers, wie dien van het paleis draagt verleent of onthoudt den toegang tot den koning; verg. IX : 5; Matth. XVI : 19; Openb. I : 18.

23. *een bout.* Bouten of zware nagels werden gewoonlijk reeds bij den bouw van aanzienlijke huizen op vele plaatsen tusschen de steenen ingevoegd, omdat men ze later in of tusschen gehouwen steenen bezwaarlijk kon indrijven. Zij dienden om tapijten, tropeeën en andere sieraden, ook gereedschappen, wapenen en kleederen, aan op te hangen. Een man die hiermede vergeleken wordt was dus zooveel als iemand op wien zijne geheele familie steunen kon, daar hij haar voordeel en eer verschafte. Niemand zag er kwaad in, dat familieleden elkander, desgevorderd ten koste van anderen, voorthielpen; integendeel, dit gold voor plicht. Dat hierin echter een groot gevaar schuilde leert vs. 24 v. Verg. over het beeld Ezra IX : 8 v.

24 v. Dit is wellicht een toevoegsel, van iemand die wist dat Eljakim misbruik had gemaakt van zijne macht.

HOOFDSTUK XXIII.

Tegen Fenicië. — Zeelieden en inwoners moeten weeklagen over den ondergang van Tyrus en Sidon (1—5); de bevolking verlate het land (6 v.). Nu Jahwe den ondergang van Tyrus beraamd heeft (8 v.), vluchte men naar de Kittiërs, bij wie echter geen hulp is te vinden (10—14). Zeventig jaar blijft Tyrus vergeten; daarna maakt Jahwe haar opnieuw tot eene rijke koopstad, wier winsten hem gewijd worden en tot onderhoud zijner dienaren strekken (15—18).

Deze profetie, waarin Tyrus op den voorgrond staat (vs. 1—14), verplaatst ons in een tijd dat die machtige koopstad belegerd, althans met belegering bedreigd werd. Het laatste nu kan herhaaldelijk zijn voorgekomen sedert de Assyriërs zich in Palestina vertoond hebben, dus althans na 876; immers, reeds toen betaalden de Fenicische steden cijns aan den Assyrischen koning. Tot eene belegering van Tyrus kwam het evenwel eerst onder Salmanezer IV (727—723). Toen toch maakten vele Fenicische

steden gemeene zaak met Hozea, koning van Israël, bij zijn verzet tegen Assyrië, en is dientengevolge Tyrus, dat destijds Cyprus en de geheele kust beheerschte, te gelijk met Samarië door Salmanezers troepen belegerd. Doch al bukte het geheele land voor hem en werd zelfs Oud-Tyrus, dat op het vasteland lag, veroverd, Nieuw-Tyrus, dat anderhalf uur noordelijker op een klein eiland vóor de kust gelegen was, bood zulk een krachtigen wederstand dat Salmanezer zich moest vergenoegen met het in te sluiten en den toevoer van water van de landzijde af te snijden. Dit heeft vijf jaren geduurd, in welken tijd Salmanezer stierf en door Sargon (722—706) opgevolgd is. Of deze Tyrus ingenomen heeft, is twijfelachtig. Zeker is dit gelukt aan Sanherib (705—682). Evenwel is het ook toen niet verwoest, slechts, evenals de andere Fenicische steden, schatplichtig geworden; wat het gebleven is totdat Nineve viel. Daarna kwam het in de macht van Nebukadresar, evenals al de Arameesche en Palestijnsche staten. Toen zij gezamenlijk tegen hem het hoofd opgestoken hadden (Jer. XXV : 17—26; XXVII : 1—11), heeft Tyrus langer dan een der andere hem getrotseerd, daar hij het dertien jaren lang (586—573) vergeefs belegerde (verg. inl. op Ezech. XXIX : 17—21). Onder de Perzische koningen kon het zijne onafhankelijkheid niet bewaren, maar bleef met dat al eene bloeiende plaats. Toen Alexander de Groote (330—323) langs de kust tegen Egypte optrok, heeft van de Fenicische steden alleen Tyrus tegenstand geboden en is het eerst na eene belegering van vijf maanden ingenomen. Daarna is het, hoewel de bloei van Alexandrië aan zijn handel grooten afbreuk deed, nog eeuwen lang eene rijke koopstad gebleven; eerst omstreeks het einde der twaalfde eeuw is het door de Saracenen verwoest. Onze profetie is dus evenmin vervuld als eenige andere waarin aan Tyrus een plotselinge en algeheele ondergang voorzegd wordt, Ezech. XXVI—XXVIII; Joël III : 4—8; Am. I : 9 v.; Zach. IX : 2—4.

Er is zooveel onzekers in de verklaring van dit stuk, en de tekst is met zoovele fouten overgeleverd, dat het zeer moeilijk valt eene vaste meening te erlangen over den tijd waarin het is ontstaan. Vs. 15—18 is zeker eerst geruimen tijd na den val van Jeruzalem aan vs. 1—14 toegevoegd. De schrijver er van nam op grond der profetie aan, dat Tyrus verwoest was geweest, en moest nu, daar hij het weder als machtig en rijk kende, onderstellen dat Jahwe goedgevonden had de trotsche stad op te heffen uit hare vernedering. Dit besluit Gods kleedde hij in den vorm eener, aan een luchtig volksdeuntje vastgeknoopte, voorspelling. De inhoud hiervan: dat de rijke handelstad hare schatten aan Jahwe wijden zal, strookt geheel met de verwachtingen van de toekomst in zijn tijd door de geloovigen gekoesterd: al zou op den Sion, het middelpunt van Jahwe's rijk, geen Israëlietisch heerscher tronen, om alle volken voor zijn schepter te doen bukken, toch zouden derwaarts van alle kanten de heidenen opgaan, om Jahwe te huldigen en te dienen (verg. inl. op XL—LXVI).

XXIII : 1 De godspraak Tyrus.
Weeklaagt, Tarsjisvaarders, omdat uwe haven verwoest is;
uit het land der Kittiërs is het hun openbaar geworden.
2 Staat verstomd, bewoners van het kustland,
Sidons kooplieden, zeebeploegers,
3 wier boden waren op vele wateren.
Het zaaisel van den Stroom, de oogst van den Nijl waren hare in-[komsten,
zij was de handelaarster der natiën.
4 Sta beschaamd, Sidon, want de zee, de zeevesting, spreekt:
Heb ik geen weeën gehad, niet gebaard,
geen jongelingen grootgebracht en maagden opgevoed?
5 Wanneer het in Egypte gehoord wordt,
grijpt rouw over de tijding aangaande Tyrus het aan.
6 Steekt over naar Tarsjis,
weeklaagt, bewoners van het kustland!

1. *Tarsjisvaarders.* Zie op 1 Kon. X : 22. — *uwe haven*, volg. verb. t.; volg. Gr. vert. is hiervóor een woord weggelaten. — *land der Kittiërs*, Cyprus; zie op Gen. X : 4. Op deze laatste aanlegplaats voor de uit het westen komende schepen vernemen zij de noodlottige tijding.

2. *het kustland*, Fenicië. — *Sidon*, algemeene benaming voor Fenicië; verg. op Gen. X : 15.

3. *wier boden*, volg. verb. t. — *Het zaaisel* — *Nijl.* Was Egypte de korenschuur van vele landen, de Feniciërs hadden er, als vrachtvaarders, groot gewin van. — *den Stroom*, waarschijnlijk den Joz. XIII : 3 vermelden; zie aldaar. — *handelaarster*, met geringe wijziging van den tekst.

4. *de zee, de zeevesting*, Met het laatste is, blijkens het verband, Tyrus bedoeld. Het meende eene talrijke bevolking te hebben, en die is verdwenen. Een van beide woorden is waarschijnlijk ingevoegd. Schreef de dichter *de zee*, dan doelt het vervolg op de kustbevolking, die als uit de zee geboren wordt voorgesteld.

5. De vertaling van dit vers is zeer onzeker; de tekst bedorven.

6. De Feniciërs worden vermaand om, nu hun moederland verwoest is, naar de verre koloniën te vluchten.

7 Is dit uwe dartele stad,
wier vorige staat dagteekende van oudsher,
wier voeten haar ver weg droegen om zich te vestigen?
8 Wie heeft dit beraamd over Tyrus, de kronenuitdeelster,
wier kooplieden vorsten,
wier handelaars grooten der aarde waren?
9 Jahwe der heirscharen heeft het beraamd,
om den trots van al wat sierlijk is te ontluisteren,
om alle grooten der aarde klein te maken.
10 Overstroom uw land als de Nijl, gij dochter van Tarsjis,
er is voortaan geene belemmering meer.
11 Jahwe heeft zijne hand over de zee uitgestrekt,
koninkrijken doen beven,
aangaande Kanaän gelast, hare vestingen te vernielen.
12 Hij sprak: Gij zult niet langer dartelen,
geschandvlekte jonkvrouw, dochter van Sidon!
Maak u op, steek over naar de Kittiërs;
ook daar zult gij geen rust vinden.
13 Zie, het land der Chaldeeën! Dat is het volk; het is er niet geweest.
Assur heeft het aan de steppedieren toegewezen; zij hebben hunne
torens opgericht, zijne burchten verwoest, het tot een bouwval gemaakt.
14 Weeklaagt, Tarsjisvaarders! want uwe sterkte is verwoest.
15 Te dien dage zal Tyrus vergeten worden zeventig jaren lang, alsof
het de regeeringsduur van éen koning was. Na verloop van zeventig
jaren zal het met Tyrus gaan naar het hoerenliedje:
16 Neem de citer, ga rond in de stad,
vergeten deerne!
speel fraai, zing veel;
opdat men weer uwer gedenke.
17 Na verloop van zeventig jaren zal Jahwe naar Tyrus omzien en
zal zij haar hoerenloon terugkrijgen en boeleeren met alle koninkrijken
18 der wereld die op den aardbodem zijn. Maar hare winsten en haar
loon zullen aan Jahwe worden gewijd; zij worden opgehoopt noch weg-
geborgen, maar hare winsten zullen ten deel vallen aan hen die vóor
Jahwe wonen, tot overvloedige spijs en weidsche kleeding.

Vs. 8*c*. Openb. XVIII: 23.

7. *zich te vestigen.* Dit wijst op de stichting der koloniën.
8. *de kronenuitdeelster*, of, volgens andere klinkers, met Lat. vert., *de gekroonde.* — *handelaars.* Verg. op Job XL: 25.
9. Verg. op II: 7 en Ezech. XXVIII: 1—10.
10. *als de Nijl*, beeld eener onbelemmerde uitbreiding. — *er — meer*, onzekere vertaling. De bedoeling schijnt te zijn dat de inboorlingen van Tartessus, niet meer in toom gehouden door de Tyrische kolonisten, zich als meesters van het land kunnen gedragen; anders, dat die kolonisten zelven ontslagen zijn van den vaak lastigen breidel, hun door het moederland aangelegd.
11. *Kanaän*, waartoe ook de Fenicische kust, hier uitsluitend bedoeld, behoorde. — *vestingen*, volgens geringe tekstverandering.
12. *dochter van Sidon.* Zie op 2 Kon. XIX: 21. — *Maak — Kittiërs*, de naastbijgelegen kolonie, vs. 1.
13. Dit vers geeft geen zin, waarschijnlijk ten gevolge van een hopeloos bedorven tekst.
15. *zeventig jaren lang*, d. i. een langen tijd, evenals Jer. XXV: 11 v.; XXIX: 10, 28; aan welke plaatsen onze tijdsbepaling ontleend kan zijn. — *alsof — was.* De bedoeling is, naar het schijnt: met zoo weinig verandering als de toestand van een land onder de regeering van een en denzelfden koning gewoonlijk ondergaat.
17. *boeleeren.* Met deze smadelijke benaming duidt de schrijver den handel van Tyrus aan, dien hij bedenkelijk kan geacht hebben om de daaruit voortvloeiende weelde; (verg. Nah. III: 4 en inl. op Hoz. I—III. Aan deze plaats is de voorstelling van Rome in Openb. XVII, XVIII ontleend.
18. *hen die vóor Jahwe wonen*, de priesters. In den tijd van Jezaja zou zeker geen profeet aan de Tyrische schatten zulk eene bestemming toegedacht hebben; in den Perzischen of den Griekschen tijd is dit zeer begrijpelijk.

HOOFDSTUK XXIV—XXVII.

Het wereldgericht. — Jahwe keert de aarde onderstboven (XXIV : 1—3); zij verkwijnt wegens de zonden harer bewoners (4—12). De overgeblevenen juichen over aanstaande redding (13—16*a*); maar de profeet kan daarmede niet instemmen, dewijl hij vreeselijke strafgerichten over hemelsche en aardsche machten voorziet, door Jahwe, den heerscher op den Sion, te voltrekken (16*b*—23). Loflied ter eere van Jahwe, die de stad der overmoedigen in puin heeft verkeerd (XXV : 1—5), en aankondiging van een heerlijk gastmaal dat hij voor alle volken op den Sion bereidt, terwijl de dood vernietigd en alle smart gebannen is (6—8). Jahwe's volk juicht hierover, maar Moab wordt vernederd en zijne vesting ligt in puin (9—12). Dan juicht Juda: Wij hebben eene sterke stad, waarin de rechtvaardigen binnentrekken, terwijl gindsche vesting door ons vertreden wordt (XXVI : 1—6). Zoo ontvangt ieder loon naar werken; wat den profeet tot dankbaarheid stemt, daar zachtheid miskenning van Jahwe's macht ten gevolge zou hebben (7—10). Jahwe, kastijd uwe vijanden en red uw volk! (11 v.). Op u vertrouwen wij in onze benauwdheid en machteloosheid (13—18); mochten toch uwe dooden opstaan! (19). Israël houde zich schuil totdat Jahwe's strafgericht is voorbijgegaan (20—XXVII : 1). Dan wordt een loflied aangeheven; want Israël komt weder tot bloei (2—6). Zijne schuld wordt verzoend, wanneer het alle afgodische voorwerpen uit het land verwijdert (7—9); de versterkte stad is nog eene woestijn, omdat het volk onverstandig is (10 v.). Israëls ballingen worden van heinde en ver verzameld en aanbidden Jahwe op den Sion (12 v.).

Deze hoofdstukken verplaatsen ons zonder twijfel in Palestina geruimen tijd na den val van Jeruzalem. Uit den toestand toch waarin de Joden toen verkeerden wordt de inhoud het best verklaard. Velen hunner houden zich op buiten Palestina — in de verstrooiing, gelijk het gewoonlijk heet XXVII : 12 v.); zij die in Palestina, meest in Juda, leven, vormen er geen staat, maar wonen te midden van heidenen die hen plagen en verdrukken (XXV : 4, 8; XXVI : 13, 16—18). Hierbij speelt Moab eene rol (XXV : 10—12). Wat den ziener zoo fel gebeten maakt op de Moabieten, weten wij niet; maar in de zesde eeuw en later was de stemming der Joden tegen dit volk soms zeer vijandig (verg. Neh. XIII : 1—3; Jer. XLVIII : 26, 39, 42; Ezech. XXV : 8—11).

Het stuk is, blijkens het gebrek aan samenhang (zie op XXV : 1—5; 10—12; 12 en XXVI : 1—6), niet van éene hand. Het hoofdbestanddeel vinden wij in XXIV; XXV : 6—8; XXVI : 20—XXVII : 1, 12v., eene voorspelling van het wereldgericht en de daarop volgende verheerlijking van Israël.

De hooggestemde verwachtingen van Israëls toekomstige heerlijkheid, door de profeten in de eerste eeuw na 586 opgewekt, waardoor de Joden in hun ontredderd vaderland zich hadden staande gehouden onder den druk (verg. vooral de inl. op XL—LXVI), bestonden nog wel, doch dreigden voor moedeloosheid plaats te maken. De ziener wiens werk wij hier vóor ons hebben verlevendigt ze, maar voorspelt tevens dat ontzettende gebeurtenissen, een geheele omkeer der wereld en een algemeen strafgericht, aan de redding van Jahwe's volk zullen voorafgaan (XXIV; XXVI : 20—XXVII : 1). Het overgroot geluk dat daarna gesmaakt zal worden bestaat niet in Israëls heerschappij over andere volken: op den Sion zal Jahwe zelf regeeren. Zal daardoor zijn volk tot groote eer en vreugde komen, alle natiën zullen derwaarts opgaan, hem huldigen en deel verkrijgen aan het storeloos geluk dat hij er voor de zijnen beschikt (XXIV : 23; XXV : 6—8). Even opmerkelijk als hier de liefderijke gezindheid jegens de heidenen, is in XXVI : 14—19 de wensch dat het heil niet slechts aan hen zal ten deel vallen die het aanbreken van dien gelukstijd beleven, maar ook aan gestorven vromen, op wier opstanding uit de dooden de ziener het uitzicht opent. Dit is de oudste plaats in de Israëlietische geschriften waar deze verwachting, die onder de latere Joden en onder de Christenen van zoo groote beteekenis geworden is, voorkomt; verg. Dan. XII : 1—4.

Wat den vorm dezer godspraken betreft, de stijl is gezwollen en gekunsteld; het aantal klanknabootsingen en woordspelingen zeer groot (XXIV : 1, 3, 4, 6, 16 v., 19 v., 21 v.; XXV : 6 v., 10; XXVI : 3; XXVII : 7); zij zijn zoo goed mogelijk in de vertaling nagevolgd.

XXIV : 1 Zie, Jahwe maakt de aarde leeg en veeg,
keert haar onderstboven en verstrooit de bewoners.
2 Het vergaat den leek als den priester,
den slaaf als zijn heer, der slavin als harer meesteres,
den kooper als den verkooper,

2. *den kooper als den verkooper.* Verg. Ezech. VII : 12 v. — Alle maatschappelijke ongelijkheid verdwijnt in den algemeenen rampspoed. Opmerking verdient dat de eerste tegenstelling die van *leek* (letterlijk *volk*) en *priester* is, dus niet de koning, maar de priester als voornaamste genoemd wordt: mede eene aanwijzing dat wij hier in den tijd na den val van Jeruzalem verplaatst worden.

den geldschieter als hem die te leen krijgt,
den schuldeischer als den schuldenaar.
3 De aarde wordt gansch en al geleegd en schoongeveegd;
want Jahwe heeft dit woord gesproken.
4 De aarde rouwt, verflauwt,
de wereld verkwijnt, verflauwt;
de hoogten der aarde verkwijnen.
5 De aarde is bezoedeld onder hare bewoners;
want zij hebben de wetten overtreden,
de inzettingen ontdoken, het eeuwig verbond verbroken.
6 Dies raakt onder den vloek der aarde welvaart zoek,
en moeten boeten hare bewoners;
dies beginnen de bewoners der aarde te ontbreken,
en blijven van de menschen weinige over.
7 De most treurt, de wingerd kwijnt,
allen die blijgeestig waren zuchten.
8 Weg is de vroolijkheid der tamboerijnen,
verdwenen het gedruisch der dartelen,
weg de vroolijkheid der citer.
9 Men drinkt geen wijn meer onder gezang;
de sterke drank smaakt slecht aan wie hem drinken.
10 Verbroken is de veste tot eene woestenij;
gesloten elk huis, zoodat niemand er inkomt.
11 Gejammer over den wijn op de straten;
alle vreugde is schuilgegaan,
verbannen is de vroolijkheid der aarde.
12 In de stad zijn niets dan bouwvallen over,
tot een puinhoop werd de poort stukgeslagen.
13 Want het zal gaan op de aarde,
in het midden der volkeren,
als bij het afslaan der olijven,
als bij de nalezing, na afloop van den oogst.
14 Er zullen er juichend hunne stem verheffen,
jubelen van de westzijde over Jahwe's hoogheid:
15 Eert dan Jahwe in de streken des lichts,
in de kustlanden den naam van Jahwe, Israëls god! —
16 Van des aardrijks zoom hoorden wij het lofgezang:
Een sieraad den rechtschapene!
Maar ik zeide: Wee mij, wee mij, ach mij!
De verraders verraden,
ja, de verraders handelen verraderlijk.

3. *Jahwe heeft dit woord gesproken,* dit vonnis gestreken.
4. *de hoogten der aarde,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *de hoogten van het volk der aarde.*
6. *beginnen ... te ontbreken,* volg. verb. t.; Hebr. t. *branden.*
8. Dezelfde bedreigingen Jer. VII : 34; XVI : 9; XXV : 10; Ezech. XXVI : 13.
10. *Verbroken — woestenij,* onzekere lezing en vertaling. Met *de veste* en *de stad* (vs. 12) wordt niet eene bepaalde plaats aangeduid, maar bedoeld: de vesten of steden. — *gesloten — inkomt.* De bewoners sluiten zich op, om het buiten omwarend verderf niet binnen te laten; zie XXVI : 20 v.
11. *is schuilgegaan,* onzekere vertaling.
13. *als — oogst.* Hetzelfde beeld XVII : 6; verg. XXVII : 12. Zoo weinigen zullen ontkomen.
14—16. Van verschillende kanten juichen de overgeblevenen alsof het heil nu gekomen is. Maar de ziener verkondigt nog meer onheil.
15. *in de streken des lichts,* zeer onzekere lezing en vertaling.
16. *hoorden wij* en *ik zeide.* De ziener spreekt als ware de toekomst waarin hij zich verplaatst reeds verleden. — *den rechtschapene,* den vromen Israëlieten. — *De verraders — verraderlijk.* Waarschijnlijk is de zinsnede ontleend aan XXI : 2 of XXXIII : 1.

17 Gehuil, een kuil en een muil over u, bewoners der aarde!
18 Wie vlucht voor het gehuil, valt in den kuil;
wie klimt uit den kuil, wordt gevangen in den muil.
Want de vensters in de hoogte zijn geopend,
en de grondvesten der aarde beven;
19 de aarde scheurt in scheuren, de aarde berst in bersten,
de aarde waggelt waggelend;
20 daar tuitelt tuitelend de aarde, als een beschonkene,
wiebelt als een wachthuisje.
Haar wangedrag weegt zwaar op haar;
zij valt en blijft niet overeind.
21 Te dien dage zal Jahwe straffen het heir der hoogte in den hooge,
en de koningen der aarde op aarde;
22 opgesloten zullen zij worden, als gevangenen in een hok,
en gekerkerd in een kerker;
en na langen tijd zal naar hen omgezien worden.
23 De maan zal blozen, de zon zich schamen;
omdat Jahwe der heirscharen koning is op den Sion en in Jeruzalem;
vóor zijne oudsten straalt heerlijkheid.
XXV : 1 Jahwe, gij zijt mijn god;
ik zal u verhoogen, uwen naam prijzen;
omdat gij wonderen hebt ten uitvoer gelegd,
aloude raadsbesluiten, trouw en betrouwbaar.
2 Want gij hebt de stad tot een steenhoop gemaakt,
de versterkte veste tot een bouwval,
den burg der overmoedigen tot eene niet-stad;
nimmer wordt hij herbouwd.
3 Dies zal het sterke volk u eeren,
de stad der geweldige natiën u vreezen;
4 omdat gij zijt geweest eene toevlucht voor den geringe,
eene sterkte voor den arme, toen hem bange was,
eene wijkplaats tegen den slagregen,
eene schaduw tegen de hitte.
Want der geweldenaars geblaas is als een koude slagregen;

Vs. 17 v. Jer. XLVIII : 43, 44*a*. — Vs. 1*a b*. Ps. CXVIII : 28.

17. *Gehuil — muil*, letterlijk *Schrik, een kuil en een strik*; verg. Klaagl. III : 47. Dezelfde bedreiging Jer. XLVIII : 43 v. wordt bepaald over Moab uitgesproken.
18. *de vensters in de hoogte*, toespeling op Gen. VII : 11.
20. *als een wachthuisje*. Zie op I : 8.
21 v. *het heir der hoogte*, het hemelsche heirleger, de engelen, tevens de starren, die vernederd worden omdat de menschen hen aanbidden, of omdat zij het onrecht in de wereld laten geworden; zie op Deut. IV : 19 en inll. op Ps. LVIII en LXXXII; verg. XXXIV : 4; Deut. XXXII : 8; Sir. XVII : 17; Matth. XXIV : 29. — De voorstelling van de vernedering en gevangenschap van engelen is in latere Joodsche geschriften (vooral in *Henoch*) uitgewerkt; verg. 2 Petr. II : 4; Judas vs. 6; Openb. XII : 9; XX : 2 v.
22. *een hok*, of *kerker*, als Exod. XII : 29.
23. *Maan* en *zon* blozen, omdat, als Jahwe op den Sion heerscht, haar licht verdonkerd wordt. — *vóor — heerlijkheid*. Met de *oudsten* worden de aanzienlijke Judeërs bedoeld. Indien deze profetie uit den tijd vóor de Ballingschap dagteekende, zou in hunne plaats ongetwijfeld de koning genoemd zijn. Verg. op vs. 2. Waarschijnlijk wordt hier gezinspeeld op Exod. XXIV : 9—11.
1—5. Deze verzen, waarvan vs. 9 het vervolg is, zijn een psalm, waarin Jahwe verheerlijkt wordt om de verwoesting van vijandelijke steden en de redding van *den geringe, den arme*, d. i. Israël (zie op Ps. IX : 13). Of de dichter doelt op eene uitredding die heeft plaats gehad, dan wel op eene die nog toekomstig is, blijkt niet. In het laatste geval stelt hij de toekomst als verleden voor.
2. *de stad*, volg. Gr. en andere oude vertt. — *der overmoedigen*, volg. een paar hss. en Gr. vert.; Hebr. t. *der vreemden*. Eveneens vs. 5.
4. Verg. XXXII : 2. — *toevlucht, sterkte*. Hebr. t. heeft tweemaal hetzelfde woord; de meeste oude vertt. twee verschillende. — *koude*, volgens een anderen klinker.

5 als hitte in de droogte is het gedruisch der overmoedigen.
Zooals gij door wolkenschaduw de hitte matigt,
zoo wordt de lofzang der geweldenaars gedempt.
6 Dan zal Jahwe der heirscharen voor alle volken op dezen berg bereiden
een maaltijd van vette spijzen en oude wijnen,
van keurige vette spijzen, van geurige oude wijnen;
7 dan vernietigt hij op dezen berg den sluier die alle volken omsluiert,
en het omhulsel dat alle natiën omhult;
8 dan heeft hij den dood voor altijd vernietigd,
en wischt de Heer Jahwe de tranen van alle aangezichten,
terwijl hij den smaad zijns volks van den ganschen aardbodem wegdoet;
want Jahwe heeft het toegezegd.
9 Te dien dage zal men zeggen:
Dit is onze god, van wien wij gehoopt hebben dat hij ons verlossen zou;
dit is Jahwe, op wien wij hebben gehoopt;
laat ons juichen en blijde zijn over zijn heil!
10 Wanneer Jahwe's hand zal rusten op dezen berg,
zal Moab gestampt worden aan diens voet,
zooals stroo gestampt wordt in het water eener mestvaalt.
11 Slaat hij zijne handen daarin uit,
zooals een zwemmer ze uitslaat om te zwemmen,
dan drukt Jahwe zijne hoovaardij neder, ondanks zijne kunstgrepen.
12 Zijne sterke, hooge muren verlaagt hij,
werpt hij neder op den grond, doet hij dalen in het stof.
XXVI : 1 Te dien dage zal in Juda's land dit lied worden gezongen:
Eene sterke stad hebben wij;
verlossing stelt hij ten muur en ten voorwerk.
2 Opent de poorten, opdat binnentrede een rechtschapen volk,
3 dat trouwe houdt en welks gezindheid standvastig is,
dat den vrede, den vrede bewaart, wijl het op u vertrouwt.
4 Vertrouwt op Jahwe voor immer,
want Jah, Jahwe is eene eeuwige rots.
5 Hij toch verlaagt de hoog wonenden,

Vs. 8. 1 Kor. XV : 54; Openb. VII : 17; XXI : 4.

5. *der overmoedigen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *der vreemden*, als vs. 2.
6—8. Dit is het vervolg van XXIV : 23.
6. *dezen berg*, den Sion, XXIV : 23. — *vette spijzen*. Verg. op Neh. VIII : 11. Het beeld van een overvloedigen maaltijd voor de vreugde die God aan zijne uitverkorenen bereidt, ook Matth. VIII : 11; XXII : 2—14; Luc. XIII : 29; XIV : 15—24; XXII : 30; Openb. XIX : 7, 9.
7. *sluier*, *omhulsel*, het rouwkleed dat zij onder Jahwe's strafgericht droegen; verg. over den sluier 2 Sam. XV : 30; Est. VI : 12.
8. *dan — aangezichten*. Voortaan zullen zij in ongestoorde vreugd eeuwig leven.
10—12. Deze verzen dienen om van het geluk dat vs. 6—8 aan alle volkeren beloofd wordt Moab buiten te sluiten. Zij zijn blijkbaar van een anderen schrijver.
10. *Wanneer — berg*. Wanneer Jahwe van den Sion zal heerschen en zegenen. Toen dit stuk werd geschreven, kon men niet zeggen dat Jahwe heerschte op den Sion, al stond er zijn tempel. — *mestvaalt*, in het Hebreeuwsch *madmena*. Hiermede wordt wellicht gezinspeeld op den naam der Moabietische stad *Madmen*, Jer. XLVIII : 2.
11. Hij zal wanhopige pogingen doen om te ontkomen, maar vergeefs.
12. *Zijne*, volg. verb. t.; Hebr. t. *Uwe*. De woorden *op den grond* en *doet hij dalen* zijn omgezet overeenkomstig XXVI : 5; naar welk vers het onze gesmeed is om een overgang te vormen tot XXVI : 1—6.
1—6. Wederom een psalm, waarin de zanger jubelt, in de verwachting dat Israël eens, na met Jahwe's hulp de vestingen zijner vijanden te hebben vertreden, zegevierend Jeruzalem zal binnengaan.
1. Naar de bedoeling van den bewerker (zie op XXV : 12) is de tegenstelling: terwijl Moabs stad vernederd wordt, heeft Israël door de gunst van zijn god eene sterke stad, Jeruzalem. De uitredding door Jahwe beveiligt haar beter dan vestingwerken. Verg. LX : 18; Zach. II : 5.
2. Verg. Ps. CXVIII : 19 v.
3. In dit en in het volgende vers zijn kleine tekstverbeteringen aangebracht, gedeeltelijk volg. Gr. vert.
4. *Jahwe is eene eeuwige rots*, Verg. op Deut. XXXII : 4.

werpt de verheven veste neder,
werpt haar neder op den grond, doet haar dalen in het stof;
6 de voet vertrapt haar, de voet des ellendigen,
de treden der geringen.
7 De weg is voor den rechtschapene geëffend;
effen baant gij het spoor des rechtschapenen.
8 Ja, wij verwachten u op den weg uwer gerichten, Jahwe!
naar uw naam en uw roem verlangt onze ziel.
9 Met zielsbegeeren verlang ik naar u in den nacht,
uit 's harten grond zie ik uit naar u;
want zoodra uwe gerichten op de aarde zijn,
leeren de bewoners der wereld, wat recht is.
10 Wordt de booze genadig behandeld,
dan leert hij geen recht op aarde kennen;
de waarheid verdraait hij, en hij ziet Jahwe's hoogheid niet.
11 Jahwe, opgeheven was uwe hand, maar zij bespeuren het niet.
Laat hen bespeuren, opdat zij zich schamen, uw ijver voor uw volk!
Ja, het vuur voor uwe tegenstanders bestemd vertere hen!
12 Jahwe, gij zult ons heil doen toekomen;
want ook al ons ander werk hebt gij voor ons verricht.
13 Jahwe, onze god, andere heeren dan gij zijn onze meesters;
maar van u alleen willen wij den naam verkondigen.
14 Dooden herleven niet, schimmen staan niet op;
daarom, toen gij hen gekastijd hebt en verdelgd,
hebt gij alle gedachtenis aan hen uitgewischt.
15 Eens hebt gij, Jahwe, het volk talrijk gemaakt,
het volk talrijk gemaakt, u zelven verheerlijkt,
hebt gij alle grenzen des lands verwijd.
16 Jahwe, in den druk hebben wij naar u omgezien,
de benauwdheid der verdrukking was ons eene tuchtiging van u.
17 Gelijk eene zwangere wier barensuur nadert
zich wringt en schreeuwt in hare weeën,
zoo waren wij om uwentwil, Jahwe.
18 Wij waren zwanger en hadden weeën,
maar toen wij baarden, was het wind;
redding brachten wij niet in het land,

5. Dezelfde woorden als XXV : 12*b*.
6. *ellendigen, geringen*, evenals de *rechtschapene* van vs. 7, de Joden; verg. op XXV : 1—5.
7—19. Dit stuk staat met hetgeen voorafgaat en hetgeen volgt in geen verband.
8. *uwer gerichten*, wanneer gij de onderdrukkers vernedert, de nooddruftigen redt. — *naar uw naam*, de betooning uwer macht. — *roem*, letterlijk *gedenknaam*, daden waarom gij herdacht wordt. Verg. op Exod. III : 15 en Ps. CXXXV : 13.
9. *ik*, Israël. Zie inl. op *Psalmen*.
10. De schrijver vervalt hier van den toon eens profeten in dien van een wijze of spreukendichter.
11. *opgeheven*, om uw volk te redden en te zegenen. — *zij*, Israëls verdrukkers.
13. *andere — meesters*, vreemde vorsten en goden. Eigenlijk wordt hier niet alleen de overheersching van Israël door heidenen, maar ook de heerschappij van een aardschen koning betreurenswaardig genoemd. Dit denkbeeld kon vóor de Ballingschap bezwaarlijk bij een Israëliet of Judeër opkomen, maar wordt ook aangetroffen in Richt. VIII : 23; 1 Sam. VII : 2—VIII : 22, welke stukken na den val van Jeruzalem geschreven zijn.
14—19. De ziener klaagt dat in de verdrukking zoovelen van zijn volk gevallen zijn, die niet zullen herleven. Al gelijkt Israëls lijden op de weeën eener barende vrouw, het brengt niet, als deze, kroost ter wereld, het blijft weinig talrijk. Mocht Jahwe het als vroeger vermenigvuldigen, kon het zijn, door de herleving der dooden! Evenals hier, wordt Job XIV : 7—17 onmiddellijk na de verzuchting dat de mensch niet opstaat uit den dood de hoop dat hij herleven zal uitgesproken. Dezelfde gedachtengang 1 Thess. IV : 15.
16. In dit vers zijn een paar tekstverbeteringen, gedeeltelijk naar Gr. vert., aangebracht.
18. *in het land*, naar verb. t.

en wereldburgers werden niet geboren.
19 Mochten uwe dooden herleven,
mijne lijken opstaan!
Ontwaakt en jubelt, bewoners van het stof!
want een dauw des lichts is uw dauw,
en de aarde zal schimmen baren.
20 Kom, mijn volk, ga in uwe binnenkamers,
en sluit de deur achter u;
verberg u eene korte wijle,
totdat de gramschap voorbijgegaan is.
21 Want zie, Jahwe verlaat zijne woonplaats,
om de schuld van de bewoners der wereld op hen te verhalen;
en de aarde zal het op haar gestorte bloed blootleggen,
en hare gedooden niet langer bedekken.
XXVII : 1 Te dien dage zal Jahwe straffen
met zijn geweldig, groot, sterk zwaard
het gedrocht de Vluchtende Slang
en het gedrocht de Kronkelende Slang,
en zal dooden den Draak in den grooten plas.
2 Te dien dage zingt van een begeerlijken wijngaard!
3 Ik, Jahwe, ben zijn bewaker, elk oogenblik bevochtig ik hem;
opdat zijn loof niet afgerukt worde, bewaak ik hem dag en nacht.
4 Ik heb geen wrok. Vind ik doornen en distelen,
in oorlog zal ik er op losgaan, het gansch en al in brand steken;
5 tenzij men mijne sterkte aangrijpt en met mij vrede maakt,
vrede met mij maakt.
6 In de dagen die komen zal Jakob wortel schieten,
Israël bloeien en uitbotten;
zoodat de aardbodem vol wordt van vruchten.
7 Heeft hij het geslagen zooals hij geslagen heeft hem die het sloeg?

Vs. 21*a*. Micha I : 3*a*.

19. *uwe dooden,* Jahwe's dooden, ontslapen Israëlieten, vooral de om zijnentwil gedoode; zie vs. 17. — *mijne,* Israëls; zie op vs. 9. — *het stof,* der graven; verg. Ps. XXII : 16, 30. — *een dauw des lichts,* des levenslichts. De dauw als levenwekkende macht ook Hoz. XIV : 6. In Ezech. XXXVII : 9 doet de geest, die in de dorre doodsbeenderen blaast, dat wat hier aan den dauw die op de lijken of graven valt wordt toegeschreven. — *uw,* Jahwe's.

20—XXVII : 1. Deze verzen zijn weder van den schrijver van XXIV; XXV : 6—8.

20. Bij de strafgerichten der godheid is het ook voor hare gunstgenooten veilig haar uit den weg te gaan; verg. Sef. II : 3. — *eene korte wijle.* Zie X : 25.

21. *de aarde — bedekken.* Zie op Gen. IV : 10.

1. Waarschijnlijk wordt hier de vernedering aangekondigd van drie machtige rijken, die door zinnebeeldige namen worden aangeduid; waarover zie op Job III : 8. Van deze is slechts één voor ons doorzichtig: *de Draak in den grooten plas,* letterlijk *in de zee* (zie op XVIII : 2), is Egypte; verg. Ezech. XXIX : 3; XXXII : 2. *De Vluchtende Slang* — de vertaling is zeer onzeker; anderen *de Grendelslang* — komt ook Job XXVI : 13 voor; *de Kronkelende Slang* alleen hier. Wij kunnen niet dan gissen, welke rijken door die twee namen worden aangeduid: een van beide is waarschijnlijk het Perzische; het andere wellicht Griekenland.

2—6. Zie op V : 1.

2. *begeerlijken,* volg. enkele hss. en Gr. vert.

3. *afgerukt worde,* volg. verb. t.

4 v. Vindt Jahwe goddeloozen onder zijn volk, hij zal hen vernietigen, tenzij zij zich bekeeren.

4. *Vind ik doornen en distelen,* zeer onzekere vertaling, met invoeging van *en.*

5. *mijne sterkte aangrijpt,* als de hoornen van een altaar, dus bij mij eene toevlucht zoekt; verg. 1 Kon. I : 50.

6. *In de dagen,* naar gissing ingevoegd.

7—9. De tuchtiging die Israël van Jahwe onderging is eene gansch andere dan die welke zijne vijanden te wachten staat. Want Jahwe's gericht, de ondergang van Jeruzalem en al de ellende en vernedering die daarop zijn gevolgd, diende niet om Israël te vernietigen, maar om het te louteren. Doet het dus al het afgodische uit zijn midden weg, dan kan het op redding rekenen; want zijne schuld is geboet.

of is het gedood gelijk zij die het doodden gedood zijn?
8 Met schudding en wegjaging heeft hij het bestreden,
het wegvagend met zijn geweldigen adem op den dag van den oosten-
9 Dies wordt hierdoor Jakobs schuld verzoend, [wind.
en is dit de volle vrucht van de verwijdering zijner zonde,
wanneer het alle altaarsteenen maakt als stukgeslagen brokken kalk,
en de gewijde boomstammen en zonnebeelden niet overeind blijven staan.
10 Want de versterkte stad ligt eenzaam,
eene streek ontvolkt en verlaten als eene woestijn;
daar weidt het rundvee,
daar ligt het neder en vernielt hare takken.
11 Als hare twijgen verdord zijn, worden zij afgebroken;
dan komen vrouwen en steken ze in brand.
Omdat het eene onverstandige natie is,
erbarmt zich haar maker niet over haar,
en heeft haar formeerder voor haar geen ontferming.
12 Te dien dage zal Jahwe vruchten afslaan,
van den Eufraatstroom tot Egypte's beek,
en gij zult één voor één ingezameld worden, zonen Israëls!
13 Te dien dage zal eene groote bazuin worden gestoken,
en zullen komen de in Assurs land dolenden
en de in Egypteland verdrevenen;
zij zullen zich nederwerpen voor Jahwe,
op den heiligen berg te Jeruzalem.

7. *zij die het* (het volk) *dóodden*, met verandering der klinkers; Hebr. t. *zijne gedooden.*

8. *den oostenwind*, beeld van geweldige kracht; verg. op Ps. XLVIII : 8.

9. De *gewijde boomstammen* (zie op Exod. XXXIV : 13) en *zonnebeelden* (zie op Lev. XXVI : 30) zijn, evenals de altaren, bestanddeelen van den eeredienst der heidenen in wier midden de Joden leven. Dat Jahwe zijn volk weder goedgunstig is zal aan den dag komen wanneer het die afgodische voorwerpen uitroeit.

10 v. Beschrijving der steeds voortdurende ellende van Israëls stad en land, gevolg van 's volks onverstand, dat Jahwe belet genade te bewijzen.

12. *van — beek*, het beloofde land in zijne volle uitgebreidheid, Gen. XV : 18. — *één voor één*, zoodat niet één verloren gaat; en niet, gelijk gewoonlijk de vruchten ingezameld worden, zóo dat eene nalezing overblijft.

13. *Assurs land.* Dit staat als het oosten tegenover het westen. Het land tusschen Tigris en Middellandsche Zee is dien naam blijven dragen ook na den val van het Assyrische rijk; zie op Ezra VI : 22.

HOOFDSTUK XXVIII.

Wee den brooddronkenen in Efraim en Juda! — Het weelderig Samarië zal te gronde gaan (1—4). Het overschot des volks zal door Jahwe gekroond worden (5 v.). Ook Juda's leidslieden maken zich aan onmatigheid schuldig (7 v.) en slaan in hunne dronkenschap spotternijen uit (9 v.), waarvoor Jahwe hen straffen zal door hen spottende woorden te doen hooren, totdat zij te gronde gaan (11—13). IJdel is al hunne grootspraak (14 v.); in Sion legt Jahwe een stevigen steen: alleen wie daarop steunt wordt gered, terwijl die grootsprekers door Jahwe's gericht worden weggevaagd; het staat onherroepelijk vast (16—22). De landman drijft niet altijd het scherpe kouter door den grond en behandelt niet elk voortbrengsel even hard; zoo leert hem de Alwijze (23—29).

In dit en eenige volgende hoofdstukken, XXIX—XXXII, doet zich zeer sterk het verschijnsel voor, waarop reeds vroeger gewezen werd (zie op IV : 2 en inl. op X : 5—XII : 6), dat telkens op de scherpste boetredenen, meestal zonder eenigen overgang, de heerlijkste beloften volgen (zie op vs. 5 v., vs. 23—29; XXIX : 5—8, vs. 17—24; XXX : 18—26 en XXXI : 5 en inl. op XXXII : 9—20. Daar het onwaarschijnlijk is dat de profeet zoo gesproken of geschreven heeft, moeten wij aannemen dat een bewerker van zijn boek, na 586, in de overtuiging dat de bedreigingen waren vervuld, daaraan, tot vertroosting van het zwaar geteisterde volk, de belofte heeft vastgeknoopt.

De profetie in vs. 1—4 vervat verplaatst ons in den laatsten tijd vóor Samarië's val (722), denkelijk vóor de belegering door Salmanezer (724). Immers, het beeld waaronder Jezaja haar in vs. 4 den ondergang aankondigt strookt niet met den werkelijken afloop: had hij voorzien dat de Assyriërs

Samarië niet dan na een langdurig beleg zouden vermeesteren (2 Kon. XVII : 5; XVIII : 10), hij zou de stad niet vergeleken hebben met eene vijg die iemand afplukt en haastig opeet. Wij moeten dus tot vóor, liefst kort vóor, 724 opklimmen; nader kunnen wij den tijd niet bepalen.

De toespraak tot Juda, vs. 7—22, wellicht uit twee deelen, vs. 7—13 en vs. 14—22, bestaande, kan in denzelfden tijd, maar evengoed iets later, zijn opgesteld. Zie verder de aantt.

XXVIII : 1 Wee der trotsche kroon van Efraims beschonkenen,
der welkende bloem, zijn pronksieraad,
op het hoofd van het vette dal der van den wijn overmanden!
2 Zie, sterk en machtig is des Heeren toorn:
als eene stortbui van hagelsteenen, een verstikkende storm,
als eene stortbui van geweldige, overstroomende wateren,
slaat hij haar met geweld tegen den grond.
3 Zoo wordt met voeten getreden de trotsche kroon van Efraims be-
4 en der welkende bloem, zijn pronksieraad, [schonkenen;
dat op het hoofd staat van het vette dal,
vergaat het als eene rijpe vijg vóor den inzamelingstijd:
nauwelijks ziet iemand haar,
of, terwijl zij nog in zijne hand is, slokt hij haar op.
5 Te dien dage zal Jahwe der heirscharen tot eene sierlijke kroon zijn,
tot eene heerlijke hoofdwrong voor de rest zijns volks:
6 tot een geest des gerichts voor hem die zit ten gerichte,
en tot kracht voor hen die den krijg terugdringen naar de poort.
7 En ook zij dolen door den wijn,
dwalen door den sterken drank;
priester en profeet dolen door den drank,
zijn het spoor bijster vanwege den wijn,
dwalen door den drank,
dolen bij het krijgen van gezichten,
waggelen bij het geven van beslissingen;
8 want alle tafels zijn vol walgelijk uitbraaksel,
geen plek meer schoon!
9 „Wien wil hij wetenschap leeren,
en eene openbaring doen begrijpen?
Pas gespeende kinderen, juist aan de moederborst ontwend?

1. *Wee — pronksieraad.* Het beeld is ontleend aan de gewoonte zich bij een feestelijken maaltijd een bloemkrans op het hoofd te zetten (Wijsh. II : 7 v.). Zulk eene kroon was voor het weelderig Efraim het schoone Samarië; maar in Jezaja's oog was zij reeds aan het verwelken. Ook Jeruzalem heet LXII : 3, als hoofdstad van Jahwe's land, eene sierlijke kroon in zijne hand. — *beschonkenen.* Ook Am. IV : 1; VI : 1—8 lezen wij verwijten van brooddronkenheid en zorgeloosheid tegen Samarië's grooten. — *op het hoofd van het vette dal.* Samarië lag op een heuvel die zich schoon uit een vruchtbaar dal verheft; verg. op 1 Kon. XVI : 24.

2. *toorn,* volg. Gr. vert.

3 v. In deze verzen zijn een paar tekstverbeteringen aangebracht.

4. *vóor den inzamelingstijd.* Deze valt in Augustus. Maar aan het hout van het vorig jaar zitten vaak vijgen die reeds eenige weken vroeger rijp zijn en als lekkernij worden genuttigd; verg. Jer. XXIV : 2; Hoz. IX : 10; Micha VII : 1; Nah. III : 12.

5 v. Dit sluit zeer gebrekkig bij het voorgaande aan. Immers *Te dien dage* kan niet beteekenen gedurende, maar moet beteekenen nà het strafgericht van vs. 1—4. In geval deze verzen na 586 zijn toegevoegd (verg. Inl.) is met *de rest zijns volks* de Joodsche gemeente bedoeld; anders verg. VII : 3; X : 20 v.

5. Verg. LXII : 3.

6. *geest des gerichts,* de gave der onderscheiding van waar en onwaar, recht en onrecht. — *voor* vóor *hen,* naar gissing ingevoegd.

7. *zij.* Hiermede worden, blijkens het vervolg, Juda's geestelijke leidslieden bedoeld. Hieraan moet iets zijn voorafgegaan waarop dit *zij* terugsloeg; wij vinden dat noch in vs. 1—4 noch in vs. 5 v. — Priesters waren rechters in velerlei zaken. Dronkenschap was, ook bij de offermaaltijden, geen zeldzaamheid; verg. 1 Sam. I : 13. Voor profeten, die zich soms kunstmatig opwonden om eene openbaring te ontvangen (verg. 2 Kon. III : 15), was het gevaar van dronkenschap bij het profeteeren groot. — Het tweede *bij* is naar gissing ingevoegd.

9 v. De leidslieden van Juda worden hier sprekend ingevoerd. Zij bespotten Jezaja's aanmatiging,

10 Want het is: gebod op gebod, gebod op gebod,
regel op regel, regel op regel, hier wat, daar wat!"
11 Ja, met brabbeltaal en vreemden tongval
zal hij spreken tot dit volk,
12 hij, die tot hen gezegd heeft: Dit is de rustplaats;
geeft rust aan de vermoeiden!
dit is de verademing —
maar zij hebben niet willen luisteren.
13 Zoo zal Jahwe's woord voor hen zijn:
gebod op gebod, gebod op gebod,
regel op regel, regel op regel, hier wat, daar wat;
opdat zij struikelen onder het gaan, achterovervallen,
breken, verstrikt raken, gevangen worden.
14 Hoort daarom Jahwe's woord, gij spotters,
heerschers van dit volk te Jeruzalem!
15 Omdat gij hebt gezegd: Wij hebben een verbond met den dood gesloten,
een verdrag met het schimmenrijk aangegaan;
de overstroomende geesel, wanneer hij voorbijjaagt, komt aan ons niet;
want wij hebben de leugen tot ons toevluchtsoord gesteld,
ons verscholen in het bedrog —
16 daarom, zoo zegt de Heer Jahwe,
zie, ik leg op den Sion een steen, een deugdelijken steen,
een kostelijken hoeksteen ten grondslag;
wie vertrouwt zal niet beschaamd worden.
17 Ik stel het recht tot meetsnoer,
de gerechtigheid tot paslood;
de hagel slaat het toevluchtsoord der leugen neder,
het water spoelt de schuilplaats van het bedrog weg.
18 Verbroken wordt dan uw verbond met den dood,
en uw verdrag met het schimmenrijk houdt geen stand;
wanneer de overstroomende geesel voorbijjaagt,
zult gij door hem worden vertrapt;
19 zoo vaak hij voorbijjaagt zal hij u vatten;
want elken morgen jaagt hij voorbij, bij dag en bij nacht.
Louter ontroering geeft het dan openbaringen te begrijpen;

Vs. 11. 1 Kor. XIV : 21. — Vs. 16. Rom. IX : 33; X : 11; 1 Petr. II : 6.

hen, als waren zij kinderen, met lessen en vermaningen te overladen. De bespotting gaat bij de vertaling grootendeels verloren, daar zij ligt in de klankovereenkomst der viermaal herhaalde woorden *gebod* en *regel*, in het Hebreeuwsch *saw* en *kaw*.

11. *brabbeltaal* en *vreemden tongval*, het Assyrisch of het Babylonisch. Zie op Deut. XXVIII : 49.

12. Jahwe, die gezegd heeft dat bij hem rust is te vinden en zijn volk door vertrouwen op hem verademing kan erlangen.

13. Nu zal Jahwe hen kastijden door het volk dat „brabbeltaal" spreekt, totdat zij te gronde gaan.

15. *Wij — aangegaan*, overdrachtelijke uitdrukking voor: wij zijn, door de uitstekende maatregelen die wij hebben genomen, of door de gunstige beschikking van het lot, gevrijwaard tegen onheil. — *overstroomende geesel*, onjuiste samenvoeging van twee beelden voor rampspoed, bepaald voor den inval van een vijandelijk leger, die X : 26 met een geesel, VIII : 7 v. met eene overstrooming vergeleken wordt. — *want — bedrog*. Natuurlijk spraken de Judeesche grooten werkelijk zoo niet: de profeet laat hen hun gedrag van zijn standpunt uit beschrijven; verg. op XXX : 10 v.

16. *ik leg*, volgens andere klinkers. — *een hoeksteen*. Zie op Ps. CXVIII : 22. — *zal niet beschaamd worden*, volgens Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *zal niet verhaasten* of *zich haasten*. De zin is: wie bij Jahwe zijne toevlucht neemt komt niet bedrogen uit; verg. VII : 9; XIV : 32.

17. *Ik — paslood*, om alles wat den toets niet kan doorstaan ter vernietiging te bestemmen; verg. op 2 Kon. XXI : 13. — *hagel* en *water*, beelden voor Jahwe's gerichten; verg. XXX : 30; XXXII : 19. — *van het bedrog*, ingevoegd, omdat het verband het eischt; verg. vs. 15*b*.

18. *Verbroken*, volg. Lat. vert. — *zult — vertrapt*. Zie X : 6.

19. *openbaringen te begrijpen*, terugslag op vs. 9. — Het baat den zondaren niet meer het woord dat weleer in Jahwe's naam hun is of wordt verkondigd te begrijpen; want het is te laat.

20 want het bed is te kort om er zich op uit te strekken,
de deken te smal om er zich mede te dekken.
21 Jahwe toch zal zich opmaken als op den berg Perasim,
evenals in de vallei bij Gibeon zal hij trillen,
om zijn werk te verrichten — vreemd is zijn werk,
om zijne taak te volbrengen — onnatuurlijk is zijne taak.
22 Nu dan, laat het spotten varen;
opdat uwe kastijding niet nog zwaarder worde!
Want eene verdelging en een vastbesloten vonnis heb ik vernomen,
van den Heer, Jahwe der legerscharen, over de gansche aarde.
23 Leent het oor en hoort naar mijne stem,
let op en luistert naar mijn woord!
24 Zal een landbouwer voortdurend het zaaiveld beploegen,
zijn akker omspitten en eggen?
25 Immers, als hij de oppervlakte heeft gelijkgemaakt,
strooit hij dille uit
en zaait hij komijn;
hij zet tarwe en gerst, en spelt daarlangs.
26 En hoe het behoort, onderricht hem, leert hem zijn god;
27 want de dille wordt niet gedorscht met de slede,
noch wordt over de komijn het wagenrad gewenteld;
maar met een stok wordt de dille uitgeklopt,
met eene roede de komijn.
28 Wordt het broodkoren fijngestampt?
Neen, men dorscht het niet voortdurend;
en al drijft men er wagenrad en hoeven over, men stampt het niet fijn.
29 Ook dit gaat van Jahwe der heirscharen uit;
wonderlijk is zijn beramen, groot zijn beleid.

20. Bij de vertaling van dit vers is eene tekstverbetering aangebracht. Het bevat een beeld voor een zeer onbehagelijken toestand. Doch daar het gebrekkig in den samenhang past en ook eenigermate plat is, terwijl vs. 21 zich voortreffelijk bij vs. 19 aansluit en in denzelfden verheven toon is gesteld, is ons vers hoogstwaarschijnlijk later ingelascht.

21. Waarschijnlijk eene toespeling op Davids overwinningen, 2 Sam. V : 20—25 (1 Kron. XIV : 11—16) vermeld. — *vreemd* en *onnatuurlijk.* In het Hebreeuwsch staan twee woorden die ‚vreemd' (van een ander geslacht of volk) en ‚buitenlandsch' beteekenen. Zoo heet Jahwe's werk, dat is zijn strafgericht (verg. op V : 12), omdat hij, Israëls god, dat volk zelf, in plaats van de vijanden zijns volks, gaat kastijden. Daarom trilt hij ook van ontroering, nu hij er mede aanvangt; verg. XXIX : 14.

22. *opdat — worde,* volgens geringe tekstverandering. — *eene verdelging en een vastbesloten vonnis.* Dezelfde uitdrukking X : 23; zie aldaar.

23—29. In een beeld, aan den landbouw ontleend, wordt de wijsheid beschreven van den wereldbestuurder, die niet altijd hetzelfde doet en menschen en volken zeer verschillend, den een veel harder dan den ander, behandelt. Toegepast op Juda, beteekent het: niet altijd zal Jahwe het hard behandelen; al was het noodig het scherp te tuchtigen, verpletteren zal hij het niet. Anderen zien hierin de waarheid verkondigd dat Jahwe's strafgerichten dienen tot loutering, niet tot verdelging. In beide gevallen volgt dit stuk, meer het vertoog van een wijze dan de rede van een profeet, vreemd op de dreigende profetie met haar vreeselijk slotwoord.

23. Dit vers vraagt opmerkzaamheid voor het leerdicht dat volgt; verg. Ps. XLIX : 2—5; LXXVIII : 1—4.

24. *beploegen, omspitten* (of *omhakken,* met het houweel) en *eggen,* beelden voor scherpe behandeling, kastijding. — *zaaiveld,* volgens geringe tekstverandering.

25. *dille* en *komijn,* fijne tuingroenten; welke bedoeld worden, is onzeker. — *hij zet tarwe en gerst, en spelt daarlangs,* met weglating van een paar onverstaanbare woorden. — *spelt,* eene graansoort; zie Exod. IX : 32.

26. *zijn god.* Bedoeld wordt Jahwe, wiens naam wellicht na *onderricht hem,* is uitgevallen. Ook bij andere volken heet de kunst om het land te bouwen vrucht van goddelijk onderricht.

27 v. *de slede.* Zie op 2 Sam. XXIV : 22. — Evenals de fijne gewassen slechts uitgeklopt worden, zoo behandelt Jahwe Juda zacht.

28. *hoeven,* volg. de meeste oude vertt.; Hebr. t. *paarden.* Maar men dorschte meer met runderen (Deut. XXV : 4), die men het graan liet treden, dan met paarden. — Ook al keurt Jahwe het noodig zijn volk hard te behandelen, zooals het graan moet gedorscht worden, hij verplettert het toch niet.

29. De toepassing: zoo gaat het ook met menschen en volken, laat de schrijver aan zijne lezers over.

HOOFDSTUK XXIX.

Jeruzalem belegerd en gered. — Jahwe zal Jeruzalem, hier met den zinnebeeldigen naam Vuurhaard aangeduid, over één jaar doen belegeren (1—3); zoodat het zeer benauwd wordt (4). Maar plotseling valt hij met donderend geweld op de vijanden van zijn volk aan en verijdelt hunne verwachtingen (5—8). De Jeruzalemmers staan verbaasd over de prediking van den profeet, die zij niet begrijpen (9—12). Omdat zij Jahwe op eigenwillige wijze vereeren, zal hij voortgaan met hen vreemd te behandelen (13 v.). Wee hun die heimelijk plannen maken buiten Jahwe om! (15 v.). Weldra wordt de natuur herschapen; dan komen de onverstandigen tot inzicht, de armen tot vreugde, en zijn de boosdoeners uitgeroeid (17—21). Thans zal Jakob zich niet meer schamen, maar Jahwe vreezen en zijne leering verstaan (22—24).

Van dit hoofdstuk is vs. 1—4, 9—16 eene profetie van Jezaja uit den tijd toen Hizkia aan Sanherib de schatting geweigerd had en Juda dus den inval der Assyriërs kon te gemoet zien. Hieraan is vs. 5—8, 17—24 na den ondergang van Jeruzalem toegevoegd; zie inl. op H. XXVIII.

XXIX : 1 Wee Vuurhaard, Vuurhaard,
stad, door David belegerd!
Voegt een jaar bij het jaar,
laten de feesten hun omloop volbrengen;
2 dan zal ik Vuurhaard benauwen,
er zal zijn geklaag en geklag,
en zij zal mij dienen als vuurhaard.
3 Als David, zal ik u belegeren,
met een wal u insluiten,
schansen tegen u opwerpen.
4 Dan zult gij diep uit den grond spreken,
laag uit het stof wordt uw woord vernomen;
uwe stem komt uit den grond als die van een onderaardschen geest;
uit het stof zal uw woord piepen.
5 Maar als dun stof zal de schare der vreemden worden,
als wegstuivend kaf de schare der geweldenaars;
6 gansch onverwachts zal er vanwege Jahwe der heirscharen bezoeking [zijn,
met donder en aardbeving en groot gedruisch,
met wervelwind en storm en eene verterende vuurvlam.
7 Als in een droom, een nachtgezicht, zal het der schare aller natiën gaan,
die te velde trokken tegen Vuurhaard en zijne veste en het benauwden.
8 Het zal zijn alsof een hongerige droomt dat hij eet,
maar als hij wakker wordt, is zijne maag ledig;
alsof een dorstige droomt dat hij drinkt,
maar als hij wakker wordt, versmacht hij en snakt naar water;

1. *Vuurhaard,* hetzelfde woord (*ariël*) dat Ezech. XLIII : 15 v. de stookplaats van het altaar aanduidt. Uit den tweeden regel en vs. 7 blijkt dat Jeruzalem bedoeld wordt; waarschijnlijk wordt het zoo genoemd als groote offerplaats voor Jahwe; verg. XXXI : 9. Jezaja hield veel van zinnebeeldige namen; verg. op VII : 3. Anderen vertalen het Hebreeuwsche woord door ‚leeuw Gods'. — *stad door David belegerd.* Dit doelt waarschijnlijk op de belegering 2 Sam. V : 6—8 vermeld; verg. vs. 3. De uitdrukking kan echter ook beteekenen *stad waar David is gelegerd geweest.* — *laten de feesten hun omloop volbrengen,* d. i. waarschijnlijk: na een jaar.

2. *zij zal mij dienen als vuurhaard,* ik zal wat daarop ligt in brand steken; zonder beeldspraak: haar vernielen; verg. XXXI : 9; XXXIII : 14.

3. *Als David,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Als een bal.*

4. Zie op VIII : 19. De groote benauwdheid dergenen die te voren zulk een hoogen toon aansloegen wordt hier beschreven.

5—8. Indien vs. 1—4 door Jezaja als eene bedreiging bedoeld is, dan zou hij daaraan door deze verzen alle kracht hebben ontnomen.

5. *der vreemden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uwer vreemden.*

6. *gansch onverwachts.* Dit behoort in Hebr. t. tot vs. 5. — *met donder* — *vuurvlam.* Verg. XXVIII : 17; XXX : 30.

7. Spoorloos zal de schare verdwijnen; verg. Job XX : 8; Ps. LXXIII : 20; XC : 5.

8. Het beeld van een droom wordt hier eenigszins anders dan in vs. 7 gebruikt, nl. tot beschrijving van de teleurstelling des vijands.

zoo gaat het der schare van alle natiën,
te velde getrokken tegen den berg Sion.
9 Staat verbijsterd en weest verbijsterd,
staat verblind en weest verblind;
weest dronken, maar niet van wijn,
tuitelt, maar niet van sterken drank!
10 Want Jahwe heeft over u een geest van diepen slaap uitgegoten,
uwe oogen gesloten, uwe hoofden omhuld.
11 Daardoor is dit geheele gezicht voor u als de inhoud van een ver-
zegeld geschrift, dat men aan iemand geeft die lezen kan, met de
woorden: Lees dit eens — maar hij zegt: Ik kan niet, want het is
12 verzegeld.' Of het geschrift wordt aan iemand gegeven die niet lezen
kan, met de woorden: Lees dit eens — maar hij zegt: Ik kan niet lezen.
13 De Heer zeide: Omdat dit volk mij nadert met den mond
en mij eert met de lippen,
maar zijn hart ver van mij houdt,
en zijne vereering van mij bestaat in aangeleerde menschengeboden;
14 daarom ga ik voort wonderlijk te doen met dit volk,
wonderlijk, wonderbaar:
de wijsheid zijner wijzen gaat te loor,
de schranderheid zijner schranderen gaat schuil.
15 Wee hun die hun raadslag diep voor Jahwe verbergen,
wier werk in het duister geschiedt,
en die zeggen: Wie ziet en wie kent ons? —
16 Welk eene verkeerde wereld bij u,
als de pottebakker wordt gelijkgesteld met het leem;
wanneer het maaksel zegt van zijn maker: Hij heeft mij niet gemaakt;
het vormsel van hem die het vormde: Hij heeft geen verstand!
17 Is het niet nog slechts eene zeer korte wijle
dat de Libanon verkeert in eene gaarde,
en de gaarde op een bosch gelijkt?
18 Te dien dage zullen de dooven den inhoud van een geschrift hooren,

Vs. 9*a*. Hab. I : 5*a*. — Vs. 10. Rom. XI : 8. — Vs. 13. Matth. XV : 8 v.; Marc. VII : 6 v. — Vs. 14*cd*. 1 Kor. I : 19. — Vs. 17*bc*. XXXII : 15*bc*.

9. In dit vers zijn volg. oude vertt. een paar geringe tekstverbeteringen aangebracht. — De Jeruzalemmers zullen, omdat zij Jezaja's voorspellingen in den wind slaan, met stompzinnigheid gestraft worden; verg. VI : 9 v. — *weest dronken — drank*, van ontsteltenis. Evenzoo LI : 21.

10. *uwe oogen*. Hebr. t. voegt hierbij *de profeten*, evenals hij bij *uwe hoofden* heeft *de zieners*; het een en het ander eene verkeerde uitlegging der woorden. De zieners kunnen niet 's volks hoofden genoemd worden, en niet zíj heeten hier verblind, maar het volk zelf.

13. *mij* vóor *nadert*, volg. Gr. vert. ingevoegd. — *aangeleerde menschengeboden*, geen geboden van Jahwe, maar bedenkselen van menschen. Hiermede bedoelt Jezaja zonder twijfel de voorschriften der priesters omtrent den eeredienst; verg. Jer. VII : 21 v.; VIII : 8; Ezech. XX : 25. Hij zou zoo niet gesproken hebben, indien in zijn tijd reeds eene wet, met goddelijk gezag bekleed, van kracht geweest was. Overigens verg. I : 10—17.

14. Verg. XXVIII : 21 v. — *de wijsheid — schuil*. 's Volks raadslieden, niet in staat om het naderend onheil te keeren, zijn ten einde raad.

15. De raadslag dien Juda's leiders voor Jahwe, d. w. z. voor Jezaja en zijne geestverwanten, verborgen was waarschijnlijk het plan van een bondgenootschap met Egypte; verg. XXX : 1—5; XXXI : 1—3.

16. Wanneer de Judeërs plannen maakten zonder er Jahwe in te kennen, gaven zij hiermede stilzwijgend te kennen dat zij — Jahwe's maaksel — beter 's volks belang begrepen dan hij, Israëls maker! Verg. XLV : 9; LXIV : 8; Jer. XVIII : 1—6; Rom. IX : 20 v.; Sir. XXXIII : 13.

17—24. Ook deze heilsprofetie wordt zonder overgang aan de voorafgaande bedreiging vastgeknoopt. Verg. inl. op H. XXVIII.

17. Binnenkort zal de natuur eene herschepping ondergaan; de wel boschrijke maar niet vruchtbare Libanon (XXXII : 15 *de woestijn*) zal in een kostelijken boomgaard worden veranderd, en deze dicht als een woud zijn.

18. *den — geschrift*. Terugslag op vs. 11 v. Hieruit mag worden opgemaakt dat in den tijd toen dit opgesteld werd reeds profetieën op schrift in omloop waren. — *na — zien*. Nu het leed, door

en de oogen der blinden na donker en duisternis zien;
19 de nooddruftigen smaken vreugde op vreugde in Jahwe,
en de arme lieden juichen in Israëls Heilige;
20 want de geweldenaar is verdwenen, de spotter verdelgd,
uitgeroeid zijn allen die tuk zijn op boosheid,
21 die met woorden menschen verleiden,
strikken spannen voor hem die in de poort terechtwijst,
door nietswaardige vonden den rechtschapene op zijde dringen.
22 Daarom, zoo zegt Jahwe tot het huis Jakob,
hij, die Abraham verlost heeft:
Thans zal Jakob niet beschaamd worden,
thans zijn aangezicht niet blozen;
23 want als zijne kinderen mijner handen werk in hun midden zien,
zullen zij mijn naam heiligen,
heiligen den Heilige Jakobs,
sidderen voor Israëls god.
24 De verdoolden van geest zullen inzicht erlangen,
de murmureerders kennis vergaren.

Jahwe's strafgericht veroorzaakt, tot het verleden behoort, komen de verblinden tot erkentenis dat Jahwe regeert; verg. XXXV : 5; XLII : 7, 18; Matth. XI : 5. Deze blijde verwachting is de tegenhanger van den treurigen geestelijken toestand, in vs. 9—12 beschreven.

21. *hem die ... terechtwijst*, den wijze, raadgever en vermaner; verg. Job XXIX : 7—25; Am. V : 10, 12.

22. *hij — heeft*. In *Genesis* komt niets voor waarop dit kan doelen; maar onder de latere Joden ontstonden gaandeweg vele andere verhalen over Abraham; hieronder ook dat hij in Haran de afgoderij bestreden heeft en daarom door koning Nimrod in een brandenden oven geworpen is, waaruit zijn god hem verloste. Op dit of een dergelijk verhaal slaan wellicht deze woorden. — *Thans*, in den beteren tijd die door den profeet aangekondigd wordt.

23. *zijne kinderen ... zien*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij zijne kinderen ... ziet*. — *mijner handen werk*, hier: mijn verlossingswerk; anders V : 12 (zie aldaar). — *hun*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zijn*. — *heiligen*. Zie op VIII : 12.

HOOFDSTUK XXX.

Steun niet op Egypte! — Zij die op Egypte's hulp bouwen zullen beschaamd staan (1—7). Jezaja moet het opschrijven (8); want het weerspannig volk, dat de profeten versmaadt, zal tot een diepen val komen (9—14). Door zijn gemis aan vertrouwen op Jahwe zal het te gronde gaan (15—17). Doch daarna zal Jahwe zich barmhartig toonen (18 v.), Israël zich bekeeren en weergaloos heil erlangen (20—26). Jahwe nadert dreigend, slaat Assyrië neder en richt een ontzettend offerfeest van 's volks vijanden aan (27—33).

De strafrede vs. 1—17, waarschijnlijk uit eenige niet bijeenbehoorende stukken samengesteld (zie op vs. 6 en 8), past, met H. XXXI, het best kort vóor Sanheribs inval in Juda, 701, en is dus iets jonger dan H. XXIX. Het verbond met Egypte, in XXIX : 15 nog eene geheime zaak, is nu beklonken; het gevaar van Assyrië's zijde zeer dreigend. Verg. XXXVI : 6; 2 Kon. XVIII : 21. Over vs. 18—26 zie inl. op H. XXVIII; over vs. 27—33 zie ter pl.

XXX : 1 Wee den onhandelbaren zonen, spreekt Jahwe,
die een plan uitvoeren, maar buiten mij om,
een plengoffer plengen, maar niet uit mijn geest,
om zonde op zonde te stapelen!
2 die naar Egypte zijn gaan afdalen zonder mij geraadpleegd te hebben,
om zich onder de schuts van Farao te bergen,
te schuilen in de schaduw van Egypte.
3 De schuts van Farao zal u tot schande strekken,
het schuilen in Egypte's schaduw tot oneer.

1. *een plengoffer plengen*, zooals bij het sluiten van een verdrag placht te geschieden, hier beeld voor het tot stand brengen van eene zaak. Anderen *een weefsel weven* of *een gietsel gieten*. — *uit*, ingevoegd volg. de meeste oude vertt.

2. *zonder mij geraadpleegd te hebben*. Verg. Joz. IX : 14 en op XXIX : 15.

4 Wanneer 's volks vorsten te Soan zijn,
zijne boden te Hanes aankomen,
5 staan allen beschaamd vanwege het volk dat hun niets baat,
tot hulp noch heul is,
maar tot schande, zelfs tot versmading.
6 De godspraak De dieren van het Zuiden.
In een land van benauwdheid en angst,
waar leeuw en liebaard,
adders en vliegende slangen zijn,
vervoeren zij op de schoften van ezels hunne rijkdommen,
op de bulten van kameelen hunne schatten,
naar een volk dat hun geen heul geeft.
7 Egypte's hulp is ijdel en vergeefsch;
daarom noem ik het: Woelwater-houdt-zich-stil.
8 Ga thans naar binnen en schrijf het op eene plank in hun bijzijn,
griffel het in een boek;
opdat het diene voor een lateren dag,
tot een getuigenis voor immer.
9 Want het is een weerspannig volk,
kinderen die God verloochenen,
kinderen die naar Jahwe's gebod niet wilden luisteren,
10 die tot de zieners gezegd hebben: Ziet niet!
tot de voorspellers: Voorspelt ons de waarheid niet;
spreekt tot ons vleitaal, voorspelt begoochelingen;
11 wijkt af van den weg, buigt af van het pad,
verwijdert uit onze oogen den Heilige Israëls!
12 Daarom, zoo spreekt de Heilige Israëls: Omdat gij dit woord ver-
worpen, op wat verkeerd en slinksch is vertrouwd en daarop gesteund
13 hebt, daarom zal u deze schuld zijn als een overhangend stuk van

4. *'s volks*, Juda's; duidelijkheidshalve voor *zijne*. — *Soan*. Zie op Num. XIII : 22. — *Hanes*, eene stad in Midden-Egypte, ten zuiden van Memfis, later Heracleopolis geheeten; wellicht was zij in Jezaja's tijd de zetel van een over Egypte heerschend koningshuis.

5. Verg. XXXVI : 6.

6. *De — Zuiden*. Dit opschrift, indien het hier niet is ingeschoven, wekt het vermoeden dat vs. 6 v. eens in een ander verband, b. v. bij XXI, XXII, gestaan heeft. — Bij *het Zuiden* (verg. op Joz. XV : 21) begint de woestijn tusschen Palestina en Egypte, die hier met ongeveer dezelfde trekken als Deut. VIII : 15; Jer. II : 6 geteekend wordt. — *waar*, volg. Gr. vert. — *adders en vliegende slangen*. Verg. Num. XXI : 6, ook Jez. XIV : 29. — *hun*, ingevoegd volg. Gr. vert. — De Judeërs brengen hunne schatten naar Egypte, om er het bondgenootschap van Farao mede te koopen.

7. *Woelwater — stil*, hoogst onzekere vertaling.

8. Jahwe spreekt tot den profeet. — *in hun bijzijn*. In wier bijzijn, wordt niet gezegd. Wellicht ging aan dit vers een bevel vooraf dat de voorspelling over de ijdelheid van Egypte's hulp onder getuigen moest opgeschreven worden; verg. VIII : 1 v. Het is niet onmogelijk dat ook hunne namen in den oorspronkelijken tekst stonden. — *tot een getuigenis*, volgens andere klinkers, in overeenstemming met de oude vertt.; Hebr. t. *tot in eeuwigheid*. — Als de uitkomst zijne voorspelling heeft bewaarheid, zal dit stuk tot een getuigenis strekken voor den profeet en zijn god. Verg. Deut. XXXI : 19, 21, 26.

10 v. Zoo spreekt inderdaad niemand. Zelfs hij die volstrekt niet gezind is naar het woord van zijn god te luisteren maakt zich zelven diets dat hij de zuivere waarheid wil hooren (verg. 1 Kon. XXII : 16); Jezaja legt aan zijne medeburgers woorden op de lippen waarin hun gedrag beschreven wordt zooals het zich aan hem voordoet. Hij dicht ook aan de profeten die het volk vleien met hoop op redding uit de hand van Assyrië, mede door het bondgenootschap met Egypte, het opzet toe om het te bedriegen (verg. XXVIII : 15; Jer. XIV : 13—16; XVIII : 15; XXIII : 9—40; Ezech. XIII, en op Spr. I : 11). Ten onrechte. Dat die profeten zooveel troostrijker uitzichten openden voor het volk dan hij, lag inderdaad hieraan dat zij minder dan Jezaja nadruk legden op Jahwe's heiligheid, die hem drong om zijn schuldig volk te kastijden.

12. *dit woord*, Jahwe's afkeuring van Juda's gedrag, in Jezaja's aankondigingen vervat. — *verkeerd*, naar verb. t., volg. Gr. en andere oude vertt.; Hebr. t. *geweldenarij*. *Verkeerd en slinksch* heet Egypte's staatkunde.

13 v. Aanschouwelijke voorstelling van wat vaak voorkwam: een stuk van een leemen muur, waarin door nattigheid een gat gekomen is, blijft nog eenigen tijd hangen, om eindelijk onverwachts neer te ploffen (verg. Ps. LXII : 4); op dit onverwachte ligt hier de nadruk. — *het breekt*, letterlijk *zijne breuke is*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *hij breekt het*. — De vernieling is volkomen.

een hoogen muur, dat op het vallen staat en gansch onverwachts
14 afbreekt: ′ het breekt zooals eene aarden kruik breekt, zonder ver-
schooning stukgeslagen, zoodat onder de stukken geen scherf gevonden
wordt waarmede vuur uit den haard genomen of water uit een vijver
geschept worden kan.

15 Zoo toch had de Heer Jahwe, de Heilige Israëls, gesproken:
Door stilzitten en deemoed zult gij gered worden;
in rustig afwachten en vertrouwen zal uwe kracht bestaan.
Maar gij hebt niet willen luisteren,
16 en spraakt: Neen, maar op paarden zullen wij rennen —
daarom zult gij rennen!
op dravers zullen wij rijden —
daarom zullen uwe vervolgers draven!
17 Duizend van u zullen voor het dreigen van éenen,
tien duizend voor het dreigen van vijf vluchten;
totdat uw overschot is als een mast op een bergtop,
als eene banier op een heuvel.
18 En daarom zal Jahwe wachten om zich over u te ontfermen,
daarom zich verheffen om zich uwer te erbarmen;
want Jahwe is een god van recht.
Gelukkig allen die op hem wachten!
19 Want gij, volk op den Sion, inwoners van Jeruzalem, gij zult niet [weenen;
hij zal zich zeker uwer ontfermen op uw gekrijt,
zoodra hij hoort, antwoordt hij u.
20 Als de Heer u brood der benauwdheid en water der bedruktheid geeft,
dan zal uw leidsman niet langer verborgen blijven,
met eigen oogen zult gij uw leidsman zien,
21 en met eigen ooren zult gij het woord achter u hooren:
Dit is de weg; bewandelt dien! —
wanneer gij rechts of links zoudt willen inslaan.
22 En gij zult het zilveren beslag uwer beelden onrein achten,
en het gouden overtreksel uwer gegoten beelden;
wegwerpen zult gij het, als het vuilste dat er is;
Voort er mede! zult gij er van zeggen.
23 Dan zal hij regen geven op het koren waarmede gij den grond bezaait;
en het brood dat de grond voortbrengt zal smakelijk en voedzaam zijn.
24 Uw vee zal te dien dage grazen op eene ruime weide, ′ en de runderen
en ezels die den grond bewerken zullen met zilte kruiden gemengd
voeder eten, dat met wan en zeef is gezuiverd.

14. Hetzelfde beeld Ps. II : 9; Jer. XIX : 11.
15. *stilzitten*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *bekeering*. — De hier aanbevolen houding staat tegenover het maken van groote oorlogstoebereidselen en het sluiten van een verbond met Egypte; verg. XXVIII : 12 en op Richt. VII : 1—8. — *luisteren*, toegevoegd volg. Gr. vert.
16. *Neen — rennen*, ten aanval. — *daarom — rennen*, vluchtende.
17. *Duizend*. Hebr. t. heeft daarna *éen*, met Gr. vert. weggelaten. — *tien duizend*, dat in Hebr. t. ontbreekt, is volg. Gr. vert. ingevoegd; verg. op Deut. XXXII : 30. — *eene banier*. Verg. op V : 26.
18—26. Deze heilsprofetie is blijkbaar aan de bedreiging, waarbij zij niet past, toegevoegd, en wel door *En daarom*; waarmee de samensteller waarschijnlijk bedoelde: omdat gij zoo schaarsch geworden zijt (vs. 17*b*).
18. *een god van recht*. Desgelijks Mal. II : 17.
19. *inwoners*, volgens andere klinkers.
20. *brood — bedruktheid*, schraal brood en karig water, als gedurende eene belegering; verg. 1 Kon. XXII : 27. — *uw leidsman*, Jahwe; zie vs. 9. Anderen *uwe leidslieden*, de profeten.
22. *beslag, overtreksel*. Zie op Deut. VII : 25. — *als het vuilste dat er is*, letterlijk *als eene vloeiende*, d. i. eene vrouw in hare maandelijksche reiniging; verg. Lev. XV : 19—31.
23. *smakelijk en voedzaam*, in het Hebreeuwsch twee woorden die ‚vet' beteekenen; verg. Gen. XLIX : 20.
24. Van enkele woorden is de beteekenis onzeker, maar de zin is duidelijk: het fijnste en zorg-

25 Op iederen hoogen berg zullen beken zijn,
op elken verheven heuvel waterstroomen,
ten dage der groote slachting,
wanneer de torens vallen.
26 Het licht der maan zal aan dat der zon gelijk,
het licht der zon zevenmaal sterker zijn,
ten dage als Jahwe de breuke zijns volks verbindt,
en de hun toegebrachte wonde geneest.
27 Zie, daar komt Jahwe's naam uit de verte! —
brandend is zijn toorn, zwaar wat daar opkomt;
zijne lippen zijn vol gramschap,
zijne tong is als eene verterende vuurvlam,
28 en zijn adem is als eene overstroomende beek, die tot den hals reikt —
om natiën te ziften in eene zeef der vernietiging,
met een op een dwaalspoor leidenden teugel op der volkeren kaken.
29 Zingen zult gij als in den nacht eener feestwijding,
en gij zult welgemoed zijn als iemand die onder fluitspel optrekt,
om te komen op den berg van Jahwe, bij Israëls Rotssteen.
30 Dan doet Jahwe de majesteit zijner stem hooren
en de nederdaling van zijn arm zien,
in ziedende gramschap en verterende vuurvlam,
in pletterenden slagregen en hagelsteenen.
31 Want voor Jahwe's stem verschrikt Assur,
met den stok wordt hij geslagen;
32 en telkens wanneer de tuchtroede over hem heengaat,
die Jahwe op hem doet rusten,
geschiedt dit onder het geluid van tamboerijnen en citers;
en met onverpoosde slagen bevecht hij hem.
33 Want sedert gisteren is zijn tofeth gereed gemaakt;
ook dat is voor den Koning bereid;
hij heeft eene diepe en breede houtmijt gebouwd,
vuur en stukken hout in menigte;
Jahwe's adem, een zwavelstroom gelijk, doet het branden.

vuldigst bereide voeder zal gebruikt worden, niet alleen voor de rijdieren der aanzienlijken, maar ook voor de gewone ploeg- en trekdieren.

25. *beken.* In Hebr. t. staat dit woord vlak vóor *waterstroomen.* — *slachting,* onder Israëls vijanden.

26. Verg. XXIV : 23. — *sterker.* Volg. Gr. vert. is hierna weggelaten *als het licht van zeven dagen.*

27—33. Deze heilsprofetie is in een gansch anderen toon dan de onmiddellijk voorafgaande voorspelling, vs. 18—26, gesteld. Waarschijnlijk is zij er aan vastgeknoopt door iemand die hier de beschrijving van *den dag der groote slachting,* vs. 25, vond. Indien zij van Jezaja is, is zij wellicht uit den tijd van zijne profetieën tegen Assur, in X : 5—XII : 6 vervat (zie inl. daarop).

27. *Jahwe's naam,* zooveel als Jahwe zelf. Evenzoo Ps. XX : 2; zie op Exod. XXIII : 21 en op Exod. XXXIII : 19. — Vaak wordt Jahwe's toorn met een vuur vergeleken, Jer. IV : 4; VII : 20; XXI : 12 en elders. — *eene verterende vuurvlam.* Evenzoo XXIX : 6.

28. *als — reikt.* Verg. VIII : 8. — *ziften.* Verg. op Jer. XV : 7. — *een — teugel.* Jahwe regeert de heidenen zóo dat zij zeker in hun verderf loopen.

29. *den nacht.* Zie op Exod. XII : 42. Doch de schrijver behoeft niet op het paaschfeest (verg. op Ps. LXXXI : 4) het oog gehad te hebben; meer dan éen feest werd na zonsondergang ingewijd. — *Israëls Rotssteen.* Verg. op Deut. XXXII : 4.

30. *pletterenden slagregen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *plettering en slagregen.*

31. *wordt hij geslagen,* volgens andere klinkers, met oude vertt.; Hebr. t. *slaat hij,* Jahwe.

32. *tuchtroede,* volgens geringe tekstverandering. — *onder — citers,* waarmede de Israëlieten Jahwe loven, die hen wreekt. — *met onverpoosde slagen,* letterlijk *met gevechten van zwaaiing*; de tuchtroede wordt onophoudelijk gezwaaid.

33. Verg. op Lev. XVIII : 21 en op 2 Kon. XXIII : 10. — *zijn tofeth,* de plaats waar Assur als zoenoffer aan den vertoornden god van Israël zal worden geofferd, met verandering van een klinker. — *den Koning,* de godheid onder dien naam vereerd. Men kan ook in plaats van *Koning* (*Melech*) lezen *Moloch.* — *hij,* Jahwe. — Evenals in het tofeth in het dal van den zoon Hinnoms onder muziek en gezang kinderen worden geofferd, zal Jahwe van Assur een Molochoffer maken; verg. op XXXIV : 6.

HOOFDSTUK XXXI.

Niet Egypte, maar Jahwe redt. — Wee hun die op Egypte's hulp vertrouwen! Met hunne bondgenooten zullen zij vallen (1—3); want Jahwe gaat als een leeuw op den Sion los (4). Hij zal den Sion beschermen (5); tot hem bekeerd, zal men de afgodsbeelden wegwerpen (6 v.), terwijl Assur in radeloozen angst vliedt (8 v.).

Ook in dit hoofdstuk (zie inl. op H. XXVIII) is eene bedreiging, vs. 1—4, met eene heilsprofetie, vs. 5—9, verbonden. Over den tijd waarin gene is opgesteld zie inl. op H. XXX.

XXXI : 1 Wee hun die naar Egypte afdalen om hulp,
die steunen op paarden,
op de strijdwagens vertrouwen, omdat ze talrijk zijn,
op de ruiterij, omdat zij zeer machtig is,
maar op den Heilige Israëls geen acht slaan,
Jahwe niet raadplegen!
2 Maar ook hij is wijs:
hij heeft onheil gebracht en zijne woorden niet ingetrokken;
hij zal opstaan tegen het huis der kwaaddoeners,
en tegen de helpers der euveldaders.
3 De Egyptenaren zijn menschen, geen goden,
hunne paarden vleesch, geen geest.
Strekt Jahwe zijne hand uit, dan struikelt de helper en valt de geholpene,
gezamenlijk gaan zij allen te gronde.
4 Want zoo heeft Jahwe tot mij gesproken:
Evenals een leeuw gromt,
een jonge leeuw over zijne prooi,
tegen wien een troep herders schreeuwt,
maar hij schrikt niet voor hunne stem
en versaagt niet voor hun getier,
zoo daalt Jahwe der heirscharen ten heirtocht neder
tegen den berg Sion, zijn heuvel.
5 Gelijk vliegende vogels, zoo beschut Jahwe der heirscharen Jeruzalem,
beschuttend en reddend,
sparend en uitkomst verleenend.
6 Dan zullen zich Israëls zonen bekeeren tot hem,
van wien zij zoo diep zijn afgevallen;
7 want te dien dage zal ieder wegwerpen zijne zilveren en gouden afgoden,
die hunne handen gemaakt hebben.

1. Verg. II : 7; XXX : 16. Over Egypte's rijkdom in paarden zie op Deut. XVII : 16; verg. Exod. XIV : 7; Ezech. XVII : 15. — *strijdwagens* en *ruiterij* waren de grootste kracht van een leger; zie XXXVI : 8 en op Joz. XI : 4.

2. *ook hij is wijs.* Jahwe is even wijs als de Israëlietische staatslieden, die te wijs zijn om hem te raadplegen. Hij openbaart zijne wijsheid in de verijdeling van de raadslagen zijner tegenstanders. Verg. XIX : 11—13; XXIX : 14; Job XII : 12—25. — *zijne woorden*, zijne bedreigingen. — *ingetrokken*, letterlijk *doen wijken*; verg. LV : 10 v.; Num. XXIII : 19. — *huis*, geslacht. — *kwaaddoeners*, *euveldaders*, de tegenstanders van den profeet, bepaald de Egyptische partij in Juda, en allen die zich door haar laten leiden. — *de helpers*, letterlijk *de hulp*, Egypte.

3. *menschen*, *vleesch*. Verg. vs. 8; Ps. LVI : 5; LXXVIII : 39; Jer. XVII : 5.

4. Evenmin als een leeuw laat Jahwe zich zijne prooi ontrukken. De vergelijking van Jahwe met een leeuw ook XXXVIII : 13; Jer. XXV : 36—38; Hoz. V : 14; XI : 10. — *schreeuwt*, volgens andere klinkers, met Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *samengeroepen wordt.* — *zijn heuvel*, met Gr. vert., volgens andere klinkers; Hebr. t. *en haar heuvel.* Verg. Ezech. XXXIV : 26.

5. De komst van Jahwe tot bestraffing wordt hier eene tot redding. Verg. inl. op H. XXVIII. — *Gelijk vliegende vogels.* De onder het vliegen uitgespreide vleugels der vogels zijn een beeld van bescherming. Deut. XXXII : 11 wordt Jahwe vergeleken bij een arend die zijne jongen leert vliegen; verg. aldaar.

6. *zullen zich .... bekeeren*, volg. verb. t.; Hebr. t. *bekeert u.*

7. *die hunne handen gemaakt hebben*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. beteekent wellicht *die voor u uwe handen in* of *tot zonde gemaakt hebben.*

8 En Assur zal vallen door het zwaard van een niet-mensch,
het zwaard van een niet-sterveling zal hem verteren;
hij zal de vlucht nemen voor het zwaard,
en zijne jongelingen zullen dienstbaar worden.
9 Zijne rots loopt hij van angst voorbij,
en zijne vorsten verlaten verschrikt de banier.
Zoo spreekt Jahwe, die eene vlam heeft op den Sion,
en een oven te Jeruzalem.

8. *een niet-mensch*, een die meer dan een mensch is. De Assyriërs vallen door eene bovennatuurlijke macht. — Het is mogelijk dat deze profetie doelt op het verhaal XXXVII: 36; 2 Kon. XIX: 35. — *zijne — worden*. Krijgsgevangenen werden òf gedood òf tot slaven gemaakt.

9. *Zijne rots*, zijn toevluchtsoord. Zie XXXIII: 16. — *Jahwe — Jeruzalem*. Verg. XXIX: 1.

HOOFDSTUK XXXII: 1—8.

De geluksstaat. — Eenmaal zullen de vorsten goed regeeren en in elken nood tot toevlucht strekken (1 v.); dan is ieder wakker van geest (3 v.) en krijgt elkeen de eer die hem toekomt (5—8).

Deze profetie is waarschijnlijk niet van Jezaja, maar uit later tijd, door den Verzamelaar hier opgenomen, omdat hij er het geluk in voorspeld vond hetwelk Jahwe's volk, uit de hand van Assur gered (XXIX—XXXI), smaken zou. Verg. op vs. 1.

XXXII: 1 Zie, de koning zal rechtvaardig regeeren,
de vorsten zullen besturen naar billijkheid;
2 elk hunner zal als eene schuilplaats voor den wind zijn,
eene bescherming tegen den slagregen,
als waterbeken in eene dorre streek,
als de schaduw eener zware rots in een verschroeid land.
3 De oogen der zienden zullen niet gesloten zijn,
en de ooren der hoorenden zullen opmerken;
4 het hart der vervaarden zal doorzicht erlangen,
de tong der stotteraars vaardig zijn om duidelijk te spreken.
5 Dan heet niet langer de dwaas een edelman,
noch de schelm een groot heer.
6 Want een dwaas spreekt dwaasheid,
en zijn hart doet snoode dingen,
door goddeloosheid te bedrijven
en dwalingen tegen Jahwe te spreken,
door de maag der hongerigen ledig te laten
en aan de dorstigen lafenis te onthouden.
7 En de middelen van den schelm zijn schelmerijen;
hij beraamt lage streken,
om de nooddruftigen met leugentaal te havenen,
des armen woorden in het gericht te ontzenuwen.
8 Maar de edelman beraamt edele daden,
en zulk een staat op hetgeen edel is.

1. Men kan deze regels ook vertalen *Indien de koning rechtvaardig regeert* enz.; dan is het hoofdstuk een leerdicht, en wellicht was het dit oorspronkelijk; maar de Verzamelaar heeft het als profetie opgevat.

2. Verg. XXV: 4.

3. *zienden, hoorenden*. Zoo heeten de leidslieden des volks, profeten, priesters, rechters, wijzen, tot wier taak het behoort, en van wie men dus het eerst verwacht, dat zij waarheid van onwaarheid zullen onderscheiden, maar die onder de regeering van een onrechtvaardig koning hierin vaak jammerlijk te kort schieten; verg. op XXIX: 10. — *gesloten*. Verg. op VI: 10.

4. Met *vervaarden* en *stotteraars* worden, naar het schijnt, leiders bedoeld die, door het gemis aan veiligheid en rust onder een slecht bestuur, hunne bezinning verloren, wat ook, bij hun openlijk optreden, uit hun hakkelend spreken blijkt.

7. *des — ontzenuwen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en wanneer de arme rechtspreekt*.

HOOFDSTUK XXXII: 9—20.

Na zwaar lijden geluk. — De onbezorgde vrouwen moeten letten op het woord van den profeet (9); zij zullen reden hebben te treuren, want het land wordt jammerlijk verwoest (10—14); totdat een volslagen omkeer plaats heeft (15 v.), waarna het volk de vrucht zijner rechtschapenheid, rust en overvloed, genieten zal (17—20).

Wanneer deze verzen geschreven zijn, is niet te bepalen. Zeker hangen zij noch met het voorafgaande, noch met het volgende samen, en zijn ze niet van Jezaja, van wien in vs. 17 een paar woorden worden overgenomen, maar niet recht begrepen. Uit den gebrekkigen samenhang van vs. 15—20, eene heilsprofetie, met vs. 9—14, eene strafaankondiging (verg. op vs. 14), leiden wij af dat wij hier een samengesteld stuk hebben. Verg. inl. op H. XXVIII.

XXXII: 9 Op, onbezorgde vrouwen, hoort naar mijne stem,
zorgelooze meisjes, leent het oor aan mijn woord!
10 Nog eenigen tijd, nog een jaar, en gij zult beven, gij zorgeloozen;
want met den wijnoogst is het gedaan,
geene inzameling komt er meer.
11 Ontstelt, gij onbezorgden, beeft, gij zorgeloozen!
trekt uw kleed uit, ontbloot u,
en gordt u een rouwgewaad om de lenden;
12 slaat u op de borst vanwege het liefelijke veld,
vanwege den vruchtbaren wijnstok,
13 vanwege den grond mijns volks, omdat er doornen en distelen opschieten,
vanwege alle huizen van vreugde in de dartele veste.
14 Want de burcht is prijsgegeven,
het gedruisch der stad in stilte verkeerd,
de hoogte en de toren zijn spelonken tot in eeuwigheid,
een lustoord voor de woudezels, eene weideplaats voor de kudden.
15 Totdat over ons uitgestort wordt geest uit den hooge,
en de woestijn tot eene gaarde wordt,
en de gaarde op een bosch gelijkt.
16 Dan zal in de woestijn het recht wonen,
en de gerechtigheid huizen in de gaarde.
17 De uitwerking der gerechtigheid zal vrede zijn,
haar gewrocht afwachten en vertrouwen tot in eeuwigheid.
18 Mijn volk zal wonen in een verblijf des vredes,
in veilige woonsteden en plaatsen van onbezorgde rust;
19 terwijl het woud ter neder, ter neder geslagen wordt
en de stad geslecht, geslecht.
20 Gelukkig gij die zaait aan alle wateren,
en rund en ezel vrij laat rondzwerven!

Vs. 15 *b c*. XXIX: 17 *b c*.

9. Verg. Gen. IV: 23; Am. VI: 1. — Wellicht stond den schrijver III: 16—IV: 1 voor oogen en wilde hij in dergelijken trant de vrouwen van zijn tijd vermanen.
10. *Nog — jaar*, hoogst onzekere vertaling.
11. *een rouwgewaad*, volg. Gr. vert. ingevoegd.
12. *slaat u*, volg. verb. t.
13. *omdat*. Dit staat in Hebr. t. achter *opschieten*.
14. *der stad*. Of hiermede Jeruzalem bedoeld wordt, is onzeker. Ook daarom is moeilijk te gissen, welke plaatsen *de hoogte en de toren* zijn; bovendien is de vertaling, althans van *de toren*, onzeker. Na *zijn* is een onverstaanbaar woord weggelaten. — *tot in eeuwigheid*, door vs. 15—20 weersproken.
15. *uitgestort wordt*, zeer onzekere vertaling. Is zij juist, dan wordt bedoeld dat de ellendige toestand des lands zal duren totdat Jahwe door de uitstorting van zijn geest eene zedelijke herschepping zal bewerkstelligen, die een gelukkigen toestand zal ten gevolge hebben. Verg. verder op XXIX: 17.
17. *afwachten en vertrouwen*, overgenomen uit XXX: 15, maar misverstaan: daar duiden die woorden de houding aan die Israël tegenover Jahwe moet aannemen om gered te worden, hier de kalmte en veiligheid die Jahwe aan zijn volk schenkt.
19. In dit vers is eene tekstverbetering aangebracht. De bedoeling is onzeker.
20. De profeet verplaatst zich in de toekomst en prijst hen zalig die daaraan deel erlangen.

HOOFDSTUK XXXIII.

De geduchte beschermer. — De profeet kondigt den vijand het oordeel aan (1). Hij smeekt Jahwe om hulp (2) en vermeldt de heerlijke uitredding, aan Sion verleend (3—6), waarbij de tegenwoordige ellende scherp afsteekt (7—9). Maar Jahwe zal opstaan en volkeren verdelgen (10—12). Ieder neme kennis van zijne daden! (13). Met reden sidderen de zondaars op den Sion (14): alleen de onberispelijke van wandel is veilig en zal te midden van vreugd op het doorgestane leed terugzien (15—19), terwijl Jeruzalem, door Jahwe krachtdadig beschermd, voor niets te vreezen heeft (20—24).

Deze profetie is niet van Jezaja. Zij onderstelt dat Israël aan vreemden, waarschijnlijk aan Babel (zie op vs. 8), onderworpen is; de bestraffing van Israëls vijanden, die in zeer nevelachtige termen zijn aangeduid (vs. 1, 3, 12), wordt door de bewoners van Jeruzalem minder als eene uitredding beschouwd dan wel als teeken van Jahwe's majesteit en als reden voor de zondaren om te vreezen voor dien geduchten god (vs. 14—16); terwijl bij de beschrijving van de gerechtigheid die voor Jahwe's toorn vrijwaart de nadruk gelegd wordt op persoonlijke deugd en heiligheid, niet op bekeering van het volk in zijn geheel.

Vooral deze laatste eigenaardigheid dringt ons, niet slechts het hoofdstuk aan Jezaja te ontzeggen, maar ook den schrijver in veel later tijd te zoeken. Zeker was hij met Jezaja's profetieën bekend (zie op vs. 19).

De verzamelaar van het boek zag waarschijnlijk in den hier bedreigden vijand de Assyriërs en plaatste daarom deze profetie, met XXXII : 1—8 en 9—20, achter de godspraken in XXIX—XXXI, waarin de ondergang van dat volk aangekondigd wordt.

XXXIII : 1 Wee u verdelger, zelf nog niet verdelgd,
verrader, dien men niet heeft verraden!
Zoodra gij gereed zijt met verdelgen, zult gij verdelgd worden,
zoodra gij voleind hebt met verraden, zal men u verraden.
2 Jahwe, ontferm u onzer! op u hebben wij onze hoop gesteld;
wees elken morgen onze arm,
ja, ons heil in den tijd der benauwdheid.
3 Voor een ontzaglijk geluid vlieden de volken,
voor uwen donder verstrooien zich de natiën;
4 hun buit wordt weggeraapt,
zooals sprinkhanen wegrapen;
zooals kevers aanvallen,
valt men er op aan.
5 Verheven is Jahwe; want hij woont in den hooge;
hij heeft Sion vervuld van recht en gerechtigheid.
6 Haar bestendig deel zal een rijkdom van heil zijn;
wijsheid, kennis en godsvrucht, dat is haar schat.
7 Zie, de dappere strijders schreien geweldig,
de vredeboden weenen bitterlijk.
8 De heirbanen zijn ontvolkt, reizigers zijn er niet meer.
Hij heeft het verbond verbroken,

1. Met dezelfde woorden, *verdelger* en *verrader*, worden ook XXI : 2; XXIV : 16 Israëls vijanden aangeduid; de plaatsen zijn zeker niet onafhankelijk van elkander. — *zoodra gij voleind hebt*, volg. verb. t.

2. *elken morgen*. Zie op Ps. CI : 8. — *onze arm*, volg. Syr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *hun arm*. De arm is het beeld voor steun of hulp, verg. Jer. XVII : 5 en op Ezech. XXXI : 17.

3 v. De dichter spreekt als was zijn gebed reeds verhoord.

3. *uwen donder*, volg. verb. t.; Hebr. t. wellicht *uw opstaan*.

4. *hun buit* ... *zooals*, volg. verb. t., door omzetting van twee letters; Hebr. t. *uw buit*. — *kevers*. Het Hebreeuwsch heeft een anderen naam voor ‚sprinkhanen'. Zie op Joël I : 4.

5. *hij woont in den hooge*. De uitdrukking is waarschijnlijk aan II : 11, 17 ontleend, maar in gewijzigden zin: daar is Jahwe hoog, machtig; hier woont hij in den hooge, d. i. den hemel.

6. *Haar*, beide keeren volg. verb. t.; Hebr. t. *uw* en *zijn*. — *en* vóór *godsvrucht*, ingevoegd volg. Gr. vert.

7. *de dappere strijders*, hoogst onzekere vertaling. — *geweldig*, volg. oude vertt.; Hebr. t. *buiten*. — *de vredeboden*, de profeten, die Israël zegen hebben aangekondigd en toch nog steeds het land verwoest zien.

8. Verg. Richt. V : 6. — *Hij*, de vijand. Wat van dezen gezegd wordt, dat hij *het verbond verbroken*

steden voor niets geacht, menschen niet geteld.
9 Het land rouwt en verkwijnt,
de Libanon staat beschaamd, is verwelkt,
de Sjaron is aan eene wildernis gelijk geworden,
naakt zijn Bazan en de Karmel.
10 Nu zal ik opstaan, spreekt Jahwe,
nu mij verheffen, nu mij oprichten.
11 Gij gaat zwanger van stroo en zult kaf baren,
en mijn adem zal als een vuur u verteren.
12 Dan zullen de volken brandstof zijn, als doornen op het veld,
als vuilnis, dat met vuur verbrand wordt.
13 Hoort, gij die verre zijt, wat ik heb gedaan;
neemt, gij die nabij zijt, kennis van mijn krachtsbetoon!
14 Op den Sion sidderen de zondaars,
huivering heeft de goddeloozen aangegrepen:
„Wie onzer kan vertoeven bij een verterend vuur?
wie onzer verwijlen bij een eeuwigen gloed?"
15 Hij die rechtschapen van wandel is en oprecht in zijn spreken,
gewin door afpersingen versmaadt,
zijne handen weerhoudt van het grijpen naar een geschenk,
zijn oor toestopt, om naar geen moordaanslag te hooren,
zijne oogen sluit, om geen kwaad mede aan te zien;
16 hij zal wonen op eene verheven plaats,
een rotsburcht zal zijn toevluchtsoord zijn;
zijn brood zal hem verschaft,
zijn water zonder feil verstrekt worden.
17 Den koning in volle schoonheid zullen uwe oogen zien,
een wijd uitgestrekt land zullen zij aanschouwen.
18 Uw hart zal den doorgestanen angst overdenken:
„Waar is nu de geldteller? waar de belastinggaarder?
waar is de teller der torens?"
19 Het barbaarsche volk ziet gij niet meer,
het volk met eene spraak te duister om te begrijpen,
met eene onverstaanbare brabbeltaal.

heeft, past het best op een naburig volk, Israëls medebewoner van Palestina; doch vs. 19 doet veeleer aan Assyrië of Babylonië denken.

9. Verg. XXIV : 4, 7. — *de Sjaron*. Zie op 1 Kron. XXVII : 29. — *Bazan*. Zie op Num. XXI : 33. — Dat deze streken, die, evenals *de Libanon* en *de Karmel*, buiten het grondgebied der Joden na den val van Jeruzalem lagen, hier genoemd worden, bewijst niet dat dit stuk vroeger geschreven is. Hetzelfde geschiedt XXXV : 2, en Bazan behoorde reeds lang vóor Jezaja's tijd niet meer tot Israëls land.

11. *Gij — baren*, de vijandige plannen die de heidenen tegen Israël beramen loopen op niets uit. — *mijn adem* (*geest* of *wind*), volg. verb. t.; Hebr. t. *uw adem*. De vergelijking van Jahwe met een vuur ook X : 17; XXX : 27—33.

12. *als doornen op het veld*, volg. Gr. vert.

14—16. Verg. inl. op Ps. XV.

14. De vreeselijke ondergang van Jahwe's vijanden jaagt den zondaren te Jeruzalem grooten angst aan: zij vreezen dat het nu hunne beurt wordt. Met het *verterend vuur* en den *eeuwigen gloed* wordt „de Heilige Israëls" bedoeld als de kastijder der zonden; zie op Gen. XV : 17 en op Deut. IV : 24.

15. Antwoord van den profeet.

16. *eene verheven plaats*, eene veilige. Ook het woord dat door *toevluchtsoord* vertaald is beteekent eigenlijk ‚een hoog verblijf'; verg. 2 Sam. XXII : 3; Ps. IX : 10; XLVI : 8, 12; LIX : 10, 17, 18 enz. — (*zal*) *zonder feil verstrekt worden*, letterlijk *zal betrouwbaar zijn*, nooit ontbreken.

17. Dit vers is duister. Met *den koning* wordt òf de vorst van het herboren Israël, òf het volk zelf (zie inl. op Ps. XX) bedoeld. De vertaling van *een wijd uitgestrekt land* is onzeker: de woorden kunnen ‚een ver land' beteekenen, maar moeten hier Kanaän aanduiden.

18. *doorgestanen* en *nu*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — Met den *geldteller*, of *schrijver*, en den *belastinggaarder* worden zonder twijfel de ambtenaren van 's volks onderdrukkers bedoeld. Het „tellen der torens" is daarom wellicht eene voorbereiding tot het heffen eener belasting.

19. Deze beschrijving van 's volks vijanden is blijkbaar aan XXVIII : 11 ontleend.

20 Zie Sion, de stad onzer feestgetijden!
Met eigen oogen zult gij Jeruzalem aanschouwen als een veilig
als eene tent die niet verplaatst wordt, [woonoord,
welker pinnen nimmermeer uitgetrokken,
welker koorden geen van alle losgerukt worden.
21 Integendeel, daar woont een Heerlijke, Jahwe, ons ter hulpe,
het is eene plaats van rivieren, van breede stroomen:
geene galei komt daarop,
geen oorlogschip steekt er over.
22 Want Jahwe is onze rechter, aanvoerder, koning:
híj zal ons redden.
23 Losgemaakt zijn de touwen;
zij houden den mast niet in zijn vissingstuk,
noch spannen de zeilen uit.
Alsdan wordt overvloedige buit verdeeld;
zelfs kreupelen vergaren roof.
24 Geen inwoner zegt: Ik ben ziek.
Het volk dat daar woont heeft schuldvergiffenis.

21. *het — stroomen.* Jeruzalem zou, door Jahwe's gunst, zoo veilig zijn als eene stad aan een breeden stroom gelegen. Dat was, gelijk de Joden weten konden, de ligging van zoo sterke steden als Thebe in Egypte (Nah. III : 8), Babel (Jer. LI : 12 v.) en Nineve. In Jezaja's tijd zou dit beeld van Jahwe's bescherming door het gros zijner hoorders zeker niet begrepen zijn.

23. Hier wordt het beeld van vs. 21 eenigszins veranderd weer opgevat en uitgewerkt: indien een vijandelijk schip het waagde dien stroom over te steken, zou het weerloos in de handen der burgers vallen. Doch wellicht is *Losgemaakt — uit* later ingevoegd. — *de touwen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *uwe touwen.* — *vissingstuk,* het voetstuk op den bodem van het schip, waarin de mast, wanneer hij overeind staat, rust.

24. Geene krankheid, straf voor bedreven kwaad, kwelt een der burgers in het herschapen Sion; want aller schuld is vergeven, en daarvan zijn welvaart en gezondheid de vruchten.

HOOFDSTUK XXXIV.

Edoms ondergang. — Alle volken moeten luisteren naar de aankondiging van Jahwe's strafgericht over alle natiën der aarde en over den hemel en zijn heir (1—4). In het bijzonder zal Edom zijn toorn ondervinden (5—7); hij zal dat volk vergelden wat het tegen Sion misdaan heeft (8): voor eeuwig zal zijn land eene wildernis zijn (9—17).

Dit vonnis over Edom verplaatst ons zeker na den val van Jeruzalem in 586, toen de Edomieten zich bij de Chaldeën gevoegd en zich daardoor den haat der Judeërs op den hals gehaald hadden (Ps. CXXXVII : 7; Klaagl. IV : 21 v.; Ezech. XXV : 12—14; XXXII : 29; XXXV), waarschijnlijk geruimen tijd daarna, toen die haat niet geringer was geworden, omdat zij het zuidelijk deel van Juda in bezit hadden genomen; verg. Joël III : 19; Ob. vs. 10—14; Mal. I : 2—5. De schrijver kende wellicht XIII : 1—XIV : 23 en XL; zie vs. 11, 13 v. en op vs. 16.

XXXIV : 1 Treedt toe, natiën, om te hooren,
en, volkeren, luistert;
de aarde en hare volheid hoore,
de wereld met al wat uit haar gesproten is!
2 Want Jahwe is vergramd op alle volken,
en verbolgen op gansch hun heir;
hij heeft den banvloek over hen uitgesproken,
hen overgeleverd ter slachting.
3 Hunne verslagenen liggen weggeworpen,
van hunne lijken gaat de stank op;
van hun bloed smelten de bergen,

1. *de aarde en hare volheid.* Zie op Deut. XXXIII : 16.
2. *banvloek.* Zie op Exod. XXII : 20.

4 en teren al de heuvelen weg.
De hemel wordt als een boek opgerold,
zijn gansche heir valt af,
als van den wingerd het loof,
als van den vijgeboom de verwelkende bladeren.
5 Want mijn zwaard is in den hemel gewet;
zie, daar daalt het neder ten gerichte op Edom,
op het volk dat onder mijn banvloek ligt.
6 Jahwe's zwaard is vol bloed,
het is glimmend van vet,
van het bloed van hamels en bokken,
van het niervet van rammen.
Want Jahwe heeft een offer in Bosra,
eene groote slachting in het land van Edom;
7 woudossen vallen neder,
varren met stieren;
zoodat hun land gedrenkt wordt van bloed,
hun bodem gemest met vet.
8 Want een dag der wrake heeft Jahwe,
een jaar der vergelding voor Sions zaak.
9 Edoms beken worden veranderd in pek,
het stof van zijn grond in zwavel.
Zijn land wordt tot brandend pek;
10 nacht noch dag wordt het gebluscht,
voortdurend stijgt zijn rook op;
van geslacht tot geslacht ligt het woest,
tot in de verste tijden trekt niemand er door.
11 Kraai en reiger nemen het in bezit,
roerdomp en raaf wonen er in.
Het meetsnoer van den baaierd wordt er over gespannen,
het paslood der vormeloosheid.
12 De edelen des rijks zal men roepen, doch vergeefs,

4. *de heuvelen,* naar gissing; Hebr. t. *het heir des hemels.* — *zijn gansche heir.* Verg. op XXIV : 21 v. — *wordt als een boek opgerold,* daar hij als eene tent over de aarde is uitgespannen, XL : 22; Ps. CIV : 2. — De gewone vorm van het Hebreeuwsche boek was de rol; verg. Ps. XL : 8; Jer. XXXVI : 2 (verg. aldaar op vs. 23); Ezech. II : 9—III : 3; Zach. V : 1—4. — *valt af,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *verwelkt.* — Aan dit vers is Openb. VI : 13 v., gedeeltelijk ook Matth. XXIV : 29, ontleend.

5. Jahwe spreekt. — *gewet,* volg. verb. t.; Hebr. t. *gedrenkt.* — *dat onder mijn banvloek ligt,* dat door mij ten ondergang gedoemd is; verg. 1 Kon. XX : 42.

6. *Jahwe's zwaard,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *een zwaard van Jahwe.* — *glimmend,* letterlijk *vet gemaakt.* — *hamels, bokken* en *rammen,* beelden voor strijdbare mannen; verg. op XIV : 9. — *Bosra.* Zie op Gen. XXXVI : 33. — *offer.* Daar oudtijds telkens wanneer een dier werd geslacht, wat in den regel alleen bij feestelijke gelegenheden gebeurde, geofferd werd (verg. op Gen. XXXI : 54 en op Lev. XVII : 3—7), beteekent *offer* soms hetzelfde als *slachting.* Dus heette het, wanneer Jahwe's volk in een veldslag zijne vijanden nedervelde en daarna de krijgsgevangenen ombracht, dat Jahwe een offermaal aanrichtte; verg. Jer. XLVI : 10; Ezech. XXXIX : 17—20; Sef. I : 7.

7. *woudossen* (verg. op Num. XXIV : 8), *varren* en *stieren.* Deze namen van groote dieren duiden, in onderscheiding van de hamels, bokken en rammen van vs. 6, nog aanzienlijker en sterker Edomieten aan. — Na *neder* is *met hen* weggelaten.

8. Verg. LXI : 2; LXIII : 4.

9. *Edoms beken,* duidelijkheidshalve voor *Zijne beken.* — Edom treft het lot van Sodom en Gomorra; verg. Jer. XLIX : 18.

10. *voortdurend — op.* Evenzoo Openb. XIX : 3.

11. Verg. XIV : 23. — *Kraai, reiger, roerdomp.* Verg. op Lev. XI : 13—19. — De voorstelling van het altijd brandende land maakt plaats voor die van eene wildernis of een moeras. — *baaierd* en *vormeloosheid.* In Hebr. t. staan dezelfde woorden die Gen. I : 2 door *woest* en *vormeloos* zijn vertaald; verg. op Jer. IV : 23. Worden in den regel *meetsnoer* en *paslood* (letterlijk *gewichten*; verg. Zach. V : 8) gebruikt voor het maken van een gebouw, hier en elders (zie op 2 Kon. XXI : 13) dienen zij om te slechten.

12. *De — vergeefs,* onzekere vertaling met omzetting van een paar woorden.

al zijne vorsten zullen tot niets worden.
13 Zijne burchten zullen met doornen begroeid zijn,
met onkruid en distelen zijne vestingen;
een verblijf van wilde honden wordt het,
een hof voor struisen.
14 De boschkatten komen er de wolven tegen,
de satyrs ontmoeten er elkander;
slechts het nachtspook woont daar in vrede
en vindt er eene rustplaats.
15 Daar nestelt de pijlslang,
en bergt eene aardspleet haar gebroed in de schaduw.
Slechts de gieren vergaderen daar;
zij zoeken elkander op;
16 Jahwe roept hen in getale;
geen enkele ontbreekt; zij missen elkander niet;
want zijn mond, die heeft het bevel gegeven,
zijn geest, die heeft hen vergaderd;
17 hij zelf heeft voor hen het lot geworpen,
zijne hand met het meetsnoer hun deel afgepast;
tot in eeuwigheid zullen zij het bezitten,
van geslacht tot geslacht het bewonen.

13 v. Verg. op XIII : 21 v.
13. *een hof*, met verandering van éen klinker; Hebr. t. *gras.*
14. *het nachtspook*, in het Hebreeuwsch *lilith.* Misschien wordt met dezen naam, van het Hebreeuwsche woord voor ‚nacht' afgeleid, eene bepaalde diersoort aangeduid, maar waarschijnlijk eene vrucht der verbeelding, eene nachtmerrie of een vampier. — Verg. over de woestijnen als woonoord der spoken en booze geesten Matth. XII : 43; Openb. XVIII : 2; Tob. VIII : 3; Baruch IV : 35.
15. *eene aardspleet haar gebroed,* volg. Gr. vert. — *zij zoeken .... op* is, met andere klinkers, in Hebr. t. bij vs. 16 gevoegd.
16. *Jahwe — getale,* volg. verb. t., gedeeltelijk naar Gr. vert.; Hebr. t. *Zoekt uit het boek van Jahwe en leest.* — *zijn mond,* volg. hss. en Aram. vert.; Hebr. t. *mijn mond.* — De voorstelling is waarschijnlijk aan XL : 26 ontleend; maar wat, van de starren gezegd, grootsch is, is dit niet, op gieren overgebracht.
17. Van het akelig wild gedierte wordt gesproken als van eene nieuwe volkplanting in het van menschen verlaten Edom.

HOOFDSTUK XXXV.

De eeuw des heils. — De wildernis verheuge zich en ontluike welig: zij zal Jahwe's heerlijkheid aanschouwen (1 v.). Men bemoedige de neerslachtigen met de toezegging van zijne reddende komst (3 v.): alle lichaamsgebreken zullen weggenomen, de woestijn zal in een vruchtbaar land herschapen zijn, en daardoor zal eene heirbaan loopen, waarop onbevreesd Jahwe's verlosten naar Sion trekken, om er zich eeuwig te verblijden (5—10).

Deze schilderij van de gouden eeuw vormt eene scherpe tegenstelling met de aankondiging van het vreeselijk strafgericht in het voorafgaand hoofdstuk. Dit is niet toevallig. Afgezien van de mogelijkheid dat XXXIV en XXXV van denzelfden schrijver zijn, heeft de uitgever van *Jezaja* blijkbaar opzettelijk deze beide tafereelen aan het einde geplaatst van de reeks godspraken over Israël en de heidenen die hij in I—XXXIII verzameld had.

De steller der godspraak kende zonder twijfel XL—LXVI, waaraan wij bij de lezing gedurig herinnerd worden.

XXXV : 1 Verheuge zich de woestijn en het dorre land,
juiche de wildernis en bloeie zij.
Als het pluimgras bloeie zij welig;
2 zij juiche, juichend en jubelend;

1 v. Deze profetie van de herschepping der woestijn is ontleend aan XLI : 17—20; XLIII : 19 v.; XLIV : 3 v.; het onderscheid is echter dat daar de herschepping met den terugkeer der ballingen wordt in verband gebracht; wat hier het geval niet is. Verg. ook XL : 3—5, 9—11; LX : 1.
1. *Verheuge zich,* volgens geringe tekstverandering.

haar is de heerlijkheid van den Libanon geschonken,
de luister van den Karmel en de Sjaron;
en deze zullen Jahwe's heerlijkheid zien,
den luister van onzen god.
3 Versterkt de slappe handen,
stevigt de knikkende knieën;
4 zegt tot de vervaarden van hart:
Weest sterk, vreest niet.
Hier is uw god!
De wraak komt, de goddelijke vergelding;
hij zelf komt, om u te redden.
5 Dan worden de oogen der blinden ontsloten,
geopend de ooren der dooven;
6 dan springt de kreupele als een hert,
en jubelt de tong van den stomme.
Want in de woestijn ontspringen wateren,
beken in de wildernis;
7 de luchtspiegeling wordt een waterplas,
de droge streek tot wellen;
in het verblijf waar wilde honden zich legerden
spruiten riet en biezen uit.
8 Aldaar zal eene heirbaan zijn;
de heilige weg zal zij heeten;
geen onreine zal haar betreden —
zij is voor zijn volk dat den weg gaat —
en dwazen dolen daarop niet rond.
9 Daar zal geen leeuw zijn,
geen verscheurend dier zal er komen,
er immer op aangetroffen worden.
De verlosten bewandelen haar,
10 Jahwe's vrijgekochten keeren weder;
zij zullen Sion binnenkomen onder gejubel,
met altoosdurende vreugde op hun hoofd.
Blijdschap en vreugde bereiken hen;
kommer en zuchten zijn gevloden.

Vs. 3. Hebr. XII : 12.

2. *deze — god. De Karmel* (zie op Joz. XII : 19—23) en *de Sjaron* (zie op 1 Kron. XXVII : 29), toch reeds schoon, worden dan met nieuwen luister bekleed.
3. Verg. XL : 29—31. — Dit bevel wordt gericht tot de profeten en tot al wie kan troosten en bemoedigen.
4. Verg. XL : 9 v.
5 v. Verg. Matth. XI : 5.
5. Verg. XXIX : 18; XXXII : 3.
6 v. Verg. XLIII : 19 v.; XLVIII : 21.
6. *jubelt de tong van den stomme.* Verg. XXXII : 4.
7. *de luchtspiegeling,* een natuurverschijnsel, bij ons alleen aan de kust, en dan nog zeldzaam, waar te nemen en „opdoeming" geheeten, maar in de woestijn niet ongewoon: men meent over de dorre vlakte heen een schoon, boomrijk landschap met water te zien; wie er op afgaat verdwaalt licht en komt dan jammerlijk om. Het wordt vaak „fata morgana" genoemd. De belofte beteekent dus: wat begoocheling was wordt werkelijkheid. — *zich legerden,* volgens geringe tekstverandering. — *spruiten ... uit,* volg. Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *het gras wordt tot.*
8. Verg. XL : 3; XLIX : 11; LXII : 10. — *heirbaan.* Hierachter staat in Hebr. t. *en een weg,* dat als overtollig is weggelaten. De heirbaan dient hier voor de feestgangers naar Jeruzalem; in vs. 9*b*, 10, evenals in XL : 3 enz., voor de terugkeerende ballingen. — *de heilige weg,* als geleidende naar het huis Gods. — *geen onreine,* geen afgodendienaar. — *zijn volk,* volg. verb. t.; Hebr. t. *hen.*
9. *De verlosten.* Verg. LI : 10; LXII : 12.
10. Verg. LI : 3; LXI : 7 en op LI : 11. — *met — hoofd,* als een nooit verwelkende krans. — *hen,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *bereiken,* in tegenstelling met *zijn gevloden.*

HOOFDSTUK XXXVI, XXXVII.

Sanherib in Juda. — De Assyrische koning Sanherib verovert geheel Juda, uitgenomen Jeruzalem, dat hij door den rabsjake doet opeischen (XXXVI: 1—10). De beambten van Hizkia die den Assyriër te woord staan verzoeken hem vruchteloos, liever Arameesch te spreken dan de landtaal; hij noodigt met aandrang de bevolking van Jeruzalem uit, zich aan zijn koning over te geven (11—20). Het volk hoort deze noodiging stilzwijgend aan (21), en Hizkia's vertegenwoordigers brengen de boodschap aan hun koning over (22), die in rouw naar den tempel gaat en eenige hovelingen naar Jezaja zendt, om zijne voorbede te vragen (XXXVII: 1—4). Deze zendt hen met belofte van redding terug (5—7). De rabsjake, van Jeruzalem naar zijn vorst teruggekeerd, vindt hem vóor Libna (8); hoorende dat Tirhaka, de koning van Ethiopië, tegen hem optrekt, eischt Sanherib opnieuw, ditmaal schriftelijk, van Hizkia onderwerping (9—13). Deze legt den godslasterlijken brief aan Jahwe vóor, met de bede dat hij toone de eenige god te zijn (14—20). Jezaja zendt hem eene zeer bemoedigende voorspelling: Jeruzalem spot met den aftrekkenden Sanherib (21 v.); met zijne snorkende taal heeft hij Jahwe gehoond (23—25), die alles van te voren bepaald heeft (26 v.), en hem, nu hij tegen Jahwe woedt, zal beteugelen (28 v.). Men moet in den nood van den eerstvolgenden tijd Jahwe's hand zien; overvloed zal er op volgen, en van Jeruzalem uit zal Jahwe's volk zich weder uitbreiden (30—32). Assyrië's koning zal niet voor de stad komen, maar langs denzelfden weg waarlangs hij in Juda gekomen is het weder verlaten (33—35). Jahwe's engel verslaat Sanheribs leger, en deze keert naar Nineve terug (36 v.), waar hij door zijne zonen vermoord wordt (38).

Dit stuk staat bijna letterlijk 2 Kon. XVIII: 13, 17—XIX: 37 en is dus in inl. en aantt. aldaar opgehelderd. Gelijk uit hetgeen daar is aangetoond terstond volgt, is het niet van Jezaja's hand, maar door den Verzamelaar aan het boek *Koningen* ontleend.

XXXVI: 1 In het veertiende jaar der regeering van Hizkia trok Sanherib,
de koning van Assyrië, tegen alle versterkte steden van Juda op en
2 vermeesterde ze.′ De koning van Assyrië nu zond van Lachis den
rabsjake met een machtig heir naar Jeruzalem, tot koning Hizkia. Hij
vatte post bij de waterleiding van den Bovenvijver, op den weg naar
3 het Bleekersveld;′ waarop de hofmaarschalk Eljakim, de zoon van
Hilkia, de schrijver Sjebna en de kanselier Joah, de zoon van Azaf,
4 tot hem uitgingen.′ En de rabsjake zeide tot hen: Zegt toch aan
Hizkia: Zoo spreekt de groote koning, de koning van Assyrië: Wat
5 is dit voor een vertrouwen dat gij koestert?′ Ik denk dat louter woorden
beleid en kracht tot den oorlog zijn! Op wien vertrouwt gij dan toch,
6 dat gij tegen mij in opstand zijt gekomen?′ Ziedaar, gij vertrouwt
op dien geknakten rietstok, Egypte, waarop niemand steunen kan of
hij dringt in zijne hand en doorboort haar. Zoo is Farao, de koning
7 van Egypte, voor al wie op hem vertrouwen.′ En als gij tot mij
zegt: Op Jahwe, onzen god, vertrouwen wij — is hij het niet wiens
hoogten en altaren Hizkia heeft weggedaan, terwijl hij tot Juda en
8 Jeruzalem zeide: Voor dit altaar zult gij aanbidden?′ Kom aan, ga
eens eene weddingschap aan met mijnen heer, den koning van Assyrië:
ik zal u twee duizend paarden geven, indien gij in staat zijt daarvoor
9 berijders te leveren.′ Hoe zoudt gij dan den aanval kunnen afslaan
van een enkelen der minste dienaren van mijnen heer? En gij vertrouwt
10 op Egypte voor strijdwagens en ruiterij!′ Kom aan! Ben ik soms buiten
Jahwe om tegen dit land opgetrokken, om het te verderven? Jahwe
heeft mij gelast: Trek op tegen dat land en verderf het.
11 Toen zeiden Eljakim, Sjebna en Joah tot den rabsjake: Spreek toch
Arameesch met uwe dienaren, wij verstaan het wel; en spreek met

Vs. 1. 2 Kon. XVIII: 13. — Vs. 2—22. 2 Kon. XVIII: 17—37.

5. *Ik denk*. De tekst van 2 Kon. XVIII: 20 is veel duidelijker dan deze en zeker de oorspronkelijke. De bewerker van *Jezaja* heeft dien misverstaan. Volgens hem moeten de woorden als een uitroep van spot worden opgevat.

7. *gij*, in het enkelvoud; in 2 Kon. XVIII: 22 in het meervoud.

12 ons geen Judeesch, ten aanhooren van het volk op den muur.′ Maar
de rabsjake zeide: Heeft mijn heer mij dan met deze opdracht alleen
tot uwen heer en tot u gezonden? Of ook tot de mannen die daar op
den muur zitten, en met u hunne uitwerpselen zullen moeten eten en
13 hun water drinken?′ Daarop ging de rabsjake staan en riep met luider
stem in het Judeesch: Hoort de woorden van den grooten koning, den
14 koning van Assyrië!′ Zoo zegt de koning: Laat Hizkia u niet mis-
15 leiden; want hij is niet bij machte u te redden.′ Ook doe Hizkia u
niet vertrouwen op Jahwe, zeggende: Jahwe zal ons zeker redden;
zoodat deze stad niet in de hand van den koning van Assyrië zal ge-
16 geven worden.′ Luistert niet naar Hizkia; want zoo zegt de koning
van Assyrië: Huldigt mij en gaat uit tot mij; ete dan ieder de vrucht
van zijn wijnstok en vijgeboom, en drinke ieder het water uit zijn put;′
17 totdat ik kom en u medeneem naar een land gelijk het uwe, een land
18 van koren en most, van brood en wijngaarden.′ Laat Hizkia u niet
opstoken, zeggende: Jahwe zal ons redden. Hebben dan de goden van
andere natiën hun land uit de hand van Assyrië's koning gered?′
19 Waar zijn de goden van Hamath en Arpad? waar die van Sefarwaim?
waar ook die van het land van Samarië? Hebben zij Samarië uit mijne
20 hand gered?′ Wie zijn er onder al de goden dier landen die hun land
uit mijne hand gered hebben, dat Jahwe Jeruzalem uit mijne hand
redden zou?

21 Het volk zweeg stil en antwoordde hem geen woord; want zoo
22 luidde het gebod des konings: gij zult hem niet antwoorden.′ Maar
de hofmaarschalk Eljakim, de zoon van Hilkia, de schrijver Sjebna
en de kanselier Joah, de zoon van Azaf, kwamen bij Hizkia, met ge-
scheurde kleederen, en brachten hem de woorden van den rabsjake over.′
XXXVII : 1 En koning Hizkia, dit hoorende, scheurde zijne kleederen, sloeg
2 een rouwgewaad om en trad het huis van Jahwe binnen.′ Toen zond
hij den hofmaarschalk Eljakim, den schrijver Sjebna en de oudsten der
priesters, in rouwgewaad, naar den profeet Jezaja, den zoon van Amos,′
3 die tot hem zeiden: Zoo zegt Hizkia: Dit is een dag van benauwdheid,
van kastijding en van versmading; want kinderen zijn in de geboorte
4 gekomen, maar er is geen kracht tot baren.′ Wellicht zal Jahwe, uw
god, de woorden hooren van den rabsjake, dien zijn heer, de koning
van Assyrië, heeft gezonden om den levenden God te hoonen, en zal
Jahwe, uw god, hem kastijden voor de woorden die hij gehoord heeft.
Zend dus een gebed op voor het nog aanwezig overschot.

5, 6 Toen de dienaren van koning Hizkia bij Jezaja kwamen,′ zeide Jezaja
tot hen: Dit zult gij aan uwen heer zeggen: Zoo spreekt Jahwe: Vrees
niet voor de woorden die gij gehoord hebt, waarmede de dienaren van
7 Assyrië's koning mij hebben beschimpt.′ Zie, ik zal een geest in hem
zenden, dat hij, op het hooren van eene tijding, naar zijn land weder-
keert; alwaar ik hem door het zwaard zal vellen.

8 De rabsjake, terugkeerende, vond den koning van Assyrië strijdende
tegen Libna; want hij had gehoord dat de koning van Lachis was opge-
9 broken.′ En toen deze aangaande Tirhaka, den koning van Ethiopië,
hoorde: Zie, hij is tegen u ten strijde getrokken — zond hij andermaal

Vs. 1—7. 2 Kon. XIX : 1—7. — Vs. 8—38. 2 Kon. XIX : 8—37.

15. *zoodat*, volg. Gr. vert. en 2 Kon. XVIII : 30; Hebr. t. heeft hier *deze stad zal niet gegeven worden.*
21. *Het volk*, duidelijkheidshalve in pl. v. *Zij*. In 2 Kon. XVIII : 36 wordt het volk uitdrukkelijk genoemd.
9. *andermaal*, volg. Gr. vert. en 2 Kon. XIX : 9.

10 gezanten tot Hizkia, met den last:′ Zoo zult gij aan Hizkia, den koning
van Juda, zeggen: Laat uw god u niet misleiden, op wien gij vertrouwt, alsof Jeruzalem niet in de hand van Assyrië's koning zou
11 gegeven worden.′ Zie, gij hebt zelf gehoord wat de koningen van
Assyrië aan alle landen hebben gedaan, ze ten ondergang doemende;
12 en gíj zoudt gered worden?′ Hebben de goden der natiën die door
mijne vaderen verdorven zijn ze gered? Gozan en Haran, Resef en de
13 Edenieten in Tel-Assar?′ Waar zijn de koningen van Hamath en
Arpad, en die van de stad Sefarwaim, van Hena en Iwwa?
14 Nadat Hizkia den brief uit de hand der gezanten aangenomen en
gelezen had, ging hij op naar den tempel, breidde den brief uit vóor
15, 16 Jahwe′ en bad tot Jahwe:′ Jahwe der heirscharen, god Israëls, die
op de cherubs troont! gij alleen zijt God over alle koninkrijken der
17 aarde; gij hebt den hemel en de aarde gemaakt.′ Neig, Jahwe, uw
oor en luister; open, Jahwe, uwe oogen en zie; verneem al de woorden
18 die Sanherib heeft gezonden om den levenden God te hoonen.′ Ja
waarlijk, Jahwe, de koningen van Assyrië hebben al die landen en
19 hun land verwoest′ en hebben hunne goden in het vuur geworpen;
want het waren geen goden, maar slechts werk van menschenhanden,
20 hout en steen; dies hebben zij ze vernield.′ Daarom, Jahwe, onze god,
red ons uit zijne hand; opdat alle koninkrijken der aarde weten dat
gij, Jahwe, de eenige God zijt!
21 Toen deed Jezaja, de zoon van Amos, Hizkia het volgende aanzeggen:
Zoo spreekt Jahwe, Israëls god: Wat gij tot mij gebeden hebt aan-
22 gaande Sanherib, den koning van Assyrië, heb ik gehoord.′ Dat is
het woord dat Jahwe tegen hem gesproken heeft:

U veracht en bespot de jonkvrouw, de dochter Sions;
u achterna schudt het hoofd Jeruzalems dochter.
23 Wien hebt gij gehoond, beschimpt?
tegen wien de stem verheven?
Uw trotschen blik hebt gij opgeslagen tot den Heilige Israëls!
24 Door uwe gezanten hebt gij den Heer gehoond.
Gij zeidet: Met mijn tal van wagenen heb ík bestegen
der bergen top, diep den Libanon in,
om zijne statige ceders te vellen,
de keur zijner cypressen,
om door te dringen tot zijn hoogsten top,
het woud zijner gaarde.
25 Ik heb gegraven en water gedronken,
en doe met mijne voetzolen al de stroomen van Egypte opdrogen.
26 Hebt gij niet gehoord dat ik het van overlang gereed gemaakt,
het van oude dagen her besloten heb?
Nu heb ik het doen komen,
opdat versterkte steden tot stapels puin zouden verwoest worden;

13. *Hena en Iwwa,* onbekende plaatsen; verg. op 2 Kon. XVIII: 34.

18. *al die landen en hun land,* blijkbaar eene verschrijving voor de lezing van 2 Kon. XIX: 17 *de natiën en haar land*; maar waarschijnlijk beging de uitgever van *Jezaja* zelf die fout, want ook Gr. vert. heeft ze.

20. *God,* ingevoegd volg. Gr. vert. en 2 Kon. XIX: 19. Hetzij dit woord uit den Hebr. t. gevallen, hetzij duidelijkheidshalve later ingelascht is, het geeft in elk geval den zin weder; verg. XLII: 8; XLIII: 11; XLV: 5, 6, 18.

21. *heb ik gehoord,* ingevoegd volg. Gr. vert. en 2 Kon. XIX: 20.

24. *gezanten,* volg. Gr. vert. en 2 Kon. XIX: 23; Hebr. t. *dienaren.*

25. *Ik heb gegraven en water gedronken,* zoodat mijn leger nooit door watergebrek belemmerd wordt. In 2 Kon. XIX: 24 staat waarschijnlijk de oorspronkelijke tekst.

27 terwijl hare inwoners machteloos zijn,
verschrikt en beschaamd staan,
aan kruid op het veld gelijk, aan groene planten,
aan het gras op dak en dreef.
28 Ik sla gade uw opstaan en uw nederzitten;
uw uitgaan en uw ingaan ken ik,
alsmede uw woeden tegen mij.
29 Omdat gij tegen mij woedt
en uw overmoed mij ter oore is gekomen,
zal ik mijn haak in uw neus steken,
mijn toom aan uwe lippen leggen,
en u terugvoeren langs den weg dien gij gekomen zijt.
30 En dit zal u het teeken zijn: dit jaar zult gij eten wat vanzelf is
opgeschoten, het tweede jaar wat dan nog opkomt; maar in het derde
zult gij zaaien en oogsten, wijngaarden planten en hunne vruchten
31 eten.′ Dan zal opnieuw het ontkomene van het huis Juda, het over-
schot, wortels schieten naar beneden en vruchten dragen naar boven;′
32 want van Jeruzalem zal een overschot uitgaan, en van den berg Sion
wat ontkomen is. De naijver van Jahwe der heirscharen zal dit doen.
33 Daarom, zoo zegt Jahwe van Assyrië's koning: Hij zal bij deze stad
niet komen, er geen pijl afschieten, geen schild tegen haar opheffen,
34 geen wal tegen haar opwerpen.′ Langs den weg dien hij gekomen is
zal hij wederkeeren, maar in deze stad zal hij niet komen, spreekt
35 Jahwe.′ Ik zal deze stad beschutten, haar reddende, om mijnentwil
en ter wille van David, mijn knecht.
36 Jahwe's engel nu ging uit en sloeg in het leger der Assyriërs hon-
derd vijf en tachtig duizend man. Toen zij den volgenden morgen
37 zich opmaakten, zie, het waren allen ontzielde lijken!′ Nu brak Sanherib,
de koning van Assyrië, op, nam den terugtocht aan en bleef te Nineve.′
38 Eens, toen hij zich nederwierp in den tempel van zijn god Nisroch,
sloegen hem zijne zonen Adrammelech en Sareser met het zwaard. Zij
ontkwamen naar het land Ararat, en zijn zoon Ezarhaddon werd koning
in zijne plaats.

HOOFDSTUK XXXVIII, XXXIX.

Hizkia's redding en danklied. Het gezantschap van Babel. — Hizkia wordt ziek, en Jezaja kondigt hem den dood aan (XXXVIII: 1); hij bidt Jahwe om zijn leven (2 v.), en deze gelast den profeet, hem te zeggen dat dit nog met vijftien jaren verlengd zal worden, terwijl hij ook Jeruzalem zal beschermen (4—6); tot staving van de goddelijke belofte zal de schaduw op den zonnewijzer van Ahaz tien treden achterwaarts gaan; hetwelk geschiedt (7 v.). Hizkia's lied (9—20), waarin hij vermeldt, hoe hij had gevreesd vóor zijn tijd te moeten sterven (9—12), en in zijn angst tot zijn god had geroepen (13—15); waarop deze hem had hersteld (16 v.), ook omdat geen doode, alleen de levende, hem loven kan (18—19*a*); wat hij dan ook doen zal (19*b*, 20). Merodach Baladan, koning van Babel, zendt gezanten om Hizkia met zijn herstel geluk te wenschen (XXXIX: 1); Hizkia laat hen al zijne schatten zien (2 v.) en ontvangt naar aanleiding hiervan door Jezaja de aankondiging dat al het zijne naar Babel zal worden weggevoerd (4—7); Hizkia berust hierin: zoolang hij leeft zal er nog welvaart zijn (8).

Het eerste dezer verhalen, H. XXXVIII, is, behoudens eenige verkortingen, meestal letterlijk overgenomen uit 2 Kon. XX: 1—11; maar het ingelaschte *kleinood van Hizkia* vinden wij alleen hier. Het verraadt in niets een koninklijken maker, evenmin de omstandigheden waarin Hizkia verkeerde (verg. vs. 6) toen hij dit heet gedicht te hebben (zie ook vs. 20). Het is een danklied van een kranke, dat door den verzamelaar van Jez. I—XXXIX op Hizkia's naam is gezet, hoogstwaarschijnlijk uit den tijd na Jeruzalems val. Van dit gedicht is de tekst in zeer slechten staat.

Het tweede verhaal, H. XXXIX, is weder aan 2 Kon. XX: 12—19 ontleend.

XXXVIII : 1 In die dagen werd Hizkia doodelijk krank; en de profeet Jezaja,
de zoon van Amos, kwam tot hem en zeide tot hem: Zoo zegt Jahwe:
Stel orde op uwe zaken; want gij gaat sterven en zult niet langer
2 leven.′ Toen wendde Hizkia zijn gelaat naar den wand, bad tot Jahwe′
3 en zeide: Och, Jahwe, gedenk toch, hoe ik getrouw en met een onver-
deeld hart voor uw aangezicht heb gewandeld en gedaan wat goed is
4 in uw oog! En Hizkia weende bitterlijk.′ Toen kwam het woord van
5 Jahwe tot Jezaja:′ Ga aan Hizkia zeggen: Zoo spreekt Jahwe, de god
uws vaders David: Ik heb uw gebed gehoord, uwe tranen gezien. Zie,
6 ik zal aan uw leven vijftien jaren toevoegen,′ u en deze stad uit de
7 hand van Assyrië's koning redden en deze stad beschutten.′ En
dit zal u vanwege Jahwe het teeken zijn dat Jahwe zal doen wat hij
8 u heeft toegezegd:′ zie, ik doe de schaduw op de treden, zoover de
zon op de treden van Ahaz is afgedaald, teruggaan, tien treden achter-
waarts. Toen ging de zon tien treden terug, op de treden die zij
was afgedaald.

9 Een kleinood van Hizkia, den koning van Juda, toen hij ziek geweest
en van zijne ziekte hersteld was.

10 Ik dacht: in den bloei mijner dagen moet ik de poorten van het doo-
de rest mijner jaren moet ik derven. [denrijk betreden,
11 Ik dacht: ik zal in het land der levenden Jahwe niet zien,
noch langer onder de aardbewoners de menschen aanschouwen.
12 Mijne woonstede is opgebroken en van mij weggehaald als eene her-
afgeweven heb ik mijn leven gelijk een weefsel; [derstent,
van de schering snijdt hij mij af.
13 Tot den morgen toe riep ik om hulp;
gelijk een leeuw, zoo verbrijzelt hij al mijne beenderen;
van dag tot nacht maakt hij mij af.
14 Als eene zwaluw, zoo piep ik;
ik kir gelijk eene duif;
mijne schreiende oogen zijn naar den hooge gekeerd.
Jahwe, trek u mijner aan, wees mijn borg!
15 Wat zal ik zeggen en tot hem spreken,
terwijl hij zelf het gedaan heeft?
Al mijne jaren moet ik voortsleepen in mijne zielesmart.
16 Heer, hiervan wil mijn hart tot u spreken;
geef rust aan mijn geest,
heb medelijden met mij en bewaar mij in het leven. —
17 Zie, in heil is mij het bittere verkeerd:
gíj hebt mijn leven gespaard van de groeve der vernietiging;

Vs. 1—8. 2 Kon. XX : 1—11.

9. *kleinood*, volg. verb. t.; Hebr. t. *geschrift*; verg. op Ps. XVI : 1.
10. *bloei*, onzekere lezing en vertaling. — *de poorten van het doodenrijk*. Zie op Job XXXVIII : 16 v.
11. *Jahwe* (volgens geringe tekstverandering; Hebr. t. *Jah Jah*) *niet zien*, den zegen van Jahwe niet genieten; verg. op Job XXXIV : 26. — *aardbewoners*, met omzetting van twee letters volg. vele hss.
12. *afgeweven*, zeer onzekere lezing en vertaling. — *weefsel*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *wever*. Ook Job VII : 6 is een weefsel het beeld van het menschelijk leven. — *hij*, Jahwe. — De laatste woorden van Hebr. t., blijkbaar uit het slot van vs. 13 herhaald, zijn volg. Gr. vert. weggelaten.
13. *riep ik*, volg. verb. t. — *maakt hij mij af*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft den tweeden persoon.
14. *eene zwaluw*. Eigenlijk wordt eene bepaalde soort van zwaluw genoemd, die ook Jer. VIII : 7, als trekvogel, vermeld wordt; wij weten niet, welke soort. Het geluid der zwaluw wordt ook bij Grieksche schrijvers als klagend beschreven; dat der duif ook LIX : 11; Ezech. VII : 16; Nah. II : 7. — *mijne — gekeerd*, met invoeging van éene letter; verg. Job XVI : 20. — *trek u mijner aan*, volg. verb. t. — *wees mijn borg*, nl. dat mijn doodvonnis niet worde uitgevoerd. Zie op Ps. CXIX : 122.
15. *en tot hem spreken*, volgens geringe tekstverbetering. — *voortsleepen*, vertaling op goed geluk af.
16. Lezing en vertaling van dit vers zijn hoogst onzeker.

want gij hebt al mijne zonden achter uwen rug geworpen.
18 De onderwereld toch zal u niet loven,
de dood u niet roemen;
die in den kuil zijn gedaald hopen niet op uwe trouw.
19 De levende, de levende, híj zal u loven,
zooals ik heden doe;
de vader zal zijnen kinderen uwe trouw bekend maken.
20 Jahwe heeft mij gered;
wij zullen al onze levensdagen onze speeltuigen doen klinken.

XXXIX : 1 Te dier tijd zond Merodach Baladan, de zoon van Baladan, de
koning van Babel, een brief met een geschenk aan Hizkia; want hij
2 had gehoord dat hij ziek geweest en weder hersteld was.′ En Hizkia
verblijdde zich over hen en liet hen zijn voorraadhuis zien, het zilver
en het goud, het reukwerk en de treffelijke olie, zijn geheele tuighuis
en al wat zich in zijne schatkamers bevond; er wás in zijn paleis en
3 in zijn gansche gebied niets wat Hizkia hen niet liet zien.′ Toen kwam
de profeet Jezaja tot koning Hizkia en zeide tot hem: Wat hebben
deze mannen gezegd, en van waar komen zij tot u? Waarop Hizkia
4 zeide: Uit een ver land zijn zij tot mij gekomen, uit Babel.′ Hij zeide:
Wat hebben zij in uw paleis gezien? Hizkia zeide: Al wat in mijn
paleis is hebben zij gezien; in mijne schatkamers is niets wat ik hen
5 niet heb laten zien.′ Toen zeide Jezaja tot Hizkia: Hoor het woord
6 van Jahwe der heirscharen:′ Zie, de dagen komen, wanneer al wat in
uw paleis is en wat uwe vaderen tot op dezen dag hebben opgestapeld
naar Babel zal gevoerd worden, zonderdat iets wordt overgelaten, zegt
7 Jahwe.′ En van uwe zonen, die uit u zullen voortkomen, die gij zult
verwekken, zal men nemen, en zij zullen kamerlingen zijn in het paleis
8 van Babels koning.′ Hierop zeide Hizkia tot Jezaja: Het woord van
Jahwe dat gij gesproken hebt is goed. Want, zeide hij, in mijne dagen
zal vrede en veiligheid heerschen!

H. XXXIX. 2 Kon. XX : 12—19.

17. Ook hier is de tekst gewijzigd. — De dichter spreekt als was de genezing reeds daar. — *want — geworpen*, ze niet verder aangezien, dus vergeven en vergeten; verg. op 1 Kon. XIV : 9.
18. Zie op Ps. VI : 6. — *uwe trouw*, volg. Gr. vert.
19. Verg. Ps. XXII : 31 v.; LXXVIII : 3 v.
20. *onze* vóor *speeltuigen*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *mijne*.
Op het lied volgt in grondt. *het huis van Jahwe.* (21) *En Jezaja zeide: Men neme een vijgenkoek en wrijve dien over het gezwel, opdat hij geneze.* (22) *En Hizkia zeide: Wat is het teeken dat ik naar Jahwe's huis zal opgaan?* Vs. 21 v. komen overeen met 2 Kon. XX : 7 v. Het is mogelijk dat zij door den uitgever van *Jezaja* daaraan ontleend, achter vs. 6, waar zij behooren, geplaatst, en van daar hierheen verdwaald zijn. Maar waarschijnlijker is het dat een lezer van *Jezaja* die 2 Kon. XX kende ze in ons hoofdstuk miste en bij vs. 6 op den rand schreef, van waar zij op eene verkeerde plaats in den tekst geraakt zijn. De woorden (en) *het huis van Jahwe,* die aan het slot van vs. 6 goed passen zouden, kunnen te gelijk van daar hierheen overgebracht zijn.

INLEIDING OP HOOFDSTUK XL—LXVI.

Deze zeven en twintig hoofdstukken behooren door schoonen vorm, warmen toon, hooge vlucht, verheven godsbegrip en diepen zedelijken ernst tot de kostelijkste gedeelten van het O. T. Hoe zij in het boek *Jezaja* gekomen zijn, weten wij niet: misschien bij toeval: zelve zonder opschrift, kunnen zij in éene boekrol met I—XXXIX geplaatst en daarmede verbonden gebleven zijn; misschien ten gevolge van eene opvatting of gissing van den Verzamelaar. Hoe dit zij, zij staan in geenerlei betrekking tot den profeet Jezaja en zijn tijd.

Om ze goed te verstaan, moeten wij ons verplaatsen in de eerste eeuw na het optreden van Cyrus, den koning der Perzen. In 558 vóor Chr. wierp deze het juk der Meden af, tot wier rijk sedert eene

eeuw ook zijn land behoord had, en beklom hij, na een paar groote overwinningen op hen behaald te hebben, den troon te Ecbatana. Na in de eerstvolgende jaren ettelijke stammen aan de grenzen van zijn nieuw gebied onderworpen te hebben, kwam hij in 549 in oorlog met Cresus, den om zijn rijkdom beroemden koning der Lydiërs. Weldra was hij meester van diens land, hoofdstad (Sardes) en persoon; waarna hij ettelijke jaren noodig had om geheel Klein-Azië, ook de door Grieken bewoonde kuststreken, te veroveren. Toen eindelijk hier en elders zijne heerschappij gevestigd was, ging hij op het rijk der Chaldeeën los (539). Nabonedus, die er over regeerde, was na eene zware nederlaag genoodzaakt, zich in zijne hoofdstad, Babel, te werpen, die het volgend jaar hare poorten voor Cyrus opende. Daarna boden de provinciën des rijks, waaronder ook Aram en aangrenzende landen, geen tegenstand van eenige beteekenis; zoodat Cyrus' rijk zich weldra uitstrekte over geheel Vóor-Azië, tot ten oosten van de Kaspische Zee en de Perzische Golf. Het was grooter dan de Assyrische monarchie ooit was geweest.

De lotgevallen van Palestina in dezen tijd kennen wij niet in bijzonderheden. Als provincie van het rijk der Chaldeeën, werd het door vertegenwoordigers van Babels koning bestuurd. Behalve de Kutheërs (later Samaritanen geheeten; verg. op 2 Kon. XVII : 24), in het zuidelijk deel van het voormalig rijk Israël, was er meer dan éene vreemde volkplanting gevestigd. Zuid-Judea was door de Edomieten aan hun — natuurlijk van Babel afhankelijk — gebied getrokken. Jeruzalem was zeer schraal bevolkt; de tempel lag in puin. In vruchtbaarder deelen van Noord-Judea was zeker weder eenige welvaart gekomen, en zoowel daar als in Zuid-Judea leefden tal van Judeërs en Benjaminieten die aan hunne voorvaderlijke zeden, taal en godsdienst getrouw waren gebleven en onder wie ook geestelijk leven was; zie o. a. inl. op *Klaagliederen.*

Voorts leefden in verschillende deelen van Cyrus' rijk, met name in Babylonië, evenals daarbuiten in Egypte, vele duizenden Judeërs en andere Israëlieten die de herinnering aan het land hunner vaderen trouw bewaarden, en hun god ijverig vereerden, zooveel zulks zonder offerdienst geschieden kon.

Met die door den val van stad en tempel niet afgebroken vereering van Jahwe hing ten allernauwste de verwachting samen van Israëls herstel. Noch de zware slagen die Juda getroffen hadden, noch de hopelooze toestand van vernedering waarin zoowel de overgeblevenen in Juda als de heinde en ver verstrooide ballingen verkeerden, waren in staat geweest hun geloofsmoed te dooven. Zoo bleek, hoe diepe wortelen het geloof in Jahwe's liefde voor zijn volk en in zijne macht geschoten had; zoo droeg de werkzaamheid hunner grootste predikers, met name van Jeremia, rijke vruchten. Israël had eene toekomst — die overtuiging kon niet sterven. Velen mochten haar prijsgeven, er waren profeten, o. a. Ezechiël, die haar bewaarden en bij anderen versterkten. En toen Cyrus optrad, werd de hoop waar zij kwijnde weer levendig, en dringend de wensch naar Jeruzalems herbouw, naar Israëls herstel.

Die verwachting vond een welsprekend vertolker in den profeet onder de ballingen aan wien wij XL—XLVIII (in hoofdzaak) hebben te danken. Door Jahwe geroepen om aan Israël te prediken, dat de straftijd weldra een einde zou nemen, de ballingen teruggebracht en stad en tempel herbouwd zouden worden, wees hij op Cyrus als den door Jahwe geroepene om het strafgericht aan Babel te voltrekken en de vrijheid te hergeven aan Israël, dat straks in zijn vaderland wonderbaar zou worden verheerlijkt.

Hoewel het volk van Jahwe bitter werd teleurgesteld (zie inl. op *Ezra-Nehemja*) en bij velen de blijde verwachting voor moedeloosheid week, begaf toch de hoop op spoedige redding, door den profeet-balling gewekt, de besten niet. Geestverwanten zetten in Jeruzalem zijne prediking voort: Sion wanhope niet; het wordt door Jahwe niet vergeten; zijn heil is nabij. Dit is de hoofdinhoud van een aantal toespraken (XLIX : 14—L : 3; LI : 1—16; LI : 17—LII : 12; LIV; LV, ook LX—LXII?), die wij „troostreden tot Sion" kunnen noemen en die waarschijnlijk nog vóor den herbouw des tempels (519—516) zijn opgesteld.

De prediking dezer profeten is niet vruchteloos geweest. Door hun geest bezield, en aangevuurd door Haggai en Zacharja, hebben straks de Joden, ondanks menigvuldige tegenwerking, den tempel herbouwd, in de stellige verwachting dat na de voltooiing van het heiligdom de redding zou komen. Maar nieuwe teleurstelling volgde: de algemeene toestand bleef diep treurig. In Judea was van een zelfstandig volks-

leven geen sprake. Onder Cyrus (tot 529) en zijne opvolgers, Cambyzes (529—522), Darius Hystaspis (521—487), Xerxes (486—466) en Artaxerxes (465—424) bleef Judea een armzalig onderdeel eener provincie van het reusachtig rijk. In Jeruzalem en den omtrek liet de maatschappelijke toestand zeer veel te wenschen over. Al waren sommige Joden rijk, het meerendeel was doodarm. De stad bleef schaars bevolkt en leverde met hare nog steeds niet herstelde muren een droevig schouwspel op. De hooggespannen verwachtingen die kracht verleend hadden tot den tempelbouw, waren dus in geenen deele vervuld, en bittere teleurstelling verving de herleefde hoop. Zoolang Israël niet tot eer en voorspoed was gekomen, duurde voor het bewustzijn der geloovigen de vernedering voort, en drukte de toorn van Jahwe nog steeds op zijn volk. Verg. Ezra IX : 6 v.; Neh. IX : 30—37; Zach. I : 12.

Daar de Joden, zelfs in den omtrek van Jeruzalem, te midden van heidenen leefden, en hunne naaste buren, de Samaritanen, bij de vereering van Jahwe aan vele Babylonische godsdienstgebruiken eene plaats gunden, kon het niet anders, of het godsdienstig leven der meesten was niet in overeenstemming met de eischen die de meer ontwikkelden van Jozia's dagen af in Jahwe's naam gesteld en zooveel zij konden gehandhaafd hadden. Er werden onder hen, in het openbaar of in het verborgen, velerlei heidensche praktijken uitgeoefend. Niet zonder luide afkeuring van den kant der besten. Doch dezen vermochten niet veel om er paal en perk aan te stellen; te minder, daar vele aanzienlijken, priesters en leeken, met heidensche vrouwen huwden. Deze toestand van ontmoediging en zedelijke verslapping duurde tot de komst van Ezra, die, in vereeniging met Nehemja, door de invoering en krachtige handhaving van de wet het Joodsche volksleven in eene bepaalde richting wist te leiden.

In dezen tijd, tusschen den herbouw des tempels (516) en de hervorming van Ezra (na 445), is LVI—LXVI, wellicht met uitzondering van LX—LXII, opgesteld. Die hoofdstukken behelzen niet het werk van één man (zie inl. op LVI : 9—LVII : 13*a*), maar dat van eenige geestverwanten, die de prediking van hun grooten voorganger, den schrijver van XL—XLVIII, voortzetten. Terwijl zij zijne grootsche beloften herhalen, ja, de toekomstige verheerlijking huns volks met nog schitterender kleuren malen, treden zij tevens als boetpredikers onder hunne half-heidensche tijdgenooten op: het zijn 's volks zonden, door geen vasten goedgemaakt, die den dag der verlossing verre houden.

Behalve deze bundels vinden wij in ons geschrift eenige stukken waarin over „den dienaar van Jahwe" gehandeld of deze sprekende ingevoerd wordt. Zij onderscheiden zich van hunne omgeving door inhoud en strekking en zijn blijkbaar van eene andere hand; zie op XLI : 8 v. en inl. op LII : 13—LIII : 12.

Wij stellen ons het ontstaan van ons boek wellicht aldus het best voor: nadat de troostreden tot Sion met het werk van den profeet-balling waren verbonden, werd dit geschrift, na Ezra's hervorming (zie inl. op LVI : 1—8), uitgebreid door inlassching van de stukken over „den dienaar van Jahwe" en door toevoeging van LVI—LXVI. De Verzamelaar, die het geschrift in zijn tegenwoordigen vorm bracht, heeft het door een paar onderschriften (zie op XLVIII : 22 en op LVII : 20 v.) in drie ongeveer gelijke deelen gesplitst.

Deze schrijvers doen ons het hoogste standpunt kennen dat in de zesde en vijfde eeuw door de uitnemendste Israëlieten werd bereikt. Jahwe is voor hen de eenige god, God, schepper der natuur en bestuurder van de lotgevallen der menschen, zoowel der heidenen als der Joden. Al worden hem somtijds in den dichterlijken stijl menschelijke eigenschappen en handelwijzen toegekend, hij is toch de onvergelijkelijk verhevene, de ongenaakbaar heilige, de niet afbeeldbare. Ofschoon god der geheele wereld, is hij in het bijzonder de god van Israël, dat zijn dienaar en uitverkorene heet: wel heeft hij, toornende over de zonden zijns volks, het aan de heidenen overgeleverd; maar het is onmogelijk dat hij dit voor altijd deed. Niets is zekerder dan dat hij het komt verlossen. De verwachting van een aardschen koning, een „messias" (zie op XI : 1—9), ontbreekt geheel: Jahwe zelf komt om Israël te redden. Dan zal hij wraak oefenen op de heidenen, die zijn volk vertraden en hem niet eerden, ook de goddeloozen onder Israël straffen, maar de vromen zegenen; Sion zal bevolkt worden en overvloed genieten, ja, het middelpunt zijn eener nieuwe aarde met een nieuwen hemel; terwijl de tempel van Jahwe het bedehuis van alle volkeren zal wezen.

De aanhef van het geschrift, *Vertroost, vertroost mijn volk*, geeft het hoofdkarakter uitstekend weder.

Nergens staan in het O. T. zoovele krachtige uitingen van geloof aan Gods onverkoelbare liefde, aan de zekerheid van redding en de heerlijkheid der toekomst van zijn volk bij elkander als hier; zoodat men niet ten onrechte, het geheele boek aan één schrijver toekennende, dezen „den evangelist van het Oude Verbond” genoemd heeft.

HOOFDSTUK XL.

Vertroost mijn volk! — Opwekking om Jeruzalem te troosten (1 v.). Voor Jahwe worde een weg gebaand; hij openbaart zijne heerlijkheid (3—5). Terwijl al het menschelijke vergankelijk is, houdt zijn woord eeuwig stand (6—8). Onbevreesd kondige Sion zijne heilrijke komst aan (9—11). Hij is de Allerhoogste, die dus niet afgebeeld kan worden (12—25). Op hem kan Israël zich gerust verlaten: hij vergeet zijn volk niet en geeft den zwakke wonderbare sterkte (26—31).

XL : 1 Vertroost, vertroost mijn volk, zegt uw god,
2 spreekt naar Jeruzalems hart, en roept haar toe
dat haar dienst volbracht is, haar schuld geboet,
dat zij uit Jahwe's hand ontvangen heeft het dubbele voor al hare zonden.
3 Daar klinkt het:
Baant in de woestijn den weg van Jahwe,
effent in de wildernis eene heirbaan voor onzen god;
4 elk dal worde verhoogd, iedere berg en heuvel zinke neder;
zoodat bulten eene vlakte worden, bergkloven eene vallei.
5 Dan openbaart zich Jahwe's heerlijkheid,
en aanschouwt alle vleesch zijn heil;
want Jahwe's mond heeft het gesproken.
6 Daar heet het: Predik!
Ik zeide: Wat moet ik prediken? —
Alle vleesch is gras, al zijne heerlijkheid der veldbloem gelijk:
8 het gras verdort, de bloem verwelkt;
maar het woord van onzen god houdt eeuwig stand.
9 Bestijg een hoogen berg, gij vreugdebode Sion!

Vs. 3 v. Matth. III : 3; Marc. I : 3; Luc. III : 4 v.; Joh. I : 23. — Vs. 5. Luc. III : 6. — Vs. 6, 8. 1 Petr. I : 24 v.

1. Fraai begin van het boek, dat, grootendeels uit troostreden bestaande, als het ware de voltrekking behelst van den last, hier aan de profeten en elk die troosten kan gegeven.

2. *dienst.* Verg. op Job VII : 1. — Aan Jeruzalems lijden zal een einde gemaakt worden, omdat Israël de gerechte straf ondergaan heeft; verg. op XXVII : 7—9 en inl. op Jer. XXIV. — *het dubbele.* Daar Jahwe zelf zulk een langen lijdenstijd over zijn volk beschikt heeft, zou men de gevolgtrekking kunnen maken dat hij onrechtvaardig is; maar een profeet mag zóo niet op een woord gevat worden. Het is eene uiting van medelijden met al wat het volk heeft doorgestaan, en van verzekerdheid dat redding daagt. Verg. Lev. XXVI : 18.

3 v. Wanneer een koning op reis gaat, wordt de weg voor hem in orde gebracht; zóo geschiedt nu voor Jahwe; verg. LVII : 14; LXII : 10 v., waar de last wordt gegeven voor de uit de ballingschap terugkeerende Israëlieten een weg te banen. — Bij het aanhalen van vs. 3 in het N. T. wordt *Daar klinkt het* (letterlijk *Eene stem die roept* of *De stem van een roepende*) ten onrechte verbonden met *in de woestijn,* dat in het Hebreeuwsch vóor *baant* staat, en wordt *in de wildernis* weggelaten; zoodat het optreden van Johannes den Dooper in de woestijn in *Mattheüs* en *Marcus* de vervulling schijnt te zijn van deze profetie.

5. *Jahwe's heerlijkheid,* zijne macht en trouw; verg. op Exod. XVI : 7. — *alle vleesch,* eigenlijk mensch en dier, Gen. VI : 12 en elders, wordt ook vs. 6; XLIX : 26; LXVI : 16, 23 v. voor het geheele menschdom gebezigd. — *zijn heil,* volg. Gr. vert., die *het heil Gods* heeft; Hebr. t. *tezamen.* — *want — gesproken.* Dus is het onweersprekelijk waar; verg. I : 20; XXI : 17; XXII : 25 enz.

6. *Ik zeide,* volgens andere klinkers, met hss., Gr. en Lat. vertt. — *Alle vleesch.* Zie op vs. 5. — *zijne heerlijkheid,* volg. de oude vertt.; Hebr. t. *zijne gunst.*

Hierna is volg. hss. en Gr. vert. weggelaten (7) *Het gras verdort, de bloem verwelkt, wanneer Jahwe's adem er op blaast; voorwaar, het volk is gras.* Dit is waarschijnlijk aan Ps. CIII : 15 v. ontleend, maar past hier niet; want *het volk* kan geen ander dan Israël zijn, en de profeet wil niet de broosheid, maar integendeel de onverderfelijkheid van Israël verkondigen.

8. *het woord van onzen god,* zijne beloften van Israëls schoone toekomst.

9 v. Verg. XXXV : 4.

verhef met kracht uwe stem, gij vreugdebode Jeruzalem!
verhef ze onbevreesd;
zeg tot Juda's steden: Hier is uw god! —
10 Zie, de Heer Jahwe komt met macht,
zijn arm voert heerschappij;
zie, het loon dat hij uitreikt heeft hij bij zich,
wat hij uitbetaalt gaat voor hem uit.
11 Gelijk een herder weidt hij zijne kudde,
neemt hij de lammeren in zijn arm en draagt ze in zijn schoot,
leidt hij de zoogenden.
12 Wie heeft in de holle hand de wateren uitgemeten?
van den hemel met eene span den omtrek bepaald?
het stof der aarde in eene maat gevat?
de bergen gewogen met eene balans,
de heuvelen in eene weegschaal?
13 Wie heeft den geest van Jahwe bestierd?
als zijn raadsman hem onderricht?
14 met wien is hij te rade gegaan, die hem heeft voorgelicht
en hem het rechte pad gewezen,
die hem den weg des doorzichts leert?
15 Zie, volkeren zijn als een druppel aan een emmer;
als een vlokje aan eene weegschaal zijn zij in tel;
zie, de kustlanden zijn als gruis dat gestrooid wordt.
16 Zelfs de Libanon is niet toereikend voor brandhout,
zijn gedierte niet genoegzaam voor offer.
17 Alle volken zijn als niets vóor hem,
als een niet-met-al en een onding zijn zij bij hem in tel.
18 Bij wien zoudt gij dan God vergelijken?
welke gelijkenis van hem ontwerpen?
19 Een werkman giet het beeld,

Vs. 10*cd*. LXII : 11*cd*. — Vs. 13. Rom. XI : 34; 1 Kor. II : 16*a*.

9. *Sion, Jeruzalem,* dat de tijding, hoe Jahwe zijn volk gaat redden en zegenen, het eerst ontvangt, moet die zonder weifelen, in vast geloof, aan de andere plaatsen van Juda overbrengen.

10. *met macht,* volgens andere klinkers; Hebr. t. wellicht *als een machtige.* — *het loon* en *wat hij uitbetaalt* (letterlijk: *dat wat iemand voor zijn arbeid toekomt,* verdienste), het heil dat Jahwe de zijnen zal doen smaken; verg. LXII : 11 v.; LXV : 7. De profeet heeft wellicht vooral het oog op de ballingen die Jahwe naar Sion terugbrengt.

11. Hetzelfde beeld voor Jahwe's verhouding tot Israël en de vromen Ps. XXIII; LXXIX : 13; Jer. XXXI : 10; Ezech. XXXIV; Micha VII : 14 en elders; verg. Joh. X : 11—18. — *leidt hij de zoogenden,* met teedere zorgvuldigheid; verg. Gen. XXXIII : 13.

12—17. In deze verzen wordt Jahwe's onvergelijkelijke grootheid beschreven, die de pogingen om hem af te beelden tot iets onzinnigs maakt (vs. 18—25), en een volkomen vertrouwen op hem van de zijde zijns volks rechtvaardigt.

12. Hier wordt gewezen op de grootheid van het scheppingswerk, door geen mensch te begrijpen; verg. Job XXVIII : 25 v.; XXXVIII : 5—38; Spr. XXX : 4.

13 v. Hij is zoo wijs dat niemand hem in het maken van plannen behoeft bij te staan.

14. Na *gewezen* is volg. Gr. vert. weggelaten *en hem kennis geleerd.*

15. Daar alle volken en landen door Jahwe naar welgevallen geschapen of vernietigd worden, belet de geringheid van zijn volk hem niet, het te redden en machtig te maken. — *de kustlanden.* Dit woord komt in dit geschrift (o. a. XLI : 1, 5; XLIX : 1; LX : 9; LXVI : 19, en verg. op XLII : 4) evenals elders (XI : 11) vaak voor in de beteekenis van „verre streken”. Eigenlijk duidt het de eilanden en kusten in en aan de Egeïsche en de Middellandsche Zee aan, voor zoover ze, vooral door de Fenicische volkplantingen, bekend waren. De gezichteinder van onzen schrijver is in vergelijking met dien van vroegere geslachten wijd. — *dat gestrooid wordt,* volgens andere klinkers.

18. Dezelfde vraag vs. 25; XLVI : 5; verg. Deut. IV : 15—18.

19—20. Eene dergelijke bespotting van den beeldendienst XLIV : 9—20; XLVI : 6 v.; Hab. II : 19, 18. Grillig steekt deze beschrijving, hoe een beeld gemaakt en op zijne plaats vastgezet wordt, af bij de hooggekleurde schildering van Jahwe's macht. Verbeeldt u: God, die volkeren maakt en breekt, een verguld stuk hout dat met kettingen voor wankelen behoed wordt!

en de goudsmid beslaat het met goud
en zet het vast met zilveren ketenen;
XLI: 7 de werkman bemoedigt den goudsmid,
die met den hamer plet hem die op het aanbeeld klopt,
zeggende van het soldeersel: Het is goed!
men bevestigt het met nagels, dat het niet wankelt.
XL: 20 Wie te arm is voor zulk eene gave
kiest een stuk hout dat niet verrot,
zoekt zich een bekwaam werkman,
om het beeld vast te zetten, zoodat het niet wankelt.
21 Weet gij niet? hoort gij niet?
is het u niet van den aanvang af bekend gemaakt?
hebt gij niet verstaan, wie de aarde gegrondvest heeft?
22 Hij die troont boven den kreits der aarde,
zoodat hare bewoners als sprinkhanen zijn;
die den hemel als doek heeft uitgespreid,
dien gespannen als eene tent om in te wonen;
23 die vorsten in niet verkeert,
wereldbestuurders aan een onding gelijk maakt:
24 nauw zijn zij geplant, nauw zijn zij gezaaid,
nauw wortelt hun stam in den grond,
of hij blaast op hen, en zij verdorren,
en de storm voert hen als kaf mede.
25 Bij wien zoudt ge mij dan vergelijken,
zoodat het mij afbeelden zou? spreekt de Heilige.
26 Heft uwe oogen naar omhoog en ziet!
Wie heeft deze dingen geschapen?
Hij die hun heir in getale doet uitrukken,
ze alle bij name roept;
vanwege zijne groote macht en geduchte sterkte
ontbreekt niet één.
27 Waarom zegt gij dan, o Jakob, en spreekt gij, o Israël:
Mijn weg is voor Jahwe verborgen,
en mijne rechtzaak ontgaat aan mijn god?
28 Hebt gij het niet vernomen?
hebt gij het niet gehoord?
Jahwe is een eeuwig god,
de schepper van 's aardrijks uiteinden;
hij wordt moede noch mat;
zijn doorzicht is niet te doorgronden.
29 Hij geeft den moede sterkte,

19. *zet het vast met*, volgens hoogst onzekere tekstverbetering.

XLI: 7. Dit vers, dat tusschen vs. 6 en 8 het verband breekt, past hier volkomen en is waarschijnlijk bij ongeluk verdwaald.

20. *Wie — gave*, hoogst onzekere lezing en vertaling.

21. *wie — heeft*, volg. verb. t.; Hebr. t. *de grondvesten der aarde*; maar vs. 22 v. eischt dat eene vraag voorafgaat waarop die verzen het antwoord geven.

22. Verg. Job IX: 8. — *kreits*. De aarde wordt hier beschouwd als eene ronde schijf waarover de hemel, Jahwe's woonplaats, gespannen is; verg. op XXXIV: 4. — *als sprinkhanen*, zoo klein, vanwege de hoogte van waar Jahwe hen ziet. Verg. Num. XIII: 33.

23. Verg. Job XII: 17—21.

26. Verg. Ps. CXLVII: 4 en op Jez. XXXIV: 16. — In den voorlaatsten regel zijn een paar kleine tekstverbeteringen volg. Gr. vert. aangebracht.

27. Hoe kon Israël wanen dat de machtige God, die alle starren kent en dwingt zich te vertoonen, zijn volk zou vergeten? Verg. XLIX: 14—18. — *weg*, lot.

29 v. Het sterkst sprekend bewijs zijner macht is dat de geloovigen, ondanks hunne uitwendige ge-

den machtelooze verleent hij groote kracht.
30 Laten dan knapen moede en mat worden,
laten jongelingen struikelen,
31 zij die op Jahwe hopen zullen steeds nieuwe kracht verzamelen,
de vleugelen uitslaan als arenden,
voortijlen zonder zich af te matten,
loopen zonder moede te worden.

ringheid, zooveel smart kunnen doorstaan en zooveel kracht ontwikkelen, terwijl zij die alleen uitwendige steunsels hebben — de rijken, aanzienlijken, lichamelijk sterken — in den levensstrijd bezwijken.
31. Verg. Ps. LXXXIV : 8. — De vertaling van *de vleugelen uitslaan* is onzeker. — *als arenden.* Verg. 2 Sam. I : 23. — In dit beeld ligt misschien eene toespeling op het volksgeloof waarop Ps. CIII : 5 doelt; zie aldaar.

HOOFDSTUK XLI.

De uitdaging van de afgoden. — Jahwe roept de volken op om de aanspraken hunner goden te handhaven tegen hem (1), die uit het Oosten den grooten overwinnaar geroepen heeft (2—4). Vergeefs spannen tegen dezen de bedreigden samen (5 v.). Israël intusschen heeft niets te vreezen, daar het door Jahwe wordt ondersteund (8—13). Veeleer zal het zijne vijanden vernielen (14—16). Nu nog ellendig, zal het eerlang door Jahwe wonderbaar gezegend worden (17—20). Laat andere goden ook eens, zooals Jahwe gedaan heeft, de toekomst voorspellen! (21—24). Hij heeft den overwinnaar van volken en vorsten verwekt, dien geen andere god vooruit aangekondigd had (25—27). Geen hunner weet raad (28 v.).

De groote overwinnaar op wien hier wordt gewezen is Cyrus, die alleen XLIV : 28; XLV : 1 met name vermeld is, maar op wien duidelijk ook XLV : 13; XLVI : 11; XLVIII : 14 v. doelen. Op hem wordt het oog der geloovigen gericht als op het machtige werktuig in Jahwe's hand, om de ballingen in vrijheid te stellen en Jeruzalem te herbouwen (XLIV : 26, 28; XLV : 13). Uit de belofte dat Jahwe ter wille van Israël elken weerstand, aan Cyrus geboden, zal breken (XLV : 1—4) blijkt dat althans het rijk der Chaldeën nog door hem veroverd moest worden; verg. XLVIII : 14. Zoo klimmen wij tot vóor 538 op. Te anderer zijde wordt op Cyrus als op een bekend persoon gewezen; dus moet de roem zijner krijgsdaden reeds eenigen tijd geleden tot de Joden doorgedrongen en onder hen verspreid zijn geweest. Geheel in overeenstemming hiermede, wordt van zijne overwinningen als reeds behaald gesproken. Zeker was dus Medië, waarschijnlijk ook Lydië, reeds in zijne handen gevallen; zoodat wij dit stuk hebben te plaatsen in de jaren waarin hij, na den val van Sardes (549), den hardnekkigen tegenstand van eenige Klein-Aziatische staten had te breken en ook aan de zuidelijke grenzen zijns rijks oorlog voeren moest. Verg. inl. op XL—LXVI.

XLI : 1 Laten de kustlanden opnieuw zich tot mij wenden,
de volkeren weder kracht verzamelen;
laten zij toetreden en dan het woord nemen!
Samen willen wij tot de vierschaar naderen.
2 Wie heeft uit het Oosten verwekt
hem dien de zege bij elke schrede tegenkomt?
Wie levert volkeren aan hem over
en doet hem koningen vertreden,
maakt hun zwaard tot stof,
hun boog aan dwarrelend kaf gelijk?

1. *Laten — wenden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Zwijgt* (*en luistert*) *naar mij.* — *de kustlanden.* Zie op XL : 15. — *Samen,* Jahwe, die hier spreekt, en de heidensche volken, die voor de eer hunner goden opkomen; verg. Job IX : 32. — *de vierschaar,* der hoorders of lezers van den profeet, zooals V : 3 de Jeruzalemmers en Judeërs rechters moeten zijn. — Merkwaardig is het dat in deze hoofdstukken zoo vaak de voorstelling terugkeert van eene uitdaging van de heidenen en hunne goden door Jahwe, die zich, ten bewijze dat hij de eenige God is, op de grootheid zijner werken en de juistheid zijner voorspellingen beroept, waarbij hunne machteloosheid en onwetendheid jammerlijk afsteekt (XLII : 9; XLIII : 9—13; XLIV : 6—11 enz.). Merkwaardig, omdat zij voortvloeide uit den pijnlijken strijd tusschen de droeve werkelijkheid en de blijde voorzeggingen. Nu het onzinnig scheen dat Jahwe, de god van zulk een diep ellendig en vertrapt volkje, uitsluitend aanspraak had op de vereering van alle menschen, voelt de profeet zich gedrongen, dit recht zoo goed hij kan te bewijzen.
2. *het Oosten,* Perzië, dat oostwaarts van Babylonië ligt; verg. vs. 25. — *hem,* Cyrus; zie Inl. — *de zege.* Deze beteekenis heeft meermalen bij dezen profeet, ook Ps. IV : 2; LXXXV : 14 en elders, het Hebreeuwsche woord dat eigenlijk aan ons ‚recht' of ‚gerechtigheid' beantwoordt: het lot dat Jahwe's

3 Hij vervolgt hen, dringt ongedeerd verder;
den weg betreedt hij niet met zijn voet.
4 Wie heeft dit gedaan en tot stand gebracht?
Hij die van den aanvang af de geslachten geroepen heeft.
Ik, Jahwe, ben de eerste,
en bij de laatsten zal ik het zijn.
5 Als de kustlanden het zagen, versaagden zij,
de uiteinden der aarde ontstelden;
zij naderden en rukten samen aan;
6 zij hielpen elkaar,
de een zeide tot den ander: Houd u kloek!
8 Maar gij, Israël, mijn dienaar,
Jakob, dien ik verkoren heb,
kroost van Abraham, mijn vriend;
9 gij, dien ik gegrepen heb van 's aardrijks uiteinden,
en geroepen van zijne verste deelen,
tot wien ik gezegd heb: Gij zijt mijn dienaar,
u heb ik verkoren en niet versmaad! —
10 vrees niet, want ik ben met u,
zie niet verbijsterd rond, want ik ben uw god;
ik sterk u, ook help ik u,
ik ondersteun u met mijne zegebrengende rechterhand.
11 Zie, beschaamd zullen staan en te schande worden
allen die tegen u toornen,
vernietigd zullen worden en omkomen
zij die u bestrijden.
12 Gij zult zoeken en niet vinden
hen die met u twisten,
vernietigd zullen worden en verdwijnen

Vs. 8*a*. XLIV : 1.

gunstgenooten rechtens toekomt is heil en overwinning. — *hun*, beide keeren volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijn*. — *stof* en *dwarrelend kaf*, beelden van volslagen machteloosheid, als XVII : 13 en elders.

3. *den — voet*. Het is alsof de bezwaren van den weg niet voor hem bestaan en hij over oneffenheden gedragen wordt. Verg. Ps. XCI : 12.

4. *dit*, volg. Gr. en andere oude vertt. ingevoegd. — *Ik — zijn*, ongeveer hetzelfde wat XLIV : 6; XLVIII : 12 heet: Ik, Jahwe, ben de eerste en de laatste, d. i. ik heb in het grijs verleden alles gedaan en zal tot in de verste toekomst alles doen. — *het*, nl. die ik altijd geweest ben, de eeuwige God; verg. XLIII : 10, 13; XLVIII : 12; Deut. XXXII : 39; Ps. CII : 28; Ezech. VI : 13 enz., ook Jez. XLII : 8 en op Exod. III : 14. Het tegenovergestelde Jer. V : 12.

5 v. De volkeren spannen tegen Cyrus samen. — *samen*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

7. Zie na XL : 19.

8 v. *mijn* (Jahwe's) *dienaar*. Zoo, of wanneer een ander spreekt, *de dienaar van Jahwe*, heet Israël vaak bij onzen profeet, XLII : 19—22; XLIV : 1 v., 21; XLV : 4; XLVIII : 20, en enkele malen bij andere schrijvers, Ps. CXXXVI : 22; Jer. XXX : 10; XLVI : 27 v.; Ezech. XXVIII : 25; XXXVII : 25, om aan te duiden dat het door Jahwe is uitverkoren en daarom zijne gunst zal genieten, maar ook weerkeerig hem moet dienen en verheerlijken. Doch in eenige stukken, in zijn werk ingeschoven, XLII : 1—7; XLIX : 1—11; L : 4—11; LII : 13—LIII : 12, wordt met „Jahwe's dienaar" niet het feitelijk bestaande Israël aangeduid (zie hierover verder inl. op LII : 13—LIII : 12), maar heeten zoo, nu eens de vromen en geloovigen, de kern des volks, dan weder de godsdienstpredikers die Jahwe's wil eerst aan Israël, straks aan de heidenen moesten verkondigen. Vooral in het laatste deel van ons boek komt de uitdrukking „de dienstknechten van Jahwe" (in het meervoud) herhaaldelijk tot aanduiding van de vromen voor, LIV : 17; LVI : 6; LXIII : 17; LXV : 8 v., 13—15; LXVI : 14; verg. XLIV : 26. — *verkoren*. Israëls uitverkiezing is een denkbeeld dat in dit boek sterk op den voorgrond treedt; zie vooral XLIII : 10; XLIV : 1; XLIX : 7. — *mijn vriend*. In het Hebreeuwsch kan dit evengoed bij *kroost* als bij *Abraham* behooren. Zoo heet Abraham ook 2 Kron. XX : 7 en Jac. II : 23, en bij de Muzelmannen is „de vriend Gods" zijn gewone titel geworden; vandaar dat Hebron (verg. op Gen. XIII : 18) nog heden *el chalil* d. i. ‚de (stad van Gods) vriend', heet. „Abraham" in pl. v. „Israël" komt nog Micha VII : 20 voor.

9. *'s aardrijks uiteinden* en *zijne verste deelen*, hier van over den Eufraat.

10. *zegebrengende*. Zie op vs. 2.

zij die met u krijg voeren.
13 Want ik, Jahwe, ben uw god,
die uwe rechterhand aanvat,
en tot u spreek: Vrees niet; ik help u.
14 Vrees niet, wormken Jakob, made Israël!
ik help u, spreekt Jahwe;
uw losser is Israëls Heilige.
15 Zie, ik maak u tot eene dorschslede,
scherp, nieuw, met snijdende punten:
gij zult bergen dorschen en fijnstampen,
heuvelen maken tot kaf;
16 gij werpt ze omhoog, de wind neemt ze op,
en de storm verstrooit ze;
terwijl gíj juicht in Jahwe,
op Israëls Heilige u beroemt.
17 De ellendigen en armen zoeken nàar water: het is er niet!
hunne tong versmacht van dorst;
ik, Jahwe, zal hen verhooren,
ik, Israëls god, hen niet begeven;
18 ik zal op kale plekken stroomen doen ontspringen,
bronnen in het midden der valleien;
de woestijn maak ik tot een waterplas,
het dorre land tot een bronrijk oord;
19 ik zet in de woestijn ceders,
acacia's, mirten en oleasters,
ik plaats in de wildernis cypressen,
platanen en dennen;
20 opdat zij zien en weten,
acht geven en begrijpen te gader,
dat de hand van Jahwe dit gedaan,
Israëls Heilige het geschapen heeft.
21 Brengt uwe zaak voor, zegt Jahwe,
komt met uwe bewijzen op, zegt Jakobs koning.
22 Laten zij opkomen en ons mededeelen wat geschieden zal.
Deelt mede wat het verledene geweest is;
opdat wij er acht op slaan, er den afloop van weten.

Vs. 18*b*. Ps. CVII : 35.

14. *made*, volg. verb. t.; grondt. *mannen van* of, volgens andere klinkers, *dooden van*. Worm en made zijn ook Job XXV : 6; Ps. XXII : 7 beeld der machteloosheid. — *uw losser*. Zoo heet Jahwe vaak in ons boek, XLIV : 6, 24; verg. XLIII : 1; XLIV : 22 v. enz.; ook Spr. XXIII : 11; Jer. XXXI : 11; L : 34 enz. Hij heet zoo, omdat hij zich gehouden rekent de rechten zijns volks te handhaven, het hun aangedaan leed te wreken en hen te redden uit den nood. Verg. op Ruth II : 20. — *Israëls Heilige*. Zie op 2 Kon. XIX : 22.

15. *dorschslede*. Zie op 2 Sam. XXIV : 22. Het toekomstige Israël wordt hiermede — in scherpe tegenstelling met den machteloozen worm — vergeleken, omdat het zijne vijanden zal vernielen; zie op Joël III : 14 en op Spr. XX : 26.

16. *ze*, de vijanden. — *op Israëls Heilige u beroemt*, roem draagt op uwe betrekking tot Jahwe en het heil dat hij u schenkt. Verg. Ps. LXIV : 11.

17—20. Dorst is het beeld van ellende en smart, zooals overvloed van water dat van voorspoed en vreugde.

19. Aan het slot heeft Hebr. t. *te gader*, wat volg. Gr. vert. weggelaten is. — *cypressen, platanen en dennen*. Evenzoo LX : 13. De vertaling der twee laatste woorden is onzeker.

21. De afgoden worden toegesproken; zie vs. 23. Tegenover Jahwe, die zijne macht openbaart, is het nu hunne beurt te bewijzen dat zij aanspraak op vereering hebben.

22. *opkomen*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *bijbrengen*. — *Deelt — is*. Dit zou evenwel geen bewijs voor de macht dier goden leveren; want ook zonder buitengewone gaven kan men het verleden kennen. De bedoeling schijnt dus te zijn dat zij hunne vervulde voorspellingen aanwijzen.

Of doet ons het toekomstige hooren,
23 deelt mede wat later gebeuren zal;
opdat wij weten dat gij goden zijt.
Ja, doet iets, goed of kwaad;
opdat wij verbijsterd staan en vreezen te gader.
24 Zie, gij zijt niets;
niet met al is wat gij uitricht.
Afschuwelijk wie u kiest!
25 Ik daarentegen heb van het noorden eenen verwekt, en hij kwam,
van het oosten een die mij aanroept;
landvoogden zal hij als slijk vertreden,
zooals de pottebakker het leem treedt.
26 Wie heeft dit van den aanvang medegedeeld, opdat wij het erkennen?
en van te voren, zoodat wij kunnen zeggen: hij won het pleit!
Neen, niemand heeft het medegedeeld, niemand het doen hooren;
neen, niemand heeft uwe woorden gehoord.
27 Het eerste zeg ik aan Sion: Hier, hier zijn ze!
en gaf ik aan Jeruzalem een vreugdebode.
28 Ik zie rond, maar er is niemand,
en onder de goden is geen raadsman;
zoodat ik hen zou kunnen ondervragen,
en zij mij bescheid geven.
29 Zie, zij allen zijn ondingen,
niet met al zijn hunne werken,
wind en nietigheid hunne beelden.

23. Verg. XLIII : 9. — *Ja, doet iets, goed of kwaad.* Verg. Jer. X : 5; Sef. 1 : 12. — *vreezen,* met verandering van klinkers; Hebr. t. *zien.*
24. *niet met al,* volg. Lat. en Aram. vertt.
25. *Ik daarentegen,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *van het noorden,* uit Medië, ten noorden van Babylonië gelegen (verg. op vs. 2). Ook in de voorstelling der bewoners van Palestina lag het noordelijk. — *eenen.* Bedoeld is Cyrus. — *die mij aanroept.* Deze verwachting, die trouwens niet insluit dat Cyrus Jahwe alleen zou aanroepen, heeft haars gelijke niet in dit geschrift; het naast komt er bij de verwachting XLV : 3. — *vertreden,* volg. verb. t.; Hebr. t. *komen.* — *als slijk.* Hetzelfde beeld X : 6; Micha VII : 10; Zach. X : 5.
26. *uwe,* der afgoden.
27. Er was niemand die aan Jeruzalem den terugkeer der ballingen voorspelde voordat ik zeide: Hier zijn zij! Verg. XL : 9—11.
28 v. Slotsom van het betoog in dit hoofdstuk. — *onder de goden,* volg. verb. t.; Hebr. t. *onder hen.* — *raadsman.* Verg. XL : 13. — Niet alleen heeft Jahwe alles vooruit beschikt, maar hij heeft dit alleen, zonder iemands voorlichting, gedaan.

HOOFDSTUK XLII : 1—XLIII : 8.

Het droevig heden en de blijde toekomst. — De dienaar van Jahwe zal zonder ophef te maken aan de wereld het recht afkondigen (XLII : 1—4); want Jahwe heeft hem tot een licht voor Israël en de heidenen bestemd (5—7). Jahwe, naijverig op zijne eer, beroept zich tegenover de afgoden op de vervulling zijner voorzeggingen (8 v.). Laat de geheele wereld hem prijzen; hij trekt ten strijde uit (10—13). Al heeft hij zich lang stilgehouden, nu barst hij los, keert alles het onderst boven en leidt de blinden op hun onbekende wegen (14—16); zoodat allen die op beelden vertrouwen beschaamd terugdeinzen (17). Doch in welk een ellendigen toestand verkeert thans Jahwe's dienaar: een om zijne zonden gedrukt volk, dat de oorzaak zijner ellende niet inziet! (18—25). Maar nu heeft dit een einde, daar Jahwe het beschermt en uit de verstrooiing terugbrengt (XLIII : 1—8).

XLII : 1 Ziedaar mijn dienaar, dien ik steun,
mijn uitverkorene, in wien ik welgevallen heb!

Vs. 1—4. Matth. XII : 18—21.

1—7. Dit is het eerste van de stukken waarin met „den dienaar van Jahwe” niet geheel Israël, maar eene groep personen of het vrome gedeelte van het volk wordt aangeduid; zie op XLI : 8 v.

ik heb mijnen geest op hem gelegd;
hij zal den natiën het recht afkondigen.
2 Hij schreeuwt noch verheft zijne stem,
hij doet zich op straat niet hooren;
3 het geknakte riet breekt hij niet,
de kwijnende pit dooft hij niet uit;
naar waarheid kondigt hij het recht af.
4 Hij zal niet kwijnen of geknakt worden,
zoolang hij op aarde het recht vaststelt;
en verre streken zullen uitzien naar zijne wet.
5 Zoo spreekt God, Jahwe,
die den hemel schiep en uitspande,
de aarde met wat zij voortbrengt uitbreidde,
den adem schenkt aan het volk op haar,
den geest aan allen die er op verkeeren:
6 Ik, Jahwe, heb u in gerechtigheid geroepen,
en wil uwe hand vatten, u behoeden,
u maken tot een volksbond,
tot een licht der natiën;
7 om blinde oogen te openen,
gebondenen uit den kerker te leiden,
uit de gevangenis hen die in duisternis zitten.
8 Ik ben Jahwe, dit is mijn naam;
mijne eer sta ik aan geen ander af,
den lof die mij toekomt aan geen beelden.
9 Het vorige, zie, is uitgekomen;
en nieuwe dingen deel ik mede,
voordat ze zich vertoonen doe ik ze u hooren.
10 Zingt tot eer van Jahwe een nieuw lied,
een loflied op hem van het einde der aarde;
buldere de zee en hare volheid,
de kustlanden en hunne bewoners!
11 Dat de woestijn met hare steden zich verblijde,

Vs. 8*b*. XLVIII : 11*c*. — Vs. 10*a*. Ps. XCVI : 1*a*; XCVIII : 1*a*.

1. Terwijl de schrijver van Matth. XII in dezen dienaar Gods Jezus vindt, ziet de Grieksche vertaler er Israël in; daarom schreef hij *Jakob* (*is*) *mijn dienaar, ik zal hem steunen; Israël mijn uitverkorene* enz. — *mijn uitverkorene.* Zoo heet elders in ons geschrift Israël, XLIII : 20; XLV : 4, *mijne uitverkorenen* LXV : 9, 15, 22. — *het recht*, Jahwe's beslissingen en verordeningen.

2. Hij volbrengt zijne taak bescheiden.

3. *het geknakte riet en de kwijnende pit*, beelden voor hen die dreigen te bezwijken (verg. XXXVI : 6, ook LVII : 15). Hier heeten zoo de heidenen, die, elken tegenstand moede en vertrouwende dat Jahwe's bestuur ook hun tot zegen zal strekken, omdat zijne wetten billijk zijn, zich aan hem onderwerpen. Deze verootmoedigden worden gespaard.

4. *geknakt worden*, volgens andere klinkers, in overeenstemming met oude vertt.; Hebr. t. *ijlen.* — *verre streken*, elders *kustlanden*. Zie op XL : 15. — *zullen* — *wet*. Verg. LI : 4 v., waar, naast het recht en de wet van Jahwe waarnaar men uitziet, zijn arm, d. i. machtsbetoon, vermeld wordt.

6. *in gerechtigheid*, geleid door mijn wil om aan ieder te geven wat hem toekomt, dus aan Israël heil; verg. XLV : 13. — *u maken* — *natiën*. Verg. XLIX : 4—6. — *tot een volksbond.* Bedoeld wordt waarschijnlijk het middel waardoor het verbond tusschen Jahwe en Israël in stand blijft of hersteld wordt. Desgelijks XLIX : 8.

7. *in duisternis*, die der gevangenis. — Uit vs. 18—20 blijkt dat dit vers beeldspraak behelst: de Israëlieten zaten niet in gevangenissen, maar hunne stoffelijke ellende en geestelijke blindheid worden aldus beschreven. Verg. Ps. CXLVI : 7 v.

8. Dit vers volgde eens op XLI : 29. — *ander*, andere goden, waarmede de *beelden* vereenzelvigd worden.

9. *Het vorige*, de oude voorspellingen, evenals XLI : 22; XLIII : 9; XLVIII : 3—8; verg. op 2 Kon. XIX : 25. Waarschijnlijk worden oude voorzeggingen omtrent 's volks ondergang bedoeld.

10. *een nieuw lied*. Zie op Ps. XXXIII : 3. — *buldere*, volg. verb. t.; verg. 1 Kron. XVI : 32; Ps. XCVI : 11; XCVIII : 7; Hebr. t. *zij die afdalen naar.* — *de zee en hare volheid*. Verg. op Deut. XXXIII : 16.

de dorpen waarin Kedar woont!
Dat de rotsbewoners jubelen,
galmen van den top der bergen!
12 Laten zij Jahwe eere geven,
zijn lof in verre streken verkondigen!
13 Jahwe zal uittrekken als een held,
als een krijgsman van strijdlust blaken,
den oorlogskreet aanheffen, ja uitschreeuwen,
op zijne vijanden losstormen.
14 Van overlang ben ik werkeloos gebleven,
zwijg ik en houd ik mij in;
als eene vrouw in barensnood ga ik kermen,
stenen, hijgen, alles te gader.
15 Bergen en heuvelen zal ik dor maken,
al hun gewas doe ik verdrogen;
stroomen zal ik verkeeren in waterlooze vlakten,
en waterplassen doen opdrogen.
16 Dan zal ik blinden leiden op een weg dien zij niet kennen,
hen doen treden op hun onbekende paden;
de duisternis zal ik voor hen uit in licht verkeeren,
het hobbelige in eene vlakte.
Als ik deze dingen zal gedaan hebben en niet halverwege gelaten,
17 dan deinzen achteruit en schamen zich diep wie op beelden vertrouwen
en tot gietwerk zeggen: Gij zijt onze goden!
18 Gij, dooven, hoort,
en gij blinden, ziet scherp toe!
19 Wie is blind, zoo niet mijn dienaar,
en doof als de bode dien ik zend?
wie is blind als mijn vertrouwde,
en doof als de dienaar van Jahwe?
20 Gij hebt groote dingen gezien, maar onthoudt niet;
hebt open ooren, maar hoort niet.
21 Jahwe had er welgevallen in, om zijner gerechtigheid wil,
het onderricht groot en luisterrijk te maken.
22 Met dat al zijn zij een beroofd en geplunderd volk,
allen in holen verstoken, in gevangenissen verborgen,
buitgemaakt, zonder redder,
uitgeplunderd, zonderdat iemand zegt: Geef terug!
23 Wie onder u wil hieraan het oor leenen,
opletten en luisteren in het vervolg?

11. *Kedar.* Zie op XXI : 16.
14. Jahwe spreekt. — *Van — gebleven,* ik heb geruimen tijd mijn volk prijsgegeven, de gebeden mijner dienaren niet verhoord; verg. LVII : 11; LXII : 1; LXIV : 12, en vele plaatsen in *Psalmen.* — *als — gader,* beschrijving der stemming van iemand die op het punt is van los te barsten.
15. *waterlooze vlakten,* volg. gissing; Hebr. t. *kustlanden.*
16. *blinden.* Zie op vs. 7. — *het hobbelige in eene vlakte.* Verg. XL : 4.
17. Hiermede keert de profeet tot zijn uitgangspunt terug: de nietigheid der afgoden.
18—22. Jahwe spreekt. Hij verwijt de Israëlieten dat zij zijn onderricht, hetwelk in de rampen die hen troffen hun is geworden, niet verstaan.
19. *mijn dienaar, mijn vertrouwde* (onzekere vertaling; anderen *de bevriende*), hier Israël; verg. op XLI : 8 v. — *doof,* den tweeden keer naar gissing, volg. eene der oude Gr. vertt.; Hebr. t. *blind.*
20. *groote dingen,* Gods wonderdaden, zegeningen en kastijdingen. — *maar (gij) hoort niet,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *maar hij hoort niet.*
21. *zijner,* Jahwe's. — *het onderricht,* dat vooral bestond in de *groote dingen* van vs. 20, die Israël van Jahwe te zien kreeg.
22. Verg. op 2 Kon. XXI : 14. — *verstoken,* volg. verb. t.
23—25. Thans vraagt Jahwe, wie alsnog wil begrijpen dat de tegenwoordige ellende eene straf is.

24 Wie heeft Jakob ter plundering overgegeven,
en Israël aan beroovers?
Immers Jahwe, tegen wien zij gezondigd hebben,
op wiens wegen zij niet hebben willen wandelen,
naar wiens gebod zij niet hebben gehoord?
25 Dies heeft hij zijn toorngloed over hen uitgestort
en het geweld van den krijg,
die hen aan alle kanten in vlam zette, doch zij bemerkten het niet,
hen in brand stak, zonderdat zij het ter harte namen.
XLIII : 1 Maar thans, zoo zegt Jahwe,
uw schepper, Jakob, uw formeerder, Israël:
Vrees niet, want ik heb u losgekocht,
u met name geroepen: gij zijt mijn!
2 Trekt gij door het water, ik ben met u,
door rivieren, zij zullen u niet overstelpen;
gaat gij door een vuur, gij brandt u niet,
en de vlam verzengt u niet.
3 Want ik, Jahwe, ben uw god,
ik, Israëls Heilige, ben uw redder
Ik geef Egypte als uw losprijs.
Ethiopië en Seba voor u in ruil.
4 Daar gij kostelijk zijt in mijn oog,
hoog geschat zijt, en ik u liefheb,
geef ik menschen voor u in ruil,
en natiën voor uw leven.
5 Vrees niet, want ik ben met u:
van het oosten zal ik uw kroost doen komen,
van het westen u vergaderen;
6 ik zal tot het noorden zeggen: Geef op!
tot het zuiden: Houd niet terug!
breng mijne zonen van verre,
mijne dochteren van het einde der aarde;
7 ieder die naar mij genoemd is,
dien ik tot mijne eer heb geschapen,
heb geformeerd, ook heb toebereid!
8 Uitleiden zal ik een blind volk, dat toch oogen heeft,
dooven, die toch ooren hebben.

24. *zij gezondigd hebben*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *wij gezondigd hebben.*
25. *toorngloed*, volg. Gr. vert. — *die* — *zette.* Verg. Ps. XCVII : 3. — Zij kwamen door de harde tuchtiging toch niet tot inkeer.
1. *losgekocht*, of *gelost.* Zie op XLI : 14.
2. Verg. Ps. LXVI : 12. — *water* en *vuur*, beelden der groote gevaren waaruit Jahwe zijne gunstgenooten redden zou.
3 v. In ruil voor de Israëlieten, die Cyrus als onderdanen verliezen zou als zij door Jahwe's almacht werden in vrijheid gesteld, gaf Jahwe hem het begeerlijk Egypte met Ethiopië en Meroë (verg. op Gen. X : 7) er bij. Uit de grootheid van dit rantsoen bleek, hoe kostelijk Israël in Jahwe's schatting was. Vergelijk over dit denkbeeld van een ruil door Jahwe Ezech. XXIX : 17—21, ook Spr. XI : 8; XXI : 18. Loslating van Israël door Cyrus zonder ruil wordt vermeld XLV : 13; verg. LII : 3.
5 v. Verg. XLIX : 12; ook XI : 11 v.; Ps. CVII : 3; Jer. XLVI : 27.
7. *ieder die naar mij genoemd is*, allen die Jahwe's volk heeten.
8. *Uitleiden zal ik*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Leid uit.*

HOOFDSTUK XLIII : 9—XLIV : 23.

Alleen Jahwe redt. — Geen andere god dan Jahwe heeft voorspeld wat gebeurd is; opdat men geloove dat hij de eenige is (XLIII : 9—13). Hij zal nu iets nieuws doen: door de woestijn voor zijn volk een weg banen (14—21). Wel heeft Israël, in plaats van hem te eeren em moeite veroorzaakt

door zijne zonden, en daarom te recht straf geleden (22—28); maar nu heeft het niets meer te duchten; want Jahwe zal het zegenen (XLIV : 1—5). Daar Jahwe de eenige god is, zullen zijne aanbidders niets te vreezen hebben (6—8). De beeldendienaars zullen beschaamd staan (9—11). Bespottelijk is de beeldenvereering (12—20). Alles verheuge zich, omdat Jahwe het wèl maakt met Israël (21—23).

XLIII : 9 Alle natiën zijn bijeenvergaderd,
de volkeren hebben zich verzameld.
Wie van hen deelt dit mede,
en doet ons het vorige hooren?
Laten zij hunne getuigen stellen, opdat zij gelijk krijgen;
opdat men het hoore en zegge: Het is de waarheid!
10 Gij zijt mijne getuigen, spreekt Jahwe,
gij zijt mijn dienaar, dien ik verkoren heb;
opdat gij het erkent en mij gelooft,
en goed begrijpt dat ik het ben:
vóor mij was geen god geformeerd,
en na mij zal er geen zijn.
11 Ik, ik ben Jahwe;
buiten mij is er geen redder.
12 Ik heb aangekondigd, doen weten en hooren,
ik, geen vreemde god onder u;
gij zelven zijt mijne getuigen, spreekt Jahwe.
13 Ik ben God; dat ben ik van oudsher,
en niemand verlost uit mijne hand;
ik doe het, en wie zal het keeren?
14 Zoo spreekt Jahwe, uw losser, Israëls Heilige:
Om uwentwil heb ik naar Babel heengezonden,
doe allen als vluchtelingen nederdalen,
als krijgsgevangenen op de schepen waarop zij jubelden,
15 ik, Jahwe, uw Heilige,
Israëls schepper, uw koning.
16 Zoo spreekt Jahwe, die door de zee een weg maakt,
door machtige wateren een pad;
17 die wagens met paarden en een sterk leger doet uitrukken —
samen liggen zij neder, om nimmer op te staan,
uitgebluscht zijn zij, als eene pit uitgedoofd.
18 Herdenkt niet meer de vorige dingen;
slaat geen acht op het oudtijds gebeurde.
19 Zie, ik ga iets nieuws doen;
nu vertoont het zich; ontwaart gij het niet?
Ja, in de woestijn maak ik een weg,
in de wildernis stroomen.

9. *Alle — bijeenvergaderd.* Dichterlijke onderstelling van den schrijver; verg. XLI : 1. — *de volkeren — verzameld,* met verandering van éen klinker; Hebr. t. *opdat de volkeren zich verzamelen.* — *Wie van hen,* van de goden dier volken. — *dit,* wat Jahwe thans voorspelt; verg. vs. 5—8. — *het vorige,* vroegere voorspellingen; zie op XLI : 22. — *Het is de waarheid!* Verg. XLI : 26.

10. *Gij,* de Israëlieten. — *mijn dienaar.* Zie op XLI : 8. — *dat ik het ben.* Zie op XLI : 4.

11. Verg. op XXXVII : 20.

12. *doen weten,* naar gissing, met verandering van éene letter; Hebr. t. *en gered.* — *god,* duidelijkheidshalve ingevoegd. Verg. Deut. XXXII : 16; ook Ps. XLIV : 21; LXXXI : 10.

13. *Ik ben God.* In Hebr. t. staat *en ik* (*ben*) *God* aan het slot van vs. 12. — *van oudsher,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *sedert.*

14. *doe — jubelden,* hoogst onzekere lezing en vertaling. — *als krijgsgevangenen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *de Chaldeën*; de tekst is zonder twijfel zeer bedorven.

16 v. Waarschijnlijk toespeling op den tocht door de Schelfzee, Exod. XIV; evenals LI : 9 v.

17. *en een sterk leger,* volg. Gr. vert.

18. *de vorige dingen,* de redding uit Egypte. Door hetgeen nu staat te gebeuren wordt die groote verlossing in de schaduw gesteld, in het vergeetboek gebracht; verg. Jer. XXIII : 7 v.

20 De wilde dieren zullen mij eeren,
de jakhalzen en de struisen,
omdat ik water geef in de woestijn,
stroomen in de wildernis,
ten einde mijn volk, mijn uitverkorene, te drenken.
21 Het volk dat ik mij geformeerd heb zal mijn lof vermelden.
22 En gij hebt míj niet aangeroepen, Jakob,
noch u om míj moeite gegeven, Israël.
23 Gij hebt mij uwe brandofferschapen niet gebracht,
noch mij met uwe offeranden geëerd.
Ik heb u geen overlast aangedaan om meeloffers,
noch u moeite veroorzaakt om wierook.
24 Gij hebt voor mij geen kalmus gekocht voor veel geld,
noch mij gelaafd met uw offervet.
Gij hebt mij niet dan overlast aangedaan met uwe zonden,
mij moeite veroorzaakt door uwe overtredingen.
25 Ik, ik zelf wisch uwe misdrijven uit om mijnentwil,
en zal aan uwe zonden niet meer denken.
26 Maak mij indachtig; laten wij tegen elkander pleiten;
spreek gíj, opdat gij gelijk moogt krijgen.
27 Uw eerste vader heeft gezondigd,
uwe tolken zijn van mij afgevallen,
28 vorsten hebben mijn heiligdom ontwijd.
Dies gaf ik Jakob aan den banvloek prijs,
Israël aan beschimping.
XLIV : 1 Maar nu, hoor, Jakob, mijn dienaar,
Israël, dien ik verkoren heb;
2 zoo spreekt Jahwe, uw maker,
uw formeerder van den moederschoot af, uw helper:
Vrees niet, Jakob, mijn dienaar,
Jesjurun, dien ik verkoren heb;
3 want ik zal water uitgieten op het dorstige,
stroomen over het droge land;
ik zal mijn geest uitgieten op uw kroost,
mijn zegen op uwe nakomelingen:
4 zij zullen uitspruiten als gras,
als wilgen aan vlietend water.
5 Deze zal zeggen: Ik ben van Jahwe,
gene zich naar Jakob noemen;

22—28. Niet Israël heeft Jahwe, maar Jahwe heeft Israël gezocht. Zijn besluit om zijn volk te helpen is niet uitgelokt door offers, die de Israëlieten in den vreemde niet brachten.
22. *noch,* volg. Gr. en Lat. vertt.
23. *met,* volg. Gr. vert. ingevoegd.
24. *kalmus,* ook Exod. XXX : 23; Ps. LXVIII : 31; Jer. VI : 20 als behoorende bij den eeredienst genoemd. — *mij moeite veroorzaakt.* Verg. VII : 13; Mal. II : 17.
25. *om mijnentwil,* opdat ik geëerd worde; verg. XLVIII : 9, 11; Deut. XXXII : 26 v.; Ezech. XXXVI : 22 enz.
26. Spottend gezegd: Kom gij mijn geheugen te hulp, indien ik onvermeld laat wat vóor u pleit.
27. *Uw eerste vader,* Jakob. — *uwe tolken,* priesters en profeten.
28. *vorsten — ontwijd,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *opdat ik heilige vorsten* (d. i. opperpriesters, verg. 1 Kron. XXIV : 5) *ontwijde.*
2. *Jesjurun.* Zie op Deut. XXXII : 15.
4. *als gras,* volg. Gr. vert.
5. Was het voor de Israëlieten in hunne vernedering eene verzoeking zich hunne afkomst te schamen, zij zullen zoo rijk gezegend geworden dat zij er fier op zijn tot Jahwe's dienaren te behooren en Israëlieten te heeten. — *(zal) zich .... noemen,* naar andere klinkers. — *deze — Jahwe.* Evenals de slaven gebrandmerkt of op andere wijze geteekend werden door hun meester, zoo was het oudtijds

deze zal op zijne hand schrijven: Van Jahwe,
of den naam Israël als eeretitel dragen.
6 Zoo spreekt Jahwe, Israëls koning,
zijn losser, Jahwe der heirscharen:
Ik ben de eerste en de laatste;
buiten mij is er geen god.
7 Wie is mij gelijk? Hij sta op en roepe,
deele het mede en legge het mij voor.
Wie heeft van oudsher het toekomstige doen hooren?
wat gebeuren zal laten zij het u mededeelen!
8 Siddert niet en vreest niet.
Heb ik het u niet voorlang doen hooren?
het medegedeeld? Gij zelven zijt mijne getuigen.
Is er een god buiten mij?
of eene rots? Ik ken er geen.
9 De makers van beelden zijn altemaal nietswaardig,
hunne lievelingen doen geenerlei nut;
dit moeten zij zelven getuigen.
Zij zien niets en weten niets — tot hunne beschaming.
10 Wie heeft een god gemaakt, een beeld gegoten,
opdat het geen nut zou doen?
11 Zie, al wie daaraan deel hebben zullen beschaamd staan;
de werklieden zelven in hooge mate.
Laten zij allen zich verzamelen en gaan staan,
sidderen en beschaamd worden.
12 De smid scherpt eene bijl, werkt in de kolen,
vormt hem met den hamer, bewerkt hem met zijn krachtigen arm;
zelfs lijdt hij honger, totdat hij geen kracht meer heeft,
drinkt geen water, totdat hij amechtig is.
13 De timmerman spant een snoer,
teekent hem uit met een potlood,
vervaardigt hem met messen;
zoo maakt hij hem naar de beeltenis eens mans,
een pronkstuk van een mensch, om in een huis te wonen.
14 Men velde ceders, nam pijnboom en eik,
wendde zijne kracht aan tegen de boomen van het bosch;
de mensch had geplant, en de regen deed wassen;
15 nu dient het den mensch tot brandhout;

niet ongewoon — en het gebruik bestaat nog — dat de dienaren van een heiligdom of de vereerders van een god zich een merk op hand, voorhoofd of een ander lichaamsdeel aanbrachten; zoo teekende men zich tot eer van Dionysos met een klimopblad; 3 Makk. II : 21. Om het afgodisch karakter dier tatoeëeringen worden ze Lev. XIX : 28 verboden; zie aldaar. Verg. Ezech. IX : 4; Openb. VII : 3; IX : 4; XIII : 16; XIV : 1, 9; ook Jez. XLIX : 16. — *dragen*, met verandering van éen klinker; Hebr. t. *geven*.

6. *de eerste en de laatste*. Zie op XLI : 4; verg. Openb. I : 8, 17; XXII : 13.

7. *sta op en*, ingevoegd volg. Gr. vert. — *Wie — hooren?* volg. verb. t.; Hebr. t. *sedert ik een overoud volk plaatste en het toekomstige*. — *u*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hun*.

8. *u*, in het meervoud volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het enkelvoud. — *eene rots*. Deze benaming der godheid komt elders in ons boek niet voor; verg. op Deut. XXXII : 4.

9—20. Verg. op XL : 19—20. — Dit stuk, dat het verband breekt (zie op vs. 21), is wellicht later ingevoegd.

9. *hunne lievelingen*, de beelden. — *Zij* (de beelden) *zien niets en weten niets*. Verg. op Ps. CXV : 4—8.

11. *in hooge mate*, volg. verb. t.

12. *scherpt*, met verandering van klinkers volg. Gr. vert. uit vs. 11 hierbij gevoegd. — *de kolen*, gloeiend houtskool; verg. LIV : 16. — *hem*, den afgod.

13. Na *messen* heeft Hebr. t. nog *en met een passer teekent hij hem*; wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

14. *pijnboom*, naar gissing. — *wendde zijne kracht aan*, onzekere vertaling. — *de mensch*, volg. verb. t.

hij neemt er een deel van en warmt zich;
verder verstookt hij het en bakt brood.
Voorts maakt hij een god en werpt zich neder,
verwerkt het tot een beeld en knielt er voor.
16 De eene helft heeft hij verbrand in het vuur,
op de kolen er van braadt hij vleesch,
eet het gebraad en wordt verzadigd;
verder warmt hij zich en zegt: Ha, ik ben warm en zie vlam!
17 En van de rest maakt hij een god,
een beeld om er voor te knielen;
hij werpt zich neder en aanbidt het;
hij zegt: Red mij, want gij zijt mijn god!
18 Zij hebben geen verstand en geen doorzicht,
want hunne oogen zijn toegekleefd, zoodat ze niet zien,
en hun hart, zoodat het niet begrijpt.
19 Hij neemt niet ter harte,
hij heeft geen begrip of doorzicht genoeg om te zeggen:
De helft er van heb ik in het vuur verbrand,
en verder heb ik op de kolen brood gebakken,
vleesch gebraden om het te eten;
en zou ik van het overschot een Afschuw maken,
voor een klomp hout nederknielen?
20 Zie, tot asch kan de vlam het verteren,
en het kan zich zelf niet redden;
zou hij dan niet zeggen: Heb ik geen leugen in mijne rechterhand?
21 Gedenk hieraan, Jakob,
Israël, want gij zijt mijn dienaar;
ik heb u, mij ten dienaar geformeerd;
gíj, Israël, vergeet mij niet.
22 Ik heb uwe overtredingen als een nevel weggevaagd,
als eene wolk uwe zonden.
Keer tot mij weder, want ik heb u gelost.
23 Juicht, hemelen, omdat Jahwe het gedaan heeft;
jubel, onderwereld, barst in gejuich los, bergen!
gij woud met al uw geboomte!
want Jahwe heeft Jakob gelost,
en zich verheerlijkt in Israël.

15. *er* na *knielt,* volg. verb. t.; Hebr. t. heeft het meervoud.
16. De schrijver stelt zooveel behagen in zijne spottende voorstelling van vs. 15, dat hij er hier, en nog eens vs. 19, op terugkomt. — *de kolen er van,* naar verb. t. volg. vs. 19; Hebr. t. *de* (andere) *helft er van.* — De woorden *braadt* en *eet* zijn in Hebr. t., waarin ze op elkaar volgen, bij vergissing omgezet.
17. In dit vers is eene geringe tekstverbetering aangebracht. — Meesterlijk is de tegenstelling tusschen hetgeen de blinde beeldendienaar (vs. 18) hier tot de eene helft van zijn stuk hout zegt en hetgeen hij (vs. 16) van de andere helft zeide.
18. *Zij,* de beeldenaanbidders. — *toegekleefd.* Verg. op VI : 10.
19. *een Afschuw,* een afgodsbeeld; verg. 1 Kon. XI : 5, 7.
20. *Zie — verteren,* volg. verb. t., meerendeels naar veranderde woordafdeeling. — *hij,* te weten de afgodendienaar. — *Heb — rechterhand?* Houd ik mij niet vast aan een god die geen god is?
21. *hieraan,* dat ik alleen God ben. Dit slaat terug op vs. 6—8. — *vergeet mij niet,* met verandering van een klinker, met alle oude vertt.; Hebr. t. wil, naar het schijnt, uitdrukken *gij zult door mij niet vergeten worden.*
23. Verg. LV : 12; Ps. XCVI : 11—13; XCVIII : 7—9. — *zich — Israël.* Door Israël te redden en te verrijken bewerkt Jahwe zijne eigen verheerlijking; verg. XLIX : 3; LX : 21; LXI : 3; LXII : 3; en op XLIII : 25.

HOOFDSTUK XLIV : 24—XLV : 25.

Jahwe als zender van Cyrus alom gehuldigd. — De macht van Jahwe openbaart zich, ter wille van Israël, in de zending van Cyrus (XLIV : 24—28), dien hij onoverwinlijk maakt (XLV : 1—4).

Jahwe, de eenige god, doet dit (5—8) en heeft geen rekenschap af te leggen van hetgeen hij voor zijn volk doet (9—13). Eenmaal zullen alle volken Israël eeren om zijn god (14—17), die door zijn volk nooit vergeefs is gezocht (18 v.). Alle beeldendienaars, ook de verst verwijderde natiën, zullen belijden dat hij de eenige God is (20—25).

XLIV : 24 Zoo spreekt Jahwe, uw losser,
uw formeerder van den moederschoot af:
Ik, Jahwe, ben de maker van alles,
die den hemel uitspande, geheel alleen,
de aarde uitbreidde door eigen kracht;
25 die de teekenen der zwetsers te niet doe,
de waarzeggers aan de kaak stel,
de wijzen doe afdeinzen,
en hunne wetenschap tot domheid maak;
26 die het woord mijns dienaars gestand doe,
den raad mijner gezanten volvoer,
die van Jeruzalem zeg: Het worde bewoond!
van Juda's steden: Zij moeten herbouwd worden;
hare puinhoopen doe ik herrijzen —
27 die tot de kolk zeg: Droog uit;
ik leg droog uwe stroomen —
28 die van Cyrus zeg: Mijn vriend;
al wat mij behaagt zal hij volvoeren;
zeggende van Jeruzalem: Het worde herbouwd —
en van den tempel: Gij zult gegrondvest worden.
XLV : 1 Zoo spreekt Jahwe tot zijn gezalfde, tot Cyrus,
wiens rechterhand ik gevat heb,
om voor hem uit volkeren neder te werpen —
de lenden van koningen zal ik ontgorden;
om vóor hem deuren te openen,
geen poorten zullen gesloten blijven.
2 Ik zelf zal voor u uit gaan en hoogten effenen,
koperen deuren breken en ijzeren grendels stuk slaan;
3 ik zal u weggesloten schatten geven,
diep verborgen kostbaarheden voor u openleggen;
opdat gij moogt weten dat ik, Jahwe, het ben,
ik, Israëls god, die u bij name riep.

Vs. 24*d*. Job IX : 8*a*. — Vs. 2*b*. Ps. CVII : 16.

24. *van den moederschoot af*, van oudsher, bepaaldelijk van de redding uit Egypte af. — *geheel alleen*, zonder iemands hulp of raad. — *door eigen kracht*, letterlijk *van mij uit*. Hebr. t. kan ook vertaald worden *Wie was bij mij?*

25. *zwetsers*, leugenprofeten, die ook *teekenen*, wonderen, konden doen, om den goddelijken oorsprong van hun woord te staven (zie o. a. Deut. XIII : 1 v.); maar Jahwe verijdelt ze; verg. Exod. VII : 11, 22; VIII : 7, 18. — *afdeinzen*, beschaamd; verg. XLII : 17.

26. *mijns dienaars*. Zie op XLI : 8 v. Met verandering van éen klinker kunnen wij lezen *mijner dienaren*, de *gezanten* van den volgenden regel, d. i. de profeten.

27. Wat met *de kolk* bedoeld wordt, is niet duidelijk. Wellicht denkt de profeet aan een wonder als de drooglegging der Schelfzee, zonder zich eene bepaalde voorstelling te vormen van iets dergelijks dat Jahwe nu doen zou; doch het kan ook een beeld zijn van Israëls ellende.

28. *Cyrus*, in dit boek alleen hier en XLV : 1 met name genoemd, treedt in dit verband slechts op als werktuig van Jahwe, wiens almacht in de voorafgaande verzen is gehuldigd. — *Mijn vriend*, met verandering van een klinker; Hebr. t. *mijn herder*. — *zeggende*. Hebr. t. laat *en* voorafgaan.

1. *zijn gezalfde*. Evenzoo Dan. IX : 25. Nergens anders heet een heidensch vorst zoo. Doch de titel „Jahwe's gezalfde" komt toe aan een koning, die door hem geroepen is en volgens zijne verordening regeert. — *ik*, Jahwe. De stijl van dit vers is achteloos. — *ontgorden*, ontwapenen; verg. vs. 5; 1 Kon. XX : 11; Ps. XLV : 4.

3. *weggesloten schatten*, letterlijk *schatten der duisternis*, d. i. in donkere plaatsen geborgen. — *voor u openleggen*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

4 Ter wille van mijn dienaar Jakob,
van Israël, mijn uitverkorene,
riep ik u bij uw naam en geef ik u een eeretitel,
hoewel gij mij niet kendet.
5 Ik ben Jahwe, en anders geen;
buiten mij is er geen god.
Ik zal u gorden, ofschoon gij mij niet kendet;
6 opdat men het wete, van het oosten en van het westen,
dat er geen is behalve ik;
ik ben Jahwe, en anders geen;
7 die het licht formeer en het duister schep,
het heil bewerk en het onheil schep;
ik, Jahwe, bewerk dit alles.
8 Geeft, hemelen, druppelen van boven,
en mogen de wolken zege doen vloeien;
de aarde ontsluite zich en drage vruchten van geluk,
en zege doe zij tevens ontspruiten;
ik, Jahwe, heb het geschapen.
9 Zal een vat twisten met zijn formeerder,
met den werkman in aarde?
Zal het leem tot zijn formeerder zeggen: Wat maakt gij?
tot zijn bewerker: Gij hebt geen handen!
10 Zal iemand tot een vader zeggen: Waarom verwekt gij?
tot eene vrouw: Wat hebt gij weeën!
11 Zoo spreekt Jahwe, Israëls Heilige,
de formeerder der komende dingen:
Gij zoudt mij een eisch stellen betreffende mijne zonen;
mij een last geven aangaande het gewrocht mijner handen!
12 Ik, ik heb de aarde gemaakt,
en den mensch op haar geschapen;
eigenhandig den hemel uitgespannen,
en al zijn heir besteld.
13 Ik, ik heb hem verwekt in gerechtigheid,
en maak al zijne wegen effen;
hij zal mijne stad opbouwen,
en mijne ballingen in vrijheid stellen,
zonder koopprijs en zonder geschenk,
zegt Jahwe der heirscharen.
14 Zoo spreekt Jahwe: De opbrengst van Egypte, de handelswinst van

Vs. 5 v. Deut. XXXII : 39; 2 Sam. VII : 22. — Vs. 9. Rom. IX : 20.

4. Evenals Jahwe volg. X : 5 Assyrië verwekte om Israël te kastijden, zoo verwekte hij Cyrus om het te herstellen; Israël is de spil waarom de geschiedenis draait, omdat aan Israël Jahwe's eer hangt; zie vs. 5. — *een eeretitel*, dien van „mijn gezalfde"; zie vs. 1.

5. *Ik — geen.* Verg. op XXXVII : 20. — *gorden*, wapenen; zie op vs. 1.

7. *licht* en *duister*, dag en nacht; verg. Jer. XXXI : 35. — *het heil* en *het onheil*, letterlijk *den vrede* en *het kwade*, d. i. den rampspoed. Verg. LIV : 16; Am. III : 6.

8. Verg. Ps. LXXXV : 10—14. — *zege.* Zie op XLI : 2. — *drage vruchten*, volg. Gr. vert. — *het*, volg. verb. t.; Hebr. t. *hem*; Gr. vert. *u*.

9—11. Het leem vraagt van den pottebakker geen rekenschap, en ouders zijn aan hunne kinderen geen verantwoording schuldig dat zij hen verwekt hebben; zoo wil ook Jahwe geen rekenschap geven van de wijze waarop hij zijn volk verlost, nl. door een heiden; verg. vs. 13.

9. Hier zijn tekstverbeteringen aangebracht. Over de vergelijking zie op XXIX : 16.

10. *Zal iemand ... zeggen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *Wee, wie zegt.*

11. *de formeerder der*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zijn formeerder* : *De.*

13. *Ik — gerechtigheid.* Zie op XLII : 6. — *hem*, Cyrus. — *zonder koopprijs en zonder geschenk.* Desgelijks LII : 3; anders XLIII : 3.

Ethiopië en de mannen van Seba, hoog van gestalte, zullen in uwe
handen overgaan, u tot slaven zijn en in ketenen achter u loopen,
voor u zich nederwerpen en tot u bidden: Alleen in u is een god,
15 en anders is er geen, geen god meer!' Voorwaar, gij zijt een god die
u verborgen houdt; Israëls god is een redder.

16 Beschaamd en te schande gemaakt zijn zij allen,
gezamenlijk in smaad daarheen gegaan de vervaardigers van beelden.
17 Maar Israël is door Jahwe gered,
gered voor eeuwig;
gij zult niet beschaamd noch te schande gemaakt worden,
tot in de verste toekomst.
18 Want zoo spreekt Jahwe, de schepper des hemels —
hij is God, de formeerder en maker der aarde;
hij zelf heeft haar vastgezet;
niet ten baaierd heeft hij haar geschapen,
maar ter bewoning heeft hij haar geformeerd —
Ik ben Jahwe, en anders geen.
19 Niet in het verborgen heb ik gesproken,
in een donkeren hoek der aarde;
ik heb tot Jakobs kroost niet gezegd: Zoekt mij vergeefs!
Ik, Jahwe, spreek wat betrouwbaar,
deel mede wat ondubbelzinnig is.
20 Verzamelt u en komt,
treedt samen nader, gij ontkomenen der natiën!
Zij hebben geen kennis, zij die hun houten beeld dragen,
bidden tot een god die niet redden kan.
21 Verkondigt en brengt te berde!
Laten zij gerust samen raad spannen!
Wie heeft dit van oudsher doen hooren,
het vooraf aangekondigd?
Immers ik, Jahwe?
En buiten mij is er geen god,
er is geen betrouwbare en reddende god behalve ik.
22 Wendt u alle tot mij en laat u redden,
gij einden der aarde!
want ik ben god en anders geen.

14. De vorm van dit vers is niet onberispelijk: straks vergeet de schrijver dat hij met *De — Ethiopië* begonnen is. — *de mannen van Seba, hoog van gestalte.* Verg. XVIII: 2; Gen. X: 7. — Dezelfde volken waarvan XLIII: 3 was gezegd dat zij aan Cyrus waren gegeven, in ruil voor de vrijgelaten Israëlieten, worden hier dezen als slaven toegewezen; terwijl Cyrus volg. vs. 13 niets krijgt. Is dit van denzelfden schrijver? — *slaven,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *u,* in het vrouwelijk enkelvoud, kan Jeruzalem of mijne ballingen beduiden, beide in vs. 13 genoemd. — Na *loopen* is *overgaan,* dat waarschijnlijk bij vergissing uit het voorafgaande herhaald was, weggelaten. — *tot u bidden,* onnauwkeurig uitgedrukt; *bidden* alleen was voldoende, en het gebed dat volgt had niet den vorm van een tot Israël gericht woord mogen hebben.

15. *gij — houdt.* Zoo spreken de heidenen, die Jahwe nooit gekend hebben en hem enkel voor den god van een onbeduidend volk hielden; nu ontdekken zij hunne dwaling. Aan de Israëlieten heeft hij zich daarentegen geopenbaard, vs. 19.

18. *der aarde.* Daar dit ook *van het land* kan vertaald worden, wordt in het vervolg wellicht tevens gedacht aan den treurigen toestand van Judea, als in strijd met Jahwe's wil. — *Ik ben Jahwe.* Verg. op XXXVII: 20.

19. *Niet — aarde.* Terwijl de heidenen reden hebben Jahwe een god te noemen die zich verborgen hield, vs. 15, heeft hij tot Israël steeds openlijk, door profeten en priesters, gesproken. — *betrouwbaar, ondubbelzinnig.* Dit ziet in de eerste plaats op Jahwe's beloften aan Israël.

20 v. Eens, wanneer hetgeen Jahwe nu aankondigt, Israëls redding, zal gebeurd zijn, zullen de aan het strafgericht ontkomen heidenen erkennen dat alleen Jahwe God is.

20. *ontkomenen,* aan Jahwe's strafgericht. — *die — dragen,* bij godsdienstige optochten.

22. *Wendt — aarde!* Zelfs de verste volken moeten Jahwe als den eenigen God erkennen; zie vs. 23.

23 Bij mij zelven heb ik gezworen
uit mijnen mond is iets betrouwbaars uitgegaan,
een woord dat niet herroepen wordt:
Voor mij zal elke knie zich buigen,
bij mij iedere tong zweren.
24 Alleen in Jahwe, zal men zeggen, is zege en sterkte;
tot hem komen, vol schaamte, allen die tegen hem toornden.
25 In Jahwe zal zegevieren en zal roemen
het gansche kroost Israëls.

Vs. 23. Rom. XIV : 11; Fil. II : 10.

23. *Bij mij zelven heb ik gezworen.* Zie op Gen. XXII : 16. — *Voor — buigen.* De kniebuiging ten teeken van hulde alleen nog 1 Kon. XIX : 18. Dezelfde verwachting eener algemeene vereering van Jahwe II : 1—4; LX : 3; Dan. VII : 14; Zach. XIV : 16 v.

24. *zal men zeggen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *tot mij heeft hij gezegd.*

HOOFDSTUK XLVI.

De val der afgoden. — Bel en Nebo als buit weggedragen; Jahwe daarentegen draagt zijn volk (1—4). Men bedenke, hoe machteloos een beeld is (5—8). En ook, dat de eenige God volvoert wat hij besloot en voorzegde (9—11). Israëls redding is nabij (12 v.).

De verwachting van den roof der Babylonische goden is niet door Cyrus vervuld. Immers, nadat de laatste Chaldeeuwsche koning, Nabonedus, een groot deel zijns volks en vooral de priesters tegen zich in het harnas had gejaagd door verwaarloozing van den dienst der goden van Babel, heeft Cyrus, zoodra hij de stad was binnengetrokken, niet slechts haar gespaard, maar ook voor de herstelling der vervallen tempels gezorgd; zoodat vele zijner nieuwe onderdanen zeer met hem ingenomen waren. Deze profetie is dus niet naar de uitkomst opgesteld, maar dagteekent van vóor Babels val, evenals H. XLVII.

XLVI : 1 Bel heeft zich gekromd, Nebo zich nedergebogen;
hunne beelden zijn een last voor de dieren en het vee,
vrachten, den amechtigen opgeladen.
2 Samen hebben zij zich nedergebogen, zich gekromd;
zij hebben hunne dragers niet kunnen redden,
en gaan zelven in ballingschap.
3 Hoort naar mij, huis Jakob,
en al wie overig zijt van het huis Israël,
die van de geboorte mij opgeladen zijt,
gedragenen van den moederschoot af;
4 tot den ouderdom toe ben ik dezelfde,
tot in de grijsheid blijf ik torsen;
ik heb het gedaan en zal dragen,
zal torsen en redden.

1. *Bel,* een der hoofdgoden van Babel. De naam, dezelfde als *Baäl,* beteekent ‚Heer'. Hij komt in het O. T. nog Jer. L : 2; LI : 44 en in den koningsnaam *Belsjassar,* Dan. V, voor. — *Nebo,* een Babylonische god, in het O. T. alleen hier; maar de naam is licht herkenbaar in de eerste lettergrepen van *Nebukadresar, Nebuzaradan* (2 Kon. XXV : 8), *Nebusjazban* (Jer. XXXIX : 13), voorts in *Nabopolassar* en andere Babylonische vorstennamen. Dat een gebergte ten oosten der Doode Zee (Deut. XXXII : 49; XXXIV : 1) en eene stad van Ruben (Num. XXXII : 3 en elders) zoo heeten wijst op vereering van dien god in Palestina en omtrek; verg. op Ezra II : 29. — Om de laatste twee regels te kunnen vertalen, zijn een paar, vrij onzekere, tekstverbeteringen aangebracht. De bedoeling is duidelijk: de lastdieren zwoegen onder de beelden die door den overwinnaar worden medegenomen; verg. Jer. XLIII : 12; XLVIII : 7; XLIX : 3; Dan. XI : 8; Hoz. X : 5 v.; ook 1 Sam. V : 1*a*; 2 Sam. V : 21.

2. *hunne dragers,* die hen bij plechtige gelegenheden ronddroegen, dus zooveel als vereerders (XLV : 20), volg. verb. t.; Hebr. t. *een last.*

3 v. Terwijl de goden der Babyloniërs als buit den lastdieren *opgeladen* worden, blijft Jahwe, die Israël van de geboorte, d. i. den uittocht uit Egypte, af zich *opgeladen* en *gedragen,* d. i. geleid en verzorgd, heeft, de hoop van zijn volk. Kunnen Bel en Nebo hunne *dragers,* d. i. vereerders, niet redden (vs. 2), Jahwe zal zijn volk *redden.* Dezelfde beeldspraak van het *dragen* LXIII : 9; Exod. XIX : 4; Num. XI : 12; Deut. I : 31; Ps. XXVIII : 9; Hoz. XI : 3.

3. *mij* vóor *opgeladen,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

5 Bij wien zoudt gij mij vergelijken, zoodat gij het treffen zoudt?
welke gedaante mij geven, die gelijken zou?
6 Zij die goud schudden uit den buidel,
zilver met de balans afwegen,
huren een goudsmid, die er een god van moet maken,
knielen en werpen zich neder,
7 heffen hem op den schouder en torsen hem,
zetten hem neder waar hij behoort, en daar staat hij!
Hij wijkt niet van zijne plaats;
al roept men ook tot hem, hij antwoordt niet;
hij redt niemand uit den nood.
8 Gedenkt dit en houdt het vast,
neemt het ter harte, afvalligen.
9 Gedenkt hetgeen van overlang gebeurd is;
want ik ben God, en anders geen,
de Godheid, en niemand is mij gelijk;
10 die van den beginne den afloop mededeel,
van oudsher wat nog niet is geschied;
die spreek: Mijn raad zal bestaan,
en al wat mij gevalt zal ik doen;
11 die van het oosten de roofvogels riep,
uit een ver land den voltrekker van mijn raad:
ik heb het gezegd en zal het doen komen,
ik heb het plan gevormd en zal het volvoeren.
12 Hoort naar mij, moedeloozen,
verre van de zegepraal!
13 Ik breng mijne zege nader — niet verre is zij;
mijne verlossing — zij zal niet toeven;
ik zal in Sion verlossing geven,
aan Israël mijn luister.

5. Verg. XL : 18, 25. Hier is geen sprake van Babylonische goden, maar van Jahwebeelden. — *die gelijken zou*, met verandering van één klinker; Hebr. t. *dat wij gelijken zouden.*
6. *afwegen.* Bij gebrek aan gemunt geld woog men het zilver en goud; zie LV : 2; Gen. XXIII : 16; Jer. XXXII : 9—11; verg. op 1 Kron. XXIX : 7.
8. *houdt het vast*, onzekere vertaling.
11. *de roofvogels*, de Perzen onder Cyrus. — *den — raad*, Cyrus. Verg. inl. op H. XLI.
12. *moedeloozen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *stijven van hart.*
13. Verg. LVI : 1.

HOOFDSTUK XLVII.

De weelderige vernederd. — Aan de hoofdstad der Chaldeën wordt de diepste vernedering aangezegd (1—4). Zij heeft deze verdiend door hare wreede behandeling van de Israëlieten (5—7). Haar vertrouwen wordt schrikkelijk beschaamd (8—11). Laten hare sterrenwichelaars haar redden, als zij kunnen! (12—15).

Een schoon lied, in eenigszins anderen toon dan het voorafgaande en volgende. Van het begin tot het einde richt zich de dichter tot Babel, als tot eene weelderige, trotsche vrouw. Het dagteekent blijkbaar uit de laatste jaren vóór 538, daar de hier gekoesterde verwachtingen bij de inneming der stad door Cyrus niet vervuld zijn. Verg. inl. op H. XLVI.

XLVII : 1 Daal af en zit in het stof,
jonkvrouw, dochter van Babel!
ga op den grond zitten, zonder zetel,
dochter der Chaldeën!

1. Het zitten op den grond is teeken van diepe vernedering (verg. Jer. XIII : 18); hiertegenover staat het verheffen uit het stof, 1 Kon. XVI : 2. — *jonkvrouw — Babel.* Zie op 2 Kon. XIX : 21. —

want men zal u niet langer noemen
verwend en verwijfd.
2 Neem den handmolen en maal meel;
sla uw sluier op!
Omhoog uwe slippen,
ontbloot het been,
waad door stroomen;
3 ontbloot worde uwe schaamte,
ja, gezien worde uwe schande!
Wraak zal ik oefenen zonder voorspraak aan te nemen,
4 spreekt onze losser;
Jahwe der heirscharen is zijn naam,
Israëls Heilige.
5 Zit doodstil en begeef u in het donker,
dochter der Chaldeën;
want men zal u niet langer heeten
gebiedster van koninkrijken.
6 Toen ik vergramd was op mijn volk,
mijne bezitting ontwijdde en hen in uwe hand overgaf,
hebt gij hun geen barmhartigheid bewezen,
maar den grijsaards een zeer zwaar juk opgelegd.
7 En gij zeidet: Voor altijd zal ik gebiedster zijn!
terwijl gij hierop geen acht sloegt
en den afloop der zaak niet bedacht.
8 Nu dan, luister, gij vertroetelde, die onbezorgd nederzit,
die bij u zelve zegt: Ik ben het, en anders geen;
nooit zal ik als weduwe nederzitten,
nooit kinderloosheid kennen —
9 en juist die twee zullen u in een oogwenk overkomen,
op één dag kinderloosheid en weduwstaat;
plotseling overkomen zij u, ondanks uwe talrijke tooverijen,
ten spijt van de macht uwer bezweringen,
10 terwijl gij vertrouwdet op uwe boosheid,
en zeidet: Niemand ziet mij.
Uwe wijsheid en wetenschap, die heeft u afkeerig gemaakt,
zoodat gij bij u zelve zeidet: Ik ben het, en anders geen.
11 Daarom zullen u rampen overkomen die gij niet weet te bezweren,
zal onheil u overvallen dat gij niet vermoogt te verzoenen,
plotseling verdelging u treffen die gij niet kent.
12 Houd toch vol met uwe bezweringen,
met uwe talrijke tooverijen,

dochter der Chaldeën, persoonsverbeelding van volk of land der Babyloniërs; verg. op 2 Kon. XXIV: 2.
2. *Neem — meel,* verricht den arbeid der slavinnen; zie op Exod. XI: 5.
3. *zonder voorspraak aan te nemen,* volgens andere klinkers.
4. *spreekt,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *menschen,* dat aan het eind van vs. 3 staat.
6. *ontwijdde,* aan vreemden prijsgaf. — Verg. X: 6 v.; Zach. I: 15.
7—9. Hieraan is Openb. XVIII: 7 v. ontleend.
7. *hierop.* Waarschijnlijk wordt bedoeld dat Jahwe zijn volk in toorn had prijsgegeven en Babel dus niets meer dan zijne tuchtroede was.
8. *Ik ben het, en anders geen!* De dichter laat Babel hetzelfde zeggen wat hij vaak Jahwe op de lippen legt, XLV: 5 en elders. — *als weduwe,* verlaten; als Klaagl. I: 1 en elders. — *kinderloosheid,* ontvolkte toestand; verg. XLIX: 20 v.
9. *plotseling,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zoodra zij volkomen zijn.* — *ondanks de macht uwer bezweringen.* Babylonië was beroemd om sterrenwichelarij en alle geheime wetenschap.
10. *uwe boosheid,* uwe geweldenarij, waarvan de Babyloniërs zelven, volgens den dichter, de goddeloosheid inzien en waarin zij volharden, denkende dat geen wrekende god er op let.
11. *verzoenen,* door offers of andere zoenmiddelen afwenden.

waarmede gij u hebt afgesloofd van jongs aan!
Wellicht kunt gij er baat bij vinden,
wellicht kunt gij schrik aanjagen.
13 Gij hebt u vermoeid met al uw plannen maken;
laten nu dan standhouden en u redden
de waarnemers van den hemel, de sterrenwichelaars,
die elke maand doen weten wat u overkomen zal.
14 Zie, zij zijn geworden als kaf, door het vuur verbrand,
zij kunnen zich zelven niet redden uit de vlam;
er blijft geen kool om zich bij te warmen,
geen gloed om voor te zitten.
15 Dat hebt gij nu aan hen met wie gij u van jongs aan hebt afgesloofd!
Uwe kooplieden dolen, elk zijn eigen kant uit;
niemand die u redt.

12. *schrik aanjagen*, uwen vijanden of den boozen machten die u aanvallen.

13. *waarnemers van den hemel*, onzekere vertaling. Bedoeld wordt eene soort van waarzeggers; de eigenlijke beteekenis van de hier gebruikte woorden is wellicht *verdeelers van den hemel*, welke benaming ontleend kan zijn aan dien vorm van wichelarij waarbij de hemel in vakken („huizen") werd verdeeld, om waar te nemen wat in een of meer dier vakken gebeurde, dat als een goed of kwaad voorteeken gelden kon. — *elke maand*. De sterrenwichelaars hadden tabellen of kalenders gemaakt — wij bezitten er nog uit het oude Babel — waarin voor elken dag der maand voorzegd werd, wat bij zekeren stand der hemellichamen gebeuren zou; zoodat men de geluks- en de ongeluksdagen onderscheiden kon.

15. Om deze vertaling te erlangen, zijn twee woorden, *van jongs aan* en *uwe kooplieden*, omgezet en is éene letter ingevoegd. — *Uwe* — *uit*. In plaats van in karavanen vereenigd te blijven en de bekende wegen te volgen, dolen zij afzonderlijk rond, aan duizend gevaren blootgesteld.

HOOFDSTUK XLVIII.

Het ongezeglijke Israël toch gered. — Het zondig Israël zie thans in, dat Jahwe's voorzeggingen uitgekomen zijn (1—3): zij moesten dienen tot vestiging van het geloof dat hij zelf het deed (4—6*a*); nu eerst deelt Jahwe nieuwe dingen mede, opdat Israël niet zegge het geweten te hebben (6*b*—8); terwijl hij het spaart om zijns naams wil (9—11). Hij is de eenige God (12 v.) en voltrekt het door hem aangekondigd vonnis aan de Chaldeeën (14—16*a*). Hij leert Israël wat tot hun heil dient; och, hadden zij vroeger naar hem geluisterd! (16*b*—19). Trekt uit Babel; opdat men alom Jahwe's verlossingswerk roeme (20 v.). Geen vrede voor de goddeloozen! (22).

In dit gedeelte laat de samenhang hier en daar te wenschen over, merken wij eene tegenstrijdigheid op (zie op vs. 3 en 20 v.) en treffen wij, in vs. 5 en 7, denkbeelden aan die in de voorgaande hoofdstukken niet worden gevonden en uit den toon vallen die daarin wordt aangeslagen. Waarschijnlijk zijn in eene troostrede van den profeet, die kort na 586 schreef, door een jonger geestverwant in Jeruzalem woorden van bestraffing ingelascht.

XLVIII : 1 Hoort hiernaar, huis Jakob —
zij die naar Israël genoemd, uit Juda gesproten zijn,
die zweren bij den naam van Jahwe en van Israëls god gewagen,
zonder trouw of rechtschapenheid;
2 want naar de heilige stad noemen zij zich,
en zij steunen op Israëls god;
Jahwe der heirscharen is zijn naam. —
3 Het verledene heb ik voorlang medegedeeld,
uit mijn mond is het uitgegaan, hooren deed ik het;

1. *uit Juda*, waaruit de meeste ballingen en de in het vaderland achtergeblevenen waren, maar zij vertegenwoordigden *Israël* en noemden zich zoo. — *die* — *Jahwe*. Zie op Deut. VI : 13. — *gewagen*, met lof en eerbied. — *zonder trouw of rechtschapenheid*. Wat Jahwe heeft aan te merken op het gehalte van hun godsdienst, blijkt uit vs. 5.

2. *de heilige stad*. Zoo heet Jeruzalem in geen geschrift vóor de Ballingschap, maar wel in LII : 1; LXIV : 10; Neh. XI : 1, 18; Dan. IX : 24; Matth. IV : 5; XXVII : 53; Openb. XXI : 2. — Blijkbaar richt zich de schrijver tot bewoners van Juda en Jeruzalem.

3. *hooren deed ik het*, met verandering van éen klinker; Hebr. t. *om het te doen hooren*. — Hier begint de prediking waarnaar men vs. 1 opgewekt is te luisteren.

plotseling volvoerde ik het, en het kwam.
4 Omdat ik wist dat gij stug zijt,
uw nek een ijzeren spier is, uw voorhoofd van koper,
5 daarom heb ik het u voorlang medegedeeld,
het u doen hooren eer het kwam;
opdat gij niet zoudt zeggen: Mijn beeld deed het;
mijn gesneden of mijn gegoten beeld heeft het verordend.
6 Nu gij dit alles gehoord en gezien hebt,
waarom zoudt gij zelf het niet mededeelen?
Van nu af heb ik u nieuwe dingen doen hooren,
geheimen, die gij niet wist.
7 Thans eerst zijn ze geschapen, en niet voordezen,
een dag geleden, gij hadt er nooit van gehoord;
opdat gij niet zoudt zeggen: Wel, dat heb ik geweten!
8 Neen, gij hadt er niets van gehoord of vernomen;
voordezen was uw oor niet ontsloten;
omdat ik wist dat gij zeer trouweloos handelt
en heet een afvallige van den moederschoot af.
9 Om mijns naams wil ben ik lankmoedig,
en om mijn lof leg ik voor u mijn toorn aan banden,
om u niet uit te roeien.
10 Zie, ik heb u als zilver gezuiverd,
u getoetst in den smeltoven der verdrukking.
11 Om mijnentwil, ja, om mijnentwil, doe ik het;
want hoe zou mijn naam worden ontwijd!
Mijne eer sta ik aan geen ander af.
12 Hoor naar mij, Jakob,
Israël, mijn geroepene!
Ik ben het; ik ben de eerste, ik ook de laatste;
13 ook heeft mijne hand de aarde gegrondvest,
mijne rechterhand den hemel uitgespannen;
roep ik ze, zij staan daar gezamenlijk.
14 Verzamelt u allen en hoort toe!
Wie onder hen heeft dit medegedeeld?
Hij dien Jahwe liefheeft zal wat hem behaagt aan Babel voltrekken,
en zijne macht aan de Chaldeën doen gevoelen.
15 Ik, ik heb het gesproken en hem ook geroepen,
ik heb hem doen komen en zijn weg voorspoedig gemaakt.

Vs. 11*c*. XLII : 8*b*.

6. *Nu — mededeelen?* Grootendeels volg. oude vertt. Zult gij niet opkomen voor de eer van Jahwe, van wiens voorwetenschap gij de bewijzen in handen hebt? — *nieuwe dingen.* Verg. XLII : 9.
9. Lezing en vertaling van den tweeden regel zijn onzeker.
10. *als zilver*, volg. verb. t.; Hebr. t. *niet voor zilver* of *geld.* — *getoetst*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *uitverkoren.* — Voor het beeld verg. op I : 25.
11. *mijn naam*, ingevoegd volg. Gr. vert. — *hoe — ontwijd!* indien ik u naar verdienste behandelde, d. i. uitroeide. — *Mijne — af*, aan geen ander god: de aanbidders van een anderen god zouden zich beroemen mijn volk, dus mij, overwonnen te hebben; verg. LII : 5; Deut. XXXII : 27.
12. *Ik — laatste.* Verg. op XLI : 4.
13. *roep — gezamenlijk.* Verg. Ps. XXXIII : 9. — *ze*, den hemel en de aarde; wellicht echter denkt de schrijver aan de sterren.
14. *Verzamelt — toe!* Hier worden, anders XLV : 20 v., de Israëlieten toegesproken. — *onder hen*, onder de goden. — *Hij dien Jahwe liefheeft.* Uit vergelijking met XLI : 2 v., 25; XLIV : 26—XLV : 25; XLVI : 11 blijkt dat Cyrus bedoeld is; zie vooral XLV : 1, 4. — *zijne — gevoelen*, niet geheel zekere vertaling; letterlijk *zijn arm aan de Chaldeën* (*voltrekken*).
15. (*ik heb*) *zijn weg voorspoedig gemaakt*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *zijn weg zal voorspoedig zijn.*

16 Nadert tot mij en hoort dit:
ik heb van den beginne af niet in het verborgen gesproken,
sedert het gebeurt ben ik daarbij.
Thans heeft de Heer Jahwe mij en zijnen geest gezonden.
17 Zoo spreekt Jahwe, uw losser, Israëls Heilige:
Ik Jahwe, uw god, leer u tot uw welzijn,
doe u den weg betreden dien gij gaan moet.
18 Och of gij geluisterd hadt naar mijne geboden!
zoo zou uw vrede zijn als de Rivier,
uw heil als de golven der zee;
19 uw kroost zou zijn als het zand,
uwe nakomelingschap als het stof der aarde;
uw naam zou uitgeroeid noch gedelgd worden van voor mijn aangezicht.
20 Verlaat Babel, ontvlucht de Chaldeën;
deelt het jubelend mede, doet het hooren,
maakt het bekend tot het einde der aarde;
zegt: Jahwe heeft Jakob, zijn dienaar, gelost!
21 zij hebben geen dorst geleden in de woestijnen waardoor hij hen leidde;
hij heeft voor hen water uit de rots doen stroomen:
hij spleet de rots, en het water vloeide.
22 Geen vrede, zegt Jahwe, voor de goddeloozen!

16. *niet in het verborgen.* Verg. XLV : 19. — *Thans — geest.* Verg. LXI : 1.
18. *de Rivier,* de Eufraat. Men kan ook vertalen *eene rivier.*
19. *als het stof der aarde* en *uw* (Hebr. t. *zijn*), volg. Gr. vert.
20 v. Deze bemoedigende woorden verwachten wij na de verwijten van vs. 17—19 niet. Anders dan in vs. 1*b*, 2 (zie op vs. 2), zijn hier ballingen toegesproken.
21. Evenals na den uittocht uit Egypte; verg. op Exod. XVII : 5—7.
22. Slotwoord voor de eerste afdeeling van ons boek. Maar er is geen reden met dit hoofdstuk eene afdeeling te besluiten, en het woord volgt zeer vreemd op vs. 20 v. Waarschijnlijk is het door den Verzamelaar aan LVII : 21 ontleend en hier neergeschreven om XL—LVII in tweeën te splitsen.

HOOFDSTUK XLIX : 1—L : 3.

Sions luistervolle herleving voor het oog der wereld. — Alle volken worden vermaand naar den dienaar van Jahwe te luisteren (XLIX : 1—3), die, tot dusver zonder vrucht werkzaam onder zijn volk, voortaan tot hooger taak bestemd is: het licht ook voor de heidenen te doen schijnen (4—6). Jahwe kondigt Israëls verheffing en den terugkeer der ballingen aan (7—13). Thans klaagt Sion dat het door Jahwe vergeten is — wat nimmer geschieden kan (14—16); zooals zijn volk klaar zien zal: van alle kanten toch stroomen de nieuwe burgers toe, terwijl de vijanden vlieden (17—19); zoodat Sion verbaasd vraagt, van waar toch die talrijke nieuwe bevolking komt (20 v.); de heidenen dragen die van heinde en ver aan, en koningen buigen zich voor den glans der herboren stad neder (22 v.). Al schijnt dit onmogelijk wegens Babels macht, Jahwe brengt het gewis tot stand (24—26). Ten onrechte twijfelt men aan zijn wil en vermogen om Israël te redden (L : 1—3).

Over den „dienaar van Jahwe”, die XLIX : 1—6 sprekend ingevoerd en vs. 7—9*b* toegesproken wordt, zie op XLI : 8 v. en inl. op LII : 13—LIII : 12. In XLIX : 14—26 hebben wij de eerste van de troostreden tot Sion; waarover zie inl. op XL—LXVI.

XLIX : 1 Hoort, kustlanden, naar mij,
luistert, natiën in de verte!
Jahwe heeft mij geroepen van mijne geboorte af,
van den moederschoot af mijn naam vermeld;
2 hij heeft mijn mond gemaakt als een scherp zwaard,
in de schaduw zijner hand mij verborgen;

1. *Jahwe — vermeld.* Verg. Jer. I : 5; Gal. I : 15. — *mijn naam vermeld,* mij met name, uitdrukkelijk en persoonlijk, aangewezen.
2. Het woord der predikers is zelf het machtig werktuig waardoor Jahwe zijne gerichten voltrekt; zie L : 10 v.; LI : 16; Jer. XXIII : 29; Am. VII : 10*b*. De vergelijking van het woord Gods met een

hij heeft mij gemaakt tot een gewetten pijl,
in zijn pijlkoker mij verstoken;
3 hij heeft tot mij gezegd: Gij zijt mijn dienaar,
Israël, in wien ik mij zal verheerlijken.
4 Doch ík zeide: Tevergeefs heb ik mij afgemat,
om niet en vruchteloos mijne kracht verbruikt;
maar wat mij toekomt is bij Jahwe,
het loon op mijn werk is bij mijn god.
5 En nu, zoo spreekt Jahwe,
die mij van mijne geboorte af zich ten dienaar heeft gevormd,
opdat ik Jakob tot hem bekeere,
en Israël tot hem herzameld worde —
geëerd was ik in Jahwe's oog, en mijn god was mijne sterkte —
6 hij spreekt: Het is te gering dat gij mij ten dienaar zoudt zijn
om Jakobs stammen weder op te richten
en Israëls gespaarden terug te brengen;
ik zal u stellen tot een licht der natiën,
opdat mijn heil zij tot het einde der aarde.
7 Zoo spreekt Jahwe, Israëls losser, zijn Heilige,
tot den diep verachte, den verafschuwde bij het volk,
den slaaf der heerschers:
Koningen zullen bij uw aanblik oprijzen,
vorsten zich nederwerpen,
ter wille van Jahwe, die getrouw is,
van Israëls Heilige, die u uitverkoren heeft.
8 Zoo spreekt Jahwe: In den tijd des welgevallens antwoord ik u,
ten dage des heils help ik u,
om u te behoeden en te maken tot een volksbond,
ten einde het land weder op te richten,
aan de woest liggende erven bezitters te geven;
9 zeggende tot de geboeiden: Gaat uit!
tot hen die in de duisternis zijn: Komt te voorschijn! —
Zij zullen grazen aan alle wegen,
op alle kale plekken hunne weide vinden;
10 zij zullen honger noch dorst lijden;
woestijngloed noch zon zal hen deren;

Vs. 6*b*. Hand. XIII : 47. — Vs. 8*a*. 2 Kor. VI : 2.

zwaard ook Efez. VI : 17*b*; Hebr. IV : 12; Openb. I : 16; XIX : 15. De dienaar van Jahwe heet hier *verborgen*, èn omdat hij door zijn god beschermd was, èn omdat zijne werkzaamheid tijdens 's volks vernedering nog niet aan het volle licht was getreden.

3. *Israël*. Dit woord behoort waarschijnlijk niet in den tekst; omdat in vs. 1—6 de dienaar van Jahwe onderscheiden wordt van Israël; zie vs. 5 v. — *in* (of *door*) — *verheerlijken*. Zie op XLIV : 23.

4. Jahwe's dienaar heeft tot nu toe vergeefs gewerkt, maar ziet hoopvol naar de toekomst uit.

5. *was ik*, met verandering van éen klinker; Hebr. t. *opdat ik zij*.

6. Klaagt Jahwe's dienaar over zijne taak om Israël te herstellen, hij wordt door zijn god tot een nog zwaarderen arbeid geroepen. Verg. Jer. XII : 5. — *gespaarden*, uit het strafgericht geredden, die bij Jezaja (X : 20 en elders) „het overschot" heeten. — *een licht der natiën*. Verg. XLII : 6.

7. Verg. vs. 23; LII : 15; LIII : 3; LX : 3, 10—14; Ps. XXII : 7. — *den diep verachte*, onzekere vertaling. — *den verafschuwde bij het volk*, met verandering van éen klinker; Hebr. t. *den verafschuwer van het volk* of *de heidenen*. De schriftgeleerden lazen het zoo, om de hier voorspelde verhouding tusschen Israël en de heidenen in overeenstemming te brengen met hetgeen zij moest zijn; verg. op LII : 14. — *bij uw aanblik oprijzen*, letterlijk (*u*) *zien en oprijzen*, uit ontzag. — *zich nederwerpen*, voor het in eere herstelde Israël. — *die getrouw is*, dus zijne beloften aan Israël vervult.

8. *In den tijd des welgevallens*. Als de tijd daar zal zijn om u mijn welgevallen te toonen. Verg. LXI : 2; Ps. LXIX : 14. — *maken tot een volksbond*. Zie op XLII : 6. — *het land*, Kanaän.

9. *in de duisternis*. Zie op XLII : 7. — *Zij* — *vinden*. Zie op XL : 11. — *aan alle* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de*) *wegen*. Zij behoeven zelfs hun voedsel niet ver te zoeken; het groeit aan hun weg.

10. *woestijngloed*, luchtspiegeling; zie op XXXV : 7.

want hun erbarmer zal hen voeren,
hen aan waterwellen leiden;
11 al mijne bergen zal ik tot een weg maken,
en mijne heirbanen zullen opgehoogd worden.
12 Zie, dezen komen uit de verte,
die daar van het noorden en den zeekant,
en genen uit het land der Sinieten!
13 Jubelt, hemelen! verheug u, aarde!
dat de bergen losbarsten in gejubel;
omdat Jahwe zijn volk getroost heeft,
en zich zijner ellendigen erbarmt.
14 Maar Sion zegt: Jahwe heeft mij verlaten;
de Heer mij vergeten! —
15 Zal eene vrouw haar zuigeling vergeten,
zonder erbarming zijn voor de vrucht van haar schoot?
Mogen ook dezen vergeten, ik vergeet u niet.
16 Zie, op mijne handpalmen heb ik u gegraveerd;
uwe muren heb ik altijd vóor mij.
17 Weldra herbouwen u wie u onderstboven geworpen hebben,
en gaan uwe verwoesters van u weg.
18 Hef uwe oogen op en zie in het rond!
Zij zijn allen verzameld en komen tot u.
Zoo waar als ik leef, spreekt Jahwe,
gij zult ze allen als een sieraad aandoen,
hen ómbinden als eene bruid.
19 Want uwe puinhoopen en verwoeste plaatsen,
uw vernield land,
thans wordt het te eng voor de bevolking,
en die u verslonden zijn ver weg.
20 Wederom zeggen de zonen uwer kinderloosheid te uwen aanhooren:
De plaats is mij te eng;
men make mij ruimte, dat ik wonen kan!
21 Dan zult gij bij u zelve zeggen:
Wie heeft mij dezen gebaard,
terwijl ik kinderloos en onvruchtbaar ben,
banneling en verstootene?
En wie heeft dezen grootgebracht?
Zie, ik was alleen overgebleven;
wie zijn toch dezen?

Vs. 18*a*. LX : 4*a*.

12. Verg. XLIII : 5 v. — *het noorden en den zeekant*. Verg. Ps. CVII : 3. — *het land der Sinieten*. Onbekend. Het verband eischt een vergelegen land.
13. *zijner ellendigen*, over zijn ongelukkig volk. Verg. op Ps. IX : 13.
14. Verg. XL : 27; Ps. XXII : 2.
15. Naar vorm en inhoud een der schoonste verzen van den Bijbel. Sions klacht, door Jahwe vergeten te zijn, beantwoordt hij niet met eenig verwijt, maar met de betuiging van zijne onverkoelbare liefde. Verg. LIV : 4—10; LXVI : 13.
16. *op — gegraveerd*, zoodat ik gedurig aan u herinnerd word. Verg. op XLIV : 5.
17. *Weldra — hebben*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Uwe zonen hebben zich gespoed, zij die u het onderstboven geworpen hebben.* — *en — weg*. De heidenen waren ook in het ontmanteld Jeruzalem meester.
18. *als eene bruid*. Verg. Jer. II : 32. — Sion zal zich tooien met hare nieuwe bevolking.
19—21. Verg. LIV : 1—3.
19. *het*, volg. verb. t.; Hebr. t. *gij*.
20. *de zonen uwer kinderloosheid*. In de ballingschap kon Sion van kinderen beroofd heeten (verg. XLVII : 8); thans is zij eene rijk gezegende moeder.
21. Verwonderlijk snel krijgt Jeruzalem eene nieuwe bevolking. — *banneling en verstootene*, onzekere vertaling. Verg. LII : 2; Klaagl. IV : 22.

22 Zoo spreekt de Heer Jahwe:
Zie, ik zal mijne hand tot de natiën opheffen,
en voor de volken mijne banier omhoogsteken;
dan zullen zij uwe zonen op den arm aanbrengen,
en zullen uwe dochters op den schouder gedragen worden;
23 koningen zullen uwe verplegers zijn,
hunne vorstinnen uwe zoogsters;
met het aangezicht ter aarde zullen zij zich voor u nederwerpen,
het stof van uwe voeten zullen zij lekken.
Zoo zult gij weten dat ik Jahwe ben;
zij die op mij hopen worden niet beschaamd.
24 Zal aan een held zijn buit afgenomen worden?
of zullen de krijgsgevangenen eens geweldigen ontkomen?
25 Zoo toch spreekt Jahwe:
Al worden aan den held zijne krijgsgevangenen afgenomen,
al ontkomt de buit des geweldigen,
met uwen bestrijder zal ík strijden,
en uwe zonen zal ík redden.
26 Ik zal uwe verdrukkers hun eigen vleesch doen eten,
en als van druivennat, zullen zij van hun eigen bloed dronken worden.
Dan zal alle vleesch weten dat ik, Jahwe, uw redder ben,
dat Israëls Sterke uw losser is.
L : 1 Zoo spreekt Jahwe:
Waar is de scheidbrief waarmede ik uwe moeder verstooten heb?
of aan wien mijner schuldeischers heb ik u verkocht?
Zie, om uwe zonden zijt gij verkocht,
om uwe wanbedrijven is uwe moeder verstooten.
2 Waarom was er dan niemand toen ik kwam,
en antwoordde niemand toen ik riep?
Is mijne hand te kort om te bevrijden?
of mis ik de kracht om te redden?
Zie, door mijn bestraffen leg ik de zee droog,
en maak ik rivieren tot eene woestijn;
de visch stinkt bij gebrek aan water,
en sterft van dorst;
3 ik hul den hemel in akelig zwart,
omfloers hem met een rouwkleed.

Vs. 26*b*. LX : 16*b*.

22. Jahwe geeft de verklaring van dit wonder: hij dwingt de volken om de onder hen verkeerende Israëlieten naar hun land terug te brengen. Verg. XI : 11 v.; LX : 4; LXVI : 20. — *mijne ... hand opheffen*, ten bevele. — *mijne banier*. Zie op V : 26.
23. *koningen — zoogsters*. Verg. LX : 16. — *hunne vorstinnen*, gemalinnen van den eersten rang. — *het stof — lekken*. Hetzelfde teeken van onderdanige hulde wordt Ps. LXXII : 9 vermeld. Het stof van de schoenen eens meerderen lekken komt bij andere volken voor.
24. *eens geweldigen*, volg. Lat. en Syr. vertt. en vs. 25; Hebr. t. *eens rechtschapenen*.
26. *Israëls Sterke*. Zie op Gen. XLIX : 24.
1. Over den *scheidbrief* zie op Deut. XXIV : 1, en over het huwelijk als beeld der betrekking tusschen Jahwe en zijn volk inl. op Hoz. I—III. Met *uwe moeder* wordt de natie bedoeld, hare kinderen zijn de burgers. De wanverhouding die nu tusschen Jahwe en zijn volk bestaat is niet Jahwe's schuld: hij heeft het slechts tijdelijk verstooten; omdat het van hem afgevallen was. Ook heeft hij niet, als een vader die door armoede genoodzaakt was zijne kinderen aan zijne schuldeischers te verkoopen (zie op Exod. XXI : 2), zijn volk aan den vijand voorgoed afgestaan: hij heeft het gestraft voor zijne zonden.
2 v. Indien ik blijkbaar slechts tijdelijk mijn volk verstooten heb, waarom luisterde dan niemand naar mijne beloften van herstel? Twijfelde men aan mijne macht? Niets dwazer dan dit; want ik kan de zee droog maken als eene woestijn en den hemel met wolken bedekken. De schrijver doelt op de beloften van XL—XLVIII.
2. *Is — bevrijden?* Verg. LIX : 1.

HOOFDSTUK L : 4—11.

Mishandeld, toch volhardend. — De door Jahwe onderwezene trotseert alle mishandelingen, in het vertrouwen dat hij zijn dienaar zal rechtvaardigen (4—9), en kondigt den geloovigen hulp, den zondaren verderf aan (10 v.).

Stond dit stuk alleen, dan konden wij meenen dat de profeet van zich zelven sprak; maar eene vergelijking met XLII : 1—4; XLIX : 1—6; LII : 13—LIII : 12 leert dat de „dienaar van Jahwe" bedoeld is. Verg. H. LXI.

L : 4 De Heer Jahwe heeft mij de tong van welonderwezenen geschonken,
opdat ik in staat zou zijn een woord op zijn pas te spreken;
elken morgen wekt hij mij het oor,
opdat ik als de welonderwezenen hoore.
5 De Heer Jahwe heeft mij het oor geopend,
en ík ben niet weerspannig geweest,
ik ben niet achteruitgedeinsd.
6 Mijn rug bood ik aan hen die sloegen,
mijne kaken aan wie den baard uittrokken,
mijn gelaat verborg ik niet voor smaad en bespuwing.
7 Maar de Heer Jahwe staat mij bij;
dies ben ik niet te schande geworden;
daarom heb ik mijn aangezicht als een keisteen gemaakt,
wetend niet beschaamd te zullen staan.
8 Nabij is hij die mij in het gelijk stelt.
Wil iemand tegen mij strijden,
laten wij tegenover elkander gaan staan!
Wil iemand mij een geding aandoen,
hij trede op mij toe!
9 Zie, de Heer Jahwe staat mij bij;
wie is het die mij veroordeelt?
Mijne smaders zullen verslijten als een kleed;
de mot zal hen verteren.
10 Wie onder u Jahwe vreest,
hij hoore naar de stem van zijn dienaar!
Wie in duisternis wandelde, zonder lichtstraal,
vertrouwe op Jahwe's naam en steune op zijn god!
11 Ziet, gij allen die een vuur ontsteekt
en pekkransen doet branden,
gaat henen in de vlam van uw vuur,
en in de pekkransen die gij aangestoken hebt!
Uit mijne hand overkomt u dit;
in pijnen zult gij ternederliggen.

Vs. 8 v. Rom. VIII : 33.

4. *de tong van welonderwezenen.* Jahwe had hem de gave om te spreken gegeven. Verg. XLIX : 2. — *een — spreken,* volg. Gr. vert. — De lezing van de twee laatste regels van het vers is hoogst onzeker.
6. De grootste volharding wordt hier geteekend; verg. Matth. V : 39. Over het spuwen in het gelaat zie Num. XII : 14; Deut. XXV : 9; Job XXX : 10; Matth. XXVI : 67; XXVII : 30.
7. Verg. Hebr. XII : 2. — *heb — gemaakt.* Een aangezicht van steen of metaal is het beeld van onaandoenlijkheid, vrijmoedigheid en volharding, die zoowel uit onbeschaamdheid als uit geloof kunnen voortkomen. In ongunstigen zin XLVIII : 4; Jer. V : 3, in gunstigen hier en Ezech. III : 8 v. Verg. Jer. I : 18; XV : 20.
8. *laten — staan!* vóor Jahwe, den oppersten rechter.
9. *Mijne smaders,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Zie, zij allen.* — *als — verteren.* Hetzelfde beeld LI : 8.
10. *hij hoore,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hoorend.* — *Jahwe's naam.* Zie op XXX : 27.
11. *een vuur* en *pekkransen,* beeld van verdelgingsmiddelen die de vijanden tegen Israël bezigen. — *doet branden,* volg. Syr. vert.; Hebr. t. *omgordt.* — *gaat — hebt!* Dat het onheil tegen mij beraamd uw eigen deel worde! — *Uit mijne hand,* door mijn toedoen. Jahwe's vonnis wordt door zijn dienaar voltrokken; zie op XLIX : 2.

HOOFDSTUK LI : 1—16.

Israël vreeze geen mensch! — Jahwe, die bij machte was om uit Abraham en Sara een volk te scheppen, zal het vernederd Israël tot heerlijkheid brengen (1—3). De wereld luistere naar Jahwe, die zijn onvergankelijk heil zal schenken (4—6). Men vreeze daarom niet, al smalen de menschen (7 v.). Jahwe openbare zijne macht, gelijk oudtijds (9 v.). Ja, ik, Jahwe, ben uw redder en trooster; waarom dan voor menschen gevreesd? (12—16).

LI : 1 Hoort naar mij, gij die de gerechtigheid najaagt,
gij die Jahwe zoekt!
Ziet op de rots waaruit gij gehouwen,
en op de steengroeve waaruit gij gegraven zijt;
2 ziet op Abraham, uw vader,
op Sara, die u baarde:
hij was immers nog alleen toen ik hem riep?
en ik zegende en vermenigvuldigde hem.
3 Want Jahwe heeft Sion vertroost,
heeft al hare puinhoopen vertroost,
maakt hare woestijn aan Eden gelijk,
hare wildernis aan den hof van Jahwe;
vreugde en blijdschap zal in haar gevonden worden,
lofgezang en lied.
4 Luister naar mij, mijn volk,
mijne natie, leen mij het oor!
want wet gaat van mij uit,
en mijn recht, tot een licht der volken.
5 In een oogwenk is mijne zege nabij,
komt mijn heil te voorschijn,
en zullen mijne armen de volkeren vonnissen.
Dat verre streken op mij hopen,
uitzien naar mijn machtsbetoon!
6 Heft uwe oogen op naar den hemel,
en blikt naar de aarde hier omlaag;
want de hemel zal als rook verdwijnen,
de aarde als een kleed verslijten,
hare bewoners zullen als muggen sterven;
maar mijn heil zal in eeuwigheid bestaan,
mijne zege niet uitblijven.
7 Hoort naar mij, gij die de gerechtigheid kent,
gij volk met mijne wet in het hart!
Vreest niet voor den hoon der menschen,
en schrikt niet voor hunne beschimping;

1. Dat met die *rots* en die *steengroeve* Abraham en Sara bedoeld worden blijkt uit vs. 2. Waarschijnlijk worden zij onder die beelden aangeduid als onvruchtbaren; verg. Gen. XVIII : 12; Hebr. XI : 11 v. De bedoeling is: Jahwe, die bij machte was uit het onvruchtbaar echtpaar een volk te doen worden, is ook in staat het vernederd Israël tot eere te brengen; verg. Ezech. XXXIII : 24.

2. *en ik — hem*, met verandering van klinkers; Hebr. t. *om hem te zegenen en te vermenigvuldigen.* Zie Gen. XII : 2 v.; XXII : 17 en elders.

3. *Want.* De herinnering aan Abraham en Sara is zeer vertroostend; want even zeker als Jahwe uit hen een volk schiep, zal hij Sion troosten; wat de profeet stellig verwacht wordt voorgesteld als reeds geschied; verg. op 1 Kon. III : 12 en inl. op Ps. XCVII. — *Eden.* Verg. op Gen. II : 8. Evenals hier, wordt Gen. XIII : 10 een rijk land met *den hof van Jahwe* vergeleken.

4. *want — volken.* Deze woorden, met de laatste twee regels van vs. 7, zijn, als heil voorspellend aan de heidenen, in strijd met vs. 5*a*, 7 v., waar aan dezen straf wordt aangekondigd. Waarschijnlijk zijn zij aan XLII : 1—6 ontleend.

5. *In een oogwenk*, met geringe tekstverandering uit vs. 4 hierheen verplaatst. — *verre streken.* Zie op XLI : 1. — *mijn machtsbetoon*, letterlijk *mijn arm.*

6. *de hemel — uitblijven.* Ongeveer hetzelfde vs. 8. — *uitblijven*, volg. Gr. vert.

8 want als een kleed zal hen de mot verteren,
als wol hen verteren de worm;
maar mijne zege zal in eeuwigheid bestaan,
mijn heil van geslacht tot geslacht.
9 Waak op, waak op, bekleed u met sterkte,
gij arm van Jahwe!
waak op als van ouds, in den voortijd.
Waart gij het niet die het Monster verpletterdet,
den Draak doorboordet?
10 Waart gij het niet die de zee drooglegdet,
de wateren van den grooten oceaan?
die de diepten der zée tot een weg maaktet,
langs welken de verlosten overtrokken?
12 Ik, ik zelf ben uw vertrooster;
waarom vreesdet gij dan voor menschen, die sterven moeten,
voor menschenkinderen, wien het gaat als het gras?
13 Waarom vergat gij Jahwe, die u gemaakt,
die den hemel uitgespannen, de aarde gegrondvest heeft?
en beefdet gij gestadig al den dag voor de verbolgenheid des verdrukkers,
wanneer hij aanstalten maakte om te verderven?
En waar is nu de verbolgenheid des verdrukkers?
14 IJlings wordt de gevangene losgelaten,
hij zal niet ter groeve dalen, noch broodsgebrek lijden.
15 En ik, Jahwe, uw god,
die de zee opzweep, zoodat hare golven bruisen,
wiens naam is Jahwe der heirscharen,
16 ik legde u mijne woorden in den mond,
en bedekte u met de schaduw mijner hand,
om den hemel uit te spannen, de aarde te grondvesten,
en tot Sion te zeggen: Gij zijt mijn volk.

Vs. 15. Jer. XXXI: 35*c d*.

9. *als* — *voortijd,* bij de verlossing uit Egypte; verg. XLIII: 16 v. — *het Monster, den Draak.* Zie op Job III: 8. — *verpletterdet,* volg. verb. t., naar Lat. vert. en Job XXVI: 12; Hebr. t. *deedt uithouwen.*

10. Toespeling op Exod. XIV.

11. *Jahwe's vrijgekochten keeren weder;*
zij zullen Sion binnenkomen onder gejubel,
met altoosdurende vreugd op hun hoofd.
Blijdschap en vreugde bereiken hen;
kommer en zuchten zijn gevloden.

Dit vers, dat het verband breekt, is door een lezer of afschrijver uit XXXV: 10 hier ingelascht.

12. In dit vers zijn een paar kleine veranderingen aangebracht.

13. *En* — *verdrukkers?* Spoorloos verdwenen.

14. *de gevangene,* onzekere vertaling. — *hij* — *lijden.* Dit doet denken aan Jer. XXXVII: 16—21; XXXVIII: 6—13. Het is niet onmogelijk dat Jeremia's uitredding den profeet voor oogen stond en hij hierin de redding van zijn volk afgebeeld zag.

15 v. Deze woorden schijnen niet meer tot Israël of Sion, maar tot „den dienaar van Jahwe" gesproken te zijn. Ze zijn ontleend: vs. 15 aan Jer. XXXI: 35, vs. 16*a* aan LIX: 21, vs. 16*b* aan XLIX: 2, en zijn wellicht van eene andere hand dan hetgeen voorafgaat.

16. *om* — *grondvesten.* Het einddoel van Jahwe's openbaring aan Israël is de herschepping der natuur en het herstel van Jeruzalem; verg. LXV: 17; LXVI: 22. — *uit te spannen,* volg. Syr. vert.; Hebr. t. *te planten.*

HOOFDSTUK LI: 17—LII: 12.

De vreugdebode. — Sta op, diep vernederd Jeruzalem! (LI: 17—23). Uwe gulden dagen zijn aanstaande (LII: 1—6). Hoe heerlijk is de taak van een heilbode! (7—10). Voort uit Babel! Jahwe beschermt u (11 v.).

LI : 17 Word wakker, word wakker, sta op, Jeruzalem,
gij die uit Jahwe's hand den beker zijner verbolgenheid gedronken,
den zwijmelkelk ten bodem toe geledigd hebt!
18 Niet een van al de zonen die zij baarde leidde haar,
niet een van al de zonen die zij grootbracht vatte hare hand.
19 Deze twee zijn u overkomen — wie beklaagt u?
hongersnood en zwaard — wie troost u?
20 Uwe kinderen lagen amechtig aan alle hoeken der straten,
als een wilde os in het net;
vol als zij waren van Jahwe's verbolgenheid,
van het dreigen uws gods.
21 Daarom, hoor toch hiernaar, ongelukkige,
gij die dronken zijt, maar niet van wijn!
22 zoo spreekt uw Heer, Jahwe,
uw god, die het voor zijn volk opneemt:
Zie, ik heb den zwijmelkelk uit uwe hand genomen,
den beker mijner verbolgenheid zult gij voortaan niet meer drinken;
23 maar ik zal dien zetten op de hand uwer verdrukkers,
die tot u zeiden: Val neder, opdat wij over u heen loopen! —
en gij maaktet uw rug tot grond,
tot eene straat voor wie over u heen liepen.

LII : 1 Waak op, waak op, bekleed u met sterkte, Sion,
trek uwe prachtgewaden aan, Jeruzalem,
gij heilige stad!
want voortaan zal geen onbesnedene of onreine u meer binnenkomen.
2 Schud het stof van u af, sta op,
gij krijgsgevangene, Jeruzalem!
maak de koorden van uwen hals los,
gij krijgsgevangene, dochter Sions!
3 Want zoo zegt Jahwe:
Om niet zijt gij verkocht,
zonder geld zult gij worden gelost.
4 Want zoo zegt de Heer Jahwe:
Naar Egypte is mijn volk eertijds afgedaald om er te vertoeven;

17. Over het beeld van *den beker*, voor het den mensch beschoren lot, zie op Ps. XI : 6.

18. Met die *zonen* worden Israëls leidslieden, vorsten en profeten, bedoeld: zij schoten te kort in hun plicht, omdat zij aan 's volks toekomst wanhoopten.

19. *hongersnood en zwaard.* Grondt. laat hieraan *verwoesting en vernieling* voorafgaan; maar in den eersten regel is van slechts twee rampen sprake; die woorden zijn dus waarschijnlijk bij vergissing, wellicht uit LIX : 7; LX : 18, in den tekst gekomen. — *wie troost u?* volg. alle oude vertt.; in Hebr. t. de 1ste persoon enkelvoud. Niemand is in staat Jeruzalem te troosten, omdat haar rampspoed zoo groot is; verg. Job II : 13; Ezech. III : 15. — *beklaagt, troost.* Verg. Job II : 11; XLII : 11.

20. *als — net,* moegeworsteld en onmachtig.

21. *die — wijn.* Evenzoo XXIX : 9.

23. *uwer verdrukkers,* door verandering van éene letter hetzelfde woord als XLIX : 26; Hebr. t. *van hen die u bedroeven.* — *eene straat — liepen.* Verg. op Ps. LXVI : 12.

1. *heilige stad.* Zie op XLVIII : 2. — *want — binnenkomen,* noch als vijand, noch ook als vriend. Dezelfde verwachting Joël III : 17; verg. Openb. XXI : 27, ook Jez. XXXV : 8.

2. *krijgsgevangene* (het eerste), met toevoeging van éene letter; Hebr. t. *zet u neder.*

3—6. Dit stukje, dat door de herhaalde vermelding van Jahwe's spreken zich onderscheidt, en ons, in strijd met vs. 11, in Babylonië verplaatst, is van eene andere hand dan de rest.

3. *Om niet,* d. i. niet: zonder reden; want Jahwe had Israël overgeleverd om zijne zonden; maar: zonder daarvoor van 's volks vijanden iets in ruil te ontvangen. Zij hebben er dus geen recht op, en hij kan het bevrijden zonder de schade aan hen te vergoeden; verg. XLV : 13; Ps. XLIV : 13; Jer. XV : 13. Over het denkbeeld van eene schadevergoeding, door Jahwe te geven, zie op XLIII : 3 v.

4. *om er te vertoeven.* Daar Israëls vaderen vrijwillig in Egypte waren gaan wonen, had Farao geen recht hen als slaven te behandelen. — *Assur.* Waarschijnlijk doelt de profeet op den ondergang van Noord-Israël en de vernedering van Juda door Sanherib. — *zonder reden,* zeer onzekere lezing en vertaling.

en Assur heeft het zonder reden onderdrukt.
5 Nu dan, wat heb ik hier te doen, spreekt Jahwe,
dat mijn volk om niet gevangen genomen is,
zijne overheerschers pochen, spreekt Jahwe,
en gestadig dag aan dag mijn naam gesmaad wordt?
6 Daarom zal mijn volk mijn naam kennen te dien dage,
weten dat ik het ben, ik, die zeg: Hier ben ik.
7 Hoe lieflijk zijn op de bergen
de voeten van den vreugdebode,
die vrede verkondigt, eene blijmare brengt,
van heil gewaagt,
die tot Sion zegt: Uw god is koning!
8 Hoor, uwe wachters, zij verheffen de stem,
jubelen te zamen,
omdat zij oog in oog aanschouwen
dat Jahwe naar Sion wederkeert.
9 Barst los, jubelt altegader,
puinhoopen van Jeruzalem!
want Jahwe heeft zijn volk vertroost,
Jeruzalem gelost.
10 Jahwe heeft zijn heiligen arm ontbloot
ten aanschouwen van alle natiën,
en alle einden der aarde zullen zien
het heil onzes gods.
11 Vertrekt, vertrekt, gaat uit van daar;
raakt niets onreins aan;
gaat heen uit haar midden, reinigt u,
gij dragers van Jahwe's vaten!
12 Want niet in angstige haast zult gij vertrekken,
niet als vluchtelingen heengaan;
Jahwe toch gaat aan uwe spits,
en uwe achterhoede is Israëls god.

Vs. 7*a*—*d*. Rom. X : 15*b*. — Vs. 10*cd*. Ps. XCVIII : 3*cd*.

5. *hier*, in Babylonië, waar Israël niet thuis behoort, dus Israëls god niets te maken heeft, en toch gedwongen is zich op te houden, omdat zijn volk er is. — *pochen*, op de behaalde zege, volg. verb. t.; Hebr. t. *huilen*. — *en* — *wordt*, omdat het schijnt dat ik mijn volk niet kan bevrijden.

6. *mijn naam*, wie ik ben; verg. op XXX : 27. — *te dien dage*, ten dage der naderende verlossing, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *daarom te dien dage*. — *dat ik het ben*. Zie op XLI : 4. — *ik, die zeg: Hier ben ik*, gereed om mijne belofte te vervullen.

7 v. In XL : 9 brengt Sion aan Juda's steden de tijding van Jahwe's nadering. Het is onnoodig te onderstellen dat de profeet met dezen *vreugdebode* op zich zelven of op een ander het oog heeft; te minder, omdat hij wellicht Nah. I : 15 navolgt. Evenmin zijn de *wachters* bepaalde personen. Het geheel is beeldspraak.

7. *Hoe* — *vreugdebode*, hoe welkom is zijne nadering! — *Uw god is koning!* Hij herneemt de heerschappij en betoont zijne macht in de verlossing van zijn volk. Verg. inl. op Ps. XCIII.

8. *oog in oog*, klaarlijk; zie op Num. XIV : 14.

10. *zijn heiligen arm ontbloot*. Gewoonlijk droeg men den arm onder het opperkleed. Wie ging arbeiden of strijden wierp dit achterwaarts en ontblootte dus den arm.

11. *van daar*, uit Babel; verg. XLVIII : 20. Hieruit volgt dat de schrijver zelf daar niet woont. Zie op vs. 3—6. — *onreins*, heidensch; verg. op Hoz. VIII : 13. — *haar*, Babels. — *dragers van Jahwe's* (tempel) *vaten*. Verg. Ezra I : 7—11; VIII : 24—30.

12. *Want* — *heengaan*, gansch anders dan bij den uittocht uit Egypte; zie Exod. XII : 11; Deut. XVI : 3. — *Jahwe* — *god*. Verg. op Ps. LXXXV : 14.

HOOFDSTUK LII : 13—LIII : 12.

De lijdende dienaar van Jahwe. — Eenmaal zal ieder over de heerlijkheid van Jahwe's dienaar even verstomd staan als tot dusver over zijne nietigheid (LII : 13—15). Omdat hij zoo uitermate ge-

ring scheen, vindt deze aankondiging geen geloof (LIII : 1—3). Intusschen was hij om anderer zonden zoo ellendig (4—6), en hij verdroeg deemoedig al dat leed (7—9). Maar Jahwe herstelt hem in eer en beloont hem voor zijne zelfopoffering (10—12).

Dit stuk heeft, reeds in de eerste eeuw, in hooge mate de aandacht der Christenen getrokken. Terwijl de Joden, voor wie het denkbeeld van een lijdenden Messias eene ongerijmdheid was, nimmer hem in deze beschrijving van den dienaar van Jahwe gevonden hebben, zagen de Christenen er Jezus in geteekend en ontleenden ettelijke trekken van zijne levensgeschiedenis, vooral van zijn lijden, aan de schildering van den profeet.

Is de profetie om deze en andere redenen zeer belangrijk, te betreurenswaardiger is het dat de verklaring er van zoo moeilijk is: èn het gebruik van vreemde woorden, èn de gedrongenheid van den stijl, èn — wat het ergste is — de op enkele plaatsen bedorven tekst, maken de uitlegging hier en daar zeer onzeker.

Doch de hoofdzaak is duidelijk. De „dienaar van Jahwe" wordt hier geteekend als lijdende voor anderer zonden en om zijne getrouwheid en deemoed ten slotte met eere gekroond. Bij de poging om ons duidelijk te maken, wat de schrijver verstaat onder dien „dienaar van Jahwe" (zie op XLI : 8 v.), treft ons, dat deze hier, evenals XLII : 1—4; XLIX : 1—6; L : 4—11, onmiskenbaar als een enkel mensch voorgesteld wordt: het is alsof den profeet een bepaalde lijder voor oogen staat, en wij weten te weinig van zijne omgeving en de personen die hij gekend heeft om dit te durven loochenen. Toch blijkt uit LIII : 8, 10, 12 zeer duidelijk dat hij in dit stuk zeker, wat ook op de andere plaatsen het geval is, aan eene menschengroep denkt. Het dichtst zijn wij wis bij de waarheid, wanneer wij hier geteekend zien het ware Israël, wel te onderscheiden van het gansche Israël dier dagen, waarop de lofredenen op den „dienaar van Jahwe" geenszins toepasselijk waren (verg. Rom. IX : 6), maar toch in dat Israël aanwezig, terwijl hieruit het toekomstig, gered en zegepralend, Israël zou geboren worden. De nu levende vromen, profeten en andere geloovigen, behoorden tot dat ware Israël, maar ook anderen die zich zouden bekeeren. Wij mogen van onzen profeet niet eischen dat hij zich dit in bijzonderheden duidelijk gemaakt heeft; zijne voorstelling is uit den aard der zaak zwevend gebleven.

Eenig in het O. T. is dit hoofdstuk in de voorstelling van de vrucht die het lijden van Jahwe's dienaar oplevert. Het denkbeeld dat de een voor den ander lijden kan is zeer algemeen in de oudheid, ook onder Israël. Daar elke zonde door smart geboet en hierdoor aan Jahwe's rechtvaardigheid voldoening gegeven moest worden, lag het denkbeeld voor de hand dat menschen leden om door hun lijden anderer schuld te delgen; vandaar dat kinderen heetten te lijden door de schuld der vaderen (zie op Exod. XX : 5). In de beteekenis, door velen aan het bloedig zond- en schuldoffer gehecht, speelde deze opvatting eene groote rol. Maar het merkwaardige in ons hoofdstuk is, dat hier Israël, het uitverkorene, de straf draagt die de zondaren verdiend hadden, en dat het deze gewillig en geduldig ondergaat, in het geloof dat Jahwe het aldus ten bate des geheelen volks had beschikt, en in de hoop op verlossing en toekomstige heerlijkheid. Geheel in overeenstemming hiermede is de bescheidenheid en verschooning voor anderen, waarmede de „dienaar van Jahwe" in XLII : 1 v. optreedt. Door den nadruk hier gelegd op het vrijwillige en zegenbrengende karakter van het lijden van „Jahwe's dienaar" staat dit stuk boven alle andere plaatsen in het O. T. waar eene poging aangewend wordt het pijnigende raadsel van het lijden der vromen op te lossen, zelfs boven het boek *Job*, waarin de vraag toch zoo hoog ernstig wordt gesteld en besproken. Het diepzinnig antwoord dat onze schrijver geeft op de vraag, waarom en waartoe de rechtvaardige in smart verkeert: om anderer ongerechtigheid en tot kwijting hunner schuld, moet door hem zelven doordacht en doorleefd zijn, en bevat daarom eene voor alle tijden geldende waarheid.

LII : 13 Zie, mijn dienaar zal voorspoedig zijn:
hij wordt verhoogd, verheven en zeer verheerlijkt.
14 Gelijk velen zich over hem ontzet hebben:
zoo misvormd was zijn uiterlijk — geen mensch meer,
en zijn voorkomen — hij geleek geen menschenkind;
15 zoo zullen vele natiën bij zijn aanblik ontroeren,
koningen den mond sluiten;

Vs. 15*c d*. Rom. XV : 21.

13—15. Jahwe spreekt.
14. *over hem*, volg. een paar hss., Syr. en Aram. vertt.; Hebr. t. *over u*. — *misvormd*, naar andere klinkers; volgens de klinkers van den tekst staat er *zalving*, wat waarschijnlijk met opzet zoo uitgesproken werd, om Israël als den van Jahwe gezalfde aan te duiden; verg. op XLIX : 7.
15. *zullen ... ontroeren*, van verbazing, volg. verb. t. — *koningen*. Ook XLIV : 7 betoonen de koningen

want wat hun niet verhaald was zien zij,
wat zij nooit gehoord hadden nemen zij waar.
LIII : 1 Wie heeft geloofd wat ons is verkondigd,
en wien was de arm van Jahwe openbaar?
2 Hij kwam op als eene loot voor zijn aangezicht,
als een wortel uit dorren grond:
hij had geen voorkomen of luister, dat wij naar hem zouden omzien,
geen uiterlijk, dat wij hem zouden begeeren.
3 Veracht en van de menschen verlaten,
een man van smarten en gemeenzaam met krankheid,
als een voor wien men het gelaat omhult,
veracht, en wij telden hem voor niets.
4 Maar, onze krankheden had híj op zich genomen,
onze smarten, hij heeft ze getorst.
Wij hielden hem voor een geplaagde,
een van God geslagene en vernederde,
5 terwijl hij doorwond was om onze misdrijven,
verbrijzeld om onze ongerechtigheden;
de kastijding die wij verdiend hadden was op hem,
en door zijne striemen is ons genezing geworden.
6 Wij allen doolden gelijk eene kudde schapen,
ieder onzer had zijn eigen weg ingeslagen,
en Jahwe heeft op hem doen nederkomen ons aller schuld.
7 Hij was mishandeld, toch deemoedig,
en hij deed den mond niet open,
als een lam dat ter slachtbank gevoerd wordt,
als een schaap dat voor zijne scheerders stom is.
8 Uit druk en vonnis is hij weggenomen,
en wie denkt over zijn lot?
Want hij is afgesneden uit het land der levenden,
om de wanbedrijven van mijn volk doodelijk getroffen;

Vs. 1. Joh. XII : 38; Rom. X : 16. — Vs. 4. Matth. VIII : 17; 1 Petr. II : 24. — Vs. 6. 1 Petr. II : 25. — Vs. 7 v. Hand. VIII : 32 v.

diepen eerbied voor het in eere herstelde Israël. — *den mond sluiten*, uit ontzag voor die heerlijkheid; verg. Job XXIX : 8—10.

1—10. Zoo zal eenmaal Israël spreken.

1. In Gr. vert. gaat, evenals in de aanhalingen in het N. T., aan het vers *Heer* vooraf. — *Wie — verkondigd?* De Israëlieten erkennen de aankondiging der toekomstige verheffing van Jahwe's dienaar niet geloofd te hebben. — *wien — openbaar?* Wie heeft ingezien dat Jahwe machtig is om dat wonder te bewerken? Verg. XL : 10; LI : 9; LII : 10.

2 v. Het was geenszins vreemd dat men die prediking niet geloofde: hij was zóó onaanzienlijk!

2. *voor zijn aangezicht*, vóor Jahwe. — *een wortel uit dorren grond*, een schraal uitspruitsel. Met eene plant wordt Israël vergeleken XXVII : 6; Ps. LXXX : 9—16.

3. *als — omhult*, te gering en te ellendig om aangezien te worden. — *en wij telden hem voor niets*. Verg. Job XIX : 13—19.

4. *onze*, de door ons verdiende. — *van God*, in dit verband ongeveer van gelijke beteekenis als: door eigen schuld.

5. *die wij verdiend hadden*, letterlijk *van onze vergelding* (verg. XXXIV : 8), volgens andere klinkers; Hebr. t. *van onzen vrede*, d. i. wellicht: die ons vrede aanbrengt.

6. Eigenwilligheid, in tegenstelling met het volgen van Gods wil; verg. LVI : 11; Ps. LXXXI : 13 v.; Jer. III : 17 enz. Over het beeld van een dolend schaap verg. op Ps. CXIX : 176.

7. *mishandeld*, als een slaaf door zijn drijver. — *en — open*. Stilzwijgen uit lijdzaamheid ook Ps. XXXVIII : 14; XXXIX : 10. — *een lam — wordt*. Hier het beeld van deemoed, Jer. XI : 19 van onwetendheid aangaande hetgeen iemand boven het hoofd hangt; verg. Ps. XLIV : 12, 23. — In grondt. wordt het vers besloten met *en hij deed den mond niet open*, wat waarschijnlijk bij vergissing uit den eersten regel herhaald is.

8. *weggenomen*, uit het leven. — *wie — lot?* hoogst onzekere vertaling. De bedoeling is wellicht: niemand bekommert zich over hem. Verg. LVII : 1. — (*hij is*) *doodelijk getroffen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de plaag is op hen geweest*. — Over het ten doode vervolgde Israël, dat straks herleven zal, zie op Ps. LXXI : 20.

9 bij goddeloozen werd zijn graf gesteld,
bij onderdrukkers zijn grafheuvel,
hoewel hij geen geweld had gepleegd,
en er geen bedrog in zijn mond was.
10 Maar het behaagde Jahwe zijne krankheden te genezen:
als hij zich zelven ten schuldoffer stelt,
zal hij nakroost zien, lang blijven leven,
en zal Jahwe's welbehagen door zijne hand gelukken.
11 Van hetgeen hij moeitevol verwierf zal hij laven en verzadigen;
door zijne kennis zal mijn dienaar de schare tot gerechtigheid leiden,
en hunne ongerechtigheden torst híj.
12 Dies zal ik hem een deel geven onder de aanzienlijken,
en zal hij met machtigen buit deelen,
hiervoor dat hij zich overgaf in den dood,
en zich onder de afvalligen liet tellen,
terwijl hij inderdaad veler zonden op zich had genomen
en de voorspraak der afvalligen was.

Vs. 12 *d*. Marc. XV : 28; Luc. XXII : 37.

9. *onderdrukkers*, volg. verb. t.; Hebr. t. *rijken*. Indien dit de ware lezing is, dan heeft de profeet hier de rijken op éene lijn met de goddeloozen gesteld, waarvan in het O. T. geen ander voorbeeld te vinden is; wel in het N. T., Luc. VI : 24; XVI : 19—31. — *zijn grafheuvel*, volgens andere klinkers met hss.; Hebr. t. *zijne hoogten;* verg. Job XXI : 32. — Over de zaak zelve verg. Jer. XXII : 19; XXVI : 23 en op 1 Kon. XIV : 13.

10. *zijne krankheden te genezen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *hem te verbrijzelen; hij heeft ziek gemaakt.* — *hij* (in den tweeden regel), volg. oude vertt.; Hebr. t. *gij.* — *zal hij nakroost zien.* Verg. LIV : 1. — *lang blijven leven*, het gewone loon der vroomheid; verg. Deut. VI : 2; Ps. XCI : 16; Spr. III : 2, vooral met toepassing op het volk; zie op Exod. XX : 12. — *Jahwe's welbehagen*, herhaaldelijk in deze hoofdstukken voor: Jahwe's voornemen, waarvan hier Israëls herstel en de verlichting der heidenen de inhoud is.

11 v. Jahwe spreekt.

11. *laven*, volg. zeer geringe tekstverandering; Hebr. t. *zien.* — *verzadigen*, met verandering der klinkers; Hebr. t. *verzadigd worden.* — Vóor *mijn dienaar* is een woord, *de gerechte*, weggelaten.

12. *Dies — deelen.* Israël zal eene eereplaats onder de machtigste volken innemen. — *zich overgaf*, letterlijk *zijne ziel uitgoot.* Verg. Ps. CXLI : 8.

HOOFDSTUK LIV.

Sions toekomstige heerlijkheid. — De voor eene poos verlatene breidt zich sterk uit (1—3). Jahwe, die een tijdlang op haar toornde, zal zich nu voor eeuwig over haar ontfermen (4—10). Onvergelijkelijk zal hare heerlijkheid zijn (11—13), en ijdel elke poging om haar te schaden (14—17).

LIV : 1 Jubel, onvruchtbare, die niet gebaard hebt,
barst los in gejubel en juich, gij die geen weeën hebt gehad!
want de kinderen der eenzame zullen talrijk zijn,
talrijker dan die der gehuwde, zegt Jahwe.
2 Neem eene ruime plaats voor uwe tent,
en span met kwistige hand de gordijnen uwer woning uit;
maak uwe koorden lang en sla uwe pinnen stevig in.
3 Want rechts en links zult gij u uitbreiden,
en uw kroost zal natiën in bezit nemen,
verwoeste steden weder bevolken.

Vs. 1. Gal. IV : 27.

1. Evenals XLIX : 17—21, wordt hier het vernederd Sion vergeleken met eene kinderlooze vrouw die plotseling een talrijk kroost krijgt.

2. Het omgekeerde Jer. X : 20, waar het ontredderd Juda klaagt dat zijne tent verwoest is, de koorden losgerukt zijn, het doek neergeworpen is. Verg. XXXIII : 20. — *span .... uit*, volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *men spanne .... uit.*

3. *rechts en links*, naar alle zijden; verg. Gen. XXVIII : 14. — *natiën*, niet alleen de stammen

4 Vrees niet, want gij zult niet beschaamd staan,
ducht geen schande, want gij zult niet behoeven te blozen,
maar de schande uwer jonkheid vergeten,
den smaad van uw weduwstaat niet meer gedenken.
5 Want uw maker is uw gemaal —
Jahwe der heirscharen is zijn naam;
Israëls Heilige is uw losser —
de god der gansche aarde heet hij.
6 Want evenals eene verlaten vrouw,
eene diep verslagene, heeft Jahwe u geroepen;
eene gade der jeugd, zou die versmaad worden?
zegt uw god.
7 Een klein oogenblik heb ik u verlaten,
maar met groot erbarmen neem ik u weder tot mij;
8 in gramschap heb ik mijn aangezicht een oogenblik voor u verborgen,
maar met eeuwigdurende gunst heb ik mij uwer erbarmd,
zegt uw losser, Jahwe.
9 Als in de dagen van Noach is het mij thans: [stelpen,
gelijk ik zwoer dat Noachs wateren nimmermeer de aarde zouden over-
zoo heb ik gezworen, niet meer op u vergramd te zijn noch u te be-
10 Want bergen mogen wijken, heuvelen wankelen, [straffen.
mijne goedertierenheid zal van u niet wijken,
mijn vredebond zal niet wankelen,
zegt uw erbarmer, Jahwe.
11 Gij arme, voortgezweepte, ongetrooste!
zie, ik ga uwe steenen leggen in blinkend erts,
en zal u grondvesten met saffieren;
12 ik maak uwe tinnen van jaspis,
uwe poorten van karbonkels,
ik vat u geheel in edelgesteenten.
13 Allen die u bouwen zijn door Jahwe onderwezen,
en groot zal zijn de vrede uwer zonen.
14 In gerechtigheid zult gij bevestigd worden:
gevrijwaard tegen verdrukking, want gij hebt niets te vreezen,

Vs. 13*a*. Joh. VI : 45*a*.

waarmede de Israëlieten thans hun land moesten deelen, maar ook de naburige en veraf wonende; verg. XLIX : 19 v. — *natiën in bezit nemen*, haar land aan zich trekken.

4. *gij — staan*, met uw vertrouwen op uw god; verg. XLV : 16 v. — *uwer jonkheid*, van uw verblijf in Egypte. Verg. op Jer. II : 2. — *uw weduwstaat*, den tijd der ballingschap. Over het huwelijk als beeld der betrekking tusschen Jahwe en Israël zie inl. op Hoz. I—III.

5. *Israëls Heilige is uw losser.* Zie op XLI : 14.

7. Vergeleken met de rijke gunstbewijzen die Jahwe aan Israël ging geven, zou de door zijn toorn veroorzaakte ellende kortstondig schijnen.

8. *in gramschap*, volg. verb. t.

9. Verg. Gen. VIII : 21 v.; IX : 11—17. — *Als in de dagen*, volgens andere woordafdeeling, met hss. en oude vertt.; Hebr. t. *Want de wateren.*

10. *bergen, heuvelen*, beeld van het duurzame; verg. Ps. XLVI : 3; Hab. III : 6. Toch kenden de Israëlieten bergstortingen, Job XIV : 18. Eene vergelijking der onveranderlijkheid van Jahwe's gunst voor zijn volk met die der natuurorde Jer. XXXI : 35 v. — *vredebond.* Zie op Num. XXV : 12.

11 v. Navolgingen dezer glansrijke beschrijving der godstad Tob. XIII : 18—20; Openb. XXI : 18—21.

11. *blinkend erts*, onzekere vertaling; in het oorspronkelijk hetzelfde woord (*spiesglans*) als voor het blanketsel der vrouwen; zie op 2 Kon. IX : 30 en verg. 1 Kron. XXIX : 2. — *saffieren*, hemelsblauwe steenen; zie op Exod. XXIV : 10.

12. *tinnen*, borstweringen, onzekere vertaling.

13. *Allen die u bouwen*, met verandering van één klinker; Hebr. t. *Al uwe zonen.* Bedoeld wordt dat zij die de godstad zoo prachtig zullen opbouwen hiervoor de noodige aanwijzingen van Jahwe zullen ontvangen; verg. Exod. XXV : 9 en elders. — *vrede*, heil en voorspoed.

14. *gevrijwaard tegen* (letterlijk *ver van*), volg. verb. t.; Hebr. t. *wees ver van.*

en tegen verschrikking, want zij zal u niet genaken.
15 Schoolt men samen, het is niet van mijnentwege;
al wie tegen u is samengeschoold zal vallen.
16 Zie, ik heb den smid geschapen,
die het kolenvuur aanblaast en een wapen als zijn werk te voorschijn
en ik schep den verderver, om te teisteren. [brengt;
17 Geen wapen dat tegen u gemaakt wordt zal iets uitrichten,
elke tong die tegen u opstaat in het gericht zult gij in het ongelijk
Dit is het deel van Jahwe's dienaren, [stellen.
en hunne zege van mijnentwege, spreekt Jahwe.

15. Onzekere vertaling met weglating van één woord, *bij u*, in den tweeden regel.
16. Evenals Jahwe den wapensmid verwekt, zoo verwekt hij ook volken of enkele menschen die anderen schade berokkenen. Zonder hem vermogen zij niets. Zeker van zijne gunst, heeft Israël dus niets van vijanden te vreezen.

HOOFDSTUK LV.

De dringende noodiging. — Opwekking tot de noodlijdenden, het hun door Jahwe aangeboden heil gretig aan te nemen (1—5). Vermaning aan de zondaars zich nu te bekeeren tot Jahwe, wiens wegen hooger zijn dan die der menschen (6—9). Op zijne beloften kan men zich verlaten: heil in het verschiet (10—13).

LV : 1 Hierheen, allen die dorst lijdt, komt tot het water,
gij die geen brood hebt, komt, koopt u spijs en eet.
komt, koopt u spijs zonder geld,
en zonder betaling wijn en melk.
2 Waarom weegt gij geld af voor wat geen brood is,
uwe verdiensten voor wat niet verzadigen kan?
Hoort aandachtig naar mij en eet het goede,
opdat uwe ziel zich verlustige in de eêlste spijzen.
3 Neigt uw oor en komt tot mij,
hoort, opdat uwe ziel herleve;
ik wil met u sluiten een eeuwig verbond,
u geven de betrouwbare voor David bestemde gunstbewijzen.
4 Zie, ik heb hem gesteld tot een getuige voor de volken,
tot een vorst en gebieder der natiën.
5 Zie, volkeren die gij niet kent zult gij oproepen,
en volkeren die u niet kenden zullen zich tot u spoeden,
ter wille van Jahwe, uwen god,
van Israëls Heilige, daar hij u luister verleend heeft.
6 Zoekt Jahwe, nu hij zich vinden laat,

Vs. 3. Hand. XIII : 34. — Vs. 5*d*. LX : 9*f*.

1. Verg. Joh. VII : 37; Openb. XXI : 6; XXII : 17. — Jahwe spreekt. — *allen die dorst lijdt.* Verg. XLI : 17 v. — *brood,* naar gissing; Hebr. t. *geld.* — Met de dingen die om niet zijn te verkrijgen worden niet alleen Gods geestelijke gaven, maar mede de tijdelijke bedoeld, die Jahwe aan het tot hem bekeerde Israël schenken zou.
2. Wat slooft ge u af om een rijkdom te verwerven die u toch weder ontnomen wordt, terwijl gij door godsvrucht kunt verkrijgen wat u nooit begeven zal? — *weegt gij geld af.* Verg. op XLVI : 6.
3. *u geven.* Dit is in de vertaling ingevoegd, omdat in de Hebreeuwsche uitdrukking voor „een verbond sluiten" opgesloten ligt het denkbeeld van „beloven". — *voor David bestemde gunstbewijzen,* de zegeningen die Jahwe aan David toegezegd en aanvankelijk gegeven had, en die hij nu aan het geheele volk verleenen wil, allereerst de heerschappij over de heidenen; zie vs. 4 v.; 2 Sam. VII : 8—16 en inll. op Ps. II en Ps. LXXXIX.
4. *hem,* koning David. — *een getuige,* iemand in wien zich de toekomst afspiegelt, wat VIII : 18 *een teeken en voorbeduiding* heet; verg. XIX : 20. Zooals David heerschte, zou Israël over de heidenen heerschen. — *voor de volken,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van de natiën.*
5. Verg. Ps. XVIII : 44 v.

roept hem aan, terwijl hij nabij is.
7 De goddelooze verlate zijn weg,
de slechtaard zijne overleggingen;
hij bekeere zich tot Jahwe, opdat hij zich zijner erbarme,
tot onzen god, want hij schenkt ruimschoots vergiffenis.
8 Immers, mijne overleggingen zijn niet de uwe,
uwe wegen niet de mijne, spreekt Jahwe;
9 want zoo hoog de hemel is boven de aarde,
zijn mijne wegen hooger dan uwe wegen,
mijne overleggingen hooger dan uwe overleggingen.
10 'Want zooals regen en sneeuw van den hemel nederdalen en derwaarts
niet wederkeeren, dan nadat zij de aarde bevochtigd en vruchtbaar
gemaakt hebben, gewas hebben voortgebracht en zaad gegeven om te
11 zaaien en brood om te eten,' evenzoo zal het woord zijn dat uit mijn
mond uitgaat: het zal niet onverrichter zake tot mij wederkeeren,
tenzij het wat ik heb gewild gedaan en met goed gevolg mijn last
12 volbracht heeft.' In vreugde toch zult gij uittrekken, in vrede voort-
geleid worden; de bergen en de heuvelen zullen voor u uit losbarsten
in gejubel, en al het geboomte des velds zal in de handen klappen.'
13 In plaats van een doornstruik schiet een cypres op, in plaats van eene
distel een mirt. En het zal Jahwe tot roem zijn, tot een eeuwig, on-
uitroeibaar teeken.

Vs. 10*b*. 2 Kor. IX : 10.

6. Nadat Jahwe eenigen tijd getoornd had en zich niet had laten verbidden, was hij thans bereid zijn volk te zegenen, mits het hem zocht en zich bekeerde. — Het tegenovergestelde Spr. I : 28 en elders.
8 v. Terwijl het volk niet gelooft dat het heil nabij is, staat Jahwe gereed zijn volk te redden; verg. vs. 6.
9. *zoo — aarde.* Verg. Ps. CIII : 11.
10 v. Jahwe's heilbeloften worden even zeker vervuld als regen en sneeuw de aarde vruchtbaar maken. De profeet laat hier den dichterlijken vorm te eenenmale varen.
10. *om te zaaien* en *om te eten*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *aan den zaaier* en *aan den eter.*
12 v. Dit is het woord dat niet onvervuld blijft.
12. Verg. XLII : 10—12; XLIV : 23.
13. Verg. XXXV : 1; XLI : 18 v. — *doornstruik* en *distel*, de schrale woestijnplanten. — *het*, nl. het herstel van zijn volk of de herschepping der woestijn.

HOOFDSTUK LVI : 1—8.

Jahwe's tempel bedehuis voor alle volken. — Elk trouw dienaar van Jahwe zal aan Israëls aanstaand geluk deel erlangen (1 v.). Noch de vrome buitenlander, noch de vrome ontmande vreeze van Jahwe's volk afgesneden te worden (3); deze zal een onvergankelijken naam in den tempel ontvangen (4 v.), gene op den Sion met vreugde Jahwe vereeren (6 v.), Jahwe, die Israëls ballingen herzamelt 8).

Uit vs. 5 en 7, waar de tempel als bestaande vermeld wordt, blijkt dat dit stuk na den herbouw (520—516) geschreven is. Waarschijnlijk dagteekent het van geruimen tijd daarna. Immers, de hier behandelde vraag over de toelating van buitenlanders tot de Joodsche gemeente was vooral aan de orde in den tijd van Ezra en Nehemja, wier groote grief tegen hun volk deze was dat velen zich verzwagerd hadden met menschen van niet-Israëlietisch bloed. Terwijl de wet Deut. XXIII : 1—8 van de buitenlanders slechts Ammonieten en Moabieten, niet Edomieten en Egyptenaren, uitsluit, sneden zij zooveel mogelijk allen af, Ezra IX, X; Neh. IX : 2; XIII : 1—3, 23—29; verg. inll. op *Ruth* en *Jona.* Onze profeet is daartegenover zeer vrijzinnig: hij laat zoowel de buitenlanders als de ontmanden, die in Deut. XXIII : 1 naast Ammonieten en Moabieten worden uitgesloten, met groote onbekrompenheid tot de gemeente toe.

LVI : 1 Zoo spreekt Jahwe:
Neemt het recht in acht en beoefent gerechtigheid;
want mijn heil is nabij om te komen,

1. *Neemt het recht in acht*, zooveel als: onderhoudt de wet. — *want.* Verg. LV : 6; Matth. III : 2.

mijne gerechtigheid om geopenbaard te worden.
2 Zalig de mensch die zoo handelt,
het menschenkind dat daaraan vasthoudt,
dat den sabbat bewaart voor ontheiliging,
en zijne hand weerhoudt iets kwaads te doen!
3 En de buitenlander die zich bij Jahwe heeft aangesloten zegge niet:
Voorzeker zal Jahwe mij van zijn volk afscheiden — noch zegge de
4 ontmande: Zie, ik ben slechts een verdorde boom.' Want zoo spreekt
Jahwe van de ontmanden die mijne sabbatten onderhouden, verkiezen
5 wat mij behaagt en vasthouden aan mijn verbond:' Ik zal hun in mijn
huis en binnen mijne muren een gedenkteeken en een naam geven,
wat beter is dan zonen en dochteren; een eeuwigen, onuitroeibaren
6 naam zal ik hun geven.' En de buitenlanders die zich bij Jahwe aan-
gesloten hebben, om hem te dienen en Jahwe's naam te beminnen,
door hem tot knechten te zijn, allen die den sabbat bewaren voor
7 ontheiliging en die aan mijn verbond vasthouden,' ik zal hen brengen
naar mijn heiligen berg, hen vreugde doen smaken in mijn bedehuis;
hunne brandoffers en slachtoffers zullen welgevallig zijn op mijn altaar;
8 want mijn huis zal een bedehuis voor alle volkeren heeten,' spreekt
de Heer Jahwe, die Israëls verdrevenen verzamelde, en er nog meer
verzamelen zal.

Vs. 7. Matth. XXI : 13; Marc. XI : 17; Luc. XIX : 46.

2. *den sabbat.* Verg. LVIII : 13 v. Reeds kort na den val van Jeruzalem (Ezech. XX : 12—24; XXII : 8), en later bij toeneming (Neh. XIII : 15—22; Jer. XVII : 18—27), werd de onderhouding van den sabbat als een der voornaamste godsdienstplichten beschouwd. Een geheel anderen geest ademt I : 13.

3. *Zie — boom,* verstoken van het voorrecht, aan frissche loten het aanzijn te geven en in mijn kroost voort te leven onder het volk Gods.

5. *mijn huis,* den tempel; verg. vs. 7. — *een gedenkteeken,* letterlijk *eene hand*; zie op 2 Sam. XVIII : 18. — *hun,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *hem.*

7. *bedehuis.* Verg. 1 Kon. VIII : 28—51. Het is zeer opmerkelijk dat door dezen naam van den tempel hier, nevens de vermelding van den offerdienst, aan het gebed zulk eene voorname plaats bij de godsvereering wordt aangewezen. — *want — heeten.* Verg. 1 Kon. VIII : 41—43; doch onze plaats is in dit opzicht de onbekrompenste van het geheele O. T. Tot tegenstelling diene Ezech. XLIV : 9.

8. *en — zal,* met verandering van éene letter; Hebr. t. *ik zal er nog meer verzamelen.* Wellicht echter is het een toevoegsel van een afschrijver, die er zijn hartewensch in uitdrukt; in welk geval wij in pl. v. *verzamelde* moeten vertalen *verzamelt.*

HOOFDSTUK LVI : 9—LVII : 13*a*.

Wee den goddeloozen! — Als roofdieren grimmen de heidenen Israël aan, welks hoofden hun plicht schandelijk verwaarloozen (LVI : 9—12). Terwijl de rechtvaardige sterft voordat de groote rampspoed komt (LVII : 1 v.), zullen de goddeloozen en afgodendienaars — wier drijven uitvoerig geteekend wordt — vergeefs bij hunne goden toevlucht zoeken (3—13*a*).

Wij hebben hier eene strafrede, door een verzamelaar door middel van LVII : 13*b* met eene heilsprofetie verbonden (zie aldaar). De groote overeenkomst met Jer. II : 20—28; Ezech. XVI; XXIII doet vermoeden dat dit stuk in navolging daarvan is opgesteld; zoodat wij niet mogen meenen dat de hier gegeven teekening in alle bijzonderheden het heidendom der Joden vóor Ezra's hervorming weergeeft.

LVI : 9 Al het gedierte des velds heeft zich verzameld,
alle dieren in het woud zijn gekomen om te verslinden.
10 Zijne wachters zijn allen blind, bemerken niets;

9. *heeft zich verzameld,* met geringe tekstverandering uit vs. 8 hierbij gevoegd. Ook van *zijn gekomen* steunt de vertaling op eene kleine tekstverbetering. — Zooals verscheurende dieren eene kudde belagen, zijn de heidenen samengekomen om Israël te vernielen. Hetzelfde beeld Jer. XII : 8 v.

10—12. Israël is prijsgegeven, omdat zijne wachters, voorgesteld onder de beelden van honden en van herders, het niet bewaakten.

het zijn allen stomme honden, die niet kunnen blaffen;
droomerig nederliggende, gaarne sluimerend;
11 die honden zijn vraatzuchtig, nooit verzadigd,
en zij, de herders, zijn niet in staat om te onderscheiden;
allen hebben hun eigen weg ingeslagen,
ieder zonder uitzondering zoekt zijn eigen voordeel.
12 „Komt, laten wij wijn nemen, drank zuipen;
de dag van morgen zal zijn als die van heden,
buitengewoon groot!”
LVII : 1 De rechtschapene kwam om, zonderdat iemand het ter harte nam;
de vromen werden weggerukt, zonderdat iemand er op lette;
want de rechtschapene werd ten gevolge van de boosheid weggerukt.
2 Hij komt in vrede in zijn graf,
zij rusten op hunne legersteden, zij die oprecht gewandeld hebben.
3 Maar gij, nadert herwaarts, schuldig ras,
hoereerend kroost van een overspeler!
4 Over wien maakt gij u vroolijk?
tegen wien spert gij den mond op en steekt gij de tong uit?
zijt gij niet een afvallig geslacht, een valsch ras?
5 gij die verhit zijt op de goden onder elken lommerrijken boom,
die de kinderen slacht in de dalen onder de steenklippen.
6 De gladde steenen van het dal zijn uw deel,
zij, zij zijn hetgeen u is toegewezen;
ook hebt gij voor hen plengoffers gestort, meeloffers gebracht.
Zou ik mij dat getroosten?
7 Op een hoogen en verheven berg hebt gij uwe legerstede geplaatst;
ook hebt gij dien beklommen om slachtoffers te brengen;
8 en achter deur en post hebt gij uwe gedenkfiguur geplaatst;

10. *Zijne wachters*, Israëls familiehoofden, profeten, priesters en andere invloedrijke personen; verg. Ezech. XXXIV. — *honden*. Herdershonden worden ook Job XXX : 1 vermeld. — *droomerig*, hoogst onzekere vertaling.

11. *zij, de herders*, volgens andere woordafdeeling. — *zonder uitzondering*, onzekere vertaling.

12. Israëls goddelooze leidslieden worden sprekende ingevoerd. — *laten wij .... nemen*, volg. hss. en de oude vertt.; Hebr. t. *laat ik .... nemen.*

1 v. In die slecht bestuurde wereld komen de braven om (verg. Ps. XII : 2; Micha VII : 2) door de zorgeloosheid der regeerders. Maar terwijl de rechtschapenen althans in het graf rust vinden, wacht de zondaars een strafgericht, vs. 3—13*a*.

2. *in zijn graf*, volg. Gr. vert. ingevoegd. In vrede begraven te worden wordt den boozen onthouden. — *legersteden*. Het is onzeker, of de steenen doodkisten (sarcophagen), dan wel de rustplaatsen in de onderwereld bedoeld zijn. — *hebben*, volg. oude vertt.; Hebr. t. *heeft*.

3. *gij*, het zondige volk. — *nadert herwaarts*. Jahwe roept hen, om hun hun vonnis aan te kondigen. — *schuldig ras*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *kinderen eener tooveres*. Verg. Ezech. XVI : 3.

4. *Over — vroolijk?* Wellicht bespotten de goddeloozen, tot wie de profeet hier het woord richt, hem en zijne geestverwanten, die veel te hoog stonden om hun, verworpelingen, tot speelbal en mikpunt te dienen. Het kan ook zijn dat Jahwe bedoeld is.

5. *die — boom*. Hier en vs. 7 v. worden de ontuchtige godsdienstige praktijken bedoeld die Jer. II : 20; III : 6 heeten „boeleeren onder elken lommerrijken boom en op elken hoogen heuvel”; verg. op 1 Kon. XIV : 23 en op Gen. XXXVIII : 15. — *de kinderen slacht*. Zie op Lev. XVIII : 21. — *slacht*, voor „offert”, ook Ezech. XVI : 20 v.

6. *De — deel*. Indien de tekst ongeschonden is, dan hebben wij hier eene woordspeling met het woord door ‚gladde steenen’ en dat door ‚dal’ vertolkt, ongeveer als in de vertaling tusschen *dal* en *deel*. — Met *de gladde steenen van het dal* of *de beek*, de steenblokken die door het stroomend water glad geschuurd zijn, worden op minachtenden toon de steengoden aangeduid; over hunne vereering zie inl. op Gen. XXVIII : 10—22. — *uw deel* en *hetgeen u is toegewezen*, de goden die gij gekregen hebt ter vereering; verg. Deut. IV : 19; XXIX : 26. Dit is spottenderwijze gezegd; werkelijk was Jahwe „het deel” van Israël; zie Jer. X : 16; LI : 19. Verg. ook Ps. XVI : 5; LXXIII : 26; CXIX : 57; CXLII : 6; Klaagl. III : 24. — *uw*. Tot dusver is het manlijk meervoud, van nu af tot vs. 13*a* wordt het vrouwelijk enkelvoud gebruikt, waarmede Israël, als Jahwe’s huisvrouw, aangeduid wordt.

7. De bergen, evenals de dalen, vs. 5 v., misbruikt voor afgoderij. — *uwe legerstede geplaatst*, tot huwelijksgemeenschap met afgoden (zie vs. 8): zinnebeeldige aanduiding van de afgoderij gelijk uit *om slachtoffers te brengen*, d. i. om offermaaltijden te houden, blijkt.

want u van mij afwendend, hebt gij het dek opgeslagen, de sponde be-
uwe legerstede ruim gemaakt en van hen loon bedongen; [stegen,
hun bijslaap hebt gij begeerd, naar het lid gezien.
9 Gij hebt u met olie voor den Moloch getooid,
en met vele balsems u gezalfd,
uwe boden uitgezonden naar verre plaatsen,
ze naar de diepte der onderwereld afgevaardigd.
10 Schoon door uwe verre reizen afgemat,
zeidet gij niet: Ik geef het op!
Gij hebt nieuwe kracht opgedaan;
daarom voeldet gij u niet ziek.
11 Voor wien toch waart gij beducht en bevreesd,
dat gij uw woord braakt, aan mij niet dacht
en het niet ter harte genomen hebt?
Niet waar, omdat ik werkeloos bleef en mijne oogen sloot, vreest gij
12 Maar ik zelf zal mijne gerechtigheid bekend maken; [mij niet?
en uwe maaksels, ze zullen u niet baten.
13*a* Wanneer gij krijt, mogen uwe beelden u redden;
maar de wind neemt ze alle op,
een ademtocht voert ze weg.

8. *gedenkfiguur.* Zie op Exod. XIII : 9 en op Deut. VI : 9. Waarschijnlijk worden afgodische figuren of beelden bedoeld, achter de deur geplaatst, opdat elk die de kamer binnentrad of verliet ze zou vereeren. Het Hebreeuwsche woord heeft groote overeenkomst met dat voor *mannenbeelden,* Ezech. XVI : 17 en is waarschijnlijk met het oog daarop gekozen. — *u van mij afwendend,* letterlijk *van bij mij.* — *van hen,* van de goden die gij diendet.
9 v. Verg. Jer. II : 25; Ezech. XVI : 31—34; XXIII : 16—21, 40.
9. *u ... getooid,* volg. Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *gezien.* Men schikte zich feestelijk op wanneer men voor eene godheid verscheen. — *ze* — *afgevaardigd.* Molochvereering en doodenbezwering hingen nauw samen; verg. op Lev. XX : 6 en op Deut. XVIII : 10 v.
10. *Ik geef het op!* In Jer. II : 25 hetzelfde Hebreeuwsche woord, daar vertaald door *Vergeefs.* — *nieuwe kracht,* letterlijk *kracht uwer hand,* volg. Gr. en Lat. vertt.
11. *Voor wien,* voor welken god? — *het,* nl. uw plicht jegens mij. — *mijne oogen sloot,* d. i. schijnbaar mij om uw wangedrag niet bekreunde, met verandering der klinkers; Hebr. t. *van eeuwigheid.* Verg. op XLII : 14.
12. *Maar,* volg. Gr. vert. toegevoegd. — *mijne,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *uwe.* — *maaksels,* blijkens vs. 13*a,* de godenbeelden.
13*a. beelden,* volg. verb. t.

HOOFDSTUK LVII : 13*b*—21.

Bij den nederige woont de Hoogverhevene. — Wie op Jahwe vertrouwen ondervinden dat hij zich over de deemoedigen ontfermt (13*b*—15); want slechts voor een tijd toornt hij over de zonden zijns volks, hetwelk hij ten slotte geneest (16—19). Geen vrede voor de goddeloozen! (20 v.).

LVII : 13*b* Maar wie bij mij de toevlucht neemt zal het land bezitten,
en mijn heiligen berg ten erve erlangen;
14 en ik zal zeggen: Hoogt op, hoogt op, baant een weg,
heft elk struikelblok op van den weg mijns volks!
15 Want zoo spreekt de Hooge en Verhevene,
die voor eeuwig troont en de Heilige heet:
In het hooge woon ik als de Heilige,

13*b.* Volgens deze woorden zou hetgeen volgt alleen de vromen gelden. Dit is echter, blijkens vs. 17 v., het geval niet: vs. 14—19 is tot gansch Israël gericht. Zij zijn dus, met *en ik zal zeggen* (volgens andere klinkers; Hebr. t. *en hij zal zeggen*) van vs. 14 van den man die dit stuk met het vorige verbond. — *wie* — *bezitten.* Verg. Ps. XXXVII : 9, 11, 22, 29. — *het land,* Kanaän. — *mijn heiligen berg,* den Sion. Men kan ook vertalen *mijn heilig gebergte,* en er, evenals XI : 9, het land onder verstaan.
14. *Hoogt* — *weg.* Verg. op XL : 3 v. Doch wat daar letterlijk bedoeld is is hier overdrachtelijk gemeend.
15. Dezelfde tegenstelling van den grooten God die zich ontfermt over de kleinen ook LXVI : 1 v.; Deut. X : 17 v.; Ps. LXVIII : 5 v.; CXIII : 5—8; CXXXVIII : 6. — *die voor eeuwig troont.* Deze be-

en bij den verbrijzelde en bedrukte van geest;
om den geest der bedrukten op te wekken,
en het hart der verbrijzelden te doen herleven.
16 Want niet eeuwig zal ik twisten,
niet eindeloos vergramd zijn;
anders zou de geest voor mijn aangezicht verkwijnen,
de zielen die ik zelf gemaakt heb.
17 Om zijne schuld heb ik gramschap gekoesterd,
heb ik hem geslagen,
mijn aangezicht verbergend en vergramd;
zoo ging hij weerspannig eigenbedachte wegen.
18 Nu heb ik naar zijne wegen gezien en zal hem genezen,
ik schenk hem rust en verleen vertroosting
hem en zijnen rouwdragenden,
19 bemoedigende woorden scheppende:
Vrede, vrede voor hem die veraf en voor hem die nabij is,
spreekt Jahwe; en ik zal hem genezen.
20 Maar de goddeloozen zijn als eene verbolgen zee,
wanneer zij niet tot rust kan komen
en hare wateren slijk en modder opwerpen.
21 Geen vrede, zegt mijn god, voor de goddeloozen!

Vs. 19*b*. Efez. II: 17.

schrijving van Jahwe's heerlijkheid komt elders niet voor. De bedoeling is, naar het schijnt: die onveranderlijk in macht is. — *In het hooge woon ik.* Krachtens mijn wezen behoor ik te huis in al wat verheven en ongenaakbaar is, maar des ondanks betoon ik mijne gunst aan hen die ten gevolge van ellende bedrukt van geest zijn. — Vóor *als* is *en* weggelaten.

16. *Want.* Jahwe helpt de kleinen, omdat hij goedertieren is, en omdat de menschen, die toch zijne schepselen zijn, het niet zouden uithouden indien hij voortdurend toornde. Verg. Ps. LXXVIII: 38 v.; CIII: 9—14. — *de geest,* des menschen. — *voor mijn aangezicht,* voor mijn toornigen blik.

17. *Om zijne schuld,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Om de schuld van zijn gewin.* — *heb ik hem geslagen,* met verandering van éen klinker; Hebr. t. *om hem te slaan.* — *mijn aangezicht,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *vergramd,* volg. verb. t.; Hebr. t. *opdat ik vergramd zij.*

18. *zal hem genezen.* Verg. Ps. CIII: 3. — *schenk hem rust,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *geleid hem.* — *verleen vertroosting,* vervul mijne troostrijke beloften.

19. *bemoedigende woorden,* letterlijk *troost der lippen,* met verandering van éene letter, overeenkomstig Job XVI: 5; Hebr. t. *vrucht der lippen.* — *voor — is,* voor de Joden in verre landen en voor hen die in of nabij Jeruzalem wonen. Efez. II: 17 wordt dit woord toegepast op heidenen en Joden, beiden door Christus gered.

20 v. Slotwoord van den Verzamelaar; verg. op XLVIII: 22.

HOOFDSTUK LVIII.

Valsche en ware godsdienst. — De profeet moet den Israëlieten hunne zonden onder het oog brengen (1); meenen zij op Jahwe's hulp te kunnen rekenen, omdat zij hebben gevast (2, 3*a*), zóoals zij het doen behaagt het Jahwe niet (3*b*—5); hij wil het gansch anders (6 v.); en als het volk het doet zóoals hij wil, zal het door hem worden verhoord en gelukkig gemaakt (8—12). Wie den sabbat in eere houdt zal Jahwe's zegen genieten (13 v.).

Waren er onder de Joden na den herbouw des tempels die aan de spoedige komst van Jahwe wanhoopten (zie op LV: 8 v.), dit hoofdstuk leert dat anderen door vasten hun god wilden bewegen ras te komen.

LVIII: 1 Roep luidkeels, houd u niet in,
verhef uwe stem als eene bazuin,
en kondig mijn volk zijne misdrijven aan,
het huis Jakob zijne zonden.

1 v. De profeet wordt toegesproken. Hij moet nadrukkelijk prediken; anders hoort het volk niet. Verg. Micha III: 8.

2 En toch, mij raadplegen zij dag aan dag,
zij haken er naar, mijne wegen te leeren kennen;
evenals een volk dat gerechtigheid betracht
en den dienst van zijn god niet verzaakt heeft,
vragen zij mij rechtvaardige oordeelen
en haken zij naar de nadering Gods.
3 „Waarom hebt gij, toen wij vastten, er niet naar omgezien,
en neemt gij er geen kennis van, dat wij ons verootmoedigden?"
Zie, als gij vast, neemt gij eene bezigheid ter hand
en drijft gij al uwe arbeiders;
4 zie, al kijvend en twistend vast gij,
den arme met de vuist slaande;
zulk vasten als gij heden doet kan uwe stem in den hooge niet doen [hooren.
5 Is aldus het vasten dat ik verkies,
de dag waarop de mensch zich verootmoedigt:
dat hij zijn hoofd buigt als eene twijg,
en zak en asch als leger spreidt?
Noemt gij dat een vasten, een dag aan Jahwe welgevallig?
6 Is dit niet het vasten dat ik verkies:
ontsnoeren van goddelooze banden,
losmaken van knellende overeenkomsten,
geknakten vrij laten heengaan,
allerhande juk verbreken?
7 Is het niet: uw brood aan den hongerige uitdeelen,
nooddruftige zwervelingen onder dak brengen,
als gij een naakte ziet hem kleeden,
de hand niet aftrekken van uw eigen bloed?
8 Dan zal uw licht doorbreken als de dageraad,
uwe wond schielijk genezen;
dan zal uwe zege aan uwe spits gaan,
Jahwe's heerlijkheid uwe achterhoede zijn;
9 dan zal Jahwe, wanneer gij roept, antwoorden;
als gij om hulp krijt, zal hij zeggen: Hier ben ik.
Indien gij uit uw midden het juk wegdoet,
het uitsteken van den vinger en het spreken van slechtheid,
10 indien gij den hongerige uw brood uitreikt,

2. *raadplegen,* over den gelukstaat waarnaar zij verlangen. — *mijne wegen,* mijne gedragslijn met mijn volk; verg. LV : 8 en op V : 12. Zij begrijpen niet, waarom het heil nog niet daagt. — *oordeelen,* strafgerichten over de heidenen. — *haken — Gods,* in hun vertrouwen op hunne godsdienstigheid er vast op rekenende dat hun god hen zegenen zal; verg. Amos V : 18.

3. *Waarom — verootmoedigden?* Zoo vragen de Israëlieten, die verwonderd zijn dat Jahwe zich steeds laat wachten. — Het vasten, van oudsher als betooning van smart bij bijzondere gelegenheden in zwang, werd na den val van Jeruzalem meer en meer voor bepaalde dagen verordend (Zach. VIII : 19) — in de Wet alleen voor den verzoendag (Lev. XVI) — en, als verdienstelijk werk opgevat, vooral door hen beoefend die voor buitengewoon vroom wilden doorgaan (Dan. IX : 3; Matth. IX : 14; Luc. XVIII : 12). — *ons verootmoedigden,* vastten; verg. op Lev. XVI : 29. — *arbeiders,* onzekere vertaling.

4. *den arme,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *goddeloosheid*; de regel kan dan wellicht vertaald worden *met goddelooze vuist slaande.* — *kan — hooren,* komt bij God niet in aanmerking.

5. *zak en asch.* Zie op 2 Sam. XIII : 19.

6. Bedoeld wordt, niet het breken met allerlei zonden, maar de invrijheidstelling van arme schuldenaars; verg. Neh. V : 7—13. De profeet schrijft dit niet voor in plaats van vasten, maar wil dat men zóo handele terwijl men vast. — *knellende overeenkomsten,* onzekere overzetting in overeenstemming met Gr. vert.; letterlijk *bundels van een juk.*

7. *zwervelingen,* onzekere overzetting in overeenstemming met Gr. vert. — *eigen bloed,* letterlijk *uw vleesch.* Zoo heeten de arme volksgenooten der rijke Joden; verg. Neh. V : 5, 8.

8. *uwe wond ... genezen,* letterlijk *uw heelvleesch ... uitspruiten*; verg. op 2 Kron. XXIV : 13. — *uwe zege — zijn.* Verg. op Ps. LXXXV : 14.

9. *het juk,* elke onderdrukking. — *het uitsteken van den vinger,* beweging van hoon.

en de behoeften des bedrukten bevredigt;
zoo zal uw licht opgaan in het donker,
en uwe duisternis worden als de middag.
11 Jahwe zal u voortdurend geleiden,
in dorre plaatsen uwe behoeften bevredigen;
hij zal uw gebeente verfrisschen;
en gij zult zijn als een welbesproeide hof,
als eene bronader wier water nooit opdroogt.
12 Gij zult overoude puinhoopen herbouwen,
grondvesten van geslachten her zult gij doen herrijzen;
dies noemt men u: Breukenhersteller,
bewoonbaarmaker van bouwvallen.
13 Indien gij uw voet weerhoudt van den sabbat,
op mijn heiligen dag nalaat te doen wat u gevalt,
en den sabbat een lust noemt,
Jahwe's heiligen dag eerwaardig,
en hem eert door uw gewonen weg niet te gaan,
geene bezigheid ter hand te nemen,
noch overeenkomsten te sluiten;
14 dan zult gij u verlustigen in Jahwe,
zal ik u doen rijden over de hoogten des lands,
en u het erf van uw vader Jakob doen genieten;
want Jahwe's mond heeft het gesproken.

10. *uw brood*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *uwe ziel*. — *zoo* — *middag*. Verg. Ps. XCVII : 11; CXII : 4.
11. *verfrisschen*, onzekere vertaling. — *als een welbesproeide hof*. Hetzelfde beeld Jer. XXXI : 12.
12. Verg. LXI : 4. — *bouwvallen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *paden*.
13. De lezing en vertaling van ettelijke woorden in dit vers is onzeker. Verg. over de hoogachting van den sabbat in dit boek op LVI : 2.
14. *u verlustigen in Jahwe*, u verheugen in het voorrecht door hem gezegend te worden. — *zal* — *lands*. Zie op Deut. XXXII : 13. — *genieten*, letterlijk *eten*. Verg. verder LXV : 9. — *want* — *gesproken*. Zie op XL : 5.

HOOFDSTUK LIX.

Het heil blijft uit door 's volks zonden; Jahwe zelf zal redden. — Niet aan Jahwe's macht en goeden wil hapert het wanneer de redding uitblijft, maar aan 's volks zonden (1—4). De zware schuld, de eenige oorzaak der hooggaande ellende (5—8). Ootmoedig wordt zij beleden (9—15*a*). Jahwe, ziende dat niemand het voor de goede zaak opneemt, rust zelf zich ten strijde om Sion op hare vijanden te wreken (15*b*—20). Zijn geest en woord zullen van Israël niet wijken (21).

LIX : 1 Neen, Jahwe's hand is niet te kort om te redden,
en zijn oor is scherp genoeg om te hooren.
2 Maar uwe ongerechtigheden hebben scheiding gemaakt
tusschen u en uwen god,
uwe zonden hebben hem het aangezicht voor u doen verbergen,
zoodat hij niet hoort;
3 want uwe handen zijn bezoedeld met bloed,
uwe vingeren met onrecht;
uwe lippen spreken leugen,
uwe tong kraamt slechtheid uit.
4 Niemand beroept zich op het recht,

Vs. 4*d*. Job XV : 35*a*.

1. Het voortduren van Israëls ellende ligt niet aan Jahwe, die èn bij machte is om te helpen, èn 's volks nood zeer goed kent. — *Jahwe's* — *redden*. Verg. L : 2.
3. *uwe* — *bloed*. Verg. op I : 15.

niemand pleit naar waarheid;
men betrouwt op nietswaardige vonden en spreekt valschheid,
gaat zwanger van moeite en baart onheil.
5 Giftige slangeneieren broeden zij uit,
spinnewebben weven zij.
Wie van hunne eieren eet sterft;
wordt er een ingedrukt, er schiet een adder uit.
6 Uit hunne webben wordt geen kleed;
zij kunnen zich met hun maaksel niet dekken.
Hun maaksel is maaksel van onheil;
het werk der geweldenarij is in hunne handen;
7 hunne voeten spoeden zich naar het kwade,
haasten zich om onschuldig bloed te vergieten;
hunne overleggingen zijn overleggingen van onheil;
verwoesting en vernieling zijn op hunne banen;
8 den weg des vredes kennen zij niet;
het recht ontbreekt op hun spoor;
hunne paden hebben zij krom gemaakt;
wie ze bewandelt leert den vrede niet kennen.
9 Daarom blijft het oordeel ver van ons verwijderd,
en bereikt de gerechtigheid ons niet;
wij hopen op licht, maar het is donker,
op helder schijnsel, maar wij wandelen in duisternis.
10 Wij tasten als blinden langs den wand,
als wie geen oogen hebben dolen wij;
wij struikelen op den middag, alsof het schemering was,
in gezonden staat aan dooden gelijk.
11 Wij stenen allen als beren,
kirren klagelijk als duiven.
Wij hopen op het oordeel, maar het is er niet,
op redding, maar zij blijft verre van ons;
12 omdat onze misdrijven voor uw aangezicht vele zijn,
onze zonden tegen ons getuigen.
Ja, onze misdrijven staan ons voor den geest,
onze ongerechtigheden, wij kennen ze:
13 afval en loochening van Jahwe,
afwijken van achter onzen god,
spreken tot onderdrukking en overtreding,
zwanger gaan van leugentaal en die uit het binnenste voortbrengen.

Vs. 7 v. Rom. III: 15—17.

4. *zwanger — baren.* Hetzelfde beeld voor de handelwijze der boozen Job XV: 35; Ps. VII: 15.

5—8. Vreemd dat de schrijver, die in het voorgaande en volgende het gansche volk als zondig toespreekt, hier zich uitlaat alsof dit slechts een deel van het volk geldt.

5. *Spinnewebben,* hier niet, als Job VIII: 14, het beeld der broosheid, maar van het nuttelooze werk dat de zondaars verrichten (vs. 6).

7. *hunne — vergieten.* Verg. op Spr. I: 15.

8. *ze,* volg. oude vertt.; Hebr. t. heeft het enkelvoud (*het*).

9—15. De profeet spreekt in naam van het berouwhebbend volk.

9. *het oordeel,* Gods rechtspraak; verg. LVIII: 2. Hij bekommert zich niet om ons, laat ons aan ons lot over, in plaats van tusschen ons en onze vijanden recht te spreken; waarbij de Israëliet als iets dat vanzelf sprak onderstelde dat zijn volk in het gelijk gesteld, dus tot voorspoed en eer gebracht zou worden. Verg. vs. 11.

10. Hetzelfde beeld Deut. XXVIII: 29. — *dolen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *tasten.* — *in gezonden,* letterlijk *vetten, staat,* onzekere vertaling.

11. *Wij stenen allen als beren,* zoo zwaar. — *als duiven.* Verg. op XXXVIII: 14. — *Wij — ons.* Verg. op vs. 9.

13. *spreken tot,* onzekere vertaling. Desgelijks Ps. LXXIII: 8.

14 Zoo wordt het recht teruggedrongen,
en blijft de gerechtigheid op verren afstand;
want de trouw is gestruikeld op straat,
en de waarheid mag niet binnenkomen;
15 dies wordt de trouw vruchteloos gezocht,
en stelt wie van het kwade wijkt zich aan plundering bloot.
Toen Jahwe het zag, verdroot het hem dat het recht ontbrak.
16 Toen hij zag dat er niemand was,
versteld stond dat er geen voorspraak was,
redde hem zijn eigen arm,
zijne gerechtigheid, die steunde hem.
17 Hij trok de zege aan als een pantser,
zette den helm der redding op het hoofd,
trok de kleederen der wraak aan,
en hulde zich in den naijver als in een mantel.
18 Want een god van vergelding is hij:
hij betaalt verbolgenheid zijnen wederpartijders,
zijnen vijanden het verdiende loon;
19 opdat men in het westen Jahwe's naam vreeze,
in het oosten zijne heerlijkheid;
wanneer hij komt als een saamgeperste stroom
dien Jahwe's adem voortzweept.
20 Zoo zal voor Sion een losser komen,
en voor wie in Jakob zich van misdrijven bekeeren,
spreekt Jahwe.
21 En van mijne zijde zal dit mijn verbond met hen zijn, zegt Jahwe:
mijn geest, die op u is, en mijne woorden, die ik u in den mond gelegd heb, zullen niet wijken uit uw mond, noch uit dien van uw kroost, noch uit dien van het kroost van uw kroost, spreekt Jahwe, van nu tot in eeuwigheid.

Vs. 20, 21*a*. Rom. XI : 26 v.

14, 15*a*. Eerlijke bediening van het recht ontbreekt in onze maatschappij.
15*b*, 16. Jahwe, met verbazing bespeurende dat onder Israël niemand moedig en welgezind genoeg was om voor het verdrukte volk op te komen (verg. LI : 18), dat veeleer alle machtigen zich aan geweld en knevelarij schuldig maakten, kwam zelf de goddeloozen straffen en de mishandelden redden. Dit denkbeeld keert terug LXIII : 5; waar echter niet, als hier, sprake is van Jahwe's zoeken naar iemand in Israël om hem tegen goddelooze Israëlieten, maar naar iemand onder de volken om hem tegen Israëls vijanden bij te staan. Verg. Ps. XCVIII : 1.
17. Hoewel de schrijver over de toekomst handelt, stelt hij deze voor als reeds verleden; verg. op LI : 3. — Van dit vers is Efez. VI : 13—17 eene navolging. — Na den derden regel heeft Hebr. t. nog een onverstaanbaar woord, dat volg. oude vertt. is weggelaten. — *naijver*. Zie op 2 Kon. XIX : 31.
18. Bij de *wederpartijders* en *vijanden* denken wij onwillekeurig aan de heidensche volken, niet aan de zondaars in Israël. Zou wellicht vs. 16—20 oorspronkelijk een stuk zijn geweest van dezelfde strekking als LXIII : 1—6 (zie op vs. 15*b*, 16), dat hier met eenige wijziging aan de strafrede vs. 1—15*a* is vastgehecht? — *Want — hij*, volg. verb. t.; verg. Jer. LI : 56. — Aan het slot van het vers heeft Hebr. t. nog *en aan de kustlanden zal hij het verdiende loon betalen*, wat volg. Gr. vert. is weggelaten.
20. *en — bekeeren*, onzekere vertaling.
21. *u*, Israël. — *mijne woorden — heb*. Verg. LI : 16.

HOOFDSTUK LX.

Sions luister. — Het licht van Jahwe's heerlijkheid gaat over Israël op; zoodat de heidenen op het schijnsel afkomen en de onder hen wonende ballingen medebrengen (1—4). Overstelpt van aandoeningen, ziet Israël hen schatten, inzonderheid voor Jahwe's eeredienst, leveren (5—9). Jeruzalem wordt herbouwd, en hare poorten staan dag en nacht open, om den rijkdom te laten binnenstroomen dien alle volken, op straffe van ondergang, moeten aanbrengen (10—14). De voormalige verlatenheid wordt vervangen door ongekende weelde en ongestoorden vrede (15—18); daar Jahwe voor eeuwig onder zijn volk woont (19—22).

Deze hooggekleurde verwachting van Israëls heerlijkheid onderstelt het bestaan van Jeruzalem als middelpunt der natie, al is het nog niet ommuurd, en van het altaar en den tempel van Jahwe. De profetie moet dus tusschen 516 (den tempelbouw) en 445 (de ommuring van Jeruzalem) zijn opgesteld.
De beschrijving van het nieuw Jeruzalem in Openb. XXI is voor een deel (vs. 23—26) navolging van deze profetie.

LX : 1 Sta op, word verlicht, want uw licht is gekomen,
Jahwe's heerlijkheid over u opgegaan.
2 Want zie, duisternis zal de aarde bedekken,
en donkerheid de natiën;
maar over u zal Jahwe opgaan,
zijne heerlijkheid zal over u gezien worden.
3 Dan zullen natiën naar uw licht henentrekken,
en koningen naar den glans die over u opging.
4 Hef uwe oogen op en zie in het rond:
zij zijn allen verzameld en komen tot u;
uwe zonen komen van verre,
uwe dochteren worden op de heup gedragen.
5 Dan zult gij, het ziende, stralen van vreugde;
uw hart zal sidderen en verruimd worden;
want de rijkdom der volken gaat aan u over,
de schatten der natiën komen aan u.
6 Een zwerm kameelen zal u overdekken,
dromedarissen van Midian en Efa;
uit Sjeba komen zij allen, goud en wierook brengende,
blijde verkondigend Jahwe's lof.
7 Al het vee van Kedar wordt voor u saamgedreven,
de rammen van Nebajoth staan u ten dienste;
zij komen als een welgevallig offer op mijn altaar,
tot opluistering van mijn bedehuis.
8 Wie komen daar als eene wolk aanvliegen,
als duiven op hare wieken?
9 De bodems der kustlanden reppen zich,
de Tarsjisvaarders voorop,

Vs. 4*a*. XLIX : 18*a*. — Vs. 9*ef*. LV : 5*cd*.

1. Na *verlicht* hebben de meeste oude vertt. *Jeruzalem!* dat inderdaad hier wordt toegesproken; zie vs. 10, 11, 14. — *uw licht*, het gewone beeld voor geluk, zooals duisternis voor ongeluk, vs. 2, maar hier niet louter beeldspraak; want het licht dat over Israël zal opgaan is Jahwe of zijne heerlijkheid; verg. vs. 19 v. — *is gekomen, opgegaan*. De profeet is zoo zeker van de verwezenlijking zijner verwachting dat hij ze als reeds vervuld beschrijft; verg. op LI : 3. — *opgegaan*, ook in het Hebreeuwsch staat het gewone woord voor den opgang der zon. Jahwe, de gever van het grootste heil, wordt met deze vergeleken; verg. Ps. LXXXIV : 12.
2. Misschien ontleend aan Exod. X : 21—23.
3. *koningen — opging*. Op grond van deze plaats heeft de kerkelijke overlevering de wijzen uit het oosten in Matth. II tot koningen gemaakt. Trouwens, reeds de schrijver van dat verhaal heeft waarschijnlijk ons hoofdstuk voor oogen gehad; verg. Matth. II : 11 met vs. 6.
4. *Zij*, natiën en koningen, die de verstrooide Israëlieten medenemen, om ze naar het begenadigd Jeruzalem te brengen; verg. XLIII : 6; XLIX : 22. — *op de heup gedragen*, letterlijk *op de zijde verzorgd*. Ook LXVI : 12 wordt gezinspeeld op de gewoonte, die nog bij oostersche volken bestaat, kleine kinderen schrijlings op de heup te dragen.
5. *sidderen*, van vreugde; verg. op Hoz. III : 5. — *verruimd worden*. Verg. Ps. CXIX : 32. — *der volken*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *der zee*.
6. *dromedarissen*, eene edele soort van kemels. — *Midian, Efa, Sjeba*. Zie op Gen. XXV : 2, 3 en 4.
7. *Kedar, Nebajoth*. Zie op Gen. XXV : 13. — *tot opluistering van mijn bedehuis*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en mijn luisterrijk huis zal ik opluisteren*.
8. De profeet verplaatst zich aan het zeestrand en ziet in de verte de schepen, met hunne uitgespreide zeilen aan wolken of vliegende vogels gelijk. Tevens kan de wolk zinnebeeld der snelheid zijn, XIX : 1. — *op hare wieken*, volg. verb. t.; verg. Ps. LV : 7; Hebr. t. *naar hare vensters*, gewoonlijk verklaard „naar hare til".
9. *De — zich*, volg. verb. t.; Hebr. t. *Want op mij hopen de kustlanden*. — *de Tarsjisvaarders*.

om uwe zonen van verre te brengen;
hun zilver en goud hebben zij bij zich,
voor den naam van Jahwe, uwen god,
ter eer van Israëls Heilige, daar hij u luister heeft verleend.
10 Dan zullen buitenlanders uwe muren herbouwen,
en hunne koningen u ten dienste staan;
want heb ik u in mijne gramschap geslagen,
in mijn welbehagen heb ik mij uwer erbarmd.
11 Onafgebroken zullen uwe poorten openstaan,
dag noch nacht worden zij gesloten;
opdat men tot u brenge de schatten der natiën,
terwijl hunne koningen geleiders zijn.
12 Want natie en koninkrijk die u niet willen dienen gaan te gronde,
en die natiën zullen zeker verwoest worden.
13 Des Libanons heerlijkheid zal tot u komen,
cypres, plataan en den te gader,
opdat ik mijne heilige plaats opluistere,
aan de plaats mijner voeten eer verleen.
14 Deemoedig zullen de zonen uwer verdrukkers tot u komen,
voor uwe voetzolen zullen zich nederwerpen allen die u gesmaad hebben;
zij zullen u noemen: De stad van Jahwe,
het Sion van Israëls Heilige.
15 In stede dat gij verlaten en gehaat zijt,
terwijl niemand u doortrekt,
stel ik u tot een eeuwigdurenden trots,
de vreugd van geslacht op geslacht.
16 Gij zult de melk van natiën zuigen;
de borst van koningen zal u zoogen.
Zoo zult gij weten dat ik, Jahwe, uw redder ben,
Jakobs Sterke uw losser is.
17 Voor koper zal ik goud brengen,
voor ijzer zal ik zilver brengen,
voor boomstammen koper, en voor steenen ijzer.
Tot uwe overheid zal ik Vrede aanstellen,
tot uwe bestuurders Gerechtigheid.
18 Van geweldenarij wordt in uw land niet meer gehoord,
noch van verwoesting en vernieling op uw grondgebied;

Vs. 16*b*. XLIX: 26*b*.

Zie op 1 Kon. X: 22. — *hun*, nl. dat der heidenen, vs. 6, 11. — *voor* — *Heilige*. De heidenen geven hunne schatten tot opluistering van Jahwe's eeredienst. — *daar* — *verleend*, omdat zij zijne macht zien in uw herstel.

10. *Dan* — *herbouwen*. Verg. XLIX: 17. — *en* — *staan*. Verg. XLIX: 23.

11. *geleiders zijn*, volgens andere klinkers.

13. Prachtige boomstammen zullen aangevoerd worden om den tempel te versieren; verg. 1 Kon. V: 6—10; Ezra III: 7 en op Jez. XIV: 7 v. — *mijne heilige plaats*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de plaats van mijn heiligdom*. — *de plaats mijner voeten*. Hiermede wordt wellicht niet, zooals Ps. XCIX: 5; CXXXII: 7; Ezech. XLIII: 7; verg. ook Klaagl. II: 1, alleen de tempel (1 Kron. XXVIII: 2 de verbondsark), maar geheel Jeruzalem, als Jahwe's verblijf, aangeduid. Anders LXVI: 1; Matth. V: 35, waar de aarde zoo heet.

14. *Deemoedig* — *hebben*. Verg. XLIX: 23. — *zij zullen* — *Heilige*. Verg. op LXII: 2. — *Sion*, beteekent ‚gedenksteen'.

15. *terwijl niemand u doortrekt*. Dezelfde uitdrukking voor verlatenheid XXXIV: 10.

16. *Gij* — *zoogen*. Verg. XLIX: 22 v.; LXVI: 11.

17. *Voor* — *steenen ijzer*. Verg. 1 Kon. X: 21, 27. De luister van Salomo's regeering wordt verre overtroffen. — *Vrede* en *Gerechtigheid*. Andere overheden dan deze — wier namen ook beteekenen *Geluk* en *Zege* — behoeft de godstad niet. — *bestuurders*, letterlijk *drijvers*, III: 12; XIV: 2, 4 enz.

18. Verg. XXVI: 1.

maar gij zult uwe muren Redding noemen,
en uwe poorten Lofzang.
19 Voortaan zal des daags de zon u niet tot licht zijn,
noch des nachts de glans der maan u beschijnen;
maar Jahwe zal u tot een eeuwig licht wezen,
uw god u tot luister zijn.
20 Uwe zon zal niet meer ondergaan,
uwe maan niet afnemen;
want Jahwe zal u tot een eeuwig licht wezen,
en uwe rouwdagen zullen een einde hebben.
21 Uw volk zal alleen uit rechtschapenen bestaan,
voor altijd zullen zij het land bezitten,
als eene loot, door mij geplant,
als mijner handen maaksel, tot verheerlijking.
22 De kleinste wordt tot een geslacht,
de geringste tot eene machtige natie.
Ik, Jahwe, zal dit te zijner tijd snel volvoeren.

19 v. Zie op Ps. XXXVI : 10.
19. *des nachts de glans der maan*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tot glans de maan.*
21. *als — geplant.* Hetzelfde beeld Ps. LXXX : 9—17. — *tot verheerlijking*, òf van Jahwe, òf van Israël; is het laatste bedoeld, dan beschrijft vs. 22 den aard dier verheerlijking. Verg. LXII : 3.
22. *De — natie.* Verg. LIV : 1—3.

HOOFDSTUK LXI.

De heilbode. — De heilbode is door Jahwe gezonden, om aan zijn lijdend volk de mare te brengen dat Israëls gouden eeuw daagt (1—6); want Jahwe is rechtvaardig (7—9). Ik verheug mij in Jahwe, die dit heil schenkt (10 v.).

De profeet die hier spreekt beschrijft zijne roeping met woorden en uitdrukkingen die elders door of van „den dienaar van Jahwe" (zie op XLI : 8 v.) gebezigd worden.

LXI : 1 De geest van den Heer Jahwe is op mij,
dewijl Jahwe mij gezalfd heeft,
om den nooddruftigen eene blijmare te brengen,
mij gezonden heeft, om de gebrokenen van hart te verbinden,
den gevangenen vrijheid aan te kondigen,
den gebondenen loslating;
2 om een jaar van Jahwe's welbehagen af te kondigen,
een dag der wraak van onzen god;
3 om alle rouwdragenden van Sion te vertroosten,
hun te geven een hoofdtooi in plaats van asch,
olie der vreugde in plaats van een omhulsel van rouw,
een lofzang in stede van een kwijnenden geest.

Vs. 1, 2*a*. Luc. IV : 18 v.

1. *De — mij.* Verg. XLII : 1. — *gezalfd*, met zijn geest. Deze spreekwijze is ontleend aan het gebruik personen en zaken met olie te heiligen; zie op Gen. XXVIII : 18. Zalfde men ook soms profeten, om hen zoo tot hun ambt te wijden? Verg. 1 Kon. XIX : 16; Ps. CV : 15. Hier beteekent de zalving zooveel als de roeping tot het profetenwerk. — *vrijheid.* Hier wordt het woord gebruikt dat Jer. XXXIV : 8, 15, 17 staat voor de vrijlating der slaven, Lev. XXV : 10 (verg. Ezech. XLVI : 17) voor het jubeljaar. Zie verder op XLII : 7.
2. Verg. XLIX : 8; Ps. LXIX : 14. — *een jaar*, een tijdperk waarin hij zijn welbehagen in Israël metterdaad zal bewijzen, en waaraan dus *een dag*, een korte tijd, der wraakneming op Israëls onderdrukkers zal voorafgaan. Zie ook LXIII : 4. Maar XXXIV : 8 heet de tijd der vergelding zoowel een dag als een jaar; wellicht is de onderscheiding dus te ver gezocht.
3. *om — vertroosten*, volg. verb. t.; Hebr. t. (eind van vs. 2) *om alle rouwdragenden te troosten* en (begin van vs. 3) *om voor de rouwdragenden van Sion te plaatsen.* — *hoofdtooi — asch*, in het oorspronkelijke eene woordspeling. — *asch.* Zie op 2 Sam. XIII : 19. — *olie der vreugde.* Zie op Ruth III : 3. — *omhulsel van rouw*, met omzetting van twee woorden. — *Jahwe's — verheerlijking.* Verg. op LX : 21.

Dan zal men hen noemen: Zege-terebinten,
Jahwe's plantsoen, tot verheerlijking.
4 Zij zullen de overoude puinhoopen herbouwen,
de verwoeste plaatsen der voorvaderen doen herrijzen,
de in puin liggende steden vernieuwen,
die verwoest zijn van geslachten her.
5 Vreemden zullen dienen als herders uwer kudden,
buitenlanders uwe landbouwers en wijngaardeniers zijn;
6 maar gíj zult priesters van Jahwe genoemd,
bedienaren van onzen god geheeten worden.
De schatten der natiën zult gij eten,
met hunne heerlijkheid pronken.
7 Daarvoor dat zij dubbel beschaamd zijn,
smaad en bespuwing hun lot was;
daarom zullen zij in hun land een dubbel deel bezitten,
zal eeuwige vreugde hun geworden.
8 Want ik, Jahwe, heb het recht lief,
en haat roof met onrecht;
dies zal ik hun eerlijk hun loon geven,
en een eeuwig verbond met hen sluiten.
9 Zoo zal hun kroost beroemd zijn onder de natiën,
hunne nakomelingschap in het midden der volken;
allen die hen zien zullen van hen erkennen
dat zij een van Jahwe gezegend geslacht zijn.
10 Innig verheugen wil ik mij in Jahwe,
mijne ziel verblijde zich in mijn god;
want hij heeft mij kleederen des heils doen aantrekken,
mij gehuld in den mantel der zege,
gelijk een bruidegom zijn tulband sierlijk plooit,
eene bruid zich opschikt met hare kleinoodiën.
11 Want zooals de aarde hare planten doet uitloopen,
een tuin zijne gewassen laat ontspruiten,
zoo zal de Heer Jahwe zege en lof doen ontspruiten,
ten aanschouwen van alle natiën.

4. Verg. LVIII : 12*a*.
5. Verg. LX : 10*a*.
6. *maar* — *worden*. Verg. op Exod. XIX : 6. Daar alle Israëlieten priesters zijn, worden zij allen vrijgesteld van den gewonen arbeid (vs. 5) en leven zij van de schatten der heidenen (vs. 6*b*). — *pronken*, volg. oude vertt.
7. Verg. XL : 2; Zach. IX : 12. — *zij .... zijn*. Hebr. t. *gij .... zijt*. — *en bespuwing*, volg. verb. t. (verg. L : 6); Hebr. t. *zij zullen juichen*.
8. *met onrecht*, volgens anderen klinker; Hebr. t. *met brandoffer*. — Het land Kanaän is den Israëlieten wederrechtelijk ontroofd; daarom zal Jahwe, die het onrecht haat, het hunnen verdrukkers afnemen en het Israël hergeven. — *hun loon*, de schadeloosstelling die tegen de geleden ellende opweegt. — *een eeuwig verbond*. Verg. LV : 3.
10. De profeet spreekt, maar hij vereenzelvigt zich zóo met zijn volk dat hij van den derden regel af onwillekeurig uitdrukkingen gebruikt die voor Israël passen. — *hij* — *zege*. Verg. LIX : 17. — *tulband*. Bij dit kleedingstuk heerschte, en heerscht nog, in het Oosten groote weelde; vooral op den huwelijksdag werd er veel zorg aan besteed. — *sierlijk plooit*, onzekere vertaling.

HOOFDSTUK LXII.

De redding nabij. — Jahwe staakt zijn arbeid niet voordat het blijkt hoe lief hij Jeruzalem heeft (1—5). Geen rust, gij die Jahwe maant! totdat hij zijn eed heeft gestand gedaan, zijn volk ongestoord overvloed te doen genieten (6—9). Ziet, Sions redder komt (10—12).

LXII : 1 Om Sions wil zal ik niet werkeloos blijven,
om Jeruzalems wil niet stilzitten,

totdat hare zege als een stralend licht te voorschijn komt,
hare redding als eene brandende fakkel.
2 De natiën zullen uwe zege zien,
alle koningen uwe heerlijkheid,
men zal u noemen met een nieuwen naam,
dien Jahwe's mond zal bepalen;
3 gij zult in Jahwe's hand eene sierlijke kroon zijn,
eene koninklijke hoofdwrong in de hand van uw god.
4 Men noemt u niet meer Verlatene,
noch noemt men uw land ooit meer Eenzame;
maar gij heet: Mijn welbehagen,
en uw land: Gehuwde;
Jahwe toch heeft in u behagen
en uw land wordt gehuwd.
5 Want evenals een jongeling eene maagd huwt,
zal hij die u herbouwt u huwen;
zooals een bruidegom zich verheugt in zijne bruid,
zal uw god zich over u verheugen.
6 Op uwe muren, Jeruzalem, heb ik wachters uitgezet;
den ganschen dag en den ganschen nacht,
geen oogenblik mogen zij zwijgen.
Gij, maners van Jahwe, neemt geen rust,
7 en laat hem geen rust,
totdat hij Jeruzalem bevestigt,
het maakt tot een loflied op aarde.
8 Jahwe heeft bij zijne rechterhand, bij zijn sterken arm gezworen:
Nooit zal ik weder uw koorn uwen vijanden tot spijs geven,
nooit zullen weder buitenlanders uw most drinken,
waarvoor gij u moeite gegeven hebt;
9 maar zij die het graan binnenhalen zullen het eten en Jahwe loven,
wie inzamelen zullen den wijn drinken in mijne heilige voorhoven.
10 Gaat, gaat door de poorten, baant den weg des volks;
hoogt, hoogt de heirbaan op, ruimt de steenen weg;

1. *ik.* Jahwe spreekt. Anderen meenen dat de profeet, ook namens zijne medegezanten, zijn voornemen om in het prediken te volharden te kennen geeft.

2. Sion wordt toegesproken. — *een nieuwen naam.* Men hechtte oudtijds, ook onder Israël, groote, vaak bijgeloovige, waarde aan een naam, als vertegenwoordiging van den persoon die hem droeg. Soms hield iemand zijn naam verborgen, opdat zijne vijanden dien niet zouden gebruiken om hem te vloeken. In ziekte werd de naam soms veranderd, opdat de doodsengel, afgezonden om den kranke te treffen, hem niet zou vinden. Bij zijne troonsbestijging nam een koning dikwerf een nieuwen naam aan: hij was een ander geworden. Zoo deed in later tijd een pas bekeerde bij zijn overgang tot een anderen godsdienst, o. a. bij den doop. Wanneer dus hier beloofd wordt dat Jahwe aan Israël een nieuwen naam zal geven, dan beteekent dit: Israël zal zijn ouden naam, waaronder het zich zwaar bezondigd en veel geleden heeft, met een nieuwen verwisselen, waaraan niets dan geluk verbonden zal zijn. Zie vs. 4, 12; LX : 14; LXV : 15; Openb. II : 17; III : 12.

3. Verg. XXVIII : 5.

4. *Verlatene.* Verg. LIV : 6. De naam (*Azuba*) komt voor 1 Kon. XXII : 42; 1 Kron. II : 18 v. — *Eenzame,* naar andere klinkers; verg. LIV : 1; Hebr. t. *Wildernis.* — *Mijn welbehagen,* letterlijk *Ik heb welbehagen in haar,* in het Hebreeuwsch *Hefsibah,* dat 2 Kon. XXI : 1 als eigennaam voorkomt. — *Gehuwde.* Op het land wordt hier overgedragen wat in H. LIV van Sion gezegd wordt; anders in vs. 5.

5. *evenals — huwt,* met zoo krachtige liefde. — *zal — huwen,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *zullen uwe zonen u huwen*; wat in het oorspronkelijke, om de dubbele beteekenis van het woord door ,huwen' (ook ,overheeren') vertaald, niet zoo zonderling klinkt als in onze taal. — *hij die u herbouwt,* Jahwe; verg. Ps. CXLVII : 2.

6. *wachters,* profeten en andere vromen, die voor het volk bidden en Jahwe aan zijne beloften herinneren; daarom *maners van Jahwe* heeten. — *neemt geen rust,* houdt aan met bidden.

7. *laat hem geen rust.* Houdt zoo dringend bij Jahwe aan dat hij u eindelijk gehoor geeft en Jeruzalem redt; verg. Luc. XI : 5—10; XVIII : 1—8. — *een loflied,* de waardige stof voor een loflied.

8 v. *Nooit — drinken.* Verg. op Deut. XX : 5—7.

10 v. De Jeruzalemmers moeten, de poort door, naar buiten trekken, om den weg te banen voor de

steekt eene banier voor de volken omhoog!
11 Zie, Jahwe heeft tot aan het einde der aarde doen hooren:
Zegt der dochter Sions: Zie, uw heil komt;
het loon dat hij uitreikt heeft hij bij zich,
wat hij uitbetaalt gaat voor hem uit. —
12 Dan noemt men hen: Het heilig volk, Jahwe's verlosten,
en heet gij: De veel bezochte, de stad die niet verlaten wordt.

nieuwe burgers. — *voor de volken,* die Israëlieten naar Jeruzalem brengen (XLIX : 22 v.) en zich aansluiten bij het herboren volk.

11. *het* — *uit.* Dit is ontleend aan XL : 10*c d,* waar *hij* op *Jahwe* terugslaat.

12. *hen,* de nieuwe bevolking. — *Jahwe's verlosten.* Verg. Ps. CVII : 2. — *gij,* Jeruzalem.

HOOFDSTUK LXIII : 1—6.

Der heidenen verdelger. — Met der volkeren bloed roodgeverfd, nadert Jahwe: hij heeft zonder iemands hulp zijne vijanden verpletterd.

Deze, door aanschouwelijkheid uitmuntende, profetie, in den vorm eener samenspraak tusschen den ziener en Jahwe, heeft groote overeenkomst met LIX 15*b*—20; doch zie op LIX : 15*b*, 16.

LXIII : 1 Wie komt daar, roodgeverfd,
met kleederen donkerder dan die eens wijnlezers;
zoo pralend in zijn gewaad,
voortschrijdend in de volheid zijner kracht?
Ik ben het, die van zege spreek,
die machtig ben om te redden.
2 Waarom is uw gewaad zoo rood,
en zijn uwe kleederen als die van een wijnperstreder?
3 Ik heb de pers getreden, geheel alleen,
uit de volkeren was niemand met mij;
ik trad ze in mijn toorn,
vertrapte ze in mijne verbolgenheid;
zoodat hun levenssap spatte op mijne kleederen,
en ik mijn gansche gewaad bezoedeld heb.
4 Want een dag der wraak had ik in den zin,
mijn jaar der verlossing was gekomen.
5 Dies zag ik uit, maar niemand hielp;
ik stond versteld, maar niemand steunde.
Toen redde mij mijn eigen arm,
en mijne verbolgenheid, die steunde mij:
6 ik vertrad volkeren in mijn toorn,
ik verbrijzelde hen in mijne verbolgenheid,
en deed hun levenssap ter aarde vlieten.

Vs. 5. LIX : 16.

1—3. Aan deze schildering van Jahwe's strafgericht over Israëls vijanden is die van Openb. XIV : 19 v.; XIX : 13, 15 ontleend.

1. *roodgeverfd* en *dan die eens wijnlezers,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *uit Edom* en *uit Bosra.* Nog zijn kleine tekstverbeteringen aangebracht in de woorden die met *donkerder* en *voortschrijdend* zijn vertaald.

2. *uw gewaad,* met weglating van eene tweemaal geschreven letter. — *wijnperstreder.* Zie op Richt. VI : 11.

3. Hetzelfde beeld van het treden eener pers voor de vernietiging van vijanden ook Klaagl. I : 15; Joël III : 13. — *uit* — *mij.* Uit deze woorden en vs. 5 spreekt teleurstelling: op grond van XL—XLVIII had men verwacht dat een heiden Jahwe's verlossingsplan zou helpen uitvoeren. De teleurstelling des volks wordt hier aan Jahwe toegeschreven. — De latere Joden, bevreesd dat men dit vers zou verklaren als betrekking hebbende op het verleden en niet op de toekomst, plaatsten bij drie werkwoorden in dit vers en bij vijf in vs. 5 en 6 zulke klinkers dat men leest *ik zal treden* enz. Als dikwerf, spreekt de profeet over de toekomst in den verleden tijd.

4. Verg. op LXI : 2.

6. *verbrijzelde,* volg. zeer vele hss. en Aram. vert.; Hebr. t. *maakte dronken.*

HOOFDSTUK LXIII : 7—LXIV : 12.

Jahwe, Israëls vader. — Jahwe heeft in den voortijd persoonlijk Israël gered (LXIII : 7—9). Toen Israël zijn welverdienden toorn ervoer, herdacht het, hoe hij het in Mozes' tijd had geleid (10—14). Red ons ook thans, gij, onze eenige toevlucht! (15 v.); verhard ons niet, want de heidenen vertraden uw heiligdom (17—19). Daal neder en verlos ons naar uwe groote macht (LXIV : 1—5*a*). Door uwe gramschap zijn wij steeds verder afgedwaald, in onreinheid en goddeloosheid (5*b*—7). Maar gij zijt toch onze vader; laat niet toe dat Jeruzalem en de tempel eene wildernis blijven (8—12).

De beschrijving van Israëls vernedering en Jeruzalems ellendigen toestand past op menig tijdperk na de verwoesting der stad door Nebukadresar in 586; maar die van den ontwijden en verbranden tempel (LXIII : 18; LXIV : 10 v.) schijnt ons te verbieden lager af te dalen dan 519, toen de herbouw begon. Daar de schrijver zich echter bedient van zeer overdreven uitdrukkingen, is het niet onwaarschijnlijk dat hetgeen hij van den verwoesten tempel zegt niet letterlijk moet worden opgevat.

LXIII : 7 Jahwe's gunstbewijzen zal ik vermelden,
Jahwe's roemrijke daden,
al wat Jahwe aan ons gedaan heeft,
Jahwe, groot in goedertierenheid voor het huis Israël,
wat hij hun gedaan heeft naar zijne ontferming,
en naar de veelheid zijner gunstbewijzen.
8 Hij zeide: Het is toch mijn volk,
kinderen die niet zullen verbasteren —
en werd hun tot redder uit al hunne benauwdheid.
9 Geen bode of engel, hij zelf heeft hen gered,
uit liefde en uit medelijden heeft hij hen verlost,
hen opgenomen en gedragen den geheelen voortijd.
10 Maar zíj waren wederspannig en bedroefden zijn heiligen geest;
dies is hij voor hen in een vijand verkeerd,
heeft hij zelf tegen hen gestreden.
11 Toen herdacht zijn volk den voortijd:
Waar is hij die den herder zijner kudde uit het water toog?
waar hij die in haar midden zijn heiligen geest stelde?
12 die zijn luisterrijken arm aan Mozes' rechterhand deed gaan,
voor hen uit de wateren kliefde,
om zich een eeuwigen naam te maken?
13 die hen door vloeden deed gaan,
als een paard door de woestijn, zonder struikelen?
14 Als vee dat in de vallei afdaalt leidde hen Jahwe's geest.
Zóo hebt gij uw volk gevoerd,
om u een luisterrijken naam te maken.
15 Schouw van den hemel,

7—9. Terugblik op de oude geschiedenis, de redding uit Egypte en de leiding door de woestijn.

7. In dit vers zijn een paar kleine tekstverbeteringen aangebracht.

8. *uit — benauwdheid,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in al hare benauwdheid,* aan den aanhef van vs. 9.

9. *bode,* met Gr. vert. volgens anderen klinker; Hebr. t. *wederpartijder.* — Het vers bevat eene toespeling op Exod. XXXIII : 14 v.; Deut. IV : 37. — Over *hij zelf* zie op Exod. XXXIII : 14.

10. *bedroefden — geest.* Verg. Ps. LXXVIII : 40; CVI : 33; Ef. IV : 30. De *heilige geest* is hier, blijkens vs. 14, de kracht waardoor Jahwe zijn volk leidt. Evenals 1 Kon. XXII : 21 wordt hij hier verpersoonlijkt; verg. op Ps. LI : 13. — *dies — gestreden,* zooals bleek uit de verwerping van zijn volk.

11. *Toen — voortijd.* In Hebr. t. staat hier tusschenin *Mozes,* dat volg. Gr. vert. is weggelaten; het is eene verklaring van de volgende woorden, van den rand van een handschrift op eene verkeerde plaats in den tekst geslopen. Met *Toen* wordt bedoeld: na den ondergang van Jeruzalem. — *Waar — toog?* volg. hss., Gr. en Syr. vertt. Toespeling op Exod. II : 3—10. — *uit het water toog,* letterlijk *deed opgaan uit de zee,* zooals de Nijl ook elders heet; verg. op XVIII : 2.

12. *die — gaan,* die Mozes krachtig bijstond. Toespeling op de door Mozes verrichte wonderen. — *voor — kliefde.* Toespeling op Exod. XIV : 15—31.

13. *als — woestijn,* zoo vlug als een paard op den harden, drogen woestijngrond.

14. *leidde,* met verandering van klinkers; Hebr. t. *bracht .... tot rust.*

zie uit uwe heilige en luisterrijke woning!
Waar is uw naijver en uwe kracht?
de ontroering van uw gemoed en uw erbarmen?
Houd u niet in!
16 Want gij, gij zijt onze vader;
Abraham toch weet niet van ons,
en Israël kent ons niet;
gij, Jahwe, zijt onze vader;
onze losser heet gij van oudsher.
17 Waarom, Jahwe, doet gij ons van uwe wegen dwalen,
en verstokt gij ons hart, zoodat wij u niet vreezen?
Keer weder ter wille van uwe dienaren,
van de stammen die uw erve zijn.
18 Als eene waardelooze zaak, heeft men uw heiligen berg in bezit ge-
onze vijanden hebben uw heiligdom vertreden. [nomen;
19 Wij zijn geworden als zij over wie gij niet van oudsher geheerscht hebt,
over wie uw naam niet uitgeroepen is.
LXIV : 1 Och of gij den hemel scheurdet en nederdaaldet, terwijl de bergen
2 voor u sidderden —' zooals vuur rijshout in vlam zet en vuur water
doet opborrelen — om uwen naam bekend te maken aan uwe vijanden;
3 zoodat natiën voor u beven,' wanneer gij geduchte dingen doet, waarop
4 wij niet durfden hopen.' Van oudsher heeft nooit een oor gehoord noch
een oog gezien een god buiten u, die handelt voor wie hem verbeiden'
5 en vreugd bereidt aan wie rechtschapenheid betrachten en uwe wegen
gedenken.
Zie, gíj waart vergramd, en wij zondigden;
van oudsher toorndet gij op ons, en wij werden afvallig;
6 allen werden wij als een onreine,
aan een bezoedeld kleed werd al onze deugd gelijk.
Dies verwelkten wij als het gebladerte,
en neemt onze schuld, den wind gelijk, ons op.
7 Er is niemand die uwen naam aanroept,
die zich beijvert om aan u vast te houden;
omdat gij uw aangezicht voor ons verborgen hebt,
ons overgeleverd aan onze ongerechtigheid.
8 Nu dan, Jahwe, gij zijt onze vader;
wij zijn het leem, gij zijt onze boetseerder;
wij allen zijn het maaksel uwer hand.

Vs. 4. 1 Kor. II : 9.

15. Verg. Ps. LXXX : 15; CII : 20. — *naijver.* Zie op 2 Kon. XIX : 31. — *Houd — in,* volg. Gr. vert.
16. *Want — vader,* die Israël in het leven riep en houdt, Deut. XXXII : 6; verg. op Exod. IV : 22. — *Abraham — ons niet.* Dit is gesproken in den geest van het volksgeloof, hetwelk eene duurzame betrekking tusschen de stamvaders en hunne nakomelingen aannam; zoo wordt Jer. XXXI : 15—17 Rachel voorgesteld weenende over hare kinderen. Zag het volk dus in die stamvaders eene soort van beschermgeesten, van hulp door die vaderen aangebracht bemerkte men niets: Jahwe was de eenige toevlucht.
17. *Waarom — vreezen?* De rampspoed doet Israël van Jahwe afdwalen. Moge hij dus aan den rampspoed een einde maken. Verg. LXIV : 5—7. — *de stammen — zijn.* Verg. Ps. LXXIV : 2.
18. *Als eene waardelooze zaak,* hoogst onzekere vertaling. Waarschijnlijk is de tekst bedorven en heeft er iets gestaan van gelijke beteekenis als *onze vijanden.* — *berg,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *volk.*
19. *als — hebt,* als heidenen. — *over — is.* Zie op Deut. XXVIII : 10.
1—6. In den tekst dezer verzen zijn ettelijke fouten ingeslopen, die, voor een deel naar Gr. vert., in vs. 4 naar 1 Kor. II : 9, voor een deel naar hoogst onzekere gissingen, zijn verbeterd.
3. *geduchte dingen,* de openbaringen van Jahwe's macht; zie Deut. X : 21; 2 Sam. VII : 23; Ps. CVI : 21 v. — *waarop — hopen,* die de stoutste verwachting te boven gaan.
6. *een onreine,* een melaatsche, door ieder geschuwd; verg. Lev. XIII : 44—46; Klaagl. IV : 15. — *een bezoedeld kleed.* Bedoeld wordt wat den Israëliet voor het vuilste gold; verg. op XXX : 22.
7. *ons overgeleverd,* volg. Gr. en Syr. vertt.

9 Wees niet bovenmate vergramd, Jahwe,
en denk niet voor immer aan onze ongerechtigheid.
Neem toch in aanmerking: wij allen zijn uw volk.
10 Uwe heilige stad is eene woestijn geworden,
Jeruzalem eene wildernis;
11 onze heilige en luisterrijke tempel,
waarin onze vaderen u geloofd hebben,
is een prooi des vuurs geworden,
en al wat ons het dierbaarst was een puinhoop.
12 Zoudt gij hierbij u inhouden, Jahwe,
werkeloos blijven en ons bovenmate verdrukken?

9. *onze ongerechtigheid*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ongerechtigheid; zie.*
10. *Uwe heilige stad is*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Uwe heilige steden zijn*. Daarna heeft grondt. nog *Sion eene woestijn.*
11. *waarin*, gedeeltelijk naar gissing ingevoegd. — *al* — *was.* Blijkens het volgende *een puinhoop*, wordt de tempel bedoeld.
12. Verg. XLII : 14.

HOOFDSTUK LXV.

Verderf hem niet, want er is een zegen in! — Jahwe heeft met voorkomende goedheid zijn volk opgezocht, doch dit bleef onhandelbaar en afgodisch (1—5*a*). Hierover in toorn ontstoken, zal hij het tuchtigen (5*b*—7). Maar de vromen onder Israël zal hij gelukkig maken (8—10) en, in scherpe tegenstelling met hen, de afgodendienaars in ellende storten (11—16). Jahwe gaat eene nieuwe wereld scheppen, waarin ongestoorde vreugd tot in hoogen ouderdom aller deel zal zijn (17—25).

De heidensche gebruiken die vs. 3 v., 7, 11 gebrandmerkt worden zullen wel evengoed na als voor den val van Jeruzalem onder Israël zijn aangetroffen; zoodat uit hunne vermelding niet is af te leiden dat dit stuk is opgesteld in een anderen tijd dan die in welker midden het staat. Daar Israël woont op eigen erf (vs. 10, 16), waar de tempel bezocht wordt (vs. 11), worden wij zonder twijfel verplaatst na 516. Wellicht zelfs vrij lang daarna; zoodat dit hoofdstuk met het volgende, waarmede het verwant is, tot de jongste deelen van het boek behoort.

LXV : 1 Ik was te raadplegen voor wie niet vraagden,
ik was te vinden voor wie mij niet zochten,
ik zeide: Hier ben ik, hier ben ik —
tot eene natie die mijn naam niet aanriep.
2 Ik heb den ganschen dag mijne handen uitgebreid naar een onhandelbaar volk,
dat den verkeerden weg bewandelt,
zijne eigen overleggingen volgende;
3 naar de lieden die mij voortdurend in het aangezicht tergen,
offerende in tuinen en rookende op tichels;
4 die zitten in grafsteden en overnachten in verborgen plaatsen,
zwijnenvleesch etend, met verfoeilijk vleeschnat in hunne vaten;

Vs. 1 v. Rom. X : 20 v.

1. *Ik* — *zochten.* Verg. Ezech. XIV : 3. — *die mijn naam niet aanriep*, met verandering van een klinker, in overeenstemming met de oude vertt.; Hebr. t. *die niet naar mijn naam genoemd werd*; met welke uitspraak wellicht de heidenen aangeduid worden, die Paulus Rom. X : 20 v. in dit vers vindt. De schrijver bedoelt het onhandelbaar Israël.
2. *Ik* — *uitgebreid*, het gebaar van iemand die hulp aanbiedt.
3. *in tuinen.* Verg. I : 29. — *rookende.* Zie op 1 Kon. III : 3. — *op tichels*, òf op de met tichels belegde daken der huizen; zie op 2 Kon. XXIII : 12, òf op altaren van tichels, in strijd met het voorschrift Exod. XX : 25.
4. *verborgen plaatsen.* Waarschijnlijk worden spelonken of andere geheime plaatsen bedoeld, waarvan men meende dat zij met de onderwereld in verband stonden en waar men zich dientengevolge, evenals *in grafsteden*, ophield, onder andere om geesten uit het schimmenrijk te raadplegen of voorspellende droomen te krijgen; verg. VIII : 19; XXIX : 4. — *zwijnenvleesch etend*, nl. aan offermaaltijden; ook LXVI : 17. Zie op Lev. XI : 7. — *verfoeilijk.* Het hier gebezigde woord wordt Lev. VII : 18; XIX : 7 gebruikt voor offervleesch dat te lang heeft overgestaan, Ezech. IV : 14 voor spijs die volgens de wet onrein is. — *vleeschnat*, onzekere lezing en vertaling. Het *vleeschnat*, oudtijds eene offergave, Richt.

5 die zeggen: Blijf daar! nader mij niet!
want ik maak u gewijd!
Rook stijgt op in mijn neus,
vuur dat den ganschen dag brandt.
6 Zie, het staat vóor mij opgeschreven; ik zal niet rusten voordat ik
het vergolden heb; ja, vergelden zal ik het in hun eigen schoot,'
7 hunne ongerechtigheden en die hunner vaderen te gader, zegt Jahwe,
van hen die op de bergen gerookt en op de heuvelen mij gehoond
hebben; en ik zal hun vóor alles het verdiende loon in den schoot
toemeten.
8 Zoo zegt Jahwe:
Evenals het heet, wanneer de most in den druiventros is:
Verderf hem niet, want er is een zegen in!
zoo zal ik doen ter wille mijner dienaren:
ik zal niet het geheel verderven;
9 maar uit Jakob zal ik kroost doen voortkomen,
uit Juda den bezitter mijner bergen;
mijne uitverkorenen zullen het in bezit nemen,
mijne dienaren aldaar wonen.
10 Dan zal de Sjaron tot eene weide voor schapen worden,
de vallei Achor tot een leger voor runderen,
voor mijn volk, dat mij heeft geraadpleegd.
11 Maar gij, verzakers van Jahwe,
die mijn heiligen berg vergeet,
die voor Gad eene tafel aanricht,
voor Meni het mengvat vult!
12 ik zal u aan het zwaard toedeelen,
gij allen wordt geveld om geslacht te worden,

VI : 19 v., komt bij het offer in den tweeden tempel niet voor, omdat het vleesch daarbij niet gekookt, maar rauw op het vuur gelegd werd. — *in hunne vaten*, volg. Lat. vert.; Hebr. t. *hunne vaten.*

5. *Blijf daar*, onzekere vertaling, letterlijk *Nader tot u zelven*; Gr. en Lat. vertt. *Blijf ver van mij.* — *ik maak u gewijd*, nauwelijks raakt gij mij aan of gij zijt gewijd, volgens andere klinkers. Zie op Exod. XXIX : 37. — *stijgt op*, volg. verb. t.; verg. Ps. XVIII : 9 en op Deut. XXXII : 22.

6. *het — opgeschreven*, opdat het niet vergeten worde; verg. IV : 3; XLIX : 16; Deut. XXXII : 34; Ps. CXLIX : 9; Mal. III : 16. — *in hun eigen schoot*, waarin als het ware hun rampspoed gestort wordt; verg. vs. 7; Ps. LXXIX : 12; Jer. XXXII : 18; Luc. VI : 38; hetzelfde wat Richt. IX : 57 en elders heet „op iemands hoofd doen wederkeeren”.

7. *hunne* en *hunner*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *uwe* en *uwer*. — *van — hebben.* Verg. op 1 Kon. XIV : 23. — *vóor alles*, onzekere vertaling; dezelfde uitdrukking Jer. XVI : 18. — *het verdiende loon.* Verg. op XL : 10.

8. *Verderf — in!* Behandel de druiven, al zijn ze onoogelijk, voorzichtig, want er is nog iets kostelijks in. Wellicht is de regel ontleend aan een liedje, eene bede, dat men in de wijngaarden zong wanneer de druif begon te zwellen.

9. *mijner bergen*, van mijn land; verg. Ezech. XXXV : 1—XXXVI : 15.

10. *de Sjaron*, de vruchtbare kustvlakte tusschen den Karmel en Joppe, rijk aan bloemen (verg. op 1 Kron. XXVII : 29), eigenlijk veel te schoon voor kleinvee, dat ook wel in eene woestijn zijn voedsel vindt, doch in een tijd van overvloed daarvoor uit den aard der zaak uiterst geschikt. — *de vallei Achor*, volg. Joz. VII : 24 bij Jericho; verg. Hoz. II : 14. — Tusschen deze twee lag in den tijd des schrijvers het land der Joden, wien dus de grensstreken ten noordwesten en oosten als weiden voor hun vee toegezegd worden; verg. XXX : 23 v.

11. *Gad* en *Meni* zijn godennamen. Gad komt ook voor in den naam van een der Israëlietische stammen (zie op Gen. XXX : 11) en in dien eener stad in het hooge noorden des lands (zie op Joz. XI : 17); ook Meni wellicht in Israëlietische eigennamen, als *Ahiman*, d. i. ‚broeder van Meni’. Beide goden werden in Aram, waarschijnlijk ook elders, vereerd. Gewoonlijk houdt men Gad voor de planeet Jupiter, den geluksgod, Meni voor de planeet Venus; of dit te recht geschiedt, is onzeker. — *die voor — vult.* Misschien stond in de heiligdommen waar Gad en Meni werden vereerd (verg. *Bel en de Draak* vs. 5—17; *brief van Jeremia* vs. 26 v.; ook op Exod. XXV : 23—30) of, wat waarschijnlijker is, bij plechtige gelegenheden ten huize hunner vereerders (verg. Jer. VII : 18; XLIV : 17—19), eene ledige rustbank vóor eene tafel vol gerechten ten dienste dier godheden. — *het mengvat vult.* Zie op V : 22.

12. *ik zal .... toedeelen.* In het oorspronkelijke eene toespeling op den naam *Meni*, evenals in *gij .... wordt geveld* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gij ... kromt u*) op dien van *Gad.* — *omdat — mishaagt.* Verg. LXVI : 4.

omdat gij, toen ik riep, geen antwoord gaaft,
niet luisterdet, toen ik sprak,
maar deedt wat kwaad is in mijn oog,
en verkoost wat mij mishaagt.
13 Daarom, zoo spreekt de Heer Jahwe:
Zie, mijne dienaren zullen eten, en gij zult hongeren,
mijne dienaren zullen drinken, en gij zult dorst lijden,
mijne dienaren zullen zich verheugen, en gij zult beschaamd staan;
14 zie, mijne dienaren zullen jubelen van hartelust,
en gij zult schreeuwen van hartepijn,
weeklagen van gemoedsverbrijzeling.
15 Gij zult uw naam mijnen uitverkorenen voor eene verwensching achterlaten,
en de Heer Jahwe zal u dooden;
maar zijne dienaren zal hij met een nieuwen naam noemen;
16 zoodat wie in den lande zich zegen toebidt het doet bij den waarachtigen God,
en wie in den lande zweert het doet bij den waarachtigen God;
want de vorige benauwdheden zijn vergeten,
ja, verborgen voor mijn oog.
17 Want zie, ik schep een nieuwen hemel en eene nieuwe aarde;
het vorige wordt niet meer herdacht
en komt in niemands hart meer op.
18 Maar verheugt en verblijdt u voor altijd over wat ik scheppen ga;
want zie, ik schep Jeruzalem tot blijdschap,
mijn volk tot vreugde;
19 en ik zal mij verblijden over Jeruzalem,
mij verheugen in mijn volk.
Daar zal niet meer gehoord worden geween of gekrijt;
20 daar zal geen zuigeling meer zijn die jong sterft,
en geen grijsaard die zijne dagen niet vol maakt;
want wie honderd jaar oud sterft sterft als knaap,
wie de honderd niet haalt wordt voor niets geacht.
21 En zij zullen huizen bouwen, en ze bewonen,
wijngaarden planten, en er de vrucht van eten;
22 zij zullen niet bouwen, dat een ander er wonen gaat,
niet planten, dat een ander het opeet;
want aan den levensduur der boomen zal die mijns volks gelijk zijn,
en mijne uitverkorenen zullen hunner handen maaksel zelven verslijten.

Vs. 17. 2 Petr. III : 13; Openb. XXI : 1.

15. *Gij — achterlaten*, zoodat men zegt: God make mij, of u, rampzalig als .... Verg. Num. V : 21; Jer. XXIX : 22; Zach. VIII : 13. Het tegenovergestelde Gen. XII : 2 v. (zie aldaar op vs. 3); Zach. VIII : 13. — *verwensching*, letterlijk *eed*. — *u*, in het meervoud volg. Gr. en Aram. vertt.; Hebr. t. heeft het enkelvoud. — *met een nieuwen* (letterlijk *anderen*) *naam*. Zie op LXII : 2.

16. *den waarachtigen God*, waarschijnlijk volgens andere klinkers; Hebr. t. *den God van Amen*; verg. op Num. V : 22. In aansluiting aan onzen tekst heet Openb. III : 14 de Christus „de Amen”, d. i. ‚de waarachtige’.

17—25. Hemel en aarde moeten eene herschepping ondergaan, om in overeenstemming te komen met het gelukkig lot van Jahwe’s volk. Hetzelfde denkbeeld XI : 6—9; XXX : 26; Openb. XXI : 1—4.

18. *over — ga*, onzekere vertaling. — *mijn volk*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *haar* (Jeruzalems) *volk*.

20. *daar*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van daar*. — In het vervolg is lezing en vertaling van ettelijke woorden onzeker. De zin is: daar sterft niemand dan op zeer hoogen leeftijd; het geluk van den voortijd (Gen. V) is teruggekeerd. Verg. Exod. XXIII : 26*b*. — *want — knaap*, letterlijk *want de knaap sterft honderd jaar oud*.

21. Verg. op LXII : 8 v.

22. *der boomen*. Bedoeld worden eiken en andere zeer lang levende boomen; verg. Ps. XCII : 13—16. Dat in het nieuw Jeruzalem de menschen niet sterven zullen voorspelt de profeet niet. Hij vertrouwt slechts dat niemand sterven zal voordat hij de hoogst mogelijke maat heeft bereikt.

23 Zij zullen niet om niet zich vermoeien,
noch kinderen baren die plotseling sterven;
want zij zijn een geslacht van gezegenden door Jahwe,
en hunne nakomelingen met hen.
24 Nog voordat zij roepen antwoord ik,
terwijl zij nog spreken verhoor ik reeds.
25 De wolf en het lam zullen samen grazen,
de leeuw zal stroo eten als het rund,
der slang zal het stof tot voedsel strekken;
zij doen geen kwaad noch richten verderf aan
op gansch mijn heilig gebergte,
zegt Jahwe.

25. Ontleend aan XI : 6—9. — *der — strekken,* de slang is daarmede tevreden en schaadt dus den mensch niet meer. Verg. Gen. III : 14.

HOOFDSTUK LXVI.

Jeruzalem vertroost en de goddeloozen verdelgd. — Jahwe, te groot om in een tempel te wonen, schept in den nederige behagen (1 v.), maar zal hun die gruwelijke heidensche praktijken waarnemen loon naar werken geven (3 v.). Onverwachts daagt voor de verdrukten het heil (5 v.) en krijgt Jeruzalem door Jahwe's wondermacht eene talrijke nieuwe bevolking (7—9). Men verheuge zich met haar en geniete van haren overvloed (10—14). Jahwe komt een vreeselijk vonnis aan zijne vijanden voltrekken (15—17). Vol ontzag, zal men van alle zijden de in den vreemde levende Joden naar Jeruzalem voeren, als een geschenk aan Jahwe (18—21); zoo wordt Israël voorgoed hersteld (22), en al wat leeft komt gedurig in den tempel zich voor Jahwe nederbuigen (23) en ziet met afgrijzen de lijken der verslagen weerspannelingen (24).

Wat den tijd betreft waarin dit hoofdstuk ons verplaatst, zie inl. op H. LXV.

LXVI : 1 Aldus zegt Jahwe:
De hemel is mijn troon, de aarde mijne voetbank;
welk een huis zoudt gij mij bouwen?
welke plaats zou mijn rustoord zijn?
2 Al deze dingen heeft mijne hand gemaakt,
en mijn is dit alles, spreekt Jahwe.
Toch sla ik op dezen acht:
op den nooddruftige, den verslagene van geest,
op hem die ontstelt van mijn woord.
3 Dezelfde die het rund slacht verslaat een mensch;
wie het schaap offert breekt een hond den nek;
wie een meeloffer brengt plengt zwijnenbloed;

Vs. 1, 2*a*. Hand. VII : 49 v.

1. Verg. XL : 12—31. — *mijne voetbank.* Zie op Ps. XCIX 5. — *welk — zijn?* De vraag schijnt te zijn gericht tot menschen die voornemens zijn een tempel voor Jahwe te bouwen en wien dit ontraden wordt (verg. 2 Sam. VII : 5); uit vs. 6 echter blijkt dat de tempel er is. De woorden dienen dus alleen om de grootheid van Jahwe in het licht te stellen; verg. 1 Kon. VIII : 27; 2 Kron. II : 6; VI : 18; Hand. XVII : 24.

2. *Al deze dingen,* hemel en aarde; verg. XL : 26; Gen. I; Job XII : 9; Ps. CIV. — *mijn is,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *geworden is.* — Terwijl ik schepper en bezitter van hemel en aarde ben, zie ik om naar de kleinen. Zie op LVII : 15. — *die ontstelt van mijn woord.* Evenzoo vs. 5; Ezra IX : 4 (zie aldaar).

3. *Dezelfde die,* duidelijkheidshalve in pl. v. *Wie.* — *plengt,* naar gissing ingevoegd. — *ontsteekt,* letterlijk *als aandenkingsgave brengt*; verg. op Lev. II : 2. — Van de acht hier vermelde godsdienstgebruiken zijn de vier waarmede de regels aanvangen zulke die zoowel bij de oude Israëlieten als bij de Joden steeds voor wettig en Jahwe welgevallig gehouden zijn; de andere vier zijn daarentegen volgens de wet verboden en waren dus den toongevers na Ezra aanstootelijk. Hier worden menschen beschreven die het een met het ander verbinden. Immers, *verslaat een mensch* kan in dit verband niet anders zijn dan eene smalende aanduiding van het menschenoffer (verg. Jer. VII : 31; XIX : 4 v.; Ezech. XVI : 21), en *breekt een hond den nek* staat voor het brengen van een hondenoffer, dat bij de Feni-

wie wierook ontsteekt looft een afgod.
Hebben zij hunne eigen gedragslijn verkozen,
en schept hunne ziel in hunne gruwelen behagen,
4 zoo zal ook ik verkiezen met hen den spot te drijven,
en wat zij duchten zal ik over hen doen komen;
omdat niemand antwoordde toen ik riep,
zij niet luisterden toen ik sprak,
maar deden wat kwaad is in mijn oog,
en verkozen wat mij mishaagt.
5 Hoort Jahwe's woord, gij die van zijn woord ontstelt: Uwe broeders,
zij die u haten en uitbannen om mijns naams wil, hebben gezegd:
Laat Jahwe's heerlijkheid zich vertoonen, opdat wij ons in uwe vreugde
6 verlustigen! Maar zij zullen zelven beschaamd staan.' Hoor, een ge-
rommel uit de stad! Hoor, het komt uit den tempel. Het is Jahwe,
die zijnen vijanden hun verdiende loon geeft.
7 Voordat zij weeën kreeg heeft zij gebaard;
voordat smart over haar kwam heeft zij een zoon ter wereld gebracht.
8 Wie heeft ooit zoo iets gehoord?
wie dergelijke dingen gezien?
Wordt op een enkelen dag een volk geboren?
of eene natie eensklaps gebaard?
Want Sion heeft weeën gekregen, ja ook hare kinderen gebaard.
9 Zou ik ontsluiting geven en niet doen baren? zegt Jahwe;
zou ik, die doe baren, zelf toesluiten? zegt uw god.
10 Verheugt u met Jeruzalem,
verblijdt u over haar, gij allen die haar liefhebt!
Weest vroolijk met haar, zeer vroolijk,
gij allen die over haar rouw draagt!
11 Opdat gij tot verzadiging moogt zuigen
aan hare smartstillende borsten,
opdat gij met wellust moogt zwelgen
aan haar altoos milden boezem.
12 Want zoo zegt Jahwe:
Zie, ik leid den vrede tot haar als eene rivier,
de schatten der natiën als eene overstroomende beek;
gij zult zuigen, gij zult op de heup gedragen
en op de knieën getroeteld worden.

ciërs voorkwam, den Joden dus niet onbekend was. Dat *zwijnen*offers bij hen niet ongebruikelijk waren leert LXV : 4. Het Hebreeuwsche woord door *afgod* vertaald beteekent ‚ijdelheid', ‚nietigheid', maar wordt ook elders voor ‚afgod' gebruikt; verg. op Hoz. IV : 15. De profeet keurt hier niet elken eeredienst af, maar veroordeelt slechts den bij vele Joden gebruikelijken. Uit de woorden van vs. 4 blijkt dat hij dien als eene bespotting van Jahwe beschouwt.

4. *zoo* — *komen.* De woordspelingen van den grondtekst zijn in de vertaling niet weer te geven. Het woord waardoor uitgedrukt wordt wat Jahwe verkiezen zal te doen beteekent zoowel ‚kinderachtigheid', waarmede de afgoderij gesmaad wordt, als ‚het spel dat iemand met een ander drijft', de vernedering die hij hem aandoet; en wat Jahwe over hen doet komen beteekent letterlijk ‚voorwerp van vrees', dus zoowel de afgoden die zij met vrees dienen, als de rampen die hen treffen. — *omdat* — *mishaagt.* Verg. LXV : 12.

5. De lichtzinnige Joden gelooven niet aan de blijde toekomst waarop de vromen hopen, en spotten er mede; verg. V : 19.

6. Jahwe komt ten gerichte. — *gerommel,* de donder die Jahwe's komst aankondigt. — *uit de stad* en *uit den tempel.* Verg. Am. I : 2.

7. *zij,* Sion. — Hetzelfde beeld voor de onverwachte uitbreiding des volks XLIX : 21; LIV : 1—3. — *een zoon,* het nieuwe Israël.

8. *een volk,* volg. verb. t.; Hebr. t. *een land.* — *Want.* Zoo mag ik vragen; want enz.

9. Zou ik mijn werk, Israëls roemrijk herstel, onvoltooid staken of het zelf weder ongedaan maken?

11. *haar altoos milden boezem,* onzekere vertaling. Verg. LX : 16.

12. *den vrede,* het heil. — *op de heup gedragen.* Zie op LX : 4.

13 Zooals een mensch door zijne moeder vertroost wordt,
zoo zal ík u vertroosten,
zoo zult gij te Jeruzalem vertroost worden.
14 Gij zult het zien, en uw hart zal zich verheugen;
uw gebeente zal gedijen als jeugdig groen;
en Jahwe's hand zal zich kenbaar maken aan zijne dienaren,
terwijl hij zijne vijanden aangrimt.
15 Want zie, Jahwe komt in vuur,
en zijne wagens zijn als een wervelwind,
om in verbolgenheid zijn toorn uit te blazen,
en zijn dreigen in vuurvlammen.
16 Met vuur toch voert Jahwe zijn pleit tegen de gansche aarde,
met zijn zwaard tegen alle vleesch,
en talrijk zullen Jahwe's verslagenen zijn.′
17 Zij die zich wijden en zich reinigen,
de tuinen in, achter de ingangen,
zij die zwijnenvleesch eten, gruwelijk gedierte en muizen,
altegader worden zij weggeraapt, spreekt Jahwe.
18 Ik, die hunne werken en overleggingen ken, kom om alle natiën
en talen te verzamelen; en wanneer zij komen en mijne heerlijkheid
19 zien,′ dan zal ik onder hen een teeken doen en ontkomenen uit hen
naar de natiën zenden, naar Tarsjis, Put en Lud, die den boog spannen, naar Tubal en Jonië, naar de verre kustlanden, die nooit mijn
naam gehoord noch mijne heerlijkheid gezien hebben; en zij zullen
20 mijne heerlijkheid onder de natiën verkondigen.′ Zij zullen uit alle
natiën al uwe broeders brengen als eene gave aan Jahwe, op paarden
en wagens en huifkarren, op muilezels en dromedarissen, naar mijn
heiligen berg, naar Jeruzalem, zegt Jahwe; evenals de zonen Israëls
21 het meeloffer in rein vaatwerk naar Jahwe's huis brengen.′ En ook
22 uit hen zal ik nemen tot Levietische priesters, zegt Jahwe.′ Want

13. Verg. XLIX : 15.
14. *uw gebeente — groen.* Een soortgelijk beeld Job XXI : 24.
15. Verg. op 2 Sam. XXII : 8—18. — *uit te blazen,* met verandering van een klinker; Hebr. t. *af te wenden.*
16. *tegen de gansche aarde,* volg. Gr. vert. ingevoegd.
17. *de tuinen in,* wellicht naar I : 29 te verklaren. De hierop volgende woorden *achter de ingangen* zijn gedeeltelijk volg. Gr. vert. aldus overgezet; Hebr. t., die *achter éenen* of *éene in het midden* luidt, geeft in het geheel geen zin. Lezing en verklaring van deze woorden zijn zóo onzeker dat wij ook omtrent hetgeen daaraan voorafgaat in twijfel blijven verkeeren, en niet weten, hoe deze praktijken samenhangen met de in vs. 3 genoemde. — *gruwelijk gedierte.* Zie Lev. XI; Deut. XIV. — *muizen.* Zie op Lev. XI : 29.
18. *die .... ken,* ingevoegd volg. Gr., Syr. en Aram. vertt. — *Ik .... kom,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *Zij komt* of *Komende.*
19. *een teeken doen.* Dezelfde uitdrukking Exod. X : 2; Ps. LXXVIII : 43; CV : 27; evenals de dichters dezer beide psalmen, doelt waarschijnlijk ook onze profeet op het verhaal der plagen in Egypte. — *Tarsjis.* Zie op 1 Kon. X : 22. — *Put,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Pul.* Zie over Put op Gen. X : 6. — *Lud.* Zie op Gen. X : 13. — *Tubal en Jonië.* Zie op Gen. X : 2. — *mijn naam,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het gerucht over mij.*
20. Verg. LX : 9. — *gave,* in het oorspronkelijke hetzelfde woord als het straks volgend *meeloffer.*
21. *uit hen.* Of hiermede de naar huis gebrachte Israëlieten, dan wel de heidenen die hen naar huis brengen bedoeld worden, blijkt niet. Reeds in het eerste geval getuigt de belofte van eene zeldzame vrijzinnigheid van den profeet, die hierin echter niet alleen staat; verg. Num. XVI : 3. In het laatste geval heeft deze verwachting in het O. T. hare wedergade niet; daar zelfs LVI : 1—8 den vromen heidenen slechts de opneming in de gemeente, maar geenszins het priesterschap beloofd wordt. — *tot Levietische priesters,* met weglating van éene letter; Hebr. t. *tot priesters, tot Levieten,* wat geen zin geeft; Gr. vert. *tot priesters en tot Levieten*; wat alleen verklaarbaar zou zijn op het standpunt der door Ezra ingevoerde wet, waarbij de Aäronieten priesters en de andere afstammelingen van Levi Levieten, d. i. hulppriesters, zijn; maar wie deze wet erkende kan niet hebben verwacht dat Jahwe òf uit de heidenen òf uit de gewone Israëlieten sommigen tot priesters en Levieten zou nemen. De term *Levietische priesters* is ontleend aan *Deuteronomium,* nagenoeg de eenige wet die toenmaals bekend was.

evenals de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, die ik maken ga, voor
mijn aangezicht blijven bestaan, zegt Jahwe, zóo zullen uw nakroost
23 en uw naam blijven bestaan.' En elke nieuwemaan en elken sabbat
zal alle vleesch komen om zich voor mij neder te werpen, zegt Jahwe;'
24 en zij zullen uitgaan en zien naar de lijken der mannen die van mij
afgevallen waren; want hun worm sterft niet en hun vuur wordt niet
uitgebluscht, en zij zullen een afgrijzen voor alle vleesch zijn.

22. *de nieuwe hemel en de nieuwe aarde.* Verg. LXV : 17.
23. Verg. Zach. XIV : 16—21. — *nieuwemaan.* Zie op Num. XXVIII : 11—15 en op 1 Sam. XX : 5.
24. De schrijver stelt zich voor, naar het schijnt, dat de lijken der door het strafgericht getroffenen voor altijd onbegraven blijven liggen. In het dal van Josjafat (Joël III : 1 v.)? of in dat van den zoon van Hinnom (zie op Joz. XV : 8)? — *hun worm,* die aan hen knaagt, *hun vuur,* dat hen verteert. Aan dit vers is Marc. IX : 48 ontleend. — De schriftgeleerden vonden het zoo bedenkelijk met deze sombere woorden het boek te besluiten dat zij aan het slot de eerste woorden van vs. 23 *En elke nieuwemaan* herhaalden, om den lezer te nopen dit vers te herlezen en daarmede te eindigen. Iets dergelijks aan het eind van *Prediker, Klaagliederen* en *Maleachi*; verg. op Ps. XXXIV : 23 en op Jer. LII : 34.

JEREMIA.

INLEIDING.

Jeremia, uit een priestergeslacht gesproten, is eene der edelste en indrukwekkendste gestalten uit Israëls geschiedenis, en het boek dat naar hem heet in verschillende opzichten een der belangrijkste van het O. T.

Allereerst belangrijk wegens de tijdsomstandigheden welke Jeremia beleefde en waaraan hij met zijne gansche ziel deelnam. Onder Manasse geboren, is hij, op jeugdigen leeftijd, als profeet opgetreden in het dertiende regeeringsjaar van Jozia (I), waarschijnlijk — evenals wellicht Sefanja — naar aanleiding van den inval der Scythen in Voor-Azië, in wier schrikaanjagende zwermen hij de voltrekkers zag van Jahwe's strafgerichten over zijn schuldig volk (II—VI). Vijf jaar later (622) heeft hij de hervorming van den godsdienst, door genoemden koning tot stand gebracht, niet slechts aanschouwd maar gesteund en bevorderd (XI : 1—8); vele jaren later, na Jeruzalems val, zou hij er met minder ingenomenheid op terugzien (zie op XXXI : 31—34); trouwens, reeds tijdens Jozia's regeering liet hij zich door den schijn niet misleiden, maar oordeelde 's volks bekeering voor even kortstondig als oppervlakkig: het kwaad, voornamelijk de afgoderij en de knevelarij, zat den Jeruzalemmers en den Judeërs in het bloed. De vroege dood van den edelen vorst, die bij Jeremia hoog stond aangeschreven (zie XXII : 15), bij Megiddo gesneuveld (609), moet ook Jeremia geschokt en teleurgesteld hebben, doch wij vernemen zulks niet uit zijn boek (verg. 2 Kron. XXXV : 25); naar het schijnt, heeft hij alras die ramp beschouwd als straf voor Manasse's zonden (VII : 30 v.; XV : 4), en werd zijn leedgevoel — althans bij de latere opteekening zijner reden — overstemd door het mededoogen met het lot van Jozia's zoon, door Farao Necho van den troon gestooten en naar Egypte medegevoerd, om zijn vaderland nooit weder te zien. En allermeest werd na genoemde ramp, die voor Juda het begin van het einde was, zijne ziel vervuld van verontwaardiging over Joahaz' opvolger, Jojakim; zijne elfjarige regeering was voor onzen profeet eene bron van voortdurende ergernis, zoo wat het karakter, het dagelijksch bestuur en de staatkundige gedragslijn van den koning als wat den godsdienstigen en zedelijken toestand in rijk en hoofdstad betrof; onvermoeid en onverbiddelijk, niemand en niets, zelfs den tempel niet, ontziende, klonk zijne strafprediking (VII—X; XXVI; XIV : 1—XVII : 18; XVIII—XX; XXXV).

De blik van Jeremia beperkte zich niet tot zijn eigen volk; hij hield dien mede geslagen op het

tooneel van den worstelstrijd der groote natiën; en toen in 605 bij Karkemis de slag werd geleverd die Egypte vernederde en Nebukadresar tot de oppermacht verhief, zag hij daarin het teeken dat welhaast het strafvonnis van Jahwe niet alleen over het onbekeerlijk Juda, maar ook over zijne naburen, over Egypte, over alle volken, voltrokken zou worden: overal onheil en ellende (XXV). Tegen een zevental natiën, met name genoemd, richt hij zijne onheilsprofetieën (XLVI—XLIX). Maar natuurlijk is het allereerst zijn eigen volk dat hij waarschuwt en bestraft, al loopt daardoor ook zijn leven onder den goddeloozen Jojakim herhaaldelijk groot gevaar (XXVI; XX; XXXVI; XLV). Onwrikbaar is sedert, onder alle omstandigheden en al staat hij in dezen zoo goed als alleen, zijne overtuiging dat geen verzet tegen den Chaldeeuwschen veroveraar baat; en werkelijk, Juda moet voor Jojakims afval reeds aanstonds boeten (XII: 7—17); straks, na zijns vaders dood, wordt Jechonja (XIII) met zijn hof en een groot deel des volks door Nebukadresar naar Babel overgebracht (XXII: 24—30): de eerste wegvoering (597). Ook met die ballingen blijft Jeremia in betrekking; voor hen verwacht hij het beste, voor de achtergeblevenen in Juda en Jeruzalem het ergste (XXIV); de regeering van den welgezinden maar zwakken Sedekia is voor den profeet een tijdvak van onverpoosden strijd tegen staatslieden en dwepers, die den opstand tegen Nebukadresar beramen of aanraden (XXVII—XXIX): koningsdos noch profetenmantel vrijwaart ooit voor zijne nadrukkelijke bestraffing (XXI: 11—XXIII: 40); maar 't is al vergeefsch: hij kan niet voorkomen dat Sedekia in opstand komt en beleeft welhaast het beleg van Jeruzalem (XXI: 1—10), een beleg, dat, voor een korte poos opgebroken (XXXIV), straks hervat, na eene reeks van ellenden, op den ondergang van de natie, de hoofdstad, den tempel uitloopt (586). Wat Jeremia, door zijne onverzettelijke vastheid, gedurende dat beleg van anderhalf jaar heeft uitgestaan naar lichaam en ziel, is niet te zeggen (XXXII; XXXVII—XXXIX).

Maar zijne werkzaamheid is nog niet ten einde, ook zijn lijden niet; hij, die tot hiertoe altoos heeft moeten dreigen en bestraffen, hoopt thans, nu de groote slag is gevallen, een vriendelijker toon te kunnen doen hooren: in het hopeloos droevig heden slaat hij den blik op eene betere toekomst, een heerlijk verschiet (XXX, XXXI; XXXIII); trouwens, nooit had hij aan de toekomst gewanhoopt: achter de donkere wolken zag zijn oog steeds een helder licht. Na Jeruzalems val door den overwinnaar uit den kerker verlost en met onderscheiding behandeld (XL), blijft hij uit vrije keus bij de achtergelatenen in Juda en den landvoogd Gedalja te Mispa. Maar welhaast wordt hij, nadat deze vermoord is, door zijne ongehoorzame volksgenooten naar Egypte medegenomen (XLI—XLIII); alwaar hij onder heftige tegenspraak zijne laatste ons bewaarde boetprediking tegen de afgoderij doet hooren (XLIV): tot den einde toe op voet van oorlog met zijn volk en zijne omgeving, maar onverzettelijk getrouw aan zichzelf, zijne roeping, zijn god. — In Egypte verliezen wij zijn spoor; volgens eene Christelijke legende is hij in dat land, te Tahpanhes, door zijne verbitterde volksgenooten gesteenigd en begraven; in elk geval is hij spoedig gestorven: hij had toen reeds eene werkzaamheid van vijf en veertig jaren achter den rug; en de mishandelingen en het zielsverdriet, in de laatste helft van dat tijdsverloop geleden, waren van dien aard dat ook het sterkste gestel er door gesloopt moest worden, en zeer zeker is eene zoo gevoelige natuur als die van Jeremia er door ondermijnd.

Eene gevoelige natuur — ja; want dienzelfden man, die onomkoopbaar streng, soms onverbiddelijk hard was, kennen wij als menschlievend, meewarig, teerhartig zelfs, bovenal warm patriot. In het naar hem genoemde boek, dat zoowel zijne geschiedenis als zijne godspraken behelst, worden wij op de hoogte gebracht, niet alleen van zijne lotgevallen, maar evenzeer van zijne stemming, zijne slingering en inwendigen strijd, zijn karakter en beginselen. Dit is het wat mede aan dit boek eene bijzondere belangrijkheid en aantrekkelijkheid bijzet: dat het zoo bij uitstek persoonlijk is; er is niemand in het gansche O. T. dien wij zoo goed kennen als Jeremia. — Onder zwaar opzien, ook wegens zijn jeugdigen leeftijd, aanvaardt hij uit gehoorzaamheid aan den goddelijken last zijne taak als profeet; en wil hij, wanneer hij duidelijk bemerkt dat hij rotsen beploegt, haar opgeven, hij kan het niet. Hij bidt voor zijn volk; en hij verneemt het bevel zulks na te laten, daar het oordeel over de schuldigen onherroepelijk besloten is. Hij vergelijkt zich zelven bij een ijzeren pilaar, een bronzen muur; en hij wenscht dat zijn hoofd water ware, zijn oog eene tranenbron, om dag en nacht te kunnen weenen over de ellende zijns volks. Hij verwenscht den dag zijner geboorte en is soms der wanhoop nabij;

hij blijft ongehuwd, omdat de vreeselijkste dingen aanstaande zijn; hij maakt soms den indruk van wraakzuchtig, waar hij zijne vijanden als die van Jahwe beschouwt; hij staat alleen tegen allen, maar met zijn god. Zijn verzet tegen de andere profeten komt voort uit zijn strengen zedelijken ernst: terwijl zij zich niet kunnen voorstellen dat Jahwe zijn uitverkoren volk en zijn eenig heiligdom zal prijsgeven, is hij verzekerd dat zulks gebeuren moet en dat alleen langdurige ballingschap de opgehoopte schuld kan boeten. Zijne stadgenooten staan hem naar het leven; ook te Jeruzalem, het hoofdtooneel zijner werkzaamheid, haalt hij zich door zijne prediking bespotting, verguizing, hoe langer hoe scherper vijandschap, op den hals, van priesters en profeten, van de rijksgrooten en de menigte; Jojakim tracht hem te dooden; hij wordt als godslasteraar aangeklaagd en ontkomt slechts te nauwer nood aan veroordeeling en steeniging; gevangenisstraf en mishandeling zijn telkens zijn deel; Sedekia is hem niet ongenegen, doch durft hem de hand niet boven het hoofd houden; hij wordt verdacht met de Chaldeën te heulen en tot hen te willen overloopen, en wederom is hij zijn einde nabij; maar niets brengt hem aan het wankelen. Vrijuit sprekend, zonder menschenvrees; doortastend, zonder terughouding; met een zedelijken moed, een zelfvertrouwen, eene onbezweken volharding, als zeldzaam geëvenaard zijn, zoo staat hij daar vóor ons als Israëls grootste zoon vóor Jezus van Nazaret.

Mede om zijne denkbeelden verdient hij deze waardeering. Heeft hij met de groote profeten der achtste eeuw, Amos, Hozea, Jezaja, Micha, de hoogschatting van het zedelijk leven, met achterstelling van den uiterlijken godsdienst, gemeen, dit beteekent bij hem nog meer dan bij hen. Immers, terwijl zij het oog hadden op velerlei priesterlijke overleveringen en voorschriften, en op tal van, soms half heidensche, heiligdommen, stond hij tegenover eene, ook door hem voor goddelijk erkende, wet en een eenigen, door gansch het volk als onschendbaar beschouwden, tempel. Toch acht hij het onvermijdelijk dat Jeruzalem en die tempel, als bezoedeld door de zonden der bevolking en der bezoekers, der verwoesting worden prijsgegeven; zóo gestreng is zijn afkeer van alle goddeloosheid. Hij spreekt zijn afschuw van het kinderoffer onverholen uit en ziet in dezen gruwel eene der voornaamste oorzaken van Juda's verwerping. Hij is de eerste die het geloof aan Jahwe als den eenigen God uitdrukkelijk en met kracht vertolkt, en is, bij het stellen van den eisch der gehoorzaamheid aan de geboden van dien Eenige, niet tevreden met een reinen wandel, maar dringt op loutering des harten aan. Verzaakt hij, de zwaarmoedige boetprediker, evenmin als zijne edele voorgangers en opvolgers, ooit de hoop op de toekomst, hij toont ook hierin zijne hooge onafhankelijkheid van geest dat hij in het verschiet eene nieuwe verhouding tusschen Jahwe en zijn volk verwacht: geen wet op steenen tafelen gegrift of in een boek neergelegd, maar Gods wet in de harten geschreven.

Terwijl hij bij zijn leven veel is gesmaad en weinig geloof heeft gevonden, is hem na zijn dood groote eer geschonken en zijn invloed belangrijk geweest. Zijne herhaalde voorspelling van ondergang, wegvoering, langdurige ballingschap was uitgekomen; welnu, de ongelukkigen twijfelden niet, of de uitkomst zou ook zijne beloften van terugkeer, herstel van het volksbestaan, geluk en heerlijkheid staven. Zoo heeft hij eerst enkele navolgers: een van hen vinden wij in den man die het boek *Koningen* samenstelde. Straks wordt zijn volk bezield met een vast vertrouwen op de toekomst en mede daardoor tot een nieuw leven bekrachtigd (verg. inl. op Jez. XL—LXVI). Welhaast, en de eeuwen door, geldt hij als de profeet bij uitnemendheid (zie 2 Makk. II:1—18; XV:14 v.; Matth. XVI:14) en wekt zijn boek, in tijden van vernedering en verdrukking met gretigheid gelezen, nieuwen moed.

Intusschen leide men uit hetgeen boven gezegd is omtrent het persoonlijk karakter van dat boek niet af, dat het gelijk het vóor ons ligt van hem afkomstig, eene levensbeschrijving van eigen hand zou zijn, althans eene volkomen betrouwbare geschiedbron en verzameling van echte redevoeringen. Dit is het geval niet. Wel heeft hij, na drie-en-twintigjarige werkzaamheid, een begin gemaakt, door den hoofdinhoud van zijne profetieën, zooveel hij zich herinnerde, aan zijn schrijver en vriend Baruch in de pen te geven, en heeft hij, toen het geschrift door den koning was vernietigd, de opteekening herhaald en uitgebreid (XXXVI); wel vermoeden wij dat ook van de tweede helft zijner profetische loopbaan vrij wat door hem, of, wat bijna op hetzelfde neerkomt, op zijn last door Baruch, is opgeschreven; maar in ons boek *Jeremia* hebben we dit een en ander niet dan bewerkt door meer dan éene hand. Waarschijnlijk een menschenleeftijd na zijn dood werd zijn boek, in Babylonië of in

Judea, in zijn oorspronkelijken vorm, uit verschillende bouwstoffen, samengesteld. De Verzamelaar, van wiens hand de meeste opschriften zijn, heeft over betrouwbare bijdragen tot de kennis van Jeremia's persoon en prediking te beschikken gehad en daarmede soms op uitstekende wijs zijn voordeel gedaan; maar hij is soms vrij onhandig te werk gegaan. Niet meer dan natuurlijk is het dat ingenomenheid met zijn held, de toeleg om hem te verheerlijken, zijne pen heeft bestuurd; al ging hij hierbij de perken niet te buiten. Dit boek nu heeft later herhaaldelijk, ook nog in de vijfde eeuw en tot haar einde toe, misschien nog langer, uitbreiding en omwerking ondergaan, allereerst en reeds spoedig, door toevoeging van nieuwe stukken van zekeren omvang, die evenveel vertrouwen verdienen als het oorspronkelijke werk (zie inl. op XXVI en op XXIX), later van eene uitgebreide godspraak over Babel, door een van Jeremia's navolgers in zijn geest opgesteld (L, LI), van andere, evenzeer jongere, om het gezag van zijn naam hier opgenomen gedeelten (b. v. IX : 23—X : 16; XVII : 19—27; XXXIII : 14—26), van een historisch aanhangsel, uit *Koningen* nageschreven (LII); maar ook door de inlassching van verzen of halve verzen, die er soms minder goed in passen (zie b. v. XXV : 11, 12, 13, 14, 18, 26; XLVI : 27 v.; enz. enz.). Deze bewerking nu, vooral die op kleine schaal, is langen tijd voortgezet — wat wonder ook bij een boek dat in zooveler handen was en zooveler harten innam!

Wij komen op het spoor van die latere lotgevallen door de vergelijking van den Hebreeuwschen tekst met de Grieksche vertaling (zie b. v. XXXIX : 1—13; inl. op XXV en op XXXIII); geen geschrift wellicht van het O. T., waarbij die vergelijking zulke winsten oplevert, omdat de Grieksche overzetting, die hier verder dan in eenig ander boek afwijkt van onzen Hebreeuwschen tekst en veel (een achtste ongeveer) korter is dan deze, ons in menig opzicht, en niet alleen in kleinigheden, een meer oorspronkelijken tekst dan den onzen leert kennen.

Ook de volgorde der hoofdstukken is in den Griekschen eene andere dan in onzen Bijbel, maar geen betere (zie inl. op XLVI). De inrichting van het boek is een raadsel: zeer gepast staat het verhaal van Jeremia's roeping voorop (I) en volgt hierna de samenvatting, althans voor een goed deel, van zijne werkzaamheid in het eerste tijdvak (II—VI), en niet ongeschikt lezen we thans aan het slot de godspraken tegen vreemde volken (XLVI—LI), met het historisch aanhangsel (LII); maar wat daartusschen ligt vertoont, beide in Hebreeuwschen tekst en in Grieksche vertaling, eene af en toe hopelooze, terstond in het oog vallende, verwarring in tijdsorde, waardoor ook het ten nauwste bijeenbehoorende vaak is gescheiden (zie b. v. inl. op XLV).

Beschouwen wij ten slotte de kortere of langere reden, ons hier medegedeeld, uit een letterkundig oogpunt, zoo zijn de verdiensten van onzen profeet niet gering; wel is zijn taal en stijl minder zuiver en zijne welsprekendheid minder hoog dan die van Jezaja, maar hij is meer dichter dan deze, en zijn boek is vol treffende uitstortingen van diep en innig gemoedsleven. Doch dikwijls herhaalt hij zich zelf, ook in godspraken uit verschillende tijden, en er is in eenige zijner toespraken iets eentonigs en afmattends. — Opmerking verdient nog zijne voorliefde voor zinnebeeldige handelingen, die soms kunnen hebben plaats gehad, maar meestal verdicht zijn; evenals het meerendeel zijner visioenen een zuiver letterkundige vorm is om zijne gedachten aanschouwelijk te maken. Geen wonder. Daar hij tal van jaren bijna uitsluitend boetprediking moest doen hooren — altijd weer hetzelfde! — zocht hij daarin op die wijze althans eenige afwisseling te brengen, ten einde zijn woord ingang te doen vinden.

Al is boetprediking uit haren aard eentonig, over Jeremia's figuur ligt het droevige, maar aantrekkelijke waas van den lijder om Gods wil.

HOOFDSTUK I : 1—3.

Opschrift. — Naam en afkomst des profeten (1); het jaar van zijn optreden (2) en de duur zijner werkzaamheid (3).

Deze verzen zijn niet van Jeremia zelven, noch van Baruch, maar van den Verzamelaar; zij stonden dus aan het hoofd van het oorspronkelijke boek *Jeremia*. Vs. 2 behelst de tijdsbepaling voor I : 4—19; terwijl vs. 3 het opschrift weder op den ganschen bundel toepasselijk maakt; doch zie op vs. 3.

I: 1 De woorden van Jeremia, den zoon van Hilkia, behoorende tot de
2 priesters te Anathoth in het land Benjamin; ' tot wien het woord van
Jahwe kwam ten tijde van Jozia, den zoon van Amon, den koning
3 van Juda, in het dertiende jaar zijner regeering, ' en kwam ten tijde
van Jojakim, den zoon van Jozia, den koning van Juda, tot het verstrijken van het elfde jaar van Sedekia, den zoon van Jozia, den koning van Juda, tot de ontvolking van Jeruzalem in de vijfde maand.

1. *De woorden van Jeremia,* zijne godspraken; verg. XXXVI: 10. Evenzoo Am. I: 1. In Gr. vert. staat *Het woord van Jahwe dat kwam tot Jeremia,* evenals in grondt. van Hoz. I: 1; Joël I: 1; Micha I: 1; Sef. I: 1. — *Jeremia,* een gewone naam onder Israël, XXXV: 3; 2 Kon. XXIII: 31; 1 Kron. V: 24 enz. — *Hilkia,* waarschijnlijk niet dezelfde die 2 Kon. XXII: 4 enz. als hoofd der Jeruzalemsche priesters voorkomt. — *behoorende tot de priesters.* Dit slaat op den hoofdpersoon, Jeremia, al is het uit den aard der zaak ook op zijn vader van toepassing. Of een van beiden een priesterlijk ambt bekleed heeft, weten wij niet. — *Anathoth.* Zie op Joz. XXI: 18.

2. *kwam,* voor het eerst, het tijdstip zijner roeping tot profeet; verg. XXV: 3. — *Jozia, den koning van Juda,* van 639 tot 609; zijn *dertiende jaar* is dus 627. Over hem zie 2 Kon. XXII: 1—XXIII: 30.

3. *Jojakim—Juda,* van 608—597. Zie over hem 2 Kon. XXIII: 34—XXIV: 6. Joahaz, Jojakims voorganger, die slechts drie maanden regeerde (2 Kon. XXIII: 31—33), wordt hier niet genoemd; zoover wij weten, hebben wij uit zijn tijd ook geen profetie van Jeremia. — *het verstrijken,* volgens de laatste woorden van dit zelfde vers in beperkten zin te verstaan, daar dat *elfde jaar* reeds met *de vijfde maand* — eigenlijk reeds met de vierde, XXXIX: 2—7; LII: 6—11; 2 Kon. XXV: 3—7 — ten einde was. — *Sedekia—Juda,* van 596—586. Zie over hem LII: 1—11; 2 Kon. XXIV: 17—XXV: 7. Jojachin (2 Kon. XXIV: 8—16), die Jojakim opvolgde, maar slechts drie maanden regeerde, is hier overgeslagen, hoewel Jer. XIII onder hem is uitgesproken. — *de ontvolking van Jeruzalem in de vijfde maand,* in Augustus 586. Zie XXXIX: 1—13; LII: 12—16; 2 Kon. XXV: 8—12. Jeremia's werkzaamheid na Jeruzalems verwoesting, nog na Gedalja's vermoording, zoowel in Juda als in Egypte, wordt hier voorbijgezien (zie XLI: 16—XLIII: 7; XLIII: 8—13; XLIV). In het geheel omvat zijne profetische loopbaan waarschijnlijk over de vijf en veertig jaren.

HOOFDSTUK I: 4—19.

Jeremia's roeping. — Jahwe zegt Jeremia dat hij hem reeds vóor zijne geboorte tot profeet heeft bestemd (4 v.), wijst zijne tegenwerpingen af (6—8) en stelt hem aan tot zijne zwaarwichtige taak (9 v.). In het beeld van een amandelboom wordt de wisse vervulling van het profetische woord (11 v.), in dat van een ziedenden pot de uit het noorden te wachten toevloed van vijandelijke legers geteekend (13—15), tot voltrekking van Jahwe's vonnis over Juda's afgoderij (16). Onversaagd aanvaardde de profeet zijn arbeid: met zijn God is hij, schoon tegen allen en allen tegen hem, onoverwinnelijk (17—19).

In Jozia's dertiende regeeringsjaar zijn ambt aanvaard hebbende (vs. 2; XXV: 3), stelde de profeet dit verhaal in Jojakims vierde regeeringsjaar, dus eerst drie en twintig jaar later, te boek (XXXVI: 2); wij mogen bijgevolg gerust aannemen dat hij zijne roeping, wat de bijzonderheden aangaat, heeft beschreven zooals zij zich achterna, onder den indruk eener langdurige, moeilijke ondervinding, aan hem voordeed. Dit geldt zoowel zijne bestemming tot profeet van de heidenen (vs. 5, 10), terwijl hij toch uit den aard der zaak zich aanvankelijk tot zijn volk heeft beperkt, als de heftigheid van den tegenstand, hem hier voorspeld, dien hij zeker niet in die mate heeft voorzien. Tot de inkleeding behooren niet slechts de vorm van eene samenspraak en de aanraking door de goddelijke hand (vs. 9), maar ook de beide zinnebeelden, met gezochte woordspelingen, die de hoofddenkbeelden zijner prediking en de strekking zijner profetische werkzaamheid, vooral in die eerste drie en twintig jaar, kenschetsen: Juda's verdiende straf is stellig aanstaande, althans in éene bijzonderheid aanwijsbaar (vs. 13—15). Wij hebben noch bij de roeping noch bij dat „zien" (vs. 11, 13) aan werkelijke visioenen te denken; hij zegt trouwens niet eens dat Jahwe hem verscheen. De heldere bewustheid van zijne goddelijke zending, het natuurlijk opzien tegen de moeilijke taak dat hij eerst moest overwinnen, maar tevens het geloof aan den hoogeren steun waarop hij mocht rekenen, ziedaar, nevens de bepaling van het tijdstip zijner roeping, het historische bestanddeel van deze teekening. Opmerking verdient zoowel het verschil als de overeenkomst met het verhaal van Jezaja's roeping: de bezieling van het echte visioen en het volledig meesterschap over den vorm, die Jez. VI kenmerken, worden bij Jeremia gemist, de mededeeling bij wijze van terugblik en de sombere beschouwing van het werk des profeten zijn dezelfde hier als daar.

I: 4, 5 Het woord van Jahwe kwam tot mij aldus: ' Eer ik u in den moederschoot vormde heb ik u gekend, en eer gij uit het lichaam te

5. Verg. Jez. XLIX: 1; Luc. I: 15; Gal. I: 15. — *u gekend,* mij aan u laten gelegen zijn, u be-

voorschijn kwaamt heb ik u gewijd, u tot profeet der heidenen ge-
6 maakt.′ Maar ik zeide: Helaas, Heer Jahwe, zie, ik kan niet spreken,
7 want ik ben nog zoo jong!′ Toen zeide Jahwe tot mij: Zeg niet: Ik
ben nog zoo jong — want naar allen tot wie ik u zenden zal moet
8 gij gaan en al wat ik u gelasten zal moet gij spreken.′ Vrees hen
9 niet; want ik ben met u, om u te redden, spreekt Jahwe.′ Daarop
strekte Jahwe zijne hand uit, raakte mijn mond aan en zeide tot mij:
10 Thans heb ik mijne woorden in uw mond gelegd.′ Zie, ik heb u
te dezen dage aangesteld over de natiën en de koninkrijken, om uit
te roeien en omver te werpen, te verderven en te verdelgen, om op
te bouwen en te planten.
11 Voorts kwam het woord van Jahwe tot mij aldus: Wat ziet gij,
12 Jeremia? Ik zeide: Ik zie een amandelboom.′ En Jahwe zeide tot mij:
Gij hebt goed gezien; want ik ben wakker om mijn woord ten uitvoer
13 te brengen.′ Ten tweeden male kwam het woord van Jahwe tot mij:
Wat ziet gij? Ik zeide: Ik zie een kokenden pot, die gezien wordt
14 aan den kant van het noorden.′ En Jahwe zeide tot mij: Van het
15 noorden kookt het onheil over al de bewoners des lands.′ Want zie,
ik roep alle geslachten der koninkrijken van het noorden op, spreekt
Jahwe; en zij zullen komen en ieder zijn zetel opslaan aan den ingang
van Jeruzalems poorten, rondom al hare muren en tegen al de steden
16 van Juda.′ Dan zal ik mijn vonnis over hen uitspreken wegens al
hunne boosheid, dat zij mij verlaten, voor andere goden gerookt en
zich voor hunner handen werk nedergeworpen hebben.
17 Gij dan, gord uwe lendenen, maak u op en spreek tot hen al wat

stemd en uitverkoren tot eene gewichtige taak. Zie op Ps. I : 6. — *der heidenen*, der naburige volken en der machtige natiën, wier lot aan dat van Juda verbonden zou blijken, of die over het lot van Juda beslissen zouden. Hun *profeet* zijn wil niet zeggen: voor hen optreden, maar: aangaande hen profeteeren, en daardoor, als Jahwe's gelastigde, hun ondergang, of ook hun aanrukken als strafvoltrekkers, doen plaats hebben. Zie vs. 10, en verg. XXV : 15—29; XLVI—LI. — Het is zonderling dat hier Israël — of juister, Juda — niet wordt genoemd, terwijl het toch voor Jeremia de hoofdzaak is.

6. Wij weten niet, wanneer Jeremia geboren is; doch, zijne langdurige profetische werkzaamheid (zie op vs. 3) in aanmerking genomen, gissen wij dat hij op dit tijdstip de twintig jaar slechts kort achter zich had.

8. *hen*, de menschen tot wie ik u afvaardig, vs. 18. — *want — redden.* Zie vs. 19; XV : 20; XLII : 11.

9. Verg. Jez. VI : 7, wellicht hier nagevolgd.

10. Verg. XVIII : 7, 9; XXIV : 6; XXXI : 28; XLII : 6; LXV : 4. Het woord eens profeten is niet slechts de aankondiging van wat Jahwe gaat doen, maar tevens het middel waardoor hij zijn raad voltrekt; verg. V : 14; XXIII : 29; Hoz. VI : 5 en op Gen. XXVII : 35. — Vier woorden voor „verwoesten", daarna slechts twee voor „herstellen"; immers bracht Jeremia's arbeid voorloopig meest onheil; en eerst na den ondergang van het booze kon het betere tot stand komen.

11 v. Geen uitstel van de gedreigde straf mag doen twijfelen aan de zekerheid van het godsgericht. Dit wordt in een woordenspel uitgedrukt. De amandelboom heet in het Hebreeuwsch de „wakkere", misschien omdat hij vóor alle andere vruchtboomen bloeit; deswege dient hij om af te beelden dat Jahwe *wakker* is om zijne bedreigingen te voltrekken. Verg. XXXI : 28; XLIV : 27.

13 v. Een tweede beeld maakt aanschouwelijk, van welke zijde het strafgericht naakt. De woordspeling ligt hier in het woord *kokenden*, letterlijk *aangeblazen*; zie op vs. 14.

13. Zie IV : 6; VI : 1; X : 22; verg. ook XXV : 9.

14. *kookt*, letterlijk *blaast* of *wordt aangeblazen*, volg. Gr. vert.; zie op vs. 13 v.; Hebr. t. *wordt geopend.*

15. *alle — noorden.* Wordt in hetgeen waarschijnlijk van Jeremia's oudste prediking ons over is (II : 1—III : 5 en III : 19—IV : 2) deze aanwijzing, dat de vijand uit het noorden zou komen, nog gemist, welhaast vinden wij haar herhaaldelijk, en ook later keert zij terug, aanvankelijk tot aanduiding van de Scythen, straks van de Chaldeeën; zie inl. op IV : 3—VI : 30. Men houde hierbij in het oog, dat ook de machtige volken van het verre oosten, zooals de Assyriërs en de Chaldeeën, van de noordzijde in het land vielen (VIII : 16), omdat geen leger de groote woestijn die zich ten oosten van Palestina uitstrekt kon doortrekken; geen wonder derhalve — bij de gebrekkige aardrijkskundige kennis in die dagen — dat zij geacht worden ten noorden te wonen; zie, III : 18; XLVI : 6, 10; Sef. II : 13. — *zij*, de vorsten en veldheeren.

16. *hen*, de Jeruzalemmers en alle Judeërs. — *hunner handen werk*, godenbeelden enz.; zie op Jez. II : 8.

ik u zal gelasten. Wees niet versaagd voor hen, opdat ik u niet voor
18 hen versaagd make.′ Zie, ik zelf maak u heden tot eene versterkte
stad, eene ijzeren zuil en een koperen muur tegen het gansche land,
19 Juda's koningen, vorsten, priesters en het volk des lands:′ indien
zij u bestrijden, zullen zij u niet overmogen; want ik ben met u,′
spreekt Jahwe, om u te redden.

17. *opdat — make.* Indien hij zich door schroom liet weerhouden of door vrees neerslaan, zou Jahwe hem prijsgeven aan zijne tegenstanders.

18 v. Verg. XV : 20. Door de hulp van Jahwe, die hem zendt, is Jeremia onoverwinnelijk. Tevens teekent hem deze beeldspraak: als tolk van Jahwe is hij onvermurwbaar en onverwrikbaar; eene zachter aandoening, die van mededoogen met zijn geteisterd volk, zal hem evenmin weerhouden de harde woorden van Jahwe over te brengen als vrees voor machtige tegenstanders.

HOOFDSTUK II : 1—III : 5.

Een ontrouw volk. — Jahwe gedenkt den schoonen tijd van Israëls uitverkiezing (II : 1—3). Maar het volk, snood ondankbaar, werd van hem afvallig (4—8); eene even ongehoorde als ongerijmde gedragslijn (9—13). De rechtvaardige straf kon dan ook niet uitblijven (14—19). Hunne afgoderij toch, die zij weigeren te bekennen, was eene zware schuld (20—28). Kastijding en zegening, het was alles vergeefsch: het misdrijf, door huichelarij nog verzwaard, zou een noodlottigen afloop hebben (29—37). Kon de schaamtelooze ontrouw door eene kortstondige en oppervlakkige bekeering worden uitgewischt? (III : 1—5).

H. II—VI, met uitzondering van het invoegsel III : 6—18, is te beschouwen als samenvatting van Jeremia's prediking gedurende het eerste tijdperk zijner profetische werkzaamheid, onder de regeering van Jozia (verg. inl. op XI : 1—XII : 6): de weigering des volks om zich schuldig te verklaren, II : 23, 35, schijnt te wijzen op den toestand door Jozia's hervorming (in 622) in het leven geroepen; zie III : 1*b*, 4, 5*a*. — Het stuk bestaat uit twee deelen: II : 1—III : 5, 19—IV : 2, eene strafrede die de inleiding vormt tot de aankondiging van het goddelijk strafgericht, en IV : 3—VI : 30, de beschrijving van dit gericht, door den vijand uit het noorden te voltrekken, en geschilderd alsof het reeds dáar was. — In het eerste deel komen herhaaldelijk toespelingen voor op de door Juda's grooten gevolgde staatkunde, vooral op het zoeken van een bondgenootschap met Assyrië of met Egypte (II : 18, 36); doch wij zijn weinig bekend met de bijzonderheden dienaangaande. Ook heeft Jeremia, in den tijd van koning Jojakim te boek stellende wat hij vele jaren geleden gesproken had, zulks gedaan met het oog op de behoeften van die latere dagen; wat het ons nog verzwaart uit die toespelingen stellige gevolgtrekkingen te maken betreffende de oorspronkelijke dagteekening en omstandigheden dezer redevoering.

II : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam tot mij:′ Ga heen en predik ten aanhooren van Jeruzalem:

Zoo zegt Jahwe:
Ik gedenk u ten goede de genegenheid uwer jeugd,
de liefde van uw bruidstijd,
toen gij mij volgdet in de woestijn,
in een onbezaaid land.
3 Israël was heilig aan Jahwe,
de keur zijner inkomsten:
alwie het verslonden zouden schuld op zich laden,
onheil zou hun overkomen, sprak Jahwe.
4 Hoort Jahwe's woord, huis Jakob,

2. *de genegenheid — bruidstijd.* De profeet heeft het oog op den tijd van den uittocht uit Egypte (Hoz. XI : 1). Elders vinden wij wel verwijzingen naar den tijd van Israëls geboorte om Jahwe's liefde voor zijn volk te verheerlijken, maar niet om de genegenheid die Israël toen jegens Jahwe aan den dag legde te vermelden. Zie Hoz. II : 13 v. en op Ps. LXXI : 5—9.

3. Uit genoemde betrekking volgde, dat, evenals geen ongewijde straffeloos de *keur*gaven, die van de opbrengst van zijn oogst aan Jahwe toekwamen, zou opeten (verg. Exod. XXIII : 19; Lev. XXII : 10, 14—16), zoo ook niemand aan Israël raken mocht: 't zou hem die het waagde slecht bekomen! Aldus behoorde het en was het bedoeld; maar door Israëls zonde was het gansch anders gegaan. — *verslonden*, letterlijk *opaten*, ook X : 25; L : 7; Deut. VII : 16; Ps. LIII : 5 enz. gebruikt van de onderdrukking en mishandeling, een volk aangedaan.

alle geslachten van het huis Israël!
5 Zoo zegt Jahwe: Welk onrecht hebben uwe vaderen in mij gevonden,
dat zij zich van mij hebben verwijderd,
de nietigheden nageloopen en zich nietig gemaakt?
6 zoodat zij niet vraagden: Waar is Jahwe,
die ons heeft opgevoerd uit Egypteland?
die ons geleid heeft in de woestijn,
een land van wildernis en kuilen,
een land van dorheid en somberheid,
een land dat niemand was doorgetrokken
en waar geen mensch zich gevestigd had.
7 Ik heb u gebracht in het land der gaarden,
om er de vrucht en het goede van te genieten;
maar in mijn land gekomen, hebt gij het verontreinigd,
mijn erve tot iets afschuwelijks gemaakt.
8 De priesters vraagden niet: Waar is Jahwe?
en zij die met de wet omgaan kenden mij niet;
de zieners werden van mij afvallig,
en de profeten profeteerden door den baäl;
zij liepen hen na die geen heul brachten.
9 Daarom zal ik voortdurend met u twisten, spreekt Jahwe,
en met uwe kindskinderen zal ik twisten.
10 Want, steekt naar de kustlanden der Kittiërs over en ziet toe;
zendt naar Kedar en vorscht nauwkeurig na;
ziet toe, of iets dergelijks ooit gebeurd is:
11 heeft ooit eene natie van goden verwisseld?
— en dat zijn niet eens goden —
maar mijn volk heeft zijne Eer verwisseld met wat geen heul brengt.
12 Ontzet u hierover, hemelen!
en huivert zeer zeer, spreekt Jahwe.
13 Want een dubbel kwaad heeft mijn volk bedreven:
mij, de bron van levend water, hebben zij verlaten,
om zich regenbakken uit te houwen,

5. *de — gemaakt.* Zie op Deut. XXXII : 21.

6. *de woestijn — had*, dichterlijke, niet weinig overdreven, beschrijving van de woestijn; verg. Deut. VIII : 15; XXXII : 10; Jez. XXX : 6 en op Exod. III : 1. — *dat — had*, waar Israël derhalve, zonder zijn god, gansch hulpeloos en verlaten zou zijn geweest.

7. *het land der gaarden.* Zoo wordt Kanaän ook Deut. VIII : 7—9 beschreven, het sterkste tegenbeeld der woestijn (vs. 6). Verg. IV : 26; Jez. XXIX : 17. — *mijn erve*, Kanaän. Zoo heet vaak zoowel het land als het volk, b. v. XII : 7; Ps. LXXIX : 1; Jez. XIX : 25. — *iets afschuwelijks*, een oord van verfoeilijke afgoderij.

8. Juist diegenen op wier trouw het 't meest aankwam schoten schandelijk te kort. — *zij — omgaan*, de priesters. Met *de wet* worden de schriftelijke en mondelinge verordeningen bedoeld, in Jahwe's naam door de priesters gegeven. Verg. XVIII : 18; Deut. XXXIII : 10. — *kenden mij niet*, sloegen geen acht op mij. — *de zieners*, volg. verb. t.; Hebr. t. *de herders*, d. i. de vorsten. — *profeteerden door den baäl* (zoo ook XXIII : 13), d. i. niet slechts in zijn naam spreken, maar zich door hem in bezieling laten brengen. — *hen ... die geen heul brachten* (1 Sam. XII : 21 *die niet helpen en verlossen kunnen*; verg. ook Jez. XLIV : 9), de afgoden. Evenzoo vs. 11; XVI : 19.

9. *twisten.* Van Jahwe gezegd, is dit zooveel als gericht houden, tuchtigen. — *kindskinderen*, om de opgehoopte schuld der vaderen.

10. Verg. XVIII : 13. — *de — Kittiërs.* Zie op Gen. X : 4. — *Kedar.* Zie op Gen. XXV : 13. — In het westen en het oosten, bij zeevarende natiën en woestijnbewoners, alom geschiede de navraag; verg. Jez. XLII : 10 v.

11. *zijne Eer*, die hoogste majesteit, of heerlijkheid, die hun god is; verg. op Am. VIII : 7 en zie daartegenover III : 24. — Verg. Ps. CVI : 20, navolging van dit vers.

12. Zie op Jez. I : 2. — *zeer zeer*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *droogt zeer op.*

13. Met andere woorden geheel hetzelfde als vs. 11 laatste regel. — *een dubbel kwaad*, door mij te verzaken en daarenboven mijn dienst met de vereering van de machtelooze afgoden te verruilen. — *mij — water.* Verg. XVII : 13; Ps. XXXVI : 10. — *gescheurde — houden.* Daaraan zijn de afgoden

gescheurde, die geen water houden.
14 Israël is toch geen slaaf of in het huis zijns meesters geborene?
Waarom is hij dan buit gemaakt?
15 Jonge leeuwen brullen hem aan;
zij hebben zich luide doen hooren, zijn land tot eene woestenij gemaakt;
zijne steden zijn afgebroken bij gebrek aan bewoners.
16 Ook de zonen van Nof en Tahpanhes ontblooten u den schedel.
17 Berokkent gij dit u zelve niet door mij te verlaten?
spreekt Jahwe, uw god.
18 Nu dan, wat behoeft gij naar Egypte te gaan,
om het water van den Nijl te drinken?
en wat behoeft gij naar Assyrië te gaan,
om het water van den Eufraat te drinken?
19 Uwe eigen boosheid tuchtigt u,
en uwe afwijkingen kastijden u;
erken dan en zie in, hoe kwaad en bitter het is
Jahwe, uw god, verlaten
en u niet sidderend tot mij gewend te hebben,
spreekt de Heer, Jahwe der heirscharen.
20 Want van overlang hebt gij uw juk verbroken,
uwe banden stuk gereten en gezegd: Ik wil u niet dienen,
maar op elken hoogen heuvel en onder elken lommerrijken boom
mijn leger spreiden om te boeleeren.
21 Toch had ik u geplant als een keurigen wingerd,
louter edel gewas;

gelijk. — Vooral in Palestina is het beeld sprekend. De klare, immer vloeiende bronnen van levend water zijn er hoogst zeldzaam en des te kostelijker. Een regenbak is slechts eene poovere vergoeding, maar ten eenenmale zonder waarde als hij, niet goed onderhouden, het water laat wegvloeien.

14. *geen slaaf*, voor geld gekocht. — *of* — *geborene*, zooveel als lijfeigene; zie op Gen. XIV : 14. — *Waarom*, indien dit niet het geval is. Als Jahwe's zoon (verg. op Exod. IV : 22), behoorde hij onschendbaar te zijn (zie vs. 3); maar alleen door eigen schuld werd hij als een slaaf behandeld.

15. Hetzelfde beeld IV : 7. — *afgebroken*, met omzetting van éene letter, volg. enkele hss. en de meeste oude vertt.; Hebr. t. *verbrand;* verg. IV : 7, 26.

16. Van hier af wordt Israël als eene vrouw toegesproken. — *Nof.* Zie op Jez. XIX : 13. — *Tahpanhes*, eene stad in het noordoosten van Egypte, de eerste, of eene der eerste, die men bereikte als men uit Palestina kwam; verg. XLIII : 7—9; XLIV : 1; Ezech. XXX : 18 en op Jer. XLVI : 14. — Met hunne *zonen* worden de Egyptenaars in het algemeen bedoeld. — *ontblooten*, volgens gissing; Hebr. t. *weiden.* — Over de schande voor eene vrouw van blootshoofds te moeten gaan zie op Jez. III : 17. — Op welke beleediging, van de Egyptenaars ondervonden, of door den profeet voorzien, dit slaat, weten wij niet. Toen hij deze verzen nederschreef, behoorden ook de tocht van Farao Necho naar den Eufraat, Jozia's sneuvelen bij Megiddo en Joahaz' afzetting en wegvoering tot het verleden. — Overigens blijkt uit vs. 18 dat te Jeruzalem zoowel eene Egyptische als eene Chaldeeuwsche partij werd gevonden.

17. *mij* en *spreekt*, ingevoegd volg. Gr. vert. — Hebr. t. heeft aan het slot nog de woorden *ten tijde van hem die u leidde op den weg*, waarschijnlijk door herhaling en verschrijving der eerste woorden van vs. 18. Zij ontbreken in Gr. vert.

18. *Nu dan*, indien uw ongeluk alleen eigen schuld is. — *den Nijl*, onzekere vertaling. In het oorspronkelijke staat *Sjihor*, een woord of eigennaam, waarschijnlijk ‚de zwarte' beteekenend, dat Joz. XIII : 3 is vertaald *de stroom* en verklaard als beteekenende „de beek van Egypte", Kanaäns zuidwestelijke grens; Gr. vert. heeft, in plaats van *Sjihor*: *Gihon*, d. i. de Nijl; zie op Gen. II : 13. — *het water van den Nijl, van den Eufraat drinken*, hulp zoeken, hetzij bij Egypte, hetzij bij Assyrië (of Babylonië), in plaats van bij Jahwe alleen; verg. Hoz. VII : 11; XII : 2; inl. op Jez. XXX. — *Assyrië.* Dit beteekende, toen Jeremia deze rede nederschreef, Babylonië; zie op Ezra VI : 22.

19. Verg. IV : 18. — *en u* — *hebben*, volgens gissing met kleine tekstverbetering; Hebr. t. beteekent wellicht *en den angst vóor mij niet in u* (*opgenomen te hebben*).

20. *hebt gij*, met verandering van klinkers, overeenkomstig Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *heb ik.* Verg. V : 5; Ps. II : 3. — *u*, ingevoegd volg. Gr. vert. — *op* — *boom.* Zie op Deut. XII : 2. — *mijn* — *boeleeren*, volg. verb. t., grootendeels naar Gr. en Lat. vertt. — *boeleeren*, afgoderij bedrijven, ontrouw zijn aan Jahwe, Israëls gemaal; verg. inl. op Hoz. I—III.

21. Verg. Jez. V : 2 v. — *keurigen wingerd.* Verg. op Jez. V : 1. — *een bitteren*, letterlijk *het bittere van*, volg. Gr. vert.; *bitter* beteekent zooveel als „vergiftig"; verg. Deut. XXXII : 32 en op 2 Kon. IV : 39. — *vreemden*, of *buitenlandschen*, het kort begrip van al wat verwerpelijk is.

hoe zijt gij mij verkeerd in een bitteren vreemden wijnstok!
22 Ook al wiescht gij uw kleed met loog,
en al gebruiktet gij nog zooveel zeep,
gij blijft voor mijn oog met schuld bevlekt,
spreekt de Heer Jahwe.
23 Hoe kunt gij zeggen: Ik heb mij niet verontreinigd,
de baäls heb ik niet nageloopen?
Zie naar uw weg in het dal,
en erken wat gij gedaan hebt,
vlugge, her en der loopende kameelin!
24 Als een woudezel, vertrouwd met de woestijn,
snuift zij in haar hevigen lust den wind op;
hare bronst, wie zal die keeren?
wie haar zoeken behoeven zich niet te vermoeien;
in hare maand vinden zij haar.
25 Bespaar uwen voet de ontschoeiing,
uwe keel het versmachten!
Maar gij zegt: Vergeefs! geenszins!
want ik heb vreemden lief en zal hen naloopen.
26 Evenals een dief dien men betrapt te schande wordt,
zoo oogsten Israëls zonen niets dan schande,
zij, hunne koningen en vorsten, priesters en profeten;
27 zij die tot een stuk hout zeggen: Gij zijt mijn vader;
en tot een steen: Gij hebt mij gebaard.
Want mij keeren zij den nek toe, en niet het aangezicht;
maar ten tijde huns rampspoeds zeggen zij: Sta op en red ons!
28 Waar zijn dan uwe goden, die gij u gemaakt hebt?
Laten zij opstaan, of zij u redden kunnen ten tijde uws rampspoeds!
Want zoo talrijk als uwe steden zijn uwe goden geworden, Juda,
en in zoovele straten als Jeruzalem telt heeft men voor den baäl gerookt.
29 Hoe durft gij met mij twisten?
Gij zijt allen van mij afvallig geworden, spreekt Jahwe.
30 Tevergeefs heb ik uwe zonen geslagen,
gij hebt de tuchtiging niet aangenomen;
het zwaard heeft, als een verdervende leeuw, uwe profeten verslonden,

Vs. 28*c d*. XI : 13.

22. *gij blijft ... met schuld bevlekt,* volg. de oude vertt.; Hebr. t. *uwe schuld blijft ... bevlekt.*
23. Verg. vs. 35. — *Ik heb mij niet verontreinigd,* door afgoderij; verg. Hoz. V : 3; VI : 10. — *de baäls.* Zie op Richt. II : 11. — *het dal.* Wellicht dat van den zoon Hinnoms; zie op Joz. XV : 8.
24. De tochtigheid van de kameelin is het beeld van den hartstocht der Israëlieten voor afgoderij. — *in hare maand,* in den tijd van hare bronst.
25. *Bespaar — versmachten!* Geef u niet al die vruchtelooze moeite voor de afgoden, bij wie gij toch geen baat vindt; terwijl gij uw god bij u hebt, dien gij nimmer vergeefs zoekt en aanroept. — *Vergeefs! geenszins!* Ik luister toch niet naar uw raad de afgoden niet na te loopen; verg. XVIII : 12. — *vreemden,* andere goden (de baäls, vs. 23); maar het is tevens de uitdrukking voor andere mannen, aan wie de overspeelster zich hecht.
26. *Evenals — wordt.* Hetzelfde beeld XLVIII : 27. — *Israëls zonen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het huis Israël.*
27. *zij — gebaard,* die de godenbeelden van hout en steen, in plaats van Jahwe, als goden, den oorsprong van hun bestaan, beschouwen en vereeren, III : 4, 9, 19. — *Gij hebt mij gebaard,* met verandering van één klinker, volg. Gr. vert. — *Want — aangezicht.* Verg. XVIII : 17; XXXII : 33 2 Kron. XXIX : 6. — *Sta op en red ons!* Verg. op Ps. III : 8.
28. Verg. XI : 12; Deut. XXXII : 37. — *en — gerookt,* ingevoegd volg. Gr. vert.
29. *twisten,* u in den nood over mij beklagen.
30. *gij hebt,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij hebben.* — *het,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uw.* Deze lezing is waarschijnlijk voortgevloeid uit de verkeerde opvatting van lezers die hier eene berisping van het profetenmoordend Jeruzalem (Matth. XXIII : 37*a*) vonden, terwijl Jeremia bedoelt dat de profeten als verleiders van het volk (zie vs. 26) onder het goddelijk strafgericht gevallen zijn. — *maar — ge-*

maar gij zijt niet bevreesd geworden.
31 Hoort het woord van Jahwe!
Zoo zegt Jahwe: Ik ben toch geen woestijn voor Israël geweest
of een land van donkerheid?
Waarom heeft dan mijn volk gezegd: Wij zijn in opstand;
wij willen niet meer tot u komen?
32 Zal eene maagd haar tooi vergeten?
eene bruid hare linten?
En mijn volk heeft mij vergeten,
dagen zonder tal!
33 Welk een goeden weg slaat gij in om liefde te zoeken!
Daarom ook hebt gij met het kwaad uwe wegen vertrouwd gemaakt.
34 Ook is aan uwe slippen gevonden
het vergoten bloed van onschuldige armen,
niet bij eene inbraak door u betrapt!
35 Met dat al zeidet gij: Ik ben onschuldig;
zeker heeft zijn toorn zich van mij afgewend. —
Zie, ik ga u vonnissen,
omdat gij durft zeggen: Ik heb niet gezondigd.
36 Hoe luchtig neemt gij het op
met het inslaan van een anderen weg!
Ook vanwege Egypte zult gij te schande worden,
gelijk gij van Assyrië schande hebt geoogst;
37 ook van daar zult gij uitgaan, met de handen op het hoofd;
want Jahwe heeft versmaad hen op wie gij vertrouwdet.
Zoo zult gij met hen geen voorspoed hebben.
III : 1 Indien een man zijne vrouw verstoot
en zij gaat van hem en wordt de vrouw van een ander,
zal hij dan ooit tot haar wederkeeren?
is die vrouw niet schrikkelijk bezoedeld?
En gij hebt geboeleerd met vele minnaars;
en dan tot mij wederkeeren! spreekt Jahwe.

worden, ingevoegd volg. Gr. vert. Wellicht zijn de woorden waarmede in Hebr. t. vs. 31 begint hiervan eene verschrijving.

31. *Hoort,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *O geslacht, gijlieden, ziet.* — *Zoo zegt Jahwe,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *Ik — donkerheid?* Verg. vs. 6. Heeft Israël mij soms voor niet gediend? werd het niet met weldaden overstelpt? heb ik het mijn volk laten ontbreken aan wat voor levensonderhoud onmisbaar is, gelijk de *woestijn,* en aan vreugde en veiligheid, gelijk *een land van donkerheid?* — *Wij zijn in opstand,* volgens onzekere tekstverbetering.

32. *En — vergeten,* mij, voor Israël kostbaarder dan het edelst sieraad.

33. *Welk — zoeken!* Dit zal wel spottend bedoeld zijn; zoodat wij onder *liefde* de betrekking tot de afgoden en de vreemde volken (vs. 36) hebben te verstaan. Intusschen is de lezing van den tweeden regel, en daarmede de beteekenis van het geheele vers, zeer onzeker.

34. *Ook — armen.* Zij waden door het bloed, zoodat de randen van het kleed er door bezoedeld worden. — *niet — betrapt.* Zie Exod. XXII : 2. De bedoeling is: zij gaven geen aanleiding tot de gewelddaad wier slachtoffers zij geworden zijn.

35. *Met dat al* behoort in Hebr. t. nog tot vs. 34. — *zeker — afgewend.* Zoo denken de Judeërs, wanneer er een tijd van verademing voor hen gekomen is of stellig verwacht wordt. Zij vergissen zich schromelijk.

36. *Hoe — op,* met verandering van klinkers, volg. Gr. en Lat. vertt. — *het inslaan van een anderen weg,* de veranderde staatkunde: na eerst hulp en steun bij Assyrië te hebben gezocht, doet gij het nu bij Egypte. Louter teleurstelling zal telkens de uitkomst zijn. Verg. Jez. XXX : 2 v. enz.

37. *met de handen op het hoofd,* een gebaar van radelooze verlegenheid; zie 2 Sam. XIII : 19.

1. Dit vers begint in Hebr. t. met *zeggende,* dat volg. een hs., Gr. en Syr. vertt. weggelaten is. Misschien is na II : 37 iets uitgevallen waarbij dat *zeggende* behoort; misschien is het bij ongeluk uit vs. 6 hierheen verdwaald geraakt. — *verstoot.* Zie over de echtscheiding, en het volstrekt verbod der wederaanknooping van de ontbonden betrekking, nadat de vrouw met een ander getrouwd is, de wet Deut. XXIV : 1—4. — *die vrouw,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *dat land.* — De *vele minnaars* zijn de vreemde goden; maar de profeet denkt in het algemeen aan elke nauwe betrekking met het buitenland.

2 Hef uwe oogen op tot de kale plekken, en zie:
waar zijt gij niet onteerd?
Aan de wegen zat gij op hen te loeren,
gelijk een Arabier in de woestijn;
zoo hebt gij het land bezoedeld
door uw boeleeren en uwe boosheid.
3 De regenvlagen bleven uit,
de spade regen viel niet;
maar gij hadt een hoerenvoorhoofd,
weigerdet u te schamen.
4 Hebt gij niet eerst nu tot mij geroepen: Mijn vader!
de echtvriend mijner jeugd zijt gij!
5 Zou hij voor eeuwig wrokken,
eindeloos boosheid voeden? —
Zoo hebt gij gesproken, doch het kwade gedaan, en krachtig ook!

2. *kale plekken*, de aan de afgoderij gewijde hoogten. — *onteerd.* Zie II : 20. — *Aan — loeren.* Verg. Gen. XXXVIII : 14; Spr. VII : 12. — *gelijk een Arabier in de woestijn*, die op de reizigers loert om hen uit te plunderen. — *het land.* Verg. Deut. XXIV : 4.

4. *eerst nu*, in den laatsten tijd: eene kortstondige en onoprechte bekeering; zie den laatsten regel van vs. 1. — *de echtvriend mijner jeugd*, eene andere, niet minder innige betrekking; verg. II : 2; Spr. II : 17; Mal. II : 14. Juda neemt eene houding aan alsof er niets voorgevallen ware.

5. *Zou — voeden?* Zij rekenen er op dat ook Jahwe zonder meer het gebeurde vergeven en vergeten zal: eene misrekening! Verg. op Ps. CIII : 9.

HOOFDSTUK III : 6—18.

Juda achterstaand bij Israël. — Het voorbeeld van ontrouw, door Israël gegeven, werd, ofschoon met 's volks ondergang gestraft, maar al te zeer door Juda gevolgd (6—10). Zoo is Juda nòg strafwaardiger en noodigt Jahwe met schoone beloften Israël uit tot schuldbelijdenis en bekeering (11—13). Hij zal afvallige zonen naar Sion brengen en voorspoedig maken (14 v.); dan zal men zich om de ark niet meer bekommeren; Jeruzalem is Jahwe's troon, werwaarts alle natiën samenvloeien (16 v.); de Judeërs en de Israëlieten tezamen keeren uit de ballingschap weder (18).

In het voorafgaande en volgende is Juda-alleen de vertegenwoordiger van Jahwe's volk; de hier gemaakte tegenstelling tusschen Israël en Juda stempelt dit stuk tot eene afzonderlijke rede. Trouwens, zij verbreekt den samenhang tusschen III : 5 en 19. Zij dagteekent in haar geheel uit later tijd dan Jozia's regeering, waarin vs. 6 haar plaatst, zeker eerst na Jeruzalems verwoesting (verg. inl. op XXX, XXXI); vs. 6—13 kan echter uit den tijd van Jozia zijn; verg. op vs. 18. Dat ook hier van ontrouw jegens Jahwe en van Juda's oppervlakkige bekeering (vs. 10) sprake is gaf aanleiding tot het inlasschen te dezer plaats; wellicht ook dat vs. 12 werd aangezien als het antwoord op de vraag van vs. 5.

III : 6 Jahwe zeide tot mij, ten tijde van koning Jozia: Hebt gij gezien,
wat Afvallige, Israël, heeft gedaan? Zij is henengegaan en heeft op
7 elken hoogen berg en onder elken lommerrijken boom geboeleerd.' Ik
dacht: Na dit alles gedaan te hebben, zal zij tot mij wederkeeren —
maar zij keerde niet weder. En hare zuster Trouwelooze, Juda, zag'
8 dat ik juist om reden van het overspel, door Afvallige, Israël, bedreven,
haar weggezonden en haar den scheidbrief gegeven had; doch Trouwelooze, hare zuster Juda, werd niet bevreesd, maar ging henen en boe-
9 leerde eveneens.' En door al haar boeleeren werd het land ontwijd,

6. *Israël*, hier het voormalig rijk der tien stammen, wordt, evenals straks, vs. 7 v., Juda, voorgesteld als eene vrouw die haar huwelijksplicht verzaakt. — *op — boom.* Zie op II : 20.

8. In Hebr. t. begint dit vers met *ik zag*, volg. Lat. vert. weggelaten. — *haar weggezonden had.* Verg. Deut. XXIV : 1. Dit doelt op het prijsgeven van Israël, zijn volk, door Jahwe aan de Assyriërs, 2 Kon. XVII : 7—18.

9. *al*, volgens kleine tekstverbetering; Hebr. t. *de stem van.* Ook in het eerste woord van Hebr. t. van dit vers is eene geringe verandering aangebracht. — *steen en hout*, beelden uit die stoffen vervaardigd; zie II : 27.

10 en zij bedreef overspel met steen en hout.' Maar ook met dat al is
hare zuster Trouwelooze, Juda, niet van ganscher harte, slechts voor
de leus, tot mij wedergekeerd, spreekt Jahwe.
11 En Jahwe zeide tot mij: Afvallige, Israël, heeft zich minder straf-
12 waardig betoond dan Trouwelooze, Juda.' Ga heen en roep deze woor-
den uit naar het noorden en zeg: Keer weder, Afvallige, Israël, spreekt
Jahwe; ik zal u niet donker aanzien; want ik ben goedertieren, spreekt
13 Jahwe, ik zal niet eeuwig wrokken.' Alleenlijk, erken uwe schuld, dat
gij van Jahwe, uwen god, afvallig geworden zijt en langs allerlei
wegen de vreemden hebt opgezocht, onder elken lommerrijken boom,
terwijl gij naar mij niet geluisterd hebt, spreekt Jahwe.
14 Keert weder, gij afvallige zonen, spreekt Jahwe, want ík ben uw
heer; en ik zal u nemen, uit elke stad één, uit elk geslacht twee,
15 u brengen naar Sion;' en ik zal u herders naar mijn hart geven,
16 die u weiden zullen, weiden met verstand.' Wanneer gij dan u ver-
menigvuldigt en vruchtbaar zijt in den lande, in die dagen, spreekt
Jahwe, zal men nooit meer zeggen: De ark des verbonds van Jahwe!
zij zal niemand in de gedachte komen, en men zal harer niet ge-
denken noch haar missen, en zij zal niet meer gemaakt worden.'
17 Te dier tijd zal men Jeruzalem noemen: Jahwe's troon; alle natiën
zullen derwaarts samenvloeien, voor den naam van Jahwe, en niet
18 meer volgen de verstoktheid van het booze hart.' In die dagen zal
het huis Juda met het huis Israël samengaan, om te gader te komen
uit het Noorderland, naar het land dat ik hunnen vaderen ten erve
heb gegeven.

10. Deze schijnbare bekeering doelt op de hervorming van Jozia, in het jaar 622; zie 2 Kon. XXII, XXIII.

11. Waarschijnlijk bedoelt de profeet almede, dat Israël niet, zooals Juda in Israëls ondergang, een afschrikkend voorbeeld had gehad, om zich aan te spiegelen. — *minder strafwaardig betoond*, letterlijk *gerechtvaardigd*; verg. Ezech. XVI : 51 v.

12. *naar het noorden*, naar de streken waar de weggevoerde burgers uit Israël woonden; verg. op I : 15. Israël heeft reeds eene eeuw lang voor zijne zonden geboet; het zal nu uit de ballingschap worden teruggeroepen.

13. *de vreemden*, de afgoden.

14. Hier worden, evenals vs. 12, de burgers van het rijk Israël toegesproken (zie vs. 6, 8, 11), of, indien vs. 14—17 met vs. 18 (zie aldaar) is toegevoegd, Judeërs en Israëlieten. — De woorden *Keert — zonen* komen ook vs. 22 voor. — *uw heer*, wien gij toebehoort en die voor u als de zijnen zorgen wil en zal; verg. XXXI : 32. Stond, in pl. v. het meervoud (de Israëlieten), hier (en XXXI : 32) het enkelvoud (de natie), dan zou de vertaling moeten luiden *uw gemaal*; verg. Gen. XVIII : 12. — *naar Sion*, niet naar Sichem, Samarië, Bethel, maar naar Jeruzalem, ook voor Jeremia de eenige plaats der wettige godsvereering; zie vs. 17.

15. *herders*, leidslieden en machthebbers; zie II : 8, 26; Jez. I : 26, en verg. XXIII : 4 v. Met die *herders* bedoelt Jeremia zeker koningen uit Davids huis. Men lette op het meervoud. Er is geen sprake van één enkelen, idealen koning, den Messias; zie op Jez. XI : 1—9 en op Hoz. III : 5. — In den tweeden regel is eene kleine tekstverbetering naar Gr. vert. aangebracht.

16. Welke aanleiding de profeet had om zoo met name van *de ark* te spreken, langen tijd zeer hooggeschat, doch waarnaar men in die toekomst niet meer zou omzien, weten wij niet; wellicht de omstandigheid dat de Judeërs, bepaaldelijk de Jeruzalemmers, zich op haar bezit hadden verhoovaardigd; verg. VII : 4. Wanneer gansch Jeruzalem *Jahwe's troon* heet en zelfs de heidenen hem vereeren (vs. 17), is aan die ark geen behoefte meer. Jeremia's verwachting is niet vervuld: lang na den val van Jeruzalem, toen er geen ark meer was, heeft de verbeelding haar verheerlijkt; zie op Exod. XXV : 10—22 en 22. Hare hooge waarde voor den eeredienst van het verheerlijkt Israël wordt ondersteld 2 Makk. II : 4 v.; Openb. XI : 19.

17. Dezelfde verwachting in dit boek XII : 14—17; XVI : 19—21. — *Jahwe's troon*. Verg. op XIV : 21. — *voor den naam van Jahwe*, omdat hij aldaar zich openbaart en daar verheerlijkt wordt. Hierachter heeft Hebr. t. *voor Jeruzalem*, wat door een afschrijver herhaald is uit den eersten regel van dit vers; volg. Gr. en Syr. vertt. weggelaten.

18. Dit vers is in strijd met vs. 6—13, waar Juda blijkbaar nog in het land woont en alleen aan Israël genade wordt toegezegd. Het is dus, wellicht met vs. 14—17, na 586, hetzij door Jeremia, hetzij door een ander, aan het voorgaande toegevoegd. — Over de verwachting dat Israël en Juda hereenigd zullen worden; zie op Ezech. XXXVII : 15—27. — *In — samengaan*. Zie Jez. XI : 12. — *hunnen*, volg. Gr., Syr. en Aram. vertt.; Hebr. t. *uwen*.

HOOFDSTUK III : 19—IV : 2.

Een ontrouw volk (slot). — Tegenover Jahwe's weldadigheid was Israëls handelwijs des te snooder (III : 19 v.). Israël bekent ootmoedig schuld (21—25). Indien het zich van harte bekeert, is groot heil aanstaande (IV : 1 v).

Deze verzen behooren nog bij II : 1—III : 5, waarvan zij bij ongeluk zijn losgeraakt; zie inll. op dat stuk en op III : 6—18.

III : 19 Ik daarentegen had gedacht: Hoe zal ik u opnemen onder mijne zonen
en u een begeerlijk land geven,
het bezit van het schoonste sieraad der natiën!
en ik had gezegd: Gij zult mij noemen: Mijn Vader!
en u niet van mij afkeeren.
20 Doch gelijk eene vrouw trouweloos handelt tegen haar minnaar,
zoo hebt gij trouweloos tegen mij gehandeld, huis Israël, spreekt Jahwe.
21 Een geluid wordt op de open plekken gehoord,
het weenen en smeeken van Israëls zonen;
omdat zij op kromme wegen gewandeld,
Jahwe, hun god, vergeten hebben.
22 — Keert weder, gij afvallige zonen!
ik zal uw herhaalden afval genezen.
— Hier zijn wij; wij komen tot u;
want gij zijt Jahwe, onze god.
23 Voorwaar, teleurstelling baren de heuvelen,
teleurstelling het gedruisch op de bergen.
Voorwaar, bij Jahwe, onzen god, is Israëls redding.
24 Heeft de Schande verslonden wat onze vaderen zich verworven hadden,
van onze jeugd af hunne schapen en runderen,
hunne zonen en dochteren,
25 wij zullen ons nederleggen in onze schande,
en onze smaad zal ons dekken;
omdat wij tegen Jahwe, onzen god, hebben gezondigd,
wij en onze vaderen, van onze jeugd af tot heden toe,
en niet geluisterd hebben naar Jahwe, onzen god.

19. *Ik*, Jahwe, *daarentegen*, die alles goeds met u voorhad, in tegenstelling met u, die, na schaamtelooze ontrouw (vs. 2 v.), eerst onlangs u tot mij bekeerdet met den mond (vs. 4, 5*a*), terwijl gij in het kwaad volharddet (vs. 5*b*). — *Hoe*, met wat al luister en vreugde! — *opnemen onder mijne zonen*, u als mijn zoon behandelen; verg. XXXI : 9; Deut. XIV : 1; Jez. I : 2; Hoz. XI : 1. Wie de andere *zonen* zijn, wordt door den profeet niet gezegd, niet eens bedacht, evenmin als wanneer Israël Jahwe's „eerstgeborene" heet; zie op Exod. IV : 22; er wordt louter aan de nauwe betrekking tusschen Israël en zijn god en aan Jahwe's genaderijke liefde tot zijn volk gedacht. — *het schoonste sieraad der natiën*, het heerlijkst erve dat een volk kon ten deel vallen; zie op Dan. VIII : 9.

21. *wordt — gehoord.* De toekomst wordt als heden geschilderd. — *op de open plekken.* Op de hoogten, tot nog toe aan de afgoderij gewijd (vs. 2), hoort de profeet in den geest reeds de smeekgebeden, tot Jahwe opgezonden. — *het weenen en smeeken*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *het weenen van het smeeken.* Verg. XXXI : 9.

22—25. Jahwe's roepstem (verg. vs. 14), door het berouwhebbend volk opgevolgd. Verg. Hoz. VI : 1—3.

22. *ik — genezen.* Verg. Hoz. XIV : 5.

23. *heuvelen, bergen,* hoogten waarop de afgoderij werd gepleegd, als II : 20 en elders. — *teleurstelling het gedruisch op de bergen,* met twee zeer kleine wijzigingen, volg. alle oude vertt. — *het gedruisch,* de luidruchtige godsdienstplechtigheden.

24. *van onze jeugd af,* reeds zoo spoedig na den aanvang van ons volksbestaan en op den duur; verg. II : 2; XXXII : 30. Evenzoo vs. 25. — *de Schande,* de schandvlek (Hebr. *boosjeth*; zie op Richt. II : 11), d. i. de afgod, de baäl; verg. Hoz. IX : 10 en op Jer. XI : 13. — *verslonden,* niet alleen omdat aan den afgod het beste wat men had (*schapen — dochteren*) werd ten offer gebracht, maar ook omdat de afgoderij de zwaarste jammeren en verliezen na zich sleepte.

25. *wij — dekken,* voor rustplaats en dek niets hebbende dan welverdiende vernedering en jammer. Verg. Ps. CIX : 29. — *in onze schande,* woordspeling op *de Schande* in vs. 24.

IV : 1 Indien gij wederkeert, Israël, spreekt Jahwe, tot mij wederkeert,
2 uwe gruwelen wegdoet uit mijne oogen, en niet afzwerft, maar naar
waarheid, recht en billijkheid zweert: Zoo waar als Jahwe leeft! dan
zullen natiën met zijn naam zich zegen toebidden en met zijn naam
zich beroemen.

1 v. De bekeering, III : 22—25 geschetst, is nog slechts eene verwachting van den profeet; hij dringt dus den eisch nog nader aan door eene belofte.

1. *gruwelen*, afgoden en afgodische praktijken; verg. op 1 Kon. XI : 5.

2. *met zijn naam*, beide keeren letterlijk *met hem*. Verwisseling van den tweeden persoon met den derden; immers wordt buiten eenigen twijfel Israël, de toegesprokene in vs. 1, 2*a*, bedoeld als degene wiens spreekwoordelijk geluk men zich zelven zal toewenschen, en bij wien iemand die wil pochen zich zal vergelijken. Zie op Gen. XII : 3.

HOOFDSTUK IV : 3—VI : 30.

De vijand uit het noorden. — Zonder algeheele bekeering geen afwending van het strafgericht (IV : 3 v.). Reeds is hij die het zal uitvoeren in aantocht (5—9). Ach, het volk werd misleid! (10). Uit het ontzettend gevaar dat nadert is enkel redding in reiniging van de zonde die het veroorzaakt (11—18). Een jammertoon over de zware, doch verdiende, straf der natie (19—22): volslagen verwoesting is aanstaande (23—26). Het vonnis van Jahwe wordt aan het schuldig volk voltrokken (27—31). Allen zonder uitzondering zijn hardnekkige misdadigers (V : 1—9). Daarom valle de vijand op die trouweloozen en ongeloovigen aan (10—13). Jahwe vervult de bedreiging van den profeet (14): eene geduchte natie richt Israël bijna te gronde (15—19). Hoe kon het ook zoo redeloos zijn, zijn machtigen en weldadigen god niet te vreezen (20—25), maar zich aan allerlei boosheid te buiten te gaan! (26—31). Met spoed rukt de vijand aan uit het noorden (VI : 1—5) tegen het schuldig Jeruzalem (6 v.): och of het zich nog liet gezeggen! (8). Een herhaald strafgericht treft al de onbekeerlijken (9—15). Hoe nadrukkelijk ook vermaand, zij weigerden te luisteren (16—21). Daarom komt deze verdelger op hen af (22—26). De profeet, door Jahwe als toetser aangesteld, heeft het volk verwerpelijk bevonden (27—30).

Wie met den vijand uit het noorden, over wien van IV : 5 af gedurig sprake is, bedoeld wordt, in niet duidelijk. De reden ligt voor de hand: toen Jeremia in het vierde regeeringsjaar van Jojakim deze samenvatting zijner toespraken te boek stelde, zag hij in de Chaldeën de voltrekkers van Jahwe's strafgericht over het zondig volk en konden ook zijne lezers moeilijk aan een anderen vijand denken; maar toen hij vele jaren vroeger onder de regeering van Jozia sprak, dreigde geen onmiddellijk gevaar van de zijde der Chaldeën, en zouden nog jaren verloopen eer zij zich in Juda vertoonden. Toen had hij hoogstwaarschijnlijk het oog op de Scythen, ruwe horden uit de streken ten noorden van de Zwarte en de Kaspische Zee, die in ontelbare menigte omstreeks 630 voor C. in Medië vielen, den koning van dit land overwonnen, straks onder plundering en moord geheel Voor-Azië overstroomden, en langs de kust der Middellandsche Zee zelfs tot de grenzen van Egypte doordrongen, waar zij zich lieten afkoopen om terug te trekken; eenige jaren later werden zij na hevigen strijd door de Meden weer verdreven naar hunne oorspronkelijke woonplaatsen. De ontzetting door het bericht hunner nadering in Judea veroorzaakt, die mede den stoot kan gegeven hebben tot de hervorming van Jozia, heeft wellicht den profeet Sefanja doen optreden (zie inl. op *Sefanja*) en Jeremia de boetrede ingegeven waarvan wij hier het uittreksel vóor ons hebben.

De bedreiging in deze hoofdstukken is naar hare oorspronkelijke bedoeling niet bevestigd door de uitkomst; immers hebben de Scythen wel een tempel te Askelon geplunderd, doch zoover wij weten Juda niet gedeerd. Men zou daarom kunnen vragen: hoe is Jeremia er toe gekomen, zulke niet vervulde profetieën op te schrijven? Het is voor antwoord niet voldoende, er op te wijzen dat hij de gevreesden niet uitdrukkelijk heeft genoemd, dus stilzwijgend zijne oude profetie op den nieuwen vijand laat slaan. Maar men neme wèl in aanmerking dat elke bedreiging slechts voorwaardelijk was, en de profeet dit uitstel van de straf aan de, zij 't ook gedeeltelijke, bekeering des volks en aan de lankmoedigheid van Jahwe, die nog eene laatste waarschuwing wilde toedienen, kan hebben toegeschreven; nu, ten tijde der opteekening, zou het oordeel dan toch werkelijk, door de Chaldeën, ook een vijand uit het noorden (verg. op I : 15), voltrokken worden. — Natuurlijk hebben de inmiddels veranderde omstandigheden, vooral de gewijzigde staatkundige toestand, invloed geoefend op de manier der mededeeling van het vroeger gesprokene.

IV : 3 Want zoo spreekt Jahwe tot de mannen van Juda en de inwoners
van Jeruzalem:

Ontgint u een akker, en zaait niet onder doornen!
4 Besnijdt u ter eer van Jahwe, en doet de voorhuid uws harten weg,
gij mannen van Juda en inwoners van Jeruzalem;
opdat niet mijne verbolgenheid zich als vuur een uitweg bane,
en brande, zonderdat iemand bluscht,
vanwege de boosheid uwer handelingen.
5 Meldt het in Juda, verkondigt het te Jeruzalem,
en zegt: Steekt de bazuin in den lande!
Roept met luider stem en zegt:
Verzamelt u, en laten wij in de versterkte steden gaan!
6 Trekt met opgestoken banier naar Sion;
bergt u, staat niet stil!
Want ik doe onheil komen uit het noorden,
en eene groote breuke.
7 Een leeuw is opgekomen uit zijn kreupelhout,
een volkenverderver opgebroken, uitgetrokken uit zijne plaats,
om uw land tot eene woestenij te maken;
uwe steden worden afgebroken, blijven onbewoond.
8 Daarom, omgordt u met rouwkleederen,
bedrijft misbaar en weeklaagt;
want Jahwe's blakende toorn heeft zich niet van ons afgewend.
9 Te dien dage, spreekt Jahwe,
zullen de koning en de vorsten radeloos zijn,
de priesters ontzet, de profeten verbijsterd staan.
10 Toen zeide ik: Helaas, Heer Jahwe, waarlijk, gij hebt dit volk en
Jeruzalem schromelijk misleid, zeggende: Gij zult vrede hebben — en
zie, het zwaard raakt aan het leven.
11 Te dier tijd zal het van dit volk en van Jeruzalem heeten: een
gloeiende wind van de kale plekken in de woestijn is de weg van de
dochter mijns volks, een wind niet om te wannen noch om te zui-

Vs. 4*b*. XXI : 12*b*.

3. *Want.* Dit slaat op niets terug, daar hier eene nieuwe rede begint; het is van den Verzamelaar die hiermede, vrij onhandig, deze toespraak aan de voorafgaande verbond. — *de inwoners van*, ingevoegd volg. hss., Gr., Aram. en Syr. vertt.; verg. vs. 4; XI : 2, 9; XVIII : 11; XXXV : 13. — *Ontgint — doornen!* Wat van hen gevergd wordt is volslagen, niet gedeeltelijke, verbetering: de *akker* — d. i. de levenswandel — moet geheel van nieuws aan omgeploegd worden, ten einde de *doornen* — de booze handelingen — geheel uit te roeien, eer zij het zaad hunner goede voornemens er in uitstrooien. Verg. Hoz. X : 12; Matth. XIII : 7.

4. *Besnijdt — Jahwe.* Dit wordt, blijkens het vervolg van dezen dichtregel, zinnebeeldig bedoeld: de verwijdering van datgene wat het hart onrein, of onvatbaar voor de vrees voor Jahwe, maakt; zie VI : 10; IX : 25 v. Verg. op Deut. X : 16 en op Lev. XXVI : 41. — *als vuur.* Zie op Jez. XXX : 27.

5—7. Waarschuwing tegen het naderend gevaar: elk zegge haar voort! Het vuur van Jahwe's toorn (vs. 4) is reeds ontstoken.

5. *Verzamelt — gaan!* Dezelfde regel VIII : 14.

6. Verg. VI : 1. — *met opgestoken banier*, tot waarschuwing voor alle bewoners der streek die gij doortrekt en aanmaning om mede te vluchten. — *uit het noorden.* Zie Inl.

7. *Een leeuw.* Verg. II : 15. — *uit zijn kreupelhout*, waar hij zich pleegt op te houden. Verg. XLIX : 19; L : 44. — *worden afgebroken*, volg. de oude vertt., als II : 15.

8. *want — afgewend.* Verg. II : 35.

9. *Te dien dage*, als het strafgericht begint.

10. De spreker valt als het ware hier zich zelven een oogenblik in de rede met eene klacht. Aanleiding hiertoe gaf de vermelding van de profeten in den laatsten regel van vs. 2. — *gij — misleid*, door de profeten (XXIII : 9—40), die het volk heil voorspelden (VI : 13 v.; XIV : 13—16; XXIII : 17, en op VIII : 10). Verg. 1 Kon. XXII : 20—23. — *en zie, het zwaard raakt aan het leven*, bedreigt dit ten ernstigste, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *en het zwaard zal aan het leven raken.*

11. Na afbreking, vs. 10, gaat de strafaankondiging van vs. 9 voort. — *Te dier tijd*, als de vijand nadert. — *de dochter mijns volks*, de natie zelve, inzonderheid Jeruzalem; zie op 2 Kon. XIX : 21. — *niet om te wannen noch om te zuiveren*, nl. het koren op den dorschvloer (verg. op Richt. VI : 11), zooals een weldadige luchtstroom doet.

12 veren;' een hevige wind waait van hen mij tegen. Thans zal ik op
mijne beurt het vonnis over hen uitspreken.
13 Zie, als een wolkgevaarte komt hij op,
als een wervelwind zijn zijne wagenen,
vlugger dan arenden zijne paarden;
wee ons! wij zijn der verdelging prijsgegeven.
14 Wasch uw hart rein van boosheid, Jeruzalem;
opdat gij gered moogt worden.
Hoe lang nog zullen overleggingen van onheil in uw boezem huizen?
15 Want, hoor! men meldt uit Dan,
men verkondigt van Efraims gebergte onheil.
16 Aan Sion is bericht: Daar zijn zij!
over Jeruzalem is verkondigd:
Daar komen vijanden uit verren lande;
zij hebben tegen Juda's steden de stem verheven;
17 als wachters van een veld hebben zij haar omsingeld;
omdat zij tegen mij weerspannig is geweest, spreekt Jahwe.
18 Uw handel en wandel heeft u dit berokkend;
dat komt nu van uwe boosheid!
Bitter toch is het, want het raakt aan uw hart.
19 Mijn binnenste, mijn binnenste!
ik lijd smart aan de wanden mijns harten;
hoe bonst mijn hart! ik kan niet zwijgen;
want mijne ziel hoort steeds het geschal der bazuin,
het geschreeuw van den krijg.
20 De eene breuke volgt op de andere;
want het gansche land is der verdelging prijsgegeven;
plotseling zijn mijne tenten verdelgd,
in een oogwenk al mijne gordijnen.
21 Hoe lang nog moet ik de banier zien,
het geschal der bazuin hooren?
22 Want mijn volk is dwaas: mij kennen zij niet;
onverstandige kinderen zijn het, van doorzicht verstoken;
zij zijn kundig in het kwaaddoen,
maar goed handelen, dat verstaan zij niet.
23 Ik zag naar de aarde — zij was een baaierd;

12. *ik op mijne beurt*, na al wat zij, de Judeërs, mij hebben aangedaan. Jahwe spreekt.

13. *een wolkgevaarte*. Verg. Ezech. XXXVIII: 9, 16. — *hij*, de vijand. — *vlugger dan arenden*. Hetzelfde beeld 2 Sam. I: 23.

14. Alleen zeer haastige en oprechte bekeering kan het onheil nog afwenden.

15. Er is geen oogenblik te verliezen; het is den profeet, of er reeds naricht komt van den vijand uit het noorden (*Dan*), ja, uit het midden des lands (*Efraims gebergte*).

16. *Sion*, naar gissing; grondt. *de natiën*. — *is bericht* en *verkondigd*, met verandering van één klinker; Hebr. t. *bericht* en *verkondigt*. — *zijn zij*, letterlijk *zijn zij gekomen*, volg. Gr. vert. ingevoegd. — *vijanden*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hoeders*.

17. *haar*, en *zij*, Jeruzalem.

18. *Want — hart*, de rampen en slagen die de schuldige stad en natie treffen; verg. vs. 10.

19. De profeet geeft lucht aan de diepe smart die zijne ziel verscheurt bij het aanschouwen van de zware straf die zijn volk boven het hoofd hangt. Anderen meenen dat hier het volk jammert, hetwelk in vs. 20 v. aan het woord is.

20. *De — andere*. Volgens anderen *De eene breuke voor, de andere na wordt vermeld*. — *tenten*. Bedoeld zijn woningen in het algemeen, evenals met de *gordijnen* in den laatsten regel. Verg. op Richt. VII: 8.

21. Verg. vs. 5 v.

22. Jahwe spreekt.

23—26. De profeet spreekt, en beschrijft het tooneel van verwoesting dat zijn zienersblik aanschouwt.

23. *een baaierd*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft de twee bijna gelijkluidende woorden die Gen. I: 2 door *woest en vormeloos* vertaald zijn, zeker in navolging van die plaats.

naar den hemel — zijn licht was er niet;
24 ik zag naar de bergen — zij daverden,
en alle heuvelen schudden dooreen;
25 ik zag toe — menschen waren er niet,
en al het gevogelte des hemels was weggevlogen;
26 ik zag toe — de gaard was woestijn,
en alle steden waren afgebroken,
vanwege Jahwe, vanwege zijn blakenden toorn.
27 Want zoo zegt Jahwe:
Eene wildernis zal het gansche land zijn,
ofschoon ik het niet volslagen te gronde zal richten.
28 Daarover rouwe de aarde
en worde de hemel daar boven verduisterd;
want ik heb het gezegd, en er niet weder van afgezien,
ik heb het beraamd, en zal er niet van terugkomen.
29 Voor het geluid der ruiters en boogschutters
gaat het gansche land op de vlucht:
men verbergt zich in de spelonken
en klimt op de rotsen;
elke stad is verlaten,
niemand woont er meer in.
30 En gij, ter verdelging bestemde, wat zult gij doen?
Al kleedt gij u in purper,
al tooit gij u met gouden sieradiën,
al verwijdt gij uwe oogen met zwartsel,
het is vergeefsch dat gij u opschikt;
uwe boelen versmaden u,
zij staan u naar het leven.
31 Want ik hoor gekerm als van eene die weeën heeft,
angstkreten als van eene die voor het eerst baart;
het is Sions dochter, die naar adem hijgt, de handen uitbreidt:
Wee mij! machteloos ben ik aan moordenaars overgeleverd.
V : 1 Doorkruist Jeruzalems straten, ziet er rond en verneemt,
en zoekt op hare pleinen, of gij iemand vindt,
of er iemand is die het recht betracht, de trouw in eere houdt;
opdat ik haar vergiffenis schenke.
2 Ook als zij zeggen: Zoo waar als Jahwe leeft!
zweren zij toch leugenachtig.

26. *de gaard was woestijn.* Verg. Jez. XXXII : 15. — *alle* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *al zijne.*

27. *ofschoon — richten.* Deze beperking maakt hier en V : 10, 18 een zonderlingen indruk; wellicht is zij een aan XXX : 11 (XLVI : 28) ontleend invoegsel, van den Verzamelaar of van een lezer; ook zou het kunnen zijn dat dit alleen van V : 18 gold, terwijl hier en V : 10 slechts de ontkenning was ingelascht, zoodat de regel zou moeten luiden *en ik zal het volslagen te gronde richten.*

28. *er — afgezien*, letterlijk *en geen berouw gekregen* (zie XV : 6; XVIII : 8, 10; XXVI : 3, 13, 19; verg. op Gen. VI : 6), staat in Hebr. t. achter *beraamd*; Gr. vert. heeft de juiste volgorde. Ook heeft Hebr. t. vóor *want* nog een overtollig woord, herhaald uit de beide laatste letters van het voorafgaande.

29. Verg. 1 Sam. XIII : 6. — *het gansche land*, volg. Gr. en Aram. vertt.; Hebr. t. *de gansche stad.* — *verbergt zich*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *komt.* — *de spelonken*, onzekere lezing en vertaling.

30. Vergeefs poogt nu nog Jeruzalem, hier weder voorgesteld als ontuchtig vrouwspersoon (III : 1—3), de aangerukte vijanden te bevredigen of genade te erlangen. — *zwartsel.* Zie op 2 Kon. IX : 30.

31. *Want — heeft.* Dezelfde vergelijking VI : 24; XIII : 21; XXII : 23; XLIX : 24 en elders.

1—9. Het in de vorige verzen beschreven gericht is niet te streng, allerminst onverdiend; want arm en rijk zijn even onleerzaam, goddeloos en verdorven; hoe noode ook, Jahwe moet hen straffen.

1 v. Jahwe spreekt.

1. Eene overdrijving die zich zielkundig zeer goed verklaren laat; verg. op Ps. XIV : 2 v. — *of gij — houdt.* Verg. Ps. XIV : 1—3; Mich. VII : 2. — *opdat — schenke.* Verg. Gen. XVIII : 22—33.

2. Verg. IV : 2; Exod. XX : 7; Lev. XIX : 12.

3 Jahwe, uwe oogen zijn immers op de trouw gevestigd?
Gij hebt hen geslagen, maar zij voelden geen pijn,
hen afgemaakt, maar zij weigerden de tuchtiging aan te nemen;
zij hebben hun gelaat harder gemaakt dan eene steenrots,
geweigerd zich te bekeeren.
4 Ik nu dacht: Het zijn slechts geringen;
zij handelen dwaas omdat zij Jahwe's weg niet kennen,
den dienst van hun god;
5 laat ik gaan tot de grooten en met hen spreken;
want zíj kennen Jahwe's weg,
den dienst van hun god.
Doch dezen hadden altegader het juk verbroken,
de banden stuk gereten.
6 Daarom verslaat hen de leeuw uit het woud,
verdelgt hen de wolf der wildernissen,
loert de panter op hunne steden;
al wie er uitgaat wordt verscheurd.
Want talrijk zijn hunne misdrijven,
geweldig is hun herhaalde afval.
7 Op grond waarvan zou ik u vergiffenis schenken?
Uwe zonen hebben mij verlaten en bij niet-goden gezworen;
toen ik hen verzadigd had, bedreven zij overspel,
in de woning der lichtekooi liggen zij thuis.
8 Weldoorvoede, geile hengsten zijn het:
elk hinnikt naar zijns naasten huisvrouw.
9 Zou ik zulke dingen niet straffen? spreekt Jahwe;
op een volk als dit mij niet naar hartelust wreken?
10 Beklimt hare muren en vernielt ze; doch richt haar niet volslagen
te gronde; doet hare kanteelen weg, want zij behooren niet aan Jahwe.'
11 Want het huis Israël en het huis Juda hebben uiterst trouweloos tegen
12 mij gehandeld, spreekt Jahwe.' Zij hebben Jahwe verloochend en gezegd:
'Hij is het niet; geen kwaad zal ons overkomen, zwaard noch honger
13 zullen wij zien;' en de profeten zullen worden tot wind: het woord
is niet in hen. Moge hun zoo geschieden!
14 Daarom, zoo spreekt Jahwe, de god der heirscharen, omdat gij dit

Vs. 9. Vs. 29; IX : 9.

3. Dit vers behelst als het ware het antwoord op de opwekking van Jahwe, vs. 1 v. — *op de trouw gevestigd*, deze zoekt en beloont gij. — *Gij — nemen.* Verg. II : 30. — *maar — pijn*, de straf maakte op hen geen heilzamen indruk. — *hun — steenrots*, zonder eenig spoor van schaamte of berouw. Verg. III : 3; Ezech. III : 7.

4. De profeet oppert nog éene mogelijkheid die kans op uitredding biedt.

5. *de grooten*, of *rijken*, in den regel beter onderwezen. — *Doch — gereten.* Verg. II : 20.

7. *bij niet-goden gezworen.* Zie op Deut. VI : 13. — *toen — overspel.* Zie vs. 28 en op Deut. VI : 12. In andere hss. staat, in pl. v. *verzadigd had*, d. i. met weldaden overstelpt: *had doen zweren.* — *liggen zij thuis*, volg. vele hss. en Gr. vert.; Hebr. t. *maken zij zich insnijdingen*, of wellicht *verdringen zij zich.*

8. *Weldoorvoede, geile*, onzekere lezing en vertaling.

10. Juda's vijanden worden toegesproken. — *hare*, Jeruzalems. — *doch — gronde.* Verg. op IV : 27; indien de daar voorgedragen gissing juist is, zou deze regel moeten luiden *en richt ze volslagen te gronde.* — *kanteelen*, onzekere lezing en vertaling. In Gr. en Syr. vertt. luiden deze en de volgende regel *laat hare grondvesten over, want zij behooren aan Jahwe.*

11. Verg. III : 6—13, 20.

12. *Hij is het niet*, nl. niet de rechtvaardige rechter, met wiens straf over onze zonden men ons bedreigde. Het tegendeel van *Ik ben het*, Jez. XLVIII : 12 en elders; zie op Jez. XLI : 4.

13. Ook de gezanten van Jahwe die met straf gedreigd hebben, Jeremia en geestverwanten, werden verworpen en bedreigd. — *de profeten*, nl. hunne woorden, *zullen worden tot wind*, blijken ijdele bedreigingen geweest te zijn. — *het woord*, volgens andere klinkers; Gr. vert. *het woord van Jahwe.* De bedoeling is wellicht: het ware woord. — *Moge hun zoo geschieden!* dat hun woord tot wind werde!

gezegd hebt, zie, ik maak mijne woorden in uw mond tot een vuur
en dit volk tot brandhouten die er door verteerd zullen worden.

15 Zie, ik doe eene natie uit verre gewesten tegen u komen,
huis Israël, spreekt Jahwe;
eene overoude natie is het, eene eeuwenheugende natie,
eene natie wier taal gij niet kent,
en waarvan gij niet verstaat wat zij spreekt.
16 Haar pijlkoker is gelijk een geopend graf;
het zijn allen helden.
17 Zij zal uw oogst en uw brood opeten,
opeten uwe zonen en dochteren,
opeten uwe schapen en runderen,
opeten uw wijnstok en vijgeboom;
zij zal met het zwaard uwe versterkte steden verwoesten,
die waarop gij vertrouwt.

18 Doch ook in die dagen, spreekt Jahwe, zal ik u niet volslagen te
19 gronde richten.' En wanneer gijlieden dan zegt: Waarvoor heeft Jahwe,
onze god, ons dit alles aangedaan? zoo zeg tot hen: Evenals gij mij
verlaten en buitenlandsche goden in uw eigen land gediend hebt, zoo
zult gij vreemden dienen in een land dat het uwe niet is.

20 Meldt dit in het huis Jakob, verkondigt het in Juda:
21 Luister hiernaar, dwaas en verstandeloos volk,
dat oogen heeft, doch niet ziet, ooren, doch niet hoort.
22 Zoudt gij míj niet vreezen, spreekt Jahwe,
niet ineenkrimpen voor mij?
die der zee het oeverzand ten paal heb gesteld,
voor eeuwig tot een perk dat zij niet overschrijdt:
hoe ook hare golven klotsen, zij zijn onmachtig;
hoe zij druischen, zij kunnen het niet overschrijden.
23 Maar dit volk heeft een onhandelbaar en weerspannig hart;
zij zijn afgeweken en huns weegs gegaan.
24 Zij hebben niet gezegd bij zich zelven:
Laten wij toch Jahwe, onzen god, vreezen,
die ons den regen geeft op zijn tijd,
den najaars- en den voorjaarsregen,
die de regelingen van den oogst voor ons in stand houdt. —
25 Uwe ongerechtigheden hebben deze verstoord,
uwe zonden u het goede onthouden.
26 Want onder mijn volk bevinden zich boosdoeners;
zij loeren, zooals de vogelaar zich gebukt houdt,

14. *dit*, deze minachting van de profetie en bedreiging van de profeten, gepaard aan woorden van ijdele gerustheid voor u zelven in de toekomst. — *ik — worden*. Zie op I : 10. — *uw*, Jeremia's.
15—17. Verg. Deut. XXVIII : 49—52.
15. *wier taal — spreekt*. Verg. op Jez. XXVIII : 11.
16. *Haar — graf*, hij bergt den dood en vraagt steeds nieuwe offers. Verg. Ps. V : 10.
17. *opeten*. Dit wordt hier in een algemeenen zin genomen, zoodat het ook „verderven" kan aanduiden. Verg. op II : 3. — *verwoesten*, onzekere vertaling.
18. Dit vers verbreekt het verband, is waarschijnlijk een invoegsel; zie op IV : 27.
19. Verg. XIII : 22; XVI : 10 v. en op Deut. IV : 28. — *gijlieden*, de overgeblevenen uit het strafgericht, die als ballingen in den vreemde verkeeren. — *zeg*. Dit is gericht tot den profeet. De wisseling van toegesproken personen is hier zeer snel en achteloos.
20. De profeten en allen die het wèl meenen met het volk worden opgeroepen.
22. *die — overschrijdt*. Zie op Ps. CIV : 9.
23. *onhandelbaar en weerspannig*. Dezelfde uitdrukking ook Deut. XXI : 10, 18.
24. *ons*, ingevoegd volg. Gr. en Lat. vertt. — *den najaars- en den voorjaarsregen*. Zie op Deut. XI : 14. — *de regelingen van den oogst*, dat waarvan de oogst afhangt; met weglating van eenige bij vergissing herhaalde letters.

zij hebben een val gezet om menschen te vangen;
27 gelijk eene kooi vol gevogelte, zoo zijn hunne huizen vol bedrog;
daardoor zijn zij groot en rijk geworden.
28 Zij zijn vet geworden, zij glinsteren;
ook gaan zij zich in booze stukken te buiten:
recht verschaffen zij niet, ook niet aan den wees,
en zij helpen de armen niet aan hetgeen hun toekomt.
29 Zou ik zulke dingen niet straffen? spreekt Jahwe,
op een volk als dit mij niet naar hartelust wreken?
30 Een ontzettende en weerzinwekkende toestand heerscht in den lande:
31 de profeten profeteeren leugenachtig,
de priesters maken gemeene zaak met hen,
en mijn volk heeft het gaarne zóo.
Maar wat zult gij bij den afloop doen?
VI : 1 Bergt u, Benjaminieten! vlucht uit Jeruzalem;
steekt de bazuin te Tekoa;
hijscht een signaal over Beth-hakkerem;
want onheil dreigt uit het noorden,
eene groote breuke.
2 Is uwe hoogte, Sions dochter, eene liefelijke weide?
3 Herders komen er met hunne kudden heen,
slaan er alom tenten op,
weiden elk zijne ruimte af.
4 — Wijdt den oorlog tegen haar!
Op, dat wij nog des middags de muren beklimmen!
Helaas! reeds is de dag gedaald,
reeds worden de schaduwen van den avond langer.
5 Op, dat wij in den nacht ze beklimmen
en hare burchten vernielen! —
6 Want zoo zegt Jahwe der heirscharen:
Velt haar geboomte en werpt een wal tegen Jeruzalem op!
Dat is de stad die gansch en al leugen is
en binnen welke geweldenarij woont;

Vs. 29. Vs. 9; IX : 9.

26. *een val*, letterlijk *een verderver*.
28. *den wees*. Verg. op Exod. XXII : 22. — Hierachter heeft Hebr. t. *opdat zij voorspoedig mochten zijn*, volg. Gr. en Lat. vertt. weggelaten.
31. *maken gemeene zaak met hen*. Zoo zetten de oude vertt. eenige woorden over waarvan de zin voor ons niet zeker is. — *bij den afloop*, wanneer het strafgericht komt.
1. Levendige schildering, als ware de vijand reeds daar. Verg. IV : 5 v. — In elk der eerste drie regels van dit vers is in het oorspronkelijke eene woordspeling. — *Benjaminieten!* Daar Jeruzalem zeer dicht bij het grondgebied van Benjamin lag, behoorde uit den aard der zaak een deel van de bevolking der hoofdstad tot dien stam (verg. op Joz. XV : 63) en had de profeet, zelf in Benjamin woonachtig, alle aanleiding zich tot de Benjaminieten te richten. — *vlucht uit Jeruzalem*. Vroeger, IV : 5, heette het nog dat men in de versterkte steden, allereerst binnen Jeruzalem, de wijk kon nemen; thans klinkt de waarschuwing ook van daar te vluchten, omdat een zwaar beleg (vs. 3—6) voor de deur staat. — *Tekoa*, vier uur ten zuiden van Jeruzalem op een berg gelegen; zie op Joz. XV : 59. — *Beth-hakkerem*, ook Neh. III : 14, waarschijnlijk het latere Herodion, op den „Frankenberg”, ten noorden van Tekoa, op een reeds van verre zichtbaren bergkegel. — De alarmteekens moeten in het zuiden worden gegeven, omdat men daarheen vluchten moet, nu de vijand uit het noorden aanrukt.
2. *Is — weide?* volg. verb. t., grootendeels naar Gr. vert.; Hebr. t. wellicht *De schoone en verwende verdelg ik, Sions dochter*. — De vraag in dit vers vindt hare oorzaak en aanleiding in hetgeen vs. 3 vermeld wordt.
4 v. De vijanden worden sprekende ingevoerd.
4. *Wijdt den oorlog*. Zie op Jez. XIII : 3. — *Helaas!* Zij beklagen zich, omdat, ondanks inspanning en spoed, de gunstigste tijd tot strijden en buit maken voorbijgegaan is. Met dat al laten zij er zich niet door dwarsboomen in hunne ongeduldige plannen: zonder rust te nemen trekken zij voort.
6. *Velt — op!* Verg. Deut. XX : 20. — *leugen*, volg. Gr. vert.

7 evenals een put zijn water frisch houdt,
zoo houdt zij hare boosheid frisch;
van knevelarij en mishandeling hoort men in haar,
ik moet er voortdurend ziekten en slagen aanschouwen.
8 Laat u gezeggen, Jeruzalem, opdat ik geen afkeer van u krijge;
anders maak ik u tot eene wildernis,
tot een onbewoonbaar land.
9 Zoo zegt Jahwe der heirscharen:
Men zal eene zorgvuldige nalezing houden,
als bij een wijnstok, zoo bij het overschot van Israël;
de hand er telkens aan slaande, gelijk de wijnlezer aan de ranken.
10 — Wie zal ik toespreken en vermanen, opdat zij luisteren?
Zie, hun oor is onbesneden, zoodat zij niet in staat zijn op te letten;
zie, Jahwe's woord is hun tot versmading,
zij hebben er geen behagen in.
11 Dies ben ik vol van Jahwe's verbolgenheid,
het valt mij zwaar haar in te houden. —
Stort haar uit over de kinderen op straat
en over den kring der jongelingen te gader;
want zoo man als vrouw zal getroffen worden,
de grijsaard met wie zat van dagen is;
12 hunne huizen zullen op anderen overgaan,
akkers en vrouwen te gader;
want ik strek mijne hand uit tegen de bewoners des lands,
spreekt Jahwe.
13 Want allen, zoo geringen als grooten, zijn belust op vuil gewin,
en allen, zoo profeet als priester, plegen bedrog;
14 zij heelen de breuke mijns volks op het lichtst,
zeggende: Vrede, vrede! terwijl er geen vrede is.
15 Zij zijn te schande geworden, omdat zij afschuwelijke dingen deden.
Toch schamen zij zich volstrekt niet,
zij weten van geen verlegenheid;
daarom zullen zij vallen met hen die vallen,
ten tijde hunner bezoeking zullen zij struikelen, zegt Jahwe.
16 Zoo sprak Jahwe: Gaat staan aan de wegen, en ziet uit,
en vraagt naar de paden van weleer:
Wat is de weg tot geluk? en bewandelt dien,

Vs. 13—15. VIII: 10*b*—12.

7. *ziekten en slagen*, gevolgen van de mishandelingen, in den voorgaanden regel aangeduid.

9. *Men — ranken.* Een herhaald strafgericht derhalve: wie de eerste maal gespaard bleven vallen eene volgende. — *de hand*, met weglating van éene letter; Hebr. t. *uwe hand.*

10. De profeet valt hier zich zelf in de rede. — *onbesneden*, onvatbaar; verg. Exod. VI: 11, 29; en zie op IV: 4.

11. Verg. op Ps. LXIX: 10. — *Stort.* Van hier af spreekt Jahwe. — *den kring der jongelingen.* Verg. XV: 17.

12. *vrouwen*, te gelijk met *huizen* en *akkers* als bezitting vermeld ook Deut. V: 21.

13. Verg. XXIII: 11.

14. Verg. Ezech. XIII: 10. — *zij heelen*, zij verrichten hunne taak als heelmeesters. Dit toch waren, altoos in zedelijk-godsdienstigen zin, de profeten en priesters. — *de breuke*, den ongelukkigen toestand waarin Juda verkeert. — *mijns volks.* Volgens eene andere lezing, *van de dochter mijns volks*, evenals VIII: 11, 21; zie op IV: 11. — *op het lichtst*, als iets onbeduidends, rasch verholpen en vergeten; in plaats van er de voorbode van schrikkelijker rampen in te zien, gelijk behoorde. — Verg. inl. op XXIII: 9—40.

15. *met hen die vallen*, met de overige Judeërs. — *hunner bezoeking*, volgens andere klinkers, verg. VIII: 12; X: 15; XLIX: 8; L: 27, 31; Hebr. t. *dat ik hen bezocht heb.*

16. *Zoo — wegen.* Zij werden aangemaand te doen als menschen die, op een punt van waar wegen naar verschillende kanten leiden, niet zeker zijn welken zij moeten kiezen, en rondzien en navragen.

en vindt verademing voor u zelven.
Maar zij zeiden: Wij doen het niet.
17 Toen zette ik voor u wachters uit:
Luistert naar den klank der bazuin!
Maar zij zeiden: Wij willen niet luisteren.
18 Daarom hoort, gij natiën!
en verneemt, hoe ik met hen afreken.
19 Hoor, aarde! Ik ga onheil brengen over dit volk,
de vrucht van hun herhaalden afval;
want naar mijne woorden hebben zij niet geluisterd,
en mijne wet, die hebben zij versmaad.
20 Waartoe toch dient mij de wierook die uit Sjeba komt,
en de kostelijke kalmus, uit een ver land?
Uwe brandoffers komen u niet ten goede,
en uwe slachtoffers zijn mij niet aangenaam.
21 Daarom spreekt Jahwe aldus:
Ik ga voor dit volk struikelblokken leggen;
zoodat vaders en zonen er samen over struikelen,
geburen en vrienden omkomen.
22 Zoo zegt Jahwe:
Daar komt een volk uit het Noorderland,
eene groote natie zet zich in beweging van het uiteinde der aarde;
23 boog en strijdknots voeren zij;
wreed zijn zij en zonder erbarmen;
zij maken een gedruisch als de zee en rijden op paarden;
ten strijde gerust als een man, tegen u, dochter Sions! —
24 Nauw hoorden wij van hen gewagen, of onze handen hingen slap,
benauwdheid greep ons aan, weeën als eener barende.
25 Ga het veld niet in en kom niet op den weg,
want 's vijands zwaard is Schrik-rondom!
26 Dochter mijns volks, omgord u met een rouwkleed,
en bestrooi u met asch;
bedrijf rouw als over een eenig kind,
een bitter misbaar;
want plotseling valt de verdelger op ons aan.
27 Ten toetser heb ik u gesteld bij mijn volk, opdat gij van hun wan-

Vs. 22—24. L: 41—43.

Zoo moeten ook zij uitzien en wie door de kennis van oude dagen op de hoogte zijn ondervragen, welken weg zij voor hun eigen welzijn moeten inslaan.

17. *wachters,* profeten, die, gelijk de wachter op den toren door de bazuin het sein van onraad geeft, door hunne prediking het volk waarschuwen voor het naderend onheil. — *Luistert naar den klank der bazuin!* naar der profeten roepstem. Dit zegt Jahwe.

18. *verneemt — afreken,* volgens gissing, gedeeltelijk naar Lat. vert.; verg. XVIII: 23.

19. *hun herhaalden afval* (verg. III: 22; V: 6), volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hunne overleggingen.*

20. De uiterlijke godsdienst, waardoor het volk zich zelf in den waan brengt met Jahwe op goeden voet te staan, behaagt Jahwe niet; verg. XIV: 12 en zie op Hoz. VI: 6. — *Sjeba.* Zie op Gen. X: 7. — *kalmus.* Verg. op Jez. XLIII: 24.

21. *Ik — omkomen,* ik zal hen allen ten val brengen, door het volk uit het noorden; zie vs. 22—26.

22. *het Noorderland.* Zie op I: 15.

23. Zie IV: 13, 29; V: 16 v. — *strijdknots.* Zie op Joz. VIII: 18.

24. Hier spreken de Jeruzalemmers. — *weeën als eener barende.* Verg. op IV: 31.

25. Sions dochter, d. i. de burgerij van Jeruzalem, wordt toegesproken. — *Schrik-rondom,* eene staande uitdrukking bij Jeremia, die XX: 3, 10; XLVI: 5; XLIX: 29 terugkeert en Ps. XXXI: 14 (verg. Klaagl. II: 22) uit ons boek is overgenomen.

27—30. Verg. op Jez. I: 25.

27. Jahwe spreekt tot den profeet. — *toetser,* onderzoeker van het gehalte van goud en zilver, dus smelter en zuiveraar van de edele metalen. — *volk.* Grondt. heeft hier nog *eene versterkte plaats,* dat ingevoegd is uit I: 18.

28 del kennis neemt en dien toetst.′ Zij zijn allen meer dan onhandelbaar,
29 onruststokers, koper en ijzer; altemaal misdragen zij zich.′ De blaas-
balg snoof; door het vuur moest het lood worden verteerd; tevergeefs
heeft de zilversmid gezuiverd: hunne boosheid is niet weggesmolten.′
30 Noemt hen versmaad zilver; want Jahwe heeft hen versmaad.

28. *onruststokers.* Zie op Lev. XIX : 16 en verg. IX : 3—5. — *koper en ijzer,* zoo goed als enkel slakken; het edel metaal is zoek; zie vs. 29 v.

29. *snoof,* was voortdurend aan het werk. Onzekere vertaling. — *moest ... worden verteerd,* met herhaling van éene letter; Hebr. t. wellicht *is ... verteerd.* — *het lood.* Volg. Ezech. XXII : 18, 20 zijn koper, tin, ijzer en lood de onedele metalen die moeten worden uitgezuiverd; maar in vs. 28 waren koper en ijzer reeds genoemd. Verg. verder op Jez. I : 22 en 25. — *hunne boosheid is niet weggesmolten,* volg. oude vertt.; Hebr. t. *de slechten zijn niet losgerukt.*

30. *Noemt,* met verandering van klinkers, in overeenstemming met de oude vertt.; Hebr. t. *Men heeft genoemd.* — *hen,* de Jeruzalemmers en Judeërs. — *versmaad,* als onbruikbaar afgekeurd, als waardeloos weggeworpen.

HOOFDSTUK VII : 1—VIII : 3.

Jahwe's tempel geen onderpand des behouds. — Jeremia ontvangt bevel, in den tempel aan de bezoekers te prediken (VII : 1 v.) dat alleen zedelijk leven, niet het bezit van het heiligdom, waarborg is voor een gezegend volksbestaan (3—7). Ondeugd gepaard aan godsvereering maakt veeleer Jahwe's toorn tegen deze laatste gaande (8—11): hetzelfde lot als aan de oude tempelstad Sjilo en aan Efraim zal het heiligdom te Jeruzalem en den Judeërs weervaren (12—15). De profeet moet niet bidden voor deze schaamtelooze afgodendienaars (16—18), die zelven het strafgericht over zich brengen (19 v.). Jahwe heeft nooit offers van hen geëischt, maar gehoorzaamheid (21—23), die zij, ondanks de gestadige waarschuwing der profeten, nooit wilden betoonen (24—28). Juda rouwe over den ontzettenden, maar door afgoderij en kinderoffer welverdienden, ondergang van stad, land en volk (29—VIII : 3).

VII—X vormt, met uitzondering van IX : 23—X : 16, een geheel, waarvan dit stuk het eerste deel is. Niet dat deze vier hoofdstukken éene doorloopende redevoering behelzen, maar ze zijn eene samenvatting van verschillende toespraken, handelende over het naderend schrikkelijk oordeel dat het volk door eigen schuld op zich laadt. De tijdsbepaling is dus uit den aard der zaak bezwaarlijk. Doch het eerste gedeelte, VII : 3—15, geeft blijkbaar de strafrede weer waarvan H. XXVI verhaald wordt en XXVI : 4—6 den hoofdinhoud mededeelt; immers, de aanloop en de gelegenheid zijn dezelfde (verg. XXVI : 2 met VII : 2); het hoofddenkbeeld wordt in gelijkluidende woorden medegedeeld (verg. XXVI : 3—5, 13 met VII : 3, 5, 25; IX : 13 v.), en vooral, de gelijkstelling van Jeruzalem met Sjilo (XXVI : 6, 9 met VII : 12, 14; zie ook IX : 11), blijkens den diepen indruk dien zij maakt, geen gewoon gezegde (XXVI : 7—11), dwingt tot die onderstelling. Nu is genoemde strafrede in het begin van Jojakims regeering (608) gehouden (XXVI : 1); wat voldoende reden is om deze toespraken alle omstreeks dien zelfden tijd te plaatsen, slechts kort derhalve vóor hare opteekening in het vierde jaar van dien vorst. Hare overeenkomst, in den dreigenden toon en in de verwijzing naar den vijand uit het noorden (VIII : 16; X : 22), met de toespraken welker samenvatting ons in II—VI is bewaard gebleven, wordt door de gelijktijdige opteekening genoegzaam verklaard.

VII : 1, 2 Het woord dat van Jahwe tot Jeremia is gekomen:′ Ga in de
poort des tempels staan en predik daar aldus: Hoort het woord van
Jahwe, gansch Juda, gij die deze poorten binnentreedt om u voor
3 Jahwe neder te werpen;′ zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god:
Zorgt dat uw handel en wandel goed zij; opdat ik u bestendig doe
4 wonen in deze plaats.′ Verlaat u niet op de leugentaal: Jahwe's

2. *de poort des tempels.* Daar er verscheidene poorten waren, is deze uitdrukking zeer onduidelijk. Wellicht moeten wij met XXVI : 2 lezen *het voorhof.* Wij stellen ons Jeremia voor, met den rug naar het heiligdom staande, terwijl hij zich wendt tot de tempelgangers, die door de *poorten,* naar welke hij met de hand wijst, het buitenste voorhof zijn *binnengetreden.* — *gansch Juda.* Verg. XXVI : 2; XXXVI : 9. Waarschijnlijk maakt Jeremia zich een feest of eene andere plechtige gelegenheid ten nutte, waarbij de tempel druk bezoek had.

3. *bestendig,* duidelijkheidshalve ingevoegd. Evenzoo vs. 7. — *in deze plaats,* in Jeruzalem en Juda. Evenzoo vs. 7, 20 en elders.

4. *is hier,* letterlijk *zijn deze,* nl. de tempel met voorhoven, poorten, bijgebouwen. Verg. Matth. XXIV : 1 v. — De bedoeling van deze driewerf herhaalde, d. i. plechtige (XXII : 29; Jez. VI : 3), verklaring is gerustelling: Jahwe kan zijn eenig heiligdom niet aan den ondergang prijsgeven; derhalve zal ons, in het bezit van dit heiligdom, geen leed genaken. Zie Mich. III : 11.

5 tempel, Jahwe's tempel, Jahwe's tempel is hier!′ Neen, indien gij
zorgt dat uw handel en wandel waarlijk goed is, indien gij zorgvuldig
6 het recht handhaaft onder uwe medeburgers,′ vreemde, wees noch
weduw verdrukt, geen onschuldig bloed vergiet in deze plaats, andere
7 goden niet achternaloopt, u ten verderve;′ zoo zal ik u bestendig doen
wonen in deze plaats, in het land dat ik uwen vaderen gegeven heb,
eeuw uit eeuw in.
8 Zie, gij verlaat u op die leugentaal, waarbij gij geen baat zult vin-
9 den.′ Hoe, stelen, doodslaan, echtbreken, valsch zweren, voor den baäl
10 rooken, andere goden, die gij niet gekend hebt, achternaloopen,′ en
dan komt gij en gaat vóor mij staan, in dit huis waarover mijn
naam is uitgeroepen, en zegt: Wij zijn gered! — ten einde al die
11 afschuwelijkheden te bedrijven.′ Is dan dit huis, waarover mijn naam
is uitgeroepen, in uwe oogen een roovershol geworden? Ook ik, ik
12 heb het gezien, spreekt Jahwe.′ Want gaat slechts naar mijn zetel te
Sjilo, waar ik eertijds mijn naam heb doen wonen, en ziet wat ik
13 daarmede heb gedaan wegens de boosheid van mijn volk Israël.′ Der-
halve, omdat gij al deze stukken bedreven hebt, spreekt Jahwe, en
als ik onverdroten tot u sprak niet geluisterd, als ik u riep niet ge-
14 antwoord hebt,′ zoo zal ik met het huis waarover mijn naam is uit-
geroepen, waarop gij uw vertrouwen stelt, en met de plaats die ik u
en uwen vaderen gegeven heb, doen gelijk ik met Sjilo gedaan heb,′
15 en u wegwerpen van voor mijn aangezicht, gelijk ik uwe broeders
heb weggeworpen, het gansche geslacht Efraim.
16 En gij, bid niet voor dit volk,
hef niet voor hen gekrijt of gebed aan,
en wees niet hun voorspraak bij mij;
want ik luister niet naar u.
17 Ziet gij niet wat zij bedrijven in Juda's steden en op Jeruzalems

Vs. 11*a*. Matth. XXI : 13*b*; Marc. XI : 17*b*; Luc. XIX : 46*b*. — Vs. 16. XI : 14.

6. Verg. XXII : 3. — *vreemde — verdrukt.* Zie op Exod. XXII : 21 en 22.
8. *die leugentaal,* die van vs. 4.
9. Verg. Hoz. IV : 2. — *die gij niet gekend hebt,* van vreemde volken, met wie gij derhalve nooit iets hebt uitstaande gehad, terwijl Jahwe u de overvloedige bewijzen van zijn bestaan en zijne macht, van zijne weldadigheid en trouw heeft geleverd. Verg. op Deut. XXXII : 17.
10. *dit — uitgeroepen.* Zie op Deut. XXVIII : 10. — *Wij zijn gered!* Wij hebben niets te vreezen, alle schuld is door ons offer verzoend; zie op vs. 4. — *ten — bedrijven.* Daarop komt het dan neer, dat gij, wegens uw tempelbezoek en de waarneming uwer uitwendige godsdienstplichten, u straffeloos aan al dat kwaad (van vs. 9) zoudt kunnen schuldig maken!
11. *een roovershol.* Zoo heet hier de tempel, niet slechts als de plaats waar zulke boosdoeners (vs. 9) samenkomen, maar vooral als in hunne schatting de veilige toevlucht, die hen in staat stelt straffeloos al dat kwaad te bedrijven (vs. 10). — *Ook ik, ik heb het gezien,* nl. hoe gij den tempel als een roovershol beschouwt en gebruikt, en ik zal daarnaar weten te handelen (vs. 12).
12. *Want.* De bedoeling is: gij vleit u met ijdele overleggingen; want Sjilo's ondergang bewijst dat het bezit van mijn tempel voor goddeloozen geen bescherming oplevert. — *mijn zetel,* den tempel dien ik als mijne woning had uitverkoren. — *Sjilo.* Zie op Joz. XVIII : 1. — *ziet — gedaan,* hoe ik haar verwoest heb. Uit de volgende woorden maken wij op, dat deze verwoesting plaats gegrepen heeft bij den ondergang van het rijk Israël. Zie op Richt. XVIII : 30 v. — *Israël,* de bevolking van het noordelijk rijk; zie vs. 15. — Uit dit vers blijkt dat Jeremia's tijdgenooten kennis droegen van Sjilo's voormalige heiligheid. Op de ontluistering der plaats wijst ook Ps. LXXVIII : 60.
13. *onverdroten,* of *volijverig,* letterlijk *mij opmakende en sprekende,* eene eigenaardige spreekwijs van Jeremia; verg. op vs. 25 en zie XI : 7; XXV : 3, 4; XXVI : 5; XXIX : 19; XXXII : 33; XXXV : 14; buiten *Jeremia* alleen 2 Kron. XXXVI : 15.
14. *waarop gij uw vertrouwen stelt.* Zie op vs. 10.
15. Verg. 2 Kon. XVII : 20. — *uwe broeders,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *al uwe broeders.* — *Efraim,* het rijk Israël.
16. Vermocht anders de voorbede van een profeet of ander vroom man, naar de overtuiging der oudheid, veel om de vertoornde godheid zachter te stemmen, Jahwe verbiedt Jeremia bij hem een goed woord voor de Judeërs en Jeruzalemmers te doen; want wegens de schaamtelooze algemeene afgoderij is het oordeel onherroepelijk besloten. Verg. XIV : 11; XV : 1; XVIII : 20; inl. op Am. VII : 1—VIII : 3.

18 straten?' De kinderen sprokkelen hout, en de vaders ontsteken het
vuur, en de vrouwen kneden deeg, om koeken voor de hemelkoningin
te bereiden, en drankoffers te plengen voor andere goden, om mij ver-
19 driet aan te doen.' Doen zij míj verdriet aan? spreekt Jahwe; of
20 veeleer zich zelven, tot hunne eigen beschaming?' Daarom spreekt de
Heer Jahwe aldus: Zie, mijn toorn en verbolgenheid stort zich uit
over deze plaats, over mensch en vee, over het geboomte des velds
en de vruchten van den aardbodem, en zal onuitbluschbaar branden.
21 Zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god: Voegt uwe brandoffers
22 bij uwe slachtoffers en eet vleesch!' Want ik heb, toen ik uwe vaderen
uit Egypteland voerde, niet met hen gesproken noch hun iets geboden
23 betreffende brandoffer of slachtoffer.' Maar dit gebod heb ik hun ge-
geven: Luistert naar mij; zoo zal ik u ten God en gij zult mij ten
volk zijn; en bewandelt elken weg dien ik u voorschrijf, opdat het u
24 welga.' — Doch zij hebben niet geluisterd noch het oor geneigd,
maar de raadslagen gevolgd van hun boos hart, en gingen achteruit,
25 niet vooruit.' Van den dag af dat hunne vaderen uit Egypteland zijn
getrokken tot heden toe heb ik al mijne dienaren, de profeten, tot
26 hen gezonden, onverdroten;' doch zij hebben niet naar mij geluisterd
noch het oor geneigd; zij waren hardnekkig, zij maakten het nog
27 erger dan hunne vaderen.' En al spreekt gij ook al deze woorden tot
hen, zij luisteren niet naar u; al roept gij tot hen, zij antwoorden u
28 niet.' Zeg dan van hen: Dit is het volk dat naar Jahwe, zijn god,
niet heeft geluisterd, noch terechtwijzing aangenomen; verzwonden is
de trouw uit hun mond.
29 Scheer uw haardos af en werp hem weg; en hef op de kale plek-
ken een klaaglied aan; omdat Jahwe het geslacht waarop hij verbolgen

18. Verg. XLIV : 15—19. — *koeken*, ook XLIV : 19, onzekere vertaling. Wat er mede gedaan werd, of zij ter eere der godin verbrand dan wel opgegeten werden, weten wij niet. — *de hemelkoningin*, waarschijnlijk de Assyrische godin Istar; verg. op Richt. II : 13. — *drankoffers.* Deze behoorden bij het spijsoffer, de koeken. Verg. Lev. XXIII : 13 en elders. — *andere goden.* De bedoeling is niet: andere dan *de hemelkoningin*; want juist aan deze werden plengoffers gebracht; zie XLIV : 17—19; maar: andere dan Jahwe, dus afgoden; zie vs. 6, 9 en elders. — *verdriet aan te doen.* Zoo vertaald om vs. 19; in het oorspronkelijke staat het woord dat overal elders vertaald is door *tergen.*

21 v. De *brandoffers* verschilden van de *slachtoffers* hierin dat gene geheel op het altaar kwamen, van deze een deel door de offeraars gegeten werd (verg. op Exod. X : 25). De vraag naar dat onderscheid werd vooral van belang in den tijd toen het oude gebruik, bij elke gelegenheid dat men een dier slachtte een deel van het vleesch te offeren (zie op Gen. XXXI : 54), tot vele moeilijkheden aanleiding gaf, omdat men slechts op éene plaats mocht offeren; zie op Lev. XVII : 3—7. Werd dus in Jeremia's omgeving veel over deze zaak gestreden en daaraan groot gewicht gehecht, dan begrijpen wij dat de profeet uitriep: Wat geeft God om die onderscheiding? wat geeft hij om al uwe offers? Eet desnoods ook het vleesch uwer brandoffers! Hij vraagt gehoorzaamheid aan zijne geboden.

22. Dit leert ons niets aangaande den eeredienst tijdens den uittocht uit Egypte; Jeremia had daarover evenmin geloofwaardige overleveringen als Amos over den tijd der omzwerving, waarin, naar hij zegt, Jahwe niet met offers vereërd was (Am. V : 25). Die profeten, zelven de offers weinig achtend, stellen zich hun volk in het gezegend verleden voor als zonder offerdienst. Ook bewijst onze plaats niet, dat in Jeremia's dagen geen mondelinge of schriftelijke bepalingen omtrent offers, in Jahwe's naam gegeven, bestonden; wel, dat zij volgens hem niet behoorden tot de voorwaarden van het bij den Horeb gesloten verbond.

23. Zie XI : 4; XXIV : 7; XXXI : 1, 33; XXXII : 38; en verg. o. a. Lev. XXVI : 12; Deut. XXVI : 17 v.

24. Na *gevolgd* heeft Hebr. t. nog (uit XI : 8) *in de verstoktheid*; wat volg. Gr. vert. is weggelaten. — *en — vooruit*, en bewogen zich in de tegengestelde richting van die welke ik hun had voorgeschreven.

25. *hunne*, volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *uwe.* — *de profeten.* Grondt. heeft daarna nog *een dag.* — *hen*, volg. een hs., Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *u.* — *onverdroten*, letterlijk *mij opmakend en zendend*; verg. op vs. 13.

26. Ongemerkt is de veroordeeling van het voorgeslacht (vs. 24 v.) overgegaan in eene strafrede tegen Jeremia's tijdgenooten.

28. *verzwonden is*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt bij *en afgesneden.* — *de trouw.* Dit ziet hier op de gezindheid en het gedrag tegenover hun god: hun gansche godsdienst is schijn en leugen; verg. V : 1. — *uit hun mond.* Men huldigt Jahwe nog met de lippen, niet met het hart.

29—VIII : 3. Verg. over deze verzen inl. op XVIII—XX.

29. De natie, Juda, wordt toegesproken als eene vrouw; verg. III : 6—13; XXII : 20; wellicht is

30 is heeft versmaad en verstooten.′ Want Juda's zonen hebben gedaan
wat kwaad is in mijn oog, spreekt Jahwe: zij hebben in het huis
waarover mijn naam is uitgeroepen hunne gruwelen geplaatst, om het
31 te verontreinigen,′ en de hoogte van het tofeth, in het dal van Hinnoms
zoon, gebouwd, om hunne zonen en dochters te verbranden;
hetgeen hun niet door mij geboden en in mijn hart niet opgekomen
32 was.′ Daarom, zie, de dagen komen, spreekt Jahwe, dat men niet
meer zegt: De hoogte van het tofeth, en: Het dal van Hinnoms zoon,
maar: Het Moorddal; en dat men bij gebrek aan plaats in het tofeth
33 begraven zal.′ En de lijken van dit volk zullen tot spijs strekken
voor het gevogelte des hemels en het gedierte der aarde, zonderdat
34 iemand ze opschrikt.′ Zoo doe ik in Juda's steden en Jeruzalems straten
de tonen van blijdschap en vroolijkheid verstommen, de tonen van
bruidegom en bruid; want het gansche land zal eene woestenij worden.′
VIII : 1 Te dier tijd, spreekt Jahwe, zal men het gebeente van Juda's koningen
en vorsten, het gebeente der priesters en profeten en het gebeente der
2 bewoners van Jeruzalem uit hunne graven halen′ en uitspreiden voor
de zon, de maan en het gansche heir des hemels, die zij liefgehad en
gediend, nageloopen en gezocht, en waarvoor zij zich nedergeworpen
hebben; men zal het niet bijeenzamelen noch begraven: tot mest over
3 den aardbodem zal het dienen.′ En voor het gansche overschot, dat
van dit boos geslacht overblijft, zal de dood verkieslijk zijn boven het
leven, op alle plaatsen werwaarts ik hen zal hebben weggedreven,
spreekt Jahwe der heirscharen.

Vs. 30 v. XXXII : 34 v. — Vs. 31 v. XIX : 5 v. — Vs. 33. XVI : 4*b*; XIX : 7*b*; XXXIV : 20*b*; Deut. XXVIII : 26.

dochter Sions! uit den tekst uitgevallen. Zij moet, als teeken van diepen rouw over haar ondergang, den *haardos*, haar sieraad, afscheren. Verg. op Lev. XIX : 28. — *kale plekken.* Zie op III : 21.

30. Verg. 2 Kon. XXI : 4, 5, 7, alwaar de openbare afgoderij van Manasse (XV : 4) beschreven wordt. Toen Jeremia deze toespraak hield waren er eerst veertien, toen hij haar opschreef pas achttien jaar verloopen sedert de hervorming van Jozia, die genoemde afgoderij had gefnuikt. — *gruwelen*, beelden en andere heidensche voorwerpen; verg. 1 Kon. XI : 5, 7.

31. Zie op 2 Kon. XXIII : 10 en Jez. XXX : 33. — *hoogte*, volg. Gr. en Aram. vertt.; Hebr. t. *hoogten.* Het beteekent zooveel als offerplaats. Zie op Deut. XII : 2. — *hetgeen — opgekomen was.* Zie daarentegen Ezech. XX : 25 v. en aant. aldaar. — *hun*, ingevoegd volg. Gr. en Syr. vertt.

32. *De hoogte van*, ingevoegd volg. Gr. vert. — *Het Moorddal*, omdat daar, in de onmiddellijke nabijheid van Jeruzalem, de Judeërs door hunne vijanden, de voltrekkers van Jahwe's strafgericht, in getale zullen worden-geslacht. — *dat — zal.* De plek, in schuldig bijgeloof zoo lang heilig gehouden, zal voor het wegbergen van lijken der verslagenen, de *hoogte* voor begraafplaats worden gebruikt. Verg. Ezech. IX : 7 en inl. op Num. XIX.

33. *zonderdat iemand ze opschrikt.* Verg. op Deut. XXVIII : 26.

34. Verg. XVI : 9; XXV : 10 v.; XXXIII : 11; Openb. XVIII : 23. — *gansche*, volg. Gr. en Syr. vertt. ingevoegd.

1. Waarschijnlijk is de bedoeling dat de vijanden uit roofzucht de graven zullen openbreken.

2. Verg. XVI : 4; XXV : 33. — Die goden zijn niet bij machte het gebeente hunner volijverige vereerders voor dien smaad te bewaren. — Verg. 2 Kon. XXI : 5; XXIII : 4.

3. *plaatsen*, volg. hss., Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. voegt er bij *die overblijven.* Ook in het land der ballingschap geen rust; verg. Lev. XXVI : 36—39; Deut. XXVIII : 65—67.

HOOFDSTUK VIII : 4—IX : 22.

Schuld en straf. — Hardnekkig weigert dit volk tot inkeer te komen (VIII : 4—7), maar zijne inbeelding zal beschaamd worden (8—10, 13*a*). Jammerklacht over het naderend onheil (13*b*—17). De profeet gaat diep gebogen onder de ellende zijner natie (18—IX : 1). Doch de verontwaardiging over hare verregaande verdorvenheid wint het weder (2—6); die moet gestraft worden (7—9), en de straf is dáár (10 v.); ten volle verdiend (12—14), hoe vreeselijk zwaar ook (15 v.). Welhaast mogen de klaagliederen galmen over den ontzettenden jammer (17—22).

Dit stuk hangt met het voorgaande samen: het verplaatst ons in denzelfden tijd en in denzelfden gedachtenkring; zie inl. op VII : 1—VIII : 3.

VIII: 4 Zeg tot hen: Zoo spreekt Jahwe:
Zal iemand vallen zonder weder op te staan?
zal iemand zich afkeeren zonder weder te keeren?
5 Waarom heeft dan dit volk zich zoo voortdurend afgekeerd,
vastgehouden aan het bedrog, geweigerd zich te bekeeren?
6 Ik gaf acht en luisterde. Onbehoorlijk is hunne taal;
niet éen heeft berouw over zijne boosheid,
zoodat hij zegt: Wat heb ik gedaan!
Allen hebben zij zich afgekeerd in hunne vaart,
aan een paard gelijk dat zich stort in het gevecht.
7 Zelfs de ooievaar in de lucht kent zijne vaste tijden,
tortel en zwaluw nemen den tijd van haar komen in acht;
maar mijn volk kent het recht van Jahwe niet.
8 Hoe kunt gij zeggen: Wij zijn wijs, en de wet van Jahwe is bij ons?
9 Voorwaar, ijdel werk levert de leugenpen der schrijvers!′ De wijzen
zijn te schande geworden, verschrikt, gevangen; zie, Jahwe's woord
10 hebben zij versmaad; waarin zouden zij dan wijsheid hebben!′ Daarom
zal ik hunne vrouwen geven aan anderen, hunne akkers aan nieuwe
13*a* bezitters;′ en dezen zullen er de vruchten van inzamelen, spreekt
Jahwe.
13*b* Geen druiven aan den wijnstok, geen vijgen aan den vijgeboom, en
14 het loof verwelkt!′ Waarom blijven wij zitten? Verzamelt u, en laten
wij in de versterkte steden gaan en daar omkomen! Want Jahwe,
onze god, doet ons omkomen en geeft ons een giftdrank te drinken,
omdat wij tegen Jahwe gezondigd hebben.

4. De natuurlijke gang van zaken is toch, dat wie valt weder opstaat, en wie een verkeerden weg is ingeslagen terugkeert.
5. *dit volk*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt er bij *Jeruzalem.*
6. *aan — gevecht.* Verg. Job XXXIX: 22—28.
7. Zie op Jez. I: 3. — *vaste tijden*, voor het trekken naar het zuiden en voor het wederkeeren naar zijn nest; verg. Ps. CIV: 17. — *zwaluw*, met weglating van éene letter naar Gr. vert. en Jez. XXXVIII: 14; zie aldaar. — *het recht*, den dienst dien hij eischt.
8. De tijdgenooten van Jeremia waren zich volstrekt niet bewust weinig kennis van God en zijn dienst, tevens den zekeren weg tot volksgeluk, te hebben; integendeel, in het bezit van priesters en profeten, die hun onderricht, in naam van Jahwe medegedeeld, ook opschreven, lieten zij zich op hunne kennis niet weinig voorstaan. — *Voorwaar.* Hebr. t. heeft hierna nog *zie*; volg. oude vertt. weggelaten. — *ijdel — schrijvers.* Waarop dit doelt, is ons niet klaar. Met *de schrijvers* zullen wel tegenstanders van Jeremia worden aangeduid. Wellicht komt ter verklaring Jez. X: 1 in aanmerking; zie aldaar. Wordt eene verwringing van de wet bedoeld, dan wordt dezelfde beschuldiging Ezech. XXII: 26; Sef. III: 4 tegen de priesters ingebracht. Over de *pen* zie op Gen. XLI: 8.
9. *zie — versmaad*, nl. zooals het door Jeremia werd vertolkt. Zie verder Deut. IV: 6.
10. Verg. VI: 12. — Hierachter heeft Hebr. t. eenige regels, aan VI: 13—15 ontleend, die volg. Gr. vert. zijn weggelaten, nl.

(10) *Want allen, zoo geringen als grooten, zijn belust op vuil gewin,*
en allen, zoo profeet als priester, plegen bedrog;
(11) *zij heelen de breuke mijns volks op het lichtst,*
zeggende: Vrede, vrede! terwijl er geen vrede is.
(12) *Zij zijn te schande geworden, omdat zij afschuwelijke dingen deden.*
Toch schamen zij zich volstrekt niet,
zij weten van geen verlegenheid;
daarom zullen zij vallen met hen die vallen,
ten tijde hunner bezoeking zullen zij struikelen, zegt Jahwe.

13. *en — inzamelen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ik zal hen volslagen wegrapen*; verg. Sef. I: 2 v. — Aan het slot van dit vers heeft Hebr. t. nog eenige woorden, die te recht ontbreken in Gr. vert., en die wellicht beteekenen *Ik gaf hun inzettingen, zij overtreden ze*; een invoegsel, waarschijnlijk ontstaan in verband met de gewoonte, dit stuk (VIII: 13—IX: 21) jaarlijks op den gedenkdag van Jeruzalems verwoesting in de synagoge voor te lezen. Alsdan is vs. 13*b* op te vatten als eene klacht en aanklacht van Jahwe tegen zijn volk: er deugt niets van! Wij nemen dezen regel als het begin der klacht van de Judeërs over hun jammerlijken toestand (vs. 14—16). Verg. vs. 20.
14. *Waarom — zitten?* Er is buiten toch niets meer te wachten of in te zamelen. — *Verzamelt — gaan.* Eensluidend met den laatsten regel van IV: 5. — *omkomen.* Zij hebben alle hoop opgegeven. — *doet ons omkomen*, heeft onzen ondergang onherroepelijk besloten. — *een giftdrank*, ook IX: 15;

15 Wij wachten op heil, maar er komt niets goeds,
op een tijd van verademing, en zie, louter angst!
16 Uit Dan wordt het snuiven zijner paarden gehoord;
van het brieschen zijner hengsten davert het gansche land.
Zij komen het land met al wat er in is,
de stad met hare inwoners verslinden. —
17 Want zie, ik zend giftslangen op u af
waartegen geen bezweren baat,
en zij zullen u bijten, spreekt Jahwe.
18 Waar vind ik verkwikking bij den jammer?
mijn hart is krank in mij.
19 Daar klinkt het geschrei der dochter mijns volks uit verren lande:
Is Jahwe dan niet in Sion?
is haar koning er niet? —
Waarom hebben zij mij ook getergd met hunne beelden,
met buitenlandsche nietigheden? —
20 De oogst is voorbij, de zomer ten einde;
en wij, wij zijn niet verlost. —
21 Vanwege de breuk der dochter mijns volks ben ik gebroken,
ga ik in 't zwart, heeft ontzetting mij aangegrepen.
22 Is er dan geen balsem in Gilead? is er geen geneesheer?
waarom toch is de wond der dochter mijns volks niet geheeld?
IX : 1 Och of mijn hoofd water ware, en mijn oog eene tranenbron,
opdat ik dag en nacht kon weenen
over de verslagenen der dochter mijns volks!
2 Och of ik ware in de woestijn, in eene herberg van karavanen,
dat ik mijn volk kon verlaten, van hen heengaan;
want het zijn allen overspelers, een trouweloos rot.
3 Zij gebruiken hunne tong als een boog;
op valsche, niet op eerlijke, wijze oefenen zij macht in den lande;
want van boosheid tot boosheid gaan zij voort,
en aan mij storen zij zich niet, spreekt Jahwe.
4 Weest op uwe hoede tegen elkander,
en vertrouwe niemand zijn broeder;

Vs. 15. XIV : 19*b*.

XXIII : 15, zooveel als den zwijmelbeker van Gods toorn, d. i. het akelig lot, ons beschoren; zie op Ps. XI : 6.

16. *Dan.* De vijand bevindt zich reeds in het hooge noorden des lands.

17. *Want.* Zoo zult gij klagen, want. — *giftslangen*, beeld van de vijanden, die, door niets af te weren of te verzoenen, doodelijke wonden aan land en volk toebrengen. — *bezweren.* Verg. Ps. LVIII : 5 v.; Pred. X : 11.

18. *Waar vind ik verkwikking*, zeer onzekere lezing en vertaling. — De profeet spreekt.

19. *der dochter mijns volks.* Zie op IV : 11. — *uit verren lande*, van Judeërs die als gevangenen weggevoerd zijn. — *haar koning*, Jahwe. Zij begrijpen er niets van, hoe hij zijn volk prijsgeeft. — De derde en de vierde regel geven de verklaring, Jahwe's antwoord; verg. V : 19. — *nietigheden*, afgoden. Zie op Deut. XXXII : 21.

20. Gelijk de landman nog zoo lang mogelijk hoopt, eerst op den graanoogst, daarna op den pluk der boomvruchten (zie 2 Kon. VI : 27), maar om dan ook alle hoop op te geven, zoo heeft het volk den moed verloren: 't is nu alles voorbij! Zie vs. 15.

21. *gebroken*, van smart verbrijzeld.

22. *balsem*, als geneesmiddel ook XLVI : 11; LI : 8; als kostbaar handelsartikel Gen. XXXVII : 25; XLIII : 11. — *Gilead.* Zie op Gen. XXXI : 22 v. — Nergens hulp of troost!

1 v. Diep en innig mededoogen gaat bij den profeet gepaard met hevigen afschuw van de zondaars, wier bijzijn hij wenscht te ontvlieden in de eenzaamheid, ver van de menschen; verg. Ps. LV : 7 v.

2. *herberg.* Zie op Gen. XLII : 27. — *rot*, volg. verb. t.; Hebr. t. *hoogtijd.*

3. *een boog*, volg. de meeste oude vertt.; Hebr. t. *hun boog.* Hunne woorden (leugens en hatelijkheden) zijn doodelijke pijlen; zie op Ps. LXIV : 4. — *op valsche ... wijze*, volg. Gr. en Syr. vertt.; in Hebr. t. behoort dit woord nog bij den eersten regel.

4. *want — bedrieger.* Zie op Gen. XXVII : 36. — *een onruststoker.* Zie op Lev. XIX : 16.

want elke broeder is een volleerd bedrieger,
en iedere vriend een onruststoker;
5 de een leidt den ander om den tuin,
waarheid spreken zij niet,
hunne tong hebben zij gewend aan leugentaal;
slecht handelen zij en zij zijn te traag om zich te bekeeren;
6 afpersing bij afpersing, bedrog bij bedrog;
zij weigeren zich aan mij te storen, spreekt Jahwe.
7 Daarom spreekt Jahwe der heirscharen aldus:
Ik ga hen smelten en toetsen;
want hoe zou ik kunnen stilzitten
wegens de boosheid der dochter mijns volks!
8 Hunne tong is een moorddadige pijl,
bedrog zijn de woorden huns monds;
men spreekt zijn naaste vriendelijk toe,
terwijl men in zijn binnenste hem lagen legt.
9 Zou ik zulke dingen niet straffen? spreekt Jahwe,
op een volk als dit mij niet naar hartelust wreken?
10 Heft geween en geklag aan over de bergen,
een klaaglied over de oasen der woestijn;
want zij zijn verzengd, zoodat niemand er doortrekt;
zij hooren het geblaat der kudden niet meer;
het gevogelte des hemels zoowel als het vee
is gevloden, heengegaan.
11 Ik maak Jeruzalem tot een steenhoop,
een jakhalzenverblijf,
en Juda's steden verkeer ik in eene woestenij,
gansch onbewoond.
12 Wie wijs is versta dit;
hij tot wien Jahwe gesproken heeft melde het!
Waarom is het land te gronde gegaan,
verzengd als de woestijn, zoodat niemand er doortrekt?
13 Jahwe zeide: Omdat zij de wet die ik hun had voorgelegd verzaakt,
naar mij niet geluisterd, haar niet nageleefd hebben,
14 maar de verstoktheid van hun boos hart zijn gevolgd,
en de baäls aan wie hunne vaderen hen gewend hadden.
15 Daarom zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god, aldus:

Vs. 9. V: 9, 29. — Vs. 11. X: 22*c d*.

5. *slecht — bekeeren*, volg. Gr. vert.; de eerste twee letters van vs. 6 behooren nog bij dit vers; Hebr. t. *slecht handelen zijn zij moede*.

6. *afpersing — bij bedrog*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. (door toevoeging van de laatste twee letters van vs. 5 en door onjuiste woordafdeeling) *uw zitten midden in het bedrog; mét bedrog*.

7. *smelten en toetsen*. Hetzelfde beeld VI: 17—29 en elders. — *stilzitten*, met verandering van éene letter; grondt. *handelen*, d. i. dan: op welke andere wijs zou ik handelen? of: hoe vreeselijk zal ik handelen! — *de boosheid*, ingevoegd volg. Gr., Aram. en Syr. vertt. Verg. VII: 12.

8. *Hunne — pijl*. Zie op vs. 3. — *zijn de woorden huns monds*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *spreekt hij; met zijn mond*. — Verg. Ps. XXVIII: 3.

9. Na *Zou ik* voegt Hebr. t. in *hen voor*; weggelaten volg. alle oude vertt.; verg. V: 9, 29.

10 v. Verg. IV: 25 v.

10. *Heft*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *Ik hef*. — *het gevogelte*. Hier begint het in den tweeden regel aangekondigde *klaaglied*, om door te loopen tot het eind van vs. 11; zie ook vs. 19 en 21 v.; over den vorm er van verg. inl. op *Klaagliederen*.

12. Verg. Hoz. XIV: 10.

14. *boos*, ingevoegd volg. Gr. en Syr. vertt.; verg. III: 17. — *de baäls*. Zie op Richt. II: 11.

15. Verg. op Deut. XXIX: 18. — *dit volk*, volg. de meeste oude vertt.; Hebr. t. *hun, dit volk*; Gr. vert. *hun*. — *een giftdrank*. Bitter en vergiftig zijn nauw verwante begrippen; beide duiden zwaren rampspoed aan. Verg. VIII: 11; XXIII: 15.

Zie, ik geef dit volk alsem te eten en een giftdrank te drinken;
16 ik verstrooi hen onder de natiën,
die zij zelven noch hunne vaderen hebben gekend,
en zend hun het zwaard achterna,
totdat ik hen heb afgemaakt.
17 Zoo zegt Jahwe der heirscharen: Geeft acht!
roept de klaagvrouwen, dat zij komen,
zendt om de wijze vrouwen, dat zij zich spoeden;
18 laten zij over ons eene weeklacht aanheffen,
zoodat onze oogen wegsmelten in tranen,
onze wimpers van water vlieten.
19 Een klaagtoon is uit Sion gehoord:
Hoe zijn wij verdelgd!
Wij staan diep beschaamd, want wij hebben het land moeten verlaten,
men heeft onze woningen omvergeworpen!
20 Want hoort, vrouwen, het woord van Jahwe,
en verneme uw oor de woorden zijns monds,
en leert uwe dochters eene weeklacht,
elkander een klaaglied.
21 De dood is onze vensters ingeklommen,
onze burchten binnengetreden;
om de kinderen uit te roeien van de straat,
de jongelingen van de pleinen.
22 En gevallen zijn de lijken der menschen,
als mest over het veld,
en als eene garf achter den maaier:
niemand raapt ze op!

Vs. 16*c d*. XLIX : 37*e f*.

17. Is Juda ten ondergang gedoemd (vs. 15 v.), dan ook voor het rouwbedrijf over dezen doode gezorgd! Evenzoo wordt Ezech. XXXII : 16 over Egypte, als over een afgestorvene, rouw bedreven en het klaaglied aangestemd. — *klaagvrouwen*, gehuurd bij eene uitvaart; haar rouwbedrijf bestond, behalve in aangewezen kleedij en voorgeschreven gebaren, in uitroepen, luid geschrei, ook in het aanheffen van klaagliederen; zie vs. 20. Verg. XXII : 18; XXXIV : 5; 1 Kon. XIII : 30; Matth. IX : 23; Marc. V : 38. Dezelfden worden met „wijze vrouwen” bedoeld; zie op Am. V : 16. Nog tegenwoordig vindt men in de omstreken van Damaskus de oude gewoonten der Oosterlingen, ook der Israëlieten, dienaangaande in de meeste opzichten trouw bewaard. — *dat zij zich spoeden*. Dit staat in Hebr. t. aan het begin van vs. 18; volg. Gr. vert. is aan het eind van het vers weggelaten *dat zij komen*, herhaald uit den tweeden regel.

20. Niet slechts de vaste klaagvrouwen, alle Israëlitinnen moeten het rouwbedrijf, met name de treurzangen, zich eigen maken en er hare dochters in oefenen. — *de woorden*, volg. Gr. en Aram. vertt.; Hebr. t. *het woord*.

21. *om — pleinen*, die anders vol zijn van hun vroolijk rumoer; verg. VI : 11; Zach. VIII : 5.

22. In Hebr. t. begint dit vers ongeveer met *Spreek alzoo, zegt Jahwe*, volg. Gr. vert. weggelaten. — Verg. VII : 33; VIII : 2; XVI : 4; XXV : 33 en op Deut. XXVIII : 26.

HOOFDSTUK IX : 23—X : 16.

Geen zelfverheffing! Ook Juda heidensch. De machtelooze afgoden. — Men beroeme zich niet op zijne wijsheid, sterkte, schatten (IX : 23), maar alleen op het voorrecht Jahwe te kennen (24). — Eerlang wordt gansch Israël, als in Jahwe's oog gelijkstaande met zijne naburen, met dezen gestraft (25 v.). — Vermaning aan de Israëlieten zich niet te laten verleiden tot het heidendom (X : 1 v.): de afgoden zijn een stuk hout, met zilver en goud opgeschikt, werk van menschenhanden en volslagen machteloos (3—11). De schepper aller dingen (12), voor wiens macht elk verstomd staat (13 v.) en die de afgoden zal verdelgen (15), hij is Israëls god (16).

Deze drie stukken behooren in geen enkel opzicht bij hetgeen voorafgaat of volgt en verbreken het verband der rede, waar zij, door onbekende oorzaak, zijn tusscheningeschoven. Ook onderling hangen zij volstrekt niet samen. Hun oorsprong is moeilijk te bepalen, maar er is geen enkele reden om ze

aan onzen profeet toe te kennen, wel het tegendeel. Het eerste is zoo algemeen, dat het in verschillende eeuwen uit de pen van menigen spreker of zanger kan gevloeid zijn. Het tweede daarentegen is zeer eigenaardig: zoo scherp gedacht en gezegd dat wij het althans niet aan Jeremia of een anderen ons bekenden profeet durven toeschrijven; het laat zich evengoed vóor als na den val van Jeruzalem verklaren.

Ook het derde en grootste stuk, X : 1—16, is stellig niet van Jeremia: spraakgebruik en gedachtengang, stijl en toon, vooral de omstandigheden der hoorders zijn gansch anders dan die in de toespraken van dezen profeet: in elk dezer drie opzichten behoort het veeleer tehuis in den kring van Jez. XL—LXVI. Daar het weinig oorspronkelijks heeft, kan het, als navolging van ouder geschriften, in later eeuw zijn ontstaan. Het is ons daarenboven in zeer verwarden toestand overgeleverd; zie de aant. na die op vs. 5. Het is in *Jeremia* opgenomen als een getuigenis tegen de afgoderij en voor de grootheid van Israëls god, een getuigenis dat, den door het nageslacht zoo hoog vereerden profeet alleszins waardig, onder het gezag van zijn naam mocht worden bewaard en voortgeplant.

IX : 23 Zoo zegt Jahwe:
De wijze beroeme zich niet op zijne wijsheid,
noch de sterke op zijne sterkte,
noch de rijke op zijn rijkdom;
24 maar hierop beroeme zich wie roemen wil:
zoo verstandig te zijn om te erkennen dat ik Jahwe ben,
die goedertierenheid, recht en gerechtigheid oefen op aarde;
want in dezulken heb ik behagen, spreekt Jahwe.
25 Zie, de dagen komen, spreekt Jahwe, waarin ik zal straffen alle be-
26 snedenen die de voorhuid hebben: ′ Egypte, Juda, Edom, de Ammonieten, Moab en allen die zich de slapen kaal scheren, de woestijnbewoners; want alle heidenen zijn onbesnedenen, en het gansche huis Israël is onbesneden van hart.
X : 1 Hoort het woord dat Jahwe tot u spreekt, huis Israël!
2 Zoo zegt Jahwe:
Gewent u niet aan de wegen der heidenen,
en weest niet vervaard voor de teekenen aan den hemel,
omdat de heidenen daarvoor vervaard zijn.
3 Want de inzettingen der volken, nietigheid zijn ze;
immers een stuk hout hetwelk men in het bosch heeft geveld,
iets dat de handen eens werkmans met de bijl hebben gemaakt;
4 hij schikt ze op met zilver en goud;
met nagels en met hamerslagen bevestigt hij ze,

24. Verg. 1 Kor. I : 31; 2 Kor. X : 17. — *dat ik Jahwe ben. Jahwe* beteekent hier zooveel als de eenig ware God; verg. op Jez. XLI : 4. — *die — aarde.* Verg. Ps. XXXIII : 5.

25. *alle — hebben.* Wonderspreuk, uit vs. 26 te verklaren: zijn zij al voor het uiterlijke besneden, zij zijn niet wat ik daaronder versta.

26. Over de besnijdenis in Egypte zie Joz. V : 9 en aant. aldaar. — *Juda.* Opmerkelijk is de plaats, in deze optelling aan het eigen volk gegeven, als om te zeggen: Israël staat, door eigen schuld, wezenlijk met al de andere natiën gelijk. — *Edom.* De Joodsche koning Johannes Hyrkanus heeft in 129 v. Chr. de Edomieten gedwongen zich te laten besnijden; waarschijnlijk was dit gebruik door hen verwaarloosd. — Van de *Ammonieten* en *Moab* weten wij in dezen niets dan dat de Israëlieten hen als verwanten beschouwden, gelijk Edom als tweelingbroeder, om overeenkomst van taal en zeden. — *die zich de slapen kaal scheren.* Zie op Lev. XIX : 27. — *de woestijnbewoners,* Arabieren,; verg. op Gen. XVII : 25. — *alle heidenen,* waartoe dus ook Egypte, Edom, Ammon, Moab en de Arabieren behooren. — *zijn,* als zoodanig. — *onbesnêdenen,* in mijne schatting, omdat het heidenen zijn; aan de besnijdenis toch wordt godsdienstige beteekenis gehecht; en deze beteekenis is, in Jahwe's oog, bij heidenen vanzelf afwezig. — *onbesneden van hart.* Verg. op IV : 4.

2. *de wegen,* volg. Gr., Lat. en Aram. vertt.; Hebr. t. *den weg.* — Met *de teekenen aan den hemel* kunnen zoowel de gewone als de buitengewone verschijnselen, de stand der sterren zoowel als zons- en maansverduistering en dergelijke, bedoeld worden; verg. op Gen. I : 14 en op Jez. XLVII : 13.

3. *de inzettingen,* de godsdienstige gebruiken en plechtigheden (2 Kon. XVII : 8), allereerst de afgodsbeelden. — *nietigheid.* Dit woord, het gewone voor afgod, is hier meteen in ruimer zin genomen; zie II : 5; 2 Kon. XVII : 15. — *zijn ze,* volgens de oude vertt.; Hebr. t. *is het.* — *immers — geveld.* Verg. Jez. XLIV : 14.

4. Verg. Jez. XL : 19, 20. In dit vers zijn drie kleine tekstverbeteringen gemaakt.

dat ze niet staan te waggelen;
5 als een staak in een moestuin zijn ze: ze kunnen niet spreken;
gedragen moeten zij worden, want zij kunnen niet gaan.
Weest dan niet bevreesd voor hen, want zij kunnen geen kwaad doen,
en goeddoen staat evenmin in hunne macht.
6 Niemand is u gelijk, Jahwe! Gij zijt groot, en uw naam is groot
7 in mogendheid. ′ Wie zou u niet vreezen, koning der natiën? U toch
komt het toe; want onder al de wijzen der volken en in al hunne
8 koninkrijken is niemand u gelijk. ′ Maar altegader zijn zij redeloos,
9 dwaas; de tucht der nietigheden is die van een stuk hout: ′ geplet
zilver, uit Tarsjis gebracht, en goud uit Ofir, maaksel eens werkmans
en van goudsmids handen; violet en purper is hun gewaad, maaksel
van kunstenaars zijn ze gansch en al.
10 Maar Jahwe is in waarheid God;
hij is de levende God en een eeuwig koning;
voor wiens gramschap de aarde beeft,
en wiens grimmigheid de natiën niet kunnen verduren.
11 Aldus zult gij tot hen zeggen:
De goden die den hemel en de aarde niet hebben gemaakt,
ze zullen vergaan van de aarde en van onder den hemel.
12 Hij die de aarde heeft gemaakt door zijne kracht,
de wereld vastgezet door zijne wijsheid,
en door zijn verstand den hemel uitgespannen,
13 wanneer hij aan den hemel het gedruisch van water doet hooren,
de wolken omhoogtrekt van het einde der aarde,
bliksemstralen voor den regen maakt
en den wind uit zijne schatkameren te voorschijn brengt;
14 dan staat bij ieder mensch het verstand stil;
dan is elke goudsmid beschaamd over zijne beelden;
want zijn gietsel is leugen, er is geen adem in;
15 nietigheid zijn ze, spotwerk;
ten tijde hunner bezoeking vergaan zij.
16 Jakobs deel is niet gelijk deze,

Vs. 12—16. LI : 15—19. — Vs. 13. Ps. CXXXV : 7.

5. *een staak*, een vogelverschrikker. In den *Brief van Jeremia* vs. 69 wordt ons vers omschreven met *gelijk een vogelverschrikker in een moestuin, die niets bewaken kan, zoo zijn ook hunne houten, vergulde en verzilverde goden; evenals een doornstruik in den hof, waarop al het gevogelte gaat zitten.* — *moestuin.* Zie op Jez. I : 8. — *gedragen* — *macht.* Verg. Jez. XLVI : 7; XLI : 23.

Vs. 6—8 ontbreekt in Gr. vert.; vs. 9 staat daar tusschen vs. 5*a* en 5*b* in; vs. 11 is in het Arameesch (zie inl. op *Daniël*) geschreven. Zijn wij om deze reden geneigd dit vers voor een later toevoegsel te houden, alle oude vertt. hebben het, en het geheele stuk waarin het staat is zoo blijkbaar een zeer jong en samengesteld deel van *Jeremia*, dat wij geen recht hebben het alleen daarom uit den tekst te verwijderen.

8. *zij*, de wijzen der volken.

9. *Tarsjis.* Zie op 1 Kon. X : 22. — *Ofir*, volg. oude vertt. (verg. op 1 Kon. IX : 28); Hebr. t. *Ufaz*, een onbekende naam; de schrijver van Dan. X : 5 ontleende dien waarschijnlijk aan den bedorven tekst van onze plaats. Anders zou men hier in pl. v. *goud uit Ufaz* een woord moeten lezen dat 1 Kon. X : 18 voorkomt en *fijn (goud)* beteekent.

11. Zie na aant. op vs. 5.

12. Verg. Jez. XL : 22; XLII : 5; XLIV : 24; XLV : 18.

13. *het einde der aarde*, den gezichteinder. Verg. Job XXXVII : 2—13. — *bliksemstralen voor den regen*, d. i. die den regen aanbrengen; of *bliksemstralen tot regen*, d. i. die zich in regen als het ware oplossen. Verg. Zach. X : 1. — *schatkameren.* Verg. op Deut. XXVIII : 12.

14. *zijne beelden*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *een beeld.* — *leugen.* Verg. op XVI : 19.

15. *spotwerk*, letterlijk *een maaksel van bespotting*, eene caricatuur. — *hunner bezoeking*, zoodra door Jahwe acht op hen geslagen wordt, wanneer hij meent dat het nu lang genoeg met hen heeft geduurd en hij hen komt straffen.

16. *Jakobs deel, erve*, d. i. de god dien Israël het voorrecht heeft te kennen en te dienen; zie op

want de formeerder van het heelal, die is zijn erve;
Jahwe der heirscharen is zijn naam!

Jez. LVII : 6. — *want — erve,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft vóor *zijn erve* nog twee woorden, aldus:
want de formeerder van het heelal is hij,
en Israël is de stam van zijn erve.

HOOFDSTUK X : 17—25.

Klacht en bede tegen het vallen van den slag. — Wegvoering is nabij (17 v.). Uiting van diepen weemoed (19—21). De vijand nadert (22). Straffe Jahwe zijn eigen volk niet te streng! (23—25).

Dit is het slot van de redevoering VII : 1—IX : 22, door IX : 23—X : 16 (zie inl. daarop) ervan afgescheiden. Zie inl. op VII : 1—VIII : 3.

X : 17 Neem uw pak van den grond op,
gij die in de benauwdheid zit.
18 Want zoo zegt Jahwe:
Zie, ditmaal slinger ik de bewoners des lands weg,
breng ik hen in het nauw, opdat zij het boeten.
19 Wee mij om mijne breuke!
mijne wond is smartelijk.
Maar ik denk: Zeker, dit is mijne krankheid,
die ik moet dragen.
20 Mijne tent is vernield,
en al mijne koorden zijn losgerukt;
mijne zonen zijn van mij heengegaan, zijn weg;
niemand spant voortaan mijne tent
of richt mijne gordijnen op.
21 Want de herders waren redeloos
en vraagden niet naar Jahwe;
daarom waren zij niet voorspoedig
en is hunne gansche kudde verstrooid.
22 Hoor, eene tijding! daar komt zij!
en een zwaar gedreun uit het Noorderland;
om Juda's steden in eene woestenij te veranderen,
in een verblijf van jakhalzen.
23 Ik weet, Jahwe, dat de mensch niet te zeggen heeft over zijn weg,
noch de man, bij het gaan, over de richting zijner schreden.
24 Tuchtig mij, Jahwe, doch met mate,
niet in uwen toorn, opdat gij mij niet te klein maakt.

Vs. 22*c d.* IX : 11.

17. De Judeesche natie, of Jeruzalem, wordt toegesproken als eene vrouw; zie VII : 29. — *Neem uw pak* (onzekere lezing en vertaling) *van den grond op,* om in ballingschap te gaan. Verg. XLVI : 19; Ezech. XII : 1—12. — *gij die in de benauwdheid zit,* of *gij die belegerd zijt.*

18. *ditmaal.* Vroeger was er meer dan eens redding geweest uit den nood; verg. 2 Kon. XVI : 5; XIX : 35 v. Desgelijks XVI : 21. — *slinger — weg,* als een steen uit den slinger; verg. Jez. XXII : 17 v. — *het boeten,* wellicht volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vinden.*

19. De zwaar getroffen natie klaagt, maar berust. — *mijne,* volg. de oude vertt.; Hebr. t. *eene.* — Verg. XIV : 17; XV : 18; XXX : 12.

20. Verg. IV : 20; Jez. LIV : 2.

21. *de herders.* Zie op III : 15.

22. *het Noorderland.* Zie op I : 15. — *een zwaar gedreun,* van den naderenden vijand.

23—25. Wederom spreekt het volk.

23. *de mensch niet,* God alleen. — *zijn weg,* zijn lot. — Verg. op Ps. XXXVII : 23.

24 v. *met mate,* letterlijk *naar billijkheid*: niet meer dan volstrekt noodig is ter voldoening aan uwe gerechtigheid, en in aanmerking nemende dat Israël, hoe zondig ook, in elk geval uw volk is en blijft, dat u kent en uwen naam aanroept; daarom drukke liever op zijne vijanden de gansche last des goddelijken toorns. Verg. XXX : 11; XLVI : 28.

25 Stort uwe verbolgenheid uit over de natiën die u niet kennen,
en over de geslachten die uwen naam niet aanroepen;
want zij hebben Jakob verslonden en afgemaakt,
zijne woonstede verwoest.

Vs. 25. Ps. LXXIX : 6 v.

25. *verslonden*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft hierna nog *en zullen hem verslinden.*

HOOFDSTUK XI : 1—XII : 6.

Verzet tegen Jahwe's verbond en zijn prediker. — Jeremia moet in naam van Jahwe zijne volksgenooten aansporen het verbond met Israëls god te onderhouden (XI : 1—5). Hij moet in de steden van Juda en te Jeruzalem die prediking doen hooren, daar de voorgeslachten tot hun ongeluk ongehoorzaam waren geweest (6—8). Ach, ook de tijdgenooten zijn even ontrouw (9 v.) en zullen hiervan de noodlottige gevolgen ondervinden! (11—13). Geen voorbede van den profeet wordt toegelaten (14). Geen tempeldienst baat (15): het onheil is vastbesloten (16 v.). Jeremia zelf, zooals Jahwe hem toonde (18), heeft aan de moorddadige aanslagen van zijne stadgenooten blootgestaan (19); maar Jahwe handhaaft hem (20) en zal de burgers van Anathoth verdelgen (21—23). Jahwe's handelwijze is raadselachtig, en Jeremia heeft met het uitstel van der goddeloozen straf geen vrede (XII : 1—4). Jahwe antwoordt hem dat hem nog zwaarder strijd te wachten staat (5 v.).

Het begin van dit stuk verplaatst ons in het vijfde jaar na Jeremia's optreden, 622 v. Chr.; de profeet toch is hier woordvoerder voor het verbond waarvan 2 Kon. XXIII : 2 v. verhaalt; de uitdrukking „dit verbond" en verschillende aan *Deuteronomium* ontleende spreekwijzen laten hieromtrent geen twijfel. Ook in het vervolg (XI : 18 v.; XII : 1—6) worden wij verplaatst in de jaren voordat hij zich te Jeruzalem heeft gevestigd, dus in het eerste tijdperk zijner profetische werkzaamheid. Maar als hij XI : 9—17 klaagt dat ook zijne tijdgenooten weder tot de oude afgoderij zijn teruggekeerd en halsstarrig weigeren het verbond te onderhouden, en hij verzekert dat zij tot straf, ondanks alle pogingen om het onheil te bezweren, zullen vergaan, dan ziet hij natuurlijk terug op eene langdurige ondervinding van vruchteloozen arbeid. Evenzoo geeft de voorspelling van den geweldigen tegenstand dien hij, te Jeruzalem gevestigd, zal ontmoeten (XII : 5) zijne latere ervaringen weer. In haar geheel dagteekent dus deze profetie uit den tijd toen zij werd opgeteekend; we mogen het althans veilig er voor houden dat zij eerst toen, in Jojakims vierde regeeringsjaar, in den tegenwoordigen vorm is gebracht.

XI : 1, 2 Het woord dat van Jahwe tot Jeremia is gekomen: ′ Spreek tot
3 de mannen van Juda en de inwoners van Jeruzalem ′ en zeg hun:
Zoo zegt Jahwe, Israëls god: Vervloekt zij de man die niet hoort naar
4 de woorden van dit verbond, ′ welke ik uwen vaderen, toen ik hen uit
Egypteland, uit den ijzeroven, uitleidde, heb voorgeschreven, te weten:
luistert naar mij en handelt overeenkomstig al wat ik u heb geboden;
5 zoo zult gij mij ten volk en zal ik u ten God zijn; ′ ten einde den eed
gestand te doen dien ik uwen vaderen gezworen heb, hun een land
te geven, overvloeiend van melk en honing, zooals heden het geval
is. En ik antwoordde en zeide: Amen, Jahwe.
6 Daarop zeide Jahwe tot mij: Predik al deze woorden in de steden
van Juda en op de straten van Jeruzalem, aldus: Hoort naar de woor-

2. In grondt. begint dit vers met *Hoort naar de woorden van dit verbond*, wat bij vergissing uit vs. 6 hier is herhaald. — *Spreek*, volg. verb. t.; Hebr. t. *En spreekt.*

3. *Vervloekt — verbond.* Zie Deut. XXVII : 26. — *de woorden van dit verbond*, vervat in het wetboek, in Jozia's achttiende regeeringsjaar gevonden, dat de oudsten van Juda en Jeruzalem beloofd hadden te gehoorzamen. Zie 2 Kon. XXIII : 1—3.

4. *ijzeroven.* Zie op Deut. IV : 20. — *handelt*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *doet ze.* — *zoo — zijn.* Zie op VII : 23.

5. *ten — heb.* Zie op Deut. I : 8. — *een land — honing.* Zie op Exod. III : 8. — *zooals heden het geval is.* Zie Deut. VIII : 18; ook Deut. II : 30; IV : 20 en elders. — *Amen.* Zie op Num. V : 22. De profeet wenscht dat Jahwe zijn eed in allen deele zal gestand doen.

6. *Predik — Jeruzalem.* Wij moeten hieruit niet afleiden, dat Jeremia het zijne taak zou gerekend hebben zijnen volksgenooten de verplichting in te prenten om elke bijzondere bepaling van het door Hilkia aan het licht gebrachte wetboek te onderhouden: hij had wis het oog op de hoofdzaak, namelijk de afschaffing der afgoderij en het liefhebben van Jahwe met geheel het hart.

7 den van dit verbond en betracht ze!′ Want ik heb uwe vaderen na-
drukkelijk vermaand, toen ik hen uit Egypteland opvoerde, en tot
8 heden toe, onverdroten hen vermanende: Luistert naar mij.′ Doch zij
hebben niet geluisterd, noch het oor geneigd, maar hebben gewandeld
elk in de verstoktheid van zijn boos hart. Daarom heb ik over hen
gebracht al de woorden van dit verbond, dat ik hun had voorgeschreven
om te betrachten, maar dat zij niet hadden betracht.
9 Voorts zeide Jahwe tot mij: Er bestaat eene samenzwering onder de
10 mannen van Juda en de inwoners van Jeruzalem:′ zij zijn terugge-
keerd tot de ongerechtigheden hunner oudste voorvaderen, die weiger-
den naar mijne woorden te hooren; ook zij hebben andere goden
nageloopen om ze te dienen; het huis Israël en het huis Juda hebben
11 het verbond verbroken dat ik met hunne vaderen gesloten heb.′ Daarom
zegt Jahwe aldus: Zie, ik breng over dit volk een onheil waaruit zij
zich niet kunnen redden; dan zullen zij tot mij roepen, maar ik zal
12 niet naar hen luisteren.′ Dan zullen de steden van Juda en de inwo-
ners van Jeruzalem heengaan en roepen tot de goden voor wie zij rookten;
maar redden zullen die hen niet ten tijde van hun rampspoed.

13 Want zoovele steden gij hebt, zoovele goden hebt gij, Juda!
en zoovele straten er in Jeruzalem zijn,
zoovele altaren hebt gij geplaatst, om voor den baäl te rooken.
14 En gij, bid niet voor dit volk,
hef niet voor hen gekrijt en gebed aan;
want ik luister niet, wanneer zij tot mij roepen,
ten tijde van hun rampspoed.

15 Wat heeft mijn geliefde in mijn huis te doen? Zij heeft schand-
daden bedreven. Zullen geloften en heilig vleesch uw rampspoed van
16 u doen voorbijgaan? Dán zoudt gij jubelen!′ Een lommerrijken olijf,
schoon van voorkomen, zoo had Jahwe u genoemd; onder groot ge-
druisch heeft hij een vuur tegen hem ontstoken, en zijne takken zijn
17 verbrand.′ Jahwe der heirscharen, die u geplant heeft, heeft onheil
over u besloten, ter oorzake der boosheid van het huis Israël en het
huis Juda, die zij hebben bedreven om mij te tergen, rookende voor
den baäl.
18 Jahwe nu heeft het mij doen weten; vandaar weet ik het;

Vs. 13. II : 28*b*. — Vs. 14. VII : 16.

7. *onverdroten.* Zie op VII : 13 en 25.
8. *al de woorden van dit verbond,* hier de bedreigingen, als die van Deut. XXVIII. Het noordelijk rijk had de straf in al hare zwaarte reeds ondergaan.
9. *Er — Jeruzalem.* Het is alsof zij 't met elkander hebben afgesproken, zoo eenparig is hun verzet tegen mij.
10. *hunner oudste voorvaderen,* gedurende het tijdperk der omzwerving in de woestijn.
11. *over dit volk,* volg. Gr. vert. (verg. VI : 19); Hebr. t. *over hen.*
13. *geplaatst.* Hierna heeft Hebr. t. nog *voor de Schande* (zie op III : 24) *altaren*; volg. Gr. vert. weggelaten.
14. *ten tijde,* volg. hss. en de oude vertt.
15. De lezing en vertaling van dit vers is zeer onzeker; Hebr. t. is onverstaanbaar; Gr. vert. is grootendeels gevolgd. Moeilijkheid geeft o. a. *mijn geliefde,* in het mannelijk, terwijl Israël terstond daarop in het vrouwelijk geslacht, als gewoonlijk, wordt toegesproken, en wij buitendien in dit verband zulk eene eervolle betiteling van het Judeesche volk allerminst verwachten. De bedoeling intusschen is duidelijk: geen tempelbezoek of ceremoniën, waarvan de Judeërs en Jeruzalemmers zich zooveel voorstellen, kunnen de schuld en straf der afgoderij en onzedelijkheid wegnemen.
16. *Een lommerrijken olijf,* een beeld voor Israël; verg. op Ps. LII : 10 — *schoon van voorkomen,* met weglating van één woord, *vrucht,* volg. Gr. vert. — *zoo had Jahwe u genoemd,* en daarmede aangeduid wat gij behoordet te zijn en waartoe hij u had bestemd. — *groot gedruisch,* volg. verb. t. — *zijn verbrand,* volg. Lat. vert.
18. Onvoorziens gaat de profeet tot zijne persoonlijke ondervindingen van de zijde zijner medeburgers over: ze leveren trouwens slechts eene bijdrage tot het gedrag der Judeërs jegens hun god.

toen hebt gij mij hunne handelingen doen zien.
19 Ik nu was als een argeloos lam dat ter slachting geleid wordt,
en wist niet dat zij tegen mij aanslagen smeedden:
Laten wij den boom in zijne frissche kracht verdelgen,
hem uitroeien uit het land der levenden,
dat zijns naams nimmermeer gedacht worde. —
20 Maar Jahwe der heirscharen is een rechtvaardig rechter,
die de nieren en het hart toetst.
Moge ik zien, hoe gij wraak op hen neemt;
want op u heb ik mijne twistzaak gewenteld.
21 Daarom zegt Jahwe aldus van de mannen van Anathoth,
die u naar het leven stonden en zeiden:
Gij zult niet meer profeteeren in Jahwe's naam;
indien gij niet door onze hand wilt sterven —
22 Ik ga het op hen verhalen:
hunne jongelingen zullen sterven door het zwaard,
hunne zonen en dochters omkomen van honger,
23 en er zal niets van hen overblijven;
want ik breng onheil over de mannen van Anathoth,
in het jaar hunner bezoeking.
XII : 1 Gij hebt altijd gelijk, Jahwe, wanneer ik met u twist;
toch wil ik eene rechtsvraag met u bespreken:
Waarom is der goddeloozen weg voorspoedig,
genieten allen die trouweloosheid plegen rust?
2 Gij hebt hen geplant, ook schoten zij wortel;
zij wassen, ook dragen zij vrucht;
gij zijt nabij in hun mond, maar ver van hun hart.
3 Maar gij, Jahwe, kent mij;
gij ziet mij en toetst mijne gezindheid jegens u.
Ruk hen weg als vee ter slachting,
en wijd ze voor den dag van den moord!
4 Hoelang zal het land rouwen,
en al het kruid des velds verdorren?
Om de boosheid der bewoners komt vee en gevogelte om;
want zij hebben gezegd: God ziet onze wegen niet.

Vs. 20. XX : 12.

Waarschijnlijk was Jeremia, niets kwaads vermoedende, op eens door eene toevallige omstandigheid, waarin hij dankbaar eene beschikking van Jahwe erkende, op het spoor gekomen der aanslagen tegen hem, en was hem daardoor helder geworden wat hij vroeger in *hunne* — der Anathotieten — handelwijs niet begrepen had. Verg. XVIII : 18.

19. *Laten* — *worde.* Jeremia's stadgenooten spreken. — *in* — *kracht* (volg. verb. t.; Hebr. t. *in zijn brood*), in den bloei zijner manlijke jaren.

20. *Maar* — *toetst.* Zie op Ps. VII : 10. — *op u ... gewenteld*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *aan u ... ontdekt.* Evenzoo XX : 12. Verg. Ps. XXII : 9; XXXVII : 5; Spr. XVI : 3.

22. Dit vers begint in Hebr. t. met *Daarom zegt Jahwe der heirscharen aldus*, volg. Gr. vert. weggelaten, als herhaling van den eersten regel van vs. 21. — *hunne jongelingen*, volg. Gr. en Aram. vertt.; Hebr. t. *de jongelingen.* — *omkomen*, volg. Gr. vert., in overeenstemming met XIV : 15; XLIV : 12; Hebr. t. *sterven.*

1. Ofschoon overtuigd dat God rechtvaardig handelt, kan de profeet toch zijn ongeduld en twijfel wegens den oogenblikkelijken voorspoed der goddeloozen niet onderdrukken. — *eene rechtsvraag met u bespreken.* Elders (I : 16; LII : 9 enz.) beteekent de Hebreeuwsche uitdrukking *het vonnis over u uitspreken.*

2. *gij zijt nabij in hun mond.* Zij loopen met u, d. i. met hunne vroomheid, te koop.

3. *Maar* — *u.* Het verband tusschen deze regels en den voorgaanden is dit: Jeremia's tegenstanders, enkel schijnvroom, vervolgen hem als valsch profeet, maar Jahwe kent zijne toewijding.

4. *al het kruid des velds*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *het kruid van al het veld.* — *God ziet onze wegen niet*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hij ziet ons einde niet.* God slaat op ons geen acht; wij kunnen straffeloos onzen gang gaan.

5 Wanneer gij met voetgangers geloopen hebt en zij u hebben afgemat,
hoe zult gij dan met de paarden gelijken tred houden?
In een vredig land waart gij gerust;
maar hoe zult gij het maken in den pronk des Jordaans?
6 Want ook uwe broeders en bloedverwanten, ook die verraden u;
ook zij roepen u luidkeels achterna.
Vertrouw hen niet, wanneer zij u vriendelijk toespreken.

5. Jahwe antwoordt den profeet, maar het is een weinig bemoedigend bescheid: valt het verkeer met zijne stadgenooten — hier bij *voetgangers* vergeleken — hem reeds zoo zwaar, hij moet er zich op voorbereiden dat het nog veel erger zal worden, wanneer hij met de Jeruzalemmers — aan *paarden* gelijk — te doen krijgt. Anathoth is *een vredig land,* vergeleken met de hoofdstad, die wel *de pronk des Jordaans,* een oord van leeuwen, mag heeten. — *gelijken tred houden,* onzekere lezing en vertaling. — *den pronk des Jordaans,* het welig houtgewas aan den oever dier rivier de verblijfplaats van leeuwen. Verg. XLIX: 10; L: 44; Zach. XI: 3
6. *ook — achterna,* als vervolgers.

HOOFDSTUK XII: 7—17.

Israëls naburen, thans zijne beulen, eens zijne heilgenooten. — Jahwe heeft zijn volk prijsgegeven om zijn driest verzet (7 v.); van rondom kwamen de vijanden er op af, om het te verslinden (9); vele verdelgers hebben het land gansch vernield (10—13). Wel zal Jahwe deze naburen te gelijk met Juda uit hun land verdrijven (14); doch om hen terug te brengen (15) en met zijn volk te zegenen, indien zij hem willen vereeren (16); anders niet (17).

Deze profetie verplaatst ons aan het einde der regeering van Jojakim, omstreeks 599, in de omstandigheden ons 2 Kon. XXIV: 2 beschreven: genoemde koning was tegen Nebukadresar in opstand gekomen; waarop deze voorloopig benden der Chaldeën en der hem getrouw gebleven naburen van Juda: Arameërs, Moabieten, Ammonieten, op de afvallige natie afzond, om haar „te gronde te richten”. De door de plunderaars aangerichte ellende is de aanleiding tot deze boetprediking, maar tevens tot eene boodschap van heil in de toekomst, niet alleen voor Jahwe's volk, maar ook voor de omwonende, op dit oogenblik vijandige, stammen.

XII: 7 Ik heb mijn huis verlaten, mijn erve verstooten,
mijne zielsbeminde in de hand harer vijanden gegeven.
8 Mijn erve was mij geworden als een leeuw in het woud:
het had tegen mij gebruld; daarom haatte ik het.
9 Is mijn erve een bonte roofvogel,
dat de roofvogels aan alle kanten er op afkomen?
Komt, vergadert alle wilde dieren,
dat zij komen om het te verslinden!
10 Vele herders hebben mijn wijngaard vernield, mijn akker vertrapt;
zij hebben den akker die mij een lust was in eene woeste wildernis [verkeerd;
11 zij hebben hem tot eene wildernis gemaakt;
verwoest, rouwt hij voor mijne oogen,
het gansche land is verwoest;
want niemand nam het ter harte.
12 Op alle kale plekken in de woestijn zijn de verdelgers gekomen;

7. Jahwe spreekt. — *mijn huis,* hier niet de tempel, maar, evenals *mijn erve,* het land of het volk, Jahwe's *zielsbeminde.*
9. Verg. Jez. LVI: 9. — *Is — afkomen?* Op een bonten vogel, een die zich door schelle kleuren van de andere onderscheidt, komen die andere vijandig af; eveneens de naburige volken op Israël. — *bonte,* onzekere vertaling van een Hebreeuwsch woord dat in eenigszins anderen vorm nog Richt. V: 30 voorkomt. — *dat,* volgens gissing; Hebr. t. *mij,* bij den eersten regel. — In den laatsten regel zijn een paar kleine tekstverbeteringen aangebracht volg. Gr. vert.
10. *Vele herders,* de aanvoerders der vijanden, die met hunne scharen in het land waren gevallen. — *mijn wijngaard,* Jahwe's land en volk; verg. op Jez. V: 1.
11. *zij hebben,* volg. verb. t.; Hebr. t. *hij heeft.* Waarschijnlijk zijn er meer en grooter fouten in den tekst geslopen; immers, van *voor mijne oogen* is de vertaling onzeker, en wat *want — harte* beteekent, is onduidelijk; wellicht: de algemeene onachtzaamheid tegenover Jahwe en zijne oordeelen is de schuld die deze ellende veroorzaakt heeft.

want een verslindend zwaard heeft Jahwe,
dat verslindt van het eene eind des lands tot het andere;
geen vrede voor eenig schepsel!
13 Tarwe hebben zij gezaaid en doornen gemaaid;
zij hebben zich afgesloofd, zonder baat,
en staan beschaamd over hunne opbrengsten,
wegens Jahwe's blakenden toorn!
14 Zoo zegt Jahwe van al mijne booze naburen, die het erve aantasten
dat ik aan mijn volk Israël in bezit heb gegeven: Zie, ik roei hen
uit uit hun land, en het huis Juda zal ik uit hun midden uitroeien.'
15 Doch nadat ik hen heb uitgeroeid, zal ik mij wederom hunner erbar-
16 men en hen doen wederkeeren, ieder naar zijn erve en zijn land.' En
indien zij dan den weg mijns volks grondig leeren, zwerende bij mijn
naam: Zoo waarlijk als Jahwe leeft! gelijk zij mijn volk geleerd heb-
ben bij den baäl te zweren, zoo zullen zij worden opgebouwd in het
17 midden mijns volks;' maar indien zij niet luisteren, zoo zal ik zulk
een volk gansch en al uitroeien en te gronde richten, spreekt Jahwe.

12. *een — Jahwe,* hetwelk hij den vijandigen naburen in handen gaf, om het als voltrekkers van zijn gericht tegen Juda te gebruiken. — *schepsel,* letterlijk *vleesch.*
13. *zij,* de schuldige Judeërs. — *hunne,* volg. verb. t.; Hebr. t. *uwe.*
14—17. Zie op III : 17.
14. *mijne,* Jahwe's; dezelfde verwisseling van derden en eersten persoon ook XIV : 15.
16. *den weg,* volg. Gr. en Aram. vertt.; Hebr. t. *de wegen.* Met *den weg mijns volks* wordt hier, blijkens het vervolg van dit vers, Israëls godsdienst, de aan dit volk ten deel gevallen kennis en vereering van den eenigen waarachtigen God, bedoeld. — *zwerende bij mijn naam.* Verg. op Deut. VI : 13.
17. *niet luisteren,* naar den hun gestelden eisch.

HOOFDSTUK XIII.

Het gericht over het onbekeerlijk volk. — Jahwe gelast Jeremia een gordel te koopen en te dragen, om hem daarna in eene rotsspleet te verbergen, van waar hij hem geheel bedorven terughaalt (1—7). Zoo zal Jahwe zijn volk, hoe nauw de band ook was, als hoovaardig aan het verderf prijsgeven (8—11). Gelijk eene flesch dient om met wijn gevuld te worden, zal hij Juda vullen met den wijn zijner gramschap en het meedoogenloos verbrijzelen (12—14). In roerende taal dringt de profeet op bekeering aan, eer het te laat is (15—17). Aan den koning en zijne moeder voorspelt hij hun aanstaanden val en 's volks wegvoering (18 v.). De onverbeterlijke natie heeft zich door eigen schuld dezen jammerlijken schimp en smaad op den hals gehaald (20—27).

De koning wien vs. 18 diepe vernedering wordt aangekondigd zal wel Jojachin zijn, over wiens kortstondige regeering zie 2 Kon. XXIV : 8—16; immers, ook XXII : 24—26; XXIX : 2 worden hij en zijne moeder samen vermeld.

De zinnebeeldige handeling waarmede dit hoofdstuk aanvangt is niet bedoeld als werkelijk geschied, evenmin als wat wij XXV : 15—29; XXVII : 2 v.; LI : 59—64*a* lezen, maar is louter beeldspraak, gelijk de spreuk die volgt over de wijnflesch, en gelijk de verhalen in *Ezechiël* (zie inl. op dat boek). Eene werkelijke zinnebeeldige handeling toch dient om het publiek op het eigen oogenblik zeker denkbeeld op indrukwekkende wijze voor oogen te stellen (zie b. v. XIX : 1, 10 v.; XXVIII : 2, 10 v.); en wat Jeremia hier met den gordel heet te doen is daarvoor in geen enkel opzicht dienstig, wegens het ingewikkelde en gezochte van de vergelijking en het langdurig tijdsverloop dat voor de uitvoering vereischt wordt.

XIII : 1 Aldus sprak Jahwe tot mij: Ga u een linnen gordel koopen en doe
2 dien om uw middel; maar laat hem niet in het water komen.' Ik kocht
den gordel, naar het woord van Jahwe, en deed hem om mijn middel.'

1. *een linnen gordel.* De gordel maakte oudtijds en maakt nog een voornaam deel uit van de kleeding der Oosterlingen, zoowel der behoeftigen (Gen. III : 7; 2 Kon. I : 8; Matth. X : 9) als der aanzienlijken (1 Sam. XVIII : 4; 2 Sam. XVIII : 11; Spr. XXXI : 24; Dan. X : 5; Openb. I : 13; XV : 6). Een linnen gordel behoorde tot de priesterdracht, Lev. XVI : 4; verg. over den priestergordel op Exod. XXVIII : 39; over het ambtsgewaad des hofmaarschalks op Jez. XXII : 21. — *maar — komen.* Hij moet ongeschonden blijven; straks toch blijkt dat hij van vochtigheid op den duur bederft; zie vs. 4—7

3, 4 Daarna kwam het woord van Jahwe andermaal tot mij: ' Neem den
gordel dien gij gekocht hebt, die om uw middel is, en maak u op,
5 ga naar Fraat, en verberg hem daar in de rotsspleet. ' Ik ging dus
6 en verborg hem in Fraat, zooals Jahwe mij bevolen had. ' En na ver-
loop van geruimen tijd zeide Jahwe tot mij: Maak u op, ga naar
Fraat, en haal van daar den gordel dien ik u bevolen heb aldaar te
7 verbergen. ' Zoo ging ik naar Fraat, groef den gordel ōp ter plaatse
waar ik hem verborgen had; en zie, de gordel was bedorven, hij
deugde nergens toe.
8, 9 Toen kwam het woord van Jahwe tot mij: ' Zoo zegt Jahwe: Desge-
lijks zal ik verderven den trots van Juda en van Jeruzalem, die zoo
10 groot is. ' Dit booze volk, dat weigert naar mijne woorden te luisteren,
in de verstoktheid zijns harten wandelt en andere goden naloopt, om
hen te dienen en zich voor hen neder te werpen, het worde als deze
11 gordel, die nergens toe deugt. ' Want evenals de gordel aan iemands
middel is vastgehecht, zoo had ik het gansche huis Israël en het
gansche huis Juda aan mij vastgehecht, spreekt Jahwe; om mij ten
volk te zijn, tot roem en lof en glorie; maar zij hebben niet geluisterd.
12 Zeg verder tot hen het volgende: Zoo spreekt Jahwe, Israëls god: Eene
flesch behoort met wijn gevuld te worden. Als zij nu tot u zeggen:
Zouden wij dat niet weten, dat eene flesch met wijn behoort gevuld te
13 worden? ' dan zult gij tot hen zeggen: Zoo zegt Jahwe: Ik ga al de
bewoners van dit land, de koningen uit Davids huis die zitten op zijn
troon, de priesters, de profeten en al de inwoners van Jeruzalem, vul-
14 len met sterken drank, ' en ik zal hen tegen elkander verbrijzelen,
vaders en zonen te zamen, spreekt Jahwe; ik zal niet sparen, niet ver-
schoonen, mij niet erbarmen, dat ik hen niet verderven zou.

15 Luistert en leent het oor! Zijt niet hoog;
want Jahwe heeft gesproken.
16 Geeft Jahwe, uwen god, eere,
voordat het duister wordt
en gij uw voet stoot tegen bergen in schemer,
en hij, terwijl gij hoopt op licht,
dit tot duisternis maakt,
het in donkerheid verkeert.

4. *Fraat.* Met dezen naam wordt overal in het O. T. de rivier Eufraat aangeduid, en hij is dan ook steeds ‚de Eufraat' vertaald. Indien deze ook hier wordt bedoeld, dan wil Jeremia zeggen: naar de streek van Babel; derwaarts toch zal Jahwe zijn volk, dat hij van zijn kant eens zóo nauw aan zich had verbonden (vs. 11), heenvoeren ten ondergang, als straf voor zijne boosheid. Intusschen is het, nog afgezien van andere bedenkingen, hoogst bezwaarlijk, zij 't dan slechts in eene zinnebeeldige voorstelling, Jeremia voor zulk een doel tweemaal eene zoo verre reis te laten ondernemen. Daarom heeft men hier waarschijnlijk te denken aan een dal of eene beek Fara, een paar uur van Jeruzalem in de richting van Jericho, nog heden „wadi Fara" geheeten; over dit „wadi" zie op Gen. XXVI : 17. Ook zou men kunnen denken aan eene plaats *Pura* of *Fara*, Joz. XVIII : 22. — *de rotsspleet*, die ik u wijzen zal.

7. *groef ... op*, letterlijk *groef en nam*, uit het slib.

9. *trots.* Alle verzet en ongehoorzaamheid komt uit hoogmoed voort; verg. Jez. II : 11—17.

11. *om — glorie.* Verg. XXXIII : 9; Deut. XXVI : 19.

13. *die zitten op zijn troon.* Dezelfde uitdrukking XXII : 4. — *sterken drank*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *dronkenschap.* Zij zullen beneveld worden van den zwijmelbeker en den wijn van Jahwe's toorn, XXV : 15 v.; verg. op Ps. XI : 6.

14. Hetzelfde beeld XIX : 11; Ps. II : 9; Jez. XXX : 14.

15. *Zijt niet hoog.* Slaat niet hoovaardig de waarschuwing in den wind.

16. *Geeft Jahwe, uwen god, eere,* door ootmoedige schuldbelijdenis (verg. Joz. VII : 19) en door een ernstig voornemen van beterschap. — *voordat het duister wordt*, voordat de nacht van den diepsten rampspoed komt. Het is het uiterste oogenblik; alleen eene zeer haastige bekeering zou het zeer nabijzijnd oordeel kunnen afwenden. — *bergen in schemer*, onvoorziene en onoverkomelijke bezwaren en hindernissen. — *en hij — verkeert.* Verg. Jez. LIX : 9 v.

17 Maar indien gij niet luistert,
zal ik zielsbedroefd in het verborgen weenen over dien trots,
en zal mijn oog bitter schreien, in tranen wegsmelten;
want Jahwe's kudde is gevankelijk weggevoerd.
18 Zeg aan den koning en de koningin:
Gaat zeer laag zitten;
want u is van het hoofd gevallen
uwe luisterrijke kroon.
19 De steden van het Zuiden zijn gesloten,
en niemand opent;
Juda is weggevoerd gansch en al,
weggevoerd volledig.
20 Hef uwe oogen op en zie,
wie komen uit het noorden.
Waar is de kudde, u gegeven,
uw prachtig vee?
21 Wat zult gij zeggen, wanneer hij ten hoofd over u aanstelt
vrienden die gij zelve aan u gewend hebt?
Zullen niet weeën u aangrijpen,
als eene barende vrouw?
22 En wanneer gij zegt bij u zelve:
Waarom overkwam mij dit?
Om de grootheid uwer schuld zijn uwe slippen opgelicht,
uwe hielen met geweld ontbloot.
23 Kan een moorman zijne huid veranderen,
een panter zijne vlekken?
Dan zult ook gij in staat zijn goed te handelen,
gij, aan kwaaddoen gewend.
24 Ik zal u verstrooien als wegvliegend kaf,
als kaf voor den woestijnwind.
25 Dit is uw lot, het u toegewezen deel,
van mijnentwege, spreekt Jahwe;
omdat gij mij vergeten hebt
en op leugen vertrouwd.
26 Dies til ook ik uwe slippen van voren op,
en wordt uwe schaamte gezien.
27 Uw echtbreken en uw gehunker,
uwe schandelijke ontucht, —

17. *Jahwe's kudde.* Zoo heet het volk dikwerf; zie op Ps. XCV : 7. — *is — weggevoerd.* De toekomst wordt reeds als verleden gedacht; zie vs. 19.

18. Jahwe geeft den profeet bevel. — *de koningin,* 's konings moeder; zie Inl. en op 1 Kon. XV : 13. — *Gaat zeer laag zitten.* Daalt van den troon af en zet u op den grond; zie op Jez. XLVII : 1. — *u — kroon,* volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *uw hoofdeneinde is gevallen.*

19. *het Zuiden.* Zie op Joz. XV : 21.

20. Sions dochter wordt toegesproken; in Gr. vert. wordt Jeruzalem met name genoemd; verg. vs. 27. Aan haar was *Jahwe's kudde* (vs. 17), het volk Juda, *gegeven,* toevertrouwd. — *wie komen uit het noorden,* de vijanden, de Chaldeeën.

21. *Wat — hebt?* Hoogst onzekere lezing en vertaling, met weglating van één woord en verplaatsing van een paar andere. — *wanneer hij,* Jahwe, *ten hoofd over u aanstelt.* Zie XV : 3. — De bedoeling zal zijn dat, wanneer Jahwe de vreemden met wie Sion zich vroeger heeft ingelaten tegen hen aanvoert, zij in radelooze verlegenheid zal verkeeren. — *Zullen — vrouw?* Zie op IV : 31.

22. Verg. V : 19; XVI : 10 v. — *uwe slippen opgelicht,* de smadelijkste bejegening, der als balling weggevoerde aangedaan; verg. vs. 26; Jez. XX : 4; XLVII : 2 v.

23. *moorman,* Ethiopiër.

24. Hetzelfde beeld Jez. XXIX : 5; XLI : 2. — *u,* volg. verb. t.; Hebr. t. *hen.* — *woestijnwind.* Verg. IV : 11.

26. Verg. op Nah. III : 5.

op heuvelen en in het veld
  zag ik uwe gruwelen.
Wee u, Jeruzalem! uwe reiniging blijft uit,
  hoelang nog?

27. *Uw — ontucht* en *uwe gruwelen,* altemaal aanduidingen van afgoderij (vs. 10) als ontrouw aan Jahwe, Israëls gemaal. Verg. inl. op Hoz. I—III. — *gehunker,* letterlijk *gehinnik.* Verg. V : 8. — *hoelang nog?* niet geheel zekere vertaling.

HOOFDSTUK XIV, XV.

Geen voorbede baat; Jeremia's weeklacht. — Opschrift (XIV : 1). Juda en Jeruzalem zijn geteisterd door groote droogte (2—6). De profeet smeekt dringend om redding (7—9). Maar Jahwe zegt dat het hun verdiende loon is (10), wijst de voorbede af (11), evenals 's volks vasten en offers (12), en Jeremia's klacht dat profeten het volk misleiden (13); die profeten zijn leugenaars (14) en zullen ten onder gaan (15), met het gansche volk (16), over welks ellende Jeremia zal jammeren met het innigst mededoogen (17 v.). Nogmaals doet hij een welsprekend beroep op de barmhartigheid van Israëls god (19—22). Het wordt andermaal onverbiddelijk afgewezen (XV : 1—4): het volk heeft niets beters verdiend (5, 6*a*); dus wordt het verschrikkelijk vonnis voltrokken (6*b*—9). Jeremia beklaagt zich bitter dat hij algemeen gehaat is (10). Strafbedreiging tegen Israël (11—14). Jeremia smeekt om spoedige wraak op zijne vijanden (15 v.); immers is zijn lijden onverdiend (17 v.). Hij wordt opnieuw tot profeet aangesteld en krachtig bemoedigd (19—21).

Hoewel het laatste gedeelte, XV : 10—21, eenigermate op zichzelf staat, is er geen overwegende reden het afzonderlijk te nemen: de herhaalde, zelfs harde, afwijzing der voorbede geeft eenige verklaring van de bittere en moedelooze stemming welke zich in dat slot uitspreekt. Wat voorafgaat vormt een doorloopend geheel (zie op XIV : 22). Wanneer de droogte die hier wordt beschreven heeft plaats gehad, zegt het opschrift niet; trouwens, dit is van den Verzamelaar, die, als hij de aanleiding dezer profetie vermeldt, zijne kennis eenvoudig aan hare eerste verzen ontleent. Intusschen kunnen wij, bij gebrek aan stellige gegevens, uit wat er niet staat veilig eenige gevolgtrekkingen maken: eene wegvoering heeft blijkbaar nog niet plaats gegrepen; het eenig tegenwoordig onheil is de droogte; de straf door 's vijands zwaard en door ballingschap dus is nog toekomstig (XV : 2—4); maar de zondenschuld is hoog geklommen, en het oordeel dreigt (XV : 7—9). Wij zullen dus wel niet mistasten, als wij deze rede, of de toespraken welke zij samenvat en weergeeft, nog in de eerste helft der regeering van Jojakim plaatsen, dus vroeger dan de profetie XII : 7—17, iets later dan VII—X.

XIV : 1 Het woord van Jahwe tot Jeremia betreffende de langdurige droogte:
2 Juda rouwt, en hare poorten kwijnen,
liggen in het zwart ter aarde;
Jeruzalems gejammer stijgt omhoog.
3 Hare edelen zonden hunne onderhoorigen om water,
zij kwamen bij de bakken, maar vonden geen water,
keerden terug met hunne vaten ledig,
zij staan beschaamd en verlegen,
hebben zich het hoofd omhuld.
4 Ook is het bebouwen van den grond gestaakt,
omdat er geen regen op aarde is geweest;
beschaamd staan de landbouwers,
zij hebben zich het hoofd omhuld.

1. *Het woord,* letterlijk *Wat gekomen is als woord.* Dezelfde vreemde vorm van inleiding ook XLVI : 1; XLVII : 1; XLIX : 34, doch in Gr. vert. op geen dier vier plaatsen aangetroffen. — *de langdurige droogte,* letterlijk *droogten.* De vruchtbaarheid van Palestina hangt af van den najaars- en den voorjaarsregen; verg. op Deut. XI : 14; blijven deze uit, dan is het land aan den hongersnood ter prooi. Ook V : 24 v.; XII : 4 wordt deze volksramp als straf van Jahwe vermeld.

2. *hare poorten,* hare steden; zie op Gen. XXII : 17. — *liggen in het zwart ter aarde.* De steden, als personen voorgesteld, hebben het rouwgewaad aangetogen (VIII : 21) en zich tot rouwbetoon voorover op den grond geworpen.

3. *Hare,* Jeruzalems, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hunne.* — *hebben zich het hoofd omhuld,* ten teeken van rouw; zie op 2 Sam. XV : 30.

4. *Ook is het bebouwen van den grond gestaakt,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Wegens den grond; die is verschrikt.*

5 Ja, ook de hinde op het veld laat haar pas geworpen jong in den steek;
want er is geen groen.
6 En de woudezels staan op de kale plekken,
hijgen naar lucht als jakhalzen;
hunne oogen versmachten, omdat er geen kruid is.
7 Hoewel onze ongerechtigheden tegen ons getuigen,
Jahwe, handel om uws naams wil;
want onze afwijkingen zijn veelvuldig,
tegen u hebben wij gezondigd.
8 Gij, verwachting Israëls,
zijn redder in tijd van nood,
waarom zoudt gij zijn als een vreemde in den lande,
als een reiziger die is ingekeerd om te overnachten?
9 Waarom zoudt gij zijn als een die in diepen slaap ligt,
als een held die niet bij machte is te redden?
En gij zelf zijt toch in ons midden, Jahwe,
uw naam is over ons uitgeroepen;
begeef ons niet!
10 Zoo zegt Jahwe van dit volk:
Desgelijks hielden zij van omzwerven,
hebben zij hunne voeten niet weerhouden;
daarom heeft Jahwe in hen geen welgevallen;
thans gedenkt hij hunne schuld,
straft hij hunne zonden.
11 Voorts zeide Jahwe tot mij:
Bid niet voor dit volk ten goede.
12 Als zij vasten, luister ik niet naar hun gekrijt;
en als zij brandoffer en meeloffer brengen,
heb ik in hen geen behagen;
maar door zwaard en hongersnood en pest ga ik hen afmaken.
13 Toen zeide ik: Helaas, heer Jahwe! zie, de profeten zeggen hun:
Gij zult geen zwaard zien en geen hongersnood hebben; maar ik zal
14 u vrede en veiligheid geven aan deze plaats.' Maar Jahwe zeide tot
mij: 't Is leugen wat de profeten profeteeren in mijnen naam; ik heb
hen niet gezonden, hun geen last gegeven, niet tot hen gesproken;
een leugengezicht en nietige waarzegging en bedrog uit hen zelven,

Vs. 10*d-f*. Hoz. VIII : 13*b c*; IX : 9*b c*.

5. *ook de hinde*, bekend om haar zorg voor hare jongen.

7. Verg. vs. 20 v. — *handel om uws naams wil*, bedenk dat uwe eigen eer, daar gij Israëls god heet, er mede gemoeid is. Zie vs. 9, 21; Jez. XLVIII : 9, 11 en elders.

8. *verwachting Israëls*, de god op wien Israël vertrouwen mag en moet. Verg. XVII : 13; L : 7. — *als — overnachten*, die, 's morgens vroeg weer vertrekkende, geen belang hoegenaamd stelt in het wel of wee der bewoners. Jahwe heeft immers zijne vaste woonplaats onder zijn volk en te Jeruzalem? — *is ingekeerd*, letterlijk *is afgeweken* van zijn weg; verg. Num. XX : 17. Anderen (*zijne tent*) *opslaat*.

9. *een die in diepen slaap ligt*, volg. Gr. vert.; zie Ps. XLIV : 24; LIX : 6 en op Ps. III : 8. Verg. Ps. LXXVI : 6 v. — *En — uitgeroepen*. Zie op Deut. XXVIII : 10.

10. *Desgelijks*, d. i. evenals ik hen nu aan hun lot overlaat, zoo hebben zij te voren mij verlaten, gedurig afwijkende van mijn dienst en mijne geboden: de straf is aan het misdrijf evenredig.

11. Verg. op VII : 16. — *ten goede*, tot afwending van het strafgericht.

12. Verg. VI : 20; VII : 21—23; XI : 15 en op Hoz. VI : 6. — *zwaard en hongersnood en pest*. Zoo ook Lev. XXVI : 25 v.; verg. op XV : 2.

13. Zie op IV : 10. — *Gij — plaats*, eene godspraak: immers blijkt uit *ik*, in den tweeden regel, dat Jahwe hier sprekende wordt ingevoerd. — *vrede en veiligheid*. Volg. Gr. en Syr. vertt. is *en* hier ingevoegd; verg. XXXII : 6; 2 Kon. XX : 19; Hebr. t. *betrouwbaren vrede*.

14. *nietige waarzegging*, volgens kleine tekstverbetering; Hebr. t. *waarzegging en nietigheid*. — *uit hen zelven*, dat uit hun eigen hart voortkomt. Dezelfde tegenstelling tusschen: door Jahwe gezonden zijn en zijn woord spreken, en: uit zich zelven, uit het eigen hart, profeteeren, ook XXIII : 16; Ezech. XIII : 2, 17 en elders. Verg. inl. op XXIII : 9—40.

15 dat is het wat zij u profeteeren.′ Daarom spreekt Jahwe aangaande
de profeten die profeteeren in mijnen naam, ofschoon ik hen niet ge-
zonden heb, aldus: De profeten die zeggen: Noch zwaard noch hongers-
nood zal er zijn in dit land — zullen zelven door het zwaard en den
16 hongersnood omkomen.′ En de lieden wien zij profeteeren, die zullen
weggeworpen liggen op Jeruzalems straten, van den hongersnood en
het zwaard, zonderdat iemand hen begraaft, zij met hunne vrouwen,
zonen en dochteren; zoo zal ik hun kwaad over hen uitstorten.

17 Zeg hun het volgende:
Laten mijne oogen wegsmelten in tranen,
nacht en dag, zonder tot rust te komen;
want de jonkvrouw, de dochter mijns volks,
is met eene groote breuke getroffen,
met eene zeer smartelijke wonde.
18 Ga ik uit in het veld, daar liggen de verslagenen door het zwaard;
kom ik in de stad, daar heerscht de ellende van den hongersnood;
want zoowel profeet als priester zijn ter aarde gezonken,
zonder het voorzien te hebben.
19 Hebt gij Juda voorgoed versmaad,
of heeft van Sion uwe ziel een afkeer?
Waarom hebt gij ons geslagen, zoodat er geen genezing voor ons is?
Wij wachten op heil, maar er komt niets goeds,
en op een tijd van verademing, en zie, louter angst!
20 Wij erkennen, Jahwe, onze snoodheid,
de schuld onzer vaderen,
dat wij tegen u gezondigd hebben.
21 Verwerp niet, om uws naams wil,
geef niet prijs den zetel uwer heerlijkheid;
gedenk uw verbond met ons, verbreek het niet!
22 Is er onder de nietigheden der heidenen een die doet regenen?
of kan de hemel eene stortbui geven?
Zijt gij het niet, Jahwe, onze god?
opdat wij op u hopen;
want gij hebt dat alles gemaakt.

XV : 1 Maar Jahwe zeide tot mij: Al stonden Mozes en Samuel vóor mij,
ik zou hun niet ter wille zijn. Zend dit volk weg uit mijne tegen-
2 woordigheid, dat zij heengaan.′ En wanneer zij tot u zeggen: Waar

Vs. 19*b*. VIII : 15.

16. *zonderdat iemand hen begraaft.* Zie VII : 33; VIII : 2. — *hun kwaad*, de gevolgen hunner snoodheid, nl. hare straf; verg. II : 19.

17. *Laten — tranen.* Verg. XIII : 17. — *zonder tot rust te komen.* Verg. Klaagl. II : 18; III : 49. — *de jonkvrouw, de dochter mijns volks.* Zie op IV : 11. — *met eene groote breuke.* Verg. IV : 6; VI : 1; X : 19. — *eene zeer smartelijke wonde.* Verg. X : 19. — De jammervolle toestand wordt hier (vs. 17 v.) geschetst alsof hij reeds daar was.

18. *zijn ter aarde gezonken*, hoogst onzekere lezing en vertaling. — *zonder het voorzien te hebben*, ofschoon zij als profeet of priester geacht werden de toekomst te kunnen voorzien.

21. *om uws naams wil.* Zie op vs. 7. — *den zetel uwer heerlijkheid*, den tempel en, in 't geheel, Jeruzalem. Zie III : 17; XVII : 12.

22. De profeet komt hier terug op de aanleiding zijner toespraak, vs. 2—6. — *Is ... een die doet*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Zijn ... die doen.* — *nietigheden*, afgoden; zie op Deut. XXXII : 21. — *de hemel*, uit eigen kracht, zonder uw bestuur.

1. Verg. op VII : 16. — *stonden ... vóor mij*, om een goed woord voor dit volk te doen; verg. XVIII : 20. — *Mozes en Samuel*, beroemd in de geschiedenis om hunne invloedrijke voorbidding voor hun volk; zie Exod. XXXII : 9—14; Num. XIV : 11—20; 1 Sam. VII : 9; XII : 18 v., 23 en op Ps. XCIX : 6. — *hun ... dit volk*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *dit volk ... ze.* — *Zend — heengaan.* Woorden van den verbitterden monarch. De Judeërs worden geacht in den tempel te zijn opgegaan, om met offers en smeekgebeden Jahwe te vermurwen. Vergeefs!

zullen wij heengaan? zeg dan tot hen: Zoo spreekt Jahwe: Wie be-
stemd is ten doode, ten doode, en wie ten zwaarde, ten zwaarde, en
wie ten hongersnood, ten hongersnood, en wie ter ballingschap, ter
3 ballingschap.′ En ik zal over hen aanstellen vier machten, spreekt
Jahwe: het zwaard om te dooden, en de honden om weg te sleepen,
en het gevogelte des hemels en het gedierte der aarde om te ver-
4 slinden en te verderven.′ En ik zal hen stellen ten speelbal voor alle
koninkrijken der aarde, ter oorzake van Juda's koning Manasse, den
zoon van Hizkia, om al wat hij te Jeruzalem heeft gedaan.

5 Wie toch zal medelijden met u hebben, Jeruzalem?
wie u deelneming betuigen?
wie tot u inkeeren om u naar uw welstand te vragen?
6 Gij hebt mij verzaakt, spreekt Jahwe;
teruggaan, dat deedt ge;
dies heb ik mijne hand tegen u uitgestrekt en u verdorven
— ik ben het moe, er weer van af te zien —
7 en heb u gewand met de wan in de poorten des lands;
ik heb mijn volk van kinderen beroofd, te gronde gericht;
— zij waren op hunne schreden niet teruggekeerd —
8 hunne weduwen zijn mij talrijker geworden dan het zand der zee;
ik deed over de moeder der jongelingschap
den verdelger komen op den vollen middag,
deed plotseling op haar vallen beving en ijzing.
9 Zij die een zevental baarde is weggekwijnd,
in onmacht gevallen;
hare zon is ondergegaan, terwijl het nog overdag was;
zij staat beschaamd en doodelijk verlegen.
En hun overschot geef ik aan het zwaard prijs,
voor hunne vijanden uit, spreekt Jahwe.
10 Wee mij, mijne moeder, dat gij mij hebt gebaard!
een man met wien de gansche wereld twist en krakeelt;
ik ben niemands schuldeischer en niemands schuldenaar;
toch vervloeken mij allen.

2. *Waar zullen wij heengaan?* als gij ons verstooten hebt. Vraag der hopeloozen. — *bestemd is*, ingevoegd voor de duidelijkheid. — Met *den dood* wordt hier, evenals XVIII : 21; XLIII : 11; Job XXVII : 15 (verg. Openb. VI : 8; XVIII : 8), de pest aangeduid, zooals uit de samenvoeging met *zwaard* en *hongersnood* blijkt; verg. XIV : 12; XXI : 7, 9. Zie op Lev. XXVI : 25. — Meedoogenloos en onherroepelijk is het vonnis geveld.

3. *over hen aanstellen*, hen gansch overleveren aan; verg. XIII : 21. — *machten*, letterlijk *geslachten*, soorten van wezens; ook *het zwaard* wordt als een levend wezen voorgesteld. — *weg te sleepen*, en te verscheuren; verg. 1 Kon. XXI : 23 enz. — *het gedierte der aarde*. Verg. VII : 33.

4. *En — aarde*. Verg. op XXIV : 9. — *ter — Manasse*. Zie op VII : 30 en verg. 2 Kon. XXI : 10—15; XXIII : 26; XXIV : 3. — *al*, ingevoegd volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.

5. Verg. Jez. LI : 19.

6. *teruggaan, dat deedt ge*, gij maaktet het u tot gewoonte u van mij af te keeren; zie VII : 24. — *dies — verdorven*. De zekerheid wordt uitgedrukt in den verleden tijd van het werkwoord (tot vs. 9*c*). — *er weer van af te zien*. Zie op IV : 28.

7. *u gewand met de wan*. Het is eene zuivering die met ontvolking gelijkstaat. Desgelijks Jez. XXX : 28. Verg. Jer. IV : 11; Matth. III : 12. — *in de poorten des lands*, door den vijand, bij de belegering en inneming der steden.

8. *ik deed*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft daarna nog *hun*. — *de — jongelingschap*, de moeders der strijdbare manschap onder Israël. Alleen weerlooze vrouwen zijn achtergebleven, over wie nu de vijand komt. — *op — middag*, wanneer men er niet op verdacht is. — *beving*, onzekere lezing en vertaling.

9. *Zij die een zevental baarde*. Vele zonen te hebben was het toppunt van vreugde en roem voor eene Israëlietische vrouw; zie Ruth IV : 15; 1 Sam. I : 8; II : 5; Ps. CXXVII : 3—5; CXXVIII : 3. — *is weggekwijnd*, omdat ze allen gesneuveld zijn. — *hare zon*, hare gelukszon. — *zij — verlegen*, alsof zij nooit kinderen had gehad. Verg. L : 12; Jez. LIV : 4. — *hun*, der Judeërs. — *voor hunne vijanden uit*, vluchtende voor hunne vijanden.

10. Verg. XX : 14—18; Job III : 3—23. — *ik — schuldenaar*, wat anders aanleiding tot allerlei wanverhouding kon geven; verg. Exod. XXII : 25; Lev. XXV : 36 v.; 2 Kon. IV : 1; Ps. CIX : 11.

11 — Jahwe had gezegd: Voorzeker, ik laat u los; ik doe ten tijde
12 van onheil en nood den vijand op u afkomen.′ Kan men ijzer breken,
13 ijzer uit het noorden, of koper?′ Uw vermogen en uwe schatten zal
ik ten buit stellen, zonder betaling, voor al uwe zonden, in uw gansche
14 gebied;′ en ik zal u uwe vijanden doen dienen in een land dat gij
niet gekend hebt. Want een vuur is ontstoken in mijn toorn; tegen
u blaakt het. —

15 Gij weet het, Jahwe! Gedenk mijner en zie naar mij om;
wreek u om mijnentwil op mijne vervolgers;
neem mij, door uwe lankmoedigheid verleid, niet weg;
denk aan den hoon dien ik om u verduur.
16 Trof ik woorden van u aan, ik verslond ze,
uw woord was mij tot vreugde en blijdschap des harten;
want uw naam is over mij uitgeroepen,
Jahwe, god der heirscharen.
17 Ik heb niet gezeten in een kring van lachers noch gedarteld;
vanwege uwe hand heb ik eenzaam gezeten;
want gij hadt mij van grimmigheid vervuld.
18 Waarom is mijne pijn onverpoosd en mijne wond onheelbaar,
eene die niet genezen wil?
Gij zijt voor mij als eene opdrogende beek,
als water dat niet blijft.

19 Daarom spreekt Jahwe aldus: Indien gij wederkeert, zal ik u weder
vóor mij laten staan, en indien gij wat edel is zonder iets nietswaar-
digs te voorschijn brengt, zult gij als mijn mond zijn. Zij moeten tot
20 u zich keeren, niet gij moet u keeren tot hen.′ En ik zal u voor dit
volk maken tot een versterkten koperen muur: zij zullen tegen u
strijden, maar u niet overmogen; want ik ben met u om te verlossen
en u te redden, spreekt Jahwe.
21 Ik zal u redden uit der boozen hand,
u bevrijden uit de vuist der geweldenaars.

Vs. 13 v. XVII : 3 v. — Vs. 20. I : 18 v.

11—14. Deze verzen behooren hier niet. Immers, zij behelzen eene strafbedreiging van Jahwe tegen het volk, die storend staat midden in de klacht van Jeremia. Vs. 13 v. komt ook XVII : 3 v. voor, in een zuiverder tekst, waarnaar deze veranderd is.

11. Achter *los* is volg. Gr. vert. *ten goede* weggelaten.

12. Met *ijzer* en *koper* is, blijkens *uit het noorden,* het volk dat Jahwe op Juda afzendt bedoeld.

13. *zonder betaling.* Verg. op Jez. LII : 3.

15. *Gij weet het,* alles wat op mij, mijn werk, lot en toestand, betrekking heeft. Daarom reken ik op u. — *door uwe lankmoedigheid verleid,* letterlijk *om uwe lankmoedigheid,* nl. jegens mijne vijanden.

16. *Trof ik ... aan,* letterlijk *Werden aangetroffen.* — *ik verslond ze.* Verg. Ezech. II : 9—III : 3. — *want — uitgeroepen.* Zie op Deut. XXVIII : 10.

17. Verg. Ps. I : 1; XXVI : 4. — Omdat Jahwe beslag op hem had gelegd, door hem de zonden zijns volks klaar te doen zien en hem te roepen tot profeet, kon hij, toornig en van sombere voorgevoelens vervuld, niet meedoen met vroolijke, dartele menschen. Verg. over de uitdrukking *vanwege uwe hand* o. a. 2 Kon. III : 15.

18. *eene opdrogende,* letterlijk *bedriegelijke, beek.* Het tegendeel Jez. LVIII : 11. Verg. Deut. XXI : 4; Job VI : 15—20, en op Gen. XXVI : 17. — *water dat niet blijft.* Zie op Jez. XXXIII : 16.

19. *Indien gij wederkeert,* tot uw werk, onverdroten. — *vóor mij.* Verg. op 1 Kon. XVII : 1. — *als mijn mond,* mijn woordvoerder; zie op Exod. IV : 16.

HOOFDSTUK XVI : 1—XVII : 18.

De eenzame profeet. — Jeremia krijgt van Jahwe het verbod te huwen; want de Judeërs, ouders en kinderen, zullen door een vreeselijk strafgericht omkomen (XVI : 1—4). Zelfs mag hij geen deelneming toonen in droefheid of vreugde; want Jahwe maakt welhaast door eene algemeene slachting een eind aan rouwbedrijf en feestgedruisch (5—9). Dit is des volks verdiende loon (10—18). Zal Jahwe

eenmaal door de heidenen als de eenige god worden erkend, thans doet hij zijne tegenstanders zijne macht gevoelen (19—21). De afgoderij wordt op Juda verhaald door wegvoering en dienstbaarheid in den vreemde (XVII : 1—4). Het vertrouwen op menschen baart ellende (5 v.), op God, rijken zegen (7 v.). Het menschenhart zij bedriegelijk, Jahwe doorgrondt het en vergeldt elk naar recht (9 v.). Oneerlijk verworven rijkdom beklijft niet (11). Lof van den tempel (12). Wie Jahwe verzaken vergaan (13). De profeet smeekt zijn god, door spoedige vervulling zijner dreigende woorden hem te handhaven tegenover de uittarting zijner vijanden en hem op hen te wreken (14—18).

Het eerste gedeelte, XVI : 1—18 (doch zie op vs. 18), vormt een welsluitend geheel. Bij gemis aan bepaalde aanwijzingen is het wederom niet mogelijk met zekerheid den tijd dezer godspraak te bepalen. De wegvoering is nog geen feit, maar wordt op zeer stelligen toon en als zeer aanstaande voorspeld. Waarschijnlijk is deze godspraak iets later dan de vorige gegeven (zie inl. op XIV, XV), en wel, in de tweede helft van Jojakims regeering.

Van XVI : 19 af hebben we eene aaneenrijging van verschillende uitspraken zonder eenigen onderlingen samenhang. Daarvan is het een en ander hoogst waarschijnlijk uit Jeremia's pen gevloeid, als XVII : 1—4 en 14—18; wellicht uit denzelfden tijd als XVI : 1—18; andere verzen kunnen, geheel of ten deele, van zijne hand zijn, als XVI : 19—21; XVII : 5—8, misschien ook XVII : 9 v., 12, 13; doch met zekerheid, of groote waarschijnlijkheid, is er niets van te zeggen; en midden onder deze komt eene spreuk voor, XVII : 11, die eerder van een wijze dan van een profeet afkomstig is.

Wij durven zelfs niet gissen, waaraan de zonderlinge toestand dezer bladzijde, zonderling ook in andere opzichten, als het ontbreken van eenige verzen in Gr. vert., en vooral wat de gesteldheid van den tekst betreft, is toe te schrijven. Alleen zij hier verwezen naar de inl. op XVII : 19—27.

XVI : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam tot mij: ʹ Gij zult u geen vrouw
3 nemen, en geen zonen of dochteren hebben op deze plaats. ʹ Want
zoo zegt Jahwe aangaande de zonen en dochteren die op deze plaats
geboren worden, aangaande hunne moeders die hen baarden, en hunne
4 vaders die hen verwekten in dit land: ʹ Aan doodelijke krankheden
zullen zij sterven; geen rouwbeklag of begrafenis zal hun deel zijn;
tot mest over den aardbodem zullen zij dienen, en hunne lijken zullen
strekken tot spijs voor het gevogelte des hemels en het gedierte der
aarde; door het zwaard zullen zij vallen en van honger omkomen.
5 Zoo heeft Jahwe gezegd: Treed geen klaaghuis binnen, ga geen
rouw bedrijven en betuig hun geen deelneming; want ik heb mijn
vrede aan dit volk onttrokken, spreekt Jahwe, mijne gunst en mijne
6 erbarming. ʹ Grooten en kleinen zullen sterven in dit land; geen begrafenis, geen rouwbeklag valt hun ten deel; men maakt zich geen
7 insnijding noch kale plek om hen; ʹ men deelt geen brood uit bij een
in rouw, om hem te troosten over een doode; men geeft hem den
8 troostbeker niet te drinken over zijn vader of moeder. ʹ Ook geen
feesthuis zult gij binnentreden, om mede aan te zitten tot eten en
9 drinken. ʹ Want zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god:

Ik doe eerlang verstommen op deze plaats,
voor uwe oogen en in uwe dagen,

Vs. 4*b*. VII : 33 enz. — Vs. 9. VII : 34.

2. Jeremia's ongehuwde staat wordt verklaard als een gebod, of eene leiding, van zijn god met het oog op de dreigende toekomst (verg. 1 Kor. VII : 26); zoo wordt zijn eenzaam bestaan voor zijne tijdgenooten een dagelijksch teeken van Jahwe's toorn tegen hen. — *op deze plaats*. Zie op VII : 3.

4. Verg. op IX : 22. — *door* — *omkomen*, volg. Gr. vert. aan het eind geplaatst; in Hebr. t. staan de meeste dezer woorden midden in het vers. — *vallen*, ingevoegd volg. Gr. vert.

5—9. Men houde, om de beteekenis van dit tweeledig verbod te beseffen, wél in het oog dat het doen en laten van den profeet een voorteeken vanwege Jahwe voor Israël moet zijn. Verg. Jez. VII : 18.

5. Vóor *Zoo* is *Want* volg. Gr. vert. weggelaten. — *klaaghuis*, onzekere vertaling.

6. *Grooten en kleinen*, aanzienlijken en geringen; zie V : 4 v. — *men maakt* — *hen*, gebruiken, als heidensch onder Israël verboden, doch, naar het schijnt, algemeen; zie op Lev. XIX : 27 en 28.

7. *geen brood*, volg. hss. en Gr. vert.; Hebr. t. *hun niet*. — *een in rouw*, volgens andere klinkers, met Lat. vert.; Hebr. t. *een rouw*. — *men geeft hem*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *men geeft hun*. Over het lijkmaal bij de Israëlieten zie op Deut. XXVI : 14.

9. Desgelijks VII : 34.

de tonen van blijdschap en vroolijkheid,
de tonen van bruidegom en bruid.
10 En wanneer gij aan dit volk al deze woorden mededeelt, en zij tot
u zeggen: Waarom heeft Jahwe over ons dezen ganschen grooten ramp-
spoed besloten, en wat is onze schuld, wat de zonde die wij bedreven
11 hebben tegen Jahwe, onzen god?' — zoo zeg tot hen: Omdat uwe
vaderen mij verlaten hebben, spreekt Jahwe, en andere goden nage-
loopen, die zij gediend en voor wie zij zich nedergeworpen hebben,
12 terwijl zij mij verlieten en mijne wet niet onderhielden,' en gíj het
nog erger hebt gemaakt dan uwe vaderen, en gij nog steeds u ge-
draagt naar de verstoktheid van uw eigen boos hart, zonder naar mij
13 te luisteren;' daarom zal ik u uit dit land wegslingeren naar een
land dat gij noch uwe vaderen hebt gekend, alwaar gij andere goden
kunt dienen dag en nacht, die u geen barmhartigheid zullen bewijzen.
14 — Daarom, zie, de dagen komen, spreekt Jahwe, dat men niet
meer zegt: Zoo waar als Jahwe leeft, die de Israëlieten uit Egypteland
15 heeft opgevoerd!' maar: Zoo waar als Jahwe leeft, die de Israëlieten
heeft opgevoerd uit het noorderland en uit al de landen werwaarts
hij hen had weggedreven! en ik zal hen wederbrengen op den bodem
dien ik hunnen vaderen gegeven heb. —

16 Zie, ik zend om vele visschers, spreekt Jahwe, die hen zullen vangen,
en daarna zend ik om vele jagers, die jacht op hen zullen maken,
op elken berg en elken heuvel en in de spleten der rotsen.
17 Want mijne oogen zijn op al hunne wegen gericht,
zij zijn voor mij niet verborgen,
en hunne schuld is voor mijn blik niet verholen.
18 Dus zal ik vóor alles hunne schuld en zonde dubbel vergelden,
omdat zij mijn land ontwijd hebben met de lijken hunner gruwelen,
en van hunne afschuwelijkheden mijn erve vervuld.
19 Jahwe, mijne sterkte en mijn burg,
mijne toevlucht in tijd van nood!
tot u zullen natiën komen van de einden der aarde en zeggen:
Louter leugen viel onzen vaderen ten deel,
nietigheden, waaronder geene die heul bracht.
20 Zal een mensch zich goden maken?
Maar dat zijn niet-goden!

Vs. 14 v. XXIII : 7 v.

10 v. Verg. V : 19; XIII : 22.
10. *besloten*, letterlijk *gesproken*.
12. Verg. VII : 26; XI : 10; XIII : 10 enz.
13. Verg. op Deut. IV : 28. — *die — bewijzen*, volg. Gr., Lat. en Aram. vertt.; Hebr. t. heeft den eersten persoon enkelvoud (in pl. van den derden meervoud) en kan wellicht beteekenen *dewijl ik geen genade zal schenken*.
14 v. Deze verzen verbreken het verband tusschen vs. 13 en 16; hun inhoud druischt lijnrecht aan tegen den gedachtengang van dit stuk; en daar zij XXIII : 7 v. terugkeeren, is er geen twijfel aan, of ze zijn door iemand die verschrikt was door de strenge taal, tot vertroosting der lezers, van daar hier in den tekst opgenomen.
17. Verg. op Spr. V : 21.
18. *vóor alles*, ten spoedigste. — *dubbel*. Zie op Jez. XL : 2. — *de lijken*, de verachtelijke overblijfselen, *hunner gruwelen*, hunner afgoden (verg. op 1 Kon. XI : 5). De uitdrukking komt nog voor Lev. XXVI : 30; maar zoo gepast als zij daar is, zoo ongepast is zij hier: hoe hadden de Judeërs hun land ontwijd door stukgeslagen afgodsbeelden? Wellicht is de uitdrukking van daar gedachteloos overgenomen; in dit geval is het vers niet van Jeremia. — *afschuwelijkheden*, godenbeelden. Verg. Jez. XLIV : 19.
19—21. Dergelijke verwachting van de toekomst ook III : 17; XII : 14—17.
19. Wie spreekt hier: de profeet of het volk? — *leugen*, valsche goden; verg. X : 14; Jez. XLIV : 20. — *viel ... ten deel*, ter vereering; verg. op Deut. IV : 19. — *heul bracht*, of *nut deed*. Verg. op II : 8.
20. Verg. X : 3—11.

21 Daarom zie, ik doe hen ditmaal voelen,
voelen mijne hand en mijne macht,
en zij zullen weten dat mijn naam Jahwe is.
XVII : 1 Juda's zonde is opgeschreven met eene ijzeren griffel en eene diamanten
stift; zij is gegrift op de tafel van hun hart en aan de hoornen hun-
2 ner altaren, ′ telkens als hunne zonen hunne altaren en gewijde boom-
stammen gedenken, onder elken lommerrijken boom en op elken hoogen
3 heuvel. ′ Ik zal uw vermogen en al uwe schatten ten buit stellen,
4 voor uwe zonden, in uw gansche gebied; ′ en gij zult moeten loslaten
het erve dat ik u gegeven had, en ik doe u uwe vijanden dienen in
een land dat gij niet gekend hebt. Want gij hebt een vuur ontstoken
in mijn toorn, dat voor eeuwig blaakt.
5 Zoo zegt Jahwe:
Vervloekt zij de man die op menschen vertrouwt
en vleesch tot zijn arm stelt,
terwijl zijn hart van Jahwe afwijkt!
6 Hij zal zijn gelijk een hulpelooze in de wildernis
en niet zien dat het goede komt;
hij zal verzengde plaatsen in de woestijn bewonen,
zilten, onbewoonbaren grond.
7 Gezegend de man die op Jahwe vertrouwt,
wiens toeverlaat Jahwe is!
8 Hij zal zijn gelijk een boom, aan het water geplant,
die aan een stroom wortelen schiet
en niet vreest als de hitte komt;
zijn loof blijft altijd groen,
en in een jaar van droogte heeft hij geen zorg,
noch laat hij af van vrucht te dragen;
9 Het hart is bedriegelijker dan iets anders
en ongeneeslijk krank;
wie zal het kennen?
10 Ik, Jahwe, doorzoek het hart, toets de nieren,
om een iegelijk te geven naar zijn wandel
en naar de vrucht zijner handelingen.

Vs. 3 v. XV : 13 v. — Vs. 10*b c*. XXXII : 19*b*.

21. Jahwe spreekt. — *Daarom,* met het oog op mijne, eerlang zelfs door de heidenen erkende, eenigheid. — *hen,* de weerspannige Judeërs, of de afgodendienaars. — *ditmaal.* Verg. op X : 18.

1—4. Deze verzen ontbreken in Gr. vert. om onbekende reden. De tekst is zeer bedorven.

1. Verg. Job XIX : 24. — *aan de hoornen hunner* (volg. oude vertt.; Hebr. t. *uwer*) *altaren.* De bedoeling is dat zij onuitwischbaar voor het oog van Jahwe staan; verg. Jez. LXV : 6.

2. *hunne altaren.* Verg. Ezech. VI : 13. — *gewijde boomstammen.* Verg. op Exod. XXXIV : 13. — *onder elken,* volg. verb. t.; Hebr. t. *op een.* — *en op elken hoogen heuvel,* volg. verb. t.; verg. II : 20; III : 6.

3. Aan het begin van dat vers zijn de woorden *mijn berg op het veld* als onverstaanbaar weggelaten. — *ten buit.* Hierna heeft Hebr. t. het woord *uwe hoogten* (XV : 13 *niet tegen betaling*); als onverstaanbaar weggelaten. — *voor uwe zonden,* volg. XV : 13; Hebr. t. *voor eene zonde.*

4. *loslaten,* letterlijk *loslaten uwe hand van,* volgens kleine tekstverbetering. Het hier gebruikte Hebreeuwsche woord is Deut. XV : 2 v. door ‚kwijtschelden' vertaald.

5. *vleesch tot zijn arm stelt,* van menschen, die, hoe machtig ook, toch zwakke stervelingen zijn, steun en hulp wacht; verg. op Jez. XXXI : 3 en op Jez. XXXIII : 2.

6. *een hulpelooze,* onzekere lezing en vertaling; verg. XLVIII : 6; Ps. CII : 18. — *zilten, onbewoonbaren grond.* Verg. Ps. CVII : 34.

7. Verg. Ps. XL : 5.

8. Verg. Ps. I : 3.

9. *bedriegelijker.* Gr. vert. heeft, met verschil van éene letter, *dieper,* d. i. ondoorgrondelijker. — *ongeneeslijk krank,* onzekere lezing en vertaling.

10. Verg. op Ps. VII : 10. — *om* (waarvóor volg. oude vertt. *en* is weggelaten) — *handelingen.* Verg. XXXII : 19.

11 Een veldhoen dat broedt zonder eieren gelegd te hebben,
zóo is een die rijkdom vergadert, maar niet eerlijk:
in het midden zijner dagen moet hij dien achterlaten,
en bij den afloop blijkt hij een dwaas.
12 Een eerezetel, van oudsher hoog verheven,
is de plaats van ons heiligdom.
13 Verwachting Israëls, Jahwe!
allen die u verlaten zullen beschaamd staan;
wie van u afwijken worden van de aarde uitgeroeid;
omdat zij de bron van levend water, Jahwe, hebben verlaten.
14 Wees mijn geneesheer, Jahwe, opdat ik geneze;
kom te mijner redding, opdat ik gered worde;
want mijn loflied zijt gij.
15 Zie, zij zeggen tot mij: Waar blijft het woord van Jahwe?
laat het maar komen!
16 Ik voor mij heb bij u niet aangehouden om het onheil,
en den dag des jammers heb ik niet begeerd.
Gij weet wat over mijne lippen kwam;
het is voor uw aangezicht uitgesproken.
17 Wees mij niet tot eene verschrikking;
mijne toevlucht zijt gij ten dage des onheils.
18 Laten mijne vervolgers beschaamd worden, niet ík!
Mogen zíj verschrikt worden, niet ík!
Breng over hen den dag des onheils,
en verbreek hen met eene dubbele verbreking.

11. *Een — hebben*, onzekere vertaling. — *in — achterlaten*. Verg. Ps. XLIX: 11; Luc. XII: 20.
12. Deze lof van den Jeruzalemschen tempel (verg. XIV: 21) komt hier zeer ongepast.
13. Verg. op XIV: 8. — *wie — uitgeroeid*, volg. verb. t. — *de — water*. Verg. op II: 13.
14—18. Verg. XI: 20; XII: 3; XVIII: 19—23; XX: 10—13.
14. *Wees mijn geneesheer*. Verg. LI: 9 en XV: 18. — Er is sprake van het leed en den spot, den tegenstand en de vervolging waaraan hij om Gods wil blootstaat. Eene spoedige tenuitvoerlegging der strafbedreiging ware de meest afdoende hulp.
15. *zij*, mijne tegenstanders. — Verg. Jez. V: 19.
16. *Ik — onheil*, onzekere vertaling naar verb. t. — *den dag des jammers*, des gerichts, waarmede ik, volgens uw last, moest dreigen. Intusschen is lezing en vertaling onzeker. — *uitgesproken*, letterlijk *geweest*: het was nooit mijn toeleg iets voor u te verbergen. Verg. op Spr. V: 21.
17. Verg. XVI: 19. — *Wees — verschrikking*, door uitstel van de vervulling, zoodat mijne tegenstanders mij kunnen bespotten en vervolgen.
18. *dubbele*. Verg. XVI: 18.

HOOFDSTUK XVII: 19—27.

Onderhoudt den sabbat. — Jeremia ontvangt bevel, koning en volk te vermanen den sabbat heilig te houden (19—22*a*), een gebod, den vaderen gegeven, maar door hen geschonden (22*b*, 23). Jahwe verbindt aan de opvolging de belofte van welvaart, duurzaam bestaan voor de stad en bloei van den tempeldienst (24—26); maar de overtreding zal Jeruzalems ondergang na zich sleepen (27).

Dit stuk staat geheel op zich zelf: niet slechts buiten eenig verband met hetgeen voorafgaat of volgt; maar ook in dit gansche boek wordt niets aangetroffen dat, wat inhoud en geest of strekking betreft, er ook maar in de verte op gelijkt. Hier geen boetprediking, maar de aanbeveling van éen bepaalden godsdienstplicht; geen onafwendbaar strafgericht, maar eene nog vrije keus tusschen twee mogelijkheden, met den klemtoon op de gunstige kans. Vooral, hier eene hoogschatting van den sabbat, aan welks onderhouding Juda's toekomst hangt, terwijl hij elders in *Jeremia* zelfs niet genoemd wordt; van den tempeldienst (vs. 26), waaraan de profeet slechts ondergeschikte beteekenis heeft toegekend (VII; XXVI enz.); in 't geheel, van uitwendige vroomheid, terwijl Jeremia zelf steeds op het zedelijk leven den nadruk heeft gelegd. Hiermede worden wij verplaatst na den val van Jeruzalem liefst in het midden der vijfde eeuw, of iets later (verg. op Jez. LVI: 2). Indien dan toch deze godspraak aan Jeremia in den mond gelegd is (vs. 19) en doorgaande het bestaan van Davids koningshuis, dus de toestand vóor de Ballingschap, ondersteld wordt (vs. 19, 20, 25), dan ligt de

slotsom voor de hand dat een priester of schriftgeleerde uit genoemden tijd, goed te huis in ons boek, met opzettelijke navolging van den stijl van Jeremia (verg. vs. 19—21 met VII : 1 v.; XIX : 3; XXII : 2 v.; vs. 23 met VII : 24, 26, 28; vs. 25 met XXII : 2, 4; vs. 26 met XXXII : 44; vs. 27 met XXI : 14; enz.), deze krachtige aanbeveling van de sabbatsviering, als eersten eisch van Jahwe, den hoogvereerden profeet heeft in den mond gelegd.

XVII : 19 Aldus heeft Jahwe tot mij gezegd: Ga staan in de poort van de
zonen des volks, waardoor de koningen van Juda binnenkomen en
20 uitgaan, en in al de poorten van Jeruzalem, ′ en zeg tot hen: Hoort
het woord van Jahwe, koningen van Juda, gansch Juda en alle inwo-
21 ners van Jeruzalem die deze poorten binnentreedt! ′ Zoo zegt Jahwe:
Neemt u zorgvuldig in acht geen vracht te dragen op den sabbatdag,
22 om die in Jeruzalems poorten te brengen. ′ Ook zult gij op den sab-
batdag geen vracht uit uwe huizen uitdragen en geenerlei werk ver-
richten, maar gij zult den sabbatdag heilig houden, gelijk ik uwen
23 vaderen geboden heb. ′ Doch zij hebben niet geluisterd noch het oor
geneigd, maar zijn hardnekkig geweest, zoodat zij niet luisterden en
geen terechtwijzing aannamen.
24 Welnu, indien gij aandachtig naar mij luistert, spreekt Jahwe, om
op den sabbatdag geen vracht in de poorten dezer stad te brengen
en om den sabbatdag heilig te houden, door daarop geenerlei werk te
25 verrichten; ′ zoo zullen door de poorten dezer stad koningen en vorsten,
die zitten op Davids troon, binnengaan, rijdende met wagens en paar-
den, zij zelven en hunne vorsten, de mannen van Juda en de inwo-
26 ners van Jeruzalem, en zal deze stad altijd bewoond zijn; ′ en men
zal komen uit de steden van Juda en de omstreken van Jeruzalem,
uit het land van Benjamin, uit de Laagte, het Gebergte en het Zuiden,
brengende brandoffer en slachtoffer, meeloffer en wierook, en lofoffer
27 brengende in het huis van Jahwe. ′ Maar indien gij niet naar mij
luistert, om den sabbatdag heilig te houden en niet met eene vracht
Jeruzalems poorten binnen te komen op den sabbatdag, zoo zal ik een
vuur ontsteken in hare poorten, dat Jeruzalems burchten verteren zal
en niet zal worden uitgebluscht.

19. *de poort van de zonen des volks.* Wij weten niet welke bedoeld is; noch Neh. III en XII, noch ergens elders in het O. T. of in den Talmud komt eene poort van dezen naam voor. De lezing is niet vast; misschien moet er, met zeer geringe tekstverandering, *de Benjaminspoort* staan; verg. XXXVII : 13; XXXVIII : 8. — *in al de poorten van Jeruzalem,* een last waarvan we ons moeilijk kunnen voorstellen dat hij ooit werkelijk gegeven of uitgevoerd zou zijn, maar die strekt om de hooge waarde van het sabbatsgebod in Jahwe's schatting te doen uitkomen. Van de poorten wordt waarschijnlijk melding gemaakt omdat vooral het markten moest worden tegengegaan; zie op vs. 21 en op Gen. XXII : 17.

21. *geen — brengen.* Dit verbod zal wel vooral slaan op het binnenbrengen van eetwaren om te verkoopen; verg. Neh. XIII : 15—22.

22. Verg. Exod. XX : 8—10; Deut. V : 12—14.

25. *en vorsten,* onnauwkeurig bijvoegsel, uit II : 26 en elders: de rijksgrooten zaten niet op Davids troon.

26. Zie op Deut. I : 7.

HOOFDSTUK XVIII—XX.

De boetprofeet en zijn jammervol lot. — Jeremia krijgt van Jahwe in last naar de werkplaats van een pottenbakker te gaan, wiens handelwijs met het leem beeld is van Jahwe's handelwijs met Israël (XVIII : 1—6); hij toch geeft elk volk wat het verdient (7—10). De Judeërs en Jeruzalemmers kunnen dus nog door haastige bekeering het naderend onheil afwenden (11), maar zullen weerspannig blijven (12) en voor hunne voorbeeldelooze (13) en tegennatuurlijke (14) ontrouw (15) de rechtvaardige straf lijden (16 v.). Deze profetie vindt geen geloof, maar boosaardig verzet (18). Hierover verstoord (19 v.), smeekt Jeremia van zijn god alle kwaad over het hoofd zijner tegenstanders af (21—23). Op last van Jahwe gaat hij, vergezeld van eenige aanzienlijken, met eene aarden kruik Jeruzalem uit naar het Hinnomdal (XIX : 1 v.), om hier het strafgericht over de afgodendienaars in zijne gansche verschrikkelijkheid aan te kondigen (3—9), en daarna de kruik te verbrijzelen: zinnebeeld van het toekomstig

lot van volk en hoofdstad (10—13). Daarop begeeft zich de profeet naar den tempel, om zijne onheilsboodschap in het kort te herhalen (14 v.). Hiervoor wordt hij door den tempelvoogd Pashur streng gestraft (XX : 1 v.); maar uit den kerker ontslagen, kondigt Jeremia dezen voornamen priester en zijnen aanhangers, als ook gansch Juda en Jeruzalem, schrik en dood en ballingschap naar Babel aan (3—6). Bittere klacht van den profeet over zijn zender wegens de ontvangst zijner prediking bij zijn volk (7 v.); doch vruchteloos was zijn pogen zich aan zijne taak te onttrekken (9), al brengt zij hem voortdurend in gevaar (10); trouwens, zijn God helpt hem en zijne vervolgers worden beschaamd (11 v.); looft den redder van den weerlooze! (13). Jeremia vervloekt zijn geboortedag (14) en den boodschapper van zijne komst ter wereld (15 v.), omdat deze hem niet terstond heeft gedood (17); wat voor hem zóózeer gewenscht zou zijn geweest (18).

Deze drie hoofdstukken maken één geheel uit, niet van de hand van Jeremia, maar van den verzamelaar van dit boek: deze voegde het gelijksoortige bijeen, dat tevens grootendeels het gelijktijdige is en ons verplaatst onder de regeering van Jojakim. Alleen het laatste gedeelte (XX : 7—18) kan minstens evengoed onder Sedekia, liefst tegen het einde van zijne regeering, gedicht zijn, en getuigenis afleggen van de mishandelingen en uitreddingen, van de wisselende aandoeningen en doorgaande diepe neerslachtigheid van den profeet; trouwens, de twee stukken waaruit het bestaat, vs. 7—13 en vs. 14—18, behooren geenszins bijeen, daar zij zonder eenigen overgang de schrilste tegenstelling (vs. 14 na vs. 13) vormen en dus wellicht aan verschillenden tijd, zeker aan verschillende stemming en omstandigheden, hun oorsprong ontleenen.

Tot de boven gegeven tijdsbepaling voor XVIII : 1—XX : 6 leidt ons allereerst de overweging dat ook hier met geen woord gezinspeeld wordt op eene wegvoering die reeds zou hebben plaats gehad; wij bevinden ons dus nog vóor de ramp die Jojachin trof (zie inl. op H. XIII); ook was het nog tijd, schoon dan het uiterste oogenblik, om zich te bekeeren (XVIII : 11). Voorts doen de punten van aanraking tusschen VII : 29—VIII : 3 en XIX (verg. XIX : 5—7 met VII : 31—33, en XIX : 13*b* met VII : 18*b*); ons vermoeden dat aan het verhaal XIX : 1—XX : 6 de prediking ten grondslag ligt, in VII : 29—VIII : 3 medegedeeld en onder Jojakim gehouden: hier (XX : 1 v.) wordt ons derhalve verhaald, wat Jeremia voor die prediking VII : 29—VIII : 3 heeft moeten lijden, evenals H. XXVI leert, welk gevaar de prediking VII : 3—15 over zijn hoofd had gebracht. Eindelijk weten wij uit XXIX : 25 v. dat de betrekking van tempelvoogd, hier (XX : 1—6) door Pashur bekleed, onder Sedekia's regeering door Sefanja werd vervuld.

Het mag onze aandacht niet ontgaan dat XX : 1—6, ook XIX : 14 v., òver Jeremia handelen en zich niet uitgeven als door hem zelven neergeschreven: het gebruik van den derden persoon — XX : 2 staat zelfs *den profeet Jeremia* — en de zeer beknopte samenvatting van de tempelrede XIX : 15 leveren genoegzaam bewijs; evenals de overige verhalen uit Jeremia's leven is ook dit eerst in later tijd opgeteekend (verg. inl. op *Jeremia* en inll. op H. XXVI en op H. XXXVI). Hebben wij nu in vorige stukken meermalen het onderscheid moeten in het oog vatten tusschen het tijdstip waarop Jeremia eene toespraak heeft gehouden en dat waarop hij haar heeft te boek gesteld, zulks geldt natuurlijk ook hier, met name van XVIII : 1—17, 18—23; maar in dit gedeelte moet tevens worden gelet op de hand des bewerkers van genoemd verhaal (XIX : 1—XX : 6), dezelfde waarschijnlijk die deze drie hoofdstukken, over het geheel zeer gepast, heeft bijeengevoegd; om slechts iets te noemen, aan hem mogen wij veilig toeschrijven de uitdrukkelijke vermelding, hier (XX : 4—6) voor het eerst, van Babels koning en van de wegvoering naar diens land, ook van Pashur en de zijnen; en hij gaf het opschrift XVIII : 1.

XVIII : 1, 2 Het woord dat van Jahwe tot Jeremia kwam: ′ Maak u op en
daal af naar het huis van den pottenbakker; daar zal ik u mijne
3 woorden doen hooren. ′ Zoo daalde ik af naar het huis van den potten-
bakker, die juist bezig was een stuk te vervaardigen op de dubbele
4 schijf. ′ En mislukte het voorwerp dat hij met zijne handen vervaar-
digde, dan maakte hij er weder een ander voorwerp van, zooals het
5 den pottenbakker goeddacht te maken. ′ Nu kwam het woord van
6 Jahwe tot mij: ′ Zou ik niet gelijk deze pottenbakker met u kunnen
doen, huis Israël? spreekt Jahwe; zie, als leem in de hand van den

2. *daal af.* De bedoelde pottenbakkerij lag dus in een dal nabij de stad.

3. *de dubbele schijf.* De pottenbakkers maakten hunne potten enz. op twee houten schijven, die eenigszins op de wijze der handmolens (zie op Exod. XI : 5) in elkaar voegden en ronddraaiden. Terwijl de onderste schijf door de voeten in draaiende beweging werd gebracht, kneedde men op de bovenste het leem in den gewenschten vorm; verg. Sir. XXXVIII : 29 v.

4. *met zijne handen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *met het leem in de hand van den pottenbakker.*

6. Verg. op Jez. XXIX : 16.

7 pottenbakker, zoo zijt gij in de mijne, huis Israël.' Nu eens doe ik
uitspraak over een volk of over een koninkrijk om het uit te roeien
8 en omver te werpen en te verderven;' maar als dat volk, waarover
ik deze uitspraak gedaan heb, zich van zijne boosheid bekeert, dan
zie ik af van het onheil dat ik voornemens was geweest het aan te
9 doen.' En dan weder doe ik uitspraak over een volk of koninkrijk
10 om het op te bouwen en te planten;' maar als het doet wat kwaad
is in mijn oog, door niet naar mij te luisteren, dan zie ik af van het
goede waarmede ik gezegd had het te zullen begunstigen.

11 Nu dan, zeg toch tot de mannen van Juda en de inwoners van
Jeruzalem: Zoo zegt Jahwe: Ik ben bezig tegen u kwaad te brouwen
en tegen u een plan te smeden; bekeert u toch van uw slechten
12 weg, en zorgt dat uw handel en wandel goed is.' Maar zij zullen
zeggen: Vergeefs! Want onze overleggingen zullen wij volgen, en ieder
13 de verstoktheid van zijn boos hart uitvoeren.' Daarom zegt Jahwe
aldus: Doet vrij navraag onder de natiën, wie ooit iets dergelijks heeft
gehoord; iets zeer weerzinwekkends heeft Israëls jonkvrouw bedreven.'
14 Zal des Libanons sneeuw aflaten van de rots des velds, of zullen uit
15 de zee de koude stroomen verdwijnen?' Nochtans heeft mijn volk mij
vergeten, rooken zij voor het ijle, en hebben de overoude gangen hen
doen struikelen op hunne wegen, hen bijpaden doende betreden, een
16 ongebaanden weg,' om hun land tot een voorwerp van ontzetting te
maken en van altoosdurend gesis: al wie het voorbijtrekt zal zich
17 ontzetten en het hoofd schudden.' Gelijk de oostenwind zal ik hen
voor den vijand uit verstrooien; ik zal hen met den nek, en niet met
het aangezicht, aanzien, ten dage huns ondergangs.

18 Toen zeiden zij: Komt, laten wij plannen smeden tegen Jeremia;
want de wet zal niet te loor gaan bij den priester, noch de raad bij
den wijze, noch het woord bij den profeet; komt, laten wij hem verslaan met de tong en in het geheel niet luisteren naar éen zijner
woorden!

7 v. Dezelfde beschouwing XXVI : 3; Joël II : 13; Jona III : 10.

7, 9. Dezelfde bewoordingen I : 10.

8. *dan — doen.* Verg. op IV : 28.

9 v. Israël moet dus wèl weten dat het op de eenmaal ontvangen beloften van Jahwe volstrekt geen staat kan maken, wanneer het door eigen schuld die beloften heeft verbeurd.

11. *brouwen,* letterlijk *vormen,* hetzelfde woord dat van den pottenbakker wordt gebruikt en waarvan deze zijn naam heeft. — *bekeert u,* omdat gij daarmede nog altoos ontkomen kunt aan de gedreigde straf. — *zorgt — is.* Zie VII : 3.

12. Verg. op Jez. XXX : 10 v. — *Vergeefs!* Al uw vermanen en dringen is om niet; verg. II : 25.

13. *Doet — gehoord.* Verg. II : 10. — *weerzinwekkends.* Verg. V : 30. — *Israëls jonkvrouw.* Zie op 2 Kon. XIX : 21.

14. Onzekere vertaling. — *des Libanons sneeuw.* De sneeuw blijft ook in het warme jaargetijde op de hoogste toppen van den Libanon liggen. — *de rots des velds* beteekent waarschijnlijk den Libanon zelf, als reeds uit de verte zichtbaar, zijne kale kruinen hoog opheffende uit de laagte. — *zullen uit de zee de koude stroomen verdwijnen?* volg. verb. t.; verg. Jez. XIX : 5. — De bedoeling is den Israëlieten de bestendige orde in de natuur voor te houden, tot beschaming hunner tegennatuurlijke ontrouw en wispelturigheid; verg. VIII : 7; Jez. I : 3.

15. Verg. II : 32. — *het ijle,* of *onware,* hetzelfde als *de nietigheden,* II : 5; VIII : 19; X : 8; XIV : 22, nl. de afgoden. — *de overoude gangen,* de slechte gewoonten van afgoderij, van oude tijden afkomstig, XI : 10.

16. Zie op Deut. XXVIII : 37. — *om — maken,* het noodzakelijk gevolg hunner handelwijs. — *gesis.* Verg. op 1 Kon. IX : 8.

17. *de oostenwind.* Zie op Ps. XLVIII : 8. — *ik zal — aanzien,* het verdiende loon hunner gedragslijn, II : 27.

18. Verg. XI : 18 v. — *want — profeet.* Zoolang deze drie soorten van leidslieden (verg. Ezech. VII : 26) er zijn, de priester op stuk van godsdienst, de wijze voor het praktisch leven, in huisgezin, maatschappij en staat, de profeet ter mededeeling van Jahwe's woord — en aan hen zal het ons nimmer ontbreken — hebben wij de waarborgen van een ongestoord volksbestaan, en bedanken wij voor zulk een bedilal en ongeluksbode. — *met de tong,* door aanklachten bij de rechtbank; misschien zijn ook vervloeking en laster bedoeld.

19 Jahwe, luister naar mij en hoor wat mijne bestrijders zeggen!
20 Mag goed met kwaad vergolden worden,
dat zij een kuil hebben gegraven voor mijn leven?
Gedenk, hoe ik vóor u stond, om een goed woord voor hen te doen,
om uwe verbolgenheid van hen te keeren.
21 Daarom, geef hunne kinderen aan den honger prijs,
en lever hen over in de macht van het zwaard;
mogen hunne vrouwen kinderloos en weduwen worden,
hunne mannen bezwijken aan de pest,
hunne jongelingen sneuvelen door het zwaard in den krijg;
22 worde een geschreeuw uit hunne huizen gehoord,
omdat gij plotseling eene bende over hen brengt.
Want zij hebben een kuil gegraven om mij te vangen,
strikken gelegd voor mijne voeten.
23 Maar gij, Jahwe, kent al hunne moordaanslagen tegen mij;
bedek hunne schuld niet,
en wisch hunne zonde niet uit van voor uw aangezicht;
zoo zullen zij voor uw oog ten val gebracht zijn;
houd afrekening met hen ten tijde uws toorns!

XIX : 1 Zoo zeide Jahwe: Ga eene aarden kruik koopen, neem eenige van
2 de oudsten des volks en der priesters,' ga de stad uit naar het dal
van den zoon Hinnoms, dat buiten de Schervenpoort ligt, en predik
3 aldaar de woorden die ik tot u spreken zal,' aldus: Hoort Jahwe's
woord, koningen van Juda en inwoners van Jeruzalem! Zoo zegt Jahwe
der heirscharen, Israëls god: Zie, ik breng over deze plaats zulk een
4 onheil dat elk die het hoort de ooren zullen tuiten.' Omdat zij mij
verlaten en deze plaats miskend en er voor andere goden gerookt
hebben, die zij noch hunne vaderen kenden; en omdat Juda's koningen
5 deze plaats hebben vervuld met het bloed van onschuldigen;' en omdat
zij de hoogten van den baäl hebben gebouwd, om hunne kinderen te
verbranden als brandoffers voor den baäl; hetgeen ik niet geboden of
6 gezegd had, en wat in mijn hart niet was opgekomen.' Daarom, zie,
de dagen komen, spreekt Jahwe, dat deze plaats niet meer zal heeten
Het tofeth, en Het dal van den zoon Hinnoms, maar Het Moorddal.'
7 En ik zal te dezer plaatse Juda en Jeruzalem radeloos maken, hen
door het zwaard doen vallen voor hunne vijanden en door de hand
van wie hun naar het leven staan, en hunne lijken tot spijs geven
8 aan het gevogelte des hemels en aan het gedierte der aarde;' ik zal

Vs. 5 v. VII : 31 v. — Vs. 5. XXXII : 35. — Vs. *7b.* VII : 33; XVI : 4*b*; XXXIV : 20*b*.

20. *om — te doen.* Zie b. v. XIV : 7—9, 19—22.

21. Verg. XI : 20, 22; XII : 3. — *mogen.* Hiervóor is volg. Gr. vert. eene letter weggelaten. — *de pest,* letterlijk *den dood*; verg. op XV : 2.

1. *neem,* volg. Gr., Aram. en Syr. vertt. ingevoegd. — *der priesters.* Zie op 2 Kon. XIX : 2.

2. *het dal van den zoon Hinnoms.* Zie op Joz. XV : 8. — *dat — ligt.* Dit wordt hier vermeld, ofschoon de ligging algemeen bekend was, omdat Jeremia hier de kruik aan „scherven" zou breken, vs. 10. — *buiten,* letterlijk *aan den ingang van.* — *de Schervenpoort.* Wij vinden deze benaming nergens elders.

3. Verg. XVII : 20. — *ik — tuiten.* Evenzoo 1 Sam. III : 11; 2 Kon. XXI : 12.

4—7, Verg. VII : 31—33.

4. *deze plaats,* Jeruzalem, Jahwe's woonoord; evenzoo vs. 3, 7, 12; alleen vs. 6 het Hinnomdal. — *miskend,* niet aangezien voor de woonplaats van Jahwe, dus ook niet als zoodanig behandeld; wat bleek uit de vereering van andere goden; verg. VII : 30; XVI : 18. — *en omdat Juda's koningen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *noch Juda's koningen; en omdat zij.* — *vervuld met het bloed van onschuldigen.* Verg. op 2 Kon. XXI : 16.

5. *den baäl,* algemeene naam voor de afgoden; hier wordt bepaaldelijk de Molochdienst bedoeld; waarover zie op Lev. XVIII : 21. — *wat — opgekomen.* Verg. op VII : 31.

7. *ik zal ... Juda ... radeloos maken,* letterlijk *ik zal ... den raad van Juda ... uitgieten,* in het oorspronkelijke eene woordspeling met *kruik* (letterlijk *giettuig*). — *hunne lijken — aarde.* Zie op Deut. XXVIII : 26.

deze stad stellen tot een voorwerp van ontzetting en van gesis: al
wie haar voorbijtrekt zal zich ontzetten en sissen over al hare wonden;'
9 en ik zal hen het vleesch hunner zonen en dochteren doen eten, en
zij zullen elkanders vleesch eten, in de benardheid en de benauwdheid
waarin hunne vijanden en wie hun naar het leven staan hen brengen.
10 Verbrijzel dan de kruik voor de oogen der mannen die met u gegaan
11 zijn,' en zeg tot hen: Aldus zegt Jahwe der heirscharen: Ik zal dit
volk en deze stad zóo verbrijzelen als men aardewerk verbrijzelt, dat
12 dan niet meer heel gemaakt kan worden;' zóo zal ik doen met deze
plaats, zegt Jahwe, en met hare bewoners, stellende deze stad als het
13 tofeth.' En de huizen van Jeruzalem en de paleizen van Juda's koningen
zullen worden als de plaats van het tofeth, wegens hunne onreinheden
in al de huizen op wier daken zij gerookt hebben voor het gansche
heir des hemels, plengoffers stortende voor andere goden.
14 Toen Jeremia van het tofeth kwam, waarheen Jahwe hem gezonden
had om te profeteeren, ging hij staan in het voorhof des tempels en
15 zeide tot het gansche volk:' Zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls
god: Zie, ik breng over deze stad en hare gehuchten al het onheil
waarmede ik haar bedreigd heb; want zij zijn hardnekkig geweest door
niet te luisteren naar mijne woorden.
XX : 1 Toen nu de priester Pashur, de zoon van Immer, de hoofdopziener
2 in den tempel, Jeremia deze woorden hoorde profeteeren,' liet Pashur
den profeet Jeremia geeselen en in het blok zetten, in de Boven-Ben-
3 jaminspoort, aan den tempel.' Des anderen daags nu, toen Pashur
Jeremia uit het blok ontsloeg, zeide deze tot hem: Jahwe noemt u
4 niet Pashur, maar Schrik-rondom.' Want zoo zegt Jahwe: Ik ga u
maken tot een schrik voor u zelven en voor al uwe vrienden, en zij
zullen vallen door het zwaard hunner vijanden, terwijl gij het met
eigen oogen ziet; en gansch Juda zal ik geven in de hand van den
koning van Babel, die het naar Babel zal wegvoeren en met het
5 zwaard verslaan.' En den ganschen rijkdom dezer stad, al haar ver-

8. Zie op XVIII : 16.

9. Zie op Lev. XXVI : 29 en verg. Jez. IX : 19.

11. Verg. Ps. II : 9; Jez. XXX : 14. — Aan het slot van dit vers heeft Hebr. t. nog (uit VII : 32) *en in het tofeth zal men begraven bij gebrek aan plaats om te begraven*; weggelaten volg. Gr. vert.

12. *als het tofeth.* Na de verontreiniging door Jozia (2 Kon. XXIII : 10) heeft dit zeker een treurigen aanblik opgeleverd.

13. *wegens hunne onreinheden in,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de onreine aan.* Met de *onreinheden* is, blijkens het onmiddellijk volgende, hier de afval van Jahwe bedoeld, als Ezech. XXII : 3 v. en elders. — *de huizen — goden.* Zie op 2 Kon. XXIII : 12.

15. Zie vs. 3; XXXV : 17. — *hare gehuchten,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *al hare steden.* — *want — woorden.* Verg. VII : 26; XVII : 23.

1. *Immer,* volg. 1 Kron. XXIV : 14 de naam (de stamvader) van eene der vier en twintig priesterafdeelingen; verg. op 1 Kron. XXIV : 7—18 en op Ezra II : 36—39. — *de hoofdopziener in den tempel,* het hoofd der tempelpolitie (Hand. IV : 1), in welke betrekking hij hier handelend optreedt; verg. XXIX : 26.

2. *geeselen.* Zie op Deut. XXV : 2. — *het blok,* waarschijnlijk een werktuig ter verzwaring van de gevangenisstraf, komt alleen nog XXIX : 26; 2 Kron. XVI : 10, en als vertaling van een ander Hebreeuwsch woord Job XIII : 27 voor. — *in de — tempel.* Wij lezen XXXVII : 13; XXXVIII : 8 van eene stadspoort die „de Benjaminspoort” heette en waarschijnlijk in den noordelijken stadsmuur was; wij vermoeden dat de tempelpoort van denzelfden naam, waar zich de gevangenis van Jeremia bevond, dezelfde is die 2 Kon. XV : 35; Ezech. IX : 2 „de Bovenpoort” heet, aan de noordzijde van het voorhof stond, door trappen en eene straat met die stadspoort verbonden was en ter onderscheiding, als iets hooger gelegen, *de Boven-Benjaminspoort* heette.

3. *Pashur.* Of deze naam in Jeremia's ooren een gunstigen klank had, laat zich niet bepalen; de afleiding is geheel onzeker. — *Schrik-rondom.* Verg. vs. 10 en zie op VI : 25. Dergelijke naamsverwisseling XIX : 6.

4. *een schrik,* een voorwerp van schrik (aan alle kanten): gij zelf en allen die het met u houden zult schrikken van uw persoon en lot, en datzelfde lot valt uwen aanhangers en uw gansche volk ten deel.

mogen en al hare kostbaarheden, ook al de schatten van Juda's
koningen, zal ik geven in de hand hunner vijanden, die ze zullen
6 buit maken, weghalen en naar Babel brengen.' En gij, Pashur, zult
met al uwe huisgenooten in ballingschap gaan, te Babel komen, daar
sterven en daar begraven worden, met al uwe vrienden, wien gij leu-
gens hebt geprofeteerd.

7 Gij hebt mij overgehaald, Jahwe, en ik ben overgehaald;
gij zijt mij te sterk geweest en hebt overmocht;
ik ben geworden tot belaching den ganschen dag,
iedereen bespot mij;
8 want zoo vaak ik spreek, moet ik het uitschreeuwen,
luidkeels klagen over geweld en mishandeling;
omdat Jahwe's woord mij strekt tot smaad
en tot beschimping den ganschen dag.
9 Zeg ik dan: Ik wil niet van hem gewagen,
ik spreek niet meer in zijn naam —
zoo wordt het in mijn hart als een brandend vuur,
besloten in mijn gebeente:
ik mat mij af om het uit te houden,
maar ben er niet toe in staat.
10 Want ik hoor veler gemompel — schrik rondom!
Brengt aan, opdat wij hem aanbrengen. —
Al mijne goede vrienden loeren steeds op mijn wankelen:
„Misschien laat hij zich overhalen, dan kunnen wij hem aan,
dan nemen wij wraak op hem!"
11 Doch Jahwe staat mij ter zijde als een geweldig held;
daarom zullen mijne vervolgers struikelen en niets vermogen;
zij staan diep beschaamd, omdat het hun mislukt is:
eeuwigdurende schande, die nimmer vergeten wordt.
12 Jahwe der heirscharen is een rechtvaardig toetser,
die de nieren en het hart ziet.
Ik zal uwe wraakneming op hen aanschouwen;
want op u heb ik mijne twistzaak gewenteld.
13 Zingt Jahwe ter eer! looft Jahwe!
want hij heeft het leven des nooddruftigen uit de hand der boosdoe-
14 Vervloekt zij de dag waarop ik geboren werd! [ners gered.
de dag waarop mijne moeder mij baarde zij ongezegend!

Vs. 10*a*. Ps. XXXI : 14*a*. — Vs. 12. XI : 20.

6. *wien gij leugens hebt geprofeteerd*, ten wier genoegen gij gunstige voorspellingen hebt gegeven; zie XIV : 13—16. Men mag hieruit opmakèn dat Pashur zelf profeet was, en wel een die sprak in den trant van VI : 14; VII : 4; XIV : 13; XXIII : 17.

7. *Gij — overmocht.* Jahwe heeft hem verlokt, ten slotte onweerstaanbaar gedrongen om, ondanks zijn aarzelen en tegenstreven, als profeet op te treden (I : 4—8); hierover beklaagt hij zich bitter, onder den indruk zijner treurige ervaringen. Het woord „overhalen" wordt gemeenlijk in ongunstige beteekenis gebruikt; zie vs. 10; Richt. XIV : 15; XVI : 5; 1 Kon. XXII : 20—23 enz. Het beteekent zooveel als „verschalken".

9. Zie Am. III : 8; 1 Kor. IX : 16, en op Ps. LXIX : 10.

10. Verg. XI : 18 v. — *gemompel,* letterlijk *lasteren.* — *schrik rondom!* Uitroep des profeten: het gevaar dreigt mij aan alle kanten. Zie VI : 25. — *Brengt aan,* nl. bij ons al wat aan Jeremia kan worden ten laste gelegd, zijne onvoorzichtige uitlatingen; *opdat wij hem* bij de rechtbank kunnen *aanbrengen.* — *Al — vrienden.* Zie XII : 6; XXXVIII : 22; Ps. XLI : 10. — *loeren — wankelen,* slaan mij met booze bedoelingen voortdurend gade, of ik mij ook blootgeef. Zie Ps. XXXV : 15 v.; XXXVIII : 17 v. — *overhalen* (zie op vs. 7), om iets te zeggen of te doen waardoor hij ten val komt.

11. Zie I : 8, 19; XV : 20. — *zij — is.* Jeremia loopt, in zijn vast vertrouwen, op de toekomst vooruit. — *het,* al wat zij tegen mij beramen. — *eeuwigdurende — wordt.* Evenzoo XXIII : 40.

13. Uitroep van blij vertrouwen.

14—18. Verg. XV : 10; Job III : 3—23.

15 Vervloekt zij de man die mijn vader de blijde tijding bracht:
U is een jongske geboren! — hem innig verheugend.
16 Dien man verga het als den steden die Jahwe heeft onderstbovenge-
zonder daarvan te willen afzien; [keerd,
hij hoore angstgeroep in den morgenstond,
krijgsgeschreeuw op het middaguur,
17 omdat hij mij niet gedood heeft van den moederschoot af,
zoodat mijne moeder mij tot graf geworden,
en haar schoot eeuwig zwanger gebleven was.
18 Waarom toch ben ik uit den schoot te voorschijn gekomen,
om moeite en jammer te zien?
waarom gaan in schande mijne dagen voorbij?

16. *den steden — onderstbovengekeerd.* Toespeling op Gen. XIX : 24 v.: een toonbeeld van Jahwe's straffende gerechtigheid. — *zonder — afzien* (zie op IV : 28), zonder op zijn besluit die steden te verdelgen terug te komen; verg. Gen. XVIII : 23—33. — *op het middaguur.* Verg. XV : 8; XVIII : 22.
17. Verg. Job III : 11.
18. Verg. Job III : 10, 20; X : 18.

HOOFDSTUK XXI : 1—10.

IJdel is elke poging Jeruzalem te verdedigen. — Koning Sedekia zendt, bij de komst der Chaldeeën, tot Jeremia om eene gunstige godspraak (1 v.); maar het antwoord slaat aan alle hoop den bodem in: de Judeeërs zullen zich achter de muren moeten terugtrekken (3 v.), waar Jahwe zelf in zijn toorn hen zal bekampen en door de pest doen sterven (5 v.), om vervolgens Sedekia en al de overgeblevenen door den vijand te verslaan; geen erbarmen! (7). Overeenkomstig deze godspraak, moet Jeremia aan het volk den raad geven de stad te verlaten, die Jahwe aan den koning van Babel zal overgeven ter verbranding, en tot de Chaldeeën over te loopen, als eenig, maar zeker, middel tot lijfsbehoud (8—10).

Volgens XXXIX : 1; LII : 4 (2 Kon. XXV : 1) kwam Nebukadresar in het begin van het jaar 587 tegen zijn afvalligen vazal aangerukt en belegerde hij Jeruzalem. Blijkens vs. 4 verplaatst ons het verzoek van Juda's koning en Jeremia's antwoord in den eersten tijd van het beleg. Volgens XXXVII : 3 en 17; XXXVIII : 14—23 heeft Sedekia de poging door den profeet zijn god gunstig te stemmen in vervolg van tijd zelfs meer dan eens herhaald, steeds met denzelfden ongunstigen uitslag.

De laatste drie verzen vormen een aanhangsel: zij behelzen eene godspraak, tot het volk gericht, maar die eenvoudig de toepassing is van de voorafgaande, voor den koning bestemd, en wier inhoud, evenals van laatstgenoemde, in Jeremia's prediking herhaaldelijk terugkeert (zie op vs. 9).

XXI : 1 Het woord dat van Jahwe tot Jeremia kwam, toen koning Sedekia
Pashur, den zoon van Malkia, en den priester Sefanja, den zoon van
2 Maäzeja, tot hem zond met de boodschap: ' Raadpleeg toch Jahwe
voor ons; want Nebukadresar, de koning van Babel, voert oorlog tegen
ons; wellicht doet Jahwe ons naar al zijne wonderen, zoodat hij van
3 ons wegtrekt. ' Hierop zeide Jeremia tot hen: Aldus zult gij Sedekia,
4 den koning van Juda, zeggen: ' Zoo zegt Jahwe, Israëls god: Ik ga
het wapentuig in uwe hand, waarmede gij buiten den muur krijg
voert tegen den koning van Babel en de Chaldeeën die u insluiten,

1. *Pashur, den zoon van Malkia,* ook XXXVIII : 1 een der vorsten van Juda. *Malkia* heet 1 Kron. IX : 12; XXIV : 9 de stamvader eener priesterklasse, evenals *Maäzeja* 1 Kron. XXIV : 18, waar hij *Maäzja* heet. — *den priester Sefanja,* ook XXXVII : 3 met eene dergelijke boodschap als hier belast, XXIX : 25 hoofd der tempelpolitie (verg. op XX : 1), en LII : 24 plaatsvervangend opperpriester.
2. *Raadpleeg — ons.* Dit omvat tevens, of onderstelt, de bede om een gunstig antwoord; verg. XXXVII : 3; 2 Kon. XIX : 2—4. — *naar al zijne wonderen,* oudtijds herhaaldelijk ter verlossing van zijn volk gewrocht, verg. 2 Kon. XIX : 35.
3. *den koning van Juda,* ingevoegd volg. Gr. vert.
4. *het wapentuig.* Het toevoegsel *in uwe hand* doet aan slingers, bogen, speren, zwaarden en dergelijke denken, maar naar het Hebreeuwsche spraakgebruik kunnen er ook onder verstaan zijn catapulten en andere groote vernielingswerktuigen, waarmee de voorwerken verdedigd werden. — *buiten den muur.* De troepen der Judeeërs zijn op het oogenblik nog buiten Jeruzalem gekampeerd; het beleg heeft dus eerst een aanvang genomen. — *omwenden.* Het behoorde steeds verder van de stad af tegen den vijand gekeerd te worden, terwijl het dezen deed afdeinzen (zie vs. 2*b*), maar Jahwe zou

5 omwenden en bijeenbrengen binnen deze stad;' en ik zal zelf u beoor-
logen met uitgestrekte hand en sterken arm, in toorn en verbolgen-
6 heid en groote gramschap;' en ik zal de inwoners dezer stad slaan,
7 mensch en vee: aan eene zware pest zullen zij sterven.' En daarna,
spreekt Jahwe, zal ik Sedekia, den koning van Juda, en zijne dienaren
en het volk dat in deze stad nog is overgebleven van de pest, het
zwaard en den honger, overleveren aan hunne vijanden en aan wie
hun naar het leven staan; en zij zullen hen slaan met het scherp des
zwaards, ik zal hen niet verschoonen of sparen of mij erbarmen.
8 En tot dit volk zult gij zeggen: Zoo zegt Jahwe: Ik geef u de keus
9 tusschen den weg ten leven en den weg ten doode:' wie in deze stad
blijft zal sterven door het zwaard, den honger of de pest; maar wie
er uitgaat en overloopt tot de Chaldeën die u insluiten zal in leven
10 blijven: lijfsbehoud zal zijn buit zijn.' Want ik heb mijn aangezicht
gericht tegen deze stad ten kwade en niet ten goede, spreekt Jahwe:
in de hand van Babels koning zal zij gegeven worden, en hij zal haar
in brand steken.

Vs. 9. XXXVIII : 2.

het juist den anderen kant doen opgaan, door de snelle vorderingen die de Chaldeën maakten. — *binnen deze stad*, wanneer alle buitenwerken den vijand prijsgegeven en de troepen binnen de stad samengetrokken waren.

5. *met — gramschap.* Dergelijke uitdrukkingen XXXII : 21, 37; Deut. IV : 34; XXIX : 28.

7. *dat*, volg. hss., Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *en wat.* — *overleveren*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *overleveren aan Nebukadresar, den koning van Babel, en.* — *zij zullen*, volgens een anderen klinker, in overeenstemming met Gr. vert.; Hebr. t. *hij zal.* — *ik*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij.* Verg. XIII : 14. — Hiermede is het antwoord van Jeremia op de boodschap des konings ten einde.

8. *gij*, Jeremia. Jahwe wordt hier sprekend ingevoerd. — *Ik — doode.* Verg. op Deut. XI : 26—28.

9. Den raad zich aan den vijand over te geven heeft Jeremia herhaaldelijk, ook aan Sedekia zelf, doen hooren: XXVII : 11 v.; XXXVIII. Velen uit het volk hebben dien opgevolgd, XXXVIII : 19; XXXIX : 9; LII : 15. De vorsten zagen er, van hun standpunt te recht, verraad in en klaagden Jeremia aan, XXXVII : 13; XXXVIII : 4—6; hoewel hij zelf, zijne roeping hooger stellende dan zijn leven, tot het einde toe in de stad bleef.

HOOFDSTUK XXI : 11—XXIII : 8.

Wee Juda's koningen! — Opschrift. Waarschuwing aan Davids huis om het recht te handhaven (XXI : 11 v.), onder bedreiging met den ondergang (13 v.). De profeet moet in het paleis den eisch prediken gerechtigheid te oefenen; dan zal het den bewoners welgaan (XXII : 1—4); anders wordt het paleis een puinhoop (5—7), Jeruzalem eveneens (8 v.). Meer te beklagen dan een doode is de in ballingschap weggevoerde zoon van Jozia (10—12). Wegens zijne afpersingen en geweldenarij wordt Jojakim bedreigd met het smadelijkst einde (13—19). De onleerzame natie wordt bezocht en vernederd (20—23). Koning Jechonja wordt met zijne moeder in den vreemde weggevoerd, om er te sterven, zonder ooit zijn vaderland weder te zien (24—27). Ach, nimmer bestijgt een zoon van dezen banneling den troon! (28—30). Wee den gewetenloozen vorsten! (XXIII : 1 v.); maar Jahwe zal zijn volk herzamelen (3) en het rechtschapen vorsten geven (4 v.), onder wie het waarlijk gelukkig zal zijn (6). Deze nieuwe weldaad zal de vorige, Israëls verlossing uit Egypte, in de schaduw stellen (7 v.).

Wij hebben hier eene samenvatting van godspraken, tot den troon van Juda gericht, uit verschillende tijden: XXII : 10—12 is gesproken na Jozia's dood en Joahaz' wegvoering (609), dus tijdens Jojakims regeering (608—598), welke volgens vs. 13—19 reeds eenigen tijd heeft geduurd; vs. 24—27 is Jojakims zoon koning (597), vs. 28—30 is hij reeds in ballingschap, zoodat wij ons onder Sedekia's bestuur (596—586) bevinden. De algemeene waarschuwingen en toezeggingen (XXI : 12—14; XXII : 1—9; XXIII : 1—8) dragen uit den aard der zaak geen dagteekening; doch te midden der bedreigingen wordt een enkele maal de afwending van het strafgericht nog als mogelijk gesteld (XXII : 4), hetgeen op een vroeger tijd wijst; terwijl daarentegen de beloften (XXIII : 3—8) ons verplaatsen na de eerste wegvoering (597), dus onder Juda's laatsten koning. De samenstelling is gebrekkig, zooals terstond blijkt bij de vergelijking van XXII : 3 met XXI : 12 — een kort begrip van dezelfde bedreiging, voor een deel in dezelfde woorden — en herhaaldelijk uit den onverwachten overgang van het algemeene, XXII : 1—9, op de bijzondere personen, vs. 10—12 en vs. 13—19, of omgekeerd (XXIII : 1—8 na

XXII : 30). Die samenstelling is dus zeker niet het werk van Jeremia of van Baruch, maar van den Verzamelaar, die de stukken waarover hij beschikken kon naar zijn beste weten in tijdsorde aaneenreeg en er het opschrift (XXI : 11*a*) boven zette.

XXI : 11*a* En tot het koninklijk huis van Juda zult gij zeggen:
11*b*, 12 Hoort het woord van Jahwe,' huis van David!
Zoo zegt Jahwe: Schaft des morgens recht,
en redt den beroofde uit des onderdrukkers hand;
opdat niet mijne verbolgenheid zich als vuur een uitweg bane,
en brande zonderdat iemand bluscht,
wegens de boosheid uwer handelingen.
13 Ik kom op u af, bewoners van de vallei,
van de rots der vlakte, spreekt Jahwe,
op u, die zegt: Wie zou tot ons afdalen?
wie onze woonsteden binnenkomen?
14 Ik zal u straffen naar de vrucht uwer handelingen, spreekt Jahwe,
een vuur ontsteken in haar woud,
dat haar ganschen omtrek zal verteren.
XXII : 1 Zoo zeide Jahwe: Daal af naar het paleis van Juda's koning en
2 spreek aldaar het navolgende:' Hoor het woord van Jahwe, koning
van Juda, gij die op Davids troon zit, met uwe dienaren en uw volk
3 die deze poorten binnenkomen!' Zoo zegt Jahwe: Betracht recht en
gerechtigheid, en redt den beroofde uit des onderdrukkers hand; kwelt
noch mishandelt vreemde, wees of weduw, en vergiet geen onschuldig
4 bloed aan deze plaats.' Want indien gij dit woord nauwgezet betracht,
zullen door de poorten van dit paleis koningen uit Davids huis, die
zitten op zijn troon, binnengaan, rijdende met wagens en paarden, de
5 koning, zijne dienaren en zijn volk.' Maar indien gij naar deze woor-
den niet luistert, dan zweer ik bij mij zelven, spreekt Jahwe, dat dit
6 paleis een puinhoop zal worden.' Want zoo zegt Jahwe aangaande het
paleis van Juda's koning:
Al zijt gij mij een Gilead,
des Libanons kruin,
voorwaar, ik zal u maken tot eene woestijn,
tot onbewoonde puinhoopen!
7 Ik zal verdervers tegen u wijden,

Vs. 12*a*. XXII : 3*a*. — Vs. 12*b*. IV : 4*b*. — Vs. 14*b c*. L : 32*c d*.

11. *zult gij zeggen*, volg. Gr. vert. ingevoegd.
12. *des morgens*, zoo vroeg mogelijk.
13. Uit dit vers, vergeleken met XXII : 1; XXVI : 10; XXXVI : 12, schijnt te volgen dat het paleis van Juda's koning — dit moet dan zijn het door Jojakim gebouwde, waarvan XXII : 13 sprake is — lag in het dal, waarschijnlijk de vallei die de twee heuvels van Jeruzalem scheidt; zie op 2 Sam. V : 6. Met *de bewoners van de vallei* toch moet in dit verband de koning met zijne dienaren (XXII : 2) bedoeld zijn. — *de rots der vlakte*. Het schijnt dat Jojakim dezen trotschen naam aan zijn nieuwen koningsburg gegeven had. — *Wie zou tot ons afdalen?* met vijandelijke bedoeling.
14. *naar de vrucht uwer handelingen*, naar hetgeen gij verdiend hebt; zie XVII : 10. — *haar woud*, waarschijnlijk het woud der pilaren die het dak steunden; verg. XXII : 7 en op 1 Kon. VII : 2. — *haar ganschen omtrek*, de geheele stadswijk waarin het paleis lag.
3. Verg. op VII : 6.
4. Verg. XIII : 13; XVII : 25. — *de koning*, letterlijk *hij zelf*, de regeerende vorst.
5. *zweer ik bij mij zelven*. Zie op Gen. XXII : 16.
6. Van hier af tot het slot van vs. 7 hebben wij een klaaglied. Verg. inl. op *Klaagliederen*. — *een Gilead, des Libanons kruin*. Gilead wordt hier in plaats van het aangrenzend Bazan met den Libanon samengevoegd; verg. vs. 20; Jez. XXXIII : 9; Nah. I : 4; trouwens, in dichterlijken stijl vooral kon het een zeer licht met het ander verwisseld worden. Het hoogland Gilead, met zijn statig gebergte (verg. op Gen. XXXI : 22 v.), en des Libanons kruin worden hier genomen als toonbeeld van het grootsche en verhevene; verg. Jez. II : 13. Wellicht wordt tevens gedoeld op de trotsche gaanderijen van eiken- en cederenstammen in het paleis (XXI : 13 v.). — *puinhoopen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *steden*.
7. *wijden*. Zie op Jez. XIII : 3. — *ceders*. Verg. vs. 14, 23 en op Richt. IX : 15.

ieder met zijne werktuigen;
die zullen uwe keur van ceders vellen,
ze werpen op het vuur.
8 Als dan vele volkeren deze stad voorbijtrekken en tot elkander zeg-
9 gen: Waarom heeft Jahwe deze groote stad zoo behandeld?' zoo zal
men zeggen: Omdat zij het verbond van Jahwe, hun god, verzaakt en
zich voor andere goden nedergeworpen en deze gediend hebben.
10 Weent niet om een overledene en beklaagt hem niet;
weent veeleer om hem die vertrokken is;
want nimmermeer zal hij terugkeeren
en zijn geboorteland wederzien.
11 Zoo toch zegt Jahwe van Sjallum, den zoon van Jozia, den koning
van Juda, die koning werd in de plaats van zijn vader Jozia, die
heengegaan is van deze plaats: Hij zal derwaarts nooit terugkeeren;'
12 maar ter plaatse waarheen men hem heeft weggevoerd zal hij sterven,
en dit land zal hij nimmer wederzien.
13 Wee hem die zijn huis bouwt met ongerechtigheid,
zijne opperzalen met onrecht,
die zijn naaste voor niet laat werken,
hem zijn loon niet uitkeert!
14 die zegt: Ik wil mij een grootsch huis bouwen,
met luchtige opperzalen —
die er wijde vensters aan maakt,
het zoldert met cederhout
en beschildert met menie.
15 Zijt gij een koning, omdat gij in cederhout tracht uit te blinken?
Uw vader at en dronk immers? En hij oefende recht en gerechtigheid;
16 toen is het hem welgegaan.' Den nooddruftige en den arme recht
17 verschaffen, is dat niet mij kennen? spreekt Jahwe.' Maar gij hebt
oog noch hart dan voor vuil gewin, voor het vergieten van onschuldig
18 bloed, en voor het aandoen van verongelijking en krenking.' Daarom
zegt Jahwe van Jojakim, den zoon van Jozia, den koning van Juda,

Vs. 8 v. Deut. XXIX: 24 v.

8 v. Zie V: 19; Deut. XXIX: 24; 1 Kon. IX: 8 v.

10. *een overledene.* Bedoeld is wellicht Jozia. Deze regel klinkt dan op het eerste hooren vreemd, vooral in verband met het op zich zelf geloofwaardig bericht 2 Kron. XXXV: 25; misschien mogen wij er uit afleiden dat het ten tijde toen Jeremia deze profetie uitsprak nog steeds gewoonte was op den dag van Jozia's dood openbaren rouw te bedrijven. Is Jozia bedoeld, dan beteekent het: Jozia, hoe beklagenswaardig, is gelukkig te prijzen in vergelijking met zijn zoon; verg. VIII: 3. — *hem die vertrokken is,* Joahaz. Verg. 2 Kon. XXIII: 33 v.

11. *Sjallum.* Met het oog op de uitvoerige en uitdrukkelijke aanwijzing in dit vers, kan er geen twijfel aan zijn, of dezelfde persoon is bedoeld die 2 Kon. XXIII: 30 v. *Joahaz* heet; ten onrechte derhalve wordt 1 Kron. III: 15 Sjallum van Joahaz onderscheiden (zie op 1 Kron. III: 15 v.). Maar de verhouding van die twee namen is onzeker; wellicht ontving hij één van beide bij zijne troonsbestijging, evenals Eljakim dien van *Jojakim* (2 Kon. XXIII: 34), Mattanja die van *Sedekia* (2 Kon. XXIV: 17). *Sjallum* is in het O. T. een gewone mansnaam. — *heengegaan,* als gevangene van Farao Necho.

12. *ter — weggevoerd,* in Egypte.

13. *Wee hem,* Jojakim; zie vs. 18.

14. In den derden en den vierden regel van dit vers zijn een paar kleine tekstverbeteringen aangebracht. — *menie,* eene kostbare roode verfstof.

15. *Zijt — blinken?* Jojakim wedijverde dus met andere koningen in het bouwen. — *at en dronk,* genoot het goede. — *toen is het hem welgegaan.* Deze beschouwing klinkt na de noodlottige nederlaag en het jeugdig sterven van Jozia (2 Kon. XXIII: 29 v.) wèl vreemd; verg. op vs. 10. Het schijnt dat de profeet, het treurig uiteinde voorbijziende, alleen op den glans zijner regeering let.

16. *recht verschaffen,* met verandering van een klinker; Hebr. t. *heeft hij recht verschaft.* — Hierna heeft Hebr. t. nog *toen is het welgegaan,* als herhaling uit het vorige vers, met Gr. vert. weggelaten. — *mij kennen,* mijne rechten eerbiedigen, mij vereeren zooals het mij behaagt; verg. IX: 24.

18. *den klaagzang.* Zie inl. op *Klaagliederen.* Vooraf gaat het klaaglied over gewone burgers: *Ach, mijn zuster!* daarop volgt de wijziging, passend bij het overlijden van een vorst: *Ach, heer! — majesteit!*

aldus: Men zal over hem den klaagzang niet aanheffen: Ach, mijn
broeder! en: Ach, zuster! men zal over hem den klaagzang niet aan-
19 heffen: Ach, heer! en: Ach, zijne majesteit!' Zooals men een ezel
begraaft, zal hij begraven worden, voortgesleept en weggeworpen ver
van Jeruzalems poorten.'

20 Bestijg den Libanon, en schreeuw;
doe in Bazan u hooren;
schreeuw van den Abarim;
want al uwe minnaars zijn verslagen.
21 Ik heb tot u gesproken tijdens uwe zorgelooze rust;
gij hebt geweigerd te luisteren;
dat was uwe gewoonte van der jeugd af:
gij luisterdet niet naar mij.
22 Al uwe aanvoerders voert de wind weg,
en uwe minnaars gaan in ballingschap;
dan, ja dan zult gij beschaamd staan en te schande worden
wegens al uwe boosheid.
23 Gij die op den Libanon gezeteld zijt,
in de ceders genesteld,
wat zucht gij, als uwe weeën komen,
smarten gelijk die eener barende!

24 Zoo waar als ik leef, spreekt Jahwe: Al was Jechonja, de zoon van
Jojakim, de koning van Juda, een zegelring aan mijne rechterhand,
25 toch zou ik u er van afrukken,' en u overleveren aan wie u naar
het leven staan, voor wie gij beducht zijt, aan Nebukadresar, den
26 koning van Babel, en aan de Chaldeën;' en u voortslingeren, met
uwe moeder die u baarde, naar een land waar gij niet geboren zijt;
27 dáar zult gij sterven.' En naar het land waarheen zij vurig verlangen
terug te keeren, derwaarts zullen zij niet wederkeeren.

19. *Zooals — worden,* dát is: in het geheel niet, gelijk uit den tweeden regel blijkt — de grootste smaad welken men iemand kon aandoen; verg. op Deut. XXVIII : 26. — Uit 2 Kon. XXIV : 6 weten wij dat deze profetie niet is uitgekomen: Jojakim is „ter ruste gegaan bij zijne vaderen" en begraven waar de koningen van Juda na Hizkia werden bijgezet; en wij kunnen veilig aannemen, te meer daar zijn zoon hem terstond opvolgde, dat het aan het gebruikelijke rouwbeklag niet heeft ontbroken. Onverklaarbaar schijnt, niet dat Jeremia's voorspelling niet is vervuld; want de profeet wist en verkondigde alleen wat naar zijne opvatting van Jahwe's rechtvaardigheid geschieden moest; maar dat eene door de uitkomst gelogenstrafte godspraak niet gewijzigd of geheel weggelaten is, ja zelfs herhaald wordt in XXXVI : 30. Intusschen neme men in aanmerking dat het XXXVI : 30 heet: geen zoon van Jojakim zal Juda's troon bestijgen; terwijl toch hier in vs. 24 uitdrukkelijk het tegendeel vermeld staat. Waarschijnlijk heeft de verzamelaar dezer profetieën, niet wetende wat bij den dood van Jojakim werkelijk heeft plaats gehad, eenvoudig ondersteld dat Jeremia's bedreiging bewaarheid is, dus geen reden gehad haar te verzwijgen of te veranderen. Verg. inl. op Ezech. XXIX : 21—27.

20. De Judeesche natie wordt als vrouw toegesproken; zie op VII : 29. Zij doe van de hoogten, opdat het in de verte gehoord worde, hare jammerkreten weergalmen. — Genoemd worden de gebergten die Palestina ten noorden en ten noord- en zuidoosten begrenzen. — *Bazan.* Zie op Num. XXI : 33. — *Abarim.* Zie op Num. XXVII : 12. — Met de *minnaars* worden hier waarschijnlijk de bondgenooten bedoeld, evenals vs. 22; XXX : 14.

21. *tijdens uwe zorgelooze rust,* toen voorspoed u overmoedig maakte en u uw god vergeten deed; zie op Deut. XXXII : 15.

22. *aanvoerders voert.* Dezelfde woordspeling in het oorspronkelijke; letterlijk *herders weidt.* — *de wind.* Verg. XIII : 24.

23. *op den Libanon* en *in de ceders.* Verg. vs. 6 v.; ook vs. 14. Blijkbaar worden hier voornamelijk de bewoners der paleizen toegesproken. — *zucht gij,* volg. Gr.. Lat. en Syr. vertt. — *smarten gelijk die eener barende.* Verg. op IV : 31.

24. *Jechonja,* volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. laat hier, vs. 28; XXXVII : 1 de eerste letter weg. Dezelfde als Jojachin. Zie op 2 Kon. XXIV : 6 en verg. inl. op H. XIII. — *een zegelring aan mijne rechterhand,* een voorwerp waarop men hoogen prijs stelt en dat men zorgvuldig bewaart; verg. Hagg. II : 24.

25. Zie over het lot van Jojachin XIII : 18 v.; XXIV : 1; XXIX : 2; LII : 31—34; 2 Kon. XXIV : 6—15; XXV : 27—30.

26. *uwe moeder,* Nehusta, 2 Kon. XXIV : 8. Verg. inl. op H. XIII. — *een land waar gij niet geboren zijt* (volg. Gr. vert.); verg. XVI : 13. — *gij,* beide keeren in het meervoud.

28 Is deze man Jechonja een verachtelijk, stuk geslagen beeld, of een
voorwerp dat elk mishaagt? Waarom zijn hij en zijn kroost wegge-
29 slingerd, en weggeworpen in een land dat zij niet kenden? O land,
30 land, land! hoor het woord van Jahwe;' zoo spreekt Jahwe: Schrijft
dezen man op als kinderloos, als iemand die levenslang geen voorspoed
zal hebben; want van zijn kroost zal het niemand gelukken te zitten
op Davids troon en weder over Juda heerschappij te voeren.
XXIII : 1 Wee den herders die de schapen mijner kudde lieten dolen en hen
2 verstrooiden! spreekt Jahwe.' Daarom spreekt Jahwe, Israëls god, aan-
gaande hen die mijn volk weidden aldus: Gij hebt mijne schapen
verstrooid en weggedreven, er niet voor gezorgd; nu ga ik de boosheid
3 uwer handelingen op u verhalen, spreekt Jahwe.' En ik zelf zal het
overschot mijner schapen verzamelen uit al de landen werwaarts ik
ze heb weggedreven, en ze terugbrengen op hunne weide, waar zij
4 zullen vruchtbaar zijn en zich vermenigvuldigen.' Dan zal ik over hen
herders aanstellen, die hen weiden; en zij zullen niet meer vreezen,
5 noch versagen, noch sidderen, spreekt Jahwe.' Zie, de dagen komen,
spreekt Jahwe, dat ik David een rechtschapen spruit zal verwekken,
die als koning heerschen, verstandig handelen en recht en gerechtig-
6 heid in den lande oefenen zal.' In zijne dagen zal Juda heil genieten
en Israël onbezorgd wonen; en dit is de naam dien men hem geven
zal: Jahwe is onze zege.
7 Daarom,* zie, de dagen komen, spreekt Jahwe, dat men niet meer
zegt: Zoo waar als Jahwe leeft, die de Israëlieten uit Egypteland heeft
8 opgevoerd!' maar: Zoo waar als Jahwe leeft, die het gansche nakroost
Israëls heeft opgevoerd en doen komen uit het noorderland en uit al
de landen werwaarts hij hen had heengedreven, en die op hun eigen
bodem zullen wonen.

Vs. 5 v. XXXIII : 15 v. — Vs. 7 v. XVI : 14 v.

28. Dit vers onderstelt dat de wegvoering van Jojachin reeds is geschied.
29. *O land.* Juda wordt toegesproken. — Over het driemaal herhalen zie op VII : 4.
30. *Schrijft — op.* Wat bedoelt Jeremia? in de kroniek van Juda's vorsten? of in het boek dat Jahwe houdt (Exod. XXXII : 32)? — *voor kinderloos,* nl. in zijne hoedanigheid van koning, gelijk uit het vervolg blijkt; verg. vs. 28. — *die — hebben.* Blijkbaar heeft Jeremia niet verwacht dat aan Jojachin zulk een gelukkig levenseinde zou te beurt vallen als LII : 31—34 wordt gemeld.
1—4. Verg. Ezech. XXXIV.
1. Verg. L : 6; Zach. XI : 17. — *den herders.* Hiermede zijn, blijkens het voorafgaande en vs. 5, allereerst de koningen bedoeld. — *de — kudde,* het volk, hun toevertrouwd. Het woord dat hier, als X : 21; XXV : 36, door *kudde* vertaald is — een ander dan XIII : 17, 20 — beteekent eigenlijk ‚het weiden', vandaar ‚datgene wat men weidt'; verg. Ps. LXXIV : 1; XCV : 7; C : 3.
2. *hen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de herders.* — *gezorgd* en *verhalen,* in het oorspronkelijke hetzelfde werkwoord. De woordspeling is in de vertaling verloren gegaan.
3. *ze terugbrengen op hunne weide.* Verg. L : 19. — *waar — vermenigvuldigen.* Verg. III : 16.
4. Verg. op III : 15. — *sidderen,* met verandering van éene letter, volg. Aram. vert.; Hebr. t. *vermist worden.*
5. Verg. Zach. III : 8; VI : 12. Met het oog op die pll. is ook hier vertaald *spruit*; doch het woord in het oorspronkelijke beteekent ‚gewassen', ‚planten'; verg. Jez. LXI : 11 en elders; het doelt dus ook te dezer plaatse niet op éen enkelen persoon, maar op eene reeks; verg. XXXIII : 14—26. Verg. op III : 15 en op Hoz. III : 5.
6. *dit — zal.* Verg. op Jez. LXII : 2. — *hem,* den regeerenden vorst, of *het,* dat is dan Israël; voor deze laatste vertaling pleit XXXIII : 16, waar Jeruzalem dien naam krijgt. — *Jahwe is onze zege* (of *onze gerechtigheid*; verg. op Jez. XLI : 2); toespeling op den naam *Sedekia*; zie op 2 Kon. XXIV : 17. Dergelijke namen Exod. XVII : 15; Ezech. XLVIII : 35.
7 v. Verg. op Jez. XLIII : 18.
8. *het gansche nakroost Israëls,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het nakroost van het huis Israël.* — *hij,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ik.*

HOOFDSTUK XXIII : 9—40.

Over profeten en profetie. — Jeremia is diep ontroerd over Jahwe's strafvonnis, inzonderheid door de boosheid der profeten veroorzaakt, die hun loon zullen ontvangen (9—12); zij zijn strafwaardiger

dan voormaals de profeten van Samarië (13—15). Men luistere niet naar hunne geruststellende taal, hun zeker niet door Jahwe ingegeven (16—18). Zijn toorn openbaart zich eerlang over de schuldigen (19 v.). Die profeten waren blijkbaar zijne gezanten niet (21 v.). De Alomtegenwoordige slaat hen gade in hun bedrog (23—27); alleen wie zijn woord waarlijk vernam spreke het in al zijne gestrengheid uit (28 v.); maar die leugenprofeten zullen welhaast hunne verdiende straf ondergaan (30—32). Ook de spot met Jahwe's woord als „een last" houde op: wie het zoo noemt zal ten strengste worden getuchtigd (33—40).

Bij gemis aan ondubbelzinnige toespelingen op bepaalde tijdsomstandigheden of aan verstaanbare aanwijzingen van anderen aard, is het niet wel mogelijk met zekerheid de dagteekening dezer profetie aan te geven. Onder de regeering van Sedekia vinden wij Jeremia, XXVII—XXIX, in open krijg met de meerderheid der profeten te Jeruzalem en elders; dit zou op zich zelf leiden tot het vermoeden dat deze strafrede ons in dien tijd verplaatst. Doch bij nader inzien blijkt dat de strijd tusschen onzen profeet en zijne andersdenkende ambtgenooten hier nog niet datzelfde scherp geteekende karakter vertoont als daar; zoodat ons stuk van vroeger dagen moet zijn; trouwens, reeds in het eerste tijdperk zijner werkzaamheid, onder Jozia, hooren wij uit zijn mond eene bittere klacht over hen, gepaard met strenge bedreiging (VI: 13—15). De overeenkomst met XIV: 14 (verg. XIV: 13—18) maakt het waarschijnlijk dat wij ook hier ons onder de regeering van Jojakim, iets vroeger dan XIV, XV, stellig niet later, bevinden: eene wegvoering heeft nog niet plaats gehad; alleen in onvruchtbaarheid — en ook van deze is slechts in het voorbijgaan sprake, vs. 10; verg. XIV: 2; ook IX: 10; XII: 4 — heeft zich Jahwe's toorn doen gevoelen; eigenlijk is de straf nog niet begonnen, zij zal komen; wanneer en hoe, wordt slechts in zeer algemeene bewoordingen aangeduid (vs. 12, 15, 19 v., 39 v.); bekeering en afwending zou nog niet onmogelijk zijn (vs. 22); ook is het zelfvertrouwen der gewone profeten ongeschokt, en de algemeene stemming kalm en gerust (vs. 17, 33—40). Verg. ook vs. 12 met XI: 23 (onder Jojakim) en vs. 15 met IX: 15 (omstreeks 608).

„De gewone profeten", zoo duidden wij de tegenstanders van Jeremia aan; blijkbaar toch stonden slechts enkelen onder de Judeesche godsmannen aan zijne zijde (verg. XXVI: 20), terwijl de meeste eene andere zienswijs — wij mogen wel zeggen: eene andere richting — waren toegedaan; en vele medestanders te hebben strekte ieder hunner tot krachtigen steun, tot verhooging van zijn zelfvertrouwen als tolk van Jahwe; waarbij nog kwam dat zij de gunst der menigte genoten om hunne heilspellende taal (VI: 13—15; XIV: 13), welke gerekend werd zelve tot die blijde toekomst mede te werken (zie op I: 10). Het verschil van richting, of van standpunt, tusschen Jeremia en die gewone profeten wordt wellicht het best aldus aangegeven, dat door hen bij voorkeur het nationaal, door hem inzonderheid het streng zedelijk karakter van Israëls god in het oog gevat en gehouden werd; zíj meenden derhalve dat Jahwe zijn volk de zonden niet zóo zwaar toerekenen en het bijstaan zou; híj was overtuigd dat Jahwe het kwaad geducht zou straffen en ook bij zijne uitverkoren natie niets door de vingeren zien. Natuurlijk was het voor Jeremia zeer moeilijk, zijn neen! tegenover hun eenparig ja! te handhaven; immers, hij zag hen optreden met gelijke aanspraken als hij gelden deed, Jahwe's woordvoerders te zijn, en hoorde hen spreken in gelijke bezieling als hij; al heeft hij in zijne overtuiging nooit gewankeld, hoe moest hij zich dat optreden van hen verklaren? Aanvankelijk erkende hij hen als door Jahwe gezonden, met het doel het volk te misleiden en te straffen (IV: 10; verg. 1 Kon. XXII: 19—23); maar welhaast, en voorgoed, geeft hij deze betrekkelijk gunstige beschouwing prijs, en voortaan heet het: Jahwe heeft hen niet gezonden, zijn woord hun niet toevertrouwd; zij spreken „uit zich zelven" (XIV: 14); leugen en bedrog zijn hunne droomen en profetieën; zij praten elkander maar na (XXIII: 30). — Men merke hierbij op, dat het voor Jeremia niet mogelijk was onpartijdig en billijk over zijne tegenstanders te oordeelen; dat zijne heftigheid mede hare verklaring vindt in de schade, voor zijn oog door hun woord aangericht, en in het gevoel dat hij heeft door zijne prediking, met de hunne lijnrecht in strijd, zich den haat van het volk en de grooten op den hals te halen. Eerbied verdient zijn onverwrikbaar zelfvertrouwen, omdat het gepaard gaat met eene diepe opvatting van het wezen van Israëls god en dus wortelt in zijn onomkoopbaren zedelijken ernst.

Van den onderlingen strijd der profeten gewagen ook Klaagl. II: 14; Ezech. XIII; Micha III: 5—8.

Het opschrift van ons stuk, niet van Jeremia, maar van den Verzamelaar, is onvolledig, als alleen op vs. 9—32, niet ook op vs. 33—40 slaande.

XXIII: 9 Over de profeten.
Mijn hart is gebroken binnen in mij,
al mijne beenderen sidderen;
ik ben aan een beschonkene gelijk,

9. *vanwege — woorden*, die strafgerichten behelzen over het kwaad, onder zijn volk bedreven, allereerst door profeten en priesters.

aan een man, van den wijn overweldigd;
vanwege Jahwe en zijne heilige woorden.
10 Want vol overspelers is het land,
immers, om den vloek is het land in rouw,
zijn de oasen der woestijn verdord —
hun loopen was slecht,
hun krachtsbetoon onbehoorlijk.
11 Want zoowel profeet als priester is bezoedeld;
zelfs in mijn huis heb ik hunne boosheid aangetroffen, spreekt Jahwe.
12 Daarom zal hun weg glibberigheid zijn in het stikdonker,
waarin zij worden weggedreven en vallen;
want ik breng onheil over hen
in het jaar hunner bezoeking, spreekt Jahwe.
13 In de profeten van Samarië heb ik gezien wat ergerlijk was:
zij profeteerden door den baäl,
en deden mijn volk Israël dolen.
14 Maar in de profeten van Jeruzalem heb ik gezien wat weerzin wekt:
overspel bedrijven en omgaan met leugen,
en der kwaaddoeners handen stevigen;
zoodat die zich niet bekeeren van hunne boosheid.
Zij zijn mij allen als Sodom,
en hare inwoners als Gomorra.
15 Daarom spreekt Jahwe der heirscharen aangaande de profeten aldus:
Zie, ik geef hun alsem te eten en een giftdrank te drinken; omdat
van Jeruzalems profeten goddeloosheid is uitgegaan over het gansche land.
16 Zoo zegt Jahwe der heirscharen:
Luistert niet naar de woorden der profeten die voor u profeteeren;
zij zijn bezig u dwaas te maken;
een gezicht uit hen zelven verkondigen zij,
niet een uit Jahwe's mond;
17 daar zij steeds tot hen die Jahwe's woord versmaden zeggen:
Gij zult vrede hebben —
en tot elk die in de verstoktheid zijns harten wandelt:
Geen kwaad zal u overkomen. —
18 Immers, al wie in Jahwe's raad gestaan heeft, en zijn woord ziet en
hoort, al wie geluisterd heeft naar zijn woord, dat hij het hooren doe!
19 Zie, een storm van Jahwe!

Vs. 19 v. XXX : 23 v.

10. *den vloek*, van God; verg. Jez. XXIV : 6. — *is het land in rouw.* Verg. Jez. XXIV : 4. — *hun loopen.* Verg. vs. 21.

11. Verg. VI : 13.

12. *glibberigheid*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *als glibberigheid.* Verg. Ps. XXXV : 6; LXXIII : 18.

13. *zij profeteerden door den baäl.* Zie op II : 8.

14. *overspel bedrijven.* Dit wordt XXIX : 23 aan Judeesche profeten in Babel te laste gelegd. — *zoodat die zich niet bekeeren*, volg. Gr., Aram. en Syr. vertt. — *Sodom* en *Gomorra.* Zie op Jez. I : 10. *hare*, Jeruzalems. De profeet verliest een oogenblik uit het oog, tegen wie hij het eigenlijk heeft.

15. *ik — drinken.* Zie op IX : 15.

16. *een gezicht uit hen zelven.* Zie XIV : 14.

17. *die Jahwe's woord versmaden*, volgens andere klinkers, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *die mij versmaden: Jahwe heeft gesproken.* Met *Jahwe's woord* dat die lieden versmaden bedoelt Jeremia het woord van Jahwe dat hij zelf verkondigt: voorspelling van ondergang en vermaning tot bekeering.

18. *Immers.* Dit leidt de reden in, waarom men naar die profeten niet luisteren mag, vs. 16 v. — *al wie in Jahwe's raad gestaan heeft.* Dit was met alle ware profeten, maar met hen alleen, het geval: zij waren, als Jahwe's vertrouwden, toegelaten tot zijne raadsvergadering (verg. Amos III : 7); degenen die hier door Jeremia bestreden worden behoorden daar blijkbaar niet toe; zie vs. 22. — *gestaan.* Verg. XV : 19; 1 Kon. XXII : 19; Jez. VI : 1—8; wij zeggen „gezeten"; maar dit is minder onderdanig. — *dat hij het hooren doe!* volgens andere klinkers; Hebr. t. *en gehoord heeft.* Verg. vs. 22.

verbolgenheid barst los!
een stormwind vaart daarheen!
op het hoofd der schuldigen komt hij neer.
20 De toorn van Jahwe zal niet aflaten,
eer hij de raadslagen zijns harten heeft volvoerd en tot stand gebracht;
ten laatste zult gij dit duidelijk inzien.
21 Ik had de profeten niet gezonden; nochtans hebben zij geloopen;
ik had tot hen niet gesproken; nochtans hebben zij geprofeteerd.
22 En indien zij werkelijk in mijn raad hebben gestaan,
laten zij dan mijn volk mijne woorden doen hooren,
hen terugbrengen van hun verkeerden weg,
van de boosheid hunner handelingen!
23 Ik ben een god van nabij, spreekt Jahwe, en niet een god van
24 verre.′ Kan iemand zich in een schuilhoek verbergen, dat ik hem
niet zou zien? spreekt Jahwe; vervul ik niet den hemel en de aarde?
25 spreekt Jahwe.′ Ik heb gehoord wat de profeten die in mijn naam
valschelijk profeteeren zeggen: Ik heb een droom gehad, een droom!′ —
26 Hoe lange nog? Zijn dan de profeten die leugen profeteeren voorne-
27 mens, terwijl zij hunne eigen verzinsels profeteeren,′ zijn zij voorne-
mens bij mijn volk mijn naam in vergetelheid te brengen door de
droomen die zij elkander vertellen; evenals hunne vaderen door den
baäl mijn naam vergeten hebben?
28 De profeet bij wien een droom is vertelle dezen,
en hij bij wien mijn woord is spreke dit naar waarheid!
Wat heeft het stroo met het koren gemeen? spreekt Jahwe.
29 Is niet mijn woord aan een vuur gelijk, spreekt Jahwe,
en aan een hamer die een rotssteen vergruizelt?
30 Daarom, ik kom af op de profeten, spreekt Jahwe,
die mijne woorden stelen, de een van den ander.
31 Ik kom af op de profeten, spreekt Jahwe,
die met gladde tong godspraken geven.

19 v. Aldus luidt het echte woord van Jahwe, dat zijne ware profeten doen hooren. Geen vrede (vs. 17), maar verderf!

19. *vaart daarheen*, volg. verb. t. In XXX: 23 is het woord op eene andere wijze verschreven.

20. *ten laatste*, bij den afloop.

21. Verg. XIV: 14. — *geloopen*, als waren zij boden, door mij gezonden. Verg. vs. 10.

22. Verg. XXVII: 18. — *indien* — *gestaan*, zooals zij zelven beweren. Verg. op vs. 18. — *laten* — *handelingen!* Dat zij dit niet doen levert het afdoend bewijs dat zij niet in mijn raad hebben gestaan, m. a. w. dat ik hen niet gezonden en niet tot hen gesproken heb. Gr. vert. heeft met zeer kleine verandering *Indien zij toch in mijn raad gestaan en mijne woorden gehoord hadden, zouden zij ook mijn volk terugbrengen van de boosheid hunner handelingen.*

23. *Ik* — *verre*, alomtegenwoordig, dus alwetend, nooit verwijderd en daardoor onkundig; verg. vs. 24; ook XVI: 17. Aldus Gr. vert.; Hebr. t. *Ben ik* — *verre?*

24. Verg. Ps. CXXXIX. — *vervul* — *aarde?* Verg. 1 Kon. VIII: 27; Jez. LXVI: 1.

25. *een droom*. Zie op Gen. XX: 3.

26. *Hoe lange nog*, zal dit valsch profeteeren duren? Vraag van ongeduld. — *terwijl zij hunne eigen verzinsels profeteeren*, met geringe verandering volg. Gr. vert.; verg. XIV: 14; Hebr. t. *en die profeten van hunne eigen verzinsels.*

27. Jahwe's *naam vergeten* is zooveel als van hem afvallig worden. — *elkander*, nl. aan hunne volksgenooten; verg. vs. 32.

28. *stroo*. Zoo heet de leugen of wat men uit zich zelven profeteert; *koren* is de openbaring, *naar waarheid* medegedeeld.

29. Het *woord* van Jahwe is herkenbaar aan zijne geweldige kracht, werkzaam ter verbrijzeling en vernietiging; verg. op I: 10.

30. *die* — *ander*. De bedoeling zal wel zijn dat de leugenprofeten, volgens Jeremia, omdat zij zelven geen openbaringen van Jahwe ontvangen, elkander napraten. — In dit en de twee volgende verzen worden niet drie soorten van profeten, maar drie manieren derzelfde klasse van menschen gebrandmerkt.

31. *die met gladde tong*, letterlijk *die hunne tong glad maken en*, volg. verb. t.; Hebr. t. *die hunne tong nemen*. De valsche profeten trachtten, naar Jeremia's meening, de schare en de grooten te believen; verg. vs. 17; VI: 14; XIV: 13, 15.

32 Ik kom af op de profeten die leugendroomen profeteeren, spreekt Jahwe,
die ze vertellen en mijn volk doen dolen
door hunne leugens en hunne loszinnigheid;
terwijl ík hen niet gezonden noch hun iets opgedragen heb,
en zij dit volk geenerlei voordeel zullen aanbrengen, spreekt Jahwe.
33 En wanneer dit volk, of profeet, of priester, u vraagt: Wat is de
last van Jahwe? zoo moet gij tot hen zeggen: Gij zijt zelf de last, en
34 ik zal u laten vallen, spreekt Jahwe.′ En al wie, profeet, priester of
leek, zegt: Jahwe's last — dien man en zijn huis zal ik straffen.′
35 Zóo zult gij tot elkander, tot vriend en broeder, zeggen: Wat heeft
36 Jahwe geantwoord? en: Wat heeft Jahwe gesproken?′ Maar van „Jahwe's
last" zult gij niet meer gewagen; want voor ieder zal zijn eigen woord
38 de last zijn.′ Daarom spreekt Jahwe aldus: Omdat gij dit woord hebt
gebruikt: „Jahwe's last", terwijl ik u had laten verbieden de uitdruk-
39 king „Jahwe's last" te gebruiken; daarom, zie, ik neem u op en laat
40 u vallen, u en de stad die ik u en uwen vaderen gegeven heb;′ en
ik zal u onuitwischbaren smaad aandoen, en eeuwigdurende schande,
eene die nimmer vergeten wordt.

32. *de profeten,* ingevoegd volg. Gr. en Syr. vertt. — *loszinnigheid,* ook Sef. III : 4 den profeten van Jeruzalem ten laste gelegd.

33. *de last van Jahwe.* Blijkens het vervolg werd dit woord spottend gebruikt door Jeremia's tegenstanders: wat Jahwe hem in „last" had gegeven was in hun oog een wezenlijke „last". De profeet neemt in de tweede helft van dit vers, alsmede in vs. 36 en 39, die woordspeling dreigend over, en verbiedt daarbij ten strengste voor eene godspraak deze uitdrukking te gebruiken. — Men wete dat in het Hebreeuwsch hetzelfde woord, afgeleid van een stam die ,opheffen' beteekent, gebruikt wordt voor „wat opgeheven wordt", „vracht", „last" (2 Sam. XV : 33; XIX : 35 enz.), en voor „de opheffing der stem", „uitspraak", „godspraak" (Jez. XIII : 1; XIV : 28; XV : 1 enz.). Overal elders (2 Kon. IX : 25; Klaagl. II : 14 enz.) is het in laatstgenoemde beteekenis door *godspraak* overgezet; alleen hier is de op zich zelve onjuiste, maar voor dit verband onmisbare vertaling *last* gekozen; anders zou de woordspeling onbegrijpelijk zijn. Wellicht wordt deze woordspeling in Ezech. XII : 10 overgenomen; zie aldaar. — *Gij zijt zelf de last,* volgens andere woordafdeeling en klinkers, volg. Gr. en Lat. vertt.; verg. Deut. I : 31; Ps. XXVIII : 9; Jez. XLVI : 3 v.; LXIII : 9.

36. *zijn eigen woord.* Waarschijnlijk is bedoeld: zijn spottend woord (zie op vs. 33) zal eene zware straf over hem brengen. — Aan het slot heeft Hebr. t. nog *en gij verdraait de woorden van den levenden god, Jahwe der heirscharen, onzen god.* (37) *Zoo zult gij* (enkelvoud) *zeggen tot den profeet: Wat heeft Jahwe u geantwoord? en: Wat heeft Jahwe gesproken?* (zie vs. 35). (38) *En indien gij: Jahwe's last zegt.* Dit is weggelaten volg. Gr. vert. De man die het op den rand bij den tekst schreef begreep dezen blijkbaar niet, daar hij den spot met het woord *last* eene verdraaiing van Jahwe's woord noemde.

39. *ik neem u op,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ik vergeet u.* — Aan het slot heeft Hebr. t. nog *van mij weg*; weggelaten volg. Gr. vert.

40. *eeuwigdurende — wordt.* Dezelfde woorden XX : 11.

HOOFDSTUK XXIV.

De twee korven vijgen. — Jeremia heeft na de wegvoering van Jojachin een gezicht van twee manden vijgen, waarvan hij, op de vraag van Jahwe, die van de eene voor zeer goed, die van de andere voor zeer slecht erkent (1—3); zoo goed als de eerste, zullen de naar Babel weggevoerde Judeërs gerekend en daarnaar behandeld worden (4—7); zoo slecht als de laatste, zoo zal het verdiende lot der achtergeblevenen zijn (8—10).

Deze profetie zal reeds spoedig na de eerste wegvoering (597) zijn uitgesproken (vs. 1*b*), eene korte poos vóor die in H. XXIX. Haar vorm doet ons denken aan het verhaal van Jeremia's roeping (verg. I : 11, 13): ook hier hebben wij eenvoudig beeldspraak, vergelijking, geen echt visioen.

Wat nu de hier voorgedragen beschouwing van de twee soorten van Judeërs, ballingen en ontkomenen, betreft, zij rustte niet op kennis der personen. Het spreekt vanzelf dat ook onder de achtergeblevenen brave lieden en onder de weggevoerden slechte waren; dit laatste lezen wij o. a. XXIX : 21—23 en vernemen wij telkens van Ezechiël, die tot hen behoorde en onder hen leefde. Jeremia's oordeel vloeide voort uit zijne godsdienstige overtuiging: de weggevoerden hadden hunne schuld door hunne ballingschap geboet en zouden dus Jahwe's ontferming ondervinden; terwijl de achtergeblevenen nog niet waren gekastijd, dus Jahwe's toorn nog zouden gevoelen (verg. op Jez. XL : 2). Maar hoe

onjuist ook, hij had er waarschijnlijk meer dan éene aanleiding toe. De achtergeblevenen konden wanen dat de zonde des volks door deze zware bezoeking geboet, Jahwe's toorn verzoend, het strafgericht voorbij was; en juist omdat zij verschoond gebleven waren, beschouwden zij zeer licht zich zelven als begunstigden door hun god, dus beter, en de anderen, juist omdat zij wèl gestraft waren, als schuldiger. Hiertegen komt het gemoed van den profeet in verzet, en naar zijn hartstochtelijken aard slaat hij tot het tegengesteld uiterste over; en.... waren zij wellicht door deze boetprediking nog tot ootmoedig schuldbesef te brengen? Daarbij komt dat zijn medelijden met de ballingen in hooge mate is gaande gemaakt, en dat hij vertrouwde: zij zouden de strenge les ter harte nemen. Voor hen zou eerlang de betere tijd, van terugkeer en ongestoorden voorspoed, en van de rechte verhouding tot hun god, aanbreken.

Opmerking verdient nog dat Jeremia zelf alras heeft ingezien dat deze voorspelling niet door de uitkomst bewaarheid zou worden; immers, zijne bedoeling was oorspronkelijk niet, dat eerst na zeventig jaar, dus eerst voor de kindskinderen, maar dat voor de ballingen zelven de ure der bevrijding zou slaan. Doch reeds eene korte poos na deze godspraak heeft de profeet zich tot de weggevoerden gericht met nadrukkelijke herhaling der belofte (XXIX : 11—14), maar tevens met de beperking of wijziging dat zij eerst na zeventig jaren tot vervulling zou overgaan, XXIX : 10 (verg. XXIX : 4—7). Intusschen is dit hem geen reden geweest de profetie niet op te teekenen en te bewaren; immers was zij hem wel waarlijk ingegeven door zijn god en bleef zij in hoofdzaak onaangetast.

XXIV : 1 Jahwe schonk mij een gezicht: er waren twee korven vijgen, behoorlijk nedergezet voor den tempel van Jahwe. Het was nadat Nebukadresar, de koning van Babel, Jechonja, den zoon van Jojakim, den koning van Juda, benevens de vorsten van Juda en de handwerkslieden en slotenmakers, uit Jeruzalem weggevoerd en naar Babel gebracht had. ′
2 In den eenen korf waren zeer goede vijgen, gelijk de vroegrijpe zijn,
3 in den anderen waren zeer slechte vijgen, te slecht om te eten. ′ En
Jahwe zeide tot mij: Wat ziet gij, Jeremia? Ik zeide: Vijgen; de
goede zijn zeer goed, de slechte zeer slecht, te slecht om te eten. ′
4, 5 Hierop kwam het woord van Jahwe tot mij: ′ Zoo zegt Jahwe, Israëls
god: Gelijk deze goede vijgen, zoo zal ik de ballingen van Juda, die
ik uit deze plaats heb weggezonden naar het land der Chaldeën, aan-
6 zien ten goede: ′ ik zal het oog op hen houden ten goede, hen in dit
land wederbrengen, hen opbouwen en niet verdelgen, hen planten en
7 niet uitroeien. ′ En ik zal hun een hart geven om te erkennen dat ik
Jahwe ben; zij zullen mij ten volk, en ik zal hun ten God zijn; want
8 zij zullen zich van ganscher harte tot mij bekeeren. ′ Maar de slechte
vijgen, die te slecht zijn om te eten, zoo zegt Jahwe, daarmede zal ik
gelijkstellen Sedekia, den koning van Juda, zijne vorsten en het over-
schot van Jeruzalem, die in dit land zijn overgebleven, en die zich in
9 Egypteland hebben nedergezet: ′ ik zal hen maken ten speelbal voor
alle koninkrijken der aarde, en tot versmading, tot een spreekwoord,
tot beschimping, tot vervloeking, op alle plaatsen werwaarts ik hen
10 zal wegdrijven. ′ En ik zal op hen het zwaard, den honger en de pest
loslaten, totdat zij verdelgd zijn van den bodem dien ik hun en hunnen vaderen gegeven heb.

1. *behoorlijk*, ter bestemder plaats en tijd, als offergave. — *Het — had.* De tijdsbepaling (zie 2 Kon. XXIV : 12—16) komt hier eenigszins slordig achteraan. — *de handwerkslieden en slotenmakers.* Zie op 2 Kon. XXIV : 14.

2. *de vroegrijpe*, eene lekkernij; zie op Jez. XXVIII : 4.

3. Verg. I : 11, 13; Am. VII : 7 v.; VIII : 1 v.

6. Verg. op I : 10.

7. *een hart — ben.* Verg. XXII : 16; XXXI : 34; Ezech. XI : 19 en op Jez. XLI : 4. — *zij zullen — zijn.* Verg. op VII : 23.

8. Verg. XXIX : 17. — *en die — nedergezet.* Dat dit reeds in 597 geschied was volgt niet noodwendig uit deze plaats; daar de redevoering wellicht eerst later is opgeteekend, toen vele Judeërs, uit vrees voor de Chaldeën, naar Egypte waren uitgeweken; XLI—XLIV.

9. *ten speelbal*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft daarna nog *ten kwade.* Verg. XV : 4; XXIX : 18, 22; XXXIV : 17; XLII : 18; Deut. XXVIII : 25, 37; 1 Kon. IX : 7. — *tot een spreekwoord.* Zie op Deut. XXVIII : 37.

HOOFDSTUK XXV.

Het gericht over Juda en over de volken. — Dagteekening der profetie (1 v.); drie en twintig jaren lang heeft Jahwe door Jeremia en anderen zijn volk vruchteloos gedrongen zich te bekeeren (3—7); nu ontbiedt hij Nebukadresar en de Chaldeën, die Juda en zijne naburen zullen verdelgen (8—11*a*); zeventig jaar zal die overheersching duren (11*b*); na welk tijdsverloop Jahwe de Chaldeën naar verdienste zal straffen, overeenkomstig Jeremia's godspraken in dit boek (12—14). De profeet krijgt bevel alle volken den beker van Jahwe's toorn te doen drinken (15—17): Jeruzalem en Juda (18), Egypte, de Filistijnen en andere naburen (19—22), ook verderaf wonende, kortom, alle volken (23—26*a*), Babel zelf het laatst (26*b*). Willens of onwillens, zij moeten dien ledigen (27—29). Jahwe komt, in woede ontstoken, om de aardbewoners te straffen (30 v.). Onheil van volk tot volk (32); overal verslagenen onbegraven (33); de vorsten en grooten ten val gekomen zonder toevlucht (34 v.); de kudden verdelgd, de weiden verlaten, het wild gedierte meester in deze woestenij (36—38).

Het vs. 1 genoemde jaar, 605, was van beteekenis in de geschiedenis; en Jeremia, met zijn heiligen ernst, had aanstonds een levendig voorgevoel van hetgeen te wachten stond (verg. ook XXXVI : 1—3 met XXV : 1—3). Nebukadresar, die welhaast zijn vader Nabopolassar op den troon van Babel zou volgen, behaalde bij Karkemis de groote overwinning op Farao Necho (XLVI : 2) welke de heerschappij over Voor-Azië in de handen der Chaldeën stelde; verg. op 2 Kon. XXIII : 29, 33 en XXIV : 1. Zij moest op Juda, bij dezen geweldigen strijd betrokken in zoover zijn lot mede er onmiddellijk van afhing, een machtigen indruk maken; met name Jeremia ziet in de Chaldeën de voltrekkers van Jahwe's strafgerichten. Wij nemen dus gereedelijk aan dat die groote gebeurtenis hem aanleiding heeft gegeven tot de beide profetieën in dit hoofdstuk. Immers vormden in den beginne de twee ongelijke helften (vs. 1—14 en vs. 15—38), nu door den Verzamelaar, tevens bewerker, tot een geheel verbonden, niet éene godspraak. Ook ligt geen van beide hier in hare oorspronkelijke gedaante vóor ons; reeds de beknopter en zuiverder vorm waarin de Grieksche vertaling ons dit hoofdstuk te lezen geeft (zie op vs. 1, 2, 3, 7, 9, 12, 13, 14, 18, 20 en 26) bewijst dat onze tekst zeer is uitgebreid en bijgewerkt door latere hand, of handen. Doch reeds in het exemplaar dat aan den Griekschen, en in dat hetwelk aan den Hebreeuwschen tekst heeft ten grond gelegen, vinden wij in vs. 13 de uitdrukking „al wat geschreven is in dit boek"; waarmede bepaaldelijk gedoeld wordt op de profetie tegen Babel in H. L, LI: eene uitdrukking die blijkbaar uit veel later dagen stamt, toen er reeds een boek *Jeremia* aanwezig was; natuurlijk, ten tijde dat onze profeet deze godspraak gaf bestond er nog geen „boek" van hem, en toen was ook H. L, LI nog verre te zoeken. Voorts is de aanwijzing van het tijdvak: zeventig jaren (vs. 11*b*, 12*a*) hier niet aan de orde, dus van elders ontleend (aan XXIX : 10), en, vooral, is de strafbedreiging tegen Babel, hetwelk hier juist als Jahwe's dienaar zijne gerichten ten uitvoer legt, in dezen tijd en in dezen samenhang misplaatst, zelfs zielkundig onmogelijk (zie op vs. 26), bijgevolg een invoegsel. Een later bewerker intusschen was met die enkele bedreiging onvoldaan; hij werkt haar uit in vs. 12—14, herhaalt haar in vs. 26 aan het slot, voegt ook in de eerste veertien verzen het een en ander in, en toont ondubbelzinnig in vs. 18 aan het slot (zie aldaar) het later standpunt hetwelk hij inneemt.

Moeilijk, schier ondoenlijk, is het den oorspronkelijken, beknopter vorm terug te vinden. Wat de eerste profetie betreft, zij geeft zich nauwelijks uit voor het eigen werk van Jeremia; er is hier weder in den derden persoon van hem sprake, zelfs van „den profeet Jeremia" (verg. inl. op XVIII—XX); ook is zij breed, mat, eene aaneenschakeling soms van uitdrukkingen, aan verschillende bladzijden van dit boek ontleend, maar die in haar geheel niet uit Jeremia's mond, of pen, gevloeid kan zijn. Wellicht is vs. 1*a*, 3 (zooals het in Gr. vert. luidt), 5, 7*a*, 8, 9 (naar den Gr. t.), 10, 11*a* eene echte profetie van Jeremia uit 605 tegen Juda en Jeruzalem. — Het tweede gedeelte, vs. 15—38, ontdaan van de bijvoegselen uit later dagen, draagt een gansch ander karakter, van onmiskenbare echtheid; doch hoogst waarschijnlijk is die volkenlijst vs. 18—26, ingeleid door vs. 17, een jonger invoegsel, zoodat aanvankelijk vs. 27 terstond op vs. 16 volgde (zie op vs. 17). — Overigens vormde in de oudste samenstelling van het boek *Jeremia* ons hoofdstuk de inleiding tot de profetieën over de heidenen, XLVI—XLIX, die er dus terstond op volgden (zie inl. op H. XLVI).

In de aanteekeningen is op de voornaamste verschillen tusschen beide teksten, den Griekschen en den Hebreeuwschen, en op de grooter onzuiverheid van laatstgenoemden, gewezen, als bijdrage om de geschiedenis van ons boek te leeren kennen en aan het oorspronkelijke althans iets nader te komen.

XXV : 1 Het woord dat tot Jeremia kwam aangaande het gansche volk Juda,
in het vierde jaar van Jojakim, den zoon van Jozia, den koning van

1. *het eerste — Babel*, ontbreekt in Gr. vert. — Zie over dit gedenkwaardig jaar Inl. Ook in het leven van onzen profeet is het hoogst merkwaardig; zie H. XXXVI.

Juda — het eerste jaar van Nebukadresar, den koning van Babel —′
2 hetwelk de profeet Jeremia tot het gansche volk Juda en al de inwo-
3 ners van Jeruzalem heeft gesproken: ′ Van het dertiende jaar van
Jozia, den zoon van Amon, den koning van Juda, tot heden, nu drie
en twintig jaren lang, is het woord van Jahwe tot mij gekomen en
heb ik tot u gesproken, onverdroten; doch gij hebt niet geluisterd. ′
4 Jahwe zond tot u al zijne dienaren de profeten, onverdroten — doch
5 gij hebt niet geluisterd, noch uw oor geneigd tot luisteren — ′ met
de woorden: Bekeert u toch van uwen slechten weg en de boosheid
uwer handelingen; zoo zult gij blijven wonen op den bodem dien
6 Jahwe aan u en uwe vaderen heeft gegeven, eeuw in eeuw uit. ′ En
loopt geen andere goden na, ze dienende en u voor hen nederwer-
pende, en tergt mij niet met uwer handen maaksel; opdat ik u geen
7 leed doe. ′ Doch gij hebt niet naar mij geluisterd, spreekt Jahwe; om
8 mij te tergen met uwer handen maaksel, u ten verderve. ′ Daarom
spreekt Jahwe der heirscharen aldus: Omdat gij naar mijne woorden
9 niet geluisterd hebt, ′ ga ik ontbieden mijn dienaar Nebukadresar, den
koning van Babel, en zal ik halen al de volkstammen van het noorden,
spreekt Jahwe, en hen brengen over dit land en zijne bewoners en
over al de omwonende volken, die ik met den ban zal slaan en stellen
tot een voorwerp van ontzetting, gesis en eeuwigdurenden smaad. ′
10 Ik zal bij hen doen verdwijnen de tonen van blijdschap en vroolijkheid,
de tonen van bruidegom en bruid, den geur der mirre en het schijnsel
11 der lamp. ′ Dit gansche land zal een puinhoop en eene woestenij wor-
den, en deze volken zullen den koning van Babel zeventig jaren dienen. ′
12 Maar zoodra zeventig jaren verloopen zijn, zal ik verhalen op den koning
van Babel en op dat volk, spreekt Jahwe, hunne schuld, ook op het
land der Chaldeeën, dat ik tot eene eeuwigdurende wildernis maken
13 zal. ′ En ik zal over dat land al mijne woorden doen komen die ik
er tegen gesproken heb — al wat geschreven is in dit boek, wat
14 Jeremia tegen al de volken heeft geprofeteerd. ′ Want ook zij zullen

2. *de profeet Jeremia* ontbreekt in Gr. vert.; evenals *al.*

3. *Van — Juda.* Verg. I : 1—3. — *nu drie en twintig jaren,* van 627 tot 605, achttien of negentien onder Jozia (verg. op I : 2), drie maanden onder Joahaz (zie 2 Kon. XXIII : 31), bijna vier jaar onder Jojakim (zie vs. 1). — *is — gekomen,* ontbreekt in Gr. vert.; evenzoo *doch gij hebt niet geluisterd.* — *onverdroten.* Zie op VII : 13.

4 v. Verg. VII : 25; XI : 7 v.; XXXV : 15; XLIV : 4*a*.

5. *met de woorden.* Dit slaat terug zoowel op *heb ik tot u gesproken,* vs. 3, als op *Jahwe zond tot u* enz., vs. 4. — *Bekeert — weg.* Verg. XVIII : 11.

6. *uwer handen maaksel,* de afgodsbeelden; ook I : 16 en elders. Verg. op Jez. II : 8.

7. *spreekt — verderve* ontbreekt in Gr. vert.

9. *mijn — Babel* ontbreekt in Gr. vert.; ook *spreekt Jahwe.* — In Hebr. t. is *mijn — Babel* van zijne plaats geraakt en wordt, met voorgevoegd *en,* achter *spreekt Jahwe* gelezen. — *mijn dienaar.* Zoo heet Nebukadresar, als voltrekker van Jahwe's gericht, ook XXVII : 6; XLIII : 10. — *de volkstammen van het noorden,* de Chaldeeën; zie op I : 15. — *al de omwonende volken,* de naburen die zouden deelen in Juda's ondergang. — *tot — gesis.* Verg. op Deut. XXVIII : 37. — *eeuwigdurenden smaad.* Zie XXIII : 40; XXIX : 18; volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tot eeuwigdurende puinhoopen.*

10. Verg. op VII : 34. — *den geur der mirre,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het geluid van den molen.* De mirre komt nog voor Hoogl. I : 13; III : 6 en elders.

11. Gr. vert. heeft *De gansche aarde zal eene woestenij worden, en zij* (de Israëlieten) *zullen onder de volken dienen zeventig jaren.* — *deze volken,* Juda's naburen; zij zullen Nebucadresar even lang als Juda zelf dienen. — *zeventig jaren.* Zie op XXIX : 10.

12. *verhalen — Chaldeeën.* Gr. vert. *dat volk straffen.* — *dat volk,* de Chaldeeën. — *eene eeuwigdurende wildernis.* Verg. LI : 26, 62.

13. *dat land,* Chaldea. — *wat Jeremia tegen al de volken heeft geprofeteerd.* Dit staat in Gr. vert. als hoofd van de aldaar terstond, in deze orde, volgende profetieën tegen de heidenen (XLIX : 34—39; XLVI; L, LI; XLVII; XLVIII : 1—7; XLIX : 7—22, 1—5, 28—33, 23—27; XLVIII; XXV : 15—38), dus zonder betrekking op het voorafgaande, met (opzettelijke) weglating van het woordje *al.*

14. *zij,* de Chaldeeën, mede met *hun* bedoeld. — Verg. L : 9, 29, 41 v.; LI : 24. — Dit vers ontbreekt in Gr. vert.

door machtige volkeren en groote koningen dienstbaar gemaakt zijn;
zoo zal ik hun vergelden naar hun doen, naar hunner handen werk.
15 Want zoo sprak Jahwe, Israëls god, tot mij: Neem dezen beker met
schuimenden wijn uit mijne hand, en laat al de volken tot wie ik u
16 zend dien drinken;' zij zullen drinken, waggelen, als razenden worden
vanwege het zwaard dat ik onder hen zend.
17 Toen nam ik den beker uit Jahwe's hand en liet al de volken tot
18 wie hij mij gezonden had drinken:' Jeruzalem, benevens de steden,
koningen en vorsten van Juda, om hen te maken tot eene woestenij,
tot een voorwerp van ontzetting, gesis en vervloeking, gelijk het is te
19 dezen dage;' voorts Farao, den koning van Egypte, met zijne dienaren,
20 zijne vorsten, zijn gansche volk' en al het volk van gemengden bloede;
al de koningen van het land Us, en al de koningen van het land der
21 Filistijnen: Askelon, Gaza, Ekron, en het overschot van Asdod;' ook
22 Edom, Moab en de Ammonieten;' al de koningen van Tyrus, die van
23 Sidon en die van het kustland, aan de overzijde der zee;' Dedan, Tema,
24 Buz en allen die zich de slapen kaal scheren;' al de koningen van
25 Arabië, die in de woestijn wonen;' al de koningen van Zimri, die van
26 Elam en die van Medië;' en al de koningen van het noorden, die
nabij elkander en die ver van elkander zijn, alle koninkrijken die op
den aardbodem zijn; en de koning van Sjesjach zal het laatst drinken.
27 En gij moet tot hen zeggen: Zoo spreekt Jahwe der heirscharen,
Israëls god: Drinkt, wordt dronken en spuwt; en valt, om niet weder
28 op te staan, vanwege het zwaard dat ik onder u zend.' En wanneer
zij weigeren den beker uit uwe hand te nemen om te drinken, moet

15. *met schuimenden wijn,* volg. Gr. vert.; verg. Deut. XXXII:14; Ps. LXXV:9; Hebr. t. *met wijn, met verbolgenheid.* Het is de beker van Jahwe's verbolgenheid; verg. op Ps. XI:6.

16. *waggelen, als razenden worden,* van schrik, radeloosheid, wanhoop buiten zich zelven. — *het zwaard,* de verschrikkingen van den krijg.

17. *en liet — drinken.* Volgens vs. 27 en 28 moest het nog geschieden en konden de volken nog weigeren, d. i. trachten zich te onttrekken. Dit rijmt dus niet. Ook in zinnebeeldige taal als deze is zulk een vooruitloopen, wanneer het innerlijke tegenspraak doet ontstaan, nauwelijks te verschoonen. Maar waarschijnlijk volgde oorspronkelijk vs. 27 terstond op vs. 16.

18. *en* (vóór *vorsten*) ontbreekt in Hebr. t.; bijgevoegd volg. alle oude vertt. — *en vervloeking,* ontbreekt in Gr. vert.; evenals *gelijk het is te dezen dage*: blijkbaar een toevoegsel uit den tijd na de wegvoering, toen Jeruzalem en omtrek in den beschreven toestand verkeerden, dus na de vervulling der godspraak er bij geschreven.

20. *al — bloede.* Zie Exod. XII:38. Wellicht worden hier en L:37 onder dit woord de vreemde hulp- en huurtroepen in Egypte bedoeld, XLVI:9, 21 (verg. Ezech. XXX:5) of al de vreemden in dat land. Dan behooren deze woorden nog tot vs. 19 en vormen zij eene tegenstelling met *zijn gansche volk.* — *al — Us,* ontbreekt in Gr. vert. en staat hier werkelijk op eene vreemde plaats, daar Us een deel van Aram is (zie op Gen. X:23) en dus niet tusschen Egypte en de Filistijnen behoorde vermeld te zijn. — *al — Filistijnen.* In de optelling die volgt ontbreekt Gath, evenals Amos I:7 v.; Sef. II:4; Zach. IX:5—7; zie Joz. XIII:3; 1 Sam. VI:17; deze plaats schijnt dus in diep verval geraakt te zijn. — *het overschot van Asdod.* De Egyptische koning Psammetichus (664—610) had het na eene negen-en-twintigjarige belegering ingenomen en verwoest.

22. Gr. vert. mist de woorden *van het kustland.* — *het — zee,* de Fenicische volksplantingen aan of in de Middellandsche Zee.

23. *Dedan, Tema.* Zie op Jez. XXI:13 en 14. — *Buz.* Zie op Gen. XXII:21. — *die zich de slapen kaal scheren.* Verg. op Lev. XXIX:27.

24. *Arabië.* Hebr. t. heeft nog *en al de koningen van het volk van gemengden bloede,* eene onwillekeurige herhaling; want *het — bloede* wordt in het oorspronkelijke met dezelfde letters geschreven als *Arabië.* Gr. vert. heeft het woord slechts eens en laat *al de koningen* geheel weg.

25. *Zimri,* ontbreekt in Gr. vert.; wie en wat er mede bedoeld wordt, kunnen wij nauwelijks gissen.

26. *koninkrijken,* volg. Gr., Aram. en Syr. vertt.; Hebr. t. voegt hierbij *de aarde.* — *Sjesjach* is Babel, zie LI:41; het woord is door eene stelselmatige verwisseling van letters, eene omkeering van het alphabet, ontstaan; verg. op LI:1. — *en de koning — drinken,* ontbreekt in Gr. vert. Niet alleen staat het vreemd na de eerste helft van dit vers: de algemeene samenvatting, waarna geen bijzondere naam meer gewacht wordt; maar eene strafbedreiging tegen Babel, den strafvoltrekker, behoort hier volstrekt niet; zij is van dezelfde hand die vs. 11*b*—14 toevoegde, met het oog op L, LI, hier geschreven; zie Inl.

27. Waarschijnlijk volgde eens dit vers op vs. 16; zie op vs. 17. — *valt — staan.* Verg. op vs. 16.

gij tot hen zeggen: Zoo spreekt Jahwe der heirscharen: Drinken zult
29 gij!' Want zie, bij de stad over welke mijn naam is uitgeroepen maak
ik een aanvang met onheil brengen; en gij zoudt ongestraft blijven?
Zeer zeker niet. Want het zwaard ontbied ik over alle bewoners der
aarde, spreekt Jahwe der heirscharen.

30 Gij dan, profeteer tegen hen dit alles, en zeg hun:
Jahwe brult uit den hooge,
uit zijne heilige woning doet hij zich hooren;
geweldig brult hij tegen zijne woonstede;
een juichtoon als dien der wijntreders heft hij aan
tegen alle bewoners der aarde.
31 Krijgsgeschreeuw weerklinkt tot aan des aardrijks einde;
want Jahwe heeft een geding met de volkeren,
hij vonnist alle vleesch,
de schuldigen levert hij over aan het zwaard, spreekt Jahwe.
32 Zoo zegt Jahwe der heirscharen:
Zie, onheil gaat uit van volk tot volk,
een zware storm steekt op van het uiteinde der aarde;
33 en Jahwe's verslagenen zullen te dien dage liggen
van het eene eind der aarde tot het andere;
men zal geen rouw over hen bedrijven,
hen niet opnemen noch begraven:
tot mest over den aardbodem zullen zij zijn.
34 Weeklaagt, gij herders, en schreeuwt het uit!
bestrooit u met asch, machthebbers der schapen!
want uw tijd is daar om geslacht, om verstrooid te worden,
en gij zult vallen als kostelijke hamels.
35 Geen toevlucht meer voor de herders,
geen ontkomen voor de machthebbers der schapen.
36 Hoor! geschreeuw van de herders,
geweeklaag van de machthebbers der schapen;
omdat Jahwe hunne kudde verdelgt.
37 Doodsch worden de vredige oasen,
vanwege den blakenden toorn van Jahwe.
38 De jonge leeuw heeft zijn kreupelhout verlaten,
want hun land is eene woestenij geworden,
vanwege het woeden des zwaards
en vanwege zijn blakenden toorn.

29. Verg. Luc. XXIII : 31. — *over — uitgeroepen.* Zie op Deut. XXVIII : 10. — *en — niet.* Verg. XLIX : 12.

30. *brult.* Deze uitdrukking voor Jahwe's openbaring van zijn dreigend ongenoegen, nauw samenhangende met de vergelijking van Jahwe bij een leeuw (Jez. XXXVIII : 13; Hoz. V : 14; XI : 10; XIII : 7 en elders), komt ook Hoz. XI : 10; Joël III : 16; Am. I : 2 voor. — *uit zijne heilige woning,* den hemel, Deut. XXVI : 15; Ps. LXVIII : 6. — *zijne woonstede,* Jeruzalem, of Kanaän (verg. op Exod XV : 13). — *een juichtoon,* letterlijk *een heisa,* het wijntrederslied; zie Jez. XVI : 10. Ook LI : 14 wordt de krijgskreet er mee vergeleken of er voor in de plaats gesteld. Verg. Exod. XXXII : 18 ook Jez. LXIII : 3.

31. *want — vleesch.* Verg. Jez. LXVI : 16.

33. *Jahwe's verslagenen.* Verg. Jez. LXVI : 16. — *men — zijn.* Verg. VIII : 2; XVI : 4.

34. *met asch,* duidelijkheidshalve ingevoegd; verg. VI : 26. — *om verstrooid te worden,* onzekere lezing en vertaling. — *hamels,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vat.* Verg. LI : 40.

38. In den eersten regel zijn, door weglating en toevoeging van eene letter, twee verbeteringen aangebracht; verg. op IV : 7. — *vanwege het woeden des zwaards.* Het laatste woord volg. hss., Gr. en Aram. vertt. Verg. XLVI : 16; L : 16. — Het wild gedierte voert nu heerschappij.

HOOFDSTUK XXVI.

Jeremia voor de rechtbank. — Op last van Jahwe profeteert Jeremia in den tempel, dat, bij voortdurend ongeloof des volks, Jahwe het heiligdom en Jeruzalem aan den ondergang zal prijsgeven (1—6).

Hierover verbitterd, grijpen hem priesters en profeten als des doods schuldig (7—9) en eischen zij voor de rechtbank zijn dood (10 v.). Jeremia verdedigt zich, als werkelijk met die boodschap door Jahwe gezonden (12), dringt op bekeering aan (13), en waarschuwt hem niet te dooden (14 v.); zoo overtuigt hij zijne rechters van zijne onschuld (16). Oudsten verhalen aan de volksvergadering dat Micha tijdens koning Hizkia Jeruzalems en des tempels ondergang had voorspeld, waarop vorst en natie door bekeering het oordeel hadden afgewend (17—19). De profeet Uria, die in denzelfden geest als Jeremia predikte, wordt hierom door Jojakim uit Egypte, waarheen hij de wijk nam, gehaald en gedood (20—23). Jeremia wordt beschermd door Ahikam (24).

Volgens vs. 1 is dit voorval uit Jeremia's leven — bijgevolg ook de strafrede VII: 3—15, van welke wij hier in vs. 4—6 het kort begrip lezen — in het eerste regeeringsjaar van Jojakim (608) te plaatsen (verg. inl. op VII: 1—VIII: 3). Het is eene proeve van de gevaren waaraan Jeremia om zijne trouw aan zijne roeping blootstond (verg. XVIII: 18; XX, en inl. op XVIII—XX). Hoe groot ze waren, leeren wij uit hetgeen ons omtrent het lot van zijn geestverwant Uria verhaald wordt, vs. 20—23: zóo zou stellig ook Jeremia zijn omgekomen, had niet de bedachtzaamheid van enkelen (vs. 17—19) — of de gunst van een der rijksgrooten (vs. 24) — hem bewaard.

Hoewel dus dit een en ander goed bij elkaar past, is het hoofdstuk niet van éene hand, noch een wel sluitend geheel; de bestanddeelen zijn uit verschillende bronnen geput: wat op vs. 1—16 volgt is eene losse aaneenrijging van bijzonderheden; vs. 17—19 staat zeker niet op zijne plaats; vs. 20—23 is weder van een ander schrijver en wordt ons in zuiverder staat door de Grieksche vertaling medegedeeld; het slotvers is mede van elders ontleend. Maar ook de eerste helft (vs. 1—16) is zeker niet van de hand van Jeremia — hiervoor geeft het verhaal zich ook niet uit — noch van Baruch of een ander tijdgenoot en ooggetuige. Met dat al, hoeveel de samenhang te wenschen overlaat, en al is de strekking van dit hoofdstuk ongetwijfeld het gevaar dat Jeremia bedreigde zoo groot mogelijk voor te stellen, toch is er geen reden de geloofwaardigheid van het een en ander, althans wat de hoofdzaken betreft, in twijfel te trekken.

XXVI: 1 In het begin der regeering van Jojakim, den zoon van Jozia, den
2 koning van Juda, kwam van Jahwe dit woord tot Jeremia: ' Zoo zegt
Jahwe: Ga in het voorhof des tempels staan en spreek tot allen die
uit Juda's steden gekomen zijn om zich in den tempel neder te werpen
al de woorden die ik u gelast heb tot hen te spreken; doe er niets af!'
3 Misschien zullen zij luisteren en zich bekeeren van hun boozen weg;
zoo zal ik afzien van het onheil dat ik voornemens ben hun wegens
4 de boosheid hunner handelingen aan te doen.' Zeg dan tot hen: Zoo
zegt Jahwe: Tenzij gij naar mij hoort, door de wet die ik u heb
5 voorgelegd op te volgen,' luisterende naar de woorden mijner dienaars
de profeten, die ik tot u zond, onverdroten, zonderdat gij luisterdet,'
6 zal ik met dezen tempel doen als met Sjilo en deze stad maken tot
eene vervloeking voor alle volkeren der aarde.
7 De priesters nu, de profeten en het gansche volk hoorden Jeremia
8 deze woorden in den tempel spreken,' en toen hij uitgesproken en alles
gezegd had wat Jahwe hem had gelast tot het gansche volk te spreken,
grepen hem de priesters en de profeten, met de woorden: Sterven,

1. *tot Jeremia,* volgens gissing ingevoegd.
2. *Ga — staan.* Verg. XIX: 14 en op VII: 2. — *allen — steden,* volg. verb. t.; Hebr. t. *alle steden Juda's die.* — *doe er niets af!* Verkondig ze, zonder voorbehoud, 't zij uit vrees, 't zij uit medelijden, in hunne gansche gestrengheid. Verg. op Deut. IV: 2.
3. Verg. op IV: 28.
4. Verg. IX: 13.
6. *als met Sjilo.* Zie op VII: 12. — *maken tot eene vervloeking,* zóo verwoesten dat haar naam voortaan als eene vloekformule gebruikt wordt; verg. XXIX: 22 en op Jez. LXV: 15.
8. *toen — spreken.* In het voorafgaande, vs. 4—6, was slechts de korte inhoud zijner rede gegeven, die wij eenigszins uitvoeriger, doch evenmin volledig, in VII: 3—15 hebben. — *profeten.* Hierachter heeft grondt. *en al het volk*; weggelaten, als uit vs. 7 ingelascht; immers zijn — zie vs. 11, 12, 16 — alleen priesters en profeten Jeremia's vijanden en aanklagers, terwijl hij voor de vorsten en „al het volk" zich verdedigt en door hen wordt vrijgesproken. — *Sterven — gij!* als schuldig aan heiligschennis, godslastering; verg. VII: 4. De priesters waren vanzelf ijveraars voor het heiligdom; laat hunne vijandschap voor een deel te verklaren zijn uit eigenbelang, daar hun aanzien en hun inkomen afhingen van de hooge waardeering waarin tempel en tempeldienst zich van de zijde des volks mochten verheugen, en ieder woord tegen het heiligdom daaraan afbreuk deed; men moet bij de beoordeeling

9 sterven moet gij!' Waarom hebt gij geprofeteerd in den naam van
Jahwe:. Gelijk Sjilo zal het dezen tempel vergaan, en deze stad zal
woest liggen, gansch onbewoond! En het gansche volk liep om Jeremia
10 in den tempel te hoop.' Toen nu de vorsten van Juda hoorden wat er
gaande was, gingen zij uit het paleis op naar den tempel en zetten
11 zich aan den ingang van de Nieuwe poort des tempels.' Nu zeiden
de priesters en de profeten tot de vorsten en tot het gansche volk:
Deze man is des doods schuldig; want hij heeft tegen deze stad geprofeteerd, zooals gij met eigen ooren hebt gehoord.
12 Toen zeide Jeremia tot al de vorsten en het gansche volk: Jahwe
heeft mij gezonden, om tegen dezen tempel en tegen deze stad te pro-
13 feteeren al de woorden welke gij gehoord hebt.' Nu dan, zorgt dat
uw handel en wandel goed zij, en luistert naar Jahwe, uwen god;
14 opdat hij afzie van het onheil waarmede hij u bedreigd heeft.' Wat
mij betreft, ik ben in uwe hand; doet met mij zooals goed en recht
15 is in uw oog.' Doch weet wel dat gij, indien gij mij doodt, onschuldig
bloed brengt over u zelven en over deze stad en hare inwoners; want
Jahwe heeft mij waarlijk tot u gezonden, om al deze woorden te uwen
16 aanhooren te spreken.' Hierop zeiden de vorsten en het gansche volk
tot de priesters en de profeten: Deze man is niet des doods schuldig;
want in den naam van Jahwe, onzen god, heeft hij tot ons gesproken.
17 Eenigen nu uit de oudsten des lands stonden op en zeiden tot de

Vs. 14. Joz. IX : 25.

van hun gedrag toch vooral niet vergeten dat Jeremia aantastte wat hun en het volk heilig was. Bij de profeten deed verschil van inzicht het meeste af; het bejag der volksgunst wellicht iets; zij toch stonden voor het meerendeel op een ander standpunt dan Jeremia en verwachtten en voorspelden voor Jahwe's volk alles goeds (verg. inll. op XXIII : 9—40 en XXVII). Zie verder op vs. 9.

9. *Waarom — onbewoond!* Het is in hun oog niet alleen eene valsche profetie — zou Jahwe zijn erve prijsgeven? — maar bovendien altoos gevaarlijk; immers kon een profeet, wegens zijne verhouding tot zijn god, door zijn woord invloed op de toekomst oefenen; wat in dit geval een ongunstige zou geweest zijn. Verg. op 1 Kon. XXII : 8.

10. *de vorsten,* de rijksgrooten, 's konings plaatsvervangers; zij hadden de uitspraak over leven en dood, terwijl het hoofd der tempelpolitie slechts bevoegd was zekere lijfstraffen toe te dienen (XX : 2; XXIX : 25 v.). — *gingen zij uit het paleis op.* Verg. op XXI : 13. — *zetten zich,* als rechtbank. — *des tempels,* letterlijk *van Jahwe's huis,* volg. hss. en de meeste oude vertt.; Hebr. t. *van Jahwe.* Waar *de Nieuwe poort* zich bevond, weten wij niet; wellicht was het dezelfde die XX : 2 „de Boven-Benjaminspoort", 2 Kon. XV : 35 „de Bovenpoort" (zie aldaar) en Jer. XXXVI : 10 „de Nieuwe tempelpoort" heet.

11. *Nu — volk,* De rechtzitting was openbaar; de toehoorders hadden door teekenen van goed- of afkeuring invloed op de beslissing; zeer natuurlijk dus dat de aanklagers zich ook tot hen richtten, te meer daar zij getuigen van het misdrijf geweest waren. — *zooals — gehoord.* Dit was althans met het aanwezige volk, niet met de vorsten, het geval.

13. Verg. VII : 3. — *opdat — heeft.* Verg. vs. 3 en 19.

14—16. Wij zien hier duidelijk, wat trouwens vanzelf spreekt, dat het even onmogelijk was voor een profeet zijne goddelijke zending te bewijzen, als voor zijne hoorders, zich daarvan op redelijke wijs te overtuigen. Jeremia, van heiligschennis aangeklaagd, kan noch wil het aanstootelijke in zijne prediking loochenen, neemt het beroep op het voorwaardelijke zijner strafbedreiging (vs. 13) niet als uitvlucht te baat, heeft geen enkel middel om de waarheid zijner woorden te staven; hij verzekert eenvoudig dat Jahwe hem heeft gelast datgene te verkondigen wat hij gepredikt heeft, en waarschuwt met ernst voor de noodlottige gevolgen van een doodvonnis over hem. En wederom alleen wegens den indruk, door deze zijne verzekering en waarschuwing op hen gemaakt, ontslaan de vorsten, onder instemming der schare, hem van elke rechtsvervolging, zonder eene poging in het werk te stellen ter oplossing van het raadsel, hoe Jahwe er ooit aan zou kunnen denken, stad en tempel prijs te geven. Het middel van Deut. XVIII : 21 v. om den valschen profeet te onderkennen — nl. het niet uitkomen van zijne woorden — was op het oogenblik zelf nimmer binnen het bereik van zijn publiek.

16. *in den naam.* Dit beteekent blijkbaar hier *op last.*

17—19. Na de vrijspraak vs. 16 verwachten wij deze verdediging niet meer, allerminst wat vs. 19*b* gelezen wordt, als lijnrecht in tegenspraak met vs. 16. Het spraakgebruik van deze verzen is anders dan dat van de voorafgaande. In het kort, wij vinden hier, indien hetzelfde proces wordt bedoeld, daarvan eene gansch andere beschrijving: geen vorsten, maar eene *volksvergadering,* die beslissen moet; voorts verdedigers die wij niet verwachten; eindelijk, een merkwaardig beroep op den ouden tijd. Blijkbaar is dit stuk, niet in overeenstemming met het voorafgaande, achterna hier ingevoegd.

17. *de oudsten.* Over hunne plaats bij de rechtspraak zie Deut. XIX : 12; XXI : 2. Er is hier geen

18 gansche volksvergadering:' Micha uit Moresja was als profeet werk-
zaam ten tijde van Hizkia, den koning van Juda, en sprak tot het
gansche volk van Juda aldus: Zoo zegt Jahwe der heirscharen:
Sion zal als akkerland worden omgeploegd,
Jeruzalem tot een puinhoop,
de tempelberg tot eene begroeide hoogte worden.
19 Hebben Hizkia, de koning van Juda, en gansch Juda hem gedood?
heeft hij niet veeleer Jahwe gevreesd en hem vermurwd; zoodat Jahwe
heeft afgezien van het onheil waarmede hij hen bedreigd had? Wij
daarentegen zijn bezig aan ons zelven groot onheil te berokkenen.
20 Nog was er iemand geweest die optrad als profeet in den naam
van Jahwe: Uria, de zoon van Sjemaja, uit Kirjath-jearim; hij profe-
teerde tegen deze stad en dit land, geheel zooals Jeremia predikte.'
21 Toen nu koning Jojakim en al de vorsten zijne woorden hoorden, zocht
de koning hem te dooden; maar toen Uria het vernam, werd hij be-
22 vreesd, nam de vlucht en kwam in Egypte;' waarop koning Jojakim
23 mannen naar Egypte zond,' die hem van daar haalden en bij den
koning brachten, die hem met het zwaard versloeg en zijn lijk op de
gemeene begraafplaats deed werpen.
24 Daarentegen heeft Ahikam, de zoon van Sjafan, Jeremia de hand
boven het hoofd gehouden; zoodat hij hem niet prijsgaf aan het volk,
dat hem wilde dooden.

Vs. 18*b*. Micha III : 12.

sprake van hun leeftijd, alsof zij het zich nog konden herinneren; immers, Micha was veel meer dan eene eeuw geleden werkzaam geweest.

18. Zie op Micha III : 12 en inl. op *Micha*.

19. Jahwe's bedreigingen en beloften, hoe stellig uitgesproken, zijn toch altoos voorwaardelijk; verg. vs. 12 v. — *Wij — berokkenen*, door een profeet die Jahwe's bedreigingen overbrengt daarvoor te vervolgen.

20—23. Dit zijn niet meer woorden van de oudsten; er begint een nieuw verhaal, buiten eenig verband met het voorafgaande.

21. *Jojakim*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt hierbij *en al zijne helden*.

22. Hebr. t. heeft aan het slot nog *Elnathan, den zoon van Achbor*, (zie op XXXVI : 25) *en mannen met hem naar Egypte*; weggelaten volg. Gr. vert.

23. *die — haalden*. Hieruit blijkt dat Jojakim in dien tijd op goeden voet stond met Egypte, waarom hem zijn verzoek om uitlevering gereedelijk werd toegestaan; zie 2 Kon. XXIII : 34 (Het tegenovergestelde 1 Kon. XI : 40). Wij bevinden ons dus ook met dit voorval in de eerste jaren zijner regeering (zie vs. 1), vóor zijne onderwerping aan Nebukadresar, 2 Kon. XXIV : 1. — *de gemeene begraafplaats*, in het dal Kidron, wordt ook 2 Kon. XXIII : 6 vermeld.

24. Op zich zelve staande mededeeling, die wellicht samenhangt met het onmiddellijk voorafgaande, vs. 20—23 — hoewel daar koning en vorsten, niet *het volk*, den boetgezant vervolgen — maar stellig niet met vs. 1—16; immers is in ons vers, in tegenspraak met vs. 16, *het volk* aan Jeremia vijandig. Dit kan evengoed geschiedkundig zijn; het is zelfs hoogst waarschijnlijk; maar moet op een ander tijdperk of tijdstip dan het verhaal van vs. 1—16 betrekking hebben. — Over *Ahikam, den zoon van Sjafan*, zie XXXIX : 14; 2 Kon. XXII : 12; XXV : 22.

HOOFDSTUK XXVII

Buigt u onder Babels juk! — Jeremia krijgt bevel een juk te vervaardigen en zelf aan te doen, om vervolgens daarmede de koningen van vijf naburige volken door hunne te Jeruzalem aanwezige gezanten te vermanen tot onderdanigheid aan den koning van Babel, door Jahwe tot hun opperheer verheven (1—6): hen wacht de ondergang (8), indien zij naar hunne waarzeggers die opstand aanraden luisteren (9 v.); alleen in onderwerping is behoud (11). Dezelfde boodschap bracht hij aan Sedekia (12 v.), met dezelfde waarschuwing tegen leugenprofeten (14 v.). Ook de priesters en het volk waarschuwde hij tegen de profeten die spoedigen terugkeer van het door Nebukadresar geroofde tempelgereedschap beloven (16 v.); zij moesten liever smeeken om behoud van het overgeblevene (18); want ook dit is bestemd naar Babel te worden weggevoerd (19 v., 22).

De tijdsbepaling, vs. 1, *het begin der regeering van Sedekia*, schijnt nauwkeuriger (naar XXVIII : 1) te moeten luiden: het vierde regeeringsjaar van dien vorst; het opschrift waarin zij voorkomt, en

waarin van Jeremia in den derden persoon gesproken wordt, is dan ook later boven deze profetie geplaatst. Trouwens, al spreekt in het vervolg (vs. 12, 16) Jeremia zelf, zoodat wij mogen aannemen dat zijne eigen woorden — door hem aan Baruch in de pen gegeven — aan dit hoofdstuk ten grond liggen, dit geeft ons geen zekerheid dat de hand van den Verzamelaar, of die van een lateren bewerker, hier niet af en toe aan den arbeid is geweest.

Het genoemde jaar nu, 593, was voor Juda een tijd van spanning: LI : 59—64 lezen wij dat Sedekia in dat jaar naar Babel is gereisd (of een gezelschap derwaarts gezonden heeft; zie op LI : 59); in H. XXVIII zijn wij getuigen van de stellige verwachting, door de meeste profeten gevoed en uitgesproken, dat het juk van Babel eerlang zal worden verbroken; ook onder de ballingen in het verre land werd dezelfde hoop gekoesterd (H. XXIX); en in ons hoofdstuk treffen wij de gezanten van Edom, Moab, Ammon, Tyrus en Sidon te Jeruzalem aan, blijkbaar met het doel gemeenschappelijke maatregelen te beramen tot een gelijktijdigen opstand. Hiertegen nu verheft Jeremia luide de stem. Hij is overtuigd dat opstand, als lijnrecht in strijd met den wil van Jahwe, den toestand zeer verergeren zal; het is thans veeleer de tijd voor diepe verootmoediging; de verlossing is nog verre (XXIX : 10—14). Vandaar zijne hevige verwijten tegen de andersdenkende profeten en zijn krachtig verzet tegen de beraamde plannen, afzonderlijk gericht tot de vreemde gezanten, tot Juda's koning, tot de priesters en het volk. Zie nog inl. op H. XXIX.

XXVII : 1 In het begin der regeering van Sedekia, den zoon van Jozia, den
2 koning van Juda, kwam van Jahwe dit woord tot Jeremia: ' Aldus
zeide Jahwe tot mij: Maak u banden en jukhouten, en doe ze aan
3 uwen hals; ' zend ze dan aan de koningen van Edom, van Moab, van
de Ammonieten, van Tyrus en van Sidon, door hunne gezanten die
4 te Jeruzalem bij Sedekia, den koning van Juda, gekomen zijn, ' en geef
5 dezen de volgende opdracht aan hunne gebieders: ' Zoo zegt Jahwe
der heirscharen, Israëls god: Aldus zult gij spreken tot uwe gebieders:
Ik heb door mijne groote kracht en mijn uitgestrekten arm de aarde,
met al wat van mensch en vee op den aardbodem is, gemaakt en geef
6 haar aan wien het mij goeddunkt. ' Welnu, ík heb al deze landen in
de hand van mijn dienaar Nebukadnesar, den koning van Babel, gegeven;
zelfs het gedierte des velds heb ik hem gegeven, opdat het
8 hem diene. ' En het volk en het koninkrijk dat zijn hals niet voegt
in het juk van Babels koning, dat volk zal ik met het zwaard, den
honger en de pest straffen, zegt Jahwe, totdat zij verdelgd zijn door
9 zijne hand. ' Gij dan, luistert niet naar uwe profeten, waarzeggers,
droomers, orakelaars en toovenaars, als zij tot u zeggen: Gij zult den
10 koning van Babel niet dienen! ' Want zij profeteeren u leugen; opdat
11 zij u verwijderen van uw grond, ik u wegdrijf en gij omkomt. ' Maar
de natie die haar hals steekt in het juk van Babels koning en hem
dient, die zal ik op haar grond laten blijven, spreekt Jahwe, en zij
zal dien bebouwen en bewonen.

1. *Sedekia*, volg. hss. en Syr. vert.; verg. vs. 3, 12; ook vs. 20; XXVIII : 1; Hebr. t. *Jojakim* (uit XXVI : 1). Gr. vert. mist dit vers.

2. *banden en jukhouten*, samen een juk: twee houten, boven en onder den hals van het rund, door stevige touwen of riemen vastgebonden; als ons gareel. Uit XXVIII : 10, 12 blijkt dat Jeremia werkelijk met een juk om den hals door Jeruzalem heeft geloopen; verg. op XXVIII : 1.

3. *zend ze.* Wij kunnen ons bezwaarlijk voorstellen dat Jeremia met een bundel jukken naar die gezanten gekomen is en ze hun overhandigd heeft; dit zal dus wel beeldspraak zijn (verg. XXV : 15 en inl. op H. XIII), indrukwekkend gemaakt doordien hij met een juk om den hals sprak. De profeet zeide dit ten aanhooren en ter wille van de Jeruzalemmers, niet in het belang van de vreemde koningen. — *hunne*, ingevoegd volg. Gr. vert.

6. *mijn dienaar.* Zie op XXV : 9. — Na dit vers heeft Hebr. t. (7) *En alle volkeren zullen hem dienen en zijn zoon en zijn kleinzoon; totdat de tijd ook voor zijn land aanbreekt, en machtige volkeren en groote koningen hem dienstbaar maken*, weggelaten volg. Gr. vert.: zonder twijfel een invoegsel naar de uitkomst en in overeenstemming met XXV : 14, in dit verband misplaatst; verg. inl. op H. XXV.

8. Na het eerste *dat* heeft Hebr. t. *hem, Nebukadnesar, den koning van Babel, niet dient, en dat* weggelaten volg. Gr. vert. — *zij verdelgd zijn*, volg. Gr. vert. — Verg. verder XXIV : 10.

9. Verg. op Deut. XVIII : 10 v. — *droomers*, letterlijk *droomen*; evenals Zach. X : 2.

10. *opdat — omkomt.* Dit was hunne bedoeling natuurlijk niet, maar het zou het noodwendig gevolg hunner godspraak zijn; verg. op Jez. XXX : 10 v. Evenzoo vs. 15.

12 En tot Sedekia, den koning van Juda, heb ik desgelijks gesproken:
Steekt uw hals in het juk van Babels koning, dient hem en zijn
13 volk; zoo zult gij in leven blijven.' Waarom zoudt gij en uw volk
sterven door het zwaard, den honger en de pest, waarmede Jahwe
het volk dat den koning van Babel niet dienen wil heeft bedreigd?'
14 Luistert dan niet naar de woorden der profeten die tot u zeggen: Gij
zult den koning van Babel niet dienen — want zij geven u eene leugen-
15 profetie.' Ik toch heb hen niet gezonden, spreekt Jahwe, maar zij
profeteeren in mijnen naam leugenachtig; opdat ik u wegdrijf en gij,
met de profeten die u profetieën geven, omkomt.
16 En tot de priesters en dit gansche volk heb ik aldus gesproken: Zoo
zegt Jahwe: Luistert niet naar de woorden uwer profeten die u pro-
feteeren: Zie, de vaten des tempels worden thans weldra uit Babel
17 teruggebracht — want zij geven u eene leugenprofetie.' Luistert niet
naar hen; dient Babels koning; zoo zult gij in leven blijven. Waarom
18 zou deze stad een bouwval worden?' En indien zij werkelijk profeten
zijn en het woord van Jahwe bij hen is, laten zij dan Jahwe der heir-
scharen dringend smeeken dat de vaten die in den tempel, in het
paleis van Juda's koning en te Jeruzalem zijn overgebleven niet naar
19 Babel gaan.' Want zoo zegt Jahwe der heirscharen van de zuilen, de
zee, de onderstellen en het overschot der vaten die in deze stad zijn
20 overgebleven,' van al wat Nebukadnezar, de koning van Babel, niet heeft
medegenomen, toen hij Jechonja, den zoon van Jojakim, den koning
22 van Juda, uit Jeruzalem wegvoerde:' Ze zullen naar Babel gebracht
worden en daar blijven tot den tijd dat ik er naar omzie, spreekt
Jahwe, en ik ze opvoer en terugbreng naar deze plaats.

12. *Steekt, dient,* in het meervoud; al wordt alleen de koning genoemd, zijne omgeving, het hof, wordt mede toegesproken.

14. Verg. vs. 9 v., 16; XIV: 14; XXIII: 16, 21.

16. *de vaten des tempels.* Zie 2 Kon. XXIV: 13. Verg. XXVIII: 3.

18. *indien — is,* zooals zij zelven beweren. Verg. XXIII: 22. — *laten — gaan.* Wellicht zal Jahwe naar hun, en mijn, gebed luisteren; verg. XXVIII: 6.

19. Verg. LII: 17 en 1 Kon. VII: 15—39.

20. Hierachter heeft Hebr. t. nog *naar Babel, met al de edelen van Juda en Jeruzalem*; (21) *want zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god, van de vaten die in den tempel, het paleis van Juda's koning en Jeruzalem zijn overgebleven*; als herhaling uit vs. 18 v. weggelaten volg. Gr. vert., die ook vs. 22 *en daar — omzie* en *en ik — plaats* mist.

22. Blijkens vs. 18, is deze bedreiging, hoe stellig zij luide, niet onvoorwaardelijk: indien zij zich bekeeren, is het oordeel nog af te wenden. Verg. vs. 17. — *den tijd,* letterlijk *den dag,* evenals XXXII: 5.

HOOFDSTUK XXVIII.

Jeremia en Hananja. — Aan Jeremia gewordt in den tempel, in veler bijzijn, Hananja's profetie dat binnen twee jaar Babels overheersching een einde heeft, de tempelvaten, alsmede Jojachin en al de overige ballingen, terugkeeren (1—4). Hij neemt daarop het woord, schijnbaar om datzelfde te wenschen, wezenlijk om zijn tegenstander te herinneren dat de oude profeten steeds onheil aankondigden, zoodat eene gunstige voorspelling eerst bij hare vervulling geloofwaardig blijkt (5—9). Hananja grijpt hierop het juk dat Jeremia, als zinnebeeld van den eisch der onderwerping aan Nebukadnesar, droeg, en breekt het, ter zinnebeeldige aankondiging van het einde dier heerschappij; waarop Jeremia zich verwijdert (10 v.). Doch straks zendt Jahwe hem, om aan Hananja te zeggen dat Babels overmacht niet een houten, dus breekbaar, maar een ijzeren juk zal blijken te zijn (12—14), en om hem tevens de straf zijner leugenprofetie te voorspellen (15 v.); welk vonnis kort daarop door Jahwe wordt voltrokken (17).

Dit hoofdstuk hangt zeer nauw met het vorige en het volgende samen; zelfs is zonder H. XXVII het onze niet te verstaan: men denke aan het juk om Jeremia's hals (vs. 10), eerst uit XXVII: 2, en aan de onderwerping van al *deze* volken (vs. 14), uit XXVII: 3—11 verklaarbaar; terwijl ook Hananja's profetie (vs. 3) uit XXVII: 16—22 wordt toegelicht, en in het geheel deze man een toon-

beeld is van de profeten, door Jeremia in H. XXVII herhaaldelijk en met kracht bestreden. Wij stellen het daarom, naar vs. 1, in ongeveer denzelfden tijd; verg. inl. op H. XXVII. — Schijnt in het begin een oogenblik Jeremia zelf aan het woord (vs. 1 *tot mij*; doch zie aldaar), spoedig en in het vervolg gestadig wordt over hem (in den derden persoon) gesproken, zelfs met de latere, breede benaming *de profeet Jeremia* (verg. inl. op XVIII—XX); en de sporen ontbreken niet dat het hier medegedeelde niet alleen eerst achterna is opgeschreven, hetgeen vanzelf spreekt; maar ook, dat ons verhaal, hoezeer in hoofdzaak stellig geloofwaardig, bezwaarlijk van een tijdgenoot of ooggetuige afkomstig kan zijn (zie op vs. 1, 11 en 15—17); terwijl het waarschijnlijk in vervolg van tijd nog werd omgewerkt en uitgebreid. Men vergelijke verder inl. op H. XXIX.

XXVIII : 1 In hetzelfde jaar, in het begin der regeering van Sedekia, den
koning van Juda, in de vijfde maand van het vierde jaar, sprak de
profeet Hananja, de zoon van Azzur, uit Gibeon, in den tempel, ten
2 aanschouwen van de priesters en het gansche volk, tot mij:′ Zoo zegt
Jahwe der heirscharen, Israëls god: Verbroken heb ik het juk van
3 Babels koning;′ binnen twee jaren breng ik herwaarts al de vaten
des tempels terug die Nebukadnesar, de koning van Babel, van hier
4 heeft medegenomen en naar Babel gebracht;′ ook Jechonja, den zoon
van Jojakim, den koning van Juda, en al de ballingen van Juda die
naar Babel gegaan zijn, breng ik herwaarts terug, spreekt Jahwe;
want ik zal het juk van Babels koning verbreken.
5 Toen zeide de profeet Jeremia tot den profeet Hananja ten aan-
schouwen der priesters en van allen die in den tempel stonden:′
6 Amen! zóo doe Jahwe! Jahwe doe de woorden die gij geprofeteerd
hebt in vervulling gaan, door de tempelvaten en al de ballingen
7 uit Babel herwaarts terug te brengen.′ Edoch, luister naar dit woord,
dat ik ten aanhooren van u en van het gansche volk uitspreek:′
8 Mijne en uwe voorgangers onder de profeten van oudsher hebben tegen
machtige landen en groote rijken geprofeteerd van oorlog, hongersnood
9 en pest.′ Indien een profeet van vrede profeteert, zal door het uitko-
men van het woord diens profeten erkend worden dat Jahwe hem
werkelijk gezonden heeft.
10 Toen nam de profeet Hananja den profeet Jeremia het jukhout van
11 den hals en brak het stuk.′ En Hananja zeide ten aanschouwen van

1. *In — vierde jaar.* In dit opschrift zijn duidelijk twee handen te onderscheiden: *het begin* is niet *het vierde jaar.* Oorspronkelijk kan het hebben geluid, als in Gr. vert., *In het vierde jaar van Sedekia, den koning van Juda, in de vijfde maand*; dezelfde hand die XXVII : 1 schreef heeft het dan daarnaar uitgebreid en gewijzigd zooals wij het thans lezen, ten einde het in verband te brengen met H. XXVII. — *het vierde jaar,* van Sedekia's regeering, 593. Zie hierover inl. op H. XXVII. — *ten — mij.* Hierin is iets bevreemdends: zulk eene godspraak, in opgewonden stemming gegeven, werd gemeenlijk niet tot één persoon, maar tot de schare gericht; ook behelst zij hier geen woord tegen Jeremia's persoon; daarbij schijnt de vermelding van het aanwezige publiek overgenomen uit vs. 5, waar zij geheel aan hare plaats is. Maar men bedenke dat het een later verhaler is die Jeremia hier sprekende invoert, waardoor Hananja's profeteeren — dat werkelijk voor het volk in den tempel geschiedde — het aanzien krijgt van een strijd, met Jeremia persoonlijk aangebonden, omdat deze rondloopt met een juk op de schouders, het zinnebeeld van Nebukadresars duurzame heerschappij.

2. *Verbroken heb ik.* De toekomstige verlossing wordt voorgesteld als eene afgedane zaak, ten einde de volstrekte zekerheid der belofte uit te drukken; verg. in vs. 4 *ik zal ... verbreken.*

3. Verg. XXVII : 16.

6. Over *Amen* zie op Num. V : 22. — In grondt. begint dit vers, evenals vs. 5, met *Toen zeide de profeet Jeremia.*

8. *Mijne — oudsher.* Men denke aan Amos (Am. I : 3—II : 3), Jezaja (Jez. XIV : 24—27; XVII : 1—11; XVII : 12—XVIII : 7; XX; XXX), Nahum en Sefanja (Sef. II). — *hongersnood,* volg. hss.; Hebr. t. *onheil*; verg. XIV : 12; XXI : 9; XXIV : 10; XXVII : 8, 13; XXIX : 17 v.

9. Verg. Deut. XVIII : 22. — Waar zich eene uitzondering op den regel van vs. 8 mocht voordoen, maakt juist dit, dat zij eene afwijking van den natuurlijken regel is, het bewijs voor de echtheid der profetie, of voor de goddelijke zending van dien heilbode, volstrekt onmisbaar; en dit bewijs kan eerst de uitkomst leveren. Zoo is de gunstige profetie uit haar aard verdacht. — *vrede,* heil, welvaart.

10. Wij hadden in dit verhaal niet vernomen dat Jeremia een juk aan had; onze schrijver onderstelt dit als bekend uit het vorig hoofdstuk (XXVII : 2), waarbij hij zich aansluit.

het gansche volk: Zoo zegt Jahwe: Evenzoo zal ik het juk van Nebukadnesar, den koning van Babel, binnen twee jaren verbreken, van den hals aller volken. En de profeet Jeremia ging zijns weegs.
12 Maar het woord van Jahwe kwam tot Jeremia, nadat de profeet
13 Hananja het jukhout van zijn hals verbroken had: 'Ga heen en zeg aan Hananja: Zoo zegt Jahwe: Een houten juk hebt gij verbroken;
14 nu maak ik in de plaats daarvan een van ijzer.' Want zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god: Een ijzeren juk heb ik aan den hals van al deze volken gedaan; opdat zij Nebukadnesar, den koning van Babel,
15 dienen.' En de profeet Jeremia zeide tot den profeet Hananja: Luister, Hananja! Jahwe heeft u niet gezonden, en gij hebt dit volk op leugen
16 doen vertrouwen.' Daarom zegt Jahwe aldus: Zie, ik zend u weg van den aardbodem; nog dit jaar zult gij sterven; omdat gij afval van
17 Jahwe hebt gepredikt.' En de profeet Hananja stierf in datzelfde jaar in de zevende maand.

11. *En — weegs*, blijkbaar uit het veld geslagen door den stouten toon zijns tegenstanders, die door de schare werd toegejuicht.

12. Wij zouden zeggen: Jeremia herwon zijn zelfvertrouwen; voor de ouden kleedde zich dit in dezen vorm: Jahwe, die eerst hem zonder antwoord had gelaten, sprak weder tot hem. Verg. op XLII : 7.

13. *maak ik*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *maak*.

14. *al deze*. Verg. XXVII : 3; Gr. vert. *alle*. — Na *dienen* heeft Hebr. t. *en zij zullen hem dienen; zelfs het wild gedierte heb ik hem gegeven*, een invoegsel uit XXVII : 6, volg. Gr. vert. weggelaten.

15—17. Dit toevoegsel, zonder verband met het voorafgaande, komt eenigszins vreemd achteraan.

15. *Jahwe — vertrouwen*. Dezelfde uitdrukking XXIX : 31.

16. *ik zend u weg van den aardbodem*, eene zeer vreemde spreekwijs voor „doen sterven”, en daarvoor nergens gebruikt. Wellicht zou vertaald kunnen worden *ik zend u weg uit het land* (zie XXIV : 5; XXIX : 20), maar het vervolg geeft tot die opvatting geen aanleiding. — Of Jeremia deze bedreiging zoo heeft uitgesproken, mag betwijfeld worden. Vooreerst is eene voorspelling als deze, met de tijdsbepaling: binnen het jaar, zonder voorbeeld in de wèl gestaafde profetieën (verg. XX : 6; XXIX : 32; en zie op XXIX : 21 en 22). Voorts is blijkbaar in deze verzen eene latere hand aan het bijwerken geweest: de woorden *omdat — gepredikt* — verwijzing naar de wet Deut. XIII : 5 — die hier minder gepast zijn, althans niet in overeenstemming met de bedoeling van de aangehaalde wetsbepaling en de woorden *in datzelfde jaar* in vs. 17, die op de letterlijke vervulling van de bedreiging den nadruk leggen, ontbreken in Gr. vert.

HOOFDSTUK XXIX.

De brief naar Babel. — Aan de ballingen in Babel, met name aan hunne hoofden, zendt Jeremia een schrijven (1—3), om hun in Jahwe's naam te bevelen zich in den vreemde in te richten voor een langdurig verblijf (4—7). Zij mogen geen geloof slaan aan hunne profeten en waarzeggers, die een spoedigen terugkeer naar het vaderland voorspellen (8 v.); veeleer gaan de aldaar achtergeblevenen, koning en volk, een vreeselijk lot te gemoet (16—18): hun verdiende loon (19). De ballingen moeten wèl weten dat eerst over tal van jaren, doch dan ook zeker, na hartgrondige bekeering, de belofte van herstel wordt vervuld (20, 10—14). Met name zullen twee leugenprofeten in Babel hunne gerechte straf van Nebukadresar ontvangen (15, 21—23). Ook een derde, Sjemaja, die in dezen brief van Jeremia aanleiding vond, den tempelvoogd en al de priesters te Jeruzalem schriftelijk aan te sporen den profeet door zware kerkerstraf het prediken te verleeren, wordt bedreigd met den toorn van Jahwe (24—32).

De brief, welks hoofdinhoud ons vs. 5 wordt medegedeeld, moet eenigen tijd na de godspraak van H. XXIV geschreven en verzonden zijn; immers wordt op deze in vs. 17, 10 teruggezien. Wat meer zegt, in beide verzen wordt ondersteld dat H. XXIV aan de ballingen in Babel bekend is (verg. inl. op H. XXIV). Toch kan sedert het geven van genoemde godspraak geen lange tijd zijn verloopen; want vooralsnog hebben de weggevoerden zich in den vreemde niet gevestigd, maar beschouwen zij Babel slechts als voorloopig verblijf (zie op vs. 3). Stellig dagteekent de brief vóor de godspraak H. XXVIII; doch beide hebben denzelfden achtergrond: evenals in Jeruzalem (H. XXVIII), werd ook in het verre land de hoop gekoesterd, en door profeten levendig gehouden, dat de vreemde overheersching slechts kort zou duren en de terugkeer naar het vaderland eerlang plaats hebben; wat natuurlijk eene onrustige, straks ongeduldige, stemming kweekte. Jeremia, hiervan verwittigd, voelt zich gedrongen, wellicht almede omdat zijn eigen woord (XXIV : 6) die hoop had gewekt of versterkt, er tegen op te komen en de ballingen tot geduld te vermanen: eerst na zeventig jaar zou de ver-

lossing voor Jahwe's volk daar zijn. Hij neemt hiertoe de gelegenheid te baat dat een gezantschap van Sedekia naar Babel vertrekt.

Intusschen bezitten wij, zooals reeds de vorm van vs. 4—7 bewijst, niet den brief zelf, maar een kort verslag van zijn inhoud, eerst eene poos later opgemaakt. Uit het tweede en kleinste deel van dit hoofdstuk toch, vs. 24—32, blijkt dat wij reeds een geruimen tijd na de afzending verplaatst worden: dáar wordt melding gemaakt van den indruk, door den brief teweeggebracht, en van een schrijven, er door uitgelokt en te Jeruzalem ontvangen. Vooral in dit laatste gedeelte is de verhaaltrant zeer achteloos (zie op vs. 25). Maar juist het hier vermelde, het verzet in Babel tegen zijn schrijven, heeft Jeremia wellicht aanleiding gegeven de gansche zaak op te teekenen. Immers kan dat kort verslag vs. 5—7 zeer wel door hem of door Baruch, ten bate zijner medeburgers in Jeruzalem, gegeven zijn (zie vs. 16—19); al geschiedt de mededeeling er van, zooals die hier voor ons ligt, stellig door een ander; zie vs. 1—3, waar weder over hem in den derden persoon, als „de profeet Jeremia" gesproken wordt en dus een bewerker aan het woord is.

En die bewerker kan een ander zijn, een later levende, dan de verzamelaar van ons boek; het is dezelfde die ook de hand heeft gehad in den tegenwoordigen vorm van de twee voorafgaande hoofdstukken; want XXVII—XXIX, mede door hun inhoud bijeenbehoorende, hebben zekere eigenaardigheden, als de schrijfwijze der eigennamen, in het oorspronkelijke gemeen, en worden in de Grieksche vertaling in veelszins afwijkenden, meestal korter en eenvoudiger, doch evenmin oorspronkelijken, vorm medegedeeld. Het is dikwijls moeilijk tusschen die beide te kiezen; soms ligt èn aan Hebr. èn aan Gr. t. een oudere ten grondslag, dien wij zelden met zekerheid kunnen terugvinden.

XXIX : 1 Dit is de inhoud van den brief, gezonden door den profeet Jeremia
uit Jeruzalem aan de oudsten onder de ballingen, de priesters, de
profeten en het gansche volk, door Nebukadnesar uit Jeruzalem
2 naar Babel weggevoerd;' na het vertrek uit Jeruzalem van koning
Jechonja en de koningin, de kamerlingen en al de vorsten van Juda
3 en Jeruzalem, de handwerkslieden en de slotenmakers;' hij gaf dien
mede aan Eleaza, den zoon van Sjafan, en Gemarja, den zoon van Hilkia,
die door Sedekia, den koning van Juda, naar Babel tot Nebukadnesar, den
4 koning van Babel, gezonden waren:' Zoo zegt Jahwe der heirscharen,
Israëls god, aan al de ballingen die ik uit Jeruzalem naar Babel heb
5 weggevoerd:' Bouwt huizen, en bewoont ze; legt tuinen aan, en eet
6 er de vruchten van;' neemt vrouwen, en verwekt zonen en dochteren;
neemt ook voor uwe zonen vrouwen en geeft uwe dochters aan mannen,
opdat zij zonen en dochters baren; en vermenigvuldigt u aldaar, neemt
7 in aantal niet af.' En behartigt het welzijn der stad waarhenen ik u
heb weggevoerd, en bidt voor haar tot Jahwe; want bij hare welvaart
zult gij welvaren.
8 Want zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god: Laten de profeten
die in uw midden zijn en uwe waarzeggers u niet misleiden, en geeft
9 geen gehoor aan de droomen die gij droomt;' want leugens profeteeren

1. *de oudsten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de overige oudsten.*
2. Verg. XXIV : 1; 2 Kon. XXIV : 12. — *de koningin*, 's konings moeder, als XIII : 18. — *en al*, ingevoegd volg. Gr. vert.
3. *Sjafan.* Zie op 2 Kon. XXII : 12. — *Gemarja.* Elders (XXXVI : 10—26) heet zoo een zoon van Sjafan. — *Hilkia.* Wellicht de hoogepriester die 2 Kon. XXII, XXIII wordt vermeld. — *die — had.* Noch van reden of aanleiding, noch van het tijdstip van dit gezantschap vernemen wij hier of elders iets; doch uit vs. 5—7 maken wij op, dat het niet lang na de eerste wegvoering (597) is gegaan, toen de ballingen zich nog niet in Babel ingericht hadden.
5—7. Vestigt u op de u aangewezen plaatsen. Nebukadresar had natuurlijk aan de weggevoerden hier en ginder hunne woonplaatsen aangewezen en grond gegeven om voor hun onderhoud te bebouwen; doch uit heimwee, en bepaaldelijk omdat hunne profeten de hoop op spoedigen terugkeer naar het vaderland bij hen wekten en levendig hielden, hadden ettelijken onder de ballingen de hand nog niet aan den arbeid geslagen, maar leefden van den eenen dag op den anderen.
5. Zie vs. 28.
6. *vermenigvuldigt — af*, zorgt zoo voor de toekomst van uw volksbestaan.
7. Beschouwt het land uwer ballingschap als uw tweede vaderland.
8. Verg. vs. 31; XXVII : 9 v.; XXVIII : 15. — *droomt*, volg. Gr. vert. Verg. XXIII : 25—32.
9. Verg. XIV : 14 en elders.

16 zij u in mijnen naam; ik heb hen niet gezonden, spreekt Jahwe.′ Zoo
toch zegt Jahwe van den koning die zit op Davids troon, en van al
het volk dat in deze stad woont, uwe broeders die niet met u als
17 ballingen zijn heengegaan;′ zoo zegt Jahwe der heirscharen: Zie, ik
laat op hen los het zwaard, den honger en de pest, en ik zal hen
gelijkstellen met de walgelijke vijgen, die te slecht zijn om te eten;′
18 ik zal hen achtervolgen met het zwaard, den honger en de pest, hen
maken ten speelbal voor alle koninkrijken der aarde, tot eene ver-
wensching, een voorwerp van ontzetting, gesis en versmading onder
19 alle volkeren werwaarts ik hen zal hebben weggedreven;′ omdat zij
niet geluisterd hebben naar mijne woorden, spreekt Jahwe, als ik
onverdroten mijne dienaren de profeten tot hen zond.
20 Maar gij, ballingen die ik uit Jeruzalem naar Babel heb wegge-
10 zonden, hoort allen Jahwe's woord!′ Zoo toch zegt Jahwe: Eerst wan-
neer zeventig jaren voor Babel verloopen zijn zal ik naar u omzien,
en aan u mijne belofte gestand doen u herwaarts terug te brengen.′
11 Want ik weet zelf, welke gedachten ik aangaande u koester, spreekt
Jahwe, gedachten van vrede, en niet van onheil: u te geven eene
12 toekomst en eene goede hoop.′ Gij zult mij aanroepen, en heengaan
13 en tot mij bidden, en ik zal u verhooren;′ gij zult mij zoeken en
14 mij vinden, indien gij van ganscher harte naar mij vraagt.′ Ja, ik
zal mij door u laten vinden, spreekt Jahwe, uw lot wenden, u her-
zamelen uit alle volkeren en alle plaatsen waarheen ik u heb wegge-
dreven, spreekt Jahwe, en u terugbrengen naar de plaats van waar
ik u heb weggevoerd.
15 Wat betreft uw zeggen: Jahwe heeft ons in Babel profeten doen
21 opstaan′ — zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god, van Achab,
den zoon van Kolaja, en van Sedekia, den zoon van Maäzeja, die u in
mijnen naam leugen profeteeren: Zie, ik lever hen over aan Nebu-

Vs. 14. Deut. XXX : 3.

16—20. Deze verzen, die in Gr. vert. ontbreken, zijn in Hebr. t. van hunne plaats geraakt. Wellicht werd, doordien vs. 10 evenals vs. 16 met *Zoo toch zegt Jahwe* begint, het stuk overgeslagen en later aan den rand geschreven, van waar het op eene verkeerde plaats in den tekst geraakte. Blijkbaar behooren vs. 15 en 21 bijeen, gelijk zij dan ook in Gr. vert. onmiddellijk op elkaar volgen.

16. *Zoo toch.* In plaats dat, zooals de leugenprofeten voorspellen, Jahwe spoedig de ballingen terugbrengt, zullen zij die nog in Jeruzalem zijn overgebleven door nog zwaarder oordeel getroffen worden dan de weggevoerden (vs. 16—20). Eerst over langen tijd daagt redding (vs. 10—14).

17. *Zie — pest.* Verg. XXIV : 10. — *met — eten.* Deze beeldspraak vindt hare verklaring in XXIV : 2, 3, 8 en is nauwelijks te verstaan zonder bekendheid daarmede.

19. Grondt. heeft aan het slot nog *zonderdat gij hebt geluisterd, spreekt Jahwe,* uit XXV : 4 overgenomen.

20. *die — weggezonden.* Navolging van XXIV : 5.

10. *zeventig jaren,* een rond cijfer voor een langen duur, verg. vs. 28, ongeveer gelijkstaande met onze uitdrukking „eene eeuw"; zie Jez. XXIII : 15, 17; Zach. I : 12; later letterlijk verstaan; zie 2 Kron. XXXVI : 21 en op Dan. IX : 2. Dat Jeremia hier een cijfer, natuurlijk een groot cijfer, noemt, tegen zijne gewoonte om algemeene uitdrukkingen te gebruiken (VII : 32; XLVI : 26, en elders), is te verklaren uit opzettelijke tegenspraak tegen de profeten die van een kort tijdsverloop, bepaaldelijk van twee jaren, spraken; XXVIII : 3, 11. — *voor Babel.* Aan dit rijk is eene heerschappij van langen duur toegedacht, en het zal de volle maat erlangen. — *verloopen,* letterlijk *vol geworden.* — *mijne belofte,* die van XXIV : 6.

11. Verg. Jez. LV : 8 v. — *ik weet zelf,* met nadruk gezegd om vertrouwen te wekken en den indruk van ontmoediging door het langdurig uitstel weg te nemen. — *eene toekomst en eene goede hoop.* Verg. op Spr. XXIV : 14.

13. Verg. XXIV : 7; Deut. IV : 29.

14. Dit vers verplaatst ons, naar het schijnt, in later tijd; daar de hier gebezigde uitdrukkingen ons eer doen denken aan de na Jeruzalems verwoesting verstrooide ballingen dan aan de met Jojachin weggevoerde. — *uw lot wenden.* Zie op Deut. XXX : 3.

15. *Wat betreft uw zeggen.* Zie vs. 8 v. — *in Babel,* letterlijk *naar Babel.* Jahwe heeft profeten doen opstaan en naar Babel gezonden. — Vs. 16—20 is verplaatst achter vs. 9.

21. *Achab — Maäzeja,* ons geheel onbekende personen. — *Zie — verslaan.* Deze had hiertoe aan-

kadresar, den koning van Babel, die hen voor uwe oogen zal ver-
22 slaan.' En aan hen zal bij al de ballingen van Juda in Babel de ver-
vloeking ontleend worden: Jahwe doe u het lot ondergaan van Sedekia
en Achab, die door den koning van Babel aan het vuur zijn geroos-
23 terd,' omdat zij eene dwaasheid in Israël hebben begaan: overspel
bedreven met de vrouwen hunner naasten, en een woord in mijnen
naam gesproken dat ik hun niet had opgedragen. — Ik weet het en
ben er getuige van, spreekt Jahwe.
24, 25 En tot Sjemaja, den Nehelamiet, zult gij zeggen:' Zoo zegt Jahwe
der heirscharen, Israëls god: Omdat gij op eigen gezag aan het gansche
volk te Jeruzalem, aan den priester Sefanja, den zoon van Maäzeja,
en aan de andere priesters een brief hebt gezonden, van dezen inhoud:'
26 Jahwe heeft u tot priester aangesteld in de plaats van den priester
Jojada, om opziener in den tempel te zijn en elken razenden en profe-
27 teerenden mensch in het blok en den halskraag te zetten.' Waarom
zijt gij dan niet tegen Jeremia van Anathoth, die bij u profeteert,
28 opgetreden?' Immers heeft hij ons in Babel de boodschap gezonden:
Het zal nog lang duren; bouwt huizen, en woont er in; legt tuinen
29 aan, en eet er de vruchten van.' De priester Sefanja nu las dezen
30 brief den profeet Jeremia voor.' Toen kwam het woord van Jahwe tot
31 Jeremia:' Zend aan al de ballingen de boodschap: Zoo zegt Jahwe
aangaande Sjemaja, den Nehelamiet: Omdat Sjemaja u geprofeteerd
heeft, terwijl ik hem niet gezonden heb, en hij u op leugen heeft
32 doen vertrouwen,' daarom zegt Jahwe aldus: Zie, ik straf Sjemaja,
den Nehelamiet, en zijn kroost: niemand der zijnen zal in het midden

leiding, wanneer Achab en Sedekia de ballingen in Babel aanrieden zich op een spoedigen terugkeer voor te bereiden, dus onrust stookten en de vestiging in Babel tegenwerkten.

22. *de vervloeking.* Verg. op Jez. LXV : 15. — *die* — *geroosterd.* Dit behoort natuurlijk niet bij de formule van verwensching. Ook wist Jeremia dit niet vooruit; zijne bedreigingen dragen uit den aard der zaak altoos een algemeen karakter; verg. vs. 32; XX : 3—6; terwijl ook vs. 21 *die* — *verslaan* veeleer eene andere wijze van terechtstelling onderstelt. Het kan later, nadat dit lot de ongelukkigen getroffen had, door Jeremia of een ander er aan zijn toegevoegd; verg. op XXVIII : 16. Het kan ook zijn dat de profetie haar inhoud dankt aan de klankovereenkomst van „hij roosterde hen" (*kalam*) met „vervloeking" (*kelala*). Overigens vinden wij Dan. III : 6 de straf levend verbrand te worden, als in Babylonië gebruikt.

23. *overspel* — *naasten.* Verg. XXIII : 14. Deze beschuldiging zouden wij niet verwachten; immers deed die zonde hier niet ter zake: op het valsch profeteeren kwam het aan. Het is niet onmogelijk dat zij niet bij het oorspronkelijke stuk behoort en er is bijgevoegd om de uitdrukking *eene dwaasheid in Israël begaan,* die meestal van geslachtszonden wordt gebruikt; verg. op Gen. XXXIV : 7. — *in mijnen naam.* Hierachter heeft Hebr. t. *leugen*; weggelaten volg. Gr. vert. — *Ik* — *Jahwe.* Verg. XXIII : 24.

24. *Sjemaja, den Nehelamiet,* volg. vs. 31 een profeet, onder de ballingen in Babel opgetreden.

25. *Zoo* — *god.* Wàt Jahwe zegt, namelijk als vonnis over Sjemaja, blijft achterwege. De schrijver vergeet, door den langen tusschenzin vs. 25—28 en de tusscheningevoegde mededeeling vs. 29, dat hij eene strafbedreiging vanwege Jahwe had aangekondigd, en begint vs. 30 opnieuw, nu niet tot, maar aangaande Sjemaja, alsof vs. 24 v. niet geschreven was. — *op eigen gezag,* letterlijk *in uw eigen naam.* — *gezonden,* vermoedelijk door de gezanten van Sedekia (vs. 3), bij hun terugkeer naar Jeruzalem. — *Sefanja, den zoon van Maäzeja.* Zie op XXI : 1. Blijkbaar was de brief, hoewel mede voor *de andere priesters,* zelfs voor *het gansche volk* bestemd, in het bijzonder aan dezen tempelvoogd gericht.

26. *de priester Jojada* (2 Kon. XI, XII) was reeds meer dan twee eeuwen geleden gestorven. Er wordt hier gedoeld op eene verordening van de tempelpolitie, die ook XX : 1 v. wordt ondersteld, en die van Jojada haar oorsprong had; zie 2 Kon. XI : 18. — *opziener,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *opzieners.* — *razenden en profeteerenden,* twee woorden van gelijke beteekenis, voor menschen in godsdienstige opwinding; verg. op 1 Sam. X : 5 en op 2 Kon. IX : 11. — *halskraag,* onzekere vertaling. Het woord, alleen hier voorkomende, zou kunnen beteekenen ‚opsluiting'; maar er moet hier eene bijzondere straf, ter verzwaring van de gevangenis, b. v. een ijzeren ring om den hals, genoemd zijn.

27 v. Opmerkelijk dat Sjemaja de tempelpolitie verantwoordelijk stelt voor de prediking van den profeet: zoozeer was het heiligdom de aangewezen plaats om op te treden. Ook Jeremia deed zich hier gedurig hooren; zie VII : 2; XIX : 14; XXVI : 2; XXVIII : 5; XXXV; XXXVI : 5—8. De redeneering van zijn tegenstander heeft deze strekking: indien de tempelvoogd aan Jeremia door gevoelige maatregelen het spreken had verleerd, zou hij wel nagelaten hebben naar Babel te schrijven.

28. *Het* — *duren,* nl. uw verblijf in den vreemde. — *bouwt* — *van.* Zie vs. 5.

32. *in* — *wonen,* in het vaderland. — *en* — *schenken.* Als ik de ballingen terugbreng, zullen hij

van dit volk wonen, en hij zal het goede niet aanschouwen dat ik mijn volk zal schenken, spreekt Jahwe; omdat hij afval van Jahwe heeft gepredikt.

en de zijnen er niet meer zijn, althans er geen deel aan erlangen. — *omdat — gepredikt.* Dezelfde uitdrukking, aan Deut. XIII : 5 ontleend, voor eene valsche profetie XXVIII : 16; ook hier ontbreekt zij in Gr. vert. en is zij blijkbaar een later invoegsel, waarschijnlijk van dezelfde hand als daar.

HOOFDSTUK XXX, XXXI.

De blijde toekomst. — Jeremia moet, met het oog op eene betere toekomst, Jahwe's woorden op schrift stellen (XXX : 1—3). Ze luiden aldus: algemeene ontsteltenis heerscht op den beslissenden dag (4—7*a*), doch voor het benarde Israël daagt redding (7*b*—9). Israël, Jahwe's dienaar, vreeze niet: het zal, naar billijkheid getuchtigd, uit de ballingschap terugkeeren en rust genieten (10 v.). Immers, Sions dochter is om hare zonden hard geslagen; daarom zullen nu hare vijanden op hunne beurt getuchtigd en zij genezen worden (12—17). Straks worden stad en burcht herbouwd, heerscht alom dankbare vroolijkheid, geniet men onafhankelijkheid, en is gansch Israël werkelijk Jahwe's volk (18—XXXI : 1). Aan de teruggekeerden naar het vaderland bewijst Jahwe zijne liefde (2 v.); blijdschap heerscht in Efraim, van waar men naar den Sion opgaat (4—6). Welk eene vreugde, als Jahwe Israëls overschot uit verre oorden wederbrengt naar het vaderland, met teedere zorg voor de zwakken en vaderlijke ontferming over allen! (7—9); hij die hen verstrooide herzamelt hen, bevrijdt hen uit de hand der machtigen (10 v.), en zij genieten in het gezegend Kanaän zijne goede gaven (12), onder algemeene blijdschap (13 v.). Het heden is somber (15); maar de vertroosting zal niet uitblijven (16 v.); want Efraim is tot inkeer gekomen (18 v.), en Jahwe kan hem niet vergeten (20); dat dan de ballingen terugkeeren zonder dralen! (21 v.). Juda wordt rijk gezegend (23—26). God, die hen zoo zwaar strafte, vermenigvuldigt Israël en Juda thans (27 v.), en van overgeërfde schuld is geen sprake meer (29 v.). Een nieuw verbond sluit Jahwe met het gansche volk (31 v.): hij schrijft zijne geboden in hun hart; en allen kennen hem (33 v.). Even vast als de loop der natuur door Jahwe is besteld, even onherroepelijk is Israël zijn volk (35 v.), en ondenkbaar is het dat hij het gansch en al zou verstooten (37). Eerlang wordt Jeruzalem herbouwd ter eere van zijn god en gaat het meetsnoer langs den gewijden grond (38—40).

Een geregelden gang moet men in deze profetie niet zoeken; samenhang is er in zooverre als overal dezelfde toestand wordt ondersteld en gedurig gelijke denkbeelden in verschillende vormen terugkeeren. Die toestand is Jeruzalems verwoesting, Juda's ondergang, ballingschap (XXX : 3 en telkens weer); die denkbeelden betreffen Efraims en Juda's heerlijk herstel. Wij worden dus verplaatst in of na 586, en wel niet te lang na die ontzettende ramp, dewijl veel er voor pleit deze beide hoofdstukken, op ettelijke invoegsels na, voor het werk van Jeremia te erkennen. Toen onze profetie onder de ballingen verspreid was en tot vertroosting druk werd gelezen, konden zulke invoegsels moeilijk uitblijven; zie b. v. op XXX : 10 v., 23 v.; XXXI : 21 v., 35—37 en 38—40.

XXX : 1, 2 Het woord dat van Jahwe tot Jeremia is gekomen: ′ Zoo zegt
Jahwe, Israëls god: Schrijf al wat ik tot u gesproken heb in een
3 boek.′ Want, zie, de dagen komen, spreekt Jahwe, dat ik het lot van
mijn volk Israël en Juda zal wenden, zegt Jahwe, en hen terugbrengen
in het land dat ik aan hunne vaderen gegeven heb, zoodat zij het
in bezit nemen.
4 Dit nu is wat Jahwe aangaande Israël en Juda gesproken heeft;′
5 want zoo zegt Jahwe:
Kreten van schrik hebben wij gehoord;
angst, en geen heul!
6 Doet navraag en ziet, of ooit een man baart;
waarom zie ik dan iederen man
met de handen op de lenden als eene barende,
en ligt de lijkkleur op ieders gelaat?

2. *al — heb.* Bedoeld worden de godspraken die in XXX, XXXI, wellicht ook die in XXXII—XXXIV volgen. — *boek* heet ieder, ook een klein, geschrift; verg. LI : 60; Jez. XXX : 8.
3. *Want.* De opteekening dient om voor het nageslacht dat Israëls herstel beleven zal te getuigen dat Jahwe het voorzegd heeft.

7 Wee! want die dag is groot, zonder wederga,
een tijd van nood is het voor Jakob;
doch hij zal er uit gered worden.
8 Te dien dage, spreekt Jahwe der heirscharen,
zal ik zijn juk van uw hals afnemen en breken
en de banden die u knellen stuk rijten;
en niet langer zullen vreemden hem dienstbaar maken,
9 maar zij zullen Jahwe, hun god, dienen
en David, den koning dien ik hun verwekken zal.
10 En gij, vrees niet, mijn dienaar Jakob, spreekt Jahwe,
en versaag niet, Israël;
want zie, ik red u uit verre oorden,
en uw kroost uit het land hunner ballingschap.
Jakob zal wederkeeren en rust genieten,
onbezorgd en door niemand opgeschrikt.
11 Ik toch ben met u, spreekt Jahwe, om u te redden;
want ik zal te gronde richten alle volken werwaarts ik u verstrooid heb;
maar u zal ik niet te gronde richten:
ik zal u met mate tuchtigen;
doch u ongestraft laten, dat doe ik niet.
12 Want zoo zegt Jahwe:
Onheelbaar is uwe breuke, smartelijk uwe wond;
13 niemand neemt het voor u op om u te helpen;
gij hebt geneesmiddel noch heelpleister.
14 Al uwe minnaars hebben u vergeten,
naar u vragen zij niet;
want gelijk een vijand slaat heb ik u geslagen,
met eene wreede tuchtiging.
15 Wat krijt gij over uwe breuke,
over het ongeneeslijke uwer smart?
Om de grootheid uwer schuld,
om de menigte uwer zonden,
heb ik u dit aangedaan.

Vs. 10 v. XLVI: 27 v.

7. *die dag*, de dag van Jahwe, de dag zijner strafgerichten; zie inl. op *Joël*. — *Jakob*, het Israëlietische volk in zijn geheel.

8. *zal — rijten*. Dat *uw* en *u*, terwijl overigens niet tot Israël, maar over hem gesproken wordt, doet vermoeden dat de schrijver onwillekeurig, uit het hoofd, plaatsen van oudere profeten aanhaalt; zie Jez. X: 27; Nah. I: 13. Met *hem* spreekt de schrijver over Israël, dat in vs. 9 met *zij* en *hun* aangeduid wordt.

9. *David — zal*. Niet één enkele koning, maar het Davidisch koningshuis wordt bedoeld; verg. XXIII: 5; XXXIII: 19—26; Ezech. XXXIV: 23; XXXVII: 24 v.; Hoz. III: 5.

10 v. Deze verzen ontbreken in Gr. vert. Ook kunnen zij in dit verband zeer goed gemist worden. De uitdrukking *mijn dienaar*, voor Israël (zie op Jez. XLI: 8 v.), komt elders in *Jeremia* niet voor, behalve op de gelijkluidende plaats (zie op XLVI: 27 v.), en schijnt aan Jez. XL—XLVIII ontleend te zijn. Wellicht heeft een lezer, met het spraakgebruik zoowel van Jez. XL—XLVIII als van *Jeremia* gemeenzaam, deze verzen ingevoegd, en bleef het exemplaar dat de Grieksche vertaler gebruikte daarvan hier verschoond. Intusschen bestaat hieromtrent geen zekerheid; derhalve, daar deze verzen den samenhang niet verbreken, zijn ze niet uit den tekst verwijderd.

11. *met mate*. Zie op X: 24 v. In vs. 14 is sprake van *eene wreede tuchtiging*.

12. *Onheelbaar is uwe breuke*, met weglating van éene letter. — *uwe*. De dochter Sions wordt toegesproken; dus is het voornaamwoord tot vs. 17 toe vrouwelijk enkelvoud; zie vs. 14 en verg. op VII: 29. — Zie verder op X: 19.

13. *om u te helpen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *ten bederve*. — *heelpleister*, onzekere vertaling. — Verg. vs. 17; VIII: 22; XLVI: 11.

14. *uwe minnaars*, uwe bondgenooten, als XXII: 20, 22. — *gelijk een vijand slaat*. Verg. Klaagl. II: 4 v. — Aan het slot heeft grondt. nog *om de grootheid uwer schuld, de menigte uwer zonden*, waarschijnlijk uit vs. 15*b* bij vergissing herhaald.

16 Daarom zullen verslonden worden allen die u verslinden,
en al uwe vijanden in ballingschap heengaan, allen;
wie u plunderen zullen geplunderd worden,
en wie u buitmaken zal ik allen overgeven ten buit.
17 Want ik zal u heelvleesch doen opkomen,
en u van uwe wonden genezen, spreekt Jahwe;
omdat men u eene verstootene noemt:
Dit is Sion, waarnaar niemand vraagt!
18 Zoo zegt Jahwe:
Zie, ik wend het lot van Jakobs tenten,
en erbarm mij over zijne woningen;
herbouwd wordt de stad op haar heuvel,
en de burcht zal liggen op zijne oude plaats;
19 van beide gaan lofliederen uit en feestgedruisch;
ik zal hen vermenigvuldigen, en zij zullen niet afnemen;
ik zal hen in eere brengen, en zij zullen niet geminacht worden.
20 Zijne zonen zullen zijn als eertijds,
zijne gemeente heeft bestand voor mijn aangezicht;
en ik zal al zijne verdrukkers straffen.
21 Zijn machthebber zal uit hem zelven stammen,
zijn heerscher uit zijn midden voortkomen;
ik doe hem naderen, en hij zal mij genaken.
Immers, wie zou ooit zijn leven in de waagschaal stellen
om mij te genaken? spreekt Jahwe.
22 Dan zult gij mij ten volk,
en zal ik u ten God zijn.
23 Zie, een storm van Jahwe!
verbolgenheid barst los!
een stormwind vaart daarheen!
op het hoofd der schuldigen komt hij neder.
24 De blakende toorn van Jahwe zal niet aflaten,
eer hij de raadslagen zijns harten heeft volvoerd en tot stand gebracht;
ten laatste zult gij dit inzien.
XXXI : 1 Te dier tijd, spreekt Jahwe, zal ik al den geslachten van Israël ten
en zij zullen mij ten volk wezen. [God zijn,

Vs. 23 v. XXIII : 19 v.

16. *Daarom,* dewijl niet de overmacht uwer vijanden, maar uwe eigen zonden tegen mij, u in hunne hand leverden. Zie vs. 17: Jahwe's eer is er mede gemoeid.
17. Jahwe zal de ware oorzaak en toedracht in het licht stellen. — *Dit — vraagt!* Zoo wordt op minachtenden toon over Jahwe's volk gesproken; het is dus wel noodig dat hij tusschenbeide komt.
18. *op haar heuvel.* Verg. Joz. XI : 13. Steden en burchten, gewoonlijk op hoogten gebouwd, herrijzen waar zij vroeger stonden. — *zijne oude plaats,* letterlijk *de plaats waar hij behoort.*
19. *hen.* Dit slaat eigenlijk terug op *stad* en *burcht*; maar de schrijver bedoelt zeker de Israëlieten, die in vs. 20 het onderwerp zijn.
20. *Zijne,* Jakobs. — *voor mijn aangezicht,* onder mijne hoede; verg. op Gen. XVII : 18.
21. *Zijn machthebber, zijn heerscher.* Niet één bepaald persoon, maar vorsten en grooten in het algemeen worden bedoeld. — *uit hem zelven, uit zijn midden.* Geen vreemden zullen over Israël heerschen; verg. vs. 8 v. — *ik — genaken,* om het uitnemend voorrecht mijner gemeenschap te genieten. — *wie — genaken?* wie zou dat ongeroepen ooit hebben durven doen, daar er de dood op staat? Verg. Exod. XXIV : 2; XXXIII : 20; Num. IV : 15, 19 v.; Deut. V : 24—26; Jez. VI : 5. — *zijn leven in de waagschaal stellen,* letterlijk *zijn hart* (zich zelven) *borg stellen* (tot pand geven).
22. Zie op VII : 23.
23 v. Deze verzen behelzen in XXIII : 19 v. eene bedreiging tegen Israël, hier, volgens het verband, eene tegen Israëls vijanden. Waarschijnlijk zijn zij, met vs. 22, hier ingelascht door iemand die de boetprofetie tot eene heilsprofetie voor zijn volk wilde maken.
23. *vaart daarheen.* Zie op XXIII : 19.
1. Verg. op VII : 23. — *al — Israël,* dus niet voor Juda alleen; zie vs. 6, 9 en verg. III : 18.

2 Zoo zegt Jahwe:
Het volk der aan het zwaard ontkomenen
heeft in de woestijn genade gevonden;
Israël gaat heen naar zijne rustplaats.
3 Uit verre oorden is Jahwe hem verschenen.
Met eene eeuwige liefde heb ik u liefgehad;
daarom heb ik mijne gunst u bestendigd.
4 Wederom bouw ik u op,
en zult gij worden opgebouwd, jonkvrouw Israëls!
wederom zult gij voortschrijden met uwe tamboerijnen,
en uittrekken in den dansrei der feestelingen;
5 wederom wijngaarden planten op Samarië's bergen,
en zij die ze geplant hebben nemen ze ook in gebruik.
6 Want de dag is daar dat de wachters op Efraims gebergte roepen:
Op! laten wij trekken naar Sion, tot Jahwe, onzen god!
7 Want zoo zegt Jahwe: Juicht vroolijk om Jakob,
en jubelt aan der volkeren spits!
verkondigt, lofzingt en zegt:
Jahwe heeft zijn volk gered,
het overschot Israëls!
8 Zie, ik breng hen uit het Noorderland,
herzamel hen van het uiteinde der aarde;
onder hen zijn blinden en kreupelen,
zwangeren en barenden tegader;
in eene groote schare keeren zij herwaarts terug.
9 Met geween komen zij en met smeeking;
ik leid hen, ik doe hen gaan naar waterbeken,
langs een effenen weg, waarop zij niet struikelen;
want ik ben Israël ten vader geworden,
en Efraim is mijn eerstgeborene.
10 Hoort Jahwe's woord, volkeren!
en meldt het op de kustlanden in de verte,
en zegt: Hij die Israël verstrooide herzamelt het,
en hoedt het als een herder zijne kudde.
11 Want Jahwe heeft Jakob bevrijd,
het losgekocht uit de hand van hem die het te sterk was.

2 v. De beteekenis dezer regels is niet duidelijk; ook is de tekst niet zuiver. Met *Het — ontkomenen* wordt stellig Israël bedoeld. Wanneer het heet dat dit *in de woestijn genade gevonden heeft*, wordt waarschijnlijk het oord der ballingschap vergeleken met de woestijn waar Israël in Mozes' tijd de gunst van zijn god ondervond. Dit oord der ballingschap, waaruit Israël zeker gered zal worden, heet dan *verre oorden*, als XXX : 10. — *gaat — rustplaats*, gedeeltelijk naar Lat. vert. — *hem*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mij*. — *u*, weder vrouwelijk enkelvoud; zie vs. 4 en op XXX : 12.

4. *Wederom — opgebouwd*, Verg. vs. 28; XII : 15; XXIV : 6; XXXIII : 7. — *voortschrijden* (volg. verb. t.; Hebr. t. *u tooien*) — *feestelingen*. Verg. XXX : 19; XXXIII : 11.

5. *zij — gebruik*. Verg. op Deut. XX : 5—7.

6. *Efraims gebergte*. Zie op Joz. XVII : 15. Derhalve gaat Israël evengoed als Juda naar den tempel te Jeruzalem op, vs. 1 en 5: geen scheuring of scheiding meer!

7. *aan der volkeren spits!* Ook andere volken toch verheugen zich uitbundig over Israëls redding. — *heeft zijn volk gered*, volg. Gr. en Aram. vertt.; Hebr. t. *red uw volk*.

8. *uit — aarde*, werwaarts zij gevankelijk waren weggevoerd; verg. III : 18; VI : 22. — *blinden — tegader*. Niemand wordt achtergelaten: zoo veilig en gemakkelijk is, door Jahwe's hulp, de tocht.

9. *Met — smeeking*. Blijkens den samenhang kunnen geen tranen van droefheid en gebeden van angst bedoeld zijn; derhalve duiden beide woorden de blijde ontroering aan dergenen die zich thans verlost en beweldadigd zien; zie vs. 18 v. en verg. III : 21; L : 4. — *want — eerstgeborene*, het zal dus bij Juda niet achterstaan. Verg. vs. 20; III : 19; Exod. IV : 22; Deut. XXXII : 6. Het gansche volk is nu in rang en eer hersteld.

10. *Hij — kudde*. Verg. op Jez. XL : 11.

11. *losgekocht*. Verg. Jez. XLIII : 1 en op Jez. XLI : 14.

12 Zoo komen zij en jubelen op Sions hoogte,
zij stroomen naar de goede gaven van Jahwe,
naar koren, most en olie,
en naar de jonge schapen en runderen;
hunne ziel zal zijn als een welbesproeide hof:
zij kwijnen voortaan niet meer.
13 Dan verheugt zich de jonkvrouw in den dansrei,
jongelingen en grijsaards tezamen;
ik verkeer hun rouw in blijdschap,
en vertroost en verheug hen na hun kommer;
14 ik laaf der priesteren ziel met de eêlste spijzen,
en mijn volk zal zich met mijne goede gaven verzadigen,
spreekt Jahwe.
15 Zoo zegt Jahwe:
Droeve weeklacht wordt te Rama gehoord, bitter geween:
Rachel, steeds schreiende om hare zonen,
wil zich niet laten troosten,
omdat hare zonen er niet meer zijn.
16 Zoo zegt Jahwe:
Houd op met schreien,
droog uwe tranen;
want er is loon voor uw arbeid, spreekt Jahwe:
zij zullen terugkeeren uit 's vijands land;
17 er is hoop voor uwe toekomst, spreekt Jahwe:
uwe zonen keeren naar hun grondgebied terug.
18 Ik heb Efraim hooren klagen:
Gij hebt mij getuchtigd, en ik ben getuchtigd,
als een nog ongetemde stier.
Breng mij terug, opdat ik terugkeere;
gij toch zijt Jahwe, mijn god.
19 Want nadat ik tot inkeer kwam, heb ik berouw,
nadat ik tot inzicht gebracht werd, sla ik mij op de heup;
ik ben beschaamd en te schande gemaakt;
want ik draag de smaadheid mijner jeugd. —
20 Is Efraim mij dan een dierbare zoon of een troetelkind,
dat ik, zoo vaak ik hem bestrafte,

Vs. 15. Matth. II:18.

12. *als een welbesproeide hof.* Hetzelfde beeld Jez. LVIII:11.
14. *ik — spijzen.* Tal van dankoffers en eerstelingen worden gebracht, en overvloedig zal dus ook het aandeel der priesters zijn.
15. *te Rama,* waar na Jeruzalems val de ballingen werden verzameld, om van daar naar Babylonië gevoerd te worden; ook Jeremia is er toen wellicht (zie inl. op XL:1—6) geweest. Bedoeld is het grondgebied der stad, en wel „het graf van Rachel", aan de grens van Benjamin, een weinig ten zuiden van Rama; zie op Gen. XXXV:19. — *Rachel,* de moeder van Jozef en Benjamin, stammoeder dus van het „huis Jozef" of de „zonen van Jozef" (zie op Joz. XVII:14), d. i. van de stammen Efraim, Manasse en Benjamin (zie op Gen. XXXV:18 en op 2 Sam. XIX:20), in ruimer zin, van het noordelijk rijk of zelfs van gansch Israël (zie b. v. Ob. vs. 18 en op Ps. LXXVII:16). — *wil — troosten.* Zie Gen. XXXVII:35. Rachels schim kan geen rust vinden, waart troosteloos eenzaam rond bij haar graf. — *omdat hare zonen er niet meer zijn,* weggevoerd in ballingschap. — *zijn,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *is.* — Dat Gen. XXXV:18 en XLVIII:7, alwaar van Rachels graf sprake is, zeer onjuist achter *Efrath* de woorden *dat is Bethlehem* werden ingevoegd, is aanleiding geworden dat de schrijver van het eerste evangelie in onze plaats eene voorspelling heeft gelezen van den kindermoord te Bethlehem; zie Matth. II:17 v.
16. *uw arbeid,* dat is: uw rusteloos klagen en schreien; zij mag dit van nu aan staken; Jahwe toch is tot ontferming bewogen. Verg. 2 Kron. XV:7. — *zij,* uwe zonen.
17. Verg. XXIX:11 en aant. aldaar.
19. *sla — heup,* gebaar van ontsteltenis en rouw, evenals Ezech. XXI:12. — *de smaadheid mijner jeugd,* de vernedering die de verdiende straf is voor de zonden van weleer; zie III:24 v.; XXII:21.

altijd weder zijner gedenken moet?
Daarom is mijn binnenste over hem ontroerd,
zal ik gewis mij zijner erbarmen, spreekt Jahwe.
21 Richt u mijlsteenen op, zet wegwijzers,
geef acht op de heirbaan, den weg langs welken gij zijt heengegaan;
keer terug, jonkvrouw Israëls,
keer terug naar uwe steden alhier!
22 Hoe lang nog zult gij dralen? gij weerspannige dochter;
want Jahwe schept iets nieuws in den lande:
de vrouw beschermt den man!
23 Zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god: Wederom zal men,
als ik hun lot wend, in het land Juda en in zijne steden dit woord
spreken:
Jahwe zegene u, woonstede des heils, gewijde berg! —
24 Juda zal er wonen, en al zijne steden tegader,
landbouwers en wie met de kudden opbreken.
25 Want ik laaf den amechtige,
en iederen kwijnende verzadig ik.
26 Hierop ben ik ontwaakt, en heb opgezien;
en mijn slaap is mij aangenaam geweest.
27 Zie, de dagen komen, zegt Jahwe, dat ik het huis Israël en het huis
28 Juda bezaai met menschen en vee. ′ Alsdan, gelijk ik wakker geweest
ben om hen uit te roeien en omver te werpen, hen te verdelgen, te
verderven en hun kwaad te doen, zoo zal ik wakker zijn om hen op
29 te bouwen en te planten, spreekt Jahwe. ′ In die dagen zal men niet
meer zeggen: De vaders hebben onrijpe druiven gegeten, en de tanden
30 der kinderen werden er stroef van. ′ Maar ieder zal om zijne eigene
overtreding sterven: elk mensch die onrijpe druiven eet, diens tanden
worden stroef.
31 Zie, de dagen komen, spreekt Jahwe, dat ik met het huis Israël en

Vs. 29. Ezech. XVIII: 2. — Vs. 31—34. Hebr. VIII: 8—12.

20. Het antwoord van Jahwe is eene vraag der bevreemding, die bij hem oprijst. Efraim, hoe onwaardig ook, moet wel zijn lieveling zijn, dat hij, telkens als hij het heeft moeten bestraffen — letterlijk *tegen hem spreken* — het toch niet kan loslaten.

21 v. Oproeping tot onverwijlden terugkeer uit de ballingschap, gelijk wij van Jeremia niet kunnen verwachten; verg. XXIX: 10. Daarentegen Jez. XLIX: 11 v.; LVII: 14; LXII: 10 v.

21. *heengegaan*, weggevoerd als ballingen.

22. *dralen*, onzekere vertaling. — *de — man!* letterlijk *de vrouw omringt den man.* De bedoeling is dan dat de veiligheid zoo groot zal wezen dat vrouwen het land kunnen beschermen.

23. *u*, Jeruzalem; verg. III: 17.

24. *er*, in het land Juda, vs. 23. — *al zijne steden.* Bedoeld zijn de stedelingen; verg. XI: 12. — *landbouwers — opbreken.* Men zal in veiligheid en welvaart zich op den akkerbouw en de veeteelt toeleggen.

25. Zie vs. 12.

26. Een zonderling vers. Wie hier spreekt: Jahwe, die na lang vertoef zijn volk komt helpen (zie op Ps. III: 8), of de profeet, die in den slaap eene openbaring ontvangen heeft (XXIII: 25); of de lezing zuiver, of het vers echt is, alles is onzeker.

28. Verg. op I: 10 en op I: 11 v.

29 v. Zie op Exod. XX: 5. Het spreekwoord *De — stroef van* komt ook Ezech. XVIII: 2 voor en beteekent: wij moeten boeten voor de schuld der voorgeslachten; b. v. omdat koning Manasse afgodisch regeerde, treft ons de vloek der ballingschap; verg. Klaagl. V: 7. Jeremia, die, blijkens de aanhaling XXXII: 18 en zijne eigen verklaringen, XV: 4; XVI: 11—13 en elders, de leer der wederzijdsche verantwoordelijkheid, bijgevolg der gezamenlijke strafschuldigheid (zie o. a. VII: 26; XI: 10) van de opeenvolgende geslachten, wel degelijk was toegedaan, stelt zich hier eene toekomst voor waarin de schuld van het verleden geheel uitgewischt en voortaan de zonde zóo gering zal zijn dat van een verhalen van de schuld der vaderen op de zonen geen sprake meer kan wezen: elke overtreding zal terstond ten volle geboet en hierdoor gedelgd worden, en de kinderen zullen braaf zijn als hunne ouders. Een geheel ander standpunt neemt Ezechiël in; zie inl. op Ezech. XVIII.

31—34. Eene hoogst merkwaardige uitspraak! Jeremia gevoelt diep het ongenoegzame der tegenwoordige betrekking tusschen Jahwe en zijn volk. In zijne dagen was de wet van *Deuteronomium*

32 het huis Juda een nieuw verbond sluit:' niet gelijk aan dat hetwelk
ik met hunne vaderen heb gesloten, toen ik hen bij de hand vatte
om hen uit Egypteland te leiden; welk verbond zij van hun kant
33 verbroken hebben, hoewel ik hun heer was, spreekt Jahwe.' Want
hierin bestaat het verbond hetwelk ik na die dagen met het huis
Israël sluiten zal, spreekt Jahwe: ik geef mijne wet in hun binnenste
en schrijf die in hun hart. Zoo zal ik hun ten God en zullen zij mij
34 ten volk zijn.' Dan zullen zij niet langer elkander onderrichten: Leert
Jahwe kennen — want zij zullen mij allen kennen, kleinen en grooten,
spreekt Jahwe; want ik vergeef hun hunne schuld en gedenk hunner
zonde niet meer.

35 Zoo zegt Jahwe, die de zon stelde ten licht overdag, de maan en
de starren ten licht in den nacht; die de zee opzweept, zoodat hare
36 golven bruisen, wiens naam Jahwe der heirscharen is:' Indien deze
inzettingen ooit zullen veranderen en wijken uit mijn oog, spreekt
Jahwe, dan zal ook het nakroost Israëls ophouden een volk te zijn
37 voor mijn aangezicht, voor altijd.' Zoo zegt Jahwe: Indien ooit de
hemel daar boven gemeten, en de grondvesten der aarde hier beneden
gepeild kunnen worden, dan ook zal ik het gansche nakroost van
Israël versmaden, om al wat zij gedaan hebben, spreekt Jahwe.

38 Zie, de dagen komen, zegt Jahwe, dat de stad ter eere van Jahwe
39 herbouwd wordt van den toren Hananeël aan de Hoekpoort;' en verder
zal het meetsnoer doorgaan rechtuit op den heuvel Gareb, dan zich
40 wenden naar Goa;' en de gansche vallei der lijken en der offerasch,

Vs. 35*c. d.* Jez. LI : 15.

ingevoerd (verg. inl. op XI : 1—XII : 6); op deze almede of allereerst heeft hij hier het oog, als hij van Jahwe's *wet* gewaagt; maar indien Jeremia ooit de verwachting gekoesterd heeft dat deze invoering der wet Israël in waarheid tot Jahwe's volk zou maken, dan is hij bitter bedrogen. Nu voorziet hij, dat, had Jahwe tot dusver zijne wet hun „voorgelegd" (IX : 13; verg. Deut. IV : 8), zij in die betere toekomst in hun aller gemoed geschreven zou zijn: het heilig gebod huns gods zou derhalve niet meer buiten hen staan, hoogstens uit dwang of vrees gehoorzaamd, en gemeenlijk overtreden, maar hun wezenlijk eigendom zijn en vrijwillig door hen allen volbracht worden. Een hoog standpunt, waardoor Jeremia zich niet alleen boven zijn tijd, maar ook boven volgende eeuwen verheft. Verg. XXXII : 40; Jez. LIX : 21 en op Ezech. XI : 19.

31. *een nieuw verbond.* De apostel Paulus heeft dit woord aangegrepen (2 Kor. III : 6; verg. Hebr. VIII : 6—13), om zijne leer te staven dat voor Jezus' volgers de wet was afgeschaft (Rom. VII : 1—6). Verg. Luc. XXII : 20.

32. *hoewel ik hun heer was.* Verg. op III : 14.

33. *na die dagen,* d. i. na verloop van al wat moet voorafgaan (vs. 31; verg. XXX : 7): het „nieuw verbond" is het heerlijk besluit, niet het begin, van wat Jahwe met zijn volk voorheeft. — *ik — zijn.* Dit zal alsdan volle waarheid en werkelijkheid zijn. Zie op VII : 23.

34. *want — kennen.* Verg. XXIV : 7. Ook Jez. XI : 9 wordt van de algemeenheid der godskennis in de gouden eeuw de zedelijke wedergeboorte des volks verwacht; verg. mede Jez. LIV : 13. — *want — meer,* nl. die van het verleden, die scheiding hadden gemaakt tusschen Israël en zijn god; verg. XXXIII : 8; L : 20.

35—37. Wellicht van dezelfde hand als XXX : 10 v.; het zegt, hoezeer in verhevener bewoordingen, wezenlijk minder dan vs. 31—34. In Gr. vert. staat vs. 37 voorop, dus terstond na vs. 34, waarbij het zich werkelijk het best aansluit.

35. *de maan,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de inzettingen der maan.*

36. *voor mijn aangezicht.* Zie op XXX : 20.

38—40. Deze verzen beschrijven, d. i. voorspellen, den omvang van het herbouwd Jeruzalem, of wel van een gedeelte dier stad dat meer bijzonder aan Jahwe gewijd zou zijn. Door onze onbekendheid met de ligging van vele der aangegeven punten is de bedoeling voor ons niet klaar; ook is waarschijnlijk hier en daar de tekst bedorven. — Deze voorspelling brengt hier, na het voorafgaande, een vreemden indruk teweeg; zij kan niet oorspronkelijk het slot dezer profetie, na vs. 34, of na vs. 37, gevormd hebben; ook is zij volstrekt niet in den trant van Jeremia.

38. *den toren Hananeël.* Zie op Neh. III : 1. — *aan.* Dit woord ontbreekt in Hebr. t.; Gr., Lat. en Syr. vertt. lezen *tot aan.* Verg. 2 Kron. XXVI : 9, waaruit blijkt dat in den tijd des schrijvers bij de Hoekpoort oude torens stonden; wellicht Hammea en Hananeël; verg. op Neh. III : 1. — *de Hoekpoort.* Zie op 2 Kon. XIV : 13.

39. *den heuvel Gareb* en *Goa,* ons onbekend.

40. *vallei der,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *vallei, de.* — *der lijken en der offerasch.* Eene

en al de velden tot aan de beek Kidron, tot aan den hoek van de Paardenpoort ten oosten, zullen aan Jahwe gewijd zijn: tot in eeuwigheid zal het niet meer worden geslecht of verwoest.

plaats waar de offerasch werd gebracht is ook Lev. VI : 11 vermeld; daarbij schijnt eene plek geweest te zijn waar men het aas van gestorven dieren wierp. — *de velden tot aan de beek Kidron*, misschien dezelfde die 2 Kon. XXIII : 4 bedoeld zijn. — *de Paardenpoort.* Zie op Neh. III : 28.

HOOFDSTUK XXXII.

De koop van den akker. — Opschrift, vermeldende tijd en omstandigheden van de navolgende gebeurtenis en godspraak, vooral de reden waarom Jeremia in deze laatste maanden van Jeruzalems beleg in hechtenis was (1—5). Volgens aankondiging van Jahwe, komt een neef van Jeremia tot hem als naasten bloedverwant, om hem zijn akker te verkoopen (6—8); waartoe Jeremia, met inachtneming van alle formaliteiten, overgaat (9—12); om vervolgens in veler tegenwoordigheid den koopbrief aan Baruch te geven, ter zorgvuldige bewaring (13 v.); want Jahwe belooft dat in later tijd Juda weder in het rustig bezit des lands zal geraken (15). Doch na afloop bidt Jeremia tot Jahwe (16), onder eerbiedige erkentenis zijner oppermacht in schepping en wereldbestuur (17—19), mede in de oude geschiedenis van Israël gebleken (20—22), hetwelk zijne weldaden zoo slecht beantwoord heeft (23), en vraagt, hoe Jahwe hem bevelen kon schier op het oogenblik van Jeruzalems ondergang een akker te koopen (24 v.). Jahwe antwoordt dat hij, de Almachtige (26 v.), wel de stad aan den vijand ter verdelging overlevert tot straf voor Israëls verregaande afgoderij (28—35), doch daarna de ballingen zal herzamelen en terugbrengen in het vaderland (36 v.), om daar eenparig hem trouw te dienen (38 v.) en zijne gunst voortdurend te genieten (40 v.). In die heerlijke toekomst zal er weder in het thans verwoeste land behoorlijk grondbezit worden verkregen, over de gansche uitgestrektheid van het rijk Juda (42—44).

De uitvoerige inleiding, vs. 1—6 — trouwens, waarschijnlijk grootendeels van jonger hand — is geen bewijs dat dit hoofdstuk op zich zelf staat; waarschijnlijk behoort het, met de eerste helft van het volgende, bij XXX, XXXI, dus tot de „woorden" welke Jeremia na Jeruzalems val ter vertroosting van de ballingen en van de achtergeblevenen, ook van het volgend geslacht, moest opteekenen (XXX : 2). De toon van het geheel (zie vs. 24, 36 v., 42 v.) bewijst dat de verpletterende slag reeds gevallen was toen dit verhaal en deze godspraak, of misschien juister, de aanteekeningen die aan beide ten grondslag liggen, werden op schrift gesteld, wat dus na 586 is geschied (verg. inl. op XXX, XXXI). De aankoop zelf, onder omstandigheden welke hem oogenschijnlijk als eene dwaasheid stempelden, heeft naar de bedoeling van Jahwe, die hem beschikte, eene zinnebeeldige beteekenis: zij is stellige belofte, ja waarborg, eener betere toekomst.

XXXII : 1 Het woord dat van Jahwe tot Jeremia is gekomen in het tiende
jaar der regeering van Sedekia over Juda, dat is het achttiende jaar
2 van Nebukadresar.′ — Destijds hield het leger van den koning van
Babel Jeruzalem ingesloten, en was de profeet Jeremia in hechtenis in
3 den gevangenhof van het paleis des konings van Juda,′ waar Sedekia,
de koning van Juda, hem gezet had, zeggende: Waarom profeteert gij
steeds: Zoo zegt Jahwe: Zie, ik lever deze stad over aan Babels koning,
4 die haar zal innemen;′ en Sedekia, de koning van Juda, zal niet
ontkomen aan de hand der Chaldeën, maar gewis aan Babels koning
worden overgeleverd, met hem spreken van mond tot mond, hem zien
5 oog in oog.′ Dan zal hij Sedekia naar Babel voeren, alwaar hij zal

1. *het achttiende jaar van Nebukadresar*, het jaar 587. Verg. XXV : 1; LII : 12.
2—5. Een lange tusschenzin, waarna vs. 6 in anderen vorm het begin van vs. 1 weder opneemt.
2. *Destijds — ingesloten.* De belegering was reeds een jaar vroeger aangevangen (XXXIX : 1 v.; LII : 4 v.), voor eene korte poos afgebroken (XXXVII : 5, 11), en hervat. — *en — Juda.* Jeremia is volg. XXXVII : 16—XXXVIII : 28*a* in tweeërlei gevangenis geweest. — *gevangenhof.* Zie op XXXVII : 21.
3 v. Verg. XXXIV : 2 v.; ook XXI : 4—7; XXXVIII : 3, 18, 23.
3. *waar — gezet had.* Dit is niet geheel juist. Jeremia was om zijne prediking gevangen gezet in het huis van den schrijver Jonathan, maar van daar op zijn verzoek overgebracht naar den gevangenhof, XXXVII : 16—21.
4. *met — in oog.* Zware bedreiging: de schuldige zal voor zijn rechter, de afvallige voor zijn beleedigden en vertoornden opperheer staan. Verg. XXXIV : 3. Toch is het Sedekia nòg slechter vergaan dan Jeremia vermoedde en hier voorspelt; zie LII : 9—11.
5. *den tijd*, letterlijk *den dag*, als XXVII : 22, ingevoegd naar hss. en Syr. vert.

blijven tot den tijd dat ik naar hem omzie, spreekt Jahwe. Wanneer
6 gij tegen de Chaldeën strijdt, zult gij niet voorspoedig zijn. — ′ Jeremia
7 dan zeide: Dit woord van Jahwe is tot mij gekomen: ′ Zie, Hanameël,
de zoon van uw oom Sjallum, komt tot u met den voorslag: Koop
mijn akker te Anathoth; want gij hebt het recht van lossing ten
8 aankoop. ′ Toen nu mijn neef Hanameël in den gevangenhof bij mij
kwam, naar het woord van Jahwe, en tot mij zeide: Wil mijn
akker te Anathoth in het land Benjamin koopen; want gij hebt het
recht van erfelijk bezit en van lossing; koop gij hem — wist ik dat
9 dit een woord van Jahwe was. ′ Zoo kocht ik van mijn neef Hanameël
10 den akker en woog hem het geld af, zeventien sikkelen zilver; ′ ik
bracht het op schrift, bezegelde het stuk, nam er getuigen bij, en
11 woog het geld op de weegschaal af. ′ Daarop nam ik den bezegelden
12 koopbrief, ′ gaf dien aan Baruch, den zoon van Neria, den zoon van
Mahzeja, ten aanschouwen van mijn neef Hanameël, van de getuigen
die den koopbrief geteekend hadden, en van al de Judeërs die
13 zich in den gevangenhof ophielden, ′ en gelastte Baruch in hunne
14 tegenwoordigheid: ′ Zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god: Neem
dezen koopbrief en leg dien in een aarden vat, opdat hij langen tijd in
15 wezen blijve. ′ Want zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god: Eens
zullen weder huizen, akkers en wijngaarden gekocht worden in dit land.
16 En nadat ik den koopbrief aan Baruch, den zoon van Neria, ge-
17 geven had, bad ik tot Jahwe: ′ Helaas, Heer Jahwe, zie, gij hebt den
hemel en de aarde gemaakt, door uwe groote kracht en uw uitge-
18 strekten arm; niets is u te wonderbaar. ′ Gij, die gunst betoont aan

7. *gij*, als naaste bloedverwant, opdat het stuk land in de familie blijve. — *het — aankoop.* Verg. op Ruth II : 20. In dit geval komt *het recht van lossing* neder op wat wij noemen „het recht van voorkeur", en sluit het tevens zekere zedelijke verplichting in. — Volg. XXXVII : 12 had Jeremia vóor zijne gevangenneming het plan gehad zich voor zaken naar zijn geboorteplaats te begeven; wellicht was er verband tusschen dat voornemen en dezen koop.

8. *bij mij kwam.* Ofschoon in hechtenis, mocht Jeremia ieder ontvangen; verg. op XXXVII : 21. — *een woord van Jahwe*, nl. vs. 7. Verg. vs. 25.

9—12. Deze beschrijving van den verkoop, van al de vormen en gebruiken daarbij in acht genomen, is uit oudheidkundig oogpunt, bepaaldelijk voor onze kennis van de gewoonten dienaangaande onder het oude Israël, zeer merkwaardig.

9. *Hanameël*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft nog *te Anathoth* (uit vs. 7). — *zeventien sikkelen zilver*, bijna negen en twintig gulden in onze munt. Abraham betaalt (Gen. XXIII : 15) voor een stuk land vierhonderd, David (2 Sam. XXIV : 24) voor een dorschvloer vijftig sikkelen zilver. Van den akker van Hanameël wordt de uitgestrektheid niet opgegeven; maar de zeer kleine geldsom wijst waarschijnlijk op eene sterke vermindering in waarde van het land wegens de hoogst ongunstige tijdsomstandigheden.

10. *bracht het op schrift*, beschreef al het verhandelde, de overdracht van eigendom en den betaalden prijs, alsmede de namen der getuigen (vs. 12), in den koopbrief. — *bezegelde het stuk.* De kooper drukte onder den tekst der koopakte zijn zegel af, waardoor hij zich verbond tot naleving van de in het stuk vermelde verplichtingen. Wis deed zoo ook de verkooper, Hanameël, wiens onderteekening vooral niet minder noodig was dan die des koopers. Het zegel van Jeremia zou bij het nageslacht ten getuige zijn dat hij, op Jahwe's bevel handelende (vs. 25), vast gerekend had op Juda's herstel (vs. 15).

11. *den — koopbrief*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft nog *het gebod en de inzettingen en den geopenbaarden*, welke hier zinlooze woorden waarschijnlijk door verschrijving in den tekst zijn gekomen.

12. *dien*, letterlijk *den brief.* Hierachter is *den koop* weggelaten. — *Baruch*, Jeremia's schrijver en vriend (XXXVI : 4—32), hier voor het eerst genoemd, steeds zijn trouwe gezel (H. XLV; verg. XLIII : 3, 6). — *neef*, volg. hss., Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *oom.* — *en*, ingevoegd volg. hss., Gr., Lat. en Syr. vertt. — *die — ophielden*, in dit gedeelte van den voorhof, hetzij zij tot de wacht of de bedienden van het paleis behoorden, hetzij zij als bezoekers van Jeremia of om andere redenen toevallig aanwezig waren.

14. *dezen koopbrief*, volg. Gr. vert. (deze heeft nog *en den voorgelezen brief*; als onverstaanbaar weggelaten); Hebr. t. *deze brieven, dezen koopbrief, en den verzegelden, en dezen brief van den geopenbaarde.* — *dien*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud. — *hij ... blijve*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij ... blijven.* — *in wezen blijve*, bewaard voor schadelijke invloeden, van vocht als anderszins, omdat hij eerst over vele jaren dienst zou doen, nl. wanneer na den terugkeer uit de ballingschap de betrekkingen van Jeremia hun eigendomsrecht op dien akker zouden moeten bewijzen. Zie ook op vs. 10.

17*b*—23. Deze verzen verbreken het verband en zijn dus hier later ingevoegd. De schrijver van Neh. IX : 6—37 heeft deze verzen gekend; zie aldaar.

17. Verg. XXVII : 5. — *niets is u te wonderbaar.* Verg. Gen. XVIII : 14.

duizenden, en der vaderen schuld vergeldt in den schoot hunner kin-
deren na hen; gij, groote en sterke god, wiens naam is Jahwe der
19 heirscharen,′ groot in beleid en machtig van daad, wiens oogen steeds
geopend zijn over al de wegen der menschenkinderen, om een iegelijk
te geven naar zijn wandel en naar de vrucht zijner handelingen;′
20 die teekenen en wonderen hebt verricht in Egypteland, tot op den
huidigen dag, zoowel aan Israël als aan het menschdom, en u een
21 naam hebt gemaakt gelijk gij thans bezit.′ Gij hebt uw volk Israël
uit Egypteland uitgeleid, met teekenen en wonderen, met sterke
22 hand en uitgestrekten arm, en met groote verschrikking;′ gij hebt
hun dit land gegeven, hetwelk gij hunnen vaderen gezworen hadt
23 hun te geven, een land overvloeiend van melk en honing.′ Maar toen
zij daarin gekomen waren en het in bezit genomen hadden, hebben zij
niet naar u geluisterd, noch uwe wetten opgevolgd; al wat gij hun
bevolen hadt te doen hebben zij nagelaten; dies hebt gij hun al dit
24 onheil doen overkomen.′ Zie, wallen zijn genaderd tot de stad, om
haar in te nemen, en wegens het zwaard, den hongersnood en de pest
is de stad overgeleverd aan de Chaldeeën, die tegen haar strijden; wat
25 gij gedreigd hebt is geschied. En terwijl gij dit ziet,′ zegt gij zelf,
Heer Jahwe, tot mij: Koop den akker voor geld en neem er getuigen
bij — terwijl de stad is overgeleverd aan de Chaldeeën!
26, 27 Toen kwam het woord van Jahwe tot Jeremia:′ Zie, ik ben Jahwe,
28 de god van alle vleesch: zou mij iets te wonderbaar zijn?′ Daarom
zegt Jahwe aldus: Zie, ik lever deze stad over aan de Chaldeeën en
29 aan Nebukadresar, den koning van Babel, die haar zal innemen.′ De
Chaldeeën, die tegen deze stad strijden, zullen komen en deze stad in
vlammen doen opgaan; zij zullen haar verbranden en de huizen op
wier daken men voor den baäl heeft gerookt en plengoffers gestort
30 voor andere goden, om mij te tergen.′ Want Israëlieten en Judeërs
hebben van hunne jeugd af nooit anders gedaan dan wat kwaad
31 is in mijn oog.′ Ja, eene oorzaak van toorn en verbolgenheid is mij
deze stad geweest, van den dag af waarop men haar heeft gebouwd
tot den huidigen dag toe; zoodat ik haar moet wegdoen uit mijne
32 oogen;′ wegens al de boosheid die Israëlieten en Judeërs bedreven
hebben, om mij te tergen, zij, hunne koningen en vorsten, priesters
en profeten, de mannen van Juda en de inwoners van Jeruzalem,′
33 die mij den nek hebben toegekeerd, en niet het aangezicht. Ik leerde
hen onverdroten, doch zij luisterden niet om de terechtwijzing aan te
34 nemen;′ zij plaatsten in het huis waarover mijn naam is aangeroepen

Vs. 19*b*. XVII : 10*b c*. — Vs. 34 v. VII : 30 v.

18. *die — duizenden.* Evenzoo Exod. XX : 6; XXXIV : 7; Deut. V : 10; VII : 9. — *in den schoot.* Verg. op Jez. LXV : 6. Zie verder op XXXI : 29 v. — *gij, groote en sterke god.* Ook Deut. X : 17.
19. *wiens — menschenkinderen.* Verg. op Spr. V : 21.
20. *u een naam hebt gemaakt.* Verg. Jez. LXIII : 12, 14.
21 v. Verg. Deut. XXVI : 8 v.
22. Verg. op XI : 5.
24. *wallen,* belegeringsschansen; verg. VI : 6. — *wegens — pest,* die allen tegenweer verlammen of nutteloos maken. — *is geschied,* zoo goed als voltrokken. — *En — ziet,* zoodat allerminst te verwachten was dat gij mij bevelen zoudt geven alsof dat alles buiten u omging, vs. 25.
27. Herhaling en bevestiging van de geloofsuiting vs. 17, ten einde den profeet gerust te stellen en hem te verzekeren, dat, evenals de vreeselijke strafbedreiging thans wordt voltrokken (vs. 28—35), zoo ook de zalige heilsbelofte vervuld zal worden (vs. 36—44).
29. *op — goden.* Verg. XIX : 13 en op 2 Kon. XXIII : 12.
30. *van hunne jeugd af.* Zie op III : 24. — Aan het slot van dit vers heeft Hebr. t. *want de Israëlieten doen niets dan mij tergen met hunner handen maaksel, spreekt Jahwe*; weggelaten volg. Gr. vert.
33. *Ik leerde,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *Leeren.* — *onverdroten.* Zie op VII : 13.
34 v. Zie op VII : 30 en 31.

35 hunne gruwelen, om het te verontreinigen,' en bouwden de hoogten
van den baäl in het dal van den zoon van Hinnom, om hunne zonen
en dochteren den Moloch over te geven; hetgeen hun niet door mij
geboden en in mijn hart niet opgekomen was, dat zij dit afschuwelijk
stuk zouden bedrijven, ten einde Juda te doen zondigen.
36 Maar nu, zoo zegt Jahwe, Israëls god, aangaande deze stad, van
welke gij zegt: Zij is aan Babels koning overgeleverd door het zwaard,
37 den hongersnood en de pest' — zie, ik herzamel hen uit al de landen
werwaarts ik hen in mijn toorn, verbolgenheid en groote gramschap
heb weggedreven, breng hen herwaarts terug en doe hen onbezorgd
38 wonen.' Dan zullen zij mij ten volk en zal ik hun ten God zijn.'
39 Ik zal hun éen hart en éenen wandel geven, te allen tijde mij te
40 vreezen, hun ten goede en hunnen kinderen na hen.' Ik sluit met
hen een eeuwigdurend verbond: dat ik mij nooit van hen zal afkeeren
of ophouden hen wel te doen, en ik zal mijne vrees in hun hart
41 geven, zoodat zij niet van mij afwijken.' Ik zal er genoegen in vinden
hen wel te doen en hen duurzaam planten in dit land, met mijn
gansche hart en mijne gansche ziel.
42 Want zoo zegt Jahwe: Gelijk ik over dit volk dit gansche groote
onheil heb gebracht, evenzoo breng ik over hen al het heil hetwelk
43 ik hun toezeg.' Dan worden akkers gekocht in dit land, waarvan gij
zegt: Het is eene wildernis, zonder menschen en vee, overgeleverd aan
44 de Chaldeeën!' Men koopt akkers voor geld, schrijft den koopbrief,
verzegelt dien en neemt er getuigen bij, in het land van Benjamin,
in Jeruzalems omstreken en Juda's steden, in de steden van het Gebergte,
in de Laagte en in het Zuiden; want ik zal hun lot wenden,
spreekt Jahwe.

Vs. 35. XIX : 5.

35. Zie op Lev. XVIII : 21.
36. *Maar nu*, in scherpe tegenstelling met al het voorafgaande; verg. op vs. 27. — Hierna heeft Hebr. t. *daarom*, dat volg. Gr. en Syr. vertt. is weggelaten. — *gij*, in het enkelvoud, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gij* in het meervoud. Jahwe spreekt hier niet tot de Jeruzalemmers, maar tot Jeremia, die zich verwonderd had over het bevel een akker te koopen terwijl Jeruzalem op het punt was te vallen; zie vs. 24 v. Desgelijks vs. 43.
37. *hen*, de ballingen. Verg. XXIX : 14; XXX : 3.
38. Verg. op VII : 23.
39 v. Verg. XXXI : 31—34; Ezech. XI : 19; XXXVI : 26 v.
40. *een eeuwigdurend verbond*. Verg. Jez. LIV : 10; LV : 3.
44. *Men — bij*. De handel van Jeremia met zijn neef is dus eene ondubbelzinnige verwijzing naar het herstel van het volk in het land der vaderen. — *in het — Zuiden*. Eene dergelijke opsomming der deelen van het koninkrijk Juda XVII : 26; XXXIII : 13; verg. op Deut. I : 7. — *het land van Benjamin*. Dit wordt hier het eerst genoemd, omdat het door Jeremia gekochte stuk land daarin lag.

HOOFDSTUK XXXIII.

Een heerlijk verschiet. — Opschrift (1). De schepper der wereld gaat eene grootsche toekomst ontsluieren (2 v.): de stad wordt met lijken gevuld (4 v.), maar eens hersteld (6), en het gansche volk, van schuld gezuiverd, wordt machtig en gelukkig, zoodat de heidenen er van sidderen (7—9). Het verwoeste land wordt weder het tooneel van vrome blijdschap (10 v.) en rijk aan vee (12 v.). Eerlang zal Jahwe zijne belofte vervullen van edele Davidstelgen in het gezegend Jeruzalem (14—16); want dat koningshuis houdt stand, evenals de priesterstam Levi (17 v.). Even duurzaam als de wisseling is van dag en nacht, blijven de zonen van David op den troon en de Levieten aan het altaar (19—21), beiden ontelbaar (22). Achten thans de goddeloozen Juda en Israël door hun god voorgoed versmaad (23 v.), even onmogelijk als de opheffing van eenige wet Gods in de natuur (25) zou de versmading van zijn volk en van Davids geslacht zijn (26).

De Grieksche overzetting mist het tweede gedeelte van dit hoofdstuk (vs. 14—26), dat dus hoogstwaarschijnlijk niet stond in het exemplaar van *Jeremia* hetwelk de vertaler voor zich had. Het is dan

ook stellig van jonger oorsprong: een bijvoegsel, door een — en wel door meer dan één — vurigen geloovige onder de ballingen of uit later tijd in zijne uitgaaf van ons boek aangebracht, op grond van beloften door Jeremia en andere schrijvers des O. T.s gedaan. De onechtheid is aan geen twijfel onderhevig (zie op vs. 14, 18, 20 en 22); trouwens de vervaardiger, ofschoon zijne woorden voor die van Jeremia willende doen doorgaan (vs. 19, 23), verraadt dat Israëls volksbestaan reeds een tijdlang heeft opgehouden (vs. 24). Het is niet onmogelijk dat dit bijvoegsel aanvankelijk alleen de herhaalde, dus wellicht reeds door meer dan éene hand neergeschreven, belofte van den eeuwigen duur der dynastie van David behelsde (vs. 14—16, 19—21*a*, 23—26), en dat later een priesterlijk gezinde er de Levieten aan toevoegde (vs. 17 v., 21 laatste gedeelte en 22).

De eerste helft, door het opschrift nauw verbonden aan het voorgaand hoofdstuk als daarmede bijna gelijktijdig, behelst, vooreerst, in vs. 4—9 eene profetie, door Jeremia in den laatsten tijd van Jeruzalems beleg uitgesproken, doch pas na den treurigen afloop op schrift gebracht: volgens vs. 1*b* behoorde tijdens de opteekening de gevangenschap van Jeremia, dus ook de inneming der stad, reeds tot het verleden; voorts, in vs. 10—13, eene nieuwe belofte, door Jeremia zelf eene poos later, stellig na Jeruzalems verwoesting, wellicht bij genoemde opteekening, er aan toegevoegd. Eigenaardig is in die eerste profetie de toezegging dat de heidenen, die thans getuigen zijn, of zelfs voltrekkers, van Jahwe's strafvonnis over zijn volk, in die blijde toekomst met angstig ontzag tot het door zijn god gezegend Israël zullen opzien (vs. 9). Dit een en ander behoort waarschijnlijk, evenals H. XXXII (zie inl. daarop), tot de troostwoorden die Jeremia XXX : 2 gelast wordt „in een boek" te schrijven. Ook hier (verg. inl. op XXX, XXXI) treffen wij, in vs. 2 v., eene inlassching aan van een lezer die met Jez. XL—LXVI zeer gemeenzaam was.

XXXIII : 1 Het woord van Jahwe nu kwam ten tweeden male tot Jeremia,
terwijl hij nog opgesloten was in den gevangenhof:
2 Zoo zegt Jahwe, de maker der aarde,
die haar formeerde, om haar vast te zetten;
Jahwe is zijn naam:
3 Roep tot mij, zoo zal ik u antwoorden,
en u groote dingen mededeelen,
geheimen, die gij niet wist.
4 Want zoo zegt Jahwe, Israëls god, aangaande de huizen dezer stad en
de paleizen van Juda's koningen, prijsgegeven aan de belegerings-
5 wallen en het zwaard: ′ De Chaldeën komen, om te strijden en ze te
vullen met de lijken der menschen die ik in mijn toorn en mijne
verbolgenheid heb verslagen, en om wier boosheid ik mijn aange-
6 zicht voor deze stad verborgen heb. ′ Zie, ik doe voor haar opkomen
heelvleesch en genezing, en ik zal haar genezen; ik zal haar ont-
7 dekken de paden van vrede en duurzaamheid. ′ Het lot van Juda en
8 van Israël zal ik wenden en hen opbouwen als weleer; ′ ik zal hen
reinigen van al de schuld die zij tegenover mij op zich hebben ge-
laden, al de ongerechtigheden en den afval hun vergeven waaraan zij
9 tegenover mij schuldig staan. ′ En zij zal mij worden tot roem en
vreugd, lof en glorie, bij alle volken der aarde, die, hoorende wat al

1. Zie XXXII : 1 v., 26; verg. ook XXXIX : 15.

2 v. Deze verzen zijn een invoegsel van later tijd: zij hebben geen betrekking op de omstandigheden hetzij van den profeet, hetzij van het volk; zij zijn onnoodig, zelfs ongeschikt, tot inleiding van hetgeen volgt; hun spraakgebruik is een ander dan dat van Jeremia. Verg. op XXX : 10 v.

2. *de maker der aarde*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *die het doet, Jahwe*, bij welke lezing in den tweeden regel tweemaal *het* in pl. v. *haar* vertaald zou moeten worden. Verg. Jez. XLV : 18.

3. *geheimen*, met verandering van éene letter, volg. hss. en Aram. vert.; verg. Jez. XLVIII : 6.

4 v. Waarschijnlijk is deze onheilsaankondiging eerst later, door Jeremia of een ander, met de volgende heilsprofetieën, waarmede zij niet samenhangt, verbonden.

4. *prijsgegeven*, volg. verb. t.; Hebr. t. *omvergehaald.*

5. Vóor *Chaldeën* is weggelaten een woordje dat den vierden naamval aanduidt of ‚met' beteekent. — *mijn aangezicht — verborgen*, mij van haar afgewend en haar mijne bescherming onttrokken; verg. op Jez. VIII : 17.

6. *ik doe — genezen.* Verg. VIII : 22; XXX : 17. — *voor haar*, de stad Jeruzalem. — *haar*, tweemaal volg. verb. t.; Hebr. t. *hen, hun.* — *de paden*, volg. Syr. en Aram. vertt.

9. *zij*, Jeruzalem. Of *het*, nl. de behandeling die vs. 6—8 beschreven is. — *tot — glorie.* Verg. XIII : 11; Deut. XXVI : 19. — *en vreugd*, volg. hss., Lat. en Syr. vertt. — *hun*, volg. de oude vertt; Hebr. t. *haar.*

goeds ik hun doe, zullen beven en sidderen van al het goede en al
den vrede dien ik hun schenk.
10 Zoo zegt Jahwe: In deze streek, waarvan gij zegt: Zij ligt woest,
zonder menschen of vee — in Juda's steden en Jeruzalems straten,
die verwoest zijn, zonder menschen, zonder inwoners of vee, zal men
wederom hooren
11 de tonen van blijdschap en vroolijkheid,
de tonen van bruidegom en bruid,
de tonen van hen die zeggen:
Looft Jahwe der heirscharen, want Jahwe is goed;
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid!
terwijl zij lofoffers brengen in het huis van Jahwe. Want ik zal het
lot des lands wenden, als weleer, zegt Jahwe.
12 Zoo zegt Jahwe der heirscharen: Wederom zal in deze streek, die
woest ligt, zonder mensch of vee, en in al hare steden, eene woonstede
13 zijn voor herders die de kudden doen legeren; ′ in de steden van het
Gebergte, van de Laagte en van het Zuiden, in het land van Benjamin,
in Jeruzalems omstreken en Juda's steden zullen wederom de kudden
aan den teller voorbijtrekken, zegt Jahwe.
14 Zie, de dagen komen, spreekt Jahwe, dat ik de belofte gestand zal
15 doen, aangaande het huis Israël en het huis Juda gedaan: ′ in die
dagen en te dier tijd zal ik van David eene rechtschapen spruit doen
16 uitloopen, die recht en gerechtigheid zal oefenen in den lande. ′ In
die dagen zal Juda gered worden en Jeruzalem onbezorgd wonen, en
17 men zal het noemen: Jahwe is onze gerechtigheid. ′ Want zoo zegt
Jahwe: Nooit zal een afstammeling van David ontbreken, om te zitten
18 op den troon van het huis Israël. ′ En nooit zal voor mijn aangezicht
een Levietisch priester ontbreken, om een brandoffer te doen opstijgen,
een meeloffer te ontsteken, een slachtoffer te brengen; neen, nooit.
19, 20 Het woord van Jahwe kwam tot Jeremia: ′ Zoo zegt Jahwe: Indien
mijne vaststelling van den dag en van den nacht kan te niet gedaan
21 worden, zoodat het niet meer is dag en nacht, elk op zijn tijd, ′ dan
zal ook mijn verbond met mijn dienaar David worden te niet gedaan,
zoodat hij geen zoon meer heeft die koning is op zijn troon, en dat met
22 de priesterlijke Levieten, die mij dienen. ′ Evenals het heir des hemels
niet geteld en het zand der zee niet gemeten kan worden, zoo zal ik

Vs. 15 v. XXIII : 5 v.

10—13. Verg. XXXII : 43 v.
11. Verg. op VII : 34. — *Looft — goedertierenheid!* Zie op 1 Kron. XVI : 34.
12. *streek*, letterlijk *plaats*, als vs. 10. Zie op VII : 3.
13. *aan den teller voorbijtrekken.* Het tellen van de schapen geschiedde tweemaal: bij het verlaten van de kooi des morgens, en bij den terugkeer des avonds.
14—22. Dezelfde vereeniging van vorst met Levieten in eene heilsprofetie Zach. VI : 9—15.
14. *de belofte gestand zal doen.* Navolging van XXIX : 10. — *aangaande — gedaan.* Verwijzing naar XXIII : 5 v.
16. *Jeruzalem,* XXIII : 6 *Israël.* De overeenkomst dezer beide eigennamen in het oorspronkelijke is groot genoeg om zeer licht aanleiding tot verschrijving te zijn, die daarna oorzaak werd van de verandering in het geslacht van het persoonlijk voornaamwoord; verg. op XXXVI : 2. — *het,* Jeruzalem. Verg. op XXIII : 6.
17. Zie op 1 Kon. II : 4.
18. *een Levietisch priester* (verg. vs. 21 v.), eene uitdrukking, aan *Deuteronomium* ontleend, die in *Jeremia* nergens voorkomt, waarin trouwens van den priesterstam Levi geen sprake is; wèl in *Ezechiël* (XL en XLIII—XLVIII). Verg. op Jez. LXVI : 21, op Deut. XVIII : 1 v. en inl. op Deut. XVIII : 1—8.
20. Evenals straks vs. 25, navolging van XXXI : 35—37; zie aldaar. — *mijne vaststelling,* in het oorspronkelijke hetzelfde woord als *mijn verbond*; zie vs. 21. — *Indien ... te niet gedaan worden,* volg Lat. en Aram. vertt.; Hebr. t. *Indien gij ... kunt te niet doen.*
22. *Evenals,* met voorvoeging van éene letter, volg. de oude vertt. — De overdrijving in dit vers verraadt den jongeren inlasscher; nergens in het O. T. dergelijke verwachting; wat met die ontelbare

het nakroost van mijn dienaar David vermenigvuldigen, en de Levieten,
die mij dienen.
23, 24 Het woord van Jahwe kwam tot Jeremia: ' Hebt gij niet opgemerkt,
wat dat volk heeft gezegd: De beide geslachten welke Jahwe had
uitverkoren, die heeft hij versmaad? Zoo hoonen zij mijn volk, dat
25 het geen natie meer voor mijn aangezicht zou zijn. ' Zoo zegt Jahwe:
Indien ik niet mijne vaststelling van dag en nacht, niet de inzettingen
26 van hemel en aarde heb bepaald, ' dan zal ik ook het nakroost van
Jakob en van mijn dienaar David versmaden, zoodat ik niet meer uit
zijn kroost neem die heerschen over het kroost van Abraham, Izaäk
en Jakob. Want ik zal hun lot wenden en mij hunner erbarmen.

afstammelingen van David en wat met die even tallooze Levieten aan te vangen! Het is eene mislukte nabootsing van de belofte der ontelbaarheid van Israëls nakroost; verg. op Gen. XIII : 16.

24. *dat volk,* de goddeloozen onder de Judeërs. — *De beide geslachten,* de beide volken, vs. 14 *het huis Israël en het huis Juda genoemd.* Verg. Jez. VIII : 14. — *voor mijn aangezicht,* volg. eenige oude vertt.; Hebr. t. *voor hun aangezicht*; bij welke lezing *dat volk* een heidensch volk zou moeten zijn.

25. Verg. op Ps. CXLVIII : 6.

HOOFDSTUK XXXIV : 1—7.

Bedreiging of belofte. — Tijdens het beleg van Jeruzalem door Nebukadresar (1) wordt Jeremia tot Sedekia gezonden, om hem aan te kondigen dat zijne hoofdstad en hij zelf een schrikkelijken ondergang te gemoet gaan (2 v.), doch dat hij ook redding, een gelukkig leven, zelfs eenmaal eene koninklijke uitvaart, verkrijgen kan (4 v.). Jeremia volbrengt dien last (6 v.).

Dit stuk lijdt aan innerlijke tegenstrijdigheid: de beide mogelijkheden, de gevreesde en de gewenschte, worden eenvoudig naast elkaar geplaatst, terwijl de voorwaarde voor de redding slechts ingewikkeld, aan het slot, wordt aangeduid. Dit is veroorzaakt door de onbeholpen wijze van mededeeling, stellig niet van den profeet zelven, maar van eene latere ongeschikte hand. Doch geeft men op de tegenstelling goed acht, houdt men in het oog dat elke profetie voorwaardelijk is, brengt men zich te binnen dat Jeremia altijd op onderwerping aan de Chaldeën aandrong, en vergelijkt men, ten overvloede, het gesprek tusschen hem en den koning XXXVIII : 14—23, dan is de bedoeling aan geen twijfel onderhevig. Ook de tijdsbepaling niet: het opschrift en het onderschrift zijn uit betrouwbare bron geput; wij worden hier, naar vs. 7, wellicht een weinig later verplaatst dan in de godspraak XXI : 3—7, maar altoos nog in het jaar 587 en geruimen tijd voor de verovering der stad, denkelijk ook voor de inhechtenisneming van Jeremia (zie op vs. 2). Verg. inll. op XXI : 1—10 en op XXXIV : 8—22.

XXXIV : 1 Het woord dat van Jahwe tot Jeremia is gekomen, terwijl Nebu-
kadresar, de koning van Babel, zijn gansche leger en alle koninkrijken
van het gebied waarover zijn arm heerschte, en alle volken, tegen
2 Jeruzalem en al hare steden krijg voerden: ' Zoo zegt Jahwe, Israëls
god: Ga heen en zeg tot Sedekia, den koning van Juda: Zoo spreekt
Jahwe: Zie, ik lever deze stad aan den koning van Babel over, die
3 haar verbranden zal. ' En gij zelf zult aan zijne hand niet ontkomen,
maar voorzeker gegrepen en aan hem overgeleverd worden; gij zult
Babels koning zien oog in oog, en hij zal met u spreken van mond
4 tot mond, en gij zult te Babel komen. ' Intusschen, hoor het woord
van Jahwe, Sedekia, koning van Juda! Zoo zegt Jahwe u aangaande:
5 Gij zult niet sterven door het zwaard; ' in vrede zult gij sterven; en

2. *Ga — Juda,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. voegt er bij *en zeg hem.* Wij kunnen hieruit niet met zekerheid opmaken dat Jeremia nog niet in verzekerde bewaring was (verg. XXI : 1—10; XXXII : 2 v.; ook XXXVIII : 14); want XXXIX : 15 v. lezen wij dezelfde uitdrukking, terwijl hij zich in hechtenis bevindt. — *Zoo spreekt Jahwe.* Verg. XXXII : 3; ook XXI : 7, 10; XXXII : 29; XXXVII : 17; XXXVIII : 18.

3. Verg. XXXII : 4.

4. *Intusschen — Juda!* Op plechtige wijze wordt de tegenovergestelde uitkomst in uitzicht gesteld, als heette het: die noodlottige ontknooping is niet onafwendbaar; Jahwe stelt u nog voor de keus tusschen ondergang en ongestoord geluk. — *Gij — zwaard,* ook niet door foltering of in den kerker (LII : 11), maar, zooals vs. 5 leert, gij zult in welvaart leven.

gelijk men voor uwe vaderen, de vroegere koningen, die vóor u gewe-
weest zijn, een brand ontstoken heeft, zoo zal men het ook voor u
doen, en de weeklacht: Ach heer! zal men over u aanheffen; want ik
heb een woord gesproken, spreekt Jahwe.
6 De profeet Jeremia dan zeide tot Sedekia, den koning van Juda, al
7 deze woorden te Jeruzalem;' terwijl het leger van den koning van
Babel krijg voerde tegen Jeruzalem en de eenige nog niet ingenomen
steden van Juda, Lachis en Azeka; want dit waren de versterkte steden
van Juda die overgebleven waren.

5. *en gelijk — aanheffen.* Dus zal Sedekia als koning te Jeruzalem sterven. — *een brand ontstoken.* Zie op 2 Kron. XVI : 14. — *de — aanheffen.* Verg. XXII : 18. — *want — gesproken.* welk woord, wordt niet gezegd. Waarschijnlijk doelt dit op de verzwegen, doch niet onbekende, voorwaarde: indien gij, naar mij luisterende, u aan Nebukadresar overgeeft, dan zal alles zich ten slotte nog ten goede keeren en zult gij in het rustig bezit van den troon blijven. De bedreiging vs. 2 v. toch had ten doel af te schrikken van nutteloozen en noodlottigen tegenstand; werd dit doel slechts bereikt, dan kwam alles nog terecht. Zie vooral XXXVIII : 17—23. — Het kan echter ook beteekenen: ik heb het gezegd; nu weet gij eens voor al, waaraan gij u te houden hebt.

7. *Lachis en Azeka,* beide in de Laagte; zie op Joz. X : 3, 10.

HOOFDSTUK XXXIV : 8—22.

Laaghartige woordbreuk. — Nadat te Jeruzalem vrijlating van alle Hebreeuwsche slaven plechtig beloofd en reeds uitgevoerd, doch daarna weder ongedaan gemaakt is (8—11), verneemt Jeremia het vonnis der trouweloozen; Jahwe had, bij den uittocht uit Egypte, de vrijlating van elken Hebreeuwschen slaaf na zes dienstjaren bevolen (12—14*a*), wat de vaderen in den wind geslagen (14*b*), en de Jeruzalemmers thans wel betracht hadden (15), doch om er terstond op terug te komen (16); hetgeen, mede als meineed, ten strengste zal worden gestraft (17—20); ook aan den koning, met zijne rijksgrooten overgeleverd aan de Chaldeën, die, na afgetrokken te zijn, eerlang zullen terugkeeren, om Jeruzalem en Juda's steden te verwoesten (21 v.).

Dit verhaal wordt op eenigszins verwarde, slordige manier gedaan: volgens natuurlijke regelmaat had eerst de onwettige toestand (zie op vs. 13 v.), vervolgens de aanleiding om daarin verandering te brengen (zie op vs. 8), daarna de wijze waarop de verbintenis werd aangegaan (vs. 15, 19), dan de tijdelijke uitredding, die maakte dat men zijn woord brak (zie op vs. 11), behooren te zijn medegedeeld. Niets daarvan; het meeste moeten wij zelfs tusschen de regels door lezen. Wij hebben hier dan ook niet het werk van Jeremia vóor ons, maar van een later onhandig verhaler, die een vrij gebruik maakt van betrouwbare aanteekeningen of mededeelingen en ook Jeremia's godspraak niet letterlijk weergeeft. De zaak zelve is volkomen geloofwaardig. De vrijlating van slaven bij een ernstig beleg, met het doel om de middelen en den ijver der verdediging te vermeerderen, was in den ouden tijd geenszins ongewoon; en de Jeruzalemmers hadden daarvoor dubbele reden, namelijk ook deze, dat voor wetsovertreding en onbarmhartigheid Jahwe's toorn te duchten was. Maar toen de Chaldeën het beleg opbraken, was in hun oog de eerste reden vervallen en werkte de tweede op hen niet krachtig genoeg. Jeremia's verontwaardiging hierover is hoogst natuurlijk; evenzeer, dat hij, in dezen tijd en dit verband, als straf bepaaldelijk voor deze zonde — die kenmerkend is voor den zedelijken toestand in zijn geheel — den ondergang van vorst, volk en hoofdstad voorspelt.

Blijkens de laatste twee verzen, bevinden we ons nog in het jaar 587. Verg. inl. op XXXIV : 1—7.

XXXIV : 8 Het woord dat van Jahwe tot Jeremia kwam, nadat koning
Sedekia met al het volk te Jeruzalem de overeenkomst had aangegaan
9 waarbij hun de verplichting tot vrijlating werd aangezegd: ' dat ieder
zijn Hebreeuwschen slaaf en zijne Hebreeuwsche slavin als vrijen zou
laten heengaan, zoodat niemand zich door hen, door een Judeeschen
10 stamgenoot, zou doen dienen.' Alle vorsten en het gansche volk, die
tot de verbintenis waren toegetreden om elk zijn slaaf en zijne slavin
als vrijen te laten heengaan, zoodat men zich voortaan niet meer door

8. *nadat — aangegaan.* Over de plechtige wijze waarop zij deze verplichting hadden aanvaard zie vs. 19; over de aanleiding zie Inl. — *waarbij — aangezegd.* Het werd als een besluit van koning en edelen, ter algemeene opvolging, bekend gemaakt. Zie op Jez. LXI : 1.

9. Verg. Deut. XV : 12 en op Exod. XXI : 2. Ondersteld wordt dat al deze slaven en slavinnen niet minder dan zes jaar (vs. 14) dienstbaar waren geweest.

hen zou doen dienen, hadden er naar geluisterd en hen laten gaan; '
11 doch achterna waren zij er op teruggekomen, en hadden zij de slaven
en slavinnen die zij als vrijen hadden laten heengaan teruggehaald en
12 weder in dienstbaarheid gebracht als slaven en slavinnen. ' Toen kwam
13 het woord van Jahwe tot Jeremia: ' Zoo zegt Jahwe, Israëls god: Ik
heb voor uwe vaderen, toen ik hen uit Egypteland, uit het slavenhuis,
14 uitleidde, dit vastgesteld: ' elk zevende jaar zal ieder van u zijn
Hebreeuwschen stamgenoot die zich aan u verkoopt laten gaan; hij
zal u zes jaar dienen, dan zult gij hem als vrij man van u laten gaan.
Maar uwe vaderen hebben naar mij niet geluisterd noch het oor ge-
15 neigd. ' Gij nu waart heden tot inkeer gekomen en hadt gedaan wat
recht is in mijn oog, door elkander de verplichting tot vrijlating aan te
zeggen; gij hebt de verbintenis aangegaan voor mijn aangezicht, in
16 het huis waarover mijn naam is uitgeroepen. ' Maar gij kwaamt er op
terug en ontheiligdet mijnen naam: elk van u haalde zijn slaaf en zijne
slavin terug, die gij als vrijen hadt laten gaan waarheen zij wilden,
en bracht hen weder in dienstbaarheid, opdat zij u tot slaven en
17 slavinnen zouden zijn. ' Daarom zegt Jahwe aldus: Gij hebt naar mij
niet geluisterd, om elkander de verplichting tot vrijlating aan te zeggen;
zie, nu zeg ik u eene vrijlating aan, spreekt Jahwe, u overleverend
aan het zwaard, de pest en den honger: ik zal u maken ten speelbal
18 voor alle koninkrijken der aarde; ' ik zal de mannen die het door mij
vastgestelde hebben overtreden, omdat zij den inhoud der verbintenis
die zij voor mijn aangezicht hadden aangegaan niet hebben gestand
19 gedaan, ' de vorsten van Juda en Jeruzalem, de kamerlingen en de
priesters en al het volk, die zijn gegaan tusschen de stukken van den
stier door, welken zij in tweeën hebben gehouwen en tusschen welks
20 stukken zij door zijn gegaan; ' ik zal hen overleveren aan hunne vijanden
en aan wie hun naar het leven staan; en hunne lijken zullen strekken
tot spijs voor het gevogelte des hemels en het gedierte der aarde. '
21 En Sedekia, den koning van Juda, en zijne vorsten zal ik overleveren

Vs. 20*b*. VII : 33*a*; XVI : 4*b*; XIX : 7*b*; XXXIV : 20*b*; Deut. XXVIII : 26.

11. Uit vs. 21 v. blijkt dat het aftrekken der Chaldeeën hun den moed gaf tot deze schandelijke gewelddaad: het gevaar was geweken! Volgens XXXVII : 5 had de vijand, op het bericht dat een Egyptisch leger aanrukte, het beleg opgebroken.

12. *tot Jeremia*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *tot Jeremia van Jahwe.*

13 v. Deut. XV : 12 wordt bedoeld. Het was nu vijf en dertig jaar geleden dat het wetboek waartoe ook die bepaling behoorde was ingevoerd (2 Kon. XXIII : 3); uit vs. 14*b* moeten wij opmaken dat reeds van den aanvang af dit voorschrift niet naar eisch is gehoorzaamd; en werd er wellicht onder Jozia nog eenigermate de hand aan gehouden, in elk geval was het in de laatste twintig jaar, en langer, gelijk wij ons onder en na Jojakims bestuur best kunnen voorstellen, uit eigenbelang en door misbruik van macht ten eenenmale verwaarloosd.

13. *het slavenhuis.* Zie Exod. XIII : 3, 14; XX : 2. Dat het hier er bij staat, niet VII : 22 en XXXI : 32, is, omdat het in dit verband, den eisch der vrijlating van slaven, eene eigenaardige beteekenis heeft. Verg. Deut. XV : 15.

14. *elk zevende jaar.* Bedoeld is: na zes jaren dienens, dus in het zevende van ieders dienstbaarheid.

15. *elkander*, als stellige verplichting voor elk burger van Jeruzalem. — *het huis* — *uitgeroepen.* Zie op Deut. XXVIII : 10.

16. *ontheiligdet mijnen naam*, door meineed. Verg. Lev. XIX : 12.

17. *om* — *zeggen.* Zij hadden dit wèl gedaan, maar nu zij er op teruggekomen waren, was het zoo goed als niet geschied, of erger dan dit. — *u overleverend aan*, duidelijkheidshalve in pl. v. *voor.* — *ik zal* — *aarde.* Verg. op XXIV : 9.

18. Aan het slot heeft Hebr. t. *den stier welken zij in tweeën hebben gehouwen en tusschen welks stukken zij door zijn gegaan*; dit behoort aan het slot van vs. 19.

19. *het volk*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het volk des lands.* — Zie over deze ceremonie ter plechtige bondsluiting op Gen. XV : 9 v.; in den mond van Jahwe maakt de beschrijving een eenigszins vreemden indruk.

21. Verg. XXI : 7. — *En* — *vorsten.* Hunne afzonderlijke vermelding doet vermoeden, dat hunne schuld niet bestond in het gewelddadig terugnemen hunner slaven, maar in het toelaten dat anderen

aan hunne vijanden en aan wie hun naar het leven staan, en aan het
22 leger van Babels koning, dat van u is weggetrokken.′ Zie, ik geef
last, spreekt Jahwe, en doe hen terugkeeren naar deze stad; zij zullen
tegen haar krijg voeren, haar innemen en verbranden; en Juda's steden
verkeer ik in eene woestenij, gansch onbewoond.

zulks deden. Zij, die stellig de eerste stappen hadden gedaan opdat de overeenkomst werd aangegaan, hadden aan het eenmaal plechtig bezworene de hand moeten houden. Trouwens, wij kunnen moeilijk aannemen dat alle Jeruzalemmers zonder uitzondering zich aan deze meineedige handeling hebben schuldig gemaakt; maar van de profeten, ook van Jeremia, zijn wij gewoon dat zij zeer algemeen spreken, de misdaad van velen aan allen toerekenend. — *dat van u is weggetrokken.* Zie XXXVII : 5, 11.

22. *en Juda's — onbewoond.* Evenzoo IX : 11*b*.

HOOFDSTUK XXXV.

De Rechabieten. — Jeremia krijgt in last, de Rechabieten in een vertrek van den tempel te brengen en hun wijn voor te zetten (1 v.); hij doet zulks (3—5), maar zij weigeren te drinken, op grond van het verbod van hun stamvader, wiens inzettingen zij stipt in eere houden (6—10); terwijl zij op 't oogenblik alleen wegens oorlogsgevaar binnen Jeruzalem vertoeven (11). Nu wendt Jeremia zich in Jahwe's naam tot de Judeërs en Jeruzalemmers (12 v.), wien hij dit voorbeeld van gehoorzaamheid aan het gebod van een voorvader voor oogen houdt, tot beschaming van hunne ongehoorzaamheid aan de telkens herhaalde eischen van hun god (14—16): de gedreigde straf zal dan ook niet uitblijven (17). De Rechabieten ontvangen Jahwe's belofte van een duurzaam en gelukkig bestaan (18 v.).

Wij bevinden ons hier onder de regeering van Jojakim (vs. 1), voordat de slagen vallen waaronder Juda en Jeruzalem zouden bezwijken (vs. 17), maar als er reeds vijanden in het land zijn (vs. 11). Waarschijnlijk wordt gedoeld, niet op den eersten tocht van Nebukadresar naar Palestina (in 603 of 602; zie op 2 Kon. XXIV : 1), maar op de invallen van Chaldeën en Arameërs, drie jaar later (2 Kon. XXIV : 2); zoodat deze profetie ons in ongeveer denzelfden tijd als XII : 7—17 verplaatst. — Het verhaal heeft zooveel eigenaardigs, van elders onbekend, en de beschrijving vs. 4 is zoo nauwkeurig, dat aan de geloofwaardigheid geen twijfel is. Evenwel schijnt het niet van Jeremia's eigen hand te zijn; want hij wordt herhaaldelijk in den derden persoon genoemd (vs. 12, 18). In vs. 13—17 hebben wij niet zijne godspraak in haar geheel, maar slechts een kort begrip er van.

XXXV : 1 Het woord dat van Jahwe tot Jeremia kwam ten tijde van Joja-
2 kim, den zoon van Jozia, den koning van Juda: ′ Ga tot het huis der
Rechabieten, en spreek met hen; breng hen in den tempel in eene der
3 kamers, en geef hun wijn te drinken.′ Toen haalde ik Jaäzanja, den
zoon van Jeremia, den zoon van Habassinja, met zijne broeders en al
4 zijne zonen en het gansche huis der Rechabieten, ′ en bracht hen in
den tempel in de kamer der zonen van Hanan, den zoon van Jigdalja,
den godsman, naast de kamer der vorsten, boven die van den dorpel-
5 wachter Maäzeja, den zoon van Sjallum.′ Ik zette den zonen van het
huis der Rechabieten bokalen vol wijn voor en bekers, en zeide tot
6 hen: Drinkt wijn.′ Maar zij zeiden: Wij zullen geen wijn drinken;
want onze vader Jonadab, de zoon van Rechab, heeft ons deze geboden
gegeven: gij zult geen wijn drinken, gij noch uwe kinderen, nooit ofte
7 nimmer;′ ook zult gij geen huis bouwen, geen koren zaaien, geen
wijnberg beplanten of bezitten; maar in tenten zult gij wonen al uwe
dagen; opdat gij lang leven moogt op den bodem waar gij vertoeft.′
8 Wij nu hebben onzen vader Jonadab, den zoon van Rechab, gehoor-

2. Over de *Rechabieten* en hun stamvader zie vs. 6—10 en op 2 Kon. X : 15. — *kamers.* Zie op Ezech. XL : 17.

4. *in den tempel,* alwaar zij in het openbaar op de proef bestand zouden blijken, en waar Jeremia terstond gelegenheid zou hebben zich met dit beschamend voorbeeld tot het volk te richten. — *den godsman.* Wie bedoeld wordt, *Hanan* of *Jigdalja,* beiden ons van elders onbekend, weten wij niet. — *der vorsten.* Waarschijnlijk zijn de rijksgrooten bedoeld, of een rechterlijk lichaam uit dezulken bestaande (XXVI : 10). Zonder noemenswaardige verandering kan men lezen *der zangers.* — *den dorpelwachter.* Zie op 2 Kon. XXIII : 4. — *Sjallum.* Zie op 1 Kron. IX : 17.

7. *vertoeft,* als vreemden, of tijdelijke inwoners, zonder grondbezit of burgerrecht.

zaamd in al wat hij ons geboden heeft; zoodat wij ons leven lang
9 geen wijn drinken, wij noch onze vrouwen, zonen of dochters, ′ en
geen huizen bouwen om er in te wonen, en wijnberg noch akker noch
10 bouwland bezitten. ′ Maar wij hebben in tenten gewoond, en hebben
gehoorzaamd en gehandeld naar al wat onze vader Jonadab ons geboden
11 heeft. ′ Doch toen Nebukadresar, de koning van Babel, tegen het land
optrok, zeiden wij: Komt, laten wij in Jeruzalem de wijk nemen voor
het leger der Chaldeeën en der Arameërs. Zoo hebben wij ons in Jeruzalem nedergezet.
12, 13 Toen kwam het woord van Jahwe tot Jeremia: ′ Zoo zegt Jahwe der
heirscharen, Israëls god: Ga heen en zeg tot de mannen van Juda en
de inwoners van Jeruzalem: Zult gij dan nooit terechtwijzing aannemen
14 en naar mijne woorden luisteren? spreekt Jahwe. ′ Wat Jonadab, de
zoon van Rechab, zijnen zonen geboden heeft, geen wijn te drinken,
is van kracht gebleven; zij hebben er geen gedronken tot op den
huidigen dag, maar het gebod huns vaders gehoorzaamd. En ík heb
tot u gesproken, onverdroten; maar gij hebt niet naar mij geluisterd. ′
15 Ik heb al mijne dienaars de profeten tot u gezonden, onverdroten, met
de vermaning: Bekeert u toch, een iegelijk van zijn boozen weg, maakt
uwe handelingen goed, en volgt geen andere goden, om ze te dienen;
zoo zult gij wonen op den grond welken ik u en uwen vaderen gegeven heb. Doch gij hebt niet naar mij het oor geneigd noch geluis-
16 terd. ′ Ja, de zonen van Jonadab, den zoon van Rechab, hebben het
gebod dat hun vader hun gegeven had in eer gehouden; maar dit volk
17 heeft niet geluisterd naar mij. ′ Daarom zegt Jahwe, de god der heir-
scharen, Israëls god, aldus: Zie, ik breng over Juda en al de inwoners
van Jeruzalem al het onheil waarmede ik hen bedreigd heb;

immers, ik sprak tot hen, maar zij luisterden niet,
ik riep, maar zij gaven geen antwoord.

18 Maar tot het huis der Rechabieten zeide Jeremia: Zoo zegt Jahwe
der heirscharen, Israëls god: Omdat gij het gebod van uw vader
Jonadab hebt gehoorzaamd, zijne geboden bewaard en gehandeld naar
19 al wat hij u heeft voorgeschreven, ′ daarom zegt Jahwe der heirscharen,
Israëls god, aldus: Nooit zal van Jonadab, den zoon van Rechab, een
afstammeling ontbreken die vóor mij staat, neen nooit.

11. *der Arameërs.* Zij komen ook 2 Kon. XXIV : 2 als hulptroepen van Nebukadresar voor. — *Zoo — nedergezet,* rechtvaardiging van hun vertoeven binnen de muren eener stad. Verg. IV : 5.
14 v. *onverdroten.* Zie op VII : 13.
14. *tot — dag,* nu reeds bijna drie eeuwen lang.
15. Verg. op XXV : 4 v.
17. *al het — heb.* Verg. XIX : 15. — *immers — antwoord.* Verg. VII : 13.
19. *een afstammeling,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *die vóor mij staat,* als mijn dienaar en gunsteling: het geslacht der Rechabieten zal voortdurend in stand blijven en gezegend zijn. Verg. XV : 19; XXXIII : 17 v., en zie op 1 Kon. XVII : 1.

HOOFDSTUK XXXVI.

Jeremia's godspraken op schrift gebracht. — Na eene veeljarige werkzaamheid als profeet ontvangt Jeremia bevel van Jahwe, al zijne godspraken op te teekenen (1—3). Hij geeft ze aan Baruch in de pen (4), en gelast hem ze in den tempel voor te lezen (5—7); wat deze doet (8). In het volgend jaar namelijk was er eene vasten te Jeruzalem, waarbij Baruch het opgeschrevene voorleest (9 v.); hetgeen aan Juda's vorsten wordt bericht (11—13), die hem laten komen en zich het geschrift doen voorlezen (14 v.); zij rekenen zich verplicht alles ter kennis van den koning te brengen (16), maar vooraf vragen zij Baruch, hoe deze reden waren te boek gesteld (17 v.), en zorgen zij dat hij en Jeremia zich in veiligheid stellen (19). Als zij aan Jojakim de zaak mededeelen (20), laat deze het boek halen en zich voorlezen (21); ondanks hunne tegenspraak snijdt hij het in stukken en verbrandt het (22—25); hij

tracht vergeefs Baruch en Jeremia gevangen te nemen (26). Jahwe gelast den profeet alles andermaal op te schrijven (27 v.), alsmede Jojakim en al de zijnen met gestrenge straffen te bedreigen (29—31). Jeremia dicteert dus aan Baruch opnieuw den inhoud der verbrande boekrol en nog veel daarenboven (32).

Aan de geloofwaardigheid van dit verhaal, althans van zijne hoofdzaken, is wel geen twijfel; de schrijver is blijkbaar goed ingelicht; ook de tijd van het voorval is juist bepaald (vs. 1, 9, 22), en de tijdsomstandigheden geven voldoende verklaring van den opzienbarenden stap (zie op vs. 1). Intusschen is dit hoofdstuk niet van Jeremia noch van Baruch zelven afkomstig, zooals blijkt, niet alleen hieruit dat over beiden in den derden persoon wordt gesproken, maar ook en vooral uit het gebrek aan samenhang en helderheid, aan nauwkeurigheid en volledigheid (zie op vs. 1, 5, 6, 8, 9 en 26); het is dus niet van een ooggetuige, maar van een later levende. — Men vergelijke verder inl. op H. XLV, dat oorspronkelijk op het onze volgde.

Groot is de beteekenis van het verhaal voor onze kennis van den oorsprong van ons boek en van de profetische geschriften in het algemeen. Wij leeren er uit, met welk eene vrijheid een zoo ernstig en nauwgezet man als Jeremia te werk ging bij het opteekenen van zijne godspraken; en wij passen dit met het volste recht ook op de werken van andere profeten toe. Wanneer hij te boek stelt wat hij gedurende bijna het vierde eener eeuw in naam van Jahwe heeft gesproken, dan ligt het in den aard der zaak, vooreerst, dat alleen de korte inhoud kan bedoeld zijn; voorts, dat aan een letterlijk teruggeven niet gedacht mag worden; niet alleen omdat geen geheugen hiertoe getrouw genoeg is, maar evenzeer omdat onder den invloed van veranderde tijdsomstandigheden en jarenlange ervaring noodwendig veel in gewijzigden vorm werd neergeschreven (verg. inll. op I : 4—19; II : 1—III : 5; IV : 3—VI : 30 enz.). En wanneer hij, nadat zijn handschrift is verbrand, opnieuw aan den arbeid tijgt, is het zijn toeleg niet dit nieuwe boek in allen deele eensluidend met het vorige te doen worden; immers, hij voegt er *vele dergelijke woorden* aan toe (vs. 32). Kortom, de opgeschreven profetie is iets gansch anders dan de eigenlijke godspraak (zie Alg. Inl. bl. 11).

XXXVI : 1 In het vierde jaar van Jojakim, den zoon van Jozia, den koning
2 van Juda, kwam van Jahwe dit woord tot Jeremia: ′ Neem u eene
boekrol en schrijf daarop al wat ik tot u gesproken heb aangaande
Israël en Juda en al de volken, sedert ik tot u gesproken heb, van
den tijd van Jozia, den koning van Juda, af, tot op den huidigen dag
3 toe. ′ Misschien zal het huis Juda hooren, wat al onheil ik voornemens
ben hun aan te doen; opdat zij zich bekeeren, een iegelijk van zijn
boozen weg, en ik hun hunne schuld en zonde vergeef.
4 Toen riep Jeremia Baruch, den zoon van Neria, en Baruch schreef
op eene boekrol uit den mond van Jeremia al wat Jahwe tot dezen
5 gesproken had. ′ En Jeremia gelastte Baruch: Ik ben verhinderd, ik
6 mag niet in den tempel komen; ′ ga gij dus en lees van de rol die gij
uit mijn mond hebt beschreven de woorden van Jahwe in den tempel
op een vastendag aan het volk voor; ook aan al de Judeërs, uit hunne
7 steden gekomen, zult gij ze voorlezen. ′ Misschien zal hunne smeeking

1. *In — Juda*, het jaar 605. Jeremia was toen drie en twintig jaren als profeet werkzaam geweest; verg. XXV : 3. De aanleiding tot die opteekening wordt hier niet vermeld; wij hebben haar stellig te zoeken in de hoogst gewichtige tijdsomstandigheden: de overwinning bij Karkemis door Nebukadresar op Farao Necho behaald (zie XLVI : 2 en inl. op H. XXV). Jeremia ziet in de Chaldeën de voltrekkers van Jahwe's strafgerichten, houdt zich dus verzekerd dat de vervulling der gedurig herhaalde bedreiging thans met rassche schreden nadert.

2. Wij maken uit dit bevel, alsmede uit de wijze van uitvoering, op, dat die godspraken tot dusver nog niet waren opgeteekend. Baruch schrijft ze *uit den mond van Jeremia* (vs. 4, 6, 17 v., 27, 32). Verg. XXX : 2. — *eene boekrol*. Zie op vs. 23. — *Israël*. Gr. vert. *Jeruzalem*; verg. op XXXIII : 16. — *den koning van Juda*, ingevoegd volg. Gr. vert.

3. Verg. XXVI : 3. — *hooren*, hier zooveel als: zich er rekenschap van geven, nl. wanneer zij ze hooren voorlezen, vs. 6—19.

4. Wij kunnen veilig aannemen dat dit werk verscheiden dagen heeft geduurd. — *Baruch*. Zie op XXXII : 12.

5. *mag*, of *kan*. Van welken aard deze verhindering was, weten wij niet; misschien de verklaarde vijandschap, of het streng verbod, van de voorname priesters, verg. XX : 1 v.; XXVI : 7—11. Wij worden hier reeds verplaatst op het tijdstip van vs. 9.

6. *op een vastendag*. Deze aanwijzing loopt vooruit op het verhaalde in vs. 9. Wij zouden hier niet vermoeden dat de volvoering van den last (vs. 9 v.) eerst geruimen tijd later valt, misschien een jaar, of anderhalf (verg. vs. 9 met vs. 1). Lang toch, vele weken, kan de arbeid van het dicteeren en het opschrijven moeilijk geduurd hebben. — *uit — gekomen*, wegens den heiligen dag, vs. 9.

tot Jahwe opstijgen en zullen zij zich bekeeren, een iegelijk van zijn
boozen weg; want de toorn en verbolgenheid waarmede Jahwe dit
8 volk bedreigd heeft is groot.′ Baruch, de zoon van Neria, nu deed
naar al wat de profeet Jeremia hem gelast had en las de woorden van
Jahwe in den tempel uit het boek voor.
9 Eens dan, in het vijfde jaar van Jojakim, den zoon van Jozia, over
Juda, in de negende maand, hadden het gansche volk te Jeruzalem
en allen die uit de steden van Juda waren gekomen te Jeruzalem
10 besloten vóor Jahwe, om eene vasten te houden;′ toen las Baruch uit
het boek de woorden van Jeremia aan het gansche volk in den tempel
voor, in de kamer van Gemarja, den zoon van Sjafan, den schrijver,
11 in het bovenvoorhof bij den ingang der Nieuwe tempelpoort.′ Toen
nu Micha, de zoon van Gemarja, den zoon van Sjafan, al de woorden
12 van Jahwe uit het boek had aangehoord,′ ging hij af naar het paleis,
naar de kamer van den schrijver, waar juist al de vorsten gezeten
waren: de schrijver Elisjama, Delaja, de zoon van Sjemaja, Elnathan,
de zoon van Achbor, Gemarja, de zoon van Sjafan, Sedekia, de zoon
13 van Hananja, en de andere vorsten,′ en Micha deelde hun mede al
wat hij gehoord had, toen Baruch uit het boek het volk voorlas;′
14 waarop al de vorsten Jehudi, den zoon van Nethanja, den zoon van
Sjelemja, den zoon van Kusji, tot Baruch zonden, met den last: Neem
de rol waaruit gij het volk hebt voorgelezen mede en kom hier. Zoo
15 nam Baruch, de zoon van Neria, de rol mede en kwam tot hen.′ En
zij zeiden tot hem: Neem plaats en lees het ons voor. Toen las Baruch
16 het hun voor.′ Zoodra zij nu al die woorden hoorden, zagen zij elkander
ontsteld aan en zeiden: Wij moeten stellig dit alles den koning mede-
17 deelen.′ Zij vraagden dan Baruch: Verhaal ons eens, hoe gij al deze
18 woorden hebt opgeschreven.′ En Baruch zeide tot hen: Met eigen
mond zeide Jeremia mij al deze woorden voor, terwijl ik ze eigenhandig
19 in het boek schreef.′ Toen zeiden de vorsten tot Baruch: Ga heen,
verbergt u, gij en Jeremia; niemand wete waar gij beiden zijt.
20 Vervolgens begaven zij zich naar den koning in zijne binnenkamer,
terwijl zij de rol in de kamer van den schrijver Elisjama hadden opge-
21 borgen, en deelden den koning persoonlijk alles mede.′ Hierop liet de
koning de rol halen door Jehudi, die ze uit de kamer van den schrijver
Elisjama haalde en ze den koning en al den vorsten die bij den koning
22 stonden voorlas.′ De koning nu zat in het winterverblijf, in de negende

7. *tot Jahwe opstijgen*, letterlijk *voor Jahwe nedervallen*; verg. XXXVII:20; XXXVIII:26; XLII:2, 9.
8. Hier wordt reeds vooruit bericht, of samengevat, wat in vs. 9 v. omstandig wordt verhaald.
9. *in de negende maand*, des jaars, van Abib af geteld, ongeveer December; zie vs. 22 en op Exod. XII: 2. — *eene vasten*, een boete- en bededag; verg. 1 Kon. XXI: 9, 12. De aanleiding wordt niet vermeld; wellicht was het de nadering der Chaldeeën (vs. 29); dan vooral kon Jeremia op eene boetvaardige stemming bij de grooten en de menigte hopen.
10. *de kamer*. Zie op XXXV: 2. — *den schrijver*, des konings, Sjafan; zie over zijne waardigheid op 2 Sam. VIII: 17. — *Gemarja*. Deze behoorde tot eene aanzienlijke, Jeremia genegen familie; zie vs. 25; XXVI: 24. — *in — tempelpoort*. Zie op XXVI: 10 en op 1 Kon. VI: 36.
12. *ging hij af*. Het paleis lag lager dan de tempel; verg. op XXI: 13. — *de vorsten*, de leden van den divan (rijksraad). — *Elnathan*. Zie op vs. 25.
14. *Jehudi* beteekent ‚Judeër', *Kuschi*, ‚Kusjiet', Ethiopiër; de overgrootvader was dus een vreemdeling geweest.
16. *en zeiden*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt er bij *tot Baruch*. Maar de bedoeling is: tot elkander.
17. *hebt opgeschreven*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt er bij *uit zijnen mond*.
18. *eigenhandig*, naar verb. t.; Hebr. t. *met inkt*.
19. *Ga — zijt*. Verg. vs. 26. Zij wilden hen bewaren voor den toorn des konings; immers, bij vroegere gelegenheid was gebleken dat eene prediking in strijd met zijne inzichten (verg. vs. 29) het leven in gevaar bracht, XXVI: 21.
20. *in zijne binnenkamer*, volg. verb. t.; grondt. *op het binnenplein*.
22. *het winterverblijf*, waarschijnlijk een deel van den koningsburg, dat vanwege de ligging of in-

maand; terwijl het vuur in de stoof vóor hem was aangestoken.′
23 Toen nu Jehudi drie of vier bladen gelezen had, sneed hij ze met een
pennemes stuk en wierp ze in het vuur dat in de stoof was, totdat
24 de gansche rol verteerd was op het vuur in de stoof;′ de koning
noch een zijner dienaren die al deze woorden hoorden ontstelde of
25 scheurde zijne kleederen.′ Wel smeekten Elnathan, Delaja en Gemarja
den koning dringend de rol niet te verbranden, maar hij luisterde
26 niet naar hen.′ Voorts gelastte de koning den prins Jerahmeël, Seraja,
den zoon van Azziël, en Sjelemja, den zoon van Abdeël, om den
schrijver Baruch en den profeet Jeremia te vatten; maar Jahwe had
hen verborgen.
27 Nadat nu de koning de rol met de woorden welke Baruch uit den
mond van Jeremia had opgeschreven verbrand had, kwam het woord
28 van Jahwe tot Jeremia:′ Neem u weder eene andere rol en schrijf
daarop al de woorden die op de eerste rol stonden, welke Jojakim,
29 de koning van Juda, verbrand heeft.′ En aangaande Jojakim, den
koning van Juda, zult gij zeggen: Zoo zegt Jahwe: Gij hebt deze
rol verbrand, zeggende: Waarom hebt gij daarop geschreven: de koning
van Babel zal gewis komen, dit land verderven en mensch en vee er
30 uit doen verdwijnen?′ Daarom zegt Jahwe van Jojakim, den koning
van Juda, aldus: Hij zal geen afstammeling hebben die op den troon
van David zit; en zijn lijk zal weggeworpen liggen, overdag in de hitte
31 en ’s nachts in de koude.′ En ik zal op hem en zijn kroost en zijne
dienaren hunne schuld verhalen, en over hen en Jeruzalems inwoners
en de mannen van Juda al het onheil brengen waarmede ik hen be-
dreigd heb, en waarnaar zij niet geluisterd hebben.
32 Jeremia dan nam eene andere rol en gaf haar aan den schrijver

richting in het koude jaargetijde betrokken werd. Verg. Amos III : 15. — *in* — *maand.* Zie op vs. 9. Deze woorden ontbreken in Gr. vert.; indien echt, zijn ze te beschouwen als opgave van de reden waarom de koning in het winterverblijf zat. — *het vuur,* met verandering van eene letter. — *de stoof,* een komfoor of vuurpan, geplaatst in het midden van de kamer in eene holte van den vloer. Men deed hierin gloeiende kolen, om de kamer te verwarmen. Waren zij uitgebrand, dan plaatste men er nog een tafeltje over heen, met een kleed er op, ten einde de warmte te bewaren; wie wilde ging dan op den grond zitten en stak de beenen onder dat kleed. Haarden en schoorsteenen had men in een Oostersch huis niet.

23. *bladen,* letterlijk *deuren.* Wij hebben ons de boekrol (vs. 2) waarschijnlijk voor te stellen als bestaande uit eenige aan elkander gehechte vellen papyrus (zie op Exod. II : 3) die samen opgerold waren. Anderen meenen dat de rol in hare breedte van links naar rechts, of omgekeerd, verdeeld was in kolommen die opgerold, of, wat op hetzelfde neerkomt, in bladen die op elkander toegeslagen werden; dan zou men ook *kolommen* kunnen vertalen. — *hij,* Jojakim, of, op zijn bevel, Jehudi; verg. vs. 28 v. — *pennemes,* letterlijk *schrijversmes,* als gebruikt door schrijvers om de pen (het riet waarmede men schreef) te punten of het blad af te snijden. Men kan ook vertalen *het mes van den schrijver,* Elisjama. — *totdat* — *stoof.* Wellicht meende Jojakim daardoor zooveel mogelijk het ongunstig voorteeken van zulk eene noodlottige prediking te verijdelen.

24. *de* — *ontstelde,* vanwege de bedreigingen, in de voorgelezen godspraken vervat. — *of* — *kleederen,* als betoon van rouw, zooals had behooren te geschieden. De gewenschte indruk werd dus volstrekt niet teweeggebracht; verg. 2 Kon. XXII : 11.

25. *Elnathan.* Hij was wellicht Jojakims schoonvader; zie 2 Kon. XXIV : 8; zeker was hij, blijkens het hier medegedeelde, een man van gansch anderen geest dan Jojakim. Eene inlassching in den tekst XXVI : 22 laat hem eene rol spelen, lijnrecht in strijd met zijne houding alhier.

26. *den prins,* niet den zoon van Jojakim, die nog geen volwassen zoon kon hebben, daar hij zelf eerst negen en twintig jaar oud was, maar zooveel als „prins van den bloede”; verg. XXXVIII : 6; XLI : 10; 2 Kon. XI : 1 v. — *maar* — *verborgen.* Gr. vert. luidt *maar zij hadden zich verborgen*; verg. vs. 19. Waar of hoe lang zij zich verborgen moesten houden, en wanneer zij weder zonder levensgevaar zich vertoonen konden, wordt niet gemeld.

29. *Waarom* — *verdwijnen?* Hier wordt, in den vorm van een verwijt, dat deel van den inhoud der verbrande rol dat den koning het meest vertoornd had in hoofdzaak aangegeven.

30. *Hij* — *zit.* In strikten zin is deze strafbedreiging niet vervuld: zijn zoon Jojachin (Jechonja) heeft hem bij zijn dood opgevolgd (zie XXII : 24), zij het slechts voor den korten tijd van drie maanden. — *afstammeling,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *zijn lijk* — *koude.* Verg. op XXII : 19.

31. Desgelijks XXXV : 17.

Baruch, den zoon van Neria, die daarop uit den mond van Jeremia al de woorden schreef van het boek dat Jojakim, de koning van Juda, verbrand had. Bovendien werden er vele dergelijke woorden aan toegevoegd.

32. *Bovendien — toegevoegd.* Dit klinkt vreemd, nadat wij vs. 2 en 4 hoorden dat Jeremia reeds bij de eerste gelegenheid *al de woorden van Jahwe* had te boek gesteld; maar wij kunnen ons licht voorstellen, hoe hij al dadelijk er de in dit hoofdstuk vervatte bedreiging tegen Jojakim, later meer, bijvoegde.

HOOFDSTUK XXXVII—XXXIX.

Jeremia tijdens Jeruzalems beleg en inneming. — Sedekia wordt koning en luistert niet naar Jeremia (XXXVII : 1 v.). Wanneer de Chaldeën tijdelijk het beleg van Jeruzalem hebben opgebroken, zendt hij het verzoek tot Jeremia om zijne voorbede (3—5); doch deze voorspelt den terugkeer des vijands en den ondergang der stad (6—10). Kort daarna wordt Jeremia, op verdenking van tot de Chaldeën te willen overloopen, gegrepen, mishandeld en gevangengezet (11—16). Sedekia ontbiedt hem, vraagt eene godspraak, ontvangt hetzelfde hopelooze antwoord als te voren (17), en willigt het dringend verzoek van den profeet in, zijne ondragelijke gevangenis met lichter hechtenis te verwisselen (18—21). Maar de vijandige rijksgrooten kunnen niet dulden dat Jeremia voortgaat allen tegenstand te ontraden (XXXVIII : 1—4), en ontvangen van den vorst volmacht tegen hem; waarop zij hem in een put werpen (5 v.). Nu wendt zich de hofbeambte Ebedmelech te zijnen behoeve tot den koning (7—9), en krijgt van dezen in last hem uit den put te halen (10); wat hij met alle zorgvuldigheid doet; zoodat Jeremia weder in lichte hechtenis komt (11—13). Andermaal ontbiedt Sedekia den profeet om eene godspraak (14—16); weder ontvangt hij den raad zich over te geven (17 v.), waartoe hij, ondanks de krachtige vermaning en waarschuwing van Jeremia, den moed mist (19—23). Hij verbiedt dezen iets van dit onderhoud aan de rijksgrooten te vertellen (24—27); waarop de profeet in den gevangenhof blijft tot de inneming der stad (28*a*). Jeruzalem wordt door de Chaldeën vermeesterd, Sedekia gevangengenomen en gevonnisd, de stad verbrand, de bevolking weggevoerd; Jeremia wordt uit de gevangenis gehaald en aan Gedalja toevertrouwd (28*b*—XXXIX : 14). Inmiddels had hij op Jahwe's last aan zijn redder Ebedmelech tot belooning lijfsbehoud toegezegd (15—18).

In het laatste gedeelte van dit stuk treffen wij in den Hebreeuwschen tekst uitgebreide invoegsels aan (XXXIX : 1 v., 4—13), grootendeels (nl. op vs. 1 v. na) aan den Griekschen tekst nog vreemd. Zij zijn door ons wel opgenomen, maar tusschen haakjes gezet. — Over het geheel is de geloofwaardigheid van het verhaal niet aan gegronden twijfel onderhevig, ofschoon het blijkbaar niet van de hand van Jeremia zelven is; zie b. v. in XXXVII : 2, 3, 6 enz. *de profeet Jeremia.*

XXXVII : 1 Sedekia, de zoon van Jozia, werd koning in de plaats van
Jechonja, den zoon van Jojakim; daar Nebukadresar, de koning van
2 Babel, hem in het land Juda op den troon had geplaatst.′ En hij
noch zijne dienaren noch het volk des lands heeft geluisterd naar de
woorden die Jahwe door den profeet Jeremia gesproken heeft.
3 Eens zond koning Sedekia Juchal, den zoon van Sjelemja, en den
priester Sefanja, den zoon van Maäzeja, tot den profeet Jeremia met
4 het verzoek: Bid toch voor ons tot Jahwe, onzen god!′ — Jeremia
nu bewoog zich vrij onder het volk: men had hem nog niet in de
5 gevangenis gezet.′ En toen het leger van den Farao uit Egypte ge-
togen was, waren de Chaldeën, die Jeruzalem belegerden, op het ver-

1. *werd koning,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt er bij *als koning.* — *Jechonja.* Zie op XXII : 24. — *daar — geplaatst.* Verg. 2 Kon. XXIV : 17.
2. *het volk des lands,* in tegenstelling van de aanzienlijken; zie I : 18; XLIV : 21.
3. Een dergelijke maatregel van Sedekia, in het begin van Jeruzalems beleg, bij welken dezelfde *Sefanja* (ook XXIX : 25) dienst deed, XXI : 1—10. — *Bid — god!* Raadpleeg de godheid (vs. 7) en zorg tevens door uwe voorbidding dat het antwoord gunstig zij; verg. XLII : 2—6 en op XXI : 2. — *Juchal,* ook XXXVIII : 1.
4. *bewoog zich vrij,* letterlijk *was ingaande en uitgaande*; verg. op 1 Kon. III : 7. — *men — gezet.* Zie vs. 15.
5. De hierbedoelde *Farao* is Hofra (XLIV : 30), die trachtte het door Necho verloren gebied (XLVI : 2; inl. op H. XXV) te herwinnen, en daarom, op aanzoek van Sedekia (Ezech. XVII : 15), tot ontzet van Jeruzalem oprukte (vs. 11; XXXIV : 21 v.), maar spoedig moest terugtrekken (vs. 7 v.).

6 nemen dier tijding, van Jeruzalem weggetrokken.' — Toen kwam dit
7 woord van Jahwe tot den profeet Jeremia:' Zoo zegt Jahwe, Israëls
god: Dit zult gij den koning van Juda, die u tot mij gezonden heeft
om mij te raadplegen, zeggen: Straks keert het leger van den Farao,
8 u ter hulp uitgetogen, naar zijn land, Egypte, terug;' dan zullen de
Chaldeën wederkomen, tegen deze stad krijg voeren, haar innemen en
9 verbranden.' Zoo zegt Jahwe: Misleidt u zelven niet, wanende: de
10 Chaldeën gaan voorgoed van ons weg — want dat doen zij niet.' Ja,
al hadt gij het gansche leger der Chaldeën, die tegen u krijg voeren,
verslagen, zoodat er slechts enkele zwaar gewonden van waren over-
gebleven, dan zouden dezen zich opmaken, ieder in zijne tent, en deze
stad verbranden.
11 Toen nu de troepen der Chaldeën van Jeruzalem waren weggetrokken
12 wegens het leger van den Farao,' ging Jeremia eens Jeruzalem uit,
om zich naar het land van Benjamin te begeven, ten einde aldaar
13 eene erfenis te aanvaarden onder het volk;' maar toen hij in de Benja-
minspoort kwam, hield een hoofdman aldaar, genaamd Jiria, de zoon
van Sjelemja, den zoon van Hananja, den profeet Jeremia staande, met
14 de woorden: Gij wilt tot de Chaldeën overloopen!' En ofschoon Jeremia
zeide: Dat is niet waar! Ik loop niet tot de Chaldeën over — Jiria
luisterde niet naar hem, maar hield hem vast en bracht hem bij de
15 vorsten.' Dezen werden vergramd op Jeremia, lieten hem geeselen en
zetten hem gevangen in het huis van den schrijver Jonathan; want
16 dit had men tot gevangenis ingericht.' Zoo kwam Jeremia in den
kerker en in het kot, en bleef aldaar geruimen tijd.
17 Eens liet koning Sedekia hem halen en vraagde hem in het geheim
in zijn paleis: Is er van Jahwe een woord gekomen? En Jeremia
zeide: Ja. Gij zult, zoo vervolgde hij, aan den koning van Babel over-
18 geleverd worden.' Voorts zeide Jeremia tot koning Sedekia: Wat heb
ik tegen u, uwe dienaren of dit volk misdreven, dat gij mij hebt ge-
19 vangengezet?' En waar zijn thans uwe profeten, die u geprofeteerd
hebben: De koning van Babel zal op u en op dit land niet aanvallen?'

7. *gij* en *u*, in het meervoud, de boden van Sedekia, vs. 3; Gr. vert. heeft *gij* in het enkelvoud, nl. Jeremia; waarom er in plaats van *u tot mij* gelezen wordt *tot u*.

10. *zwaar gewonden*, letterlijk *doorstokenen*; verg. LI: 4.

12. *naar het land van Benjamin*, waarschijnlijk naar Anathoth, van waar hij afkomstig was en waar hij bezittingen had (I: 1; XXXII: 6—15). — *aldaar — volk*, onzekere overzetting, naar eenige oude vertt. Zie op XXXII: 7.

13. *de Benjaminspoort*. Ook XXXVIII: 8; Zach. XIV: 10. Zie op XX: 2. — *Gij — overloopen!* De schijn was tegen Jeremia; zie op XXI: 9.

15. *Dezen — gevangen*. De rijksgrooten die onder Jojakim Jeremia genegen waren geweest en hem beschermd hadden (XXVI en XXXVI) waren er niet meer; misschien waren zij ruim tien jaar geleden (597) met Jojachin naar Babel gevoerd (XXIV: 1; XXIX: 1); deze nieuwe rijksgrooten, die van Sedekia, wellicht uit minder edele geslachten, waren den profeet vijandig; zie XXXVIII: 1—6.

16. *Zoo kwam*, volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *Want gekomen is*. — *den kerker*, letterlijk *het huis van den put*, als Exod. XII: 29; zie op XXXVIII: 6. — *het kot*, zeer onzekere vertaling. Uit vs. 20 blijkt dat eene akelige en ongezonde gevangenis bedoeld wordt. — *geruimen tijd*. In dien tijd keerde het leger der Chaldeën terug en omsingelde Jeruzalem opnieuw. Dit blijkt uit vs. 17*b* en 19, waar die terugkeer wordt ondersteld; ook zou er anders geen aanleiding zijn geweest tot den stap van Sedekia vs. 17*a*.

17. *Is — gekomen?* Verg. XXXVIII: 14. Sedekia hoopt, in zijne hachelijke omstandigheden, op eene gunstige godspraak. Wellicht dacht hij dat Jeremia door hetgeen hij had uitgestaan en door vrees voor het vervolg bewogen zou worden zulk eene te geven; dit kon dan medewerken om Jahwe te bewegen om, naar het woord van zijn gezant, uitkomst te schenken. — *Gij — worden*. Zie XXXII: 4; XXXIV: 3.

18. *gij*, in Hebr. t. meervoud, d. i. de koning en zijne dienaren; in Gr. en Lat. vertt. enkelvoud.

19. *uwe* en *u* in het meervoud: de koning, zijne dienaren en het volk. — Deze vraag is meteen het bewijs dat zijne godspraken door de uitkomst zijn gestaafd, derhalve geen schuld bij hem is (vs. 18); thans moeten zijne tegenstanders beschaamd het stilzwijgen bewaren.

20 Nu dan, luister toch, mijn heer de koning, laat mijne smeeking tot u
komen, en doe mij niet in het huis van den schrijver Jonathan terug-
21 keeren, opdat ik daar niet sterve.′ Toen bracht men, op last van
koning Sedekia, Jeremia in bewaring in den gevangenhof, en men gaf
hem dagelijks een brood uit de Bakkerstraat, totdat al het brood in
de stad op was. Zoo zat Jeremia in den gevangenhof.
XXXVIII : 1 Maar toen Sjefatja, de zoon van Mattan, Gedalja, de zoon van
Pashur, Juchal, de zoon van Sjelemja, en Pashur, de zoon van Malkia,
hoorden wat Jeremia gedurig tot het gansche volk zeide, namelijk:′
2 Zoo zegt Jahwe: Wie in deze stad blijft zal door het zwaard, den
honger of de pest sterven; maar wie uitgaat tot de Chaldeeën zal in
leven blijven: lijfsbehoud zal zijn buit zijn, en hij zal blijven leven;′
3 want zoo zegt Jahwe: Deze stad zal gewis aan het heir van Babels
4 koning worden overgeleverd, dat haar zal innemen′ — toen zeiden de
vorsten tot den koning: Laat deze man toch worden ter dood gebracht;
immers verslapt hij de handen der krijgslieden die in deze stad zijn
overgebleven en de handen des ganschen volks, door in dien trant
tot hen te spreken; want deze man beoogt niet het heil, maar het
5 verderf van dit volk.′ Hierop zeide koning Sedekia: Zie, hij is in
6 uwe macht. Want de koning vermocht niets tegen hen.′ Toen namen
zij Jeremia en wierpen hem in den put van den prins Malkia, welke
in den gevangenhof was; zij lieten er hem met touwen in af. In den
put was geen water, maar slijk; en Jeremia zakte in het slijk.
7 Maar toen de Ethiopiër Ebedmelech, een kamerling, die in het
paleis eene betrekking had, hoorde dat men Jeremia in den put had
8 gedaan,′ verliet hij het paleis, daar de koning zich ophield in de
9 Benjaminspoort, en sprak tot den koning:′ Mijn heer de koning, deze
mannen hebben slecht gehandeld in al wat zij den profeet Jeremia
hebben aangedaan, dat zij hem in den put hebben geworpen, om er

Vs. 2. XXI : 9.

20. *laat — komen.* Verg. op XXXVI : 7. — *doe — sterve,* van de ellende die ik er uitsta. Zie XXXVIII : 26.

21. *den gevangenhof.* Zie XXXII : 2; Neh. III : 25. Deze gevangenschap was blijkbaar zeer dragelijk, ook omdat zij den profeet niet alle gelegenheid tot prediking ontnam: immers was hij er voor ieder toegankelijk; zie XXXII : 6—15; XXXVIII : 1—4. — *de Bakkerstraat.* Het was oudtijds overal, en is in het Oosten nog heden de gewoonte, dat de lieden van hetzelfde beroep of bedrijf in eene en dezelfde straat wonen. — *Zoo — gevangenhof.* Verg. XXXVIII : 13, 28*a*.

1. De toegeeflijkheid des konings, Jeremia in den gevangenhof in bewaring te houden, was in strijd met de bedoeling der rijksgrooten, toen zij den profeet kerkerden (XXXVII : 15), namelijk aan den noodlottigen invloed zijner prediking op de belegerde bevolking een einde te maken (vs. 4). — *Pashur, de zoon van Malkia.* Zie XXI : 1.

3. *Want,* ingevoegd volg. Gr. vert.

4. *der — overgebleven.* Vele waren gesneuveld, eenige overgeloopen (vs. 19). Wij zijn in den laatsten tijd van het beleg (vs. 9).

5. *Zie — macht.* De bedoeling schijnt te zijn, dat zij vrijheid ontvangen, niet hem te dooden (vs. 4), maar overeenkomstig het gestreken vonnis (XXXVII : 14 v.) hem in zijne oorspronkelijke gevangenis (XXXVII : 15), waaruit Sedekia hem op zijn dringend smeeken had verlost (XXXVII : 21), terug te brengen; verg. vs. 25 v. — *Want — hen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Want de koning vermag niets tegen u.*

6. *den put.* Droge putten werden veeltijds voor gevangenis gebruikt; vandaar *put* voor „gevangenis” (verg. Gen. XL : 15) en *huis van den put* XXXVII : 16 en Exod. XII : 29 door *kerker* vertaald. Verg. ook Zach. IX : 11. — *den prins.* Zie op XXXVI : 26.

8. *de Benjaminspoort.* Zie op XXXVII : 13. Waarschijnlijk was de koning hier om de verdediging van de stad tegen den vijand te leiden.

9. *al — aangedaan,* vs. 6; XXXVII : 15. Ebedmelech geeft natuurlijk niet den koning de schuld, maar den rijksgrooten. Wellicht waren dezen, door Jeremia in den put te werpen, hunne bevoegdheid eenigermate te buiten gegaan; zie op vs. 5; dit geeft Ebedmelech recht van spreken. — *om ... te sterven,* volg. andere klinkers, met Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *en hij is ... gestorven.* — *want — stad.* Eene vreemde reden: immers zou hij dan elders evengoed van honger moeten omkomen. Misschien een later toevoegsel uit XXXVII : 21; in elk geval in den mond van Ebedmelech tegenover den koning

10 van honger te sterven; want er is geen brood meer in de stad.' Toen
gelastte de koning den Ethiopiër Ebedmelech: Neem van hier drie
mannen mede en trek den profeet Jeremia uit den put op, eer hij
11 sterft.' Zoo nam Ebedmelech de mannen mede, kwam in het paleis
onder de schatkamer en nam van daar versleten lappen en lompen,
12 die hij voor Jeremia aan touwen in den put afliet.' En de Ethiopiër
Ebedmelech zeide tot Jeremia: Leg nu deze versleten lappen en lompen
aan uwe oksels onder de touwen. Jeremia deed alzoo, en nu trokken
13 zij hem met de touwen op en haalden hem uit den put.' Zoo zat Jeremia
weder in den gevangenhof.
14 Eens deed koning Sedekia den profeet Jeremia bij zich brengen, in
den ingang der hoplieden aan den tempel, en zeide tot hem: Ik heb
15 u iets te vragen; verheel mij niets.' Maar Jeremia zeide tot Sedekia:
Wanneer ik het u mededeel, doodt gij mij immers; en wanneer ik u
16 raad geef, luistert gij toch niet naar mij.' Toen zwoer koning Sedekia
Jeremia in het geheim: Zoo waar als Jahwe leeft, die ons dit leven
heeft geschonken, ik zal u niet dooden, noch u overleveren aan die
17 mannen, die u naar het leven staan.' Nu zeide Jeremia tot Sedekia:
Zoo zegt Jahwe, de god der heirscharen, Israëls god: Indien gij onverwijld
uitgaat tot de vorsten van Babels koning, zal uw leven gespaard
blijven en deze stad niet verbrand worden, maar zult gij zelf met uw
18 huis het leven behouden.' Doch indien gij niet uitgaat tot de vorsten
van Babels koning, zal deze stad aan de Chaldeeën prijsgegeven
worden, die haar zullen verbranden, en zult ook gij hun niet ont-
19 komen.' Maar koning Sedekia zeide tot Jeremia: Ik ben beducht
dat men mij aan de Judeërs die tot de Chaldeeën zijn overgeloopen zal
20 overleveren, en dat zij hun spel met mij zullen drijven.' Jeremia
zeide: Dat zal men niet doen. Luister toch naar Jahwe, in hetgeen
21 ik tot u zeg; opdat het u welga en uw leven gespaard blijve.' Maar
indien gij weigert uit te gaan, zoo is dit het gezicht dat van Jahwe
22 mij geworden is!' Zie, al de vrouwen die in het paleis van Juda's
koning zijn overgebleven worden uitgeleid tot de vorsten van Babels
koning, terwijl zij zeggen:

U hebben opgestookt, u overmocht
uwe goede vrienden:
toen uwe voeten zonken in de modder,
weken zij achteruit!

23 Al uwe vrouwen en kinderen leidt men tot de Chaldeeën uit, en ook

Vs. 22*b*. Ob. vs. 7*b c*.

ongepast. In den gevangenhof had Jeremia zijn dagelijksch rantsoen gekregen. Intusschen hebben wij reeds boven (zie op vs. 4) gezien dat dit verhaal ons verplaatst tegen het einde van het beleg.

10. *van hier*, van de manschappen aan de Benjaminspoort. — *drie*, volg. verb. t.; grondt. *dertig*.

13. *Zoo — gevangenhof*. Zie XXXVII : 21*b*. — Wij vinden XXXIX : 15—18 het getuigenis van Jeremia's dankbaarheid aan zijn redder.

14. Eene nieuwe proeve der radeloosheid van den zwakken vorst; verg. op XXXVII : 17. — *den ingang der hoplieden*, volgens geringe tekstverandering; Hebr. t. *den ingang van den derde*. Het was waarschijnlijk een ingang uit het paleis, en eene afgesloten ruimte, waar Sedekia zonder getuigen (vs. 16, 24) den profeet spreken kon. Over de *hoplieden* zie op Exod. XIV : 7. — *iets*. Hij bedoelt eene godspraak; verg. vs. 17.

17 v. Verg. XXXIV : 1—7. — *de vorsten van Babels koning*. Nebukadresar zelf voerde de belegeraars niet aan, hij bevond zich te Ribla, XXXIX : 5—7.

21. *zoo — is*. Jeremia draagt zijn inzicht, als hem door Jahwe verleend, voor bij wijze van visioen.

22. *terwijl zij zeggen*. Zij heffen spottend een klaagzang over Sedekia aan (verg. IX : 10*b*, 11; XXII : 6*b*, 7, 21—23): wel leeft hij nog, maar het koningschap is dood. Wellicht haalt Jeremia hier een bekend lied aan, door hem (en Obadja, vs. 7) aan den volksmond ontleend. — *U — vrienden*. Dit slaat hier op de verkeerde raadgevers des zwakken konings, hetzij rijksgrooten, hetzij profeten. — *weken zij achteruit*, alleen op eigen behoud bedacht, lieten zij u in den steek.

gij ontkomt hun niet, maar wordt gegrepen en den koning van Babel
overgeleverd; en deze stad wordt verbrand.
24 Toen zeide Sedekia tot Jeremia: Laat niemand van dit onderhoud
25 iets vernemen; anders sterft gij.' En wanneer de vorsten hooren dat
ik met u gesproken heb, en bij u komen en tot u zeggen: Deel ons
toch mede wat gij tot den koning gezegd hebt — verheel het ons
niet; anders dooden wij u — en wat de koning tot u gezegd heeft' —
26 dan zult gij tot hen zeggen: Ik smeekte den koning mij niet te doen
27 terugkeeren in het huis van Jonathan, waar ik zou sterven.' Toen
dus al de vorsten bij Jeremia kwamen en hem ondervraagden, gaf
hij hun dit bescheid, juist zooals de koning hem geboden had; waarop
zij hem met rust lieten; want de zaak was niet ruchtbaar geworden.'
28*a* Zoo bleef Jeremia in den gevangenhof, tot den dag waarop Jeruzalem
werd ingenomen.
28*b*; XXXIX : 1 Toen nu Jeruzalem ingenomen was,' [in het negende jaar
van Sedekia, den koning van Juda, in de tiende maand, kwam Nebu-
kadresar, de koning van Babel, met zijn geheele leger vóor Jeruzalem,
2 en zij sloten het in;' en in het elfde jaar van Sedekia, op den negen-
3 den dag der vierde maand, is eene bres in de stad gemaakt.' Toen]
kwamen al de vorsten van den koning van Babel en zetten zich neder
in de Middelpoort, namelijk de rabsaris Nebusjazban, de rabmag Ner-
4 galsareser en al de overige vorsten van den koning van Babel.' [En
toen Sedekia, de koning van Juda, en al de krijgslieden hen zagen,
namen zij de vlucht, verlieten des nachts de stad, aan den kant van
den koningstuin, door de poort tusschen de twee muren, en togen
5 uit in de richting van de Vlakte.' Maar het leger der Chaldeën jaagde
hen achterna en haalde Sedekia in de vlakte van Jericho in, nam hem
gevangen en bracht hem op naar Ribla, in het land van Hamath, tot
Nebukadresar, den koning van Babel, die het vonnis over hem uit-
6 sprak:' de koning van Babel liet de zonen van Sedekia te Ribla voor
zijne oogen slachten, ook slachtte de koning van Babel al de edelen
7 van Juda;' hij liet Sedekia de oogen uitsteken en hem in boeien
8 slaan, om hem naar Babel te brengen.' De Chaldeën verbrandden het
koninklijk paleis en de huizen des volks en haalden de muren van

23. *wordt verbrand*, met verandering van klinkers, volg. hss., Gr. en Aram. vertt.; Hebr. t. *verbrandt gij*.

26. *Ik smeekte*, letterlijk *Ik deed nedervallen voor*; zie op XXXVI : 7. — *waar ik zou sterven*. Zie XXXVII : 15, 20.

28*a*. Verg. vs. 13; XXXVII : 21.

28*b*. Verg. op vs. 4—13.

1 v. Dit is verkort uit LII : 4—7*a* (2 Kon. XXV : 1—4*a*) overgenomen. Zie verder Inl.

3. *zetten zich neder*, ter beraadslaging, hoe met de stad te handelen. — *de Middelpoort*. De ligging dezer poort is onbekend. Vóor den *rabsaris* (waarover zie op 2 Kon. XVIII : 17) heeft grondt. nog *de samgar Nergalsareser*, blijkbaar verschreven uit *de rabmag Nergalsareser*; daar ook vs. 13 slechts éen Nergalsareser genoemd wordt. Over dezen naam zie op 2 Kon. XIX : 37. — *Nebusjazban* (volg. naar vs. 13 verb. t.; Hebr. t. *Nebosarsechim*) beteekent ‚Nebo redt mij'.

4—13. Deze verzen ontbreken in Gr. vert. en zijn waarschijnlijk een toevoegsel op een oorspronkelijk verhaal, waarin de belegering en inneming van Jeruzalem niet of kort besproken werd en waarin onmiddellijk op XXXIX : 28*b*, *Toen nu Jeruzalem ingenomen was*, XXXIX : 3 volgde en men dus las *Toen nu Jeruzalem ingenomen was, kwamen al de vorsten van den koning van Babel en zetten zich neder in de Middelpoort* enz. tot *Babel*; waarop vs. 14 volgde *zij lieten Jeremia uit den gevangenhof halen*. De schrijver der ingevoegde verzen, die wellicht ook vs. 1 v. opstelde en zijne stof aan LII : 7—16 ontleende, ging hierbij niet handig te werk; immers, *toen Sedekia en zijne krijgslieden hen zagen*, vs. 4, slaat nu op de Chaldeeuwsche vorsten, die zich, vs. 3, in de poort nederzetten; veel eenvoudiger en juister wordt in H. LII verhaald dat de Judeërs vluchtten toen de stad bleek niet meer houdbaar te zijn. — Over bijzonderheden zie aantt. op 2 Kon. XXV : 4—12.

8. *de huizen des volks*, naar geringe tekstverbetering; Hebr. t. *het huis des volks*; LII : 13 heeft *al de huizen van Jeruzalem en alle groote huizen*, terwijl nog *het huis van Jahwe* aan *het koninklijk paleis* voorafgaat.

9 Jeruzalem omver.′ En Nebuzaradan, de overste der lijfwacht, voerde
het overschot van het volk, de in de stad overgeblevenen, de over-
loopers die tot hem overgeloopen waren, en het overschot van het
10 volk, de overgeblevenen, naar Babel.′ Maar van het geringe volk,
van hen die niets bezaten, liet Nebuzaradan, de overste der lijfwacht,
een deel in het land Juda achter en gaf hun te dien dage wijngaarden
11 en akkers.′ Nebukadresar nu, de koning van Babel, gelastte aangaande
12 Jeremia aan Nebuzaradan, den overste der lijfwacht: ′ Neem hem, houd
het oog op hem en doe hem geen leed hoegenaamd, maar doe met
13 hem zooals hij u zeggen zal.′ Dientengevolge zonden Nebuzaradan,
de overste der lijfwacht, de rabsaris Nebusjazban, de rabmag Nergal-
14 sareser en al de grooten van Babels koning een bode;] ′ zij lieten Jeremia
uit den gevangenhof halen en stelden hem ter beschikking van Gedalja,
den zoon van Ahikam, den zoon van Sjafan, om hem uit te leiden en
naar huis te brengen. Zoo zette hij zich neder onder het volk.
15 Terwijl Jeremia opgesloten was in den gevangenhof, was tot hem
16 dit woord van Jahwe gekomen: ′ Ga den Ethiopiër Ebedmelech zeggen:
Zoo spreekt Jahwe der heirscharen, Israëls god: Eerlang breng ik over
deze stad mijne woorden, ten kwade en niet ten goede, en zij zullen
17 te dien dage voor uwe oogen vervuld worden;′ maar u zal ik redden
te dien dage, spreekt Jahwe, en gij zult niet overgeleverd worden aan
18 de mannen voor wie gij beducht zijt;′ want ik zal u zeker doen ont-
komen, en door het zwaard zult gij niet vallen, lijfsbehoud zal uw
buit zijn; omdat gij op mij vertrouwd hebt, spreekt Jahwe.

9. *het volk.* Wellicht heeft in plaats hiervan den tweeden keer, evenals LII : 15, *de werkmeesters* gestaan.
11—13. Een ongeloofwaardig verhaal. Daar Nebuzaradan eerst eene maand na de inneming te Jeruzalem gekomen is (LII : 6, 12; verg. op 2 Kon. XXV : 8), zou Jeremia nog zoo lang in den gevangenhof zijn gebleven; wat even onaannemelijk is als de groote belangstelling van Nebukadresar in het lot van den profeet. Ook deze verzen ontbreken in Gr. vert. en zijn eene inlassching. Oorspronkelijk (zie op vs. 4—13) volgde vs. 14 op vs. 3 en werd Jeremia dus dadelijk na de inneming der stad, door de vorsten, niet door Nebuzaradan, uit de gevangenis gehaald en met onderscheiding behandeld.
14. *Gedalja,* de zoon van Jeremia's beschermer XXVI : 24. Deze Gedalja werd weldra landvoogd van Judea (zie XL : 6; 2 Kon. XXV : 22); de woorden *Zoo — volk* doelen waarschijnlijk hierop en beteekenen dus: dientengevolge ging hij niet in ballingschap, maar bleef in het land. — Met *naar huis* kan slechts Jeremia's huis zijn bedoeld. — Eene andere overlevering, hoe en wanneer Jeremia bij Gedalja kwam, XL : 1—6.
18. *lijfsbehoud zal uw buit zijn.* Verg. XXI : 9; XXXVIII : 2; XLV : 5. — *omdat gij op mij vertrouwd hebt,* wat hij getoond had door Jeremia te redden (XXXVIII : 7—13).

HOOFDSTUK XL : 1—6.

Jeremia's bevrijding. — De profeet, met de andere ballingen geboeid naar Rama gevoerd, wordt hier door Nebuzaradan, na eene vrome toespraak, vrijgelaten (1—3); voor de keus gesteld naar Babel mede te gaan of in Juda te blijven (4 v.), blijft hij bij Gedalja (6).

Dit korte stuk plaatst ons voor meer dan één raadsel. Het begint met de aankondiging eener godspraak; doch deze blijft achterwege. Het vertoont ons Jeremia geboeid medegesleept onder de ballingen; en wij hadden hem juist verlaten, door de Chaldeeuwsche rijksgrooten veilig en wel bij Gedalja bezorgd. Dat Nebuzaradan hier blijkbaar voor het eerst hem ontmoet, in strijd met het invoegsel XXXIX : 11—13, laten we buiten aanmerking. De overste der lijfwacht van Babels koning predikt alsof hij de godsman zelf was; wij kunnen bij de lezing van vs. 2 v. ons nauwelijks voorstellen dat Jeremia niet de spreker, maar de aangesproken persoon is. Hebben wij dus eene jongere legende vóor ons, eenvoudig uitgedacht ter verheerlijking van den profeet en van zijn god door den mond van den heidenschen machthebber, en door onzen berichtgever uit mondelinge overlevering met achtelooze pen neergeschreven? Of zouden wij mogen aannemen dat de hoofdzaak: Jeremia geboeid naar Rama gevoerd met de andere ballingen, maar door Nebuzaradan ontslagen en naar Mispa getogen, niet ongeloofwaardig is? Het is niet wel mogelijk een beslist antwoord te geven. — Na XXXIX : 14 treffen wij onzen profeet eerst weder te Bethlehem aan (H. XLII), eene korte poos na den moord van Gedalja; te Mispa bij den landvoogd bemerken wij niets van hem. Stellig behoort dit gedeelte tot de minst betrouwbare in ons boek.

XL: 1 Het woord dat van Jahwe tot Jeremia kwam, nadat Nebuzaradan,
de overste der lijfwacht, hem had laten gaan uit Rama, waar hij hem
liet halen, terwijl hij met ketenen geboeid was onder al de ballingen
van Jeruzalem en Juda, die weggevoerd zouden worden naar Babel.'
2 De overste der lijfwacht dan liet Jeremia halen en zeide tot hem:
3 Jahwe, uw god, heeft deze plaats met dit onheil bedreigd;' en Jahwe
heeft het doen komen en ten uitvoer gebracht, zooals hij gedreigd
heeft; want gij, Judeërs, hebt tegen Jahwe gezondigd en niet naar
4 hem geluisterd; daarom is u dit overkomen.' Nu dan, ik bevrijd u
heden van de ketenen aan uwe handen. Indien het u goeddunkt met
mij naar Babel te gaan, ga mede, opdat ik het oog op u houde; maar
indien het u niet behaagt met mij naar Babel te gaan, zoo laat het.
Zie, het gansche land ligt voor u open: waarheen het u goeddunkt
5 en behaagt te gaan, ga derwaarts;' keer terug tot Gedalja, den zoon
van Ahikam, den zoon van Sjafan, dien de koning van Babel heeft
aangesteld over de steden van Juda, en blijf bij hem onder het volk;
of ga waarheen het u behaagt. Daarop gaf hem de overste der lijf-
6 wacht teerkost en geschenken en liet hem gaan.' Toen kwam Jeremia
bij Gedalja, den zoon van Ahikam, te Mispa, en bleef bij hem onder
het volk dat in het land was overgebleven.

1. Verg. Inl. — *Rama*, twee uur ten noorden van Jeruzalem; verg. XXXI: 15 en zie op Joz. XVIII: 25 v. en op 1 Sam. I: 1. Naar het schijnt, werden de ballingen hier verzameld, om over Sichem naar Ribla (LII: 26) en van daar naar Babylonië vervoerd te worden. — *ketenen*, blijkens vs. 4, handboeien waarmede de ballingen aan elkander waren vastgemaakt.
2. *deze plaats*, Jeruzalem.
3. *Judeërs*, duidelijkheidshalve ingevoegd; in het Hebreeuwsch is geen dubbelzinnigheid, daar in dit vers het voornaamwoord in het meervoud staat, gelijk vs. 2 en 4 in het enkelvoud.
4. *opdat ik het oog op u houde*, u onder mijne bijzondere bescherming neme.
5. *keer terug*. Hiervóór heeft Hebr. t. *hij is er nog, hij zal niet terugkeeren*; wat, als onverstaanbaar, met Gr. vert., is weggelaten. — *dien* — *Juda*. Zie 2 Kon. XXV: 22.
6. Wat Jeremia koos, wordt niet gezegd; het blijkt bij de uitkomst. — *Mispa*, niet ver van Rama, ten zuidwesten. Zie op Joz. XVIII: 25 v. Hier had zich Gedalja gevestigd, 2 Kon. XXV: 23. — *het volk* — *overgebleven*. Zie LII: 16; 2 Kon. XXV: 12.

HOOFDSTUK XL: 7—XLI: 15.

Gedalja vermoord. — De verstrooide Judeesche legeroversten met hunne troepen, de aanstelling van Gedalja tot landvoogd vernemende, wenden zich tot hem (XL: 7 v.) en worden door hem gerustgesteld (9 v.); gelijk ook de naar omliggende landen gevluchte Judeërs terugkeeren, en van lieverlede alles zijn gewoon aanzien herneemt (11 v.). Johanan en de andere officieren waarschuwen Gedalja tegen Ismaël, als door den koning der Ammonieten gezonden om hem te dooden (13 v.); zelfs wil eerstgenoemde in alle stilte den verdachte uit den weg ruimen (15); maar de landvoogd verbiedt het, daar hij de aanklacht niet gelooft (16). Ismaël komt bij Gedalja ter maaltijd en doodt hem verraderlijk, met de Judeërs en Chaldeën te zijnen huize (XLI: 1—3). Daags daarna lokt hij eene karavaan bedevaartgangers uit het noorden Mispa binnen (4—6) en vermoordt hen, op enkelen na die hun leven afkoopen (7—9); waarna hij de achtergebleven Judeërs uit Mispa wegvoert naar het land der Ammonieten (10). Doch reeds spoedig achterhaald door Johanan, ziet hij zich van al de weggevoerden verlaten en ontkomt zelf met de zijnen naar de Ammonieten (11—15).

Dit verhaal is eene kostelijke aanvulling van het korte bericht 2 Kon. XXV: 23—25, dat getrokken is uit hetzelfde geschiedboek hetwelk onzen verhaler als bron heeft gediend. Wel rijzen bij de lezing verscheiden vragen op die onbeantwoord blijven: allereerst betreffende de beweegreden voor den moord van Gedalja, in verband met de daarna gepleegde euveldaad; ook is de toedracht weinig aanschouwelijk, zelfs de tijd wanneer het feit heeft plaats gegrepen onzeker (zie op 2 Kon. XXV: 25). Doch dit een en ander levert volstrekt geen reden op het te wantrouwen; alleen volgt er uit dat het, zooals het hier vóór ons ligt, niet van een ooggetuige afkomstig kan zijn. — Jeremia wordt er niet in genoemd; het dient dan ook in zekeren zin als inleiding op het volgende stuk (XLI: 16—XLIII: 7); en daaruit (zie XLII: 2) maken wij op, dat Jeremia heeft behoord onder de door Ismaël weggevoerden, die door Johanan zijn verlost. Voor het overige vergelijke men de inleiding op 2 Kon. XXIV: 20*b*—XXV: 30.

XL : 7 Toen al de oversten der omzwervende benden, met hunne man-
schappen, hoorden dat de koning van Babel Gedalja, den zoon van
Ahikam, tot landvoogd aangesteld en hem belast had met het toezicht
over de mannen, vrouwen en kinderen en de geringe lieden die niet
8 naar Babel waren weggevoerd,′ zoo kwamen zij tot Gedalja te Mispa,
namelijk Ismaël, de zoon van Nethanja, Johanan en Jonathan, de
zonen van Kareah, Seraja, de zoon van Tanhumeth, de zonen van
Ofai den Netofathiet, en Jezanja, de zoon van den Maächathiet, met
9 hunne manschappen.′ En Gedalja, de zoon van Ahikam, den zoon van
Sjafan, zwoer hun en hunnen manschappen: Vreest niet u aan de
Chaldeeën te onderwerpen; zet u neder in het land en weest den
10 koning van Babel onderdanig; opdat het u welga.′ Wat mij betreft,
ik blijf hier voor uwe oogen te Mispa, om de Chaldeeën te dienen
die tot ons zullen komen; gij dan, zamelt wijn, ooft en olie in en
doet die in uwe vaten, en zet u neder in de steden die gij in bezit
11 genomen zult hebben.′ Toen ook al de Judeërs die in Moab, bij de
Ammonieten, in Edom en in alle andere landen waren hoorden dat de
koning van Babel van Juda een overblijfsel gelaten en Gedalja, den
zoon van Ahikam, den zoon van Sjafan, daarover aangesteld had,′
12 keerden al de Judeërs terug uit alle plaatsen waarheen zij verdreven
waren, kwamen in het land Juda tot Gedalja te Mispa, en zamelden
zeer veel wijn en ooft in.
13 Eens kwamen Johanan, de zoon van Kareah, en al de oversten der
14 omzwervende benden bij Gedalja te Mispa,′ en zeiden tot hem: Weet
gij wel dat Baälis, de koning der Ammonieten, Ismaël, den zoon van
Nethanja, heeft gezonden om u om het leven te brengen? Maar Gedalja,
15 de zoon van Ahikam, geloofde hen niet.′ En Johanan, de zoon van
Kareah, zeide tot Gedalja te Mispa in het geheim: Laat ik toch gaan
en Ismaël, den zoon van Nethanja, ombrengen, zonderdat iemand het
weet. Waarom zou hij u om het leven brengen, zoodat de Judeërs
die zich bij u herzameld hebben weder verstrooid raken en het over-
16 blijfsel van Juda te gronde gaat?′ Maar Gedalja, de zoon van Ahikam,
zeide tot Johanan, den zoon van Kareah: Doe dat niet; want het is
gelogen wat gij van Ismaël zegt.
XLI : 1 Maar in de zevende maand kwam Ismaël, de zoon van Nethanja,
den zoon van Elisjama, van koninklijken bloede, met tien mannen te
Mispa, bij Gedalja, den zoon van Ahikam; en toen zij aldaar, te Mispa,
2 samen aan den maaltijd waren,′ stonden Ismaël, de zoon van Nethanja,
en de tien mannen die bij hem waren op en versloegen Gedalja, den

Vs. 7—9. 2 Kon. XXV : 23 v.

7. *al — manschappen.* Zie op 2 Kon. XXV : 23. — *omzwervende*, letterlijk *op het veld zijnde.*

8. *Jonathan.* Deze komt 2 Kon. XXV : 23, ook hier in het vervolg, niet voor; evenmin in Gr. vert.; wellicht is zijn naam door verschrijving van *Johanan* ontstaan, en vervolgens *zoon* in *zonen* veranderd; aldus ook in enkele hss. — *Ofai*, volgens andere lezing *Efai.* — *Jezanja*, nauwkeuriger op de gelijkluidende plaats (2 Kon. XXV : 23) *Jaäzanja.*

10. *voor uwe oogen*, ingevoegd volg. Gr. vert. Het zegt zooveel als: te uwer geruststelling, strekt dus tot aanbeveling om zich in het land te vestigen. — *de Chaldeeën te dienen*, letterlijk *vóor de Chaldeeën te staan;* zie op XXXV : 19. — Met *de Chaldeeën ... die tot ons zullen komen* worden waarschijnlijk bedoeld gezanten des konings die belastingen komen garen, bevelen overbrengen enz. Met hen voort te helpen waarborgt hij aan het land de gunst des konings. — *gij dan — in.* Het was herfst; verg. 2 Kon. XXV : 8.

13. Wij worden hier wellicht enkele jaren later verplaatst; zie op 2 Kon. XXV : 25; de uitdrukking *omzwervende* is in elk geval na vs. 8—12 misplaatst.

1—3. Verg. 2 Kon. XXV : 25.

1. *In de zevende maand*, naar het schijnt, geteld van Abib (zie op Exod. XII : 2) af, dus in het najaar. — *van koninklijken bloede*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft nog *en de grooten des konings.*

zoon van Ahikam, den zoon van Sjafan, met het zwaard. Zoo doodde
hij hem dien de koning van Babel tot landvoogd had aangesteld.′
3 Ook versloeg Ismaël al de Judeërs die bij hem, bij Gedalja, te Mispa,
waren en de Chaldeën die zich daar bevonden, de krijgslieden.
4 Des anderen daags nu nadat hij Gedalja had gedood, terwijl niemand
5 het nog wist,′ kwamen er lieden uit Sichem, Sjilo en Samarië, tachtig
man, met afgeschoren baard, gescheurde kleederen en insnijdingen;
zij hadden meeloffers en wierook bij zich om die naar den tempel te
6 brengen.′ Ismaël, de zoon van Nethanja, dan ging Mispa uit, hun te
gemoet, steeds weenende en zoodra hij hun tegenkwam, zeide hij tot
7 hen: Komt bij Gedalja, den zoon van Ahikam.′ Maar nauwelijks
waren zij binnen de stad gekomen, of zij werden door Ismaël, den
zoon van Nethanja, en de mannen die bij hem waren, geslacht en
8 in een put geworpen.′ Doch onder hen bevonden zich tien mannen
die tot Ismaël zeiden: Dood ons niet; want wij hebben een verborgen
voorraad in het veld, tarwe en gerst, olie en honing. Toen liet hij af
9 en doodde hen niet met hunne broederen.′ De put waarin Ismaël de
lijken van al de mannen die hij had omgebracht wierp, is die groote
put welken koning Aza had gemaakt vanwege Baëza, den koning van
Israël; dezen vulde Ismaël, de zoon van Nethanja, met verslagenen.′
10 Daarna voerde Ismaël het gansche overblijfsel des volks dat te Mispa
was weg, de prinsessen en al het volk dat te Mispa overgebleven
was, waarover Nebuzaradan, de bevelhebber der lijfwacht, Gedalja, den
zoon van Ahikam, had gesteld; waarna Ismaël, de zoon van Nethanja,
zich opmaakte en henentoog, om naar de Ammonieten over te steken.
11 Maar toen Johanan, de zoon van Kareah, en al de legeroversten
die met hem waren hoorden, wat al onheil Ismaël, de zoon van Nethanja,
12 had aangericht,′ namen zij al hunne manschappen en togen heen om
Ismaël, den zoon van Nethanja, te bevechten. Zij troffen hem bij het
13 groote water te Gibeon aan;′ en zoodra al het volk dat bij Ismaël
was Johanan, den zoon van Kareah, en al de legeroversten die met hem
14 waren zag, verblijdde het zich;′ en al het volk dat Ismaël uit Mispa
had weggevoerd wendde zich om, keerde terug en ging naar Johanan,
15 den zoon van Kareah.′ Doch Ismaël, de zoon van Nethanja, ontsnapte
met acht man aan Johanan, en ging naar de Ammonieten.

3. *al — waren*, niet al de Judeërs te Mispa (zie vs. 10), maar alleen wie zich aan den disch, of in het huis, van Gedalja bevonden. Ditzelfde geldt ook van de Chaldeën.

4. *terwijl niemand het nog wist*, niemand buiten Mispa. Dit dient om het vervolg te verklaren.

5. *uit — Samarië*. Het waren dus waarschijnlijk Efraimieten. — *met — insnijdingen*. Zie op XVI : 6 en op Lev. XIX : 28. — *zij — brengen*. De tempel was verwoest — reden van hun rouw — maar de plek waar hij gestaan had bleef heilig. Wellicht was er door Gedalja's zorgen weder een altaar opgericht; anders konden er moeilijk bloedige offers gebracht worden; onbloedige, zooals hier vermeld worden, waren altoos eerder mogelijk. Waarschijnlijk hadden zij den gewonen tijd der bedevaart, het loofhuttenfeest (Exod. XXIII : 16; Deut. XVI : 13, 16; 1 Kon. VIII : 2), gekozen voor hun doel (zie vs. 1 *in de zevende maand*).

6. *steeds weenende*, als droeg hij rouw om dezelfde reden als zij (vs. 5); ten einde hun vertrouwen in te boezemen.

8. *een — veld*, in den grond begraven of in spelonken verstopt. — Daar deze bewaarplaatsen zich natuurlijk bij hunne woonplaatsen, op uren afstands van Mispa, bevonden, kon Ismaël uit deze ontdekking voorloopig geen voordeel trekken.

9. *die groote put*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *door Gedalja*. — *welken — Israël*, wellicht tot waterbak bij een mogelijk beleg; verg. 1 Kon. XV : 16—22.

10. *de prinsessen*. Verg. op XXXVI : 26. — *zich opmaakte*, volg. hss. en Gr. vert.; Hebr. t. *hen wegvoerde*. — *over te steken*, nl. den Jordaan.

12. *het groote water te Gibeon*, waarschijnlijk den 2 Sam. II : 13 vermelden vijver. Gibeon lag een goed half uur ten noordoosten van Mispa. Verg. op Joz. IX : 3.

HOOFDSTUK XLI : 16—XLIII : 7.

Naar Egypte. — Johanan en de andere aanvoerders maken, uit vrees voor de Chaldeeën, aanstalten om met al hunne volksgenooten naar Egypte de wijk te nemen (XLI : 16—18). Vooraf verzoeken zij Jeremia Jahwe voor hen te raadplegen (XLII : 1—3); wat de profeet op zich neemt (4); terwijl zij gehoorzaamheid beloven (5 v.). Eerst tien dagen later krijgt Jeremia een antwoord van Jahwe, dat hij aan de hoofden en het volk bekend maakt (7—9): stil in het land blijven, waar Jahwe hen zegenen en hun angst voor den koning van Babel beschamen zal (10—12); indien zij naar Egypte trekken (13 v.), zoo zullen juist de rampen die zij ontvlieden hun dáar overkomen (15—17), door eene zelfde uitbarsting van den goddelijken toorn als Jeruzalems burgerij trof (18). Wee hun! voegt Jeremia er aan toe, omdat zij, in strijd met het gegeven woord, Jahwe ongehoorzaam zijn (19—22). Werkelijk weigeren de hoofden hem geloof (XLIII : 1 v.), bewerende dat Baruch hem heeft opgestookt tot hun onheil (3). Zoo nemen de ongehoorzame oversten al hunne landgenooten, ook Jeremia en Baruch, mede naar Egypte (4—7).

Van dit verhaal geldt over het geheel hetzelfde als van het vorige, waarmede het éen geheel uitmaakt; men vergelijke dus de inleiding op XL : 7—XLI : 15. Ook dit, aanvulling van 2 Kon. XXV : 26, is eene kostelijke bijdrage tot onze kennis der geschiedenis van dien rampvollen toestand kort na Jeruzalems val; doch het is niet van de hand van een ooggetuige. Onmiskenbaar is de toeleg om Jeremia te verheerlijken (zie b. v. XLII : 1 v.) en de Judeërs in een ongunstig daglicht te stellen (b. v. XLII : 5); van te voren staat vast dat laatstgenoemden naar den profeet niet zullen luisteren (XLII : 15, 19—22); de toon waarop Jeremia hier spreekt schijnt er meer op aangelegd zijne volksgenooten te verbitteren dan te winnen. Doch dit alles betreft bijzaken; men bedenke dat de toespraak van Jeremia in elk geval eerst achterna is op schrift gesteld, door iemand die op de ongehoorzaamheid der Judeërs met verontwaardiging terugzag; de hoofdzaak is alleszins betrouwbaar. Buitendien is voor onze kennis van het Israëlietisch profetisme en van zijne waardeering door volks- en tijdgenoot de vermelding van het lang uitblijven der godspraak, en vooral de mededeeling van de verdenking waaraan Jeremia blootstond, van groote waarde.

XLI : 16 Johanan, de zoon van Kareah, nu en al de legeroversten die met
hem waren namen het gansche overblijfsel des volks, dat Ismaël, de
zoon van Nethanja, uit Mispa had weggevoerd, nadat hij Gedalja, den
zoon van Ahikam, verslagen had, mannen, vrouwen, kinderen en kamer-
17 lingen, die Johanan van Gibeon had teruggebracht,′ togen heen en
maakten halt aan de schaapskooien van Kimham, bij Bethlehem, om
18 verder naar Egypte te trekken′ wegens de Chaldeeën, voor wie zij be-
vreesd waren, omdat Ismaël, de zoon van Nethanja, Gedalja, den zoon
van Ahikam, door den koning van Babel tot landvoogd aangesteld,
verslagen had.
XLII : 1 Nu traden al de legeroversten, Johanan, de zoon van Kareah, Azarja,
de zoon van Hosjaja, en het gansche volk, zoo geringen als grooten,
2 op den profeet Jeremia toe en zeiden: Laat toch onze smeeking tot
u komen, en bid voor ons tot Jahwe, uwen god, voor dit gansche
overblijfsel; want wij zijn van velen in kleinen getale overgebleven,
3 zooals gij ons hier met eigen oogen ziet;′ opdat Jahwe, uw god, ons
te kennen geve, welken weg wij moeten opgaan en wat wij moeten
4 doen.′ Toen zeide de profeet Jeremia tot hen: Ik heb het gehoord;
ik ga naar uwe woorden tot Jahwe, uwen god, bidden, en al wat
Jahwe u zal antwoorden, dat zal ik u mededeelen; ik zal niets voor

16. *dat — weggevoerd*, volg. verb. t.; verg. vs. 14; grondt. *dat hij van Ismaël, den zoon van Nethanja, uit Mispa had teruggebracht.* — *mannen.* Grondt. heeft nog *krijgslieden.* — *Johanan*, duidelijkheidshalve voor *hij.* — *van Gibeon.* Verg. vs. 12, 14.

17. *schaapskooien*, onzekere lezing en vertaling; anderen *herberg.* — *Kimham*, onzekere lezing. Wellicht is bedoeld de zoon van Barzillai, 2 Sam. XIX : 37—40. Maar beteekenis en plaatsbepaling zijn onzeker.

18. De Judeërs, ofschoon geheel onschuldig, duchtten, niet zonder grond, de wraak der Chaldeeën, die waarschijnlijk zonder onderzoek, of omdat zij den waren schuldige niet in handen konden krijgen, het rampzalig overblijfsel voor den moord des landvoogds geducht zouden straffen. Verg. XLIII : 3.

1. *Azarja*, volg. Gr. vert.; verg. XLIII : 2; Hebr. t. *Jezanja* (XL : 8).

5 u verzwijgen.′ Zij van hunnen kant zeiden tot Jeremia: Jahwe zij
tegen ons een waarachtig en betrouwbaar getuige, dat wij overeen-
komstig al wat Jahwe, uw god, u zal opdragen aan ons te zeggen
6 zullen handelen;′ hetzij goed, hetzij kwaad, naar Jahwe, onzen god,
tot wien wij u zenden, zullen wij luisteren; opdat het ons welga,
dewijl wij naar Jahwe, onzen god, luisteren.
7 Na verloop van tien dagen kwam het woord van Jahwe tot Jeremia;′
8 waarop hij Johanan, den zoon van Kareah, al de legeroversten die met
hem waren, en het gansche volk, zoo geringen als grooten, samenriep′
9 en tot hen zeide: Zoo zegt Jahwe, Israëls god, tot wien gij mij ge-
10 zonden hebt om uwe smeeking tot hem te doen komen:′ Indien gij
rustig in dit land blijft, zal ik u opbouwen en niet verdelgen, u
planten en niet uitroeien; want ik heb genoeg van het kwade dat ik
11 u heb aangedaan.′ Weest niet beangst voor den koning van Babel,
voor wien gij bevreesd zijt; weest voor hem niet beangst, spreekt
Jahwe; want ik ben met u, om u te verlossen en uit zijne hand te
12 redden;′ ik doe u erbarming vinden, en hij zal zich uwer erbarmen
13 en u laten blijven op uwen grond.′ Maar indien gij zegt: Wij blijven
14 niet in dit land — zonder te luisteren naar Jahwe, uwen god,′ zeg-
gende: Neen, wij trekken naar Egypteland, waar wij geen oorlog zien,
geen bazuingeschal hooren, geen honger lijden zullen, en daar willen
15 wij blijven′ — welaan, hoort in dat geval Jahwe's woord, overblijfsel
van Juda! Zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god: Indien gij
in allen ernst aanstalten maakt om naar Egypte te trekken, en als gij
16 daar komt om er te blijven,′ zoo zal het zwaard, waarvoor gij beangst
zijt, u achterhalen, daar, in Egypteland; en de honger, waarvoor gij
beducht zijt, u op den voet volgen, daar, in Egypte, en daar zult gij
17 sterven.′ Ja, al de verwaten mannen die aanstalten hebben gemaakt
naar Egypte te trekken, om aldaar te blijven, zullen sterven door
het zwaard, den honger en de pest; geen enkele van hen ontkomt of
18 ontsnapt aan het onheil dat ik over hen breng.′ Want zoo zegt Jahwe
der heirscharen, Israëls god: Evenals mijn toorn en verbolgenheid is
uitgestort over de inwoners van Jeruzalem, zoo zal mijne verbolgen-
heid zich uitstorten over u, wanneer gij in Egypte komt; en gij zult
worden tot een voorwerp van verwensching en ontzetting, van ver-
vloeking en versmading; en nimmer ziet gij deze plaats terug.
19 Dit is het woord van Jahwe u aangaande, overblijfsel van Juda:
Trekt niet naar Egypte. Weet wèl dat ik u heden gewaarschuwd heb.′

5. *zij — getuige*, trede tegen ons op met een onwraakbaar getuigenis van onze overtreding. Dat hij die zoo getuigt tevens de voltrekker van het vonnis is wordt niet uitgesproken, maar ondersteld.

6. *hetzij goed, hetzij kwaad*, nl. in ons oog, dus: in overeenstemming met onze wenschen en inzichten, of daarmede in strijd.

7. *Na — dagen*. Het moet ons niet te zeer bevreemden, dat Jeremia zooveel tijd noodig had om te geraken tot eene stellige overtuiging aangaande den wil van zijn god. Immers, zijn geloof aan Jahwe's macht en trouw drong hem tot den raad dien hij ten slotte gaf: blijft in vertrouwen op hem rustig afwachten, wat gebeuren zal; doch de ervaring van den toorn 'eens verbitterden konings gaf maar al te veel grond voor de vrees dat Nebukadresar bloedige wraak zou nemen voor den moord van zijn stadhouder. Intusschen is het hoogst natuurlijk dat die lange bedenktijd bij de vragers wantrouwen wekte; zie XLIII : 1—3.

10. Verg. op I : 10.

12. *ik — vinden*, bij Nebukadresar; verg. Gen. XLIII : 13; 1 Kon. VIII : 50. In Gr., Lat. en Syr. vertt. luidt het vers *dat ik u erbarming bewijze, mij uwer erbarme* enz. — *laten blijven*, met verandering van een klinker, volg. Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *doen terugkeeren*.

14. Het *bazuingeschal* beteekent hier, evenals IV : 19, 21, de *krijgstrompet*; verg. 1 Kor. XIV : 8.

17. Verg. XLIV : 14. — *verwaten*, gedeeltelijk volg. Gr. vert. ingevoegd; verg. XLIII : 2.

18. *en gij — versmading*. Verg. XVIII : 16; XXIV : 9; XXV : 18; XXIX : 18; XLIV : 12. — *deze plaats*, Juda, hun vaderland.

19. De godspraak is met vs. 18 ten einde; Jeremia, zich wel bewust dat zij tegen de wenschen en

20 Want gij doet kwaad ten koste van uw leven; daar gij zelven mij tot
Jahwe, uwen god, hebt gezonden, met de woorden: Bid voor ons tot
Jahwe, onzen god, en al wat Jahwe, onze god, zal zeggen, deel het
21 ons nauwkeurig mede; en wij zullen het doen.′ En nu heb ik het u
heden medegedeeld; maar gij hebt niet geluisterd naar Jahwe, uwen
22 god, naar al wat hij mij heeft opgedragen u te zeggen.′ Daarom, weet
wèl dat gij door het zwaard, den honger en de pest zult sterven, ter
plaatse waarheen gij begeert te trekken om daar te blijven.
XLIII : 1 Zoodra nu Jeremia geëindigd had tot het gansche volk al de
woorden van Jahwe, hun god, te spreken, welke Jahwe, hun god, hem
2 had opgedragen hun te zeggen, al die woorden,′ toen zeiden Azarja,
de zoon van Hosjaja, en Johanan, de zoon van Kareah, en al die
verwaten mannen tot Jeremia: Gij spreekt leugen; Jahwe, onze god,
heeft u niet gezonden met de woorden: Gij zult niet naar Egypte
3 trekken om daar te blijven′ — maar Baruch, de zoon van Neria,
stookt u tegen ons op; ten einde ons over te leveren aan de Chaldeën,
die ons zullen dooden of naar Babel wegvoeren.
4 Alzoo hebben Johanan, de zoon van Kareah, al de legeroversten en
het gansche volk niet naar Jahwe geluisterd, om in het land Juda te
5 blijven;′ maar Johanan, de zoon van Kareah, en al de legeroversten
namen het gansche overblijfsel van Juda, dat verdreven was geweest
onder alle volkeren en teruggekeerd was om in het land Juda te
6 blijven,′ mannen, vrouwen en kinderen, de prinsessen en alle men-
schen die Nebuzaradan, de overste der lijfwacht, bij Gedalja, den zoon
van Ahikam, den zoon van Sjafan, had gelaten, alsmede den profeet
7 Jeremia en Baruch, den zoon van Neria,′ en trokken naar Egypteland;
want zij luisterden niet naar Jahwe. Zoo kwamen zij te Tahpanhes.

plannen zijner volksgenooten aandruischt, voegt er nog een streng woord van waarschuwing uit zich zelven aan toe. — *Dit — Jahwe,* volg. oude vertt.; Hebr. t. *Jahwe heeft gesproken.*

20. *doet kwaad,* letterlijk *hebt kwaad gedaan*: hun verzet (XLIII : 1—3), ofschoon nog niet vermeld, wordt reeds als eene uitgemaakte zaak beschouwd (zie vs. 21 en verg. Inl.). Aldus volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hebt doen dolen.*

2. *Azarja, de zoon van Hosjaja.* Verg. XLII : 1.

3. *ten einde — wegvoeren.* Verg. XLI : 18. — De beschuldiging, tegen Jeremia ingebracht, van zich door de inblazingen van Baruch te hebben laten van het spoor brengen, toont dat men zeer goed wist, hoe een profeet, ook waar hij eene godspraak overbracht, bleef blootgesteld aan verschillende invloeden van buiten.

5. *dat — blijven.* Verg. XL : 11 v. — Het was dus niet alleen de bedoeling het bedreigde leven van enkelen of velen te redden, maar het overblijfsel van het Judeesche volk naar Egypte tijdelijk over te planten.

6. *de prinsessen.* Zie op XXXVI : 26.

7. *Tahpanhes.* Zie op II : 16. Wellicht moesten zij hier, in de grensstad, afwachten, wat de koning van Egypte omtrent hun verblijf in zijn land zou bepalen.

HOOFDSTUK XLIII : 8—13.

Jeremia te Tahpanhes. — Jeremia ontvangt te Tahpanhes van Jahwe den last door eene zinnebeeldige handeling (8 v.) de verovering van Egypte door Nebukadresar te voorspellen (10), die het volk zal slaan (11) en de heiligdommen verbranden, verbrijzelen of wegvoeren (12 v.).

Deze godspraak verplaatst ons in den aanvang van het verblijf van Jeremia en de andere Judeërs in den vreemde (verg. XLIII : 7*b*). De profeet spreekt hier niet alleen tot, maar wezenlijk ook over zijne volksgenooten: het is er hem alleen om te doen, hun terstond nogmaals te verzekeren (XLII : 16—18) dat het, door hem gewraakte, uitwijken naar Egypte hun niets zal baten; integendeel: ook hier zal de Chaldeeuwsche veroveraar zijn gerichtszetel opslaan en een tooneel van verwoesting aanrichten.

Over de zinnebeeldige handeling zie op vs. 9; over de vraag of aan deze godspraak de uitkomst heeft beantwoord zie inl. op Ezech. XXIX : 1—19.

XLIII : 8 Het woord van Jahwe nu kwam te Tahpanhes tot Jeremia:′

9 Neem groote steenen mede en metsel die, voor de oogen der Judeesche
mannen, in het tichelwerk aan den ingang van het paleis van den
10 Farao te Tahpanhes;' en zeg tot hen: Zoo zegt Jahwe der heirscharen,
Israëls god: Zie, ik zend om mijn dienaar Nebukadresar, den koning
van Babel; hij zal zijn zetel opslaan boven op deze steenen die gij
11 hebt ingemetseld, en zijn tapijt er over uitspannen;' hij komt en
slaat Egypteland: wie bestemd is ten doode gaat ten doode, en wie ter
12 ballingschap, ter ballingschap, en wie ten zwaarde, ten zwaarde:' hij
zal de tempels der goden van Egypte in brand steken, die door vuur
verteren, henzelven wegvoeren; hij wikkelt zich in Egypteland, gelijk een
herder zich wikkelt in zijn kleed, en trekt ongedeerd weder van hier;'
13 hij zal de wij-steenen van den zonnetempel verbrijzelen en de tempels
der goden van Egypte verbranden.

9. *metsel die*, letterlijk *verberg die in de kalk*; maar de vertaling *kalk* (of *cement*) is onzeker. — *het tichelwerk*. Men kan hierbij aan allerlei plaveisel, een opgehoogden vloer, breede stoep of iets dergelijks denken. — Intusschen ligt het voor de hand dat deze zinnebeeldige handeling niet werkelijk is geschied: de Egyptenaars zouden het stellig niet hebben toegelaten dat een vreemdeling — nog wel in het openbaar, en met zulk eene bedoeling! — zich aan het koninklijk paleis vergreep. Buitendien was de (mondelinge of schriftelijke) aanduiding niet minder veelzeggend dan de handeling zelve zou geweest zijn. Zie ook inl. op H. XIII.

10. *mijn dienaar*. Zoo heet Nebukadresar ook XXV : 9; XXVII : 6. — *hij zal ... opslaan* en *gij hebt ingemetseld*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *ik zal ... opslaan* en *ik heb ingemetseld*. Nebukadresar zal zijn zetel opslaan om gericht te houden, wat in het openbaar geschiedde.

11. *bestemd is*, duidelijkheidshalve ingevoegd, evenals *gaat*. — *ten doode*, d. i. de pest; verg. op XV : 2.

12. *hij*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *en ik*; doch ook in Hebr. t. is het Nebukadresar die zal *verteren* en *wegvoeren*. — *henzelven*, de goden, d. i. hunne beelden; verg. XLVI : 25 v.; Jez. XLVI : 1 v. — *hij wikkelt — kleed*. De vertaling is onzeker; de bedoeling is, naar 't schijnt: hij tooit zich met het veroverde land, dat hij behandelt als zijn onbetwist eigendom.

13. *de wij-steenen*. Waarschijnlijk zijn de beroemde obelisken van On (zie op Gen. XLI : 45) bedoeld, waarvan nog heden één op zijne plaats staat en één, 150 voet hoog, te Rome te zien is; hij is tegen het begin onzer jaartelling door keizer Augustus derwaarts overgebracht. Ook de naald (zuil) van Cleopatra, op de Theemskade te Londen, en eene dergelijke te Alexandrië behooren tot deze *wij-steenen*. Jeremia kan van deze bouwstukken, Egypte's trots, vroeger gehoord hebben. — *den zonnetempel*, Hebr. *beth-sjemes*. Daar dit de naam eener stad in Juda was (zie op Joz. XV : 10), wordt, om bij den lezer verwarring te voorkomen, in Hebr. t. hierbij gevoegd *in Egypteland*; wat weggelaten is volg. Gr. vert., wijl Jeremia, zelf in Egypte vertoevende, dit niet kan hebben gezegd of geschreven. Anderen vinden hier den naam van On, in het Grieksch *Heliopolis*, d. i. ‚Zonnestad'; verg. op Jez. XIX : 18.

HOOFDSTUK XLIV.

De boetprediker in Egypte. — Tot de over gansch Egypte verstrooide Judeërs brengt Jeremia het woord van zijn god (1): de ondergang van hun vaderland en hoofdstad is de straf van Jahwe geweest voor hunne hardnekkige afgoderij (2—6). Helaas! in den vreemde gaan zij voort op dezelfde wijs Jahwe te tergen, wat hunne volslagen uitroeiing ten gevolge zal hebben (7—10). Het rechtvaardig oordeel van hun god zal dit overblijfsel van Juda in Egypte door het zwaard of van honger ellendig doen omkomen (11—14). — Maar de Judeërs en hunne vrouwen, volijverige aanbidsters van de hemelkoningin, weigeren beslist, naar den profeet te luisteren (15 v.): zij zullen, als van ouds, toen het den volke nog goed ging, deze godin vereeren (17); juist sedert zij niet meer werd aangebeden, begon de ellende (18); ook geschiedt die vereering door de vrouwen met medeweten harer mannen (19). Hierop herhaalt Jeremia, dat, juist omgekeerd, al de jammeren door Jahwe zijn beschikt tot straf voor de afgoderij (20—23). Met nadruk verzekert hij dat deze halsstarrigheid ontwijfelbaar hun algeheelen ondergang in Egypte zal na zich sleepen (24—27); zeer enkelen slechts zullen naar Juda terugkeeren (28). De nederlaag van den Farao zal het teeken zijn dat Jahwe's bedreigingen tegen de Judeërs zullen uitkomen (29 v.).

De omstandigheid dat de vluchtelingen zich reeds over het gansche uitgestrekte rijk hebben verspreid en dat Jeremia zelf zich in Opper-Egypte bevindt (vs. 15) bewijst dat er op zijn minst ettelijke maanden na hunne uitwijking uit Juda verloopen zijn. Wat in dien tusschentijd met den profeet was voorgevallen, en hoe het met hem is afgeloopen, daarvan vernemen wij niets. Trouwens, wat het laatste aangaat, veel meer dan zijn einde zal wel niet te berichten geweest zijn, daar hij reeds een hoogen leeftijd had bereikt (zie op vs. 29 v.). Belangrijk is dit verslag van zijne jongste

prediking, ook omdat wij hieruit iets te weten komen omtrent den toestand der uitgeweken Judeërs in Egypte: hoe zij zooveel mogelijk bij elkander aangesloten bleven, hunne godsdienstige gewoonten van weleer in den vreemde onderhielden, reikhalsden naar den terugkeer naar het vaderland, zelfs vermoedelijk zich als de stamhouders der natie beschouwden.

Wat de vervulling der zeer hevige en op den stelligsten toon uitgesproken bedreigingen aangaat, wanneer men zich voor den geest roept, welk een groot en steeds toenemend aantal Joden sedert den aanvang der zesde eeuw, en meer dan zeven eeuwen achtereen, in Egypte hebben geleefd, en daaronder niet alleen van de vroomste en geleerdste zonen dezer natie, maar ook van de rijkste en aanzienlijkste, bij de heidensche heerschers in hooge eer, dan maakt deze voorspelling op ons een vreemden indruk. Die Egyptische Joden zelven moeten eene eigenaardige manier van den Bijbel te lezen en te verklaren hebben gehad, om zich aan haar niet te stooten.

XLIV : 1 Het woord dat tot Jeremia is gekomen aangaande al de Judeërs
die in Egypteland woonden, te Migdol, Tahpanhes, Nof en in het
2 land Pathros: ′ Zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god: Gij hebt
zelven gezien, wat al onheil ik over Jeruzalem en al de steden van
Juda heb gebracht; zoodat ze op den huidigen dag in puin liggen en
3 niemand ze bewoont; ′ wegens de boosheid die zij bedreven hebben
om mij te tergen, door te gaan rooken voor andere goden, die zij niet
4 gekend hadden, zij noch hunne vaderen. ′ Ik zond tot hen al mijne
dienaars de profeten, onverdroten, met de vermaning: Doet toch deze
5 afschuwelijke zaak niet, die ik haat! ′ Doch zij hebben niet geluisterd
noch het oor geneigd, om zich van hunne boosheid te bekeeren en
6 niet meer voor andere goden te rooken. ′ Toen stortte zich mijn toorn
en verbolgenheid uit, en die ontbrandde tegen Juda's steden en Jeruzalems straten; zoodat zij tot een puinhoop en eene wildernis werden,
gelijk zij ten huidigen dage zijn.
7 En nu, zoo zegt Jahwe, de god der heirscharen, Israëls god: Waarom
berokkent gij u zelven groot onheil, de uitroeiing uit Juda van man
en vrouw, kindeken en zuigeling, zoodat gij van u geen overblijfsel
8 laat? ′ door mij te tergen met het werk uwer handen en voor
andere goden te rooken in Egypteland, waar gij kwaamt om er te
blijven; ten einde u zelven den ondergang te bereiden en tot eene
vervloeking en eene versmading onder alle volken der aarde te worden. ′
9 Zijt gij de boosheden uwer vaderen, die van Juda's koningen, die uwer
vorsten en uwer vrouwen vergeten, welke zij in het land Juda en in
10 de straten van Jeruzalem hebben bedreven? ′ Zij hebben zich niet diep
verootmoedigd tot den huidigen dag, zijn niet bevreesd geworden, en
hebben de wet en de inzettingen die ik u en uwen vaderen heb voorgelegd niet opgevolgd.
11 Daarom zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god, aldus: Zie, ik richt
mijn aangezicht tegen u ten kwade, om gansch Juda uit te roeien; ′

1. *Migdol*, evenals *Tahpanhes*, in het noordoosten van Egypte; zie op Exod. XIV : 2 en op II : 16. — *Nof*, zuidelijker gelegen, de hoofdstad van Midden-Egypte; zie op Jez. XIX : 13. — *het land Pathros*, Opper-Egypte; zie op Gen. X : 14. Volg. vs. 15 bevond Jeremia zich in laatstgenoemde streek bij het geven dezer godspraak.

3. Na *te gaan rooken* heeft Hebr. t. *te dienen*, volg. Gr. en Syr. vertt. weggelaten. — *noch hunne*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *gij noch uwe*.

4. Zie op VII : 13. — *hen*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *u*.

7. *de uitroeiing — laat?* De bedoeling dezer woorden, of de wijze waarop Jeremia verwacht dat het rechtvaardig oordeel over de afgodendienaars zal worden voltrokken, blijkt uit vs. 11—14, 27.

8. *het werk uwer handen.* Zie op I : 16.

9. *Zijt gij — vergeten*, en daarmede ook, dat die zonden de oorzaak uwer rampen zijn? — *die uwer vorsten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en die zijner vrouwen en die van u zelven.* — (*die*) *uwer vrouwen.* Verg. VII : 18.

10. *Zij hebben zich niet diep verootmoedigd*, letterlijk *Zij zijn niet verbrijzeld.* Doch lezing en vertaling zijn niet geheel zeker.

11. *Ik — kwade.* Er is in dit en het volgende vers eene woordspeling, die in de vertaling is verloren geraakt; zie op vs. 12. — *gansch Juda*, voor zoover het zich in Egypte bevindt; zie vs. 12.

12 ik neem het overblijfsel van Juda, hen die de aanstalten hebben ge-
maakt om naar Egypte te trekken en daar te blijven, en zij zullen
allen omkomen in Egypteland; zij zullen vallen door het zwaard, om-
komen van honger; zoo geringen als grooten zullen door het zwaard
en van honger sterven; tot een voorwerp van verwensching en ont-
13 zetting, van vervloeking en versmading zullen zij worden.' Ik zal hen
die in Egypteland wonen straffen, gelijk ik Jeruzalem heb gestraft,
14 met het zwaard, den hongersnood en de pest;' geen enkele ontkomt
of ontsnapt van Juda's overblijfsel, van hen die kwamen in Egypte-
land om aldaar te vertoeven, en om naar het land Juda terug te
keeren, waar zij vurig verlangen zich wederom te vestigen; want zij
zullen niet terugkeeren, op enkele ontkomenen na.
15 Toen kreeg Jeremia van al de mannen die wisten dat hunne vrou-
wen voor andere goden rookten, en van al de vrouwen die daarbij
stonden, eene groote menigte, en van al het volk dat in Egypteland,
16 in Pathros, woonde, ten antwoord:' Hetgeen gij tot ons in den naam
van Jahwe gesproken hebt, daarin zullen wij naar u niet luisteren;'
17 maar wij zullen stellig doen al wat over onze lippen gekomen is,
namelijk rooken en plengoffers storten voor de hemelkoningin; zooals
wij gedaan hebben, wij zelven en onze vaderen, onze koningen en
onze vorsten, in de steden van Juda en op Jeruzalems straten. Toen
toch hadden wij volop te eten, waren gelukkig en zagen geen onheil.'
18 Maar sedert wij hebben opgehouden voor de hemelkoningin te rooken
en plengoffers te storten, hebben wij aan alles gebrek geleden en

12. *hen — trekken.* Verg. XLII : 15, 17. Hier en in de volgende twee verzen is het alsof Jeremia's eenig verwijt aan zijne volksgenooten is, dat zij niet naar zijn woord hebben geluisterd, maar naar Egypte getogen zijn. Uit het voorafgaande (vooral vs. 8) en volgende (vs. 15—23) weten wij dat zijne voornaamste aanklacht hunne afgoderij betrof. — *de aanstalten hebben gemaakt,* letterlijk *hun aangezicht hebben gericht.* — *tot — worden.* Evenzoo XLII : 18; zie aldaar. — Zie verder XLII : 16, 18, 22. Blijkbaar verwacht en voorspelt Jeremia dat de Chaldeeën Egypte zullen binnenrukken en dat de vreemden zoowel als de inwoners de verschrikkingen van den krijg en van de verovering in volle maat zullen ondervinden. Verg. XLIII : 8—13.

13. *hen — wonen.* De uitdrukking is zoo algemeen mogelijk, omvat allen; doch de profeet heeft bepaaldelijk op de Judeërs het oog.

14. *geen — ontsnapt.* Dezelfde bedreiging XLII : 17. — *en — keeren.* Dit was dus de reden die hen dreef naar Egypte: de nabijheid van het vaderland en het uitzicht op spoedigen terugkeer; als zij, in Judea gebleven, naar Babel werden weggevoerd (XLIII : 3), moesten zij dit uitzicht opgeven. Zie XXII : 27. — *op enkele ontkomenen na.* Dit is in tegenspraak met de eerste woorden van het vers, maar in overeenstemming met vs. 28 en met Jeremia's doorloopende overtuiging (b. v. IV : 27; V : 18). Trouwens, de uitdrukking *geen — ontsnapt* is meer eene algemeene bedreiging dan letterlijk gemeend.

15. Blijkens dit vers heeft Jeremia voor zijne strafrede de gelegenheid te baat genomen dat de in die streek gevestigde Judeërs eene vergadering hielden; de aanwezigheid der vrouwen doet ons vermoeden dat het een godsdienstig feest was, en dan wel een waarbij „de hemelkoningin" hoofdpersoon zou zijn. — *in Pathros.* Derwaarts was dus Jeremia medegevoerd of medegegaan; en daar had zich eene groote menigte Judeërs nu, wellicht ook vroeger (in 609, zie XXII : 10—12, en volgende jaren), nedergezet.

17 v. Over den dienst der hemelkoningin zie VII : 17 v., over die godin zelve zie op VII : 18. — Wat de redeneering van Jeremia's tegenstanders welke wij hier lezen aangaat, het ligt in de reden dat zij wezenlijk op hetzelfde standpunt stonden hetwelk hij bij bedreiging en belofte innam: Juda's voorspoed of tegenspoed was loon of straf voor 's volks vroomheid of goddeloosheid. Maar ieder streed voor zijne eigen godsdienstige zienswijze. Tevens blijkt hier, hoe bedenkelijk dit standpunt was voor onzen profeet. Immers, het betoog der afgodische Judeërs is klemmend: weinig jaren na de hervorming van Jozia (622), waarop vs. 18*a* doelt, was Juda eerst door ramp op ramp geteisterd, ten slotte ondergegaan; daarentegen was het tijdperk dat voorafging, de driekwart eeuw waarin de heidensche richting aan het roer van staat was geweest een tijdperk van bloei, welvaart, vrede geweest (vs. 17*b*). Jeremia heeft tegenover deze redeneering niets te stellen dan eene eenvoudige tegenspraak (vs. 21—23), herhaalde hevige bedreiging (vs. 26 v.) en een beroep op de toekomst, die hem in het gelijk zal stellen (27 v.).

17. *al — is,* de geloften die wij hebben afgelegd; verg. vs. 25; Num. XXX : 2, 12; Deut. XXIII : 23. — *Toen — onheil,* als belooning onzer vroomheid, omdat wij der hemelkoningin gaven wat haar toekomt. Inzonderheid wordt de toestand onder Manasse's regeering herdacht.

18. *sedert — storten.* Dit mag men niet naar de letter nemen, daar het alsdan lijnrecht in tegenspraak zou zijn met VII : 17 v. (en met vs. 21 hier); wij hebben het dus te verstaan van de openlijke aanbidding der hemelkoningin van staatswege, door Jozia (2 Kon. XXIII : 4 v.) afgeschaft en sedert

19 komen wij door het zwaard en van honger om.' En wanneer wij voor
de hemelkoningin rooken en plengoffers storten, gaat het soms buiten
onze mannen om, dat wij voor haar koeken bereiden, haar afbeeldende,
en plengoffers storten?
20 Toen zeide Jeremia tot het gansche volk, tot de mannen, de vrouwen
21 en al de lieden die hem antwoord gegeven hadden:' Juist aan de
offers die gij in de steden van Juda en op Jeruzalems straten gebracht
hebt, gij en uwe vaderen, uwe koningen en uwe vorsten en het volk
des lands, daaraan is Jahwe gedachtig geweest, en die zijn hem in
22 den zin gekomen.' Jahwe kon het niet langer uithouden wegens de
boosheid uwer handelingen, wegens de afschuwelijkheden, door u bedreven;
zoo is uw land tot eene woestenij, eene wildernis en eene
vervloeking geworden, zonder bewoners, gelijk het is ten huidigen
23 dage.' Omdat gij gerookt hebt en gezondigd tegen Jahwe, niet naar
hem geluisterd en zijne wet, zijne inzettingen en voorschriften niet
opgevolgd hebt, daarom is dit onheil u overkomen, gelijk het is ten
huidigen dage.
24 Voorts zeide Jeremia tot het gansche volk en al de vrouwen: Hoort
25 allen Jahwe's woord, gij Judeërs die in Egypteland zijt!' Zoo zegt
Jahwe der heirscharen, Israëls god: Gij, vrouwen, hebt gesproken met
uwen mond en met uwe handen volvoerd: Wij zullen stellig ons
kwijten van de geloften die wij op ons hebben genomen, te rooken
voor de hemelkoningin en voor haar plengoffers te storten. Zoo doet
dan uwe geloften gestand, en kwijt u van wat gij beloofd hebt!'
26 Daarom, hoort allen Jahwe's woord, gij Judeërs die in Egypteland
woont! Zie, ik zweer bij mijnen grooten naam, zegt Jahwe: Nooit zal
mijn naam meer door eenig Judeër met de woorden: Zoo waar als de
Heer Jahwe leeft! in gansch Egypteland op de lippen genomen worden.'
27 Zie, ik ben wakker om hun kwaad te doen, geen goed: alle mannen
van Juda die in Egypteland zijn zullen omkomen door het zwaard en
28 van honger, totdat zij verdelgd zijn.' Er zullen er, ontkomen aan het
zwaard, uit Egypteland naar het land Juda terugkeeren, weinigen in
getal; en het gansche overblijfsel van Juda, dat in Egypteland gekomen
is om daar te blijven, zal weten, wiens woord stand houdt, dat
van mij of dat van hen.
29 En dit zij u het teeken, spreekt Jahwe, dat ik u te dezer plaats ga

niet hersteld; hare vereering door bijzondere personen in eigen kring had nooit opgehouden en was na Jozia's dood (609) waarschijnlijk weder tot zekeren bloei geraakt.

19. Hier spreken de vrouwen (zie vs. 15 en 25): zij waren de hoofdschuldigen (vs. 9; VII : 18); doch hare mannen waren niet alleen bij alle geloften de verantwoordelijke personen (Num. XXX : 3—8, uit later eeuw), maar wisten in dit geval er alles van (vs. 15). — *haar afbeeldende*, onzekere vertaling.

21. *daaraan* (volg. verb. t.) — *gekomen*, blijkens de straffen waarin hij u zijn toorn deed ondervinden. Dit is Jeremia's wederlegging van hun beweren vs. 17.

22. *eene wildernis*, volg. Gr. vert.; zie vs. 6; Hebr. t. *een voorwerp van ontzetting*; zie vs. 12.

23. Verg. XXXII : 23. — *gerookt hebt*, den afgoden; inzonderheid der hemelkoningin. — *daarom* heeft den nadruk. Zij moeten het wèl weten!

25. *Gij, vrouwen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Gij en uwe vrouwen*. Maar *Gij ... hebt gesproken*, en *doet dan uwe geloften gestand* en *kwijt u* zijn in het oorspronkelijke vrouwelijk meervoud. — *Zoo — hebt!* Spottend gegeven vergunning: willen zij naar geen waarschuwing luisteren, zij zullen de noodlottige gevolgen aan zich zelven te wijten hebben.

26. *ik — grooten naam.* Zie op Gen. XXII : 16. — *Nooit — worden*, omdat hij alle Judeërs in Egypte zal uitroeien, vs. 27. Wij zien hieruit, wat trouwens toch vaststaat, dat de afgodendienaars de Jahwevereering volstrekt niet hadden vaarwelgezegd.

27. Zie op vs. 12.

28. Zie op vs. 14. — *en — hen.* De uitkomst zal bewijzen, wie van beiden de ware oorzaak der tegenwoordige ellende erkend heeft.

29 v. *Farao Hofra*, die van 589 tot 570 over Egypte regeerde, is na een mislukten veldtocht tegen Cyrene van den troon gestooten en door het volk gedood. Toen was Jeremia, die reeds in 627 als

straffen; opdat gij weten moogt dat mijne bedreigingen tegen u zeker
30 zullen uitkomen:' zoo zegt Jahwe: Zie, ik lever Farao Hofra, den
koning van Egypte, over aan zijne vijanden en aan wie hem naar het
leven staan; evenals ik Sedekia, den koning van Juda, heb overge-
leverd aan Nebukadresar, den koning van Babel, zijn vijand, die hem
naar het leven stond.

profeet opgetreden was, waarschijnlijk niet meer in leven; ook kon hij die gebeurtenis niet voorzien en voorspellen; derhalve, indien wij moeten aannemen dat daarop wordt gezinspeeld, dan hebben wij hier een later bijvoegsel, naar de uitkomst opgesteld, hetzij door Baruch, hetzij door den verzamelaar van ons boek. Intusschen wordt die opvatting door het bezwaar gedrukt dat dit einde van Hofra moeilijk een teeken kon zijn van den nabij zijnden ondergang der Judeërs, als voltrekking van het vonnis huns gods; waarschijnlijk wordt dus ook hier bedoeld dat Egypte's koning door Jahwe aan de Chaldeeën zal worden overgeleverd; anders ware de vergelijking in vs. 30 niet volkomen aan hare plaats. Deze Farao was de bondgenoot der Judeërs geweest in hun opstand tegen Nebukadresar (XXXVII : 5) en schijnt de vluchtelingen welwillend in zijn land ontvangen te hebben: zijn ondergang was dus de wisse voorbode van den hunnen. Verg. op vs. 12 en XLIII : 8—13.

29. *te dezer plaats*, in Egypte.

HOOFDSTUK XLV.

Belofte aan Baruch. — Aan Baruch, wanneer Jeremia zijne godspraken hem in de pen geeft, moet de profeet het woord van Jahwe overbrengen (1 v.), ten antwoord op zijn beklag over zijn kommervol lot (3): bij de aanstaande voltrekking der geduchte vonnissen over allen en alles (4) zal zijn deel lijfsbehoud zijn (5).

De tijdsbepaling vs. 1, uit XXXVI : 1 overgenomen, is eene vergissing; immers gaf niet de eerste opteekening van Jeremia's profetieën stof tot klagen, maar, in verband met al wat op hare voorlezing gevolgd was, de tweede; zoodat wij niet in het vierde, maar op zijn vroegst in het vijfde regeeringsjaar van Jojakim worden verplaatst (XXXVI : 9, 32). Den eersten keer toch bestond er nog altoos hoop op afwending van het oordeel door berouw (XXXVI : 7); doch die hoop was nu vervlogen (XXXVI : 31); buitendien dreigde groot levensgevaar den profeet en zijn schrijver (XXXVI : 26); en met dat al moest deze dezelfde boetredenen, en *vele dergelijke*, uit den mond van Jeremia opschrijven (XXXVI : 32). Blijkens vs. 1, volgde dit hoofdstuk oorspronkelijk terstond op H. XXXVI; al kunnen wij, met het oog op genoemde vergissing, het bezwaarlijk aan dezelfde hand toeschrijven. H. XXXVII—XLIV zijn er bij ongeluk tusschen in geschoven (verg. Inl. op *Jeremia*). De godspraak zelve, in haar geheel (vs. 2—5), maakt den indruk van oorspronkelijkheid.

XLV : 1 Het woord dat de profeet Jeremia tot Baruch, den zoon van Neria,
gesproken heeft, toen hij deze woorden uit den mond van Jeremia op
schrift bracht, in het vierde jaar van Jojakim, den zoon van Jozia,
2 den koning van Juda:' Zoo zegt Jahwe, Israëls god, aangaande u,
Baruch:
3 Gij hebt gezegd: Wee mij!
want Jahwe heeft kommer aan mijne smart toegevoegd.
Ik ben afgemat van mijn zuchten.
en rust vond ik niet.
4 Aldus zult gij tot hem zeggen: Zoo zegt Jahwe: Zie, wat ik gebouwd
had verdelg ik weder, en wat ik geplant had roei ik uit; en dit geldt
5 de gansche aarde.' En gij zoudt staan naar iets groots? Doe het niet.
Want zie, ik breng onheil over alle vleesch, spreekt Jahwe: maar ik
zal u lijfsbehoud ten buit geven, op alle plaatsen waar gij henengaat.

Vs. 3*c*. Ps. VI : 7*a*.

1. *deze woorden*. Daar noch in het vervolg noch in de voorafgaande hoofdstukken iets gegeven wordt waarop dit doelen kan, hebben wij hier de onmiddellijke voortzetting van XXXVI : 32. — *uit den mond van Jeremia*. Zie XXXVI : 4, 6, 27, 32.

3. *kommer — toegevoegd*, bij het diepgaand leed over de zonde der natie en hare geduchte straffen, nog zware zorg voor lijfsbehoud. Zoo werd hem de taak te moeilijk, te pijnlijk.

4. *Zie — uit*. Zie op I : 10. — *dit geldt de gansche aarde*. Verg. vs. 5 *over alle vleesch*; XXXVI : 2 *al de volken*, en XXV : 15—26.

5. *iets groots*, geluk en vrede, als loon uwer vroomheid en trouw, althans ontheffing van zwaar leed. — *maar — geven*, gij zult ten minste uw leven redden. Verg. XXI : 9; XXXVIII : 2; XXXIX : 18, waar dezelfde belofte aan Ebedmelech gegeven wordt.

HOOFDSTUK XLVI.

Egypte gestraft. Egypte bedreigd. — Opschrift van de profetieën over de volken (1). Opschrift van de eerste godspraak tegen Egypte (2). De Egyptenaars worden ten strijde geroepen (3 v.); zij slaan op de vlucht (5) en vallen aan den Eufraat (6). Met groote macht en verwachting waren zij opgetrokken (7 v.), sterk door hunne hulptroepen (9); maar Jahwe wreekt zich op Egypte (10): geen genezing voor de geleden nederlaag! (11 v.). Opschrift der tweede godspraak tegen Egypte (13). Men houde zich gereed, want reeds zijn de naburen geteisterd (14); maar Jahwe stoot Egypte's toevlucht ter aarde (15); na de nederlaag maken de huurlingen en bondgenooten zich voort naar hun eigen land (16), want de Farao is verloren (17); de oppermachtige verwinnaar komt (18); de Egyptenaars worden als ballingen weggevoerd, hunne steden puinhoopen gemaakt (19). Egypte krijgt den geduchten vijand op den hals (20); de wel verzorgde huurtroepen maken rechtsomkeert (21); het land wordt door de talrijke overweldigers mishandeld (22 v.): Jahwe levert Egypte's goden en koningen, en wie op den Farao vertrouwen, aan Nebukadresar over (24—26). Jahwe's dienaar, Israël, versage niet: hij zal, naar billijkheid gekastijd, uit de ballingschap wederkeeren en rust genieten (27 v.).

Dit zijn de eerste uit de reeks godspraken tegen vreemde volken die Jeremia's profetieën besluiten. Ook in *Jezaja*, XIII—XXIII, en in *Ezechiël*, XXV—XXXII, wordt zulk een bundel aangetroffen. Hier zouden we hem onmiddellijk na H. XXV verwachten; immers is er nauw verband tusschen XLVI—XLIX en XXV : 15—26, daar deze verzen als het ware de aankondiging behelzen van hetgeen ons die hoofdstukken te hooren geven. Door onbekende omstandigheden zijn zij van hunne oorspronkelijke plaats geraakt; de Grieksche vertaling heeft ze midden in H. XXV, vóor vs. 15—26; wat zeer ongeschikt is, daar aldus wordt gescheiden wat bijeenbehoort; ook staan deze profetieën tegen de heidenen bij genoemden overzetter in eene andere volgorde, stellig niet verkieselijk boven die van onzen Hebr. t. (zie op XXV : 13 en verg. inl. op H. XXV).

De twee profetieën van ons hoofdstuk staan ieder geheel op zich zelve, zijn ook niet op denzelfden toon gezet, doch kunnen, als ongeveer gelijktijdig en op hetzelfde rijk en volk betrekking hebbende, zeer goed bijeengevoegd worden. De eerste, een soort van triomflied, is na den slag bij Karkemis, wellicht onder den verschen indruk dezer gebeurtenis, gesproken of geschreven (zie vs. 2, 5 v., 10—12). Al verplaatst zich de ziener in de dagen van het optrekken van het Egyptisch leger (7 v.) en van de toerusting tot den slag (3 v., 9), Jahwe's straf is aan Egypte voltrokken, dat is het denkbeeld, door het bericht der nederlaag van den Farao te Jeruzalem te voorschijn geroepen. De tweede is stellig ook na genoemden veldslag, wellicht iets later dan de eerste, geschreven; de profeet verplaatst zich hier in de toekomst en verwacht de verovering van Egypte door Nebukadresar (vs. 13), waarover men vergelijke XLIV : 29 v. en inl. op XLIII : 8—13; wij blijven dus met dit gansche hoofdstuk waarschijnlijk in het vierde of vijfde regeeringsjaar van Jojakim (zie XXXVI : 1 v.). Intusschen rijst bij de lezing, vooral van het tweede gedeelte, soms het vermoeden dat wij een min of meer omgewerkt stuk vóor ons hebben. De laatste twee verzen zijn noch van Jeremia noch in dezen samenhang te dulden.

XLVI : 1 Het woord van Jahwe tot den profeet Jeremia aangaande de volken.
2 Over Egypte. Aangaande het leger van Farao Necho, den koning van Egypte, dat aan de rivier den Eufraat bij Karkemis was, hetwelk Nebukadresar, de koning van Babel, verslagen heeft, in het vierde jaar van Jojakim, den zoon van Jozia, den koning van Juda.

3 Houdt schild en rondas gereed,
en rukt aan ten strijde!
4 Spant de paarden aan,
en bestijgt de rossen!
In slagorde, met de helmen op!
wet de lansen!
trekt de pantsers aan!
5 Waarom versagen zij, wijken zij achteruit?
waarom worden hunne helden uiteengejaagd,

1. *Het woord.* Zie op XIV : 1.
2. Verg. op 2 Kon. XXIV : 1.
3. *rondas,* groot schild. Verg. 1 Kon. X : 16 v.
4. *Spant de paarden aan,* tot de wagenmenners, *bestijgt de rossen,* tot de ruiterij, *In — aan!* tot het voetvolk gezegd.
5. Na *Waarom* is, volg. Gr. vert., *zie ik* weggelaten. — *Schrik rondom!* Zie op VI : 25.

zijn zij op de vlucht geslagen zonder om te zien?
Schrik rondom! spreekt Jahwe,
6 Niet ontvlieden mag de vlugge,
niet ontkomen de held.
In het noorden, langs de rivier den Eufraat,
zijn zij gestruikeld, gevallen.
7 Wie komt daar op, den Nijl gelijk?
als stroomen klotsen zijne wateren.
8 Egypte komt op, den Nijl gelijk,
als stroomen klotsen zijne wateren;
het zeide: ik zal opkomen, de aarde overdekken,
ik wil de steden met hare inwoners te gronde richten.
9 Trekt op, paarden! als razenden vooruit, wagens!
dat de helden uittrekken!
Ethiopiërs en Putiërs, die het schild hanteeren,
en Ludiërs, die den boog spannen.
10 Maar die dag is een dag der wraak
voor den Heer Jahwe der heirscharen,
om zich op zijne bestrijders te wreken.
Het zwaard verslindt tot verzadigens toe,
het laaft zich met hun bloed.
Want de Heer Jahwe der heirscharen richt een offer aan
in het noorderland, bij de rivier den Eufraat.
11 Ga op naar Gilead en haal balsem,
jonkvrouw, dochter van Egypte!
Tevergeefs neemt gij vele geneesmiddelen:
heelpleister hebt gij niet.
12 De volkeren hebben u hooren roepen,
van uw gejammer is de aarde vervuld;
want de eene held is gestruikeld over den anderen,
te gader zijn beiden gevallen.
13 Het woord dat Jahwe tot den profeet Jeremia gesproken heeft, over
de komst van Nebukadresar, den koning van Babel, om Egypteland
te slaan:
14 Meldt het in Migdol,
en verkondigt het te Nof!
zegt: In slagorde! maak alles gereed!
want het zwaard heeft verslonden wat rondom u is.

7. De profeet gaat met zijne verbeelding terug tot het begin van den krijg, het uittrekken van het groote Egyptische leger, dat met welbehagen geschilderd wordt wegens de tegenstelling met den jammerlijken uitslag. — *den Nijl gelijk,* die zijne oevers op groote uitgestrektheid overstroomt. Eene dergelijke vergelijking XLVII : 2; Jez. VIII : 7 v.; XXX : 28; Ezech. XXVI : 19.

8. *zijne,* volg. oude vertt. ingevoegd; zie vs. 7.

9. *als — wagens!* Verg. Nah. II : 4. — *de helden,* de kern van het leger, bestaande, naar de volgende twee regels, uit de huursoldaten (vs. 21) der *Ethiopiërs, Putiërs* en *Ludiërs;* zie over dezen op Gen. X : 6 en 13 en verg. Ezech. XXX : 5 v. — *spannen.* Grondt. heeft hiervóor nog eens *hanteeren.*

10. Verg. Jez. XXXIV : 8. — *een dag der wraak,* wraakneming over het kwaad dat Farao Necho en de Egyptenaars Jahwe's volk hebben aangedaan: door den dood van Jozia, de afzetting en wegvoering van Joahaz. — *richt een offer aan.* Zie op Jez. XXXIV : 6.

11. Spottend gezegd. — Egypte is doodelijk gewond. — *Ga — balsem.* Zie op VIII : 22. — *jonkvrouw, dochter van Egypte.* Zie op 2 Kon. XIX : 21. — *heelpleister.* Zie op XXX : 13.

12. *u hooren roepen,* met weglating van éene letter, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uwe schande gehoord.* — *want — anderen,* in overhaaste vlucht; verg. Lev. XXVI : 37.

13. *over de komst.* Deze woorden geven niet de aanleiding der navolgende godspraak aan (zie vs. 2), maar den inhoud: dat Nebukadresar komen zou.

14. *Meldt het,* het dreigend, nakend gevaar, *in Migdol,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Meldt het in Egypte, en verkondigt het te Migdol.* — *te Nof,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt bij *en te Tahpanhes.* — Over *Migdol* en *Nof* zie op XLIV : 1. — *wat — is,* uwe noordoostelijke naburen: thans is de beurt aan u.

15 Waarom is uw Sterke tegen den grond geslagen?
Hij hield geen stand, daar Jahwe hem nederstiet.
16 Hij heeft velen doen struikelen;
ook is de een over den ander gevallen;
zoodat zij zeiden: Op! laten wij terugkeeren naar ons volk
en naar ons geboorteland,
vanwege het woeden des zwaards.
17 Noemt Farao Necho, Egypte's koning: Strijdgedruisch
dat den bepaalden tijd liet voorbijgaan.
18 Zoo waar als ik leef,
spreekt de koning wiens naam is Jahwe der heirscharen,
er komt een, aan den Tabor onder de bergen gelijk,
aan den Karmel bij de zee.
19 Schaf u het noodige voor de ballingschap aan,
bevolking, dochter van Egypte;
want Nof zal eene woestenij worden;
het wordt verbrand, ontvolkt.
20 Egypte is eene prachtige koe;
groote wespen uit het noorden komen op haar af.
21 Ook hare huurtroepen, in haar midden aan gemeste runderen gelijk,
ja, ook die wenden zich, vluchten altegader, houden geen stand;
want de dag van den ondergang is over hen gekomen,
de tijd hunner bezoeking.
22 Haar geluid is als van eene slang die wegsluipt;
want zij trekken op met eene legermacht;
met bijlen komen zij op haar af, als houthakkers.
23 Velt haar woud, spreekt Jahwe.
Want het is niet te berekenen:
zij zijn talrijker dan sprinkhanen,

Vs. 16*c*—*e*. L : 16*c d*; Jez. XIII : 14*c d*.

15. *uw Sterke* (met verandering in de uitspraak; het enkelvoud volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud), uw god; zie op Gen. XLIX : 24. Daar Hebr. t. kan vertaald worden *uw stier* of *uwe stieren* (Jez. XXXIV : 7; Ps. XXII : 13; L : 13; LXVIII : 31), meenen sommigen dat hier op den in Egypte als godheid vereerden stier Apis wordt gedoeld; de Gr. vert., in Egypte gemaakt, heeft *de Apis*, en, als verklaring, of als herhaling, nog *uw uitverkoren stier*. Anderen verstaan onder *uw Sterke* Egypte's koning, Farao Necho. In *Jeremia* duidt het woord (VIII : 16; XLVII : 3; L : 11) *hengsten* aan.

16. *Hij*, Jahwe. — *ook* — *gevallen*. Verg. vs. 6, 12. — *zij*, de huurtroepen (vs. 21) en bondgenooten, en alle vreemden onder de Egyptenaars; verg. L : 16, 37; LI : 9. — *vanwege het woeden des zwaards*, van de Chaldeën; verg. XXV : 38; L : 16.

17. *Noemt*, letterlijk *Noemt den naam van*, volg. Gr. en Lat. vertt., met verandering van klinkers; Hebr. t. *Zij hebben daar geroepen*. Verg. XX : 3; Jez. VIII : 3; XXX : 7. — *Necho*, ingevoegd volg. Gr. en Syr. vertt. — *Strijdgedruisch* — *voorbijgaan*. Deze naam duidt het lot, wellicht ook de schuld, van den Farao aan; maar lezing en vertaling zijn onzeker. Wellicht bevat hij eene woordspeling, die wij slechts vermoeden kunnen. Ook kunnen wij slechts gissen, wat met *den bepaalden tijd* is bedoeld: misschien de termijn binnen welken Egypte's ondergang nog had kunnen afgewend worden.

18. *de* — *heirscharen*. Dezelfde uitdrukking ook XLVIII : 15; LI : 57; verg. X : 16; XXXI : 35; XXXII : 18. — *er komt een*, onbepaalde uitdrukking. Bedoeld is Nebukadresar; zie vs. 26. — *aan den Tabor* — *zee*. Evenals *de Tabor* hoog uitsteekt boven het omliggende land (zie op Richt. IV : 6) en *de Karmel* boven de Middellandsche Zee (zie op Joz. XII : 19—23), zoo verheft zich Nebukadresars macht boven die van alle andere vorsten of koninkrijken.

19. *Schaf* — *aan*. Verg. Ezech. XII : 3 v. — *Nof*. Zie op Jez. XIX : 13.

20. *eene* — *koe*, een weelderig sterk dier; verg. XXXI : 18; L : 11; Hoz. X : 11. — *groote wespen*, onzekere vertaling; verg. op Exod. XXIII : 28. Bedoeld zijn de Chaldeën. Zie ook Jez. VII : 18. — *op haar*, volg. hss. en de oude vertt.; Hebr. t. herhaalt *komen ... af*.

21. *hare*, Egypte's, *huurtroepen*. Zie op vs. 9.

22. *Haar*, Egypte's. — *wegsluipt*, uit vrees. Doch lezing en vertaling van dezen eersten regel zijn zeer onzeker. — *zij*, de vijanden.

23. *Velt* (volg. andere klinkers; Hebr. t. *Zij hebben geveld*) *haar woud*, niet in letterlijken zin bedoeld; Egypte heeft noch had bosschen; het is hier al wat Egypte beschermde of versierde; verg. Jez. X : 18 v., 33 v. — *het*, het aantal der vijanden.

er is geen tellen aan.
24 De dochter van Egypte is te schande gemaakt,
overgeleverd aan het volk van het noorden.
25 Jahwe der heirscharen, Israëls god, heeft gezegd:
Zie, ik ga Amon van No straffen,
den Farao en Egypte, zijne goden en zijne koningen,
den Farao en wie op hem vertrouwen;
26 ik lever hen over aan wie hun naar het leven staan,
aan Nebukadresar, den koning van Babel, en aan zijne dienaren.
En daarna zal het onbezorgd wonen, als in overoude dagen,
spreekt Jahwe.
27 Wat u aangaat, vrees niet, mijn dienaar Jakob,
en versaag niet, Israël;
want zie, ik red u uit verre oorden,
en uw kroost uit het land hunner ballingschap.
Jakob zal wederkeeren en rust genieten,
onbezorgd en door niemand opgeschrikt.
28 Gij, vrees niet, mijn dienaar Jakob, spreekt Jahwe;
ik toch ben met u;
want ik zal te gronde richten alle volken werwaarts ik u heb weg-
maar u zal ik niet te gronde richten; [gedreven;
ik zal u met mate tuchtigen,
maar u ongestraft laten, dat doe ik niet.

Vs. 27 v. XXX : 10 v.

24. *het volk van het noorden,* de Chaldeeën; zie vs. 6, 10 en op I : 15.
25. *ik — straffen.* Verg. op Exod. XII : 12. — *Amon,* oorspronkelijk de godheid van het Egyptisch Thebe, later de voornaamste god van gansch Egypte. — *No,* Thebe, de hoofdstad van Opper-Egypte; zie Ezech. XXX : 14—16; Nah. III : 8. Geen Egyptische stad was in den vreemde zoo beroemd als zij; bij Homerus heet zij de stad met honderd poorten; en van geen andere zijn zulke machtige bouwvallen — ook en vooral van den Amontempel — overgebleven. — *den Farao en wie op hem vertrouwen.* Deze laatste regel is door den profeet aan de voorafgaande toegevoegd met het oog op de staatkunde van het Jeruzalemsche hof, eerst van Jojakim, later van Sedekia, om voor den opstand tegen den Babylonischen opperheer steun bij Egypte te zoeken; verg. 2 Kon. XVIII : 21; Jez. XXX : 1—17.
26. *het,* Egypte. — *onbezorgd* (duidelijkheidshalve ingevoegd) *wonen.* Verg. XXXIII : 16.
27 v. Zie op XXX : 10 v. Hier staan deze verzen wèl in Gr. vert., maar passen volstrekt niet in het verband; kunnen wij de invoeging na XXX : 9 vrij wel verklaren, hier kan zij moeilijk anders dan aan toeval of misverstand geweten worden.

HOOFDSTUK XLVII.

De ondergang der Filistijnen. — Opschrift (1). Uit het noorden komt, aan een stortvloed gelijk, de vijand, alles met angst en schrik vervullend (2 v.), om Filistea te verdelgen, den laatsten bondgenoot van Fenicië (4), dat in diepen rouw (5) om uitkomst smeekt (6), doch vergeefs (7).

Deze profetie is gelijktijdig met de vorige, na den slag bij Karkemis, en uit de verwachting van de komst der Chaldeeën, geboren. Was uit den aard der zaak de eerste bedreiging (verg. XXV : 19) gericht tegen de Egyptenaars, die het onderspit hadden gedolven (H. XLVI), terstond daarna komen hunne naburen, de Filistijnen (zie Ezech. XXV : 15—17 en op XXV : 20), zijdelings ook de Feniciërs, aan de beurt. Nebukadresar zal, onwederstaanbaar, alles onder den voet treden. — Over het opschrift zie op vs. 1.

XLVII : 1 Het woord van Jahwe tot den profeet Jeremia aangaande de

1. *Het woord.* Verg. op XIV : 1. — *voordat — overweldigde.* Dit gedeelte van het opschrift is stellig onjuist. Immers wil het niet slechts den tijd bepalen wanneer deze godspraak gegeven is, maar het bedoelt tevens dat zij door de verovering van Gaza vervuld werd. Doch de vijand van wien zij gewaagt komt, als altoos, uit het noorden (vs. 2), terwijl Egypte's koning uit het zuiden moest komen; hij benauwt Fenicië (vs. 4) en bedreigt niet Gaza alleen, maar gansch Filistea (vs. 4, 5, 7). Voorts is het niet zeker, op welke gebeurtenis hier wordt gedoeld. De Grieksche geschiedschrijver Herodotus meldt dat Farao Necho na den slag bij Magdolos (Megiddo, in 609) de stad Kadytis (Gaza?) heeft

2 Filistijnen, voordat Farao Gaza overweldigde:' Zoo zegt Jahwe:
Zie, wateren rollen wassend aan van het noorden
en worden tot eene overstroomende beek,
om het land met al wat er in is,
de steden met hare inwoners, te overstelpen;
zoodat de menschen schreeuwen,
en al de bewoners van het land weeklagen.
3 Vanwege het hoefgetrappel zijner hengsten,
het geratel zijner wagenen,
het gedruisch zijner raderen,
zien de vaders niet naar hunne kinderen om;
zoozeer zijn de handen verslapt.
4 Want de dag is gekomen ter verdelging van alle Filistijnen,
ter uitroeiing van Tyrus' en Sidons laatst overgebleven helpers;
Jahwe toch verdelgt de Filistijnen,
het overschot van het kustland Kaftor.
5 Gaza heeft zich eene kale plek geschoren;
Askelon is met stomheid geslagen;
overschot der Enakieten, hoe lang nog zult gij u insnijdingen maken?
6 Ach, zwaard van Jahwe! hoe lang zult gij rusteloos blijven?
Keer in uwe scheede terug,
bedaar en houd u stil.
7 Hoe zou het rust nemen,
terwijl Jahwe het bevelen gaf?
Tegen Askelon en het zeestrand,
daar heeft hij het besteld.

ingenomen. Dit zou dus een paar jaar vóor den slag bij Karkemis (605) gebeurd en onze profetie daaraan nog moeten voorafgegaan zijn. Heeft dus de schrijver dezer tijdsbepaling daarop het oog gehad, zoo wordt zij dubbel onaannemelijk; maar wellicht is zij een toevoegsel van jonger hand; zij ontbreekt in Gr. vert.

2 v. Verg. VIII : 16.

2. *Zie — overstelpen.* De vergelijking van een aanrukkend machtig leger met een wassenden stroom, die alles overstelpend en vernielend nadert, komt ook elders voor; zie op XLVI : 7. — *van het noorden,* het land der Chaldeën; verg. XLVI : 20, 24. — *het land,* of *de aarde.* Immers worden alle landen bedreigd (XXV : 32 v.; XXVII : 5—11 en elders).

3. *zijner,* des vijands. — Ieder is alleen op eigen behoud bedacht.

4. *Want — helpers.* De Filistijnen waren dus de eenige bondgenooten die den Feniciërs nog ter hulp konden komen. — *het kustland Kaftor,* de woonplaats der Filistijnen eer zij de kust van Kanaän bezetten; zie op Gen. X : 14. Verg. ook Ezech. XXV : 16.

5. *Gaza — geschoren,* letterlijk *Kaalheid is over Gaza gekomen*: teeken van rouw, evenals in den vierden regel *u insnijdingen maken*; verg. op Lev. XIX : 27 en 28. — *is — geslagen,* van diepe smart; verg. Job II : 13; Ezech. XXIV : 17. Tevens duidt het woord in het oorspronkelijke *verwoesting* aan; trouwens, *kaalheid is gekomen* kan uit den aard der zaak zinnebeeld wezen van leeggeplunderd zijn. Wellicht is in *u insnijdingen maken* eene zinspeling op den naam *Gath* te vinden. — *der Enakieten,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hunner vallei.* Volgens Joz. XI : 21 v. waren alleen te Gaza, Gath en Asdod afstammelingen van dat reuzengeslacht overgebleven; ook 1 Sam. XVII : 4; 2 Sam. XXI : 15—22 komen uit Filistea, bepaaldelijk uit Gath, reuzen, zonen van Rafa. Verg. op Gen. XIV : 5 en op Num. XIII : 22.

6. *zwaard van Jahwe.* Verg. XII : 12; XXV : 29.

7. *zou het,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *zoudt gij.* — *het zeestrand,* de kustbewoners, Ezech. XXV : 16.

HOOFDSTUK XLVIII.

Moab gestraft. — Uit naam van Jahwe wordt aan de steden van Moab en aan dit gansche volk de ondergang aangekondigd; overal gejammer (1—6); deze algemeene ellende en de wegvoering in den vreemde is welverdiende straf, door Jahwe beschikt (7—10). Het rustig bestaan dat het tot dusver genoot heeft Moab geen goed gedaan (11); maar nu is dat uit (12 v.); geen verzet baat (14 v.); zijn verderf is nabij (16), terwijl het door zijne naburen beklaagd wordt (17—19). Moabs steden ondergaan alle haar vonnis (20—24); zijne verwatenheid wordt gestraft, zooals het aan Israël verdiend heeft (25—28). Jahwe kent zijne hoovaardij (29 v.); daarom is er allerwege geweeklaag over het land, zijne

bewoners en zijne voortbrengselen (31—35). Rouwbeklag over Moab alom in den lande (36—39): de verdelger nadert, en het is met het volk gedaan (40—42); geen vluchten baat (43 v.); alles is verloren (45 v.). Doch achterna geeft Jahwe het een beter lot (47*a*). Onderschrift (47*b*).

Dit onderschrift is, natuurlijk, evenmin als LI : 64, van Jeremia's hand, maar van die des Verzamelaars. Doch ook de rede zelve kan, gelijk zij hier voor ons ligt, onmogelijk van den profeet zijn. Zij maakt een zonderlingen indruk door haar gemis aan samenhang en hare innerlijke tegenstrijdigheden. Gang is er niet in; in plaats van een geregeld beloop gedurige herhalingen. De stemming tegenover Moab is, gelijk wij verwachten, vijandig, soms (vs. 10, 26) in hooge mate; doch daarnevens ook innig deelnemend (vs. 31—34, 36; verg. inl. op Jez. XV, XVI). Vs. 17 doet niet vermoeden dat ook Moabs naburen door Nebukadresar zullen overwonnen worden; wat Jeremia geen oogenblik kan vergeten hebben. Dan komen, vooral in de laatste helft, van vs. 29 af, tal van aanhalingen uit andere stukken van het O. T., meestal Moab rakende, voor; en reeds in het begin treffen ons sporen van bekendheid met *de godspraak Moab*, Jez. XV, XVI, toespelingen op dit gedicht en daaruit overgenomen regels. Die aanhalingen zijn soms zeer bevreemdend, hetzij om haar inhoud, als hier minder gepast, hetzij om de wijze waarop zij in het verband zijn opgenomen (zie b. v. vs. 31, 36, 45); voorts zijn er niet alleen aan oude liederen, maar ook aan jonger profetieën, uit het eind der zesde of de eerste helft der vijfde eeuw (vs. 43, 44*a*), ontleend.

Met dat al valt aan de echtheid van een deel dezer godspraak nauwelijks te twijfelen. Jeremia moet een orakel over Moab gegeven hebben (zie XXV : 15, 21); wij herkennen telkens duidelijk zijn stijl, b. v. vs. 6, 9, 20, vooral vs. 26, ook nog vs. 38; de verwijzing in vs. 13 naar den val van het Noordelijk rijk verplaatst ons waarschijnlijk in den tijd vóór 597, althans vóor 586: daarna toch drong eigen ondergang de gedachte aan dien van Efraim op den achtergrond (zie ook vs. 26 v.). En dan ligt het voor de hand ook deze godspraak niet lang na den slag bij Karkemis te plaatsen; worden de vijanden niet genoemd, nauwelijks aangeduid (vs. 15 v. enz.), geen twijfel, of de profeet verwacht ook hier van Nebukadresar en de Chaldeën de voltrekking van het door hem aangekondigd vonnis. Alles dringt tot deze tijdsbepaling: niet alleen is de verhouding van Moab tot Israël hier, vs. 27, eene gansch andere dan onder Sedekia (593), toen Moab Israëls bondgenoot was (XXVII : 3); maar ook bewijst het algemeene van de aanklacht (vs. 7, 11, 26 v., 29 v., 42) dat de vijandelijkheden op het eind van Jojakims regeering (2 Kon. XXIV : 2) nog niet hebben plaats gehad. Jeremia nu verkeerde bij het opstellen (zie vs. 1—5, 18—24) blijkbaar onder den invloed van het hem bekende gedicht Jez. XV, XVI, of van het oorspronkelijke hetwelk daaraan ten grondslag ligt; zie inl. op Jez. XV, XVI. — In later eeuw dan, toen de vijandschap der Joden tegen hunne zuidoostelijke naburen soms zeer hoog klom (zie inl. op Jez. XXIV—XXVII), is zijne profetie herhaaldelijk omgewerkt of uitgebreid, bepaaldelijk door die jongere aanhalingen; in de Grieksche vertaling ontbreken nog gedeelten die ontegenzeglijk latere invoegsels zijn (vs. 40*b*, 41*b*, 45 v.); doch ook zij geeft reeds eene omwerking van Jeremia's godspraak en mist het waarschijnlijk echte slot (vs. 47*a*); elke poging om het oorspronkelijke lied te herstellen is vruchteloos.

XLVIII : 1 Over Moab.
Zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god:
Wee over Nebo, want het is verdelgd;
Kirjathaim is te schande gemaakt, ingenomen;
de Hooge burg is te schande gemaakt, van schrik verplet.
2 Er is aan Moab niets meer te loven;
te Hesbon heeft men zijn ondergang beraamd:
Komt, laten wij het uitdelgen uit de rij der volken!
Ook gij, Madmen, wordt eene doodsche plek;
het zwaard achtervolgt u.
3 Hoor, geschreeuw uit Horonaim!
groote verwoesting en vernieling.
4 Moab is gebroken;

1. *Nebo,* Moabietische stad. Zie op Num. XXXII : 34—38. — *Kirjathaim.* Zie op Gen. XIV : 5. — *de Hooge burg* is waarschijnlijk een eigennaam.

2 v. *te Hesbon heeft men ... beraamd.* In het oorspronkelijke eene woordspeling (*te Hesbon spon men*), die in de vertaling is verloren gegaan; evenals in *Madmen* en *doodsche plek* (*Madmen noemt mat men*). De voorstelling dat het ongeluk van Moab te Hesbon beraamd werd kan aan Num. XXI : 28 ontleend zijn. Over *Hesbon* zie op Num. XXI : 25. — *Komt — volken!* Desgelijks Ps. LXXXIII : 5. — *Madmen* is eene onbekende plaats; verg. op Jez. XXV : 10. — *Horonaim.* Zie op Jez. XV : 5.

men doet naar den kant van Soar gekrijt hooren.
5 Want den Luhith-pas bestijgt men weenend;
want op Horonaims helling hoort men gekrijt om de breuke.
6 Vlucht, redt uw leven!
dat het zij gelijk een hulpelooze in de woestijn.
7 Want omdat gij op uwe vestingen en uwe schatten vertrouwd hebt,
zult gij zelf gevangen genomen worden
en zal Kamos als balling het land verlaten,
zijne priesters en vorsten te gader.
8 De verdelger zal komen over iedere stad,
geen enkele ontgaat het;
de vallei zal te gronde gaan,
de hoogvlakte verwoest worden,
gelijk Jahwe heeft gezegd.
9 Geeft aan Moab wieken;
want het moet vliegend vlieden;
en zijne steden zullen in eene woestenij verkeerd worden,
zoodat niemand er in woont.
10 Vervloekt wie nalatig is in het doen van Jahwe's werk,
en vervloekt wie aan zijn zwaard bloed onthoudt!
11 Moab heeft van der jeugd af onbezorgd geleefd;
het bleef rustig liggen op zijn droesem,
werd niet uit het eene vat in het andere overgegoten:
het is niet in ballingschap gegaan.
Daardoor is zijn smaak het bijgebleven,
en is zijn geur niet veranderd.
12 Daarom, zie, de dagen komen, spreekt Jahwe,
dat ik tegen hem uitzend aftappers, die hem aftappen:
zijne vaten zullen zij leeggieten,
en zijne kruiken verbrijzelen.
13 Dan zal Moab te schande worden wegens Kamos,
evenals het huis Israël te schande is geworden wegens Bethel,
waarop het vertrouwd had.
14 Hoe kunt gij zeggen: Wij zijn helden,
kloeke mannen voor den krijg?

4. *naar den kant van Soar,* volg. hss. en Gr. vert.; verg. vs. 34; Jez. XV : 5; Hebr. t. *hare kleinen (doen gekrijt hooren).* Over Soar zie op Gen. XIX : 22.

5. *Want — weenend,* volg. verb. t. naar Jez. XV : 5. Ook hier is eene woordspeling (*den Luhith-pas passeert men*). — *want — breuke,* met weglating van een woord (vóor *gekrijt*) volg. Gr. en Aram. vertt. en naar Jez. XV : 5.

6. *het,* uw leven; in het oorspronkelijke in het meervoud. — *gelijk een hulpelooze,* volgens andere klinkers; verg. XVII : 6.

7. *gij.* Moab wordt toegesproken als vrouw. — *vestingen,* volg. Gr., Syr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *werken.* — *Kamos,* de hoofdgod der Moabieten; zie op Num. XXI : 29. Wanneer zijn beeld als buit door den vijand wordt weggevoerd, gaat de god zelf in ballingschap; zie op Jez. XLVI : 1. — *zijne — gader.* Evenzoo XLIX : 3.

8. Met *de vallei* wordt het gedeelte van het Jordaandal bedoeld dat door de Moabieten werd bewoond. — *de hoogvlakte.* Zie op Deut. III : 10. — *gelijk,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *wat.*

9. *vliegend vlieden.* Ook in het oorspronkelijke eene woordspeling. — Verg. Jez. XVI : 2.

10. *Jahwe's werk,* Moabs verwoesting.

11. *van der jeugd af,* sedert zijne vestiging op zijn erve; verg. II : 2, en zie Deut. II : 10. — *het bleef — overgegoten.* Evenals hier, worden Sef. I : 12 menschen die aan een zorgeloos leven zijn gewend geraakt vergeleken met ouden wijn, die lang op zijn moer heeft gelegen en niet afgetapt is: zij hebben den reinigenden invloed van kastijding en ballingschap niet ondervonden. — *zijn smaak, geur,* zijn slecht karakter, allereerst zijne hoovaardij; zie vs. 26, 29 v., 42 en op Jez. XVI : 6.

12. *aftappers, aftappen,* onzekere vertaling. — *zijne kruiken,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hunne kruiken.*

13. Moab ziet zich door de duidelijk gebleken onmacht zijns gods teleurgesteld, te schande gemaakt, evenals weleer het rijk Israël, dat van den stierdienst heil verwachtte; verg. Hoz. X : 5 v.; Am. III : 14; V : 5.

15 De verdelger van Moab en zijne steden trekt op,
en de keur zijner jongelingen daalt ter slachting af,
spreekt de koning wiens naam is Jahwe der heirscharen.
16 Moabs ondergang is nabij,
en zijn verderf nadert met spoed.
17 Beklaagt het allen, gij zijne naburen,
en gij allen die zijn naam kent zegt:
Hoe is de krachtige staf verbroken,
de sierlijke stok!
18 Daal af van de eereplaats, en zit te versmachten,
burgerij, dochter Dibons!
want Moabs verdelger trekt tegen u op,
vernielt uwe vestingwerken.
19 Ga aan den weg staan en zie uit,
burgerij van Aroër!
ondervraag vluchteling en ontkomene;
zeg: Wat is er gebeurd?
20 Moab is te schande gemaakt, ja van schrik verplet.
Weeklaagt en krijt!
Meldt bij den Arnon dat Moab verdelgd is;
21 het gericht komt over het land der hoogvlakte,
over Holon, Jahas en Mefaäth,
22 over Dibon, Nebo en Beth-diblathaim,
23 over Kirjathaim, Beth-gamoel en Beth-meon,
24 over Kerijjoth en Bosra,
en over al de steden van het land van Moab,
verafgelegen of nabij.
25 Moabs hoorn is afgehouwen,
en zijn arm verbroken, spreekt Jahwe.
26 Maakt het dronken,
omdat het tegen Jahwe een hoogen toon heeft gevoerd;
zoo zal Moab plassen in zijn uitbraaksel,
en zelf ook tot bespotting worden.
27 Of is Israël u niet tot bespotting geweest?
Was het soms op diefstal betrapt,
dat gij het hoofd schuddet,
zoo vaak gij het ter sprake bracht?
28 Verlaat de steden en ga op de rots wonen,

15. *De verdelger van*, met verandering der klinkers, volg. vs. 18; Hebr. t. *Verdelgd is.* — *spreekt* — *heirscharen.* Zie op XLVI: 18.

17*b*—19. Over dezen dichtvorm verg. inl. op *Klaagliederen.*

17. *staf* en *stok* duiden de (voormalige) sterkte van Moab aan.

18. Verg. Jez. XLVII: 1. — *Dibon*, Moabietische stad; zie op Jez. XV: 2.

19. *Aroër*, aan den Arnon; zie op Deut. II: 36.

20. Over *den Arnon* zie op Num. XXI: 13.

21—24. Van deze lijst der steden van Moab komen *Holon*, *Beth-diblathaim* (zie echter op Num. XXXIII: 46) en *Beth-gamoel* elders niet voor. — *Jahas*, of *Jahsa.* Zie op Num. XXI: 23. — *Mefaäth* (of *Mofaäth*); ook Joz. XIII: 18 en elders. — *Kirjathaim.* Zie op Gen. XIV: 5. — *Beth-meon*, eigenlijk *Beth-baäl-meon*, Joz. XIII: 17, ook *Baäl-meon*; zie op Num. XXXII: 34—31. — *Kerijjoth* (ook vs. 41?), Am. II: 2 als hoofdplaats vermeld. — *Bosra.* Elders (zie op Gen. XXXVI: 33) is dit de naam van Edoms hoofdstad; hier wellicht hetzelfde als *Beser*, Deut. IV: 43.

24. *verafgelegen*, aan de grenzen des lands; *nabij*, in het binnenland van Moab.

25. *Moabs hoorn is afgehouwen.* Zie op 1 Sam. II: 1.

26. Verg. XXV: 15 v.; 27; ook XIII: 13; Jez. XIX: 14. — *dronken*, met den zwijmelbeker van Jahwe's verbolgenheid; zie op Ps. XI: 6. — *plassen*, onzekere vertaling. — *zelf ook*, evenals het Israël heeft bespot (vs. 27).

27. *Was* — *betrapt.* Verg. II: 26, 34.

bevolking van Moab!
en word aan de duif gelijk
die aan gene zijde van den gapenden afgrond nestelt.
29 Wij hebben gehoord dat Moabs hoogmoed zeer ver gaat,
zijn trots en zijn hoogmoed,
zijne hoovaardij en zijne zelfverheffing.
30 Ik ken, zegt Jahwe, zijn overmoed,
zijn onbehoorlijk gezwets;
onbehoorlijk hebben zij gehandeld.
31 Daarom zal ik over Moab weeklagen;
en het uitschreeuwen over gansch Moab,
jammeren over de mannen van Kir-heres.
32 Evenals over Jaëzer zal ik weenen over u, wijnstok van Sibmá!
Uwe loten staken de zee over en kwamen tot Jaëzer;
over uwe inzameling en uw wijnoogst is de verdelger gevallen.
33 Weg is de vreugd en de blijdschap uit de gaarden,
en uit het land van Moab;
den wijn heb ik uit de perskuipen doen verdwijnen;
geen treder treedt dien, het lied is verstomd.
34 Het geschreeuw van Hesbon komt tot Eleale;
tot Jahas verheft men de stem;
van Soar tot Horonaim drievoudig gejammer;
want ook Nimrims wateren worden eene woestenij.
35 En ik roei in Moab uit, spreekt Jahwe,
wie opgaat naar eene hoogte
en rookt voor zijn god.
36 Daarom trilt mijn hart over Moab als fluiten,
trilt mijn hart over de mannen van Kir-heres als fluiten;
daarom ging de overwinst die zij gemaakt hadden verloren.
37 Want ieders hoofd is kaal geschoren,
ieders baard afgesneden;
op ieders handen zijn insnijdingen,
om ieders lenden is een treurgewaad.
38 Op alle daken en op de straten van Moab enkel misbaar;

Vs. 29—33. Jez. XVI : 6—10. — Vs. 34—36. Jez. XV : 4—6*a*. — Vs. 36. Jez. XVI : 11, 7; XV : 7*a*. — Vs. 37, 38*a*. Jez. XV : 2*b*, 3.

28. Verg. IV : 29. — *word — nestelt*. De wilde duiven maken haar nest boven afgronden; verg. Hoogl. II : 14.

31 v. Wie hier spreekt, blijkt niet; de schrijver, of inlasscher, kan bedoeld hebben: de persoon die Jez. XV : 5; XVI : 9 sprekende wordt ingevoerd. Verg. vs. 36.

31. *Daarom*. Dit zou men na het voorafgaande geenszins verwachten; het is uit Jez. XVI : 7. — (*zal ik*) *jammeren*, volg. verb. t.; Hebr. t. *jammere men*. — *de mannen*, evenals vs. 36, in plaats van de *vruchtenkoeken*, dat in Jez. XVI : 7 staat en slechts in éene letter van *de mannen* verschilt. Het is niet uit te maken, of de samensteller van dit hoofdstuk hier en vs. 36 uit *Jezaja* fout overgeschreven, dan wel een later afschrijver bij ongeluk het woord veranderd heeft.

32. *Evenals*, volg. Gr. en Aram. vertt.; verg. Jez. XVI : 9; Hebr. t. *Meer dan*. — *tot*, volg. Jez. XVI : 8; Hebr. t. heeft hierna nog eens *zee*.

33. *geen treder* en *is verstomd*, volg. naar Jez. XVI : 10*b* verb. t.

34. *Het geschreeuw*, met weglating van éene letter. — Over de hier genoemde steden zie op Jez. XV : 4, 5 en 6. — *drievoudig gejammer*, zeer onzekere lezing en vertaling.

35. *opgaat*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *doet opgaan* (*offert*). — *eene hoogte*. Verg. Jez. XV : 2; XVI : 12. — *zijn god*, of *zijne goden*.

36. Wie spreekt hier? Verg. op vs. 31 v. — *fluiten*, die niet alleen bij optochten (1 Sam. X : 5; 1 Kon. I : 40; Jez. XXX : 29) en feesten (Jez. V : 12; Matth. XI : 17; Openb. XVIII : 22), maar ook bij rouwklacht over dooden (Matth. IX : 23) werden gebruikt. — *mannen*. Zie op vs. 31.

37. *insnijdingen*. Verg. op Lev. XIX : 28. — *ieders lenden*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *de lenden*.

38. *een voorwerp dat elk mishaagt*. Verg. XXII : 28.

want ik heb Moab verbroken,
als een voorwerp dat elk mishaagt, spreekt Jahwe.
39 Wat zijn zij van schrik verplet en weeklagen zij!
Hoe heeft Moab den rug gekeerd en staat het beschaamd!
Tot eene belaching en eene verschrikking
wordt Moab voor al zijne naburen.
40 Want zoo zegt Jahwe;
Zie, als een arend schiet hij toe
en breidt hij zijne vleugelen over Moab uit.
41 De steden zijn ingenomen,
de bergvesten vermeesterd;
en het hart van Moabs helden is te dien dage
als het hart eener vrouw in barensnood.
42 Moab wordt gedelgd uit de rij der volken,
omdat het tegen Jahwe een hoogen toon heeft gevoerd.
43 Gehuil en een kuil en een muil over u, bewoners van Moab!
spreekt Jahwe;
44 wie vlucht voor het gehuil valt in den kuil,
en wie klimt uit den kuil wordt gevangen in den muil;
want ik breng deze dingen over Moab,
in het jaar hunner bezoeking, spreekt Jahwe.
45 In de schaduw van Hesbon bleven de vluchtelingen krachteloos staan
want een vuur ging uit van Hesbon,
en eene vlam van Sihons huis;
en zij verteerde Moabs hoofdslaap
en den schedel der oorlogzuchtigen.
46 Wee u, Moab,
verloren is het volk van Kamos!
want uwe zonen zijn krijgsgevangen gemaakt,
uwe dochters gevankelijk weggevoerd.
47 Maar eenmaal zal ik het lot van Moab wenden,
spreekt Jahwe.
Tot zoover het gericht over Moab.

Vs. 40, 41*c d*. XLIX : 22. — Vs. 43, 44*a b*. Jez. XXIV : 17 v. — Vs. 45*b—e*, 46. Num. XXI : 28 v.; XXIV : 17*e f*.

39. *zijn zij ... verplet*, volg. Syr. en Aram. vertt.; Hebr. t. heeft het enkelvoud vrouwelijk.
40. Verg. op Deut. XXVIII : 49. — *hij*, Nebukadresar; verg. op XLVI : 18 en zie Ezech. XVII : 3.
41. *De steden zijn*. Volgens anderen *Kerijjoth is*. Zie vs. 24.
42. Zie vs. 2 en 26.
44. *deze dingen*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *over haar*.
45. *In — staan*. Verg. Jez. XXX : 2 v. — *krachteloos*, onzekere lezing en vertaling. — De beteekenis van de eerste twee regels is onzeker. Wellicht heeft de schrijver bedoeld: zij zoeken in Hesbon eene schuilplaats, maar omdat van deze stad een vuur uitgaat blijven zij krachteloos staan; verg. vs. 2. — *van Sihons huis*, met verandering van éene letter; Hebr. t. *van tusschen Sihon*.
47. Verg. XLIX : 6, 39; ook XII : 15. — *Tot zoover*. Verg. LI : 64.

HOOFDSTUK XLIX : 1—6.

Ammon bedreigd. — Hadden de Ammonieten wederrechtelijk een deel van Israëls grondgebied aan zich getrokken (1), tot straf zou hunne hoofdstad verwoest en Israël in zijn recht hersteld worden (2); diepe rouw en ballingschap over beiden, de natie en haren god (3): haar overmoedig zelfvertrouwen wordt bitter beschaamd (4 v.); doch het einde is herstel (6).

Na Moab (H. XLVIII) komt Ammon aan de beurt; verg. XXV : 21. Jeremia sluit zich hier bij eene godspraak van Amos (I : 13—15) aan; maar er is geen sprake van eene vijandige verhouding tusschen Ammonieten en Judeërs. Trouwens, indien deze bedreiging van niet lang na den slag bij Karkemis dagteekent en de Chaldeën de verwachte voltrekkers van het strafgericht zijn — waar niets tegen

pleit — dan was nog enkele jaren later het naburig volk Juda's bondgenoot; verg. XXVII : 2—11. Van de verraderlijke rol, na Jeruzalems val door den koning der Ammonieten gespeeld (zie XL : 14), treffen we hier niet het flauwste vermoeden aan; verg. inl. op Ezech. XXV.

XLIX : 1 Over de Ammonieten.
Zoo zegt Jahwe:
Heeft Israël geen zonen?
heeft het geen erfgenaam?
Waarom heeft Milkom dan Gad onteigend,
en woont zijn volk in Gads steden?
2 Daarom, zie, de dagen komen, spreekt Jahwe,
dat ik tegen Rabba der Ammonieten krijgsgeschreeuw doe hooren:
zij zal tot een puinhoop worden,
en hare onderhoorigheden zullen verbrand worden;
en Israël zal onteigenen wie het onteigenden,
zegt Jahwe.
3 Weeklaag, Hesbon! want de stad is verdelgd;
krijt, dochtersteden van Rabba!
omgordt u met treurgewaden;
bedrijft rouw en loopt rond in de schaapskooien;
want Milkom zal in ballingschap gaan,
zijne priesters en vorsten tezamen,
4 Wat stoft gij op valleien? —
Welig is uwe vallei, o afkeerige dochter!
gij die vertrouwt op uwe schatten,
en zegt: Wie zal mij aantasten?
5 Zie, ik breng schrik over u,
spreekt de Heer, Jahwe der heirscharen,
van alle kanten rondom u;
zoo wordt gij weggedreven, elk recht voor zich uit,
zonderdat iemand de vluchtelingen herzamelt.
6 Doch nadezen zal ik het lot der Ammonieten wenden,
spreekt Jahwe.

1. *Heeft — erfgenaam?* Toen het Overjordaansche na het midden der achtste eeuw door de Assyriërs ontvolkt werd (2 Kon. XV : 29; 1 Kron. V : 26), hebben, naar het schijnt, de Ammonieten — in stede van de Judeërs, de aangewezen erfgenamen — het voor een deel in bezit genomen. — *Milkom* (hier en vs. 3 met verandering van klinkers; Hebr. t. *hun koning*), de god der Ammonieten. Zie op 1 Kon. XI : 5. — *onteigend.* In het oorspronkelijke hetzelfde woord als *geërfd,* dus terugslaande op *erfgenaam* in den vierden regel. — *Gads,* duidelijkheidshalve; Hebr. t. *zijne.*

2. Verg. Am. I : 14. — *Rabba,* de hoofdstad. Zie op Deut. III : 11.

3. *Hesbon,* stad van Moab (zie op Num. XXI : 25), wordt opgeroepen om over Ammon te treuren, omdat zij dicht bij de grens lag. — *de stad,* volgens onzekere tekstverbetering; Hebr. t. *Ai,* wat ‚steenhoop' beteekent, Gen. XII : 8 en elders de naam eener stad in Benjamin. Blijkens het vervolg, is hier de hoofdstad Rabba bedoeld. — *dochtersteden,* letterlijk *dochters,* gewoonlijk (ook vs. 2) vertaald *onderhoorigheden* of *onderhoorige plaatsen.* — *loopt — schaapskooien,* als radeloozen, buiten de verwoeste steden. Het land der Ammonieten was voor veeteelt zeer geschikt (verg. Num. XXXII : 16, 24, 36); zoodat in de dorpen en gehuchten schaapskooien in grooten getale te vinden waren. — *want — tezamen.* Verg. XLVIII : 7; ook Am. I : 15.

4. *o afkeerige dochter!* de dochter, d. i. burgerij, van Rabba is bedoeld. Als jegens Israël schuldig (vs. 1), heet zij *afkeerig* van Jahwe. — *en zegt,* volg. de oude vertt. ingevoegd.

5. *elk recht voor zich uit,* zonder naar anderen om te zien, waar hij zich maar bergen kan; verg. XLVI : 5; XLVII : 3; Am. IV : 3.

6. Verg. XLVI : 26*b*; XLVIII : 47*a*.

HOOFDSTUK XLIX : 7—22.

Edoms ondergang. — Edom weet geen raad meer; zijne vrienden vluchten en verbergen zich; want zijn ondergang is nabij; geen hoop meer, noch schuilplaats, noch toevlucht, ook niet voor weduw en wees (7—11). De verdiende straf, het verderf, komt gewis (12 v.). Jahwe heeft de volken opgeroepen ten

oorlog tegen Edom (14) en vernedert diep het overmoedig volk (15 v.): het wordt vernietigd (17 v.); de vijand, gezonden door Jahwe, nadert met onweerstaanbaar geweld (19—22).

Deze profetie, volvoering van den last XXV : 21*a*, vertoont in enkele verzen groote, soms letterlijke, overeenkomst met het eerste gedeelte van *Obadja*; verg. vs. 7, 9, 10, vooral 14—16, met Ob. vs. 8 v., 5, 6, 1—4. Evenals in het oorspronkelijke orakel tegen Moab (in H. XLVIII), heeft Jeremia ook hier eene hem bekende godspraak tegen het betreffende volk, dezelfde die ook in *Obadja* verwerkt is, met groote vrijheid gebruikt (zie inl. op *Obadja*). Onze profetie is blijkbaar veel ouder dan *Obadja*; immers, zij behelst niet, als dit boek, bijzondere grieven van mishandeling, den Judeërs aangedaan, of van medewerking der Edomieten tot Jeruzalems val, enz. (verg. op Num. XXIV : 21 v.; inll. op Jez. XXXIV; en op Ezech. XXXV : 1—XXXVI : 15): stellig bewijs dat zij vóor den ondergang van Juda is opgesteld, in een tijd toen de vijandige gezindheid en gedragslijn van het broedervolk tegen Juda en Jeruzalem nog niet te voorzien was (zie XXVII : 3); hoogst waarschijnlijk, evenals de vorige godspraken, in het vijfde regeeringsjaar van Jojakim.

XLIX : 7 Over Edom.
Zoo zegt Jahwe der heirscharen:
Is er dan geen wijsheid meer in Teman?
hebben de verstandigen alle beleid verloren?
is hunne wijsheid uitgeput?
8 Vlucht, maakt u uit de voeten,
houdt in de diepte uw verblijf,
bewoners van Dedan!
want Ezau's ondergang doe ik over hem komen
ten tijde zijner bezoeking.
9 Indien er wijnlezers over u komen,
zij laten geen nalezing over;
of indien dieven des nachts,
zij verderven zooveel zij noodig hebben.
10 Want ík heb Ezau ontbloot, zijne schuilhoeken opengelegd,
zoodat hij zich niet kan verbergen;
verdelgd wordt zijn kroost, met zijne broeders en geburen;
11 en niemand zegt:
Laat uwe weezen achter, ík zal ze in het leven houden;
en dat uwe weduwen op mij vertrouwen.
12 Want zoo zegt Jahwe:
Zie, zij wien het niet toekwam den beker te drinken, zij moeten drinken;
en gij, gij zoudt ongestraft blijven?
Zeer zeker niet! Neen, drinken zult gij.
13 Want bij mij zelven zweer ik, spreekt Jahwe,
dat Bosra tot een voorwerp van ontzetting en versmading,

7. Verg. Ob. vs. 8. — *Is — meer*, om den ondergang des volks te verhoeden. — *Teman*, de belangrijkste streek van Edom, hier en vs. 20 voor het gansche land gebruikt; verg. op Gen. XXXVI : 11. — *uitgeput*, onzekere vertaling. Zie XIX : 7; Jez. XIX : 3; XXIX : 14.

8. Verg. XLVI : 21. — *maakt, houdt*, naar andere klinkers met de meeste oude vertt.; Hebr. t. *zij maakten, hielden*. — *in de diepte*, waar de vijand u niet kan zien. — *Dedan*, Edoms naburen en bondgenooten. Zie op Gen. X : 7. — *Ezau's*, Edoms. Zie inl. op Gen. XXV. — *zijner bezoeking*, volgens andere klinkers; verg. op VI : 15.

9 v. Deze verzen komen overeen met Ob. vs. 5 v.; maar de zin is daar een andere.

9. Beide vergelijkingen hebben dezelfde strekking: de vijand zal niets overlaten.

10. *zijne schuilhoeken*, in de spelonken en rotskloven van het gebergte Seïr (vs. 16).

11. *en niemand zegt*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij is niet meer*, als slot van vs. 10.

12. Navolging van XXV : 29. — *wien — den beker*, van Jahwe's verbolgenheid (XXV : 15), *te drinken*. Wie worden bedoeld? Volken, als Damaskus (vs. 23—27), Kedar (vs. 28—33) en andere in de lijst XXV : 18—26, die aan Jahwe geen reden of aanleiding gegeven hadden tot een strafgericht en toch in de algemeene ramp zouden deelen? Of Israël? (zie XXV : 29). Doch dan beteekent *wien het niet toekwam* allerminst: wie het niet verdienden! maar: wie, als Jahwe's uitverkoren volk, eigenlijk van de groote en algemeene ramp verschoond hadden moeten blijven.

13. *bij mij zelven zweer ik*. Zie op Gen. XXII : 16. — *Bosra*, Edoms hoofdstad. Zie op Gen. XXXVI : 33. — *hare steden*, Bosra's onderhoorige plaatsen.

tot een puinhoop en eene vervloeking zal worden,
en al hare steden tot eeuwigdurende puinhoopen.
14 Ik heb eene aankondiging gehoord van Jahwe,
en een bode is onder de volken gezonden:
Verzamelt u en trekt tegen hem op;
en staat op ten strijde! —
15 Want zie, ik heb u klein gemaakt onder de volkeren,
veracht onder de menschen.
16 Uwe afschuwlijkheid heeft u bedrogen,
de overmoed uws harten;
gij die woont in de rotsspleten,
die den top des heuvels bezet houdt!
Al bouwdet gij zoo hoog als de arend uw nest,
nog zou ik u van daar afwerpen, spreekt Jahwe.
17 Edom zal een voorwerp van ontzetting worden;
elk die het voorbijtrekt zal zich ontzetten
en sissen over al zijne wonden.
18 Gelijk Sodom en Gomorra en hunne naburen omgekeerd werden,
zoo zal daar niemand meer wonen, [zegt Jahwe,
geen menschenkind er vertoeven.
19 Zie, een leeuw gelijk die opkomt uit den pronk des Jordaans
naar de altijd groene weide!
Want in een oogwenk doe ik hen daaruit wegloopen,
en een hiertoe uitverkoorne stel ik er over aan.
Wie toch is mij gelijk? en wie zou mij dagvaarden?
en waar is de herder die voor mij zou standhouden?
20 Daarom hoort het raadsbesluit dat Jahwe over Edom beraamd heeft,
en de voornemens die hij aangaande Temans inwoners heeft opgevat:
Voorzeker, de geringen der kudde zullen worden voortgesleept,
voorzeker, hunne weide zal zich over hen ontzetten.
21 Van het gedreun van hun val beeft de aarde;
een geschreeuw dat aan de Schelfzee wordt gehoord!
22 Zie, als een arend stijgt hij op, schiet toe,
en breidt zijne vleugelen over Bosra uit.
En het hart van Edoms helden is te dien dage
als het hart eener vrouw in barensnood.

Vs. 14—16. Ob. vs. 1—4. — Vs. 17. L : 13. — Vs. 18. L : 40. — Vs. 18*b c*. Vs. 33*c d*. — Vs. 19. L : 44. — Vs. 20. L : 45. — Vs. 22. XLVIII : 40, 41*c d*.

14. De profeet spreekt. — *hem*, Edom.
15. Jahwe spreekt Edom toe.
16. *Uwe — bedrogen*, zeer onzekere vertaling, met geringe verandering van den tekst. — *uw nest*. Zie Num. XXIV : 21.
17. *sissen*. Verg. op 1 Kon. IX : 8.
18. Zie op Gen. XIX : 24 v. — *hunne naburen*, Adma en Seboïm; verg. Deut. XXIX : 23.
19. *een leeuw gelijk*. Bedoeld is de voltrekker van Jahwe's strafgericht, Nebukadresar, die straks *een hiertoe uitverkoorne* heet; verg. vs. 22; XLVI : 18; XLVIII : 40. — *den pronk des Jordaans*. Zie op XII : 5. — *hen*, de Edomieten, hier bij eene kudde (vs. 20) vergeleken; volg. Gr., Aram. en Syr. vertt. en L : 44; Hebr. t. *hem*. — *wegloopen*, in doodelijken angst voor het machtig roofdier. — *die voor mij zou standhouden*, om zijne kudde tegen mij te beschermen.
20. *Temans*. Zie op vs. 7. — *zullen worden voortgesleept*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zullen hen voortsleepen*. Evenzoo L : 45. — *over hen*, over hun droevig lot.
21. *de Schelfzee*. Zie op Exod. XIII : 18.
22. *hij*, Nebukadresar. Zie op XLVIII : 40.

HOOFDSTUK XLIX : 23—27.

Aram des vijands prooi. — Opschrift (23*a*). De groote steden van Aram zijn radeloos van angst

(23*b*), ook het heerlijke Damaskus (24 v.), dat zijne krijgslieden zal zien sneven en zijne paleizen eene prooi des vuurs worden (26 v.).

Het opschrift is minder juist, daar de bedreiging, reeds blijkens den aanhef, niet alleen Damaskus, maar geheel Aram geldt. Dit was in de laatste helft der achtste eeuw eene provincie van het Assyrische rijk (2 Kon. XVI : 9; Jez. X : 9); ruim eene eeuw later heeft het, door den veroveringstocht van Farao Necho, eene poos aan Egypte behoord (2 Kon. XXIII : 33); thans verwacht de profeet dat het almede spoedig aan Nebukadresar in handen zal vallen. Immers behoort ook deze godspraak in denzelfden tijd als de voorgaande tegen vreemde volken. En wederom bij deze, evenals in vs. 7—22 en H. XLVIII, heeft aan Jeremia eene oude, ditmaal eene van Amos (I : 3—5), voor den geest gezweefd (zie op vs. 27). Het verdient opmerking dat de naam van Aram (of Damaskus) op de lijst XXV : 18—26 niet voorkomt.

XLIX : 23 Over Damaskus.
Hamath en Arpad staan beschaamd,
want zij hebben eene slechte tijding vernomen;
zij zijn verbijsterd, beducht geworden,
kunnen niet tot rust komen.
24 Damaskus heeft den moed verloren,
heeft zich omgewend om te vluchten;
siddering heeft haar bevangen,
benauwdheid en weeën als eener barende hebben haar aangegrepen.
25 Hoe is verlaten de hooggeloofde stad,
de vreugdevolle veste!
26 Daarom zullen hare jongelingen op hare pleinen vallen,
en alle krijgslieden omkomen te dien dage,
spreekt Jahwe der heirscharen.
27 En ik zal een vuur ontsteken binnen den muur van Damaskus,
dat Benhadads burchten verteren zal.

Vs. 26. L : 30.

23. *Hamath en Arpad*, beide ten noorden van Damaskus. De Chaldeën komen uit het noorden. Zie over *Hamath* en *Arpad* op 2 Kon. XVIII : 34. — *beschaamd*, hulpeloos en radeloos. — *eene slechte tijding*, van de nadering des geduchten vijands. — (*zijn*) *beducht geworden* en *kunnen*, volgens Gr. vert.; Hebr. t. *op de zee is beduchtheid* en *zij kan*.
24. *benauwdheid — aangegrepen*. Hetzelfde beeld VI : 24 en elders.
25. Lezing en vertaling van dit vers zijn onzeker. Zie over de schoone ligging van Damaskus op 2 Kon. V : 12.
27. Verg. Am. I : 4, 14. — *Benhadads burchten*. Zoo heeten de koninklijke paleizen van Damaskus, omdat drie vorsten van dien naam over Aram hebben geheerscht; zie op 1 Kon. XV : 18.

HOOFDSTUK XLIX : 28—33.

De Arabieren uitplunderd en verstrooid. — Opschrift (28*a*). Jahwe zendt op de Arabieren vijanden af, die hen van alles berooven (28*b*, 29); zij worden vermaand zich door overhaaste vlucht te redden; want Nebukadresar heeft, op Jahwe's last, tegen deze onbezorgden een heilloos plan beraamd (30 v.); zij worden uitgeplunderd en hun land verwoest (32 v.).

Deze profetie, uitvoering van den last XXV : 23 v., geldt beiden de rondzwervende en de gevestigde Arabieren (zie op vs. 28), ten oosten van den Jordaan tot aan en over den Eufraat te vinden: Nebukadresars veroveringstocht zou ook hun, die geen gevaar hoegenaamd duchtten, noodlottig worden.

Het toevoegsel aan het opschrift, *die Nebukadresar, de koning van Babel, verslagen heeft*, wijst op de vervulling der godspraak en kan dus niet oorspronkelijk zijn; wellicht is het uit vs. 30 ontstaan (verg. XLVI : 2).

XLIX : 28 Over Kedar en de koninkrijken van Hasor, die Nebukadresar, de koning van Babel, verslagen heeft.
Zoo zegt Jahwe:

28. *Kedar*. Zie op Gen. XXV : 13. — *de koninkrijken van Hasor*, alleen hier, blijkbaar dezelfde die XXV : 24 worden aangeduid met *al de koningen van Arabië, die in de woestijn wonen*: de verschillende onder eigen vorsten of hoofden gevestigde stammen ten oosten van Palestina, in tegenstelling van de

Maakt u op, trekt op tegen Kedar,
en verdelgt de Oosterlingen!
29 Hunne tenten en hun vee neme men weg,
hun tentdoek, al hun huisraad en hunne kameelen voere men mede,
en men roepe over hen: Schrik-rondom!
30 Vlucht, vliedt in aller ijl, houdt in de diepte uw verblijf,
bewoners van Hasor! spreekt Jahwe;
want Nebukadresar, de koning van Babel, heeft tegen u een plan
en een aanslag beraamd. [gesmeed
31 Maakt u op, trekt op tegen een rustig volk,
een dat onbezorgd woont, spreekt Jahwe;
het heeft deuren noch grendels;
afgezonderd wonen zij.
32 Hunne kameelen zullen buit gemaakt worden,
en de menigte hunner kudden geroofd;
en ik verstrooi naar alle windstreken hen die zich de slapen kaal
en van alle kanten doe ik hun ondergang komen, [scheren;
spreekt Jahwe.
33 Hasor zal een verblijf van jakhalzen zijn,
eene wildernis tot in eeuwigheid;
niemand zal daar meer wonen,
geen menschenkind er vertoeven.

Vs. 33*c d*. Vs. 18*b c*.

zwervende, „tenten bewonende", Bedowienen of Nomaden, die met *Kedar* en *Oosterlingen* worden bedoeld. — *Maakt u op*, tot de Chaldeeën gezegd. — *de Oosterlingen*, de Bedowienen; zie op Richt. VI : 3.

29. *men*, de Chaldeeën. — *Schrik-rondom!* Zie op VI : 25.

30. *Vlucht* — *verblijf*. Verg. vs. 8. — *want* — *beraamd*. Verg. vs. 20.

31. Herhaalde opwekking aan de Chaldeeën: zij konden de niets kwaads vermoedende (Richt. XVIII : 7), in geen ommuurde steden wonende (zie 1 Sam. XXIII : 7), van bondgenooten verstoken Arabieren gemakkelijk overwinnen en uitplunderen. — *afgezonderd*. Zie op Ps. IV : 9.

32. *die zich de slapen kaal scheren*. Zie op Lev. XIX : 27.

HOOFDSTUK XLIX : 34—39.

Het oordeel over Elam. — Opschrift (34). Jahwe staat op het punt de Elamieten machteloos te maken en naar alle kanten te verstrooien (35 v.); hij levert hen aan hunne vijanden over, maakt in zijn toorn hen af en berooft hen van hun onafhankelijk bestaan (37 v.). Doch daarna schenkt hij hun een beter lot (39).

Het opschrift, vs. 34, waar van *den profeet Jeremia* gesproken wordt, is van den Verzamelaar, althans niet van Jeremia's eigen hand; doch er is geen reden de juistheid er van in twijfel te trekken. Maar dan volgt uit de tijdsbepaling welke het behelst, dat dit orakel niet behoort bij de voorafgaande zeven, maar geheel op zich zelf staat; het is dus niet de voltrekking van den last XXV : 25 en niet naar aanleiding van den slag bij Karkemis gedicht, maar een zeven jaar later door Jeremia onder andere omstandigheden gegeven en aan de godspraken over vreemde volken toegevoegd. Dientengevolge zijn wij volstrekt niet zeker, of *hunne vijanden*, vs. 37, de Chaldeeën, dan wel de Meden of de Perzen zijn, dus in plaats van de westelijke, de noordelijke of oostelijke naburen. Wanneer wij nu in aanmerking nemen dat twaalf jaar na het vs. 1 genoemde tijdstip Ezechiël van Elam gewaagt als ter onderwereld nedergedaald, met andere woorden: na bloedigen strijd van zijne zelfstandigheid beroofd (Ezech. XXXII : 24 v.), dan ligt het vermoeden voor de hand dat het bericht van een aanval der naburen op Elam aan Jeremia deze profetie heeft op de lippen gelegd, en dat het toen werkelijk eene provincie van het rijk, hetzij der Meden, hetzij der Perzen, geworden is. De vraag blijft, waarom Jahwe aldaar zijn gerichts*zetel* opslaat (vs. 38), en waardoor deze verafwonende natie zijn *blakenden toorn* (vs. 37) heeft gaande gemaakt. Wij kunnen slechts gissen. Wellicht zijn de Elamieten in 597 als hulpbenden van Nebukadresar Jeruzalem binnengerukt, en hebben zij bij deze gelegenheid door houding of gedrag de verontwaardiging van den profeet opgewekt. Dat er in de tweede helft der zesde eeuw Judeesche ballingen in Elam waren maken wij op uit Jez. XI : 11; omstreeks denzelfden tijd komen zij met de Meden als vijanden van Babel voor, Jez. XXI : 2; zie verder over hen op laatstgenoemde plaats.

XLIX : 34 Het woord van Jahwe tot den profeet Jeremia aangaande Elam,
in het begin der regeering van Sedekia, den koning van Juda:
35 Zoo zegt Jahwe der heirscharen:
Zie, ik verbreek den boog van Elam,
de keur hunner kracht.
36 En ik doe over Elam vier winden komen,
uit de vier hoeken des hemels,
en verstrooi hen naar al die windstreken;
zoodat er geen volk is waar Elams verdrevenen niet komen.
37 Ik maak de Elamieten versaagd voor hunne vijanden
en voor wie hun naar het leven staan;
ik breng onheil over hen, mijn blakenden toorn,
spreekt Jahwe,
en zend het zwaard hun achterna,
totdat ik hen heb afgemaakt.
38 Zoo sla ik mijn zetel in Elam op,
en roei aldaar koning en vorsten uit,
spreekt Jahwe.
39 Maar eenmaal zal ik het lot van Elam wenden,
spreekt Jahwe.

Vs. 37*ef*. IX : 16*cd*.

34. *Het woord.* Zie op XIV : 1.
35. *den boog van Elam.* Ook Jez. XXII : 6 is van Elams schutters sprake. Maar verg. op Hoz. 1 : 5.
36. Verg. vs. 32.
38. *Zoo — op,* om gericht te houden; verg. XLIII : 10. — *roei — uit,* als ballingen weggevoerd; het land verliest zijne onafhankelijkheid; verg. Ezech. XXXII : 24.
39. Verg. vs. 6; XLVIII : 47.

HOOFDSTUK L, LI.

Het godsgericht over Babel. — Opschrift (L : 1). Allerwege worde de blijde tijding gebracht dat Babel door een volk uit het noorden is ingenomen en verwoest (2 v.). Dan keeren Israëlieten en Judeërs, berouwvol, naar Jeruzalem en tot hun god voorgoed terug (4—7). Elk vluchte in aller ijl uit Babel en Chaldea, daar Jahwe eene schaar van vijanden tegen haar aanvoert, die de overmoedige leegplunderen (8—13). Men beschiete en ontvolke haar: Jahwe's wrake (14—16). Israël is eerst door Assur, daarna door Babel wreed mishandeld, maar wordt nu hersteld, voortaan vrij van schuld (17—20). Babel, dat vele volken heeft verpletterd, wordt thans zelf vernield (21—27). Jahwe zet zijn verwaten tegenstander de verwoesting van zijn tempel betaald (28—32). Waren Israël en Juda wederrechtelijk gevangen gehouden, Jahwe neemt het voor hen op en brengt het afgodisch Chaldea ten val (33—40). Een geweldig volk rukt tegen Babel op, en de wereld beeft van haar val (41—46). Jahwe gaat op Babel verhalen wat zij zijn volk misdeed (LI : 1—6); had hij haar gebruikt als strafmiddel tegen de volken (7), nu valt zij zelve en is niet te genezen (8—10). Opwekking aan de Meden, om, als wraakneming van Jahwe over zijn tempel, het machtig Babylon te verderven (11—19). De geduchte aanvoerder der vijanden is het werktuig in Jahwe's hand om alles te verbrijzelen en Babel voor haar misdrijf tegen zijn volk te straffen (20—26). De volken, met name Armenië en Medië, worden opgeroepen om Babel te belegeren en te verwoesten, en welhaast gaat zij te gronde (27—33). Zoo krijgt Israël voldoening voor zijne vreeselijke mishandeling (34—40). Welk een val voor Babel en hare goden! (41—44*c*). Dat de Judeërs haar verlaten zonder vrees! (44*d*—46) zij ondergaat welhaast hare gerechte straf, tot vreugde van hemel en aarde (47—49). Laten zij dan naar Jeruzalem terugkeeren (50); de ondervonden vernedering, die der tempelschennis door de Chaldeën, wordt betaald gezet (51—57), Babels muur en poorten geslecht en verbrand (58). — Jeremia brengt deze profetie op schrift en geeft haar aan Seraja op zijne reis naar Babel mede (59 v.), om, aldaar aangekomen, haar op te lezen, Jahwe ter herinnering (61 v.), en daarna in den Eufraat te doen wegzinken, als beeld van Babels toekomstig lot (63, 64*a*). — Onderschrift van Jeremia's godspraken (64*b*).

Deze laatste regel zal wel van dezelfde hand zijn als die bij H. XLVIII. Maar ook het naschrift dat er aan voorafgaat (59—64*a*) en de godspraak zelve (L : 2—LI : 58) moeten aan Jeremia worden

ontzegd. — De profetie is een lang stuk, af en toe niet ontbloot van dichterlijke schoonheden, maar met dat al breedvoerig en eentonig, afmattend door gedurige herhalingen, en zonder geregelden gang. Zulks bewijst op zich zelf nog niet dat Jeremia de schrijver niet is; hoewel wij dit gebrek nergens in die mate bij hem aantreffen. Eene dergelijke opmerking kunnen wij maken met het oog op de aanhalingen in deze twee hoofdstukken uit andere profetieën van dit boek: wij zijn van onzen profeet gewoon dat hij in verschillende toespraken uit verschillende jaren zich zelven herhaalt; maar zooals hier, vijf, zeven verzen achtereen, en op zulk eene manier, met de noodige wijzigingen van her en der ontleend (L: 40—46; LI: 15—19), dat treffen wij nergens elders aan. En, wat afdoende is, eene dier aanhalingen (LI: 15—19) is uit een stuk dat niet van den profeet afkomstig is, maar van later, misschien zeer laten tijd, althans na den val van Jeruzalem (zie inl. op IX: 23—X: 16). Intusschen wil onze godspraak stellig voor het werk van Jeremia gehouden worden; zij is, nog afgezien van alle aanhalingen, geheel in zijn stijl gedicht, vol van hem eigene woorden, uitdrukkingen, zinswendingen; wat niet alleen uit bekendheid met zijne geschriften en onwillekeurige navolging verklaard kan worden, maar opzet moet zijn. Daartegenover staan gezegden die, aan Jeremia vreemd, bekendheid met latere schrijvers verraden; bij voorbeeld, wanneer Jahwe *Israëls Heilige* of *Israëls losser* heet (zie op L: 29 en 34). Maar het onweersprekelijk bewijs voor den jongeren oorsprong levert de historische achtergrond: vele Israëlieten en Judeërs leven reeds geruimen tijd in ballingschap (L: 33); zij zien terug op de vernietiging van hun volksbestaan door Nebukadresar (LI: 34 v.); Jahwe staat gereed wraak te nemen over de verwoesting van zijn heiligdom (L: 28; LI: 11); nog eene korte wijle, en Babels einde is daar (LI: 33, 46); de Judeesche ballingen moeten dan ook in aller ijl uit Babel wegvluchten (L: 8; LI: 6, 45, 50); hun terugkeer, tevens bekeering, wordt geteekend (L: 4—7, 19). Dit alles verplaatst ons op zijn vroegst tegen het einde der Chaldeeuwsche heerschappij. Nu kennen wij al verder Jeremia's overtuiging dat Babels overheersching en Juda's ballingschap zeer lang zou duren (XIX: 10). Ware onze godspraak echt, dan moest zij dagteekenen uit het vierde jaar van Sedekia's regeering, of iets vroeger (LII: 59 v.); en wij worden door XXVII—XXIX volkomen op de hoogte gebracht dat zijn hoofd en hart in dien tijd met andere gedachten en aandoeningen vervuld waren dan met die van haat en wraak tegen Babel en van het uitzicht op haren spoedigen ondergang, veeleer het tegenovergestelde daarvan (verg. inll. op die HH., ook op H. XXV). Ten slotte zij nog opgemerkt dat de schrijver bekend is met, en min of meer afhankelijk van, *Ezechiël*; Jez. XIII: 1—XIV: 23; XXXIV; XL—LXVI (zie op LI: 25 v., 40; L: 16 en 39). — Leeftijd en woonplaats des dichters kunnen wij niet met zekerheid bepalen; maar vooral omdat hij zulke jonge stukken aanhaalt (X: 12—16), zoeken wij hem liefst tegen het eind der vijfde eeuw in Judea. Men meene niet dat hij eene zoogenaamde „voorspelling naar de uitkomst" heeft opgesteld en aan Jeremia in den mond gegeven (L: 1); neen, hij geeft wel degelijk, naar zijne overtuiging, een blik op de toekomst: de inneming van Babel in 538 door Cyrus, die de stad spaarde, en die van nog geen twintig jaar later door Darius Hystaspis, waarbij enkel de muren werden geslecht, hebben voor zijn gevoel den eisch der gerechtigheid niet bevredigd; Jahwe, de rechtvaardige vergelder, moet en zal de stad die schuldig staat aan de verwoesting van zijn tempel en aan de onderdrukking, de vreeselijke mishandeling van zijn volk, kastijden gelijk zij het verdient: met volslagen ondergang (L: 14 v., 18, 33 v.; LI: 5 v., 11, 24, 33—36, 49, 56). Hij legt die strafbedreiging aan Jeremia op de lippen, omdat deze haar zijns inziens had kunnen geven, en omdat zij daardoor gezag erlangt in de oogen der lezers, tevens hooger beteekenis voor zijn eigen gevoel, wellicht almede in de schatting van Jahwe. Daar hij haar aan Jeremia in de pen geeft, verplaatst hij zich, zooveel hem mogelijk is en zoover hij noodig acht, in de tijdsomstandigheden van den profeet: om maar iets te noemen, hij vermeldt wel den naam van Nebukadresar, maar niet dien van Cyrus of Darius.

Wat nu het naschrift aangaat, men heeft soms, bij onvoorwaardelijke erkenning van den jongeren oorsprong der profetie, die laatste verzen LI: 59—64*a* voor echt gehouden, d. i. uit de hand van Jeremia's eersten levensbeschrijver en behoorende tot het oorspronkelijke boek *Jeremia*, en voor eene zuiver geschiedkundige bijdrage tot de kennis van zijn persoon en werk; dan zou vs. 60*b*, hetwelk naar de voorafgaande profetie verwijst, een jonger invoegsel zijn — wat allen schijn voor zich heeft; en juist de vermelding van het bestaan eener godspraak van Jeremia tegen Babel (vs. 60*a*, 61, 63) zou aanleiding gegeven hebben tot de verdichting L: 2—LI: 58. Bij nader inzien evenwel is deze meening niet houdbaar. Immers, blijkens vs. 62, kent de schrijver van deze verzen de beide hoofdstukken. Ook blijft het feit van waarde dat Jeremia in het jaar 593 — Sedekia's vierde regeeringsjaar, LII: 59 — veeleer vervuld was met gedachten aan Babels macht en bloei; zoodat hij aan de ballingen den eisch stelt de welvaart der plaats in den vreemde waar zij vertoefden te behartigen en voor haar welzijn Jahwe te bidden (XXIX: 7); zou hij dan gelijktijdig „al het onheil dat over haar komen zou" (vs. 60) beschreven hebben? En welk eene dubbelzinnige rol zou hij Seraja hebben laten spelen: als dienaar zijns konings Babels vriendschap zoekende en tevens als gelastigde des profeten

Babels ondergang inroepende. Er kan dus nauwelijks twijfel aan zijn, of dit naschrift behoorde van den aanvang af bij hetgeen er aan voorafgaat en diende tot afronding van het geheel; wellicht mede om te verklaren, waarom men bij de eerste verschijning van deze profetie omstreeks 400 nooit van zulk eene godspraak van Jeremia tegen Babel iets had gehoord.

L : 1 Het woord dat Jahwe door den profeet Jeremia aangaande Babel, aangaande het land der Chaldeeën, gesproken heeft.
2 Meldt het onder de volkeren, verkondigt het, heft eene banier op;
verkondigt het onverholen;
zegt: Babel is ingenomen, Bel beschaamd, Merodach verschrikt;
hare godenbeelden zijn beschaamd, hare schandgoden verschrikt.
3 Want een volk uit het noorden is tegen haar opgetrokken;
het zal haar land tot eene woestenij maken,
zoodat er geen bewoner meer in is:
zoo mensch als dier zijn gevloden, heengegaan.
4 In die dagen en te dier tijd, spreekt Jahwe,
zullen de zonen Israëls komen, samen met Juda's zonen,
al weenende zullen zij voortgaan en zoeken Jahwe, hun god;
5 naar Sion zullen zij vragen,
hierheen het aangezicht gericht;
zij komen en sluiten zich bij Jahwe aan:
een eeuwigdurend, nimmer vergeten, verbond.
6 Eene dolende kudde was mijn volk;
hunne herders deden hen dwalen;
naar de bergen lieten zij hen afzwerven;
van berg tot heuvel gingen zij;
hun leger waren zij vergeten.
7 Allen die hen aantroffen verslonden hen,
en hunne verdrukkers zeiden: Wij laden geen schuld op ons —
dewijl zij tegen Jahwe gezondigd hadden, de woonstede des heils,
tegen hunner vaderen verwachting, Jahwe.
8 Vliedt uit Babel en verlaat het land der Chaldeeën,
aan bokken gelijk die voor de kudde uit gaan.
9 Want zie, ik verwek en breng tegen Babel in 't veld
eene schare van groote volken uit het noorderland,
die zich tegen haar in slagorde stellen;
van daar uit wordt zij ingenomen;
des vijands pijlen zijn aan die van een voorspoedig held gelijk,
die niet onverrichter zake terugkeert.
10 Zoo zal Chaldea ten roof worden;
allen die het berooven verzadigen zich, spreekt Jahwe.

2. *heft eene banier op,* om de aandacht te trekken en op verren afstand het gebeurde kenbaar te maken; verg. Jez. XIII : 2. — *Bel,* ook LI : 44, een der voornaamste goden van Babel; zie op Jez. XLVI : 1. — *Merodach,* een andere der hoofdgoden van Babel en Assur; zijn naam komt in de eigennamen *Merodach-baladan* (2 Kon. XX : 12; Jez. XXXIX : 1) en *Evilmerodach* (LII : 31; 2 Kon. XXV : 27) voor. — *hare,* Babels.

3. *een volk,* eigenlijk eene schare van groote volken, vs. 9; LI : 27 v. — *uit het noorden.* Desgelijks vs. 9, 41. Bedoeld worden de Meden, LI : 11; verg. Jez. XIII : 17.

4. *komen,* uit het land waar zij als ballingen vertoeven. — *al — voortgaan.* Verg. XXXI : 9.

5. *zij komen,* volg. Gr., Lat. en Aram. vertt.; Hebr. t. *komt.*

6. *leger,* veilig woonoord, de „woonstede des heils" (vs. 7).

7. *Wij — ons,* wij mogen straffeloos hen mishandelen. Zie II : 3. — *de woonstede des heils.* Zoo heet XXXI : 23 Jeruzalem, hier Jahwe zelf. — *hunner vaderen verwachting.* Zie op XIV : 8.

8. *aan — gaan,* zoo haastig bokken en rammen, bij het verlaten van den stal, zich door de geiten en schapen heen vooruitdringen. Tot Israël gezegd; zie vs. 4 en 16; LI : 6; Jez. XLVIII : 20; Zach. II : 6.

9. *des vijands,* duidelijkheidshalve; letterlijk *zijne.* — *voorspoedig,* volg. hss. en oude vertt.; Hebr. t. *kinderloos makend.* — *die — terugkeert.* Verg. 2 Sam. I : 22.

11 Want al verheugt gij u en al dartelt gij,
gij plunderaars van mijn erve!
al huppelt gij gelijk eene vaars in het malsche gras,
en briescht gij als hengsten;
12 toch wordt uwe moeder grootelijks te schande gemaakt,
zal schaamrood worden wie u het leven schonk:
Ziedaar de laatste der natiën!
eene woestijn, een dor land en eene wildernis.
13 Wegens Jahwe's gramschap blijft zij onbewoond,
wordt zij gansch en al woestenij;
elk die Babel voorbijtrekt zal zich ontzetten
en sissen over al hare wonden.
14 Schaart u allen tegen Babel rondom in slagorde,
gij die den boog spant!
schiet op haar, spaart de pijlen niet;
want tegen Jahwe heeft zij gezondigd.
15 Heft over haar rondom gejuich aan:
Zij heeft zich overgegeven;
hare bolwerken zijn gevallen, hare muren verwoest;
want het is de wraak van Jahwe!
Wreekt u op haar; doet haar naar wat zij gedaan heeft.
16 Roeit in Babel den zaaier uit
en hem die in den oogsttijd de sikkel hanteert;
vanwege het woeden des zwaards keere zich elk naar zijn volk,
en vluchte ieder naar zijn land!
17 Israël is een her en der gejaagd schaap,
dat leeuwen hebben weggedreven:
het eerst heeft Assurs koning het verslonden;
en nu het laatst heeft zijne beenderen afgeknaagd
Nebukadresar, de koning van Babel.
18 Daarom zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god:
Zie, ik verhaal het op den koning van Babel en zijn land,
gelijk ik het op Assurs koning heb verhaald,
19 en ik breng Israël terug naar zijne weide:
het zal op den Karmel en in Bazan grazen,
op Efraims gebergte en in Gilead zich naar hartelust verzadigen.
20 In die dagen en te dier tijd, spreekt Jahwe,
zal men zoeken naar Israëls schuld, maar zij is er niet,
en naar Juda's zonden, maar zij zijn niet te vinden;
want ik schenk hun die ik doe overblijven vergiffenis.
21 Trek op naar het land Merathaim,
trek daartegen op en tegen de bewoners van Pekod;

Vs. 13. XLIX : 17. — Vs. 16*c d*. XLVI : 16*c d e*; Jez. XIII : 14*c d*.

11. *in het malsche gras*, volg. Gr. en Lat. vertt.
12. *toch — schonk*, door van kinderen beroofd te worden; verg. op XV : 9. — *uwe moeder*, de natie als geheel; verg. Jez. L : 1; wij zeggen „vaderland". — *de laatste*, de geringste.
14. Verg. vs. 29.
15. *Zij — overgegeven*, onzekere vertaling; letterlijk *Zij heeft hare hand gegeven* of *uitgestoken*. — *bolwerken*, onzekere vertaling. — *want — Jahwe*. Zie vs. 28; LI : 11. — *doet — heeft*. Verg. vs. 29.
16. *Babel*. Bedoeld is het land Babylonië, als Ps. CXXXVII : 1 en elders.
19. *ik — weide*. Verg. XXIII : 3. — *de Karmel* en *Bazan*, ook Jez. XXXIII : 9; Nah. I : 4 samen genoemd, evenals Micha VII : 14 *Bazan* en *Gilead*. — *Efraims gebergte*. Verg. XXXI : 6 en op Joz. XVII : 15. — *Gilead*. Zie op XXII : 6.
20. De schuld des volks is door de langdurige ballingschap verzoend; Jez. XL : 2.
21. Tot den niet genoemden voltrekker van Jahwe's strafgericht gezegd. — *Trek op*, volgens andere

verwoest ze en wijd ze ten ondergang, spreekt Jahwe;
en doe naar al wat ik u geboden heb.
22 Oorlogsrumoer in den lande,
en eene groote breuke!
23 Hoe is afgehouwen en verbroken
de hamer die de gansche aarde beukte!
hoe is Babel onder de natiën geworden
tot een voorwerp van ontzetting!
24 Ik legde u strikken, en werkelijk liet gij u vangen, Babel,
geheel onvoorziens;
gij werdt betrapt en ook gegrepen,
omdat gij met Jahwe den strijd hadt aangebonden.
25 Jahwe opende zijne schatkamer
en haalde de werktuigen zijner gramschap te voorschijn;
want de Heer, Jahwe der heirscharen,
heeft eene taak te verrichten in het land der Chaldeeën.
26 Trekt tot den laatsten man tegen haar op!
opent hare schuren en stapelt den inhoud op als korenschelven,
wijdt haar ten ondergang, niets blijve van haar over!
27 Doodt al hare stieren,
dat zij afdalen ter slachting.
Wee over hen! want hun dag is gekomen,
de tijd hunner bezoeking.
28 Hoor! vluchtelingen en ontkomenen uit het land van Babel,
die in Sion de wraak van Jahwe, onzen god, melden,
de wraak voor zijn tempel.
29 Roept tegen Babel velen op,
allen die den boog spannen:
Legert u allen rondom haar;
dat niemand van haar ontkome;
vergeldt haar naar haar werk;
doet haar naar al wat zij gedaan heeft;
want tegen Jahwe heeft zij verwaten gehandeld,
tegen den Heilige Israëls.
30 Daarom zullen hare jongelingen op hare pleinen vallen,
en al hare krijgslieden te dien dage omkomen, spreekt Jahwe.
31 Zie, ik kom op u af, verwatene!
spreekt de Heer, Jahwe der heirscharen;
want uw dag is gekomen,
de tijd uwer bezoeking.

Vs. 23*c*. LI : 41*c*. — Vs. 30. XLIX : 26.

woordafdeeling, naar Syr. vert. — *Merathaim* kan beteekenen ‚dubbele weerspannigheid', zou dus eene zinnebeeldige benaming van Babylonië kunnen zijn (verg. op Richt. III : 8); maar waarschijnlijk is het de eigennaam van de zuidelijkste streek van Beneden Babylonië. — *Pekod.* Zie op Ezech. XXIII : 23.

23. *de — beukte*, letterlijk *de hamer der gansche aarde*. Verg. LI : 20—23. Hier wordt er het Babylonische rijk mede bedoeld.

25. *schatkamer*, tevens tuighuis; verg. LI : 16. — *de werktuigen zijner gramschap*. Zoo heeten hier de aan Israël vijandige volken; zie Jez. XIII : 4 v. en op Jez. X : 5.

26 v. Tot Babels vijanden gesproken, evenals 14—16.

26. *den inhoud*, letterlijk *haar*, Babels bevolking en schatten.

27. *stieren*, de aanzienlijken; verg. LI : 40 en op Jez. XXXIV : 6 en 7.

28. *de wraak voor zijn tempel*. Verg. LI : 11.

29. *den Heilige Israëls*; ook LI : 5; zie op 2 Kon. XIX : 22.

31. *verwatene*, letterlijk *verwatenheid* (ook vs. 32); daar dit woord in het Hebreeuwsch van het mannelijk geslacht is, zijn de persoonlijke voornaamwoorden in dit en het volgend vers ook mannelijk. In de vertaling is het vrouwelijk geslacht, naar vs. 29, voor de duidelijkheid behouden.

32 Dan struikelt de verwatene en valt,
zonderdat zij iemand heeft die haar opricht;
en ontsteek ik een vuur in haar woud,
dat haar ganschen omtrek zal verteren.
33 Zoo zegt Jahwe der heirscharen:
Verdrukt zijn Israëlieten en Judeërs te gader;
allen die hen wegvoerden houden hen vast,
weigeren hen te laten trekken.
34 Maar hun losser is sterk,
Jahwe der heirscharen is zijn naam;
hij zal het zeker voor hen opnemen;
opdat hij de aarde in vrede doe leven,
maar Babels inwoners van angst doe beven.
35 Het zwaard over de Chaldeën, spreekt Jahwe,
en over Babels inwoners, vorsten en wijzen!
36 het zwaard over de zwetsers: zij zullen verdwaasd worden;
het zwaard over hare helden: zij zullen van schrik verplet zijn;
37 het zwaard over hare paarden en wagenen,
en over al het volk van gemengden bloede in haar midden:
zij zullen vrouwen worden;
het zwaard over hare schatten: zij zullen buitgemaakt worden;
38 het zwaard over hare wateren: zij zullen opdrogen.
Want het is een land van beelden,
en op de afgoden beroemen zij zich.
39 Daarom zullen er de boschkatten met de wolven wonen,
de struisen verblijf houden;
en het blijft voortaan immer onbewoond,
van geslacht tot geslacht door menschen verlaten;
40 gelijk God Sodom en Gomorra en hunne naburen heeft omgekeerd,
zal daar niemand meer wonen, [spreekt Jahwe,
geen menschenkind er vertoeven.
41 Zie, een volk komt uit het noorden,
eene groote natie en machtige koningen;
zij zetten zich in beweging
van het uiteinde der aarde;
42 boog en strijdknots voeren zij;
wreed zijn zij en zonder erbarmen;
zij maken een gedruisch als de zee en rijden op paarden;
ten strijde gerust als een man, tegen u, dochter Babels!
43 Nauw hoorde Babels koning van hen gewagen,
of zijne handen hingen slap,

Vs. 32*c d*. XXI:14*b c*. — Vs. 34*a—c*. Spr. XXIII:11. — Vs. 40. XLIX:18. — Vs. 41—43. VI:22—24.

32. *haar woud*, volg. Gr. vert. en XXI:14; Hebr. t. *hare steden*.
33. Verg. Jez. XIV:17.
34. Verg. Jez. XLVII:4. — *hun losser*. Zie op Jez. XLI:14. — *hij* — *opnemen*. Verg. LI:36. — *leven*. De gewone vertaling van het woord is ‚wonen' (XXXI:2; XLVII:6); maar *leven* is gekozen om de woordspeling van het oorspronkelijke met *beven* te behouden. Verg. Jez. XIV:3, 7, 16.
36. *de zwetsers*. Verg. op Jez. XLIV:25.
37. *hare* vóor *paarden en wagenen*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *zijne paarden en wagenen*. — *al* — *bloede*. Zie op XXV:20. — *vrouwen worden*, zoo zwak en bang; verg. LI:30; Nah. III:13.
38. *het zwaard*, met verandering van één klinker, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *droogte*. — *een land van beelden*. Verg. LI:47, 52; Jez. XXI:9. — *afgoden*, onzekere lezing en vertaling. — *beroemen zij zich*, volgens andere klinkers, met alle oude vertt.; Hebr. t. *worden zij als razenden*. Verg. Ps. XCVII:7.
39. Verg. Jez. XIII:21 v.; XXXIV:13 v.

benauwdheid greep hem aan,
weeën als eener barende.
44 Zie, een leeuw gelijk die opkomt uit den pronk des Jordaans
naar de altijd groene weiden!
Want in een oogwenk doe ik hen daaruit wegloopen;
en een hiertoe uitverkoorne stel ik er over aan.
Wie toch is mij gelijk? en wie zou mij dagvaarden?
en waar is de herder die voor mij zou standhouden?
45 Daarom, hoort het raadsbesluit dat Jahwe over Babel beraamd heeft,
en de voornemens die hij aangaande het land der Chaldeën heeft opgevat:
Voorzeker, de geringen der kudde zullen worden voortgesleept,
voorzeker, hunne weide zal zich over hen ontzetten.
46 Op het vernemen dat Babel vermeesterd is beeft de aarde,
en wordt een geschreeuw onder de volken gehoord.
LI : 1 Zoo spreekt Jahwe:
Zie, ik wek op tegen Babel en tegen de bewoners van Leb-kamai
een geest des verderfs;
2 en ik zend op Babel wanners af,
die haar zullen wannen en haar land leegschudden.
Wanneer zij haar omsingelen ten dage des onheils,
3 spanne geen schutter zijn boog,
noch rijze hij op in zijn pantser.
Spaart hare jongelingen niet,
wijdt haar gansche heir ten ondergang.
4 Zoo zullen in het land der Chaldeën verslagenen vallen,
doorstokenen op Babels straten.
5 Want Israël en Juda is niet in weduwstaat van zijn god,
van Jahwe der heirscharen;
maar hun land was vol schuld voor den Heilige Israëls.
6 Vlucht uit Babel, en ieder redde zijn leven!
Zorgt, niet om te komen ten gevolge van hare ongerechtigheid!
Want het is de tijd der wraak van Jahwe,
haar verdiende loon geeft hij haar.
7 Babel was in Jahwe's hand een gouden beker,
die de gansche aarde beschonken maakte;
van haar wijn hebben volkeren gedronken;
daarom werden zij als razenden.
8 Plotseling is Babel gevallen en verbrijzeld.
Weeklaagt over haar!
Haalt balsem voor hare pijn;

Vs. 44—46. XLIX : 19—21.

45. *hunne*, volg. de oude vertt. ingevoegd.
1. *Leb-kamai* is Chaldea, evenals *Sjesjach*, vs. 41, Babel; beide door eene regelmatige omzetting der letters van het alphabet gevormd; zie op XXV : 26. In Gr. vert. staat *Chaldea*. *Leb-kamai* kan beteekenen ‚het hart van wie tegen mij opstaan'. Verg. op L : 21.
2. *wanners*, met verandering van één klinker, volg. oude vertt.; zie op XV : 7; Hebr. t. *vreemden*.
3. De ontkenning in de eerste twee regels tweemaal naar veranderden klinker. — *spanne* — *pantser*. Verdediging baat niet.
4. *Babels*, letterlijk *hare*.
5. *in weduwstaat van zijn god*, van zijn god verlaten; verg. Jez. L : 1; LIV : 4—6.
6. Zie L : 8 en aant. aldaar, 15*d e*, 28*b c*, 29; verg. ook XLVIII : 6; Gen. XIX : 15; Jez. LIX : 18; LXVI : 6.
7. Verg. XXV : 15 v. Nebukadresar was het werktuig van Jahwe's gericht over de volken geweest. — *zij*, volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *volkeren*.
8. Verg. VIII : 22; XLVI : 11. — *Haalt* — *herstellen*. De andere volken worden toegesproken; vs. 9 antwoorden zij.

wellicht zal zij herstellen.
9 — Wij hebben Babel geneesmiddelen toegediend,
maar zij is niet te genezen.
Verlaat haar, en dat ieder onzer heenga naar zijn land;
want het strafgericht over haar reikt tot den hemel,
en raakt aan het zwerk. —
10 Jahwe heeft ons heil doen te voorschijn treden;
komt, dat wij te Sion verhalen
het werk van Jahwe, onzen god!
11 Wet de pijlen! vat de beukelaars!
Jahwe heeft den geest van Medië's koningen opgewekt;
want op Babel heeft hij het gemunt, om haar te verderven;
want de wraak van Jahwe is daar,
de wraak voor zijn tempel.
12 Heft tegen Babels muren eene banier op!
versterkt de posten, zet wachten uit, legt de hinderlagen;
want Jahwe heeft niet alleen beraamd, ook volvoerd,
wat hij tegen Babels inwoners heeft gesproken.
13 Gij die aan groote wateren woont
en rijk aan schatten zijt,
uw einde is gekomen,
de maat van uw vuil gewin.
14 Jahwe der heirscharen heeft bij zich zelven gezworen:
Al had ik de menschen in u zoo talrijk als kevers gemaakt,
men zal den juichtoon over u aanheffen.
15 Hij die de aarde heeft gemaakt door zijne kracht,
de wereld vastgezet door zijne wijsheid,
en door zijn verstand den hemel uitgespannen;
16 wanneer hij aan den hemel het gedruisch van water doet hooren,
de wolken omhoogtrekt van het einde der aarde,
bliksemstralen voor den regen maakt
en den wind uit zijne schatkameren te voorschijn brengt;
17 dan staat bij ieder mensch het verstand stil;
dan is elke goudsmid beschaamd over zijne beelden;
want zijn gietsel is leugen, er is geen adem in;
18 nietigheid zijn ze, spotwerk;
ten tijde hunner bezoeking vergaan zij.
19 Jakobs deel is niet gelijk deze,
want de formeerder van het heelal, die is zijn erve:

Vs. 15—19. X : 12—16.

9. *geneesmiddelen toegediend,* letterlijk *genezen,* d. w. z. onder geneeskundige behandeling genomen; verg. XVII : 14. — *reikt aan het zwerk.* Hetzelfde beeld van het onmetelijk groote Ps. XXXVI : 6; LVII : 11; LXXI : 19; CIII : 11.

10. *ons heil,* letterlijk *onze gerechtigheid* (verg. Jez. XLVIII : 18 en elders; zie op Jez. XLI : 2), aldus Aram. en Syr. vertt.; Hebr. t. *onze gerechtigheden,* gerechte daden (Richt. V : 11), deugd (Jez. LXIV : 6). — *dat — god!* Verg. L : 28.

11. Verg. L : 15, 28. — *vat de beukelaars!* zeer onzekere vertaling. — *Medië's koningen.* Indien dit stuk na Cyrus geschreven is (zie Inl.), dan heeft de schrijver hier en vs. 28 op geen bepaalde vorsten het oog, maar noemt hij de strafvoltrekkers van Babel, wellicht in navolging van oudere profetieën, in het algemeen „koningen van Medië”. Over *Medië* verg. op Jez. XIII : 17.

13. *aan groote wateren,* den Eufraat, benevens de vele kanalen, grachten en vijvers: de waterwerken der groote stad, in haar eigen oog geen mindere beveiliging dan hare groote *schatten.* — *de — gewin,* onzekere vertaling.

14. *Jahwe — gezworen.* Zie op Gen. XXII : 16. — *als kevers.* Verg. XLVI : 23. — *men — aanheffen.* Zie op XXV : 30.

15—19. Zie de aanteekeningen bij de gelijkluidende plaats. In den voorlaatsten regel van vs. 19 is ook hier Gr. vert. gevolgd; Hebr. t. heeft hier vóor *zijn erve* nog één woord *en de stam van.*

Jahwe der heirscharen is zijn naam!
20 Eene knots zijt gij mij, een oorlogswapen;
ik verbrijzel met u volkeren, verderf met u koninkrijken;
21 ik verbrijzel met u paard en ruiter;
ik verbrijzel met u strijdwagen en menner;
22 ik verbrijzel met u man en vrouw;
ik verbrijzel met u grijsaard en knaap;
ik verbrijzel met u jongeling en maagd;
23 ik verbrijzel met u herder en kudde;
ik verbrijzel met u landbouwer en gespan;
ik verbrijzel met u stadhouders en oversten,
24 en vergeld aan Babel en aan alle inwoners van Chaldea al het kwaad
dat zij in Sion voor uw aller oog hebben bedreven, spreekt Jahwe.'
25 Zie, ik kom op u af, berg des verderfs, spreekt Jahwe, die de gansche
aarde verdierft! ik strek mijne hand tegen u uit, en doe u van de
26 rotsen tuimelen, en maak u tot een verbranden berg;' men zal uit
u geen steen halen voor hoeksteen, noch een steen voor grondslag;
want eene eeuwigdurende wildernis zult gij zijn, spreekt Jahwe.
27 Verheft eene banier op aarde,
steekt de bazuin onder de volken,
wijdt volken tegen haar,
roept op tegen haar de koningen van Ararat, Minni en Askenaz,
stelt beambten aan tegen haar,
laat ruiters optrekken, aan harige kevers gelijk;
28 wijdt volken tegen haar,
Medië's koningen, hare stadhouders en al hare oversten,
en het gansche land waarover hij heerscht!
29 Daar beeft de aarde en krimpt ineen!
want het voornemen van Jahwe is tegen Babel in vervulling gegaan,
Babels land tot eene woestenij te maken,
gansch onbewoond.
30 Babels helden geven den strijd op,
houden zich op in de bergvesten;
hun moed is verdwenen,
zij zijn vrouwen geworden.
Men steekt Babels woningen in brand,
hare grendels worden verbroken.
31 De eene looper loopt den anderen te gemoet,

20. *een oorlogswapen,* met verandering van één klinker; Hebr. t. *oorlogswapenen.* Blijkbaar wordt hier, vs. 20—23, Babels overwinnaar toegesproken; zie vs. 24.

23. *gespan,* het juk runderen waarmede hij ploegt.

24. *uw aller oog,* duidelijkheidshalve; letterlijk *uwe oogen,* tot meerderen, nl. de Israëlieten, gezegd. — Verg. vs. 6; L: 15, 29.

25 v. Verg. Ezech. XXXV: 3—9.

25. Hoewel Chaldea een vlak land is, heet Babel hier een *berg,* omdat het trotsch en machtig zich verhief boven andere rijken en steden en ze alle beheerschte; verg. XXII: 6; Jez. II: 12—17; en *berg des verderfs,* om het karakter en de vruchten dier heerschappij te kenschetsen. — De *rotsen* beelden de hoogte af waarop het zich onverwrikbaar en onverwinbaar waande, XLIX: 16. — *een verbranden berg.* Het wordt geheel in de asch gelegd.

26. *hoeksteen.* Zie op Ps. CXVIII: 22. — *want — zijn.* Zie vs. 62; XXV: 12.

27. *wijdt.* Zie op Jez. XIII: 3. — *koningen,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *koninkrijken.* — *Ararat,* in Oost-Armenië; nog Gen. VIII: 4; 2 Kon. XIX: 37. — *Minni,* ook een gewest van Armenië. — *Askenaz.* Zie op Gen. X: 3. — *beambten,* vertaling van een aan het Assyrisch ontleend woord, dat alleen nog Nah. III: 17 voorkomt. Welke hooge ambtenaren er door de Israëlieten mede aangeduid werden, weten wij niet.

28. Zie op vs. 11.

30. *zij zijn vrouwen geworden.* Verg. op L: 37. — *Babels,* letterlijk *hare.*

31. *De — gemoet,* omdat zij van tegenovergestelde uiteinden der stad komen.

de eene bode den anderen,
om aan Babels koning te melden
dat zijne stad aan alle kanten is ingenomen,
32 de veren in des vijands macht zijn,
de groote waterbakken verbrand,
de krijgslieden overmand van schrik.
33 Want zoo zegt Jahwe der heirscharen, Israëls god:
Babels dochter is als een dorschvloer ten tijde dat men dien vaststampt:
nog eene korte wijle, en de tijd des oogstes komt voor haar.
34 Nebukadresar, Babels koning, heeft mij opgegeten, verscheurd,
mij neergezet als een ledigen schotel,
mij verslonden gelijk een draak,
met mijne lekkernijen zijn buik gevuld,
mij er door gespoeld.
35 Het mij aangedaan geweld en mijn vleesch kome over Babel!
zegge Sions bevolking;
en: Mijn bloed kome over de bewoners van Chaldea!
zegge Jeruzalem.
36 Daarom spreekt Jahwe aldus:
Zie, ik neem het voor u op en zal u wreken;
ik leg haar grooten plas droog en doe hare bronnen uitdrogen;
37 Babel wordt tot een steenhoop, een verblijf van jakhalzen,
een voorwerp van ontzetting en van gesis,
gansch onbewoond.
38 Te gader brullen zij als jonge leeuwen,
brieschen als leeuwenwelpen.
39 Als zij verhit zijn, recht ik hun een drinkgelag aan
en maak hen dronken, opdat zij zwijmelen
en inslapen tot den eeuwigen slaap,
een waaruit zij nimmer ontwaken, spreekt Jahwe.
40 Ik voer hen af als hamels ter slachting,
als rammen en bokken.
41 Hoe is Sjesjach ingenomen,
vermeesterd de hooggeloofde der gansche aarde!
hoe is Babel onder de natiën tot een voorwerp van ontzetting geworden!
42 De zee is tegen Babel opgekomen;
door hare bruisende golven werd zij overdekt.
43 Hare steden zijn tot eene woestenij geworden,
een dor land en eene wildernis;

Vs. 41*c*. L : 23*c*.

32. *de veren.* Er was in Babel, dat van het eene eind tot het andere door den Eufraat doorstroomd werd, slechts éene, door Nebukadresar gebouwde, brug over de rivier. — *de groote waterbakken,* letterlijk *de poelen* (Jez. XLII : 15); bedoeld zijn de reservoirs en andere dergelijke waterwerken: het vuur heeft ze uitgedroogd en vernield.

33. *Babels dochter.* Zie op 2 Kon. XIX : 21. — *een dorschvloer.* Verg. op Jez. XXI : 10. — *vaststampt,* vast en effen maakt. De dorschvloer was eene plaats in de open lucht; zie op Richt. VI : 11.

34. Het volk Israël spreekt. — *mij — verscheurd,* als vleesch; zie vs. 35. — *er door gespoeld,* door het keelgat, onzekere vertaling.

35. *kome,* beide keeren duidelijkheidshalve ingevoegd.

36. *haar grooten plas,* letterlijk *hare zee*; evenals Jez. XVIII : 2 (zie aldaar) en elders den Nijl, zoo duidt het woord hier den Eufraat aan; verg. vs. 13; ook Jez. XLIV : 27.

37. Verg. IX : 10 v.; X : 22.

39. *zwijmelen,* volg. de oude vertt.; Hebr. t. *uitgelaten worden.* — *inslapen tot den eeuwigen slaap.* Verg. Ps. LXXVI : 6.

40. Verg. XXV : 34 en op Jez. XXXIV : 6.

41. *Sjesjach,* Babel; zie op XXV : 26. — *hooggeloofde.* Zie XLIX : 25.

geen mensch woont er meer in,
geen menschenkind trekt ze door.
44 En ik zal het bij Bel in Babel thuis zoeken,
en wat hij verslonden heeft uit zijn mond halen;
voortaan zullen geen volkeren tot hem stroomen.
45 Ook Babels muur valt!' Gaat uit van haar, mijn volk; ieder redde
46 zijn leven van Jahwe's blakenden toorn!' En laat uw hart niet week
worden, dat gij zoudt vreezen bij de tijding die in den lande wordt
vernomen, als in het eene jaar deze tijding komt, en daarna in het
andere jaar gene, en er geweldenarij in den lande is, de eene heerscher
47 tegen den ander opstaat.' Daarom, zie, de dagen komen dat ik het op
Babels beelden verhaal, haar gansche land te schande wordt gemaakt
48 en al hare verslagenen in haar midden vallen.' Dan zullen hemel en
aarde met al wat daarin is over Babel juichen; want van het noorden
49 komen over haar de verdelgers, spreekt Jahwe.' Evenals voor Babel
zijn gevallen de verslagenen der gansche aarde, zoo moet Babel vallen
voor de verslagenen van Israël.
50 Gij die aan het zwaard ontkomen zijt,
gaat henen, staat niet stil!
weest in verre oorden Jahwe gedachtig,
en kome Jeruzalem u voor den geest! —
51 Wij staan beschaamd, want wij hebben smaad moeten hooren;
schande heeft ons gelaat bedekt;
want vreemdelingen hebben overvallen de heiligdommen van Jahwe's huis. —
52 Daarom, zie, de dagen komen, spreekt Jahwe,
dat ik het op hare beelden verhalen zal
en in haar gansche land verslagenen zullen kermen.
53 Al vaart Babel ten hemel op,
en al versterkt zij hare hooge bolwerken,
van mijnentwege zullen verdelgers haar overvallen, spreekt Jahwe.
54 Hoor! geschreeuw uit Babel,
en eene groote breuke uit het land der Chaldeën.
55 Want Jahwe verdelgt Babel
en doet in haar het groot rumoer verstommen;
hunne golven bruisten als machtige wateren;
luide deed hun gedruisch zich vernemen.
56 Want haar, Babel, overvalt de verdelger,
en hare helden worden gevangen genomen;

43. *geen — in,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. laat voorafgaan *een land,* uit den vorigen regel bij vergissing herhaald, want bedoeld zijn *hare steden.*

44. *Bel.* Zie op L : 2. — *wat hij verslonden heeft.* Verg. vs. 34. Bedoeld worden zoowel de volken die hij overwonnen en weggevoerd heeft, maar nu zal moeten vrijlaten, als hunne schatten. — In het oorspronkelijke is eene woordspeling, die in de vertaling verloren ging. — *Babels muur,* waaronder men hier ook den zoogenaamden „Medischen muur" tusschen Eufraat en Tigris zou kunnen verstaan, was wereldberoemd; zie op vs. 58.

46. Verg. Matth. XXIV : 6 v.

48. *Dan — juichen.* Verg. Jez. XLIV : 23.

49. Het tweede *voor* naar gissing ingevoegd.

50. *kome — geest!* om derwaarts terug te keeren.

51. Bedenking van de in vs. 50 toegesproken Israëlieten, die hier, evenals vs. 34, sprekende worden ingevoerd.

52. Zie vs. 47. — *hare,* Babels.

53. *Al — op.* Verg. Jez. XIV : 12. Hier wordt waarschijnlijk op de hooge torens en muren gedoeld; zie den tweeden regel en op vs. 58.

54. Verg. XLVIII : 3; L : 22.

55. *het groot rumoer* eener wereldstad, dat in de volgende twee regels beschreven wordt. Anderen verstaan deze van het luidruchtig naderen der verdelgers (vs. 53). Verg. ook VI : 23; Jez. XVII : 12.

56. *want — Jahwe.* Verg. Jez. LIX : 18.

hun boog breekt aan stukken;
want een god van vergelding is Jahwe:
hij geeft loon naar werk.
57 Ik maak hare vorsten en wijzen dronken,
hare stadhouders, oversten en helden;
zij zullen inslapen tot den eeuwigen slaap,
een waaruit zij nimmer ontwaken,
zegt de koning wiens naam is Jahwe der heirscharen.
58 Zoo zegt Jahwe der heirscharen:
Babels breede muur zal gansch en al geslecht
en hare hooge poorten zullen verbrand worden;
zoodat volkeren zich afmatten voor niets,
en natiën voor het vuur zich vermoeien.
59 De last dien de profeet Jeremia aan Seraja, den zoon van Neria,
den zoon van Mahzeja, opdroeg, toen deze met Sedekia, den koning
van Juda, in het vierde jaar zijner regeering, naar Babel ging; Seraja
60 was koninklijk kwartiermeester.′ Jeremia nu schreef al het onheil dat
over Babel komen zou, al deze woorden die over Babel geschreven
61 zijn, in een boek,′ en zeide tot Seraja: Lees, zoodra gij te Babel komt,
62 al deze woorden op′ en zeg: Jahwe, gij zelf hebt deze plaats bedreigd
met uitroeiing, zoodat er geen inwoner meer is, mensch noch dier,
63 maar zij eene eeuwigdurende wildernis zal zijn.′ En zoodra gij dit
boek ten einde gelezen hebt, bind er een steen aan en werp het midden
64 in den Eufraat,′ met de woorden: Zoo zal Babel zinken en niet weer
bovenkomen, vanwege het onheil dat ik over haar ga brengen.
Tot zoover de woorden van Jeremia.

Vs. 57*c d*. Vs. 39*c d*. — Vs. 58*d e*. Hab. II : 13*b c*.

57. *zegt — heirscharen*. Zie op XLVI : 18.

58. *Babels breede muur*, met verandering van een klinker volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *De muren van het breede Babel*. Volgens oude schrijvers bedroeg deze breedte omstreeks vijf en twintig meter, zoodat achter de tinnen twee vierspannen gemakkelijk voor elkander konden uitwijken. — *hare hooge poorten*, volgens dezelfde schrijvers, honderd in getal en zeer prachtig. Al de arbeid, door vele volken daaraan besteed, zou nu nutteloos blijken, louter voedsel voor de vlammen. — Tusschen *vuur* en *zich vermoeien* leest Hebr. t. *en*, dat volg. Gr. en Syr. vertt. en Hab. II : 13 is weggelaten.

59. *Seraja — Mahzeja*, dus Baruchs broeder; verg. XXXII : 12. — *toen — ging*. Verg. Inl. — *met*. In plaats hiervan hebben Gr. en Aram. vertt., door toevoeging van slechts éene letter, *vanwege*; volgens deze lezing zou dus niet de koning zelf naar Babel vertrokken zijn, maar slechts een gezantschap van zijnentwege, met Seraja aan het hoofd. — *in — regeering*. Zie inl. op H. XXVII. — *koninklijk kwartiermeester*, letterlijk *overste der rustplaats*.

60. *al deze — zijn*. Wellicht een invoegsel. In elk geval dient het om nadrukkelijk te kennen te geven dat men bij de woorden *al — zou* aan L : 1—LI : 58 te denken heeft. — *in een boek*, of *op een blad*, ook vs. 63; verg. op XXX : 2.

61. *komt*. Grondt. heeft hierna nog *en zie*, eene schrijffout.

62. *zoodat — dier*, wellicht terugslag op den aanhef der profetie, L : 3. — Het is alsof aan Jahwe wordt toegevoegd: Wij houden u aan uw woord.

63 v. De bedoeling van deze zinnebeeldige handeling is: het vonnis ter plaatse zelve te beteekenen als onherroepelijk. Men houde daarbij in het oog dat reeds het uitspreken eener vervloeking een middel is tot hare verwezenlijking; hoeveel te meer zulk eene handeling!

64. *brengen*. Hierna heeft Hebr. t. nog *en zij zullen zich vermoeien*, herhaald uit vs. 58 aan het slot; in Gr. vert. ontbreekt het te recht.

HOOFDSTUK LII.

De ondergang van Juda. — Sedekia koning te Jeruzalem (1), regeert goddeloos (2); want Jahwe had tot de verwerping van stad en natie besloten (3*a*). Wanneer hij van Nebukadresar afvallig wordt (3*b*), belegert deze hem in Jeruzalem (4 v.), neemt de stad in, achterhaalt den vluchtenden vorst (6—9) en straft hem vreeselijk (10 v.). Eene maand later wordt Jeruzalem gansch verwoest (12—14) en de bevolking weggevoerd (15), op de geringsten na (16). De kostbaarheden van den tempel door den overwinnaar als buit medegevoerd (17—20); nadere beschrijving van de twee bronzen zuilen (21—23).

Voorname priesters, hofbeambten en Judeërs voor Nebukadresar gebracht en gedood, het volk in ballingschap weggevoerd (24—27). Cijfer der ballingen, bij drie gelegenheden naar Babel gevoerd (28—30). Jojachin, na eene zeven-en-dertigjarige gevangenschap, door Nebukadresars opvolger begenadigd en eervol bejegend (31—34).

Dit geschiedkundig aanhangsel op *Jeremia* — evenals Jez. XXXVI—XXXIX het is op Jez. I—XXXIX — is stellig niet van de hand des profeten: het wordt ons niet voor zijn werk gegeven (zie LI : 64*b*); het vermeldt in vs. 31, 34 gebeurtenissen uit den jare 561 en daarna, welke hij, die in 627 optrad, niet meer heeft beleefd; ook is het, blijkens vs. 1—3*a*, aan *Koningen* ontleend. Doch, al komt het soms letterlijk met 2 Kon. XXIV : 18—XXV : 30 overeen, het geeft dit stuk in zuiverder tekst en niet, althans minder, bekort (verg. inl. op 1 Kon. XXIV : 20*b*—XXV : 30). De geschiedenis van Gedalja (2 Kon. XXV : 22—26) wordt hier weggelaten, als in XL : 1—6; XL : 7—XLI : 15; XLI : 16—XLIII : 7 veel uitvoeriger verhaald. Daarentegen hebben wij in vs. 28—30 eene opgaaf die den indruk maakt nauwkeurig te zijn, en die niet alleen in 2 Kon. XXV wordt gemist, maar blijkbaar uit gansch andere bron is geput (zie op vs. 28—30), ja, als niet in overeenstemming met het voorafgaande (verg. vs. 29 met vs. 12), waarschijnlijk eerst in later tijd door eene andere hand hier is ingevoegd; wij kunnen onmogelijk gissen, van waar; zij stond niet in het exemplaar dat de Grieksche vertaler vóor zich had.

Wij vermoeden dat een bewerker van *Jeremia*, jonger dan de Verzamelaar, dit passend slot van het boek uit *Koningen* heeft overgenomen, omdat het de vervulling mededeelt der sombere profetieën van onzen godsman (zie b. v. VII : 12—15; XXXII : 3 v.; XXXIV : 17—22, enz. enz.) en derhalve de staving behelst van zijne goddelijke zending en de bevestiging van het profetisch gezag zijner toespraken.

LII : 1 Sedekia was een en twintig jaar oud toen hij koning werd, en hij
heeft elf jaren te Jeruzalem geregeerd; zijne moeder heette Hamital,
2 de dochter van Jeremia, uit Libna.′ Hij deed wat kwaad was in het
3*a* oog van Jahwe, geheel zooals Jojakim had gedaan.′ Want door den
toorn van Jahwe kwam het gericht over Jeruzalem en Juda, totdat
hij ze heeft weggeworpen uit zijne oogen.
3*b*, 4 Sedekia nu kwam in opstand tegen den koning van Babel;′ en in
het negende jaar zijner regeering, op den tienden dag der tiende maand,
kwam Nebukadresar, de koning van Babel, met zijn gansche heir vóor
Jeruzalem; zij sloegen een kamp er tegen op en bouwden eene om-
5 schansing in de rondte.′ Zoo werd de stad ingesloten tot het elfde
6 regeeringsjaar van Sedekia.′ En op den negenden der vierde maand,
toen zware hongersnood in de stad heerschte en het volk des lands
7 geen brood had,′ werd eene bres in de stad gemaakt; waarop alle
krijgslieden vluchtten en de stad verlieten, in den nacht, door de poort
tusschen de twee muren, die bij den koningstuin is, terwijl de Chal-
deën rondom de stad lagen. Zij sloegen den weg naar de Vlakte in;′
8 maar het heir der Chaldeën jaagde den koning achterna en haalde
Sedekia in de vlakte van Jericho in; waarop zijn gansche heir hem
9 verliet en zich verstrooide.′ Zij grepen den koning en brachten hem
naar den koning van Babel, te Ribla in het land Hamath. Deze sprak
10 het vonnis over hem uit:′ de koning van Babel liet de zonen van
Sedekia voor zijne oogen slachten; ook al de vorsten van Juda slachtte
11 hij te Ribla;′ en de koning van Babel deed Sedekia de oogen uit-
steken, hem in boeien slaan en naar Babel brengen, alwaar hij hem
in de strafgevangenis zette tot den dag zijns doods.
12 Op den tienden dag der vijfde maand, in het negentiende regeerings-
jaar van Nebukadresar, den koning van Babel, kwam Nebuzaradan, de

Vs. 1—27. 2 Kon. XXIV : 18—XXV : 21. — Vs. 4, 6—11, 13—16. XXXIX : 1 v., 4—10.

10. *ook — Ribla.* Verg. vs. 24—27.

11. *de strafgevangenis*, onzekere vertaling. Wij vermoeden dat eene zware tuchthuisstraf met vernederenden dwangarbeid zal bedoeld zijn, evenals Richt. XVI : 21 bij Simson, wien ook de oogen te voren waren uitgestoken.

12. *die ... stond*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij stond.* In 2 Kon. XXV : 8 *de dienaar van Babels koning.*

overste der lijfwacht, die bij den koning van Babel stond, te Jeruzalem; ′
13 hij verbrandde den tempel en het paleis; ook stak hij alle huizen van
14 Jeruzalem en ieder groot huis in brand; ′ den ganschen ringmuur van
Jeruzalem wierp het geheele heir der Chaldeën dat met den overste
15 der lijfwacht was omver. ′ Het overschot van het in de stad overge-
bleven volk, de overloopers die tot den koning van Babel waren over-
geloopen, en het overschot der werkmeesters voerde Nebuzaradan, de
16 overste der lijfwacht, weg; ′ maar van het geringe volk des lands
liet Nebuzaradan, de overste der lijfwacht, achter als wijngaardeniers
en landbouwers.
17 De koperen zuilen aan den tempel, de onderstellen en de koperen
zee in den tempel sloegen de Chaldeën stuk en voerden al het koper
18 er van naar Babel; ′ de potten, schoppen, messen, offerschalen, schotels
en al het koperen gereedschap waarmede men dienst deed namen zij
19 weg; ′ de schalen, komforen, offerschalen, potten, luchters, schotels en
kroezen, zoowel de gouden als de zilveren, nam de overste der lijf-
20 wacht mede. ′ De twee zuilen, de eene zee, de twaalf koperen runderen
onder de zee, en de onderstellen, die koning Salomo voor den tempel
gemaakt had: er was geen wegen aan het koper van al deze voor-
21 werpen. ′ Wat de zuilen aangaat, de eene was achttien el hoog, en
eene lijn van twaalf el omspande haar, en hare dikte was vier vingers,
22 hol; ′ en op haar was een koperen kapiteel; dat kapiteel was vijf el
hoog, met vlechtwerk en granaatappelen rondom het kapiteel, alles
van koper. Desgelijks waren aan de tweede zuil acht granaatappelen
23 op ieder van de twaalf ellen; ′ zoo waren er zes en negentig granaat-
appelen in ’t gezicht; in het geheel honderd granaatappelen rondom
het vlechtwerk.
24 Verder nam de overste der lijfwacht den opperpriester Seraja, den
25 plaatsvervangenden priester Sefanja en de drie dorpelwachters; ′ en uit
de stad nam hij een kamerling die gesteld was over het krijgsvolk,
en zeven man van ’s konings raden, die in de stad gevonden waren,
en den schrijver van den legeroverste die het volk des lands tot den
dienst opriep, en zestig man uit het volk des lands, die binnen de
26 stad gevonden waren; ′ Nebuzaradan, de overste der lijfwacht, nam
27 hen en voerde hen tot den koning van Babel, te Ribla; ′ en de koning
van Babel bracht hen ter dood te Ribla in het land Hamath. En Juda
werd van zijn bodem in ballingschap weggevoerd.
28 Het aantal door Nebukadresar weggevoerde personen bedroeg: in

15. *Het overschot.* Hieraan laat grondt. voorafgaan *Van het geringe volk en*; het is uit het begin van vs. 16 hier bij ongeluk voorgevoegd en weggelaten volg. 2 Kon. XXV : 11.

17—23. Verg. XXVII : 19 en 1 Kon. VII : 15—46.

19. Hier keeren drie voorwerpen (*offerschalen, potten, schotels*) uit het voorgaande vers terug. Indien de tekst zuiver is, moet men dit waarschijnlijk aldus verklaren dat vs. 18 het koperen gereedschap uit het voorhof, hier dat van edeler metalen uit het tempelhuis is bedoeld (verg. 1 Kon. VII : 50).

20. *de zee, en* ingevoegd volg. Gr. vert.

22. *acht — ellen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en granaatappels.* Zie vs. 23. — *de twaalf ellen.* Verg. vs. 21.

23. *in ’t gezicht,* zeer onzekere vertaling; letterlijk *naar den wind* of *naar de lucht.* Vier vielen niet in het oog. — *honderd,* op elke rij: in twee rijen (1 Kon. VII : 18), dus aan de twee zuilen vierhonderd (1 Kon. VII : 42).

25. *uit de stad,* gelijk de vs. 24 genoemden uit den tempel.

28—30. *in zijn zevende ... achttiende ... drie-en-twintigste jaar.* Blijkbaar wordt hier eene andere telling gevolgd dan in de voorafgaande verzen en 2 Kon. XXIV, XXV; immers heet vs. 12 *het negentiende jaar van Nebukadresar* wat hier als *het achttiende* wordt opgegeven. — *zijn zevende jaar,* naar de gewone berekening het achtste, wijst op de wegvoering tijdens Jojachin (2 Kon. XXIV : 12; verg. Jer. XXV : 1); doch om het verschil tusschen het cijfer *drie duizend drie en twintig* alhier en die van 2 Kon. XXIV : 14—16, welke toch onzen schrijver bekend waren, daar hij *Koningen* vóor zich had, kan men gissen dat *tien* is uitgevallen en men dus *zeventiende* moet lezen; dan zijn in 587, tijdens het begin van Jeruzalems beleg, drie duizend drie en twintig uit Juda, en het volgende jaar,

29 zijn zevende jaar, drie duizend drie en twintig Judeërs; ′ in Nebukad-
resars achttiende jaar, uit Jeruzalem achthonderd twee en dertig zielen; ′
30 in Nebukadresars drie-en-twintigste jaar voerde Nebuzaradan, de overste
der lijfwacht, zevenhonderd vijf en veertig Judeërs weg; in het geheel
vier duizend zeshonderd zielen.
31 In het zeven-en-dertigste jaar der ballingschap van Jojachin, den
koning van Juda, op den vijf-en-twintigsten dag van de twaalfde
maand, heeft Evilmerodach, de koning van Babel, in het jaar zijner
troonsbestijging, het hoofd van Jojachin, den koning van Juda, ver-
32 hoogd en hem uit de gevangenis doen gaan; ′ hij sprak hem vriendelijk
toe en stelde zijn zetel hooger dan die der koningen die te Babel bij
33 hem waren. ′ Hij legde zijne gevangeniskleederen af en at gestadig
34 aan zijn disch, zoolang hij leefde. ′ En zijn onderhoud werd hem ge-
stadig vanwege den koning van Babel verschaft, dag aan dag, tot den
dag zijns doods.

Vs. 31—34. 2 Kon. XXV : 27—30.

na de inneming der hoofdstad, achthonderd twee en dertig personen uit haar weggevoerd. In 581, toen Jeruzalem een puinhoop was, was er natuurlijk alleen van weggevoerden uit Juda sprake.

30. Volgens vs. 15 had Nebuzaradan ook de vorige wegvoering bezorgd. — *in — jaar*, dus in 581, wellicht tot straf voor den op Gedalja gepleegden moord; verg. H. XLI.

31. *In — Juda*. Verg. op Ezech. I : 1—3. — *Jojachin*, in *Jeremia* steeds *Jechonja* genoemd; zie op 2 Kon. XXIV : 6.

34. *doods*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft nog *zoolang hij leefde*, uit vs. 33 herhaald, wellicht om het boek niet met het woord *zijns doods* te doen eindigen. Zie op Jez. LXVI : 24.

KLAAGLIEDEREN.

INLEIDING.

De onder dit opschrift vereenigde vijf liederen, die verzuchtingen over den val van Jeruzalem behelzen, dagteekenen uit den tijd na de verwoesting dier stad door Nebukadresar in 586. Hoe lang daarna zij vervaardigd zijn, weten wij niet; alleen blijkt uit den inhoud dat het laatste jonger is dan de andere. De eerste vier zijn alphabetisch; in II, III, IV staan twee der letters in eene andere dan de gewone orde, eene orde die ook gevolgd wordt Ps. X : 7—9; XXXIV : 17, 16 (verg. aldaar).

De Joodsche oudheid schreef deze gedichten aan Jeremia toe; vandaar hunne plaats achter het naar dien profeet genoemde boek en het opschrift in de meeste vertalingen: *Klaagliederen van Jeremia*. Het oudste spoor dezer overlevering is hetgeen wij in de Grieksche vertaling vóor I : 1 lezen *En het geschiedde nadat Israël weggevoerd en Jeruzalem verwoest was, dat Jeremia weenend nederzat en dezen klaagzang op Jeruzalem dichtte en zeide*; in de Latijnsche vertaling vinden wij hetzelfde, nog iets uitgebreider. Wat hier alleen van H. I gezegd wordt is onnadenkend op II—V toegepast, hoe onwaarschijnlijk het ook zij dat éen dichter deze vijf liederen zou vervaardigd hebben. Afgezien van het feit dat enkele uitdrukkingen eenige overeenkomst hebben met plaatsen in *Jeremia* — wat gereedelijk verklaard wordt door de onderstelling dat de dichters dit boek of gedeelten er van kenden — is in den inhoud niets dat vóor Jeremia's vaderschap pleit, wel het een en ander dat er tegen getuigt; het meest in H. V (zie inl. hierop), maar ook in I—IV (zie op II : 9, 17 en IV : 20). De omstandigheid dat de profeet die Jeruzalems val voorzegd had na de wegvoering des volks in het land is gebleven gaf aanleiding hem voor te stellen weenende op Jeruzalems puinhoopen — al woonde hij ook, volg. Jer. XL : 6, niet daar, maar te Mispa. Ook kan misverstand van 2 Kron. XXXV : 25 er toe bijgedragen hebben.

Wat den vorm aangaat, de gewone kenmerken der Hebreeuwsche poëzie (verg. Alg. Inl. IV) worden in deze hoofdstukken in geringe mate aangetroffen; daarentegen vinden wij in I—IV den eigenaardigen vorm van het Hebreeuwsche klaaglied. Deze bestaat hierin dat telkens een lange regel, van drie of vier woorden, gevolgd wordt door een korteren, van twee of drie. Wel wordt in sommige verzen — hier en daar ten gevolge van fouten in den tekst — die vorm vruchteloos gezocht; maar I—IV keert hij in de meeste terug; zoodat wij gerust mogen aannemen dat de dichters hem overal wilden gebruiken. Daarom hebben wij getracht die inrichting van het lied in onze vertaling weer te geven. In H. V komt zij niet voor, wel elders in het O. T.; zie Ps. XIX: 8—15; XXVII: 1*b*—6; CI; Jez. XIV: 4*b*—21; Jer. XIII: 18—27; XXII: 6*b*, 7; XLVIII: 17*b*—19; Ezech. XIX; XXVII: 26—36.

Onder den gekunstelden vorm, vooral den dwang dien de alphabetische orde der beginletters den dichters aandeed, heeft de samenhang der denkbeelden zeer geleden.

HOOFDSTUK I.

De dichter schildert het verlaten Jeruzalem (1—11), en laat de stad over het leed klagen dat Jahwe in zijn toorn haar beschoren heeft (12—19). Hij bezweert Jahwe haar ellende gade te slaan en hare vijanden, die zich verblijden in haar onheil, te verderven (20—22).

alef I: 1 Ach, hoe eenzaam zit zij ter neder
de eens volkrijke stad!
Eener weduwe werd zij gelijk,
zij, de machtige onder de volken;
de vorstin onder de landschappen
is dienstplichtig geworden.
beth 2 Bitter weent zij des nachts;
tranen vloeien haar langs de wangen;
geen enkelen trooster heeft zij
onder al hare minnaars;
al hare vrienden hebben haar trouweloos behandeld,
zijn haar tot vijanden geworden.
gimel 3 In ballingschap is Juda getrokken, uit ellende
en zwaren dienst;
het zette zich neder onder de volken,
maar vond geene rustplaats;
al zijne vervolgers haalden het in,
midden in den angst.
daleth 4 De wegen naar Sion treuren
omdat niemand ten feestgetijde komt;
al hare poorten zijn ontvolkt;
hare priesters zuchten;
hare maagden jammeren;
zij zelve is bitter bedroefd.
he 5 Hare tegenstanders hebben de overhand verkregen,
hare vijanden zijn welgemoed;
want Jahwe heeft haar in jammer gestort,
om hare talrijke misdrijven;
hare kinderen zijn gevankelijk heengetogen
voor den tegenstander uit.
waw 6 Ja, weggegaan is van de dochter Sions

2. *minnaars, vrienden,* bondgenooten en weleer bevriende buren.
3. De bevolking heeft het zwaar geteisterde land verlaten en zwerft om in den vreemde.
4. *hare poorten,* de plaatsen van het drukste verkeer; zie op Gen. XXII: 17.
6. *al wat haar sierde,* hare beste burgers, waarvan alleen de vorsten genoemd worden. — *rammen,* met verandering van klinkers volgens Gr. vert.; Hebr. t. *herten.*

al wat haar sierde:
hare vorsten zijn geworden als rammen
die geen weideplaats vonden,
zijn krachteloos heengetogen
voor den vervolger uit.
zain 7 Jeruzalem herdenkt de dagen van hare ellende
en van hare omzwerving,
toen hare bevolking in de hand des tegenstanders viel,
zonderdat iemand haar hulpe bood;
haar ziende, lachten de tegenstanders
om haren ondergang.
heth 8 Zwaar heeft Jeruzalem zich bezondigd;
daarom is zij als eene onreine geworden;
allen die haar eerden vatten minachting voor haar op,
omdat zij hare schaamte zagen;
zij zelve slaakte zuchten
en wendde zich achterwaarts.
tet 9 Onreinheid kleefde aan de slippen haars kleeds,
zij dacht niet aan haar einde.
Zij daalde neder, verwonderlijk laag,
zonderdat iemand haar troostte. —
Zie, Jahwe, mijne ellende aan;
want de vijand voert een hoogen toon. —
jod 10 De tegenstander heeft zijne hand uitgestrekt
naar al hare kostbaarheden;
zij heeft moeten zien de heidenen
haar heiligdom binnengaan,
omtrent wie gij het gebod gaaft:
Komen zij niet in uwe vergadering!
kaf 11 Hare gansche bevolking zuchtte,
zoekend naar brood;
zij gaven hunne kostbaarheden voor spijs,
om weer op te leven. —
Zie, Jahwe, en aanschouw,
dat ik eene geminachte ben geworden! —
lamed 12 Komt tot mij, allen die voorbijtrekt,
aanschouwt en ziet,
of eenige smart aan de mijne gelijk is,
waarmede mij geteisterd,
waarmede mij in jammer gedompeld heeft Jahwe,
ten dage dat zijn toorn ontbrandde.
mem 13 Uit den hooge heeft hij een vuur geworpen,
het doen nederdalen in mijne beenderen;

7. Na *omzwerving* heeft grondt. *al hare kostbaarheden die van oudsher geweest waren*, welke woorden in dit verband niet voegen en verdwaald schijnen uit vs. 10, waar in grondt. nu alleen de eerste staan.

8. *eene onreine*, eigenlijk *eene vrouw in den tijd harer stonden*; verg. Lev. XV : 19—24.

9. *zonderdat iemand haar troostte*. Desgelijks vs. 17. Jeruzalem te troosten lag het eerst op den weg der profeten; maar de meesten van hen, zij die uitredding voorzegd hadden, misten thans de vrijmoedigheid tot spreken; verg. II : 9. — *Zie — toon*. Jeruzalem wordt sprekende ingevoerd, als vs. 11*b*—22.

10. *omtrent — gaaft*. Gezinspeeld wordt op Deut. XXIII : 3, hoewel de zanger ook op de leden van andere dan de daar genoemde volken het oog heeft, en het betreden van het heiligdom iets anders is dan het komen in Jahwe's vergadering, dat daar aan sommige heidenen ontzegd wordt.

11. *weer op te leven*, letterlijk *de ziel terug te brengen*. Zie op Ps. XIX : 8.

12. *Komt tot mij*, volg. verb. t.

13. *het doen nederdalen*, met verandering van klinkers, in overeenstemming met Gr. vert.; Hebr. t. *hij beheerscht het*, nl. het vuur.

hij heeft een net voor mijne voeten uitgespreid,
  mij doen terugdeinzen,
heeft mij gemaakt tot eene verlatene,
  krank altijd door.
nun 14 Zwaar geworden is het juk mijner wandaden,
  in zijne hand zijn zij samengevlochten;
toen zij mij op den hals gelegd zijn,
  heeft hij mijne kracht gebroken.
De Heer heeft mij overgeleverd in de hand van tegenstanders,
  zoodat ik niet kan opstaan.
samech 15 Weggeslingerd heeft al mijne sterken
  de Heer in mijn midden;
hij heeft eene schaar tegen mij opgeroepen,
  om mijne jongelingen te verbrijzelen;
eene perskuip heeft de Heer getreden,
  voor de jonkvrouw, de dochter van Juda.
ain 16 Daarom ween ik voortdurend,
  loopt mijn oog van tranen over;
want ver van mij is de trooster verwijderd,
  die mij zou doen herleven;
mijne zonen zijn stom van ontzetting,
  omdat de vijand verwinnaar was.
phe 17 Sion heeft hare handen uitgebreid,
  maar vond geen trooster.
Jahwe heeft tegen Jakob besteld
  tegenstanders aan alle kanten;
Jeruzalem is geworden
  tot eene onreine in hun midden.
tsade 18 Rechtvaardig is Jahwe;
  want ik heb hem getrotseerd.
Hoort toch, alle volken,
  en ziet mijne smart:
mijne maagden en jongelingen
  zijn gevankelijk heengetogen.
kof 19 Ik riep om mijne vrienden,
  maar zij stelden mij te leur.
Mijne priesters en mijne oudsten
  gaven den geest in de stad;
want zij zochten voedsel,
  om weer op te leven.
res 20 Zie, Jahwe, hoe het mij bang is:
  mijn binnenste is ontstoken,

Vs. 20*ef*. Deut. XXXII: 25*ab*.

14. *Zwaar geworden is*, volg. verb. t. — *in — samengevlochten*. De wandaden zijn door Jahwe tot een juk samengevlochten. — *tegenstanders*, ingevoegd volg. Gr. vert., die een met andere klinkers uitgesproken tekst weergeeft.
15. *eene schaar*, met verandering van één klinker; Hebr. t. *een feest*. — *eene perskuip — Juda*, hij heeft aan Juda een bloedbad bereid; verg. op Jez. LXIII: 3.
16. *mijn oog*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. heeft het tweemaal.
17. *eene onreine*, als vs. 8.
19. *mijne vrienden*, allen die tijdens Jeruzalems voorspoed haar prezen, vorsten, raadslieden, profeten, ook de priesters en oudsten, in den volgenden regel vermeld. Wellicht moet het woord door *minnaars* vertaald worden en de tekst verklaard naar vs. 2; zie aldaar.
20. *de pest*, letterlijk *de dood* (zie op Jer. XV: 2), met weglating van ééne letter; Hebr. t. *gelijk de pest*.

mijn hart is in mij omgekeerd,
omdat ik zeer weerspannig ben geweest;
op straat heeft het zwaard kinderloos gemaakt,
binnenshuis de pest.
sjin 21 Hoort hoe ik zucht;
ik heb geen trooster;
toen al mijne vijanden hoorden van mijn ongeluk,
verheugden zij zich dat gij het deedt.
Als gij den door u aangekondigden dag doet aanbreken,
mogen zij dan aan mij gelijk worden!
tau 22 Kome al hunne boosheid
voor uw aangezicht;
doe hun zooals gij met mij gedaan hebt
tot straf voor al mijne misdrijven;
want talrijk zijn mijne zuchten,
en mijn hart is krank.

21. *Hoort*, met verandering van een klinker; Hebr. t. *Zij hoorden*. — *den* — *dag*, dien mijner bezoeking. — *mogen* — *worden!* tot straf voor hunne vreugde over mijn ondergang; zie vs. 22.
22. *Kome* — *aangezicht*, zoodat gij ze niet vergeet.

HOOFDSTUK II.

De Heer heeft Juda ellendig gemaakt en Jeruzalem verwoest (1—10). De dichter treurt over Sion, welks profeten geluk voorspelden, terwijl het thans het mikpunt voor den smaad zijner vijanden is (11—17). Door den dichter er toe aangespoord (18 v.), beweent Jeruzalem haar bitter lot (20—22).

alef II: 1 Ach, hoe omwolkt de Heer in zijn toorn
de dochter Sions!
Hij heeft van den hemel ter aarde geworpen
den luister Israëls;
hij is niet gedachtig geweest aan zijne voetbank,
op den dag van zijn toorn.
beth 2 Vernietigd heeft de Heer zonder verschooning
alle woonplaatsen Jakobs,
omvergehaald in zijne verbolgenheid
de vestingen van Juda's dochter,
op den grond geworpen en ontwijd
haar koning en vorsten.
gimel 3 Afgehouwen heeft hij in gloeienden toorn
elken hoorn van Israël,
teruggetrokken zijne rechterhand
bij de nadering des vijands,
in Jakob gewoed als een vlammend vuur,
dat naar alle kanten verslindt.
daleth 4 Hij heeft als een vijand zijn boog gespannen,
als een tegenstander zich opgesteld,
al wat een lust voor de oogen was gedood
in de tent der dochter Sions,
als een vuur zijne gramschap uitgestort

1. *zijne voetbank*, den tempel. Zie op Ps. XCIX: 5.
2. *haar koning*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *een* of *het koningschap*.
3. *elken hoorn van Israël*. Zie op 1 Sam. II: 1. — *teruggetrokken* — *vijands*, bij de nadering van den vijand (letterlijk *voor het aangezicht des vijands*) zijne beschermende hand van Israël afgetrokken.
4. *als een vijand*. Verg. Jer. XXX: 14. — Na *opgesteld* heeft grondt. nog *zijne rechterhand*. — *uitgestort*. Hierna ontbreekt blijkbaar een regel.

he 5 Ja, als een vijand is de Heer geworden:
vernietigd heeft hij Israël,
vernietigd heeft hij al hare burchten,
verdorven hare vestingen;
in het huis Juda heeft hij opeengehoopt
geklaag en geklag.
wau 6 Hij verwoestte zijne tent als een tuinmuur,
verdierf zijne feestplaats.
Jahwe heeft in Sion in vergetelheid gebracht
feest en sabbat,
in zijn ziedenden toorn versmaad
koning en priester.
zain 7 Verstooten heeft de Heer zijn altaar,
verworpen zijn heiligdom,
besloten in de hand des vijands
de muren harer burchten;
men schreeuwde in het huis van Jahwe,
als op een feestdag.
heth 8 Beraamd had Jahwe te verderven
den muur der dochter Sions;
hij spande het meetsnoer en trok zijne hand niet terug
van het vernielingswerk;
hij bracht den voormuur en den wal in rouw,
samen kwijnden zij weg.
tet 9 In den grond gezonken zijn hare poorten,
vernield en verbroken heeft hij hare grendelen;
haar koning en vorsten zijn onder de heidenen;
er is geen onderricht meer;
ook hare profeten vinden niet
een gezicht van Jahwe.
jod 10 Zwijgend zitten op den grond
de oudsten der dochter Sions;
zij hebben stof op hun hoofd gedaan,
zijn in rouwgewaad gehuld;
haar hoofd hebben ter aarde gebogen
de maagden van Jeruzalem.
kaf 11 Weggeteerd door tranen zijn mijne oogen,
mijn binnenste is ontstoken,
uitgestort ter aarde is mijn gemoed
om de breuke der dochter mijns volks;

6. *zijne tent,* den tempel, evenals Ps. LXXVI : 3. — *zijne feestplaats,* of *zijne plaats der samenkomst*; verg. Ps. LXXIV : 3.

7. *harer.* De dichter heeft waarschijnlijk aan „de dochter Sions" gedacht, al gaat deze uitdrukking niet vooraf. — *men,* de vijand die den tempel binnendrong: verg. Ps. LXXIV : 4. — *als op een feestdag.* Het ging dus op Israëls godsdienstige feesten zeer luidruchtig toe.

8. *spande het meetsnoer.* Zie op 2 Kon. XXI : 13.

9. *er — meer,* van de priesters. — *ook — Jahwe.* Dat de profeten die steeds hadden beloofd dat Jahwe Jeruzalem en den tempel redden en de Chaldeën terugdrijven zou na 586 geene openbaring meer ontvingen, was hun door de boetpredikers voorspeld en was het natuurlijk gevolg hunner teleurstelling en verwondering: wat zij voor Gods woord hadden gehouden was niet uitgekomen! (verg. vs. 14). Ook is het duidelijk dat de ontstentenis van alle profetie nauw samenhing met de algemeene verslagenheid en moedeloosheid. Maar Jeremia, die zich zoo krachtig tegen die profeten verzet had (zie Jer. XIV : 13—15; XXIII : 9—40; XXVII : 9—18; XXIX : 8 v.), kon dit verschijnsel bezwaarlijk vermelden zonder er iets tot verklaring aan toe te voegen. Allerminst zou men uit dezen regel opmaken dat de dichter zelf profeet is, en wel een die, als Jeremia, na Jeruzalems val niet van openbaringen van Jahwe verstoken was. Jeremia kan dus de dichter van dit lied niet zijn.

11. *gemoed,* letterlijk *lever*; zie op Ps. XVI : 9.

dewijl kinderkens en zuigelingen in onmacht vallen
op de pleinen der veste.
lamed 12 Tot hunne moeders zeggen zij:
Waar is koren en wijn?
terwijl zij in onmacht vallen, als verslagenen,
op de pleinen der stad,
en den laatsten adem uitblazen
op den schoot hunner moeders.
mem 13 Wat zal ik u ter vergelijking voorhouden,
dochter Jeruzalems?
Welke gelijkenis voor u maken, om u te troosten,
jonkvrouw, dochter Sions?
Want wijd als de zee is uwe breuke;
wie zal u heeling aanbrengen?
nun 14 Uwe profeten hebben voor u gezien
valsche en ijdele gezichten:
zij hebben uwe schuld niet geopenbaard,
om uw lot te keeren,
maar u valsche godspraken verkondigd,
welker gevolg verstooting was.
samech 15 De handen slaan over u ineen
al wie voorbijgaan,
zij sissen en schudden het hoofd
over de dochter van Jeruzalem:
Is dit de stad die de volmaakte schoonheid heette,
de vreugde der gansche wereld?
phe 16 Over u sperren den mond op
al uwe vijanden;
zij sissen en knarsen met de tanden,
zeggende: Wij hebben vernietigd;
dit is de dag waarop wij gehoopt hebben;
wij hebben het bereikt, beleefd!
ain 17 Volvoerd heeft Jahwe wat hij heeft voorgenomen,
vervuld zijn woord,
hetwelk hij van oudsher heeft doen verkondigen;
omvergehaald heeft hij zonder verschooning;
hij maakte den vijand vroolijk over u,
verhoogde den hoorn uwer tegenstanders.
tsade 18 Roep luidkeels tot den Heer,
jonkvrouw, dochter Sions!
laat vlieten uwe tranen als eene beek,
dag en nacht;
gun u geen ruste,

12. *den laatsten adem uitblazen,* letterlijk *hunne ziel uitgestort wordt,* wat echter nog niet sterven behoeft te beteekenen; zie op I : 11.

13. *Wat — voorhouden?* letterlijk *Wat zal ik voorhouden?* (volg. verb. t.) *waarmede u vergelijken?* — *ter vergelijking* en *gelijkenis maken,* tot inkleeding eener belofte; verg. Hoz. XII : 11. Aan zulk eene gelijkenis werd profetische waarde toegekend.

14. Hetzelfde oordeel over de Judeesche profeten kort vóor Jeruzalems ondergang Jer. II : 8; V : 31; zie ook op vs. 9. — *welker — was.* Verg. Jer. XXVII : 10, 15.

15. *sissen.* Zie op 1 Kon. IX : 8 — *de volmaakte schoonheid.* Zoo heet Jeruzalem Ps. L : 2, Tyrus Ezech. XXVII : 3; XXVIII : 12. — *de vreugde der gansche wereld.* Verg. Ps. XLVIII : 3.

17. *van oudsher.* Ware Jeremia de dichter, dan zou hij zeker niet alleen naar oudere profetieën, maar ook naar zijne eigene verwezen hebben.

18. *Roep luidkeels,* letterlijk *Roep met uwe stem,* naar zeer onzekere tekstverbetering; Hebr. t. *Uw hart heeft geroepen.* — *jonkvrouw,* naar gissing; Hebr. t. *muur der.* — *oog,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *oogappel.*

uw oog hebbe geen verpoozing.
kof 19 Sta op, schrei in den nacht,
bij den aanvang der nachtwaken;
stort uw hart uit als water
voor des Heeren aangezicht;
hef tot hem de handen op
om het leven uwer kinderen.
res 20 Zie, Jahwe, en aanschouw,
wien gij zoo behandeld hebt.
Moesten dan vrouwen de vrucht van haar schoot eten,
de kinderen, teeder verpleegd?
moesten gedood worden in des Heeren heiligdom
priester en profeet?
sjin 21 Op den grond liggen in de straten
knaap en grijsaard;
mijne maagden en jongelingen
zijn gevallen door het zwaard;
gij hebt hen omgebracht op den dag uws toorns,
geslacht zonder verschooning.
tau 22 Gij riept op als ten feestdag
mijne verschrikkingen van rondom;
en niemand kon op den dag van Jahwe's toorn
ontkomen of ontsnappen:
hen die ik verpleegd en grootgebracht had
verdelgde mijn vijand.

19. *bij — nachtwaken*, wanneer anderen gaan slapen. — *hef — op*, in radeloosheid. — Grondt heeft aan het slot nog *die van honger in onmacht vielen aan alle hoeken der straten*; waardoor het vers twee regels langer wordt dan al de andere.
20. *Moesten — verpleegd?* Zie op Lev. XXVI : 29. — *teeder verpleegd*, onzekere vertaling.
22. *mijne — rondom.* Zie op Jer. VI : 25.

HOOFDSTUK III.

De spreker beschrijft de ellende waarin hij verkeert (1—20), tracht zich op te beuren door de gedachte aan Jahwe's barmhartigheid (21—38) en wekt zijne lotgenooten tot zelfbeproeving en schuldbelijdenis op (39—42). Hij hernieuwt zijne klachten (43—54), maar eindigt met betuiging van vertrouwen op Jahwe, die hem op zijne vijanden wreken zal (55—66).

Alphabetisch als I, II en IV, is dit lied zoo ingericht dat telkens drie achtereenvolgende verzen met dezelfde letter beginnen. Bij zulk geknutsel is dichterlijke waarde niet te verwachten. Houdt het stuk schijnbaar zich vooral bezig met persoonlijke ellende, inderdaad beweent de dichter den treurigen toestand zijns volks en wordt de gemeente sprekende ingevoerd; verg. inl. op *Psalmen*. Het lied is waarschijnlijk jonger dan de andere vier; zie op vs. 47.

alef III : 1 Ik ben de man die ellende ondervonden heeft
door de roede zijner verbolgenheid.
2 Mij heeft hij gevoerd en geleid
in duisternis, niet in licht.
3 Telkens weder keert hij zijne hand tegen mij,
den ganschen dag.
beth 4 Hij heeft mijn vleesch en huid doen wegteren,
gebroken mijne beenderen.
5 Hij heeft rondom tegen mij opgetast
vergif en moeite.
6 Hij heeft mij in het duister doen nederzitten,

Vs. 6. Ps. CXLIII : 3*c d*.

als hen die voorlang gestorven zijn.
gimel 7 Hij heeft mij ommuurd, zoodat ik er niet uit kan,
mij zware boeien aangelegd.
8 Hoe ik ook roep en krijt,
hij heeft voor mijn gebed den toegang gesloten.
9 Hij heeft mijne wegen met steenblokken versperd,
mijne paden onbegaanbaar gemaakt.
daleth 10 Hij is mij een loerende beer geworden,
een leeuw in hinderlaag;
11 hij heeft mij op een doolweg geleid en verscheurd,
mij gemaakt tot een verlatene.
12 Hij heeft zijn boog gespannen en mij gesteld
tot wit voor den pijl;
he 13 hij heeft in mijne nieren doen doordringen
de pijlen uit zijn koker.
14 Ik ben tot eene bespotting geworden voor alle volken,
hun schimplied den ganschen dag.
15 Hij heeft mij verzadigd met bittere kruiden,
mij gedrenkt met alsem.
wau 16 Hij heeft mij de tanden op kiezel laten stukbijten,
mij den mond met asch gevuld.
17 Ik voelde mij van het heil verstooten;
vergeten heb ik het geluk.
18 Ik zeide: Verdwenen is mijne kracht,
en de verwachting die ik had van Jahwe.
zain 19 Gedenk mijne ellende en omzwerving,
den alsem en het gif.
20 Zoo vaak mijne ziel dit gedenkt,
buigt zij in mij zich neder.
21 Dit zal ik mij zelven te binnen brengen,
op dezen grond blijven wachten:
heth 22 Jahwe's gunstbewijzen nemen geen einde;
onuitputtelijk is zijne barmhartigheid.
23 Nieuw is zij elken morgen;
groot is uwe trouw.
24 Mijn deel is Jahwe — zegt mijne ziel —
daarom zal ik op hem wachten.
tet 25 Goed is Jahwe voor hen die op hem hopen,
voor de ziel die naar hem vraagt.
26 Goed is het stil te verbeiden
de redding door Jahwe.
27 Goed is het voor een mensch te dragen
een juk in zijne jeugd;
jod 28 dat hij eenzaam en zwijgend nederzitte,
wanneer hij het hem oplegt;

13. *de pijlen uit zijn koker,* letterlijk *de zonen van zijn pijlkoker.*
14. *voor alle volken,* volg. hss.; Hebr. t. *voor geheel mijn volk.* Daar de dichter uit naam van zijn volk spreekt, kan dit bezwaarlijk de ware lezing zijn.
15. Verg. op Deut. XXIX : 18.
16. *mij den — gevuld,* onzekere vertaling; anderen *mij in de asch gewenteld.* Verg. Ps. CII : 10.
17. *Ik — verstooten,* letterlijk *Mijne ziel is ... verstooten,* volgens andere klinkers; grondt. *Gij hebt verstooten.*
19. *ellende en omzwerving.* Dezelfde uitdrukking I : 7. — *alsem* en *gif.* Verg. op Deut. XXIX : 18.
20. Verg. Ps. XLII : 5—7.
22. *nemen geen einde,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *wij nemen geen einde.*

jod 29 dat hij zijn mond in het stof steke —
wellicht is er nog hoop —
30 dat hij zijne wang toekeere aan hem die hem slaat,
en volop smaad ervare.
kaf 31 Want de Heer zal niet voor altijd verstooten;
32 maar als hij in jammer heeft gedompeld, erbarmt hij zich
naar zijne groote goedertierenheid;
33 niet van harte toch verdrukt hij,
en dompelt in jammer de menschenkinderen.
lamed 34 Dat men onder den voet treedt
alle gevangenen des lands,
35 het recht van iemand krenkt
ten aanschouwen van den Allerhoogste,
36 een mensch in zijn geding onrecht doet —
dit heeft de Heer niet gewild.
mem 37 Op wiens woord het ook geschied zij,
de Heer heeft het niet geboden;
38 uit den mond des Allerhoogsten komt niet
het kwade zoowel als het goede.
39 Wat klaagt een mensch in zijn leven?
een man over de straf voor zijne zonden?
nun 40 Laat ons onzen wandel doorzoeken en navorschen,
en ons bekeeren tot Jahwe!
41 Laat ons onze harten met onze handen opheffen
tot God in den hemel!
42 Wij, ja wij, hebben misdreven en zijn weerspannig geweest,
en gíj hebt geen vergiffenis geschonken.
samech 43 Gij hebt u in toorn gehuld en ons vervolgd,
omgebracht zonder verschooning;
44 Gij hebt u gehuld in eene wolk,
zoodat geen gebed er kon doordringen.
45 Tot vuilnis en uitvaagsel hebt gij ons gemaakt
in het midden der volken.
phe 46 Den mond hebben tegen ons opgesperd
al onze vijanden.
47 Schrik en strik zijn ons deel geworden,
ondergang en breuke.
48 Mijn oog zwemt weg in tranenbeken,
om de breuke der dochter mijns volks;
ain 49 mijn oog loopt onophoudelijk over,
zonder tot rust te komen;
50 totdat nederblikt en ziet
Jahwe van den hemel.
51 Mijn oog doet mij pijn

30. Verg. Matth. V : 39.
31. Uit dit vers is blijkbaar een regel, zijn althans een paar woorden, uitgevallen.
34—38. Deze verzen behelzen eene tegenwerping tegen de verzekering die voorafgaat, dat de rampen van den Heer komen: zou hij dan onrecht willen? Neen, antwoordt de dichter vs. 39—42, de rampen zijn de rechtvaardige straf voor onze zonden.
36. *niet gewild*, naar gissing; grondt. *niet gezien*.
41. *met*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tot*.
42. *en gíj — geschonken*, maar ons de verdiende straf opgelegd.
43. *u*, naar gissing ingevoegd; anderen voegen *ons* in.
44. Verg. Job XXII : 14.
47. *Schrik en strik*, ook in het Hebreeuwsch eene woordspeling. Wellicht is het vers eene navolging van Jez. XXIV : 17; zie aldaar.

van al het weenen om mijne stad.
tsade 52 Zij maakten met alle macht jacht op mij, als op een vogel,
zij die mij zonder grond vijandig zijn.
53 Gesmoord hebben zij mijn leven in een put,
en steenen op mij geworpen;
54 het water stroomde mij over het hoofd;
ik dacht: Ik ben verloren!
kof 55 Toen riep ik uw naam, Jahwe, aan
uit den bodem des puts,
56 en gij hebt naar mij gehoord, hieldt uw oor niet dicht
voor mijn klagen en krijten.
57 Gij zijt genaderd, toen ik tot u riep,
en spraakt: Vrees niet!
res 58 Gij hebt het, Heer! voor mij opgenomen,
mijn leven verlost;
59 gij hebt gezien, Jahwe, het onrecht mij aangedaan,
mij recht verschaft;
60 gij hebt al de wraak die zij namen gezien,
al wat zij over mij beraamden;
sin en *sjin* 61 gij hebt hunne smaadreden gehoord, Jahwe,
al wat zij tegen mij beraamden.
62 De lippen mijner wederpartijders en hunne bedenksels
zijn tegen mij gericht den ganschen dag.
63 Aanschouw hun zitten en opstaan;
ik ben hun spotlied.
tau 64 Vergeld hun, Jahwe, hun doen,
naar het werk hunner handen.
65 Geef hun verblinding des harten;
uw vloek over hen!
66 Vervolg hen in toorn en verdelg hen
van onder den hemel, Jahwe.

51. *het weenen om*, met verandering van éene letter; grondt. *de dochters*.
53—55. Over dit beeld verg. op Ps. LXIX : 2 v.
56—59. Hoewel de werkwoorden in deze verzen in den verleden tijd staan, is de verlossing waarvan zij spreken voor den dichter toekomstig; verg. inl. op Ps. XCVII.
59. *(gij hebt) mij recht verschaft*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *verschaf mij recht*.
66. *van onder den hemel, Jahwe*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van onder Jahwe's hemel*.

HOOFDSTUK IV.

De dichter beschrijft het treurig lot van het belegerd en gevallen Sion (1—12) en wijt den ondergang aan de zonden van profeten en priesters, die thans de verdiende straf lijden (13—16). Opnieuw herdenkt hij, hoe hij en zijne volksgenooten werden vervolgd en achterhaald (17—19), zelfs hun koning gevangen werd (20); ten slotte kondigt hij Edom kastijding aan, terwijl Israël zal worden hersteld (21 v.).

alef IV : 1 Ach, hoe is het goud dof geworden,
hoe verloor het kostbaar metaal zijn glans!
Weggeworpen werden de heilige steenen
aan alle hoeken der straten.
beth 2 Sions zonen, de kostelijken,
hun gewicht aan goud waard,

1. *de heilige steenen*. Wat hiermede bedoeld wordt, is niet duidelijk. Misschien altaarsteenen; maar de vermelding van het goud in den eersten regel doet aan edelgesteenten denken, versiering van priesterkleeding, van luchters en ander tempelgereedschap (verg. Exod. XXVIII : 9—12, 17—21). Wellicht wordt hier niet gedacht aan den tempel, en bedoelt vs. 1 niet anders dan, tot inleiding op vs. 2—12, het denkbeeld uit te drukken: hoe is iets kostelijks, alsof het nietswaardig is, weggeworpen!

ach, hoe zijn ze als aarden kruiken behandeld,
als pottenbakkerswerk!
gimel 3 Zelfs jakhalzen reiken de borst,
zoogen hare welpen;
maar de dochters mijns volks zijn wreed geworden,
aan de struisen in de woestijn gelijk.
daleth 4 De tong van den zuigeling kleefde
van dorst aan zijn gehemelte;
de kinderen vroegen om brood;
maar niemand reikte het hun.
he 5 Zij die lekkernijen aten
kwijnden weg op straat,
die op purper verpleegd waren
legden zich neer tegen een mesthoop.
wau 6 Zoo was de schuld der dochter mijns volks
zwaarder dan de zonde van Sodom,
dat in een oogwenk onderstboven gekeerd is,
zonderdat men in haar zelfs de handen wrong.
zain 7 Reiner dan sneeuw waren hare vorsten,
glanzender dan melk;
zij hadden eene huid rooder dan koraal,
hun lichaam blonk als saffier.
heth 8 Nu werd hun uitzicht zwarter dan houtskool,
men kende hen op straat niet meer;
hunne huid kleefde aan hun gebeente,
werd droog als hout.
tet 9 Gelukkiger waren de door het zwaard verslagenen
dan die door den honger verslagen zijn,
die wegslinken als doorboorden,
verstoken van de vruchten des velds.
jod 10 Teerhartige vrouwen hebben eigenhandig
hare kinderen gekookt;
die strekten haar tot spijze,
bij de breuke van de dochter mijns volks.
kaf 11 Jahwe heeft zijne grimmigheid laten uitwoeden,
zijn blakenden toorn uitgestort,
een vuur ontstoken in Sion,
dat hare grondvesten verteerde.
lamed 12 De koningen der aarde hadden het niet geloofd,
noch eenig ander aardbewoner,
dat de tegenstander en vijand komen zou
in Jeruzalems poorten.
mem 13 Het was om de zonden harer profeten,
om de schuld harer priesters,
die in haar midden vergoten hadden

3. *jakhalzen.* Zie op Jez. XIII : 21 v. — *de dochters,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het enkelvoud. — *als de struisen.* Zie op Job XXXIX : 16—21.
5. *legden zich neer tegen,* letterlijk *omarmden.*
6. *schuld* en *zonde.* Hieronder wordt niet slechts het kwaad aangeduid dat de mensch doet, maar ook de rampspoed waardoor het geboet wordt; het verband wijst op de laatste beteekenis. Verg. op Gen. XIX : 24 v. — *zonderdat — wrong,* zonderdat men hiertoe den tijd had; onzekere vertaling.
7. *zij — rooder,* naar eene zeer onzekere gissing. Ook van *lichaam* is de vertaling onzeker.
8. *Nu,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *houtskool,* onzekere vertaling.
10. Verg. II : 20.
13. *Het was,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

het bloed van rechtvaardigen.
nun 14 Als blinden doolden zij door de straten,
met bloed bezoedeld;
zoodat men hunne kleederen niet kon aanraken.
samech 15 Op zij! onrein! riep men,
op zij, op zij, wacht u voor aanraking!
Toen zij omdoolden, zeide men onder de volken:
Zij mogen hier niet blijven.
phe 16 Het aangezicht van Jahwe heeft hen verstrooid;
hij ziet niet meer naar hen om.
Men heeft priesters niet ontzien,
zich niet ontfermd over grijsaards.
ain 17 Hoelang zien onze oogen smachtend uit,
maar vergeefs, naar wat ons kon helpen?
Wij keken uit op onzen wachtpost
naar een volk dat niet redden zou.
tsade 18 Men ging onze schreden na,
zoodat wij niet gaan konden op onze pleinen;
genaderd was ons einde, onze dagen waren verstreken;
want ons einde was daar.
kof 19 Sneller waren onze vervolgers
dan de arenden des hemels;
op de bergen hebben zij ons heftig nagezet,
in de woestijn ons lagen gelegd.
res 20 De adem van onzen neus, de gezalfde van Jahwe,
werd gevangen in hunne kuilen,
hij, in wiens schaduw wij dachten
onder de volken te wonen.
sin 21 Verheug u maar en wees vroolijk, dochter van Edom,
bewoonster van het land Us;
ook tot u zal de beker komen;
gij zult dronken worden en u ontblooten.
tau 22 Uwe straf heeft een einde, dochter Sions:
hij zal u niet langer in ballingschap laten blijven.
Uwe schuld zoekt hij bij u thuis, dochter van Edom,
uwe zonden maakt hij openbaar.

14. *zij*, de profeten en priesters. — *zoodat*, volg. verb. t. Maar ook de vertaling der volgende woorden is onzeker; zij zijn blijkbaar het overschot van twee regels; want het vers is een regel te kort.
15. Verg. Lev. XIII : 45. — *riep men*, letterlijk *riep men met het oog op hen*. — *Toen zij omdoolden*, met weglating van een paar slecht verstaanbare woorden.
16. *Het — Jahwe*, hier: zijn toorn. — *heeft ... ontzien*, letterlijk *hief het aangezicht van ... op*; verg. op Gen. XIX : 21. De heidenen ontzagen priesterkleed noch ouderdom.
17. *Hoelang*, volg. verb. t.
20. Met dezen *gezalfde van Jahwe* kan niemand anders dan Sedekia bedoeld zijn, die als koning, afgezien van zijne persoonlijke hoedanigheden, de levensadem van zijn volk en de schaduw waarin het woonde kon heeten; maar het is moeilijk te gelooven dat Jeremia, die Sedekia in al zijne zwakheid van karakter kende (zie Jer. XXXVII, XXXVIII), hem zoo zou genoemd hebben. Ook kon deze profeet, die zoo stellig geloofde aan Jeruzalems val, niet zeggen dat hij een gelukkigen tijd onder Sedekia verwacht had. — *werd — kuilen*. Zie 2 Kon. XXV : 5—7.
21. Over de houding der Edomieten tegenover Juda in den laatsten tijd van Juda's bestaan zie op Num. XXIV : 21 v. en inl. op Jez. XXXIV. — *Us*. Zie op Gen. X : 23. — *de beker*, van Jahwe's toorn. Zie op Ps. XI : 6.

HOOFDSTUK V.

Israël roept Jahwe aan, opdat hij zie, hoe diep ellendig het is (1—13); weg is zijn roem en vreugde (14—18). Het spreekt zijn vertrouwen uit dat Jahwe, wiens trouw onwankelbaar is, het volk zal herstellen en niet eindeloos toornen (19—22).

Uit vs. 18—22 blijkt dat dit lied geruimen tijd na den val van Jeruzalem gedicht is, hoogstwaarschijnlijk door een bewoner van Judea.

V : 1 Gedenk, Jahwe, wat ons overkomen is;
aanschouw en zie den smaad, ons aangedaan!
2 Ons erfdeel is vreemden in handen gevallen,
onze huizen vielen aan buitenlanders ten deel.
3 Weezen zijn wij geworden, vaderloos,
onze moeders werden aan weduwen gelijk.
4 Ons drinkwater moeten wij koopen,
ons hout komt ons op geld te staan.
5 Op den nek zitten ons de vervolgers;
wij zijn afgemat, maar men gunt ons geen rust.
6 Naar Egypte strekken wij de hand uit,
en naar Assur, om met brood verzadigd te worden.
7 Onze vaderen hebben gezondigd, maar zij zijn niet meer,
en wij dragen hunne schuld.
8 Knechten heerschen over ons,
niemand bevrijdt uit hunne hand.
9 Met levensgevaar brengen wij ons brood in huis,
in vrees voor het zwaard der woestijn.
10 Onze huid gloeit als een oven,
van het branden des hongers.
11 Vrouwen in Sion hebben zij onteerd,
maagden in Juda's steden.
12 Vorsten zijn door hunne handen opgehangen,
het gelaat van ouden werd niet geëerd.
13 Jongelingen torsten den handmolen,
knapen strompelden voort onder een last van hout.
14 In de poort zitten geen grijsaards meer,
geen jongeling hanteert meer zijn speeltuig.
15 Weg is de vreugde onzer harten,
onze reidans is in rouw verkeerd.
16 De kroon is ons van het hoofd gevallen;
wee onzer, dat wij gezondigd hebben!
17 Hierom is ons hart gaan kwijnen,
hierom zijn onze oogen verduisterd:
18 om den berg Sion, die woest ligt,
waarop de vossen rondloopen.
19 Gij, Jahwe, zetelt tot in eeuwigheid;
uw troon staat van geslacht tot geslacht.
20 Waarom zoudt gij ons voor altijd vergeten,

Vs. 19. Ps. CII : 13.

3. *Weezen, weduwen,* zóo hulpbehoevend. Aan den dood der vaders en mannen wordt niet gedacht.
4. *ons hout — staan,* letterlijk *ons hout komt ons voor geld binnen.* Boomen waarvan het hout alleen om te branden gebruikt werd waren gemeen eigendom; gewoonlijk kon ieder vrij in het bosch gaan sprokkelen en hout kappen.
6. *Naar — uit,* onzekere vertaling; met verandering van éen klinker heeft Hebr. t. *Egypte stak de hand toe, Assur* enz., wat Gr. vert. weergeeft. — *Assur,* hier voor Babel; zie op Ezra VI : 22.
7. Verg. op Jer. XXXI : 29 v.
8. *Knechten.* Waarschijnlijk worden de stadhouders van den Chaldeeuwschen koning bedoeld; verg. 2 Kon. XXV : 22—26.
9. *het zwaard der woestijn,* de roovers, die zich in de woestijn ophielden.
13. Men denke aan gevangenen die voor de troepen der overwinnaars de benoodigdheden tot broodbereiding moesten dragen.
17. *Hierom,* om het in vs. 18 volgende.

ons aan ons lot overlaten tot in lengte van dagen?
21 Breng ons, Jahwe, tot u terug, opdat wij wederkeeren,
vernieuw onze dagen, opdat zij zijn als weleer.
22 Of zoudt gij ons voorgoed verworpen hebben,
bovenmate op ons vertoornd blijven?

21. *Breng — terug*, in de verhouding waarin wij vroeger tot u stonden. — *opdat wij wederkeeren*, tot onzen vorigen staat.
22. In de Hebreeuwsche uitgaven is hierna vs. 21 herhaald, opdat het boek niet met een woord van slechten klank eindigen zou. Zie op Jez. LXVI : 24.

EZECHIËL.

INLEIDING.

Ezechiël, de zoon van Buzi, voormalig priester van den Jeruzalemschen tempel (I : 3), was met koning Jojachin, in 597, naar Babylonië (I : 1; III : 15) gebracht (zie op XXXIII : 21). Waarschijnlijk trad hij voor het eerst in het vijfde jaar zijner wegvoering als profeet onder zijne medeballingen op, en was hij met tusschenpoozen (III : 24—27; XXIV : 25—27; XXXIII : 21 v.) twee en twintig jaren lang (XXIX : 17) als zoodanig werkzaam. Daar hij zich dikwerf gedrongen voelde scherpe berispingen en voorspellingen van ondergang te doen hooren, trof hem het gewone lot van den boetprediker, niet alleen gevreesd, maar ook somtijds gesmaad en bespot te worden (XX : 49; XXXIII : 30—33). Uit XXIV : 16—18 blijkt dat hij gehuwd was; uit III : 15; VIII : 1; XIV : 1; XX : 1 dat hij eene woning bezat, waarin hij van tijd tot tijd door de oudsten zijns volks werd bezocht.

Maar geheel zeker zijn wij omtrent het een en ander niet; want het naar Ezechiël genoemde boek behelst niet eene verzameling van werkelijk door hem gehouden redevoeringen, in tijdsorde geschikt, zoodat wij daaruit zouden kunnen opmaken, wat hij op verschillende tijdsgewrichten heeft ondervonden, gedacht en gesproken. De herinnering hieraan heeft zeker wel invloed geoefend op den inhoud, maar over het geheel zijn de redevoeringen die hij terneerschreef noch gehouden noch bestemd geweest ooit gehouden te worden. Dit blijkt reeds uit den vorm waarin hij kleedt hetgeen hij wil verkondigen. De gezichten toch en zinnebeeldige handelingen die hij vermeldt zijn zoo kunstig samengesteld en zoo ingewikkeld, dat geen mensch iets dergelijks kon zien of uitvoeren (zie b. v. I; III : 16—V : 17; VIII—XI); vooral de inhoud van XL—XLVIII getuigt van zoo veel nadenken en overleg dat die onmogelijk, zooals de profeet beweert, door een gezicht tot zijn bewustzijn kan gekomen zijn. Het bezoek van de oudsten (VIII : 1; XIV : 1; XX : 1) is zoo weinig ernstig gemeend dat het b. v. VIII : 1 alleen dient om hen getuigen te doen zijn van Ezechiëls geestverrukking, terwijl hij hetgeen hij verneemt niet aan hen, maar aan de ballingen overbrengt (XI : 25). Buiten staat het vroeger gesprokene te onderscheiden van hetgeen hij wilde zeggen toen hij schreef, nam hij in de voorspellingen allerlei bijzonderheden op die aan de later door hem beleefde werkelijkheid ontleend waren (XII : 1—16; XVII : 11—24; XXIV : 1 v.; XXXIII : 21 v.). Dat vele redevoeringen voorzien zijn van opschriften die het tijdstip waarop ze gehouden zijn vermelden (I : 2; VIII : 1; XX : 1; XXIV : 1; XXVI : 1; XXIX : 1, 17; XXX : 20; XXXI : 1; XXXII : 1, 17; XL : 1) bewijst niet dat ze toen zijn uitgesproken: ook die tijdsbepalingen behooren tot de inkleeding en worden somtijds gelogenstraft door den inhoud der godspraken waarop zij betrekking hebben (zie b. v. inl. op H. XVII). Verg. inl. op Jer. XIII.

Waarschijnlijk heeft Ezechiël zijn boek opgesteld in het vijfentwintigste jaar zijner ballingschap, in 572, maar er later nog het een en ander ingevoegd (zie inll. op XXIX : 17—21 en I : 1—3). Hoewel, misschien mede ten gevolge dier inlasschingen, niet alle gedeelten van het werk goed met elkander

samenhangen, kan toch omtrent het plan waarnaar het is aangelegd geen twijfel bestaan. In I—XXIV, dat vóor den val van Jeruzalem heet uitgesproken te zijn, worden strafpredikatiën tegen Israël, in XXV—XXXII voorspellingen van den ondergang der heidenen bijeengevoegd; de laatste hoofdstukken zouden eigenlijk, naar tijdsorde, op XXXIII: 21 v. moeten volgen, omdat de val van Jeruzalem er doorloopend in ondersteld wordt, maar gaan niet oneigenaardig vooraf aan de profetieën van Israëls herstel in XXXIII—XLVIII. In deze hoofdstukken, die ons na den val van Jeruzalem verplaatsen, laat Ezechiël op een paar redevoeringen vol scherpe berispingen tegen het volk en zijne leidslieden de aankondiging volgen van Israëls herleving en van zijne onschendbaarheid na die wedergeboorte (XXXIII—XXXIX), en besluit hij met de beschrijving van den toekomstigen tempel en het daaromheen gelegen Kanaän (XL—XLVIII).

Om het boek goed te verstaan en den schrijver naar waarde te schatten, moet men steeds in het oog houden, wanneer hij het opstelde. Immers, zoowel in de stukken die ons vóor Jeruzalems val verplaatsen, als in hetgeen daarna heet gesproken te zijn, is het oude Israël voor Ezechiël dood, zoodat alleen van Jahwe's herscheppende wondermacht herstel kan gewacht worden. Verg. op Ps. LXXI: 20. Dientengevolge zijn de opwekkingen tot boete en bekeering, die hij vóor de noodlottige gebeurtenis stellig tot zijne medeballingen gericht heeft, als daarna niet meer passend, weggelaten, en klinken de harde verwijten nog harder, omdat er geen belofte op volgt dat Jahwe, indien het volk zich betert, het vonnis herroepen zal. Zonder twijfel is het Ezechiël gegaan als Jezaja (zie inl. op Jez. VI): terugziende op zijn leven, meende hij dat zijn arbeid vergeefsch was geweest, verbeeldde zich dientengevolge dat hij steeds zonder hoop op goeden uitslag gepredikt had, en stelde in dien geest ook de toespraken op, die hij in den tijd vóor 586 plaatste. Beloften en vertroostingen zijn dus in de eerste afdeeling van zijn boek zeer zeldzaam en meestal tot enkele personen, niet tot het volk, gericht (verg. inl. op H. XVIII).

Op de vraag, waarom Jahwe, indien hij Juda's ondergang in elk geval besloten had, hem als profeet had doen optreden, antwoordt hij zelf: opdat men later, na de verwezenlijking zijner voorzeggingen, zou erkennen dat in Israël een profeet geweest was (II: 5; XXXIII: 33). Zoo zou Jahwe worden verheerlijkt.

En hierop, op Jahwe's verheerlijking, hield Ezechiël voortdurend het oog gericht; zij was het einddoel van al wat met Israël en de heidenen gebeurd was en gebeuren zou. Jahwe had zijn volk toen het niets beteekende uitverkoren, het rijkelijk gezegend en goed onderwezen; daarentegen had Israël zich altijd aan snoode ondankbaarheid schuldig gemaakt en zonde op zonde gestapeld. Ezechiël wordt niet moede dit te herhalen en uit te werken. Niettemin, zoo voegt hij er aan toe, had Jahwe zijne gunst niet aan zijn volk onttrokken, en zou hij het, nadat het zijne verdiende straf ondergaan had, herscheppen, enkel „om zijns naams wil"; dat is: opdat zijne grootheid mocht blijken aan alle natiën (XXXVI: 16—38). Dit was Jahwe's bedoeling ook bij zijne harde behandeling van de heidenen, wien zonder genade de ondergang, een ondergang zonder herstel, wordt aangekondigd.

In haar vollen luister evenwel zou Jahwe's grootheid aan den dag treden, wanneer zijn volk, Juda en Israël samen, uit den dood opgewekt, opnieuw onder een koning uit Davids huis in het land der vaderen gevestigd zou zijn, door de machtige hand zijns gods tegen de heidenen beveiligd en rijk gezegend, volkomen tot hem bekeerd en voorgoed aan zijn dienst verknocht. Die blijde verwachting bezielde den profeet bij het opstellen van zijn boek, waarvan dan ook een aanmerkelijk deel aan de beschrijving van die heerlijke toekomst gewijd is.

Hierbij verloochent hij zijne priesterlijke afkomst niet. Hij ziet in zijne verbeelding Kanaän, tusschen de Middellandsche Zee en het Jordaandal gelegen (zie op XLVII: 13—20), in dertien gelijke stukken verdeeld, alle zich uitstrekkend over de geheele breedte van het land; de zeven noordelijke en de vijf zuidelijke door de twaalf stammen, met de onder hen gevestigde vreemden, bewoond. Van het overige, tusschen die twee ongelijke helften in gelegen, is het oostelijk en het westelijk deel kroondomein en het middelste gedeelte voor de priesters, de Levieten en de bevolking van Jeruzalem bestemd; in het hart, de tempel. Met dien tempel nu en zijne dienaren houdt de profeet zich vooral bezig. Geen wonder! Is reeds Jeruzalem, als hoofdstad van Jahwe's volk, door menschen uit alle

stammen bewoond, het heiligdom is het middelpunt van Israëls leven; van onder zijn muur vloeit eene beek die de woestijn tusschen Jeruzalem en den Jordaan vruchtbaar, zelfs het water der Doode Zee gezond maakt. Uit den tempel alle heil!

Toch was Ezechiël er ver van verwijderd offeranden boven gerechtigheid te stellen. Éene zonde verwijt hij telkens zijn volk, knevelarij. Hij vindt dit kwaad zelfs ergerlijker dan afgoderij en beeldendienst (zie VIII: 17). Ook doet hij wat hij kan om het in het vervolg te voorkomen. Terwijl de wereldsche zaken van het Israël der toekomst hem blijkbaar weinig belang inboezemen, hij ze althans onbesproken laat, handelt hij vrij uitvoerig over de plichten van den vorst ten aanzien van het recht; hij wil dat de vorst eigen landerijen zal hebben, opdat hij zijne onderdanen niet van het hunne beroove, en dat hij maatregelen zal nemen tegen afpersing en oneerlijkheid (XLV: 7—12; XLVI: 16—18). Vordert Ezechiël van anderen rechtvaardigheid, ook zich zelven als profeet stelt hij strenge eischen (III: 17—21; XXXIII: 1—16). Hij was blijkbaar een man van hoogen ernst en stipte plichtsbetrachting.

Ezechiëls boek is noch onderhoudend noch fraai. De stijl is meestal mat en breed; de beelden zijn vaak smakeloos en plat; pittige uitspraken ontbreken; slechts enkele gedeelten kunnen dichterlijk heeten; herhalingen zijn zeer gewoon. Doch in twee opzichten is het werk belangrijk. Vooreerst leert het ons menige bijzonderheid kennen uit Israëls godsdienstig leven vóor de Ballingschap en helpt het ons, evenals *Deuteronomium* (zie het slot der inl. op dat boek), in het vormen van eene juiste voorstelling der ontwikkeling van Israëls godsdienstige wetten en gebruiken. En voorts bereidt het ons voor op hetgeen van Israël worden zal. Immers, in Ezechiël zien wij een man, zoo vast geloovend aan Jahwe's wil en macht om zijn volk te herscheppen en dan voorgoed te bewaren, dat hij te midden der diepste vernedering, toen Israël dood scheen te zijn, eene wetgeving voor dat volk opschreef en met vaste hand de lijnen van zijne toekomstige godsvereering trok. Welnu, het geloof, door hem en anderen gekoesterd, is niet onvruchtbaar geweest: het heeft Israël voor versmelting met de heidenen bewaard en gaandeweg uit het overschot weder een volk gemaakt. En als voor dat min of meer herstelde volk Ezechiëls schitterende verwachtingen van wereldsche heerlijkheid, evenals alle soortgelijke van andere profeten, onvervuld blijven, dan zal zijne beschrijving van den godgevalligen eeredienst en wat er mede samenhangt met ingenomenheid gelezen en herlezen worden en invloed oefenen. De bijzondere voorschriften mogen, door den drang der omstandigheden en de afwijkende inzichten der machthebbers, dikwerf door andere worden vervangen, Ezechiël zal blijken de voorlooper en medestichter te zijn van het Jodendom, met zijn diepen ernst, zijn onwrikbaar geloof aan God en eigen toekomst, zijne taaie vasthoudendheid aan uitwendige godsdienstplichten, het gebrekkige, maar levensvatbare kind van het oude Israël.

HOOFDSTUK I: 1—III: 15.

Ezechiëls roeping. — Wanneer Ezechiël door Jahwe geroepen werd (I: 1—3). Hij krijgt een gezicht: eene donkere wolk waaruit bliksems schieten (4); in haar midden vier gevleugelde dieren, met vierderlei aangezicht, naast welke dieren vier raderen zich te gelijk met hen bewegen of stilstaan (5—21); deze wagen draagt den vloer voor den troon van Jahwe, die zich in eene vurige menschengedaante aan den profeet voordoet; bij welken aanblik hij van ontzag nedervalt (22—28). Nu verneemt hij eene stem, die hem gelast staande Jahwe's woorden aan te hooren; wat hij doet (II: 1 v.); daarop zendt Jahwe hem naar het oproerig Israël, hetwelk, hoe het ook zijne godspraken ontvangt, weten zal dat in zijn midden een profeet is opgetreden (3—5); hij mag voor hen niet bevreesd zijn (6 v.), maar moet het bevel gehoorzamen dat hij nu gaat ontvangen (8). Hem wordt gelast eene boekrol, aan beide kanten met weeklachten beschreven, op te eten; hij doet het (9—III: 3). Thans ontvangt hij het bevel aan Israël Jahwe's woorden over te brengen; heeft dat volk een stalen voorhoofd, Jahwe zal ook hem onaandoenlijk maken tegenover hen (4—9). Als Jahwe den last herhaalt, wordt Ezechiël, terwijl hij den goddelijken wagen met donderend geraas hoort weggaan, door een geest opgenomen en naar de ballingen te Tel-abib gevoerd (10—15*a*), onder wie hij zeven dagen, overstelpt van aandoening, zwijgend blijft zitten (15*b*).

I: 1 In het dertigste jaar, in de vierde maand, op den vijfden dier

1—3. Deze tijdsbepaling is zeer verward: vs. 1 spreekt de schrijver over zich zelven, vs. 3 wordt over hem gesproken; vs. 1 heet hij onder de ballingen te zijn toen hij de openbaringen kreeg, maar

maand, terwijl ik te midden der ballingen aan de rivier den Kebar
2 was, werd de hemel geopend en zag ik goddelijke gezichten. ′ Op den
vijfden dier maand — dat is het vijfde jaar der ballingschap van
3 koning Jojachin ′ — toen kwam het woord van Jahwe tot Ezechiël,
den zoon van Buzi, den priester, in het land der Chaldeën, aan den
stroom den Kebar, en was de hand van Jahwe aldaar op hem.
4 Ik zag dan een stormwind van het noorden komen: eene zware
wolk met onafgebroken bliksemvuur en glans rondom haar, en uit
5 haar midden, midden uit het vuur, straalde iets als glazuur. ′ Midden
daarin was iets dat er uitzag als vier dieren, die dit uiterlijk hadden;
6 zij hadden dezelfde gedaante: ′ ieder van hen had vier aangezichten
7 en vier vleugels; ′ voor beenen hadden zij éen recht been, waarvan
8 de voet rond en de glans als van gepolijst koper was. ′ Onder hunne
9 vleugels aan hunne vier zijden waren menschenarmen. ′ De aangezichten
van het viertal wendden zich niet wanneer zij zich verplaatsten: elk
10 daarvan ging recht vooruit. ′ En hunne aangezichten hadden deze
vormen: alle vier hadden het aangezicht van een mensch naar buiten,
van een leeuw ter rechter-, van een stier ter linkerzijde, van een
11 arend naar binnen. ′ Hunne vleugels waren naar boven uitgespreid;
elk had er twee die aan elkander verbonden waren, en twee die het
12 lichaam bedekten. ′ Elk van die dieren ging recht voor zich uit; waar-
heen de geest hen dreef te gaan gingen zij, zonder zich te wenden
13 bij het gaan. ′ Tusschen de dieren was iets dat op brandende kolen

III : 14 v. is hiermede in strijd; de Kebar wordt hier tweemaal vermeld; en van welke tijdrekening het vijfde jaar van Jojachins ballingschap (597), 592, het dertigste is, weten wij niet. Zóo kan de profeet zijn boek niet hebben aangevangen. Waarschijnlijk is vs. 2 v., waarin hij het jaar zijner roeping opgeeft, een deel van den oorspronkelijken aanhef; terwijl vs. 1 van de hand van een lezer is, die met het dertigste jaar den tijd wilde aangeven waarin de profeet zijn boek schreef of voleindigde, en hiermede dus het dertigste jaar van Jojachins ballingschap bedoelde, welke gebeurtenis het uitgangspunt is van al de tijdsbepalingen bij Ezechiël (VIII : 1; XX : 1; XXIV : 1; XXIX : 1, 17; XL : 1). De laatste in het boek genoemde datum is het zevenentwintigste jaar (XXIX : 17); zoodat die lezer zich kan hebben voorgesteld dat de profeet eenigen tijd daarna aan het schrijven is gegaan. Ten gevolge dier toevoeging is dan de tekst in de war geraakt.

1. *den Kebar*, d. i. ‚den Groote’, een kanaal in het land der Chaldeën, d. i. Babylonië, waarheen ook volg. 2 Kon. XXIV : 15 v.; Jer. XXIX : 20 Jojachin met zijne lotgenooten gevoerd is.

3. *den priester*, een der bedienaren van het altaar in den Jeruzalemschen tempel. Dezen alleen noemt Ezechiël priesters, XL : 45 v.

4—24. Het hier beschreven voertuig van Jahwe heet IX : 3; X *de cherub* of *de cherubs* (verg. op Gen. III : 24) en 1 Kron. XXVIII : 18 *de wagen*, onder welken naam het bij de Joodsche schriftgeleerden een geliefd onderwerp van bespiegeling is geworden. De voorstelling van onweerswolken, op de vleugelen des winds voortgedragen, ligt er aan ten grondslag; enkele bijzonderheden, met name de vier aangezichten der dieren, zijn zeker aan Babylonische teekeningen en beelden ontleend. Ook zullen wel de figuren op de wanden van den Jeruzalemschen tempel en op de onderstellen der waschvaten in dat heiligdom (1 Kon. VI : 29—35; VII : 27—39), figuren die Ezechiël van jongsaf gezien had, invloed op zijne verbeelding hebben geoefend. Door het viertal der aangezichten en door de oogen in de raderen wil hij waarschijnlijk aanduiden dat Jahwe alles ziet.

4. *van het noorden*, misschien van den godenberg; zie XXVIII : 11—14 en op Jez. XIV : 13; dus niet van Jeruzalem, welke stad nog stond in den tijd waarin wij hier verplaatst worden, maar blijkbaar door Ezechiël, toen hij dit schreef, niet meer als woning van Jahwe werd beschouwd. Het kan echter ook zijn dat hij deze dreigende verschijning uit het noorden ziet komen omdat in zijne dagen de gevaren voor Israël van daar kwamen; verg. op Jer. I : 15. — *met onafgebroken bliksemvuur*. Verg. Exod. IX : 24. — *glazuur*, onzekere vertaling.

5. *dezelfde gedaante*, volg. verb. t.; Hebr. t. *eene menschengedaante*.

7. *éen recht been*, zonder buigbare knie. Zij behoefden zich niet te wenden, in welke richting zij zich ook bewogen. — *rond*, volg. verb. t.; Hebr. t. *aan een stierenvoet gelijk*. De dieren rustten op éen been, dat uitliep in een halven bal. — (*waarvan*) *de glans*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *en zij glansden*. — *gepolijst*, hoogst onzekere vertaling. — Deze vergelijking wordt overgenomen in Dan. X : 6.

8 v. In deze verzen zijn eenige zinstorende woorden, die gedeeltelijk in vs. 11 terugkeeren, volg. Gr. vert. weggelaten.

10. *naar buiten*, of *van vóren*, in den tekst ingevoegd. — *naar binnen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *en hunne aangezichten*, dat in vs. 11 staat.

13. *Tusschen*, volg. verb. t. Ook is in het vervolg, evenals in vs. 15, een zinstorend woord weggelaten.

vuurs geleek, alsof het fakkels waren die tusschen de dieren heen en
weer schoten; het vuur had glans, en uit het vuur kwam bliksem.
15 Ik zag toe, en zie, daar stond een rad op den grond, naast elk der
16 vier dieren.' Die raderen hadden de kleur van chrysoliet, en alle vier
hadden dezelfde gedaante: zij waren gemaakt als een rad in een rad.'
17 Naar hunne vier zijden liepen zij, zonder zich bij die verplaatsing te
18 wenden.' Zij hadden velgen, en toen ik daarnaar keek, zag ik bij
19 alle vier dat ze rondom met oogen bezet waren.' Wanneer de dieren
voortgingen, liepen ook de raderen naast hen voort; werden de dieren
20 van den grond geheven, dan werden ook de raderen opgeheven.' Waar-
heen de geest hen dreef te gaan, daarheen gingen zij, en de raderen
werden te gelijk met hen opgeheven; want de geest van de dieren
21 was in de raderen.' Wanneer gene gingen, gingen ook deze; stonden
gene stil, dan stonden ook deze stil; werden gene van den grond
geheven, dan werden de raderen tevens opgeheven; want de geest der
22 dieren was in de raderen.' En op de hoofden der dieren was iets dat
er uitzag als een vloer, op ijs gelijkend, uitgebreid boven hunne hoof-
23 den;' en onder dien vloer sloegen hunne vleugelen tegen elkander, en
24 elk dier had er nog twee, waarmede het zijn lichaam bedekte.' En ik
hoorde dat hunne vleugels, terwijl zij voortgingen, een geluid maakten,
als het ruischen van groote wateren; en als zij stilhielden, hingen
hunne vleugels neder.
25 Toen klonk eene stem van boven den vloer die boven hunne hoof-
26 den was,' en boven dien vloer die boven hunne hoofden was was iets
dat op saffiersteen geleek, en daarop iets dat er uitzag als een troon,
en op dat wat er als een troon uitzag was eene gedaante die op een
27 man geleek, daar boven op.' Ik zag iets als glazuur, van dat wat
zijne lenden scheen te wezen af naar boven, terwijl ik van dat wat
zijne lenden scheen te wezen af naar beneden iets zag dat op vuur

Vers 14 is onverstaanbaar en ontbreekt in Gr. vert.; het is daarom weggelaten. Met verandering van eenige letters kan men den zin verkrijgen *en de dieren liepen als de bliksem heen en weder*, hetgeen echter in het verband slecht past.

15. *Ik zag toe*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ik zag de dieren*. — *naast* — *dieren*. De bedoeling is waarschijnlijk dat de dieren in het midden der vier zijden waren geplaatst, en de vier raderen dus aan de vier hoeken, òf aan de rechter- òf aan de linkerzijde van het dier aan die zijde.

16. In dit vers zijn een paar woorden volg. Gr. vert. weggelaten; evenzoo in vs. 20. — *als een rad in een rad*. Daarom behoefden zij zich niet te wenden.

18. Onzekere vertaling van een bedorven tekst.

20. *hen* en *de dieren*, duidelijkheidshalve in plaats van *het* en *het dier*, evenals vs. 21, 22; X:15, 20. De dieren konden één dier genoemd worden, in zoover zij een geheel uitmaakten en door één geest gedreven werden.

22. *als*, ingevoegd volg. Gr. vert. — *vloer*, in het Hebreeuwsch hetzelfde woord dat Gen. I:6 door *uitspansel* vertaald is. Deze beteekenis heeft het wellicht naar aanleiding der beschrijving van Ezechiël gekregen. — Bij het woord *ijs* staat nog *schrikkelijk*, dat hier volstrekt niet past en, als uit eene schrijffout ontstaan, met Gr. vert. te schrappen is.

23. *sloegen ... tegen elkander*, letterlijk *kusten elkander*, volg. Gr. vert. Dezelfde uitdrukking III:13. — Enkele woorden, die tweemaal geschreven zijn, zijn volg. Gr. vert. weggelaten.

24. Met het gedruisch van een stortvloed (verg. XLIII:2) wordt Openb. I:15 de stem van den Zoon des menschen vergeleken; verg. Openb. XIV:2. — Hierna heeft Hebr. t. nog *als de stem van den Machtige* (verg. X:5), *het geluid eener* (een onverstaanbaar woord), *als het geluid van een leger*, wat met Gr. vert. is weggelaten. — *hingen* — *neder*, volgens andere klinkers; grondt. *lieten zij* — *hangen*.

25. Volg. Gr. vert. is weggelaten *en als zij stilhielden, hingen hunne vleugels neder*, in dit vers uit vs. 24 herhaald.

26. *saffiersteen*. Zie Exod. XXIV:10. — *daarop*, op het plaveisel van saffier. Het woord staat in grondt. later. — *eene gedaante die op een man geleek*. Verg. VIII:2. Aan de naïveteit waarmede de oude Israëlieten Jahwe in menschengedaante voorstelden is Ezechiël ontwassen; toch zijn die voorstellingen hem onmisbaar. Daarom drukt hij zich, terwijl hij ze gebruikt, zoo omzichtig mogelijk uit; opdat de lezers niet meenen mogen dat Jahwe zich werkelijk in dien vorm vertoonde.

27. Op *glazuur* laat Hebr. t. volgen *als vuur waarom een hulsel is*, wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

28 geleek. En glans was er rondom.' Aan den boog die op een regendag
in de wolken staat was de gedaante van den glans die het geheel
omgaf gelijk. Zoo was het uitzien der gedaante van Jahwe's heerlijkheid,
en toen ik dat zag, viel ik op mijn aangezicht en hoorde de stem
van een die sprak.
II : 1 Hij zeide dan tot mij: Menschenkind, ga op uwe voeten staan;
2 opdat ik met u spreke.' En zoodra hij tot mij sprak, kwam een geest
in mij en zette mij op mijne voeten; waarna ik tot mij hoorde spreken.'
3 Hij zeide tot mij: Menschenkind, ik zend u tot de Israëlieten, de
oproerlingen, die tegen mij in opstand zijn gekomen, zij zelven en
hunne vaderen. De vaderen zijn tot heden ten dage afgevallen van
4 mij,' en de zonen zijn star van aangezicht en verstokt van hart; ik
zend u tot hen, en gij zult tot hen zeggen: Zoo spreekt de Heer
5 Jahwe!' Zoo zullen zij, hetzij zij hooren, hetzij niet — want het is
een weerspannig ras — weten dat een profeet in hun midden is ge-
6 weest.' En wat u aangaat, menschenkind, vrees niet voor hen en
wees niet versaagd voor hunne woorden. Wanneer zij u tegenspreken
en u smaden en gij op schorpioenen zit, vrees niet voor hunne woorden
en wees voor hun aangezicht niet versaagd; want het is een weer-
7 spannig ras.' Maar gij zult mijne woorden tot hen spreken, hetzij zij
8 hooren, hetzij niet; want het is een weerspannig ras.' Luister gíj dan,
menschenkind, naar hetgeen ik u zal zeggen, en wees niet weerspannig,
zooals dit weerspannig ras. Open uw mond en eet wat ik zal geven.
9 Toen zag ik eene tot mij uitgestrekte hand en daarin eene boekrol.'
10 Hij ontrolde ze voor mijne oogen; zij was beschreven aan den voor-
en aan den achterkant met klaagliederen, weeklachten en treurzangen.'
III : 1 En hij zeide tot mij: Menschenkind, eet op wat gij daar vindt, eet
2 deze rol op en ga tot het huis Israël spreken.' Daarop opende ik den
3 mond, en hij gaf mij die rol te eten' en zeide tot mij: Menschenkind,
dat uwe maag ete, en uw binnenste zich vulle met de boekrol die ik
u geef. En toen ik ze opat, was zij in mijn mond zoet als honing.
4 Toen zeide hij tot mij: Menschenkind, ga, begeef u tot het huis
5 Israël en breng het mijne woorden over;' want gij wordt niet gezonden
6 tot een volk dat duister van spraak en zwaar van tong is,' noch tot
vele volken die duister van spraak en zwaar van tong zijn, wier woorden
gij niet verstaan kunt — indien ik u tot hen zond, zij zouden wel

28. *hoorde — sprak*, zonder nadere aanduiding van den spreker, als II : 2; XLIII : 6. In vs. 25 had Ezechiël eene stem gehoord; nu bemerkt hij dat zij hem aanspreekt.
1. *Menschenkind.* Deze betiteling komt zeer dikwijls in *Ezechiël*, verder alleen Dan. VIII : 17 voor, en duidt waarschijnlijk de geringheid des profeten aan tegenover de indrukwekkende majesteit Gods.
3. *de oproerlingen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tot de oproerige volken*; wat waarschijnlijk geen schrijffout is maar eene opzettelijke verandering, die wil aanduiden: eer dan tot Israël zendt God zijne bedreigingen tot de heidenen. — *De vaderen*, in den tekst ingevoegd.
4. *star*, letterlijk *hard*; wat wij noemen: iemand met een stalen voorhoofd, dat door schaamte noch vrees verandert. Verg. III : 7—9.
5. *een weerspannig ras*, letterlijk *huis*, Ezechiëls geliefkoosde uitdrukking voor het zondig Israël.
6. *wees niet versaagd*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vrees niet.* — *u tegenspreken en u smaden*, volg. oude vertt. *schorpioenen.* Zie op Deut. VIII : 15.
7. *ras*, ingevoegd volg. hss. en oude vertt.
9—III : 3. Verg. Openb. X.
1. Doordat Ezechiël die met weeklachten beschreven rol opeet (verg. Jer. XV : 16), wordt hij vervuld van klachten, die hij voor het volk zal uitstorten. Verg. Num. V : 23—28.
3. *zij — honing.* Jahwe's woorden, welke hun inhoud ook is, zijn voor hem die er van vervuld wordt liefelijk. Verg. Ps. XIX : 11; Jer. XV : 16.
5. *duister van spraak*, letterlijk *diep van spraak* of *lip.* — *zwaar van tong.* Dezelfde uitdrukking voor iemand die slecht bespraakt is Exod. IV : 10; verg. op Deut. XXVIII : 49. — Aan het slot van het vers heeft grondt. nog *tot het huis Israël*, een uit misverstand ontstaan toevoegsel.
6. *indien ik u tot hen zond*, volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *indien ik u niet tot hen zond.* Heidenen zouden wel naar u geluisterd hebben; verg. Matth. XI : 21.

7 naar u hooren.' Maar het huis Israël zal naar u niet willen hooren;
want naar mij willen zij niet hooren; daar het geheele huis Israël
8 een stalen voorhoofd en een ongevoelig hart heeft.' Daarom maak ik
ook uw gelaat hard als het hunne en geef u een stalen voorhoofd
9 zooals zij hebben;' als diamant, harder dan rotssteen, maak ik uw
voorhoofd: gij zult voor hen niet vreezen noch versaagd zijn voor hun
aangezicht; want zij zijn een weerspannig ras.
10 Voorts zeide hij tot mij: Menschenkind, al de woorden die ik tot
u zal spreken, neem die in uw hart op en hoor ze met uwe ooren;'
11 ga dan en begeef u tot de ballingen, uwe volksgenooten, spreek tot
hen en zeg hun: Zoo zegt de Heer Jahwe! — hetzij zij hooren,
hetzij niet.
12 Toen nam mij een geest op en hoorde ik achter mij het gedruisch
van eene geweldige aardbeving, doordat Jahwe's heerlijkheid zich van
13 hare plaats verhief.' Het geluid van de tegen elkander slaande vleugels
der dieren en dat der raderen naast hen was als het gedruisch van
14 eene geweldige aardbeving.' Een geest dan nam mij op en voerde mij
weg, en ik ging heen in grimmigheid des geestes, terwijl Jahwe's
15 hand zwaar op mij was.' Zoo kwam ik tot de ballingen in Tel-abib,
waar zij woonden, en zat aldaar zeven dagen lang verstomd in hun
midden.

7. *het huis Israël,* dat u wel verstaan kan.
8 v. Verg. op Jez. L : 7.
9. *want — ras.* Dit geeft reden, niet van het onmiddellijk voorafgaande, maar van vs. 7.
12. *een geest,* evenals VIII : 3; XI : 24; XLIII : 5 en elders. Het Hebreeuwsche woord voor ‚geest' beteekent eigenlijk ‚wind', zoodat men ook zou kunnen vertalen *toen nam een wind mij op.* Maar ook elders wordt aan den geest van Jahwe de plotselinge verplaatsing van een profeet toegeschreven; zie op 1 Kon. XIII : 9. — *doordat ... zich ... verhief,* volg. verb. t.; grondt. *geloofd zij.*
13. *als,* volg. verb. t.; Hebr. t. *en.*
14. *voerde mij weg,* bracht mij in mijne omgeving terug; gedurende zijn gezicht was hij elders geweest. — *in grimmigheid des geestes,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. laat er het woord *bitter* aan voorafgaan. Ezechiël is vergramd om hetgeen hij van Jahwe over den onwil des volks vernomen heeft.
15. Volg. verb. t. — *Tel-abib,* onbekende plaats, die alleen hier voorkomt; de lezing van den naam staat niet vast; *tel* beteekent ‚heuvel'. — *verstomd,* volgens andere klinkers. De profeet is te vol van al de weeklachten die hij in zich opgenomen heeft om te kunnen spreken. Hebr. t. heeft (*hen*) *doende verstommen.*

HOOFDSTUK III : 16—V : 17.

Jeruzalem zal belegerd en verwoest worden. — Na zeven dagen zegt Jahwe tot den profeet dat hij verplicht is de goddeloozen te waarschuwen, en alleen indien hij dit gedaan heeft voor hun ondergang niet verantwoordelijk is (III : 16—21). Op Jahwe's bevel naar een naburig dal uitgegaan, ziet Ezechiël Jahwe's heerlijkheid opnieuw, en krijgt hij den last zich in zijn huis op te sluiten, waar hij gebonden zal worden (22—25); eerst met stomheid geslagen, zal hij, zoodra Jahwe het hem beveelt, diens woord overbrengen (26 v.). Hij moet de belegering van Jeruzalem op een tichelsteen afbeelden (IV : 1—3) — ook den duur van Israëls en Juda's ballingschap door dagen lang te liggen (4—6); in die liggende houding, terwijl hij zich niet van de eene zijde op de andere zal kunnen wenden, moet hij der stad den ondergang voorspellen (7 v.), en gedurende dien tijd brood, uit allerlei granen bereid en, evenals het water, karig toegemeten, nuttigen (9—11); dat brood zal hij bakken op uitwerpselen van menschen, tot afbeelding van de onreinheid der spijs die Israël in de verstrooiing zal gebruiken (12 v.); als Ezechiël hiertegen het bezwaar inbrengt dat hij zich altijd zorgvuldig voor onreine spijs gewacht heeft, wordt hem vergund het brood op rundermest te bereiden (14 v.); gebrek aan brood en water is in het belegerd Jeruzalem aanstaande (16 v.). De profeet moet den ondergang van schier geheel de bevolking van Jeruzalem, tot straf harer ongehoorzaamheid, afbeelden (V : 1—5). Omdat zij Jahwe's inzettingen versmaad heeft, zal Jahwe haar ten aanschouwen der heidenen voorbeeldeloos kastijden en tot een ontvolkten puinhoop maken (6—17).

De profeet dagteekent zijne rede, evenals de voorgaande, uit het jaar 592, dus eenige jaren voordat het beleg om Jeruzalem is geslagen, 588 (2 Kon. XXV : 1). Zij is echter na de verovering der stad

opgesteld; immers, terwijl hetgeen op de belegering en inneming betrekking heeft naar waarheid geteekend wordt, is de verwachting van hetgeen daarna geschieden zou niet vervuld: het eerste heeft de profeet blijkbaar beleefd, het tweede was nog niet afgeloopen. De verklaring van het stuk baart hier en daar groote moeilijkheid, daar het beleg van Jeruzalem en de ballingschap niet uit elkander gehouden, maar dooreen behandeld zijn. Wellicht is het niet ineens zoo geschreven, maar door omwerking tot stand gekomen; zie IV : 5 v., 9, 10 v.; het is evenwel niet mogelijk de bestanddeelen te scheiden. Over de hier voorkomende zinnebeeldige handelingen zie inl. op *Ezechiël.*

III : 16 Na verloop van zeven dagen kwam Jahwe's woord tot mij, aldus:'
17 Menschenkind, tot een wachter voor het huis Israël heb ik u aangesteld; wanneer gij uit mijn mond een woord hooren zult, moet gij
18 het van mijnentwege waarschuwen.' Wanneer ik tot den goddelooze zeg: Gij zult zeker sterven — en gij hebt hem niet gewaarschuwd, noch gesproken om den goddelooze af te brengen van zijn goddeloozen weg, ten einde hem in het leven te behouden, dan zal hij wel om zijne eigen schuld sterven, maar zijn bloed verhaal ik tevens op u.'
19 Wanneer gij daarentegen den goddelooze gewaarschuwd hebt, maar hij heeft zich niet van zijne goddeloosheid noch van zijn goddeloozen weg afgekeerd, dan zal hij om zijne eigen schuld sterven, maar gij
20 zult uw leven gered hebben.' En wanneer een rechtschapene zich van zijne rechtschapenheid afkeert en onrecht bedrijft, en ik een struikelblok vóor hem leggen zal, zoodat hij sterft, dan sterft hij, omdat gij hem niet gewaarschuwd hebt, in zijne zonde, terwijl de gerechte werken die hij gedaan heeft niet herdacht zullen worden; maar tevens verhaal
21 ik zijn bloed op u.' Wanneer gij daarentegen den rechtschapene hebt gewaarschuwd niet te zondigen en hij zondigt niet, dan blijft de rechtschapene in leven omdat hij gewaarschuwd was, en gij hebt uw leven gered.
22 Toen was aldaar op mij de hand van Jahwe en zeide hij tot mij:
23 Sta op, ga uit naar de vallei; daar zal ik tot u spreken.' Zoo stond ik op en ging uit naar de vallei, en zie, daar stond de heerlijkheid van Jahwe, gelijk ik haar aan de rivier den Kebar gezien had, en ik
24 viel op mijn aangezicht.' Toen kwam in mij een geest, die mij op mijne voeten deed staan. Daarop sprak hij tot mij en zeide: Ga in
25 uw huis en sluit er u in op.' Dan zal men u, menschenkind, touwen aanleggen en u daarmede binden, zoodat gij niet meer onder hen uit-
26 gaat.' Ook zal ik uwe tong aan uw verhemelte doen kleven; zoodat gij stom wordt en hun niet ten bestraffer zijt; want zij zijn een weer-
27 spannig ras.' En wanneer ik tot u spreek, zal ik uw mond openen en zult gij tot hen zeggen: Zoo spreekt de Heer Jahwe! Wie hooren

16. *Na verloop van zeven dagen.* Zie vs. 15.

17—21. Verg. XXXIII : 1—9. De kleine verschillen in die beide stukken hebben waarschijnlijk hier en daar tekstveranderingen van geringe beteekenis veroorzaakt, daar overschrijvers de gelijkluidende plaats in gedachte hadden.

18. *af te brengen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *te waarschuwen.* — *hij,* Hebr. t. *hij, de goddelooze.*

20. *zoodat.* Dit ontbreekt in Hebr. t.

21. *de rechtschapene.* Dit woord is volg. Gr. vert. verplaatst.

22. *de vallei,* wordt ook XXXVII : 1 vermeld, als de plaats waar Ezechiël eene openbaring ontving.

23. *de heerlijkheid — had.* Ezechiël ziet hier niet den hemelschen wagen die I : 4—24 beschreven is, alleen de gestalte die hij daarop had gezien, I : 25—28. Evenzoo VIII : 4.

25. Zonder beeldspraak: men zal u verhinderen als profeet op te treden; wat niet behoeft te beteekenen dat menschen het hem beletten zullen; het kan evengoed als de inhoud van vs. 26 van Jahwe uitgaan.

26 v. Omdat Ezechiëls prediking toch geen doel treft, zal Jahwe hem verhinderen te spreken tot het volk. Dit voegt slecht bij vs. 16—21, waar de profeet verantwoordelijk wordt gesteld, niet voor den uitslag zijner prediking, maar voor zijne getrouwheid in het overbrengen van Jahwe's woord. Het is zeer begrijpelijk, hoe hij, terugziende op zijne werkzaamheid, die beide tegenstrijdige herinneringen had: nu eens was hem de mond gesnoerd door de gedachte dat al zijn prediken onnut was, dan weder had hij zich gedrongen gevoeld toch te spreken. Verg. XXIV : 25—27.

wil hoore; wie het nalaten wil late het na — want zij zijn een weer-
spannig ras.
IV : 1 Gij dan, menschenkind, neem een tichelsteen, leg dien vóor u en
2 teeken daarop eene stad, Jeruzalem; ' beeld haar als belegerd af, bouw
eene verschansing tegen haar, werp een wal tegen haar op, plaats
legers tegen haar, en leg aan alle kanten stormrammen tegen haar
3 aan. ' Neem dan eene ijzeren pan, zet die als een ijzeren muur tusschen
u en de stad, en houd uwe oogen op haar gericht. Zoo zal zij belegerd
zijn en belegert gij haar. Een teeken is dat voor het huis Israël.
4 Ga gij liggen op uwe linkerzijde, en ik zal op u leggen de schuld
van het huis Israël; zoovele dagen als gij op die zijde zult liggen zult
5 gij hunne schuld dragen. ' Ik maak de jaren hunner straf voor u tot
een evengroot aantal dagen, honderd vijftig dagen: zóolang zult gij de
6 schuld dragen van het huis Israël. ' Hebt gij deze dagen ten einde
gebracht, dan moet gij op uwe rechterzijde gaan liggen en de schuld
dragen van het huis Juda, veertig dagen; voor elk jaar leg ik u éen
7 dag op. ' Vestig uw oog op de belegering van Jeruzalem en profeteer,
8 terwijl uw arm ontbloot is, tegen haar. ' Ik zal dan touwen op u
leggen; zoodat gij u niet van de eene op de andere zijde omkeeren
9 kunt, voordat gij uwe belegeraarsdagen ten einde hebt gebracht. ' Neem
voorts tarwe, gerst, boonen, linzen, gierst en spelt; doe dat met elkaar
in een vat en bereid daaruit voor u brood; zoovele dagen als gij op
10 uwe zijde ligt, honderd negentig dagen, zult gij daarvan eten. ' Uwe
spijs zult gij eten bij gewicht: twintig sikkelen elken dag; bij tusschen-
11 poozen zult gij ze eten. ' Gij zult ook water bij de maat drinken, het

1. *teeken*, door insnijdingen. Daar in Babylonië de boeken uit beschreven en daarna gebakken tichels bestonden, lag het voor de hand dat de profeet niet een stuk papier of eene plank, maar een steen nam. Verg. op Gen. XI : 3.

2. *beeld — af*, letterlijk *maak tegen haar eene belegering*. Verscheidene Babylonische en Assyrische teekeningen van eene belegerde stad zijn ons bewaard. — *eene verschansing*. Zie op 2 Kon. XXV : 1.

3. Eigenlijk wordt zóo Jeruzalem op twee manieren als belegerd voorgesteld: op de teekening, en door de ijzeren pan die tusschen den profeet en de stad is geplaatst. De tweede voorstelling moet, naar het schijnt, afbeelden dat Jahwe het doet.

4—7. De profeet kondigt, het oog houdende op het belegerd Jeruzalem, door eene zinnebeeldige handeling de ballingschap aan.

4. *ik zal op u leggen*, volg. verb. t.; grondt. *leg daarop*.

5 v. Er is groot verschil in de lezing der cijfers tusschen Hebr. t. en Gr. vert. Terwijl deze in vs. 5 150, in vs. 6 40, in vs. 9 190 heeft, geeft Hebr. t. 390, 40, 390. Aan de opgaven der Gr. vert. is de voorkeur gegeven, omdat wij de cijfers verklaren kunnen. Tusschen 722, toen Samarië viel, en 586, toen Jeruzalem werd ingenomen, liggen 136 jaren; welk getal dicht genoeg bij het ronde getal 150 komt om de onderstelling toe te laten dat de tijd tusschen die beide gebeurtenissen bedoeld is; nauwkeurige historische bescheiden met opgaven van jaren stonden den schrijver waarschijnlijk niet ten dienste. Nog dichter bij 150 komen wij, als wij aannemen dat hij Israëls ballingschap rekent begonnen te zijn in 733 of 732, toen een deel van Noord-Israël door Tiglath-Pilezer is ontvolkt (2 Kon. XV : 29). Het cijfer van 40 jaren van Juda's ballingschap is profetie, dus uit den aard der zaak een rond getal, waarschijnlijk gekozen met het oog op den duur der omzwerving in de woestijn. Daar Israël en Juda volg. XVI : 53; XXXVII te gelijk uit de ballingschap zouden terugkeeren, is de geheele duur van den straftijd 190 jaar, vs. 9. — Hoe het cijfer 390 van Hebr. t. ontstaan is, blijft duister. Wellicht werd de uitdrukking *jaren hunner straf* opgevat als *jaren hunner schuld*, wat de Hebreeuwsche woorden ook kunnen beteekenen, en rekende men dat Israëls schuld begonnen was bij de scheuring des rijks na Salomo's dood, welk tijdstip, volgens de cijfers der regeeringsjaren van Juda's koningen, van het jaar 588, waarin de belegering van Jeruzalem begon, omstreeks 390 jaar aflag. Maar dit is hoogst onzeker.

7. *terwijl uw arm ontbloot is*. Verg. Jez. LII : 10.

8. *zoodat — gebracht*. Zoo wordt de onafgebroken duur van Israëls straftijd afgebeeld. Volg. vs. 5 zou de profeet zich althans eens moeten omleggen; die trek wordt hier verwaarloosd. Voorts wordt de zinnebeeldige voorstelling van het beleg met die der ballingschap verbonden.

9. *Neem — brood*. Bereid brood uit alle bruikbare meelsoorten dooreen; tijdens eene belegering kan men niet kieskeurig zijn. — *honderd negentig dagen*. Zie op vs. 5 v.

10. *twintig sikkelen*, ongeveer 327 gram. Een mensch die zich met brood moet voeden zou veel meer noodig hebben. — *bij — eten*, om met de geringe hoeveelheid zoo lang mogelijk toe te komen.

11. *het zesde van eene stoop*, ongeveer een liter, veel te weinig in een warm land.

12 zesde van eene stoop; bij tusschenpoozen zult gij het drinken.' Dat
brood zult gij als een gerstenkoek eten, dien gij op ballen van men-
13 schendrek te hunnen aanschouwen bakken moet,' en daarbij zeggen:
Zoo spreekt Jahwe, de god van Israël: Aldus zullen de Israëlieten hun
brood onrein eten onder de natiën waarheen ik hen zal verstooten.
14 Ik zeide: Ach, Heer Jahwe, zie, ik heb mij niet verontreinigd en
geen vleesch van een gestorven of verscheurd dier gegeten, van mijne
jeugd af tot nu toe, en nooit is bedorven vleesch in mijn mond ge-
15 komen.' Hierop zeide hij tot mij: Ik sta u dan toe rundermest in
plaats van menschendrek te gebruiken; daarop zult gij uw brood be-
16 reiden.' Ook zeide hij tot mij: Menschenkind, ik ga den staf des
broods in Jeruzalem verbreken: zij zullen brood eten bij het gewicht
en in angst, en zij zullen water drinken bij de maat en in ontzetting;'
17 opdat zij, bij gebrek aan brood en water, de een den ander ontzet
aanstaren en om hunne schuld wegteren.
V : 1 Voorts, menschenkind, neem gij een scherp zwaard, dat gij als
scheermes moet gebruiken en over uw hoofd en baard laten gaan.
2 Daarna zult gij eene weegschaal nemen en het haar verdeelen:' een
derde zult gij verbranden midden in de stad, zoodra de belegerings-
dagen afgeloopen zijn; een tweede derde zult gij rondom haar met het
3 zwaard slaan; het laatste derde zult gij in den wind strooien.' Van dit
laatste zult gij eenige weinige getelde haren oprapen en in eene slip
4 van uw kleed binden.' En zelfs van deze zult gij nog eenige nemen,
midden in het vuur werpen en verbranden. En gij zult tot het geheele
5 huis Israël zeggen:' Zoo spreekt de Heer Jahwe: Dit is Jeruzalem. Ik
6 heb haar te midden der natiën gezet, en landen rondom haar.' Maar
zij, godvergeten, was weerspannig tegen mijne verordeningen, meer nog
dan de natiën, en tegen mijne inzettingen meer dan de landen rondom
haar; want mijne verordeningen hebben zij versmaad en in mijne
inzettingen niet gewandeld.
7 Daarom spreekt de Heer Jahwe aldus: Omdat gij weerspanniger ge-
weest zijt dan de natiën rondom u, in mijne inzettingen niet gewan-

12. Mest als brandstof is in streken waar weinig hout is niet ongewoon; maar als de uitwerpselen van menschen daartoe gebruikt worden, wekt het walging.

13. *en (gij zult) daarbij zeggen. Zoo spreekt Jahwe, de god van Israël*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en Jahwe zeide*. — De wet verbood zoo toebereid brood niet; want met de brandstof waarop het gebakken wordt houdt zij zich niet bezig. De onsmakelijke toebereiding beeldt hier den onreinen aard af van de spijs die de verbannen Israëlieten moeten gebruiken: alle spijs in heidensche landen is onrein, Hoz. IX : 3; immers, die landen zelve zijn onrein, Am. VII : 17.

14. Ezechiël, de priester, was aan stiptheid in dezen gewend geweest; verg. XLIV : 31. — *bedorven vleesch*. Zie Lev. VII : 18; XIX : 7; Jez. LXV : 4.

16. *den staf des broods*, het brood dat zij tot levensonderhoud behoeven; verg. op Jez. III : 1 en op Lev. XXVI : 26.

17. *om hunne schuld wegteren*. Dezelfde uitdrukking XXIV : 23; XXXIII : 10; Lev. XXVI : 39.

1. *een — gebruiken*. Een zwaard wordt voor scheermes gebezigd om het strafgericht aan te duiden.

2. *midden in de stad* en *rondom haar*, in en om de door u geteekende en als belegerd voorgestelde stad. — Vóor *een tweede* heeft grondt. nog *en gij zult nemen*, en aan het slot *en ik zal een zwaard ontblooten achter hen*; wat weggelaten is, het eerste als zinstorend, het tweede omdat het waarschijnlijk aan vs. 12 is ontleend en op vs. 4 vooruitloopt. — *zult gij in den wind strooien*, beeld der wegvoering naar allerlei landen.

4. *En gij zult ... zeggen*, ingevoegd volg. Gr. vert. In pl. daarvan heeft grondt. *daarvan zal vuur uitgaan*, wat, als in dit verband zinloos, is weggelaten.

5. Verg. op XXXVIII : 12.

6. *godvergeten*, letterlijk *in* of *ten aanzien van boosheid*. Wellicht is het in den tekst ingevoegd om eenigermate te verklaren, hoe Israëls weerspannigheid kon vergeleken worden met die der heidenen, die immers Jahwe's wetten niet kenden. Verg. Rom. I : 14 v.

7. *Omdat — zijt*, volg. verb. t.; grondt. *Wegens uwe menigte*. — (*gij*) *u gedragen hebt*, volg. hss. en Syr. vert.; Hebr. t. *gij u niet gedragen hebt*. Dit *niet* is waarschijnlijk opzettelijk ingevoegd, om Israëls schande te verkleinen.

deld en mijne verordeningen niet betracht hebt, maar u gedragen
8 hebt volgens de verordeningen der natiën rondom u,′ daarom spreekt
de Heer Jahwe aldus: Zie, ook ik keer mij tegen u en zal strafge-
9 richten in uw midden voltrekken ten aanschouwen der natiën:′ ik zal
met u doen wat ik nog nooit gedaan heb en ook nooit weder doen
10 zal, wegens al uwe afschuwelijkheden.′ Daarom zullen in uw midden
vaders hunne zonen, en zonen hunne vaders opeten, en zal ik onder
u strafgerichten voltrekken en al wat van u overschiet naar alle wind-
11 streken verstrooien.′ Daarom, zoo waar als ik leef, spreekt de Heer
Jahwe, omdat gij mijn heiligdom hebt verontreinigd door al uwe gru-
welen en afschuwelijkheden, zal ook ik er op in slaan, zonder verschoo-
12 ning; neen, ook ik zal niet sparen:′ een derde deel van u zal aan de
pest sterven en van honger in uw midden omkomen; een tweede derde
zal door het zwaard in uw omtrek vallen; het laatste derde zal ik in
alle winden verstrooien, en ik zal een zwaard achter hen ontblooten.′
13 Zoo zal mijn toorn en mijne gramschap aan hen gekoeld worden; zoo
zal ik mij voldoening verschaffen, en zullen zij weten dat ik, Jahwe,
in mijn naijver gesproken heb, als ik mijne gramschap aan hen koel.′
14 Ik zal u tot een puinhoop maken, en tot een smaad onder de natiën
15 rondom u, ten aanschouwen van alle voorbijgangers.′ En gij zult een
voorwerp van smaad en schimp, een waarschuwend voorbeeld en eene
reden tot ontzetting voor de natiën rondom u wezen, wanneer ik straf-
gerichten aan u voltrek in toorn en gramschap en met grimmige
16 tuchtigingen; ik, Jahwe, heb het gesproken.′ Wanneer ik mijne booze
pijlen, die verderf moeten aanbrengen, op u afschiet, om u te verderven,
en ik zwaren honger onder u breng, dan zal ik onder u den staf des
17 broods verbreken′ en tegen u honger en wild gedierte loslaten, die u
ontvolken zullen; ook zal de pest onder u rondwaren, en zal ik een
zwaard over u brengen. Ik, Jahwe, heb het gesproken.

8. Van hier af tot het einde van het hoofdstuk is de tweede persoon het enkelvoud; Jeruzalem wordt toegesproken.
10. *hunne zonen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zonen.*
11. *zal ook ik er op in slaan*, volg. verb. t.
12. Verklaring van de beeldspraak in vs. 2—4*a*.
13. *mijne gramschap aan hen.* Hebr. t. heeft hierbij nog *ik zal doen rusten*, wat volg. Gr. vert. is weggelaten.
15. *gij zult ... wezen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij zal ... wezen.* — *schimp*, met geringe tekstverandering. — *een waarschuwend voorbeeld*, onzekere vertaling. Het denkbeeld dat Jeruzalem dit voor de heidenen zal zijn is ook den schrijver van Deut. XXIX : 24—28 niet vreemd.
16. Pijlen komen als strafwerktuigen van Jahwe ook Deut. XXXII : 23, 42; Job VI : 4; Ps. LXIV : 8 en elders voor. — *op u*, volg. verb. t.; grondt. *op hen.* — In het vervolg zijn eenige woorden volg. Gr. vert. weggelaten. — *u*, driemaal in dit vers en eenmaal in vs. 17 in het enkelvoud volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud.
17. Na *pest* is *en bloedstorting* weggelaten.

HOOFDSTUK VI.

Tegen Israëls bergen. — De profeet moet Israëls bergen aanzeggen dat Jahwe de heiligdommen die er op liggen vernielen en de beenderen van Israëls gesneuvelden daarover strooien zal (1—7). Het overschot des volks zal, wanneer het onder de heidenen verstrooid is, aan Jahwe denken, die hun trots zal breken; zoodat zij walgen van hunne gruwelen (8—10). Ezechiël toone zijne verontwaardiging over de gruwelen van Israël, dat door Jahwe zwaar voor zijne afgoderijen zal gekastijd worden (11—14).

VI : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Menschenkind, vestig
3 uw oog op Israëls bergen, profeteer tegen hen′ en zeg: Bergen van
Israël, hoort het woord van den Heer Jahwe! Zoo spreekt de Heer

3. *uwe hoogten.* Daar dit *uwe* niet alleen op *bergen en heuvelen* maar ook op *kloven en dalen* terugslaat, worden met *hoogten* de in Ezechiëls oog afgodische, verwerpelijke, heiligdommen bedoeld, gewoonlijk

Jahwe tot de bergen en heuvelen, de kloven en dalen: Zie, ik breng
4 een zwaard over u en zal uwe hoogten te gronde richten: ′ verwoest
5 zullen liggen uwe altaren en verbroken uwe zonnebeelden. ′ Ik zal uwe
verslagenen nederwerpen voor uwe schandgoden en uwe beenderen
6 strooien rondom uwe altaren. ′ In al de door u bewoonde streken zullen
de steden in puin verkeerd en de hoogten verwoest worden; opdat uwe
altaren in puin mogen liggen en verwoest zijn, uwe schandgoden ver-
broken, uwe zonnebeelden omgehouwen, uwe werken uitgewischt wor-
7 den, ′ en te midden daarvan verslagenen liggen. Zoo zult gij weten dat
ik, Jahwe, het gesproken heb.
8 Maar als uit diegenen van u die aan het zwaard ontkomen zijn een
deel zich onder de natiën bevindt, terwijl gij verstrooid wordt in de
9 landen, ′ dan zullen zij die van u ontkomen zijn mijner indachtig worden
onder de natiën waarheen zij weggevoerd zijn, en zal ik breken hun
boeleerend hart, dat van mij is afgeweken, en hunne oogen die hunne
schandgoden achternageboeleerd hebben; zoodat zij een walg krijgen
aan zich zelven, wegens al de booze dingen die zij gedaan hebben, bij
10 al hunne afschuwelijkheden. ′ Zoo zullen zij weten dat ik, Jahwe, niet
vergeefs gedreigd heb hun dien rampspoed te zullen berokkenen.
11 Zoo zegt de Heer Jahwe: Sla in de hand, stamp met den voet, zeg
wee! over al de afschuwelijkheden van het huis Israël, dat door zwaard,
12 honger en pest vallen zal. ′ Die ver weg is zal sterven door de pest,
die nabij is vallen door het zwaard, die gespaard is sterven van honger.
13 Zoo zal ik mijne gramschap aan hen koelen, ′ en zult gij weten dat
ik Jahwe ben; naardien hunne verslagenen te midden van hunne
schandgoden liggen rondom hunne altaren, op iederen hoogen heuvel,
op alle bergtoppen, onder elken groenen boom en elke looverrijke
terebint, overal waar zij geurige offers aan al hunne schandgoden
14 brachten. ′ Zoo zal ik mijne hand tegen hen uitsteken en het land
maken tot eene wildernis en woestijn, van de Woestijn af tot Ribla
toe, in al de door hen bewoonde streken. Zoo zullen zij weten dat ik
Jahwe ben.

„hoogtetempels” geheeten; zie op Deut. XII : 2. Zij vervullen eene groote plaats in Ezechiëls verwijten tegen zijn volk, vs. 13; XVIII : 6, 11, 15; XXII : 9; XXXIII : 25. Dat op Israëls bergen zoovele heilige plaatsen lagen die met afgoderij besmet waren was de reden van Jahwe's vijandige stemming tegen hen.

4 v. *zonnebeelden* en *schandgoden*. Zie op Lev. XXVI : 30.

4. *verslagenen*, nl. van Israël. Van hier af spreekt de profeet niet meer de bergen maar het volk aan.

5. Het eerste deel van het vers luidt in Hebr. t. *en ik zal de lijken der Israëlieten voor hunne schandgoden doen vallen*, welke woorden, aan Lev. XXVI : 30 ontleend, volg. Gr. vert. zijn weggelaten. — *en* — *altaren*. Door de doodsbeenderen, vóor de afgoden, rondom de altaren, gestrooid, zijn de heilige plaatsen ontwijd.

6. De verwoesting der steden heeft vóor alles ten doel de afgoderij die in hare heiligdommen gepleegd wordt op te ruimen. — Na *verbroken worden* heeft Hebr. t. *en aan hun einde komen*, wat volg. Gr. vert. is weggelaten. — *uwe werken*, uwe heilige voorwerpen, beelden enz.

7. *te midden daarvan*, van al die afgodische voorwerpen, volg. verb. t.; grondt. *te midden van u*. — *ik ... het gesproken heb*, volg. verb. t.; grondt. *en ik zal overlaten*, gevoegd bij vs. 8.

9. Verg. Num. XV : 39. — *en zal ik breken*, volg. verb. t.; grondt. *ik die gebroken ben*. Jahwe breekt hun hart (verg. Ps. LI : 19) en hunne oogen, d. i. breekt hun trots.

11. *Sla* — *voet*, bewegingen, door heftige gemoedsaandoeningen veroorzaakt, XXV : 6 door leedvermaak; hier wordt er tevens verontwaardiging en schrik door uitgedrukt. — Na *afschuwelijkheden* is *booze* volg. Gr. vert. weggelaten.

12. *die gespaard is*. Hebr. t. laat voorafgaan *die overgebleven is en*, wat volg. Gr. vert. weggelaten is.

13. *dat ik Jahwe ben*, eene uitdrukking die vaak in *Ezechiël* voorkomt, en die niets zou beduiden, indien niet bij den naam *Jahwe* gedacht werd aan den eenigen en daarom even machtigen als heiligen God. Verg. op Jez. XLI : 4.

14. *de Woestijn*, die van Juda (zie op Joz. XV : 61), als het zuidelijkste deel des lands. — *Ribla*, volg. een paar hss.; grondt. en de oude vertt. *Dibla*. In de Gr. vert. van Jez. LII : 9, 27 wordt omgekeerd *Dibla* in pl. v. *Ribla* gevonden. Ribla wordt hier als het noordelijkste punt des lands genoemd; zie op 2 Kon. XXIII : 33.

HOOFDSTUK VII.

Geen kroon, maar vernedering. — Jahwe gelast den profeet aan het land van Israël het naderend einde aan te kondigen (1—4). Desgelijks aan de bevolking des lands: weldra zal hij haar zonder verschooning vonnissen (5—7); in stede van kroon en schepter worden overmoed en geweldenarij gezien; dat kooper en verkooper niet meer met rouw of vreugd aan den gesloten koop denken! want Jahwe's toorn gaat ontbranden (10—13). Vergeefs zoekt men het onheil te keeren; van de aan zwaard, pest en honger ontkomenen zullen velen, naar de bergen gevloden, daar machteloos klagen (14—18); hun goud en zilver baat hun niet; want, omdat zij er afgodsbeelden van gemaakt hebben, zal Jahwe het verachtelijk maken en aan vreemden prijsgeven (19—21). Nadat hij zich van hen heeft afgekeerd, zoeken zij radeloos naar hulp (22—27).

VII : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij: ′ Menschenkind, spreek:
Zoo zegt de Heer Jahwe tot Israëls grond: Het einde komt over de
3 vier uiteinden des lands. ′ Nu wil ik wakker worden over u, mijn
toorn tegen u loslaten, u vonnissen naar uwen wandel, en al uwe
4 afschuwelijkheden op u doen nederkomen; ′ ik zal u verschoonen noch
sparen, maar uwen wandel zal ik op u doen nederkomen, en uwe
afschuwelijkheden zullen in uw midden zijn. Zoo zult gij weten dat
ik Jahwe ben.
5 Zoo spreekt de Heer Jahwe: De eene ramp komt na de andere
7 over u, ′ bewoners des lands, de tijd is aangebroken, de dag is nabij,
10 de dag van ontroering op de bergen. ′ Zie, de dag komt! Is de kroon
uitgeloopen? heeft de heerschersstaf gebloeid? Neen; de hoovaardij
11 heeft bloesems gedragen, ′ de geweldenarij is opgeschoten tot een staf
waarmede de goddeloosheid slaat, niet uit hen en niet uit hun rijkdom. ′
12 Zie, de tijd is gekomen, genaderd de dag: de kooper verblijde zich
niet, de verkooper treure niet; want toorn ontbrandt over al hun rijk-
13 dom. ′ Immers, de verkooper zal niet terugkeeren tot hetgeen hij ver-
kocht heeft, en de kooper zal het gekochte zelfs niet bij zijn leven
kunnen behouden.
14 Men steekt wel de trompet en brengt alles in gereedheid, maar
niemand trekt ten oorlog; want mijn toorn ontbrandt over al hun

2—9. In den tekst dezer verzen zijn verscheiden fouten ingesloopen, waarvan enkele onherstelbaar zijn. In vs. 2 is *spreek* volg. Gr. vert. ingevoegd en *een einde* weggelaten; vs. 6, *een einde komt, het einde komt; hij waakt op over u; zie, het einde komt*, schijnt in zijn geheel, met de eerste woorden van vs. 7, *gekomen is de kroon*, bij vergissing in den tekst geraakt te zijn.

3. *wil ik wakker worden*, volgens andere klinkers. Met dit woord wordt gezinspeeld op *het einde*, dat bijna denzelfden klank heeft.

4. *uwe afschuwelijkheden*, zooveel als de straf vóór uwe gruwelen.

5. *na de andere*, volgens eene afwijkende lezing in sommige hss.

7. *de dag van — bergen*, volgens zeer onzekere tekstverbetering. Vs. 8, 9 luiden *Nu zal ik welhaast mijne gramschap over u uitstorten en mijn toorn aan u koelen, u vonnissen naar uwen wandel, al uwe afschuwelijkheden op u doen nederkomen. Ik zal verschoonen noch sparen, maar uwen wandel* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *naar uwen wandel*) *zal ik op u doen nederkomen, en uwe afschuwelijkheden zullen in uw midden zijn. Zoo zult gij weten dat ik Jahwe ben, slaande*, hetwelk nagenoeg letterlijk overeenkomt met vs. 3, 4 en hiervan zeker eene herhaling bij vergissing is.

10 v. Zeer onzekere vertaling. Ongetwijfeld zijn fouten in den tekst ingeslopen. *Neen* is duidelijkheidshalve ingevoegd. De laatste woorden van vs. 11 zijn, als geheel onverstaanbaar, volg. Gr. vert. weggelaten. Met de uitloopende kroon en den bloeienden heerschersstaf kan gedoeld zijn op eene voorstelling als die in Num. XVII, waar Levi door het bloeien van Aärons staf wordt aangewezen als de uitverkoren stam; zoodat de zin is: is de koning van Juda beslist door Jahwe aangewezen als heerscher? Neen; 't is altemaal heerschappij van trots en geweld; terwijl zij toch hunne heerschappij niet aan zich zelven of hun rijkdom, maar aan Jahwe te danken hebben. Doch of de profeet dit werkelijk heeft willen zeggen, is onzeker.

12 v. Wie door achteruitgang van zijn vermogen genoodzaakt is geweest tot verkoop van zijne bezittingen, treure daarover evenmin als hij die ze gekocht heeft over dien koop juiche; want de eerste zou toch het door hem verkochte weldra hebben moeten verliezen, en de ander zou wat hij zich verworven heeft niet behouden. Verg. 1 Kor. VII : 29—31, ook Jez. XXIV : 2. Maar het laatste deel van vs. 13 bevat behalve de vertaalde nog verscheiden woorden, deels uit vs. 12*b* herhaald, deels onverstaanbaar.

14. Ook hier zijn een paar tekstverbeteringen aangebracht.

15 rijkdom.' Het zwaard buiten, pest en honger binnen; wie op het veld
is sterft door het zwaard, wie in de stad is, hem verteren honger en
16 pest.' Wie van hen ontkomen zullen op de bergen zijn als kirrende
17 duiven, en allen zal de dood wegnemen, ieder om eigen schuld.' Aller
18 handen zullen verslappen, aller knieën tot water wegsmelten.' Zij
zullen zich met treurgewaden omgorden, en angst zal hen bevangen;
over aller aangezicht zal schaamte, op aller hoofd eene kaalgeschoren
19 plek zijn.' Hun zilver zullen zij op de straten werpen, hun goud zal
als vuilnis geacht worden. Het stilt hun honger niet en vult hunne
20 maag niet; want het is hun het struikelblok tot zonde geweest;' als
een prachtsieraad hebben zij het tot trotseering opgesteld; hunne
afschuwelijke beelden, hunne gruwelen hebben zij er uit vervaardigd.
21 Daarom heb ik het voor hen tot vuilnis gemaakt,' en geef ik het
aan vreemden prijs, en aan de geweldenaars der aarde ten buit.
22 Ik zal mijn aangezicht van hen afwenden en mijn kleinood ont-
23 wijden; woestelingen treden daarbinnen, ontwijden het' en voltrekken
het vonnis der vernieling; want het land is vol moord, de stad vol
24 geweldenarij.' Daarom breng ik de kwaadaardigste volkeren, die hunne
huizen in bezit zullen nemen, maak ik een einde aan hunne hoog-
moedige kracht, en zullen genen hunne heilige plaatsen beërven.'
25, 26 Vertwijfeling komt: zij zoeken naar vrede, en het is er niet.' Onheil
op onheil komt; het eene gerucht vervangt het andere; zij zoeken een
gezicht bij den profeet; de priester heeft geene wet, de oude geen
27 raad meer.' De koning bedrijft rouw, de vorst is bevangen van ont-
zetting, de handen der burgerij zijn verlamd. Naar hun wandel zal ik
hun aandoen, naar hunne handelingen hen vonnissen. Zoo zullen zij
weten dat ik Jahwe ben.

16. *kirrende duiven*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *duiven der dalen*. — Met het weemoedig gekir der duiven wordt ook Jez. XXXVIII : 14; LIX : 11; Nah. II : 7 het geklaag van lijdenden vergeleken. — *en — wegnemen*, volg. verb. t.

17. *knieën — wegsmelten*, beeld van algeheele verslapping, ook XXI : 7; verg. Joz. VII : 5; Ps. XXII : 15.

19. *vuilnis*, of *iets onreins*; verg. op Klaagl. I : 8. — In Hebr. t. staat hierna nog *hun zilver en hun goud zullen hen niet kunnen redden ten dage van Jahwe's toorn*, welke woorden in Gr. vert. ontbreken en zeker aan Sef. I : 18 ontleend zijn.

20. *een prachtsieraad*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijn prachtsieraad*. — *hebben zij ... opgesteld*, volg. andere klinkers; grondt. *heeft hij ... opgesteld*. — *tot trotseering*, letterlijk *tot hoogmoed*, welk woord ook XVI : 49, 56 op éene lijn met „schuld" gezet en als trotseering van God opgevat wordt.

21. *geweldenaars*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *goddeloozen*. — Na *buit* heeft grondt. nog *en zij zullen het ontwijden*; wat zeker bij vergissing aan vs. 22 ontleend is; immers, de heidenen konden het edel metaal waarvan afgodsbeelden gevormd waren en dat door Jahwe verachtelijk gemaakt was onmogelijk meer ontwijden.

22. *Ik zal ... ontwijden*, gedeeltelijk volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zullen zij ontwijden*. — *mijn kleinood*, letterlijk *mijne verborgen zaak*. Uit hetgeen er op volgt blijkt dat de tempel of de heilige stad bedoeld wordt.

23. *voltrekken — vernieling*, letterlijk *voltrekken het vonnis en vernieling*, volgens zeer onzekere tekstverbetering, met verplaatsing van het woord *vonnis* uit de tweede naar de eerste helft van het vers.

24. *hunne hoogmoedige kracht*, volgens andere klinkers; grondt. *den hoogmoed hunner krachtigen*.

26. *zij — profeet*, en wel tevergeefs, zooals uit het verband blijkt. — Het drietal helpers waarbij een radeloos volk hulp zoekt ook Jer. XVIII : 18.

27. *Naar hun wandel*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Van hun wandel*. — *naar hunne*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *met hunne*.

HOOFDSTUK VIII.

De afgoderij in den tempel. — Ezechiël wordt, terwijl hij met Juda's oudsten in zijn huis zit, door een geest overgebracht naar den Jeruzalemschen tempel, en wel eerst naar het binnenste voorhof bij de noordelijke poort (1—3), waar hij de heerlijkheid van Jahwe ziet (4) en deze hem de oogen doet richten naar het beeld dat daar staat (5 v.). Hierop brengt Jahwe hem aan den ingang van het voorhof en laat hem doordringen in eene kamer waar zeventig oudsten van Israël voor allerlei afgoden wierooken (7—12). Voorts brengt hij hem naar den ingang eener andere poort, waar de vrouwen den Tammuz

beweenen (13—15). Vervolgens weder naar het binnenste voorhof, waar vlak voor het tempelgebouw vijf en twintig mannen de zon aanbidden (16). Jahwe zegt hem dat Juda hem bovendien door geweldenarij tergt en hij het daarom zonder erbarmen kastijden zal (17 v.).

Belangrijk is dit hoofdstuk om de daarin voorkomende optelling van afgodische plechtigheden, waarmede volgens Ezechiël de Judeërs Jahwe vertoornd hebben; maar moeilijk is de vraag te beantwoorden, wanneer die afgoderijen in den tempel gedreven zijn. Geschiedde dit nog in zijn tijd, zoodat hij gedeeltelijk er kennis van gehad heeft toen hij in Jeruzalem woonde, gedeeltelijk er over heeft gehoord van Judeërs die onder de regeering van Sedekia naar Babylonië kwamen of met wie hij briefwisseling hield? Of ziet hij terug naar de dagen van Manasse, zonder genoeg gewicht te hechten aan de hervorming van Jozia om te meenen dat daardoor de zonden van Manasse uitgedelgd waren (verg. 2 Kon. XXIII : 26 v.; Jer. XV : 4)? Het laatste is het waarschijnlijkste; daar de inkleeding van zijn boek niet gedoogde dat hij den tijd van Manasse noemde en hetgeen Jahwe's toorn opwekte op zoo grooten afstand van het strafgericht voorstelde, hetwelk op den dag waarop hij zijne lezers verplaatst (zie vs. 1) nog aanstaande was.

Van dit hoofdstuk is IX—XI het onmiddellijk vervolg.

VIII : 1 In het zesde jaar, op den vijfden dag der vijfde maand, terwijl ik
in mijn huis zat en Juda's oudsten vóor mij zaten, viel daar de hand
2 van den Heer Jahwe op mij; ′ ik zag eene gedaante die op een man
geleek, van zijne lenden af naar beneden vuur, van zijne lenden af
3 naar boven iets dat een glans geleek, een glazuur gelijk. ′ Hij strekte
iets dat den vorm van eene hand had uit en vatte mij bij eene lok
van mijn hoofdhaar; waarna een geest mij tusschen aarde en hemel
ophief en in goddelijke gezichten naar Jeruzalem bracht, aan den
ingang der naar het noorden gekeerde poort van het binnenvoorhof,
4 waar de plaats was van den naijver verwekkenden afgod. ′ En zie,
daar was de heerlijkheid van den god Israëls, overeenkomende met de
5 gedaante die ik in de vallei gezien had, ′ en hij zeide tot mij: Menschenkind, sla toch uwe oogen op naar het noorden — ik sloeg
mijne oogen op naar het noorden, en zie, daar stond, ten noorden van
6 de Altaarpoort, die naijver verwekkende afgod! ′ En hij zeide tot mij:
Menschenkind, ziet gij, wat zij hier doen? Groote afschuwelijkheden
zijn het die het huis Israël hier pleegt; zoodat ik van mijn heiligdom
verwijderd moet blijven. En gij zult nog andere groote afschuwelijkheden zien.
7 Toen bracht hij mij aan den ingang van het voorhof; ik zag toe,
8 en zie, daar was een gat in den wand. ′ En hij zeide tot mij: Men-

1. *het zesde jaar*, na Jojachins wegvoering; zie I : 2. — *der vijfde maand*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *der zesde maand*; wat waarschijnlijk eene opzettelijke verandering is, in verband met de wijzigingen van den tekst in IV : 5, 9; immers, indien tusschen I : 2 en III : 1 slechts éen jaar en éene maand verloopen was, ontbrak de tijdsruimte voor de driehonderd negentig en de zeven dagen van IV : 5 en III : 16. — *terwijl — zaten*. Desgelijks XIV : 1; XX : 1; XXXIII : 31. Hier verliest de schrijver de oudsten geheel uit het oog, en geeft in VIII—XI uitvoerige gezichten, die hij besluit (XI : 25) met de mededeeling dat Jahwe hem beval de daarin vervatte bedreigingen *aan de ballingen*, niet aan de oudsten die vóor hem zaten, over te brengen. — *viel — mij*, greep mij plotseling aan. Elders wordt wel van den geest, niet van de hand van Jahwe, gezegd dat zij op iemand valt.

2. *eene — geleek*. Verg. op I : 26. — *een man*, volgens andere klinkers, naar Gr. vert.; Hebr. t. *een vuur*. — *van zijne lenden af*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van wat zijne lenden schenen te wezen*.

3. *poort van het binnenvoorhof*. Deze poort heet vs. 5 *de Altaarpoort*. Zij wordt XL : 46 nader beschreven. — *den naijver verwekkenden afgod*. Het hier door *afgod* vertaalde woord komt alleen nog vs. 5; Deut. IV : 16; 2 Kron. XXXIII : 7, 15 voor en is van onzekere beteekenis. Wat het was, weten wij niet; verg. op 2 Kon. XXI : 7. De schrijver van *Kronieken* kent de plaatsing er van aan Manasse toe. — Het woord *naijver* is in het oorspronkelijke met eene fout herhaald; Gr. vert. heeft het niet.

4. Evenals III : 23, ziet Ezechiël alleen de gestalte die op den wagen had gezeten; van den wagen zelf wordt eerst H. X gewag gemaakt. De bedoeling is zeker dat Jahwe op zijn wagen te gelijk met den profeet te Jeruzalem gekomen was, om zijn besluit over de stad te volbrengen.

5. Aan het slot van dit vers is een onverstaanbaar woord weggelaten.

7. *het voorhof*. Daar Ezechiël in het binnenhof is, wordt dit waarschijnlijk bedoeld. De ingang kan de buitenzijde van de Altaarpoort zijn. — *een gat in den wand*. De voorhoven waren niet gescheiden door muren, maar door reeksen van vertrekken, en ook de poorten waren gebouwen met kamers er in; een gat in den wand kon dus toegang geven tot zulk een vertrek.

schenkind,′ graaf dezen wand door. Ik groef den wand door, en zie,
9 daar was een ingang.′ Hij zeide tot mij: Treed binnen, en zie de
10 booze afschuwelijkheden die men hier doet.′ Ik ging naar binnen, zag
toe, en zie, daar waren allerlei vormen van kruipende en viervoetige
dieren, gruwelen, allerlei schandgoden van het huis Israël, rondom op
11 alle wanden uitgesneden.′ En zeventig mannen uit de oudsten van
het huis Israël — onder hen Jaäzanja, de zoon van Sjafan — stonden
daarvóor, ieder met een wierookvat in de hand; zoodat de geur van
12 een dichten wierookwalm opsteeg.′ Hij zeide tot mij: Hebt gij gezien,
menschenkind, wat de oudsten van het huis Israël in de duisternis
doen, ieder in zijn met figuren bedekten opschik? Want zij denken:
Jahwe ziet ons niet; Jahwe heeft het land verlaten.
13 Voorts zeide hij tot mij: Gij zult nog andere groote afschuwelijk-
14 heden zien die zij bedrijven.′ En hij bracht mij naar den ingang van
de noordelijke poort van Jahwe's huis, en zie, daar zaten de vrouwen
15 den Tammuz te beweenen.′ En hij zeide tot mij: Hebt gij het gezien,
menschenkind? Nog andere afschuwelijkheden, grooter dan deze, zult
gij zien.
16 Toen bracht hij mij naar het binnenvoorhof van Jahwe's huis, en
zie, aan den ingang van Jahwe's tempel, tusschen het voorportaal en
het altaar, waren ongeveer twintig mannen, den rug gekeerd naar
Jahwe's tempel, het gelaat naar het oosten, die zich voor de zon neder-
wierpen.
17 Voorts zeide hij tot mij: Hebt gij het gezien, menschenkind? Was

8. Duidelijk is de voorstelling niet. Het gat in den muur schijnt alleen te dienen om Ezechiël te toonen, waar hij den muur moet doorgraven. Hoe de menschen die hij in de kamer vindt er in gekomen zijn, blijkt niet; natuurlijk langs een anderen weg dan hij. Waarschijnlijk moet het binnengaan van Ezechiël langs zoo ongewonen weg te kennen geven dat die afgoderij in het geheim gepleegd wordt.

10. *gruwelen.* Zoo heeten die dieren alleen omdat het afgoden zijn. Lev. XI : 10 wordt die naam gegeven aan de dieren die niet gegeten mogen worden. Wellicht moet eene kleine tekstverbetering worden aangebracht.

11. *Jaäzanja* (Gr. vert. *Jechonja*), een ons onbekend man. De naam van zijn vader, *Sjafan,* wordt door meer dan éen persoon gedragen, 2 Kon. XXII : 3—14 en elders. Of een van hen Jaäzanja's vader was, is niet uit te maken. Uit onze plaats blijkt dat Ezechiël hem kende als iemand die eene groote rol speelde onder de afgodische Judeërs. Waarschijnlijk was hij evenmin als de andere negen en zestig van priesterlijke afkomst.

12. *opschik,* volgens zeer geringe tekstverandering; Hebr. t. *kamers.* Dit kan de profeet niet gezegd hebben; want die mannen wierooken niet elk in eene afzonderlijke kamer, maar gezamenlijk in het vertrek waarin hij hen betrapt. Het is daarentegen zeer natuurlijk dat op hunne kleederen dergelijke figuren aangebracht zijn als op den wand. — *zij denken* (letterlijk *zeggen*) — *verlaten.* Deze overweging wordt door Ezechiël den afgodischen Judeërs toegedicht. Inderdaad echter meenden zij ongetwijfeld hunne afgoderijen met de vereering van Jahwe te kunnen en te moeten verbinden (verg. op Jez. XXX : 10 v.). Dat Jahwe het land verlaten had was niet de overtuiging der Judeërs die tot het laatste toe op Jahwe's hulp hoopten (zie b. v. Jer. XXVIII), maar de overtuiging van den profeet en zijne geestverwanten, die, sinds zij den val van Jeruzalem en den tempel stellig voorzagen, niet langer konden gelooven dat Jahwe in zijn heiligdom woonde.

14. *de — huis.* Hiermede zal wel, in onderscheiding van de vs. 3 vermelde, de poort van het buitenvoorhof bedoeld zijn. — *daar,* bij die poort of in het poortgebouw. — *de vrouwen,* alsof alle vrouwen er zaten. Onwillekeurig overdrijft de boetprediker. — *Tammuz,* een god wiens dienst in Voor-Azië zeer verbreid was en o. a. te Byblus bloeide. Hij is ook in Europa, onder den eernaam dien hij bij de Feniciërs droeg, *adoni,* d. i. ‚heer', in den Griekschen vorm *Adonis,* veel vereerd. Bij de Babyloniërs heette de vierde maand van het jaar naar hem (verg. op Exod. XII : 2). Hij was de lentezonnegod, die tenonderging door de zomerhitte, of, gelijk het in mythischen vorm heet, de jonge god die, op de jacht door een everzwijn gedood, met zijn bloed het water rood kleurde. Vooral de vrouwen vereerden hem; zij beweenden jaarlijks in hartstochtelijke klaagzangen en met luid rouwmisbaar zijn dood, om later met uitbundige vreugde zijne herleving te vieren. Verg. op Dan. XI : 37 en op Zach. XII : 11.

16. *tempel,* het schip en het koor; het gansche heiligdom met de voorhoven heet „het huis van Jahwe". — *twintig,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vijf en twintig*; wat geen rond getal is, zooals, blijkens *ongeveer,* hier bedoeld wordt. De vijf en twintig zijn waarschijnlijk aan XI : 1 ontleend. — *die — nederwierpen.* Hier is volg. Gr. vert. een woord, *oostwaarts,* weggelaten en eene schrijffout verbeterd. Zonvereering te Jeruzalem wordt o. a. 2 Kon. XXIII : 5, 11 vermeld.

17. Evenals hier, wordt knevelarij streng gegispt VII : 23; IX : 9; XI : 6; XXXIV; verg. XLV:

het dan voor het huis Juda nog te weinig de afschuwelijkheden te
verrichten die zij hier verricht hebben, dat zij daarenboven het land
met geweldenarij vulden en mij ook daarmede tergden? Zie, zij trekken
18 den neus voor mij op.' Maar ook ik zal in gramschap handelen; ik
zal verschoonen noch sparen. En al roepen zij luidkeels te mijnen aanhooren, ik zal niet naar hen luisteren.

7—16. — *Zie — op.* Zoo lezen wij hier in Gr. vert.; Hebr. t. heeft *Zie, zij zenden den rank naar hun neus*; wat wellicht eene beweging van minachting is.

18. *En — luisteren.* Deze woorden, die in Gr. vert. ontbreken, zijn wellicht ontstaan uit verschrijving van IX : 1.

HOOFDSTUK IX, X.

De voltrekkers van het gericht. — Op goddelijk opontbod, naderen zes met knotsen gewapende wezens in mannengedaante, benevens één die schrijfgereedschap draagt, en gaan vóór den tempel staan, waarheen zich inmiddels ook de heerlijkheid van Israëls god, van den cherub afgestegen, begeven heeft (IX : 1—3*a*); deze beveelt dien zevende, de stad door te gaan en allen die om 's volks zonden bekommerd zijn te teekenen (3*b*, 4), en de zes anderen, zonder verschooning alle overigen neer te vellen, te beginnen van het heiligdom (5, 6*a*); eerst vallen dientengevolge de mannen die voor den tempel staan (6*b*); waarna den volvoerders van Jahwe's vonnis gelast wordt het voorhof en de stad in te gaan (7). Als zij dit doen, smeekt de profeet, maar vergeefs, om ontferming voor Israëls overschot (8—10); de man met het schrijfgereedschap komt zeggen dat hij Jahwe's bevelen stipt volbracht heeft (11). Die man gaat nu, op Jahwe's last, van tusschen de raderen van den goddelijken wagen vuur halen, om dit over de stad te strooien (X : 1—3). De heerlijkheid van Jahwe, van den cherub opgerezen, begeeft zich naar den drempel van het heiligdom (4 v.); de cherub steekt eene hand uit en reikt den man die vuur komt halen kolen over, waarmede hij heengaat (6 v.). De cherubs hadden menschenarmen onder de vleugelen (8), en nevens hen waren vier schitterende raderen, die zonder ooit te wenden altijd met de cherubs medegingen (9—17). De heerlijkheid van Jahwe plaatst zich weder boven de cherubs, die haar vervoeren naar de oostelijke poort van het buitenvoorhof (18 v.); het was werkelijk hetzelfde dier dat de profeet aan den Kebar gezien had (20—22).

Het gericht dat volgens dit stuk, tot straf voor de H. VIII beschreven zonden, over Jeruzalem komen zal treft alleen de zondaren, niet de vromen. Dit is geheel in overeenstemming met de vergeldingsleer van den profeet (zie vooral H. XVIII) en wordt door hem ook toegepast op hetgeen, toen hij dit schreef, bij Jeruzalems val reeds gebeurd was, hoewel daarbij allerlei menschen, ook rechtvaardigen, waren omgekomen; wat hij b. v. XXI : 3 v. toont te weten. De aankondiging van het gericht wordt vervolgd in H. XI, al hooren wij daar verder niets van de verbranding waarmede Jeruzalem hier bedreigd wordt. Over de bedoeling van den profeet met de herhaling der beschrijving van den cherub in X : 4 v., 8—17 zie op X : 9—17, en over het gebruik van het enkelvoud *cherub* zie op IX : 3.

IX : 1 Eene machtige stem weerklonk in mijne ooren: De kastijders der
stad zijn nabijgekomen, ieder met zijn werktuig des verderfs in de
2 hand.' En zie, daar kwamen zes mannen van den kant der naar het
noorden gekeerde Bovenpoort, ieder met zijne knots in de hand, in hun
midden één, in linnen gekleed, met een schrijfkoker aan zijn middel;
3 zij kwamen en gingen naast het koperen altaar staan.' Inmiddels
was de heerlijkheid van den god Israëls van den cherub, waarop zij
zat, opgerezen en naar den drempel van den tempel gegaan. Daar riep
hij tot den in linnen gekleeden man die den schrijfkoker aan zijn

1. *kastijders*, onzekere vertaling.

2. *Bovenpoort.* Zie op 2 Kon. XV : 35. In XL : 19 wordt de *Benedenpoort* van het binnenvoorhof vermeld. — *knots*, letterlijk *verbrijzelingswerktuig.* — *in linnen*, de stof waarvan de priesterkleeding gemaakt was, XLIV : 17; Lev. VI : 10 en elders. In *Daniël* dragen de engelen kleederen van linnen, X : 5; XII : 6 v.; wat wellicht aan deze plaats ontleend is. — *schrijfkoker*, voor rieten pen, mes en inkt.

3. *den cherub*, den goddelijken wagen. Daar de vier cherubs zich steeds te gelijk bewegen, konden zij geacht worden één wezen te zijn. Om dezelfde reden spreekt de profeet van *het dier.* Zie op X : 9—17. — Volg. VIII : 3 v. had Ezechiël Jahwe's heerlijkheid bij de noordelijke poort gezien; het schijnt dat zij hem op zijn rondgang vergezeld heeft, zoodat zij nu in het binnenvoorhof (VIII : 16), volgens onze plaats aan de zuidzijde, stond. Nu verlaat Jahwe den wagen en gaat staan op de hoogste trede van den trap die van het koperen altaar naar het voorportaal voerde, zoodat hij boven de zeven mannen stond. — *hij*, Jahwe, of *zij*, de heerlijkheid; in het Hebreeuwsch een manlijk woord.

4 middel droeg.′ Jahwe zeide tot hem: Trek midden door de stad, mid-
den door Jeruzalem, en zet een teeken op het voorhoofd der mannen
die zuchten en stenen over al de afschuwelijkheden die in haar midden
5 bedreven worden.′ En tot de anderen zeide hij te mijnen aanhooren:
Trekt achter hem de stad door en velt neder! Verschoont niet en spaart
6 niet.′ Grijsaard, jongeling, maagd, kind en vrouw — slaat ze dood
ten verderve. Maar roert niemand aan op wien het teeken staat. Be-
gint bij mijn heiligdom! Zoo begonnen zij met de mannen die voor
7 den tempel stonden.′ Daarop zeide hij tot hen: Verontreinigt den
tempel; vult de voorhoven met verslagenen; gaat dan naar buiten, en
velt neder in de stad.
8 Toen zij nu bezig waren met nedervellen, viel ik op mijn aange-
zicht, schreeuwde het uit en zeide: Ach, Heer Jahwe! Gaat gij het
geheele overschot van Israël verderven, als gij uwe gramschap over
9 Jeruzalem uitstort?′ Hij zeide tot mij: De schuld van het huis Israël
en Juda is zeer, zeer groot: het land is vol geweldenarij, de stad vol
onreinheid; want zij zeggen: Jahwe heeft het land verlaten, en Jahwe
10 ziet het niet.′ Zoo zal ik dan ook verschoonen noch sparen, maar hun
11 wandel op hun eigen hoofd doen nederkomen.′ En zie, daar kwam de
man die in linnen gekleed was en den koker aan zijn middel droeg
bescheid brengen met de woorden: Ik heb gedaan naar wat gij mij
geboden hebt.
X : 1 Ik zag toe, en zie, boven den vloer over de hoofden der cherubs
was iets als saffier, iets dat er uitzag als een troon, die zich daarboven
2 vertoonde.′ En hij zeide tot den man die in linnen gekleed was: Ga
tusschen de wielen onder den cherub, neem uwe handen vol kolen
vuurs van tusschen de cherubs en strooi ze over de stad. En hij ging
3 vóor mijne oogen er tusschen in.′ De cherubs nu stonden aan de zuid-
zijde van den tempel, toen de man er tusschen in ging, terwijl de
4 wolk het binnenvoorhof vervulde.′ — En de heerlijkheid van Jahwe
verhief zich van boven den cherub, en ging naar den drempel des
tempels; waarop deze met rook vervuld werd en het voorhof vol was
5 van den glans van Jahwe's heerlijkheid.′ En het geruisch van de vleu-
gelen der cherubs werd gehoord tot het buitenvoorhof, gelijk aan de
6 stem van God den Machtige, wanneer hij spreekt.′ — Toen hij nu
den in linnen gekleeden man geboden had: Haal vuur van tusschen
de wielen, van tusschen de cherubs — en hij daartusschen in gegaan

4. Aan deze plaats is Openb. VII : 3 ontleend.

6. *de mannen.* Grondt. voegt er nog bij *de oudsten.* Ten onrechte. Want niet de zeventig oudsten waarover VIII : 11 wordt gesproken, maar de twintig mannen van VIII : 16 worden bedoeld. Dezen staan op dezelfde plek als de voltrekkers van het strafgericht, die hen dooden voordat zij zich op weg begeven. Op de zeventig van VIII : 11 doelt Ezechiël in vs. 7.

7. *velt neder,* met verandering van een klinker en weglating van *en zij gingen naar buiten,* volg. Gr. vert.

8. *viel ik.* Hebr. t. laat hieraan voorafgaan *terwijl ik overgelaten,* d. i. in het leven gelaten, *werd,* eene kinderachtige aanteekening van een overschrijver, die in Gr. vert. niet staat.

9. *geweldenarij.* Eene andere lezing van Hebr. t. heeft *bloedstorting.* — *onreinheid,* volg. Gr. vert. — *want — niet.* Verg. VIII : 12.

1. Ezechiël ziet den wagen; maar Jahwe is er niet op: hij bevindt zich nog op den IX : 3 vermelden drempel. — *boven,* naar Gr. vert.; Hebr. t. *naar.*

4 v. Deze twee verzen voegen hier zeer slecht; daar van de verplaatsing der heerlijkheid van Jahwe naar den drempel van het gebouw reeds IX : 3 sprake is geweest en hare vermelding hier niet te pas komt, terwijl vs. 6 zich aan vs. 3 aansluit. Waarschijnlijk zijn ze later ingelascht. Met *de wolk* en *den glans* wordt waarschijnlijk gezinspeeld op de beschrijving in I : 4. Verg. op vs. 8—17.

5. *tot het buitenvoorhof.* Die afstand is gering; zoodat deze opmerking niet geschikt is om het geweldig gedruisch der cherubvleugelen uit te drukken. De vergelijking van I : 24 is veel krachtiger. Ook werd volgens deze plaats het geruisch alleen gehoord wanneer de wagen in beweging was; hier, waar hij stilstaat, is de vermelding daarvan ongepast. — *God de Machtige.* Zie op Gen. XVII : 1.

7 was en naast het rad stond,′ stak de cherub zijne hand uit naar het
vuur dat tusschen de cherubs was, nam het op en legde het in de
handen van den in linnen gekleeden man, die het aannam en er tus-
8 schen uit ging.′ Aan de cherubs nu was onder hunne vleugels de
9 vorm van een menschenarm zichtbaar.′ Ik zag toe, en zie, vier raderen
waren naast de cherubs, naast elken cherub een rad, welke raderen
10 een glans als van chrysoliet hadden.′ Van alle vier was de uiterlijke
11 gedaante dezelfde: alsof er een rad in een rad was.′ Wanneer zij zich
verplaatsten, gingen zij naar hunne vier zijden, zonder zich daarbij om
te wenden; want wanneer zich een der voorkanten ergens heen wendde,
12 gingen zij, zonder zich bij hunne verplaatsing om te keeren.′ En
13 hunne velgen, van alle vier, waren aan alle kanten vol oogen.′ Die
15 raderen nu werden te mijnen aanhooren wielen genoemd.′ Telkens als
de cherubs werden opgeheven — het was hetzelfde dier dat ik aan de
16 rivier den Kebar gezien had′ — en de cherubs heengingen, gingen
de raderen naast hen; en staken de cherubs de vleugels op, om zich
van den grond op te heffen, dan weken de raderen niet van hunne
17 zijde.′ Wanneer gene bleven staan, bleven ook deze staan, en werden
gene opgeheven, dan werden ook deze met hen opgeheven; want de
geest van het dier was er in.

18 En de heerlijkheid van Jahwe verliet den drempel des tempels en
19 ging staan op de cherubs.′ Toen staken de cherubs de vleugels op en
werden bij hun weggaan voor mijne oogen van den grond opgeheven,
en de raderen te gelijk met hen. Zij bleven staan aan den ingang der
oostelijke poort van Jahwe's huis, terwijl de heerlijkheid van den god
20 Israëls boven op hen was.′ Dit was hetzelfde dier dat ik onder den
god Israëls aan de rivier den Kebar gezien had; ik begreep dat het
21 cherubs waren.′ Ieder had vier aangezichten, vier vleugels en iets
22 dat er uitzag als menschenarmen onder de vleugels;′ en hunne aan-
gezichten zagen er juist uit als die welke ik aan de rivier den Kebar
gezien had; zij gingen alle recht voor zich uit.

7. *de cherub.* Bedoeld is de cherub dien de in linnen gekleede man vlak vóor zich had. — Na *zijne hand* heeft Hebr. t. *van tusschen de cherubs*, wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

8—17. Eene beschrijving van den hemelschen wagen waarop Jahwe's heerlijkheid reed konden wij hier niet verwachten; bijna alles wat er van gezegd wordt weten wij reeds uit H. I. Waar verschil bestaat (zie op vs. 12) is dit wellicht te wijten aan den toestand van den tekst, die hier, evenals daar, door schrijffouten en toevoegsels bedorven is. Eene der redenen waarom de profeet zijne teekening herhaalt laat zich met zekerheid aanwijzen: hij heeft nl. in H. I den naam *cherub* niet genoemd en zegt hier, vs. 20, uitdrukkelijk, nu eerst begrepen te hebben dat hij een cherub zag; ook vermeldt hij, vs. 13, eene andere benaming der raderen. Welk belang hij bij het een en ander had, weten wij niet. Misschien gaf het groot verschil in gedaante tusschen de cherubs in den Salomonischen tempel (1 Kon. VI : 24—28) en de zijne hem aanleiding deze laatste zoo uitvoerig en bij herhaling te beschrijven.

11. *een der voorkanten,* volg. Gr. vert.

12. Volg. naar Gr. vert. en I : 18 verb. t.

13. De bedoeling is: wat in de vorige beschrijving (die van H. I) *raderen* heet had Jahwe zelf (vs. 2) *wielen* genoemd. Hierop laat Hebr. t. volgen (14) *Ieder had vier aangezichten; de eene dat van een cherub, de tweede dat van een mensch, de derde dat van een leeuw, de vierde dat van een arend*; wat, als in het verband niet passend, volg. Gr. vert. is weggelaten. Is het vers van iemand die eene kantteekening maakte bij den tekst van Ezechiël, dan heeft hij wellicht de aanduiding van het eerste aangezicht in I : 10, „dat van een stier", vervangen door „dat van een cherub" omdat de gevleugelde stierbeelden, die in Babylonië zeer gewoon waren, „cherubs" genoemd werden.

19. *Zij bleven staan,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hij bleef staan.* — *der oostelijke poort,* van het buitenvoorhof.

20. *ik — waren.* Verg. op vs. 9—17.

22. In dit vers zijn een paar woorden volg. Gr. vert. weggelaten.

HOOFDSTUK XI.

Jeruzalem gestraft en hersteld. — Aan de oostelijke poort van den tempel geplaatst, ziet Ezechiël daar vijf en twintig mannen, waarvan twee met name aangeduid worden; wien hij, op Jahwe's last,

den ondergang moet aankondigen (1—10). Als de profeet dien last volbrengt, valt een der twee genoemden dood neder; waarop Ezechiël verschrikt Jahwe vraagt, of hij van zins is om geheel Israël te verdelgen (13); maar Jahwe geeft hem de belofte dat, in plaats van die goddelooze Jeruzalemmers, het overschot van Israël en de ballingen, herzameld, het land beërven, Jeruzalem van afgoderij reinigen en Jahwe volstandig dienen zullen (14—20), terwijl die zondaren loon naar werken zullen ontvangen (21). Daarna verplaatst zich Jahwe's heerlijkheid naar den Olijfberg (22 v.); Ezechiël wordt teruggebracht naar de ballingen, aan wie hij Jahwe's woorden overbrengt (24 v.).

Hoewel dit hoofdstuk, dat in geen rechtstreeksch verband met het volgend stuk staat, duidelijk met IX, X samenhangt, gaat het van de onderstelling uit dat Jeruzalem, hetwelk in IX, X reeds prijsgegeven was, nog bestaat. Over de vraag wie de belofte van herstelling geldt zie op vs. 15.

XI : 1 Toen nam een geest mij op en bracht mij naar de oostelijke poort van
Jahwe's huis, die naar het oosten gekeerd is, en zie, aan den ingang
dier poort stonden vijf en twintig mannen, onder wie ik de volks-
hoofden Jaäzanja, den zoon van Azzur, en Pelatja, den zoon van Benaja,
2 opmerkte.′ En hij zeide tot mij: Menschenkind, dit zijn de mannen
3 die op slechtheid zinnen en een boos plan beramen in deze stad;′ zij
denken: Niet eerst sedert kort zijn de huizen gebouwd; de stad is de
4 pot, en wij zijn het vleesch.′ Daarom, profeteer tegen hen, profeteer,
5 menschenkind!′ Toen viel op mij de geest van Jahwe en zeide hij tot
mij: Predik: Aldus zegt Jahwe: Zoo denkt gij, huis Israël; ik weet
6 wel, wat in uw geest opkomt.′ Talrijk zijn de door u in deze stad
7 verslagenen; gij hebt hare straten met vermoorden vervuld.′ Daarom
spreekt de Heer Jahwe aldus: De door u verslagenen, die door uw
toedoen in haar midden liggen, díe zijn het vleesch, en de stad is de
8 pot; maar u zal ik er uit halen.′ Gij vreest voor het zwaard, en het
9 zwaard zal ik over u brengen, spreekt de Heer Jahwe;′ ik zal u er
midden uit halen, u aan vreemden overleveren en strafgerichten aan
10 u voltrekken.′ Door het zwaard zult gij vallen; aan Israëls grenspalen
zal ik u richten. Zoo zult gij weten dat ik Jahwe ben.

1. *de oostelijke poort*, waar de cherubs reeds stonden, X : 19.

2. *hij*, Jahwe, evenals vs. 5.

3. *Niet eerst sedert kort* (volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *binnen kort*) *zijn de huizen gebouwd*, letterlijk *niet sedert kort het huizen bouwen*. De bedoeling schijnt te zijn: Jeruzalem is eene oude stad, heeft reeds menig beleg doorstaan en zal het dus ook nu wel uithouden. Met nog eene geringe tekstverandering volg. genoemde vertt. kan men overzetten *Zijn niet sedert kort huizen gebouwd?* wat dan doelen zou op den herbouw der stad na de wegvoering van een deel der bevolking onder Jojachin. In elk geval geven de woorden een grond van vertrouwen aan, evenals de volgende, die beteekenen: zooals in een pot geborgen vleesch veilig is, zijn wij veilig in Jeruzalem. Zij teekenen dus dezelfde gerustheid waartegen Ezechiël ook XIII : 1—16 en elders te velde trekt. — *de stad*, duidelijkheidshalve in pl. v. *zij*. Evenzoo vs. 7.

6. *vermoorden*. Hebr. t. heeft *verslagenen*; maar de oude vertt. geven een ander woord dan het vlak voorafgaande. — Daar in Jeruzalem zoovele gerechtelijke moorden begaan zijn, zal Jahwe het vertrouwen der Jeruzalemsche grooten beschamen. De beschuldiging van bloedstorting ook VII : 23; IX : 9 en elders.

7. Veilig geborgen zijn in Jeruzalem alleen de lijken der verslagenen. — *ik*, volg. hss. en alle oude vertt.; Hebr. t. *hij*.

8. *Gij — zwaard*, waartegen gij eene veilige schuilplaats denkt te vinden in het sterke Jeruzalem.

9. *er midden uit*, uit Jeruzalem.

10. *aan — richten*. Dit is met koning Sedekia en vele zijner grooten geschied, 2 Kon. XXV : 18—21 (Jer. LII : 24—27). Zie inl. op XII : 1—16. — Hebr. t. laat op dit vers volgen (11) *Zij zal u niet tot pot zijn, noch* (volg. oude vertt.) *zult gij in haar midden tot vleesch zijn; aan Israëls grenspalen zal ik u richten.* (12) *Zoo zult gij weten dat ik Jahwe ben, in wiens inzettingen gij niet gewandeld en wiens verordeningen gij niet in acht genomen hebt; daar gij handeldet naar de verordeningen der volkeren rondom u.* Deze verzen zijn weggelaten volg. Gr. vert. Zij zijn blijkbaar de aanteekening van iemand die de voorspelling in vs. 10, dat Jeruzalems grooten niet in die stad, maar aan de grens des lands zouden worden gevonnist, met het vs. 3, 7 gebruikte beeld in verband wilde brengen. Dit beeld heeft hij echter niet begrepen: beduidde daar het vleesch in den pot iets dat veilig bewaard is, hier wordt, in overeenstemming met XXIV : 1—14, het woord *pot* of *ketel* gebruikt voor iets waarin gekookt wordt; zoodat de bedoeling is: niet in Jeruzalem, maar aan de grens des lands, zult gij sterven, en dit omdat gij u gedragen hebt als de aan uwe grenzen wonende volken. Vs. 12*b* is letterlijk ontleend aan V : 7.

13 Toen ik zoo profeteerde, stierf Pelatja, de zoon van Benaja; weshalve
ik op mijn aangezicht viel, luidkeels schreeuwde en zeide: Ach, Heer
14 Jahwe, gij gaat Israëls overschot vernietigen!' Maar het woord van
15 Jahwe kwam tot mij: ' Menschenkind, uwe broeders, uwe ware broe-
ders, zijn uwe medeballingen en het gansche huis Israël, van wie
Jeruzalems inwoners denken: Zij zijn ver van Jahwe; ons is het land
16 tot bezitting gegeven.' Daarom spreek aldus: Zoo zegt de Heer Jahwe:
Omdat ik hen ver weggedreven heb onder de natiën en verstrooid in
de landen, en ik hun slechts weinig ten heiligdom ben in de landen
17 waarin zij gekomen zijn,' daarom spreek: Zoo zegt de Heer Jahwe: Ik
zal u verzamelen uit de volken, u samenbrengen uit de landen waarin
18 gij verstrooid zijt, en u Israëls land geven.' Daar zullen zij inkomen
en al de gruwelen en afschuwelijkheden die daarin zijn er uit ver-
19 wijderen;' ik zal hun een nieuw hart geven, een nieuwen geest in
hun binnenste leggen; het steenen hart zal ik uit hun lichaam ver-
20 wijderen en hun geven een hart van vleesch;' opdat zij in mijne inzet-
tingen wandelen en mijne verordeningen onderhouden en betrachten.
21 Zoo zullen zij mij ten volk, en ik zal hun ten God zijn.' Maar die
lieden daar, wier hart hunne gruwelen en afschuwelijkheden volgt,
ik zal hun wandel op hun eigen hoofd doen nederkomen, spreekt de
Heer Jahwe.
22 Toen staken de cherubs de vleugels op, terwijl de raderen bij hen
23 bleven, en de heerlijkheid van Jahwe boven op hen was.' Zoo voer de
heerlijkheid van Jahwe op uit de stad en bleef staan op den berg
24 ten oosten van de stad.' En een geest hief mij op en bracht mij naar
Chaldea tot de ballingen, in goddelijke gezichten. En toen het gezicht
25 dat ik gezien had van mij opgetrokken was,' bracht ik aan de bal-
lingen al de woorden over die Jahwe mij had getoond.

Vs. 20*b*. XIV : 11; XXXVI : 28; Lev. XXVI : 12 en elders.

13. Pelatja's plotselinge dood, die aan Ezechiël een angstkreet ontlokt, omdat er uit blijkt, hoe vreeselijk snel Jahwe zijne vonnissen kan voltrekken, maakt deel van het gezicht uit. Het kan zijn, dat iemand van dien naam kort vóor Jeruzalems val onverwachts gestorven was en Ezechiël hiervan gebruik maakte om te doen zien, hoe het gericht onverhoeds zou aanvangen. Het deert hem niet daarmede in strijd te komen met hetgeen hij even te voren heeft voorspeld, dat nl. juist Pelatja en zijne medestanders buiten Jeruzalem zullen sterven.

15. *uwe medeballingen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uwe medeverlosten*. Onder die *medeballingen* moeten wij, indien wij ons houden aan den tijd waarop dit heet gesproken te zijn, alleen de weggevoerden met Jojachin verstaan; maar toen Ezechiël dit schreef, dacht hij zeker ook aan de met Sedekia verbannenen. — *het gansche huis Israël*, de in ballingschap weggevoerde Noord-Israëlieten. — *Zij — Jahwe*, volgens andere klinkers; grondt. *Blijft ver van Jahwe! — ons — gegeven*, met weglating van een zinstorend voornaamwoord. — Daar de ballingen uit Jahwe's land waren verwijderd, rekenden de achtergeblevenen dat alleen zij de wettige erfgenamen van Jahwe's beloften waren. Desgelijks XXXIII : 24.

16. *ik hun — ben*. In het vreemde land zijn zij ver van den tempel en kunnen zij dus niet mijn geheelen dienst waarnemen, b.v. niet offeren. Breng ik hen naar hun land terug, dan zullen zij dit wel kunnen doen, en geef ik hun dan een willig hart (vs. 19), dan zullen zij het doen.

19. *een nieuw hart*, volg. hss. en oude vertt., in overeenstemming met XVIII : 31; XXXVI : 26; Hebr. t. *één hart*; Gr. vert. *een ander hart*. Verg. Deut. XXX : 6; Ps. LI : 12; Jer. XXIV : 7; XXXI : 33; XXXII : 39. — *in hun binnenste*, volg. hss. en oude vertt.; Hebr. t. *in uw binnenste*. — *steenen hart*, beeld der onbevattelijkheid en onaandoenlijkheid.

21. *die lieden daar ... volgt*, volg. verb. t.

23. *uit de stad*, letterlijk *uit het midden der stad* of *midden uit de stad*. Dit is onnauwkeurig gezegd, daar de tempel aan den oostelijken rand van Jeruzalem lag; maar in het Hebreeuwsch beteekent de uitdrukking *uit het midden van* niet veel meer dan *uit*, en de profeet wil juist zeggen dat Jahwe de stad aan haar lot overlaat. — *den berg ten oosten van de stad*, den Olijfberg.

24. *in goddelijke gezichten*, volg. verb. t. overeenkomstig VIII : 3; XL : 2; grondt. *in het gezicht, in* of *door den geest Gods*.

25. *aan de ballingen*. Na VIII : 1 zouden wij verwacht hebben dat Ezechiël tot de oudsten, die bij hem zaten, had gesproken; maar dezen blijken tot de inkleeding zijner denkbeelden te behooren.

HOOFDSTUK XII : 1—16.

De wegvoering van volk en vorst afgebeeld. — Op Jahwe's last moet Ezechiël zich als een balling uitrusten en openlijk zijne woonplaats verlaten, alsof hij in ballingschap gaat (1—3); hiertoe moet hij zijne bagage overdag uit huis brengen, zelf des avonds door een in den muur geslagen gat naar buiten komen, voor aller oog zijn bundel opnemen en met omhuld gelaat henentrekken: alles, om Jeruzalems lot af te beelden (4—6); de profeet doet dit (7). Den volgenden dag verklaart hij, op Jahwe's last, zijne handelwijze: zoo zal Jeruzalems bevolking in ballingschap weggevoerd worden (8—16); ook zal Jeruzalems vorst door een gat in den muur naar buiten gaan, maar gegrepen en naar Babel gebracht worden, waar hij zal sterven zonder het land te zien, terwijl zijne volgers verstrooid zullen worden (12—14); zoo zal Jahwe's macht worden erkend (15 v.).

Met Ezechiëls voorspelling in vs. 12 v. komt het lot dat Sedekia volg. 2 Kon. XXV : 4—7 en Jer. LII : 7—11 getroffen heeft in een paar bijzonderheden overeen, nl. dat hij buiten de stad den Chaldeën in handen gevallen is en hem de oogen uitgestoken zijn; zoodat hij, hoewel naar Chaldea vervoerd, dit land toch niet zag: bijzonderheden die evenmin konden voorzien worden als die waarop in XI : 10 is gezinspeeld, dat Nebukadresar Sedekia en de zijnen buiten Israëls land, te Ribla, heeft gevonnist. Deze overeenkomst is hieruit te verklaren dat Ezechiël bij het opschrijven van zijne voorspellingen over Jeruzalems en Sedekia's lot den afloop kende en dien in zijne profetie opnam. Wat de zinnebeeldige handeling betreft die Jahwe hem heet opgedragen te hebben, zij is te omslachtig om werkelijk uitgevoerd te zijn, en tevens, vooral omdat zij over twee tijdstippen verdeeld is, geheel ongeschikt om op de toeschouwers indruk te maken. Ezechiël heeft haar dus niet werkelijk verricht, maar stelt zich zelven zóo handelend voor tot inkleeding van zijne gedachten. Verg. aant. op vs. 8 v. en inl. op H. XVII.

XII : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij: ' Menschenkind, gij
woont te midden van het weerspannig ras, van hen die oogen hebben
om te zien maar niet zien, ooren om te hooren maar niet hooren,
3 omdat zij een weerspannig ras zijn. ' Schaf u, menschenkind, het noodige
voor eene ballingschap aan, overdag voor hunne oogen, en ga
voor hunne oogen als balling van uwe woonplaats naar eene andere
4 plaats. Misschien zien zij in, dat zij een weerspannig ras zijn. ' Breng
uwe uitrusting, zooals men voor eene ballingschap behoeft, overdag
voor hunne oogen buiten uw huis, en ga zelf des avonds voor hunne
5 oogen er uit, zooals ballingen uitgaan; ' graaf u voor hunne oogen
6 een gat in den muur, ga daardoor naar buiten. ' Neem voor hunne
oogen uw pak op den schouder; in stikdonker zult gij vertrekken, en
daarbij uw gelaat bedekken, zoodat gij den grond niet ziet; want ik
7 maak u tot eene voorbeduiding voor het huis Israël. ' Ik deed juist
zooals mij bevolen was: mijne uitrusting, zooals men voor eene ballingschap
behoeft, bracht ik overdag naar buiten, en des avonds groef
ik een gat in den muur; in stikdonker vertrok ik, en voor hunne
oogen nam ik mijn pak op den schouder.
8, 9 Den volgenden dag kwam Jahwe's woord aldus tot mij: ' Menschenkind,
heeft het huis Israël, dat weerspannig ras, niet tot u gezegd:

2. Verg. Jez. VI : 9; Jer. V : 21.

3. *het noodige voor eene ballingschap*, kleederen en andere voorwerpen welke iemand die gedwongen wordt zijn land te verlaten medeneemt. Na *ballingschap* heeft Hebr. t. nog *en ga in ballingschap*, wat in strijd is met vs. 5, waar staat dat hij des avonds moet heengaan. Het is volg. Gr. vert. weggelaten. — *Misschien — zijn.* De voorstelling van het treurig lot eens ballings zal hen wellicht tot inkeer brengen. Uit den aard der zaak konden alleen de nog niet weggevoerden daarvan dien indruk ontvangen.

5. *ga*, volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *breng*. Zoo ook vs. 6 en 7.

6. *uw pak*, duidelijkheidshalve ingevoegd; evenals vs. 7 en 12. — *zoodat gij den grond niet ziet.* Zie op vs. 13. — *eene voorbeduiding*, zinnebeeld, type; omdat in zijn persoon Juda's lot afgebeeld wordt. Verg. op Jez. VIII : 18.

7. *groef ik.* Hierna is volg. Gr. vert. *met geweld* weggelaten. — *vertrok ik*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *bracht ik buiten.*

8 v. In dezen vorm gaat de schrijver van de mededeeling der handeling tot de verklaring er van over. Hadden de toeschouwers werkelijk zoo gevraagd, dan zou dit vroeger vermeld zijn.

10 Wat doet gij daar?′ Zeg tot hen: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Opge-
licht is dit pak in Jeruzalem door het gansche huis Israël dat in haar
11 midden is.′ Zeg: Ik ben eene voorbeduiding voor u: zooals ik gedaan
heb zal met hen gedaan worden: in ballingschap, in gevangenis, zullen
12 zij gaan.′ En de vorst die onder hen is zal het pak op den schouder
nemen en in stikdonker de stad uitgaan; men zal een gat in den
muur graven, om hem daardoor naar buiten te brengen; zijn gelaat
zal hij bedekken, ten einde door geen oog gezien te worden en zelf
13 den grond niet te zien.′ Maar ik zal mijn net over hem uitwerpen,
en in mijn strik zal hij gevangen worden. Ik zal hem naar Babel, het
land der Chaldeën, brengen, maar hij zal het niet zien; en daar zal
14 hij sterven.′ En allen die hem omringen, zijne helpers en al zijne
troepen zal ik verstrooien naar alle windstreken, en ik zal een zwaard
15 achter hen ontblooten.′ Zoo zullen zij weten dat ik Jahwe ben. Wan-
neer ik hen verspreid onder de natiën, hen verstrooi in de landen,′
16 dan zal ik van hen slechts weinigen overlaten van het zwaard, den
honger en de pest; om onder de natiën tot welke zij gekomen zijn
te verhalen van al hunne afschuwelijkheden. Zoo zullen zij weten dat
ik Jahwe ben.

10. *Opgelicht is dit pak,* volg. verb. t. De aldus verbeterde tekst kan ook vertaald worden: *Deze godspraak is gegeven.* Wellicht ligt er eene woordspeling in; verg. op Jer. XXIII: 33. Hebr. t. beteekent *De vorst is dit pak.* — *haar,* volg. verb. t.; Hebr. t. *hun.*

11. *met hen,* hun zal het pak eens ballings opgelegd worden, en zoo zullen zij heengaan.

12. *zal — uitgaan,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zal in het stikdonker — en de stad uitgaan.* — *gezien te worden,* volgens andere klinkers. — *en zelf den grond niet te zien,* volg. Gr. vert.

13. *hij zal het niet zien.* Dit kan bezwaarlijk iets anders beteekenen dan dat hij blind in Babel komen zou; verg. Inl. De profeet had in zijne handelwijze, vs. 6, deze bijzonderheid afgebeeld. Maar de wijze waarop hij dit deed is in onze taal minder duidelijk dan in het Hebreeuwsch, waarin „de grond" en „het land" door hetzelfde woord worden aangeduid. Ezechiël had een maatregel genomen om „den grond" niet te zien (vs. 6), en ook den vorst bij het verlaten van de stad zijn gelaat doen bedekken, opdat hij „den grond" niet zou zien (vs. 12), een en ander om af te beelden dat deze „het land", dat der ballingschap, niet zien zou.

14. *zijne helpers,* hovelingen en staatsdienaren.

HOOFDSTUK XII: 17—28.

Het strafgericht niet uitgesteld. — Jahwe beveelt den profeet spijs en drank met beving te nuttigen, ten voorbeelde van hetgeen het land zal overkomen (17—20). Wat denkt Israël, dat de profetische gezichten niet zullen vervuld worden! Dat zal het, en nog bij het leven van dit weerspannig ras, anders ondervinden (21—25). Meent men dat Jahwe's aankondigingen eerst in de verre toekomst zullen uitkomen? Jahwe zegt dat de vervulling op handen is (26—28).

XII: 17, 18 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Menschenkind, uw
brood moet gij sidderend eten, uw water bevend en angstig drinken,′
19 en gij moet van de bevolking des lands zeggen: Zoo spreekt de Heer
Jahwe van de inwoners van Jeruzalem op Israëls bodem: Hun brood
zullen zij met angst eten en hun water met ontzetting drinken; opdat
het land, van zijne volheid beroofd, verwoest ligge wegens de gewel-
20 denarij, aan allen die het bewonen aangedaan;′ de dichtbevolkte steden
zullen in puin liggen, en het land zal eene woestenij zijn. Zoo zult gij
weten dat ik Jahwe ben.
21, 22 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Menschenkind, wat is
dat voor een spreekwoord dat men over het land van Israël bezigt:
23 het duurt vele dagen; van de gezichten komt niets!′ Daarom, zeg tot

18. Dit gebod is voor uitvoering niet geschikt, dus blijkbaar slechts inkleeding van de aankondiging: gij zult beven.

19. *zijne volheid.* Verg. op Deut. XXXIII: 16.

hen: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Ik maak een einde aan dat spreek-
woord; men zal het in Israël niet meer gebruiken. Spreek veeleer tot
24 hen: De dagen zijn nabij, en alle gezichten komen uit.′ Want voortaan
zal in het huis Israël geen valsch gezicht noch bedriegelijke godspraak
25 meer zijn.′ Ik toch, Jahwe, zal spreken, en wat ik spreek zal ook vol-
bracht worden. Het wordt niet meer verschoven; want ik zal in úwe
dagen, weerspannig ras, iets spreken en het volbrengen; zoo spreekt
de Heer Jahwe.
26, 27 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Menschenkind, zie, het
huis Israël zegt: Het gezicht dat díe daar ziet heeft betrekking op
28 verwijderde dagen; voor verren tijd profeteert hij.′ Daarom, zeg tot
hen: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Geen mijner woorden wordt meer
verschoven. Wat ik spreek zal ook volbracht worden. Zoo spreekt de
Heer Jahwe.

24. *bedriegelijke*, letterlijk *gladde*. De lezing staat niet vast; in XIII : 7 staat in plaats hiervan *leugenachtige*.

HOOFDSTUK XIII.

Wee over de valsche profeten en profetessen! — Ezechiël moet spreken tegen de profeten die uit zich zelven profeteeren en op Jahwe's oordeelsdag niet voor hun volk in de bres springen (1—5); zij toch hebben gezegd een orakel van Jahwe ontvangen te hebben, terwijl hij hen niet gezonden had (6 v.). Tót straf voor hunne valsche godspraken, zal Jahwe hen uit Israël uitroeien (8 v.). Omdat zij aan 's volks oog door ijdele vredesbeloften den wankelenden toestand waarin het verkeert onttrokken hebben, zal Jahwe hen beschamen ten dage dat hij door strafgerichten den waren toestand aan het licht brengt (10—16). Ezechiël moet spreken tegen de profetessen die uit zich zelven profeteeren en om den broode door hare tooverkunsten de menschen verstrikken (17—19); Jahwe zal het volk uit hare strikken verlossen en haar van haar waarzeggend vermogen berooven (20—23).

XIII : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Menschenkind, pro-
feteer tegen Israëls profeten, profeteer en zeg tot hen die uit zich
3 zelven profeteeren: Hoort het woord van Jahwe!′ Zoo spreekt de Heer
Jahwe: Wee den dwazen profeten, die naloopen wat in hun eigen geest
4 is opgekomen; zoodat zij niet zien.′ Aan vossen in puinhoopen zijn
5 uwe profeten, o Israël, gelijk geworden.′ Gij zijt niet in de bres ge-
sprongen en hebt geen wal opgeworpen tot bescherming van het huis
6 Israël, door op den dag van Jahwe in den strijd pal te staan.′ Zij
hebben valsche gezichten en leugenachtige godspraken gezien, daar zij
zeiden: Zoo spreekt Jahwe! terwijl Jahwe hen niet gezonden had, en
7 dan durven zij op de vervulling van het woord wachten!′ Hebt gij
niet valsche gezichten gezien en leugenachtige godspraken gegeven,
daar gij zeidet: Zoo spreekt Jahwe! terwijl ik niet gesproken had?′
8 Daarom zegt de Heer Jahwe aldus: Omdat gij valschheid gesproken
en leugenachtige gezichten gehad hebt, daarom kom ik op u af! spreekt
9 de Heer Jahwe.′ Ik zal mijne hand uitstrekken tegen die profeten die

23. *komen uit*, volg. verb. t.
2. *profeteer en zeg*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *die profeteeren, en zeg.* — *uit zich zelven.* Zie inl. op Jer. XXIII : 9—40.
4 v. Israëls profeten verscholen zich op den oordeelsdag van Jahwe, d. i. tijdens den ondergang van Jeruzalem, en misten den moed om bij Jahwe voor het volk op te komen en het met hunne voorbede te dekken. Zie XXII : 30; Ps. CVI : 23; Jer. XV : 1 enz. Ezechiël vergeet hier de door hem gekozen inkleeding, en verraadt dat de val van Jeruzalem reeds tot het verleden behoort. De valsche profeten worden met *vossen in puinhoopen* vergeleken, omdat zij evenmin als die dieren de ruïnen waarin zij verblijf houden opbouwen.
5. *de bres*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud.
9. *Ik zal mijne hand uitstrekken*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Mijne hand zal zijn tegen.* — *het boek*

valsche gezichten gehad en leugenachtige godspraken gegeven hebben.
Zij zullen in de gemeenschap van mijn volk niet wezen, in het boek
van het huis Israël niet opgeteekend zijn, op Israëls bodem niet komen.
Zoo zult gij weten dat ik de Heer Jahwe ben.
10 Omdat en dewijl zij mijn volk op een dwaalspoor hebben gebracht
door te zeggen: Vrede! terwijl het geen vrede is, en zij, terwijl het
11 volk een muur optrok, dien met looze kalk bepleisterden' — zeg tot
hen die met looze kalk bepleisterden: Wanneer ik een allesoverstroo-
menden plasregen geef, hagelsteenen vallen, een stormwind losbreekt,'
12 en de muur dan omvalt, zal men dan niet tot u zeggen: Waar is nu
13 het pleister dat gij er op gestreken hebt?' Daarom spreekt de Heer
Jahwe aldus: Ik zal in mijne gramschap een stormwind doen losbreken,
in mijn toorn zal een allesoverstroomende plasregen komen, en in
14 grimmigheid een hagelslag ter vernietiging.' Zoo zal ik den muur
dien gij met looze kalk bepleisterd hebt omverwerpen en hem op den
grond storten, zoodat zijn grondslag blootgelegd wordt. Hij valt, en
gij komt te midden daarvan om. Zoo zult gij weten dat ik Jahwe
15 ben.' Wanneer ik mijne gramschap aan den muur en aan hen die
hem met looze kalk bepleisterden heb gekoeld, dan zal men tot u
16 zeggen: Weg is de muur! weg zijn zij die hem bepleisterden,' die
profeten van Israël die tot Jeruzalem profeteerden en gezichten van
vrede voor haar aanschouwden, terwijl het geen vrede was! spreekt
de Heer Jahwe.
17 Gij, menschenkind, vestig uw oog op de dochteren uws volks die
18 uit zich zelven profeteeren; profeteer tegen haar' en zeg: Zoo spreekt
de Heer Jahwe: Wee haar die banden hechten op alle armgewrichten
en sluiers maken op het hoofd van allerlei menschen, grooten en kleinen,
om zielen te vangen! Zoudt gij van mijn volk zielen vangen en uwe
19 eigen ziel in het leven houden?' Gij ontheiligt mij bij mijn volk, door,
voor handvollen gerst en stukken brood, zielen die niet moesten ster-
ven te dooden en zielen die niet in leven moesten blijven in het leven
20 te houden, daar gij mijn volk dat naar leugens hoort beliegt.' Daarom
spreekt de Heer Jahwe aldus: Ik kom af op uwe banden, die waar-
mede gij de zielen als vogels vangt, scheur ze van uwe armen af en
21 laat de zielen die gij vangt als vogels vrij.' Ik zal ook uwe sluiers

van het huis Israël. Zie op Exod. XXXII : 32. — *op Israëls bodem niet komen.* Ezechiël heeft dus het oog op mannen die in ballingschap leven.

10. Verg. Jer. VI : 14; VIII : 11. — *het volk een muur optrok,* zich beijverde om den staat in zijne voegen te houden en het land tegen de Chaldeeën te verdedigen. — *met looze kalk bepleisterden.* Door hunne vredesprofetieën kweekten zij ijdele gerustheid en ongegronde verwachtingen aan, zoodat zij het volk in zijne onzinnige plannen van verzet stijfden. Hetzelfde beeld XXII : 28.

11. *Wanneer — geef,* naar verb. tekst, gedeeltelijk volg. Gr. vert. — *losbreekt,* volgens andere klinkers.

12. Zij zullen beschaamd staan, als menschen die verkeerde dingen gedaan hebben.

14. *gij komt te midden daarvan,* van de neervallende brokken, *om.* Men moet een profeet niet bij het woord vatten; anders, Ezechiël heeft juist die profeten voorgesteld als na Jeruzalems val beschaamd staande.

15. *zal men ... zeggen,* volg. verb. t.; grondt. *zal ik ... zeggen.*

18. *banden* en *sluiers.* Wij kennen de wichelaarskunsten dier profetessen niet. Uit de woorden *het hoofd van allerlei menschen, grooten en kleinen,* letterlijk *het hoofd van elke gestalte,* zou men opmaken dat zij armen en hoofd van hare bezoekers omwonden; waarbij de uitdrukking *zielen vangen* goed past. Maar zie op vs. 20. — *armgewrichten,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *de gewrichten van mijn arm.*

19. *door — houden.* De profeet betwijfelt de kracht niet van die tooverijen, waardoor zij vromen ten val brengen en goddeloozen voorspoed verschaffen.

20. *waarmede,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *waar.* — *van uwe armen.* Hieruit maken wij op, dat de tooverbanden op de armen der toovenaressen werden aangebracht; terwijl vs. 18 leert dat het op de armen der betooverden geschiedde. De tegenstrijdigheid is wellicht niet zoo groot als zij schijnt. De profetessen kunnen hare eigene armen gebonden hebben tot eene afbeelding van hetgeen zij haren slachtoffers wilden aandoen. — *laat ... vrij,* volg. verb. t.

scheuren en mijn volk uit uwe hand verlossen; zoodat zij niet langer
als vangst in uwe hand zijn. Zoo zult gij weten dat ik Jahwe ben.′
22 Omdat gij met leugens het hart van den gerechte bedroeft, dien ik
niet wil bedroefd hebben, en de handen van den goddelooze stijft, zoo-
dat hij zich niet bekeert van zijn slechten weg, om hem in het leven
23 te houden,′ daarom zult gij geen valsch gezicht meer hebben en
geenerlei godspraak meer geven; ik zal mijn volk uit uwe hand ver-
lossen, en gij zult weten dat ik Jahwe ben.

22. *gij ... bedroeft,* volg. Gr. vert. De bedoeling met dit „bedroeven" is waarschijnlijk dat zij hem leed berokkenen door hunne tooverkunsten.

23. Wat den profetessen hier wordt aangekondigd, dat zij *geen valsch gezicht meer* zouden *hebben,* klinkt in ons oor eer als eene belofte dan als eene bedreiging, maar was toch inderdaad eene bedreiging. Immers, van waar ook afkomstig, hare gezichten en godspraken verschaften haar aanzien bij het volk en voordeel. Wanneer dus Jahwe, van wien die godspraken niet waren uitgegaan, bewerkt dat zij er niet meer ontvangen, dan zijn die profetessen machteloos en staan zij beschaamd. Verg. Hand. XVI : 16—19.

HOOFDSTUK XIV : 1—11.

Men raadplege Jahwe niet met een afgod in het hart! — Eenige Israëlietische oudsten komen Ezechiël bezoeken (1); Jahwe zegt hem dat die mannen afgoden huldigen en dat al wie dit doet en dan een profeet van Jahwe om eene godspraak komt vragen streng zal worden gestraft (2—8). Even zware straffen beloopt de profeet die zich om den tuin laat leiden en denzulken eene godspraak geeft (9 v.); zoo wordt verhoed dat Israël van Jahwe afdwaalt (11).

XIV : 1 Eens kwamen eenige uit de oudsten van Israël tot mij en gingen
2 vóor mij zitten.′ Toen kwam het woord van Jahwe aldus tot mij:′
3 Menschenkind, die mannen dragen hunne schandgoden in hun hart,
en houden de oogen gericht op hun struikelblok tot zonde; zou ik
4 mij dan door hen laten raadplegen?′ Spreek hen daarom toe en zeg
hun: Zoo zegt de Heer Jahwe: Al wie uit het huis Israël zijne schand-
goden in zijn hart draagt en op zijn struikelblok tot zonde het oog
gevestigd houdt, en zoo bij een profeet komt, hem zal ik, Jahwe, zelf
5 het antwoord geven tot straf voor zijne talrijke schandgoden;′ om
het huis Israël in het hart te wonden, allen die met hunne schand-
6 goden van mij afgeweken zijn.′ Zeg daarom tot het huis Israël: Zoo
spreekt de Heer Jahwe: Keert, ja, keert u af van uwe schandgoden
7 en keert uw gelaat af van al uwe afschuwelijkheden;′ want al wie
van het huis Israël en van de vreemden die onder Israël verblijf hou-
den van mij afwijkt, zijne schandgoden in het hart draagt, op zijn
struikelblok tot zonde het oog vestigt en dan bij een profeet komt,
opdat deze mij voor hem raadplege, hem zal ik, Jahwe, zelf het ant-
8 woord geven.′ Ik zal mijn oog richten op dien man, hem maken tot
een teeken en een spreekwoord en hem uitroeien uit mijn volk. Zoo

1. Zij kwamen, blijkens het vervolg, Jahwe raadplegen (verg. VIII : 1; XX : 1; XXXIII : 31), en tot hen is vs. 3—11 gericht; maar de profetie is het vervolg van de voorafgaande godspraken, en de oudsten behooren hier, als elders, tot de inkleeding.

3. *hun struikelblok tot zonde.* Zoo heeten de afgoden, omdat hunne aanbidders door die krenking van Jahwe ten val komen. — *zou — raadplegen?* Wanneer Jahwe op iemand vertoornd is, weigert hij hem inlichtingen; verg. XX : 3; 1 Sam. XIV : 37; XXVIII : 6; 2 Kon. III : 11—19.

4. *zelf,* letterlijk *door mij,* in tegenstelling met: door een profeet. Zoo volg. verb. t.; verg. vs. 7; grondt. *door haar* of *door hem.*

7. *de vreemden — houden.* Verg. op Exod. XII : 19. De vermelding der vreemden past slecht in Ezechiëls omstandigheden. De hier gebezigde uitdrukking komt herhaaldelijk in de wet, Lev. XVII : 8 en elders, voor. Waarschijnlijk werd zij in de priesterlijke kringen, waartoe Ezechiël behoorde, veel gebruikt en vloeide zij hem hier onwillekeurig uit de pen.

8. *een teeken,* van Jahwe's straffende gerechtigheid. — *een spreekwoord,* volg. verb. t.; grondt. heeft het meervoud. Men zal zeggen: ongelukkig als die en die.

9 zult gij weten dat ik Jahwe ben.' En als de profeet zich laat ver-
lokken en eene godspraak geeft, zoo heb ik, Jahwe, dien profeet ver-
lokt en zal ik mijne hand tegen hem uitstrekken en hem verdelgen
10 uit mijn volk Israël.' Zij zullen hunne schuld dragen; die van den
11 raadpleger en die van den profeet is even zwaar.' Opdat het huis Israël
niet meer van mij afdwale en zij niet meer verontreinigd worden door
al hunne misdrijven. Zoo zullen zij mij ten volk en zal ik hun ten
God zijn, spreekt de Heer Jahwe.

9 v. Eene bedreiging als deze moest op den duur den dood van het profetisme veroorzaken. Vooreerst toch zou de profeet een kenner der harten moeten zijn, om zich nooit te bedriegen in den persoon voor wien hij zich bereid verklaarde Jahwe te raadplegen. En daarenboven is de uitdrukking, in vs. 3—7 gebezigd voor dat wat iemand onwaardig maakte om Jahwe te komen raadplegen, zoo algemeen en vaag, dat daaronder allerlei praktijken konden verstaan worden die bij de partij waartoe de vrager behoorde in zwang waren; zoodat gaandeweg de wet en hare uitleggers konden bepalen, wie Jahwe mochten raadplegen en voor wie hij door een profeet mocht geraadpleegd worden. Zoo werd het profetisme van alle vrijheid beroofd. Verg. op Deut. XVIII: 21 v. — *ik* — *verlokt*, heb een leugengeest in hem gezonden, 1 Kon. XXII: 22; verg. Jer. IV: 10. Jahwe deed dit om die afgodische vragers geheel van het spoor te brengen en in slaap te wiegen; opdat zij, van kwaad tot erger vervallende, al de zwaarte van zijn toorn zouden dragen.

HOOFDSTUK XIV: 12—23.

Waarom Jahwe tegen den regel eenige zondige Jeruzalemmers spaart. — Als Jahwe een zondig land met hongersnood slaat, zal zelfs de voorbede der vroomsten de bewoners niet baten (12—14); evenmin wanneer hij wild gedierte zendt (15 v.), het zwaard (17 v.) of de pest (19 v.). Maar al wordt Jeruzalem door die vier plagen geteisterd, eenige harer inwoners zullen in leven blijven en tot de ballingen komen; opdat dezen tot hun troost zien mogen dat Jahwe's vonnis rechtvaardig is geweest (21—23).

In dit stuk zien wij, hoe Ezechiël, toen hij zijn boek schreef, hetgeen bij Jeruzalems val geschied was zocht te rijmen met zijne opvatting van Jahwe's rechtvaardigheid; waarover zie inl. op H. XVIII.

XIV: 12, 13 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:' Menschenkind,
wanneer een land tegen mij gezondigd heeft door zich zwaar te mis-
dragen, en ik mijne hand daartegen uitsteek en er den staf des broods
in verbreek, den honger er op loslaat en mensch en dier uitroei;'
14 al waren dan die drie mannen in het land, Noach, Daniël en Job,
dan zouden dezen door hunne gerechtigheid slechts hun eigen leven
15 redden, spreekt de Heer Jahwe.' Of wanneer ik wild gedierte in het
land laat rondwaren, en dit het zóo ontvolkt dat het eene wildernis
16 wordt waar niemand doortrekt uit vrees voor dat gedierte;' al waren
dan die drie mannen in het land, zoo waar als ik leef, spreekt de Heer
Jahwe, zelfs geen zoon of dochter zouden zij redden, maar zij alleen
17 zouden worden gered, en het land zal eene wildernis worden.' Of wan-
neer ik een zwaard over dat land breng en zeg: Een zwaard trekke
18 door het land! en ik roei er mensch en dier uit;' al waren dan die
drie mannen in het land, zoo waar als ik leef, spreekt de Heer Jahwe,
zelfs geen zoon of dochter zouden zij redden, maar zij alleen zouden
19 worden gered.' Of wanneer ik eene pest op dat land loslaat en mijne
gramschap er over uitstort, bloedig, om er mensch en dier uit te
20 roeien;' al waren Noach, Daniël en Job in dat land, zoo waar als ik
leef, spreekt de Heer Jahwe, zelfs geen zoon of dochter zouden zij redden,
zij zullen door hunne gerechtigheid slechts hun eigen leven redden.
21 Want, zoo spreekt de Heer Jahwe, ook al liet ik mijne vier booze

14. Verg. Jer. XV: 1. — *staf des broods.* Zie op Lev. XXVI: 26. — *Noach.* Zie Gen. VI—IX. — *Daniël en Job.* De naar hen genoemde boeken bestonden toen nog niet. Welke overleveringen betreffende hen aan Ezechiël ten dienste stonden, is onbekend. Daar hij hen naast Noach plaatst, houdt hij hen zeker voor vromen uit den ouden tijd. — *slechts*, duidelijkheidshalve ingevoegd; evenzoo vs. 20.

21—23. Bezwaarlijk kan iemand over eens anders treurig lot getroost worden door de overweging

gerichten, zwaard, honger, wild gedierte en pest, op Jeruzalem los,
22 om er mensch en dier uit te roeien,′ zoo blijft waarlijk nog eene rest
over, zij die er uitgeleid worden, zonen en dochteren. Als zij dan uit
hun land tot u komen en gij hun wandel en gedrag ziet, dan zult gij
getroost worden over den rampspoed dien ik over Jeruzalem gebracht
23 heb, over alles wat ik gebracht heb over haar.′ Ja, zij zullen u troos-
ten; want wanneer gij hun wandel en gedrag ziet, dan zult gij weten
dat ik al wat ik haar aangedaan heb niet zonder reden gedaan heb,
spreekt de Heer Jahwe.

dat het verdiend is. Ezechiël verbeeldt zich dit omdat de rechtvaardiging van Jahwe's handelwijze bij hem zeer zwaar weegt.

HOOFDSTUK XV.

Het onnutte wingerdhout. — Het hout van den wijnstok is onbruikbaar (1—3); als het daarenboven in het vuur is geweest, deugt het nog minder (4 v.). Aan zulk hout is Jeruzalems bevolking gelijk; Jahwe geeft haar prijs (6—8).

XV : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Menschenkind, wat
heeft de wingerd vóor boven andere rankendragende boomen die onder
3 de boomen van het bosch zijn?′ Zal men daarvan een hout nemen,
om het tot het een en ander te verwerken, of zal men er eene pin
4 van maken, om er eenig voorwerp aan op te hangen?′ En als hij
bovendien aan het vuur is overgegeven, zoodat dit zijne beide einden
verteerd heeft en het middelste gedeelte gezengd is, zal hij dan ergens
5 toe deugen?′ Toen hij nog gaaf was, kon hij tot niets verwerkt
worden; hoeveel te minder zal hij, nu het vuur hem verteerd heeft
en hij gezengd is, voor iets bruikbaar zijn!
6 Daarom spreekt de Heer Jahwe aldus: Aan het hout van den wijn-
stok onder de boomen van het bosch, hetwelk ik ter vertering aan het
vuur overgaf, heb ik de inwoners van Jeruzalem gelijk gemaakt:′
7 ik zal mijn oog op hen richten; uit het vuur zijn zij gekomen, en het
vuur zal hen verteren. En gij zult weten dat ik Jahwe ben, wanneer
8 ik mijn oog op hen vestig′ en het land tot eene wildernis maak,
omdat zij zich zwaar misdragen hebben, spreekt de Heer Jahwe.

7. *uit het vuur zijn zij gekomen.* Zinspeling op de verovering van Jeruzalem onder Jojachin. — *gij zult weten.* Gr. vert. *zij zullen weten.*

HOOFDSTUK XVI.

Het verfoeilijk Jeruzalem. — De profeet moet Jeruzalem hare afschuwelijkheden voorhouden (1 v.): zij is van Kanaänietische herkomst (3); na hare geboorte onverzorgd gebleven, lag zij neder, totdat Jahwe zich over haar ontfermde; toen zij er den leeftijd voor had, huwde hij haar (4—8). Jahwe verzorgde en versierde haar (9—14). Maar zij, weelderig geworden, werd hem ontrouw (15—19) en offerde de kinderen die zij bij hem had aan hare boelen, vergetende, uit welken jammerstaat Jahwe haar had gered (20—22). Zij boeleerde achtereenvolgens op de verachtelijkste manier, zonder verzadigd te worden, met Egypte, Assyrië en Chaldea (23—34). Daarom zal Jahwe haar door hare minnaars als echtbreekster en moordenares doen vonnissen en der verachting prijsgeven (35—43). Echte zuster van Samarië en Sodom, heeft zij het nog erger gemaakt dan deze (44—48): in hoovaardige weelderigheid heeft Sodom geleefd, maar het is rechtvaardig in vergelijking met haar (49—51). Daarom zal Jahwe te gelijk met het lot van Sodom en Samarië Jeruzalems lot keeren, ze gezamenlijk in vroegeren staat herstellend; opdat Jeruzalem beschaamd sta, daar het alleen te gelijk met genen vergiffenis kan erlangen (52—58). Wanneer Jahwe het verbond dat hij met haar in haar jeugd sloot gestand doet, zal zij zich schamen over haar verleden (59—67).

In geen andere boetrede wordt de slechtheid van Jeruzalem zoo aan de kaak gesteld als in deze

Daarom keurden de schriftgeleerden het af, wanneer een voorganger in de synagoge dit hoofdstuk voorlas: zóo zijne moeder aan de minachting prijs te geven kon alleen in een bastaard opkomen! De hier gebezigde beeldspraak is dikwerf onkiesch, maar zij is krachtig.

XVI : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij: ′ Menschenkind, maak
3 Jeruzalem hare afschuwelijkheden bekend ′ en zeg: Zoo spreekt de Heer
Jahwe tot Jeruzalem: Uwe herkomst en geboorte is uit het land der
Kanaänieten: uw vader was een Amoriet, uwe moeder eene Hittietische. ′
4 En wat uwe geboorte betreft, toen gij geboren waart werd uwe navel-
streng niet afgesneden, en werdt gij niet met water rein gewasschen,
5 noch met zout ingewreven of in windselen gewikkeld. ′ Niemand zag
met ontferming naar u, om uit medelijden een dezer dingen aan u
te doen; toen gij geboren waart werdt gij weggeworpen op het veld,
6 als eene wier leven niets waard is. ′ Maar ik kwam u voorbij, zag
u trappelend in uw bloed en zeide tot u: Leef op uit uw bloed,
7 groei op als het kruid des velds. ′ En gij groeidet op, werdt groot, en
kwaamt in den tijd der stonden: uwe borsten waren gezwollen, uw
8 haar was te voorschijn gekomen; maar gij waart naakt en bloot. ′ Toen
kwam ik u weder voorbij, zag dat gij in den tijd der liefde gekomen
waart, spreidde mijn dek over u uit en bedekte uwe naaktheid; ik
zwoer u en ging een verbond met u aan, spreekt de Heer Jahwe.
Zoo werdt gij de mijne.
9 Nu spoelde ik u af met water, wiesch het bloed van u af en zalfde
10 u met olie; ′ ik kleedde u in een bont gewaad, schoeide u met marokijn,
bond u een fijn linnen doek om het lijf, en hulde u in een sluier van
11 zijde; ′ ik deed u sieraden aan, gaf u spangen aan de armen, eene
12 keten om den hals; ′ ik deed u een ring in den neus, hangers in de
13 ooren, zette u eene prachtige kroon op het hoofd. ′ Zoo waart gij ver-
sierd met goud en zilver, uwe kleedij was van fijn linnen, zijde en
bonte stoffen, gij at meelbloem, honing en olie en werdt zeer zeer
14 schoon. ′ Een roep ging om uwe schoonheid van u uit onder de volken;
want volkomen was zij door den pronk dien ik op u gelegd had, spreekt
de Heer Jahwe.
15 Maar gij vertrouwdet op uwe schoonheid en hoereerdet, prat op den
roep die van u uitging, en waart kwistig met uwe hoererijen voor
16 elken voorbijganger. ′ Gij naamt van uwe kleederen, maaktet u ge-

3. Ezechiël wil hiermede niets zeggen omtrent de afkomst der Israëlieten; hij bedoelt dat zij in zeden en godsdienst heidensch zijn. — *een Amoriet*, volg. verb. t.; grondt. *de Amoriet.*

4 v. Beschrijving van Israëls ellendigen toestand in Egypte en bij den uittocht.

4. *rein,* zeer onzekere vertaling.

6—8. De leiding door de woestijn en de sluiting des verbonds.

6. *uit,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in.* Deze heeft *en zeide — bloed* tweemaal; eenige hss. en alle oude vertt. hebben het slechts eenmaal.

7. In dit vers zijn eenige tekstveranderingen volg. oude vertt. gemaakt. — *uw haar.* Verg. Jez. VII : 20.

8. *weder,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *ik zwoer u.* Bij verloving noch huwelijksvoltrekking werd door den man een eed gedaan, evenmin als door de vrouw. Den profeet staat hier Jahwe's eed aan de vaderen voor den geest.

9—14. De heerlijkheid van het door Jahwe gezegend volk.

9. *het bloed,* dat der maandelijksche reiniging of het Deut. XXII : 15 bedoelde.

10. *zijde,* onzekere vertaling.

12. *een ring in den neus.* Zie op Gen. XXIV : 22.

13. *meelbloem — olie.* Deze spijzen zijn die van rijken. — Aan het slot heeft Hebr. t. *en waart gij voorspoedig tot het koningschap,* welke woorden, waarin de beeldspraak geheel verzaakt wordt, volg. Gr. vert. weggelaten zijn.

15. Verg. XXVIII : 17 en op Deut. VI : 12. — Aan het slot staat in Hebr. t. *dat hij voor hem zij*; weggelaten volg. Gr. vert.

16—22. De profeet heeft hier het oog op de oud-Israëlietische godsvereeringen.

16. *gestreepte hoogten,* onzekere vertaling. De bedoeling schijnt te zijn dat zij door kleederen op de hoogten (zie op Deut. XII : 2) uit te spreiden dezen het voorkomen geven van gestreept te zijn. — *daarop,* op die kleederen. — Aan het slot staan een viertal onverstaanbare woorden.

17 streepte hoogten en hoereerdet daarop.′ Gij naamt uwe kostbaarheden,
van het goud en het zilver dat ik u gegeven had, en maaktet u
18 mannenbeelden, waarmede gij hoereerdet.′ Gij naamt uwe bonte klee-
deren en bedektet ze daarmede; mijne olie en mijn wierook plaatstet
19 gij vóor hen;′ mijn brood, dat ik u gegeven had — met meelbloem,
olie en honing heb ik u gespijzigd — dat plaatstet gij vóor hen tot
20 een liefelijken geur, spreekt de Heer Jahwe.′ Ook naamt gij de zonen
en dochteren die gij mij gebaard hadt, en offerdet hun die tot spijze.
21 Was het u niet genoeg te hoereeren,′ dat gij ook mijne kinderen
22 slachttet en weggaaft door ze hun over te leveren?′ Bij al uwe afschu-
welijkheden en hoererijen gedacht gij de dagen uwer jeugd niet, toen
gij naakt en bloot waart en laagt te trappelen in uw bloed.
23 En na al deze uwe boosheid — wee, wee over u! spreekt de Heer
24 Jahwe′ — bouwdet gij voor u eene kapel en maaktet u eene verhe-
25 venheid in elke straat;′ op elken kruisweg hebt gij u eene verheven-
heid gebouwd, uwe schoonheid afschuwelijk misbruikt, u schaamteloos
aangeboden aan elken voorbijganger, tallooze keeren hoererij gepleegd.′
26 Gij hoereerdet met de Egyptenaren, uwe naburen met het groote lid,
27 en pleegdet tallooze keeren hoererij, om mij te tergen.′ — Zie, ik heb
mijne hand tegen u uitgestrekt en het u toegewezen deel ingekort, u
overgegeven aan den haat uwer vijandinnen, de dochters der Filistijnen,
28 die zich schámen over uw ontuchtig gedrag.′ — Gij hoereerdet ook
met de Assyriërs, omdat gij het nog niet zat waart; maar ook toen
29 gij met hen gehoereerd hadt, waart gij het nog niet zat.′ Toen hebt
gij tallooze keeren hoererij gepleegd met het land Chaldea, en ook
zóo werdt gij niet zat.
30 Hoe is uw huis verkwijnd! spreekt de Heer Jahwe. Terwijl gij dit
31 alles deedt en het hoerenbedrijf drievoudig uitoefendet,′ uwe kapel op
elken kruisweg bouwdet en uwe verhevenheid maaktet in elke straat,
waart gij nog niet eens als eene hoer er op uit om geld te vergaren.′
32, 33 De gehuwde overspelige vrouw neemt het van vreemden,′ en aan elke
hoer geeft men geschenken; maar gij gaaft zelve geschenken aan al
uwe minnaars en boodt hun giften aan, opdat zij van alle kanten tot
34 u zouden komen, in uwe hoererijen.′ Zoo deedt gij juist omgekeerd

19. *met — gespijzigd.* Zie vs. 13. — *geur.* Hierna heeft grondt. nog *en hij was,* wat als hier onverstaanbaar weggelaten is.

20 v. Verg. op Lev. XVIII: 21.

22. Aan het slot heeft Hebr. t. nog *zijt gij geweest*, hier onverstaanbaar.

23—29. Hier heeft Ezechiël het oog, niet alleen op wellustige godsdienstige praktijken (verg. op Gen. XXXVIII: 15 en op Deut. XXIII: 17 v.), maar ook op het heulen van Israël met de heidenen en het overnemen van hunne zeden en godsdienstige gebruiken.

24. *kapel,* zeer onzekere vertaling. — *verhevenheid.* Hier wordt een ander woord gebruikt dan het gewone voor eene heilige hoogte. Waarschijnlijk worden er kunstmatige ophoogingen mede bedoeld waarop altaren voor vreemde goden gebouwd werden. — *u schaamteloos aangeboden.* Grondt. heeft hier eene zeer onkiesche uitdrukking.

27. *het — deel,* die u volg. vs. 9—14 verleende gunsten. — Daar uit het *na al deze uwe boosheid* van vs. 23 blijkt dat de profeet het oog heeft op hetgeen in den laatsten tijd door de Jeruzalemmers misdreven is, moet ook deze straf in Ezechiëls tijd voltrokken zijn. Wij weten niet, welke gelegenheden de Filistijnsche vrouwen gehad hebben om haar haat aan Jeruzalem te koelen. Wellicht heeft iets dat bij de inneming der stad onder Jojachin geschied is den profeet deze woorden in de pen gegeven. Ezechiël spreekt over de Filistijnen alleen nog vs. 57 en XXV: 15—17. — *uw ontuchtig gedrag,* onzekere lezing; maar de zin is zeker de door den profeet bedoelde.

29. *het land Chaldea,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het land Kanaän naar Chaldea.* De invoeging van *Kanaän* is waarschijnlijk veroorzaakt door XVII: 4, waar het land der Chaldeeën *een kramersland,* letterlijk *een Kanaänsland,* heet; verg. op Job XL: 25.

30. *uw huis,* volg. verb. t. — *drievoudig uitoefendet,* volg. Gr. vert. De profeet doelt waarschijnlijk op het hoereeren met drieërlei volk, vs. 26, 28, 29.

31. *vergaren,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *bespotten.*

32. *van,* volg. Syr. vert. ingevoegd.

als andere vrouwen : gij hoereerdet zonderdat gij nageloopen werdt;
gij gaaft hoerenloon, en het werd u niet gegeven. Zoo was het met
u de verkeerde wereld.
35, 36 Daarom, hoer, verneem Jahwe's woord! ′ Zoo spreekt de Heer Jahwe:
Omdat gij uwe schaamdeelen ontdekt en uwe naaktheid ontbloot hebt
bij uwe hoererijen met uwe minnaars en al uwe afschuwelijke schand-
37 goden, en om het bloed uwer zonen die gij hun gegeven hebt, ′ daarom,
zie, ik verzamel al uwe minnaars, in wier smaak gij vielt, allen, zoo-
wel hen die gij liefhebt als hen die gij haat; ik zal hen van alle
kanten bij u verzamelen en voor hen uwe naaktheid ontblooten, zoodat
38 zij al uwe naaktheid zien. ′ Ik zal u vonnissen als echtbreekster en
39 bloedvergietster, in gramschap en naijver; ′ ik zal u overleveren in
hunne handen, en zij zullen uwe kapel omverhalen en uwe verheven-
heden afbreken, u uwe kleederen uittrekken, uwe kostbaarheden weg-
40 nemen en u naakt en bloot laten liggen. ′ Dan brengen zij eene menigte
tegen u samen, steenigen u en houwen u met hunne zwaarden in
41 stukken; ′ zij verbranden uwe huizen en voltrekken strafgerichten aan
u ten aanschouwen van vele vrouwen. Zoo maak ik een einde aan
42 uw hoerenbestaan, en zult gij geen hoerenloon meer geven. ′ Zoo zal
ik mijne gramschap op u doen rusten — dan zal mijn naijver van u
43 wijken, en ik zal rustig worden en niet meer ontstemd zijn. ′ Omdat
gij de dagen uwer jeugd niet herdacht en door al die dingen mij tot
toorn geprikkeld hebt, zal ik van mijn kant uwen wandel op uw
hoofd doen nederkomen, spreekt de Heer Jahwe, en zoo over al uwe
afschuwelijkheden mijn raad volvoeren.
44 Zie, alle spreukendichters zullen op u de spreuk toepassen: zoo
45 moeder, zoo dochter! ′ Ja, gij zijt de echte dochter uwer moeder, die
van man en kinderen afkeer had, en de echte zuster uwer zusters, die
van hare mannen en kinderen afkeer hadden. Uwe moeder was eene
46 Hittietische, uw vader een Amoriet; ′ uwe oudere zuster, die aan uwe
linkerhand woonde, was Samarië met hare dochters, uwe jongere, die
47 aan uwe rechterhand woonde, Sodom met hare dochters. ′ Op hare
wegen hebt gij gewandeld en hare afschuwelijkheden hebt gij gedaan,
ja, na eenigen tijd maaktet gij het in allen deele nog erger dan zij. ′
48 Zoo waar als ik leef, spreekt de Heer Jahwe, uwe zuster Sodom met hare
49 dochters heeft zich niet zóo gedragen als gij met uwe dochters. ′ Zie,
hierin heeft de schuld uwer zuster Sodom bestaan: in hoogmoed, brood-

34. *gij hoereerdet*, volg. verb. t.; grondt. *in uwe hoererijen.*

36. *gij ... ontdekt ... hebt*, volg. verb. t.; grondt. *uitgestort is.* — *om*, volg. alle oude vertt.; grondt. *als.*

37. *als hen die gij haat.* Dit beteekent waarschijnlijk: hen tegen wie gij, na het eerst met hen aangelegd te hebben, haat hebt opgevat; verg. XXIII : 22. Misschien worden de Edomieten en de Filistijnen bedoeld; zie vs. 57.

38. *in gramschap*, volg. verb. t., gedeeltelijk naar Gr. vert.

40. *steenigen.* Zie op Lev. XX : 2.

42. De woorden *dan* — *zijn* schijnen een later toevoegsel te zijn, om dèn stroom der verwijten en bedreigingen door eene enkele belofte te breken.

43. *uw* vóor *hoofd*, volg. de oude vertt. ingevoegd. — *zoo* — *volvoeren*, onzekere vertaling volg., gedeeltelijk naar Gr. vert., verb. t.

45. *zusters*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *zuster.* Dezelfde verandering vs. 51, 52. — *Uwe* — *Amoriet.* Zie vs. 3. — Wat hier aan die zusters verweten wordt doelt niet op bepaalde overtredingen, maar op allerlei zware zonden.

46. *aan uwe linkerhand*, ten noorden. — *hare dochters*, hare onderhoorige plaatsen, zooals de uitdrukking Joz. XV : 47 en elders overgezet is. — *aan uwe rechterhand*, ten zuiden.

47. In den aanhef van dit vers staat in grondt. eene ontkenning, die wel niet bij toeval, maar opzettelijk zal zijn ingevoegd; verg. op Jez. I : 9. — *na eenigen tijd.* Hierna zijn uit den tekst een paar onverstaanbare letters weggelaten.

49. *brooddronkenheid*, letterlijk *verzadiging met* of *overvloed van brood*; verg. Deut. XXXII : 15; Spr. XXX : 9.

dronkenheid en zorgelooze rust leefde zij met hare dochters, terwijl zij
50 de hand der nooddruftigen en armen niet stijfde.′ En toen zij in haar
overmoed afschuwelijkheden voor mijn aangezicht bedreven, deed ik
51 haar weg, zooals gij gezien hebt.′ Ook Samarië heeft niet half zooveel
gezondigd als gij. Gij hebt veel meer afschuwelijkheden bedreven dan
zij beiden, en uwe zusters gerechtvaardigd door al de afschuwelijk-
heden die gij bedreven hebt.
52 Zoo draag dan ook uwe schande, gij, die voor uwe zusters middelares
zijt geworden, daar zij door de nog afschuwelijker zonden die gij be-
dreven hebt rechtvaardiger zijn dan gij. Ja, schaam u en draag uwe
53 schande, naardien gij uwe zusters gerechtvaardigd hebt.′ Ik zal haar
lot een keer doen nemen, dat van Sodom en hare dochters, en dat van
Samarië en hare dochters, en uw lot neemt een keer tusschen die
54 beiden;′ opdat gij uwe schande draagt en beschaamd staat over al
55 wat gij gedaan hebt, terwijl gij haar troost.′ Zoo zullen uwe zusters
Sodom met hare dochters en Samarië met hare dochters tot haar
vroegeren staat terugkeeren, en gij zult met uwe dochters desgelijks
56 tot uw vroegeren staat terugkeeren.′ De naam uwer zuster Sodom
is door u nooit zóo op de lippen genomen ten tijde van uw hoog-
57 moed,′ voordat uwe naaktheid ontdekt werd, als gij thans gesmaad
wordt door de dochters van Edom en alle dochters der Filistijnen, die
58 u van alle kanten hoonen.′ Uwe ontucht en uwe afschuwelijkheden, gij
draagt ze, spreekt Jahwe.
59 Want zoo spreekt de Heer Jahwe: Wanneer ik met u zal gedaan
hebben zooals gij gedaan hebt, gij, die den eed hebt geminacht door
60 het verbond te verbreken,′ dan zal ik gedenken het verbond dat ik
met u sloot in de dagen uwer jeugd, en het eeuwig verbond aan u
61 gestand doen,′ en gij zult uw gedrag gedenken en beschaamd staan,
wanneer ik uwe oudere zusters bij uwe jongere voeg en ze u tot doch-
62 ters geef; wat niet is krachtens het verbond met u.′ Ik zal mijn ver-
63 bond met u gestand doen, en gij zult weten dat ik Jahwe ben.′ Opdat
gij bij de herinnering aan het verleden u moogt schamen, en gij geen
mond meer open doet, omdat gij beschaamd staat, wanneer ik voor u
alles verzoen wat gij gedaan hebt, spreekt de Heer Jahwe.

50. Zie Gen. XIX.

51. *zusters.* Grondt. heeft, evenals vs. 45 en 52, het enkelvoud, maar het meervoud wordt bedoeld: niet alleen Samarië, ook Sodom en hare dochters. Beiden zijn door Jeruzalem gerechtvaardigd, omdat zij in vergelijking met haar deugdzaam waren; verg. Jer. III : 11; Matth. X : 15; XI : 23 v.

52. *die — geworden.* Gij zijt als het ware haar voorspraak geworden, daar Jahwe met het oog op uwe zwaardere schuld u niet kon vergeven zonder ook haar te begenadigen.

53. De verwachting van Sodoms herstel kan bezwaarlijk letterlijk door den profeet gemeend zijn; hij komt er dan ook niet op terug. — *en — beiden.* Welk eene schande voor Jeruzalem in zulk gezelschap te worden begenadigd!

54. *gij haar troost,* in zoover gij door uwe ongerechtigheid tot verbetering van haar lot hebt medegewerkt; verg. XXXII : 31.

56. *zóo,* met zooveel scherpe afkeuring en groven smaad.

57. *naaktheid,* met een paar hss.; Hebr. t. *boosheid.* — *gij,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *Edom,* volg. eenige hss.; Hebr. t. *Aram.* — Tusschen *alle* en *dochters der Filistijnen,* over wie zie op vs. 27, heeft grondt. nog *die rondom u zijn.*

61. *ik ... voeg,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gij ... voegt.* — Samarië en Sodom zullen aan Jeruzalem onderworpen worden; wat meer is dan Jahwe ooit beloofd heeft.

HOOFDSTUK XVII.

De twee cedertoppen. — Ezechiël moet een raadsel opgeven (1 v.): een arend nam van den Libanon een cedertop en plaatste dien in eene koopstad (3 v.); ook plaatste hij een wijnstok in een vruchtbaar oord, waar hij, onderworpen aan den arend, zou gedijen (5 v.); maar toen een andere arend kwam,

boog de wijnstok, hoewel op goeden grond geplant, zijne ranken naar dezen toe (7 v.); daarom zegt Jahwe dat hij vernederd zal worden (9 v.). Ezechiël krijgt den last het raadsel te verklaren: Babels koning heeft een koning en vorsten uit Jeruzalem weggevoerd en een anderen telg van het koninklijk geslacht als zijn vazal op den troon geplaatst (11—14); maar deze is van hem afgevallen tot den koning van Egypte, en zal tot straf daarvoor naar Babel gevoerd worden en daar sterven (15—18). Ja, tot straf voor zijne woordbreuk zal Jahwe dit over hem brengen (19—21). Maar ook Jahwe zal een cedertak afrukken en dien op den hoogen berg van Israël planten; die zal gedijen, ten bewijze dat Jahwe vernedert en verhoogt (22—24).

In vs. 3—15 worden niet slechts de wegvoering van Jojachin en de troonsbestijging van Sedekia, maar ook Sedekia's afval van Nebukadresar vermeld als reeds tot het verleden behoorende; wat slecht strookt met de plaats die dit stuk in het boek inneemt. Immers, de laatst voorafgaande tijdsbepaling, VIII : 1, vermeldt het zesde, de eerst volgende, XX : 1, het zevende jaar van Ezechiëls ballingschap, terwijl Sedekia volg. 2 Kon. XXIV : 20*b*; XXV : 1 eerst kort vóór het negende jaar zijner regeering, dat is tevens het negende van Ezechiëls ballingschap, in opstand kwam. Ezechiël kon dus op het tijdstip waarin hij dit hoofdstuk plaatste nog niet van Sedekia's afval als van iets dat reeds geschied was spreken. Wat Sedekia's lot zijn zou, wordt vs. 12—21 voorspeld, en wel zoo, dat de uitkomst nauwkeurig overeenkomt met die voorzegging; zie inl. op XII : 1—16. Het slot, vs. 22—24, waarin de profeet zijne verwachting voor de toekomst uitspreekt, is door de uitkomst gelogenstraft.

XVII : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij: ' Menschenkind, geef
aan het huis Israël een raadsel op, en draag hun eene gelijkenis voor. '
3 Zeg dan: Zoo spreekt de Heer Jahwe: De groote arend, met de groote
vleugels, de lange wieken, den vollen bontkleurigen vederendos, kwam
4 tot den Libanon en nam de kruin van den ceder weg: ' de hoogste
zijner uitspruitsels brak hij af, bracht ze in een kramersland, plaatste
5 ze in eene stad van kooplieden. ' Toen nam hij eene zaaiplant des lands
en zette die op een zaaiveld, aan groote wateren plaatste hij ze als
6 een oevergewas; ' zij moest uitspruiten en een wijnstok worden, wijd-
uitloopend maar laag van was; opdat zijne ranken zich tot den arend
keeren en zijne wortels onder hem blijven zouden. Zoo werd zij een
7 wijnstok, maakte takken en schoot twijgen uit. ' Maar er was een
andere groote arend, met groote vleugels en vele vederen, en zie, die
wijnstok boog zijne wortels tot hem en schoot zijne ranken naar hem
heen, opdat die hem meer mochten drenken dan het bed waarop hij
8 geplant was. ' Toch was hij op een goeden akker, aan overvloedig
water geplant, zoodat hij loten maken, vruchten dragen en een heer-
9 lijke wijnstok worden kon. ' Zeg daarom: Zoo spreekt de Heer Jahwe:
Zal hij gedijen? Zal men niet zijne wortels verscheuren, zijne vrucht
afsnijden, zoodat al wat aan zijne uitspruitsels frisch is verdort? Ja,
hij zal verdorren, zoodat geen groote arm of veel volk noodig is om
10 hem van zijne wortels weg te nemen. ' En zie, hij is geplant; zal hij

3. *De groote arend*, Nebukadresar. — *kwam tot den Libanon.* Hierin wordt niet ondersteld dat dit gebergte tot Israëls land, nog minder dat het tot Juda behoorde; de Libanon wordt alleen genoemd, omdat de profeet van zins is Juda's koning en aanzienlijken met de toppen van ceders te vergelijken, en dat gebergte rijk aan die boomsoort was.

4. *een kramersland*, letterlijk *een Kanaänsland.* Verg. op Job XL : 25. Met dat land wordt Babylonië, met *eene stad van kooplieden* Babel bedoeld. Verg. op XVI : 29. De cedertop die daarheen gebracht wordt is Jojachin; zie vs. 12.

5. Achter *zaaiveld* is een onverstaanbaar woord, volg. de oude vertt., weggelaten. — *eene zaaiplant*, Sedekia, die niet, als zijn voorganger, met den top van een ceder vergeleken wordt, omdat Nebukadresar hem minder macht liet dan Jojachin bezeten had. — *oevergewas*, onzekere vertaling.

6. *zij moest — worden*, met verandering van twee klinkers; Hebr. t. *zij sproot uit en werd een wijnstok.* — *maar* (duidelijkheidshalve ingevoegd) *laag van was.* Dit doelt op Sedekia's beperkte macht. — *zoodat — zouden*, zoodat hij aan Nebukadresar onderworpen zou blijven.

7. *een andere*, volg. Gr., Syr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *één.* Bedoeld wordt de koning van Egypte. — *het bed* (bloem- of groentebed), volgens andere klinkers, met Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud. Met dit bed wordt waarschijnlijk Sedekia's land aangeduid.

9. *Daarom*, volg. Gr. vert. ingevoegd. — *Zal hij?* volg. eenige hss., Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Hij zal.* — *om ... weg te nemen*, naar onzekere tekstverbetering.

10. De vernietiging van den wijnstok wordt hier in een eenigszins gewijzigd beeld voorgesteld.

gedijen? Zal hij niet, wanneer de oostenwind hem aanroert, geheel
verdorren, verdorren op het bed waarop hij uitgesproten is?
11, 12 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij: ′ Zeg toch tot het weerspannig ras: Weet gij niet, wat dit beteekent? — Spreek: Zie, de koning
van Babel is te Jeruzalem gekomen en heeft haar koning en hare
13 vorsten medegenomen en bij zich in Babel gebracht. ′ Toen nam hij
een van het koninklijk geslacht, sloot met hem een verbond en deed
hem een eed zweren; maar de machtigen des lands had hij medege-
14 nomen, ′ opdat het een koninkrijk van geringe beteekenis wezen en
zich niet verheffen, maar het met hem gesloten verbond onderhouden
15 zou, om in stand te blijven. ′ Doch hij kwam in opstand tegen hem,
door zijne gezanten naar Egypte te zenden, dat het hem paarden en
talrijk krijgsvolk geven mocht. Zou hij die dit deed gedijen en ont-
16 komen? Zou hij een verbond verbreken en ontkomen? ′ Zoo waar als
ik leef, spreekt de Heer Jahwe, in de woonplaats van den koning die
hem koning gemaakt maar tegenover wien hij den eed geminacht en
het verbond verbroken heeft, dáar bij hem, te Babel, zal hij sterven. ′
17 En Farao zal niet met een groot leger en eene talrijke menigte tegen
hem oorlog voeren, door een wal op te werpen en eene omschansing
18 te bouwen, om vele zielen uit te roeien. ′ Hij heeft een eed geminacht
om een verbond te verbreken; hij had er toch zijne hand op gegeven!
Dit alles heeft hij gedaan; hij zal niet ontkomen.
19 Daarom spreekt de Heer Jahwe aldus: Zoo waar als ik leef, dien bij
mij gezworen eed, dien hij geminacht, en het in mijn naam gesloten
verbond, dat hij verbroken heeft, zal ik op zijn hoofd doen nederkomen: ′
20 ik zal mijn net over hem uitbreiden, en hij zal in mijn strik gevangen
worden; ik zal hem naar Babel brengen en daar vonnissen, omdat hij
21 zich aan mij vergrepen heeft. ′ En al de uitgelezenen in al zijne troepen
zullen door het zwaard vallen, en de overigen naar alle hemelstreken
verstrooid worden. Zoo zult gij weten dat ik, Jahwe, het voorzegd heb.
22 Zoo zegt de Heer Jahwe: Ik zelf zal uit de verheven kruin des
ceders een twijgje nemen; van den top zijner uitspruitsels zal ik een
teeder puntje afbreken en zelf het planten op een hoogen en verhoogden
23 berg; ′ op Israëls verheven berg zal ik het planten, en het zal loten
schieten, vruchten dragen en tot een machtigen ceder worden, waar-
onder allerlei dieren zich zullen nederleggen; vogels van allerlei vleugels
24 zullen wonen in de schaduw zijner takken. ′ Zoo zullen alle boomen
des velds weten dat ik, Jahwe, een hoogen boom verlaagd en een
lagen verhoogd heb, een frisschen boom heb doen verdorren en een
dorren heb doen bloeien. Ik, Jahwe, heb het gezegd en zal het doen.

13. *de machtigen*, letterlijk *de rammen*; zie op Exod. XV : 15. Verg. XXXI : 11; XXXII : 21.

17. *tegen hem*, Nebukadresar, om hem in Babel te belegeren en Sedekia te verlossen.

18. *Hij*, Sedekia. — *hij — gegeven*. De handslag als bezegeling eener belofte komt wellicht 2 Kon. X : 15, zeker Ezra X : 19; 1 Makk. VI : 58; Gal. II : 9 voor. Ezechiël houdt Sedekia's eed aan een heidenschen koning voor bindend, zoodat de verbreking er van meineed heet. Verg. op Pred. VIII : 2. Tot dit oordeel heeft zeker zijne overtuiging medegewerkt dat Nebukadresar de door Jahwe bestelde tuchtroede van Israël was.

20. Verg. XII : 13. — *omdat*, volg. verb. t.

21. *de uitgelezenen*, volg. hss. en oude vertt.; Hebr. t. *zijne vluchtelingen*.

22. Jahwe zal een telg uit Davids huis koning over Israël maken. Dezelfde verwachting ook XXXIV : 23 v.; XXXVII : 24 v. — Na *nemen* heeft Hebr. t. nog *en het geven*, wat met Gr. vert. is weggelaten.

23. *Israëls verheven berg*. Zoo heet de Sion ook XX : 40; XXXIV : 14; XL : 1. Verg. Jez. II : 2. — *dieren*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

HOOFDSTUK XVIII.

Ieder ontvangt loon naar werken. — Jahwe leert den profeet dat het spreekwoord der Israëlieten:

vaders aten onrijpe druiven, en de tanden der zonen werden stroef — in onbruik zal raken; want wie zondigt zal zelf daarvoor sterven (1—4). Een rechtschapen mensch zal stellig in het leven blijven (5—9). Heeft hij een zoon die zich misdraagt, dan zal deze tot straf voor zijn wangedrag sterven (10—13). Heeft deze daarentegen een zoon van deugdzamen levenswandel, dan zal die niet sterven om de schuld zijns vaders, maar in leven blijven (14—17); de zoon wordt niet gestraft voor de zonden zijns vaders (18 v.); nimmer draagt de een des anderen schuld, noch komt hem eens anders rechtschapenheid ten goede (20). Bekeert zich een goddelooze, dan worden zijne euveldaden vergeten, en blijft hij in leven (21 v.); want Jahwe wenscht des zondaars dood niet (23); maar ook, gaat een rechtschapene den slechten weg op, dan worden zijne vroegere goede daden niet herdacht en zal hij sterven (24). Vindt iemand deze gedragslijn van Jahwe niet recht, hij bedenke dat Jahwe ieder richt naar zijn persoonlijk gedrag (25—30*a*). Daarom bekeere men zich, opdat men in leven blijve (30*b*—32).

In het vs. 2 vermelde spreekwoord werd twijfel uitgesproken aan de rechtvaardigheid van Jahwe, die de afdwalingen der vorige geslachten ongestraft had gelaten en ze verhaalde op de nakomelingen. De rampen waardoor Juda na Jozia's hervorming was getroffen hadden dien twijfel gewekt en verbreid, zoodat ook Jeremia het noodig vond daartegenover het geloof aan Jahwe's rechtvaardigheid te handhaven (zie op Jer. XXXI: 29). Verwees deze daarbij naar de toekomst, waarin de onschuldigen niet meer voor de schuldigen zouden gestraft worden, Ezechiël slaat een anderen weg in: hij ontkent stoutweg dat de opvatting van Jahwe's rechtvaardigheid, waartegen het spreekwoord gericht is, de ware zou zijn; loochent allen samenhang van iemands geluk of ongeluk met het goed of slecht gedrag van zijn vader, en leert dat Jahwe ieder naar zijn eigen gedrag behandelt. Deze opvatting, overeenkomende met die van Deut. VII: 10 (verg. Deut. XXIV: 16), is in lijnrechten strijd met die van Exod. XX: 5 v., welke de algemeen gangbare was. Maar het is zeer goed te begrijpen, hoe het komt dat Ezechiël, wanneer hij nadacht over den samenhang van der menschen lot met hun gedrag, van die beschouwing afweek. Vooreerst was hij er diep van overtuigd dat Jeruzalems treurig lot aan de zonden zijner tijdgenooten, niet aan die hunner vaderen, te wijten was (verg. inl. op XIV: 12—23); en deze ondergang van zijn volk staat hem altijd voor den geest, ook wanneer hij aan het lot van enkele personen denkt. Dan hing de oude beschouwing ten nauwste samen met de hooge waarde aan het volk, en de geringe aan ieder lid daarvan gehecht; Jahwe was meer de god van Israël dan die van ieder Israëliet. Maar voor Ezechiël was Israël dood; wel zou het weder herleven, maar voorloopig bestonden alleen Israëlieten, die met elkander geen geheel vormden. Zoo kwam hij er te eerder toe om te stellen dat Jahwe ieder mensch, zonder zijne vroegere daden in aanmerking te nemen, behandelde naar zijn gedrag op het tijdstip waarop hij hem bezocht. Van den strijd tusschen deze leer en de dagelijksche ervaring kan hij niet geheel onbewust zijn geweest; maar hij liet zich daardoor niet afbrengen van zijne overtuiging, die evenzeer met zijn diep besef van 's menschen persoonlijke verantwoordelijkheid voor God als met zijn ijver voor de eer van Jahwe nauw samenhing.

XVIII: 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij: 'Hoe komt gij er
toe, van Israëls land het spreekwoord te gebruiken: de vaders eten
3 onrijpe druiven, en de tanden der zonen worden er stroef van?' Zoo
waar als ik leef, spreekt de Heer Jahwe, voortaan zal men dit spreek-
4 woord niet meer in Israël gebruiken.' Zie, alle menschen behooren mij
toe; zoowel de vader als de zoon behoort mij toe; de mensch die zon-
digt, die zal zelf sterven.
5 Wanneer dus een man rechtschapen is, recht en deugd beoefent,'
6 niet eet op de bergen, noch de oogen opslaat tot de schandgoden van
het huis Israël, de vrouw zijns naasten niet verontreinigt en tot eene
7 vrouw gedurende hare maandstonden niet nadert,' niemand verdrukt
en het in beslag genomene eerlijk teruggeeft, geen roof pleegt, zijn
brood aan den hongerige geeft en den naakte met een kleed dekt,'

Vs. 2. Jer. XXXI: 29.

2. *Hoe — gebruiken,* met weglating van een woord, *voor u,* volg. Syr. vert.
4. *alle — toe.* Er is dus geen reden, waarom Jahwe den schuldige zelven niet straffen zou.
6. *eet op de bergen,* aan afgodische offermaaltijden deelneemt; zie op Lev. XIX: 26. Desgelijks vs. 11, 15; XXII: 9; XXXIII: 25. — *tot — nadert.* Verg. XXII: 10; Lev. XVIII: 19; XX: 18. — *gedurende hare maandstonden,* volg. Gr. vert.
7. *het — teruggeeft,* volg. verb. t. Verg. Exod. XXII: 26; Deut. XXIV: 12 v. — *zijn — dekt.* Verg. Deut. XV: 7 v. en elders.

8 niet leent op rente en niet woekert, zijne hand weerhoudt van onrecht
en eerlijk vonnis velt in de geschillen van den een met den ander, ′
9 in mijne inzettingen wandelt en mijne verordeningen betracht door ze
te doen, die is een rechtschapene; hij zal zeker in leven blijven, spreekt
de Heer Jahwe.
10 Indien hij een woesteling van een zoon verwekt heeft, een bloed-
11 vergieter, ′ die geen dier dingen doet, maar zelfs op de bergen eet,
12 de vrouw zijns naasten verontreinigt, ′ den behoeftige en arme verdrukt,
roof pleegt, het in beslag genomene niet teruggeeft, en daarentegen
13 de oogen tot de schandgoden opslaat, afschuwelijke dingen doet, ′ op
rente leent en woekert, die zal zeker niet in leven blijven; al die
afschuwelijkheden heeft hij gedaan, sterven zal hij; zijn bloed is op hem.
14 Maar indien deze een zoon verwekt heeft, die, ziende al de zonden
welke zijn vader bedrijft, bevreesd wordt en zulke dingen niet doet: ′
15 op de bergen niet eet, zijne oogen niet opslaat tot de schandgoden van
16 het huis Israël, de vrouw zijns naasten niet verontreinigt, ′ niemand
verdrukt, geen beslag legt op iets, noch roof pleegt, maar zijn brood
17 aan den hongerige geeft, den naakte met een kleed dekt, ′ van onrecht
zijne hand weerhoudt, rente noch woekerwinst neemt, mijne verorde-
ningen betracht en in mijne inzettingen wandelt, hij zal niet sterven
18 om de schuld van zijn vader, maar stellig in leven blijven. ′ Zijn vader
zal, omdat hij zich aan knevelarij schuldig gemaakt, roof gepleegd en
te midden zijns volks wat niet goed is gedaan heeft, zeker om zijne
19 schuld sterven. ′ En zegt gij dan: Waarom draagt de zoon de schuld
zijns vaders niet mede? Wel, de zoon heeft recht en deugd beoefend,
al mijne inzettingen onderhouden en betracht; hij zal stellig in leven
20 blijven. ′ Al wie zondigt, die zal sterven; een zoon zal niet mededragen
de schuld zijns vaders, noch een vader die zijns zoons; den recht-
schapene zal zijne deugd, den goddelooze zal zijne goddeloosheid volgen.
21 En wanneer een goddelooze zich bekeert van al de zonden die hij
bedreven heeft en al mijne inzettingen onderhoudt, recht en deugd
beoefent, dan zal hij stellig in leven blijven, hij zal niet sterven; ′
22 al de wanbedrijven die hij begaan heeft zullen niet in herinnering
gebracht worden; om de deugd die hij beoefend heeft zal hij in leven
23 blijven. ′ Zou ik behagen hebben in den dood des goddeloozen? spreekt
de Heer Jahwe, en niet veeleer hierin dat hij zich bekeert van zijn
24 wandel en in leven blijft? ′ Maar wanneer een rechtschapene zich
afkeert van zijne deugd en onrecht gaat bedrijven, overeenkomstig al
de afschuwelijke dingen die een goddelooze bedrijft, zou hij zoo han-
delen en blijven leven? Neen, al de deugzame daden die hij verricht
heeft zullen niet herdacht worden: tot straf voor het vergrijp dat hij ge-
pleegd en de zonde die hij begaan heeft, tot straf daarvoor zal hij sterven.

Vs. 21—32. XXXIII : 10—20.

8. *niet — woekert.* Verg. op Exod. XXII : 25.
9. *door ze te doen,* met omzetting van twee letters; Hebr. t. *door waarheid te doen.*
10. Na *bloedvergieter* heeft grondt. nog met schrijffouten *die een dezer dingen doet,* wat, als zinstorend, is weggelaten.
12. *afschuwelijke dingen doet,* hier bepaald van afgoderij gezegd.
13. *die — blijven,* volg. Gr. vert. — *sterven,* volgens andere klinkers; grondt. *ter dood gebracht worden.* — *zijn bloed is op hem.* Hij sterft om eigen schuld. Verg. op Lev. XX : 9.
14. *bevreesd wordt,* volgens andere klinkers; grondt. *ziet.*
17. *onrecht,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *een arme.*
18. *roof gepleegd,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *een broeder beroofd.*
22. Na *zullen* is *hem* volg. Gr. vert. weggelaten.
24. *zou — leven?* Hebr. t. heeft het niet als vraag. Gr. en Syr. vertt. laten de woorden weg.

25 Indien gij nu zegt: De weg van den Heer is niet recht! hoort dan
toch, huis Israël! Is mijn weg niet recht? Zijn niet veeleer uwe wegen
26 niet recht?' Wanneer een rechtschapene zich afkeert van zijne deugd
en onrecht gaat bedrijven en sterft, dan sterft hij om het onrecht dat
27 hij bedreven heeft.' En wanneer een goddelooze zich afkeert van de
goddeloosheid die hij bedreven heeft en recht en deugd beoefent, dan
28 redt hij zijn leven.' Hij is bevreesd geworden en heeft zich bekeerd
van al de wanbedrijven die hij begaan heeft: hij blijft stellig in leven;
hij zal niet sterven.
29 Zegt dus het huis Israël: Des Heeren weg is niet recht — dan
vraag ik: Zijn mijne wegen niet recht, o huis Israël? Zijn niet veeleer
30 uwe wegen niet recht?' Elk naar zijn wandel zal ik u richten, o huis
Israël! spreekt de Heer Jahwe. Daarom, keert, ja keert u af van al
uwe wanbedrijven; dan zullen zij u geen struikelblok tot zonde zijn.'
31 Werpt al de wanbedrijven die gij begaan hebt van u en verwerft u
een nieuw hart en een nieuwen geest. Waarom zoudt gij sterven, huis
32 Israël?' Want ik heb geen behagen in den dood van hem die sterven
moet, spreekt de Heer Jahwe. Bekeert u dan en leeft.

26. Na *sterft hij* is, volg. Gr. vert., *op hen* weggelaten.
28. *Hij is bevreesd geworden*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *Hij heeft* (*het*) *gezien*.
29. *dan vraag ik*, duidelijkheidshalve ingevoegd.
30. *Daarom* staat in Hebr. t. aan den aanhef van het vers en wordt weggelaten in Gr. vert. — *zullen zij*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.
31. Verg. op XI : 19.

HOOFDSTUK XIX.

De beroofde vorstin. — De profeet moet een klaagzang over Israëls vorst aanheffen (1): Uwe moeder, eene fiere leeuwin, kweekte een harer welpen tot verscheurend dier op (2 v.), maar hij werd gevangen en naar Egypte gebracht (4). Daarna deed zij hetzelfde met een anderen welp; maar ook hij werd gevangen en naar Babels koning gebracht (5—9). Was uwe moeder eerst een schoone wijnstok, met een zich trotsch verheffenden tak (10 v.), thans staat hij verdord; van den hoogen tak is een verterend vuur uitgegaan, zoodat hij geene loot meer heeft die tot heerschappij deugt (12—14).

Dit stuk is een der weinige in *Ezechiël*, waarin de schrijver een dichterlijken toon aanslaat; daar hij het een klaaglied noemt, zoeken wij er den eigenaardigen vorm in aan de Israëlietische klaagzangen eigen; verg. inl. op *Klaagliederen*. Wij vinden dien echter slechts in de helft der verzen terug; misschien is hij hier en daar door bederf van den tekst zoekgeraakt, waarschijnlijk elders door Ezechiël gebrekkig in het oog gehouden.

XIX : 1, 2 Hef een klaaglied aan over Israëls vorst' en zeg:
Wat was toch uwe moeder eene leeuwin,
die onder de leeuwen nederlag!
Te midden van jonge leeuwen
voedde zij hare welpen op.
3 Een dier welpen bracht zij groot:
een jonge leeuw werd hij:
hij leerde zijne prooi verscheuren,
en verslond menschen;
4 maar volkeren riepen tegen hem ter jacht op,
en hij werd gevangen;

1. *vorst*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vorsten*; maar het voornaamwoord *uwe* in vs. 2 staat in het enkelvoud. Sedekia wordt bedoeld.
2. *uwe moeder*, Hamutal of Hamital, dochter van Jeremia uit Libna, vrouw van Jozia en moeder van Joahaz en Sedekia (2 Kon. XXIII : 31; XXIV : 18). Zij heet *eene leeuwin* als machtige vrouw.
3 v. Joahaz, over wien zie 2 Kon. XXIII : 31, 34. — *een jonge leeuw hij*, hij werd koning.
4. *riepen ... ter jacht op*, volgens andere klinkers; grondt. *hoorden*. — *haken*. Zie op 2 Kon. XIX : 28.

men bracht hem op met haken
naar Egypteland.
5 Ziende dat verijdeld,
vervlogen was haar hoop,
nam zij een ander harer welpen,
en bestemde hem tot jongen leeuw.
6 Hij liep rond onder de leeuwen,
en werd een jonge leeuw:
hij leerde zijne prooi verscheuren
en verslond menschen;
7 hij sleepte roof naar zijn leger
en ontvolkte de wouden;
zoodat het land met al zijne bewoners zich ontzette
op het hooren van zijn gebrul.
8 Maar volkeren spanden voor hem
strikken aan alle kanten;
zij spreidden hun net over hem uit,
in hun kuil werd hij gevangen;
9 zij zetten hem in eene kooi en brachten hem
met haken naar Babels koning;
opdat zijn geluid niet meer gehoord wierd
op Israëls bergen.
10 Uwe moeder was als een wijnstok,
aan water geplant;
vruchtdragend en rijk aan ranken werd hij
door den overvloed van water.
11 Hij kreeg krachtige takken
tot heerschersstaf;
zijn top verhief zich
tot in de wolken,
hij viel in het oog door zijne hoogte,
door de menigte zijner ranken.
12 Maar in gramschap werd hij uitgerukt,
ter aarde geworpen;
de oostenwind deed verdorren
zijne vruchten;
afgerukt en verdord is zijn krachtige tak;
vuur heeft hem verteerd.
13 Nu staat hij geplant in eene woestijn,
in een dor en dorstig land.

5. Met de wegvoering van Joahaz en de verheffing van Jojakim, wel een zoon van Jozia, maar bij eene andere vrouw (2 Kon. XXIII : 34, 36), was voorloopig haar hoop verijdeld dat een van haar zonen koning worden zou; doch zij voedde er Sedekia toe op. Of deze werkelijk zijne kroon voor een deel aan den invloed zijner moeder te danken had, weten wij niet. — *een ander*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *één*. — *verijdeld*, zeer onzekere lezing en vertaling.

7. *hij — leger*, zeer onzekere vertaling, volg. verb. t., gedeeltelijk naar Gr. vert. — *de wouden*, volg. verb. t.; grondt. *hunne steden*.

8. *strikken*, volgens gissing; in vs. 9 staat het zinstorend; grondt. *uit provinciën*.

9. *zij — koning*, volg. verb. t.: een paar woorden zijn omgezet, en *zij brachten hem in bergvestingen*, volgens andere klinkers *in strikken* (zie op vs. 8), is weggelaten.

10—14. Onder een ander beeld wordt hier opnieuw de vernedering van Sedekia's moeder, door zijn val voltooid, beschreven.

10. Na *wijnstok* is een woord, *in uw bloed*, weggelaten. — *hij*, de wijnstok, in het Hebreeuwsch een vrouwelijk woord; volg. Gr. vert. is in vs. 11 driemaal voor het mannelijk voornaamwoord van grondt. het vrouwelijk in de plaats gesteld.

11. *de wolken*, volg. verb. t.; Hebr. t. *twijgen*. Dezelfde schrijffout XXXI : 3.

14 Vuur is uitgegaan van zijn twijgenrijken tak;
het verteert zijne vrucht;
hij hield geen krachtigen tak meer over
tot heerschersstaf.
Een klaagzang is het, en het werd tot een klaagzang.

14. *Een — klaagzang.* Dit lied, dat als klaagzang gedicht werd, is werkelijk als zoodanig door het volk, dat zijn vorstenhuis beweende, gebruikt — altijd naar de voorstelling van den profeet.

HOOFDSTUK XX : 1—44.

Het zondig Israël voorheen en thans. — Ezechiël krijgt een bezoek van eenige Israëlietische oudsten die Jahwe willen raadplegen (1); Jahwe gebiedt hem, in stede van hun te antwoorden, de vierschaar over hen te spannen (2—4): toen Jahwe in Egypte Israël uitverkoor, heeft hij het vermaand om de afgoderij weg te doen (5—7); hoewel hij dit vergeefs deed, spaarde hij het, voerde het uit Egypte en gaf het in de woestijn heilrijke geboden (8—12). Opnieuw waren zij weerspannig en versmaadden die geboden van Jahwe; toch spaarde hij hen en ging voort met hunne kinderen te vermanen (13—20). Toen ook dezen weerspannig waren en Jahwe's goede geboden versmaadden, spaarde hij hen wel, maar gaf hun andere, niet goede, geboden, ten einde hen zoo in het verderf te storten (21—26). In Kanaän gekomen, hebben zij daarenboven op alle heuvels en onder alle lommerrijke boomen geofferd (27 v.); afleiding van het woord h o o g t e (29). Zou Jahwe zich laten raadplegen door menschen die zich aan zoovele afgoderijen schuldig gemaakt en hunne kinderen geofferd hebben (30 v.)? Toch, al zijn zij van zins aan de heidenen gelijk te worden, zal dit niet gebeuren (32): Jahwe zal hen uit de heidenen herzamelen, in de woestijn vonnissen en de boosdoeners uit hen verdelgen (33—38). Israël werpe dan zijne afgoderijen weg en ontwijde Jahwe's naam niet langer (39); want op Jahwe's heiligen berg zal het gansche volk weder hem welbehagelijke offers brengen, hij zal door hen te redden zijne heiligheid voor alle volkeren openbaren, en zij, in hun vaderland teruggekeerd, zullen hunne zonden gedenken, en erkennen dat Jahwe niet naar hunne slechtheid met hen gehandeld heeft (40—44).

Dit stuk, dat met XX : 45—XXIII : 49 ééne groep uitmaakt, is wel gedagteekend uit het vierde jaar vóór den val van Jeruzalem (zie vs. 1), maar het Israël dat door Ezechiël wordt toegesproken is toch het Israël in ballingschap; in vs. 40 wordt aan het gansche volk terugkeer naar Kanaän en bekeering tot Jahwe voorspeld. De dagteekening en de komst der oudsten om Jahwe te raadplegen behooren tot de inkleeding.

XX : 1 In het zevende jaar, op den tienden dag der vijfde maand, kwamen
eenigen uit de oudsten van Israël Jahwe raadplegen en gingen vóor
2, 3 mij zitten.' Toen kwam het woord van Jahwe aldus tot mij:' Menschen-
kind, spreek tot Israëls oudsten en zeg hun: Zoo zegt de Heer Jahwe:
Zijt gij gekomen om mij te raadplegen? Zoo waar als ik leef, ik laat
4 mij door u niet raadplegen, spreekt de Heer Jahwe.' Wilt gij hen von-
nissen, menschenkind, hen vonnissen? Maak hun dan de afschuwelijk-
5 heden hunner vaderen bekend,' en zeg hun: Zoo spreekt de Heer Jahwe:
Toen ik Israël uitverkoor, voor het kroost van het huis Jakob mijne
hand opstak en mij aan hen in Egypteland bekend maakte, zeggende:
6 Ik ben Jahwe, uw god' — te dien dage stak ik voor hen de hand
op, om hen uit Egypteland te leiden naar een land dat ik voor hen
opgezocht had, een land overvloeiende van melk en honing — de
7 keur van alle landen is het' — en ik zeide tot hen: Ieder uwer werpe
de gruwelen waarop hij ziet weg en verontreinige zich niet aan de

1. *het zevende jaar,* van Jojachins ballingschap, als I : 2; VIII : 1 en elders. Zie verder Inl.
5. Zie Exod. VI : 1—7. — *mijne hand opstak,* zwoer; als Gen. XIV : 22 en elders. — Na *maakte* heeft grondt. nog *en voor hen de hand opstak,* uit het voorgaande hier ingeslopen.
6. *de keur van alle landen.* Zoo heet Israëls land ook vs. 15, Jer. III : 19; Dan. XI : 16, 41, 45; verg. Dan. VIII : 9.
7. *de gruwelen waarop hij ziet.* Verg. VI : 9. — Dat de Israëlieten afgoderij in Egypte gepleegd hebben wordt hun alleen nog verweten Lev. XVIII : 3; Joz. XXIV : 14. Daar Ezechiëls gedachtengang medebrengt dat hij zijn volk van den vroegsten tijd af zoo zwart mogelijk afschildert, is hetgeen hij over Israëls godsdienstigen toestand in Egypte mededeelt niet ten volle betrouwbaar.

8 schandgoden van Egypte. Ik ben Jahwe, uw god.′ Doch zij waren
weerspannig tegen mij en wilden niet naar mij hooren, wierpen de
gruwelen waarop zij zagen niet weg, noch verzaakten de schandgoden
van Egypte. Toen meende ik mijne gramschap over hen uit te storten
9 door in Egypte mijn toorn aan hen te koelen;′ maar ik deed met hen
zooals mijn naam vorderde, opdat die niet ontwijd zou worden voor
het oog der volken in wier midden zij zich bevonden, voor wier oog
ik mij aan hen bekend gemaakt had, zoodat ik hen uit Egypteland
10 voerde.′ Dus voerde ik hen uit Egypteland, bracht hen in de woestijn,′
11 gaf hun mijne inzettingen en maakte hun mijne verordeningen bekend,
12 bij welker opvolging een mensch leven zal.′ Ook mijne sabbatten gaf
ik hun, opdat die een teeken mochten zijn tusschen mij en hen, en
zij zouden weten dat ik, Jahwe, het ben die hen heilig.
13 Doch het huis Israël was in de woestijn weerspannig tegen mij: in
mijne inzettingen wandelden zij niet, mijne verordeningen, bij welker
opvolging een mensch leven zal, achtten zij voor niets en mijne sab-
batten ontwijdden zij zeer. Toen meende ik mijne gramschap over hen
14 in de woestijn uit te storten en hen uit te roeien.′ Maar ik deed met
hen zooals mijn naam vorderde, opdat die niet ontwijd zou worden ten
15 aanschouwen der volkeren voor wier oog ik hen uitgeleid had.′ Wel
stak ik de hand tegen hen op in de woestijn om hen niet te brengen
in het land dat ik hun gegeven had, een land overvloeiende van melk
16 en honing — de keur van alle landen is het —′ omdat zij mijne ver-
ordeningen voor niets geacht, in mijne inzettingen niet gewandeld en
mijne sabbatten ontwijd hadden, omdat hun hart hunne schandgoden
17 achternaging;′ maar mijn oog verschoonde hen, zoodat ik hen niet
18 verdierf en hen niet vernietigde in de woestijn.′ Doch ik zeide in de
woestijn tot hunne zonen: Wandelt niet in de inzettingen uwer vaderen,
onderhoudt hunne verordeningen niet en verontreinigt u niet aan hunne
19 schandgoden.′ Ik ben Jahwe, uw god; gij moet in mijne inzettingen
20 wandelen, mijne verordeningen onderhouden en betrachten.′ Heiligt
ook mijne sabbatten, en zij zullen een teeken zijn tusschen mij en u;
opdat gij moogt weten dat ik ben Jahwe, uw god.
21 Doch ook de zonen waren weerspannig tegen mij: in mijne inzet-
tingen wandelden zij niet, zij zorgden niet mijne verordeningen te be-
trachten, bij welker opvolging een mensch leven zal, en mijne sab-
batten ontwijdden zij. Toen meende ik mijne gramschap over hen uit
22 te storten en mijn toorn in de woestijn aan hen te koelen;′ maar ik
trok mijne hand terug en verschoonde hen om mijns naams wil, om
dien niet te ontwijden ten aanschouwen der volkeren voor wier oog
23 ik hen uitgeleid had.′ Toch stak ik in de woestijn mijne hand tegen
hen op, dat ik hen zou verstrooien onder de volkeren en verspreiden

9. *deed — vorderde*, nl. spaarde hen en leidde hen uit Egypte; desgelijks vs. 14, 22.
11. *bij — zal.* Desgelijks vs. 13, 21; Lev. XVIII : 5 (verg. aldaar); Neh. IX : 29, en op Deut. IV : 1. Tegenover deze voorschriften, door welker opvolging men een lang en voorspoedig leven verkreeg, staan andere, vs. 25, die den mensch ongelukkig maken, omdat Jahwe met onheil hen straft die ze volgen.
12. *mijne sabbatten.* Het gebod der sabbatsviering neemt bij Ezechiël eene eereplaats in, XXII : 8, 26; XXIII : 38; XLIV : 24, evenals bij andere schrijvers van zijn tijd, Lev. XIX : 3, 30; XXVI : 2; Jez. LVI : 2; LVIII : 13; Jer. XVII : 19—27. Aan onze plaats is Exod. XXXI : 13 ontleend; zie verder aldaar.
13. Met Israëls weerspannigheid in de woestijn doelt de profeet op Exod. XXXII, XXXIII en de hem bekende gedeelten van Num. XIII, XIV en XVI.
14. Verg. Num. XIV : 11—19.
15. *hun*, ingevoegd volg. hss. en alle oude vertt. — *een land*, volg. Gr. vert. ingevoegd.
18. *de inzettingen uwer vaderen* en *hunne verordeningen*, zooveel als hunne zeden en gewoonten.
21. Zie op vs. 11.

24 in de landen; ′ omdat zij mijne verordeningen niet betracht, mijne
inzettingen voor niets geacht, mijne sabbatten ontwijd hadden en hunne
25 oogen de schandgoden hunner vaderen achternagegaan waren. ′ Toen
gaf ik van mijn kant hun niet goede inzettingen, verordeningen waarbij
26 een mensch niet leven zal: ′ ik verontreinigde hen door hunne geschen-
ken, de overgave van al wat den moederschoot opent, om hen te ver-
derven. Zoo zullen zij weten dat ik Jahwe ben.
27 Spreek daarom tot ′ het huis Israël, menschenkind, en zeg hun: Zoo
spreekt de Heer Jahwe: Nog in eene andere zaak hebben uwe vaderen
28 mij beschimpt, door zich aan mij te vergrijpen: ′ toen ik hen gebracht
had in het land waaromtrent ik mijne hand opgestoken had het hun
te zullen geven, en zij daar allerlei hooge heuvels en allerlei lommer-
rijke boomen zagen, brachten zij daar hunne offeranden, schonken daar
hunne gaven, legden daar hunne liefelijke reukoffers neder en plengden
29 daar hunne plengoffers. ′ Ik zeide tot hen: Wat is die hoogte? Dat
waar gij de komenden zijt? Daarom heet zij bama, tot op dezen dag.
30 Zeg daarom tot het huis Israël: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Door
u, die u verontreinigt op de wijze uwer vaderen en hunne gruwelen
31 achternaboeleert, ′ die door de aanbieding uwer geschenken, door de
overgave van uwe kinderen door het vuur, u tot heden toe aan allerlei
schandgoden verontreinigd hebt, door u zou ik mij laten raadplegen,
huis Israël? Zoo waar als ik leef, spreekt de Heer Jahwe, ik zal mij
door u niet laten raadplegen.
32 Toch zal dat wat in uw geest opkomt gewis niet geschieden. Gij
denkt: wij zullen aan de natiën gelijk worden, aan de stammen der
33 andere landen, in het dienen van hout en steen. ′ Zoo waar als ik leef,
spreekt de Heer Jahwe, met sterke hand en uitgestrekten arm en door
het uitstorten van gramschap zal ik toonen koning over u te zijn: ′
34 ik zal u leiden uit de volkeren, u verzamelen uit de landen waarin
gij verstrooid zijt, met sterke hand en uitgestrekten arm, en door het
35 uitstorten van gramschap. ′ Ik zal u brengen in de woestijn der vol-
36 keren en u daar vonnissen, van aangezicht tot aangezicht. ′ Zooals ik
uwe vaderen gevonnist heb in de woestijn van Egypteland, zoo zal ik
37 het u doen, spreekt de Heer Jahwe. ′ Ik zal u onder den staf doen
38 doorgaan en u hoofd voor hoofd opnemen; ′ dan zal ik uit u uitzui-
veren de opstandelingen en de afvalligen; want wel zal ik hen leiden

25 v. De wetten volgens welke de voorstanders van het kinderoffer hunne eerstgeborenen aan den Moloch overgaven zijn door Jahwe zelven in zijn toorn aan Israël gegeven, opdat hij gelegenheid mocht hebben hen te straffen. Verg. op Exod. XIII : 2 en op Lev. XVIII : 21. Jeremia ontkende dat Jahwe het kinderoffer geboden had, Jer. XIX : 5; XXXII : 35; verg. op Jer. VIII : 8. Op welke andere afkeurenswaardige godsdienstgebruiken, in Jahwe's naam voorgeschreven, Ezechiël hier het oog heeft, weten wij niet.

26. *al wat den moederschoot opent*, hetzij zoon, hetzij dochter; zie op Exod. XIII : 12. — *om hen te verderven*, onzekere vertaling; anderen *om hen met ontzetting te vervullen*. — *Zoo — ben*, volg. verb. t.; Gr. vert. laat de woorden weg.

28. *schonken daar hunne gaven*. Tusschen deze woorden, die in Gr. vert. ontbreken, heeft Hebr. t. een woord dat ‚toorn' of ‚verdriet' beteekent.

29. Het Hebreeuwsche woord voor de *hoogte* (*bama*) klinkt ongeveer als dat voor *komenden* (*baïem*). Om deze woordspeling te geven is vs. 27—29 ingeschoven. Zij is zoo zouteloos dat men zich bezwaarlijk kan voorstellen dat de profeet zelf haar in eene ernstige rede eene plaats gaf. Vs. 30 sluit zich bij vs. 26 aan.

30 v. Kinderoffers kwamen dus ook onder de ballingen voor.

34 v. Wat in Mozes' tijd was geschied: dat Jahwe zijn volk uit het diensthuis in eene woestijn bracht, zou herhaald worden, doch voor de zondaren niet tot redding, maar tot straf.

35. *de woestijn der volkeren*. Waarschijnlijk bedoelt de profeet de groote woestijn die men doortrekken moest om, langs den kortsten weg, van Babylonië naar Palestina te gaan.

37. *onder den staf doen doorgaan*. Zie op Lev. XXVII : 32. — *hoofd voor hoofd opnemen*, letterlijk *in getale brengen*, volg. Gr. vert.

38. *want*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tegen mij*. — *komen zij*, volg. hss. en vertt.; Hebr. t. *komt hij*.

uit het land waarin zij zich als vreemdelingen ophouden, maar in
Israëls land komen zij niet. Zoo zult gij weten dat ik Jahwe ben.
39 Maar gij, huis Israël, zoo spreekt de Heer Jahwe, welaan, ruimt
uwe schandgoden op, en daarna zult gij zeker naar mij hooren en mijn
heiligen naam niet meer ontheiligen door uwe geschenken en schand-
40 goden; ' want op mijn heiligen berg, op Israëls verheven berg, spreekt
de Heer Jahwe, daar zal het gansche huis Israël, ja, het gansche, mij
dienen, in het land; daar zal ik hen goedgunstig aannemen, daar
vragen uwe gaven, de keur uwer aanbiedingen van al uwe heilige
41 zaken. ' Als een liefelijken geur zal ik u goedgunstig aannemen, wan-
neer ik u uit de volkeren geleid, uit de landen waarin gij zijt ver-
strooid verzameld heb, en ik in u geheiligd word ten aanschouwen der
42 natiën. ' En gij zult weten dat ik Jahwe ben, wanneer ik u breng op
den grond van Israël, in het land waaromtrent ik mijne hand opge-
43 stoken heb dat ik het aan uwe vaderen zou geven. ' Daar zult gij
gedenken uwen wandel en uw geheele gedrag, waardoor gij u veront-
reinigd hebt, en gij zult in eigen oog walgelijk worden vanwege al
44 de booze stukken die gij bedreven hebt. ' Zoo zult gij weten dat ik
Jahwe ben, wanneer ik met u handel om mijns naams wil en niet
overeenkomstig uwen boozen wandel en uw bedorven gedrag, o huis
Israël, spreekt de Heer Jahwe.

39. *ruimt ... op*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *dient*. Maar ook de vertaling der volgende woorden is onzeker.

40. *Israëls verheven berg*, ook XVII : 23; XXXIV : 14; XL : 2. — *het gansche*, Efraim zoowel als Juda; verg. op XI : 15. — *in het land*. Dit ontbreekt in Gr. en Syr. vertt. en is overtollig; maar Ezechiël legt er gaarne nadruk op, dat Jahwe niet elders maar *in het land* Kanaän, gediend wordt. Verg. op IV : 13.

41. *Als een liefelijken geur*, d. i. als een mij gebracht offer, volg. verb. t.; Hebr. t. *met een liefelijken geur*.

43. Verg. XXXVI : 31; Ps. CVI : 39.

44. *om mijns naams wil*, d. i. om dien voor ontheiliging door de heidenen te vrijwaren; verg. op Jer. XIV : 7.

HOOFDSTUK XX : 45—XXI : 32.

Het bliksemend zwaard. — De profeet moet, naar een bosch in het Zuiderland gekeerd, voorspellen dat het lichterlaaie zal branden (XX : 45—48). Op het ontvangen van dezen last klaagt hij dat men hem bespot om de gelijkenissen die hij gebruikt (49); waarop Jahwe hem beveelt, aan Jeruzalem en Israëls land te voorspellen dat Jahwe daartegen zijn zwaard trekken en er boozen en rechtvaardigen mede vellen zal (XXI : 1—5). Ezechiël moet hartbrekend zuchten en, naar de reden gevraagd, zeggen dat hij dit doet omdat weldra eene verschrikkelijke tijding komen zal (6 v.). Jahwe beveelt hem, te profeteeren dat zijn zwaard gescherpt is en aan moordenaars zal ter hand gesteld worden (8—11); hij moet weeklagen, want zijn volk is aan het zwaard vervallen (12 v.). Herhaaldelijk moet hij in de handen klappen, ten teeken dat het zwaard naar alle kanten vlijmend snijden zal (14—17). De profeet moet de twee wegen afbeelden die Babels koning kan inslaan; deze heeft door wichelarij beslist, niet tegen de stad der Ammonieten, maar tegen Juda en Jeruzalem op te trekken; doch de Jeruzalemmers houden dit voor eene bedriegelijke profetie (18—23). Jahwe zegt hun dat het de straf voor hunne zonden is (24); ook de goddelooze koning zal zijn lot niet ontgaan, maar vernederd worden; daarentegen zal een ander rijzen, maar ook niet geheel, totdat verschijnt „hij wien het toekomt" (25—27). De Ammonieten zullen in hun eigen land verdelgd worden (28—32).

Het hoofddenkbeeld van dit stuk is: Juda's onheil is door Jahwe besloten; zelfs het voornemen van Nebukadresar om eerst tegen Jeruzalem en pas daarna tegen de Ammonieten op te trekken, hoewel ten gevolge van wichelarij opgevat, is door hem beschikt.

De aankondiging van het lot der Ammonieten, XXI : 28—32, die wij in dit gedeelte van ons boek niet zouden verwachten, is hier geplaatst, omdat zij vs. 19 v. vermeld waren en de lezers niet mochten meenen dat zij, omdat de koning der Chaldeën het eerst tegen Jeruzalem optrok, vrijliepen. Over de verhouding der Ammonieten tot Juda tijdens Jeruzalems ondergang worden wij XXV : 1—7; 2 Kon. XXIV : 2; Jer. XXVII : 3—11; XL : 13—XLI : 15 onderricht; waaruit wij wel zien dat Ammon soms met Sedekia gemeene zaak gemaakt en bij andere gelegenheden daarentegen zich tegen Juda gekeerd

heeft, maar niet genoeg bijzonderheden te weten komen om hetgeen hier over hen gezegd wordt geheel te verstaan. Hiertoe draagt de duisterheid van XXI : 28—32, waarvan de tekst wellicht bedorven is, veel bij. Ook van vele andere verzen is de tekst met vele fouten overgeleverd.

XX : 45, 46 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Menschenkind,
vestig uw oog op het Zuiden, laat uwe reden stroomen naar de mid-
47 dagstreek, profeteer tot het Zuiderbosch,′ en zeg tot het Zuiderbosch:
Hoor Jahwe's woord: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Zie, ik steek in u
een vuur aan, dat elken frisschen en elken dorren boom van u zal
verteren; de uitslaande vlam zal niet gebluscht, en aller aangezicht van
48 zuid tot noord er door geblakerd worden.′ Zoo zal alle vleesch zien
dat ik, Jahwe, het heb doen ontbranden; gebluscht wordt het niet.
49 En ik zeide: Ach Heer Jahwe! ze zeggen van mij: Hij spreekt ook
altijd in beelden.
XXI : 1, 2 Toen kwam het woord van Jahwe aldus tot mij:′ Menschenkind,
richt daarom uw oog op Jeruzalem en laat uwe rede stroomen tegen
3 hun heiligdom, profeteer tegen Israëls bodem′ en zeg tot Israëls bodem:
Zoo spreekt Jahwe: Ik zal u! Ik trek mijn zwaard uit de scheede en
4 verdelg uit u rechtschapenen en goddeloozen.′ Opdat ik uit u uitroeie
rechtschapenen en goddeloozen, daarom gaat mijn zwaard uit de scheede
5 tegen alle vleesch, van zuid naar noord.′ Zoo zal alle vleesch weten
dat ik, Jahwe, mijn zwaard uit de scheede getrokken heb; er in weder-
keeren zal het niet.
6 En gij, menschenkind, ga zuchten alsof u de lenden breken, bitterlijk
7 zuchten voor hunne oogen.′ En wanneer zij dan tot u zeggen: Waarom
zucht gij? dan moet gij zeggen: Over eene tijding die komt, waardoor
aller hart versmelten, aller hand verslappen, aller geest verstompen,
aller knie als water wegvlieten zal. Zie, zij komt en zal er zijn, spreekt
de Heer Jahwe.
8, 9 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij,′ Menschenkind, profeteer
en zeg: Zoo spreekt de Heer: Een zwaard, een zwaard is gescherpt,
10 ook geveegd.′ Om eene slachting aan te richten is het gescherpt, om
als de bliksem te flikkeren is het geveegd, onheelbaar is mijn slachten
11 daarmede, en het acht elke sterkte als niets.′ Om het in de vuist te
vatten is het gescherpt, en het is geveegd om het een doodslager ter
12 hand te stellen.′ Schreeuw en huil, menschenkind, want dat zwaard
keert zich tegen uw volk, tegen alle vorsten van Israël; met mijn
volk zijn zij aan het zwaard vervallen. Daarom sla u op de heup;′
13 want ik ga de proef nemen, of ik het als tuchtroede gebruiken kan,
spreekt de Heer Jahwe.
14 En gij, menschenkind, profeteer, sla met de eene hand in de andere,

46. *laat uwe reden stroomen.* Deze uitdrukking voor profeteeren komt nog voor XXI : 2; Am. VII : 16; Micha II : 6, 11. — *het Zuiderbosch,* volg. verb. t. naar vs. 47. Ezechiël bedoelt er mede Juda, niet omdat het ten zuiden van zijne woonplaats, maar omdat het in het zuiden van Kanaän lag.

47. *elken — boom,* beeld der rechtvaardigen en der zondaars; zie XXI : 4; verg. Luc. XXIII : 31.

2. *daarom,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *hun heiligdom,* volg. verb. t.; grondt. *heiligdommen.*

3. *rechtschapenen en goddeloozen,* eene geheel andere beschouwing dan die van IX en XVIII, volgens welke de rechtschapenen gered worden. Geen wonder dat de twee opvattingen elkander bij Ezechiël afwisselen, naar gelang het geloof aan Jahwe's rechtvaardigheid sterk in hem was, of hij getroffen werd door hetgeen hij gedurig zag gebeuren.

6. Verg. Jez. XXI : 3; Nah. II : 10 enz.

7. *aller knie als water wegvlieten.* Verg. op VII : 17.

9. Na *de Heer* heeft grondt. *zeg.*

10. *als de bliksem te flikkeren*; volg. verb. t. — *onheelbaar — niets,* naar hoogst onzekere tekstverbetering.

11. In dit vers zijn eenige woorden onvertaald gelaten, als in dit verband zinloos.

12. *dat zwaard,* duidelijkheidshalve in pl. v. *dat.* — *sla u op de heup.* Verg. Jer. XXXI : 19.

13. *ik ga — kan,* naar zeer onzekere gissing.

doe dat tweemaal, driemaal; een moordzwaard is het, het groote moord-
15 zwaard dat hen omringt.' Opdat siddere het hart en groot worde
de struikeling, heb ik bij al hunne poorten eene slachting aangericht.
16 O zwaard, gij, den bliksem gelijk gemaakt, geveegd tot slachting,' snijd
vlijmend, rechts en links, waarheen zich uwe scherpe kanten ook
17 richten.' Ook ik zal met de eene hand in de andere slaan en mijne
gramschap op hen doen rusten. Ik, Jahwe, heb gesproken.
18, 19 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:' Gij, menschenkind,
maak u twee wegen, waarlangs het zwaard van Babels koning kan
komen; van éen land zullen die twee uitgaan, en aan het begin van
20 elken weg zult gij een wegwijzer zetten,' aanduidende, hoe het zwaard
komen kan òf naar Rabba der Ammonieten, òf naar Juda, met Jeruzalem
21 in het midden er van.' Want de koning van Babel plaatst zich aan
den driesprong, het punt waar de twee wegen uiteengaan, om te
wichelen: hij schudt de pijlen, raadpleegt de huisgoden, beziet de
22 lever.' In zijne rechterhand heeft hij het lot Jeruzalem gekregen, ten
gevolge waarvan hij den mond opende tot het luide bevel het krijgs-
geschreeuw aan te heffen, stormrammen tegen de poorten op te stellen,
23 een wal op te werpen, eene verschansing te bouwen.' Al is hij in hun
oog een bedriegelijk wichelaar, die verkeerd hunne toekomst voorziet,
hij brengt inderdaad hunne schuld in gedachtenis, opdat zij gegrepen
24 worden.' Daarom spreekt de Heer Jahwe aldus: Omdat gij met uwe
schuld in gedachtenis gebracht zijt, toen uwe misdrijven ontdekt wer-
den, zoodat uwe zonden in al uwe gedragingen aan het licht kwamen,
zult gij deswege gegrepen worden.
25 En gij, door snoodheid ontwijde, vorst Israëls, wiens dag is gekomen
26 met de eindafrekening,' zoo zegt de Heer Jahwe: Weg met den mijter,
neer met de kroon! Dit is de rechte niet. Het lage verhoogd, het hooge

14. Door deze handeling wordt waarschijnlijk de herhaling van de slachting afgebeeld; verg. 2 Kon. XIII : 18. — *doe — driemaal*, volg. verb. t. — *hen omringt*, naar andere woordafdeeling; alle oude vertt. hebben, met omzetting vrn twee letters, *verschrikt*.

15. *de struikeling*, of, volgens andere klinkers, *de struikelenden*. — *eene slachting — geveegd*, volg. verb. t.

16. Achter *rechts* is een woord, blijkbaar eene schrijffout, weggelaten.

17. *op hen*, naar gissing ingevoegd.

19. *maak u twee wegen*. De bedoeling is dezelfde als die van H. IV: Ezechiël moet afbeelden wat gebeuren zal. Daar wij niet lezen dat hij wat hem hier gelast wordt inderdaad gedaan heeft, is dit woord van Jahwe blijkbaar niets dan eene redekunstige wending; verg. inl. op *Ezechiël*. — In den tekst van het vers zijn een paar noodzakelijke verbeteringen aangebracht.

20. *Rabba der Ammonieten*, of *Rabbath-Ammon*, d. i. ‚hoofdstad der Ammonieten'. Zie op Deut. III : 11. — *in het midden er van*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *versterkt*.

21. Op drie manieren wichelt de koning, om te weten te komen, welken weg hij zal inslaan: hij schudt de pijlen, waarschijnlijk twee: op den eenen stond de naam van Juda, op den anderen die van Ammon; hij raadpleegt de huisgoden (zie op Gen. XXXI : 19); en hij beziet de lever van offerdieren. Wat door de laatste twee manieren hem geopenbaard wordt, blijkt niet; alleen, dat de voorteekenen gunstig zijn. Wat de pijl hem leert, zegt vs. 22.

22. *In zijne rechterhand*. Wat men bij het loten met deze hand trok, daaraan had men zich te houden. — *het lot*, letterlijk *de wichelarij* of *het wichelaarsvoorwerp*. — *het luide bevel*, met omzetting van twee letters. — *stormrammen ... op te stellen*. Grondt. heeft dit tweemaal, eens na *gekregen*.

23. *hun*, dat der Jeruzalemmers. — *een bedriegelijk wichelaar*, volgens andere klinkers met Gr. vert. — *die — voorziet*, naar zeer onzekere tekstverbetering. — Babels koning was naar de meening der Jeruzalemmers niet door Jahwe bestuurd; zijne wichelarij had hem op een dwaalspoor geleid. Volgens Ezechiël daarentegen had Jahwe zelf door die wichelarij hem tot de keus van den tocht naar Jeruzalem gebracht.

24. *in gedachtenis* (bij Jahwe) *gebracht zijt*, met verandering van klinkers; Hebr. t. *herdacht hebt*. — Na *komen* is *omdat gij in gedachtenis gebracht zijt* weggelaten. — *deswege*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *met de hand*.

25—27. In deze verzen is veel duisters; waarschijnlijk, omdat de profeet zich opzettelijk van raadseltaal bedient, en tevens omdat de tekst niet ongeschonden is. Met *door snoodheid ontwijde* — de vertaling is niet zeker — wordt Sedekia bedoeld, die te gelijk met Jeruzalem gevallen is; met *Dit is de rechte niet* (letterlijk *Dit is niet dit*) waarschijnlijk Sedekia's heerschappij, die niet de door Jahwe

27 verlaagd!′ In stukken, stukken, stukken zal ik het breken. Ook dit
is het rechte niet! Totdat hij verschijnt wien het toekomt en ik het
hem geef.
28 Gij, menschenkind, profeteer en zeg: Zoo spreekt de Heer Jahwe
tot de Ammonieten en hun hoon! Zeg: Een zwaard, een zwaard is
getrokken tot slachting, geveegd om te schitteren, opdat het bliksemen
29 moge,′ terwijl men voor u een valsch gezicht schouwde, bedriegelijk
wichelde, om het te zetten aan den hals der door snoodheid ontwijden,
30 wier dag met de eindafrekening is gekomen.′ Steek het weder in de
scheede. In de plaats waar gij geschapen zijt, in het land van uw
31 oorsprong, zal ik u vonnissen,′ mijne grimmigheid over u uitstorten,
het vuur mijner verbolgenheid over u aanblazen en u overleveren aan
32 barbaren, aan verderfsmeders.′ Aan het vuur zult gij tot spijs verstrekken; uw bloed zal in het midden van uw land zijn; uwer zal niet meer gedacht worden; want ik, Jahwe, heb het gesproken.

gewilde was. Deze had een ander geslacht van het Davidisch koningshuis verkoren, misschien dat van Jojachin, met wien voor Ezechiël het eigenlijk Juda was te gronde gegaan en van wien hij voor de toekomst, niet onnatuurlijk, nog iets verwachtte. Diens kroon is dan *het lage* dat verhoogd zal worden; wat ook, zeven jaren nadat Ezechiël zijn boek opstelde, geschied is, 2 Kon. XXV : 27—30; Ezech. I : 1. De vertaling van *Ook — niet!* is volg. verb. t. In de woorden *totdat hij verschijnt wien het toekomt* wordt waarschijnlijk gezinspeeld op Gen. XLIX : 10. Over des profeten verwachting van een koning uit Davids huis zie op XXXIV : 23.

28. Aanvankelijk schijnt hier hetzelfde zwaard bedoeld te zijn als in vs. 11, 15, dat van Jahwe. Doch uit den aanhef van vs. 30 moeten wij opmaken dat Ezechiël op het zwaard der Ammonieten het oog heeft. — *schitteren,* volg. verb. t.

29. De vergelijking met vs. 25 leert dat *de door snoodheid ontwijden* de bewoners van Jeruzalem zijn. Wij moeten dus onderstellen dat de Ammonieten, door hunne wichelaars opgezet, tot den ondergang van Jeruzalem wilden medewerken. In XXV : 1—7 wordt hun alleen verweten dat zij zich in Juda's val verheugd hebben. De verijdeling van hun plan wordt in vs. 30—32 beschreven.

31. *barbaren,* letterlijk *dierlijke menschen*; zie op Ps. XLIX : 11. Wie bedoeld worden, leert XXV : 4.

32. *uw — zijn.* Verg. XXIV : 7 v.

HOOFDSTUK XXII.

Wee der bloedstad! — Om Jeruzalems velerlei zonden, vooral om de talrijke moorden in haar midden begaan, zal Jahwe haar tuchtigen en hare bewoners verstrooien (1—16). Het huis Israël is aan het onedel metaal in den zilveroven gelijk, en zal, evenals dit, aan het vuur blootgesteld worden (17—22). Israëls land is aan eene woestijn gelijk geworden, omdat de vorsten, priesters, overheden, profeten en alle inwoners goddeloosheid bedrijven (23—29); vergeefs zocht Jahwe naar een die bij hem middelaar voor het volk zou kunnen zijn (30); daarom stort hij zijn toorn er over uit (31).

Dit stuk is belangrijk, omdat wij er het zedelijk standpunt uit leeren kennen van den profeet, die in den vorm eener voorspelling de zonden opsomt waaraan Jeruzalem haar ondergang heeft te wijten en waarvoor hij dus de ballingen waarschuwt. Overtredingen van verordeningen omtrent reinheid en sabbatviering staan voor hem op éene lijn met grove ongehoorzaamheid aan de zedewet.

XXII : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Gij, menschenkind,
wilt gij de bloedstad vonnissen? Verkondig haar dan al hare afschu-
3 welijkheden′ en zeg: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Wee der stad die
bloed in haar midden vergoot, opdat haar tijd kome! die schandgoden
4 voor zich gemaakt heeft, waardoor zij verontreinigd is!′ Door het bloed dat gij vergoten hebt zijt gij schuldig geworden, door de schandgoden die gij gemaakt hebt verontreinigd. Zóo hebt gij uwen dag nadergebracht en uwen tijd doen aanbreken. Daarom maak ik u tot een smaad

2. *wilt gij ... vonnissen?* volg. hss. en Gr. vert.; Hebr. t. herhaalt het.

3. *Wee,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *haar tijd,* de dag van haar ondergang. — *voor zich,* ten eigen bate; maar het kan ook vertaald worden *tegen zich,* ten eigen nadeele. Wellicht is opzettelijk de dubbelzinnige uitdrukking gekozen. — *waardoor — is,* of *opdat — worde,* nl. volgens Gods raadsbesluit.

4. *uwen dag,* dien van uw val; Hebr. t. heeft *uwe dagen.* — *uwen tijd doen aanbreken,* onzekere lezing; de zin is zeker zóo goed weergegeven; Hebr. t. *zijt gij tot uwe jaren gekomen.*

5 voor de volken, tot eene beschimping voor de landen; ′ wie u nabij
en wie ver van u zijn zullen schimpend u noemen: de bevlekte van
naam, de groote in beroering.
6 Zie, in u waren vorsten van Israël, die eigenmachtig bloed ver-
7 goten; ′ in u hebben zij vader en moeder geminacht, in uw midden
den vreemde geweld aangedaan, in u weezen en weduwen slecht be-
8 handeld. ′ Mijne heilige dingen hebt gij geminacht, mijne sabbatten
9 ontwijd. ′ In u waren onruststokers, belust op bloedvergieten, en men
10 at bij u op de bergen; in uw midden bedreef men ontucht; ′ in u
ontdekte men de schaamte des vaders, verkrachtte ′ men eene door hare
11 maandstonden onreine; ′ men deed afschuwelijke dingen met de vrouw
van zijn naaste, verontreinigde door ontucht zijne schoondochter en
12 verkrachtte zijne zuster, de dochter zijns vaders. ′ In u nam men ge-
schenken aan om bloed te vergieten; gij naamt rente en woeker en
zettet uwe naasten af door geweldenarij. En mij hebt gij vergeten,
13 spreekt de Heer Jahwe. ′ Zie, nu sla ik mijne hand aan het door u
14 afgeperste en het door u in uw midden vergoten bloed. ′ Zal dan uw
hart standhouden, zullen uwe handen sterk zijn tegen de dagen waarop
ik met u ga afrekenen? Ik, Jahwe, heb gesproken en zal het doen. ′
15 Ik zal u verstrooien onder de volken, verspreiden in de landen, en
16 zóo de onreinheid uit u wegruimen ′ waardoor ik ontwijd ben ten
aanschouwen der volken. Zoo zult gij weten dat ik Jahwe ben.
17, 18 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij: ′ Menschenkind, het
huis Israël is mij geworden als onedel metaal; altemaal zijn zij mij
19 geworden als koper, tin, ijzer en lood in den zilveroven. ′ Daarom
spreekt de Heer Jahwe aldus: Omdat gij allen onedel bijmengsel zijt,
20 ga ik u opeenhoopen midden in Jeruzalem. ′ Zooals men zilver met
koper, ijzer, lood en tin opeenhoopt midden in een oven, om daarover
een vuur aan te blazen, en het te smelten, zoo zal ik in mijn toorn en
21 gramschap u opeenhoopen en smelten. ′ Ja, ik zal u verzamelen en
het vuur van mijne verbolgenheid over u aanblazen, en gij zult in
22 haar midden gesmolten worden. ′ Gelijk zilver in den oven, zult gij
in haar midden gesmolten worden. Zoo zult gij weten dat ik, Jahwe,
mijne gramschap over u heb uitgestort.
23, 24 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij: ′ Menschenkind, zeg tot
haar: Gij zijt een land dat niet beregend en op den dag der grimmig-
25 heid niet door hemelwater gedrenkt is ′ — daar het in zijn midden
vorsten had aan een brullenden leeuw gelijk, die zijne prooi verscheurt:
zij verslonden menschen, namen have en goed weg en maakten de
26 weduwen in het midden des lands talrijk. ′ Haar priesters verwrongen

5. Het eerste *u* is volg. Gr. vert. ingevoegd.
9. *onruststokers*. Zie op Lev. XIX : 16. — *at bij u op de bergen*. Zie op Lev. XIX : 26.
10 v. Zie op Lev. XVIII : 7 v., 19, 20, 15 en 9.
12. *nam — vergieten*. Verg. op Micha III : 10.
13. *sla ik mijne hand aan*, om het u af te nemen.
16. *waardoor — volken*, volg. verb. t.; Hebr. t. *en gij zult in u ontwijd worden ten aanschouwen van volken*. De schrijver bedoelt dat Jahwe om de zonden van zijn volk door de heidenen geminacht en gesmaad was. Verg. XXXVI : 20 v.
17—22. Hetzelfde beeld Jez. I : 22—25; Jer. VI : 27—30.
18. *onedel metaal*, vs. 19 *onedel bijmengsel*, Jez. I : 22 door ‚slakken' vertaald. — *zilveroven*. Hierbij heeft grondt. nog eens het woord *slakken*.
20. Voor *en smelten* is een woord, *plaatsen*, volg. Gr. vert. weggelaten.
24. *beregend* en *door hemelwater gedrenkt*, volg. verb. t.
25. *daar — had*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *eene samenzwering van zijne profeten*. Maar de profeten worden eerst vs. 28 besproken. Met de *vorsten* worden hier de koningen bedoeld; verg. XIX : 3, 6; de rijksgrooten komen vs. 27 aan de beurt.
26. *Haar — wet*. Dezelfde beschuldiging Sef. III : 4; wellicht ook Jer. VIII : 8. — *tusschen* —

mijne wet en ontwijdden mijne heilige dingen: tusschen het heilige en
het gemeene maakten zij geen onderscheid; tusschen het reine en het
onreine leerden zij geen verschil maken; zij sloten hun oog voor mijne
27 sabbatten, en ik werd in hun midden ontwijd.′ Hare overheden waren
in haar midden aan wolven die hunne prooi verscheuren gelijk, in
bloed vergieten en het te gronde richten van menschen, ten einde
28 winst te maken.′ Hare profeten pleisterden voor hen met looze kalk,
door valsche gezichten te hebben en hunne leugenachtige godspraken
te verkondigen, zeggende: Zoo spreekt de Heer Jahwe! — terwijl
29 Jahwe niet gesproken had.′ Het volk des lands pleegde afpersing en
roof, kwelde den nooddruftige en arme, behandelde den vreemde onrecht-
30 vaardig.′ Ik zocht onder hen een man die een muur bouwde en tegen-
over mij in de bres ging staan voor het land, opdat ik het niet ver-
31 derven mocht; maar ik vond er geen.′ Dies stort ik mijne grimmigheid
over hen uit, verteer hen met het vuur mijner verbolgenheid en doe
hun wandel op hun hoofd nederkomen, spreekt de Heer Jahwe.

verschil maken. Het tegenovergestelde wordt van deugdelijke priesters gezegd XLIV : 23; Lev. X : 10 en elders.

28. *pleisterden — kalk,* bemantelden den dreigenden toestand des lands; zie XIII : 10—16.

29. *behandelde ... onrechtvaardig,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *pleegde zonder recht geweld.*

30. Verg. op XIII : 4 v. Ezechiël vergeet zijn tijdgenoot Jeremia, dien hij toch zeker gekend heeft. En deze stond wis niet alleen.

HOOFDSTUK XXIII.

Ohola en Oholiba. — Jahwe vergelijkt Samarië en Jeruzalem met twee ontuchtige zusters, Ohola en Oholiba geheeten, die in Egypte ontucht bedreven en daarna Jahwe's vrouwen werden (1—4). Ohola verzaakte hem voor de Assyriërs, en zette zoo hare Egyptische hoererijen voort (5—8); daarom heeft Jahwe haar aan diezelfde Assyriërs overgeleverd (9 v.). Hare zuster Oholiba maakte het nog erger, hoereerde eerst met de Assyriërs en werd daarna verliefd op de Chaldeën, tot wie zij boden zond (11—16). De Chaldeën hielden gemeenschap met haar, totdat zij van hen walgde en met anderen hoereerde; zoodat Jahwe een walg van haar kreeg (17—19); ook werd zij weder op Egyptische boelen verliefd en hield zich met hen op (20 v.). Daarom zal Jahwe hare vroegere minnaars tegen haar ophitsen, Chaldeën en Assyriërs, en zij zullen haar vonnissen en mishandelen; zoodat zij Egypte niet meer gedenkt (22—27). Jahwe gaat haar overleveren aan hen van wie zij walgt; zij zal den diepen, wijden lijdensbeker harer zuster drinken (28—34), omdat zij moedwillig Jahwe vergeten heeft (35). Ezechiël moet Ohola en Oholiba hare afschuwelijkheden voorhouden: haar overspel en bloedvergieten (36—39) en dat zij mannen uit de verte ontboden en hun een feestelijk onthaal bereid hebben (40 v.); toen die mannen kwamen, hebben zij haar als gewone hoeren behandeld (42—44). Rechtvaardige mannen zullen haar vonnissen (45); eene volksmenigte zal haar steenigen, ook hare kinderen dooden en hare huizen verbranden, tot waarschuwing voor alle vrouwen, geen overspel te bedrijven (46—49).

Dit hoofdstuk is een tegenhanger van H. XVI, maar handelt ook over Samarië. Opmerkelijk is het dat in vs. 45—49 de ondergang dezer stad evenals die van Jeruzalem als toekomstig voorgesteld wordt. Zoozeer was voor Ezechiël de voorzeggende vorm louter inkleeding.

XXIII : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Menschenkind, er
3 waren eens twee vrouwen, dochters van dezelfde moeder.′ Toen zij nog
jong waren, in Egypte, hoereerden zij: daar werden hare borsten be-
4 tast en werd haar maagdom geroofd.′ De oudste heette Ohola, hare
zuster Oholiba. En zij werden de mijnen en baarden zonen en dochters.
Ohola is Samarië, Oholiba Jeruzalem.

3. In dit vers is één klinker veranderd en zijn een paar woorden volg. Gr. vert. weggelaten.

4. *Ohola* en *Oholiba.* In beide namen schuilt een woord dat ‚tent' beteekent; wat zij nader aanduiden, is onzeker. Wellicht wijst *Oholiba,* dat met geringe wijziging der teekens door ‚mijne tent is in haar' kan vertaald worden, op Juda, als bevattende den in Ezechiëls oog alleen wettigen tempel van Jahwe; dan zou met *Ohola,* dat met dezelfde wijziging ‚hare tent' kan beteekenen, op den onwettigen dienst te Bethel worden gedoeld.

5 Ohola werd mij ontrouw en ontbrandde voor hare minnaars, voor
6 Assur; aanzienlijken,′ in violet gekleed, stadhouders en oversten, alte-
7 maal begeerlijke jongelingen, ruiters hoog te paard;′ zij bood hun,
altemaal uitgelezen Assyriërs, hare hoererijen aan, en voor wie zij ook
8 ontbrandde, aan al hunne schandgoden werd zij verontreinigd.′ Zoo
verzaakte zij hare in Egypte begonnen hoererijen niet; want de Egyp-
tenaren hadden haar toen zij nog jong was beslapen, zíj hadden haar
maagdom geroofd en waren met hunne hoererijen jegens haar kwistig
9 geweest.′ Daarom heb ik haar aan hare minnaars, aan de Assyriërs,
10 voor wie zij ontbrand was, overgeleverd.′ Zíj hebben haar ontbloot,
hare zonen en dochteren weggenomen, haar zelve met het zwaard ge-
dood; zoodat zij een waarschuwend voorbeeld werd voor de vrouwen
en men strafgerichten aan haar voltrok.
11 Hare zuster Oholiba zag dit en ontbrandde in nog liederlijker harts-
12 tocht dan zij, hoereerde nog meer dan hare zuster;′ voor de Assyriërs
was zij ontbrand, stadhouders en oversten, aanzienlijken, prachtig ge-
13 kleed, ruiters, hoog te paard, altemaal begeerlijke jongelingen.′ Ik zag,
hoe zij verontreinigd was; denzelfden weg waren beiden opgegaan.′
14 Maar zij hoereerde nog meer: zij zag mannen op den muur geschil-
15 derd, afbeeldingen van Chaldeeën, met roodaarde geteekend,′ gordels
om de lenden, spitse tulbanden op het hoofd, altemaal op hoplieden
gelijkende; zoo zagen de Babyloniërs er uit, wier geboorteland Chaldea
16 is.′ Op dien aanblik voor hen ontbrand, zond zij tot hen, naar Chaldea,
17 gezanten.′ Toen kwamen de Babyloniërs tot haar, om haar in liefde
te beslapen, en verontreinigden haar door hunne hoererijen. Toen zij
18 aan hen verontreinigd was, kreeg zij er een walg van,′ hoereerde en
ontblootte zich openlijk; zoodat ik een walg van haar kreeg, gelijk
19 ik van haar zuster een walg gekregen had.′ Bij de vermeerdering harer
hoererijen, kwamen haar de dagen harer jeugd weder in de gedachten,
20 toen zij in Egypteland hoereerde,′ en zij ontbrandde voor die boelen,
wier lid aan dat van ezels, wier geilheid aan die van paarden gelijk
21 is;′ zij hunkerde naar de ontucht harer jeugd, toen de Egyptenaren
hare borsten drukten, hare jonge borsten betastten.
22 Daarom, Oholiba, zoo spreekt de Heer Jahwe: Zie, ik hits tegen
u de minnaars op waarvan gij walgt, en doe hen van alle kanten
23 tegen u opkomen,′ de Babyloniërs en al de Chaldeeën, Pekod, Sjoa, Koa
en alle Assyriërs met hen, altemaal begeerlijke jongelingen, stadhou-
ders en oversten, altemaal hoplieden en aanzienlijken, hoog te paard.′
24 Uit het noorden zullen zij tot u komen met wagens en raderen, eene
verzameling van volken; rondassen, schilden en helmen zullen zij rondom

5. *aanzienlijken*, volg. verb. t.; grondt. *nabijzijnden*. Evenzoo vs. 12.

8. *in Egypte begonnen*, letterlijk *van Egypte af*. Evenzoo vs. 27. — Vóor *haar maagdom* is het woord *borsten van* volg. Gr. vert. weggelaten. — *de Egyptenaren*, letterlijk *zij*, volgens gissing ingevoegd.

10. *een waarschuwend voorbeeld*, letterlijk *een naam*.

12. *aanzienlijken*, als vs. 5. — *prachtig*, onzekere vertaling.

14. Waar de Judeërs de teekeningen van Chaldeeën, die hen op die vreemden verliefd maakten, zagen, wordt niet gezegd; waarschijnlijk in de een of andere plaats waar Chaldeeuwsche koningen hunne beeltenis tot een aandenken aan hunne aanwezigheid op den muur hadden doen beitelen. Zulke teekeningen, van Egyptische en Assyrische koningen, zijn nog te vinden aan de kust, anderhalf uur ten noorden van Bairoeth.

18. *ontblootte zich openlijk*, legde het met alle volken, Egyptenaren en anderen, aan; verg. XVI : 25 v.

20. *die boelen*, letterlijk *die boelen van hen*, onzekere vertaling. Grondt. heeft het gewone woord voor *bijvrouwen*, hetwelk alleen hier voor manlijke personen gebruikt wordt.

21. In dit vers zijn een paar tekstveranderingen aangebracht.

23. *Pekod, Sjoa, Koa*, volkstammen ten noordoosten van den Tigris, aan de Chaldeeën onderworpen; Pekod komt nog Jer. L : 21 voor.

24. *Uit het noorden*, volg. Gr. vert.

u opstellen. Hun laat ik de zaak over, en zij zullen u vonnissen naar
25 hun recht,′ en ik laat op u mijn naijver rusten, en zij zullen u met
gramschap behandelen. Neus en ooren zullen zij u afsnijden; wat van
u overblijft zal door het zwaard vallen. Zij zullen uwe zonen en
dochteren nemen, en uw kroost zal door het vuur verteerd worden.′
26 Zij zullen u uwe kleederen uittrekken en uwe kostbaarheden weg-
27 nemen.′ Zoo zal ik bij u een eind maken aan uwe ontucht en aan
uwe in Egypteland begonnen hoererij; zoodat gij uwe oogen niet meer
tot de Egyptenaren opslaan noch aan hen denken zult.
28 Zoo toch spreekt de Heer Jahwe: Ik ga u overleveren aan hen die
29 gij haat, aan hen van wie gij walgt,′ en zij zullen met haat u be-
handelen, al wat uw arbeid oplevert wegnemen, u naakt en bloot
laten staan. Zoo zal uwe hoererij ontbloot worden. Uwe ontucht en
30 hoererij′ hebben u dit aangedaan, omdat gij volken achternahoereerdet,
31 aan wier schandgoden gij u verontreinigt hebt.′ Den weg uwer zuster
hebt gij bewandeld; daarom stel ik u haar beker ter hand.
32 Zoo spreekt de Heer Jahwe: Den beker uwer zuster zult gij drinken,
33 dien diepen en wijden, die zooveel bevat;′ van onheil en jammer is
hij vol. Een beker van ontroering en beroering is hij, die beker van
34 uwe zuster Samarië;′ gij zult dien uitdrinken en uitslurpen, op de
scherven knagen, u de borsten openrijten; want ik heb het gezegd,
35 spreekt de Heer Jahwe.′ Daarom, zoo zegt de Heer Jahwe, omdat gij
mij vergeten en achter uwen rug geworpen hebt, draag gij nu ook de
straf voor uwe ontucht en hoererij.
36 Jahwe zeide tot mij: Menschenkind, wilt gij Ohola en Oholiba von-
37 nissen?′ Maak haar dan hare afschuwelijkheden bekend. Want zij hebben
overspel gepleegd, en aan hare handen kleeft bloed: met hare schand-
goden hebben zij overspel gepleegd, en zij hebben ook de kinderen die
38 zij mij gebaard hadden hun tot spijs overgeleverd.′ Daarenboven heb-
ben zij mij dit aangedaan: zij hebben mijn heiligdom verontreinigd
39 en mijne sabbatten ontwijd.′ Wanneer zij hunne kinderen tot eer
hunner schandgoden hadden geslacht, kwamen zij op denzelfden dag
in mijn heiligdom, om het te ontwijden. Zie, zoo deden zij midden in
40 mijn huis.′ Ook hebt gij voor mannen die van verre kwamen, tot wie
een bode gezonden was — en zij kwamen regelrecht! — u gebaad,
41 u de oogen beschilderd, u opgeschikt.′ Daar zat gij op een kostbaar
bed, waarvóor eene tafel stond aangericht waarop gij mijn wierook en

Vs. 26. XVI : 39. — Vs. 36. XX : 4.

25. *Wat van u overblijft*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uw kroost.* Het slot van het vers past slecht in het verband en is wellicht eene later in den tekst opgenomen kantteekening naar vs. 10.
27. *in Egypteland*, daar de Judeërs zich toen, uit walg voor de Chaldeën, weder met de Egyptenaren afgaven, vs. 20. Over *in Egypteland begonnen* zie op vs. 8.
29 v. *uwe — aangedaan*, volg. verb. t.
30. *volken achternahoereerdet.* Verg. inl. op Hoz. I—III.
31. Over het beeld van den *beker* zie op Ps. XI : 6.
32. *die zooveel bevat*, met verandering van een klinker. — Hiervóor gaat in Hebr. t. *gij zult tot gelach en spot worden*, wat, als zinstorend, volg. Gr. vert. is weggelaten.
33. *onheil*, letterlijk *breuke*, volg. verb. t.; grondt. *dronkenschap.* — *is hij vol*, volg. verb. t.; grondt. *wordt gij vervuld.*
34. *de scherven*, verachtelijke benaming van den *beker* zelven waaraan de beschonkene knabbelt. Het beeld wordt hierbij, evenals bij *u de borsten openrijten*, uit het oog verloren.
35. *achter uwen rug geworpen.* Dezelfde uitdrukking 1 Kon. XIV : 9 en elders.
37. *de kinderen — overgeleverd*, als XVI : 20 v.
38. Vóor *mijn heiligdom* is volg. Gr. vert. weggelaten *op dienzelfden dag*, waarschijnlijk uit vs. 39 ingeslopen.
40. Na *Ook* heeft Hebr. t. nog *gij zult zenden*, wat volg. Gr. vert. is weggelaten. — *regelrecht*, volg. Gr. vert. — *de oogen beschilderd.* Zie op 2 Kon. IX : 30.
41. *mijn wierook en mijne olie.* Zie XVI : 18 v.

42 mijne olie geplaatst hadt!' Met luid gedruisch floten zij mannen,
en een hoop menschen werd uit de woestijn tot haar gebracht, die
haar spangen aan de armen deden en eene prachtige kroon op het
43 hoofd zetten.' Ik dacht: er wordt overspel beraamd; zij zullen haar
44 verleiden tot hoererij.' Maar zij kwamen tot haar zooals men tot eene
hoer komt; zóo kwamen zij tot Ohola en Oholiba om ontucht te plegen.
45 Rechtschapen mannen, die zullen haar vonnissen als overspeelsters
en bloedvergietsters; want overspeelsters zijn zij, en bloed kleeft aan
46 hare handen.' Want zoo zegt de Heer Jahwe: Men doe een hoop volks
tegen haar opkomen, en die geve haar prijs ten speelbal en ten buit!'
47 Die hoop volks zal haar met steenen werpen en met zwaarden in
stukken houwen; hare zonen en dochteren zal men dooden, hare huizen
48 verbranden.' Zoo zal ik aan de ontucht in het land een eind maken,
en alle vrouwen zullen zich laten waarschuwen niet te handelen naar
49 uwe ontucht.' Men zal uwe ontucht op u doen nederkomen, en gij
zult de zonden uwer schandgoden dragen. Zoo zult gij weten dat ik
de Heer Jahwe ben.

42. *Met — gebracht*, naar hoogst onzekere tekstverbeteringen.
43. De tekst is hopeloos bedorven. Het verband schijnt te eischen: ik dacht dat men eenigen omslag met haar maken zou.
44. *om ontucht te plegen*, volg. Gr. vert.
48. *alle vrouwen.* Hieronder worden, volgens het verband, andere volken bedoeld, die zich spiegelen zullen aan Samarië en Jeruzalem.

HOOFDSTUK XXIV : 1—14.

De verroeste ketel. — De 10de dag der 10de maand van het 9de jaar worde door Ezechiël aangeteekend, omdat op dienzelfden dag de koning van Babel het beleg om Jeruzalem slaat (1 v.); hij moet zijn volk eene gelijkenis voorleggen: in een ketel worden vele stukken vleesch en vele beenderen gekookt (3—5). Jeruzalem is gelijk aan een verroesten ketel waaruit het vleesch moet gehaald worden; want zij heeft zelfs het door haar vergoten bloed onbedekt gelaten, onbevreesd voor de goddelijke wraak (6—8). Jahwe zal een groot vuur stoken, het vleesch uit den ketel halen en dien ledig op de kolen zetten, om het roest er uit te verwijderen (9—11); maar dit gelukt niet, en dus zal Jeruzalem niet rein worden voordat zij al de zwaarte van Jahwe's toorn ondervonden heeft (12 v.); zonder verschooning zal Jahwe haar richten (14).

XXIV : 1 In het negende jaar op den tienden dag der tiende maand kwam
2 het woord van Jahwe aldus tot mij:' Menschenkind, schrijf dezen dag,
ja juist dezen dag op: de koning van Babel heeft zich op Jeruzalem
3 geworpen juist op dezen dag.' Draag dan aan het weerspannig
ras eene gelijkenis voor en zeg hun: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Den
4 ketel opgezet, ook water opgegoten,' stukken vleesch er in gedaan,
allerlei goede stukken, schenkel en schoft, met keur van beenderen
5 hem gevuld,' de keur van schapenvleesch genomen, en den stapel
hout er onder! Laat zieden de stukken vleesch, kookt de beenderen
6 die er in zijn!' Daarom spreekt de Heer Jahwe aldus: Wee der bloed-
stad, dien ketel waarin het roest zit en waaruit het roest niet wegge-

1 v. Ongeveer Jan. 587, overeenkomstig 2 Kon. XXV : 1; Jer. LII : 4. Dat Ezechiël in Babylonië zou geweten hebben wat op dien dag in Palestina gebeurde is niet aannemelijk. Maar zie inl. op het boek.
3—7. Van een ketel met vleesch die op het vuur staat verwacht men een goeden maaltijd. Jeruzalem is zulk een ketel, maar een verroeste, zoodat het vleesch er uit genomen en hij zelf gereinigd moet worden.
3. In dit vers is eenmaal *opgezet* weggelaten.
4. *stukken vleesch*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijne* (des ketels) *stukken vleesch*.
5. *den stapel hout*, naar andere woordafdeeling. — *Laat — zijn*, volgens geringe tekstverbetering.
6. De zin schijnt te zijn: gelijk uit den roestigen ketel de stukken vleesch gehaald worden, zonderdat er over geloot wordt, d. i. alle zonder onderscheid, zoo zal uit Jeruzalem de geheele bevolking

gaan is! Haalt den inhoud er uit, stuk voor stuk, zonderdat er het
7 lot over geworpen is;' want haar bloed is in haar midden geweest,
op eene rotsplaat heeft zij het gelegd, zij heeft het niet op den grond
8 uitgegoten om het met stof te bedekken;' ten einde gramschap te
doen opstijgen, wraak te nemen, heb ik haar bloed op eene rotsplaat
gelegd, zoodat het onbedekt bleef.
9 Daarom, zoo zegt de Heer Jahwe: Wee der bloedstad! Ook ik zal
10 eene groote houtmijt maken,' vele blokken hout aanleggen, het vuur
aansteken, het vleesch doen verteren en het geurig nat doen verdam-
11 pen, totdat de beenderen brandend worden.' Dan zet ik den ketel leeg
op de kolen, opdat hij heet en het koper er van gloeiend worde, de
12 onreinheid er uit wegsmelte en het roest verdwijne.' Maar zijne menigte
13 roest zal er door het vuur niet afgaan.' Zijn roest is uwe onreinheid,
de ontucht. Dewijl ik u gezuiverd heb, maar gij niet zuiver geworden
zijt, kunt gij van uwe onreinheid niet gezuiverd worden voordat ik
14 mijne gramschap op u heb doen rusten.' Ik, Jahwe, heb gesproken;
het komt, en ik zal het doen. Ik laat er niets van achterwege, ik zal
verschoonen noch berouw hebben. Naar uw wandel en gedrag zal ik
u richten, spreekt de Heer Jahwe.

verwijderd worden. Maar dat dit de bedoeling is staat niet vast, ook omdat de vertaling van *roest* onzeker is; anderen *schuim*.

7 v. Het bloed van een verslagene werd met stof bedekt, opdat de godheid het niet zien en over den moord wraak nemen zou (zie op Gen. IV : 10). Daar de Jeruzalemmers het bloed waarop de profeet doelt niet bedekt hebben, is hier waarschijnlijk niet van moorden sprake, maar van het bloed der kinderoffers, hetwelk, volgens hen die het vergoten, der godheid welgevallig was en dus geenszins bedekt werd (zie op Lev. XVIII : 21). Ezechiël verwijt zijn volk die offers ook XVI : 20 v. In hoever hij hier over zijne tijdgenooten spreekt, is niet duidelijk. In vs. 8 wordt aan Jahwe's bestel toegekend wat Jeruzalem heeft misdaan: hij heeft het zoo beschikt, om de bloedstad te kunnen straffen. Verg. XXI : 32.

10. *het geurig nat doen verdampen*, onzekere vertaling naar verb. t.

11. *en het roest verdwijne*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *zijn roest zal verdwijnen.*

12. *Maar.* Hiervóor staan in Hebr. t. een paar woorden, eene verminkte herhaling der voorgaande, die volg. Gr. vert. zijn weggelaten. — *Zijn* — *onreinheid*, onzekere vertaling van twee woorden, *zijn roest (is) in* of *door uwe onreinheid*, waarvan in Hebr. t. het eerste vs. 12 besluit, het laatste vs. 13 opent.

14. *Berouw hebben*, over het aan Israël toegebrachte en verder toegedachte onheil; verg. op Gen. VI : 6. — *zal ik u richten*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *hebben zij u gericht.* De oude vertt. voegen nog aan het vers toe *Daarom zal ik u richten naar uwe bloedschuld en zal ik u naar uw gedrag richten, gij beruchte onreine, die groot van weerspannigheid zijt!* waarschijnlijk eene oude kantteekening.

HOOFDSTUK XXIV : 15—27.

Geen rouw bedrijven, als de slag valt! — Jahwe voorzegt den profeet dat plotseling een zware slag hem treffen zal, maar verbiedt hem daarover te rouwen (15—17), en deze doet, als den volgenden avond zijne vrouw gestorven is, naar dat bevel (18); door het volk gevraagd om uitlegging dezer handelwijze (19), zegt hij hun dat ook zij geen rouw mogen bedrijven wanneer zij hooren dat de tempel gevallen en onder hunne kinderen eene slachting aangericht is (20—24). De profeet moet echter op den dag waarop een vluchteling hem het onheil komt mededeelen zijn stilzwijgen verbreken (25—27).

XXIV : 15, 16 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:' Menschenkind,
ik ga door een zwaren slag den lust uwer oogen van u wegnemen;
doch gij moogt geen rouw bedrijven en niet weenen, geen traan mag
17 in uw oog komen;' zucht zwijgend, zonder misbaar te maken; bind
uw tulband op het hoofd, trek uwe schoenen aan de voeten, de boven-
18 lip moet gij niet omwinden en treurbrood niet eten.' Des morgens
sprak ik hiervan tot het volk, en des avonds stierf mijne vrouw;

17. *zwijgend*, naar onzekere tekstverbetering. — *de bovenlip moet gij niet omwinden.* Zie op Lev. XIII : 45. — *treurbrood*, hier en vs. 22 volgens een anderen klinker; grondt. *mannenbrood.* Over het treurbrood zie op Deut. XXVI : 14.

18. *Des morgens.* Ondersteld wordt dat hij des nachts Jahwe's bevel heeft ontvangen.

19 waarop ik den volgenden morgen deed gelijk mij bevolen was.′ Toen
zeide het volk tot mij: Wilt gij ons niet mededeelen, wat het voor
20 ons beteekent dat gij u zoo gedraagt?′ Waarop ik tot hen zeide: Het
21 woord van Jahwe is aldus tot mij gekomen:′ Zeg tot het huis Israël:
Zoo spreekt de Heer Jahwe: Zie, ik ga mijn heiligdom, waarop gij
trotsch zijt, den lust uwer oogen, het voorwerp van uw zielsverlangen,
ontwijden, en uwe zonen en dochteren die gij achtergelaten hebt zullen
22 door het zwaard vallen.′ Dan moet gij doen zooals ik gedaan heb: de
23 bovenlip niet omwinden, treurbrood niet eten;′ den tulband op het
hoofd, de schoenen aan de voeten houden, geen rouw bedrijven en
niet weenen; maar wegteren zult gij om uwe schuld en stenen de
24 een tegen den ander.′ En Ezechiël zal u eene voorbeduiding zijn: naar
al wat hij gedaan heeft zult gij doen, wanneer het uitkomt; en dan
zult gij weten dat ik de Heer Jahwe ben.
25 Wat u aangaat, menschenkind, op den dag dat ik hun ontneem
hunne veste, hunne vreugde en hun trots, den lust hunner oogen, het
26 voorwerp van hunne zielsbegeerte, hunne zonen en dochteren,′ te dien
dage zal een vluchteling tot u komen, om het u te verkondigen.′
27 Te dien dage zal uw mond, te gelijk met dien des vluchtelings, ontsloten
worden en zult gij spreken en niet meer stom zijn. Zoo zult
gij hun tot eene voorbeduiding zijn, en zullen zij weten dat ik Jahwe ben.

19. Het volk begrijpt reeds dat de profeet op zinnebeeldige wijze hun iets voorspelt.

20. Dat hij deze openbaring ontvangen had is niet gezegd in het voorafgaande, waar wel de dood zijner vrouw voorspeld en zijne houding onder die ramp voorgeschreven is, maar niet aangeduid wordt, wat Israël daaruit leeren moet. Het geheele stuk is vrije inkleeding van het denkbeeld in vs. 22—24 uitgedrukt.

21. *die gij achtergelaten hebt,* in Palestina, toen gij in ballingschap gingt.

22 v. Zij zouden zoo overstelpt zijn van smart dat zij hieraan niet op de gewone wijze lucht konden geven, en dientengevolge des te meer er door verteerd werden.

22. *zooals ik gedaan heb.* De schrijver vergeet dat hij Jahwe sprekend invoert. — *de* — *eten.* Zie op vs. 17.

24. *eene voorbeduiding.* Verg. op XII : 6.

25—27. De profeet zal, wanneer men hoort dat zijne vreeselijke voorspellingen vervuld zijn, zijne taak als bestraffer weder opvatten; verg. op III : 26 v., op XXIX : 21 en op XXXIII : 22.

HOOFDSTUK XXV.

Profetie tegen Juda's naaste buren. — De profeet ontvangt den last, aan Ammon aan te kondigen dat het eene woestenij zal worden, dewijl het zich over den val van Jahwe's huis, land en volk verblijd heeft (1—5). Omdat het in zijne verwatenheid zich verheugd heeft over den ondergang van Israëls land, zal het worden verdelgd (6 v.). Te gelijk met Ammon zal Moab, omdat het Juda's waarde boven andere volken miskend heeft, aan de woestijnbewoners prijsgegeven worden (8—11). Ook Edom zal, om zijn wraakgierig gedrag tegen Juda, Jahwe's toorn door de hand van zijn volk ervaren (12—14). Desgelijks zullen de Filistijnen hun eeuwigen haat met den ondergang boeten (15—17).

Dit is het eerste van de hoofdstukken die Ezechiëls profetieën tegen de heidenen behelzen, XXV—XXXII. In het geheel bespreekt hij zeven volken, waarvan hij zes samenvat, door de voorspellingen tegen hen met een kort woord te besluiten, XXVIII : 25 v.; om daarna Egypte uitvoerig te behandelen. Van de zes die hieraan voorafgaan houdt Tyrus hem het langst bezig, XXVI, XXVII. Waarom deze profetieën tegen de heidenen hier in het boek staan, zie inl. op *Ezechiël.*

De profeet heeft het blijkbaar vooral op de Ammonieten gemunt, tegen wie hij ook XXI : 28—32 gesproken heeft; verg. inl. op XX : 45—XXI : 32. Immers, in vs. 6 v. herhaalt hij de bedreiging tegen hen die reeds in vs. 1—5 was voorgedragen. De Moabieten noemt hij elders niet; de Filistijnen slechts met een enkel woord, XVI : 27, 57; op de Edomieten komt hij in XXXV : 1—XXXVI : 15 terug. Over de verhouding van de Moabieten tot Juda na den val van Jeruzalem zie inl. op Jez. XXIV—XXVII; over die der Edomieten inl. op Jez. XXXIV; over die der Filistijnen aant. op XVI : 27.

XXV : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Menschenkind,
3 vestig het oog op de Ammonieten en profeteer tegen hen.′ Zeg tot

de Ammonieten: Hoort het woord van den Heer Jahwe! Zoo spreekt
de Heer Jahwe: Dewijl gij ha, ha! hebt geroepen over mijn heiligdom,
omdat het ontwijd, over Israëls land, omdat het verwoest, en over
4 het huis Juda, omdat het in ballingschap gegaan is,' daarom geef ik
u prijs aan de Oosterlingen, zoodat zij in uw land hunne kampen op-
slaan en hunne tenten spannen. Zíj zullen uwe vruchten opeten, zíj
5 uwe melk opdrinken.' En ik zal Rabba maken tot eene verblijfplaats
van kameelen, en der Ammonieten land tot eene plaats waar het klein-
6 vee nederligt. Zoo zult gij weten dat ik Jahwe ben.' Want zoo zegt
de Heer Jahwe: Omdat gij in de hand geklapt, met den voet gestampt
en in al de verwatenheid uwer ziel u verheugd hebt over den onder-
7 gang van Israëls land,' daarom steek ik mijne hand tegen u uit, geef
u ten buit aan de natiën, roei u uit de volken uit en verdelg u uit
de landen. Zoo zult gij weten dat ik Jahwe ben.
8 Zoo zegt de Heer Jahwe: Omdat Moab gezegd heeft: Het huis Juda
9 is een volk als elk ander —' daarom maak ik Moabs heuvelkling voor
elk toegankelijk, zonder steden, van het eene eind tot het andere; de
10 keur van het land, Beth-hajjesjimoth, Baäl-meon en Kirjathaim,' geef
ik met de Ammonieten aan de Oosterlingen prijs; opdat de Ammo-
11 nieten nooit meer onder de natiën vermeld worden.' En ook aan
Moab zal ik strafgerichten voltrekken. Zoo zullen zij weten dat ik
Jahwe ben.
12 Zoo zegt de Heer Jahwe: Omdat Edom wraakgierig gehandeld heeft
tegen het huis Juda, zich zware schuld op den hals gehaald en zich
13 bitter gewroken heeft,' daarom spreekt de Heer Jahwe aldus: Ik zal
mijne hand tegen Edom uitstrekken, daaruit mensch en dier uitroeien
en hen tot een puinhoop maken; van Teman tot Dedan zullen zij door
14 het zwaard vallen.' En de voltrekking mijner wraak aan Edom zal ik
opdragen aan mijn volk Israël, en dit zal Edom behandelen zooals
mijn toorn en gramschap eischt. Zoo zullen zij mijne wraak leeren
kennen, spreekt de Heer Jahwe.
15 Zoo zegt de Heer Jahwe: Omdat de Filistijnen wraakzuchtig gehan-
deld en in verwatenheid van ziel zich bitter gewroken hebben, ten
16 verderve, in eeuwige vijandschap,' daarom spreekt de Heer Jahwe
aldus: Ik steek mijne hand uit tegen de Filistijnen, roei de Kretiërs
17 uit, richt het overschot der kustbewoners te gronde,' en voltrek met
grimmige tuchtigingen geduchte wraak aan hen. Zoo zullen zij weten
dat ik Jahwe ben, wanneer ik mijne wraak op hen leg.

4. *de Oosterlingen.* Zie op Gen. XXIX : 1. Het land dat door de Bedowienen, de plaag der gezeten bevolking, met hunne kudden bezet wordt is ras eene woestenij. — *in uw land,* duidelijkheidshalve voor *in u.*

5. *Rabba,* de hoofdstad; zie op Deut. III : 11. — *der Ammonieten land,* duidelijkheidshalve in pl. v. *de Ammonieten.*

6. Verg. op VI : 11. — *den ondergang van,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

7. *verdelg u uit de landen.* Grondt. *richt u te gronde uit de landen, verdelg u.*

8. Na *Moab* heeft Hebr. t. nog *en Seïr,* wat volg. Gr. vert. is weggelaten. *Seïr* zou bij Edom behooren. — *Het — ander.* Het heeft evenmin een sterken god die het redt als de andere volken. Dit maakt Moab op uit Juda's ondergang. Verg. 1 Kon. XIX : 4; Jez. X : 9 v.; XIV : 10. Gr. vert. leest vóor *Juda*: *Israël en.*

9. *voor elk toegankelijk.* Wanneer de steden gevallen zijn, kunnen de Oosterlingen onbevreesd het land overstroomen; zie op vs. 4. — *zonder steden,* letterlijk *zonder zijne steden,* met weglating van *zonder de steden.* — *Beth-hajjesjimoth.* Zie op Num. XXXIII : 49. — *Baäl-meon.* Zie op Num. XXXII : 34—38. — *Kirjathaim.* Zie op Gen. XIV : 5.

10. *geef ik,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en ik zal geven.*

12. *bitter,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *op hen.*

13. *Teman.* Zie op Gen. XXXVI : 11. — *Dedan.* Zie op Gen. X : 7.

16. *de Kretiërs.* Zie op 2 Sam. VIII : 18 en op 1 Sam. XXX : 14.

HOOFDSTUK XXVI.

Nebukadresar zal Tyrus verdelgen. — Omdat Tyrus zich verheugd heeft over Jeruzalems val, zal Jahwe de stad ten buit geven (1—6). Nebukadresar zal haar belegeren, innemen, uitmoorden, plunderen, verdelgen (7—14). De zeekoningen zullen over den val dier machtige stad een klaagzang aanheffen (15—18). Want Jahwe zal haar gelijk maken aan een begravene: men vindt haar nimmer terug (19—21).

In den aanvang der regeering van Sedekia was Tyrus, evenals de omliggende landen, onderworpen aan den koning van Babel; ook heeft het medegedaan aan de samenspanning tegen hem welke Jeremia aanleiding gaf aan alle volken die daaraan deelnamen den ondergang te voorspellen, Jer. XXV en XXVII; zie Jer. XXV: 22; XXVII: 3. Daarna is de verhouding van Tyrus tot Juda onvriendschappelijk geworden; wij weten niet waardoor. Dit kan op Ezechiëls stemming jegens Tyrus invloed gehad hebben. Doch de hoofdreden waarom hij zich met het lot van Tyrus zooveel langer dan met dat van Juda's naaste buren bezighoudt is eene andere. De voorspoed en luister der machtige koopstad, in XXVII; XXVIII: 1—19 uitvoerig beschreven, had hare burgers weelderig en trotsch gemaakt en Jahwe's voornemen doen rijpen om haar te vernederen; verg. op Jez. II: 7. Later erkende Ezechiël zelf dat de uitkomst aan zijne verwachting niet had beantwoord; zie XXIX: 17—21.

XXVI: 1 In het elfde jaar op den eersten dag der .... maand kwam het
2 woord van Jahwe aldus tot mij:' Menschenkind, omdat Tyrus over
Jeruzalem gezegd heeft: Ha, ha! opengebroken is de deur der volken,
3 naar mijn kant staat zij open; de sterkbevolkte is ontvolkt —' daarom
spreekt de Heer Jahwe aldus: Tyrus, ik ga op u los en doe vele
4 natiën tegen u opkomen, gelijk de zee opkomt, golf op golf.' Zij zullen
de muren van Tyrus verwoesten en hare torens omverhalen; ik spoel
5 haar puin weg en maak haar tot eene kale rots;' zij zal eene droog-
plaats voor netten worden midden in de zee; want ik heb het gezegd,
6 spreekt de Heer Jahwe. Zij zal den natiën ten buit worden,' en hare
dochters op het vaste land zullen door het zwaard gedood worden. Zoo
zullen zij weten dat ik Jahwe ben.
7 Zoo toch zegt de Heer Jahwe: Zie, ik doe van het noorden tegen
Tyrus komen Nebukadresar, den koning van Babel, den koning der
koningen, met paarden, wagenen, ruiters en eene menigte van velerlei
8 volk.' Uwe dochters op het vasteland zal hij met het zwaard dooden,
en tegen u eene omschansing maken, een wal opwerpen, een schilddak
9 vormen;' zijne stormwerktuigen zal hij plaatsen tegen uwe muren, met
10 zijne breekijzers uwe torens afbreken.' Het stof, door den drom zijner
paarden opgejaagd, zal u bedekken, van het gedruisch zijner ruiters
en wagenraderen zullen uwe muren dreunen, wanneer hij uwe poorten

1. *In het elfde jaar*, dat waarin Jeruzalem gevallen is, 586. — *der ... maand.* Het getal is uitgevallen.
2. Tyrus verwacht grooter welvaart voor zich na Jeruzalems val: de volkeren die daar te markt gingen zullen voortaan tot haar komen. — *de sterkbevolkte*, letterlijk *de volle*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *laat mij gevuld worden.*
3. *gelijk de zee opkomt*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *gelijk de zee doet opkomen.*
5. *eene droogplaats voor netten*, letterlijk *eene plaats waarop netten uitgespreid worden.* Daar Tyrus op eene rots in zee was gebouwd, bleef van haar, wanneer zij was weggespoeld, slechts de naakte steen over.
6. *hare dochters*, hare onderhoorige plaatsen. Zoo vertalen wij het woord gewoonlijk, Num. XXI: 25, 32 en vooral vaak in *Jozua* en *Kronieken.* Hier is het letterlijk vertaald, omdat de persoonsverbeelding die er in ligt niet vergeten is, daar van die plaatsen gezegd wordt dat zij door het zwaard gedood zullen worden.
7. *den koning der koningen.* Verg. 2 Kon. XVIII: 19. — *eene — volk*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *eene menigte en velerlei volk.* Bedoeld worden de drommen voetknechten.
8. *een schilddak*, eene door naast elkander omhoog gehouden schilden gemaakte beschutting voor de soldaten die den muur ondergroeven en stormrammen of ladders aanbrachten.
9. *stormwerktuigen*, onzekere vertaling.
10. *zijner ruiters en wagenraderen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *der ruiters, der raderen en der wagens.* — *gelijk — is*, letterlijk *gelijk in de ingangen eener stad waarin bres gemaakt is*, met ruiters en andere landtroepen. In eene zeeplaats als Tyrus kon dit niet geschieden voordat de zeeëngte tusschen het strand en de stad afgedamd was.

binnentrekt, gelijk men eene stad waarin bres gemaakt is binnentrekt.′
11 Hij zal met de hoeven zijner paarden al uwe straten vertrappen, uwe
bevolking met het zwaard dooden en uwe trotsche gedenkteekenen ter
12 aarde nederwerpen;′ uw rijkdom zullen zij buit maken, uwe koopwaren
rooven, uwe muren omverhalen, uwe lusthuizen afbreken en de stee-
13 nen, de balken en het puin van u midden in het water werpen.′ Zoo
zal ik een einde maken aan het geruisch uwer liederen, zal het geluid
14 uwer citers niet meer gehoord worden,′ en maak ik u tot eene kale
rots: eene droogplaats voor netten zult gij worden, en nooit worden
herbouwd; want ik, Jahwe, heb het gezegd, spreekt de Heer Jahwe.
15 Zoo zegt de Heer Jahwe tot Tyrus: Zouden de kustlanden niet ge-
schokt worden van uw dreunenden val, terwijl de verslagenen kermen
16 en het zwaard in uw midden moordt?′ Al de beheerschers der zee
zullen van hunne tronen afdalen, hunne mantels afleggen, hunne bont-
gestikte kleederen uittrekken, met ontsteltenis bekleed op den grond
17 gaan zitten, elk oogenblik ontstellen, over u ontzet zijn′ en een klaag-
zang over u aanheffen, waarin zij van u zeggen:

Hoe zijt gij te gronde gegaan, van de zeeën verdwenen,
gij hooggeloofde stad,
die sterk waart door de zee!
gij met uwe bewoners,
die schrik inboezemden
aan al de zeebewoners.
18 Thans ontstellen de kustlanden
van uwen val,
staan zij die op zee zijn verbijsterd
van uw uiteinde.

19 Zoo toch zegt de Heere Jahwe: Wanneer ik u maak tot eene ont-
volkte stad, aan de onbewoonde steden gelijk, wanneer ik tegen u den
20 oceaan doe opkomen en de groote wateren u bedekken,′ dan doe ik u
nederdalen tot hen die in de groeve gedaald zijn, tot het volk van
den voortijd, en doe ik u komen in de onderwereld, aan de van ouds-
her in ruïnen liggende steden gelijk; opdat gij niet meer bewoond
21 wordt, noch eene plaats inneemt in het land der levenden.′ Tot een
voorwerp van ijzing zal ik u stellen: weg zijt gij! Gij zult gezocht,
maar tot in eeuwigheid niet teruggevonden worden, spreekt de Heer
Jahwe.

11. *(hij zal) nederwerpen*, volg. oude vertt.; Hebr. t. *zij zal nederdalen.*
12. *zullen zij.* Wellicht moeten wij, volg. Gr. vert., de vijf werkwoorden in het enkelvoud zetten, *zal hij.*
15. *het zwaard ... moordt*, volg. Gr. vert.
16. *de beheerschers der zee*, die der machtige havensteden.
17 v. Hier gebruikt Ezechiël, evenals in H. XIX, den klaagliedvorm, waarover zie inl. op *Klaagliederen.* In den tekst van de beide verzen zijn eenige, zeer onzekere, verbeteringen aangebracht.
20. *tot*, volg. hss. en Gr. vert.; Hebr. t. *met.* De woorden *met hen die in de groeve gedaald zijn* zijn in grondt. na *gelijk*, waarschijnlijk bij vergissing, herhaald. — *aan* — *gelijk.* Verg. Jez. XVII: 9. — *noch eene plaats inneemt*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en ik zal een juweel plaatsen.*

HOOFDSTUK XXVII.

Klaaglied over Tyrus. — De profeet moet een klaagzang over Tyrus aanheffen (1—3*a*). Het roemde in zijne schoonheid, want aan een prachtig en uitstekend bemand schip was het gelijk (3*b*—9*a*). Door buitenlandsche troepen werd de stad verdedigd (9*b*—11); handelaars uit alle landen voorzagen hare markt met allerlei goederen (12—25*a*). Zoo, rijkbeladen, in volle zee, doet een storm haar met man en muis te gronde gaan (25*b*—27). Op den noodkreet der schepelingen beven alom de zeevarenden, gaan aan land, bedrijven rouw over Tyrus en heffen een klaagzang over haar aan (28—32*a*): Gij die volken en vorsten rijk maaktet zijt nu het voorwerp van aller ontzetting geworden (32*b*—36).

Het beeld van een rijkbeladen koopvaardijschip in volle zee, waaronder Ezechiël, niet ongepast, de handeldrijvende zeestad voorstelt, wordt door hem in vs. 9*b*—25 uit het oog verloren: ettelijke uitdrukkingen hierin zijn niet op het schip, maar op de stad toepasselijk. Waarschijnlijk is dit stuk dus in het lied ingevoegd. Wat Ezechiël ons mededeelt over den handel van Tyrus is belangrijk, al is het onzeker, of Ezechiël zelf in Tyrus geweest is en nauwkeurige inlichtingen over den handel dier stad heeft gehad. Immers, in elk geval leert ons dit hoofdstuk, hoe wijd zijn gezichteinder was en wat hij wist van den groothandel zijner dagen. Waarom Tyrus zal te gronde gaan, wordt hier niet gezegd; de profeet zal wel bedoeld hebben dat Jahwe haar tot straf voor haar hoogmoed zal vernederen, zooals hij H. XXVI heeft verkondigd.

Daar dit stuk uitdrukkelijk een klaagzang heet, zoeken wij hier den eigenaardigen vorm van deze liederen, dien de profeet XIX; XXVI: 17 v. bezigde; maar in een groot deel tevergeefs; in vs. 26—36 is echter de vorm herkenbaar.

XXVII: 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij: ′ Gij, menschenkind,
3 hef over Tyrus een klaaglied aan, ′ en zeg van Tyrus, dat aan zeehavens ligt en koopmanschap drijft met de volken naar vele kustlanden:
Zoo zegt de Heer Jahwe:
Tyrus, gij dacht: Ik ben het toppunt van schoonheid!
4 In volle zee was uw gebied,
uwe bouwmeesters hadden uwe schoonheid ten top gevoerd.
5 Uit cypressen van den Senir hadden zij aan u al het plankwerk gebouwd,
een ceder van den Libanon hadden zij genomen,
om op u een mast te maken.
6 Van eiken uit Bazan hadden zij uwe riemen gemaakt,
uwe balken van dennen uit de kustlanden der Kittiërs.
7 Linnen met bont stikwerk uit Egypte was uw doek,
om u tot zeil te dienen;
van violetten en purperen stoffen van Elisja's kusten was uwe kajuit.
8 Inwoners van Sidon en Arwad dienden u als roeiers,
uwe wijzen, Tyrus, waren op u, zíj waren uwe matrozen.
9 De oudsten en wijzen van Gebal waren op u als scheepstimmerlieden.
Alle schepen der zee en hunne zeelieden waren in u,
om u marktwaren te leveren.
10 Perzen, Ludiërs en Putiërs waren in uw leger, als uwe krijglieden;
schild en helm hingen zij in u op:
zíj zetten u luister bij.
11 De zonen van Arwad en Cilicië waren rondom op uwe muren,
die van Gomer op uwe torens;
hunne beukelaars hingen zij rondom aan uwe muren op:
zíj voltooiden uwe schoonheid.

4. *In volle zee*, letterlijk *in het hart der zeeën.*
5. *den Senir*, den Hermon; zie op Deut. III: 9.
6. *uwe balken*, wellicht bepaald die waarop de riemen rusten. — *van dennen*, volg. verb. t. — *Kittiërs.* Zie op Gen. X: 4.
7. *Elisja*, Gen. X: 14 vermeld. — *kajuit*, de tent die rondom den mast op het overigens ongedekte schip was gespannen, tot verblijf der aanzienlijkste schepelingen.
8. *Arwad*, eene Fenicische stad; zie op Gen. X: 18. — *matrozen*, letterlijk *zij die met de touwen omgaan.*
9. *Gebal.* Zie op Joz. XIII: 5. — *scheepstimmerlieden*, letterlijk *die eene breuke van u herstelden.* — Hierna wordt plotseling het beeld vaarwelgezegd en niet meer van een schip, maar van de stad Tyrus gesproken. Vs. 10 zou nog van de gewapende bemanning van een schip sprake kunnen zijn; verg. vs. 27, waar èn handelaars èn krijgslieden onder de bemanning van het schip dat Tyrus voorstelt worden opgenoemd; doch vs. 11 handelt ontegenzeglijk van de stad zelve. Verg. Inl.
10. *Perzen.* Daar dit volk eerst met Cyrus in Voor-Azië is opgetreden, bevreemdt het hen onder de huurtroepen van Tyrus, zooals XXXVIII: 5 onder die van Gog, aan te treffen. Wellicht wordt een ander volk dan het bekende bedoeld. — *Ludiërs.* Zie op Gen. X: 13. — *Putiërs*, bewoners van Put; zie op Gen. X: 6.
11. *Arwad*, de Fenicische stad (zie op vs. 8), staat hier vreemd, want het verband wijst op buitenlanders; maar wij kunnen niet gissen, welke andere naam hier gestaan heeft. — *Cilicië.* Dit Klein-Aziatisch landschap komt elders in het O. T. niet voor, en louter op den klank van het Hebreeuwsche

12 Tarsjis, rijk aan veelsoortige goederen, dreef handel met u:
zilver, ijzer, tin en lood leverden zij voor uw goederenstapel;
13 Jonië, Tubal, Mesjech, zíj dreven met u koopmanschap,
met slaven en koperwerk voorzagen zij uwe markt.
14 Die van het huis Togarma leverden u paarden,
rossen en muildieren als handelswaren.
15 De zonen van Rodus dreven koopmanschap,
vele kustlanden handel met u;
olifantstanden en ebbenhout brachten zij u als betaling.
16 Edom dreef koopmanschap met u
ter wille van de menigte uwer kunstwerken:
karbonkel, purper, borduursel,
lijnwaad, paarlen en jaspis leverde het u als waren.
17 Juda en Israëls land, zíj dreven met u handel;
van tarwe, wierook, was, honing, olie en balsem voorzagen zij uwe
18 Damaskus dreef koopmanschap met u [markt.
vanwege zijn rijkdom in veelsoortige goederen;
19 wijn van Helbon en wol uit Uzal leverden zij u als waren;
ijzer, staal, kassie en kalmus lagen op uwe markt.
20 Dedan dreef handel met u in keurige zadeldekken;
21 Arabië en alle vorsten van Kedar,
zij dreven dienstvaardig koopmanschap met u:
zij verkochten u lammeren, rammen en bokken.
22 De handelaars van Sjeba en Raëma, zij dreven handel met u:
de keur van allerlei balsem en edelgesteente, alsmede goud,
leverden zij voor uw goederenstapel.
23 Haran, Kalne en Eden, zíj dreven handel met u;
Assyrië en gansch Medië dreven handel met u.
24 Zij dreven handel met u in wapenrustingen,
in violette en bonte mantels,

woord af kan men het hier vinden. — *die van Gomer*, of *de Gomerieten* (zie op Gen. X : 2), volg. hss. en andere oude getuigen; Hebr. t. *Gammadieten*, onbekend. — *hunne* — *op*. Verg. Hoogl. IV : 4.

12. *Tarsjis*. Zie op 1 Kon. X : 22.

13. *Jonië, Tubal, Mesjech*. Zie op Gen. X : 2. — *slaven*, letterlijk *menschenzielen*; verg. Gen. XII : 5.

14. *Togarma*. Zie op Gen. X : 3.

15. *Rodus*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *Dedan*, dat eerst vs. 20 aan de orde is. De Rodiërs worden Gen. X : 4 vermeld. — Ook in het vervolg is eene kleine tekstverbetering aangebracht.

16. *Edom*, volg. hss., Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *Aram*; maar dit komt eerst vs. 18 aan de beurt; over Edom, dat zeer goed vóor Juda en Israël in vs. 17 past, ging de doorvoerhandel in de hier genoemde artikelen uit Indië en Arabië. — *ter wille* — *kunstwerken*, die gij uit de op te noemen stoffen vervaardigdet. — *karbonkel* en *jaspis*, edelgesteenten, ook Exod. XXVIII : 18 en Jez. LIV : 12 vermeld. — *purper*, *borduursel* (letterlijk *bontgestikte stoffen*), *lijnwaad*. Deze goederen staan zeer vreemd tusschen tweeërlei edelgesteenten, terwijl bovendien het purper noch uit Edom, noch uit Aram in Fenicië ingevoerd werd, daar de purperslak èn in dat land zelf èn aan de kusten der Egeïsche zee werd aangetroffen. — *paarlen*. Verg. op Job XXVIII : 18.

17. *tarwe, wierook, was*, volgens zeer onzekere tekstverbetering; Hebr. t. *tarwesoorten uit Minnith* (eene Ammonietische stad, Richt. XI : 33) *en* ... (een onverstaanbaar woord). Wierook, honing en balsem komen ook Gen. XXXVII : 25; XLIII : 11 als voortbrengselen van Kanaän voor.

18. *Damaskus*. Zie op 2 Kon. VIII : 9. — *met u*. Hierna heeft Hebr. t. nog *ter wille van de menigte uwer kunstwerken* (zie vs. 16); volg. Gr. vert. weggelaten. — *Helbon*, waarschijnlijk niet de bekende Syrische stad Aleppo, maar eene plaats ten noordwesten van Damaskus.

19. *uit Uzal*, met verandering van een klinker; zie op Gen. X : 27. Daarvóor staat in Hebr. t. een drietal woorden, waarschijnlijk uit de voorafgaande en volgende verschreven. — *staal*, hoogst onzekere vertaling. — *kassie en kalmus*, welriekende planten, ook Exod. XXX : 23 v. vermeld.

20. *Dedan*, of *Dedanieten*. Zie op Gen. X : 7. — *keurige*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *uitgespreide*. — *zadeldekken*, letterlijk *kleeden tot rijden*.

21. *Arabië*. Verg. op Jez. XIII : 20. — *Kedar*. Zie op Gen. XXV : 13.

22. *Sjeba en Raëma*. Zie op Gen. X : 7.

23. *Haran*. Zie op Gen. XI : 31. — *Kalne*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Kanne*. Zie op Gen. X : 10. — *Eden*. Zie op 2 Kon. XIX : 25. — *zíj dreven handel met u*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *dreven handel met Sjeba*. — *en gansch Medië*, naar verb. t.; Hebr. t. *Kilmad*, dat een onbekende naam is.

kostbare tapijten, gevlochten en ineengedraaide touwen.
25 Tarsjisschepen dienden u, om u waren te leveren;
zoodat gij in volle zee gevuld en zwaar belast waart.
26 Op groote wateren voerden u
zij die u roeiden;
maar de oostenwind verbreekt u
in volle zee;
27 uwe goederen, koopwaren, handelsartikelen,
uwe zeelieden en matrozen,
uwe scheepstimmerlieden en kooplieden,
al de krijgslieden op u,
de geheele menschenmenigte
die gij bevattet,
stort in volle zee
ten dage van uw val.
28 Van het geschreeuw uwer matrozen
beven de golven;
29 van hunne schepen zijn afgedaald
allen die riemen hanteeren,
de zeelieden, al de matrozen
springen op het land.
30 Zij doen over u hunne stem hooren
en jammeren bitterlijk,
zij strooien stof op hun hoofd,
wentelen zich in de asch.
31 Om u maken zij eene kale plek,
omgorden zich met treurgewaad;
om u weenen zij in bittere zielesmart
en bitter rouwmisbaar;
32 over u heffen zij onder elkander een klaagzang aan,
en zingen klagend over u:
Wie was aan Tyrus gelijk,
midden in de zee?
33 Toen uwe waren uit de zeeën kwamen,
verzadigdet gij vele volken;
door de menigte uwer goederen en marktwaren
verrijktet gij de koningen der aarde.
34 Nu zijt gij verbroken, uit de zeeën verdwenen,
ligt in de diepte des waters;
uwe marktwaren en uwe gansche menigte
is er midden in gevallen.

24. De beteekenis van verscheidene dezer namen van koopwaren is hoogst onzeker. Aan het slot van het vers is *op uwe markt* weggelaten.

25. *dienden u,* volg. verb. t. — *om u waren te leveren,* dezelfde uitdrukking als vs. 9, waarvan in grondt. één woord weggevallen is. — In dit vers keert het beeld van het schip, dat in vs. 9 of 10 was losgelaten, terug.

27. *de geheele,* volg. hss. en oude vertt.; Hebr. t. *en met de geheele.*

28 v. De zeevarenden verloren oudtijds liefst nooit het land uit het oog; zoodat zij bij het vernemen van eene schrikkelijke tijding licht konden landen en hunne schepen verlaten. — *de golven,* zeer onzekere lezing en vertaling.

30 v. Verg. op Joz. VII : 6; 2 Sam. XIII : 19; Lev. XIX : 28 en Gen. XXXVII : 34.

32. *onder elkander,* onzekere vertaling volgens andere klinkers. — *Wie — zee?* volgens geringe tekstverandering. Daar dit een klaagzang in een klaagzang is, kunnen wij onmogelijk bepalen, of de dichter alleen deze woorden, dan ook vs. 33—36, of een gedeelte er van, den verschrikten zeelieden in den mond legt.

34. *Nu,* volgens andere klinkers. — *er midden in,* volg. verb. t.; Hebr. t. *in uw midden.*

35 Al de bewoners der kustlanden
staan ontzet over u;
hunne koningen huiveren, ja huiveren,
hunne aangezichten rillen.
36 De handeldrijvende volken
fluiten u uit:
een voorwerp van ijzing zijt gij geworden;
weg zijt gij voor eeuwig!

35. *hunne* vóor *aangezichten*, volg. Gr. en Syr. vertt. ingevoegd.

HOOFDSTUK XXVIII : 1—19.

De trotsche koning van Tyrus vernederd. — De vorst van Tyrus houdt zich voor een god om zijne wijsheid en zijn daardoor verworven rijkdom (1—5); daarom zal Jahwe hem door machtige volken vernederen en hem een smadelijken dood doen sterven (6—10). De profeet moet een klaagzang op den koning van Tyrus aanheffen: Hij was volmaakt in wijsheid en schoonheid geschapen en verkeerde in Eden glansrijk beschut (11—14). Dit duurde zoolang hij zich onberispelijk gedroeg; maar toen hij zich aan oneerlijke handelspraktijken schuldig ging maken, werd hij door den cherub die hem beschut had van den godenberg verdreven (15 v.); zoo kwam zijn hoogmoed, die zijne wijsheid bedrogen had, voor aller oogen ten diepen val (17—19).

Het tweede gedeelte, vs. 11—19, is evenmin het vervolg van het eerste, vs. 1—10, als H. XXVII het vervolg is van H. XXVI. Het zijn twee bewerkingen van hetzelfde onderwerp. De profeet heeft niet het oog op een bepaalden vorst (vs. 12), maar kondigt voor de afwisseling aan Tyrus' beheerscher, in plaats van aan haar zelve, om hoovaardij en slecht gedrag den ondergang aan. Door wien hij te gronde zal gaan, wordt evenmin van hem gezegd, als in H. XXVII van de stad.

De beschrijving van Tyrus' koning in zijne heerlijkheid en vernedering in vs. 12—16 is zeer onduidelijk, waarschijnlijk doordat de tekst bedorven is. Uit hetgeen wij er van verstaan moeten wij op maken dat de koning van Tyrus in den aanvang door Jahwe in het paradijs was gezet en daar dooreen luisterrijken cherub beschermd werd, maar er uit is verdreven om zijne oneerlijke handelspraktijken en hoogmoedige gedachten. Het paradijs heet „Eden" en „godenberg". De naam *Eden* is, evenals de voorstelling dat de Tyrische koning door een cherub uit dat paradijs verdreven is, blijkbaar ontleend aan eene sage waarvan ook Gen. II : 4*b*—III : 24 eenige trekken bewaard heeft; op dezelfde sage wordt in H. XXXI gezinspeeld. Van den „godenberg" wordt ook Jez. XIV : 13 gewag gemaakt; zie aldaar).

XXVIII : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij: ' Menschenkind,
zeg tot den vorst van Tyrus: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Omdat gij
overmoedig geworden zijt en denkt: Ik ben een god; ik bewoon eene
godenwoning in volle zee — terwijl gij toch een mensch, geen god,
3 zijt, al draagt gij het hart hoog, alsof gij een god waart. ' Ja zeker,
4 gij zijt wijzer dan Daniël, niets dat verborgen is ontging u; ' door eigen
wijsheid en doorzicht hebt gij u vermogen verworven en in uwe schat-
5 kameren goud en zilver opgetast; ' door uwe groote wijsheid en uw
handel breiddet gij uw vermogen uit en werdt gij overmoedig op uw
6 vermogen! — ' daarom, zegt de Heer Jahwe aldus: Omdat gij het hart
7 hoog draagt, alsof gij een god waart, ' daarom laat ik tegen u vreemden
opkomen, geweldige natiën; zij zullen het zwaard ontblooten tegen de
8 schoonheid die uwe wijsheid aanbracht, en uwe praal ontwijden. ' Ter
groeve zullen zij u doen nederdalen, en gij zult in volle zee den dood
9 eens verslagenen sterven. ' Zult gij ook in het gezicht van hem die u
ombrengt volhouden: Ik ben een god! terwijl gij toch in de hand van
10 hem die u doorboort een mensch en geen god zijt? ' Den dood van

3. *Daniël.* Zie op XIV : 14.

10. *Den — sterven.* Ook XXXI : 18; XXXII : 19, 21, 24 v. heet het eene verzwaring van het stervenslot, als een onbesnedene ter onderwereld te gaan. Zeker wordt er mede gedoeld op de begrafenis zonder

onbesnedenen zult gij door de hand van vreemden sterven; want ik
heb het gezegd, spreekt de Heer Jahwe.
11, 12 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:' Menschenkind, hef een
klaagzang over den koning van Tyrus aan en zeg tot hem: Zoo spreekt
de Heer Jahwe: Gij waart volmaakt in vorm, vol wijsheid en volko-
13 men in schoonheid;' in Eden, den hof Gods, bevondt gij u; uit allerlei
edelgesteenten bestond uwe beschutting: carneool, topaas, jaspis, chry-
soliet, onyx, sardonix, saffier, karbonkel en smaragd; zij waren in goud
gekast en met tusschenruimten bewerkt; ten dage dat gij geschapen
14 werdt waren zij ingezet.' Bij den beschuttenden cherub had ik u ge-
plaatst; gij bevondt u op den heiligen godenberg, wandeldet tusschen
vurige steenen.
15 Onberispelijk waart gij in uw gedrag, van den dag dat gij geschapen
16 werdt af, totdat gij op oneerlijkheid betrapt werdt;' door uw uitge-
breiden handel hebt gij u met onrechtmatig verkregen goed vervuld
en u bezondigd. Dies ontwijdde ik u en verwijderde u van den goden-
berg, en de beschuttende cherub deed u weg midden uit de vurige
17 steenen.' Dewijl gij overmoedig geworden waart op uwe schoonheid
en uwe wijsheid verdorven hadt door uwe praal, wierp ik u, om uwe
zware schuld, ter aarde en leverde u aan koningen over, om op u
18 neder te zien.' Door de oneerlijkheid van uw handel hebt gij uw
heiligdom ontwijd; daarom deed ik uit uw midden een vuur uitgaan,
dat u verteerde, en maakte ik u tot een aschhoop op den grond, ten
19 aanschouwen van allen die u zagen.' Allen die u onder de volken
gekend hebben ontzetten zich over u: een voorwerp van ijzing zijt gij
geworden; weg zijt gij voor eeuwig!

plechtigheid, die Israëls gesneuvelde vijanden wachtte. Of de besnijdenis bij de Feniciërs in zwang was, is niet zeker. Wellicht beteekent „onbesneden" hier en XXXI : 18 zooveel als „naakt."

12. *Gij waart volmaakt in* (letterlijk *verzegelend*) *vorm*, zeer onzekere vertaling.

13. *Eden, den hof Gods.* Zie op Gen. II : 8. — *carneool* — *smaragd.* Deze negen soorten van edelgesteenten komen ook Exod. XXVIII : 17—20 voor. — *zij* — *bewerkt*, onzekere lezing en vertaling.

14. *Bij*, met verandering van een klinker, in overeenstemming met Gr. vert.; Hebr. t. *gij*, in het vrouwelijk. — Na *cherub* heeft grondt. nog een onverstaanbaar woord. — Over den cherub zie op Gen. III : 24. — *wandeldet* — *steenen.* Men stelde zich waarschijnlijk voor, dat de geheele godenberg, waarop de cherub met uitgebreide vleugels, om hem te beschutten, rondwandelde, door een vurigen steenen muur omringd was; verg. Zach. II : 5.

15—19. Opmerkelijk is het dat Ezechiël de grootheid van den Fenicischen vorst aan zijn rechtvaardigen wandel, zijn val aan zijne oneerlijkheid toeschrijft en dus Jahwe met dezelfde maat den heiden laat meten als den Israëliet.

16. *Hebt gij u* (letterlijk *uw binnenste*) ... *vervuld*, volg. Gr. vert.

17. *om uwe zware schuld*, hier volg. Gr. vert. ingevoegd; in Hebr. t. is het naar het begin van vs. 18 verdwaald, waar het als zinstorend is weggelaten.

HOOFDSTUK XXVIII : 20—26.

Sidon wordt geteisterd, het herzameld Israël gezegend. — Sidon zal door Jahwe met pest en bloedstorting geslagen worden (20—23). Zoo zal geen van alle omwonende volken Israël meer kwellen (24), en Jahwe's herzameld volk gerust zijn land bewonen (25 v.).

Met Sidon houdt Ezechiël zich elders niet opzettelijk bezig, al vermeldt hij het XXVII : 8; XXXII : 30. Welke aanleiding hij had het met Jahwe's strafgerichten te bedreigen, blijkt niet. Het slot, vs. 25 v., besluit de reeks profetieën tegen zes vijanden van Israël; zie inl. op H. XXV.

XXVIII : 20, 21 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:' Menschenkind,
22 vestig het oog op Sidon, profeteer over haar' en zeg: Zoo spreekt de
Heer Jahwe: Sidon, ik kom op u af en zal in uw midden verheerlijkt
worden. Zoo zullen zij weten dat ik Jahwe ben, wanneer ik in haar

22. *ik* — *worden*, door uw ondergang; verg. op Exod. XIV : 4. — *mij* — *kennen.* Zie op Num. XX : 13.

23 strafgerichten voltrek en mij als den Heilige doe kennen.' Ik zal pest
en bloedstorting tegen haar loslaten op hare straten, en in haar midden
zullen verslagenen liggen door het zwaard, dat van alle kanten tegen
24 haar gekeerd is. Zoo zullen zij weten dat ik Jahwe ben.' En voor
het huis Israël zal geen van al zijne naburen, die het hoorden, ooit
meer een pijnlijke stekel en smartelijke doorn zijn; zij zullen weten
dat ik Jahwe ben.
25 Zoo spreekt de Heer Jahwe: Wanneer ik het huis Israël uit de vol-
keren waaronder het verstrooid is verzamel, dan zal ik onder hen,
ten aanschouwen der natiën, mij als den Heilige doen kennen, zij
zullen zich vestigen op hun bodem, dien ik aan mijn dienaar Jakob
26 gegeven heb,' en daarop onbezorgd wonen, huizen bouwen, wijngaarden
planten en onbezorgd wonen, doordat ik strafgerichten voltrokken heb
aan hunne naburen die hen hoonden. Zoo zullen zij weten dat ik Jahwe,
hun god, ben.

24. *stekel, doorn.* Hetzelfde beeld elders; zie op Joz. XXIII : 13.
25. *mijn dienaar Jakob.* Hier en XXXVII : 25 heeft de profeet waarschijnlijk het oog op verhalen uit *Genesis* waarin aan den aartsvader Jakob Kanaän gegeven wordt (zie Gen. XXVIII : 13—17; XXXV : 11 v.; XLVIII : 3 v.), terwijl XXXIX : 25 de naam *Jakob* als die van het volk voorkomt.
26. *hun god.* Gr. vert. *hun en hunner vaderen god.*

HOOFDSTUK XXIX : 1—16.

Tegen Egypte, den grooten Draak. — Ezechiël moet tegen Egypte's koning profeteeren (1 v.); Farao, de groote Draak, die tusschen de armen van den Nijl ligt en zich zelven voor den schepper dier stroomen houdt, zal daarom aan een haak uit de rivier opgehaald, en met al de visschen van den Nijl in de woestijn geworpen worden, om er tot prooi van de roofdieren te blijven liggen (3—6*a*). Omdat Egypte voor Israël een onbetrouwbare steun was, zal het eene woestenij worden (6*b*—9*a*). Jahwe zal Farao, die waant de schepper van zijne stroomen te zijn, te gelijk met deze slaan, zijn land veertig jaren woest laten liggen en zijn volk verstrooien (9*b*—12). Daarna zal dit hersteld worden, maar slechts een weinig beteekenend rijk uitmaken (13—16).

Met deze profetie begint de reeks godspraken tegen Egypte, XXIX—XXXII. Heeft hierin Ezechiël, evenals vroeger Jeremia (Jer. XLIII : 8—13; XLIV : 30; XLVI : 26), den ondergang van Egypte, en wel door Nebukadresar, voorspeld, later heeft men, om — zoo men meende — de eer dier groote profeten te redden, verteld dat die vorst werkelijk Egypte veroverd en verwoest heeft. Hiervan blijkt echter niets. Het kan zijn dat zijne legerbenden een inval in Egypte hebben gedaan; maar in geen geval heeft hij het land aan zich onderworpen, veelmin de verwachting verwezenlijkt die hier vs. 6*b*—9*a* wordt uitgesproken.

XXIX : 1 In het tiende jaar, op den twaalfden dag der tiende maand, kwam
2 Jahwe's woord aldus tot mij: ' Menschenkind, vestig uw oog op Farao,
den koning van Egypte, en profeteer tegen hem en geheel Egypte.'
3 Spreek en zeg: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Ik kom op u af, Farao,
koning van Egypte, gij groote Draak, die nederligt tusschen uwe
stroomen, en zegt: Mij behooren mijne stroomen, en ik heb ze ge-
4 maakt —' ik zal een hoek in uwe kaken slaan en de visschen uwer
stroomen aan uwe schubben doen kleven, midden uit uwe stroomen
u ophalen met al de visschen uwer stroomen, die aan uwe schubben
5 zullen kleven,' u neerwerpen in de woestijn met al de visschen uwer
stroomen; op het open veld zult gij liggen zonder opgeraapt en inge-

1. *In — maand,* in 587, dus kort vóor Jeruzalems inneming.
3. *Draak.* Zie op Job III : 8 en op Jez. XXVII : 1. — *stroomen,* de armen van den Nijl, die de Delta doorsnijden. De Hebreeuwsche naam van den Nijl *(jeor)* beteekent ‚stroom'. — *mijne stroomen,* met verandering van een klinker; grondt. heeft het enkelvoud. — *ze,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. is onverstaanbaar.
5. *opgeraapt en ingezameld.* Hoewel Farao, de Draak, wordt toegesproken, denkt Ezechiël hierbij aan de visschen die aan de schubben hingen.

zameld te worden: aan het wild gedierte en het gevogelte des hemels
6a geef ik u tot spijs.' Zoo zullen alle inwoners van Egypte weten dat
ik Jahwe ben.
6b, 7 Omdat gij een rietstok zijt voor het huis Israël:' als zij u met de
hand aangrijpen, knakt gij en wondt hun de gansche hand; leunen zij
op u, dan breekt gij en brengt hunne lenden geheel aan het wan-
8 kelen;' daarom spreekt de Heer Jahwe aldus: Zie, ik breng over u
9a een zwaard en zal uit u mensch en dier uitroeien;' zoo zal Egypte-
land tot eene wildernis en een puinhoop worden, en zullen zij weten
dat ik Jahwe ben.
9b Omdat gij zegt: Mij behooren mijne stroomen, en ik heb ze ge-
10 maakt —' daarom kom ik af op u en uwe stroomen. Ik zal Egypte-
land tot een puinhoop en eene wildernis maken, van Migdol tot Syene,
11 tot aan de grens van Ethiopië.' Geen menschenvoet zal er doorgaan,
en geen dierenvoet zal er doorgaan; onbewoond zal het liggen, veertig
12 jaar lang.' En ik zal Egypteland tot eene wildernis maken te midden
van verwoeste landen, en hare steden zullen te midden van in puin
liggende steden eene wildernis zijn, veertig jaar lang; en ik zal de
Egyptenaren verstrooien onder de natiën, verspreiden in de landen.
13 Zoo toch spreekt de Heer Jahwe: Na verloop van veertig jaren zal
ik de Egyptenaren herzamelen uit de volken waaronder zij verstrooid
14 zijn,' het lot van de Egyptenaren wenden en hen doen terugkeeren
naar het land van Pathros, hun vaderland; daar zullen zij een konink-
15 rijk van weinig beteekenis zijn.' Het zal minder beteekenen dan andere
koninkrijken en zich niet meer boven de natiën verheffen: ik zal het
16 zoo klein maken dat het niet meer heerscht over de natiën.' Zoo zal
het voor het huis Israël geen toevlucht meer zijn, die de schuld in
gedachtenis brengt, als het zich derwaarts wendt, en zullen zij weten
dat ik de Heer Jahwe ben.

6b, 7. Het beeld is aan 2 Kon. XVIII: 21 (Jez. XXXVI: 6) ontleend. Behalve zijn trots is zijne onbetrouwbaarheid, die Juda herhaaldelijk ondervonden had, de reden waarom Jahwe Farao te gronde richt. — In den tekst zijn een paar woorden volg. Gr. vert. verbeterd.

8. *Zie — uitroeien.* Hier spreekt de profeet niet meer den koning, maar het land aan.

9b. Met een paar geringe tekstverbeteringen, volg. Gr. vert. en vs. 3.

10. *een puinhoop en eene wildernis,* volg. Gr. vert. — *Migdol.* Zie op Exod. XIV: 2. — *Syene,* nog XXX: 6, 15, 16, eene stad in Egypte aan de zuidelijke grens. De schrijvers die de klinkers bij de medeklinkers schreven hebben in *Migdol-Syene,* d. i. ‚het kasteel van Syene', de grensplaats ten noorden gezien, waartegenover de grens van Ethiopië ten zuiden staat.

11. *veertig jaar.* Zie op Gen. VII: 4.

12. Desgelijks XXX: 7.

14. *Pathros.* Zie op Gen. X: 14. — *een — beteekenis,* als XVII: 14.

16. Daarom zal Israël niet meer in verzoeking komen bij Egypte heul te zoeken, waardoor het, in plaats van hulp te erlangen, zich juist Jahwe's ongenoegen voor die zonde op den hals haalt en straf beloopt.

HOOFDSTUK XXIX: 17—21.

Egypte in ruil voor Tyrus. — Ezechiël krijgt den last te verkondigen: daar aan Nebukadresar zijne belooning voor de belegering van Tyrus is ontgaan (17 v.), zal hij Egypte tot loon daarvoor krijgen (19 v.); tegelijkertijd zal Israël machtig worden en de profeet weer vrijmoedig spreken (21).

Ezechiëls voorspellingen over den ondergang van Tyrus (XXVI: 1—XXVIII: 19) waren niet vervuld: na de verovering van Jeruzalem in 586 had Nebukadresar zijne wapenen tegen de machtige koopstad gekeerd, maar in 573 had hij het beleg moeten opbreken. Dat zijne profetie niet was verwezenlijkt erkent Ezechiël onbewimpeld. Op welke wijze hij dit wist te verklaren, is ons onbekend. Maar het staat bij hem vast dat Nebukadresar op last en in dienst van Jahwe Tyrus had belegerd. Vandaar de overtuiging die hij hier uitspreekt dat het loon voor dien arbeid hem niet zal worden onthouden. Hoe ook in dit opzicht zijne profetieën door de uitkomst zijn gelogenstraft, zie inl. op vs. 1—16.

Ezechiël gaat bij het opgeven der datums van zijne profetieën ordelijk te werk: de oudere gaan voor. Doch hier staat eene voorspelling uit het zevenentwintigste jaar na eene uit het tiende, XXIX : 1—16, terwijl de eerstvolgende tijdsopgave, in XXX : 20, het elfde noemt. Overigens is — afgezien van het duistere dertigste jaar in I : 1 — het vijfentwintigste in XL : 1 het laatste dat de profeet vermeldt. Waarschijnlijk is dus onze profetie, waarin hij zoo duidelijk erkent vroeger gedwaald te hebben, na de voltooiing van het werk door hem zelven hier ingelascht. Over de vraag of XXX : 1—19 daarbij hoort zie inl. op dat stuk.

XXIX : 17 In het zevenentwintigste jaar, op den eersten dag der eerste
18 maand, kwam Jahwe's woord aldus tot mij: ' Menschenkind, Nebukadresar, de koning van Babel, heeft zijn leger een zwaren arbeid doen verrichten tegen Tyrus: alle hoofden zijn kaal geworden, alle schouders ontveld, en noch hij noch zijn leger heeft van Tyrus loon gekregen
19 voor den arbeid dien hij tegen die stad verricht heeft. ' Daarom zegt de Heer Jahwe aldus: Zie, ik geef aan Nebukadresar, den koning van Babel, Egypteland; wegdragen zal hij Egypte's schatten, buit maken al wat buit gemaakt, plunderen al wat geplunderd kan worden; dat
20 zal de belooning voor zijn leger zijn. ' Als zijn loon waarvoor hij gediend heeft geef ik hem Egypteland; want zij hebben het voor mij
21 gedaan, spreekt de Heer Jahwe. ' Te dien dage doe ik aan het huis Israël een hoorn ontspruiten, en geef ik u vrijmoedigheid tot spreken in hun midden. Zoo zullen zij weten dat ik Jahwe ben.

20. *want — gedaan.* Hierop komt het aan. Op Jahwe's last en te zijner eer heeft Nebukadresar Tyrus belegerd. Daarom krijgt hij eene vergoeding, nu hij het loon waarop hem het uitzicht was geopend, de schatten van Tyrus, niet ontvangen heeft.

21. *geef — midden.* Wanneer Jahwe's toezegging door de uitkomst was bewaarheid, zou Ezechiël, als zijn tolk, daarvan openlijk getuigenis afleggen.

HOOFDSTUK XXX : 1—19.

Nebukadresar zal Egypte veroveren. — Ezechiël moet opwekken tot eene weeklacht over Egypte; want Jahwe's oordeel zal voltrokken worden aan dat land en zijne naburen, zoodat Ethiopië er van siddert (1—9). Nebukadresar zal Egypte ontvolken, het land, door de vreemden tot eene woestenij gemaakt, zal aan herders verkocht worden (10—12). Alle vorsten zullen uit Egypte uitgevoerd, de inwoners gedood of krijgsgevangen gemaakt worden; zoo wordt Jahwe's vonnis voltrokken (13—19).

Het is niet uit te maken, of dit gedeelte oorspronkelijk het vervolg en slot was van XXIX : 1—16, waarvan het thans door invoeging van XXIX : 17—21 is gescheiden, dan wel van XXIX : 17—21; immers, het bevat geenerlei aanwijzing van den tijd waarin het uitgesproken of geschreven is. Over de vervulling zie inl. op XXIX : 1—16.

XXX : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij: ' Menschenkind, profeteer en zeg: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Roept jammerend: Wat
3 een dag! ' Want nabij is een dag voor Jahwe, een dag van wolken;
4 een tijd voor de natiën zal het zijn. ' Dan zal een zwaard in Egypte komen en kramp Ethiopië overvallen, wanneer in Egypte gesneuvelden vallen en men 's lands schatten wegsleept en zijne grondvesten omverhaalt.
5 haalt. ' Ethiopiërs, Putiërs, Ludiërs, Lybiërs, alle Arabieren en de zonen
6 der Kretiërs zullen met hen vallen door het zwaard. ' Vallen zullen zij die Egypte steunen, nederdalen zal zijne overmoedige kracht; van

3. *nabij is een dag*, volg. Gr. vert.; in Hebr. t. wordt het herhaald. — *een dag van wolken*, evenals XXXII : 7; XXXIV : 12; Joël II : 2; Sef. I : 15, beeld der benauwdheid. — *een tijd voor de natiën*, waarop zij gericht worden, als VII : 7; XXII : 3; Jez. XIII : 22; Jer. XXVII : 7.

5. *Ethiopiërs — Ludiërs.* Verg. Jer. XLVI : 9. — *Putiërs.* Zie op Gen. X : 6. — *Ludiërs.* Zie op Gen. X : 13. — *Lybiërs*, volg. Gr. vert.; in Hebr. t. is het woord, verminkt, achter den volgenden naam geraakt. — *Kretiërs*, gedeeltelijk volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van het verbondsland.* Over de *Kretiërs* zie op 2 Sam. VIII : 18.

6. Aan het begin van dit vers is *Zoo spreekt Jahwe* volg. Gr. vert. weggelaten. — *tot Syene*, met verandering van een klinker, als XXIX : 10.

Migdol tot Syene zullen zij in het land door het zwaard vallen, spreekt
7 de Heer Jahwe. ′ En woest zal het liggen te midden van verwoeste
landen, en zijne steden zullen te midden van in puin liggende steden
8 eene woestenij zijn. ′ En zij zullen weten dat ik Jahwe ben, wanneer
ik een vuur werp in Egypte en al zijne helpers verbroken worden. ′
9 Te dien dage zullen ijlboden uitgaan, om de Ethiopiërs te doen ont-
stellen, en kramp zal hen overvallen op den dag van Egypte; want
zie, het komt!
10 Zoo spreekt de Heer Jahwe: Ik zal door Nebukadresar, den koning
11 van Babel, een eind maken aan Egypte's menschengewoel: ′ hij en zijn
volk met hem, geweldige natiën, worden gehaald om het land te ver-
derven; zij zullen hunne zwaarden tegen Egypte ontblooten en het
12 land met gesneuvelden vullen. ′ Ik zal de stroomen droogleggen, het
land aan herders verkoopen en het met al wat het bevat door vreem-
den tot eene woestenij maken. Ik, Jahwe, heb het gesproken.
13 Zoo spreekt de Heer Jahwe: Ook zal ik de machtigen uit Nof ver-
14 delgen en de vorsten uit Egypteland, zoodat zij niet meer zijn. ′ Ik
zal Pathros verwoesten, vuur werpen in Soan en gerichten voltrekken
15 aan No. ′ Ik zal mijne gramschap uitstorten over Syene, Egypte's
16 bolwerk, en het menschengewoel van Thebe uitroeien. ′ Ik zal een vuur
werpen in Egypte; Syene zal van angst ineenkrimpen; Thebe zal
stormenderhand ingenomen, in hare muren zullen bressen geslagen
17 worden; ′ de jongelingen van On en Bubastis zullen door het zwaard
18 vallen, zij zelven in krijgsgevangenschap gaan; ′ in Tahpanhes wordt
de dag verdonkerd, wanneer ik er de schepters van Egypte breek en
daar aan haar overmoedige kracht een einde komt; haar zelve zal eene
wolk bedekken, en hare onderhoorige plaatsen zullen in krijgsgevangen-
19 schap gaan. ′ Zoo zal ik strafgerichten in Egypte voltrekken, en zullen
zij weten dat ik Jahwe ben.

7. *zal het*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zullen zij*. Verg. XXIX : 12. — *zijne*, volgens geringe tekstverandering. — *eene woestenij*, toegevoegd in overeenstemming met XXIX : 12.

9. *ijlboden*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *boden voor mij uit, in schepen*. Boden uit Egypte naar Ethiopië gaan zeker niet bij voorkeur, stroom op, in schepen. — Na *Ethiopiërs* heeft Hebr. t. nog *onbezorgd*, wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

12. *herders*, volgens andere klinkers; grondt. *slechtaards*. Wanneer een akkerland in handen van herders valt, wordt het ras eene woestenij.

13. Volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ook zal ik schandgoden te gronde richten en afgoden uit Nof verdelgen en een vorst uit Egypteland; hij zal niet meer zijn, en ik zal vrees in Egypteland verwekken.* — *Nof.* Zie op Jez. XIX : 13.

14. *Pathros*. Zie op Gen. X : 14. — *Soan*. Zie op Num. XIII : 22. — *No*. Zie op Jer. XLVI : 25.

15. *Syene*, hier en vs. 16 volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Sin*. Over *Syene* zie op XXIX : 10.

16. *in hare — worden*, volg. verb. t.; grondt. is onverstaanbaar.

17. *On*. Zie op Gen. XLI : 45. — *Bubastis*, Hebr. *Pibezeth*, eene stad, evenals On, aan de Arabische grens van Egypte, genoemd naar de godin Bast, die steeds met een kattenkop afgebeeld werd en aan wie de kat gewijd was. — *zij zelven*, de overige bevolking.

18. *Tahpanhes*. Zie op Jer. II : 16. — *de schepters*, volgens andere klinkers, in overeenstemming met de oude vertt.; Hebr. t. *de draagstangen* of *jukken*, wat zou beteekenen: de jukken die Egypte aan anderen oplegt.

HOOFDSTUK XXX : 20—26.

Farao's armen gebroken. — De profeet moet verkondigen dat Jahwe den arm van Farao gebroken heeft en dat die niet geheeld wordt (20 v.), daarna voorspellen dat Jahwe beide armen van Farao breken, hem dus ontwapenen en de Egyptenaren over de aarde verstrooien zal (22 v.); daarentegen zal hij de armen van Babels koning stevigen; zoodat hij, Jahwe's zwaard voerende, Farao slaat en deze vóor hem kermt, terwijl Egypte's bevolking verstrooid wordt (24—26).

Deze korte profetie, waarin dezelfde uitdrukkingen vaak herhaald worden, is gedagteekend van kort vóor Jeruzalems val, drie maanden na XXIX : 1—16. Waarschijnlijk valt in den tusschentijd de poging

der Egyptenaren om Jeruzalem te ontzetten, Jer. XXXIV en XXXVII, en zag de profeet in de mislukking daarvan den aanvang van Jahwe's gericht over de Egyptenaren. Dat dezen toen door de Chaldeeën geslagen zijn staat niet in *Jeremia* en wordt ook hier niet gezegd. De eene arm van Farao is door Jahwe gebroken; de andere zal door Babels koning gebroken worden.

XXX : 20 In het elfde jaar, op den zevenden dag der eerste maand, kwam
21 Jahwe's woord aldus tot mij: ' Menschenkind, ik heb den arm van
Farao, den koning van Egypte, gebroken, en zie, hij is niet verbonden
om genezing aan te brengen, door windselen als verband aan te leggen,
zoodat hij weder sterk genoeg zou worden om het zwaard vast te
22 houden. ' Daarom spreekt de Heer Jahwe aldus: Zie, ik kom af op
Farao, den koning van Egypte, breek zijne beide armen, den gezonden
23 en den gebrokenen, en doe het zwaard uit zijne hand vallen; ' ik
zal de Egyptenaren verstrooien onder de natiën en verspreiden in de
24 landen. ' Maar stevigen zal ik de armen van Babels koning, hem mijn
zwaard ter hand stellen en zoo Farao's armen breken; zoodat hij vóor
25 hem als een doodelijk gewonde ligt te kermen. ' Ja, stevigen zal ik
de armen van Babels koning, terwijl die van Farao nederzinken. En
zij zullen weten dat ik Jahwe ben, wanneer ik mijn zwaard aan Babels
26 koning ter hand stel en hij het uitstrekt naar Egypteland. ' Ja, ik zal
de Egyptenaren verstrooien onder de natiën en verspreiden in de landen.
Zoo zullen zij weten dat ik Jahwe ben.

22. *beide*, duidelijkheidshalve ingevoegd.

HOOFDSTUK XXXI.

De trotsche den geveld. — Farao en zijn volk zijn gelijk aan een heerlijken den op den Libanon, die alle boomen van den hof Gods in hoogte en omvang overtrof (1—9). Maar die grootheid werd vernederd: omgehouwen, daalde hij ter onderwereld (10—14). De oceaan en de Libanon bedreven rouw over hem; alle volken beefden van zijn val, en met hem voeren alle boomen van Eden naar het doodenrijk (15—18*a*). Hierop gelijken Farao en zijn volk (18*b*).

XXXI : 1 In het elfde jaar, op den eersten dag der derde maand, kwam het
2 woord van Jahwe aldus tot mij: ' Menschenkind, zeg tot Farao, den
koning van Egypte, en zijne menschendrommen: Op wien gelijkt gij
3 in uwe grootheid? ' Zie, op den Libanon stond een heerlijke den,
schoon van loten, schaduwrijk als een woud, hoog van stam, welks
4 kruin in de wolken drong. ' Water had hem doen groeien, de oceaan
doen opschieten; die deed zijne stroomen vloeien rondom de plaats
waar hij geplant was en zond zijne kanalen uit over het gansche veld. '
5 Daarom werd hij hooger dan alle boomen des velds, werden zijne
takken talrijk, zijne twijgen lang, door het overvloedige water, terwijl
6 hij zich uitbreidde. ' In zijne ranken nestelden alle vogelen des hemels,
onder zijne twijgen wierpen alle dieren des velds hunne jongen, in
7 zijne schaduw gingen vele natiën nederzitten. ' Schoon werd hij door
zijne grootte, door de lengte zijner armen, omdat zijn wortel in over-
8 vloedig water reikte. ' Cederen overtroffen hem niet in den hof Gods,

1. In 586, twee maanden vóor Jeruzalems val.
3. *een heerlijke den*, volgens onzekere tekstverbetering; grondt. *Assur, een ceder.* — *schaduwrijk als een woud*, letterlijk *een schaduwrijk woud.* — *de wolken.* Zie op XIX : 11.
4. *de oceaan*, de zee onder de aarde, waaruit de stroomen opborrelen; zie Gen. VII : 11; Deut. VIII : 7. — *die deed zijne stroomen vloeien*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *die ging met zijne stroomen.* — *het gansche veld*, volg. verb. t.; grondt. *al de boomen des velds.*
5. *terwijl hij zich uitbreidde*, letterlijk (*ze*, nl. de twijgen) *uitzond*, onzekere vertaling.
6. *vele natiën.* In grondt. gaat *alle* vooraf. Hier vergeet de schrijver een oogenblik het beeld; hij bedoelt: vele natiën zoeken bescherming bij Egypte.
8 v. *den hof Gods* en *Eden.* Zie op Gen. II : 8 en inl. op H. XXVIII.

cypressen waren niet zoo dik als zijne takken, platanen haalden niet
bij zijne armen: geenerlei boom in den hof Gods was met hem in
9 schoonheid te vergelijken. ′ Schoon had ik hem gemaakt: om de menigte
zijner twijgen werd hij door al de boomen van Eden die in den hof
Gods waren benijd.
10 Daarom spreekt de Heer Jahwe aldus: Omdat hij hoog van stam is
geworden, zijne kruin zich tot in de wolken verhief en zijn hart zich
11 verhief op zijne hoogte, ′ leverde ik hem over aan een machtig volk,
12 dat hem naar zijne slechtheid behandelde: ′ vreemden, geweldige natiën,
hieuwen hem neder op de bergen en lieten hem liggen; zoodat zijne
ranken in alle dalen vielen, zijne takken in alle kloven der aarde ge-
broken nederlagen, en alle volken der aarde uit zijne schaduw opge-
13 schrikt werden. ′ Op zijn omgevallen stam zetten allerlei vogelen des
hemels zich neder, en op zijne twijgen gaan alle dieren des velds los; ′
14 opdat geen der aan water staande boomen zoo hoog van stam worde,
noch de kruin zich tot in de wolken verheffe, en geen dier water-
drinkers in zijne hoogheid moge staan. Want alle zijn zij ten doode
bestemd voor de onderwereld, om te midden der menschenkinderen te
gaan tot hen die in de groeve gedaald zijn.
15 Zoo spreekt de Heer Jahwe: Ten dage dat hij naar het doodenrijk
nederdaalde deed ik den oceaan over hem treuren en hield ik zijne
stroomen terug, zoodat de aandrang van water ophield; ik hulde om
hem den Libanon in het zwart, terwijl alle boomen des velds om
16 zijnentwil stonden te versmachten. ′ Door den dreun van zijn val deed
ik volkeren beven, toen ik hem nederstiet in het doodenrijk, met hen
die in de groeve daalden; maar in de onderwereld troostten zich alle
boomen van Eden, de uitgelezene en beste van den Libanon, alle
17 waterdrinkers. ′ Ook zij waren met hem in het doodenrijk gedaald, tot
de verslagenen door het zwaard, en de kracht dergenen die in zijne
18 schaduw zaten was te midden der natiën te gronde gegaan. ′ Op wien
gelijkt gij in kracht, heerlijkheid en grootheid onder de boomen van
Eden? Maar gij zult nedergestooten worden met de overige boomen
van Eden in de onderwereld; te midden der onbesnedenen zult gij ter
ruste gaan, met de door het zwaard verslagenen. Zoo gaat het met
Farao en al zijne menschendrommen, spreekt de Heer Jahwe.

10 v. Verg. op Jez. II : 7.

10. *hij — is*, volg. Syr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *gij — zijt*. — *zijn hart zich verhief*. Hier verliest de schrijver zijn beeld uit het oog.

11. *een machtig volk*, letterlijk *een god*, of, volgens eene andere lezing van den Hebr. t., *een ram* (zie op Exod. XV : 15). *onder de volken*, verg. op XVII : 13 en XXXII : 21. Bedoeld zijn zeker de Chaldeën; de profeet vergeet hier, evenals vs. 6 en 10, het beeld. — Aan het slot heeft Hebr. t. nog *ik heb hem verdreven*; wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

12. *opgeschrikt werden*, volg. verb. t.; grondt. *nederdaalden*. — Daarna herhaalt grondt. *en wierpen hem omver*.

14. *der — boomen*, letterlijk *boomen van water*; wellicht heeft er gestaan *boomen, drinkers van water*; zie vs. 16. — Na *hoogheid* heeft grondt. nog *tot hen*, wat als onverstaanbaar is weggelaten. — De vreemde voorstelling dat boomen te gelijk met menschen ter onderwereld dalen is ontstaan door de verwarring van het beeld met het daardoor voorgestelde: de boomen die ten doode bestemd (letterlijk *gegeven*) zijn beduiden volken en vorsten, die zich moeten laten waarschuwen door het lot dat Farao getroffen heeft.

15. Na *treuren* heeft Hebr. t. nog *bedekte ik*, dat volg. Gr. vert. is weggelaten.

16. *troostten zich*, over hunne eigen vernedering.

17. *de kracht* (letterlijk *de arm*; verg. op Jez. XXXIII : 2) *dergenen die ... zaten*, naar verb. t.

18. *in kracht*, volg. Gr. en Lat. vertt. — *te midden der onbesnedenen*. Verg. op XXVIII : 10.

HOOFDSTUK XXXII : 1—16.

De Nijldraak gevangen en gedood. — De profeet moet een klaagzang over Farao aanheffen, die als de Draak in den grooten plas leeft (1 v.) en door Jahwe in een net gevangen en den vogelen en

velddieren tot spijs gegeven zal worden (3—6). Om zijn val zal Jahwe den hemel doen treuren, de volken doen sidderen (7—10). Babels koning zal Egypte vernederen, land en stroomen ontvolken (11—15). Klagelijk is het (16).

Hoewel dit stuk een klaagzang heet, is de eigenaardige vorm van dat soort zangen (zie inl. op *Klaagliederen*) hier niet te vinden.

XXXII : 1 In het elfde jaar, op den eersten dag der twaalfde maand, kwam
2 het woord van Jahwe aldus tot mij: ' Menschenkind, hef een klaagzang
aan over Farao, den koning van Egypte, en zeg tot hem:
Gij leeuw der volkeren, verloren zijt gij!
Gij waart gelijk aan den Draak in den grooten plas,
gij spoot met uwe neusgaten waterstralen uit,
roerdet het water om met uwe pooten,
maaktet zijne stroomen troebel.
3 Maar zoo zegt de Heer Jahwe, ik zal over u mijn net uitspreiden,
door eene schaar van vele volken u ophalen in mijn strik;
4 ik zal u nederwerpen op het land,
u wegslingeren over het veld.
Dan zal ik op u alle vogelen des hemels doen nederzitten,
en aan u zich laten zat eten de dieren der geheele aarde;
5 ik zal uw vleesch op de bergen leggen,
en de dalen vullen met uw bloed.
6 Drenken zal ik den grond op de bergen met hetgeen u ontstroomt,
zoodat de kloven met uw bloed gevuld worden.
7 Wanneer uw licht uitgaat, zal ik den hemel bedekken,
zijne starren in het zwart hullen;
de zon zal ik bedekken met wolken,
en de maan zal haar licht niet laten schijnen.
8 Al de lichtende bollen aan den hemel zal ik om u in het zwart hullen,
en de duisternis over uw land doen heerschen, spreekt de Heer Jahwe.
9 Ook zal ik het hart van vele volken bezorgd maken,
wanneer ik uwe zonen als krijgsgevangenen onder de natiën breng,
naar landen die gij niet kent;
10 ik zal vele volken met ontzetting over u vervullen,
en hunne koningen zullen om u huiverend rillen,
wanneer ik mijn zwaard voor hun aangezicht zwaai;
ieder van hen zal elk oogenblik uit vrees voor eigen leven ontstellen,
op den dag van uwen val.
11 Want zoo spreekt de Heer Jahwe:
Het zwaard van Babels koning zal over u komen;
12 ik zal uwe menschendrommen vellen door zwaarden van helden,
altemaal geweldige volken;

1. *het elfde*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *het twaalfde*; maar de dagteekening van vs. 17 moet later geweest zijn dan die van vs. 1. Deze profetie verplaatst ons dus in het voorjaar van 585, zeven maanden na Jeruzalems val.

2. *Gij — volkeren.* Zoo wordt Farao toegesproken, hoewel hij aanstonds bij een watermonster vergeleken wordt. Het beeld van een *leeuw*, eigenlijk *jongen leeuw*, voor een vorst ook XXIX : 3; XXXVIII : 13. — *den Draak*, als XXIX : 3. — *den grooten plas*, den Nijl; zie op Jez. XVIII : 2. — *neusgaten*, volg. verb. t.; grondt. *stroomen.*

3. *door — volken.* Deze woorden, die gedeeltelijk in Gr. vert. ontbreken, zijn wellicht later ingevoegd. — *ik zal ... ophalen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij zullen ... ophalen.*

5. *uw bloed*, volg. Gr. vert.

6. *hetgeen u ontstroomt*, uw bloed of uw drek, zeer onzekere vertaling. In de volgende regels zijn een paar onzekere tekstverbeteringen aangebracht.

7. *uw licht uitgaat*, letterlijk *gij uitgebluscht wordt*, volgens andere klinkers; grondt. *gij uitbluscht.* Deze uitdrukking voor Egypte's ondergang is gekozen om het vervolg.

9. *uwe zonen als krijgsgevangenen*, letterlijk *uwe krijgsgevangenen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uwe breuke* of *uw koorn.*

zij zullen den trots van Egypte vernietigen,
en geheel zijne menigte zal verdelgd worden.
13 Ook roei ik al zijn gedierte uit dat aan de groote wateren leeft;
zoodat geen menschenvoet ze meer omroeren,
geen dierenhoef ze meer troebel maken zal.
14 Dan zal ik hunne wateren doen zakken,
hunne stroomen traag als olie doen vlieten, spreekt de Heer Jahwe.
15 Wanneer ik Egypteland tot eene wildernis maak,
en het land, van al wat het bevatte beroofd, woest ligt,
wanneer ik allen die er in wonen verslagen heb,
dan zullen zij weten dat ik Jahwe ben.
16 Stof voor een klaagzang is het, hef gij dien aan!
Ook de dochters der natiën zullen dien aanheffen,
dien aanheffen over Egypte en al zijne menschendrommen,
spreekt de Heer Jahwe.

13. De profeet denkt hier zeker vooral aan de Nijlpaarden. — *troebel maken*, volg. Gr. vert., verg. vs. 2; Hebr. t. *omroeren*.

16. *hef gij dien aan*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij zullen dien aanheffen*. Ook vs. 18 heft de profeet in vereeniging met heidensche vrouwen een lied over Egypte aan.

HOOFDSTUK XXXII : 17—32.

Graflied op Farao en Egypte. — De profeet ontvangt den last met heidensche meisjes een graflied op Egypte aan te heffen (17 v.). De koning zal met zijn volk ter onderwereld dalen en daar van de vroeger gevallen vorsten het bevel ontvangen zich bij de onbesnedenen neder te leggen (20, 21, 19). Daar vindt hij Assur (22 v.), Elam (24 v.), Mesjech en Tubal (26), die niet, als de helden van den voortijd, in volle rusting begraven zijn (27), en in wier lot ook Farao deelen zal (28). Daar zijn de vorsten van Edomieten en Feniciërs (29 v.), bij wier aanblik Farao zich over zijn smadelijk einde troost (31 v.).

XXXII : 17 In het twaalfde jaar, op den vijftienden dag der eerste maand,
18 kwam het woord van Jahwe aldus tot mij: ′ Menschenkind, zing een
graflied op Egypte's menschendrommen en doe, met de dochters van
heerlijke natiën, hen nederdalen naar de onderwereld, bij hen die in
20 de groeve zijn gedaald. ′ Te midden van door het zwaard verslagenen
hebben zij voor hem eene legerstede bereid, met al zijne menschen-
21 drommen. ′ Dan zullen machtige helden midden uit het doodenrijk tot
19 hem zeggen: ′ Wien overtreft gij? Daal af en laat u bij de onbesne-
denen ter ruste leggen, bij de door het zwaard verslagenen.
22, 23 Daar is Assur met al zijne scharen, ′ wier graven geplaatst zijn in
het diepst van de groeve, terwijl zijne scharen rondom zijne grafstede
liggen, altemaal verslagenen, gevallenen door het zwaard, die schrik

17. *der eerste maand*, ingevoegd volg. Gr. vert.

18. *met*, volgens andere klinkers; grondt. *haar en*. — In *de dochters van ... natiën* wordt op vs. 16 teruggewezen.

19. De verplaatsing van dit vers na vs. 21 is geschied volg. Gr. vert.

20 v. In deze verzen zijn verscheidene tekstverbeteringen, gedeeltelijk naar Gr. vert., aangebracht. De voorstelling is dezelfde als die van Jez. XIV : 9—20.

20. *hem*, Farao. De profeet springt plotseling van het volk over op den koning, aan wien hij echter ook in het voorgaande dacht.

21. *machtige*. Het oorspronkelijke heeft *goden* of *rammen der helden*. Verg. op XVII : 13 en XXXI : 11.

19. *laat — leggen*. Zie op XXVIII : 10. — *bij de onbesnedenen*. Dit was vooral voor de Egyptenaren eene verzwaring van het leed (verg. op XXVIII : 10), daar zij zich beroemden besneden te zijn; verg. op Joz. V : 9.

22. Na *scharen* heeft Hebr. t. *rondom hem zijn zijne graven, altemaal verslagenen, gevallenen door het zwaard*, juist het tegenovergestelde van hetgeen vs. 23 wordt gezegd. Het is, grootendeels volgens Gr. vert., weggelaten, als bij vergissing uit vs. 23 overgenomen.

23. De onderwereld vertoont te dezen denzelfden aanblik als het slagveld waar de gesneuvelden begraven zijn.

24 aanjoegen in het land der levenden. ' Daar is Elam met al zijne men-
schendrommen rondom zijne grafstede, altemaal verslagenen, gevallenen
door het zwaard, die onbesneden in de onderwereld nederdaalden, die
schrik aanjoegen in het land der levenden en nu hunne schande
25 moeten dragen bij de in de groeve gedaalden; ' te midden der ver-
slagenen heeft men aan hem en al zijne menschendrommen eene
26 legerstede gegeven. ' Daar zijn Mesjech en Tubal met al hunne men-
schendrommen rondom hunne grafsteden, altemaal onbesnedenen, ver-
slagenen door het zwaard, die schrik hebben aangejaagd in het land
27 der levenden. ' Zij rusten niet met de helden, de reuzen van den ouden
tijd, die in volle wapenrusting in het doodenrijk zijn gedaald, wien
men hun zwaard onder het hoofd heeft gelegd, en wier schild op hun
gebeente lag, omdat de schrik voor de helden in het land der levenden
28 geheerscht had. ' Ook gij zult te midden der onbesnedenen ter ruste
gelegd worden, bij de door het zwaard verslagenen.
29 Daar is Edom met al zijne vorsten, die in hunne heldenkracht bij
de door het zwaard verslagenen zijn nedergelegd; zij rusten onbesneden
30 bij de ter groeve gedaalden. ' Daar zijn de machthebbers van het
Noorden, altemaal, en alle Sidoniërs, die in hunne verschrikking bij
de verslagenen zijn nedergedaald, zich schamende over het verlies
hunner heldenkracht. Zij rusten onbesneden bij de door het zwaard
verslagenen en dragen hunne schande bij de ter groeve gedaalden. '
31 Hen ziende, zal Farao zich troosten over al zijne menschendrommen,
32 spreekt de Heer Jahwe; ' want hij heeft schrik aangejaagd in het land
der levenden en is ter ruste gelegd te midden van onbesnedenen bij
de door het zwaard verslagenen, Farao en al zijne menschendrommen,
spreekt de Heer Jahwe.

24. *Elam.* Zie op Gen. X : 22.

25. *en,* volg. verb. t.; grondt. *in.* — Na *gegeven* herhaalt Hebr. t. het grootste deel van vs. 24 en de eerste woorden van dit vers; van dit alles ontbreekt het meerendeel in Gr. vert.

26. *Mesjech en Tubal.* Zie op Gen. X : 2. — *rondom hunne grafsteden,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *rondom hen waren hunne grafsteden.* — *die,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *daar zij.*

27. *de reuzen,* volg. andere klinkers; Hebr. t. *gevallenen.* — *van den ouden tijd,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uit de onbesnedenen.* Waarschijnlijk zinspeelt de profeet op Gen. VI : 4. — *schild,* volg. verb. t.; grondt. *schuld.*

28. Vóor *ter ruste gelegd worden* (naar andere klinkers; Hebr. t. *ter ruste* gaan) heeft Hebr. t. *gebroken worden en,* wat volg. Gr. vert. is weggelaten. Daar *gij* op niemand anders dan op Farao doelen kan, van wien in vs. 32 v. weder in den derden persoon gesproken wordt, is dit vers hier waarschijnlijk later ingevoegd. Het breekt ook het verband; want van vs. 22 tot vs. 30 vinden wij de optelling der volken te midden waarvan Egypte in de onderwereld ligt. De inhoud komt eerst na vs. 32 te pas.

29. Aan *al zijne vorsten* gaat in Hebr. t. *zijne koningen* vooraf; volg. Gr. vert. weggelaten. Ook in het vervolg zijn een paar geringe tekstverbeteringen aangebracht.

30. *het Noorden,* zeker de Filistijnsche kust en Fenicië, wellicht ook Aram. — *alle Sidoniërs,* d. w. z. Feniciërs, waarschijnlijk afzonderlijk genoemd als voornaamsten dier „machthebbers van het Noorden”. Verg. op Gen. X : 15.

31. Na *menschendrommen* heeft Hebr. t. *door het zwaard van Farao verslagenen en zijn geheele leger*; volg. Gr. vert. weggelaten.

32. *hij heeft,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *ik heb.*

HOOFDSTUK XXXIII.

De wachter waarschuwe, en wie zijn leven liefheeft luistere naar hem! — Ezechiël moet verkondigen: wanneer een die als wachter is uitgezet gewaarschuwd heeft dat de vijand nadert, is het eigen schuld van den gewaarschuwde, indien hij zich niet redt (1—5); maar verzuimt de wachter het, dan komt het bloed van den niet gewaarschuwde op zijn hoofd (6); zoo is de profeet als verantwoordelijk wachter over Israël gesteld en moet hij aan zijn volk Jahwe's woord overbrengen (7—9). Wordt dit wanhopig bij de gedachte aan zijne zonden, hij moet prediken dat Jahwe niet gaarne den dood des zondaars ziet, maar zijne bekeering wenscht (10 v.). Het verleden van den rechtvaardige en

dat van den goddelooze worden niet herdacht: Jahwe richt hen naar den weg dien zij ten slotte bewandelen (12—16); vindt men dit niet recht, het gedrag dier bedillers zelven is niet recht; Jahwe's regel is: de afval wordt gestraft, de bekeering beloond (17—20). Den avond voordat het bericht van Jeruzalems val aan Ezechiël wordt gebracht heeft Jahwe hem den mond geopend en zweeg hij niet langer (21 v.). Aan de bewoners van het ontredderd Palestina, die vertrouwen dat hun het land zal gegeven worden hetwelk vroeger wel aan den éenen Abraham was geschonken, moet hij zeggen dat zulke goddelooze lieden het niet zullen verkrijgen (23—26); integendeel, zij zullen te gronde gaan (27—29). Ezechiëls volksgenooten gaan naar den profeet luisteren, maar doen niet wat hij zegt (30 v.): hij is in hunne schatting slechts een minnezanger (32); wanneer het onheil komt, zullen zij zien dat een profeet in hun midden geweest is (33).

Dit hoofdstuk is te beschouwen als inleiding op de profetieën van Israëls herstel, XXXIV—XXXIX, en maakt, uit dit oogpunt bezien, meer eene samenhangende eenheid uit dan anders het geval zou zijn. Zoolang Jeruzalem stond, was Ezechiël veroordeeld geweest te zwijgen; na den val dier stad wordt zijne tong ontboeid (zie III : 25—27). Vandaar dat aan het bericht, hoe de tijding van dien val tot hem kwam, eene herhaalde (zie III : 17—21) uiteenzetting der hooge beteekenis van het profetisch ambt voorafgaat, en er de waarschuwing op volgt, tot de Judeërs gericht, geen ijdel vertrouwen te koesteren, en tot zijne medeballingen, niet uit nieuwsgierigheid, maar in ernst te luisteren naar de vermaningen van den godsgezant.

XXXIII : 1, 2 Jahwe's woord kwam aldus tot mij: ' Menschenkind, spreek
tot uwe volksgenooten en zeg hun: Gesteld, over een land breng ik het
zwaard; de bevolking neemt éen man uit haar midden en zet dien als
3 wachter uit. ' Als hij nu het zwaard over het land ziet komen, de
4 bazuin steekt en het volk waarschuwt, ' en iemand de bazuin hoort
maar zich niet waarschuwen laat, dan zal, wanneer het zwaard komt
5 en hem wegneemt, zijn bloed op zijn hoofd komen: ' hij heeft de bazuin
gehoord, maar zich niet laten waarschuwen; zijn bloed komt op hem
zelven; de ander heeft gewaarschuwd en daardoor zijn leven gered. '
6 Doch wanneer de wachter het zwaard ziet komen en de bazuin niet
steekt, zoodat het volk niet gewaarschuwd wordt, en het zwaard komt
en rukt een uit dat volk weg, dan zal wel die mensch om zijne eigen
schuld weggerukt worden, maar tevens zal ik zijn bloed thuis zoeken
7 bij den wachter. ' Zoo heb ik u, menschenkind, aangesteld als een
wachter voor het huis Israël; wanneer gij uit mijn mond een woord
8 hoort, moet gij hen van mijnentwege waarschuwen. ' Zeg ik tot den
goddelooze: Gij zult zeker sterven — en spreekt gij niet om den god-
delooze te waarschuwen van zijn weg af te gaan, dan zal hij wel om
zijne eigen schuld sterven, maar tevens zal ik zijn bloed op u ver-
9 halen. ' Maar hebt gij een goddelooze gewaarschuwd zich van zijn weg
te bekeeren, en heeft hij zich van zijn weg niet bekeerd, dan zal hij
om zijne eigen schuld sterven, en gij zult uw leven gered hebben.
10 Gij dan, menschenkind, zeg tot het huis Israël: Gij spreekt aldus:
Onze misdrijven en zonden drukken ons en daardoor teren wij weg;
11 hoe zouden wij dan herleven? ' Zeg tot hen: Zoo waar als ik leef, spreekt
de Heer Jahwe, ik heb geen behagen in den dood van den goddelooze,
maar hierin dat een goddelooze zich bekeert van zijn weg en in leven
blijft. Bekeert, bekeert u dan van uwe booze wegen; waarom zoudt
gij sterven, huis Israël?

Vs. 10—20. XVIII : 21—32.

1—9. Hetzelfde beeld III : 17—21.
3. *de bazuin.* Verg. op Am. III : 6.
4. *dan zal ... zijn bloed op zijn hoofd komen.* Verg. op Lev. XX : 9.
5. *heeft gewaarschuwd,* volg. verb. t.; grondt. *liet zich waarschuwen.*
10. *hoe — herleven?* Na den val van Jeruzalem was er geen volk Israël meer. Men kon dus geen herstelling van een vervallen toestand verwachten, alleen herschepping of herleving. Dit denkbeeld wordt door Ezechiël uitgewerkt in H. XXXVII.

12 Gij dan, menschenkind, zeg tot uwe volksgenooten: De deugd des
rechtschapenen zal hem niet redden wanneer hij tot misdrijf vervalt,
en de goddelooze zal niet door zijne goddeloosheid struikelen wanneer
13 hij zich van zijne goddeloosheid bekeert.′ Wanneer ik tot den recht-
schapene zeg: Gij zult zeker in leven blijven — en hij vertrouwt op
zijne deugd en bedrijft onrecht, dan zullen al zijne gerechte daden
niet herdacht worden: tot straf voor het onrecht dat hij bedreven
14 heeft zal hij sterven.′ En wanneer ik tot den goddelooze zeg: Gij zult
zeker sterven — en hij bekeert zich van zijne zonde en betracht recht
15 en deugd,′ geeft het in beslag genomene terug, vergoedt hetgeen hij
geroofd heeft, wandelt in de inzettingen des levens door geen onrecht
16 te bedrijven, dan zal hij zeker in leven blijven en niet sterven.′ Al de
zonden die hij bedreven heeft zullen niet meer herdacht worden: recht
17 en deugd heeft hij beoefend; hij zal stellig in leven blijven.′ En zeggen
dan uwe volksgenooten: De weg van den Heer is niet recht! — hun
18 eigen weg is niet recht.′ Wanneer een rechtschapene zich afkeert van
zijne deugd en onrecht gaat bedrijven, dan sterft hij tot straf hiervoor;′
19 en wanneer een goddelooze zich afkeert van zijne goddeloosheid en
recht en deugd beoefent, dan blijft hij in leven tot loon hiervoor.′
20 Zoo staat het met hetgeen gij zegt: De weg van den Heer is niet
recht! Ieder uwer zal ik richten naar zijn eigen wandel, huis Israël.
21 Op den vijfden dag der tiende maand van het elfde jaar onzer bal-
lingschap kwam tot mij een vluchteling uit Jeruzalem met de tijding:
22 De stad is veroverd!′ En den avond voordat die vluchteling kwam
was de hand van Jahwe op mij geweest, en voordat hij des morgens
tot mij kwam had Jahwe mijn mond geopend: mijn mond was geopend,
en ik zweeg niet langer.
23, 24 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Menschenkind, de be-
woners dier puinhoopen op Israëls grond zeggen: Abraham, hoewel
slechts éen man, heeft het land wel in bezit gekregen, en wij zijn
25 talrijk; dus, ons is het land tot eene bezitting gegeven.′ Daarom
spreek tot hen: Zoo zegt de Heer Jahwe: Gij eet op de bergen, gij
slaat de oogen op tot uwe schandgoden en vergiet bloed; zoudt gij
26 het land in bezit krijgen?′ Gij zoekt uw bestaan met uw zwaard, doet
afschuwelijkheden, en ieder van u verontreinigt de vrouw van zijn

12. *De deugd,* die welke hij vroeger heeft betracht. Zoo is ook *zijne goddeloosheid* die welke hij weleer bedreef. — Na *bekeert* heeft grondt. nog *en de rechtschapene zal daardoor niet in leven kunnen blijven, wanneer hij tot zonde vervalt.*

13. *Gij zult,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hij zal.*

15. *geeft — terug,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt er een *goddelooze* als onderwerp bij. Hetzelfde goede werk wordt XVIII : 7 enz. geprezen, waar de beschrijving van deugd en ondeugd veel uitvoeriger is dan hier. — *de inzettingen des levens,* zulke door welker onderhouding de mensch het leven verwerft; zie XX : 11.

20. *Zoo — zegt,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *En gij zult zeggen.*

21. *elfde,* volg. hss. en oude vertt., misschien ook volg. Gr. vert.; Hebr. t. *twaalfde.* Daar echter Jeruzalem ingenomen is in de vierde maand van het elfde jaar na de wegvoering van Jojachin (Jer. XXXIX : 2), is het niet mogelijk dat de tijding hiervan eerst anderhalf jaar later aan den Kebar zou gekomen zijn. De fout is waarschijnlijk bij ongeluk ontstaan door het uitvallen van éene letter. — *onzer ballingschap,* desgelijks XL : 1. Hieruit volgt dat Ezechiël zelf tot de met Jojachin weggevoerden behoord heeft, wat uit I : 1—3 niet blijkt. — *een vluchteling.* Zijne komst was XXIV : 26 aangekondigd.

22. Het tweede *Jahwe* duidelijkheidshalve in pl. v. *hij.* — *ik — langer.* In III : 26 was hem het zwijgen opgelegd, in XXIV : 27 voorspeld dat hij na de komst van den vluchteling weer spreken zou.

24. *hoewel — man.* De bedoeling is: indien éen man, door Jahwe's beschikking, het land Kanaän in bezit kon krijgen, dan kan ons gering aantal geen reden zijn dat wij het niet zouden beërven, daar wij betrekkelijk talrijk zijn. Zulk eene verwijzing naar Abraham vinden wij ook Jez. LI : 1 v. — *ons — gegeven.* Dezelfde woorden worden XI : 15 aan de Judeërs op de lippen gelegd.

25. *op de bergen,* naar gissing; verg. XVIII : 6, 11, 15; XXII : 9; grondt. *met bloed.* Zie op Lev. XIX : 26.

26. *Gij — zwaard,* letterlijk *Gij staat op uw zwaard*; verg. de spreekwijze „leven op zijn zwaard",

27 naaste; zoudt gij het land in bezit krijgen?' Zoo zult gij tot hen
zeggen: Aldus spreekt de Heer Jahwe: Zoo waar als ik leef, zij die
in de puinhoopen zich ophouden zullen zeker door het zwaard vallen,
hen die op het veld zijn zal ik aan het wild gedierte tot spijs geven,
en wie in bergvesten en spelonken zijn zullen aan de pest sterven.'
28 En tot eene wildernis en woestenij zal ik het land maken, welks
overmoedige kracht een einde nemen zal; eene woestenij waar niemand
29 doortrekt zullen Israëls bergen zijn.' Zij zullen weten dat ik Jahwe
ben, doordat ik het land tot eene wildernis en woestenij maak wegens
al de afschuwelijkheden die zij bedreven hebben.
30 En gij, menschenkind, uwe volksgenooten praten over u aan den
wand en in de huisdeur; de een zegt tot den ander, elk tot zijn
naaste: komt, gaat eens hooren, welk woord van Jahwe uitgegaan is!'
31 Dan komen zij tot u, als een volksoploop, gaan vóor u zitten en luis-
teren naar uwe woorden, maar zij doen er niet naar; want leugens
zijn in hun mond, terwijl hun hart ongerechte winst achternagaat.'
32 En zie, gij zijt voor hen als een minnezanger, die eene mooie stem
heeft en goed speelt: zij luisteren naar uwe woorden, maar ze betrachten,
33 dat doen zij niet.' Doch wanneer het komt — en zie, het komt! —
zullen zij weten dat een profeet onder hen geweest is.

Gen. XXVII : 40. — *doet.* Hebr. t. heeft in de meeste hss. het vrouwlijk meervoud dat in het manlijke moet veranderd worden.

30. *aan den wand,* binnenshuis. Men zet zich in het Oosten vaak langs den wand van het vertrek neder om te keuvelen.

31. Na *zitten* is volg. Gr. vert. *mijn volk* weggelaten. — *leugens,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *liefdesbetuigingen.* — Volg. Gr. vert. is *zij zelven doen* achter *hun mond* weggelaten.

32. *minnezanger,* met verandering van éen klinker; grondt. *minnezang.*

HOOFDSTUK XXXIV.

Jahwe redt zijne schapen uit de hand van plichtvergeten herders. — Ezechiël moet profeteeren tegen Israëls herders, door wier schandelijk plichtverzuim de hun toevertrouwde kudde verstrooid en verscheurd is (1—6). Jahwe zal haar uit hunne hand redden en hen afzetten (7—11). Hij zal zelf zijne kudde herzamelen en op vette weiden in haar land laten grazen (12—16). Ook zal hij zijne kudde beschermen tegen de rammen en bokken die de zwakken in haar midden verdrukken en uit de weide jagen (17—22); hij zal haar stellen onder éen herder, David, onder wiens leiding zij in haar land overvloed hebben en veilig wonen zal (23—29). Zoo zullen zij ervaren dat zij Jahwe's kudde zijn (30 v.).

Het hoofdstuk schijnt eene uitwerking te zijn van Jer. XXIII : 1—8. Over de knevelarijen der aanzienlijke Judeërs, hier eerst onder het beeld van slechte herders, daarna onder dat van kwaadaardige rammen en bokken, voorgesteld, klaagt Ezechiël ook elders; zie op VIII : 17.

XXXIV : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:' Menschenkind,
profeteer tegen Israëls herders, profeteer en zeg tot hen: Zoo spreekt
de Heer Jahwe: Wee over de herders van Israël die zich zelven wei-
3 den! Moeten herders niet de schapen weiden?' Gij voeddet u met
de melk en kleeddet u met de wol, de vette dieren slachttet gij, maar
4 de schapen weiden deedt gij niet:' het zwakke hebt gij niet gesterkt,
het zieke niet genezen, het gebrokene niet verbonden, het verjaagde
niet teruggebracht, het verdwaalde niet opgezocht, en het krachtvolle
5 hebt gij tot harden arbeid gedwongen.' Daarom zijn mijne schapen

2. *tot hen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tot hen, tot de herders.*

3. *de melk,* volgens andere klinkers; grondt. *het vet*; maar dit mocht niet gegeten worden (Lev. III : 14—17), en Ezechiël verwijt den grooten niet, dat zij zich aan het heilige vergrepen, maar dat zij alleen voor zich zelven zorgden.

4. Verg. vs. 16. — *het krachtvolle — gedwongen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *met kracht hebt gij ze tot harden arbeid gedwongen.*

5. *mijne schapen,* volg. de oude vertt.; Hebr. t. *zij.* — Grondt. heeft aan het slot het eerste woord, *en zijn verstrooid,* herhaald.

verstrooid zonder herder en tot spijs geworden voor al het wild ge-
6 dierte; ′ mijne schapen zijn gaan dolen op alle bergen en alle hooge
heuvelen; ja, over de geheele oppervlakte der aarde zijn mijne schapen
verstrooid, zonderdat iemand er naar omziet of ze opzoekt.
7, 8 Daarom, herders, hoort het woord van Jahwe. ′ Zoo waar als ik leef,
spreekt de Heer Jahwe, dewijl mijne schapen tot buit zijn geworden
en tot spijs voor al het wild gedierte, zonderdat er een herder was,
en de herders niet naar mijne schapen omgezien en zich zelven, niet
9 mijne schapen, gewijd hebben, ′ daarom hoort, herders, het woord van
10 Jahwe. ′ Zoo spreekt de Heer Jahwe: Zie, ik zal die herders! En ik
zal mijne schapen van hen opvorderen en hen ontzetten van het her-
dersambt: voortaan zullen die herders niet meer zich zelven weiden,
maar ik zal mijne schapen uit hun muil redden, en zij zullen hun
niet meer tot spijs dienen.
11 Zoo toch spreekt de Heer Jahwe: Hier ben ik; ik kom zelf naar
12 mijne schapen omzien en ze opzoeken. ′ Gelijk een herder zijne kudde
opzoekt, wanneer hij zich te midden zijner verspreide schapen bevindt,
zoo zal ik mijne schapen opzoeken en terechtbrengen uit alle plaatsen
waarheen ze verstrooid zijn op een dag van wolken en duisternis; ′
13 ik zal hen uitleiden uit de volkeren en herzamelen uit de landen, hen
brengen naar hun grond en weiden op Israëls bergen, in de kloven
14 en alle bewoonbare streken des lands. ′ Op een goed grasveld zal ik
hen doen grazen en op Israëls verheven berg zal hun verblijf zijn;
daar zullen zij in een goed verblijf nederliggen, en op een vet gras-
15 veld zullen zij weiden, op Israëls bergen. ′ Ik zelf zal mijne schapen
16 weiden, ik zelf hen doen nederliggen, spreekt de Heer Jahwe; ′ het
verdwaalde zal ik opzoeken, het verjaagde terugbrengen, het gebrokene
verbinden, het zieke sterken, het vette en krachtvolle hoeden; ik zal
ze weiden zooals het behoort.
17 En ook bij u zelve, mijne schapen, spreekt de Heer Jahwe, kom ik
richten tusschen het eene schaap en het andere, met het oog op de
18 rammen en bokken. ′ Was het u niet genoeg dat gij op het beste deel
der weide graasdet? moest gij het overige der weide vertrappen met
uwe pooten? Niet genoeg dat gij het klaarste water dronkt? moest
19 gij de rest met uwe pooten troebel maken; ′ zoodat mijne schapen het
door uwe pooten vertrapte afweiden en het door uwe pooten troebel
20 gemaakte drinken moesten? ′ Daarom zegt de Heer Jahwe tot hen
aldus: Zie, hier ben ik; ik kom richten tusschen het vette en het
21 magere schaap: ′ omdat gij met zijde en schoft alle zwakken wegduwdet
en met uwe hoornen ze stiet, totdat gij ze buiten de weide verstrooid
22 hadt, ′ zal ik mijne schapen redden, zoodat ze niet meer tot buit zijn,
23 en richten tusschen het eene schaap en het andere. ′ En ik zal over
hen éenen herder aanstellen, die hen zal weiden, mijn dienaar David;

8. *de herders*, volg. hss. en de oude vertt.; Hebr. t. *mijne herders.*

10. *hen* — *herdersambt*, letterlijk *hen doen ophouden van schapen te weiden.*

12. *verspreide*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *besliste.* — *een dag van wolken en duisternis.* Verg. Joël II : 2; Am. I : 14; Sef. I : 15.

14. *Israëls verheven berg*, den Sion, als XVII : 23; XX : 40, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud.

16. Verg. vs. 4. — *hoeden*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *verdelgen.*

17. De herders die vs. 1—16 berispt worden zijn zelven, daar zij tot Israël behooren, schapen van Jahwe. Daaruit verklaart zich deze verandering van het beeld. Hier duiden de rammen en bokken de aanzienlijken aan, die den kleinen man onderdrukken; vs. 20 heeten zij „vette schapen”.

23. *éenen*, over Israël en Juda. — *David.* De profeet bedoelt hiermede niet éen koning, die dan onsterfelijk zou moeten zijn, maar het Davidische koningshuis; verg. Jer. XXXIII : 19—26. Evenzoo XXXVII : 24 v.; Jer. XXX : 9; Hoz. III : 5. Dat Israël ook in de toekomst door koningen geregeerd zal worden voorzegt Ezechiël ook elders, XVII : 22—24; XLIII : 7; XLV : 7—17.

24 hij zal hen weiden, hij hun ten herder zijn.′ Ik, Jahwe, zal hun ten
God wezen, mijn dienaar David ten vorst in hun midden; ik, Jahwe,
25 heb het gesproken.′ Ook zal ik met hen een bond van vrede sluiten
en de roofdieren uit het land wegdoen, zoodat zij veilig zelfs in de
26 woestijn wonen en in de wouden slapen kunnen.′ Dan zal ik hun
rondom mijn heuvel zegen geven, en den regen op zijn tijd doen
27 vallen; weldadige regenstroomen zullen het zijn;′ zoodat het geboomte
des velds zijne vruchten en de aarde haar opbrengst zal geven. Zij
zullen veilig zijn op hun grond, en weten dat ik Jahwe ben, wanneer
ik de stangen van hun juk verbreek en hen red uit de hand van hen
28 die hen in slavernij hielden.′ Voortaan zullen zij niet ten buit voor
de volken zijn, noch zal het wild gedierte hen opeten, maar zullen zij
29 veilig wonen, zonderdat iemand hen opschrikt.′ Ik zal voor hen een
schat van planten doen opschieten; zoodat er in het land niet meer
zijn zullen die van honger omkomen, en zij den smaad der volken
30 niet meer dragen.′ Zoo zullen zij weten dat ik, Jahwe, hun god, met
hen ben, en dat zij, het huis Israël, mijn volk zijn, spreekt de Heer
31 Jahwe.′ Ja, mijne schapen, de schapen die ik weid, zijt gij, en ik ben
uw god, spreekt de Heer Jahwe.

25. *woestijn* en *wouden*, de onveiligste plaatsen.
26. *Dan — geven*, volg. verb. t. — *mijn heuvel*, den Sion, als Jez. XXXI : 4.
29. *een schat van*, met omzetting van twee letters, volg. Gr. en Syr. vertt.
31. Na *weid* heeft Hebr. t. nog *menschen*, wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

HOOFDSTUK XXXV : 1—XXXVI : 15.

Tot Israëls bergen. — Ezechiël moet aan het bergland der Edomieten verwoesting aanzeggen, omdat zij Israël steeds vijandig waren en het op den dag van zijn ondergang aan zijne vijanden overgeleverd hebben (XXXV : 1—9). Dewijl zij zich van Israëls en Juda's land hebben willen meester maken, zal Jahwe hen straffen (10—12*a*). Jahwe heeft hun hoonen gehoord en zal den Seïr aandoen wat Edom met blijdschap zag dat Israël overkwam (12*b*—15). Tot Israëls bergen daarentegen moet Ezechiël zeggen, dat zij, omdat de omliggende volken over hun ondergang gejuicht en er de hand naar uitgestoken hebben, door Jahwe vruchtbaar en volkrijk gemaakt zullen worden, terwijl de smaad op de vijandige naburen nederkomen zal (XXXVI : 1—12). Voortaan zal men niet meer kunnen zeggen dat Israëls land zijne bevolking verslindt (13—15).

Terwijl de Edomieten in de profetieën tegen de heidenen, XXV—XXXII, slechts in het voorbijgaan behandeld waren (XXV : 12—14), wordt hun hier opnieuw de ondergang aangekondigd, èn omdat zij in den laatsten tijd van Juda's bestaan zich zeer vijandig tegen dit land hadden gedragen (zie inl. op Jez. XXXIV), èn omdat hunne vernedering de onmisbare voorwaarde was van het heil dat volgens XXXVI : 1—15 voor Israëls bergen was weggelegd.

XXXV : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Menschenkind,
3 vestig uw oog op het gebergte Seïr, profeteer daartegen′ en zeg tot
dat gebergte: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Gebergte Seïr, ik kom op
u af, strek mijne hand tegen u uit en maak u tot eene woestenij en
4 wildernis:′ uwe steden zal ik tot puinhoopen maken, en gij zelf zult
5 eene woestenij worden. Zoo zult gij weten dat ik Jahwe ben.′ Dewijl
gij eeuwige vijandschap gekoesterd en Israëls zonen aan het zwaard
tot prooi gegeven hebt, ten tijde van hun ondergang, ten tijde der
6 eindafrekening,′ daarom, zoo waar als ik leef, spreekt de Heer Jahwe,
7 door bloed zijt gij schuldig geworden, bloed zal u vervolgen;′ ik zal

2. *het gebergte Seïr*, de woonplaats der Edomieten; zie op Gen. XIV : 6.
5. *eeuwige vijandschap*, die van Davids tijd af dagteekende; verg. inl. op Gen. XXV.
6. *door — geworden*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *want tot bloed zal ik u maken, en bloed zal u voorzeker vervolgen, bloed hebt gij gehaat.*
7. *tot — wildernis*, volg. hss. en alle oude vertt.

het gebergte Seïr tot eene woestenij en wildernis maken, daaruit weg-
8 nemen de gaanden en de komenden. ′ Ik zal met verslagenen uwe
heuvelen bedekken, uwe dalen en al uwe kloven, door het zwaard
9 verslagenen zullen er liggen. ′ Tot eeuwige woestenijen zal ik u stellen,
en uwe steden zullen niet meer bewoond worden. Zoo zult gij weten
dat ik Jahwe ben.
10 Dewijl gij gezegd hebt: Die twee volken en die twee landen moeten
mijn eigendom worden, wij zullen ze in bezit nemen — terwijl toch
11 Jahwe zich daar bevond, ′ daarom, zoo waar als ik leef, spreekt de
Heer Jahwe, zal ik doen naar uw toorn en uw naijver, die gij in uwen
haat hun getoond hebt, en zal ik mij aan u doen kennen. Als ik u
12a richt ′ zult gij weten dat ik Jahwe ben.
12b Ik heb al de smaadredenen gehoord die gij tegen Israëls bergen hebt
13 uitgesproken: zij liggen woest en zijn ons tot prooi gegeven. ′ Zoo hebt
gij tegen mij een hoogen toon aangeslagen, overmoedige woorden tegen
14 mij gesproken; ik heb ze gehoord. ′ Zoo spreekt de Heer Jahwe: ′
15 Gelijk gij u verheugt omdat het erfdeel van het huis Israël verwoest
is, zoo zal ik u doen: eene woestenij zult gij worden, gebergte Seïr!
Ja, gansch Edom zal te gronde gaan. Zoo zult gij weten dat ik
Jahwe ben.
XXXVI : 1 Maar gij, menschenkind, profeteer tot Israëls bergen en zeg:
2 Bergen van Israël, hoort het woord van Jahwe! ′ Zoo spreekt de Heer
Jahwe: Dewijl de vijand van u zegt: Ha, ha! de eeuwige hoogten
3 zijn in ons bezit gekomen — ′ daarom profeteer en zeg: Zoo spreekt
de Heer Jahwe: Omdat en dewijl men in verwatenheid van alle kanten
naar u grijpt, opdat het overschot der natiën bezit van u neme, en
gij in opspraak gekomen en het voorwerp van de kwaadsprekendheid
4 der menschen geworden zijt, ′ daarom, bergen van Israël, hoort het
woord van den Heer Jahwe! Zoo spreekt de Heer Jahwe tot de bergen
en heuvelen, de kloven en dalen, de verwoeste puinhoopen en verlaten
steden, die ten buit en spot voor het overschot der rondom wonende
5 natiën zijn geworden: ′ In het vuur van mijn naijver spreek ik tot
het overschot der natiën en tot gansch Edom, die in volle vreugde
des harten en verwatenheid der ziel mijn land tot eene bezitting be-
6 stemd hebben; waardoor zij zich aan mij vergrepen. ′ Daarom, profeteer
over Israëls land en zeg tot de bergen en heuvelen, kloven en dalen:
Zoo spreekt de Heer Jahwe: In mijn naijver en gramschap spreek ik:
7 Omdat gij den smaad der natiën gedragen hebt, ′ daarom steek ik, zoo
spreekt de Heer Jahwe, mijne hand op, dat de natiën die rondom u
8 wonen zelven haar smaad zullen dragen. ′ Gij daarentegen, bergen van
Israël, zult uwe loten schieten en uwe vruchten dragen voor mijn volk

8. *met verslagenen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijne bergen met zijne verslagenen.*

10. *Die — landen.* Hiermede kunnen niet anders bedoeld zijn dan Juda en Israël. Hoewel wij niet weten dat de Edomieten ooit hunne begeerte tot Noord-Israël hebben uitgestrekt, is dit geenszins ongerijmd: evengoed als Edom langen tijd door Israëls koning geregeerd was, kon Edom bij Jeruzalems val hopen dat het nu zijne beurt worden zou over gansch Israël te heerschen.

11. *aan u*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *aan hen.*

13. Wie van Jahwe's land kwaadspreekt beleedigt hem. — *overmoedige — gesproken*, volg. verb. t.

14. Hebr. t. heeft na *Jahwe* eenige woorden die geen zin opleveren en niets zijn dan vs. 15*a* in verminkten vorm; Gr. vert. heeft er een paar van.

15. *zult gij weten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zullen zij weten.*

2. *de eeuwige hoogten.* Eeuwig heeten Israëls heuvels of bergen ook Gen. XLIX : 26; Deut. XXXIII : 15; Hab. III : 6. Hier nemen de Edomieten dien eeretitel spottend van de Judeërs over.

3. *in verwatenheid*, volg. Gr. vert. — *in opspraak*, letterlijk *op den rand der tong.*

5. Aan den aanhef heeft grondt. *Daarom, zoo spreekt de Heer Jahwe*, dat hier zinstorend is. — *waardoor zij zich aan mij vergrepen*, naar zeer onzekere gissing.

7. *steek ik ... mijne hand op*, zweer ik.

9 Israël; daar zijne komst nabij is.′ Want zie, ik kom tot u en wend
10 mij weder tot u, en gij zult weder bearbeid en bezaaid worden.′ Ik
maak dat gij dicht bevolkt zijt, door het geheele huis Israël; de steden
11 worden weder bewoond en de puinhoopen herbouwd.′ Ja, ik maak
mensch en dier talrijk op u; zij zullen zich vermenigvuldigen en
vruchtbaar zijn; ik zal u bevolken als in uw vroegeren tijd en u
12 weldoen meer dan weleer. Zoo zult gij weten dat ik Jahwe ben.′ Ik
zal weer menschen, mijn volk Israël, op u doen verkeeren, die van u
bezit zullen nemen; gij zult hun ten erve zijn en hen voortaan niet
meer kinderloos maken.
13 Zoo spreekt de Heer Jahwe: Dewijl men van u zegt dat gij men-
14 schen verteert en uwe eigen natie kinderloos hebt gemaakt,′ daarom,
voortaan zult gij geen menschen meer verteren en uwe natie niet meer
15 kinderloos maken, spreekt de Heer Jahwe;′ ik wil niet meer hooren
dat de natiën u smaden, en gij zult de beschimping der volken niet
meer dragen, spreekt de Heer Jahwe.

8. *zijne komst*, zijn terugkeer uit de ballingschap.
11. *u* vóor *weldoen*, volg. Gr. en Syr. vertt. ingevoegd.
12. *u* (den tweeden keer) en *gij* (tweemaal), in het meervoud volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. heeft telkens het enkelvoud manlijk. — Verg. over het *kinderloos maken* en *menschen verteren* op Num. XIII : 32.
13. *van u*, enkelvoud, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud. Hier worden niet meer de bergen toegesproken, maar het land.
15. *ik wil ... hooren*, volg. andere klinkers; grondt. *ik wil ... doen hooren*. — *en* — *dragen*. Dezelfde uitdrukking Micha VI : 16. — Hierna herhaalt Hebr. t. *en uwe eigene natie zult gij niet meer kinderloos maken*; wat volg. Gr. en Syr. vertt. is weggelaten.

HOOFDSTUK XXXVI : 16—38.

Om zijns naams wil herstelt Jahwe Israël. — Israël is om zijne onreinheid onder de volkeren verstrooid (16—19), maar het gevolg hiervan is dat Jahwe gesmaad wordt (20 v.); daarom zal hij, niet om Israëls wil, maar om zijn naam op te houden, het volk in zijn land terugbrengen (22—24), het reinigen en innerlijk herscheppen (25—27); zoodat het in zijn eigen land als Jahwe's volk leeft en overvloed geniet (28—30), terwijl het walgt van zijn voormalig wangedrag (31); doch dit doet Jahwe niet om Israëls wil (32). Wanneer zoo het volk gereinigd en het land weder tot welstand gekomen is, zal Jahwe hiervan de eer ontvangen van de zijde der omliggende volken (33—36). Jahwe zal de bewoners in de herbouwde steden talrijk maken als de offerschapen op een feest te Jeruzalem (37 v.).

Het denkbeeld dat Jahwe om zich zelven te verheerlijken Israël redt, hetwelk, uit den aard der zaak, allen geloovigen gemeen is (verg. b. v. Exod. XXXII : 12; Num. XIV : 15 v.; Ps. XXIII : 3; CXV : 1 v.; Jez. XLIII : 25; XLVIII : 9, 11), wordt hier door Ezechiël nader uitgewerkt en zijnen lezers zoo diep mogelijk ingeprent.

XXXVI : 16, 17 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ Menschenkind,
toen het huis Israël op zijn eigen grond woonde, hebben zij dien ver-
ontreinigd door hun wandel en gedrag; hun wandel voor mijn aange-
18 zicht was zoo onrein als de maandstonden eener vrouw.′ Daarom stortte
ik mijne gramschap over hen uit — om het bloed dat zij op het land
vergoten hadden, terwijl zij het tevens door hunne schandgoden hadden
19 verontreinigd —′ en verstrooide hen onder de volkeren, zoodat zij ver-
spreid werden in de landen: overeenkomstig hun wandel en gedrag
20 heb ik hen gevonnist.′ Doch toen zij bij de volken tot welke zij
kwamen gekomen waren, ontwijdden zij mijn heiligen naam, omdat
men van hen zeide: Dat is Jahwe's volk; zij hebben zijn land moeten
21 verlaten!′ Dat ging mij aan het hart om mijn heiligen naam, dien

17. *de maandstonden*, met het menschenlijk de ergste bron van verontreiniging bij de Joden; verg. op Lev. XV : 19—24.
20. *Dat — verlaten!* Jahwe is dus niet bij machte geweest om hen daar te beschermen.

het huis Israël ontwijdde onder de volkeren tot wie zij gekomen waren.'
22 Zeg daarom tot het huis Israël: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Niet om
uwentwil handel ik, huis Israël, maar ter wille van mijn heiligen
naam, dien gij ontwijd hebt onder de volkeren tot wie gij gekomen
23 zijt.' Heiligen zal ik mijn grooten naam, die ontwijd is onder de vol-
keren, dien gij in hun midden ontwijd hebt; en de volken zullen
weten dat ik Jahwe ben, spreekt de Heer Jahwe, wanneer ik mij in
24 u voor hunne oogen als den Heilige doe kennen.' Daarom zal ik u
uit de volkeren nemen, herzamelen uit alle landen en brengen naar
25 uw eigen grond.' Dan zal ik rein water op u sprengen, zoodat gij
rein wordt; van al uwe onreinheden en van al uwe schandgoden zal
26 ik u reinigen.' En ik zal u een nieuw hart geven en een nieuwen
geest in uw binnenste; ik zal het steenen hart uit uw lichaam ver-
27 wijderen en u een hart van vleesch geven;' mijn geest zal ik in uw
binnenste geven, en maken dat gij in mijne inzettingen wandelt en
28 mijne verordeningen in acht neemt en onderhoudt.' Gij zult wonen
in het land dat ik uwen vaderen gegeven heb, en mij ten volk zijn,
29 terwijl ik u ten God zal zijn.' Ik zal u redden uit al uwe onrein-
heden, het koren ontbieden en overvloedig maken en u geen hongers-
30 nood meer toezenden;' de boom- en veldvruchten zal ik overvloedig
maken, opdat gij den smaad van honger te lijden niet meer onder de
31 volken te dragen moogt hebben.' Dan zult gij uw boozen wandel
en uw verkeerd gedrag herdenken en walgen van u zelven om uwe
32 overtredingen en afschuwelijkheden.' Niet om uwentwil doe ik het,
spreekt de Heer Jahwe. Weet dat wel! Schaamt u en staat verlegen
over uw wandel, huis Israël.
33 Zoo zegt de Heer Jahwe: Ten dage dat ik u reinig van al uwe
overtredingen zal ik ook weder de steden bevolken, en zullen de puin-
34 hoopen herbouwd worden;' het land dat woest lag zal weder worden
bearbeid, terwijl het vroeger eene wildernis was ten aanschouwen van
35 alle voorbijgangers,' en men zal zeggen: Dit land, dat woest lag, is
aan den hof van Eden gelijk geworden, en de steden die in puin
lagen en verwoest en omvergehaald waren liggen daar als vestingen.'
36 Zoo zullen de natiën die rondom u overgebleven zijn weten dat ik,
Jahwe, het omvergehaalde herbouwd en het woest liggende beplant
heb; ik, Jahwe, heb gesproken en zal het doen.
37 Zoo spreekt de Heer Jahwe: Ook hiertoe zal ik mij laten vinden
door het huis Israël, om naar hunne wenschen te doen: ik zal hen
38 talrijk maken als schapen;' als offerschapen, als de schapen op Jeru-
zalems feesten, zoo vol van menschenkudden zullen de in puin liggende
steden worden. Zoo zullen zij weten dat ik Jahwe ben.

22. *Niet om uwentwil*, want gij hebt het niet verdiend; zie vs. 32; verg. Deut. IX : 6.
23. *wanneer — kennen.* Zie op Num. XX : 13.
25. Verg. Num. XIX; Ps. LI : 9. De reiniging volgt op het herstel en heeft blijkbaar ten doel te voorkomen dat Jahwe opnieuw zijn volk moet straffen, waardoor zijne eer weder schade zou lijden.
26. Verg. op XI : 19.
29. *ontbieden*, of *roepen*, evenals 2 Kon. VIII : 1.
31. Desgelijks XX : 43.
37. *Ook — vinden*, of *raadplegen*. Zie op XIV : 3. — *hen talrijk maken*, letterlijk *hen aan menschen talrijk maken.*

HOOFDSTUK XXXVII.

Israël en Juda zullen herleven en hereenigd worden. — Ezechiël ziet een dal vol doodsbeenderen en ontvangt van Jahwe den last daarover te profeteeren dat zij herleven zullen (1—6). Als hij ge-

hoorzaamt, worden die beenderen tot levende menschen (7—10). Die beenderen stellen Israël voor, dat dood is, maar herleven zal (11—14). Ezechiël moet nu twee stukken hout, na er de namen van Juda en Israël op geschreven te hebben, bij elkander voegen en zijnen volksgenooten, wanneer zij hem naar de verklaring vragen, aankondigen dat Jahwe zóo Israël met Juda in Juda's hand vereenigen zal (15—19); de Israëlieten, uit de verstrooiing naar hun land teruggevoerd, zullen daar voorgoed, onder een koning uit Davids huis vereenigd, samenwonen, Jahwe zelf onder hen (20—28).

XXXVII : 1 Eens was op mij de hand van Jahwe; hij voerde mij door den
geest van Jahwe naar buiten en zette mij neder in de vallei, die vol
2 beenderen was.′ Hij deed mij er rondom gaan, en zie, ze lagen in
3 grooten getale op den bodem der vallei en waren zeer dor.′ Toen
zeide hij tot mij: Menschenkind, zullen deze beenderen levend worden?
4 Ik zeide: Heer Jahwe, gij weet het!′ Hij zeide tot mij: Profeteer
over deze beenderen en zeg tot hen: Dorre beenderen, hoort Jahwe's
5 woord!′ Zoo spreekt de Heer Jahwe tot deze beenderen: Zie, ik breng
6 geest in u, en gij zult leven;′ ik leg op u spieren, bekleed u met
vleesch, trek eene huid over u, en breng dan geest in u, zoodat gij
levend wordt. Zoo zult gij weten dat ik Jahwe ben.
7 Toen profeteerde ik, gelijk mij bevolen was, en zoodra ik profe-
teerde, ontstond een gedruisch, en zie, eene opschudding! de beenderen
8 naderden tot elkander!′ Ik zag toe, en zie, er kwamen vleesch en
spieren op, ze werden met eene huid overtrokken, maar geest was
9 er niet in.′ Hierop zeide hij tot mij: Profeteer tot den geest, profeteer,
menschenkind, en zeg tot den geest: Zoo spreekt de Heer Jahwe:
Kom, geest, van de vier windstreken en blaas in deze gedooden, opdat
10 zij levend worden.′ Toen ik nu profeteerde, zooals hij mij bevolen had,
kwam de geest in hen, en zij werden levend en stonden op hunne
voeten, een ontzaglijk groot leger.
11 Hierop zeide hij tot mij: Menschenkind, deze beenderen zijn het
gansche huis Israël. Zie, zij zeggen: Verdord zijn onze beenderen, ver-
12 nietigd is onze hoop, het is met ons gedaan.′ Daarom, profeteer en zeg
tot hen: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Ik zal uwe graven openen, u
13 uit uwe graven doen opkomen en u brengen op Israëls bodem.′ En gij
zult weten dat ik Jahwe ben, wanneer ik uwe graven open en u uit
14 uwe graven doe komen, o mijn volk!′ Dan zal ik mijn geest in u
brengen, zoodat gij levend wordt, en ik zal u in uw land plaatsen.
Zoo zult gij weten dat ik, Jahwe, het gezegd heb en het ook doe,
spreekt Jahwe.
15, 16 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij:′ En gij, menschenkind,
neem u een stuk hout en schrijf daarop: Voor Juda en voor de Israëlieten,
zijne bondgenooten — en neem een ander stuk hout en schrijf daarop:
17 Voor Jozef en het gansche huis Israël, zijne bondgenooten.′ Breng ze
18 dan bij elkander, zoodat ze in uwe hand éen hout worden.′ En wan-

1—14. Verg. op XXXIII : 10.
1. *de vallei*, ook III : 22 vermeld.
8. *ze werden ... overtrokken*, volgens andere klinkers; grondt. *hij ... overtrok*.
9. *windstreken*, in het Hebreeuwsch hetzelfde woord als *geest*. — *gedooden*. Ezechiël denkt dus aan een slagveld, met beenderen van gesneuvelden bedekt.
11. *het gansche huis Israël*, zoowel Israël als Juda.
12. Na *opkomen* heeft Hebr. t. nog *mijn volk*, weggelaten volg. Gr. vert. Het is uit vs. 13 hier ingeslopen.
15—27. De verwachting van de hereeniging der beide voormalige Israëlietische rijken ook Jez. XI : 13; Jer. III : 18; Hoz. I : 11. Het zinnebeeld waaronder de hereeniging wordt voorgesteld behoort tot de inkleeding: er is geen sprake van de uitvoering. Zie inl. op het boek.
16. *de Israëlieten, zijne bondgenooten*, de in Juda wonende Israëlieten uit andere stammen, zóo genoemd omdat zij betrekkelijk weinig talrijk waren, in onderscheiding van *het geheele huis Israël*. — Na *Jozef* heeft grondt. nog *het stuk hout van Efraim*, dat hier den zin stoort.
17. *zoodat — worden*, volg. verb. t.; Hebr. t. *tot éen hout, zoodat ze in uwe hand tot eenigen worden*.

neer uwe volksgenooten tot u zeggen: Wilt gij ons niet mededeelen,
19 wat gij daarmede bedoelt?' zeg dan tot hen: Zoo spreekt de Heer
Jahwe: Ik neem het stuk hout van Jozef, dat in Efraims hand is,
met de staven van Israël, zijne bondgenooten, leg ze op het hout van
Juda en maak ze tot één stuk hout, zoodat zij één zijn in de hand
20 van Juda.' Terwijl gij dan de stukken hout waarop gij geschreven
21 hebt vóor hunne oogen in de hand houdt,' moet gij tot hen zeggen:
Zoo spreekt de Heer Jahwe: Ik haal de Israëlieten uit de natiën waar-
onder zij zich begeven hebben, herzamel hen van alle kanten en breng
22 hen op hun grond.' Dan maak ik hen tot één volk in mijn land, op
Israëls bergen, en zullen zij allen één koning hebben: zij zullen niet
meer twee volken wezen en zich niet meer in twee koninkrijken
23 splitsen.' Dan zullen zij zich niet meer verontreinigen aan hunne
schandgoden en gruwelen, aan geene hunner overtredingen; ik zal hen
redden uit al hunne afdwalingen, waarin zij gezondigd hebben, en
hen reinigen. Zoo zullen zij mij ten volk en zal ik hun ten God zijn.'
24 Mijn dienaar David zal koning over hen zijn, éenen herder zullen zij
allen hebben, en zij zullen in mijne verordeningen wandelen, mijne
25 inzettingen onderhouden en die volbrengen.' Zij zullen wonen in het
land dat ik aan mijn dienaar Jakob gegeven heb, hetzelfde waarin
hunne vaderen gewoond hebben; zij zelven, hunne kinderen en hunne
kindskinderen zullen daarin voor altijd wonen, terwijl mijn dienaar
26 David voor altijd vorst over hen zijn zal.' En ik zal met hen een ver-
bond van vrede sluiten; een eeuwig verbond met hen zal het zijn:
27 ik zal voor altijd mijn heiligdom in hun midden plaatsen,' en mijne
woning zal bij hen zijn; ik zal hun ten God, en zij zullen mij ten
28 volk wezen.' En de natiën zullen weten dat ik, Jahwe, Israël heilig,
doordat mijn heiligdom voor altijd in zijn midden is.

19. *dat in Efraims hand is.* Efraim is de regeerende stam van Noord-Israël; verg. inl. op Gen. XLVII: 28—XLVIII: 22. — *op — Juda,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. heeft een paar overtollige voorzetsels. — *in — Juda,* volg. Gr. en andere oude vertt.; Hebr. t. *in mijne hand.* Juda wordt hier, als de koningsstam van het zuidelijk rijk, tegenover Efraim, dien van het noordelijk rijk, genoemd.

22. *mijn land,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het land.* Met de oude vertt. zijn twee overtollige woorden als schrijffouten weggelaten.

23. *afdwalingen,* volgens andere klinkers; grondt. *woonplaatsen.*

24. *Mijn — zijn.* Zie op XXXIV: 23.

25. *mijn dienaar Jakob.* Zie op XXVIII: 25. — *hunne vaderen,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *uwe vaderen.*

26. Na *zijn* heeft Hebr. t. *en ik zal hen plaatsen en hen vermeerderen*; wat volg. Gr. vert. is weggelaten. — *in zijn midden.* Dit wordt uitgewerkt XLVII: 13—XLVIII: 35.

HOOFDSTUK XXXVIII, XXXIX.

Gogs ondergang; Israël voorgoed in eere hersteld. — Gog, koning van Magog en aanvoerder van vele volken, wordt door Jahwe opgeroepen zich gereed te houden, om eenmaal met een ontelbaar leger tegen Israëls land op te trekken (XXXVIII: 1—9). Dan zal hij meenen volle vrijheid te hebben het uit te plunderen (10—13); maar wanneer hij de hand aan Jahwe's volk slaat, zal hij ervaren dat Jahwe hem bestemd heeft om in zijn ondergang de oude voorspellingen van Israëls profeten tegen de heidenen te vervullen (14—17). Als Gog Kanaän binnentrekt, zal Jahwe's toorn ontbranden, die zich in eene geduchte aardbeving openbaart, en zal Gog met zijn leger door allerlei rampen vernietigd worden (18—23). Zij zullen op Israëls bergen tot prooi aan de roofdieren vallen (XXXIX: 1—5). Ook worden de landen van Gog en zijne medestanders verwoest (6 v.). De Israëlieten zullen jaren lang voldoende brandstof hebben aan het hout der opgeraapte wapenen (8—10). Zij zullen, om hun land te zuiveren, de verslagenen zorgvuldig begraven (11—16). De roofdieren worden opgeroepen om zich te vergasten aan de lijken van gesneuvelde krijgers op Israëls bergen (17—21). Zoo zal Israël erkennen dat Jahwe voortaan zijn god wezen zal (22), en zullen de heidenen weten dat Jahwe Israël alleen om het te straffen in ballingschap gezonden heeft (23 v.). Nu zal hij het herstellen en het nooit meer zijne gunst onttrekken, ten einde zich als den Heilige aan de natiën te openbaren (25—29).

Hoewel deze hoofdstukken voorafgaan aan XL—XLVIII, waarin het toekomstig Kanaän beschreven wordt, doelen zij op een tijd waarin de gewenschte orde van zaken reeds lang bestaat, op eene zeer verwijderde toekomst (XXXVIII : 8). De volken die aan den laatsten aanval dien Israël zal te verduren hebben deelnemen waren den Israëlieten weinig bekend, en staan onder een koning met een verdichten naam (zie op XXXVIII : 2). Het geheele tafereel is gewrocht der verbeelding, en heeft ten doel met nadruk de groote macht van Jahwe te verkondigen: Jahwe's eer zal bij de wereld door het herstel van Israël niet genoeg gehandhaafd zijn; maar door den ondergang van die schare heidensche volken zal voorgoed worden bewezen dat hij zijn volk niet uit onmacht had prijsgegeven (verg. XXXVI : 16—38).
Sommige Christenen der eerste eeuw vonden hier de aankondiging van het wereldgericht en zagen in Gog den vertegenwoordiger van de aan het godsrijk vijandige machten; verg. Openb. XX : 7—13.

XXXVIII : 1, 2 Het woord van Jahwe kwam aldus tot mij: ′ Menschenkind,
vestig uw oog op Gog, in het land van Magog, den vorst van Ros,
3 Mesjech en Tubal, profeteer tegen hem ′ en zeg: Zoo spreekt de Heer
4 Jahwe: Ik kom op u af, Gog, vorst van Ros, Mesjech en Tubal! ′ Ik
doe u en uwe geheele legermacht uittrekken, paarden en ruiters, altemaal
maal prachtig gekleed, eene groote menigte, met schilden en rondassen,
5 die allen het zwaard hanteeren; ′ Perzen, Ethiopiërs en Putiërs trekken
6 met hen, altemaal met rondas en helm. ′ Gomer en al zijne troepen,
het huis Togarma, uit het hooge Noorden, en al zijne troepen, tal
7 van volken trekken met u. ′ Houd u gereed en maak alles gereed, gij
met al de scharen die zich bij u geschaard hebben, en wacht op mijne
8 bevelen. ′ Na vele dagen zult gij gemonsterd worden, aan het eind
der jaren zult gij een land binnenrukken dat herrezen is uit de puin-
hoopen, welks bewoners uit vele volken zijn herzameld — Israëls
bergen, die tijden aaneen als puinhoopen gelegen hebben — zij zijn
9 uit de volken gehaald en wonen gezamenlijk onbezorgd. ′ Als een
onweder zult gij komen opzetten, als eene wolk aankomen om het
land te bedekken, met al uwe troepen en vele volken bij u.
10 Zoo spreekt de Heer Jahwe: Te dien dage zal u iets in den zin
11 komen en zult gij met booze bedenkselen omgaan ′ en zeggen: Ik zal
optrekken tegen een land van dorpen, rustige lieden overvallen, die
onbezorgd wonen, altemaal wonen zonder muren en grendels, en geen
12 deuren hebben; ′ ten einde buit te maken en roof te rooven, mijne
hand te keeren tegen puinhoopen die weder bewoond zijn, en tegen

2. *Gog*, in het O. T. alleen in dit stuk, is waarschijnlijk een door Ezechiël uit den volksnaam *Magog* (XXXIX : 6; Gen. X : 2) gemaakte naam. Ook op zulk een verdicht persoon kon de profeet „het oog vestigen”, d. i. hem toespreken als ware hij aanwezig. — *in* (letterlijk *naar*) *het land van Magog*, volgens andere woordafdeeling; Hebr. t. *het land van den Magog*. — *Ros*, alleen in ons hoofdstuk, wellicht de Russen. — *Mesjech en Tubal.* Zie op Gen. X : 2. — De profeet denkt blijkbaar aan ruitervolken uit het hooge Noorden.

4. Aan den aanhef heeft Hebr. t. *Ik zal u medevoeren en een haak in uwe kaken slaan* (verg. op 2 Kon. XIX : 28); wat volg. Gr. vert. is weggelaten, daar deze wegvoering van Gog als gevangene slechts na zijne nederlaag passen zou en hij hier eerst met zijne legermacht uit zijn land wordt ten strijde geleid. — Jahwe zelf spoort Gog aan om tegen Israël te velde te trekken; opdat hij in den ondergang dier geweldige landen zijne grootheid kunne openbaren; Openb. XX : 8 doet de Satan het; verg. 2 Sam. XXIV : 1 met 1 Kron. XXI : 1. — *prachtig gekleed*, als XXIII : 12.

5. *Perzen* en *Putiërs.* Zie op XXVII : 10.

6. *Gomer*, ook XXVII : 11, *Togarma*, ook XXVII : 14 vermeld. — *uit*, naar Gr. vert. ingevoegd.

7. *mijne*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hunne*. — Gog en zijne medestanders moeten gereed zijn om op den eersten wenk van Jahwe tegen Kanaän op te trekken.

8. *uit de puinhoopen*, volgens andere klinkers; grondt. *van het zwaard*. — *welks bewoners*, duidelijkheidshalve voor *dat*, wat op het land slaat; ook in het slot dezelfde onnauwkeurige wijze van uitdrukking. — *Israëls — hebben*, ontbreekt in Syr. vert. en is wellicht eene kantteekening geweest, tot verklaring van het voorafgaande.

9. Na *bedekken* heeft Hebr. t. nog *gij zult zijn*; het is volg. Syr. en Lat. vertt. weggelaten.

11. De inlichtingen die Gog aangaande het land Kanaän ontvangen had waren zeker naar Ezechiëls meening juist: het door Jahwe beschermde volk behoefde muren noch grendels. Verg. Jer. XLIX : 31 en op Ps. IV : 9.

12. *mijne*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uwe*. — *den navel der aarde*. Hiermede schijnt het middelpunt der aarde aangeduid te zijn; verg. V : 5, ook Richt. IX : 37.

een volk dat uit de natiën bijeengebracht is, dat vee en have ver-
13 worven heeft, dat woont op den navel der aarde.′ Sjeba, Dedan, de
handelaars van Tarsjis en al hare kramers zullen tot u zeggen: Zijt
gij gekomen om buit te maken? hebt gij uwe scharen verzameld om
roof te rooven, om zilver en goud weg te dragen, om vee en have
14 mede te nemen, om grooten buit te maken?′ Daarom, profeteer, men-
schenkind, en zeg tot Gog: Zoo spreekt de Heer Jahwe: Zeker zult
gij te dien dage, wanneer mijn volk Israël onbezorgd woont, u op-
15 maken,′ uit uwe woonplaats in het hooge Noorden komen met vele
volken, altemaal berijders van paarden, eene groote menigte en talrijke
16 legermacht,′ en, aan eene wolk gelijk, optrekken tegen mijn volk
Israël, om het land te bedekken. Aan het einde der dagen zal ik u
over mijn land doen komen, opdat de natiën mij leeren kennen, wan-
17 neer ik mij in u voor hunne oogen als den Heilige openbaar.′ Zoo
spreekt de Heer Jahwe tot Gog: Gij zijt het van wien ik oudtijds
gesproken heb door mijne dienaren, Israëls profeten, die toenmaals
jaren lang geprofeteerd hebben dat ik u over hen zou doen komen.′
18 En te dien dage, wanneer Gog over Israëls grond komt, spreekt de
19 Heer Jahwe, zal mijne gramschap in mijn neus opstijgen;′ in mijn
naijver en in het vuur mijner verbolgenheid heb ik gesproken. Te
dien dage zal zeer zeker op Israëls bodem eene geweldige aardbeving
20 zijn;′ beven zullen voor mij de visschen der zee, de vogelen des
hemels, de dieren des velds, al het kruipend gedierte dat op den grond
kruipt, en alle menschen die op de oppervlakte der aarde zijn; de
bergen zullen omvergeworpen worden, rotswanden instorten, alle muren
21 ter aarde vallen.′ Dan ontbied ik tegen hem den vollen schrik des
zwaards, spreekt de Heer Jahwe; het zwaard des eenen zal tegen dat des
22 anderen gekeerd zijn.′ Ook zal ik hem richten door pest en bloedstor-
ting, door alles overstroomende plasregens en hagelsteenen; vuur en
zwavel zal ik op hem doen regenen, op al zijne troepen en de vele
23 volken die bij hem zijn.′ Zoo zal ik mij groot en heilig betoonen, en
ten aanschouwen van vele volken openbaren, wie ik ben: zij zullen
weten dat ik Jahwe ben.
XXXIX : 1 Gij dan, menschenkind, profeteer tegen Gog en zeg: Zoo spreekt
de Heer Jahwe: Ik kom op u af, Gog, vorst van Ros, Mesjech en
2 Tubal!′ en troon u mede, leid u, doe u optrekken uit het hooge
3 Noorden en komen over Israëls bergen.′ Dan sla ik u den boog uit
4 uwe linkerhand en doe de pijlen uit uwe rechter vallen.′ Op Israëls
bergen zult gij nederliggen met al uwe troepen en de volken die bij
u zijn; aan allerlei gevleugelde roofvogels en het gedierte des velds
5 geef ik u tot spijs.′ Op het veld zult gij nederliggen; want ik heb
het gezegd, spreekt de Heer Jahwe.

13. *Sjeba, Dedan.* Zie op Gen. X : 7. — *Tarsjis.* Zie op 1 Kon. X : 22. — *kramers* (letterlijk *Kanaänieten*; verg. op Job XL : 25), naar gissing; grondt. *jonge leeuwen,* die wel het beeld voor vorsten zijn, XIX : 3, 6; XXXII : 2, maar niet voor kooplieden; wat hier alleen past. — Dat alleen handelaars uit verre landen, Arabië en Spanje, niet Israëls naburen, optreden als degenen die bereid zijn om Gog zijn buit af te koopen, is wellicht hieruit te verklaren dat Ezechiël zich die buren van Israël uitgeroeid voorstelt.

14. *u opmaken,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *weten.*

16. *in u,* in uw ondergang. — Na *openbaar* heeft Hebr. t. nog *Gog,* wat volg. de oude vertt. is weggelaten.

17. *tot Gog,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *Gij zijt het,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Zijt gij het?* — Dit is het eerste voorbeeld van een profeet die verklaring geeft van oudere profetieën, een voorbeeld door jongeren gevolgd. Ezechiël heeft zeker het oog op godspraken als Jez. X : 5—34; XVII : 12—14; Sef. III : 8, die niet of zeer gebrekkig vervuld waren. Verg. inl. op *Jona.*

21. *den — zwaards,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *voor alle mijne bergen een zwaard.* — Nooit is het zwaard meer schrikverwekkend dan wanneer het, zooals de profeet hier aankondigt, door bondgenooten tegen elkander wordt gekeerd.

6 Dan werp ik vuur in Magog en onder hen die onbezorgd de kust-
7 landen bewonen; zoo zullen zij weten dat ik Jahwe ben.' En ik maak
mijn heiligen naam bekend te midden van mijn volk Israël en laat
dien voortaan niet meer ontwijden. Zoo zullen de natiën weten dat ik
Jahwe ben, de Heilige in Israël.
8 Zie, het komt en geschiedt, spreekt de Heer Jahwe; dat is de dag
9 waarvan ik gesproken heb.' Dan zullen de inwoners van Israëls steden
uittrekken en het vuur stoken van het wapentuig, de schilden, ron-
dassen, bogen, pijlen, knotsen en lansen; zeven jaren lang zullen zij er
10 brandstof aan hebben.' Zij zullen niet sprokkelen op het veld, geen
hout hakken in het bosch; want zij zullen aan dat wapentuig brand-
stof hebben en zullen buit behalen van wie het hunne als buit weg-
namen, rooven van wie hen berooven wilden, spreekt de Heer Jahwe.
11 Te dien dage zal ik aan Gog eene plaats geven waarbij zijner ge-
dacht wordt, een graf in Israël, een dal van den Abarim, ten oosten
van de zee; men zal dat dal afsluiten, daar Gog met zijne geheele
12 menigte begraven en het noemen: Dal van Gogs menigte.' Het huis
Israël zal hem begraven, ten einde het land te reinigen, zeven maan-
13 den lang.' De geheele bevolking des lands zal doodgraverswerk doen;
en dit zal hun tot eer verstrekken ten dage dat ik verheerlijkt word,
14 spreekt de Heer Jahwe.' Dan zullen zij nog daartoe aangewezen man-
nen door het land zenden, ten einde op te sporen wie nog boven den
grond zijn blijven liggen, om het land te reinigen. Na afloop der zeven
15 maanden zullen zij aan het opsporen gaan.' Ziet een hunner, terwijl
zij het land doortrekken, een menschenbeen, dan zal hij er een teeken
bij zetten, totdat de doodgravers komen en het in het dal van Gogs
16 menigte begraven.' Zoo wordt zijne menigte opgeruimd en het land
gereinigd.
17 Gij menschenkind, zoo spreekt de Heer Jahwe: Zeg tot het gevogelte
van allerlei veder en tot alle dieren des velds: Verzamelt u en komt,
vergadert u van alle kanten tot een offer dat ik voor u aanricht, een
groot offermaal, op Israëls bergen, en eet vleesch en drinkt bloed!'
18 Vleesch van helden zult gij eten en bloed van vorsten der aarde drin-
ken; rammen, hamels en bokken, varren, mestvee van Bazan zijn het
19 altemaal.' Vet zult gij eten tot verzadiging, bloed drinken tot dronken
20 wordens toe, van het offer dat ik voor u aanricht.' Aan mijne tafel

6 v. Niet alleen zal Gog met zijn leger en dat zijner bondgenooten te gronde gaan, maar ook de tehuis gebleven bevolking van hunne landen. Over *Magog* zie op XXXVIII : 2.

8. Hier komt de profeet op den ondergang van Gogs leger in Kanaän terug.

9. Vóór *het vuur stoken* heeft Hebr. t. nog *in brand steken*, wat volg. Gr. en Syr. vertt. is weggelaten.

11. *eene plaats ... waarbij zijner gedacht wordt*, letterlijk *eene plaats van naam*, met verandering van een klinker, in overeenstemming met Gr. en Lat. vertt. — *den Abarim*, volgens andere klinkers; zie over dit gebergte op Num. XXVII : 12. — *de zee*, hier de Doode Zee. — *men — afsluiten*, volg. Gr. en Syr. vertt. — Het is zeker niet toevallig dat Ezechiël dit graf plaatst aan de overzijde van den Jordaan; want al behoorde die streek tot Israëls land, het Overjordaansche werd toch niet zoo heilig geacht als het land ten westen van den Jordaan en lag buiten het toekomstig Kanaän (zie XLVII : 13—21 en op Joz. XXII : 19); het heilige land zou dus niet door het gebeente der heidenen bezoedeld worden.

12. *ten einde het land te reinigen*, niet omdat men de heidenen eene begrafenis waardig keurde.

13. De nederlaag en ondergang van Gog strekte alleen Jahwe tot eer, daar de Israëlieten er geen hand voor hadden uitgestoken; hun roem zou wezen dat zij het land zuiverden van lijken en doodsbeenderen, die het verontreinigden, Num. XIX : 11 v.

14. *ten einde op te sporen*, volg. Lat., gedeeltelijk ook Gr., vert.; Hebr. t. *begravende de doortrekkenden*. — *der zeven*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van zeven*. Zie vs. 12.

16. *Zoo — gereinigd*, naar gissing; grondt. *En ook is de naam eener stad Menigte* of *Zijne menigte, en zij zullen het land reinigen* (waarvoor Gr. vert. heeft *en het land wordt gereinigd*).

17. Reeds nu moet Ezechiël de roofdieren noodigen. Dat zij zich eerst na de slachting aan de lijken zouden vergasten spreekt vanzelf. — *een offer*. Zie op Jez. XXXIV : 6.

18. *rammen — Bazan*. Zie over Bazan op Num. XXI : 33.

zult gij verzadigd worden van paarden en wagenen, van helden en
21 allerlei krijgers, spreekt de Heer Jahwe. ′ Zoo zal ik mijne heerlijkheid
blootleggen onder de natiën; zoodat zij allen het strafgericht zien dat
22 ik voltrokken heb, alsmede de hand die ik op haar heb gelegd. ′ En
het huis Israël zal weten, van dien dag af en voortaan, dat ik Jahwe
23 zijn god ben; ′ en de volkeren zullen weten dat het huis Israël om
zijne schuld in ballingschap is gegaan: omdat zij zich aan mij ver-
grepen hadden, heb ik mijn aangezicht voor hen verborgen en hen
overgeleverd in de hand hunner tegenstanders; zoodat zij allen door
24 het zwaard vielen. ′ Naar hunne onreinheden en misdrijven heb ik hen
behandeld en mijn aangezicht voor hen verborgen.
25 Daarom spreekt de Heer Jahwe aldus: Nu zal ik het lot van Jakob
wenden, mij over het gansche huis Israël ontfermen en ijveren voor
26 mijn heiligen naam. ′ Zij zullen den ondervonden smaad, en hoe zij
zich op allerlei wijze aan mij vergrepen hebben, vergeten, wanneer zij
onbezorgd op hun grond zullen wonen, zonderdat iemand hen opschrikt. ′
27 Als ik hen terugbreng uit de volken en herzamel uit de landen hunner
vijanden, dan zal ik mij in hen als den Heilige betoonen ten aan-
28 schouwen der natiën. ′ Hieraan zullen zij weten dat ik Jahwe hun god
ben, dat ik hen in ballingschap heb doen gaan naar de natiën en weder
heb samengebracht op hun grond, zonder éen van hen te doen achter-
29 blijven. ′ En nooit zal ik meer mijn aangezicht voor hen verbergen,
dewijl ik mijn geest op het huis Israël heb uitgestort, spreekt de
Heer Jahwe.

20. *wagenen.* Hieraan zouden de roofdieren niet veel hebben. Ezechiël noemt ze onwillekeurig naast de paarden.
26. *vergeten.* Hebr. t. *dragen.*
27. *der natiën,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft er bij *vele.*
28. *zonder — achterblijven.* Ook in dit opzicht heeft de uitkomst Ezechiëls verwachtingen gelogenstraft: vele duizenden Judeërs zijn, nadat velen hunner, vooral onder Ezra, teruggekeerd waren, in Babylonië en elders blijven wonen.
29. *dewijl — uitgestort.* Verg. XXXVI : 27.

INLEIDING OP HOOFDSTUK XL—XLVIII.

In deze hoofdstukken handelt Ezechiël over het toekomstig Kanaän, en wel in XL—XLIII over den tempel op den Sion met zijn altaar; in XLIV over de rechten en verplichtingen der tempeldienaren; in XLV, XLVI over het grondgebied van den tempel, de inkomsten van den vorst en zijne verplichtingen ten aanzien van den eeredienst; in XLVII : 1—12 over de tempelbeek; in XLVII : 13—XLVIII : 35 over 's lands grenzen en verdeeling onder de stammen. Over het algemeen karakter dezer hoofdstukken en hunne hooge beteekenis tot kenschetsing van Ezechiëls geestesrichting zie inl. op het boek.

Dat de hier gegeven voorstelling van den toekomstigen eeredienst niet geheel vrucht der verbeelding is behoeft geen betoog. Daar de profeet den eersten tempel gezien en er wellicht zelf dienst in gedaan had, stond deze hem vanzelf voor oogen toen hij het plan van den tweeden ontwierp. Desgelijks heeft hij zonder twijfel vele verordeningen omtrent priesters en Levieten aan reeds vóor de Ballingschap bestaande toestanden en wetten ontleend. Doch het ligt in den aard der zaak dat hij vooral beoogde eene nieuwe regeling voor te bereiden, dus af te schaffen wat hem aanstootelijk voorkwam, en in te voeren hetgeen hem Gode welgevallig toescheen. Uit zijne, in den vorm van een gezicht gekleede, wetgeving leeren wij dientengevolge aan den eenen kant den tempel en eeredienst van vóor de Ballingschap kennen, aan den anderen kant menige bijzonderheid die eerst na korter of langer tijd, bij de herleving van Juda, werkelijkheid geworden is; waarbij wij door het onvolledige onzer kennis niet altijd kunnen uitmaken, in hoeverre eene inrichting oud dan wel nieuw is.

Heeft dus Ezechiël, voortbouwende op de grondslagen, eene eeuw vroeger door *Deuteronomium* ge-

legd, de wetten voorbereid die Ezra eene eeuw later ingevoerd heeft, hierbij verloochent zich zijne groote ingenomenheid niet met het heiligdom van Jahwe en al wat daarnevens vooral den priesters pleegde ter harte te gaan. Dientengevolge laat hij in zijne beschrijving van het toekomstig Kanaän veel gewichtigs buiten beschouwing: van al wat het staatkundig, maatschappelijk en huiselijk leven betreft bespreekt hij bijna alleen wat met den eeredienst in betrekking staat; zelfs de vorst is in zijn oog voornamelijk tempelvoogd. Daarentegen is al wat het huis van Jahwe raakt voor hem belangrijk en wordt dit in bijzonderheden beschreven. Blijkbaar man van orde en vriend van het afgepaste, bepaalt hij de afmetingen van het heiligdom en de regelmatige viering der feesten (zie o. a. inl. op XLV : 18—XLVI : 15). Daarnevens lag het in de richting van zijn tijd dat de onderscheiding van rein en onrein, heilig en gemeen, hem zeer ter harte ging, en was de onderscheiding van hoogere en lagere tempeldienaren een zoo netelig punt dat hij niet kon nalaten daarover zijn gevoelen kenbaar te maken (zie inl. op H. XLIV).

De tekst van deze hoofdstukken is in zeer slechten staat tot ons gekomen; op sommige plaatsen is hij met behulp der Grieksche vertaling te herstellen, maar op vele is dit onmogelijk. De oorzaak van dit tekstbederf zijn de talrijke kunsttermen, die voor een gedeelte reeds den ouden vertolkers onverstaanbaar waren en de overschrijvers in de war brachten.

HOOFDSTUK XL : 1—47.

De voorhoven met de poorten. — Ezechiël wordt in een gezicht naar het land van Israël gevoerd en daar op een hoogen berg geplaatst, waarop iets ligt dat op eene stad gelijkt (1 v.); een man met een meetstok in de hand vermaant hem goed op te letten; opdat hij aan Israël kunne overbrengen wat hem getoond zal worden (3 v.). Hij meet den muur die rondom den tempel loopt (5); daarna de oostpoort in al hare deelen (6—16). In het buitenvoorhof verplaatst, ziet Ezechiël dertig kamers op een plaveisel dat het voorhof omzoomt (17 v.); voorts, dat de man de breedte van het voorhof bij de oostpoort meet (19*a*). De man voert hem naar de buitenste noordpoort, welker afmetingen dezelfde blijken te zijn als die der oostpoort (19*b*—22), evenals de daartegenover liggende binnenste noordpoort overeenkomt met de binnenste oostpoort (23). Hij voert hem naar den zuidkant, waar hij de twee poorten en de daartusschen liggende ruimte meet (24—31). Daarna meet hij de oost- en de noordpoort van het binnenvoorhof (32—37). In de zaal der binnenste oostpoort verplaatst, ziet Ezechiël tafels voor het slachten der offerdieren (38—43). In het binnenvoorhof zelf ziet hij twee kamers, voor de Sadokieten bestemd (44—46). De man meet dat voorhof, waarin het altaar staat (47).

XL : 1 In het vijfentwintigste jaar onzer ballingschap, op den eersten dag
des jaars, den tienden der maand, in het veertiende jaar nadat de stad
was gevallen, juist op dien dag, was de hand van Jahwe op mij en
2 bracht hij mij derwaarts. ′ In goddelijke gezichten bracht hij mij naar
het land van Israël en zette mij neder op een zeer hoogen berg, waarop
3 iets lag dat als eene stad gebouwd was, tegenover mij. ′ Toen hij mij
derwaarts gebracht had, zie, daar was een man die er uitzag alsof hij
van koper was, met een linnen snoer en een meetstok in de hand,
4 en hij stond in de poort. ′ Die man zeide tot mij: Menschenkind, zie
met uwe oogen, hoor met uwe ooren en let goed op al wat ik u zal
laten zien; want opdat u dit getoond worde zijt gij hier gebracht.
Verkondig al wat gij ziet aan het huis Israël.
5 En zie, een muur liep aan den buitenkant rondom het huis. De

1. *den eersten dag des jaars, den tienden der maand.* Dit is in strijd met de wet, die het burgerlijk jaar (verg. op Exod. XII : 2) op den eersten dag der, van Nizan af getelde, zevende maand doet beginnen en op den tienden dier maand den verzoendag stelt. Zie op Lev. XXV : 9.

2. *een zeer hoogen berg*, den Sion. Verg. Micha IV : 1. — *iets ... dat als eene stad gebouwd was.* De tempel met zijne voorhoven en muren, waarin zich poorten en kamers bevonden, kon gevoegelijk met eene stad vergeleken worden. — *tegenover mij*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ten zuiden.*

4. *Verkondig — Israël.* Naar hetgeen hier Ezechiël getoond werd moest de tempel met zijne bijgebouwen ingericht worden.

5. *het huis.* Zoo heet hier het gansche heiligdom, de tempel met alle bijgebouwen. — *elke — palm.* Blijkbaar was tweeërlei maat in gebruik, beide *el* genoemd, de eene eene palm langer dan de andere:

man had den meetstok van zes el — elke el van eene el en eene
palm — in de hand en mat daarmede den buitenmuur; deze was
6 éene roede dik en éene roede hoog.' Toen ging hij naar de poort
welker voorzijde op het oosten lag, beklom de trap die er heen leidde
7 en mat den drempel der poort: éene roede.' De nissen waren elk éene
roede lang en éene roede diep, en tusschen elke twee nissen was een
afstand van vijf el. Ook was de drempel der poort, naast de poortzaal,
9 aan den binnenkant éene roede.' Hij mat de poortzaal: acht el, en
10 hare muurpijlers: twee el.' De poortzaal lag aan de binnenzijde. De
nissen der poort lagen tegenover elkander, drie aan de eene en drie
aan de andere zijde; zij hadden alle drie dezelfde afmetingen, evenzoo
11 de muurpijlers aan weerskanten.' Hij mat ook de breedte van de deur-
12 opening der poort: tien el.' Vóor de nissen was, op éene el afstand
aan deze en op éene el afstand aan gene zijde, eene rastering aan-
gebracht, terwijl de nissen zelve aan weerszijden zes el diep waren.'
13 Ook mat hij de poort van het dak van de eene nis tot de andere:
14 vijf en twintig el. De eene deuropening was tegenover de andere.' Hij
mat de zaal: twintig el. En de poort lag met alle zijden aan het
15 voorhof.' Van den ingang der poort tot en met de poortzaal was het

gene iets meer, deze iets minder dan een halve meter. Of beide vóor de Ballingschap onder Israël in gebruik waren, en of men reeds gekomen was tot eenheid van maat, is onbekend. Zeker is het dat èn in Babylonië èn in Egypte tweeërlei el werd gebezigd. Iets dergelijks was het geval met den sikkel; zie op Exod. XXX : 13. — *den buitenmuur*, letterlijk *het bouwsel*, waarschijnlijk zooveel als: het gevaarte. Zoo heet de buitenmuur ook XLII : 1, 10. De man was, om dien muur te meten, uit de poort, waar hij vs. 3 is, naar buiten gekomen.

6. *de trap.* Dat zij zeven treden had leert vs. 22, 26. — *den drempel.* Zoo heet de ruimte tusschen den bovenrand der trap en de deur der poort; hij was even breed als de muur die hem van weerszijden sloot dik was. Over dien drempel draaiden de deuren, die samen tien el breed waren, vs. 11. — Op *éene roede* volgen in Hebr. t. eenige woorden, meerendeels herhaling der voorgaande; zij zijn volg. Gr. vert. weggelaten.

7. Men stelle zich de poort voor als eene gang, aan weerszijden waarvan een drietal (vs. 10) nissen of kamertjes waren, en die uitliep op eene zaal of breeder vertrek, over welks bestemming zie op Gen. XXII : 17. De drempel der zaal aan de zijde van de poortgang moest om dezelfde reden als de drempel vóor de poort althans zoo breed zijn als de helft der deuropening; want de deuren der zaal waren aan de zijde van de poortgang. — *aan den binnenkant*, ten westen. — In Hebr. t. volgt vs. 8, dat in de meeste oude vertt. ontbreekt, en niets dan eene zinlooze herhaling van volgende en voorafgaande woorden behelst.

9. *acht el.* Dit is de diepte, van het oosten naar het westen. De afmeting noord—zuid bedroeg volgens vs. 14 twintig el. — *hare muurpijlers*, de uit den muur uitgehouwen vooruitspringende pilaren aan weerszijden van den ingang aan den binnenkant.

10. *tegenover elkander*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in de richting van het oosten.*

11. *el.* Hierna heeft grondt. nog *De lengte der poort was dertien el*, wat, als in strijd met alle andere opgaven, is weggelaten.

12. *aan deze (zijde)*, naar gissing ingevoegd. — De ruimte van éene el, vóor elke nis afgepaald, diende zeker om den wachters gelegenheid te geven de poortgang te overzien en buiten het gedrang te blijven. De vermelding hier is niet ongepast na vs. 11; want de breedte der deuropening, tevens die van de gang, werd door deze rastering tot acht el beperkt. De herhaling (vs. 7) der opgaaf van de diepte (het woord *diep* is duidelijkheidshalve ingevoegd) dient om de becijfering der breedte van het geheele gebouw gemakkelijker te maken. Uit deze opgave en vs. 13 volgt dat voor de twee buitenmuren aan den achterkant der nissen drie el overblijft.

13. *van het — andere*, zeer onduidelijke aanwijzing van de breedte der poort; Gr. vert. heeft tweemaal in pl. v. *het dak*: *den wand.* — *De — andere.* Dit zijn de uitgangen aan de beide einden van de poortgang, waarbuiten aan de oostzijde de drempel met de trap, aan de westzijde de zaal ligt, waarvan vs. 14 de afmeting geeft.

14. *Hij — el*, lezing en vertaling op goed geluk af; het cijfer *twintig* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hij maakte de muurpijlers* (volgens andere klinkers *de zaal*) *zestig el.* — Ook bij de vertaling *En — voorhof* is een woord weggelaten. De beschrijving is niet geheel juist; want de poort was slechts aan drie zijden door het voorhof omringd; natuurlijk niet aan de oostzijde. Maar de schrijver kan zoo hebben willen zeggen dat het poortgebouw geheel vrij stond. Wellicht kan, volg. Gr. vert., vertaald worden *En de nissen der poort (hadden een uitgang) naar het voorhof.*

15. De zin van Hebr. t. zal hierin wel zijn weergegeven, hoewel lezing en verklaring van enkele woorden onzeker is. Het punt van uitgang is de buitenrand van den drempel, aan de trap. De vijftig el worden aldus gevonden: oostelijke drempel zes, breedte der drie nissen achttien, twee tusschen deze liggende vakken tien, drempel vóor de zaal zes, diepte der zaal acht, dikte van den achtermuur twee (vs. 7—9).

16 vijftig el.' Aan de nissen en tusschenliggende muurpijlers waren ven-
sters met latwerk naar binnen aangebracht, aan alle zijden der poort;
zoo had ook de zaal aan alle kanten naar binnen vensters, en op hare
muurpijlers waren palmboomen.
17 Toen bracht hij mij in het buitenste voorhof. En zie, daar waren
kamers, en de rand van het voorhof was geplaveid; dertig kamers
18 stonden op dit plaveisel.' Het plaveisel was aan den zijwand der
19a poorten, langs hare lengtezijden: het benedenplaveisel.' Toen mat hij
de breedte van het voorhof, van den binnenvoorkant der benedenpoort
tot den buitenvoorkant van het binnenvoorhof: honderd el. Zoo was
het aan de oostzijde.
19b, 20 Toen bracht hij mij naar het noorden.' Van de poort nu welker
voorzijde op het noorden lag, aan het buitenvoorhof, mat hij de lengte
21 en de breedte.' Zij had drie nissen aan weerszijden, van dezelfde afme-
tingen als bij de eerste poort: lengte vijftig el, breedte vijf en twintig.'
22 Hare vensters en hare zaal met hare palmboomen waren gelijk aan die
van de poort welker voorzijde op het oosten lag; met eene trap van
zeven treden klom men tot haar op, en hare zaal lag aan den binnen-
23 kant.' Ook lag eene poort van het binnenvoorhof tegenover de noord-
poort, evenals de oostpoort. Hij mat van poort tot poort: honderd el.
24 Toen voerde hij mij naar het zuiden, en ook daar was eene poort,
naar het zuiden gekeerd. Hij mat hare nissen, muurpijlers en zaal:
25 dezelfde afmetingen.' Zij zelve en hare zaal hadden ook aan alle
kanten vensters, gelijk aan die andere vensters; vijftig el was zij lang,
26 vijf en twintig breed.' Zij had eene trap van zeven treden, en hare
zaal lag aan den binnenkant, en deze had palmboomen, één aan deze
27 en één aan gene zijde, op hare muurpijlers.' Daartegenover had het
binnenvoorhof eene poort, naar het zuiden gekeerd. Hij mat van poort
28 tot poort: honderd el.' Hierop bracht hij mij naar het binnenvoorhof
29 in de zuidpoort en mat de zuidpoort: dezelfde afmetingen.' Ook hare
nissen, muurpijlers en zaal hadden dezelfde afmetingen. Zij zelve en
hare zaal hadden ook aan alle kanten vensters; vijftig el was zij lang,

16. Op welke hoogte die vensters aangebracht waren, blijkt niet; waarschijnlijk in de nissen en in de poortgang. De vertaling van *met latwerk* (zie op 1 Kon. VI : 4) is onzeker. Om de vertaling *zoo — vensters* te verkrijgen is eene tekstverbetering aangebracht; grondt. *de zalen en de vensters.* — *op hare muurpijlers* (*hare* naar verb. t.), dus aan den ingang der zaal van het westen af.

17. *en — geplaveid.* Het daartusschen liggende was dus aarde. — Van de bestemming dier kamers hooren wij hier niets. Uit vs. 45; VIII : 8—12; XLII : 1—14; 2 Kon. XXIII : 11; Ezra X : 6; Neh. X : 37—39; XIII : 4—9; Jer. XXXV : 2 vv.; XXXVI : 10—12 maken wij op, dat zulke kamers, zoowel vóór als na den val van Jeruzalem, althans gedeeltelijk, in handen van bijzondere personen waren, hetzij dezen ze erfelijk bezaten, hetzij zij ze gehuurd of van machthebbenden gekregen hadden. Dientengevolge werden zij voor zeer onderscheiden doeleinden gebruikt: tot voorraadschuren, voor het houden van vergaderingen en offermalen, ook wel voor godsdienstoefeningen, in later tijd wis somwijlen als synagogen. Verg. op 2 Kon. XXIII : 11 en op vs. 44 en 46. — *dertig kamers*, waarschijnlijk over drie zijden verdeeld; daar aan de westzijde geen plaats was.

18. *het benedenplaveisel.* Zoo kon deze geplaveide rand van het buitenvoorhof heeten, in tegenstelling met het plaveisel van het hooger gelegen binnenvoorhof, vs. 31 v. Wel wordt van geen plaveisel in dat voorhof gewaagd, maar waarschijnlijk was het geheel met zerken belegd.

19. *het voorhof*, volg. Gr. vert. ingevoegd. — *binnenvoorkant*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *voorkant.* — *Zoo — oostzijde.* In grondt. alleen *Het oosten.* — *Toen — naar*, ingevoegd volg. Gr. vert.

21. Na *weerszijden* is uit grondt. weggelaten *hare pijlers en hare zalen was.*

22. *waren gelijk aan*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hadden dezelfde afmetingen als.* — *aan den binnenkant*, hier en vs. 26 volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vóór haar* (de treden).

23. *evenals de oostpoort*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en aan het oosten.* De schrijver ziet terug op vs. 19.

24. *nissen*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

26. *Zij — treden*, volg. Gr. vert.; evenzoo vs. 31, 34, 37. — *aan den binnenkant.* Zie op vs. 22. — *deze had — muurpijlers.* Verg. vs. 16.

27. *Daartegenover*, duidelijkheidshalve ingevoegd. Gr. vert. heeft het wellicht gelezen. — *poort tot poort.* Hierna heeft Hebr. t. *zuidwaarts*; wat volg. Syr. vert. weggelaten is.

31 vijf en twintig breed.' Hare zaal was aan den kant van het buiten-
voorhof, zij had palmboomen op hare muurpijlers en eene trap van
acht treden.
32 Toen bracht hij mij naar de poort die naar het oosten gekeerd was
33 en mat de poort: dezelfde afmetingen.' Ook hadden hare nissen, muur-
pijlers en zaal dezelfde afmetingen. Zij zelve en hare zaal hadden ook
aan alle kanten vensters. Vijftig el was zij lang, vijf en twintig breed.'
34 Hare zaal lag aan den kant van het buitenvoorhof; zij had palmboo-
men aan weerszijden op hare muurpijlers en eene trap van acht treden.
35 Toen bracht hij mij naar de noordpoort en mat die: dezelfde afme-
36 tingen;' ook hare nissen, muurpijlers en zaal; zij had ook aan alle
37 kanten vensters. Vijftig el was zij lang, vijf en twintig breed.' Hare
zaal lag aan den kant van het buitenvoorhof; zij had palmboomen
aan weerszijden op hare muurpijlers en eene trap van acht treden.
38 Toen bracht hij mij terug naar den ingang van de zaal der oost-
39 poort.' In die poortzaal waren twee tafels aan de eene, en twee tafels
aan de andere zijde, om daarop het brand-, zond- en schuldoffer te
40 slachten.' Ook stonden aan den buitenzijwand, als men de trap naar
41 den ingang der poort opging ten noorden, twee tafels,' en aan den
anderen zijwand der poortzaal ook twee tafels, om daarop het slacht-
offer te slachten. Vier tafels te eener zijde en vier tafels te anderer
42 zijde aan den zijwand der poort: acht tafels.' Nog waren er vier
tafels, van gehouwen steen, anderhalve el lang en breed, en éene el
hoog, om daarop de gereedschappen te leggen waarmede men het
43 brand- en het slachtoffer slachtte.' En jukken van éene palm waren
rondom aan het gebouw bevestigd, en boven de tafels waren luifels,
om tegen regen en hitte te beschutten.
44 Toen bracht hij mij in het binnenvoorhof, en zie, in het binnen-
voorhof waren twee kamers, waarvan de eene, aan den zijwand der
noordpoort, met den voorkant op het zuiden lag, de andere, aan den

Op vs. 29 volgt in Hebr. t. (30) *En zalen rondom: lengte vijf en twintig, breedte vijf el*; wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

31. De zaal der binnenste poort lag dus tegenover die der buitenste, beide gekeerd naar het buitenvoorhof.

32. *de poort die ... gekeerd was*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het binnenvoorhof*.

38. Lezing en vertaling grootendeels naar gissing. Hebr. t. heeft ongeveer *En eene kamer en haar ingang in eene zaal* (volgens andere klinkers) *van de poorten; daar zullen zij het brandoffer reinigen*; welk laatste gedeelte in Gr. vert. ontbreekt. — *terug* is duidelijkheidshalve ingevoegd.

39—41. Over deze vier offersoorten zie inl. op Lev. I—X; over de zond- en schuldoffers inl. op Lev. V : 1—VI : 7.

41. *het slachtoffer* is uit Gr. vert. ingevoegd, en de woorden *om — slachten* zijn van het eind van het vers naar den aanvang verplaatst. — Ezechiël maakt onderscheid tusschen de heiligste offers, waarvan de gevers geen deel ontvingen, en de slachtoffers, waarvan zij wel een deel terugkregen: gene werden binnen, deze buiten geslacht.

42. Na *tafels* is volg. Gr. vert. *voor het brandoffer* weggelaten; in het vervolg is nog eene geringe tekstverbetering aangebracht. — *gereedschappen*, touwen om het offer te binden, hamers om het te vellen, messen om den strot door te snijden, schotels om het bloed op te vangen.

43. *jukken*, hoogst onzekere vertaling; het Hebreeuwsche woord duidt een voorwerp aan dat uit twee deelen bestaat en waaraan iets bevestigd wordt; het kan dus ook eene tweetandige vork zijn. Maar de geheele zin is onzeker, daar ook de vertaling *aan het gebouw*, hier de poort, niet vaststaat. Anderen vinden hier de beschrijving van den rand der tafels. — *en boven — beschutten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en naar* (of *boven*) *de tafel het offervleesch*.

44—46. De vrees voor ontwijding der heilige plaatsen dringt Ezechiël om de kamers in het voorhof, die vóor de Ballingschap — en ook later — vaak aan leeken in gebruik gegeven werden (zie op vs. 17), aan de priesters toe te wijzen. — Indien wij over de bestemming dezer kamers geen andere aanwijzing hadden dan deze plaats, zouden wij moeten aannemen dat alleen die welke op het noorden lagen voor *de zonen van Sadok* waren bestemd, en de op het zuiden gelegene aan anderen dan zij moesten afgestaan worden; maar XLII : 13 leert ons dat dit Ezechiëls bedoeling niet geweest is. Hier wordt dus van tweeërlei zonen van Sadok gesproken. Waarschijnlijk verwacht Ezechiël, in overeenstemming met hetgeen vroeger plaats had, dat, hoewel elk priester het recht had om het altaar te bedienen, niet ieder daarvan gebruik maken en menigeen zich met eene andere bediening aan den tempel vergenoegen zou. In de omschrijving van *de zonen van Sadok* door *diegenen — dienen* worden zij onder-

45 zijwand der zuidpoort, met den voorkant op het noorden.′ Hij sprak
tot mij: Deze, de kamer die op het zuiden ligt, is voor de priesters
46 tot wier plichten de bediening van den tempel behoort,′ en de andere,
die op het noorden ligt, is voor de priesters tot wier plichten de be-
diening van het altaar behoort; dit zijn de zonen van Sadok, diegenen
uit de zonen van Levi die naderen mogen tot Jahwe, om hem te
47 dienen.′ Toen mat hij het voorhof; honderd el lang en breed was
het, een vierkant, en het altaar stond vóor den tempel.

scheiden van het gros der Levieten; zie op XLIV : 10—16. — In vs. 44 zijn eenige tekstverbeteringen volg. Gr. vert. aangebracht.

46. *die op het noorden ligt.* Verg. VIII : 3. — *tot wier — behoort.* Deze omschrijving van de taak der priesters van de hoogste orde, die tot alle werkzaamheden bevoegd zijn en in de wet kortweg „priesters", in onderscheiding van „Levieten", genoemd worden, toont, welk eene breede plaats de offerdienst in het godsdienstig leven des volks innam. Vroeger was de voornaamste priesterplicht veeleer het raadplegen van Jahwe geweest. Verg. op Deut. XXXIII : 9. — *de zonen van Sadok.* Zie over hen op 1 Sam. II : 35 en de daar aangehaalde plaatsen. Bij Ezechiël komen zij onder dezen naam nog voor XLIII : 19; XLIV : 15; XLVIII : 11, en zonder dien naam XLII : 13; XLV : 4.

47. Bij deze meting worden de poorten en de daartusschen liggende ruimte niet medegerekend.

HOOFDSTUK XL : 48—XLI : 26.

Het tempelhuis. — De geleider van Ezechiël voert hem het tempelhuis binnen en meet het voorportaal (XL : 48 v.), het schip (XLI : 1 v.), het binnenste vertrek (3 v.) en den muur (5*a*). De ombouw van het tempelhuis (5*b*—11). Het gebouw aan de westzijde en het perk rondom het tempelhuis (12—15*a*). Vensters en versiering van de wanden (15*b*—20*a*), de tafel vóor Jahwe (20*b*—22), de deuren, luifel, vensters en versiering van het voorportaal (23—26).

De tekst is van XLI : 5*b* af zoo bedorven dat hij op vele plaatsen onverstaanbaar en ook met behulp der oude vertalingen niet herstelbaar is; vaak kunnen wij naar den zin nauwelijks raden.

XL : 48 Toen bracht hij mij naar het voorportaal van het tempelhuis en
mat den muurpijler van het voorportaal: vijf el aan weerszijden; de
breedte der poort was veertien el en die der zijwanden van de poort
49 drie el aan weerszijden.′ De breedte van het voorportaal was twintig,
de diepte twaalf el; met eene trap van tien treden klom men daar-
XLI : 1 heen op; aan weerszijden van de muurpijlers was eene zuil.′ Toen bracht
hij mij in het schip en mat de muurpijlers; de dikte dier pijlers was
2 zes el aan weerszijden.′ De breedte der deuropening was tien el, en de
zijwanden dier opening waren vijf el aan weerszijden. Hij mat de diepte:
3 veertig el; en de breedte: twintig el.′ Nu ging hij naar binnen en
mat den muurpijler der deuropening: twee el; de deuropening zelve:
zes el, en de zijwanden ter weerszijden van de deuropening: zeven el.′
4 Toen mat hij de diepte: twintig el, en de breedte: twintig el, langs
het schip. En hij zeide tot mij: Dit is het allerheiligste.

48. *mat — voorportaal* (het lidwoord ontbreekt in Hebr. t.), de dikte der muren ter rechter- en ter linkerzijde van den ingang. — *veertien el en die der zijwanden,* volg. Gr. vert. ingevoegd. Gemeten wordt de binnenzijde van den voormuur, van den ingang tot den zuidelijken en tot den noordelijken muur van het voorportaal.

49. *twaalf,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *elf*; het voorportaal aan den tempel van Salomo was slechts tien el diep, 1 Kon. VI : 3. — *tien,* volg. Gr. vert. — *aan — zuil,* evenals aan den Salomonischen tempel; zie 1 Kon. VII : 15—22. Waar zij stonden, wordt niet duidelijk gezegd; indien in den ingang, dan werd deze er merkelijk door versmald en het doorzicht naar binnen belemmerd. Wellicht stonden zij vóor de zijwanden; zoodat men, na de trap opgestegen te zijn, ze rechts en links had, voordat men aan den ingang kwam. De tempel van Herodes had zulke zuilen niet. — Het voorportaal had zeker geen deuren.

1. Aan het slot heeft grondt. nog *de breedte der tent.* — Over *het schip* zie op 1 Kon. VI : 3.

2. *Hij — twintig el.* Evenzoo in den tempel van Salomo, 1 Kon. VI : 2, 17. — *twintig el,* evenals van het voorportaal, XL : 49; maar hiervan was de deuropening wijder dan van het schip.

3. *ging hij naar binnen.* Ezechiël, hoewel priester, durft zijn hemelschen geleider niet in het binnenste vertrek volgen. — *de zijwanden — el,* volg. Gr. vert.

4. *Dit,* de kamer die vs. 15 *het binnenvertrek* heet, 1 Kon. VI : 5, 16—22 *het koor.* In de be-

5 Daarna mat hij den wand van het tempelhuis: zes el. De diepte
van elk vertrek in den ombouw, die rondom het geheele huis liep,
6 was vier el. ′ En de vertrekken waren in drie verdiepingen boven
elkander, dertig in getal; in de muren van het tempelhuis waren
rondom inkortingen voor de vertrekken aangebracht, opdat de binten
7 niet ingrepen in den muur van het tempelhuis. ′ Het huis rondloo-
pende, kwam men boven de vertrekken, want eene glooiende gang
liep rondom het huis; ook klom men op van de onderste verdieping
8 naar de middelste, en van de middelste naar de bovenste. ′ Ik zag
rondom het huis als grondslag der vertrekken eene hoogte van eene
9 volle roede: zes el. ′ De dikte van den buitenmuur der vertrekken
was vijf el. En er was eene open ruimte tusschen de vertrekken van
10 het tempelhuis ′ en het perk dat rondom het geheele huis liep, eene
11 ruimte van twintig el. ′ En de deuren der vertrekken kwamen op
die open ruimte uit, eene aan de noord- en eene aan de zuidzijde, en
de breedte der open ruimte was aan alle kanten vijf el.
12 Het gebouw dat in den hoek aan de westzijde langs het perk lag
was zeventig el diep, en de muur van dit gebouw aan alle kanten
13 was vijf el dik, en het was negentig el breed. ′ Toen mat hij het huis; de
lengte was honderd el; daarna het perk, het gebouw en zijne muren;
14 de lengte was honderd el. ′ De breedte van het huis en het perk aan
15*a* de oostzijde was honderd el. ′ Ook mat hij de breedte van het gebouw
langs het perk, aan den achterkant, en de muren aan weerszijden van
het gebouw: honderd el.
15*b* Het schip, het binnenvertrek en het voorportaal dat daarbuiten lag ′

schrijving van den tabernakel, Exod. XXVI: 33, heet zij *het allerheiligste*. Verg. op 1 Kon. VI: 16.

5*b*—11. Hier wordt in eenige bijzonderheden de ombouw beschreven, waarvan 1 Kon. VI: 5 v. 10, gewaagt. Maar de tekst is zóo bedorven dat wij niet dan bij benadering gissen kunnen, wat de profeet heeft geschreven. Het getal zelfs der vertrekken is onzeker, daar wij niet weten, of het cijfer dertig, hetwelk in het bedorven vs. 6 voorkomt, dat van alle is, dan wel van de vertrekken op elke verdieping. De talmudische overlevering zegt dat er acht en dertig waren, in drie verdiepingen verdeeld: langs de noord- en de zuidzijde vijftien, op elke verdieping vijf, langs de westzijde acht, waarvan twee op de hoogste verdieping. Bij deze voorstelling hebben de vertrekken eene doelmatige afmeting. Waartoe zouden negentig altemaal zeer kleine kamers gediend hebben?

5. *rondom het geheele huis*, natuurlijk met uitzondering van de oostzijde.

7. *Het — huis*, hoogst onzekere vertaling. Wij weten zelfs niet, of hier inderdaad van eene glooiende gang sprake is. Maar eenige woorden doen dit vermoeden, en in den tempel van Herodes was er eene, waarlangs men, aan den noordoostelijken hoek ingaande, eerst langs den noordelijken muur liep, dan langs den westelijken en den zuidelijken, en aldus aan den zuidoostelijken hoek op het platte dak van den ombouw kwam, van waar men de bovenverdieping van het heilige kon binnengaan. — *naar de middelste — de bovenste*, volg. Gr. vert. Hoe men boven kwam, is onbekend; waarschijnlijk langs eene trap.

8. *zes el*. Volg. XL: 49 klom men met eene trap van tien treden naar het voorportaal, dat, evenals het schip en het koor, gelijkvloersch met de vertrekken en de open ruimte die ze omgaf moet geweest zijn. — Het laatste woord van grondt. is weggelaten.

9 v. *tusschen*, volg. verb. t. — *het perk*, hier bij gissing in den tekst gebracht, vs. 12—15*a* herhaaldelijk vermeld. Het was het onbebouwde gedeelte van het voorhof tusschen het zes el hooger gelegen tempelhuis en de kamers welke het voorhof omgaven; waarover zie vs. 12 v. en XLII: 1 v. Juister zou het geweest zijn, indien er stond: er was eene open ruimte tusschen den buitenrand van den zes el hooger gelegen grondslag der vertrekken en het perk; want die buitenrand wordt bedoeld met *de vertrekken van het tempelhuis*. Altijd, indien wij den tekst goed verstaan.

12. *langs*, letterlijk *vóor* of *tegenover*; bedoeld is hier de westzijde van het perk. — *diep*, de afmeting oost—west. — *breed*, de afmeting noord—zuid, dus langs het perk. — Waartoe dit gebouw diende of dienen moest, wordt niet gezegd.

13. *het huis — el*, nl. twaalf van het voorportaal, veertig van het heilige, twintig van het allerheiligste, vier van de vertrekken, vier en twintig van de muren. — *het perk — el*, namelijk het perk, volg. vs. 10, twintig, het gebouw, volg. vs. 12, zeventig, en twee muren samen tien.

14. Namelijk tweemaal het perk: veertig; tweemaal de open ruimte waarop de deuren der vertrekken van den ombouw uitkwamen: tien; tweemaal de muren dier vertrekken: tien; tweemaal de vertrekken zelve: acht; tweemaal de muren van het huis: twaalf; de breedte van het huis van binnen: twintig; zie vs. 2, 5, 10 v.

15*b*. *het binnenvertrek — lag*, volg. Gr. vert.; van het voorportaal wordt wellicht gezegd dat het buiten lag, omdat het niet door den ombouw werd ingesloten.

16 waren beschoten; in alle drie waren vensters met latwerk aan alle
kanten, en eene houten betimmering was aan alle kanten van den
17 grond tot de vensters aangebracht.′ Op de ruimte boven de deur-
opening en tot aan het binnenvertrek waren van binnen en van buiten
18 figuren aangebracht;′ namelijk cherubs en palmboomen, telkens een
palmboom tusschen twee cherubs, waarvan elk twee aangezichten had:′
19 een menschenaangezicht naar den palmboom ter eene, een leeuwen-
aangezicht naar dien ter andere zijde; zoo was het het geheele huis
20 rond:′ van den vloer tot boven de deuropening waren de cherubs en
21 de palmboomen aangebracht. En aan den wand van het schip′ was
een vierkant afgeperkt stuk, waarop, vóor het heilige, iets stond dat
22 er uitzag als′ een houten altaar, drie el hoog, twee lang en twee
breed; zijne hoekstukken, voetstuk en wanden waren van hout. En
hij sprak tot mij: Dit is de tafel die voor Jahwe's aangezicht staat.′
23, 24 Het schip nu had twee deuren;′ eveneens het heilige, en elke der
twee deuren, die draaien konden, had twee vleugels; beide deuren
25 waren zoo ingericht;′ en daarop, op die deuren van het schip, waren
cherubs en palmboomen aangebracht, evenals op de wanden. Langs
26 het voorportaal liep van buiten eene houten luifel,′ en in de zijwanden
daarvan waren van weerskanten schuins toeloopende vensters en palm-
boomen aangebracht. Ook de vertrekken in den ombouw van het huis
hadden luifels.

16. *waren beschoten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de drempels.* — *vensters met latwerk*, als XL : 16. — In het vervolg is een en andere tekstverbetering aangebracht; evenals in vs. 17.

17. *figuren*, volg. verb. t. naar 1 Kon. VI : 32; grondt. *afmetingen.* Dat die figuren verguld waren, zooals 1 Kon. VI : 20—22 gezegd wordt, staat hier niet, en was ook wel niet het geval; verg. op 1 Kon. VI : 21*a*, 22. De versiering is overigens dezelfde als in 1 Kon. VI : 29—35, behalve dat Ezechiël de bloemfestoenen weglaat.

20. *aan den wand van het schip.* De tafel der toonbrooden, die met het vs. 21 v. beschreven altaar bedoeld wordt (verg. op Exod. XXV : 23—30), stond niet midden in het schip, vóor de deur naar het koor, maar op zijde. — *aan* vóor *den wand*, naar verb. t.; waarna een tweemaal geschreven woord is weggelaten.

21. *het heilige*, hier, evenals vs. 23, het koor, het latere allerheiligste. — Het slot volg. verb. t.

22. *en twee breed*, volg. Gr. vert. ingevoegd. — *hoekstukken*, die aan de tafel de plaats der altaar-hoornen bekleeden. — *voetstuk*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *lengte.*

24. Zie op 1 Kon. VI : 34, waarnaar de tekst hier bij gissing is vastgesteld.

25. *luifel*, ook 1 Kon. VII : 6, hoogst onzekere vertaling.

26. *in den ombouw*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — Wellicht wordt alleen de voorkant van den ombouw bedoeld; maar daar de vertaling *hadden luifels* hoogst onzeker is, tasten wij hier in het duister.

HOOFDSTUK XLII.

De priesterkamers en de afmetingen van het geheele heiligdom. — Ezechiëls geleider toont hem kamers ten noorden (1—9) en andere ten zuiden van het tempelhuis (10—12). Zij moeten voor sacristieën dienen (13 v.). Eindelijk meet hij den buitenmuur van het heiligdom (15—20).

Evenals van H. XLI, is de tekst van dit hoofdstuk zeer bedorven; de talrijke afwijkingen van Hebr. t., deels volg. Gr. vert., deels louter naar gissing aangebracht, zijn eenvoudigheidshalve niet telkens in de aanteekeningen vermeld,

XLII : 1 Toen voerde hij mij uit naar het buitenvoorhof in de richting van
het noorden, en bracht mij bij de kamers die langs het perk lagen en
2 bij die welke langs de noordzijde van het gebouw waren;′ de breedte
3 was honderd el, aan de noordzijde; de diepte vijftig el,′ tegenover de
poorten van het binnenvoorhof; en tegenover het plaveisel van het

1. *het perk.* Zie op XLI : 10. — *het gebouw*, het XLI : 12—15*a* beschrevene.

3. *de poorten van het binnenvoorhof*, volg. XL : 36 vijftig el lang. — *het plaveisel*, XL : 17 beschreven. — De vertaling *balkon* is hoogst onzeker. Uit vs. 5 v. kan wellicht worden opgemaakt dat daarmede het platte dak boven de tweede verdieping wordt aangeduid, dat dus liep vóor de derde; maar wij krijgen geen duidelijke voorstelling van dezen gevel.

4 buitenvoorhof was balkon aan balkon op de derde verdieping.′ En vóor
de kamers liep eene gang, tien el breed, honderd el lang, waarop de
5 noordwaarts gerichte deuropeningen der kamers uitkwamen.′ De bovenste
kamers nu waren, omdat de balkons ruimte wegnamen, minder diep
6 dan de middelste en de onderste verdieping.′ De kamers toch lagen in
drie verdiepingen boven elkander en hadden geen zuilen, zooals de
voorhoven hadden; daarom was van de onderste twee verdiepingen en
7 de grondvlakte ruimte afgenomen.′ Een muur liep van buiten even-
wijdig met de kamers naar het buitenvoorhof toe, langs de kamers:
8 vijftig el lang;′ want de kamers aan de zijde van het buitenvoorhof
waren vijftig el breed; zij lagen langs het schip; bij elkaar honderd.′
9 En beneden die kamers was de ingang aan den oostkant, waardoor
men van het buitenvoorhof er in kwam.
10 Ook langs het perk aan de zuidzijde van het gebouw waren kamers,′
11 met de gang er vóor in alles gelijk aan de kamers aan de noordzijde,
even breed en diep, met dezelfde uitgangen, inrichting en deurope-
12 ningen.′ Maar de openingen der kamers waren aan de zuidzijde, terwijl
de ingang waardoor men binnenkwam aan de oostzijde was.
13 En hij zeide tot mij: De kamers die ten noorden en die ten zuiden
van het perk liggen zijn de heilige kamers waar de priesters die tot
Jahwe naderen het hoogheilige zullen eten; daar zullen zij het hoog-
heilige nederleggen: het meel-, het zond- en het schuldoffer; want de
14 plaats is heilig.′ Niemand mag hier binnenkomen dan de priesters, en
dezen zullen uit het heiligdom niet uitgaan naar het buitenvoorhof,
tenzij zij de kleederen waarin zij dienst deden hebben nedergelegd;
want die zijn heilig: eerst na andere kleederen aangetrokken te hebben
zullen zij het voorhof van het volk naderen.
15 Na zóo alle maten van het binnenste gedeelte des tempels te hebben
opgenomen, voerde hij mij naar buiten door de poort die op het oosten
16 lag en mat het geheel aan alle kanten.′ Hij ging aan een zijwand
staan van de poort die op het oosten lag en mat de oostzijde: vijf-
17 honderd roeden, met de meetroede;′ toen wendde hij zich en mat de
18 noordzijde: vijfhonderd roeden, met de meetroede;′ toen wendde hij
zich naar het zuiden en mat de zuidzijde: vijfhonderd roeden, met de
19 meetroede;′ toen wendde hij zich naar de westzijde en mat: vijfhon-
20 derd roeden, met de meetroede.′ Zoo mat hij het aan vier zijden; de
lengte was vijfhonderd, en de breedte was vijfhonderd; en het was
met een muur omringd, om het heilige van het gemeene te scheiden.

7 v. Het is niet mogelijk ons eene eenigszins waarschijnlijke voorstelling te vormen van hetgeen hier beschreven wordt.

9. *beneden*, omdat het binnenvoorhof hooger lag dan het buitenvoorhof.

10—12. Dit moet ongeveer de zin zijn van de woorden zooals ze oorspronkelijk geschreven waren; maar de vertaling berust voor een groot deel op zeer onzekere gissingen.

13. *de priesters die tot Jahwe naderen.* Zie op XL : 45 v. — *het hoogheilige*, die deelen van de offers die alleen door de priesters mochten gegeten worden; verg. Lev. II : 3, 10; VI : 17, 24—29; VII : 1—7.

14. *Niemand — priesters*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Wanneer zij, de priesters, binnentreden.* — De reden waarom de priesters hun ambtsgewaad in de sacristie moeten nederleggen wordt XLIV : 19 opgegeven.

16—20. *vijfhonderd*, namelijk: el. De maat komt overeen met de opgaven der deelen in XL : 21—37. Het toevoegsel *met de meetroede*, letterlijk *roeden met de meetroede*, schijnt te kennen te geven dat de maat nauwkeurig genomen werd. — In den tekst zijn verscheidene woorden volg. Gr. vert. ingevoegd en andere weggelaten.

20. De woorden *en het was met een muur omringd* staan in grondt. achter *zijden*, vóor de opgave der lengte en breedte. — *om — scheiden.* Is het buitenvoorhof in vergelijking met het binnenvoorhof onheilig, het tempelhuis is het heilige tegenover al wat daarbuiten ligt. Zoo is het land van Israël weer het heilige te midden van de andere landen der wereld. Aldus ziet Ezechiël overal trappen van heiligheid. Verg. XLIII : 1—12.

HOOFDSTUK XLIII : 1—12.

Jahwe neemt bezit van den tempel. — Ezechiël wordt naar de oostpoort gevoerd, waardoor hij Jahwe het heiligdom ziet binnengaan (1—4). Naar het binnenvoorhof verplaatst, ziet hij het tempelhuis van Jahwe's glans vervuld en hoort hij van daar tot zich spreken (5 v.); Jahwe wil niet dat zijn heiligdom voortaan ontheiligd zal worden door hoererij en de nabijheid van koningsgraven (7—9). Ezechiël moet den Israëlieten den toekomstigen tempel afteekenen, tot hunne beschaming; alle wetten daarop betrekkelijk behooren zij in acht te nemen (10 v.). De geheele tempelberg moet heilig zijn (12).

XLIII : 1 Vervolgens voerde hij mij naar de poort die naar het oosten ge-
2 keerd was, ' en zie, de heerlijkheid van Israëls god kwam van de oost-
zijde, met een gedruisch als dat van groote wateren, terwijl het land
3 verlicht werd door zijne heerlijkheid. ' De gedaante die ik zag was als
die welke ik gezien had toen hij kwam om de stad te verderven, als
die welke ik aan de rivier den Kebar had gezien, en ik viel op mijn
4 aangezicht. ' Toen kwam de heerlijkheid van Jahwe door de poort die
5 op het oosten lag den tempel binnen. ' Nu nam een geest mij op en
bracht mij naar het binnenvoorhof, en zie, het tempelhuis was vol van
6 Jahwe's heerlijkheid. ' En ik hoorde uit den tempel tot mij spreken,
7 terwijl de man naast mij stond; ' er werd tot mij gezegd: Menschen-
kind, gij hebt de plaats gezien van mijn troon en de plaats der holte
mijner voeten, waar ik voor altijd te midden der Israëlieten zal wonen;
opdat het huis Israël voortaan mijn heiligen naam niet meer veront-
reinige, zij zelven noch hunne koningen, door hunne hoererij en de
8 lijken hunner koningen, ' door hun drempel bij mijn drempel en hunne
deurposten naast mijne deurposten te zetten, zoodat slechts een wand
tusschen ons beiden was. Zij hebben mijn heiligen naam verontreinigd
door de afschuwelijkheden die zij pleegden; waarom ik hen in mijn
9 toorn verteerd heb. ' Voortaan zullen zij hunne hoererijen en de lijken
hunner koningen ver van mij houden en zal ik voor altijd in hun
midden wonen.
10 En gij, menschenkind, verhaal het huis Israël, opdat zij beschaamd
staan over hunne schuld, van den tempel, de gedaante en de gesteld-

1. *de poort*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. heeft *poort* tweemaal.
2. *met — wateren.* Verg. I : 24.
3. Hierin zijn eenige tekstverbeteringen, meest naar Gr. en Lat. vertt., aangebracht. Verg. I : 8—10.
5. *nam een geest mij op.* Zie op III : 12.
6. *ik — spreken*, als I : 28; II : 2. — *de man*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *een man.* Bedoeld is de geleider des profeten van XL : 3 af. Ezechiël zegt uitdrukkelijk dat die man naast hem stond, om te kennen te geven dat niet deze maar een ander uit den tempel tot hem sprak.
7. *gij hebt ... gezien*, volg. Gr. vert. ingevoegd. — *de plaats der holte mijner voeten*, in stede van het gewone *mijne voetbank*; zie op Ps. XCIX : 5. — Aan het eind van het vers staat nog *hunne hoogten*, Gr. vert. *in hun midden*, beide verschrijvingen van het volgende woord. — *de lijken hunner koningen.* De eerste Judeesche koningen zijn begraven in „de Davidstad", 1 Kon. II : 10; XI : 43 enz., Manasse, Amon en Jojakim in „den tuin van Uzza", 2 Kon. XXI : 18, 26; XXIV : 6. Over de ligging dér graven van genen zie Neh. III : 16. Volgens onze plaats lagen òf gene òf deze, waarschijnlijk de laatste, zoo dicht bij het heiligdom dat dit den profeet — en wis menigeen met hem — eene ontheiliging toescheen. Immers, een lijk en een graf verontreinigden, IX : 7; XLIV : 25 v.; Num. XIX : 11—22. Voor deze meening is Deut. XXI : 23 de oudste getuigenis.
8. Eén muur omsloot èn het koninklijk paleis èn den Jahwetempel, het koninklijk heiligdom (verg. op 1 Kon. VII : 12). Onder de *afschuwelijkheden die zij pleegden* zijn godsdienstige — in het oog van den profeet ongeoorloofde, afgodische — plechtigheden te verstaan die, hetzij dagelijks, hetzij bij bijzondere gelegenheden, in het paleis werden voltrokken. De uitdrukking *hun drempel* en *hunne deurposten* kan het paleis in zijn geheel aanduiden. Over godsdienstige handelingen, meer bepaald aan drempel en deurposten, zie op Exod. XII : 22 en XIII : 9; over altaren op het dak, waarschijnlijk van het paleis, zie op 2 Kon. XXIII : 12. Licht was bij de kazerne der Filistijnsche lijfwacht een kapel te haren gerieve, evenals er bij eene der poorten van Jeruzalem eene was ten bate der portiers, 2 Kon. XXIII : 8; in dit geval was dat heiligdom met al wat er gebeurde een doorn in het oog des profeten.
10. *opdat — schuld*, hoorende dat Jahwe zooveel goeds met hen voorheeft. — *de gedaante — van*, volg. verb. t.

11 heid er van.′ En indien zij beschaamd staan over al wat zij bedreven
hebben, teeken dan den tempel en zijne inrichting, zijne uit- en ingangen
en alle bijzonderheden, deel hun mede alle inzettingen en wetten die
er betrekking op hebben, en schrijf die te hunnen aanschouwen op;
opdat zij onthouden alle bijzonderheden er van en alle inzettingen die
er betrekking op hebben, en daarnaar handelen.
12 Dit is de wet op den tempel: op den top van den berg zal zijn
geheele gebied aan alle kanten hoogheilig zijn. Zie, dit is de wet op
den tempel.

11. *teeken dan*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de teekening van.* Eerst wanneer zij beschaamd staan moet Ezechiël hen in kennis stellen met al de bijzonderheden in XL—XLII vervat. — Tusschen *inzettingen* en *wetten* heeft Hebr. t. nog *en al zijne bijzonderheden*, wat volg. hss. en Gr. vert. is weggelaten.

12. De geheele berg wordt in beslag genomen voor het heiligdom. Hiermede wordt niet alleen het bestaan van grafsteden, maar ook het bouwen van een koninklijk paleis op den berg verboden. Oudtijds was de tempel eigenlijk een deel van den koningsburg. Daar deze verordening zoo diep ingrijpend is, wordt zij ingeleid en besloten door de formule *dit is de wet op den tempel.*

HOOFDSTUK XLIII : 13—27.

Het altaar. — De afmetingen van het altaar (13—17). De priesters moeten zeven dagen lang ter inwijding er van offers brengen (18—26); waarna het in gebruik gesteld zal worden (27).

Zeer passend vormt deze beschrijving den overgang van het bericht, hoe Jahwe zijn tempel betrekken zal, tot de verordeningen over de priesters in H. XLIV.

XLIII : 13 Dit zijn de afmetingen van het altaar in ellen — de el van
éene el en éene palm: zijne goot was van éene el en had eene breedte
van éene el en een opstaanden rand rondom aan zijn zoom van één
14 span.′ En met de hoogte van het altaar stond het aldus: van de goot
aan den voet tot aan de onderste omlijsting was het twee el en de
breedte daarvan éene el, van de kleine omlijsting tot aan de groote
15 was het vier el, en de breedte daarvan éene el.′ De vuurhaard was
vier el hooger, en van den vuurhaard staken de hoornen, vier in getal,
16 uit.′ De vuurhaard was twaalf el lang en twaalf el breed, vierkant,
17 aan alle vier zijden even groot.′ En de omlijsting was veertien el lang
en veertien el breed, aan alle vier zijden even groot; en de opstaande
rand die er om heen liep was eene halve el, en de goot éene el aan
alle kanten. De trappen van het altaar waren naar het oosten gekeerd.
18 Toen zeide hij tot mij: Menschenkind, zoo spreekt de Heer Jahwe:

13—17. Deze beschrijving van het altaar is voor een gedeelte zeer onduidelijk; het is nog niet gelukt, het daarnaar te teekenen. Zooveel mogelijk is bij de vertaling de Hebr. t. gevolgd; hier en daar moesten kleine tekstveranderingen, soms naar de oude vertt., worden gemaakt, die evenwel onzeker blijven, daar de slotsom niet bevredigt. Opmerking verdient dat Ezechiël blijkbaar slechts één altaar kent; zie op Exod. XXVII : 1.

13. *de el — palm.* Zie op XL : 5. — *zijne goot*, letterlijk *zijn boezem*, misschien hetzelfde dat Exod. XXIX : 12 *de onderrand* heet; zie aldaar. — *was van éene el*, nl. diepte. — *een opstaanden rand*, letterlijk *eene grens.*

14. *van — voet.* Waarschijnlijk is bedoeld: van den bodem der goot, dus van den grond af. Dan valt de éene el hoogte van de goot hierin. — *de kleine omlijsting*, de onderste. — *de breedte daarvan*, waarschijnlijk de inspringing dier omlijsting.

15. *hooger*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *de hoornen.* Zie op Exod. XXVII : 2.

17. *de omlijsting.* Terwijl in het bovenstaande van twee omlijstingen gesproken wordt, aan ieder van welke éene el breedte gegeven is, is hier, evenals XLV : 19, slechts van éene sprake en wordt bij de bepaling van de breedte van het altaar ook slechts éene in rekening gebracht. Het is mogelijk dat hier oorspronkelijk gestaan heeft „de bovenste omlijsting” en dat op deze opgave volgde: de onderste omlijsting was zestien el lang en breed, aan alle vier zijden even groot. Voegt men hierbij de meerdere breedte die het altaar van onderen had: de goot (éene el) en den opstaanden rand (eene halve el of een span, vs. 13), dan verkrijgt men eene oppervlakte van zeventien en eene halve el in het vierkant. — *trappen*, verboden Exod. XX : 26. — *naar het oosten gekeerd*, zoodat de priester die ze beklom met zijn rug naar het volk, met zijn gelaat naar den tempel gewend was; in den tempel van Herodes was de opgang aan de zuidzijde aangebracht.

Dit zijn de inzettingen betreffende het altaar. Op den dag waarop het
gereed zal zijn om daarop brandoffers te brengen en bloed te sprengen '
19 zult gij aan de Levietische priesters, uit het nakroost van Sadok, die
mij naderen mogen om mij te dienen, spreekt de Heer Jahwe, een
20 jongen stier ten zondoffer geven.' Neem dan van het bloed en strijk
dat aan de vier hoornen, aan de vier hoeken van de omlijsting en
aan den rand die er om loopt. Zoo zult gij het ontzondigen en er
21 verzoening voor bewerken.' Neem dan den zondofferstier en verbrand
22 dien in de daarvoor bestemde plaats buiten het heiligdom.' Op den
tweeden dag zult gij een gaven geitenbok ten zondoffer brengen, waar-
mede zij het altaar ontzondigen zullen, zooals zij het met den stier
23 ontzondigd hebben.' Wanneer gij met ontzondigen gereed zijt, zult gij
een gaven jongen stier en een gaven ram uit het kleinvee brengen;'
24 gij zult ze vóor Jahwe brengen, en de priesters zullen daarop zout
25 strooien en ze ten brandoffer aan Jahwe offeren.' Zeven dagen lang
zult gij dagelijks een zondofferbok brengen; ook zullen zij een gaven
jongen stier en een gaven bok uit het kleinvee ten offer brengen.'
26 Zeven dagen lang zullen zij voor het altaar verzoening bewerken,
27 het reinigen en inwijden.' Wanneer die dagen verstreken zijn, zullen
de priesters den achtsten dag en daarna op het altaar uwe brand- en
dankoffers brengen, en ik zal u in welgevallen aannemen, spreekt de
Heer Jahwe.

18. *hij*, degeen wiens stem uit den tempel kwam, Jahwe. — *de inzettingen betreffende het altaar*. Alleen de inwijdingsplechtigheden worden bedoeld.

19. *gij*. Ezechiël wordt toegesproken, alsof hij de plechtigheid leiden moet. In het vervolg zijn in Hebr. t. de voorschriften meestal gericht tot Ezechiël, slechts eene enkele maal tot de priesters, in Gr. vert. doorloopend tot de laatsten. Misschien is dit het oorspronkelijke en is Hebr. t. veranderd naar het spraakgebruik der wet, Exod. XXIX, XXXVI en elders, waar steeds Mozes de opdracht betreffende de plechtigheden ontvangt.

20—26. De hier verordende plechtigheden hebben met die van Exod. XXIX en Lev. VIII groote overeenkomst, maar deze zijn talrijker dan de hier voorgeschrevene. Zij dienen dan ook niet slechts tot wijding van het altaar, maar, volgens de inkleeding der wet, ook tot wijding van de priesters, waarvan bij Ezechiël geen sprake kan zijn.

21. *in de daarvoor bestemde plaats*. Verg. Neh. III : 31 en op Exod. XXIX : 14.

24. *daarop zout strooien*. Zie op Lev. II : 13.

26. *(het) inwijden*, letterlijk *zijne handen vullen*; zie op Exod. XXVIII : 41.

HOOFDSTUK XLIV.

De priesters. — Ezechiël wordt naar de oostpoort van het buitenvoorhof geleid, die gesloten is en gesloten blijven moet, omdat Jahwe daardoor is binnengegaan (1 v.); alleen de vorst mag daarin vóor Jahwe maaltijd houden (3). Door de noordpoort in het binnenvoorhof geleid, ziet Ezechiël den tempel vervuld van Jahwe's heerlijkheid en ontvangt hij, vol eerbied nedergevallen, de vermaning goed te letten op hetgeen Jahwe hem mededeelen zal (4 v.): voortaan mogen geen niet-Israëlieten deelnemen aan den offerdienst (6—9); de Levieten zullen, tot straf voor hunne dwalingen, de lagere diensten in den tempel moeten verrichten (10—14), terwijl alleen de Sadokieten het priesterwerk mogen doen (15 v.). Allerlei verordeningen hen betreffende (17—31).

XLIV : 1 Toen bracht hij mij terug in de richting van de buitenpoort van
het heiligdom, die naar het oosten gekeerd was, en deze was gesloten.'
2 En Jahwe zeide tot mij: Deze poort zal gesloten blijven en niet wor-
den geopend: niemand zal er door ingaan; want Jahwe, de god van
Israël, is daardoor binnengekomen; daarom zal zij gesloten blijven.'
3 De vorst, hij zal zich daarin nederzetten om brood te eten voor Jahwe's

1. *bracht hij mij terug*. Zie XLIII : 1, 5.

2. *want — binnengekomen*. Zie XLIII : 2.

3. *De vorst*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. herhaalt het woord. — Zie over de plaats die de vorst bij Ezechiël inneemt inl. op XLV : 1—17. — *der poortzaal*. Zie XL : 9

aangezicht; van den kant der poortzaal zal hij haar binnengaan en aan
dezelfde zijde haar weder verlaten.
4 Toen bracht hij mij in de richting van de noordpoort vóor het tem-
pelhuis, en daar zag ik dat de heerlijkheid van Jahwe het huis van
5 Jahwe vervulde. Ik viel op mijn aangezicht. ′ En Jahwe zeide tot
mij: Menschenkind, let goed op; zie met uwe oogen en hoor met
uwe ooren al wat ik tot u zeggen zal van allerlei inzettingen en
wetten van Jahwe's tempel. Gij moet goed letten op de toegangen
6 van den tempel door alle uitgangen van het heiligdom ′ en tot het
weerspannig ras, het huis Israël, zeggen: Zoo spreekt de Heer Jahwe:
Lang genoeg hebt gij allerlei afschuwelijkheden bedreven, huis Israël! ′
7 gij hebt buitenlanders, onbesneden naar hart en lichaam, hier gebracht,
om in mijn heiligdom zich op te houden, tot ontwijding van mijn
huis, terwijl gij mijne spijs, het vet en het bloed, opdroegt; zoo ver-
8 braakt gij mijn verbond, boven al uwe andere afschuwelijkheden, ′ en
naamt niet zelven uw plicht jegens mijne heilige zaken waar, maar steldet
9 hen aan om de plichten jegens mijn heiligdom waar te nemen. ′ Daarom
zegt de Heer Jahwe aldus: Geen buitenlander, onbesneden naar hart
en lichaam, mag in mijn heiligdom komen; dit geldt van alle buiten-
10 landers te midden van het huis Israël. ′ Maar de Levieten die zich
van mij verwijderd hebben toen de Israëlieten van mij afdwaalden,
11 hunne schandgoden achterna, die zullen hunne schuld dragen ′ en
dienaren zijn in mijn heiligdom als bewakers van de tempelpoorten
en bedienaars van den tempel: zíj zullen de brand- en slachtoffers
voor het volk slachten, zíj voor het volk staan om het te bedienen. ′
12 Omdat zij het volk bediend hebben vóor hunne schandgoden en voor
het huis Israël een struikelblok tot zonden geweest zijn, daarom heb

4. *in de richting van de noordpoort*, door die poort het binnenvoorhof in. Waarom niet den naasten weg door de oostpoort, leert XLVI : 1—3.

6. *het weerspannig ras*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. mist het woord *ras* of *huis*; verg. II : 5 enz.

7 v. De profeet heeft hier wellicht mede het oog op de Filistijnsche lijfwacht der koningen (verg. op 2 Sam. VIII : 18), die niet alleen tegenwoordig was bij de offers welke haar heer bracht, maar waarschijnlijk zelve ook de dieren slachtte en op andere wijzen den priesters de hand bood. Daar van onbesnedenen gesproken wordt, zijn waarschijnlijk die trawanten bedoeld. Maar zeker stonden hem ook vóor oogen de tempelhoorigen, de zoogenaamde „geschonkenen" (zie inl. op Num. III, IV): het feit dat mannen van Kanaänietische afkomst tempeldienaren waren moet een man als Ezechiël geërgerd hebben. — *verbraakt gij*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *verbraken zij*. Ook in vs. 8 is eene schrijffout verbeterd.

7. *onbesneden naar hart*. Zie op Lev. XXVI : 41.

9. *Daarom*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *aan u*, bij vs. 8 gevoegd.

10—16. Wat hier wordt voorgeschreven is eene poging tot oplossing van eene zeer moeilijke vraag, nog lang na Ezechiël bron van veel strijd. De wet van *Deuteronomium* had aan alle afstammelingen van Levi den toegang tot het priesterschap, althans tot eene bediening in den Jeruzalemschen tempel, geopend (zie inl. op Deut. XVIII : 1—8). Dit was reeds tijdens Jozia gebleken onuitvoerbaar te zijn (zie op 2 Kon. XXIII : 8 en 9). Ook Ezechiël is met die voorschriften der wet niet ingenomen: hij keurt het af dat de voormalige hoogepriesters met hen die in den Jeruzalemschen tempel dienden gelijke rechten kregen, of althans daarop aanspraak konden maken. Immers, zoo leert hij hier (verg. XLVIII : 11), de hoogten waren door allerlei heidendom bevlekt geweest; de eenige aan Jahwe welgevallige dienst was die in den tempel. Op grond hiervan keurt hij de Levieten, d. w. z. de afstammelingen der voormalige hoogtepriesters, slechts ondergeschikte betrekkingen aan het heiligdom waardig, en stelt hij boven hen de Sadokieten: zij alleen mogen de heiligste plaatsen betreden en het altaar bedienen (verg. XL : 44—46). Zoo vrijwaarde hij eensdeels de Sadokieten voor de aanmatiging der Levieten en vond hij anderdeels in deze laatsten het noodige personeel om „de buitenlanders" te vervangen die hij wilde verwijderen (vs. 6—9). In hoeverre de jongere wet en de toestand in volgende eeuwen beantwoord hebben aan Ezechiëls wenschen, zie inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38; Ezra II : 40—42 en aantt. aldaar.

10. Na *afdwaalden* heeft Hebr. t. nog *die afgedwaald zijn*, wat volg. Gr. en Syr. vertt. is weggelaten.

11. *zíj — slachten*. Dat dit werk bepaald genoemd wordt bewijst dat het eene der verrichtingen was van de niet-Israëlieten wier plaats door de Levieten moest ingenomen worden. De verordening is door de gezaghebbers in den herbouwden tempel niet overgenomen, althans niet gehandhaafd; want zoolang de tempel bestaan heeft, heeft het aan ieder die een offer bracht vrijgestaan zelf zijn offer te slachten, al deden zeker in den regel Levieten of priesters het. Verg. op 1 Kron. XXIII : 31.

12. *Omdat — schandgoden*. Hiermede wordt gewezen op de godsvereering op de hoogten, waar de

ik aangaande hen mijne hand opgestoken, spreekt de Heer Jahwe,′
13 dat zij niet tot mij nadertreden, om mij tot priesters te zijn of te
naderen tot eenig stuk van mijne heilige zaken, tot de hoogheilige
voorwerpen, maar dat zij hun smaad en de afschuwelijkheden die zij
14 bedreven hebben dragen zullen.′ Ik zal hen belasten met de waarne-
ming van plichten jegens den tempel wat betreft de gansche bediening
15 daarvan en al wat er in te doen is.′ De Levietische priesters daaren-
tegen, de zonen van Sadok, die de plichten jegens mijn heiligdom
waargenomen hebben toen de Israëlieten van mij afdwaalden, zíj zullen
tot mij naderen, om mij te dienen, en voor mij staan, om het vet en
16 het bloed aan mij op te dragen, spreekt de Heer Jahwe.′ Zíj zullen
in mijn heiligdom komen, zíj zullen naderen tot mijne tafel, om mij te
dienen, en de plichten jegens mij waarnemen.
17 Wanneer zij de poorten van het buitenvoorhof inkomen, moeten zij
linnen kleederen dragen: geen wol mogen zij aan hebben wanneer zij
18 dienst doen in de poorten van het binnenvoorhof en daarbinnen;′ linnen
tulbanden zullen zij op het hoofd hebben en linnen heupkleederen om
19 de lenden: zij mogen zich niet in zweet gorden.′ En wanneer zij naar
het buitenvoorhof uitgaan en zoo bij het volk komen, dan moeten zij
de kleederen waarin zij dienst gedaan hebben uittrekken, ze neder-
leggen in de heilige kamers en andere kleederen aandoen, opdat zij
20 het volk niet door hunne kleederen wijden.′ Hun hoofdhaar zullen zij
niet afscheren noch laten loshangen, maar zij zullen het ordelijk korten.′
21 Geen priester zal wijn drinken wanneer hij in het binnenvoorhof komt.′
22 Eene weduwe of verstootene mogen zij niet tot vrouw nemen, maar
alleen maagden uit Israëls kroost; toch zullen zij de weduwe van een
23 priester mogen nemen.′ Zij zullen mijn volk leeren het heilige van
het gemeene te onderscheiden, en hen in het onderscheid van onrein
24 en rein onderrichten.′ In twistzaken zullen zíj als rechters optreden,
en naar mijne verordeningen zullen zij uitspraak doen. Zij zullen mijne
wetten en inzettingen op al mijne feesttijden onderhouden en mijne
25 sabbatten heiligen.′ Een priester mag niet komen bij een menschenlijk,

hier bedoelde Levieten vóor de hervorming van Jozia priesters geweest waren. — *mijne hand opgestoken*, gezworen. — Aan het slot heeft Hebr. t. nog *en zullen hunne schuld dragen*, wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

13. *de hoogheilige voorwerpen*. Zie op XLII : 13.

15. *de zonen van Sadok*. Zie op XL : 46. — *het vet en het bloed*. Van alle dieren behoorde dit aan Jahwe; dit op te dragen was het voornaamste deel der offerplechtigheid, Num. XVIII : 17 en elders. Zie op Exod. XXIX : 13.

16. *mijne tafel*, het altaar; verg. op Exod. XXV : 23—30.

17 v. *linnen*. Uit de tegenstelling met *wol* blijkt dat hieronder alle plantaardige stoffen, ook katoen, verstaan worden; zie op Exod. XXV : 4. Er is dus geen strijd tusschen dit voorschrift en de jongere wet, Exod. XXVIII. — Over de *heupkleederen* zie op Exod. XX : 26.

18. *zij — gorden*. Met dezen slotzin wordt de grond aangegeven van het verbod der wol.

19. Verg. XLII : 14. — De woorden *naar het buitenvoorhof* staan in Hebr. t. tweemaal, in hss. en oude vertt. te recht slechts eens. — *opdat — wijden*. Zie op Exod. XXIX : 37.

20. *Hun — afscheren*. Het is onzeker, of hiermede bedoeld wordt „het maken van eene kaalte", dat Lev. XXI : 5 den priesters, Deut. XIV : 1 allen Israëlieten verboden wordt (verg. Lev. XIX : 27), dan wel het geheel kaal scheren van het hoofd, wat o. a. bij sommige Egyptische priesterschappen in gebruik was, waarschijnlijk ook bij enkele Israëlietische priesterfamiliën. — *noch laten loshangen*. Zie op Lev. X : 6. Het wordt Lev. XXI : 10 als rouwgebruik aan den hoogepriester verboden.

21. Desgelijks Lev. X : 9. Merkwaardig — hoewel misschien toevallig — dat Ezechiël nergens den wijn als bestanddeel van den aan Jahwe welgevalligen offerdienst vermeldt.

22. Eenigszins anders Lev. XXI : 7, 13—15. — *Israëls kroost*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het kroost van het huis Israël*.

23. Zie op Lev. X : 10.

24. *In — optreden*. Rechtspreken was een, vaak lastige, plicht; wie zich daaraan ook zoekt te onttrekken, de priester doe dit niet. Was het omgekeerd ook een voorrecht en eene eer, den priesters kwamen deze vóor allen toe.

25. Verg. Lev. XXI : 1—3, 11.

waardoor hij verontreinigd zou worden; alleen aan het lijk van vader,
moeder, zoon, dochter, broeder en ongehuwde zuster mag hij zich ver-
26 ontreinigen.′ Nadat hij weder rein is geworden, zal hij zeven dagen
27 tellen;′ als hij dan weder in het heiligdom, het binnenvoorhof,
komt om in de heilige plaats dienst te doen, zal hij zijn zondoffer
28 brengen, spreekt de Heer Jahwe.′ Een erfdeel zullen zij niet hebben:
ík ben hun erfdeel; eene bezitting zult gij hun niet geven in Israël:
29 ík ben hunne bezitting;′ het meel-, zond- en schuldoffer zullen zíj
eten, en al wat in Israël met den ban geslagen wordt zal voor hen
30 zijn.′ De keur van alle eerstelingen van alles en van alle gaven van
alles, van al uwe gaven, zal voor de priesters zijn; ook zult gij de
keur van uw deeg den priester geven, om een zegen op uw huis te
31 doen rusten.′ Van geenerlei dier dat zijn natuurlijken dood gestorven
of verscheurd is, van gevogelte of vee, zullen de priesters het vleesch eten.

26. Waarschijnlijk wordt ondersteld dat de reiniging geschiedt ongeveer zooals Num. XIX : 11 v. wordt verordend, en dat de priester dan nog zeven dagen moet wachten voordat hij zijn dienstwerk hervat. Syr. vert. heeft *nadat hij onrein is geworden zal hij zeven dagen tellen en dan weder rein zijn.* Wellicht is dit de ware lezing.

28. *Een — hebben,* volg. Lat. vert.; Hebr. t. *Het zal hun tot een erfdeel zijn.* In XLV : 1—5 geeft Ezechiël den priesters wel degelijk landbezit; waarschijnlijk heeft hij hier gedachteloos Deut. XVIII : 1 v. nageschreven; verg. aant. aldaar.

29 v. Wat Ezechiël voor de priesters eischt is veel meer dan de wet van *Deuteronomium* hun toekent; zie Deut. XVIII : 3—5. Niet alleen is Ezechiël vrijgeviger voor hen door de nadrukkelijke bepaling dat zij van *alles* de keurgaven moeten hebben — wat wellicht slechts in schijn meer is dan Deut. XVIII bedoelt — maar hij voegt er de keur van het deeg aan toe en, wat veel beteekent, het met den ban geslagene; wat de jongere wet bevestigd heeft; zie op Lev. XXVII : 28. In *Deuteronomium* (zie Deut. XIV : 22—29; XV : 19—23) ontbreken, evenals hier, onder de inkomsten der priesterschap de tienden en de eerstgeboorten, die volgens Num. XVIII haar toekomen; maar zie op vs. 30.

29. *het — eten.* Gedeelten van de offers — ook van de hier niet vermelde, maar stellig ook bedoelde, dankoffers — vallen den priesters ten deel volg. Lev. II : 3, 10; V : 13; VI : 16—18, 26; VII : 6 v., 9 v., 14, 31—36; Num. XVIII : 9—19. — *al — zijn.* Zie op Lev. XXVII : 28 v.

30. Over de keurgaven zie op Deut. XVIII : 4. In welk opzicht hiervan de *gaven* of *heffingen* die daarna genoemd worden verschilden, blijkt niet. Eén ding is duidelijk: dat de Israëliet niets, hoegenaamd niets, aan Jahwe moest geven, of de priester ontving er een deel van.

31. Zie op Exod. XXII : 31.

HOOFDSTUK XLV : 1—17.

Het heilige gebied en het domein. — Van Israëls land moet een gedeelte, in welks midden de tempel zal liggen, aan Jahwe gewijd zijn (1 v.); van dit gedeelte moet het stuk waarin de tempel ligt aan de priesters worden afgestaan (3 v.), een ander, even groot, stuk aan de Levieten (5); een derde, kleiner, stuk zal voor de stad en haar grondgebied dienen en volkseigendom zijn (6). Ten oosten en ten westen van dit heilig gedeelte zal een domein liggen; opdat de vorsten voortaan Jahwe's volk niet meer onderdrukken (7 v.). Zij zullen recht oefenen (9) en maten en gewichten van bepaalde grootte en zwaarte hebben (10—12). Welk deel van granen, olie en vee zij mogen heffen ten bate van den offerdienst, waarvoor zij verder moeten zorgen (13—17).

Nadat Ezechiël in XLIII, XLIV de rechten en plichten der priesters omschreven heeft, gaat hij den eeredienst behandelen. Tot inleiding loopt hij hier op zijne beschrijving van het Kanaän der toekomst, in H. XLVIII, vooruit en teekent het aan Jahwe gewijde gedeelte met het daaraan grenzend domein van den vorst. Deze is namelijk belast met de zorg voor den eeredienst en heft, om in de kosten daarvan te voorzien, belastingen. Andere plichten dan die van opperkerkvoogd worden hem door den profeet niet opgelegd.

XLV : 1 En wanneer gij het land ten erfdeel toewijst, zult gij een deel als
gave aan Jahwe afstaan, een gewijd gedeelte van het land, ter lengte
van vijf en twintig duizend, ter breedte van twintig duizend el. Het

1—8. Eene nadere beschrijving van dit deel des lands in XLVIII : 8—22. — Hoe deze verordeningen, met groote wijziging, door den schrijver van Ezra's Wetboek zijn overgenomen, zie Num. XXXV.

1. *wanneer — toewijst.* Hoe dit geschieden moet, zegt Ezechiël niet. In H. XLVIII bepaalt hij zelf, natuurlijk op aanwijzing van Jahwe, welk deel aan elken stam zal toevallen. De voorstelling dat het door het lot geschieden zal, zooals Num. XXVI : 55 v. en *Jozua* die geven, wordt bij onzen schrijver

2 is in zijn geheelen omvang heilig gebied,′ en daarvan is voor het
heiligdom bestemd een vierkant van vijfhonderd op vijfhonderd, aan
3 alle kanten door eene strook van vijftig el omgeven.′ En van dat
afgemeten gedeelte zult gij een stuk afmeten van vijf en twintig
duizend el breedte, waarin het heiligdom, het hoogheilige, liggen zal.′
4 Het zal een heilig gedeelte van het land zijn en toebehooren aan de
priesters die het heiligdom bedienen, die naderen om Jahwe te dienen;
5 het zal hun zijn eene plaats voor huizen en weidegrond.′ Ook zult gij
afmeten een stuk van vijf en twintig duizend el lengte en tien duizend
el breedte, hetwelk voor de Levieten die den tempel bedienen eene
6 bezitting zal zijn, met steden om in te wonen.′ En tot bezitting der
stad zult gij maken een stuk van vijf duizend el breedte en vijf en
twintig duizend el lengte, langs het heilige gebied, en dit zal aan
geheel Israël toebehooren.
7 Ook zult gij aan den vorst ter weerszijden van het heilige gebied en
van de stadsbezitting een stuk land geven, langs het heilige gebied
en de stadsbezitting, aan de westzijde westwaarts en aan de oostzijde
oostwaarts, even lang als een stamgebied, van de westelijke tot de
8 oostelijke grens des lands.′ Het zal hem tot eene bezitting zijn; opdat
Israëls vorsten voortaan mijn volk niet meer onderdrukken. Het overige
land zal het huis Israël naar zijne stammen in bezit nemen.
9 Zoo spreekt de Heer Jahwe: Het is nu genoeg, vorsten van Israël!
Laat na, geweld en knevelarij te plegen; oefent recht en billijkheid;
10 ontlast mijn volk van uwe afpersingen, spreekt de Heer Jahwe.′ Gij
moet eerlijke weegschalen hebben, maten en vaten zooals ze zijn
11 moeten.′ De maat en het vat moeten denzelfden inhoud hebben, elk
moet het tiende van eene ton bevatten. De ton moet tot standaard
12 dienen.′ De sikkel moet twintig gera's houden; een vijfsikkelstuk moet
de waarde hebben van vijf, een tiensikkelstuk van tien sikkel; en vijftig
sikkelen moeten bij u een pond maken.
13 En dit is de belasting die gij zult heffen: het zesde van eene maat

gemist. — Over de verdeeling van het land van elken stam onder de daartoe behoorende familiën handelt XLVII : 22 v. — *twintig*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tien*.

2. *vijfhonderd op vijfhonderd*. Zie XLII : 16—20. — *strook*. Het hier zoo vertaalde woord is hetzelfde dat vs. 4; XLVIII : 17; Lev. XXV : 34 en elders, waar het van de omgeving eener stad gezegd wordt, door *weidegrond* is overgezet. De hier aangeduide strook lands dient blijkbaar om het land der priesters, hetwelk den tempel omsluit, van het heiligdom af te zonderen.

4. *en weidegrond*, gedeeltelijk naar Gr. vert.

5. *zult gij afmeten*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *met steden om in te wonen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *twintig vertrekken*.

7. Men stelle zich een grondgebied voor tusschen dat van Juda en dat van Benjamin in (XLVIII : 7 en 23), even lang als deze; het westelijk en het oostelijk deel is vorstenland, terwijl het middelstuk in drie strooken verdeeld is: de noordelijkste voor de Levieten, de middelste, waarin de tempel ligt, voor de priesters, de zuidelijkste voor het stadsland, Jeruzalem in het midden. Nader wordt het XLVIII : 8—22 beschreven.

8. *opdat Israëls vorsten* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mijne vorsten*) — *onderdrukken*. Bij gemis aan wettelijke bepalingen omtrent hetgeen den koning toekwam, terwijl zijne kas tevens 's rijks schatkist was, bleef grove willekeur bij het opleggen en innen der belastingen nooit uit; wat Ezechiël voor het vervolg voorkomen wil. — *Het overige — nemen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Zij zullen het overige land aan het huis Israël naar zijne stammen geven*. — Tot aanvulling van vs. 7 v. dient XLVI : 16—18.

9. *afpersingen*, onzekere vertaling.

10 v. Oudtijds was niet alleen het verschil in de gewichten en maten die op onderscheiden plaatsen in gebruik waren zeer groot, maar, daar er geen keur op bestond, had ieder koopman zijne eigene; de oneerlijke tweeërlei; zie op Deut. XXV : 13—16. Het ligt voor de hand dat dit tot veel onbehoorlijks aanleiding gaf; weshalve vele vorsten en andere wetgevers, om dit te voorkomen, eenheid en vastheid in maten en gewichten hebben trachten te brengen. Dit wil ook Ezechiël doen, om het volk voor afpersingen van den kant der vorsten te vrijwaren. Verg. op 1 Kron. XXIII : 29.

11. *De maat* voor droge, *het vat* voor natte waren. — Eene *ton* is bijna vier hectoliter.

12. *een vijfsikkelstuk — sikkel*, volg. Gr. vert. Over den sikkel zie op Exod. XXX : 13.

13 v. De belasting van koren en olie ten bate van den offerdienst is dus een zestigste van de granen en een honderdste van de olie.

van elke ton tarwe en het zesde van eene maat van elke ton gerst; '
14 het wettig aandeel van de olie: het tiende van een vat op elke kor;
15 want de kor houdt tien vaten; ' voorts van het kleinvee één stuk van
de tweehonderd. Deze belasting, door alle geslachten van Israël opgebracht, zal dienen tot meel-, brand- en dankoffers, om verzoening voor
16 hen te bewerken, spreekt de Heer Jahwe. ' Het gansche volk zal gehouden zijn deze belasting aan den vorst in Israël op te brengen, '
17 en de vorst is verplicht te zorgen voor de brand-, meel- en plengoffers
op de feesten, nieuwemanen en sabbatten; op alle feesttijden van het huis Israël zal hij leveren de zond-, meel-, brand- en dankoffers, om verzoening te bewerken voor het huis Israël.

14. In dit vers zijn eenige tweemaal geschreven woorden volg. Gr. vert. weggelaten. — *kor*, elders, 1 Kon. IV : 22; V : 11, door ‚ton' vertaald, had dus denzelfden inhoud als deze.
15. *Deze — opgebracht*, volg. Gr. vert.
16. *volk*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *volk des lands.*

HOOFDSTUK XLV : 18—XLVI : 15.

Eenige bepalingen aangaande den offerdienst, vooral met het oog op de plichten van den vorst. — Tweemaal 's jaars moet eene ontzondiging van den tempel plaats hebben (XLV : 18—20); de offers op het pascha met de dagen der ongezuurde brooden (21—24) en die op het loofhuttenfeest (25). Op sabbatten en nieuwemanen mag de vorst, maar hij alleen, in de oostpoort van het binnenvoorhof komen, om het brengen van zijne offers bij te wonen (XLVI : 1—3). Welke offers hij op die dagen brengen moet (4—8). Op de hoogtijden zal elk Israëliet door eene andere poort heengaan dan waardoor hij het heiligdom is binnengekomen, en de vorst desgelijks (9 v.). Welke gaven van meel en olie op de feestdagen aan de offers moeten toegevoegd worden (11). De vorst mag, als hij zijne vrijwillige offers brengt, in de oostpoort staan (12). Het dagelijksch offer waarvoor hij moet zorgen (13—15).

Wat Ezechiël voor de toekomst verordent is ten deele nieuw. Vooreerst stelt hij de feesten, hier door hem vermeld, op bepaalde dagen van de daarvoor aangewezen maanden, en ten andere schrijft hij voor, hoevele en welke offers op elk feest vanwege de gemeente gebracht moeten worden. Ten opzichte van beide punten hebben de latere wetgevers zijne voetstappen gedrukt.

XLV : 18 Zoo spreekt de Heer Jahwe: Op den eersten dag der eerste maand
zult gij een gaven jongen stier nemen en het heiligdom ontzondigen. '
19 De priester neme van het bloed van dit zondoffer en strijke daarvan
aan de deurposten van den tempel en aan de vier hoeken der omlijsting van het altaar en aan de deurposten der poort van het binnen-
20 voorhof. ' Desgelijks zult gij doen op den eersten dag der zevende
maand, vanwege de misslagen die men bij ongeluk of in onnoozelheid
21 heeft begaan. Zoo zult gij voor den tempel verzoening bewerken. ' Op
den vijftienden dag der eerste maand zal voor u het paaschfeest zijn;

18—20. In plaats van deze verzoendagen voor den tempel heeft de latere wet één dag vastgesteld, waarop niet alleen de tempel, maar ook elk Israëliet van zijne onwillekeurig begane zonden wordt gereinigd. Zie Lev. XVI.
18. *der eerste maand,* van het kerkelijk jaar, Abib of Nizan; zie XL : 1. Over den aanvang des jaars zie op Exod. XII : 2.
19. *de deurposten,* beide keeren volg. de oude vertt. in het meervoud; Hebr. t. het enkelvoud. Waarschijnlijk worden die van het schip en het koor bedoeld. — *omlijsting van het altaar.* Zie XLIII : 13—17.
20. *op — maand,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *op den zevenden, op de nieuwemaan.* De zevende maand, Ethanim of Tisri, viel in het najaar; op den tienden dier maand werd volg. Lev. XVI : 29 de verzoendag gehouden. — *de misslagen — begaan.* Verg. Lev. IV : 13—35; Num. XV : 22—31 en inl. op Lev. V : 1—VI : 7. Lev. XVI : 16 beperkt, naar het schijnt, de schulddelgende kracht van den verzoendag niet hiertoe.
21. *den vijftienden,* volgens gissing; grondt. *den veertienden.* De verandering wordt gevorderd door de regelmaat die Ezechiël bij de vaststelling der hoogtijden in acht neemt: in de eerste en in de zevende maand vallen twee feesten, telkens op den eersten dag, en twee andere in die maanden duren elk zeven dagen; daarom zou het vreemd zijn, indien hij het loofhuttenfeest op den vijftienden en het paaschfeest op den veertienden had laten beginnen. Door eene bestaande gewoonte werd hij hiertoe niet gedwongen; de oudere wetten althans bepalen de dagen niet. Waarom een overschrijver den vijf-

22 zeven dagen zult gij ongezuurd brood eten.′ Op dien dag zal de vorst
voor zich zelven en het geheele volk des lands een zondofferstier brengen,′
23 en op de zeven dagen van het feest zal hij ten brandoffer aan Jahwe
brengen dagelijks zeven stieren en zeven gave rammen, de zeven dagen
24 lang, en dagelijks een geitenbok ten zondoffer;′ en als meeloffer zal
hij brengen: eene maat bij elken stier en elken ram, en bij elke maat
25 eene stoop olie.′ Op den vijftienden dag der zevende maand zal hij
dezelfde offers brengen op het feest, de zeven dagen lang, dezelfde
zond-, brand- en meeloffers en evenveel olie.
XLVI : 1 Zoo spreekt de Heer Jahwe: De poort van het binnenvoorhof die
naar het oosten gekeerd is moet de zes werkdagen gesloten blijven,
maar op den sabbatdag en den dag der nieuwemaan geopend worden;′
2 dan zal de vorst door de poortzaal van buiten af er ingaan, maar blij-
ven staan aan den deurpost der poort, en de priesters zullen zijne
brand- en dankoffers brengen; daarna zal hij, na zich nedergebogen te
hebben op den drempel der poort, er weder uitgaan; en de poort
3 wordt vóor den avond niet weder gesloten.′ Maar het volk des lands
zal zich op de sabbatten en nieuwemanen vóor die poort nederbuigen
voor Jahwe.
4 Het brandoffer dat de vorst op den sabbatdag aan Jahwe brengen
5 zal moet bestaan uit zes gave lammeren en één gaven ram,′ met een
meeloffer van ééne maat bij den ram, en met een naar eigen believen
6 bij de lammeren, benevens eene stoop olie bij elke maat meel.′ Op
den nieuwemaansdag zal het bestaan uit één gaven jongen stier, zes
7 gave lammeren en één gaven ram;′ bij den stier en bij den ram zal
hij telkens eene maat meel als meeloffer brengen, en bij de lammeren
8 zooveel hij vermag, benevens eene stoop bij elke maat.′ Wanneer de
vorst komt, zal hij door de poortzaal binnengaan en langs denzelfden
weg heengaan.
9 En wanneer het volk des lands op de feesttijden voor Jahwe komt,
dan moet hij die door de noordpoort inkomt om zich neder te buigen
door de zuidpoort heengaan, en wie door de zuidpoort inkomt door de
noordpoort heengaan: niemand mag door dezelfde poort waardoor hij

tienden in den veertienden heeft veranderd, is duidelijk: hij wilde Ezechiëls verordening in overeenstemming brengen met Exod. XII : 6, 18. Intusschen vergiste hij zich dan in de opvatting van die verzen: ook volgens den wetgever in Exod. XII moet het paaschlam op den vijftienden gegeten worden (zie op Exod. XII : 15). — Ook de vertolking van het vervolg rust op een verbeterden tekst. Wat Hebr. t. heeft is niet goed vertaalbaar; maar duidelijk is de naam van het wekenfeest (dat is pinksteren) er in terug te vinden, en de tekst is blijkbaar zoo gewijzigd door een overschrijver — waarschijnlijk denzelfden die *den veertienden* in *den vijftienden* veranderde — die met bevreemding dat feest in Ezechiëls verordening miste en het door hem vermeld wilde zien. — *pascha.* Zoo heet hier het geheele zevendaagsche feest, evenals Deut. XVI : 1 (zie ald.).

23. Ezechiël verordent voor deze dagen meer offers dan de jongere wetgevers; zie Num. XXVIII : 19.

24. *eene maat*, gerstenmeel. — De jongere wet, Num. XXVIII, XXIX, heeft uitvoeriger, in sommige punten afwijkende, voorschriften over het meeloffer.

25. *het feest*, loofhutten; zie op 1 Kon. VIII : 2. De latere wetgevers hebben op dit feest meer offers verordend, Num. XXVIII : 13.

1—3, 8. Oudtijds was de koning meester in den tempel, die zijn eigen heiligdom was; en offerde hij er zelf, indien hij dit verkoos; de wet van *Deuteronomium* ontzegde hem deze bevoegdheid, en Ezechiël laat den vorst niets meer dan het hier beschreven, uiterst bescheiden, voorrecht.

1. De oostpoort van het buitenvoorhof was altijd gesloten; zie XLIV : 1 v.

2. *door de poortzaal*, die aan den kant van het buitenvoorhof lag (zie XL : 34, 37); zoodat de vorst het binnenvoorhof niet betrad, wat ook in *blijven — poort* uitdrukkelijk gezegd wordt.

3. *nieuwemanen.* Zie op Num. XXVIII : 11—15.

4. De latere wet schrijft minder voor, Num. XXVIII : 9 v.

5, 7, 11. *naar eigen believen, zooveel hij vermag, zooveel hij goedvindt.* Zooveel vrijheid laat Num. XXVIII, XXIX niet.

9. Daar de oostpoort altijd gesloten moest blijven (XLIV : 1 v.), kon men slechts door eene van de twee hier genoemde binnenkomen.

is binnengekomen weggaan, maar ieder moet rechtdoorgaande den
10 tempel verlaten.' Ook de vorst die in hun midden is zal evenals zij
11 binnenkomen en heengaan.' Op de feesten en hoogtijden zal het meel-
offer bestaan uit éene maat meel bij elken stier en elken ram, en bij
de lammeren uit zooveel hij goedvindt, en eene stoop olie worde bij
12 elke maat gevoegd.' En wanneer de vorst een vrijwillig offer brengt,
hetzij brand-, hetzij dankoffer, een vrijwillig offer aan Jahwe, dan zal
men voor hem de poort openen die naar het oosten gekeerd is, en zal
hij brand- en dankoffers brengen, zooals hij op den sabbatdag doet;
maar zoodra hij is heengegaan, zal men de poort weder sluiten.
13 Ook zal hij dagelijks een gaaf eenjarig lam als brandoffer aan Jahwe
14 brengen; elken morgen zal hij het brengen,' en daarbij elken morgen
een meeloffer van het zesde eener maat met het derde eener stoop olie,
om daarmede de meelbloem te mengen als meeloffer voor Jahwe: eene
15 eeuwige inzetting.' Elken morgen zal men het lam, het meeloffer en
de olie brengen, als een vast brandoffer.

10. *evenals zij*, volg. verb. t.; grondt. *met hen*. — Op deze feesten — anders dan op de sabbatten en nieuwemanen — heeft de vorst in dit opzicht niets boven het volk vóor.
12. *zoodra — sluiten*, anders dan op de sabbatten en nieuwemanen, vs. 2.
13 v. *zal hij*, driemaal, volg. enkele hss. en de oude vertt.; Hebr. t. *zult gij*, in het enkelvoud. De vorst doet het; niet, dat hij zelf tegenwoordig behoeft te zijn, hij moet slechts voor de verplichte offers zorgen. — Over het dagelijksch brandofferlam zie op Exod. XXIX : 38—42.
14. Aan het slot heeft grondt. nog *voor vast*.

HOOFDSTUK XLVI : 16—24.

Een paar toevoegselen tot de vorige verordeningen. — In hoever de vorst de vrije beschikking heeft over zijn grond (16—18). Aanwijzing van de plaats waar de schuld- en de zondoffers (19 v.), en van die waar de slachtoffers gekookt moeten worden (21—24).

De verordening van vs. 16—18 behoort bij XLV : 1—8, die van vs. 19—24 bij XLII : 1—14 en XLIV : 19. Dat zij hier staan schijnt aan achteloosheid van den schrijver geweten te moeten worden.

XLVI : 16 Zoo spreekt de Heer Jahwe: Wanneer de vorst aan een zijner
zonen een stuk van zijn erfdeel ten geschenke geeft, dan zal dit voor
17 zijne zonen eene erfelijke bezitting zijn;' maar geeft hij een stuk van
zijn erfdeel aan een zijner dienaren, dan zal het aan dezen slechts toe-
behooren tot aan het jaar der vrijlating, en dan weder het eigendom
van den vorst worden: alleen wat zijnen zonen ten deel valt zal voor-
18 goed het hunne zijn.' En de vorst zal niets van het erfdeel des volks
wegnemen, om het te onderdrukken: van zijne eigene bezitting zal hij
zijnen zonen een erfdeel geven; opdat geen lid van mijn volk uit zijne
bezitting verdrongen worde.
19 Toen bracht hij mij door den ingang ter zijde van de poort naar de
heilige kamers die voor de priesters bestemd zijn en op het noorden
liggen, en daar was eene plaats in het achterste gedeelte daarvan, in
20 het westen.' Hij zeide tot mij: Dit is de plaats waar de priesters het
schuld- en zondoffer koken en het meeloffer bakken zullen; opdat zij
het niet in het buitenvoorhof brengen, waardoor zij het volk zouden

16—18. In deze verzen zijn, volg. Gr. vert., eenige verbeteringen aangebracht.
17. *het jaar der vrijlating*, waarschijnlijk dat der kwijtschelding waarover Deut. XV : 1—3 handelt, waaruit zich later zoowel het sabbatsjaar als het jubeljaar heeft ontwikkeld. Verg. Lev. XXV : 1—7 en op Lev. XXV : 8—17, 23—55.
19. *hij*, de man van XL : 3. — *door — poort*. Zie XLII : 9. De hier bedoelde poort is de noordelijke van het binnenvoorhof. — *de heilige kamers*, volg. verb. t.
20. *waardoor — wijden*. Zie XLIV : 19 en op Exod. XXIX : 37. — Evenals XL : 44—46; XLIII : 12; XLIV : 4—16; XLV : 1—6; XLVI : 1—3, 8, 20; XLVIII : 8—22, zorgt hier Ezechiël voor de scheiding van het heilige en het gemeene. Verg. op XLI : 3.

21 wijden.′ Hierop voerde hij mij in het buitenvoorhof en leidde mij
naar de vier hoeken van het voorhof, en zie, daar was in elken hoek
22 van het voorhof een hof,′ kleine hoven in al de vier hoeken van het
voorhof, veertig el lang en dertig breed, alle vier van dezelfde afme-
23 tingen.′ Zij waren alle vier door een muur omgeven, waarin van onderen
24 aan alle kanten stookplaatsen waren gemaakt.′ Hij zeide tot mij: Dit
zijn de keukens waar zij die den tempel bedienen de slachtoffers van
het volk zullen koken.

21. *een hof.* In het Hebreeuwsch wordt hetzelfde woord als voor ‚voorhof' gebruikt.
22. *kleine,* volg. Gr. en Syr. vertt. Met die vertt. is ook aan het slot een woord weggelaten.
24. *zij die den tempel bedienen,* de Levieten. — *de slachtoffers.* Deze konden hier worden toebereid, in onderscheiding van de schuld- en zondoffers (vs. 20), omdat door het vleesch der slachtoffers het volk niet „gewijd" werd.

HOOFDSTUK XLVII : 1—12.

De tempelbeek. — Vóor den tempel staande, ziet Ezechiël water van onder den zuidelijken zijmuur te voorschijn komen en in oostelijke richting vloeien (1); uit de heilige ruimte geleid, ziet hij het van onder den oostelijken buitenmuur vloeien, en wordt hem getoond, hoe het van daar, oostwaarts loopende, steeds dieper wordt (2—5); langs de oevers staat rijk geboomte (6 v.). Zijn geleider deelt hem mede dat deze beek al het dorre land ten oosten doorloopt en, in de Doode Zee uitvloeiende, het water hiervan zoet maakt (8); waar zij komt brengt zij leven: zelfs wordt de Doode Zee vischrijk (9 v.), hoewel zij steeds veel zout zal opleveren (11); de boomen aan de oevers der beek zullen elke maand hunne vruchten dragen, en hun nimmer welkend loof zal geneesmiddel zijn (12).

Hoewel bij Jeruzalem zelf een paar bronnen waren (zie op 1 Kon. I : 9, 33 en op 2 Kon. XX : 20), was de omtrek niet vruchtbaar, en de geheele streek tusschen de stad en den Jordaan, de woestijn van Jericho, was, zooals nagenoeg al wat in Juda ten oosten van de waterscheiding lag, dor, alleen voor de teelt van kleinvee bruikbaar; terwijl de Doode Zee dezen haar naam ten volle verdiende; zie inl. op Gen. XVIII, XIX. De profeet stelt zich voor, dat dit in de toekomst beter zal zijn: van Jahwe's huis gaat alle zegen en vruchtbaarheid uit.

Eene dergelijke verwachting Joël III : 18; Zach. XIV : 8. Aan die van Ezechiël is Openb. XXII : 1 v. ontleend.

XLVII : 1 Toen bracht hij mij terug tot den ingang van het tempelhuis, en
zie, water vloeide van onder den drempel van het huis oostwaarts;
want het huis lag op het oosten, en het water vloeide van den zuide-
lijken zijwand van het huis langs den zuidelijken kant van het altaar.′
2 En hij voerde mij door de noordpoort en leidde mij buitenom naar de
buitenpoort die naar het oosten gekeerd was, en zie, het water stroomde
3 van den zuidelijken zijwand.′ Toen in oostelijke richting, een meet-
snoer in de hand, uitgaande, mat de man duizend el af en liet mij
4 door het water gaan: het reikte tot de enkels;′ weder mat hij duizend
el af en liet mij door het water gaan: het reikte tot de knieën; weder
mat hij duizend el af en liet mij door het water gaan: het reikte tot
5 de lenden;′ weder mat hij duizend el af: nu was het eene beek die
ik niet kon doorwaden; want het water was zoo diep dat men er in
6 zwemmen kon: eene ondoorwaadbare beek!′ En hij zeide tot mij: Hebt
gij het gezien, menschenkind? Waarna hij mij langs den oever der
7 beek terugvoerde.′ Op mijn terugweg zag ik aan de beide oevers der
beek boomen in zeer grooten getale.

1. *bracht hij mij terug,* uit het buitenvoorhof, XLVI : 21—24. — *van* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van onder van*) *den zuidelijken zijwand,* namelijk van den oostelijken muur. Uit het midden van dien muur kon het water niet oostwaarts vloeien; want daar stond het altaar in den weg.
2. *de noordpoort.* Eigenlijk moest dit zijn *de noordpoorten,* die van het binnen- en het buitenvoorhof. De weg dien de profeet wordt geleid was aangewezen: de oostpoorten waren gesloten, XLIV : 1 v.; XLVI : 1; om door de zuidpoorten uit te gaan, had hij het water moeten oversteken.

8 En hij zeide tot mij: Dit water vloeit naar de oostelijke landstreek,
stroomt af naar de Vlakte en komt zoo in de zee. Als het in de zee
9 uitloopt, dan wordt haar water gezond.′ En elk levend wezen, al het
wemelend gedierte, zal overal waar de beek komt kunnen leven, en
de visch zal zeer overvloedig zijn; want wanneer dit water er in komt,
10 dan wordt het water der zee gezond.′ En aan haar oever zullen vis-
schers staan; van En-gedi tot En-eglaim zal eene droogplaats voor
netten zijn. Allerlei visch zal er in zijn, zooals in de Groote Zee, zeer
11 overvloedig.′ Doch het water van haar poelen en kuilen zal niet ge-
12 zond worden, maar dienen om er zout uit te winnen.′ En aan de beek,
op hare beide oevers, zullen allerlei boomen met eetbare vruchten
groeien; welker loof niet verwelken, welker vrucht nooit opraken zal:
elke maand dragen zij eerstelingen; want het water dat ze drenkt
komt van het heiligdom af, en hunne vruchten zullen tot spijs, hun
loof zal tot geneesmiddel dienen.

8. *de Vlakte*, het heete, onvruchtbare Jordaandal; zie op Deut. I : 1. — *de zee*, de Doode. — *Als — uitloopt*, volg. verb. t. — *gezond*. De visch die de Jordaan in de Doode Zee voert zal niet meer onmiddellijk er in sterven.

9. *de beek*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *de twee beken*. — *het water der zee*, duidelijkheidshalve, gedeeltelijk met Syr. vert., ingevoegd. — Aan het slot van dit vers zijn eenige woorden volg. Gr. vert. weggelaten.

10. *En-gedi*. Zie op Joz. XV : 62. — *En-eglaim*. Onbekend, zeker eene plaats aan den westelijken oever; want de oostelijke behoort niet tot het toekomstig land van Israël; zie vs. 18. — *zal* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zullen*) — *zijn*. De uitgestrektheid der hiertoe benoodigde streek wijst op den omvang van het visschersbedrijf. — *er in*, in de zee, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. heeft het meervoud. — *de Groote Zee*, de Middellandsche.

11. Het zout der Doode Zee was uitstekend en dus een zeer kostbaar voortbrengsel. Werd al het water gezond, dan zou het volk van deze bron van welvaart beroofd worden; vandaar de beperking.

HOOFDSTUK XLVII : 13—XLVIII : 35.

De verdeeling van het toekomstig Kanaän onder de stammen. — De grenzen van het toekomstige land Israëls (XLVII : 13—21), waarin ook de vreemden een erfdeel zullen verkrijgen (22 v.). Het grondgebied der zeven noordelijke stammen (XLVIII : 1—7). Het land van Jahwe (8—20) en dat van den vorst (21 v.). Dat van de vijf zuidelijke stammen (23—28). Onderschrift (29). Omvang en poorten der heilige stad (30—35).

XLVII : 13 Zoo spreekt de Heer Jahwe: Dit is het grondgebied hetwelk gij
onder de twaalf stammen Israëls verdeelen zult: voor Jozef een dubbel
14 deel.′ Gij, de een zoo goed als de ander, zult het land beërven ten
aanzien waarvan ik mijne hand heb opgestoken het aan uwe vaderen
15 te zullen geven; zoo zal dit land u ten deel vallen.′ Dit is de grens
des lands aan de noordzijde: van de Groote Zee langs den weg over
16 Hethlon,′ aan den weg naar Hamath, over Berotha, Sibraim, dat op de
grens tusschen het gebied van Damaskus en dat van Hamath ligt,

13—20. Het grondgebied dat Ezechiël door het Israël der toekomst bezet ziet is ongeveer hetzelfde als het Num. XXXIV : 2—12 omschrevene: het omvat alleen het land ten westen van den Jordaan, maar strekt zich een heel eind noordelijker uit dan Dan en iets zuidelijker dan Bersjeba en sluit de geheele kuststreek, zoowel het land der Feniciërs als dat der Filistijnen, in.

13. *verdeelen*, volgens de aanwijzing van Jahwe. — *voor Jozef een dubbel deel*, volg. verb. t.; Hebr. t. *Jozef deelen*. De bedoeling schijnt te zijn het twaalftal nader te bepalen: het moet zoo geteld worden dat Efraim en Manasse voor twee gerekend worden, dus Levi er buiten valt.

14. *de — ander*. Waarschijnlijk bedoelt Ezechiël dat iedere stam behalve Jozef een even groot aandeel zal ontvangen. Dezelfde uitdrukking Lev. VII : 10.

15. *Hethlon*, ook XLVIII : 1, anders onbekend. — vóor *Hamath*, dat in Hebr. t. in vs. 16 staat, is een naam, *Sedad*, weggelaten.

16. *Hamath*. Zie op Gen. X : 18. — *Berotha*, 2 Sam. VIII : 8 als stad der Hittieten vermeld. — *Sibraim*, waarschijnlijk hetzelfde als *Zifron*, Num. XXXIV : 9. — *Hasar-enan*, volg. Gr. vert.; verg. vs. 17; XLVIII : 1; Num. XXXIV : 9; Hebr. t. *Haser-hattichon*. — *Hauran*, alleen hier in O. T. Zoo heette een gebergte, drie dagreizen ten oosten van het meer van Gennezaret, en daarnaar het land

17 naar Hasar-enan, aan de grens van Hauran.′ Zoo zal dus de grens
loopen van de zee tot Hasar-enan; zoodat de noordelijke grens loopt
langs het gebied van Damaskus en dat van Hamath. Dit is de noord-
18 zijde.′ De oostzijde loopt van tusschen Hauran en Damaskus, terwijl
tusschen Gilead en het land van Israël de Jordaan de grens vormt tot
19 aan de Oostelijke Zee bij Tamar. Dit is de oostzijde.′ De zuidzijde,
de middagstreek, loopt van Tamar tot het water van Meriba bij
Kades en langs de Beek naar de Groote Zee. Dit is de middagzijde
20 ten zuiden.′ En aan de westzijde vormt de Groote Zee de grens tot
21 het punt waar de weg naar Hamath gaat. Dit is de westzijde.′ Dit
land nu zult gij onder elkander, naar de stammen Israëls, verdeelen.′
22 Gij zult het ten erfdeel toewijzen aan u zelven en aan de vreemden
die onder u verblijf houden, die kinderen onder u verwekt hebben;
zij zullen op gelijke lijn staan met de geboren Israëlieten: zij zullen
23 met u een erfdeel erlangen te midden der stammen Israëls.′ In den
stam waaronder de vreemde verblijf houdt zult gij hem zijn erfdeel
geven, spreekt de Heer Jahwe.
XLVIII : 1 Dit zijn de namen der stammen. Van het noordelijk uiteinde af,
naast den weg over Hethlon, aan den weg naar Hamath, tot Hasar-
enan; zoodat het grondgebied van Damaskus, naast dat van Hamath,
ten noorden ligt en ieders gebied zich van de oostelijke grens tot de
2 westelijke uitstrekt: éen voor Dan.′ Grenzende aan Dan, van de ooste-
3 lijke grens tot de westelijke: éen voor Azer.′ Grenzende aan Azer,
4 van de oostelijke grens tot de westelijke: éen voor Naftali.′ Grenzende
aan Naftali, van de oostelijke grens tot de westelijke: éen voor Manasse.′
5 Grenzende aan Manasse, van de oostelijke grens tot de westelijke: éen
6 voor Efraim.′ Grenzende aan Efraim, van de oostelijke grens tot de
7 westelijke: éen voor Ruben.′ Grenzende aan Ruben, van de oostelijke
8 grens tot de westelijke: éen voor Juda.′ Grenzende aan Juda, van de
oost- tot de westzijde, zal het heilige gebied liggen dat gij afstaan

ten westen van dit gebergte. Daar deze streek veel te zuidelijk ligt, is het waarschijnlijk dat oorspronkelijk hier en in vs. 18 een andere naam heeft gestaan.

17. *zoodat — Hamath.* De lezing der woorden is onzeker, maar dit moet de zin zijn. — *Dit*, volg. hss. en Gr. vert.; evenzoo vs. 18 en 19.

18. *van — Damaskus.* Volgens de opgave van den noordoostelijken uithoek in vs. 16 is deze aanduiding van het noordelijk uitgangspunt der oostelijke grens duidelijk genoeg; maar wij missen eene opgave van de plaatsen langs welke de beginnende lijn loopt, die door den Jordaan vervolgd wordt; verg. Num. XXXIV : 10—12. — De vertaling van *tusschen Gilead — Israël* is onzeker, en het woord *de grens vormt* is volg. de oude vertt. gelezen; desgelijks vs. 20. — *de Oostelijke Zee*, de Doode, als Joël II : 20; Zach. XIV : 8. — *Tamar*, volg. Gr. en Syr. vertt.; verg. vs. 19. Hebr. t. *gij zult afmeten.* Over Tamar zie op 1 Kon. IX : 18.

19. Dezelfde opgave XLVIII : 28. — *het water van Meriba* (volg. XLVIII : 28; grondt. *Meriboth*) *bij Kades.* Zie op Exod. XVII : 7 en verg. Num. XXVII : 14. — *de Beek*, die van Egypte. Zie op Gen. XV : 18.

22. *de vreemden.* Zie op Exod. XII : 19. — *zij zullen met — erlangen*, niet geheel zekere vertaling.

1. *Van — Hamath.* Duidelijk is de aanduiding der noordelijke grens niet, maar zij komt ongeveer met die in XLVII : 15 overeen. — *ieders — uitstrekt*, volg. Gr. vert. en overeenkomstig vs. 2—8, 23—28. Zulk een breed grondgebied had geen stam weleer gehad; maar Ezechiël bekreunt zich, bij zijne voorstelling van het toekomstig Israël, zeer weinig om de woonplaatsen der stammen in den tijd vóor de Ballingschap of om de gesteldheid van het land. Alleen, dat hij zeven stammen ten noorden van het heilig gebied plaatst en slechts vijf ten zuiden er van, zoodat de stad in het zuidelijk gedeelte komt te liggen, terwijl het regelmatiger zou geweest zijn Jeruzalem met den tempel in het midden er van te plaatsen, of den tempel alleen tot middelpunt van het land te maken, vindt zijne verklaring in de aan Ezechiël welbekende omstandigheid dat Palestina zich verder ten noorden dan ten zuiden van Jeruzalem uitstrekte; Jeruzalem kon op de kaart zijner verbeelding niet verplaatst worden. Had hij de werkelijkheid geheel gevolgd, dan zou hij het heilig gebied nog meer naar het zuiden hebben verlegd.

1*b*—8. Op welken grond Ezechiël de stammen in deze orde stelt, is niet duidelijk. Alleen schijnt het dat hij de zonen van Rachel en Lea dicht bij het heilig gebied plaatst, de zonen der dienstmaagden op grooter afstand daarvan.

8—22. Verg. XLV : 1—8.

zult: vijf en twintig duizend el breed en even lang als een der andere
deelen, van de oost- tot de westzijde; het heiligdom zal in het midden
daarvan liggen.
9 Het heilige gebied dat gij aan Jahwe zult afstaan zal vijf en twintig
10 duizend el lang en vijf en twintig duizend el breed zijn.′ En aan de
navolgenden zal het heilige gebied toebehooren: aan de priesters een
gedeelte, waarvan de noordelijke grens vijf en twintig duizend el lang,
de westelijke en oostelijke tien duizend breed, de zuidelijke grens vijf
en twintig duizend lang zal zijn, en in het midden waarvan Jahwe's
11 heiligdom liggen zal;′ aan de geheiligde priesters, de zonen van Sadok,
die hun plicht jegens mij waargenomen hebben en niet, gelijk de
12 Levieten, afgedwaald zijn toen de Levieten afdwaalden;′ hun zal dit
als een heilig deel van het heilige gebied, als iets hoogheiligs, toebe-
13 hooren, palende aan het grondgebied der Levieten.′ En aan de Levieten
zal, naast het gebied der priesters, toebehooren een gedeelte van vijf
en twintig duizend el lengte en tien duizend el breedte. Het geheel
is dus vijf en twintig duizend el lang en twintig duizend breed.′
14 Hiervan mag niets verkocht of verruild worden; als keurgave van het
land mag men het niet verruilen of in andere handen doen overgaan;
want het is heilig aan Jahwe.
15 De vijf duizend el die in de breedte nog overblijven langs de vijf
en twintig duizend zal geen heilige grond wezen, maar is bestemd
voor de stad, tot woningen en tot weidegrond, en de stad zal in het
16 midden er van liggen.′ Dit zijn hare afmetingen: de noordzijde vier
duizend vijfhonderd el, de zuidzijde vier duizend vijfhonderd el, de
oostzijde vier duizend vijfhonderd el, de westzijde vier duizend vijf-
17 honderd el.′ En als weidegrond zal bij de stad behooren: ten noorden
tweehonderd vijftig el, ten zuiden tweehonderd vijftig el, ten oosten
18 tweehonderd vijftig el, en ten westen tweehonderd vijftig el.′ En
hetgeen in de lengte langs het heilige gebied overblijft, tien duizend
el aan de oost- en tien duizend aan de westzijde, daarvan zal de op-
19 brengst tot brood voor de bewoners der stad strekken.′ Wat de bewo-
ners der stad aangaat, menschen uit alle stammen zullen haar bewonen.
20 Dit geheele heilige gebied, een vierkant van vijf en twintig duizend
op vijf en twintig duizend, zult gij afstaan, namelijk het heilige gebied
21 met de stadsbezitting.′ En het overige zal den vorst toebehooren: wat
ter weerszijden ligt van het heilige gebied en de stadsbezitting, langs
de vijf en twintig duizend el in het oosten tot de oostelijke grens, en
langs de vijf en twintig duizend in het westen tot de westelijke grens,
evenwijdig met het gebied der stammen, zal den vorst behooren. Het
22 heilige gebied met het heiligdom des tempels ligt er midden in.′ Ter
zijde van de bezitting der Levieten en die der stad, tusschen het grond-

9. *vijf en twintig*, den tweeden keer volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tien*. In XLV : 1 wordt de breedte als *twintig duizend el* opgegeven; maar daar wordt het gebied der stad niet medegerekend, dat er hier in begrepen is; zie vs. 15, 20.

11. *de geheiligde priesters*, naar veranderde woordafdeeling, volg. Gr. vert. — *de zonen van Sadok*. Zie op XL : 46.

12. *palende aan*, en wel ten zuiden daarvan; want de tempel lag in het midden van het gewijde land, vs. 8.

13. *aan* vóor *de Levieten*, volg. Gr. en Lat. vertt. ingevoegd. — *Het geheel*, dat der priesters en dat der Levieten samen. — *twintig*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tien*.

14. *als — land*. Zoo heet dit gedeelte als aan Jahwe gewijd; verg. Lev. XXVII : 10, 33.

18. *westzijde*. Hierna heeft grondt. nog *het zal zijn langs het heilige gebied*, wat als herhaling is weggelaten. — *bewoners*, hier en vs. 19, letterlijk *bedienaren*.

20. *de stadsbezitting*. Zoo heet het geheele stuk ten zuiden van het deel der priesters.

21. *in het oosten*, volg. verb. t. Nog een paar andere geringe tekstverbeteringen zijn aangebracht.

22. In dit vers zijn na *stad* eenige woorden weggelaten.

gebied van Juda en dat van Benjamin in, zal het land van den vorst
liggen.
23 Voorts de overige stammen. Van de oostelijke grens tot de westelijke :
24 één voor Benjamin.′ Grenzende aan Benjamin, van de oostelijke grens
25 tot de westelijke: één voor Simeon.′ Grenzende aan Simeon, van de
26 oostelijke grens tot de westelijke: één voor Issachar.′ Grenzende aan
Issachar, van de oostelijke grens tot de westelijke: één voor Zebulon.′
27 Grenzende aan Zebulon, van de oostelijke grens tot de westelijke: één
28 voor Gad.′ En langs de grens van Gad, aan de zuidzijde naar de middagstreek, zal de grens loopen van Tamar tot het water van Meriba
bij Kades, en langs de Beek naar de Groote Zee.
29 Dit is het land hetwelk gij ten erfdeel aan de stammen Israëls zult
toewijzen, en dit is elks deel, spreekt de Heer Jahwe.
30*a*, 31*a* En dit zijn de uitgangen der stad;′ de poorten der stad zijn naar
30*b* de stammen Israëls genoemd:′ aan de noordzijde, vier duizend vijf-
31*b* honderd el lang, drie poorten:′ die van Ruben, één, die van Juda,
32 één, en die van Levi, één;′ aan de oostzijde, vier duizend vijfhonderd
el lang, drie poorten: die van Jozef, één, die van Benjamin, één, en
33 die van Dan, één;′ aan de zuidzijde, vier duizend vijfhonderd el lang,
drie poorten: die van Simeon, één, die van Issachar, één, en die van
34 Zebulon, één;′ aan de westzijde, vier duizend vijfhonderd el lang,
drie poorten: die van Gad, één, die van Azer, één, en die van Naftali,
35 één.′ De geheele omtrek is achttien duizend el. En de naam der stad
is voortaan: Jahwe is aldaar.

23. Als XLVII : 19.
30 v. Uit het vervolg blijkt dat vs. 30*b* en 31*a* in grondt. van plaats hebben gewisseld. In de volgende verzen zijn een paar geringe tekstverbeteringen naar oude vertt. aangebracht.
35. *En — aldaar.* Andere voorbeelden van heilspellende namen voor Israël of Jeruzalem zijn Jez. LX : 14; LXI : 3; LXII : 2, 4, 12; Jer. XXIII : 6; XXXIII : 16; Hoz. I : 10, 12; II : 22.

DANIËL.

INLEIDING.

Daniël was, volgens dit naar hem genoemd geschrift, een beroemd Joodsch droomuitlegger aan het hof van Nebukadnesar en zijne opvolgers te Babel. Hij en zijne drie vrienden, toonbeelden van trouw aan de bevelen van hun God, ondervinden tot loon voor hunne gehoorzaamheid zichtbaar zijne gunst: als zij zich van heidensche spijs en drank onthouden, wordt de schrale kost waartoe zij zich bepalen wonderbaar door God gezegend (I); als de drie vrienden weigeren het gouden beeld dat Nebukadnesar heeft opgericht te aanbidden en zij tot straf in den brandenden oven zijn geworpen, worden zij daarin door een engel bewaard, zoodat zij er ongedeerd uitkomen (III); als Daniël ondanks het verbod van koning Darius zijn dagelijksch gebed doet en dit in den leeuwenkuil moet boeten, wordt hij daarin niet verscheurd: een engel heeft den muil der leeuwen gestopt (VI). God schenkt daarenboven aan Daniël de kennis van het verborgene: hij weet Nebukadnesar te zeggen wat hij gedroomd heeft, en het nachtgezicht te verklaren (II); hij heeft dien trotschen koning eene tijdelijke krankzinnigheid voorspeld; zoodat de vorst, nadat de voorzegging uitgekomen en hij weder hersteld is, hiervan den god van Daniël openlijk de eere geeft (IV); aan Nebukadnesars zoon Belsjassar legt hij het wonderschrift uit dat op den wand zijner feestzaal geschreven was en hem den ondergang aankondigde (V). Ook

vallen Daniël zelven belangrijke openbaringen ten deel. Hij ziet eens in een droom, hoe vier elkander opvolgende heidensche rijken vernield en door dat der heiligen vervangen worden (VII); in het gezicht van den ram en den bok aanschouwt hij den val van een machtig koninkrijk en den ondergang van een bij uitstek verwaten koning (VIII); in een volgend krijgt hij inzicht in de beteekenis der zeventig jaren, den duur van Israëls ballingschap volgens Jeremia (IX); eindelijk wordt hem in bijzonderheden de toekomst onthuld; de geschiedenis der koningen van het Noorden en van het Zuiden, de vervolging die het volk Gods van een afschuwelijk hoogmoedigen koning zal moeten verduren, totdat deze door de hand Gods vallen en eene doodenopstanding de stichting van het godsrijk inleiden zal (X—XII).

Om dit boek te begrijpen moeten wij ons verplaatsen in den toestand der in Judea wonende Joden in het jaar 165 vóor Chr. Nooit had Israëls godsdienst zooveel gevaar geloopen verloren te gaan in de wieling van het heidendom, en was er zulk eene ontzaglijke krachtsinspanning noodig om de voorvaderlijke zeden te redden, als toen. Immers, sedert Alexander de Groote in 330 het Perzische rijk veroverd had, waren van lieverlede Grieksche taal, denkbeelden, zeden, godsdienstgebruiken in alle landen van Voor-Azië doorgedrongen, en het is niet meer dan natuurlijk dat zij ook ingang vonden in Palestina, hetwelk, eerst als deel van Egypte, daarna als deel van Syrië, steeds door Grieksche koningen geregeerd en midden in het wereldverkeer gelegen was. Wel heerschte daar, vooral in den omtrek van Jeruzalem, de wet, welker betrachting met de Grieksche zeden kwalijk gepaard ging; maar van lieverlede werd zij door velen op zijde gedrongen, door sommigen geminacht. De streng rechtzinnige hoogepriester Onias III (zie op IX: 26) zag geen kans haar in Jeruzalem te handhaven zonder hulp van den Syrischen koning Antiochus III den Groote (223—187), en toen diens opvolger, Seleucus IV Filopator (187—175), de hand reikte aan de Griekschgezinde partij, werd deze oppermachtig in Judea. Het waren niet slechts heidenen, maar ook Joden, o. a. vele priesters, die openlijk deelnamen aan de Grieksche spelen en op allerlei punten de wet verzaakten; zoodat Antiochus IV Epifanes (175—163) in den waan kon gebracht worden dat het hem weinig moeite zou kosten den godsdienst der Joden uit te roeien. Nadat hij reeds in 170 zich den Jeruzalemschen tempelschat toegeëigend, en het gewaagd had het heiligdom binnen te treden (1 Makk. I: 20—24), zond hij in 168 een talrijk leger naar Jeruzalem met den last het tot eene Grieksche stad te maken. Hiertoe werd een deel der bevolking vermoord of in slavernij verkocht, de plaats met vreemden bevolkt, ontmanteld en door een sterken nieuwgebouwden burg in bedwang gehouden; de vervulling der Joodsche godsdienstplichten, met name de sabbatsviering en de besnijdenis, op straffe des doods verboden. Zelfs werd den 15den Kislew (December) van dat jaar de dienst van Jahwe in den tempel gestaakt, en den 25sten daaraanvolgende op het brandofferaltaar een altaar gebouwd voor den Olympischen Zeus of Jupiter Capitolinus (verg. op XI: 37 en 38), waarop zwijnen — de heilige dieren van Zeus (verg. op Lev. XI: 7) — werden geofferd. Evenals in de hoofdstad, werd in de steden en dorpen van Judea de bevolking in naam des konings door rondtrekkende krijgsbenden uitgenoodigd aan den Griekschen god hulde te bewijzen.

Hadden de Griekschgezinde Joden Antiochus voorgespiegeld dat het meerendeel hunner landgenooten los waren van hun godsdienst en de tegenstand dien enkelen zouden bieden ras zou gebroken zijn, dit viel gansch anders uit. Toen de verdrukking begon, bleek weldra dat de meeste Joden geenszins genegen waren om den God der vaderen prijs te geven en zijne wet te verzaken, en velen zich hiertoe ook niet dwingen lieten. Sommigen ontvloden huis en hof en verborgen zich in de woestijn; anderen lieten zich liever ter dood brengen dan de wet te overtreden en den afgod te offeren; eindelijk grepen de verdrukten naar de wapenen. Toen de bevolking der stad Modin, ten westen van Jeruzalem, den last kreeg aan Zeus te offeren, verzette zich een priester, Mattathias, openlijk. Dit was het sein tot een opstand, welks leiders hij en zijne zonen werden. Naar den bijnaam dien Judas, zijn tweede zoon, droeg: makkabi, d. i. ‚strijdhamer', wordt vaak zijn geslacht, ja, worden soms al zijne medestanders en geestverwanten „Makkabeërs" genoemd. Daarnaar heeten ook de boeken waaruit wij onze kennis van den vrijheidsoorlog hebben: de boeken der Makkabeën. De poging om het hoofd te bieden aan het, wel door de Romeinen vernederde en verzwakte, maar toch in vergelijking met het kleine Judea overmachtige Syrië scheen dolzinnig, en niet ten onrechte noemt de schrijver van *Daniël* (XI: 34) de bende der opstandelingen „eene kleine hulp", al doet hetgeen hij er bijvoegt „velen zullen zich ge-

veinsdelijk bij hen aansluiten" vermoeden dat die kleine bende alras vrees wist in te boezemen. Doch des ondanks stond de kans der „vromen" uiterst hachelijk.

In dezen tijd nu verscheen het boek *Daniël* — dat wil zeggen: een enkel exemplaar; straks werden eenige weinige afschriften in het geheim gelezen, door menschen die zich in spelonken voor hunne vervolgers verborgen, door anderen die, thuis gebleven, sidderden bij de gedachte dat hun wellicht spoedig zouden gelast worden voor Zeus wierook te strooien of van het offervleesch te eten. Tot die menschen sprak het boek met klare stem. Zij begrepen het volkomen. In dien trotschen Nebukadnesar, tot straf voor zijn overmoed krankzinnig geworden, in dien heiligschennenden Belsjassar, die het vaatwerk des tempels ontwijdde, zagen zij Antiochus afgespiegeld, den goddeloozen vorst, wiens bijnaam Epifanes, d. i. ‚de doorluchte', wel eens om zijne dwaze streken in Epimanes, d. i. ‚de waanzinnige', werd veranderd, en wiens aanval op den Joodschen godsdienst door een Jood niet anders dan aan verwatenheid kon toegeschreven worden; in de goddelooze raadslieden van Darius, die hun koning overhaalden om allen godsdienst tijdelijk af te schaffen, herkenden zij der Joden vijanden aan het Syrische hof, wien het vergaan zou als genen. Al de eerste lezers zagen in het gedrag der vromen uit den voortijd die weigerden onreine spijs te eten, een beeld te aanbidden en hunne godsdienstplichten na te laten, gepredikt wat hun te doen stond. Elk hunner verstond den troost: de Heer, de levende God, was bij machte om zijne getrouwen van den dood te verlossen.

God kon helpen; ja, maar was hij van zins het te doen, en het spoedig te doen? Israël was wantrouwend geworden ten aanzien der profetieën over de vernedering der heidenen en de verhooging van Gods uitverkoren volk. Om dien twijfel te overwinnen, gaat de schrijver bewijzen dat Jahwe weldra helpen zal. Terwijl zijne verhalen de verbeelding van al zijne lezers ontvlamden, en ook de eenvoudigste de hoofdzaken zijner vermaningen en vertroostingen zeer goed konden verstaan, richt hij zich in het bijzonder tot de kundigsten zijner tijdgenooten, en rekent hun voor, wanneer de dag der verlossing en des heils dagen zal; juist drie en een half jaar na de staking van den eeredienst te Jeruzalem zal de heerlijke omkeer plaats hebben. Te dien dage zalig de vromen! Ja, vele dooden zullen uit hunne graven verrijzen, om, voor zoover zij rechtvaardigen waren, met de levende getrouwen deel te verkrijgen aan het aanstaand geluk.

De meesten dergenen voor wie dit boek is geschreven hebben zich er gewis door laten bemoedigen en troosten zonder kritiek te oefenen op den inhoud, maar wij kunnen niet nalaten naar de waarheid der verhalen en der profetieën die de schrijver ten beste geeft onderzoek te doen. En dan treft ons vóor alles het wonderbaarlijk karakter van hetgeen hij ons mededeelt. Vooral van H. II en H. VI is niet alleen de hoofdzaak — redding uit een brandenden oven en een kuil vol leeuwen — ten eenen male ongeloofelijk, maar ook verraden de bijomstandigheden den verdichter. Voorts is het onloochenbaar dat de schrijver eene zeer gebrekkige kennis der geschiedenis bezat: hij begint zijn werk met eene verkeerde tijdsbepaling (zie op I: 1), is over het rijk der Chaldeën, waarin hij zijn held laat leven, zeer gebrekkig ingelicht (zie inl. op H. V en aant. op VI: 1) en weet van de Perzische koningen weinig (zie op XI: 2). Eerst over den tijd na Alexander den Groote is zijne kennis uitgebreider: wel geeft hij zijne mededeelingen, omdat ze voor profetieën doorgaan, in raadselachtige bewoordingen, maar deze zijn doorzichtig genoeg; hoe meer hij zijn eigen tijd nadert, des te uitvoeriger wordt hij (zie XI: 5—20), en hij is zeer goed op de hoogte van hetgeen onder Antiochus IV gebeurd is, of liever nog gebeurt, tot het voorjaar van 166 (zie XI: 21—34). Natuurlijk; want dit is het tijdstip waarop hij schreef. Maar even natuurlijk is het dat hier zijne kennis ophoudt. Ja, wij durven zoo nauwkeurig stellen wanneer hij schreef, omdat hij dwaalt in zijne voorzegging van hetgeen daarna gebeurd is. Immers, reeds in het najaar van 166 heeft Judas eene luisterrijke overwinning behaald op de Syriërs (1 Makk. III: 38—IV: 27); en, kon men reeds toen bezwaarlijk de macht van den Makkabeër „eene kleine hulp" noemen (XI: 34), dit was onmogelijk, toen Judas het volgend jaar den Syrischen oppergeneraal Lysias verslagen, zich van den tempel meester gemaakt en dezen weder aan den dienst van Jahwe gewijd had (1 Makk. IV: 28—61). Hoe zou een schrijver, die herhaaldelijk van het altaar van Zeus in het tempelvoorhof gewag maakt, hebben kunnen verzwijgen dat die „ontzettende gruwel" weggeruimd was, indien dit gebeurd was voordat hij zijn boek uit zijne handen gaf? Laat

de schrijver zijn held voorspellen dat dit altaar vierdehalf jaar op de heilige plaats zal staan, inderdaad heeft het er slechts drie jaar gestaan. Ook geeft hij van de wijze waarop Antiochus vallen zou XI:40—45 eene beschrijving waaraan de werkelijkheid in geenen deele beantwoord heeft. Nog minder is dit het geval geweest met hetgeen hij Daniël laat voorspellen aangaande den tijd na den dood van Antiochus. Onmiddellijk hierna zou eene opstanding van dooden plaats hebben en het rijk der heiligen, d. i. van Israël, gesticht worden, om voor eeuwig tot eer van Jahwe te blijven bestaan (zie II:34, 44; VII:18, 27; XII). In werkelijkheid is de vrijheidsoorlog geheel anders afgeloopen. Met wisselende kans is onder leiding der Hasmoneeën — zoo heette Mattathias' geslacht — tegen de Syriërs gestreden; de dappere broeders zijn, nadat de tempel weder gereinigd en de eeredienst hersteld was, de een na den ander een bloedigen dood voor hun volk gestorven; eindelijk, in 142, is Judea onder Simon den Hasmoneër een zelfstandig rijk geworden. Maar dit is zoo weinig een rijk „van het volk der heiligen" geweest, „zonder handen", d. i. door Gods almacht (zie II:34; VIII:25), gesticht, dat de vroomste Joden zich nimmer hebben kunnen verzoenen met het bestaan van een Israëlietisch koninkrijk dat door zoo wereldsche middelen — wapengeweld en sluwe staatkunde — gegrondvest was en in stand gehouden werd. Allerminst zagen zij hierin eene vervulling der oude profetieën; en hierin hadden zij recht. Na ongeveer tachtig jaar bestaan te hebben, is dat rijk der Hasmoneeën voor de wapenen der Romeinen bezweken. Onder den druk dezer harde meesters heeft de Messiaansche verwachting gebloeid als nooit te voren; maar zij is steeds verijdeld, en in 70 na Chr. zijn Jeruzalem en de tempel tot een puinhoop gemaakt, is de Joodsche eeredienst er voorgoed gestaakt; latere pogingen der Joden om zich vrij te vechten zijn in bloed gesmoord, hun nakroost is verstrooid over de aarde, en voor het Joodsch bewustzijn duurt de ballingschap nog steeds voort.

De schrijver van *Daniël* ontleende zijn held waarschijnlijk aan *Ezechiël*, waarin hij XIV:14, 20 als vrome uit den voortijd, XXVIII:3 als wijze voorkomt; het een en ander, in verband met de beteekenis van den naam, die als ‚rechter Gods' kon opgevat worden, maakte Daniël geschikt om voorgesteld te worden als getrouw belijder van Jahwe, droomuitlegger en ziener. Vanwaar de schrijver Daniëls vrienden heeft, weten wij niet. Al wat hij van het viertal verhaalt is zoo duidelijk louter inkleeding van godsdienstige denkbeelden dat wij er geen andere bron voor behoeven aan te nemen dan zijne verbeelding.

Ongetwijfeld was hij een man van kennis: al was zijne bekendheid met de geschiedenis der Chaldeën en der Perzen uiterst gering, hij wist er zeker meer van dan de meeste zijner lezers; hij was een schriftgeleerde die toont in de wet en verscheidene andere Bijbelboeken thuis te zijn; en voor hetgeen hij van de gebeurtenissen onder de Grieksche koningen verhaalt heeft hij een geschiedboek — wij weten niet welk — geraadpleegd. Dat hij bij de samenstelling van zijn werk twee talen gebruikte stempelt hem nog niet tot geleerde; want het Arameesch waarin hij II:4*b*—VII:28 schreef was toen de volkstaal, en zeer velen verstonden, spraken en schreven nog Hebreeuwsch. Ook is het Hebreeuwsch dat hij gebruikt niet alleen door enkele Perzische en Grieksche woorden verontreinigd, maar in alle opzichten slecht, verloopen Hebreeuwsch; en zijn Arameesch is niet fraaier. Zijn stijl is, welke taal hij ook bezigt, slordig, gerekt en zonder eenige sierlijkheid; de verhaaltrant grof. Dat zijne voorstellingsgave uiterst gering is blijkt niet slechts uit zijne wonderverhalen, maar ook uit de gezichten die hij aan Daniël laat te beurt vallen, en waarin heel wat voorkomt dat niemand, ook niet in de verbeelding, zien kan; zie vooral VII:8, 20 v.

In éen opzicht echter is de schrijver van *Daniël* groot: hij is vol geloof en geestdrift. Zijne overtuiging is die van zijn tijd: Jahwe is voor hem, niet een god, maar God, de Heer, ondanks de zinlijke beschrijving in VII:9 v. onzienlijk, wiens naam J a h w e niet dan enkele malen (in H. IX) gebruikt wordt. Israël is Gods uitverkoren volk, daarom bestemd om in eeuwigheid heerschappij te oefenen. De lotgevallen van alle andere natiën zijn door God bepaald, en zij gaan te gronde zoodra het zijn tijd is, om vervangen te worden door het rijk der heiligen, dat menschelijk van aard en hemelsch van oorsprong is, in plaats van dierlijk en aardsch, zooals gene. Gelijk hij der volken lot in zijne hand heeft, zoo ook dat der menschen: hij verhoogt en vernedert, hij doodt en redt wien hij wil. Door moedige belijdenis en stipte wetsbetrachting wil die almachtige God gediend worden. In hoevele

opzichten deze overtuiging ook gebrekkig moge zijn, zij is grootsch, en zij leeft in den schrijver. Zijn boek is eene daad van geloof, die op haar beurt geloof zou kweeken en martelaars maken.

Daar het werk vol voorspellingen is, staat het in onzen Bijbel te recht onder de profetische boeken, waaronder het in den Hebreeuwschen Bijbel ongetwijfeld alleen hierom niet opgenomen werd omdat het eerst geschreven is toen de tweede bundel der Heilige Schrift reeds afgesloten was (verg. Alg. Inl. § 1); maar het neemt onder de profetische boeken eene eigene plaats in. In den tijd des schrijvers toch was onder de Joden de overtuiging gevestigd dat de tijd der profeten voorbij was (Ps. LXXIV : 9; 1 Makk. IV : 46; IX : 27; XIV : 41). Dientengevolge waagde hij het niet als profeet op te treden. Terwijl de oude godsmannen overtuigd waren door rechtstreeksche openbaringen van hun god zijn wil en de toekomst te kennen, en zij het dus versmaadden door menschen of uit een boek onderricht te worden, slaat onze schrijver juist dezen weg in om de waarheid te leeren kennen: hij studeert in de heilige schriften en berekent hieruit de toekomst. Wat hij vindt verkondigt hij niet in eigen naam, maar legt hij aan een heiligen man uit den voortijd op de lippen, na dezen eerst wat hem, als tot het verleden behoorende, bekend was te hebben laten voorspellen, om zóo aan de voorspellingen van hetgeen voor hem en zijne lezers nog toekomstig was ingang te verschaffen. Men noemt zulk een boek gewoonlijk eene „openbaring" (*apocalypse*).

Voorbereid was deze eigenaardige opvatting door de werkzaamheid der mannen die de oude profetische boeken verzameld en, soms met toevoegselen van eigen hand vermeerderd, uitgegeven hadden. Eenige geschriften in onzen kánon, zooals Jez. XXIV—XXVII; *Joël*; Zach. IX—XIV, vormen den overgang van de profetische tot de apocalyptische letterkunde. Van deze is *Daniël* de eerste proeve, door vele gevolgd. Eene zeer omvangrijke bezitten wij nog op naam van Henoch (Gen. V : 21—24; verg. inl. op Gen. VI : 1—4); in de apokriefe boeken staat, achter het N. T., het vierde boek *Ezra*; de meest bekende is de *Openbaring van Johannes*, in het N. T. Er zijn er meer, zoowel van Joodschen als van Christelijken oorsprong.

Dat *Daniël* in den smaak van velen viel is licht te denken: de hoofdzaak werd door ieder begrepen en prikkelde de verbeelding; de profetieën gaven — ook in later eeuw — zeer gewenschte middelen om de toekomst uit te rekenen aan hen die hierin liefhebberij hadden. Hoeveel het gebruikt is, blijkt uit den vorm waarin het in de oude Grieksche vertaling is overgeleverd, nl. voorzien van vele uitweidingen, waarvan de belangrijkste zijn *Suzanna*; *het gebed van Azarja en het lied der drie* (mannen in den oven) en *Bel en de Draak*, die in de apokriefe boeken opgenomen zijn. In de Christelijke Heilige Schrift is de oude Grieksche vertaling door eene nieuwere (zie Alg. Inl. § 2), die van Theodotion, vervangen.

HOOFDSTUK I.

Trouw aan de spijswetten heerlijk beloond. — Nadat Nebukadnesar in het derde jaar van Jojakim Jeruzalem heeft veroverd, voert hij dezen koning met een deel van zijn volk naar Babylonië en brengt hij het heilig vaatwerk in den tempel van zijn god (1 v.); hij beveelt uit de aanzienlijke ballingen eenige jongelingen uit te kiezen, om ze op te kweeken tot hofbeambten; hiertoe zullen zij o. a. spijs en wijn van 's konings tafel ontvangen (3—5). Onder hen zijn Daniël en drie andere Judeërs (6 v.), die, onwillig zich te verontreinigen aan die ongeoorloofde spijs en drank, den overste der kamerlingen verzoeken hun tien dagen lang niets dan groente en water te verstrekken (8—13); als hun verzoek ingewilligd wordt (14) en het na tien dagen blijkt dat die schrale kost hun uitstekend bekomt, wordt hun vergund hiermede voort te gaan (15 v.). God geeft aan alle vier wijsheid, aan Daniël bovendien kennis van gezichten en droomen (17); zoodat zij, als zij na afloop van den opleidingstijd den koning voorgesteld worden, alle geleerden des lands in wijsheid overtreffen (18—20); Daniël blijft aan het hof tot het eerste jaar van Cyrus (21).

Reeds vóor de Ballingschap waren in Judea, wis ook in Israël, vele wettelijke bepalingen gemaakt tot onderscheiding van geoorloofde en ongeoorloofde spijzen (zie inl. op Lev. XI). Hoe meer door en na Ezra de richting die strenge afzondering van de heidenen eischte de overhand kreeg onder de Joden, des te meer gewicht werd aan de opvolging dier spijswetten gehecht; en toen Antiochus IV, bij zijne poging om den Joodschen godsdienst af te schaffen, de Joden wilde dwingen aan die wetten ongehoorzaam te zijn en o. a. zwijnenvleesch te eten (zie hierover op Lev. XI : 7), werden die bepalingen

den geloovigen steeds dierbaarder; zoodat zij liever wilden sterven dan ze overtreden (zie 1 Makk. I : 62 v.; 2 Makk. V : 27; VI : 18—31; VII). Ons verhaal spoort tot gehoorzaamheid ten dezen aan, en leert, hoe de god Israëls de zijnen zichtbaar beloont door èn de eenvoudige spijzen te zegenen, èn den getrouwen wijsheid te verleenen.

I : 1 In het derde jaar der regeering van Jojakim, den koning van Juda,
kwam Nebukadnesar, de koning van Babel, naar Jeruzalem en bele-
2 gerde het.′ En de Heer gaf in zijne hand Jojakim, den koning van
Juda, en een deel der vaten van het huis Gods; hij bracht hen in
het land Sjinear, en de vaten bracht hij in de schatkamer van zijn
3 god.′ Daarna beval de koning Aspenaz, het hoofd zijner kamerlingen,
uit de Israëlieten, zoowel uit het koninklijk geslacht als uit de edelen,′
4 knapen te nemen zonder eenig lichaamsgebrek, schoon van uiterlijk,
toegerust met allerlei wijsheid, in het bezit van kennis, inzicht heb-
bende in wetenschap, geschikt om in het paleis des konings te staan,
5 en dezen te onderwijzen in het schrift en de taal der Chaldeën.′ De
koning wees hun voor elken dag een deel toe van de spijzen en den
wijn der koninklijke tafel, en beval, hen zóo drie jaren op te kweeken;
opdat zij na afloop er van voor den koning zouden staan.
6 Onder hen nu waren eenige Judeërs: Daniël, Hananja, Misjaël en
7 Azarja,′ wien de opperste der kamerlingen andere namen gaf: Daniël
noemde hij Beltsjassar, Hananja Sjadrach, Misjaël Mesjach en Azarja
8 Abednego.′ Maar Daniël nam zich voor, zich niet te verontreinigen
aan de spijzen en den wijn van de koninklijke tafel, en verzocht
daarom den opperste der kamerlingen vergunning zich niet te laten

1. De schrijver dwaalt. Nebukadresar heeft niet in het derde jaar van Jojakim (608—598), maar eerst acht of negen jaar later, toen Jojachin regeerde (597), Jeruzalem ingenomen en den tempel geplunderd, 2 Kon. XXIV : 8—17. In het derde jaar van Jojakim kon Nebukadresar zelfs niet te Jeruzalem komen; daar toen nog Necho, de koning van Egypte, met zijn leger tusschen Palestina en den Eufraat stond; eerst in het vierde jaar van Jojakim (605) is Necho bij Karkemis door Nebukadresar verslagen, Jer. XLVI : 2. Deze was toen nog geen koning, maar is het kort daarna geworden, Jer. XXV : 1. Verg. nog Jer. XXXVI : 1, 9, 10, 29, waar Jeremia in ditzelfde jaar de komst der Chaldeën pas voorspelt. De schrijver heeft zijne voorstelling ontleend aan het onjuiste verhaal 2 Kron. XXXVI : 6 v., en de tijdsbepaling *in het derde jaar* waarschijnlijk aan eene verkeerde opvatting van 2 Kon. XXIV : 1. — De naam van Babels koning wordt hier geschreven als 2 Kon. XXIV : 1; over de ware schrijfwijze, Nebukadresar, zie aldaar.

2. *het land Sjinear,* eigenlijk Zuid-Babylonië, Gen. X : 10 en elders, hier geheel Babylonië. — Hierop laat grondt. volgen *in het huis van zijn god.* Indien dit in den tekst behoort, dan moeten de voorafgaande woorden vertaald worden *hij bracht ze* (de vaten) *in het land Sjinear*; in welk geval tweemaal hetzelfde zou gezegd zijn.

3. *de Israëlieten.* Bedoeld zijn de Judeërs; maar de schrijver beschouwt, in navolging van *Kronieken* (zie inl. op dat boek), Juda als het ware Israël. — *edelen.* Het hier gebezigde woord, dat alleen nog Est. I : 3; VI : 9 voorkomt, is van Perzischen oorsprong.

4. *knapen.* Bij de Perzen begon op het veertiende jaar de opleiding tot hofbeambten. — *te staan,* nl. vóor den koning, zooveel als: te dienen. — *Chaldeën.* In de oudere boeken des Bijbels heeten zoo de Babyloniërs (zie b. v. 2 Kon. XXIV : 2; verg. ook in ons boek IX : 1); maar hier, II : 2, 4, 5, 10; IV : 7; V : 7, 11 worden met dien naam Babylonische toovenaars en sterrewichelaars aangeduid: louter een misbruik van het woord, te verklaren uit den roem van geleerdheid dien de oude Babyloniërs hadden. De schrijver meent dat die Chaldeën eene kaste van geleerden waren die een eigen schrift en eene eigene taal bezaten. Daar hij veel houdt van zulke reeksen benamingen (verg. II : 2 enz.; III : 2 enz.; III : 5 enz.), bezigt hij allerlei woorden voor wijzen zonder aan elk daarvan eene bijzondere beteekenis te hechten.

5. *spijzen,* een Perzisch woord, dat in het O. T. alleen in dit hoofdstuk en XI : 26 voorkomt.

7. Door die naamsverandering wordt gewis aangeduid dat zij ophielden Judeërs te zijn en geheel Chaldeën werden. In hoever die nieuwe namen dit uitdrukten, weten wij niet; daar wij er de afleiding niet van kennen. De schrijver meent waarschijnlijk dat er Babylonische godennamen in schuilen. In *Beltsjassar* zoekt hij volg. IV : 8 den naam van den god *Bel,* en de tweede helft van *Abednego* zal wel eene verbastering van den godsnaam *Nebo* zijn, over wien zie op Jez. XLVI : 1.

8. *Daniël.* Deze wordt hier, als de voornaamste, alleen genoemd, maar alle vier trekken dezelfde lijn. — Waarom de spijzen en wijnen van de koninklijke tafel door Daniël en zijne vrienden onrein werden geacht, is onzeker. Wel waren zij dit om verschillende redenen volgens de Joodsche spijswetten uit de eerste eeuw na Chr.: het vleesch van sommige dieren dat daar opgedischt werd was den Joden ontzegd; de dieren waarvan het vleesch hun niet ontzegd was waren niet goed geslacht; vooral op de verwijdering van het bloed was niet goed gelet; vleesch- en melkspijzen waren niet afgezonderd ge-

9 verontreinigen.′ En God bewerkte dat Daniël gunst en erbarming
10 vond bij den opperste der kamerlingen.′ Deze toch zeide tot Daniël:
Ik vrees dat mijn heer de koning, die u spijs en drank heeft toegewezen, uw uitzicht minder bloeiend zal vinden dan dat der knapen
van uw leeftijd. Zoo zoudt gij mijn hoofd bij den koning doen ver-
11 beuren.′ Toen zeide Daniël tot den beambte dien de opperste der
kamerlingen bij Daniël, Hananja, Misjaël en Azarja had geplaatst:′
12 Neem toch tien dagen de proef met uwe dienaren, door ons groenten
13 tot spijs en water tot drank te doen geven;′ laat dan ons uiterlijk
met dat van de knapen die van 's konings spijzen eten door u vergeleken worden, en doe daarna met uwe dienaren naar bevind van zaken.′
14 Hij was hun in deze zaak te wille en nam met hen eene proef van
15 tien dagen.′ En na verloop van tien dagen waren zij bloeiender van
uitzicht en beter in het vleesch dan al de knapen die van 's konings
16 spijzen gegeten hadden.′ Daarom nam de beambte hunne spijzen en
hun tafelwijn weg en gaf hun groenten.
17 Aan die knapen nu, aan alle vier, gaf God wetenschap, kennis van
allerlei schrift en wijsheid, en Daniël kreeg verstand van alle gezichten
18 en droomen.′ Toen de tijd waarna de koning bepaald had dat zij bij
hem zouden gebracht worden verstreken was, bracht de opperste der
19 kamerlingen hen voor Nebukadnesar.′ De koning onderhield zich met
hen, en onder hen allen werd de gelijke van Daniël, Hananja, Misjaël
en Azarja niet gevonden. Daarom traden zij in dienst bij den koning.′
20 En over elk stuk van omzichtige wijsheid waarover de koning hen
ondervroeg bevond hij hen tienmaal bekwamer dan al de geleerden
21 en geestenbanners in zijn geheele rijk.′ En Daniël was daar tot het
eerste jaar van koning Cyrus.

houden; van het meel en den wijn had Jahwe zijn deel niet gehad. Maar wij weten niet, in hoever de weinige bepalingen der wet dienaangaande reeds in 165 vóor Chr. uitgewerkt waren; evenmin waarom het gebruik van het plantaardig voedsel, dat hun volgens vs. 12 niet ontzegd was, onbedenkelijk geacht werd. Immers, ook hiervan had Jahwe zijn deel niet ontvangen, en ook dit kon door de aanraking van een onrein mensch bij de bereiding verontreinigd zijn.

9—16. De opperste der kamerlingen, d. i. gesnedenen, staat het verzoek wel niet toe, maar geeft toch een vriendelijk antwoord en laat zijn ondergeschikte vrij om Daniël te wille te zijn.

11. *beambte*, onzekere vertaling.

12. *groenten*. Het Hebreeuwsche woord kan eigenlijk alle plantaardig voedsel, dus ook brood, aanduiden; maar daar bij deze opvatting het wonder hetwelk de schrijver blijkbaar wil vermelden: dat zij bij zoo schralen kost gezond en welgedaan bleven, zou vervallen, kan hij dit niet bedoeld hebben.

18. *zij*. Uit het volgende vers blijkt dat al de jongelingen die tot hofbeambten opgeleid worden bedoeld zijn.

21. Dit vers is zeer onduidelijk; want het woord *daar* is door ons ingevoegd om een zin te verkrijgen. Of er is iets uitgevallen, òf wij hebben hier de aanteekening van een lezer, die, als iets dat vanzelf sprak, onderstelde dat Daniël aan het einde der Ballingschap, die volgens hem tot het eerste jaar van Cyrus geduurd had, de vrijheid herkreeg. Dat hij naar Palestina terugkeerde kon hij om X: 1 niet zeggen.

HOOFDSTUK II.

Nebukadnesars droom. — In het tweede jaar zijner regeering heeft Nebukadnesar een droom waarover hij ongerust is (1); vergeefs eischt hij van de ontboden waarzeggers dat zij hem zullen zeggen wat hij gedroomd heeft: zij zijn bereid den droom uit te leggen, maar verklaren dat zij, evenmin als iemand ter wereld, in staat zijn hem den inhoud er van mede te deelen (2—12*a*); waarop hij beveelt hen om het leven te brengen (12*b*); als men bij het ten uitvoer leggen van dezen last ook Daniël wil dooden en deze verneemt waar het om te doen is, verzoekt hij den koning eenig uitstel (13—16). Hij wekt zijne drie vrienden op om met hem God te bidden (17 v.) en ontvangt in den volgenden nacht van God de mededeeling die hij verlangt; waarop hij God, den kenner van het verborgene, looft (19—23). Nu laat hij zich naar den koning brengen (24 v.), en verklaart dezen, dat alleen de God des hemels het geheim kent, dat het gezicht hetwelk de koning gehad heeft dient om

hem de toekomst te ontsluieren, en dat hij, Daniël, nu door God in staat gesteld is om het den koning te verklaren (26—30). Hij deelt hierop den koning mede wat hij gezien heeft: een beeld met gouden hoofd, zilveren bovenlijf, koperen onderlijf, ijzeren beenen, en voeten deels van ijzer deels van leem; toen was een steen komen aanrollen, die de voeten van het beeld trof en niet alleen deze, maar ook al de hoogere deelen vergruisde en zelf een groote berg werd (31—35). De beteekenis hiervan was: De koning zelf is het gouden hoofd (36—38); na hem zullen twee heerschappijen komen van geringer beteekenis (39); vervolgens eene vierde, zeer sterke, die alles verbrijzelen (40), maar zelve eene verdeelde, kwalijk samenhangende heerschappij zijn zal (41—43); tijdens die heerschappij zal God een onvergankelijk rijk stichten, door een steen aangeduid (44, 45*a*). Geen twijfel, of de droom zal in dezen zin vervuld worden (45*b*). De koning bewijst Daniël goddelijke eer, geeft hem rijke geschenken en stelt hem aan tot bestuurder van het landschap Babel en hoofd van alle wijzen (46—48). Daniël vertrouwt, met goedvinden des konings, dat bestuur aan zijne drie vrienden toe en blijft aan het hof (49).

Het ongeloofwaardig karakter van dit verhaal springt in het oog. Dat Nebukadnesar om zulk eene onrechtvaardige reden de wijzen van Babel laat om het leven brengen, terwijl Daniël, die volgens H. I juist door den koning als een boven allen wijs man geëerd was, van het geval niets hoort voordat de slachting reeds begonnen is en men ook hem opzoekt om hem zonder vorm van proces te dooden, is nog eene kleinigheid, vergeleken bij het tegenstrijdige in den hoofdinhoud van het verhaal: God openbaart Daniël iets dat geen mensch raden of weten kon, maar geeft dan van het op zoo wonderbare wijze in herinnering gebrachte gezicht eene verklaring die toont, hoe hoogst gebrekkig de schrijver het verleden kende, en dat hij van de toekomst niets wist.

Immers, evenals in H. VII, wordt in dit hoofdstuk aan den ziener, die in de Babylonische ballingschap heet te leven, eene profetie op de lippen gelegd, volgens welke vier heerschappijen elkander zullen opvolgen, die zullen worden omvergeworpen en vervangen door het rijk Gods. In beide hoofdstukken worden dezelfde bedoeld, nl. die van Nebukadnesar, vs. 36—38 uitdrukkelijk genoemd, en zijn naasten opvolger; die der Meden, zwakker dan de Chaldeeuwsche; die der Perzen, en die van Alexander den Groote en zijne opvolgers. Maar in Babel heeft tusschen het rijk der Chaldeeën en dat der Perzen geen rijk der Meden bestaan. De schrijver stelt zich dit slechts voor; gelijk ook uit andere plaatsen (zie V : 30; VI : 1, 29; VIII : 3; IX : 1; XI : 1) blijkt; hoewel hij somtijds het rijk der Meden en der Perzen als één rijk behandelt (V : 28; VI : 9, 13, 16; VIII : 20) en aan het Medische in geen geval een langen duur heeft toegekend, daar er slechts één koning toe behoord heeft, Darius de Meder, die reeds 62 jaar oud was bij zijne troonsbestijging, VI : 1. — Over het onvervuld blijven zijner verwachting aangaande de vestiging van het Godsrijk zie op vs. 44 en de inl. op het boek.

De strekking van het verhaal is eene proeve te geven van Daniëls kennis van gezichten, I : 11 geroemd. Zoo wordt den lezers vertrouwen ingeboezemd op de onthullingen die zij straks bij monde van Daniël zullen ontvangen.

II : 1 In het tweede jaar der regeering van Nebukadnesar had deze droo-
men, waardoor zijn geest ontroerd werd en het met zijn slaap gedaan
2 was. Daarom beval de koning de geleerden, geestenbanners, toove-
naars en Chaldeeën te roepen, om den koning zijne droomen mede te
3 deelen. Toen zij gekomen waren en voor den koning stonden, zeide
deze tot hen: Ik heb een droom gehad, en mijn geest is daardoor
4 zoo ontroerd dat ik dien droom begrijpen wil. Hierop spraken de
Chaldeeën tot den koning (Arameesch): Koning, leef tot in eeuwigheid!
Verhaal den droom aan uwe dienaren, en wij zullen den uitleg geven.
5 Maar de koning antwoordde en zeide tot de Chaldeeën: Het staat bij
mij vast: indien gij mij den droom en den uitleg er van niet te

1. *In het tweede jaar.* Volg. I : 5, 18 is Daniël eerst vier jaren nadat Nebukadnesar hem en zijne vrienden in ballingschap had weggevoerd als bekwaam uitlegger aan het hof gekomen. Indien wij dus den schrijver geen verregaande slordigheid willen toedichten, moeten wij aannemen dat in het cijfer *twee* eene fout ingeslopen is.

4. *(Arameesch).* Zie op Ezra IV : 7. Waarom de schrijver hier zoo plotseling die andere taal gebruikt, weten wij niet. Wellicht houdt hij haar voor die der wijzen, laat hij daarom hen er in spreken en gaat er dan onnadenkend mede voort. Is dit zoo, dan heeft hij zich schromelijk vergist: de taal der Babyloniërs, ook die hunner wijzen, was eene andere dan de hier gebruikte. — *Koning, leef tot in eeuwigheid!* Zie op 1 Kon. I : 31.

5. *Het — vast,* letterlijk *Het woord is van mij uitgegaan*; desgelijks vs. 8. — *zult gij in stukken gehouwen (worden).* Desgelijks III : 29. — *zullen — worden.* Zie op 2 Kon. X : 27. — De koning is den

kennen geeft, zult gij in stukken gehouwen en zullen uwe huizen tot
6 mesthoopen gemaakt worden.' Maar indien gij den droom en zijn
uitleg mededeelt, zult gij van mij giften, geschenken en groote eer
7 ontvangen. Dus, deelt den droom en zijn uitleg mede.' Toen antwoord-
den zij wederom en zeiden: De koning verhale den droom aan zijne
8 dienaren; dan zullen wij den uitleg geven.' Maar de koning antwoordde
en zeide: Zeker weet ik dat gij tijd zoekt te winnen, omdat gij gezien
9 hebt dat het bij mij vaststaat:' indien gij mij den droom niet te
kennen geeft, dan treft u allen hetzelfde vonnis. En gij zijt overeen-
gekomen leugen en bedrog voor mij te spreken, totdat de tijd ver-
keert. Dus, verhaalt mij den droom; opdat ik wete dat gij mij den
10 uitleg geven kunt.' De Chaldeeën antwoordden den koning en zeiden:
Er is geen mensch op den aardbodem die hetgeen de koning verlangt
zou kunnen mededeelen; reden waarom ook geen enkel groot en machtig
koning ooit van eenig geleerde, geestenbanner of Chaldeër iets derge-
11 lijks verlangd heeft.' Hetgeen de koning verlangt is zwaar, en er is
geen ander die het den koning zou kunnen mededeelen, behalve goden,
12 wier woning niet onder de menschen is.' Hierover hevig vertoornd
en vergramd, beval de koning al de wijzen van Babel om te brengen,'
13 Het besluit werd uitgevaardigd, en de wijzen werden gedood. Ook
14 Daniël en zijne vrienden zocht men, om hen te dooden.' Toen gaf
Daniël een beleidvol en verstandig bescheid aan Arioch, den overste
van 's konings lijfwacht, die uitgetrokken was om de wijzen van Babel
15 te dooden;' hij hief aan en zeide tot Arioch, den beambte des konings:
Waarom is zulk een scherp besluit van den koning uitgegaan? Nu
16 deelde Arioch aan Daniël de zaak mede;' waarop Daniël tot den koning
ging en hem bad hem eenigen tijd te laten; dan zou hij den koning
den uitleg geven.
17 Toen ging Daniël naar zijn huis en deelde aan zijne vrienden
18 Hananja, Misjaël en Azarja de zaak mede;' zij moesten erbarming
afsmeeken van den God des hemels in zake van dit geheim; opdat
men Daniël en zijne vrienden niet met de overige wijzen van Babel
19 zou ombrengen.' Toen werd aan Daniël in een nachtgezicht het ge-
20 heim geopenbaard; waarop Daniël den God des hemels loofde.' Daniël
hief aan en zeide: Geloofd zij de naam Gods van eeuwigheid tot
21 eeuwigheid; want zijner is de wijsheid en de kracht!' Hij verandert
de tijden en gelegenheden, zet koningen af en stelt koningen aan,
geeft wijsheid aan wijzen en kennis aan hen die doorzicht hebben.'
22 Hij openbaart het diepe en verborgene, weet wat in het duister is, en
23 bij hem woont het licht.' U, God mijner vaderen, loof en prijs ik,
omdat gij mij wijsheid en kracht verleend hebt en mij thans hebt

Vs. 20. Ps. CXIII: 2.

droom niet vergeten, maar wil onderzoeken, hoever de kennis zijner wijzen gaat, of zij inderdaad goddelijke openbaringen krijgen.

9. *totdat de tijd verkeert*, totdat er iets gebeurt waardoor de zaak op den achtergrond raakt en gij uit de moeilijkheid gered wordt.

11. *onder de menschen*, letterlijk *bij het vleesch.*

13. *de wijzen werden gedood.* Dit is onnauwkeurig verteld: volgens vs. 24 werd ten hoogste een aanvang met de uitvoering gemaakt.

14. *lijfwacht*, die ook het scherprechterswerk voltrok.

16. *den uitleg.* Slordig verteld: de koning vroeg niet naar den uitleg, maar allereerst naar den inhoud van den droom. Evenzoo vs. 24 v.

18. *zij moesten*, of *hij wilde.*

22. *het licht*, zooveel als de wijsheid, het doorzicht. Evenals Spr. VIII de wijsheid als een persoon wordt voorgesteld die bij Jahwe woont, zoo hier het licht; hij kan het dus zenden tot wien hij wil; verg. op Gen. I: 3.

bekend gemaakt wat wij van u afgesmeekt hebben; want gij hebt
mij de zaak des konings bekend gemaakt.
24 Dientengevolge ging Daniël tot Arioch, wien de koning opgedragen
had de wijzen van Babel om te brengen; hij kwam en sprak hem
aldus toe: Breng de wijzen van Babel niet om; voer mij tot den
25 koning; dan zal ik den koning den uitleg geven.′ Toen voerde Arioch
Daniël ijlings tot den koning en sprak dezen aldus toe: Ik heb onder
de Judeesche ballingen een man gevonden die den koning den uitleg
26 wil geven.′ De koning antwoordde en zeide tot Daniël, die den naam
Beltsjassar droeg: Zijt gij in staat mij den droom dien ik gezien heb
27 en den uitleg er van mede te deelen?′ Daniël hief voor den koning
aan en zeide: Het geheim waarnaar de koning vraagt kunnen geen
wijzen, geestenbanners, geleerden en sterrenwichelaars den koning te
28 kennen geven;′ maar er is een God in den hemel, die geheimen open-
baart, en hij heeft aan koning Nebukadnesar bekend gemaakt wat ten
laatste gebeuren zal. Uw droom en de gezichten die op uwe legerstede
29 in uw brein zijn opgerezen waren de navolgende:′ Bij u, o koning,
zijn op uwe legerstede gedachten opgestegen over hetgeen nadezen ge-
beuren zal; de Onthuller der geheimen heeft u te kennen gegeven
30 wat gebeuren zal;′ en aan mij is het geheim geopenbaard, niet door
eene wijsheid die in mij meer dan in andere schepselen zou zijn, maar
opdat de uitleg den koning zou gegeven worden en gij de gedachten
31 van uw hart zoudt kennen.′ Gij dan, koning, hadt een gezicht. Zie,
een groot beeld! Dat beeld was hoog en glansrijk, het stond tegenover
32 u en had een vreeselijk aanzien.′ Het beeld nu, het had een hoofd
van zuiver goud, borst en armen van zilver, buik en zijden van koper,′
33, 34 beenen van ijzer, voeten deels van ijzer deels van leem.′ Gij zaagt
daarnaar, toen vanzelf een steen losraakte, het beeld op zijne voeten
35 van ijzer en leem trof en ze vergruisde.′ Toen vielen op eenmaal ijzer,
leem, koper, zilver en goud in gruis; het werd als het kaf dat des
zomers van den dorschvloer wegvliegt, en de wind voerde het mede,
zoodat er geen plaats voor gevonden werd. Maar de steen die het
beeld had getroffen werd tot een grooten berg, die de geheele aarde
besloeg.
36 Dit is de droom; nu zullen wij den koning er den uitleg van geven.′
37 Gij, o koning, koning der koningen, wien de God des hemels heer-
38 schappij, macht, kracht en eer geschonken heeft,′ en in wiens hand hij
de menschenkinderen, de dieren des velds en de vogelen des hemels,
waar zij ook wonen, heeft gesteld; zoodat hij u over die allen heeft
39 doen heerschen; gij zelf zijt het hoofd van goud.′ En na u zal een
ander koninkrijk opstaan, geringer dan het uwe; daarna een ander
rijk, een derde, van koper, dat over de geheele aarde zal heerschen.′

23. *mij* (vóor *de zaak*), volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ons*.

25. De schrijver vergeet, niet alleen den inhoud van H. I, maar ook, dat hij Daniël reeds vs. 16 bij den koning heeft laten komen.

28. *de gezichten ... die in uw brein*, of *hoofd, zijn opgerezen*, letterlijk *de gezichten van uw hoofd*. Dezelfde omschrijving van een nachtgezicht IV : 5, 10, 13; VII : 1.

30. *de gedachten van uw hart*, de gezichten waarin God u de toekomst heeft bekend gemaakt.

34. *vanzelf*, letterlijk *zonder handen*, d.i. zonder toedoen van menschen. Zoo ook VIII : 25. Verg. Job XXXIV : 20; Zach. IV : 6.

37 v. In onderscheiding van de volgende deelen des beelds, waardoor koninkrijken aangeduid worden, stelt het hoofd Nebukadnesar alleen voor, alsof het Chaldeeuwsche rijk niet na hem bestaan had. Dit komt, omdat de schrijver van slechts één koning ná Nebukadnesar, zijn zoon Belsjassar, weet (H. V), die naast zijn roemrijken vader niets beteekende.

39. *En — uwe*, dat door het zilveren bovenlijf afgebeeld is, het rijk der Meden; verg. Inl. — *een derde*, dat der Perzen.

40 En een vierde rijk zal sterk zijn als ijzer, daar immers het ijzer alles
vergruist en klein maakt, en als ijzer dat verbrijzelt, zal het ze alle
41 vergruizen en verbrijzelen.' En wat aangaat hetgeen gij gezien hebt,
dat de voeten en de teenen deels van pottebakkersleem deels van ijzer
waren, dit beteekent dat het een verdeeld rijk zal zijn: het zal van
de vastheid van het ijzer in zich hebben, overeenkomstig hetgeen gij
42 gezien hebt, dat ijzer met slijkerig leem gemengd was.' Maar de
teenen der voeten deels van ijzer deels van leem wil zeggen: voor
43 een deel zal het rijk sterk, voor een deel zal het bros zijn.' Voorts
wat aangaat hetgeen gij gezien hebt: ijzer' vermengd met slijkerig
leem, dit is: zij zullen zich met elkander verbinden door menschen-
zaad, zonderdat zij goed samenhangen, evenals het ijzer zich niet met
44 het leem verbindt.' En in de dagen dier koningen zal de God des
hemels een rijk oprichten dat in eeuwigheid niet omvergeworpen zal
worden en welks heerschappij niet aan een ander volk zal worden over-
geleverd; het zal al die koninkrijken vergruizen en vernietigen, terwijl
45 het zelf tot in eeuwigheid in stand blijft,' overeenkomstig hetgeen gij
gezien hebt, dat vanzelf een steen van den berg losraakte en het
ijzer, het koper, het leem, het zilver en het goud vergruisde. De
hooge God heeft den koning bekend gemaakt wat nadezen geschieden
zal. Zeker is de droom, betrouwbaar de uitleg.
46 Toen viel koning Nebukadnesar op zijn aangezicht, aanbad Daniël
47 en beval, aan hem te offeren en liefelijke geuren te ontsteken.' De
koning antwoordde Daniël: Voorwaar, uw god, dat is de god der goden,
de heer der koningen en de onthuller der geheimen; daar gij in staat
48 zijt geweest dit geheim te openbaren.' Toen verleende de koning aan
Daniël hoog aanzien, gaf hem vele groote geschenken, maakte hem
tot heer van het geheele landschap Babel en stelde hem tot opper-
49 generaal over al de wijzen van Babel aan.' En op verzoek van Daniël
droeg de koning het bestuur over het landschap Babel op aan Sjadrach,
Mesjach en Abednego, terwijl Daniël in 's konings poort bleef.

40—43. Het Grieksche rijk of dat van Alexander den Groote. Onder zijne opvolgers was het eens machtige rijk zwak door verdeeldheid. Vooral Egypte en Syrië stonden vaak tegenover elkander; de band die ze soms, zeer onvolkomen, vereenigde was vermaagschapping der vorsten; verg. XI : 6, 17.

42. *de teenen der voeten.* Misschien moet gelezen worden *de voeten en de teenen*, als vs. 41; maar het een verschilt niet veel van het ander.

44. Het godsrijk wordt *in de dagen* der Syrische en Egyptische koningen gesticht: er is dus geen tijdruimte tusschen de heerschappij dier Grieken en Israëls herstel; van het rijk der Romeinen en al wat ook na den ondergang hiervan gebeurd is heeft de schrijver geen flauw vermoeden.

46. *aanbad.* Hetzelfde woord wordt hier gebruikt als III : 5 van het gouden beeld. De koning bewijst Daniël goddelijke eer; verg. Hand. XIV : 13.

47. Van deze belijdenis van den Allerhoogste door Nebukadnesar is in H. III niets te bespeuren. Zie vooral III : 15.

49. Zie III : 12.

HOOFDSTUK III.

Daniëls vrienden uit den brandenden oven gered. — Koning Nebukadnesar laat in het dal Dura een gouden beeld oprichten (1) en ontbiedt alle grootwaardigheidbekleeders van zijn rijk om het in te wijden (2); als zij er vóor staan, kondigt een heraut af dat, zoodra de muziek het sein geeft, alle volken het beeld moeten aanbidden, op straffe van in den brandenden oven geworpen te worden (3—6); aan welk bevel ieder gehoorzaamt (7). Maar eenige vijanden der Joden geven aan Nebukadnesar te kennen dat de drie mannen aan wie hij het bestuur over het landschap Babel heeft opgedragen niet gehoorzaamd hebben (8—12). De koning laat hen halen en hoort uit hun mond eene besliste weigering zijn god te dienen en het beeld te aanbidden (13—18). In toorn ontbrand, laat hij den oven zevenmaal heeter stoken en de weerspannigen gebonden daarin werpen (19—23). Tot zijn schrik ziet hij niet drie, maar vier personen 'ongebonden' in het vuur rondgaan (24 v.); hij laat de mannen er uit-

komen; er is zelfs geen brandlucht aan hen te bespeuren! (26 v.); waarop Nebukadnesar den god der geredden looft, aan zijne onderdanen een verbod uitvaardigt kwaad te spreken van zulk een machtigen god (28 v.), en aan de drie mannen eereposten geeft (30).

Dit alles schijnt op éen dag gebeurd te zijn; immers, de rijksgrooten, die vs. 3 bij elkander komen en op wier tegenwoordigheid de heraut gewacht heeft om aan alle volken het bevel des konings af te kondigen, zijn vs. 27 nog steeds ter plaatse. Waarom Daniël in dit verhaal niet voorkomt, blijkt evenmin als waarom in H. VI alleen van zijne getrouwheid aan de geboden zijns Gods sprake is, terwijl van zijne drie vrienden gezwegen wordt. De strekking van ons verhaal is duidelijk: God redt zijne getrouwen vaak wonderbaar, en al doet hij dit niet — de schrijver erkent blijkbaar in vs. 17 v. dat hij het niet altijd doet — in allen geval moeten zij hem gehoorzaam zijn.

III : 1 Koning Nebukadnesar maakte een gouden beeld, zestig el hoog,
zes el breed, en richtte het op in de vallei Dura, in het landschap
2 Babel.' En koning Nebukadnesar liet verzamelen de satrapen, stad-
houders, landvoogden, opperrechters, schatmeesters, staatsraden, rechters
en alle overheidspersonen van het landschap; opdat zij zouden komen
tot inwijding van het beeld hetwelk koning Nebukadnesar had opge-
3 richt.' Toen verzamelden zich de satrapen, stadhouders, landvoogden,
opperrechters, schatmeesters, staatsraden, rechters en alle overheidsper-
sonen van het landschap tot inwijding van het beeld dat koning Ne-
bukadnesar had opgericht, en plaatsten zich tegenover het beeld dat
4 Nebukadnesar had opgericht.' Toen riep een heraut luidkeels: U, volken,
5 stammen en talen, wordt bevolen:' zoodra gij het geluid der hoornen,
fluiten, citers, luiten, harpen, orgelen en allerlei andere instrumenten
hoort, moet gij nedervallen en het gouden beeld aanbidden dat koning
6 Nebukadnesar heeft opgericht;' en al wie niet aanbiddend nedervalt
7 zal terstond in den brandenden vuuroven geworpen worden.' Dienten-
gevolge vielen, zoodra de volken het geluid der hoornen, fluiten, citers,
luiten, harpen en allerlei andere muziekinstrumenten hoorden, alle
volken, stammen en talen onmiddellijk neder, in aanbidding van het
gouden beeld dat koning Nebukadnesar had opgericht.
8 Dientengevolge traden terstond eenige Chaldeeuwsche mannen toe en
9 zetten den Joden de tanden in het vleesch.' Zij hieven aan en zeiden
10 tot koning Nebukadnesar: Koning, leef tot in eeuwigheid!' Gij, de
koning, hebt een bevel uitgevaardigd, dat ieder mensch op het hooren
van het geluid der hoornen, fluiten, citers, luiten, harpen, orgelen en

1. *een gouden beeld.* De schrijver bedoelt waarschijnlijk in menschengedaante, al is dan de breedte slecht geëvenredigd aan de hoogte. Over de vraag, of hij zich rekenschap gaf van de afmetingen die hij noemt, en of het voor de ouden mogelijk zou geweest zijn zulk een beeld op te richten, behoeven wij ons evenmin te bekommeren, als over die, of de schrijver zich het beeld hol dan wel massief voorgesteld heeft; in het laatste geval zou de geheele wereld niet genoeg goud er voor bevat hebben. De verhaler zegt zelfs niet, welken god het afbeeldde; want hij dacht niet aan Bel of aan een anderen Babylonischen god, maar in het algemeen aan afgoderijen. — *de vallei Dura.* Meer dan éene plaats van dien naam komt in oude Babylonische geschriften voor.

2. De vertaling der titels van al deze overheidspersonen is uit den aard der zaak zeer onzeker. Blijkbaar heeft de schrijver de hoogstgeplaatsten, nl. de satrapen, het eerst, de lagere ambtenaren daarna willen noemen. Ongerijmd is de voorstelling dat alle bestierders van het reusachtig rijk, hoogere en lagere, op éen dag bij Babel zouden verzameld zijn geweest; en niet minder de toekenning van meerendeels Perzische namen aan de overheden in den tijd van Nebukadresar.

3. Niet zonder bedoeling herhaalt de schrijver de lange lijst van groote heeren: hij wil een indruk geven van de ontzaglijke macht des konings en den luister dier feestviering. Tegen de hoogheid van al die aanzienlijken komt de geringheid der drie weerspannigen te meer uit.

4. Het bevel is niet slechts gericht tot de aanwezigen, maar tot alle onderdanen des konings in alle landen, overeenkomstig hetgeen 1 Makk. I : 41 v. van Antiochus IV gezegd wordt: „De koning schreef aan zijn gansche rijk dat allen éen volk moesten zijn en ieder zijne bijzondere zeden moest vaarwelzeggen. En alle volken gaven aan het woord des konings gehoor."

5. Onder deze namen van muziekinstrumenten zijn eenige Grieksche; wat zeer natuurlijk is, daar de Joden toen dit boek geschreven werd reeds geruimen tijd met Grieksche kunst bekend waren.

8. *Dientengevolge.* Omdat alle volken gehoorzaamden, hadden de vijanden der Joden kans op verkrijging van hun wensch. — *zetten — vleesch,* letterlijk *aten de stukken* (het vleesch) *der Joden.* Dezelfde uitdrukking voor bitter vijandige behandeling VI : 25; verg. Job XIX : 22; Ps. XXVII : 2.

allerlei andere muziekinstrumenten moest nedervallen en het gouden
11 beeld aanbidden,′ en dat al wie niet aanbiddend nederviel in den
12 brandenden vuuroven zou geworpen worden.′ Nu zijn er eenige Joodsche
mannen, dezelfden aan wie gij het bestuur over het landschap Babel
opgedragen hebt, Sjadrach, Mesjach en Abednego; deze mannen hebben
zich aan u, o koning, niet gestoord: uwen god dienen zij niet, en het
gouden beeld dat gij opgericht hebt aanbidden zij niet.
13 Toen beval Nebukadnesar in woede en gramschap Sjadrach, Mesjach
en Abednego te halen; waarop men die mannen tot den koning bracht.′
14 Nebukadnesar hief aan en zeide tot hen: Is het boos opzet, Sjadrach,
Mesjach en Abednego, dat gij mijn god niet dient en het gouden
15 beeld dat ik opgericht heb niet aanbidt?′ Indien gij nog bereid zijt
om, zoodra gij het geluid der hoornen, fluiten, citers, luiten, harpen,
orgelen en allerlei andere muziekinstrumenten hoort, neder te vallen
en het beeld te aanbidden dat ik gemaakt heb, goed! Maar indien gij
het niet aanbidt, zult gij onmiddellijk in den brandenden vuuroven
geworpen worden. En wie is de god die u uit mijne hand zou redden?′
16 Hierop antwoordden Sjadrach, Mesjach en Abednego en zeiden tot
koning Nebukadnesar: Wij achten het niet noodig u hierop te ant-
17 woorden.′ Indien de God dien wij dienen in staat is ons te redden,
dan zal hij ons uit den brandenden vuuroven en uit uwe hand, o
18 koning, redden.′ En zoo niet, weet dan, o koning, dat wij uwen god
toch niet dienen noch het gouden beeld dat gij opgericht hebt aan-
bidden zullen.
19 Toen werd Nebukadnesar van gramschap vervuld en verwrongen
zich de trekken van zijn gelaat vanwege Sjadrach, Mesjach en Abednego.
Ten antwoord beval hij den oven zevenmaal heeter te stoken dan
20 noodig was,′ en eenige mannen, van de sterkste in zijn leger, gelastte
hij Sjadrach, Mesjach en Abednego te binden, om hen in den bran-
21 denden vuuroven te werpen.′ Zoo bonden die mannen hen in hunne
broeken, hemden, mantels en andere kleederen en wierpen hen in den
22 brandenden vuuroven.′ Dientengevolge, naardien des konings woord
zeer beslist was en de oven uitermate heet was gestookt, doodde de
vlam van het vuur de mannen die Sjadrach, Mesjach en Abednego
23 hadden opgeheschen,′ terwijl de drie mannen, Sjadrach, Mesjach en
Abednego, gebonden midden in den vuuroven vielen.
24 Toen verschrikte koning Nebukadnesar, stond ijlings op en richtte
zich met deze woorden tot zijne raadsheeren: Wij hebben immers drie
mannen gebonden in het vuur geworpen? Zij antwoordden en zeiden
25 tot den koning: Zeker, o koning!′ De koning hernam en zeide: Maar
ik zie vier mannen ongebonden midden in het vuur rondgaan, zonder-
dat iets hen gedeerd heeft, en de vierde heeft het voorkomen van een
26 godenzoon.′ Hierop naderde Nebukadnesar de deur van den brandenden
vuuroven, hief aan en zeide: Sjadrach, Mesjach en Abednego, dienaren
van den allerhoogsten God, treedt naar buiten en komt hier! Toen

12. *dezelfden — hebt.* Zie II: 49. — *uwen god.* De beschuldiging houdt dus niet slechts in, dat zij bij deze feestelijke gelegenheid niet voor het beeld nedergevallen zijn, maar dat zij voortdurend weigeren den god des konings te aanbidden. Zeer verklaarbaar; omdat den schrijver steeds zijne tijdgenooten voor oogen staan, die voortdurend in de verzoeking waren afgoderij te plegen. — *uwen god* of *uwe goden*; zoo ook vs. 14, 18.

14. *Is het boos opzet?* Anderen *Is het waar?*

15. *goed!* duidelijkheidshalve ingevoegd.

22. *hadden opgeheschen.* De schrijver schijnt zich den oven voor te stellen als een vuurkolk waarin de veroordeelden van boven nedergestort werden; zoodat de beulen hen naar den top moesten optrekken.

25. *een godenzoon,* een engel; zie vs. 28.

27 kwamen Sjadrach, Mesjach en Abednego uit het vuur.′ Nu verzamel-
den zich de satrapen, landvoogden, stadhouders en raadsheeren des
konings; zij zagen dat het vuur het lichaam dier mannen niet gedeerd
had, hun hoofdhaar niet gezengd was, hunne kleederen niet door het
vuur aangetast waren, zelfs geen brandlucht aan hen was gekomen.′
28 En Nebukadnesar hief aan en zeide: Geloofd zij de god van Sjadrach,
Mesjach en Abednego, die zijn engel gezonden heeft en zijne dienaren
gered, die zich op hem verlieten, den last des konings overtraden en
hunne lichamen prijsgaven, om geen god te dienen en te aanbidden
29 dan hun eigenen.′ Daarom wordt door mij het bevel uitgevaardigd
dat elk volk, elke stam en taal die oneerbiedig spreekt van den god
van Sjadrach, Mesjach en Abednego in stukken gehouwen en zijn huis
tot een mesthoop gemaakt zal worden; omdat er geen andere god is
30 die zóo verlossen kan.′ Toen overlaadde de koning Sjadrach, Mesjach
en Abednego met weldaden in het landschap Babel.

29. *in — worden.* Zie op II : 5.

HOOFDSTUK IV.

Nebukadnesars krankzinnigheid en herstel. — Nebukadnesar maakt aan de geheele wereld bekend wat God aan hem gedaan heeft (1—3): hij had eens een droom gehad, dien al zijne wichelaars niet konden uitleggen (4—7), en dien hij ten slotte aan Daniël had medegedeeld: over een hoogen, schoonen boom had een uit den hemel nedergedaalde wachter het vonnis uitgesproken dat hij omgehouwen moest worden, terwijl de tronk moest blijven staan, met ketenen aan het kruid des velds bevestigd; hij zou het lot der dieren deelen, en zijn hart een dierenhart worden. Van dezen droom had Nebukadnesar aan Daniël den uitleg gevraagd (8—18). Deze had een uur lang vol ontzetting gezwegen en eindelijk het gezicht aldus verklaard: die boom was Nebukadnesar, en hem zou het lot van dien boom treffen: hij zou gedurende zeven tijdvakken aan de dieren gelijk worden, maar eindelijk, wanneer hij de macht des hemels erkende, zijn rijk terugontvangen (19—27). Dit is inderdaad aan Nebukadnesar overkomen (28): toen hij een jaar later zich op het door hem gebouwde prachtige Babel verhoovaardigde, is het vonnis over hem uitgesproken en dadelijk voltrokken (29—33). Nu, na zeven jaren, heeft hij echter zijn verstand teruggekregen, God als den eenigen god erkend en dientengevolge de heerschappij weder ontvangen (34—36). Daarom looft hij God, die de hoogmoedigen vernedert (37).

Het is natuurlijk dat men vergeefs heeft gezocht naar eenig bericht aangaande eene langdurige krankzinnigheid van Babels beroemden koning: indien hij waanzinnig was geworden, zou men hem zóo ruw niet hebben behandeld, en indien men dit had gedaan, hem zeker zijn rijk niet teruggegeven hebben. In hem predikt de schrijver dat verwatenheid vorsten tot dwingelanden maakt en zij alleen door Gods oppermacht te erkennen hunne macht behouden of de verlorene herkrijgen kunnen. Wellicht heeft Ps. XLIX : 13 medegewerkt tot het ontstaan der legende.

Niet onduidelijk spreekt de schrijver zijne verwachting uit dat de tiran op wien hij het oog heeft, Antiochus, zich bekeeren zal. Hieruit volgt dat dit hoofdstuk zeker geschreven is vóor den dood van dien koning (163). Denzelfden geest ademt 1 Makk. VI : 8—13, waar Antiochus op zijn sterfbed zijne rampen en zijn dood toeschrijft aan de zonde zich aan het heiligdom te Jeruzalem vergrepen te hebben.

IV : 1 Koning Nebukadnesar aan alle volken, stammen en talen die op
2 de gansche aarde wonen: Uw vrede zij groot!′ Het heeft mij goedge-
dacht de teekenen en wonderen die de allerhoogste God aan mij ge-
3 daan heeft te verkondigen.′ Zijne teekenen, hoe groot zijn zij! zijne
wonderen, hoe ontzaglijk! Zijn koningschap is een eeuwig koning-
schap, zijne heerschappij duurt van geslacht tot geslacht.
4 Ik, Nebukadnesar, leefde rustig in mijn huis, in vollen levensbloei
5 in mijn paleis —′ daar kreeg ik eens een droomgezicht, dat mij ver-
schrikte; gedachten op mijne legerstede en gezichten in mijn brein

1. De schrijver kiest den vorm eener bekendmaking van Nebukadnesar aan zijne onderdanen, maar laat dien vs. 19 varen, om hem vs. 34 weder op te vatten.
3. *Zijn — geslacht.* Verg. vs. 34; Ps. CXLV : 13.

6 opgerezen verbijsterden mij.′ Hierop werd een bevel door mij uitge-
vaardigd om alle wijzen van Babel tot mij te brengen; opdat zij mij
7 den uitleg van den droom zouden geven.′ Toen kwamen de geleerden,
de geestenbanners, de Chaldeën en sterrenwichelaars, en ik verhaalde
8 hun den droom; maar zij konden mij den uitleg niet geven.′ Ten
laatste kwam tot mij Daniël, die naar mijn god Beltsjassar genoemd
wordt en in wien de geest der heilige goden is, en ik verhaalde hem
9 mijn droom aldus:′ Beltsjassar, overste der geleerden, in wien ik weet
dat de geest der heilige goden is en wien geen geheim in verlegen-
heid brengt, verhaal mij de droomgezichten die ik gezien heb en leg
10 ze mij uit.′ Wat de gezichten betreft die op mijne legerstede in mijn
brein oprezen, ik zag midden op de aarde een boom staan van ont-
11 zaglijke hoogte;′ groot was die boom en sterk, zijn top reikte tot den
12 hemel, zoodat hij gezien werd tot alle einden der aarde;′ zijn loof
was schoon, zijne vrucht zoo overvloedig dat zij allen schepselen tot
spijs kon dienen; onder hem vond het gedierte des velds schaduw,
in zijne takken woonden de vogelen des hemels, en met hem voedde
13 zich alle vleesch.′ Terwijl ik nog op mijne legerstede verkeerde in de
gezichten die in mijn brein oprezen, zie, daar daalde een heilige bode
14 van den hemel.′ Hij riep luidkeels en sprak aldus: Houwt den boom
om, snijdt af zijne takken, trekt af zijn loof, strooit weg zijne vruchten;
zwerve het gedierte van onder hem weg, en het gevogelte uit zijne
15 takken!′ Maar laat zijn worteltronk in den grond staan, gebonden met
ijzeren en koperen banden, in het gras des velds; zoodat hij van den
dauw des hemels worde bevochtigd en hij met het gedierte deel hebbe
16 aan het kruid des velds.′ Zijn hart zal veranderd worden, zoodat het
geen menschenhart meer is, en het hart van een dier hem gegeven
17 worden; zeven tijdruimten zullen over hem heengaan.′ Op de beslis-
sing van boden rust dit vonnis, eene uitspraak van heiligen is dit
besluit; opdat de levenden erkennen dat de Allerhoogste heerscht over
het koningschap des menschen en het geven kan aan wien hij wil,
18 zelfs den geringsten mensch er over kan aanstellen.′ Dit droomgezicht
heb ik, koning Nebukadnesar, gehad; geef gij, Beltsjassar, mij er nu
den uitleg van; aangezien al de wijzen van mijn rijk niet in staat
zijn mij er den uitleg van te geven, en gij het wel kunt, omdat de
geest der heilige goden in u is.
19 Toen stond Daniël, die Beltsjassar genoemd werd, wel een uur lang
ontzet, en zijne gedachten verbijsterden hem. En de koning hief
aldus aan: Beltsjassar, laten de droom en de uitleg er van u niet ver-
bijsteren! Nu antwoordde Beltsjassar en zeide: Heer, die droom gelde
20 uwe haters, en zijn uitleg uwe vijanden!′ De boom dien gij gezien
hebt, groot en sterk, welks top tot den hemel reikte, en die gezien

7. *geleerden — sterrenwichelaars.* Zie op I : 4.
8. *Ten laatste.* Na het verhaalde in H. II lag het voor de hand dat de koning Daniël het allereerst ontboden had; maar de onmacht der Babylonische wijzen moest blijken. — *die — wordt.* Zie op I : 7.
9. *verhaal — uit,* onnauwkeurige uitdrukking, veroorzaakt door herinnering aan H. II: hier vertelt de koning zelf wat hij gezien heeft en vraagt enkel den uitleg.
12. *alle vleesch,* mensch en dier.
13. *een heilige bode,* letterlijk *een heilige en bode,* een engel; dezelfde uitdrukking vs. 23. De engelen heeten *heiligen,* als aan de goden gewijde wezens, misschien ook in tegenoverstelling van booze geesten. Nebukadnesar drukt zich uit alsof hij een Jood was.
16. *Zijn — is.* Hier wordt de verhaler aan zijn beeld ontrouw en verraadt dat hij met den boom een mensch bedoelt. — *zeven tijdruimten.* De schrijver, die opzettelijk in raadselen spreekt, bedoelt waarschijnlijk zeven jaren.
17. *eene uitspraak van heiligen is dit besluit,* dus onveranderlijk. Wat in den raad der engelen is besloten is zoo goed als een besluit Gods. Verg. op VII : 10.

21 werd over de geheele aarde,' welks loof schoon en welks vrucht zoo
overvloedig was dat zij allen schepselen tot spijs kon dienen, waaronder
het gedierte des velds zich legerde, en in welks takken de vogelen des
22 hemels woonden,' dat zijt gij, o koning, gij, die groot en sterk zijt,
wiens macht groot is en tot den hemel reikt, en wiens heerschappij
23 tot het einde der aarde zich uitstrekt.' En wat betreft hetgeen de
koning gezien heeft, dat een heilige bode van den hemel nederdaalde
en zeide: Houwt den boom om en verderft hem, maar laat zijn wortel-
tronk in den grond staan, gebonden met ijzeren en koperen banden,
in het gras des velds; met den dauw des hemels worde hij bevochtigd,
en met het gedierte des velds deele hij hetzelfde lot, totdat zeven
24 tijdruimten over hem zullen zijn heengegaan —' dit is de uitleg, o
koning, en dit is het besluit des Allerhoogsten, hetwelk mijnen heer
25 den koning treft:' u zal men uitstooten uit de menschenwereld, bij
de dieren des velds zult gij uw verblijf houden, als den stieren, zal
men u kruiden te eten geven, en met den dauw des hemels zal men
u drenken; zoo zullen zeven tijdruimten over u heengaan; totdat gij
erkent dat de Allerhoogste over het koningschap des menschen heerscht
26 en het geeft aan wien hij wil.' En wat betreft het bevel den wortel-
tronk van den boom in den grond te laten staan: uw koningschap
staat weder voor u op, zoodra gij erkent dat de Hemel heerscht.'
27 Daarom, o koning, moge mijn raad u gevallen: werp uwe zonden
af door gerechtigheid en uwe schuld door erbarmen met nooddruftigen;
of misschien uwe rust nog van duur zal zijn.
28, 29 Dit alles is koning Nebukadnesar overkomen.' Twaalf maanden later
30 wandelde hij eens op het koninklijk paleis van Babel;' daar hief de
koning aan en zeide: Is dit niet het groote Babel, dat ik gebouwd
heb tot een koninklijk verblijf, door mijne groote macht en tot eer
31 mijner majesteit?' Nog was het woord in 's konings mond, toen uit
den hemel eene stem kwam: U, koning Nebukadnesar, wordt aange-
32 zegd: het koningschap wordt u ontnomen;' men stoot u van de men-
schenwereld uit; bij de dieren des velds zult gij uw verblijf houden;
als den stieren, zal men u kruiden te eten geven. Zoo zullen zeven
tijdruimten over u heengaan; totdat gij erkent dat de Allerhoogste
heerscht over het koningschap des menschen en het geeft aan wien hij
33 wil.' Te dierzelfder ure werd dit woord aan Nebukadnesar vervuld:
hij werd uit de menschenwereld uitgestooten en at kruiden, als de
stieren; zijn lichaam werd van den dauw des hemels bevochtigd, totdat
zijne haren lang werden als die der arenden, en zijne nagels als die
der vogels.
34 Maar na verloop van eenigen tijd heb ik, Nebukadnesar, mijne
oogen ten hemel geslagen en is mijn verstand in mij teruggekeerd;
ik loofde den Allerhoogste, prees en huldigde den Eeuwiglevende, wiens
heerschappij eene eeuwige heerschappij is, wiens koningschap van ge-
35 slacht tot geslacht duurt.' Alle aardbewoners zijn als niets geacht, hij

27. *of — zijn.* Daniël belooft niet stellig dat het vonnis niet zal ten uitvoer gelegd worden. De eenige kans voor den koning is zijne zonden goed te maken door *gerechtigheid*, waaronder alle deugden saamgevat worden, vooral door *erbarmen met nooddruftigen*, dat zijn verdrukte vromen, eene deugd die in de zedeleer van het jongere Jodendom meer en meer eene eereplaats kreeg. — Volg. vs. 29 heeft Nebukadnesar nog een jaar tijd gehad om zich te bekeeren.

29. *op het koninklijk paleis*, op het platte dak.

34. *na verloop van eenigen tijd*, van de zeven tijdruimten.

35. In dit vers zijn eenige herinneringen aan *Jezaja*; zie Jez. XL : 17; XXIV : 21; XLIII : 13, ook Pred. VIII : 4. De uitdrukking „iemand op de hand slaan" is waarschijnlijk ontleend aan hetgeen men een kind doet dat men iets afleeren wil.

handelt naar zijn welbehagen met het heir des hemels en de bewoners
der aarde; niemand kan hem op de hand slaan en tot hem zeggen:
36 'Wat doet gij?' Terzelfder tijd keerde mijn verstand in mij terug; en
wat de eer van mijn koningschap betreft, mijne heerlijkheid en mijn
glans keerden tot mij terug; mijne raadsheeren en rijksgrooten zochten
mij op, ik werd hersteld in mijn koningschap, en nog grooter macht
37 werd mij gegeven.' Nu prijs ik, Nebukadnesar, verhef en huldig den
koning des hemels, al wiens daden waarheid en wiens paden recht
zijn, die hen die overmoedig wandelen vernederen kan.

36. *Terzelfder — terug.* Dit is vs. 34 reeds gezegd en moest wel herhaald worden. Immers, in de voorstelling is eene onoplosbare moeilijkheid: van den eenen kant kon Nebukadnesar Gods macht niet erkennen voordat hij zijn verstand terughad, van den anderen was die terugkeer van zijn verstand vrucht zijner bekeering.

HOOFDSTUK V.

Het schrift aan den wand. — Koning Belsjassar richt een grooten maaltijd aan en drinkt daarbij met zijne hovelingen uit de vaten van den Jeruzalemschen tempel, terwijl zij hunne afgoden prijzen (1—4). Daar verschijnt op den muur eene schrijvende hand (5); de ontstelde koning ontbiedt zijne wijzen en doet groote beloften aan hem die het geschrevene zal lezen en verklaren; maar tot schrik van het gansche hof zijn de wijzen hiertoe buiten staat (6—9); de koningin maakt Belsjassar op Daniël opmerkzaam en geeft den raad hem te ontbieden (10—12). Als Daniël voor den koning is gekomen, biedt deze hem rijkdom en eer aan, indien hij het schrift ontraadselt (13—16). Daniël verklaart zich ook zonder belooning hiertoe bereid, herinnert den koning, hoe God zijn vader Nebukadnesar eens tijdelijk vernederd heeft (17—21), verwijt hem dat hij, hieraan ongedachtig, God heeft gekrenkt door ontwijding der heilige vaten (22 v.); daarom is die hand verschenen (24); hij leest het geschrevene, waarin aan Belsjassar de ondergang wordt aangekondigd (25—28). Daniël wordt hoog geëerd door den koning (29), die in dienzelfden nacht gedood wordt (30).

Een koning Belsjassar, zoon van Nebukadnesar, heeft evenmin bestaan als een koning Darius de Meder. Op Nebukadresar zijn gevolgd: in 561—560 zijn zoon Evilmerodach (2 Kon. XXV : 27—30), daarna diens zwager Neriglissar (560—555), diens zoon Laborosoarchod (554), en een overweldiger, Nabonedus (554—538), onder wien Babel door Cyrus is ingenomen. Maar toen Babel viel, voerde waarschijnlijk de zoon van Nabonedus, Belsarusur, er het bevel; blijkbaar heeft onze schrijver dezen, wiens naam hij een weinig verbasterde, voor den laatsten koning der Chaldeeën en den zoon van Nebukadnesar gehouden.

Het verhaal heeft nagenoeg dezelfde strekking als H. IV: de overmoed van Babels koning gestraft. Hier bestaat de overmoed in een vergrijp aan Gods tempelvaten. Blijkbaar denkt de schrijver aan de ontwijding van den tempel door Antiochus Epifanes.

V : 1 Koning Belsjassar richtte eens een grooten maaltijd aan voor zijne
rijksgrooten, duizend in getal, en dronk wijn ten aanschouwen dier
2 duizend.' Toen hem de wijn smaakte, beval Belsjassar de gouden en
zilveren vaten te halen die zijn vader Nebukadnesar uit den tempel
te Jeruzalem medegebracht had; opdat daaruit de koning en zijne
3 rijksgrooten, zijne vrouwen en zijne bijvrouwen zouden drinken.' Dien-
tengevolge haalden zij de gouden vaten die men uit den tempel van
het huis Gods te Jeruzalem had medegebracht, en de koning en zijne
4 rijksgrooten, zijne vrouwen en zijne bijvrouwen dronken er uit;' zij
dronken wijn en prezen de goden van goud en zilver, koper en ijzer,
5 hout en steen.' Op dat oogenblik kwamen vingers eener menschenhand
te voorschijn en schreven op het pleister van den wand van 's konings
paleis, tegenover den kroonluchter. En de koning zag de palm der
6 hand die schreef.' Toen verschoot de kleur des konings en verbijsterden
hem zijne gedachten, de banden zijner lenden gingen los, en zijne

2. *Toen hem de wijn smaakte.* Zulke verwaten dingen doet men niet zoolang men nuchter is.
3. *den tempel van het huis Gods,* het heilige en het allerheiligste.
6. *de banden zijner lenden gingen los,* zoodat hij zich niet overeindhouden kon, maar ineenzonk.

7 knieën sloegen tegen elkander.' Luidkeels riep de koning dat men de
geestenbanners, Chaldeeën en sterrenwichelaars zou halen. Hij hief aan
en zeide tot de wijzen van Babel: De man, wie het ook zij, die dit
schrift lezen en mij den uitleg er van geven kan zal met purper
bekleed worden, eene gouden keten om den hals, en als derde in het
8 koninkrijk heerschen.' Hierop kwamen al de wijzen des konings; maar
zij konden het schrift niet lezen noch den uitleg er van den koning
9 mededeelen.' Toen werd koning Belsjassar hevig ontroerd en verschoot
10 zijne kleur; ook zijne rijksgrooten waren ontzet.' Naar aanleiding van
de woorden des konings en zijner rijksgrooten, kwam de koningin naar
de feestzaal; zij hief aan en zeide: Koning, leef in eeuwigheid! Dat
11 uwe gedachten u niet verbijsteren en uwe kleur niet verschiete.' Er
is een man in uw rijk in wien de geest der heilige goden is; in de
dagen uws vaders heeft men bevonden dat verlichting, doorzicht en
wijsheid, aan godenwijsheid gelijk, zijn deel zijn, en koning Nebukad-
nesar, uw vader — tot overste der geleerden, waarzeggers, Chaldeeën
en sterrenwichelaars heeft de koning, uw vader, hem aangesteld;'
12 nademaal men bevonden heeft dat Daniël, dien de koning Beltsjassar
genoemd heeft, een buitengewonen geest bezit, de kennis en het door-
zicht van een droomuitlegger, raadselrader en knoopenlosmaker. Laat
dus Daniël geroepen worden; hij zal u den uitleg geven.
13 Toen werd Daniël voor den koning gebracht. Deze hief aldus aan
en zeide tot Daniël: Zijt gij die Daniël, uit de Joodsche ballingen die
14 de koning mijn vader uit Juda gebracht heeft?' Ik heb omtrent u
gehoord dat de geest der goden in u is en verlichting, doorzicht en
15 buitengewone wijsheid in u gevonden worden.' Nu dan, de wijzen,
de geestenbezweerders, zijn voor mij gebracht, om dit schrift te lezen
en mij den uitleg er van te geven; maar zij zijn buiten staat de
16 woorden uit te leggen.' En ik heb van u gehoord dat gij kunt uit-
leggen en knoopen losmaken. Welnu, indien gij het schrift kunt lezen
en den uitleg er van mij geven, dan zult gij met purper bekleed
worden, eene gouden keten om den hals, en als derde in het koninkrijk
heerschen.
17 Toen hief Daniël aan en zeide vóor den koning: Laat uwe geschenken
uw eigendom blijven, en geef uwe gaven aan anderen. Ik zal toch
18 het schrift voor den koning lezen en hem den uitleg geven.' Gij, o
koning — de allerhoogste God heeft aan uw vader Nebukadnesar
19 koningschap, heerschappij, eer en majesteit gegeven;' zoodat voor de
macht die hij hem gegeven had alle volken, stammen en talen sidderden
en zij voor hem vreesden: wien hij wilde doodde hij, en wien hij
wilde liet hij in leven, wien hij wilde verhoogde hij, en wien hij wilde
20 vernederde hij.' Maar toen zijn hart zich verhief en zijn geest zich
verhardde, zoodat hij overmoedig werd, is hij van zijn koninklijken
21 troon gestooten en zijne eer hem ontnomen:' uit de menschenwereld
werd hij uitgestooten, zijn hart werd aan dat der dieren gelijk, en hij
kreeg verblijf bij de woudezels; men gaf hem, als den stieren, kruiden
te eten, en van den dauw des hemels werd zijn lichaam bevochtigd;
totdat hij erkende dat de allerhoogste God heerscht over het koning-

7. *Hij — Babel.* Blijkens het vervolg, wordt *De man* enz. niet tot de wijzen, maar bij het opontbod gezegd. — *als derde.* Waarom hij juist dezen rang zal innemen, blijkt niet.

10. *de koningin.* Daar de vrouwen des konings mede aanzaten (vs. 2), wordt waarschijnlijk de koningin-moeder bedoeld.

19. Men vreesde hem als een god; verg. Deut. XXXII : 39; 1 Sam. II : 6.

20 v. Zie H. IV.

22 schap des menschen en als koning aanstelt wien hij wil.′ Doch gij,
zijn zoon Belsjassar, hebt, hoewel gij dit alles wist, uw hart niet ver-
23 nederd,′ maar u verheven tegen den heer des hemels: men heeft de
vaten van zijn huis vóor u gebracht, en gij en uwe rijksgrooten, uwe
vrouwen en uwe bijvrouwen hebt daaruit wijn gedronken en de goden
geprezen van zilver, goud, koper, ijzer, hout en steen, die zien noch
hooren en niets weten, terwijl gij God, in wiens hand uw adem is en
24 door wien uw gansche lot bepaald wordt, niet hebt geëerd.′ Daarom
is van zijnentwege die handpalm uitgestoken en dit schrift geteekend.′
25 En dit is het schrift dat geteekend is: Mene, mene, tekel uparsin;′
26 waarvan de uitleg is: mene: God heeft uw koningschap geteld en
27 het ten einde gebracht;′ tekel: gij zijt op de weegschaal gewogen en
28 te licht bevonden;′ peres: uw koningschap is gebroken, uw rijk aan
de Meden en Perzen gegeven.
29 Toen heeft men Daniël, op bevel van Belsjassar, met purper bekleed,
hem eene gouden keten om den hals gedaan, en aangaande hem
afgekondigd dat hij heerscher zou zijn, de derde in het koninkrijk.′
30 In dienzelfden nacht is Belsjassar, de koning der Chaldeën, gedood.

22. *hoewel gij dit alles wist.* Onbegrijpelijk dat Belsjassar dan den god van Daniël zoo weinig eerde en door de koningin aan dezen moest herinnerd worden.

24. *van zijnentwege*, letterlijk *van vóor hem.* — De schrijver is blijkbaar bevreesd God menschvormig voor te stellen; anders zou hij gezegd hebben: „heeft hij zijne hand uitgestoken"; want de bedoeling is blijkbaar dat Gods vingeren Belsjassars lot op den wand schreven.

25—28. De drie Arameesche woorden duiden waarschijnlijk gewichten of munten aan: *mene* is het pond, *tekel* de sikkel, *peres*, waarvan *parsin* het meervoud is (*u* beteekent *en*), het halve pond. Waaraan de schrijver dit drietal in dezen samenhang en vorm ontleende, is onbekend; vs. 26—28 leert ons, wat hij daarin, op den klank af, zoekt: in *mene* en *tekel* vormen van werkwoorden die ‚tellen' en ‚wegen' beteekenen, in *parsin* den naam der Perzen.

26. *uw koningschap geteld*, de jaren van zijn duur.

27. *gewogen.* Alleen hij die door het aantal zijner deugden en goede werken voor God rechtvaardig is wordt in gunst aangenomen, wie er te weinig van heeft verworpen; verg. Job XXXI : 6.

28. *de Meden en Perzen.* Zie inl. op H. II.

HOOFDSTUK VI.

Daniël in den leeuwenkuil. — Darius wordt koning en stelt honderd twintig stadhouders aan, en over hen drie rijksbestierders, van welke Daniël de opperste is (1—4). De rijksbestierders en stadhouders zoeken dezen ten val te brengen en besluiten, als zij hem van geen kwaad kunnen betichten, hem door zijn godsdienst te vangen (5 v.). Hiertoe weten zij den koning te bewegen om een besluit uit te vaardigen dat niemand dertig dagen lang aan eenig god of mensch een verzoek mag doen, tenzij aan den koning (7—10). Als Daniël dit verneemt, houdt hij vol met — gelijk hij placht — driemaal daags voor het open venster van zijne bovenkamer te bidden (11); de rijksgrooten zien dit en klagen hem bij den koning aan, die eerst Daniël tracht te redden, maar eindelijk, omdat zijn gebod, als wet van Perzen en Meden, onherroepelijk is, hem in den leeuwenkuil doet werpen (12—18). Hij is er echter zeer bedroefd over en gaat den volgenden morgen naar den kuil, waar hij Daniël ongedeerd vindt: een engel heeft den mond der leeuwen gestopt (19—23); nu laat de koning hem er uit halen en zijne beschuldigers er in werpen, die aanstonds allen verscheurd worden (24 v.). Darius vaardigt een besluit uit dat al zijne onderdanen den god van Daniël moeten vreezen (26—28). Deze blijft in eere aan het hof (29).

Gelijk de schrijver in H. III zijne tijdgenooten vermaant in geen geval afgoden te vereeren, zoo spoort hij hen hier aan om hunne godsdienstplichten, met name het gebed, niet te verwaarloozen. Tevens bedreigt hij met den ondergang de hovelingen die een misschien welgezind vorst tegen de Joden opstoken. Wellicht heeft hij daarbij het oog op lieden aan het hof van Antiochus.

VI : 1 En Darius de Meder, oud twee en zestig jaar, kreeg het koning-

1. *Darius de Meder*, volg. IX : 1 de zoon van Ahasweros, d. i. Xerxes. Daar in Babel na den val van het Chaldeeuwsche rijk geen Medisch koning geheerscht heeft (verg. inl. op H. II), *Darius* en *Xerxes* Perzische, niet Medische, namen zijn, maar onder de Perzische koningen geen Darius zoon van Xerxes, wel een Xerxes zoon van Darius geweest is, is het bericht dat een Medische Darius zoon van

2 schap.' Het dacht Darius goed over het koninkrijk honderd twintig
3 satrapen aan te stellen, die in het geheele rijk zouden zijn,' en over
hen drie rijksbestierders, waarvan Daniël één was, aan wie die satrapen
rekenschap zouden geven; opdat de koning geen schade zou lijden.'
4 Deze Daniël nu bleek boven de rijksbestierders en satrapen uit te
munten, omdat in hem een buitengewone geest was; zoodat de koning
5 het voornemen koesterde hem over het geheele rijk te stellen.' Toen
zochten de rijksbestierders en satrapen eene aanklacht tegen Daniël te
vinden in zake het rijksbestuur; maar zij konden geen grond tot aan-
klacht of iets slechts vinden, omdat hij getrouw was en geenerlei
6 verzuim of slechtheid in hem aangetroffen werd.' Toen zeiden die
mannen: Wij zullen tegen dezen Daniël geene aanklacht vinden, tenzij
7 wij die tegen hem vinden door de wet van zijn god.' Dientengevolge
bestormden die rijksbestierders en satrapen den koning met deze woor-
8 den: Koning Darius, leef tot in eeuwigheid!' Alle rijksbestierders,
landvoogden, satrapen, raadsheeren en stadhouders hebben het raad-
zaam geacht een koninklijk besluit uit te vaardigen en een verbod te
doen afkondigen: ieder die gedurende dertig dagen iets verzoekt aan
eenig god of mensch, behalve aan u, den koning, zal in den leeuwen-
9 kuil geworpen worden.' Wil dan, o koning, dat verbod doen afkon-
digen en het geschrift opstellen, hetwelk, als eene onveranderlijke wet,
10 eene wet van Meden en Perzen, onherroepelijk zal zijn.' Dientenge-
volge stelde koning Darius het geschrift en verbod op.
11 Daniël nu ging, zoodra hij vernomen had dat dit geschrift opgesteld
was, naar zijn huis, in welks bovenkamer hij vensters had die uitzagen
in de richting van Jeruzalem, en knielde driemaal daags neder, aanbad
12 en loofde zijn God, juist zooals hij voordezen placht te doen.' Toen

Xerxes over Babel geheerscht heeft stellig ongeloofwaardig. Van waar de schrijver dezen Medischen koning heeft, weten wij niet met zekerheid. Daar hij hem de verdeeling van het rijk in honderd twintig satrapieën toekent (vs. 2) en hem eenigermate welwillend jegens Daniël voorstelt (vs. 19—29), heeft hij hier waarschijnlijk het oog op Darius Hystaspis (521—487). Deze toch heeft veel gedaan voor de inrichting van het Perzische rijk en den Joden de vergunning gegeven hun tempel te herbouwen (Ezra VI: 1—12). De omstandigheid dat de aanschrijving van Cyrus waarbij hij tot dezen herbouw vergunning gaf, volg. Ezra VI: 2, heet gevonden te zijn in Ekbatana in Medië, kan aanleiding gegeven hebben tot die verwarring; waartoe wellicht medegewerkt heeft het bestaan van profetieën dat Babylon door de Meden zou worden veroverd (Jez. XIII: 17; Jer. LI: 11, 28).

2. *honderd twintig satrapen.* Darius Hystaspis heeft het rijk in twintig satrapieën verdeeld; volg. Est. I: 1 bestond het Perzische rijk uit honderd zeven en twintig provinciën.

3. *opdat de koning geen schade zou lijden,* opdat de belastingen geregeld zouden inkomen. Darius Hystaspis heeft het belastingwezen in zijn rijk geordend en werd om zijne bemoeiingen met geldzaken wel eens „de kramer" bijgenaamd.

5. *eene — rijksbestuur,* zijne ambtstrouw verdacht te maken. — De vijanden der Joden, meent de schrijver, konden hun bij den Syrischen koning niet te laste leggen dat zij in eenig stuk ongehoorzaam waren geweest dan in zake den godsdienst.

6. *door de wet,* door gebruik te maken van zijne gehoorzaamheid aan de wet.

7. *bestormden.* De schrijver heeft, naar het schijnt, begrepen, hoe een koning tot het nemen van zulk een besluit, dat eigenlijk alleen bij volslagen krankzinnigheid denkbaar is, niet dan bij overrompeling kan verlokt zijn; waarbij hij zijnen lezers niet duidelijk maakt, onder welk voorwendsel al die rijksgrooten, die volgens vs. 2 „in geheel het rijk waren", gezamenlijk, met hunne familie (vs. 25), te Babel gekomen waren.

8. Het verbod houdt niets minder in dan staking van allen, openbaren en bijzonderen, eeredienst en van geheel het maatschappelijk verkeer.

9. *hetwelk — is.* Zie op Est. I: 19.

11. *zoodra — was.* Het was zoo snel in het werk gegaan dat hij het niet had kunnen voorkomen, ja, hoewel grootvizier, er niet in gekend was! Maar nu hij er kennis van krijgt, trotseert hij opzettelijk 's konings verbod. — *in de richting van Jeruzalem.* Over de gewoonte zich bij het gebed te keeren naar Jeruzalem zie op 1 Kon. VIII: 44. — *driemaal daags.* De schrijver drukt zich onnauwkeurig uit; hij wil zeggen: Daniël ging bidden, en dit herhaalde hij, als naar gewoonte. Het Joodsche gebruik geregeld driemaal daags, des morgens, des middags en des avonds, te bidden, d. w. z. formuliergebeden op te zeggen, komt in het O. T. alleen hier en Ps. LV: 18 voor. De tweede gebedsure wordt vermeld Hand. X: 9, de derde Hand. III: 1.

overvielen die mannen hem en vonden Daniël biddende en smeekende
13 tot zijn God.′ Hierop traden die mannen voor den koning en zeiden
tot hem over het koninklijk verbod: Hebt gij geen verbod opgesteld,
inhoudende dat al wie dertig dagen lang iets verzoekt aan eenig god
of mensch behalve aan u, den koning, in den leeuwenkuil zal gewor-
pen worden? De koning antwoordde en zeide: Dit staat vast als eene
14 wet van Meden en Perzen, die niet veranderd kan worden.′ Toen
antwoordden zij den koning: Daniël, een der Joodsche ballingen, heeft
zich aan u, den koning, niet gestoord noch aan het verbod dat gij
15 opgesteld hebt, en doet driemaal daags zijn gebed.′ Dit hoorende,
werd de koning zeer verdrietig en peinsde op middelen om Daniël te
16 redden; tot zonsondergang deed hij zijn best hem te verlossen.′ Maar
die mannen hielden bij den koning aan en zeiden tot hem: Weet, o
koning, dat het eene wet van Meden en Perzen is dat geen verbod
17 of besluit hetwelk de koning neemt herroepen kan worden.′ Toen
beval de koning Daniël te halen en in den leeuwenkuil te werpen.
De koning richtte zich met deze woorden tot Daniël: Uw god, dien
18 gij onophoudelijk dient, verlosse u!′ Een steen werd gehaald en op
den kuil gelegd, en de koning verzegelde dien met zijn zegel en het
zegel zijner rijksgrooten; opdat in hetgeen omtrent Daniël besloten
was niets veranderd wierd.
19 Daarna ging de koning in zijn paleis, bracht den nacht vastende
door, liet geen vrouwen bij zich brengen, en de slaap week van hem.′
20 In den morgenstond, zoodra het licht werd, stond de koning op en
21 ging ijlings naar den leeuwenkuil.′ Toen hij den kuil naderde, riep hij
Daniël met droeve stem; de koning hief aan en zeide tot Daniël:
Daniël, dienaar van den levenden God, heeft de god dien gij onophou-
22 delijk dient u kunnen redden van de leeuwen?′ En Daniël sprak tot
23 den koning: O koning, leef tot in eeuwigheid!′ Mijn God heeft zijn
engel gezonden en den muil der leeuwen gestopt, zoodat zij mij geen
leed hebben gedaan; nademaal ik voor hem gerecht ben bevonden; en
24 ook tegen u, o koning, heb ik geen kwaad gedaan.′ Hierop werd de
koning zeer blijde, en gaf bevel Daniël uit den kuil op te trekken.
En toen Daniël uit den kuil opgetrokken was, werd aan hem geenerlei
25 letsel gevonden; omdat hij vertrouwd had op zijn God.′ Nu beval de
koning de mannen te halen die de tanden gezet hadden in het vleesch
van Daniël, en zij werden met hunne kinderen en vrouwen in den
leeuwenkuil geworpen; nauwelijks hadden zij den bodem van den kuil
aangeraakt, of de leeuwen maakten zich van hen meester en vermor-
26 zelden al hunne beenderen.′ Toen schreef koning Darius aan alle volken,
stammen en talen die op de gansche aarde wonen: Uw vrede zij
27 groot!′ Van mij gaat het bevel uit dat men in het geheele gebied van
mijn koninkrijk voor den god van Daniël zal sidderen en vreezen;

14. *Daniël, een der Joodsche ballingen.* De schrijver vergeet dat hij Daniël vs. 4 tot eersten rijksbestierder gemaakt heeft.

18. Naar het schijnt, stelt de verhaler zich het verblijf der leeuwen in een koninklijken dierentuin als een kuil voor, welks opening bij deze bijzondere gelegenheid met een steen werd gesloten.

21. Uit des konings gang naar den leeuwenkuil blijkt dat hij, volgens den schrijver, vermoedt dat Daniël wellicht door zijn god verlost zal worden. Dienovereenkomstig noemt hij hem hier *dienaar van den levenden God.*

23. *ik voor hem gerecht ben bevonden,* of *ik verdienstelijk in zijne schatting ben.* De schrijver teekent hier Daniël als een vrome van zijne dagen, de tweede eeuw, waarin de vroomheid steeds meer een wettelijk karakter droeg: Daniël heeft door zijne gebedsure stipt te houden zijn plicht jegens God behoorlijk betracht. — *ook — gedaan.* Van het tegendeel had niemand hem beschuldigd. De schrijver wil nog eens duidelijk zeggen dat zijne tijdgenooten zich in geenen deele aan den koning bezondigd hadden.

25. *die — Daniël.* Zie op III: 8.

want hij is de levende God, hij bestaat tot in eeuwigheid, zijn konink-
rijk wordt door niets gedeerd, en zijne heerschappij duurt tot den einde; ′
28 hij redt en verlost, en doet in den hemel en op de aarde teekenen en
wonderen. Want hij heeft Daniël uit de macht der leeuwen gered.
29 Deze Daniël nu was voorspoedig onder de regeering van Darius en
die van Cyrus, den Pers.

29. Volgens onzen schrijver was dus Cyrus de opvolger van Darius. Over Cyrus zie op Ezra I : 1.

HOOFDSTUK VII.

Het gezicht van de vier beesten en den menschenzoon. — Daniël krijgt een gezicht, hetwelk hij te boek stelt (1): achtereenvolgens komen uit zee vier beesten op, die beurtelings heerschappij ontvangen en waarvan het laatste tien horens heeft (2—7); tusschen deze komt een andere horen op, die menschenoogen heeft en een hoogen toon voert (8); daarna zet zich God ten gerichte en worden die vier beesten van macht beroofd, het laatste tevens in een vuurpoel geworpen (9—12). Eindelijk krijgt een die op een menschenzoon gelijkt en uit den hemel nederdaalt de heerschappij voor eeuwig (13 v.). Ontroerd vraagt Daniël een der omstanders inlichting, en deze deelt hem mede dat die vier beesten vier koninkrijken zijn, die door het koninkrijk der heiligen vervangen zullen worden, hetwelk eeuwig duren zal (15—18). Op zijne vraag om nadere inlichting omtrent het vierde dier, verneemt hij dat dit een rijk is hetwelk meer kwaad stichten zal dan een der vorige; en wat dien laatst opgekomen horen betreft, dat is een koning die tegen het volk der heiligen krijg voeren zal en den godsdienst afschaffen; maar na drie en eene halve tijdruimte zal hij verdelgd en de heerschappij van het volk der heiligen gegrondvest worden (19—27). Daniël is over dit gezicht zeer ontsteld en overdenkt het (28).

Heeft de schrijver in de voorgaande hoofdstukken zijne tijdgenooten vermaand en bemoedigd door voorbeelden uit het verleden, van nu af gaat hij, in den vorm van aan Daniël te beurt gevallen gezichten, over zijn eigen tijd en de toekomst handelen. Hier vertroost hij zijne verdrukte geloofsgenooten met de belofte dat, gelijk de vier groote heerschappijen der Chaldeën, Meden, Perzen en Grieken (verg. inl. op H. II) te gronde gingen, zoo ook de bittere vervolger der Joden, Antiochus, zal ondergaan en plaats maken voor het rijk van Gods heiligen, d. i. Israël. Het hoofdstuk heeft voor de Christenen groote beteekenis gehad, omdat zij in den menschenzoon Jezus gevonden hebben, die volgens de Evangeliën zich zelven herhaaldelijk met dien naam aanduidde.

VII : 1 In het eerste jaar van Belsjassar, den koning van Babel, had Daniël
op zijne legerstede een droom en gezichten die in zijn brein opstegen.
2 Toen schreef hij den droom op, de hoofdzaak verhalende. ′ Daniël hief
aan en zeide: Ik aanschouwde in mijn nachtgezicht: zie, de vier win-
3 den des hemels brachten de groote zee in beroering, ′ en vier groote
beesten, het een onderscheiden van het ander, stegen uit de zee op. ′
4 Het eerste was aan een leeuw gelijk en had arendsvleugelen; ik bleef
er naar zien, totdat zijne vleugelen werden uitgerukt en het van
den grond opgericht, als een mensch op de voeten nedergezet en
5 hem een menschenhart gegeven werd. ′ En zie, een ander beest, een

1. Over *Belsjassar* zie inl. op H. V. De schrijver gaat tot dezen koning terug, om H. IX onder Darius den Meder en X—XII onder Cyrus te plaatsen; zoo loopt het profetisch gedeelte van het boek evenwijdig met het vertellend deel.

2. *de groote zee,* gewoonlijk de Middellandsche. Indien deze bedoeld wordt, vergeet de schrijver dat hij zijn ziener te Babel, ver van die zee, gezichten laat krijgen; maar waarschijnlijk denkt hij niet aan eene bepaalde zee, maar wil hij eene tegenstelling maken met de plaatsen van waar volgens vs. 13 de menschenzoon komt, den hemel. Verg. op vs. 17.

4. Met het eerste beest wordt de machtige Chaldeeuwsche heerschappij bedoeld, het gouden hoofd van het beeld, II : 32, 37 v. De leeuwenfiguur wijst waarschijnlijk op kracht — elke koning wordt met een leeuw vergeleken (b.v. Ezech. XIX) — de arendsvleugelen doelen op de snelheid der overwinningen (verg. Jer. XLVIII : 40; XLIX : 22; Ezech. XVII : 3, 12). Het uitgerukt worden van de vleugels, waardoor het beest, in plaats van snel op te stijgen, weerloos opgenomen en als een mensch op de aarde nedergezet wordt, duidt de verzwakking van het rijk aan. Wat met het menschenhart wordt bedoeld, is niet zeker; wellicht de geringer moed in onderscheiding van leeuwenmoed. Anderen zoeken er in, dat de Chaldeeuwsche monarchie, met name Nebukadnesar, hoewel er eerst dierlijk uitziende, gaandeweg een weinig menschelijker is geworden.

tweede! Het geleek op een beer, was half opgericht en had drie ribben
in den muil, tusschen de tanden; en men zeide tot hem: Op, eet
6 veel vleesch!' Daarna zag ik toe, en zie, een ander beest, aan een
luipaard gelijk, met vier vogelvleugels op den rug; het had vier
7 koppen, en hem werd heerschappij gegeven.' Daarna zag ik in het
nachtgezicht, hoe een vierde beest opkwam, vreeselijk, schrikwekkend,
buitengewoon sterk, met groote ijzeren tanden, waarmede het vrat en
vermaalde, terwijl het de rest met de pooten vertrapte; het verschilde
van àl de beesten die hem waren voorgegaan en had tien horens.'
8 Terwijl ik op die horens lette, zie, een andere horen, een kleine,
groeide daartusschen op, en drie der vorige horens werden daardoor
ontworteld; en zie, in dien horen waren oogen als van een mensch,
9 en een mond die een hoogen toon voerde.' Ik zag toe, totdat tronen
geplaatst werden en een hoogbedaagde zich nederzette; zijn gewaad
was wit als sneeuw, zijn hoofdhaar glanzend als wol, zijn troon vuur-
10 vlammen, het raderwerk er van een brandend vuur;' een vuurstroom
golfde en vloeide voor hem uit; duizend duizendtallen dienden hem,
tienduizend tienduizendtallen stonden vóor hem. Het gericht zette zich,

5. De beer was in Palestina een geducht dier, zeker het sterkste na den leeuw, Spr. XVII : 12; XXVIII : 15 enz. Het hiermede vergeleken rijk (het zilveren bovenlijf van het beeld, II : 32, 39) is het Medische, dat volgens onzen schrijver in Babylonië tusschen het Chaldeeuwsche en het Perzische rijk bestaan heeft. — *half opgericht*, letterlijk *op éene zijde opgericht*. Waarschijnlijk wordt hiermede aangeduid dat het in sterkte voor het eerste moest onderdoen. Daarentegen wordt met den trek dat het drie ribben in den bek heeft en vergunning krijgt ze te vreten bedoeld dat het eenige koninkrijken veroverd heeft.

6. De gevleugelde luipaard die heerschappij voert is het rijk der Perzen, het koperen onderlijf van het beeld in II : 32, 39. Wordt het door de toevoeging *en hem werd heerschappij gegeven* wellicht als machtiger dan het tweede beest geschetst, met de grootere eer hiermede aan het derde beest gegeven strookt zeer goed de verhouding tusschen het Medische en het Perzische rijk, zooals die in de twee horens van den ram in VIII : 3 gekenschetst wordt. De vier koppen van het beest zijn de vier Perzische koningen, de eenige die onze schrijver volg. XI : 2 kent.

7. Het vierde beest, de ijzeren en leemen beenen van het beeld in II : 33, 40—43, is het rijk der Grieken, d. w. z. van Alexander den Groote en zijne opvolgers, van wie de koningen van Syrië, de Seleuciden, als voor de Joden de belangrijkste, vooral in aanmerking komen. De tien horens zijn tien koningen. Daar de kleine horen van vs. 8 ongetwijfeld Antiochus IV Epifanes is, heeft men naar het tiental te zoeken tusschen hem en Alexander. Op welke koningen de schrijver het oog heeft, is niet zeker. En dit is zeer goed te verklaren uit de gebrekkige kennis van de geschiedenis die onze schrijver had: al wist hij van Alexander den Groote en zijne opvolgers veel meer dan van de Chaldeeuwsche en de Perzische koningen, hij had stellig geen nauwkeurige lijst der Seleuciden vóor zich; daarenboven doet het ronde getal tien het vermoeden rijzen dat hij zelf geen prijs stelde op juistheid en volledigheid ten deze. Heeft hij inderdaad juist tien bedoeld, dan kan hij ze geteld hebben als volgt: Alexander de Groote, 330—323; Seleucus I, 312—280; Antiochus I, 280—261; Antiochus II, 261—246; Seleucus II, 246—226; Seleucus III, 226—223; Antiochus III, 223—187; Seleucus IV, 187—175; daarna is over de opvolging getwist, waarbij drie mannen aanspraak op den troon gemaakt of dien bestegen hebben en door Antiochus IV zijn verdrongen (zie op vs. 8); rekent men dat éen van hen samenvalt met Seleucus IV, dan komt het tiental uit.

8. Die *andere horen*, die drie andere verdringt, is Antiochus IV, over wien zie inl. op het boek. Dat hij den troon niet op rechtmatige wijze verkregen heeft wordt XI : 21 uitdrukkelijk gezegd. Welke de drie koningen zijn die hij heeft verdrongen, is niet zeker; want onze kennis van de omstandigheden waaronder hij koning werd is gebrekkig, en wij weten ook niet, in hoever de schrijver goed ingelicht was. Het zijn waarschijnlijk Seleucus IV, Heliodorus — de geldinzamelaar van XI : 20 — en Demetrius, de zoon van Seleucus, die eigenlijk de rechtmatige troonopvolger was en ook een paar jaar na den dood van Antiochus IV (163) koning geworden is, maar die bij den dood zijns vaders, daar hij toen nog jong en gijzelaar te Rome was, zijne aanspraken op den troon niet kon doen gelden. Anderen denken naast Heliodorus en Demetrius aan Ptolemeüs IV, koning van Egypte, die, als zusterszoon van Seleucus IV, na diens dood aanspraak op den troon van Syrië maakte. — Dat de kleine horen, d. i. Antiochus, *een hoogen toon voerde* doelt op zijn overmoed godslasterlijke woorden tegen God te durven spreken en den waren godsdienst, dien der Joden, te willen uitroeien.

9. *een hoogbedaagde*, beeld van den Eeuwige. Evenals de koninkrijken, wordt God zinnebeeldig voorgesteld. — *sneeuw* en *wol*, beelden der vlekkeloosheid, Ps. LI : 9; Jez. I : 18; Klaagl. IV : 7; verg. Ps. CXLVII : 16. Van deze beschrijving is die van Openb. I : 14 eene navolging. — *zijn troon — vuur*. Verg. Ezech. I : 13—19, waaraan de schrijver waarschijnlijk *het raderwerk* ontleend heeft.

10. De schrijver bedoelt met die dienaren engelen, maar noemt ze zoo niet, om niet uit het beeld te vallen. Verg. Deut. XXXIII : 2; Ps. LXVIII : 18, ook Openb. V : 11. — *het gericht*. Wie naast den Eeuwige als rechters plaats nemen, blijkt niet; maar het was eene zeer oude voorstelling dat

11 en de boeken werden geopend.′ Ik zag dan toe vanwege den hoogen
toon die den horen gevoerd had; ik zag toe, totdat het beest gedood,
12 zijn lijk vernield en in den vuurpoel geworpen werd.′ Ook den overigen
beesten ontnam men de heerschappij, maar eene levensverlenging werd
13 hun gegeven tot tijd en wijle.′ Ik zag toe in het nachtgezicht, en zie,
met de wolken des hemels kwam een die aan een menschenzoon gelijk
was; hij ging naar den Hoogbedaagde, men deed hem tot dezen nader-
14 treden.′ En hem werd gegeven heerschappij, eer en koningschap; alle
volken, stammen en talen dienden hem. Zijne heerschappij was eene
eeuwige, die niet vergaan zou, en zijn koninkrijk een dat niet omver-
geworpen kon worden.
15 De geest van mij, Daniël, werd onrustig in het omhulsel, en de
16 gezichten in mijn brein opgerezen ontroerden mij.′ Ik trad toe op een
dergenen die daar stonden en vroeg hem om inlichting omtrent dit
17 alles; waarop hij tot mij sprak en mij de zaken uitlegde.′ Wat deze
groote beesten, die vier in getal zijn, betreft: vier koningen zullen
18 uit de aarde opstaan;′ maar dan zullen de heiligen des Allerhoogsten
het koningschap ontvangen en tot in eeuwigheid bezitten, ja in alle
eeuwigheid.
19 Toen verlangde ik inlichting te ontvangen omtrent het vierde dier,
dat van alle andere onderscheiden was, zeer schrikwekkend, met ijzeren
tanden en koperen klauwen, vretend, vermalend en de rest met de
20 pooten vertrappend;′ ook omtrent de tien horens die het op den kop
had, en den anderen die opkwam en waarvóor drie vielen; welke
horen èn oogen had èn een mond die een hoogen toon voerde, terwijl
21 hij grooter werd dan de overige.′ Ik had gezien, hoe die horen krijg
22 voerde tegen de heiligen en hen overmocht;′ totdat de Hoogbedaagde
kwam en aan de heiligen des Allerhoogsten recht verschaft werd, en
de tijd aanbrak waarop de heiligen het koningschap aanvaardden.′
23 Aldus sprak hij: Wat het vierde beest aangaat: er zal een vierde
koninkrijk op aarde zijn, dat verschillen zal van alle andere koninkrijken
24 en de gansche aarde verslinden, vertreden en vermalen.′ Wat de tien
horens aangaat: uit dat koninkrijk zullen tien koningen opstaan, en
na hen staat een andere op, die van de overige verschillen en drie
25 koningen vernederen zal.′ Hij zal woorden tegen den Allerhoogste

God zich beraadde met zijne hemelsche dienaren; zie op IV : 17 en op Gen. I : 26. — *de boeken*, de boeken waarin de namen der levenden en het lot dat hen treffen zou waren opgeteekend, X : 21; XII : 1. Verg. op Exod. XXXII : 32 en Openb. XX : 12.

11. *vanwege — had.* Om de goddeloosheid van Antiochus gaat de Grieksche heerschappij te gronde.

12. *den overigen beesten*, koninkrijken buiten de genoemde wereldheerschappijen. — *tot tijd en wijle*, tot den vs. 25 nader omschreven tijd.

13. *een die aan een menschenzoon*, of *menschenkind*, *gelijk was*, de vertegenwoordiger van het rijk der heiligen (zie vs. 18), dat èn door de menschengedaante, èn door het komen uit den hemel, als verhevener, goddelijker geteekend wordt dan de voorafgaande rijken, voorgesteld door geweldige beesten die uit zee (vs. 3) of uit de aarde (vs. 17) opgekomen zijn.

15. *het omhulsel*, het lichaam.

17. *koningen.* Hier vertegenwoordigers van vier koninkrijken; evenals II : 37 v. Nebukadnesar de plaats van zijn rijk inneemt. — *uit de aarde*, in tegenstelling met „uit den hemel," dus wezenlijk hetzelfde als „uit de zee," vs. 2 v.

18. *de heiligen des Allerhoogsten*, Israël, volg. Exod. XIX : 5 v. en andere pll. het aan Jahwe geheiligde volk; het heet vs. 21, 22 *de heiligen*, vs. 27 *het volk van de heiligen des Allerhoogsten*, VIII : 24 *het volk der heiligen*, XII : 7 *het heilig volk.*

20. Dat die horen grooter werd dan de andere is evenmin als de vs. 21 verhaalde bijzonderheden in vs. 8 vermeld.

21. Hieraan is Openb. XI : 7; XIII : 7; XIX : 19 ontleend.

21 v. Op den oorlog van den kleinen horen (Antiochus) tegen de heiligen (Israël) volgt onmiddellijk met Antiochus' nederlaag de stichting van het Godsrijk.

25. *tijden*, de hoogtijden, de Joodsche feesten; *inzettingen*, als besnijdenis, spijswetten enz. Zie 1 Makk. I : 45—51; 2 Makk. VI : 2—8. — Wie dit alles wil veranderen schaft den godsdienst af. —

spreken, de heiligen des Allerhoogsten mishandelen en tijden en inzet-
tingen pogen te veranderen, en zij zullen in zijne hand gegeven worden
26 eene tijdruimte, tijdruimten en eene halve tijdruimte. ′ Maar het ge-
richt zal zich nederzetten, en men zal zijne heerschappij wegnemen,
27 om haar voorgoed te verdelgen en te vernietigen. ′ Dan zal het koning-
schap, de heerschappij en de macht over de koninkrijken onder den
ganschen hemel aan het volk van de heiligen des Allerhoogsten ge-
geven worden; het rijk van dit volk zal een eeuwig rijk zijn, en alle
28 heerschappijen zullen het dienen en gehoorzamen. ′ Hier is het einde
der zaak. Wat mij, Daniël, aangaat, mijne gedachten verbijsterden mij
zeer en mijne kleur verschoot, en ik bewaarde de zaak in mijn hart.

zij, waarschijnlijk: de tijden en inzettingen; anders: de heiligen. — *eene — tijdruimte*, d. i. drie en een half jaar; verg. XII : 7. Waarop deze verwachting rust, zie op IX : 27. De schrijver drukt zich opzettelijk geheimzinnig uit; zie inl. op H. VIII. Aan deze plaats is ontleend Openb. XI : 2 v.; XIII : 5.
28. *ik — hart*, ik dacht er over na; verg. Luc. II : 19.

HOOFDSTUK VIII.

Het gezicht van den ram en den bok. — Daniël verhaalt dat hij eens een gezicht heeft gehad (1): hij stond aan den Ulai en zag aan den oever der rivier een geweldigen ram met twee ongelijke horens, waarmede hij naar alle kanten stiet (2—4); een bok met één geduchten horen kwam van het westen aanstormen en overwon den ram (5—7); toen hij zich daarna overmoedig gedroeg, werd die eene horen gebroken en door vier vervangen (8); uit een van deze kwam een kleine horen op, die zich tegen den Allerhoogste verhief (9—12). Daniël hoort een engel aan een ander verklaren dat de in dit gezicht voorzegde heiligschennis na drieentwintighonderd halve dagen een einde zal nemen (13 v.). Eene stem gelast den engel Gabriël hem het gezicht uit te leggen; waarop deze dit doet (15—19): de ram is het koninkrijk der Meden en Perzen (20); de bok het Grieksche rijk: zijn horen de eerste koning er van (21); de vier horens zijn vier zwakkere koninkrijken (22), waaruit eindelijk een koning zal opstaan die onder andere volken ook dat der heiligen verderven zal, maar zonder toedoen van menschen verbroken zal worden (23—25); dewijl dit gezicht betrouwbaar is, maar eerst na drieëntwintighonderd halfdagen in vervulling zal treden, moet Daniël het verzegelen (26). Hij wordt ziek van ontsteltenis, maar vat, hoewel nog steeds ontzet, na eenigen tijd zijn werk weder op (27).

Deze profetie heeft groote overeenkomst met die van H. VII, maar de schrijver bepaalt zich meer tot zijn eigen tijd, spreekt duidelijker en treedt in meer bijzonderheden. Vooral beproeft hij het tijdstip waarop de vervolging der Joden door Antiochus begonnen is en dat waarop zij zal eindigen te bepalen.

VIII : 1 In het derde jaar der regeering van koning Belsjassar viel mij,
Daniël, een gezicht ten deel, na dat hetwelk mij vroeger ten deel ge-
2 vallen was. ′ Ik zag dan in dat gezicht rond, en toen ik rondzag was
ik in den burg Sjusjan, die in het landschap Elam ligt; verder zag
3 ik in het gezicht rond en bevond mij aan den stroom den Ulai. ′ Toen
ik mijne oogen opsloeg, daar zag ik een ram voor den stroom staan,
met twee horens; die horens waren hoog, de eene hooger dan de
4 andere, en de hoogste kwam het laatst op. ′ Ik zag den ram stooten
naar het westen, het noorden en het zuiden; geen dier kon voor hem
standhouden, en niemand verloste uit zijne hand; hij handelde naar

1. *na — was*, dat waarvan H. VII gewaagt. De schrijver geeft te kennen dat dit gezicht het vervolg op het vorige is.
2. *den burg Sjusjan.* Zie op Neh. I : 1. — *Elam.* Zie op Gen. X : 22. — *den Ulai*, eene rivier waaraan Sjusjan lag.
3. Die ram met twee horens is volg. vs. 20 het rijk der Meden en Perzen, in II : 32, 39; VII : 5 v.; als twee afzonderlijke rijken beschouwd, hier als één, waarvan het tweede deel, dat der Perzen, veel machtiger is geweest dan het eerste, dat der Meden.
4. Dat de ram naar alle kanten stoot behalve naar het oosten — dat wil zeggen: volken ten noorden, ten westen en ten zuiden, niet oostelijk wonende, overwint — is zeer natuurlijk, daar de Perzen uit het oosten kwamen. Van de landen die daarachter lagen wist de schrijver niets.

5 willekeur en gedroeg zich overmoedig.' Terwijl ik hierop acht gaf,
zie, daar kwam een geitenbok van het westen over de geheele oppervlakte der aarde heen, zonder den grond aan te raken, en die bok
6 had een in het oog vallenden horen tusschen de oogen.' Hij kwam
bij den gehoornden ram dien ik voor den stroom zag staan, en ging
7 in zijne woedende kracht op hem los.' Ik zag, hoe hij vlak bij den
ram ging staan, verbitterd op hem aanviel, den ram stiet en zijne
beide horens afbrak; zoodat de ram geen kracht meer had om voor
hem stand te houden; hij wierp hem ter aarde en vertrapte hem, en
8 niemand verloste den ram uit zijne hand.' Hierop verhief de geitenbok zich zeer; maar toen hij sterk was, brak de groote horen af en
kwamen in plaats daarvan vier andere horens op, gericht naar de vier
9 hemelstreken.' Uit een daarvan kwam een horen te voorschijn, die,
eerst klein, zich straks bovenmate verhief tegen het zuiden, het oosten
10 en het Sieraad.' Hij verhief zich tegen het heir des hemels, wierp
11 eenigen van dat heir en van de starren neder en vertrad ze.' Zelfs
verhief hij zich tegen den Vorst van het heir; zoodat het dagelijksch
offer aan dezen ontnomen en de plaats van zijn heiligdom ternedergeworpen werd.' De dienst werd goddelooslijk prijsgegeven met het
12 dagelijksch offer, hij wierp de waarheid ter aarde en was in zijn han-
13 delen voorspoedig.' Toen hoorde ik een heilige spreken, en daarop
zeide een ander heilige tot dengene die gesproken had: Hoe langen
tijd zal hetgeen in dit gezicht vervat is duren, dat van het dagelijksch
offer en het ontzettend wanbedrijf, het overleveren ter vertreding
14 zoowel van het heiligdom als van den dienst?' En hij zeide tot hem:
Twee duizend driehonderd avond-morgens; daarna zal het heiligdom
in rechten staat hersteld worden.
15 Toen ik, Daniël, dit gezicht had, zocht ik inzicht te verkrijgen, en

5. *een geitenbok,* het rijk van Alexander den Groote, wiens ongeloofelijk snelle tocht uit *het westen* d. i. Macedonië, en onwederstaanbare kracht hier geteekend worden; verg. vs. 12. — *over — aarde.* Geen streek trok hij door zonder ze te veroveren. — *zonder — raken,* ongelooflijk snel. — *een in het oog vallenden horen,* Alexander den Groote.

6 v. Het rijk der Perzen door Alexander den Groote veroverd.

8. *verhief ... zich.* Dit kan zoowel beteekenen dat hij zeer machtig werd, als dat hij zich overmoedig gedroeg; voor het bewustzijn der ouden viel een en ander licht samen; zie op Jez. II: 7. — *vier andere* (volg. Gr. vert.) *horens,* volg. vs. 22 de vier rijken waarin dat van Alexander na zijn dood verdeeld is. Dezelfde voorspelling XI: 4. De schrijver bedoelt waarschijnlijk Syrië (het rijk der Seleuciden), Egypte (dat der Lagiden), Macedonië en Klein-Azië met Thracië.

9—12. Beschrijving van Antiochus Epifanes; verg. vs. 23—25.

9. *eerst klein,* eerst een vorst van weinig beteekenis. — *die — zuiden.* Bedoeld is de oorlog dien Antiochus in 170—168 met goed gevolg tegen Egypte voerde, totdat hij door den Romeinschen veldheer Popilius Laenas tot het opgeven van zijne poging om Egypte te veroveren gedwongen werd; verg. op XI: 30. — *het oosten.* In 165 ondernam Antiochus een veldtocht tegen opstandelingen in de oostelijke deelen van zijn rijk. Hij herhaalde dien tocht in 163 (zie op XI: 40—45); maar dit was na de uitgave van *Daniël.* — *het Sieraad,* Israëls land, desgelijks XI: 16, 41, 45; Jer. III: 19; Ezech. XX: 6, 15. Hoe Antiochus zich aan het heilige land vergreep, leert vs. 10—12.

10. Onder *het heir des hemels* en *de starren* zijn hier waarschijnlijk de Joden te verstaan.

11. *den Vorst van het heir,* den Allerhoogste. Antiochus tast niet slechts Gods volk, maar ook hem zelven aan; zie 1 Makk. I: 21—24, 44—50.

12. *De — prijsgegeven,* onzekere vertaling. — *de waarheid,* den waren godsdienst, tot welks verguizing Antiochus voorspoedig was.

13. *een heilige.* Waarschijnlijk wordt een engel bedoeld; verg. vs. 16 en op IV: 13. Wat hij zegt, vernemen wij niet. Bedoeld is zeker, dat hij sprak over de groote verdrukking van Israël door Antiochus; waarop de vraag volgt, hoelang zij duren zal. — *het ontzettend wanbedrijf,* de plaatsing van een afgodisch outer op het brandofferaltaar, 1 Makk. I: 59; verg. IX: 27; XI: 31.

14. *hij,* de engel die het eerst gesproken had. — *tot hem,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tot mij.* — *Twee duizend driehonderd avond-morgens.* Deze vreemde uitdrukking, die vs. 26 eenigszins gewijzigd terugkeert, duidt waarschijnlijk halve dagen, dus 1150 geheele dagen, aan. Zij dient om het VII: 25 opgegeven tijdvak van drie en eene halve tijdruimte nader te bepalen. Maar al rekenen wij het jaar op het kleinst aantal dagen, 354, dan nog telt drie en een half jaar er 1240. De schrijver blijft dus in allen geval met zijne 1150 daarbeneden en wil wellicht niet meer zeggen dan ruim drie jaar. Maar waarom hij juist dat cijfer noemt, weten wij niet. Verg. op XII: 11 v.

16 zie, vóor mij stond iemand met het uiterlijk van een man,′ en ik
hoorde eene menschenstem van tusschen de oevers van den Ulai, die
17 riep: Gabriël, verklaar aan dezen de verschijning.′ Hij kwam bij de
plaats waar ik stond, en toen hij kwam, verschrikte ik en viel op
mijn aangezicht; waarop hij tot mij zeide: Begrijp het wel, menschen-
kind; want dit gezicht heeft betrekking op den tijd van het einde.′
18 Terwijl hij met mij sprak, viel ik in diepen slaap op mijn aangezicht
19 ter aarde; hij roerde mij aan en stelde mij op mijne plaats;′ waarop
hij zeide: Zie, ik ga u bekend maken met hetgeen gebeuren zal als
de gramschap ten einde loopt; want het heeft betrekking op den eindtijd.′
20 De gehoornde ram dien gij gezien hebt beduidt de koningen der Meden
21 en Perzen,′ de bok den koning der Grieken, en de groote horen tus-
22 schen zijne oogen is de eerste koning.′ En wat den gebroken horen
aangaat in welks plaats vier andere opgekomen zijn, vier koninkrijken
23 zullen uit zijn volk opstaan, maar niet zoo sterk als hij;′ en aan het
einde hunner heerschappij, wanneer de afvalligen de maat volgemaakt
hebben, zal een koning opstaan met barsch gelaat en vol slinksche
24 streken;′ zijne kracht zal groot zijn, en verwonderlijk veel kwaad zal
hij aanrichten en het voorspoedig uitvoeren. Hij zal machtigen ver-
25 derven, ook het volk der heiligen.′ Door zijne sluwheid zal hij met
geluk bedrog plegen; dan verhoovaardigt hij zich, verderft onvoorziens
velen en staat op tegen den heer der heeren, maar zal vanzelf ver-
26 broken worden.′ En de verschijning van de avond-morgens waarvan
gesproken is is waarachtig; verzegel gij dan het gezicht; want het
heeft betrekking op eene verre toekomst.
27 Ik, Daniël, nu werd geruimen tijd ziek; daarna stond ik op en deed
mijn werk bij den koning; ik was ontzet over de verschijning en be-
greep ze niet.

15. *een man.* Het hier gebruikte woord (*geber*) is het eerste deel van den naam *Gabriël,* die ‚man Gods' beteekent.

16. *Gabriël,* een der zeven aartsengelen, die, naar het geloof der Joden sedert de tweede eeuw vóor Chr., aan het hoofd van Gods hemelsche dienaren staan; verg. Openb. VIII : 2. Gabriël komt in den Bijbel nog IX : 21; Luc. I : 19, 26 voor; Michaël wordt X : 13, 21; XII : 1; Judas vs. 9; Openb. XII : 7 genoemd; de andere komen in den Bijbel niet voor, in de apokriefe boeken en andere Joodsche geschriften zeer dikwijls, hoewel de namen van het zevental verschillend worden opgegeven.

17. *menschenkind,* benaming aan *Ezechiël* ontleend; verg. op Ezech. III : 1. — *dit — einde.* De schrijver herinnert zoo zijne lezers, niet zeer handig, aan de door hem gekozen inkleeding: Daniël, in de Ballingschap, wordt gewaarschuwd dat de voorspelling niet slaat op de voor hem naaste toekomst, maar op eene voor hem verre, die voor de lezers nabij is; verg. XI : 35; XII : 4.

19. *de gramschap.* De tijd waarin Israël door de heidenen onderdrukt wordt heet die van Gods gramschap. — *het,* het gezicht.

20 v. *de koningen, den koning.* Ook II : 37 v. wordt de koning in pl. v. het rijk genoemd. — Over de vereeniging van *Meden en Perzen* zie op vs. 3. — *de eerste koning,* Alexander.

21. *de bok.* Hebr. t. *de harige, de bok*; een van beide woorden is waarschijnlijk een later invoegsel.

22. Zie op vs. 8. — *zijn volk,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het volk.*

23. *de afvalligen.* Het is niet duidelijk, of hieronder verstaan worden de Joden die, èn vóor de vervolging van Antiochus èn daaronder, den dienst van hun God verzaakten, dan wel de heidenen, wier maat van gruwelen door Antiochus overliep. Verg. IX : 24. — *vol slinksche streken,* letterlijk *die inzicht heeft in raadselen.* Verg. 1 Makk. I : 30 v.; 2 Makk. V : 24—26.

24. Op *zijn* laat grondt. volgen *maar niet zoo sterk als hij*; wat hier bezwaarlijk zin geeft en waarschijnlijk uit het slot van vs. 22 herhaald is. — *machtigen.* De schrijver heeft waarschijnlijk het oog op Heliodorus, den moordenaar van Antiochus' broeder, die zich van den troon wilde meester maken en door Antiochus verdreven werd, en op de Ptolemeën, die deze overwon.

25. *Door — velen.* Zie 1 Makk. 1 : 30—32. — *staat op tegen den heer der heeren,* schaft den dienst van God af. — *vanzelf.* Zie op II : 34.

26. *waarvan gesproken is,* in vs. 13. — *verzegel gij* (Daniël) *dan het gezicht,* nl. het boek waarin het staat, opdat niemand het leze. Zoo verklaart de schrijver voor zijne lezers het feit dat niemand ooit van al die wonderbare voorzeggingen gehoord had, die reeds vier eeuwen geleden heetten gedaan en opgeschreven te zijn. Desgelijks XII : 4. — *het heeft — toekomst.* Dit zeggen Ezechiëls tijdgenooten van zijne voorzeggingen, en het is voor hen eene reden om niet naar hem te luisteren; zie Ezech. XII : 27.

27. *Ik — ziek,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ik, Daniël, nu was weg* (verloor mijn bewustzijn?) *en werd geruimen tijd ziek.*

HOOFDSTUK IX.

De zeventig jaarweken. — Daniël verhaalt, hoe hij eens nadacht over de zeventig jaren gedurende welke volgens Jeremia Jeruzalem woest zou liggen, in rouw en gebed zich wendde tot God (1—3) en voor zich en zijn volk eene schuldbekentenis uitsprak (4—19). Terwijl hij nog bad, was Gabriël tot hem gekomen en had hem inzicht in het raadsel beloofd (20—23). Die zeventig jaren waren zeventig jaarweken, die den tot zoening der schuld bepaalden tijd uitmaakten (24) en in eenige tijdperken ingedeeld waren, waaromtrent Daniël nadere inlichting ontvangen had (25—27).

In dit hoofdstuk wil de schrijver aantoonen dat de voorafgaande profetieën omtrent Israëls herstel, drie en een half jaar nadat de tempel ontwijd was, op schriftuurlijken grond rusten. Om zijne bewijsvoering goed te verstaan, bedenke men dat volgens hem de Ballingschap steeds voortduurde. Dit was zeer natuurlijk, daar de toestand van Judea na 586 steeds ellendig was gebleven en de meeste Joden nog immer in allerlei landen verstrooid waren. De voorspellingen der profeten over Israëls luisterrijk herstel bleven dus op hare vervulling wachten. Daaronder trok vooral die van Jer. XXV : 11 v.; XXIX : 10 v. de aandacht, omdat hierin de duur der ballingschap op zeventig jaar wordt gesteld; ook al vatte men dit cijfer als een rond getal op, die tijdruimte was in 165 te ver overschreden om niet aan een nadenkend mensch die de juistheid dier profetie niet wilde loochenen een raadsel op te geven. De schrijver meent er de oplossing van te hebben gevonden: hij vat de jaren als jaarweken op, en rekent uit dat op het tijdstip der ontwijding van den tempel door Antiochus nog eene halve jaarweek, d. i. drie en een half jaar, over is. Als wij hem narekenen en hierbij uitgaan van de ons uit de geschiedboeken bekende feiten, dan ontdekken wij dat de berekening niet uitkomt en het raadsel dus niet opgelost is. Dit kan ons niet verwonderen, als wij bedenken dat het bij gebrek aan eene vaste tijdrekening vóor het najaar van 312, toen de jaartelling der Seleuciden is ingevoerd, voor de Syriërs, Joden en naburige volken vaak onmogelijk was uit te maken, hoe lang geleden eene gebeurtenis in de eeuwen daarvóor had plaats gehad.

IX : 1 In het eerste jaar van Darius, den zoon van Xerxes, uit het kroost
2 der Meden, die over het rijk der Chaldeën koning gemaakt was, ′ in
het eerste jaar dan van zijne regeering, vestigde ik, Daniël, mijne aandacht op het in de boeken opgegeven aantal jaren gedurende welke, volgens het woord van Jahwe tot den profeet Jeremia, Jeruzalem in
3 puin zou liggen, zeventig jaren. ′ Ik wendde mijn gelaat tot den Heer
God, om in vasten, rouwkleed en asch, gebed en smeeking uit te
4 storten. ′ Ik bad dan tot Jahwe, mijn God, en legde deze schuldbe-
kentenis af: Ach, Heer, groote en geduchte God, die het verbond en de goedertierenheid handhaaft voor hen die hem liefhebben en zijne
5 geboden onderhouden! ′ Wij hebben gezondigd en slecht gehandeld,
hebben kwaad bedreven en ons oproerig gedragen, zijn afgeweken van
6 uwe geboden en inzettingen, ′ en hebben niet gehoord naar uwe dienaren
de profeten, die in uwen naam gesproken hebben tot onze koningen,
7 vorsten en vaderen, en tot de geheele bevolking des lands. ′ Aan uwe
zijde is, Heer, het recht; ons deel is een schaamrood aangezicht, zooals wij heden hebben, wij Judeërs, inwoners van Jeruzalem, en alle Israëlieten, hetzij zij nabij of veraf zijn, in alle landen waarheen gij hen verstrooid
8 hebt, omdat zij zich vergrepen hadden aan u. ′ Ja, Jahwe, ons deel is
een schaamrood aangezicht, van onze koningen, vorsten en vaderen,

Vs. 4. Neh. I : 5.

1. Over *Darius* zie op VI : 1. — Over *Xerxes* (Hebr. *Ahasweros*) zie op Est. I : 1.
2. *de boeken*, de heilige schriften, waarvan toen *Daniël* geschreven werd reeds drie bundels bestonden (zie Alg. Inl. § 1). — *het in — zeventig jaren.* Hij bestudeerde den zin der zeventig jaren van Jer. XXV : 11 v.; XXIX : 10—14; vooral zeker van de laatste plaats; want in XXV : 11 v. wordt van Jahwe's strafgerichten over Israëls vijanden, in XXIX : 10—14 van Israëls herstel gesproken.
4—19. Dit gebed is blijkbaar opgesteld na herhaalde lezing van Neh. IX : 6—38.
5. Zie op 1 Kon. VIII : 47.
7. Deze indeeling van Israël: de Judeërs voorop, de Joden in de verstrooiing achteraan, verraadt den schrijver die in Judea leeft; een bewoner van Babylonië of Perzië in de zesde eeuw zou althans Judeërs en Jeruzalemmers niet onderscheiden hebben.

9 van ons, die gezondigd hebben tegen u.′ Bij den Heer onzen God is
10 erbarming en vergeving; want wij zijn tegen u oproerig geweest′ en
hebben niet geluisterd naar Jahwe, onzen God, om te wandelen in
zijne wetten, die hij ons voorgelegd heeft door zijne dienaren, de pro-
11 feten.′ Ja, gansch Israël heeft zijne wet overtreden en is afgeweken
door niet naar u te luisteren. Zoo is over ons de vloek en eed uitge-
stort, geschreven in de wet van Mozes, den dienaar Gods, omdat wij
12 tegen hem gezondigd hebben,′ en hij deed zijn woord gestand, hetwelk
hij over ons en de bestierders die ons bestierd hebben uitgesproken
heeft, door grooten rampspoed over ons te brengen, welks gelijke niet
geweest is onder den ganschen hemel, zooals die in Jeruzalem is ge-
13 weest;′ gelijk geschreven is in de wet van Mozes — al die rampspoed
trof ons, en wij hebben Jahwe onzen God niet vermurwd door ons te
bekeeren van onze overtredingen en inzicht te toonen in uwe waar-
14 achtigheid.′ Daarom was Jahwe wakker om den rampspoed over ons
te brengen; want Jahwe, onze God, is rechtvaardig bij al wat hij doet,
15 en wij hebben naar hem niet geluisterd.′ Nu dan, Heer onze God, die
uw volk met sterke hand uit Egypteland uitgeleid en u zelven een
grooten naam gemaakt hebt, wij hebben gezondigd en kwaad bedreven.′
16 Heer, laat toch naar al uwe gerechtigheid uw toorn en uwe gramschap
wijken van uwe stad Jeruzalem, uw heiligen berg; want om onze
zonden en de overtredingen onzer vaderen is Jeruzalem en uw volk
17 ten smaad voor allen die ons omringen.′ Hoor dan, onze God, naar
het gebed en de smeeking van uwen dienaar, en laat uw aangezicht
stralen over uw verwoest heiligdom, ter wille uwer dienaren, o Heer.′
18 Neig, mijn God, uw oor en luister, open uwe oogen en zie naar onzen
verwoesten toestand, en naar de stad waarover uw naam uitgeroepen
is; want wij leggen onze smeeking voor u neder, niet op grond van
onze goede werken, maar op grond van uwe groote barmhartigheid.′
19 Heer, hoor toch! Heer, vergeef toch! Heer, luister toch! handel en
stel niet uit, om uws zelfs wil, mijn God; want uw naam is uitgeroepen
over uwe stad en uw volk.
20 Nog sprak en bad ik, deed ik schuldbekentenis van mijne zonden
en die van mijn volk Israël, en legde ik mijne smeeking neder voor
21 Jahwe, mijn God, ten bate van den heiligen berg mijns Gods,′ nog
was ik biddende, toen de man Gabriël, dien ik, van vermoeienis uit-
geput, vroeger in het gezicht gezien had, omstreeks den tijd van het
22 avondoffer naar mij toekwam.′ Gekomen zijnde, sprak hij mij aldus
aan: Daniël, nu ben ik gekomen om u een helder inzicht te geven.′

Vs. 14. Neh. IX : 33. — Vs. 18*a*. 2 Kon. XIX : 16; Jer. XXXVII : 17.

9. *Want.* Hetgeen volgt geeft aan, waarom Israël Jahwe's vergiffenis behoefde.

11. *geschreven in de wet van Mozes.* De schrijver heeft zeker het oog op Lev. XXVI : 14 vv.; Deut. XXVIII : 15 vv.

12. *door — hemel,* de verwoesting van Jeruzalem door Nebukadresar.

13. *inzicht — waarachtigheid.* Zij hebben geleefd alsof Gods bedreigingen niet zouden vervuld worden.

14. *was Jahwe wakker om,* eene uitdrukking die wellicht aan Jer. I : 12 ontleend is.

17. *ter wille uwer dienaren, o Heer,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ter wille van den Heer.*

19. *om uws zelfs wil,* opdat gij door onze redding verheerlijkt wordt. — *want — volk,* dus wordt uw vermogen om te verlossen twijfelachtig door onze vernedering.

21. *van vermoeienis uitgeput.* Zie VIII : 18. De overzetting is zeer onzeker. Reeds oudtijds vertaalden sommigen *in snelle vlucht,* dat dan op Gabriëls komst slaat en het eerste spoor zou zijn der voorstelling van engelen als gevleugelde wezens (Openb. XIV : 6). In het O. T. wordt zij elders niet aangetroffen; maar verg. Jez. VI : 2; Ezech. I. — *vroeger.* Zie VIII : 15—27. — *het avondoffer.* Zie op Exod. XXIX : 38—42 en op Ps. CXLI : 2.

22. *Gekomen zijnde,* letterlijk *En hij kwam,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *En hij begreep.* — *een helder inzicht,* in die plaatsen van *Jeremia* waarover Daniël nadacht.

23 Reeds toen gij begont te smeeken, werd een woord uitgesproken, en
ik ben gekomen om u hiervan mededeeling te doen; want gij zijt
een veelgeliefde. Let dan op het woord en krijg inzicht in de verschij-
24 ning.' Zeventig weken zijn vastgesteld voor uw volk en uwe heilige
stad; opdat de afval voltooid en de maat der zonde volgemaakt, de
schuld verzoend en eeuwige gerechtigheid aangebracht, het gezicht van
25 den profeet verzegeld en een allerheiligst voorwerp gezalfd worde.' Gij
moet dan weten en verstaan: van het oogenblik af waarop het woord
uitgesproken is om Jeruzalem te herstellen en te herbouwen, tot een
gezalfde, een vorst, zijn zeven weken; en twee en zestig weken lang
zal het hersteld en herbouwd worden, met pleinen en wallen, maar in
26 den druk der tijden.' En na die twee en zestig weken zal een ge-
zalfde worden uitgeroeid, terwijl er geen voor hem is. En de stad en
het heiligdom zullen verdorven worden door het volk van een vorst
die komen en wiens einde in den vloed zijn zal; en tot het einde is
er oorlog, duurt het besluit dat verwoestingen zullen aangericht worden.'
27 Hij zal éene week lang met velen een innig verbond sluiten en op de

23. *een woord*, dat van Gods wege eene verklaring bevatte van het raadsel naar welks oplossing hij zocht.

24. *weken*, tijdvakken van zeven jaren. — *de afval*, òf van Israël, òf der heidenen; verg. op VIII : 23. — *het gezicht van*, volg. verb. t.; wellicht naar Gr. vert.; Hebr. t. *het gezicht en*. — *verzegeld*, voor eindelijke vervulling bewaard. — *een allerheiligst voorwerp*, waarschijnlijk het door het afgodsaltaar ontwijde brandofferaltaar; verg. VIII : 12. De zalving, d. i. eereherstelling, hiervan zou dus aan het einde dier zeventig jaarweken plaats hebben.

25. *van* — *herbouwen*, d. i. van het uitspreken der profetie af. Daar de voorspelling van den zeventigjarigen duur der ballingschap tweemaal in *Jeremia* voorkomt — in XXV : 11 v., uit het vierde jaar van Jojakim, 605, en in XXIX : 10, na de wegvoering van Jojachin, en wel waarschijnlijk vier jaar daarna, 593 — is deze opgaaf onduidelijk; waarschijnlijk wordt de tweede plaats bedoeld; verg. op vs. 2. Eigenlijk staat hier niets van een herbouw van Jeruzalem, maar in hetgeen beloofd wordt is deze natuurlijk begrepen. — *een gezalfde, een vorst*. Waarschijnlijk wordt bedoeld Jozua, de zoon van Josadak, de hoogepriester die met Zerubbabel den tempel heeft herbouwd (Ezra III : 2; verg. op Ezra II : 2*a*). Als hoogepriester kon hij *een gezalfde* heeten (zie op Exod. XXIX : 7), ook *een vorst* (zie 1 Kron. IX : 11; 2 Kron. XXXI : 13). De tijd tusschen 593 en 519 is 73 jaren, dus veel meer dan zeven jaarweken. Maar onzen schrijver ontbraken de noodige gegevens voor eene juiste tijdsbepaling; verg. op vs. 26. — *hersteld en herbouwd*, gaandeweg meer verfraaid en versterkt. — *wallen*, zeer onzekere vertaling. — *maar in den druk der tijden*. Dit moest er bijgevoegd worden, omdat uit deze omstandigheid volgde dat die herbouw nog niet de vervulling van Jeremia's voorspelling, slechts de voorbereiding daarvan, was. Maar de vertaling is onzeker.

26. *een gezalfde*, de hoogepriester Onias III, de laatste rechtzinnige hoogepriester vóor de staking van den eeredienst op bevel van Antiochus IV. Over hem wordt 2 Makk. III : 1; IV : 2, 37; XV : 12 met grooten lof gesproken, en als hoogepriester kon hij met den term *een gezalfde* worden aangeduid; zie op vs. 25. Van hem werd het volgende verhaald: terwijl hij aan het hoofd des volks stond, zond de stadhouder van den Syrischen koning Seleucus IV Filopator (187—175), op aansporing van een hooggeplaatst Joodsch priester, den schatbewaarder Heliodorus, om beslag te leggen op den Jeruzalemschen tempelschat. Toen deze aanslag mislukt was, ging Onias, die door zijne tegenstanders bij den koning als bewerker dier mislukking aangeklaagd was, naar Antiochië, om zich te verantwoorden en de belangen van zijn volk te behartigen. In 171 of 170 is hij er, onder Antiochus IV, vermoord. Dit was voor de rechtzinnige Joden een te zwaarder slag, dewijl zijne opvolgers Jason en Menelaüs, vooral de laatste, zoo onrechtzinnig waren dat zij de pogingen van Antiochus tot onderdrukking van den Joodschen godsdienst in de hand werkten. Dientengevolge zijn zij door strenge Joden niet als hoogepriesters erkend. Dit wordt wellicht uitgedrukt in de woorden *terwijl er geen voor hem is*. Anderen verklaren die echter anders. Wellicht is er een woord uitgevallen en heeft er gestaan *terwijl er geen helper* of *hulp voor hem is*. Op de afzetting en vermoording van Onias doelt ook XI : 22. — Tusschen 519 en 170 of 171 liggen veel minder jaren dan twee en zestig jaarweken bedragen: 434. Den schrijver ontging dit zonder twijfel: hij had geen lijst van eene reeks koningen met opgaaf van den duur hunner regeering, of iets anders waaraan hij de juistheid zijner berekening kon toetsen, en schatte dit tijdvak op twee en zestig jaarweken, omdat er zooveel overblijven van zeventig, wanneer men daarvan de zeven van vs. 25 en de éene van vs. 27 aftrekt. — *een vorst die komen* (*zal*), dus een buitenlandsche; anderen: hij wiens komst in de voorgaande profetieën aangekondigd was; in beide gevallen Antiochus IV. — *den vloed*, nl. van het goddelijk strafgericht. Daar ons boek in 165 geschreven en Antiochus IV eerst in 163 gestorven is, is dit reeds eene voorspelling. Hieraan heeft echter de uitkomst niet beantwoord; de dood toch van Antiochus is niet bijzonder verschrikkelijk geweest; zie 1 Makk. VI : 1—16; later heeft men dien zóo geteekend, 2 Makk. IX : 1—X : 9.

27. *Hij* — *sluiten*, vele Joden tot zijne partij en zijn godsdienst overhalen. Vertaling en verklaring hiervan is hoogst onzeker, de tekst waarschijnlijk bedorven. Anderen: *hij zal velen het verbond* (met

helft dier week slacht- en meeloffer doen ophouden, en in de plaats daarvan komt een ontzettende gruwel, totdat het voldongen en vastbesloten vonnis wordt voltrokken over het ontzettende.

hun God) *zwaar maken*, het hun duur doen betalen dat zij er aan vasthouden. Nog anderen: *Hij zal voor velen het verbond* (met God) *bevestigen*, maken dat zij er aan vasthouden. — *Op de helft dier week*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft *op* niet, zoodat er staat *gedurende de halve week*. Tot de verklaring doet het niet af. De vervolging vóor de staking zou drie en een half jaar duren; wat met de geschiedenis ongeveer overeenkomt; daar Onias einde 171 of begin 170 vermoord en de eeredienst in 167 gestaakt is: hiertusschen toch liggen de drie volle jaren 170, 169, 168 en een groot gedeelte van een jaar. — *in de plaats daarvan* (anderen *op zijn voetstuk*, nl. van het altaar, waarop de juist genoemde offers tot nog toe gebracht waren) *komt een ontzettende gruwel*, volg. verb. t.; Hebr. t. *op den vleugel van den ontzettenden gruwel*. Met den *ontzettenden gruwel* wordt het Zeusaltaar bedoeld. — *totdat* — *ontzettende*, onzekere vertaling van woorden die voor een deel aan Jez. X : 23 ontleend zijn. Doch al is de vertaling ongewis, de bedoeling is duidelijk: drie en een half jaar na de staking van den dienst komt het godsgericht. Dat de schrijver den duur dier staking op drie en half jaar stelt vloeit uit zijne becijfering voort. De moord van Onias was voor hem een keerpunt; van dit tijdstip af tot de staking was eene halve jaarweek verloopen; wat lag meer voor de hand dan dat hij redding aan het einde dier jaarweek, d. i. anderhalf jaar nadat hij schreef (165), verwachtte? Zijne hoop is door de uitkomst overtroffen; want reeds den 25sten Kislew 164, dat is drie jaren en tien dagen na de staking van den dienst, 15 Kislew 167, is deze hersteld. Het Zeusaltaar heeft nog tien dagen korter, van 25 Kislew 167, op het brandofferaltaar gestaan.

HOOFDSTUK X : 1—XI : 1.

Een schrikwekkend wezen komt Daniël de toekomst onthullen. — In het derde jaar van Cyrus, den koning der Perzen, valt aan Daniël eene openbaring ten deel (X : 1). Hij verhaalt, hoe hij eens, na drie weken vastens, bij den Tigris stond (2—4) en daar eene vreeselijke gedaante zag, waarvoor zijne begeleiders de vlucht namen, terwijl hij zelf machteloos staan bleef (5—8); toen de gedaante begon te spreken, viel hij in zwijm, maar hij werd opgericht en vermaand te hooren naar hetgeen hem zou gezegd worden (9—11). Hij vernam toen dat hij nu eerst antwoord op zijn gebed kreeg omdat het goddelijk wezen een en twintig dagen door een strijd tegen den vorst der Perzen was opgehouden, waarin hij van Michaël hulp ontvangen en daardoor standgehouden had (12 v.); nu was hij gekomen om hem, Daniël, de toekomst zijns volks mede te deelen (14). Verstomd viel Daniël neder (15); maar eene hand raakte zijne lippen aan, waarop hij zijn diep ontzag voor dengene die tot hem sprak te kennen gaf en opnieuw verstomde (16 v.); door eene tweede aanraking bemoedigd, sprak hij met het geduchte wezen, en hoorde dat dit weder tegen den vorst der Perzen en dien der Grieken ging strijden, tegen wie alleen Michaël hem bijstond, zooals deze hem ook vroeger ter zijde gestaan had (18—XI : 1).

Dit hoofdstuk is de inleiding op de uitvoerige voorspelling, in XI : 2—XII : 13 vervat. Het stelt den strijd der wereldrijken voor als een strijd hunner beschermengelen en behelst niet slechts de troostvolle verzekering dat Israëls belangen door God behartigd worden, maar ook het verheffend denkbeeld dat Israël Gods bondgenoot in diens strijd tegen het heidendom is.

X : 1 In het derde jaar van Cyrus, den koning der Perzen, werd aan
Daniël, die Beltsjassar genoemd werd, een woord geopenbaard, en het
woord was waarheid en zware dienst; en hij begreep het woord en
2 kreeg inzicht in de verschijning.′ In die dagen was ik, Daniël, rouw
3 bedrijvend drie weken lang:′ ik at geen smakelijk brood, vleesch noch
wijn kwam mij over de lippen, en ik zalfde mij niet, totdat volle
4 drie weken verloopen waren.′ En op den vierentwintigsten dag der
eerste maand bevond ik mij aan den oever der groote rivier, den
5 Tigris.′ Ik sloeg mijne oogen op, en daar zag ik een man, in linnen

1. *In* — *Perzen*, d. i. het derde na zijne verovering van Babel; zie Ezra I : 1. — *zware dienst.* Dit schijnt te beteekenen dat het woord hetwelk hem geopenbaard werd een zwaren dienst, d. i. een bangen tijd (zie op Job VII : 1), voorspelde.

2 v. Daniël vast uit bekommering over het lot van zijn volk; zie vs. 12.

3. *geen smakelijk brood*, geen door toespijs smakelijk gemaakt brood, zooals men in dagen van voorspoed gebruikte; hij at alleen om het leven te onderhouden. — *ik zalfde mij niet.* Verg. op Ruth III : 3.

4. *den vierentwintigsten dag*, den laatsten van den vastentijd, die dus den derden was begonnen. — *bevond ik mij*, niet in geestverrukking, maar in levenden lijve; zie vs. 7. — *der groote rivier.* Elders heet zoo de Eufraat; zie op Gen. II : 14.

5 v. *een man.* Met dit wezen wordt zeker een hemeling, misschien de VIII : 16 vermelde Gabriël, bedoeld; maar de beschrijving doet aan Ezech. I : 25—27 denken en hij vertegenwoordigt hier den

6 gekleed, met een gordel van Ufazgoud om de lenden;' zijn lichaam
was als chrysoliet, zijn gelaat als de bliksem; zijne oogen waren als
vuurfakkelen, zijne armen en beenen als gepolijst koper; het geluid
7 zijner woorden was aan het gedruisch eener menigte gelijk.' Alleen
ik, Daniël, zag die verschijning; de mannen die bij mij waren zagen
haar niet, maar een groote schrik viel op hen, zoodat zij de vlucht
8 namen om zich te verbergen.' Zoo bleef ik alleen over en zag die
groote verschijning; geen kracht bleef in mij over, mijne kleur ver-
9 schoot en verdween, en ik behield geen kracht.' Daar hoorde ik het
geluid zijner woorden, en toen ik dit vernam, zonk ik in diepen slaap
10 en viel op mijn aangezicht ter aarde.' En zie, eene hand raakte
mij aan en deed mij op knieën en handpalmen sidderend oprijzen.'
11 Toen zeide hij tot mij: Daniël, veelgeliefde man, geef acht op de
woorden die ik tot u ga spreken en ga op uwe plaats staan; want
nu ben ik tot u gezonden. En terwijl hij dit woord tot mij sprak,
ging ik bevend staan.
12 Hij zeide tot mij: Vrees niet, Daniël; want van den eersten dag af
dat gij er uwe zinnen op gezet hebt om inlichting te verkrijgen en u
te verootmoedigen voor uwen God zijn uwe woorden gehoord, en op
13 uwe woorden ben ik gekomen.' Een en twintig dagen stond de vorst
van het rijk der Perzen tegenover mij, en zie, Michaël, een der voor-
naamste vorsten, kwam mij te hulp. Nu heb ik hem achtergelaten bij
14 de koningen van Perzië,' en ben zelf gekomen om u inlichting te
geven omtrent hetgeen aan uw volk later overkomen zal; want dit
15 is nog een gezicht dat op verren tijd betrekking heeft.' Toen hij
alzoo tot mij sprak, richtte ik mijn aangezicht op den grond en bleef
16 sprakeloos.' En zie, hij die er uitzag als een menschenkind raakte
mijne lippen aan. Toen opende ik mijn mond, sprak en zeide tot hem
die tegenover mij stond: Heer, door deze verschijning hebben smarten
17 mij overvallen en heb ik geen kracht behouden;' hoe zou een dienaar

Allerhoogste. — *in linnen gekleed.* Zie op Ezech. IX : 2. — *Ufaz.* Zie op Jer. X : 9. — *chrysoliet.* Verg. Exod. XXVIII : 20; Ezech. I : 16.

7. *de mannen — niet.* Verg. Hand. IX : 7; XXII : 9.

8. *mijne kleur,* letterlijk *mijne heerlijkheid.*

9. Verg. VIII : 17—19. — *aangezicht,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. leest daarna nog *en mijn aangezicht.*

11. *ga op uwe plaats staan,* vlucht niet als de anderen.

12. *van — gehoord.* Sedert het begin van den vastentijd, vs. 2 v. vermeld, is hij door God verhoord, maar de hemeling die nu tot hem komt had niet dadelijk gelegenheid gehad tot hem te komen; verg. op vs. 2 v.

13. *Een en twintig dagen,* de drie weken van vs. 2. De strijd met den engel der Perzen heeft hem zoo lang opgehouden. — *de vorst,* de beschermengel. Terwijl het geloof aan engelen van oudsher onder Israël bestaan heeft (verg. op Gen. XVI : 7), heeft het in het later Jodendom eene steeds grootere beteekenis gekregen. Gaandeweg is het geloof opgekomen dat ieder volk zijn eigen beschermengel had, een uitvloeisel van het oude veelgodendom: de goden der heidensche volken werden omgeschapen in engelen, die onder Jahwe's opperbestuur de belangen hunner volken voorstonden en ze bij hem bepleitten; verg. inl. op Ps. LVIII. — Over de beschermengelen der vromen zie op Ps. XXXIV : 8. De onderlinge verhouding der volken op aarde wordt afgebeeld door die hunner beschermengelen in den hemel. — *Michaël* heet vs. 21 de beschermengel van Israël. — *een der voornaamste vorsten,* een der aartsengelen; verg. op VIII : 16. Opmerkelijk is het dat de beschermengel van het uitverkoren volk niet de allerhoogste engel, maar slechts een der hoogste, heet; het wezen dat aan Daniël verschijnt wordt van hem onderscheiden en staat boven hem. — *heb ik hem achtergelaten,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ben ik achtergelaten.* Michaël zet den strijd tegen den engel der Perzen voort; daarom kon Gods vertegenwoordiger zich tijdelijk verwijderen, om Daniël inlichtingen te geven. Israëls engel zou echter dien der Perzen niet kunnen overwinnen; vs. 20 keert het goddelijk wezen ten strijde terug. — *bij de koningen van Perzië.* Wij zouden verwachten: bij den vorst (engel) van Perzië. De aardsche vertegenwoordigers des volks nemen hier de plaats der hemelsche in.

14. *hetgeen aan uw volk later zal overkomen,* ontleend aan Gen. XLIX : 1. — *dit — heeft,* evenals het vorige. De engel heet steeds te spreken tot den ziener in de ballingschap.

16. *een menschenkind,* volg. verb. t.; grondt. heeft het meervoud. — *raakte mijne lippen aan.* Dezelfde uitdrukking als Jez. VI : 7.

van zulk een heer spreken tot zulk een heer? Ik houd het niet
18 langer uit, en er blijft in mij geen adem over.' Doch hij die het
19 uiterlijk van een mensch had raakte mij opnieuw aan,' sterkte mij
en zeide: Vrees niet, veelgeliefde man, vrede zij u! wees sterk, sterk!
En zoodra hij tot mij sprak, voelde ik mij gesterkt en zeide: Mijn
20 heer spreke; want gij hebt mij gesterkt.' Toen zeide hij: Gij weet,
waarom ik tot u gekomen ben? Welnu, ik moet terugkeeren om te
strijden tegen den vorst der Perzen, en ga ik van hem heen, dan komt
21 de vorst der Grieken —' toch zal ik u verkondigen wat opgeschreven
is in het boek der waarheid — en niemand zal zich nevens mij kloek
XI : 1 tegen hen houden dan uw vorst Michaël.' En ik, in het eerste jaar
van Darius den Meder stond ik hem tot hulp en schuts ter zijde.

20 v. In vs. 13 v. heeft de hemeling die Gods raadsbesluit over de volken ten uitvoer legt gezegd dat hij den strijd met den engel der Perzen gestaakt heeft om Daniël op zijn gebed inlichtingen te geven. Nu moet hij *terugkeeren*, naar de plaats van waar hij gekomen is, dus weggaan van Daniël, om dien strijd te hervatten. Dit is te noodzakelijker, omdat straks de engel der Grieken, waarmede Alexander en al zijne opvolgers, bepaald het rijk der Seleuciden, bedoeld wordt, in het strijdperk zal treden. De tusschenzin *toch — waarheid* dient om op het belangrijke dat nu volgt de aandacht te vestigen, en om Daniël gerust te stellen dat, hoeveel Gods vertegenwoordiger ook te doen heeft, hij hem toch voordat hij heengaat de noodige inlichtingen zal geven; *het boek der waarheid* is het boek waarin de toekomstige lotgevallen der volken opgeteekend zijn; zie op VII : 10. — *niemand — Michaël.* De macht der heidensche volken wordt eigenlijk *zonder hand*, vanzelf, door Gods wondermacht, gebroken (zie II : 33; VIII : 25), maar de schrijver vergeet niet daarnevens aan Israël de eer te geven die het toekomt: de heidensche volken worden niet vernederd tenzij Israël door getrouwheid aan de wet de bondgenoot Gods is. Met *tegen hen* worden bedoeld de engel der Perzen en die der Grieken.

1. *stond ik*, volg. verb. t.; Hebr. t. *mijn staan.* — De bedoeling schijnt te wezen dat Gabriël Darius bij de omverwerping van de Babylonische heerschappij heeft geholpen.

HOOFDSTUK XI : 2—XII : 13.

Het verloop der dingen tot het einde. — Aan Daniël wordt nu voorspeld: van de vier koningen der Perzen zal de vierde de machtigste zijn en tegen de Grieken oorlog voeren (XI : 2); het opstaan van een zeer sterken koning en de verdeeling van diens rijk na zijn dood (3 v.); de verzwagering van een koning van het Zuiden met een van het Noorden, en de bloedige gevolgen hiervan (5—9); de herhaalde geduchte machtsontwikkeling en de vernedering van een koning van het Noorden (10—21); de euveldaden van een verworpeling die zijne plaats inneemt, vooral hoe hij zich aan het heiligdom vergrijpt (22—33); hoe eene kleine hulp opstaat tegen dien verwaten vorst (34—39), en deze eindelijk in het heilige land ten val komt (40—45). In dien tijd der groote verdrukking zal de aartsengel Michaël opstaan en eene verrijzenis der dooden plaats hebben (XII : 1 v.); waarna de leeraars schitteren zullen (3). Daniël moet zijne profetie verzegelen tegen dien eindtijd (4); hij vraagt nadere inlichting van den tijd waarop dit gebeuren zal, en verkrijgt die, met de belofte dat hij zelf aan dit einde der dingen uit zijn graf zal opstaan (5—13).

XI : 2 Nu zal ik u de waarheid verkondigen. Zie, nog drie koningen
zullen voor de Perzen opstaan, en de vierde zal veel grooter rijkdom
verwerven dan al de andere, en als hij zich sterk voelt in zijn rijkdom,
3 zal hij alles in beweging brengen tegen het rijk der Grieken.' Maar
dan zal een heldenkoning opstaan, met groote macht heerschen en

2. *nog drie koningen*, na Cyrus, onder wien Daniël deze openbaring krijgt, X : 1. In werkelijkheid heeft Perzië veel meer koningen gehad; maar de schrijver meent dat er slechts vier geweest zijn; zie VII : 6. Daar hij ze niet noemt, weten wij niet, welke vier hij bedoeld heeft. Voor de hand ligt te denken aan Darius Hystaspis (522—485), Xerxes (485—465) en Artaxerxes (465—425), de eenige die in het O. T. vermeld zijn, Ezra IV : 5—7. Maar of hij op dezen het oog heeft gehad, is onzeker, omdat hij waarschijnlijk Darius Hystaspis tot Darius den Meder gemaakt en vóor Cyrus geplaatst heeft; zie op VI : 1. De koning nu op wien onmiddellijk de heerschappij van Alexander den Groote gevolgd is (vs. 3) was Darius Kodoman (336—330), die echter niet *alles in beweging heeft gebracht tegen het rijk der Grieken*, d. i. tegen de Grieken oorlog voerde, zooals hier van *den vierden koning* gezegd wordt. Dit hebben Darius Hystaspis, Xerxes en Artaxerxes gedaan. Wellicht kende onze schrijver door de overeenkomst in namen, aan Darius Kodoman toe wat door Darius Hystaspis gedaan was.

3. *een heldenkoning*, Alexander de Groote, koning van Macedonië (336—323), die niet alleen het Perzische rijk heeft veroverd, maar wiens heerschappij heeft gereikt tot den Indus toe, Egypte ingesloten; zie 1 Makk. I : 1—8; VI : 2.

4 naar willekeur handelen.' Doch nauwelijks is hij opgetreden, of zijn
rijk wordt verbroken en naar de vier hemelstreken verdeeld; het zal
niet ten deel vallen aan zijne nakomelingen, ook niet die heerschappij
oefenen die hij bezeten heeft, maar uiteengescheurd worden en, met
uitsluiting van hen, ten deel vallen aan anderen.
5 En de koning van het Zuiden zal sterk worden; maar een van zijne
veldheeren zal sterker worden dan hij en heerschen: zijne heerschappij
6 zal zeer groot zijn.' Na verloop van jaren zullen zij een bondgenoot-
schap aangaan, en zal eene dochter van den koning van het Zuiden
naar den koning van het Noorden gaan, om eene schikking te treffen;
maar het redmiddel zal niet van kracht blijven; ook zijn kroost zal
niet standhouden: zij zelve zal prijsgegeven worden, alsmede hij die
haar binnengebracht, hij die haar verwekt en hij die haar indertijd
7 gestevigd had.' Dan zal een uit de spruiten harer wortels zijne plaats
innemen, naar het leger komen, tegen de vesting van den koning
van het Noorden optrekken, ze onder handen nemen en sterk worden;'
8 ook hunne goden met hunne beelden en hunne kostbare vaten, zilver
en goud, zal hij als oorlogsbuit naar Egypte brengen, en eenige jaren
9 zal hij den koning van het Noorden met rust laten.' Dan trekt deze
tegen het rijk van den koning van het Zuiden op, maar moet naar
10 zijn land terugkeeren.' En zijne zonen zullen zich ten oorlog rusten
en eene menigte groote legers verzamelen; hij zal optrekken, al verder

4. Zie op VIII: 8. — *nauwelijks is hij opgetreden.* Alexanders heerschappij duurde slechts kort; hij stierf reeds op drieëndertigjarigen leeftijd. — *het — nakomelingen.* Het is niet noodig hierbij te onderstellen dat de schrijver kennis heeft gedragen van hetgeen na den dood van Alexander met zijne twee zonen gebeurd is, die beiden vermoord zijn. Dat hij wist: niet zijne zonen, maar vreemden hebben zijn rijk geërfd, volstaat om zijne woorden te verklaren. — *met uitsluiting van hen,* van anderen dan zijne nakomelingen, onzekere vertaling, volgens welke de woorden slechts eene herhaling zijn van het voorafgaande.

5 v. Van nu af houdt de ziener zich alleen met Egypte en Syrië bezig, waarvan het eerste het Zuiden, het tweede het Noorden genoemd wordt.

5. *de koning van het Zuiden.* Ptolemeüs I Lagi, die na Alexanders dood stadhouder en na 305 koning van Egypte werd, waarover hij tot 284 regeerde, grondvester van het huis der Lagiden of der Ptolemeën. — *een van zijne veldheeren,* Seleucus Nicator, die eerst onderkoning van Babylonië was, van daar, vluchtende voor Antigonus, den opperlandvoogd van Opper-Azië, naar Egypte ging en dienst nam bij Ptolemeüs, maar in 311 koning van het groote rijk werd dat zich uitstrekte van boven den Taurus ten noorden, tot den Tigris ten oosten, en Egypte ten zuiden. Dit rijk, oorspronkelijk „het rijk Assyrië," werd bij verbastering „Syrië", of, naar zijn stichter, „het rijk der Seleuciden" genoemd. Palestina bleef voorshands aan Ptolemeüs. Seleucus regeerde tot 280.

6. De hier bedoelde koningen van het Zuiden en het Noorden zijn andere dan die van vs. 5. De ziener slaat Antiochus I Soter (280—261) over en handelt over Ptolemeüs II Filadelfos (284—246), die, na langdurige oorlogen met de Syriërs gevoerd te hebben, *om eene schikking te treffen,* d. i. om den vrede te bekrachtigen, zijne dochter Berenice, met Palestina als huwelijksgift, aan Antiochus II Theos (261—246) ten huwelijk gaf. Maar deze riep na den dood van Ptolemeüs zijne verstooten gemalin, Laodice, terug, die eerst hem vermoordde, daarna Berenice en haar zoontje. Hierop wordt in dit vers gedoeld: *het redmiddel,* letterlijk *de arm,* is het huwelijk van Berenice; *zijn kroost* (volg. eene oude Gr. vert.; Hebr. t. *en zijn redmiddel*) is het kind van Antiochus bij Berenice; *zij zelve* is Berenice. Maar minder duidelijk is, wie met de drie personen bedoeld worden die met haar zullen vallen. Waarschijnlijk is *hij die haar binnengebracht had* haar man; *hij die haar verwekt had* kan wel niet anders dan haar vader zijn; maar dan moeten wij aannemen dat deze volgens den schrijver niet vóór, maar na Berenice is gestorven, en wel ten gevolge van hare vernedering; wie *hij die haar indertijd gestevigd had* is, weten wij niet.

7. *een uit de spruiten harer,* Berenice's, *wortels,* haar broeder Ptolemeüs Euergetes I (246—221), die den moord zijner zuster wreekte door aan Seleucus II Kallinikos, den zoon van Antiochus II Theos en Laodice, die zijn vader op den troon van Syrië opgevolgd was (246—226), den oorlog aan te doen en Laodice te dooden. — *zijne plaats innemen,* hem, nl. Ptolomeüs Filadelfos, opvolgen. — *naar het leger komen,* zich aan de spits van het leger plaatsen. — *tegen — worden.* Ptolemeüs Euergetes veroverde schier geheel Syrië en bracht ook Palestina weder onder zijne heerschappij.

8. *eenige — laten.* Ptolemeüs werd door een oproer in Egypte verhinderd geheel Syrië te veroveren.

9. Twee jaren nadat Ptolemeüs Euergetes II opgehouden had Syrië te beoorlogen deed Seleucus III Kallinikos hem den oorlog aan, maar leed eene zware nederlaag en moest *naar zijn land terugkeeren.*

10. *zijne zonen,* die van Seleucus II, nl. Seleucus III Keraunos en Antiochus III den Groote, die 226—223 en 223—187 over Syrië geregeerd hebben. Seleucus III heeft alleen oorlog gevoerd in Klein-Azië, waar hij sneuvelde. Daarom wordt in het volgende alleen aan Antiochus gedacht. Deze

en verder het land overstroomen, dan terugkeeren en den strijd her-
11 vatten tot aan zijne vesting.' Dan zal de koning van het Zuiden zeer
verbitterd worden, uitrukken en oorlog voeren met hem, met den
koning van het Noorden. Deze zal eene talrijke menigte op de been
12 brengen, en die menigte zal in zijne hand gegeven worden.' Als die
menigte zal zijn weggevaagd, zal zijn hart zich verheffen; hij zal
13 tienduizenden vellen, maar niet sterk blijven.' En wederom zal de
koning van het Noorden eene menigte op de been brengen, nog tal-
rijker dan de eerste, en na verloop van tijd, van jaren, zal hij optrek-
14 ken met een groot leger en een machtigen tros.' In dezen tijd zullen
velen opstaan tegen den koning van het Zuiden, en zonen van woeste-
lingen onder uwe landgenooten zullen zich verheffen, om een gezicht
15 tot waarheid te maken; maar zij zullen struikelen.' Dan zal de koning
van het Noorden komen, een wal opwerpen en eene versterkte stad
nemen; de verdedigingsmiddelen van het Zuiden zullen niet stand-
houden; zelfs niet zijne keurtroepen; er zal geen kracht zijn om stand
16 te houden.' Hij die tegen hem optrekt zal naar willekeur handelen,
zonderdat iemand voor hem standhoudt, en hij zal post vatten in het
17 Sieraadland, terwijl verdelging in zijne hand is.' Dan zal hij aanstalten
maken om te komen met de macht van zijn geheele rijk en een ver-

viel op de Egyptische bezittingen in Klein-Azië aan en ging regelrecht op Egypte los. — *het land overstroomen.* Deze uitdrukking is waarschijnlijk ontleend aan Jez. VIII : 8, evenals in vs. 40. — *terugkeeren.* Door Ptolemeüs Filopator (221—204) tot een wapenstilstand bewogen, die dezen gelegenheid gaf zich te herstellen van de slagen hem door Antiochus toegebracht, voerde hij zijn leger naar de winterkwartieren terug. — *den — vesting.* In het volgend voorjaar (217) trok Antiochus opnieuw tegen Egypte te velde en was overwinnaar *tot aan zijne vesting.* Welke grensvesting hiermede bedoeld wordt, is niet zeker; òf Gaza, dat tot zijn, Antiochus', gebied behoord had, òf Pelusium, òf eene andere plaats aan de kust, b. v. Rafia, dus eene vesting van Ptolemeüs. In elk geval is Antiochus zegevierend tot dicht bij de grens voortgetrokken, maar toen teruggeslagen, gelijk vs. 11 verhaalt.

11. Na den zegevierenden tocht van Antiochus tot Gaza toe is Ptolemeüs zelf aan het hoofd van een leger hem te gemoet getrokken. Hoewel ook Antiochus eene groote macht onder zijne banieren verzameld had, heeft Ptolemeüs hem in 217 bij Rafia eene geduchte nederlaag toegebracht.

12. Overmoedig op de behaalde overwinning, heeft Ptolemeüs verzuimd den vluchtenden vijand te vervolgen; welke zorgeloosheid hem ten val bracht.

13. Eerst dertien of veertien jaar na den slag bij Rafia, toen Ptolemeüs Filopator gestorven en door zijn onmondigen zoon Ptolemeüs Epifanes (204—181) opgevolgd was, trok Antiochus weder tegen Egypte te velde.

14. *zullen velen opstaan tegen den koning van het Zuiden.* Niet alleen werd Antiochus in den oorlog tegen Ptolemeüs Epifanes bijgestaan door den koning van Macedonië, maar Egypte zelf werd door partijschappen verdeeld, en de omliggende landen vielen van Ptolemeüs af, o. a. Cele-Syrië, waartoe het Joodsche land behoorde. — *zonen van woestelingen.* Dit beteekent waarschijnlijk in de raadseltaal van dit hoofdstuk niets anders dan „woestelingen." — *om een gezicht tot waarheid te maken.* Daar hier sprake is van eene beweging *onder uwe landgenooten,* dus de Joden, kan dit wel niet anders beteekenen dan: om Messiaansche profetieën te vervullen. Nu weten wij niets met zekerheid van eene beweging in dien tijd onder de Joden die niet slechts beoogde zich vrij te maken van Egypte — er was natuurlijk eene Egyptische en eene Syrische partij — maar ook om zich onafhankelijk te maken; vermoedelijk echter was er zulk eene en stond aan haar hoofd zekere Hyrkanus, de zoon van Jozef, een zeer rijk en aanzienlijk man, die in het Overjordaansche een rijkje gesticht heeft, dat zeven jaar heeft bestaan. Toen Antiochus IV tegen hem optrok, heeft Hyrkanus zich zelven van kant gemaakt, in 175. De ruïnen van zijn kasteel zijn nog bij Hesbon te zien.

15. *Dan zal de koning van het Noorden komen.* Na den in vs. 13 vermelden tocht was Antiochus naar zijn land teruggekeerd, om een koning van Pergamus te beoorlogen. Na dezen overwonnen te hebben, kwam hij weder en versloeg Skopas, den opperbevelhebber van Ptolemeüs Epifanes, bij Paneas, aan eene der bronnen van den Jordaan. Deze wierp zich met 10.000 man in Sidon, de *versterkte stad,* waar hij door Antiochus belegerd werd, totdat de honger hem tot de overgave dwong. Met de *keurtroepen* van Egypte, die ook niet standhielden, wordt het machtige Egyptische rijk bedoeld, dat tevergeefs gepoogd heeft Sidon te ontzetten.

16. *Hij die tegen hem optrekt,* Antiochus III. — *het Sieraadland,* het Joodsche land, dat in 198 Antiochus in handen viel; over dien eerenaam zie op VIII : 9. — *terwijl verdelging in zijne hand is,* onzekere vertaling; anderen *het* (Joodsche land) *zal geheel in zijne hand zijn.*

17. (*zal hij*) *treffen,* volg. Gr. vert. — *om verderf aan te richten,* volg. verb. t.; grondt. *om haar te verderven.* — *het — baten.* Anderen *zij zal niet standhouden en hem niet bijstaan.* — Antiochus III heeft, toen hij zegevierend aan de grens van Egypte stond, afgezien van verder door te dringen, en het plan gevormd liever later met alle macht den aanval te hervatten. Om zich voorloopig in

gelijk met hem treffen: een jong meisje zal hij hem geven om ver-
derf aan te richten; maar het zal niet standhouden en hem niet baten.
18 Dan zal hij zich wenden naar de Kustlanden en verscheidene veroveren;
maar een veldheer zal aan den geleden smaad een einde maken, ja,
den smaad dien hij hem aangedaan had op hem zelven doen neder-
19 komen.′ Dan zal hij zich wenden naar de vestingen van zijn eigen
land, maar hij zal struikelen, vallen en niet meer aangetroffen worden.′
20 In zijne plaats zal iemand optreden die een geldinzamelaar door het
juweel van het koninkrijk zal doen trekken, maar na eenige dagen,
niet in toorn en niet in oorlog, verbroken zal worden.
21 In zijne plaats zal een verworpeling optreden, wien men de majes-
teit van het koninkrijk niet gegeven had, maar die onverhoeds komen
22 zal en zich door veinzerij meester maken van het koningschap.′ Machten
zullen van voor zijn aangezicht weggespoeld en verbroken worden;
23 ook een vorst des verbonds.′ En zoodra men zich met hem verbonden
heeft, zal hij verraderlijk handelen: hij trekt op en betoont zich sterk,
24 met weinig volk.′ Onverhoeds zal hij in de vetste deelen eener land-
streek komen en doen wat zijne vaderen en voorvaderen niet gedaan
hebben, roof en buit en have kwistig uitdeelen en aanslagen smeden
25 tegen vestingen; maar slechts voor een tijd.′ Dan zal hij zijne macht
en zijn moed tegen den koning van het Zuiden bijeengaren, met een

het bezit van Cele-Syrië te handhaven, verloofde hij zijne dochter Cleopatra, hier door *een jong meisje* aangeduid, met Ptolemeüs Epifanes, wien hij beloofde haar Cele-Syrië als bruidschat mede te geven. Zóo wilde hij voorkomen dat de Romeinen zich in den twist tusschen Syrië en Egypte mengden, en trachten zelf vasten voet in Egypte te krijgen; daarom heet het dat hij haar gaf *om verderf aan te richten.* Het huwelijk is vijf jaar later, 193, voltrokken, maar Antiochus heeft er geen voordeel van gehad.

18. In 197 tastte Antiochus III, de Groote, de Grieksche steden in Klein-Azië aan, veroverde niet slechts die gewesten, maar ook Thracië en Thessalië, en drong tot in Griekenland door; maar de oorlogskans keerde zich weldra tegen hem: de Romeinen, beschermheeren der door Antiochus veroverde streken, brachten hem te land en te zee ettelijke nederlagen toe; totdat hij in 190 bij Magnesia door *een veldheer,* Lucius Cornelius Scipio, geheel verslagen en tot een smadelijken vrede gedwongen werd. Sedert is de macht van Syrië merkelijk ingekort. — *ja,* zeer onzekere vertaling.

19. Van al het land benoorden den Taurus beroofd en tot het opbrengen van eene ontzaglijke belasting aan de Romeinen gedwongen, ging Antiochus naar de oostelijke deelen zijns rijks, om daar, o. a. door plundering van tempels, het noodige geld bijeen te brengen, en is daar gedood; verg. op vs. 40—45.

20. Op Antiochus III volgde zijn zoon Seleucus IV Filopator (187—175), die, om de zware schatting aan de Romeinen op te brengen, evenals zijn vader, zijnen onderdanen op alle manieren geld zocht af te persen en met dit doel, volg. 2 Makk. III : 7 vv., *een geldinzamelaar,* Heliodorus, *door het juweel van het koninkrijk,* d. i. Judea, deed trekken, die o. a. op den tempelschat beslag legde. Kort daarna is de koning onverhoeds gestorven, en wel waarschijnlijk door vergif, hem toegediend volgens sommigen door Heliodorus, volgens anderen door Antiochus, die hem is opgevolgd. Verg. op VII : 8.

21. *een verworpeling,* Antiochus IV, broeder van Seleucus IV. — *wien — had.* Antiochus had geen rechtmatige aanspraken op den troon, maar heeft zich de heerschappij wederrechtelijk toegeëigend; zie op VII : 8. — *door veinzerij:* Waarin deze bestond, weten wij niet. Hij zal wel allerlei schoone beloften, die hij niet zou houden, gedaan hebben, om het volk voor zich te winnen. Althans kan de schrijver hem daarvan verdacht hebben.

22. *Machten — worden,* volg. verb. t., wellicht alleen met verandering van klinkers; grondt. *machten der overstrooming — worden.* Bedoeld zijn Heliodorus en anderen die Antiochus bij zijne troonsbeklimming uit den weg geruimd heeft; verg. op VIII : 24. — *een vorst des verbonds,* de hoogepriester Onias III; zie op IX : 26.

23 v. Onzeker is het, waarop dit doelt. Dewijl eerst in vs. 25 *de koning van het Zuiden* genoemd wordt, heeft de schrijver hier niet het oog op de veldtochten van Antiochus tegen Egypte; waarschijnlijk doelt hij op hetgeen 2 Makk. IV : 21 v. verhaald wordt, dat Antiochus, bevreesd voor de vijandschap van Egypte, naar de kuststreek, hier *de vetste deelen* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. laat *en* voorafgaan) *eener landstreek,* d. i. Palestina, genoemd, is gegaan en Joppe, Jeruzalem — waar hij feestelijk ingehaald is — en de Fenicische steden heeft bezocht. — *doen — uitdeelen.* Daar hij de bevolking dezer gewesten gunstig voor zich zocht te stemmen, heeft hij er zeker rijke geschenken gegeven; wat men van de Syrische koningen niet gewend was. — *aanslagen — vestingen.* Waarschijnlijk worden hiermede de Egyptische vestingen bedoeld, welke hij tot voorbereiding van den oorlog tegen Egypte, dien hij in den zin had, wilde vermeesteren. — *maar slechts voor een tijd.* Voorloopig heeft Antiochus van zijne plannen moeten afzien. Anderen meenen dat reeds vs. 23 v. van den eersten oorlog tegen Egypte spreekt; zie op vs. 25.

groot leger, en de koning van het Zuiden zal zich ten strijde rusten
met een uitermate groot en sterk leger; maar hij zal niet standhouden;
26 want men zal aanslagen tegen hem smeden,' en zij die van zijne
spijzen eten zullen hem breken, zijn leger zal wegvloeien, en vele
27 gesneuvelden zullen vallen.' Wat die beide koningen betreft, zij zullen
op kwaad zinnen; aan éene tafel gezeten, zullen zij leugens spreken.
Maar het zal niet gelukken; want het einde blijft nog een tijdlang
28 uit.' Dan zal hij met groote have naar zijn land terugkeeren, en zal
zijn hart vijandig gestemd zijn tegen het heilig verbond; hij zal han-
29 delend optreden en naar zijn land terugkeeren.' Ten bepaalden tijde
zal hij wederkeeren en het Zuiden binnendringen, maar het zal dezen
30 keer niet gaan als voorheen.' Tegen hem toch zullen schepen der
Kittiërs komen, en hij zal klein gemaakt worden. Dan zal hij weder-
keeren, in zijne woede zich aan het heilig verbond vergrijpen; huis-
waarts gekeerd, zal hij zijne aandacht wijden aan de verzakers van
31 het heilig verbond.' Strijdkrachten zullen van zijnentwege post vatten
en het heiligdom, de vesting, ontwijden, het dagelijksch offer afschaffen
32 en den ontzettenden gruwel oprichten.' Hen die zich aan het verbond
bezondigen zal hij door gladde woorden afvallig maken; maar het volk

25. De hier beschreven oorlog is waarschijnlijk de eerste dien Antiochus, in 170, tegen Egypte gevoerd heeft; 1 Makk. I : 16 wordt hij vermeld. — *men zal aanslagen tegen hem smeden.* Op welke verraderlijke handelingen hier gedoeld wordt, is niet zeker; maar de Egyptische koning Ptolemeüs Filometor (180—145) heeft zich, na eene nederlaag bij Pelusium geleden te hebben, in handen van Antiochus gesteld, terwijl zijn broeder Ptolemeüs Fyskon zich van den troon meester maakte. Op de aanslagen van dezen kan dit vers doelen.

26. *zij die van zijne spijzen* (zie op I : 5) *eten,* dus 's konings dischgenooten en vertrouwde vrienden.

27. *die beide koningen,* Antiochus en Ptolemeüs Filometor, die samen de verovering van Egypte ten bate van Filometor beraamd hadden; waarbij de schrijver — zeker niet ten onrechte — onderstelt dat Antiochus van zins was het zelf te behouden, terwijl Filometor, zijn bondgenoot niet vertrouwende, ook van plan was de beloften die hij hem in ruil voor zijne hulp gaf zoo min mogelijk te vervullen. — *Maar het zal niet gelukken.* Alexandrië, waar Fyskon regeerde, werd niet ingenomen, en de oorlogstoestand duurde voort totdat de kans zich tegen Antiochus keerde. — *want — uit.* De volgens het goddelijk raadsbesluit bepaalde, voor Antiochus noodlottige, afloop van zijne oorlogen in Egypte zal nog verschoven worden; verg. vs. 29.

28. *hij,* Antiochus. — *het heilig verbond,* den Joodschen godsdienst. — *hij zal handelend optreden.* In verband met de woorden die er aan voorafgaan, beteekent dit: zich feitelijk aan den God Israëls vergrijpen; het doelt waarschijnlijk op het 1 Makk. I : 20—23; 2 Makk. V : 11—20 verhaalde, dat Antiochus, in 169, te Jeruzalem komende, het heiligdom is binnengetreden en den tempel van zijne schatten beroofd heeft.

29. *Ten bepaalden tijde,* wellicht: op den door God voor zijne vernedering bepaalden tijd. Het is geschied in het volgende jaar, 168; toen Filometor zich met Fyskon verzoend had en zij samen over Egypte regeerden. — *maar — voorheen,* het zal niet zoo goed voor Antiochus afloopen als de vs. 25 bedoelde tocht.

30. *schepen der Kittiërs.* Antiochus is bij zijn doordringen in Egypte gestuit door de Romeinen, wier veldheer Cajus Popilius Laenas hem, toen hij reeds voor Alexandrië stond, dwong af te trekken. Hunne vloot heet wellicht *schepen der Kittiërs* omdat het de vloot was die zij van Philippus, den koning van Macedonië, hadden afgenomen, en men onder Kittiërs allerlei westelijk gelegen landen verstond; zie op Num. XXIV : 24. — *klein gemaakt.* De manier waarop Popilius Antiochus behandeld heeft was zeer vernederend: toen de koning uitstel vroeg tot beantwoording van den eisch der Romeinen om Egypte te verlaten, trok de veldheer een kring om Antiochus en verbood hem dien te verlaten voordat hij zijn antwoord gegeven had. — *in — vergrijpen.* Bij deze gelegenheid is Antiochus niet te Jeruzalem geweest; volg. 1 Makk. I : 29 vv.; 2 Makk. V : 24—26 heeft hij zekeren Apollonius met een sterk leger gezonden om Jeruzalem te plunderen en des konings vijanden ter dood te brengen. — *zijne aandacht — verbond.* Tot de maatregelen die Antiochus nam om de vereering van Jahwe op te heffen is hij gedrongen door aanzienlijke Joden die de Grieksche zeden liefhadden en meenden dat het volk rijp was voor verzaking van de wet en den voorvaderlijken godsdienst.

31. *Strijdkrachten — vatten,* eene bezetting zal in Jeruzalem gelegd worden. — *de vesting.* Het schijnt dat de tempel hier zoo genoemd wordt; doch volg. 1 Makk. I : 33—40 heeft Antiochus den tempel zelf niet tot eene vesting gemaakt, maar door het bouwen van een burg den toegang tot het heiligdom zeer bemoeilijkt en dit ontwijd (1 Makk. I : 36); zoodat het nog vóór de opheffing van den eeredienst verlaten stond. — *het dagelijksch — oprichten,* het eerste 15, het tweede 25 Kislew 167, 1 Makk. I : 41—45. *De ontzettende gruwel* is hetzelfde als *het ontzettend wanbedrijf* van VIII : 13; IX : 27.

32. Hen die reeds vóor de gewelddadige pogingen van Antiochus, door het aannemen van Grieksche zeden en slapheid in de vereering van den God hunner vaderen, als zondaars te boek stonden bracht hij door zijne beloften tot bepaalden afval.

dergenen die hun God kennen zal zich verkloeken en handelend op-
33 treden.' En de kundigen onder het volk zullen velen inzicht geven,
maar struikelen door zwaard en vuur, gevangenschap en berooving,
34 een tijd lang.' Maar als zij struikelen, zullen zij eene kleine hulp
35 verkrijgen, straks velen zich geveinsdelijk bij hen aansluiten.' En van
de kundigen zullen sommige struikelen; opdat onder hen loutering,
reiniging, zuivering plaats hebbe tot den tijd van het einde; want dit
36 blijft nog eenigen tijd uit.' En de koning zal naar willekeur handelen,
zich verheffen en zich overmoedig gedragen tegen elken god, en tegen
den god der goden zal hij ongehoorde dingen spreken, en voorspoedig
zijn totdat de gramschap ten einde is; want wat besloten is geschiedt.'
37 Op de goden zijner vaderen zal hij geen acht slaan, noch op den Lust
der vrouwen, noch op eenigen anderen god; want hij zal zich over-
38 moedig tegen allen gedragen.' Maar hij zal in hunne plaats den god
der vestingen vereeren; een god dien zijne vaderen niet gekend heb-
ben zal hij eeren met goud, zilver, edelgesteenten en kostbaarheden.'
39 Hij zal tot bezetting van de vestingen gebruik maken van het volk
van den buitenlandschen god; wie dezen god erkennen dien verleent hij
hooge eer, hen maakt hij tot heerschers over velen, en hij deelt hun
tegen betaling land uit.'
40 Maar ten tijde van het einde zal de koning van het Zuiden op hem
losgaan, en de koning van het Noorden zal op hem aanstormen met

33. *de kundigen*, de godvruchtigen, die kennis van Gods wet hebben, in tegenstelling met de goddeloozen; verg. vs. 35; XII : 3, 10. — *struikelen*. Het Hebreeuwsche woord heeft groote overeenkomst met dat voor *kundigen* en is daarom waarschijnlijk gekozen; het wordt hier gebezigd in den zin van: teleurgesteld worden in zijne wenschen.

34. De Hasmoneën, Mattathias en zijne zonen, die het sein tot den opstand tegen Antiochus gaven, waren eerst zeer zwak, maar boezemden gaandeweg den afvalligen zooveel vrees in dat velen zich onwillig bij hem voegden, althans afkeer van het heidendom veinsden, 1 Makk. II : 1—48.

35. Van de martelaren van dezen tijd vermeldt het tweede boek der Makkabeën met name den negentigjarigen Eleazar, VI : 18—31, en de moeder met de zeven zonen, H. VII. De dood dier getrouwen diende, volgens Gods raad, tot beproeving van hen die zich bij de zaak van Jahwe aangesloten hadden: of zij het in oprechtheid deden, dan wel alleen in schijn.

36. *tegen elken god*. Ook 1 Makk. I : 43; II : 19 heet het dat Antiochus alle godsdiensten in zijn rijk wilde afschaffen en alle volken dwingen om den dienst hunner voorvaderlijke goden vaarwel te zeggen. Dit beteekent natuurlijk dat hij allen wilde dwingen alleen zijn god Zeus te aanbidden. Dat Antiochus voor dezen grooten eerbied had zegt de schrijver zelf, vs. 38 v. — *ongehoorde dingen*, grove, heiligschennende lasteringen. — *de gramschap*, van Jahwe tegen Israël.

37. *de goden zijner vaderen*. De schrijver beschouwt Antiochus als Syriër en wil zeggen dat hij ook den Syrischen godsdienst afschafte. Inderdaad waren zijne voorvaderen Grieken, en de Grieksche goden vervolgde hij niet. Integendeel, hij bevorderde den dienst van Zeus, in Jeruzalem met den bijnaam Olympios, ‚die den Olympus bewoont', te Samarië met dien van Xenios, ‚die gastvrijheid verleent', (2 Makk. VI : 2), en dit was een Grieksche god. Maar zie op vs. 38. — *den Lust der vrouwen*, wellicht de godin die onder verschillende namen, Astarte, Derketo, Anahita enz., in geheel Vóor-Azie werd vereerd (verg. op Richt. II : 13). Men kan óok denken aan den Tammuz, over wien zie op Ezech. VIII : 14. Een opmerkelijk bewijs voor den haat dien de schrijver Antiochus toedroeg is het, dat hij het hem kwalijk neemt dezen, ook door hem verfoeiden, dienst te bestrijden.

38. *den god der vestingen*. Waarschijnlijk Jupiter, naar den burg van Rome, het Kapitool, Capitolinus bijgenaamd, voor wiens eeredienst Antiochus, toen hij te Rome verblijf hield, groote liefde had opgevat. Daar de naam *Jupiter* door de Grieken met *Zeus* werd vertaald, was dit inderdaad voor den Griek Antiochus geen vreemde dienst; maar hij werd daarvoor door den schrijver aangezien. Anderen, volgens andere woordafdeeling, *den god der zeevesting*, waaronder dan Tyrus verstaan wordt; maar dat hij den god dezer stad, Baäl Melkarth of Hamman, zou vereerd hebben is niet bekend. — *in hunne plaats*, volg. verb. t.; Hebr. t. *in zijne plaats*.

39. *het volk*, met verandering van den klinker; Hebr. t. *met*.

40—45. Wat hier geprofeteerd wordt ligt ook voor den schrijver in de toekomst. Hij stelt zich voor, dat Antiochus, door Egypte aangevallen, een veldtocht derwaarts ondernemen zal; de landen die hij doortrekken moet zal hij met zijne krijgscharen overstroomen; waarbij hij de Edomieten, Moabieten en Ammonieten, die het altijd met hem gehouden hadden (1 Makk. V : 1—54), sparen, Egypte vernederen en berooven, en krijgers uit de Egyptische grensstaten, Libye en Ethiopië, in zijn dienst nemen zal. Als hij zóo op het toppunt zijner macht staat, zal hij vernemen dat zijn rijk uit het oosten en het noorden aangevallen wordt; hevig vertoornd op zijne vijanden losgaande, zal hij zich tusschen de Middellandsche Zee en den tempelberg legeren, om daar om te komen. De uitkomst is geheel anders geweest: Antiochus is niet weder door Egypte aangevallen; al hebben geruchten van dergelijke plannen

wagens en ruiters en vele schepen. Hij zal in de landen binnendringen
41 en ze verder en verder overstroomen.′ Ook zal hij doordringen in het
Sieraadland; vele landen zullen struikelen, maar de volgende aan zijne
42 hand ontkomen: Edom, Moab en de keur der Ammonieten.′ Dan zal
hij zijne hand naar landen uitstrekken, en ook Egypteland zal zijn lot
43 niet ontgaan.′ Hij zal zich meester maken van de gouden en zilveren
schatten en alle kostbaarheden van Egypte, terwijl Libyers en Ethio-
44 piërs hem volgen op zijne schreden.′ Maar geruchten zullen hem ver-
schrikken uit het oosten en het noorden, en in hevige gramschap zal
45 hij uittrekken, om velen te verdelgen en uit te roeien.′ Hij zal zijne
vorstelijke tent spannen tusschen de zee en den berg van het heilig
Sieraad; maar dan aan zijn einde komen, zonderdat iemand hem helpt.
XII : 1 Te dien tijde zal Michaël, de groote vorst, die uwe volksgenooten
beschermt, optreden, en zal een tijd van benauwdheid aanbreken, zooals
er nooit geweest is sedert een volk bestaan heeft tot dien tijd toe;
maar te dien tijde zal uw volk ontkomen, namelijk zoovelen in het
2 boek staan opgeschreven.′ En velen van hen die in de aarde des stofs
slapen zullen ontwaken, dezen tot eeuwig leven, genen tot schande
3 en eeuwig afgrijzen.′ En de kundigen zullen schitteren als het uit-
spansel, en zij die de schare tot gerechtigheid hebben geleid als de
4 starren, voor eeuwig en altoos.′ En gij, Daniël, verberg deze woorden
en verzegel het geschrift tot den eindtijd; dan zullen velen gaan
onderzoeken en zal de kennis vermeerderen.
5 En ik, Daniël, zag toe, en zie, daar stonden twee anderen, de een
6 aan dezen, de ander aan genen oever van den stroom,′ en iemand
zeide tot den in linnen gekleeden man die boven het water van den
stroom stond: Hoelang zal het duren voordat het einde dier verwon-
7 derlijke dingen daar is?′ En ik hoorde den in linnen gekleeden man
die boven het water van den stroom stond spreken, terwijl hij zijne
rechter- en zijne linkerhand ten hemel hief en bij den Eeuwiglevende

van Egypte den schrijver wellicht aanleiding gegeven tot deze voorzegging. In allen geval is hij niet weer derwaarts getogen, laat staan in dat land doorgedrongen. Maar in 163 is hij naar Elam gegaan en aldaar, bij eene poging om door plundering van een tempel in zijn voortdurend nijpend geldgebrek te voorzien, verslagen. Op den terugtocht werd hij ziek en stierf; zie 1 Makk. VI : 1—16; 2 Makk. IX, waar op zeer opgesmukten trant verhaald wordt, hoe hij stierf ter prooi aan wroeging over al zijne euveldaden.

40. *ze verder en verder overstroomen*, als vs. 10.

41. *het Sieraadland*. Zie op VIII : 9.

1. *Te dien tijde*. Na den ondergang van Antiochus zal een benauwde tijd aanbreken voor alle volken, voorbode der doodenopstanding en van Israëls verheerlijking. — *Michaël*. Zie op X : 13. — *zoovelen in het boek staan opgeschreven*. Zie op VII : 10. — Hier wordt van de nog levende Joden gesproken, in tegenstelling met de reeds gestorvene, over wie vs. 2 handelt.

2. *de aarde des stofs*. Wordt hiermede de lage aarde aangeduid? Waarschijnlijk bedoelt de schrijver eenvoudig: het stof der aarde, het graf. — Dit is de eerste plaats waar duidelijk eene opstanding van dooden geleerd wordt. Job XIV : 13—17; XIX : 25—27; Jez. XXVI : 18 v. wezen er slechts heen als naar iets wenschelijks en mogelijks. Van eene algemeene doodenopstanding is hier geen sprake: verrijzen zullen slechts velen der Israëlieten, zoowel goddeloozen als vromen. De schrijver heeft zeker het oog op bij uitstek vrome Joden en op van de wet afvalligen, Griekschgezinden (verg. inl. op het boek). Wáar zij geluk smaken of, lijden zullen wordt niet gezegd; bedoeld is: in Jeruzalem en Judea; maar de schrijver viert in dezen aan zijne verbeelding den teugel niet, zooals zijne navolgers hebben gedaan; verg. op vs. 8.

3. Of onder deze *kundigen*, vromen (verg. op XI : 33), ook sommigen uit den ouden tijd zullen behooren, dan wel alleen zij die in de verdrukking door Antiochus hun licht hebben laten schijnen, maakt zich de schrijver niet duidelijk. Zij heeten menschen *die de schare tot gerechtigheid hebben geleid*, omdat zij velen door hun onderricht en voorbeeld in staat hebben gesteld Gods wet te onderhouden en tot loon daarvoor het eeuwig leven te verkrijgen. De uitdrukking is waarschijnlijk aan Jez. LIII : 11 ontleend. — Daniël zelf zou ook verrijzen, vs. 13.

4. *verberg — eindtijd*. Zie op VIII : 26. — *gaan onderzoeken*, onzekere vertaling; letterlijk *omzwerven*.

6. *iemand zeide*, of *er werd gezegd*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *hij zeide*; Gr. vert. *ik zeide*. Verg. VIII : 13. — *den in linnen gekleeden man*, X : 5 v. beschreven.

zwoer: Eene tijdmaat, tijdmaten en eene halve; zoodra het met de
verplettering der macht van het heilig volk ten einde loopt, zullen
8 al deze dingen afloopen.' Ik hoorde dit wel, maar begreep het niet,
9 en zeide: Heer, waarop loopen deze dingen uit?' En hij zeide: Ga,
Daniël; want verborgen en verzegeld blijven deze dingen tot den
10 eindtijd.' Velen zullen zich laten louteren, reinigen, zuiveren, maar
goddeloozen zullen goddeloos handelen; geen der goddeloozen zal inzicht
11 verkrijgen, maar de kundigen wel.' En van den tijd waarop het dage-
lijksch offer afgeschaft en de ontzettende gruwel opgericht zal zijn
12 zullen twaalfhonderd negentig dagen verloopen.' Welgelukzalig wie
13 blijft hopen en de dertienhonderd vijf en dertig dagen bereikt!' En
gij, ga naar het einde; gij zult rusten en opstaan tot het voor u be-
stemde aan het einde der dagen.

7. *Eene — halve.* Hoewel hier een ander woord voor *tijdruimte* of *tijdmaat* wordt gebruikt dan VII: 25, wordt zeker hetzelfde bedoeld. — *zoodra — loopt.* Het eind van Israëls verdrukking, na afloop der zeventig jaarweken (zie inl. op H. IX), zal samenvallen met het vs. 1—3 geprofeteerde.

8. *Ik... begreep het niet.* De schrijver wil hiermede aanduiden dat de samenhang van Israëls herstel en de doodenopstanding, benevens de aard der nieuwe orde van dingen daarna, ook hem niet duidelijk zijn; verg. op vs. 11. Indien dit zijne bedoeling is, dan is zijne zelfbeperking in het voorspellen opmerkelijk.

9. Daniël krijgt geen antwoord op zijne vraag.

10. Het inzicht in die nieuwe orde van dingen, ook Daniël verborgen, zal ten deel vallen aan de vromen van den eindtijd.

11 v. Zonderling is die dubbele opgave, 1290 en 1335 dagen, indien zij voor hetzelfde tijdsverloop dient. En wij kunnen haar ook niet met zekerheid verklaren, vooral omdat de berekening van VIII: 14 ons een raadsel is. Maar ziehier eene niet onwaarschijnlijke gissing. Bij de onzekerheid, hoelang een Joodsch jaar duurde, was het van te voren niet uit te maken, hoeveel dagen in drie en een half jaar — volg. vs. 7 de ruimte tusschen de staking van den tempeldienst en het eindgericht — vervat zouden zijn. Nemen wij nu aan, dat de twee jaren die na de staking van den eeredienst verloopen waren en die de schrijver doorleefd had schrikkeljaren zijn geweest, dan is de raming van 1290 juist. De schrijver rekent dan: twee jaren van 382, één van 351, een half van 175; samen 1290. Nu is 45, het verschil tusschen dit cijfer en 1335, juist het aantal dagen van anderhalve maand. Dus wil de schrijver wellicht zeggen: 1290 dagen na de staking van den dienst zal het einde daar zijn, of stel dat het op zijn ergst tegenloopt, dat elk jaar en ook het halve van de laatste jaarweek een schrikkeljaar is, dan zou het 1335 zijn. En was het zeker reeds eene hooge zeldzaamheid dat twee elkaar opvolgende jaren uit dertien maanden bestonden, van drie of vier was dit zoo goed als onmogelijk. De naïviteit van den schrijver, die zoo erkent de toekomst niet nauwkeurig te kennen, is even groot als zijn vertrouwen dat de redding aan het einde der nu loopende laatste jaarweek zal daar zijn. Verg. op vs. 8. — Anderen meenen dat de drie verschillende tijdsbepalingen die VIII: 14 en hier voorkomen wijzen op drie verschillende tijdstippen in den afloop der dingen, b. v. den ondergang van Israëls vijanden, de vestiging van het Godsrijk en de doodenopstanding.

13. *ga naar het einde,* sterf zonder verder naar hetgeen aan den eindpaal des tijds geschieden zal te vragen. — *gij zult — dagen.* Het is natuurlijk dat de schrijver aan Daniël, den ziener die zoo vreeselijke dingen voorzegt, de vreugde gunt om, uit de dooden opgestaan, het heerlijk einde, de vervulling zijner profetie, te aanschouwen.

HOZEA.

INLEIDING.

Hozea is het eerste van de twaalf profetische geschriften, vaak, om hun geringen omvang, „de kleine profeten" genoemd. Zij maakten oudtijds bij de Joden, ook wel bij de Christenen, één boek uit. Dewijl *Jona* en *Maleachi,* die in den tijd van Ezra en Nehemja geschreven zijn, daarin zijn opgenomen, leefde de Verzamelaar zeker niet vóor het midden der vijfde eeuw, waarschijnlijk later. Naar het schijnt, rangschikte hij de boeken naar den tijd waarin hij meende dat ze opgesteld waren; maar een en andermaal heeft hij zich hierin vergist. Of hij zich veroorloofd heeft veranderingen aan te brengen in de

werken die hij opnam, weten wij niet; maar waarschijnlijk is het dat hij hier en daar iets toevoegde; ook hebben zeker de meeste eene kleiner of grooter omwerking ondergaan voordat hij ze bijeenvoegde.

Dit geldt al dadelijk van *Hozea*, waaruit wij voorloopig I : 1, 7, 10—12; III : 5 (geheel of gedeeltelijk); IV : 15*a*; VI : 11 en de eerste twee woorden van VII : 1; VIII : 14; XIV : 10 (zie ook op X : 5 en op XII : 2*a*) moeten lichten om het te verstaan.

Van Hozea, den schrijver, weten wij zeer weinig. Hoewel hij Juda ettelijke keeren vermeldt, V : 5, 10, 12, 13, 14; VI : 4; X : 11; XII : 1, 3, houdt hij zich doorgaans met Israël bezig; zoodat wij hem gerust voor een burger van dit rijk mogen aanzien. Waar hij woonde, weten wij niet; zijne herhaalde vermelding van „vorsten" doet vermoeden dat het te Samarië was. Wat zijne huiselijke omstandigheden aangaat, uit I—III maken wij op, dat hij zeer ongelukkig gehuwd was; zie inl. op die hoofdstukken. Wat den tijd waarin hij leefde aangaat, zijn boek is zeker geschreven na 745. Dit was een ongeluksjaar voor Noord-Israël. Toen toch werd Zacharja, de zoon van Jerobeam II, de vierde koning uit Jehu's huis, na eene regeering van een half jaar, door zekeren Sjallum vermoord, en deze reeds ééne maand later door Menahem uit den weg geruimd, 2 Kon. XV : 8—15. Deze maakte zich met geweld van den troon meester en had ook daarna met zooveel tegenstand te kampen dat hij zich genoodzaakt zag om de hulp van Tiglat-Pilezer, den koning van Assyrië, in te roepen, en, ten einde aan diens eischen te voldoen, zijne onderdanen zeer zwaar te belasten, 2 Kon. XV : 16—20. Daar Hozea zinspeelt op één of meer koningsmoorden, VII : 4—7, en het opbrengen der belasting aan Assyrië, X : 5 v., wellicht ook XIII : 15, heeft hij zeker na 744, waarschijnlijk na 738, geschreven. En wel niet lang daarna; althans er is in het boek geen zinspeling op den oorlog van Pekah en Rezin tegen Juda, 734 (2 Kon. XVI : 5—9), dien hij zou moeten vermeld hebben, indien hij daarna had geschreven.

De val van Jehu's huis en de daarop gevolgde onlusten waren voor Hozea straffen van Jahwe en voorboden van nog grooter rampen, teekenen van Jahwe's toorn. Dien toorn had Israël zich op den hals gehaald door zijne zonden. Jahwe toch had van den uittocht uit Egypte af zijn volk innig liefgehad, XI : 1; XII : 10; XIII : 4, en gaf het ongaarne aan rampspoed prijs; maar hij moest het de zware, lang opgehoopte schuld doen boeten, voordat hij het vergiffenis schenken kon, XIII : 12. Israëls hoofdzonden waren: vooreerst de dienst van baäls en beelden, II : 7—16, IV : 17; VIII : 4; IX : 10; XI : 2; XIV : 4, vooral de vereering van den stier te Bethel, VIII : 5; X : 5; XIII : 2, waarmede menschenoffers gepaard gingen, XIII : 2, grove ontucht, IV : 12—14; VI : 10, en allerlei onzedelijkheid, IV : 1 v.; V : 4; VII : 1—7 en elders, door geen offers goed te maken, IV : 19; VI : 6; VIII : 11; X : 1, 8. Zware verwijten worden gericht tegen de priesters, IV : 3—9; V : 1; VI : 9; ook de profeten, soms werktuigen in Jahwe's hand tot bestraffing en redding, VI : 5; XII : 11, zijn schuldig aan 's volks val, IV : 5; IX : 7 v. Nog veel leed zou het, voor zijn hoogmoed en weelderigheid, X : 1, 13; XII : 9; XIII : 6; XIV : 4, reeds zoo zwaar getuchtigd, volk te verduren hebben, II : 5 v., 8—12; IX : 11 v.; X : 8, 10; XI : 5—7; XIII : 3, 7—11; zelfs zou het eenigen tijd zonder koning zijn, I : 4; III : 4; VIII : 10, en zonder eeredienst, III : 4, ja, in Egypte en Assyrië wonen, VIII : 13; IX : 3—6; XI : 5. Maar eenmaal zouden betere dagen aanbreken. Door de kastijding tot inkeer gekomen, zou Israël tot Jahwe wederkeeren, II : 15; V : 15, en dan door hem, die het niet van zich verkrijgen kon het prijs te geven, XI : 8 v., weldra weder levendgemaakt en rijk gezegend worden, II : 17—22; VI : 2; XIV : 5—9.

Van de verzen en woorden die aan Hozea's boek later zijn toegevoegd zijn waarschijnlijk enkele van den verzamelaar der twaalf kleine profeten, nl. het opschrift, I : 1, dat èn in zich zelf tegenstrijdig èn onjuist, dus niet van den oorspronkelijken schrijver is, en XIV : 10; de overige zijn van een omwerker die leefde in de laatste jaren van koning Jozia, 639—609, nadat de groote godsdiensthervorming, 2 Kon. XXIII, haar beslag gekregen had, 622. In dien tijd, toen, bij de toenemende verzwakking van het Assyrische rijk na den dood van Assurbanipal, Jozia ook over Noord-Israël, althans tot aan de vlakte van Jizreël den schepter zwaaide (verg. op 2 Kon. XXIII : 15 en 29), kwam het er op aan, den tegenstand te breken dien wis vele bewoners van het noorden aan Juda's koning boden. Hun die hiertoe wilden medewerken kwam het boek van Hozea goed te stade, èn om de scherpte waarmede de vereering van baäls en beelden, met name van den stier te Bethel, er in bestreden werd, èn om de voorspellingen dat Israël een tijdlang zonder koning zou zijn: waren deze niet sedert 722 vervuld?

Maar éene belangrijke zaak werd er in gemist: de voorzegging dat Israël, met Juda hereenigd, onder een koning uit Davids huis gelukkig zijn zou. Om in deze leemte te voorzien en het boek dus dienstbaar te maken aan de staatkundige bedoelingen van Juda's leidslieden van dien tijd, laschte een Judeër bovengenoemde verzen in (zie nader op die pll.).

In het boek zijn vele duistere plaatsen, waarvan enkele tot nog toe met alle pogingen tot verklaring spotten. Dit mag eenige keeren veroorzaakt zijn door onze onkunde aangaande de feiten of oude verhalen waarop wordt gezinspeeld, meestal is het te wijten aan den slechten toestand waarin de tekst tot ons is gekomen.

HOOFDSTUK I—III.

Israël overspelig, maar bekeerd. — Opschrift (I:1). Op bevel van Jahwe huwt de profeet eene overspelige vrouw en geeft aan haar eerste kind den naam Jizreël, die rampspoed aan Israël aankondigt (2—5); aan het tweede den niet minder onheilspellenden Geen-erbarmen (9); doch over Juda erbarmt hij zich (7); het derde noemt hij Niet-mijn-volk, om te voorzeggen dat Israël niet meer zijn volk zijn zal (8 v.). Maar eens zullen Israël en Juda samen onder één koning machtig zijn (10—12). De Israëlieten moeten tegen hunne moeder opstaan, opdat zij zich bekeere; anders zal Jahwe haar diep rampzalig maken, daar zij het goede dat zij geniet aan hare boelen dank weet (II:1—4); zij wist niet dat het gave was van Jahwe, en heeft van het goud en zilver dat hij schonk baälsbeelden gemaakt (7); daarom zal hij haar alles ontnemen en haar berooid aan de kaak stellen (8—12). Hij zal haar radeloos doen omdolen; zoodat zij, na vergeefs naar hare boelen gezocht te hebben, in arren moede besluit om tot Jahwe terug te keeren (5 v.); dan zegent deze haar, als in de dagen harer jeugd (13 v.), en neemt zij zelfs den naam baäl niet meer op de lippen (15 v.); dan zal dier noch mensch haar schaden, Jahwe haar voorgoed huwen, en een tijd van overvloed voor haar aanbreken (17—22). Jahwe gelast Hozea opnieuw eene overspelige vrouw lief te hebben (III:1); hij gehoorzaamt en doet haar, nadat hij haar gehuwd heeft, buiten alle verkeer met mannen blijven (2 v.); om af te beelden, hoe Israël geruimen tijd verstoken zal zijn van bestuur en godsvereering (4); maar eindelijk zal het zich bekeeren (5).

Dit stuk, waarvan I:1, 7, 10—12; III:5 (geheel of gedeeltelijk) tot de omwerking van het boek behooren (zie op die pll. en inl. op het boek), is o. a. merkwaardig omdat hier voor het eerst in de Israëlietische letterkunde, voor zoover zij ons bewaard is gebleven, de verhouding tusschen Jahwe en Israël wordt voorgesteld onder het beeld van een huwelijk: Jahwe heeft Israël tot vrouw genomen en liefderijk behandeld, en Israël is als zijne vrouw verplicht tot trouw en gehoorzaamheid; zoodat zij, indien zij van hem afvalt en andere goden dient, eene overspeelster is en hare kinderen, de Israëlieten, bastaarden zijn. Dit beeld is door anderen, met meer of meer minder smaak, uitgewerkt (Jer. III; Ezech. XVI; XXIII) en zoo vaak gebruikt dat „andere goden achternaboeleeren" of „hoereeren" eene gewone uitdrukking geworden is voor afgoderij plegen; zelfs kan het begrip van afgoderij hierbij geheel op den achtergrond treden (zie b. v. Num. XV:39), en reeds een drukke omgang met vreemde volken „boeleeren" genoemd worden (Jez. XXIII:17; Ezech. XXIII:30; Nah. III:4).

Wat de inkleeding in H. I en III aangaat, wij kunnen onmogelijk gelooven dat Hozea opzettelijk, zelfs tweemaal, op bevel van Jahwe eene vrouw gehuwd heeft van wie hij vooruit wist dat zij hem ontrouw zou zijn; maar het is ook bezwaarlijk aan te nemen dat het geheele verhaal van zijn huwelijk, met de geboorte en naamgeving der kinderen, niets is geweest dan eene vrij gekozen inkleeding zijner denkbeelden (zie op I:3). Waarschijnlijk was hij met zekere Gomer gehuwd en had hij alle reden te vermoeden dat hare kinderen de zijne niet waren. In dit ongelukkig huwelijk zag hij eene afbeelding der wanverhouding tusschen Jahwe en Israël, straks eene beschikking van Jahwe, waardoor deze hem riep om het volk zijne ontrouw tegen zijn god onder het oog te brengen. Vandaar dat hij zijn huwelijk beschreef als op Jahwe's bevel gesloten en, aan zijne verbeelding den teugel vierende, aan zijne kinderen namen gaf die zij in werkelijkheid niet gedragen hebben, maar die Jahwe's straffen afbeeldden, straffen die het volk reeds ondergaan had en nog onderging toen hij schreef. En wanneer hij daarna beschrijft, hoe Jahwe het schuldig Israël blijft liefhebben, tot zich bekeert en voorspoedig maakt, dan mogen wij daaruit afleiden dat Hozea niet opgehouden had zijne ontrouwe gade lief te hebben (zie op III:1): zijne liefde voor de onwaardige heeft hem tot den verkondiger van Jahwe's liefde voor het onwaardig Israël gemaakt.

I:1 Het woord van Jahwe dat tot Hozea, den zoon van Beëri, kwam

1. De tijdsbepalingen in dit opschrift komen met elkander niet overeen. Jerobeam II toch heeft geregeerd van 786 tot 746 (2 Kon. XIV:23); zoodat van de hier genoemde Judeesche koningen alleen

ten tijde van Uzzia, Jotham, Ahaz en Hizkia, koningen van Juda, en
ten tijde van Jerobeam, den zoon van Joas, den koning van Israël.
2 Toen Jahwe tot Hozea begon te spreken, zeide Jahwe tot Hozea:
Ga, neem eene overspelige vrouw, met kinderen in overspel verwekt;
3 want overspel heeft het land bedreven, Jahwe verlatend.' Dientengevolge
ging hij en nam Gomer, de dochter van Diblaim. Zij werd zwanger
4 en baarde hem 'een zoon.' Toen zeide Jahwe tot hem: Noem hem
Jizreël; want binnen korten tijd zal ik voor het bloedbad van Jizreël
het huis van Jehu straffen en een einde maken aan het koningschap
5 over het huis Israël;' te dien dage zal ik den boog van Israël breken
in de vallei van Jizreël.
6 Wederom zwanger geworden, baarde zij eene dochter. Toen zeide hij
tot hem: Noem haar Geen-erbarmen; want ik zal mij voortaan over
het huis Israël niet meer erbarmen, dat ik hun op eenige wijze ver-
7 giffenis schenken zou. —' Maar over het huis Juda zal ik mij erbar-
men en hen redden door Jahwe, hun god, en ik zal hen niet redden
door boog, zwaard of oorlog, door paarden of ruiters.

Uzzia, die van 787 tot 751 regeerde en in 736 of 735 stierf (2 Kon. XV:1—5), en Jotham, die van 750 tot 735 op den troon zat (2 Kon. XV:32), te gelijk met hem koning geweest zijn. Al is het mogelijk dat Hozea ook onder Ahaz en Hizkia heeft gewerkt, zijn boek is vóor 734 geschreven (zie inl. op *Hozea*), en de vermelding dezer twee koningen is zeker eene fout. Waarschijnlijk is de opgave betreffende de koningen van Juda naar Jez. I:1 gevormd en later ingelascht. Maar ook de opgave dat hij onder Jerobeam II zijn geheele boek, zelfs dat hij toen I—III heeft geschreven is onwaar; zie inl. op het boek en aantt. op vs. 4 en 5.

2. *Toen — spreken.* Men kan ook vertalen *Het begin van het woord van Jahwe tot Hozea.* Dan is dit het opschrift van het boek of van een gedeelte er van. Maar waarschijnlijk wordt bedoeld: de aanvang van Hozea's profetische werkzaamheid was eene daad, nl. zijn huwelijk met Gomer. — *neem — vrouw.* Over de beteekenis van dit gebod zie Inl. — *met — verwekt.* Dit is onduidelijk uitgedrukt. De profeet bedoelt: wier kinderen die staande het huwelijk zullen geboren worden wellicht de uwe niet zullen zijn. De uitdrukking bewijst dat hij niet vóor zijn huwelijk zulk een bevel heeft gekregen, maar dat hij, bij het terugzien er op, het als door Jahwe beschikt voorstelde.

3. *Gomer* en *Diblaim.* Deze namen hebben geen zinnebeeldige beteekenis; er wordt althans in het vervolg geen gebruik van gemaakt. Zij zijn hoogstwaarschijnlijk die van Hozea's vrouw en haar vader; verg. Inl.

4. *Jizreël.* Deze en de vs. 6, 8 voorkomende namen duiden Israël in zijn ongeluk aan: het rampspoedige Israël is het kind van het overspelige. — Zie over de stad Jizreël en de naar haar genoemde vallei op Joz. XVII:16. — *het bloedbad van Jizreël.* Het eenige feit waarop dit — voor zoover onze kennis reikt — doelen kan is het bloedbad, door Jehu onder de leden van Achabs huis, hoofdzakelijk te Jizreël, aangericht, 2 Kon. IX:16—X:17. Dat Hozea Jehu's optreden, in *Koningen* als „ijver voor Jahwe" (X:16) gekenschetst en niet zonder ingenomenheid beschreven, laakt, vindt zijne verklaring stellig voor een deel in zijne afkeuring der gedragslijn van Jehu's huis, vooral in zake van den stierdienst, die hem verbood dit koningshuis hooger te stellen dan dat van Omri, hetwelk door Jehu uitgeroeid was, maar getuigt wis ook van zedelijken vooruitgang: de profeet en de besten zijner tijdgenooten stelden zeker het leven van een mensch, ook van een tegenstander in het godsdienstige, hooger dan de vaderen hadden gedaan; verg. 2 Kon. X:9 en op 2 Kon. X:10 en 30. — *het huis van Jehu,* dat met Zacharja, den zoon van Jerobeam, den zoon van Joas, den zoon van Jehu, is te gronde gegaan. — *een — Israël.* De voorzegging dat Jehu's huis het laatste koningshuis in Israël zijn zou is niet vervuld. Hieruit volgt niet dat Hozea dit geschreven heeft voordat de uitkomst hem logenstrafte, dus vóor den dood van Jerobeam II (of dien van Zacharja, die slechts een half jaar geregeerd heeft, 2 Kon. XV:8—12). Immers, indien hij zich toen in dezen geest had uitgelaten, dan vond hij zeker, toen hij onder Menahem schreef, geen reden dit te herroepen of weg te laten. Onder den indruk van de grove ontluistering der koninklijke waardigheid door Sjallum en Menahem, en voorziende dat het ontredderd Israël de grootste ellende, ook die der regeeringloosheid, te gemoet ging, bleef hij de voorzegging hiervan — die III:4; VIII:10; X:3 terugkeert — aan den val van Jehu's huis vastknoopen.

5. *te dien dage,* waarop ik Jehu's huis straf. — *den boog,* het beeld van kracht, Job XXIX:20; Jer. XLIX:35. — *in de vallei van Jizreël,* het gewone slagveld der volken. Blijkbaar gewild is de overeenkomst van de omschrijving der zonde van Jehu's huis, „het bloedbad van Jizreël," met de plaats waar zij gestraft zal worden. Ook had de profeet, toen hij dit stuk schreef, nog eene bijzondere aanleiding de vlakte van Jizreël als Israëls strafplaats te vermelden. In die vlakte toch lag Jibleam (Joz. XVII:11 en elders), waar Zacharja, de laatste vorst uit Jehu's huis, gedood is (2 Kon. XV:10); en daar voor Hozea de ondergang van dit koningshuis het begin was van Israëls einde, dacht hij aan dien moord, toen hij een vroeger door hem gesproken woord over „het verbreken van Israëls boog in de vlakte van Jizreël" in zijn stuk opnam.

6. *hij tot hem,* Jahwe tot Hozea; als vs. 4. — *Geen-erbarmen,* letterlijk *Zij heeft geen erbarmen gevonden.*

7. Dit vers neemt den indruk der voorafgaande bedreiging weg en stoort het verband. Hier althans kan de schrijver onmogelijk onderscheid maken tusschen Israël en Juda. Maar voor den Judeeschen

8 Nadat zij Geen-erbarmen gespeend had, werd zij weder zwanger en
9 baarde een zoon.′ Toen zeide hij: Noem hem Niet-mijn-volk; want gij
zijt mijn volk niet, en ik zal niet met u zijn.
10 Maar eens zullen de zonen Israëls talrijk zijn als het zand der zee,
dat gemeten noch geteld kan worden, en in stede dat men tot hen
zal zeggen: Gij zijt mijn volk niet — zal men hen zonen van den
11 levenden God noemen.′ De zonen van Juda en die van Israël zullen
zich vereenigen, éen en denzelfden tot hun hoofdman aanstellen en
12 uit het land optrekken; want groot is de dag van Jizreël.′ Noemt
uwe broeders Mijn-volk en uwe zusters Erbarmen.

II : 1 Treedt tegen uwe moeder op, treedt tegen haar op —
want zij is mijne vrouw niet, en ik ben haar man niet —
dat zij haar boeleeringen wegdoe uit haar aangezicht,
en hare ontuchtigheden van tusschen hare borsten.
2 Anders zal ik haar naakt uitkleeden,
en nederzetten als ten dage harer geboorte,
haar maken als eene woestijn,
haar verkeeren in een dor land,
en doen sterven van dorst.
3 Ook over hare kinderen zal ik mij niet erbarmen;
want zij zijn in overspel verwekt.
4 In overspel toch heeft hunne moeder geleefd,
schandelijk heeft zich gedragen zij die hen onder het harte droeg;

omwerker van het boek lag het voor de hand; zie inl. op *Hozea.* — *door Jahwe,* door mijne wondermacht en niet door natuurlijke middelen. Verg. op Richt. VII : 1—8. Wellicht doelt de omwerker op 2 Kon. XIX : 35.

10—12. Deze blijde voorspelling breekt het verband zóo, dat zij hier oorspronkelijk niet kan gestaan hebben; immers, II : 1, waarin de kinderen opgewekt worden tegen hunne slechte moeder op te staan, sluit zich onmiddellijk aan bij de voorspelling van het onheil dat hen wacht in vs. 9. Zij is van den omwerker der godspraken van Hozea, die vs. 7 inlaschte en hier wil te kennen geven, dat, al is Israël ook te gronde gegaan, Juda als voorwerp van Jahwe's erbarmen is blijven bestaan, en Israël, zich daarbij aansluitende, eene blijde toekomst te gemoet zal gaan en de onheilsnamen in geluksnamen zal zien veranderen. Intusschen verstond de omwerker de bedoeling des profeten met die namen slechts gebrekkig, of gaf hij er opzettelijk een anderen zin aan dan zij bij den schrijver hadden; zie op vs. 11 en 12.

10. *als het zand der zee.* Verg. op Gen. XIII : 16.

11. *De — vereenigen.* Verg. op Ezech. XXXVII : 15—27. — *een en denzelfden,* een koning uit Davids huis, III : 5. — *uit het land optrekken.* Daar het eene belofte is, kan hiermede geen gaan in ballingschap aangeduid zijn. Waarschijnlijk bedoelt de schrijver: uittrekken om veroveringen te maken. Wellicht ontleent hij zijne voorzegging aan II : 13 v.; Juda en Israël trekken samen het land uit, de woestijn in, om van daar uit ten tweeden male hun land te beërven en er een nieuw leven te beginnen. — *de dag van Jizreël.* Dit kan volg. vs. 5 niet anders zijn dan de dag waarop Israël in de vlakte van Jizreël vernederd is, maar hier vangt daarmede de herstelling des volks aan. De omwerker neemt dus den onheilspellenden naam in een blijden zin over; waartoe hij wellicht de vrijheid vond door de beteekenis van *Jizreël,* ‚god zaait'.

12. Dit is niet in overeenstemming met het gebruik der zinnebeeldige namen in vs. 6—9, waar Geen-erbarmen en Niet-mijn-volk beide het gansche volk aanduiden, de hier aangesprokenen mede, terwijl dezen hier van anderen onderscheiden worden en Geen-erbarmen vertegenwoordiger der vrouwen wordt, Niet-mijn-volk die der mannen. Hozea zelf verandert op betere manier de droeve namen in blijde, II : 20, 22.

1. *Treedt — op,* beschuldigend en verwijtend, maakt twist met haar. Jahwe spreekt tot het rampspoedig Israël, dat zijn onheil aan de schuld zijner moeder, d. i. aan eigen schuld, heeft te wijten. — *want — niet.* De bedoeling is, naar het schijnt: ik zet u tegen uwe moeder op en noem haar zóo in stede van „mijne vrouw," omdat de huwelijksband tusschen mij en haar verbroken is door haar wangedrag. — *boeleeringen* en *ontuchtigheden,* den wulpschen opschik en de zinnelijke manieren waarin zij haar zondig bestaan openbaart en waarmede zij hare boelen lokt.

2. *als ten dage harer geboorte,* naakt en hulpbehoevend. Bij den tijd van Israëls geboorte denkt Hozea aan den uittocht uit Egypte en de omzwerving in de woestijn; verg. II : 14; XI : 1. Deze voorstelling wordt uitgewerkt in Ezech. XVI : 1—14. — *als eene woestijn.* Onwillekeurig spreekt Hozea alsof hij niet over het volk, maar over het land handelt: Israël en het land Kanaän behooren in zijne voorstelling onafscheidelijk bij elkander.

3. Hier spreekt Jahwe niet meer tót de kinderen, maar over hen.

4. *mijne minnaars,* andere goden. — *dranken,* vooral wijn; zie vs. 11.

zij zeide: Ik wil mijne minnaars naloopen,
die mijn brood en mijn water mij geven,
mijne wol en mijn vlas, mijne olie en mijne dranken.
7 En zij erkende niet dat ík haar het koren, den most en de olie gaf,
ík haar zilver in overvloed schonk,
en het goud waarvan zij een baäl maakten.
8 Daarom zal ik terugnemen mijn koren in den oogsttijd,
mijn most juist wanneer de tijd er van daar is,
en zal ik haar mijne wol en mijn vlas ontrukken,
die dienen om hare naaktheid te bedekken.
9 Nu zal ik hare schaamte ontblooten ten aanschouwen harer minnaars,
zonderdat iemand haar uit mijne hand redt;
10 ik zal een einde maken aan al hare vreugde,
aan feest, nieuwemaan, sabbat, ja, aan elken hoogtijd;
11 ik zal verwoesten hare wijnstokken en vijgen,
waarvan zij zeide: Dit is het loon dat mijne minnaars mij gaven —
en ze maken tot een bosch, dat door de dieren des velds wordt afgevreten.
12 Zoo zal ik bij haar thuiszoeken de dagen der baäls,
aan wie zij offerde en voor wie zij zich versierde met ring en halstooi;
zoo liep zij hare minnaars na en vergat mij, spreekt Jahwe.
5 Daarom ga ik haren weg omringen met doornen,
hare wegen versperren, zoodat zij haar pad niet vinden kan.
6 Loopt zij dan hare minnaars na zonder hen in te halen,
zoekt zij hen zonder hen te vinden,
dan zegt zij: Ik wil wederkeeren tot mijn vorigen man;
want toen had ik het beter dan thans. —
13 Dies ga ik haar medetroonen,
haar brengen in de woestijn en spreken naar haar hart;
14 dan geef ik van daar uit haar hare wijngaarden weder,
en de vallei Achor tot eene deur der hoop;
daar zal zij zingen als in de dagen harer jeugd,
als toen zij optrok uit Egypteland.
15 Te dien dage, spreekt Jahwe, zal zij mij „mijn man" noemen,

5 v. Zie na vs. 12.

7. *een baäl,* letterlijk *den baäl,* d. i. een of ander baälsbeeld. Misschien noemt Hozea zoo ook het stierbeeld van Bethel, waarbij Jahwe waarschijnlijk als baäl aangeroepen werd; zie op vs. 15 v. Zie over dezen godsnaam zelven op Richt. II : 11.

8. *in den oogsttijd,* letterlijk *op zijn tijd.* Zoo wordt het verlies te grooter.

9. Dezelfde bedreiging Jer. XIII : 26; Ezech. XVI : 37; Nah. III : 5.

10. *nieuwemaan.* Zie op Num. XXVIII : 11—15.

12. *de dagen der baäls,* de feestdagen ter eere der baäls; waarbij de profeet zeer wel het oog kan hebben gehad op feesten ter eer van Jahwe, maar met in zijn oog verkeerde praktijken gevierd. — *offerde,* letterlijk *rookte*; zie op 1 Kon. III : 3.

5 v. Deze verzen breken na vs. 4 evenzeer het verband als zij hier goed voegen, terwijl vs. 13 niet goed volgt op vs. 12.

5. *haren weg,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uwen weg.* — *hare wegen,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *haar muur.* — Jahwe zal haar zoo in de engte drijven dat zij geen uitkomst meer ziet; verg. Job III : 23; XIX : 8.

6. *Loòpt — vinden,* heeft zij dus vergeefs getracht door offers en gebeden van de baäls voorspoed te verkrijgen.

13. *Dies,* omdat zij weder naar mij verlangt. De goede oude tijd zal terugkomen. — *haar — woestijn.* Jahwe gaat Israël weder in den toestand brengen waarin het verkeerde vóor de verovering van Kanaän; zoodat het als het ware zijn leven overdoen kan. Verg. op Jer. XXXI : 2 v.

14. *de vallei Achor.* Dit, nabij Jericho gelegen dal, van welks naam Joz. VII : 26 eene verklaring gegeven wordt, komt Jez. LXV : 10 voor als een bijzonder vruchtbaar oord. Als zoodanig en als eerste plaats waar Israël bij zijn intocht in Kanaän aankwam, dus bij herhaling der oude geschiedenis weder aankomen zal, heet dat dal zeer gepast *eene deur der hoop,* een toegang tot Kanaän, waardoor Israël hoopvol binnentrekt. — *zingen — Egypteland,* toespeling op Exod. XV : 1—21.

15 v. Het woord *baäl* of *bel,* dat ‚heer' beteekent, was een der gewone namen waarmede bij de Semieten de godheid werd aangeduid. Zoo kon ook Israël Jahwe „zijn baäl" noemen in geheel den-

en niet meer „mijn baäl";
16 dan zal ik de namen der baäls uit haar mond wegdoen;
zoodat zij bij hunne namen niet meer vermeld worden.
17 Voorts zal ik te dien dage voor hen een verbond sluiten
een verbond met de dieren des velds,
met de vogelen des hemels en het kruipend gedierte des aardrijks;
ook zal ik boog, zwaard en oorlog breken en buiten het land werpen,
en maken dat zij onbezorgd nederliggen.
18 Ik zal mij met u verloven, voor eeuwig,
mij met u verloven in recht en gerechtigheid,
en gunstbetoon en erbarmen,
19 mij met u verloven te goeder trouw;
dan zult gij Jahwe leeren kennen.
20 Te dien dage zal ik, spreekt Jahwe, de hemelen verhooren,
en zij zullen de aarde verhooren;
21 de aarde zal het koren, den most en de olie,
en zij zullen Jizreël verhooren,
22 Ik zal haar voor mij zaaien in het land,
mij erbarmen over Geen-erbarmen,
en tot Niet-mijn-volk zeggen: Gij zijt mijn volk,
waarop dat zal zeggen: Mijn God!

III : 1 Jahwe zeide nogmaals tot mij: Ga heen, vat liefde op voor eene
vrouw die zich door een minnaar het hof laat maken en eene boe-
leerster is, evenals Jahwe de zonen Israëls liefheeft terwijl zij zich
2 tot andere goden keeren en liefhebbers van rozijnenkoeken zijn.' Zoo
kocht ik haar voor vijftien zilverlingen, eene ton gerst en eene kruik

Vs. 22. Zach. XIII : 9; Rom. IX : 25.

zelfden zin als „zijn god." Maar Hozea wil dat Israël voortaan, om zijn god van de goden der stamverwante volken te onderscheiden, den onzaligen naam „baäl," die door zoovele goden gedragen wordt, vermijden en Jahwe „mijn man" noemen zal. Met dezen naam, aan de huwelijksbetrekking ontleend, zal eene inniger verhouding tusschen Jahwe en Israël aangeduid worden. De uitroeiing van den naam *baäl* in Juda wordt Sef. I : 4 aangekondigd. Hoe ook in namen van personen en plaatsen dat woord vermeden moest worden en vele Israëlieten in dien geest gehandeld hebben, zie op Richt. II : 11.

15. *zal zij*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zult gij*.

16. Verg. op Exod. XXIII : 13.

17. *een verbond met — aardrijks*, hun verbieden Israël kwaad te doen; verg. Jez. XI : 6—9; LXV : 25; Ezech. XXXIV : 25. — *ook — werpen*. Eeuwige vrede zal in Israëls land heerschen. Dezelfde verwachting Jez. II : 4; Micha IV : 3 v.; Zach. IX : 9 v. en elders.

18. *in recht — erbarmen*. Dit kenschetst den band die voortaan Jahwe met Israël zal verbinden. — *dan — kennen*, in al zijne rechtvaardigheid en goedheid.

20 v. De hemel bidt Jahwe om regen en dauw, en Jahwe voorziet hem daarvan; zoodat hij op zijne beurt gehoor kan geven aan de aarde, die er om vraagt; zij geeft weder het noodige aan granen en vruchtboomen, en deze vervullen de wenschen van Jizreël. Met *Jizreël* keert de profeet terug tot I : 6, maar om dien naam van slechten klank in een zegenspellenden te veranderen: blijkbaar zinspeelt hij vs. 22 op de beteekenis van den naam, ‚God zaait'. — Andere voorspellingen van overvloed in de gouden eeuw Deut. XXVIII : 12; Joël III : 18; Am. IX : 13—15.

22. *haar*, de natie. — *zaaien in het land*, duurzaam in Kanaän doen wonen. Met eene planting van Jahwe wordt Israël ook Jez. V : 7; Amos IX : 15 en elders vergeleken.

1 v. Dit is niet het vervolg op H. I, alsof de profeet de door hem gehuwde en daarna verstooten vrouw opnieuw tot zich nemen moest, maar dezelfde zaak uit een ander oogpunt bezien. Hier doet de profeet uitkomen dat hij de ontrouwe nog liefheeft.

1. *eene vrouw — is*. Bedoeld wordt eene vrouw die na haar huwelijk zich met anderen zal inlaten; verg. op I : 2. Dit blijkt uit de toepassing; immers, bij Israël kon van het naboeleeren van andere goden geen sprake zijn — althans het kon niet berispelijk worden geacht — voordat Jahwe het tot zijn volk had gemaakt. — *rozijnenkoeken*. Waarschijnlijk speelden deze eene belangrijke rol in de vereering van eenige goden die door de Israëlieten gehuldigd werden, en schrijft Hozea dus spottend hunne voorliefde voor die eerediensten aan hun trek naar die koeken toe. Vruchtenkoeken worden nog vermeld 2 Sam. VI : 19; 1 Kron. XVI : 3.

2. *kocht ik haar*. Verg. op Gen. XXXIV : 12. — *vijftien zilverlingen*, ongeveer *f* 25. — *eene ton*, ongeveer vier hectoliter. — *eene kruik wijn*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *een mud? kruik? van gerst*; zeker de ware lezing niet, daar de gerst reeds vermeld is.

3 wijn, ′ en zeide tot haar: Geruimen tijd zult gij bij mij blijven zitten; gij
zult niet hoereeren en aan geen man toebehooren, terwijl ik zelf ook
4 niet tot u kom. —′ Want geruimen tijd zullen de zonen Israëls
blijven zitten zonder koning of vorst, zonder offer en wij-steen, zonder
5 efod en huisgoden.′ Daarna zullen de zonen Israëls zich bekeeren,
Jahwe, hun god, zoeken, en David, hun koning, en later sidderend
vluchten tot Jahwe en zijne zegeningen.

3. *zeide (ik) tot haar*, eenigen tijd na de voltrekking van het huwelijk, toen haar ontrouw was gebleken. — *niet ... kom*, naar gissing ingevoegd, omdat het verband het eischt.

4. *Want*. Omdat dit het lot der Israëlieten zal zijn, moet de profeet het in den treurigen toestand dier vrouw afbeelden. — *zonder koning of vorst*, in rampzalige regeeringloosheid; verg. Richt. XVII : 6; XVIII : 1; XIX : 1; XXI : 25. Evenzoo I : 4 — *zonder* — *wij-steen*, zonder godsvereering. Over den wij-steen zie op Gen. XXVIII : 18. De oude vertt. hebben in plaats hiervan *altaar*, waarschijnlijk omdat het bevreemdde dat Hozea een wij-steen zonder afkeuring vermeldde. — *zonder efod en huisgoden*, zonder middelen om de toekomst uit te vorschen. Over den *efod* zie op Richt. VIII : 27, over de *huisgoden* op Gen. XXXI : 19. Blijkbaar beschouwt Hozea al deze zaken voor eene richtige godsvereering even noodwendig als het koningschap voor de volkswelvaart, en verwacht hij dat zoowel het een als het ander eenmaal aan Israël zal weergegeven worden.

5. *David, hun koning*. Niet éen bepaald persoon, maar het Judeesche koningshuis wordt bedoeld, evenals I : 11; Jer. III : 15; XXIII : 5 v.; XXX : 9; Ezech. XXXIV : 23; XXXVII : 24. Het is zeer onwaarschijnlijk dat Hozea, een burger van Noord-Israël vóor 722, het in Juda regeerend koninklijk geslacht zoo hoog zou gesteld hebben dat hij de onderwerping der Israëlieten daaraan op éene lijn zou hebben gezet met de bekeering tot Jahwe; zelfs leert V : 10 het tegenovergestelde. Maar wel was het in den geest van den omwerker onder Jozia, van wiens hand dit vers is, althans de woorden *David, hun koning* zijn; zie inl. op *Hozea*. — *sidderend*, niet zoozeer van vrees of schuldgevoel als van blijde ontroering; verg. XI : 10; Jez. LX : 5. — *zijne zegeningen*, de II : 4, 7 v., 20 v. genoemde.

HOOFDSTUK IV : 1—V : 2.

Door de schuld vooral der priesters gaat het volk te gronde. — Jahwe wil de bevolking des lands om hare vele zonden in rouw dompelen (IV : 1—3). Maar de schuld is vooral bij de priesters, die om hun plichtverzuim en baatzucht zware straf zullen lijden (4—10). Uit loszinnigheid offert het volk op hoogten en onder heilige boomen, en boeleeren de vrouwen (11—13); toch zullen dezen hiervoor niet gestraft worden, want het gansche volk heeft schuld (14). Laat Juda zich toch niet mede bezondigen, noch mede opgaan naar Gilgal en Beth-awen (15); want het weerspannig Efraim zal eenmaal zich schamen over zijne afgoderijen (16—19). Hoort hiernaar, priesters en koningshuis; want gij zijt den volke een valstrik geweest (V : 1 v.).

IV : 1 ‵Hoort het woord van Jahwe, gij zonen Israëls! want Jahwe heeft
een geding tegen de inwoners des lands, omdat in het land noch trouw,
2 noch vroomheid, noch godskennis is.′ Zij zweren en liegen, moorden, stelen
en echtbreken, het zijn woestelingen en het eene bloedbad volgt op het
3 andere.′ Daarom zal het land rouwen en al wat het bewoont verkwijnen, zoowel de dieren des velds als de vogelen des hemels; zelfs de
visschen der zee worden weggenomen.

4 Maar niemand vange een twistgeding aan of berispe!
Tegen u is mijne klacht gericht, gij priester!
5 Vandaag zult gij struikelen, vannacht ook de profeet met u;
en ik zal uwe moeder te gronde richten.
6 Mijn volk gaat uit onverstand te gronde.
Omdat gij de kennis gering geacht hebt,
zal ik u te gering achten om priester te zijn;
omdat gij de wet van uwen god vergeten hebt,
zal ik ook uwe zonen vergeten.

1. *een geding*, waarbij Jahwe zelf rechter is, als Jez. I : 18 v. en elders.

2. Verg. Jer. VII : 9.

4. *Maar — berispe!* namelijk een gewonen burger. — *Tegen — gericht*, volgens geringe tekstverandering.

5. *vandaag* en *vannacht*, of *overdag* en *des nachts*. — *struikelen*, in het ongeluk komen als V : 5; XIV : 1. — *ik — richten*. Wat dit beteekent, is duister; waarschijnlijk is de tekst bedorven.

7 Hoe talrijker zij werden, des te meer hebben zij tegen mij gezondigd;
hunne heerlijkheid hebben zij in een schandmerk veranderd.
8 Zij leven van de zonden mijns volks,
en verlangen dat het zich schuldig maakt.
9 Daarom zal het den priester als den volke vergaan;
ik zal bij hem zijn wandel thuiszoeken
en zijn gedrag op zijn hoofd doen nederkomen:
10 zij zullen eten zonder verzadigd te worden,
hoereeren zonder zich bevredigd te gevoelen;
omdat zij Jahwe verlaten hebben.
11 Hoererij, wijn en most nemen het hart weg.
12 Mijn volk raadpleegt zijn stuk hout,
en zijn stok moet hem mededeelingen doen;
want de geest der hoererij heeft hen op een doolweg gebracht,
en zij hebben hoereerende zich onttrokken aan hun god.
13 Op de bergtoppen offeren en op de heuvelen rooken zij,
onder eik en wilg en terebint, dewijl daar de schaduw liefelijk is;
daarom plegen uwe dochters ontucht,
bedrijven uwe schoondochters overspel.
14 Doch ik zal uwe dochters niet straffen omdat zij ontucht plegen,
noch uwe schoondochters omdat zij overspel bedrijven;
want de mannen zonderen zich af met de lichtekooien
en offeren met de gewijden;
zoo komt het volk dat geen inzicht heeft ten val. —
15 Wilt gij, Israël, boeleeren, Juda worde niet schuldig! —
Komt dan niet te Gilgal, gaat niet op naar Beth-awen,
zweert niet: Zoo waar als Jahwe leeft!

7. *hunne heerlijkheid*, de eer mijn priester te zijn. — *hebben zij ... veranderd*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zal ik veranderen.*

8. *Zij leven van* (letterlijk *Zij eten*) *de zonden* (volgens andere klinkers; Hebr. t. heeft het enkelvoud) *mijns volks.* Hozea noemt den geheelen, met afgoderij en allerlei gruwelijke praktijken bevlekten, eeredienst 's volks zonde en schuld, en beticht de priesters dat zij dien bevorderen, dus ook de ontuchtige gebruiken voorstaan, omdat daardoor hunne inkomsten rijk zijn.

10. *zich bevredigd te gevoelen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zich uit te breiden.* Aan het eind van het vers heeft Hebr. t. nog *om* (op hem) *te letten.*

11. *het hart*, den zetel van verstand, gevoel, godsvrucht en al wat edel in den mensch is. Verg. op Exod. XXVIII : 3.

12. *zijn stuk hout* en *zijn stok*, smadelijke benaming der houten godenbeelden; verg. VIII : 6; Jer. II : 27; Hab. II : 19 enz. Met den *stok* kan ook gedoeld zijn op eene soort van waarzeggerij, in de oudheid hier en daar gebruikelijk: men zette een paar stokken overeind en liet ze onder aanroeping der godheid vallen, om uit de richting waarin ze vielen haar wil op te maken. — *de geest der hoererij*, d. i. afgoderij; zie inl. op I—III. — *hen*, ingevoegd volg. hss., Syr. en Lat. vertt. — *zij — god*, letterlijk *zij hebben gehoereerd van onder hun god weg.* De vrouw heet te zijn *onder*, in de macht van, haar man. Uit de uitdrukking *van onder hun god weg* volgt niet dat zij den naam van Jahwe niet aanriepen.

13. Verg. op Deut. XII : 2. Hozea keurt den dienst op de hoogten niet af omdat Jahwe slechts op éene plaats wil vereerd worden, maar om den aard van dien dienst. Eene bestrijding als die van Hozea heeft ten slotte tot de beperking geleid. — *daarom.* Onzedelijkheid, met name ontucht, is gevolg van den dienst op de hoogten. — *schoondochters*, of *bruiden.*

14. *de mannen*, letterlijk *zij zelven*, zij die door dat gedrag hunner dochters of schoondochters benadeeld en geschandvlekt worden. — *de gewijden*, de vrouwelijke. Zie op Gen. XXXVIII : 15. Gr. en Lat. vertt. hebben hier de manlijke, over wie zie op Deut. XXIII : 17.

15. *Wilt — schuldig!* Dit is als woord van Hozea niet te begrijpen, maar wel als eene inlassching van den omwerker, die, na Israëls ondergang levende, alleen in Juda belangstelt. — *Komt — leeft!* De Israëlieten worden vermaand de heilige plaatsen onbezocht te laten waar de vs. 12—14 vermelde daden gepleegd worden. Over *Gilgal* zie op Deut. XI : 30. *Beth-awen* was eene stad in Benjamin, ten oosten van Michmas, 1 Sam. XIII : 5, niet ver van Bethel, Joz. VII : 2; XVIII : 12. De naam kan vertaald worden ‚afgodshuis' en wordt hier en X : 5 (verg. V : 8) in pl. v. *Bethel*, d. i. ‚godshuis', gebruikt, omdat de hier bloeiende stierdienst in Hozea's oog afgoderij was; verg. ook Am. V : 5. Of ook hier Bethel bedoeld wordt, weten wij niet. — De woorden *zweert — leeft!* moeten in dit verband beteekenen dat Jahwe's naam te heilig is om op die plaatsen en door die menschen op de lippen genomen te worden. Maar wellicht is na *niet* uitgevallen: *te Bersjeba.*

16 Want Israël is onhandelbaar, als eene onhandelbare koe;
zou Jahwe het dan weiden als een lam in een ruim veld?
17 Efraim is gekoppeld aan godenbeelden;
waaraan het zijne drinkgelagen toewijdt;
18 hoereeren doen zij altemaal;
zij verkiezen een schandmerk boven hun luister.
19 De wind bindt hen in zijne vleugels;
zoodat zij zich schamen over hunne altaren.
V : 1 Hoort dit, priesters, luister, huis Israël,
leen het oor, huis des konings!
want u geldt het vonnis,
gij toch zijt een strik geworden voor Mispa,
een gespannen net op den Tabor.
2 De groeve van Sjittim hebben zij diep gemaakt;
maar ík zal allen ten kastijder zijn.

16. *zou — veld?* Grondt. heeft het niet als vraag; maar dat Jahwe hen op een ruim veld weiden zal zou eene belofte zijn (verg. Jez. XXX : 23), en hier past alleen eene bedreiging.

17. *waaraan — toewijdt*, volg. verb. t., met toevoeging van twee woorden uit vs. 18. Doch de gissing is zeer onzeker; Hebr. t. onverstaanbaar.

18. *altemaal*, volg. Syr. vert. ingevoegd. — *boven hun luister*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hare schilden.* Daarenboven zijn in dezen regel, mede volg. Gr. vert., een paar letters, zinlooze herhaling der voorafgaande, weggelaten. Met *hun luister* wordt waarschijnlijk bedoeld de eer Jahwe recht te dienen, met het *schandmerk* de afgoderij, d. i. ook de onzedelijke praktijken in de godsvereering op de hoogten; verg. vs. 7.

19. *De — vleugels*, met geringe tekstverandering. De bedoeling is dat zij, als door een stormwind, plotseling worden weggevoerd; verg. Jez. LVII : 13. — *over*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

1. *huis des konings*, het hof, welks slecht voorbeeld het volk ten verderve geweest is. — *Mispa.* In Israëls land waren althans twee steden van dezen naam, over welks beteekenis zie op Gen. XXXI : 49: de eene in het Overjordaansche, Richt. X : 17; XI : 11, 34; de andere in Benjamin, Richt. XX : 1 en elders. Welke hier bedoeld is, kunnen wij niet uitmaken, omdat wij niet weten, op welke vergrijpen de profeet het oog heeft; waarschijnlijk de stad in Benjamin, daar het Overjordaansche in handen der Arameërs was. — *den Tabor.* Zie op Joz. XIX : 12.

2. *de — Sjittim*, volg. verb. t. De verbetering is onzeker omdat wij niets weten van afgoderijen te Sjittim; over welke plaats zie op Num. XXV : 1. — Ook in den tweeden regel is eene geringe tekstverbetering, volg. Gr. vert., aangebracht.

HOOFDSTUK V : 3—VI : 3.

Geteisterd door Jahwe's strafgericht, zal Efraim zich tot hem keeren. — Jahwe, die het afvallig Israël kent, zal het tuchtigen, terwijl het vruchteloos naar Jahwe zoeken zal (V : 3—6). Men siddere; want Jahwe staat gereed Efraim en Juda beiden te kastijden (7—12); al heeft Efraim zijne toevlucht tot den koning van Assur genomen, deze brengt geen heul aan, daar Jahwe zelf Israël verscheurt (13—15 *a*). Maar in de benauwdheid zal het zich tot Jahwe keeren, vertrouwend dat hij het door zijne wondermacht herstellen zal (15 *b*—VI : 3).

Blijkbaar verplaatst deze profetie ons in den tijd nadat Menahem hulp had gezocht bij den koning van Assyrië (2 Kon. XV : 19 v.); zie Inl. op het boek.

V : 3 Ik ken Efraim, en Israël is voor mij niet verborgen:
Efraim heeft thans gehoereerd, Israël zich verontreinigd.
4 Hunne daden zijn niet gericht op bekeering tot hun god;
want een geest der hoererij is in hun midden, en zij kennen Jahwe niet.
5 Dies zal Israëls overmoed tegen hem getuigen,
en zullen Israël en Efraim struikelen door eigen schuld;
ook Juda zal struikelen met hen.

Vs. 5*a*. VII : 10*a*.

3. *Efraim heeft thans gehoereerd*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gij, Efraim, hebt gehoereerd.*

4. *zijn niet gericht*, hoogst onzekere vertaling.

5. *zullen ... struikelen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijn gestruikeld.* Verg. op IV : 5. — Eene gunstiger verwachting omtrent Juda treffen wij IV : 15*a* aan.

6 Met hunne schapen en runderen zullen zij Jahwe gaan zoeken,
maar vinden zullen zij hem niet: hij heeft zich aan hen onttrokken.
7 Tegen Jahwe zijn zij trouweloos geweest,
want bastaarden hebben zij verwekt;
nu zal de verdelger hunne akkers afvreten.
8 Steekt de bazuin te Gibea, de trompet te Rama,
heft geschreeuw aan te Beth-awen, schrikt Benjamin op.
9 Efraim wordt eene woestenij ten dage der kastijding;
onder Israëls stammen doe ik weten, wat vast besloten is.
10 Juda's vorsten zijn aan grensverleggers gelijk geworden;
over hen zal ik mijne verbolgenheid als water uitstorten.
11 Efraim staat schuldig aan verdrukking en rechtsverkrachting,
omdat hij zich vermeten heeft valschheid achterna te loopen.
12 Dies ben ik als de mot voor Efraim,
als de beeneter voor het huis Juda.
13 Toen Efraim zijne krankheid bespeurde en Juda zijn bederf,
ging Efraim tot Assur en zond boden aan koning Strijdlust;
maar deze kan u geen genezing aanbrengen,
zal het bederf niet van u weren.
14 Want ik zelf ben als een leeuw voor Efraim,
als een leeuwenwelp voor het huis Juda;
ík, ik zelf zal verscheuren en mijns weegs gaan,
wegsleepen zonderdat iemand mij mijne prooi ontrukt.
15 Ik ga mijns weegs en keer naar mijne plaats terug,
totdat zij, boetende voor hunne schuld, mijn aangezicht zoeken.
Als het hun bang wordt, zullen zij naar mij hunkeren:
VI : 1 „Komt, laat ons wederkeeren tot Jahwe;
want hij heeft verscheurd, maar zal ons genezen;
heeft geslagen, maar zal ons verbinden;
2 Over twee dagen zal hij ons doen herleven,
ten derden dage ons doen verrijzen;

6. *Met — runderen,* met offers; verg. op VI : 6. — *hij — onttrokken,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij heeft uitgetrokken.*

7. *bastaarden.* Hetzelfde beeld als I : 2; II : 3. — Uit het slecht gehalte der Israëlieten blijkt dat het volk in zijn geheel zich bezondigd, aan de afgoden verslingerd, heeft. — *verdelger,* naar zeer onzekere tekstverbetering; grondt. *de nieuwe maan.* — Is de lezing *verdelger* de ware, dan wordt hiermede waarschijnlijk de vijand bedoeld over wiens nadering vs. 8 handelt.

8. *Gibea, Rama.* Zie op Joz. XVIII : 24 en 25 v. — *Beth-awen.* Zie op IV : 15. — *schrikt ... op,* gedeeltelijk volg. Gr. vert.; Hebr. t. *achter u.* — Het gewest dat door Hozea aangemaand wordt alarm te blazen is het zuidelijkste deel van het rijk Israël; de landstreek ten noorden er van, Efraim, is verwoest; de vijand dien hij aankondigt komt uit het noorden; dus ligt Juda aan de beurt.

10. *grensverleggers.* Zie op Deut. XIX : 14. Daar het verzetten der grenssteenen een der middelen tot onderdrukking van arme buren was, wordt hier aan Juda hetzelfde verweten als aan Efraim vs. 11. Het kan ook zijn dat de Judeërs in de troebele tijden na Zacharja's dood hun land zochten uit te breiden ten koste van het broederrijk. Bij geen dezer opvattingen kan de profeet die de Judeesche vorsten dit verweet heil voor Israëls toekomst van het Judeesche koningshuis verwacht hebben.

11. *staat — rechtsverkrachting,* volgens andere klinkers. — *valschheid,* afgoderij en verkeerde Jahwe-vereering (verg. Jer. XVIII : 15 en elders), volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het gebod.*

13. *koning Strijdlust,* zinnebeeldige naam voor den koning van Assyrië; ook X : 6; Gr. vert. op beide pll. *koning Verheffer.* Hozea doelt zeker op het 2 Kon. XV : 19 verhaalde. — Daar in den eersten regel naast Efraim Juda vermeld wordt, zouden wij hier verwachten *en zond Juda boden aan koning Strijdlust.* Indien dit de oorspronkelijke tekst is, dan doelt de profeet op vroegere onderhandelingen van een Judeeschen koning met dien van Assyrië dan de 2 Kon. XVI : 7 v. vermelde.

14. Hetzelfde beeld XIII : 7 en elders. — *wegsleepen,* als een roofdier zijne prooi. — Wanneer Jahwe zelf vijandig tegen Israël optreedt, wat zou het dan baat vinden bij Assur?

15. *mijne plaats,* den hemel, waar Jahwe gemeenlijk woont, maar dien hij verlaten heeft om Efraim te tuchtigen; verg. o. a. Gen. XI : 5.

1—3. Woorden van het berouwvol tot Jahwe terugkeerend volk. Gr. vert. laat er *zeggende* aan voorafgaan. Verg. Jer. III : 22—25.

2. *doen herleven,* beeld voor herstel van het te gronde gerichte Israël; verg. op Ps. LXXI : 20. —

opdat wij leven voor zijn aangezicht.
3 Laat ons Jahwe kennen, ja, jagen om hem te kennen!
Zoodra wij hem zoeken zullen wij hem vinden,
en zal hij tot ons komen als een milde regen,
als een voorjaarsregen die het land drenkt.

Over twee dagen, ten derden dage, binnen ongeloofelijk korten tijd, ten gevolge van Jahwe's wondermacht; verg. 2 Kon. XX : 5; Luc. XIII : 32. — *voor zijn aangezicht,* onder zijne hoede, als Gen. XVII : 18 en elders.

3. *Zoodra — vinden,* volg. zeer geringe tekstverandering. Wellicht wil de profeet te kennen geven, hoe de verwachting dat Jahwe zich oogenblikkelijk vinden laat en de berouwvollen zegent, de oppervlakkigheid van die schuldbekentenis en die goede voornemens verraadt. — *als een milde regen,* zoo verkwikkend; verg. Job XXIX : 23; Ps. LXXII : 6. — *een voorjaarsregen.* Verg. op Deut. XI : 14. — *die het land drenkt,* naar geringe tekstverandering.

HOOFDSTUK VI : 4—11.

Vroomheid, geen offers! — Daar Israëls en Juda's vroomheid onvruchtbaar is, heeft Jahwe hen door zijne profeten geslagen (4 v.); want hij wil ware vroomheid, geen offers (6), en zij, met name de priesters, hebben zich zwaar bezondigd (7—10). Wanneer Jahwe zijn volk weder gelukkig maakt, moge ook Juda er van genieten (11).

VI : 4 Wat zal ik doen met u, Efraim? wat met u, Juda?
daar uwe vroomheid is als eene morgenwolk,
als de dauw, die in de vroegte verdwijnt.
5 Daarom heb ik er op ingehouwen door de profeten,
gedood door de reden van mijn mond,
en zal mijn gericht te voorschijn treden als het licht.
6 Want in vroomheid heb ik lust, niet in offeranden,
in kennis van God meer dan in brandoffers.
7 Maar zíj hebben in Adma mijn verbond overtreden,
daar trouweloos tegen mij gehandeld;
8 Gilead is eene veste van boosdoeners, bevlekt met bloed.
9 Op eene rooverbende gelijkt de schaar van priesters;
op den weg naar Sichem moorden zij;

Vs. 6. Matth. IX : 13; XII : 7.

4. *eene morgenwolk,* die wegdrijft zonder regen te geven. In Palestina komt het in den zomer zeer vaak voor, dat de westenwind zeedampen over het land brengt, die des nachts den grond bevochtigen, maar 's morgens optrekken.

5. Zie op Jer. I : 10. — *gedood.* Grondt. *hen gedood.* Bedoeld worden de Israëlieten. — *zal — licht,* volgens veranderde woordafdeeling, met de meeste oude vertt. — Het strafgericht, V : 7—14 voorspeld, is onafwendbaar en zal voor allen zichtbaar verschijnen.

6. Dit is de oudste plaats in de profetische geschriften waar het verheven beginsel wordt uitgesproken, door welks handhaving de groote godsmannen van Israël, profeten, wijzen en dichters, zich onsterfelijke verdiensten hebben verworven: God wil van den mensch vroomheid, toewijding des harten, gehoorzaamheid, geloof; en ook tal van de keurigste offeranden en andere uitwendige goede werken kan het gemis daarvan niet vergoeden. Dit beginsel heeft steeds hooger beteekenis gekregen, hoe meer men besefte dat God boven alles door reinheid van wandel gediend wordt. De uitdrukking die Hozea hier bezigt, *niet in offeranden,* mag ons niet in den waan brengen dat hij hieraan alle waarde ontzegde: de volgende regel, waarin de brandoffers slechts beneden de kennis van God gesteld worden, toont dat hij, evenals andere schrijvers van het O. T., zich van die miskenning van de waarde der vormen vrij hield. Verg. V : 6; IX : 4; 1 Sam. XV : 22; Ps. XL : 7; L : 7—15; LI : 18 v.; LXIX : 32; Spr. XV : 8; XXI : 3, 27; Jez. I : 10—17; LVIII : 5—7; LXVI : 1—3; Jer. VI : 20; VII : 21 v.; XI : 15; XIV : 12; Am. V : 21—24; Micha VI : 6—8.

7. *zíj,* het volk. — *in Adma,* volgens gissing. Eene plaats van dezen naam heeft eenmaal aan de Doode Zee gelegen en wordt XI : 8 vermeld. Maar hier verwachten wij eene nog bestaande stad in Noord-Israël; wellicht heeft hier de naam van eene andere gestaan; in elk geval wijst het volgende *daar* op den naam eener plaats; Hebr. t. *als Adam* of *als een mensch.*

8. *Gilead,* overal elders de naam, niet van eene stad, maar van het Overjordaansche land; sommige hss. der Gr. vert. hebben *Gilgal.* Van afgoderij in Gilead en te Gilgal gewaagt XII : 12. — *bevlekt met bloed,* zeer onzekere vertaling.

9. Van dit geheele vers is de vertaling hoogst onzeker; buiten twijfel is de tekst bedorven. Maar in het algemeen is de zin duidelijk. Over *Sichem* zie op Gen. XII : 6.

want booze aanslagen hebben zij gesmeed.
10 In Bethel heb ik huiveringwekkende dingen gezien:
aldaar is Efraim tot hoer geworden, Israël verontreinigd.
11 Hij heeft ook voor u, Juda, een oogst weggelegd,
wanneer ik het lot van mijn volk wend en Israël genees.

10. *Bethel*, volgens gissing; grondt. *het huis Israël*; maar er moet een plaatsnaam gestaan hebben, waarop *aldaar* terugslaat.

11. De zin van dit vers is onduidelijk; daarom kunnen wij niet uitmaken, of het van Hozea dan wel van den omwerker van zijn boek is. De woorden (*wanneer ik*) *Israël genees* staan in Hebr. t. aan den aanhef van VII : 1.

HOOFDSTUK VII : 1—7.

Efraim schuldig aan koningsmoord. — Efraims en Samarië's wandaden zijn aan Jahwe bekend (1 v.); met verraad in het hart zalven zij koningen en brengen die om het leven (3—7).

VII : 1 Openbaar geworden is Efraims schuld en Samarië's boosheid; want
zij plegen bedrog en dieven dringen binnen, buiten gaan rooversbenden
2 op strooptochten uit;' en zij bedenken niet dat ik al hunne booze
daden in gedachtenis houd. Zoo omringen hen hunne gedragingen en
3 liggen deze bloot voor mij.' In hunne boosheid zalven zij koningen,
4 in hunne valschheid vorsten.' Altemaal waren zij in gloed gezet: aan
een oven waren zij gelijk, welks bakker het stoken staakt van dat
5 het deeg gekneed totdat het gegist is.' Op den dag van onzen koning
begonnen de vorsten van den wijn te gloeien. Hij reikte de hand aan
6 de spotters, toen zij naderden.' Hun hart was, terwijl zij hem lagen
legden, als een oven: den geheelen nacht sliep hun toorn, des morgens
7 ontbrandde die in lichter laaie.' Altemaal werden zij heet als een oven;
zij verteerden hunne bestuurders; al hunne koningen zijn gevallen,
zonderdat een van hen tot mij riep.

1. *Openbaar geworden is.* In grondt. staat *dan zal openbaar worden*, daar het wordt vastgeknoopt aan de woorden *wanneer ik Israël genees*, die daarin bij dit vers gevoegd zijn, maar bij VI : 11 behooren. — *dieven — uit*, binnens- en buitenshuis, of in de stad en daarbuiten, wordt diefstal gepleegd.

3. *zalven zij koningen*, naar geringe tekstverandering; Hebr. t. *verheugen zij een koning*. Wordt hier van één koning gesproken, dan wordt waarschijnlijk Menahem bedoeld, die, met zijne hovelingen, de vruchten plukte van den moord aan zijn voorganger (Zacharja) of zijne voorgangers (Zacharja en Sjallum) gepleegd. Indien de tekst van meer koningen gewaagt, dan worden Menahem en Sjallum bedoeld.

4—7. In de vertaling dezer verzen is veel onzekers; enkele geringe verbeteringen zijn in den tekst aangebracht. *Zij* in vs. 4 zijn *de vorsten*, die vs. 5 *de spotters* heeten, en wier gedrag vergeleken wordt met de handelwijze van een bakker, die het vuur in den oven eenigen tijd rustig laat branden, om het, als het deeg gereed is, op te stoken; zoo verborgen zij op *den dag*, d. i. den feestdag, waarschijnlijk verjaardag, *van onzen koning* hun toorn achter scherts; zoodat hij hen voor zijne vrienden aanzag; maar des morgens brak hunne gramschap los en vermoordden zij hem. Waarschijnlijk is onder zulke omstandigheden Zacharja, na eene regeering van zes maanden (2 Kon. XV : 8), van kant gemaakt, en doelt de profeet in *al hunne koningen* — ietwat overdreven sprekende — op hem en Sjallum.

HOOFDSTUK VII : 8—VIII : 14.

Wind zaaien, storm oogsten. — Omdat Efraim zich met de heidenen afgegeven heeft, zal het vernederd worden (VII : 8—12). Zou Jahwe niet hen in het verderf storten die hem wederstonden, hoewel hij hun weldeed? (13—16). Nu zullen zij tot hunne smart Jahwe leeren kennen (VIII : 1—3). Zij hebben tegen zijn wil koningen aangesteld en beelden gemaakt: hun stier — zulk een niet-god! — zal stukgeslagen worden; zij oogsten wat zij gezaaid hebben (4—7). Israël is, hulp zoekende in den vreemde, verachtelijk geworden (8—10). Vele offers brengt Efraim; maar dewijl het hierbij Jahwe's voorschriften versmaadt, rekent hij hun die gaven niet ten goede toe en doet hij hen naar Egypte terugkeeren (11—13). Daar Israël en Juda paleizen en vestingen gebouwd en Jahwe verzaakt hebben, steekt hij den brand in hunne steden (14).

Van deze profetie is zeker VIII : 14 aan het oorspronkelijke stuk toegevoegd; zie aldaar.

VII : 8 Efraim — het vermengt zich met de volkeren,
Efraim is een broodkoek geworden die niet omgekeerd is;
9 vreemden hebben zijne kracht verteerd, en hij bemerkte het niet;
ook is grijsheid over hem gesprenkeld, en hij bemerkte het niet.
10 Dies zal Israëls overmoed tegen hem getuigen;
toch hebben zij zich niet tot Jahwe, hun god, bekeerd,
met dat al hem niet gezocht.
11 Efraim is aan eene onnoozele, verstandelooze duif gelijk:
om Egypte riep het, naar Assur is het getogen.
12 Zoodra zij gaan, zal ik mijn net over hen uitspreiden,
hen naar beneden trekken, als de vogelen des hemels,
hen binden, zooals aan hunne schaar aangekondigd is.
13 Wee hun, dat zij van mij zijn afgezworven!
verderf over hen, dat zij van mij afgevallen zijn!
Zou ík hen verlossen, terwijl zíj leugens tegen mij spreken,
14 en niet van harte tot mij roepen,
maar jammeren op hunne legersteden,
zich kerven om het gemis van koren en most?
15 Zij zijn weerspannig tegen mij, terwijl ik hen leerde;
ik stevigde hunne armen, maar zij zinnen tegen mij op boosheid.
16 Zij keeren zich zonder baat te vinden,
en zijn aan een onbetrouwbaren boog gelijk geworden.
Vallen zullen hunne vorsten door het zwaard,
vanwege het onheil dat zij door hunne tong teweegbrengen;
VIII : 1 stof zullen zij lekken in Egypteland,
in Assur, ver van Jahwe's huis;
omdat zij mijn verbond hebben overtreden
en van mijne wet zijn afgevallen.
2 Tot mij zullen zij roepen: O God, wij hebben u leeren kennen!
3 Omdat Israël het goede van zich gestooten heeft, zal hen de vijand ver-
4 Zij hebben koningen aangesteld, maar buiten mij om, [volgen.
vorsten verkozen, maar buiten mijn weten;
van hun zilver en goud hebben zij zich beelden gemaakt,
die tot uitroeiing bestemd zijn.
5 Ik stoot uwen stier van mij, Samarië!

Vs. 10*a*. V : 5*a*.

8. *een — is.* Dit beeld voor den treurigen toestand van het met de heidenen vermengd Israël wordt wellicht verklaard in vs. 9: aan de eene zijde is zulk een brood verkoold door te groote hitte, aan de andere ongaar, wit gebleven; in zijn geheel is het onbruikbaar.

14. *zich kerven,* insnijdingen maken ten teeken van rouw (zie op Lev. XIX : 28), volg. hss. en Gr. vert. — *het gemis van,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

15. *Zij zijn weerspannig,* volgens andere klinkers; Hebr. t., die het bij vs. 14 voegt, *zij wijken af.* In het Hebreeuwsch is klankovereenkomst van *zij zijn weerspannig* met *ik ... leerde.*

16. *zonder baat te vinden,* volg. verb. t. — *een onbetrouwbaren boog,* d. i. een boog die het wit mist. Hetzelfde Ps. LXXVIII : 57. — Aan het slot zijn een paar woorden, blijkbaar door verschrijving ontstaan, weggelaten, en *in Egypteland* is bij het volgende gevoegd.

1. *stof zullen zij lekken,* voorzegging van diepe vernedering en slaafsche vrees; zie Ps. LXXII : 9. Zóo gedeeltelijk volg. Gr. vert.; Hebr. t. *naar uw gehemelte een bazuin.* — *Jahwe's huis,* d. i. mijn land, als IX : 15; naar hoogst onzekere gissing van een onverstaanbaren tekst; wat deze heeft *als een arend op* of *tegen Jahwe's huis* geeft geen zin. Over het gaan naar Egypte en Assyrië zie op vs. 13.

2. *O God,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Mijn God.* — *wij — kennen,* in uwe straffende gerechtigheid. — Na *kennen* heeft Hebr. t. *Israël,* dat volg. Gr. vert. is weggelaten.

3. *Omdat,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *het goede,* Jahwe's zegen.

4. *buiten mij om,* niet op mijn last. De hier bedoelde *koningen* of *vorsten* zijn die welke door moord en verraad den troon hadden beklommen, Sjallum en Menahem; verg. VII : 4—7. — *bestemd zijn,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

5. *Ik,* volg. verb. t.; grondt. *Hij.* — *uwen stier,* smadelijke aanduiding van den stiergod; evenzoo vs. 6. — *Samarië,* als hoofdstad, voor het geheele land. Dus wordt zeker het stierbeeld van Bethel

mijn toorn is daartegen ontbrand;
tot hoelang zal hij niet kunnen uitgespuwd worden uit Israël?
6 En toch — een handwerksman heeft hem gemaakt,
en een god is hij niet.
Tot splinters zal hij worden, de stier van Samarië;
7 want wind zaaiden zij, storm zullen zij oogsten:
te veld staand koren krijgen zij niet;
wat opkomt maakt geen meel;
maakt het dit, dan verslinden vreemden het.
8 Verslonden is Israël!
Reeds zijn zij onder de volken als een ding waaraan niemand waarde
9 hecht; want zelven zijn zij, aan een eenzamen woudezel gelijk, naar
10 Assur gegaan en hebben liefkoozingen gegeven aan Egypte. Ook al
hebben zij zich begeven onder de volken, ik zal hen er opsluiten, en
zij zullen eene wijle ophouden een koning en vorsten te zalven.
11 Want wel heeft Efraim vele altaren gemaakt,
maar tot zonde zijn ze hem geworden.
12 Al schrijf ik hem de woorden mijner wet voor,
die zijn als iets vreemds geacht.
13 Daarom, al brengen zij slachtoffers, welker vleesch zij eten,
Jahwe heeft geen welgevallen in hen.
Nu gedenkt hij hunne schuld, straft hij hunne zonden:
zij zullen naar Egypte wederkeeren,
en in Assur wat onrein is eten.
14 Daar Israël zijn Maker vergat en paleizen bouwde,
Juda tal van steden tot vestingen maakte,
zal ik een vuur werpen in hunne steden,
dat hunne burchten verteren zal.

Vs. 13*b c*. IX : 9*b c*; Jer. XIV : 10*d—f*.

bedoeld, waar de koning placht te offeren, Am. VII : 13. Dat van Dan was van minder beteekenis. — *daartegen*, tegen het stierbeeld, volg. verb. t.; grondt. *tegen hen*. — *uitgespuwd* — *Israël*, volg. verb. t. — De bedoeling schijnt te zijn: hoelang moet het duren voordat Israël zijn stiergod smadelijk wegwerpt. Maar bij de onzekerheid der lezing, staat het niet vast dat wij Hozea's bedoeling vatten.

7. *wind*, beeld van het ijdele hunner gedragingen; *storm*, van het onheil dat daarvan het gevolg is. Verg. X : 13; Job IV : 8; Spr. XXII : 8. — *zij* (na *krijgen*). Hebr. t. *hij*. — In het oorspronkelijke is eene woordspeling van *wat opkomt* met *meel*.

9. *een eenzamen woudezel*, beeld der hulpeloosheid: de woudezel leeft gemeenlijk in troepen. — *en* — *Egypte*, volg. verb. t.; grondt. heeft *Efraim* in pl. v. *Egypte*. Hozea voegt die twee landen, Egypte en Assyrië, vaak bijeen; verg. op vs. 13.

10. *hebben zij zich begeven*, letterlijk *zijn zij geplaatst*, met verandering van klinkers, in overeenstemming met Gr. vert. — *ik zal hen er opsluiten*. Ook IX : 6 wordt dit, naast „begraven," tot aanduiding van een droevig lot gebezigd. — Zij moeten niet denken dat wanneer zij, vrijwillig of gedwongen, naar het buitenland zijn gegaan, dit het eind hunner ellende is. — *zij zullen* — *zalven*, volg. Gr. vert. Dat *vorsten*, indien met dit woord iets anders wordt aangeduid dan een koning, gezalfd worden komt elders niet voor; maar ook vs. 4 en XIII : 10 worden vorsten en koning naast elkaar vermeld.

11. *tot zonde*, volgens andere klinkers; grondt. *tot zondigen*. — Grondt. heeft een paar der voorafgaande woorden, *altaren tot zondigen*, herhaald. — Het bouwen van vele altaren, in *Deuteronomium* verboden, wordt hier nog als eene daad van vroomheid vermeld; verg. op Exod. XX : 24.

12. *de woorden*, volg. verb. t. Hozea heeft met *de woorden mijner wet* het oog op den inhoud van Exod. XXI : 1—XXIII : 13, dat hij, in zijn oorspronkelijken vorm, zeker gekend heeft (verg. inl. op Exod. XX : 22—XXIII : 33). — *als iets vreemds*, als iets dat hem niet aangaat.

13. *Daarom* — *eten*, volg. Gr. vert. — *Egypte* en *Assur*. Verg. vs. 9; IX : 3; XI : 5; ook VIII : 1, maar hiervan is de lezing hoogst onzeker. Al voorziet de profeet dat wegvoering naar den vreemde aanstaande is, hij laat in het midden, welk het oord der ballingschap zijn zal. Wat het eten van onreine spijs aangaat, waarmede hier gedreigd wordt, daar het buitenland zelf onrein was, Am. VII : 17, was ook al wat het voortbracht onrein; verg. Jez. LII : 11; Ezech. IV : 13.

14. De samenhang met het voorgaande ontbreekt; onverwachts en ongepast wordt hier Juda ten tooneele gevoerd, en de uitdrukking *zal* — *zal*, die zeven keer in Am. I : 4—II : 5 voorkomt, is hieraan blijkbaar ontleend. Om eene en andere reden moeten wij het vers aan den omwerker toekennen. — *tal* — *maakte*. Verg. op Jez. II : 15. — *hunne* (vóor *burchten*), volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hare*.

HOOFDSTUK IX : 1—9.

De profetieën van voorspoed zullen niet vervuld worden. — Israël viere niet jubelend zijne oogstfeesten; want het zal geen oogst binnenhalen, maar in den vreemde gaan (1—3); daar zal het buiten staat zijn aan Jahwe offers te brengen (4 v.). De dag der kastijding toch nadert onvermijdelijk; ondanks de beloften zijner profeten, moet Israël zwaar zijne schuld boeten (6—9).

IX : 1 Verheug u niet, Israël, tot jubelens toe, evenals de volkeren;
want boeleerend hebt gij uwen god verlaten,
en zin gehad in hoerenloon op elken dorschvloer van koren.
2 Dorschvloer en perskuip zullen hen niet willen kennen,
de most zal hen verloochenen.
3 Zij zullen niet blijven in Jahwe's land,
Efraim zal naar Egypte terugkeeren
en in Assur wat onrein is eten.
4 Zij zullen geen wijn plengen voor Jahwe,
noch hunne offers voor hem op het altaar leggen;
hun brood zal als brood van rouw zijn:
al wie er van eet wordt verontreinigd;
want hun brood dient alleen voor hen zelven:
het komt niet in een huis van Jahwe.
5 Wat zult gij doen met een hoogtijd,
met een feestdag ter eer van Jahwe?
6 Want zijn zij, aan de vernieling ontkomen, henengegaan,
dan zal Egypte hen opsluiten, Mof hen begraven;
hunne schatten van zilver, onkruid zal er bezit van nemen,
doornen zullen groeien in hunne tenten.
7 Gekomen zijn de dagen der bezoeking,
gekomen de dagen der vergelding.
Israël zal het ervaren: een dwaas is de profeet,

1. Deze waarschuwing is het best te verstaan bij de onderstelling dat zij is neergeschreven in den oogsttijd, liefst gedurende den vroolijken wijnoogst. De luidruchtige feestvieringen bij die gelegenheid hadden steeds een godsdienstig karakter; in het oog van den profeet een afgodisch; en dit niet zonder reden, daar de Israëlieten bij die gelegenheden niet slechts aan Jahwe, maar tevens aan de oude goden van Kanaän, allerlei baäls, hunne hulde brachten (verg. op II : 15 v.). Hierop wijst de uitdrukking *hoerenloon*, waarmede wordt bedoeld dat het volk den oogst als gave van andere goden dan Jahwe aanmerkte; verg. II : 12; Micha I : 7 en inl. op I—III.

2. *kennen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *weiden*. Dorschvloer en perskuip erkennen hen niet als meesters, *verloochenen* hen als zoodanig, geven hun dus hun kostbaren inhoud niet; verg. Am. V : 11; Sef. I : 13. — *hen* vóor *verloochenen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *haar*.

3. *Efraim — eten.* Zie op VIII : 13.

4 v. Dit is eene merkwaardige uitspraak tot kenschetsing van de plaats die de godsvereering in het leven van oud-Israël innam: de heiligdommen van Jahwe waren de middelpunten der grootste vreugde. Konden de eerstelingen, tienden of andere gaven aan de godheid niet feestelijk gebracht worden, dan was het leven duf; men at zijn brood als treurbrood, en de hoogtijden gingen als gewone dagen voorbij. Met de godshuizen was alle vreugde weg.

4. Verg. III : 4 en op 2 Kon. V : 17. — *offers*. Zoo heeten alle maaltijden van vleesch, waarvan steeds een gedeelte aan de godheid werd aangeboden. — *op het altaar leggen*, volg. verb. t.; grondt. *aangenaam zijn*. Doch dit onderstelt dat zij wèl offers brengen, wat in den voorgaanden regel juist ontkend is. — *hun brood*, volg. verb. t.; grondt. *voor hen*. — *brood van rouw*. Zie op Deut. XXVI : 14 — *alleen*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *een huis van Jahwe*. De woorden kunnen ook vertaald worden *het huis van Jahwe*; maar dit kan Hozea, die vele heiligdommen van Jahwe kende en in het bestaan hiervan nog geen kwaad zag, niet bedoeld hebben.

6. *aan de vernieling ontkomen*. Waarschijnlijk doelt de profeet op het zwaard der Assyriërs. — *zal — begraven*, wacht hen in Egypte een droevig lot. — *Mof*, Memfis. Zie op Jez. XIX : 13. — *hunne schatten van zilver*, volg. verb. t.

7. *een dwaas* en *een waanzinnige*. Zoo werd soms uit spot de profeet aangeduid; zie op 2 Kon. IX : 11. Hozea neemt die smalende benamingen over uit minachting voor het gros der profeten, die door hunne ijdele voorspiegelingen van geluk en hun gemis aan ernst het volk in zijne lichtzinnigheid stijfden. Hij staat hier tegenover hen evenals sommige andere profeten in Israël en Juda; zie op Jer. IV : 10. — Over *man des geestes* zie op 1 Sam. X : 5 en verg. op 1 Kon. XXII : 21. — (*omdat*) *de verleiding groot is*, volgens andere woordafdeeling; Hebr. t. *en groot is de verleiding*.

een waanzinnige de man des geestes;
omdat uwe schuld groot en de verleiding groot is.
8 Als Efraim naar zijn god uitziet,
dan is een profeet als de strik van een vogelaar op al zijne wegen,
eene verleiding in zijn godshuis.
9 Zij hebben zich zwaar bezondigd, als in de dagen van Gibea;
gedenken zal hij hunne schuld,
straffen hunne zonden.

8. *Als — uitziet,* volg. verb. t.; grondt. *Ziet Efraim met mijn god uit.* — *zijn godshuis,* Efraims tempel of tempels, waarin die profeten hunne bedriegelijke godspraken gaven. Of met het „huis van Efraims god" wordt het land van Israël bedoeld, als vs. 15. — Verg. op Jer. IV : 10.

9. *Zij.* Wie hiermede bedoeld worden, de Israëlieten of de profeten, weten wij niet. Waarschijnlijk genen; maar wij zijn hieromtrent in het onzekere, omdat ons onbekend is, op welk feit de woorden *in de dagen van Gibea* — die X : 9 terugkeeren — zinspelen. Zeker niet op dat waarvan Richt. XIX—XXI spreekt, want daar doet Israël zijn plicht. Misschien op het oorspronkelijke verhaal dat aan Richt. XIX—XXI ten grondslag ligt, waarin wellicht Israël onwillig was zijn plicht te doen; zie inl. op die hoofdstukken.

HOOFDSTUK IX : 10—17.

Efraim zal kinderloos worden. — Eens was Efraim zeer kostelijk in Jahwe's schatting; maar toen het zich verslingerde aan Baäl-Peor, werd het afschuwelijk (10); nu zal hij het onvruchtbaar maken, al krijgt het ook nakroost, dit ombrengen (11, 16, 12—14), en hen tegen wie hij haat opgevat heeft onder de volken verstrooien (15, 17).

IX : 10 Als druiven in de woestijn heb ik Israël gevonden;
als naar eerstelingen aan een vijg, de vroegst rijpe vruchten,
heb ik naar uwe vaderen omgezien.
Maar zij gingen naar Baäl-Peor, wijdden zich aan de Schande,
en werden even gruwelijk als het voorwerp hunner liefde zelf.
11 Efraims heerlijkheid zal als een vogel wegvliegen;
zoodat geboorte, zwangerschap, ontvangenis ontbreken.
16 Geslagen is Efraim, zijn wortel is verdord,
vrucht draagt hij niet meer,
en al baarden zij, ik zou de kostelijke vrucht van hun schoot dooden.
12 Ja, al zouden zij hunne kinderen grootbrengen,
ik maak hen kinderloos, arm aan menschen;
want ook wee over hen, wanneer ik mij van hen afkeer!
13 Efraim heeft, zooals ik gezien heb, zijne zonen tot wild gemaakt;
dies moeten zij ter slachting uitgeleid worden.
14 Geef hun, Jahwe, wat gij hun geven zult,
geef hun een onvruchtbaren schoot en borsten zonder melk.
15 Al hunne boosheid is vereenigd in Gilgal;

10. *druiven in de woestijn,* iets zeer kostelijks. — *eerstelingen — vruchten,* eene lekkernij; zie op Jez. XXVIII : 4. — *zij — Baäl-Peor.* Zie Num. XXV. — *de Schande,* schimpnaam voor den baäl; evenzoo Jer. III : 24. Zie op Richt. II : 11. — Evenals hier, wordt Deut. IX : 24; XXXII : 9; Ezech. XVI : 1—14 Israël in de woestijn voorgesteld als voorwerp van Jahwe's liefde; maar daar wordt tevens verkondigd dat Israël, om zijne onaanzienlijkheid en hulpbehoevendheid, zonder die reddende liefde niets zou beteekend hebben en te gronde zou gegaan zijn. Hier daarentegen wordt er op gewezen, hoe kostelijk het in Jahwe's schatting was.

16. Dit vers stoort het verband tusschen vs. 15 en vs. 17 en staat hier uitnemend: volgens vs. 11 zal er geen kind geboren worden; dit vers herhaalt dat in de beeldspraak: Efraim heeft wortel noch vrucht, en verzekert dat, al werden er kinderen geboren, Jahwe ze zou dooden; terwijl vs. 12 voortgaat: ook al werden ze groot, dan zou Jahwe hen later ombrengen.

12. *want — afkeer.* De tekst is hopeloos bedorven, evenals die van het volgende vers, waarin, meest volg. Gr. vert., eenige tekstverbeteringen zijn aangebracht. Wat den zin betreft, duidelijk is alleen dat het ellendig lot van Efraims kroost beschreven wordt; waarom de profeet, in vs. 14, Jahwe opwekt dan maar liever te doen wat hij (vs. 11) voornemens was geweest: geen kind het levenslicht te laten zien.

daar heb ik haat tegen hen opgevat
om de slechtheid hunner gedragingen.
Uit mijn huis zal ik hen drijven,
voortaan hen niet meer liefhebben;
al hunne vorsten zijn onhandelbaar.
17 Versmaden zal hen mijn god, omdat zij naar hem niet geluisterd hebben;
zoodat zij zullen gaan omdolen onder de volken.

15. *in Gilgal.* Hier bloeide de stierdienst, XII : 12; verg. IV : 15. — *mijn huis*, mijn land, Kanaän. Zie op Exod. XV : 13. — *al hunne vorsten zijn onhandelbaar.* Zie op Jez. I : 23. — Vs. 16. Zie na vs. 11.

HOOFDSTUK X.

Heiligdommen en koning gaan te gronde. — Het welig bloeiend Israël heeft vele altaren gebouwd en wij-steenen opgericht (1); Jahwe zal ze vernielen (2); Israël zal klagen dat de koning hem niet baten kan (3 v.), en treuren over de ontluistering van zijn stierbeeld (5), dat ten slotte zelf naar Assyrië zal gebracht worden (6), terwijl Samarië's koning en Israëls heiligdommen tot algemeene ontzetting ten onder gaan (7 v.); van de dagen van Gibea af heeft Israël gezondigd; Jahwe heeft het den vijand op den hals gebracht (9 v.). Hij heeft Efraim tot ongewoon harden arbeid gedwongen, opdat het zoo een goeden oogst verwerven zou; maar door overmoed gaat Israël met zijn koning te gronde (11—15). Opmerking verdient dat in deze scherpe bedreiging geen sprake is van ballingschap.

X : 1 Een welig uitloopende wijnstok was Israël, overvloedig zijne vrucht;
naar gelang zijne vrucht vermeerderde, vermeerderde het de altaren,
naar mate het zijn land wel ging, des te schooner wij-steenen maakte
2 het.′ Valsch is hun hart; dies zullen zij boeten. Hij zelf zal hunnen
3 altaren den nek breken, hunne wij-steenen vernielen.′ Dan zullen zij
zeggen: Wij hebben geen koning, omdat wij Jahwe niet gevreesd
4 hebben; en deze koning, wat zou hij voor ons doen?′ Woorden spreken,
valsche eeden afleggen, een verbond sluiten — als eene giftplant schiet
5 de rechtspraak op!′ Over den stier van Beth-awen zullen de bewoners
van Samarië bezorgd zijn, wanneer zijn volk over hem rouw zal be-
drijven; want zijne altaardienaars zullen over hem weeklagen, omdat
6 zijne heerlijkheid van hem is weggevoerd.′ Ook hij zelf zal naar Assur
gebracht worden, ten geschenke aan koning Strijdlust. Schaamte zal
7 Efraim bevangen, Israël zal over zijn overleg zich schamen.′ Samarië is
te gronde gericht; zijn koning is als eene waterbel op een stroom.
8 Verdelgd worden de afgodische hoogten, Israëls zonde,
doornen en distelen zullen opschieten op hunne altaren,

Vs. 8*cd*. Luc. XXIII : 30; Openb. VI : 16.

1. *Een — wijnstok.* Over dit beeld van Israël zie op Jez. V : 1. — *overvloedig*, onzekere lezing en vertaling.
2. *Hij zelf*, Jahwe.
3. *Dan — koning.* Verg. op III : 4. — *deze koning*, de thans regeerende, Menahem.
4. Op welke treurige ervaringen Hozea hier het oog heeft, weten wij niet. Een gedrag als waarvan 2 Kon. XV : 16 spreekt kan tot zijne klacht aanleiding gegeven hebben. — *Woorden spreken*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Zij hebben woorden gesproken.* — *als — op!* De gemaakte afspraken en beloften vergetende, heerscht de koning willekeurig. — Aan het slot van het vers heeft grondt. nog *op de voren van het veld*, dat hier onverstaanbaar en waarschijnlijk uit XII : 12 verdwaald is.
5. *den stier*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de koeien*, blijkbaar eene schrijffout. — *Beth-awen*, waarschijnlijk door den omwerker geschreven in plaats van *Bethel*; zie op IV : 15. — *de bewoners*, volg. de oude vertt. — *altaardienaars.* Zie op 2 Kon. XXIII : 5. — *weeklagen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *juichen.* — *zijne* (des stiers) *heerlijkheid.* Hieronder kan niet anders verstaan worden dan zijn tempelgereedschap, hetwelk gewis Menahem had weggenomen, om de schatting aan den Assyrischen koning te voldoen, 2 Kon. XV : 19 v.; verg. 1 Kon. XIV : 26; 2 Kon. XVIII : 14—16.
6. *hij zelf*, het gouden of met goud beslagen beeld. — *koning Strijdlust.* Zie op V : 13. — *Schaamte*, onzekere vertaling. — *over zijn overleg*, zijn waan dat een beeld heil kon aanbrengen of redden. Anderen lezen *over zijn beeld.*
7. *eene waterbel op een stroom*, beeld der vergankelijkheid. Anderen *een stukje hout op den stroom*, iets dat machteloos medegesleept wordt.
8. *afgodische hoogten.* Alleen hier worden de hoogten zoo gekenschetst; elders ligt in *hoogten* reeds

en zij zullen tot de bergen zeggen: Bedekt ons!
tot de heuvelen: Valt op ons!
9 Van de dagen van Gibea af heeft Israël gezondigd:
daar zijn zij blijven staan, opdat hen de strijd niet bereiken mocht.
10 Op de boosdoeners ben ik aangevallen, om hen te tuchtigen;
en ik heb tegen hen volkeren verzameld,
om hen te tuchtigen en klein te maken.
11 Efraim is eene goed afgerichte koe, die van dorschen houdt,
maar ik ben op zijn schoonen hals gaan zitten: berijden zal ik Efraim;
Juda zal ploegen, Jakob zal eggen.
12 Strooit uw zaad uit in rechtschapenheid,
oogst naar gelang der vroomheid;
ontgint voor u het land der kennis door naar Jahwe te vragen,
totdat de vrucht der gerechtigheid u ten deel valt.
13 Gij hebt boosheid geploegd, slechtheid geoogst,
leugenvruchten gegeten;
omdat gij op uwe wagens vertrouwd hebt,
op de menigte uwer helden.
14 Dies zal krijgsgeschreeuw opgaan onder uw volk,
zullen al uwe vestingen worden verwoest,
gelijk Sjalman Beth-arbel verwoest heeft,
op den dag des strijds, toen de moeder met de kinderen verpletterd is.
15 Ja, zóo zal ik u, huis Israël, doen wegens uwe boosheid.
In storm gaat te gronde, te gronde Israëls koning.

het afkeuringswaardige opgesloten. Wellicht heeft de oorspronkelijke tekst geluid *Verdelgd worden Israëls hoogten* en zijn de beide woorden welke die hoogten iets zondigs noemen er later ingevoegd. — *zij*, de Israëlieten. — *zij — op ons!* Wanhoopskreet; verg. Jez. II:19, 21; Jer. VIII:3.

9 v. Wij weten niet, waarop dit doelt; zie op IX:9. De zin schijnt te zijn dat zij uit vrees op een afstand zijn blijven staan, in plaats van toe te treden en Gibea te tuchtigen; welke zin in vs. 10 alleen door hoogst onzekere tekstverbeteringen verkregen is. De Hebreeuwsche tekst van dit vers geeft geen zin. Ook in vs. 9 zijn een paar, maar zeer geringe, veranderingen aangebracht: *heeft ... gezondigd*, volg. Gr. en Lat. vertt.; grondt. *hebt gij — gezondigd*; ingevoegd is *opdat.*

11. Aan de lichte taak van dorschen (verg. op Richt. VI:11) gewoon, wordt Efraim nu tot zwaren arbeid gedwongen. — *berijden zal ik*, volgens andere klinkers; grondt. *ik zal doen rijden.*

12. Verg. Spr. XI:18*b*; XXII:8. — *Strooit — vroomheid.* Bereidt uwe toekomst door wat recht is te betrachten, en gij zult het loon der vroomheid erlangen. Toen Jahwe hen door vreemde volken in het nauw bracht, wilde hij hun leeren zich zoo te gedragen dat er zegen uit geboren werd; doch die vernedering heeft niet tot bekeering geleid (vs. 13). — *der kennis*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en tijd.*

13. *Gij — geoogst.* Verg. Job IV:8; Spr. XXII:8. — *uwe wagens*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uw weg.*

14. *uw volk*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *uwe volken.* — *gelijk — heeft.* Onbekend, waarop dit ziet; ook, welke de stad *Beth-arbel* is waarop de profeet het oog heeft. Misschien wordt met *Sjalman* de Assyrische koning Salmanezer bedoeld en hier op een zijner krijgsbedrijven gewezen. — *de moeder met de kinderen.* Verg. op Gen. XXXII:11.

15. *zóo — boosheid*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zoo heeft u Bethel gedaan vanwege de boosheid uwer boosheid.* — *In storm*, volg. verb. t.; grondt. *In den morgenstond.*

HOOFDSTUK XI:1—11.

Hoe zou Jahwe Israël kunnen prijsgeven! — Jahwe heeft Israël uit Egypte gered en, hoewel het zich dadelijk daarna aan afgoderij schuldig maakte, liefderijk behandeld (1—4). Nu zal het naar Egypte wederkeeren en door Assur geteisterd worden (5—7). Doch Jahwe kan Israël niet prijsgeven, en het berouwt hem het zoo geslagen te hebben (8 v.); verschrikt door Jahwe's toorn, zullen de Israëlieten naar hun land terugkeeren (10 v.).

XI:1 Toen Israël een kind was, had ik hem lief,
en uit Egypte heb ik mijn zoon geroepen.

Vs. 1. Matth. II:15.

1. *had ik hem lief*, waarvan de redding uit Egypte het bewijs is. — *mijn zoon*, of, met verandering van een klinker, *mijne zonen.* Vergelijk het meervoud in vs. 2. Israël heet eenige keeren Jahwe's eerstgeborene; zijn zoon alleen hier en Exod. IV:22; zie aldaar. Gr. vert. heeft *zijne kinderen.*

2 Nauwelijks had ik hen geroepen, of zij zijn van mij weggegaan,
hebben aan de baäls geofferd en gerookt voor de beelden.
3 Ik leerde Efraim loopen en nam hen op mijne armen;
maar zij erkenden niet dat ik hen genezen had.
4 Aan menschenzeelen, aan liefdekoorden, trok ik hen voort;
ik was voor hen als een die het juk van de kaken afneemt;
ik boog mij tot hem neder en gaf hem te eten.
5 Hij zal naar Egypteland wederkeeren, en Assur zal zijn koning zijn,
omdat hij weigert zich te bekeeren;
6 en het zwaard zal in zijne steden rondwaren,
zijne grendels verteren en zijne vestingen verslinden.
7 Mijn volk is opgehangen aan zijn afval,
en naar een juk brengt men het gezamenlijk,
naar een dat niet opgeheven zal worden.
8 Hoe zou ik u overleveren, Efraim, u prijsgeven, Israël,
hoe u het lot doen ondergaan van Adma, u gelijkstellen met Seboïm?
Mijn hart heeft zich in mij omgewend,
tevens is mijn berouw brandende geworden;
9 ik wil mijn toorngloed niet aan u voltrekken,
Efraim niet weder in het verderf storten;
want hoewel ik God en geen mensch ben,
een Heilige in uw midden,
wil ik toch niet komen om u weg te vagen.
10 Jahwe zal voortschrijden als een brullende leeuw;
wanneer hij brult, zullen uwe zonen ontsteld van den zeekant komen;
11 ontsteld komen zij, als vogels uit Egypte,
als duiven uit Assurs land,
en ik breng hen naar hunne woningen terug, spreekt Jahwe.

2. In dit vers zijn een paar geringe tekstverbeteringen volg. Gr. vert. aangebracht.

3. *nam — armen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *neem hen op zijne armen*. — *genezen had*. Het beeld van „genezen" voor Jahwe's zegenrijke behandeling van Israël ook V : 13; VI : 1, 11; XIV : 5; Exod. XV : 26; Jer. III : 22. De verlossing uit Egypte wordt hier als eene genezing voorgesteld.

4. Een nieuw beeld. Jahwe was voor Israël een herder die zijn dier teeder verzorgt. — *Aan menschenzeelen*. Door het volgende *liefdekoorden* wordt dit verklaard: het zijn zeelen waarmede men menschen, geen dieren, voorttrekt. Jahwe leidde zijn volk zachtkens. — In de twee volgende regels zijn eenige geringe tekstverbeteringen, volg. Gr. vert., aangebracht. — *het juk van de kaken*. In plaats van een juk, dat niet op de kaken maar op den nek ligt, zouden wij den muilkorf (Deut. XXV : 4) verwachten. Waarschijnlijk gebruikte men soms een hoofdstel, b. v. eene plank vóór den kop, waaraan de trekzeelen bevestigd waren en dat het rund belette te eten.

5. Zie op VIII : 13. In den eersten regel is, volg. Gr. vert., *niet* weggelaten. — *hij weigert*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij weigeren*.

6. *vestingen*, naar gissing; grondt. *ten gevolge van hunne raadslagen*.

7. Lezing en vertaling zijn zeer onzeker. — *opgehangen*, aan het kruis geslagen tot straf voor zijn afval. — *zijn*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mijn*.

8. Na het verschrikkelijke lot dat Israël wacht — gedeeltelijk reeds getroffen heeft — beschreven te hebben, geeft de profeet lucht aan zijn medelijden en zijn geloof in Jahwe's onverkoelbare liefde: hij kan toch Israël niet prijsgeven. — *Adma, Seboïm*. Zie Deut. XXIX : 23. — *Mijn — omgewend*, ik ben geheel van gezindheid veranderd, van toornig goedgunstig geworden. — *tevens — geworden*. Zie op Gen. VI : 6.

9. *want — vagen*. Hoewel ik als God aan mijn toorn moest toegeven en gestreng straffen, zijn de zachtere, menschelijke, gevoelens mij niet vreemd. — *een Heilige*, een ongenaakbaar, hoog gestreng wezen; verg. op Jez. VI : 3. — *om u weg te vagen*, volg. verb. t. en met toevoeging van één woord, waarmede in grondt. vs. 10 begint.

10. *brult*. Zie op Jer. XXV : 30. — *uwe* (Israëls) *zonen*, volg. verb. t.; grondt. *zonen*. — *ontsteld*. Verg. op III : 5. — *van den zeekant*. Dit is wellicht bij vergissing in den tekst opgenomen.

11. *als vogels*, in sidderende haast. — *ik breng — terug*, naar zeer geringe tekstverandering, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ik zal hen doen wonen op hunne huizen*.

HOOFDSTUK XII : 1—XIII : 11.

Het ondankbare kroost van een kloeken vader benard. — Efraim, ook Juda, is aan Jahwe ontrouw geworden; daarom zal hij hen straffen (XII : 1—3). Israëls stamvader heeft zich kloek gehouden en

heeft van zijn god de vermaning ontvangen op hem alleen te bouwen, en niet, als de Kanaänieten, op valsche streken (4—8). Efraim mocht er zich op beroemen zich zelf rijk te hebben gemaakt (8), inderdaad heeft Jahwe het gered, geleid, geleerd (10 v.). Daar Efraim afgodisch werd en zijn heer tergde door stieren te eeren en menschen te offeren, doet Jahwe het in het niet verdwijnen (12—XIII : 3). Jahwe was hun redder en leidsman (4 v.), maar toen zij hoogmoedig werden, werd hij hun tegenstander (6—8); wie zal hen nu redden? Een koning zeker niet (9—11).

XII : 1 Efraim heeft mij omringd met leugens,
het huis Israël met bedrog.
Ook Juda heeft nog steeds een strijd met God
en heeft zich aan de gewijden gekoppeld.
2 Efraim is een makker van den wind,
loopt den oostenwind na;
dagelijks doet hij vele valsche en ijdele dingen:
een verbond sluiten zij met Assur,
olie brengen zij naar Egypte.
3 Jahwe heeft een geding tegen Juda,
en hij wil Jakob straffen voor zijn wandel,
hem vergelden naar zijne euveldaden.
4 In den moederschoot heeft hij den hiel van zijn broeder vastgehouden,
en toen hij sterk was geworden, met een god gestreden;
5 ja, kloek heeft hij met den engel gestreden en de overhand behouden.
Weenend smeekte hij tot hem en vond hem te Bethel;
6 daar sprak tot hem Jahwe, de god der heirscharen,
Jahwe is zijn naam.
7 Zoo ook gíj, keer u tot uwen god,
neem vroomheid en recht in acht,
en hoop voortdurend op uwen god.
8 Kanaän heeft valsche weegschalen in handen,
híj houdt van afzetten.
9 Maar Efraim zeide: Ik ben toch maar rijk geworden,

1. *heeft mij omringd*, zoodat ik niets dan leugens van hen zie. — *Ook — gekoppeld*, volgens zeer onzekere tekstverbetering. Over de *gewijden* zie op Deut. XXIII : 17. — Anderen vertalen *Maar Juda is vertrouwd met God en is getrouw aan de heiligen* (of *den Heilige*); in welk geval het woord van den omwerker is.

2. *een makker*, met verandering van klinkers; Hebr. t. *een herder*. — „Makker van den wind zijn" en „den oostenwind naloopen" zijn beelden van onnut gedrag, zooals de volgende regel nader verklaart; verg. op Pred. I : 14. — *ijdele dingen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vernieling*. — *een verbond — Egypte*. Verg. VII : 11. — *brengen zij*, volg. verb. t.; Hebr. t. *wordt gebracht*.

3. *Juda*. Wij zouden hier *Israël* verwachten, dat met *Jakob* aangeduid wordt. Heeft wellicht de omwerker met het oog op XII : 1*c d* hier deze verandering aangebracht?

4—6. Hozea bezingt den lof van Israëls stamvader, tot beschaming van zijn volk.

4. *In — vastgehouden*. Zie Gen. XXV : 26. In dit verhaal ziet de profeet eene proeve van kloekheid en machtsbetoon van den aartsvader; wat zeker ook de oude verhaler bedoeld heeft. — *toen — gestreden*. Zie Gen. XXXII : 24—32; verg. aldaar op vs. 28. In pl. v. *een god* kunnen wij ook vertalen *God*; maar hoewel Hozea zeker geen anderen god dan Jahwe erkende, pleit de vervanging van het woord door *den engel* in vs. 5 voor de overzetting *een god*.

5. *Weenend — Bethel*. Het boek *Genesis* verhaalt nergens dat Jakob Jahwe weenend smeekte, en heeft twee openbaringen van Jahwe aan hem te Bethel, XXVIII : 10—22; XXXV : 9—15. Of de profeet op een dezer twee het oog had, dan wel op een dat verloren gegaan is, is niet uit te maken. Daar wij den inhoud van het verhaal waaraan Hozea deze zijne woorden ontleende niet kennen, zijn wij onzeker, of met *vond hem* bedoeld wordt dat Jakob Jahwe vond, dan wel omgekeerd.

6. *daar — hem* (volg. oude vertt.; Hebr. t. *ons*). In Hebr. t. wordt dit bij vs. 5 gevoegd en begint vs. 6 met *en Jahwe*. — Wellicht denkt Hozea hier aan Exod. III : 15; verg. aldaar.

7. *keer u tot*, onzekere vertaling. De vermaning is gericht tot het volk, dat op Jahwe alleen moet vertrouwen en aan Kanaän overlaten door valsche streken rijk te worden.

8. *Kanaän*. Aan hem wordt, daar hij als vader van zijn volk tegenover Jakob gesteld wordt, het karakter van zijn nakroost toegekend, dat zich op den kleinhandel had geworpen (zie op Job XL : 25) en te dezen geen goeden naam had. Scherp klinkt het verwijt aan Israël, door den profeet op Jahwe's lippen gelegd: wat gij doet is Kanaänietenwerk! — *afzetten*, door valsche gewichten.

9. De profeet schijnt den Efraimieten het denkbeeld in den mond te leggen: die knevelarijen zijn wel niet goed, maar eigenlijke zonden zijn het niet. Maar lezing en vertaling zijn beide onzeker.

ik heb mij vermogen verworven;
al mijne winsten laden geen schuld op mij die eene zonde is. —
10 En ik, Jahwe, uw god, heb u uit Egypteland opgevoerd,
terwijl ik u in tenten deed wonen, als op feestdagen.
11 Ik heb last gegeven aan de profeten,
aan velen een gezicht te beurt doen vallen,
en door middel van de profeten gelijkenissen gemaakt.
12 Gilead is goddeloosheid,
louter ijdelheid zijn zij;
in Gilgal hebben zij aan de afgoden geofferd;
hunne altaren waren als hoopen bij de voren des velds.
13 Jakob vluchtte naar het veld van Aram,
en Israël was dienstbaar voor eene vrouw,
ja, voor eene vrouw heeft hij het vee gehoed.
14 Maar door een profeet heeft Jahwe Israël uit Egypte opgevoerd,
door een profeet werd het gehoed.
15 Efraim heeft zijn heer bitter getergd;
zoodat deze het door hem vergoten bloed op hem zal doen nederkomen,
en den aangedanen smaad hem vergelden.
XIII : 1 Toen Efraim verstandig sprak, werd hij verhoogd in Israël,
maar toen hij zich bezondigde door den baäl, stierf hij.
2 En nu gaan zij voort met zondigen: zij maakten zich een gegoten
beeld van hun zilver, naar het model van godenbeelden, gansch en al
timmermanswerk; van hen zegt men: Menschen offerende, kussen zij
stieren.
3 Daarom zullen zij zijn als eene morgenwolk,
als de dauw die in de vroegte verdwijnt,
als kaf dat wegvliegt van den dorschvloer,
als rook uit den schoorsteen.
4 Toch heb ik, Jahwe, uw god, u uit Egypteland opgevoerd,

10. *heb u ... opgevoerd*, evenals XIII : 4, volg. Gr. vert. ingevoegd. — *terwijl* — *wonen*, onzekere vertaling. Hebr. t. schijnt uit te drukken *ik zal u weder doen wonen*, wat in het verband niet past. — *als op feestdagen*. Zie op Lev. XXIII : 42.

11. *gelijkenissen*, of *vergelijkingen gemaakt*, ter inkleeding van beloften of bedreigingen, als I : 2—9; III; IX : 10 enz.

12. Hozea geeft hier, naar het schijnt, een voorbeeld van Israëls ongehoorzaamheid aan de profeten. Tevens is het, getuige de woordspeling van *Gilead* en *Gilgal* met *hoopen* (*gallim*), eene gelijkenis zooals vs. 11 bedoelt; maar de tekst is zeer bedorven; naar gissing zijn een paar tekstverbeteringen aangebracht. — *hoopen* — *velds*, de hoopen der steenen die de landman bij het omploegen uit de voren haalt en daarnaast opstapelt, beeld van iets dat onnut en tot opruiming bestemd is.

13 v. Terwijl Israëls stamvader door zwaren dienst zijne vrouw verwierf, heeft het volk de redding uit Egypte niet aan eigen inspanning, maar aan een profeet te danken.

13. *het veld van Aram*, Paddan-Aram, volg. Gen. XXVIII : 2 enz. — *Israël* — *gehoed*. Zie Gen. XXIX : 15—30.

14. *een profeet*, Mozes; zie Num. XII : 6—8; Deut. XVIII : 15, 18; XXXIV : 10.

15. *zijn heer*, uit het slot van het vers hierheen verplaatst. — *doen nederkomen*, onzekere lezing en vertaling.

1. *verstandig*, naar zeer onzekere tekstverbetering. — *werd hij verhoogd*, of *was hij een vorst*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *hief hij op*.

2. Terwijl anders meestal in *Hozea* de dichterlijke vorm trouw bewaard is, is deze hier zoek, waarschijnlijk ten gevolge van tekstbederf. — *naar het model*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *naar hun inzicht*. — *Menschen offerende, kussen zij stieren*. Met *de stieren* worden de stierbeelden bedoeld, die gehuldigd werden met een kus, het teeken van eerbied (zie Job XXXI : 27, op 1 Kon. XIX : 18, op Deut. VI : 9, ook op 1 Sam. X : 1). Dat te Dan en te Bethel, waar Jahwe onder de gedaante van een stier vereerd werd, menschen werden geofferd vinden wij alleen hier, maar er is geen reden het te betwijfelen.

3. Altemaal beelden voor iets dat snel verdwijnt; de eerste twee ook VI : 4; over het *kaf* verg. op Ps. I : 4; het laatste ook Ps. XXXVII : 20; LXVIII : 3. — *den schoorsteen*, eigenlijk *het rookgat*, want de huizen der Israëlieten hadden geen schoorsteenen; de rook moest door gaten in den muur, die tevens voor luchten lichtgaten of vensters dienst deden, ontsnappen.

4. *heb ik ... u ... opgevoerd*, als XII : 10.

en kendet gij geen god buiten mij;
er was geen redder behalve ik.
5 Ik heb op u acht geslagen in de woestijn,
in het dorre land, hunne weide.
6 Toen zij verzadigd werden, verhief zich hun hart;
daarom vergaten zij mij.
7 Dies werd ik hun tot een leeuw,
en ga ik als een panter op den weg liggen loeren;
8 ik kom hun tegen als eene van jongen beroofde berin,
en scheur hun de borstkas open;
dan vreten hen aldaar de jonge leeuwen,
rijt het gedierte des velds hen in stukken.
9 Indien ik u in het verderf stort, Israël! wie zal u helpen?
10 Waar is toch uw koning, die u zou kunnen redden?
waar zijn al uwe vorsten, die u kunnen besturen?
zij van wie gij zeidet: Geef mij een koning en vorsten!
11 Ik zal u een koning in mijn toorn geven,
en hem wegnemen in mijne verbolgenheid.

5. *op u acht geslagen*, letterlijk *u gekend*; zie op Ps. I : 6. — *hunne weide*, volg. verb. t.; Hebr. t. *overeenkomstig hunne weide*, dat bij vs. 6 staat.
6. Hetzelfde denkbeeld Deut. VIII : 12—14; XXXII : 15 en elders.
7. Hetzelfde beeld V : 14.
8. *berin*, volg. oude vertt.; Hebr. t. heeft *beroofde* in het manlijk. — *vreten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vreet ik*. — *aldaar*, ter plaatse waar ik hen gedood heb. — *de jonge leeuwen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *als eene leeuwin*.
9. *Indien — stort*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *Hij heeft — gestort*. — *wie — helpen?* volg. Gr. vert.
10. *al — besturen*, volg. verb. t.; grondt. *in al uwe steden en uwe bestuurders*. — *van wie*, om welke te erlangen. — In tijden van omwenteling en verwarring, zooals Israël na den dood van Jerobeam II beleefde, had het volk Jahwe gesmeekt om een koning en krachtige overheden; maar nu brachten dezen geen hulp. Verg. VIII : 4, 10.
11. Ik zal u een koning geven die door machteloosheid of dwingelandij het land tot ellende brengt, en dan hem weer uit den weg ruimen, waardoor de wanorde van vóor zijne verheffing wederkeert.

HOOFDSTUK XIII : 12—XIV : 10.

Na lijden verblijden. — Efraims straf wordt voor hem opgespaard (XIII : 12); dood, laat uwe kwalen op hem los! (13 v.); vreeselijk zal hij boeten voor zijne weerspannigheid (15; XIV : 1). Bekeert u en belooft tot Jahwe te zullen wederkeeren (2—4). Dan zegt Jahwe overvloed toe (5—8); hij, niet een afgod, zal u helpen, nadat hij u vernederd heeft (9). Wie verstandig is neme dit alles ter harte (10). Het vermanend slotwoord schijnt van den verzamelaar der twaalf kleine profeten te zijn.

XIII : 12 In gedachtenis gehouden is de schuld van Efraim,
opgeborgen zijne zonde!
13 Barensweeën zullen hem overvallen;
maar hij is een onverstandig kind;
anders zou hij niet in de geboorte blijven steken.
14 Zou ik hem uit de macht der onderwereld bevrijden,
van den dood hem verlossen?

Vs. 14*c d*. 1 Kor. XV : 55.

12. Hetzelfde denkbeeld Job XXI : 19; Rom. II : 5 en elders. — *In gedachtenis gehouden*, letterlijk *gebonden*, in een zak, om bewaard te worden, zooveel als „opgepot"; verg. op 1 Sam. XXV : 29.
13. Wel worden eenige krampachtige pogingen tot bekeering gemaakt, maar er komt ten slotte niets van. Hetzelfde beeld van een kind dat in de geboorte blijft steken 2 Kon. XIX : 3; Jez. XXXVII : 3, maar daar van de benauwdheid der moeder, hier van het nutteloze van haren arbeid. — *anders*, volgens andere klinkers.
14. Volg. vs. 13 verkeert Efraim in dreigend levensgevaar. Hieruit zal Jahwe hem niet verlossen; integendeel, hij roept den dood om zijne ziekten los te laten tegen het volk, waarmede hij verder geen medelijden zal hebben. Dat dit de zin van het vers is blijkt uit het verband; maar in het Hebreeuwsch

Waar zijn, dood! uwe pestziekten?
waar is, onderwereld! uw verderf?
De erbarming wordt uit mijn oog verwijderd.
15 Wanneer hij vrucht draagt tusschen het oevergras,
komt de oostenwind, een ademtocht van Jahwe,
uit de woestijn opstekend;
dan droogt zijne wel op, heeft zijne bron geen water meer.
Hij zelf zal den voorraad van alle kostbaarheden rooven;
XIV : 1 boeten zal Samarië, omdat het tegen zijn god weerspannig is geweest:
zij zelven zullen vallen door het zwaard,
hunne kinderen verpletterd, hunne zwangere vrouwen opengereten [worden.
2 Keer weder, Israël, tot Jahwe, uwen god:
want gij zijt gestruikeld door uwe schuld.
3 Neemt woorden met u mede en keert tot Jahwe weder;
zegt tot hem: Gij kunt de schuld vergeven;
opdat wij het goede erlangen en de vrucht onzer lippen betalen.
4 Assur zal ons niet redden, op paarden zullen wij niet rijden;
wij zullen het werk onzer handen niet meer onze goden noemen;
daar bij u de wees ontferming vindt.
5 Ik zal hun afval genezen, hen vrijwillig liefhebben;
want mijn toorn is weder van hen geweken.
6 Ik zal voor Israël zijn als de dauw,
het zal bloeien als eene lelie.
Terwijl het zijne wortels schiet als een wilg,
7 zullen zijne loten zich uitbreiden,
zal zijne heerlijkheid worden als die van eene olijf,
en zal het geuren als de Libanon.
8 Men zal zich weder nederzetten in zijne schaduw,
leven van koren, dronken worden van wijn,
bloeien als een wijnstok.
9 Wat heeft Efraim nog met de afgoden te doen?
Ik heb hem verhoord en zal naar hem omzien;
ik zal zijn als een lommerrijke cypres;

wordt in *Zou — verlossen?* zooals vaak geschiedt, het vraagwoord weggelaten; zoodat er staat *ik zal — verlossen*, en de vraag *Waar — verderf?* kan ook als eene uitdaging worden opgevat die Jahwe aan den dood richt, omdat hij van zins is aan de doodsgezanten wederstand te bieden, en zeker is hen te zullen overwinnen. Zóo worden de woorden — gebrekkig vertaald — opgevat in 1 Kor. XV : 55. — *dood* en *onderwereld*, naast elkander, ook Hoogl. VIII : 6.

15. *vrucht draagt*, voorspoedig is. In het Hebreeuwsche woord wordt waarschijnlijk gezinspeeld op den naam *Efraim*, die van een werkwoord dat ‚vrucht dragen' beteekent is afgeleid. — *het oevergras* (zie op Jez. XIX : 6), volg. verb. t.; grondt. *broeders*. — *Hij zelf*, Efraim. — *zal — rooven*, om den vijand die schatting eischt te voldoen; verg. op X : 5.

1. *zij zelven*, de mannen, volg. Gr. vert. ingevoegd. — *hunne — worden*. Zie op 2 Kon. VIII : 12.

2. *gestruikeld door uwe schuld*, als IV : 5; V : 5.

3. *woorden*, van schuldbekentenis en geloften, die als offergaven aan Jahwe gebracht worden. — *Gij — vergeven*, volg. Gr. vert. — *opdat — erlangen*, volg. verb. t.; grondt. *erlang het goede*. — *de vrucht onzer lippen*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *stieren, onze lippen*. De vrucht der lippen is dat wat over de lippen gekomen is, hier geloften; verg. Spr. XVIII : 20.

4. *Assur*, bij wien zij zoo vaak heul gezocht hadden, V : 13; VII : 11; VIII : 9. — *op — rijden*. Hiermede wordt waarschijnlijk gezegd, niet alleen dat zij hun betrouwen niet op strijdwagens en paarden zullen stellen (verg. op 1 Kon. IV : 26), maar ook dat zij geen verbond zullen aangaan met Egypte, het land waaruit Israël zijne paarden had, 1 Kon. X : 29; Ezech. XVII : 15. — *daar — vindt*. Jahwe is de toevlucht der verlatenen.

5. *Ik — genezen*. Verg. Jer. III : 22. — *hen vrijwillig liefhebben*, hun dus volop het goede geven.

6. *als de dauw*. Verg. op Jez. XXVI : 19. — *als een wilg*, volgens geringe tekstverbetering; grondt. *als de Libanon*, waarschijnlijk door eene vergissing uit het volgende vers overgenomen. De wilg komt ook IV : 13 voor.

7. *olijf*. Zie op Richt. IX : 9. — *geuren als de Libanon*, als een cederenwoud. Verg. Hoogl. IV : 11.

8 v. In deze beide verzen zijn verscheidene tekstverbeteringen, gedeeltelijk naar Gr. vert., aangebracht.

van mij zal zijne vrucht hem geworden.
10 Wie wijs is lette hierop,
wie doorzicht heeft erkenne dit;
want Jahwe's wegen zijn effen:
rechtschapenen zullen daarop wandelen,
maar euveldaders er op struikelen.

Vs. 10*a*. Ps. CVII : 43*a*.

10. *Jahwe's wegen*, 's menschen lot, door Jahwe bepaald. — *zullen daarop wandelen*, leven zonder te struikelen, d. i. in het ongeluk te komen. Verg. Spr. XI : 5; XV : 19; Jez. XXVI : 7.

JOËL.

INLEIDING.

Dit geschrift is een der jongste profetische boeken in het O. T., daar het, gelijk uit den inhoud blijkt, lang na den val van Jeruzalem, waarschijnlijk ongeveer 400, opgesteld is. De schrijver toch, die blijkbaar te Jeruzalem woont, toont geen ander Israël te kennen dan de bevolking van Judea, noemt Juda ook kortweg „Israël", II : 27; III : 2, 16. Hij onderstelt den staatkundigen toestand des volks onder de Perzen: geen koning staat aan het hoofd er van, maar priesters en oudsten; de laatsten zijn gerechtigd om een vastendag af te kondigen en het volk samen te roepen, I : 2, 14. Onbetwist is de tempel te Jeruzalem de eenige plaats waar Jahwe vereerd wordt, en van afgoderij geen sprake. Verg. ook op III : 6 en 17. De taal van het boek is vloeiend en zuiver, en verraadt een paar keer den tijd des schrijvers. Dat hij in laten tijd leefde blijkt vooral hieruit dat hij gedurig iets ontleent aan profetische en andere, ons bewaard gebleven, boeken van het O. T.; verg. I : 15 met Jez. XIII : 6; II : 2*a* met Sef. I : 15*a* en Exod. X : 14; II : 6*b* met Nah. II : 10*b*; II : 10 met Jez. XIII : 10 en Ezech. XXXII : 7; II : 13*b* met Exod. XXXIV : 6 en Jona IV : 2*b*; II : 17 met Ps. XLII : 4*b*, 11*b* en Micha VII : 10; II : 27 met Jez. XLV : 5, 17 en andere pll. in Jez. XL—LXVI; II : 28 v. met Ezech. XXXIX : 29; II : 32 met Ob. vs. 17; III : 3 met Ob. vs. 11; III : 4 met Ob. vs. 15; III : 10 met Jez. II : 4 en Micha IV : 3; III : 16*a*, 18 met Am. I : 2*a*; IX : 13; III : 17 met Ob. vs. 17; III : 18*b* met Ezech. XLVII : 1—12 en Zach. XIV : 8; III : 19 met Ob. vs. 10. Zie vooral aant. op II : 20.

Daar de tekst van *Joël* op een paar plaatsen na zuiver is overgeleverd, baart de uitlegging wat den zin der woorden betreft weinig moeilijkheid; maar het valt den lezer hier en daar zwaar zich duidelijk te maken, of de profeet beschrijft wat hij beleeft, dan wel hetgeen hij voorziet. Met name geldt dit de beantwoording der vraag, of de sprinkhanenplaag, in I, II beschreven, letterlijk dan wel zinnebeeldig, aan de werkelijkheid ontleend dan wel toekomstig gedacht is; verg. aant. op II : 18.

Dit zwevend karakter der profetie is te verklaren uit de groote rol die de voorstelling, bijkans zouden wij zeggen: het leerstuk, van „den dag van Jahwe" bij hem speelt. „De dag van Jahwe," d. i. de dag waarop Jahwe zich in vollen luister, zegevierend over al zijne vijanden, vertoonen zal, komt het eerst bij Amos voor (Am. V : 18—VI : 14), wanneer deze profeet, verontwaardigd over de zonden zijns volks, hetwelk Jahwe alleen met offers eert en toch zeker van zijne gunst meent te zijn, het vermaant niet naar dien dag te verlangen, omdat het ook voor Israël een zeer pijnlijke dag wezen zal. Vrucht van geloof in de macht van Jahwe en zijne liefde voor zijn volk, leefde de voorstelling van „Jahwe's dag" onder Israël voort en komt zij in de reden der profeten en de zangen der psalmisten herhaaldelijk voor, naar gelang van ieders godsdienstig standpunt, karakter, gaven en omstandigheden verschillend uitgewerkt. Wie het meest oog had voor 's volks zonden verkondigde dat die dag een dag van verschrikking zou zijn, omdat zich daarop Jahwe's toorn tegen alle onge-

rechtigheid zou openbaren, en drong dus op bekeering aan; terwijl hij die beheerscht werd door het denkbeeld dat Jahwe in allen gevalle Israël boven de heidenen verkoos, de zekerheid der redding op den voorgrond plaatste, en het volk dus opwekte naar het aanbreken van dien dag te verlangen. Zie b. v. Ps. XCIV; Jez. II : 12—21; XXXIV; Ezech. XIII : 3—16; XXX : 1—9; Ob. vs. 15—19; Sef. I : 7—18; verg. op Jez. XI : 1—9.

Welnu, Joël, belezen in de oude profetieën, is vertrouwd met dien „dag van Jahwe" en ziet in de sprinkhanenzwermen die Juda toen teisterden de voorboden van den oordeelsdag. Dientengevolge beschrijft hij de dieren zelve en de verwoesting door hen aangericht niet slechts met dichterlijke overdrijving, I : 6; II : 4 v., maar ook met trekken die toonen dat hij de werkelijkheid geheel vergeet en zich in zijne verbeelding op den oordeelsdag verplaatst (I : 19 v.; II : 3, 10, 11); totdat hij, van II : 18 af, de sprinkhanen voorgoed uit het oog verliest en zich vermeit in de zegeningen der toekomst, waarin de heidenwereld gevonnist en verpletterd, Israël door Jahwe rijk beweldadigd zal zijn.

HOOFDSTUK I.

De sprinkhanen. — Opschrift (1). Eene ongehoorde sprinkhanenplaag heeft het land verwoest, de bevolking in rouw gedompeld (2—12). De priesters worden opgewekt rouw te bedrijven over de ontstentenis van offers, en een vastendag af te kondigen (13 v.); de oudsten moeten het volk ten tempel samenroepen en voor Jahwe hunne vrees uitspreken voor den door die verwoesting aangekondigden oordeelsdag (15—18). De profeet stemt met de algemeene weeklacht in (19 v.).

I : 1 Het woord van Jahwe dat kwam tot Joël, den zoon van Pethuël.
2 Hoort dit, gij oudsten,
leent allen het oor, bewoners des lands!
Is zoo iets ooit geschied in uwe dagen,
of in de dagen uwer vaderen?
3 Verhaalt er van aan uwe kinderen,
en dat uwe kinderen het aan hunne kinderen overbrengen,
dezen weder aan een volgend geslacht.
4 Wat de knager overliet heeft de sprinkhaan opgegeten,
wat de sprinkhaan overliet at de verslinder op,
wat de verslinder overliet vrat de kaalvreter af.
5 Ontwaakt, dronkaards, en weent,
weeklaagt allen, gij wijndrinkers,

4. De sprinkhaan is een tien of twaalf centimeter lang insekt, dat tot de rechtvleugeligen behoort, en zes pooten heeft, waarvan de achterste twee, even lang als het geheele lichaam, tot springen dienst doen. In het begin van den regentijd leggen de wijfjes herhaaldelijk eieren, vaak meer dan honderd te gelijk, waaruit in het voorjaar de jongen, ter grootte eener vlieg, te voorschijn komen; eerst in Juni of Juli zijn de vleugels zoo ontwikkeld dat zij vliegen kunnen. De sprinkhanen komen in vele landen, ook in Palestina, soms in ongeloofelijk grooten getale voor en zijn dan eene geduchte plaag. Waar een zwerm, vaak met een gedruisch als van een zwaren hagelslag, neervalt, is in zeer korten tijd elke plant kaalgevreten, zelfs de bast van de boomen afgeknaagd. En als zij weder verder gevlogen, door den wind opgenomen of door menschen en vogels verdelgd zijn, laten zij in hunne ontelbare eieren eene plaag voor het vervolg achter; zelfs vernielen de larven die nog niet vliegen kunnen bijna nog meer dan de volwassenen. De uitvoerigste beschrijving van eene sprinkhanenplaag in het O. T. is die bij onzen profeet, in dichterlijk overdreven termen; verder vinden wij er eene Exod. X : 4—19 (Ps. LXXVIII : 46; CV : 34 v.); verg. Spr. XXX : 27. In eene optelling van de rampen waarmede een land bezocht kan worden komt gewoonlijk de sprinkhanenplaag voor, Deut. XXVIII : 38; 1 Kon. VIII : 37; Am. IV : 9; VII : 1 v. Dat de sprinkhaan tot voedsel diende (zie op Lev. XI : 22) was eene schrale vergoeding voor de ontzaglijke schade die hij aanrichtte. Een talrijk alles vernielend vijandelijk leger wordt meer dan eens met sprinkhanen vergeleken, Richt. VI : 5; VII : 12; Jer. XLVI : 23; Nah. III : 15. In het O. T. worden niet minder dan acht of negen namen voor den sprinkhaan gebruikt. Het is onbekend, of zij verschillende soorten aanduiden — in Palestina heeft men een veertigtal gevonden — dan wel het dier in de opeenvolgende tijdperken zijner ontwikkeling; wellicht zijn het — voor een deel althans — dichterlijke benamingen van het dier. Daar wij er in onze taal slechts één woord voor bezitten, zijn wij genoodzaakt het hier, evenals Lev. XI : 22; Jez. XXXIII : 4; Nah. III : 15, door woorden als *knager*, *verslinder*, *kaalvreter* aan te duiden.

5. *dronkaards.* Dit woord heeft voor den Israëliet niet zulk een slechten klank als voor ons, daar beschonken te zijn voor het natuurlijk eind gold van een overvloedigen maaltijd; verg. op Gen. XLIII : 34. Het beteekent dus niet meer dan „minnaars van den wijn."

omdat het druivennat van uw mond geweerd is.
6 Want een volk is opgetogen tegen mijn land, machtig en ontelbaar,
welks tanden leeuwentanden zijn,
en dat het gebit eener leeuwin heeft.
7 Het heeft mijn wijnstok tot eene woestenij,
mijn vijgeboom tot een geknakt stuk hout gemaakt;
het heeft de schors er afgetrokken en weggeworpen,
zoodat de ranken wit zijn geworden.
8 Stort weeklachten uit als eene maagd
die om haar bruidegom met het rouwkleed omgord is.
9 Ontrukt is meel- en plengoffer aan het huis van Jahwe;
de priesters, Jahwe's bedienaren, treuren.
10 Want verwoest is de akker, de bodem treurt;
omdat verwoest is het koren,
te schande geworden de most, vergaan de olie.
11 Der landbouwers hoop is vervlogen,
de wijngaardeniers heffen weeklachten aan,
vanwege de tarwe en de gerst;
daar de oogst des velds te loor gegaan,
12 de wijnstok verdord, de vijg verwelkt is,
de granaat, ook de palm en de appel,
en alle boomen des velds verdord zijn,
daar de vreugde beschaamd de menschenkinderen ontvlood.
13 Omgordt u en bedrijft rouw, gij priesters,
heft weeklachten aan, bedienaren des altaars,
komt in rouwgewaad overnachten, bedienaren mijns gods;
want ontzegd zijn aan het huis van uw god meel- en plengoffer.
14 Bepaalt een vastendag,
kondigt een heiligen dag af;
vergadert, oudsten, alle inwoners des lands,
in het huis van Jahwe, uwen god,
en roept tot Jahwe:
15 Wee, wee, wee, die dag!
want nabij is de dag van Jahwe;
alvernielend komt hij van den Machtige.
16 Is niet voor onze oogen de spijze ons ontrukt?
aan het huis van onzen god de blijdschap en jubel?
17 Verdord zijn de graankorrels onder de kluiten,
verwoest zijn de voorraadkamers,
omvergehaald de graanschuren;

Vs. 14*a*. II: 15*b*. — Vs. 15. Jez. XIII: 6.

6. *mijn.* De profeet vereenzelvigt zich met zijn volk; verg. vs. 13, 19.
8. Van hier af wordt het gansche volk toegesproken.
9. *meel- en plengoffer.* Slechts deze worden genoemd, omdat alleen granen en vruchtboomen vernield waren: aan offerdieren was geen gebrek.
10. *Want,* volg. Gr. vert. ingevoegd.
12. *verdord (is),* omdat hij kaalgevreten en ontschorst is door de sprinkhanen. — *en* vóor *alle,* volg. Gr. vert. ingevoegd. Het kan niet gemist worden; want *de boomen des velds* zijn de niet vruchtdragende, die dus naast de vruchtboomen genoemd worden.
13. *Omgordt u,* met het rouwkleed. — *mijns gods.* Verg. op vs. 6.
14. *Bepaalt een vastendag,* letterlijk *Heiligt een vasten.* Daar „heiligen" zooveel beteekent als „van het gemeen afzonderen", beteekent dit niet anders dan vooraf vaststellen, wanneer het volk vasten zal.
15. *Wee,* driemaal volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. heeft het slechts eenmaal. — *die dag,* de oordeelsdag. Zie inl. op het boek. — *alvernielend* — *Machtige.* Zie op Jez. XIII: 6.
16. *de blijdschap en jubel,* der offermaaltijden.
17. *Verdord zijn de graankorrels onder de* (letterlijk *hunne*) *kluiten,* hoogst onzekere vertaling.

want het koren is te schande geworden.
18 Wat steent het vee,
wat zijn de runderenkudden onrustig,
omdat zij geen weide hebben!
Zelfs de kudden van schapen en geiten zijn te gronde gericht.
19 Tot u, Jahwe, roep ik;
want een vuur heeft de oasen der woestijn verteerd,
en al het geboomte des velds lichterlaaie doen branden.
20 Zelfs de dieren des velds smachten tot u;
want de waterbeddingen zijn drooggelegd,
en een vuur heeft de oasen der woestijn verteerd.

18. *zelfs de kudden van schapen en geiten*, die zooveel minder behoeften hebben dan de runderen. — *zijn te gronde gericht*, volg. verb. t.
19 v. Hier vergeet de dichter geheel dat hij eene sprinkhanenplaag beschrijft.
19. *ik*. De profeet spreekt in naam van het volk; zie op vs. 6.
20. *Zelfs*. Het sterkste bewijs voor het algemeen gebrek aan voedsel; daar de dieren des velds, herten, woudezels en dergelijke, meer aan tijdelijke ontbering gewend zijn dan de huisdieren.

HOOFDSTUK II : 1—27.

Het dreigend gericht voor Israël genadig afgewend. — Beve ieder; want de dag van Jahwe die nadert is een dag van duisternis, aangekondigd door een talrijk, vreeselijk volk, dat alles verwoest (1—11). Israël bekeere zich; wellicht heeft Jahwe nog medelijden (12—17). Ja waarlijk, Jahwe zegent zijn volk en werpt die vernielers weg (18—20). Men vreeze dan niet: overvloed is aanstaande, en Jahwe's volk komt nimmer beschaamd uit (21—27).

II : 1 Steekt de bazuin op den Sion,
blaast alarm op mijn heiligen berg,
dat alle bewoners des lands beven;
want de dag van Jahwe komt, is nabij,
2 een dag van duisternis en donkerheid,
een dag van wolken en nevelen.
Den dageraad die zich op de bergen uitbreidt gelijk,
komt een talrijk en machtig volk opdagen,
welks gelijke van oudsher niet geweest is,
noch later ooit zijn zal,
zoolang de jaren elkander opvolgen.
3 Voor hen uit brandt een vuur,
achter hen vlamt het lichterlaaie,
aan een hof van Eden gelijk is de aarde vóor hen,
achter hen is zij eene woeste wildernis;
niets is hun ontgaan.
4 Hun uiterlijk is als dat van paarden,
en als rossen spoeden zij zich voort.
5 Met een gedruisch als van wagens huppelen zij op de bergtoppen,
met een gedruisch als van eene vuurvlam die kaf verteert,
als van een machtig volk, ten strijde geschaard.
6 Voor hen uit krimpen de volken ineen,
is aller gelaat met hoogrooden gloed overtogen.
7 Als helden spoeden zij voort,

Vs. 2*a*. Sef. I : 15*b*. — Vs. 2*b*. Exod. X : 14. — Vs. 6*b*. Nah. II : 10*b*.

2. *Den — gelijk*, in snelheid. — *een — volk*. Verg. I : 6. — *zoolang — opvolgen*, letterlijk *gedurende de jaren, van geslacht in geslacht*.
3. Verg. I : 19. — *een hof van Eden*, vergelijking aan Gen. II : 8 ontleend.
7 v. Verg. Spr. XXX : 27.

als krijgslieden bestijgen zij muren;
ieder gaat voort op zijn weg:
zij maken geen kronkelgangen.
8 De een dringt den ander niet op zijde,
elk volgt zijn eigen pad;
zij vallen door de kanalen in ongebroken rijen.
9 De stad wemelt van hen,
zij loopen op den muur, klimmen de huizen in,
komen als dieven door de vensters binnen.
10 Voor hen uit dreunde de aarde, trilde de hemel,
werden zon en maan verduisterd,
verloren de starren haar glans,
11 terwijl Jahwe aan de spits van zijn heir zijne stem deed hooren;
want zeer talrijk is zijn leger,
machtig de voltrekker van zijn last.
Groot toch is de dag van Jahwe en zeer verschrikkelijk;
wie zal hem kunnen doorstaan?
12 Maar zelfs nu nog, spreekt Jahwe, bekeert u tot mij van gan-
en met vasten, geween en rouwbedrijf. [scher harte,
13 Scheurt uw hart en niet uwe kleederen,
en bekeert u tot Jahwe, uwen god;
want hij is genadig en barmhartig,
lankmoedig en zeer goedertieren,
een die berouw heeft over het door hem aangekondigd onheil.
14 Wie weet, of het hem niet weder berouwt,
en hij een zegen achter zich laat overblijven,
ten meel- en een plengoffer voor Jahwe, uwen god.
15 Steekt de bazuin op den Sion,
bepaalt een vastendag, kondigt een heiligen dag af.
16 Vergadert het volk, heiligt eene gemeente,
verzamelt de oudsten, vergadert de kinderen en zuigelingen.
Verlate de bruidegom zijne kamer,
de bruid haar slaapvertrek.
17 Dat tusschen voorportaal en altaar de priesters weenen,
de bedienaren van Jahwe,
en zeggen: Spaar, Jahwe, uw volk,
geef uw erfdeel niet aan versmading over,
zoodat de natiën een schimpdicht op hen maken.
Waarom zou men onder de volken zeggen: Waar is hun god?
18 Daar ijvert Jahwe voor zijn land,
en verschoont hij zijn volk;

Vs. 13. Exod. XXXIV : 6 enz. — Vs. 14. Jona III : 9*a*. — Vs. 15*b*. I : 14. — Vs. 17. Ps. XLII : 4*b*; 11*b*; Micha VII : 10.

8. *kanalen*, zeer onzekere vertaling. Wij hebben er wellicht onder te verstaan afwateringen aan de binnenzijde der stadsmuren die vs. 7 door de sprinkhanen bestegen zijn.

10. *verloren*, letterlijk *hielden* of *haalden in*. — De profeet geeft hier geen nauwkeurige beschrijving van hetgeen met de komst van een sprinkhanenzwerm gepaard gaat, maar neemt, omdat hij in die plaag een voorbode van Jahwe's strafgericht ziet, in zijne teekening de verschrikkelijke natuurverschijnselen op, die volgens de gewone voorstelling in de oudheid, ook onder Israël, het naderend godsgericht aankondigen; zie II : 30 v.; III : 15; 1 Kon. XIX : 11 v.; Jez. XIII : 10—13; XXXIV : 3 v.; Ezech. XXXII : 7 v.

14. *achter zich*, nadat hij met het verdelgend sprinkhanenleger is voorbijgetrokken.

18 v. Deze verzen zouden, zoo letterlijk mogelijk overgebracht, luiden *En* of *Toen ijverde Jahwe ... verschoonde ... antwoordde ... sprak*. Dit geeft den schijn, alsof de profeet op zijne opwekking tot gebed een verhaal laat volgen van eene door hem beleefde uitredding. Toch is dit blijkbaar zijne bedoeling

19 Jahwe antwoordt en spreekt tot zijn volk:
Zie, ik zend u het koren, den most en de olie,
zoodat gij er van verzadigd wordt,
en maak u niet meer tot versmading onder de natiën.
20 Ook zal ik „dien uit het noorden" van u verwijderen,
en hem wegdrijven naar een dor en woest land,
zijne voorhoede naar de Oostelijke Zee,
zijne achterhoede naar de Westelijke;
zoodat er een stank van omhoogstijgt,
een walgelijke reuk er uit oprijst;
omdat hij overmoedig heeft gehandeld.
21 Vrees niet, land, jubel en verblijd u;
want Jahwe heeft een groot werk gedaan.
22 Vreest niet, dieren des velds,
want de oasen der woestijn groenen weder,
het geboomte draagt weder zijne vruchten,
vijg en wijnstok geven opnieuw hunne schatten.
23 En gij, zonen Sions, jubelt en verblijdt u in Jahwe, uwen god;
want hij heeft u levensmiddelen naar behooren gegeven,
voor u najaars- en voorjaarsregen doen nederstroomen als weleer.
24 Dan zijn de dorschvloeren met graan gevuld,
vloeien de perskuipen over van most en olie;
25 dan vergoed ik u de jaren die opgegeten zijn door den sprinkhaan,
den verslinder, den kaalvreter, den knager,
mijn groot leger, dat ik op u afgezonden heb.
26 Dan eet gij volop tot verzadiging toe
en prijst den naam van Jahwe, uwen god,
die wonderlijk met u gehandeld heeft;
en wordt mijn volk nooit weder te schande;
27 dan weet gij dat ik in Israëls midden ben,
dat ik, Jahwe, uw god ben, en anders geen,
en dat mijn volk nooit weder te schande wordt.

niet en verplaatst hij zijne lezers in den tijd waarin de toekomstige gebeden des volks doel zullen getroffen hebben en Jahwe zijn land gaat zegenen.

20. *„dien uit het noorden"*. Zoo noemt Joël het sprinkhanenleger, niet omdat het uit het noorden kwam, maar waarschijnlijk omdat hij er het werktuig van Jahwe's toorn in ziet, hetwelk in de oude profetieën, vooral in *Jeremia*, herhaaldelijk „de vijand uit het noorden" heet (Jer. I : 13—15; IV : 6; VI : 1, 22; X : 22; XXV : 9; XLVI : 20, 24). — *de Oostelijke Zee*, de Doode, die ten oosten van Jeruzalem ligt. — *de Westelijke*, de Middellandsche. — *een stank*, de stank der rottende lijken. — *overmoedig heeft gehandeld.* Het Hebreeuwsch drukt dit uit door hetzelfde werkwoord dat vs. 21 door *heeft een groot werk gedaan* vertaald is; zoodat hetgeen hier van Jahwe wordt gezegd daarmede eene tegenstelling vormt.

21. *Jahwe — gedaan.* Verg. Ps. CXXVI : 2.

23. *levensmiddelen,* volg. de meeste oude vertt.; Hebr. t. òf *den leeraar* òf *den najaarsregen.* De lezing en verklaring van het woord is te onzekerder omdat de beteekenis van het door *naar behooren* vertolkte niet vaststaat: het beteekent letterlijk *naar gerechtigheid,* wat beduiden kan òf *naar behooren,* òf „overeenkomstig Jahwe's gerechtigheid voor zijn volk" (zie vs. 25), òf „naar de mate uwer vroomheid". — *najaars- en voorjaarsregen.* Zie op Deut. XI : 14. — *als weleer,* volg. Gr. en Syr. vertt.

25. Verg. op I : 4.

26. *en — schande.* Wellicht is òf deze regel òf de laatste van vs. 27 bij vergissing in den tekst geraakt.

HOOFDSTUK II : 28—III : 21.

De dag van Jahwe. — Eens zullen door de werking van Jahwe's geest profetische gaven algemeen zijn (II : 28 v.) en zal door vreeselijke teekenen de dag van Jahwe aangekondigd worden (30 v.), maar ieder die Jahwe vereert ontkomt (32). Dan zal hij alle volken die Juda hebben mishandeld, met name de bewoners der kust, in de Vallei van Josjafat vergaderen: hij zal de door hen tot slaaf verkochten in vrijheid stellen en integendeel de kinderen dier heidenen door de Judeërs in een ver land laten

verkoopen (III : 1—8). Laten de heidenen in vollen getale opgaan naar het dal waar Jahwe hen vonnissen zal (9—12); daar worden zij onder vreeselijke natuurverschijnselen vernietigd, terwijl Jahwe's volk bij hem eene toevlucht vindt (13—16). Jeruzalem, de stad waar Jahwe woont, zal door geen vreemde meer worden betreden (17), en terwijl Egypte en Edom, om hetgeen hunne bewoners Juda aangedaan hebben, eene woestenij zullen worden, zal Israëls land rijk gezegend zijn (18—21).

II : 28 Nadezen zal ik mijn geest uitstorten over alle vleesch: uwe zonen
en dochteren zullen profeteeren, aan uwe ouden zullen droomen te
29 beurt vallen, aan uwe jongelingen gezichten; ' ook over de slaven en
30 slavinnen zal ik in die dagen mijn geest uitstorten. ' En ik zal teekenen plaatsen aan den hemel en op de aarde, bloed, vuur en rookzuilen; '
31 de zon zal veranderen in duisternis, de maan in bloed, voordat de
32 groote en verschrikkelijke dag van Jahwe komt. ' En ieder die den
naam van Jahwe aanroept zal ontkomen; want op den berg Sion en te Jeruzalem zal eene wijkplaats zijn, zooals Jahwe gezegd heeft door de heilherauten die hij heeft geroepen.
III : 1 Want zie, in die dagen en in dien tijd, waarin ik het lot van Juda
2 en Jeruzalem wenden zal, ' zal ik alle natiën verzamelen, hen afvoeren in de Vallei van Josjafat, en aldaar met hen in het gericht treden ter zake van mijn volk en erfdeel Israël, dat zij verstrooid hebben onder de natiën, terwijl zij mijn land onder elkander hebben verdeeld. '
3 Over mijn volk wierpen zij het lot; een knaap gaven zij voor spijs,
een meisje verkochten zij voor wijn en dronken dien op.
4 Wat hadt gij ook met mij te doen, Tyrus en Sidon,
en alle landstreken der Filistijnen?
Hebt gij mij mijn verdiend loon willen geven,
of hebt gij mij iets willen aandoen?
Vliegenssnel zal ik uwe handelwijze op uw hoofd doen nederkomen.
5 Gij hebt mijn zilver en goud weggenomen,
mijne kostelijke schatten in uwe paleizen gebracht,
6 en Juda's en Jeruzalems zonen aan de zonen der Joniërs verkocht,
om ze ver van hun grondgebied te verwijderen.

Vs. 28—32*a*. Hand. II : 17—21. — Vs. 31. III : 15. — Vs. 32*a*. Ob. vs. 17*a*; Rom. X : 13.

28 v. Joël werkt hier uit wat Ezechiël (XXXIX : 29) voorzeide.

28. *mijn geest*, waardoor de profeet bezield wordt; verg. op Gen. I : 2. — *alle vleesch*, alle menschen; maar het vervolg beperkt dit tot Israël. — *droomen*. Zie op Gen. XX : 3. — *gezichten*. Zie op Num. XII : 6. — Joël bedoelt niet dat juist alleen de zonen en dochteren zullen profeteeren, de ouderen droomen en de jongelingen gezichten krijgen: in welken vorm zou zich dan de geest in de slaven en slavinnen openbaren? maar dat profetische gaven algemeen zullen zijn; verg. Num. XI : 29.

29. *de*. Die der Israëlieten worden bedoeld, zooals enkele hss. der Gr. vert. aanduiden door *mijne* over te zetten. Zoo is het ook Hand. II : 18 aangehaald.

32. *ieder — aanroept*, belijder van Jahwe, Israëliet. — *zooals — heeft*, Ob. vs. 17. — *door de heilherauten*, de profeten, gedeeltelijk volg. Gr. en andere oude vertt.; Hebr. t. *en in de overgeblevenen die Jahwe geroepen heeft*.

1. *Want*. Het volgende beschrijft het geluk dat zij die in Jeruzalem eene wijkplaats vinden er smaken zullen.

2. *de Vallei van Josjafat*, zinnebeeldige naam voor de plaats waar de heidenen zullen gericht worden; *Josjafat* beteekent ‚Jahwe richt'. In veel later tijd heeft men, Joël misverstaande, er eene bepaalde plaats in gezocht, en wel het dal van den Kidron, bij Jeruzalem (zie 2 Sam. XV : 23; 1 Kon. II : 37).

3. *Over — lot*, om ze te verdeelen. Het hier gebezigde woord is ongewoon en komt ook Ob. vs. 11 voor. — *spijs*, volg. verb. t.; Hebr. t. *eene hoer*; Gr. en andere oude vertt. *hoeren* of *hoererij*.

4. *Wat — doen?* Welke aanleiding hadt gij om u met mij, d. i. met mijn volk, in te laten? Had ik u eenig kwaad gedaan, waarover gij wraak naamt? Of deedt gij mij leed zonderdat ik u daartoe reden gaf? — *Tyrus — Filistijnen*. Handelaars van de kust waren waarschijnlijk de gewone slavenopkoopers.

6. *de zonen der Joniërs*, dat zijn: die der Grieken, dat zijn: nevens de Grieken zelven, de bewoners der Grieksche koloniën, in Spanje, Klein-Azië en aan de kusten der Egeïsche Zee; verg. op Gen. X : 4. Vóor de Ballingschap zijn de Judeërs zeker met die verre volken niet in aanraking gekomen. — *om — verwijderen*. Dit was minder hunne bedoeling dan wel het natuurlijke, voor de weggevoerden pijnlijke, gevolg.

7 Zie, ik doe hen opstaan uit de plaats waarheen gij ze verkocht hebt,
en zal uwe handelwijze op uw hoofd doen nederkomen:
8 verkoopen zal ik uwe zonen en dochteren aan de Judeërs;
en dezen zullen hen in gevangenschap aan een ver volk verkoopen;
want Jahwe heeft het gesproken.
9 Kondigt het af onder de natiën;
wijdt den oorlog, doet opstaan de helden;
dat alle krijgslieden aantreden, oprukken!
10 Smeedt uwe ploegscharen tot zwaarden om,
uwe sikkelen tot lansen;
zelfs de krachtelooze zegge: Ik ben een held!
11 Sluit u aaneen en komt allen, gij omwonende natiën, en verzamelt u!
Doe derwaarts, Jahwe, uwe helden afdalen!
12 Dat de natiën opstaan en oprukken naar de Vallei van Josjafat;
want daar zal ik zitten ten gericht over alle omwonende natiën.
13 Den sikkel er in! want de oogst is rijp;
komt, treedt; want de perskuip is vol,
de kuipen vloeien over;
groot toch is hunne boosheid.
14 Menigten, menigten in de Vallei der beslissing!
want de dag van Jahwe is nabij in de Beslissingsvallei.
15 Zon en maan worden verduisterd,
de starren verliezen haar glans;
16 Jahwe brult van den Sion,
doet uit Jeruzalem zijne stem hooren,
zoodat hemel en aarde beven.
Maar Jahwe is eene toevlucht voor zijn volk,
eene sterkte voor Israëls zonen.
17 Zoo zult gij weten dat ik, Jahwe, uw god ben,
die op den Sion, mijn heiligen berg, woon;
en Jeruzalem zal heilig wezen:
geen vreemden zullen er meer inkomen.

Vs. 15 v. II: 10. — Vs. 16*a b*. Am. I: 2*a b*. — Vs. 17*c*. Ob. vs. 17.

8. *in gevangenschap*, volg. Gr. en andere oude vertt.; Hebr. t. *aan de Sjabeërs*, over wie zie op Gen. X: 7.

9—17. Eene dergelijke voorspelling van Jahwe's gericht over de heidenen Ezech. XXXVII, XXXVIII; Micha IV: 11—13.

9. *Kondigt het af*, nl. wat nu volgt. — *wijdt den oorlog*. Zie op Jez. XIII: 3. — *de helden, alle krijgslieden*, der heidenen.

10. Opwekking tot de heidenen om tegen Jahwe ten strijde te komen. De uitdrukkingen zijn ontleend aan Jez. II: 4; Micha IV: 3: de heidenen zullen juist het tegenovergestelde doen van hetgeen daar den Israëlieten in de gouden eeuw beloofd wordt.

11. *Sluit u aaneen*, onzekere vertaling. — *verzamelt u*, naar verb. t.; Hebr. t. *Zij zullen zich verzamelen*. — *derwaarts*, naar de Vallei van Josjafat; zie vs. 2, 12. — Met *uwe helden* moeten hemelsche wezens, engelen, voltrekkers van het gericht, zijn bedoeld; verg. Ps. CIII: 20.

13. *Den — in!* Dit is niet gericht tot de Judeërs: het blijkt niet dat zij de heidenen ombrengen; maar tot de hemelsche uitvoerders van Jahwe's wil. — In den eersten regel gebruikt de profeet een beeld, aan den graanoogst, in den tweeden en derden een aan den wijnoogst ontleend. — *groot — boosheid*. Dit is wellicht later toegevoegd, want het behoort niet bij het beeld: de volheid der kuipen toch beeldt niet de volheid van de maat der zonden af, maar de volheid van het gerichtsdal, zoodat de voltrekking van het vonnis onmiddellijk aanstaande is. Verg. Jez. LXIII: 3; Klaagl. I: 15.

14. *Menigten*, van heidenen, die samenstroomen om zich met Jahwe te meten en die dan gevonnist zullen worden. — *de Vallei der beslissing*, andere dichterlijke benaming voor de Vallei van Josjafat. Anderen *Vallei van de dorschslede*, welke naam dan ontleend zou zijn aan de vaak voorkomende beeldspraak van dorschen voor vernielen; zie Jez. XLI: 15; Am. I: 3; Micha IV: 13.

17. *geen — inkomen*. Dit zegt nog meer dan: Jeruzalem zal niet door vreemden veroverd worden; zij zullen zelfs niet door hunne tegenwoordigheid de stad ontwijden. De vrees voor verontreiniging is in de eerste eeuwen na Jeruzalems val onder de Joden steeds geklommen.

18 Te dien dage zullen de bergen van druivennat stroomen,
de heuvelen overvloeien van melk;
alle beken van Juda zullen stroomen van water,
en uit Jahwe's huis zal eene bron ontspringen,
die het Sjittimdal zal besproeien.
19 Egypte zal eene woestenij zijn,
Edom wordt eene woeste wildernis,
om het geweld Juda's zonen aangedaan,
in wier land zij onschuldig bloed vergoten hebben.
20 Maar Juda zal tot in eeuwigheid ongestoord blijven,
en Jeruzalem van geslacht tot geslacht.
21 Ik zal hun bloed wreken, de straf niet kwijtschelden;
en Jahwe blijft wonen op den Sion.

18. *uit — ontspringen.* Hetzelfde beeld, maar uitgewerkt, Ezech. XLVII : 1—12, ook Zach. XIII : 1; XIV : 8. — *het Sjittimdal.* Zie op Num. XXV : 1. Vreemd schijnt het dat Joël door eene beek die in den tempel van Jeruzalem, dus ten westen van den Jordaan, ontspringt een dal ten oosten van die rivier gelegen laat besproeien. Doch mogelijk bedoelt de profeet een ander, ons onbekend, dal.
19. Waarom Joël juist Egypte bedreigt, is onbekend. Edom was vooral van 586 af Israëls erfvijand; zie inl. op Jez. XXXIV. — Ob. vs. 10 wordt aan Edom „het geweld" verweten „zijn broeder aangedaan."
21. *Ik zal ... wreken,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ik zal ... voor onschuldig houden.* — *de straf niet kwijtschelden,* namelijk aan hen die Juda's bloed vergoten hebben.

AMOS.

INLEIDING.

Dit boek is het oudste profetische geschrift dat wij bezitten. Al was de schrijver waarschijnlijk uit Juda afkomstig (verg. op I : 1), stellig heeft hij een groot deel van zijn leven in Noord-Israël doorgebracht. Immers, hij spreekt niet slechts herhaaldelijk van den Karmel (I : 2; IX : 3) en de zee (V : 8; VIII : 12; IX : 3, 6), maar kent ook blijkbaar van nabij het leven der aanzienlijke Israëlieten te Bethel en elders (II : 7 v.; III : 12, 15; VI : 4—6) en de eerediensten van het Noorden (IV : 4 v.; V : 26; VIII : 14). Volgens het opschrift van het boek, door den inhoud niet gelogenstraft, is hij als profeet opgetreden onder Jerobeam II (786—746); maar toen hij te Bethel den koning en zijn huis onheil voorspelde, is hij uit het land gebannen en naar Juda uitgeweken (VII : 7—17). Daarna heeft hij zijn boek geschreven.

Het is niet onveranderd tot ons gekomen, maar heeft geruimen tijd na den val van Samarië (722), waarschijnlijk eerst na dien van Jeruzalem, eene omwerking ondergaan. Aan het oorspronkelijke geschrift zijn toen waarschijnlijk toegevoegd I : 1; II : 4 v.; IV : 12*b*, 13; V : 8 v., 13—15; VI : 2; VIII : 11 v.; IX : 5 v., 8*b*—15 (zie aantt. op die pll. en op VI : 1).

Wat overblijft kan het eigen werk van Amos zijn, maar bevat daarom nog niet letterlijk de toespraken die hij vroeger gehouden heeft; immers, de inhoud van een goed deel is hiermede in strijd. Al heeft hij er waarschijnlijk eenige der door hem gesproken woorden in opgenomen, het is naar de behoeften zijner lezers ingericht. Althans, I, II en VII : 1—VIII : 3 zijn met overleg samengesteld en alleen verstaanbaar als geschreven stukken. Dan laat hij Jahwe zijne dreigende stem uit Jeruzalem verheffen (I : 2) en spreekt de onbezorgden op den Sion in één adem met die te Samarië toe (VI : 1); wat hij waarschijnlijk niet gedaan heeft toen hij in Noord-Israël verkeerde. Ook zinspeelt hij meer dan eens op eene aardbeving die nog toekomstig was toen hij predikte (II : 13—16; VI : 1, 11, 9, 10; VIII : 8).

Amos staat zeer hoog onder de Israëlietische schrijvers om zijn innigen afkeer van onrecht en geweldenarij: geen profeet springt zóo moedig, bij herhaling, in de bres voor de armen en geeselt zoo danig de ongezonde weelde en de onbarmhartigheid der aanzienlijken (II: 7 v.; III: 9 v.; IV: 1; V: 10—12, 24; VI: 3—7; VIII: 4—6). Ook staat hij in éen opzicht op een standpunt dat slechts weinige Israëlieten bereikt hebben, daar hij een vreemd volk met den toorn van Jahwe bedreigt, niet omdat het Israël mishandeld, maar omdat het tegen den koning van een ander vreemd volk eene ruwheid begaan heeft (II: 1 v.). Daarentegen gaat hij in zijne verontwaardiging tegen zijne zondige volksgenooten, die vast rekenen op Jahwe's hulp en daarom ondanks hunne onzedelijkheid verlangen naar zijn gerichtsdag, zoo ver dat hij hun den volslagen ondergang zonder het minste uitzicht op redding aankondigt. In dit opzicht staat boven hem zijn tijdgenoot Hozea, die bij niet minder afkeer van ongerechtigheid toch de hoop niet verloor.

Het is niet onnatuurlijk dat het door en door troostelooze boek van Amos, al werd het om zijn ernstigen toon hoog geacht, niet voldeed aan de behoeften van vele lezers, vooral niet na 586. De Judeërs, hoewel mede veroordeeld in Amos' boetreden, voelden zich in klimmende mate de erfgenamen van Israël en de hoop der toekomst. Dit was reeds zoo na den val van Samarië, waarin zij de vervulling der profetieën van Amos zagen, en nog meer na dien van Jeruzalem. Uit Juda zou Jahwe een nieuw Israël opbouwen. Een Judeër die dit geloofde voegde IX: 8*b*—15 aan het boek toe, met een krachtig *Edoch* zijne lezers ontrukkend aan de sfeer der vreeselijke bedreigingen en hun een blij verschiet openend. Dat hij zijn volk dat heil zag smaken onder het Davidisch koningshuis (IX: 11) is even natuurlijk als dat hij van alle omliggende volken die door het toekomstig Israël overheerscht zullen worden alleen Edom noemt (IX: 12). Daar de beschrijvingen van Jahwe als god der natuur in IV: 13; V: 8 v.; IX: 5 v. geheel in den geest zijn der latere profeten, moeten wij den omwerker niet vroeger zoeken dan in den tijd van Jozia, in wiens dagen trouwens die verwachting der vernieuwde heerlijkheid van Davids huis zeer goed past; verg. inl. op 2 Sam. VII. Maar zij kunnen veel jonger zijn.

HOOFDSTUK I, II.

Het vonnis van Jahwe onherroepelijk. — Opschrift (I: 1). Jahwe doet uit Jeruzalem zijne bedreigingen hooren (2): onherroepelijk blijft, om hunne talrijke zonden, het eenmaal uitgesproken vonnis over Damaskus (3—5); de Filistijnen (6—8), de Feniciërs (9 v.), de Edomieten (11 v.), de Ammonieten (13—15), de Moabieten (II: 1—3), de Judeërs (4 v.) en de Israëlieten; dezen worden beschuldigd van onderdrukking der armen (6—8), te schandelijker, daar Jahwe zoo barmhartig jegens hen geweest is (9 v.) en hun profeten en nazireërs gegeven heeft; welk voorrecht zij niet hebben gewaardeerd (11 v.). Daarom zal Jahwe hen in een toestand brengen waarin de kloekste radeloos zal staan (13—16).

I: 1 De woorden door Amos, die een veebezitter geweest was uit Tekoa,
aangaande Israël gezien ten tijde van Uzzia, den koning van Juda, en
van Jerobeam, den zoon van Joas, den koning van Israël, twee jaar
2 vóor de aardbeving.' Hij zeide:
Jahwe brult uit Sion,
doet uit Jeruzalem zijne stem klinken;
zoodat de herdersoorden rouw bedrijven,
en de top van den Karmel dor wordt.

Vs. 2*a*. Joël III: 16.

1. *die — was*, letterlijk, *die onder de veebezitters geweest was*. De zinsnede wijst op Amos' maatschappelijken stand, toen hij als profeet optrad. Zij staat zoo vreemd tusschen zijn naam en de plaats zijner afkomst, dat zij waarschijnlijk later ingeschoven is, ontleend aan VII: 14 v. — *uit Tekoa*. Indien dit de Judeesche stad is (waarover zie op Joz. XV: 59), dan is Amos reeds vroeg daaruit verhuisd naar Noord-Israël; verg. inl. op het boek. — *woorden door Amos ... gezien*, openbaringen die hij heeft ontvangen. — *Uzzia* (of *Azarja*; zie op 2 Kon. XIV: 21). Zie over den regeeringstijd van dezen koning op 2 Kon. XV: 2. — *Jerobeam, den zoon van Joas*, 786—746. — *de aardbeving*, ook Zach. XIV: 5 vermeld. Wanneer die heeft plaats gehad, weten wij niet. Indien Amos zelf dit opschrift boven zijn boek heeft gezet, deed hij dit blijkbaar na die aardbeving, dus minstens twee jaren nadat hij gesproken had.

2. *brult, doet ... zijne stem klinken*, doet de bedreigingen hooren die volgen. Zie over het beeld van het *brullen* op Jer. XXV: 30. — *den Karmel*. Zie op Joz. XII: 19—23.

3 Zoo spreekt Jahwe: Om drie, ja, vier misdrijven van Damaskus zal
ik het niet afwenden: omdat zij Gilead met ijzeren dorschsleden ge-
4 dorscht hebben; ′ dies zal ik een vuur in het huis van Hazaël werpen,
5 dat de burchten van Benhadad verteren zal. ′ Ik zal den grendel van
Damaskus verbreken, de inwoners uit het dal van On uitroeien en de
scheptervoerders uit Beth-Eden, en het volk van Aram zal naar Kir
weggevoerd worden, spreekt Jahwe.
6 Zoo spreekt Jahwe: Om drie, ja, vier misdrijven van Gaza zal ik
het niet afwenden: omdat zij eene geheele bevolking hebben wegge-
7 voerd, ten einde die aan Edom over te leveren; ′ dies zal ik een vuur
binnen de muren van Gaza werpen, dat hare burchten zal verteren. ′
8 Ik zal de inwoners van Asdod en de scheptervoerders uit Askelon
uitroeien, en mijne hand doen neerkomen op Ekron; zoodat het over-
schot der Filistijnen te gronde gaat, spreekt de Heer Jahwe.
9 Zoo spreekt Jahwe: Om drie, ja, vier misdrijven van Tyrus zal ik
het niet afwenden: omdat zij eene tot den laatsten man toe wegge-
voerde bevolking aan Edom hebben overgeleverd en aan het broeder-
10 verbond niet gedachtig waren; ′ dies zal ik een vuur werpen binnen
de muren van Tyrus, dat hare burchten verteren zal.
11 Zoo spreekt Jahwe: Om drie, ja, vier misdrijven van Edom zal ik
het niet afwenden: omdat hij met het zwaard zijn broeder vervolgd en
zijne liefde verstikt heeft, wrok bleef koesteren en zijne verbolgenheid
12 eeuwig liet duren; ′ dies zal ik een vuur in Teman werpen, dat de
burchten van Bosra verteren zal.

3. *drie, vier,* onbepaalde getallen, zooveel als: de talrijke. — *Damaskus,* de hoofdstad van Aram; zie op Gen. XIV : 15. — *het,* nl. het vroeger door Jahwe aangekondigde; Amos wijst hiermede op de vroeger door hem gehouden godspraken. — *omdat — hebben.* Hoeveel het Overjordaansche van de Arameërs, vooral van Hazaël, den koning van Damaskus, te lijden heeft gehad, zien wij uit 2 Kon. VIII : 12; X : 32 v. Het hier vermelde „dorschen” behoeft niet letterlijk opgevat te worden; wel was eene wreede behandeling van gevangenen lang niet ongewoon (zie 2 Sam. VIII : 2 en elders, vooral 2 Kon. VIII : 12), maar „dorschen” komt vaak voor in de beteekenis van „teisteren”, „vernielen”; verg. op Joël III : 14 en op Spr. XX : 26.

4. *burchten van Benhadad.* Verg. op Jer. XLIX : 27, waar het waarschijnlijk aan onze pl. ontleend is.

5. *On,* volgens andere klinkers, in overeenstemming met Gr. vert.; Hebr. t. *Awen,* d. i. ‚afgod’; waarschijnlijk hebben de schriftgeleerden het woord opzettelijk zoo uitgesproken om de stad als afgodisch te brandmerken. Welke plaats Amos bedoelt, weten wij niet zeker; wellicht Baälbek, waarvan de puinhoopen uit den Romeinschen tijd nog bestaan; in dit geval is *het dal van On* het groote dal tusschen den Libanon en den Antilibanos; zie op Joz. XI : 17. — *Beth-Eden,* waarschijnlijk het 2 Kon. XIX : 12 vermelde rijk; zie aldaar. — Indien deze gissingen omtrent het dal van On en Beth-Eden juist zijn, dan vermeldt Amos eerst de westelijke, daarna de oostelijke, door Arameërs bewoonde, streken. — *Kir.* Zie op 2 Kon. XVI : 9.

6. *Gaza.* Zie op Gen. X : 19. Daar in vs. 8 ook Asdod, Askelon en Ekron (zie op Joz. XI : 22) bedreigd worden, blijkt het dat Amos het niet bepaald op Gaza, maar op de Filistijnen in het algemeen gemunt heeft. — *eene — weggevoerd.* Of zij slechts eenmaal zoo ruw te werk waren gegaan, dan wel gewoonlijk zoo deden, en wie zij zoo wreed behandelden, zegt Amos niet en weten wij ook niet van elders. Daar in Gaza eene groote slavenmarkt was, hebben wij waarschijnlijk te denken aan strooptochten van Filistijnen, die Israëlietische en Judeesche grensdorpen overvielen en de geheele bevolking te Gaza verkochten. — Hetzelfde verwijt vs. 9.

8. *mijne hand doen neerkomen op.* Zie op Jez. I : 25. — *het overschot der Filistijnen.* Dit wijst waarschijnlijk op een toestand van vernedering, waarin zij verkeerden toen Amos schreef.

9. *Tyrus* (zie op Joz. XIX : 29) staat hier voor geheel Fenicië. — *het broederverbond,* tusschen Israël en de Feniciërs. Beide volken hadden elkander noodig en leefden dientengevolge altijd in vrede met elkander; verg. 2 Sam. V : 11; 1 Kon. V. De bewoners der grensdorpen lagen echter niet zelden met elkander overhoop en deden op elkanders grondgebied strooptochten; wat Amos als eene schending van den broederbond gispt. Hij verwijt hun hetzelfde als den Filistijnen, vs. 6.

11. *Edom.* Op dit volk heeft Amasja, de voorganger van Azarja — onder wien Amos schreef — eene groote overwinning behaald, 2 Kon. XIV : 7; waarover de Edomieten stellig, na de vernedering van Juda door Joas van Israël (2 Kon. XIV : 8—14), wraak genomen hebben. — *zijn broeder,* Juda. verg. inl. op Gen. XXV. — *koesteren,* volg. verb. t.; Hebr. t. *verscheuren.* — *eeuwig liet duren,* volg. verb. t.

12. *Teman,* hier dichterlijke naam voor Edom; zie op Gen. XXXVI : 11. — *Bosra,* de hoofdstad van Edom; zie op Gen. XXXVI : 33.

13 Zoo spreekt Jahwe: Om drie, ja, vier misdrijven van de Ammo-
nieten zal ik het niet afwenden: omdat zij de zwangere vrouwen van
Gilead opengereten hebben, ten einde hun grondgebied te vergrooten;'
14 dies zal ik een vuur ontsteken binnen den muur van Rabba, dat hare
burchten verteren zal, onder krijgsgeschreeuw op een oorlogsdag, onder
15 een orkaan op een stormdag.' Ook zal Milkom in ballingschap gaan,
tegader met zijne vorsten, spreekt Jahwe.
II : 1 Zoo spreekt Jahwe: Om drie, ja, vier misdrijven van Moab zal ik
het niet afwenden: omdat hij de beenderen van den koning van Edom
2 tot kalk verbrand heeft;' dies zal ik een vuur werpen in Moab, dat
de burchten van Kerijjoth verteren zal. En Moab zal onder strijdge-
3 druisch sterven, onder krijgsgeschreeuw en bazuingeschal,' en ik zal
den bestuurder uit zijn midden uitroeien en al zijne vorsten met hem
dooden, spreekt Jahwe.
4 Zoo spreekt Jahwe: Om drie, ja, vier misdrijven van Juda zal ik
het niet afwenden: omdat zij de wet van Jahwe geminacht en zijne
inzettingen niet in acht genomen hebben, maar hunne leugens, door
hunne vaderen achternageloopen, hen op een doolweg gebracht hebben;'
5 dies zal ik een vuur werpen in Juda, dat Jeruzalems burchten ver-
teren zal.
6 Zoo spreekt Jahwe: Om drie, ja, vier misdrijven van Israël zal ik
het niet afwenden:

omdat zij een rechtschapen man om een geldstuk verkoopen,
een arme om een paar schoenen;
7 zij die de geringen op het hoofd treden,
de behoeftigen op zijde dringen.
Zoon en vader gaan naar de deerne,
om mijn heiligen naam te ontwijden;
8 te pand genomen kleederen spreiden zij uit naast elk altaar,
en wijn van in de boete geslagenen drinken zij in de godshuizen.

Vs. 15. Jer. XLIX : 3*d e*.

13. *zij — hebben.* Verg. 2 Kon. VIII : 12. Deze wreedheid had ten doel, te verhinderen dat nakomelingen der beroofden en weggevoerden eenmaal aanspraak zouden maken op hun erfdeel, en werd dus gepleegd *ten einde hun grondgebied te vergrooten.* De Ammonieten hadden waarschijnlijk met de Arameërs gemeene zaak tegen Israël gemaakt (verg. I : 3), of na de verovering van Gilead door de Arameërs gelegenheid gevonden hun gebied ten koste van de verzwakte Israëllers uit te breiden.
14. *Rabba,* de hoofdstad der Ammonieten; zie op Deut. III : 11.
15. *Milkom* (de god der Ammonieten; over wien zie op 1 Kon. XI : 5), volgens andere klinkers; Hebr. t. *hun koning.*
1. *omdat — heeft.* Tot smaad gunde men zijn gebeente geen rust; verg. 2 Kon. XXIII : 16, 18.
2. *Kerijjoth,* de hoofdstad van Moab; ook Jer. XLVIII : 24.
3. *den bestuurder,* zooveel als: den koning.
4 v. Deze verzen behooren zeker niet tot het oorspronkelijke werk: terwijl Amos aan de tot nog toe opgenoemde volken telkens bepaalde misdrijven te laste legde, brengt hij tegen Juda, hoewel de aanhef der bedreiging dezelfde is, niet dan algemeene beschuldigingen in. Onder Israël, dat vs. 6—16 bestraft wordt, verstaat Amos steeds Noord-Israël en Juda samen, en de overgang van zijne bedreigingen tegen heidensche volken tot die tegen het volk van Jahwe wordt dus merkelijk verzwakt door de invoeging dezer aanklacht tegen Juda.
4. *leugens,* afgoden.
6. *omdat — schoenen.* Wie zijne schulden niet betalen kon werd, tot kwijting daarvan, als slaaf verkocht. Amos berispt de onbarmhartige schuldeischers, omdat zij een eerlijk man reeds om eene kleinigheid dat lot deden ondergaan. Anderen vertalen *omdat zij een rechtschapen man voor geld verkoopen, een arme voor een paar schoenen,* en verstaan dit van de rechters die zich laten omkoopen ten nadeele der onschuldige armen. — Over de knevelarijen der rijken zie op Exod. XXIII : 2 v. en op Jez. V : 8.
7. *zij — treden,* zeer onzekere vertaling, met weglating van eenige woorden. De bedoeling is duidelijk: zij slaan door hunne knevelarijen den kleinen man als het ware tegen den grond. — *om — ontwijden.* Dit duidt waarschijnlijk aan dat met *Zoon — deerne* deelneming aan ontuchtige godsdienstige praktijken bedoeld wordt; zie op Gen. XXXVIII : 15.
8. *te — uit,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *op te pand genomen kleederen strekken zij zich uit.* De zin komt op hetzelfde neer: wat de profeet berispt is niet alleen de onrechtvaardigheid en onbarmhartig-

9 En ik heb nog al den Amoriet voor hen uit verdelgd,
die de hoogte had van een ceder en sterk was als eiken;
ik verdelgde zijne vruchten boven, zijne wortels beneden.
10 Ik heb u uit Egypteland opgevoerd
en veertig jaren door de woestijn geleid;
opdat gij het land der Amorieten in bezit mocht nemen.
11 Ook heb ik er uit uwe zonen als profeten doen optreden,
uit uwe jongelingen als nazireërs.
Of is dit soms onwaar, zonen Israëls? spreekt Jahwe.
12 Maar gij dwongt de nazireërs wijn te drinken,
en verboodt de profeten te profeteeren.
13 Zie, ik doe het onder u wankelen,
zooals een wagen vol garven wankelt;
14 dan vindt de vlugge geen wijkplaats,
kan de sterke zijne kracht niet gebruiken,
noch de held zijn leven redden;
15 dan houdt de boogschutter niet stand,
kan de snelvoetige zich niet bergen,
de ruiter zijn leven niet redden;
16 zelfs de kloekste der helden
brengt er te dien dage slechts het naakte lijf af, spreekt Jahwe.

heid jegens de armen, maar ook den tergenden overmoed der rijken, die bij hunne drinkgelagen in de heiligdommen van het den armen ontnomene gebruik maken. Dit vertoornt Jahwe, die de armen beschermt; verg. op Exod. XXII : 26 v.

9. *den Amoriet*, de oude bevolking van Kanaän; zie op Gen. X : 16. — *die — eiken*. Dit beteekent niet dat de Amorieten reuzen waren: uit het slot *ik — beneden* blijkt dat het volk in zijn geheel met een hoogen en sterken boom vergeleken wordt. Num. XIII : 32 worden de Amorieten lange en sterke menschen genoemd; zie aldaar.

10. *veertig jaren*. Hier en V : 25 komt deze bepaling voor den duur der omzwerving voor; waarbij veertig een rond getal is voor een menschenleeftijd; verg. op Gen. VII : 4. Die lange duur der omzwerving wordt hier niet als eene straf voorgesteld, maar als een bewijs van Jahwe's liefderijke gezindheid voor zijn volk; verg. inl. op Num. XIII, XIV.

11. Het was een groot voorrecht voor Israël dat uit zijn midden zoo heilige mannen als nazireërs en profeten opstonden. Over de nazireërs zie inl. op Num. VI : 1—21.

12. Wel verre van dit voorrecht op prijs te stellen wilden de Israëlieten niet dat die nazireërs en profeten door voorbeeld en woord hen beschaamden. Dat somtijds profeten de mond gesnoerd werd had Amos zelf ondervonden, VII : 12 v.; verg. Micha II : 6.

13. *ik doe ... wankelen*, onzekere vertaling. — Waarschijnlijk denkt Amos hier aan de aardbeving die hij en zijne tijdgenooten beleefd hadden, I : 1. Zoo zou het in de toekomst weder gaan. Dewijl hij gesproken heeft vóor de aardbeving, hebben wij hier niet wat hij gezegd heeft, maar wat hij later dienstig vond zijn volk schriftelijk voor te houden.

14 v. Verg. Ps. XXXIII : 16 v.; CXLVII : 10.

15. *zich ... bergen* volgens andere klinkers; Hebr. t. *redden*.

HOOFDSTUK III.

Jahwe laat altijd de aanstaande gerichten door zijne profeten voorspellen. — Omdat Israël Jahwe's volk is, ziet Jahwe zeer nauw op zijne zonden toe (1 v.). Geen onheil treft zonderdat hij het vooraf aan zijne profeten openbaart (3—8). De Assyrische en de Egyptische grooten worden opmerkzaam gemaakt op de door afpersing verkregen schatten, in Samarië's burchten opgetast, die zij zullen wegvoeren (9—11). Van Samarië's bewoners redden zich slechts weinigen (12); de altaren en al die weelderige woningen zullen te gronde gaan (13—15).

III : 1 Hoort dit woord, hetwelk Jahwe gesproken heeft over u, zonen Israëls!

1 v. Eene zeldzaam diepe opvatting van Jahwe's verhouding tot zijn volk. Tegenover de zelfverheffing en het ijdel vertrouwen, die de Israëlieten deden verlangen naar Jahwe's oordeelsdag, V : 18, als zou deze hun stellig niets dan heil aanbrengen, stelt Amos de groote zedelijke waarheid: wien veel gegeven is, van dien zal veel worden geëischt. Zij wordt in de volgende hoofdstukken uitgewerkt. Daar zij zoozeer in strijd was met de volksovertuiging, verkondigt de profeet met nadruk (vs. 3—8) dat Jahwe zelf hem zijne prediking op de lippen heeft gelegd.

1. *het gansche geslacht*, Juda mede. De profeet, die toen hij sprak zich wis alleen tot de Israëlieten richtte, sluit nu hij schrijft Juda in.

2 over het gansche geslacht dat ik uit Egypteland opgevoerd heb: ' van
alle geslachten van den aardbodem heb ik alleen op u acht geslagen;
daarom zal ik al uwe overtredingen bij u thuiszoeken.
3 Gaan ooit twee met elkander, indien zij niet saamgekomen zijn?'
4 Brult een leeuw in het woud zonder eene prooi te hebben? Doet een
jonge leeuw zijn gegrom uit zijn leger hooren, indien hij niet iets ge-
5 vangen heeft?' Valt ooit eén vogel op de aarde, indien er geen strik
voor hem gespannen is? Springt eene knip van den grond op zonder
6 iets te vangen?' Wordt de bazuin in eene stad gestoken, zonderdat de
bevolking verschrikt? Gebeurt er ooit een onheil in eene stad, zonderdat
7 Jahwe het doet?' Zoo doet ook de Heer Jahwe niets dan nadat hij
8 zijn voornemen aan zijne dienaren de profeten geopenbaard heeft.' Als
een leeuw brult, wie zou dan niet vreezen? Als de Heer Jahwe spreekt,
wie zou dan niet profeteeren?
9 Doet over de burchten in Assur en over die in Egypteland het na-
volgende hooren:

Verzamelt u op het gebergte van Samarië,
en ziet, hoe groot de baldadigheid daarin is,
hoevele afpersingen in haar zijn.
10 Zij weten van geen rechtdoen, spreekt Jahwe,
zij die schatten van geweld en verderf in hunne burchten opstapelen.
11 Daarom, zoo spreekt de Heer Jahwe, zal de vijand het land omringen,
uwe sterkten uit u omlaaghalen,
en zullen uwe burchten worden geplunderd.

12 Zoo spreekt Jahwe: Gelijk een herder uit den muil van den leeuw een
paar pooten of een oorlap redt, alzoo zullen de Israëlieten gered wor-
den, zij die in Samarië in den hoek van een bed of op het damast
13 eener sofa zitten.' Hoort en betuigt aan het huis Jakob, spreekt de
14 Heer Jahwe, de god der heirscharen,' dat ik, wanneer ik Israëls mis-
drijven bij hem thuiszoek, aan de altaren van Bethel straf zal vol-
trekken, zoodat de altaarhoornen afgehouwen worden en ter aarde
15 vallen;' dan zal ik het winterverblijf met de zomerwoning treffen,
zullen de elpenbeenen gebouwen te gronde gericht en vele woningen
verdelgd worden, spreekt Jahwe.

2. *van — geslagen*, met u alleen ben ik in nauwer betrekking gekomen; verg. op Ps. I: 6. — *al uwe overtredingen*. Op dit *al* ligt nadruk: ook andere volken worden voor hunne zonden door Jahwe getuchtigd; maar bij Israël ziet hij niets door de vingers.

3—7. Evenals al deze dingen steeds samengaan, zoo wordt ook eene daad van Jahwe stellig voorafgegaan door eene openbaring van hem aan de profeten.

5. *op de aarde*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *op eene knip van de aarde*.

6. *de bazuin*, waarmede alarm geblazen wordt; verg. Ezech. XXXIII: 1—16 en op Ps. CL: 3—5. — *Gebeurt — doet?* Verg. Jez. XLV: 7; Klaagl. III: 38.

7. *Zoo*, volg. verb. t.; grondt. *Want*.

8. De onweerstaanbaarheid van Jahwe's bevel om zijn woord over te brengen, door Amos en ieder edel profeet ervaren (verg. Jer. XX: 7—9; 1 Kor. IX: 16), verhinderde niet dat er profeten waren die zich aan een zwaren last van Jahwe trachtten te onttrekken; zie Jer. VI: 17; Ezech. III: 18; XXXIII: 1—9; Jona I: 2 v.

9. Jahwe spreekt Amos en andere profeten toe. — *de burchten*, de woningen der edelen die de door onrecht verkregen schatten der Israëlieten zullen buit maken. — *Assur*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Asdod*. Het ligt voor de hand dat Amos de Israëlietische geweldenaars bedreigt met de Assyriërs en de Egyptenaren, hunne twee gevaarlijkste vijanden. Evenzoo vermeldt Hozea die twee vaak in één adem, Hoz. VII: 11; VIII: 13; IX: 3; XI: 5, 11; XII: 1. — *daarin*, in het bergachtig land van Samarië.

11. *zal ... omringen*, volg. Syr. vert.

12. Het eerste deel van het vers is duidelijk: slechts weinige Israëlieten ontkomen aan het naderend gericht; maar de nadere omschrijving der Israëlieten die zoo geteisterd worden is, waarschijnlijk ten gevolge van fouten in den tekst, zeer onduidelijk. Het schijnt dat hier rijken beschreven worden die op weelderige sofa's zitten.

14. *de altaarhoornen*. Zie op Exod. XXVII: 2.

15. In Jer. XXXVI: 22 wordt het winterverblijf van koning Jojakim vermeld. — *elpenbeenen gebouwen*. Zie op 1 Kon. XXII: 39.

HOOFDSTUK IV.

Onbekeerlijken, maakt u gereed om uwen god te ontmoeten. — Onheil zal de onbarmhartige, genotzieke vrouwen van Samarië treffen (1—3). Vergeefs sloven de Israëlieten zich af in de vereering van hun god (4 v.); hij zond hun vele rampen; maar zij bekeerden zich niet (6—11). Daarom zal Jahwe hen nog meer tuchtigen, en bereide Israël zich voor om zijn machtigen god te ontmoeten (12 v.).

IV : 1 Hoort dit woord, gij koeien van Bazan op Samarië's gebergte,
die de behoeftigen onderdrukt, de armen krenkt,
die tot uwe heeren zegt: Schaft, dat wij drinken!
2 De Heer Jahwe heeft bij zijne heiligheid gezworen:
Zie, dagen zullen voor u aanbreken
waarin men u ophaalt met haken,
uwe kinderen met vischangels;
3 door de bressen gaat gij uit, elk recht voor zich heen,
en gij wordt weggeworpen naar den Hermon, spreekt Jahwe.
4 Komt naar Bethel en bezondigt u,
naar Gilgal, en bezondigt u nog meer.
Brengt des morgens uwe offers,
na drie dagen uwe tienden.
5 Ontsteekt zonder iets gezuurds een lofoffer,
laat uwe vrijwillige gaven luide klinken;
want dit valt in uw smaak, zonen Israëls,
spreekt de Heer Jahwe.
6 Ik van mijne zijde heb u in al uwe steden reinheid van tanden,
in al uwe woonplaatsen broodsgebrek gegeven;
maar gij hebt u niet tot mij bekeerd, spreekt Jahwe.
7 Ik heb u den regen in de laatste drie maanden vóor den oogst onthouden,
en deed het op de eene stad wel regenen, op de andere niet;
de eene akker werd beregend, en die waarop ik geen regen gaf verdorde;
8 twee, drie steden zwierven naar éene stad om water te drinken,
zonderdat de dorst gelescht werd;
maar gij hebt u niet tot mij bekeerd, spreekt Jahwe.

1. *koeien van Bazan*. Zoo noemt Amos de aanzienlijke vrouwen, als doorvoed, dartel en genotlievend; wat zich in haar gedrag jegens de armen openbaarde: of dezen door hare mannen uitgezogen werden, deerde haar niet, indien zij maar het noodige bekwamen om te slempen. Verg. op Jez. XIV : 9. — Over *Bazan* zie op Num. XXI : 33.

2. *men*, naar verb. t.; Hebr. t. *hij*. — *haken, vischangels*. Waarschijnlijk worden de ringen en haken bedoeld waarmede men vaak gevangenen leidde; zie op 2 Kon. XIX : 28.

3. De vertaling van dit vers is zeer onzeker; waarschijnlijk is de tekst bedorven; met name is de vertaling van *naar den Hermon*, waarvoor éene letter van den tekst veranderd is, eene gissing. De bedoeling zal dan zijn dat die rijke vrouwen, uit hare woningen gesleept, het gebergte den Hermon (waarover zie op Deut. I : 7) ingejaagd worden, aan ellende ter prooi.

4 v. Amos spreekt van hier af niet de vrouwen toe tot wie hij vs. 1—3 richtte, maar de mannen. Hij keurt het niet af dat men Jahwe te Bethel of te Gilgal vereert, want Amos weet nog niets van eene eenige wettige plaats der aanbidding, maar hekelt, niet zonder spot, hun ijver voor den dienst te Bethel en Gilgal; òf om de onzedelijkheid waarmede de godsvereering aldaar gepaard ging (II : 7 v.), òf omdat volgens hem offers van onrechtvaardigen een gruwel voor Jahwe zijn. Naast *Bethel* noemt hij, evenals Hozea (Hoz. IV : 15; IX : 15; XII : 12), *Gilgal* (zie op Deut. XI : 30) als voorname plaats der Jahwevereering. In de bijzonderheden van den dienst dien hij gispt is het een en ander onduidelijk. Waarschijnlijk beschrijft hij wat de landeigenaren gewoon waren te doen wanneer zij hunne tienden brachten: op den morgen na de aankomst een offer, op of na den derden dag de aanbieding der tienden. Over deze zie Deut. XIV : 22—29.

5. *Ontsteekt*, volg. verb. t.; Hebr. t. heeft het enkelvoud. — De vertaling *zonder iets gezuurds* is onzeker; anderen *uit het gezuurde*. De latere, Judeesche, praktijk en wet verboden iets dat gezuurd was op het altaar te brengen; wat reeds in Amos' dagen eene zaak van groot belang schijnt te zijn geacht. Over het *lofoffer* zie op Lev. VII : 12.

6. *reinheid van tanden*, omdat er bij gebrek aan voedsel geen spijs tusschen kleeft; verg. Spr. XIV : 4.

7. *in — oogst*. De gerstenoogst begon half Nizan (zie op Exod. XII : 15—20); in de drie daaraan voorafgaande maanden viel gewoonlijk de voorjaarsregen. — *ik ... gaf*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *gij ... gaaft*.

9 Ik heb u met brandkoren en honingdauw geslagen,
uwe tuinen en wijngaarden vernield,
de sprinkhaan vrat uwe vijgen en olijven op;
maar gij hebt u niet tot mij bekeerd, spreekt Jahwe.
10 Ik heb onder u eene pest gezonden, gelijk zij in Egypte woedt,
met het zwaard uwe jongelingen gedood,
terwijl uwe paarden werden weggevoerd;
en den stank uwer legerplaats deed ik in uw neus opstijgen;
maar gij hebt u niet tot mij bekeerd, spreekt Jahwe.
11 Ik heb u onderstboven gekeerd,
zooals God Sodom en Gomorra onderstboven keerde,
en gij zijt gelijk een uit den vuurgloed gerukt brandhout;
maar gij hebt u tot mij niet bekeerd, spreekt Jahwe.
12 Daarom zal ik zoo met u doen, Israël;
en omdat ik zoo met u doen zal,
bereid u om uwen god te gemoet te gaan, Israël.
13 Want zie, de formeerder der bergen, de schepper van den wind,
hij die wat in den mensch omgaat hem mededeelt,
die den dageraad in duisternis verkeert,
en treedt op 's aardrijks hoogten,
Jahwe der heirscharen is zijn naam.

9. (*ik heb*) *vernield,* volg. verb. t.; Hebr. t. *het veel maken*; Gr. vert. *gij hebt veel gemaakt.*
10. *gelijk — woedt,* letterlijk *op den weg* (de wijze) *van Egypte.* Dit land had bij de Israëlieten den naam het vaderland van vele ziekten te zijn, Exod. XV : 26; Deut. VII : 15; XXVIII : 27, 60.
11. *zooals — keerde.* Zie Gen. XIX : 24 v. — *een — brandhout,* reeds half verteerd; verg. Zach. III : 2.
12. *en,* volg. Gr. vert. ingevoegd.
13. Zulk eene hooge opvatting van Jahwe's wezen komt in de jongere letterkunde van Israël (b.v. Jez. XL) vaak voor, in de oudere geschriften, waartoe *Amos* behoort, niet. Toch zou dit op zich zelf geen grond genoeg zijn het aan Amos te ontzeggen en aan den omwerker van zijn boek toe te kennen. Maar de twee soortgelijke beschrijvingen van Jahwe's werkzaamheid, V : 8 v.; IX : 5 v., breken het verband waarin ze staan en zijn dus blijkbaar later ingelascht. Daarom is waarschijnlijk ook dit vers, wellicht met den laatsten regel van vs. 12, van den omwerker. — *wat in den mensch omgaat,* onzekere vertaling. — *treedt op 's aardrijks hoogten.* Zie op Deut. XXXII : 13. — *Jahwe — naam.* En dit is Israëls god, die zijn volk niet ongestraft laat, III : 2.

HOOFDSTUK V : 1—17.

De klaagzang wordt aangeheven. — De profeet heft een klaagzang aan over het huis Israël, dat gevallen is (1 v.); want vallen zal het (3). Jahwe vermaant nog de Israëlieten hem te zoeken, in plaats van hunne bij hem gehate eerediensten in stand te houden (4—6); maar zij overtreden de geboden van Jahwe, door het recht te verkrachten (7—10); daarom tuchtigt hij hen (11 v.). De verstandige zwijgt in zulk een boozen tijd (13); dat men toch het goede doe; opdat Jahwe zich ontferme (14 v.). Rouwbedrijf allerwege (16 v.).

V : 1 Hoort, hoe ik over u, huis Israël, een klaagzang aanhef:
2 Gevallen is de jonkvrouw Israëls,
zij staat niet weder op;
uitgestrekt ligt zij op haar eigen grond,
terwijl niemand haar opheft! —
3 Want zoo spreekt de Heer Jahwe:
De stad die duizend man in het veld zond houdt er slechts honderd over,
zij die honderd te velde zond slechts tien.

1. Indien IV : 12*c*, 13 een later toevoegsel is (zie aldaar), dan volgde dit vers oorspronkelijk dadelijk op de woorden *omdat ik zoo met u doen zal,* terwijl het nu een nieuwen aanhef vormt.
2. *Gevallen is.* Wat nog gebeuren moet stelt Amos als reeds geschied voor. — *de jonkvrouw Israëls.* Zie op 2 Kon. XIX : 21.
3. Dit vers behoort niet meer tot den klaagzang, over welks vorm, zie inl. op *Klaagliederen.* — Aan het slot heeft grondt. nog *voor,* of *tot, het huis Israël,* waarschijnlijk uit vs. 4 hierheen verdwaald.

4 Zoo toch spreekt Jahwe tot het huis Israël:
Vraagt naar mij; opdat gij leven moogt.
5 En vraagt niet naar Bethel, komt niet te Gilgal,
trekt niet naar Bersjeba;
want Gilgal zal zeker worden weggevoerd,
Bethel tot niets worden.
6 Vraagt naar Jahwe, opdat gij moogt leven;
anders steekt hij, als een vuur, het huis Jozef aan,
een dat verteert, zonderdat iemand het bluscht voor het huis Israël,
7 voor hen die het recht in alsem verkeeren,
de gerechtigheid tegen den grond slaan —
8 hij die de Pleiaden en den Orion heeft gemaakt,
de duisternis in morgenstond verkeert,
den dag tot nacht verdonkert,
die de wateren der zee roept,
en ze uitgiet over de oppervlakte der aarde;
Jahwe is zijn naam,
9 die groote verwoesting aanricht onder de sterken,
over vestingen vernieling brengt —
10 voor hen die haten den man die in de poort vermaant
en hem verfoeien die zegt waar het op staat.
11 Daarom, omdat gij den geringe vertrapt,
en hem eene heffing van koorn afperst,
hebt gij huizen van gehouwen steenen gebouwd,
maar zult er niet in wonen,
hebt gij keurige wijngaarden geplant,
maar zult den wijn er van niet drinken.
12 Want ik weet dat uwe misdrijven talrijk,
uwe zonden groot zijn:
gij verdrukt den rechtschapene, neemt zoengeld aan
en dringt in de poort de armen op zijde. —
13 Daarom zwijgt in zulk een tijd de verstandige, omdat het een booze
14 tijd is.′ Zoekt het goede en niet het kwade; opdat gij moogt leven

Vs. 8*d*, — *f*. IX : 6*c* — *e*.

5. Hoewel op de hier genoemde plaatsen, als ook in Dan (VIII : 14), Jahwe vereerd werd, is de dienst aldaar in zijn oog zoo verwerpelijk dat hij dien niet erkent. — *Bethel* en *Gilgal* kwamen reeds III : 14; IV : 4 voor; over *Bersjeba* zie inl. op Gen. XXVI : 1—33. — In *weggevoerd* is eene woordspeling op *Gilgal*; in *tot niets worden* op *Bethel;* dit toch beteekent ‚godshuis‘ en bij *niets* dacht men aan: ijdelheid, onheil of afgod; het is dus zooveel als: het godshuis wordt een onheils- of duivelshuis. Dezelfde woordspeling Hoz. IV : 15; V : 8; X : 5.

6. *steekt hij ... aan*, onzekere vertaling. — *voor het huis Israël*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *voor Bethel.*

8 v. Vreemd staat deze omschrijving van Jahwe, in denzelfden toon als IV : 13; IX : 5 v., tusschen de vermelding van Israëls ongerechtigheid in. Hierdoor wordt het vermoeden gewekt dat zij later ingelascht is.

8. *de Pleiaden, Orion*. Zie op Job IX : 9. — *die — aarde*. Dit doelt wellicht op een hoogen vloed bij storm.

9. *groote — aanricht*, naar verb. t. — *verwoesting, vernieling*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft tweemaal hetzelfde woord. — *brengt*, met verandering van een klinker; Hebr. t. *komt*.

11. *hebt gij huizen — drinken*. Zie op Deut. XX : 5—7.

12. *neemt zoengeld aan*. Zie op 1 Sam. XII : 3. — *in de poort*. Zie op Gen. XXII : 17.

13—15. Deze verzen staan hier zeker niet op hunne plaats, daar vs. 16 zich onmiddellijk aan vs. 12 aansluit en na vs. 15 niet past. Ook wachten wij hier, midden in de aankondiging van het strafgericht, allerminst een woord dat uitzicht geeft op Jahwe’s ontferming. Of ze van Amos zijn, dan wel door een later schrijver zijn ingevoegd, is moeilijk uit te maken. Het laatste is waarschijnlijk, om de vermelding van *Jozefs overschot*. Wel kon Amos, in de vaste overtuiging dat Jahwe Israël kastijden, inkorten en diep vernederen zou (zie vs. 2), desnoods reeds onder de glansrijke heerschappij van Jerobeam II, zoo spreken; maar natuurlijker is het toch, wanneer een schrijver na 722, althans na 732, het deed.

13. Gelukkig heeft Amos zelf, en menig ander edel man, niet naar die vermaning geluisterd.

en Jahwe, de god der heirscharen, zóo met u zij als gij voorgeeft.'
15 Haat het kwade, hebt het goede lief en handhaaft het recht in de
poort; wellicht ontfermt zich Jahwe, de god der heirscharen, over
Jozefs overschot. —
16 Daarom, zoo spreekt Jahwe, de god der heirscharen, de Heer:
Op alle pleinen zal eene weeklacht aangeheven worden,
op alle straten zal men zeggen: Ach, ach!
men zal den landman roepen tot rouwbedrijf,
tot weeklacht hen die het klagen verstaan;
17 zelfs in alle wijngaarden zal eene weeklacht vernomen worden,
wanneer ik door uw midden trek, spreekt Jahwe.

14. *zóo — voorgeeft,* u zoo zegene als gij altijd beweert dat de god Israëls u, zijn volk, zegenen zal; verg. vs. 18.

16. *roepen tot rouwbedrijf,* omdat hij een sterfgeval in zijn huis heeft. — *tot weeklacht — verstaan,* met omzetting van twee woorden. De klagers van ambacht hebben het druk. Gewoonlijk waren het vrouwen (zie op Jer. IX: 17); manlijke huilebalken worden vermeld 2 Kron. XXXV: 25; Pred. XII: 5.

17. *zelfs in alle wijngaarden,* gewoonlijk plaatsen der vreugd. — *ik — trek,* straffend.

HOOFDSTUK V: 18—VI: 14.

Wee over hen die verlangen naar den dag van Jahwe! — De dag van Jahwe zal schrikkelijk zijn (V: 18—20). Weg met dien eeredienst, dien Jahwe haat; hij wil alleen gerechtigheid (21—24); offers heeft Israël ook in de woestijn aan hem niet gebracht (25); het zal in ballingschap weggevoerd worden (26 v.). De zorgeloozen te Jeruzalem en te Samarië worden vermaand om op den ondergang van eenige aanzienlijke steden acht te geven: zijn de hunne sterker? (VI: 1 v.). Wat leven zij brooddronken, zonder zich om het naderend onheil te bekommeren! (3—6). Daarom zullen zij in ballingschap gaan; Jahwe zal hunne steden vernielen en ontvolken (7—11). Hun zinloos gedrag moet op ellende uitloopen (12 v.); want Jahwe geeft hun gansche land aan een vreemd volk prijs (14).

V: 18 Wee hun die verlangen naar den dag van Jahwe! Wat zal de dag
19 van Jahwe voor u zijn? Hij zal duisternis zijn en geen licht:' als
wanneer iemand voor een leeuw vlucht, en een beer komt hem tegen;
hij gaat zijn huis binnen, leunt met de hand aan den muur, en eene
20 slang bijt hem.' Duisternis toch zal de dag van Jahwe zijn en geen
21 licht; donkerheid zonder glans.' Ik haat, ik versmaad uwe feesten,
22 ik schep geen behagen in uwe hoogtijden.' Want al brengt gij mij
brandoffers, ik heb geen welgevallen aan uwe gaven, naar uwe dank-
23 offers van mestkalveren zie ik niet om.' Weg van mij met het ge-
druisch uwer liederen; ik wil niet hooren den klank uwer luiten.'
24 Laat veeleer het recht golven als water, de gerechtigheid als eene
25 immervlietende beek.' Hebt gij mij in de woestijn, huis Israël, veertig
26 jaar lang slachtoffers en gaven gebracht?' Zoo dan, wegdragen zult
gij Sikkuth, uw koning, en Kewan, uw sterregod, de beelden die gij

18. *den dag van Jahwe.* Zie inl. op *Joël.* — De oppervlakkige Israëlieten, die meenden dat zij om hunne offers aangenaam waren aan Jahwe en dat hij in ieder geval zijn volk helpen zou, worden onzacht uit dezen waan wakker geschud. Verg. Mal. II: 17—III: 6; IV.

19. Op den dag van Jahwe is geen ontkomen mogelijk. — *gaat zijn huis binnen,* meenende zoo het gevaar te ontgaan. — *leunt — muur,* moede van de vlucht.

21—24. Verg. Jez. I: 11—15 en op Hoz. VI: 6.

22. *ik — gaven,* eigenlijk staat er *en ik heb* enz. Waarschijnlijk is hiervóor een regel uitgevallen.

25. Evenzoo ontkent Jeremia (Jer. VII: 22 v.) dat Jahwe aan Israël in de woestijn wetten over offers gegeven heeft. — *veertig jaar,* als II: 10.

26. *wegdragen,* wanneer gij in ballingschap wordt weggevoerd. — *koning,* god. — *Sikkuth* en *Kewan* (volgens andere klinkers; Hebr. t. *Kijoen*), twee goden, van wier vereering onder Israël wij verder niets weten, maar die in Assyrische geschriften enkele keeren voorkomen. Volgens het toevoegsel *uw sterregod* is Kewan eene ster; de latere Joodsche overlevering zegt: de planeet Saturnus. — *de beelden,* volg. Gr. vert. verplaatst; Hebr. t. heeft het na *Kewan.* — Anderen vinden in dit vers eene teekening van het verleden en vertalen *gij hebt rondgedragen*; weer anderen *gij draagt rond.*

27 u gemaakt hebt,′ en ik zal u wegvoeren verder dan Damaskus, spreekt
Jahwe, wiens naam is de god der heirscharen.

VI : 1 Wee den onbezorgden op den Sion,
den zorgeloozen op den berg van Samarië,
den aanzienlijken van het puik der volken,
tot wie het huis Israël komt!
2 Trekt naar Kalne en ziet,
gaat van daar naar het groote Hamath,
daalt af naar Gath der Filistijnen!
Zijt gij beter dan deze koninkrijken,
is uw gebied grooter dan het hunne?
3 Zij wanen dat de dag des onheils nog ver is,
en houden den zetel der geweldenarij in de nabijheid;
4 zij liggen op elpenbeenen rustbedden neder,
en strekken op hunne legersteden zich uit;
zij eten de hamels uit de kudde,
de stieren uit den stal;
5 zij kwinkeleeren bij de tonen der luit, als David,
en denken zich allerlei liederen uit;
6 zij drinken den wijn uit schalen,
en zalven zich met de geurigste oliën;
maar zij bekommeren zich niet om de breuke van Jozef.

7 Daarom zullen zij nu in de voorste rijen der ballingen worden weg-
8 gevoerd, en zal het met het getier dier slempers gedaan zijn.′ Gezworen
heeft de Heer Jahwe bij zich zelven, zoo spreekt Jahwe, de god der
heirscharen: Ik heb een afschuw van Jakobs trots, haat zijne burchten
11 en geef de stad met al wat er in is prijs.′ Want zie, Jahwe beveelt

27. *verder dan Damaskus.* Wat zeker gebeuren zou, indien het door de Assyriërs geschiedde.

1. *op den Sion.* Vreemd is de vermelding van den berg waarop Jeruzalem lag in een stuk dat alleen over Noord-Israël handelt. Zoo kan Amos niet hebben gesproken. Wel kan hij later zoo geschreven hebben. Anders hebben wij hier de hand van den omwerker zijner profetieën. Verg. op vs. 2. — *het puik der volken.* Zoo heet Israël als de door Jahwe uitverkoren natie, III : 2. In Amos' mond klinkt het hier als spot. — *tot — komt,* als tot zijne bestuurders en rechters. De lezing is onzeker.

2. *Kalne.* Zie op Gen. X : 10 en op Jez. X : 9. — *Hamath.* Zie op 1 Kon. VIII : 65. — *Gath.* Deze stad wordt I : 6—8, waar Amos de steden der Filistijnen bedreigt, niet genoemd; wat zeer goed strookt met deze plaats, waar ondersteld wordt dat het te gronde gegaan is. Het laatst was het vermeld 2 Kon. XII : 17 (zie aldaar). — *gij,* naar gissing ingevoegd. — *uw, hunne,* volg. verb. t.; grondt. *hun, uwe.* De vraag bedoelt: zoudt gij, terwijl zoovele grootere steden zijn gevallen, durven hopen gespaard te blijven? — Wie de verwoesters dier machtige steden waren op welker ondergang Amos de zorgeloozen wijst, weten wij niet. Wij denken het eerst aan de Assyriërs. Maar ten tijde van Amos was althans Hamath nog niet door hen veroverd; dit is eerst onder Sargon (722—706) gebeurd (verg. Jez. X : 9; XXXVII : 13). Dit doet vermoeden dat het vers, hetwelk in het verband gemist kan worden, later in den tekst is ingevoegd.

3. *den zetel der geweldenarij,* onzekere vertaling.

4—6. Wat Amos den aanzienlijken verwijt was op zich zelf geen zonde; hij teekent slechts de leefwijze der rijkaards.

4. *elpenbeenen,* met elpenbeen ingelegd; verg. III : 15. — *legersteden.* Op die sofa's wijst Amos ook III : 12; misschien ergerden zij hem als nieuwe weelde: de oude Israëlieten zaten aan tafel, Richt. I : 7; 1 Sam. XX : 24 v.

5. *zij — luit,* onzekere vertaling. — *als David.* De toonteekens van Hebr. t. voegen het bij den volgenden regel; naar de verkeerde lezing er van. Dat David uitvinder van muziekinstrumenten was kon afgeleid worden uit 2 Kron. XXIX : 26 v. De getuigenis van Amos is in elk geval zeer belangrijk; daar volgens haar in zijne dagen David niet als psalmdichter, maar als beoefenaar van wereldlijke muziek bekend stond, trouwens in overeenstemming met 1 Sam. XVI : 16 enz. Doch de lezing van den tekst is onzeker; Gr. vert. heeft hier den naam *David* niet gevonden, die wellicht eene schrijffout is. — *allerlei liederen,* naar zeer geringe tekstverbetering; Hebr. t. *muziekinstrumenten.*

6. *zalven — oliën.* Zie op Ruth III : 3.

7. *slempers,* letterlijk *de* (op de bedden) *uitgestrekten*; zie vs. 4.

8. *Gezworen — zelven.* Zie op Gen. XXII : 16.

11, 9, 10. Ook al onderstellen wij dat de verzen in deze volgorde gestaan hebben, blijft de beschrijving, waarschijnlijk ten gevolge van tekstbederf, in sommige punten onduidelijk, maar zij is nu althans in hoofdzaak verstaanbaar. Amos ontleent aan de aardbeving die hij beleefd heeft de trekken

en slaat het groote huis met spleten en het kleine met scheuren;′
9, 10 en wanneer tien mannen in één huis overblijven en sterven ′ en hunne
bloedverwanten en vrienden hen opnemen, om de beenderen uit het
huis te dragen, dan zegt een hunner tot een ander die achter in het
huis is: Is er nog iemand bij u? En antwoordt deze: Neen — dan
zegt de eerste: Stil! — want het zal niet raadzaam zijn den naam
van Jahwe te vermelden.

12 Rennen paarden op eene rots,
of wordt de zee met runderen beploegd,
dat gij het recht in gif verkeert,
de vrucht der gerechtigheid in alsem?
13 gij die u verblijdt in een onding,
en zegt: Hebben wij niet door eigen kracht horens verkregen?

14 Want zie, ik doe tegen u, huis Israël, spreekt Jahwe, de god der
heirscharen, een volk opstaan dat u onderdrukken zal van bij Hamath
af tot aan de beek der Vlakte.

van den toekomstigen ondergang. Het woord *vrienden* is op goed geluk af gegist voor een onverstaanbaar Hebreeuwsch woord. — *het zal — vermelden*, omdat Jahwe zelf het gedaan heeft, of omdat men vreest de aandacht van Jahwe op zich te vestigen; verg. op 1 Kon. XVII : 18.

12. Even onnatuurlijk en onnut als het rennen van paarden op rotsen en het beploegen van de zee is der Israëlieten gedrag. — *wordt — beploegd*, volgens andere woordafdeeling en klinkers.

13. *een onding*, een voorspoed die slechts in schijn bestaat en geen stand houdt. — *Hebben — verkregen?* Hebben wij niet onze macht aan eigen inspanning te danken? Verg. op 1 Sam. II : 1. Anderen vinden in de Hebreeuwsche woorden voor *onding* en *horens* de plaatsnamen *Lodebar* en *Karnaim* (over *Lodebar* zie op Joz. XIII : 26, over *Karnaim* op Gen. XIV : 5), en onderstellen dat de Israëlieten zich te dien tijde verheugden in eene herovering dier steden; maar het is niet waarschijnlijk dat Israël zich onder Jerobeam II zoo ver oostelijk heeft uitgestrekt.

14. *Want*. Onnut is uw doen, want. — *een volk*. Amos heeft zeker het oog op de Assyriërs. — *van — Vlakte*. Zie op 2 Kon. XIV : 25.

HOOFDSTUK VII : 1—VIII : 3.

Israëls voorspraak uit het land gejaagd en daarmede alle hoop vervlogen. — Jahwe laat Amos zien, hoe een sprinkhanenzwerm alles verwoest, maar wordt door hem verbeden (VII : 1—3). Daarop toont hij hem, hoe een vuurregen zelfs den oceaan doet opdrogen, maar laat zich opnieuw verbidden (4—6). In een derde gezicht toont Jahwe hem een paslood, en voorspelt dat 's volks heiligdommen verwoest zullen worden en Jerobeams huis met het zwaard bestreden (7—9). Als Amos dit verkondigt, klaagt Amasja, de opperpriester van Bethel, hem bij den koning aan en gebiedt hem met smadelijke woorden, het land te verlaten (10—13); waarop Amos er op wijst dat hij geen profeet van beroep is, maar door Jahwe is geroepen, en voorspelt dat de grootste rampen Amasja en het gansche volk zullen treffen, omdat hem het profeteeren belet wordt (14—17). Hierop toont Jahwe hem een korf met ooft en voorspelt Israëls jammervol einde (VIII : 1—3).

Dit stuk is eene merkwaardige proeve van kunstige samenstelling. Eerst krijgt Amos twee gezichten waarin hem getoond wordt, welke gevaren Israël bedreigen, die echter door zijne voorbede afgewend worden. Het derde gezicht mist dit troostrijk slot; want de opperpriester jaagt hem, voordat hij voor zijn volk heeft kunnen pleiten, het land uit. Bij een daarop volgend onheilspellend gezicht bidt Amos niet meer om afwending. Het is duidelijk dat de vier gezichten die het verhaal zijner uitbanning omlijsten niet door Amos zijn gezien, maar de vrucht zijn van nadenken. Zij zijn niets anders dan eene inkleeding van het denkbeeld: ik, Jahwe's profeet, zou Israël door mijne voorbede voor groote rampen hebben kunnen bewaren; maar nu ik verdreven ben, bid ik niet meer voor het volk en is de ellende dus onafwendbaar.

VII : 1 Dit heeft de Heer Jahwe mij getoond: Hij vormde sprinkhanen, toen
het nagras begon op te komen, en wel het nagras na de afmaaiing des
2 konings.′ En toen zij alle kruid des lands opgegeten hadden, zeide ik:

1. *en — konings*. Hieruit maken wij op, dat eene eerste snede van het gras den koning toekwam en pas de tweede aan den eigenaar behoorde; zoodat hetgeen verslonden werd het volkseigendom was; maar wij weten hiervan niets.

Heer Jahwe, vergeef toch! Hoe zal Jakob staande blijven? Hij is zoo
3 klein!' Nu kreeg Jahwe hierover berouw. Het zal niet gebeuren,
sprak Jahwe.
4 Dit heeft de Heer Jahwe mij getoond: De Heer Jahwe ontbood een
regen van vuur, en dit verteerde den grooten oceaan en het vaste-
5 land.' En ik zeide: Heer Jahwe, houd toch op! Hoe zal Jakob staande
6 blijven? Hij is zoo klein!' Nu kreeg Jahwe hierover berouw. Ook dit
zal niet gebeuren, sprak Jahwe.
7 Dit heeft de Heer Jahwe mij getoond: De Heer stond op een muur,
8 een paslood in de hand.' En Jahwe zeide tot mij: Wat ziet gij, Amos?
Ik zeide: Een paslood. De Heer zeide tot mij: Ik ga een paslood aan-
leggen in het midden van mijn volk Israël. Ik zal het niet langer
9 voorbijgaan;' maar de hoogten van Izaäk zullen verwoest, de heilig-
dommen van Israël in puin gelegd worden, en tegen het huis van
Jerobeam zal ik met het zwaard opstaan.
10 Toen liet Amasja, de priester van Bethel, Jerobeam, den koning van
Israël, weten: Amos heeft eene samenzwering tegen u gemaakt in het
midden van het huis Israël; het land zal tegen al zijne woorden niet
11 bestand zijn.' Want dit heeft Amos gezegd: Door het zwaard zal Jero-
beam sterven, en Israël zal zeker van zijn grond gevankelijk wegge-
12 voerd worden.' En Amasja zeide tot Amos: Ziener, pak u weg; vlucht
13 naar het land Juda, eet daar brood en profeteer aldaar.' Maar te Bethel
zult gij niet meer profeteeren; want dit is een koningsheiligdom, een
14 rijkstempel.' Hierop antwoordde Amos Amasja: Ik ben geen profeet en
15 geen profetenzoon; ik ben een veebezitter en moerbeienkweeker;' doch
Jahwe nam mij van achter het vee, en Jahwe zeide tot mij: Ga, pro-
16 feteer tegen mijn volk Israël.' Nu dan, hoor het woord van Jahwe:

2. *En toen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *En het zal geschieden toen.*

3. *kreeg — berouw.* Zie op Gen. VI : 6. — *Het zal niet gebeuren.* De sprinkhanen die de profeet in de verbeelding gezien had zouden niet komen.

4. *een regen van vuur*, volgens andere woordafdeeling; Hebr. t. *een twist door vuur.* — *het vasteland*, naar zeer onzekere tekstverbetering; Hebr. t. *het deel.*

7. *de Heer Jahwe*, ingevoegd gedeeltelijk volg. Gr. vert.; verg. vs. 1, 4; VIII : 1. — *een muur*, naar gissing; Hebr. t. *den muur van een paslood.* Verg. over het paslood op 2 Kon. XXI : 13.

8. Het tweede *tot mij* is ingevoegd volg. Gr. vert. — *voorbijgaan*, het sparend.

9. *de hoogten*, de heilige hoogten. — *Izaäk*, ook VII : 16 voor Israël gebruikt. — Aan het slot van dit gezicht ontbreekt Amos' voorbede: voordat hij ze kan uitspreken valt Amasja hem aan.

10. *Toen*, op het hooren van die woorden tegen het koninklijk huis. — *de priester*, de opperpriester. — *Bethel.* Zie inl. op Gen. XXVIII : 10—22. — *Amos — gemaakt.* Dit beteekent niet dat hij met anderen samengespannen had om Jerobeam van den troon te stooten; maar het uitspreken van eene bedreiging was reeds eene soort van hoogverraad, omdat eens profeten woord altijd invloed oefende; verg. op 1 Kon. XXII : 8. Ook konden ontevredenen licht door het woord van den profeet tot handelen worden aangezet. — *het land — zijn.* Over het land moet onheil komen door de aankondiging er van.

12. Of Amasja al dan niet handelde op last des konings, blijkt niet. Zoo ja, dan houdt de profeet bij het schrijven geen rekening met den tijd die tusschen Amasja's boodschap en de ontvangst van het antwoord verloopen moet zijn. — *vlucht — Juda.* Amasja schroomt blijkbaar de hand aan een profeet van Jahwe te slaan; verg. Jer. XXVI. — *eet daar brood.* Zijdelings geeft Amasja te kennen dat Amos wat verdienen wil met zijn spreken, een „broodprofeet" is.

13. *een koningsheiligdom.* Zoo heette de tempel te Bethel zeker omdat de koning er gewoonlijk zijne offers bracht. — *een rijkstempel*, waar dus de dienst een officiëeler karakter had dan in de andere heiligdommen. — Was het overal in het land bedenkelijk tegen den koning te spreken, het onbehoorlijkst was dit in zijn eigen tempel.

14. *Ik — profetenzoon.* Ik ben geen profeet van mijn ambt, en ben ook niet, als de kweekelingen der profetenscholen, hiertoe opgeleid. Zie op 1 Kon. XX : 35. Zekere minachting voor hen die profeten van hun ambt waren is in dit woord niet te miskennen. — *veebezitter*, hetzelfde woord als I : 1 gebezigd wordt, volg. verb. t.; Hebr. t. *koeherder*, wat in strijd is met het woord dat in het volgende vers voor *vee* gebruikt is en altijd kleinvee, schapen en geiten, aanduidt. — *moerbeienkweeker.* Over den moerbeziënboom zie op 1 Kon. X : 27. Daar hij alleen in de lage gedeelten van Palestina groeit en groeien kan, hebben wij hier eene aanwijzing van de streek waaruit Amos afkomstig was: waarschijnlijk van de kuststreek.

15. *tegen*, volg. verb. t. (verg. vs. 16); grondt. *tot.*

Omdat gij zegt: Gij moogt niet profeteeren tegen Israël, noch uwe
17 reden laten stroomen tegen het huis Izaäk,' daarom zegt Jahwe: Uwe
vrouw zal in de stad eene lichtekooi worden, uwe zonen en dochteren
zullen door het zwaard vallen en uwe akkers met het snoer worden
verdeeld; terwijl gij zelf op onreinen bodem sterven zult en Israël
zeker van zijn grond zal worden weggevoerd.
VIII: 1 Dit heeft de Heer Jahwe mij getoond: Er was een korf met ooft.'
2 En hij zeide: Wat ziet gij, Amos? Ik zeide: Een korf met ooft. En
Jahwe zeide tot mij: Het einde is ophanden voor mijn volk Israël; ik
3 zal het niet meer voorbijgaan.' Te dien dage zullen de zangeressen
van het paleis weeklagen, spreekt de Heer Jahwe; talrijk zijn de lijken,
alom liggen zij weggeworpen.

16. *uwe reden laten stroomen*, hetzelfde woord voor „profeteeren" Ezech. XX: 46; XXI: 2; Micha II: 6, 11.

17. *met het snoer*. Zie op Ps. XVI: 6. — *op onreinen bodem*, in een heidensch land; verg. op Hoz. VIII: 13.

1 v. De Hebreeuwsche woorden voor *ooft* en *einde* zijn nagenoeg gelijkluidend.

3. *zangeressen, liggen zij weggeworpen*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *liederen, hij heeft weggeworpen*. — Aan het slot heeft Hebr. t. nog *Stil!*

HOOFDSTUK VIII: 4—14.

Wee over de woekeraars! — Hoort, onderdrukkers der armen! (4—6). Jahwe vergeet uwe goddeloosheid niet; de aarde zal er van beven (7 v.). De dag der rouw komt (9 v.); van elke openbaring van Jahwe zal men verstoken zijn (11 v.), allen die aan goddelooze eerediensten deelnemen zullen versmachten (13 v.).

VIII: 4 Hoort dit, gij die de armen te pletter slaat,
de schamele lieden onderdrukt,
5 zeggende: Wanneer is de nieuwemaan voorbij,
dat wij koorn kunnen verkoopen,
de sabbat, dat wij ons pakhuis kunnen ontsluiten? —
die eene te kleine maat gebruikt en een te zwaar gewicht,
en valsche schalen maakt,
6 die om eene geldschuld behoeftigen koopt,
een arme om een paar schoenen.
7 Jahwe heeft gezworen bij Jakobs hoogheid:
In eeuwigheid zal ik geen hunner werken vergeten. —
8 Zou hiervan het land niet beven,
niet rouw bedrijven al wie er in woont?
Zou het niet gansch en al rijzen als de Nijl,
en dalen als de stroom van Egypte?

Vs. 8. IX: 5.

4. *onderdrukt*, volg. Gr. vert.

5. *nieuwemaan* en *sabbat*. Zie op 2 Kon. IV: 23. — *pakhuis*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *koorn*. — *te kleine maat*, bij den verkoop. — *te zwaar gewicht*, bij den inkoop. — *maakt*, volg. Gr. vert.

6. Het natuurlijk gevolg dier afpersingen was de ondergang der armen, die zich eindelijk als slaven aan de woekeraars moesten verkoopen; verg. II: 6. Aan het slot heeft Hebr. t. nog een drietal onverstaanbare woorden, gewoonlijk vertaald *wij zullen afval van koorn verkoopen*, waarschijnlijk door verschrijving in den tekst gekomen.

7. Jahwe zweert IV: 2 bij zijne heiligheid, VI: 8 bij zich zelven. Wellicht wordt hij zelf ook bedoeld met *Jakobs hoogheid*, zooals hij Ps. CVI: 20; Jer. II: 11 *Israëls Eer* heet. Maar het kan ook zijn dat Amos hier, evenals VI: 1, spot met Israëls zelfverheffing en in bittere stemming zijn god laat zweren: Zoo waar als Jakob hoog of heerlijk is!

8. Eene dichterlijke, overdreven, beschrijving der aardbeving die Amos beleefd heeft, I: 1. — *als de Nijl*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *als het licht*. — Vóor *en dalen* staat in Hebr. t. nog *verdreven worden*, wat volg. Gr. vert. en IX: 5 weggelaten is. — Indien de schrijver gedacht heeft aan het jaarlijksch wassen en afnemen van den Nijl, is de vergelijking uitermate gebrekkig: de Nijl stijgt eerst maanden lang, daalt dan weer gaandeweg, terwijl bij eene aardbeving in weinige minuten soms vele

9 Te dien dage, spreekt de Heer Jahwe, doe ik de zon op den middag [ondergaan,
en verduister ik voor de aarde overdag het licht;
10 dan verkeer ik uwe feesten in rouw,
en al uwe liederen in klaagzangen,
doe op elks lenden een rouwkleed komen,
eene kaalgeschoren plek op ieders hoofd;
ik zal rouw veroorzaken als over een eenigen zoon,
den afloop maken tot een dag der bitterheid.
11 Zie, de dagen komen, spreekt de Heer Jahwe, dat ik een honger op
het land afzend; een honger, niet naar brood, een dorst, niet naar
12 water, maar naar het hooren van Jahwe's woord.' Dan zwerft men
van zee tot zee, doolt men rond van het noorden tot het oosten, zoe-
13 kende naar het woord van Jahwe, maar zonder het te vinden.' Te dien
dage zullen de schoone maagden en de jongelingen bezwijmen van
14 dorst,' zij die zweren bij de schuld van Samarië en zeggen: Zoo waar
als, Dan! uw god leeft, en: zoo waar als uw put leeft, Bersjeba! Zij
zullen vallen en niet meer opstaan.

schokken gevoeld worden. Daarom moeten wij wellicht aannemen dat hij gedacht heeft aan het golven eener groote rivier bij storm.

9. *Te dien dage*, op den dag der groote afrekening van Jahwe, door die aardbeving aangekondigd.

10. *eene kaal geschoren plek.* Zie op Lev. XIX : 28.

11 v. Eene der grootste rampen in dien onheilstijd zal zijn dat profeten en priesters geene openbaring van Jahwe ontvangen, en men dus raad en troost moet derven. Natuurlijk is het dat Amos, de uit zijn land verdreven profeet, zijn volk hiermede bedreigt; doch daar vs. 13 v. geen sprake is van dorst naar het woord van Jahwe, maar van lichamelijken dorst, rijst het vermoeden dat deze bedreiging hier niet thuis hoort.

14. *zweren bij.* Wie bij een god zweert huldigt hem. Verg. op Deut. VI : 13. — *de schuld van Samarië.* Wat hiermede bedoeld wordt, blijkt niet. Wij denken licht het eerst aan het stierbeeld van Bethel; maar over dat beeld spreekt Amos nergens; over den dienst te Bethel III : 14; IV : 4; V : 5. — Op den eeredienst te *Dan* (verg. Richt. XIX; 1 Kon. XII : 29) wijst de profeet elders niet. — *uw put*, onzekere tekstverbetering (verg. op Gen. XXI : 31); Hebr. t. *de weg van;* Gr. vert. *uw god.* Over *Bersjeba* handelt Amos ook V : 5.

HOOFDSTUK IX.

Geen ontkomen voor Israël; eenmaal wordt het rijk van David hersteld. — De profeet ontvangt van Jahwe het bevel het altaar te slaan (1*a*); Jahwe zal alles dooden; niemand ontkomt aan zijn toorn. Het zondig koninkrijk zal verdelgd worden (1*b*—8*a*). Maar niet gansch Israël, alleen de zondaars zullen sterven; en dan zal Davids huis worden hersteld en heerschen over Israël en de omliggende volken (8*b*—12). Overvloed zal in het land zijn (13—15).

Van den overwerker van het boek zijn vs. 8*b*—15; zie inl. op het boek en aant. op die verzen.

IX : 1 Eens zag ik den Heer staan bij het altaar, en hij zeide: Sla het
bovenstuk, zoodat de grondvesten trillen!
Zoo wil ik hun aller hoofd splijten,
en hun nakroost door het zwaard dooden;
niemand van hen zal ontvlieden,
geen hunner het ontkomen.
2 Al braken zij in in de onderwereld,
mijne hand zou hen er uit halen;
al klommen zij op ten hemel,
ik zou hen van daar naar beneden trekken.

1. *het altaar.* Welk, blijkt niet. Waarschijnlijk wordt dat van Bethel bedoeld. Het altaar vertegenwoordigt den eeredienst; wordt dat geslagen, dan valt alles in diggelen. — *Sla.* Het bevel is tot den profeet gericht, die het goddelijk strafgericht voltrekken moet. Dit geschiedt echter alleen in de verbeelding; er wordt niet bedoeld dat hij in werkelijkheid aan het altaar de hand moet slaan. — *wil ik ... splijten*, zeer onzekere lezing en vertaling.

2—4. Verg. Ps. CXXXIX : 2—12.

3 Al verborgen zij zich op den top van den Karmel,
ik zou hen opzoeken en van daar weghalen;
ja, al verstaken zij zich voor mij op den bodem der zee,
daar zou ik de Slang gelasten hen te bijten.
4 Al gingen zij voor hunne vijanden uit in ballingschap,
ook daar zou ik het zwaard bevelen hen te dooden,
en mijn oog op hen laten rusten ten kwade, niet ten goede.
5 En de Heer Jahwe der heirscharen is het die de aarde aanraakt,
zoodat zij siddert en al hare bewoners treuren —
zij rijst gansch en al als de Nijl,
en daalt als de stroom van Egypte —
6 die in den hemel zijne opperzaal gebouwd,
over de aarde zijn gebint gegrondvest heeft,
die de wateren der zee roept,
en ze uitgiet over de oppervlakte der aarde:
Jahwe is zijn naam.
7 Zijt gij mij niet even weinig waard als de Ethiopiërs, o zonen
Israëls? spreekt Jahwe. Heb ik niet Israël uit Egypte opgevoerd, de
8a Filistijnen uit Kaftor en de Arameërs uit Kir? ′ Zie, mijne oogen, spreekt
Jahwe, zijn tegen dit zondige koninkrijk gericht, en ik zal het ver-
delgen van den aardbodem.
8b Edoch ik zal het huis Jakob niet geheel verdelgen, spreekt Jahwe. ′
9 Want zie, al beveel ik dat het huis Israël onder alle volken geschud
worde, zooals met eene zeef geschud wordt, toch zal geen korrel ter
10 aarde vallen; ′ alle zondaars mijns volks zullen door het zwaard sterven,
zij die zeggen: Het kwaad zal ons niet genaken, noch tot ons komen. ′

Vs. 5. VIII : 8. — Vs. 6*c*. — *e*. V : 8*d*. — *f*.

3. *daar* (in den laatsten regel), volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van daar*. Desgelijks in vs. 4. — *de Slang*. Hiermede is waarschijnlijk een gewrocht der verbeelding bedoeld; zie op Job III : 8.

5 v. Omdat Jahwe, de grootmachtige, hen treffen wil, is voor hen geen ontkomen mogelijk. De breedte dezer beschrijving van Jahwe's grootheid, tusschen zijne bedreigingen in, die vs. 7 v. voortgezet worden, pleit voor de onderstelling dat zij, evenals de gelijksoortige IV : 13; V : 8 v., later ingelascht is.

6. Verg. Ps. CIV : 3 — *opperzaal*, naar verb. t. — *zijn gebint*, onzekere vertaling.

7. *Zijt* — *Ethiopiërs*. Dezen worden geacht aan Jahwe geheel vreemd te zijn. — *Heb* — *Kir?* Israël late zich niet voorstaan op de hulp die Jahwe het van oudsher heeft geboden en op zijne uitverkiezing door hem. Wel heeft hij het uit Egypte gevoerd, maar hij heeft evengoed andere volken doen verhuizen. Dat verhindert Jahwe dus niet Israël met toorn aan te zien en voorgoed te verwerpen. — *Kaftor*. Zie op Gen. X : 14. — *Kir*. Zie op 2 Kon. XVI : 9.

8*a*. *mijne* — *Jahwe*, volg. verb. t.; grondt. *de oogen van den Heer Jahwe*. — *dit zondige koninkrijk*. Dit moet in Amos' mond geheel Israël en Juda zijn, maar in dien van den omwerker alleen Israël.

8*b*—15. Dat deze verzen niet van dezelfde hand zijn als de voorafgaande blijkt vooreerst uit de tegenspraak tusschen vs. 9 v., dat alleen de zondaren onder Israël laat ondergaan, terwijl niet één vrome daarbij omkomt, en vs. 1—4, waar alle Israëlieten vergeefs trachten aan het strafgericht te ontsnappen. Voorts, wanneer de schrijver vs. 11 zegt *Te dien dage*, dan kan hij daarmede niet anders bedoelen dan „den dag van Jahwe", met welks nadering Amos de zorgeloozen heeft bedreigd, omdat die dag louter duisternis zou zijn (V : 18 v.), en die nu zou blijken toch ten slotte een dag van heil en verlossing te wezen. Ook is het wonderlijk dat onze profeet, die zoo hard zijn volk toegesproken en de onverbiddelijke gestrengheid van zijn god verkondigd heeft, plotseling aan het slot van zijn boek zulk een blij verschiet zou openen, zonder eenige verklaring van die na het voorafgaande onbegrijpelijke verandering in het gedrag van zijn god. Eindelijk kan Amos onmogelijk aan de Noord-Israëlieten als belofte hebben gepredikt dat het herboren Israël zou geregeerd worden door koningen uit Davids huis. Wel is waar is het denkbaar dat hij, zijn boek schrijvende, zijne hoorders van vroeger hierbij geheel en al uit het oog verloor, maar veel waarschijnlijker is het dat een Judeër die na den val van Samarië of van Jeruzalem leefde dit voorzag en ternederschreef dan dat Amos dit deed. Wij vinden in deze verzen dus een later aan zijn boek toegevoegd slot.

9. *korrel*, onzekere vertaling. De bedoeling moet, getuige vs. 10, zijn: zooals, wanneer men koorn zift, alleen het vuil door de zeef valt en verloren gaat, maar de graankorrels bewaard blijven, zoo zullen in de beroeringen der ballingschap de vromen gespaard worden, alleen de zondaars omkomen.

10. *Het* — *komen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Het kwaad zal ons niet doen naderen of beschermen.*

11 Te dien dage zal ik de gevallen tent van David weder oprichten, hare
breuken herstellen, hare ingestorte deelen weder oprichten, haar op-
12 bouwen, als in den ouden tijd; opdat zij het overschot van Edom en
van alle volken waarover mijn naam is uitgeroepen in bezit nemen,
spreekt Jahwe, die dit doen zal.
13 Zie, de dagen komen, spreekt Jahwe,
dat de ploeger de hand reikt aan den maaier,
de druiventreder aan den drager van het zaaikoorn,
de bergen van druivennat overvloeien,
alle heuvelen wegsmelten.
14 Dan zal ik het lot van mijn volk Israël wenden:
zij zullen de verwoeste steden herbouwen en bewonen,
wijngaarden planten en den wijn er van drinken,
tuinen aanleggen en de vruchten er van eten;
15 ik zal hen planten op hun bodem,
en zij zullen nooit meer weggerukt worden van den grond dien ik
spreekt Jahwe, uw god. [hun gegeven heb;

11 v. De schrijver verwacht dat na den ondergang van Noord-Israël Davids koningshuis weder tot macht en eer komen zal. *Gevallen* was Davids *tent* of *woning* niet bij de scheuring des rijks na Salomo's dood, maar in 586. Dat van alle volken die aan het toekomstig Israël onderworpen zullen zijn hier alleen Edom vermeld wordt is een gevolg van den oorsprong der profetie in Juda. — *waarover — uitgeroepen*, die eens door Jahwe's volk overheerscht zullen zijn. Zie op Deut. XXVIII : 10.
11. *tent.* Zie op 1 Kon. XX : 12.
13. De vruchtbaarheid is zoo groot dat kort op het ploegen het maaien volgt, en het druiventreden nauwelijks is afgeloopen of het is alweder tijd voor zaaien. Zeer duidelijk is de voorstelling niet, maar de profeet beschrijft dichterlijk de gouden eeuw. — *alle — wegsmelten*, van al het water of al de melk (verg. Joël III : 18), die er afvloeit.
14. *Dan — wenden.* Zie op Deut. XXX : 3.

O B A D J A.

INLEIDING.

Deze profetie is gericht tegen Edom. Na het opschrift (1*a*) wordt beschreven, hoe dit volk, op last van Jahwe, om zijn hoogmoed te gronde is gegaan en zijne wijzen beschaamd zijn (1*b*—9). Tot straf voor het leed dat het Israël aangedaan heeft, zal het uitgeroeid worden (10—14). De dag van Jahwe's gericht over alle volken breekt aan, en terwijl de Sion eene wijkplaats is, zal het huis Jakob Edom verteren en zijne heerschappij naar alle kanten uitbreiden (15—21).

Zonder eenigen twijfel is dit stuk geschreven na den ondergang van Jeruzalem in 586, waaraan de Edomieten deel genomen en waarvan zij tot vergrooting hunner macht gebruik gemaakt hebben (verg. inl. op Jez. XXXIV); en wel lang daarna, omdat onder de voorspellingen van heil voor Jeruzalem, vs. 17—21, de herbouw dier stad niet vermeld wordt en zij dus niet meer in puin lag toen de profeet schreef; verg. op vs. 19.

Wat Obadja aanleiding gaf de erfvijanden des volks met Jahwe's toorn te bedreigen, weten wij niet. Het is mogelijk dat zij zich ook in zijne dagen weder vijandelijk tegen Judea gedragen hadden; maar het kan ook zijn dat zij door hunne naburen, b. v. door de in dien tijd steeds noordwaarts opdringende Arabieren (de Nabateërs; zie op Gen. XXV : 13), in het nauw gebracht werden en de profeet daarin de gerechte straf zag voor hetgeen zij lang geleden aan Jeruzalem misdaan hadden. Maar ook hiermede is de schuld niet geboet. Met andere buren van Israël zal Edom diep vernederd worden, terwijl het volk van Jahwe eene glansrijke toekomst te gemoet gaat.

Een groot deel dezer profetie, vs. 1—9, komt gewijzigd voor in eenige verzen van Jer. XLIX : 7—22; waarschijnlijk hebben wij hierin eene andere bewerking van hetzelfde oorspronkelijke stuk vóor ons.

1 Het gezicht van Obadja.
Zoo spreekt de Heer Jahwe over Edom!
Wij hebben eene aankondiging gehoord van Jahwe,
en een bode is onder de volken gezonden:
Komt, laat ons tegen hem opstaan ten strijde!
2 Zie, ik heb u klein gemaakt onder de volken;
veracht zijt gij in hooge mate.
3 De overmoed uws harten heeft u bedrogen,
gij die woont in de rotsspleten,
uw verblijf hebt in de hoogte,
die bij u zelven zeidet: Wie zal mij naar beneden storten? —
4 Al woondet gij zoo hoog als de arend,
al was uw nest tusschen de starren geplaatst,
ook van daar zou ik u nederstorten, spreekt Jahwe.
5 Indien dieven tot u gekomen zijn of nachtelijke roovers —
hoe zijt gij verloren! —
zouden zij immers slechts zooveel stelen als zij noodig hebben?
Indien druivenlezers tot u gekomen zijn,
laten zíj immers eene nalezing over.
6 Hoe is Ezau doorzocht!
hoe zijn zijne schatkamers doorsnuffeld!
7 Tot de grenzen hebben u verdreven al uwe bondgenooten;
u hebben bedrogen, u overmocht,
al uwe goede vrienden;
die uw brood aten spanden u strikken,
terwijl gij geen doorzicht hadt.
8 Zal ik niet te dien dage, spreekt Jahwe, de wijzen uit Edom doen om-
het doorzicht uit Ezau's gebergte wegnemen? [komen?
9 Zullen dan niet uwe helden, Teman, verschrikt zijn;
opdat elk hunner uitgeroeid worde uit Ezau's gebergte?
10 Omdat gij uw broeder Jakob vermoord,
omdat gij tegen hem geweld gepleegd hebt,
zal schaamte u bedekken
en zult gij voorgoed uitgeroeid worden.
11 Op den dag waarop gij stondt toe te zien,
toen vreemden zijn rijkdom wegsleepten,
buitenlanders zijne poorten waren binnengedrongen,
en over Jeruzalem het lot wierpen,
zijt gij ook als een van hen geweest.
12 Zie niet naar den ongeluksdag uws broeders,

Vs. *7b c*. Jer. XXXVIII : *22b c*.

1. *Wij*. De profeet spreekt in eigen naam en in dien zijner volksgenooten. De schrijver laat gedachteloos de geijkte formule *Zoo spreekt Jahwe* vooraf gaan. Eerst vs. 2 wordt Jahwe zelf sprekend ingevoerd.
2. De vs. 1 aangekondigde veldtocht tegen Edom heeft hier reeds doel getroffen.
3. *die — rotsspleten*, u veilig wanend in die ontoegankelijke plaatsen.
5. Edoms rampspoed is zoo volkomen dat geen gewone dieven of plunderaars dien kunnen veroorzaakt hebben. Hieruit blijkt dat het een strafgericht van Jahwe is geweest. — *hoe — verloren!* Deze het verband storende uitroep ontbreekt Jer. XLIX : 9 v.
7. *die ... aten*, naar gissing ingevoegd. — *spanden u strikken*, hoogst onzekere lezing en overzetting volg. Gr. vert. — *terwijl gij* (grondt. *hij*) — *hadt*, om die strikken te zien.
10. *Omdat gij ... vermoord (hebt)*. Dit staat in Hebr. t. bij vs. 9.
11. Bedoeld is de verovering van Jeruzalem door Nebukadresar.

den dag van zijn tegenspoed;
verheug u niet over Juda's zonen
ten dage van hun ondergang,
voer geen hoog woord
ten dage hunner benauwdheid.
13 Kom de poort mijns volks niet binnen
ten dage van zijn val,
sta ook gij niet te zien naar zijn rampspoed
ten dage van zijn val,
sla de hand niet aan zijn rijkdom
ten dage van zijn val.
14 Ga niet staan op den kruisweg,
om zijne vluchtelingen om te brengen,
lever de van hem overgeblevenen niet uit
op den dag der benauwdheid.
15 Want nabij is de dag van Jahwe over alle volken:
zooals gij gedaan hebt zal u gedaan worden;
wat gij verricht hebt zal op uw hoofd nederkomen.
16 Zooals mijn volk gedronken heeft op mijn heiligen berg,
zullen alle volken voortdurend drinken;
drinken zullen zij en slorpen,
totdat zij geworden zijn als wie nooit bestaan hebben.
17 Maar op den berg Sion zal eene wijkplaats zijn,
hij zal heilig wezen,
en het huis Jakob zal zijne voormalige bezitting weder bezetten.
18 Zoo zal het huis Jakob een vuur, het huis Jozef eene vlam zijn, terwijl
het huis Ezau tot kaf wordt dat zij in brand steken en verteren zullen;
zoodat van het huis Ezau niemand overblijft; want Jahwe heeft het
19 gesproken.′ Dan zal het Zuiden Ezau's gebergte in bezit nemen, de
Laagte het land der Filistijnen, zij zullen Efraims en Samarië's veld
20 bezetten, en Benjamin Gilead.′ De ballingen van dezen voormuur der

Vs. 17*a*. Joël II : 32*a*; Rom. X : 13.

12—14. In den vorm eener vermaning beschrijft de profeet wat de Edomieten bij Jeruzalem's val gedaan hebben.

12. *Zie niet*, met leedvermaak; verg. Micha IV : 11; VII : 10 en op Ps. LIV : 9.

13. *sla — rijkdom*, volg. verb. t.

14. *kruisweg*, onzekere vertaling.

16. *mijn volk gedronken heeft*, naar gissing; grondt. *gijlieden gedronken hebt*; wat in het verband niet voegt, daar met dit drinken wel niet anders bedoeld kan zijn dan drinken uit Jahwe's toornbeker (verg. op Ps. XI : 6); wat op Jahwe's *heiligen berg*, den Sion, alleen aan Juda overkomen is. — *slorpen*, onzekere vertaling.

17. *op — zijn*. Desgelijks Joël II : 32. — *hij zal heilig wezen*, dus voor vreemden ontoegankelijk; verg. Joël III : 17.

18. *het huis Jozef*, eene oneigenaardige benaming van Israël, in strijd met vs. 19, waar het vroeger door het huis Jozef bewoonde land als vreemd grondgebied beschouwd wordt; maar de schrijver denkt hieraan niet. — *Ezau*, Edom. Zie inl. op Gen. XXV.

19. De bewoners der verschillende deelen van het Joodsche land zullen de belendende gewesten overheerschen. — Over *het Zuiden* zie op Joz. XV : 21, over *de Laagte* op Deut. I : 7. In plaats van de volgende *zij* zouden wij verwachten: de bevolking van Juda's bergen of de Judeërs, in tegenstelling met het volgende *Benjamin*. Benjamin wordt waarschijnlijk afzonderlijk genoemd, omdat een groot deel der bevolking van het Joodsche land uit Benjaminieten bestond; zie Ezra I : 5; Neh. XI : 7—9 enz.; of omdat voor dezen schrijver Jeruzalem een Benjaminietische stad was; zie op Joz. XV : 63. *Efraims en Samarië's veld* wordt hier, evenals *Gilead*, beschouwd als een door heidenen bewoond land, dat met het land der Edomieten en dat der Filistijnen door het zegepralend Israël zal in bezit genomen worden; een duidelijk bewijs voor den oorsprong van dit stuk geruimen tijd na den val van Jeruzalem: daarvóor toch, ook na Samarië's val in 722, zou het grondgebied van het voormalig rijk der tien stammen zeker niet aan Juda en Benjamin toegewezen, maar de herstelling van Israël geprofeteerd zijn.

20. Dit vers is zeer onduidelijk, vooral omdat de vertaling *dezen voormuur* onzeker is en wij vol-

Israëlieten zullen het land der Kanaänieten tot Sarefath, en die van
21 Jeruzalem in Sefarad de steden van het Zuiden in bezit nemen.' En
redders op den berg Sion zullen optrekken, om Ezau's gebergte te
richten, en aan Jahwe zal de heerschappij toevallen.

strekt niet weten, wat met *Sefarad* bedoeld wordt. — Over *Sarefath* zie op 1 Kon. XVII : 9. — *zullen het land ... in bezit nemen*, volg. verb. t.

21. *redders op den berg Sion.* Waarschijnlijk worden hiermede Israëlietische aanvoerders bedoeld, die de plaats innemen welke in andere profetieën een koning uit Davids huis bekleedt. — *aan — toevallen.* Jahwe heerscht waar zijn volk machtig is.

JONA.

INLEIDING.

Jona, de zoon van Amitthai — zoo wordt in dit boek verhaald — krijgt van Jahwe den last aan Nineve den ondergang aan te kondigen (I : 1 v.). Ongeneigd om dien te volvoeren, wil hij Jahwe ontvlieden (3) en gaat hiertoe naar Tarsjis scheep; maar het vaartuig wordt door een zwaren storm beloopen (4); de schepelingen roepen vergeefs hunne goden aan en vorschen eindelijk door het lot uit, wie dezen rampspoed heeft veroorzaakt (5—7*a*); als Jona is aangewezen, werpen zij, hoewel onwillig, hem op eigen aandringen overboord; waarop de storm bedaart (7*b*—16). Door een visch ingeslokt, blijft Jona drie etmalen in den buik van dit dier (17) en dankt daar Jahwe voor zijne redding (II : 1—9). De visch spuwt hem op het droge uit (10); waarna hij aan den opnieuw ontvangen last, Nineve aan te kondigen dat het binnen veertig dagen zal te gronde gaan, gehoorzaamt (III : 1—4). Maar als de inwoners zich verootmoedigen, krijgt Jahwe over dit voornemen berouw en verdelgt hij de stad niet (5—10). Hierover mismoedig, bidt Jona om den dood (IV : 1—4). Als hij zich buiten de stad heeft nedergezet, doet God in één nacht een boom opschieten, over welks schaduw Jona zich verheugt (5 v.); maar als die boom ook in één nacht weder verdort, barst hij in heftige klachten uit en bidt opnieuw om den dood (7 v.); doch Jahwe vraagt hem, of hij niet veeleer medelijden moet hebben met eene plaats die zoovele kinderen en zooveel vee bevat? (9—11).

Jona, de zoon van Amitthai, was, volgens 2 Kon. XIV : 25, een profeet die de macht van Jerobeam II (786—746) voorzegd heeft. Daar men dezen Jona voor den schrijver hield, werd het hier verhaalde voor waarheid aangenomen en kreeg het boek eene plaats onder de profeten. Het behoeft echter geen betoog dat wij hierin geen geschiedenis bezitten. De opeenstapeling van grove wonderen — men denke slechts aan dit dat Jona in den buik van den visch een lied, nog al een danklied! dicht — is van dien aard dat men zelfs met grond betwijfelen kan, of de verhaler wel bedoeld heeft eene ware geschiedenis mede te deelen.

Wat hij met zijn verhaal heeft willen leeren, is duidelijk. Verplaatsen wij ons, om het te begrijpen en te waardeeren, in den toestand der Joden geruimen tijd na den ondergang van Jeruzalem, toen dit boek, ook getuige de taal, geschreven is. In verdrukking onder de heidenen levende, kenden zij vele voorspellingen der oude profeten waarin dien heidenen de ondergang aangekondigd was — men denke aan die van Nahum, Habakuk, Jezaja, Jeremia, Ezechiël. Van al die bedreigingen was geene vervuld; wat grillig afstak bij het insgelijks onvervuld blijven der talrijke voorzeggingen van geluk, aan Israël gedaan. Werd hierdoor bij menigeen het geloof in Jahwe geschokt, onze schrijver vindt de verklaring van het raadsel in de barmhartigheid van zijn god: Jahwe verheugt zich — zoo predikt hij — wanneer hij de heidenen kan sparen, al was het slechts om de onschuldige kinderen en het onnoozele vee. Wel was het de plicht der profeten geweest zijne bedreigingen aan de heidenen over te brengen; maar zij moesten zich verheugen wanneer die onvervuld bleven door de bekeering van hen tot wie ze

gericht waren. En dat zij zich bekeerden was geenszins onmogelijk: in de heidensche schepelingen was menschelijk gevoel, gepaard aan eerbied voor Jahwe, en de Ninevieten wendden zich in alle oprechtheid tot God.

Waarom de schrijver Jona, den zoon van Amitthai, tot held van zijn verhaal koos, weten wij niet. Dat hij hem te Nineve liet prediken is licht te begrijpen. Afgezien van het feit dat de Israëlieten in Jerobeams dagen alles te duchten hadden van Assyrië, waarvan Nineve de hoofdstad was, is „Assur", ook na den val dier stad, de naam gebleven der rijken die in Vóor-Azië heerschten: eerst van dat der Chaldeeën, daarna van dat der Perzen, eindelijk van dat der Seleuciden (zie op Ezra VI: 22); het vertegenwoordigde dus voor Israël de heidenwereld.

Het lied II: 2—10 past zoo weinig bij den toestand waarin de schrijver het aan zijn held op de lippen legt dat hij het waarschijnlijk niet zelf vervaardigd, maar van elders overgenomen heeft. Verscheidene uitdrukkingen zijn, naar het schijnt, aan oudere liederen ontleend.

I: 1 Het woord van Jahwe kwam tot Jona, den zoon van Amitthai:′
2 Maak u op, ga naar Nineve, de groote stad, en predik tegen haar;
3 want hare boosheid is voor mijn aangezicht opgestegen.′ Maar Jona
maakte zich op om naar Tarsjis te vluchten, buiten Jahwe's bereik;
hij ging af naar Jafo, vond er een schip dat voor Tarsjis bestemd was,
betaalde de vracht en ging aan boord, om naar Tarsjis mede te gaan,
4 buiten bereik van Jahwe.′ Doch Jahwe wierp een hevigen wind op
de zee; zoodat een zware storm op zee opstak en het schip dreigde
5 stukgeslagen te worden.′ De schepelingen, bevreesd geworden, riepen
elk zijne goden aan en wierpen de lading die in het schip was over-
boord, om verlichting te verkrijgen. Maar Jona was onder in het vaar-
tuig gegaan, had zich daar nedergelegd en was in een diepen slaap
6 gevallen.′ En de scheepskapitein kwam bij hem en zeide tot hem:
Wat ligt gij te slapen! Sta op, roep uw god aan! Wellicht laat die
7 god zich gunstig jegens ons stemmen en vergaan wij niet.′ En zij
zeiden tot elkander: Komt, laat ons het lot werpen, om te weten te
komen, door wiens schuld dit ongeluk ons getroffen heeft. Zij wierpen
8 dan het lot, en het viel op Jona.′ Hierop zeiden zij tot hem: Zeg ons
toch: Wat is uw bedrijf? van waar komt ge? wat is uw vaderland?
9 en van waar zijt gij?′ Hij zeide tot hen: Ik ben een Hebreër en
vereer Jahwe, den god des hemels, die de zee en het droge gemaakt
10 heeft.′ Toen werden die mannen zeer bevreesd en zeiden tot hem:
Wat hebt gij gedaan! Want de mannen wisten wel dat hij voor Jahwe
11 op de vlucht was; dit toch had hij hun gezegd.′ Voorts zeiden zij tot
hem: Wat zullen wij met u doen, opdat de zee ophoude ons te be-
12 dreigen? Want de zee werd steeds onstuimiger.′ Hij zeide tot hen:
Neemt mij op en werpt mij overboord, opdat de zee tot kalmte kome
en u niet meer bedreige; want ik begrijp dat door mijne schuld deze
13 hevige storm tegen u losgebarsten is.′ Nog trachtten de mannen door

2. *Nineve.* Zie op Gen. X: 11.
3. Wat Jona dreef, leert IV: 2. — *Tarsjis.* Zie op 1 Kon. X: 22. — *buiten Jahwe's bereik.* Ondersteld wordt dat Jona den goddelijken last in Kanaän, waar Jahwe woont, heeft ontvangen; daarbuiten — meent hij — kan zijn god hem niet bereiken. — *Jafo.* Zie op Joz. XIX: 46.
6. *die god.* Men kan ook vertalen *God.* Indien dit bedoeld is, dan laat de schrijver, voor wien Jahwe de eenige God is, den kapitein spreken alsof Jahwe ook voor hem dit is.
7. *het lot.* Zie op Joz. VII: 14.
8. Op *toch* laat Hebr. t. eenige woorden volgen die ongeveer beteekenen *waarom dit ongeluk ons getroffen heeft*; Gr. vert. heeft ze niet.
9. *Jahwe — heeft.* Op deze belijdenis komt het aan; zie op vs. 10.
10. *Wat hebt gij gedaan!* Dit is geen vraag, maar een uitroep vol verwijt. Immers, de schepelingen wisten wel dat Jona Jahwe trachtte te ontvlieden, maar niet dat Jahwe de schepper en beheerscher van land en zee was.
11. De vereerder van Jahwe weet zelf het best, hoe zijne zonde kan verzoend worden.
12. Na den dood van den schuldige zou de vertoornde god ophouden het schip te vervolgen.

de golven te breken om aan land terug te komen; maar zij waren
hiertoe buiten staat, want de zee woedde hoe langer hoe onstuimiger
14 tegen hen in.′ Toen riepen zij tot Jahwe en zeiden: Ach, Jahwe, laat
ons toch niet vergaan omdat wij dezen man opofferen, en reken dit
ons niet toe als een vergieten van onschuldig bloed; want gij, Jahwe,
15 hebt gedaan wat u behaagde.′ Nu namen zij Jona op en wierpen hem
16 overboord. Toen hield de zee op met woeden,′ en de mannen werden
met groote vrees voor Jahwe bevangen, brachten hem offers en deden
geloften.
17 Jahwe nu zorgde er voor, dat Jona door een grooten visch werd
II : 1 ingeslikt, in wiens buik hij drie dagen en drie nachten bleef.′ En Jona
2 bad in den buik van den visch tot Jahwe, zijn god,′ aldus:

Toen het mij bange was, heb ik tot Jahwe geroepen
en heeft hij mij geantwoord;
toen ik uit den schoot der onderwereld een kreet slaakte,
hebt gij mij verhoord.
3 Gij hadt mij in een kolk, in het hart der zee, geworpen,
stroomen omvingen mij,
al uwe brandingen en golven gingen over mij heen.
4 Ik dacht: Verstooten ben ik uit uw oog;
hoe zal ik ooit weder uw heilig paleis aanschouwen?
5 Wateren ombruisten mij en bedreigden mijn leven,
de afgrond omving mij,
zeewier wond zich om mijn hoofd.
6 Tot de grondslagen der bergen was ik nedergedaald,
de grendelen der aarde hadden voorgoed mij ingesloten;
maar gij hebt mij levend uit den kuil opgetrokken, Jahwe, mijn god.
7 Toen mijne ziel in mij omneveld werd, dacht ik aan Jahwe,
en mijn gebed drong tot u door in uw heilig paleis.
8 Die op ijdele nietigheden acht slaan stooten hun geluk van zich;
9 maar ik wil u lofgezangen ten offer brengen,
wat ik beloofd heb u betalen.
De hulpe komt van Jahwe.

10 Daarna spuwde de visch, op bevel van Jahwe, Jona op het droge uit.
III : 1, 2 Ten tweeden male kwam het woord van Jahwe tot Jona:′ Maak u
op, ga naar Nineve, de groote stad, en breng haar de prediking die
3 ik u zeggen zal.′ En Jona maakte zich op en ging naar Nineve, zooals
Jahwe bevolen had. Nineve nu was eene goddelijk groote stad, drie

Vs. 17. Matth. XII : 40.

13. Zooveel eerbied hadden die heidensche schepelingen voor een profeet van Jahwe.

14. *want — behaagde,* gij zelf hebt ons door uwe macht in deze omstandigheid gebracht, waarin ons geen ander reddingsmiddel overblijft dan hem prijs te geven.

2—9. Het gedicht is een danklied van iemand die aan een gevaar, voorgesteld onder het beeld van eene schipbreuk, ontkomen is.

2. Herinnering aan Ps. XVIII : 7; CXX : 1.

3. Verg. Ps. XVIII : 5 v. en Ps. XLII : 8*b*.

4. De eerste regel is aan Ps. XXXI : 23 ontleend. — *hoe ... ooit,* met verandering van een klinker; grondt. *slechts.* — *uw heilig paleis,* d. i. den tempel. In den mond van Jona, den zoon van Amitthai, den profeet uit Noord-Israël, passen deze woorden, die alleen zin hebben indien Jahwe slechts éen tempel heeft, zeer slecht.

6. *maar — opgetrokken.* Dit zijn woorden van een geredde, niet van iemand die nog in levensgevaar verkeert, evenals vs. 8 v.; maar de schrijver van het boek heeft waarschijnlijk gedacht aan de redding van Jona uit het water en daarom het lied voor iemand in zijne omstandigheid geschikt geoordeeld. — *mij levend,* letterlijk *mijn leven.*

7*a*. herinnering aan Ps. CXLII : 4.

8. *Die — acht slaan,* als Ps. XXXI : 7*a*.

3. *goddelijk groote,* verbazend groote. Verg. op Gen. XXIII : 6.

4 dagreizen lang.' Toen Jona de stad voorloopig eene dagreize ver ingegaan was, predikte hij: Nog veertig dagen, dan wordt Nineve onderst-
5 boven gekeerd!' En de burgers van Nineve geloofden God, kondigden
een vasten af en deden, zoo grooten als kleinen, rouwkleederen aan.'
6 En toen het den koning van Nineve ter ooren kwam, stond hij van
zijn troon op, legde zijn oppergewaad af, trok een rouwkleed aan en
7 ging in de asch zitten.' Ook deed hij in Nineve uitroepen, op last van
den koning en zijne grooten: Dat mensch noch dier, rund noch klein-
8 vee, iets proeve, graze of water drinke!' Maar mensch en dier trekke
rouwkleederen aan en roepe met alle macht tot God; ook bekeere
ieder zich van zijn slechten wandel en van de geweldenarij die aan
9 zijne handen kleeft!' Wie weet, of het God niet weder berouwt; zoodat
10 hij zijn gloeienden toorn laat varen en wij niet omkomen!' Toen God
nu zag wat zij deden, hoe zij zich bekeerd hadden van hun slechten
wandel, kreeg hij berouw over het onheil dat hij gezegd had hun te
zullen aandoen, en hij deed het niet.
IV : 1, 2 Maar hierover zeer gemelijk en ontstemd,' bad Jona tot Jahwe en
zeide: Ach, Jahwe, heb ik dat niet gezegd, toen ik nog in mijn land
was? Daarom juist ben ik den vorigen keer naar Tarsjis gevloden,
omdat ik wel wist dat gij een genadig en barmhartig god zijt, lank-
moedig, groot in goedertierenheid en een die berouw krijgt over het
3 door hem aangekondigd onheil.' Nu dan, Jahwe, neem toch mijn leven;
4 want de dood is mij liever dan het leven.' Maar Jahwe zeide tot hem:
Zijt gij met reden ontstemd?
5 Jona nu verliet de stad en ging ten oosten van de stad zitten; hij
maakte zich aldaar eene hut en zette zich daaronder neder, om te
6 zien, hoe het met de stad zou afloopen.' Toen zorgde Jahwe God dat
een wonderboom boven Jona opschoot; zoodat die hem boven zijn hoofd
tot schaduw was; ten einde hem van zijne gemelijkheid te genezen.
7 En Jona verheugde zich zeer in den wonderboom.' Maar God zorgde
dat den volgenden dag bij het krieken van den dageraad een worm
8 aan den wonderboom knaagde en deze verdorde.' En God zorgde dat
met zonsopgang een gloeiende oostenwind opstak; zoodat Jona, toen
de zon op zijn hoofd brandde, schier bezwijmde en vroeg om te ster-
9 ven, zeggende: De dood is mij liever dan het leven!' Maar God zeide
tot Jona: Zijt gij met reden ontstemd om dien wonderboom? Hij zeide:
10 Ja, ik ben met reden ten doode toe ontstemd.' Toen zeide Jahwe: Gij
wildet den wonderboom gespaard hebben waaraan gij geen moeite
gehad en dien gij niet gekweekt hebt, die in éen nacht ontstaan en
11 in éen nacht vergaan is;' en ik zou Nineve niet sparen, die groote
stad, waarin meer dan honderd twintig duizend menschen zijn die het
onderscheid tusschen de rechter- en de linkerhand niet kennen, benevens veel vee?

III : 9*a*. Joël II : 14. — III : 10. Exod. XXXII : 14. — IV : 2. Exod. XXXIV : 6; Joël II : 13.

4. *veertig*, een rond getal; zie op Gen. VII : 4.
5 v. De burgers hadden het bevel des konings om zich te bekeeren niet afgewacht, maar zich reeds uit eigen beweging verootmoedigd.
IV : 5. *ging — zitten*. Zie op Job II : 8.
6. *Jahwe God*. De schrijver ontleende deze benaming der godheid wellicht aan Gen. II : 4*b*—III : 24; maar ook in eenige psalmen komen zulke dubbele namen voor; zie op Ps. L : 1. — *een wonderboom*. Waarschijnlijk wordt de ricinus bedoeld, die wel niet in éen dag, maar toch snel eene aanmerkelijke hoogte bereikt, en die breede bladeren bezit waardoor hij veel schaduw geeft; de boom draagt noten waaruit de bekende ricinus-olie bereid wordt, naar ons verhaal vaak „wonderolie" genoemd.
8. *gloeiende*, onzekere lezing.

MICHA.

INLEIDING.

De profeet naar wien dit boek genoemd is leefde onder koning Hizkia (725—697), zooals wij, behalve uit het opschrift, uit Jer. XXVI: 18 weten. Van hem kunnen de eerste drie hoofdstukken zijn, die, uitgenomen I: 1 en II: 12 v., zeker uit de eerste jaren der regeering van dien koning (verg. inl. op die hoofdstukken) dagteekenen. Maar het geheele boek is zeker niet van den schrijver dier strafrede. H. IV—VII zijn, òf in hun geheel, òf stellig voor het grootste gedeelte, na den val van Jeruzalem opgesteld, en wel door verschillende schrijvers. De oorsprong van het boek laat zich zeer goed verklaren uit den diepen indruk dien, getuige Jer. XXVI: 18 v., Micha's verschrikkelijke bedreiging gemaakt heeft. Kon men vóor den val van Jeruzalem meenen dat 's volks bekeering deze voorspelling had afgewend, toen stad en tempel waren te gronde gegaan, zag men daarin de vervulling van hetgeen Micha anderhalve eeuw vroeger had voorzegd, en werd de behoefte gevoeld daaraan, evenals aan de boetreden van Amos, een woord toe te voegen tot troost en vermaning. Waarschijnlijk deden verschillende profeten dit, ieder op zijne wijze, kwamen er dientengevolge geschriften in omloop, alle op naam van Micha, die I—III met elkaar gemeen maar overigens een verschillenden inhoud hadden, en maakte daarvan eindelijk iemand een geheel. Hieruit laat zich het best het feit verklaren dat IV, V; VI: 1—VII: 6; VII: 7—20 zoo los met elkaar samenhangen. Zie verder de inll. op de deelen van het boek.

HOOFDSTUK I—III.

Wee over Juda, vooral over de geweldenaars en leugenprofeten! — Opschrift (I: 1). De aarde en al hare bewoners moeten luisteren naar de aankondiging dat Jahwe uit den hemel nederdaalt om Israël te tuchtigen; Samarië zal verwoest worden (2—7). De profeet weeklaagt hierover en voorziet dat het ongeluk ook Juda treffen zal (8 v.). Hij wekt enkele steden van Juda op tot vlucht en rouwbetoon (10—16). Wee den onderdrukkers der armen! Om hunne zonden zal Jahwe aan het volk een juk opleggen waarvan het zich niet kan bevrijden (II: 1—3). Dan zal men over Juda eene weeklacht aanheffen (4 v.). Men minachte de woorden der profeten niet; aan den rechtschapene spellen Jahwe's woorden heil (6 v.). Groot is de geweldenarij en lichtzinnigheid in den lande (8—11). Maar Jahwe wil gansch Israël herzamelen (12 v.). Wee den overheden des volks! Zij die het recht moesten kennen schenden het (III: 1—3); eens zullen zij vergeefs tot Jahwe roepen (4). Wee den broodprofeten! Zij zullen beschaamd staan (5—7); Micha daarentegen heeft kracht om Israël zijne zonden te verwijten (8). Wee allen die de kleinen verdrukken! Om hunne schuld wordt Jeruzalem tot een puinhoop gemaakt (9—12).

Hiervan is het opschrift, I: 1, en II: 12 v., dat het verband breekt en ons in een tijd verplaatst waarin gansch Israël verstrooid is, van latere hand. Het overige kan van Micha zijn. Uit I: 6 v., waar Samarië nog niet is gevallen, vergeleken met I: 9—16, waar Juda door de Assyriërs bedreigd maar nog niet overstroomd is, blijkt dat deze profetie is uitgesproken in de eerste jaren van Hizkia. Maar de samenhang in het stuk laat veel te wenschen over, en van ettelijke verzen is de tekst zoo bedorven dat de verklaring zeer onzeker wordt.

I: 1 Het woord van Jahwe dat tot Micha uit Moresja kwam, ten tijde van Jotham, Ahaz en Hizkia, koningen van Juda, hetwelk hij gezien heeft over Samarië en Jeruzalem.

2 Hoort, volkeren altegader,
luister, aarde en hare volheid;
opdat de Heer Jahwe voor u getuige,

1. *Moresja,* eene onbekende plaats, tenzij het dezelfde is als *Maresja;* zie op Joz. XV: 44. — *Jotham, Ahaz* en *Hizkia,* ook vermeld in het opschrift boven *Jezaja* en *Hozea.* Op welken grond de Verzamelaar Micha ook onder Jotham en Ahaz openbaringen laat ontvangen, weten wij niet.

2. Over deze plechtige aanroeping zie op Deut. XXXII: 1. — *aarde en hare volheid.* Zie op Deut. XXXIII: 16. — *voor u.* Micha richt zich hier tegen de volken, hoewel zijne profetie alleen Israël

de Heer uit zijn heiligen tempel.
3 Want zie, Jahwe verlaat zijne woonplaats,
daalt neder en treedt op 's aardrijks hoogten.
4 De bergen zullen onder hem smelten,
tot valleiën zullen zij splijten,
als was door het vuur,
als water dat langs eene helling nederstroomt.
5 Dit alles om Jakobs misdrijf,
om de zonde van het huis Israël.
Wie is het misdrijf van Jakob? Immers, Samarië?
En wie is de zonde van het huis Juda? Immers, Jeruzalem?
6 Dies zal ik Samarië tot een puinhoop op het veld maken,
tot eene plaats voor wijngaarden;
hare steenen zal ik in het dal doen nederrollen,
en hare grondvesten ontblooten.
7 Al haar beeldwerk zal stukgeslagen,
al hare gewijde boomstammen met vuur verbrand worden;
al hare godenbeelden zal ik tot een warrelklomp maken;
want van hoerenloon heeft zij ze bijeengebracht,
en tot hoerenloon zullen zij weer worden.
8 Daarom wil ik huilen en weeklagen,
berooid en naakt loopen,
huilen als de jakhalzen, rouw bedrijven als de struisen.
9 Onheelbaar toch is hare wonde;
want die is tot Juda toe gekomen,
reikt tot de poort mijns volks, tot Jeruzalem.
10 Vermeldt het niet te Gath, weent niet te Bochim,
noch wentelt u in het stof te Beth-Ofra.

Vs. 3*a*. Jez. XXVI : 21*a*.

geldt. — *zijn heiligen tempel, zijne woonplaats*, vs. 3, den hemel; verg. 1 Kon. VIII : 30 enz.; Ps. XI : 4; Jez. VI : 1; LXIII : 15; Hoz. V : 15 enz. Van daar komt zijn woord door den profeet.

3 v. Dergelijke beschrijvingen van Jahwe's toornend komen Deut. XXXIII : 2 v.; Richt. V : 4 v.; Jez. LXIV : 1—4; Nah. I : 3—5; Hab. III : 8—15 en elders. — *treedt* — *hoogten*. Zie op Deut. XXXII : 13.

4. *als water* — *nederstroomt*. Zooals dit naar verschillende kanten nederstroomt, zoo splijten de bergen in alle richtingen.

5. *Dit alles*, Jahwe's nadering in toorn. — *Israël*. Wij zouden hier *Juda* verwachten. — *de zonde*, met verandering van één klinker; Hebr. t. heeft het meervoud. — *En wie is de zonde* (volg. de meeste oude vertt.; Hebr. t. *wie zijn de hoogten*) *van het huis Juda?* Volgens den profeet zijn de hoofdsteden der beide rijken de kweekplaatsen van onzedelijkheid en afgoderij. In het vervolg wordt echter niet bepaald over de hoofdsteden gehandeld.

6. *Dies* — *maken*. Dit is dus vóór de verovering van Samarië (722) geschreven. — *eene plaats voor* (letterlijk *een plantsoen van*) *wijngaarden*. Wijnstokken staan gaarne op rotsgrond en tusschen steenen. — *doen nederrollen*. Samarië lag op een berg; zie 1 Kon. XVI : 24.

7. *hare gewijde boomstammen*, naar gissing; Hebr. t. *haar hoerenloon*. — *hoerenloon*. Zoo worden de beelden en andere heilige voorwerpen genoemd, òf omdat ze, althans voor een deel, inderdaad geschenken waren der gewijden (zie op Deut. XXIII : 17 en 18), òf omdat ze, als afgodisch, bij Jahwe gehaat waren (zie Hoz. II : 11). — *en* — *worden*. Zoo gewonnen, zoo geronnen. Het goud en zilver dier beelden zal door hen die het buit maken gebruikt worden waarvoor zij willen, voor het maken van afgodische voorwerpen of voor andere schandelijke doeleinden.

8. *ik*, de profeet. — *rouw* — *struisen*. De struisvogels doen somtijds een geluid als van een schreiend kind hooren.

9. *hare wonde*, de Israël door de verovering van Samarië toegebrachte. — *de poort mijns volks*. Dit kan niet anders zijn dan de grensplaats. Ook vs. 12 wordt de nadering van het onheil tot Jeruzalem de oorzaak van den wanhopigen toestand van Juda genoemd.

10—15. De tekst dezer verzen, vol woordspelingen, is op menige plaats hopeloos bedorven.

10. *Vermeldt het niet te Gath*. Dit doet denken aan 2 Sam. I : 20. Gr. vert. heeft *Weent niet overmoedig te Gath*. — *Bochim*, onzekere lezing volg. Gr. vert. De plaats komt alleen Richt. II : 1, 5 voor en wordt hier vermeld omdat de naam overeenkomst heeft met *weent*, evenals *Gath* met *vermeldt het* en *Beth-Ofra* met *stof*. — *wentelt* — *Beth-Ofra*, volg. verb. t., gedeeltelijk naar Gr. vert. Beth-Ofra komt elders niet voor, maar meer dan ééne plaats heette alleen *Ofra*; zie op Joz. XVIII : 23.

11 Trekt naakt henen, bevolking van Sjafir;
is de bevolking van Saänan nog niet uitgetrokken,
de rouw van Beth-haësel zal haar van hare plaats wegnemen.
12 Wat wacht op geluk de bevolking van Maroth,
nu het onheil van Jahwe's wege is nedergedaald aan de poorten van
13 Bind den wagen aan de rossen, bevolking van Lachis! [Jeruzalem!
Zij is de hoofdzonde van Sions dochter,
omdat in u zijn aangetroffen de misdrijven van Israël.
14 Daarom zult gij met de bezitting van Gath als bruidschat wegge-
[geven worden,
en zullen de steden van Achzib eene teleurstelling voor Israëls ko-
[ningen zijn.
15 Tot den inbeslagnemer zal ik u brengen, bevolking van Maresja;
tot Adullam zal komen de heerlijkheid van Israël.
16 Maak u eene kaalte en scheer u om uwe troetelkinderen,
maak u eene kale plek, zoo breed als die van een arend;
omdat zij van u weg in ballingschap gevoerd worden.
II : 1 Wee hun die op iets slechts zinnen op hunne legersteden, het volbrengen
2 des morgens in het volle licht; want het staat in hunne macht: ' zij
begeeren akkers, en rooven ze; huizen, en nemen ze weg; door afper-
sing maken zij zich meester van den man en zijn huis, van den eigenaar
3 en zijn erfdeel.' Daarom, zoo spreekt Jahwe, zie, ik zin tegen dit ge-
slacht op een kwaad, een waaruit gij uw hals niet bevrijden kunt,
en waaronder gij niet in staat zijt rechtop te gaan; want een kwade
4 tijd zal het zijn.' Te dien dage zal men van u een lied zingen en
dit klaaglied aanheffen: Verloren zijn wij, verloren! De akkers van
mijn volk worden bij de maat weggeschonken, en men geeft het die
niet terug. Aan hen die ons wegvoeren wordt ons veld uitgedeeld;'
5 dies zal men voor ons geen meetsnoer bij loting meer werpen.
6 „Laat toch in Jahwe's gemeente uwe reden niet stroomen! Neen, zij

11. *Sjafir*, eene stad in Juda, tusschen Eleutheropolis en Askelon, wellicht dezelfde als Sjamir, Joz. XV : 48. — *Saänan*. Zie op Joz. XV : 37. Er is klankovereenkomst tusschen dezen naam en *is ... uitgetrokken*. — *Beth-haësel*, onbekende plaats, wellicht dezelfde die Zach. XIV : 5 vermeld wordt. — *haar van hare plaats*, volg. verb. t.

12. *Wat wacht*, gedeeltelijk volg. Gr. vert. — *Maroth*, onbekend. — *van Jahwe's wege*, uit den hemel; verg. Gen. XIX : 24. — *poorten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *poort*.

13. *Bind*, met geringe tekstverandering; grondt. heeft het werkwoord in het manlijk, terwijl *bevolking* ook in het Hebreeuwsch vrouwelijk is. — *Lachis*. Zie op Joz. X : 3. — *de rossen*. Zie op 1 Kon. IV : 28. Het Hebreeuwsche woord is gekozen om klankovereenkomst met *Lachis*. — *Zij — dochter*. Tot straf voor het gebruik van strijdwagens (verg. op Joz. XI : 6), waarin Lachis schijnt te zijn voorgegaan, moet het nu de wagens tot vluchten inspannen.

14. *gij*, Lachis. — *weggegeven worden*, volgens andere klinkers. — *Achzib*. Zie op Gen. XXXVIII : 5. De naam heeft klankovereenkomst met het Hebreeuwsche woord voor *eene teleurstelling*. — *Israëls koningen*, hier die van Juda.

15. *Tot — brengen*, volg. verb. t. — *Maresja*. Zie op I : 1. De naam komt in klank overeen met het woord voor *inbeslagnemer* of *bezitter*. — *Adullam*. Zie op Gen. XXXVIII : 1. — Wellicht wordt met *tot — Israël* gezinspeeld op Davids verblijf in Adullam, 1 Sam. XXII : 1—5; zoodat het zou beteekenen: Israëls heerlijkheid zal vernederd worden, zooals David door Saul werd benard.

16. Toegesproken wordt Juda. — Over dit teeken van rouw zie op Lev. XIX : 27 en 28. — *arend*. Zie op Lev. XI : 13—19.

1. Na *zinnen* heeft grondt. *die kwaad doen*; wat het verband ten eenen male breekt; eerst den volgenden morgen doen zij wat zij des nachts bedacht hebben. — *het — macht*. Zie op Gen. XXXI : 29.

2. Verg. op Jez. V : 8.

3. *een kwaad*, hier: onheil, voorgesteld als een juk waaronder Israël zal gebogen gaan; verg. Hoz. X : 11.

4. In dit vers zijn verscheiden tekstverbeteringen, gedeeltelijk naar Gr. vert., aangebracht.

5. *ons*, naar gissing; grondt. *u*. — Over de toewijzing van het land bij het lot, nadat de akkers met het snoer waren afgemeten, zie op Ps. XVI : 6.

6 v. Deze verzen behelzen, naar het schijnt, woorden van het volk, dat, de boetreden van sommige profeten moede, hun den mond stopt (verg. Jez. XXX : 9 v.; Am. II : 12 en elders); maar de tekst is op sommige plaatsen zoo bedorven dat wij naar de lezing en den zin moeten raden.

mogen daarover hunne reden niet laten stroomen; het smalen houdt
7 niet op!' Is het huis Jakobs verstooten? Is Jahwe mismoedig geworden?
Zijn dit zijne daden? Brengen niet zijne woorden Israël geluk aan?"
8 Als gisteren is mijn volk: het staat als vijand op tegen hem met
wien het in vrede leeft; berooft van kleederen niets kwaads vermoe-
dende voorbijgangers, lieden die de oorlogswapenen gebroken hebben;'
9 de vrouwen mijns volks verdrijft gij uit het huis dat haar lief is, gij
10 neemt van hare kinderen voorgoed den opschik weg.' Staat op en
gaat heen! want hier is voor u geene rustplaats; wegens verontreini-
11 ging zult gij geweldadig te gronde, ja, te gronde gaan.' Indien een
man die met wind en valschheid aankomt hun voorliegt: Over wijn
en sterken drank zal ik voor u mijne reden doen stroomen — dat is
een prediker voor dit volk. —

12 Herzamelen, herzamelen wil ik gansch Jakob,
bijeen-, bijeenbrengen het overschot van Israël;
bij elkaar zal ik het zetten, als schapen in eene omheining,
als eene kudde te midden eener kooi,
waar het vanwege de menschenmenigte gonzen zal.
13 De belhamel gaat voor hen uit;
zij breken los, door de poort heen, naar buiten;
hun koning voor hen uit, Jahwe aan hunne spits. —

III : 1 Maar ik zeg: Hoort toch, hoofden van Jakob,
overheden van het huis Israël!
moest gij het recht niet kennen?
2 Zij haten het goede en hebben het kwade lief,
zij rooven den lieden het vel weg,
en het vleesch van het gebeente,
3 zij eten het vleesch van mijn volk op,
stroopen hun het vel af,
slaan hun de beenderen stuk;
zij halen het uit elkaar, als vleesch in den pot,
als stukken in den ketel.
4 Eens zullen zij roepen tot Jahwe,
doch hij zal hun te dien dage niet antwoorden,

6. *in Jahwe's gemeente.* Dit staat in Hebr. t. bij vs. 5. — *Laat ... reden ... stroomen!* dat is: profeteert, als vs. 11; Ezech. XX : 46; XXI : 2; Am. VII : 16.

7. *zijne woorden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mijne woorden.* — *Israël,* volg. verb. t.; Hebr. t. *den rechtschapene, gaande.*

8. *Als,* volgens zeer onzekere tekstverbetering. — *hem* — *leeft,* volgens andere klinkers, met Gr. vert. — *de oorlogswapenen,* letterlijk *den oorlog.* — *lieden die ... gebroken hebben,* volg. Gr. vert. Zij die de wapenen hebben gebroken zijn de *niets kwaads vermoedende voorbijgangers* van den vorigen regel.

9. *den opschik.* Hebr. t. *mijn opschik,* wat desnoods kan beteekenen: den opschik dien ik hun gegeven had, of *mijne heerlijkheid.*

10. In dit vers zijn geringe tekstverbeteringen volg. Gr. vert. aangebracht.

11. *een prediker,* letterlijk *een die* (zijne reden) *laat stroomen;* zie vs. 6.

12 v. Deze verzen kunnen niet van Micha zijn: zij breken het verband en staan zeer vreemd tusschen de voorspellingen van louter rampspoed. Ook kunnen het geen woorden zijn van de valsche profeten van wie vs. 11 spreekt; want dezen konden niet uitgaan van de onderstelling dat Israël verstrooid was. Zij zijn ongetwijfeld van den Verzamelaar.

12. *gansch,* volg. verb. t., wellicht naar Gr. vert.; Hebr. t. *u, gansch.* — *omheining,* volgens andere klinkers *kooi,* onzekere vertaling. — *waar* — *zal,* volgens andere woordafdeeling en klinkers. De beeldspraak wordt niet goed volgehouden; bedoeld wordt: uit de plaatsen waar de Israëlieten samengebracht worden stijgt een gedruisch op als uit eene volle schaapskooi.

13. *De belhamel,* letterlijk *de doorbreker,* het dier dat in de kudde vooropgaat en het eerst door de poort treedt waardoor de in kooi of perk opeengepakte schapen of geiten naar buiten dringen. — *hun koning.* Dit kan een aardsche koning zijn of Jahwe; verg. op Num. XXIII : 21.

1. *Maar ik zeg.* Dit sluit zich aan bij II : 11.

3. *het vleesch,* vóor *in den pot,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *zooals.*

4. *Eens.* Er staat eigenlijk *Dan.*

maar zijn aangezicht voor hen verbergen;
omdat zij zich slecht hebben gedragen. [spoor brengen:
5 Zoo spreekt Jahwe over de profeten die mijn volk op het dwaal-
Als zij met de tanden iets te bijten hebben, kondigen zij vrede aan,
maar wie hun niets in den mond steekt, dien wijden zij den oorlog.
6 Daarom zal het voor u nacht worden zonder gezicht,
en donkerte zonder waarzeggerij;
de zon zal over de profeten ondergaan,
de dag over hen worden verduisterd.
7 Schamen zullen zich de zieners, blozen de waarzeggers,
altemaal zullen zij de bovenlip omwinden,
omdat er geen antwoord Gods komt.
8 Ik daarentegen ben door den geest van Jahwe vol kracht,
vol gerechtigheid en sterkte,
om Jakob zijne misdrijven te verkondigen,
Israël zijne zonden.
9 Hoort hiernaar toch, hoofden van het huis Jakob,
overheden van het huis Israël!
Gij maakt het recht tot iets afschuwelijks
en verdraait al wat billijk is;
10 gij bouwt Sion met bloed,
Jeruzalem met goddeloosheid.
11 Hare hoofden spreken recht voor geschenken,
hare priesters geven voorschriften om loon,
hare profeten zeggen waar voor geld;
toch steunen zij op Jahwe, zeggende: Jahwe is immers in ons midden?
Geen onheil zal ons overkomen.
12 Daarom, door uwe schuld zal Sion als akkerland worden omgeploegd,
wordt Jeruzalem tot een puinhoop,
de tempelberg tot eene begroeide hoogte.

Vs. 10. Hab. II : 12. — Vs. 12. Jer. XXVI : 18.

5. *wijden — oorlog.* Zie op Jez. XIII : 3.
6. *voor u.* Hiermede kunnen de profeten bedoeld zijn die geen gezicht krijgen, of de Israëlieten, die verstoken zullen zijn van openbaringen door hunne tusschenkomst. Verg. Klaagl. II : 9. — *waarzeggerij.* Op zichzelf ligt in dit woord geen afkeuring, daar de lijn tusschen wichelaar of waarzegger en profeet niet te trekken was; zie inl. op Num. XXII : 2—XXIV : 25.
7. *de bovenlip omwinden.* Zie op Lev. XIII : 45.
8. *door den geest,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *den geest.* — *gerechtigheid,* de gave om goed van kwaad te onderscheiden.
9. *Gij — afschuwelijks.* Gij spreekt zóo recht dat elk vonnis iets verfoeilijks is.
10. *bouwt,* in het meervoud volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het enkelvoud. — Jeruzalems paleizen en vestingwerken zijn gebouwd van afgeperst geld, welks eigenaar soms het leven verloor, als men zijn goed anders niet bemachtigen kon; zie 1 Kon. XXI; verg. Jez. I : 23; Ezech. XXII : 12, 27 enz.
11. *Hare — geschenken.* Verg. Deut. XVI : 18—20. — *hare priesters — loon.* Zij laten zich betalen, wanneer iemand hun raad komt vragen in eene godsdienstige aangelegenheid. — *hare profeten — geld.* Verg. inl. op 2 Kon. V. — *Geen — overkomen.* Dezelfde ijdele verwachting Jer. V : 12; VII : 1—15 enz.
12. *als,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *eene ... hoogte.* Hebr. t. heeft het meervoud.

HOOFDSTUK IV, V.

Israëls aanstaande heerlijkheid. — Eenmaal zullen alle volkeren naar den Sion opgaan, om van Jahwe onderricht te ontvangen (IV : 1 v.); van zijne rechtspraak zal algemeene vrede het gevolg zijn (3 v.); want Jahwe is Israëls god (5). Hij zal de verstrooiden herzamelen, uit hen een nieuw volk maken, waarover hij koning zal zijn in Jeruzalem, hetwelk de vroegere heerschappij herkrijgt (6—8). Wat kermt Jeruzalem! Het heeft immers een koning? Het weeklage; want het gaat in ballingschap naar Babel, waaruit het echter weder verlost zal worden (9 v.). De volken die zich tegen Jeruzalem verzamelen kennen Jahwe's voornemen niet, hen door Sions bevolking te verpletteren (11—13). Jeru-

zalem bedrijve rouw; zijn koning wordt geslagen (14). Uit Efraths huis komt een heerscher, die Israël weiden en zijne vijanden overwinnen zal (V : 1—5); Israëls overschot zal door Jahwe's hulp onder de volken machtig wezen (6—8). Paarden, vestingen, wichelarijen, beelden en wat dies meer zij zullen uitgeroeid zijn (9—14).

In dit stuk, dat èn om den schoonen aanhef (IV : 1—5), èn om de voorspelling van den koning uit Efrath (V : 1—5), meer dan andere gedeelten van dit boek de aandacht trekt, hangen de deelen zoo slecht samen en wisselt de toon zoo wondersnel, dat het onmogelijk als werk van éen schrijver, uit welken tijd ook, kan verklaard worden. In IV : 9—14 staat het een en ander dat ons vóor den val van Jeruzalem verplaatst; maar al het overige kan niet anders dan daarna, waarschijnlijk geruimen tijd daarna, geschreven zijn. Zie op IV : 9—13, 14; V : 1, 2 en 14.

IV : 1 Eenmaal zal Jahwe's tempelberg aan de spits der bergen staan,
en boven de heuvelen verheven zijn;
derwaarts zullen volkeren stroomen;
2 talrijke natiën zullen optrekken en zeggen:
Komt, laat ons opgaan naar den berg van Jahwe,
naar het huis van Jakobs god;
opdat hij ons zijne wegen wijze,
en wij op zijne paden wandelen! —
Want van Sion zal wet uitgaan,
Jahwe's woord van Jeruzalem.
3 Dan zal hij scheidsrechter zijn tusschen talrijke volkeren,
en sterke natiën, zelfs ver wonende, terechtwijzen;
zij zullen dan hunne zwaarden tot ploegscharen omsmeden,
hunne speren tot sikkelen;
geene natie zal meer tegen eene andere het zwaard opheffen,
en zij zullen den krijg niet meer leeren;
4 maar ieder zal zitten onder zijn wijnstok en vijgeboom,
zonderdat iemand hem opschrikt;
want de mond van Jahwe der heirscharen heeft het gesproken.
5 Immers, laten alle volken wandelen, elk in den naam van zijn god,
wij zullen voor eeuwig en altoos wandelen in den naam van Jahwe,
[onzen god.
6 Te dien dage, spreekt Jahwe, zal ik het kreupele te huis brengen,

Vs. 1—3. Jez. II : 2—4.

1—5. In deze merkwaardige profetie hebben wij eene treffende proeve, hoe de hoogstontwikkelde profeten van Israël zich wisten los te maken van het vooroordeel dat Jahwe slechts Israëls god was en alle andere volken niet dan om Israëls wil bestonden: eenmaal toch zouden alle natiën deel erlangen aan Israëls voorrechten. Zoo werd de weg gebaand tot het inzicht dat bij God geen aanneming des persoons is (verg. inl. op *Jona*). Dat de schrijver echter deze gevolgtrekking nog niet gemaakt heeft leert vs. 5, waar een blijvend onderscheid tusschen Israël en de overige volken wordt gehandhaafd. De profetie wordt nagenoeg gelijkluidend in Jez. II : 2—4 gevonden. Zij kan noch van Jezaja noch van Micha zijn; immers, in hun tijd kon de tempel op den Sion nog niet „het huis van Jakobs god" heeten, daar er toen vele tempels van Jahwe waren; zij dagteekent dus eerst van na Jozia's hervorming.

1. *aan — bergen.* De Sion was niet hoog, maar zou, naar des profeten verwachting, eenmaal de hoogste aller bergen zijn, omdat Jahwe daarop woont; zie op Ezech. XVII : 23. Was Jeruzalem, als woonplaats van Israëls god, voor zijn volk het middelpunt der aarde (Ezech. V : 5), de berg waarop het lag zou het vereenigingspunt, zijn tempel de plaats der aanbidding van alle volken worden.

2. *opdat — wandelen!* Niet om te offeren gaan zij naar Jahwe's heilige plaats, maar om er kennis van Gods geboden te verkrijgen. Deze te leeren kennen was taak der priesters; zie op Deut. XXXIII : 10. — *Want — Jeruzalem.* Dit zeggen niet de volken, maar de profeet.

3. *Dan — terechtwijzen.* Een diep denkbeeld: God beslecht de twisten van alle natiën, en wereldvrede is het einde van het godsgericht.

4. *ieder — vijgeboom.* Zie op 1 Kon. IV : 25.

5. De bedoeling is: die profetie wordt zeker vervuld; want al hebben alle volkeren hunne eigen goden, dezen zijn slechts voor een tijd; alleen Israëls god zal altijd vereerd worden.

6—8. Daar in deze verzen de verstrooiing van Israël of Juda ondersteld wordt, zijn zij zeker na 722, waarschijnlijk eerst na 586, geschreven; voor de laatste tijdsbepaling pleit nog eene uitdrukking in vs. 7; zie aldaar.

6. *het kreupele* en *het verjaagde.* Dezelfde aanduiding van het verstrooide Israël Sef. III : 19; verg. Ezech. XXXIV : 16.

het verjaagde herzamelen,
met hen die ik in het ongeluk gestort heb;
7 dan zal ik het kreupele tot een overschot maken,
het vermoeide tot een sterk volk,
en Jahwe zal koning over hen zijn op den berg Sion,
voortaan tot in eeuwigheid.
8 En gij, Kudde-toren, heuvel van Sions dochter,
tot u zal de voormalige heerschappij komen,
aan u het koningschap van Jeruzalem te beurt vallen.
9 Waarom krijt gij nu zoo heftig?
Is er geen koning in u, of is uw raadgever te loor gegaan,
dat weeën als van eene barende u hebben aangegrepen?
10 Krimp van weeën, dochter Sions, als eene barende;
want nu zult gij de stad verlaten, op het veld verblijf houden,
en te Babel komen.
Daar zult gij bevrijd worden,
daar zal Jahwe u verlossen uit de hand uwer vijanden.
11 Thans zijn tegen u vele volken vergaderd,
die zeggen: Zij worde bezoedeld, en ons oog zie op Sion neder!
12 Maar zij kennen Jahwe's overleggingen niet,
en hebben geen inzicht in zijn voornemen:
hen bijeen te brengen als garven op den dorschvloer.
13 Sta op en dorsch, dochter Sions!
want ik zal uwen hoorn maken als ijzer,
uwe hoeven als koper,
en gij zult vele volkeren fijnstampen,
hunne overwinst wijden aan Jahwe,
hun rijkdom aan den heer der gansche aarde.
14 Thans moogt gij u kerven, gij kerfster!
een belegeringswal wordt tegen ons opgeworpen;

7. *een overschot,* of *eene rest,* waaruit dan iets grooters herboren kan worden. Deze zonderlinge uitdrukking is alleen te verklaren door de onderstelling dat de benaming „overschot" of „rest", voor de hoop der toekomst, een kunstterm was geworden, den lezers der oude profetische boeken gemeenzaam; verg. op Jez. X : 20—23. Zij pleit dus voor eene late dagteekening dezer verzen. — *het vermoeide,* volg. Lat. vert.

8. In dit vers zijn een paar woorden verplaatst; wat echter op den zin geen invloed heeft. — *Kudde-toren,* alleen nog Gen. XXXV : 21. — *heuvel van Sions dochter.* In den tijd van Nehemja was *de heuvel* (in het Hebreeuwsch *ofel*) de benaming van een deel van Jeruzalem; zie op Neh. III : 26. Waarschijnlijk spreekt dus hiermede de profeet een toren toe, op een heuvel te midden van Jeruzalems puinhoopen gelegen. — *het koningschap van Jeruzalem,* volg. verb. t., de heerschappij die Juda's hoofdstad in den ouden tijd bezat en bij de herstelling van het volk herkrijgen zou.

9—13. In deze verzen is eene vreemde wisseling van tooneelen: vs. 9 verplaatst ons in een tijd toen Jeruzalem nog een koning had, en vs. 10 voorspelt ballingschap; maar vs. 11—13 onderstelt dat Jeruzalem wordt aangevallen door vreemde volken, die daarvoor het hoofd zullen stooten, ja, door de bevolking zullen verpletterd worden. Waarschijnlijk is dit hieruit te verklaren dat de schrijver, langen tijd na 586 levende, bij het opstellen van zijn stuk gebruik maakte van profetieën van vóor Jeruzalems verwoesting. Met III : 12 is de voorzegging van Jeruzalems redding in scherpe tegenspraak.

10. *Krimp van weeën,* onzekere vertaling. Grondt. heeft *Krimp en,* waarop een werkwoord van onzekere beteekenis in de gebiedende wijs volgt.

11. *bezoedeld,* hier niet door de schuld die Jeruzalem ontheiligt, maar door het bloed harer inwoners, hetwelk hunne vijanden in haar midden vergieten. — *ons* — *neder!* uitdrukking van leedvermaak; desgelijks VII : 10; Ob. vs. 12 v. Verg. op Ps. LIV : 9.

12 v. Verg. op Jez. XXI : 10.

12. *hen,* Sions vijanden.

13. Het overwinnend Israël wordt met een dorschend rund vergeleken, dat het koren vertreedt. — (*gij zult*) *wijden,* met verandering van een klinker; Hebr. t. *ik zal wijden.*

14. Op zichzelf zou dit vers wel het vervolg van III : 12 en van Micha's hand kunnen zijn; doch daar het hier staat, is het waarschijnlijk van denzelfden schrijver als vs. 9, 10*a* en wordt met *den bestierder Israëls* Sedekia bedoeld. — *u kerven,* van rouw; zie op Lev. XIX : 28. — *gij kerfster.* Ook het oorspronkelijke heeft eene woordspeling; eigenlijk staat er: eene die eene stroopende bende uitzendt; volgens anderen eene die door eene bende bestookt wordt; in elk geval wordt Jeruzalem bedoeld

met de roede slaat men op de kaak den bestierder Israëls.
V : 1 En gij, huis Efrath, al zijt gij het kleinste onder Juda's geslachten,
uit u zal mij voortkomen een die bestemd is ten heerscher in Israël,
en wiens herkomst is van den voortijd, van overoude dagen.
2 Dies geeft hij hen prijs, totdat eene vrouw gebaard heeft
en de rest zijner broeders tot Israëls zonen is teruggekeerd;
3 dan treedt hij op en weidt hen in de kracht van Jahwe,
in den majesteitsvollen naam van Jahwe, zijnen god,
terwijl zij veilig wonen;
omdat hij dan groot zal zijn tot de uiteinden der aarde;
4 en hij zal vrede wezen.
Wanneer Assur in ons land komt en onzen grond betreedt,
zullen wij zeven herders tegenover hem stellen,
en acht machthebbers onder de menschen.
5 Die zullen Assurs land met het zwaard afweiden,
Nimrods land met dolken,
en verlossing geven van Assur,
wanneer hij in ons land komt en ons gebied betreedt.
6 Dan zal Jakobs overschot onder de natiën,
te midden van vele volkeren,
als de dauw zijn die van Jahwe komt,
als eene regenvlaag op het kruid,
dat op den mensch niet wacht,
noch hulp van menschenkinderen verbeidt.
7 Dan zal Jakobs overschot onder de natiën,
te midden van vele volkeren,
als een leeuw zijn onder de wouddieren,
als een jonge leeuw onder de schaapskudden:
overvalt hij hen, dan vertreedt hij,
en verscheurt, zonderdat iemand redding brengt.
8 Uw arm zal opgeheven zijn tegen uwe vijanden,
en al uwe tegenstanders zullen uitgeroeid worden.
9 Te dien dage, spreekt Jahwe, zal ik uwe paarden uit uw midden
en uwe wagens vernielen; [uitroeien,

Vs. 1. Matth. II : 6.

1. *huis Efrath*, volg. een hs. en Gr. vert.; Hebr. t. *Bethlehem Efrath*. — *het kleinste*, door toevoeging van de laatste letter van het voorafgaand woord; Hebr. t. *klein*. — Efrath is de landstreek waarin Bethlehem lag, Ruth I : 2; IV : 11; verg. op Gen. XXXV : 19. Daar David uit Bethlehem afkomstig was, bedoelt de profeet met *het huis Efrath* het Davidische koningshuis, en daar hij dit bezwaarlijk *het kleinste* (of ook slechts *klein*) *onder Juda's geslachten* kan genoemd hebben zoolang Davidieten over Juda regeerden, worden wij hier zeker verplaatst na den val van Jeruzalem, waarschijnlijk geruimen tijd daarna; verg. op vs. 2. — *wiens* — *dagen*. De ouderdom van het geslacht was borg voor de voortreffelijkheid.
2. *totdat* — *heeft*. Waarschijnlijk zinspeelt de profeet op Jez. VII : 14, terwijl de tijd nader bepaald wordt door *en* — *teruggekeerd*, wat niet anders beteekenen kan dan: totdat de Israëlieten die nog in den vreemde vertoeven tot de in Kanaän wonende broeders zijn wedergekeerd.
3. *hij*, de aanstaande koning. — *veilig*, naar gissing ingevoegd.
4. *hij* — *wezen*. Zie op Jez. IX : 5. — *Assur*, ook na den val van Nineve het rijk aan Eufraat en Tigris; zie op Ezra VI : 22. — *onzen grond*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *onze burchten*. — *zeven, acht*, verscheidene. Evenzoo Pred. XI : 2.
5. *Nimrods land*, Assyrië; zie Gen. X : 8—11. — *met dolken*, volg. onzekere tekstverbetering (verg. op Ps. LV : 22); Hebr. t. *hare deuropeningen*. — *verlossing geven*. Misschien te lezen *ons verlossen*, wat in elk geval bedoeld wordt.
6. Verg. Deut. XXXII : 26. — *onder de natiën*, volg. Gr. en Syr. vertt. ingevoegd. — *als de* — *verbeidt*, rijk gezegend door Jahwe zonder eigen toedoen of hulp van menschen; *hulp van* is duidelijkheidshalve ingevoegd.
7. *als een leeuw*. Verg. op Gen. XLIX : 9.
8. *zal opgeheven zijn*, met verandering van een klinker; Hebr. t. *zij opgeheven*.
9. Over de grieve tegen *paarden* en *wagens* zie op Joz. XI : 6.

10 uitroeien de steden van uw land,
ten onderst boven halen al uwe vestingen;
11 uitroeien de wichelarijen uit uwe hand,
zoodat gij geen toovenaars meer hebt;
12 uitroeien uit uw midden uwe beelden en wij-steenen,
zoodat gij u niet meer nederwerpt voor het werk uwer handen;
13 omverwerpen uwe gewijde boomstammen uit uw midden,
verdelgen uwe steden;
14 en in toorn en gramschap zal ik wraak oefenen aan de natiën,
die niet geluisterd hebben.

10. Tegen *vestingen* ijvert ook Jezaja, Jez. II : 15.
11. Over *wichelarijen* en *toovenaars* zie op Deut. XVIII : 10 v.
12 v. De afkeuring in één adem van *wij-steenen* (zie op Gen. XXVIII : 18) en *gewijde boomstammen* (zie op Exod. XXXIV : 13) leert ons dat wij hier verplaatst worden na *Deuteronomium,* waarin gene voor het eerst verboden zijn (Deut. XII : 3).
13. *uwe steden.* Hiervan is reeds vs. 10 gesproken; waarschijnlijk stond hier oorspronkelijk *hoogten* of iets dergelijks.
14. *aan de natiën.* In het voorafgaande wordt vs. 1—8 Israëls heerlijkheid voorspeld en vs. 9—13 de aanstaande zuivering van Israëls land van allerlei dingen die als heidensch of tot zonde verleidend waren gebrandmerkt; indien onmiddellijk daarop de tuchtiging der *natiën,* of heidenen, wordt aangekondigd, dan is dit het begrijpelijkst als wij ons Israël voorstellen levende te midden van heidenen, zooals na den val van Jeruzalem het geval was.

HOOFDSTUK VI : 1—VII : 6.

Het strafgericht over het ondankbare volk. — Luistert, bergen, naar Jahwe's aanklacht tegen zijn volk: hij heeft het van oudsher welgedaan (VI : 1—5). Hij vraagt geen offeranden, alleen gerechtigheid en deemoed (6—8). Hij roept der stad toe dat hij de onrechtvaardigen zal slaan en der versmading prijsgeven (9—16). Wee mij, want het land is vol goddeloosheid en tweedracht! (VII : 1—6).

De samenhang tusschen VI : 1—5; 6—8; 9—16 en VII : 1—6 laat zooveel te wenschen over dat wij hier zeker het werk van verschillende schrijvers vóór ons hebben. Een paar hunner kunnen vóór de Ballingschap geleefd hebben — met name die van VI : 6—8 — maar al deze stukken zijn wis eerst geruimen tijd na 586 aan elkander geregen.

VI : 1 Hoort toch, wat Jahwe spreekt!
Sta op, vang een geding aan ten aanhooren der bergen,
en dat de heuvelen naar u luisteren!
2 Hoort, bergen, het geding van Jahwe,
leent het oor, gij grondvesten des aardrijks;
want Jahwe heeft een geding tegen zijn volk,
eene aanklacht tegen Israël.
3 Mijn volk, wat heb ik u gedaan?
Waarmede — antwoord mij — heb ik u vermoeid?
4 Ik heb u opgevoerd uit Egypteland,
uit het slavenhuis verlost,
Mozes, Aäron en Mirjam aan uwe spits doen gaan.
5 Mijn volk, gedenk toch, wat Balak, Moabs koning, beraamde,
en wat Bileam, de zoon van Beor, hem antwoordde,

1 v. Verg. op Deut. XXXII : 1.
1. *wat Jahwe spreekt,* tot den profeet. — *een geding.* Verg. Jez. I : 18 v.; Hoz. IV : 1 enz. — *ten aanhooren van,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *met.*
2. *leent het oor,* naar verb. t.; Hebr. t. *gij onwankelbaren.* — *grondvesten des aardrijks.* Zie op Deut. XXXII : 22.
3. *vermoeid,* door overmatige eischen (verg. Jez. XLIII : 23) of onwelwillende behandeling (verg. Jez. VII : 13).
4 v. Ik heb u integendeel met weldaden overladen.
4. *Mirjam.* Zie op Num. XII : 1.
5. Verg. Num. XXII : 2—XXIV : 25. — *van Sjittim,* de laatste halte der Israëlieten vóór den overtocht van den Jordaan, Joz. II : 1 (verg. op Num. XXV : 1), *tot Gilgal,* de eerste na dien overtocht,

van Sjittim tot Gilgal —
opdat gij Jahwe's gerechte daden moogt erkennen.
6 Waarmede zal ik voor Jahwe treden,
mij buigen voor God in den hooge?
Zal ik voor hem treden met brandoffers,
met éenjarige stierkalveren?
7 Zal Jahwe welgevallen hebben in duizenden rammen,
in tienduizenden stroomen olie?
Zal ik mijn eerstgeborene geven voor mijn misdrijf,
de vrucht van mijn schoot voor mijne zonde?
8 U is medegedeeld, o mensch, wat goed is en wat Jahwe van u vraagt;
niets dan recht doen, vroomheid liefhebben
en ootmoedig wandelen met uwen God.
9 Hoort, Jahwe roept der stad toe —
en doorzicht is het zijn naam te vreezen,
hoort naar de roede en hem die haar bestelde:
10 Ik zal een einde maken aan goddelooze schatten,
en toornen tegen eene schrale maat.
11 Zou ik haar voor rein houden met hare goddelooze weegschalen,
met haar buidel vol valsche gewichten?
12 haar, wier rijkaards vol geweldenarij zijn,
wier inwoners leugen spreken,
wier tong in hun mond vol bedrog is?
13 Ook ben ik begonnen u te slaan,
verwoesting aan te richten om uwe zonden.
14 Gij zult eten, maar niet verzadigd worden:
het verlangen blijft in uw binnenste;
gij zult het uwe trachten te bergen, maar het niet redden,
en wat gij nog redt zal ik aan het zwaard overleveren.
15 Gij zult zaaien, maar niet oogsten,
olijven treden, maar u niet met olie zalven,
most maken, maar geen wijn drinken.
16 De inzettingen van Omri hebt gij in acht genomen,
al wat het huis van Achab gedaan heeft hebt gij nagedaan,
hunne raadslagen hebt gij gevolgd;
opdat ik u zou maken tot eene ontzetting,

Joz. IV : 19 (verg. aant. aldaar). Misschien is vóor dezen regel een uitgevallen waarin Jahwe's wonderdadige hulp bij dien tocht vermeld werd.

6—8. Verg. op Hoz. VI : 6. — Na de vermelding van Jahwe's weldaden, die hij aan zijn volk verwijtend voorhield, zouden wij eene aanwijzing van 's volks ondankbaarheid verwachten. De opsteller van het stuk heeft waarschijnlijk, deze verzen aan een oud geschrift ontleenende, bedoeld die te geven: gij, beweldadigden, hadt uwe erkentelijkheid moeten toonen, niet door offers, maar door rechtschapenheid en vroomheid, en dit hebt gij verzuimd. — Over de kinderoffers zie op Lev. XVIII : 21.

7. *mijne zonde.* In het oorspronkelijke staat letterlijk *de zonde mijner ziel*, wat wellicht zooveel is als: mijne doodzonde.

8. *U is medegedeeld*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *Hij heeft u medegedeeld.*

9 v. Deze verzen, waarvan de tekst bedorven is, zijn overgezet naar zeer onzekere tekstverbeteringen.

10. *schrale*, letterlijk *magere.* Blijkbaar wordt eene valsche bedoeld.

11. *Zou — houden*, volg. andere klinkers; Hebr. t. *Zou ik rein zijn.* — *haar*, de stad van vs. 9.

13. *ben ik begonnen*, met verandering van klinkers; Hebr. t. *heb ik ziek gemaakt.*

14 v. Dergelijke bedreigingen Lev. XXVI : 26; Deut. XXVIII : 38—42; Hoz. IV : 10. — *verlangen*, volg. verb. t., gedeeltelijk naar Gr. vert.

15. *olijven treden.* Gewoonlijk werd de olie geperst; verg. op 1 Kon. V : 11. — *most maken.* Eigenlijk staat er, zeer onjuist, *most (treden).* — Verg. op Deut. XX : 5—7.

16. *hebt — genomen*, volg. Gr. vert. — Met *de inzettingen van Omri* en *al wat het huis van Achab gedaan heeft* wordt waarschijnlijk vooral afgoderij bedoeld, 1 Kon. XVI : 25 enz.; of geweldenarijen, 1 Kon. XXI. — *uwe*, volg. verb. t.; grondt. *hare.* — *Den smaad van de volken*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Den smaad van mijn volk.* Verg. Ezech. XXXVI : 15.

en uwe inwoners tot een voorwerp van gesis.
Den smaad van de volken zult gij dragen.
VII : 1 Wee mij, want het gaat mij als bij de inzameling van het ooft,
bij de nalezing van den wijnoogst,
wanneer er geen tros meer is om te eten,
geen vroegrijpe vijg, waarnaar ik verlangde:
2 verdwenen zijn de vromen uit het land,
geen rechtschapene is er meer onder de menschen;
allen loeren zij op bloedvergieten,
zij maken met netten jacht op elkander.
3 Slechts tot kwaaddoen deugen hunne handen;
de vorst eischt, de rechter wijst recht voor loon;
de groote spreekt zijne zielsbegeerte uit,
en verwringt alles.
4 De beste van hen is als een doornstruik,
de rechtschapenste als eene heg.
De dag uwer wachters, uwe bezoeking, komt;
reeds vangt hunne ontzetting aan!
5 Vertrouwt geen vriend,
verlaat u op geen makker;
pas op uwe woorden voor haar die in uwe armen ligt;
6 want de zoon minacht den vader,
de dochter staat op tegen hare moeder,
de schoondochter tegen hare schoonmoeder;
's menschen huisgenooten zijn zijne vijanden.

Vs. 6. Matth. X : 35 v.

1. Het van vrome burgers beroofde en door slechtaards bevolkte land Israëls wordt vergeleken met een boomgaard waarin bij de nalezing niets bruikbaars is overgebleven.
2. *verdwenen — menschen.* Verg. op Ps. XII : 2.
3. *hunne,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *wijst recht,* naar gissing ingevoegd. — *en verwringt alles,* hoogst onzekere vertaling van een waarschijnlijk bedorven tekst.
4. *de rechtschapenste als eene heg,* naar andere woordafdeeling. — *De dag uwer wachters,* de dag waarop uwe profeten u gewezen hebben, de dag van Jahwe; verg. op Am. V : 18. Met de *wachters* zijn echter wellicht de aanzienlijken bedoeld, waarvan het voorafgaande spreekt; dan is hun *dag* hun ondergang; zie op Job XVIII : 20.
5. *uwe woorden,* letterlijk *de opening van uw mond.* Verg. Ps. CXLI : 3.
6. *minacht,* behandelt hem als een dwaas. — Misschien had dit stuk oorspronkelijk een ander slot, dat de samensteller van het boek door vs. 7—20 verving.

HOOFDSTUK VII : 7—20.

Jahwe, de ontfermer. — Israël zal uitzien naar Jahwe, die het weder oprichten en zijne vijanden vertreden zal (7—13). Bede tot Jahwe, dat hij zijn volk weide en de natiën vernedere (14—17). Welke god is zulk een ontfermer als hij? (18—20).

De hier sprekende persoon is het vernederd en lijdend, maar hoopvolle Israël; terwijl met zijne „vijandin", die vermaand wordt zich niet te verheugen over zijn ellendigen staat, omdat zij zelve van Jahwe het ergste te duchten heeft, alle tegenstanders van Israël bedoeld worden. Zeker is het stuk lang na den ondergang van Juda geschreven; zie op vs. 14.

VII : 7 Ik daarentegen zal uitzien naar Jahwe,
verbeiden den god mijns heils:
mijn god zal naar mij hooren.
8 Verheug u niet over mij, vijandin!
al ben ik gevallen, ik sta weder op;
al zit ik in duisternis, Jahwe is mij een licht.

7. Met *daarentegen* wordt dit stuk aan het vorige geknoopt.

9 Jahwe's toorn zal ik dragen,
omdat ik tegen hem heb gezondigd,
totdat hij het voor mij opneemt en mij recht verschaft,
mij uitvoert in het licht,
en ik zie, hoe hij gerechtigheid oefent.
10 Als mijne vijandin het ziet, zal schaamte haar bedekken,
haar die tot mij zeide: Waar is Jahwe, uw god?
Dan zien mijne oogen op haar neder,
wanneer zij als straatvuil vertreden wordt.
11 Op den dag waarop uwe muren gebouwd worden,
op dienzelfden zal men u ver wegdrijven,
12 op dienzelfden zal het ongeluk u genaken,
van Assur tot Egypte, en van Egypte tot de Rivier,
van zee tot zee, van berg tot berg,
13 en zal de aarde eene wildernis worden om hare bewoners,
tot straf voor hun gedrag.
14 Weid met uw staf uw volk, de schapen die uw erfdeel zijn,
die afgezonderd een bosch te midden eener gaarde bewonen;
laat hen in Bazan en Gilead grazen, gelijk vanouds.
15 Doe ons wonderen zien, als toen gij uittoogt uit Egypteland.
16 De volken zien het en schamen zich over hun gebrek aan kracht;
zij leggen de hand op den mond, en hunne ooren worden doof.
17 Zij zullen stof lekken als slangen,
bevend uit hunne krochten komen, als wat in het stof schuifelt,
zich sidderend keeren tot Jahwe, onzen god, en voor u vreezen.
18 Wie is God als gij, die de schuld vergeeft,
de misdrijven van het overschot uws erfdeels voorbijziet?
die niet voor eeuwig zijn toorn vasthoudt,
maar in goedertierenheid welgevallen heeft.
19 Weder zal hij zich over ons ontfermen,
onze schuld vertreden.
Ja, gij zult al onze zonden in de kolken der zee werpen,
20 trouw bewijzen aan Jakob, goedertierenheid aan Abraham,
zooals gij onzen vaderen van oudsher met eede beloofd hebt.

Vs. 10*b*. Ps. XLII : 4*b*, 11*b*; Joël II : 17*f*.

10. *wanneer*, letterlijk *ten tijde dat*, volg. verb. t.; grondt. *nu*.
11. In lezing en vertaling van dit vers is veel onzekers. — *zal — wegdrijven*, met verandering van klinkers en weglating van een paar tweemaal geschreven letters, terwijl *u* volg. Gr. vert. ingevoegd is.
12. *zal — genaken*, letterlijk *het* (ongeluk) *zal over u komen*. — *Assur*. Verg. V : 4 v. en op Ezra VI : 22. — *tot Egypte*, met verandering van éene letter; Hebr. t. *en de steden van Egypte*. Over den vorm van den Hebreeuwschen naam voor *Egypte* alhier zie op 2 Kon. XIX : 24. — *de Rivier*, de Eufraat. — *van zee — tot berg*, volg. Gr. vert.
13. *tot straf voor*, letterlijk *door de vrucht van*.
14. Het verdrukte Israël wendt zich tot Jahwe om hulp. — *die — bewonen*, onzekere vertaling; is zij juist, dan wordt hier de ellendige toestand des volks beschreven, dat eenzaam in een onvruchtbaar oord woont, omringd van vruchtbare streken, die het echter niet bezit; wat zeer goed past op den toestand van Israël onder de heerschappij der Perzen. Men kan echter ook vertalen *Gij* (Jahwe), *die afgezonderd in een bosch op den Karmel woont!* maar het is moeilijk aan te nemen dat onze profeet Jahwe zoo zou hebben toegesproken. — *laat — vanouds*. Bazan en Gilead zijn in 734 voor Israël verloren gegaan (zie 2 Kon. XV : 29); *gelijk vanouds* bewijst dus dat dit stuk geruimen tijd daarna is geschreven. De schrijver bidt om een uitgebreider erfdeel voor zijn vernederd volk dan Ezechiël verwacht heeft dat het immer erlangen zou; zie op Ezech. XLVII : 13—20.
15. *Doe ons ... zien*, volg. verb. t.; Hebr. t. *ik zal ons* of *hem doen zien*; Gr. vert. *gij zult ... zien*.
17. *wat in het stof schuifelt*, als Deut. XXXII : 24.
19. *gij zult ... werpen*, in het Hebreeuwsch *tasliech*. Hiernaar wordt een Joodsch nieuwjaarsgebruik genoemd; zie inl. op Lev. XVI. — *onze* vóór *zonden*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hunne*.
20. *Abraham*. Israël heet „Abraham's kroost" Jez. XLI : 8.

N A H U M.

INLEIDING.

Het opschrift „de godspraak Nineve" past zeer goed bij den inhoud van het boek; want dit behelst nadrukkelijke voorspellingen van den ondergang dier hoofdstad van Assyrië. Dewijl in III : 8—10 op den val van Thebe in Egypte wordt gewezen, dagteekent het uit den tijd daarna, d. i. na ongeveer 663. Maar van hoe lang daarna, blijkt niet. De profeet voorziet dat Nineve door een vijandelijk leger zal ingenomen en verwoest worden (II; III), maar noemt die vijanden niet; zoodat het onzeker is, of hij al dan niet in een aanval dien Nineve had te verduren aanleiding vond het den ondergang te voorzeggen. Wellicht vond hij ze in den oorlog van Cyaxares, koning der Meden, tegen Assyrië, waarschijnlijk na den dood van Asurbanipal in 626. De profeet schreef dan vermoedelijk in de eerste helft der regeering van Jozia (639—609). Blijkens I : 1, 4 was hij denkelijk een Noord-Israëller. Daar hij zich I : 12—15 tot Juda keert, profeteerde hij in dat land; tenzij dit gedeelte, en dan ook II : 2, ingelascht is door een omwerker, die in Nahums godspraak noode eene voorspelling van Juda's en Israëls herstel miste. Dit is te waarschijnlijker, daar ook de rest van H. I sporen draagt omgewerkt te zijn.

HOOFDSTUK I, II.

Jahwe, de wreker. — Opschrift (I : 1). Jahwe is een wrekend god, die, terwijl hij eene toevlucht is voor wie op hem vertrouwen, zijne vijanden vernielt (2—8). Wat zou men dan trachten weerstand te bieden aan hem, die ineens geheel verderft! (9—11). Van u zal het juk uws verdrukkers worden weggenomen, en gij zult vol vreugde uwe redding vieren (12—15). De vijand trekt tegen Nineve op (II : 1—4); dat zich vergeefs verdedigt (5—7); de stad wordt ontvolkt en geplunderd (8—10), het leeuwennest uitgeroeid (11—14).

I : 1 De godspraak Nineve.
Het boek van het gezicht, van Nahum uit Elkos.
2 Een naijverig god, een wreker is Jahwe,
een wreker is Jahwe en grimmig;
wraak oefent Jahwe op zijne tegenstanders,
hij wrokt tegen zijne vijanden.
3 Jahwe is lankmoedig en groot in kracht,
maar hij laat geenszins ongestraft;
Jahwe's weg is in storm en wervelwind,
en wolken zijn het stof dat zijne voeten opjagen.
4 Hij bestraft de zee en maakt haar droog;
droog legt hij alle rivieren;
Bazan en de Karmel verkwijnen,
ook verwelken de bloesems van den Libanon.
5 Bergen dreunen van zijn tred,

Vs. 3*a*. Exod. XXXIV : 6 v.; Num. XIV : 18.

1. *De — Nineve.* Dit opschrift, van denzelfden vorm als die welke boven Jez. XIII—XXIII staan, is van een verzamelaar. De herkomst van *Het — Elkos* is onbekend. — Over *gezicht* zie op Num. XII : 6. — *Elkos*, waarschijnlijk in de landstreek ten noorden van de vlakte van Jizreël.
2. *naijverig.* Zie op Exod. XX : 5.
3. *Jahwe is lankmoedig.* Lang houdt hij zijn toorn in, maar om dien eindelijk des te geweldiger te doen losbarsten. — *groot in kracht*, om geduldig te blijven (verg. Job VI : 11 v.) en dus den rechten tijd af te wachten. — *het — opjagen*, letterlijk *het stof zijner voeten.*
3—5. Over dergelijke schilderingen van Jahwe's komen ten gerichte zie op Micha I : 3.
4. *Bazan.* Zie op Num. XXI : 33. — *Karmel.* Zie op Joz. XII : 22. — *Libanon.* Zie op Deut. I : 7. — Nahum, Noord-Israëliet van afkomst, vermeldt de bergen van zijn land.

heuvels smelten voor hem weg;
de aarde rijst vóor hem op,
het wereldrond en allen die het bewonen.
6 Wie zal voor zijne verbolgenheid staande blijven,
wie standhouden bij het blaken van zijn toorn?
Zijne gramschap stort zich uit als een vuur,
en de rotsen springen voor hem in stukken.
7 Goed is Jahwe voor hen die ten dage der benauwdheid op hem vertrouwen,
hen die tot hem de toevlucht nemen kent hij;
8 maar in een overstelpenden vloed vernietigt hij wie tegen hem opstaan,
zijne vijanden jaagt hij in de duisternis.
9 Wat zoudt gij dan tegen Jahwe beramen?
Hij maakt er een einde aan;
niet tweemaal komt de benauwdheid op;
10 want tot hun grondslag toe verward als warrelkruid,
worden zij, als droog kaf, volkomen verteerd.
11 Uit u is voortgekomen een die kwaad beraamde tegen Jahwe,
een die snoode ontwerpen smeedde. —
12 Zoo zegt Jahwe: Al zijn zij ook voltallig en sterk,
toch zullen zij weggemaaid worden en verdwijnen.
Ik heb u vernederd, maar zal u niet weder vernederen;
13 daarom zal ik zijn juk van u afnemen en het verbreken,
en de banden die u knellen stuk rijten.
14 En Jahwe zal u aangaande bevelen:
geen van uwen naam wordt meer verstrooid;
uit het huis van uw god zal ik de gesneden beelden uitroeien,
en de gegotene zal ik uit uw midden wegnemen.
15 Want herwaarts spoeden zich op de bergen de voeten van den heilbode,
van hem die vrede doet hooren.
Vier uwe feesten, Juda, betaal uwe geloften;
want voortaan zal de snoodaard u niet meer doortrekken:
ganschelijk is hij uitgeroeid. —

5. *van zijn tred*, letterlijk *van zijnentwege* of *door hem.* — *rijst vóor hem op*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *hebt gij doen rijzen.*

7. *hen die ... op hem vertrouwen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tot eene toevlucht.* — *kent*, zorgt dus voor hen; verg. Ps. I : 6.

8. *wie tegen hem opstaan*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hare plaats.* — *jaagt hij in de duisternis*, of *de duisternis jaagt hen voort.*

9. *gij.* Toegesproken worden de tegenstanders van Jahwe, over wie in het voorgaande en ook vs. 10 gehandeld wordt. De profeet heeft den vijand dien hij onmachtig tegen Jahwe acht nog niet genoemd. — *niet — op*, omdat zij reeds den eersten keer de voorbode van volkomen ondergang geweest is.

10. *tot hun grondslag*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tot doornen.* — *verward als warrelkruid*, volg. verb. t. In Hebr. t. zijn bij vergissing eenige letters herhaald. — *warrelkruid.* Welke plant het Hebreeuwsche woord aanduidt, is onbekend. Het Hollandsche woord is gekozen om de woordspeling van het oorspronkelijke na te volgen.

11. Met hem die *kwaad beraamde tegen Jahwe* en *snoode ontwerpen smeedde* is zeker de koning van Assyrië bedoeld.

12. (*zullen zij*) *verdwijnen*, volgens veranderde woordafdeeling; Hebr. t. *zal hij verdwijnen. En.*

13. Verg. Jer. XXX : 8. — *de banden die u knellen*, letterlijk *uwe banden.* — Gedurende de regeering van Manasse en Amon was Juda schatplichtig aan Assyrië, en is dit wellicht gebleven totdat de komst van Farao Necho den staatkundigen toestand van de landen ten westen van den Eufraat veranderde; zie 2 Kon. XXIII : 29.

14. *u*, Juda. In dit vers staat dit voornaamwoord in het manlijk enkelvoud, terwijl het in vs. 11—13 in het vrouwelijk enkelvoud staat. Het schijnt dus dat zij die de klinkers op de medeklinkers schreven meenden dat hier een ander toegesproken wordt dan in het voorgaande; wat uit het oorspronkelijke, dat zonder klinkers geschreven werd, niet kon opgemaakt worden. — *zal ik uit uw midden wegnemen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zal ik tot uw graf maken.*

15. *herwaarts* (volgens andere klinkers; Hebr. t. *zie*) — *hooren.* Verg. Jez. LII : 7. — *spoeden zich*, volg. verb. t.; Hebr. t. *gij zijt vlug*, als slot van vs 14. — *de snoodaard*, Assur.

II : 1 Een verstrooier is opgetrokken tegen u!
Houd de wacht, zie uit langs den weg;
stevig de lenden, en zamel veel krachten.
2 Immers, Jahwe herstelt den luister van Jakob,
met dien van Israël;
daar plunderaars hen uitgeschud
en hunne ranken verdorven hebben.
3 Het schild zijner helden is rood geverfd,
de dapperen zijn in scharlaken gekleed;
als vuur dat vonken schiet zijn de wagenen
ten dage dat ze worden opgesteld,
en de lansen die gezwaaid worden.
4 Over de straten rijden de wagens als razenden,
zij vliegen over de pleinen;
hunne gedaante is die van fakkels,
als bliksemschichten schieten zij voort.
5 De vorsten ijlen en struikelen in hunne vaart,
spoeden zich naar den muur, waar het schutdak opgesteld is.
6 De poorten der rivieren staan open,
en het paleis smelt weg van angst.
7 Besloten is: Zij wordt ontbloot, weggeruimd,
terwijl hare slavinnen zuchten als duiven
en zich trommelen op de borst.
8 Nineve geleek zoolang het bestond op een vijver van wateren;
nu vloeien deze weg;
„Blijft, blijft!” maar niemand ziet om.
9 Maakt zilver, maakt goud buit;
er is geen einde aan den voorraad;
aan den schat van kostbaarheden.
10 Uitplundering, uitschudding, uitputting,
en een wegsmeltend hart,
knikking der knieën, kramp in aller lenden,
en elks gelaat is met eene hooge kleur overtogen.
11 Waar is zij die het leger van leeuwen,
die de weideplaats voor leeuwenwelpen was,
waar leeuwen en leeuwinnen rondliepen,
en leeuwenwelpen, door niemand opgeschrikt?
12 Waar is de leeuw die ten behoeve zijner welpen roofde,
en worgde voor zijne leeuwinnen,
die zijne holen met roof vulde,
zijne schuilhoeken met het geroofde?

1. Toegesproken wordt Assur of Nineve. — *houd de wacht*, met verandering van klinkers; Hebr. t. wellicht *bewaak de vesting*.

2. *Jakob*. Dit schijnt hier Juda aan te duiden, terwijl met *Israël* Noord-Israël bedoeld wordt.

3. *zijner*, van den „verstrooier,” die vs. 1 op Nineve losgaat. — *als*, naar verb. t.; Hebr. t. *door*. — De vertaling van den laatsten regel is zeer onzeker.

4—6. Hier worden wij verplaatst in Nineve, dat zich vergeefs ter verdediging toerust.

4. *rijden de wagens als razenden*. Verg. Jer. XLVI : 9.

5. *ijlen*, hoogst onzekere lezing; Hebr. t. *hij zal gedenken*.

6. *De poorten der rivieren*. Of hiermede de aan de rivieren gelegen poorten bedoeld worden?

7. *Besloten — weggeruimd*. De tekst is waarschijnlijk bedorven. Indien de vertaling juist is, moet *zij* Nineve zijn en *hare slavinnen* de vrouwelijke bevolking. — *als duiven*. Verg. op Jez. XXXVIII : 14.

8. In Nineve waren van den tijd der stichting af menschen uit allerlei landen samengevloeid; nu verspreiden dezen zich ijlings.

10. *kramp in aller lenden*. Verg. Jez. XXI : 3.

11. Leeuwen zijn het beeld van koningen en andere machtigen (zie b. v. Ezech. XIX). Hier wordt dus Nineve als eene stad van vorsten beschreven.

13 Zie, ik ga op u los, spreekt Jahwe der heirscharen,
ik doe uwe menigte in rook opgaan,
en het zwaard zal uwe jonge leeuwen verteren;
ik zal uw roof uit het land wegdoen,
en de stem uwer gezanten zal nooit meer gehoord worden.

13. *uwe menigte,* volg. Gr. vert.; grondt. *hare wagens.* — Onder *uw roof* verstaat de profeet waarschijnlijk de in Nineve opgetaste schatten. — *uwer gezanten,* naar andere klinkers.

HOOFDSTUK III.

Wee der bloedstad! — Nineve zal om hare zonden verwoest en in al hare naaktheid tentoongesteld worden (1—7). Zoudt gij sterker zijn dan No-Amon, dat te gronde gegaan is? (8—10). Zoo zal het ook Nineve vergaan (11—13): trots alle pogingen van tegenweer, zal het, hoe machtig en volkrijk ook, onheelbaar geslagen worden (14—19).

III : 1 Wee, bloedstad, gansch en al vol bedrog en geweld,
die het rooven niet nalaat!
2 Zweepgeklap, wielengeratel,
jagende paarden, opspringende wagens,
3 optrekkende ruiters,
geflikker van zwaarden, bliksemen van speren,
tal van gesneuvelden, hoopen dooden,
geen eind aan de lijken, men struikelt over hare lijken;
4 vanwege de menigte der hoererijen dier lichtekooi,
vol bevalligheid, meesteres in tooverkunsten,
die volken verstrikte door hare hoererijen,
en geslachten door hare tooverkunsten.
5 Zie, ik ga op u los, spreekt Jahwe der heirscharen,
ik sla van voren uwe slippen op,
en doe volkeren uwe naaktheid zien,
koninkrijken uwe schaamte;
6 ik zal vuilnis op u werpen,
u der minachting prijsgeven en ten toon stellen.
7 Dan zal ieder die u ziet u ontwijken,
en zeggen: Verwoest is Nineve; wie zou haar medelijden betoonen?
waar zou ik troosters voor haar zoeken?
8 Zijt gij beter dan No-Amon,
dat aan de stroomen lag, van water omringd,
welks bolwerk de groote plas was,
welks muren de wateren waren?
9 Ethiopië was haar kracht, en Egypte, zonder beperking,

2. *opspringende wagens,* zonder veeren op oneffen bodem rijdende.
3. *optrekkende,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *doende optrekken.* — *hare,* die der *bloedstad,* vs. 1, die vs. 4 eene *lichtekooi* heet. Zóo volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hunne.*
4. De vertaling *verstrikte* staat niet vast; anderen *verkocht,* d. i. aan het goddelijk strafgericht overleverde door ze te verleiden.
5. Dezelfde voorstelling Jez. XLVII : 3; Jer. XIII : 26; Ezech. XVI : 37; Hoz. II : 9.
7. *haar* in den laatsten regel, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *u.*
8. *No-Amon,* ‚het huis van (den god) Amon' of ‚Amun', bij de Grieken *Thebe.* Zie op Jer. XLVI : 25. Deze stad is, met geheel Egypte, in 672 in de handen gevallen van Asarhaddon, koning van Assyrië. Of zij toen echter is belegerd en ingenomen, weten wij niet. Dit is zeker geschied door Asurbanipal (668—626) op zijn tweeden tocht naar Egypte, eenige jaren na zijne troonsbestijging. Dit is de laatste keer geweest dat een Assyrisch leger Egypte is binnengetrokken. Daar de profeet eerst eenigen tijd na die inneming geschreven heeft, kon hij vergeten dat juist de Assyriërs Thebe verwoest hadden, die dus hierin wèl getoond hadden beter, d. i. machtiger, dan Thebe te zijn. — *water,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *uit zee.* — *de groote plas,* de Nijl; zie op Jez. XVIII : 2. — *welks muren de wateren waren.* Het water waarvan Thebe omringd was dekte het als een muur.
9. Thebe's verdedigers. — *haar kracht,* met verandering van éen leesteeken; Hebr. t. *kracht.* — *de Putiërs.* Zie op Gen. X : 6. — *Libyers.* Zie op Gen. X : 13 — *haar,* volg. oude vertt. Hebr. t. *u.*

de Putiërs en de Libyers waren haar ter hulpe.
10 Zelfs zij is gevankelijk in ballingschap gegaan;
zelfs van haar zijn de kinderen verpletterd aan alle hoeken der straten;
over hare edelen heeft men het lot geworpen,
en al hare aanzienlijken zijn in ketenen geklonken.
11 Zoo zult ook gij dronken en beneveld worden,
ook gij eene schuilplaats tegen den vijand zoeken.
12 Al uwe vestingwerken zijn als vijgeboomen met vroegrijpe vruchten;
als zij geschud worden, valt het ooft hem die eten wil in den mond.
13 Zie, het volk in uw midden zijn vrouwen geworden,
voor uwe vijanden zijn de poorten uws lands wijd geopend;
het vuur heeft uwe grendels verteerd.
14 Put u water voor de belegering, versterk uwe vestingwerken;
ga in het slijk, treed leem, grijp den tichelvorm aan;
15 daar zal het vuur u verteren, het zwaard u uitroeien.
Al zijt gij menigvuldig als sprinkhanen,
menigvuldig als afvreters,
16 al zijn uwe kooplieden talrijker dan de starren des hemels —
de afvreters zwermen uit en vliegen weg.
17 Uwe edelen zijn als de sprinkhanen,
en uwe beambten als de kevers,
die, als het koud is, in de muren schuilen:
gaat de zon op, dan vliegen zij weg,
en men weet de plaats niet meer waar zij geweest zijn.
18 Uwe herders zijn ingedommeld, koning van Assur,
in slaap gevallen zijn uwe geweldigen;
verstrooid is uw volk op de bergen,
en niemand herzamelt het.
19 Geen leniging is er voor uwe breuk;
smartelijk is uwe wonde.
Al wie van u hoort klapt in de hand over u;
want wie heeft niet voortdurend van uwe boosheid te lijden gehad?

10. *de kinderen verpletterd.* Zie op Ps. CXXXVII : 9.
11. Van angst zult gij het hoofd kwijtraken; verg. Jez. LI : 20 v.
12. Bijna zonder slag of stoot vallen uwe vestingwerken.
14. *Put — belegering.* Vul uwe regenbakken met water, opdat gij eene belegering kunt doorstaan en u niet uit gebrek aan water moet overgeven. — *ga — aan.* Bereid tichels tot versterking der muren.
15. *daar,* aan de steenovens, terwijl gij bezig zijt met u voor te bereiden op het beleg, overvalt u het verderf. — Na *uitroeien* heeft grondt. *het zal u verteren als sprinkhanen,* als zinstorend weggelaten. — *afvreters.* In het oorspronkelijke een ander woord voor *sprinkhanen*; zie op Joël I : 4.
17. *edelen,* onzekere vertaling. — *beambten.* Zie op Jer. LI : 27. — *kevers,* als Jez. XXXIII : 4. — *als het koud is,* letterlijk *op een kouden dag*; maar daar er op volgt *gaat de zon op,* wordt, naar het schijnt, de nacht bedoeld.
18. *in slaap gevallen zijn,* volg. verb. t.; Hebr. t. *wonen.*

HABAKUK.

INLEIDING.

Het boek, van welks schrijver wij niets weten, begint met eene klacht over het heerschen van onrecht in Israël (I : 1—4) en vervangt die door de aankondiging van de komst der gevreesde Chal-

deën (5—11); waarop, na eene herhaalde klacht over geweldenarij (12—17), eene zeer heftige bedreiging volgt, met een vijfvoudig Wee! over onderdrukkers (H. II). Een lied, waarin de schrikverwekkende komst van Jahwe beschreven wordt en de dichter zijn vertrouwen op hem uitspreekt (H. III), besluit het. Wat den tijd betreft waarin het oudste gedeelte van dit geschrift is ontstaan, de vermelding van de Chaldeën, I: 5—11, die blijkbaar den lezers niet alleen van hooren-zeggen bekend zijn, verplaatst ons zonder twijfel na 605, toen zij voor het eerst in Vóor-Azië optraden, en vóor 597, toen zij Jeruzalem hebben belegerd en ingenomen (2 Kon. XXIV: 8—16). Doch het geheele boek is niet uit dien tijd. Wat op II: 8 volgt past niet goed bij het voorafgaande. Het viervoudig wee na dat van vs. 6*b*—8 is in geheel anderen stijl en bevat meer dan éene uitdrukking die blijkbaar ontleend is aan andere geschriften (verg. op II: 12—14), waarvan een, Jer. L, LI, uit het eind der vijfde eeuw dagteekent; het schijnt dus eene later toegevoegde uitwerking te zijn van de bedreiging tegen de Chaldeën in het voorafgaande vervat. Ook het lied in H. III draagt het karakter van jongen oorsprong (zie inl. daarop).

HOOFDSTUK I.

De Chaldeën komen! — Opschrift (1). Klacht over knevelarijen (2—4). De Chaldeën naderen, alles veroverend (5—11). Maar gij, Jahwe, onze god, hoe kunt gij het onrecht dulden en de verwatenheid van den geweldenaar? (12—17).

I: 1 De godspraak die de profeet Habakuk gezien heeft.
2 Hoe lang, Jahwe, krijt ik zonderdat gij hoort?
roep ik tot u: Geweld! zonderdat gij redt?
3 Waarom doet gij mij onheil aanschouwen,
en ziet gij jammer aan?
waarom moet ik geweld en verderf voor oogen hebben,
zijn er twisten ontstaan en krakeelen?
4 Daarom verliest de wet haar kracht,
en komt het recht niet beslist te voorschijn;
want de goddelooze verspert den rechtschapene den weg;
zoo komt het recht verdraaid te voorschijn.
5 Ziet, trouweloozen, en aanschouwt,
staat verbijsterd en weest verbijsterd;
ik ga toch in uwe dagen iets doen
dat gij niet zoudt gelooven, indien het u verteld werd.
6 Want zie, ik verwek de Chaldeën,
dat grimmige en onstuimige volk,
dat de aarde in hare geheele breedte doorloopt,
om woonsteden in bezit te nemen die het niet toebehooren.
7 Geducht en verschrikkelijk is het;
aan zich zelf dankt het recht en hoogheid;
8 zijne paarden zijn sneller dan panters,
vuriger dan wolven des avonds;
daar komen zijne ruiters van verre aanrennen;
zij vliegen als een arend die op zijn voedsel toeschiet.
9 Hij komt met alle macht, om geweld te plegen;

Vs. 5. Hand. XIII: 41. — Vs. 5*a*. Jez. XXIX: 9*a*.

3. *ziet gij jammer aan,* werkeloos, zonder tusschenbeide te treden. — Na *krakeelen* heeft Hebr. t. nog *zal hij opheffen*.
5. *trouweloozen,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *onder de volken*. — *ik,* ingevoegd volg. Gr. en Syr. vertt.
8. *wolven des avonds,* letterlijk *avondwolven*. De bedoeling is zeker dat die dieren als zij 's avonds op roof uitgaan hongerig, dus het felst zijn. — *als* — *toeschiet*. Verg. op Deut. XXVIII: 49. — *zijne ruiters*. Hebr. t. heeft het woord tweemaal.

hen die tegen hem opstaan treedt hij onder de oogen,
en hij verzamelt gevangenen als zand.
10 Hij schimpt op koningen,
en gebieders zijn voorwerpen van zijn spot;
hij lacht om elke vesting, hoopt wat stof op en neemt haar in.
11 Dan trekt hij, evenals een wind komt aanbruisen, verder en valt in de [schuld,
hij wiens kracht hem ten god is!
12 Zijt gij niet van ouds Jahwe, mijn god,
mijn Heilige, die niet sterven zal?
Gij, Jahwe, hebt hem voor het gericht bestemd,
tot een vijand om te straffen gezet.
13 Gij zijt te rein van oogen om het kwaad aan te zien,
en kunt den jammer niet aanschouwen;
hoe kunt gij dan de trouweloozen aanschouwen,
en zwijgen, terwijl de goddelooze hem die rechtschapener is dan hij [zelf verslindt;
14 zoodat gij de menschen aan de visschen der zee gelijk maakt,
aan het kruipend gedierte, dat geen heerscher heeft?
15 Hij haalt ze altemaal aan een angel op,
sleept ze mede in zijn net, zamelt ze in zijne fuik;
deswege verheugt en verblijdt hij zich,
16 deswege offert hij aan zijn net en rookt hij voor zijne fuik,
omdat daardoor zijn deel vet, zijne spijs lekker is;
17 deswege ledigt hij zijn net gedurig,
zoodat hij zonder verschooning volkeren doodt.

9. *hen — oogen,* naar zeer onzekere tekstverbetering, gedeeltelijk volg. Gr. vert.
10. *hoopt wat stof op,* werpt een aarden belegeringswal op (verg. 2 Sam. XX: 15; 2 Kon. XIX: 32); zoo uitgedrukt om aan te duiden dat het hem iets lichts is.
11. *hij wiens — is,* de overmoedige Chaldeën. Maar de vertaling van het vers is zeer onzeker.
12 v. De profeet valt zijn god in de rede met de vraag, of dan de zondaars hen die rechtschapener zijn dan zij zelven zullen straffen.
12. *die niet sterven zal,* letterlijk *gij zult niet sterven,* volg. verb. t.; Hebr. t. *wij zullen niet sterven.* Eene Joodsche overlevering zegt dat de oorspronkelijke lezing opzettelijk veranderd is, omdat het der godheid onwaardig was van haar te zeggen dat zij niet sterven kon. Bij den slechten toestand waarin de tekst van dit hoofdstuk is overgeleverd, is zekerheid op dit punt, als op menig ander, niet te verkrijgen. Anderen vertalen, met verandering van een klinker van het woord door *mijn god* vertolkt: *zijt gij niet van ouds Jahwe, mijn heilige god? Wij zullen niet sterven.* — De uitdrukkingen *voor het gericht bestemd* en *om te straffen* zijn in het oorspronkelijke even dubbelzinnig als in onze vertaling, daar ze zoowel kunnen beteekenen: bestemd om te vonnissen en te straffen, als: om gevonnisd en gestraft te worden; maar in dit verband kunnen zij niet anders beteekenen dan dat de Chaldeën Jahwe's tuchtroede over zijn volk zijn. — *een vijand,* met verandering van den klinker; Hebr. t. *eene rots.*
13. Met *de trouweloozen* en *de goddelooze* kunnen niet anders bedoeld zijn dan de Chaldeën, zooals met *hem die rechtvaardiger is dan hij zelf* Juda; het is dan opmerkelijk dat Habakuk, die, getuige vs. 2—4, evenmin als zijn tijdgenoot Jeremia blind was voor de zonden van zijn volk, niet, als deze, op grond daarvan aan de Chaldeën de zege voorspelt, maar des ondanks vertrouwt dat Jahwe zijn volk uit hunne macht zal redden.
17. *deswege,* volg. de meeste oude vertt.; Hebr. t. laat het vraagwoord voorafgaan. — *gedurig,* volg. Syr. vert.; Hebr. t. *en gedurig,* waardoor het bij het volgende behoort.

HOOFDSTUK II.

Wee den geweldenaars! — De profeet wacht antwoord op zijne klacht (1), en verneemt dat het gezicht hetwelk hem te beurt valt doelt op eene verwijderde toekomst (2 v.). De geweldenaar zal vallen (4 v.). Vijfvoudig wee over hem (6—19). Vermaning tot eerbied voor Jahwe (20).

Eenige trekken in dit hoofdstuk (vs. 5*b*, 8, 17*b*) wijzen op een veroverend volk, dus op de Chaldeën; van het overige doet ons menige uitdrukking eer denken aan een koning of ander machtig heer die de armen kwelt dan aan een volk. Evenwel, wat vs. 9—20 oorspronkelijk bedoeld mag hebben en waaraan het ontleend zij (zie inl. op het boek), de samensteller van het boek dacht stellig ook hierbij aan niemand anders dan aan de Chaldeën.

II : 1 Ik wil op mijn wachttoren gaan staan en mij plaatsen op een wal,
om uit te zien naar hetgeen hij tot mij zeggen en op mijn verwijt
2 antwoorden zal.′ En Jahwe antwoordde mij en zeide: Schrijf het ge-
zicht op, duidelijk op eene plaat, opdat hij die het leest er behagen in
3 scheppe;′ want het is een gezicht eerst voor over een bepaalden tijd;
wanneer het eindelijk uitspruit, zal het niet teleurstellen. Blijft het uit,
wacht er op; want het zal zeker komen en niet achterwege blijven.
4 Zie den opgeblazene! Zijne ziel is in hem niet in rechten staat;
5 maar de rechtschapene zal door zijn geloof het leven behouden.′ Hoe-
veel te meer indien een wuft mensch ook een trouwelooze is, een ver-
metele, die geen rust houdt, die zijn muil openspert als de onderwereld
en even onverzadelijk is als de dood, alle natiën tot zich verzamelt en
6 alle volkeren tot zich vergadert;′ zouden deze allen dan niet een lied
op hem aanheffen, een spotdicht, raadsels op hem maken en zeggen:
Wee hem die zich verrijkt met wat het zijne niet is — tot hoelang? —
7 en zijn juk overmatig zwaar maakt!′ Zullen niet plotseling zij die u
bijten opstaan en zij die u schokken ontwaken, zoodat gij hun ten
8 prooi wordt?′ Want u, die vele natiën geplunderd hebt, zullen de
overige volkeren uitplunderen wegens het vergoten menschenbloed en
het geweld tegen land en veste met hare geheele bevolking.

9 Wee hem die vuile winst voor zijn huis maakt,
om zijn nest in de hoogte te stellen,
ten einde zich te bergen voor de macht van den rampspoed!
10 Gij hebt beraamd wat eene schande is voor uw huis,
vele volken ingekort en zoo uw eigen leven verbeurd;
11 want de steen roept uit den muur,
de bint antwoordt hem uit het houtwerk.
12 Wee hem die eene stad met bloed opbouwt,
eene veste sticht door goddeloosheid!
13 Gaat het niet van Jahwe der heirscharen uit
dat volkeren zich afmatten voor het vuur,
natiën zich vermoeien voor niets?

Vs. 3 v. Hebr. X : 37 v. — Vs. 4*b*. Rom. I : 17; Gal. III : 11.

1. Verg. Jez. XXI : 8. — *een wal*, onzekere lezing en vertaling; misschien is hier een woord te lezen dat „wachtpost" beteekent. — (*hij*) *antwoorden zal*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *ik antwoorden zal*. — Het *verwijt* waarop de profeet antwoord wacht is in I : 12—17 vervat.

2. *eene plaat*, eene houten, steenen of metalen tafel, waarop de ouden gewoon waren feiten of verordeningen te vereeuwigen. — *er behagen in scheppe*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *hard loope*. Bedoeld is: de lezer vinde er troost in te midden van den rampspoed die nog eenigen tijd aanhouden zal.

3. *uitspruit*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *blaast*. — *en*, volg. alle oude vertt. en vele hss. ingevoegd.

4. *den opgeblazene*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zij is opgeblazen*. Bedoeld wordt de Chaldeër. — *zijn geloof*, d. i. zijn vertrouwen op Jahwe. Men kan het ook vertalen door *eerlijk gedrag*. — *het leven behouden*, uit het aanstaand strafgericht gered worden.

5. *een wuft mensch*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de wijn*.

6. *zeggen*, in het meervoud volg. Gr. en Syr. vertt. — *zijn juk*, volgens andere klinkers, met Gr. vert.; Hebr. t. *op hem*. — *overmatig*. Zoo vertaalt Gr. vert. een woord waarvan wij de beteekenis niet kennen.

8. *de overige volkeren*. Het is niet duidelijk, of de profeet hierbij het oog heeft op overblijfselen der door de Chaldeën geteisterde natiën, dan wel op andere, die van hen niet te lijden hadden gehad. Waarschijnlijk maakte hij dit zich zelven niet klaar.

9. *om — stellen*. Verg. Ob. vs. 3 v.

10. (*gij hebt*) *ingekort*, naar andere klinkers, in overeenstemming met de oude vertt.; Hebr. t. *het inkorten* of *de uiteinden*.

11. De op onrechtvaardige wijze verkregen steenen en balken klagen den eigenaar aan. — De vertaling van *bint* is onzeker.

12—14. Deze drie verzen zijn, naar het schijnt, ontleend aan Micha III : 10; Jer. LI : 58; Jez. XI : 9.

13. *Gaat het*, letterlijk *Gaan deze dingen*, naar andere klinkers met de oude vertt. — *dat — niets*. Al wat zij verwerven en tot stand brengen is bestemd te verbranden en tot niets te worden.

14 Want de aarde zal vol worden van kennis der heerlijkheid van Jahwe,
gelijk water den zeebodem bedekt.
15 Wee hem die zijn naaste drenkt uit de kruik zijner verbolgenheid,
ja, hem dronken maakt, om zijne schaamte te zien!
16 Gij zijt zat van schande, van eer verstoken;
drink ook gíj en zwijmel;
de beker van Jahwe's rechterhand zal ook tot u komen,
en schandelijk uitbraaksel over uwe heerlijkheid;
17 want het geweld den Libanon aangedaan zal op u vallen,
en de vernieling der dieren u verschrikken,
wegens het vergoten menschenbloed
en het geweld tegen land en veste met hare geheele bevolking.
19 Wee hem die tot een stuk hout zegt: Ontwaak!
tot een steen: Sta op!
Zwijgend zal het zeker onderwijs geven!
Zie, het is in goud en zilver gevat,
doch geest heeft het volstrekt niet in zich.
18 Welke bate heeft ooit een beeld aangebracht,
dat zijn formeerder het maakte?
een gegoten beeld, hetwelk bedriegelijk onderwijs geeft,
dat zijn formeerder er op vertrouwde,
door stomme goden te maken?
20 Maar Jahwe is in zijn heiligen tempel.
Wees stil uit eerbied voor hem, gij gansche aarde!

15. *uit — verbolgenheid*, volg. verb. t.; grondt. *uwe kruik uitgietend.* Zie over het beeld van den toornbeker op Ps. XI : 6. — *om zijne schaamte te zien.* Dit duidt minder de bedoeling aan dan het gevolg der verleiding tot dronkenschap: hij maakt zijn naaste verachtelijk.

16. *zwijmel*, met omzetting van twee letters, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *wees onbesneden.* — *de — komen.* Zie op Jez. LI : 17. — *schandelijk uitbraaksel*, volgens andere woordafdeeling. Verg. Jer. XXV : 27.

17. *het — aangedaan* en *de vernieling der dieren*, door het kappen van het hout en het dooden van het wild; het eerste wordt Jez. XIV : 7 v. den koning van Babel verweten. — (*zal*) *u verschrikken*, volg. alle oude vertt. — *wegens — bevolking*, herhaling van vs. 8.

19, 18. Blijkbaar behoort vs. 18 niet bij het Wee! van vs. 15—17, maar tot dat van vs. 19 en 20; de verzen zijn, waarschijnlijk bij vergissing, omgezet.

19. *Zwijgend — geven!* Eene bespotting van de afgoden; zie op Jez. XL : 19—20 en op Jer. II : 27.

18. *stomme goden.* Verg. 1 Kor. XII : 2.

20. *zijn heiligen tempel*, den hemel. — *Wees — aarde!* Eene dergelijke opwekking tot eerbied Sef. I : 7; Zach. II : 13. Het is niet onmogelijk dat bij het brengen van gemeenteoffers de toeschouwers, op zeker punt der heilige handeling, met de woorden „Weest stil voor Jahwe!" tot een oogenblik van eerbiedige stilte vermaand werden. Jahwe was tegenwoordig.

HOOFDSTUK III.

Hoe vreeselijk Jahwe ook is, Israël verbeidt zijne komst met vertrouwen. — Opschrift (1). Jahwe moge zijn werk openbaren (2). Hij komt in lichtglans (3—7). De wateren worden onrustig, en de hemellichamen houden zich schuil (8—12). Komende om zijn volk te redden, vernedert hij de goddeloozen (13—15). Al beef ik bij zijne komst, ik wil toch blijde haar afwachten; want Jahwe is mijne kracht (16—19*a*—*c*). Onderschrift (19*d*).

Deze beschrijving van Jahwe's nadering, met de betuiging van vertrouwen dat hij de zijnen redden zal, sluit zich passend bij II : 20 aan, maar is geen goed sluitend geheel; zij schijnt gemaakt te zijn uit beschrijvingen van Jahwe's nadering, in dichterlijke termen vervat. Hij die het samenstelde of uit een liederenboek overnam dacht zeker aan de hulp die Jahwe aan zijn volk tegen de Chaldeën verleenen zou; maar in het lied wijst niets op deze tijdsomstandigheid. Het opschrift, het onderschrift en een driemaal herhaald *sela* (vs. 3, 9, 13) wijzen op samenstelling in vrij jongen tijd (verg. inl. op *Psalmen*).

III : 1 Een gebed van den profeet Habakuk. Een lierzang.

1. *Een gebed.* Deze naam is waarschijnlijk aan het gedicht gegeven omdat vs. 2*b* eene bede is; overigens is het lied meer eene opwekking tot vertrouwen. — *Een lierzang.* Verg. op Ps. VII : 1.

2 Jahwe, ik heb van u gehoord, ik ben bevreesd geworden;
Jahwe, doe ons uw werk in den loop der jaren kond;
in den loop der jaren zult gij het bekend maken,
in de gramschap zult gij der erbarming gedenken.
3 God komt van Teman,
de Heilige van den berg Paran;
zijne majesteit bedekt den hemel,
en zijn lof vervult de aarde.
4 Zijn glans is als het licht,
aan zijne zijde heeft hij stralen;
een omhulsel zijner kracht heeft hij aangelegd.
5 Voor hem uit gaat de pest,
de koortsgloed drukt zijne schreden.
6 Als hij post vat, doet hij de aarde wankelen;
als hij het oog richt, schudt hij de volkeren dooreen;
de eeuwige bergen stuiven uiteen,
nedergezonken liggen de eeuwenoude heuvelen,
die eeuwenoude wegen voor hem zijn.
7 Ik zag de tenten van Kusjan in het ongeluk gestort,
de gordijnen van het land Midian beefden.
8 Is Jahwe in gramschap tegen de rivieren ontstoken,
geldt uw toorn de rivieren, uwe verbolgenheid de zee,
dat gij daarover rijdt met uwe paarden?
uwe wagenen zegewagens zijn?
9 Uw boog wordt geheel ontbloot,
gij hebt uwe lansen met bloed verzadigd,
in rivieren het land gespleten.
10 U ziende, krimpen de bergen van wee,
overschrijdt de watervloed zijne oevers,
doet de oceaan zijne stem hooren,
heft hij zijne armen omhoog.
11 Zon en maan blijven terug in hare hooge woningen,
voor het licht uwer rondvliegende pijlen,
voor den bliksemglans van uwe speer.
12 In grimmigheid treedt gij de aarde,
in toorn dorscht gij de natiën.

2. *doe ons ... kond*, volg. verb. t.; Hebr. t. *maak hem levend*. — *in den loop der jaren* (tweemaal). Wat dit beteekent, weten wij niet; hoogstwaarschijnlijk is de tekst bedorven. — *in de — gedenken*. Terwijl gij komt om te vonnissen, zult gij Israël uwe liefde doen ondervinden. — De bedoeling van het geheele vers is blijkbaar de schrikverwekkende verschijning van Jahwe, in het vervolg beschreven, aan te kondigen.

3 v. Eene dergelijke beschrijving Deut. XXXIII : 2 en elders; zie aldaar en op Micha I : 3 v.

3. *Teman*. Zie op Gen. XXXVI : 11. — *Paran*. Zie op Gen. XIV : 6.

4. *Zijn glans*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Glans*. — *aan zijne zijde*, letterlijk *aan zijne hand*; Gr. vert. *in zijne hand*. — *stralen*, letterlijk *horens*; zie op Exod. XXXIV : 29. — *heeft hij aangelegd*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *aldaar*. — Wellicht wordt hier hetzelfde denkbeeld als in Exod. XXXIV : 29—35 uitgesproken.

6. *doet ... wankelen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *meet*.

7. *Kusjan*, wellicht een stam van Kusj, d. i. Ethiopië; dat Gr. en Lat. vertt. hierin vinden. — *gordijnen*, tentgordijnen.

8. *daarover*, naar gissing ingevoegd. — *zegewagens*, zeer onzekere vertaling van een waarschijnlijk bedorven tekst.

9. *Uw — ontbloot*, uit het omhulsel gehaald waarin hij op marsch of thuis geborgen werd. — *gij hebt ... verzadigd*, zeer onzekere tekstverbetering en vertolking, gedeeltelijk naar oude vertt.

11. *en*, ingevoegd volg. alle oude vertt. — De bedoeling schijnt te zijn dat zon en maan zich vanwege het verblindend licht van Jahwe's bliksemstralen in hare woningen schuilhouden en niet opgaan; het tegenovergestelde Joz. X : 12—14.

12. *dorscht*. Verg. op Jez. XXI : 10.

13 Uitgetrokken zijt gij tot redding van uw volk,
om uw gezalfde te redden;
gij hebt den kop van het huis des goddeloozen afgeslagen,
den grondslag tot de rots toe blootgelegd.
14 Gij hebt met speren het hoofd zijner leiders doorboord,
die aanstormden om mij te verstrooien,
die jubelden, als wilden zij den arme in zijn schuilhoek verteren.
15 Gij hebt uwe paarden op de zee doen treden,
in het bruisen van groote wateren.
16 Toen ik het hoorde, beefde mijn ingewand,
bij het vernemen, trilden mijne lippen;
bederf kwam in mijne beenderen,
en onder mij wankelden mijne schreden.
Rustig zal ik den dag der verdrukking afwachten,
wanneer hij aanbreekt voor een volk dat op mij zal aandringen.
17 Want al bloeit de vijgeboom niet,
en dragen de wijnstokken geen vrucht,
al stelt de opbrengst van den olijf te leur,
en leveren de akkers geen voedsel,
al zijn de schapen uit de kooi verdwenen,
en zijn er geen runderen in de stallen,
18 toch zal ik jubelen in Jahwe,
mij verblijden in den god die mij redt.
19 Jahwe, de Heer, is mijne kracht:
hij maakt mijne voeten als die van hinden,
en doet mij treden op mijne hoogten.
Voor den orkestmeester, bij snarenspel.

13. *uw gezalfde.* Hierbij denken wij het eerst aan Israëls of Juda's koning, die zoo kon aangeduid worden (zie op 1 Sam. II : 10), maar, zooals behalve hij ook de hoogepriester een gezalfde heette, kon de eernaam van „Jahwe's gezalfde" ook aan anderen, met name aan het geheele volk, gegeven worden (zie inl. op Ps. XX); de vermelding van *uw volk* in den eersten regel wijst er op, dat de dichter van ons lied dit hier bedoeld heeft. Duidelijker is dit, wanneer wij, met een paar hss. van den Hebreeuwschen tekst en vele der Gr. vert., het woord als meervoud *uwe gezalfden* uitspreken. — *de rots,* waarop het huis gebouwd is, volg. verb. t.; Hebr. t. *den hals.* Dezelfde fout Ps. LXXV : 6. — *(gij hebt) blootgelegd,* volgens andere klinkers.

14. *met speren,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *met zijne speren.* — *mij.* De dichter spreekt in naam van Israël, of is Israël zelf; zie inl. op *Psalmen.*

15. *hebt ... doen treden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hebt getreden.*

16. *bij het vernemen,* letterlijk *op het geluid,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *op een geluid* of *op het geluid waarmede.* — *bederf.* Zie op Spr. XII : 4. — *mijne schreden,* volg. verb. t.; grondt. *die,* gevoegd bij het volgende. — *een volk,* de Chaldeën. — *mij,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hem.*

19. *Jahwe, de Heer.* Zie op Ps. LXVIII : 21. — *den orkestmeester.* Zie inl. op *Psalmen.* — *bij snarenspel,* volg. verb. t.; Hebr. t. *op mijn snarenspel*; Gr. vert. *op zijn snarenspel.* Verg. op Ps. IV : 1.

SEFANJA.

INLEIDING.

Dit boek handelt van het begin tot het einde over „den dag van Jahwe", waarop de zondaars in Juda getuchtigd, de heidenen vernederd en bekeerd, de overgebleven leden van Jahwe's volk in eere hersteld zullen worden. Volgens I : 1 is het door Sefanja, van wien wij van elders niets weten, onder de regeering van koning Jozia (639—609) opgesteld. Toen kan òf de inval der Scythen (waarover zie

inl. op Jer. IV:3—VI:30), òf de oorlog dien de Egyptische koning Psammetichus I (664—610) vele jaren achtereen aan Juda's grenzen voerde, hem aanleiding gegeven hebben zich donkere voorstellingen van de toekomst zijns volks te vormen. Maar meer dan waarschijnlijk is niet elk deel van het geschrift van hem. De vooruitzichten in III:14—20 en de woorden waarin ze vervat zijn verplaatsen ons eer in een tijd lang na Jozia, en de samenhang tusschen verschillende deelen van II en III laat zooveel te wenschen over dat wij ons moeilijk kunnen voorstellen, hoe iemand ze in deze orde op elkaar heeft laten volgen. Tot zekerheid kunnen wij op meer dan één punt niet komen, èn omdat wij niet weten, in welke verhouding de meeste der in die hoofdstukken vermelde vreemde volken in den tijd van Jozia tot Israël stonden, èn omdat de tekst van het boek op eenige plaatsen zoo bedorven is dat wij naar den zin raden moeten. Toch is het waarschijnlijk dat een schrijver uit de vijfde of vierde eeuw het geschrift van Sefanja door wijzigingen en toevoegselen voor zijne dagen pasklaar gemaakt heeft. Het boek *Joël* leert ons, welke belangrijke rol „de dag van Jahwe" toentertijd vervulde in het godsdienstig leven der geloovigen.

HOOFDSTUK I.

De dag van Jahwe nadert; de zondaren in Juda gekastijd. — Opschrift (1). Jahwe staat gereed om een geducht strafgericht aan Juda te voltrekken (2—7). Vooral in Jeruzalem zal dientengevolge een noodgeschrei opgaan: geen rijkdom redt uit zijne geduchte hand (8—18).

I:1 Het woord van Jahwe dat kwam tot Sefanja, den zoon van Kusji,
den zoon van Gedalja, den zoon van Amarja, den zoon van Hizkia,
ten tijde van Jozia, den zoon van Amon, den koning van Juda.
2 Wegrapen wil ik alles van den aardbodem, spreekt Jahwe,
3 wegrapen mensch en dier,
wegrapen de vogelen des hemels en de visschen der zee,
doen struikelen de goddeloozen,
en uitroeien de menschen van den aardbodem, spreekt Jahwe.
4 Ook zal ik mijne hand uitstrekken tegen Juda
en tegen alle inwoners van Jeruzalem,
en uit deze plaats uitroeien den naam van den baäl,
den naam der altaardienaars met dien der priesters,
5 zoowel hen die zich op de daken nederwerpen voor het heir des hemels,
als hen die zich nederwerpen voor Jahwe en bij hun Moloch zweren,
6 zoowel hen die van Jahwe zijn afgeweken,
als hen die hem nooit hebben gezocht of geraadpleegd.
7 Wees stil uit eerbied voor den Heer Jahwe;
want nabij is de dag van Jahwe,
Jahwe heeft een offer toebereid, zijne gasten gewijd.

1. *Hizkia.* Dat het geslacht van den profeet ongewoon hoog wordt opgehaald doet vermoeden dat hiermede de koning van Juda bedoeld wordt. Daar deze op vijfentwintigjarigen leeftijd in 725 den troon bestegen heeft, dus in 750 geboren is, is het mogelijk dat kort na 639, in welk jaar Jozia op den troon kwam, zijn achter-achter-kleinzoon als profeet optrad. Immers, als elk der hier genoemde mannen op zijn drieëntwintigste jaar een zoon gekregen heeft, was Sefanja in 639 negen en twintig jaar.

3. *doen struikelen,* volg. verb. t.

4. *den naam van den baäl,* volg. hss. en Gr. vert.; Hebr. t. *het overschot van den baäl.* Over den afkeer van den naam *baäl* zie op Hoz. II:15 v. — *altaardienaars.* Zie op 2 Kon. XXIII:5.

5. *op de daken.* Verg. op 2 Kon. XXIII:12. — *het heir des hemels.* Starrenvereering onder Jozia wordt ook 2 Kon. XXIII:5 vermeld. — *die zich nederwerpen voor Jahwe.* Grondt. t. heeft *die zich nederwerpen en zweren voor Jahwe.* — *hun Moloch.* Men kan ook, met Gr. vert., overzetten *hun koning,* of, met Lat. en Syr. vertt., er den Ammonietischen god Milkom in vinden en *bij Milkom* vertalen; maar waarschijnlijk wordt de Moloch of Melech bedoeld; zie op Lev. XVIII:21. — Over het *zweren* bij een god zie op Deut. VI:13.

7. *Wees — Jahwe.* Zie op Hab. II:20. — *de dag van Jahwe.* Zie inl. op *Joël.* — *een offer.* Zie op Jez. XXXIV:6. — *zijne gasten,* waarschijnlijk de vijanden die Israël teisteren zullen. Evenals de tot een offermaal genoodigden vooraf geheiligd werden (zie op Exod. XIX:10), heeten zij *gewijd* te zijn, omdat zij als werktuigen van Jahwe's toorn tot zijn werk zijn afgezonderd; verg. op Jez. XIII:3.

8 Op den dag van het offer aan Jahwe
zal ik kastijden de vorsten en het huis des konings,
benevens allen die met uitheemsche kleedij zich tooien;
9 kastijden zal ik te dien dage allen die over den drempel springen,
die het huis van hun heer met geweldenarij en bedrog vervullen.
10 Te dien dage, spreekt Jahwe,
zal een geschrei worden gehoord van de Vischpoort,
een gehuil van de Voorstad,
een luide smartkreet van de Heuvels;
11 de bewoners van den Vijzel huilen;
want te gronde gegaan is het geheele kramersvolk,
uitgeroeid zijn al de geldbezitters.
12 Te dien tijde zal ik Jeruzalem met een licht doorzoeken,
en kastijden de mannen die dik zijn geworden op hun droesem,
die bij zich zelven zeggen: Jahwe doet goed noch kwaad.
13 Hun rijkdom zal buitgemaakt, hunne huizen zullen verwoest worden;
zij zullen huizen bouwen, maar ze niet bewonen,
wijngaarden beplanten, maar er geen wijn van drinken.
14 Nabij is de groote dag van Jahwe,
nabij en haastig naderend.
Hoort, de dag van Jahwe!
Bitter schreeuwt daar de held!
15 Een dag van verbolgenheid is het,
een dag van benauwdheid en angst,
een dag van vernietiging en vernieling,
een dag van duisternis en donkerte,
een dag van wolken en nevelen,
16 een dag van bazuingeschal en krijgsgeschreeuw,
tegen de versterkte steden en de hooge tinnen.
17 Ik zal de menschen in het nauw brengen,
zoodat zij als blinden rondloopen,
omdat zij tegen Jahwe gezondigd hebben;
hun bloed zal uitgestort worden als stof,
hun ingewand als drek.

Vs. 14 v. Joël II: 2 v.

8. *het huis des konings*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de zonen des konings*; maar Jozia's zonen waren, daar hij een en dertig jaar heeft geregeerd en zijn oudste bij zijn dood eerst vijf en twintig jaar oud was (2 Kon. XXIII: 36), nog zeer jong toen Sefanja schreef. — *die — tooien*. Wij weten niet, welke grieve de profeet tegen de toenmalige kleedij van vele aanzienlijken had; wellicht alleen dat zij uitheemsch was.

9. *allen — springen*. Het gebruik over den dorpel van den tempel te springen bestond in Asdod, 1 Sam. V: 5. Bij de Perzen was de drempel van het koninklijk paleis heilig. Waarschijnlijk was het in Jeruzalem de Filistijnsche lijfwacht des konings (waarover zie op 2 Sam. VIII: 18 en op Ezech. XLIV: 7 v.), die zoo handelde en wier overmoed in den volgenden regel gegispt wordt.

10. *de Vischpoort*. Zie op 2 Kron. XXXIII: 14. — *de Voorstad*. Verg. op 2 Kon. XXII: 14. — *de Heuvels*, wellicht ook eene stadswijk.

11. *den Vijzel*. Uit de beteekenis van het woord en het verband maken wij op, dat het het diepstgelegen deel van Jeruzalem aanduidt, waarschijnlijk het dal ten westen van den tempelberg en de Davidstad, en dat dit vooral door kooplieden of *kramers* (letterlijk *Kanaänieten*; zie op Job XL: 25) bewoond was. Dezen worden als *de geldbezitters*, letterlijk *de gelddragers*, beschreven, omdat de handel voor een groot deel in hunne hand was. Verg. op Zach. XIV: 20 v.

12. *die — droesem*. Evenals wijn die lang op zijn grondsop ligt drabbig wordt, zoo zijn die rijkaards, die geruimen tijd in vrede en rust hebben geleefd, zorgeloos en traag van geest geworden. Zij voelen zich volstrekt niet van Jahwe afhankelijk en leven als kon geen slag hen treffen. Hetzelfde beeld voor zorgeloozen Jer. XLVIII: 11. — *Jahwe — kwaad*. Verg. Jez. XLI: 23; Jer. X: 5.

13. *zij — drinken*. Verg. op Deut. XX: 5—7.

14. *bitter — held!* Ongeveer hetzelfde Jez. XXXIII: 7.

17. *als blinden*, rondtastende om een uitweg te zoeken; verg. Deut. XXVIII: 29. — *ingewand*, onzekere vertaling.

18 Hun zilver noch hun goud zal in staat zijn hen te redden
op den dag van Jahwe's verbolgenheid;
maar door het vuur van zijn naijver zal het gansche land verteerd worden;
want een vonnis der vernietiging, ja eener plotselinge,
voltrekt hij aan alle inwoners der aarde.

18. *Hun — verbolgenheid.* Hetzelfde denkbeeld Spr. XI : 4. — De samenhang der laatste drie regels met elkander en met de eerste twee is zoo gebrekkig dat waarschijnlijk een deel van dit vers een later toevoegsel is.

HOOFDSTUK II.

De dag van Jahwe nadert: wee den heidenen! — Buigt u voor Jahwe, en zoekt hem; want de steden der Filistijnen worden verwoest (1—4); wee den kustbewoners! Juda's overschot neemt hun land in bezit (5—7). Moab en Ammon worden om hun overmoed tegen Jahwe's volk te gronde gericht (8—10); opdat alle volken voor hem vreezen (11). Ook de Ethiopiërs worden nedergeveld (12), en Nineve wordt eene wildernis (13—15).

II : 1 Buig u, buig u neder, volk dat niet wordt begeerd,
2 voordat gij aan wegstuivend kaf gelijk wordt,
voordat over u de dag van Jahwe's toorn komt.
3 Zoekt allen Jahwe, ellendigen des lands,
die zijne verordeningen volbrengt;
zoekt gerechtigheid, zoekt ootmoed;
wellicht zult gij verborgen blijven op den dag van Jahwe's toorn.
4 Want Gaza zal eene verlaten plaats,
Askelon eene woestenij worden;
Asdod zal men op den middag uiteenjagen,
Ekron zal worden ontworteld.
5 Wee den bewoners der zeekust, het volk der Krethiërs!
het woord van Jahwe treft u, Kanaän, land der Filistijnen;
ik zal u te gronde richten, zoodat gij geen bevolking meer hebt;
6 de zeekust zal een oord voor herders,
eene verblijfplaats voor schapen worden;
7 zij zal aan het overschot van het huis Juda ten deel vallen,
dat aan zee weiden en zich des avonds in Askelons huizen nederleggen zal;
want Jahwe, hun god, zal acht op hen slaan en hun lot wenden.
8 Ik heb het smaden van Moab gehoord,
het schimpen der Ammonieten,
hoe zij mijn volk smaadden,
een groot woord voerden tegen zijn grondgebied.
9 Daarom, zoo waar als ik leef, spreekt Jahwe der heirscharen, Israëls god,

1. De vertaling van dit vers is zeer onzeker.
2. *voordat — wordt,* volg. Gr. vert. — Op *gelijk wordt* volgt in Hebr. t. *voordat over u de toorngloed van Jahwe komt,* wat met eenige hss., als nagenoeg gelijkluidend met den volgenden regel, is weggelaten.
3. *ellendigen des lands.* Verg. op Ps. IX : 13. — *verborgen blijven.* Verg. op Jez. XXVI : 20.
4. De samenhang met het voorafgaande schijnt te zijn: bekeert u; anders treft u mede het lot dat de omliggende volken wacht. — In deze bedreiging tegen de Filistijnsche steden zijn een paar klanknabootsingen. — *op den middag.* Verg. op Jer. VI : 4.
5. *Krethiërs.* Zie op 1 Sam. XXX : 14. — *Kanaän.* Deze naam komt alleen hier voor bepaald tot aanduiding van het land der Filistijnen; maar Num. XIII : 29 wordt de bevolking der gansche zeekust, Feniciërs en Filistijnen, Kanaänieten genoemd.
6. Na *oord* heeft Hebr. t. een onverstaanbaar woord, dat in Lat. vert. ontbreekt.
7. *zij.* Grondt. *de kust.* — *aan zee,* met omzetting van twee letters; grondt. *op hen.* — *hun lot wenden.* Zie op Deut. XXX : 3.
8—10. Wij weten niet dat Moab en Ammon in Jozia's tijd Israël gesmaad hebben; wel was dit eene grieve der ballingen in Babylonië; zie Ezech. XXV : 1—11.
8. *zijn grondgebied.* Gr. vert. *mijn grondgebied.*

Moab zal aan Sodom gelijk worden, Ammon aan Gomorra,
een erve van distels, eene zoutgroeve,
eene woestenij voor eeuwig;
het overschot mijns volks zal het buit maken,
de rest mijner natie het ten erve ontvangen.
10 Dit hebben zij voor hun hoogmoed,
omdat zij het volk van Jahwe der heirscharen gesmaad,
en een groot woord daartegen gevoerd hebben.
11 Vreeselijk treedt Jahwe tegen hen op;
want hij doet wegteren alle goden der aarde;
opdat ieder uit zijne woonplaats zich voor hem nederwerpe,
al de kustlanden der heidenen.
12 Ook gij, Ethiopiërs, zijt verslagenen door zijn zwaard.
13 Dan strekt hij zijne hand tegen het Noorden uit en richt Assur te gronde,
maakt Nineve tot eene wildernis,
een oord dor als eene woestijn;
14 daar zullen kudden nederliggen en allerlei wild gedierte,
kraaien en reigers overnachten op hare kapiteelen,
vogels krijschen in de vensters, raven op de drempels,
en men zal zeggen:
15 Dit is de dartele stad, die onbezorgd nederzat,
die bij zich zelve zeide: Ik ben het, en anders geen. —
Wat is zij tot eene ontzetting geworden,
een leger voor het wild gedierte!
Ieder die haar voorbijtrekt sist en zwaait met de hand.

9. Verg. Gen. XIX : 24 v. — *het overschot* — *ontvangen.* Verg. vs. 7.
11 v. Deze twee verzen passen hier slecht. Welke aanleiding de profeet kan gehad hebben om den blik over al de kustlanden te laten weiden en zich met de ver wonende Ethiopiërs bezig te houden, kunnen wij zelfs niet gissen. Wellicht zijn de beide verzen van elders hierheen verdwaald.
11. *hij doet wegteren,* zeer onzekere vertaling.
12. *zijn zwaard,* volg. verb. t.; grondt. *mijn zwaard.*
13. *het Noorden.* Zie op Jer. I : 15.
14. *allerlei wild gedierte,* volg. verb. t.; Hebr. t. *al het wild gedierte van een volk*; Gr. vert. *en al het wild gedierte der aarde.* — *kraaien* — *drempels.* Dergelijke beschrijvingen eener ruïne Jez. XIII : 19—22; XXXIV : 11—17. — *de kapiteelen,* der nog staande of omverliggende zuilen. — *vogels.* Het oorspronkelijke heeft den naam eener vogelsoort; wij weten niet van welke. — *raven,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *droogte.* — *en zal men zeggen,* volgens gissing.
15. *Ik* — *geen.* Zie op Jez. XLVII : 8. — *eene ontzetting,* als Deut. XXVIII : 37.

HOOFDSTUK III.

De dag van Jahwe nadert: de dag van gericht, loutering en heil. — Ondanks Jahwe's rechtvaardigheid is Jeruzalem vol zondaren (1—5). Vergeefs wees Jahwe haar op zijne strafgerichten onder de volken (6 v.); wacht daarom op zijne komst ten gerichte (8). Dan zal hij de heidenen nopen hem te vereeren, en in Israël een klein gemaakt en op hem vertrouwend volk overlaten (9—13). Juich, Jeruzalem, Jahwe gaat u redden en in eer herstellen (14—20).

III : 1 Wee! Aan bittere smart en bezoedeling is prijsgegeven
de stad die geweld pleegde;
2 zij heeft niet naar woorden geluisterd,
geen vermaningen aangenomen,
op Jahwe niet vertrouwd,
zich tot haar god niet gewend;
3 hare oudsten in haar waren brullende leeuwen,

1. *Aan bittere smart ... prijsgegeven,* onzekere vertaling.
3. *brullende leeuwen,* geweldenaars; verg. Spr. XXVIII : 15. — *wolven in den avond.* Zie op Hab. I : 8. — *overlaten,* zeer onzekere vertaling volg. Gr. en Lat. vertt.

hare bestierders als wolven in den avond,
die voor den morgen niets overlaten;
4 hare profeten loszinnigen, verraderlijke mannen;
hare priesters ontwijdden het heiligdom, verwrongen de wet.
5 Jahwe is rechtvaardig in haar midden en doet niets verkeerds:
hij laat des morgens zijn recht aan het licht treden, nooit ontbreekt het;
doch de slechtaard kent geen schaamte.
6 Ik heb volkeren uitgeroeid, tot puin werden hunne tinnen,
hunne landwegen heb ik verwoest, zoodat er niemand over trekt,
ineengestort liggen hunne steden, zonder menschen, zonder inwoners.
7 Ik zeide: Moge zij mij toch vreezen, vermaning aannemen,
aan hare oogen worde niet onttrokken
al wat ik haar heb gelast.
Maar zij hebben zich in alle opzichten slecht gedragen.
8 Wacht daarom op mij, spreekt Jahwe,
ten dage dat ik als getuige optreed;
want mijn oordeel gaat volkeren verzamelen,
koninkrijken samenbrengen,
om over hen mijne verbolgenheid uit te storten,
al de hitte mijns toorns; [worden.
want door het vuur van mijn naijver zal de gansche aarde verteerd
9 Dan toch zal ik den volkeren zuivere lippen scheppen,
zoodat allen den naam van Jahwe aanroepen, eenparig hem dienen.
10 Van gindsche zijde van Ethiopië's stroomen zullen zij tot mij bidden,
onder mijne verstrooiden mij geschenken brengen.
11 Te dien dage zult gij u over geen uwer handelingen behoeven te
waardoor gij van mij afgevallen zijt; [schamen,
want dan zal ik uit uw midden uwe overmoedige strijdlustigen verwijde-
en zult gij u niet langer trotsch gedragen op mijn heiligen berg. [ren,
12 Dan zal ik in uw midden een nooddruftig en behoeftig volk overlaten,
dat op Jahwe's naam zal vertrouwen.
13 Het overschot van Israël zal niets verkeerds doen
en geen leugen spreken,
in hun mond zal geen bedrieglijke tong gevonden worden;
want zij zullen weiden en zich nederleggen,
zonderdat iemand hen opschrikt.
14 Juich, dochter Sions! jubel, Israël!
wees van ganscher harte vroolijk en blijde, dochter Jeruzalems!
15 Jahwe heeft hen die u kwamen vonnissen weggedaan,
uw vijand uit den weg geruimd;
daar Israëls koning, Jahwe, in uw midden is,

4. *hare profeten — mannen.* Verg. Jer. XXIII : 32. — *hare priesters — wet.* Dezelfde beschuldiging Ezech. XXII : 26, wellicht ook Jer. VIII : 8.
5. *hij — treden,* door het beloonen van het goede en het straffen van het kwade.
6. *tinnen,* de burchten en paleizen.
9. *zal — scheppen,* door de namen der afgoden door dien van Jahwe te vervangen.
7. *Moge — aannemen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Moogt gij — aannemen.* — *zij,* Jeruzalem. — *aan hare oogen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hare woonplaats.*
8. *als getuige,* om openlijk te verklaren dat ik hen voor schuldig houd; verg. Mal. III : 5.
10. *zullen zij tot mij bidden onder mijne verstrooiden,* meerendeels volg. Gr. vert.
11. Evenals de heidenwereld, zal ook Israël gelouterd zijn. — *overmoedige strijdlustigen.* Dezelfde uitdrukking Jez. XIII : 3.
12. *een nooddruftig en behoeftig volk.* Zie op Ps. IX : 13. — *dat ... zal vertrouwen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *en dat zal ... vertrouwen.*
15. *hen — vonnissen,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *uwe vonnissen.* — *zien,* naar andere klinkers; Hebr. t. *vreezen.*

zult gij geen rampspoed meer zien.
16 Te dien dage zal men tot Jeruzalem zeggen: Vrees niet, Sion!
dat uwe handen niet slap nederhangen!
17 Jahwe, uw god, is in uw midden, een held die redding brengt;
hij zal zich blijde over u verheugen,
zich verlustigen in zijne liefde,
zich juichend over u verblijden, als op een feestdag.
18 Ik heb uit u het Wee! weggenomen,
al wat smaad op u laadt.
19 Zie, te dien tijde ga ik al uwe verdrukkers onder handen nemen,
redden het kreupele, herzamelen het verstrooide,
hen stellen tot voorwerp van lof,
tot een van roem op de gansche aarde.
20 Te dien tijde zal ik u weldoen, wanneer ik u herzamel;
want ik zal u stellen tot voorwerp van roem,
tot een van lof onder alle volken der aarde,
wanneer ik uw lot wend voor uwe oogen, spreekt Jahwe.

17. *zich verlustigen,* volg. verb. t.; grondt. *zwijgen.* — *als op een feestdag,* volg. Gr. en Syr. vertt.; in grondt. staan in plaats daarvan een paar onverstaanbare woorden in vs. 18.
18. Lezing en vertaling van dit vers is hoogst onzeker.
19. *het kreupele* en *het verstrooide.* Zie op Micha IV : 6. — Aan het slot van het vers heeft Hebr. t. nog *hunne schaamte,* wat als zinloos is weggelaten.
20. *weldoen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *doen komen.* — *wanneer* (het eerste), letterlijk *ten tijde,* volgens geringe tekstverandering.

HAGGAI.

INLEIDING.

Nadat in 586 Jeruzalem verwoest was, is wis zeer spoedig op den tempelberg weder de eeredienst, hoe armelijk ook, hervat (zie op Jer. XLI : 5) en toen het door oorlog en wegvoering verarmde en ontvolkte land zich gaandeweg van dien slag herstelde en de welvaart terugkeerde, heeft die dienst zonder twijfel gaandeweg meer uitbreiding verkregen. Maar tot een herbouw van het heiligdom kwam het niet. De tijdsomstandigheden schenen hiertoe allerminst geschikt in het begin der regeering van Darius Hystaspis (521—487), toen misgewas op misgewas in Juda zwaren nood veroorzaakte. Toch hebben twee mannen, Haggai en Zacharja, juist in dien tegenspoed de aanleiding gevonden als profeten op te treden en de hoofden des volks, Zerubbabel en Jozua, aan te sporen om het werk te ondernemen (Ezra V : 1 v.). Zij deden het niet vergeefs; want in het zesde jaar van Darius was de tempel herbouwd (Ezra VI : 14 v.). Van hunne uitzichten en werkzaamheid geven ons boek en Zach. I—VIII ons verslag. De uitkomst heeft weinig aan hunne hooggespannen verwachtingen beantwoord. Geen van beiden weet iets van een terugkeer van ballingen tijdens Cyrus, die volgens Ezra I twaalf jaar voordat zij optraden zou plaats gehad hebben; zie hierover inl. op *Ezra—Nehemja.*

Eene profetie kunnen wij *Haggai* niet noemen: het behelst vier korte berichten over het optreden van dien profeet in het tweede jaar van Darius, en de voorloopige uitwerking hiervan; waarin wellicht eenige der door hem gesproken woorden opgenomen zijn.

HOOFDSTUK I : 1—II : 1.

De tempelbouw ondernomen. — Haggai wijst de hoofden der Joden op het feit dat het volk den tempelbouw ontijdig acht; terwijl zij zelven in goed afgewerkte huizen wonen (I : 1—4); de ellende

waarin het volk verkeert is eene straf voor die nalatigheid en spore hen aan om de hand aan het werk te slaan (5—11). Zij worden bevreesd op zijne prediking, waarop Haggai hun Jahwe's bijstand belooft en zij het werk aanvangen (12—II : 1).

I : 1 In het tweede jaar van koning Darius, op den eersten dag der zesde
maand, kwam het woord van Jahwe door den profeet Haggai: Zeg aan
Zerubbabel, den zoon van Sjealtiël, den landvoogd van Juda, en den
2 hoogepriester Jozua, den zoon van Josadak: ′ Zoo spreekt Jahwe der
heirscharen: Dit volk zegt dat de tijd om Jahwe's huis te herbouwen
3 nog niet gekomen is. ′ Maar het woord van Jahwe kwam door den
4 profeet Haggai: ′ Is het voor ú tijd in beschoten huizen te wonen,
5 terwijl dit huis in puin ligt? ′ Let dan eens, zoo spreekt Jahwe der
6 heirscharen, op hetgeen u overkomen is: ′ gij hebt veel gezaaid en
haalt weinig binnen, eet zonder verzadigd te worden, drinkt zonder
uwe bekomst te krijgen, kleedt u zonderdat gij warm wordt, en wie
7 zich voor loon verhuurt krijgt het in een buidel met een gat. ′ Zoo
8 spreekt Jahwe der heirscharen: Let op hetgeen u overkomen is. ′ Gaat
het gebergte in, haalt hout en bouwt het huis; opdat ik er welge-
9 vallen in hebbe en verheerlijkt worde, spreekt Jahwe. ′ Gij rekendet
op veel, en het liep op weinig uit; gij hebt het in huis gehaald, en
ik heb het weggeblazen. Waarom? spreekt Jahwe der heirscharen. Om-
dat mijn huis in puin ligt, terwijl ieder van u naar zijn eigen huis
10 gaat. ′ Daarom heeft de hemel den dauw teruggehouden en de aarde
11 haar vrucht, ′ en heb ik droogte besteld op het land en de bergen,
op koren en most, op olie en al wat de grond oplevert, op mensch
en dier, en op alles waaraan moeite besteed is.
12 Zerubbabel nu, de zoon van Sjealtiël, de hoogepriester Jozua, de zoon
van Josadak, en al het overige volk hoorden naar Jahwe, hun god,
en naar de woorden van den profeet Haggai, overeenkomstig hetgeen
hem Jahwe voor hen opgedragen had, en het volk werd bevreesd voor
13 Jahwe. ′ Toen zeide Haggai, Jahwe's bode, naar de opdracht van Jahwe,
14 tot het volk: Ik ben met u, spreekt Jahwe. ′ En Jahwe wekte den
geest op van Zerubbabel, den zoon van Sjealtiël, den landvoogd van
Juda, van den hoogepriester Jozua, den zoon van Josadak, en van al
het overige volk; zoodat zij het werk gingen ondernemen aan het huis
II : 1 van Jahwe der heirscharen, hun god, ′ op den vierentwintigsten dag
der zesde maand in het tweede jaar van koning Darius.

1. *het* — *Darius*, d. i. 520 vóor Chr. — *zesde maand*, te tellen van Nizan; zie op Exod. XII : 2. — *Zeg*, ingevoegd volg. Gr. vert. — *Zerubbabel* en *Jozua*. Zie op Ezra II : 2*a*.
2. *dat* — *is*, volg. de oude vertt. — Het volk hield zich voor te arm om zulk een zwaar werk te ondernemen.
4. *beschoten huizen*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *uwe beschoten huizen*.
10. Na *Daarom* is een woord, *boven u*, volg. Gr. vert. weggelaten.
11. *al*, ingevoegd volg. de oude vertt.
12. *voor hen*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *hun god*.
13. *Jahwe's bode*. Zoo heet alleen hier een profeet, Mal. II : 7 een priester; verg. op Mal. I : 1. — Daar het vers het verband breekt, is het wellicht later ingevoegd.

HOOFDSTUK II : 2—10.

De toekomstige heerlijkheid van Jahwe's huis. — Kort nadat de Joden met den herbouw begonnen zijn, vermaant Haggai hen zich niet te laten ontmoedigen door de herinnering aan den vorigen prachtigen tempel; want Jahwe is met hen (2—6) en zal binnen kort aan dit zijn huis grooter luister verleenen dan aan het vorige (7—10).

II : 2 Op den eenentwintigsten dag der zevende maand kwam het woord

2. *Op* — *maand*, toen zij nog geen maand aan den arbeid waren en dus niets meer hadden kunnen

3 van Jahwe door den profeet Haggai:' Zeg toch aan Zerubbabel, den
zoon van Sjealtiël, den landvoogd van Juda, en den hoogepriester
4 Jozua, den zoon van Josadak, en het overige volk:' Wie van u is nog
overgebleven die dit huis in zijne vorige heerlijkheid gezien heeft?
En hoe ziet hij dit nu aan? Is het niet in vergelijking daarmede in
5 uw oog zoo goed als niets?' Maar, spreekt Jahwe, schep moed, Zerub-
babel, schep moed, hoogepriester Jozua, zoon van Josadak, schept allen
moed, bewoners des lands, spreekt Jahwe der heirscharen, en handelt;
6 want ik ben met u, spreekt Jahwe der heirscharen,' en mijn geest
7 heeft in uw midden post gevat. Vreest niet.' Want zoo spreekt Jahwe
der heirscharen: Nog slechts een korten tijd, en ik breng den hemel
8 en de aarde, de zee en het droge in opschudding.' Ook alle volkeren
zal ik in opschudding brengen; zoodat de schatten van alle volken
herwaarts komen en ik dit huis met heerlijkheid vervul, spreekt Jahwe
9 der heirscharen.' Mijns is het zilver, mijns het goud, spreekt Jahwe
10 der heirscharen.' De toekomstige heerlijkheid van dit huis zal grooter
zijn dan de vorige, zegt Jahwe der heirscharen, en te dezer plaatse
zal ik vrede geven, spreekt Jahwe der heirscharen.

Vs. 7*a*. Hebr. XII : 26.

doen dan puinhoopen opruimen, waardoor de vervallen staat van het heiligdom eerst goed aan den dag kwam, en er grond was voor de vrees dat het heiligdom hetwelk men ging bouwen met het vorige niet zou te vergelijken zijn.

4. Verg. Ezra III : 12.

6. Aan het begin van dit vers heeft Hebr. t. *Dat wat ik u beloofd hebt toen gij uit Egypte toogt*; wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

7. *ik breng — opschudding*, als voorteeken van den omkeer van zaken; verg. Jez. XXIV.

8. *met heerlijkheid vervul*, door vele versieringen, luisterrijken dienst, overvloedige offers en talrijke bezoekers.

10. Gr. vert. voegt er nog bij *en zielevrede tot herstellen aan elken stichter om dit huis te herbouwen.*

HOOFDSTUK II : 11—20.

Van dezen dag af zal Jahwe zegen geven. — Haggai moet aan de priesters een tweetal vragen stellen omtrent het wijdend of verontreinigend karakter van het heilige en het onreine (11—14), en hun antwoord op het volk toepassen (15); was tot heden de oogst gedurig tegengevallen, nu de tempel was gegrondvest, zou het beter worden (16—20).

II : 11 Op den vierentwintigsten dag der negende maand in het tweede jaar
van Darius kwam het woord van Jahwe tot den profeet Haggai:'
12 Zoo spreekt Jahwe der heirscharen: Vraag eens aan de priesters inlich-
13 ting op dit punt:' indien iemand heilig vleesch in de slip van zijn
kleed draagt en met die slip brood, moes, wijn, olie of eenige andere
spijs aanraakt, zal dit dan gewijd worden? En de priesters antwoordden:
14 Neen.' Hierop zeide Haggai: Indien iemand die zich aan een lijk ver-
ontreinigd heeft een dezer dingen aanraakt, zal dit dan onrein worden?
15 De priesters antwoordden: Ja.' Toen hernam Haggai en zeide: Zoo
is het met dit volk, zoo met deze natie in hare verhouding tot mij
gesteld, spreekt Jahwe, en zoo met al hetgeen hunne handen werken

13. De slip zelve was wèl door die aanraking van het heilig vleesch, d. i. offervleesch, „gewijd". Verg. op Exod. XXIX : 37.

14. Overeenkomstig Lev. XXII : 4—6.

15. Ten aanzien van de verhouding mijns volks tot mij gelden dezelfde twee priesterlijke beslissingen: het heilige — hunne offers en goede werken — heiligt hen niet; het onreine — hunne zonden — verontreinigt hen wel; want het onreine heeft meer kracht tot verontreinigen dan het heilige tot wijden. Vandaar dat het werk aan den tempelbouw, waaraan men nu reeds drie maanden bezig was, nog geen zichtbaren zegen had aangebracht. — *dit volk* en *deze natie*. Waartoe deze dubbele aanduiding van Israël dient, blijkt niet.

16 en wat zij daar offeren: het is onrein.' Daarom let op hetgeen aan
dezen dag is voorafgegaan, voordat van den tempel van Jahwe de eene
17 steen op den anderen gelegd was.' Hoe was het met u gesteld? Iemand
ging naar een hoop van twintig, en er waren er slechts tien; hij ging
naar de pers om er vijftig vaten uit te halen, en er waren er slechts
18 twintig.' Ik heb u geslagen met brandkoren en honingdauw, al het
werk uwer handen met hagel, maar gij hebt u niet tot mij bekeerd,
19 spreekt Jahwe.' Let toch op hetgeen vóor dezen dag, den vierentwin-
tigsten der negende maand, den dag waarop de tempel van Jahwe is
20 gegrondvest, geschied is; let er op!' Is er nog koren in de schuur?
Bovendien hebben de wijnstok, de vijg, de granaat, de olijf niet ge-
dragen. Van dezen dag af zal ik u zegenen.

17. *Hoe — gesteld?* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Van hun zijn.*
18. Zie Amos IV : 9. — *u ... bekeerd*, ingevoegd volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.

HOOFDSTUK II : 21—24.

Zerubbabel ontvangt de belofte dat Jahwe hem bewaren zal wanneer deze alles het onderst boven keert.

II : 21 Ten tweeden male, op den vierentwintigsten der maand, kwam het
22 woord van Jahwe tot Haggai:' Zeg aan Zerubbabel, den landvoogd
23 van Juda: Ik breng in opschudding den hemel en de aarde,' keer
koningstronen onderstboven en verdelg de kracht van de koninkrijken
der natiën; ik werp de wagens om met hunne berijders, zoodat paard
24 met ruiter nederzinkt, de een door het zwaard van den ander.' Te dien
dage, spreekt Jahwe der heirscharen, neem ik u, Zerubbabel, den zoon
van Sjealtiël, mijn dienaar, spreekt Jahwe, en maak u tot een zegel-
ring; want u heb ik uitverkoren, spreekt Jahwe der heirscharen.

24. *maak u tot een zegelring*, zal u als een allerkostbaarst kleinood behandelen; verg. Jer. XXII : 24. — De profeet verwacht blijkbaar nog bij Zerubbabels leven de onderwerping van de heidenen aan Israël.

ZACHARJA.

INLEIDING.

Dit boek bestaat uit twee deelen, I—VIII en IX—XIV, die met elkander niets gemeen hebben dan dat zij door den Verzamelaar onder éen hoofd zijn gebracht; zie op I : 1.

INLEIDING OP HOOFDSTUK I—VIII.

Te gelijk met Haggai trad de schrijver van dit boek onder de Joden op, om hen aan te sporen den tempel te herbouwen (zie inl. op *Haggai*); maar van hetgeen hij bij die gelegenheid gezegd heeft hooren wij hier niets. I : 1—6 toch verplaatst ons al dadelijk in de achtste maand van het tweede jaar der regeering van Darius (521—487), nadat reeds in de zesde maand Haggai opgetreden was. I : 7—VI : 15 valt nog een vierendeeljaars, VII, VIII een paar jaar later. Hoewel wij dus in het boek geen rechtstreeksche opwekkingen tot den tempelbouw aantreffen, behelst het vele vermaningen en beloften die krachtig moeten hebben aangevuurd tot volharding in het moeilijk werk.

Immers, na eene aansporing tot gehoorzaamheid aan de profeten, I : 1—6, geeft de schrijver in I : 7—VI : 8 zeven of acht, min of meer met elkaar samenhangende, gezichten, waarin eene blijde

toekomst voor Jeruzalem wordt aangekondigd, wanneer de tempel hersteld zal zijn, besloten door een verhaal (VI: 9—15), volgens hetwelk Jahwe gelast van het goud en het zilver dat eenige uit Babel gekomen Joden medegebracht hebben eene kroon te maken voor den hoogepriester Jozua, tot voorbeduiding der heerschappij van een toekomstig redder van Israël. De laatste twee hoofdstukken werken de belofte van het aanstaand heil uit, dat aanbreken zal wanneer Israël de eischen van Jahwe getrouw nakomt.

Evenals den boeken van Haggai en Maleachi, is het dat van Zacharja wel aan te zien dat het profetisme in den tijd waarin het geschreven werd ten onder gaat: de gezichten zijn gekunsteld; de formule „zoo, zegt Jahwe" wordt nog meer misbruikt dan bij andere profeten en telkens gedachteloos herhaald; het beroep op de werkzaamheid der oude godsmannen (I: 4—6; VII: 7, 12) verraadt gemis aan zelfstandigheid, hetwelk vooral duidelijk aan het licht treedt in het gebruik dat van eene plaats uit *Jeremia* gemaakt wordt (in III: 8; VI: 12). Maar stervend doet het profetisme bij monde van Zacharja nog eens krachtig zijn aloud pleidooi hooren voor gerechtigheid en menschenliefde, waardoor het zooveel zegen aan Israël heeft aangebracht.

HOOFDSTUK I: 1—6.

Jahwe's bedreigingen zijn vervuld. — Jahwe herinnert Zacharja, hoe hij tegen 's volks vaderen vertoornd is geweest, en gelast hem zijne tijdgenooten tot bekeering op te wekken (1—3); zij moeten niet aan hunne vaderen gelijk worden, die niet hebben willen luisteren (4), maar eindelijk zelven moesten erkennen dat Jahwe deed wat hij had gedreigd (5 v.).

I: 1 In de achtste maand in het tweede jaar van Darius kwam het woord
van Jahwe tot den profeet Zacharja, den zoon van Berechja, den zoon
2 van Iddo, aldus: ' Jahwe is zeer vergramd geweest op uwe vaderen. '
3 Gij zult tot hen zeggen: Zoo zegt Jahwe der heirscharen: Keert u
weder tot mij, spreekt Jahwe der heirscharen; opdat ik mij weder tot
4 u keere, zegt Jahwe der heirscharen. ' Weest niet gelijk aan uwe vaderen,
tot wie de vorige profeten gepredikt hebben: Zoo zegt Jahwe der heirscharen: Bekeert u toch van uwen boozen wandel en van uwe booze
gedragingen! — maar die naar mij niet gehoord noch geluisterd heb-
5 ben, spreekt Jahwe. ' Uwe vaderen, waar zijn zij? En de profeten, leven
6 zij eeuwig? ' Doch de woorden en de inzettingen die ik mijnen dienaren
den profeten opgedragen had, hebben zij uwe vaderen niet getroffen; zoodat zij tot inkeer kwamen en zeiden: Zooals Jahwe der heirscharen zich voorgenomen had ons te doen, overeenkomstig onzen wandel en onze gedragingen, zoo heeft hij met ons gedaan?

1. *In — Darius*, dus in hetzelfde jaar waarin Haggai ons verplaatst; de maand ligt juist tusschen de tijdsbepalingen van Hagg. II: 2 en II: 11 in; de opgave van den dag is wellicht uit den tekst uitgevallen. — *Zacharja — Iddo*. Evenzoo vs. 7. In Ezra V: 1; VI: 14 heet Zacharja de zoon van Iddo. Daar Jez. VIII: 2 Zacharja de zoon van Berechja (of Jeberechja; wat dezelfde naam is) voorkomt, is het niet onmogelijk dat Zach. IX—XIV of een deel hiervan op den naam van dezen tijdgenoot van Jezaja stond en de verzamelaar van Zach. I—XIV, deze twee Zacharja's voor denzelfden persoon houdende, I—VIII en IX—XIV bijeenvoegde en ook de beide namen tot éen maakte. — Zacharja, de zoon van Berechja, in Matth. XXIII: 35 heeft niets met dezen profeet uitstaande.

3. *hen*, het nu levend geslacht.

4. *de vorige profeten*. Naar hunne werkzaamheid verwijst Zacharja ook VII: 7, 12. — *van* vóor *uwe*, volg. verb. t.

6. Hier is alleen van voltrokken bedreigingen sprake. Van de vervulling eener belofte, wat een terugkeer van ballingen ten tijde van Cyrus, twaalf jaar geleden, zou geweest zijn, spreekt de profeet niet. Jahwe's toorn rust nog altijd op het volk; zie vs. 12. Verg. inl. op *Haggai*.

HOOFDSTUK I: 7—21.

Het gezicht van de paarden en dat van de vier horens. — Zacharja ziet een man op een bruin paard, en daarachter andere (7 v.); hij verneemt dat zij de aarde zijn doorgetrokken en alles in rust gevonden hebben (9—11); waarop de engel die met hem spreekt Jahwe vraagt, hoelang hij nog op Juda

vertoornd zal blijven (12), en het troostrijk antwoord ontvangt dat Jahwe gereed staat de zorgelooze heidenen te tuchtigen (13—15) en Jeruzalem en Juda te verheerlijken (16 v.). Zacharja ziet vier horens, de machten die Juda en Israël verstrooid hebben (18 v.), daarna vier werklieden die de horens komen afhakken (20 v.).

Deze twee gezichten worden door vijf andere, II : 1—VI : 8, gevolgd, alle van troostrijken inhoud. Wat de profeet heet gezien te hebben is zoo gekunsteld dat wij hier blijkbaar te doen hebben met vrij gekozen inkleedingen der beloften aan Jahwe's volk. Evenals het eerste van de in dit hoofdstuk vervatte gezichten, heeft het laatste, VI : 1—8, op de heidenwereld betrekking.

I : 7 Op den vierentwintigsten dag der elfde maand, dat is de maand
Sjebat, in het tweede jaar van Darius, kwam het woord van Jahwe
tot den profeet Zacharja, den zoon van Berechja, den zoon van Iddo,
8 aldus: ' Vannacht zag ik toe, en zie, een man op een bruin paard ge-
zeten stond tusschen de mirten op eene schaduwrijke plaats, en achter
9 hem waren bruine, voskleurige en witte paarden. ' Ik zeide: Wat zijn
dat, heer? De engel die tot mij sprak zeide: Ik zal u toonen, wat
10 dat zijn. ' Nu hief de man die tusschen de mirten stond aan en zeide:
Dit zijn zij die Jahwe heeft uitgezonden om op de aarde rond te gaan. '
11 Hierop antwoordden zij den engel van Jahwe, die tusschen de mirten
stond: Wij zijn de aarde rondgegaan, en zie, zij is overal bewoond en
12 rustig. ' Toen hernam de engel van Jahwe en zeide: Jahwe der heir-
scharen, hoe lang moet het duren voordat gij u erbarmt over Jeru-
zalem en de steden van Juda, waarop gij nu reeds zeventig jaren
13 vergramd zijt geweest? ' En Jahwe gaf den engel die tot mij sprak
14 vriendelijke woorden, troostvolle woorden ten antwoord; ' waarop de
engel die tot mij sprak tot mij zeide: Predik: Zoo zegt Jahwe der
heirscharen: Ik ben voor Jeruzalem en Sion in grooten ijver ontstoken, '
15 en gloei van heftige gramschap tegen de zorgelooze volken die, terwijl
16 ik een weinig vergramd was, aan het onheil medehielpen. ' Daarom
zegt Jahwe aldus: Ik heb mij tot Jeruzalem in erbarmen gekeerd: mijn
huis zal in haar herbouwd worden, spreekt Jahwe der heirscharen, en
17 het meetsnoer wordt over Jeruzalem uitgespannen. ' Predik verder:
Zoo zegt Jahwe der heirscharen: Wederom zullen mijne steden over-
vloeien van voorspoed, en Jahwe zal zich weder over Sion erbarmen
en Jeruzalem weder uitkiezen.
18, 19 Ik sloeg mijne oogen op, zag toe, en zie: vier horens. ' Ik zeide tot
den engel die tot mij sprak: Wat zijn dat? Waarop hij tot mij zeide:

7. *der elfde maand,* dus twee maanden nadat, volg. Hagg. II : 11, 19, de grondslag van den tempe gelegd was. — *Sjebat.* Zie op Exod. XII : 2.

8. *tusschen — plaats.* Wat hiermede bedoeld wordt, is niet duidelijk. Ook is de overzetting van het door *schaduwrijke plaats* vertolkte woord zeer onzeker. Wellicht is het de naam van een aan de tijdgenooten van den profeet bekende plaats.

9. *heer.* Zoo spreekt Zacharja den engel aan die hem antwoordt. Ondersteld wordt, naar het schijnt, dat op diens wenk de man tusschen de mirten — d. i. de man op het bruine paard tusschen de mirten, vs. 8 — de noodige inlichtingen geeft.

10. *om op de aarde rond te gaan.* Verg. VI : 7 v.

11. Dat tusschen de mirten de engel stond hebben wij niet gehoord; wellicht zijn de woorden *die — stond* later ingevoegd. — *zij — rustig.* Van strafgerichten over den smaad Jahwe's volk aangedaan valt nog niets te bespeuren; verg. vs. 14 v.

12. *nu reeds zeventig jaren.* Evenzoo VII : 5. Het is de vraag, of Zacharja het cijfer van zeventig, evenals Jeremia (zie op Jer. XXIX : 10), als een rond getal, dan wel letterlijk heeft bedoeld. Het laatste is mogelijk, omdat in het begin van Darius' regeering omstreeks zeventig jaren na Jeremia's profetie verloopen waren. — Ook hier toont de profeet evenmin iets te weten van een herstel van den Joodschen staat, nu zestien jaar geleden, als de schrijver van Neh. IX : 32.

15. *die — medehielpen.* De bedoeling is waarschijnlijk dat zij, terwijl zij geroepen waren om de werktuigen van Jahwe's toorn tegen Israël te zijn, hierin veel te ver gingen; als Jez. X : 5—11.

16. *het — uitgespannen.* Hetzelfde beeld voor herbouw Jer. XXXI : 39. Verg. 2 Kon. XXI : 13; Klaagl. II : 8.

17. *zich weder over Sion erbarmen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Sion weder troosten.*

Dat zijn de horens die Juda, Israël en Jeruzalem verstrooid hebben.′
20, 21 Toen toonde Jahwe mij vier werklieden,′ en ik zeide: Wat komen die
doen? En hij zeide: Dat zijn de horens die Juda zoo verstrooid hebben
dat het zijn hoofd niet heeft opgeheven; nu zijn dezen gekomen om
ze op te schrikken, om af te werpen de horens der volken die den
horen opgeheven hebben tegen het land Juda, om het te verstrooien.

21. *zoodat het,* volg. verb. t. — *den hoorn opgeheven hebben.* Zie op 1 Sam. II:1.

HOOFDSTUK II.

Het derde gezicht: de man met het meetsnoer. — Zacharja ziet een man die Jeruzalem wil opmeten, maar die hierin door een engel verhinderd wordt, omdat Jeruzalem niet in eene afgemeten ruimte besloten zal zijn, daar Jahwe het tot muur zal wezen (1—5). De Israëlieten worden opgewekt zich uit de landen der ballingschap naar Sion te spoeden (6 v.); want Jahwe gaat de vijanden zijns volks overleveren aan hunne eigen onderhoorigen (8 v.). Sion jubele; want Jahwe gaat in haar wonen, vele volken onderwerpen zich aan hem, en hij erkent Juda en Jeruzalem weder als de zijnen (10—13).

II:1 Ik sloeg mijne oogen op, zag toe en zie: een man met een meet-
2 snoer in de hand.′ Ik zeide: Waar gaat gij heen? Hij zeide tot mij:
Ik ga Jeruzalem opmeten, om te zien, hoe breed en hoe lang het moet
3 worden.′ En zie, de engel die tot mij sprak stond daar, terwijl een
4 andere engel hem te gemoet ging′ en tot hem zeide: Ga ijlings dien
knaap zeggen: Jeruzalem zal als eene open stad liggen vanwege de
5 menigte van menschen en dieren in haar;′ en ik zelf, spreekt Jahwe,
zal een wal van vuur rondom haar en tot heerlijkheid binnen in
haar zijn.
6 Op, op, vlucht uit het noorderland, spreekt Jahwe, want ik heb u
7 verspreid naar de vier hemelstreken, spreekt Jahwe.′ Op, bergt u in
8 Sion, gij die in Babel woont.′ Want, zoo zegt Jahwe der heirscharen,
die mij eene eervolle zending heeft opgedragen tot de natiën die u
9 buit gemaakt hebben: Wie u aanraakt raakt mijn oogappel aan.′ Zie,
ik ga mijne hand over hen zwaaien; zoodat zij een buit worden van
hunne eigen slaven, en gij erkennen zult dat Jahwe der heirscharen
mij gezonden heeft.
10 Juich en verheug u, dochter Sions! want zie, ik kom en ga in uw
11 midden wonen, spreekt Jahwe.′ En te dien dage zullen vele volken
zich aansluiten aan Jahwe en hem ten volk worden; dan woon ik in
uw midden, en zult gij erkennen dat Jahwe der heirscharen mij tot u
12 gezonden heeft.′ En Jahwe zal zich, op den heiligen grond, Juda ten
13 erfdeel nemen en Jeruzalem weder uitkiezen.′ Zij toch alle vleesch
stil voor Jahwe; want hij maakt zich op uit zijne heilige woning.

3. *de — sprak,* niet „de man” van vs. 1; maar de engel die I:13, 18 bij hem stond. — *stond daar,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *kwam te voorschijn.*

4. *dien knaap.* Zóo wordt, met eenige minachting, de man van vs. 1 genoemd, omdat hij de dwaasheid gaat doen het toekomstige Jeruzalem op te meten, hetwelk, als open plaats, geen door muren bepaalde grenzen zal hebben. Blijkbaar heeft Zacharja zich niet voorgesteld dat eens Nehemja zich den dank zijns volks zou verwerven door den herbouw der muren, Neh. II—IV.

6. *naar,* volg. Syr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *als.* — Wij zouden hier verwachten, wat Gr. vert. heeft, *ik zal u uit de vier hemelstreken verzamelen.*

7. *in Babel,* met weglating van twee tweemaal geschreven letters; Hebr. t. *de dochter van Babel.*

8. *die — opgedragen,* letterlijk *die mij eervol gezonden heeft,* volgens onzekere tekstverbetering; met *mij* wordt de engel van vs. 3 bedoeld, evenals vs. 9 en 11. — *Wie — aan.* Letterlijk: *dat wie u aanraakt zijn oogappel aanraakt.*

9. Die *slaven* zijn de Israëlieten, in wier macht de heidenen zullen vallen.

11. *hem,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mij.*

13. *Zij — Jahwe.* Zie op Hab. II:20. — *hij — woning,* tot volvoering van zijn voornemen.

HOOFDSTUK III.

Het vierde gezicht: Jozua met reine kleederen getooid. — Zacharja ziet Jozua en den Satan voor den engel van Jahwe staan, die den Satan weerhoudt hem aan te klagen (1 v.), en gelast Jozua van de vuile kleederen die hij aanheeft te ontdoen en met reine te tooien (3—5). Hij belooft Jozua groote eer (6 v.) en voorspelt hem en zijnen gezellen de komst van den Messias en vrede in het land (8—10).

III : 1 Hij toonde mij den hoogepriester Jozua, staande voor den engel van
Jahwe, terwijl de Satan aan zijne rechterhand stond om hem aan te
2 klagen. ′ En de engel van Jahwe zeide tot den Satan: Jahwe bestraffe
u, Satan! Jahwe, die Jeruzalem uitverkoren heeft, bestraffe u! Is deze
3 niet een uit het vuur gerukt brandhout? ′ Jozua nu was met een vuil
4 gewaad bekleed en stond voor den engel. ′ Deze hief aan en zeide tot
hen die voor hem stonden: Neemt hem die vuile kleederen af — en
hij zeide tot hem: Zie, ik heb uwe schuld van u weggenomen — be-
5 kleedt hem met een nieuw gewaad ′ en zet een reinen tulband op zijn
hoofd. Hierop zetten zij hem den reinen tulband op het hoofd en trokken
hem reine kleederen aan, terwijl de engel van Jahwe er bij stond.
6, 7 Toen gaf de engel van Jahwe aan Jozua de verzekering: ′ Zoo zegt
Jahwe der heirscharen: Indien gij op mijne wegen wandelt en uw
plicht jegens mij waarneemt, zult gij zelf èn mijn huis besturen èn
mijne voorhoven bewaken, en zal ik u geven te verkeeren onder hen
8 die hier staan. ′ Hoor toch, hoogepriester Jozua, gij en uwe gezellen
die vóor u zitten zijn mannen die ten wonderteeken dienen dat ik
9 mijn dienaar Spruit doe komen. ′ Want zie den steen dien ik voor
Jozua heb gelegd: op éen steen zijn zeven oogen; ik heb gegraveerd
wat er op staat, spreekt Jahwe der heirscharen, en ik delg de schuld
10 van dit land op éen dag. ′ Te dien dage, spreekt Jahwe der heirscharen,
zult gij elkander uitnoodigen onder wijnstok en vijgeboom.

1. *den engel van Jahwe.* Zie op Gen. XVI : 7. — *de Satan.* Zie op 1 Kron. XXI : 1.

2. *de engel van Jahwe,* volg. Syr. vert.; Hebr. t. *Jahwe.* — *Is — brandhout?* Uit het feit dat hij, hoewel te nauwernood, aan den dood ontkomen is blijkt dat hij Jahwe's lieveling is. Hoe waagt Satan het dan tegen hem eene aanklacht in te dienen? — Hieruit mogen wij niet opmaken dat Jozua persoonlijk in groot levensgevaar verkeerd heeft: hij moet ten teeken voor Israël dienen, en dít is in gevaar geweest.

3. *een vuil gewaad,* zooals aangeklaagden plachten te dragen, dus het beeld van schuld.

4. *en — weggenomen.* Deze tusschenzin, die de beteekenis van het wegnemen der vuile kleederen zeer goed weergeeft, breekt het verband en is waarschijnlijk later ingevoegd; maar van de volgende woorden is de lezing onzeker. — *bekleedt — zet* (in vs. 5), volg. Gr. vert.

5. *reine* vóor *kleederen,* naar gissing ingevoegd.

7. *zult — bewaken.* Met het „besturen van mijn huis" wordt waarschijnlijk het oppertoezicht op den tempel bedoeld, waarmede beslissing in godsdienstzaken samenhing. — *gij zelf.* Niet gij als iemand in wien afgebeeld wordt wat aan Israël zal gebeuren, maar gij persoonlijk. — *hen die hier staan,* de engelen.

8. *gij — mannen,* naar verb. t. — *ten wonderteeken,* daar zij levende getuigen en bewijzen van Jahwe's reddende liefde voor zijn volk zijn. In vs. 1—6 is eigenlijk alleen Jozua als zoodanig aangewezen. Wat met hem en de anderen gebeurd is leert dat de goede dagen aanstaande zijn waarin de koning die Israël zal redden komt. Desgelijks VI : 9—15. Verg. Jez. VIII : 18; Ezech. XII : 6; XXIV : 24. — *Spruit,* hier en VI : 12, blijkbaar eene zinnebeeldige aanduiding van den beloofden koning, ontleend aan Jer. XXIII : 5; XXXIII : 15. Het is een merkwaardig teeken hoezeer het profetisme in verval was dat hier van een oud godswoord dit gebruik wordt gemaakt.

9. De beteekenis hiervan is zeer onzeker. Met *den steen* wordt wellicht Israël afgebeeld; met de *zeven oogen* zeker Jahwe's zorg voor Israël bedoeld; maar het blijkt niet, wat behalve die zeven oogen op den steen gegraveerd is. Was het de naam Gods of die van den toekomstigen koning? Anderen vertalen *zeven oogen rusten op éen steen,* d. i. Jahwe waakt er over.

10. Verg. Micha IV : 4.

HOOFDSTUK IV.

Het vijfde gezicht: de gouden luchter. — Zacharja, door een engel gewekt, ziet een gouden kandelaar met zeven lampen, en daarnaast twee olijfboomen (1—3); hij vraagt inlichting, en verneemt dat hierin

de waarheid is afgebeeld: Jahwe's geest, niet geweld, redt (4—6); wie toch zal voor Zerubbabel de moeilijkheden uit den weg ruimen? (7). Zerubbabel, die den tempelbouw is begonnen, zal dien ook voltooien (8—10*a*). De zeven zijn Jahwe's oogen, die over de geheele aarde rondgaan (10*b*). Herhaaldelijk uitlegging omtrent die twee olijfboomen vragende, hoort de profeet dat zij vóor Jahwe staan en altijd olie leveren (11—14).

IV : 1 En de engel die tot mij gesprokon had kwam weder, wekte mij,
2 zooals iemand uit den slaap gewekt wordt,' en zeide: Wat ziet gij?
Ik zeide: Ik zie een luchter, geheel van goud; een oliehouder is er
boven op, zijne lampen zijn zeven in getal, naar die lampen loopen
3 zeven voedingsbuizen,' en twee olijfboomen staan er naast, éen rechts
4 en éen links van den oliehouder.' Ik hief aan en zeide tot den engel
5 die tot mij sprak: Wat zijn dat, heer?' De engel die tot mij sprak
antwoordde en zeide tot mij: Weet gij niet, wat dit zijn? Ik zeide:
6 Neen, heer.' Hij antwoordde en zeide tot mij: Dit is hetgeen Jahwe
tot Zerubbabel gesproken heeft: Niet door kracht en geweld, maar
7 door mijnen geest, zegt Jahwe der heirscharen.' Wie zal den hoogen
berg vóor Zerubbabel tot eene vlakte maken en er den sluitsteen uit-
8 halen onder het gejubel: Gunst, gunst zij dezen beschoren? —' Het
9 woord van Jahwe kwam tot mij:' De handen van Zerubbabel hebben
dit huis gegrondvest, zijne handen zullen het ook voltooien. Zoo zult
10 gij weten dat Jahwe der heirscharen mij tot u gezonden heeft.' Want
wie den dag der kleine dingen gering geacht heeft zal met blijdschap
den steen in de hand van Zerubbabel zien. — Die zeven zijn de oogen
11 van Jahwe, die de geheele aarde rondgaan.' Ik hief aan en zeide tot
hem: Wat zijn die twee olijfboomen, rechts en links van den kande-
12 laar?' En ten tweeden male hief ik aan en zeide tot hem: Wat zijn
die twee olijfplanten, aan beide kanten van de gouden gootjes die de
13 olie uit zich laten loopen?' Hij zeide tot mij: Weet gij niet, wat dat
14 zijn? Ik zeide: Neen, heer.' Hij zeide: Dat zijn de twee oliegevers
die bij den heer der gansche aarde staan.

2 v. Hierop zinspeelt Openb. XI : 4.

2. De hier beschreven kandelaar heeft hetzelfde fatsoen als de in Exod. XXV : 31—38; XXXVII: 17—24 geteekende. — De lamp is het beeld van den voorspoed die aan Israël zal ten deel vallen. — In het midden en aan het slot zijn in den Hebreeuwschen tekst eenige woorden tweemaal geschreven.

3. Deze olijfboomen voeden voortdurend den oliehouder van den kandelaar; verg. vs. 12.

6 v. Zooals uit die boomen voortdurend vanzelf olie aan de lampen toestroomt, zoo is het onnoodig dat Israëls geluk door menschenhand bevorderd wordt; want Jahwe's geest is voor zijn volk eene altijdvlietende bron van heil. Jahwe toch zal voor Zerubbabel alle moeilijkheden uit den weg ruimen.

6. Verg. op Dan. II : 34.

7. De tekst van dit vers is bedorven, de vertaling daardoor onzeker. — *Wie zal ... maken*, volg. verb. t. — *den hoogen berg*, beeld der zwarigheden die Zerubbabel te overwinnen heeft. — *den sluitsteen*, of *hoofdsteen*, onzekere vertaling; wellicht wordt een steen aan de gevelspits bedoeld. — *dezen*, den steen.

9. *gij*, in het meervoud; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

10. *wie — heeft*, hij die zoo ongeloovig is geweest om op Zerubbabels onderneming wegens den onaanzienlijken aanvang met minachting neer te zien; verg. Hagg. II : 4. — *den steen*. Hierachter staat in grondt. een onverstaanbaar woord (*het tin*?), waardoor zeker de steen als dezelfde die vs. 7 genoemd was wordt aangeduid. Deze althans moet hier bedoeld zijn. — *Die zeven*. Hiermede begint de verklaring der bijzonderheden van het gezicht waarom de profeet vs. 4 verzocht had, nadat in vs. 6—10*a* de beteekenis van het geheel was gegeven. — *Die — rondgaan*. Verg. Spr. XV : 3, 11.

12. *gootjes*, onzekere vertaling. Door deze onzekerheid wordt de geheele voorstelling duister. Naar het schijnt, moeten wij ons voorstellen dat de oliehouder waaruit de olie door de voedingsbuizen in de lampen stroomt (vs. 2), wordt gevuld uit twee pijpen of gootjes, waardoor de olie loopt die van de twee boomen komt. — *de olie*, volg. verb. t.; Hebr. t. *het goud*.

14. *oliegevers*, of *olierijke boomen*, letterlijk *zonen van olie*, welke olie het beeld is der altijd toestroomende zegening van Jahwe; verg. op vs. 6 v. Het woord hier door ‚olie' vertaald beteekent letterlijk ‚het glanzende' en wijst waarschijnlijk op den glans dien Jahwe zijnen gunstgenooten verleent.

HOOFDSTUK V.

Het zesde gezicht: de vliegende rol en de vrouw in de maat. — De profeet ziet eene boekrol, van

weerskanten met vervloekingen beschreven, die in de huizen der dieven en meineedigen komt en hen verteert (1—4). Daarna ziet hij eene maat waarin de goddeloosheid zit naar Babel wegdragen (5—11).

V : 1 Wederom sloeg ik mijne oogen op en zag toe, en zie, daar vloog
2 eene boekrol.′ En hij zeide tot mij: Wat ziet gij? Ik zeide: Ik zie eene
3 boekrol vliegen; zij is twintig el lang en tien el breed.′ Hij zeide tot
mij: Dat is de vervloeking die uitgaat over het geheele land; want
naar hetgeen op de eene zijde staat is elke dief, naar hetgeen op de
4 andere zijde staat is elke meineedige ongestraft gebleven.′ Ik heb haar
voor den dag gehaald, spreekt Jahwe der heirscharen, en zij zal komen
in het huis van den dief en in dat van hem die valschelijk bij mijn
naam zweert, overnachten in zijn huis en dit verteren, met de balken
5 en steenen er van.′ Toen kwam de engel die tot mij sprak te voorschijn
en zeide tot mij: Sla uwe oogen op, en zie, wat de maat die daar voor
6 den dag komt beteekent.′ Ik zeide: Wat beteekent die dan? Hij zeide:
7 Dit is hunne schuld in het geheele land.′ En zie, daar werd een looden
8 deksel opgelicht, en daar zat eene vrouw midden in de maat.′ Hij
zeide: Dit is de goddeloosheid — drukte haar neder in de maat en
9 wierp het looden gewicht op de opening.′ Toen sloeg ik de oogen op
en zag toe, en zie, daar kwamen twee vrouwen te voorschijn, den
wind in hare vleugelen; zij hadden vleugels als van een ooievaar; en
10 dezen droegen de maat weg tusschen aarde en hemel.′ Hierop zeide
ik tot den engel die tot mij sprak: Waarheen brengen zij de maat?′
11 En hij zeide tot mij: Om voor haar een huis te bouwen in het land
Sjinear; is dit in orde gebracht, dan zetten zij ze daar op hare plaats neder.

1. *eene boekrol*, en wel ontrold; zoodat de profeet niet slechts hare breedte, maar ook hare lengte kon zien (vs. 2).
2. *hij*, Jahwe of de engel; waarschijnlijk de laatste; zie vs. 5. — *zij* — *breed*. De rol is zoo groot, omdat de zonden die er op staan zoo talrijk zijn.
3. *uitgaat*, van Jahwe. — *elke meineedige*, letterlijk *al wie zweert*; zie vs. 4.
5—11. Verg. Ps. CIII : 12. — In het tweede deel van het gezicht wordt de zonde, die volgens het eerste gedeelte, vs. 1—4, onverzoend is gebleven, uit het land verwijderd.
5. *de maat* ontbreekt in den grondtekst; zie op vs. 6.
6. Na *Hij zeide* heeft de tekst nog *Dit is de maat die te voorschijn komt, en hij zette*, meerendeels herhaling van voorafgaande woorden. — *Dit is hunne schuld*, zooveel als: deze maat bevat. — *hunne schuld*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *hun oog*.
7. *deksel*, letterlijk *ring* of *ronde plaat*, volgens het verband iets dat tot deksel dient.
9. Die *twee vrouwen* schijnen geen bijzondere beteekenis te hebben: twee wezens dragen de maat tusschen haar in weg. — *den wind in hare vleugelen*. Dit beteekent, naar het schijnt, dat zij op de uitgespannen vleugels door den wind voortgedragen worden. — *als van een ooievaar*, zoo sterk.
11. *in het land Sjinear*, d. i. Babel; zie op Gen. X : 10. Daar hoort de goddeloosheid thuis. — *zetten zij ze*, volgens andere klinkers.

HOOFDSTUK VI : 1—8.

Zevende gezicht: de vier wagens. — De profeet ziet vier wagens met paarden van verschillende kleur, hoort dat dit de vier winden zijn (1—5), en ziet hen naar verschillende kanten heengaan (6 v.); op die welke naar het noorden gaan wordt zijne aandacht in het bijzonder gevestigd (8).

Dit laatste gezicht slaat blijkbaar op het eerste terug: was daar de heidenwereld voorgesteld als ongeschokt, hier wordt getoond, hoe Jahwe, na Israëls land van ongerechtigheid te hebben gezuiverd (H. V), ook in het buitenland zijne macht zal doen gevoelen.

VI : 1 Wederom sloeg ik mijne oogen op, zag toe, en zie, daar kwamen
vier wagens te voorschijn van tusschen twee bergen, en die bergen
2 waren van koper.′ Voor den eersten wagen waren bruine paarden, voor
3 den tweeden zwarte,′ voor den derden witte, aan den vierden bonte,

1 v. Eenige trekken van de schildering in Openb. VI kunnen hieraan ontleend zijn.
1. *twee bergen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de twee bergen*.
3. *aschkleurige*, onzekere vertaling.

4 aschkleurige.' Ik hief aan en zeide tot den engel die tot mij sprak:
5 Wat zijn dit, heer?' De engel antwoordde en zeide tot mij: Dit zijn
de vier winden des hemels, die uitgaan nadat zij zich gesteld hebben
6 bij den heer der gansche aarde.' De wagen met de zwarte paarden
bespannen ging naar het noorderland, de witte gingen naar het westen,
7 de bonte naar het zuiderland,' en de aschkleurige gingen uit. Toen
zij wilden heengaan, om de aarde rond te trekken, zeide hij: Gaat
8 heen, trekt de aarde rond! En zij trokken de aarde rond.' Toen riep
hij mij toe en sprak tot mij: Zie, zij die naar het noorderland uitgaan
brengen mijn geest in het noorderland tot rust.

5. *nadat — aarde,* om eene opdracht van hem te ontvangen; dezelfde uitdrukking Job I:6; II:1.

6. De zin loopt in het oorspronkelijke nog minder rond dan in onze vertaling; maar dit geheele stuk is zeer slordig geschreven. Vandaar zeker dat *de bonte, aschkleurige* paarden van vs. 3 hier tot twee soorten worden en *de bruine* zijn overgeslagen. Hieruit volgt dat de kleuren geen zinnebeeldige beteekenis hebben, maar willekeurig gekozen zijn. — *het westen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *achter hen.*

7. Dat de aschkleurige niet naar eene bepaalde streek gaan is niet onnatuurlijk; immers, alleen het oosten bleef nog over, en ten oosten van Palestina strekt zich de woestijn uit, waarin luttel menschen wonen; het land dat oostelijk van die woestijn ligt, Babylonië, lag naar de meening der Israëlieten ten noorden van hun land. Het is echter ook mogelijk dat *naar het oosterland* is uitgevallen.

8. Waarschijnlijk is de bedoeling dat Jahwe in het noorderland, d. i. in Sjinear of Babylonië, waarheen alle goddeloosheid gebracht is (V: 11), een strafgericht voltrekken en zoo zijn toorn stillen zal.

HOOFDSTUK VI: 9—15.

Eene kroon voor den Spruit! — Zacharja krijgt van Jahwe het bevel, van eenige uit de ballingschap gekomen mannen goud en zilver aan te nemen en daarvan eene kroon te maken, die hij den hoogepriester Jozua moet opzetten (9—11), tot voorbeduiding dat een gekroonde zal komen, die den tempel van Jahwe bouwen en in goede verstandhouding met de priesters heerschen zal (12 v.); terwijl die kroon later ter gedachtenis aan de gevers in Jahwe's tempel zal worden bewaard (14); de tempelbouw zal door menschen die van verre komen worden voltooid (15).

VI: 9, 10 Het woord van Jahwe kwam tot mij:' Aannemen moet men van
de ballingen, van Heldai, Tobia en Jedaja! Gij zelf moet op dienzelfden
dag in het huis van Jozia, den zoon van Sefanja, gaan, waarin zij, uit
11 Babel komende, hun intrek genomen hebben,' zilver en goud nemen,
daarvan eene kroon maken, die zetten op het hoofd van den hooge-
12 priester Jozua, den zoon van Josadak,' en tot hem zeggen: Zoo spreekt
Jahwe der heirscharen: Daar komt een man die de Spruit zal heeten;
onder hem zal het uitspruiten, en hij zal den tempel van Jahwe bou-
13 wen.' Hij zal niet slechts den tempel van Jahwe bouwen, maar ook
majesteit erlangen, zitten en heerschen op zijn troon; en aan zijne
rechterhand zal een priester zijn, en eene vreedzame verstandhouding
14 zal tusschen hen beiden bestaan.' En die kroon zal ter eere van Heldai,
Tobia, Jedaja en Jozia, den zoon van Sefanja, tot een aandenken, in

10. *Aannemen — Jedaja!* Hieruit maken wij op, dat de Joden in Jeruzalem aarzelden het door die mannen medegebrachte aan te nemen; wij weten niet waarom. De drie hier genoemden zijn, evenals *Jozia, de zoon van Sefanja,* onbekend; verg. vs. 14.

11. *eene kroon,* hier en vs. 14 volgens andere klinkers; Hebr. t. *kronen*; maar slechts het hoofd van één man moet er mede getooid worden, en vs. 14 staat het werkwoord in het enkelvoud. — *die — Josadak.* Jozua zelf zal de gekroonde niet zijn; hij wordt slechts zoo getooid tot voorbeduiding; verg. III: 8.

12. *de Spruit.* Zie op III: 8. Blijkbaar ziet de profeet in Zerubbabel den beloofden koning. — *onder — uitspruiten,* alles groent waar hij den voet zet, d. i. zijne komst brengt alom overvloed.

13. *aan zijne rechterhand,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *op* of *bij zijn troon,* waarschijnlijk eene verschrijving uit het voorgaande. Tot den zin doet het verschil in lezing niet af. — De verwachting dat een priester naast den troon van den koning zal zetelen is in overeenstemming met Jer. XXXIII: 14—22, eene der plaatsen waaraan diens naam *de Spruit* ontleend is.

14. *Heldai.* Grondt. heeft *Helem*; maar het moet dezelfde naam zijn als in vs. 10. Misschien moet op beide plaatsen *Helem* gelezen worden. — *Jozia,* volg. Syr. vert.; Hebr. t. *Hen*; maar zie vs. 10.

15 den tempel van Jahwe blijven.′ En menschen van verre zullen komen
en bouwen aan den tempel van Jahwe. Zoo zult gij weten dat Jahwe
der heirscharen mij tot u gezonden heeft. En indien gij goed naar
Jahwe, uwen god, luistert, dan . . .

15. *menschen van verre*, Joden uit de verstrooiing. — *bouwen aan den tempel*, kamers en voorhoven aan het door den beloofden vorst gestichte gebouw toevoegen. — *dan* ... Het schijnt dat de slotzin is weggevallen.

HOOFDSTUK VII, VIII.

Eens wedijveren Joden en heidenen in het zoeken van Jahwe. — Eenige Joden vragen de priesters, of zij de gewone vasten in de vijfde maand zullen houden, en Zacharja krijgt eene openbaring van Jahwe, dat dit vasten of niet-vasten buiten Jahwe omgaat (VII : 1—6); de oude profeten hebben in zijn naam den Israëlieten andere eischen gesteld (7—10); omdat zij hiernaar niet hebben willen hooren, is zijn toorn in hooge mate opgewekt en heeft hij gedreigd hen te verstrooien; wat geschied is (11—14). Maar thans belooft Jahwe dat hij weder in Sion zal gaan wonen (VIII : 1—3); Jeruzalem wordt opnieuw dicht bevolkt (4—6); hij gaat Israël herzamelen en weder tot zijn volk maken (7 v.). Men houde aan die woorden zijner profeten vast; want van nu af zal Jahwe Israëls overschot even rijk zegenen als hij het voorheen hard behandeld heeft (9—15), indien slechts waarheid en liefde onder Israël wonen (16). Zacharja ontvangt van Jahwe de mededeeling dat de vier vastendagen van Juda in vreugdedagen verkeerd zullen worden (18 v.). Eens zullen de inwoners der heidensche steden elkander opwekken om Jahwe te gaan aanbidden (20—22); ja, tien heidenen zullen éenen Jood bij het kleed grijpen, opdat hij hen medeneme; want zij weten dat Jahwe Israël bijstaat (23).

VII : 1 In het vierde jaar der regeering van koning Darius kwam het woord
van Jahwe tot Zacharja, op den vierden dag van de negende maand,
2 de maand Kislew.′ Bethel toch, Sareser en Regemmelech met zijne
3 mannen zonden boden, om Jahwe te vermurwen,′ met deze vraag aan
de priesters die tot het huis van Jahwe der heirscharen behooren en
aan de profeten: Moet ik in de vijfde maand weenen en mij wijden,
4 zooals ik nu reeds zoovele jaren gedaan heb?′ Toen kwam het woord
5 van Jahwe der heirscharen tot mij:′ Zeg tot de geheele bevolking
des lands en tot de priesters: Wanneer gij, nu reeds zeventig jaren
lang, in de vijfde en in de zevende maand hebt gevast en rouw be-
6 dreven, hebt gij dan voor míj gevast?′ En wanneer gij eet en drinkt,
7 dan eet en drinkt gij immers zelven?′ Zijn dit niet de woorden die
Jahwe heeft doen prediken door de vroegere profeten, toen Jeruzalem
nog bewoond en ongestoord was, met de steden rondom haar, en het
9 Zuiden en de Laagte nog bewoond waren:′ Zoo zegt Jahwe der heir-
scharen: Velt eerlijke vonnissen en betracht liefde en erbarmen jegens
10 elkander;′ onderdrukt weduwe noch wees, vreemde noch arme, en zint
11 niet op elkanders ongeluk.′ Maar zij weigerden te luisteren, keerden
weerspannig den schouder af, maakten hunne ooren doof om te hooren′

1. *In* — *Darius*, toen men dus reeds meer dan twee jaar aan het bouwen was van den tempel; verg. Hagg. II : 1. — *Kislew*. Zie op Exod. XII : 2.
2. In *Bethel*, juist gespeld als de naam der stad, schuilt waarschijnlijk eene fout. Al de hier genoemden zijn onbekend.
3. Daar de hier bedoelde vastendagen alle terugwezen op den ondergang van Jeruzalem in 586 (zie op VIII : 19), kon de voortgang van den herbouw des tempels doen twijfelen, of men voortaan nog vasten zou als voordezen. De Gr. en Syr. vertt. hebben echter *Ik wil weenen en mij wijden*, dus eene aankondiging, in stede van eene vraag. — *en* vóór *wijden*, volg. Syr. vert. ingevoegd. De hier bedoelde wijding bestond hoofdzakelijk in vasten, volgens vs. 5.
5. *nu* — *lang*. Verg. op I : 12. — *in de vijfde en in de zevende maand*. Zie op VIII : 19. — *hebt gij dan voor míj gevast?* Evenmin als met uw eten en drinken (vs. 6) bewijst gij met uw vasten Jahwe een dienst.
7. *Zijn dit niet*, volg. Gr. en Lat. vertt. — Hierop volgt in grondt. (8) *En het woord van Jahwe kwam tot Zacharja*; wat hier volstrekt niet past, daar vs. 9 v. de woorden van Jahwe, niet tot Zacharja, maar tot de vroegere profeten, van vs. 7, bevat.
11 v. Verg. Jez. VI : 10.
11. *keerden* — *af*, letterlijk *zetten een weerspannigen schouder*. Dezelfde uitdrukking Neh. IX : 29.

12 en hun hart als diamant; zoodat zij niet hoorden naar de wet en naar
de woorden die Jahwe der heirscharen door zijn geest, door middel van
de vroegere profeten, had doen overbrengen. Dies ontstak Jahwe in
13 groote verbolgenheid.′ Daarom, zooals hij riep en zij niet hoorden, alzoo,
sprak Jahwe der heirscharen, zullen zij ook roepen en zal ik niet hooren,′
14 maar ik zal hen, als door storm, verstrooien onder al de volken die zij
niet gekend hebben, terwijl het land achter hen woest blijft liggen;
zoodat niemand er heen gaat of er uit terugkeert. Zoo hebben zij een
begeerlijk land tot eene wildernis gemaakt.
VIII : 1, 2 Het woord van Jahwe der heirscharen kwam aldus:′ Zoo zegt
Jahwe der heirscharen: Ik ben voor Sion in grooten ijver ontstoken,
3 ontstoken in heftige gramschap te haren bate.′ Zoo zegt Jahwe: Ik
ben wedergekeerd tot Sion en ga in Jeruzalem wonen; Jeruzalem zal
de betrouwbare stad heeten, en de berg van Jahwe der heirscharen
4 de heilige berg.′ Zoo zegt Jahwe der heirscharen: Eenmaal zullen oude
mannen en oude vrouwen op Jeruzalems pleinen zitten, allen met den
5 stok in de hand, vanwege hun hoogen leeftijd,′ en zullen de pleinen
6 der stad vol knapen en meisjes zijn, die spelen op hare pleinen.′ Zoo
zegt Jahwe der heirscharen: Indien het in het oog van het overschot
van dit volk in die dagen te wonderlijk is, zal het ook in mijn oog
7 te wonderlijk zijn? spreekt Jahwe der heirscharen.′ Zoo zegt Jahwe
der heirscharen: Ik ga mijn volk redden uit het land van het oosten
8 en dat van het westen,′ en zal hen binnen Jeruzalem brengen, in
welks midden zij zullen wonen. Dan zullen zij mij ten volk, en zal
ik hun ten God zijn in trouw en gerechtigheid.
9 Zoo zegt Jahwe der heirscharen: Dat sterk blijven de handen van
u, die dezer dagen deze woorden hoort, gevloeid uit den mond der
profeten, van den dag af dat het huis van Jahwe der heirscharen, de
10 tempel, ten herbouw gegrondvest werd.′ Want vóor deze dagen kreeg
mensch noch dier loon, had men bij uitgaan noch ingaan vrede van-
11 wege den vijand, en liet ik alle menschen op elkander los.′ Maar nu
ben ik voor het overschot van dit volk niet als in de vorige dagen,
12 spreekt Jahwe der heirscharen.′ Want zijn zaad zal welvaart hebben:
de wijnstok zal zijne vrucht leveren, de grond zijne opbrengst, de
hemel zijn dauw, en ik zal aan het overschot van dit volk dat alles
13 ten erve geve.′ En zooals uw naam onder de natiën tot een vloek
gebruikt is, huis Juda en huis Israël, zoo zal ik u redden en zal hij
tot eene zegenbede gebruikt worden. Vreest niet; dat uwe handen sterk
14 zijn!′ Want zoo zegt Jahwe der heirscharen: Gelijk ik beraamd heb u
kwaad te doen, toen uwe vaderen mijne gramschap gaande maakten,
15 zegt Jahwe der heirscharen, en ik geen berouw heb gehad,′ zoo heb
ik daarentegen in deze dagen beraamd wel te doen aan Jeruzalem en
16 het huis Juda. Vreest niet!′ Dit is het wat gij zult doen: spreekt de
waarheid tot elkander; velt eerlijke en billijke vonnissen in uwe poorten;′
17 zint niet op elkanders ongeluk, en hebt geen lust in valsche eeden;
want dit alles haat ik, spreekt Jahwe.
18, 19 Het woord van Jahwe der heirscharen kwam tot mij:′ Zoo zegt
Jahwe der heirscharen: De vasten van de vierde, de vijfde, de zevende

9. *Dat sterk blijven de handen.* Zie op Richt. VII : 11. — *van den dag af.* Zoo Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *op den dag.*

12. *zijn zaad — hebben*, volgens andere woordafdeeling; Hebr. t. *het zaad der welvaart.*

13. Verg. op Gen. XII : 3.

16. *in uwe poorten.* Zie op Gen. XXII : 17.

19. Van deze vier vastendagen wordt alleen hier gesproken, van twee er van nog VII : 3, 5. Waar-

en de tiende maand zullen voor het huis Juda in vreugde en blijdschap
verkeeren, in feestgetijden. Maar hebt de waarheid en den vrede lief.′
20 Zoo zegt Jahwe der heirscharen: Eens zullen volkeren en de inwoners
21 van vele steden komen,′ en de inwoners van de eene stad zullen gaan
tot die van eene andere en zeggen: Laten wij heengaan om Jahwe
22 te vermurwen en Jahwe der heirscharen te zoeken; ík ga mede.′ Zoo
zullen vele volken en machtige natiën komen om Jahwe der heirscharen
23 te Jeruzalem te zoeken en Jahwe te vermurwen.′ Zoo zegt Jahwe der
heirscharen: In die dagen zullen tien mannen uit allerlei heidensche
talen de slip van een Joodschen man grijpen en vasthouden, met de
woorden: Wij willen met u gaan; want wij hebben gehoord dat God
met u is!

schijnlijk strekten zij tot herinnering aan den ondergang van Juda; immers, op den negenden dag der *vierde* maand is Jeruzalem veroverd (Jer. XXXIX : 2; LII : 6 v.), en op den tienden der *vijfde* is het verwoest (Jer. LII : 12 v.; verg. op 2 Kon. XXV : 8), nadat de belegering den tienden dag der *tiende* maand begonnen was (Jer. XXXIX : 1; LII : 4); in de *zevende* maand werd Gedalja vermoord (2 Kon. XXV : 25; Jer. XLI).

20—22. Dezelfde verwachting Ps. XCVI : 8; Jez. LX; LXVI : 12.

21. *ík ga mede.* Dit wil, naar het schijnt, zeggen: ik zelf ga in elk geval.

INLEIDING OP HOOFDSTUK IX—XIV.

Dit is eene verzameling godspraken van zeer verschillende herkomst, die in twee groepen kan gesplitst worden. In de eerste groep, IX—XI, zijn waarschijnlijk stukken van oude herkomst opgenomen, waarvan wellicht een gedeelte op naam stond van Zacharja, den zoon van Berechja (verg. inl. op *Zacharja*): maar het geheel dagteekent uit den tijd na de komst van Alexander den Groote. Uit denzelfden tijd is de inhoud van XII—XIV, waarvan de deelen, XII : 1—XIII : 6; XIII : 7—9; XIV, zoo weinig met elkander samenhangen dat zij aan verschillende schrijvers moeten toegekend worden, wier werk door den verzamelaar van het geheele boek onder éen opschrift (XII : 1) gebracht en met het overige verbonden is. Van dezelfde hand is Mal. I : 1 (zie aldaar).

HOOFDSTUK IX.

De vredevorst; Israëls vijanden overwonnen. — Jahwe zal Arameesche, Fenicische en Filistijnsche steden vernederen, maar zijn volk beschermen (1—8). Jeruzalem verheuge zich; want haar koning komt vrede brengen en zal wijd en zijd heerschen, terwijl Jahwe de ballingen in vrijheid stelt en voorspoedig maakt (9—12); want Juda en Efraim zullen met goed gevolg tegen de Grieken oorlog voeren (13), en Jahwe zal krachtig optreden om hen te helpen en te zegenen (14—17).

De voorspelling dat de Israëlieten tegen de Grieken zullen oorlog voeren (vs. 13) maakt het waarschijnlijk dat wij hier verplaatst worden na de komst in Azië van Alexander den Groote, koning van Macedonië, die na langdurige belegering Tyrus veroverd en zich daarna van het Syrische kustland en Egypte meester gemaakt heeft. Het is niet uit te maken, of de schrijver in de belofte, vs. 8, dat geen *dwingeland* Israël meer zal overvallen, op Alexander zelven dan wel op een zijner opvolgers het oog heeft.

IX : 1 Eene godspraak.
Het woord van Jahwe is tegen het land Hadrach,
en op Damaskus blijft het rusten —
want Jahwe houdt de menschen in het oog,
en alle stammen van Israël —
2 ook tegen Hamath, dat daaraan grenst,

1. *Eene godspraak.* Hierna verwachten wij den naam dergenen tegen wie zij gericht is, als Jez. XV : 1 en elders, of van Jahwe; verg. XII : 1; Mal. I : 1. — *Hadrach,* volgens Assyrische bescheiden eene landstreek in den omtrek van Damaskus en Hamath, welker ligging niet nader te bepalen is. — *want — Israël,* zeer onzekere vertaling.

2. *Hamath* vormt door zijne ligging (zie op 1 Kon. VIII : 65) den overgang van Aram tot de Feni-

tegen Tyrus en Sidon, omdat zij zeer wijs zijn.
3 Tyrus heeft zich vestingwerken gebouwd,
zilver als stof opgehoopt,
en goud als slijk op de straten.
4 Zie, Jahwe gaat haar in bezit nemen en haar bolwerk in zee storten,
en zij zelve zal door het vuur verteerd worden.
5 Askelon zal het zien en vreezen;
ook Gaza, en het zal krimpen van wee;
ook Ekron, omdat zijn toeverlaat teleurgesteld heeft;
Gaza zal geen koning meer hebben, Askelon onbewoond liggen.
6 In Asdod zal de Bastaard wonen;
zoo zal ik den trots der Filistijnen uitroeien.
7 Ook zal ik het bloed uit zijn mond verwijderen,
de gruwelen van tusschen zijne tanden;
zoo zal ook hij voor onzen god overschieten,
en worden als een geslacht in Juda,
Ekron als de Jebuziet.
8 En ik zal mij legeren als een wachtpost voor mijn huis,
op mijne hoede tegen wie heengaan en wie terugkeeren;
zoodat geen dwingeland hen meer overvalt;
want nu heb ik het met eigen oogen gezien.
9 Verblijd u zeer, dochter Sions, jubel, Jeruzalem!
zie, uw koning komt tot u, zegerijk en overwinnend,
daarbij nederig en rijdende op een ezel,
op een veulen, een ezelinnenjong.
10 Hij zal uitroeien de wagens uit Efraim, de paarden uit Jeruzalem,
en de oorlogsboog zal verbroken zijn;
dan zal hij vrede afkondigen aan de volkeren,
heerschen van zee tot zee,
van de Rivier tot de uiteinden der aarde.

Vs. 9. Matth. XXI : 5; Joh. XII : 15. — Vs. 10*d e*. Ps. LXXII : 8.

cische en Filistijnsche kust, waarop de profeet, ondanks den aanhef, het gemunt heeft. — *omdat — zijn*. De wijsheid dier steden, die zich in hare weelde openbaarde, was oorzaak van Jahwe's toorn.

3. Verg. Ezech. XXVI—XXVIII.

5. *zijn toeverlaat*, volg. Gr. vert., Tyrus.

6 v. Verg. Ps. LXXXVII : 4.

6. *de Bastaard*. Uit vs. 7*a* blijkt dat hiermede eene menschengroep aangeduid werd die zich door eigenaardige, den Joden ergerlijke, zeden onderscheidde. Hierop wijst ook Neh. XIII : 23—25, waaruit blijkt dat de vermenging van Joden met bewoners van Asdod even aanstootelijk was als die met Moabieten en Ammonieten. Waarschijnlijk was er eene vreemde kolonie gevestigd, zooals in den omtrek van Samarië die der Kutheërs. Verg. Deut. XXIX : 3; 2 Kron. XXVI : 6. — *zoo — uitroeien*, door zulk een volk in eene hunner steden te plaatsen.

7. Jahwe bekeert die Bastaarden tot zich, zoodat zij en de bevolking van Ekron als ondergeschikte geslachten — zooals de Jebuzieten — in Juda worden opgenomen en dientengevolge geen bloedig vleesch of andere verboden spijzen (*gruwelen*) meer eten. Deze verwachting wijst duidelijk op zeer jongen tijd. — *geslacht*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *geslachtshoofd*.

8. Jahwe houdt de wacht bij zijn land — dit kan *mijn huis* beteekenen; zie op Exod. XV : 13 — zoodat niemand ongemerkt er kan in- of uitgaan.

9. De samenhang met vs. 1—7 zal wel deze zijn: al die landen zullen bij Israëls land gevoegd worden en zoo onder den schepter van den beloofden koning komen. — *zegerijk*, of *rechtschapen*. Zie op Jez. XLI : 2. — *overwinnend*, volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *gered*. — *daarbij*, volgens andere leesteekens; Hebr. t. voegt het bij het voorgaande woord. — *rijdende op een ezel*, als vredevorst. Het paard werd vooral in den oorlog gebruikt; zie vs. 10. — *op een veulen*. Volgens Hebreeuwsch taaleigen staat hier *en op een veulen*, zonderdat een ander dier bedoeld wordt dan het in den vorigen regel vermelde. Dat dit uit het oog is verloren heeft grooten invloed geoefend op Matth. XXI : 1—7.

10. Verg. Micha V : 9. — *Efraim* en *Jeruzalem*, of *Juda* en *Efraim*, vs. 13, of *Juda* en *Jozef* (X : 6 v.), duiden voor dezen schrijver geheel Israël aan. — *Hij*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ik*. — *van zee tot zee*. Duidelijk is het niet, aan welke zeeën de schrijver gedacht heeft; wellicht aan de Perzische Golf en de Middellandsche Zee; doch waarschijnlijk heeft hij hierbij geen nauwkeurige voorstelling gehad, evenmin als bij de uitdrukking *van de Rivier*, d. i. den Eufraat, *tot de uiteinden der aarde*.

11 Ook laat ik om uw verbondsbloed uwe gevangenen los
uit den put zonder water.
12 Keert weder tot den burcht, gij gevangenen voor wie hoop is;
ook heden wordt u verkondigd: Het dubbele zal ik u vergelden.
13 Want ik heb voor mij Juda gespannen,
Efraim als een boog gerekt,
en zal uwe zonen, o Sion, aanvuren
tegen de zonen van Jonië,
en u maken tot een heldenzwaard.
14 Dan zal Jahwe zich boven hen vertoonen,
en zijn pijl als de bliksem vliegen;
de Heer Jahwe zal de bazuin steken
en optrekken in zuiderstormen.
15 Jahwe der heirscharen zal hen beschermen;
zij zullen veel vermogen en onderwerpen met slingersteenen,
hun bloed drinken als wijn,
en daarvan vol zijn als eene offerschaal,
als de hoeken van een altaar.
16 En Jahwe, hun god, zal hen te dien dage redden
als het volk dat zijne kudde is,
als kroonjuweelen die fonkelend zich verheffen over zijn land.
17 Hoe goed en schoon toch zal het zijn!
Koren doet jongelingen, wijn maagden gedijen.

11. *om uw verbondsbloed.* Waarschijnlijk wordt bedoeld: omdat ik met u een verbond heb gesloten dat door bloedsprenging bekrachtigd is; verg. Exod. XXIV : 4—8. — *den put zonder water,* eene gevangenis. Zie op Jer. XXXVIII : 6.

12. *den burcht,* waarschijnlijk Israëls land.

13. *gerekt.* In het oorspronkelijke een ander woord voor *gespannen.* Israël is het wapen in Jahwe's hand. — *de zonen van,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *uwe zonen.* — *Jonië.* Zie op Gen. X : 2.

14. *boven hen,* tot hunne, Israëls, bescherming.

15. *hen,* Israël. — *veel vermogen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *verteren.* — *met* vóor *slingersteenen,* volg. zeer onzekere gissing ingevoegd. — *hun bloed,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij zullen razen.* — De beelden aan het offer ontleend stellen wellicht den krijg als een heiligen voor.

16. *als* (het tweede), volg. verb. t.; grondt. *want.* — *fonkelend zich verheffen,* onzekere vertaling.

17. *het,* het volk.

HOOFDSTUK X : 1—XI : 13.

Israël zal hersteld worden. — Men vrage regen aan Jahwe; de waarzeggers liegen (X : 1 v.). Jahwe toornt tegen de herders zijns volks; hij zal nieuwe aanstellen, Juda en Jozef sterk maken en naar hun land doen terugkeeren, alsof hij hen nooit versmaad had (3—6). Zoo wordt Efraim krachtig en naar het voormalig vaderland herzameld (7—10), terwijl Jahwe Assyrië en Egypte vernedert (11); waarna zijn volk hem vereert (12). Eene weeklacht worde aangeheven over den ondergang van het woud van den Libanon (XI : 1—3).

Dit gedeelte bestaat uit onderling slecht samenhangende stukken. Wat X : 3—12 aangaat, dit onderstelt denzelfden toestand des volks en behelst ongeveer dezelfde verwachtingen als H. IX; verg. op Ps. LXXX : 3. In X : 1 v. en XI : 1—3 hebben wij uit hun verband losgemaakte stukken, hier misschien alleen opgenomen omdat in al deze gedeelten, alsmede in XI : 4—17, iets van herders voorkomt.

X : 1 Vraagt van Jahwe regen in het voorjaar;
Jahwe verwekt onweder en geeft hun slagregens,
geeft aan iedereen kruid op het land.
2 Want de huisgoden spreken leugens,
de waarzeggers zien bedrog;

1. *onweder,* onzekere vertaling.

2. Van Jahwe alleen moet gij uw heil verwachten, omdat de huisgoden en hunne bedienaren u misleiden en, door u op ijdele beloften te doen steunen, in het ongeluk storten. — *huisgoden.* Zie op Gen. XXXI : 19. — *droomers,* letterlijk *droomen*; evenals Jer. XXVII : 9.

de droomers vertellen valschheid,
vertroosten met beloften die niet uitkomen.
Daardoor zijn zij opgebroken als eene kudde,
zijn in verdrukking, omdat zij geen herder hebben.
3 Tegen de herders is mijn toorn ontbrand,
over de belhamels zal ik kastijding brengen;
want Jahwe der heirscharen heeft op zijne kudde achtgeslagen,
op het huis Juda,
en het gemaakt als zijn fier strijdros.
4 Van hem de hoeksteen, van hem de pin, van hem de oorlogsboog;
van hem zullen uitgaan alle aanvoerders te gader.
5 Zij zullen zijn als helden, die in den strijd als straatslijk vertreden,
strijden zullen zij, omdat Jahwe met hen is;
zoodat de rosberijders beschaamd worden.
6 Ik zal het huis Juda sterk maken,
en het huis Jozef redden,
hen terugbrengen, omdat ik mij hunner erbarm;
zoodat zij zullen zijn alsof ik hen niet verstooten had;
want ik ben Jahwe, hun god, en zal hen verhooren.
7 Ja, als helden zullen de Efraimieten zijn,
hun hart zal zich verblijden als van wijn,
hunne zonen zullen het zien en zich verblijden,
hun hart zal zich verheugen in Jahwe.
8 Ik wil hen fluitend roepen en herzamelen,
want ik heb hen losgekocht,
en zij zullen even talrijk worden als zij geweest zijn.
9 Al heb ik hen verstrooid onder de volken,
in verre landen zullen zij aan mij denken,
en hunne kinderen grootbrengen en terugkeeren.
10 Ik zal hen terugbrengen uit Egypteland, herzamelen uit Assur,
hen brengen naar het land van Gilead en den Libanon;
maar daar is voor hen geen plaats genoeg.
11 Hij zal Egypte doorgaan en den grooten plas slaan dat hij golft;
zoodat al de kolken van den Nijl droogliggen,
de trots van Assur nedergehaald wordt,
en de schepter van Egypte wijkt.
12 En hunne sterkte is in Jahwe,
in zijn naam zullen zij roemen, spreekt Jahwe.
XI : 1 Open, Libanon, uwe deuren,
opdat het vuur uwe cederen vertere;

3. *herders*, evenals *belhamels* (verg. op Jez. XIV : 9), beeld van 's volks beheerschers. — *zijne kudde.* Verg. op Ps. XCV : 7.

4. *hoeksteen*, *pin*, *oorlogsboog*, beelden van 's volks aanvoerders in den oorlog.

5. *als straatslijk*, nl. hunne tegenstanders, volg. verb. t.; grondt. *op het straatslijk.* — Met *de rosberijders* worden blijkbaar de vijanden bedoeld.

6. *terugbrengen*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *doen wonen.* Dit geeft wel zin; maar het volgende *alsof* — *had* pleit voor de eerste uitspraak.

8. *Ik* — *roepen*, lokken; verg. Jez. V : 26; VII : 18.

9. *verstrooid*, volg. verb. t.; Hebr. t. *gezaaid.* — *grootbrengen*, volgens andere klinkers.

10. *Assur.* Zie op Ezra VI : 22. — *plaats*, duidelijkheidshalve ingevoegd; verg. Mal. III : 10.

11. *Hij*, Jahwe. — *Egypte*, naar geringe tekstverandering. — *den grooten plas*, den Nijl; verg. op Jez. XVIII : 2.

12. *hunne* (der terugkeerenden) *sterkte*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *ik zal hen sterk maken.* — *roemen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *wandelen.*

1—3. De samenhang hiervan met het voorafgaande is niet duidelijk; maar nog duisterder is, hoe het bij het volgende kan behooren, en dit wordt door den nieuwen aanhef van vs. 4 er van gescheiden.

2 weeklaag, cypres, omdat de ceder gevallen is,
omdat de heerlijken vernield zijn;
weeklaagt, eiken van Bazan,
omdat het ondoordringbaar woud is geveld.
3 Hoort het gejammer der herders,
omdat hun lustoord vernield is;
hoort het gebrul der jonge leeuwen,
omdat de pronk des Jordaans is vernield.

2. *de heerlijken*, de trotsche boomen. — *ondoordringbaar*, onzekere vertaling.
3. *de pronk des Jordaans*. Zie op Jer. XII : 5.

HOOFDSTUK XI : 4—17.

Wee, indien de profeet als herder aftreedt! — Jahwe gelast den profeet, het slachtvee te weiden (4—6); deze doet dit (7), verloochent drie herders in éene maand, en legt daarna zijn ambt neder, waarop de kudde prijsgegeven en het verbond met de volkeren verbroken wordt (8—11); op zijne vraag om zijn loon, krijgt hij slechts dertig zilverlingen, die hij, als niet de moeite waard, op last van Jahwe in de schatkist van den tempel werpt (12 v.); om daarna den band tusschen Israël en Juda te verbreken (14). Jahwe beveelt hem in het kleed van een dwaas herder op te treden, want zulk eenen zal Jahwe over zijn land aanstellen (15 v.); maar wee over dien nietswaardige! (17).

Wij weten volstrekt niet, onder welke omstandigheden en in welken tijd dit stuk is geschreven. Waarschijnlijk behoort XIII : 7—9 hierbij.

XI : 4, 5 Zoo zeide Jahwe, mijn god: Weid het slachtvee, ′ welks koopers het
dooden zonder daardoor schuldig te worden, welks verkoopers zeggen:
Geloofd zij Jahwe! ik word er rijk door — en welks herders het niet
6 sparen. ′ Want ik zal de aardbewoners niet meer sparen, spreekt Jahwe,
maar de menschen overleveren, ieder aan zijn herder en aan zijn koning;
zij zullen de aarde verpletteren, zonderdat ik haar uit hunne hand red!
7 Zoo weidde ik dat slachtvee voor de veehandelaars, nam twee staven,
waarvan ik den eenen Liefelijkheid noemde en den anderen Eendracht.
8 Toen ik nu het vee weidde ′ en in éene maand de drie herders ver-
loochend had, werd ik ongeduldig over hen, terwijl ook zij afkeer van
9 mij gekregen hadden. ′ Toen zeide ik: Ik wil u niet meer weiden: wat
gaat sterven sterve; wat gevaar loopt om te komen kome om, en dat
10 de overigen elkanders vleesch opeten. ′ Zoo nam ik mijn staf Liefelijk-
heid en brak dien — om te verbreken het verbond dat ik met alle
11 volken gesloten had. ′ Ten dage dat deze gebroken was begrepen de
veehandelaars, die mij in het oog hielden, dat het een woord van
12 Jahwe was. ′ Hierop zeide ik tot hen: Geeft mij, als het u goeddunkt,
mijn loon. Wilt gij niet, dan moet gij het laten! Toen wogen zij mij

5. Wij mogen het beeld niet in bijzonderheden verklaren, alsof met die verkoopers, koopers en herders verschillende personen of volken worden aangeduid. De profeet wil alleen zeggen dat Israël prijsgegeven wordt. — *zeggen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zegt*.
6. Dit vers breekt het verband; daar in vs. 5 en 7 niet ontkend wordt dat er goede herders kunnen zijn en het hebben van herders op zich zelf geen straf is. — *herder*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *naaste*.
7. *voor de veehandelaars*, letterlijk *voor de Kanaänieten van het vee* (verg. op Job XL : 25), volgens eene andere woordafdeeling, naar Gr. vert.; Hebr. t. *derhalve de ellendigste schapen*. — De profeet hoedt het vee voor de veehandelaars, die het uit winstbejag aan onbarmhartige koopers mogen overdoen. Houdt hij daarmede op, dan mist het alle verzorging.
8. *de drie herders*, bij hoorders of lezers wis bekend. Daar wij niet weten, wie met hen bedoeld zijn, is de aanleiding die de profeet had om Israël aan zijn lot over te laten onbekend.
10. *om te verbreken*, tot voorbeduiding dat het verbroken zou worden. — *het verbond — had*, het verbod aan alle volken Israël aan te vallen, of de goede verstandhouding van Israël met andere volken.
11. *de veehandelaars*, evenals vs. 7. — *dat — was*, mijne aanvaarding van het herdersambt.
12. Daar de profeet weigert verder de kudde te weiden, vraagt hij het loon dat hij verdiend heeft; maar willen de eigenaars het niet geven, hij wil in allen gevalle weg. Dat is: Jahwe heeft vast besloten, het op te geven langer voor zijn volk te zorgen. — *dertig zilverlingen*. Blijkbaar is dit een

13 als loon dertig zilverlingen toe.′ En Jahwe zeide tot mij: Werp dat in
de schatkist. Een fraai loon, dat ik door hen ben waard gekeurd! Zoo
nam ik de dertig zilverlingen en wierp die in het huis van Jahwe in
14 de schatkist.′ Daarop brak ik mijn tweeden staf, den staf Eendracht —
om de broederlijke betrekking tusschen Juda en Israël te verbreken.′
15 Toen zeide Jahwe tot mij: Rust u nog eens als herder, een dwazen,
16 uit;′ want ik zal een herder in het land doen opstaan die niet omziet
naar wat in gevaar verkeert, het verstrooide niet opzoekt, het gebro-
kene niet geneest, hetgeen nog overeind staat niet voedt, maar het
17 vleesch van de vette dieren eet en hun de pooten stukslaat.′ Wee
dien nietswaardigen herder van mij, dien herder die het vee in den
steek laat! Het zwaard kome over zijn arm en zijn rechteroog: zijn
arm zal gansch verdorren, zijn rechteroog geheel verduisterd worden.

Vs. 13 v. Matth. XXVI : 15; XXVII : 9 v.

laag loon. Verg. op Exod. XXI : 32. De geringheid er van beeldt de kleine waarde af die Israëls overheerschers hechten aan een goed beheer van het volk.

13. *de schatkist*, tweemaal volg. verb. t., wellicht alleen naar andere klinkers; Hebr. t. *den pottenbakker*.

14. Legt de profeet zijn herdersambt neder, dan is het met Israëls onderlingen vrede gedaan; het breken van den staf is hiervan de voorbeduiding; verg. vs. 10. — *Israël.* Een paar hss. der Gr. vert. lezen *Jeruzalem*; wat nog meer op broedertwist onder de Joden wijst.

15—17. Het noodwendig gevolg van het aftreden van den goeden herder is dat een slechte in zijne plaats de kudde weidt.

16. *het verstrooide,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *den knaap.*

HOOFDSTUK XII : 1—XIII : 6.

Jeruzalem gered en rouw bedrijvend. — Jahwe doet al de volken die op Jeruzalem loskomen struikelen en door Juda omkomen (XII : 1—6); Juda wordt het eerst gered en Jeruzalem verheerlijkt (7 v.); daarna heft dit eene bittere rouwklacht aan over een beganen moord (9 v.); waarover verschillende familiën afzonderlijk weeklagen (11—14). Dan ontspringt voor Davids huis en de Jeruzalemmers eene zuiverende bron (XIII : 1) en verdelgt Jahwe de namen der afgoden en de profeten uit het land (2): heeft iemand lust als profeet op te treden, dan wordt hij door zijne eigen ouders hierover getuchtigd (3), ja, de profeten verloochenen zelven hun ambt (4—6).

Dit stuk is zeker na Jeruzalems val geschreven. De verwachting dat alle volken tegen Jeruzalem zullen oprukken, om dan door Jahwe vernietigd te worden, behoort bepaald in dien tijd thuis; verg. Ezech. XXXVIII, XXXIX; Micha IV : 11—13. Ook zou vóor dien val het regeerend koningshuis zeker niet zóo naast andere familiën, met name naast Levietische, rouwbedrijvend zijn voorgesteld; terwijl het mede ondenkbaar is dat toen met zooveel minachting over het profetisme zou gesproken zijn. Blijkbaar heeft de schrijver niet voor dezen of genen profeet, maar voor den geheelen stand geringe achting, en gelooft hij niet dat er meer profeten optreden. Dit doet ons dus denken aan den tijd toen de wet tot heerschappij gekomen en mede onder haar druk het profetisme gaandeweg gestorven was. De verwachtingen van den schrijver zijn in meer dan éen opzicht eigenaardig. Zoo zal Juda's bevolking eerder dan die van Jeruzalem gered worden en deze na den ondergang der heidensche volken rouw bedrijven over eene euveldaad — waarvan wij verder niets weten. Voorts leeren wij uit dit stuk de hooge plaats kennen die Davids huis nog na 586 onder het volk innam, benevens de minachting die de laatste vertegenwoordigers der profetische richting trof: wij zien haar hier in oneere te gronde gaan.

XII : 1 Eene godspraak. Het woord van Jahwe over Israël.
Zoo spreekt Jahwe, die den hemel uitspande, de aarde grondvestte en
2 den geest des menschen in zijn binnenste formeerde:′ Zie, ik ga
Jeruzalem voor alle omwonende volken maken tot een drempel waar-
over men tuimelt; ook Juda zal tegenwoordig zijn bij Jeruzalems bele-

1. *Eene — Israël.* Een zeer vreemd opschrift. *Het woord van Jahwe onder Israël* kan bezwaarlijk een door den schrijver bedachte titel der godspraak zijn. Waarschijnlijk is het opschrift door den Verzamelaar gevormd naar IX : 1, waar *het woord van Jahwe* bij het vervolg behoort. Desgelijks Mal. I : 1. — *den geest — formeerde.* Verg. Ps. XXXIII : 15.

2. *een drempel.* Anderen *eene schaal*, d. i. een grooten beker, in welk geval wij hier het beeld vinden van Ps. XI : 6; zie aldaar. — *ook — wordt,* met weglating van een woord. Dat Juda mededoet in de

3 gering.' Te dien dage zal ik voor alle volken Jeruzalem tot een
moeilijk op te tillen steen maken; al wie hem optillen zullen zich
daaraan zeker snijden. En tegen haar zullen alle natiën der aarde zich
4 verzamelen.' Te dien dage zal ik, spreekt Jahwe, alle paarden met
verbijstering slaan en hunne berijders met waanzin; maar over het
huis Juda zal ik mijne oogen openen, terwijl ik alle paarden der vol-
5 keren met blindheid sla.' Dan zullen de geslachten van Juda bij zich
zelven zeggen: De inwoners van Jeruzalem hebben sterkte door Jahwe
6 der heirscharen, hun god.' Te dien dage maak ik Juda's geslachten
als eene vuurpan in een houtstapel en als een brandenden fakkel in een
korenhoop, en zij zullen rechts en links alle volken rondom verteren,
7 terwijl Jeruzalem ook voortaan op haar eigen plaats blijft liggen.' Zoo
zal Jahwe het eerst Juda's tenten redden; opdat de heerlijkheid van
Davids huis en die van Jeruzalems inwoners niet boven Juda uitsteke.'
8 Te dien dage zal Jahwe Jeruzalems inwoners beschutten: de zwakste
onder hen zal te dien dage zijn als David, en Davids huis als God,
9 als de engel van Jahwe, die aan hun spits gaat.' Te dien dage zal ik
alle natiën die tegen Jeruzalem zijn opgetrokken trachten te verdelgen,'
10 en over het huis van David en Jeruzalems inwoners een geest van
gewilligheid en smeeking uitstorten; zoodat zij zien naar hem dien zij
doorboord hebben, over hem rouw bedrijven, als over een eenigen zoon,
11 en bitter om hem schreien, als om een eerstgeborene.' Te dien dage
zal het rouwmisbaar in Jeruzalem zoo groot zijn als dat van Hadadrim-
12 mon in de vlakte van Megiddo,' en zal het land rouw bedrijven bij
geslachten, elk afzonderlijk: het geslacht van Davids huis afzonderlijk,
en hunne vrouwen afzonderlijk, het geslacht van Nathans huis afzon-
13 derlijk, en hunne vrouwen afzonderlijk,' het geslacht van Levi's huis
afzonderlijk, en hunne vrouwen afzonderlijk, het geslacht der Sjimeïeten
14 afzonderlijk, en hunne vrouwen afzonderlijk;' desgelijks alle overige
geslachten, elk geslacht afzonderlijk, en hunne vrouwen afzonderlijk.
XIII : 1 Te dien dage zal voor het huis van David en de inwoners van
2 Jeruzalem eene bron geopend zijn tot ontzondiging en reiniging,' en
ik zal te dien dage, spreekt Jahwe der heirscharen, de namen der

Vs. 10. Joh. XIX : 37; Openb. I : 7.

belegering van Jeruzalem wordt ondersteld. Wat Juda tegen de hoofdstad in het harnas jaagt, hooren wij niet; maar XIV : 14 keert dezelfde voorstelling terug.

4. *alle paarden* en *hunne berijders*, van de op Jeruzalem lostrekkende vijanden.

5. *de geslachten*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *stamhoofden*; desgelijks vs. 6. — *De* — *sterkte*, volgens andere woordafdeeling; Hebr. t. *Ik heb sterkte, inwoners van Jeruzalem.* De bedoeling is, naar het schijnt, dat Juda, tegenwoordig bij de belegering van Jeruzalem, erkennende hoe Jahwe de heilige stad beschermt, zich tegen hare vijanden keert en haar redt.

6. Aan het slot heeft Hebr. t. nog *in Jeruzalem*; wat dan beteekenen zou: op de plek die van oudsher zoo heet; maar Gr. vert. las het niet.

7. Blijkbaar bestond er naijver tusschen de bevolking van Jeruzalem en die van het overige Juda: de inwoners der heilige stad verhieven zich boven de andere Judeërs en hadden dus de vermaning noodig dat ook dezen Jahwe's volk waren.

8. *als David*, zoo machtig en heerlijk. — *de engel van Jahwe.* Zie op Gen. XVI : 7.

10. *zoodat zij zien naar hem dien zij doorboord hebben*, volg. verb. t.; Hebr. t. kan wellicht vertaald worden *zoodat zij zien naar mij dien zij doorboord hebben.* Wij weten niet, waarop de profeet doelt; waarschijnlijk was door het huis van David en de Jeruzalemmers een gerechtelijke moord begaan waarover zij rouw zouden bedrijven.

11. *dat* — *Megiddo.* Waarschijnlijk is *Hadadrimmon* een naam van Tammuz of Adonis, en wordt hier gedoeld op het klagen over den gestorven god in het voorjaar (zie op Ezech. VIII : 14); maar wij kennen dezen naam van den god niet van elders, en weten ook niet dat dat rouwbedrijf in de vlakte van Megiddo bijzonder groot was.

12 v. *Nathans huis* en *Sjimeïeten*, onbekende geslachten.

1. Verg. XIV : 8; Ezech. XLVII : 1—12; Joël III : 18*b*.

2. *de namen der godenbeelden*, der goden wier beelden werden vereerd; verg. op Exod. XXIII : 13. Vooral in den Griekschen tijd was de verleiding groot om die namen althans met uitwendig eerbetoon

godenbeelden uit het land uitroeien, zoodat ze niet meer herdacht
worden; en ook zal ik de profeten en den onreinen geest uit het land
3 verwijderen.' Wanneer dan nog eens iemand profeteert, dan zullen zijn
vader en moeder, zij die hem verwekt hebben, tot hem zeggen: Gij
zult niet blijven leven; want gij hebt leugens gesproken in den naam
van Jahwe — en zijn vader en moeder, zij die hem verwekt hebben,
4 zullen hem doorboren omdat hij geprofeteerd heeft.' En te dien dage
zullen zich de profeten, wanneer zij profeteeren, hunne gezichten schamen:
zij bekleeden zich niet meer met den haren mantel om te waar-
5 zeggen,' en zeggen: Ik ben geen profeet; ik ben een landbouwer;
6 want ik heb reeds van kindsbeen af een akker gehad.' Wanneer men
dan tot hem zegt: Wat zijn dat voor wonden tusschen uwe handen?
dan zal hij zeggen: Die zijn mij in het huis van mijne vrienden
toegebracht.

te noemen. — *de profeten en den onreinen geest.* Ondersteld wordt dat alle profetie door een onreinen geest is ingegeven: alle profeten zijn leugenaars; zie vs. 3—6.

4. *zullen schamen,* niet over den inhoud hunner gezichten, maar reeds daarover dat zij een gezicht heeten gehad te hebben. — *den haren mantel.* Zie op 1 Kon. XIX : 19. — *om te waarzeggen,* met verandering van éene letter; Hebr. t. *om te liegen.*

5. Eigenlijk ligt hierin geen reden, waarom hij geen profeet zou zijn: ook een landman kon een profeet wezen; zie 1 Kon. XIX : 19—21; Am. VII : 14; maar bij iemand die zijn leven in veldarbeid doorbracht lag het vermoeden voor de hand dat hij voor dat ambt de geschiktheid miste. — *ik — gehad,* volg. verb. t.

6. Ondersteld wordt dat de wonden de kenteekenen van een profeet zijn. Dít waren ze alleen bij die profeten die in hunne hartstochtelijke dansen en gebaren zich verwondden, als 1 Kon. XVIII : 28 de Baälspriesters; wat zeker ook onder de Jahweprofeten niet ongewoon was. Welk deel van het lichaam door *tusschen uwe handen* wordt aangeduid, is niet zeker, wellicht de borst. — *in het huis van mijne vrienden,* op een feest, waar het vaak ruw toeging.

HOOFDSTUK XIII : 7—9.

Een derde deel gered en gelouterd. — De herder geslagen, de kudde verstrooid (7), twee derden verdelgd, éen derde overgelaten (8); dit laatste zal, gelouterd, Jahwe aanroepen en hem als zijn god erkennen (9).

Noch met het voorgaande, noch met het volgende hangen deze verzen samen; waarschijnlijk behoorden zij eens bij XI : 4—17.

XIII : 7 Zwaard, waak op tegen mijn herder en mijn metgezel, spreekt Jahwe
der heirscharen; ik zal den herder slaan, opdat de schapen verstrooid
8 worden, en ik zal mijne hand op de zwakken doen nederdalen.' In het
gansche land, spreekt Jahwe, zullen twee derden uitgeroeid worden en
9 den geest geven, en éen derde zal er in overblijven.' En dit derde zal
ik in het vuur louteren, zooals men zilver loutert, het toetsen, zooals
men goud toetst. Zij zullen mijn naam aanroepen, en ik zal hen verhooren.
Ik heb gezegd: Het is mijn volk — en zij zullen zeggen: Jahwe,
mijn god.

Vs. 7. Matth. XXVI : 31; Marc. XIV : 27.

7. *ik zal ... slaan,* volg. verb. t.; Hebr. t. *sla.*

8. De twee derden die uitgeroeid worden behoeven niet juist de zondigste te zijn; want het overschietend derde heeft loutering noodig.

9. *Ik heb gezegd.* Reeds vóor het gericht had Jahwe hen als zijn volk erkend. Israëls ontrouw had zijne liefde niet te niet gedaan.

HOOFDSTUK XIV.

Na de groote beroering gaat de gansche wereld het loofhuttenfeest vieren. — Jeruzalem wordt ingenomen door de heidenen; maar een deel der bevolking blijft er in over (1 v.); waarna Jahwe tegen de heidenen ten strijde komt en den Olijfberg splijt (3 v.), zoodat ieder door het ontstane dal

vluchten en Jahwe Jeruzalem binnentrekken zal (5). Dan breekt een wonderlijke dag aan, van schemering, met licht tegen den avond (6); eene altijd vlietende beek vloeit uit Jeruzalem, en Jahwe wordt koning van het land, dat als eene vlakte rondom het hoog en veilig gelegen Jeruzalem zich uitbreidt (7—11). Jahwe doet alle volken die tegen Jeruzalem ten strijde zijn uitgetrokken wegteren, en verwekt eene ontzettende verwarring en slachting onder hen; waarna de inwoners van Jeruzalem grooten buit behalen en eene slachting onder de dieren der vijandelijke legerplaats wordt aangericht (12—15). De overgebleven heidenen gaan voortaan jaarlijks tot eere van Jahwe in Jeruzalem het loofhuttenfeest vieren; wie het nalaat verkrijgt geen regen (16—19), terwijl in Jeruzalem en Juda alles aan Jahwe gewijd is (20 v.).

Geen twijfel, of wij hebben in dit bont en vreemd tafereel de vrucht der verbeelding van een man lang na den val van Jeruzalem. Wat hem aanleiding gaf tot het opstellen er van, is onbekend; maar het draagt, evenals Jez. XXIV—XXVII en *Joël*, meer den stempel eener „openbaring” (zie Alg. Inl. § 3 slot) dan eener profetie, en schijnt eene navolging van Ezech. XXXVIII, XXXIX te zijn. Evenals in Jez. XXIV—XXVII, ontbreekt hier de verwachting dat Israël een machtig volk worden zal: het eenige wat den ziener in de tijdelijke en geestelijke ellende zijns volks troost is de grootsche verwachting dat alle natiën Jahwe zullen komen vereeren.

XIV : 1 Zie, er komt voor Jahwe een dag, dat hetgeen op u buit is gemaakt
2 in uw midden verdeeld zal worden.′ Verzamelen toch zal ik alle volken
ten oorlog tegen Jeruzalem; de stad zal ingenomen, de huizen zullen
geplunderd, de vrouwen onteerd worden; de helft der inwoners zal in
ballingschap gaan; maar het overschot der bevolking zal niet uit de
3 stad weggesleept worden;′ want Jahwe zal uittrekken en strijd voeren
tegen die volken, als toen hij streed op den dag van den veldslag.′
4 Te dien dage zullen zijne voeten staan op den Olijfberg, die vóor
Jeruzalem ligt aan de oostzijde; dan splijt de Olijfberg midden door,
in de richting van oost naar west, tot een zeer groot dal; de eene helft
5 van den berg wijkt naar het noorden, de andere naar het zuiden.′ Dan
wordt verstopt het dal tusschen mijne bergen; want dit bergendal zal
reiken tot Asal, en gij zult vluchten zooals gij vloodt voor de aardbeving
tijdens Uzzia, den koning van Juda. En Jahwe, mijn god, zal
met alle heiligen binnentrekken.
6, 7 Te dien dage zal er geen hitte zijn, noch koude door vorst;′ een
onafgebroken dag zal het wezen, aan Jahwe bekend, waarop het geen
dag en geen nacht zijn zal, maar tegen den tijd van den avond licht
8 zal worden.′ Te dien dage zal levend water uit Jeruzalem vloeien, de
eene helft naar de Oostelijke, de andere naar de Westelijke Zee; èn
9 in den zomer èn in den winter zal het er zijn.′ En Jahwe zal koning
worden over de gansche aarde; op dien dag zal Jahwe eenig zijn, en
10 zijn naam eenig zijn.′ Het gansche land zal als de Vlakte worden,
van Geba tot Rimmon, ten zuiden van Jeruzalem, en dit zal hoog
verheven op zijne plaats liggen, van de Benjaminspoort af tot aan de

2. *weggesleept*, letterlijk *uitgeroeid*.
3. *als — veldslag*, waarin men zich hem voorstelde aan de spits van Israël strijdende.
5. *wordt verstopt*, naar andere klinkers; Hebr. t. *zult gij vluchten*. — *mijne bergen*. Wat hieronder verstaan wordt, weten wij niet; de geheele voorstelling is zeer onduidelijk, vooral daar wij niet weten, wat *Asal* is. — *de aardbeving tijdens Uzzia*. Zie Am. I : 1. — *met alle heiligen*, letterlijk *alle heiligen met hem*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *alle heiligen met u*. De *heiligen* zijn de engelen; verg. op Deut. XXXIII : 2.
6. *hitte — vorst*, volg. verb. t.
7. De verwachting van zachte schemering, des avonds door licht vervangen, komt alleen hier voor. — *aan Jahwe bekend*, min of meer eene verzuchting: Jahwe weet wanneer die heerlijke tijd aanbreken zal; ons is het onbekend.
8. *zal — vloeien*. Eene dergelijke verwachting XIII : 1; Ezech. XLVII : 1—12; Joël III : 18*b*. — *èn — zijn*. Dit was slechts bij weinige beken in Palestina het geval. — *de Oostelijke (Zee)*, de Doode, als Ezech. XLVII : 18; Joël II : 20. — *de Westelijke Zee*, de Middellandsche.
9. Verg. Deut. VI : 4; Mal. I : 14.
10. *als de Vlakte*, vlak als het Jordaandal; verg. op Deut. I : 1. — *Geba*, van oudsher de noordgrens van Juda, 1 Kon. XV : 22. — *Rimmon*. Zie op Joz. XV : 32. — *de Benjaminspoort*, ook Jer.

plaats der voormalige poort, de Hoekpoort, en van den toren Hananeël
11 tot de koninklijke perskuipen.′ Zij zullen daar wonen, terwijl er geen
ban meer zal wezen; en Jeruzalem zal veilig liggen.
12 En dit zal de slag zijn dien Jahwe al den volken die tegen Jeruzalem te velde zijn getrokken toebrengen zal: hij zal hun vleesch doen wegteren, terwijl zij nog op hunne voeten staan, en hunne oogen zullen wegteren in hunne kassen, en hunne tong zal wegteren in hun
13 mond.′ Te dien dage zal eene groote beroering, door Jahwe gezonden, onder hen ontstaan; zij zullen elkander bij de hand grijpen en tegen
14 elkander de hand opheffen;′ ook zal Juda tegen Jeruzalem strijd voeren. En de rijkdom van alle omwonende natiën zal ingezameld worden,
15 goud, zilver en kleederen in groote menigte.′ Een dergelijke slag zal de paarden treffen, de muilezels, de kameelen, de ezels en al de dieren die in die legers zullen zijn.
16 En al wie overblijven van alle volken die tegen Jeruzalem zijn opgetrokken zullen opgaan jaar op jaar, om zich voor den koning Jahwe
17 der heirscharen neder te werpen en het loofhuttenfeest te vieren.′ En al wie, uit welk geslacht der aarde ook, niet naar Jeruzalem zal opgaan om zich voor den koning Jahwe der heirscharen neder te werpen,
18 die zal geen regen hebben.′ En indien het Egyptische geslacht niet opgaat en niet komt, dan zal hen de slag treffen waarmede Jahwe de natiën slaat die niet opgaan zullen om het loofhuttenfeest te vieren.′
19 Dit zal de straf voor de zonde van Egypte zijn en voor de zonde van alle volken die niet zullen opgaan om het loofhuttenfeest te vieren.′
20 Te dien dage zal op de schellen der paarden staan: heilig aan Jahwe, en de potten in het huis van Jahwe zullen even heilig zijn als de
21 plengvaten vóor het altaar.′ Ja, alle potten in Jeruzalem en Juda zullen aan Jahwe der heirscharen geheiligd zijn, en alle offeraars zullen komen, daarvan nemen en daarin koken, en geen Kanaäniet zal te dien dage meer in het huis van Jahwe der heirscharen zijn.

XXXVII : 13; XXXVIII : 7 vermeld. — *de voormalige poort*, volg. Gr. t. — *de Hoekpoort*, volg. verb. t.; zie over die poort op 2 Kon. XIV : 13. — *van* vóor *den toren Hananeël* ontbreekt in grondt. Deze toren wordt nog Neh. III : 1; XII : 39; Jer. XXXI : 38 vermeld. — *de* — *perskuipen*, waarschijnlijk in het zuidelijk deel der stad. — De beschrijving bedoelt de stad in haar ganschen omvang.

11. *terwijl* — *wezen*, geen strafgericht, ten gevolge waarvan een huis verwoest werd en dan als puinhoop bleef liggen; zie Ezra VI : 11. Over den *ban* zie op Exod. XXII : 20.

13 v. Algemeene verwarring onder Jeruzalems vijanden; zelfs Juda strijdt tegen haar (verg. XII : 2), waarbij al wat Jahwe's raad niet dient te gronde gaat en de rijkdom der heidenen buit gemaakt wordt.

16. *het loofhuttenfeest*, van oudsher het grootste feest, Richt. XXI : 19; 1 Kon. VIII : 2. Zie verder over het feest op Lev. XXIII : 42 en op Deut. XVI : 13.

18. Vóor *treffen* heeft Hebr. t. *niet*, dat volg. Gr. en Syr. vertt. is weggelaten. — Egypte wordt afzonderlijk genoemd, omdat het uitblijven van regen voor dit land geen straf is: het regent er zelden. De schrijver wil zeggen: het zal door een dergelijken slag getroffen worden als andere weerspannige landen, b. v. door het niet stijgen van den Nijl.

19. *de straf voor*, duidelijkheidshalve ingevoegd.

20 v. Wat volgens de wet, Exod. XXVIII : 36, op het voorhoofd des hoogepriesters stond: heilig aan Jahwe, zou dan op de onbeduidendste voorwerpen zijn te lezen, en al het vaatwerk van den tempel zou even heilig zijn als de heilige gereedschappen; ja, alle vaten in stad en land zouden rein genoeg zijn om ze voor den eeredienst te gebruiken. — *geen* — *zijn*. Kanaänieten waren van oudsher in den tempel als slaven werkzaam; zie op Joz. IX : 21; en op hunne verwijdering dringt ook de wet aan; zie op Num. III : 9 en op Ezech. XLIV : 7 v. Maar wellicht wordt hier *Kanaäniet* gebruikt in de beteekenis van „koopman" met de bijbeteekenis van „sjacheraar". Zie op Job XL : 25. Die bijbeteekenis heeft het woord wellicht ook Sef. I : 11. — Zoo wordt Israël een heilig, priesterlijk volk, Jez. LXI : 6; LXII : 12; Joël III : 17.

MALEACHI.

INLEIDING.

Dit geschrift bestrijdt, vooral in het laatste deel, II : 17—IV : 3, twijfel aan Jahwe's rechtvaardigheid, door te wijzen op den aanstaanden dag des gerichts. Wel heeft Jahwe Israël lief, terwijl hij Edom haat; maar hij eischt dat zijn volk hem eere, wat het niet doet; want het staat schuldig aan eenige grove afdwalingen. Deze zijn: het brengen van gebrekkige, Gode onwaardige offers (I : 6—14), waarover vooral de priesters scherpe verwijten ontvangen (II : 1—9), het huwen van vreemde en het verstooten van Israëlietische vrouwen (II : 10—16), allerlei onzedelijkheid (III : 5), het bedriegen van Jahwe in het tiend en andere gaven die hem toekomen (III : 7—10), en huiselijke oneenigheid (IV : 6).

Het stuk is zonder twijfel een der jongste van de profetische geschriften die wij bezitten, uit den tijd van Nehemja. De naam des schrijvers is onbekend; zie op I : 1.

HOOFDSTUK I : 1—II : 9.

Ben ik een vader, waar is dan mijne eer? — Opschrift (I : 1). Jahwe heeft Israël lief en haat Edom; wat uit den ondergang van dezen blijkt (2—5). Jahwe verkrijgt niet de eer die hem als vader toekomt; want men brengt hem waardelooze offers (6—10); hem, die alom geëerd wordt, onthoudt men hetgeen hij kan eischen (11—14). Vloek over de priesters die, afgeweken van Jahwe's verbond met Levi, partijdig zijn in de waarneming van hun ambt (II : 1—9).

De samenhang van I : 2—5 met I : 6—II : 9 is niet volkomen duidelijk. Maar de verzen over Edom zijn, naar het schijnt, eene inleiding op het vervolg: Jahwe heeft onloochenbare voorliefde voor Israël getoond, en kan daarom te recht klagen over de onachtzame behandeling die hij van volk en priesters ondervindt.

I : 1 Eene godspraak: Het woord van Jahwe tot Israël door Maleachi.
2 Ik heb u lief, zegt Jahwe; en vraagt gij: Waarin hebt gij die liefde
getoond? Is niet Ezau Jakobs broeder? spreekt Jahwe; toch heb ik
3 Jakob lief gehad ′ en Ezau gehaat, zijn berg tot eene wildernis gemaakt,
4 zijn erfdeel tot eene woestijn.′ Wanneer Edom zegt: Wij zijn wel gebroken, maar zullen wat in puin ligt weder opbouwen — dan zegt
Jahwe der heirscharen: Wanneer zij bouwen, zal ik het ten onderst boven
keeren, en zij zullen heeten: het goddelooze grondgebied en het volk
5 waarop Jahwe voor altijd verbolgen is.′ Met eigen oogen zult gij het
zien, en gij zult zelven moeten zeggen: Jahwe is ook buiten Israëls
grondgebied groot.
6 Een zoon eert zijn vader, een slaaf vreest zijn heer. Welnu, indien
ik een vader ben, waar is dan de eerbied voor mij? indien ik een heer
ben, waar is de vrees voor mij? zegt Jahwe der heirscharen tot u,
priesters die mij minacht. En vraagt gij: Waarmede hebben wij uwen
7 naam geminacht?′ Door op mijn altaar onwaardige spijs te brengen.

Vs. 2*b*, 3*a*. Rom. IX : 13.

1. Het opschrift heeft denzelfden vorm als Zach. XII : 1 en is waarschijnlijk van dezelfde hand. — *Maleachi.* Dit woord beteekent ‚mijn bode' en is waarschijnlijk niet de naam van den schrijver, maar door den verzamelaar van het boek der twaalf kleine profeten aan III : 1 ontleend, omdat hij daar, ten onrechte, den naam des schrijvers vond.

2. *Is — broeder?* Verg. Gen. XXV : 19—34; XXVII. — De strekking van het antwoord is: om geen andere reden heb ik u lief dan omdat het mijn welbehagen is.

3. Dit behoeft niet te doelen op eene verwoesting van Edoms land in den tijd des profeten: deze kan uit Gen. XXVII : 39 afgeleid hebben dat het land der Edomieten eene wildernis was. Maar wellicht was het toen juist geteisterd door een inval van vijanden; verg. inl. op *Obadja.* — *tot eene woestijn,* volg. verb. t.

6. *vreest,* volg. Gr. vert. ingevoegd.

En vraagt gij: Waarmede hebben wij u onwaardig behandeld? Door
8 te meenen dat de tafel van Jahwe geminacht mag worden.' Wat! een
blind dier te brengen, om het te offeren, dat zou geen kwaad zijn?
Een kreupel of ziek dier te brengen, dat zou geen kwaad zijn? Bied
het uwen landvoogd dan eens aan! Zal hij welgevallen in u hebben
9 of u goedgunstig zijn? zegt Jahwe der heirscharen.' Welaan, zoekt
God te vermurwen; opdat hij ons genadig zij. Nu van uw kant zoo
gehandeld is, zou hij nu een uwer in gunst aannemen? zegt Jahwe
10 der heirscharen.' Was er onder u een die de deuren sloot, opdat gij
niet vruchteloos op mijn altaar vuur mocht ontsteken? Ik heb geen
welbehagen in u, zegt Jahwe der heirscharen, en eene gave van uwe
11 hand neem ik niet met welgevallen aan.' Want van zonsopgang tot
zonsondergang is mijn naam groot onder de volken, en op allerlei
plaatsen wordt aan mijn naam wierook en reine offergave gebracht;
want groot is mijn naam onder de volken, zegt Jahwe der heirscharen.'
12 Maar gij ontwijdt hem door te meenen: De tafel van Jahwe is van
13 geen waarde, en de spijs die er af komt is te min.' En terwijl gij
zegt: Welk een last! en er den neus voor ophaalt, zegt Jahwe der
heirscharen, brengt gij geroofde dieren en wat kreupel of krank is.
Indien gij dat als gave brengt, zou ik het met welgevallen van u
14 aannemen? zegt Jahwe.' Vervloekt de bedrieger, die, terwijl in zijne
kudde een manlijk dier is, om eene gelofte te betalen een erbarmelijk
dier aan den Heer offert! Want ik ben een groot koning, zegt Jahwe
der heirscharen, en mijn naam is geducht onder de natiën.
II : 1, 2 Derhalve geldt u deze boodschap, priesters!' Indien gij niet hoort,
noch het ter harte neemt aan mijn naam eer te geven, zegt Jahwe der
heirscharen, zal ik den vloek op u loslaten en uwe inkomsten ver-
wenschen; ja, ik heb ze reeds verwenscht, omdat gij niet ter harte
3 genomen hebt.' Ik ga u den arm afhouwen en afval op uwe aange-
zichten strooien, den afval uwer feesten, en ik zal u daarop werpen.'

7. De priesters zullen zich wel gewacht hebben onrein vleesch, meel of wat ook op het altaar te brengen; de beschuldiging van den profeet scheen hun dus onbillijk toe; maar deze meent dat het offeren van een gebrekkig dier, als bewijs van minachting voor Jahwe's tafel, d. i. altaar, van minachting voor hem getuigt. Wellicht zijn de woorden *En — behandeld?* bij vergissing in den tekst geraakt. In dit geval moet het daarop volgende vertaald worden *omdat gij meent.*

8. De oudere wet, Deut. XVII : 1, verbood de eerstgeboorten te offeren indien er een gebrek aan was; de jongere, Lev. XXII : 17—25, bepaalt dat elk offerdier gaaf moet zijn. — *uwen landvoogd*, den Perzischen. — *u goedgunstig zijn*, letterlijk *uw aangezicht opheffen*; verg. op Gen. XIX : 21.

10. *Was — sloot*, onzekere vertaling.

11. *van — volken*. Verg. Ps. CXIII : 3. — Daar de schrijver onmogelijk kan bedoeld hebben dat de Israëlieten in andere landen aan Jahwe offerden — hij kent de wet, die dit verbiedt, te goed dan dat wij hem deze meening kunnen toeschrijven — blijft niet anders over dan te onderstellen dat hij heeft gemeend: de offers die de heidenen aan hunne goden brengen worden eigenlijk, omdat Jahwe de eenige god is, hem gebracht. Maar vreemd is het dat hij die gave „rein" noemt, en hoe een zoo enghartig Israëliet als onze schrijver, blijkens zijn boek, is (zie vs. 2 v.) zich kon verheffen tot zulk eene verhevene gedachte, die alleenstaat in het O. T.

12. Vóor *de spijs* is een woord, blijkbaar een schrijffout, weggelaten.

13. *geroofde dieren*. Uit den aard der zaak is het in de wet niet uitdrukkelijk verboden zulk een dier te offeren: het spreekt vanzelf, omdat het rooven zonde is. Het schijnt echter dat men zulke offers bracht: wellicht dat vrijbuiters wel eens een deel van hun roof aan Jahwe wijdden; verg. Luc. XVI : 9. Wij zouden echter eer, naar vs. 8, een blind dier verwachten.

14. Ondersteld wordt, dat wanneer iemand zonder nadere omschrijving een dier uit zijne kudde aan Jahwe beloofde, hij daarmede een gaaf manlijk dier bedoelde, zoodat hij Jahwe te kort deed, indien hij, terwijl hij een beter had, een zwak of vrouwelijk dier afstond. Maar daar hij niet uitdrukkelijk een kostbaarder beloofd had, kon hij er anders over denken.

1. *boodschap*, nl. aan den profeet, om zijn last aan de priesters over te brengen.

2. *inkomsten*, letterlijk *zegeningen*, tienden, gedeelten van offers en andere priesterinkomsten.

3. *den arm afhouwen*, volg. verb. t.; waarschijnlijk is de uitdrukking ontleend aan 1 Sam. II : 31. — *afval*, vooral wat uit de ingewanden der dieren wordt gehaald voordat ze geofferd werden. — *ik — werpen*, letterlijk *dragen*, op den mesthoop, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft den derden persoon.

4 Zoo zult gij weten dat ik deze opdracht aan u heb doen overbrengen;
opdat mijn verbond met Levi blijve bestaan, zegt Jahwe der heir-
5 scharen.′ Ik heb een verbond met hem gesloten, een verbond van leven
en vrede, en ik gaf hem deze, opdat hij mij mocht vreezen. En hij
6 vreesde mij en had ontzag voor mijn naam.′ Betrouwbaar onderricht
was in zijn mond, en niets verkeerds werd op zijne lippen gevonden;
hij heeft in vrede en rechtschapenheid met mij verkeerd en velen van
7 schuld teruggehouden;′ want eens priesters lippen bewaren kennis, en
uit zijn mond zoekt men onderricht; daar hij een bode van Jahwe der
8 heirscharen is.′ Maar gij zijt van den weg afgeweken, hebt velen door
uw onderricht doen struikelen en hebt het verbond met den Leviet
9 verdorven, zegt Jahwe der heirscharen.′ Daarom breng ook ik u in
oneer en minachting bij het geheele volk, overeenkomstig uwe ver-
waarloozing van mijne wegen en uw aanzien des persoons bij het
geven van wetten.

4. *Levi.* Dat de schrijver de Aäronieten en de Levieten niet onderscheidt, zooals in de Wet van Ezra geschiedt, bewijst nog niet dat hij alleen de wet van *Deuteronomium* kent, die geheel Levi als priesterstam behandelt; immers, ook volgens de Wet van Ezra bleef Levi de uitverkoren stam. Maar er volgt wel uit, dat, indien die wet reeds geschreven was, dit deel van haar nog niet diep doorgedrongen was bij onzen schrijver en zijne lezers. Vooral omdat over de rangorde van priesters en Levieten zooveel strijd gevoerd is; zie inl. op Num. XVI.

5. *opdat hij mij mocht vreezen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *(als) vrees.*

6 v. Evenals hier, wordt Deut. XXXIII : 9 v. het geven van wetten, d. i. de verkondiging van Jahwe's wil, met name in de onderscheiding van rein en onrein, het voornaamste werk der priesters genoemd.

9. *uw — wetten.* Verg. op Deut. XXXIII : 9. Er was bij het geven van eene wet gelegenheid in overvloed den een boven den ander voor te trekken; b. v. bij het aannemen van een gebrekkig offerdier (I : 13 v.), bij het rein verklaren van een persoon of eene zaak, bij het geldig of ongeldig verklaren van eene gelofte, bij de bepaling van eene boete op eene overtreding, bij de beslissing met welke bloedverwanten eene huwelijksverbintenis ongeoorloofd was, enz. enz. De priesters waren gedurig in de verzoeking in deze dingen „voorschriften om loon te geven" (Micha III : 11), dus iets naar den wensch der gevers te beslissen.

HOOFDSTUK II : 10—16.

Dubbele trouweloosheid ten aanzien der vrouwen. — De Judeërs hebben trouweloos gehandeld door vreemde vrouwen te huwen, waarvoor Jahwe hen straffen zal (10—12). Eene tweede trouweloosheid begaan zij door hunne wettige vrouwen weg te zenden (13—16).

Uit vs. 10—12 blijkt dat de schrijver een geestverwant van Ezra en Nehemja was; zie Ezra IX, X; Neh. XIII : 23—30. De vermaning in vs. 13—16 is niet geheel verstaanbaar; want de slechte toestand van den tekst van vs. 15 maakt dat wij ook bij het vorige niet zeker zijn des schrijvers bedoeling recht te vatten. Maar blijkbaar keurt hij echtscheiding onvoorwaardelijk af en staat hij dus op een ander standpunt dan de schrijver van Deut. XXIV : 1—4.

II : 10 Hebben wij niet allen denzelfden vader? heeft niet dezelfde God ons
geschapen? Waarom zouden wij dan trouweloos tegen elkander han-
11 delen, tot ontwijding van het verbond onzer vaderen?′ Juda heeft
trouweloos gehandeld; iets afschuwelijks is geschied in Israël en Jeru-
zalem; want Juda heeft Jahwe's heiligdom, hetwelk deze liefheeft,
12 ontwijd en de dochter van een buitenlandschen god gehuwd.′ Jahwe
roeie uit voor den man die dit gedaan heeft getuige en verdediger

10. *wij ... allen,* Joodsche mannen en vrouwen. — *tegen elkander.* Door vreemde vrouwen te huwen handelden Joodsche mannen trouweloos tegen de Joodsche vrouwen. — *het verbond onzer vaderen,* het verbond van Israël met Jahwe, waarin ook de vrouwen begrepen zijn. Dit wordt ontwijd, wanneer de Joden, in plaats van landgenooten, heidensche meisjes huwen.

11. *Israël.* Dit staat vreemd naast Jeruzalem, tegenover Juda, en is alleen te begrijpen als men er niet Noord-Israël onder verstaat, maar het geheele volk dat in den tijd van dezen profeet zoowel Israël als Juda heette. — *Juda — ontwijd,* door vreemde vrouwen er bij toe te laten. — *de dochter van een buitenlandschen god.* Zoo heet eene heidensche, gelijk de Joden zonen en dochteren van Jahwe heeten, vs. 10.

12. *getuige,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *wakende.* — Geen hunner nazaten heeft de rechten van een Joodsch burger. — *een die — brengt.* Niemand uit dat geslacht brenge voortaan eene offergave.

Jakobs tenten uit, en een die voor hem een offer aan Jahwe der heir-
scharen brengt.
13 In de tweede plaats doet gij dit: gij bedekt met tranen het altaar
van Jahwe, met weenen en zuchten; zoodat Jahwe zich niet wenden
14 zal tot de offergave, noch iets met welgevallen van u aannemen. ′ Vraagt
gij, waarom? Omdat Jahwe getuige is geweest bij de verbintenis van
u met de vrouw uwer jeugd, tegen wie gij trouweloos gehandeld hebt,
15 terwijl zij toch uwe gezellin en de met u verbonden vrouw is. ′ Heeft
niet dezelfde God ons den adem gemaakt en bewaard? En wat verlangt
die Eene? Zaad Gods. Zoo wacht u dan voor uw leven en handelt niet
16 trouweloos tegen de vrouw uwer jeugd. ′ Want ik haat de echtschei-
ding, zegt Jahwe, de god Israëls, en het bedekken van het gewaad
met geweldenarij, zegt Jahwe der heirscharen. Zoo wacht u dan trouwe-
loos te handelen.

13. De aanleiding tot de klachten der Joden was het misgewas waarvan III : 7—12 gewaagt. — *Jahwe* vóor *zich*, naar gissing ingevoegd.

14. *Jahwe — jeugd.* Ook Spr. II : 17 wijst op het godsdienstig karakter der echtverbintenis.

15. Lezing en vertaling van dit vers zijn hoogst onzeker; om onze vertaling mogelijk te maken, zijn een paar tekstverbeteringen aangebracht. De bedoeling schijnt te zijn: de éene God, die man en vrouw schiep, wil de uitbreiding van zijn volk (*zaad Gods*); zendt daarom uwe vrouwen niet weg, die u meer kinderen kunnen schenken.

16. *ik haat de echtscheiding* (letterlijk *de wegzending*) en *het bedekken*, volg. verb. t.; Hebr. t. *hij haat wegzending en hij zal bedekken.*

HOOFDSTUK II : 17—IV : 6.

Jahwe maakt gewis onderscheid tusschen den rechtvaardige en den goddelooze. — Door hun twijfel aan Jahwe's rechtvaardigheid vermoeien de Israëlieten Jahwe (II : 17); doch eerlang komt hij, en zijn bode baant hem den weg ten gerichte (III : 1 v.); hij zal de Levieten louteren, zoodat Israëls offers hem welgevallig zijn (3 v.), en daarna de zondaars kastijden (5); want Jahwe is onveranderd (6). Israël bekeere zich en bedriege Jahwe niet door hem de verschuldigde gaven te onthouden (7—9); dan zal hij het zegenen (10—12). Klagen zij dat het dienen van Jahwe geenerlei voordeel oplevert en de zonde niet gestraft wordt (13—15), eenmaal blijkt het tegendeel (16—18). Want Jahwe's oordeelsdag komt, vreeselijk voor de goddeloozen, zegenbrengend voor de vromen (IV : 1—3); daarom denke Israël aan de wetten die Mozes gegeven heeft (4); Elia's komst gaat aan den dag van Jahwe vooraf; hij zal den huiselijken vrede in Israël herstellen en het zoo voor den banvloek bewaren (5 v.).

II : 17 Gij hebt Jahwe vermoeid met uwe woorden. Vraagt gij: Waarmede
hebben wij hem vermoeid? Doordat gij zegt: Ieder die kwaad doet is
goed in Jahwe's oog, en in denzulke heeft hij welbehagen; zoo niet,
III : 1 waar blijft de God van recht? — ′ Zie, ik zend mijn bode, die den
weg voor mij zal banen; plotseling zal de Heer dien gij zoekt naar
zijn tempel komen; en de engel des verbonds, aan wien gij met wel-
2 behagen denkt, zie, hij komt, zegt Jahwe der heirscharen. ′ Maar wie

Vs. 1. Matth. XI : 10; Marc. I : 2; Luc. VII : 27.

17. De voorstelling dat Israëls verkeerde handelingen en woorden het Jahwe lastig maken komt ook Jez. VII : 13; XLIII : 24 voor. Hier is het de twijfel aan zijne rechtvaardigheid die hem ergert; verg. III : 13 v. Ten antwoord op dien twijfel, kondigt de profeet Jahwe's nadering ten gerichte aan. De uitdrukking *god van recht*, d. i. de god die het recht handhaaft, ook Jez. XXX : 18.

1. *mijn bode*, IV : 5 den profeet Elia. De verwachting dat een groot profeet Jahwe den weg banen zou kon in Deut. XVIII : 15 steun vinden. Het banen van den weg voor Jahwe bestaat in het wegruimen uit Israël van alles wat Jahwe verhindert het te zegenen. — *dien gij zoekt*, naar wiens rechtspraak gij verlangt en wien gij uwe offers brengt. — *naar zijn tempel.* Uit zijn heiligdom op den Sion zal hij zijn volk zegenen. De vraag rijst, of Jahwe dan volgens den profeet nog niet in zijn tempel woonde. Waarschijnlijk zou hij dit niet hebben ontkend, maar meende hij dat het rechte wonen van Jahwe aldaar, gelijk het Zach. II : 10—12; VIII : 3 wordt voorspeld, nog toekomstig was. — *de engel des verbonds.* Zoo heet de engel van Jahwe (over wien zie op Gen. XVI : 7), omdat hij de zegeningen die, volgens het verbond van Jahwe met zijn volk, Israëls deel zullen worden en de kastijdingen voor de schending daarvan aankondigt en brengt. De voorstelling is aan Exod. XXIII : 20—23 ontleend.

zal den dag zijner komst verdragen? wie bestaan bij zijne verschijning?
Want hij is aan het vuur van den smelter gelijk en aan het loog der
3 bleekers.' Hij zal zich nederzetten, het zilver smeltend en reinigend:
hij zal de zonen van Levi reinigen en zuiveren, als goud en zilver;
4 zoodat zij aan Jahwe in gerechtigheid gaven brengen.' Zoo zullen aan
Jahwe de gaven van Juda en Jeruzalem aangenaam zijn, als in den
5 ouden tijd en in vroeger jaren.' Dan zal ik tot u ten gerichte komen
en als snel handelend getuige optreden tegen de toovenaars, de over-
spelers, de meineedigen, de onderdrukkers van daglooner, weduwe en
wees, de verkrachters van het recht des vreemden, tegen hen die mij
6 niet vreezen, zegt Jahwe der heirscharen.' Ik, Jahwe, toch ben niet
veranderd; gij, zonen van Jakob, zijt immers niet omgekomen?
7 Van de dagen uwer vaderen af zijt gij van mijne inzettingen afge-
weken en hebt ze niet in acht genomen. Keert dan tot mij terug, opdat
ik tot u terugkeere, zegt Jahwe der heirscharen. Gij vraagt: In welk
8 opzicht moeten wij terugkeeren? —' Kan een mensch God bedriegen,
dat gij mij bedriegt? Gij vraagt: Waarin bedriegen wij u? — Met
9 het tiend en de gaven.' Door den vloek zijt gij getroffen, en toch
10 bedriegt gij mij, gij, het geheele volk!' Brengt het geheele tiend in
het magazijn, opdat in mijn huis voorraad zij. Dan kunt gij hiermede
mij op de proef stellen, zegt Jahwe der heirscharen, of ik niet voor u
de vensters des hemels openen en over u zegen uitstorten zal, totdat
11 er geen bergplaats meer is.' Ik zal u ten gevalle de verslinders ver-
jagen; opdat zij u de vruchten van den bodem niet bederven, en de
wijnstok op het veld u zijne vrucht niet onthoude, zegt Jahwe der
12 heirscharen.' Zoo zullen alle volken u gelukkig prijzen; want gij zult
een rijk begunstigd land zijn, zegt Jahwe der heirscharen.
13 Uwe woorden zijn mij ergerlijk geworden, zegt Jahwe. Gij vraagt:
14 Wat hebben wij dan tegen u gezegd?' Gij zeidet: Het is onnut God
te dienen. Wat baat het onzen plicht jegens hem waargenomen en in
15 rouwgewaad voor Jahwe der heirscharen verkeerd te hebben?' Nu
moeten wij de overmoedigen gelukkig prijzen. Den kwaaddoeners gaat
het zelfs voorspoedig. Ja, zij hebben God op de proef gesteld en zijn
16 er goed afgekomen. —' Zoo spraken zij die Jahwe vreezen tot elkander;

2. Verg. Am. V : 18—24. — De dag van Jahwe, met een heet vuur en bijtend loog te vergelijken (verg. Jez. I : 25), zal voor de zondaars verschrikkelijk zijn.

3. *de zonen van Levi*, de priesters, wien de profeet reeds II : 1—9 straf aangekondigd had.

5. *als — getuige*. Zie op Sef. III : 8. — Vóor *van daglooner* heeft grondt. nog *het dagloon*, waarschijnlijk eene toevallige herhaling van dezelfde letters.

6. Beschuldigde het volk Jahwe dat hij veranderd was, zijn verbond niet gedacht, zijne dienaren niet loonde, de profeet pleit voor Jahwe's onveranderlijkheid op grond van het feit dat Israël nog bestond: was Jahwe zijn verbond niet indachtig geweest, dan zou hij Israël reeds lang om zijne zonden verdelgd hebben.

7. *ze*, ingevoegd volgens verandering van een klinker.

8. *het tiend*, bepaald van granen en vruchten. — *de gaven*, keurgaven, eerstelingen en dergelijke.

9. *Door — getroffen*, zooals uit hun tegenspoed bleek.

10. *Brengt — zij*. Het tiend waaraan zij een deel onttrokken was dus niet dat van Deut. XIV : 22—27, hetwelk door den aanbieder te Jeruzalem gebruikt werd, maar dat van Num. XVIII : 21—24, hetwelk aan den priesterstam afgestaan en dus in de tempelmagazijnen gebracht werd. — *de vensters des hemels*. Verg. Gen. I : 6; 2 Kon. VII : 2. — *totdat — is*, letterlijk *totdat er niet genoeg is*; verg. Zach. X : 10.

11. *de verslinders*, het schadelijk gedierte, vóor alles zeker den sprinkhaan. — *verjagen*, letterlijk *bestraffen*, d. i. vervloeken.

13. *mij ergerlijk geworden*, letterlijk *heftig tegen mij*.

14. *in rouwgewaad*, ons verootmoedigend over onze zonden.

15. *de overmoedigen*, die zich niet verootmoedigd hebben voor God. — *Den — voorspoedig*, letterlijk *De kwaaddoeners worden zelfs opgebouwd*, als een huis. — *zij — gesteld*, door hunne zonden.

16. *Zoo*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *Toen*. — *een gedenkboek*, waarin de namen van alle vromen, met de aanspraken op geluk die zij hebben, opgeteekend staan. Zie op Exod. XXXII : 32.

en toen Jahwe er naar luisterde en het hoorde, werd een gedenkboek
vóor hem geschreven ten bate van hen die hem vreezen en zijn naam
17 in waarde houden.' Zij zullen mij ten eigendom zijn, zegt Jahwe der
heirscharen, op den dag dien ik doe aanbreken, en ik zal hen sparen,
18 zooals iemand een zoon die hem dient spaart.' Dan zult gij tot inkeer
komen en het verschil zien tusschen den rechtschapene en den godde-
looze, tusschen hem die God dient en hem die hem niet dient.
IV : 1 Want zie, de dag komt, brandend als een oven. Alle overmoedigen
en kwaaddoeners zullen als kaf worden, en de dag die komt zal hen
in brand steken, zegt Jahwe der heirscharen, de dag die hun wortel
2 noch loof overlaten zal.' Maar over u die mijn naam vreest zal de
zon der gerechtigheid opgaan, door welker vleugelen genezing is.
3 Dan zult gij uitgaan en dartelen als gemeste stieren,' en de godde-
loozen vertreden; want als stof onder uwe voetzolen zullen zij worden
op den dag dien ik zal doen aanbreken, zegt Jahwe der heirscharen.
4 Denkt aan de wet van mijn dienaar Mozes, wien ik op den Horeb
5 voor geheel Israël inzettingen en verordeningen gegeven heb.' Zie, ik
zend u den profeet Elia, voordat de groote en geduchte dag van Jahwe
6 komt;' hij zal het hart der vaderen terugbrengen tot dat der kinderen,
en het hart der kinderen tot dat hunner vaderen; opdat ik niet kome
en het land met den banvloek sla.

17. *ten eigendom zijn.* Zie op Exod. XIX : 5. — *op — aanbreken,* of *op den dag waarop ik handelend optreed,* in elk geval: op den oordeelsdag. Evenzoo IV : 3.

2. *de zon der gerechtigheid,* de zon die de gerechte God doet schijnen en die den vrome zegen brengt. — *door,* of *in, welker vleugelen.* Ps. CXXXIX : 9 worden aan den dageraad vleugels toegekend om de snelheid van de verbreiding des lichts aan te duiden. Alleen hier worden aan de zon vleugels gegeven, ter afbeelding van de bescherming die de gerechtigheid den vrome verleent.

5. *den profeet Elia,* den uit 1 Kon. XVIII—2 Kon. II bekenden. De verwachting dat hij zou terugkomen en de taak vervullen, III : 1 aan een bode van Jahwe opgedragen, kan eene gevolgtrekking zijn uit de meening dat hij niet gestorven maar ten hemel gevaren was; terwijl het stroeve, hoogernstige karakter dat hij in de oude verhalen heeft hem bijzonder geschikt maakte aankondiger van den vreeselijken dag van Jahwe te zijn. De verwachting dat hij komen zal en een nieuwen tijd inleiden vindt men in verscheidene Joodsche geschriften. De eerste Christengemeenten hebben hem in Johannes den Dooper gezien, Matth. XI : 14; XVII : 11—13; Luc. I : 17.

6. Het is niet onwaarschijnlijk dat de echtscheidingen waarover de profeet II : 10—16 handelt aanleiding tot vervreemding tusschen ouders en kinderen gegeven hadden; in elk geval was herstelling van den huiselijken vrede en van de rechte verhouding tusschen ouders en kinderen noodig om te verhinderen dat Jahwe in toorn met zijn volk handelde. Met de verstoring van den vrede tusschen nabestaanden wordt Micha VII : 5 v. gedreigd. Verg. Spr. XXX : 11. — Aan het slot wordt in Hebr. t. vs. 5 herhaald. Zie op Pred. XII : 14.

REGISTERS.

I. Eigennamen.

Amassai, Op 1 Kron. IX : 12 en 10—12.

Amaza, legeroverste van David. Op 2 Sam. XVII : 25 en 1 Kron. XII : 18.

Amaza, een Efraimiet. 2 Kron. XXVIII : 12 v. en aant.

Amazai, een Kehathiet. 1 Kron. VI : 25 en op vs. 22—28; 2 Kron. XXIX : 12.

——— **Amaza.** Op 1 Kron. XII : 18.

——— een priester. 1 Kron. XV : 24.

Amead. Joz. XIX : 26.

Ami, Amon. Ezra II : 57 en op vs. 55—58; verg. Neh. VII : 59.

Amittai. Zie **Jona,** zoon van Amittai.

Ammath. Op 2 Sam. II : 24.

Ammiël, een Daniet. Num. XIII : 12.

——— Zie **Machir,** zoon van Ammiël.

——— vader van Bathsjeba. Op 2 Sam. XI : 3.

——— een Leviet. 1 Kron. XXVI : 5.

Ammihud, een Efraimiet. Num. I : 10; 1 Kron. VII : 26.

——— een Simeoniet. Num. XXXIV : 20.

——— een Naftaliet. Num. XXXIV : 28.

——— Zie **Talmai,** zoon van Ammihud.

——— een Judeër. 1 Kron. IX : 4.

Amminadab, een Judeër. Exod. VI : 22; Num. I : 7; Ruth IV : 19 en gelijkl. pll. Verg. op 1 Kron. VI : 22 v.

——— een Kehathiet. 1 Kron. VI : 22 en op vs. 22 v.; XV : 10 v.

Ammisjaddai. Num. I : 12.

Ammizabad. 1 Kron. XXVII : 6.

Ammon. Heet met Moab de zonen van Lot, op Gen. XIX : 37 v., inll. op Gen. XII—L en Gen. XVIII, XIX. De oude bevolking van zijn land, Deut. II : 20. Verhouding tusschen Ammon en Israël tijdens de verovering van het Overjordaansche, op Num. XXI : 24. Israëls grondgebied den Ammonieten ontzegd, Deut. XXIII : 3 v.; verg. op vs. 4 en Neh. XIII : 1 v. Zij voeren oorlog met Israël als bondgenooten der Moabieten, Richt. III : 13. Onderdrukken Israël en worden door Jefta overwonnen, Richt. X : 6—XII : 7; verg. op Richt. X : 9 en XI : 13. Verslagen door Saul, 1 Sam. XIV : 47. Davids oorlog met hen, 2 Sam. VIII : 12; X; XI : 1 v. en gelijkl. pll. Hunne hoofdstad ingenomen en de bewoners tot slaven gemaakt, 2 Sam. XII : 26—31. Een Ammoniet onder Davids helden, 2 Sam. XXIII : 37; 1 Kron. XI : 39. Salomo huwt eene Ammonietische en vereert haar god, 1 Kon. XI : 1, 5. Rehabeams moeder is eene Ammonietische, 1 Kon. XIV : 21. Zij worden verslagen door Josjafat, op 2 Kron. XX : 1—28 en 22. Zijn bondgenooten der Arameërs tijdens Jerobeam II, op Am. I : 13. Zij betalen schatting aan Azarja, 2 Kron. XXVI : 8. Aan Jotham, na door dezen overwonnen te zijn, 2 Kron. XXVII : 5. Ammon en Juda in Jozia's tijd, op Sef. II : 8—10. Zij zijn bondgenooten van Nebukadresar, 2 Kon. XXIV : 2; verg. op 2 Kon. XXV : 25 en inl. op Jer. XII : 7—17. Worden door Jeremia als onbesnedenen gebrandmerkt, Jer. IX : 26. Het godsgericht over hen aangekondigd, Jer. XXV : 21. Zij onderhandelen met Juda over een opstand tegen Nebucadresar, Jer. XXVII : 1—11. Hunne verhouding tot Gedalja na den val van Jeruzalem, Jer. XL : 11—XLI : 15; verg. inl. op Jer. XLIX : 1—6 en op vs. 1. Godspraken tegen Ammon, Jez. XI : 14; Jer. XLIX : 1—6; Ezech. XXI : 28—32; XXV : 1—7; Am. I : 13—15; Sef. II : 8—11. Zij zijn voor eeuwig buiten de gemeente gesteld, Deut. XXIII : 1—3. Verzwagering van Israël met Ammon tijdens Ezra, Ezra IX : 1 en aant., ook Neh. XIII : 23. Zij bemoeilijken de Israëlieten bij het opbouwen van Jeruzalems muur, Neh. IV : 7. Bondgenooten van Antiochus IV, op Dan. XI : 40—45, inl. op Ps. LXXXIII en op vs. 9. Zie ook **Lot, Milkom.**

Amnon, zoon van David. 2 Sam. III : 2 en gelijkl. pl.; 2 Sam. XIII : 1—29.

——— zoon van Sjimon. 1 Kron. IV : 20.

Amok. Neh. XII : 7.

Amon, overste van Samarië. 1 Kon. XXII : 26 en gelijkl. pl.

verder **Hananja,** een van Daniëls vrienden.

Sjafam. 1 Kron. V : 12.

Sjafan, een schrijver. 2 Kon. XXII en gelijkl. pll.

——— Zie **Ahikam,** zoon van Sjafan, en **Jaäzanja,** zoon van Sjafan.

Sjafat, een der twaalf verspieders. Num. XIII : 5.

——— Zie **Eliza,** zoon van Sjafat.

——— een nakomeling van Zerubbabel. 1 Kron. III : 22.

——— een Gadiet. 1 Kron. V : 12.

——— zoon van Adlai. 1 Kron. XXVII: 29.

Sjafir. Op Micha I : 11.

Sjage. Op 1 Kron. XI : 34.

Sjaharaim. 1 Kron. VIII : 8—11 en op vs. 8.

Sjahasim. Joz. XIX : 22.

Sjalisja. Op 1 Sam. IX : 4.

Sjallecheth. Op 1 Kron. XXVI : 16.

Sjalman. Op Hoz. X : 14.

Sjallum, zoon van Jabes. 2 Kon. XV: 10—15; inl. op *Hozea* en aantt. op Hoz. VII : 3, 4—7 en VIII : 4.

——— kleederbewaarder. 2 Kon. XXII : 14 en gelijkl. pl.

——— naam voor Joahaz van Juda. Op 2 Kon. XXIII : 30; verg. op 1 Kron. III : 15 v. Zie verder **Joahaz.**

——— een Jerahmeëliet. 1 Kron. II: 40 v.

——— een Simeoniet. 1 Kron. IV : 25.

——— een Aäroniet. 1 Kron. VI : 12 v.; ook op vs. 3—14, 7—14 en 12.

——— eene portiersfamilie. Op 1 Kron. IX : 17 en 18—21; IX : 31 en aant.

——— een Efraimiet. 2 Kron. XXVIII: 12.

——— oom van Jeremia. Jer. XXXII : 7.

——— een tijdgenoot van Ezra. Ezra X : 42.

Sjallun. Neh. III : 15.

Sjama. 1 Kron. XI : 44.

Sjamgar. Op Richt. III : 31 en inl. op *Richteren.*

Sjamir, in Juda. Op Joz. XV : 48.

——— in Issachar. Richt. X : 1 en aant.

——— een Leviet. 1 Kron. XXIV : 24.

Sjamma, kleinzoon van Ezau. Gen. XXXVI : 13, 17; 1 Kron. I : 37; II : 44 v. en op vs. 42—50*a*.

Sjamma, broeder van David. Op 1 Sam. XVI : 9.

——— zoon van Age. 2 Sam. XXIII : 11 v., 33 en gelijkl. pll.; 1 Kon. I : 8; 1 Kron. XI : 13; XII : 4.

——— uit Harod. Op 2 Sam. XXIII: 25; 1 Kron. XI : 27.

——— een Azeriet. 1 Kron. VII : 37.

Sjammai, een Jerahmeëliet. 1 Kron. II: 28, 32 en op IV : 17.

Sjammoth. Op 2 Sam. XXIII : 25; ook 1 Kron. XI : 27.

Sjammua, een Rubeniet. Num. XIII : 4.

——— zoon van David. 2 Sam. V: 14, op vs. 14—16; ook gelijkl. pl.

——— een zanger. Op 1 Kron. IX : 16.

——— een priester. Neh. XII : 18.

Sjamsjerai. 1 Kron. VIII : 26.

Sjarai. Ezra X : 40.

Sjarar. Op 2 Sam. XXIII : 33.

Sjaron, naam voor den Hermon of een deel daarvan. Op Deut. III : 9.

——— eene landstreek bij het meer van Gennezareth. Joz. XII : 18 en op vs. 16*b*—18.

——— eene kuststreek aan de Middellandsche Zee. Op 1 Kron. XXVII : 29.

Sjaruhen. Op Joz. XV : 32.

Sjasjai. Ezra X : 40.

Sjasjak. 1 Kron. VIII : 14, 22—25.

Sjawe. Op Gen. XIV : 17.

Sjawsja. Op 2 Sam. VIII : 17.

Sjeal. Ezra X : 29.

Sjealtiël. 1 Kron. III : 17 en op vs. 19.

Sjearja. 1 Kron. VIII : 38 en op vs. 29—40.

Sjeba, eene landstreek. Op Gen. X : 7; ook gelijkl. pl. Verg. op Job I : 15.

—— zoon van Bichri. 2 Sam. XX.

—— een Gadiet. 1 Kron. V : 13.

Sjebaïeten. Op Gen. X : 30.

Sjebanja. Op 1 Kron. XV ; 24; Neh. IX : 4 v. en aant.

Sjebarim. Op Joz. VII : 5.

Sjebat. Op Exod. XII : 2.

Sjeber. 1 Kron. II : 48.

Sjebna. 2 Kon. XVIII : 17—XIX : 7 en op XVIII : 18; ook gelijkl. pll.

Sjebuël. Op 1 Kron. XXIII : 16.

Sjechanja, een nakomeling van Zerub-

II. Zaken.

III. Jaartallen.

Tusschen de opgaven der regeeringen van koningen en belangrijke gebeurtenissen in staan in [ ] de geschriften in dien tijd ontstaan. Hierbij houde men in het oog 1° dat deze opgaven niet volledig zijn, omdat de tijdsbepaling van eenige geschriften zoo onzeker is dat ze nergens konden geplaatst worden; dit geldt vooral van vele psalmen; 2° dat bij menige profetie de tijd waarop zij werd uitgesproken niet goed onderscheiden kon worden van dien waarop zij is opgesteld; wat ook geldt van den oorspronkelijken en den lateren vorm van een verhaal, lied of godspraak. Over een en ander geven in den regel de inleidingen op die geschriften of afdeelingen inlichting.

Omstreeks 2500. De Elamieten heerschen over Babylonië, op Jez. XXI : 2.

„ 2300—1800. De Hyksos beheerschen Egypte, inl. op Gen. XLI.

„ 1600. De koningen van Assyrië breiden hunne macht naar Voor-Azië uit, op Gen. X : 11.

Tusschen 1400 en 1300. Farao Ramses II, op Exod. I : 8.

Omstreeks 1300. De Hebreën in Kanaän, inl. op Exod. I : 1—XXIV : 11.

[Het Debora-lied, Richt. V].

Nineve en Kalah onder Salmanezer I residentiesteden der Assyrische koningen, op Gen. X : 11.

Omstreeks 1100. Samuels geboorte, inl. op *Samuel.*

De Arameërs in Mesopotamië breiden zich westwaarts uit, op Gen. X : 22.

Omstreeks 1043. Saul wordt koning der Israëlieten, Alg. Inl. § 4 en op 1 Sam. XIII : 1.

„ 1023—983. David, inl. op *Samuel.*

[Davids klaagzangen op Saul en Jonathan, 2 Sam. I : 19—27, en op Abner, 2 Sam. III : 33*b*, 34].

De Hittieten door de Arameërs overwonnen, op Gen. X : 15.

1015—943. De Filistijnen schatplichtig aan Israël, op Joz. XV : 45—47.

Omstreeks 983—943. Salomo, op 1 Kon. XII : 19.

979—972. Tempelbouw, op 1 Kon. VI : 1 en 38.

[Het Boek des Rechtschapenen, op Joz. X : 12*b*, 13].

Israël.	Juda.
Een * vóor den naam van een koning beteekent dat hij uit een ander huis is dan zijn voorganger.	Alle koningen zijn uit het huis van David behalve koningin Athalja.
943—922. *Jerobeam I, op 1 Kon. XIV : 20.	943—927. Rehabeam, op 1 Kon. XIV : 21.

[„Davids Familiegeschiedenis", inl. op *Samuel*].

939. Farao Sjisjaks veldtocht tegen Jeruzalem, op 1 Kon. XIV : 25 v.

Israël	Juda
	926—924. Abia, op 1 Kon. XV : 2.
921—920. Nadab, op 1 Kon. XV : 25.	923—883. Aza, op 1 Kon. XV : 10.

[„Jakobs zegen", Gen. XLIX : 2—27; „De Geschiedenis van Salomo", inl. op *Koningen*].

920—897. *Baëza, op 1 Kon. XV : 33.

Omstreeks 900. Benhadad I koning te Damaskus, op 1 Kon. XV : 18.

896—895. Ela, op 1 Kon. XVI : 8.

895. *Zimri, op 1 Kon. XVI : 15.

895—884. *Omri, op 1 Kon. XVI : 23.

884—860. Asurnasirpal I koning van Assyrië, op Gen. X : 11.

Israël	Juda
883—862. Achab, op 1 Kon. XVI : 29.	882—858. Josjafat, op 1 Kon. XXII : 42.

876. De Fenicische steden cijnsplichtig aan Assyrië, inl. op Jez. XXIII.

861—860. Ahazja, op 1 Kon. XXII : 52.

Omstreeks 860. Benhadad II koning van Aram, op 1 Kon. XV : 18 en XX : 1.

859—848. Joram, op 2 Kon. III : 1.

859. Oorlog tegen Meesja van Moab.

857—849. Joram, op 2 Kon. VIII : 17.

854, 849. Veldtochten van Salmanezer II van Assyrië tegen Benhadad II, op 1 Kon. XX : 1.

Israël	Juda
	848. Ahazja, op 2 Kon. VIII : 26.
847—820. *Jehu, op 2 Kon. X : 36.	847—842. Athalja, op 2 Kon. X : 36 en XI : 3.

846. Derde veldtocht van Salmanezer II tegen Benhadad II, op 1 Kon. XX : 1.

Israël	Juda
819—803. Joahaz, op 2 Kon. XIII : 1.	841—802. Joas, op 2 Kon. XII : 1.
802—787. Joas, op 2 Kon. XIII : 10.	801—788. Amasja, op 2 Kon. XIV : 2 en 17.

Omstreeks 800. Benhadad III koning van Aram, op 1 Kon. XV : 18.

Israël	Juda
[1 Kon. I—XI].	[Omstreeks 800. De Jahwist, inl. op De vijf boeken der Wet].

Omstreeks 800—700. In Egypte staan Ethiopische en inheemsche koningshuizen tegenover elkander, op Jez. XIX : 2.

[800—600. De boeken der kronieken van Israëls en van Juda's koningen, inll. op *Koningen* en 2 Kon. XXIII : 31—XXIV : 20*a*].

[De Profetenspiegel, inl. op 1 Kon. XVII—XIX].

786—746. Jerobeam II, op 2 Kon. XIV : 23.

788—773. Juda onderworpen aan Israël, op 2 Kon. XIV : 17.

772—751. Azarja (Uzzia), op 2 Kon. XV : 2.

745. Zacharja; *Sjallum, op 2 Kon. XV : 8.

750—735. Jotham, op 2 Kon. XV : 33.

745—728. Tiglath Pilezer III koning van Assyrië, op 2 Kon. XVII : 3. Hij onderwerpt de Meden, op Gen. X : 2.

744—735. *Menahem, op 2 Kon. XV : 17.

736 of 735. Dood van Azarja. Roeping van Jezaja, op Jez. VI : 1.

[De Elohist, inl. op De vijf boeken der Wet; *Amos*, *Hozea* en het Bondsboek, in den oorspronkelijken vorm, inll. op *Amos*, *Hozea* en Exod. XX : 22—XXIII : 33. „De zegen van Mozes", Deut. XXXIII; eene geschiedenis van Saul en „Geschiedenis van David", inl. op *Samuel*].

734—733. *Pekahja of Pekah, inl. op 2 Kon. XV : 8—31.

734—726. Ahaz, op 2 Kon. XVI : 2.

734. Oorlog van Resin van Aram en Pekah tegen Juda, op 2 Kon. XVI : 5.

[Jez. II—V; VII; VIII; XVII : 1—11, alles grootendeels].

733. Tiglath Pilezer III verovert Noord-Israël, op 2 Kon. XV : 29 en Jez. VIII : 23. Hij belegert Damaskus en neemt het in, op 2 Kon. XVI : 9.

732—724. *Hozea, op 2 Kon. XV : 8—31 en XVII : 1.

[Jez. XXVIII].

727—723. Salmanezer IV koning van Assyrië, op 2 Kon. XVII : 3.

724—722. Belegering van Samarië en van Tyrus door de Assyriërs.

725—697. Hizkia, op 2 Kon. XVIII : 2 en X : 36.

[Micha I : 2—II : 11; III].

722—706. Sargon koning van Assyrië, op Jez. XX : 1.

722. Val van Samarië, op 2 Kon. XVII : 6.

722—710. Merodach Baladan koning van Babel, op 2 Kon. XX : 12.

721. Sargon overwint den koning van Hamath, op 2 Kon. XVII : 24.

720. Sargon verslaat de Egyptenaren bij Rafia, op 2 Kon. XVII : 4; hij tuchtigt Arpad, op 2 Kon. XVIII : 34.

711. Sargons leger neemt Asdod in, inl. op Jez. XX; verg. inl. op XIV : 28—32.

710. Sargon overwint Merodach Baladan van Babel, op 2 Kon. XX : 12.

[Jez. X : 5—19 ; 27*b*—34 ; XIV : 24—27. Ook XXX : 27—33 ?]

705—682. Sanherib koning van Assyrië, op 2 Kon. XVIII : 13. Hij verovert Elam en Babylonië, op Jez. XXI : 2 ; neemt Tyrus in, inl. op Jez. XXIII ; Nineve wordt hoofdstad van Assyrië, op Gen. X : 11.

Juda alleen.

701. Sanherib in Juda, 2 Kon. XVIII : 13—XIX : 35.

[Jez. XVII : 12—XVIII : 7 ; XXIX : 1—4, 9—16 ; XXX : 1—17 ; XXXI : 1—4 ; I : 1—31 ; XXII : 1—14 ; 15—25].

696—642. Manasse, op 2 Kon. XXI : 1.

[„Het Oude Geschiedboek", inl. op *Samuel*].

681—669. Ezarhaddon koning van Assyrië, op 2 Kon. XVII : 24.

672. Ezarhaddon verovert Egypte, op Nah. III : 8.

Ezarhaddon brengt Babylonische kolonisten in Noord-Israël, op Ezra IV : 2 ; verg. op 2 Kon. XVII : 24.

668—626. Asurbanipal koning van Assyrië, op 2 Kon. XIX : 9. Asurbanipal verovert den burg Sjusjan, op Neh. I : 1.

664—610. Psammetichus I koning van Egypte, op Jer. XXV : 20.

663. Asurbanipal neemt No-Amon in, inl. op *Nahum* en aant. op Nah. III : 8.

641—640. Amon, op 2 Kon. XXI : 19.

[Vele toevoegsels op het „Oude Geschiedboek" in 1 Sam., inl. op *Samuel*].

639—609. Jozia, op 2 Kon. XXII : 1.

630. Inval der Scythen in Medië; zij dringen tot de grens van Egypte door, op Jer. IV : 3—VI : 30.

[*Sefanja*, uitgenomen III : 14—20].

627. Jeremia's roeping, op Jer. I : 2.

625. Cyaxares, koning der Meden, beoorloogt Assyrië, inl. op *Nahum*; verg. op 2 Kon. XXIII : 15.

[*Nahum*].

622. Hervorming van Jozia, inl. op 2 Kon. XXII : 1—XXIII : 30.

[Deut. XII—XXVI ; V—XI ; IV : 45—49 ; XXXI : 9—13, inll. op *Deuteronomium* en op Deut. I : 1—IV : 43 ; 1 Sam. II : 27—36 ; 2 Sam. VII ; Jer. II—VI, uitgezonderd III : 6—18 ; XI : 1—XII : 6, uitgezonderd XI : 9—17].

610—595. Farao Necho II, op 2 Kon. XXIII : 29.

[Oudste samenstelling van *Koningen*].

609. Jozia sneuvelt te Megiddo; Joahaz koning gemaakt en weggevoerd, 2 Kon. XXIII : 29—34 ; Jer. XXII : 11. Farao Necho neemt Kadytis in, op Jer. XLVII : 1.

608—597. Jojakim, op 2 Kon. XXIII : 36.

[Jer. VII—X, uitgezonderd IX : 23—X : 16 ; XIV, XV ; XVIII—XXIII, meerendeels ; XXVI].

606. Nineve door de Meden en de Babyloniërs ingenomen, op Num. XXIV : 24 en 2 Kon. XXIII : 29.

605. Slag bij Karkemis, op 2 Kon. XXIV : 1. Eerste opstelling der godspraken van Jeremia, op Jer. XXXVI : 1.

[Jer. XI : 9—17; XXV; XLVI—XLIX, grootendeels].

604—562. Nebukadresar koning van Babel, op 2 Kon. XXIV : 1.

[Jer. XVI : 1—XVII : 18 meerendeels].

604. Baruch leest Jeremia's woorden voor, op Jer. XXXVI : 9.

[Jer. XXXVI; XLV].

603. Eerste veldtocht van Nebukadresar tegen Juda, op 2 Kon. XXIV : 1.

599. Jojakims opstand tegen Nebukadresar, 2 Kon. XXIV : 2.

[Jer. XII : 7—17; XXXV; het oorspronkelijke boek *Habakuk*].

597. Jojachin, op 2 Kon. XXIV : 10; verg. inl. op Jer. XIII. Jeruzalem ingenomen. Wegvoering van eenige duizenden Judeërs, 2 Kon. XXIV : 8—17.

[Het Oude-Sagenboek, inl. op De vijf boeken der Wet; Deut. XXVIII; XXXII].

596—586. Sedekia, op 2 Kon. XXIV : 18.

[Richt. II : 6—XVI : 31, met eenige uitzonderingen, inl. op *Richteren*; 1 Sam. II : 1—10; 1 Kon. VIII : 1—IX : 2; Jer. XXI : 11—XXIII : 8, behoudens toevoegselen; Jer. XXIV; XLIX : 34—39].

593. Samenspanning van Juda met eenige omliggende volken om op te staan tegen Nebukadresar, inl. op Jer. XXVII.

[Jer. XXVII—XXIX].

592. Ezechiëls roeping tot profeet, op Ezech. I : 1—3.

589—570. Farao Hofra, op Jer. XLIV : 29 v.

587—586. Jeruzalem belegerd door de Chaldeën, op 2 Kon. XXV : 1 en 3. Wegvoering van ruim drieduizend Judeërs naar Babylonië, op Jer. LII : 28—30.

[Jer. XXI : 1—10; XXXIV : 1—7; Ezech. XXIX—XXXII, uitgezonderd XXIX : 17—21].

587. Farao Hofra poogt Jeruzalem te ontzetten, inl. op Jer. XXXIV : 8—22. Jeremia in de gevangenis, Jer. XXXVII, XXXVIII.

[Jer. XX : 7—18?].

586. Jeruzalems val, op 2 Kon. XXV : 3. Wegvoering van ruim achthonderd Judeërs, op Jer. LII : 28—30. Gedalja landvoogd over Juda.

586—573. Tyrus door Nebukadresar belegerd, inl. op Jez. XXIII.

581. Gedalja vermoord, op 2 Kon. XXV : 25. Jeremia naar Egypte medegenomen, Jer. XL—XLIV. Wegvoering van eenige honderden Judeërs naar Babylonië, op Jer. LII : 28—30.

[572. *Ezechiël*, behoudens eenige latere toevoegsels, inl. op *Ezechiël*].

561—560. Evilmerodach koning van Babel; hij stelt Jojachin in vrijheid, op 2 Kon. XXV : 27.

560—555. Neriglissar koning van Babel, inl. op Dan. V.

[Lev. XVII—XXVI, behoudens latere toevoegsels; Deut. XXIX : 2—XXX : 20; I : 1—IV : 43; XXXI : 1—8; *Koningen* omgewerkt en voltooid; Jez. IX : 1—6; X : 5—XII : 6; XIII : 1—XIV : 23; verscheidene heilsprofetieën aan boeteredenen van Jezaja toegevoegd, inl. op Jez. XXVIII; XXXIII; XXXVIII : 10—20; Jer. XXX, XXXI; XXXII; XXXIII; Ezech. XXIX : 17—21; Klaagl. I; II; IV; V].

558—529. Cyrus koning der Perzen, op Ezra I : 1.

554. Laborosoarchod koning van Babel, inl. op Dan. V.

554—538. Nabonedus koning van Babel, inl. op Dan. V.

550. Cyrus neemt Ecbatana in, op Ezra VI : 2.

546. Cyrus verovert Lydië, inl. op Jez. XL—LXVI.

[Jez. XL—XLVIII].

538. Belsarusur, koning van Babel? inl. op Dan. V. Cyrus neemt Babel in, op Ezra I : 1 en elders.

529—521. Cambyzes koning der Perzen, inl. op Ezra IV.

[Richt. X : 1—5; XII : 8—15 enz., VIII : 22 v., inl. op *Richteren*; 1 Sam. VII : 2*b*—VIII : 22; X : 17—27; XII, inll. op die gedeelten; „de troostreden tot Sion", inl. op Jez. XL—LXVI].

521—485. Darius I Hystaspis koning der Perzen, inl. op Ezra IV en op Dan. VI : 3. Babels muren geslecht, inl. op Jer. L, LI.

520—516. Herbouw van den tempel, inl. op *Ezra—Nehemja*.

[*Haggai*; Zach. I—VIII].

485—465. Xerxes I koning der Perzen, op Ezra IV : 6.

[Jer. X : 1—16; Klaagl. III; Micha IV—VII; I : 1; II : 12 v.; Ps. LI].

465—424. Artaxerxes I koning der Perzen, op Ezra IV : 7.

445. Nehemja landvoogd van Judea. Herbouw van Jeruzalems muur.

433. Nehemja neemt de godsdienstige hervorming zijns volks ter hand; Ezra komt met eene schaar ballingen te Jeruzalem. Stichting der Gemeente, Neh. VIII—X.

[Vereeniging van het Oude-Sagenboek met *Deuteronomium*, inl. op De vijf boeken der Wet; *Ruth*; Jez. XXXIV; XXXV; LVI—LXVI en de stukken over „Jahwe's dienaar" (inl. op Jez. XL—LXVI); Jer. XVII : 19—27; *Obadja*].

424—404. Darius II Nothus koning der Perzen, op Neh. XII : 22.

404—358. Artaxerxes II Mnemon koning der Perzen, op Neh. I : 1.

[Ezra's Wetboek, inl. op De vijf boeken der Wet; de oudste psalmbundels; Richt. XIX—XXI; 2 Sam. XXII; XXIII : 1—7; Jer. L, LI; *Joël*; *Jona*; *Habakuk*; Sef. III : 14—20; *Maleachi*].

336—331. Darius III Codomannus koning der Perzen, op Neh. XII : 22.

336—323. Alexander de Groote koning van Macedonië, op Dan. VII : 7.

332. Alexander neemt Tyrus in, inl. op Jez. XXIII, en verovert het Syrische kustland en Egypte, inl. op Zach. IX.

323. Alexanders rijk in vier deelen gesplitst, op Dan. VIII : 8. Ptolemeüs I Lagi stadhouder van Egypte, meester van Palestina, inl. op *Psalmen*.

Egypte.	Syrië.
304—284. Ptolemeüs I, op Dan. XI: 5.	312—280. Seleucus I, op Dan. VII: 7.

Najaar 312. Invoering van de jaartelling der Seleuciden, inl. op Dan. IX.

284—246. Ptolemeüs II Filadelfos, op Dan. XI: 6.	280—261. Antiochus I Soter, op Dan. XI: 6.
	261—246. Antiochus II Theos, op Dan. XI: 6.

Palestina wordt als bruidschat aan Antiochus II afgestaan, op Dan. XI: 6.

246—221. Ptolemeüs III Euergetes I, op Dan. XI: 7.	246—226. Seleucus II Kallinikos, op Dan. XI: 7.
	226—223. Seleucus III Keraunos, op Dan. XI: 10.

Palestina weder in de macht van Egypte, op Dan. XI: 7.

[De vijf boeken der Wet gesloten; *Jozua*; *Ezra—Nehemja*; *Kronieken*; *Job*; jongere psalmbundels; *Spreuken*; Jez. XVI: 13 v.; XIX: 18—25; XXIV—XXVII; Zach. IX—XIV. De Grieksche vertaling van de Wet, Alg. Inl. § II].

221—204. Ptolemeüs IV Filopator, op Dan. XI: 10.	223—187. Antiochus III de Groote, op Dan. VII: 7 en XI: 10.

218, 217. Oorlogen tusschen Egypte en Syrië; 217. Antiochus bij Rafia verslagen, op Dan. XI: 10 en 11.

204—181. Ptolemeüs V Epifanes, op Dan. XI: 13.	

204. Palestina weder in de macht van Syrië, op Dan. XI: 13, 14, 15 en 17.

	190. Antiochus III te Magnesia door de Romeinen verslagen, op Dan. XI: 18.

Opkomst van het rijk der Nabateërs, op Gen. XXV: 13.

[Ps. CXIX; CXX—CXXIII; CXLIII; *Prediker*; *Hooglied*; *Spreuken van Jezus, den zoon van Sirach*, inl. op *Spreuken*, bl. 289 v.].

180—145. Ptolemeüs VII Filometor, op Dan. XI: 25.	187—175. Seleucus IV Filopator, op Dan. VII: 7.

182—175. Heerschappij van Hyrkanus, den zoon van Jozef, in het Overjordaansche, op Dan. XI: 14.

176 of 175. De „geldinzamelaar” Heliodorus te Jeruzalem, op Dan. XI: 20.

	175—163. Antiochus IV Epifanes, inl. op *Daniël* en elders.

171 of 170. De hoogepriester Onias III vermoord, op Dan. IX: 26.

170. Eerste veldtocht van Antiochus tegen Egypte, op Dan. XI: 25.

170 of 169. Antiochus schendt den tempel, op Dan. XI: 28.

168. Tweede veldtocht van Antiochus tegen Egypte; hij wordt door de Romeinen gestuit, op Dan. XI: 30.

15 Kislew 168. Staking van den dienst van Jahwe in den tempel, inl. op *Daniël*.

25 Kislew 168. Oprichting van een altaar voor Jupiter op het brandofferaltaar. op Dan. IX : 27.

167. Opstand der Hasmoneën, inll. op *Psalmen* en *Daniël.*

[166 of 165. *Daniël.* Ps. XLIV; LXXIV; LXXV; LXXIX; CXXV en andere].

165. Judas de Makkabeër verslaat Lysias en herovert den tempel, inl. op *Daniël,*

25 Kislew 165. De eeredienst van Jahwe hersteld, op Dan. IX : 27; verg. op Ps. XXX : 1.

[Ps. LXXXIII en andere].

163. Dood van Antiochus, op Dan. XI : 40—45.

142. Judea een vrije staat onder Simon den Hasmoneër, inl. op *Psalmen.*

[Ps. XLII—LXXXIII tot een bundel vereenigd; Ps. LXI? CVIII; CXXIV; CXXIX; CXXXV; CXXXVI en andere].

135—105. Johannes Hyrkanus vorst-hoogepriester der Joden, inl. op *Psalmen.*

[Het psalmboek; *Ester*].

129. Hij dwingt de Edomieten de besnijdenis aan te nemen, op Jer. IX : 26.

63. Het rijk der Hasmoneën valt in de handen der Romeinen, inl. op *Daniël.*

Gaandeweg worden de boeken des O. T.s „kanoniek", Alg. Inl. § I.

Omstreeks 400. Vervaardiging van de Latijnsche Vertaling, de Vulgata, Alg. Inl. § II.

Kort na 1200. Ontstaan der gebruikelijke indeeling in hoofdstukken, Alg. Inl. § II.

IV. Plaatsen van het Nieuwe Testament.

Dit register bevat alleen de plaatsen die in inleidingen en aanteekeningen behandeld zijn, niet de gelijkluidende. Staat er niets vóór eene plaats van het O. T., dan beteekent dit: aant. op.

Mattheüs.

I : 4 v.	Ruth IV : 20.
5.	Joz. II : 1.
12.	1 Kron. III : 19.
23.	Jez. VII : 14.
II.	Joz. XV : 59; Jez. LX : 3.
17 v.	Jer. XXXI : 15.
19—21.	Exod. IV : 19.
III : 2.	Jez. LVI : 1.
4.	Lev. XI : 22; 1 Kon. XIX : 19.
7.	Lev. XI : 42.
12.	Jer. XV : 7.
IV : 1—11.	2 Sam. XV : 28.
5.	Jez. XLVIII : 2.
18.	Num. XXXIV : 11.
19.	Spr. XI : 30.
V : 5.	Ps. XXXVII : 11.
7.	Spr. XXI : 13.
8.	Job XXXIII : 26; Jez. VI : 5.
12.	Neh. IX : 26.
23 v.	Lev. VI : 5.
28.	Job XXXI : 1.
32*b*.	Deut. XXIV : 2.
35.	Jez. LX : 13.
35*b*.	Ps. XLVIII : 3.
39.	Jez. L : 6; Klaagl. III : 30.
VI : 17 v.	Ruth III : 3.
17.	Ps. CIX : 24.

Marcus.

Lucas.

Johannes.

Handelingen.

Romeinen.

1 *Korinthen.*

2 *Korinthen.*

Galaten.

Efeziërs.

Filippensen.

Kolossensen.

1 *Thessalonicensen.*

2 *Thessalonicensen.*

1 *Timotheüs.*

2 *Timotheüs.*

Titus.

Hebreën.

INHOUD.

LIJST DER INTEEKENAREN.

A.

Aalbers, G., pred. *Goutum* (Friesland).
Aalders, L., theol. stud. *Leiden.*
Abbing, C. P. F., theol. stud. *Leiden.*
Adama van Scheltema, A. D., pred. *Londen.*
Adama van Scheltema, J., Kap. Inf. O. I. L. *Deventer.*
Adriani, A. J., pred. *Warmenhuizen.*
Adriani, M. A., em. pred. *Utrecht.*
Adriani Nzn., M. J., pred. *Almelo.*
Adriani Engels, R., pred. *Wedde.*
Akker, C. A. v. d., pred. *Soesterberg.*
Alingh Prins, J., phil. stud. *Groningen.*
Andel, J. van, pred. *Gorinchem.*
Apeldoorn, L. J. van, pred. *Jutrijp-Hommerts.*
Appeldoorn, J. G., pred. *Gorredijk.*
Arendonk, C. van, theol. stud. *Utrecht.*
Aris, D. J., pred. *Drachten.*
Asbeck, H. Baron van, *'s Gravenhage.*
Assendelft, H. van, theol. cand. *Rotterdam.*
Asser, Prof. Mr. C., *Leiden.*
Assink Calkoen, Dr. J. M., pred. *Sloterdijk*
Attema, D., theol. stud. *Amsterdam.*
Audier, B. J., theol. stud. *'s Gravenhage.*
d'Aumerie, F. L. G., cand. not. *'s Gravenhage.*

B.

Baan, L. de, theol. stud. *Utrecht.*
Baert, Mr. W. C., *Wylré.*
Bähler, Dr. Louis A., pred. *Schiermonnikoog.*
Bake, Mr. C., *'s Gravenhage.*
Bakel, Dr. H. A. van, pred. *Edam.*
Bakels, H., pred. *Warns.*
Bakker, J., *Driebórg.*
Bakker, J. F., pred. *Twisk.*
Bakker, Mej. Joh. W., *Hoorn.*
Bakker, K., proponent A. D. S. *Sneek.*
Bakker, S. K., pred. *Peperga.*
Baljon, Prof. Dr. J. M. S., *Utrecht.*
Baljon Tichelman, Mevrouw, *Rotterdam.*
Bange, J. J. H., theol. stud. *Groningen.*
Barger, G., theol. stud. *Utrecht.*
Bartstra, S., pred. *Padang* (N.-I.).
Batelaan, B., theol. stud. *Leiden.*
Bax, W., pred. *Zaandam.*
Bax Jr, W., pred. *Rosendaal.*
Bazuin, A., theol. stud., *Groningen.*
Beaufort, Mr. A. J. de, *Leusden.*
Beaufort, J. B. de, *Woudenberg.*
Beckeringh, S. G. Geertsema, theol. docts. pred. *Schoondijke.*
Bemmelen, Prof. Dr. J. M. van, *Leiden.*
Bennink Janssonius-Cremer Mevr. Wed. R., *Nijmegen.*
Berg, P. F. van den, pred. *Zierikzee.*
Bergh, Dr. I. van den, pred. *Zwolle.*
Bergh, Jr, S. van den, *Rotterdam.*
Bergh van Eysinga, Dr. G. A. van den, pred. *Oss.*
Bergman, J., pred. *Rotterdam.*
Berlage, Dr. H. P., pred. *Amsterdam.*
Berns, Dr. A. W. C., *Günthersthal i/B.*
Beunk, R., pred. *Norgh.*
Beversen, Dr. N. J., conrector v. h. Gymn., *Zwolle.*
Beversluis, M., pred. *Barendrecht.*
Bevervoorde, K. Th. Engelbert van, Gepens. Majoor der Inf. O. I. L. *Haarlem.*
Beyerman, Dr. J. A., pred. *Amsterdam.*
Bibliotheek, Akademische, *Groningen.*
Bibliotheek v. h. Britsch Museum, *Londen.*
Bibliotheek der Doopsgez. Gemeente, *Amsterdam.*
Bibliotheek van het Dominikaner Klooster, *Huisen bij Arnhem.*
Bibliotheek, De Openbare, *Arnhem.*
Bibliotheek, Kerkelijke, *Leiden.*
Bibliotheek, Kerkelijke, *Utrecht.*
Bibliotheek v. d. Ned. Herv. Gemeente, *St. Petersburg.*
Bibliotheek, de Provinciale, van Friesland, *Leeuwarden.*
Bibliotheek Rosenthalia, *Amsterdam.*
Bibliotheek van het Seminarie, *Hoeven.*
Bibliotheek van het Seminarie, *Warmond.*
Bibliotheek der Rijks-Universiteit, *Leiden.*
Bibliotheek (Stedelijke), *Deventer.*
Bibliotheek van de Theol. school der Geref. Kerken in Nederland, *Kampen.*
Bibliotheek der Vrije Universiteit *Amsterdam.*
Bie, Dr. J. P. de, pred. *Kethel en Spaland.*
Binnerts Sz., A., pred. *Meppel.*
Binnerts Az., S. G., pred. *Sappemeer.*
Bins, Jr., D., theol. stud. *Leiden.*
Bisschop Boele, J. H. W., pred. *Groningen.*
Blaauw, Dr. A. F. H., pred. *Elst bij Arnhem.*

Bladergroen Sr., J. P., *Rotterdam.*
Blank, Joost de, *Rotterdam.*
Blankenberg, J. F. L., *Amsterdam.*
Blankstein Jr., H., pred. *Ham* en *Fransum.*
Bleeker, Dr. J. J., pred. *Westerlee.*
Bleeker, J., pred. *Hoogezand.*
Bleijenberg, H., pred. *Enkhuizen.*
Bloemers, J. H. F., em. pred. *Doetinchem.*
Blok, Prof. Dr. P. J., *Leiden.*
Blok van Laer, Mej. A. A., *Haarlem.*
Bodel Bienfait, P. E. H., *Hilversum.*
Boeke, A. J. P., theol. stud. *Utrecht.*
Boeke, I. H., pred. *Amsterdam.*
Boekerij, de Stedelijke., *Antwerpen.*
Boelman, W. J., pred. *Banda-Neira* (Molukken).
Boelmans, J., theol. stud. *Bellingwolde.*
Boer, R. de, pred. *Barchem.*
Boer, S. R. de, pred. *Winterswijk.*
Boer, Tj. de, pred. *Dirkshorn.*
Boerma, J. J., pred. *Nieuwolda.*
Boers, B., pred. *Roordahuizum.*
Boetje, H., doopsgez. pred. *Hengeloo.*
Boger, H., *Utrecht.*
Böhringer, J. A., pred. *'s Gravenhage.*
Boissevain, J., *Amsterdam.*
Boissevain, J. W., *Amsterdam.*
Bokkel Huinink, J. A. ten, *Utrecht.*
Bolderman, J. A. M., em. pred. *'s Gravezande.*
Bolland, Prof. G. J. P. J., *Leiden.*
Bolt, B., theol. stud. *Groningen.*
Bolt, T., pred. *Grijpskerk.*
Bolwerk, B. J., pred. *Loenen* (op de Veluwe).
Bommezijn, J. L., pred. *Beek* en *Ubbergen.*
Boneval Faure, Prof. Mr. R. T. H. P. L. A. van, *Leiden.*
Bonga, W., *Amsterdam.*
Boog, L., *Vlaardingen.*
Boon, J. C., pred. *Beverwijk.*
Boonacker, J. F. L., pred. *Oudshoorn.*
Boot, B. C. M., em. pred. *Utrecht.*
Borgesius Sikkema, G., pred. *Gieten.*
Borssum Waalkes, G. H. van, em. pred. *'s Gravenhage.*
Bos Az. H., *Sliedrecht.*
Bos, H. T., theol. stud. *Groningen.*
Bosch, C. J. A., pred. *Noord-Schermer.*
Bosch, L. ten, pred. *Gouda.*
Bosscha, Dames, *Twelloo.*
Boukema, H. N., theol. stud. *Kampen.*
Bouman, J. H. L., pred. *Culemborg.*
Bouvin, J., pred. *Alkmaar.*
Bouwers, M. J. A., pred. *Siddeburen.*
Bouwman, Dr. H., pred. *Hattem.*
Braak, F. W. W., pred. *Ternaard.*
Brandt, Dames, *Amsterdam.*
Breen, A. J. van, *Arnhem.*
Breunese, B. D., pred. *Raalte.*
Briedé, H. G. W., *'s Gravenhage.*
Brink, H. G., pred. *Heer Hugowaard.*
Brink, R., pred. *Ruinerwold.*
Brinkerink, D. A., pred. *Bovenkarspel.*
Broek, E. v. d., pred. *Wervershoof* (N. H.).
Broek, J. J. van den, pred. *Almelo.*
Broekema, C., theol. stud. *Groningen.*
Brouwer, A. M., theol. cand. *Utrecht.*
Brouwer, A. J., Hoofdred. v. d. Leeuwarder Courant *Leeuwarden.*
Brouwer, W. T. J., pred. *Denekamp.*
Brucherus Cleveringa, H. H., *Groningen.*
Bruggenkate, J. ten, pred. *Oostvoorne.*
Brugghen, A. G. van der, pred. *Beets.*
Brugh, E. J. van den, *'s Gravenhage.*
Bruining, Prof. Dr. A., *Amsterdam.*
Bruining, J., pred. *Hoogezand.*
Bruining, P., pred. *Almelo.*
Bruins, Mej. *Oosterbeek.*
Bruins, C. F., pred. *Sappemeer.*
Bruins, Dr. J. A., pred. *Idaard.*
Bruins Jr., J. A., pred. *Knijpe.*
Bruinsma, A. J. C., *Batavia.*
Bruno-Wolterbeek, Mevr., *Utrecht.*
Brunt, C., theol. stud. *Utrecht.*
Bruijn, G. Th., em. pred. *Zutphen.*
Bruijn, Mej. J. B., *Arnhem.*
Bruijn, Mr. J. H. de, *Arnhem.*
Budde, Prof. Dr. K., *Strassburg i/E.*
Buiskool, J., pred. *Anloo.*
Buisman Jr, G., pred. *Delft.*
Buisman, J. H., pred. *'s Heerenberg.*
Buiter, R., theol. stud. *Groningen.*
Buma, Mej. M., *'s Gravenhage.*
Burger, A., pred. *Dreischor.*
Burger, Prof. Dr. C. P., *Leeuwarden.*
Busch Keizer, J. G., *Dalen.*
Busman, A., godsdienstonderw. *Nieuw-Dordrecht.*
Bussemaker, H., *Amsterdam.*
Bussy, Prof. I. J. de, *Amsterdam.*
Buurma, D., pred. *Hoogkarspel.*
Buurman, A., theol. stud. *Werkendam.*
Buijtendijk, S. H., em. pred. *IJselstein.*
Bijbelgenootschap, Nederl., *Amsterdam.*

C.

Calisch-Hijmans, Mevrouw D., *Amsterdam.*
Cannegieter Hzn, D., *Goor.*
Cannegieter Dzn, H. G., theol. stud. *Groningen.*
Cannegieter Wzn, H. G., „ „ „
Cannegieter, Prof. Dr. T., *Utrecht.*
Cannegieter Dzn, W., theol. stud. *Utrecht.*
Carlier, A., pred. *Spankeren.*
Carsten, Mr. A. J., kantonrechter, *Amsterdam.*
Casimier, J. J., *Almelo.*
Caspersz, J. A., *Depok* (Batavia).
Cate, F. ten, theol. cand. *Amsterdam.*
Cate Ezn, L. ten, *Almelo.*
Cate Hoedemaker, Dr. L. ten, arts, *Didam.*
Cats Wor, E., em. pred. *Zwolle.*

Cau, Mr. J. P., *Zierikzee.*
Chantepie de la Saussaye, Prof. Dr. P. D., *Leiden.*
Chavannes, C. G., pred. *Leiden.*
Claasen, A. H., pred. *Uitgeest.*
Cleeff, L. van, pred. *Aalsmeer.*
Cleyndert Az., H., theol. stud. *Zaandam.*
Clinge Doorenbos, J. P. P., pred. *Waardenburg.*
Cloeck Hellema, J. S., pred. *Warfhuizen.*
Coenen, W. J., pred. *Drumpt.*
Colenbrander, B. W., pred. *Enkhuizen.*
Coninck Liefsting, Mr. F. B., *'s Gravenhage.*
Coolhaas v. d. Woude, A. E., pred. *Andijk.*
Couvée Az., A., pred. *Zeist.*
Couwenberg, Mej., *'s Gravenhage.*
Couwenberg, C., *Tilburg.*
Cramer, N. A., Leeraar a. h. Gymnasium, *Zwolle.*
Cramer, Prof. Dr. S., *Amsterdam.*
Cramer v. Baumgarten, C. Th., pred. *Blijham.*
Cremer Rzn., A. A., pred. *Broek in Waterland.*
Cremer, J., pred. *Middelie.*
Cremer Jr, R., pred. *Veendam.*
Creutzberg, H. W., pred. *Wijk a/Zee en Duin.*
Croiset van der Kop, Mej. Anna C., *'s Gravenhage.*
Cromhout, E. H. A., *Luik.*
Crommelin, D., theol. stud. *Utrecht.*
Crommelin, Mr. M., *Utrecht.*
Cuperus, B., *Zutphen.*
Cuperus, S., theol. stud. *Groningen.*

D.

Dam, W. van, pred. *Enschedé.*
Damsté, J. C., pred. *Deventer.*
Damsté, J. J., pred. (voor den Ring). *Winsum* (Gron.).
Dardenne Ankringa, J. D., pred. *Aartswoud.*
Datema, K. P., theol. stud. *Leiden.*
Day, Rev. George E., Professor emeritus of Hebrew in Yale University, *New Haven, Conn.*
Deenik, M. L., pred. *Leeuwarden.*
Delhez, Dr. F., *Dordrecht.*
Delhez, Mej. A. C. G. J., *Dordrecht.*
Deneke Jz., H. F. W., *Amsterdam.*
Dibbits, Prof. Dr. H. C., *Utrecht.*
Dingemans, H. J., pred. *Gennep.*
Dis, C. van, pred. *Silvolde.*
Dissel, E. J. F. van, em. pred. *Stratum.*
Doedes, Prof. Dr. J. I., *Utrecht.*
Doedes, P., pred. *Zutphen.*
Dolder, Th. H. van, pred. *Oude Tonge.*
Dommisse, J., pred. *Ophemert.*
Dommisse, Czn., J., em. pred. *Waalwijk.*
Donner, J. H., lid der 2e Kamer en zend.-dir. *Leiden.*
Doopsgezinde Gemeente, *Deventer.*
Doopsgezinde Gemeente, *Middelburg.*
Doopsgezinde Gemeente, *Nijmegen.*
Doopsgezinde Gemeente, *Zaandam* (Oostzijde).
Doopsgezinde Gemeente, *Zwolle.*
De Vereenigde Doopsgezinde Gemeente, *Haarlem.*
Doorenbos, H., pred. *Scheemda.*
Doornbos, Joh., *Zuidlaren.*
Doorninck, Dr. A. van, *Deventer.*
Dormaar, H. L. E., onderwijzer, *Middelburg.*
Dorssen, G. van, theol. stud. *Groningen.*
Douwes, P. A. C., pred. *Zuidwolde* (Dr.).
Dreu, C. de, *Middelburg.*
Drost Az., A., pred. *Angerlo.*
Druten, J. N. van, theol. stud. *Rijnsburg.*
Drijber, R. H., pred. *Leeuwarden.*
Dubbeld, H., pred. *Anna Paulowna.*
Duker, Dr. A. C., em. pred. *Haarlem.*
Duparc, Mr. M. J., *'s Gravenhage.*
Dutry van Haeften, Mej. M., *Zalt-Bommel.*
Duyl, A. G. C. van, *Amsterdam.*
Duyvis, Jacob, *Utrecht.*
Dijk Jzn., D. J. van, em. pred. *Doetinchem.*
Dijk, Prof. Dr. Is. van, *Groningen.*
Dijk Mzn., J. van, Directeur d. Chr. Phil. Inrichtingen en predik. *Doetinchem.*
Dijk, W. A. F. van, theol. stud. *Utrecht.*
Dijkstra, T., theol. stud. *Groningen.*
Dyckmeester, Mr. U. W. A., *Tiel.*
Dykema, F., theol. cand. *Amsterdam.*
Dyksterhuis, R. K., pred. *Tolbert.*
Dyserinck, Dr. J., pred. *Rotterdam.*

E.

Edema, H., Insp. d. R. bel. *Enschedé.*
Edens, D., pred. *Eext.*
Edling, Ph. H., pred. *Budel.*
Eeghen, C. P. van, Em. pred. *Amsterdam.*
Eek, J. J. van, *Rotterdam.*
Eelde, Mej. C. van, *Utrecht.*
Eerde, A. E. van, pred. *Winschoten.*
Eerde, J. R. van, pred. *St. Anna ter Muiden.*
Eerdmans, Prof. Dr. D. B., *Leiden.*
Eigeman, Joh., *Dordrecht.*
Eilerts de Haan, D., pred. *Borger.*
Eisveld de Witt, H. J. pred. *Bellingwolde.*
Eldering, P., pred. *Friedrichstadt a/d Eider.*
Elhorst, Dr. H. J., pred. *'s Gravenhage.*
Elink Schuurman, Mr. W. H., *Utrecht.*
Embden, Dr. F. C. E., *Utrecht.*
Emmen, E., Wijnhandelaar, *Rotterdam.*
Engelkes, H. J., theol. stud. *Groningen.*
Ens, P., pred. *Witmarsum.*
Erkelens, J. M., *Amsterdam.*
Essenius Greeff, Mevr. Wed. S., *Dordrecht.*
Evers, G. A., Boekh. *Groningen.*
Evers, Henri., *Rotterdam.*
Evers, H. H., pred. *Oudkerk.*
Evers, J. J. T., *Middelburg.*
Eykman Jr, J. C., pred. *Steenwijk.*
Eysinga, Jhr. Mr. T. A. J. van, *'s Gravenhage.*

F.

Faber, J. L., theol. cand. *Wehe.*

Fagnani, C. P., Prof. to the Union Theol. Seminary *New-York*.
Faille, Mr. R. D. Baart de la., *Utrecht*.
Faille, Dr. S. Baart de la., em. pred. *'s Gravenhage*.
Faure, D., pred. *Kaapstad*.
Fauvy, J. J. B., kapt. O. I. leger. *Padang-Pandjang*.
Favauge, Mej. M. de., *Utrecht*.
Feenstra Jr., P., pred. *Amsterdam*.
Feith, Mr. P. R., *'s Gravenhage*.
Fetter, A., pred. *Ilpendam*.
Fleischer, F. C., pred. *Broek op Langendijk*.
Flier G.Jzn., Dr. A. van de, pred. *Purmerend*.
Fockema Andreæ, Prof. Mr. S. J., *Leiden*.
Foppema, R., godsd.onderw. *Steenwijk*.
Fortuijn Droogleever, J. L., em. pred. *Arnhem*.
Francken, A., pred. *Etten*.
François, Mej. E. A., *Rotterdam*.
Franke, P. J., pred. *Peize*.
Fransema, E., jur. stud. *Leiden*.
Franssen, Dr. H., *Winterswijk*.
Frerichs, J. G., *Amsterdam*.
Frowein, J. A. W., *Arnhem*.
Frijlinck, Mr. W. F., Notaris, *Lith*.
Funke, Mevrouw G. L., *Amsterdam*.
Fijn van Draat, P., Leeraar R. H. S. *Utrecht*.

G.

Garrer, Dr. A. H., *Haarlem*.
Gelder, Dr. H. D. van, *Leiden*.
Gerlings, Mej. M. J. A., *Nijmegen*.
Germs Hzn., F., pred. *Twijzel*.
Germs, F. H., pred. *Didam*.
Germs Jr., F. H., pred. *Akkerwoude* (Fr.)
Gerritsen, H. A., pred. *Kolderveen*.
Gerritsma, A., pred. *Grijpskerk*.
Geuns, Mr. J. J. van., *'s Gravenhage*.
Gewin, E. E., pred. *Utrecht*.
Geytenbeek, G. O. W. van, pred. *Tilburg*.
Gidts, F. de, theol. cand. *Leiden*.
Giesen, G. v. d., pred. *Rotterdam*.
Giessen Jr., J. H., pred. *Graft*.
Gillot, H. A., pred. *St. Petersburg*.
Gilse, A. G. van, pred. *Zwolle*.
Gilse, J^b. van, pred. *Groningen*.
Goedhart, G. W., litt. stud. *Groningen*.
Goedhart, M., geneesheer. *Hellevoetsluis*.
Goedhuis, G. D., pred. *Marssum* (Friesl.).
Goedkoop, Dames, *Amsterdam*.
Goeje, M. A. S. E. S. de, *Rotterdam*.
Goeijen, J. de, koopman, *Zwolle*.
Gooszen, Prof. Dr. M. A., *Leiden*.
Gorkom, J. C. van, pred. *Doetinchem*.
Graaf, C. M. de, *Arnhem*.
Graatsma, B. J., pred. *Hornhuizen*.
Granpré Molière, T. B., pred. *Woerden*.
Gratama, Mej. Sj., *Arnhem*.
Griethuysen, W. A. van, pred. *Antwerpen*.
Groeneveld, E. K., pred. *IJzendijke*.
Groenewegen, Dr. H. Y., pred. *Rotterdam*.
Groenewegen, J. H., *Amsterdam*.
Gronemeijer, C. F., pred. *Amsterdam*.
Groningen, Mr. J. W. van, *Deventer*.
Groot, Mej. D. C., *Zaandam*.
Groot Wzn., L. J., *Amsterdam*.
Groot, P., pred. *Midwoud*.
Groot, H. de, theol. cand. *Leiden*.
Groot, H. C. de, pred. *Lichtenvoorde*.
Groot, S. H. de, theol. cand. *Helpman*.
Groot Enzerink, Joh. W., theol. stud. *Utrecht*.
Groote, P., pred. *Amsterdam*.
Grundlehner, Dr. F. H. J., pred. *Delft*.
Gülcher, J. C., *Hilversum*.
Gunning, Dr. J. G. H., O. I. Ambt. m. verl. *Leiden*.
Gunning, Prof. Dr. J. H., *Arnhem*.
Gunning J.Hz., Dr. J. H., pred. *Utrecht*.
Gunning Wzn., Dr. J. H., privaat-docent a. d. Hoogeschool. *Utrecht*.
Gunning, Prof. Dr. J. W., *Keppel*.
Gunning, J. W., direct. zendingshuis. *Rotterdam*.

H.

Haan, M. J. de, theol. stud. *Leiden*.
Haan, P. H. de, Insp. d. dir. bel. en acc. *Breda*.
Haar, B. ter, em. pred. *Nijmegen*.
Haar, D. ter, notaris. *Warga*.
Haar, Dr. H. W. ter, pred. *Franeker*.
Haas, D. C. de, pred. *Drachten*.
Haentjens, Dr. A. H., pred. *Meppel*.
Haga, B., pred. *Nijmegen*.
Halffman, P. C. A., pred. *Schiedam*.
Ham, K. G. F. W., em. pred. *Hilversum*.
Ham, Prof. Dr. F. J. van den, *Groningen*.
Hamilton of Silverton Hill, H., theol. stud. *Leiden*.
Hanne, Dr. J. R., pred. *Eppendorf-Hamburg*.
Harbord, Mr. C. E., *Amsterdam*.
Harders, Mr. M. A., Adv. en procureur, *Groningen*.
Harderwijk, P. J. van, pastoor der Oud-Bisschoppelijke Clerezie. *Schiedam*.
Harencarspel, F. J. van, theol. cand. *Leiden*.
Hartog, Prof. Mr. L. de, *Amsterdam*.
Haselager, J. G., theol. stud. *Amsterdam*.
Haspels, Mej. F., *Amsterdam*.
Hasselt, Mevrouw R. van, *Amsterdam*.
Hattem, G. A. van, *Sliedrecht*.
Hattink, Mr. R. E., *Almelo*.
Havelaar, Mr. C. E., *Rotterdam*.
Haverkamp, Dr. W., pred. *Nijmegen*.
Haverkorn van Rijsewijk, P., *Rotterdam*.
Hazewinkel, C., theol. stud. *Groningen*.
Heek Hz., H. van, *Enschedé*.
Heemskerk Az., C., pred. *Waarder*.
Heenk, J., pred. *Vechel*.
Heering, P., pred. *'s Gravenhage*.
Hefting, M., pred. *Warfum*.
Heide, J. van der, *Sliedrecht*.

Heidenrijk, J. H., pred. *Tiel.*
Heldring, Dr. L., pred. *Amsterdam.*
Hellema, Dr. H. D., *Dockum.*
Helper Sesbrugger, J. A., pred. *Amsterdam.*
Helwig, J. A., pred. *Amsterdam.*
Henzel, J., theol. stud. *Utrecht.*
Herderscheê, Dr. J., pred. *'s Hertogenbosch.*
Heringa, K., pred. *Groenloo.*
Herman, D. F. J., pred. *Tricht bij Geldermalsen.*
Hermanides Jr., S. R., theol. stud. *Utrecht.*
Heslinga, A. O., pred. *Scharmer-Harkstede.*
Hesse, Mr. H., *Winschoten.*
Hesta, L., pred. *Haarlem.*
Hettinga Tromp, Mej. M. M. van, theol. stud. *Utrecht.*
Heuff Ez., J. A., *Tiel.*
Hietink, J. C., *Malang.*
Hilbingh ten Oever, Mr. A., *Assen.*
Hille, J. J. van, pred. *Zaandam* (westzijde).
Hille Ris Lambers, Dr. C., pred. *Haaksbergen.*
Hoedemaker, Dr. Ph. J. pred. *Amsterdam.*
Hoek, W., pred. Holl. kerk, *Brussel.*
Hoekstra, Mevr. Wed. S., *Ellecom.*
Hoeve, A. H. van der, pred. *Vledder* bij Steenwijk.
Hoeven, H. van der, pred. *Benningbroek.*
Hoevers, Mej. G., *'s Gravenhage.*
Hoevers, J. K. W., pred. *Graft.*
Hofstede Broekman, M. C., theol. stud. *Groningen.*
Hollander, K. den, theol. stud. *Leiden.*
Holsboer, Ph. C., Godsd. onderw. *Arnhem.*
Homan, E. J. J., pred. *Witmarsum.*
Homan, J., pred. *'t Zandt.*
Homburg, J. J., pred. *Biervliet.*
Hondius Gd., Margaretha, *Lent.*
Honig Jzn., J., pred. *Balk.*
Honigh, M., pred. *Uithuizen.*
Hoog, J. C. de, pred. *Zeerijp.*
Hoogenraad, J., stud. *Utrecht.*
Hoogstraten, J. S. F. van, *Arnhem.*
Hoop Scheffer, Mr. J. G. N. de, *Amsterdam.*
Hoorn, A. L. van, pred. *Winschoten.*
Hooykaas, Dames, *Nijmegen.*
Hooykaas, I., pred. *Amersfoort.*
Hooykaas, Dr. J., praec. v. h. gymn. *Zutphen.*
Hooykaas—Oort, Mevr. P. E., *Noordwijkerhout.*
Houtsma, Prof. Dr. M. Th., *Utrecht.*
Hoving, A., theol. stud. *Leiden.*
Hovy, J. A. L., *Utrecht.*
Hubrecht, Mr. P. F., *'s Gravenhage.*
Hudig, J. *Rotterdam.*
Hugenholtz, F. W. N., pred. *Grand Rapids* (Michigan).
Hugenholtz Jr., F. W. N., *Haarlem.*
Hugenholtz, P. H., pred. *Amsterdam.*
Huizinga, Menno., theol. stud. *'s Gravenhage.*
Hulsebos, Dr. G. A., *Utrecht.*
Hulshof Jr., A., theol. cand. *Borne.*
Hulshoff, G. A., em. pred. *Borne.*
Hulshoff, I., pred. *Baard.*
Hulsman, G., pred. *Zandvoort.*
Hulsteede, G., phil. nat. stud. *Amsterdam.*
Humme, A. A., *Rotterdam.*
Hussem, W. F. K., em. pred. *Rotterdam.*

I.

Ippius Fockens, A. W., pred. *Hemmen.*
Ippius Fockens, E., theol. cand. *Leiden.*
Iterson, A. van, theol. stud. *Leiden.*
Iterson, F. H. G. van, theol. cand. *Leiden.*

J.

Jager, H., *Amsterdam.*
Jager, Mej. S. C. de, Godsd. onderwijzeres. *Krommenie.*
Jager Meezenbroek, Dr. N. de, pred. *Helmond.*
Jagher, J. F. L. A, de, theol. cand. *Leiden.*
Jagt, J. A. F. M. v. d., theol. stud. *Utrecht.*
Jansen, E. J. B., *Utrecht.*
Jelgersma, Prof. Dr. G., *Leiden.*
Jentink Thz., A., pred. *de Rijp.*
Jesse, W., em. pred. *Amsterdam.*
Joekes, A. J., *Amsterdam.*
Jong, L. N. de, pred. *Oude Wetering.*
Jong, R. K. de, theol. cand. *Leiden.*
Jong Cleyndert, D. de, *'s Gravenhage.*
Jonge, A. de, pred. *Klooster ter Apel.*
Jonge, Freule B. C. de, *'s Gravenhage.*
Jonge, H. de, theol. stud. *Groningen.*
Jonker, Dr. A. J. Th., pred. *Dordrecht.*
Jonker Az., Joh. theol. cand. *Leiden.*
Joosting, Mr. J. G. Ch., Rijksarchivaris in Drenthe, *Assen.*
Joosting, J. Th., pred. *Hees* bij Nijmegen.
Jorissen, A. P. G., em. pred. *'s Gravenhage.*
Jorissen, Dr. E. J. P., *Pretoria.*
Jungius, A. M. E., em. pred. *Poortugaal.*
Jungius, E. C., pred. *Leeuwarden.*
Juursema, J., pred. *Assendelft.*

K.

Kabel, A., theol. stud. *Leiden.*
Kalff, Prof. Dr. G., *Utrecht.*
Kalshoven, J., theol. stud. *Utrecht.*
Kamer, P. W. van de, *Middelburg.*
Kamp, A. F., pred. *Zwolle.*
Kamp, N., pred. *Maastricht.*
Kan, A. I., pred. *Velp.*
Kanis, B. J., theol. stud. *Leiden.*
Kann, J. H., *'s Gravenhage.*
Kanter, J. W. de, pred. *Zoelen.*
Kapteyn, P. H., *Renesse.*
Kardux, J., Commies prov. griffie, *Leeuwarden.*
Kars, J. C., theol. stud. *Leiden.*
Karsten, Prof. Dr. H. T., *Amsterdam.*
Kat, F., *Amsterdam.*
Kate, B. ten, pred. *Rotterdam.*

Kautzmann, J. W., pred. *Dinxperloo.*
Kautzsch, Prof. Dr. E., *Halle.*
Keij, J. G., theol. stud. *Utrecht.*
Keller van Hoorn, P. M., pred. *Dordrecht.*
Kemp, A. C. J., van der, em. pred. *'s Gravenhage.*
Kerkeraad d. Herv. Gemeente *Assen.*
Kerkeraad d. Herv. Gemeente *Waalwijk.*
Kerkeraad d. Herv. Gemeente *Warder* (N.-H.).
Kerkhoven, J., *Zandvoort.*
Kerkvoogdij der Ned. Herv. Gemeente *Engelum.*
Kerkvoogdij der Ned. Herv. Gemeente *Kwadijk.*
Kerkvoogdij d. Herv. Gemeente *Oldeholtpade* (Friesland).
Ketwich, Dr. C. J. van, em. pred. *Leiden.*
Keulen, J., pred. *den Helder.*
Kieboom, F. W. J. van den, theol. stud. *Schalkwijk bij Utrecht.*
Kielstra, Tj., pred. *Middelburg.*
Kindermann, Dr. C. H., *Leiden.*
Klaassen Dzn., E., pred. *Dussen.*
Klaassen Ezn., N., theol. stud. *Utrecht.*
Klaassen, W., theol. stud. *Utrecht.*
Klaver, A. F., *Leeuwarden.*
Kleeff, M. van, pred. *Leiden.*
Klein, J. L., pred. *Oosterwolde.*
Klercq, W., pred. *Koudekerk a/d R.*
Klerk de Reus, G. C., pred. *Pekalongan* (N.-I.).
Klimp, H., pred. *de Leek.*
Kloots, J., theol. stud. *Leiden.*
Kluit, Mevr. de Wed. M. A., geb. E. B. J. Scheltema. *'s Gravenhage.*
Knappert, Mej. E. C., *Leiden.*
Knappert, H. E., pred. *Nieuwveen.*
Knappert, Dr. L., pred. *Assen.*
Knappert, M., controleur B. B. *Padang Oelak Tanding* (Sum. O. K.).
Kniphuisen, H. L., pred. *Oudorp* bij Alkmaar.
Knipscheer, F. S., pred. *Akersloot.*
Knipscheer, J. F., pred. *Knollendam.*
Knottnerus Jr, I. G., theol. stud. *Leiden.*
Knottnerus, K. O., theol. stud. *Leiden.*
Knuttel, J. C., em. pred. *Terborg.*
Knuttel, Dr. W. P. C., *'s Gravenhage.*
Kobus, G. W., theol. stud. *Utrecht.*
Koch, Dr. I. K., em. pred. *Ginneken.*
Koch, J. D. C., pred. *Egmond op den Hoef.*
Koch, Dr. W. C. G. T., *Tiel.*
Koch—Koch, Mevr. Wed. C., *Wageningen.*
Koekebakker, Jb., pred. *den Ilp.*
Koerts Sikkema, J., pred. *Cornjum.*
Koldewijn, G. J., theol. stud. *Utrecht.*
Kolkert, W. J., theol. stud. *Leiden.*
Koning, G., theol. stud. *Utrecht.*
Koning, Mr. J. C. de, *Amsterdam.*
Koning, Dr. P. de, *Haarlem.*
Kooiman, J., *Utrecht.*
Kool—Portielje, Mevrouw C., *Maarssen.*
Koolhaas, B. C., theol. cand. *Utrecht.*
Koopmans, J., hoofdonderwijzer, *Wieldrecht*
Koopmans, Mr. R., *'s Gravenhage.*
Koops, G. J., theol. cand. *Leiden.*
Kooij, A. van der, theol. stud. *Leiden.*
Korteweg, Dr. A. A., *'s Gravenhage.*
Korteweg, Mevrouw, *Middelharnis.*
Korteweg, S. C., *'s Gravenhage.*
Korvezee, W., pred. *Wynaldum.*
Kossen, D., pred. *Akkrum.*
Koster, F. H., pred. *Lutjebroek.*
Kosters—Inckel, Mevrouw, *Nijmegen.*
Kosters, Dr. A., *Enschedé.*
Kosters, Fam., *Leiden.*
Kosters, Alb., *Enschedé.*
Kosters Gz., M. J., theol. stud. *Leiden.*
Kramers & Zn., H. A., *Rotterdam.*
Kreunen, Dr. M., *Zutphen.*
Krieken, J. A. van, *Leiden.*
Krol, J. A. Th., pred. *Menado* (Celebes).
Krom, N. J., em. pred. *Berlicum.*
Kronenberg, Dr. A. J., *Deventer.*
Kroon Azn., C., theol. stud. *Leiden.*
Krop, J., godsdienstonderw. *'s Gravenhage.*
Kruseman, Mr. J., *Amsterdam.*
Kruseman, Mr. W. Polman, Griffier der Staten van Zeeland, *Middelburg.*
Kruijf, Prof. Dr. E. F., *Groningen.*
Kruyff, Jan de., theol. stud. *Utrecht.*
Kuenen, Prof. Dr. J. A., *Dundee.*
Kuenen, Mej. S. M., *Leiden.*
Kuiper, Dr. A. K., pred. *Wormerveer.*
Kuipers, R., theol. stud. *Amsterdam.*
Kunst, C., pred. *Ouwerkerk.*
Kutsch Lojenga, S., pred. *Leiden.*
Kweekschool voor bewaarschoolhouderessen, *Leiden.*
Kyftenbelt, R. W. F., pred. *Amboina* (N.-I.).
Kijlstra, J. Jansonius., pred. *Beers.*
Kijlstra, R., *Waaxens.*

L.

Lakerveld, G. J. van, em. pred. *Hilvarenbeek.*
Lamers, Prof. Dr. G. H., *Utrecht.*
Lamers, W., pred. *Goes.*
Lammerink, C. J., pred. *Amsterdam.*
Landman, A., *Tiel.*
Landré, J. D., *Amsterdam.*
Lang, H. de, pred. *Wormerveer.*
Lange, G. de, *Vriezenveen.*
Lange, Mej. Joh. de, *Arnhem.*
Langen, Theod. de, *Amsterdam.*
Laurillard, Dr. E., pred. *Amsterdam.*
Laverman, J., *Drachten.*
Ledeboer, H., *Almelo.*
Leendertz, C., pred. *Middelstum.*
Leendertz, W. I., pred. *Amsterdam.*
Leer, Willem van., *Nijmegen.*
Leesgezelschap „Ring Winsum", *Winsum (Gron.)*
Leeskabinet. *Rotterdam.*
Leeskabinet. *Deventer.*

Leesmuseum, Het, *Amsterdam.*
Leeszaal, v. d. Stud. Societeit „Mutua Fides", *Groningen.*
Leeuwen, Dr. A. H. C. v., pred. *Samarang* (N.-I.).
Leeuwen Boomkamp, W. D. v., pred. *Olst.*
Leignes Bakhoven, Dr. H. G. A., *Deventer.*
Leipoldt, pred. *Clanwilliam.*
Lenderink, H. W., *Amsterdam.*
Lente, W. J., theol. stud. *'s Gravenhage.*
Lesger, W., *Amsterdam.*
Levy—Rosenthal, Mevr. *Amsterdam.*
Leij, T. S. van der, pred. *Rauwerd.*
Lidth de Jeude, Mr. W. A. van, *Tiel.*
Liefde, J. K. de, *Middelburg.*
Lieftinck, Dr. J. W., pred. *Sliedrecht.*
Lieftinck, W. H., pred. *Muiderberg.*
Lijsen, J. T., theol. stud. *Utrecht.*
Limborgh, E. H., pred. *IJhorst en de Wijk.*
Limburg Stirum, S. J. Graaf van, *Haarlem.*
Linden, J. W. v. d., pred. *Harlingen.*
Lindonk, H. C. van, pred. *Oosterbeek.*
Lobry v. Troostenburg de Bruyn, Prof. Dr. C. A., *Amsterdam.*
Loeff-Hooykaas, Mevr. A. S. C. H., *Epe* (Vel.).
Loeff, Dr. C., *Utrecht.*
Loeff, F. J. J., pred. *Breda.*
Loeff, J. P. Ph., pred. *Nootdorp.*
Loeff, Dr. J., *Utrecht.*
Loeff, Mr. J. I., *Amsterdam.*
Loenen Martinet, J. van, *Amersfoort.*
Loge „l'Aurore", *Brielle.*
Loge St. Lodewijk, *Nijmegen.*
Loghum Slaterus, A. J. van, pred. *Dordrecht.*
Lohman Janssonius, R., pred. *Breede.*
Lohr, Dr. H. C., pred. *Rotterdam.*
Loman, W. F., em. pred. *Amsterdam.*
Loon, H. W. van, pred. *Amsterdam.*
Loon, J. van, pred. *Kimswerd.*
Loosjes, V., pred. *Sneek.*
Looze, P. de, pred. *Oud Vosmeer.*
Louter, Prof. Mr. J. de, *Utrecht.*
Louw, Dr. S. W., *Philipstown.*
Ludwig, H. A., pred. *Tjalleberd.*
Lulofs, S., pred. *Deventer.*
Luynenburg, W., *Sloterdijk.*
Lycklama à Nyeholt, Freule E. E. R., *'s Gravenhage.*

M.

Maar, C. C. de, *Amsterdam.*
Mac Gillavry, Prof. Dr. Th. H., *Leiden.*
Malan, D. J., theol. stud. *Utrecht.*
Mallinckrodt, W., pred. *Maastricht.*
Manen, Prof. Dr. W. C. van, *Leiden.*
Manssen, W. J., pred. *Zaandam.*
Marais, Prof. J. I. *Stellenbosch.*
Marchand, B. P., pred. *Rondebosch.*
Margadant, J., *'s Gravenhage.*
Maronier, J. H., em. pred. *Arnhem.*
Marra, J., Leeraar Zeevaartsch. *Schiermonnikoog.*
Martens van Sevenhoven, J. L. A., theol. stud. *Utrecht.*
Matthes, Dr. B. F., *'s Gravenhage.*
Matthes, Prof. Dr. J. C., *Amsterdam.*
Mazure, E. A. de, *Amsterdam.*
Meer van Kuffeler, J. A. F. v. d., pred. *Moordrecht.*
Meerkerk, J. B., Direct. R. H. B. S. *Sappemeer.*
Mees R.A.zn., G., *Rotterdam.*
Mees, J., pred. *Tzummarum.*
Mees, Mr. M., *Rotterdam.*
Mees, R., *Rotterdam.*
Mees R.Azn., Dr. R. P., *Rotterdam.*
Mees, Mr. W. A., *Rotterdam.*
Meeuwenberg, H. R., pred. *Appelscha.*
Megchelen Jbz., D. v., *Maassluis.*
Megelink, G. J., *St. Petersburg.*
Mendels, Dr. J., *Hoogezand.*
Mensing, W. F., *Amsterdam.*
Menzel, C. G., pred. *Beetsterzwaag.*
Merckens, J. A., *Haarlem.*
Merikofer, Alb., beëed. translateur, *Amsterdam.*
Methorst, Mr. W. H., *'s Gravenhage.*
Meuleman, B. A., *'s Gravenhage.*
Meuleman—van Ginkel, Mevr. P. C., *Amsterdam.*
Meulen, M. E. v. d., em. pred. *'s Gravenhage.*
Meulen, H. v. d., pred. *Joure.*
Meulen, S. J. v. d., *Grand Rapids.*
Meulenbelt, Dr. H. H., pred. *Baarn.*
Meurs, P. R. A. van, pred. *Barsingerhorn.*
Meursinge—de Jong Cleyndert, Mevr., *Scheveningen.*
Mey, Dr. H. W. van der, *Leiden.*
Meyboom, Prof. Dr. H. U., *Groningen.*
Meyer, J. L., theol. stud. *Utrecht.*
Mierop, Lod. van, *Amsterdam.*
Milatz, F. F., theol. stud. *Zwolle.*
Mirandolle, R. N. L., *Rotterdam.*
Moens, Joh. L., hulpprediker, *Tomohon.*
Moeton, F. G., pred. *Harderwijk.*
Molenaar, I., pred. *Zaandam* (westzijde).
Molenaar, P. J., theol. stud. *Leiden.*
Moltzer, J. E., pred. *Deventer.*
Momma, W. F. C., *Amsterdam.*
Monchy, A. de, *Rotterdam.*
Montefiore, G. C., *Londen.*
Montezinos, D., bibliothecaris Livraria, *Amsterdam.*
Montijn, Dr. C. J., pred. *Almkerk.*
Mossel, Mej. J. F. D., godsd.-onderw. *Amsterdam.*
Moulijn, Jb., pred. *Nijmegen.*
Mouthaan, J., pred. *Bergeik.*
Muinck Keizer, Dr. J. H. de, *de Meeden.*
Muinck Keizer, M. de, pred. *Nieuw-Scheemda.*
Mulder, D. W., theol. stud. *Leiden.*
Mulié, A. J., *Harderwijk.*
Müller, Dr. J. P., pred. *Emden.*
Muller, Prof. Dr. P. L., *Leiden.*
Museum van Oudheden, 's Rijks, *Leiden.*
Mys, Mr. A., adv. en procureur, *Sommelsdijk.*

N.

Naber, Prof. Dr. S. A., *Amsterdam.*

Natzijl, J. M., pred. *Kwadijk.*
Ned. Herv. Gemeente, *Hoogwoud.*
Ned. Herv. Gemeente, *Westwoud.*
Ned. Herv. kerk te *Akersloot.*
Nepveu, P. Th., Off. d. Artillerie, *'s Gravenhage.*
Niemeyer, M., theol. stud. *Utrecht.*
Niermeijer, D. S., pred. *Finsterwolde.*
Niermeijer, P., theol. stud. *Groningen.*
Nierstrasz, J., pred. *Leiderdorp.*
Nieuwenhuis, W., *Meppel.*
Nieuwenhuizen, C. v. d., theol. stud. *Utrecht.*
Nieuws van den Dag, Redactie, *Amsterdam.*
Nieweg, J., theol. stud. *Groningen.*
Nobel, K., theol. stud. *Leiden.*
Nouhuys HGzn., H. J. van, pred. *Zierikzee.*
Nijhoff, Dr. G., pred. *Heiloo.*
Nijland, Mej. Dr. J. A.; *Amsterdam.*

O.

Oever, H. ten, *Bandoeng (N. Ind.)*
Oever, J. ten, pred. *Blankenham.*
Offerhaus, D. W. L., pred. *Noordwolde.*
Offerhaus, Dr. H. R., pred. *Veenhuizen.*
Offerhaus Lzn., Prof. Dr. J., *Leiden.*
Offerhaus, L., pred. *Britswerd.*
Okken, W., pred. *Beerta.*
Okken, W. P., theol. cand. *Groningen.*
Oldeman, G. J. W., theol. stud. *Gouda.*
Oldeman, H. G., pred. *Haastrecht.*
Oldeman, L. R., pred. *Gouda.*
Oldeman, R. G. C., pred. *Limmen.*
Onnekes, W. Br., theol. stud. *Groningen.*
Onnes Mzn, Michiel., theol. stud. *Groningen.*
Oorde, H. A. van, pred. *Zwammerdam.*
Oordt, A. P. M. van, *Valkenburg (Z.-H.)*
Oorschot, Mej. G. M. van, Godsdienst-onderwijzeres, *Zwolle.*
Oort, Dames, *'s Gravenhage.*
Oort, A. H., arts. *Franeker.*
Oort, Dr. A. J., pred. *Zutphen.*
Oort, A. J. P., em. pred. *Alkmaar.*
Oort, Dr. H. L., pred. *Utrecht.*
Oort, R., pred. *Rockanje.*
Oort, W. B., *'s Gravenhage.*
Oortman Gerlings, J. D., *Utrecht.*
Oosten, F. H. van, theol. stud. *Groningen.*
Ort, J. W. C., *Rotterdam.*
Oskamp, G. D. A., theol. stud. *Utrecht.*
Otten, E., em. pred. *Velp.*
Oudegeest, A. A., theol. cand. *Pretoria* (*Transvaal.*)
Oudegeest, H. G., pred. *Gellicum en Rhenoy.*
Ouwejan, J. A. A., theol. stud. *Utrecht.*
Overman, L., Secret. Alg. Synode d. N. H. K. *'s Gravenhage.*

P.

Paassen, C. J. van, pred. *Meppel.*
Pameyer, Mej. S. C., *Amsterdam.*
Pantekoek, F. C. A., pred. *Tiel.*
Pape, Mr. C. P. D., Oud-Auditeur Militair, *'s Gravenhage.*
Papenrecht, Th. H. Ph. van, pred. *Brielsch Nieuwland.*
Paré, G. J., pred. Leeuwarden.
Pasma Gzn, H. F., theol. stud. *Utrecht.*
Paul, N., onderwijzer. *Groningen.*
Peaux, P., pred. *Gulpen* bij Maastricht.
Peck, Mej., theol. stud. *Utrecht.*
Pecker Jr., A. de, pred. *Spijkenisse.*
Pekelharing, D., pred. *Surhuisterveen.*
Pelinck ter Haseborg, J., theol. stud. *Groningen.*
Pelt, M. A., *Koog aan de Zaan.*
Peltenburg Pzn., C., *Leiden.*
Peski, Mej. M. C. van, *Rotterdam.*
Pet, Prof. Mr. P., *Groningen.*
Peterse, D. J., theol. stud. *Utrecht.*
Philips, Mr. L. J. H., *Tiel.*
Picnot, A., Leeraar Gymn. *Middelburg.*
Pienaar, D., pred. *Witenhage.*
Pienaar, D. J., pred. *Vrijburg.*
Pierson Hzn., H. J. C., pred. *Ressen.*
Pierson, Dr. J. L., pred. *Hengelo* (Geld.).
Piso, S. J., pred. *Lutkewierum.*
Plantenga, B. P., pred. *Arnhem.*
Plassche, F. C. v. d., pred. *Kortenhoef.*
Polman Kruseman, Mr. W., *Middelburg.*
Pols, Mej. S. R., *'s Gravenhage.*
Pont, Dr. J. W., pred. *Utrecht.*
Pool, Dr. J. C., pred. *Edam.*
Poort, H. J. L., pred. *Streefkerk.*
Poort, J. W., pred. *Ursem.*
Post, H., pred. *Stiens.*
Post, D., pred. *Hoorn.*
Posthumus Meyjes, G., pred. *Dubbeldam.*
Postma, F., theol. stud. *Utrecht.*
Pottinga, D., theol. stud. *Amsterdam.*
Poutsma, Dr. A., *Amsterdam.*
Prins, J. A., pred. *Epe.*
Prins, Prof. Dr. J. J., *Leiden.*
Prins Fokkes, Dr. J., *den Bommel.*
Protestantenbond, Afd. Schiedam v. d. Ned., *Schiedam.*
Pijnappel, Mr. M. J., *Amsterdam.*
Pynacker Hordijk, A., pred. *Nijmegen.*

Q.

Quack, Mr. H. P. G., *Amsterdam.*
Quast Hzn., J., pred. *Utrecht.*

R.

Raalt, J. J. van, *Vlaardingen.*
Rasch, C., pred. *Amersfoort.*
Rattenbusch, Mej. A. G., *Gorinchem.*
Rauws Jr, J., theol. stud. *'s Gravenhage.*

Raven, M., *Utrecht.*
Ravensteyn, W. van, *Oud-Kralingen.*
Rede, W. van, *Rotterdam.*
Reelfs, J. D., *Haarlem.*
Rees, Prof. I. van, *Amsterdam.*
Rees, Mr. R. van, *Amsterdam.*
Reesema, A. S. van, *Rotterdam.*
Reeuwijk, F. G. van, theol. stud. *Leiden.*
Regt, A. C. de, theol. stud. *Leiden.*
Regt, B. de, *Rotterdam.*
Regteren Altena, M. A. van, pred. *Doetinchem.*
Reinders, U. J., pred. *Dantumawoude.*
Reitsma, F., theol. stud. *Groningen.*
Remein, J. M., pred. *Rochester (V. S. v. N. Amer.)*
Remonstrantsche Gemeente, *Amersfoort.*
Remonstr. Geref. Gemeente, *Amsterdam.*
Remonstrantsche Gemeente, *Delft.*
Remonstrantsche Gemeente, *Gouda.*
Remonstrantsche Gemeente, *'s Gravenhage.*
Remonstrantsche Gemeente, *Haarlem.*
Remonstrantsche Gemeente, *Rotterdam.*
Remonstrantsche Kerk, *Utrecht.*
Renken, N. C., pred. *Loppersum.*
Rentema, R. H., theol. stud. *Groningen.*
Reuchlin, Jhr. J. J. D. P., *Tiel.*
Reudler, Dr. R. T. F., *Rotterdam.*
Reyerkerk LGzn., M., *Zeddam*
Reyers, Z. J., pred. *Rembang (Java.)*
Reynders, A. M. A., pred. *Alkmaar.*
Rhijn, Prof. Dr. C. H. van, *Groningen.*
Ridder, Dr. J. H. de, pred. *Rotterdam.*
Riedel, Dr. P. A., pred. *Lochem.*
Riemens, Dr. J., *Rotterdam.*
Rienstra, J. M., pred. *Emmen.*
Ringnalda, Dr. M. N., pred. *Deinum.*
Ritter, Dr. P. H., *Amsterdam.*
Ritter, J., theol. stud. *Groningen.*
Roëll, A. M. A. J., theol. stud. *Utrecht.*
Rogaar, H., pred. *Roermond.*
Rogaar, Dr. H. Ph., pred. *Wildervank.*
Roggen Jr., W. van, pred. *Knollendam.*
Ronner, S., pred. *Woudsend.*
Roobol, W. H., pred. *Abbekerk.*
Roode, J. H. de, pred. *Rolde.*
Roodhuijzen Jr., Dr. H., pred. *Zalt Bommel.*
Rooker, J. pred. *Palembang.*
Roos, C. G. A. de, theol. stud. *Utrecht.*
Rooseboom, H. J., pred. *Delft.*
Rooses, Dr. Max., *Antwerpen.*
Rosbergen, M., theol. cand. *Leiden.*
Rouffaer, G. P., *'s Gravenhage.*
Rovers, Dr. M. A. N., em. pred. *Utrecht.*
Roy, A. le, pred. *Venlo.*
Roy, Dr. J. J. le, *Deventer.*
Royaards, L. G., em. pred. *'s Gravenhage.*
Rueb, Mej. M. G., *Rotterdam.*
Rutgers, R. P. A., theol. stud. *Utrecht.*
Rutgers van der Loeff, Dr. A., pred. *'s Hertogenbosch.*
Rutgers van der Loeff, A., *Leiden.*
Rijkx, G. W., stud. *Utrecht.*
Rijnders, B. J. C., theol. stud. *Utrecht.*
Rijsoort van Meurs, G. J. van, *Dordrecht.*

S.

Salverda de Grave, M., *'s Gravenhage.*
Samplonius, C., pred. *Niekerk* gem. *Ulrum.*
Sander, I., pred. *Leerdam.*
Sannes Spandaw, I., pred. *Zuidlaren.*
Sax, Dr. C. D., pred. *Boskoop.*
Schaaff, F., em. pred. *Leeuwarden.*
Schaaff, R. pred. *Wapserveen.*
Schagen van Soelen, Dr. J. C., pred. *Boxtel.*
Scharten, C. Th., pred. *Tiel.*
Scharten, Th. pred. *Stadskanaal.*
Scheer, W. A. v. d., pred. *Tiel.*
Scheffer & Co. *Amsterdam.*
Schim van der Loeff, H. P., pred. *Leiden.*
Schippers, M. H., hulpprediker, *Ternate.*
Schmal, J., hoofdonderwijzer, *'s Gravenhage.*
Schmidt, Nathaniel, Professor of Semitic languages in Cornell University. *Ithaca, N.Y. U.S.A.*
Schober, Mr. J. H., *Utrecht.*
Schoch, S., Cand. t. d. H. D. *Rotterdam.*
Schöffer, G. C. V., *Amsterdam.*
Scholte, A., pred. *Oostburg.*
Scholte, A. D. J., pred. *Nuenen.*
Scholte, A. H., pred. *Zuid-Scharwoude.*
Scholte, L., pred. *Spanbroek.*
Scholten Jr., C. W. R., *Amsterdam.*
Scholtens, B., pred. *Sellinge.*
Scholtz, G. A. pred. *Colesberg.*
Schönfeld, M. J. F., *Pietersbierum (Fr.)*
Schönhard, Mevrouw, *Nijmegen.*
Schouten, R. G. J., theol. stud. *Utrecht.*
Schreuder, J. H., pred. *Overzande.*
Schuller tot Peursum, L. C., pred. *Amsterdam.*
Schuttevaer, H., pred. *Onderdendam.*
Schuttevaer, J., pred. *Bedum.*
Schuuring, D. W., pred. *Assen.*
Schuuring, J. B. C., pred. *Drimmelen.*
Schuurman, W., pred. *Hauwert.*
Schuurmans, H., pred. *Giethoorn.*
Schuurmans, N. D., rustend zendel.-leeraar *Haarlem.*
Schuursma, R., doopsgez. pred. *den Horn.*
Schuijt Korver, L., *Sneek.*
Schuylenburg, Mr. W. C., *Utrecht.*
Schuyt, W. van der, *Sliedrecht.*
Schwill, J. H., pred. *Hoorn.*
Segers, Dr. G. P., *'s Gravenhage.*
Seminarium, Nederl. Israëlit. *Amsterdam.*
Serrurier, L., *Amsterdam.*
Sevensma, T. P., theol. stud. *Amsterdam.*
Sevenster, J., pred. *Dragtster Compagnie.*
Seijn Dr. G. P., *'s Gravenhage.*
Sibmacher Zijnen, Mej. J. E. C., *Bussum.*
Sickinghe, Jhr. A. G., *Arnhem.*
Siewertsz van Reesema—Hudig, Mevr. Wed., *Oosterbeek.*

Sikkel, J. C., pred. *Amsterdam.*
Simon van der Aa, Dr. P. J. B. K., *Breda.*
Simon Thomas, Mej. J. A., *Leiden.*
Sipkema, A., pred. *Edam.*
Slee, J. C. van, pred. *Deventer.*
Slichtenbree, Mej. J. A., *Deventer.*
Slot, J., theol. cand. *Leiden.*
Slot Gzn., W. L., theol. stud. *Utrecht.*
Slothouwer, Dr. G., *Wageningen.*
Slijpe, P. F. van, godsdienstonderwijzer. *Middelburg.*
Slijper, E., litt. hum. cand. *Amsterdam.*
Smidts, J. P., pred. *Hippolytushoef.*
Smit, Dr. G., *Oosterland (Zeel.)*
Smulders, Th. A., *Tegal (Ned. Ind.)*
Snellen, Dames, *de Bilt.*
Snellen, E., em. pred. *Utrecht.*
Sopper, A. J. de, pred. *Hoogmade.*
Spaans, S., pred. *Goes.*
Sparnaay, K. F., pred. *Dokkum.*
Speekman, J., theol. stud. *Groningen.*
Spill, E. ter, theol. stud. *Groningen.*
Sprée, J. H. M., Oud ontv. reg. *'s Gravenhage.*
Staal, C. J., theol. stud. *Groningen.*
Staal, O. J., theol. cand. *Oudepekela.*
Steen, Dr. P., em. pred. *Nijmegen.*
Steenhoven, Mej. J. C. van den, *Dordrecht.*
Steenmeyer, J. J. S., theol. stud. *Utrecht.*
Stenfert Kroese, W. H., pred. *Rotterdam.*
Steur, P. van der, *Rotterdam.*
Steyn, Mej. H., *Deventer.*
Stipriaan Luïscius, A. A. van., theol. stud. *Utrecht.*
Stoppelaar, F. de, *Leiden.*
Stoppelaar, J. D. de., prop. *Leiden.*
Stork, Mr. C. H., *Almelo.*
Stork, J. E., *Nijmegen.*
Suringar, Dr. J. Valckenier., Leer. R. L. S. *Wageningen.*
Suringar, Dr. P. H., *Assen.*
Sutherland Black, L. L. D. John., *Londen.*
Swart, Mej. S. E. C. de, *Laren. (N.-H.)*
Swyghuisen Reigersberg, P. H., theol. stud. *Groningen.*
Sijbolts, P., pred. *de Rijp.*
Sijbrandi, D., *Amsterdam.*
Sijpkens, D., pred. *Bergum.*

T.

Tak, Mej. D. A., *'s Gravenhage.*
Tammens, F., pred. *Oud-Pekela.*
Tap, A., pred. *Schiedam.*
Tasman, Mr. H. J., *Amsterdam.*
Telders, N. J., pred. *Oisterwijk.*
Tellegen, Mr. B., Rechter kantongerecht, *Winschoten.*
Tellegen, Mr. J. A., *Groningen.*
Telting, Mr. J. W., Rechter i. d. arrond. rechtbank, *Zwolle.*
Tendeloo, H. J., *Ajermadidi (Menado).*
Tenthoff, J. T., pred. *Hoorn.*
Ternooy Apèl, J. F., pred. *Alkmaar.*
Tersteeg, J. C., em. pred. *Heemstede.*
Testas, P. H., *Haarlem.*
Thatcher, G. W., Mansfield College, *Oxford.*
Theologen-Vereeniging Ζητεῖτε, *Groningen.*
Thiel, Prof. J. J. van, President van het O. K. Seminarie, *Amersfoort.*
Thienen, W. v., organist, *Delft.*
Tideman Jzn., Dr. B., pred. *Haarlem.*
Tideman, Dr. M. C., *Haarlem.*
Tiele, Prof. Dr. C. P., *Leiden.*
Tiessen, A., theol. cand. *Groningen.*
Tilanus, J. D., pred. *Eindhoven.*
Tilanus, J. L. L., *Friezeveen.*
Till, G. F. Baron van, *Utrecht.*
Tinga, M., pred. *Weidum.*
Tjalma, Dr. G., pred. *Veen* bij Heusden.
Tonkes, M. T., theol. stud. *Groningen.*
Tonsbeek, J. W., theol. stud. *Utrecht.*
Toorenenbergen, Dr. A. W. van, *Woudrichem.*
Toorn Jr., W. H. van den, *Rotterdam.*
Topma, G., *Amsterdam.*
Toxopeus, H. J., theol. stud. *Groningen.*
Toy, Rev. C. H., M. A., Prof. Harvard Univ., *Cambridge* (Mass.).
Troelstra, A., pred. *Willemsoord* (Overijsel).
Turkenburg, W., *Bodegraven.*
Tydeman, Mr. M., *Tiel.*

U.

Union Theological Seminary, *New-York.*
Uyttenboogaard, Wed. F., *Amsterdam.*

V.

Valentin van Bemmel, Joh. C., theol. stud. *Utrecht.*
Valeton Jr., Prof. Dr. J. J. P., *Utrecht.*
Veen, J. v. d., pred. *'s Gravenhage.*
Veen, P. van der, pred. *Amsterdam.*
Veeren, J. F. W. van, *Schiedam.*
Vegte, J. P. van der, pred. *Apeldoorn.*
Vegte Jr., M. v. d., pred. *Wolvega.*
Veldhuizen, A. v., pred. *Molkwerum.*
Ven, A. L. Th. van der, pred. *den Helder.*
Verdoes Kleyn Jr., G., theol. stud. *Utrecht.*
Verhoef, A., *Rotterdam.*
Verkouteren, M. W., *'s Greveldluin-Capelle.*
Verrijn Stuart, G., pred. *Delden.*
Verwer, J., *Tiel.*
Vinke, Johs, pred. *Gramsbergen.*
Vis Jr., C., pred. *Warga.*
Vis, Mej. M. M., *den Haag.*
Vis, P. A., pred. *Beemster.*
Visscher, J. W., pred. *Ruinen.*
Visser, Prof. Mr. A. C., *Leiden.*
Visser, Dr. G., pred. *Neede.*
Visser, J., *Rotterdam.*
Visser, J. A., em. pred. *Nijmegen.*

Visser, Dr. J. Th. de, pred. *Amsterdam.*
Vlieg, P. G., theol. stud. *Groningen.*
Vliet, J. van, theol. stud. *Utrecht.*
Vlugt, Prof. Mr. W. van der, *Leiden.*
Vollenhoven, Mr. C. van, *den Haag.*
Vollenhoven, J. van, Commies b. d. directe belastingen, *Zwolle.*
Völter, Prof. Dr. D. E. J., *Amsterdam.*
Voorduin, J. C., pred. *Naarden.*
Voors, A. W., pred. *Wolvega.*
Voors, W., pred. *Haskerhorne.*
Vorenkamp, Dr. R., pred. *Hoorn.*
Vorstman, Dr. J. M., em. pred. *Zutphen.*
Vorstman, Mej. M., *den Haag.*
Vos, K., proponent *Rotterdam.*
Vos Rzn., Mevr. Wed. A., *Apeldoorn.*
Vos, Prof. Dr. G., *Princeton* (N. Y.).
Vos, Prof. P. J. G. de, *Stellenbosch.*
Vos van Steenwijk, Mr. C. Baron de, Lid van de gedeput. Staten van Overijssel. *Zwolle.*
Vossema, Rev. H., B. D. *Halifax (Nova Scotia).*
Vrendenberg, H., pred. *Franeker.*
Vries Mzn., A. de, pred. *Zwartsluis.*
Vries, C. de, pred. *Hellendoorn.*
Vries Azn., Mr. G. de, *den Haag.*
Vries, J. de, pred. *Haarlem.*
Vries, J. J. de, *Utrecht.*
Vries, W. M. de, pred. *Amsterdam.*
Vries van Heyst Jr., F. M. De, *Delft.*
Vunderinck, W. C. A., theol. stud. *Groningen.*

W.

Waal G.Jzn., R. v. d., theol. stud. *Utrecht.*
Waard, S. de, pred. *Utrecht.*
Walsem, F. van, theol. stud. *Leiden.*
Waning Bolt, J. van, pred. *Noordwolde.*
Wanrooy, M. C. J., pred. *Hempens.*
Warren, Dr. S. J., rect. v. h. gymn. *Rotterdam.*
Wartena, A. J., pred. *Breedevoort.*
Wartena, J., pred. *Nieuw Vennep.*
Wartena, Johs Æ., pred. *Winschoten.*
Wartena, S. pred. *Hallum.*
Wartena, S. D. A., pred. *Veenwouden.*
Was, Dr. H., pred. *St. Oedenrode.*
Wassenaar, M., em. pred. *'s Gravenhage.*
Wassenaer, Baronesse J. van, *Arco* (Süd Tirol).
Weel, D. E. W. van, theol. stud. *Leiden.*
Weerd, Dr. W. G. van der, *den Haag.*
Weissenbruch, L. A., *Amsterdam.*
Welderen Baron Rengers, Mr. W. J. van, lid der 1ste Kamer der St. Gen. *Leeuwarden.*
Wempe, A. D., pred. *Haarlem.*
Wentink, J. A. J., pred. *Hensbroek.*
Werner, A. J., pred. *Hem.*
Wesenhagen, C. B., theol. stud. *Utrecht.*
Wessem, Mr. A. van, *Tiel.*
Westenburg Jr., D. J., theol. stud. *Utrecht.*
Westerdijk, P. B., pred. *Enschedé.*
Westermann, C. J., Werkt. Ing. *Beek* bij Nijmegen.
Westra, H., theol. stud. *Amsterdam.*
Westra, P., Administrateur *Teheran.*
Wicksteed, Rev. Ph. H., M. A., *Henley upon Thames* (Engl.).
Wielandt, P. Th., pred. *Soerabaia* (N.-I.).
Wierenga, R. E., pred. *Zuid Zijpe.*
Wiersum, M., theol. cand. *Groningen.*
Wildeboer, Prof. Dr. G., *Groningen.*
Winkel, S., pred. *Dronrijp.*
Winkel, A. B. te, theol. stud. *Utrecht.*
Winsemius, W., *Niekerk* (Westerkwartier).
Wissel, A. v. d., pred. *Drachten.*
Witlage Hzn., H. G., *Amsterdam.*
Witte, S. de, *Nijmegen.*
Witzenburg, J. van, pred. *Zaandam.*
Wolff, S. H. J. de, pred. *Leiden.*
Wolfswinkel, G. van, theol. cand. *Scherpenzeel (Geld.)*
Worst, H., Emer. pred. *Apeldoorn.*
Woutman, C., pred. *Enschedé.*
Wuite, G. J., pred. *Stavoren.*
Wuite, J., pred. *Stadskanaal.*
Wijhe, H. A. J. van, theol. stud. *Leiden.*
Wijhe, J. D. J. van, *Deventer.*
Wijk, A. van, pred. *Bakkeveen.*
Wijk, A. W. van, pred. *Zwolle.*
Wijker, R., Oud Kath. pastoor, *Amsterdam.*
Wijngaard, G. C. A. A. v. d., pred. *Usseloo.*
Wijnkoop, David J., litt. cand. *Amsterdam.*
Wybrands, C. N., em. pred. *Amsterdam.*
Wyck, Prof. Dr. Jhr. B. H. C. K. v. d., *Utrecht.*
Wynne, H. L. A., geneesheer. *Odoorn.*

Z.

Zaalberg, H. H., *Paramaribo.*
Zaalberg, J. W., theol. stud. *Leiden.*
Zandt, P., theol. stud. *Utrecht.*
Zeeman, Dr. C. F., pred. *Zonnemaire.*
Zeeuw, J. de, theol. cand. *'s Gravendeel.*
Zendelingsgenootschap, Nederlandsch, *Rotterdam.*
Zeydner, H., pred. *den Haag.*
Zillinger Molenaar, J. L. N., theol. stud. *Groningen.*
Zimmerman, C. D. A., *den Haag.*
Zondagschool Protestantenbond *Arnhem.*
Zondervan, P., pred. *Leeuwarden.*
Zuithoff, D. N., theol. cand. *Groningen.*
Zwaal, A. van der, theol. stud. *Utrecht.*